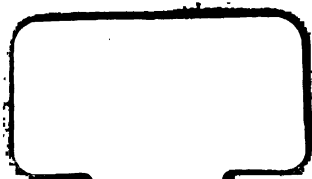

Č. 6.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL:

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK III — DÍL I

1873

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1873

Obsah dílu prvního:

Strana

Polska před sto lety. Od dr. Jos. Kubišty 1, 105
Ze života Karla Havlíčka. Od Václava Zeleného 14
Z básní A. V. Šmilovského 30
Nebožka Barbora. Dle přírody nakreslila Karolina Světlá 33, 135
Listové různých adres. Od Václava Vlčka: České historické šlechtě . . 44
Ruské básnictví a Turgeněv. Od Antala Staška 49, 221
Klášterní školy a žáci v středověku. Dle pramenů od B. V. Spiessa 58
Rozhledy literární. Od Fr. Zákrejse, Ed. Novotného, V. Vlčka 77, 149, 235, 313, 396, 472
Slavjanofilská strana na Rusi. Od dr. Pavla Durdíka 81
Návrat emigrace české r. 1631. Od Jar. Čelakovského 114, 172, 249
Koperník a Kepler. Od dr. Josefa Durdíka 123
Rozptýlené kapitoly. Od A. V. Šmilovského 140, 208, 280
Jan Blahoslav a Bratří čeští. Od F. A. Slavíka 161
O nesmrtelnosti. Od dr. G. A. Lindnera 183
Pokroky ve fysice molekulární. Od Mart. Pokorného 193, 271
V přírodě. Básně Vítězslava Hálka 203
Dvouleté království ve Španělích. Od V. Vlčka 241
O poměrech člověka k rostlinstvu. Od dr. F. J. Studničky 259
Na vejminku. Povídka od Vítězslava Hálka 287, 340, 423
Vzpomínka na Johna Bowringa. Od Ferd. Schulze 299
Pokroky v náuce o světle. Od Mart. Pokorného 321
Romance od Elišky Krásnohorské 336
Jednota dramatiků českých. Od Frant. Zákrejse 364
Jan Matejko a jeho „Bathory“. Od dr. Miroslava Tyrše 368
Z literárního ruchu ve Francii. Od L. Legera 391
Německý pud na východ a Rusko. Od A. F. Balana 401
V dýmu. Od Em. Miřiovského 443
Racine. Příspěvek k rozhledu ve dramatě francouzském od Fr. Zákrejse 445
Otilie Sklenářová Malá. Od Václava Vlčka 458
Zimní saisona na českém divadle: I. Zpěvohra. Od V. Novotného 464
II. Činohra. Od V. Vlčka 469

R. 1873. Č. 1.

OSVĚTA

Polska před sto lety.

Podává

dr. Josef Kubišta.

Bylo to dne 4. června 1661, když král polský Jan Kazimír bolestně dojat rozkladem říše slavných Piastovců, před celým sněmem osudná slova pronesl: „Ó bych byl falešným prorokem! Ale toť jisto, že obec pospolitá roztrhána bude od národů; i Moskal i Rus k zemím svého jazyka se přihlásí, i veliké knížetství litevské sobě vyznačí. Brandenburkovi Velkopolska bude po hranici otevřena, a o Prusy se Švédy buď se shodne anebo na svém bojišti válčiti bude. Dům rakouský, třebas by měl nejsvětější záměry, při takovém trhání na Krakov nezapomene. Neboť každý bude raději chtíti *část* Polska zbraní nabytou, než celou dávnými volnostmi proti panovníkům zabezpečenou.“

Ač ta věštba nehned stala se skutkem, ač ani kníže sedmihradský Rákoczy nedosáhl touženého rozdělení Polska mezi Švédy, Rusy a Sedmihrady, jak se k tomu po třídenní bitvě varšavské schylovalo: slova utýraného Jana Kazimíra stala se národu polskému kletbou, která neuprosně stíhala syny a vnuky, až konečně ve třetím koleně doslovně se vyplnila. Roku 1772 dopadla trestná ruka osudu celou váhou na nešťastný národ polský.

Jest nám toho do duše žel, že musíme dodati: nešťastný *vlastní vinou.* Slovo to kruté zní v ústech *českých* tím krutěji, čím více se nám, stojícím nad hrobem slavné ondy republiky polské, bolestí svírá srdce, patříme-li na století právě nyní uplynulé, na tu dobu neslýchaného utrpení, na povolné odumírání kmene slovanského tak úzce nám spřízněného, a pomníme-li, jakou úlohu mohl ten velký stát v dějinách

evropských vůbec a slovanských zvláště zastávati, kdy by byl dostál povinnostem, které vytknuty jsou tak dobře národům jako jednotlivcům.

Jak podstatně rozdílnou podobu měla mapa východní Evropy ještě před sto lety! Od Odry a Varty na západě až k Dněpru na východě, od Dvíny a moře baltického na severu až ke Karpatům a Dněstru na jihu rozprostírala se na velikánské rovině 14064 čtver. mil *rzecz pospolita*, po Rusku co do velikosti *druhý* stát evropský. Obyvatelstva tu bylo přes deset milionů, lidu tak chrabrého, že byli Poláci nejednou postrachem národů okolních. Půda jejich patří dosud k nejúrodnějším krajinám evropským, a Polska mohla *přebytkem* své úrody zásobiti celou Evropu. V té příčině kynul Polsce, co *státu částečně námořnímu*, zisk nesmírný, a povážímeli, jak úzce souvisí s blahobytem hmotným zdárný vývoj všech sil duševních, nemůžeme zneuznati, že Polska jsouc v ohledu zeměpisném srdcem Slovanstva, snadno mohla dosíci hegemonie nad sbratřenými kmeny slovanskými. K tomu považme *nadání* národa polského, ve všech oborech lidského vědění a umění tak skvěle se jevící, že ani nejúhlavnější nepřátelé Slovanstva ho nikdy popříti nemohli. Konečně požíval národ ten po celé věky takové svobody politické uvnitř, takové samostatnosti na venek, že beze snadu nebylo druhého státu na světě, kde by byly mohly všechny ctnosti občanské tak utěšeně zkvétati jako v Polsku.

A přece to není *stát* polský, jsou to smutné trosky státu, na které patříme v XVII. a XVIII. věku! Lid bohatýrský — a říše polská jest po dvě století rejdištěm nevázaných sousedů, jako by král polský byl vasalem tu švédským, tu zase ruským, tu sedmihradským, tu pruským, a země polská jejich provincií! Obyvatelstva dvanácte milionů, a to bojovného — a v dobách největšího nebezpečí vlasti těžko sehnati několik tisíc obranců, mezi nimiž skoro tolik důstojníků, mnoholi mužů! Půda úrodná — a obyvatelstvo jest chudé a stát v ohledu finančním na mizině. O průmyslu, o fabrikaci nikde ani řeči, a kdekoliv jen stopa ducha podnikavého se ukáže, tam zakrní všechno netečností a nedostatkem přiměřeného vzdělání odborného. A jelikož není průmyslu, není též obchodu: nejnutnější potřeby obstarává žid, arendator, morová rána staré Polsky! Duševní nadání vzácné: a nesmírná většina lidu pohroužena v mrákoty smrtelné! Svézákonnost nejrozsáhlejší, ústava nejsvobodomyslnější: a Polska jest v ohledu správním chaos, v ohledu mravním s vzácnými výminkami — bahniště!

Kde jsou neblahých těch zjevů kořeny? — Němec Arndt ve svých srovnávacích dějinách národů praví: „Dějiny polské jsou od začátku až do konce lehkomyslnost, povrchnost, divokost a nepořádek; Polák byl věčně věkův velkým, divokým hochem — kéž by jen bylo to jinošství nevinné, jako mládí 20letého jinocha! Ale tak jest Polák mužem — kmetem s šedinami na hlavě, s lehkomyslností jinošskou a s jinošskou — zpupností! . .“ Zde pravdou jest přísloví, že nepřízeň zbystřuje zrak: Arndt vyslovil základní příčinu znenáhlého úpadku a rozkladu republiky polské.

Přirozeným odleskem povahy polské jest *zřízení státní*, které bezpříkladně byvši zneužíváno, i ve svých dobrých a rozumných

zásadách zvrhlo se konečně v nerozum a zvůli, v systém uvedenou. Vizme.

Od roku 1569 jest Polsko šlechtickou republikou; v jejím čele nalézá se král, jenž *svobodnou volbou* (od r. 1573) šlechty nejvyšší hodnosti státní nabývá. Ale jaký to král! Ministři jsou suverény, jsou jak mezi sebou tak od krále neodvislí, trvají ve svých hodnostech doživotně a nemohou býti králem sesazeni. Všechno se děje úřadně ve jmenu krále, ale v pravdě celá moc státní soustředěna jest v rukou dvanácti nejvyšších úřadníků, z nichž osm jest „jasně velemožných" senátorů a čtyři rytíři. Vůbec jest v Polsku šlechta vším: národem, státem, králem, jakož skutečně králové polští v celé té málomocnosti své nazýváni jako na posměch „králi králův". Majestát královský, jinde posvátný dlouhým zvykem i zákonem, jest v Polsku dán v šanc zvůli bezuzdné šlechty, které jest důstojenství královské jen z té příčiny drahocenným; poněvadž z každé nové volby plyne jasně velmožným znamenitý zisk. Král jest nulou v háv královský přioděnou, neboť jest obmezen přísahou, hned při nastoupení vlády na *pacta conventa* učiněnou; obmezen sněmem, bez něhož nesmí ani uvnitř ani na venek ničeho podniknouti, ani se oženiti, ani na cesty vydati; obmezen ministry, obmezen radou senátskou — a jak se všechny ty ostatní *rady* a *stráže* nazývají.

Všeho obyvatelstva počítalo se před rokem 1772 dvanáct milionů; z těch bylo asi půl milionu šlechticů, asi deset milionů sedláků a půl druhého milionu židů i měšťáků. Jako ve všech zemích slovanských byl i zde všechen lid původně svoboden; čím více však klesá moc královská, tím rychleji upadává lid venkovský v poddanství šlechty, která uvalujíc všechna břemena na bedra lidu v porobě stenajícího, samojediná volností a užíváním všech práv politických se honosí. Jsou to podobné úkazy zřízení feudálního, jaké nalézáme současně v Evropě západní. Poslední Piastovec Kazimír, jehož potupně nazývali králem selským, uvrhl jak povinnost brannou tak všeobecné poplatky na celý národ bez rozdílu stavu; v anarchických dobách pozdějších podařilo se však vyššímu duchovenstvu, potom vyšší a konečně i nižší šlechtě, že byli prázdni všech dávek a poplatků, které uloženy jsou výhradně jen *chlopům*. Lid obecný (vilia capita) dán jest ve psí, tak že zabilli šlechtic sedláka, zaplatil všeho všudy asi šest zl. (dle rakouské měny) pokuty; život dobytka v Polsku více platil než život lidský.

Nepatrná část obyvatelstva vládla v Polsku zemí, králem, lidem — vším. Velká většina té šlechty polské však byla tak schudlá, že k vůli snadnější výživě vstupovala do služeb velmožů polských, kteří na svých zámcích vedli život skutečně královský, vládnouce miliony a rozhazujíce miliony. Z toho se vyvinula úplná odvislost šlechty nemajetné, tak že v dobách důležitých, týkajících se blaha celé země, rozhodovalo obyčejně několik „jasně velmožných" se svou služebnou družinou. A poněvadž ani nejvyšší a nejbohatší rodiny šlechtické nedovedly odolati svůdným hlasům cizích mocností při dvoře polském zastoupených, dadouce se penězi a sliby podpláceti na úkor vlasti, rozežrala se v celém státním organismu polském porušenost k neuvěření veliká, která již o sobě radikální převraty zvěstovala dle slov Polybiových: že před úpadkem státu předchází úpadek veřejné mravnosti a spravedlnosti.

Vrch práva provozoval polský *národ*, to jest těch několik velmožných pánů při sněmích, které pravidelně po dvou letech se odbývaly. Sněm sestával ze dvou komor: z *jizby* senátorské, ve které zasedali biskupové, vojvodové, kasteláné a úřadníci důstojenství senátorského, celkem asi 150 jasně velemožných — a z jizby poselské, do které měli přístup šlechtici, zvoleni na sněmících (*sejmiki*) čili generátech powiatských (krajských), opatřeni mandáty, z nichžto po návratu svém tak zvaným sněmíkům relacijním dlužni byli dáti počet. Krátce před r. 1772 měla jizba poselská 226 členů, rozumí se, že samých šlechticů. Stav selský, nejčetnější ze všech, byl politicky mrtev a stavu měšťanskému po dlouhých bojích povolen do jizby poselské částečný přístup až roku 1791, když byla Polska už v posledním tažení.

Bylli tedy v Polsku vůbec někdo vinen tím neštěstím světodějným, které potkalo ku konci věku XVIII. stát tak veliký, nemohl to ani býti nikdo jiný, nežli *šlechta polská*, která bažíc po suverenitě, práv svých zneužívala způsobem do nebe volajícím. První zásadou její bylo: „na podatki nie pozwalać“ — a proto ten neutěšený stav polských financí státních. Celé příjmy říšské neobnášely krátce před r. 1772 více než 14 milionů polských zlatých t. j. asi $3^1/_2$ milionu zl. stříbra, vydání však 23 miliony, tak že roční deficit páčil se $2^1/_2$ milionu zl. stř. Prusko, které bylo tenkráte více než o polovičku menší, přijalo ročně 23 miliony tolarů. Z nedostatku peněz plynula nedostatečná správa zemská, nedostatečnost všech prostředků válečných a skrovný počet stálého vojska, kteréž obyčejně musila vydržovati krajina, kde tábořilo, poněvadž stát k tomu neměl peněz. Zdá se to naprosto nemožné, a přece jest tomu tak, že národ tak válečný, sevřen Švédem, Rusem, Turkem, Prusem, s nimiž se všemi vedl časté války, že stát čítající 12 milionů obyvatelů, nemohl sehnat mnohdy ani 20.000 mužů, kdežto soused Prus měl 200.000 v umění válečném cvičených vojáků. V době, kde všechny státy evropské pro převrácení poměrů právních a mravních a plynoucí z toho všeobecnou nejistotu pilně hleděly ku znovuzřízení a zvelebení vojska, zůstalo jediné Polsko věrno starým řádům feudálním, dle kterých jen svobodníci (tedy šlechta) k službě vojenské byli oprávněni. Jak bídně však hájila veřejná hotovost šlechtická nedotknutelnost vlasti, o tom dějiny polské XVII. a XVIII. věku vypravují věci přežalostné. Převrácenost a nerozum, jenž v tak četných věcech polských nestrannému pozorovateli bije do očí, i v zřízení vojenském se jeví, král jest sice v čele „pospolitého rušení“, skutečným však pánem vojska jest veliký hetman, od krále úplně neodvislý. Celý stát nemůže mnohdy 20.000 mužů do pole vypravit, a i ta hrstka jest bez platu, bez šatstva i obuvi, bez pořádného vyzbrojení; za to mají však jasně velmožní *vlastní* vojska o to značně veliká, na př. Radziviłłové 8000 mužů, Czartoryští 4000 m. atd.

Dodámeli k tomu ještě, že celá republika polská měla takořka jen *jednu* pevnost, která toho jmena zasluhovala, totiž Kamieniec Podolski (Zamość co pevnost nepatřila státu), že nebylo v zemi silnic a mostů, leda když je v zimě led zdarma vystavěl: jeví se nám sebedůvěra. [illegible] lehkovážnost a neobezřelost šlechty polské [illegible] domníval se o sobě, že jest živým sloupem

vlasti, že země nepotřebuje pevností, pokud jen pevně stojí ***svoboda*** polská a mysl bohatýrská z neobmezené volnosti vyplývající: a přece byly všechny ty domněnky hrozným sebeklamem.

Ta volnost! To vlastenectví! „Žádný národ neměl jmeno svobody a lásky k vlasti tak často v ústech, a žádný se neprohřešil, zradiv z ohledů stranických a osobních tisíckráte po sobě přední přikázání ctnosti občanské tak často, jako Poláci!"*) Dokladův toho nezvratných hojně nalézáme bohužel zvláště v posledních letech říše polské.

Byloli totiž první zásadou šlechty „na podatki nie pozwalać", i když státu vůčihledě hrozila záhuba, nebyla zásada druhá ani za mák rozumnější a vlastenečtější. Ač byla šlechta faktorem v životě státním výhradně rozhodujícím, ač byla sama vládou, neusilováno přece po celé věky o nic tak důrazně, jak o úplné seslabení a ochromení vlády. Nikoliv rozumné zřízení státní, ani spravedlivost v soudnictví, ani péče o vychování národa ve všech jeho vrstvách, nýbrž opak všeho toho a k tomu ještě úplná málomocnost králova: to bylo šlechtě polské palladium svobody. O tom dávno již v dějinách rozhodnuto, že spůsob, jakým šlechta polská na sněmích své suverenity zneužívala, byl přímo zločinný. Nejsmutnější v tom ohledu pověsti nabylo ***liberum veto***, kteréž již r. 1652 byvši zavedeno, stalo se hlavní příčinou úplného rozkladu a konečného zahynutí republiky polské.

Jeli to základní známkou rozumného a zdravého zřízení zemského, že vůle jednotlivce musí se podrobiti celku, jak máme nazývati to unicum v dějinách států konstitučních, na které se zmohla jedině šlechta polská, že vůle celku má ustoupiti choutkám jednotlivce! A jiného významu liberum veto nemá. Od r. 1652 až do nastoupení Stanislava Augusta odbývalo se v Polsku celkem 112 sněmů, z nichžto 48 úplně zmařeno a za 30leté vlády Augusta II. zervány ***všechny*** sněmy až na jediný. Tak často užívali velmožové polští svého „prava" zvrhnouti vše, na čem se sněm říšský usnesl. Vždyť mnozí poslové veřejně se honosili, že vyslovili osudné veto jen z té příčiny ničemné, aby nabyli přesvědčení, žijeli ještě svoboda polská. A takovouto anarchii nazývali Poláci „jus cardinale, specialissimum et unicum", což bychom vyložili slovy vlastence polského, že „Polska nierządem stoi."

Poláci přesvědčili se prodlením času sami, jak nerozumné jest, udíleti jednotlivému poslu právo, kterým ani král se nehonosil, a které, byloli zneužito, muselo nutně zmařiti všechnu činnost zákonodárnou, každou snahu o zlepšení právních poměrů státních. Prostý rozum by byl všude jinde kázal, aby právo, které vlastně bylo nejvyšším bezprávím, bylo zrušeno: polská šlechta odpomohla tomu jinak, na místě bezpráví jednoho stavíc druhé. Nedalli se totiž posel na sněmu říšském odvrátiti od užití veta, hroziloli tedy nebezpečí, že některá ***konstituce*** (t. j. usnešení sněmu) odporem jednotlivce bude zmařena a sněm zerván: ***utratili*** tvrdého šlechtice, jenž neučinil přece nic jiného, než že ***užil práva***, ústavou mu zaručeného.

Osudnějším ještě prostředkem ***proti*** zneužívání veta byly polské konfederace, jimž nemůžeme v dějinách států evropských nic postaviti

*) Herrmann, Geschichte des russischen Staates, V. 337.

po bok, leda pověstné právo vzpoury (jus insurrectionis), které musel Ondřej II. r. 1222 zlatou bullou povoliti stavům uherským. Avšak rozdíl podstatný jest ten, že magnáti uherští práva vzpoury směli užiti toliko proti zřejmému *porušení* ústavy uherské, kdežto konfederace polská čelila proti tomu, jenž užívaje veta, (tedy *prostředku*, ve smyslu polském zcela *zákonitého*), bránil se proti uskutečnění zákona, jenž se mu zdál, ať již z přesvědčení čili nic, blahu vlasti býti škodlivým. Arci byly konfederace hlavně proti králům namířeny, jen aby se žádnému z nich nezachtělo, setřásti se sebe okovy, kterými je ústava polská svírala. Kdykoliv některý díl šlechty, touže po novotách v zřízení zemském anebo v poměrech náboženských, již napřed musil se vzdáti naděje, že by návrhy jeho dosáhly na sněmu potřebné jednohlasnosti, utekl se ke konfederaci. Prostředků peněžitých musel míti arci s dostatek po hotově, aby mohl zakoupiti šlechtu chudou, která jinými prostředky nedala se tak snadno získati. Celá strana sešla se kdekoliv na půdě polské (v cizině nemohla se dle zákona žádna konfederace uskutečniti), sepsala své žádosti, zvolila ze svého středu maršálka konfederace a radu, na to podepsal každý člen akta konfederační, která uložena jsou u nejbližšího soudu grodského — a konfederace byla hotova. Pokud konfederace trvala, potud zastavena právomocnost všech úřadův zemských, tak že maršálek konfederační byl jak ve věcech občanských, tak vojenských neobmezeným pánem krajiny, ve které byla konfederace uznána. Připustilli král deputaci konfederační před sebe a podalli jí ruky své k políbení, přistoupil činem tím ku konfederaci, uznávaje oprávněnost její. Neutvořilali se za tím konfederace protivná, bylo dohodnutí snadné a vše skončilo se bez krveprolití. Jinak arci rozbouřila se válka občanská, kterou země tak dlouho hubena a pustošena, až slabší konfederace podlehla. Boj ustál, nikoliv ale vzájemná kyselost, tak že konfederace staly se zárodkem *vzpour nepřetržitých, zákonem dovolených i podporovaných.*

I při sněmích tvořily se zhusta konfederace, a sněmy takové nazvány konfederackými. Měly aspoň jednu dobrou stránku do sebe, že liberum veto pozbývalo platnosti tak že „konstituce“ většinou hlasů jsou zjednávány. Z druhé strany však se musí také uznati, že by se bez konfederací zajisté nebylo mohlo udržeti přes 200 let liberum veto co základní zákon republiky. A tak se pojilo jedno zlo k druhému.

Vedle chybných zařízení republikánských měla Polska chybné zřízení monarchické. Sem patří zdroj všech neplech: *volitelnost králů*, která jest nutný následek suverenity šlechtické. Po smrti panovníka uvázal se arcibiskup primas v důstojenství mezikrále a položil šlechtě sněm konvokacijný, při němž utvořily se především pro dobu mezivládní konfederace, a pak ustanoven čas volby, kteráž děla se tak zvaným sněmem elekcijným. A tu měli poslanci cizích mocí právo, navrhovati šlechtě své kandidaty; Francie, Rakousko, Švédsko, Sasko, Rusko — jeden po druhém se vystřídali, podporujíce žádosti své tak, že korrupci zcela veřejně brány dokořán otevřeny. A to se opakovalo při každé volbě. Neustálé skoro míchání se cizích poslanců do všech vnitřních záležitostí polských jest samo o sobě důkazem, jak rádi velmoži polští, při vesle se nacházející, cizině popřávali sluchu. „Jasná republika

polská" klesla následkem toho ve věku XVIII. tak hluboko, že ve věcech nejdůležitějších, jakou byla na př. také „svobodná" volba krále, pravidelně *nikdy* nerozhoduje vůle národa, nýbrž buď cizí vojsko a nebo cizí peníze. Poláci tomu ani jinak nechtěli: „raději vpády cizinců než nejnepatrnější umenšení našich svobod!"

Odvislost Polska od ciziny bije již za Petra Velikého do očí. Mírem nistaedtským (10. září 1721) zjednalo si Rusko takovou převahu na severu, že vládlo jak na poloostrově skandinávském tak i v Polsku dle vůle své. Mezi tím, co v Polsku vzplanul divoký boj mezi králem Augustem II. a jeho saským vojskem z jedné a konfederovanou šlechtou polskou z druhé strany, pojistil si Petr Veliký držení zemí pobaltických, načež vystoupil v Polsku co rozsudí mezi národem a králem. Ručil oběma stranám za mír spůsobem, jejžto si od té doby Rusové co pravidlo oblíbili: vojsko ruské zůstalo po tři léta co posádka v Polsku. A k ponížení jednomu přičiněno hned i druhé; polské Kurony staly se znenáhla ruskou provincií, aniž by Polsko smělo a mohlo usurpaci tu odmítnouti.

Úpadek republiky jeví se však hlavně po smrti Augusta II. (1733), který ještě za posledních dnů své vlády dočkal se spolku šlechty polské s Ruskem *proti* sobě, poněvadž se do něho domýšleli tajných piklů a nebezpečných záměrů. Z té příčiny nebyla také šlechta polská nakloněna kandidatuře Augusta III., kuřfiřta saského, syna předešlého krále. Již tenkráte se ozývalo mnoho hlasů v ten smysl, že nemá býti volen cizinec, nýbrž Piast, t. j. šlechtic domorodný. Rakousko i Rusko shodovaly se s plány takovými jen pod tou výminkou, nebudeli zvolen Stanislav Leszczynski, tchán Ludvíka XV. Přes to zvolen dne 13. září 1733 Leszczynski spůsobem zákonným. Cizina však *zakoupila* třinácte senátorů a několik set šlechticů, kteří zvolili Augusta III., tak že osudem těžce stíhaný Stanislav musil do Gdánska uteci, pak na půdu pruskou se uchýliti a koruny, které nabyl spůsobem nejzákonnějším, se vzdáti, ve prospěch německého Augusta, *cizinou* oktrojovaného. —

Nový panovník byl stvůrou ruskou a proto také Polsko proti Rusku prosto vší státní samostatnosti. V průběhu války sedmileté považována „rzecz pospolita" skutečně co provincie ruská; vojsko ruské mělo Polskem volný průchod na západ, přezimovalo a zásobovalo se a kontribuce ukládalo jako v zemi dobyté. I po ukončení války prodlelo delší dobu v zemi. Že by tím vším trpěla vážnost republiky na venek, že by volnost uvnitř byla ohrožena, to šlechtě polské na mysl nepřipadlo; vždyť to nebyl *jejich* panovník, od něhož ponížení vycházelo!

Co si Rusové v době té v Polsku dovolovali, mělo však druhý, možnáli ještě osudnější následek: byla to zášť pruského krále Fridricha II. proti Polsku, jehož málomocnost vzhledem k Rusku právě jemu po celou válku sedmiletou náramných škod nadělala. A co to znamenalo býti sousedem Fridricha II., a býti sousedem *málomocným*, o tom dostalo se Rakousku po smrti Karla VI. citelných důkazů. Tak naivními byli tenkráte leda ještě Poláci, kteří se domnívali, že obyčejná lidská mravnost hodí se také státníkům ze školy Fridricha II. do krámu, a že národové i státy mají ještě také jiná práva než ta, která ostřím meče nevěřícím bývají vštěpována. Kdy by jasně velmožní páni

nebyli se zvrhli v politické dobrodruhy, kdy by byli na sněmích méně mluvili, za to si však více znamení časových všímali a z dějin se něčemu přiučili, kdy by si byli vzpomenuli, jak jednala svého času Anglie proti Francii a Francie proti Německu a Německo proti Italii a Evropa s Pruskem v čele proti Marii Teresii — nebylo by jich zajisté zůstalo tajno, o čemž všecky kabinety evropské nahlas mluvily: že Prusko jest nejúhlavnějším nepřítelem jasné republiky.

U věci té učiněna v posledních letech tak zajímavá odhalení*) hlavně v ruském státním archivu, že otázka tak často marně opakovaná, kdo totiž jest *původem* rozdělení Polska, nyní na dobro jest vyřízena. Odevšad zaznívá jmeno — *Pruska.*

Poněvadž Rusko hned od počátku XVIII. věku provozovalo v Polsku svou vůli hlavně co se Kuron týkalo, neštítil se ani Fridrich II. žádného násilí, věda předobře, že to ostatní Evropě, zvyklé na jeho politický katechismus, nebude s velikým podivením. Jeho důstojníci a úředníci páchali na území sousedního *polského* Pruska neřesti všeho druhu, a vláda polská nejen že za takovéto porušení práva mezinárodního nežádala zadostučinění, ona stížnosti vlastních poddaných, toužících na pruské násilí odbyla — posměchem.

A za takových auspicií po smrti Augusta III. dosáhl vlády „Piast“ Stanislav Poniatowski, milec carevny Kateřiny, muž vlastností ušlechtilých, vědomostí více do šířky nežli do hloubky sahajících, však postrádající dvou věcí, toho času v Polsku nejpotřebnějších: vůle energické a schopností vojenských. Stanislav byl rozený dvořan, a to bylo povolání, kterého se neměl nikdy vzdáti; jinak nebylo v něm ani žilky královské. Stanislav znal bídný stav Polska s dostatek, a měl také, co na něm záleželo, dobrou vůli, nahraditi bídné instituce polské lepšími. Záměry jeho jsou nám v rysech základních zachovány a dávají svědectví o jeho zdravých náhledech, jakož vůbec patří Stanislav August k oné třídě panovníků, kteří jsou lepší než jejich pověst.

Král byl dlouhým prodlením při dvoře Kateřiny II. zasvěcen v kabinetní politiku států evropských, v jejichž slovníku se pojmy *právo* a *mravnost* nenalézaly. Věda, že samostatnost státu nejpevněji na četném, dobře vycvičeném vojsku spočívá, obrátil hned zpředu zřetel svůj k reformám vojenským. Reformy bez peněz neměly však žádného smyslu; bez peněz nedala se vydupati armáda ze země. Dosud však vůle jednotlivce mohla všechny záměry, byť byly nejupřímnější, zmařit, nebylo ani možná, bez reformy *sněmu*, t. j. bez zrušení veta, na takové plány jen i myslit. Proto bylo uspořádání financí, rozmnožení vojska a rozumná reforma ústavy polské hlavní snahou nového krále.

Ale nedostatek osobní ráznosti, nekonečné překážky od pletichářské šlechty, která každý pokus o uklizení anarchie polské měla za zradu na svobodách zemských páchanou, konečně neblahé konstellace politické zmařily všechny pěkné úmysly Stanislavovy hned v zárodku.

Vrstevníkem jeho v Rakousku byl Josef II., jemuž vavříny Fri-

* Smitt Fr. von, Suvorov und Polens Untergang.

dricha II. tak dlouho nedaly spáti, pokud by ztrátu Slezska na některém konci sobě nenahradil; *zaokrouhlení* Rakouska bylo jeho ideálem, a co se takovým „zaokrouhlením" ve věku XVIII. vyrozumívalo, to známe dostatečně. V Rusku uvázala se v dědictví Petra Velikého panovnice, která co panovnice (o ženě zde nemluvíme) patří k nejgeniálnějším vladařům všech dob. Životní otázkou Ruska bylo co možná těsné přilnutí k Evropě západní. Již Petr Veliký rozdrtil okovy, kterými Rusko na severu i na jihu bylo poutáno, tak že ohromný ten stát kontinentální od moře úplně byl odloučen. Zbudovav Petrohrad stvořil Rusku oko, kterým do srdce Evropy pohlíželo. Tak zjednáno Rusku spojení námořní se západem, do něhož však na souži Polskem, do délky i do šířky rozsáhlým, i na dále zůstávalo odloučeno. Kateřina, prospěchy Ruska nade všecko kladouc a dle vzoru Petra Vel. i chtějíc kontinentální sblížení Ruska se západem ulehčiti, nemohla arci ve smyslu ruském prováděti v sousedním Polsku „lepší" politiku, než činila Varšava, měla se státi druhým okem Ruska na západ obráceným. A poměry, jaké zde nalezla, operaci tu jí znamenitě usnadňovaly. Když dosedla na trůn, nalezla Polsko státem úplně nestatečným; plán její byl, zachovati v Polsku vše in statu quo, udržeti si u dvora vavšavského vliv rozhodující, tak jako to činili její předchůdcové, a tak zjednati ruské politice v západní Evropě onu váhu, jaká státu takové moci a velikosti právem příslušela.

Jinak smýšlel třetí soused Polska, „veliký" Fridrich. Čeho se Ruska nedostávalo — bezprostředního spojení se západem — toho měl Fridrich až nazbyt; všude kousek země a celek žádný. Kdekoliv se octnul v říši své, všude byl hned na hranicích, odkudž okem závistným pohlížel do velikých zemí sousedních. Ač nebylo ve století XVIII. po celé Evropě státu, jemuž by byl býval pojem „zaokrouhlení" něčím jiným, než jalovou frásí, za kterou se skrývala hladová touha po rozšíření panství, nebylo přece žádnému z nich upravení hranic v té míře otázkou životní jako Prusku, které jen vyplněním velikých mezer mezi malými zemičkami svými mohlo se udržeti co velmoc i za panovníků slabších, než byl Fridrich II. Již titul jeho co krále *pruského* vážným myšlenkám dával vznik; měltě název dle země, jejíž nejdůležitější a nejúrodnější část nalézala se v rukou — polských, a on, veliký Fridrich, jenž odolal co vítěz alianci téměř celé Evropy, neměl shýbnouti se a zdvihnouti si kus Polska? Jeho otec mu zanechal veliké vojsko — král polský neměl žádného; jeho otec mu zanechal spořádané finance — král polský neměl ani peněz ani úvěru. On sám dobyl si válkou sedmiletou slávy světové — a to Polsko bylo tak neslavné, že každý soused mohl bez trestu jeho suverenity dotýkati se. A to Polsko bylo 14000 čtver. mil veliké, tak že Prusko vedle něho vypadalo jako nepatrná provincie!

Kdož by nenahlížel to nesmírné nebezpečí, v jakém se Polsko nalézalo co soused Fridricha II.! Vedle Ruska mohlo a bylo by snad Polsko až dosud hrálo nějakou úlohu, neboť Rusku nešlo na prvním místě o rozšíření země, poněvadž toho nemělo potřebí, a každá rozumná politika státní řídí se vždy dle *skutečných* jeho potřeb; vedle Pruska Fridrichova musilo Polsko vzíti za své, *poněvadž bylo větší a slabší.*

Aby se zachoval v držení Slezska, bezprávně dobytého, musil Fridrich k jednomu bezpráví přičiniti druhé, a území své „zaokrouhliti" stůj co stůj — na újmu svých sousedů. Že si k tomu vyhlednul Polsko, jest jen novým dokladem toho, že byl „praktickým" státníkem, jemuž na počest věk XVIII. nazván dobou Fridrichovou. Co šlechta polská na sněmích velmi krásně deklamovala, že je Polsky potřebí k udržení rovnováhy evropské, že jsou Poláci stráží Evropy, že jsou ochranci evropské vzdělanosti — zatím vyhodil již Fridrich do Polska své sítě, aby v kalné vodě učinil hojný lov, větší a důležitější, než bylo Slezsko. Že to bylo Fridrichovi hříčkou, dokazuje čin sám, neboť zkušený uchvatitel Slezska nebyl by zajisté podruhé dal celou říši v šanc, kdy by se mu úspěch byl zdál pochybným!

Z toho vysvítá, že polské plány Ruska a Pruska sice *nevylučovaly* se, že se však také ve všem neshodovaly. Skutečně chtěl každý kabinet něco jiného. Rusko nezamýšlelo dotknouti se citelně samostatnosti polské, chtělo jen říditi kroky státníků polských tak, aby neodporovaly přáním kabinetu ruského vzhledem k západu, a ač se to příčí náhledům běžným, jest přece velmi pravdě podobno, *že by Polsko co stát nebylo vzalo za své,* kdy by *celým* Polskem bylo vládlo Rusko ve smyslu shora naznačeném. To, co zamýšlelo Rusko, bylo sice *ponížením vlády polské,* nebylo to však *vyvrácením státu polského.*

Fridrichu II. nebylo však pomoženo podobným diplomatickým vítězstvím, jakého se kabinet ruský u dvora varšavského domáhal; on potřeboval západní Prusy a ještě něco v sousedství, tak že skutečně *oloupení* Polska bylo *jeho první myšlenkou,* kterou on první také *vyslovil* již r. 1769, tedy tři léta před katastrofou. *) V poměrech, v jakých se Polsko nalézalo, neznamenalo však oloupení části nic jiného, než vyvrácení celku, poněvadž dle lidské vypočítavosti nemohl tak prohnaný diplomat očekávat, že by kabinet petrohradský a vídeňský, stopující všecky kroky hrabivého Fridricha s takovou ostražitostí, svolení k novému pošinutí evropské rovnováhy daly — *zadarmo.* Tak se měly věci skutečně, a kdokoliv ještě nyní, ať ze záští, ať z jiné příčiny všechnu vinu rozdělení Polska — „největšího zločinu XVIII. století" — svaluje výhradně na Rusko, nedává svědectví pravdě. V Berlíně, nikoliv v Petrohradě, sbíhají se všechny nitky, z nichž upletl Fridrich II. kolem Polska neproniknutelnou síť.

Již v dubnu 1764, tedy čtyři měsíce před zvolením Stanislava Poniatowského králem polským, umluven mezi Fridrichem a Kateřinou *spolek obranný* na osm let, v němžto věci hlavní byly vedlejšími a vedlejší hlavními. Rusko a Prusko garantovaly si na vzájem nedotknutelnost svého území — to byl „hlavní" obsah traktatu. Leč po

*) V memoirech Fridrichových, r. 1847 nově vydaných, nachází se z r. 1769 významné místo: „Le roi avait envoyé à St. Petersbourg un projet politique, qu'il attribuait à un Comte de Lynar. *Le projet contenait une esquisse d'un pastage à faire de quelques provinces de la Pologne entre la Russie, la Prusse et l'Autriche.*" Srovn. Smitt, Suvorov, II. 131. Zdá se nám, že nemůže býti místo naznačené ani dost často opakováno.

uplynutí války sedmileté nechtělo se v střední Evropě nikomu více do boje, a proto byla úmluva podobná bez základu. Avšak chytrému Fridrichovi podařilo se, smlouvě přivtěliti klausuli na oko nepatrnou, ale v pravdě tak důležitou, že spolek ruskopruský hlavně k vůli ní byl učiněn. Lakonický obsah její jest: „že nemají býti v Polsku trpěny nijaké pokusy o změnu ústavy.“

To neznamenalo nic jiného, než aby brzy na to zvolený král polský, jehož hlava byla naplněna myšlenkami o nutných reformách shora naznačených, hned v prvních osmi letech své vlády vložil ruce v klín a pohlížel nečinně na vzmáhající se rozklad vnitřní, jehož garancii milostivě převzali sousedé. Jaký div, že strana, toužící po zmohutnění moci královské, hleděla vším spůsobem, aniž by však vzbudila podezření Pruska i Ruska, odkliditi s cesty překážky, které se stavěly králi v jeho snahách reformatorských v cestu. V čele strany královské byli jeho ujci, knížata Czartoryští. Při sněmu konvokačním podařilo se jim obmeziti moc nejvyšších rádců korunních tak, že každému z nich přidělena jest rada čili komise 6—9 členů, bez kteréž nemohli ničeho před se vzíti.

Ač byli členové rad sněmem říšským voleni, mohl si král většinu komise snadno nakloniti a rozhodný vliv míti u vyřizování věcí týkajících se vojenství, spravedlnosti, policie a vnitra.

S menším zdarem setkal se návrh, jímž liberum veto mělo vzíti za své; tak důležitá změna ústavy polské neušla bádavému oku cizích vyslanců, a oni vzpírali se takovéto změně ústavy polské všemi silami, tak že nejhlavnější vada polské ústavy i do budoucnosti se udržela. Velký kancléř Czartoryski dovedl však i z této porážky těžiti ve prospěch koruny, přiměv sněm k usnešení, že v době, co říšský sněm nezasedá, má býti králi ponecháno právo, povolávati do komisí poradních nové členy. Čím častěji se tedy užívalo veta, od ciziny tak vřele hájeného, tím řidčeji se uskutečnil sněm, a tím větší váhy nabývali přívrženci královi v komisích.

Jiná změna ústavy kladla komisím za povinnost, aby hned z počátku zasedání sněmovního činily ve jmenu vlády návrhy takové, které by byly republice „prospěšnými“, a o těch že má býti odhlasováno *většinou hlasů*. Tím zachována sice formálně ústava, ale moc královská přece se nalézala na cestě k nenáhlému zmohutnění. K tomu proměnil se sněm v posledním sezení v konfederaci, jejímž generálním maršálkem stal se August Czartoryski, tak že i po ukončení sněmu nejvyšší moc v zemi zůstala rozdělena mezi králem a jeho ujcem.

Žel, že již tenkráte počalo se nebe sotva vyjasněné zase kaliti. Hned v prvním sezení sněmu konvokačního chtěla tak zvaná strana republikánská s Branickým, Karlem Radziwiłłem, Małachowským a Mokranowským v čele, učiniti všechno jednání sněmovní nemožným, poněvadž prý dosud vojsko ruské dlí ve Varšavě posádkou. Czartoryští žádali Kateřinu za ponechání vojska v Polsku, poněvadž bez pomoci té nemohli se nadíti, že by Stanislav Poniatowski co král se udržel. Z toho vzali si republikáné příčinu, a posel Mokranowski vyslovil veto a neodvolal ho, ač po dvakráte břitké meče na prsa mu nasadili.

Strana jeho sice překonána pomocí ruskou, leč Mokranowski sám

odebral se ze msty do Berlína, žádaje Fridricha, aby dal Polákům svého bratra Jindřicha za krále aneb aspoň „zachoval svobody polské.“ Na to vyzradil Fridrichovi celý plán Czartoryských k sesílení moci královské; Fridrich mu slíbil, „že tomu brzy učiní konec, neboť právě *proto* že vstoupil s Ruskem ve spolek.“

Následky zemězradného kroku toho ukázaly se při nejbližším sněmu korunovačním v listopadu 1764. „Konstituce“ předešlého sněmu konvokačního jsou vesměs schváleny, bez pochyby proto, že dosud trvala konfederace a že nemohl žádný posel svého veta užiti. Takový pořádek nebyl však vyslancům obou sousedů po chuti, i namáhali se, aby konfederace byla zase zrušena, ale nadarmo, neboť měl Czartoryski i tenkráte ještě za sebou většinu, která ustanovila, že má potrvati konfederace až do budoucího sněmu, tedy další dvě léta. Utrpěv porážku ruský vyslanec *Repnin*, pověstný svou bezohledností a surovostí, předložil sněmu návrh, aby Polsko vešlo s Ruskem ve spolek na výboj i odboj; k tomu mělo Polsko opatřiti se vojskem 50.000 mužů. Že sněm návodem Czartoryských takovéto nabídnutí od sebe odmítl, k tomu nenalézáme pražádné rozumné příčiny. Báloli se Polsko, že by muselo s vojskem svým bojovati po boku Rusů a že by si na léta svázalo ruce: tu jest otázka velmi blízká, nebyloli to Polska důstojnější a pro bezpečnost státu jistější, míti 50000 mužů po hotově a za nimi silného spojence, nežli býti jako dosud, bez vojska a zamítnutím návrhu učiniti si z přítele nepřítele. A přece stalo se tak, Repnin utrpěl druhou porážku. Vláda polská hledala spásu v prostředcích polovičatých; aby se nezdálo, že je od Ruska odvislou, zamítla rozumný návrh kabinetu petrohradského; aby si to ale s carevnou nezkazila, dala svému vyslanci v Petrohradě instrukce, dle kterých měl se zasaditi o vyjednání *spolku ochranného*. Myšlenka taková mohla se zroditi jen v hlavě polského politika; všude na světě uzavírají se smlouvy, poněvadž *každá* strana chce ze smlouvy míti užitek; smlouvy z pouhé lásky nalezneme snad tu a tam v životě soukromém, politika se tomu jen směje. Rusku, jehož diplomacie až nazbyt bývá střízlivou, mělo uzavříti s nemocným Polskem smlouvu, která by mu sice uložila povinnost hájiti souseda proti hojným nepřátelům, aniž by mu z toho kynula nějaká výhoda. Neboť že by kdy mohlo Polsko státi se ochrancem Ruska, na to přec nebylo lze pomysliti.

Odmítajíc spolek s Ruskem hrálo si Polsko na samostatné; diplomacie pruskoruská ihned uchopila se té slabé strany, aby ukázala světu polskou suverenitu s patřičným pozadím. Otázka náboženská, po celé věky v Polsku nevyřízená, zavdala k tomu první příležitost. V Polsku nalézali se od dob nepamětných *dissidenti*, t. j. nekatolíci různých vyznání; nejvíce bylo řeků, protestantů a socinianů (fratres Poloni). Všickni požívali původně práv občanských jako katolíci, majíce (jestliže byli šlechtici) podíl u vládě a všech úřadech. Čím více však se v Polsku šířili jesuité, tím více se zmahála reformace katolická, až konečně ve věku XVII. dosáhla nesnášelivost takového stupně, jako všude jinde v Evropě: dissidentům odňata jsou veškerá práva politická. Ač Anglicko, Braniborsko a Dánsko mírem r. 1660 v Olivě uzavřeným zabezpečily dissidentům stejná práva politická, klesli tito přece ošemetným vyklá-

dáním článků tolerančních zase v politickou porobu a dílo korunováno „konstitucí“ sněmu z r. 1736, dle které dissidenti vyloučeni jsou z úřadů a ze sněmu, a každému, kdo by se dovolával pomoci cizí, pohroženo trestem velezrády.

Rozdrážděnost dissidentů byla následkem toho tím povážlivější, čím více lnuli řekové k Rusku, a protestanti k Prusku co ke svým přirozeným ochrancům. Dissidenti podali hned při sněmu korunovačním své žádosti o rovnoprávnost, a vyslancové cizí doprovodili je zvláštními notami, v nichžto se vřele přimlouvali za spravedlivé vyřízení. Ale hned při prvním čtení žádostí nastal ve sněmovně neslýchaný hluk, a sekretáři čtoucímu smrtí pohroženo, neustaneli. V tom zmatku usnesl se sněm, že staré konstituce *proti* dissidentům mají znova uvedeny býti v úplnou platnost.

Scény takové nadělali ve „filosofickém“ věku XVIII. po celé Evropě mnoho zbytečného hluku. Kateřina i Fridrich slaveni jsou veřejným míněním co přední hájitelé osvěty a pokroku lidského. Tím větší odvahy nabyli dissidenti; nejen že se důrazně připravovali k nastávajícímu sněmu, oni dovolávali se i pomoci států, které mírem olivským převzali garancii svobod náboženských. Král zastrašen počal vyjednávati s krakovským biskupem Soltikem v ten smysl, aby při nastávajícím sněmu záležitost toleranční spůsobem pro obě strany uspokojujícím byla vyřízena. Bylo to zcela rozumné; neboť odpírati někomu uskutečnění žádostí, ku kterým konečně přece musí býti svoleno, jest od jakživa znamením neveliké zkušenosti a zralosti politické. Soltik nedostavil se sice osobně, však poslal svého zplnomocněnce. Na neštěstí rozbilo se vyjednávání beztaktností ruského vyslance Repnina, jenž maje toliko hlas poradní, nežádal o ústupky nýbrž pánovitě poroučel a hrozil. Soltik zhorka nakvašený vydal pastýřský list, svědčící všem biskupům polským, kterýmž vybízel k neústupnosti ve věcech tolerančních; současně poručil kněžstvu své diecése, by se modlili za udržení dosavadního neposkvrněného náboženství. Jitření z toho bylo všeobecné a zmáhalo se tím více, čím bližší byla doba nového sněmování.

Z toho ze všeho dal se již předvídati všeobecný zmatek. Každá strana — a těch bylo v Polsku velmi mnoho! — strojila se k jiným plánům. Král toužil na prvním místě po zvelebení své moci suverení, jen že by byl rád svého cíle dosáhl *bez* svých ujců Czartoryských, s nimiž se musel přece jen o moc děliti. Czartoryští zase provozovali jen potud vliv rozhodný, pokud trvala konfederace, jejíž maršálství bylo svěřeno Augustovi; proto snažili se udržeti konfederací co možná nejdéle. Ruský vyslanec, jemuž byla veliká váha Czartoryských nepohodlna, agitoval z příčiny opačné *proti* delšímu trvání konfederace, zároveň však hledal stranu, která by dissidentům učinila po vůli. Proti tomu však zase bouřil mocný biskup Soltik, který nenáviděl krále, Repnina a všechny Rusy z nejhlubší duše. Konečně se tvořila strana tak zvaných *patriotů*, t. j. přátel starého nepořádku, jimž zdála se býti moc královská, jak se hlavně v komisích jevila, tak nebezpečnou, že strojili se s vytrvalostí polskou k prudkým útokům na krále.

(Dokončení.)

Ze života Karla Havlíčka.

Od

Václava Zeleného.

Havlíček na cestě do Moskvy a v Moskvě.

(Od konce října 1842 do června 1844.)

Havlíček byl jako té doby všecka mládež národně probuzená nadšen ideou slovanskou; s horujícím pěvcem Slávy Dcery viděl od hor krkonošských po Ural a od Adrie k moři ledovitému samé bratry a srdce jeho toužilo mocně po tom, aby je mohl spatřiti, jejich ducha, mravy a obyčej poznati. Cesta do Haliče a do Slovenska právě vykonaná musila touhu jeho jistě oživiti a rozplameniti! Ale učiniti zadost této touze bylo ovšem nesnadno. Zámožní rodiče poskytovali sice ochotně všeho, čeho potřeboval, aby mohl všecken čas obracetí k vzdělání svému, aniž po tu dobu býval nucen starati se sám o výživu. Aby však mu podali možnosti putovati do vzdálených krajů východního a jižního Slovanstva, toho ani sám neočekával, ovšem ani nežádal.

Tu se naskytla nenadále přežádoucí příležitost spatřiti a poznati nejmohutnější národ slovanský. Profesor při universitě moskevské, Michal Pogodin byl v přátelském svazku s některými z předních spisovatelů českých, zejmena s Pavlem Josefem Šafaříkem*) a Františkem Palackým; a potřebuje vychovatele k dětem svým žádal Šafaříka, aby mu poslal nějakého spůsobilého mladíka. Šafařík znal Havlíčka a měl o něm již tehdy mínění velmi příznivé; věděl asi krom toho, že mladý horlivec slovanský touží po té chvíli, kde by země slovanské mohl spatřiti. I nabídl mu místo vychovatelské u profesora Pogodina, a Havlíček je s velikou radostí přijal. Potkal se sice s velmi tuhým odporem otce svého, jenž v neobyčejném na ten čas kroku synově spatřoval nesmírné nebezpečenství jeho budoucnosti hrozící a povolil jenom vida nezbytí; také P. Brůžek zatracoval tento krok někdejšího miláčka svého z celého srdce; ale Havlíček kráčel té doby již přímo za svým přesvědčením, nedbaje ani výstrah ani domluv.

Pogodin vracel se v říjnu 1842 z cesty po západní Evropě na Vídeň domů; ve Vídni měl k němu doraziti Havlíček a jeti s ním společně do Moskvy. List Šafaříkův ku Pogodinu, jímžto nastávajícího vychovatele mu poroučel, předcházel ho do Vídně; s sebou nesl si do Vídně „Promemoria“ psané vlastní rukou Šafaříkovou, z něhož viděti,

*) Jak vřelé bylo přátelství profesora moskevského se slavným spisovatelem Slovanských starožitností, viděti jest z předmluvy k tomuto dílu, kde se ku konci praví: „Budiž i Tobě díka, rozmilý Michale Petroviči Pogodine, jenž viděv v čas pobytu svého u nás v srpnu 1835 dílo ještě necelé, ocenil's je duší opravdového Slovana, a od té doby neustál's zakládati mne všelikou pomocí k obohacení a snadnějšímu vydání jeho.“

že veliký učenec pohlížel na mladistvého poutníka s náklonností, ovšem i se starostlivostí otcovskou.*)

O všelikých, milých i nemilých příhodách na této cestě vypravuje Havlíček sám v obšírném listě, jejž psal za mimovolného pobytu ve Lvově dne 12. listopadu 1842 do Prahy příteli svému Františkovi Girglovi, kterýžto list však příteli neposlal, napsav na jeho místě list „jiný větší a popisující mnoho“. List ten jest tohoto znění:

„Ve Lvově (totiž v Haliči) dne 12. listopadu 1842.“

„Učitel slovanský německému auskultantu vzkazuje úctu. Poroučím se se všelijakým židovstvem haličským panu auskultantu v milost.

1. Text: Člověk míní a Bůh mění. (Homilije.) Kdybych Vám! Vážený pane auskultante jenom o šest dní dříve byl psal, nebyl by můj list tak veselé mysli jako nyní. Prosím však, abyste hned tento řádek za podušku své lenosti neužíval, claudendo inde, že sám dobře činíte, když s psaním odkládávávávate, a pro větší důkladnost kolikrát zcela odložíte. Abych však drahý papír (za groš půl archu) nemařil, vyložím Vám, co se mi od toho času, *jak jsem byl tak červený*, až do nynější chvíle přihodilo.

Když jsem ráno časně v Praze na dostavník sedal, cítil jsem již *obšírnější* tvář, v poledne jsem již na pravé oko nic neviděl pro otok a rovněž jsem nejedl nic celý den. Když jsem domů přijel, počala se matka moje (jak se rozumí samo sebú) křižovat a lamentovat, jako bych byl přijel domů umříti. Tři dni jsem doma pobyl v pokoji (v světnici) zaobalen v bavlnu, pak ale když již mi skoro tvář splaskla, vydal jsem se v sobotu 22. Října na cestu do Vídně, lehko si pomyslit, jak asi obvázán. Matka moje tak plakala, že by více možná nebylo, kdyby mne k šibenici vedli; tak že jsem i sám velice smuten a skoro jsem se bál. Tu se ale jakýsi genius (ovšem drobet neohrabaný, jak sám uvidíte), ujal ubohého smutného táhnúcího v zimě ku kamenné matičce Moskvě pro idey; a následující historií mú energií zatřepal.

Matka moje plná starostí o mú oteklú tvář hnala mne mnohem

*) Nebude snad nezajímavé čtenáři, položímeli zde toto stručné „Promemoria“. Zní pak takto:

1. „Především vyhledejte Podlipského (jest tu míněn známý dr. Josef Podlipský, jenž té doby vykonav studie medicinské, dělal tam přísné zkoušky k dosažení doktorství): onť Vám pomůže vyhledati jiných.

2. U duchovníka ruského vyslanectví, archimandrita *Porfirije*, bytem ve Wallfischgasse Nro. 1020 v 2. poschodí, zeptejte se na Pogodina, zdaliž přijel a tam byl? Jestli ještě nebyl, nechejte cedulku u Porfirije s udáním svého bytu.

3. Bylali by potřeba, můžete ho i u známého srbského spisovatele *Vuka Stefanoviče Karadžiče* hledati, jehož on navštíví. Auf der Landstrasse in der oberen Reisnerstrasse Nro. 472.

4. Knížky ode mne do Petrohradu určené se psaníčkem odevzdejte archimandritu Porfiriju.

5. Pogodinovi jsem psal do Vídně po poště (poste restante).

6. Jeho věci poslal zdejší kupec Wetzstein do Vídně kupci Weberovi (jehož adresu má) asi 13. října“.

Jmeno Šafaříkovo není podepsáno; ale lístek jest psán jadrným jeho písmem.

dříve na poštu, abych mezi tím, co druzí večeřeli, dobré místo, kde by na mne vítr nevál, zasednul. Poslechl jsem. Po večeři však prvší occupans jsa velice prudké krve, mne nechtějícího místo opustit, pomocí jiného svého kollégy... z vozu vyhodil, zapínadlo u pláště utrhl a ještě na cestu holí přes hlavu přetáhl. Tenkrát jsem byl v takém humoru, že jsem si toho ani nevšim, a jenom o tomto faktum as hodinu cesty filosofoval. Zcela chladně jsem rozvažoval, jaké škody z této neočekávané události mám. Celú noc na otevřeném místé sedět, propter utržené zapínadlo nezahalen; na cti mi to ale neškodilo; moji spolucestovníci mne neznali, a postilionové Brodští dobře vědí ještě z mých athletsko-gladiatorských časů na gymnasium, že mám dost síly a že jsem se tedy nechal z dobré vůle vyhodit. Čest mi zůstala tedy a zima mi bylo také a za odměnu mé křesťanské pokory (Robertoďáblovské) dalo mi fatum ve Znojmě při obědě zvláštní jux. Seděl jsem naproti tomu pánu; kellner mu vylil asi $1^1/_2$ žejdlíku mastné omáčky na záda; a on byl tak špatný charakter, že se hned, dříve než mu co jiného napadlo, na mne podíval, jak já asi z toho budu míti radost. To ti byla originální scena, jistě originální, jeho obličej stál v té minutě za dobrý román.

V Stokravě jsem nocoval a *ráno o 8. hodině dne 24. Října 1842* viděl jsem poprvé sídlo našeho nejmilostivějšího zeměpána Vídeň. — — Bačkory, které jsem měl na nohách, jsem zul. — Bydlel jsem na Tábořc (tak se nazývá ulice, co se z Čech jí přijíždí) celých osm dní. Pogodin přijel teprv 29. a sám mne v hospodě vyhledal, neboť jsem mu nechal adres svú u Vuka Karadžiče. Pak jsem v neděli a v pondělí v jeho záležitostech po Vídni jezdil, poněvadž velmi pospíchal a sám tedy všecko vykonati nemohl. Kúpil nový kočár a 1. to jest na Všecky Svaté sedli jsme i s kočárem na železnici a jeli — ne do Uher, ale do Haliče; protože již nebylo možná na parochodě (lodi) po Dunaji, an 2. poslední loď do Konstantinopole plynula a tehdy bychom se v Prešpurku, Pešti atd. nebyli mohli zastaviti. V Lipníku vzali se poštovské koně a jeli jsme ve dne v noci při ukrutné chumelici, tak že jsme byli 5. v noci v Brodách na ruské hranici. Jenom ve Lvově jsme byli přes noc a pozdrželi se tam až do 11. hodiny před polednem. — Na této cesté jsem měl příležitost náklonnost Pogodinovu si ve velikém stupni získati, a to sice bez velikého násilí, neboť on rozumný a tuze dobrosrdečný muž poznal snadně osnovu mého smýšlení, jelikož jsem před ním nic netajil a co možná duši svú jemu předložil. Od něho se mnoho naučím, již po cestě mne učil, jak se má cestovati (tohoto umění jest on veliký mistr) a předhazoval mi ztřeštěnost. Já prý budu učit jeho syna a on Pogodin mne; co já rád přijímám, protože to není lecjakýs mudrc (à la němec) ale veliký practicus, jako všichni Rusové v jistém ohledu.

Abych nezapomněl: Ve Vídni jsem dělal co možná, seznámil jsem se tam s mnohými, a to ze všech slovanských větví, a seznal několik rozumných lidí; u Vuka Karadžiče jsem byl čtyrykrát, on jest pravý Srb, exemplár neporušený a vzor čistého Srba, ale jako čert vždy vedle kostela se uhostí, má paní němkyni... Takovú ti má krásnú dceru a ona ani slovíčka po srbsku neumí; také ostatní jeho děti jsú púzí

němci. Jistě mi to tam na očích viděli, jak jsem se tomu divil . . Nyní Vuk odjel do Zemuna (Semlín) neboť jest pravá ruka knížete Miloše jako rada sekrétář atd. Ve Vídni jsem se hodně po srbsku naučil: jistý Srb Korilac*) mne učil denně 3 hodiny a krom toho jsem s ním a s jinými Srby pořád chodil a mluvil. — Také s Podlipským jsem častěji mluvil. V divadle viděl jsem Othello (v císařském) a Normu (v korutanském), vypil mnoho vína a snědl Schnitzlů a Rostbraten atd.

Zpozoroval jsem, že ve Vídni lidé blahoslaveně žijí: 10 hodin spí, 7 hodin jedí, 2 hodiny hrubiánstvo, 3 hodiny hlúposti a daremnosti mluví, 2 hodiny se smějú, a protože den jen 24 hodin obsahuje, tedy nic rozumnějšího dělati nemohou. Děkuji p. Bohu, že jsem krom dcery p. Vukovy jinú ženskú neviděl.

2. Text. Proti větru . . .

Známo Vám bude slavný pane auskultante, že jsem se na tu velikú cestu bez oné zázračné hvězdy, bez pasu vydal jsa té sladké naděje, že se nějak zatím do Rus dostanu a pak později na pas pomyslím. Ale naděje mne velmi sklamala. Nevíšli to ještě, tedy se nyní dozvíš, že ani do nebe není tak těžký přístup jak na „svatuju Rus“ a přidámeli k tomu, že neméně u nás těžký jest odstup, jak tam přístup, máme hned krásný obrázek. Tři rakúské a tři ruské rohatky na člověka číhají a u každé několik satanášů. Zkrátka ti povím, že resultát toho všeho bylo, aby p. Havlíček v milosti Boží zůstal v Rakúsích a očekával řádný guberniální pas. Rozžehnal jsem se s panem Pogodinem velmi smutně, věci mé a on jeli do Moskvy a velmi jsem tenkráte svým kabátům a punčochám záviděl, že nepotřebují „paszport“ jako já. Pogodin, jenž po cestě mne pořád těšil, že zima v Moskvě jest taková jako zima Pražská, najednú při lúčení starostliv jsa, aby mu nepřijel p. učitel beznosý neb bezuchý, najednú teprv vyjel s barvú ven, že jest v Moskvě mnohem ziměji než na Nordkapu a na nejsevernějším konci Islandu, že jest tam obyčejně 10° pod nullou a časem ráno i 25—30°. Zanechal mi tedy peníze, abych si kúpil v Brodách notnú čubu, a o čem se mi ještě nezdálo, futrál neboližto púzdro na nos. V tom okamžení mi projela idea jak asi musí člověk v duchu být spořádán maje na sobě: *podvlíkačky a košili plátěnú, dto. z flanelu, punčochy dvoje vlněné a bavlněné, boty z dvojí kůže a kaučukem prolité, notné kalhoty, notnú zimní vestu, dva kabáty id est jeden vatovaný, druhý kaučukový, šlafrok, plášť, čubu nedvědí, ukrutné ruské bufy na nohách vnitřku ovčí kůží vykládané, pak na hlavě ukrutnú koženú čepici, až pod krk, že jen oči a nos vidět a ještě. . . . na nose futrál; krom toho náramné as 10liberní rukavice.* Pomyslímli si ale, že pojedu nejméně patnáct dní na odkrytých saních a dáli p. Bůh asi v Prosinci nebo v Lednu (jak mi brzy dají pas) et quidem quoad circumstantias loci do Moskvy — lehko vidím, že se nezapotím. S' Pogodinem byl bych v krytém voze, za tepla a za 6 dní a nocí býval v Moskvě. . . .

Smutně jsem Hospodina Pogodina vyprovodil až k první rohatce,

---

*) Snad Kwalac?

pak mě ale (jako na věčném súdě kozla od ovcí) s nemenší horlivostí od něho odlúčili. Smutně jsem se za ním díval a ještě smutněji táhl jsem do Brodů. Tam jsem musel dva dni čekat, až jela pošta do Lvova. Ve Lvově jsem měl opět jakési zdaření à la Mohelnice a sice dvoje, jen že trochu rozličné. Opět ústně si to dopovíme, já to zapsal do své knížky, a za tři léta o tom více. Takové věci panu auskultantu se nikdy nepřihodí, budeli pořád za pecí sedět. V Brodách jsú samí židi (ale nevzpomínej si na ono pověstné proroctví), to ti byly dva dni horší než v pekle, věř mi jenom, že jsem tam *veliké trampoty* přestál, ale nemám chuti opakovat to.

3. Text. Post nubila Phoebus.

Nyní sedím ve Lvově a bydlím u p. Zapa, jehož snad podlé jména znáš a ještě lépe bys znal, kdybys pravidelně musejník čítal. Cvičím se v polské národnosti t. j. učím se hodně zdvořile s paními mluvit, učím se od nich tančit krakoviaka a mazura (sic) a žvatlat tím akcentem jako ony (dávám ale při tom jak se na budúcího moskevského učitele sluší hodně pozor, abych se do některé nezamiloval), od pánů se učím bibliografii, po malorusku mluvit a arak neb non spiritus pít, v ruském zdejším semináři se učím poměry církve jejich k naší (t. j. katolické). Jím: klusky, burák, okurky s medem, pšenici vařenú s makem, bukovinskú polentu a huculskú bryndzu, pohankovú kaši et similia. Poznamenávám quoad eruditionem dom. auscultantis, že má p. Zap půlletú dceru a 17½letú paní a to sice velmi krásnú jak se sám přesvědčíte, neboť má naději co nejdřív do Prahy přesazenu býti. Pak se na ni podívejte, jest *čarnobríva*, jak Rusíni mluví (dcera šlechtice z Bukoviny), umí tedy i malorusky, a česky ji p. Zap velmi dobře naučil, jak se dá velmi lehko mysliti. *Německy neumí ani slovo*, jen po francúzsku; toť víš, že to byla u českého vlastence první dobrá vlastnost a hned se mi tím také pochlubil. Polky se velmi lehko spřátelí, tak že jsem byl hned za týden u p. Zapa jako doma: tím snadněji proto že bývám od 8 do 2 jediným společníkem paní, když Zap v kanceláři bývá. Polky jsú velmi upřímné a svěří se se vším a mně tím více, že mám být tím v Moskvě, čím jest p. Zap ve Lvově. Ona mi celú historii své lásky s nejmenšími maličkostmi vypravovala, mají se velmi rádi. Mnoho jsem se naučil, čeho se jindy člověk jen sám z vlastní prakcí dozví a jmenovitě ty. Jest to pro mne velmi příjemný život, jsme sami tři (excepta malinká Bronislávka), a proto že oba jsú se mnú již velmi dobře známi, nepovažují mne za cizího. Vidím ovšem, že jest mnohem tíž radovati se s radujícími (bez závidění) než útrpnost míti s nešťastnými. Bůh sám ví, proč raději snáším nelibosti než touhu po štěstí! Já aspoň dokud mám co trpěti nemilého, sám se v duchu s sebú zakládám, že to a ještě více snesu, ale lakomost a chtivost po idealním mém štěstí tak mne moří, že ani Spielberg tak nemůže — děkuj Bohu, že to píšu v jazyku mi posud nezvyklém, sic bys jistě přes půl hodiny variace o tom samém themu slyšel — Milý brachu! není to žádné paradoxon, co já o Polkách smejšlím. Polské paní jsú paní, pyšné královské stvoření v plné důvěře k své důstojnosti tolik si dovolují, že by naše povážlivé panenky se při všem, co Polka po celý den mluví a dělá, pořád jen červenaly.

Polka se pranic nebojí, co si o ní mužští pomyslí, ona nevydělává a nevyprošuje sobě dobré mínění, vážnost u mužských, ale vynutí, abych řekl, poručí si, že ji musíš ctít anebo milovat. — Polka všem mužským poroučí a jen jediného poslúchá; jak to as láká státi se pánem takového pyšného panského stvoření! —

O mé věci v Praze bude pečovati Gabler, nedoufám, že se vy spolu již více udobříte a to z dobrých praemiss. Sic transit gloria mundi. Nedoufám též, že ty se změníš kdy, musely by se zázraky díti. Přec ale když má člověk, jenž do loterie vsadil na nějaké panství jeden los, přec naději vyhrát: proč bych i já si mysliti nesměl, že ty ..... — Po *ty tři* léta mi nepiš leda bys se stal professorem. Co mi třeba vědět, odjinud se dovím. Já bych rád tři léta s tebú nemluvil, učiň mi tuto žádost k vůli — uhlídámli tedy od tebe psaní... již professorem, jinak nic. — Ani já tobě nebudu bez veliké potřeby psáti, abychom si trochu odvykli.

V Moskvě budúcně Feodor Matějevič Borovský po tři léta, nyní ale a pak opět

Karel Havlíček."

Nenadálá zastávka ve Lvově na cestě do Moskvy nebyla po šťastném odbytí prvních nepříjemností Havlíčkovi ani nemilá ani neprospěšná. Rodina, která jej podivným vrtochem osudu do Lvova zahnaného srdečně k sobě přijala, byla sama sebou dosti zanímavá, aby se mu příliš nezastesklo. Byltě zejmena Karel Vladislav Zap, muž tehdy právě třicetiletý, přese všecku skoupozvukost a jakousi vnější škrobenost velmi jemného citu a smýšlení národního tak vroucího, že mu mladistvý krajan překypujícího citu vlasteneckého byl velmi milým hostem; Havlíčkovi pak byl Zap, tehdy již vůbec známý spisovatel, jehož dopisy ze Lvova o literatuře polské a o životě haličském vůbec v časopise musejním bedlivě čítal, jakýmsi apoštolem národu českého mezi sbratřenými Poláky a Rusíny, jehožto činnost jemu samému měla býti vzorem za pobytu v Rusích. I zůstal svazek přátelský tehdy mezi nimi učiněný i za pozdějších let, když mladistvý poutník navrátiv se do vlasti své hlučnou činnost novinářskou provozoval a Zap po některých nešťastných pokusech přeložen konečně do Prahy, tichý život úřednický vedl, vždy neporušený. Že choť Zapova, žena vzdělání na ten čas nevšedního a mravův velmi ušlechtilých, mladíku vyššího života společenského docela nepovědomému musila jeviti se ve světle jakémsi vzácnějším, ano že jej přátelské rozmluvy s paní bystrého ducha a obyčejův uhlazených společensky vzdělávaly a povznášely, rozumí se samo sebou a ještě z listu výše položeného dosti zřetelně viděti.

Zap uvedl Havlíčka i do společnosti ruské ve Lvově a zjednal mu známost se spisovatelem tehdy ještě mladým, nyní proslulým Ivanem Holovackým, od něhožto slyšel mnoho o národních obyčejích lidu maloruského v Haliči a severních Uhřích.*)

Také ctihodného dějepisce maloruského, Zubřického poznal Havlíček

*) Mezi spisy Havlíčkovými jest lístek s nápisem: „od Hlovackého", na němž jest napsáno desatero zvláštních kousků ze života maloruského.

za svého mimovolného dvouměsíčního přebývání v hlavním městě haličském. Kromě těch obeznámil se s vlastenci maloruskými Malinovským, a Bartkievičem. Do společnosti polské, zdá se, že Zap Havlíčka neuvedl: jediné toliko jméno polské nalézáme v zápiskách jeho o Lvově, šlechetného Adama Rościszenského z Rościszewa, jenž po mnohá léta sám jediný byl pěstovatelem vzájemnosti mezi Poláky a Čechy posílaje do museum Pražského všecky knihy polské právě vydávané. Nezdá se však, že by byl starý pán polský mladistvému poutníku českému se zalíbil; aspoň později činí o něm zmínku nehrubě chvalnou. Že Zap milého hosta seznámil i s nevelkou kolonií českou — úřednickou — ve Lvově, rozumí se ovšem samo sebou; bylo tehdy sice ve Lvově jako v Haliči vůbec mnoho úředníkův rodem Čechův, ale velikou většinou lidí beze všeho smýšlení, pouhých chlebařův, o nichžto před lety složil profesor Uhle pověstnou satyru: „Jsou, jsou ve Slovanech Češata;“ avšak vedle hejna odrodilcův bylo tam několik upřímných Čechův, z nichžto Pichlera a Jáchyma Havlíček poznal. Kromě všeho zaměstnání literárního a milé společnosti hostitelův svých měl však Havlíček za dvouměsíčního pobytu ve Lvově mnohé chvíle, kde cítil celé břímě samoty, které člověk na cestách, kde vidí kolem sebe jenom cizí tváře, kde ho přicházejícího nikdo nevítá a odcházejícího nikdo nepohřešuje, nezřídka cítívá. V takové chvíli napsal příteli Girglovi: „Sám a sám, ach sám a sám; to jest nejlepší výklad celé mé nynější soustavy; od 20. Října až do nynější doby jsem sám o sobě v cizím světě, žádnému nemohu zcela své smýšlení otevříti, a přec při tom mnoho starostí mám a práce. Pak několik let před sebú vidím, kde budu opět sám.“ V těchto okolnostech hledal potěšení v dopisech přátelům — napsal pak listy kromě několika rodičům, dva Gablerovi, dva Mudrovi, Girglovi, Štulcovi, Serbúskovi, Brůžkovi, Šafaříkovi, faráři Batelovskému, Skarševskému.

Tak krátil si Havlíček dlouhou dobu, kterou musil čekati na vykupitele z toho nenadálého zajetí — na pas *guberniální* z Prahy. Musil ovšem čekati dlouho; nový rok 1843 minul a pasu ještě nebylo. Teprvé dne 8. ledna mohl se vydati na cestu s vědomím, že bez úrazu projede rohatkami rakouskými i ruskými. Dojev do pohraničního města ruského, Radzivillova po poště bez příhod zvláštních musil si v tomto městě najmouti povoz do Kijeva. Bylo mu zde trpce zakusiti, že jest v zemi, kde pocestný nemůže učiniti ni kroku bez žida. Vozka žid, jenž výhrůžkami chtěl na cestě vynutit na něm větší plat, než bylo umluveno, společníci na cestě dotíraví židé a židovky, a hospodští v nečistých, zle páchnoucích krčmách opět židé. Vyjev z Radzivillova dne 10. ledna dorazil 15. do Berdyčeva a ráno dne 22. do Kijeva.

Zde naň čekala nová nehoda; pas, jenž mu před osmi nedělmi nedal vkročiti na půdu ruskou, zdržel jej devět dní v Kijevě. Dle přísných předpisů pasovních tehdy v Rusích platných musil v Žitomíře odevzdati pas a vydán mu zaň ruský list průvodní, avšak toliko do Kijeva. Přijev do Kijeva obrátil se neprodleně k policii o vydání pasu na další jízdu do Moskvy, ale úředníci policejní odbývali ho den po dni, aniž mohl na nich vymoci, aby mu pas byl vydán. Zdá se, že tehdy Havlíček

nerozuměl ještě dost zřetelně tomuto odkládání; jisto aspoň jest, že neužil prostředku, jehož divotvorná moc by byla všeliké překážky najednou odstranila. Když pak již osm dní marně čekal té šťastné chvíle, kdy mu pas bude vydán, napsal žalobu k generálnímu gubernatoru kijevskému Bibikovu, v nížto vylíčiv stručně, jak se s ním nakládalo, prosil za vydání pasu.*) To pomohlo; pas mu byl neprodleně vydán a dne 31. ledna jel dále k Moskvě, nabyv tu nemilé zkušenosti o veliké znemravnělosti nižšího úřednictva ruského, kterou té doby veliký humorista Gogol tak perně líčil, které však ani všemohoucí vůle císaře Mikuláše nemohla vyhubiti.

Cesta z Kijeva do Moskvy byla veselejší než z hranic do Kijeva. Poznav v Kijevě důstojníka ruského, jenž měl jeti též do Moskvy, vydal se s ním i užil z toho nemalého prospěchu, nebo důstojník dostával na poště bez prodlení čerstvých koňův a bleskem ujížděli po *perekladné* k Moskvě, kam dojeli dne 5. února.**) Tato jízda zůstavila v mysli Havlíčkově zpomínky velmi veselé, které mistrovsky vylíčil v listě příteli Zapovi do Lvova poslaném.***)

Ostatně čekalo naň i v „kamenné" matičce Moskvě překvapení. Přijel tam za učitele do domu profesora Pogodina, a přijda tam shledal, že jest vychovatelem u profesora Ševyrova. Ševyrev totiž zvěděv od přítele svého Pogodina, že mu přijede vychovatel žádal ho, aby mu ho postoupil, k čemuž Pogodin vida, že jest Ševyrevu vychovatele mnohem pilnější potřeba, i svolil a Havlíček přijda do Moskvy ubytoval se hned u Ševyreva.

Štěpán Petrovič Ševyrev (vyslovuje se Ševyrjóv), profesor na universitě moskevské, byl muž učený a získal si spisy o literatuře ruské četné jméno; smýšlením svým byl upřímným přívržencem strany slovanské čili jak ji Rusové nazývají slavjanofilské, strany tehdy ovšem toliko z učených mužů se skládající a pěstující jakousi vzájemnost literární mezi Slovany. V domě jeho scházívali se i ostatní nehrubě četní

---

*) V pozůstalosti Havlíčkově nalézá se ruský koncept žádosti této k generálnímu gubernátoru vojenského okruhu kijevského; zní pak zajímavý tento přípis takto: „Pas mně na cestu do Rus do města Moskvy z Rakous vydaný byl mně v městě Žitomíři odňat a dán mně jiný toliko do města Kijeva, kam přijev dne 10. (to jest dle ruského kalendáře, dle našeho dne 22. Pozn. spis.) neprodleně jsem došel s žádostí za pas ku Kijevské městské policii. Ježto však se nacházím zde již osm dní, což mně činí veliké vydání a zmeškal jsem již několik dní, abych vstoupil v službu ku professoru Pogodinu: osměluji se obtěžovati Vaši Excellenci nejpokornější prosbou, abyste rozkázali, komu náleží, by mně vydán byl pas na další cestu do města Moskvy.

Rakouský poddaný Karel Havlíček.

Ruské písmo tohoto přípisu svědčí, že měl té doby Havlíček ještě malou obratnost v psaní ruském, a jazyk není bez chyb.

**) Havlíček udává čas, kdy vyjel z Kijeva, dvojím spůsobem: v listě k Zapovi vytištěném v Sebraných spisech Havlíčkových str. 229. praví, že vyjel z Kijeva dne 21. ledna t. j. dle nového kalendáře dne 2. února, kdežto na lístku, na němž si sestavil dni, v které přijel do rozličných měst, udává 19. ledna t. j. dle nového kalendáře dne 31. ledna. Počet tento jsme přijali za podobnější ku pravdě, poněvadž lístek výše dotčený zdá se býti psán hned po cestě, list Zapovi teprvé 13. máje.

***) Viz list svrchu dotčený na str. 229. I. Sebraných spisů Havlíčkových.

členové této strany, zejmena Pogodin, nadšený pěvec a hlasatel myšlenky slovanské, Chomjakov, historikové Valyjev, profesor Boďanský, Vahyjev, Jelagin, Kinějevski; také proslulý romanopisec Gogol smýšlením svým náležel k tomuto kruhu slovanskému, ano v domě u profesora Ševyreva byl i sklad jeho spisův. Kromě těchto *učených* hlásili se k straně slavjanofilské i někteří nadšení mladíci, kteří zvláštním krojem, vysokou chlupatou čepicí (murmankou) a červenou sukní obraceli k sobě zraky a na mnoze posměch obecenstva. Strana tato počínala tehdy teprvé dobývati si jakési platnosti v literatuře, Moskviťanin vydávaný Pogodinem měl šířiti zásady její ve vzdělaném obecenstvě. Zásady tyto srovnávaly se na mnoze s tím, co v zemích našich nazývalo se slovanským smýšlením: domáhaliť se ruští slavjanofilové samostatného rozvoje národa ruského na všech polích činnosti národní: i v umění i v náuce i v životě politickém a sociálním měl národ ruský býti *svým* a vyvrci z sebe ty prvky cizího vzdělání, které od Petra Velikého a jeho nástupci násilně byly štěpovány na strom života ruského: láska k Slovanům vedla je pak přímo k nám jakožto kmeni slovanskému dějinami nejslavnějšímu a činností literární na poli slovanském přednímu. Někteří spisovatelé naši zvláště Václav Hanka, po něm pak Kollár, Šafařík a Palacký byli i osobně přáteli jednotlivých slavjanofilův ruských i příležitými dopisy a výměnou knih s nimi ve spojení. Vedlé těchto společných základů byly však i z obojí strany zásady různé, jimiž se překáželo úplnému splynutí snah i účelův obapolných. Slavjanofilové ruští hledíce na věci slovanské sklem svým kladli náboženství pravoslavné za jeden z hlavních základů v národnosti slovanské, což, uvážímeli jak pevně srostlo v národě ruském náboženství s citem národním, nemůže býti nikomu s podivením.

Slovanské smýšlení v národě českém však takového svazku mezi náboženstvím a národností nikterak neuznávalo; přední hlasatel idey slovanské u nás, básník slávy Dcery vyslovil jadrně heslo vzdělanců našich u věcech náboženských: „Náš jest Hus, i Nepomuk i Cyril.“ Nebyloť ani možná, aby národ probouzející se z omráčenosti, do které jej vrhly boje náboženské, nevážil odtud naučení, jímžto všeliké vplítání sporů náboženských v nově vznikající život národní se zatracovalo.

Kruh slavjanofilský, v němžto se Havlíček najednou octl, měl do sebe mnoho vábného a mysli jeho lahodícího. Musiloť ovšem nadšenému jeho srdci býti nemalou rozkoší, an tu daleko od vlasti své viděl muže vážného postavení společenského, vysokého vzdělání, nevšedních schopností a čisté vůle rozmlouvati o povznešení národův slovanských, ovšem pak i národa českého; což divu, že tito mužové viděli se mu býti nejvýtečnějšími, ano jedinými pravými vlastenci v Rusích. „Já měl štěstí,“ píše po třiměsíčním pobytu v Moskvě, „přijíti mezi nejlepší muže, kterými by se mohla Rus chlubiti, kdy by jich uměla ocenit a nehleděla jako selská nevěsta na pouhý lesk a šum.“ Ani tomu nemůžeme diviti se, že na ruské věci vůbec pohlížel okem ozbrojeným skly slavjanofilskými; původem všeho neštěstí v Rusích jsou mu plody ducha západního z Petrohradu po Rusi se šířící. „Zabijákem ruské literatury jest „Petěrburk“; tam má hlavní sídlo ona nenárodní

strana literatorů, která se ďáblovským úsilím o to stará podkopávat rozum i mravnost šlechty vším neřádem francouzské, německé i jiných cizozemských literatur.“ A s nemenším důrazem přiznává se k učení slavjanofilskému i v tom, že stavy nižší, kupecký i sedlský, pokládá za nejjadrnější v celé Evropě. „Ruský sedlák a kupec zasluhují čest a slávu před celým světem, velikost charakterů těchto dvou tříd ruského národa jest posud nejmilejší mou myšlénkou, *takový národ není v celé Evropě*, a až on se někdy prodere na vrch, až on sebe ukáže světu sám, tenkrát poznají, co jest ruský pravoslavný národ.“ (Seb. sp. I. str. 233.) Ano tak úplně se pohřížil v smýšlení slavjanofilském, že přese všecken nationalism, jenž myslí jeho u věcech náboženských vládl, jeví vřelé sympathie církvi pravoslavné. „*Již jsem tak přivykl pravoslavii*,“ píše v listě dne 1. května 1843, „že se mi zdá evropský kalendář barbarství, ačkoli je lepší a pravdivější než ruský.“ A s jakým zápalem líčí některé obřady církve pravoslavné v obraze „Svátek pravoslavnosti“!

Tak dojaly živé jeho obraznosti první výjevy života ruského! Bylať mysl jeho množstvím předmětův nových, celým zvláštním životem moskevským tak mocně uchvácena, že v jakémsi vytržení v první chvíli nemohl chladný rozum zjednati si platnosti; ovšem má vždy tolik soudu, že ví, kterak jeho soudnost o věcech ruských jest podjata. „Já se do všeho toho a do ruského národa tak zamiloval, že budu dlouhý čas všeckno nad míru chválit, než se tak dalece zpamatuji, abych mohl holou pravdu pověděti bez ukrášení.“

Vroucí tato láska ke všemu ruskému pudila jej pak mocně k tomu, aby vše hleděl poznati, svým okem spatřiti. Spustil se do díla se vší horlivostí, ano prudkostí, s nížto vůbec všecko před se brával.

Jeda do Rus vyměřil si tam pobyt na tři léta (v listě K. V. Zapovi dne 3. května 1843 mluví o *pěti* letech) —; za ten čas pak hodlal poznati, co v Rusích znamenitého, památného, zvláštního i v literatuře, i ve spůsobu života i v životě veřejném. Především bylo mu činiti o to, aby důkladně naučil se jazyku ruskému. Z zevrubných zápisek, které si činil o knihách v Moskvě přečtených, viděti, že důkladně probral nejlepší mluvnici ruskou Alexandra Vostokova, z nížto si dělal výtahy; rovněž tak probíral slovník akademie ruské, z něhož si vypsal všecky partikule; čítal pak zvláště spisy Gogolovy, jehož nade všecky spisovatele ruské starší i novější kladl nazývaje všecky ostatní, ani Puškina nevynímaje, velmi důrazně napodobiteli, prázdnými pravého ducha ruského; již v Moskvě jal se i překládati některé povídky Gogolovy; krom toho četl zvláště Puškina a Lermontova **Герой нашего времени**; se zvláštním zalíbením čítal pak národní písně a podání stopuje ve všem ryzího ducha národního.

S nemenší pilností učil se i nářečí maloruskému, sbírky písní národních Maksimovičova a Václava z Oleska byly mu té doby nad jiné knihy milejším čtením a zůstaly jím i později, ano můžeme v jeho vlastních básnických plodech zvláště v Tyrolských elegiích docela zřetelně stopovati působení národního básnictví maloruského. Při tomto studování básnictví maloruského dostávalo se mu přátelské pomoci od

profesora Boďanského, s nímžto brzo vešel v obcování přátelské, docházeje k němu několikrát za týden. Boďanský jsa profesorem jazykův slovanských při universitě moskevské, byl mezi učenými Moskvany jediný, jenž důkladně znal český jazyk i českou literaturu, jejížto na ten čas nejdůležitější plody Slovanské Starožitnosti a Slovanský Národopis na jazyk ruský převedl; i měl již tehdy velmi bohatou knihovnu ve všech jazycích slovanských zejmena pak jeho sbírka českých knih byla tak hojná, že i starší i nejnovější literatura byla tu co do důležitějších spisův téměř úplná. K němu docházel Havlíček na literární rozmluvy zejmena o národní poesii maloruské, jejížto profesor Boďanský, jsa rodem Malorus, byl důkladným znalcem, Boďanskému čítával Havlíček i rozličné prvotiny své vlastní Musy, zvláště pak epigramy v době moskevské skládané*) Navštívil několikráte i jeho výklady o staré literatuře české na universitě, ano slavil při jeho zkoušce z řeči a literatury české snad nejradostnější chvíli, jížto se mu v Moskvě dostalo. S povznášejícím zápalem mluví v listě příteli Zapovi psaném téhož dne, kterého přítomen byl oné zkoušky. „Dne 3. května byl jsem pozván od p. Boďanského při zkoušce. To bylo radost pro mne, jakou jsem dlouho nepocítil. Přijdete do universitétu, palácu nádherného, okolo Vás se točí plno officírův v třírohých kloboucích s modrými výložky a kordy (studenti), sám popečítěl universitétu, hrabě Stroganov, ve velikánských zlatých nadrámcích (epoletách), plno představených posetých řády všeho druhu, a mezi všemi těmi „mundírami" já ubohý Čechus jako havránek v černém fraku. Na stole leží rozložena mapa „Zeměvid" a „Erbenovy písně", „Deklamovánky", Kampelíkův „Čechoslovan", „Ohlas písní ruských", „České Besedy", „Kytka", „Slovanské národní písně" Čelakovského atd. Pan hr. Stroganov po rekomendaci Boďanského posadil mne vedlé sebe za stůl a pořád se mne na všelicos vyptával a rozmlouval velmi přívětivě. Studenti řezali „Šafař. Starož." a „Národopis" jako do jitrnic, Boďanský pořád jenom křičel: „Prekrásno, prevoschodno!". Sám hr. Stroganov mně povídal: „Nemyslite si, že u nás všichni studenti tak mnoho umějí jako tito, to jsou nejlepší!" Ale těch nejlepších nechtělo nic ubývat, jeden víc než druhý! Když však začali brát české knihy do ruky, české knihy, které v Praze neznají a jenom po krámích váleti se nechávají, když je začali tito páni Rusové a Poláci (neboť zde na universitě třetí část Poláků) čísti a překládati, byl jsem jako v pátém nebi; obličej se mi jistě musil svítiti jako měsíc radostí..." Aby i ostatní krajany radosti své učinil účastníky a obrátil příběh k mravnímu ponaučení slabým a váhavým, poslal zprávu o zkoušce i do předního orgánu tehdejšího ruchu vlasteneckého, do Květův, kdežto se poprvé objevil obecenstvu pode jmenem H. Borovský.

*) Zprávy tyto zakládají se větším dílem na listech Havlíčkových Karlu Vl. Zapovi do Lvova a T. Klejzarovi do Hradce Králové psaných, dílem též na vypravování samého prof. Boďanského, jenž večery s Havlíčkem strávené chová posud v milé paměti. Havlíčkovi pak byly návštěvy u Boďanského i tím vzácné, že s ním jediným v Moskvě mohl mluviti česky, ježto Boďanský pobyv delší čas v Praze naučil se plynně mluviti jazykem naším.

Snaze jeho poznati národ ruský nestačily však knihy a rozmluvy s muži učenými; chtěl vždy a všude viděti život skutečný, chtěl viděti lid, an se raduje a kvílí, an se vrhá s celou duší do plného proudu hlučných radovánek, jevě se tu v celé prostotě své beze vší roušky a přetvářky a proto spěchal na každou slavnost národní, pozoruje bystrým okem všeliké hnutí rozjařených zástupův. V takovémto pozorování jeví se nejskvěleji bystrý jeho duch: kolik zajímavých stránek vypátral při oněch hlučných radovánkách, jak výtečně zachytil obraz kupcův ruských, jak bystře pojal a mistrovsky vylíčil charakter prostého lidu ruského v „Gulání"? Nebojíme se odporu tvrdíce, že nad „Obrazy jeho z Rus" nemáme posud ničeho zdařilejšího v tomto oboru literatury.

Zvláštním vyražením bylo mu v neděli pozorovati lid v hospodách popíjející. Bystrý zrak, jenž sebe nepatrnější stránky komické uměl šťastně vypátrati, míval tu přehojnou pastvu.

Dostalo se mu však příležitosti poznati i lid venkovský svýma očima. Rodina profesora Ševyreva trávila letní měsíce r. 1843 na statku knížete Golicyna, asi 40 verst na západ od Moskvy při silnici smolenské,*) kam ovšem i Havlíček ji provázel. Život venkovský poskytoval mu nové zábavy: se zvláštním zalíbením mluvíval později zvláště o tom, kterak nejednou v noci střílel na vlky až ku příbytku zabloudilé. Ale celkem působil pohled na ubohý lid selský snášející ještě přetěžké jho nevolnictví a vydaný na libovůli pánů velmi kormutlivě v jeho mysl, jížto všeliké bezpráví se protivilo. „Sedláci císařští," píše mezi jiným K. Vl. Zapovi dne 16. Ledna st. 1844. „mají se dobře, řídí se dílem sami, dílem úředníkami (sic) (ř) *šízeni* bývají. Sedláci panští jsú po hovadech první páni v zemi. Veřejně v novinách se prodávají eufémickú frází: „**отпускается въ услуженіе**" pracují sobě v noci a pánu ve dne, a pánu Bohu se klanějí a modlí jen potud pokud jim pán dovoluje. Exempli gratia: Já jsem žil víc než tři měsíce na panství knížete Galicina, generálního gubernátora Moskvy, a za celý ten čas jen ***dvakrát neb třikrát*** světili sedláci neděli, jinak vždy v neděli a ve svátek robotu konali, kníže ten jest NB. NB. jeden z nejosvícenějších zdejších pánů: znatel a podporovatel Slovanstva, vůbec rara avis. Snad již o něm něco víte, byl v letě v Praze, v Museum i u Šafaříka. Si in viridi quid in arido? Nejšťastnější jsou ještě ti, kteří platí „obrok", poněvadž tací se aspoň bratrsky jenom s pánem dělí o to, co za rok vyslúžili, vydřeli, vytaškařili atd. v Moskvě a jinde; platí pánu as polovici neb více: 100, 200 i více rublů na rok. O tom „obroku" ale někdy až budeme trochu dál od Sibiře, kde nehodláme býti měšťanem znajíce nyní již zimu „**господина Морозова**" osobně ze zkušenosti, zazpívám a zahudu jinou písničku než posavadní

*) Statek tento knížete Golicyna nazývá se Vjazma po místě téhož jmena; jest pak Vjazma dvojí, nedaleko jedna od druhé: *Velká* (Bolšája) a *Malá*; Vjazma Velká jmenuje se také *Bolšoje Nikolskoje* po kostele sv. Mikuláše a leží při silnici z Moskvy do Smolenska vedoucí 14 verst (2 míle) od újezdního města Zwenigorodu, nedaleko stanice při dráze moskevsko-smolenské, jížto po knížecí rodině zdejší statek držící dáno jméno *Golicynskoje.*

páni popisovatelé, kteří ji (?) chválí co štěstí ruského sedláka mohoucí mu vynahraditi svobodu. Tím systémem se ruší všechny rodinné svazky, mravnost se mentinou kazí atd. Považte si, že všichni ti obrok platící lidé jsú ženatí a pak rodinu svú doma zanechávajíce v cizině žijí, jen jednú do roka na několik dní, ba často jen za 2—3 leta domů se vracujíce. Neb doma se nikterak ta suma obroční vytěžiti nedá..."

Viděti z vylíčení tohoto, že té doby Havlíček nabyl již úplně chladné soudnosti aniž poměry ruské okrašluje, byltě názor jeho na věci ruské té doby již důkladně proměněn.

Havlíček přijel do Rus s ideály Kollárovskými o vzájemnosti slovanské. Nespokojenost se všemi věcmi domácími podněcovala ještě mocněji jeho naděje v Rusko; tam v zemi slovanské doufal že nalezne, čeho doma pohřešoval bolestně, slovanský jazyk, slovanský mrav panujícím — tam že aspoň Slovan v domě svém.

Ale Rusko za císaře Mikuláše nebylo hrubě způsobilé k tomu, aby hovělo ideálům přátel svobody a vzájemnosti slovanské. Jakkoli poctivé vůle a upřímný přítel národa svého císař Mikuláš nerozuměl velikému úkolu svému jinak než ve smyslu čistě patriarchálním, domnívaje se, že může době své vyměřovati cesty, jimiž má se ubírati; ohromné vojsko a rozsáhlé, všemohoucí ústrojí byrokratické mělo držeti na uzdě ducha národního, jehož s úzkostlivostí malichernou chrániti se snažil od všelikého nakažení duchem v západní Evropě se vzmáhajícím ani netuše, že národ ruský ve všem snažení vyšším zdržovaný nebude moci uhájiti vysokého postavení, které mu za posledních dvou století vybojovala politika státníků ve všem směle ku předu kráčejících. Což divu, že se mysl Havlíčkova s velikou trpkostí obrátila proti jeho vládě! Tak zmiňuje se v listě 30. dubna 1844 o novém úkazu, o cestování za hranice: „Dle nového úkazu každý Rus cestující za hranici musí platit *ročně za pas* NB. z každé osoby, dítěte též 200 rublů stř. t. j. 800 osm set zlatých víd. čís. vyjímaje ty, kteří jedou v carské službě neb jsú nemocni: ale k tomu musí být asi šest vysvědčení od rozličných úřadů, tak že ošidit vládu není možná aneb by bylo ještě dráž než 200 r. stř. Komu ale není 25 let, docela ani za hranici nesmí. To je samoděržec!!"

Témuž příteli píše s nevýslovnou trpkostí dne 16. ledna 1844: „Když si vzpomenu, s jakou horlivostí, s jakou láskou ke všemu ruskému jsem překročil hranici v Radziwillově, musím se věru zasmát. Bůh ví, jeli to ve vodě nebo v povětří nebo v čem jiném, že člověk tak promění smýšlení své?! Co míníte? Já to připisuji kvasu a *svatému M.* (*co naděluje dětem do punčoch*). — Opravdu se bojím něco o Rusku hned nyní dát tisknout, abych toho snad sám později nelitoval: neboť dobře cítím, že oči mé, pokud jsou zde, všechno vidí hůř. Až se navrátím, budu smýšleti spravedlivěji."

Ještě méně než vláda císaře Mikuláše s nesčíslnými činovníky líbila se Havlíčkovi aristokracie ruská smýšlení protinárodního, mělkého vzdělání, hýřivá a lehkovážně rozhazující za hranicemi, co na vlastním utýraném lidu vydírá. Úsudky jeho o této vrstvě společnosti ruské bývají vždy velmi perné. Dotkneme se zde jediného místa (Sebr. sp. I. 233.), ježto nad jiné zřetelněji vyslovuje mínění Havlíčkovo: „K tomu si přimyslete nemravnost summae classis, která ve vyšším obecenstvě

ruském panuje a která Vám posud byla neznáma, kterou byste musil zde poznati.. Vyšší stav má býti květ nižšího, ale zde jest vyšší stav vývrhel, špína nižšího. Posud jest to, co se ve světě jako Rus okazuje, jenom hromada žroutů, hráčů, ukrutníků a k.... níků."

Však ani ten kruh mužův učených, které z počátku nazval „nejlepšími muži, kterými by se mohla Rus chlubiti, kdy by jich uměla oceniti," nebyl mu o šest měsíců později tak vzácným a řeč jeho o nich jest již mnohem chladnější...

Není pochybnosti, že k tomuto *rozčarování* mysli Havlíčkovy nemálo přičinily okolnosti, v nichžto se osobou svou octl, a které *se mu stávaly čím dále tím nepříjemnějšími.*

Jaký byl spůsob života Havlíčkova v Moskvě, zvláště pak o postavení jeho v domě profesora Ševyřeva, ukazují nejlépe některé zápisky jeho, zachované o některých dnech dosti obšírné.

Vypravujeť o dní 1. (13.) října v pátek 1843. „Hned ráno byl jsem v universitětě pozvat jednoho studenta Poláka na oběd a tam jsme přehlíželi novú polskú knihovnu, kterú si studenti Poláci sami zřídili. Odtud jsem šel do Kremla (není daleko od universitétu) podívat se na „atca atěčestva" (otce vlasti) Mikuláše I. a poslúchal národ jak křičel: urrá. Již zde máme císaře, císařovnu a velikuju kňažnu Olgu Nikolajevnu, snad nejkrásnější děvče v celém mocnářství, několik dní a chodíme pořád do Kremlu. Včera jsem kromě toho byl na věži Ivanu Velikém, odkud je vidět *celú Moskvu* najednú, hned vedlé je císařský „dvaréc" a na placu před ním se hemžil národ. Nemaje na tom dosti šel jsem ještě do „gastinice" (hostinica), kde sbírám komické obrazy a slýchávám hudbu i kolovrátek!!! celé mé moskevské conservatorium. (Však je dosti výborný nástroj veliký a zcela zvučící jak varhany.) Okolo mne seděli oficíři kozáčtí a z druhé strany dva křtění židi a mnoho jiných znamenitých osob, které jsem dobře prostudoval, obzvlášť že židé, mluvíce po německu a oficíři po malorusku myslili, že jim nikdo nerozumí. Jest to moje největší vyražení a snad jediné v neděli chodit do gostinice, tam se scházejí všecky národy a pronárody evropejské a rozhřáti čajem jsú všickni upřímnější a veselejší a já sám dobrosrdečnější směju se všemu a nezlobím se na nic. Tam nabývám každú neděli několika obrázků zdravých a čerstvých, které doma hned zapisuji. — Doma před obědem jsem ještě četl maloruské písně kolomijky. *Při obědě jsem se osmělil pověděti, že Poláci by mohli být šťastnější než jsú!!* Rozumí se, že mi to vykládali za mladickú hlúpost a nezkušenost a t. d. Pak jsem přehlížel několik polských nových knih, které jsem dostal z Vilna. Večír jsme zpívali české, polské písně, bylo zde několik paní, pili jsme opět čaj a t. d. Pak jsem ještě vyprovodil studenta do universitétu a tam jsme ještě zpívali: Kde domov můj a t. d. polsky a česky. Doma jsem ještě přehlížel své zápisky, přemýšlel a t. d. až do $^1/_2$1.

V sobotu 2. října. Den jako vůbec; zlobil jsem se s dětmi, za to ale jsem sám obědoval (pro mne již to je štěstí býti jednú sám) neboť byl celý dům pozván pryč: Pracoval jsem: histor. liter. Polsk. Višněvského; německé epigramy Logaua; píseň Šalamúnovu v české

biblí (však z satyrického ohledu, abych se mohl církvi vysmát, že si to vykládá tak platonicky), opisoval jsem staré ruské písně netištěné; studoval rhytmus maloruských kolomijek do 12.

V neděli 3. října. Ráno jsem as 3 hodiny u Boďanského prohlížel a četl nově přislané knihy české, Květy a t. d. Pak jsem se tam seznámil s p. Gregorovičem, profes. slov. liter. v Kazani (který brzy do Prahy přijede) a četl jsem mu české básně a t. d., protože až posud Čecha mluvit neslyšel. *Doma jsem s pf. Ševyrevem četl Pomněnky na rok 1843.* Přivedli mne do satyrického duchu, Ševyrova však do enthusiasmu. Měl jsem pak celý večír chuť některú z nich travestovat; ale přemohl jsem se. Studoval jsem epigramy Logauovy, sám jsem se pokusil o některé do 12.

4. října byl jsem celý den mučedníkem a cvičil jsem se v trpělivosti. Pracoval jsem asi 3 hodiny epigramy Logauovy. A to všechno.

5. v úterý. Dostal jsem před obědem psaní z Prahy od 10. května, jak obyčejně se duch můj velmi zmohl. Večer jsem byl u Boďanského, četl jsem tam ponejprv Meč a Kalich, a staré husitské písně. Doma jsem pak až do dvú hodin psal psaní, přemýšlel a t. d. Pracoval jsem tohoto dne jenom v maloruských nár. písních.

6. středa. Maloruské nár. písně. Dnes se vrátil voják, který mi přisluhuje, byv na nějaký čas povolán cvičiti se ve zbrani. Proto že to dobrý chlapík, radoval jsem se velmi, že přišel.

7. čtvrtek studoval Lessinga epigramy, maloruské nár. písně. Mnoho hodin jsem pracoval.

8. pátek velmi málo dělal; byli zde hosti a byl jsem tedy přinucen poslúchati hlúposti ex offo. Plautus: Zajatí studoval."

Ježto zápisky tuto položené zřetelně svědčí, že té doby byl dosti spokojen a zvláště profesoru Ševyrovu obcoval dosti příjemně, viděti z poznámek o čtyři měsíce pozdějších, že poměr tento se velice proměnil. Píšeť v úterý dne 23. února (7. března): „Toho dne jsem byl velmi mrzut pro nedorozumění s Ševyrovem;" a v neděli dne 28. února opět: „byly narozeniny Borisovy (chovance, Havlíčkova); byl jsem v uspenském soboře dívati se na proklínání; nic jsem nedělal, *mrzut velmi.*"

Úkol jeho v domě profesora Ševyreva byl sám sebou dosti nesnadný. Měl sice učiti hlavně jenom syna asi sedmiletého a dceru ještě mladší*) aniž pak žádalo vyučování jejich přílišného času; dle zápisek jeho vlastních učíval ráno asi tři hodiny a večer asi dvě hodiny hrával si s chovanci svými. Profesor Ševyrev byl pak zúplna spokojen spůsobem, jímžto Havlíček konal povinnosti své a choval se k němu přátelsky rozmlouvaje s ním často o věcech literárních. Méně líbilo se však působení učitelovo jeho choti. Bylať tato — jsouc dcerou knížete Borisa Golicyna z levého boku — vychována spůsobem ruské aristokracii té doby zvláštním, jejž Havlíček v výtečném po-

*) Profesor Boďanský tvrdí, že Havlíček učil tolika syna, poněvadž prý tehdy dcera byla příliš ještě malá k učení; ale Havlíček vždy mluví o *dětech*, když se o žácích svých zmiňuje.

jednání: Cizozemci v Rusích (Sebr. sp. I. 149) jadrně vylíčil. Byl učitel celým spůsobem svým příliš drsný aniž uměl neb snažil se vyhověti přání matčinu, když se příčilo jeho přesvědčení, ano neváhal ani užiti přísných prostředků, kde jich potřebu uznal.*)

Nepříjemný poměr k matce dítek, které vyučoval a měl pomáhati i vychovávati, musil mu ovšem celé postavení činiti čím dále tím nemilejším a trapnějším. Listy jeho psané v měsíci dubnu 1844 jsou velmi výmluvnými svědky tehdejšího, neutěšeného postavení. K tomu pak přidaly se ještě příčiny jiné, znepokojující ho ještě více.

Rodiče, jimžto jeho výprava do Rus byla od prvopočátku proti mysli, naléhali naň, aby se vrátil; a naléhání to stávalo se důtklivějším, když mu gubernium pražské zdráhalo se dáti pas na r. 1844. V takovýchto okolnostech konečně v něm uzrál úmysl, vrátiti se do vlasti.

Jak hleděl k věcem těmto té chvíle, líčí sám nejsvětleji listy psanými K. V. Zapovi dne 30. dubna a 2. května 1844, ježto v prvním píše: „Poslední Vaše 18. dubnové psaní mi dnes posloužilo jako ten havran z archy Noe nebo vlastně ta holubice: račte si jen považit, že již od počátku tohoto roku nějaká černá ruka zamačkla neb zhasla celou mou pražskou correspondencí. ***Pas na tento rok posavad nedostávám a nedostanu. Květy*** zde arci nejsou za celý 1843 rok, též tak nové knihy. Všecko, co z Čech vím, čerpám z těch štětinářských Augsburských, pokud nám je zdejší skoupá cenzura poskytuje, které k vůli jednomu nelibému článku vždycky celý arch zůstane lepět (sic) v zakolomastěných rukou.. Jediné upřímné přání jest, by Vás toto mé psaní již zastalo s dekretem v rukou neb snad na cestě k nám k naší milé staré Praze.**) Letós na podzim (dáli Bůh) se tam shledáme. Nedivte se. Nasytil jsem se již ruských kožichů, škoda času. Rusky již umím, Moskvu znám, více se ještě letos v létě naučím, a toho za tím dost. Mnoho ovšem již nebudu moci přehlédnout, ale pro mne co budoucího výhradního belletristu nemá ani ruská literatura ceny, všechnu múdrost, kterou já potřebuji, mohu odnést na zádech. Kromě toho mám kolem do kola doma v Čechách i zde jenom nepříjemnosti a takřka pro nic za nic. Tedy se shledáme v listopadu v Praze.“ Ježto pak v tomto listě ještě léto hodlá tráviti v Rusích, koncem května (22.) oznamuje témuž příteli lvovskému, že ***za dvě neděle*** odejde z Moskvy a sice zrovna do Litvy a na Bělorus domů; — pustil již mimo sebe myšlénku, že by se s prof. Boďanským vydal do Ukrajiny a půjde na Vilno, Varšavu a Vratislav. „Do Lvova“ píše, „zajeti nemohu z velmi důležité příčiny: chci totiž jet na Vratislavu, abych Čelakovského uviděl a seznámil se s ním. Kdy bych to

---

*) Havlíček sám vypravoval, a prof. Boďanský dosvědčuje, že když chovanec jeho kdysi sluhu svévolně týral, Havlíček, aby jej naučil zacházeti se sluhou lidštěji, týmž způsobem jej uhodil, jak tento učinil sluhovi. Z toho pak strhla se hrozná bouře, ana matka nemohla nikterak porozuměti tomu, že by rána sluhovi rovnala se ráně dítěti.

**) Zap se tehdy hlásil o přeložení ze Lvova do Prahy.

teď neučinil, Bůh ví, buduli kdy vidět Vratislavu, neboť nemám již velikou naději dostat kdy zas pas do cizozemska."

Vyjev z Mosky dne 6. července a na cestě zastaviv se v Vilně, Varšavě, kde pobyl šet dní, a ve Vratislavi u Čelakovského vkročil dne 24. července 1844 opět na půdu vlasti své, kde mu krutý osud zatím přichystal hrozné přivítání.

Z básní A. V. Šmilovského.

Česká duma.

Na svatého Rufa sedí
v dávné zbroji na svém hradě
kmetové dva věkem šedí
o půlnoci pohromadě.

Jeden dí: „Hoj! brachu milý,
opět sto let jsme tu snili —
neoněmuj, připij vína,
ať se zjaří krev tvá líná!"

‚Nač mi vína! Krev mi hárá
zpomínámli Otakára,
zřímli, jak se v krvi válí,
poznovu mě rány pálí!'

Odkryv prsa, koule hledy
na své rány zří kmet šedý;
druh meč tasí, vruby sčítá,
kde se černá krev prolitá.

Oba zmlkli v němém bolu,
slza se jim v oči loudí —
a pod hradem v českém dolu,
doubravou noc tmavá bloudí...

Noc v lese.

Je noc. — V šeru větví drozd a datel spějí,
ve kmenech se snové procházejí;
s stíny sobě hraje měsíc bledý
a dub vážně upírá k nim hledy,
buk na jedli šepce: „Milá, máš mě ráda?"
slavík básník v houští z toho píseň skládá.

U studánky Víla sedí.
Dechem něhy rozechvína
pomněnky u vínek splétá,
splétajíc se rozpomíná
na své vesny zlatá léta;
na matičky oči skvoucí,
na medová její slova,
z nichžto v duši své práhnoucí
na památku mnohé chová.

Druhdy v libém jitra dechu
v háj zaběhla s děckou pití,
tančíce tam v kyprém mechu
v kolo své ji vzaly Víly,
a co vzaly, nevydaly,
vždyť se z děcka radovaly!
Co as máti slzí vylila,
jedinou když dceru ztratila —
na to myslí právě Víla
hledíc, jak se luna září
v uslzené noci tváři:
plakala by — než nastojte, mezi Vílami
nelze srdci uleviti slzami!

U studánky Víla sedí.
V lesku luny vínek splétá,
ze vzdechův a pomněnek
kol ní v teskném šumu létá
bolestných roj myšlenek.

Dnes si sestry kouzlem zpěvu
mládce v kolo přivábily,
by ho lahodou úsměvu
a svou láskou umořily.
U studánky myslí Víla
na jinocha krásného,
ach, vždyť druha v něm spatřila
z doby dětství šťastného.

Srdce v bolestné účasti
k junovi se láskou vzňalo,
bylo by ve chvatu slasti
k vykoupení krev zaň dalo:
avšak osud neodvratný
nedá na hlas srdce matný —
sestry hocha v náruč vzaly,
laškujíce ulehtaly!

Na to myslí smutná Víla
hledíc v studánce jak jasné
hvězdiček kruh pláčem hasne:
plakala by — než, nastojte mezi Vílami
nelze srdci uleviti slzami!

Noc je. — V šeru větví drozd a datel spějí,
ve kmenech se snové procházejí;
z planých růží lesem táhne vůně,
slavíkův hlas v dáli láskou stůně;
stínové se v mechu s lůny svitem honí,
a sám buk s svou jedlí ve snách slzy roní.

Noc podzimní.

Zvoní hrana. — „Komu, matko, zvoní?“
— Už je po Andulce, už je po ní!
Smrť se dotkla běloučkého čela,
duše její k nebi odletěla!

„Za tou duší rád bych, matko, letěl
v říši šťastnou nehasnoucích světel!
Srdce stydne!“ — O zdraví dbej, synu,
na mysli jen starost měj matčinu!

„Mám já v mysli jen Andulku svoji,
když je po ní, veta po pokoji, —
bůh vzal radosť, všude děsné chlady,
nechci žíti, půjdu v mrtvých řady.

Až já umru, neplač pro mne, matko,
smutno tady a tam bude sladko;
setři pot — což nic jsi neslyšela,
právě duše její zašuměla...“

Lampa kmitá, matka rubáš šije,
chladné plátno horké slzy pije,
ku hvězd krajům dušice dvě letí — —
Krásná noc, že musíš pozapěti.

Nebožka Barbora.

Dle přírody nakreslila

Karolina Světlá.

To bylo mezi lidmi smíchu, že se chtějí Matýsek s Barkou. Ona dosahovala málem až do stropu, jemu zas sedlli si za stůl bylo sotva vidět hlavu; ona se celý boží den smála, on zas neustále se špulil; ona by se byla pustila do desíti Prušáků najednou, on hned sklopil oči, jak někdo z nenadání naň koukl a celý zčervenal. Barka bývala vždy se vším spokojena: jak jí to přišlo, tak jí to přišlo. Byloli jí nejhůře, tož si prohodila jen: „Nu nešť"! a již to měla za sebou, jako když to pustí pod vodu; Matýsek naopak si zas vše velmi dlouho pamatoval a jak bylo jen dost málo, již vrněl: „Co je moc, to je moc!"

Kdykoli je lidé vedle sebe spatřili, pokaždé se tomu divili, jak jen sí ti dva mohli na to vzpomenout se chtíti?

Začalo to u nich již když ještě oba pásli. Přiháněli na jeden příhon. Jakmile se Matýskovi jeho dvě kozy pásly, již po ničem jiném se neohlížel, nýbrž sedl si někam pod keř, našel si dřívko, vytáhl svou kudlu a začal si něco piplat.

To ale nechtěli ostatní chlapci míti, žádali si na každém, kdož mezi ně přiháněl, aby s nimi také ve všem stejné provozoval čertovství. Nechtívalli je Matýsek poslechnout — a on často nechtíval — vytrhli mu kudlu, zahodili ji a rozlámali mu, co právě si byl vyřezal. Čím více při tom se špulil a vrněl, tím více se mu šklíbili, jak to při takové povedené chásce bývá.

Avšak jak Barka zdaleka pozorovala, že se hoši strojí na Matýska, již také běžela rovnou cestou ke stromu, urvala si z něho jak se patří snět a hnala se na kluky. Sotva se ohledli, již byla mezi nimi, a kam snět padl, tam také padl, bylo jí to jedno — proč nenechali Matýska na pokoji.

„Tohle máte pamětného; komu se to zdá málo, nechť jen si přijde, přidám mu, až toho bude míti dost," křičívala za nimi, když se pak s vřeskotem do všech úhlů světa rozprašovali. Na to usadila vrnícího Matýska zas pod keř, našla mu kudlu a shledala mu jeho dřívka. Po takové výplatě míval se Matýsek aspoň týden na pastvě velmi hezky.

Toť se ví, že to nenechávali kluci Barce jen tak beze všeho projít, že vždy na Matýska bránívá.

„Tak, tak," pokřikovali na ni, když jej konejšívala, „dej si ho hezky do škatulky, aby ti ho pták místo mouchy nepolknul, neb kobylka nezadupala — měla bys pak po svatbě a my bychom přišli o poctu."

Ale sotva viděli, že Barka zdvíhá snět, již zas byli ve větru a

utíkali před ní, až se na nich hlavy třásly. Měli to již vyzkoušeno, že v Barce síly za ně za celý mandel, a věděli, že ji nepředělají i kdy by se hned všichni najednou do ní dali.

Matýsek sloužil u nějaké staré bezdětné vdovy, která již nebyla na chůzi a na oči také již kale neviděla. Co udělal, udělal, a jak to udělal, tak to bylo dobře, s jídlem ho také nešidila, byla ráda, že má někoho k sobě, kdo nešidí jí. Ale Matýsek přec vrněl, že tak zle jak on již nikdo se nemá, a co je moc že je moc. Barka sloužila na statku u největšího vydřiducha v celém okolí, měla z těžké u něho práce prsty jako roubíky, všecky žíly na krku naběhlé a tvář sluncem a povětřím tak opálenou, že se jí v jednom kuse loupala. Sloužila mu ročně za deset loket plátna na košili a kanduš a jedny na zimu střevíce. Místo mzdy nechával jí nápivky, prodalli z chléva kus dobytka, neb přivezlali do mlýna melivo. A přec si to ještě chválívala.

„Ani jediný den mne sedlák bez jídla nenechá," libovala si Matýskovi „a do kostela chodím vždy obuta. Co jsem u něho, pořídila jsem si dva kosmanovské šátky na hlavu, jednu sukni a jeden kabátek; nemusím v neděli vzít na sebe kanduš, nechcili."

A Barka byla u milého sedláka již na desátý rok.

Někdy se lidé smáli, jak se ti dva mohou chtíti a někdy zas tvrdili, ovšem že také se smíchem, ti dva že se prý tak dobře k sobě hodí, jako by je byli schválně snesli holubi. Mysleli tím, že je jeden tak slabý na myšlenky jako druhý.

Prošeptnulli někdo před Barkou něco podobného, nechávala to vždy o sobě platit, neprohodila na to jiného, než svoje staré: „Nu nešť!" Ale na Matýska to nesměl bůh chraň nikdo říci, hned byla vzhůru a proti němu.

„Jen vy Matýska nechte," rozkřikla se, až celá zčervenala, „pro sebe má rozumu dost a pro jiného jej míti nemusí."

Matýsek se sice do nikoho tak zprudka nezaváděl, vědělli někdo něco na Barku a na něho, ale nikdo mu to již z mysli nevyškrábal. Přišloli mu pak okolo takového člověka jíti, vrazil oči do země a nebyl by je pozdvihl, kdy by byl hned věděl, že tento za to do něho střelí. Ó měltě Matýsek svoji hlavu a uměl si ji postavovat, on také znal lidi trestat, když se mu nezdáli.

U muziky s Matýskem žádná holka k tanci jíti nechtěla, kdesi cosi, že prý není výrostný a při tom nepohledný a odšpulený, pak prý nemá do čeho se přistrojit než do kazajky po nebožtíku taťkovi, pod níž mu kouká vesta vždy na dobrou ruku a na ní má posázeny knoflíky jako pěstě, a bůh ví co ještě jiného na něm viděly. Nechť si viděly, on o ně nestál, vytančil se i bez nich až dost. Chodívala si Barka pro Matýska vždy sama. Vzala ho za obě ruce jako matka svoje roční dítě, učíli je dělat pánka a tančila s ním, dokud mu stačil dech. Jí vystačil, i kdy by se nebyla po celou noc z kola hnula.

Nebyla to ale právě velká radost a pochoutka s Matýskem si zatančit, neznal žádnou notu a do kroku také nikdy netrefil. Ťupal,

jak mu to právě přišlo, při tom věšel hlavu, váže se celý ku předu; kdy by ho nebyla jeho tanečnice tak pevně držela, kdo ví kolikrát za jeden večer by byl políbil zem. Za to vyskakovala Barka vedle něho tím výše a veseleji, rozhlížejíc se po celé sednici, jestliže si také každý jak se patří všímá, kterak Matýska zná provádět. Při tom se usmívala, že se její bílé zuby do všech koutů blýskaly. Lidé se popadávali až za boky při tom jejich tanci.

„Proč pak se pořád s takovým nemotorou trdluješ? Jsi jak se patří do skoku, rádi bychom tě také jednou vytáčeli;" pokřikovali hoši na Barku, ale jen tak pro poškleb, co jim bude asi říkat, nikdy do opravdy. Nebyli by ji vzali k tanci za mnoho, leda kdy by byl chtěl některý z nich svou milenku potupit a pozlobit.

Ale Barka jim vždy dobře odsekla.

„Vytáčejte vy si koho chcete, já se Matýska nespustím a hanit si ho také nedám. Umí uplest pomlásku na čtyřicet stran, udělá pometlo a korbel na špačky také. Nemusí každý pro krásu čelem do pováleků vrážet a rukama skály drtit.

A zas byla s Matýskem v kole, a kdo se tam před nimi ostře dost neobracel, toho vzala na loket a vystrčila jej, že nevěděl, na kterém to světě a jak se tam dostal. Tahle obratnost Matýskovi tuze na Barce se líbila, naváděl ji pořád ztichounka, koho má ještě vypíchnout, chechtaje se při tom div se neudusil. Říkával pak Barce, když s ní šel domů, že by jinou nechtěl ani za celý Jerusalem a při ní že také zůstane, i kdy by mu vzkazovaly nevěsty až z Prahy, aby si pro ně přijel.

Dalali hospodyně Matýskovi v neděli sýrek na chleba, snědl chléb a sýrek chystal Barce. Dostalali Barka v neděli u sedláka buchtu, hned si ji dala stranou pro Matýska. Jakmile umyl Matýsek po obědě svou dřevěnou lžíci, již svlekl plandu a bral na sebe svou červenou po taťkovi vestu a modrou přes ni kazajku, v níž se holkám tak nelíbil. Sotva Barka po polednách podojila, již si přehodila škrobenou sukni, vzala si jeden svůj kosmanovský šátek na hlavu, druhý na krk a šla Matýskovi naproti.

Věděla navlas, že k ní přijde, ač se nikdy neumlouvali, a on zas dobře věděl, že mu půjde naproti, ba uhodl vždy na kterémto místě se mezi stromy zakmitne.

„Viď, že bys nešla jinému naproti?" tázával se jí, když se sešli.

„Ani ne za sedm zlatých hradů," ubezpečovala ho Barka.

Bylo to až hrůza jak se chtěli, to se již žádný hoch s holkou tak nechtěl, jako ti dva, co jeden to druhý, byla v nich snad jediná jen duše.

Byloli zima neb deštivo, sedli si spolu do chléva, byloli hezky a slunečno, někam na mez. On sáhl do kapsy a podal jí sýrek čistě v ořechovém lupenu zaobalený, ona zas rozhrnula svůj bílý šátek a podstrčila mu buchtu. Jedli, vyhřívali se, někdy byloli právě parno, trochu při tom si dřímli, jindy zas se tak zahovořili, že nemohli najíti

konce. Znal Matýsek podivné zavádět řeči, mnohdy přeběhl Barku při tom až mráz, nevěděla, odkud v něm se berou.

Viděllì na příklad z meze, že jede po silnici kočár hned se dal do hádání, kdo asi v něm sedí, zdali ze dvora správčík neb z města sládek, či třeba sám kníže pán.

„Vlastně by se mělo zapovědít, aby se jedni pořád jen vozili a druzí zas v jednom kuse jen pěšky chodili, jedni měli a druzí neměli,“ rozumoval mezi hádáním Matýsek.

„Na tohle dá úřad sotva kdy nějaký zákaz,“ mínila Barka.

„To věřím, že na takovou věc páni nepřistoupí,“ chechtal se Matýsek. Hle, pak o něm říkali, že je slabý na myšlenky!

„Snad kdy by to bůh chtěl, že by to bylo,“ povahovala Barka, „ale nejspíše to není, že by to každému nesloužilo k zdraví.“

Matýsek zůstal ale na svém, že by to mělo býti, aby se všichni lidé stejně na kočárech vozili a nechtěl se z toho hnouti. Ale Barka ho přece zaskočila a chytila.

„A kdo holenku by pak byl u koní?“ Kdo by napájel a nakrmil?“

Na to nevěděl Matýsek ovšem hnedky co by řekl a dlouho se do Barky zadíval s otevřenýma očima i ústoma. Vyhnul se přímé odpovědi, pronášeje přání, aby měl jednou aspoň tolik peněz, by mu v kapse při každém kroku cinkaly.

„Však ono ti to přijde,“ těšila ho Barka.

„Ó nepřijde,“ vrněl Matýsek, ale zatím chtěl, aby mu to Barka ještě jednou dosvědčila.

„Ba přijde,“ ona zas na to, „což ti to již nezačíná? Mně to začíná již také. Máme hezkých pár zlatých mezi lidmi, budemeli živi a zdrávi, užijeme jich.“

„A kde že je máme?“

„Inu u našich hospodářů je máme. Budemeli jim ve zdraví sloužit ještě dvacet let, tu jim nestačí na nás žádná stovka. Jen to počítej!“

„Počkej ty,“ odšpulil se Matýsek, „nabíráš mne.“ Ale dlouho se špulit nemohl, musil se přec jen drobítek pousmát, kterak to Barka obrátila, zdálo se, že jej nabírá a přec měla pravdu. Ba měla pravdu, vzalli to člověk zhluboka a kolkolem. Barka vidouc, že mu jde na smích, začala se také smát, tu on teprvé jak se patří se rozesmál i smáli se až k neutajení více než hodinu, mnoholi peněz mají mezi lidmi a jak jsou bohatí.

Z největšího smíchu polily Barku ale najednou slze.

„Jedna věc se aspoň nebožce mé matce vyplnila,“ zaplakala, usmívajíc se přitom, „pravívala mi vždy: Nic dítě tu po sobě ti nechat nemohu, kéž mi aspoň bůh dá, abys dědila po mně můj obyčej. Neumím se hněvat a vše co mne potká, znám obrátit na dobrou stranu, nechť si to je co je.“

Matýskovi přetékaly oči jako Barce: nemohlli ji vidět se smát, aby se nebyl musil také smát, jakž by ji byl mohl vidět plakat, aby nebyl plakal s ní! Vždyť jsem prvé pravila, že v těch dvou nebyla snad jedna jen duše.

„Nic si na tomto světě nepřeju,“ štkala Barka, „ale jednu věc si přec jen přeju: abych se mohla jednou podívat do Vambeřic. Tam mě moje nebožka matička obětovala matičce boží, tam ten můj dobrý obyčej také na ní pro mne vyprosila.“

„Však ono ti to také jednou přijde,“ těšil teď zas Matýsek Barku, „a snad ještě mnoho jiného,“ dodal a byl rád, že si na to vzpomněl, aby ji konečně z toho pláče vyvedl.

„Myslíš, že si jednou pořídím zelenou kandrašku se žlutou jako síra lemovkou?“ vzdychla si Barka, utírajíc si svou pracovitou mozolovitou rukou oči. „To musím říci, tu bych tuze ráda, abych měla v něčem pěkném jít k přijímání?“

„A svou kozu bys nechtěla a svůj barák také ne?“ vyzvídal na ní Matýsek.

„Proč bych nechtěla svou kozu a svůj barák? Ovšem, že bych chtěla. Ale to mi věř, jak bych se dočkala své sednice, také bych neslevila a musila bych míti vedle kamen pověšený lžičník, červeně jako krev natřený, o osmi stupních a každý stupeň na čtyři cínové lžíce.“

„A kdy bych já měl svou sednici,“ zvolal Matýsek a při tom se zdál o celou hlavu větší, také bych věděl co. Hned bych hodil se vší selskou prací a pustil bych se do pletení pometel. To je přec něco, člověk při tom sedí v teple a čistotě, dělá si svoje, každý se po něm ptá a o něm ví. Bez pometláře neobejde se teď nikdo.“

„To je pravda,“ přikývla mu Barka, „pometlářem býti je tuze hezká věc, mně se tohle řemeslo také jak náleží líbí.“

„Však já bych, pane, nedělal samá jen pometla,“ chlubil se Matýsek a zas při tom vyrostl o celou hlavu, „dělal bych také dřevěné lucerny a sám bych do nich natáhl sklo a jestliže by chtěl někdo klec na křepelky, také bych mu ji udělal a dal bych mu na ni nahoru zvonek. Ba i do boudy na psa bych se pustil. Obarvil bych ji na zeleno a aby se každému líbit musela, nastrčil bych na ni modrou hvězdu a žlutý měsíček. Jen si nemys' že bych to nesvedl. Svedl bych to!“

Šelli někdo ze vsi okolo nich a viděllí je vedle sebe sedět a tak horlivě rokovat, tož neopomenul u nich se zastavit a jich se zeptat:

„Kdy pak lidičky se přec jednou vezmete?“

„Také to jednou bude,“ Barka zvědavého odbývala.

„Máte již k tomu čas. Vždyť jste se chtěli, když jsem chtěl svou ženu a teď budu hnedle ženit syna...“

„Však nemusí vše býti hurtem, samo přijde člověku, co mu přijít má.“

„To je ovšem pravda, ale nějakou lhůtu si člověk přec ke všemu položit musí.“

„Nu tedy to bude, až se nám zmíní naši hospodáři.“

„To se ještě načekáte.“

„Nu nešť! Vždyť nám právě nic neschází.“

Matýsek neříkal ničehož, ale dobře si pamatoval každého, kdož

takhle na ně dokračoval; stokrát pak mohl vedle něho jíti a naň volat, on vrazil oči do země a také je dříve nepozdvihl, až byl onen posmívač za ním.

Jak to ta Barka uhodla, že co člověku přijíti má, to že mu také samo přijde. Vše co si někdy přáli a o čem s Matýskem v neděli odpoledne rozmlouvali, vyplnilo se jim až do jednoho chloupku. Byl by to někdo řekl, že to jsou věci možné? Nebyl!

Umřela Barce sestřenice, k níž nikdy se nehlásila. Byla to žena podivná. Měla jen jedinou dceru, s nížto žila u velké nevůli, že mladá si vzala, co stará nechtěla. Nechala dceru stěhovat se za mužem až kamsi za hranice, ale nikdy již na ni se nepřeptala a přišelli jí odtamtud dopis, nikdy ho nepřijala. Nevěděly matka s dcerou o sobě mnoho let.

Když dopsal úřad po smrti matčině dceři, aby přijela po ní dědit, tu přišlo na jevo, že je již dávno mrtva a muž její také. Dětí po nich tu nezůstalo, i jiných přátel tu nebylo, i přišlo všecko jak to stálo a leželo Barce. Měla najednou barák, k baráku sádek, polátko, palouček, v chlévě dvě kozy, všude všecko zboží truhlářské a bednářské, jak se patří a na komoře dvě plničičké truhly. V jedné byly šaty po nebožtíkovi bratranci. Býval tesařem a tuze slušně si chodíval. Zůstal tu po něm kožíšek a modrý kaput, tak pěkný jako by ho byl dnes krejčí přinesl. Jak otevřela Barka druhou truhlu, tu bylo první, na co přišla — zelená kandraška s lemovkou žlutou jako síra!

Pod kandraškou leželo tolik sukní, že by si byla mohla Barka vzít každý v týdnu den jinou, ale tohle by nebyla udělala snad za celý svět. Bála se příliš boha.

První o dědictví zpráva Barku tak zarazila, že ji musili do rukou štípat, aby se zpamatovala. Jak také ne, vždyť to bylo k neuvěření. Stála, pořád stála, nemohouc se do toho vpravit, že vše, co bylo sestřeničeno, teď má býti její a že má do smrti po službě a — Matýsek také.

„Jen si umoudři,“ domlouval jí hospodář, „budešli takhle pitomá, to tě brzo lidé o to připraví, co ti bůh uštědřil. Již vidím, jak se jim dáváš šidit, až sama zas nic nemáš. Musím se sám do toho vložit, abys jednou nenaříkala, že jsem neměl lepší rozum než ty. Bude lépe, provdášli se, a to hned, povím ti v čerstvosti také hned o ženichovi, který by ti tuze dobře na tvém baráku hospodařil, nemusila bysi se sama na nic ohlednout.“

I jmenoval jí sedlák vlastního svého bratra, který asi před rokem ovdověl. Říkali, že ženu utloukl. Byl to práč široko daleko vyhlášený; jak někdo jen okem oň zavadil, na nic zlého při tom si nepomysle, již ho volal do křížku; lidé se mu vyhýbali na sto kroků. Děti se vrhly po něm, byly rovněž tak zlé jako tatík jejich. Bál se hospodář, že bratr někde někoho ubije, načež jej páni usadí a pak mu přijdou ty nezdárné děti do stavení. Byl by je raději dopřál Barce.

I musili Barku znovu pamatovat, tak se zalekla jeho hovoru.

„Jak jen mi můžete mluvit o bratru, když přec víte, že mám Matýska!“ vyčítala mu, celá se třesouc.

„Snad bysi se teď, kde máš barák, nevázala na takového hladového nedomrlce, který nic nemá a jak živ nic mít nebude? Ten ti byl dobrý dost, dokud tě jiný nechtěl.“

Měli jste Barku vidět, jak se rozkohoutila! Celá hořela a každá žilka v ní hrála.

„Pro koho jsem nebyla dříve dobrá dost,“ vyrazila zprudka ze sebe, „ten není zas pro mne teď dobrý dost. Matýsek mne chce odedávna a nikdy nechtěl jinou, nechť by mu byla vzkázala nevěsta třeba z Prahy, nebyl by si jí vzal za celý Jeruzalem, a já bych teď měla chtíti jiného? Ne za sedm zlatých hradů, a kdyby mně ho třeba namlouvala moje svatá patronka sama. Ba ani panně Marii bych to k vůli neudělala, abych od něho odstoupila, a to je velké slovo...“

A Barka div se nezvrátila, tak si to brala, že ji chtějí od Matýska odvrátit, a když nabyla zas dechu a paměti, dala se o Matýska do takového pláče, že to bylo slyšet až na náves. Nebyla ani k utajení, a sedlák ač do ní mluvil zle, chtěje mermomocí, aby bratra práče a nezdárné děti jeho u ní zaopatřil, nesvedl s ní ničeho. V hněvu od ní odešel, vida konečně, že s ní není hnutí, ale nepromluvil k ní jediné již slovo, dokud byla u něho.

Matýsek zas ani dost málo tomu se nedivil, kterak se jim to obrátilo. Což mu to Barka pořád neslibovala? Pořád to čekali, pořád o tom mluvili, konečně to tu jednou bylo, co v tom bylo divného? Ba divil se, proč jim to dávno nepřišlo. Ani jednou mu na mysl nevstoupilo, že by mohl teď snad býti pro Barku špatným. Lidé mu to sem tam nadhodili ze závisti, ale on se jim do očí vysmál. On a býti Barce špatným! Pro ni se na světě žádný jiný již nehodil.

Barka zůstala naň koukat, když jí ohlásil, že půjde na faru poručit ohlášky. Nemohla pochopit, kde se v něm vzalo najednou tolik kuráže. Jak mu řekla, myslíli, aby tedy šel, dal si nejdříve svou váhu a pak vykračoval vesnicí k panu faráři, že když k němu do pokoje vstoupil, velebný pán ani poznat nemohl, co se to k němu hrne za pána. Od té chvíle, co slyšel v kostele svoje ohlášky, nikomu se nevyhýbal, každý se musel vyhnout jemu. Bůh suď, kde a jak se naučil v rukou obrácení dělat tak velkého. Kdo po delší čas ho neviděl a teď se s ním sešel, nevěděl, kterak by k němu promluvil. Byl jedním slovem celý jiný, jako by to on nebyl.

Barka zdědila s barákem podruhyni se čtyrmi dětmi. Bylo jí to tuze milé, vzpomněla si na svou ovdovělou matku a na svoje osiřelé mládí a hned si je vzala do lásky. Ne tak Matýsek.

Prohledl si vdovu i děti pohledem tak přísným, že si stoupla podruhyně za Barku a děti před ním se začaly třásti, načež se jich tázal, zdali také jak se patří vědí, kdo že on je? Když nebožátka nevěděly, co by mu na to řekly, pověděl jim, že on je tu všude pánem, vše že ho musí poslouchat, nechť si poručí něco v sednici neb na poli či v chlévě, hned že se to musí navlas státi. Aby jim to pří-

kladem dotvrdil, poslal každé dítě asi pětkrát po sobě ven pro nějakou věc, kteréž neměl nikdo potřebí a kterouž musely po každé zas vynesti.

Děti si netroufaly ani dýchat.

„To by se vám takhle líbilo,“ pokračoval k nim Matýsek, „celý den býti ve větru, ničeho se nebát a před nikým nemíti hrůzu? Ale já vám to překazím. Budu vás execirovat a komisirovat, až vás naučím pořádku.“

Takové řeči byly Barce tuze po chuti, proč by si nebyl na děti houknul, když se mu tak líbilo? Vždyť jim křiknutím neublížil a jak mu to slušelo, když dělal hospodáře.

Hned první den po svatbě mu dala tolik krejcarů do kapsy, že mu tam cinkaly, nesměly děti ani k němu přistoupiti, aby prý mu je neztratily a jak si bral v neděli na sebe kaput, nesměly ani naň koukat, aby mu ho neumazaly.

Ó, točil se Matýsek teď na opatku v teplé a čisté světnici, do níž děti desetkrát za den zavolal, aby je vyslechl, kdo že je pánem a z níž je desetkrát zas vypověděl pro nejrozmanitější zločiny, k nimž náleželo v první řadě neuctivé zakašlání či kejchnutí, hlavně ale zamlčení se při otázkách jeho osoby, důležitosti a významu se týkajících. Někdy nedělaly jiného, než po celé půldne si podávaly dvéře. Barka nepřestávala se hrozit, k jakému to přišli štěstí, obzvláště upřelali oči na zeď vedle kamen, kdež visel zrovna takový červeně natřený lžičník, o osmi stupních po čtyrech cínových lžících, jak si ho vždy byla přála. Zakoukala se na něj někdy celou hodinu. Nejedla teď s Matýskem s jinými lžicemi než cínovými a z jiných mis než z kamenných, neměli ani jedinou dřevěnou lžíci, ani jedinou dřevěnou mísu v celém stavení. Podobná věc nebyla u nich ani k nalezení, kdy by byl barák od půdy až do sklepa na rub prohledal. Nebylo se věru Matýskovi co divit, že dělal tak starého, a Barce, že mu to svolila.

Matýsek učinil, jak vždy předpovídal, odřeknuv se vší selské práce pustil se do pletení pometel. Barka nesměla také pásti a pro dříví do háje ji rovněž nepustil; to vše musila zařídit podruhyně, a Barka jiného dělat nesměla, než okolo kamen šukat a vedle něho přísti. Chtěl totiž, aby pořád na něm oči měla a se mu divila.

I divívala se mu Barka nejen že toho byl žádostiv, nýbrž upřímně. Dělal nejen pometla, ale i lucerny, klece, co kdo chtěl. Tuze mnoho lidí o Matýskovi teď zvědělo a k němu chodilo. Však on to dobře věděl, že z něho bude jednou vyhlášenec. Vykládal často dětem, že si to vždy myslíval, když ještě Barka na pastvě snětem naň bránila. Při tom je napomínal, aby si dávaly dobrý pozor na každé jeho slovo a pohnutí, aby se jednou po něm vrhly, v čem však velice pochyboval, že by to bylo v skutku možné. Nepoznával v nich prý ani jedinou svou žílu.

Musily děti někdy po celý den okolo Matýska obskakovat, odebíhat a zas přiběhnout, mluvit a nemluvit, jednu chvíli vše mu k ruce podávat a v druhé zas státi a ne mukat a ne se hnouti, jak si to právě ve své hlavě usmyslil, tu jim dala Barka často něco slíznout, co jim matka jejich podat nemohla, aby byly Matýskovi rády po vůli. Ale

nesměl to Matýsek nikdy spozorovat, musila to vždy nastrojit tuze skrytě, aby na to nepřišel. Jak to zahlídl, již se špulil a vrněl: „Nemohlas to dáti mně, já bych to byl užil a děti z toho se vyběhají.“

Boudu s hvězdou a měsícem, na kterou se Matýsek tak dlouho a radostně chystal, zhotovil sám pro sebe.

„Proč bychom neměli míti také něco obzvláštního?“ pravil Barce a koupil si do boudy psa. Ač byl bílý, přec mu říkal cikán. Měli u dřívější jeho hospodyně psa cikána a on nemohl jmenu tomu odvyknout.

Byloli venku větrno, tu se zamyslíval Matýsek a nepromluvil třeba dvě hodiny po sobě.

„Co pak máš zas ve své hlavě?“ tázávala se ho Barka, při tom hrdě se usmívajíc. Věděla, že zas něco kuje, na co by si nikdo jiný než on nevzpomněl. Také to uhodla.

„Povahuji, jestli by mohl člověk udělat takhle klec na vítr, do ní ho chytit a zavřít. To by bylo v těch našich horách výhova, viď Barko naše?“

Co měli svoje, jinak si neříkali, než „Matýsku náš“ a „Barko naše“.

Barka mu přisvědčila, že by to byla tuze pohodlná pro lidi věc, kdy by mohli takhle vítr do klece lapnouti, aby byl před ním pokoj.

„Inu kdo ví, jestli na to nepřijdeš,“ minívala, „když lidé na to přišli polírknout na hrom a on se jim chytit dává, proč bys ty nedokázal klec, do níž by se chytil vítr?“

Někdy hodil Matýsek z ničeho nic pometlem a natáhl se za stolem na lavici.

„Však nemusím dělat, nechcili, viď Barko naše? Nemá mi nikdo co poroučet a tobě také ne. Nech toho přádla a pojď, přisedni si ke mně za stůl. Hodíme si, při tom si zabafáme a zavdáme.“

„Nu nešť!“ souhlasila s ním Barka, zdvihla se od kolovratu a šla k polici pro dýmky, karty a sklínky. I zapálili si každý svou dýmku a Barka nalila do sklínek hořkou, na to zamíchala karty, hráli, kouřili a popíjeli, až se hory zelenaly. Vlastně neuměl Matýsek na počátku ani v karty hrát, ani kouřit a hořká se mu tak ztěžka polykala, byl zvyklý jen na syrovátku. Ale Barka mu tak dlouho říkala, že mu přec jen něco scházeti bude, dokud to nedokáže, až svolil, že to zkusí. Musila to však zkoušet s ním, bez ní by byl sotva do toho přišel a chtělali, aby při tom zůstal, jak na řádného hospodáře se sluší, který chce u lidí něco platit, musila i ona zůstat při kouření a pití.

Sotva si Barka nové hospodářství zavedla, hned si vzpomněla na Vambeřice. Počítala, že jí jde jen proto pořád tak dobrá planeta, že ji tam matka obětovala.

Matýsek se jí nemohl z pouti dočkati, hned první den běžel každou chvíli k oknu se podívat, nejde-li ještě domu. Aby mu čas lépe ubíhal, postrkoval hodiny, šel jí kus cesty naproti a dělal si na dvéře čárky, kolik dní již je pryč, kdy tedy najisto přijde.

„Co je moc, to je moc,“ vrníval, vraceje se do sednice sám. Nedotknul se po celý čas ani karet, ani dýmky, ani sklínky, ba zanevřel i na pometlo. Podruhyně mu ani vhod nekoukla ani vhod nevstoupla.

Uložila jí Barka, aby Matýskovi v její nepřítomnosti vařila, ale cokoli mu ustrojila a na stůl přinesla, vše mělo nějakou chybu.

Nejhůře se měly při tom děti; jak mu přešly přes cestu, již se za nimi rozběhl s metlou a vyhnal je, nebyly-li okolo něho, zas pro ně s metlou běžel, proč že nejsou v sednici a tak to šlo v jednom kuse zrovna jako na komedii. Sluníčko stálo ještě bůh ví jak vysoko a již křičel na podruhyni: „Pomodlte ty děti, ať jdou lehnout, aby byl před nimi pokoj!“ Jakmile je pomodlila a na seno vypudila, již se do ní pustil zas, proč vychovává v dětech lidem takové valnohy, které nebudou jednou jiného umět než spát a zajisté špatnou smrtí se světa sejdou. Nahnal podruhyni tou špatnou smrtí tolik strachu, že teď popadla sama metlu a děti zas ze sena sehnala. Musely celé rozespané v síni sednout vedle ní okolo staré poklopené na zelí kádě a drát slepičí peří do pápěrky na zimu. Draly obyčejně tak dlouho, až se svalily děti a matka i s kádí na zem, kdež vyspávaly všechny unaveny strachem, běháním a ustavičným nepokojem až do rána, kde počal rej znova.

Měla Barka, vrátivši se co krotit a rovnat. Byli všichni celí přepadlí a nemocní, slyšela ze všech stran jen samé žaloby a přišla do samých soudů, v nichž bylo těžko dělat soudce. Ukončila vše jedním rázem, slibujíc rukou dáním, že se již nikdy na pouť nevydá. Tenkrát si chuďas ještě nepomyslila, že má tak blízce před sebou pouť jinou, z níž není navrácení žádného.

Začala Barce najednou z ničehož nic puchnout ruka.

„To je asi z toho, že teď nic pořádného nedělám,“ pravila Matýskovi, „všecka síla mi v ruce zůstává, proto mi otéká. Neslouží každému zahálka, nejednou jsem ti to řekla, když jsme byli ještě oba na svobodě a tys chtíval, aby se všichni lidé jen vozili a nic nedělali.“

Podruhyni se ruka nějak nelíbila, zdálo se jí, jako by to šlo od kosti.

„Jak sleze sníh, hned vám půjdu za hory pro pomahače. Je tuze vyhlášený a platit si také mnoho nedává!

„Nechť si řekne co bude chtít, já mu to na tomhle stole vysázím,“ chlubil se Matýsek, cinkaje se svými krejcary v kapse. Mrzelo ho to, že Barka od nemocné ruky jaksi slábne, tak že každou chvíli lehnout si musila. Jak jí neměl vedle sebe, již se mu stýskalo. Musila si dát postel až pod samé okno, aby dobře naň viděla a on dobře na ni.

Nečekala podruhyně až sleze sníh, jak prosvitlo první teplé sluníčko a v sádku před okny se udělala první proliva, již nedbala závějí a pustila se přes hory k pomahači a šťastně ho Barce také přivedla.

Pomahač prohlednul si spuchlou ruku, vytáhl nějaký olej, nařídil, aby ji pilně jím natírala; nepomůželi olej, aby si poslala k němu znova, že jí dá nějakou vodičku, po níž jí bude pak zajisté lépe, ale Barku neošidil.

Vyčtla mu z očí, když po prohlednutí ruky na podruhyni koukl, že jí nepomůže žádný olej, žádná mast, věděla, že již na svoje nohy zdráva nevstane — měla podruhyně pravdu, hnojila se jí v ruce kost.

Podruhyně šla pomahače vyprovodit a Matýsek šel také, vlastně

šel s ním, aby poslouchal, zdali mu jeho peníze, k nimž musila Barka ještě přidat hezký řád, také tak v kapse cinkají, jako když ještě on je měl v kapse vlastní a Barka zůstala v sednici sama.

Chvíli seděla na posteli, aniž věděla, kam se jí poděly z hlavy myšlenky, měla ji najednou jako celou prázdnou. Nemohla si pomyslit, jak tu bude moci být Matýsek bez ní, kdože mu v neděli řekne, do čeho se má ustrojit, zdali do kožichu neb do kaputu, kdo to vedle něho půjde v zelené kandrašce do kostela, s kým si zahovoří, zavdá, zakouří, kdo s ním ku stáru tu na světě pobude, mu poslouží, vyhoví. . . .

Pohledla oknem do sádku, kdež Matýsek, ponechávaje podruhyni další průvod pomahače, se byl zastavil, execiruje opět jednou trochu děti, které dnes ponejprv zas ven se odvážily.

Byltě překrásný večer, na temenech zasněžených hor hořely koruny z růží, nebe podobalo se zlatému moři, volně bledlo, až na něm se zatřpytily první hvězdičky. Usmívaly se na hory, těšily se jak ony, až bude na nich zeleno, veselo, až zavoní jedlové háje a v nich modré violky, až uslyší slavíka vedle potoka se ozývat, až z každé skály vypučí kytka a v každé brázdě se skryje skřivánek. I jim je smutno, nevidíli jiného pod sebou než sníh, jinovatku a náledí.

Barce se zarosily oči a veliké krůpěje jí padaly na spjaté ruce, pro ni přišlo jaro naposled — ale hned zas měla myšlení při Matýskovi.

„Nemusí tu zůstat samoten; teď s barákem si jej vezme nejen lecjaká, nýbrž každá osoba hodná a spořádaná . . . bylo by nejlépe, kdy bych snad mu sama nějakou vyhlídla . . . škoda že podruhyni nepřeje, ta by mu neublížila. . . .“

V tom přiběhla do sádku odněkud mladice; vracela Matýskovi sekyrku, kterou se byla vypůjčila. Dala se s ním do žertování.

„Kdy pak se dáte rozvest s tou svou ženou, abyste si vzal mne?“ smála se mu. Takhle s ním hovořila všecka děvčata, když samotného jej napadla.

Matýsek to vždy bral do opravdy. „Brala, bys?“ vypínal se, že byl hned o celou hlavu větší. „To věřím. Braly by ještě i jiné, mám se jim co bránit. Jen si to přec jednou pamatujte, že bych ani za celý Jeruzalem nechtěl jinou než Barku. Nebyl bych jí nechal, kdy by mně byly vzkazovaly nevěsty se sedmi zlatými hrady až ze samé Prahy.“

„A jak pak, kdy byste ovdověl?“

„Nejdeš!“ zadupal za ni Matýsek celý červený zlostí a napřáhl na ni sekyrku. Děvče se ještě více smálo, ale muselo přec jen utíkat.

(Dokončení.)

Listové různých adres.

Od

Václava Vlčka.

České historické šlechtě.

Muž lidu českého obrací se slovem veřejným k rytířům, hrabatům a knížatům — i můželiž býti jinak, nežli že liberálové ihned řeknou: „Dotírá se k aristokratům —“ a panstvo zas ihned sobě pomyslí: „Bude odříkávat jen staré impertinence a insulty!“

Poshovtež maličko strany obě. Zpředu buďtež jisti občané demokrati, že list můj není žádnou suplikou, a páni aristokrati, že chci mluviti bez trpkosti, ač to právě není věcí snadnou. —

V pamětním spise, jejžto dne 18. června 1860 pp. dr Rieger a Macháček ve jmenu čelných vlastenců českých podali císaři Františku Josefovi, o české šlechtě té doby čteme následující-soud: „*V národě našem v Čechách, na Moravě a ve Slezsku jakož i na Slovensku odcizila se šlechta svému lidu téměř docela, a to takovou měrou, že i ti, kteří nejsou původu cizího, ano jichžto předkové nejslavnější listy naší národní historie naplnili, vlasteneckého působení svých otců, kteréž by měli pokládati za jediný podstatný pramen svého šlechtictví, ani neznají, ač nezapírajíli ho dokonce svým veřejným chováním, ba že též oni, jichžto předkové mezi nejlepšími spisovateli naší klasické doby se skvějí, řeči otců svých více mocni nejsou. Ostatně nemůže považován býti za dostatečného zastupitele národa člověk, který řeč jeho sice ledajaks lámati umí, který však ani dost malého účastenství nejeví* **v duševních** *snahách národa toho, v rozmnožování* **kulturního** *kapitálu jeho a pokroku národního jeho vyvinování.*“

Soud pronešený od mužů takových (podepsáni byli též Palacký, Purkyně, Brauner a t. d.) a při takovéto příležitosti nebude nikdo pokládati za tendenčně přemrštěný; šlechta česká na něj tehdy ostatně velmi málo dbala, a po roce 1860 tak dobře jako před tím kráčela svou vlastní cestou, která se od cesty českého *lidu* naprosto dělila.

Teprvé během *posledních pěti roků* nastaly v těchto poměrech proměny, jichž ovocem jest, že mluvíme o české šlechtě, české *historické* šlechtě, české *vlastenecké* šlechtě. Protivníci naši od té doby rozkřikují, že my, český lid, jsme se zaprodali ve služby feudalův, u nás pak dosti často se praví, že česká šlechta, aspoň její nejdůležitější část, *národu svému se navrátila.*

Co jest z těchto tak rozdílných úsudkův pravdou? Ani jedno ani druhé. Český *lid* není už tak slepý ani tak chabý ani tak nesamostatný, aby se kdy dal zavleci nebo vlákati v politickou služebnost a zapomena na své nejvyšší důležitosti, na svou historii, na své národní

povolání dal se zneužívati na prospěch jakékoliv kasty. Český lid neopustil půdy své, aby se ku šlechtě přiblížil, ovšem ale musila tak zvaná historická šlechta opustit svou dřívější politickou cestu, aby se přidala k oposici českého lidu. Avšak aby se z druhé strany říci mohlo, že tato šlechta národu českému jest navrácena, k tomu posavade schází nesmírně mnoho!

Aby česká šlechta národu svému navrácena byla, toho my upřímně si přejeme už z té příčiny, že nechceme, aby kterákoliv haluz od tělesa národního nerozumem, svévolí, násilím neb jinak byla odštěpována. Však přáním takovým *v míře ještě mnohem větší musí proniknuta býti šlechta česká*, anoť jest to životní její otázkou. Český lid už dokázal, že když to poměry velí, bez šlechty rodové netoliko obstojí, nebrž bez ní a *proti* ní s to jest, život svůj politický a duševní obhájiti a rozvíjeti. Šlechta bez národa může jen do času živořiti, nic velkého nevykoná, neobstojí, zanikne.

Nevídaný jest to úkaz, jak česká šlechta svému národu do nedávné doby odcizena byla: co se v posledních letech stalo, aby se mu navrátila opět, jest toliko jeden krok, a to ještě ne takový, aby všecky pochyby o žádoucím rozvoji věcí v budoucnosti vyvracel.

Neboť že česká šlechta se odhodlala hájiti dávná práva tohoto království, to není samo o sobě žádným zvláštním úkazem; řeknemeli to Angličanům, Francouzům, Španělům, Maďarům atd., nebudou nám ani rozuměti a odpovědí: „Hájiti práva své vlasti jest přece všude pod sluncem povinností tak dobře šlechty jako kterékoliv jiné vrstvy obyvatelstva!“ Však nedosti na tom: sama tato nynější česká šlechta svým změněným *politickým* postavením nevykonala nic tak z brusu nového, anať už dříve na obhájení zemských práv tytýž s příkrou oposicí proti vládě byla vystoupila.

Na stavovském sněmě dne 30. srpna 1847 ku příkladu pronešeno jest od českých pánův velmi důtklivým způsobem mnohé tak rázné slovo, jaké od nich za sněmování posledních pěti let slýchati nebylo. Tehdy vláda vídeňská žádala, by stavové čeští povolili jistou část daně, kterou oni v předešlém zasedání byli odepřeli. V odpověď na tuto žádost zvolal tehdy ve sněmu hrabě Jan *Lažanský:* „Nezbývá nám, než abychom krok za krokem hájili svá práva jako Sparťané! Zástupce zemský má jmění a život za svou vlast obětovati!“ — Hrabě František *Thun mladší* pravil: „Historie prohledne tyto listy, a bude zřejmo, kdo právo jakožto drahé dědictví věrně hájil a zastával, a kdo se od pravdy a práva uchýlil!.. Lituji toho velice, že jest někdo mezi námi, kdo se všem nedůslednostem podrobiti a samovraždu na sněmu spáchati chce!“ — Hr. *Ervín Nostic* pověděl: „Nežijeme pod hedbávnou šňůrou, nebrž pod spravedlivými panovníky!“ — Kníže *Karel Auersperg* vece: „Kdy by stavové čeští neměli ani právo nepovoliti daň, nebrž jen o způsobu jejího vybírání rozhodovati: stali by se z nich jenom výběrčí daně i zadali by tím starodávné, skrze mnoho století zachované právo dobrovolného povolování daní!“ — Hrabě *Wurmbrand* připomněl, že mají stavové povinnosti nejen k vládě ale i k národu: „Když před několika lety stavové k novému životu se probudili, našli u národa nevšímavost a lhostejnost: ale nynější stavové nemohou již

potomkům svým toto dědictví — lhostejnost — zanechati, nebrž buďto důvěru a vážnost aneb nedůvěru a opovržení!"

Přese všecka podobná zvučná slova byla šlechta česká roku 1847 národu svému zrovna tak odcizena jako něco později za Bacha, když všemi silami svými sloužila vídeňskému absolutismu, který ovšem jako jiné zvláštnosti zemské též i stavovské sněmy české naprosto zrušil. Podobně sloužila šlechta česká vesměs ještě Schmerlingovi; jedna část její i od roku 1867 jde s každou vládou, nechť kdokoli v čele této stojí, část druhá přistoupila k oposici.

Avšak *politický* spolek, v jaký historická šlechta česká vešla s naším lidem, není na ten čas ničím více, nežli mostem, kterým překlenuta jest široká i hluboká rozsedlina mezi touže šlechtou a týmže lidem: z obou stran mohou nyní k sobě docházeti, avšak *rozsedlina — trvá jako prvé*, rovněž široká i rovněž hluboká. Historická šlechta poznala konečně, že má tytéž protivníky jako český lid, i spojila se s ním ku společnému boji proti nim. Prohlásila konečně i ona jako dříve prohlásil už veškeren český lid, že chce hájiti práva království českého do těch hrdel a statkův — a český lid uvítal prohlášení to s obecnou hlasitou pochvalou.

Jsme toho daleci, abychom pronesti chtěli nějakou pochybu v upřímnost těchto slavných slov. Avšak majíce na zřeteli jenom dobro vlasti a puzeni jsouce přesvědčením, žet to velice již na čase, chceme vám, čeští pánové, připomenouti jednu pravdu veledůležitou: že *počátkové věcí sebe větších a sebe krásnějších nejbídněji hynou — polovičatostí!*

A vaše postavení k českému lidu má i v tuto dobu na sobě nepopíratelně ráz polovičatosti.

Nechceme pátrati, v jaké míře změnily se v kruzích šlechty české známosti jazykové, o nichžto před dvanácti lety pamětní spis výše dotčený tak smutné ale docela pravdivé vyřknul svědectví: ale tolik jest jisto, čeští pánové, chceteli slouti a býti českou ano vlasteneckou šlechtou, že netoliko kanceláře vaše nesmějí zůstati německými ostrovy uprostřed českého lidu, že netoliko vy a vaše rodiny musíte uměti česky — ale že *vám český jazyk tímtéž býti musí, čím jest polské šlechtě jazyk polský, maďarské maďarský.* Pokud se to nestane, poměr mezi vámi a lidem českým zůstane vlažný, polovičatý, prozatímný...

Komu se tento požadavek zdá přílišným, ten už napřed prohlašuje, že to věcí nemožnou, aby česká šlechta se v pravdě národu svému navrátila. Z naší strany jest to sice nutný požadavek ale platnosti podřízené. Táhnouce se k slovům pamětního spisu nahoře uvedeného musíme jmenem českého lidu říci: Nemůže považován býti za řádného člena národa člověk, který snad řeč jeho dobře mluví, který však „*ani dost malého účastenství nejeví v duševních snahách národa toho, v rozmnožování kulturního kapitálu jeho a pokroku národního jeho vyvinování.*"

Ale šlechtic chtěje býti členem národa, může snad právem žádati, aby měl jakési *výminečné* postavení? Může zajisté — jenže ne takové, aby pro svůj šlechtický rod směl býti *horším* členem národa, aby se sebe směl střásti všecky *povinnosti a ctnosti* řádného občana!

V pamětním spise vícekráte dotčeném stručně ale velmi vhodně jádro této věci vysloveno: že totiž šlechticové toliko *„vlastenecké působení svých otců mohou pokládati za jediný podstatný pramen svého šlechtictví.“* A deset roků před oním pamětním spisem napsal Havlíček: „Máli míti slovo *šlechtic* vůbec nějakého rozumného smyslu, musí býti šlechticové *lidé pocházející z rodin již dříve o národ zasloužilých, při tom mohovití, nejsouce skličováni starostmi o svou výživu, a majíce tudy času a prostředků k tomu, aby všechny své síly k obecnému dobrému celého národa obětovati mohli a především obětovati chtěli.* Že při tom šlechta nesmí užívati žádného nadpráví nad národem, že nesmí národ utiskovati neb utiskovat pomáhati, rozumí se samo sebou: — utiskovatel národa nemůže být o národ zasloužilý.“

Definice tato vyňata jest ze smýšlení všeho lidu českého, které v příčině této dojista nikdy se nezmění. Kdo bude u něho chtíti za českého šlechtice být uznáván, musí jeviti znamenitě *větší* účastenství v *duševních* snahách národa, v rozmnožování *kulturního kapitálu* jeho a v pokroku *národního* jeho vyvinování — znamenitě větší, nežli občané, kteří sobě k názvu a postavení šlechtickému žádného práva nečiní!

Čeští pánové! Věnujeteli novým dějinám českého národa od jeho vzkříšení jediný pohled, abyste se přesvědčili, jaký podíl v nich měla domácí šlechta, nebude se bohdá ani vám soud r. 1860 od čelných vlastenců nad ní pronešený zdáti přemrštěným, nespravedlivým. My ze své strany musíme říci, že jsou v něm volena slova nejmírnější, aby naznačeny byly skutečné poměry. Neboť česká šlechta do r. 1860 nejen ani dost málo nepodporovala duševní snahy národa českého, rozmnožování kulturního kapitálu jeho a pokrok národního jeho vyvinování: ona pohříchu — s velmi skrovnými výminkami! — všeho toho pravý *opak* činila, v popředí stávajíc mezi těmi, kteří duševní snahy národa našeho zmařiti, národnost českou potlačiti, vzkříšený národ český všelikým násilím opět do hrobu sklátiti usilovali!

Toho vám zde, čeští pánové, nevzpomínáme proto, abychom výčitkami sobě odlehčili, nebrž abychom vám ukázali, žeť k tomu již svrchovaný čas, *abyste z nynější své polovičatosti vůči národu svému konečně již vykročili.*

Jsouť mezi vámi mužové, nikoliv poslední, kteří po drahná léta ke snahám národa českého nepokrytě co rozhorlení *Šavlové* se byli osvědčovali: že i jim opravdu přišlo zjevení a stali se z nich *Pavlové*, to dokázati *nepochybnými skutky* jest nezbytnou jich povinností.

Chceteli a máteli, čeští pánové, k národu se navrátiti co *řádní jeho členové*, jest vám *velice mnoho doháněti* jak za předky své tak i za sebe. Svazek pouze politický tu nejméně dostačí. I roku 1847 česká šlechta na sněmě velkými slovy hájila starobylá práva českého království, avšak, abychom slov Havlíčkových užili, „českého národa si větší část této panské a rytířské oposice pranic nevšímala, a byli někteří (*jenom?* Red.) mezi nimi, kteří spravedlivé a přirozené snažení utlačené národnosti české osočovali, prohlašujíce se zjevně pro germanisaci Čech... Neměli jste tedy žádné srdce k utištěnému národu a následkem toho také národ nemohl míti srdce k vám!“

A chceteli, čeští pánové, co šlechta býti *vynikajícími* členy svého národa, musíte přirozenou měrou také *nad jiné více* podporovati duševní snahy jeho, rozmnožování kulturního kapitálu jeho, pokrok národního jeho vyvinování.

Slušíť vám, pánové české historické šlechty, bedlivě i to uvážiti, že ta část panstva českého, která také nyní stojí *proti* snahám národa našeho jakož i *proti vám*, ve smýšlení, postavení a počínání svém *žádnou polovičatost neprojevuje!* Zde tuším netřeba více než napověděti ....

Drahně ubíhá času, kde vám, čeští pánové, nedopřána příležitost, jednomyslně se zástupci lidu českého na sněmu hlasovati: ale tou dobou všem členům národa *mnoho činiti jest*, aby duševní snahy jeho prospívaly, kulturní kapitál jeho se rozmnožoval a národní pokrok jeho se vyvíjel!

Nechtějte, čeští pánové, při této práci déle státi bez účastenství — na druhé straně oné rozsedliny, přes kterou sklenutý *politický* most v nynějších politických poměrech jest hrubě nepotřebný!

Jest, pánové, *česká literatura*, kterou abyste produktivností svou podporovali, na ten čas od vás nikdo žádati nebude — avšak když už český lid tuto literaturu zbudoval sám o sobě, bez všelikého účastenství české šlechty, *jak dlouho mají vaše knihovny*, jak dlouho mají příbytky vaše a *vašeho úřednictva zůstávati české literatuře místy zhola nepřístupnými?*

Jest, pánové, *české divadlo:* a kolik se roku 1872 mezi historickou šlechtou napočítá těch, kteří skutkem dokazují, že o něm vědí, kteří se ho nestraní? — A jakých do dnešního dne členové historické šlechty podali důkazů, že také jim na tom záleží, aby měl český národ brzy *důstojnou divadelní budovu*, na kterou příspěvek svůj dávno obětovala už i skutečná chudina utrhujíc sobě za tím účelem sousto chleba od úst!

Jest, pánové, české *malířství a sochařství*, které všude pod sluncem právě ve šlechtě má svou hlavní podporu — jest dále naléhavá potřeba, by nejen v Praze nebrž i ve všech větších městech byly *umělecké sbírky* obecenstvu přístupné, aby se pořádaly časté *umělecké výstavy*, aby se vydávala *umělecká alba*: a proti těmto velikým potřebám postavme jen jedno faktum, že *úplným nedostatkem účastenství českého panstva zmařeno vydání rukopisu královdvorského se znamenitými illustracemi Manesovými!*

Pomíjíme dalšího vypočítávání, pomíjíme všech dalších slov. U nás dlouho mluveno o českém *národě*, aniž při tom kdo už na šlechtu jen zpomněl: kdy by to vůlí české historické šlechty mělo býti tak i budoucně, nastalo by, co slovy nahoře citovanými předpověděl hrabě Wurmbrand: — vy, pánové čeští, nemůžete potomkům svým v dědictví už zanechati *lhostejnost!*

Ruské básnictví a Turgeněv.

Od

Antala Staška.

Nejlepší literární historik ruský a spolu znamenitý kritik *Bělinský*, jejž Rusové rádi nazývají svým Lessingem, praví kdesi, že literatura ruská podobna jest exotické rostlině z ciziny na domácí půdu zasazené, jejíž dějiny nejsou nic jiného, než stálé úsilí, aby zbavila se vzpomínek, že byla uměle přesazena, i aby zapustila silné kořeny na půdě domácí, národní.

Mám za to, že tento výrok jednoho z nejlepších znalcův literatury ruské jest pravdivý jen potud, pokud hledí k době starší, k době předešlého století a k počátkům věku našeho, že však nehodí se k literatuře pozdější a nejnovější, hlavně nikoliv k plodům *Turgeněva* i *Někrasova*, jichž výkvětu se Bělinský ani nedočkal, byv r. 1852 předčasnou smrtí zachvácen, sotva že byl dosáhnul věku mužného.

Literatura ruská jest jedna z nejmladších; čítá ledva půldruhého sta let, a přece povznesla se za doby té, v životě národův a ideí poměrně dosti krátké, k takové výši, že směle nazvati ji můžeme literaturou světovou v tom smyslu, že jsouc pravdivým výrazem doby své a svého národa, obrací na sebe pozornost intelligence evropské, a že jest dalším pokrokem na dráze lidstvu vytčené, přivedši k platnosti živly nové, osvěžující. Z literatur slovanských vyrovná se jí v ohledu tom jen ještě polská, ač tato od doby tří věštcův: Mickiewicze, Słowackého a Krasińského stále klesá, kdežto ruská stále ku předu kráčí, výš a výše vstoupá; nelzeť ani teď říci, že by byla dosáhla vrchole svého.

Hledímeli k počátkům jejím, musíme přisvědčiti Bělinskému; počíná Petrem Velikým, který ji svému národu tak vnutil jako vše ostatní. Nebyloť před panovníkem tím ani nejnutnějšího materiálu k literatuře, totiž jednotného spisovního jazyka. Co se psalo, psalo se buď v jazyku tak zvaném staroslovanském, jazyku to náboženských obřadův a bible, anebo v míchanině živlů ruských a staroslovanských, kde libovolně si každý spisovatel jazyk svůj tvořil sám. — Literatura sama byla pouhou hračkou a zábavou velmožů neb dvora. První ruský básník, kníže *Antioch Kantěmir*, syn hospodára multanského a poslanec Petra Velikého na dvoře francouzském († 1744), nebyl ani rozený Rus, a psal — *satiry*. Zajisté divný to počátek, jenž opět nasvědčuje výroku Bělinského. Rozumí se, že vzdělání Kantěmirovo veskrz bylo cizí, francouzské, a že jeho satiry byly zcela dle tehdejšího vkusu, jehož vládcem byl všemohoucí ondy Boileau.

Současník Kantěmirův *Tredjakovský*, „zručný hotovitel nejdrsnějších veršů ruských a plynných francouzských“, jemuž sám Petr řekl, že jest sice dobrý dělník, že však z něho nikdy mistr nebude, zavděčil se literatuře tehdejší jedině překladem Fénelonova Telemacha, prací, při které se čtenář trudem potí, ježto jazyka překladatelova nynější ucho ruské již nesnese. Osobností svou byl Tredjakovský více

dvorním šaškem než básníkem, a nepřestal ani po smrti († 1769) býti směšným; smích si z něho ztropili Puškin i Lažečnikov v románu svém Ledový dům.*)

Teprvě *Lomonosovem* (1711—1765) počíná literatuře ruské doba jiná; nebyl on sice geniálním básníkem ani tvůrčím talentem, jeho plody také sotva někdo, jenž nezabývá se dějinami literatury, ještě čte, a však on jest *tvůrcem nynějšího spisovního jazyka ruského a formy básnické.* Jsa synem chudého rybáře od Bílého moře, utekl před zlou macechou, studoval u velikém nedostatku v Kijevě a Moskvě, byl poslán od akademie věd do Němec, by se zdokonalil u vědách přírodních, stal se konečně profesorem fysiky a chemie a v tomto povolání svém pracoval s vytrvalostí věru ruskou na všech polích literatury. V básnictví byly mu ovšem vzorem klasikové řečtí, římští a francouzští, avšak již zde onde prokmitá svit vlastní idey a síly; jmenovitě některé z jeho ód vynikají jak uhlazeností formy tak energií myšlenek (tak ku př. óda na dobytí Chotina) a mají pro ruskou literaturu i tu důležitost, že byly pevným základem, na kterém vzdělávalo se pokolení mladší; bez Lomonosova nebylo by Děržavina, a bez toho nebylo by Puškina. — Doba Lomonosova nazývá se *dobou předklasickou*; hlavní její ráz v oboru veršovnickém jest převaha pouhého rhetorisování nad opravdovým citem, jakož i úplný nedostatek živlův národních, domácích.

Mezi následovníky Lomonosovými vyniká zejmena *Sumarokov* († 1777), jenž jsa ještě kadetem skládal již tragedie dle vzorů Corneillových a Racineových a jsa nad to miláčkem cařice Alžběty, stal se ředitelem carských divadel; Rusové jej nazývají zakladatelem svého dramatu.

Mnohem výše, ačkoliv ještě nikoliv na půdu zcela samostatnou a národní postavil se Rom. *Děržavin*, jehož dobu nazývají literární historikové ruští *dobou klasickou.* Jsa původu tatarského (rodem z Kazaně) vyznamenal se nejprvé u vojště, zastával po té vysoké státní úřady, až se stal i ministrem. Zde již musíme na to upozorniti, že *vojsko* ruské bylo a jest dosud velikým, ano neváhám říci největším činitelem národa ruského, jeho intelligence a hlavně jeho literatury. Vojsko to bylo, v němž se ujaly na Rusi vždy nejprvé idey nové buďto z ciziny přinešené aneb na domácí půdě vzrostlé; vojsko to bylo, na němž za Alexandra I. a na mnoze i za Mikuláše spočívala skoro celá literatura tím spůsobem, že ono ne pouze četlo, všech nových plodův si všímalo, ale i mezi sebou lidi mělo, kteří sami byli předními sloupy literatury. Obmezuji se a jmenuji v ohledu tom pouze *Žukovského*, *Lermontova* a všechny tak zvané dekabristy t. j. ony, kteří se r. 1825 zúčastnili povstání za tím účelem, aby po smrti Alexandra I. bratr jeho Mikuláš nedosedl na trůn, a Rus aby stala se republikou. Většina mužův těch náležela stavu vojenskému, i ač nebyli snad dobrými politiky, byli přece mužové nad jiné osvícení, o literaturu ruskou velice zasloužilí. Uvedl jsem to za tou příčinou, abych ukázal, jak lichý jest předsudek, že by vojsko ruské bylo nevzdělané.

Děržavin jest prvým, o němžto právem lze říci, že byl silou

*) Román ten vychází v českém překladě Bohuslavy Zálcské v Mourkově Bibliothéce klassických spisů cizojazyčných.

tvůrčí. Že nedovedl dáti literatuře směr zcela nový, národní a originální, toho příčina byla jednak ta, že jsa velikými schopnostmi nadán, přece co do vědomostí byl více samoukem, že jeho názor světa, jak při tehdejších politických poměrech v Rusku ani jinak býti nemohlo, byl příliš úzký, a jednak ta, že ani on se nedovedl vymaniti z předsudkův tehdy panující formy básnické, ač v ohledu tom sáhl ku vzorům neli lepším, alespoň svěžejším než jeho předchůdcové, t. j. ku Klopstockovi. Jeho první plody jsou pouhé napodobení tohoto německého předchůdce jeho, avšak pozdější jeho lyrika, v nížto jedině vyniká, předčí nad lyriku Klopstockovu i co do energie a síly myšlenek i co do vzletu básnického. Jsou to zvláště ódy, které učinily Děržavina nesmrtelným a na vždy mu pojistily jedno z nejpřednějších míst v literatuře ruské. Předmětem lyriky jeho jest hlavně oslavování doby cařice Kateřiny, činův jejích a velikých mužův té doby. Síla ód jeho jest skutečně úchvatná; jak mocně bušiti musilo srdce každému Rusu, když básník v odě své *Na vzatije Varšavy* (známým generálem Suvarovem) volá: „Svatá Rusi, učiň jediný krok, a celý svět jest tvůj!“

Tím, že Děržavin chopil se látek vlasteneckých, že opustiv plané francouzské rhetorisování obrátil se ke skutečnému životu a skutečným dějepisným událostem, smířil Rusy s literaturou jejich, tak že se teprvé od něho počínajíc stala jedním z hlavních činitelův celého národa. Nepovýšil ji sice na výši dokonalé samostatnosti, není vždy a všude *národním*, ale jest naskrze vlasteneckým. I tam, kde předmětem jeho nejsou události historické, jako na př. v jeho písních milostných, anakreontických, jest přirozenější než jeho předchůdcové i zachovává pravý střed mezi panující frasí francouzskou a německým sentimentalismem od Klopstocka do světa uvedeným. Sentimentalismus jest vůbec jak ruské povaze tak i ruské literatuře cizí; nalezneme tam snad světobol, rozervanost, třeba i apathii a tak zvaný nihilismus s nejkrajnější oposicí proti všemu světovému pořádku, proti všem až dosud platným řádům v lidské společnosti a jejím náhledům o mravnosti — ale titěrného bezmocného sentimentalismu, který se zálibou se kochá ve své vlastní slabosti a chorobě, buď tam vůbec nenalezneme aneb jen velmi poskrovnu. Není to pouze vlastností povahy národa ruského, ale i slovanského plemene vůbec.

Nejhůře se vedlo Děržavinovi tam, kde za předmět si vzal otázky a hádanky metafysické, kde chtěl býti filosofem; tu přestává býti přirozeným, ač se nedá upříti, že jest hlubokým, ale hloubka jeho zůstavuje čtenáře chladným. Připomínám zde pouze známou u nás Ódu na boha, přeloženou do češtiny Kamarytem. Ta toho času v Evropě velikou sensaci učinila, do všech evropských jazyků ano i do čínštiny a japonštiny přeložena byla, však příčinu úspěchu toho sluší hledati spíše v neobyčejnosti předmětu, jakési pravdivé ruské odvaze u volbě látky, než v ladnosti a dojemnosti. Dobře o ní pověděno, že bůh v ódě té jest bůh metafysiků, filosofů, moralistů, bůh mathematiků a hvězdářů, ale nikoliv bůh, jenžto žije v nás, jehož v sobě cítíme, bůh lidí, bůh, k němuž se modlíme.

Jest pozoruhodno, že s Kateřinou, velikou cařicí severu, odumřel tvůrčí genius Děržavinův, jako by geniální panovnice ta bývala jediným

zdrojem jeho síly, jeho tvořivosti. S ní zmizelo teplo z jeho ducha, vše co napsal po její smrti, jest ceny podřízené, nevyjímaje ani jeho dramata. Sám skonal uprostřed nového pokolení r. 1816 u velikém stáří, jako jediná avšak veliká památka oné znamenité staré doby, plné převratův u vnitřním životě národa ruského, plné slávy na zevnějšek, doby velikého Suvarova, toho prototypu ruského života se vším, co v něm jest velikého i malicherného.

Děržavin dal jmeno celé době a jest samojediný jejím zástupcem, neb všichni ostatní, kteří současně stáli vedle něho, zůstali hluboko pod ním, nepovznesli se nad obyčejné tehdy napodobování uznaných autorit francouzských, nevšímali sobě nově vzmahající se svěží literatury německé. Vzpomínky zasluhují jedině *Bogdanovič*, jehož epos *Dušenka* (dušička) co do látky jest sice vzata z Lafontainea, vyniká však lehkým a lahodným veršem, pak *Cheraskov* a konečně Denis *von Visin*, ruský Molière, otec ruské veselohry.

Jeho dvě veselohry *Brigadis* a *Nědorosl* (mazlíček) v próse psané jsou na Rusi dosud v dobré paměti, vynikajíce živou komikou a satirou, přílišná deklamace a mravokárný tón jsou jim na závadu. *Vesolohra*, *román i novela* jsou ty druhy básnictví, v nichžto Rusové bez odporu nejvíce vykonali, kde jsou nejoriginelnější a pravdivě tvůrčí; tedy již z té příčiny zasluhuje *von Visin* zvláštní zmínky a pozornosti.

Na rozhraní mezi dobou starou a dobou Žukovského, Puškina a Lermontova stojí Nikolaj *Karamzin* (1766—1826). Jako byl Děržavin na poli literatury největším mužem za cařice Kateřiny, tak byl jím Karamzin za Alexandra I. Ač poetické plody jeho nijak nevynikají nad obyčejnou prostřednost, jest přece v literatuře zjevem důležitým; onť jednak, maje vzdělání západní, spřátelil drsnou povahu ruskou s ideami moderními, s duchem západní Evropy, kde současně ve všech oborech lidské činnosti dály se převraty dosahu netušeného — jednak v ohledu jazykovém byl pravdivým tvůrcem *ruské prósy* v oboru jak vědeckém tak uměleckém. Bylať zajisté jako všude tak i u Rusův dříve vytříbena mluva veršovaná, nežli prósa — on i tuto přivedl k dokonalosti.

Prvé než uchopil se péra spisovatelského, podniknul cestu po západní Evropě, procestoval Německo, Francii, částečně Švýcarsko, Italii a Anglii. Na cestě té, kterou slohem nad míru plynným a lehkým později vypsal, seznal mnohé tehdy žijící znamenité muže; jeho sblížení se k nim na něj, tehdy ještě mladé muže, blahodárně působilo, bylo zajisté jednou z příčin, ježto jej příměly k činnosti tak mnohostranné a vytrvalé. Zvláštní vliv měli na něj filosof *Kant*, žijící v Královci, německý esthetik *Weiss*, žijící tehdy tuším v Lipsku, a přírodozpytec francouzský *Buffon*, s kterým setkal se v Ženevě. Voltaira již nezastihl na jezeře ženevském. Nemenší vliv měla na něj Francie, Paříž a revoluce francouzská, jejíž počátkové před očima jeho se odehrávali. Jakkoli dalek byl toho, aby se proniknouti dal revolučními ideami a jakkoli v popisování událostí pařížských straní spíše králi Ludvíkovi již proto, že v jeho očích byl nešťastným, přece katastrofa tak mohutná a veliká nebyla proň bez následkův, porozuměliť, že lid naproti panovníkům jest velikým činitelem a že tedy potřebí jej *seznati*. Již na cestách uzrála v něm myšlenka, že sepíše *dějiny svého národa*, kteroužto myšlenku

také později provedl a tím v literatuře ruské monumentální dílo postavil, ježto jej činí nesmrtelným. — Dlouhý čas před tím, než práci tu vykonal, zabýval se belestrikou, a jako von Vizin bez zvláštního talentu stal se tvůrcem ruské veselohry, tak Karamzin bez zvláštního básnického a uměleckého nadání stal se tvůrcem ruského románu i novelly. Založiv sobě dle vzoru západního literární sborníky „Moskevský žurnál“ a „Věstník Evropy,“ soustředil v nich práce všech čelnějších tehdy spisovatelů, a sám Děržavin do nich psával. Nemenší zásluhou jeho bylo, že uveřejňoval v nich překlady z literatur jinojazyčných a tak seznamoval veliké obecenstvo s plody cizími. Působení jeho bylo zkrátka více *civilisatorské* než samostatné *produktivní*, avšak právě tím zavděčil se nejvíce době budoucí, an jí připravil půdu.

Jeho originální práce na poli novelistickém dosáhly úspěchu nevídaného; lidé, kteří dříve nic ruského nečetli právě proto, že to bylo ruské, nalézali zálibu v jeho plodech; byltʼ on literatuře ruské namnoze tím, čím Wieland byl literatuře německé, ač tento velice nad něj předčí nadáním.

Ku Karamzinovým *dějinám ruské říše* hleděti třeba více se stanoviska literárního vůbec, nežli vědeckého zvláště. Píle, jakou k jich vypracování vynaložil, byla úžasná; povážímeli, že veškeré knihovny, ku kterým měl přístup, byly neurovnány, bez katalogů, že letopisy staré nebyly vydány, že ani jediná část ruských dějin nebyla zpracována, že nebylo žádných věd pomocných, žádné archeologie, ža všude a ve všem musil sobě raziti cestu sám, porozumíme, jakého duševního a hmotného namáhání stálo jej sepsání dějin těch, jež sahají až do r. 1611 t. j. až do dynastie Romanových. Práce ta arci nevyhovuje všem nynějším požadavkům vědy historické; nedostává se jí namnoze jednotné vodící myšlenky, není dosti pragmatická; znalost pramenů není a nemohla býti všeobsáhlá — avšak úspěch její byl při jejím vydání r. 1815 veliký. Mladistvý tehdy Puškin zvolal pln nadšení: „Jako Kolumbus Ameriku, odkryl Karamzin Rusko!“ A s tohoto stanoviska, se stanoviska vlivu, jaký mělo na mládež, sluší oceňovati dílo dotčené. Jako u Němců práce bratří Grimmů spůsobily netoliko pokrok vědy historické, ale i zcela nový literární směr, tak Karamzin svými dějinami inauguroval *směr romantický.* S ním nejen na všech stranách počalo studium dějin domácích, leč i přihlížení k živlům národním, k duchu lidu, jeho spůsobu života, myšlení a cítění, k jeho písním, pověstem a všemu, co lid ten oddělen jsa na Rusi více než všude jinde od vrstev vyšších a inteligence, samostatně a bez cizího vlivu sám ze sebe zpracoval. Již z toho lze poznati, že tak zvaný romantismus na Rusi jako v Němcích, Anglii a Polsce vyšel z téhož místa, bral se touže drahou a dospěl k výsledkům neméně zdařilým.

Mezi předními spisovateli doby Karamzinovské sluší jmenovati *Al. Merzljakova* † 1830, jednoho z prvních kritiků a esthetiků ruských (rozbory prací Lomonosových, Sumarokových, Děržavinových a Cheraskových jsou první zdařilé pokusy hlubšího pojímání plodův básnických), *Gnědiče*, proslulého překladem Homerovy Iliady a některých Shakespearových dramat, především ale bajkáře *A. J. Krylova* († 1844). Pokoušev se nejprvé bez značného úspěchu na poli dramatickém, obrátil

se Krylov brzy k sepisování bájek, v kterémžto oboru předčil ne pouze všechny své předchůdce (Sumarokova, Dimitrijeva a j.) alebrž dovedl bájky své prodechnouti pravou poesií, obleci v roucho prostonárodní mluvy a dáti jim ráz naskrze ruský. Jádro, humor, ironie, úsečnosť, pravá míra stručnosti činí je pokladem literatury ruské; vnikly také hluboko v lid, zdomácněly u něho, což důkazem, že byly v duchu jeho myšleny i cítěny. Napsal jich přes 300; některé byly ze známých již bájek přebásněny. Bájky učinily jej po celé Evropě slavným a zjednaly mu jmeno ruského Lafontainea, nad nějž ale vyniká ne sice vtipem ale nadáním básnickým, živostí děje a obrazův.

Ač s Karamzinem a jeho školou nastal literatuře ruské čas utěšenější, nebylo přece dosud nikoho, kdo by byl podstoupil zřejmý boj proti vzorům francouzským, proti spůsobu tak zvanému klasickému, kdo by byl bez obalu pověděl, že dosavadní směr, jenž byl více méně přece jen pouhým napodobováním plodův od kritiky francouzské za pravidlo přijatých, jest špatný, kdo by byl ukázal na vzory jiné a tyto přivedl k platnosti.

Jak výše pověděno, byl již jeden úkaz, který věstil lepší a slavnější budoucnost, že totiž mládež počala přihlížeti k poesii národní. Ale okolnost ta sama ještě nepostačovala. Jest to pravda historická, ježto vždy se opakovala, z čehož souditi možno, že zůstane pravdou navždy, že totiž každá činnost ducha lidského i jednoho národa, ať jest to na poli vědeckém, sociálním neb uměleckém, máli dospěti k takové výši, aby plody její staly se vzorem obecným a byly pravým pokrokem lidstva celého, — že pravíme potřebují do jisté míry zúrodnění předcházející činnosti druhého národa, že tedy národ sám sobě zanechán a do sebe uzavřen zakrní a spůsob jeho činnosti zkostnatí. Pravda ta osvědčila se hlavně na nejvznešenějším poli činnosti lidské, na poli umění vůbec a básnické literatury zvláště.

Každý pokrok jest tedy podmíněn vlivem živlův cizích, a faktickou otázkou zůstává pouze míra tohoto vlivu, která nesmí přesahovati meze, aby neudusila každé samostatné hnutí domácí a originalitu forem vlastních. Nemístné jest tedy úzkoprsé zpouzení se proti umění cizímu, již hotovému, úzkostlivé ohražování se čínskou zdí u věcech uměleckých vůbec a literárních zvláště.

V jistých dobách národního vývoje jest i nutností, zúrodniti organismus národní živlem cizím. Zúrodňující život cizí dal Polákům Mickiewicze, Slowackého a Krasińského, Rusům Puškina, Lermontova, Turgeněva a Někrasova. Za časů Karamzinových ruská literatura potřebovala teplého vánku, který by přinesl déšť na luhy chovající v sobě semeno budoucích květův. Stalo se to Vas. ***Žukovským***, jenž jest Rusům tím, čím Polákům byl Kaz. Brodziński, dav podnět směru tak zvanému ***romantickému***, který odtud panuje v ruské literatuře až do dnešního dne. Žukovský (1783—1852) byv vychovatelem nynějšího cara Alexandra II. nepůsobil ani tak vlastními plody, jako spíše překlady nejčelnějších tehdy básníkův evropských, zejmena Goethea, Schillera, Uhlanda, Bürgera, Hebla, Zedlitze, Byrona, Scotta, Moora a j. Překlady jeho vyznamenávají se hlavně tím, že vlastně původní práce přebásnil, a to formou tak mistrnou, jazykem tak bohatým a hladkým, že v tom

byl za vzor všem budoucím. I to jest tedy jeho zásluhou, že zdokonalil, obohatil a značně rozšířil jazyk ruský, který vůbec od doby Lomonosovy až do časův našich učinil pokrok, o němž praví znalci, že jest v dějinách jazykův nevídaný.

Žukovský vybíral z jednotlivých básníkův to, co jeho vkusu nejvíce bylo přiměřeno, aneb čím domníval se, že v romantickém směru bude na vrstevníky své nejvíce působiti; tak z Byrona pouze „Vězně Chillonského", ze Schillera „Pannu Orleanskou", z Bürgera „Leonoru", z Goethea ballady atd. Co týče se jeho prací původních, tu holdoval až příliš romantismu, jak se tehdy byl vyvinul v Němcích. Gogol praví kdesi, že jeho verš a sloh jest lehký a vzdušný jako vidění; avšak co vyřkl Gogol o formě jazykové, říci možno též o obsahu a formě vnitřní; všude se jeví nedostatek realismu, blouznění, mlhavost, beztělesnost. Směr romantický na Rusi dosti záhy se tou mlhou prodral ke skutečnosti, kdežto romantismus německý ve smyslu Schleglově mlhou počal a mlhou skončil.

Směr romantický na Rusi souvisí ještě s jiným úkazem, jenž vyvinul se na počátku našeho věku v tamější společnosti, totiž s tak zvaným *slavjanofilstvím* na jedné a *západnictvím* na druhé straně. Již od času Petra Vel. a založení Petrohradu rozdělila se ruská společnost na dva sobě protivné tábory, na stranu petrohradskou a moskevskou. Onano byla stranou vládní, měla za spojence veškeré přivandrovalé cizince, jmenovitě Němce, novou šlechtu povstalou z úřednictva, a — celou literaturu doby Lomonosovy, Děržavinovy, na mnoze i Karamzinovy. Lid nazýval stranu tu německou. Strana moskevská skládala se větším dílem ze starých rodin bojarských, stála vždy v oposici proti vládě a dvoru petrohradskému, a brojila proti všemu Petrem Vel. vnešenému cizáctví, chtějíc Moskvu opětně míti hlavním městem říše. Strana ta nazývala se sama ruskou a národní. — Tyto dvě protivy v ruském organismu společenském byly by, jsouce ponechány volnému vývoji, zrodily dvě literatury rozdílného směru; tak se věci alespoň zakládaly za Kateřiny II, když Lopuchini, Turgeněvi a jiné mocné rodiny bojarské založili v Moskvě první soukromou tiskárnu — všechny ostatní byly vlastnictvím vlády — a počali mezi lidem rozšiřovati knihy z počátku obsahu pouze náboženského, majíce účel civilisatorský a sociálně reformatorský. Účastníci zarazili spolek a dle jmena francouzského theosofa St. Martina nazvali se *Martinisty*. Toho vláda nesnesla; počala pronásledovati všechny účastníky, Turgeněvi posláni jsou do vyhnanství, tiskárna zavřena, knihy na skladě vesměs spáleny a tak učiněn násilně konec této nové oposiční literatuře. Avšak spolek Martinistův trval jakožto spolek tajný dále skládaje se z živlů namnoze i revolučních. — Tyto dva protivné sobě tábory měly naskrze ráz politický a sociální, i zdá se, že z Martinistův vyvinuli se později tak zvaní *nihilisté*, nejkrajnější to ruská oposice socialistův.

Když však v letech třicátých ruská společnost počínala se vedle otázek politických a sociálních zabývati více a více otázkami kulturními, literaturou a uměním, utvořily se v ní opět dva rozdílné tábory, jež příkře proti sobě stály a dosud stojí: *západníci a slavjanofilé*, jichžto různý směr samo jich jmeno ukazuje. Toto rozštěpení mělo nemalý vliv

na další vývoj literatury, a poněvadž většina intelligence přidala se ku straně západníkův, urychlena tím nadvláda romantismu v literatuře; k romantikům přidružili se i skoro všichni Martinisté a tak se stal romantismus pojitkem západníkův s Martinisty a literární směr jeho přiveden ve spojení s otázkami sociálními a politickými; tím se i stalo, že romantismus na Rusi dostal se brzy na půdu reální, že má nádech sociální, jakož vidíme u Turgeněva, potomka oněch moskevských bojárů a zakladatelů jmenovaného spolku oposičního, a pak u Někrasova, a že konečně má i dostatek živlův nihilistických.

Abych předešel možnému nedorozumění, musím podotknouti, že jest to jen předsudek, jako by tak zvaní *západníci* byli nepřátelé idey všeslovanské v ohledu kulturním i politickém; rozdíl mezi nimi a slavjanofily jest ten, že tito chtějí na Rusi vše sami ze sebe vyvoditi, nedbajíce ničehož, co stalo a stává se na západě, a že hlavní jich snaha, s kterou se neskrývají, jest ta, aby veškeří Slované přijali víru pravoslavnou, kdežto západníci jsou toho náhledu, že vlast jich zabředne za scestí, z kterého není vyváznutí, nepřivlastnili si ovoce dosavadní činnosti ducha lidského a nebudeli hleděti ke kultuře národův západních. Duchové národa ruského, kteří v literatuře skutečně něčeho dovedli, velikou většinou náleží ku straně západníkův. Ostatně spor obou stran přispěl nemálo k rozkvětu ruské literatury, zvláště když Bělinský v letech čtyřicátých postavil se v čelo západníkův a neuprositelnou logikou tepal choutky slavjanofilův, kteří by nás ostatní Slovany rádi podělili ruskými popy.*) Ze všeho vidíme, že romantismus hluboko vniknul do ústrojí společnosti ruské, že však nezůstal cizím živlem, leč že byv přepracován vydal ovoce zcela domácí.

Žukovský nezůstal v snažení svém osamělý; skupila se okolo něho nejprvé celá mládež jakož i mnozí současníci, jichž jmena v literatuře ruské až dosud zní velmi zvučně. Z těchto posledních sluší jmenovati *Batjuškova*, jenž jasností a realismem v původních svých plodech blíží se sice více ku klasikům, který však na prospěch romantismu poukázal na středověkou literaturu vlašskou, z nížto přeložil některé znělky Petrarkovy, pak jednotlivé části z Ariosta i Tassa.

K romantikům doby Žukovského náleží i *Gribojedov* i dekabrista *Ryljejev*. Onen narozen v Moskvě r. 1794, poslán byl r. 1818 do Persie co úředník k ruskému vyslanectví, kde napsal nejznamenitější plod své musy, veselohru *Gore ot uma* (Mnoho rozumu pouhé neštěstí), v níž nemilosrdně tepe tak zvanou vyšší společnost ruskou. Veselohra ta, kterou se romantika octla najednou na poli sociálním, jakož i podezření, bez pochyby oprávněné, že Gribojedov náleží k spolku dekabristův, byly příčinou mnohého utrpení a pronásledování ze strany vládní. Dovedl se však konečně ospravedlniti, a poslán byl za vyslance do Teheranu, kdež r. 1829 při shluknutí lidu spolu s ostatními Rusy zabit jest. — Sepsal sice ještě několik básní a dvě jednoaktové komedie, avšak jedině veselohra Gore ot uma přetrvala jej až do našich dob a jest dosud jeden z nejlepších plodův ruské dramatické

*) Abych se nezdál v příčině té strannickým, dovolávám se toho, co Palacký pověděl o Slavjanofilech ve svém Radhošti.

literatury. Obrácena jest hlavně proti tehdejší zhýralé, cizími mravy proniknuté šlechtě. Děj jest velmi jednoduchý; rek kusu, mladý šlechtic čacký, jest nešťasten i v státní službě, nemoha se dopracovati žádného výnosnějšího místa, i v lásce, a to jedině z té příčiny, poněvadž není podlý, jako lidé vůkol něho, nebrž povahy otevřené, čestné. Proto mají ho lidé za blázna, a on sám končí úplnou resignací. Již z toho viděti, že kus není veselohrou, také v něm není děje dramaticky zauzleného, ale za to vyniká znamenitou charakteristikou — tak že postavy z něho (Famusov, jeho sekretář Molčatin a Skalozub) vešly na Rusi v přísloví — a co ještě více váží, obratným dialogem. Idea kusu jest skutečně zničující; ctnost a poctivost padne, podlost slaví vítězství a žije v přepychu dále. Jest to idea, s kterou se ostatně potkáváme ne pouze u Gribojedova, ale i u mnohých a to nejlepších básníků, románopisců a dramatiků ruských. — Abychom se s ideami podobnými poněkud spřátelili, potřeba znáti starší a namnoze ještě i nynější sociální a politické poměry ruské, které skutečně dle toho byly a dosud jsou. Provádění ideí těch jest na každý způsob porušením harmonie mezi ethickým požadavkem a dílem uměleckým, tedy hřích proti umění — avšak nerozum jest spílati proto již celé literatuře, že jest nihilistická, jakož nám vůbec při slově nihilismus nesmí hned husí kůže naskočiti.

Jak Gribojedovo Gore ot uma ťalo do živého, viděti již z toho, že nejvyšší kruhy ano i miláčkové carovi cítili se dotknutými. Kus sám dlouhý čas nesměl býti tiskem uveřejněn a koloval pouze v rukopisech. Teprvé po smrti spisovatelově k zvláštnímu dovolení cara Mikuláše byl tiskem vydán ovšem s vynecháním míst nejzávadnějších, tak že majíce po ruce pouze vydání petrohradské ani nevíme, zdali kus jest celý.

Rylějev byl jakožto spiklenec v mládí odpraven. Počal první mezi Rusy ve formě básnické spracovávati vynikající epochy historie ruské a nazval tyto své práce *dumami*, které nám připomínají historické zpěvy Poláka Niemcewicze. Síla myšlenek, plastičnost jednajících postav a mocná charakteristiká vyznamenávají dumy jeho, které dostatečné vydávají svědectví, čím geniální mladík ten mohl býti národní literatuře. Jest až úžasno, jak mnoho sil ztratila literatura ruská předčasnou smrtí lidí, v zoufalém boji proti neblahým poměrům politickým a sociálním kleslých.

Nejdokonalejší dílo Rylějeva jest *Vojnarovský*, majíc velikolepé pozadí sibiřských krajin.

Rek básně té, vyhnanec sibiřský vypravuje kozácký svůj život, kozácké boje a jaké — stav se příbuzným hetmana Mazepy — společně s ním zažil dobrodružství, jak po bitvě u Poltavy toulal se v Turecku, jak zatouživ po vlasti a Dněpru po smrti Mazepově vrátil se do vlasti, kde chycen jest a poslán do vyhnanství na Sibiř, jak za ním přišla věrná družka jeho života, jich shledání, jeho a její smrt jest konec básně té, konec tak elegický, tak dojemný, že jenom Słowackého Anhelli vyrovná se sibiřské elegii této. — Jmeno Rylějeva ani na Rusi neřkuli u nás není dosud dosti známo a spisy jeho v carské říši ani tištěny býti nesměly, již proto ne, že jedna z jeho veselých písní počíná slovy: „*Car náš*

Němec pruský nosí mundur úzký“ atd. — K charasteristice Rylějeva stůjž zde aspoň báseň jeho ***Příteli*** v překladu Hynka ***Mejsnara:***

Kde jsou, brachu, sny ty přeludné
ohnivé, mladistvé hlavy?
trpký osud v lidstva kruhu mne
na samoty pranýř staví!

Příliš záhy závoj báječný
hrozná strhla světa zkouška,
příliš záhy, druhu srdečný,
s srdcí lidských spadla rouška.

Strašno neznat slastí vezdejších,
cizincem být mezi svými —
hůře však, kdy z dob nejútlejších
rosteš s pravdami trpkými.

S chmurnou myslí, v žalu okovech
z dob těch sám a sám se plíhám,
v světě jako v pustých hřbitovech
mohyly pošmourné míhám —

v ústrety ti láska nekmitne,
v pracném chvatu hledáš lidí,
ale oko trupy bezcitné,
nesmyslné děti vidí!

Šířící se romantismus potkal se brzy s odporem lidí, kteří jej prohlásili za novotu společnosti i státu nebezpečnou. Mezi odpůrce jeho od prvopočátku náleží *Bulgarin* a *Greč*, mužové o písemnictví jinak velice zasloužilí. Majíce v rukou svých rozšířený tehdy časopis „Severní Včela“, zastávali se i nadále klasicismu, vynášeli do nebe Lomonosova a Děržavina, trhali všechny romantiky i jejich směr a přímo udávali jej vládě, jako by byl novotářstvím nade vše nebezpečným. Tím se stalo, že nově se zmáhající literatura byla přísně censurována i stíhána, mladí literáti co buřiči pronásledováni, při nejmenší příležitosti do vyhnanství posíláni, do vojska odváděni, na Kavkaz a do Sibiře honěni a jiným útrapám vydáváni. Přes to vše nebylo lze udusiti nové símě, a právě v této době všeobecného pronásledování vyskytl se nový druh písemnictví, totiž *román v próse*, v němžto Rusové nejvíce vynikají a jenž co do umělecké formy jsa nejpřístupnější pronikl nejhlouběji do lidu, a nejhlavnější pakou celé literatury se stal. — Mezi románopisci doby té, kteří hlásili se ku škole romantické, sluší především jmenovati knížete *V. Odojevského* a *Lažečnikova*, jenž znám jest obecenstvu našemu svým nejzdařilejším románem „Ledový dům.“

Nade všechny však vynikl a všechny předčil *Alexander Puškin* (1799—1838). Gymnasista sotva šestnáctiletý pokoušel se již v básnění;

stařičký Děržavin, poznav mladistvé jeho pokusy, předpověděl mu velikou budoucnost. Děržavin a Žukovský byli také jeho prvními vzory; jsa 20 let stár, napsal již větší báseň epickou, čerpanou z národních pohádek, ***Ruslan a Ludmila***, jež na Žukovského učinila mocný dojem, až prohlásil, že první místo postupuje Puškinovi. Ani Puškin neušel pronásledování a dvakráte v životě svém poslán byl do vyhnanství, prvně od caře Alexandra I. do Besarabie za ódu na svobodu. Jsa též účastníkem spiknutí dekabristův, ušel jen náhodou krutému osudu všech ostatních spiklencův. Smířiv se s císařem Mikulášem a vládou považován jest od oposiční strany za odpadlíka a zrádce. Zahynul v souboji nejsa ještě ani 39 let stár. V literatuře české máme mnohé práce jeho přeložené; jeho nejznamenitější plod jest rýmovaný román ***Eugen Oněgin***. Byla a jest mezi ruskými kritiky o to hádka, zdali Puškin vůbec jest básníkem národním a zdali zvláště Oněgin jest národní postavou. Nám co cizincům nepřísluší spor ten rozhodovati, a uvedeme pouze slova knížete ***Vjazemského***, který sám jsa básníkem a přítelem Puškinovým v letech třicátých napsal: „Národ ruský očekává teprvé svoji literaturu; až do nynějška měli jsme literaturu francouzskou, německou klasickou, romantickou, jen ne ruskou. Naše plody literární, vznešené verše Lomonosovy, lyrika Děržavinova, všechny jiné plody básnické, konečně i rozmanitá díla Puškinova, jež ze všech nejvíce přibližují se duchu národnímu — tato celá ruská literatura jest ku své vlasti nevděčna i nespravedliva, neboť nepředstavuje nám život vlastního národa. Jestiť pouhým ohlasem tak zvané civilisované, všeobecné evropské společnosti salonní. Pravdivě ruská společnost dosud se neozvala. Národ ruský má do sebe více síly a mohutněji jest složen, než dosavadní jeho literatura; zvuk prsou ruských jest libozvučnější, než sloh těchto knih. Jsme dosud daleci toho, abychom literaturou zaujímali místo, jakého jsme si dobyli co politikové. Kdo chce znáti Rusko, zkoumati je musí v dějinách jeho vojska, veřejné správy a dvora... kdo však by chtěl seznati Rusko z literatury, snadno by se mohl domnívati, že ani není hodno, aby vzato bylo v úvahu jakožto národ, a že to, co nazývá se ruskou národností, jest cizí posádka mezi kmeny slovanskými . . ." Uvádíme slova ta na doklad toho, jak mocná byla mezi tehdejší intelligencí ruskou touha po literatuře a poesii národní, a že jí ani velký Puškin nevyhověl, ač před ním nebylo nad něj spisovatele, jenž by byl hlouběji vnikl v ducha svého národa.

Mezi nejlepší jeho díla patří drama ***Boris Godunov*** a román či spíše novella ***Dcera kapitánova***. — Co týče se dramatu, není sice bezvadné, avšak jest dokladem, že v Puškinu ukrývala se mocná žíla dramatická, a že právě on by byl mohl stvořiti ruské drama, což překazila předčasná smrt.

„Dcera kapitánova", jedna z nejposlednějších prací Puškinových nejvíce nasvědčuje tomu, že by se byl básník propracoval k samostatnosti a dokonalosti nevídané. Postavy v novele té prodchnuty jsou životem národním, jsou typické, reální, poetické. Místo děje — pustina kolem Orenburka, i doba jeho — konec předešlého století, jsou tak věrně a plasticky líčeny, že práce ta může se počísti mezi nejlepší všech literatur slovanských. Puškin zabýval se také studiemi dějepisnými,

ku kterým byl cařem Mikulášem komandován. Výsledek studií těch byly Dějiny povstání Pugačeva, ze kterých vzal si látku k jmenované novele. Rekem děje jest statný Pugačev sám, typ to naskrze ruský se všemi národními přednostmi a vadami, povaha nejvíce kozácká, zároveň rytířská i ukrutná. — Jiné novely, jichž Puškin psal hojně, nedostihly „Dcery kapitánovy" a přišly již nyní na Rusi v zapomenutí.

Mezi stoupenci Puškinovými vynikají hlavně *Jazykov* († 1846), slepec *Kozlov* († 1842), nade vše jiné pak *Michal Lermontov*, jenž nejsa ani 30 let stár také v souboji padl r. 1841 na Kavkaze, kdež co voják žil ve vyhnanství. *) Jest především básník subjektivního bolu; všichni hrdinové, jež nám předvádí, to jest vlastně on sám: s nimi cítí, s nimi žije i umírá. Podivuhodno jest, že způsob smrti své si předpověděl v rozkošném románu svém *Rek našeho času*, v němž Pečorin hyne v týchže okolnostech a skoro za touž příčinou, jako později Lermontov sám. Pečorin mnoho má podobnosti s Puškinovým Oněginem, jsou to téměř bratři; měli také stejného otce, Byrona, a jednu matku, neblahou dobu, v níž oba básníci žili, v níž oba bezohledným despotismem trpěli. Což divu, že obou bez odporu nejgeniálnějších mladíkův, jež kdy Rus měla, zmocnila se z počátku hořkost, pak světobol a rozervanost a konečně resignace i jistý druh apatie. Jací oni byli, tací byli též jich rekové. Avšak jest přece jeden rozdíl mezi Oněginem a Pečorinem: onen jest rozervanec velkoměstský, petrohradský, tento stepový, posupný a divoký jako ta příroda, v které žil. Oněgin a Pečorin měli na současnou mládež a intelligenci větší vliv, než celá ostatní literatura ruská, byliť oba vyňati ze srdce mládeže a nejlepších sil národa, které se stýraly a hynuly pod tlakem poměrův sociálních a politických, nechtíce sloužiti za nástroj systemu vládnímu. Celá současná intelligence skládala se více neb méně ze samých Oněginů a Pečorinů; většina její ze zoufalství se odevzdávala světáctví, blaseovanosti neb apatii à la Oněgin aneb světobolu, rozervanosti, jistému druhu resignace, tajuplné, pološeré resignace à la Pečorin. Byla to holá negace všech stávajících řádův — a tím tuším jest rozluštěna otázka, pokud Puškin i Lermontov mají právo, nazváni býti básníky národními. — Máli literatura netoliko ten účel, aby tvořila krásná díla umělecká, ale též byla novým kvasem celému organismu společenskému, bodcem k další činnosti, pak Puškin i Lermontov úloze své dostáli, neboť nastal původem jich ruch dosud nevídaný.

Velkolepá jest příroda Lermontova; jako by se nerad zabýval společností lidskou, vždy od ní se odvrací a kochá se v přírodě, v níž lidé jsou mu pouhou stafaží. Jeho popisy Kavkazu patří k nejvelkolepějším zjevům poesie světové. Verš jeho jest lahodný, plný něhy ale i síly, jest jinošský a rekovský, jako básník sám. Tam, kde dovedl přemoci svůj subjektivismus, naladil struny opravdu prostonárodně. Jeho básně *Borodino* a *Píseň o caři Ivanu Vasilevići* jsou perlami literatury v duchu prostonárodním, jako vůbec Lermontov jest ze všech ruských básníkův nejsympatičtější. **)

---

*) Viz o něm pojednání ve Světozoru 1871.

**) Viz překlady z něho v Poesii světové.

Puškinem a Lermontovem nabyl romantismus v celé literatuře převahu, a všechen odpor proti němu byl potom marný zvláště od té doby, co se přidružili k němu vůdcové snah reformatorských v politice a společnosti, ano i radikalisté, jako bratří *Aksakovi* a *Herzen* (pod pseudonymen *Iskander*). Tu nebylo již obtížno celou stranu organisovati a veřejný orgán jí založiti. Brzy po smrti Puškinově seřadili se okolo *Bělinského* kritikové *Krajevski* a *Panajev*, přátelé *Herzenovi* a založili naproti Grečově a Bulgarinově *Severní včele* nový lis *Vlastenecké Zápisky*, jichžto srdcem i hlavou byl Bělinský. Kritické články tam uveřejňované pomohly škole romantické k úplnému vítězství; nebylo na Rusi značnějšího talentu, jenž by nebýval v řadách jejich. Jsou to již namnoze naši vrstevníci, z nichžto sluší jmenovati přede všemi romanopisce *Gončarova*, an hned prvním svým románem *Obyčejná historie* se proslavil a našemu obecenstvu též svým nejlepším dílem *Oblomovem* znám jest. — V době té vůbec počal se s velikým úspěchem pěstovati román, v němžto vedle Gončarova i Turgeněva vynikli: *Dim. Grigorovič*, který v románě *Anton Goramyka* (bídník) jeden z prvních obral si sociální poměr nevolnictví tehdy ještě na Rusi panujícího za předmět uměleckého díla. Za ním sledovali *A. F. Pisemský* a *Dostojevský*, jakož i hrabata *Soltykov* pod pseudonymen *Ščedrin*, *Sollogub* a *Tolstoj*, kteří vesměs s menším neb větším prospěchem chopili se látek sociálních, a jichž práce platně přispěly k tomu, že nevolnictví v Rusku zrušeno jest.

Spisovatelé až dosud jmenovaní větším dílem náleželi aristokracii, nevyjímaje ani Puškina ani Lermontova; okolnost ta jim nepřekážela, aby se chopili otázek sociálních, a hleděli je ve prospěch utištěných vrstev rozluštiti. Však to bylo as jednou příčinou, že se literatura nezakořenila v lidu, an neměl důvěru k tomu, co „páni“ píšou.

Výminkou v tom ohledu byli *Kolcov* a *Gogol*, kteří vyšedše ze středu lidu nejlépe mu rozuměli a jeho život umělecky představili.

Alexej Kolcov, syn honáka, narodil se ve Voroneži r. 1809. Nemaje žádného školského vzdělání, pomáhal otci v jeho závodě, honil po dalekých stepích ruských jeho stáda, při tom však se zvláštní zálibou čítával Puškina, Žukovského, Děržavina ano i Lomonosova. Vzdálen jsa ode vší vzdělané společnosti skládal při zaměstnání svém nejprvé dle čtených vzorů, později samostatně písně a dumy, aniž by byl měl v úmyslu kdy je uveřejniti. Když však na svých obchodních cestách jednou přišel do Moskvy, seznámil se s několika mladšími literáty, ukázal jim písně a dumy své, a ti poznavše v něm vzácné nadání přiměli jej, aby je uveřejnil, což se také r. 1831 stalo. Hned první ukázky došly značného úspěchu a zjednaly mu jmeno ruského Burnsa, jež také v pravdě zasluhuje. Bylť oba geniové sourodí, i v tom sobě podobní, že protekce velkých pánův oběma pramálo prospěla, ač se oběma vtírala, že oba záhy klesli pod tíží a návalem starostí a běd hmotných. Zemřel zajisté Kolcov v 32 roce věku svého. Bělinský sebral veškeré jeho práce po časopisech roztroušené a vydal je s důkladným jich oceněním r. 1846. Jeho písně jsou jedinou svého druhu ozdobou literatury ruské; přivedl v nich k platnosti živel písní národních, ačkoliv těchto slepě nenapodoval. Píseň národní byla mu pouze materialem,

který umělecky zpracoval a na stupeň dokonalosti přivedl. Vedle Krylova přiblížil se ve svých názorech, způsobu vyjadřování a v řeči nejvíce lidu, protož staly se písně jeho majetkem lidu. Že neměl žádného vzdělání školského, nebylo mu nijak na závadu, vše tudíž jest v něm samorostlé, prosté ale silné, vše dýše zdravým, svěžím duchem ruské stepi, kdež také většina písní jeho povstala. Jeť on básníkem v tom smyslu subjektivním, že vše, o čem pěje, sám viděl a procítil — protož u něho vše pravdivé.

Užíváme této příležitosti, abychom z plodů básníka toho, u nás posud velmi málo známého, podali obecenstvu některé ukázky v překladu, jejž učinil a *Osvětě* podal p. *J. Holeček*:

Vy lidé dobří, povězte.

Vy lidé dobří, povězte,
vy lidé dobří, netajte:
kde milý můj? Vy mlčíte?
Zlou novinuli tajíte?

Či za dálnými horami
on sám dlí, po mně stýskaje?
či za stepmi jest, za moři
blah žije s druhy novými?

Zda též si časem vzpomene,
kdo jej až k smrti miluje?
či zapomněv mne, neblahý,
dal jiné věčné přísahy?

Neb předčasná už mohyla
jej v chladném třímá v objetí?
Čí slza že ji kropila,
čí duše pro něj kvílila?

Vy lidé dobří, povězte,
vy lidé dobří, netajte:
kde milý můj? Vy mlčíte?
Ó, zlou novinu tajíte!

Píseň starcova.

Osedlám si koně,
koně bystrého,
vskočím naň, poletím
lehčej sokola

přes pole, za moře,
ve kraj daleký,
dohoním, obrátím
svoje mladé dni.

Zas budu, jak druhdy,
svěžím jinochem,
opět budu zírat
pěkných po líčkách.

Běda, není cesty
k navždy zašlému,
nikdy, ach, nevyjde
slunce z západu!

Dvojí rozchod.

„A tak tedy, sličná dívko,
s mládci dvěma's rozešla se.
Pověz pak mi, s prvým jak jsi
rozešla se, rozloučila?"

„Vesele jsem rozešla se,
rozloučila — úsměv na rtech . . .
On mi na hruď, hoch ubohý,
hlavu sklonil, hlavičku svou.

Dlouho spočíval tak, mlče,
skropil roušku slzou vřelou . . .
‚Nuž — buď s bohem!' pravil posléz.
Koně chopil, v kraje cizí
zajel, by tam život trávil." —

„A ty jemu smála jsi se?
jeho slzám nevěřila?
Pověz nyní, děvče divné,
s druhým jak se rozloučila's?"

„S druhým ne tak . . . Neplakalť on,
a též nyní pláču já jen.
Ach, tak studeně mě objal!
a tak suše hovor vedl! —
— ‚Víš, odjíždím na čas dráhný;
však se ještě uvidíme
a do vůle popláčem si.' —
Ztiší srdce těcha taká?
Máchnul rukou, nesklonil se,
ni v mé líce nepohledl.
Koně pustil, ujel s větrem!" —

„Na kterého déle bude
vzpomínati duše tvoje?"

„Onoho mi věru líto —
miluji však posledního."

Prsten.

Nuže, svíci zažhu
z vosku jarého,
a rozpustím svého
prsten milého.

Vzeplaň, rozhoři se,
ohni osudný,
rozpusti se, roztaj,
ryzé zlato ty!

K čemu bys mi bylo,
zlato, bez něho?
Bez něho na ruce —
kámen na srdci.

Zřímli tě, zavzdechnu
steskem hlubokým,
hořkou se mi oči
slzou zarosí.

Zpětli navrátí se?
čili vzkázáním
duši moji vzkřísí
mroucí bez těchy?

Naděj má zhynula . . .
nuže, rozplyň se
ve pláči ve zlatém
drahá památko! —

Zčernav, neporušen
prsten nad ohněm
a po stole zvoní
věčnou památku.

Dívčino hoře.

Pověz mi, pověz,
milý můj srpe,
co jsi počernal
jako mé vlasy?

Zda jsi potřísněn
děvičí slzou,
v bolesti, touze
po milém druhu?

Po stepech širých
tichého Donu
dávno skosena
zelená tráva.

Ve vsi již kosci
dávno se žení —
jen on zde není;
on, jasný sokol.

Zhrdnul domovem
či rád mne nemá?
a již nepřijde
ku své panence? . . .

Ach, ne ptáček to
po nebi letí:
to zvěst neblahá
o něm se nese . . .

Ne k dobru stesk mi
hruď bílou tísní,
ne, ne k radosti —
jest mi do pláče!

Z lidu vyšel také *Mikuláš Gogol*, narozený r. 1808 v malé vísce gubernie poltavské na Malé Rusi. Byl krátkou dobu professorem dějin na vysokých školách petrohradských a umřel již r. 1852 v mužném věku. I on patří v řadu básníků sociálních; předmětem jeho jsou temné, negativní stránky života vůbec a ruské společnosti zvláště, což jest příčinou, že ve všech plodech jeho — vyjímaje Tarasa Bulbu — panujícími živly jsou satira i humor. Co Gribojedov ve svém „Gore ot uma“ pouze naznačil, Gogol provedl a sice poněkud jednostranně; osoby i novel i dramat jeho jsou, jak praví Bělinský, „různé odstíny nemravnosti.“ Vysvětliti dá se úkaz ten z poměrů, jež tehdy na Rusi panovaly. — Satiru a humor Gogolův mnozí kritikové porovnávali s Jeanem Paulem, avšak kdežto humor tohoto Němce jest naskrze subjektivní, jest Gogolův naskrze objektivní, to jest vyniká z líčených charakterův, z vypsaných situací a událostí; Gogol nečiní věc směšnou mísením do děje svých reflexí, jako Jean Paul, ale líčí věc tak, že jest sama o sobě směšna, on jest vypravovatelem, jenžto věrně referuje a při tom zůstává klidným, ani ústa nezkřiví, ani svalem v obličeji nepohne, ačkoli vše kolem smíchy za bok se popadá. Humor jeho ale neleží ve vtipu, jako humor Heineův; nejspíše dá se porovnati s Angličanem Dickensem, ač v jistém ohledu i nad tohoto vyniká, poněvadž postavy jeho nebývají karikaturami. Satirou a humorem vynikají nade vše ostatní Gogolovy *Večera na chutově*, *Mrtvé duše*, jimžto vnitřně příbuzna jest známá našemu obecenstvu veselohra *Revisor*, který ne-

mohl se dlouho dostati na jeviště, a pak se tam dostal silně přistříhaný.

Postavy v něm líčené jsou byrokrati z dob Mikulášových, kteří bohudík také na Rusi už vymírají. Vypravuje se, že když veselohra ta se poprvé dávala, car Mikuláš dav si představiti spisovatele, v loži své milostivě mu sdělil, že se již dávno tak nenasmál, jako dnes kusu jeho, načež prý Gogol odvětil, že to právě nebylo jeho účelem. Odpověď ta mohla se dáti celému tehdejšímu ruskému obecenstvu, ježto s velikou zálibou věci Gogolovy čítalo; nechtělť on pouze satirou a humorem svým baviti, alebrž i na zlořády, poměry zkažené poukázati a takto k nutným společenským i politickým opravám podnět dáti. Že pro tendenci svou pronásledován jest od vlády i od lidí, kteří z panujících poměrův měli největší užitek, to ve státě, jakým bylo Rusko za Mikuláše, samo sebou se rozumí.

Též Gogol rozhodně postavil se na stanovisko školy romantické. S většinou ruských spisovatelů má to společné, že světový názor jeho jest plný bolesti, trudnomyslný, což opět bylo příčinou líčení strašných událostí a koncův disharmonických. Německým romantikům jest v tom podoben, že mnohé novely jeho mají ráz báchorkovitý, kdo vystupují strašidla a pružinou děje jsou kouzla, což ovšem vzal z pohádek národních. Avšak náramný jest rozdíl mezi těmi hroznými strašidly ruskými, a dobráckými, sentimentálními strašidly romantikův německých, kteří toužíce po dobách dávnominulých plných kouzel a čárův pěli:

Mondbeglänzte Zaubernacht,
Die den Sinn gefangen hält,
Wundervolle Märchennacht,
Steig auf aus deiner alten Pracht!

S tímto druhem romantismu nemá romantismus ruský nic podobného, jakož vůbec u básníkův ruských málo kde vidíme touhu po dobách minulých a přílišné jich idealisování. Hledíť oni vždy více k časům příštím, vědouce, že velikost ruského národa leží v budoucnosti. Opak toho shledáváme u Polákův z příčin snadno pochopitelných; dostačí v ohledu tom poukázati na Rzewuského román *Listopad*, našemu obecenstvu v překladu známý.

Dikce Gogolova jest v stejné míře jako Krylova a Kolcova národní; děj událostí jím vypravovaných odbývá se z větší části na Malé Rusi. Miluje on ten svůj kraj, který chová v sobě podivuhodné kouzlo, že kdo se v něm narodil, ani ve víru světovém nikdy naň nezapomene. Maloruské krajiny, Dněpr, řeku to maloruskou par excellence, stepi ukrajinské líčí mistrně, někdy velkolepě. I jeho typy jsou většinou maloruské, kozácké. Miloval kozáky a jich dějiny, jež mu podaly látku k nejdokonalejšímu dílu jeho *Taras Bulba*, u nás v překladu známému.

Jest to román aneb spíše prosou psaná epická, bohatýrská báseň ze slavných dějin kozákův záporožských, a co do dramatičnosti, umělecké ukončenosti a zaokrouhlenosti nemá v ruské literatuře nic podobného.

Tímto směrem, jenž obral si život maloruský, kozácký, Ukrajinu, její dějiny za předměty umělecké, dal Gogol původ celé škole, jež slouti může maloruskou. Jest to zjev velmi zajímavý, že právě Ukrajina, kde se stýkaly a stýkají živlové národnosti polské a ruské (maloruské), a děje kozácké, jež přivlastňují si i Rusové i Poláci, zavdaly podnět básníkům obou těchto slovanských národův k uměleckému zpracování. Jako Rusové tak i Poláci mají školu ukrajinskou, a z obou vyšli básníkové první velikosti. Příčinou toho jest, že Malá Rus se svými stepmi, svými kozáky a dějinami jest skutečně sama o sobě nad míru poetická, že měla velikou úlohu v dějinách obou těch slovanských národův, a že právě tam rozhodl se boj o politickou vládu nad severními Slovany. —

Život maloruský a kozácký Gogolem do literatury zavedený byl tak silný a mocný, že strhl s sebou ne pouze značné množství sil mladších, mezi nimiž hlavně vynikají romanopisci *Kostomarov* a *Kuliš*, ale i podnět k tomu zavdal, že mnozí počali se se vší opravdivostí o to zasazovati, aby založena byla zvláštní literatura, jejíž spisovní jazyk nebyl by dosavadní spisovní jazyk velkoruský, Lomonosovem organicky upravený, nebrž jazyk lidu maloruského. Poukazováno na to, že zvláštní literatura maloruská má historickou oprávněnost, poněvadž Malá Rus až do Bohdana Chmelnického ano na mnoze až do časů Petra Velikého a Mazepy byla samostatná, od carů moskevských neodvislá, že má tudíž své zvláštní děje a tradice, a poněvadž dále jazyk maloruský jest samostatné nářečí slovanské i měl již svou literaturu prostonárodní. Separatismus ten měl jaksi nejnovější svou tradici v spiknutí dekabristů, kteří Rusko chtěli rozděliti na tři republiky federací spojené: petrohradskou, moskevskou a kijevskou čili maloruskou. Nelze upříti, že povaha lidu maloruského jinak se vyvinula a nyní jest docela jiná, měkší, rytířstější, poetičtější, než energická, avšak také i více prosaická povaha lidu velkoruského, a že kdy by nebyla vláda všechny páky nasadila, nikdo nebyl by překazil povstání samostatné literatury maloruské. Pronásledováním však zahynula v zárodcích, a první i poslední větší její básník byl geniální *Taras Ševčenko*, hoden vřelého účastenství našeho i plody svými i svým osudem. Za našich dnův mimo kalendáře a slabikáře nic po malorusku se netiskne.

Jakož Gogol na jedné straně poukázal na živel maloruský co nový předmět, tak na druhé straně uvedl do románu typy z lidu co hlavní postavy. Děj starších románův a novel ruských odbýval se vždy ve vrstvách vyšších; i v sociálních románech byl lid staven do pozadí; Gogol převedl děj do sama lidu a jeho života. Mezi těmi, kdož jej v tom šťastně následovali, sluší jmenovati *Martinského* (*Bestuževa*), *Bulgarina*, *Pavlova*, uvedeného již *Kuliše* a nedávno zemřelého *Dahla*, jenžto psal pod rozdílnými pseudonymy. —

I v jazykovém ohledu obohatil Gogol literaturu ruskou; jsa rodem Malorus vnesl do spisovného jazyka živel maloruský, zbavoval jej cizích příměsků, jež nahražoval obraty a slovy z maloruštiny vzatými. — Po Puškinu a Lermontovu byl Gogol až do r. 1850 nejgeniálnější básníkem a pravým tvůrcem ruského románu. Po r. 1850 byl zastíněn *Ivanem Turgeněvem.*

(Dokončení.)

Klášterní školy a žáci v středověku.

Dle pramenů podává

B. V. Spiess.

Příchodem žebravých řádů mnišských do Čech dostalo se náukám v našich vlastech nového a výdatného zdroje. Neboť jako všude jinde též u nás klášterové jejich kromě správy duchovní věnovali svou péči vychování mládeže a k tomu konci sobě zřizovali *školy.*

Školy tyto měly hlavně a především býti semeništěm budoucího kněžstva, avšak nevylučovaly mládež, která se kněžství oddati nechtěla. Mniši učitelové sluli *scholastici* neb *lektoři*, učňové pak *žáci* aneb také *školníci* (scoliares.)[1] Z lektorů jsou nám dle jmena známi dominikán bratr *Jan* od sv. Klimenta, jenž r. 1252 v jakési rozepři mezi proboštem vyšehradským z jedné a jeho kanovníky z druhé strany byl rozsudím,[2] a bratra *Koldu z Koldic*, jenž za časů krále Jana na slovo byl vzat mezi jiným pro některé nábožensko-krásnořečné spisky, které věnoval kněžně Kunigundě, abatyši u sv. Jiří.[3]

Kromě theologie, toliko budoucím klerikům potřebné, obcovali všickni žáci stejnou měrou ostatním předmětům, jež zahrnuty byly ve jmenu *sedmera svobodných umění.*

O podstatě a obsahu jich poučuje nás zajímavým spůsobem staročeská báseň ze 14. století.[4] V pěkné té allegorii představují se svobodná umění obrazem sedmi panen, z nichžto každá se zvláště charakterisuje. *Gramatika* jest prý „všech dítek prvé učení; učíť latině mluviti, všeckoť písmo vyložiti.“ — *Dialektika* „majíc nad jinými věhlasy, velmi ostře hledá.“ V pravé ruce má holuba, v levé drží hada, „to jest na znameni pravdy s křivdou ulíčení.“ — *Rhetorika* učí „krásně mluviti, chtíc vše řečí oslaviti.“ — *Arithmetika* „vše hvězdy i písek mořský, blíž i v dálnosť ves (všechen) list horský ruče přečte, bez meškání.“ — „*Geometria* jest pátá, té se všecka míra chvátá (chytá), ta zemi, nebesa všaké, širokosť, dalekosť také umí ruče přeměřiti, v které míře co má býti.“ — *Musika* „umíť všech hlasův proměny, nízké, rovné, vyšší měny, po všech hlasích umí jíti, všecky písně utvořiti.“ — *Astronomia* posléze „všecky hvězdy znajíc,“ umí ukázati, „měsíc, slunce i planety v kterém čase neb podletí svůj běh mají skonávati.“[5] Předmětům těm učilo se ve dvou bězích, z nichž první *trivium*, druhý *quadrivium* se jmenoval. Do trivia spadalo tré předních, do quadrivia čtvero ostatních umění.

Jelikož tehdy více k vychování mládeže, nežli k *vědění* samému

---

[1] „Ale my *školníci*, nevolní chudníci, malí i velicí v škole vždy sedíme,“ čte se v jedné písni staročeské.

[2] Tomek Děj. Prahy, pag. 423. 403.

[3] Dobnerova Monumenta VI. 328. 368 sq.

[4] Latinským svým originálem sahá do 12. věku. Nadepsána jest: „O mravném obnovení prvotné dokonalosti člověka“, a vytištěna ve Výboru z list. čes. I. sl. 789—804.

[5] Srovnej Mik. Konáče z Hodíšťkova († 1546) článek: „O sedmeru svobodných umění“ v Jirečkově Anthologii, díl II. str. 53 sl.

hleděno, mohla býti suma vědomostí, ve škole vštípených, jen skrovná, čemuž tím spíše srozumíme, uvážímeli, že v dobách těch knihotisku ještě nebylo, a opisy knih příliš byly vzácné, tak že jen žáci nejzámožnější byli s to, sobě nějaký rukopis opatřiti. I cena papíru a pergamenu byla veliká, aby každý žák jej byl sobě koupiti mohl a přednášku učitelovu sobě znamenati, jakož nyní ve školách obyčejem. Musil tedy učitel spoléhati se a působiti toliko na paměť žákovstva více méně nadaného. S kterakými tu nesnázemi bylo zápoliti i učitelům i žákům, snadno se dovtípíme.

Žáci, kteří se oddávali na kněžství, vedle návštěvy školní vykonávali už i přiměřené služby v kostele (přisluhovali knězi, zpívali a j.), začež namnoze mívali výživu při klášteře. Způsobem tím tuším i náš *Hus* za mládí svého se vyživoval. Vysvítá to z vlastních jeho slov: „Já když jsem byl žákem a zpíval jsem s jinými vigilie, tak jsme zpívali jedině, abychme odbyli: neb jiní jsou peníze brali a s námi zavláčeli i zaorali."

K témuž druhu žakovstva klášterního náležel i žák, jenž dle staročeské básně z 14. věku hádku měl s podkoním o přednostech svého stavu.[1]) Neboť sám praví, „že o svatém Václavě přijme prvé posvěcení." Z hany a chvály žákovského života, s kterou se v básni té potkáváme, možná si učiniti jasný a věrný obraz takových klášterních chovanců i kázně, jaké byli podrobeni. I shledáme, že tam žák nespal na růžích, alebrž i „v zimě na podlaze." „Tu leží zle a dosti neměkce, zimou se třesa a zuby štěkce." K tomu bylo mu časně ráno vstávati, a když naň přišla řada, „školu mésti i ztopiti, ničehož nic neminouti." To nazývali „školskou pracnou třídou".

Stravu měli skrovnou: nejčastěji „rženou partéku" t. j. kus režného chleba s jichou a vodou. Proto se podkoní vysmívá žákům řka: „Jste hubení žebráci, jenž tečete (utíkáte) dům od domu, chtíce, by vám dali jichy mastné; tuť vám dadí partéku rženou a s tím vás pesky vyženou; pakli vám dadí v některém místě jichy nemastné a málo, vej! jak se vám dobře stalo! již s tím běžíte do školy. Tuť vás pak starší omýtí (zbijí), i chléb i jichu vám vzchytí, budouť se nad vámi mstíti hněvy, nejsouce dobře syti."; Slýchal prý podkoní „dávné přísloví, žeť žákům draho vaření!"

Za to bylo u nich bití lacino. S úsměškem se podkoní „tomu velmi diví, že jsou jedno bitím živi. Však vás za obyčej tepou, jednak burcují, jednak svlekou, vymýšlejíc muky nové, a vykazí metly březové." Proto lituje jich čtverák řka: „Vy žáci nebožátka, ach! že vás jest vaše matka přirodila k také psotě!" —

Ký tedy div, že se ubohý student na „postný čas" těšil a jemu blahořečil. „Když přijde čas postný, mně vděčný a radostný, co mám tehdy utěšení! když já již budu na poli, ano všecko po mej vóli; nevím niče o chudobě, jsa sám dobrovolen sobě."

Má sice „sukni šerou, umlenou, k tomu kuklu zelenou, také zedranou, deštky u pasu a mošnu na hrdle, v niž by vložil, což mu třeba, knihy a chleba"; to mu však nevadí (jelikož „v zlých šatech chodit

[1]) Nadepsána jest: *Podkoní a žák* i vytištěna ve Výboru z lit. č. I. 948 sl.

hanba není v školském běhu"), an netratí nic z vážnosti u lidu — vesnického. Sedlky „jakž jej náhle zočí, milostivě k němu skočí, padnou na svoje kolena, obrázky mu celují [1]) a jej dařiti slibují." Na prosbu jeho snesou mu vejce, kde která mají. Ale proto přece šelma žák „kdež se naměte slepice, hus nebo která kačice, když ji popadne koli, té jest vždy jíti do školy."

Jiní zase jinak sobě pomáhali. Vysílali ze svého středu po rozličných osobách, zvláště duchovních a školních v Praze s listy neb verši, společně k tomu skládanými, ve kterých rozličné vtipné i nevtipné žerty provozovali. Co tak na spůsob koledy sebrali, ku př. o sv. Martině, o posvícení a jiných svátcích, o to se k nadlepšení svému dělili. Mnozí však žebrotě tak zvykli, že stala se téměř povoláním jejich. Chodíce „holdem" po farách, klášteřích, hradech a vesnicích, odříkávali před pány a kněžími verše latinské, ale sedlákům zpívali a přednášeli po česku. Písněmi a básněmi, jež sami skládali, zachovali takovíto *toulaví žáci* (vagi scoliares) po sobě památku trvalou.

Kromě mládeže dospělé chodily též děti či jak jim říkali *žáčkové* do škol klášterních a učili se počátkům literním. Žáci vyšších škol měli nad nimi dozor. Vysvítá to aspoň ze svrchu uvedené básně, jejíž hrdina žák takto se vychloubá: „Já když sedím s žáčky, bez chlouby chci pověděti; tuť jsou mnohé městské děti, jenž jsou také pod mou stráží, tyť já všecky metlou káži, a sám se tak bití zhojím." — Ubohé děti mimo bití měly také dosti hladu. Hus sám vzpomínaje na mládí své praví: „Kdy jsem byl žáčkem lačným, udělav lžíci z chleba, dotud jsem jedl hrách, až jsem i lžíci snědl." [2])

Vedle temných měl tehdejší školský život nejednu jasnou stránku. Bylyť v školním roce doby, kdy sobě mládež mohla, jak se říká, vyhoditi z kopýtka. Zejmena o posvícení se jí dobře dařilo. „Na každé posvícení v ničemž nedostatku není; když to koli u nás bývá, máme příliš dosti piva" a také „masa i kur dosti přílišně", dí žák podkoního. Strojeny někdy ve dni sváteční také hry rozličné, jichž netoliko žákovstvo s učiteli ale i obyvatelstvo městské rádo se účastnilo. Takovou jednu hru vypisuje Hus [3]) těmito slovy: „Učiní žáka potvorného biskupem, posadí na oslici tváří k ocasu, vedou ho do kostela na mši a před ním mísu polévky a konev neb čbán piva, i drží před ním, an jí v kostele. A viděl jsem, an kadí oltáře, a vzdvih nohu nahoru i vece hlasem velikým: Bú! A žáci nesli před ním veliké pochodně místo svící, a (on) chodí oltář od oltáře, tak kadě. Potom uzřel jsem, ano žáci vše opak kukly kožišné obrátili a tancují v kostele; a lidé se dívají a smějí, mnějíce, by to bylo vše svatě neb právě, že to mají (kněží) v své rubrice, to jest v svém ustavení. Věru pěkné ustavení: nekázeň, ohavenství!" Hus s lítostí o sobě dokládá, že „dokud byl mladý v letech i rozumu, také byl z té rubriky bláznivé", a byl „jednou sám pohříchu kraboškou".

---

[1]) Významný to doklad *deskového tisku* u nás před zavedením vlastního knihtiskařství.
[2]) Viz můj článek: „Mládí Husovo" ve Světozoru 1871. str. ?. sl.
[3]) Tamže.

Mimo „krabošky“ t. j. hry mimické provozovány zvláště v čas velikonoční hry divadelní, tak zvané *mysterie*, k čemuž prostranné chodby (ambity) klášterní výborně se hodily, jelikož tehdáž stálých jevišť neměli, alebrž herci s diváky z místa na místo přecházeli.

Že personál divadelní hlavně či snad výhradně ze žákovstva se skládal, o tom nelze pochybovati, ježto jednotlivá místa mysterií nás došlých přímo k žákům co hercům ukazují. Tak na př. ve *Hře tří Marií* Praecursor, jež před herci běhaje místo jim dělal, mezi jiným praví: „Proč vy babky meškáte? Zdali mnoho mazanců máte? pomohuť já jich odnesti vám, nebudeliť kde blíže, ale do *školy k nám.*“ — Ve *Hře o z mrtvých vstání Páně* praví Lucifer ke svým holomkům ďáblům: „Běžtež na vše strany, mezi židy i pohany, mezi pány a sedláky, než nechoďte mezi *žáky*, jak se vberou v naši říši, všechnuť nám rodinu spíší“.[1]) — Jakkoli popírati nelze, že se ve hrách těchto a podobných nečiní vezdy zadost pravidlům slušnosti, ano někdy zhruba cit mravný se uráží, nebyla přece tato *zabylství* či zábavy bez blahodárných účinků na mládež i lid obecný.

Založením university pražské l. 1348 dostalo se školám klášterním nového osvěžení a mocného popudu. Byloť vysoké to učení ovšem pramenem živým, z něhož i klášterníci čerpali hojnost nových vědomostí a tím k čilejšímu životu vědeckému zpružili se. Samo sebou se rozumí, že to nezůstalo bez účinku na zdokonalení „učení klášterního,“ jež nyní stálo uprostřed mezi školou vysokou a národní. Z něho přecházeli žáci bezprostředně na universitu. Ti, kdož náleželi k řeholi, směli s dovolením představeného kláštera odbývati zkoušky a dosíci stupně universitního, bakalářského neb mistrovského, jako jiní studenti světští.[2]) Nepodlehali ale jurisdikcí rektora magnifica a nebyli povinni přísahati jemu, jelikož v Praze, podobně jako na universitě pařížské, nebylo nad řeholníky žádné kriminální neb civilní jurisdikce při rektorovi, alebrž při obecném soudu duchovním.[3]) Naproti tomu zase nesměl žádný mnich jakéhokoli řádu rektorem býti nad universitou, a bylli přece zvolen, musela se volba jeho zrušiti a učiniti jiná.[4])

Však jiné úřady universitní, kromě rektorátu, směli mnichové zastávati, zejmena měli právo k profesuře jako laikové. I nalézáme skutečně některé z nich v počtu učitelů universitních. Tak se na př. mezi profesory theologie, kteří učení pražskému začátek učinili (l. 1348), jmenuje zvláště bratr *Albert*, řádu Menších bratří.

Učený tento minorita, jenž teprv r. 1349 stal se mistrem, četl po spůsobu všech tehdejších profesorů *doma*, to jest v klášteře sv. Jakuba na Starém městě. Kromě příjmů od žáků svých bral za to jak ostatní jeho kollegové stálý plat roční, který se půlletně vyplácel.[5])

---

[1]) „So würden sie die ganze Teufelsfamilie zu Tode schreiben,“ překládá Hanuš místo to ve spisku svém: Die lateinisch-böhmischen Osterspiele des 14. und 15. Jahrhunderts, z něhož ony dva doklady jsem čerpal.

[2]) Nařízení z l. 1371. v Monum. Univ. Tom. I. Pars I. pag. 43.

[3]) Ustanoveno tak ve Statutu Arnošta z Pardubic od r. 1360.

[4]) Tomek, Děje univ. Pr. I. pag. 23.

[5]) Beneš Minorita při rocích 1349 a 1351 pagg. 34. 36. Srv. Tomka Děje univ. Pr. I. pag. 12.

Aby kláštery k většímu účastenství při vysokém učení pražském přiměl, vydal papež Urban V. k žádosti císaře Karla IV. dne 11. listopadu 1366 zvláštní bullu, v níž provinciály Bratří kazatelských a Menších důtklivě napomíná, aby ve svých klášteřích pražských chovali mistry theologie, kteříž by tu čtli podle spůsobu universit.[1]) Že se *Minorité* dle vůle papežovy zachovali, o tom pochybovati nelze, ježto kromě dotčeného mistra Alberta ještě dva lektoři se dle jmena uvádějí, kteří u sv. Jakuba učili: bratr *Matěj* r. 1374 [2]) a bratr *Petr.* [3])

Také u *dominikánů* byla brzy znamenitá škola otevřena. [4]) Z učitelů v ní zaměstnaných jsou dle jmena známi lektoři *Hanko* a bratr *Jan Karmelita*, o onom se činí zmínka l. 1373 [5]), o tomto l. 1407. [6]) Škola ta nabyla r. 1383 větší důležitosti tím, že se dle uzavření generální kapitoly dominikánů měla proměniti v obecné učení celého řádu. Bratří ze všech zemí měli tu poslouchati theologii a přijímati grády podle obyčeje učení pařížského. Proto přijel generál dominikánský Raimund z Capuy do Prahy vyjednávat s rektorem university. A tak stala se dne 8. prosince 1383 mezi řádem a universitou smlouva, dle které škola svatoklimentská universitě zúplna vtělena. [7])

Též král Václav IV. přispěl ku zvelebení této školy tím, že dne 16. listopadu 1406 povolil klášteru nabytí 30 kop grošů platu ročního a věčného pro lepší prospěch učení a vychování učících a studujících. Listina v té příčině vydaná [8]) jest dosti bezpečným svědectvím, že škola svatoklimentská ještě toho času v dobrém stavu byla; jinak by sotva byla získala sobě přízně královské.

Rozhledy osvětové.

1. Umění.

Co praví *Herbart?* „Po práci následuje zotavování se. Toto hledá sice vzdělanec nejvíce v rodině a u přátel, ale s nimi společně též v krásné přírodě anebo v krásném umění. Jim přichází v ústrety umělec tím, že dílem starší práce důstojně naskytuje, dílem nové připojuje. Vnímavost ze strany jedné, plody ze strany druhé mají se k sobě hoditi. Neboť i tu, jako při umění užitečném, počítá se již při tvoření na to, jak dílo bude přijato ... Pokroky umy jsou vždy pokrokem času, při nejmenším v okolí umělcově.“ *)

[1]) Bulaei Histor. Univ. Paris Tom. IV. pag. 396.
[2]) Archiv capit. Prag. U. XV. f. 75.
[3]) tamže U. XVII. pag. 153.
[4]) Tomek, Děje univ. I. pag. 52.
[5]) Archiv kapituly Pražské U. XV. f. 29.
[6]) Monum. Univ. Tom. II. Pars I. pag. 52.
[7]) Tomek, Děj. univ. Pr. I. pag. 52.
[8]) V knize Starého města Pražského od r. 1310 fol. 139.
*) Krátká encyklopedie libomudrctví z praktických hledisek nastíněná, v hlavě IX. Druhého vydání str. 109.

Hle, takž sám původce novorealismu podává doklad nutnosti, by umělcové nalézali čilé a vnímavé obecenstvo. Poněvadž však širší obecenstvo mnohdy v úsudcích nespravedlivě se mýlívá, vzchází z toho důležitá potřeba *jiná*, aby totiž umělci nalézali obecenstvo *zidealisované*. A tím má jim být kritika, by se tak zároveň oběma stranám — tvůrcům i přátelům umy — stala věrnou vůdkyní a prostřednicí.

Tou by ovšem kritika nebyla, kdy by snad vnucovala slabé, beze vší vzletnější snahy konané práce. A kdo by vůbec žádal na ní cos podobného? Kdo by žádal, by česká literární práce již proto, poněvadž je *českou*, měla privilej na *chválu* posuzovatelů? Nikoli, snaživá česká produkce je sobě dobře vědoma, čím má býti svému národu; ona velmi dobře ví, že národ náš může se pouze *osvětou* opět státi velikým, ano větším, než jím byl za husitských dob, že právě proto osvěta jeho musí dostoupiti výše co možno *nejznačnější*, a že umění tedy má toužiti po vavřínech zasloužené a trvalé co možno nejvyšší hodnoty. Ano my si dovolujeme vysloviti, že česká umělecká a zejmena literární produkce *právě z téhož zřetele* musí žádati za *přísnou* kritiku.

Oč se tedy jedná, jest: aby se *dobré* české práce uznávaly za *dobré*, *ačkoli* jsou české. Či snad nemáme vůbec nic vynikajícího v našem umění, na př. v umění básnickém? Tak by se dle mínění některých zdálo . . . Nu, my můžeme právě liboli na tu chvíli jmenovati tři v posledním čase na soud obecenstva dané výtečné práce. Je snadno uhodnouti, že míníme druhou řadu *Hálkových* lyrických básní *V přírodě*, *Bozděchovu* dramatickou práci *Zkouška státníkova* a druhé vydání *Nerudovy knihy veršů*. Ani my neohrožujeme se před jinonárodní literární produkcí, a tak můžeme z podstatného přesvědčení říci, že se tyto zjevy směle mohou po bok stavěti vynikajícím plodům jiných, být světových literatur.

Víme všichni, čím nám jest *Hálek*. Musíli se uznati za nepopíratelnou zásluhu *Nerudovu*, že nejen vzory, nýbrž že zvláště kritickou svou pedagogií umělcův od posledních padesátých let (po výtce od r. 1858) písemnickou naši produkci uváděl *na výši doby*, na výši ryze českou a přece světovou, musí Hálkovi přiznána býti palma nejčestnějšího uskutečnění stejné idey na všech polích písemnictví. Není potřebí než jmenovati *Alfreda* i *Záviše*. Ovšem jeví tyto básně do jisté míry vliv vzorů *cizích*; avšak tu dlužno poukázati na *Večerní písně*, jež jsou cele původní české a nyní na zpěvy „V přírodě,“ které jsou ryze *Hálkovými*.

Hálek jest lyrik v nejkrásnějším významu slova, a jest zároveň celou svou vzácnou individualitou nejvlastnějším dítkem přírody; francouzský referent by snad řekl: *Hálek toť příroda*. A proto je Hálek po výtce povolaným *lyrikem přírody*. Ovšem nemůže se náš básník jako vůbec každý lyrik, posuzovati než hlavně dle celkového dojmu a nikoli naopak; a tu zajisté, (ať vytkneme aspoň hlavní přednosti): důmyslné vnitřní vztahy v jeho básních, jeho v pravdě filosofické stotožňování se s přírodními zjevy, pak nadšená píle, kterou nás upozorňuje na blahé, zneuznávané krásy všehomíra a jeho pádný humor i odhodlána resignace naplňují nás tak libomocnými náladami, že se na tu

chvíli rádi zříkáme malicherných námitek. Kdož by ale také lyrické básně, chtěje se přesvědčit o ceně jejich, rozsekával na drobty? Vždyť by se na vlas rovnal lučebníkovi, jenž by cenil krásu květin dle prvků, které ve své retortě z nich byl vyvařil. Jako *jednotlivou* výtečnou lyrickou báseň napíše třebas i nebásník, tak nenapíše výtečnou *sbírku* lyrických básní leč povolaný poeta.

A co nás předkem na básních *V přírodě* vysoce jímá, jest ryzá pravda, která z nich vane. Hálek vyslovuje pouze, co v hloubi svého nitra byl pocítil: *Hálek jest básnický charakter.* Proto velmi žádostivě béřeme do rukou *druhou řadu* týchž básní a mámeli snad, přečetše i ji, našeho básníka komu přirovnávati, vyřkneme bez váhání, že Hálek jest více příbuzen Goetheovi než Schillerovi, t. j. že není tak poetou reflektivním, (jakož do značné míry bohdá bude *Eliška Krásnohorská,*) jako jest básníkem *bezprostředního citu.* A tím se také vysvětluje říznost jeho zevní poetické formy: málo stop do verše, málo veršů do sloky, málo slok do celé básně.

Dovolím si náhlými črty naznačiti obsažnost Hálkových zpěvů; smím se na pouhé toto naznačení obmeziti již také proto, že čtenářstvo *Osvěty* mnohý skvost z této druhé řady perel zná, an byl v minulém ročníku těchto listů uveřejněn. Sláva nás uvádí do tajuplných kouzel přírody. Ano, k této se přivińme; neboť kdo zoufáš, nalezneš *v ní* opět blahé naděje v život: v ní a *v rodině* (II, XVIII, XXII, XXVII).:

Má drahá, pojď, dnes budem hledat,
kde nejvíc krásy vykvetá,
a kde ji najdem, tam si sednem,
vždyť byla nám též zasetá.

A projdem sobě hájův stíny,
báň nebes, duše hlubiny,
neb chcešli, sednem u potůčku,
neb vplujem v lidstva dějiny.

Však hleď, tu pod tím keřem šípků
vylítla zšedlá pěnička,
a v hnízdě zbylo něco písklat
a každé žvatlá: „Matička!“

A matka na listnaté olši
tu zmizí, tu se vynoří,
pak notuje v lehoučké písni —
„Tu jsem! Tu jsem!“ k nim hovoří.

Pak přiletí, s každým se vítá,
a duši má i ústa v něm,
pak povídá, kde jak co bylo — —
má milá, tady zůstanem.

V přírodě! v rodině! — pomysly to ryze slovanské! . . .

V písni III. hledá básník s plnou důvěrou ve šťastný výsledek jinými ztracené lidství ve zjevech přírody; klíčem do tajemství světového báje jest jaro; „jarní den má lesku za všechněch králův úsměvy“; „co s přírodou je v neshodě, má smrti znak již na svém čele“; čím jest Vatikán v přírodě? čím přírodě? a pak smí se zváti na místo

boha bohem? Denně vychází slunce na zmaření bludů; přítel přírody je *pravým* knězem; jaro — — Avšak, prosím již, vezměte a čtěte! Nové zpěvy o lahodách jara (IX., X, — XIII., XXXI.) zpěvy rmutu podzimního (XXIV., XLIX.), zpěvy o krásách rána (XVII., XXI.) i jasného dne (XXIII.), zejmena však vylíčení vábných výjevů lesních (XIX., XX., XXVIII., XXIX., XXX.), nadšení pro veliké myšlenky (XXVI); závažné reflexe (XLVI, XLVIII) vedle svěžího humoru (XIV, XXXIII, XLIII), líbé přírodní selanky (XV., XXV.) a prostomilé karikování přírodních zjevů (XVI, LI) vedle básní baladního rázu (XXXVI i XLVII) vedle průjevů chladné resignace (LII, LIII) — to a četné jiné i jiné přírodou probuzené a v líbou i vábnou píseň proměněné nálady naleznete v Hálkově druhé sbírce....

Hle, na sta písní z lesů letí
a na sta letí do lesa,
a každá píseň jeden ptáček,
a v každém zem i nebesa...

Tu máte obraz srdce mého:
sta písní v jeho objetí,
a sotva z něho jedna prchne,
již na sta jiných přiletí.

Přiletí zajisté v brzce. A třetí řada jejich bude zajisté rovněž novým *pokrokem*, jako je sbírka druhá pokrokem proti sbírce první. Ano, zatím vyjdou dřívější řady v novém výboru: a tu přihlédne Hálek zajisté k tomu, aby i co formy zadost učinil sebe přísnějším požadavkům theorie.

Bude povinností českých literárních dějin, aby vytknuly, za jakých *cizích vlivů* dopracovávala se česká poesie žádoucí samostatnosti.

Hálek vyvíjel se za působení básnictví anglického (Byronova — za Máchou — i Shakespearova); týž vliv jeví již vedle německého Klicpera a z novějších vedle ruského Pfleger a vedle německého i francouzského Jeřábek i Jiří Kolár; Janu Kolárovi byli vzorem Dante i Petrarka, Tylovi byl při jeho populárních pracích nejvíce Raimund, Vocelovi (v Labyrintu slávy) Goethe, Nerudovi po výtce Heine; u Čelakovského vyskytují se ruské, u Staška též polské básnické živly; antické zejmena u Vlčka. Erben jest nejčeštější básník.

V poslední době opanoval vliv francouzský a sice, by v oboru románovém velmi prospěšně působil na K. Světlou (G. Sand) a v oboru dramatickém, vedle anglického, na E. Bozděcha.

Témuž vlivu *J. J. Stankovský* ve svých *Žebrácích* podlehl, ač trvám, ne bezprostředně. Neboť *Žebráci* jsou již vnuky *Vlasti*, a krevním otcem bude jim asi spíše *Pražský žid*. Vedle Kolára a vedle Sardoua byl však spisovatelovi aspoň ve scénách v lidu vzorem Shakespeare.

Svým „Odbojem Nizozemska proti Filipu II.“ dobral se Stankovský náležité věcné průpravy do dějinné stránky své práce, avšak dílec, jak jej Stankovský z dějů těch vyňal, má přední vadu tu, že postrádá *zakončení;* je to týž nedostatek, jako v Goetheově *Egmontu*

i v Sardouvě *Vlasti.* Tím se stalo, že kusu schází vítězná základní idea. Ano, schází mu i hlavní rek — a to vadí již v prvních třech jednáních. Kus není rozčlánkován dle pravidel dramatické techniky. „Nejprvé vystoupí osoby;“ dí svým způsobem Herbart*) „*chtějí* něco; seznáme je poněkud. Za druhé *musí* tyto osoby v před; nesnáz nadchází, a osoby dostávají se do situací. Za třetí ukáže se nejistý stav *věcí,* jichž postup osoby ustanoviti nemohou. Za čtvrté: katastrofa se ohlašuje; neboť hlavní osoby snaží se proraziti, kdežto vedlejší osoby ustupují do pozadí. Za páté: katastrofa má místo, rozvine se, uchvátí jednu osobu po druhé, až nastane klid. Tato posloupnost dává dramatu“ Horácových „*pět* aktů.“

Mimo to je Stankovského kus proto zcela epický, že se v něm až do 5. aktu exponuje, tak že obecenstvo do 4. dějství nezná příbuznost Berty s Erikem: a proto nejsou Žebráci dramatem, nýbrž dialogisovaným *románem,* a to přeplněným nadmírnými krvavými effekty. Charaktery nejsou prohloubány, řeč jest celkem frásovitá, budící plno reminiscencí. Kus hrá se tudíž velmi obtížně, avšak přes to, myslíme, přineslo naše herectvo *ochotně* povinnou svou oběť původnímu kusu a hrálo pečlivě.

Vzdor všechněm *zásadným* svým vadám došel kus zejmena v prvních třech aktech rozhodného čestného úspěchu, a sama kritika nejen že vzdor všem těmto vadám musí tentokráte přiřknouti Stankovskému *dramaturgické nadání,* nýbrž my bychom se ani nespouštěli naděje, že by náš spisovatel přes slýchanou maximu „Poeta nascitur, rhetor fit“ dospěti mohl u víc než v dramatického rhetora, že by mohl dospěti v dramatického *básníka.* A básní, *především básní* jest našemu divadlu třeba.

Musíme za tím účelem Stankovskému raditi k tomu, čehož nutnou potřebu pro každého umělce vícekráte jsme již vyslovili, totiž aby konal hlubší esthetická studia. A budeli pak železnou vůlí chtíti, aby básníkem byl, a budeli tudíž psáti *méně,* ale s pečlivostí o to snažlivější, nemůže se minouti kýženého zámyslu...

Jak? theorie? Aj, kdož by se jí tolik lekal!

Historia magistra. Již zřízení starořeckého dramatu poukazuje k tomu, že musili jeho poetové míti značné theoretické známosti, a sám Aristofanes položil jich zejmena do svých *Žab* tolik a to tak důmyslných, že dějiny esthetiky přijaly ho mezi samy krásovědce. O dramaturgických poznámkách v Shakespearových dramatech mohlo by napsáno býti velmi zajímavé pojednání. Lope de Vega složil „Nové umění dělati dramata“ (Arte nuovo de hacer comedias). Corneille i Voltaire, Lessing, Goethe, Schiller, Gottschal a j. jsou zároveň esthetikové, ano Lessing vyvinul se pomocí theorií, a největší dramatický básník Němců Schiller dopracoval se své výše najmě krásovědeckými statěmi, které mu získaly předního místa i mezi vzdělavateli esthetické filosofie.

Bylo by nám tu ještě promluviti o *Bozděchově* hře „*Zkouška státníkova*“, potkavší se s *velmi* lichotivým úspěchem jak u obecenstva,

*) Úvod do filosofie, §. 112.

tak i u kritiky, pak o novém vydání *Knih veršů* od *Nerudy*, avšak odkládáme to do čísla příštího.

Z oboru výtvarných umění jest se nám zmíniti o dvou výtečných publikacích velmi chvalně známé firmy J. Ottovy. Jsou to *Trnky. Kniha černých obrázků*. Kreslil *Gustav Jaroslav Schulz*. Básně složil *František Doucha*." Pak: „*Doby mládí — doby štěstí*. Sbírka původních obrázků ze života naší milé mládeže. Podle národních říkadel a písní kreslil *Gustav Jaroslav Schulz*."

Vysloviv, že malířské umění své nejvlastnější povolání k pravdivému představování dobrého a mravného dvěma druhy vyplnilo, totiž předně *malbou historickou*, praví Lotze*) ve svých Dějinách něm. krásovědy na str. 613: „Starému věku platila zvláštnost individuality málo v poměru ku všeobecným úlohám lidského vývoje; křesťanskému duchu platilo dlouhý čas pozemské žití stejně málo vůči nebeskému určení; pozdě vyvinul se tedy *genre* co oprávněný druh umění." V nizozemských dopisech (1834, str. 80 násl.) rozebral *Schnaase* dějinné podmínky jeho vývinu obvyklou bystrostí; o tom ale, co genre chce a chtíti má, bylo by málo k výborným slovům *Hegelovým* (Esth. III., 55 násl.) připojiti. Již *Solger* uznal, mluvě o humoru, plnou měrou cenu tohoto láskyplného vnikání obraznosti do všech malostí skutečnosti; že idea jest i v nepatrném mocna, bylo mu pravdou, která se musila sesmyslniti. My vyložíme toto záhadné slovo v ten rozum, že nás genre nejen s nezničitelnými prvky mravně dobrého v nejmalichernější lidské existenci seznamuje, ale že zároveň bezpočetně rozmanitá dobra požitku představuje, která z obcování s přírodou a její všeobsáhlou příznivou mocí aneb ze zápasu s jejími útoky zrovna tak povstávají, jako z nejzvláštnějších a nejpodivnějších zvykův uměleckého bytí, kteréž dějepis a mrav k bytí přirozenému připojily."

Použijíce těchto náhledů k posouzení Schulzových kreseb, nemůžeme než vysloviti, že Schulz úloze genristově co nejvýtečněji dostál. Černé obrázky s názvy *Matčina hubička*, *Vojsko*, *Bubeník a krocan*, *Bublinky*, *Bratr a sestřička*, *Učelivost*, *Kupecký krám*, *Jezdec*, *Žehlení* a *Kukátko v Trnkách* musí se nazvati mistrnými, ano, pokládáli se za klasické, co se bez odporu všeobecně líbí, musíme z obrázků v *Dobách mládí* podaných kresby *Jak se jezdí*, *Kázání*, *Budoucí selka* a *Malý vojáček* nazvati klasickými. A při tom jsou tak česky prostomilými a útulnými, že se nelze na ně dost vynadívati.

Frant. Zákrejs.

2. Věda.

Starobulharské Fonologie, se stálým zřetelem k jazyku litevskému; sepsal dr. *Leopold Geitler*. V Praze. Nakl. Theod. Mourek 1873.

Ráz knihy této naznačil spisovatel sám dávaje o ní v předmluvě návěští; hodlalť podati *historii starobulharských hlásek*, t. j. *vylíčení změn, jaké se udály s nimi od dob badateli postižitelných*, až se

*) O krajinomalbě zmiňuje se později.

ustálily v těch tvarech, jakých nejstarší památky starobulharské (codex suprasliensis, evangelium Ostromírovo i assemanské, oba Cloziany) poskytují. Co tedy bývá slavistům počátkem, to se jeví v díle p. Geitlera útvarem, kterýž se skrystalisoval po změnách udavších se během předlouhých věkův. Stará bulharčina jsoucí *v celku* nejstarším tvarem slovančiny, liší se rozličnou měrou od ostatních sester kmene indoevropského a od *litevčiny*; neb nesouc proti oněm na sobě ráz svůj vlastní, kterého odvoditi nelze z tvarů tam se jevících, má se ona k litevčině jako útvar procesu, který počal již tehdy, když litevčina a slovančina byly ještě jediným jazykem nerozdílným. Uvážíli se, že litevčina ustanula na cestě, co zatím jazyk slovanský pokračoval dále *směrem týmž*, který byl již v době litevskoslovanské zaražen, vysvítne z poměru toho ihned, jak veliké váhy jest v historii jazyka slovanského podrobné prozkoumání litevčiny. K poznání poměru onoho přiblížila se sice srovnávací grammatika, p. Geitler pokud víme, prvý z něho těžil v prospěch historie jazyka.

Přestáváli ku př. srovnávací grammatika na tom, že konstatuje srovnalost některých slovanských š se hrdelnicí *k* příbuzných jazyků a s litevským *š*, domáhá se p. Geitler ze srovnalosti těch litevských *š* se slov. *s* dotvrzení historického skutku, že v době té, kde litevština a slovančina zahrnuty byly jedním útvarem jazykovým, ono *š* v dotyčných slovech vládlo a že slovančina změnivši litevskoslovanské *š* v ostrou sykavku *s* již v nejstarší podobě své jeví výsledek dalšího procesu, dovodí, jak slovančina i v samostatnosti své témuž procesu dále podléhala. Takový jest směr a taková methoda práce p. Geitlerovy; směr zajisté jedině platný a úrodný. Srovnání vede ku klasifikaci, klasifikace k historii, jen historií nabudeme pravdivého a vědecky oprávněného vědění o věci, kteráž jako vše druhé jest předmět změnitelný a z ustavičných změn tvaru svého a rázu nabyvší. Mimo historii jest i v jazykozpytu vše ostatní ať popisování ať srovnávání pouhou průpravou. Jestliže se k dílu, jakého nám p. spisovatel o hláskách starobulharských a tudíž z veliké části o slovanských vůbec nyní podal, přidruží stálý zřetel ku podmínkám *fysiologickým*, za jakých hlásky se tvoří a jedna v druhou přechází, budeme míti úplnou se všech stran srozumitelnou historii hlásek čili fonologii.

Poradíli svědomitý referent, aby koho věc zajímá, podíval se sám do knihy, o níž řeč jest, mělo by to jak spisovateli tak obecenstvu býti dostatečnou měrou chvály. I my především radíme každému, kdo si přeje hlouběji nahlednouti v povahu jazyka svého, aby obrátil pozornost svou ke knize p. Geitlera, jinak klademe hned zde povinnou část pochvaly, činíce za dost zvyku obecnému. Mladý spisovatel jeví ve díle svém dvě vlastnosti, pro kteréž mu předpovídám pěknou budoucnost, onť za prvé si umí ustanoviti problem svůj pevně a jasně a za druhé přemáhá jej se střízlivostí a klidností takořka mathematickou. Kdo poznal, jak právě v mluvozpytu fantasie si s člověkem zahrává, a kdo ví, jak v této vědě se to „duchaplnými" nápady jenjen hemží — někdy se mi zdá, že to ví širší obecenstvo lépe než mluvozpytci sami —: ten zajisté uzná váhu chvály, v slovech našich obsažené. Duchaplného nápadu marně budeš hledati v knize této, ale

najdeš mnoho důkazů bystrého pozorování skutečnosti. Tolik chvály dostačiž.

Co do věcí jednotlivých, shledá čtenář ve fonologii zevrubné doložení úkazu, který samohlasenstvím slovanským mocně vládne a jí především jejího rázu dodává, toho totiž, že samohlásky předslovanské co do síly své na půdě slovanské vesměs se oslabují. Z toho následuje se stanoviska historického podstatná změna v náuce o stupňování samohlásek. Věc se má v skutku opačným způsobem, než jakým ji mluvozpytci naši, patrně svedeni jsouce grammatikou sanskritskou, líčiti uvykli, historie nemůže vycházeti ku př. od ь, aby postoupila k *e* a *o*, nýbrž ona zná toliko rozdrobení původního krátkého *a* na ь, *e*, *o*. Tvarů tímto způsobem vzniklých a od sebe se různících mohl se uchopiti jazyk a uchopoval se jich vskutku za účelem významu, ale netvořil jich za účelem tímto. Ráz a vznik obou jerů strbl., zvláštních to výtvorů onoho seslabování samohlásek, vylíčil p. Geitler jasněji než se posud dálo, dokázav, že jen tvrdé vzniklo z *a* teprv tehdy, když se toto bylo dříve proměnilo v *o*, jakož jer měkké vzniklo z *i* prostředkem z tohoto se vyvinující hlásky *e*. Vznikání měkkého jeru přímo z *a* popírá p. spisovatel vším právem.

O tak zvaném slov. přesmykování hlásek *r* a *l* jednáno v §. 37 a násl. bedlivě a důvtipně i objasněno opět odkrytím postupu historického, že nemilé skupeniny druhu toho neodstraňují se přímým přesmykováním, nýbrž po pravdě vsouváním polohlásky, tak že na př. *skrъbъ* nepovstalo přesmyknutím hlásky *r* ze *skъrbъ* nýbrž prostředkem tvaru *skъrъbъ* po vysutí prvního jeru. České tvary *červ*, *černov*, *čerpati*, *červený*, *čerstvý* a rus. червь, жерновъ, черпать atd. zachovaly co do položení hlásky *r* stav předslovanský nepodstoupivše změn podmíněných zákonem starobulharským.

Starobulharské ы počíná se tvořiti z dlouhého *ū* již v době litevskoslovanské; slovančina měnila dále *ū* v *ui*, mezi tím co litevčina ustanula v počátcích procesu tak, že v ní jen některé tvary toho druhu se vyskytají, však vůbec proti slov. ы litt. *ū* či *au* zachováno bývá. O zvuku složeného písmene domnívá se p. Geitler, že byl asi přiměřen znaku *oi*; čeština obecná vyslovujíc *dobrej* a ruština v koncovce přídavných ый = *oj* vyniká stářím.

Hláska *jať* (ѣ) jest původu dvojího, vznikáť ona netoliko z *ai*, stupňovaného to *i* (*cěna* lit. *kaina*) nýbrž také z dlouhého *ā* lit. *ė* (*sěmę* lit. *sėmem* pl.). Jest však ještě jedno ѣ, vznikající veskrz na půdě slovanské následkem dotčené již nechuti ke skupeninám souhlásky s předcházejícím *r* a *l*; skupeniny *rě* a *lě* vznikají z *ere*; *ele* rus. жеребенокъ táhnoucí se k sanskr. *garbhas* (pullus) jest co do kmene předchůdcem starob. *žrěbę*; *rě* povstalo zde týmž způsobem jako v předložce *prě* proti rus. пере skr. *pari* či jako v stbl. *četvrě* ze *četvere* lit. *keturi* (četvere-nogъ). Tím nabývají inst. *mrěti* rus. мереть a obdobné tvary nového světla. *e* mezi hláskou plynnou a následující souhláskou jest tedy vlastně opětováno ze sylaby předcházející. Podobně má se věc se starob. *glava* proti rus. голова. Krátké *a* mění se v slovančině pravidlem na *o*; odkud tedy to, že tam kde bývala skupenina plynné hlásky souhl. (lit. galva) čili tam, kde se dle mínění

obecného plynná hláska přesmykuje, i slovančina krátké *a* mívá? Odpověď k otázce této plyne z obdoby s *ere* a *elc*. Jako stojí v stbl. *pladьnije pla* za *polo* tak stbl. *slama* zjevně ukazuje k lat. *calamus* ř. *κάλαμος* strněm. *halam* a posud v ruštině солома zní. Tvary ruské солома, голова, волохъ, болото jsou starší starobulharských a českých *sláma, hlava, Vlaeh, bláto*; *la* strbl. vzniká ze *olo*, možno že v moskevské výslovnosti zachován ještě starší tvar *ala*.

Odstavec o stáří samohlásek slovanských (§. 82. a násl.) zahrnuje v jedno historické výsledky bádání spisovatelova v tom oboru; tímto přehledným sestavením zavděčil se čtenáři mimo jasnost a úsečnost, která jeho dedukce samy zdobí.

Co jsme zde pověděli, dostačí as k tomu, aby povzbudilo zvědavost; značnou část knihy zaujímá historický rozbor hrdelních hlásek a vyvinujících se z nich sykavek litevskoslovanských a slovanských. Část tato zdá se nám, jest pracována se zvláštní láskou přiměřenou věci, dodávající slovančině vedle sester jejích rázu charakteristického. Nebude čtenáře, který by s potěšením se nebral za spisovatelem, vyvinujícím před očima jeho starověké příběhy zvukové látky jazyka našeho.

Končíme návěští své v upřímné radosti nad tím, že se nám objevil opět pracovník na poli jazykozpytu, nadaný snahou vědeckou, vzácnými vědomostmi a duchem opravdivého badatele. Byť i snad některé výsledky bádání p. Geitlera po opětném ohledání věci neobstály, obstojí přece každým spůsobem methoda, které se on drží; a to již zásluha dosti veliká. Neb ačkoliv se mluví již déle než půl století o historii jazyků, netají se nikdo věci znalý a upřímný aspoň sám před sebou tou pravdou, že i zde vypadá skutek jinak než šedá theorie. Nebylo by těžko dokázati, že ne snad nepatrní lidé ale slavné autority si počínají v jazykozpytu takovým spůsobem, že by neušel posměchu a pokárání, kdo by si v jiném oboru věd historických podobně počínal. Ovšem na historii ku př. politické záleží každému, závisí na ní čest mnohdy také práva národů, hledí se tudíž přísně k tomu, aby se nevloudily nápady na místo pravdy, však co se jazyka týká, jaká z toho škoda, povzneseli se někdo raději letem bujným do výšin nadpozemských, než aby se přebíral v nechutných slovíčkách? Však myslíme, že se věci již obracejí, a že příště více bude pracováno směrem tím, kterým se p. Geitler dal.

Nakladatelstvu náleží za skvělou úpravu díla spisovatele posud neznámého všecka chvála.

Edvard Novotný.

R. 1873. Č. 2.

OSVĚTA

Slavjanofilská strana na Rusi.

Od

dr. Pavla Ďurdíka.

Řeknešli Slovan, ať se ti ozve člověk.
Pěvec „Slávy Dcery."

Ve svém Doslově k Radhostu píše Palacký, že na Rusi jest strana ovšem nečetná k tomu čelící, aby všickni Slované stali se Rusy; těmto zastavatelům panrusismu Palacký odpovídá jasnými slovy, jež vyjadřují smýšlení každého Čecha: „Rozdílu mezi nimi a fanatiky německými i maďarskými já nenacházím. I odpovídám jim, že Čechové více než od tisíciletí ne proto hájili a uhájili národnost svou zápasy a obětmi nesčíslnými i nevýslovnými, aby pak odřekli se jí za jakékoli dobré slovo . . . Sny o utvoření a uvedení jednoho jazyka všeslovanského jsou — sny a nic více." Z druhé strany Palacký v témže spise podotýká, že uvědomění slovanské v Rusích byvši prvé obmezeno v nevalném oboru vzdělanců a tak řečených *Slavjanofilů*, vždy větší moci a síly nabývá.

V Čechách slova *Slavjanofil* užívá se k označení přítele Slovanů vůbec; avšak na *Rusi* má slovo Slavjanofil přesný, historický význam, jejžto stanoviti a u všeobecnou známost přivesti my za věc velmi důležitou pokládáme. Na Rusi se Slavjanofily nazývají právě ti, kteří žádají *poruštění ostatních Slovanů*. Německofrancouzská válka, utvrdivši německou jednotu, ještě více utvrdila tyto panrusisty v tom, že *Čechům* jiného nezbývá leč dobrovolné poruštění. Na konci r. 1871 když Pogodin, nejstarší ze žijících Slavjanofilů, slavil 50leté své jubi-

leum, kníže Čerkasský, vyličuje činnost jubilantovu, i tu přednesl známý verš Puškinův o slití slovanských říček v ruské moře. Středem tohoto moře má býti *Moskva*, kterouž nazývati srdcem Slovanstva vešlo téměř v obyčej — a poněvadž v moři již nikdo nepozná malé říčky (českou, srbskou atd.), ale vidí pouze jeden velký a ohromný celek, není divu, že onen verš Puškinův tak často slýchati z úst Slavjanofilů. Přijetí pravoslavné víry a kyrilské litery v západním Slovanstvu má usnadniti tento assimilační proces; jakmile západní Slované vyplní oba tyto požadavky, ježto prý dohromady tvoří pojetí slovanskosti, bude cesta k rusismu dokořan otevřena a program Slavjanofilů již na polo vyplněn. Nechť i západní Slované na dále potrvají v ujařmení svém, to jim nic uškoditi nemůže, jakmile přijmou ony dvě známky slovanskosti; neboť pak ani Němci ani Maďaři nebudou moci zničiti tento nyní již ne duševní, ale skutečný svazek s ostatním slovanským světem.

Počet těchto mužů jest na Rusi ovšem nepatrný; máme-li však zřetel k počtu lidí, kteří se vůbec na Rusi slovanskou otázkou zabývají, počet ten poměrně jest přece značný; k tomu jsou členy slovanských dobročinných spolků, moskevského a petrohradského, jichžto schůze co nejpilněji navštěvují, neboť zde jedině mohou rozvíjeti činnost svou a mluvit o slovanských záležitostech. Tito dva spolkové jsou jediní prostředníci mezi Ruskem a ostatním Slovanstvem, přes to však nelze říci, že by se těšili valnému účastenství obecenstva. Vidno to již odtud, že oba nemají základního jmění, bez něhož každá činnost spolková v samém zárodku musí hynouti — a jmění na hotovosti mají tak málo, že často rozličné prosby odmrštiti, rozličné výdaje odložiti musejí, anoť „na ten čas prostředků není". Důchody spolků jsou velmi obmezeny; každý člen platí ročně 5 r., někteří členové více; tyto roční příspěvky členů, pak výtěžek duchovních koncertů, dávaných ve prospěch slovanských spolků — v Petrohradě dávají k účelu tomu také veřejná čtení — to činí úhrnem sumu, jíž se zapravují výlohy spolku a udržuje se veškera jeho činnost. Často se stává, že ten onen člen spolku daruje několik výtisků svého spisu ve prospěch spolkové pokladny; obyčejně se knihy ty opět jen členům spolku prodají, obecenstvo při tom účastenství nemá. Při té lhostejnosti ruského obecenstva k slovanské otázce nikdo se nediv, že se činnost spolku obmezuje hlavně na zasílání ruských knih a kostelních potřeb do zemí slovanských, nejčastěji na jih, kde truchlivý stav tureckých Slovanů nejvíce podpory vyžaduje. Turečtí Slované jsou spojeni s Ruskem totožností víry a azbuky, a přece — nejlepší to důkaz o slabosti slovanské myšlenky na Rusi — nedal slov. spolek po celý čas svého 12letého trvání tolik podpory jižním Slovanům, co dává evangelický Gustav-Adolf-Verein do týchže zemí *za jediný rok*. Řečený evangelický spolek má základního jmění přes milion tolarů a jest pod přímou ochranou císaře německého: slovanský však spolek netěší se mutatis mutandis tak příznivým poměrům. Gustav-Adolf-Verein zařizuje mezi tureckými Slovany školy, nemocnice, kostely, poněvadž mu to prostředky dovolují — činí to z politických ohledů.

Avšak politické ohledy jsou v Rusku nesmírné většině obecenstva

neznámou věcí, a vzdělaná menšina méně se zabývá slovanskou otázkou, více vnitřními záležitostmi, otázkami, ježto se týkají ruské jich vlasti. „A právě slovanská otázka týká se nejvíce Ruska,“ řekne snad mnohý. V tom právě to vězí, že i mnozí ze vzdělaných nepřipisují slovanské otázce takovou důležitost pro Rusko, jak to u západních Slovanů jest obyčejem a přesvědčením. Bližší košile než kabát — a proto musíme sami dříve uspořádat si své vlastní poměry a vyřídit své vnitřní otázky (jichž je skutečně velká řada); jiní zase praví: „Se stanoviska kulturní historie (Kolár by řekl: v knize lidstva) zaujímají Slované zadní místo v Evropě, a proto my hledíme si více těch velkých historických národností, které zaujímají přednější místo v díle evropské osvěty; naše vnitřní poměry a celé zařízení státní je vzato od těchto národů, naše vzdělání záleží v následování těchto národů — co my tedy můžeme dáti bratrům Slovanům?“ Rovněž jako Češi málo znají skutečné poměry Ruska, tak i v Rusku málo známy jsou poměry české a jihoslovanské vůbec. Ponětí o Slovanu jest na Rusi velmi rozličné; jedni představují si jmenem Slovan syna přírody, v malebném obleku, jenž připomíná kostym vlašských banditů; tento syn žije na skalních stráních a zpívá písně, dyšící nenávistí proti Turkům atd. Jiní při slově „slovanská literatura“ krčí ramenoma i vzpomenou si na nejvýš, jak se mučili ve škole učením slovanského (církevního bohoslužebného) jazyka; jiní čerpajíce své známosti o Slovanstvu z německých i francouzských knih, pokládají Slovany za zpátečníky, spojence klerikálů a papeženců atd.

Mimo to dá se to objasniti podstatou absolutistického státu, že účastenství u veřejných a společenských záležitostech nikdy není živé; na Rusku politisuje se vůbec velmi málo a to pouze v hlavních městech, kde jest soustředěna veškerá říše; v provincii politikou již zcela se nezabývají. Slovem, úplný nedostatek politického života vždy musíme míti na paměti, mluvímeli o poměru Ruska k druhým Slovanům; kde však není veřejného života politického, tu i poměr takého národa k druhým národům celkem bude lhostejný, passivní, a bude jeviti se pouze v úzkých mezech. Otázka slovanská posud je předmětem rozmluv pouze v *uzavřených* kruzích, i jsou to spolupracovníci nějakého žurnálu neb politického časopisu neb učitelé slovanských jazyků a starožitností se svými žáky. Významné jest, že v poslední době časopisy se směrem slavjanofilským se udržeti nemohou; tak zašel před třemi lety politický list *Rus* vydávaný M. Pogodinem; redaktor psal otevřená psaní Garibaldimu (stran Poláků), Guizotovi a rozličným jiným evropským veličinám, od nichž však odpovědi „posud nepřišly“, jak redaktor vždy obecenstvu svědomitě sděloval. V předešlém roce zašel slavjanofilský časopis *Záře* (Заря), k čemuž přispělo založení nového žurnálu *Beseda*; ta ve svých náhledech o jednotě slovanské od Slavjanofilů odstoupila, co podstatné známky této jednoty uvádějíc *jednotu ducha, směru a myšlenky, jednotu činnosti a politiky* se zachováním národních individuálností jednotlivých kmenů slovanských. Slavjanofilské noviny *Moskva* (později pod jmenem *Moskvič*) měly talentovaného redaktora v Ivanu Aksakovi; založeny byly od moskevských kupců s tím praktickým účelem, by hájili kupecké jich zájmy proti

6*

cizozemským kupcům, avšak oba časopisy od vlády násilně potlačeny jsou s patřičným odůvodněním. Redaktor totiž odvolával se s tomu, že pronásledovaný list vždy se stranil škodlivých zásad a že řídil se těmito základními pravidly: oddanost nejvyšší hlavě státu, věrnost pravoslavné víře, přivrženost k ruské národnosti a úplný souhlas k provedenými státními reformami (zničení tělesného trestu, zničení nevolnictví a veřejnost soudu): avšak říšská rada (государственный совѣтъ) shledala, že *Moskva* porušila četné vládní příkazy, jež právě mají býti na ochranu výše uvedených základních pravidel; porušení to záleželo dle náhledu říšské rady v příkrých a nezdrženlivých nájezdech na činnost úřadů vyšších i nižších, v neslušném pojednávání o předmětech, všeobecné úcty požívajících, ve vášnivých úsudcích vyžadujících důkladného zkoumání a pokojné úvahy."

Slavjanofily nejpatřičněji bylo by nazvati *stranou náboženskou*; ač laikové, přece velmi rádi píšou bohoslovecké články — tak Kirejevský, Chomjakov — a píšouli články historické, všude náboženský moment staví do popředí — tak Pogodin, Jelagin, Novikov, Hilferding. Ivan Aksakov napsal před rokem v theologickém časopise Православное обозрѣние (Pravoslavný Obzor) *Otevřené psaní Döllingerovi* s vyzváním, aby — přistoupil k východní pravoslavné církvi; psaní to vyšlo nákladem spisovatele též v překladě německém i francouzském, český překlad, poslaný do Prahy, nedošel hrubě povšimnutí. Slavjanofilé nedbají politické stránky v dějinách slovanských národů, ale o nynější politický stav Slovanů se živě interesují, neboť jim dává naději v provedení slavjanofilských tendencí; z otázky politické samostatnosti západních Slovanů činí otázku — náboženskou.

Dle slavjanofilské theorie dělí se Evropa na dva tábory čili světy, *západní* a *východní*, čili latinsko-germánský a řecko-slovanský. Každý tento svět má *své* náboženství, *své* písmo, *své* politické a sociální náhledy, *svou* osvětu, *své* střediště — slovem byzantinsko-slovanský svět je ve všem rozdílen od západu, proto i ta slovanská plemena, která vlivem západu odchýlila se od těchto specifických zásad řeckoslovanského světa, nemají budoucnosti: odstoupilať ona od starobylé řeckopravoslavné víry, zachovávající učení syna božího v nejpřesnější čistotě, odstoupila od starobylého demokratického zařízení obce, v níž panovala zásada rovnosti všech, i dopustila u sebe vývoj feudalismu. Spása těchto plemen záleží v tom, aby se navrátila k starým byzantinským zásadám, především k pravoslavné víře, jak na štěstí se udržela ještě v čistotě u ruského, západní Evropou posud nezkaženého národa. Katolicismus je náboženství *protislovanské*, je největší pohromou, která vůbec mohla stihnouti západní Slovany. Přijetím pravoslavné víry byla by ražena cesta k dalšímu poslovanštění; na takém základě lze očekávati i uskutečnění jednoty v písmě, což by vedlo k jednotě jazyka, národních obyčejů, podání a názorů — a tak by *slovanský svět* opět byl hotov, tak by vyrovnány byly všecky nesrovnalosti nynějšího rozkouskovaného Slovanstva. Vylíčení těchto nesrovnalostí má vésti ku schválení slavjanofilských snah; Polák prý nenávidí Rusa a Rus Poláka, Srb odvrací se od Horváta a Horvát od Srba; ze dvou rodilých Srbů jeden vyznává víru Kristovu, druhý Mohamedovu; jeden Čech ctí

mistra Husa, druhý je přívržencem papeže; Slovany utlačují jezovité i fanorioté; katolický Slovan vyrovná se v náboženské horlivosti středověkému španělskému mnichovi, kdežto většina Slovanů pravoslavnou víru vyznává atd.

Český čtenář mi přisvědčí, že nejjistějším prostředkem proti těmto nesrovnalostem jest a zůstane *vzdělanost, osvěta*, kteréž Slovany povznese nad podobné překážky, a půjdeli tento pokrok v osvětě zároveň s vývojem pravého patriotismu, nebudouli se na př. Čechové báti sami své důslednosti a budouli objektivněji hleděti na věci, tak asi jako sytý hledí na jídlo, jak praví Turgeněv: pak nesrovnalosti brzy vymizejí.

Dle slavjanofilského programu úkol takový vykázán jest pravoslavné víře s následujícím za ní poruštěním; neboť byzantinsko-slovanské principy zachovaly se neporušeně jen v ruském národě, a sice do té doby, pokud *Moskva* byla středem říše. Proto rozdělují Slavjanofilé ruskou historii na dvě velké doby, dobu dopetrovskou s nezkáženým ruským člověkem, a dobu od Petra Velikého, od něhož začíná se zkáza všeho byzantinskoslovanského. V době předpetrovské skvěl se ruský člověk všemi možnými ctnostmi: proč týž člověk přestal se skvíti v době po Petrovi Velikém, to lze pochopiti jen z dalšího rozboru slavjanofilské theorie. Podotýkáme pouze, že právě v době moskevského carstva, v tomto ideálním věku slavjanofilů, začínají byzantinskoslovanské názory bráti porušení, anoť tu začíná v život vcházeti nevolnictví, začíná se centralisovati neobmezená moc ve vládci a bojárech, místo patriarchální demokratické obce, která si volila svého vladyku a soudce, vidíme státi proti sobě tak zvané *stavy* s absolutním vládcem v čele. Tedy již za starobylých časů nemělo toto slovanské demokratické zařízení tolik mravní síly, aby zamezilo vznik druhých společenských řádů. Nynější Rusie nemusí ztráty této želeti, anať má nyní smírčí soudce, okresní zástupce, porotní soudce, jmenované svobodnou volbou; přijala zařízení ta od západu, a blahodějnost jich uznati musejí i Slavjanofilové, třeba nepřestávali západem povrhovati. Zrušení nevolnictva též nebylo účinkem upomínek na starobylou staroslovanskou obec, ale stalo se tlakem, stalo se osvětou ostatní vzdělané Evropy. Svými myšlenkami žijí Slavjanofilé ustavičně v středověku, i k západním Slovanům přikládají měřítko středověké, náboženské. Ve středověku arci sbližovala Slovany jednota v náboženství a ohledy národní byly podřízeny; staří Rusové udržovali živé spojení s Bulhary ne z ohledu národního, ale náboženského, a proto udržovali i živé spojení s Řeky, kteří národností zcela od nich se lišili: za to s katolickými Srby v Bosně i Dalmacii a s Horvaty Rusové nijakého obcování neměli. Podobně to bylo v Litvě; tam pravoslavný Rus hleděl na katolického Bělorusa co na vyznavače „té proklaté latinské psí víry“, slovem plemenní příbuznost naprosto byla podřízena, všude vládl jen náboženský princip. I v Polsce šířily se husitské zásady ne snad z lásky k soukmenovcům Čechům, nýbrž proto, že půda pro husitismus (nemravnost kněží, papežský despotismus a p.) byla v Polsce rovněž tak příznivá jako v Čechách. V tureckých vojnách, vedených Ruskem, vždy se mluvilo jen o utlačených *stejnověrcích* a velmi zřídka

o *soukmenovcích.* Tuto středověkou vládu náboženských principů chtějí Slavjanofilé přiložiti i k našemu 19. věku, kde poměry jednotlivých národů k sobě ještě jinými okolnostmi se určují, než jedinou vírou. Víra má vše identifikovati, celá století historického rozvoje mají se pomocí její vyhladiti, a jakmile se to stane, vzejde Evropě nová éra, počne zářiti ta pravá (slovanská) civilisace na základě starobylých byzantinskoslovanských zásad o lásce a pokoře. Základ budoucí slovanské civilisace jest od Slavjanofilů již nalezen, zbývá jen utvořiti — slovanskou jednotu.

Slavjanofilé uznávají jen dvě hesla: buď východ neb západ, buď Řím neb Byzancie. Byzantinská formule křesťanství t. j. pravoslavie, jest nevývratnou a nezhladitelnou podmínkou slovanské přírody a národnosti; římská formule křesťanství t. j. katolicismus je záhubou této národnosti; pravý Slovan je vždy pravoslavný, katolický Slovan jest něco nemožného, sobě odporujícího. Slované byli kdysi všickni pohany, ale teprv přijetím určité křesťanské formule (totiž východní) nabyli prý neomylných příznaků slovanskosti. Díky této privileji východního křesťanství udržely se na Rusi i starobylé slovanské názory a řády, a vše to, z čeho se skládá slovanská národnost; západním křesťanstvím utrpělo západní Slovanstvo ztrátu své národnosti a zhoubu ostatních slovanských řádů, vyvinul se stav feudálů a zotročení lidu, rovnoprávná obec klesla atd. Mistr Hus byl pravoslavný a jen pro pravoslavnost svých snah byl mužem národním; národ český v bouřích husitských zachoval svou národnost jen pravoslavností husitských snah; ano celá historie západního Slovanstva, i ztráta jeho politické samostatnosti, jeví se Slavjanofilům jen co následek toho, že přijalo katolicismus. Slavjanofilové nevšímají si toho, že odrodilost i zkáza společenských poměrů děla se zcela nezávisle od náboženských podmínek; vidímeť feudalismus v Německu i na Rusi a v byzantinské říši; podobně jak u Poláků tak u Čechů vyvinula se aristokracie, a těžko rozhodnouti, kdo více utlačoval lid, zdali polská šlechta neb ruští a jihoslovanští bojárové. Podivné jest, že staroslovanská rovnost všech právě v té říši se neporušeně zachovati měla, kde ještě před 12 lety žilo 23 milionů zákonem uznaných nevolníků — a ještě před dvěma lety Slavjanofil kn. Čerkasský na šlechtickém sjezdu v Moskvě pravil: „Každý stav hájí svá privilegia, proč by šlechtický stav nemohl činiti totéž?“ Horlivý ctitel staroslovanské demokratičnosti hájil tu privilegia, která dávají šlechtě výlučné postavení v národě a jsou v přímém odporu s ideou demokratičnosti. Neméně podivno jest to, že od náboženské formule činí se závislou i *budoucnost* západních Slovanů; pravoslavie prý jest nejlepší ochranou národnosti, říkají Slavjanofilé a opět nevšímají sobě té historické události, že mnoho pravoslavných Slovanů v jižních zemích se poturčilo, a že evangelické a katolické misie, působící v těchto krajích, mnoho přívrženců sobě zjednávají. Všecky národní a společenské nešvary v dějinách katolických Slovanů jsou prý následky toho, že uznalo západní Slovanstvo papežskou autoritu, avšak opět zapomínají, že toto uznávání mělo své meze, ano že duševní a mravní vývoj v západních Slovanech byl tak mocný, až i nad touto autoritou vítězili; u východních Slovanů podobné zhoubné autority

nikdy nebylo, a přece národní nevzdělanost po mnohá století na témže nízkém stupni trvala. Mimo to i ve východním i v západním Slovanstvu byly jisté doby, kde duch národní klesal, příčinu toho však nelze objasnit klerikálním stanoviskem. Ani pravoslavie neobešla se bez tvoření náboženských sekt; u Bulharů a Srbů byli to bogomilci, u Rusů množství rozličných sekt, v západním Slovanstvě byli to husité, ale příčina odpadnutí od církve byla jiná na západě a jiná na východě; východní *raskolniki* odštěpili se proto, že v liturgických knihách nechtěli dopustiti ani sebe nepatrnější, sebe podstatnější a oprávněnější opravy, kteréž církev sama zaváděla; na západě husité vytvořili novou kulturní myšlenku, t. osvobození středověkého člověka a jeho rozumu od náboženských zemských autorit. Dle Slavjanofilů však husité byli pouze bojovníci za východní formuli křesťanství, třeba prý toho ani sami netušili!..

Ruská pravoslavná národnost je tedy dle slavjanofilské theorie jedinou slovanskou národností, katolicismus pak vše to, z čeho se národnost skládá, zkazil, porušil, Slovany národnosti jich odcizil. Latinský bohoslužebný jazyk byl spolu i jazykem tehdejšího vzdělaného světa a tak staly se západnímu Slovanstvu dostupny myšlenky, ovládající tehdáž Evropu; latinou co vědeckým jazykem měli západní Slované spojení s tehdejším literárním světem; jazyk tento je vázal k evropskému vzdělání, tak že se vyvíjeli zcela nezávisle od východu. I Němci užívali tehdáž latinského jazyka, a přece nikdo nebude tvrditi, že by se tím zpronevěřili své národnosti. Bohoslužebný jazyk u západních Slovanů jakož i u jiných národů byl jazykem vědy (scholastické filosofie) a evropské osvěty. — Východní Slovanstvo, spojené mezi sebou jedinstvem církve a církevního jazyka, podléhalo vlivu byzantinské osvěty; pohříchu byla tato osvěta odrodilá skládajíc se ze zbytků starobylé řecké literatury a rhetorické duchamorné fraseologie bez vší živé myšlenky, bez ohledu k přítomnosti a k novým potřebám života; říše byzantinská tehdáž klesala a odtud, v době úpadku, přicházeli učitelé svěžím plemenům slovanským. Byzancie zavděčila se Evropě tím, že zachovala od záhuby starou klasickou literaturu; to však stalo se za doby, kdy ta říše květla a právě tento klasický směr u východních Slovanů se *neujal*, neb stáli na tak nízkém stupni kulturního vývoje, že nemohli nalézati zálibu ve spisech Platona, Sofoklea a p.

Nebude od místa podotknouti, že Slavjanofilé nenávidí latinský Řím z téže příčiny, jako nenávidí ho i lid na Rusi. Horlivost a oddanost pravoslavné víře je na Rusi tak veliká, že i nepatrná odchylka od zevnějších náboženských obřadů schválená od oficiálního archijerejského sboru (r. 1666) zavdala příčinu k utvoření nových (raskolnických) sekt; všech raskolníků počítá se nyní okolo 10—12 mil. Uvedeme krátkými slovy vznik raskolu, neb z toho nejlépe bude patrno, jakým veledůležitým momentem v životě ruského národa jest *nábožnost* a na jaké podrobnosti se vztahuje. V severní Rusi spojení s ostatními pravoslavnými církvemi na východě bylo velmi sporé, i vyvinuly se během století obřady, odchylující se od prvotních obřadů řeckých. Rovněž vkradlo se do církevních knih nevědomými přepisovači mnoho hrubých omylů a nesmyslů, kterým v severní Rusi znenáhla přivykli;

nábožným lidem a horlivcům za čistotu pravoslavie se znešvařený text a odchylky staly nedotknutelnou svátostí; tak na př. při službách božích má se zpívati „alleluja“ *dvakráte*, kříž má se dělati *dvěma* složenými prsty, církevní průvody mají se ubírati dle běhu slunce, od východu na západ, jmeno Ježíš má se vyslovovati *Isus* atd. R. 1654 patriarcha Nikon opravil církevní knihy a církevní obřady dle řeckých vzorů; nyní mělo se zpívat při službách božích alleluja *třikráte*, kříž měl se dělati *třemi* složenými prsty, průvody měly se ubírati od západu k východu, jmeno Ježíš mělo se vyslovovati *Iisus*. Toto „novotářství“ vzbudilo po všem národě pravou bouři; v Moskvě, městech a vesnicích nutil lid kněze násilím, aby sloužili mši dle starých obřadů; kněží pak za to, že neposlouchali příkazů patriarchových, byli zavíráni, mrskáni, do Sibiře vypovídáni; lid pokládal je za mučeníky „staré víry“. „Nikon starou víru ruší“ — dle slov historika — „i zarmoutili se pravoslavní v Moskvě i na Volze i na severu i v Sibiři.“ I tehdáž, jakož posud každou událost svou domácí objasňoval ruský lid dle svého spůsobu. „Odkud přišly tyto novoty? Kdo pohnul Nikona rušiti starou víru? čí to příkazy vykonává?“ Prvním vinníkem byl, rozumí se, „ďábel, vždy hledaje, koho by sežral, dávný nepřítel a škůdce křesťanského rodu“ — a druhým hned po něm byl římský papež, v pravdě tak vinný jako — ďábel. Historik píše: „V tu dobu i Velikorusi i Jihorusi byli strašně rozlíceni proti Polákům a římskému kostelu. V moskevském carstvě všickni měli ještě v živé paměti události předešlých bouřlivých dob; v živé paměti byl zvířecký fanatismus římských katolíků, řádivších v samých stěnách posvatného Kremlu; i tehdejší lid byl svědkem polského tyranství a ukrutnosti, s jakouž obracovali Malorusy a Bělorusy k unii. Malorus nedlouho před tím sama utekla se pod ochranu pravoslavného cara, jen aby unikla polsko-katolickému jhu. Car Aleksej Michajlovič vítězně bojoval na Litvě s polským králem a jeho pány. Již Vilna a Grodno byli našimi, sama Varšava třásla se před námi a Moskvané, jsouce ustavičně v rozhorlení, připisovali nyní každé zlo nenáviděným Polákům, pletichám římského dvora i jesuitům; není prý škodnějšího pro duši kacířství na světě nad latinstvo. Všude mluvili: „Poláci a římský papež chtějí skrze nepřítele božího Nikona zničiti ruskou zem“ — i rozlehalo se po městech a vesnicích, po lesích a poustevnách totéž heslo, jež před 40 lety probudilo ze sna spící, dle vyjadření Minina. Heslo toto bylo: *„Hyne víra pravoslavná!“* Posud žili starci, kteří v mládí svém chodili s Mininem a Požárským očistit Moskvu od polských lidí a ruských zlodějů. Proto jsme tedy bránili svato-vlasteneckou pravoslavnou církev, pravili, abychom s Nikonem odstoupencem následovali zlovíru a padše ve smrdutou jámu kacířstva, zhynuli dušemi i těly? — A když v této době začala řáditi cholera s ohromnou smrtelností a na nebesích viděti bylo krvavé sloupy a hvězdu s ohromným ohonem, tu děli: Hleďte, pravoslavní, znamení boží; za to trestá všeblahý tvůrce křesťanský rod, že mnozí šli po stopách nepřítele božího a přečisté bohorodičky — vlka Nikona.“ — Takým spůsobem okolo 13 mil. odstoupilo od oficiální církve pravoslavné a nazývali se staroverci č. Starorusy.

To dělo se ještě před 200 lety, a dímeli, že vzdělání vlivem byzanštiny mělo výhradně ráz nábožensko-církevní, jak si toho Slavjanofilové přáli, očekával by leckdo, že při tak příznivé půdě pro národnost vznikne i ***národní básnictví:*** ale tomu není tak; vyjímaje jediné Slovo o pluku Igorově živořilo národní básnictví velmi bídně; několik národních legend a báječných povídaček, propletených pověrami — toť vše. A v Čechách mezitím národní básnictví vytvořilo své nejkrásnější perly. Chudoba ruského národního básnictví tím nápadnější, že národní básnictví dle slavjanofilské theorie je nejhlubší myšlenkou, nejhlubším pramenem a nevývratným důkazem národního vývoje; plody národního básnictví staví se na odiv a co protiva proti cizozemské osvětě a evropskému vlivu vůbec, a vypočítávajíce při tom všecky vlastnosti šedé dávnověkosti staroslovanské Slavjanofilové mají za to, že převaha jich nad evropskou osvětou je očividna; vypravují o staroslovanských řádech a obyčejích, o měkkosti a mírumilovnosti slovanských předků, z nichžto holubičí jich povaha patrna, o svobodě staroslovanské ženštiny, o demokratickém rázu staroslovanské obščiny (obce), o slovanskosti kyrilské azbuky, již pokládají z evropských abeced za nejdokonalejší. Všecky tyto přednosti nedostačují k zatmění evropské osvěty, mimo to mnohé z nich jsou pochybné; tak na př. v učebních knihách na ruských gymnasiích a v přednáškách ruských universitních profesorů líčí se staří Slované mnohem hrubšími barvami, než to učinil Šafařík. Buď tomu jakkoli, bezohledné velebení staroslovanských časů a poměrů stalo se Slavjanofilům téměř druhou přirozeností. Vysvětluje se to zcela jednoduše; našedše málo utěšeného v přítomnosti odebrali se do šedé ruské dávnověkosti a dávajíce své fantasii volný prostor opatřili tehdejšího ruského člověka takými neobyčejnými ctnostmi, o nichž se mu nikdy nezdálo; přijímajíce výtvory své fantasie za skutečnost zvykli si pohlížeti na svůj národ tak, jako nynější ruský lid pohlíží na opici, která dle jeho mínění prý všecko umí, všecko ví a všemu rozumí, avšak okázat to nechce a před lidmi své vlohy skrývá. V periodě diogenství národa vidí Slavjanofilové své ideály a z úcty k nim často se staví na odpor požadavkům moderního života, ano často jimi pohrdají, pravíce, že to, čím nyní západ se vychlubuje, to že Slované již v šedé dávnověkosti znali, vytvořili. Výhradním pěstováním náboženské stránky zabředli mnozí Slavjanofilové do mysticismu, tak Konstantin Aksakov a prof. Ševyrev (u něhož Havlíček byl vychovatelem); prvnější hájil nejzoufalejší demokratismus, druhý nejzoufalejší reakcionářství, oba na základě náboženského mysticismu. Co první vlastnost Slovana a jak později uvidíme, omladitele západu Slavjanofilové definovali — ***pokoru*** a schopnost ***trpění***, kteráž v obyčejných časech stává se až bezcitností a zapomenutím sama sebe, za to prý v časech rozbouřených objevuje se co tajemná neobyčejná síla v národě. Pogodin vidí v této pokoře hlavní rozdíl ruského člověka od člověka západního, jak on sám dí ve svém časopise ***Rus*** o Ivanu IV: „Co je v něm vznešeného, šlechetného, důvtipného, státnického? Padouch, zvíře, tlachal, jenž mnoho četl a plný byl úskoků — nic více. Vždyť je třeba, aby takové stvoření, ztrativší i obraz člověka a ne pouze vznešenou tvář carskou, nalezlo své chvalořečníky!... Obzírajíce nešťastné panování musíme se

ještě diviti té veliké, neobyčejné, andělské *trpělivosti* ruského národa (nevyjímaje ani bojáry), který 20 let snášel mučitele, viděl v něm trest boží za své hříchy i modlil se za něho jako za sebe, a dlouho, dlouho téměř do nedávna sloužil panichidy za caře Ivana Vasileviča Hrozného. Hle, hle, *čím se zdobí, třpytí ruská historie* u porovnání s historií západní!" — Ve spise „Normanská perioda ruské historie" dí tentýž slavjanofilský dějepisec: „*Národ* na západě, přemožený a pokořený, uveden jest v *otroctví*, však u nás zůstal *svobodným* jako byl, protože nebyl pokořen; jinými slovy, náš národ nesl *lehká* břemena a západní byl odsouzen k těžké robotě atd." A taký názor táhne se celou historií Pogodina. Musili se někdy přiznati, že stav národa nebyl právě utěšený, umí to vysvětliti: vše jest tím, že národ tomu tak chce, pochází to tedy od krásných vlastností národa. Znám je aforism Ševyreva: „*Není lakoten ruský národ, není závistiv; lítá kolem něho pták, on ho nestřílí, plave ryba, on jí neloví — a živí se chudobnou téměř nezdravou krmí!*"

Podrobněji líčí Pogodin Rusko u porovnání se západem (Ruský Věstník 1863, sešit červencový): „U nás nebylo ani západního bezzemého otroctví, nebylo proletářů, nebylo nenávisti, nebylo hrdosti, nebylo inkvisice, nebylo feudálního tyranstva, za to byla značná samospráva, patriarchální svoboda, byla rodinná rovnost, byla obecná vláda, byly schůze obecní; slovem, ve středověku bylo u nás to, co se snažil dostihnouti západ až u věku novém, a nemohl dosíci ani v nejnovějším a sotva to dostihne v budoucnosti." — Vše to bylo tak krásné až do Petra Velikého, jenž tuto morální fysiognomii ruského národa svými reformami setřel. Vláda Ivana Hrozného podivně kontrastuje s tímto zlatým věkem na středověké Rusi a s citátem Pogodina — tu však dle slavjanofilského učení právě je vidět trpělivost lidu. Slavjanofilská Beseda (1856, I) přináší kritiku dramatu Ostrovského: „Nelze vždy žíti tak, jak by se chtělo;" nešťastná žena neopouští svého muže, kterýž ji nelidsky katanuje; onať uposlechla svého příbuzného, jenž jí radí: Trp, trp, trp! — „Co lásky jest obsaženo v těchto slovech!" volá kritik: *on* jí neradí „opusť ho, odejdi od něho," nýbrž vybízí k dalšímu trpění. Bůh pošle štěstí — děkuj, pošle hoře — trp! Hle souhrn všech pravidel k upravení našeho živobytí! V tomto místě — pokračuje kritik — jest vyznačen rozdíl našich národních názorů o rodinných poměrech od názorů západních, na západě ženy od nelidských a katanských mužů utíkají, u nás trpí." Nebudeme rozbírati, co v mnohých případech je lépe, zda trpěti neb uteci, pouze podotkneme, že i v Rusku toto trpění má svůj konec; žena zavraždí nenáviděného muže, svého katana, a na soudu se krátkými slovy vyzná: „Bůh mně to odpusť; ale nemohla jsem to snášeti déle, nemohla jsem!" (Obyčejný trest za to je — Sibiř.) V knize „Statistika zločinů v Rusku" zaznamenal prof. Anučin to faktum, že v statistice zabití manželů častěji žena zabijí svého muže nežli naopak. „Vládnoucí v nižších třídách obyčej, že vdávají děvče bez jeho souhlasu ba i s násilím, ukrutné nakládání muže s ženou, přání ženy, aby se zbavila nemilého neb ukrutného muže — hle to jsou ty příčiny, jimiž objasňuje se výše uvedené faktum," dí prof. Anučin.

Kirejevský takto se vyjadřuje o západním člověku: „Živobytí západního Evropana je prosto svého podstatného smyslu; nejsouc proniknuto nijakým všeobecným silným přesvědčením, živobytí toto nemůže být ozdobeno ni vznešenou nadějí, ani zahřáto hlubokým soucitem... Takým spůsobem jest Evropan nucen buď spokojiti se stavem polozvířecí lhostejnosti ku všemu, co je vyšší nadsmyslné důležitosti a obchodní účty, aneb musí se navrátiti k těm zavrženým náhledům, jež oduševňovaly západ, pokud o konečném vývoji abstraktního rozumu ještě nevěděl."

Opovrhování „shnilým" západem a jeho veřejnými otázkami, vynášení do nebes „vyvoleného" ruského národa, opěvání jeho trpělivosti a nábožnosti v mystických reflexích, ódách i elegiích — vše to nalézáme v hojnosti ve spisech Slavjanofilů čili jinými slovy, tím jsou vyplněny spisy Slavjanofilů, básnické i historické; *zlatá minulost* a *veliká budoucnost*, to jsou zamilované jich výrazy. Při tom vše ruské musí být samobytné od počátku až do konce, musí se lišiti do nekonečna ode všeho ostatního světa.*) Národ i formy společenské, historie jeho atd. vše je tak výminečné, tak původní a samostatné, že nelze to porovnávati s podobnými výjevy u jiných národů. Vše, co je národněruské, jaksi eo ipso jest výtečné. Na př. bohatýr Dobryně týrá svou ženu, to však nikdo nesmí nazvati tyranstvím, ani ukrutností. Proč? Protože v bylinách (národních pověstech) krášlí jej ruské jmeno Dobrýně, t. j. on musí být nevyhnutelně dobrý člověk. O Dunaji vypravuje se nechutná slátanina všemožného, nepřirozeného, potvorného barbarství s mrzkostí a ohavností — a vše to má účinkovati co čarokrásná poesie — vždyť se to vypravuje v *národních* pověstech! Ilja Muromec jeví se v každém kroku co representant nejhrubšího násilí, neotesaného rváče, přece však musíme v něm vidět dobrotu, jemnost a pokoru — proč? protože Slavjanofilové vyhlásili jej za pravého zástupce *ruského národa*. Při tom se zdá Slavjanofilům, že tento typ ruského národa skládá se z „neodolatelné síly, nepřekonatelné dobroty", zapomínajíť, že ruský národ není pohádkový hrdina, a že tedy jeho dějiny obsahují nejeden příklad toho, jak sílu a dobrotu jeho překonali. Národ a národní pověst mají za jedno a totéž, slovo proti pověsti je i slovem proti národu. Vyskytnouli se Slavjanofilům podobné

*) R. 1853 lehlo moskevské divadlo popelem, a tu zachránil sedlák s nebezpečím vlastního života člověka z ohně. Pogodin (Chrestomatie národního čtení 1853 str. 287) o tom napsal: „V této pozoruhodné, řeknu více, znamenité události je vidět vítězství národního ducha, je vidět nejživější účastenství k osudu člověka. Tací jsou ruští lidé! Hluboko časem klesnou, avšak před ostatními evropskými národy mají v první řadě tu přednost, že vždy zachovávají ve svém srdci božskou jiskru, schopnost vztýčiti se, povznésti, vzhůru letěti." — Každý hasičský sbor v Evropě může ukázati na několik podobných hrdinských skutků jím vykonaných, proč tedy přisuzovat tuto vlastnost výhradně ruskému člověku? Při posledním požáru v Chigagu i děvčata účastnila se v podobných hrdinných událostech, a přece tam nikdo neřekl: „Taková jsou amerikánská děvčata! Před ostatními evropskými národy mají v první řadě tu přednost, že" atd. Všude, kde lidé žijou, lze pozorovati, že často i hluboce klesly člověk zachovává ve svém srdci onu božskou jiskru, na jejíž zachování národnost má věru velmi malý vliv.

osobnosti v plodech jiných národů, jistě pohlednou na ně obyčejnýma zdravýma očima — na věci ruské hledí slavjanofilským sklem, které jim ukazuje předměty v krásných duhových barvách.

Vůbec mají Slavjanofilové zvláštní ponětí o národnosti, tvrdíť, že je národnost prý něco nezměnitelného a se neměnícího, zapomínajíce, že v každém národě, ovládajícím jistý stupeň duševní činnosti, souhrn těch vlastností, jež tvoří národnost, bývá rozličný v rozličných periodách jeho historického žití. Společenský a národní život má však plynouti pouze v mezích národní tradice; vše cizí, co v tyto meze přinešeno, jest hříchem proti národnosti a zkázou její. Nikdo není Slavjanofilům tak protiven jako Petr Veliký, jenž přetvořil říši na zcela nových, od Evropy přijatých základech. Čtenář nechť sobě připomene náš citát z Pogodina, kdež vypočítávají se přednosti zlatého věku ruského, kde vládl Ivan Hrozný, kde bylo v obyčeji mučení raskolnických kněží atd. atd.: vše to nemůže uškoditi lesku zlatověku. Petr zavedl vojsko, loďstvo, poštu, řemesla, universitu, akademii náuk, lékárny, nemocnice, typografie, vojenská učiliště, továrny, mořské zálivy, cesty ve své říši — „hle co zničilo naši Rus, naše zlaté moskevské carstvo!“ volají Slavjanofilové. O staroslovanské dopetrovské svobodě ženštiny také možno pochybovati, neboť Petr vydal úkaz, aby poddaní jeho své ženy do společnosti mužských vodili; až do Petra V. pokládalo se to za nedovolené a ženštiny žily zcela odloučeny, jak to dosud vidíme u východních národů.

I starý klasický Řek, jenž od ostatního světa se odděloval, jinak smýšlel a jiný měl názor o světě za času trojské války a jiný za času Perikleova: tím spíše musily se díti změny i s ruskou národností; tatarské jho, moskevská říše, stav nevolnický, reformy Petrovy — všecky tyto události měly v zápětí nové zákony, nové známky a nové poměry, před tím neznámé. Dokladem toho může býti to, že posud 17 slov tatarských užívá se v obyčejném i spisovném ruském jazyce. Vliv na národní jazyk je viděti též na jmenech měst ruských, tak Petersburg, Orenburg, Ranenburg (v staré Ukrajině) Dünaburg, Schlüsselburg, Jamburg, Oranienbaum, Petershof atd.; z původně ruského jmena Jurjev stal se Derpt (něm. Dorpat), z Kolyvaň stal se Revel, z Rakovor stal se Bezenberg, Kukcjnos proměnil se v Kohenhausen — a vše tyto německé terminy jsou v užívání v ruských učebních knihách; místo Lvov říkají Lemberg, dále užívají Laibach, Agram, Neusatz, Austerlic, Fiume, Troppau, Zara, z čehož viděti, že sami němčí své děti — a přece prý ruský národ nejčistěji zachoval svou národnost! Matka Lermontova byla Němkyně, matka Žukovského byla Turkyně, Děržavin byl rodem Tatar, Puškin ze strany mateřské byl afrikánského původu;*) jmena samých Slavjanofilů dokazují, že národnost může přijmouti v sebe i cizozemské živly a že tím záhubu neutrpí, vždyť Hilferding, Müller, Berg, Rennenkampf, Aksakov**) nejsou jmena ruská a přece ti, kdož je nosí, jsou nejen Rusy ale i Slavjanofily. Puškin

*) Jeho praděd v 8. roce byl ukraden na břehu Afriky a do Cařihradu přivezen. Ruský vyslanec poslal ho darem Petru Velikému, jenž ho pokřtíti dal.

**) Aksakovci jsou rodem Tataři, aksak = chromý.

velmi litoval, že se z mládí důkladně nevyučil němčině, aby byl mohl čísti Göthea a Schillera v originále. Sám Aksakov psal ve své *Moskvě*, že generál von Kaufmann vzetím Buchary pokryl ruské jmeno nesmrtelnou slávou, tudíž sám Aksakov předpokládá v ruské národnosti ne ideální, neposkvrněnou čistotu, nýbrž rozličné smíšeniny.

Avšak ve skutečnosti Slavjanofilové smíšenin těchto nepřipustí na základě nábožensko-státního principu, vládnoucího na Rusi: „Kdo přijal pravoslavii, stává se Rusem.“ Slavjanofilská *Zarja* (1869, říjnový sešit) píše: „Je to předsudek, že nyní vládnoucí dynastie pochází z holštýnskogottorpského rodu, že není ruská nýbrž německá. Předně, nikdy národ ruský nikoho neuznával za Rusa, kdo nevyznával pravoslavnou víru neb jednu z jeho raskolnických sekt. Holštýnskogottorpský rod rovněž jako veliká císařovna, Kateřina rozená anhaltskosrbištská, v níž nebylo ani kapky německé krve, přijavše pravoslavnou víru, úplně se poruštili. Rusko je především demokratická říše a podobá se Americe; kdo přijde a řekne: „Jsem bezvýminečně váš“ — ten i získává jmeno Rusa. Druhá chyba záleží v tom, že ve všech panovnických rodech v Evropě těžko určiti, jaká krev v žilách jich zástupců teče.“ Zásada ta skutečně na Rusi platí. Učenec Dál, jenžto sepsal slovník živé ruské řeči, byl rodem Dán, vírou protestant a teprv před svou smrtí nynějšího roku přijal pravoslavnou víru — „i spojil se takto s národem, jemuž byl síly své věnoval,“ poznamenaly Moskevské Vědomosti. Podobně i Rubinštejn, vnuk multanského žida, pravoslavnou vírou stal se Rusem. Podobně i každý Němec, stana se pravoslavným, stává se v očích národa Rusem.

Vzdor Slavjanofilům právě ruská národnost jest nejméně uzamknutou. Tak na př. obyvatelstvo vladimirské, moskevské, jaroslavské a kostromské gubernie nejlépe představuje velkoruský typus; a přece v těchto guberniích bydlili kdysi plemena finská, kteráž stopy svého přebývání zanechala v místních názvech řek a vesnic (Moskva je též finského původu). Ve východní části kostromské gubernie udržel se ještě nevelký počet Čeremisů (finských tuzemců) a v západní části jaroslavské gubernie nepatrný zbytek Korelů, v ostatních guberniích po finských tuzemcích není sledu. Kam se poděli? O bitvách neb násilném vytištění tuzemců dále na sever a východ, neb o jich vykořenění nic se nevypravuje, ani v letopisech ani v národních tradicích; zmizení jich lze objasniti pouze jich poruštěním, slitím se slovanskými obyvateli v jeden národ, a v takém případě nelze upírati, že přijali účastenství v utvoření národního typu, existujícího nyní v těchto guberniích.

Ještě patrnější jest vliv cizích živlů na jihozápadu. Kdož neví, z jakých různorodných etnografických živlů utvořilo se kozáctvo na Dněpru, Donu a Urálu? Sama jmena Torků, Berendejů, Kovujů a jiných plemen torského původu, žijících v moskevské gubernii, vymizela z národní paměti, ačkoliv historie nic neví o jich vykořenění neb vystěhování, a mnohé obličeje maloruského kozáctva silně připomínají asijský ráz těchto plemen. Dosti značný rozdíl plemene velkoruského od maloruského nejspíše závisí též od vývoje cizích smíšenin na slovanském oběma společném základě. Obyvatel rjazaňské gubernie liší

se od Moskvana a ještě více od Kijevana i obyvatele smolenské gubernie. Dějiny tedy učí, že ruský národní typ není nic čistého; není téměř o tom pochybnosti, že ruský typ je něco smíšeného, jako typ francouzský a anglický, v nichžto snadno dá se rozeznati nadvláda jednoho prvotních základních živlů a rovněž snadno vliv živlů ostatních, a konečně sluší uznati též mnoho takového, co nelze nalezti ani v jednom z původních živlů, tedy co jest výsledkem všech rozličných smíšenin. Dále jest to historické faktum, že vyjímaje knížecí rody, pocházevší od Rurika, starodávné ruské šlechtické rody nejsou původu ruského, neb praotcové jich přesídlili se do Velikoruska z ciziny, buď z Polsky buď z Litvy buď z tatarské Ordy buď z Řecka buď z Němec buď ze Švédska. Starodávná šlechta v krajích na Volze ležících není ruského nýbrž tatarského neb mordovského původu, pocházejíc od pokřtěných tatarských murzů a mordovských knížátek, kteří s přijetím pravoslavné víry stali se statkáři a pány ruských sedláků. Tato snadnost, s níž assimilovali sobě Rusové mnoho jiných plemen, netratíce při tom ani slovanský svůj ráz ani známky evropského původu, přispěla hlavně k tomu, že ruské plémě tak rychle se rozšířilo od baltického moře do Východního oceánu. Mimo to čectní cizinci, od dávných až do našich časů do Ruska přijíždějící za manželky sobě berou Rusky, a děti podobného smíšeného manželství vždy musí býti vychováni v pravoslavné víře, tak že v druhém pokolení stávají se z nich Rusové; patrná jest tudíž mýlka Slavjanofilů, když dokazují čistotu ruské národnosti. Jsou historikové, kteří si tento cizí krve přiměs právě přejí, neboť Slovanům dle mínění přemnohých ruských spisovatelů a znatelů svého národa nedostává se vytrvalosti, methodičnosti, spořivosti, zhusta i lásky ku práci; tyto nedostatky dají se opraviti očkováním cizích živlů, avšak toto očkování musí se díti z dola a přirozeným postupem ne s hůry a vládními úkazy.

Když tedy historické události tak účinkovaly na mnohomilionové ruské plémě, shledáme podobný zjev v míře ještě větší u slovanských plemen západních. U Čechů na př. byl vliv národa německého velmi značný; jestliže však Čechové utvořili střední městský stav, zajisté tím neutrpěli újmu své národnosti. Na Rusi teprv nyní začíná vláda přihlížeti k tomuto střednímu stavu, zanedbanému z času Petra Velikého, a s jistotou lze říci, že z toho národ ruský bude míti prospěch. Žurnál Otečestvennyja Zapiski (1871, červnový sešit), jehož redaktorem je Krajevský, praví přímo: „Češi přijali od Němců některé dobré vlastnosti: lásku k práci, vytrvalost v podniknutí, utvořili u sebe třetí stav, prácemilovné měšťanstvo, jehož nemají druhá slovanská plemena a ježto může utvořiti nemalou překážku germanisačním dobývajícím choutkám ohrožujícím Čechy v budoucnosti.“ Vidímeli však u jiných západních Slovanů, že národnost cizinců vítězila nad nimi a že národnost vlastní ztráceli, byla toho příčina ta, že národnost tato neměla tolik mravní síly a životvornosti, aby odporovala cizímu nátlaku, ba často dobrovolně sama šla v ústrety cizímu živlu. Že při tom byl katolicismus tak rozhodným činitelem, jak to Slavjanofilové hlásají, nám se nepodobá; mnohem pravdě podobnější jest, že se tu opakoval známý historický výjev, dle něhož vítězí vzdělání a — násila; tak Římané podlehli

Řekům, západní Evropa Římu a Rusové, vzdor své náboženské samostatnosti, západu. Katolicismu připisují vyhubení starobylé slovanské tradice a tvořivého básnického ducha národního u západních Slovanů. To však dělo se zcela přirozeně; národ český, přijav křesťanství, přestal věřiti v báječné názory svého dětského věku i začal obírati se předměty jinými. Archeolog a ethnograf s radostí bude čísti a poslouchati staleté báje a pověsti, které se zachovaly z pohanství slovanského, avšak člověk myslící bude hleděti i na druhou stranu peníze; jestliže na př. nynější ruský mužík vypravuje, že svět stojí na velrybách, tuším na dvanácti, jest to důkazem, že obor jeho duševní činnosti zůstal týž, jaký byl před mnoha sty lety. Slavjanofily těší právě tato nehybnost a setrvačnost národní tradice; národ má zůstati dalek všeho účastenství v sociálním a politickém rozvoji, neb tak vyvíjejí se národy na západě, kterýž tvoří (prý) ve všem kontrast k východu. Na západě vidíme snahu o uskutečnění dvou principů, nejplnější svobody osobní a nejplnějšího účastenství každého jednotlivce v záležitostech veřejných — tyto pojmy mají zůstati národu neznámými; on nesmí být „dotknut dějinami," aby ve své čistotě ztrátu neutrpěl. Živá činnost národa samého, vývoj mravních a hmotných jeho sil, vývoj společenského bytu a vnitřního myšlenkového oboru, slovem vše to, co dobývá národu místo v dějinách osvěty, to nejsou Slavjanofilům věci žádoucí. Národ má býti schopen toliko náboženského fanatismu; *politický* fanatism jest plodem západu a nesmí kaziti slovanský svět, kterýž má zůstávati zcela oddělen od ostatní Evropy.

Karamzin (**Изъ писемъ русскаго путешественника**) již r. 1790 odsuzuje podobné mínění. „Cesta vzdělání neb osvěty jest jen *jedna* pro všecky národy, všickni kráčejí po ní jeden za druhým. Cizozemci byli umnější nad Rusy; slušelo tedy od nich bráti, od nich se učiti, užiti jich zkušenosti. Rozumnéli jest, hledati to, co již jest nalezeno? Aneb neměli by Rusové stavěti koráby, tvořiti pravidelné vojsko, zařizovati akademie, fabriky jen z té příčiny, že vše to od Rusů nebylo vymyšleno? Petr Vel. vypověděl vojnu našim starodávným obyčejům, předně proto, že byly hrubé, nedůstojné našeho věku, za druhé proto, že překážely zavedení jiných, ještě důležitějších jinostranných novot. Třeba bylo zlámati vaz zakořenělé ruské tvrdohlavosti, abychom se stali ohebnými, schopnými k učení a přijímání. Všecky jeremiady o změně ruské povahy nejsou nic jiného než žert aneb pocházejí z nedostatku důkladného myšlení. My nejsme tací, jako bradatí naši předkové — tím lépe! Hrubost zevnější i vnitřní, nevzdělanost, zahálka, dlouhá chvíle byly jich podílem i v nejvyšších vrstvách; nám otevřeny jsou všecky cesty k ušlechtění rozumu a vznešeným duševním zálibám. Vše *národní* nic neznačí před člověckým, lidským. Hlavní věc, býti lidmi a ne takými Slovany, jakými byli předkové. Co je dobré pro lidi, nemůže býti špatné pro Rusy a co Angličané, Němci vynašli k prospěchu a užitku člověka, to jest *mé*, neb jsem *člověk*."

Česi a Srbové nečekají na vývoj zvláštní slovanské civilisace a starají se všemožné, aby přivlastnili sobě to kulturní ovoce, jehož sobě společnou a družnou prací evropské lidstvo dobylo, třeba by jim vyčítali, že odcizují se tím Slovanstvu. L. Štúr ve svém „Přehledu

Slovanstva“ (Otečestvennyja Zapiski 1867) píše: „Tam, kde zachování národnosti je skutkem, přijímá společenské hnutí politický ráz. Tak zvláště Češi dali se uchvátiti (увлеклись) konstitucemi a konstitučním pohráváním západu. Z těch dob (od r. 1848) stalo se u nich díky vtipnému avšak povrchnímu Havlíčkovi hlavním heslem a hlavními slovy: *konstituce a reakce.* Těmito západními ideami, jimiž blýská Rieger a jimiž Havlíček sobě razí cestu, odcizují se Čechy vždy více od Slovanstva a znesnadňují si tím jen svůj vlastní vývoj.“ Štúr obviňuje Čechy za to, že vynikají nad jiné, že jinak hledí na Slovanstvo a slovanskou jednotu; u nich převládá idea národnosti nad ideou plemene; národnost má nalezti podporu v plemeni a proto na slovanskou jednotu hledí co na živé ponětí, co na své heslo, s nímžto chtějí se dodělati lepších podmínek své politické existence a zachrániti svou národní individuálnost a hmotnou i politickou svobodu. Toho domáhají se i Srbové.

Slavjanofilové pěstují ještě jinou theorii: každému národu jest prý *souzeno*, aby vykonal jistý historický úkol, aby ve svém historickém vývoji provedl jistou *ideu*: Řekové ideu krásy, Římané ideu práva, Němci vědu a filosofii — a Slované mají uskutečniti ideu všeobecné lásky, mají uskutečniti pravdy křesťanského učení a učiniti je základem svého společenského ústrojí; tímto způsobem zničí se egoismus, jímžto proniknuta je západní společnost. U Slovana převládá srdce, cit nad chladným rozumem, čehož důkazem jsou národní písně, a očistěné tyto vlastnosti povznášejí se do křesťanské lásky. Filosofie, historie a politika vyžadují k svému osvěžení nových t. j. náboženských principů, principů lásky a pokory. Západní evropští národové vyplnili již svou úlohu, a budoucnost patří svěžímu, mladému a nezkaženému slovanskému plemeni, jehož úlohou bude, osvěžiti hynoucí Západ vzbuzením v něm víry, naděje a lásky. Podobné myšlenky s závěrečným heslem „*osvěžiti shnilý západ pomocí pravoslavné víry*“ vystupuje do popředí již u prvních Slavjanofilů, u Kirejevského, Chomjakova, Ševyreva, Konst. Aksakova atd. Avšak víra a filosofie jsou docela rozdílné říše a pramenem poznávání nemůže býti náboženství; Slavjanofilové praví *Crede!* a západ z toho činí *nosco.*

První, jenž učení slavjanofilské sestavil, byl Ivan *Kirejevskij* († 1856), nábožně vychovaný otčímem svým Jelaginem (jenž je znám svým spisem o Husovi). Za pobytu svého mimo Rusko poslouchal Kirejevskij přednášky Schleiermachera, prof. bohosloví, avšak brzo shledal, že tento příliš rozumuje. V Berlíně seznámil se osobně s Hegelem, Schellingem, na něž hleděl co na jediný výraz evropské civilisace, jejímiž ostatními stránkami se neobíral. Tito filosofové jsou jen tím pamětihodni, píše Kir., že dokázali nedostatečnost a následovně i neuspokojivost čistého rozumu. A na tomto negativním základě, k němuž došla spekulativní filosofie, zbudoval Kir. svou theorii. Jmena německých filosofů často nalézáme v jeho článcích, psaných velmi effektně, obratně a přesvědčivě; čtenář se vzpamatuje teprvé, když Kir. činí hlavní vývod ze svého mudrování. Jeden podobný vývod — o živobytí západního Evropana — uvedli jsme již dříve. Třeba připomenouti,

že na vývoj K.-ého velmi účinkoval neblahý tehdejší stav veřejný a společenský; z téže příčiny i Gogol na konci svého života upadl v náboženský mysticismus, z něhož již více nevybředl.

Slavjanofilské libomudrctví co protiva spekulativní německé filosofie, mělo zahřívati a uspokojovati rozum i srdce a zároveň vyléčiti choroby západu. „Pravoslavno-křesťanská dogmatika má tvořiti pramen vědomostí a osvěty," tak hlásá Kir. ve svém dvoudílném spise; směr jeho jest, jak K. sám jeho nazval, pravoslavno-slovanský. Poslední článek je psán před 18 lety. „My navrátíme práva pravému náboženství, vznešenost uvedeme v souhlas s mravností, vzbudíme lásku k pravdě, hloupý liberalismus nahradíme úctou k zákonům a čistotu života povzneseme nad čistotu slohu." Kir. svůj názor světa takto vyjadřil: „*Kořen vzdělanosti ruské žije ještě v národě, a což nejdůležitější, žije v jeho svaté pravoslavné církvi. Pročež jen na tomto základě a na žádném jiném může býti vystavena pevná budova osvěty ruské*... Vystavení této budovy může býti vyplněno tehdáž, když ta třída našeho národa, která výhradně je zaujata dobýváním hmotných prostředků života i která tudíž ve společenském svazku především jest povolána, aby rozmýšlením vypracovala společenské sebevědomí, — když ta třída, posud proniknutá *západními* ideami, konečně hlouběji se přesvědčí o jednostrannosti evropské osvěty, když tato třída živčji pocítí potřebu nových intellektuálních zásad, když s rozumnou žízní po úplné pravdě *obrátí se k čistým pramenům starobylé pravoslavné víry* svého národa i čilým srdcem bude naslouchati jasným ještě ohlasům této svaté domácí víry v dřívějším životě Ruska." — Kirejevský volá s nadšením: „*Vůbec všecko evropské má to společné se vším ohromným, že pouze z dáli lze je obezříti... Není na zemské polokouli národa špatnějšího, bezdušnějšího a tupějšího. A náš ruský národ, jenž nyní snad jediný v Evropě je schopen nadšení, nazývají neosvíceným, nevzdělaným!*"

Neobmezená vláda dogmatiky je heslem slavjanofilského libomudrctví. Kirejevský uvádí ve svém spisu 23 příčin, proč sluší Rusku dávati přednost před Evropou a tvrdí, že Evropa bez Ruska nemůže existovati. Starobylého ruského člověka obdařil takými vlastnostmi, že se čtenář táže, proč tedy Rusko v duševním ohledu nevévodí nad Evropou? Na to odpovídá Kir. sám: „Stalo se tak dle nejvyšší vůle prozřetelnosti. Prozřetelnosti patrně bylo vhod zastaviti další postup osvěty ruské, nejspíše aby ochránila Rusko od škodlivé jednostrannosti, která by se v Rusku nevyhnutelně rozhostila, kdy by jeho rozsudkové vzdělání začalo se dříve nežli Evropa ukončila kruh svého intellektuálního vývoje." Rusko musí tedy živořit a zahálet, protože evropská osvěta pořád ještě pokračuje ve svém vývoji, Rusku je *souzeno* čekati, Rusku je *souzeno* předčiti Evropu — fatalistická tato ponětí jsou rovněž tak nekřesťanská jako snahy, zbaviti druhá slovanská plemena národní jich individuálnosti. Dle Kir. neexistuje náboženství kromě pravoslavné víry; praví ou: „Nyní, tuším nastal pro Rusko pravý čas, aby řeklo své slovo ve filosofii a ukázalo jim, *kacířům*, že pravda náuky jest jen v pravdě pravoslavné víry." Jaká to je filosofie, je patrno z jeho dalších slov: „*Směr filosofie závisí v prvním počátku svém od toho*

*poněti, jakéž máme o nejsvětější Trojici.**) A skutečně slavjanofilské libomudrctví není nic jiného leč *theologie.*

Slavjanofilové (hlavně Kirejevskij, Konst. Aksakov a Chomjakov) první pozdvihli hlas svůj za samostatný rozvoj ruského národa přiměřeně a ve shodě se zásadami jeho povahy, za svobodnou samobytnost ruské mysli a ruské osobnosti, a mnohé jich spisy mohou býti vzorem čistoty a přesnosti ruského jazyka. Tuto zásluhu jim nikdo upírati nebude. Němečtí romantikové, pobádáni nechutí k cizozemštině (francině), hlavní svou činnost věnovali zpracování svých domácích dějin, majíce při tom zřetel k samobytným silám svého národa. Místo německých romantiků zaujímají v Rusku ruští Slavjanofilové; i oni zabývali se vzděláváním vlasteneckých dějin, pěstovali a milovali svou národnost; nechuť k cizozemštině jevila se u nich co nechuť k západu s jeho „pohanskou" osvětou a co nechuť k reformě Petra Velikého. Vynikali hlubinou citu; pouhý pohled na Moskvu přiváděl je u vytržení. Pravoslávie, samoděržávie, národnost, kyrilika, ruský křest — toť byla slova jimžto připisovali jakýsi kabalistický význam. Byli to lidé *poctiví, bezzištní, idealisté, sensualisté,* přáli štěstí národu, avšak slepá jich láska k národu stávala se monomanií; vše co se dělo v národě, vzbuzovalo v nich nevýslovnou úctu již proto, že se to dělo v národě; každý skutek sedláků, byť byl sebe nerozumnější, nevyhnutelně měl v svém zárodku rozumný základ, „zrno živého národního ducha". Mezi nimi a národem vězel klín, vtlučený Petrem Velikým — dávali přednost hrobům, pokrytým byzantinskokijevským mračnem. Avšak Petr Veliký vzkřiknul na svůj národ: „Učiti se! Pracovat! Já dávám příklad. Ustanovíme svou čest i slávu, naučíme se vítěziti nad jinozemci, aby neopovážili se námi pohrdati; vezmeme jich vědu, pomocí které nad nás tolik předčí, získáme mořské břehy, obohatíme se obchodem, zařídíme průmysl, uděláme cesty, prokopeme průplavy, přeložíme všecky dobré jejich knihy na náš jazyk!" (Solovjev.)

Slavjanofilové staví do popředí moment náboženský,**) an vůbec všecky ruské poměry proniká. V Rusku je zákon, kdo 7 let nebyl

*) Vidno, že obor filosofování byl tu velmi obmezen; meze tyto nazývá Kir. „jasně vytknutými, pevnými, nedotknutelnými"; a přednost svého učení pokládá býti v tom, že „k vývoji tohoto *samobytného* pravoslavného přemýšlení není třeba zvláštní geniálnosti, *naopak* geniálnost, předpokládajíc na všechen způsob originálnost, mohla by i uškoditi úplnosti pravdy."

**) Tak bylo i za posledního polského povstání. Mnozí tvrdili, že rusifikace Polska netvoří otázku politickou ani sociální, nýbrž náboženskou; jest prý třeba obrátiti všecky uniaty a katolíky k pravoslavné víře, a rusifikace bude hotova. Rozumovaliť takto: jedinou charakteristickou zvláštností ruské národnosti, jediným její heslem je posud náboženství, světskými civilisujícími živly prý posud ruská národnost nevládne: což tedy specificky ruského přenesti do Polska? Což existuje ruská náuka, ruské umění? Jeden z těchto horlivců (laik) obrátil 12 tisíc sedláků k pravoslavné víře, avšak udělením šlechtických pozemků sedlákům ruská vláda mnohem větší sympatie získala nežli šířením pravoslavné víry. Dle mínění těchto lidí polské povstání bylo jen bojem katolicismu proti pravoslávii, a v skutku rozdílnost v náboženství mnoho přispěla k rozhořčenosti boje.

u přijímání, že má býti z církve vyloučen, odvrátit to může jen pokáním v klášteře. Kdo zemře v ten rok, kde nebyl u přijímání, nemá míti pohřbu, proto se každý u zpovědi zapisuje. Jeli kdo u vyšetřování pro nějaký zločin, táží se ho, chodilli k přijímání; vyznavači pravoslavných sekt pohřbívají se za hřbitovní zdí a dle ruského zákonníka nemá testament samovraha platnosti. Studující všech *světských* fakult jsou povinni poslouchati po jeden rok *theologické* přednášky, z nichžto skládají také zkoušku. Knihy, v nichžto se spisovatel dotýká náboženských věcí, musí býti odesílány duchovní censuře. Tak kniha Chopinova „Nové poznámky o starých dějinách Kavkazu a jeho obyvatelů" — byla na rozkaz nejsvětější synody zadržena i vyšla na světlo se změnami; podobně stalo se i s překladem Leckyova spisu „Historie racionalismu v Anglii"; státní návladní žádal zničení knihy, poněvadž odporuje zásadám pravoslavné víry, avšak po výroku soudním byla odeslána v duchovní censuru. — Jistý dosud žijící Slavjanofil řekl, že všecka vzdělanost vrcholí se ve výkřiku ruského lidu „Gospodi pomiluj!" Slavjanofilové, stavíce náboženský moment do popředí, hověli dávným poměrům, nového neučinili leč to, že to prohlásili za známku slovanského ducha.

Slavjanofilové i pro nás Čechy měli zvláštní význam, neboť vystoupili právě v té době, když u nás začínalo se probuzovati a šířiti národní a slovanské sebevědomí, při čemž zcela přirozeně hledělo se též k ostatním Slovanům co bratrům. Jako tehdáž, tak i nyní posílají ruské university na svůj náklad učence do západních zemí, na studie, aby pak po svém návratu zaujali profesorské stolice na universitách; přicházeli tedy do Prahy ruští učenci, aby zabývali se studováním slovanských jazyků a starožitností, cesta jich měla čistě vědecký účel, ruská *vláda* s nimi nic společného neměla. V Praze je srdečně přijímali, a oni hovory svými o ohromnosti a síle ruské říše třeba mimovolně pomáhali raziti cestu příjemné *domněnce*, že v Rusku se slovanská otázka témuž účastenství těší jako v Čechách.*)

Avšak *ve skutečnosti ruská vláda k této otázce jest velmi vlažná — a ruskému národu co celku jest otázka ta nepovědoma.* Sympathie ke Slovanstvu na Rusi ovšem jsou, však *jsou smýšlením jenom skrovného literárního kruhu — na ten čas nic více.* Čtení ruských knih a novin dovede české čtenáře vyvesti z příjemných — bludů. Pokud slovanská plemena nebudou znáti *skutečné* vnitřní poměry Ruska, *slovanská vzájemnost vždy bude míti ráz ideální, fantastický, abstraktní slovesný. Těžkým pak pohřešením bylo by v našem národě tendenčním vychvalováním Ruska pěstovati bludy: probuzení ke skutečnosti bylo by tím mrzutější.*

Okolo r. 1860 vyslovil Děň, orgán moskevského Slavjanofilstva vydávaný Ivanem Aksakovem, své snahy zcela přímo: „My jsme starší

*) Skutečnost začíná už ničiti tyto přeludy; tak ruský učenec Duvernois přijel na náklad moskevské university do Prahy k specielním studiím; tam přikrýval se širokým pláštěm slovanské vzájemnosti, aby dostal potřebné prameny a listiny k svému spisu: navrátiv se do Moskvy, tento ničema vydal hanopis o Husovi a české reformaci!

vás, tedy nás poslechněte; neposlušnost vaše bude důkazem, že jste se zpronevěřili slovanskému původu a že chcete sloužiti egoistickému západu... Přijměte ruský jazyk co jazyk vyučovací a literární; v něm najdete středisko svým rozdrobeným silám." Přijetí jazyka mělo se státi, jak se samo rozumí, z čistě mravních (!) pohnutek, bez politických úmyslů. Nejdříve měli přijmouti ruský jazyk Bulhaři a Srbové, za nimi druzí Slávové. — „Slávové mohou třeba nářečí svá podržeti v administraci, v soudech, školách, v básních s místním koloritem, v kázáních, kalendářích, učebních knihách prostonárodních."*) Dřívější mystické reflexe ustupují a osudy Slovanů rozhodují se zcela jasně a určitě. Že Srbové a Bulhaři mohou časem utvořiti bohatou literaturu a vzdělanost ve svých vlastních nářečích, ta naděje nemá prý nejmenšího přísného základu; jest jich málo, nynější jich slovesnost je chudá a kromě toho současný vývoj vzdělanosti a nynější specialisace věd — vše to ničí takovou naději i v nejvzdálenější budoucnosti. V naší době stala se věda takou mocností, *že bez ní nemůže se udržeti* ani jedna národnost, a Srbům a Bulharům, osvobozeným a spojeným v jednu říši (ovšem že ne bez pomoci Ruska) nastane volba, buď znenáhla tratiti svou národnost a přijmouti co orgán vzdělanosti jeden ze soukmenných jazyků, aneb zachovati svou národní plemenní zvláštnost a přijmouti ruský jazyk, jenžto každým téměř desítiletím vždy více nabývá rázu všeobecného světového jazyka, podobně jako anglický, německý a francouzský.

Podobnou perspektivu otvírá Děň i *západním* Slovanům: „Slávové v Rakousku zasluhují *pouze název národností i nemohou býti nepodřízeni Němcům*, kteří, se vší spravedlnost, musí býti nazváni národem, neb sedm národností: Poláci, Malorusi, *Češi*, Slováci, Srbi, Horváti, Slovinci, skládajíce více než 15 mil. obyvatelstva rakouského, jsou co jednotlivci tak slabi a nečetní, že ani jedna z těchto národností nemůže utvořit nezávislou, silnou říši a samostatnou vzdělanost a literaturu ve svém mateřském jazyce. Jestli polská a česká literatura nazývají se někdy bohatými, je to zcela relativné; ony jsou velmi chudy a nicovity v porovnání s literaturami německou, anglickou, francouzskou, italskou ba i španělskou. Dlužno míti na paměti, že česká i polská literatura v 15., 16. a 17. i 18. věku pěstovaly se na mnohem větším prostranství než nyní. Co se tkne jižních Slovanů, ti utvoří federaci, společným orgánem vyšší vzdělanosti může být u nich pouze ruský jazyk. Slované v Rakousku nechtějí, z citu vlasteneckého, se přiznati, že se nalézají k Němcům v poměrů národnosti k národům. To přivádí je do *nedorozumění, jako by náleželi k jednomu velkému 80milionovému plemeni*, avšak oni dle všeho nemají zřetel k tomu, že z těchto 80 mil. padesát milionů náleží k jednomu ruskému plemeni, které již utvořilo si jeden písemný jazyk, a ostatních 30 mil. že jest rozděleno na 8 národností, z nichžto každá má svou vlastní literaturu, a všechny jsou ve velmi neblahých zevnějších okolnostech. — *Zavedení ruského jazyka* pošine ku předu i nejvnitřnější otázky západního

*) *Malorusům* a *Polákům* ani toho není dopřáno, kdežto v baltických provinciích *Němci* nejen že v tom ohledu všecku volnost mají, alebrž sami Esty a Lotyše utiskují.

i jižního Slovanstva, smíří plemenné nepřátelství a zjedná rovnost s vlivem druhých národů, maďarského, italského i německého, ba i vytiskne jej zcela.“

Tak slavjanofiluje Ivan Aksakov. Lamanský zase dí: „Jestliže ruské vzdělané obecenstvo srdečně přeje Slovanům úspěchu, jest i ono povinno pomáhat jim nejen hmotně, ale i duševně, neb ruský národ liší se od svých chudých a slabých soukmenovců nejen zevnější silou, nýbrž i mravní mocí a bohatstvím duševních sil“ (Serbie a jihoslovanské provincie Rakouska).

Ivan Aksakov nazývá tedy Čechy a Poláky ne národem, nýbrž národností! Proč? protože prý mají velmi chudou a nicovitou literaturu v porovnání s literaturou německou. Ale ruská literatura v porovnání s literaturou německou jest rovněž velmi chudá, a přece odporučuje Aksakov ruský „světový jazyk“ západnímu i jižnímu Slovanstvu. Týž Akšakov sám dí v svém pozdějším žurnále Moskva (1867, č. 86): „*Chudá jest naše literatura, chatrný náš duševní vývoj. Velký kmen, neodvislá říše, síla zevnější, možnost hmotné obrany — to je vše.*“ Poláci snad přece by mohli býti *národ*, neb literatura jich úplně se vyrovná ruské literatuře, ač Rusů je několikráte více nežli Poláků? — Češi vědí, že náleží k 80 mil. plemeni slovanskému, ale *neupadají* následkem toho v *nedorozumění*, neboť si chtějí *zachovati národní svou individuálnost.* Srbům a Bulharům Slavjanofil dí, že bez vědy se nyní nemůže udržeti ani jedna národnost — tedy uznává mocnost vědy, avšak rekomenduje Srbům a Bulharům jazyk, jehož věda je chudinká, v porovnání s německou literaturou velmi chudinká. Dále nazývá Aksakov *Maďary* národem a Čechy, Poláky národností! Proč žádati, aby každé slovanské plémě skládalo stůj co stůj velký národ? Vždyť existují i malí národové v Evropě velmi dobře, na př. švédský, dánský, flamský vzdor francouzskému vlivu: proč by nemohl existovati národ český vzdor německému vlivu? Od *počtu* to nezávisí, 50mil. národ, jehož jazyk rekomenduje se co světový, není s to, aby zničil vliv Němců ve své vlastní říši! — Prof. Lamanský zapomíná, že u rozličných plemen slovanských je rozličný stupeň kulturního vývoje, a že též Čech i Srb vyniká mravní silou a bohatstvím duševních sil. Vždyť Čech bojuje odedávna s Němcem, netratě při tom ducha, a Srb osvobodil si své knížetství od Turků vlastní iniciativou. Vždyť Češi byli mezi slovanskými plemeny *jedinými* bojovníky *za svobodu svědomí* i mají Purkyni, Palackého, Jungmanna, Šafaříka a j. Ne Hilferdingova všeslovanského jazyka alebrž politického smyslu všeobecné a praktické vzdělanosti je slovanským plemenům potřebí, aby porozuměli svému politickému prospěchu a dovedli jej hájiti! To jest nyní jich úkol.

V naučném a vědeckém ohledu jazyk polský a český — jazyk Tomáše Štítného a mistra Husa — zcela se vyrovná ruskému, v čemž každý znatel těchto jazyků mi přisvědčí.*) Všecky tři jazyky stejně

*) My v Čechách nepokrytě a jednomyslně pravíme: Co u nás posud vykonáno, jsou krásní počátkové, však jsou to přece jenom *počátkové.* Ale *těm* pánům na Rusi, kteří mermo chtějí z ruštiny míti „jazyk svě-

dobře mohou sloužiti za organ vyšší vzdělanosti, a není pochyby, že i srbský jazyk téže vyvinulosti a vytříbenosti dosáhnouti může, jako český, polský a ruský. — Co se žádá na světovém jazyku? Aby byl tvůrcem myšlenek a vědomostí, interesujících veškeré vzdělané člověčenstvo, aby vyniknul znamenitostí plodů v básnictví, vědě a filosofii. To pouze a jedině činí jazyk jazykem světovým. Má ruský jazyk tento význam? Na to odpovídá ku př. *Rus* Turgeněv: „Rusové nic nevynašli ani v umění, ani ve vědách ani ve filosofii."

Vracíme se ještě k Iv. Aksakovu. Jeho Moskva i Moskvič existovaly dohromady 22 měsíců, a obdržely za tento čas 9 výstrah a dvakráte byly na 7 měsíců zastaveny, při třetí suspensi zaslal redaktor předplatitelům censurované oznámení, že pokládá za vhodné zastaviti další vydávání Moskviče, očekávaje příznivější k tomu dobu. Vida, že skutečnost není podle slavjanofilských názorů, mluvil bez obalu a všecky vady nynějšího Ruska přičítal petrohradské vládě, kterou prý nelze nazývat ruskou; s velikou rozhorleností mluvil o slabosti a nicotě veřejného mínění na Rusi, o nedostatku náboženské svobody, o neblahém stavu pravoslavného duchovenstva, jehož prý v takovém stavu nelze odporučit západním Slovanům atd. Proto časopis jeho zaniknul — očekávaná příhodnější doba posud nenastoupila. Slavjanofilský program posuzován jest i s vojanského stanoviska. Faděјev, spisovatel „Ozbrojených sil Ruska" dí, že je k provedení toho programu třeba také vojska, jež by se vyrovnalo sumě vojsk všech pěti evropských velmocí. Rusko platí už nyní na své vojsko 170 mil. rublů ročně — odkud na zdvoj- a ztrojnásobené vojsko vzíti prostředků? Tedy už z finančních ohledů plán ten je nemožný. Ozbrojovací systém jejž ruský generál navrhuje, je dílem kopie pruského landveru, dílem kopie dotačního systému ve francouzských vojskách; originální v tomto systému jsou pouze „plstěné pancíře pro veškeré vojsko a kteréž prý žádná kule nepronikne, zvláště když budou smočeny vodou." Uvažímeli, že na národní vyučování Rusko ročně jen 8 mil. r. vydává, jest si spíše přáti snížení ozbrojených sil Ruska. Avšak spisovatel řečeného vojanského spisu pokládá rozmnožení těchto sil za nutné z dvou příčin: 1. že celá Evropa (?) proti Rusům se zbrojí a 2. Rusko musí se Evropě pomstít za Sebastopol; kterouž pomstu spisovatel odůvodňuje takto: „Malinké Dánsko může hořce oplakávati své neštěstí, avšak, i oplakávajíc může zůstati šťastným a spokojeným: *prospěšné reformy, vnitřní pokoj a rozkvět mohou je zcela utěšiti;* ono vyšlo z vojny roztrhané, avšak s pokojným svědomím: co pak zbývalo jemu činiti? *Takové mělké štěstí není dáno v podíl velkým národům* — a to je zcela spravedlivo. Velký národ může též utrpěti porážku, avšak nemůže se tím uspokojiti; *prospěšné reformy a vnitřní vývoj mohou jej utěšiti jen do jisté doby,* neb nijaký pravidelný vývoj, nijaká

tový" a nám ji chtějí dáti za češtinu, dovolujeme si jedno připomenouti: V Čechách umí každý čísti a psáti; *nechť tito pánové dříve o to pečují, by totéž v Rusku pořídili,* nežli si budou dělati starosti o poruštění Čech — ručíme jim za to, že z toho sv. Rus větší prospěch míti bude, než kdy by ruský jazyk nade všecky ostatní více byl světovým.

Poznam. red.

šťastná budoucnost nejsou možny bez úcty k sobě a bez víry v sebe, a taková ponížená pokornost osudu, kterou by jevil silný národ, dokázala by jeho duševní zohavení, jež s ušlechtilými city se nesrovnává... Velký národ, poučený neštěstím, opravuje své nedostatky a nevzdává se myšlenky, že opět se vzchopí s obnovenými silami. Jinak tomu ani býti nemůže, protože člověk především je mravné stvoření, neuspokojující se pouhým hmotným blahobytem i pohodlným živobytím — stvoření, *žádající mravní zadostučinění* (t. j. *vojnu*)... Veliký národ bývá proniknut charakterem světového činitele a nemůže již navrátiti se k soukromému živobytí malých národů. Měšťanské štěstí ho neuspokojuje." (Str. 249—250.) Fadějev opovrhuje malými národy a zapomíná, že i malé státy byly světovými činiteli a že více prospěly člověčenstvu než ohromné říše, vyžadující eo ipso absolutistickou vládu. Prospěšné reformy, vnitřní pokoj a rozkvět, všecko *měšťanské štěstí* nemůže prý upokojiti velký národ. Velký národ prý žádá vojnu — co je tu mravného? Pak by též hordy Attilovy a Čingischánovy byly velkým a mravním národem, pak sám Fadějev musí velebiti Němce, zvítězivší za několik let nad dvěma velmocemi, pak jsou amerikáné se svým měšťanským štěstím chudáci, neboť dávají přednost vnitřním rozkvětu před vojnami, a přece když to dojde k vojně *za velikou ideu*, tito měšťáci mohou sloužiti i velkým národům za příklad. Na počátku vojny mezi severními a jižními státy r. 1862 měly americké Státy asi 25000 mužů, a r. 1863 bylo vojska 1,200.000 m., i bojovali udatně v obrovských bitvách. V krimské vojně bylo 2,300.000 mužů na nohou a u Sebapostopole, v rozhodném místě, mohlo být postaveno jen 100.000 mužů. Měšťácké štěstí má tedy své dobré výhody.

Toto ustavičné opovrhování malými státy a malými národy nás nikoho nepomate. „Filosof Ferrari řekl, že všichni velicí lidé pocházeli z malých států," pravil v jedné své řeči slavný *Castelar*. „A skutečně, kdo naučil nás svobodě obchodu, neli Amsterdam i Antwerpy? nepovstalali ve Florencii směnka a v Janově banka? Gioja vynašel kompas, Kolumbus z Janova vynašel Ameriku. Naši hrdinové posud závidí Aristidovi a Themistokleovi, naši řečníci Demosthenovi, naši umělci Fidiovi. Sedmdesáte dvě města řecká darovala nám 72 filosofy, kteří vytvořili budovu člověcké mysli; dialektika pochází z Megary, metafysika z Eley; veletok platonismu měl svůj původ v Ise, Pireji, Hymettu. Malá vlašská města ve středověku zrodilo každé svého velkého muže. Descartes, Bayle a Voltaire narodili se ve Francii, avšak psali své spisy — první dva v Holandsku, poslední ve Švýcařích, Amos Komenský v Nizozemsku našel útulek" atd. atd.

Co se gen. Fadějeva týče, vidí se mi na konec vhodno ještě výslovně podotknouti, že na boj mezi Evropou a Ruskem a na pomstu za Sebastopol zde*) není pomýšlení. Má totiž sebastopolská porážka pro Rusko týž význam, jako solferinská pro Rakousko; v obou případech bojovalo udatné vojsko s neschopnými generály v čele, v obou případech byl týž následek: změna posavadního státního hospodářství, což se v Rusku jevilo zničením nevolnictví a tělesných trestů, zave-

*) Pan spisovatel žije na Rusi. *Red.*

dením porotních a smírčích soudů a mnohými opravami vnitřních poměrů ruských, slovem všeho toho, co tvoří jakýsi počátek k zavedení — měšťanského štěstí.

Dodatek redakce. Článek tento má se jako ku běžným u nás článkům o Rusku vůbec tak též i k jiné úvaze, svým časem v těchto listech uveřejněné v nejednom punktu jako rub k líci. Avšak líc a rub má právě každá věc, a obé ohledati jest tím prospěšnější ba tím nutnější, čím věc má větší důležitost. Rusko, jak si ho *přejeme*, jak si budoucnost jeho myslíme, přirozenou měrou velice se liší od Ruska, jaké na ten čas *skutečně jest:* nám sluší *pravdu* — nelahodnou rovněž jako lahodnou — znáti a při tom k *ideálu* směřovati. Idea *slovanské vzájemnosti* nevzala vznik svůj na Rusi, ale v Čechách (tedy také v *malém* státu); český národ nesmí se tím klamati, že idea ta na Rusi bůh ví už jakého úspěchu došla, a Rusové nesmějí se klamati bludnou domněnkou, že Čechové slovanskou vzájemnost jen proto vynašli, aby od Rusů mohli očekávati a vyžadovati svou spásu: k tomu jsou Čechové příliš *národem*, a sice samostatným a vzdělaným národem, ode dávných věků uvyklí *bojovati sami za sebe a spoléhati jen sami na sebe*; — Rusové musejí porozuměti, že Čechové vyslovivše myšlenku slovanskou neučinili nic menšího nežli že i *Rusům* prapor spásy vztýčili. *Musí býti jasno mezi námi a Rusy v této příčině*; k tomu má rozprava tato přispěti a bohdá přispějé. Kdož na Rusi praví, že Slovanstvo celé musí co nejdříve *obrusiti* t. j. poruštiti se,*) ten se právě na výši slovanské myšlenky ještě nepovznesl. Avšak dejme tomu, že by myšlenka slovanská podnes od *nikoho* na Rusi nebyla náležitě pochopena, že by tam neměla ni jediného přítele: nic by tím nepozbývala ze své váhy, vznešenosti a velkoleposti, a my bychom ji vyznávali s přesvědčením o nic vlažnějším. Ano kdy by podnes nebyla se zrodila, věříme pevně, že by se to stalo v nedaleké budoucnosti. Končíme slovy, kterými Palacký svou politickou závěť (Doslov k Radhostu) uzavírá: „Jakož Čechové nežádají a žádati nemohou počeštění Rusův, tak ani vzdělaní Rusové vesměs nechtějí (a my dokládáme: tak ani Rusové chtíti nemohou a nesmějí), abychom my odřekli se národních zvláštností a dějin svých, ježto v dějinách Evropy a civilisace vůbec ne na posledním místě stojí a proslují bohdá ještě více . . . Rostoucí nyní každým rokem pýcha, panovačnost i hrabivost Němcův, hlásajících již beze studu, že jsou povoláni panovati Slovanům, nemůže než čím dále tím více buditi a tužiti netoliko cit všeslovanství ale i obapolnou oddanost a přízeň mezi Rusy a Čechy.“ Nerozum a krátkozrakost lidí sebe čelnějších a četnějších to překaziti nedovedou.

*) Palacký, Radhost III. str. 309.

Polska před sto lety.

Podává

dr. **Josef Kubišta.**

(Dokončení.)

Nadešla volba poslů do sněmu; ruská agitace a ruské peníze zvítězily. Práce byla tím snažší, že mimo Rusko neměl žádný stát evropský ve Varšavě svého vyslance; byli zde jen residenti, kteří nedovedli vliv Repninův ani zlomiti ani obmeziti. Nežli se ještě sněm sešel, oznámil Repnin místokancléři litevskému žádost své císařovny, aby dissidentům byla udělena rovnoprávnost na nejširším základě. Na otázku kancléřovu, mluvili Repnin co vyslanec anebo jen co „přítel“ Poláků, odpověděl Repnin, že mluví co vyslanec, že žádá kancléře, aby to všude ohlásil i dodal, že na hranicích stojí 40.000 Rusů pohotově, a nerozhodneli sněm v prvních třech nedělích svého zasedání ve prospěch dissidentů, pak že si Rusko spůsobem přiměřeným zjedná poslušnost.

To byla odpověď zřejmá a tak makavé ultimatum, že strana katolická musila buď povoliti anebo připraviti se k boji. Vášnivost biskupů rostla spůsobem jen u věcech náboženských možným; tak na př. biskup plocký vyjadřil se ještě před sněmem *králi do očí*, dosud že se modlil, aby Bůh zachoval krále, nyní že však chce pána boha prositi, aby šla J. M. královská. — ke všem čertům!

Na venku zůstávaly chrámy ve dne v noci otevřeny a modlitby veřejné konány, tak že dissidenti od lidu, ohromnou převahou katolického, nejhorších věcí mohli se nadíti. Proto sami žádali Repnina, aby se mírnil, jelikož nemíní domoci se práv na úkor vnitřního pořádku.

Dne 6. října 1766 zahájen sněm ve Varšavě, vojskem ruským pořád ještě obsazené. Rusko, Prusko, Anglicko, Dánsko odevzdali sněmu nóty ve prospěch dissidentů. Prvním odpůrcem byl Soltik; návrh jeho zněl v ten smysl, aby dissidentům ničeho nebylo povoleno, poněvadž spůsobem zemězrádným utíkají se k cizozemsku o pomoc. Zároveň žádal, aby vojsko ruské opustilo zemi a konfederace aby se rozešla. Král maje v úmyslu nakloniti sněm ku svým žádostem a znaje většinu býti proti vyrovnání byl též proti dissidentům. Nežli ještě rozhodnuto o věci té, podal král sněmu žádost, aby o rozmnožení vojska a ukládání nových daní budoucně *většina hlasů rozhodovala*. Jaké následky by přijetí návrhů králových mělo, nepředvídal nikdo lépe, nežli Soltik a jeho spojenci — strana „patriotická“. Vždyť by tím moc královská na postrach všech „vlastenců“ se zmohla, a proto neměla *strana protiruská* se Soltikem v čele nic pilnějšího na práci, než upozorniti Repnina na tajné úmysly královy. Zároveň mu pohrozili, že udají všechno carevně, neujmeli se rázně „ohrožených volností polských.“

Vše to mluví tak jasně, že není potřebí něčeho k tomu dodávati. — Následek byl ten, že Repnin a pruský resident odebrali se ku králi, oznamujíce, že jejich vlády nikdy nepřipustí, aby daně a vojsko byly rozmnoženy, a setrváli král při svých proposicích, že v tom budou hledati casus belli — příčinu k válce.

Ač král nedbal hrozeb ruských, ač vybízel posly, aby přes odpor cizích mocí návrhy jeho, Polsku tak prospěšné, přijali, ač ve sněmu samém bratr jeho stavy důrazně napomínal, aby dbali především prospěchu vlasti — při čemž král vnitřním pohnutím ve sněmu omdlel — dostalo se mu přece v zasedání dne 23. listopadu citelné porážky. Návrhy finanční a vojenské padly, poněvadž biskup Soltik spojil se s Repninem *proti* králi, obdržev od něho slib, že Rusko v záležitosti dissidentů bude povolnějším.

Za nesmírného jásotu „patriotů", že „ctižádostivé plány královy jsou zmařeny a s nimi i despotismus", rozpuštěna konfederace, t. j. zlomen vliv strany královské; dále zamítnuty žádosti královy, t. j. učiněno sesílení polského království na všechny budoucí časy nemožným; konečně zamítnuty žádosti dissidentů, t. j. cizině ponechána příležitost, aby dále neustálým zasahováním do rozháraných poměrů polských rozklad prováděla. To byly resultáty sněmu z r. 1766!

Repninovo vyhrožování vojskem ruským ukázalo se lichým. Repnin nebyl diplomat, ale toliko surový nástroj carevny Kateřiny, a více ještě Fridricha II., jenžto ve své schytralosti nechtěl, aby odium surového jednání padlo na diplomacii pruskou. Celá nenávist nešťastných Poláků měla se svézti na *Rusy*, a svět měl nabyti přesvědčení, že strůjcem všeho neštěstí polského není než Rusko, Prusko že jen tak mimochodem, aby zachovalo rovnováhu evropskou, nuceno jest ve smutné aféře činně se súčastniti. Proto souhlasil král pruský se všemi kroky Repnina, jenž ani netušil, jaký dosah měly známé návrhy královy, a maje toliko záležitost dissidentů na očích, nebyl by zajisté v ničem překážel sněmu, kdy by byl chtěl býti králi po vůli. Až když strana Soltikova vyložila Repninovi úmysly královy, rozbřesklo se mu v hlavě, a zastrašen takovou „smělostí" Stanislavovou viděl již strašidlo samostatného Polska před sebou. Z příčiny té byly mu v situaci tak valně změněné prospěchy dissidentů *prozatím* věcí vedlejší, a to právem; neboť ani carevna, ani Fridrich II. nehověl dissidentům z lásky k jejich náboženství — toho neměl sám ani jeden ani druhý — nýbrž jen proto, aby měli novou příčinu, zasaditi poslední ránu moci královské. Tu jim však překazí Stanislav svými žádostmi celý plán; dissidenti poodstoupí a Repnin nemá nic jiného na mysli, než jak by zmařil ve spolku se stranou „patriotickou" záměry královy.

Když se mu to podařilo, přišla řada na dissidenty. Sotva že se rozešel sněm z r. 1766, počal již Repnin činiti přípravy ku svolání nového sněmu a to konfederačního, poněvadž se sněmem obyčejným by ničeho nebyl pořídil. Tři armádní sbory ruské (30000 mužů) vtrhly do království, a pod záštitou jejich bodáků tvořily se po celé zemi konfederace, jak katolíků tak dissidentů. V čelo celého hnutí postaven vlivem ruským onen Karel Radzivill, jenž svého času chtěl sněm konvokační, hlavně však volbu Stanislava Poniatowského učiniti nemožnou.

Nyní největší odpůrce králův táhl se k hodnosti maršálka konfederačního, t. j. jak král, tak senátoři tak ministři mohli býti za své výkony vládní k zodpovídání pohnáni — od knížete Karla Radziwiłła. Žádosti konfederovaných byly ty: 1. aby komise byly odstraněny anebo obmezeny; 2. aby pouhá majorita nedostačovala k uzavírání; 3. aby státní příjmy nebyly rozmnoženy — vůbec aby všechno uvedeno bylo v „starý pořádek“. Deputace odevzdala králi všechny tři kusy dne 27. dubna 1767, a král podal jim ruku k políbení, na důkaz, že uznává zkonitost konfederace.

Tím měli dissidenti vyhráno. Repnin najal ještě všechny odpůrce královy v ruský žold (Potocki, Wielohorski, biskup Krasiński, Branicki a j.), a ti spůsobili, že počet konfederovaných v Polsku a v Litvě vzrostl na 80.000 šlechticů. Dne 25. června zvolen v Radomě Karel Radziwiłł generálním maršálkem všech konfederací, a Polsko mělo ve svých dějinách o jedno neštěstí více. Král byl odpůrcům svým vydán úplně v šanc; jediné pokynutí Ruska a konfederace složila jej s trůnu. Proti všemu nadání se konfederovaným takového pokynutí nedostalo, a když strana Radziwiłłova o své újmě chtěla Stanislava sesaditi, vyslovil Repnin ve jmenu vlády ruské rozhodnou záporu. Z toho povstal vážný spor mezi dosavadními přáteli, jenžto se zostřil až ve skutečnou krisi, když se konfederace zpěčovala podepsati nové dvě proposice Repninovy, které stanovily: 1. že dissidentům mají býti udělena rovná práva s katolíky; 2. že Rusko má býti požádáno, aby převzalo garancii všech konstitucí, o kteréž by se sněm konfederační usnesl. Ruský plukovník Carr naložil s patrioty, přívrženci Repninovými spůsobem velmi marciálním; dům, v němž byli shromážděni, obklopen vojskem a nikdo nepropuštěn domů, dokud články ruské nepodepsal. Oba generální maršálkové Radziwiłł a Brzostowski složili přísahu na proposice, *ale také ihned přísahu věrnosti králi*, čímž Stanislav zachován — pomocí ruskou.

Dne 4. října 1767 zahájen sněm konfederační. Soltik, jenž se byl přes svou nenávist k Rusku za sněmu posledního raději s Repninem spojil, než by byl svolil k povznešení moci královské, darmo snažil se nyní, nalezti strany proti dissidentům. Repnin varoval jej před následky agitace protiruské, a když se biskup ani spustošením svých statků k povolnosti pohnouti nedal, tu Repnin v hlavním městě království polského, před očima krále i celého sněmu, před očima diplomatických zástupců u dvora pověřených v noci ze dne 13. na 14. říjen dal vojskem ruským zatknouti členy říšského sněmu, biskupy Soltika a Zaluského, pak krakovského palatina Václava Rzewuského a syna jeho Severina s rozkazem, aby do Kalagy v Rusku byli odveženi. Zároveň obklíčena Varšava 10.000 Rusy a statky vypovězených sněmovníků spustošeny.

Přemožen bolem nad takovýmto násilím, svobodnému národu ve vlastním jeho domově učiněným, a vida úplnou nemožnost satisfakce, složil slavný Ondřej Zamojski se sebe ihned hodnost velikého kancléře; že se však na tom místě v osobě Ondřeje Mlodzinowského nový nástupce nalezl, bylo smutným úkazem o hrozném úpadku všeho citu mravního u většiny pánů polských.

Neméně šeredný jest zjev, že Repnin nenalezl potom v celém sněmu říšském úplně zastrašeném ani jediného odpůrce. Co chtěl Repnin, to se stalo. Dissidenti obdrželi více, než se mohli ve snách nadíti: úplnou rovnoprávnost. Ústava změnena v ten spůsob, že v prvních třech nedělích sněm se má vždy zabývati uspořádáním věcí administrativních, při čemž majorita bude rozhodující, co se však týče změn ústavních, o těch že bude vždy rokováno v posledních třech nedělích a tu dle starého, chvalitebného zvyku že potřebí jest *jednohlasnosti*. Konečně i návrh králův obdržel sankci, že šlechtic, jenž by sedláka zabil, smrtí trestán bude.

Po té sněm dne 5. března 1768 rozpuštěn; konfederace všecka udivena nad netušeným resultátem se rozešla, vojsko cizí odtáhlo, Rusko převzalo milostivě garancii nové ústavy, a král Stanislav čtyrem ruským generálům a několika plukovníkům, kteří veleli ruskému vojsku ve Varšavě, udělil — *polské řády*. Všechno bylo v nejlíbeznějším pořádku, any tu tři dni po rozpuštění sněmu, dne 8. března 1768 do Varšavy došly zprávy, že po celém Podolsku vypuklo povstání šlechty, která se „svobodě i náboženství“ životem i jměním zapřísahala. Násilný skutek Repninův proti Soltikovi, svobody dessidentům povolené a konečně ruská garancie ústavy, která znamenala nutnou zkázu Polska: vše to bylo celému národu polskému největší hanbou — „pomsta násilníkům!“ bylo heslem mužů, kteří zmocnili se městečka Baru, patřícího knížeti Lubomirskému, najímali vojsko v krajině okolní a vyjednávali s Tatary a Turky o pomoc. Náčelníky povstání byli hrabě Krasiński, starosta Josef Pulawski, hrabě Potocki a j. V čele vojska nalézal se prapor, na jehož straně jedné skvěl se obraz matky boží, na druhé bílý orel na kusy roztrhaný s nápisem: Vincere aut mori. (Zvítěziti aneb umříti.) A co na jihu tak osudné věci se děly, utvořeny rychle i v Lublińsku i v Haliči konfederace, které i se všemi pozdějšími k původní konfederaci barské přistoupili. Nejistota v celé zemi byla pojednou tak veliká, že všechno vázlo; obraznost rozčilená líčila stav věcí mnohem hrozněji, a Repnin sám tak málo cítil se jistým ve Varšavě, že z paláce vyslaneckého učinil opevněný tábor. Vláda varšavská, nevědouc si ani rady ani pomoci, vyzvala konfederaci, aby se rozešla, což k ničemu nevedlo; ráznějších prostředků chopilo se Rusko, jemuž teď příslušelo právo, hájiti novou ústavu. Vojsko ruské jalo se ihned stíhati konfederované sbory, a tak vzplanul boj nade všechno pomyšlení ukrutný, jímžto valná část Polsky, hlavně kraje jihovýchodní, obrácena v poušť. Osudnou náhodou vznikly z boje mezi Ruskem a konfederací barskou nové zápletky mezi kabinetem petrohradským a cařihradským.

Turecko netajilo se nijak svými sympathiemi pro nešťastnou Polsku, tušíc dobře, že po zničení této dojde řada na ně; konfederovaným, přes hranice často přebíhajícím, nečinilo žádných překážek, ba naopak, Poláci na půdě turecké vyzbrojení vraceli se nazpět, berouce znova účastenství v bojích s vojskem ruským. Rusové ze své strany také nešetřili neutrality turecké, přeskakujíce přes hranice, až kabinet petrohradský, chtěje mír s Turkem zachovati, takových činů neschvaloval. Turecko hrozilo, Rusko dalo zadostučinění. Tu rázem vzpla-

nula válka. Pronásledujíce konfederované Poláky vnikli ruští kozáci mezi jiným také do malého městečka Balty, jehož polovička byla polská, druhá tatarská. Kozáci zapálili celé místo bez rozdílu a obyvatelstvo porubali. Na zprávu o tom vypověděla Porta válku dne 4. července 1768.

Ale mimo vše očekávání dobyli Rusové jak na pevnině tak na moři úspěchů tak skvělých, že jim v celém věku XVIII. jen málo které vítězství mohlo býti po bok staveno. Ztečení Cařihradu a úplné vyvracení říše turecké bylo již jen otázkou času, a říši ruské kynula s Petrohradem na severu a s Cařihradem na jihu moc a sláva v Evropě dosud nevídaná. Diplomacie byla všecka poplašena, hojné sjezdy hlav korunovaných i ministrů jejich dokazovaly nejlépe, jak důkladně otřáslo Rusko celou evropskou budovou. Ponechati Rusku Cařihrad a vzdáti se vedle takového velikána vší samostatnosti a rovnosti — to zdálo se býti nezbytným osudem hlavně střední Evropy. Takové nebezpečí muselo býti odvráceno stůj co stůj — a cenu zaplatilo ne poražené Turecko, nýbrž vnitřními nepokoji zmítané Polsko.

Myšlenka, aby Turecku padlo Polsko za oběť, jest myšlenka Fridricha II. Že svět tak dlouho o tom byl na vahách, komu má na řád napsati „největší zločin XVIII. století“, dokazuje z jedné strany diplomatické mistrovství krále pruského, z druhé strany však jest to vážným znamením, že měl Fridrich jasné vědomí o velikosti toho zločinu; ač neznal té obyčejné morálky lidské, se skutkem *tím* přece jen se štítil veřejnosti! A v pravdě také nezatracoval potomní svět ani tak bezpráví samo jako spíše tu politiku lotrovskou, ty prostředky ošemetné, tu diplomacii lstivou, která zastírajíc se rouškou práva i přátelství, měla za účel zničení nešťastného Polska.

Nechtějíce se šířiti o průběhu vražedné války mezi Ruskem a konfederací barskou, zmiňujeme se toliko o spůsobu, jak válčeno a o sympathiích, s jakými se potkala konfederace u velmožů polských. Píšeť důvtipný pozorovatel událostí polských Essen, saský resident u dvora varšavského, dne 26. dubna 1769: „Není sice dosud žádné konfederace generální: vyjma však Litvu a několik palatinatů, kde jest úplný pokoj, nalezneš všude sílu konfederovaných, k nimž ale nepřistoupil dosud žádný palatin, hodnostář aneb úřadník. *Pánové ti jsou až tuze moudří politikové, aby si snad v něčem zadali.* Konfederovaní bijí se neustále s Rusy, s úspěchem tu dobrým, tu nijakým. *Velmoži se súčastní*, až jim prapor štěstí pokyne, *až budou Rusové od Turků povaleni.* Okamžitě nenalézám v Polsku a v Litvě více než 4000 Rusů, na nejvýše jest jich tu 6000. Ale ti jsou pořáde na pochodu, pospíchajíce z jednoho palatinatu do druhého. Infanterie slouží na koni; každá kompagnie má 4—6 děl. Poláci nemají ani artilerie ani infanterie, a tak jen se to může díti, že Rusi, ač mnohdy co do počtu nedostatečni, nejčastěji vítězí. Poslušnost, kázeň a zručnost vojanskou marně bychom u konfederovaných hledali. Utíkají a plení, aby se nechali zase od Rusů vyplenit a utratit. Ostatně jest stav věcí jako byl před několika měsíci.“ — A jak byla již r. 1768, pak r. 1769 válka pouhým pustošením a krvavým vražděním, poněvadž Rusové neměli za příčinou války turecké tolik vojska po ruce, aby mohli „há-

jiti ústavu polskou" s větštm důrazem, a Poláci zase tolik odhodlanosti, aby co jeden muž povstali proti cizině: tak i v letech následujících se na původní povaze celého boje nic nezměnilo. Z obou stran páchány ukrutnosti nelidské, a kdy by se Poláci nebyli nalézali v právu sebeobrany, bylo by zajisté těžko rozhodnouti, která strana více se prohřešila.

A král? Těžce zkoušený a od Poláků vší hanou obsypaný Stanislav byl snad jediný člověk, jenžto si důstojně počínal; hned vedle něho, neli nad ním, skví se neposkvrněnou počestností a pravým vlastenectvím hrabě Ondřej Zamojski. Celá snaha jejich směřovala k tomu, aby především carevnu přesvědčili, jak násilným spůsobem byl si počínal Repnin, právě odvolaný, a jak nenáviděny jsou po celé zemi konstituce posledního sněmu, o jichžto zrušení jest v Petrohradě požádáno. Zároveň vysláni jsou diplomatičtí jednatelové do Londýna a Paříže, aby přiměli oba dvory k zakročení ve prospěch Polska. Diplomacie anglická provozovala však již tenkráte na pevnině evropské politiku bavlnářskou u velikém slohu; poslanci polskému udělena moudrá rada, aby se hleděl král smířiti s Kateřinou. A Francouzsko přijalo vedle vyslance králova i deputaci konfederace barské, slibovalo oběma, neučinilo však nic jiného, než že odeslalo konfederovaným několik důstojníků.

Tím snažší hru mělo Rusko a Prusko; nový vyslanec Kateřiny II., hrabě Volkonski dotíral na Stanislava až nedůstojně, žádaje odpovědi určité, „chceli býti Rusem a vyhověti žádostem a zájmům carevny či nic"; v podobném tónu nespůsobném mluvil vyslanec Fridrichův Benoit. Stanislav nepozbyl mužné mysli; nezříkal se spolku s Ruskem, jenže dovolával se co suverén spolku svobodného. V Petrohradě neočekávali patrně ze strany královy žádného odporu; a proto bylo tam ustrnutí nemalé, když proti Rusku vystoupil — královsky; všechna zloba kabinetu ruského svezla se na hlavy jeho ministrů; Kateřina sama odeslala králi list, v němž ho upozornila velmi důrazně, že není možno se na vzájem dorozuměti, dokud nepropustí svých ministrů. A když král ani nyní neuposlechl, ohlásil Volkonski ministrům královým, že je dá zajmouti, nevzdajíli se dobrovolně svých míst. Odpověď byla přiměřena: ministři že obdrželi úřadů svých od sněmu, a jen usnešením sněmu že mohou jich pozbyti. Na to obsazeny jejich statky vojskem ruským. Uslyšev o tom veliký kancléř litevský, odpověděl lakonicky: „Chci zemříti chud, ale co vlastenec; uspokojím se s jedním sloužícím, třemi jídly a dvěma svícema."

Volkonski nastoupil na jinou cestu. Konfederace barská se vůčihledě rozpadávala; během jednoho roku dalo se asi 30 maršálků jednotlivých konfederací buď podplatiti, aneb obohativše se plenem zradili svou stranu a zakoupili se v cizině. Tak se vypravovalo o Bierzynském, že ve dvou letech 200000 dukátů naplenil. A země hynula válkou, morem i hladem! I zamýšlel Volkonski utvořiti z živlů Rusku příznivých konfederaci protivnou, aby konfederaci barskou nadvážil a krále učinil povolnějším. Z takových počátků vyvinula se znenáhla tak zvaná *vlastenecká jednota* (v prosinci 1770); v čele nalézala se jedna z nejbídnějších povah tehdejšího Polska, arcibiskup

primas Podoski. Podmínky jednoty byly: 1. odstranění krále anebo aspoň jeho ujců; 2. vyloučení všeho vlivu králova na komisi vojanskou a finanční; 3. přenešení práva milosti zkrále na jednotu vlasteneckoue. Na štěstí celá ta jednota do tak zaslouženého opovržení klesla, ž Volkonski sám ochotně přijal odvolání své z Varšavy, aby se tudíz sprostil všech závazků.

Nástupcem jeho stal se Saldern. Postavení královo bylo co den horší, neboť jak od konfederace barské tak od strany ruské snášel neustálé příkoří. Nejsa konečně již ani životem jist, jednal jen dle práva sebeobrany, když počal podávati se znenáhla vlivu ruskému, jenž ho chránil aspoň před jeho nesmiřitelnými odpůrci mezi národem polským. Smělost konfederovaných dosáhla takové výše, že jistý šlechtic podal osobně králi písemní vyzvání, aby se v určitou dobu postavil před soud generální konfederace a zodpovídal ze všech svých špatností: nedostavíli se, že bude prohlášen za bezectného nepřítele vlasti a za psance. A konfederace dostála slovu.

Dne 3. listopadu 1771 vedrali se spiklenci tajně do Varšavy, a když král o desáté hodině večerní opouštěl dům svého ujce, velikého kancléře litevského, jest na veřejné ulici dvanácti zakuklenci přepaden, jeho stráž porubána, král sám lehce raněn a za nohy z vozu vytažen, o skvosty oloupen a šavlí do hlavy udeřen. Na to uchopili jej dva jezdci za vlasy a za límec a přinutili jej, aby mezi nima klusal. Co král bolestně vzdychal, doráželi naň slovy urputnými: „Konečně tě máme, jenž jsi nedůstojným původem všeho neštěstí, které potkalo říši polskou," a k tomu dodali plochou šavlí několik ran. Král ztratil po cestě klobouk a střevíc. Po tom na koně posazen a k jízdě přinucen. Když pak kůň králův nešťastným skokem zlámal nohu, Stanislav jest zachráněn. Jeho průvodčí zabloudili v lese, tak že zůstal král s jedním z nich, jehož jmeno bylo Kosinski, samoten. Výmluvnosti jeho se podařilo obměkčiti Kosinského tak, že doprovodil krále do Marienberka, kde tento nalezl útulku v bytu chudého truhláře. Okolo páté hodině ranní dovežen do Varšavy — ale v jakém stavu! Obličej rozedrán větvemi, nohy krví podlity, záda pokryta ranami — div že nezahynul hlavničkou, do které následkem hrozného namáhání a přestálé smrtelné úzkosti upadl. Byl to zločin, horší než vražda, jelikož panovník, na jehož hlavě skvěla se koruna Piastů, ubit a utýrán vlastním lidem, a zhanoben před celou Evropou!

Věci polské chýlily se rychle ku konci. Již na zimu r. 1769 sblížilo se Rakousko s Pruskem následkem osobní rozmluvy Josefa II. a Fridricha II. v Nise, a přátelství obou kabinetů tím více se zmáhalo, čím hrozivější rostla moc Ruska v Turecku. Rok na to, 3. září 1770 sešli se oba panovníci opět v Novém Městě moravském, „aby postavili hráz proti rozvodněnému veletoku moci ruské, jenž hrozí zaplaviti celou Evropu". Skoro současně vtrhlo z Uher vojsko rakouské do Polska, obsadilo krajinu spišskou, kterou Uhry r. 1412 Polsku postoupily a již 29. listopadu ohlásila vláda vídeňská, že území obsazené (500 vesnic s bohatými doly ve Věličce a Bochni) zůstane s korunou uherskou spojeno. A tak vtrhlo i vojsko Fridrichovo pod záminkou, aby zachránilo Evropu západní před „morem" v Polsku zuřícím, do Prus a jiných

krajin polských. Brzy na to odeslán princ Jindřich pruský do Petrohradu, aby Fridrichu II. za dobré služby Rusku prokázané vyprosil některé krajiny, jimiž by se stát pruský „zaokrouhlil." Poněvadž by však Rakousko asi nebylo přistoupilo na takové rozšíření Pruska a Fridrich II. nerad by byl začal novou válku, tu nezbylo nic jiného, než aby se Rakousku nabídlo území na hranicích uherských.

V Rakousku nenalezly však úmysly Fridricha II. vzhledem k Polsku smýšlení tak příznivého, jak se byl nadál. Ne o zničení Polska, nýbrž o zachování Turecka šlo diplomacii vídeňské na prvním místě; dne 6. července 1771 učiněna smlouva rakousko-turecká; Rakousko slíbilo Turecku navrácení všech zemí od Rusů dobytých, a zachování polských svobod, Turecko zase postoupilo Rakousku Malé Valašsko, osvobodilo rakouský obchod ode všech nemilých poplatků a slíbilo subsidie ve výšce 11 milionů zlatých. Fridrich dověděv se o vyjednávání tom, vylíčil Kateřině zbrojení Rakouska a nebezpečí z té strany hrozící způsobem tak hrozivým, že neotálela více s rozdělením Polska dle návrhů Fridrichových. Král pruský zaslal do Petrohradu svůj plán; Rusku dal neobmezenou vůli, aby si vyvolilo, co by jen chtělo; podobně ani Rakousku nepředpisoval, mnoholi si má ponechati; svůj podíl vytknul sám, ale tak neurčitě, že hlavně o Gdánsku a o Toruni nevědělo se, majíli se státi pruskými aneb zůstati polskými.

Takovýmito návrhy uvedeno Rakousko v nemalé rozpaky; Marie Teresie byla rozhodně proti roztrhání Polska i známa jsou prorocká slova, v té věci pronešena; ministr její Kounic, ač méně svědomitý, burcoval jak Francii tak Anglicko, aby zamezily attentát na Polsko. Marné volání! Ministr francouzský odpověděl, že Francie všímá si věcí polských jen pokud jde o svobodnou volbu krále; ve všem ostatním že zůstane při své trpné politice. A kabinet anglický dal svému vyslanci ve Varšavě instrukci, „že J. M. král Veliké Britanie není nakloněn, způsobiti sobě nijaké mrzutosti k vůli věcem polským."

Tu nezbývalo Rakousku nic jiného, než vyžádati pro sebe tak znamenitý díl Polska, aby právě takovým nemírným požadavkem rozdělení Polska učinilo nemožným. Vedle toho vybídnul Kounic Rusko, aby poraženému a poníženému Turecku vrátilo jak Multany tak Valašsko. K velikému podivení dvora vídeňského vyplněny všechny žádosti rakouské. Tak chytil se Kounic do pasti, kterou byl nalíčil na Rusko a Prusko. Nyní již nezbývalo než buď válku podniknouti anebo Polsku ponechati Prusům a Rusům. Obé však bylo prospěchům Rakouska na úkor. „Co máme činiti v takovémto postavení?" pravil Kounic. „Máme válčiti s Pruskem a Ruskem? Věru, jen náš nepřítel by nám mohl raditi ke kroku tak nepravému. Anebo máme tiše seděti a dívati se, jak obě moci dle libosti rozkouskují stát sousední a takové kořisti nabudou, že jsoucnost Rakouska jest ohrožena?"

Fridrich mnul si radostí ruce, když se dověděl, že ve Vídni naklonili se jeho plánům. Dovedl si získat *spoluvinníky*, a tím si nejlépe zabezpečil držení jak Slezska tak Polska. „Spojil k *témuž* cíli z jedné strany hrdé vítěze, z druhé domýšlivé protivníky, dvě císařovny charakteru tak protivného, ministra tak nepřístupného a ve všem mu odporujícího: neboť u Marie Teresie ozývalo se svědomí, u carevny

Kateřiny vědomí, že by mohla bez odporu poroučeti v *celém* Polsku, a že rozdělením spíše *ztratí* nežli *získá*; u Kounice úvaha, že mocně otřese svým dítětem zamilovaným, spolkem habsbursko-burbonským.“ (Smitt, II. 131.)

Vymazání Polska z mapy evropské zpečetěno smlouvami dne 17. a 19. února a 4. března 1772 mezi Pruskem, Ruskem a Rakouskem učiněnými. Hned po tom vtrhla jejich vojska do Polska, obsadila krajiny odňaté a uvedla tam úřadníky, kteří jali se hned spravovati zemi ve jmenu svých panovníků. Rusko obdrželo část největší (2500 čtver. mil, 1½ milionu obyvatelů), Rakousko část nejkrásnější a nejúrodnější (1500 čtver. mil 2½ milionu obyvatelů), Prusko část nejdůležitější (700 čtver. mil, 900.000 obyvatelů). Neuškodilo Polsku ani Rusko svým podílem velikým, ani Rakousko svým podílem úrodným, nýbrž Prusko svým podílem malým, *poněvadž odloučilo zbytek Polska od moře* a nabylo bezprostředního spojení s Pruskem východním. Nezapomeňme, že i pruské Slezsko jest zemí polskou!

Dne 18. září 1772 odevzdal ruský vyslanec Stackelberg a pruský vyslanec Benoit ministerstvu polskému traktat o rozdělení Polsky. Varšava zůstala tichá a s ní celá Polska.

Polska? Polsky vlastně už nebylo, neboť snášíli stát takové velikosti, s obyvatelstvem tak četným a tak bojovným podobné bezpráví, aniž by rámě pozvednul k uhájení vlasti a svobod, tam už rozhodnuto o budoucnosti. A nejen bezpráví, ale i hanbu sneslo Polsko. Král zdráhal se dlouho, než svolal sněm říšský, jenž měl rozdělení Polska *schváliti*. Dva a třicet sněmů zemských se rozešlo, aniž by byly volily posly do sněmu říšského; jiné sněmy slavnými manifesty protestovaly proti všemu usnešení sněmu říšského. Proto nebyl také žádný sněm polský tak slabě obeslán, jako dne 19. dubna 1773; poslů dostavilo se jen 111. Návodem tří dvorů spojených prohlásil se sněm za konfederaci, ač neobdrželi poslové do sněmu konfederačního mandáty. Odpor některých poslů proti takové nezákonnosti trval do 21. dubna; tu král sám přistoupil ku konfederaci, když mu byl Stackelberg pohrozil, neučiníli mu po vůli, že ihned 150.000 mužů do Polska vtrhne.

A nyní teprvé objevila se hluboká skleslost polských sněmovníků: *skoro všichni dali se podplatiti.* Kdo jen *mlčel*, obdržel 200—300 dukátů; kdo *působil* ve smyslu tří kabinetů, získal až 3000 dukátů měsíčně. Zápisky, které se nalezly v papírech potomního vyslance ruského Igelstroema, objevily tak strašnou znemravnělost mezi Poláky, že těžko rozhodnouti, kde byla větší nestydatost, zdaž u těch, kteří dávali, aneb u těch, kteří brali. Tak obdrželi oba maršálkové sněmu konfederačního Radziviłł a Poninski, jeden 23000 dukátů, druhý 46000 dukátů. *Kníže* Antonín Czetwertyňski, kastelán přemyslský (potom r. 1794 co zrádce ve Varšavě oběšen) vyprosil si 150 dukátů, *kníže* August Sulkowski obdržel později 4250 dukátů, a tak cum gratia in infinitum! Úpadek politické samostatnosti Polska provázen jest úpadkem veřejné mravnosti. „Mezi tím co sněm říšský sám odzváněl Polsku umíráčkem, vzmáhala se ve Varšavě bujnost mravů a prostopášné hýření jak o závod. Týdně dva i tři veřejné plesy, a v sálech skvost-

ných pět až šest stolů, obsazených hráči v karty. V několika dnech prohráno i vyhráno několik tisíc dukátů; členové delegace říšské sázeli na kartu tytéž louisdory a imperialy, které den před tím obdrželi od vyslance ruského aneb pruského, aby ke všemu, čeho si tito přáli a žádali, dali své svolení.“ (Herrmann, V. 541.)

S takovými zástupci „volností polských“ dosáhly cizí moci všeho; jen král kladl mužný odpor. Vyslanci žádali, aby sněm zvolil deputaci, která by nejen o postoupení obsazených částí, nýbrž i o změnách ústavy polské rozhodovala. Král důrazně odporoval; sněm byl většinou proti králi, a tu se mohl každý nadíti, jaké změny ústavní budou v delegacích před se vzaty na úkor moci královské. Proto předložil Stanislav konfederaci svůj návrh, dle něhož delegaci bylo ponecháno, aby o postoupení polského území rozhodovala, co však se týkalo změn ústavních, ty aby závisely v poslední instanci od krále. Když se podobalo, že proposice královská dojde většiny, nejsou připuštěny k hlasování. Sezení odročeno, a přívržencům královým dáno po 60—100 husarech do bytu. I teď ještě vyslovil se král, že návrh tří vyslanců nepodpíše. Na to dáno mu za odpověď, že nepodepíšeli 14. května do pěti hodin večer, že obdrží do svého paláce 250 vojáků, jeho ujcové 300 a kníže Lubomirski tolikéž. Každý voják že obdrží denně po dukátu, a nespomůželi ani to, pak že král bude sesazen. Na sněmu předčítal dne 14. května maršálek Poninski notu vyslanců, kterouž každému, kdo by hlasoval proti návrhům, bylo pohroženo, že s ním co s nepřítelem dvorů spojených naloženo bude.

To pomohlo; dne 18. května podepsán návrh a zvoleno ze sněmu 63 poslů, kterým dán úkol, aby se s ministerstvom, senátory a s cizími vyslanci dohodli o žádostech spojenců a o změnách polské ústavy. Uplynulo málo neděl a delegace podepsala „smlouvy“, jimiž se Rakousko, Rusko a Prusko rozdělilo o 4700 čtver. mil polského území. První akt veliké truchlohry polské dokončen!

Návrat emigrace české r. 1631.

Podává

Jaromír Čelakovský.

(Pokračování.*)

Kurfiřt saský Jan Jiří za krátkého pobytu svého v Čechách nezměnil v ničem vlažných svých náhledův u věcech víry, nenadchnul lenivého svého ducha myslí statečnou a bojovnou, aniž pak nechuti k českým souvěrcům svým umenšil. Pokud mu hojné banketování a

*) Viz *Osvětu* 1872, č. 9—12.

jiné kratochvíle dovolovaly,[1]) staral se pečlivě o to, aby s císařským dvorem vešel v přátelštější poměry, i hrozil se všeho, což by rozkol jeho se stranou císařskou většiti a dotvrzovati bylo mohlo. O navrácení lidu českému starých práv aneb jen o náboženskou svobodu v Čechách se mu nejednalo. Jeho vojsko posud v Čechách nevidělo hrubě císařského vojáka, avšak on pln touhy po bezstarostném životě a poklidu několik dní již po svém příjezdu do Prahy vyslal na panství kounické vyslance své, aby jednali s Valdštýnem o mír a o něco později za týmže účelem vypravil do Vídně dvorského svého kancléře. Vše to pak činil bez srozumění a svolení svého spojence Gustava Adolfa, bez jehož vojanské pomoci bývalo by veta po protestantismu v saských jeho zemích.

Vyhnanci čeští chtějíce ve vlasti své obnoviti dávné zřízení zemské, netoliko nedostali žádné podpory z jeho strany, než naopak, kdekoliv jenom udála se příležitost, mařeny a křižovány jsou snahy jejich. Jediné, což jim kurfiřt saský dovolil, bylo, že směli ujmouti se opuštěných svých po venkově statkův, avšak k tomu svolil více z vlastního prospěchu, než z náklonnosti k nim. Kdož medle mohl lepším býti hospodářem na těchto statcích, než bývalí jich držitelové a kdož lépe mohl starati se o vojsko, jež na statky ty do zimních příbytkův vloženo bylo, než ti, kteří ve vojsku tom zřeli své osvoboditele? Slibovaný protestantům českým návrat dřívějšího stavu právního jedině v poměrech soukromoprávných od saských spojencův povolen i proveden byl, pokud se však restituce náboženských i veřejných poměrův právních týkalo, s tím při dvoře saském stále odkládáno a kdykoliv evangelíci čeští sami chtěli přiložiti ruce k dílu, činěn jim odpor. Ano cokoliv za pobytu Sasíkův v zemi české ku prospěchu protestantismu provedeno bylo, vzdor kurfiřtu saskému a jeho radám se stalo.

Při všem tom nezdá se však, že by většina vystěhovalcův českých byla na chování dvora saského přílišnou váhu kladla a snad s nevolí pociťovala rozličné ústrky a rozmary, jež jí bylo snášeti. Mělyť bída a neštěstí, jež dolehly na národ český, rozměry tak obrovské, utrpení pak samo vystěhovalcův českých v cizině způsobilo na mysli jich tak hluboký dojem, že pouhý návrat do vlasti zdál se jim býti dobrodiním nesmírným. Bylo tak obzvláště při živlu měšťanském, kterýž ponechávaje řízení záležitostí veřejných několika šlechticům, uspokojoval se tou nejskrovnější měrou práv a po tolika strastech jedině po pokoji toužil. Mezi panstvem pak českým posledními událostmi probuzena i utvrzena

[1]) Sr. Archiv praž. Kniha St. M. č. 327 str. 202, kdež na několika stranách vypočítává se „specifikací, co jest od Pražan tří měst na kuchyni kurfiřta saského každého téhodne žádáno bylo." Zajímavý obraz rozsáhlé této činnosti kurfiřta saského v Praze doplňuje se nám jinou zprávou o „vojačkách kurfiřta saského", jež na Hradčanech ubytovány byly. Hospodář domu Matěje Arentha oznámil totiž 28. listopadu radě hradčanské, že pán jeho z Prahy utekl, jemu vládnutí domem zanechav. On pak nemá kurfiřtovým vojačkám dáti čeho jísti. Purkmistr hradčanský dal mu za odpověď: „Poněvadž jest věcí neslušnou, že Arenth odejel; tedy nechť hospodář prodá dříví v domě se nalézající a za ztržené peníze koupí vojačkám stravu a pití." Knih. hradč. č. 626 str. 84.

víra v konečné vítězství věci protestantské tou měrou, že se ani nezdálo potřebno sbírati ve vlasti nových sil k dalšímu vedení boje.

Král švédský, kterýž neustále v říši německé ku předu pokračoval, zdál se evangelíkům českým dostatečnou zárukou, že náboženská svoboda v jich vlasti, nechť již pod vládní spůsobou jakoukoliv bude na konec přece obnovena i uznána a pro tuto svou důvěru jednak rádi spokojovali se i tím málem, jež jim saský dvůr dopřával, jednak nepřičiňovali se k osvobození své vlasti tak, jak by i za těchto těžkých a nejistých sice okolností, za to však vůči mocnému převratnému hnutí v lidu obecném byli mohli se přičiňovati.

S obojetným chováním se dvora saského k evangelíkům českým souhlasilo i dosti přátelské z počátku zacházení jeho s katolíky v Praze přítomnými, dokud totiž dvůr doufal, že katoličtí hospodářové a majitelové domův budou moci vojsko jeho řádně a lépe vyživovati než ožebračení jich jinověřící rodáci. Když pak skutek ukázal, že i oni rovněž na mizinu přišli, byl brzy konec všem lahodným a přátelským slovům.

Den po příjezdu volence saského do Prahy dostavili se vyslanci sjezdu pražského ke dvoru jeho, žádajíce, aby kurfiřt nejprvé smlouvu mezi nimi a Arnheimem ujednanou podpisem svým opatřil a heroldy svému vojsku po městě v známost uvedl, dále pak při svém jednání s císařem o pokoj ruku ochrannou nad Pražany držel, tak aby pro jednání své v nemilost u císaře neupadli a o statky své nepřišli. Pan Kropf připojil k žádostem těm opětné ubezpečování, že koruna česká s domem saským vždy v dobrém srozumění žila a obyvatelé království českého nikdy neschvalovali jednání císařského vojska v říši německé, tudíž nechť kurfiřt Pražany „v žádném škodném podezření nemá a se k nim co nejmilostivější pán prokáže“.

Tajný rada doktor Thimaeus u přítomnosti kurfiřta saského, Arnheima a pána z Miltic litoval, že pán jeho, pokud se smlouvy týče, určité odpovědi dáti nemůže, poněvadž jí posud nečetl, avšak co se žádosti dotýče, aby Pražané do budoucího míru pojati byli, to najisto prý jim přislíbit může, že se tak stane i nepotřebují se tudíž pokuty neb konfiskování svých statkův od císaře nijak strachovati.

Když pak vyslaní odvolávajíce se k tomu, jak mnoho města pražská za posledních let od císařského lidu válečného vystáti musila a kterak tím úplně vysílena a na mizinu přivedena jsou, prosebně se o to domlouvali, aby část vojska saského z Prahy jinam přeložena byla, odpověděl jim tajemník kurfiřtův vyhýbavě, že jest to věcí polního maršálka Arnheima. Bylo v tu dobu v Praze šest plukův saské pěchoty čili 18.000 pěších mužův a mimo to 8000 jezdcův s 13.000 koňmi soustředěno. Když tedy měšťané pravili, že pro takové množství nemají více ani na dva dny stravy, nebylo to příliš přemrštěno.

Na dvoře kurfiřtovu nepřikládali však takovým projevům ani víry, ani váhy. Nechť vyslancové pražští sebe dojemněji líčili bídu svého města, žádný cizinec nevěřil v možnost onoho strašlivého stavu, k jakémuž vítězové bělohorští za několik let veškeré obyvatelstvo české bez rozdílu vyznání byli přivedli. Teprvé když měšťané po několika dnech nemajíce ubytovaným u nich vojákům už co dáti jísti, z domův svých

utíkali, vojáci saští drancováním i bouráním domův se na hospodářích svých mstili a sedláci ze strachu před plenícími vojáky ničeho do města na trh voziti nechtěli, tu pochopeno konečně i ze strany saské, že není možno obyvatelstvu snášeti takového jařma i vyhověno poněkud žádostem jeho.

Co se pak smlouvy samé týkalo, byla deputace Pražanův skoro bezúčelná. Chování saského vojska postupem času bylo toho druhu, že i to málo, co obcím pražským Arnheim ve smlouvě povolil, pozbylo skoro vší platnosti a jenom v řídkých případech dovolali se měšťané spravedlnosti a zastání. Jak malou cenu ostatně onomu kusu papíru, na němž smlouva napsána byla, na straně saské přikládali, nejlépe viděti z toho, že jej kurfiřt saský teprvé 16. prosince, tudíž skoro po uplynutí celého měsíce, spěšně do Drážďan se ubíraje jen tak mimochodem v rukou malostranských radních zanechal, aniž by byl na něm mimo přičinění svého podpisu cos změnil.[1]) Brzy po příjezdu svém předpustili mnohé katolické osoby z vyšších stavův,[2]) jež si stěžovaly na české pány, kteří pomocí sedlákův z jich panství je vyhnali i nařídil Arnheimovi, aby vyšetřil právní poměry těchto osob; to bylo veškero jednání, jež mezi dvorem saským a katolíky v Praze vedeno bylo. Za to tím čilejší nastalo vyjednávání mezi volencem saským a protestanty českými.

Když Arnheim 18. listopadu volenci saskému do Litoměřic vstříc vyjel, navrátili se do Prahy v týž den z valné části evangeličtí kazatelé, ubytovali se v komnatách hradu pražského a ujali se chrámu sv. Víta. Po prvé po desíti letech zavznělo z chrámu toho svobodně slovo české z úst evangelického kazatele a valným zástupům lidu českého opět po husitsku smělo býti přisluhováno kalichem. Přemnozí z lidu, měšťanstva i stavův vyšších, kteří během času musili přestoupiti k papežství, účastnili se odbývaných tam po tři dni shromáždění a hojně již tehdy přihlašovali se k staré víře. Veliká byla horlivost evangelických kazatelův, veliká náboženská zanícenost a vroucnost na straně ostatních emigrantův, avšak nemenší bylo pohoršení, jež jich shromažďování na hradě spůsobovalo u několika kanovníkův kostela pražského, kteří tam v okolí sídlili. Jakmile volenec saský v Praze se usídlil, dostavili se k němu, těžce si stěžujíce na jednání evangelických kněží. Netrvalo dlouho a z tajné rady saské vyšel po vůli kanovníkův mandát, v němž se pod pokutou skutečného trestání evangelickým duchovním nařizovalo, aby ihned opustili chrám sv. Víta a neopovažovali

---

[1]) Sr. Arch. praž. Akta tohoto jednání v knize St. M. č. 327 str. 89 a 93. Návrh smlouvy a potvrzení její od kurfiřta od 24. listopadu 1631 v. tamtéž sbírku listin č. 80.

[2]) Tak abatyše kláštera sv. Jiří na Hradčanech vedla stížnost, že někteří čeští pánové i přes salva guardiu zmocnili se statkův klášterních směrem k Mělníku ležících, totiž Panenských Břežan, Bořanovic, Předboje, Čeňkova a Sedlec „mit fürwendung es wäre von E. Churf. D. ihnen bewilliget worden, dass sie sich allerlei ihrer Gütter und gerechtigkeiten wiederumb annehmen könnten. Stavové čeští již prý v čas poslední rebelie neprávem statkův těch si osvojovali a opět nyní dle vůle své na nich hospodaří a poddaným přísně zapovídají do kláštera dávky neb potraviny odvozovati. Cís. bibl. praž. sbírka listin II. B. 5 str. 73, 74 a 76.

se více rušiti výkony katolických bohoslužeb.[1]) Vyhnanci čeští vypuzeni takto vlastním spojencem svým z nejpřednějšího chrámu své vlasti, byli nuceni jinde hledati útočiště a přístřeší. Rozhořčení nad tím dojista bylo zvláště mezi panstvem českým nemalé, i zdá se, že při dvoře saském proti takovému zacházení s evangelickým duchovenstvem společně zakročili. Vždyť byl Turn od krále švédského Gustava Adolfa obdržel plnou moc, aby co generální jeho komisař Čechům v službě švédské stojícím svobodné byty v království českém zjednával. Ujalli se tudíž hradu a chrámu pražského k rukoum krále švédského, činil tak po právu válečném a mocí úřadu svého. Následkem nařízení kurfiřtů saského musilo nutně mezi nimi přijíti k nemilým výstupům [2]) a jednati se o to, či oprávněnost v záležitosti té jest větší.

Při příležitosti té seznáváme nejlépe ramenářskou povahu saského volence. Chrám svatovítský zanechal sice v rukou katolíkův, avšak následkem zakročení vystěhovalcův českých jaksi v náhradu povolil, že někteří evangeličtí kazatelé směli dále na zámku zůstávati a v královské kollegiátní kapli u všech svatých shromáždění se souvěrci svými odbývati. Od té doby nastaly na Hradčanech poměry zvláštního rázu. Veden tam ve dvou vedle sebe stojících kostelích vášnivý a neunavný zápas náboženský, jedna strana hleděla přesvědčiti druhou o pravdách své víry a snažila se vyniknouti horlivostí a statečností. Nadšené řeči evangelických kazatelův těšily se čím dále tím většímu úspěchu, tak že prostora chrámová a rozsáhlý dvůr sotva mohly pojmouti všechny posluchače. Než ani kanovníci, mezi nimiž zvláště kněz Ondřej Kobr řečnickým nadáním vynikal, nelenili a v chrámu sv. Víta horlivě brojili proti vzmáhajícímu se kacířství. Tak nejlepší mužové v národě českém potýkali se na hradě pražském ve věroučných turnajích, co zatím cizinci plenili jich příbytky a hubili společnou jich vlast. Hádali se o věci nadpozemské, ponechávajíce řízení věcí pozemských náhodě a — cizozemcům . . . Kazatelé evangeličtí, kterým v komnatách hradu pražského nebylo dopřáno místa, ubytovali se potom po městech pražských. Někteří v soukromých domech přístřeší nalezli,[3]) ostatní

[1]) Pešina de Čechorod: „Phosphorus“ str. 396.

[2]) V týž den, kdy kanovníci kostela pražského žalobu kurfiřtu podali, dodána Turnovi žádost jakési Vydmanové za propuštění ze žaláře. Turn „hněvivě spis na kusy roztrhal“ a po polním trubači svém odpověděl: „poněvadž není žádným gubernátorem ani štotholterem zde v městech pražských, aby páni hradčanští nedopouštěli jej více s takovými věcmi zaneprazdňovati.“ Sv. knihu m. Hradčan č. 626 str. 85.

[3]) Arch. pr. Kniha svědomí St M. č. 172. Praví se tam v rozličných svědectvích, že v ten čas několik protestantských kazatelův do domu nejv. purkrabího na Malé Straně ubytováno bylo „kteří nic německy neuměli a u hospodáře čtyři neděle se zdržovali.“ Jakýs Nič, čeledín purkrabího „svévolně tyto polní kazatele a jiné oficíry k sobě zvával, s nimi hodoval, v panské zahradě kratochvíl provozoval a je nejlepším vínem ze sklepa panského tak zbytečně, že již více píti nemohli, ctil a napájel. A když oni tomu, aby ta vína česká býti měla, nevěřili a je za španělská pili, jistil jim, že mnohem lepších ve sklepích páně má. Potom po čtyrech nedělích dva němečtí praedikanté do domu přišli, s hospodářem rozprávějíce do zahrady vešli a v kuželky hráli, avšak panského vína ani neokoštovali.“

(asi třicet) doprovázeni jsouce hrabětem z Turnu a j. ujali se fary týnské. Tamější katolický farář Jan Petr Čechiades přinucen jest ustoupiti z místa i uchýlil se do kláštera michalského na Starém městě, jejž byli Servité ze strachu opustili. Úřad purkmistrovský na Starém městě snažil se sice zastati se faráře i vyslal úřadní osoby, aby se otázaly evangelických kazatelův, kdo jim povolil usídliti se na Starém městě; oni uctivě odpověděli, že hrabě Turn co plnomocný komisař krále švédského dům farní jim k noclehování vykázal i setrvali pohromadě, aniž by více od koho znepokojováni byli.

Bylo patrno, měloli dílo evangelické reformace ve třech městech pražských setkati se aspoň s tím úspěchem, jako na Hradčanech, že i tam některé kostely pražské musily dostati se do rukou evangelíkův. V první řadě šlo tu o kostel týnský, kterýž po všechny časy za přední chrám husitský pokládán byl a, s nímž do roku 1621 spojena byla konsistoř pod obojí. V městech pražských nalezli emigranti ke dvěma tisícům obyvatelův, kteří vzdor všemu nátlaku zůstali do té doby věrni protestantismu a za několik dnův rozmnožil se jich počet několika sty lidí všech stavův, kteří radostně k staré víře se navrátili. Valná však většina obyvatelstva pražského, mezi kterým již hojný počet katolických přistěhovalců z ciziny se nalézal, přiznávala se k víře katolické; tu bylo třeba horlivého apoštolování evangelických kněží. Veliká část obyvatelstva, jež v zemi zůstala a víru proměnila, stala se vlažnou a obojetnou ve věcech náboženských a spravovala se i v záležitostech veřejných naprosto zásadami chlebařskými a sobeckými. Když viděla utíkati z měst svých ty rozličné vydřiduchy, kteří po tolik let ji vykořisťovali, těšila se tomu srdečně, avšak mělali činně podporovati stranu, na Bílé Hoře poraženou, bylo nutno přesvědčiti ji, že pouštěti se v nový zápas není věcí beznadějnou. Znemravňujícím vlivem vládnoucích kruhův a děsným jich útlakem zničena byla v národě českém staletá vzdělanost, z rodin českých vytlačen jistý ráz počestnosti a zachovalosti, a vyrostlo pokolení bojácné, zištné, prosté všech zásad a mravu, prosto lidskosti a lásky k vlasti. Nadchnouti takové pokolení duchem vlastenectví a zbožnosti, probuditi v něm upomínky na doby bývalé slávy, roznítiti v jeho prsou plamen nadšení a obětovnosti — k tomu nepostačovala pouhá slova. V posledních dnech měsíce listopadu o těchto věcech v kruzích emigrantův českých horlivě rokováno. Rok církevní blížil se právě ku konci, jedenáctý to rok křížové cesty národa českého! Vhodná to byla příležitost pro evangelíky osvědčiti veřejným skutkem, že nastávající advent má býti znovuzrozením národa i církve české. V ony dny jako k danému heslu sjížděli se vystěhovalci čeští ze svých statkův a s nimi všichni, kdož zůstali věrni staré víře a státní myšlence české. Po ulicích i ryncích pražských jsou tu spatřováni, ani způsobem vojanským někteří na koních houfně jezdili, jiní společně po městě se procházeli, všichni pak sebe za tři stavy království českého tělo a krev páně pod obojí přijímající vyhlašovali a vystavovali. Na kterém místě porady své zahájili, jakož i o jich jednání žádných bezpečných zpráv nemáme.

Smuteční slavnost, na níž se obecně sneseno a jež 30. listopadu konána býti měla, vyžadovala toho, aby chrám týnský navrácen byl do

rukou evangelíkův. Stavové pod obojí vyslali den před slavností několik osob k primátoru Starého města Cortesiovi se žádostí přátelskou, aby nařídil katolickému faráři Čechiadesovi vydati klíče a tak postoupiti chrám týnský k výkonům jich náboženským. Primátor odvolávaje se na smlouvu se Sasíky uzavřenou a k tomu, že kurfiřt ničeho v té věci posud sám nenařídil, odepřel býti stavům po vůli. Za řeči své pak podotknul vyslancům, že sice vzkazuje těm, kteří je vyslali, své služby a všechno dobré, nicméně o „třech“ stavech království českého že posavad ničeho neví.[1])

V brzku vrátili se noví dva vyslaní k primasovi, kterýž právě v celnici u mostu počty přehlížel, i oznámili mu, že kurfiřt o žádosti jich dobrou vědomost má a nebudeli jim po dobrém vyhověno, že na jiné prostředky pomysliti chtějí. Primas stál na svém a žádal od vyslancův rozkaz volence saského, jemuž prohlásil že jedině se podrobiti chce. I povoláni jsou dva radní staroměstští, Jan Petráček i Ondřej Leinhoz k hraběti Turnovi, kdež po obšírném rozmlouvání o to dle všeho ustanoveno se na tom, aby chrám týnský vydán byl evangelíkům a v náhradu za to aby kněz Čechiades při kostele sv. Michala farářem se stal a tam obřady katolické bez překážky vykonával. Čechiades také skutečně druhý den ráno vol nevol odevzdal Turnovi klíče; [2]) podobojí zjednali si tak náhradu za vypuzení z kostela sv. Víta.

V neděli ráno zvěstoval hlahol zvonův týnských Pražanům Starého města, že v hlavním jich chrámě smuteční slavností oslaven bude návrat vystěhovalcův českých do vlasti. Šest a šedesáte duchovních evangelických kráčelo tu v řadách přes staroměstské náměstí do kostela týnského a přišedše tam padli na kolena před oltářem u velikém pohnutí mysli. S nimi všichni v Praze přítomní evangelíci odebrali se v průvodu do chrámu a lid obecný, sbíhaje se ze všech stran, bouřně je následoval. I naplněny jsou prostory chrámové tou měrou, že prý dle českého přísloví ani jablko na zem propadnouti nemohlo.[3])

---

[1]) Beckovský II. str. 1088. Sr. s tím tendenční líčení tohoto příběhu ve snešení pamětí z r. 1632. Musejník 1853 str. 524.

[2]) Měštěnín Pauc svědčil o tom rok na to před právem Starého M. takto: „Když jsem jednoho času sešel dolu z věže od zvonění do kostela týnského, tu jsem před kaplou viděl v kostele hraběte z Turnu s jinými pány, mezi nimiž také byl Mikuláš Diviš a knězi Janovi (Čechiadesovi) klíče od kaple i od kostela vzali a kněz Jan musil před nimi z kostela ujíti.“ Že pozdější vychloubání Pražanův, jako by byli Turnovi vydání klíčův „kathegorice odepřeli,“ nespočívá zcela na pravdě, toho důkazem jest chování jich k Turnovi právě v týž den v jiné záležitosti. Dle Notule panské St. M. č. 383 str. 97 psala rada St. Města rytíři Dobranovskému z Dobranova, hofmistru hraběte z Turnu, že jakás židovka Marykin „na tak vzácnou přímluvu“ a „potahujíc se na to, že i s J. Mstí panem hrabětem z Turnu o téže věci mluvila“ svoluje, aby její sestra Estera z vězení městského propuštěna byla. Rada staroměstská dodala k tomu, že „toho nepominula J. Msti tejna učiniti, jsouc hotova službami svými dobré přátelství každého času prokazovati.“

[3]) Beckovský II. str. 1089. Na str. 820 předešlého ročníku „Osvěty“ vyslovili jsme v poznámce domněnku, že Beckovský při vypravování událostí r. 1631 použil některé pamětní knihy pražské, jež v archivu městském se více nenalézá. Domněnka naše došla náležitého potvrzení. Hammerschmid ve spise svém Prodromus gloriae Pragenae z r. 1723 str. 86

Po některých nábožných písních českých vystoupil na kazatelnu mistr Samuel Martin z Dražova, muž vysoce učený a nadšený horlitel za učení Lutherovo, [1]) a hlasem mocným promluvil k přítomným zástupům, velebě boha za dobrodiní, jakéž prokázal usouženému lidu českému. Ku konci kázání svého oznámil shromážděnému lidu, že po polednách vykonán bude pohřeb všech mučeníkův, kteří 21. června 1621 na staroměstském náměstí rukou katovou zahynuli, a jejichžto hlavy po popravě v železných krabuších po obou stranách mostské věže vystaveny byly na postrach přemoženému obyvatelstvu českému.

-Po poledni shromáždili se převalní zástupové lidu ze všech měst pražských kolem věže, jež naproti klášteru křižovníkův na mostě Karlově stojí, aby účastni byli smutečné slavnosti, jež dojemností a velkolepostí svou uchvátila odpadlé i vrtkavé jich mysli, a obrazem umučených předkův aby posilnili se k dalšímu boji. Není zajisté v dějinách středověku nikde toho příkladu, aby spůsobem tak dojímavým a úchvatným v kterémkoli národě byla oslavena bývala památka mužův, kteří za přesvědčení své hrdinně zemřeli, jak téhož dne v městech pražských se bylo stalo velebnou tryznou, kteráž prokázána ctihodnému prachu posledních Staročechův.

Výjevy, kteréž při snímání jedenácti hlav mučeníkův českých se udály, upomínají nás mohutnou tragikou svou na nejvelebnější objevy antické. Byliť přítomni truchlivému divadlu synové, vnukové i jiní příbuzní českých direktorův, kteří hlavy otcův svých vlastníma rukama s věže sňali, do připravených truhlic uložili a napotom v chrámě týnském pochovali. Tak učinili Pavel i Alexander Kaplířové ze Sulevic svému dědu Kašparu a tak Tobiáš Štefek z Koloděje, lékař proslulý, svému otci téhož jmena.[2]) Dojímavý zjev dcery Edipovy pochovávající bratra Polynika proti zákazu královu samovolně stoupá nám na mysl.

Minulým dějinám národa českého nemohlo dostati se velebnějšího zakončení; a *zakončením* byly tyto děje přese všechnu neunavnou a po celé století opětovanou snahu mnohých vyhnancův českých. Dnové 21. června 1621 a 30. listopadu 1631 neznamenali umírání a pohřeb

vypravuje o pamětnostech chrámu panny Marie před Týnem a při roce 1631 dokládá: „ut autem clarius pateat, quid actum sit expulso curato Teynensi Joanne Čechiade, *rem succinte describo ex protocollo Antiquae Urbis Pragensis.*“ Všechna pak místa, jež tam na pěti stránkách z knihy staroměstské uveřejňuje, jsou slovným latinským překladem českého textu, jakž jej v Beckovském arci po různu mezi jinými zprávami nalézáme. Z toho patrno, že Beckovský, kterýž svou Poselkyni okolo r. 1700 psal, z téhož zřídla, jako Hammerschmid, zprávy své čerpal, totiž z protokolu radního, o němž neumíme pověděti, kam se ztratil. Z té příčiny jednotlivým jeho udajům možno v jistém ohledu přiřknouti hodnověrnost úřadního pramene.

[1]) Samuel z Dražova byl od r. 1618 evangelickým farářem u sv. Haštala v Praze a musil na podzim r. 1621 s ostatním evangelickým duchovenstvem opustiti království české. V cizině byl vychovatelem čtyř mladých pánův Kaplířův ze Sulevic, s nimiž mnohé cesty podniknul, všude jsa vysoce vážen pro učenost svou. R. 1627 povolán byl od české obce v Perně v Sasích za faráře, odkudž s kurfiřtem saským do Čech se odebral.

[2]) Sr. Arch. praž. Kniha č. 744 str. 125.

několika pouze vlastenců̊v českých, ale celého národa českého, jeho osvěty i myšlenky státní. Zástupy lidu, kteréž s pláčem a pohnutím přítomny byly truchlivému tomuto divadlu a u velikém zármutku provázely rakev, v níž nalézaly se tělesné zůstatky nejšlechetnějších mužův té doby, plakaly i truchlily nad upadlou slávou své vlasti. Neboť neseny jsou ku hrobu hlavy Václava z Budova, Kašpara Kaplíře ze Sulevic, Prokopa Dvořeckého z Olbramovic, Bedřicha z Bílé, Jindřicha Otty z Losu, Bohuslava z Michalovic, Valentýna Kochana z Prachové, Tobiáše Štefka z Koloděj, Kryštofa Kobra, Jana Jessenia a Jiřího Haušilda,[1]) aniž by v národě bylo pozůstalo náhrady za ně.

Když shromáždily se ke druhé hodině všechny v Praze přítomné osoby ze stavův pod obojí, sňaty jsou s věže od přátel a příbuzných hlavy, jež po deset let pod širým nebem větrům i bouřím v šanc vystaveny byly a neseny jsou do blízké celnice, kdež do zvláštních krabic ukládány jsou.[2]) Potom všech jedenácte krabic do společné rakve vloženo, a ta přikryta jest černým hedbávným rouchem, do něhož byl vetkán stříbrohlavý kříž.

Kazatelé evangeličtí vyzdvihli na máry posvátné prachy, aby je zanesli do mohyly národa českého, do chrámu týnského. Za hlučného zvonění hran ubíral se průvod ulicemi Starého města. U předu nesen cínový kříž, za nímž duchovenstvo s rakví kráčelo a dále veliké množství z panstva, rytířstva i ostatního lidu následovalo, zpívajíc píseň bratrskou: „Křesťané, pravdy boží praví milovníci."

Když došel průvod do chrámu týnského, vyneseny jsou krabice s hlavami na lešení smutečné před oltářem připravené a mistr Samuel z Dražova počal pohřební řeč svou slovy písma: „Isti sunt, qui laverunt stolas suas in saguine agni.“[3])

Kázání jeho přítomné množství uchvátilo k hlasitému pláči. V řeči své přednášel chvalitebné činy, zásluhy i ctnosti jednoho každého, jehož hlava spočívala na katafalku, dojemnými slovy líčil utrpení všech a na konec vyhlásil všechny, kdož na popravišti staroměstském rukou katovou život dokonali, za mučeníky národa i církve české.

Po skončeném kázání svěřeno bylo několika důvěry hodným mužům pochování zetlelých kostí,. i nařízeno, aby pohřbeny byly hlavy ty na takovém místě, o němž by žádný katolík dověděti se nemohl.[4])

Jakož v prvotných dobách křesťanských krev mučeníkův zkypřila půdu, z níž noví a vždy četnější vyznavači křesťanské náuky vzešli, tak i zde oživení památky mužův smrtí mučenickou zemřelých jevilo na mysli lidu velký účinek. Brzy ukázalo se ovoce. K nalehání a za spolu-

[1]) Dvanáctá hlava Ondřeje Joachyma Šlika byla dne 9. května 1622 osiřelé vdově navrácena.

[2]) Kniha St. M. č. 744 str. 125 praví: „Jan Gallus byl hospodářem při snímání těch hlav z bran.“ Beckovský pak dokládá, že „Mikuláš Diviš na krabice nápisy shotovil, aby se věděti mohlo, kterého z pánův direktorův která hlava jest.“

[3]) „Tito jsou, kteříž obmyli roucha svá v krvi beránka.“

[4]) Dle Schallerova „Beschreibung der k. Hauptstadt Prag“ sv. 3 str. 89 zachovalo se tajemství toto až do r. 1766. Když tehdy kopány jsou základy k novému oltáři panny Marie nedaleko sakristie, přišlo prý se na dvanácte hlav i byly z kostela odstraněny.

působení hlavně domácího obyvatelstva dostalo se do rukou evangelíků celkem 24 kostelův v jediné Praze, a počet obyvatelů, kteří po čas saské okupace k víře pod obojí přestoupili, rozmnožil se na patnácte tisíc hlav.[1])

Působíť daleko za hroby příkladové lidí, kteří rekovně i obětovně umírají za přesvědčení své a pevné půdy nabývá v národě ta myšlenka, kterouž lepší duchové utrpením svým a obětováním všeho, života i statku posvětili. (Pokračování.)

Koperník a Kepler.

Od

dr. **Josefa Durdíka.**

Devatenáctý únor 1873 jest den památky velevýznamné, připadajíť na něj *čtyrstaleté* narozeniny a jubileum Mikuláše *Koperníka*, zakladatele nové astronomie. Takou měrou přece pronikla už osvěta valné kruhy lidstva, že den ten všeobecně počíná se považovati za den *slavný*; nás Čechův zvláště důtklivě se týká. Nejen za příčinou původu Koperníkova; ale znamenitou náhodou i jeho arcidílo, *jeho vlastní rukopis: De revolutionibus orbium coelestium libri sex* po spletité asi pouti dostal se do Prahy. Všeobecná pozornost vzdělaného světa obrátila se za tou příčinou ku Praze, an spolek toruňský pořádaje ke čtyrstaletému jubileu slavnostní vydání spisů Koperníkových podle vzorného originálu pražského se řídil. A což je tím interessantnější: muž, jenžto kdysi knihu tu v Nizozemsku zakoupil, není nikdo jiný, než *Jan Amos Komenský* — aspoň podepsán tam: Johannes Nivanus, totiž Jan z Nivnic (Nivnice na Moravě, rodiště Komenského).

Však i v dalším stupni svém zůstala nová astronomie připoutána k české zemi. Jmeno Tycho de Brahe zná v Praze každé dítě; v týnském kostele máme jeho náhrobek, a letohrádek krále Ferdinanda I. jmín jest za observatorium Tychonovo; — důkladné pozorování úkazův nebeských, zejmena planety Marsa, Tychonem provedené, podalo možnost k opravení náuky Koperníkovy, a opravení toto, kterýmž se druhá doba nové astronomie počíná, stalo se také v Praze. Zde žil totiž *dvanácte* let Jan *Kepler*, a na základě přesných výsledkův svého předchůdce mohl odkryti pravdy, které jmeno jeho ve spolku s Koperníkem učinily nesmrtelným. Právě v onu dobu, kdy se nám čin Koperníkův blíže staví před zrak duševní, kdy se i širší kruhy na něj roz-

[1]) Sr. Jacobaeus „Status modernus," jehož zprávy i jinými prameny se potvrzují. Ještě r. 1686 cís. rychtář Nového města Rittersic čině na př. zprávu komoře české k jejímu dotazu „jakby se mnoho emigrantův a nekatolických lidí v Novém městě doptati mohlo", oznamoval „pravdivě, že by se i jiných horších, nežli jsou emigranté, osob, které víru svatou katolickou přijavše, zase od ní odstoupily a od praedikantův v čas vpádu lidu kurfiřta saského pod obojí přijímali, *množství našlo.*" Archiv č. místodržit.

pomenou a důležitý význam jeho pocítí,*) bude zajisté nejlepší oslavou, když postavíce se v duchu na onu výši pochopené myšlenky Koperníkovy odtud pohledneme dále na osudy vědy jím znovuzrozené, na průběh a zdokonalení jeho vlastní náuky — a jako se v četných rozpravách ke dni 19. února sepsaných bude líčiti stav vědomostí astronomických *před* Koperníkem, učiníme my zde výlet směrem opačným, od Koperníka v před. A koho tu oko shledne jakožto druhého velikána velebné řady, jest právě Jan Kepler.

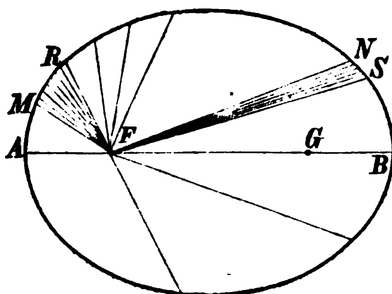
Koperník ovšem zničil staré představy o nebi, an vyslovil, že země jako ostatní planety kolotají kolem slunce, ale měl za to, že dráhy jich mají podobu kruhu. Kruh mu zůstal onou svatou, nedotknutelnou, nejdokonalejší křivkou, za jakou jej celý starověk považoval, a ježto nebe podle týchž náhledů bylo dokonalost sama, nemohlo se připustit, aby tělesa nebeská jinak než v kruhu se pohybovala. Náhled tento měl v zápětí celý roj neshod, které byly soustavě Koperníkově velmi osudny, ježto protivníci její stále jich se dovolávali. Východ z nich byl pouze ten, že v náuce Koperníkově při vší základní pravdivosti něco velmi podstatného se musí opraviti.

Opravu tuto podnikl Kepler. Týkala se především podoby drah. On zničil staré kruhy Koperníkovy a pravil: *Planety se kolem slunce pohybují v ellipsách.* Jak povstane kruh? Když zarazím nýtek do tabule a na něj zavěsím nit, napnu ji a napjatou kolem do kola provedu: opíše druhý konec její křivou čáru, kulatou, nejznámější — kruh, či kolo. Když v jisté vzdálenosti od sebe zarazím nýtky *dva*, na něž zavěsím nit, delší než jejich vzdálenost, dovnitř pak přiložím křídu (neb tužku), aby nit stále napjata zůstala, a pak křídou jedu kolem, opíšu *ellipsu*. Bodové, kdež nit byla zavěšena (*F* a *G* na obr. 1.) slovou *ohniska* její. Ellipsu si může každý hračkou spůsobiti, ale ta hračka *mu podává obraz dráhy planetní*; ona mu ukazuje, jakou dráhu konají kolem slunce ku př. Krasopaní (Venuše), skvějící se nyní při západu slunce jakožto večernice na obloze, a Královmoc (Jupiter), jenž skoro stejnou září, ale později svítí na nebi východním — a ostatní méně známé planety. Ve skutečnosti nejsou však ty dráhy tak roztáhlé, ohniska jsou sobě *blíže*. V jednom z nich musíme si mysliti slunce. Ellipsa taková se od kruhu velmi málo liší, a to bylo příčinou, proč se rozdíl tak dlouho nezpozoroval, čili pravá podoba dráhy se nezjistila. Bylo k tomu třeba velkého namáhání a právě zas ducha smělého, jako k prvnímu kroku. Ellipsa má jako každý tvar zákonný své určité vlastnosti, které vyšetřuje mathematika. Tím úkolem už pilně zabývali se staří Hellenové, od nichž i jmeno té ovální čáry pochází. Co vyšetřili oni, najednou došlo svého užití na nebi, a tak pracovali nevědouce ve prospěch pozdních potomků svých. Kruh Koperníkův vystačil jen pro první hrubou potřebu, a roztáhl se v ellipsu Keplerovu, jakmile vědecké zkoumání do podrobna se obrátilo.

---

*) Paňu spisovateli přítomného článku dlužno vzdáti chválu, že v kruzích našich obracel na Koperníka pozornost, kdykoli se k tomu příležitost udála; osvětový jeho význam vyložil ve dvou záslužných rozpravách: „*Koperník*" v Časopise č. Musea 1871, a „*O velikém hvězdáři Koperníkovi*" — v *Osvětě Lidu* svaz. 7. *Pozn. redakce.*

V kruhu arciť vedle oblíbených představ pohybovalo se tělo stejnou rychlostí, anebo mělo se aspoň tak pohybovati. Avšak po své dráze elliptické jde planeta s rychlostí měnlivou, brzo rychleji, brzo volněji. Běželo o to, poznati zákon změny té, vyšetřiti, na čem rychlost závisí, kterak možno ji posouditi a určiti v každém bodě dráhy. I to podnikl Kepler jemným smyslem porovnávaje čísla dát astronomických. Zkušenost jen tak neurčitě poučovala nás, že planeta, čím je slunci blíže, tím rychleji, a čím dále od něho, tím volněji postupuje. Po dlouhých počtech a pokusech vymezil Kepler tento neurčitý výsledek zevrubněji. Pozorujme k tomu konci obrazec dráhy planetní: V jednom ohnisku

(Obr. 1.)

(*F*) mysleme si slunce; přímou čáru od něho vedenou k bodu dráhy jmenujeme *průvodičem* jeho, poněvadž čára tato, naznačující vzdálenost od slunce, planetu na jejím běhu provází, někdy ovšem menší, jindy větší jsouc: tak *FA* jest nejmenší, *FM* větší, *FN* ještě větší, a *FB* ze všech největší průvodič; odtud opět zmenšuje se v dolení části dráhy až dojde zas v polohu FA, atd. Jak ze skutečnosti patrno, jest rychlost při nejkratším průvodiči *FA* právě největší, při *FM* menší až při nejdelším *FB* jest rychlost nejmenší. Vzdálenost od slunce a rychlost planety ovšem jaksi souvisí, ale kterak? Souvislost tuto Kepler objevil; lze ji vyjadřiti několikerým způsobem, nejobyčejnější a ve spisech populárních oblíbený jest tento: Pozorujme planetu v bodě *M*, odkudž za jistý čas, ku příkladu za jednu sekundu, přijde do bodu *R*, vykonajíc dráhu *MR*. Průvodič *FM* za týž čas, planetu stále provázeje, pošine se též až na polohu *FR*, opíše tedy trojstrannou plochu *FMR*. Podobně děje se na jiném místě dráhy, v bodě *N*; zde za týž čas jedné sekundy planeta postoupí do bodu *S* a urazí dráhu *NS*: průvodič tudíž opsal zde plochu *FNS*. Když Kepler tyto dvě plochy, průvodičem za stejnou dobu opsané, porovnával, shledal, že byly vždycky stejné. Všude se mu to potvrdilo; vyslovil tedy všeobecně pravidlo: *Plochy průvodičem planety v stejných dobách opsané jsou sobě rovny.* Když pozorujeme planetu v první sekundě, opíše průvodič plochu *FMR*, v druhé sekundě opíše plochu jiné podoby, ale *téže velikosti*, v třetí a ve čtvrté rovněž, a tak dále, tak že za dvě sekundy bude ona plocha dvakrát, za tři sekundy třikrát

větší čili: kolikrát déle se planeta pohybuje, tolikrát větší jest plocha průvodičem opsaná. Plocha tato a čas pohybu jsou sobě úměrné čili proportionální. Tímto způsobem jest souvislost mezi vzdáleností od slunce a rychlostí ***přesně*** vymezena; jakési všeobecné „asi“ mathematice nestačí, ona žádá všude určité slovo i určitou velikost. Jen na takovém základě může ***počítati.***

Ale mluvili jsme o rychlosti, zde náhle místo ní máme ***plochu;*** známe tedy jen souvislost mezi ***průvodiči*** (vzdáleností od slunce) a ***plochami*** za stejnou dobu opsanými — o rychlosti ani zmínky! Než tu lze opět uvésti. Plocha *FMR* a plocha *FNS* jsou za stejný čas (za jednu sekundu) opsány, jsou co do velikosti sobě rovné a přece mají rozdílný tvar; FMR jest kratší, FNS táhlejší trojúhelník, a následovně musí, aby se rovnost zachovala, FMR býti širší, FNS užší, čili část MR delší, kdežto NS kratší. Když tělo za stejný čas opíše dráhu delší, říkáme, že má větší rychlost; a tak i zde, planeta v MR má větší rychlost, v NS menší rychlost. Vztah k rychlosti vězí tedy v pravidle od Keplera vyšetřeném: ***Průvodič planety za stejnou dobu opíše stejnou plochu,*** — čím táhlejší tato plocha jest, tím užší musí býti, tím kratší tedy část dráhy, jež k ní přísluší, jakž v obrazci *MR* a *NS* znázorňují.

A to jsou dva první zákony Keplerovy; hned na první pohled poznáváme v nich podstatné zdokonalení Koperníkovy soustavy. Podle této se pohybují planety v kruzích, ale právě pro křivost tohoto náhledu bylo třeba mnoha dodatků, mnoha všelijakých jiných kroužků, kol a pohybů vedlejších, kdykoli se i jen poněkud přesnosti šetřiti mělo. Všecky tyto pomůcky Koperníkovu základní myšlenku činili velmi složitou, a přece jí nepomohly, ano podávaly protivníkům zbraň do rukou. Rozpaky pominuly, pomůcky se staly zbytečnými prací Keplerovou. První jeho dva zákony:

I. Dráha planety jest ellipsa, v jejímžto jednom ohnisku slunce trvá — a

II. Plochy v stejných dobách průvodičem opsané jsou stejně velké*)

obohatily poklad astronomických vědomostí; ale též poměr jich k náuce Koperníkově jest význačný a nad míru poučný. Ony totiž zjednodušily ji, a všecky staré pozůstatky astronomie předkopernické odstranily. Nedosti na tom: ony novou náuku prohloubily tím způsobem, že obrátily zřetel ku ***pravé podobě*** dráhy, jaká jest sama o sobě, a že počato bráti v počet vzdálenost, rychlost nebeských těl a jedno druhým určovati čili ***vypočítávati.*** Řekněme zkrátka, náuka Koperníkova zdokonalila se, a také zde jako při výzkumu každé pravdy potvrzuje se, že zdokonalení jest ***zjednodušení,*** a sice v tom smyslu, že zjevův poznáváme vždy víc a víc, vždy složitější, však ***výraz zákonův, kterými se řídí, stává se vždy jednodušším.***

---

*) Pro učence podotýkám, že dobře vím, kterakým způsobem odkrytí „zákonův Keplerových“ se stalo a zejmena že chronologický pořádek jiný byl, než tuto vyloženo jest. Obrácen pouze za příčinou snadnějšího výkladu. Něco podobného platí při zákoně *třetím.*

Vyložené právě zákony Kepler zvěstoval v knize: ***Astronomia nova, seu physica coelestis, tradita commentariis de motibus stellae Martis ex observationibus G. V. Tychonis Brahe.*** Kniha ta vyšla ***v Praze*** roku onoho, do něhož padá ***majestát*** Rudolfa II. — t. 1609.

Zákonům Keplerovým podrobeny jsou všechny planety. Každá opisuje svou ellipsu, každá ellipsa má dvě ohniska, ale v jednom z nich jest slunce, tak že v něm mají příslušná ohniska společné místo. Touha po pravdě vedla hloubavost Keplerovu dál. Tušení o jakési úměrnosti úkazův nebeských zrodilo v šedém starověku myšlenku o „harmonice světa", kteráž určitě se pojí ku jmenu filosofa Pythagory. Že se dají poměry nebeských těl — co se týče velkosti, vzdálenosti, rychlosti a oběhu — vyjadřiti veličinami mathematickými zejmena čísly, bylo hlavní zásadou harmoniky. *)

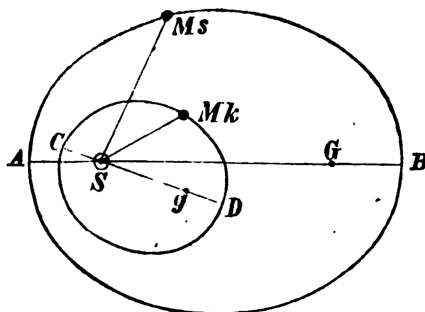
Jen o to šlo, čísla, kterých se na základě zkušenosti pozorováním dopídit můžeme, náležitě vyložiti a z nich všeobecný zákon odvoditi. Tímto duchem naplněn a veden byl Kepler. ***Pomyslil*** si vždycky zprvu nějaké všeobecné pravidlo, a pak porovnával s ním astronomická dáta — když se k němu nehodila, bylo to důkazem, že ***pomysl*** nebyl pravý. Tímto spekulativním způsobem hleděl se domoci ještě dalších zákonův, zejmena také souvislosti mezi vzdáleností a časem oběhu planety, pak pořádku, v jakém planety v soustavě sluneční rozestaveny jsou. Po dlouhém namáhání, v němž veliké množství nešťastných pokusův podniknuto bylo, nadšené, obdivuhodné vytrvalosti jeho konečně dostalo se sladké odměny, že i zde svítati počalo: odkrytě svůj třetí zákon. To se stalo roku 1618 v Linci, kdež byl profesorem mathematiky na gymnasii stavovském.

Třetí zákon týká se souvislosti mezi vzdáleností planety a časem oběhu kolem slunce. Představme si v mysli dvě planety, Merkura i Marsa (obr. 2.); obě kolotají kolem ***společného ohniska*** (slunce), a vzdálenější Mars potřebuje k oběhu svému také delšího času než Merkur. Tedy že vzdálenější planetě sluší delší doba, bylo známo, a tím dána jakás takás souvislost. Ale opět to bylo příliš neurčito. Poměr, jejž třetí zákon Keplerův vyslovuje, jest pro znalce názvosloví mathematického velmi jednoduchý. Pokusme se naznačiti jej i bez této vydatné pomůcky.

Vzdálenost planety od slunce není stálá; mění se, jest větší, menší, jak to jeden pohled na obrazec ukazuje, ač ve skutečnosti rozdíl není tak přílišný, jak se poměrně k vůli zřetelnosti na papíře naznačuje. Jednou je vzdálenost nejmenší (*SA* na obr. 2.), podruhé největší (*SB* na obr. 2.); k pouhému přehledu dostačí nám prostředek mezi oběma, tedy vzdálenost asi prostřední. Tak pravíme: země jest od slunce 20 milionů mil vzdálena — a vyrozumíváme vždy ***vzdálenost prostřední.*** K této prostřední vzdálenosti budeme při třetím zákoně Keplerově hleděti z jedné strany, a z druhé k ***času oběhu.***

*) Že řád i lad světa záleží v poměrech (času, prostoru, sil atd.), které pomocí čísel vyjadřiti možno, to tvoří vlastní smysl starého pověstného výroku: *Číslo jest podstata věcí.* Kdy by z myšlenek Pythagorových nic jiného nezbývalo, ta jediná ho s dostatek charakterisuje.

I odkryl Kepler mezi těmito dvěma čísly následující souvislost: Čas oběhu jest při Marsovi as *osmkrát* větší než při Merkurovi, čili Mars potřebuje, než oběhne kolem slunce, *osmkrát* delší čas než Merkur. Znásobíli se číslo toto, poměr obou časův udávající, samo sebou (8 × 8), obdržím *64*. Vzdálenost pak Marsa od slunce jest as *čtyřikráte* větší než Merkura. Znásobíli se toto, poměr obou vzdáleností

(Obr. 2.)

udávající číslo samo sebou, ale dvakrát (4 × 4 × 4), obdržím též *64* jako svrchu. A podobně platí to pro všechny planety; číslo, kolikrát čas oběžní jest delší při jedné planetě než při druhé, znásobené samo sebou jest vždy totéž jako když číslo, kolikrát vzdálenost jedné větší jest než druhé, znásobí se dvakrát samo sebou. Číslo samo sebou násobené v mathematice zkrátka sluje *čtverec* (quadrat — 64 je čtverec osmi), číslo pak dvakrát samo sebou násobené sluje *kostka* (cubus — 64 je kostka čtverky), a proto v knihách čteme třetí Keplerův zákon v následujícím znění: *Čtvercové časů oběžních mají se k sobě tak jako kostky prostředních vzdáleností planet od slunce.* Podle toho zákona lze určiti vzdálenost všech planet od slunce; třeba k tomu pouze pozorovati běh jejich, abychom zvěděli, za jakou dobu kolem slunce oběhnou: známe-li pak vzdálenost jen jedné planety, ustanovíme jednoduchým už počtem vzdálenosti všech ostatních.

Tyto v nejhrubších obrysech vyložené zákony Keplerovy náležejí k největším výzkumům nejen v oboru hvězdářství, ale i lidské vědy vůbec. Pohledněme zpět! Podle *prostého oka* starým až do Koperníka jevily se dráhy planet na nebi velmi *spletené*, tak že nevěděli, co si s tím mají počíti. Koperník *důmyslem* svým pravil dráhy býti *kruhy*. Kepler pak pozorováním a počítáním dovodil je býti *ellipsami*, při čemž ostatními svými výsledky ihned hlavní poměry jich tak objasnil, že celou vědu svou uvedl v novou epochu. Dřív totiž hleděli hvězdáři obezříti se v úkazech nebeských, ale nebrali v počet svůj vzdálenost, čas oběhu a podobné veličiny, aby z jedněch ostatní vypočítali. Oni sice také počítali, ale nikoli v těch oborech ještě, kamž Kepler teprvé počty uvedl. Od něho zvěděli jsme teprvé, jak skutečně vypadají dráhy planet a počali jsme veličinami nebeskými počítati. Proto říkáme, že jím počíná se doba *počítající astronomie*. Jakož Koperníkem počíná

vůbec *astronomie nová* (heliocentrická), tak Keplerem druhá její slavná sloka. Tím však není působivost Keplerových zákonů u konce. Ony nejen uvedly „epochu počítající“, nýbrž i připravily stupeň ještě vyšší: ten totiž, kdy Angličan Isak Newton, stoje jednou nohou na zákonech Keplerových a druhou na vědě mechaniky (jejímž původcem jest Vlach Galilei), *přenesl mechaniku se země na nebesa* a tam její pravé všech čistých zákonů vtělení odkryl, čímž epocha *fysické astronomie* nastala, a tak nejstarši a nejvelebnější věda toho stupně dosáhla, že, co se týče vnitřní dokonalosti a znamenitosti výsledkův, nižádná z přírodních věd s ní závoditi nemůže. Váhu vědeckého činu Newtonova vylíčiti nenáleží v tuto rozpravu — ale pro všecky, kteří mají vědeckou mysl, náleží historie těchto čtyr mužův: *Koperníka, Keplera, Galileiho, Newtona* na nejpřednější místo — důležitá, poučná a věčně nepřekonatelná, pravý to výkvět kulturní historie, nejkrásnější to posud doklad a nejskvělejší osvědčení jedině pravé zpytovací methody, záruka skutečné cesty ku pravdě, nejzajímavější, nejpoutavější příběh v říši duchů, povyšující důležitou vědu hvězdářskou na vzor všem vědám, jasný, velebný, povznášející a zvláště mladým snaživým hlavám ve *všech* oborech vědeckých ku bedlivému studiu nedosti doporučitelný.

Kepler narodil se v městě *Weilu* ve Wirtembersku dne 27. prosince 1571, a zemřel v Řezně dne 15. listopadu 1630. Žil tedy skoro 59 let za doby ve střední Evropě velmi neutěšené. Vrstevníky jeho byli v Anglii Shakespeare, Baco, Harvey, v Italii Galilei. Tyto dvě země vynikly nad bědnost tehdejší; ve střední Evropě, ano dále až do Španěl vřelo ono neblahé ne snad náboženské, ale jakési v pověrách blouznění jako děsná epidemie, projevující se šíleným ukrutenstvím válek a soudů, jakož i pohnutlivým horlením za věci záhrobní, jimž oběma též za oběť padla — samostatnost národa českého. Vědám nebyla to doba příznivá, ale astronomii dostalo se přízně skrze astrologii. Té děkoval Kepler své postavení jakožto dvorský mathematik císaře Rudolfa II. Poprvé přišel do Prahy v lednu 1600, a opustil ji v listopadu 1612. Po jistou dobu bydlel v Benátkách, dokud byl živ Tycho de Brahe, jenž tam zařizoval hvězdárnu; pak bydlel na slovanském vrchu, odkudž denně chodíval na hrad; podruhé připomíná se byt jeho na Ovocném trhu a konečně v končině blíže mostu, kde nyní stojí Klementinum. Postavení jeho bylo čestné a skvělé, leda že mu někdy platu nevypláceli, poněvadž jak ostatní, tak i finanční poměry v stálém byly nepořádku. Po smrti Rudolfově požadavky služného vzrostly až na 12000 tolarů, kteréž — a mimo ně příspěvky k vydání *Desk Rudolfinských* — po mnohá léta krušně pohledával. Po bitvě bělohorské vstoupil ve službu Albrechta Valdštýna, poněvadž mu také v Linci služné nevypláceli. Valdštýnovi nebyl po chuti; tenť potřeboval *ostrologa*. Nikde nebylo více už Keplerovi popřáno trvalého pobytu; sněm v Řezně, kdež chtěl svých peněz vymáhati, byl cílem jeho poslední cesty.

Ale oněch dvanácte let v Praze jsou jeho nejslavnější a nejradostnější dobou. Zde měl stálé postavení, zde poznal Tychona a jeho pozorování, zde odkryl své dva zákony, zde sestrojil hvězdářský dalekohled, zde zkoumal zákony vidění a vysvětlil úkon čočky a síťové blány

v oku, provedl své největší a rozvrhl ostatní práce. Spisů za jeho pražského pobytu vydaných jest velké množství.

Vezdejší pouť Keplera poskytuje obraz dosti trudný.*) V hluku hádek a rozbrojů, v době rozrejněné učenec sám o sobě stojící marně dovolává se zasloužené odměny na císaři a říši, chodí od císaře ke sněmu, ode sněmu k městům a prosí za to, co mu náleží! Němci nechť si z toho činí výčitky, ale i nám to neslouží ke cti, aspoň z jiného ohledu. Kepler 1612 byl povolán do Lince na gymnasium — a šel. V Čechách pro takého muže místa nebylo. Ačkoli s Prahou stále ve spojení potrval a několikráte tam ještě zavítal, přece nemohl býti Praze zachován. Ovšem v ohledu vědeckém vypadalo to u nás velmi smutně! Národ celý či vlastně vzdělanci jeho pohrouženi v otázky theologické, zapomínajíce pro tyto na nezbytné požadavky zdravého státního i společenského života. Universita byla v prabídném stavu; stavové nechtěli k zvelebení jejímu peněz povolovati; právnické a medicinské fakulty ani nebylo, byla vlastně jen jedna fakulta, filosofická. Neomlouvejme tehdejší jalovost českého ducha tím, že bylo tuze brzo. Za téže doby v Italii, v Nizozemsku a konečně v Anglii jak vzkvétal jiný život! Shakespeare umřel r. 1612. My nemáme z té doby ani básníka, ani zpytatele, a když přišel rozhodný čas k obětovnosti a k činu, tu nebylo ani oné ani toho dost. Ani řádného vojevůdce nemohli postaviti potomci válečníkův českých, a ti co měli, ani peněz nechtěli dáti. Množství theologův, spisovatelův v oboru theologickém i historickém, rozšířenost latiny a podobné věci úsudek ten nepodvrátí. Jedna z příčin neblahého stavu toho jest, že Čechové zapomněli všímati si světa. Přepychu a rozkošnictví bylo ovšem dost, podrobná historie měst i šlechty podává o tom doklady: ale nazývali se toto *světským*, jest to jen část jeho. Věda a umění jsou také světské, a tato *dobrá* polovice zapuzena u nás horlením theologickým. Platí tato poznámka ovšem *době* vůbec, ano byl to *ráz* doby, všickni národové tehdy, jak už dotčeno, mají týž směr, ale český duch, zdá se mi, zabředl trochu hluboko. My jsme byli *málo světští* v onom plném významu, a tudíž *málo světoví;* proto jsme už počínali důležitosti tratit *před* bitvou bělohorskou.

Ano věda a umění nám scházely! Však i to by se bylo změnilo. Jsou zde záruky zdaru, které věstily příznivější obrat, český duch byl by se vzpamatoval a novou dráhu počal. Byla to jen dlouho trvající ochablost, která se ho zmocnila po tolikých snahách a bouřích, po náramném namáhání, kteréž počalo husitstvím. Připravovala se v skutku nová doba, znamení její se množila. Bylo i v Praze dosti mužův, kteří význam Keplera poznávali — tak zejmena uvádějí se rektor university Martin Bacháček i opět rektor Jesenský. Ten vyjednával s Keplerem chtěje získati ho pro universitu pražskou — bylo to roku

*) O poměrech tehdejší doby netřeba se šířiti. Zatmělost myslí též jinak Keplera se dotkla. Když už byl proslul co veliký astronom i astrolog, musil se odebrati do své otčiny, aby matku svou (74letou) hájil před slavným soudem z obžaloby *čarodějství*. Byla vyslýchána, ale neodsouzena. Jak as bylo muži ducha Keplerova při tom okolo srdce! Ještě r. 1700, tedy sedmdesáte let po smrti Keplerově bylo barbarské stíhání a pálení čarodějnic v plném květu, a zvláště v zemích *protestantských*. Město Glarus ve Švýcarsku spálilo poslední čarodějku 1783.

1617 — ale záměr ten neměl zdaru, neboť rok následující 1618 uvádí onu hroznou bouři třiceti- ba víceletou, jíž bitva bělohorská se všemi hrůzami svými jest jen nepatrnou předehrou, bouři, která toužebnou nastávající dobu nového vzkvětu, vzdělanosti a blahobytu převrátila v trýzeň neobsáhlou, a na náš národ uvalila neštěstí, jež sice cítíme, však posud v celé ničivé hrůze jeho jsme nepoznali. — Nyní byl teprvé všemu konec...

V takových časech žil Kepler. Bojuje s netečností vrstevníkův ale nic nedbaje překážek, s horlivostí nezlomnou zahloubán jest ve své vědecké práce, odkrývá zákony přírody, v labyrintě světa tehdejšího žije život mudrce. A kterak je odkrývá! Železná vytrvalost, důmysl i fantasie stejnoměrně v tom mají podíl. Co se týče prvé vlastnosti, o té může si pravý pojem učiniti jen ten, kdo blíže nahledne v pochod jeho počtů: zdlouhavé, namáhavé, bez dostatečných dát zkusných, bez nynějších výdatných prostředkův mathematických, na nejisto cíl hledajíce, často opětovány k vůli malé chybě, opravovány a z nova jiným směrem podnikány, trvajíce po dlouhá desítiletí — to byly počty Keplerovy. Věru původce počítající astronomie obrovskou složil zkoušku, bylť *počtář*, při tolika pohyblivosti ducha přece nejvytrvalejší. Hledaje své tušené zákony podnikal pravé experimenty početní, brzo v tu, brzo v jinou stranu puzen ve spoustě čísel de motibus stellae Martis. Tklivým tonem dotýká se nás jeho vzdech: „Komu čtení těchto přeobtížných počtů nudným býti se zdá, mějž arciť lítost se mnou, jenž jsem je nejméně sedmdesátkráte *prodělati* musil, an on je pouze jednou *čísti* smí.“ — Důmysl pak jeho vysvítá z rychlého pojetí nových pravd Koperníkových i Galileiových, z jeho hlubokého vzhledu v jejich spojitost a z osnování nových zákonův. Při tom jej podporovala ohnivá jeho fantasie. Podle běžných nyní pojmů by Kepler ani přírodozpytcem nebyl; on k svým výsledkům — řeklo by se — přicházel z předpojaté idey, chovaje už na mysli jakýsi vzor, vždy hnán nadšeností a maje nejživější smysl pro celek a harmonii jeho. Toto přihlédání k celku, touha po všestranném vědění, po jednotném názoru světa, jeho hloubavost a osnování rozmanitých pomyslů, kde positivní vědění nevystačuje — toť vše tvoří pravé známky ducha filosofického. Kepler sám také za filosofa se považoval, přese všecky omyly v jednotlivých věcech vedla ho vždy myšlenka filosofická, což právě při něm jest nad míru význačné. Rozpravy pak jeho jsou psány s pravou nadšeností, zrovna jako básně. Zvěděl mnoho, tušil ještě víc a byl zvláštní láskou ku předmětu svému jat, blouznil a přemítal o harmonii celku, byl platonik. O učenci, jak býti má, tvoří si každý jiný obraz; a podobně má i každá doba svůj zvláštní ideál zpytatele; vládneť i zde jistá móda. Na mnohých místech za dob našich jest ten obraz dosti jednostranný: člověk hranatý, beze všeho vzletu, děsně prosaický, houževnatý, příkrý, pedant, šosák — tak si u nás v skutku mnozí lidé představují ideál učence. Toho byl Kepler pravý opak, díval se vesele, ba optimisticky na svět, maje věčné mládí za věno — v neustálém boji se svízeli vezdejšího života vždy zachoval bodrost a pružnost své mysli. Viděti z toho, že se nic nedá určitého říci, jakým musí býti veliký učenec, zrovna tak jak o velkém básníkovi, — genius jest mnohotvárný. Všecky vlastnosti

letory a duševního života jsou proti skvělé vloze jen v druhé řadě, jsou vedlejší. Můžeme si proti Keplerovi velmi dobře mysliti učence chladného, zrovna tak geniálního, ale rovněž jak ona přísnost sama tak ani živá imaginace neučiní člověka geniálním učencem. K té potřeba právě „ingenia“ a — pilnosti; ty dva znaky jsou podstatné, ostatní náhodné. I musíme si tedy obraz o učenci učiniti tak širý, aby v něm bylo místa pro zjevy nejrozdílnější, jak pro Keplera tak pro Galileiho nebo Kanta.

Keplera vyznačuje též ona geniální prostota čili naivnost, kterouž nalézáme při každém v*skutku velkém duchu — marnivost a vypínavost byly mu neznámy, za to prokmitá všude jeho roztomilá skromnost, nevylučující důstojné sebevědomí. Zvědavost jeho, čilá a hluboká, byla snad příčinou jiné známky v povaze jeho, totiž vděčnosti: z každé nové věci, kdekoli a kdokoli mu ji sdělil, těšil se tak z plného srdce, že neustává své díky za to projevovat. Co do zevnějšku byl Kepler postavy nepatrné, hubený a krátkozraký, a přec činil dojem znamenitý, neboť clonou těla sálal jeho neobyčejný duch. Přišel prý na svět tuze brzo co plod sedmiměsíčný; v čemž Newton sdílí týž osud.

Tak stojí před námi Kepler co učenec i co člověk v stejné kráse. Na prvním místě vedle skvělých vloh jeho zdá se mi vznášeti zvláště jeden rys: totiž zdravota jeho mysli. On měl arciť *idey*, ale spolu *železnou pilnost* — kde se toto oboje ukazuje, totě přece známka zdraví. On zpytoval v nejútlejších *podrobnostech*, ale měl vždy nejživější smysl pro *celek přírody* — toť také známka duševního zdraví. On bojoval a plahočil se, ale *nikdy nezoufal;* byl nejen *učenec* ale též *poeta* — a konečně byl proniknut velkou myšlenkou o něčem vyšším, o božství všepronikajícím, a když se mu podařilo, nějakou pravdu odkryti, byl s to, vypuknouti v báseň velebící „věčnou mocnost.“ Však jeho zbožnost byla druhu zcela jiného, než obyčejných horlitelů sektářských, jež obyčejně vede k asketické chmurné resignaci, k smutným koncům, že všecky snahy tohoto světa jsou plané motání a kolotání bez cíle a konce: u něho nebyla žádná předčasná resignace, ale čerstvý veselý boj s tímto životem — jemu nebyl *bůh* jakousi klášterskou bytostí, již má člověk poznat, aby se pak od světa odvrátil, nýbrž jemu byl to duch života i ladnosti, k němuž se tím více blížíme, čím více život i ladnost světa poznáváme. A odměna za vše namáhání? Kdy by to nebylo už locus communis, řekl bych, že se penězi měřiti nedá. Kdo jen z dáli pocítil slast poznání, pochopí též oblažení takého ducha, když se mu podaří, důležitou pravdu samostatně odkryti. Té slasti pocítil Kepler ovšem měrou znamenitou. Jediným klíčem k této slasti, z níž bral opět celou zbroj proti útlaku a protivenstvím, byla i jest ovšem *usedavá práce.* Jest to staré tajemství a přece se musí stále opakovat, že jen z práce pravá pochodí slast, ač práce sama trpká jest. A to jest výslední ton, zaznívající z hymnu takového života: pracovati vždy a všude, ve všech možných oborech. Proto zpomeňme na něho, když nás svůdné hlasy od práce odluzují, když se nám v práci překážky na pohled nepřemožitelné v cestu staví a nejkrásnější plány naše zničiti hrozí; zpomeňme na něj, když nadšenost a pilnost za nesjednotitelné nám se vyhlašují, a když povrchní lidé na jedno nebo

na druhé spílají, když nadutá, mělká domýšlivost se proti nám staví, zpomeňme si na něj při svých velikých svízelích a malých odměnách: — a pracujme s chutí dále!

Jak toto rozjímání náleží k oslavě Koperníka? Tak zajisté, že kdy by tohoto nebylo, nebylo by ani Keplera. Koperníkem počíná se ona velebná dynastie duchův, jichžto výzkumy nám nebes dobyly a zemi přetvořily, a Kepler zejmena jest duševním synem Koperníkovým, sám vždy vroucí jeho ctitel, a velebí svého duševního otce jednoduchým slovem: „Vir fuit maximo ingenio, et quod in hac re magni momenti est, animo liber.“ Tak nechť nám splynou oba mužové v jednu skupinu, v jeden potěšný, povznášející obraz, a ježto nám oba tak blízcí jsou, můžeme mluviti o slavnosti Koperníkově v Čechách, kteráž jinak se odbývati bude než hlučnými zjevy, tož tichou úvahou o mocnosti světlé vědy a utvrzeným předsevzetím ku práci sebe prostější v tom či onom oboru. Třeba byla doba nepřízniva politickým sebe poctivějším záměrům: neztrácejme ducha! Kdy se vše dobře daří, lehko vlastencem býti; však více toho potřebí, kdy nezdar stíhá vlast. Vzdělávat sebe a lid svůj, k tomu je *vždy* čas a příležitost. Avšak nejen čas, alebrž i *povinnost*. Nechtějme se pouštěti v plané hádky o věci, které jsou už dávno odbyty a překonány, o kterých už dávno dokázáno, že se jimi nic nedokáže — které se týkají jen miznoucích mínění a přece nikomu neposlouží, mnohým však jen škodí, celé třídy proti sobě popuzují a jen známkou ztemnělosti jsou: ale hleďme skutečných věcných vědomostí, které se jako nesčetní paprskové jasného slunka před námi rozkládají, rostou, působí a duševní i hmotný stav lidstva zvelebují. Každý z nás žije v svém koutku, kdež kolem sebe zajisté bídy a temnoty dosti spatřuje. Hleď tuto rozplašit a onu umírnit. Jsmeli plémě dobré (ve staročeském slova smyslu: udatné) nelekejme se ani poměrů zlých, ale ukažme, seč jsme právě na základě jich. Kdy by nebylo překážek, nebylo by boje, a bez boje by nebylo života. Spřátelme se s myšlenkou boje! Hodnota národa jako člověka měří se ne tím, jak šťastné byly původně poměry jeho, ale tím, co v daných poměrech provedl. Hleďme vždy na širé prostranství *jeviště světového!* Jen bezohledné přilnutí k *velikým ideám* může nás zachovati. Nechať nynější svět špatné o nás má mínění, budemeli vytrvale chtíti, donutíme jej konečně k mínění lepšímu. Toť zákon přírody, jenž výminky nezná. Dokud se budeme držeti toho programu, neztratíme se — teprv kdy bychom zmalátněli a proti ideám zanevřeli, poněvadž i naši protivníci k nim se přiznávají, nastával by nám osud polabských Slovanů. Z toho, že jsme příliš daleko na západ pošinuti, nečiňme zdroj žalob a stesků po „lepším geografickém položení:“ Spartam quam nactus es orna! Ze svého geografického položení hleďme kořistiti také v prospěch svůj — jsme západu blíže, nuže zvídejme, co zkoumá, co vynalézá, co strojí a koná. Můžeme to dostati dříve než ostatní Slované a tedy dříve také užiti toho ku prospěchu svému.

„Strojte vatru, množte světlo!“ To týká se vědomostí všeho druhu, nejpředněji však těch, které zejmena naši dobu vyznačují: věd mathematických a přírodních. Ty platí po celém světě a pro celý svět. A z toho, co u nás posud se koná a jak se chápeme jich, mů-

žeme čerpati věru dobrou naději. Celá řada mladých nadaných hlav dorůstá v učence, a účastní se díla s horlivostí, v mathematice, v technických oborech, v chemii, fysice i přírodopise. Než i ostatní vědy jsou týmž duchem nyní proniknuty, pěstují se touž methodou, znova se rodí a reformují; mluvozpyt i historie, statistika, hospodářství berou na se zcela jiný vzhled, všude znamenáme množství nových výsledků, všude vyskytá se roj nových otázek a více a více vyniká solidárnost všech jednotlivých odvětví dávajíc nám tušiti souhlas v celku ukrytý. Takové úvahy přísluší na svátek velkých šiřitelů světla, *a to jest hlavní smysl jakési slavnosti Koperníkovy.* V Praze i na venkově zmáhají se popularní přednášky; nechť se užije spůsobu toho i při této příležitosti. Kde jich potud nebylo, nechať 19. únorem počnou, kde se pěstují už déle, nechť jest týž den důstojným pokračováním. Kde už význam Koperníka znají, nechť se zvolí látka jiná k jeho paměti směřující — z historie jeho vlastní vědy, jím počínaje až do nejposlednějších výsledků spektrálního rozboru, i z astronomie stálic. O přírodních naukách ostatních už mluveno. Touž hojnost látek podává historie vzdělanosti, kteréž si v celku nevšímáme dosti, majíce za to, že živé, zábavné vylíčení doby, povah, mravů a ideí porušuje velebnou suchotu vědy. Ale i v ostatních vědách nalezneme dosti a dosti míst, odkudž se rozvívá výhled do šíra široka, a které mohou poutati širší kruhy obecenstva. Vzduch jest syt luznými látkami, jež nás zrovna vyzývají k výkladům a k rokování. Vědomosti se jinak nešíří než úsilím svých učňův. A nechť to nemá z počátku patrného ovoce, kterým bychom se hned chlubili: mnoho zrnek přijde na zmar, ale mnohé vzejde přece Mnohdy jediné slovo zázračně působí a vzbudí ozvěnu, která nás překvapí teprva později. A hojně semena musíme rozsíti, chcemeli míti hojnou úrodu. Populární výklady mohou se pořádati i v malých městech, zejmena kde jsou školy, třeba sebe nižší školy. Užitek z takových přednášek jest neocenitelný, třeba se počátkové potkávali s nepříznivou kritikou. A což teprvé v městech větších, kde jest celé gymnasium, neb reálka, pedagogium a jiné ústavy? Tu bývá sil učících velmi mnoho. Ovšem jest i v Praze samé nejedna síla, která slaví stálý svatvečer, ač by velmi snadnou prací více přispěti mohla k rozšíření vědomostí. Naše poměry jsou právě *mimořádné*, a proto musíme těch příležitostí, kterých nám popřáno, hojně užívati. Nejvíce mimořádná vzhledem k osvětě jest arciť okolnost ta, že kmen československý nemá ani jedné university. *Ostavme tu všechno politické narážení stranou,* hleďme jen na čísla statistiky se stanoviska objektivního soudce: toto jediné faktum bude jednou znamenitým příspěvkem pro historii, kteráž podle slov německého básníka-filosofa jest prý světa soudem. Avšak i bez onoho mocného nástroje musíme se nésti za vyššími ano nejvyššími účely osvěty. Vždyť snažná práce a ruka umělá i nástrojem skrovnějším mnoho krásného vykoná. A to budiž závěrkou našeho dnešního rozjímání!

Nebožka Barbora

Dle přírody nakreslila

Karolina Světlá.

(Dokončení.)

I bylo Barce na posteli plačící, jako by všichni slavíci, kteří se chystali v horách jaro oslavit, jí začali zpívati v prsou, jako by všecky violky, které chtěly v zelených jejich hájích zavoněti, v jejím srdci byly vykvetly.... tak jako Matýsek chtíval ji, nechtěl již žádný hoch svou holku, tak dobře jako ona byla s ním, nebyl již žádný jiný muž se ženou a kdy by byl člověk celý svět po nich schodil.

I sklonila pokorně hlavu a vyznala se, že tu dost dlouho pobula v radosti, hojnosti a štěstí, žeť zcela spravedlivé, aby její úděl přešel na jiného...

„Bylo by marné pomyslit proň na ženění, nevzal by si jinou a kdy by se s ním dělo co dělo. Musím to jinak nastrojit, tak aby to šlo beze mne,“ pravila, oči si utírajíc.“ Jen kdy by tu nebyl, až mne odsud vynesou. Obrátila bych se zajisté v rakvi ještě, než mě dají do země, nad tím, co bude provozovat. Vidí a slyší prý všecko nebožtík, co kolem něho se děje, dokud mu nevykropí kněz hrob; co bych to ty bože můj viděla a slyšela! Nebude mne chtít smrti vydat a ještě boha proti sobě pohorší tou svou hlavou.“

Nerozjímala Barka od té chvíle o jiném, než kterak by to s Matýskem provedla, aby ji pustil bez velkého rámusu do hrobu a pak tuze po ní si nezasesknul.

„Jen kdy bych vydržela aspoň do kyselinek; pak se odklidím, aniž o tom zví,“ modlívala se. Modlívala se tak vřele a usilovně, že ač byla její ruka již jen jedna rána a její tělo jen kost a kůže, přece přečkala jaro i léto. Každý kdož ji přišel navštívit, loučil se s ní navždy, odcházeje věděl, že se s ní již neshledá, jen Matýsek dosud nic nepozoroval. Již byl tomu uvykl, viděti ji stále na posteli a jestliže mu i přišlo někdy nad tím se zamysliti, Barka hned zas nějakým šprýmem z toho jej vyvedla. Vždyť víme, kterak znala vše obrátit v dobrou stranu; vlastnost ta při ní zůstala až do poslední její chvíle.

Odpoledne před první matičkou*) dohotovoval Matýsek právě klec pro pana faráře na nějakého vzácného ptáka. Měl z ní radost a pořád okolo ni obskakoval. Vzpomněl si při tom opět, zdali se mu přec jen podaří vymyslit nějakou vhodnou klec, nejen na ptáky ale i na vítr.

Tenkráte mu Barka neodpovídala, že nelze o tom pochybovati, když se lidem podařilo polknouti na hrom a jej chytit, že i on svou věc provede.

On si toho povšimnul a přistoupil k ní blíže.

---

*) Před 15. srpnem.

„Co to je Barko naše, že teď nějak málo mluvíš?“ tázal se jí, hladě její zavázanou ruku a smutně do smutných očí se jí dívaje.

Dnes poprvé viděl, jak je utrápená a bledá. Byl v ní již sotva dech. Poprvé snad v něm vzniklo tušení o tom, co jej očekává.

„Však ono to nejdéle tak trvalo,“ těšila ho Barka a zkoušela svůj jasný přívětivý úsměv, který se jí také podařil, „promění se to se mnou co nejdříve. Zdá se mi, že bych se náhle uzdravila, kdy bych se mohla najíst kyselinek.“

„Těch můžeš teď již míti, co jich budeš chtít, v háji jako když tam prostře červený šat. Viděl jsem to, když jsem tam byl ráno pro tyčky do klece.“

„Ty v našich hájích by mne neobčerstvily a neposilnily. Majíli mně kyselinky pomoci, musí býti ze samého Bezděza. Kropívá je tam panna Maria schválně každé ráno pro nemocné rosou.“

„Může ti tam někdo odsud hned zítra doskočit.“

„Také jsem si to myslila. Řeknu podruhyni, aby tam pustila děti.“

„Nu ty by tam byly co platny,“ vyjel Matýsek, „ty by to pěkně pořídily. Přinesly by ti samý jen chrust, zralé, nezralé, červené, zelené, vše v hromadě. To by si si pochutnala. A kdo ví, zdali by ti Enšpiglíci až na Bezděz dorazili. Tloukli by se, kde by se jim právě líbilo a řekli by směle, že tam byli. Nejsou k jinému, než aby nesli náklad, jinak s nimi musí někdo moudrý, spolehlivý. Víšli co, půjdu s nimi sám, nikdo je neumí execírovat a komisírovat jako já.“

Měla jej Barka, kde jej míti chtěla, byl uchystán na třídenní cestu, mezi tím mohla ona nastoupit svou — na věčnost. Již se dívalo její mírné oko do jejích hlubin, ale ústa její se dosud usmívala. Vždyť tu dost dlouho pobula v štěstí, radosti a hojnosti vedle muže, který ji chtěl, jak již žádnou muž svoji ženu nechtěl.

„Tys přec ze všech lidí ten nejhodnější,“ šeptala mu, „co tě mám, neslyšela jsem od tebe jediné špatné ke mně slovo, nedals mně jedinou ránu, ba ani jedenkrát na mne jsi se neutrhnul; žehnej tě bůh za to stotisíckrát“ . . . . . .

Matýsek se spokojeně usmíval, cinkaje penězi ve své kapse.

„Tak pěkný obyčej jako ty nemá ale také tak hned jiná žena, umíš vše v dobrou stranu obrátit, a co má člověku přijít hezkého, to víš napřed a slibuješ mu to. Jen přestaň býti tak hubená a bledá, jaké máš modré pysky a jak se ti třesou.“

A zas hladil Matýsek zavázanou její ruku a zas se do ní zadíval oním nejistým starostlivým pohledem jako prvé.

„Hned mi bude jinak, až pojím tvých kyselinek, budu po nich běhat jako kuře.“

„Jen aby to již bylo!“

„Mám to jisté, udělala jsem si to s pannou Marií. Ale pozdravili mne, musím ji pak navštívit ve Vambeřicích. Žádala si toho na mně dnes ve snu a já jí to slíbila.“

„Tos jí neměla slibovat,“ vrněl Matýsek a svěsil hlavu, „vždyť jsi nám dala všem na to ruku, že již nepůjdeš na žádnou pouť.“

„Tenkráte to bude zcela jinak,“ krotila jej Barka, „podru-

hyně ti lépe vyhoví a děti jsou také již zvedenější. Půjde to všecko jako bych já tu byla.“

„Ó nepůjde, nepůjde,“ naříkal Matýsek a zadržel se její peřiny, jako dítě, jemuž chce uklouznouti matka.

„I uvidíš, že půjde,“ usmívala se naň Barka, ale uvnitř se jí při tom zdálo, že již teď stojí na mukách božích, „jen podruhyni hezky poruč, jak chceš, aby ti to tu zaváděla, vždyť to není žádná zlá ženská, ráda ti vše po vůli udělá a dobře ti tu za mne hospodařit bude. Vždyť to ví, že bude barák její, zdali nám oběma dobře k smrti poslouží, má to již psané. Nebuď pořád doma, vyjdi si někdy, rozhledni se a zajdi si k sousedům, abys také zvěděl, co se děje mezi lidmi a ve světě a měl čemu se zasmát. Do kostela jdi také a pomodli se tam za mne, je to dobře pro ty, kteří jsou na cestě, modlímeli se doma za ně . . . já na tebe také modlitbou vzpomenu . . . ba nebudu jiného tam dělat, než za tebe se modlit!“ . . .

„Jen kdy bys tu radší chtěla zůstat!“

„Svoje věci si hezky v pořádku měj, abys s nimi stačil. V kožíšku si choď kdykoli se ti bude chtít, ale kaput si šetři, takový kus si již nepořídíš. Ty nové košile, na které jsem ti napředla minulou zimu, víš ty s těmi červenými u krku srdíčky, nenos pořád. Beř si je na sebe jen v neděli a ve svátek, abys je neměl hned pryč, nezůstala by ti pak na moje ruce žádná památka — a to by mne mrzelo . . . Neustaň v práci, každý den si něco piplej, tím stesk nejlépe zaženeš; nejlépe bude, dášli se hned do klece na vítr a když tě omrzí, inu tu si podruhyni zavolej, zavdejte si, zakuřte a sehrejte“ . . .

„Ó nezapiju to stýskání po tobě, a také je nezakouřím, mám to vyzkoušené,“ hořekoval nebohý Matýsek a pořád se držel pevněji a pevněji peřiny. Při tom mu tekly slze z očí jako hráchy. I nemohla Barka déle na hoře jeho patřit suchým okem, ulevila si také pláčem.

„Nu víš co,“ zaštkala, obtočivši mu zdravou ruku okolo krku, „budeli ti tu tuze teskno, a nepůjdeli ti to nikterakž beze mne — vždyť mne tam nemusíš nechat samotnou. Rozběhni se za mnou.“

Měli jste slyšet, do jakého radostného se to dal Matýsek smíchu, že mu Barka napověděla, kterak tomu stýskání nejlépe vyplatí. Pustí ji na pouť a již jí bránit nebude, ale jak mu nebudou dni ubývat, jak mu bude dost málo smutno, již se tam za ní rozběhne. Ani se Barka na pouti nenaděje a najednou ji někdo vezme za fěrtoch a již se jí nespustí, to uhlídá . . . .

Kdy by byl Matýsek pustil děti samotný na Bezdězy pro kyselinky, byly by to na vlas tak vyvedly, jak to Barce zvěstoval. Minula mu cesta sem tam samým napomínáním a exekcirováním. Kde se jim nejvíce líbilo, tam chtěly zůstat a trhat, nechť si to bylo kdekoli. Ty by byly Barce posloužily. Neměly cestou jinou starost, než jak by se najedly nejvíce černých jahod a ostružin, měly stále od nich tváře a ruce jako když je pomaluje; u každé studánky se musil s nimi zastavit a je nutit do umývání, aby lidé, je potkávající, přespříliš se jich

nehrozili. Umínil si, že si Barce postěžuje, co poznal s nimi za ty tři dni, že ještě nepoznal, kyselinky že jí musí jíti k duhu.

Hnal děti před sebou jako stádo kůzlat, každé mělo náklad, že by se bylo mohlo po nich deset lidí a nejen jedna osoba uzdravit. I ony věděly, co povídat o cestě na Bezdězy, i ony poznaly, co ještě nepoznaly.

Než jej mohla podruhyně zastavit, hrnul se s nimi do sednice, aby měla Barka již s pohledu na tak hojnou žeň radost — ale na prahu se zastavil, jako když k němu přiroste, postel u okna byla prázdná, Barka nikde v sednici . . .

Trvalo to hodnou chvíli, než se v podruhyni pláč tak dalece usadil, že mohla za ním. On se jí na nic neptal, neohledl se ani po ní, ač ji vedle sebe cítil.

„To se divíte Matýsku, viďte?“ oslovila jej konečně, ale při tom myslila, že se v ní srdce utrhne. „Sotva jste byl pryč, udělalo se naší hospodyni tak dobře, že mohla vstát. Nechtěla se dáti držet — odešla na pouť! Prý s vámi již o tom mluvila, jak si vše zavedete, kdy byste ji doma nezastal.“

Zemřela Barka několik hodin po odchodu Matýskově; cítila na vlas svou hodinu a uklidila se šťastně, než přišel, jak si to byla tak vroucně na bohu vyžádala. Sama funus si nařídila, peníze naň dala, vše umluvila, obstarala, prosíc každého pro boha, jen aby to Matýskovi dříve nevyzradil, že se již nikdy domů nevrátí, dokud na to nepřijde sám. Doufala, že pomalu uvykne myšlence, že mešká tak dlouho jen na pouti.

Ten a bez ní tady uvyknout!

Podruhyně dovedla Matýska volně ke stolu, aniž se jí při tom zdráhal, přinesla mu něco k jídlu, starala se oň, jak to byla Barce na svoje spasení slíbila. Matýsek jí neodpovídal. Jídla se nedotýkaje, seděl tiše, nepohnutě, s upřeným na postel pohledem, jako když v něm není kapky krve . . .

Žádnou mocí se nedal přemluvit, aby šel lehnout; celou noc zůstal takhle sedět za stolem, zíraje stále prázdným pohledem na prázdnou postel . . .

Když podruhyně druhé ráno zas k němu vešla, ještě seděl za stolem. Zdálo se jí, že sestárnul o dvacet let a vlasy že mu náhle zbělely, ale tenkráte k ní promluvil.

„Co je moc, to je moc,“ pravil jí divným chraplavým hlasem, „takhle odejít a být pryč, kdo to jak živ slyšel? Ale když se jí chtělo odejít, nechť si tam je, budu si dělat svoje, však ono to půjde bez ní také.“

„Dobře máte,“ chválila ho podruhyně, „ať si je na pouti, když se jí chce, my zas budeme tu. Mrzíli vás to, že odešla, nejlépe ji potrestáte, nedáteli to v ničem na jevo. Však ona si to podruhé rozmyslí, než si zas někam takhle vyběhne. Zapijte svou mrzutost.“

A podruhyně přinesla Matýskovi sklínky, karty a dýmku, vše jak jí to byla Barka poručila. Matýsek ochotně se uchopil sklínky i karet a dýmky. Ale sklínka zůstala pořád plná, dýmka v ústech mu vyhasla a karty nevěděl najednou jak jmenovat. Ach on jí to řekl, že to bez

ní nepůjde, a ona mu odešla přec! Byloli pak divu, že zas celou noc do postele nepřišel, sedě za stolem a mumlaje temným, cizím hlasem: „Co je moc, to je moc!“

S prací mu to nešlo lépe. Dal se do řezání, strouhání, klížení, ale jak to chtěl dáti dohromady, tu nevěděl, co k čemu patří, scházelo mu k tomu její veselé usmívání, její laskavá slova, kteráž mu vždy vše objasnila a bloudilali jeho paměť, na pravou cestu zas jí ukázala. Co se mu nedivila, spletl všecko, tak že se nemohl nikdo v tom vyznat. Ba ani bídné to pometlo se mu již nepodařilo, nebylo těm dřívějším ani podobno.

„Co je moc, to je moc,“ naříkával si ve svém koutku, odkud viděl tak dobře na postel. „Dokud Barka nepřijde, nesvedu nic samou tou mrzutostí, že mi přec jen odešla.“

A nečinně zůstal na svém místě celé hodiny sedět, nespouštěje očí z postele, jako by to byl mohl koukáním vynutit, aby se mu tam přec konečně objevila.

Někdy povstal a poodešel k hodinám, chtěl je patrně postrčit, aby lépe utíkaly, ale za chvilku zas odešel se svěšenou hlavou. Jindy popadl křídu, jako by si chtěl dělat na dveřích čárky, jak dlouho je již Barka pryč a počítat kdy přijde, jak to dělal poprvé, když mu odešla na pouť; často měl již dvéře v ruce, chtěl se jít podívat, neníli ji ještě vidět, ale nikdy nevyvedl, co zamýšlel. Tvářil se sám před sebou jako by věřil v pouť, ale zatím asi dobře věděl, že podnikla pouť jinou, z níž ještě nikdo se nevrátil, nechť lidé jej očekávající a po něm toužící postrkují hodiny jak chtějí, aby urychlili chvíli shledání, a udělají na dvéře křídou bůh ví kolik čárek . . .

Přemlouval se Matýsek jen sám před sebou a před lidmi, že Barka je ve Vambeřicích; když ale vstoupil před boha, tu najednou se hlásil k pravdě. Již si nikdy nevstoupil mezi oženilce v pravo do škamny, nýbrž skrčil se v síncc mezi žebráky, kteří nemají nikoho a ničeho. Tam sklesl na kolena, přitiskl růženec k ústům a ti kdož vedle něho stáli, neslyšeli po celou mši jiného než šeptaní: „Za nebožku Barboru, za nebožku Barboru“ . . .

Když ale šel z kostela, tu si zas chtěl její smrt vymluvit a koho potkal, toho zastavil, tázaje se ho, zdali Barku nikde nepotkal a žaluje mu, že co je moc, to že je moc; žena že mu nejde z pouti domů!

A lidé ho při tom nechali a ještě mu přisvědčili, že má kříž se ženou toulavou. Mnozí mu radili, aby jí nechal, kde je a více domů nepouštěl, třeba hned přišla. On jim přikývnul, že tak učiní a těšil se, jak jej bude prosit, jen aby ji pustil přec. Umínil si, že ji nechá dlouho žebronit za dveřmi, než jí otevře — ale jak vešel do sednice, kde stála její prázdná u okna postel, s níž se naň tak upřímně usmívala, že mu šlo vše od ruky, jak by hrál, kde naň tak radostně pohlížela, že dovedl vše, čeho si lidé na něm žádali, kde by byl snad i dokázal tu klec, do níž by se byl dal chytit a zavřít vítr — tu sklesl zas na stolici, pohlížeje tupě a zmateně do prázdna, a jeho nebohá mysl nevěděla, kterak se do toho vpravit, co naň osud seslal.

Jednou ráno vstal s vyjasněnou tváří. Bylo to v neděli, vyzváněli právě v kostele na ranní.

„Přineste mi honem košili s červeným srdíčkem z komory a můj modrý kaput také," poručil podruhyni svým starým hlasem a obyčejem. Podivila se mu tuze, co byla Barka nebožkou, nebyl se ještě oblekl do kaputu. Šetřil si ho jak mu byla nařídila a košile se srdíčkem její rukou napředené šetřil si také. Ó věděl na vlas každé její slovo, co k němu promluvila onen večer, než jej vypravila na Bezděz.

„Nečekejte mne dnes z kostela," pravil k podruhyni.

„A proč ne?"

„Už tu není k obstání, musím tomu jednou vyplatit. Pustím se na cestu, vydám se do Vambeřic. Řekla mi, budeli mi bez ní tu čas příliš dlouhý, abych se rozběhl za ní, a také to udělám. Ta bude koukat, až najednou před ní se postavím a jí řeknu: Tu mne máš, Barko naše."

Podruhyně myslila, že to asi tak do opravdy myslí jako vyhrožuje, že přijdeli Barka do sednice, že před ní zamkne a svědčíc mu, podala mu růženec a hůl.

Dlouho se za ním dívala, kterak to teď kráčí samoten, a slze jí vstoupily do očí. Vidívala manžely tak ráda vedle sebe do kostela jíti, bylo jim to na chůzi znát, jak rádi jdou vedle sebe, jak rádi jsou spolu na světě . . . lidé se jim arci smáli a leccos prošpetli o tom, že jsou slabí na myšlenky, avšak tak málo hříchů jako u těch dvou, nebylo zajisté v žádném již stavení na celém panství.

Ale nadarmo čekala podruhyně Matýska k obědu domů. Přiběhli jí děti z kostela bez něho celé udýchány, uhřáty a polekány. Klekl si prý Matýsek jako teď vždy do sínky a modlil se na růženci za nebožku Barboru, ale když po mši všichni lidé vstali, on jediný nevstal, když všichni šli z kostela, on jediný nešel. Zaťukaly mu na rameno, on sebou nepohnul, divně na ně pohlížeje. Přišla na děti hrůza i daly se do křiku. Přikvapili lidé, zdvíhali Matýska, křísili jej, on zůstal tuhý . . .

Odešel Matýsek skutečně za Barkou, nemoha se jí dočkati; vyplatil tomu stýskání.

Inu nebylo mu divu; co je mnoho, to je přec jen mnoho! . . .

Rozptýlené kapitoly.

Od

A. V. Šmilovského.

Kapitola x.

Já nebožtíka dědečka už neznal. Také nevím, kterému svatému na počest byl pokřtěn; že to byl ale nějaký pořádný svatý, tomu račte

na slovo uvěřiti, neb za dnův Marie Teresie dbalo se v pořádných měšťanských rodinách přísně na to, aby děti dostaly pořádné jmeno. Snad říkali dědečkovi „pane Franc“, nebo „pane Josef“, nevím; vím jen, že babičce říkali „paní Evičko“, ona že mu říkala „pantáto vy“ a on jí „panímámo ty“. Byl to tehdáž v zámožných rodinách zvyk; emancipace krásného pohlaví byla tehdáž idea nezrozená. Přes to ale byla v dědečkově domě pravým faktotum paní Evička, na venek ale byl pánem a principálem dědeček. Kdykoliv něco důležitějšího mělo se podniknouti, dávala k tomu paní Evička hlavu; nikdy ale nezapomněla se zeptati dědečka: „Co myslíte, pantáto, máme to udělati?“

A dědeček odpovídal: „Jak myslíš, panímámo; udělejme tak. Však ty máš s to rozum.“

Takovým spůsobem vcházívaly idey babiččiny ve skutečnost; dědeček podepsal se vážně na prvním místě a babička zdlouhavě pod ním. Babička těžko psala, ač chodila od šesti do dvanácti let do městské školy. Nebyla tupá, ale matky tenkrát nechtěly, aby dívky uměly hezky a dobře psáti.

„K čemu to,“ říkávaly; „dost na tom, ználi děvče evangelium a číst a počítat. Kdy by uměly psáti, psaly by pak hochům. K čemu je sváděti k hříchu?!“

Paní Evička nebyla lepší; i obě dcery její, Baruška a Terinka, neuměly dobře psáti a to proto, že babička tomu nechtěla a že nechtěla svědomí své obtížiti hříchem, kdy by snad Barušce a Terince se zachtělo psáti hochům.

Když to naše matka povídávala, smával jsem se tomu co chlapec z plna hrdla. Matka se durdívala a říkávala: „Tys nerozumný kluk; tenkrát byli lidé zcela jinší než teď; a věru, hloupější nebyli!“

To jsem nejednou, ale mnohokráte slyšel za oněch dlouhých zimních večerův, kdy u nás drali peří, nebo přebírali hrách i čočku. Ó, těch krásných zimních večerův za mých chlapeckých let! Jak často vybírám půvabné jich trosky z nejstarší, mlhou již zastřené své paměti, s jakou pílí hledím je pořádati v ladné celky! Nejde to již, nejde, více již nesestavím než rozptýlené kapitoly!...

Uprostřed prostorného, vytopeného pokoje stál velký dubový stůl; nebarvený, vydrhnutý jako křída. Na něm stála ve vysokém mosazném svícnu lojová svíčka, a kolem něho seděla matka, my děti, teta Smutná a děvečka Běta, která mě vychovala. Podál u kamen stával maličký mužík, klempíř Klec, ve své kamizole. Zůstával nahoře u nás a den co den přišel večer dolů. Ruce měl vždy na zad složené a i v létě stával vždy u kamen. Věděl vždy co povídat a při tom oblizoval se zvláštním spůsobem. Však na jednu věc, a sice tu nejpříjemnější, jsem zapomněl; byly to knihy, nebo jak matka říkala, kroniky, které na zimu nám náš forman z Prahy přivážel, ovšem že za matčin groš a na její rozkaz. Bylať ona milovnice kratochvilného čtení a pro zimní večery obětovala už několik dvacetníkův, ač byla jinak velmi šetrná. A byly to věru krásné historie! O Berchtoldovi a jeho opicích a bílé paní, o Meluzině, o Zdeňku Zásmuckém a rytířích v Blaníku, o Jenovéfě a jiné, vůbec takové, „při nichž nikdo neusne“. Některých názvy již usnuly v mé paměti, ale obsah posud bych dovedl vypra-

vovati. Po letech seznal jsem Florianovy novelly a ejhle! byli to sami staří známí, čítaly se u nás za zimních večerův! A což když se mi poklady ducha Shakespearova otevřely! Znal jsem už co chlapec obsah Cymbelina, Romea a Julie, i osudy „onoho ukrutného mouřenína, jenž svou krásnou paní zadusil.“ Jak jsme tehdáž my děti plakaly pro nešťastnou paní a nevěděly jsme přece, oč se jedná. Žehravost byla nám španělskou vsí...

Obyčejně předčítával klempíř Klec, nebo já anebo teta Smutná. Po večeři byl začátek, konec v devět hodin. Často musily jsme jíti spat, když jsme přišli do toho nejlepšího. Nic naplat, matka dbala na pořádek a otec, jenž po večeři si na sklenici piva vyšel, po deváté přicházel domů. V ten čas musely jsme býti v posteli; pořádek je pořádek.

Když jsme přečetli nové knihy, sáhlo se k těm pěkným lonským, anebo ještě ke starším; a když se všecky přečetly, pak se vypravovalo, co kdo věděl, a to nebylo nezajímavější, než kroniky z Prahy! Tradice rodinné pak přišly na program rok co rok a ty nejpěknější točily se kol našeho dědečka. Byltě on, ať tak dím v divadelníky, stálým, vděčným kusem našeho repertoiru; on „táhl“ vždycky; desetkrát mohl člověk o něm slyšeti, po jedenácté se ještě nenudil, naopak vždy něco nového, líbého se naskytlo, co těšilo a bavilo

Dědeček byl řemesla svého soukenník; v časích, kdy on kvetl, soukennictví vynášelo, a tak snad vlastní přičinlivostí nabyl pěkného jmění. Jest ale pravdě podobno, že větší zásluhu v tom měla babička. Byla prý to hospodyně čilá jako cacorka, obratná, bystrá a tak od řeči, že žádného kupce od svého krámu nepustila, dokud nekoupil. Také prý lidé nejraději s paní Evičkou jednali, dědeček byl prý příliš vážný, nerad mnoho mluvil a zboží neuměl nabízeti.

„Moje zboží mluví samo za sebe,“ říkával; babička mu ale namítala: „Zboží nemá huby; hubu máme my a proto musíme mluviti za ně. Tak to je, pantáto, tak bylo a bude. Ústa nejsou jen k jídlu, ale i k vydělávání peněz.“

Za svých chlapeckých let rád jsem zalezával „na malou půdičku“. Byla latěmi od velké půdy oddělena, měla veliký vikýř, a pohozeny v polotemnu ležely tam soukennické stavy a jiné nástroje k řemeslu; pak tam byla stará, červy provrtaná skříně s četnými šuplátky, skříně to dědečkova, kde míval své papíry a peníze. Často hledával jsem v těch šuplátkách, zdali něco po dědečkovi v nich nenaleznu; práce byla marna. Stálo tam i klekátko po dědečkovi. Kolikrát jsem se tak zamyslil, že se mně zdálo, jako by postava dědečkova z nejzadnějšího kouta vystupovala i ke klekátku šla se pomodlit. Mráz mne obešel i utíkal jsem bezděky s půdičky dolů. A přece zase rád jsem se vracel v to tajemné polotemno s těmi zbytky z dávných časův. Mělo pro mne zvláštní poesii, jako dědeček vůbec.

Všecko, co se vypravovalo o něm za zimních večerův, shrnul jsem si v obraz, který tkví mně posud v duši, ač podobizny jeho jsem neviděl; tenkrát lidé se nezvěčňovali podobiznami, jen obrazy svatých trpívali na stěnách svých příbytků. Podle všeho byl dědeček ryzý, pravý Staročech, plný pytel prostoty, poctivosti, nábožnosti a mravných

zásad; mimo to měl, jak to bohužel podíl slovanské povahy, více než přiměřenou náklonnost k pokoji a pohodlí. V tom ohledu byla babička jinší. I když už vlasy jí zšedivěly, měla prý jiskrné, černé oči jako mladice a tělo prý točilo se jako na obrtlíku. Co je to sobě pohověti, nevěděla; i ve spaní počítala a paměť měla prý tak výbornou, že i po letech každého poznala, kdo od ní jednou sukno koupil; uměla jmenovati sedláky z celého kraje, a přišelli kupec z nějaké vesnice, ptala se hned po tom a onom, po jeho ženě a dětech, i dávala je vždy pozdravovati. Proto lidé tak rádi jednali s paní Evičkou, proto hrnuly se peníze do domu. O celou řadu let dříve nežli dědeček odešla babička k sv. Havlu ku věčnému spánku; vlídný však osud popřál jí tolik pobytu na zemi, že v domě a v rodině, jež řídila bystrým rozmyslem svým, prvé než na vždy odešla, vše v náležitý pořádek uvesti mohla. Dvě dcery své provdala a zaopatřila několik let před svou smrtí a dočkala se prvních vnuků svých a pokochala se v starobě své dětinským jich úsměvem a žvatláním. Třetí syn, jediný mužský potomek rodu, vstoupil ještě za života jejího do úřadní praxe a přišel tudy k vlastnímu chlebu. Od něho vnuků se nedočkala, nedočkala se také té žalosti jako dědeček, aby mu byla zatlačila mladé jeho oči... Však i o dědečka, jehož dobré zdraví slibovalo dlouhý věk, moudře se postarala; svěřila jej do ochrany Terince, mladší dceři své, matce mojí, která byla jeho miláčkem.

„Co si počnu," naříkal prý dědeček u smrtelného lože babičky, „jestli pánbůh si tě, panímámo, k sobě vezme?!"

„Nic si nepočnete, pantáto; jste už stár k tomu, abyste něco počínali. Však Terinka bude se o vás starati jako já a bude ctít a milovat vaše šediny. Nemějte o sebe starostí."

„Máš pravdu, panímámo, Terinka je hodné dítě, a František (manžel Terinčin) je hodný muž. Já jim budu za to opatrovati děti a..."

„A rybičky chytati," doložila babička i usmála se. Byl to poslední úsměv v jejím životě.

Ano, rybičky chytati! — Dědeček měl jako každý smrtelník, své koníčky, své slabosti; první byla, že rád šňupal, druhá, že neznal většího potěšení jako v Jizeře chytati rybičky. Však pro ty rybičky leckdys od babičky dostal hořký oříšek k snědku.

Vrátil se na př. z jarmarku. Babička, jenž mu, než jel, sukna do bedny složila, přijala od něho utržené peníze a prohledla i spočítala sukna, jež nazpět neprodaná přivezl. Nejednou se stalo, že dědečkovi zbytek, ano někdy i kus sukna chyběl. To ji rozpálilo.

„Ale, pantáto, sukno není v pořádku," kárala ho; „chybí vám tu dobrých deset loket toho silného myškového."

„To není možná, panímámo, přepočti si peníze, musí býti prodáno."

„Však jsem už spočetla, a vy, pantáto, laciněji neprodáte, to já vím; raději všecko sukno byste na zpátek přivezli. Kus je pryč; jistě vám ho tam ukradli."

„Ale věř mně, já se nehnul od krámu!"

„To by ještě chybělo, abyste zboží nechali docela zlodějům na

dračku. Ale to je tak, pantáto: na rybičky chodit, to vy umíte, ale na jarmarky chodit, to vy neumíte; já vím, že vaše myšlenky seděly někde při jeze u staré valchy.“

Dědeček byl poctivec od hlavy až k patě; stalali se vinou jeho nehoda, nikdy se neomlouval, nikdy vinu svou nezakrýval. Proto sklopil smutně oči a mlčel; věděl dobře, že babička se nemýlí, že má pravdu.

„Já vím, že jste se Stehlíkem nemluvili, že jste mu nestrčili potají ty tři dvacetníky, jak jsem vám řekla. Mohli jsme míti dobrých několik zlatých v kapse. Oč že tam byl Stehlík a ta jeho prožluklá banda!“

Tu dědeček se dopálil a uražen vzpřímil.

„Už jsem ti řekl kolikrát, panímámo, abys mě s takovou řečí nechodila! To bych musel míti svědomí jako řešeto děravé, abych úmyslně fedroval hřích. A zlodějství je ohavný hřích před tváří hospodina. Já budu snad tři dávati dvacetníky tomu arcidarebáku, aby dal mně pozor na mé zboží, aby ta jeho společná holota mně nic nevzala. To si já, panímámo, na svědomí nevezmu.“

Stehlík byl generálem všech zlodějů v našem kraji. Celý svět to věděl, ale Stehlíkův zlodějský genius si z toho nic nedělal. Byla to vysoká, vychrtlá postava s chytráckýma sivýma očima a pevně sevřenými rty; v levém uchu nosil mosazný kroužek a řeč jeho měla zvláštní praskavý ton. Pro malíře byl Stehlík skutečně zlodějským ideálem. Když jsi se naň podíval, musel sis pomysliti: „Ten chlap je zloděj.“ A Stehlík byl zloděj, a jaký! Kroniky by se mohly o něm psáti. Jeden z obyčejných kousků o něm bylo následující faktum. Stehlík odseděl si v kriminále svůj trest a šel v určitou hodinu se žalářníkem poděkovat se za ten trest panu radovi, jenž ho odsoudil, a políbit mu ruku. Býval to tehdy zvyk. Stehlík se předepsané úctě podrobil a při tom ukradl panu radovi zlaté hodinky. Žalářník ho pak vyprovodil z kriminálu a pustil na svobodu. Asi za čtvrt hodiny pohřešily se hodinky; byly ty tam a Stehlík přišel za tepla do chládku. Nepřiznal se, dostal hromadu ran, pustili ho. Za půl leta vypátrány hodinky a zradou jednoho kamaráda jeho vyšla pravda na jevo. Stehlík se přiznal, nebo byla zima za dveřmi a v zimě nebylo zle v kriminále. Skoro každou zimu „seděl nevinně.“ Největší strach před Stehlíkem měli jarmarečníci; proto vyhledávali jej po straně a dali mu „taksu“, to jest tři dvacetníky a dobré slovo, aby dal pozor, a nic se jim neztratilo. Pak teprvé s pokojným srdcem vykládali. Stehlík vzav dvacetníky obyčejně říkával:

„Buďte bez starosti; když já dám své slovo, nic se neztratí. Čest je čest!“

Na to narážela paní Evička kárajíc dědečka, ale nepořídila mnoho; neb dědečkovy zásady stály pevněji než naše věž při kriminále. Byl by raději přišel o celé své jmění, než aby na zloděje promluvil dobré slovo!

A nyní ku staré valše, kde prý sedávaly myšlenky dědečkovy, i když prodával na jarmarce. Byl to malebný kout, ta stará valcha, a starý valchář, pan Vencl, nejlepší přítel dědečkův.

Pod městem rozkládá se krásné údolí. Prostředkem jeho, mezi rozsáhlými lukami proudí se Jizera, vysílající z levého břehu ku městu několik ramen, jež po otáčkách v sebe a v hlavní proud splývajíce objímají několik vnadných ostrovův. Na těchto kouří nyní větším dílem komíny velkolepých průmyslnických závodův, ale tenkráte stály po nich jen některá stavení; tu valcha, onde rybárna, tu mlýn, onde chalupy soukromníkův neb dvorce se senníky. I ovocných zahrad byl tu dostatek.

Bezprostředně pod hradbami městskými, přímo pod starožitnou vysokou vodárnou, ležel na příč dlouhý ostrov, spojený dřevěným mostem s hlavní cestou, těsně při vodě se táhnoucí. S mostu vstoupilo se na otevřený zelený prostor; v levo vykukovala za živým plotem, polou zahalená korunami ovocných stromův, došková střecha chalupy; podál na příč táhl se vysoký prkenný plot a v pravo byla otevřená, rozsáhlá zahrada. Touto zahradou, jež byla mnohem delší nežli širší, přišlo se k valše, ale musel člověk více než do polovice ji přejíti, nežli spozoroval, že v pravo v nejzažším koutě, těsně při řece, stojí dvě nebo tři stavení. Stavení ta byla stará valcha, v níž obýval vdovec pan Vencl s paní Máří, vdovou po nebožtíku bratru a s více než dospělou dcerou její, Toničkou. Bylo to zákoutí věru utěšené, a nic se nedivím dědečkovi, že tak rád tam chodil. U valchy sbíhala se dvě ramena Jizery, jichžto společný běh v levo od valchy obmezoval šikmo se táhnoucí jez; ten byl příčinou, že v těch místech řeka značně se rozšířila, tvoříc malebný chobot, houštím a jednotlivými stromy půvabně lemovaný. Zrovna naproti valše, přes řeku, stál malý ostrov s podstupenským mlýnem při městě; zadní stranu, k valše obracenou tvořila ovocná zahrada. V levo, od jezu nahoru, táhl se hluboce vykrojený břeh jiného velkého ostrova, porostlý vrbím a olším, na němž visely bílé zvonce velkého svláčce bujně tu rostoucího. Na místech poněkud chráněných šumělo rákosí.

Za valchou u řeky, v pravo od mlýnského kola, stála pod košatým černým bezem lavička, s které se to tak pěkně na řeku dívalo a na které dědeček s valchářem sedávali. Oba starci dobře se k sobě hodili. Valchář nosíval černé koženky, při kotnících kol nohy přivázané, bílé punčochy a trepky. Vestu měl až ke krku zapjatou a límec od košile přes ni přeložený. Kabátu nenosil, leda když šel do města. Na hlavě měl aksamitovou čepičku. I dědeček sedával a chodil tam bez kabátu, který si vždy ve světnici pověsil; pod lavičkou míval schované pruty na udice. Oba starci byli kamarádi od chlapeckých let, byli spolu také na vandru a usadili se v otčině v stejný skoro čas. Jakživi neřekli si špatného slova jsouce oba stejné mírné povahy. Hovory, které spolu na lavičce vedly, nebývaly hlučné a živé; jeden mluvil méně nežli druhý a sedávali prý kolikrát třeba půl hodiny vedle sebe, do vody hledíce a slova nemluvíce.

Kol valchy bylo plno houštin; zpívali v nich slavíci a pěnice. Však pan Vencl uměl si svých pěvcův chrániti. Jen jednou odvážil se nějaký kluk k valše a líčil tam červa na slavíka. Pan Vencl ho chytil za límec a přivlekl ho k hlubině na schůdky: kluk plakal, křičel, prosil, nic naplat, železná ruka valchářova potopila ho do vody, že po-

lykal andělíčky. Pak ho teprv hotovými vyplatil a pustil, a Kusej vyprovázel uděšeného nezdárníka až ze zahrady ven. Ano, ten Kusej! Byl to psík ovčáckého plemene, ostrý jako vítr a hlídač mistrný. Při nějakém dobrodružství přišel o ocas a od těch dob říkali mu Kusej. Vstoupilli jsi do zahrady valchářovy, byl tu hned Kusej a štěkal, jako by ho bral na vidličky. Panu Venclovi neztratilo se ani jedno kožené jablko ze zahrady, a panečku, byla to jablka! Valchář je prodával po celou zimu a utržil za ně hezky peněz. Pánbůh chraň, aby byl někdo přišel v ty končiny ryby chytat! S valchářem nebylo žertů a s paní Máří také ne; ta prý měla jedovatý jazyk, že vlasy vstávaly, a kuráže za deset granátníkův. Jen dědeček měl privilej chytati u valchy rybičky a to proto, že chytal jen hřízky neb bělice na udici; kdy by byl míval zalíbení na šňůru líčiti, sotva by byl sedával s ním valchář tak svorně na lavičce. Do práva svého nedal si valchář ani od nejlepšího přítele sahati, ale nezapomněl nikdy k vánočním a velkonočním svátkům paní Evičce sumíka neb štiku poslati; ba někdy přinášíval si dědeček od něho i ouhoře, tu nejmilejší svou pečínku.

Na té lavičce pod bezem! Co si tam starci povídávali?! Bez pochyby o domácích záležitostech, o úrodě, rybách a povětrnosti. Někdy snad o Bonapartovi a častěji o Rusích, když u nás leželi na své cestě do Paříže.

„Baťuško, jak daleko ještě do Paryzu?" ptávali se kozáci sousedův.

„O, to ještě daleko," odpovídáno jim, „snad až někde za mořem."

„Eh, co; však my tam dojdeme," rozumovali kozáci. —

Anebo povídali sobě valchář s dědečkem o Vojtěchu, huboistovi a jeho dítěti. Vojtěch huboista měl putyku a tudíž po celý čas hojnou návštěvu od ruských vojáků. Jednou, právě dostali žold a chléb, nahrnulo se jich tam několik a popíjelo vodku v bázni boží. Jeden z nich, buď že byl napilý, anebo se domníval, že Vojtěch mu dal málo peněz nazpátek, chopil komisárek a hodil jej v zlosti po dítěti asi půlletém, které leželo tam v kolébce. Anděl strážce zastínil prý dítě, tak že komisárek vrazil zrovna nad hlavičkou do pelesti a na zem spadl. V putyce stal se hluk a vřava. Kozáci chopili se necitelného soudruha a namazali mu na místě, co se do něho vešlo. Pak ho na ulici vyhodili. Jeden z nich, dospělý vousáč, vzal pak křičící děvčátko do náruče a chodě s ním po putyce hejčkal je a konejšil a vypravoval Vojtěchovi, že má doma osm klukův, ale žádné děvče; že by si to děvčátko přál.

„Dejte mně je, baťuško; až půjdeme z Paryzu, já je vezmu na Rus a budu mu dávat kašu s medem."

Ale Vojtěch huboista by nebyl dal dítě za všecko na světě; teď mu bylo teprva drahé!

Vůbec bylo prý dobře vycházeti v Rusy, jež prý měli ohromný hlad.

„Co svět světem stojí, neviděl takových jedlíků! Člověk ani nepochopí, jak je může ten jejich císař uživiti!"

Někdy si dědeček s valchářem na lavičce pod bezem také zafilosofovali. Mluvívali o tom, jak to as na onom světě vypadá. Bylo to přirozeno, neb byli oba hodně staří.

„Bude to asi tak, pane Vencl," říkával dědeček, „jak ondyno pan děkan kázal. Co je smrt? Oddělení ducha od těla. Tělo jde do země, duch do nebe nebo do pekla. A co je příčinou všech starostí, svízelů a bídy na tomto světě? Tělo. Jen pro ně se pachtíme a lopotíme, abychom je uživili; jen ono je bezednou studnicí hříchů, ba hříchové z něho lezou jako mravenci z mraveniště; jeho žádosti jsou původem všech našich slabostí. A když tu tělo necháme, je duše svobodná jako pták a musí se míti v nebi dobře."

„To je pravda, musí tam býti jak o posvícení," odpovídal valchář; „ale jedno mně, pane kmotře, neleze do hlavy. Ve svatém písmě stojí, že vstaneme z mrtvých s lepším a dokonalejším tělem, než jsme tu měli. Ale jak to přijde, když naše tělo v zemi shnije?"

Takovou námitku dědeček nerad slyšel. Víra pronikala mu ledví a kosti; při ní na rozum nikdy nezpomněl.

„Nějak to bude, pane kmotře," odtušil; „ovšem neleze nám to do rozumu, ale to proto, že jsme křehké nádoby. Jsou jinší, hloupější věci a nelezou nám do rozumu. Tak, vidíte, včera jsem asi za hodinu nachytal přes půlkopy hřízků. Brali jen což! A dnes ani nezaťukali, a přece v noci pršelo jako včera, voda je zakalená a chytal jsem na tom místě co včera. A musí jich tam býti na kopy."

„Snad odtáhli jinam," mínil valchář.

„A proč by táhlí jinam?"

„Snad že už tam neměli potravy."

„To jsou samé snady, pane Vencl; a pro samé snady umře člověk kolikrát hlady, a co nám s hůry není dáno, v apatyce nekoupíme."

Valchář spokojil se tím důvodem a mlčel.

Na téže lavičce dali si starci slib, že ten, který z nich první umře, přijde druhému povědět, jak to vypadá na onom světě. Prostomyslnému dědečkovi zdálo se to nejprv hříšné; valchář ale, který na své samotě více měl času přemýšleti nežli dědeček, omluvil slib takto:

„Byli jsme oba poctiví a upřímní katolíci a budeme jimi až do smrti. Žili jsme vždycky podle zákona božího a jeho církve; pánbůh dá nám jistě nebe. A ostatně, když já anebo vy budeme chtíti s nebe dolů, abychom vykonali slib svůj, bude o tom pánbůh vědět a kdy by byl slib hříšný, řekne: Ty, nepůjdeš nikam, byl by to hřích." Dědeček spokojen přikývnul hlavou.

Nežli odejdeme z valchy, musím ještě připomenouti, že pan Vencl, ovšem v průběhu dlouhých let, šestnáct tonoucích lidí od smrti zachránil. Jaké to krásné sebevědomí! Škoda, že valchář smyslu pro ně neměl. Co bylo jeho zásluhou nepopíratelnou a zásluhou vzácnou, to nepovažoval on leč za svou křesťanskou povinnost. Bylť zajisté ve vodě, nahoře i v hlubině, rovněž tak doma jako v povětří; plavec byl výborný a obezřelý a přišelli někdo v nebezpečenství, vrhl se jak byl bez rozmýšlení do proudu. Druhý den už si na to ani nevzpomněl, leda že si napsal do kalendáře: „Toho a toho dne, v tu a tu hodinu vytáhl jsem z vody toho a toho živého." Při posledním slově dělal si cifru, poslední byla 16. Valchář nedostal žádného křížku za to,

ani pochvalných dekretův od magistrátu. Nebylo to tenkrát módou. Jednou mu to však přece bylo k dobrému.

Chlapec jeho bratra, kluk jako hora, stavěl se na vojnu. Tu udal někdo od úřadu paní Máří do péra, že pan Vencl tolik lidí zachránil, aby se u purkmistra na to odvolal. Valchář po dlouhém zdráhání tak učinil. Řekl k purkmistrovi: „Poněvadž jsem až posud dvanáct mužských z vody vytáhnul a na životě zachoval, zachoval jsem tím císaři pánu dvanáct vojákův. I přednáším tu poníženou supliku, aby slavný magistrát za těch dvanáct vojákův mně tu milost udělil a neodvedl mně, an sám nemám dětí, chlapce mého bratra."

Páni vzali tu zvláštní žádost na zřetel a napsali hochovi, ač byl jako hora, do vandrovní knížky: Ganz untauglich.

Dědeček chytával rybičky zrovna pod jezem; nad tůní na kameně v chládku vyseděl třeba kolik hodin. Jednou spadl tam do vody a celý se smáčel. Nešel ovšem domů, dokud se na valše neusušil, ale babička to poznala.

„Ale, pantáto, vy jste se jistě na valše zkoupali, vždyť zapácháte celý bahnem. Ty prožluklé rybičky, nenoste mně jich více domů; jednou budou vás státi život."

„Mlč, panímámo, mlč. Pánbůh všude se mnou i když chytám rybičky." —

Celý rok chodíval dědeček na valchu, jen ve svatý týden ne. Ten čas odřekl se dědeček všeho, z čeho měl potěšení a jedno z největších byla ovšem návštěva u pana Vencla. Svatý týden byl pro něho nejdůležitější čas v roce; v něm obětoval se docela bohu, kál a postil se, aby na zelený čtvrtek důstojně předstoupil před stůl páně.

V květnou neděli před pašijemi si dědeček naposledy šňupnul. Přišed z kostela domů vyprázdnil svou pikslu, ovinul ji černou stužkou, kterou měl v klekátku schovanou a položil ji u dveří na almaru, aby ji měl stále na očích. Kdy by ji byl schoval, byla by jeho zásluha bývala nepatrná; ale každý pohled na milovanou pikslu — a pohledův těch bylo za den na kopy! — byl proň ponoukání ďábelské, jež musil silou a ctností duše své překonávati, aby se líbil hospodinu.

„To jest ten pravý půst," říkával, „když odříkáme se toho, co je nám nejmilejší."

V ten celý týden nejedl masa, aniž co masitého; vajec, másla, mléka ani se nedotekl. Pan Vencl poslal vždy paní Evičce rybu; dědeček jedl náruživě rád ryby, ale bůh chraň, aby sousto z ní vzal do úst. Vážně, sedě při stole hleděl na to, jak druhým ryba chutná a bojoval tak s ďáblem i při obědě. Jedl větším dílem jen ovoce, ale nesměla to býti kožená jablka z valchy, neb ta byla tuze dobrá i budila v něm vzpomínku na valchu a rybičky. Celý ten boží čas býval v kostele, ve středu se zpovídal u děkana a na zelený čtvrtek přijímal. K pláči prý bylo, když šel k zpovědi; se slzami v očích odprošoval každého v domě, aby mu odpustil a prominul, jestli mu kdy ublížil. I dospělejší děti nevyjímal ze svých proseb. Mluvíval prý tak pohnutlivě, že všichni ho s pláčem doprovázeli až před dům, když šel na faru. Po zpovědi nepromluvil na žádného, až teprvé po přijímání. Pak prý mu oči jen svítily, byl prý jako by se znova zrodil.

Tak přiblížila se bílá sobota a večer, kde vzkříšení se slavilo. Nežli dědeček z domova odešel, vzal pikslu z almary, schoval černou stužku i zamířil přímo ke kupci pro tabák. Tam si pikslu nabil a pak teprvé šel do kostela — bez šňupce.

Když pak kněz při božím hrobě zanotoval: „Vstalť jest této chvíle!“ tu dědeček náležitě se pokřižovav vzal — první šňupec; když zapěl kněz „Te Deum“, vzal druhý a ke konci obřadův třetí. Když pak přišel domů, šly už prý za sebou jako žáci do kostela, vždy po dvou najednou.

Teprvé na boží hod požíval na lačný život masa, a sice od svěceného holuba, pak vajíčko a kousek bochníčku, pak šel k přátelům přát šťastné a veselé svátky. Při hrubé s několika stejně zbožnými měšťany ministroval panu děkanovi. To považováno tehdáž za zvláštní čest, jako nošení baldachýnu o božím těle.

Odpoledne po požehnání šel na valchu, ať bylo jak bylo. Tam čekala naň pochoutka, již mu paní Máří schovala z postních dnů: hlava z černé ryby s „muzikou“, to jest s vařeným, míchaným ovocem.

„Paninmámo, to bylo pochutnáníčko,“ říkával, když přišel domů.

Paní babička obyčejně se durdívala, a kterak ne? k čemu potřeboval dědeček chváliti cizí kuchyni?

Ale neřekla mu nikdy nepřívětivého slovíčka; boží hod byl boží hod, a nad ten dědeček v celém roce neznal dne krásnějšího a šťastnějšího. (Pokračování.)

Rozhledy osvětové.

Podává

František Zákrejs.

Nemůžeme nikterak souhlasiti s názorem, jakoby umění a jmenovitě slovesné umění bylo luxus. Máť se to v této příčině s uměním právě tak jako s vědou a zvláště s libomudrctvím, o němž se přes tvrzení Aristotelovo, že se filosofovati počalo teprvé, když o *potřeby* životní bylo postaráno, projevuje *Hegel*, že ze strany *ducha* lze filosofii stanoviti právě za to *nejpotřebnější*. Uma je tedy luxus, jeli jím *duch*. Kdo hájí potřebu a nutnost libomudrctví, dokazuje tím zároveň potřebu a nutnost umělecké práce.

Vůbec panují v tomto vzhledě u nás názory různé a úžasné. Ať nedíme nic o tom, že četné, *velmi* četné vrstvy v národě našem považují každou vyšší myšlenkovou snahu za více nebo méně zbytečnou, nad tím své podivení nemůžeme zamlčeti, že i ve vzdělaných kruzích je rozšířeno málomocné mínění o přílišné ideálnosti, o směšné přemrštěnosti anebo při nejmenším o úplné marnosti každého kroku činěného za uskutečněním myšlenky, aby co se zejmena týče našeho národa v našem věku, tento hrd jsa na svou minulost nejsmělejší naděje ve své opětné vyniknutí uprostřed druhých národů jedině čerpal z nejvyšší duševní činnosti.

My spatřujeme důležitou příčinu této nade vši míru smutné zmalátnělosti v nedostatku zevrubnějších českých dějin *kulturních*, tohoto jádra historie vůbec. *Politické* dějiny našich vlastí nalezly u nás více vzácných pěstitelů, a sice v jisté spůsobě též žurnalistikou, a proto je také politické sebevědomí našeho národa velmi živé i mocné: a takž by zajisté hlavně *kulturní* děje našeho století v každém snaživém Čechovi hluboce zakotvily přesvědčení, že není právě potřeba, bychom se vznešenějších cílů lekali, bychom si nepřipomínali, že nejen jednotlivec, ale že i národové *vzrůstají* se svými vzletnými záměry.

Poohlédněme se aspoň na duševní činnost našeho národa v našem století: kdo bude moci zneuznati, že je to především *literatura* a specielně též literatura *umělecká*, která se může vykázati nejrozhodnějšími úspěchy české práce? a nechť bychom třeba měli zřetel jen k první polovici tohoto století, nalezneme nejpůsobivější povzbuzení, sesílení a nadšení jmeny jak Jungmanna, Palackého, Šafaříka, tak jmeny Čelakovského, Erbena, Kollára.

Nadešel tedy již nejvyšší čas, aby se k sepsání úplných českých kulturních dějin pracovalo, a sice *všestranně* proto, že je tu třeba delších průpravných kroků; vždyť musí ještě sám materiál teprvé býti sbírán a zkoumán.

Z této příčiny vítáme s největší radostí sbírky listů a pamětí našimi pravými výtečníky zůstavených, a jmenovitě tedy nyní sbírku dopisů, která za názvem: *Z let probuzení*, redakcí Žofie Podlipské v Ottově *Ženské bibliotéce* sešitem čtvrtým právě svého ukončení došla. Ano, činíme to ještě z jiného důvodu. Jeví se nám v ní četné stránky oné doby a duch čelných dopisujících si osobností v tak ideálním světle, že soubor těchto listův musíme uznati za více než za příspěvek a pramen k osvětové historii oněch let probuzení, totiž za zjev téměř naprosté umělecké, literární ceny. Jestliže se kdy skutečnost života přiblížila ideální pravdě, stalo se to zajisté skoro do plné míry v posvátném setkání se dvou spanilých něžných duší: pěvce Františka Ladislava Čelakovského a poetické Bohuslavy Rajské.

Antonie Reisova aneb vlasteneckým jmenem *Bohuslava Rajská*, národovkyně v nejupřímnějším smyslu slova, snaží se zaraziti důležitý český ústav pro vychovávání a vlastenecké uvědomování dívek, a její srdce chýlí se ku Slováku Bohdanovi. Ovdovělý Čelakovský přijede do Prahy a uchází se o její ruku: z počátku děje se to bez kýženého úspěchu, později však s úspěchem takovým, že získá nejen ruku, ale i vroucí srdce její. Pomyšlení Bohuslavino na sirotky po první choti Čelakovského Marii, její úcta k přednímu básníkovi našemu, vábný duch Čelakovského a rozhodná přímluva Boženy Němcové spůsobují nejšťastnější sňatek. Ubohý Bohdan uspokojuje se podobiznou Bohuslavinou a odchází do Slovenska. Rozešli se s Antonií, jak tato sama dí, srdečně co bratr a sestra. Mezi Bohuslavou a Boženou Němcovou povstává nejvřelejší přátelství.

To jest asi idea příběhů, idea obrazu, jejž nám podávají všecky tři knihy spisu *Z let probuzení*, totiž ve dvou sešitech *Paměti a korrespondence Bohuslavy Rajské (Antonie Čelakovské) z let 1839 až 1844*, pak opět ve dvou sešitech *Listy Františka Lad. Čelakov-*

ského a Bohuslavy Rajské z let 1844—1845 a konečně v jednom sešitě *Vzájemné dopisy Antonie Čelakovské (Bohuslavy Rajské) a Boženy Němcové z let 1844—1849 a některé dopisy z r. 1848.* Jak viděti, jest tato sbírka doplněk vydaných listů přispívajících ku poznání věštce „Růže stolisté" a „Ohlasů", tedy doplněk *Sebraných listů F. L. Čelakovského* o sobě *a Vzájemných dopisů Fr. L. Čelakovského a MDra. Václava Staňka* v Musejníku r. 1871 uveřejněných, a zároveň též doplněk Hanušem sepsaného pečlivého životopisu našeho pěvce i učence *Ladislava.*

O svém poměru k Bohdanovi píše sama Bohuslava Čelakovskému dne 20. listopadu 1844: „Za Tvé upřímné vyznání ohledně obav, zdaž ucházeje se o mou ruku bezpráví jsi se nedočinil, nemohu jinačího a lepšího snad Ti upokojení dáti nežli když odhrnu roušku, předešlý život můj zahalující, a dám Ti nahlednouti do hlubin srdce, jež jsi sobě zvolil." „Ráno před svým odjezdem do Slovenska" (dne 8. listopadu 1844) „svěřil se mi" Bohdan „s láskou svou. Stála jsem jak zkamenělá při vyznání tomto, srdce mi přestalo tlouci a krev jak by ustydla. Domníval se, že jsem pro něho ztracena na vždy a s takovým vědomím odejel. Ještě jednou se mne v listu tázal, zdaliž jej kdy milovati moci budu. Boj můj byl veliký. Měla jsem tak vroucí lásku zamítnouti, měla jsem se pro vždy odřeknouti onoho kouzla, jež člověka k nebi povznáší? Zdálo se mi, že hodna jsem býti účastna štěstí lásky, že snad bůh sám tomu chce, by pustá dráha mého života zelenosti nabyla. Dala jsem jemu slabou naději. Nebyla to pravá láska, co se ozvala v mém srdci, byla to touha po srdci přátelském, na němž by mi bylo možno si odpočinouti a nalézati útěchy a povzbuzení na drsné dráze svého učitelského povolání. Jak tento krok zrušil můj mír a klid, o tom z části víš, můj Ladislave. Ty jsi byl mým andělem, kterýž jsi mne vyvedl z tohoto osudného labyrintu. Tichá a mírná Tvá povaha, zcela rozdílná od povahy Bohdanovy, byla balšámem mně ubohé, když již na mysli jsem klesala. Tys nenalehal, Tys měl důvěru ve mne, popřávaje mi času k přemýšlení a rozhodnutí. Cítila jsem, že u Tebe nalezuu lásku věrnou a že ji i Tobě neporušenou dáti mohu. Čím více jsem přemýšlela, tím více se vyjasňovala budoucnost přede mnou a tím světleji jsem počala poznávati povinnosti své. Ladislave můj, lásku čtrnácti let v hlubinách srdce svého ukrytou a potlačenou nesu Tobě a dítkám našim za věno, jest ona nejdražším pokladem mým." Nebylo zajisté dívky, která by důstojnější byla bývala státi se druhou matkou dětem Mariiným. Čelakovský zjevuje nám své srdce nejvšestranněji v dopise Bohuslavě daném ve Vratislavi dne 20. srpna 1844: „Chovaje úctu a vroucí přízeň ode dávných let k milému přátelstvu a příbuzenstvu Tvému, jak nebyl bych ji v nejplnější míře i na Tebe vztahoval? i byl jsem, věř mi, pro panenskou Tvou ušlechtilost, pro Tvou krásnou pověst, již jsi sobě na vše strany získala, a zvláště také pro Tvou lásku k drahé vlasti naší zajisté neposledním z Tvých přátel a srdečných ctitelův. Když pak tímto rokem přísná ruka osudův tak náhle rozkotala sídlo domácího blaha mého, když se nejvyššímu pánu zalíbilo rozloučiti pro tuto časnost svazek onen mezi mnou a milenou společnicí šťastných dnů mého života: mohloliž jinak přijíti, a divnoli,

že sličná Tvá podoba, vstoupivší jako anděl v mysl mou a v srdce mé, v tom hrozném zápasu mne sílila, že tož srdce tudíž se přihlásilo k plamenné žádosti: kýž by mohla, kýž by chtěla více mi býti nežli pouhou přítelkyní! Jen ona jest s to, smířiti mne s životem, jen ona může ztrátu mou nahraditi."

V literárně historickém vzhledě jest velmi zajímavo dozvěděti se, že „Kvítí" Čelakovského (*Spisů básnických* knihy šestery, 1847, str. 255—264) povstalo namnoze z pěvcova milostného poměru k Bohuslavě. Tímto způsobem vyrostla ku př. *Myrta*:

Věnce držíc v sepiatých dva rukou tak k obrazu vroucí
Prosbu (poslouchal jsem) vznesla nevěsta lepá:
„Jasná Panno! na oltář tvůj kladu ty s hlavy růže,
Dnů jara mého milých ozdobu neskalenou.
Žehnati rač směněný ten vínek z myrty; domácí
Jak ona mé štěstí neb v zelenosti trvá!"

Na den 2. dubna 1845 byly ustanoveny oddavky Čelakovského s Antonií. Božena Němcová, z valné části původce tohoto sňatku, darovala Bohuslavě myrtový stromeček, by nevěsta Ladislavova klony z něho vpletla do vlasů o svatbě své. Nesmírně byl Čelakovský vděčen Němcové pro její zaň přímluvu. Listy Boženy Němcové, jež jsou v této sbírce uveřejněny, poskytují nám žalný pohled ve smutnou, skoro stále s nemocemi a při tom také s neuznáváním své činnosti zápasící duši naší spisovatelky. Manželé Čelakovští nesouhlasili s odpíravostí slovutné kritiky, a Čelakovský hluboko klonil, jak sám praví, čelo své před Boženou, čta čarovné plody Musy její.

Zvláště pozoruhodnými zdají se nám vzhledem na způsob básnické činnosti naší Němcové býti následující dne 14. února 1846 psané řádky: „Do čtvrtého svazku" (svých báchorek) „mám udělat předmluvu a přiznati se, co je moje a co národní. Udělám to velmi nerada, neboť se musím k mnohému přiznat, co není národní, a budou mi to za zlé pokládat. Mně to nedá, když slyším tak pohádku zcela převrácenou a zochuzenou, abych ji tak napsala. Přidám, kde je potřeba ze svého a to nehezké vynechám. Celé jsem udělala jenom dvě a více žádnou neudělám." A z dopisu dne 24. července 1845 dozvídáme se, že zejmena pohádka „Jak Jaromil k štěstí přišel" není docela národní; kousek látek si Němcová pamatovala z dětských let, a že se jí líbila, přidělala si to ostatní sama. „To mi již odpusťte," dokládá Božena pí. Čelakovské.

Manželé Čelakovští dleli „u vyhnanství", ve Vratislavi, a tím více zajímala je každá sebe menší událost v Čechách. Jaký dojem musili na ně tedy způsobiti příběhové r. 1848, příběhové to takého dosahu. Dotud v nejsmutnějších národních poměrech pracovalo se o vlasteneckých úlohách, nyní projevil se konečně opět národ národem. Proto naplňovaly události v dubnu 1848 Čelakovského i jeho choť velikou rozkoší. Později změnilo se ovšem mnohé. Tak se u Němcové, již r. 1846 svobodomyslnost jevivší, střídaly v červenci 1848 radost *se strachem a žalostí*. Velmi zajímavé jest líčení tehdejších poměrů v Boženině listu v 3. knize na str. 57—59.

Než vizme již dále, co píše Němcová z Domažlic dne 25. listo-

padu 1846 do Vratislavi: „Co chybí ještě k Vašemu štěstí? — Vlast! Vroucně bych přála, by se i to poslední přání vyplnilo, a žádný mráček oblohu Vaší domácí blaženosti nekalil. Jednou se toho snad přece dočkáme, do té doby již buďte pokojna.“ A dočkali se toho. Čelakovský stal se r. 1849 profesorem university pražské, a dne 20. září téhož roku píše Bohuslava Němcové již z Prahy.

Redakce listů *Z let probuzení* končí sbírku těmito slovy: „Na hřbitově volšanském odpočívají ve společném hrobě Ant. Čelakovská, jež zemřela dne 2. května 1852 v městech pražských, a František Ladislav Čelakovský, kterýž v brzkém čase na to — 5. srpna téhož r. — choť svou následoval. Nad společným jich hrobem vypíná se nádherný pomník, na jehož jedné straně vyryto jest jmeno slavného pěvce „Růže stolisté,“ na druhé pak straně místo *prázdné* se nalezá. Ejhle, obraz i význam působení muže a ženy v dějinách člověčenstva.“ Tak málo hledí se u nás *u Slovanů* k rodinným poměrům! tak se zapomíná i u nás, že muž z veliké části jest tím, čím jest mu žena.

Avšak nikoli, památka Bohuslavy Rajské nezůstala bez pomníku. Dne 27. května 1847 píše Antonie své milované přítelkyni: „Kéž bysi i Ty, drahá Boženko, v Praze býti mohla! To bychom si vzdor všem překážkám spolek děvčat a žen českých utvořily a ve spojení s ostatními dalo bý se něco vyvesti.“ „Že všemi silami chci k společnému dílu přispěti, až v Praze budu, rozumí se samo sebou; vždyť zařízení dívčího českého ústavu jest mi nejdražší myšlenkou od nejútlejšího mládí.“ „A tato nejdražší její myšlenka se tedy aspoň již teď uskutečnila *Ženským výrobním spolkem*, jehožto starostkou jest a v němž neunavně působí sestra pí. redaktorky našich dopisů, první básnířka naše *Karolina Světlá*. Ten jest krásný památník Bohuslavin.

Je to věru zvláštní věc, co my si toho všeho nenatvrdíme na příkoř. Tak nalézá dosti vnímavé půdy názor, ze prý nemáme ve své literatuře děl světové důležitosti. Tu se ale musíme ptáti: Co jest, prosíme, světová literatura? A odpověď nemůže ovšem zníti, že pouze ona, která světového uznání dochází; neboť i ukryté zlato je zlatem a i zneuznávané umělecké dílo zůstává dílem uměleckým. Zcela důvodně může se tu podotknouti: Shakespeare byl světovým básníkem, i když ho zaň ani jediný Francouz neuznával.

Která literatura má se tedy pokládati za světovou? Míním zde ovšem jen písemnictví umělecké.

Já bych si dovolil za světovou vymezit literaturu takovou, která se může vykázati básnickými děly zjevujícími idey své doby pomocí národních látek typicky v charakteristické mluvě sestrojených.

Nuž a v tomto přese vši zdánlivou mírnost, jak trvám, velmi přísném rozumu vymezeného slova máme zajisté i my Čechové díla světové váhy. Mámeť Čelakovského Ohlasy, máme Kollarovu Slávy dceru, máme Erbenovu Kytici a z děl nejnovějších básníků nechať aspoň práce jednoho povím: máme Vesnický román, Kříž u potoka a Frantinu *Karoliny Světlé*.

Mimo povídku *Lamač a jeho dítě* a mimo *Skaláka*, obrázek z hor, jichž vydání Osvěta již oznámila, vyšly od naší básnířky v Ottově

Knihovně národní nejnověji novela *Společnice*, povídky *O krejčíkově Anežce* a *Cikánka*.

Vábně poetická *Společnice* líčí tento děj. Aninka, dítko chudých rodičů, dostane se za společnici do domu milostivé guberniální paní radové Novákové, zamiluje se tu vroucně do jejího syna Edmunda, avšak podporuje, ač pro to hyne, jeho lásku k baronesse Almě, ku které jeho příbuzný, důstojník Jiří, žárlivou milostí zahoří. Kontrast obětovné, skromné Aninky s ješitným, soběckým Jiřím je tu zvláště význačný. Edmundova láska, nachází ohlasu v Almině srdci, Jiří tedy zuří na šťastnějšího soka, a sice tak, že po něm až i střelí; ale Aninka postaví se na ránu a hyne za život ji nemilujícího miláčka.

Trvá posud spor o to, náležíli prosaická epika nynějška — román, novela, povídka — právem v obor umělé poesie. V pravdě, lzeli kde nalezti důvody pro mínění, že též epika v obor umění patří, jsou to spisy Světlé. Jestliže o kterém romanopisci, možno to zajisté říci o ní: Nespisuje pouze, ale básní. A neobyčejný půvab jejich výtvorů má jednu z předních svých příčin v tom, že Světlá všecken lesk svých barev soustřeďuje na povahy *ženské*. Ovšem ale, jako *málokdy* mužským, tak nelichotí nikdy ani ženským. Mimo jiné jsou Antošová ve *Vesnickém románě*, Mařička v *Kříži u potoka*, Nováková ve *Společnici* a Francka v povídce *O krejčíkově Anežce* toho příklady.

Ze statku Florik a z baráku krejčíkovic Anežka se milují, ale Florikův otec Blažina stojí na tom, aby si syn vzal mlynářovic Francku, která Florikovi vzkázala. Anežka se tudíž, chtějíc, by se stalo po vůli otcově, odříká svého milého, a Florik vezme si Francku. Novomanželé, nejsouce povznášeni vzájemnou srdečností lásky, klesají po té stále hloub a hloub. Florik stane se náčelníkem podloudnické bandy, Francka jeho spoluvinnicí. Jsou prozrazeni a stíháni. Jde o Florikův život, neboť byl co podloudník sáhl na svou obranu i ku vražedné zbrani. Žena ho zrazuje, ale Anežka spěje ho varovat do jeho skrýše. Její úmysl se nezdaří: jsou obklopeni vojskem. Tu vzplápolá jejich vzájemná láska novým žárem, i volíce sobě společnou smrt, vrhají se se skály v propast. Skok... vzkříknutí... a byli svoji pro věčnost. Ten jest obsah povídky *O krejčíkově Anežce*.

Máť láska *své* právo. Nezaujme se povždy jen pro předměty bezvadné, ano setrvává při své vroucnosti, i kdy by se o této bezvadnosti přesvědčila. Marně bychom vyhledávali důvody, proč ženštiny ty zlé mužské, ku př. Francka Florika, mají tak rády. Ba, skoro nelze tu jinak odpověděti než slovy naší básnířky: „Nu, ženské už jednou jiné nejsou a snad také nebudou“ — aniž ti zlí mužští. Viz Hartmannovo *nevědomé*.

Dějištěm povídky o krejčíkově Anežce jest opět Ještěd a okolí. My Čechové milujeme z té duše hory své. Vážíme si vřele svých Sněžek i Boubínů a se zbožností posvátnou ctíme svůj Blaník i Říp. Světlá přidala nám k *Řípu* a *Blaníku* Ještěd. Odkryla a darovala nám tu přebohatou, přerozkošnou kouzelnou říši z pohádky.

I *Cikánka* jedná, alespoň částečně v Podještědí. Holovských Julinka, „snědá“ to dívka „a nepohledná“ „skoro jako cikánka“, neobratná v prostých ručních pracích, je milována upřímným, ale pro-

saickým Tomášem Bartošovým; než ona ho nechce, poněvadž — nu, poněvadž je taková, jaká je, totiž stále zamyšlená, stále nadšená, slovem dokona poetická dušinka. Konečně na Tomášovy prosby dá mu své slovo. Co snoubenci vracejí se jednoho dne spolu z Osečna domů do Pasek; tu spatří Julina mladého cikána, i nelze se jí více ubrániti kouzlu jeho očí. Ženich ji donutí, aby se šla podívat na obratné kousky cikánů: tu uvidí cikánku v unešení tančiti dle zvuků mladého cikána hrajícího na kytaru. Nadšením uchvácena zatančí též Julina — a to velmi uměle — cikánský ten tanec. I opustí domov, prchne s cikány a z poetické vesničanky stane se slavená tanečnice a pěvkyně, stane se vynikající umělkyně. Při jednom jejím vystoupení nalezne ji Tomáš v některém z berlínských divadel. Mluví s ní po představení. Cítí se být šťastna i nešťastna. Je sice týrána, vydírána cikány, kteří představení s ní pořádají, avšak proto přece neopustí blahé umění — a nevrátí se ani za všecko na světě s Tomášem domů.

Avšak tyto tři chvatnými črty nakreslené obrázky nepodávají ovšem než velmi skrovný pohled v neobyčejně bohatou zásobu pestrých poetických zjevů naší básnířkou nám vykouzlených v četných jejích výtvorech: Světla jest nekonečně více.

Žijeme v době mocného rozruchu, v době velikých přechodů na poli veškeré lidské činnosti. Otázky náboženské, politické, vlastenecké, národnostní, otázky umy a vzdělání, práce a cítění, otázka rovnosti, svobody a bratrskosti u veřejném životě i v užších kruzích — tyto momenty hýbají s větší menší silou myslemi a srdcem člověčenstva. Francouzská revoluce není posud ukončena, ale její idey z pravidla nežhou aniž vraždí více, nýbrž osvěcují a vábí v před a výš. Není to doba zimničních převratů, jako spíše, opakujeme to, doba přechodů, ač přechodů dosti rychlých. A Světlá zná i oceňuje všecky tyto otázky, její důmysl sestupuje do hloubi těchto záhad, její péro je pomáhá řešiti. Vždy však jest to *idea ženy*, *idea ženy volné v dobrém*, *idea ženy co božské prozřetelnosti mužovy*, za kterou jest Světlá vždy připravena k boji, bojovanému s ohnivostí, ano s náruživým nadšením, jakéž jen s to jest vzbuditi nezlomné přesvědčení o vysokém, mnohdy důležitost mužských cílů přesahujícím povolání ženy. Světlá jest eminentně tendenční, ale její genius ničí její tendence v intence. Světlá jest umělkyně. Volíc sobě důležité idey z oboru ženské otázky, zejmena sociálního, vytvořuje k nim vzácnou svou obrazností co nejvhodnější, typické látky a sestrojuje je velmi obratně v souladné, napínavé organické celky, aniž by ale kdy jevily strojenost. Její postavy jsou osobnostmi, ač někde snad příliš zidealisovanými; její situace jsou nasyceny naladňující malebností; její mluva je plynná, živá, dojemná i úchvatná a zejmena ve vesnických obrazech plná krásy a charakteristických obratů, ano snaha charakterisovat mluvou co nejúčinněji přibírá tu i vnadné podoby dialektu. Proto vyniká řeč K. Světlé nejen bohatostí, nýbrž jí obohacuje se též velmi platně pokladna jazyka našeho. Při tom oživuje básnířka své vypravování zhusta epickým humorem vždy velmi žádoucím, a to jednak závažného a jednak, totiž ve vesnických výtvorech, vábnou naivností vynikajícího rázu. Vždy a všude jeví Světlá hluboký důmysl, ale její samorostlá, geniální básnická mo-

hutnost překoná vždy tohoto nutného druha, ale mnohdy vítězného nepřítele umělecké produkce. Světlá je český George Sand, ale vliv A. Dudevantové, jakkoli byl velmi značný, nemohl nikdy míti tolik síly, aby byl ze samostatné cesty pošinul nadání, které jest na nejvlastnější půdě naší básnířky, na půdě vesnické epiky, zajisté sourodým s nadáním G. Sanda...

V téže *Knihovně národní* (č. 22—24) uveřejněna v poslední době původní *Z doby komety* nazvaná humoristická povídka z moravského vesnického života od *A. H. Sokola.* — Mezi obcí Poslovicemi a obcí Mezírkou na Moravě panuje veliká řevnivost. Chudnoucí Hanyšák v Mezírce chce dceru Marjánku provdati za bohatého sice ale nikoli věhlasného Martina Flintu ze Zábrdů, ale ona již své srdce zadala ještě bohatšímu a zároveň veselému i vtipnému Josefovi Vávrově, synovi to nejouhlavnějšího Hanyšákova nepřítele. Montekové a Kapuleti. Strach před známou loňskou kometou přiměje starého Vávru, že usmíří Josefova otce. Ostatek se rozumí sám sebou.

Náhradu za jednoduchost tohoto děje a za dočasnost sama motivu s kometou dává nám ostré líčení povah, živá i vtipná dikce a mimo to zcela vhodné satyrisování pověrečného, zvláště na Moravě nade vše uvěření rozšířeného pobožnůstkářství. Popis moravských posvícenských zvyků, jinak velmi záslužný, rozšířil spisovatel, a to ku konci povídky, kde již vše k rychlému rozřešení spěti má, tak, že by se nemohlo zejmena v této v umělecký děj neproměněné podobě vtěsnati ani v rámec delšího románu. Celkem však nejen že tato humoreska zajisté každého pobaví, nýbrž, jevíc vypravěcí talent, opravňuje také k pěkným nadějím.

J. Štolba náleží mezi naše nejplodnější spisovatele, a nám bude ještě v tomto rozhledu vysloviti se o jiné práci jeho. Štolbovy *Klepy z cest* jsou lehké arabesky k arabeskám. V prvější polovici převládají výpravné arabesky, v druhé převládají arabesky cestovní. Nejlepší stati tvoří bez odporu vypsání londýnských divadel na str. 155—174. Každý spisovateli zajisté přisvědčí, že to vypadá s nimi velmi bledě. V pravdě „vypadá to tak, jako by Angličané byli toho náhledu, že davše světu Shakespeara, učinili pro sebe i pro svět dost."

„Kdy by nebylo Dickensových, Scottových, Dumasových, Hugových, Sandových románů," dí náš cestovatel dále, „kdy by nebyla dále anglická literatura úrodna na poli románů sensačních, divokoromantických, hráli by snad mimo své starší věci jen překlady, operety a balety." Nemůže býti pochyby, že z nové anglické dramatiky nekyne nám naděje na rozmnožení divadelního repertoiru. Naše odpíravá kritika může však z této okolnosti čerpati látku ku vhodnému přemýšlení.

Ve kruh výpravného umění, o němž jsme posud mluvili, náleží z části, totiž svým třetím oddílem „Básně výpravné" nadepsaným, také cyklus básní *Ladislava Quisa Z ruchu*, avšak spadá druhými třemi oddíly (I. Sláva. Vlast. Svoboda. — II. Láska. — IV. Touhy a myšlenky) v obor básnictví lyrického. O tomto cyklu, jakož i o nové sbírce básní *Ze Šumavy* od *Elišky Krásnohorské* promluvíme příště.

Přicházíme k oboru dramatiky, a tu jest nám vysloviti se předkem o *Em. Bozděchově* jednoaktové veselohře *„Zkouška státníkova."*

Naše doba jeví se tak velice reflektivní, že to nezůstavuje pouze tvůrčím duchům, aby si razili nové dráhy v oborech uměleckých, nýbrž že i sami theoretikové snaží se najíti směr, kterým by moderní umění hlavně básnické postupovati mělo. A tu jedni mají z těch neb oněch důvodů za to, že tragédie se již naprosto přežila; jiní tvrdí, že by se činohra v užším smyslu neměla ani žádná psáti, poněvadž vůbec, dle toho neb onoho principu, možna není; jiní, jako ku př. Karel Blitz ve svých *Dramaturgických studiích*, zoufají sobě i nad veselohrou a věští budoucnost pouze frašce. Velmi důkladně vzal podobné záhady v úvahu Herm. Hettner.*) Avšak nejen theoretikové, i sama dramatická produkce béře se nejrůznějšími cestami: všeobecně dějí se od ní pokusy stvořiti novou podobu dramatu, neli způsobem samostatným, aspoň obnovováním někdejších, ku př. starořeckých nebo Shakespearovských a j. forem. Jakkoli však těmto snahám nelze odepříti uznání, musí přece konstatováno býti, že tato různost směrů a cílů čili tato *bezesměrnost* u volbě látek i podob přispívá k úpadku nynějšího dramatu.

Je tedy zřejmo, že otázka, kterou cestou se má ubírati moderní drama, za jednu z nejzávažnějších sporných otázek esthetických považována býti musí. Avšak rovněž je na snadě, že dotaz do budoucnosti nelze dosti spolehlivě zodpověděti bez poradění se s minulostí: a minulostí lidských věcí jsou jejich dějiny.

Nám se tu nyní jedná po výtce o veselohru, a proto chceme v největší rychlosti za naším účelem projíti její přední dějinné fase.

Po různých stupních vývoje dostoupila veselohra ve starověku největší výše Aristofanovskou komédií. Tato brala se dvěma drahami: na první, za času plné básnické volnosti starořecké, vybírala sobě komédie (*starší* zvaná) látky ze skutečných obecných, veřejných poměrů a volila také skutečné žijící osobnosti za postavy kusu: tak Euripidea v *Žabách*, tak Sokrata v *Oblacích*, tak Kleona v *Rytířích*. V komédii druhého směru — komédii *střední* —, utvořené, když se byla obmezila básnická svoboda, vystupovaly sice již postavy vymyšlené, zbásněné, ale velkoburleskní koncepce se podržela. Další krok učiněn komédií *novější*, vlastní to veselohrou. Jejím representantem mezi Řeky jest Menander a mezi Římany jeho následovník Terentius. Plautus přibral do řeckých látek jím použitých římské národní momenty. Přejdemeli pak v antickou dobu novějšího věku, v dobu renaissance, nalezneme *opětně* tři směry, a sice je nejvlastněji Shakespearovský směr, jak se jeví ku př. ve *Snu noci svatojanské*, obdobný *starší* řecké komédii, španělská intriční veselohra Lopeova, Calderonova, Moretova nebo Tirsova *střední* komédie a Molièrova hlavně charakterní veselohra ponejvíce komédii *novější*. Dím: *ponejvíce*; neboť Molière napsal *Tartuffem* též jakousi komédii *starší* a svými *Précieuses ridicules* též jakousi komédii *střední*. Nejmodernějšího rázu, t. j. nejduchaplnějšími z těchto herců komické musy jsou — smíme to bez porušení úcty k ostatním z těchto velikých mužů vy-

*) *Das moderne Drama.* Aesthetische Untersuchungen v. Herrman Hettner. Braunschweig. 1852.

sloviti, poněvadž se vyznačili výtečnostmi jiného druhu — Španělé, a tudíž stalo se, že to byla právě zejmena španělská veselohra, svou vybroušenou, důmyslnou, umělou i uměleckou technikou, která pomáhala tvořiti moderní směry dramatu, ku př. Scribovský. Scriba dlužno uznati za velmi důležitého vzdělavatele veselohry, zejmena proto, že snažil se v drama uvésti rozhodný živel moderního kulturního hnutí: duchaplnost, a to jak v základní myšlenky, tak v stavbu kusu, a jak v postavy, tak i v jejich dialog. Zajímavá je při tom také ta okolnost, že, jak Molière, také, ovšem *svým* spůsobem Scribe psal ve všech třech jaksi směrech veseloherních: ve směru starším napsal ku př. *Sklenici vody* nebo *Bertranda a Ratona* nebo Syna Cromwellova, po spůsobě jaksi *střední* komedie *Kamaraderii*, ve spůsobě nové komedie ku př. *Okovy*. Sardou je Scribe našich dnů, a jeho Rabagas má do sebe cos Aristofanského.

Zde jsou tedy vyznačeny cesty, jakými se brala a béře veselohra. Tím ale jest zároveň také vyřčeno, v které spůsobě snad se objeviti má ve svém vrcholi. Nejen Aristofanský obsah, nejen Calderonova nebo Scribovská technika, nýbrž také Molièrovské prohlubování povah a především Shakespearovský poetický duch, květ a pel: to má spojovati moderní veselohra.

Je to požadavek veliký, velmi veliký, a přece není jím vyloučena možnost ještě jinakého, samostatnějšího rozvoje dramatu.

Bozděch má takové nadání, pracuje tak pečlivě a vroucně, má takovou znalost divadelní techniky, vládne tak jazykem, že může se státi naším Sardouem. Jiní budou snad klásti důraz na slovo *Sardou*, já bych jej nejraději položil na slovo *naším*. *Český* spisovatel musí býti (nelze to, ač se to samo sebou rozumí, dost často opakovati) nejen spisovatelem, ale také *českým*. Proto tedy, že se v *Kotillonech* rozhodně v popředí staví francouzský vliv, nutno je nazvati při vší jejich výtečnosti průpravným kusem — není to výtka, neboť průpravným kusem je konečně každý kus. A poněvadž se ve *Zkoušce státníkově* naskytují momenty, které nás přesvědčují, že náš dramatik chce býti a tedy bude *českým* básníkem nejen řečí, ale i *duchem* svého umění, proto je tato veselohra *pokrokem* tohoto spisovatele, ale zároveň opět zase též přechodem.

Rek veselohry Bozděchovy Kounic je uvědomělý Čech a — horlivý Rakušák. Vidí spásu říše v allianci s Francouzskem. Na dvoře Marie Terezie chýlí se však váhy ku spolku s Pruskem. Přímým svým vystupováním, ale rovněž i zákulisními pomůckami, nájmě pomocí alliance se záletnou zpěvačkou, zvítězí Kounic a vrátí zároveň císařovně srdce císaře Františka Štěpána, jež se jí napolo odcizovalo. To by byl náčrtek látky Bozděchovy veselohry a již z něho vysvítá, že je tato látka Aristofanského rázu „Sklenice vody.“. A z ní je zároveň viděti, že si je Bozděch úplně vědom svého úkolu.

Vlastní komika kusu spočívá v tom, že muž přímý používá také nepřímých prostředků k cíli a přece stále se přemlouvá a stále o sobě myslí, že zůstal přímým, že zůstal státníkem poctivcem. Vím, že tento moment v kuse dosti nevyniká, avšak, poněvadž v něm nevyniká ani tento ani jiný komický živel mocněji, zůstává tento kus z největší

části vážným. Jiná příčina toho je ta, že Bozděch s přílišnou svědomitostí chtěl dbáti historické pravdy: ale tu to vězí; opravdové děje národů málokdy poskytují zcela hotové látky k dramatům, ani ne k tragédii, tím méně ke komédii, a proto musí býti zejmena komédovi přána jistá volnost; vždyť nemůže býti pochyby, která výtka básníku veselohry učiněná byla by větší, zda výtka lichodějinnosti nebo výtka lichoveseloherní koncepce. Drama musí býti *dramatem*, uměleckým dílem, ne vědeckou studií, byť kulturohistorickou, jíž ostatně Bozděchova hra na své štěstí býti nechce.

Děj *Zkoušky státníkovy* není sestrojen na spůsob zápasu, tedy rozhodně dramaticky, nýbrž Kounic odklízí krok za krokem překážky v cestu jemu položené pomůckami již opatřenými a bez nebezpečí, že podlehne.

Z charakterů jsou zvláště zdařilé Kounic a Marie Terezie. Řeč je plynná, duchaplná hlavně tím, že oplývá bohatstvím historických narážek, a celkem přesná.

Zkouška státníkova jest *jednoaktová* veselohra, a přece trvalo její představení bezmála dvě hodiny. Exposice, vrcholení a zauzlení, jednotlivé výstupy a jednotlivé monology i v dialogu jsou velmi táhlé a unavující; proto nespomohlo by mu než energické krácení. Rozděliti kus na dva akty nešlo by také z té příčiny, že architektura *Zkoušky státníkovy* jest architektura *jednoaktového* dramatu, a že by v dvouaktový kus musilo býti přebudováno, přepracováno.

Veselohra Bozděchova byla provedena velmi precisně a obratně. Paní Malá co Marie Terezie a pan Bittner co Kounic hráli mistrně.

Pospíšilova *Divadelní Biblioteka* přináší ve svém 123. svazku dvě původní práce, totiž „*Trosky*, veselohru ve třech jednáních" od hraběte *Zdeňka Kolovrata Krakovského* a jednoaktovou „veselohru *Tak je to na tomsvětě!*" od Josefa *Štolby*.

Trosky zasluhují rozhodnějšího uznání, než jakého se jim při jich loňském provedení v letním divadle na hradbách dostalo. Jsouť práce velmi pečlivá, velmi svědomitá, právě jako *Libuše* nebo *Na rozcestí* téhož spisovatele. Ovšem nemůže neuznáno býti, že všechny tyto kusy, a rovněž i veselohra „Zmeškal hodinu", poukazují spisovatele k tomu, by příště více, co možná nejřízněji *pointoval*, a sice jak dialog, tak charaktery, tak výstupy i akty. Svědčíli vypravovateli jakási klidnější jemnost, jíž jsou prodchnuty kusy hraběte Kolovrata, svědčí dramatikovi především bezohledná energie.

Látka *Trosek* je tato. Řeznice Krocanová kojí se nadějí, že nabude listin, kterými se dokáže původ jejího muže z rodu někdejších Krocinetů; zároveň určuje dceři Amalii za manžela barona Skalského, dokonalého to marnotratníka, který svede Krocanova syna, darmotlapa Jana, by k vůli ukonejšení otce, jenž se hněvá na Janovo bytné zahálení, vydával se za spisovatele obecnou sensaci spůsobivší básně „Trosky" a by klamem hleděl si získati dceru nakladatele Živného Boženu. Jiné osoby mají zase jiné plány. Vdova Jasanská zaráží jednotu vegetariánů, a za starostu nepřátel masa vybrán a získán *řezník* Krocan. Podobně chce advokáta Čáslavského solicitator Odr zříditi spolek proti tabáku. Všecky tyto záměry rozpadnou se v *trosky*. Kro-

canovým krev nezmodrá, a dceru její neobdrží za choť prodlužený Skalský, nýbrž advokát Čáslavský, přítel pravého spisovatele Trosek Kněženského, jenž se zasnoubí s Boženou. Baron Skalský vezme si bohatou Jasanskou, která, nemohouc oblažiti společnost zavedením vegetariánství, chce odtud aspoň napravovat jednotlivce: svého muže.

Jak viděti, je děj a jsou charaktery jednajících osob pestry, a podobně střídají se rychle výstupy, a sám dialog je pln pestroty, bohatý moderními názory a nápady. Avšak právě větší jednolitost a zároveň menší průsvitnost děje, jakož i větší příbuznost, homogennost povah byly by kusu nemálo prospěly. Zcela nevhodné do veselohry jsou povahy Janova i baronova. Ani ten ani onen nemá jedinké vlastnosti, která by jim dodávala zajímavosti, sympatičnosti. Nejsou to osoby komické, nýbrž lidé protivní: jsou to darebové. Komické a škaredé může se ovšem co protiva tragického a krásného státi předmětem umělecké produkce, ale *jen mrzké* nikdy. Tak nepatrné omluvy jako že Jan je *sváděn*, a že baron stále *slibuje* se polepšiti, zde nestačí.

Myšlenka, stělesniti komičnost manie, kterou se bez opravdových, záslužných intencí tvoří spolky, je šťastnou, a škoda jen, že jí básník nepoužil a nevyužitkoval *všestranně*, že ji neučinil *jediným* základním momentem veselohry, a že nepřispůsobil charaktery kusu tak, aby *všecky* jakési postavení zaujaly buď pro zakládání spolků nebo proti manii je zarážeti. Nebo tím by byl kus dobral kýžené příbuznosti povah a jednolitějšího děje.

Tak je to na tom světě! náleží mezi pokusní pracičky Štolbovy. Matinky se sobě chlubí, jak výborně vychovaly své dcery: že o mužských ani slyšeti nechtějí. Brzy se okáže opak toho (tak je to na tom světě!), a tím povstanou dvě svatby. Zápletku působí list, který přivede jednoho z pozdějších ženichů do podezření, že miluje tu nepravou; a sice je této zápletky tak upotřebeno, že se skrze ni zůstavuje v nejistotě, od koho pochází, i samo obecenstvo téměř po celý kus, který *tudíž* není veselohra, nýbrž humoreska.

Povahy obou matek jsou dosti jasně nakresleny, avšak měly by jevit větší rozdílnost, ač v mezích vnitřní příbuznosti; ještě více podobají se sobě povahy obou dívek; Rozkošný je pouhý stín.

Řeč je plynná i správná. —

Nelze nám ukončiti tento rozhled, aniž bychom dodali ještě dvě slova o české činnosti z oboru divadelního a literárního v minulém roce.

Dle zpráv divadelního almanachu bylo v čase od 1. prosince až do 30. listopadu 1872 provozovány *ponejprv* 9 *původních* prací, a sice jedna zpěvohra, jedna fraška, čtyři veselohry, dvě činohry a jedna tragédie.

Jednatelská zpráva o činnosti pražské *Umělecké besedy* ve správním roce 1871—2 a zejmena literárního odboru svědčí o tak čilém životě, že lze vším právem tvrditi: Umělecká beseda co do činnosti jest přední jednotou vlasti.

R. 1873. Č. 3.

OSVĚTA

Jan Blahoslav a bratří čeští.

Podává

Fr. A. Slavík.

Vedlé Mikuláše Koperníka, velikého hvězdáře a potomka českého, a Josefa Jungmanna, hlavního původa probuzení národa našeho v tomto století, ročí se letos také památka *Jana Blahoslava*, muže o jazyk a literaturu českou velice zasloužilého, jenžto se před 350 lety (dne 27. února r. 1523) narodil. S ním pak předstupuje před nás celý onen převelebný sbor, jehož on byl členem znamenitým — ona *Jednota bratří českých*, která jest jedním z nejznamenitějších zjevů v dějinách netoliko lidu českého alebrž lidstva vůbec, na kterou co Čechové a lidé nemůžeme hleděti jinak nežli s obdivem, s úctou, s hrdostí a — lítostí.

Jednota českých bratří nejen že není posud dle zásluhy své oceněna, ale není posud dostatečně poznána. Svět evropský sotva už vzpomene, co mužové její učinili pro obecné vzdělání, co učinili pro nejvyšší poklad lidského rodu, pro *humanitu;* sám národ náš v klopotu své mnohé a těžké práce nebyl posud s to, aby se přiměřeně vděčil svým velikým dobrodincům, bratřím českým. Nebylo u nás posud dosti času a sil, o působení jich dokonalý obraz podati; četné památky jejich zajisté rozptýleny jsou po všech zemích střední a severní Evropy, kdež, vypuzeni byvše ze vlasti, útočiště hledali, působili, trpěli, umírali . . .

Věnujíce tuto zpomínku jich požehnané památce činíme to s tím vědomím, že mezi Čechy sebe různějšího vyznání náboženského jednomyslně uznává se ušlechtilá povaha českých bratří, jejich horlivá snaha o zdokonalení života křesťanského, jejich povaha ryze demokratická,

jejich láska k svobodě i národu, jejich hájení svobod a práv zemských, jejich pilnost o vzdělání lidu, zřizování škol, pěstování českého jazyka, a zdárné účinky působení jejich ve všech končinách světa.

Jednota bratří českých vzala původ svůj z oné prostonárodní opravy církevní v Čechách, kteráž jest první toho druhu v dějinách vzdělanosti evropské,*) z touhy, aby křesťanství v život uvedeno bylo. Čeští bratří věnovali péči svou více křesťanskému životu nežli věrouce; nestarali se tak o vyzkoumání tajemství, jako spíše o poznání a zachovávání přikázání božích, hledíce se na základě tom zdokonaliti.

„I žili v poslušenství sv. písem a napomínání apoštolského a dle příkladů učitelů svých, Jana Husa i Petra Chelčického. Dokazovali jednotu a jednomyslnost skutky dobrými, jedni druhým posluhujíce skrze lásku ducha, ctnostný život vedli, pokorný, tichý, zdrželivý, trpělivý, čistý; jedni od druhých naučení, napomínání, výstrahy i trestání přijímali, a každý o druhého pilnost měl k vzdělání a k polepšení jeho.“ **) — „A nemyslili, že by sami obecnou církví svatou byli, ani že by u nich toliko spasení bylo, nýbrž učili, což o každé jednotě křesťanské buď malé buď veliké smysliti sluší: že ona není sama sv. církví obecnou, ale že toliko jest částka její; tato že jesť všecka obec křesťanská po všem světě kdežkoli rozprostřená, skrze evangelium svaté ze všech národů, pokolení, jazyků, stavů, řádů i věků, v jednu víru pána Krista shromážděná. ***) I konali také cesty daleké na východ i na západ, aby hledali *církví čistších*, a od lidí takových k dokonalosti větší pomoci dojíti mohli, zachovávajíce takto slova M. Jana Husi, „kdykoli by v jakékoli věci nalezli myšlenku zdravější, aby rádi a pokorně ustoupili od předešlé myšlenky své, vědouce, že, co víme, jest nejmenší část toho, co nevíme.“

Vysláni byli na př. r. 1491 čtyři bratří do země polské, ruské a do jiných slovanského jazyka užívajících krajin, do řecké, do svaté země, do Egypta; r. 1498 opět do Francouz a do Vlach k spatření církví v té straně křesťanstva; později pak i do Německ k mnohým pověstným mužům, aby s nimi o víru se radili, jako r. 1511 k Erasmovi Rotterdamskému s obranou víry své, aby najdeli jaké bludy, jim oznámil je, oni že omyly své poznajíce napraviti hotovi jsou; r. 1540 do Štrassburku a do Švýcar k spatření řádů církví tamějších a rozmlouvání s bohoslovci slovutnými, jako s Kalvínem, Cvinglim, Bucerem a j. Několik let byli v přátelském spojení s dr. M. Lutherem, jenž uznával je biblické pravdě velmi blízkými a divil se kázni a počestnosti mravů jejich, řka, že by jemu těžko bylo něco takového mezi Němci zavesti. A bylo to bratřím českým zajisté radostným překvapením a zadostučiněním, když na cestách svých viděli, kterak pravdy, pro které od jakživa tolik potupy a pronásledování trpěli, ve krajinách blízkých i dalekých nabývaly uznání a průchodu. Bylť už Tábory a jednotou bratrskou biblický protestantismus dávno před Lutherem a Calvinem vyvinut a jednota stála tedy již dávno na jeho základě, na kterýž oba

*) Fr. Guizot: Dějiny vzdělanosti v Evropě, přel. J. Palacký str. 169.
**) Dekrety Jednoty Bratrské str. 8, 9.
***) Tamtéž str. 15 a Konfessí Bratrská l. P. 1585 str. 48. a násl.

tito reformátoři ve prodleném boji s hierarchií římskou teprva vedeni byli. A jsouce proto vzorem opravy náboženské mocně působili bratří čeští na zrůstající snahy a následující reformaci německou.*)

Kázeň a řády jejich byly všechněm ku podivení, a mnozí vidouce „upřímnou tu a právě křesťanskou srdcí jejich pobožnost" a „počestnost mravů zevnitřních ušlechtilou", byli příkladem jich k pomýšlení probuzeni, jak by nedostatkové, vězící v církvích, napraveni býti mohli, i představovali jich „všechněm církvím na všem křesťanském světě a jim připisovali to, čeho žádným jiným (neporušené totiž učení s opravdovou kázní), za příklad je k následování vystavovali všechněm pobožným, jakož učinili Bucer, Luther, Capito, Calvin, Musculus, Bodenstein, Vergerius a j.**)

Avšak od nižádné církve nebyla Jednota bratří českých dostihnuta, nikdež nemohli co lepšího mimo jednotu svou naleznouti. Skvělo se sice v Němcích učení luterovské skrze kazatele jejich slavně před očima mnohých; „ale v prodlenějším času i skrze skutečné zkušení poznáno jest od bratří, že více blesku v slavných výmluvnostech slov a v slibných lahodách řečí z umění jazyků (po němž všecken svět dychtí) bylo jest, nežli celost a dokonalost pravdy bohem zřízeného spasení; nebo život křesťanský jimi se zanedbával a zastaralým rozpustilostem žádnou kázní nebránili, přičítajíce pouhé víře i beze skutků moc spasitelnou." I našli tedy konečně bratří čeští, že není jim potřebí jinde lepšího hledati, ale doma Jednotě od boha daného uměti s vděčností užívati.

Zdokonalujíce sebe zbudili ovšem zášť ostatních vyznání v zemi, jejichž charakteristické znaky byly hned v první polovici XVI. století všeobecná nezřízenost mravů v obecenstvu i v kněžstvu.***) A zvláště nestřídmost u těchto byla velice rozšířena, takže i sněm ode všech zemí koruny české obeslaný r. 1556 viděl potřebu, aby na zvláštním ustanovení proti nestřídmosti v pití se snesl.†) Tuť arci nenávidíce bratří českých velké střídmosti a v pravdě křesťanského života jejich, katolíci a utrakvisté tupili, osočovali je, podněcovali proti nim lid a vládu, a mnoho těžkých protivenství jim působili. Ale přese všechen útisk množily se sbory Jednoty neustále. Zvláště pak vzmáhala se oblíbenost její v lidu rolnickém a průmyslovém. Ten totiž byl po bitvě u Lipan, když zvítězila strana feudální nad demokracií českou, od vrchností v tuhé poddanství za příkladem osobního nevolnictví u Němců panujícího uvržen, a pozbyl všelikou právomocnost; i hledal tedy staroslovanský jeho duch demokratický v Jednotě útočiště, i nalézal útěchy v nábožném životě jejím. Vždyť ona jediná toho času „uznávala a chránila důstojenství lidské v každém člověku lépe než jiné církve, ježto u ní všickni byli synové otce jednoho na nebesích, tudíž

*) Bibliotheque Germanique T. IV. p. 119, v. M. Georg C. Rieger: Die alte und neue Böhmische Brüder. 1735. S. 4.

**) Jana Lasitského Historie o původu a činech Bratří českých. Výtahy z III.—VII. knihy.

***) Kar. Tieftrunk: Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. l. 1547. str. 6. o utrakvismu.

†) A. Gindely: Geschichte der böhmischen Brüder I. S. 482.

mezi sebou *bratří*, ať kdo byl pán nebo sluha, ať bohatý nebo chudý, učený nebo neučený," a její vynikající známkou byly neméně bratrský soucit a vzájemná sdílnost údův bez rozdílu stavův, nežli pobožnost, přičinlivost a pořádnost ve všech jejich poměrech a povinnostech.*)

Demokratické řády, kteréž nyní v XIX. století nejvzdělanějším národům jsou ideálem, byly již v XVI. století v Jednotě bratří českých skutkem. Jim podrobovala se i šlechta bratrská, a zachovávala je; neposlušní byli z Jednoty vylučováni nebo jinak trestáni. Učeni byli na př. urození, „aby se urozením nevyvyšovali v mysli své nad neurozené, ale pokory následovali; neb urození má býti v šlechetnosti k správě a k službě lidu poddanému. By pak měl skutek urození svého, lid poddaný, nemá se vyvyšovati samým urozením ale znáti se v rovnosti býti strany přirození s lidmi chudými. Urození své ne rouchem a prázdností ale ctností, mravy, poctivostí a prací o dobré své i bližních aby ozdoboval; o své urození a lehkosti se nesoudil a zlostí neprovozoval; nákladův zbytečných na roucha, na šperky, na oplzlosti a nádhernosti nečinil; prázdnosti se varoval i jiných nepravostí. Páni pak učeni byli, aby k poddaným povinnost svou vlastní znali, že je proto bůh nad nimi ustanovil, aby mu při nich sloužili; křivdy nečiniti ani dopouštěti; vložené věci nespravedlivě jako břemena dolův tisknoucí skládati, a nových nedopouštěti vzkládati; nuzným milost činiti i spomáhati, aby mohli se živiti; pro svou spravedlnost ukrutností neprovoditi nad těmi, jenž k ní státi nemohou, jako v daních neb v robotách.**) A správcům zemským učení dáno, aby se urozením nepovyšovali nad lidi, ale znali se přirozením rovni a věděli, že mají sloužiti, a služebníci a dobrodinci lidští býti, a v úřadech věrnou práci vésti, moci k užitku poddaných požívati; žádné křivdy nečiniti, aniž pokudž slušné dopouštěti; marností i hříchův se varovali, soudy aby spravedlivé činili, vysokomyslnosti a zlosti se varovali; aby se nemstili v své při strany osoby své.',

Moci světské se po učení bratrském při duchovních věcech nikdy požívati nemělo; naprosto pak *právo k válčení*, ba již i právo ke *trestu smrti* mezi křesťany zamítali, any vojny bývají proti zákonu přirozenému a v nich mnohé zlé a příliš duši i tělu nebezpečné věci se přiházejí.***) A že nebylo to z bázlivosti, dosvědčili tím, že když na veřejnost přišlo, oni pro obecné dobré první byli. Zvláště statečně počínali sobě bratří čeští proti králům, když tito nejednou rušiti chtěli svobody a práva zemská, jako na př. proti Ferdinandovi I. a II. a při vymáhání svobody náboženské pro všecky obyvatele na Rudolfovi II. Tuť dokázala šlechta z Jednoty, že učení *bratrské* vyznávala netoliko lichými slovy, jak to pravidlem bylo u šlechty všelikých jiných křesťanských konfesí: šlechta bratrská vymáhala svobodu náboženskou *všechněm* obyvatelům, a hlavně její zásluhou†) konečně (dne 9. července r. 1609) od krále Rudolfa II. listem majestátním svoboda ná-

*) Frant. Palacký: Dějiny V. 1. str. 275.
**) Dekrety Jednoty bratrské, str. 97—99.
***) Dekrety Jednoty bratrské 88. 97. 202. Frant. Palacký: Dějiny IV., 1. str. 414.
†) Gindely: Gesch. d. b. Br. II. S. 445.

boženská všechněm obyvatelům *i poddanému lidu selskému* dána jest: že od toho dne žádný, jak páni a rytíři, tak ani města, městečka i také selský lid od vrchností svých ani žádného jiného duchovního ani světského člověka neměl od svého náboženství odtiskován a k náboženství strany druhé mocí ani nižádným vymyšleným spůsobem přinucován býti. *)

Po všechen čas svého trvání se Jednota českých bratří nade všecky jiné strany v zemi skvěle vyznamenávala svým *vlastenectvím*. Proto zdáli se katolickým panovníkům i v náboženském i v politickém ohledu ode dávna býti nejnebezpečnějšími **), tudíž ustavičně jsou pokoušeni, krvavě pronásledováni, nelítostně hubeni, až i roku 1548 od Ferdinanda I. a roku 1627 od Ferdinanda II. po mnohých ukrutnostech z vlasti vypovězeni. Starší Jednoty, jako Jan Augusta, jsou zjímáni a děsná leta nelidsky žalářováni; pánům z bratrstva statky jsou pobrány, nejeden z nich rukou katovou utracen, jako na př. dne 22. srpna 1547 při „krvavém" sněmě Václav Pětipeský, dne 21. června 1621 Václav Budovec, Jindřich Otta, Valentin Kochan, Krištof Kobr.

Vznešená povaha, vzorně svatý život, mučenická trpělivost, nejvýš ušlechtilé snahy činily z bratří českých společnost *ideální*, jížto podobného obzvláště v tehdejším světě nic nalezeno býti nemohlo. Jak velice duchem svým předstihovali svůj věk, o tom svědčí také jejich příkladná píle o *vzdělání lidu*.

Již na počátku Jednoty v shromážděních bratrských zavazováni a napomínáni jsou bratří a sestry, aby pilně čítali a užívali písma sv. a všech spisů Jednoty, a každý měl o druhého pilnost ku vzdělání a polepšení jeho. Proto zřizovali také především *školy*, aby mládež jazykem mateřským k moudrosti vedena a vzdělávána byla; a vychování dělo se v nich tak pravidelně a dobře, že i rodičové, kteří nehlásili se k Jednotě, ano i z německých zemí, ***) dítky své do škol Jednoty dávali, a sice do škol i nižších i vyšších. A školy tyto staly se vzorem ostatním vyznáním, která pak dle nich vlastní školy si zřizovala, †) a tím zvelebeno bylo školství v Čechách tak znamenitě, že času toho *české školy v Evropě byly nejlepší.* ††)

Tím se dělo, že se mezi bratřími nalézali i mnozí prostí lidé, kteří byli i u věcech svatých zběhlejší, než nejedni kněží katoličtí a utrakvističtí. †††) Také ženštiny ku vzdělání jsou vedeny, a mnohé z nich pak samy děvčata učily šíti, jiné čísti a psáti. ††††)

A jakož přední zásluha bratří jest, že času toho školy české v Evropě byly nejlepší, rovněž i za to hlavně jim děkujeme, že „*jazyk český* toho času *na nejvyšší stupeň vnitřního zdokonalení svého*

---

*) Majestátní list krále Rudolfa II.
**) K. Tieftrunk: Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. str. 362.
***) Gindely: Gesch. d. b. Br. II. S. 248.
†) B. Červenka: Geschichte der evangelischen Kirche in Böhmen II. S. 586.
††) M. Paulus Stransky: De Republica bojema pag. 318—321. Scholarum Bojemicarum status.
†††) J. Lasitského Historie o původu a činech bratří českých str. 47. 50.
††††) Tamtéž str. 104.

vystoupil, a oné spůsoby nabyl, kteréž posavad v písmě co pravidlo se zachovává.*) Porovnávajíce činnosti jejich na poli literárním s činností všeho ostatního obyvatelstva českého, shledáváme nápadné rozdíly. I za nejpříznivějších dob Jednoty měl se počet bratří k ostatním obyvatelům jako 1 : 10 — a jaký poměr jeví se v literární činnosti bratří pronásledovaných a v činnosti panujících v zemi utrakvistův a katolíků dohromady?

Od založení Jednoty r. 1457 až do rozšíření knihtiskařství v Čechách r. 1526 počítáme:**) z Jednoty 57 spisovatelův a 146 spisů dogmatických, polemických, historických, tehdáž nejvíce pěstovaných; z utrakvistův a katolíků 116 spisovatelův a jen 99 spisů. Ano v letech 1470—1510 jest spisů bratrských *pětkrát* více.***) Literatura Jednoty bratrské z valné části není známa. Napsaliť již prvotní bratří mnoho knih, a nemálo bylo jich tištěných, více však psaných;†) mnoho pak jich jakož i spisů z dob pozdějších bylo na rozkaz krále Vladislava II., Ferdinanda I., Maximiliana II., Rudolfa II. a nejvíce za Ferdinanda II. zuřivostí jesuitův hubeno a spáleno, takže některých knih pouze jmena se dovídáme, jiné docela v zapomenutí přišly a snad teprvé časem objeveny budou.††) A netoliko z odborů jmenovaných, nýbrž i z jiných zanechali bratří znamenitá díla, jako: z duchovního básnictví, z jazykozpytu, z poznání zemí a národů, z přírodopisu, z lékařství a právnictví, a sice pracovali mimo jiné:

v básnictví duchovním: Lukáš Pražský, Matěj Kunvaldský, Jan Augusta, Jan Blahoslav, Martin Michalec, Jan Roh, Matěj Červenka, Adam Šturm, Jiří Strejc, J. A. Komenský;

v jazykozpytu:†††) J. Blahoslav, Mat. Červenka, J. A. Komenský;

---

*) Jos. Jungmann: Historie literatury české str. 121.

**) Spisy dle Jos. Jungmanna a Al. V. Šembery Historie literatury české, spisovatele i dle mnohých jiných děl.

***) Počítajíli se spisové v Jungmannově a Šemberově Historii neobsažené a novějším bádáním objevené; v. A. Gindely: Geschichte der böhm. Brüder I. 124.

†) Jana Blahoslava Grammatika česká dokonaná l. 1571, z rukopisu bibliotheky Theresianské ve Vídni vydali Ig. Hradil a Jos. Jireček.

††) Srovn. na př. *br. Řehoře*, zakladatele Jednoty spisy čítá Jos. Jungmann *3* ve své Historii literatury české (r. 1849); Ant. Gindely *9* ve své Geschichte der böhm. Brüder (1858) I. 498 a myslí, že jich mnohem více jest. — *Br. Lukáše* spisů čítá J. Jungmann 26 (vlastně *25*, nebo spis čís. 6 je tentýž jako čís. 11.), Ant. Gindely *80*, tamtéž I. S. 505. — *Jana Blahoslava* spisů čítá J. Jungmanu 7, A. Gindely *19* roku 1856 v Časopise českého Museum, a roku 1858 v Gesch. d. b. Brüder II. S. 471 a násl. již *22 mimo veliké množství* rozličných pojednání v archivu ochranovském (herrnhutském) fol. VIII. IX. X. XII. a mnoho jiných bratrských spisů beze jmena, které bez pochyby od J. Blahoslava pocházejí. — *J. A. Komenského* spisů čítá J. Jungmann *31*, Fr. J. Zoubek v jeho životopise r. 1871 již *110*.

†††) Nepočítaje prvních grammatikářů českých: Beneše Optáta z Telče, Petra Gzela z Prahy, které Jos. Jungmann v Historii literatury české, pak Slovník naučný a j. k bratřím čítají; ani Daniele Adama z Veleslavína, jejž sami bratří svým prý považovali, v. A. Gindely: Gesch. d. b. Br. II. S. 281.

v historii: Br. Řehoř, Vavřinec Krasonický, Václav Budovec, Jan Augusta, Jan Blahoslav, J. Jafet, J. A. Komenský;

v země- a národopisu: Lukáš Pražský, Mart. Kabátník, Mik. Klaudian, který první mapu království českého r. 1517 v jazyku českém vydal; Frid. z Donína, Karel z Žerotína;

v přírodopise a v lékařství: Jan Černý, Mik. Klaudian, od něhož vydán J. Černého spis o nemocech morních, převzácný to prvotisk lékařský v jazyku českém, pak Kniha lékařská, kteráž slove herbář, první to spis český toho druhu s vyobrazeními.*)

v řečnictví a v právnictví: Jan Blahoslav, Karel z Žerotína;

v bohosloví: Br. Řehoř, Mart. Lupáč, Jan Kostka z Postupic, Mikuláš Vlasenický, Vavřinec Krasonický, Jan Táborský, Tůma Přeloučský, Prokop z Jindřichova Hradce, Lukáš Pražský, Matěj Poustevník, Jan Černý, Jindřich Šturm, Jan Augusta, Václav Budovec a slavní překladatelé biblí králické, Jan Blahoslav, Ondřej Šteffan, Izaiáš Cibulka čili Caepolla, Jan Eneas, Jiří Strejc, Jan Kapito, Pavel Jesen, Jan Effrejm, Lukáš Helic; a pak J. A. Komenský.

Ze všech nejslavnějším učinil se v XVI. století *Jan Blahoslav*, rozený z Přerova na Moravě, nejlepší znatel jazyka a literatury české, první spisovatel v umění hudebním, řečník a historik bratří českých, muž, jejžto porovnávati lze toliko s největšími Čechy. Jeho to zásluhou, že se v druhé polovici XVI. věku školy bratrské tak znamenitě zdvihly**) a vzorem staly se ostatním vyznáním, a rovněž jazyk český ve školách těch řádně se pěstoval i v písemnictví se zdokonaloval. Byloť Blahoslavovi lítostivě, „kterak pravá vlastnost jazyka českého již v mnohých věcech téměř v zapomenutí přišla těm, kteří netoliko česky mluví ale také i píší buď listy buď jakékoli spisy; že tak ušlechtilý jazyk, hojností a rozličnými vlastnostmi jiným slavným řečem neb jazykům jestliže ne rovný tedy jistě velmi podobný, tak má býti opouštín a jako oulehlí ležeti zanechán,***) a tu první důkladně probádal jazyk a písemnictví české a pro napravení jeho vlastnosti a ozdobnosti sepsal onu grammatiku českou, v níž napřed kladl text již prvé tištěné grammatiky české Beneše Optáta, Petra Gzela a Václava Philomathesa, a za tím vysvětlení a doplňky svoje vlastní. On též první vyzkoumav povahu jazyka českého vyložil, že týž jazyk k *časoměrnému veršování* dle vzoru básnictví klassického dobře se hodí, i sepsal tu naučení potřebná těm, kteří písně skládati chtějí, t. Musica, spis v jazyku českém svého druhu první; on též sám první skladbami a překlady žalmů theorii praxí dotvrdil. Prosodie časoměrná Blahoslavem uvedená pěstována pak nejen od Komenského, ale i v nové době od mnohých básníků.

I ostatní díla br. J. Blahoslava podnes jsou výtečným vzorem mateřštiny, jako na př. jeho práce historické (kteréž jsou mimo to

*) Jos. Ruda: Mistr Jan Černý a jeho herbář z r. 1517. Spisů musejních číslo 119. str. 14. 16. 19.

**) A. Gindely, v Slovníku naučném, díl I. str. 732.

***) J. Blahoslava: Grammatika česká str. XVIII.

„nejdrahocennější poklad pro historii českou oné doby“,*) jeho překlad nového zákona, život br. Jana Augusty, Historie bratří českých, která bohužel dosud tiskem vydána není, a m. j.

Jeho přičiněním také v Jednotě pěstováno vyšší vzdělání a následkem toho nejvzdělanější mužové národa své mateřštiny pilni a o vzdělání lidu pečlivi byli, obohacujíce písemnictví české pěknými plody svými a zdokonalujíce jazyk tak velice, že mu času toho vzešel i „zlatý věk“.

Jan Blahoslav jest své doby nejznamenitějším znatelem i pěstitelem jazyka českého, podobně jako v době pozdější Jos. Jungmann. Oba tito slavení mužové s obzvláštní láskou pěstovali jazyk a literaturu českou, přemýšleli o napravení a zvelebení řeči mateřské, kteráž v obou dobách opuštěna a velmi i porušena byla, probádali jazyk a literaturu a sepsali díla znamenitá. Jako později Jungmann tak prvé Blahoslav skvěle dokázal krásu i bohatost jazyka českého výtečnými překlady z literatur cizích; přeložil jmenovitě nový zákon tak čistě a krásně, že stal se vzorem dobropísemnosti a řeči samému Veleslavínovi a jesuitu Steyerovi,**) a ještě nyní nedostižitelným vzorem zůstává; tohoto roku nově se tiskne.***) Překlad ten zavdal i příčinu, že bratří čeští podnikli překlad *celé* biblí a po mnohaletém namáhání šťastně vyvedli dílo v české duchovní literatuře nejpamátnější a nejslavnější, totiž *biblí králickou*, v šesti dílech od Jednoty bratrské roku 1579—1593 nákladem velikým vydanou; nejpamátnější a nejslavnější i co do jazyka i co do tisku a úpravy — velikolepý nesmrtelný pomník šlechetných bratří českých.

Vedle biblí Králické byly bratrské *kancionály*,†) nejkrásnější knihy české za celého středního věku a zároveň pravá chlouba umění typografického a dřevorytcckého. Sami nepřátelé Jednoty obdivovali se nákladným pracím těm, výtečné učenosti a čistotě jazyka v překladě králické biblí z původních biblických řečí, hebrejské, chaldejské a řecké, a uznávali bez ohledu na dogmatickou stránku v kancionálu „tisknutí pěkné, slova lahodná, noty a melodie líbezné“.††)

Sotva že bratřím poměry dovolily, již zřizovali sobě *tiskárny*, a sice první r. 1500 v Mladé Boleslavi, druhou r. 1507 v Litomyšli a pak třetí r. 1519 v Bělé. Avšak ani tyto tři knihtiskárny nestačily potřebám jejich, a mnohé knihy musily se tisknouti v cizině, na př. v Norimberce r. 1517 J. Černého herbář a M. Klaudiana mapa království českého a j. *Katolíci* měli v téže době první vůbec knihtiskárnu v Plzni od r. 1468; *utrakvisté* pak v Praze od r. 1488 a r. 1489 v Kutné Hoře, druhou, která však toliko jeden spis vydavši

*) A. Gindely: Život Jana Blahoslava v Časopise českého Museum r. 1856 a v Slovníku naučném, I. str. 732.
**) Jos. Jungmann: Historie literatury české str. 195.
***) Věstník bibliografický r. 1872. čís. 12.
†) Jos. Jireček: Kancional Bratrský r. 1576 v Časopise českého Museum r. 1862.
††) Protivník bratří českých Vác. Šturm, v Časopise českého Museum roku 1862 str. 50. — Gindely: Gesch. d. b. Br. II. S. 310.

zase přestala. Obyvatelstvo desetkráte, pak i dvacetkráte četnější než bratří mělo o jednu tiskárnu *méně*.

Později rozšiřovali bratří umění knihtiskařské ještě více v Čechách i na Moravě, a sice i v dobách ukrutného pronásledování, dávajíce tu místům svých tiskáren tajná jmena, jako v Čechách: Mladé Boleslavi Mons Carmeli, předměstí boleslavskému na Podolci, Litomyšli Mons Oliveti, na Moravě Lileči Mons Liliorum, Ostrovu Mons Engadi. *)

V bratrských kancionálech svědčí mnohé nápěvy, jež od bratří pocházejí, že měli mezi sebou nadané skladatele vroucích a dojemných písní. Počátečné pak litery v nich ozdobeny drobnomalbou dokazují patrně, jak výdatně podporovali domácí umění malířské. „I musí se v porovnání s podobnými památkami současnými cizími pravdě vydati svědectví, že kancionály české co do krásy a zdařilosti obrazů v nich obsažených se vyrovnají nejvzácnějším toho druhu plodům, ježto knihovny a musea ve Vídni, Mnichově, Berlíně, v Benátkách, Miláně, Bruselu a v Paříži chovají. Nevíme však, zdali se kde tak velkolepých, ozdobně a geniálně provedených začátečních liter, jakými se zpěvníky naše honosí, nalézá.“ **)

Z počátku ovšem bratří sami nepěstovali ani hudby nástrojové, ani umění malířského; oddělení jejich od církve římské stalo se mimo jiné také proto, že v této z bludného věření pocházelo „mnohotvárné i zjevné modlářství“. A za příčinu svého odstoupení od služebností kostelních praví, že modlitby dály se ve mnohém říkání i nerozumným jazykem, — také pro povyky, zvuky i hudby, v rozličném říkání, zpívání, čítání, šeptání, žehnání, přenášení, obracování, v pozdvihování svátosti. A tak mnohým obyčejem, činěním, malováním, říkáním, drahostem lid dívaje se, oči, uši toliko pase a překážku má modliti se v duchu a v pravdě společně. ***)

Později, když v Jednotě působením J. Blahoslava vyšší vzdělání se pěstovalo, a nejvzdělanější mužové národa českého hlavně z Jednoty pocházeli, pěstováno bylo též umění, zvláště rytecké a malířské.

Žel však, že když Jednota nabývala vždy víc a více obliby a moci ve vlasti, a když její veliká vzdělanost od samých nepřátel uznávána byla, nastaly národu českému doby překruté. Nejšlechetnější synové jeho ze země vypuzeni a po širém světě rozmetáni smutné vyhnanství a všelikou bídu snášeli a hynuli!

Ale i v tomto nesmírném neštěstí Jednota bratří vykonala skutky skvěle zařící v dějinách vzdělanosti. Spisovatelé slavní vydávají k útěše rozptýlených díla nesmrtelná, pěstují ještě u vyhnanství drahý jazyk mateřský, — doufají ubozí, že přece smiluje se bůh nad nimi a uvede je opět do vlasti... Za neslýchaného utrpení prokazuje Jednota bratří českých dobrodiní cizím národům, všemu člověčenstvu, slunce osvěty její ještě při svém západě vysílá blahodárné světlo po všem světě.

Zatemnělý věk spiknul se na zničení Jednoty, a ona mu ve svém

*) J. Jungmann: Historie literatury české str. 57 a v. j.

**) J. E. Vocel: Miniatury české XVI. století v Památkách archaeologických 1859 str. 241. — Takové kancionály na pergamenu měly cenu znamenitou, t. 25000—30000 zl. stř. v. Kroniku práce I. 305.

***) Dekrety Jednoty bratrské str. 3.—6.

posledním biskupu dává — *Jana Amosa Komenského*. Ten učí národy v Německu, Polsku, Anglicku, Švédsku, v Uhřích a t. d. rozumnému vychovávání lidu, opravuje duchamorné školství a zakládá vyučování věcné. Vydává k účeli tomu díla znamenitá, na př. Didaktiku, Orbis pictus, Zlatou bránu jazykův otevřenou nebo planiště všech řečí a umění, která napsaná l. 1629 a vytištěná l. 1631 v Lešně polském, „sotva vyšedši neslýchané pochvaly u všech téměř učených i neučených získala, a valem nejen do škol uvozována, ale i do cizích řečí překládána byla, takže mimo biblí svatou neví se podnes o knize žádné na světě, která by tak mezi národy rozšířena, tolikráte znova vytištěna, čtena i studována býti měla. Neboť nejen do všech řečí evropských, ale i do některých asiatských, jako do arabské, turecké, perské a mongolské v desíti letech po prvním vyjití svém přeložena byla." *)

Jiný český bratr *Jan Kupecký* jest nejlepším své doby malířem, muž i umělec ve všem původní (jak o něm sami Němci soudí), jenž svobodu občanskou a neodvislost uměleckou více miluje nežli nabízenou přízeň císařskou, a pouze tu milost žádá, aby chráněn byl při svobodě víry své. Pracuje v Italii a v Německu, a jest předchůdcem pozdější znamenité školy malířské Düsseldorfské. **)

A českému bratru Václavu Hollarovi nebyloť rovného v umění ryteckém, jehož pravým zakladatelem stal se v Anglicku; i v cizině zůstal vždy věrným Čechem a vlastimilem. ***)

Kamkoli bratří čeští bloudíce u vyhnanství přišli, ihned, pokud jen mohli, zakládali školy nižší a vyšší, a velkou péči o ně měli; †) zřizovali buď sami knihtiskárny (jako na př. v Polsku, kdež oni první měli tiskárnu) aneb umění knihtiskařské šířili a zdokonalovali, vydávajíce při tom četné spisy, jako v Lešně, v Amsterodamě, v Berlíně, v Žitavě a j. a sice nejen v jazyku českém, nýbrž i v polském, latinském a německém.

Zúčastnili se tu ještě také na základě biblí králické v překládání sv. písem do polštiny r. 1561, a v překládání a vydávání zpěvníků, na př. r. 1554, 1569, 1646. Památky čistého jazyka v literatuře polské zanechali bratří Šimon T. Turnovský, Jan Rokyta, Lukáš Andr. Klimkovský, Jiří Izrael, Jan Cassius, Adam Hartmann a j. ††) I v literatuře německé věnuje se jim pro pěstování duchovních básní a vydávání kancionálů slušná upomínka. †††)

Mimo to působili bratří čeští v zemích cizích příkladem svým u vzdělávání půdy, proměňujíce pusté před tím krajiny v přívětivé,

---

*) Frant. Palacký: Život J. A. Komenského v Časopise českého Museum roku 1829. a v Radhošti v dílu I.

**) Časopis českého Museum r. 1855: Jan Kupecký a jeho díla od J. B. Müllera. — Osvěta 1872 č. 12: Jan Kupecký od K. Adámka.

***) Časopis českého Museum r. 1854: Václav Hollar, rytec, od J. B. Müllera.

†) Dekrety Jednoty bratrské str. 291. 296. 300. 304. 311 a j.

††) Józef Łukaszewicz: O kościołach braci czeskich w dawnéj Wielkiéjpolsce str. 74—103, 321, 362, 379—381 a j. — Chr. G. Friese: Beiträge zu der Reformationsgeschichte in Polen und Lithauen S. 166—170.

†††) H. Kurz: Geschichte der deutschen Literatur B. II. S. 7. 16.

činíce ze špatných vesnic (na př. sama Lešna*), pěkná města i obce, zakládajíce nová předměstí, vesnice a sbory, z nichžto na př. v Polsce dosud se zachovaly: Jędrychowice, Łasocice, Chrzeszków, Poznań, Skoki, Weszkowo, Wola laszkowska, Żychlin,**) mnoho také v jiných zemích, hlavně v německých,***) kdež i potomci bratří českých v dobách pozdějších nové osady byli založili na př. r. 1683 Oertmannsdorf, Karlsdorf, r. 1722 Ochranov (Herrnhut) a Niesky, r. 1725 Groszhennersdorf, r. 1733 Gerlachsheim; r. 1737 osadu v Berlíně, nynější Vilémovu třídu a dosud zachovaný kostel „český" v Bedřichově třídě vystavený dle Betlemské kaple pražské; a u Berlína osadu Riksdorf, kde se česká řeč posavad udržela, Novou ves u Postupíma, český Schönberg, Zelenou Lípu (Grüne Linde) u Kepeníka a Friedrichshayn, které nyní poněmčeny jsou; a r. 1749 osady českobratrské ve Slezsku: Husinec, Poděbrady, Bedřichův Hradec, Tábor a j.,†) kdež se podnes zachoval obyčej a jazyk český přes mnohé útisky zvláště v posledních letech.

Bratřími českými přišel v ony krajiny nový život. Vidouce tamější lidé jejich ušlechtilou počestnost mravů, jejich chování v těžkých zkouškách, probuzeni byli mnozí k rozmýšlení a k napravení nedostatků v životě vlastním, a následovali příkladu jejich. I působily pak obce podlé řádů bratří českých spořádané radost a útěchu mnohým, a ti velebili tu předivnou boží radu, že bratří z Čech vyhnané mezi ně uvedl, aby jim v poznávání a rozšiřování pravdy napomocni býti mohli, majíce za to, „že lid tento tak svatý obzvláštním božím řízením na ta místa poslán byl".††)

Ještě za našich dnů jeví působení bratří českých účinky zdárné nejen v oněch zemích, ale i v dalekých končinách světa. Nová Jednota potomků jejich v Ochranově pilně pracuje o vzdělání lidu: v Evropě, v Německu, v Anglicku a j. i v ostatních dílech světa. Založila dosud v dalekých těchto končinách pro Eskimáky, Indiány, Černochy a jiné národy k účelu tomu *211 denních a 92 nedělních škol*, majíc tam 90 osad s 69.404 údy v 16 provinciích, na př. v Grönlandě 35 denních, na Jamaice 49 denních a 16 nedělních, v Surinamě 21 denních a 5 nedělních, v jižní Africe: v západní provincii 15 denních a 8 nedělních, ve východní 6 denních a 5 nedělních; v Australii 2 denní a 2 nedělní školy a t. d. Aby Jednota školy tyto potřebnými knihami opatřila, zřídila na př. v Surinamě v městě Paramaribo, kde čítá 6000 údů, také knihtiskárnu a knihařství.†††)

Zachovala se přes děsné bouře krvavých věků; věk nynější už jí katanskými prostředky nehubí, ale také na ni hrubě nevzpomene.

---

*) Ed. Pflug: Einiges aus der Geschichte der Stadt Lissa (Leszno) in Posen S. 4.

**) Józef Łukaszewicz: O kościołach Braci czeskich w Wielkiéjpolsce str. 265 a násl.

***) Chr. Ad. Peschek: Die böhmischen Exulanten in Sachsen. S. 85. 94 ff.

†) Českobratrské osady v pruském Slezsku, v Světozoru roč. IV. čís. 3. 4.

††) J. Lasitského: Historie o původu a čínech bratří českých str. 219. 223. 226. David Cranz: Brüder-Historie 1772. S. 206 ff.

†††) Jahres-Bericht von dem Missionswerk der Brüdergemeinde vom Juli 1871 bis Juli 1872.

Musíť se zabývati Napoleony, Bismarcky, jehlovkami, kulomety a p. Ale kdož by proto upíral, že českému bratrstvu kyne velká krásná budoucnost? Nechceme toho široce dokládati, připomeneme toliko soud Fr. Palackého, nedávno pronešený, an vyznání bratrskému, jak v XV. a XVI. století v Čechách a na Moravě se utvořilo, dává přednost přede všemi křesťanskými vyznáními, která známa jsou, a v nynější době k dosažení pokoje na základě spravedlnosti a vzdělanosti ten bratrský prostředek za nejlepší považuje, aby křesťanství z hlavy a úst více do srdce položeno bylo.*)

Po výroku Palackého jest bratrstvo české *druhým narozením křesťanství*, ne v dogmatickém učení, ale ve skutečném životě. Humanista devatenáctého věku hledaje *ideál společenských řádů*, nachází jej v zásadách českobratrských *za středověku*: tato chvála není posud hlučná, ale přece jest to chvála nejvyšší.

Z mučenických hrobů českobratrských vždy jasněji zářiti bude ta pravda vznešená:

> Kdo lépe věří, soudit má jen bůh,
> však nejvíc váží to, kdo *žije* líp!**)

Návrat emigrace české r. 1631.

Podává

Jaromír Čelakovský.

(Pokračování.)

Půda, na níž po druhé mohlo býti zbudováno staré zřízení království českého, byla dostatečně připravena. Poměry politické zdály se nasvědčovati tomu, že ještě možno rozmetané kameny v jedno snésti a obnoviti starou budovu. I neklamné důkazy náklonnosti, jakých se vystěhovalcům od obecného lidu dostávalo, mohly býti jim pobudkou i posilou v pevném sledování záměrův. Otázka byla pouze, nalezneli se v straně pod obojí statečných mužův, kteří by ve velké době nebyli malými i váhavými, a u provádění vážného úkolu byli svědomití a energičtí, anebli chyby, jež při prvním povstání českém tak křiklavým spůsobem na jevo vyšly a pro něž ono hlavně kleslo, také při tomto druhém povstání českém se budou opakovati.

Jakož před třinácti lety, tak i nyní opírala se strana pod obojí při veškerém svém činění a podnikání o majestát krále Rudolfa, daný r. 1609 na svobodné provozování náboženství, a přičiňovala se nejprvé o jeho opětné uvedení do života. Všechny skutky, kterýmiž listina ta

*) Fr. Palacký: Die Geschichte des Hussitismus und Dr. C. Höfler. S. 65. 66. 164.

**) V. Vlček: Milada, jedn. 2.

v posledních letech byla protržena, zrušena a v nic obrácena, byly pro ni skutky čirého násilí bez právní platnosti; ona tudíž pokládala odnětí kostela broumovského r. 1617 a pozdější vyhnání kazatelův evangelických ze všech chrámův za jeden a týž čin, čin moci a nikdy práva.

Pragmatické dějiny i tehdejší platné theorie právní jí v tom dávají úplně za pravdu. Postavilotť se zvláště novějším bádáním na poli dějepravy české na jisto, že tak zvanou „ohavnou rebelii", kterouž národ český r. 1618 počal proti dvoru vídeňskému, několik let již dříve předcházela mnohem ohavnější rebelie proti svobodám a právům téhož národa, rebelie to, kteráž jedině dohnala stavy české k zbrojnému zastávání svobod svých, mezi nimiž Rudolfův majestát zaujal první místo. Postavímeli se pak na stanovisko středověké theorie o propadnutí práv, musíme je tak dobře ke koruně, jako k národu vztahovati, a musíme uznati, že koruna, kteráž porušuje uzákoněná práva národa, staví se rovněž na stanovisko revoluční a propadá tak dobře svými právy, jako národ, kterýž samovolně porušuje práva koruny. A při zápase, kterýž na počátku třicetileté války vzplanul mezi národem českým a vídeňským dvorem, není více pochybno, která strana *první* postavila se na toto stanovisko revoluční. Rozvažujemeli takto, čímže medle jiným objevují se nám býti všechny události v koruně české, počínaje od dragonád až do překocení starého řádu způsobeného i písmenou nového zákonníka, nazvaného „obnoveným zřízením zemským", neli *neoprávněnými* skutky násilného chtíče, neli výsledky bezohledné snahy revoluční pošlapati práva a zničiti svobodný život nenáviděného národa?

Následkem vpádu saského minuly a rozpadly se v nivec všechny ty skutky nezřízené moci. Vystěhovalci čeští ve spojení s přívrženci svými ve vlasti, jichžto počet každým dnem vzrůstal, pokusili se o to z počátku dosti zmužile, aby staré právo došlo po druhé k platnosti. Shromáždivše se počátkem prosince ve velké koleji Karlově, prohlásili se za sjezd *tří* stavův království českého a přikročili ihned k provádění majestátu Rudolfova. Zákonem tím byla jim dána dolejší konsistoř pražská v moc a opatrování, tak aby ji kněžstvem evangelickým obnovovali a ona na své kollatury dosazovala správce duchovní, kteří by se podle ní řídili a spravovali. Aby se předešlo všem sporům pro otázku, které kostely měly by náležeti do správy protestantův a které katolíkův, ustanoven byl rok 1609 za rozhodující, tak že strana, jež onoho léta v držení byla některého kostela, měla i na dále při něm pokojně zůstavena býti. Mimo to i akademie pražská se vším příslušenstvím jest uvedena v moc stavů pod obojí, aby osazovali ji muži hodnými a učenými, jakož i nařizovali při ní dobré řády. Nad konsistoří pak i nad akademií měli právo zvoliti sobě ze svého středu defensory neb direktory, kteří by nad svobodami náboženskými bděli a stavy pod obojí k sjezdům svolávali.

Zbyla tudíž posud právní půda, na níž se mohl postaviti poslední sjezd tří stavův českých, kterýž po bitvě na Bílé Hoře ještě jednou na základě starého zřízení a práva zemského zasedal v městech pražských. Z třiceti direktorův, kteří r. 1618 zvoleni byli na sněmě stavovském, pokud víme, jediný president jich, Václav Vilém z Roupova, byl přítomen sněmovnímu jednání v Praze a nepochybně předsedal též sjezdu. Z ostatních direk-

torův mnozí buď rukou katovou, buď smrtí přirozenou se světa sešli, někteří pak posud na Zbirohu a Křivoklátě ve vězení ostávali. Tím stalo se přední starostí a vážným předmětem porad na sjezdu, aby uprázdněná místa znova obsazena a nová vláda direktorův zřízena byla. Z každého stavu bylo skutečně také brzo po zahájení hromady zvoleno několik osob za direktory a těm uloženo za povinnost, držeti ochrannou ruku nad konsistoří pod obojí a pražskou akademií, k jichž obnovení a znovuzřízení neprodleně též kroky učiněny jsou. Kdo do direkce zvolen a zdaž volba se svolením a souhlasem kurfiřta saského provedena byla, určitě pověděti neumíme.[1]) Zachovalyť se nám vůbec o sněmovním jednání stavův pod obojí zprávy velice kusé a nedostatečné, tak že na pouhém opakování jednotlivostí, jež se nám tu i tam zachovaly, přestati musíme.[2])

Direktoři v následujících dnech veškeren svůj zřetel k domácím poměrům náboženským obrátili, majíce naději, že vzhledem k těmto volnějšího působiště od strany saské jim bude popřáno. Ke dni 8. prosince svolali v Praze přítomné evangelické kněžstvo do chrámu týnského k volbě administrátora a asesorův konsistoře pod obojí. Sešlo se celkem sedmdesáte kazatelův, kteří jednohlasně faráře týnského Samuela Martina z Dražova za administrátora svého zvolili a jemu k ruce pět přísedících rad jmenovali. Nově zvolená konsistoř ještě téhož dne ujala se svých úřadův a zasedla na ustanovování kněžstva pro jednotlivé farní okresy. Mezi přítomnými kněžími byli mnozí farářové, kteří r. 1621 Prahu a království české opustiti musili a rozumí se samo sebou, že těm bývalé jich fary jsou ponechány.[3]) Na ostatní pak farní

---

[1]) V knize Star. Měst. praž. č. 744 nalézáme „poznamenání osob panského, rytířského i městského stavu, emigrantův a exulantův, kteří v pominulém letu 1631 do měst pražských s hrabětem Turnem a jinými jeho adhaerenty přijeli“ a praví se v něm mezi jiným o dvanácti osobách stavu panského, že „koleje veliké císaře Karla čtvrtého se ujali a direktory království českého se jmenovali.“ Jsou to: Mates hrabě z Turnu, Václav Vilím z Roupova, Velen ze Žerotína, Adam ze Vchynic a z Tetova, Otto purkrabě z Donína, Jiří Křinecký z Ronova, Jan z Roupova, Jan Záruba z Hustiřan, Jan Slavata z Chlumu, Kryštof Šťastný Slavata z Chlumu, Zdislav Hřan z Harasova a Jan Jiří z Vartemberka. Poznamenání toto, v němž následují dále jmena 34 rytířův a 100 měšťanův, poslala komise konfiskační dne 12. ledna 1634 radě staroměstské s nařízením, aby o osobách v něm uvedených podala vysvědčení, čeho se dopustily za vpádu saského. Že by pak všech 12 pánův za direktory zvoleno bývalo, právem sluší pochybovati. Nehledě ani k počtu jich, víme na př. o Janu Zárubovi z Hustiřan, že jej r. 1635 fiskus žaloval, že „při snímání a pohřbu hlav rebelův se zúčastnil a v Karolíně přítomen byl volbě direktorův.“ O tom, žeby sám direktorem býval, nezmiňuje se žaloba. Kniha D II. str. 411 v archivu praž.

[2]) Na žádném místě nepociťujeme tuto nedostatečnost dějepisných pramenův tou měrou, jak zde. Zprávy, jež se nám zachovaly o jednání posledního sjezdu staročeských stavův, většinou od katolíkův a tudíž osob nezúčastněných pocházejí. Snad svým časem listiny státního archivu drážďanského a akta komise konfiskační poskytnou u věci té lepšího světla. K práci té nebylo možno těchto pramenův dosíci a použíti.

[3]) Za assesory konsistoře pod obojí zvoleni byli: tři bývalí pražští farářové: *Adam Klemens* farář u sv. Václava na Novém Městě, *Jan Rosacius* farář u sv. Mikuláše na Malé straně (týž, co 21. června 1621

místa v Praze i po venkově, jež dle majestátu evangelíkům náležela, jmenováni jsou farářové a kaplani, kteří dle toho, jak by jim čas a příležitost sloužila, v hodnosti své uvázati se měli.

Pokud kurfiřt saský v Praze meškal, evangelíci nechtějíce k novým rozepřím a sporům zavdávati příčiny a rovněž poučeni dostatečně chováním dvora saského v záležitosti kostela sv. Víta, odkládali s dalším ujímáním se kostelů pražských a teprvé po novém roce zdála se jim doba příhodnější k tomu. Po venkově však nebylo tak dlouho otáleno. Tušíme, že ještě během prosince vyslány byly do jednotlivých krajův některé osoby ze stavův, aby seč možno podporovaly reformací evangelickou a bývalé neb nově ustanovené faráře na jich místa dosazovaly.[1]) Aspoň ve městech severnější polovice Čech, pokud nebyla obsazena císařským vojskem, vyskytli se většinou kazatelové evangeličtí.

---

k smrti připravoval direktory české), *Jan Hertvicius* farář u sv. Štěpána a Apolynaryše a nově zvolení dva farářové: *mistr Pavel Cruppius* a *Štěpán Olomučanský*. Cruppius, jenž co emigrant v Žitavě farářem se stal, jmenován jest farářem u sv. Jindřicha a byl dne 1. února 1872 na faru tam uveden. Olomučanský pak co farář u sv. Petra na Poříčí teprvé dne 25. března místo své nastoupil. Mimo ně známi jsou v tom čase evangeličtí farářové: u sv. Vojtěcha: *Victorin Mantinaeus*, u sv. Martina na Starém městě: *Jacobus Jacobides*; v kapli božího těla na dobytčím trhu: *mistr Matyáš Georgines*, v Betlémské kapli: *mistr Daniel Bobrovinus*. Za diakony ustanoveni jsou: při kostele týnském *Matyáš Krocinovský*, dříve farář v Rychnově, *Jan Seyda*, dříve farář v Lysé, *Jan Háječ* a *Raimund Římský*, bývalí dva klášterníci; při kostele sv. Mikuláše: *mistr Daniel Alginus z Vrané* a *mistr Jan Landsmann*; u sv. Jindřicha: *Václav Machaon* a *Václav Pačoninus*; u sv. Štěpána: *Matyáš Pirynaeus*, dříve farář v obci Bezdědice a u sv. Petra: *Matyáš Přibyslavský*. Mimo kostely zde jmenované dostaly se ještě, pokud nám známo, do rukou evangelíkův: klášter Paulánův u Salvatora, kostel matky boží na Louži (11. března) a sv. Benedikta (20. ledna) na Starém m. pražském, na Malé straně 6. února kostel Marie Vítězné, kde Karmelitáni bosáci bydlili a na Hradčanech, jak víme, kolegiátní kaple u všech svatých. Též němečtí vojanští pastorové ujali se několika kostelův, kážíce v nich německy. Vesnice kolem Prahy v brzce k víře pod obojí se přihlásily, jmenuje se na př. Prosík, na jehož faru *Jan Hájek Litomyšlský* dosazen byl. Sr. Jacobaeus „Status modernus“ a Beckovského „Poselkyni.“

[1]) Dle knihy m. Slaného č. 57 str. 239 přijel dne 5. prosince do Slaného rytíř Vodolan Pětipeský z Chýš a z Egrberku co „toho času kraje slanského poručený pan komisař“ a tři dny na to 8. prosince Samuel Martinus z Dražova, již co „konsistoře pražské pod obojí tělo a krev P. našeho Ježíše Kr. přijímajících administrator“ odeslal s mocným listem do m. Slaného za-děkana *kněze Petra Mitisa Vodňanského*. Z protokolův radních dostatečně pak vysvítá, že Pětipeský správy města se ujal a proto zdá se nám domněnka naše býti možnou. Potvrzuje ji též rada pražská, když ve spise svém praví, „že emigranti a kazatelé čeští s pomocí a mocí správcův vojanských . . . kostely jak Pražanům, tak i okolo Prahy ve vesnicích a v jiných krajích v rozdílných dnech odnímali a duchovní vytiskovali“ Mus. 1853 str. 713. Mezi městy, jež vojskem saským obsazena byla a k protestantismu opět se částečně navrátila, jmenují se: Šluknov, Litoměřice, Roudnice, Slané, Mělník, Velvary, Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Rakovník, Beroun, Louny, Zatec, Jáchymov, Kadaň, Loket, Falknov, Cheb, Český Brod, Poděbrady, Kolín, Jílové a Příbram. Jmena těchto měst znázorňují nám rovněž onu část království českého, jež vojskem saským opanována byla.

Brzy po zvolení konsistoře usnesl se sjezd stavův pod obojí, aby bez ohledu na nepříznivé poměry válečné též akademie pražská znova zřízena, mistři roku 1621 s kazateli evangelickými z Prahy vypovězení v úřady své znova dosazeni byli a tak s učením pod ochranou direktorův ihned započíti se mohlo. Za proboštа akademie zvolen a vyhlášen jest opět administrátor konsistoře Martin Samuel z Dražova, od jehož ráznosti a učenosti přislibováno si skvělé úspěchy. Mezi tím, co vojsko saské a vzbouřený lid selský po krajích sváděli šarvátky s vojskem císařským, oznamovali v Praze probošt a starší mistři koleje císaře Karla IV. veřejně seznam přednášek svých a upravivše síně akademické pro cvičení mládeže, počali bez prodlení vyučovati za velikého návalu posluchačstva. Hned v prvních dnech 200 mladíkův ze šlechty, měšťanstva i ostatního obyvatelstva shromáždilo se v koleji Karlově a slíbilo zachovávati universitní řády.[1])

Nesluší však mysliti, že by aspoň tyto mírné pokusy směřující k provedení Rudolfova majestátu byly ode dvora saského přímo snad podporovány aneb schvalovány bývaly. Polní maršálek Arnheim, když se byl navrátil ze zámku kounického, kdež s Valdštýnem poradu odbýval — bylo to tři dni po smuteční slavnosti pražské — osvědčoval se bohem před radními staroměstskými, kteří z návodu arcibiskupského vikáře Ackera k němu na evangelíky stěžovat si přišli, že „cokoliv čeští exulanti dělají, to oni dle své hlavy činí. Kurfiřt saský, pán jeho netoliko nikdy k tomu nepovoloval, než když o ujetí se kostela týnského a o snímání hlav z brány mostecké uslyšel, neschvaloval toho nikterakž.“ A chtěje dodati slovům svým větší váhy, dokládal ještě, „že snad co tuto ti emigranti čeští před sebe vzali, to ještě někomu hořké a trpké bude a bůh milý ví, kdy to konec vezme.“ [2])

Volenec saský v následujících dnech pospíšil sobě, aby slova svého maršálka dotvrdil skutky. Stavové pod obojí uzavřeli ujmouti se správy zemské a splnomocnili zvolené direktory, aby po příkladu nešťastných svých předchůdcův v úřadech z r. 1618 hradu pražského se zmocnili a nejvyšší úřady zemské mezi sebe rozdělili a prozatímně zastávali. Direktoři pokusili se o to. Kanceláře komory české a desk zemských skutečně dostaly se na čas do jich rukou a tuším, že již i podřízení úředníci při těchto úřadech od nich jsou jmenováni.

Záměr, jakýž stavové při tom sledovali, byl zajisté zřejmý. Chtějíce spláceti rovné rovným a potřebujíce k svým záměrům peněz obmýšleli nejprvé, zmocniti se důchodův královských. K tomu potřebovali nutně knih komorních a musili přikročiti k řízení a obnově úřadův, kteří by důchody zeměpanské byli vybírali. K opětnému dále získání a právnímu převodu skonfiskovaných svých statkův, jakož i k vypisování nových berní mohly jim platně posloužiti jediné desky zemské, jež nyní podobným spůsobem „ode všech nespůsobův“ očistiti chtěli, jakž se v nich v září r. 1623 k nařízení císaře bylo stalo v jich neprospěch.

---

[1]) Sr. Peschek Gegenreformation II. str. 337 a Musejník 1858 str. 525 Za kvestora universitního a konsistorního sekretáře zvolen byl mistr Jan Hippe.

[2]) Beckovský str. 1091 a Musejník 1858 str. 711.

Potřebovali pouze opakovati a provésti císařův rozkaz, „aby všechny výpovědě právní a zápisy do desk zemských *po čas správy rebelské* vykonané zrušeny a z desk vymazány byly“ a následky bitvy na Bílé Hoře, pokud v deskách zemských došly výrazu a provedení, mohly smazány a v nic obráceny býti. Stavové pod obojí, jakož brzo po pohřbu mučeníkův bělohorských kázali podtíti a poraziti šibenici na rynku Starého Města, na níž jmena jich přibita byla, chtějíce tak „na velikou potupu soudu J. M. Cské“ osvědčiti, že nepropadli ještě *hrdly svými*, takž novými vklady do desk zemských a zrušením nedávných zápisův obmýšleli po právu prokázati, že nepropadli posud ani *svými statky a právy.*

Na tom však přestati nebyl jich úmysl. Ujímajíce se správy zemské činili tak hlavně proto, aby prostředkem přivlastnění si důchodův královských a vypsáním a vybíráním nových berní defensi zemskou co nejdříve nařiditi a tak samostatně vystoupiti mohli proti straně císařské. Nastalοť zajisté brzo po příjezdu kurfiřta saského do Prahy a obzvláště po schůzi Arnheima s Valdštýnem v Kounicích jasno ve vzájemných jich stycích a obecné platnosti musilo docházeti mínění, že marně jest se jim spolehati na Sasíky, jako by tito zanesli výbojnou válku do zemí vnitrorakouských, jakž toho prospěch švédského vojska v říši ku předu postupujícího vysoce vymáhal a k čemuž nezřízenost poměrův a pokleslost mysli na dvoře vídeňském přímo vybízela. A přece měllі ohromný strach, jejž spůsobovalo objevení se emigrace české s vojskem saským v Čechách při veškeré straně císařské, býti v čemsi na prospěch věci protestantův českých, tuť bylo potřebí bezodkladného, rázného jednání z jich strany.

Nedá se mysliti, že by oni nebyli pociťovali vážnost a důležitost situace. Ale když chtěli jednati, když chtěli veřejnou moc v Čechách na se potáhnouti a znova pole sbírati k dalšímu vedení války, tu pocítili, že ruce jich jsou svázány mírumilovným spojencem. Pravili jsme již, že po celou třicetiletou válku nebyla doba nikdy tak příznivá k obnovení samostatnosti českého státu jako v posledních měsících r. 1631 a právě v takové době musili stoupenci oné myšlenky, stavové pod obojí skoro v úplné bezčinnosti vyčkávati příštích událostí, neboť kurfiřt saský, jakmile došla jej zpráva, že obmýšlejí obnoviti hořejší úřady zemské, zastavil jich předsevzetí, stíhal i nadále přísnými zákazy všechny jich kroky a nikterakž nepřipustil, aby směli samostatný jakýs úkol provesti ve válečných oněch časech. A kéž by byli pouze vyčkávali v úplné bezčinnosti příštích událostí! Stavové pod obojí však nechtějíce k různicím zavdávati podnět, netoliko se podrobovali vůli kurfiřta saského, pokud dlel v Praze, mlčeli ke všem jeho zákazům, než vedle toho i s podřízenou nehodnou úlohou, jakouž jim přiděloval, spokojovali se a ochotně ji plnili. Nerozhodovaly totiž při chování se dvora saského k nim jedině ohledy k císaři, než i prospěchy vojska saského. Z týchže sobeckých důvodův, z jakých evangelíkům českým povoleno bylo, aby ujali se opětně svého majetku, odhodláno se též uznati jich sjezd a vyjednávati s nimi v nutkavých záležitostech vojanských a berničných. Na prvním místě jednalo se o rozložení saského vojska do zimních příbytkův po krajích českých. Stavové milerádi

uchopili se té příležitosti, aby tak domohli se co možná největšího vlivu na důležitou pro ně otázku ubytovací. Následkem obapolného jakéhosi usjednocení užívali potom Sasíci jednotlivých od sjezdu buď navržených buď zvolených osob k rozličným službám, začež ušetřovali jich statkův v ukládání válečných břemen.

Tím spůsobem dosáhli toho stavové pod obojí, že z jich středu jmenováni jsou od kurfiřta saského ubytovací komisaři pro města pražská, kteří společně s radami městskými záležitosti ubytovací řídili a že pro obsazené Sasíky kraje, zvláště pro kraj litoměřický, slanský, žatecký a rakovnický ustanoveni jsou čeští vojanští komisaři, kteří správu krajův vedli, lid vojanský do zimních příbytkův kladli a jakési berně od stavův povolené k rukoum kurfiřta saského vybírali. [1])

Pokud se týkalo důchodův neb regálií královských, zmocnil se jich kurfiřt sám a kázal je zvláštními komisaři, většinou Čechy vybírati, omlouvaje jednání své tím, že „pro dobré těchto zemí s vynaložením života svého veliké a těžké náklady činiti a tou příčinou k tomu, kde co J. M. Cské jest, sáhnouti musil." V městech pražských jmenovitě císařské solnice se ujal, měšťany k odebírání a zaplacení všeliké soli donucoval, tác vinní i pivní úředníky svými vyupomínati a vybrati kázal, donucuje pivovarníky zastavováním živností k placení jeho; v Praze i po krajích cla vybíral, na mlynáře platy z kol mlýnských ukládal a zkrátka všech důchodův, jakýchž jenom země poskytnouti mohla a jichž stavové pod obojí k válečným svým záměrům použíti chtěli, zmocnil se i využitkoval náležitě sám. Jednotlivcům ze tří stavův českých přenechal při tom ochotně právo sháněti a vybírati

---

[1]) V městech pražských jmenují se „kvartýrmistři": Jiří Křinecký z Ronova pro Staré město a Jan Záruba z Hustiřan pro Nové město. V kraji litoměřickém byli komisaři krajskými: emigranté Alexander Kaplíř ze Sulevic, Wolf Salhausen ze Salhausenu a Jan Mostník z Nyštic, bývalý radní písař m. Litoměřic. V kraji slanském: emigrant Bohuslav Elsnic z Elsnic, na Kobylnicích, Bílejově a Raděšíně, emigrant Jiří Miller z Milhausu, na Mimoňi a Zvoleňovsi, a Václav Pelargus radní m. Slaného. Sr. knihu St. m. č. 744 str. 122; Lippert „Geschichte der Stadt Leitmeritz" str. 420 a kopiář slanský č. 78. Na str. 64 a 66 téhož kopiáře nalézáme dva přípisy, v kterýchž rada slanská se stížnostmi svými ke komisařům „jakožto k vrchnosti nám na ten čas k správě vystavené" se obrací, žalujíc jim co „svým ochrancům", „že důstojníci saští s pohrůžkami od nich nových kontribucí vymáhají, kdežto přece na osoby vašich milostí" — tak oslovuje komisaře — „ta práce a jistá komisí celého kraje slanského v příčině vybírání kontribucí od j. mstí všech tří pánův stavův jmenem, na místě a k ruce JMsti kurfiřta saského na vychování lidu jeho vojenského vzložena byla a . . . . od v. mstí jistá taxa a instrukcí tištěná patentní, od JM. kurfiřta saského nařízená a potvrzená nám i vší obci, jak se podle ní sousedé chovati a soldatům v kvartýřích jich od jídla, pití, svíček, dříví a postele dávati mají, přečtena a v místě radním publikována byla." Krajský komisař Václav Pelargus byl v polovici listopadu s Václavem Votickým od rady slanské vyslán do Prahy a nepochybně súčastnili se oba sněmovního jednání. V knize slanské č. 57 str. 239 nalézáme aspoň poznamenáno, že 3. prosince 1631 „odeslali z měst pražských k úřadu psaní, jak se jim v Praze vede" a 7. prosince opět „kterak se jim při vyhledávání věcí vede."

tyto užitky pro komoru čili kapsu svou, používaje vedle toho ochoty jich k rozličným jiným vojanským a dvorním službám.[1])

Úkol, jakýž od té doby dosti značná část vystěhovalcův ve vlasti své provozovala, byl velice smutný, ano potupný. K vůli poskytnutým některým výhodám a okamžitým prospěchům, jichž se uchopovati snad i chudoba donucovala, přijímali tu mnozí z nich na sebe šerednou tu povinnost vydírati takřka poslední sousto z úst zuboženého svého lidu pro nenasytné žaludky saské a třebas nevolky převrhli se tak z osvoboditelův na nástroje utlačování vojanského. Nemohli věru ničím myšlence souvěrcův svých zasaditi ránu citelnější, než když učinili ji jaksi solidárnou a spoluzodpovědnou s napotomním řáděním soldatesky saské v Praze i po krajích, ano sami tomuto řádění nerozvážně postavovali se za plášť. Což medle měl mysliti sobě o vystěhovalcích českých obecný lid, jemuž neznámy byly zákulisní reje a jaký názor mohl sobě utvořiti o politických i náboženských jich snahách, když s ustrnutím bylo mu pozorovati, kterak na místě očekávaného válečného tažení do Rakous cizáčtí žoldnéři pohodlně si hověli v jeho domech, příbytky mu plenili a jej do naha odírali — a to vše za spolupůsobení týchže vystěhovalcův? Nemusilož tu prvotné nadšení jeho, s jakýmž vítal jich návrat do vlasti, povážlivě ochladnouti? Či snad nezáleželo většině stavův pod obojí mnoho na smýšlení lidu? . . . Skoro by se tak zdáti mohlo.

Samo povolání Sasíkův na pomoc bylo velikou politickou chybou a bralo svůj původ hlavně z nevážnosti k lidu. Za prvním krokem chybným následovalo pak jiných více. Úzkoprsý stavovský názor, *nedůvěra ve vlastní sílu a proto obracení se a důvěřování v cizí pomoc* — stále jedny a tytéž chyby objevují se zraku pozorovatele; osudné to zlořády, jež v první polovici sedmnáctého století ovládaly a

---

[1]) Komora česká nařizovala dne 24. listopadu 1634 hejtmanům krajským, aby pátrali po těch, kteří v čas vpádu saského „z obyvatelův království českého z vyššího a nižšího stavu rozdílné komisí k sobě přijíti a pod žold i jinak týmž nepřátelům potřebovati dáti se měli.“ R. 1633 dne 17. ledna nařídil Valdštýn svou komisi konfiskační a obeslal před ní téhož dne 53 osob ze tří stavův, kteří se té „nynější nepřátelské v nově povstalé rebelie účastna učinili, ... proti J. M. Cské a zřízení zemskému k zjevným nepřátelům J. M. Cské a vší země připojili, v službu dali a v ní posud zůstávají.“ Jmenují se tam *ze stavu panského*: Zygmund Vilím Licek z Ryzmburka, Voldřich z Říčan a Jan Litvín z Říčan a *ze stavu rytířského:* Vodolan Věžník z Věžník, Mikuláš Kekule ze Žehrovic, Ferdinand Vostrovec z Královic, Jiřík Přichovský z Příchovic, Albrecht Kaplíř se Sulevic, Zygmund Kaplíř se Sulevic, Bohuslav Kaplíř ze Sulevic, Arnošt Dobřanovský z Dobřanova, Karel Vtelenský ze Vtelna, Václav Dejm z Třitěže, Adam Dejm z Třitěže, Adam Štampach ze Štampachu, Jan Jiří Štampach ze Štampachu, Jiřík Hrobčický z Hrobčic a Jan Nostic z Nostic. Sr. arch. česk. místodr. a v arch. pražském knihu patentův č. 637 str. 101. V patentu, v kterémž Arnheim oznámil radám m. pražských, jakou taxu na vojáky jeho měšťané dávati mají, zapovídá se mezi jiným „pod velkým trestáním a podle těžkosti provinění také pod ztracením hrdla, aby žádný voják neosmělil se na žádnou panskou osobu, na žádného *zemského neb jiného komisaře*, na žádnou urozenou, ani úřadní ani městskou osobu sáhnouti, je týrati, tím méně pak je arestem . . . . tížiti.“ Kdo by zemským komisařem jmenován býval, nevíme.

spoutaly mysli předních stavův v národě českém a přivodily v' zápětí svém ustavičné omyly a poklesky, bezpočetná zla a neštěstí, až na konec obecnou porobu a umrtvenost.

IV.

Mezi tím časem, co snažení českých stavův pod obojí přičiněním dvora saského na takové bezcestí vešlo a saské vojsko číselné své převahy nad vojskem císařským k prospěchu strany protestantské skrovně užívalo, panovaly na straně císařské poměry, jež nejlépe obecným zmatkem nazvati můžeme.

Trvalo velmi dlouho, nežli ke dvoru vídeňskému, jehožto mysl úplně byla zaujata událostmi německými, došla vůbec jakási temná zvěst o tom, co se v království českém dálo. Jakož utíkající z Prahy místodržící čeští měli pevně za to, že se hrabě Turn s lidem svým k městům pražským blíží, tak i ve Vídni ještě šest dní po obsazení Prahy vojskem saským trvali v omylném tom domnění, že jakýs odvážný vpád vystěhovalcův českých spůsobil zbytečný poplach a přiměl zástupce moci císařské k potupnému utíkání. Císař Ferdinand 12. listopadu nařizoval generálovi Tiefenbachovi, kterýž z Lužice do Slezska vojsko své položiti musil, aby s částí svého vojska a sice s 1000 jezdci a 1800 pěšími přímo ku Prazc Marradasovi na pomoc pospíšil proti lidu, „jenž srotiv se z kraje litoměřického ku Praze táhne.“ Tiefenbach vydal se ihned na pochod do království českého, chtěje vyhledati i skrotiti vzbouřený lid.

Přijda s vojskem svým 16. listopadu do Trutnova, dověděl se bližších zpráv o nepříteli, ježto však velmi podezřelého rázu byly. Sděleno i jemu, že hrabě Turn s 1200 jezdci v Čechách se nalézá a ku Praze táhne. Od koho zprávu tu obdržel, určitě pověděti neumíme, avšak hádati není věru těžko. Komuž pak záleželo na tom, aby Tiefenbach maje omylné ponětí o síle nepřátelského vojska s tím větší chutí a chvatem pustil se do pronásledování jeho?

Valdštýn, kterýž se v Pardubicích s dvorem svým zdržoval, velmi nemile snášel, že Tiefenbach beze všeho opovězení hranice jeho vévodství překročil a tam po spůsobu válečném na statky mu vojáky rozložil. Chtěje ušetřiti Fridlandsko od svízelův války velmi pečlivě staral se o to, aby císařské vojsko opustilo jeho zemi a proto třikráte po sobě (dne 13., 16. a 17. listopadu)[2]) důtklivě o to dopisoval Tiefenbachovi, aby bez prodlení k městům pražským s lidem svým pospíšil a na nepřítele udeřil! Ačkoliv velmi dobře byl zpraven o síle a pohybech vojska saského a bezpečně věděl, že několik těch plukův císařského lidu táhne na nepřítele šestkráte silnějšího, nezmínil se v listech svých ani slovem o tom, ba ani jmeno Sasíkův nevyslovil, toliko o jakéms „nepříteli“ stále mluvil a tak Tiefenbacha v omylu utvrzoval. A přece Valdštýn musil bezpečně věděti, že radí špatně a vojsko císařské vydává nebezpečí býti zničenu.

---

[1]) Sr. Dr. B. Dudík „Waldstein“ str. 144.
[2]) Sr. Dudík „Waldstein“ str. 151, 161 a 162.

Tiefenbach rozjařen zprávou, že má před sebou tak nepatrný počet nepřátelského lidu, sdělil ihned radostnou tu novinu po poslu do Vídně a chlubivě dokládal, že již na Prahu táhne a proti Turnovi bojovati bude.[1]) Opustil na to skutečně dle přání Valdštýnova vévodství fridlanské a zaměřil s vojskem svým přes Bydžov k Nymburku, kamž na večer dne 19. listopadu sám přitáhnul a kde ostatní své pluky soustředil. Již na cestě stihla jej neočekávaná zpráva, že mu nebude co činiti pouze s Turnem, nýbrž že mnohočetné vojsko saské dávno již obsadilo města pražská. Vítěznému pochodu jeho učiněn tak rázem konec a nic neprospělo, že Valdštýn, jemuž nyní zprávu o Sasících co podivnou novinu sděloval, ještě po 18. listopadu znova po třikráte ho ubezpečoval, že Arnheim sotva šest neb sedm tisíc mužův silen jest a on tudíž směle lid svůj blíže ku Praze položiti může, čímž překazí šíření se nepřítele a zamezí, aby ostatní města, jež hrubě nakloněna jsou nepříteli, mohla k tomuto se připojiti.[2])

Úmyslně roznášená tato lež o šesti až sedmi tisících Sasíků měla patrně týž účel jako předešlá zpráva o 1200 jezdcích Turnových a nemýlíme se snad, když je obě za vyšlé z jednoho zřídla pokládáme a v nich nepopíratelný nalézáme doklad, jak chytře uměl Valdštýn uchopovati se všech prostředkův k svému prospěchu, neohlížeje se pranic, zdaž věci císařské při tom škodu vezmou čili nic.

Tiefenbach, ač mezi tím branné své síly vojanskou posilou ze Slezska zdvojnásobil, nedůvěřoval více radě vévody fridlanského[3]) a obdržev bližší zprávy o válečné moci saské uzavřel rozložiti se kol Nymburka táborem a dočkati tam nepřítele, kterýž mezi tím v značné síle z Prahy k polabským městům vytáhnul a jmenovitě u Brandýsa nad Labem pevné stanoviště zaujal. Aby pak přílišně na sebe nepopudil hněv vévody, jenž mu tolikráte pochod ku Praze přikazoval, vyhověl jeho přání aspoň v tom, že vyslal plukovníka svého Šafgotče s 2000 jezdci k Mělníku a Mladé Boleslavi, aby očistili vévodství od českých vystěhovalcův, kteří do něho vojansky vtrhli, lid selský vzbouřili a za přispění jeho Nových Zámkův, Mnichova Hradiště, Houšky, Doks a Bělé se zmocnili.[4])

---

[1]) Sr. korrespondenci Slavatovu ze dnův 19. a 21. listopadu 1631. v jindřichohr. archivu.

[2]) Sr. dopisy Valdštýnovy k gen. Tiefenbachovi a plukovníku Defoursovi na str. 166 a 167 Dudíka „Waldstein."

[3]) Dudík na str. 168 „Waldstein"-a uznává radu Valdštýnovu za velmi rozšafnou a pozdějšími událostmi ospravedlněnou. Nám zdá se tohó pravý opak. V Praze bylo, jak bezpečné zprávy máme, 18000 pěších a 8000 jezdcův saských, proti nimž Tiefenbach sotva 6000 zbrojencův do pole postaviti mohl. S tak malým počtem byl by netoliko Prahy nedobyl, nýbrž sám nutně porážku utržiti musil. Důkazem toho ostatně bitva u Nymburka, o níž níže řeč bude.

[4]) Sr. Dudík „Waldstein" str. 127 a 167, kdež nalézáme některé podrobnosti o vpádu emigrace do Fridlandska. Na Nové Zámky bylo hnáno útokem od vzbouřeného lidu selského, zámek dobyt, vypleněn a hejtman zámecký zajat. Mnichovo Hradiště dostalo se zradou tamějšího vévodského hejtmana, jenž s lidem v tajném usrozumění byl, do rukou vystěhovalcův. Na ostatní dobyté statky a hrady dosazeni byli noví správ-

Výprava Šafgotčova netoliko žádoucího úspěchu neměla, než i spůsobila, že Sasíci něco vojska svého na zálohu do vévodství poslali. Soudě pak dle toho, že vystěhovalci po celý měsíc prosinec v držení zabraných statkův ostali, jediná Mladá Boleslav pouze 400 uherskými jezdci nějaký ještě čas obsazena a hájena, a plukovník Šafgotč o něco později s ostatním lidem svým do Kolína přeložen byl, jest pravdě podobno, že v kraji boleslavském podařilo se lidu selskému přiměti cís. jízdu k zpátečnímu tažení. Tím arci nebezpečí i pro ostatní državnosti Valdštýnovy, na nichž lid víru pod obojí nejdéle vyznávati směl, v značné míře vzrostlo. Valdštýn, chtěje rozsáhlá panství svá před vojanským ubytováním ochrániti a rovněž vše, což jednou konfiskacemi pod ruku se mu dostalo, v moci své podržeti, byl tím přirozeně nucen hledati pomoci proti českému lidu při straně saské. Uvidíme ihned, že ji skutečně též vyhledával.

Pravili jsme, že o těchto událostech ve Vídni teprvé pozdě čeho zvěděli. Důvěřujíce žvavým řečem cís. generálů holedbali se až po 21. listopad marnými nadějemi, že se společnému úsilí Tiefenbacha a Marradasa bezpečně podaří na dobro zničiti hlouček zbrojencův nenáviděného hraběte Turna. Sám nástupce trůnu Ferdinand III. byl již připraven na cestu ku Praze, a český kancléř Vilém Slavata k vyššímu pokynutí ještě 19. listopadu úsilovně místodržící české k návratu do Prahy vybízel, ubezpečuje, „že chvála bohu nepřítel měst pražských nepodmanil.“[1]) Konečně ke dvoru došla zpráva, že saské vojsko před týdnem opanovalo města pražská a zpráva ta spůsobila zděšení tak ohromné, jaké zajisté od vpádu Turnova do Rakous nebylo vídáno.

Valdštýn mohl na nejvýše býti spokojen s výsledky svého pletichářského umění. Již v měsíci říjnu, když saské vojsko do Lužice proti Tiefenbachovi táhlo, svěřen mu byl od císaře důležitý úkol vyjednávati s Arnheimem o mír aneb aspoň o neutrálné chování se kurfiřta saského k dalšímu válečnému zápasu v Německu.[2]) Slibováno si, že tímto prostředkováním Valdštýna aspoň od království českého odvráceno bude nebezpečí války, jež ostatně nebylo pokládáno hrubě ani za možné. Vévoda podrobil se vůli císaře i počal vyjednávati aneb lépe pokračoval ve svém dřívějším vyjednávání s protestanty.

Byť by pak ani svědectví Rašínova nebylo, skutek sám pravdivě by ukázal, jaký byl obsah jeho jednání.[3]) Když smělé výpočty s Gustavem Adolfem na zmar přišly, vyžadoval toho patrně prospěch jeho, aby

---

cové, vybírány na nich daně a pro celý zabraný kraj jmenováni jsou krajští správcové. Vše to dělo se, pokud ještě Valdštýn s Arnheimem vyjednával a patrně tudíž ne všichni pod obojí spatřovali ve Valdštýnovi svého spojence neb dokonce budoucího krále.

[1]) Sr. korrespondenci Slavatovu.

[2]) Sr. Dudík „Waldstein“ str. 126—138.

[3]) Sr. *Osvěta* 1872 str. 813. Zajímavo jest čísti, kterak Pražané o vyjednávání Valdštýnově s Arnheimem soudili. Vypravujíce v žalobném svém spise k císaři ze dne 5. května 1632 (č. 80 arch. pražského), jak Praha dostala se do rukou Sasíkům, žalují „dass der Generalfeldtmarschall Johann Georg von Arnimb, wie es mit vns Präger Stätten vnd denen darinn wenigen verbliebenen trewen inwohnern leider bewahndt gewest, massen von dem Chur Sachsischen Kriegsofficiren vndt gemeinen Soldaten ohne schew, frey vndt offentlich ausgesagt wirdt, von etlichen

armáda saská minouc vévodství fridlanské, neočekávaným vpádem do středních Čech rozmnožila postrach při straně císařské. I stalo se v pravdě tak a sice za značného jeho spolupůsobení; kdežto naopak svěřené jemu císařem poslání spůsobiti příměří s kurfiřtem saským žádného výsledku nemělo, ačkoliv Sasíci mimo uzavření pokoje v skutku ničeho jiného v Čechách nehledali. Chytrost a smělost, s jakou sobě při tom počínal a s jakouž vůbec uměl vykořistiti nahodilé poměry ve svůj prospěch, jest podivuhodna. Porozuměv záhy, že mu nelze pomocí protestantův provesti odvážné záměry své, snažil se ihned, aby se straně císařské stal nezbytným spojencem a osvoboditelem. Věc ta zdařila se mu tou měrou, že i největší nepřátelé jeho při dvoře císařském, klesajíce na mysli, podrobovali se nutnosti a prohlašovali, že nezachrání-li on dům rakouský před valícím se ze všech stran nebezpečím, všechno ztraceno bude. Názor tento podporovalo velice zoufalé postavení spojeného vojska císařského a ligistického. Nečetné zbytky armády Tillyovy byly sotva dostatečny klásti jakýs odpor vítěznému pochodu Gustava Adolfa do jižního Německa, tím méně dalo se očekávati, že by mohly přispěti na pomoc napadeným dědičným zemím. Činěny na rychlo pokusy s novým verbováním lidu, avšak pokusy nedařily se. Jediné jmeno Valdštýna zdálo se ještě schopno jeviti staré své kouzlo na válečné dobrodruhy všech národův i na lid obecný a tak umožniti zřízení nové armády císařské. (Dokončení.)

O nesmrtelnosti.

Od

dr. G. A. Lindnera.

Naposledy spatřil jsem *Smrt* mezi nimi všudy se procházející: ana kosou ostrou, lukem a střelami zaopatřena byvši, všechněch hlasem, aby se smrtelnými býti pamatovali, napomínala.

J. A. Komenský: Labyrint VII. 12.

I.

Nejmocnější hlasatel mudrctví jest a zůstane přece jen *smrt.* Nevede se jí ovšem lépe než jiným kazatelům; žádný nechce jí posloucbati, a na nic nezapomínáme tak rádi jako na smrt.

---

vngetrewen, seiner Zeit hoch straffliches Patrioten seine gewisse vndt particular avisen gehabt haben solle.“ Že slovy těmi na Valdštýna mířeno bylo, skoro s jistotou tvrditi možno. Den po odjezdu Valdštýna do Pardubic přinesl posel do Prahy psaní od Arnheima pro vévodu. Pražané otevřeli psaní a v shromáždění svém je přečetli, omlouvajíce se u vévody dva dny na to, „že prý v tom strachu, nevíme jakým spůsobem, otevříno bylo.“ Valdštýn vyslovil jim za to své podivení a pokárání. Oni věděli tudíž o smlouvání jeho se Sasíky a podezření jich zajisté neumenšilo se, když viděli před palácem Valdštýna po celou dobu okupace státi čestnou stráž saskou a několikráte spatřili hraběte Trčku bez překážky do měst svých přicházeti a odcházeti.

Co hrůzonosný kostlivec jest tento kazatel nehrubě náviděn; kdekoli se jeho kostnatá ruka objeví, aby psala své děsné *Mene tekel* na stěny paláce, který si pozemšťan byl zbudoval a v kterém by nejraději u věčných radovánkách žil: tam mizí ples a hody, tam zavládne jen němé chvění.

Tak nenáviděn jest tento kazatel, že kdekoli člověk ze života se má těšiti, naň buďto zcela musí zapomenouti, aneb se proti pomyšlení naň ohraditi štítem *nesmrtelnosti.* Jak onen francouzský Ludvík XV. v radovánkách nejrozpustilejšího života dvorského pohřížen, vážný zvuk zvonů notredamských slyšeti nemohl, protože jej na smrt upomínaly, podobně nemůže i syn věku devatenáctého slyšeti umíráček, protože tento život přese všecku bídu a všecky útrapy je tak vnadný! . . .

Pokud sahá rozumování člověka o sobě samu, potud sahá víra v nesmrtelnost. Nadarmo hlásá každodenní zkušenost, že co se narodilo, i zemříti musí, nadarmo příroda při každém kročeji a každému, kdo to chce věděti zvěstuje veliké naučení, že jí nic nezáleží na jednotlivcích, nýbrž jen na celém pokolení: člověk usiluje všemi prostředky vědy a víry, aby mu zabezpečena byla *nesmrtelnost.*

Tato všeobecná rozšířenost víry v nesmrtelnost duše po všech národech a časech udává se často jakožto *důvod* pro tuto nesmrtelnost. Ovšem, ten důvod o sobě nevalným jest důkazem — tím samým důvodem mohlo se až na Koperníka dokazovati, že slunce se pohybuje a země stojí, ano i za našich dnů jest dosti lidí, kterým slunce vychází a zapadá, a kterým země jest obrazem nezvratné stálosti. Všeobecného hlasování dá se užiti jen v oboru politiky, nikoli v oboru vědy. V dějinách osvěty stálo bohužel veřejné mínění až podnes téměř bezvýminečně na straně — *bludů,* a *pravda* byla téměř povždy *majetkem jednotlivců,* kterým se pro vyznávání této pravdy všeliká příkoří činila. Dějiny pravdy jsou dějinami kaceřování, žalařování, mučení, na jeho cestách nalézáme kříže, šibenice a hranice, které divoká luza (a nejen luza hadry oděná) obskakuje . . .

Všeobecnost víry v nesmrtelnost jest *psychologický úkaz,* který jako každý jiný svého vysvětlení vyžaduje. Pokusme se o ně.

Sebevědomí člověka má přirozený směr k *neobmezenosti.* Každý jednotlivec pokládá své *já* za střed veškerenstva. K tomuto středu vztahuje vše, co jest; nebo *jemu* jest jen to, co se k tomuto *já* v jakémsi vztahu nalézá. Padneli tento střed, padne a sřítí se spolu celý svět, alespoň pro tohoto jednotlivce. Celý svět ale nesmí, nemůže se skáceti; k tomu není žádná síla dosti veliká, aby souhrn všech sil překonala; a proto, že musí potrvati svět, musí potrvati i střed jeho, musí potrvati *já!*

Tu ovšem každý hned namítne, že zde malý subjektivní *omyl* vládne. Onen svět, jenž se hrozí skáceti, nepotrváli dále naše *já,* jest budova z karet, ano ještě méně, jest to *svět představ,* který se zde bóře za svět *věcí.* Ovšem velký omyl — avšak od nikoho nežádejme opravení omylu, ku kterému se sami po celý život přiznáváme, a kterého zanechati nikdy nemůžeme, neboť *mezi představami a věcmi*

není pro nás žádného rozdílu; svět věcí jest pro nás světem představ; svět představ světem věcí — věc nepředstavovaná jest pro nás obraz hustým závojem zastřený — slovo bez významu.

A proto se sřítí celý svět, přestaneli naše *já:* — svět se sřítiti ***nesmí***, naše *já* potrvá! —

Nesmrtelnost duše klade se dále, ne sice za všeobecný ***skutek***, ale za všeobecný, nezbytný čili mravní ***požadavek***. Jeť známo, že i věhlasný *Kant* dokazuje, že nesmrtelnost duše jest jen mravní postulát.

A skutečně, kdy by se dokázalo, že mravnost naše obstáti nemůže bez nesmrtelnosti, musili bychom tento poměr nezbytnosti mravní prohlásiti za postačitelný důvod pro nesmrtelnost. Avšak to dokázáno není. Kdo je poctivcem jen proto, že jest nebe a peklo, toho poctivost nesahá dále, nežli bodromyslnost oněch dobráků, jichžto počestnost občanská jest odůvodněna zřetelem na trestní zákon, na kriminál a policii vezdejší. Tento spůsob poctivosti nemá s mravností nic společného. Mravnost člověka jest něco víc, nežli otrocká bázeň před ohněm pekelným.

Spíše nežli ***mravním*** požadavkem slušelo by představu nesmrtelnosti nazvati ***společenským*** požadavkem, kdy bychom dokázali, že společnost státní bez víry v nesmrtelnost obstáti nemůže.

To by bylo tenkráte, kdy by ani trestní moc státu, ani cit pro čest občanskou, ani vnitřní mravní povaha zevnější rovnováhu občanů stát tvořících udržeti nedovedly. A skutečně dá se mysliti jistý stav všeobecné osvěty lidu, kde ani strach před biřici, ani vědomí a úcta před sebou samým jednotlivce v mezech zákonité rovnováhy udržeti nemohou, a kde k těmto dvěma pohnutkám zachovalosti občanské musí se přidružiti třetí, totiž hrůza před soudem věčným.

Avšak nejen že nesmrtelnost není mravním požadavkem, ona ve všeobecném mínění ani nevychází z podmínek ***mravných***. O tom se ihned přesvědčíme, rozpomenemeli se na to, co jsme na hoře o psychologickém základě víry v nesmrtelnost pověděli. Člověk co jednotlivec musí na tom státi, aby jeho *já* ustavičně potrvalo, protože toto klade za střed veškerenstva. Ale to jest nejen hrubý ***omyl***, to jest i těžký ***hřích;*** neboť onen střed veškerenstva, kterým jednotlivec se býti míní, jest skutečně bůh. Náboženství nás vede k tomu, abychom se střehli onoho ***prvotního hříchu***, oné ***kosmopolitické velezrady***, ku které dle biblického vypravování zlý duch první rodiče svedl, předstíraje jim ono velezrádné: „Budete jako bohové!“ — a která se od oněch dob až na naše dny ***smrtí***, ne sice celého člověčenstva, ale všech jednotlivců tresce. Každý jednotlivec jest smrtelným; jenom celek, jenom člověčenstvo jest ***nesmrtelné***.

„Prvotný“ a „dědičný“ jest onen hřích, poněvadž každý jednotlivec neúprosnou nutností psychologickou tomuto hříchu propadá — vystříhati se ho nemůžeme, protože nemůže žádný z nás toho pominouti, že sebe sám, své vlastní *já* co střed všehomíra považuje; vše, co činiti můžeme, jest pokání.

II.

Že náhled o nesmrtelnosti závisí na tom, kterak si kdo základní pojem o světě a bohu upravil, snadno jest pochopiti.

Obecný náhled o veškerenstvu vrcholí v jistých všeobecných pojmech, do kterých rozum lidský hledí zahrnouti vše, co jest, co býti může a co býti má. Tyto svrchované pojmy nazývají se v mluvě filosofické *kategorie*.

Počet kategorií jest dosti skrovný. Novější přírodověda uznává jenom dvě: *hmotu* a *sílu*. A tyto dvě jsou vlastně jen jedna. Spisovatel materialismu, který toto evangelium novověké osvěty ve spise „Síla a hmota“ nadepsaném sestavil, rozhlášený Ludvig Büchner volá: „*Žádná síla beze hmoty, žádná hmota beze síly!*“

Uvnitř materialismu není duch žádnou kategorií, nic pro sebe a o sobě: tu myšlenka tkví na hmotě, duše jest pouhý zjev, jako duha neb severní záře pouhý meteor, jenž chvilku svítí a hned na to se rozpraskne.

Avšak i materialismus mluví o nesmrtelnosti. I rozeznává dvojí nesmrtelnost: hmoty a síly. Veškeré atomy po celém světě jsou sečteny, veškeré síly po všem míru jsou zváženy — nic se nemůže znova utvořit, nic nemůže v nivec upadnout; vše, co se děje, jest jen *proměna*, při které se hmota ve hmotu, síla v sílu mění.

Při tom ovšem jest změna věcí tak hluboká, že tyto podstatu, přirozenost, jmeno, ano i nepřetržitost svého bytí ztrácejí; tělo lidské, velebný chrám myšlenek, citů a snah duševních ukládá se do hrobu a na rově zarostlém objeví se keř růžový aneb husté bodláčí — kde jest tu souvislost?

I materialismu jest duše nesmrtelná, ale nesmrtelná jako vše ostatní. Že tímto spůsobem nesmrtelnosti, která se utíká v známý školní příklad syllogismu:

Jednoduché nepomíjí —
Duše jest jednoduchá:
Duše nepomíjí —

touze po nesmrtelnosti velmi málo posluženo jest, toť na bíledni.

Nuže, *co* má tedy potrvati, máli snaha po nesmrtelnosti ukojena býti?

Potrvati má naše já!

Toto *já* však samo je ten největší Proteus, jaký se vůbec mysliti dá. Jestliže ve světě něco v ustavičné proměně zmítáno, jest to zajisté naše *já*.

Považme jen, co se z tohoto milého *já*, na němžto nám tak mnoho záleží, průběhem času vše stává. Mámeli na zřeteli doby života, od sebe dosti vzdálené, shledáme, že obsah našeho *já*, dvěma dobám náležející, zcela rozdílný jest. Dítě a muž, dítě a starec; studující filosofie na universitě a potomní kněz prošedší čtyrletý biskupský seminář; bojovník na barikadách a potomní zřízenec vyšší bezpečnosti státní; mladý lev salonů a sestárlý hlasatel marnosti světské; filosofický světák

Augustin a svatý Augustin; Šavel a Pavel: — jest to v skutku jen *jediná* osobnost? Hledímeli ke psychologickým základům toho, co představou *já* nazýváme, musíme zvolati: Nikoli! Spíše jsou dva mladíci stejných názorů tatáž osobnost, nežli onen Augustin aneb tento Pavel. Jediná nemoc může převratem ústrojí tělesného zjinačit i duševní povahu člověka tak, že jej po nemoci více nepoznáváme a následovně nového člověka, novou osobnost před sebou vidíme.

Netvrdíme ani nic nepravdivéko ani nic nového, dokládajíce, že naše *já* již za živa, a nejen v dobách od sebe vzdálených, aneb následkem neobyčejných katastrof, nýbrž ustavičně a přirozeným během *umírá*. Ovšem musíme uznati, že v každém okamžiku na místě zaniklého *já* ihned jiné se rodí.

Avšak nikomu nepřipadne, takové hynutí svého *já* oplakávati; víme předobře, že co zahynulo, nebylo hodno, aby potrvalo déle. Žádný z nás si nepřeje, aby se okamžiky minulé ještě jedenkráte s týmž sebevědomím navrátily, a každý by se zajisté za to poděkoval, kdyby posavadní běh života ještě jedenkráte s úplnou historickou věrností opakovati musil. Spíše jsme povděčni tomu, že všemohoucí čas smazal to, co minulost neblahého, pošetilého a zaviněného do sebe má.

Již veliký badatel německý *Herder* upozorňuje na to, že něco nerozumného žádáme, jestliže při pomyslu na nesmrtelnost nejen potrvání vnitřní podstaty duševní, nebrž i její nahodilé formy, totiž sebevědomí zemského si přejeme. Neboť dovoláváli se stařec na pokraji hrobu nesmrtelnosti osobní, t. j. svého historického *já*, musíme se ho především zeptati, *které* jeho *já* má potrvati, jeho *já* co děcka, aneb co jinocha, aneb dokonce co starce. Tuť on zajisté zvolá: „Dejte mi mé *já* z doby mých mladistvých let!" Odpovíme jemu: Nuže, my ti je dáme, starče, ale dřív se musíš podvoliti tomu, proti čemu se nyní všemožně vzpíráš, musíš obětovati svou nynější osobnost, která za nic více nestojí, musíš se podvoliti veliké nutnosti, musíš zemříti co stařec, abys se znova narodil co mládec... Ty se hrozíš toho skoku, jehož ta metamorfosa vyžaduje? stojíš na *nepřerušenosti* toho, co *vědomím* se nazývá?... Zapomněl jsi, starče, na to, že příroda po celý čas života vezdejšího tebe připravovala na onen veliký skok a na onu přestávku vědomí, před kterou se tak děsíš? Čtyři a dvacet hodin nepotrvala stálost vědomí, aniž by byla přerušena přestávkou *spánku*: — k čemu tedy se děsiti toho, čemu jsme po celý život zvykali a co jsme právem jakožto největší blaho pozemské cenili?...

Hledímeli zpět do minulosti svého života a prohlížímeli zkamenělé kusy svého *já*, rozestavené na dráze životní: bude nám snadno dvojí živel zde rozeznávati. Jedna část životopisu obsahuje kochání se v tom, co libého okamžik ve svém lůně choval, a co se velmi dobře *kratochvílí* nazvati může, jelikož se nám o to jednalo, aby chvíle nepozorovaně uběhla. Taková kratochvíle měla snad své oprávnění, pokud hodina její neodbila; ale jen holý nerozum by mohl dovolávati se nesmrtelnosti i pro to, co samo o sobě pouhou hříčkou, bezvýznamným ukájením okamžitých libůstek a potřeb osobních bylo. Jestliže jsi ty, břichopásku a rozkošníku, po celý život nic jiného nepěstoval, než

nižší obor ústrojí tělesného, jestliže celá tvá péče a starost záležela jen v tom, abysi umořil a dovoleným způsobem ničil každý z oněch nesčíslných okamžiků, ze kterých dlouhý věk tvých osmdesáti let se skládá: v čem má záležeti *tvá* nesmrtelnost, aneb co jest onen obsah tvého drahého *já*, který by hodným byl, uschován býti a uschráněn v kryptě světové na věky věkův? A kdo ti dává právo, reklamovati pro toto bídné *já* celou nesmrtelnost, když jsi nevěděl, co počíti se dlouhou lhůtou osmdesáti let, která ti byla dopřána?...

Avšak nekaždý pozemšťan má tak jednoduchou biografii, že by se mu na jeho náhrobek mohl posaditi nápis: „Byl narozen a zemřel" — mezi oběma událostmi leží u každého smrtelníka něco, co jest skutečně nesmrtelným. Nejen Alexandrové i Napoleonové, každý z nás co jsme jevištěm života se hrali, zasáhl činy v onu velikou a zamotanou osnovu, kterou dějepisem nazýváme, a ve které ovšem jisté děje, na př. války nejvíce lomozu nadělají, tak že se méně hlučné působení jednotlivců povrchnímu pozorovateli nejvíce ukrývá. A přece každý z nás se zvěčnil oním, byť i sebe slabším zasáhnutím v dějiny světové rukou činů, třebas i byl opomenul aneb nedovedl jmeno své k těmto činům připevniti, jako to dělávají kreslíři karikatur, kteří jmeno své do nějakého koutka obrazu vlepují, kdežto jmeno pravého umělce již dílem samým zachráněno jest před zapomenutím.

Jak si to, co *podstatu* našeho *já* zoveme, a proč s Herderem co nejrozhodněji pravou nesmrtelnost vyžadujeme — jak si tento pravý podklad našeho *já* představujeme, pokusíme se ihned vyložiti.

III.

Věc a její vlastnosti, podstata a přívlastek, bytost a zjev — tyto rozdíly záhy musily naskytnouti se duchu lidskému. V dějinách filosofie jsoutě to kategorie, které se pod různými názory skrze veškeré soustavy filosofické táhnou.

Dříve, nežli novověká přírodověda podala důkaz o nesmrtelnosti hmoty a síly proti těm rozmanitým tvarům, ve kterých hmoty a síly strakatou směs výjevů přírodních tvoří: táhlo se rozumováním člověčenstva veliké tušení, že *výjevy smyslné*, jichžto dobře uspodařený soujem *zkušeností* nazýváme, pravou *podstatu* a vnitřní *bytost* věcí nevyjadřují, a že se tato *za výjevem* skrývá, jako jádro za slupinou. Tuto slupinu rozluštiti, ono jádro odhaliti, bylo tisíciletým namáháním spekulativní filosofie.

Avšak toto velikolepé namáhání nedospělo dále, než ku *pojmenování* onoho neznámého podkladu zkušenosti různými názvy. *Ideami* to nazval Plato, *substancí* to pojmenoval Spinoza; *atomy* to byly u starých atomistů (Leukippa a Demokrita), *monady* u Leibnitze; *reálné bytosti* u Herbarta; *věčný proud* u starého Heraklita a novějšího Schellinga — a tak každý badatel jinak to pojmenoval, jinou stránku vytknuv téže věci. Při tom ovšem nejen že nesnadno bylo, *obsah* tohoto neznámého podkladu světa positivně určiti, ale bylo neméně obtížné, pojem takového podkladu vůbec udržeti a jeho poměr

k světu smyslných výjevů ustanoviti. Nesnadnoť zajisté ustanovit, kterak *jediné* může býti *rozmanitým* — *stále proměnlivým*, *věčně časným*.

Byloť to tedy činem poctivosti, když důmyslný obnovovatel novější filosofie Imanuel *Kant*, zastaviv se před touto osudnou rouškou výjevů smyslných vyznal, že sice za touto rouškou něco vězí, totiž *věc sama o sobě* („das Ding an sich"), že ale rozum náš se nemůže dostati k tomu, aby tuto „věc samu o sobě" pojal; nebo po každé, když ji chce nástrojem své poznávavosti uchopit, promění se mu ve výjev.

V našem století objevil se filosofický podivín, jehož jmeno nyní v ústech celého filosofujícího obecenstva jest, a který se znova o to pokusil, onen neznámý podklad světa výjevů neli ustanoviti tedy alespoň pokřtíti. Jestiť to známý apoštol pessimismu Arthur *Schopenhauer*. Ten nazval ono neznámé veliké *x vůlí*.

Avšak v tomto pokroku nezáleží význam toho filosofa, ale spočívá spíše v neohroženosti, s jakou Schopenhauer důsledky onoho základního názoru světa vyslovil.

U Kanta jest osobní nesmrtelnost ještě jakýsi ethický postulát, Schopenhauer dokazuje, že takovéto nesmrtelnosti ve smyslu obecném ani není.

Ohlížeje se v přírodě po tom, co se podstatě věci nejvíce přibližuje a co tedy právo k věčnému trvání má, shledává Schopenhauer, že to nejsou *jednotlivci* nýbrž *rody*. Nezáležíť přírodě nic na jednotlivcích, nýbrž jen na rodech, tudíž vydává ony v záhubu a jen tyto udržuje, staraje se o ně neodolatelnou mocností pudu pohlavního a nesčíslným množstvím zárodků i plodů.*) Schopenhauer spolu upozorňuje na to, že nutný doplněk nesmrtelnosti co nekonečného potrvání do budoucnosti *po smrti*, jest druhá nesmrtelnost co nekonečné trvání do minulosti *před narozením*.

Náhled Schopenhauerův podává kritice více slabých stránek, které skutečně na rozličných místech již odhaleny a odsouzeny jsou; jeho filosofie trpí též přílišnou nejasností názoru, jaký má o poměru jednotlivců k rodu; nebo tolik jest jisto, že *rod* bytuje toliko v *jednotlivcích*, a že mimo jednotlivce žádného bytí nemá. Jeli tedy celý rod, na př. člověčenstvo, nesmrtelným, musí jím býti v jistém smyslu a za jistých výminek i každý jednotlivec, pokud totiž podíl béře v živobytí veškerenstva. Tím jsme se octli opět u téže úvahy, kterou jsme druhé oddělení tohoto článku ukončili.

K podobným výsledkům jako Schopenhauer, ovšem že zcela jiným postupem myšlenek, přichází *Hegel*. I u něho platí jen *všeobecné*, nikoli *jednotlivé*. Jednotlivci dle Hegla nejsou, následovně nemohou býti též nesmrtelnými. K těmto názorům se připojil se svého stanoviska David *Strauss*, který právo, jež si jednotlivci činí k neobmezenému potrvání osobnosti, co docela neoprávněné zamítá.

---

*) Za našich dnů vidíme, že *učení Darwinovo* ještě o krok dále se béře. Darwin učí, že hynutí jednotlivců přírodě nikoli *lhostejným* není, nýbrž že spíše velmi *nutným* jest, an se hynutím jednotlivců méně dokonalých a děděním vlastností dokonalejších t. v zápasu o bytí tak nazvaný „přirozený výběr" vykonává, ku kterému dle řečeného učení veškerý pokrok v přírodě připojen jest.

IV.

Tak veliká jest touha po nesmrtelnosti a taká jest váha, která se při tom na nekonečné potrvání osobnosti klade, že filosofické soustavy, v kterých pro takovou osobní nesmrtelnost žádného místa není — a sem náležejí veškeré systémy pantheistické — tuto otázku obyčejně zcela pomíjejí, a že jiné pro dokázání nesmrtelnosti zvláště upraveny a uspůsobeny býti musejí. Tyto poslední soustavy mají do sebe povahu *domněnek* čili *hypothesí*, které nezřídka dosti smělé jsou.

Nejdále v tom ohledu se odvážila soustava mladšího *Fichte*. Za živobytí zemského vidíme duši odvislou od těla. Všechen život duševní jest dle zkušenosti vezdejší připoután k spolupůsobení soustavy nervové. Nejmenší rozladění této soustavy má nejpovážlivější následky v oboru ducha. Smrt rozdrcuje nemilosrdně onen nástroj, který svou resonancí každé hnutí života duševního provázel, a jehožto částečné porušení v nemocech aneb utlumení ve spánku a mdlobě a étherisací též porušení činnosti duševní přivádělo. Kteráž obava jest tedy podstatnější, nežli ta, že zničení nástroje též ukončením melodie, kterou jsme *vědomím* nazvali, provázeno bude?

Aby se této obavy sprostil, stanoví Fichte, že duše již za živa mimo obyčejné tělo, zákonům fysikálním podléhající, má ještě jiné neviditelné a mnohem jemnější čili étherické tělo, které zákonům přírodním nepodléhá. Dle tohoto náhledu nosí duše za živa dvojí šat, jeden svrchní, druhý spodní. Podlehajíc všeobecné nutnosti svléká člověk umírající jen svrchní část tohoto viditelného těla, složeného z vodíku, kyslíku, uhlíku a dusíku, podržuje však ono étherické tělo, které i dále prostředníkem mezi duší a zevnějškem zůstává, jako již za živa takovým prostředníkem bylo.

Na jaké zkušenosti — tak sluší ovšem se ptáti — spočívá tato domněnka? Odkud se dovídáme o jsoucnosti tohoto neviditelného étherického těla, které duši ani v okamžiku smrti neopouští?

Co takové „zkušenosti“ slouží našemu filosofu výjevy tak zvaného *somnambulismu* a *jasného zření*, kde prý duše bez pomoci soustavy nervové do dálky zírá, meze času i prostoru proniká a vůbec se zevnějškem v jakémsi bezprostředním spojení se nalézá; bezprostředním totiž jenom, co se týče těla hmotného; jelikož každé působení do dálky jakýsi prostředek míti musí, naskytuje se tu ono étherické tělo, jehožto skutečnost tímto dokázána býti má (!). — Děje tak nazvaného „magnetického spánku“ jsou tak problematické a souvisí tak málo s ostatním oborem zkušenosti lidské, že spíše samy vědeckého světla požadují, nežli aby celým soustavám vědeckým za základ sloužiti mohly.

Jeli skutečně osobní nesmrtelnost, musí potrvati nejen duše, nýbrž i nástroj její, tělo. Zcela důsledně stanoví tedy věrouka křesťanská článek o vzkříšení *těla*.

Touto poznámkou jsme ovšem překročili Rubikon poznání lidského, které se jím dělí na dva nestejné kraje *vědy* a *víry*. Kde povážlivý krok vědy nestačí, člověka dopraviti do zaslíbené zemi úplného poznání,

tu se mu blíží víra a připne mu lehké peruti své, jež ho unášejí smělým letem v onen nebeský kraj. Postup vědy jest povážlivý a obtížný — celé pokolení přejde přes jeviště světa, a ona učiní jediný kročej. Jednotlivec ale, jenž žije jen čas jednoho pokolení a nemůže se tedy dočkati oné katastrofy vědeckého vývoje, která nám veškeru pravdu odhalí, ačli taková katastrofa člověčenstvu vůbec kdy vzejde — jednotlivec užívá divotvorných perutí víry. Toho však poctivost badatelská vyžaduje, aby se obrazotvorné plodiny víry nevydávaly za výzkum vědy. Největší badatel novověku *Kant* nám zde podal skvělý příklad, ukázav meze, přes které rozum nikdy nemůže. A jeden z nejpřednějších žijících myslitelů, jehožto autorita přes veškeré tábory filosofické a přes dalekou říši přesné přírodovědy sahá, muž, který podstatnost duše proti všem útokům materialismu s vítěznou důsledností hájil a hájí, tak že jej idealistou v nejpyšnějším smyslu toho slova nazvati možno: Rudolf Hermann *Lotze* vzhledem k osobní nesmrtelnosti chová se skepticky a tvrdí, že „potrvání po smrti právě tak, jako bytí duše před narozením života vezdejšího žádným předmětem lidského poznání býti nemůže.“

A dokládá ještě: „Věčně potrvá to, co pro svou hodnotu a pro své bytí ustavičným členem pořádku světového býti musí: čemu se této hodnoty nedostává, to vše zahyne.“

V jiném ovšem smyslu, nežli zde Lotze, tvrdili jsme výše totéž, dokládajíce, že ona část našeho *já* potrvá, která takového potrvání hodna jest.

V.

Aby člověk zbaven byl hrůzy, jež se nad myšlenkou smrti vznáší, bylo filosofii uloženo, dokázati nesmrtelnost. Viděli sme, s jakým namáháním filosofie se v úlohu tu uvázala.

A skutečně, smrt jest a zůstane něco hrozného. Již jednoduché loučení s domovem, s přítelem, s milenkou působí, že nám srdce puká, což teprv loučení se světem? Víme sice dobře, že tento svět za nic nestojí; víme, že jest to zrádce, který žádného slibu nesplnil; víme, žeť vše liché, prázdné, marné: a přece nás pojímá hrůza, pomyslímeli, že musíme toto vše zanechati.

A proto ukládáme filosofii, aby nám dokázala nesmrtelnost. Aby se nesřítil s námi svět, až udeří osudná hodina odchodu, musí vztýčen býti prapor nesmrtelnosti. Nemáme nic proti tomu, jestliže víra tento prapor vztýčuje; my se obracíme jen proti vědě, chceli něco dokázati, k čemuž jí dostatečné prostředky scházejí.

A že tomu skutečně tak, to dokazuje strakatina náhledů o tom, co se nám od vědy pod jmenem nesmrtelnosti podává. Každá soustava béře se jinou cestou za tímto jí uloženým cílem, každá maluje nám jináče stav duše po smrti těla.

Podle jedněch zůstaneme zde na zemi a dostaneme se následkem *metempsychosy* čili stěhováním se duše do jiných těl; podle druhých očekávají nás daleké cesty nekonečným prostorem, kde se budeme od

hvězdy k hvězdě ubírati, nikde klidu nenalézajíce. Podle jiných rozplyne se naše bytost v okamžiku smrti v nekonečném vesmíru, jako by se kousek cukru rozpustilo v moři — dosti na tom, my nezahyneme.

Při tom všem se má na zřeteli jen to malinké, bídné, nahodilé *já*, které se každým okamžikem mění, které, čím dále člověk v životě postoupil, tím více se zbarvuje vinou, a které u chorobného, málomyslného, paměti zbaveného starce tak chudinké a bídné jest, že úřad, jejžto smrt nad ním vykonává, pravým dobrodiním nazvati se musí.

Jinak by ovšem mluviti a sobě počínati musila pravá filosofie. Ona by dostála řečené úloze, zbavit totiž člověka hrůzy před smrtí, zcela jiným způsobem. Slyšme, jak by asi mluvila.

Smrt jest veliké očištění naší bytosti. Tím očištěním spadne s nás, co jest pomíjející, nedokonalé, hříšné. Jestiť to veliké zadostučinění za to, co jsme za života provinili domněním, že naše *já* mělo býti středem světa, že jsme byli bohy. Ano, v každém jednotlivci vězí malý *Nero*, který se sám za boha prohlásil; že se každý Nero tak dobře nevyvede, jak onen římský, tím vinny jsou dějiny . . .

Smrtonoš vykonává posvátný úřad, an vyklizuje jeviště od toho, co buďto úlohu svou již dohrálo, aneb co není více hodno, aby dále na tomto jevišti se pohybovalo.*) Ale smrtonoš nemá žádné moci nad tím, co nepodlehá času, majíc do sebe věčnou hodnotu.

Společnost lidská, ačkoli rozložená dalekou linií časovou, tvoří přece jediný nerozdílný celek. Kdo se sloučí s tímto velikým celkem, jenž opět tisícerými vztahy souvisí s dalekým vesmírem: tomu je zaručena nesmrtelnost.

Mezi námi kráčejí v této společnosti mužové, jichžto těla dávno zpráchnivěla, jichžto jmeno a duch ale žijí v působnosti společenské, kterou se tito mužové za živa sjednotili s velikým celkem člověčenstva pro všechny doby, zjednavše si touto působností nové tělo, které nepráchniví, nýbrž co částečka vývoje dějepisného trvalé místo má v dějinách světa. Podnes ještě myslíme logikou Aristotelovou, rozšiřujeme myšlenku vynálezem Guttenbergovým, díváme se na hvězdnaté nebe okem Koperníkovým, překonáváme tíži vlastního těla i balvanů hmotných lokomotivou Stephensonovou, nesčíslnými následovníky tak podivuhodně zdokonalenou — až podnes těšíme se životu vezdejšímu požíváním všelijakých potřeb a všelijakého pohodlí, které nám mohlo býti zjednáno pouze spolučiněním nesčíslných bezejmených pracovníků. Lebky jejich jsou snad rozmetány po celém povrchu zemském, ale dílo jejich žije mezi námi, ať jest to svoboda občanská, které nám snad životy svými vydobyli, aneb výrobky hmotné, které nám prací svou zůstavili. Co na tom, že se jmena jejich nezachovala; žijeť zajisté nejen Leonidas, nýbrž stejně též oněch 300 Sparťanův, kteří prosmyk thermopylský proti davům perským hájili; žije nejen Stephenson, proslavený vynálezce lokomotivy, nýbrž i neznámý vynálezce pluhu; žijeť zajisté nejen věhlasný Kant, který jak Koperníkem v oboru ducha meze rozumu lidského postihnul

*) Že smrt čili záhuba veškerým pokrokem v přírodě hýbe, dokázal nejnověji *Darwin* s přírodovědeckou přesností.

a zákon jeho ustanovil; žijeť neméně nesčíslný dav matek, pěstounů, učitelů, kteří tento rozum lidský od nepatrných začátků až k oné výši dovedli, kde sám o sobě mohl rozumovati.

Pravá nesmrtelnost jest vystoupením z našeho naskrze částečného, obmezeného, na hrudě i okamžiku lpícího a svým zvláštním potřebám služebného *já*. Pro *toto* „já" není žádné nesmrtelnosti; jeho svět byl okamžik a místečko, jeho zákon byla nahodilá potřeba, kterou okamžik s sebou nesl a která ukojením hasne. Toto jednotlivé, empirické *já* nepotřebuje teprv rozpadnutí těla, aby zahynulo; ono umírá každým okamžikem, zůstavujíc na svém místě nové *já*, z jiných představ a chtíčů sestavené, jiným obsahem naplněné. Nebylo by nic nesmyslnějšího, nežli kdy bychom se pro veškerenstvo těchto našich *já* dovolávali nesmrtelnosti, chtějíce zvěčniti to, co ledva hodno bylo okamžiku, jejžto svým bytím vyplnilo. Dovolávaje se takové nesmrtelnosti osobní, musil by každý z nás po smrti nejen jedenkráte, nebrž v nesčetných exemplářích vzkřísen býti a na jevišti jiného života právě v tolikerých nově vzkřísených osobnostech se objeviti. Jaký tu výjev, kdy by vzkřísený starec se tu potkal sám s sebou co rusovlasým horujícím jinochem, kdy by obrácený Pavel objímal neobráceného Šavla; kdy by kající Magdalena oči klopiti musila sama před sebou co hříšnicí!

Jakkoli směšný se tento náhled býti zdá, jest přece nutným důsledkem nesmrtelnosti osobní, tak nutným, že se k němu slavně přiznává jeden z nejpřísnějších žijících badatelů, zasloužilý zakladatel psychofysiky Gustav Theodor *Fechner*.*)

K takovým důsledkům vede křivý náhled o nesmrtelnosti, který k posuzování hospodářství světového béře míru ze svého malinkého, obmezeného, bídného *já*. Tím se však pravý pojem nesmrtelnosti nikterak neruší.

Pokroky ve fysice molekulární.

Od

M. Pokorného.

Po každém velkém činu nastává okamžitý klid; takto v životě národů i jednotlivců, tak v přírodě a nejinak i ve vědě. Po každém novém vynálezu věda na pohled úplně odpočívá; učený svět obírá se

*) Fechner praví: „Nejprvé platí na onom světě pro toho, jenž co starec zemřel, nejen jeho scvrklá podoba stárcova, s kterou byl zemřel, nýbrž zároveň i jeho podoba jinošská a dětská. Na onom světě se setká zajisté nejprvé v podobě dětské s tím, jenž ho zde pouze co děcko byl znal; v podobě starcově s tím, s nímžto jen co starcem byl obcoval; komu však za rozličného stáří byl znám, *tomu může v dětské i starcově postavě se objeviti*, podle okolností: přijde jen na to, v které známé podobě tento jej v paměť zavolá, aneb v které podobě se on mu představiti chce." (!)

zprvu jen tím posledním činem vědy, prozkoumávaje ho ze všech stran hledá na něm nových stránek; ale znenáhla jme se opět na nových základech stavěti dále a připravuje dráhu k novému nálezu.

Dlužno uvážiti, že žádný z velkých vynálezů není učiněn náhle, anebo alespoň mimoděk; vždy předchází jej řada dlouholetých prací drobnějších, přípravných, konaných od jiných badatelů, až konečně v rukou jednoho, šťastnějšího, vedou k žádoucímu cíli, někdy ovšem nikým netušenému, ale přece od mnohých přichystanému.

V době ticha nacházejí se vědy přírodní také nyní, ale jest to nečinnost právě jen zdánlivá. Pořád dále probírají se výsledky nových náuk, docházejí užívání i při pochybných dosud výjevech z oborů jiných a dávají podnět k poznávání oněch prostředků, které zajisté za jakousi dobu tu neb tam opět stanou se základem nějakého nového, překvapujícího nálezu.

Předešlé století osvědčilo se v silozpytu především veleslavnými vynálezy mechanickými, jako zejmena parního stroje, a zbudováním theorie mechaniky, tak že nezbylo v této věci našemu století již mnoho doplňovati. Ačkoliv pak náš věk i v tomto oboru nezůstal zcela za svým předchůdcem, k čemuž stačí připomenouti jen jmena: *lokomotiva*, *telegraf*, atd. tíhnou výzkumy jeho hlavně v obor mnohem jemnější, v obor *molekulární*. Největší vynálezy vědecké našeho století ve vědách přírodních týkají se zjevů, nestavících se na základech přímo zřejmých, nýbrž ukrytých v tajné nitro hmoty.

Jsme nyní v osmém desítiletí tohoto věku, a věru není téměř ani jednoho, v němž by nebyly vědy přírodní učinily aspoň průměrně jeden dalekosáhlý vynález buď samostatný anebo přece na základech již známých skvěle vyvozený a náuku již vyvinutou ještě pevněji utvrzující.

Tak připadá na samý konec předešlého a v počátky tohoto věku vynalezení *galvanického sloupu* Voltou, v první desítiletí objevení *polarisace světla* odrazem, jež učinil Malus, na konec druhého desítiletí nalezení *elektromagnetismu* Oerstedtem a na počátek třetího *elektrodynamiky* Ampèrem, do čtvrtého objevení *elektrické indukce* Faradaycm, do pátého vynalezení *mechanické theorie tepla* Mayerem a zákona o *stálosti sil* týmž a Helmholtzem, do téhož desítiletí dále vypočítání nové planety až do té chvíle zcela neznámé, t. Neptuna *Leverrièrem*, do sedmého pak krásný vynález spektrálního rozboru *Kirchhoffem* a *Bunsenem*.

Vedle těchto — v užším smyslu silozpytných — objevů musíme ovšem míti na zřeteli také převraty všech oborů přírodních věd, jež spůsobeny jsou na př. Darwinovou theorií o rozvoji ústrojného života, Purkyňovým pozorováním buňky zárodkové a buňky živočišné i rostlinné vůbec, Liebigem proslulými vynálezy v lučbě ústrojné a hospodářství přírody uvnitř organismů živočišných, a dále přečetnými, byť ne jednotlivě proslavenými, ale souhrnem předůležitými pracemi v lučbě, čímž konečně zcela nová *moderní* theorie lučby vznikla atd.

Nesmíme si ovšem tajiti toho, že všecky tyto vědecké, v mnohém ohledu vše staré převracující, vynálezy zůstaly širšímu obecenstvu dosti lhostejnými; nesahalyť právě tak bezprostředně v důležitosti životní

a společenské, jako na př. vynález lokomotivy, telegrafu, fotografie, lodního šroubu, šicího stroje a j. Avšak byť nebylo působení jejich bezprostředně pronikající, *prostředně* působí zajisté ve vývoji vzdělanosti duševní, což nepochybně neméně váží.

Za našich dob již můžeme pokládati za jisto, že málokdo z těch, jižto chtějí slouti vzdělanými, jest úplně cizím v oněch sférách přírodozpytných, které podmiňují, aneb alespoň podporují všechen pokrok člověčenstva, jak duševní tak i praktický. A tu ovšem zdá se nám, že měly by právě také širší kruhy dovídati se stále o tom, jak vědy tyto pořáde pokračují, jak vysoké jsou ty stupně, po kterých okamžitě vystupují k cílům nejvyšším.

V tomto pojednání bude tedy snahou naší, abychom stavíce dále na základech výzkumů starších, uvedli čtenáře na obzor, na němž mu bude rozhled v rozvoji silozpytu zvláště za poslední leta. Nežli však přistoupíme k nejnovějším pokrokům v tomto oddíle silozpytu, budiž nám dovoleno, učiniti malou vzpomínku na dosavadní stav názoru o základech vědomostí přírodních vůbec.

Fysika nazývá *tělesem* všecko to, co vyplňuje prostoru jakoukoli, velkou či malou, a odvozuje z toho co přední základní vlastnost těl *prostornost*; a z ní pak *neprostupnost* a to v tom smyslu, že kde nalézají se částečky tělesa jednoho, nemohou býti současně částečky tělesa jiného. Nehledíce k tvaru a k prostoře, již částečky tělesa zaujímají, nazýváme souhrn jich s ohledem na jejich ostatní vlastnosti *hmotou.*

Za všeobecnou vlastnost těles považujeme mimo to *dělitelnost*, t. j. vlastnost tu, že můžeme jakékoli těleso rozdělovati na částečky, které jeví pořád tytéž vlastnosti vnější, ale co do velikosti se stále zmenšují, dále *porovatost* č. *průlinčitost*, t. j. vlastnost, dle níž při žádném tělese nejsou hmotné částečky tak těsně při sobě, aby nezůstavovaly mezi sebou větší nebo menší mezery (*průlinky*), tak že některá tělesa i připouštějí dosti snadně do těch mezer drobné částky těles jiných. Na základě porovatosti staví se dále za všeobecnou vlastnost také *stlačitelnost* a co doplněk opak její: *roztažitelnost.*

Rozebírajíc pojem *dělitelnosti* dospěla fysika na základě zkušenosti k tomuto názoru: Možno nám sice rozděliti každou z ř e j m o u částku tělesa vždy ještě na částky menší, ale známe také prostředky, jimiž nabýváme konečně částek tak malých (rozpouštěním těles pevných v tekutinách a p.), že jich nelze spatřiti již ani pouhým okem, ani jakýmkoli drobnohledem.

Jisto tedy jest, že dělitelnost těles vůbec přesahá meze, které nám lze stopovati; ale bylo by zúplna proti mysli, kdy bychom z toho chtěli dovozovati, že dělitelnost nemá vůbec nijakých mezí, že jest možná do nekonečna, jak někteří filosofové tvrdí, a že tedy konečně částečky hmoty musí býti neskončeně malé, t. j. přestávají býti prostornými.

Tento názor vzpíral by se patrně základnímu pojmu o tělesech vůbec a fysika předpokládá tudíž, že jest nezbytně jakási mez dělitel-

nosti, že se dá těleso děliti nanejvýš až v jakési nejmenší částečky, které dále již děliti nemožno, a nazývá částečky tyto *molekuly*.

Tím však není řečeno, že molekuly veškerých těles jsou již naprosto nedělitelny, nýbrž rozumí se tomu tak, že pokud i nejdrobnější částečky tělesa zachovávají úplně vlastnosti původní, molekuly jsou nejmenšími částkami.

Abychom věc tuto jasněji vytkli, připomínáme, že jsou hmoty nám známé namnoze složeny ze hmot jednodušších, ve které se dají opět rozložiti. Lučba ustanovila určitý, neveliký počet jednoduchých hmot, z nichž všecky ostatní jsou složeny, a nazvala je *prvky*.

Rozdělímeli tedy nějakou hmotu z dvojích neb hojnějších prvků složenou v molekuly její, jest zřejmo, že molekul obsahuje v sobě právě tolikero prvků, jako celá hmota, a že tedy dá se také ještě děliti, ale již jen *lučebně*, t. j. dá se v prvky rozložiti, a teprv nejmenší částečky těchto prvků dlužno považovati za nedělitelné již naprosto: i říkáme jim *atomy*. Z toho zřejmo, že molekul některého prvku, na př. železa i atom jeho jsou pojmy totožné.

Z poměrů, v jakých prvky mezi sebou ve hmoty složené se sestupují, vyvodila lučba pojem *váhy atomové*, t. j. číslo, které určuje, kolikrát jeden atom některého prvku váží více než atom jiného, při čemž brává se za základ k porovnání atom vodíku, jakožto prvku nejlehčího.

Zde přicházíme k místu, které po náhledu našem v názorech kosmických jeví velikou mezeru. Všimnemeli si totiž zevrubněji té dráhy, po které silozpyt nyní stále kráčí, shledáme, že největší snaha jeho spočívá v tom, utvrzovati stále náhled, že jest prvotně jen hmota, obdařená jedinou s ní nerozlučně a nezměnitelně spojenou vlastností č. silou, totiž přítažlivostí. Ale jak dá se spojiti tento náhled s druhým, dle něhož atomy jsou částečky hmotné, různých vlastností lučebních i fysikálních? — Tuším, že nezbývá tu nic jiného, než opustiti názor, že atomy jsou skutečně již částečky naprosto nedělitelné. Máme k tomu tím více příčiny, jelikož bez toho nijakž není utvrzeno, že hmoty za jednoduché považované jsou jimi veskrz i skutečně. O mnohých látkách jednoduchých, zvláště těch, které dávají co žhoucí plyny složité spektrum ve spůsobě četných světlých čárek, byl v novější době vynešen náhled vyvozený z analogie s jinými, zvláště složenými látkami, že by mohly býti složeny z látek ještě jednodušších, kterých lučba posavade nezná. Mimo to byly od některých badatelů učiněny již i pokusy, vyložiti prvky co sloučeniny z jiných ideálních prvků. Zdá se mi, že ovšem nikdo nechce již dnes považovati lučební prvky neodvratně za nejjednodušší látky přírodní, ač ani umělé prostředky našich dílen lučebních, ani pochody přírodní, pokud je známe, dále rozloučiti jich nedovedou.

Jakkoli nelze o těchto věcech učiniti úsudek zcela bezpečný, mám přece za to, že hypothesu velmi jednoduchou netěžko jest nalezti. Představme sobě od původu toliko hmotu rozptýlenou ještě v pradrobounké prvotní částky, veskrze jednorodé a toliko přítažlivostí obdařené. Nebylo ovšem nižádné překážky, pro kterou by částky ty nebyly vyhověly této přítažlivosti, i shlukly se nejblíže sousedící po dvou,

po třech i více v jeden celek, a učinily tak dle okolností v různých poměrech se k sobě skládajíce. Počet částek prvotních v takovémto celku rozhodne pak o jeho váze i o jeho vlastnostech tepelních, způsob sestavení ale může míti patrně za následek nestejnou vlastnost v působení na jiné celky, zvláštní u atomů pozorovanou polarnost, různou lučební příbuznost, atd. Tyto shluky prvotních částek teprv považovali bychom za to, co nyní nazýváme atomy. Proč atomy vzdorují rozkladu dalšímu, vysvětliti by se dalo dosti snadno tím, že neznáme žádných prostředků, kterými by se ona původní síla, která je spojila, dala protivou vyrovnati, kdežto dva různé atomy sestupovati se mohou jen dle možnosti, jakou přijatý již tvar celku připouští, a následkem polarnosti každého atomu máme v podobné polarnosti jiných atomů prostředky na snadě, bychom sloučení takové opět zrušili, nové vyvodili, atd.

Nechci ovšem náhled tento považovati za nezvratný aneb jiného uspůsobení neschopný, ale tolik zdá se mi, že tímto způsobem nabývá náš názor o vývoji hmot dokonalé nepřetržitosti, jelikož zvláště nevzpřičuje se ničím přirozeným základům fysikálním.

Po tomto malém vybočení vraťme se opět k pozorování hmoty, jak se nám jeví. Již ode dávna rozeznávají se v silozpytu tři hlavní vnější stavy č. *skupenství* těles, totiž pevné, kapalné a plynné, dle toho jak tělesa proti rozdělení kladou odpor patrný aneb nepatrný, aneb kde dokonce samovolnému rozdělení jejich brániti se musí. K vysvětlení tohoto rozdílu skupenství nestačí již pouhá přítažlivost částeček hmotných; i učiněna jest za starších již dob hypothesa, že každá částečka jeví k ostatním netoliko přítažlivost, ale současně i odpudivost, i považovány obě za síly samostatné, každé částečce vlastní.

Ani my ovšem nyní nemůžeme jinak, než tuto dvojici uznávati, s tím však rozdílem, že neuznáváme odpudivost za zvláštní sílu, nýbrž za pouhý následek tepla, jež větší nebo menší měrou v každém tělese se nalézá a určitou vzdálenost molekulů od sebe podmiňuje. Podotknouti sluší, že teplo nesmíme považovati za jakous látku, která do těles vchází, když se zahřívají, a z nich uchází, schlazujíli se, jak se v starších dobách myslilo, nýbrž že není ani teplo ničím jiným, než výsledkem původní síly přítažlivé, která při spojování molekulů a sbližování jich vůbec způsobuje zvláštní nad míru jemný pohyb jich samých, objevující se nám toliko co zvláštní stav, zraku nedostupný. Následek toho pohybu molekulů v každém tělese*) jest zvláště ten, že potřebují k tomu vždy jakési volné prostory, že jeden molekul odstrkuje, čili odpuzuje proto od sebe molekul druhý, ač při tom původní přítažlivost jejich přece trvá.

Kdežto dle starého názoru o dvojici původních sil ve hmotě vykládalo se skupenství pevné co takové, při němž přítažlivost převládá nad odpudivostí, kapalné, při němž obě síly jsou téměř v rovnováze, tak že nepatrný toliko příbytek síly vnější již spojení částeček může

---

*) Rozvinutí tohoto novověkého názoru o teple, jakož i důsledků z toho vyplývajících na vysvětlení souvislosti všech sil přírodních zůstavujeme sobě na jinou dobu.

porušiti, plynné pak, při němž odpudivost jest větší než přitažlivost, a při němž tedy částečky snaží se pořád od sebe se vzdalovati, pokud jim v tom nebrání síla vnější — vykládáme dle nového náhledu o původu tepla (dle theorie, již vypracoval a počtem odůvodnil *Clausius* a j. a kteráž nyní všeobecného souhlasu dochází) rozdíl skupenství takto: V tělesech, jež pevnými nazýváme, jest přitažlivost, čili (jak při molekulech téhož tělesa říkáme:) *spojivost*, tak velká, že pohyb molekulů, jejž tepelný stav vyžaduje, může se díti jenom v úzkých mezích způsobem třesavým, kmitacím, a to pořád jen na témž místě. V tělesech kapalných jest tento vnitřní pohyb molekulů tak velký, že vzdálenost jejich k tomu potřebná dosahuje již nejkrajnější meze, při níž se ještě spojivostí mohou k sobě poutati, tak že i místo, v němž molekul tyto pohyby koná, není nijakž dosti stálé, a malou jen vnější silou snadno se mění. Ve plynech konečně nabyl pohyb molekulů takové prudkosti, že se molekuly pohybují v přímých směrech ku předu a když jakoukoli vnější překážkou, na př. zavřenou nádobou, jsou zadržovány, vrážejí na její stěny, na sebe samy, a odrazivše se, zase jiným směrem jdou dále, konajíce tak pořád pohyby těkavé na všecky strany.

Tímto názorem patrně nabýváme velmi jednoduchého vysvětlení nejen rozdílů v skupenství, ale i přechodu z jednoho v druhé, t. j. tání těles pevných a vypařování kapalin, jakož naopak tuhnutí plynů a kapalin; neboť přechody tyto podmiňují se hlavně přibýváním a ubýváním tepla a potřebné prostory. Mimo to rozumí se z toho již samo sebou, že těleso, v němž přibývá tepla, t. j. v němž molekuly silněji se pohybují, musí nabývati většího objemu, a naopak, že těleso při schlazování č. ubývání tepla, usnadněným působením spojivosti se musí smršťovati, t. j. nabývati objemu menšího.

Tu pak již nám jest zaznamenati smělý čin dob posledních, t. *vyměření velkosti atomů a molekulů těles.* Jest to podstatný a zajisté veliký rozdíl mezi fysikou starší a novější, že kdežto dříve se mohlo toliko říci: molekuly a atomy těles jsou tak drobné, že jich nižádným prostředkem nelze spatřiti a tím méně měřiti, fysika nová neleká se žádné úlohy a počíná již skoumati též zákony, vlastnosti a rozměry oněch prabytostí, které smyslům našim naprosto zůstávají ukryty.

K těmto pak krokům klestí nám hlavně cestu Clausiova theorie tepla ve spojení s ostatními odvětvími silozpytu. Na základech o síle pohybu, jak je vyvinul Clausius, vyvodil *Dupré* r. 1866 počtem, že v milligramu vody musí býti vodních molekulů více než 125 trilionů. R. 1871 pak podnikl *Lorenz* v Kodani počet na základě podobném, vzav k tomu na pomoc starší známé výpočty o spotřebě elektrické síly při rozkládání vody v prvky, a došel k úsudku, že molekulů vodních v jednom milligramu musí býti víc než 1360 trilionů.

Ještě určitější stanovení provedl slavný škotský fysik *Thomson*, opíraje se při tom o bádání Clausiovo a Jouleovo. Clausius, jak jsme již pověděli, předpokládá, že molekuly plynů pohybují se v přímých dráhách stálou rychlostí, vrážejíce čas po čase na sebe. Způsobem duchaplným vypočítal pak, že cesta, již každý molekul průměrně může

vykonati, než po jednom náraze opět na jiný molekul vrazí, jest k průměru molekulu v témž poměru, jako osmý díl prostory, v níž se molekuly pohybují, k souhrnu objemů všech molekulů. Dle výpočtů Clausiových, jakož i Angličanů *Joulea, Grahama a Maxwella* jest rychlost, jíž atomy kyslíku a vodíku při obyčejné teplotě a obyčejném tlaku vzduchu se pohybují, 500 metrů za sekundu a čas mezi dvěma nárazy atomů pětitisícimilionný díl jedné sekundy. Z toho a z hořejšího zákona vyplývá tedy, že cesta atomu mezi dvěma rázy přímým směrem vykonaná obnáší skoro desítitisící díl millimetru. Jiná pak bádání *Regnaulta* a *Faradaye* i j. vedou k oprávněnému úsudku, že žádný z obyčejných plynů nemůže se mysliti shuštěný 40.000krát více než jak jej obecně známe, aniž by se tím jeho objem stal menší, než souhrn objemů všech jeho molekulů, pokládajíli se molekuly za tělíska tvaru kulového a průměr jejich za stejný s nejkratší vzdáleností, jež dosahují molekuly při velikém počtu nárazů. Shrnutím těchto vývodů přišel Thomson k výsledku, že cesta atomem průměrně mezi dvěma rázy vykonaná nemůže býti větší, než co 5000krát obnáší průměr jednoho atomu. Jelikož ale cesta tato dle hořejšího jest desítitisící díl millimetru, obnášel by průměr jednoho atomu nebo molekulu plynového asi padesátimilionný díl millimetru. V kostkovém centimetru plynu obyčejné hutnosti bylo by tedy obsaženo asi 6000 trilionů molekulů. — Jelikož dále hutnosti našich kapalin a pevných těles mají hutnosti 500- až i 16000krát větší než vzduch, soudí Thomson dále, že veškeré množství molekulů nebo atomů jejich v kostkovém centimetru obnáší 3 až 1000 kvadrilionů a průměrná vzdálenost středů dvou sousedních molekulů obnáší čtrnácti- až čtyřiceti-šestimilionný díl jednoho millimetru. Porovnámeli tento výsledek s oběma předešlými, od Dupréa a Lorenze nalezenými, uvedouce je též na míru kostkového centimetru, shledáme, že dle Dupréa jest molekulů vody v té prostoře více než 125.000 trilionů, dle Lorenze více než $1^1/_3$ kvadrilionů, což nikterakž neodporuje výpočtům Thomsonovým. — Aby bylo možno, aspoň jakýsi pojem sobě učiniti o těchto ohromných číslech, praví Thomson: „Myslímeli si, že by se malá kapka dešťová nadmula až na obrovský objem celé naší koule zemské, stejnoměrným ovšem nadýmáním se jejich molekulů, nebyly by pak molekuly vodní ještě o mnoho větší než kuličky, jichž užívá se ku střílení z ručnice!“

Avšak zkoumání o velikostech molekulů i atomů těles nejsou tím ovšem ještě ukončena; neboť z uvedených prací patrno, že výpočty posud vykonané jsou toliko přibližné, které se vztahují více jen k látkám vůbec, ale neposkytují ještě jasnější náhled v různost molekulů i atomů hmot rozličných.

Doplněním těchto výzkumů můžeme v jistém smyslu nazvati práce, jež vykonali r. 1871 *Plateau* a *Quincke*. Tito učenci ze známých barev, jež ukazují bubliny z mydlin a z jiných látek, soudili o tloušťce stěn jejich a z toho pak, jakož i z jiných důvodů, které doleji se nám stanou zřejmějšími, vypočítali, že nejkrajnější mez, až po kterou molekul od svého středu ještě svou přitažlivostí působí na molekuly sousední, obnáší při nejrůznějších kapalinách asi $\frac{50}{1000000}$ millimetru. Srovnámeli tento výsledek s výpočtem Thomsonovým o vzdálenosti dvou

molekulů sousedních v kapalinách, shledáme, že by přítažlivost každého molekulu sahala nejméně na 700 molekulů sousedících s ním na všech stranách v přímé čáře.

Nescházejí však už i podrobnější výpočty pro jednotlivé plyny. Tak učinil ke konci r. 1871 *Stefan* ve Vídni z theorie odporu, jejž klade jeden plyn druhému při pohybu, vypočítání dráhy, kterou vykonává molekul plynu mezi dvěma nárazy na sousední molekuly.

Výsledky, jež obdržel, srovnávají se velmi dobře s uvedeným průměrným číslem Thomsonovým (totiž stotisícinou centimetru), ale toliko při vzduchu, kyslíku a některých jiných plynech. Naproti tomu nalezl cestu tuto při vodíku mnohem větší (dvakrát), při kyselině uhličité, siřičité a j. mnohem menší (o třetinu a více). V té příčině musíme tedy vyčkati ještě dalších bádání podrobnějších, vztahujících se zvláště i ke kapalným a pevným tělesům. Nechceme tím však nikterakž význam posavadních vyzkumů, ani pravost jejich bráti v pochybnost, neboť výsledky právě jmenované, jichž došel Stefan, shodují se velmi dobře s výsledky Grahama, ač k nim tento dospěl cestou docela jinou, totiž pozorováním pohybu plynů v uzounkých vláskovitých trubičkách, jakož i s výsledky Maxwella, vyvozenými ze zkoušek kyvadelních; ale čím různější a četnější cesty, po nichž téhož výsledku se dopátráme, tím menší pohybnost o jeho pravosti. —

Obraťme se nyní k jiné věci, totiž k přechodu těles z jednoho skupenství do druhého. Když kapalina tuhne, není ani pod drobnohledem poznati v ní žádné zvláštní změny, až z ní náhle, beze všeho přechodu se vylučují pevná tělíska; podobně když pára se sráží, objevují se náhle částečky viditelné beze všeho zřejmého přechodu. Tak jest to také při proměně obrácené, při tání totiž i vypařování. A přece nutno dle theorie tepla předpokládati, že jest přechod tento docela nenáhlý, neboť ubýváli na př. tepla i prostory plynu, budou částečky jeho konati cesty pořád kratší, než narazí na částečku sousední, až konečně cesty tyto se budou vraceti samy v sebe, až totiž plyn bude již kapalinou. Zajímavými zkouškami, jež v této příčině konal *Andrews* od r. 1863 až do nynějška při kyselině uhličité, zdá se, že jest tento nenáhlý přechod skutečně i dokázán.

Kyselina uhličitá jest v obyčejném stavu vždy plynná; známe ji co plyn, jenž spůsobuje šumění vína, piva, sodové vody atd., jsa v tekutinách těch pohlcen, pokud jsou v uzavřených nádobách, ale vycházeje z nich, jakmile uzavření se ruší a tlak na tekutinu pomíjí. Pro fysiku stal se tento plyn důležitým zvláště pro to, že na něm prvním ukázala se možnost, snížením teploty a stlačováním stužiti jej v kapalinu, což později i při mnohých jiných plynech se povedlo. Tento přechod ze stavu plynného v kapalný při rozličných stupních tepla a rozličným tlakem učinil tedy Andrews předmětem svých zkoušek, i shledal předně, že nelze nižádným tlakem spůsobiti kapalnění plynu, máli kyselina uhličitá dosti vysokou teplotu, jelikož tu pro rozpojnou sílu tepla, t. j. pro prudkost pohybu molekulů nikterakž nemohou spoutati se, i když se přivádějí k sobě dosti blízko. Teplota, při níž se to děje, jest dle zkoušek jeho skoro 40^0 *C.* i nazval tento stav ***kritickým bodem.***

Při teplotách nižších mění se již malým rozdílem v stlačování hutnost plynu velmi značně a přechod v kapalinu jest pak již snadný. Bylali kyselina uhličitá při malé teplotě částečně již kapalná, shledal dále, že zvyšováním teploty počala při 13° C. kapalina na povrchu se tratit, ale tak že zvenáhla mizela hranice mezi plynem a kapalinou docela. Andrews vyvozuje z tohoto zajímavého úkazu, že v tu chvíli nalézají se v nádobě současně všecky přechodní stavy z plynu v kapalinu, a soudí, že plynnost a kapalnost jsou stavy totožné, jenom co do formy daleko od sebe položené, ale že docela nenáhle mohou v sebe býti převedeny. —

Tak řečené *povrchové napnutí* a *vzlínavost* (kapillarita) při kapalinách učiněny jsou v posledních letech předmětem četných, zajímavých pozorování, která jsou zvláště důležita tím, že se jimi dříve již vystavené hypothesy o účinku přitažlivosti molekulární na povrchu kapalin staly teprv nepochybnými a došly i dalšího rozvedení. K snažšímu pochopení toho vyložíme opět základy, na nichž úkazy tyto spočívají, a co již dříve v té věci bylo učiněno.

Ježto přitažlivost hmot jest vlastností zcela všeobecnou, přitahují se netoliko molekuly v témž tělese (v kterémž případě mluvíme o jejich spojivosti), nýbrž i molekuly různých těles.

Tu ale ovšem může při malitkých vzdálenostech, na něž molekulární přitažlivost se vztahuje, díti se působení vzájemné jen na povrchu obou těles a této pak přitažlivosti říkáme *přilnavost.* Tak na př. vidíme účinky přilnavosti při psaní křidou i tužkou, při čemž odtržená tělíska těchto hmot přilnou k tabuli, k papíru atd. Nejvíce a nejčastěji jeví se přilnavost při kapalinách a pevných tělesech. Voda lne ke sklu, ke dřevu, ke kovům atd. a jak značná jest síla tato, můžeme poznati, snažímeli se velkou desku dřevěnou, na vodě položenou, celou najednou odtrhnouti. Jelikož při kapalinách jsou částečky velmi lehce posouvatelny, nastane při porovatých tělesech, které mají ke kapalině velmi značnou přilnavost, velmi snadno vtažení molekulů kapalných do průlinek jeho (jakož také zcela podobně molekuly plynů vtahují se do průlinek jak pevných těles, tak i kapalin), z čehož vznikají pak rozmanité úkazy *pohlcování* a *botnání, prolínání* (endosmosa), *rozplavení* a *rozpouštění* pevného tělesa v kapalině, atd. Ano při malém množství kapaliny může přilnavost i přemoci váhu molekulů, tak že vystupují v průlinách těles vzhůru (na př. voda v cukru, jímž se shora povrchu vody dotýkáme) a úkaz ten slove *vzlínáním.* Jest arci také přilnavost mezi některými tělesy u porovnání s vlastní jejich spojivostí tak malá, že k sobě na pohled dokonce nelnou, na př. voda k mastnotám, rtuť ke sklu atd.

Na těchto základech vysvětlil se pak i úkaz, že povrch kapalin prvního druhu v nádobě ukazuje okraj blíže stěny pozdvižený, druhých ale dolů zahrnutý, že v užších trubicích prvních kapalin jest kulovitě vydutý, u druhých ale vypouklý a že v trubičkách velmi uzounkých (tak zvaných vláskovitých), postavímeli je dolejším koncem do nádoby s tekutinou, první druh vystupuje v trubičkách výš, nežli jest povrch v nádobě široké, druhý ale zůstává v trubičce níže.

Tato na pohled nepatrná, ale k poznání mnohých úkazů hydro-

statických velmi důležitá nauka jest i tím zvláště zajímavá, že se jí obírali největší mathematikové předešlého a tohoto století, počínajíc *Laplacem*, jenž zbudoval první vědeckou, vyšší mathematikou odůvodněnou theorii vzlínavosti, při čemž vzal za základ stejnoměrnou hutnost kapaliny, stejnou spojivost v ní ve všech místech a přilnavost stěn vláskovité trubice k nejbližším molekulům kapaliny. V tomto století uveřejnil *Gauss* r. 1830 novou theorii o témž úkaze, založiv výpočty své na plodném pro fysiku principu virtuelním, i došel výsledků zcela totožných s Laplaceovými. O rok později podal *Poisson* (slavný francouzský mathematik, proslulý zvláště svými duchaplnými výpočty z oborů fysiky) novou theorii, která založena byla na předpokládáních různících se dosti značně od Laplaceových, ale přece vedla ke konečným výsledkům stejným. V novější době vykládají se však úkazy tyto spůsobem velmi jednoduchým (ač základní k tomu zkoušku velmi pěknou uveřejnil již Laplace, nemaje však k ní ještě náležitého klíče), a sice pomocí tak zvaného napnutí povrchového.

Již před uznáním novověké theorie tepla totiž vystavěla se na základě pojmů o přitažlivosti a odpudivosti molekulů následující hypothesa: molekuly dosti hluboko v kapalině ponořené působí do jisté pramalé vzdálenosti přitažlivě na své sousední molekuly a jsou i od nich přitahovány ze všech stran stejně, tak že jsou úplně v rovnováze; ale molekuly velmi blízko při povrchu kapaliny se nalézající jsou od spodních molekulů přitahovány více než od skrovného počtu těch, které jsou nad nimi, a tím povstává patrně na povrchu tlak molekulů ke vnitřku kapaliny, jejž právě nazýváme *povrchovým napnutím*, a jenž spůsobuje větší soudržnost molekulů povrchních; následek toho jest pak ten, že se na povrchu kapaliny (pod nejprvnější vrstvou molekulů*) utvoří jakási souvislá blánka kapaliny. Za důkaz uváděl se dříve jen ten jediný příklad, že mnohá těžká tělíska, na př. jehla trochu namastěná, pozorněli se na povrch vody položí, udrží se na ní plujíc.

Však až do posledních let zůstala hypothesa tato právě jen hypothesou, až slavný francouzský fysik *Plateau* uveřejnil řadu pokusů v tomto směru, které vysvětloval z tohoto napnutí povrchového, načež následovalo bádání mnoha jiných silozpytců, jako *Mensbrugghe*, *Marangoni*, *du Bois-Raymond*, *Lüdtge*, *Quincke* a j., čímž o vzájemném na se působení molekulů kapalin, o různém se chování jich atd. nabyto nových zase hledišť.

První pokusy Plateauovy jednaly o tvarech kapalin beztěžných. K tomu třeba podotknouti, že obdrží se kapalina, na niž tíže nepůsobí, zavěsíli se jaksi v kapalině jiné, s níž má stejnou hutnost, s níž se však nemísí, na př. olivový olej ve smíšenině líhu (lehčího) s vodou (těžší než olej), tak že kapka oleje uvnitř této tekutiny v každém místě zůstane, ani neklesajíc, ani nevystupujíc. Především dovozoval Plateau

*) Ještě blíže povrchu působí totiž na molekuly od spodu také větší odpudivost, než na molekuly vnitřní a jeli odpudivost ta větší než přitažlivost od spodu, což se řídí povahou kapaliny, jest následek ten, že se povrchní vrstva kapaliny velmi snadno vypařuje.

z povrchového napnutí oleje, že nemůže podržeti tvar libovolný, nýbrž že se musí sebrati sám sebou uvnitř druhé kapaliny v tvar koule, jak se také ve skutečnosti vždycky stane. Udržení rovnováhy v takové beztěžné tekutině žádá totiž toho, aby směr napnutí povrchového (přítažlivosti dovnitř) byl vždy kolmý na povrchu, což nemůže býti jinak, leč máli tekutina tvar koule. Aby ale pravidlo toto prozkoumal a dokázal i v jiných okolnostech, sestrojil si Plateau rozličné drátěné kruhy, kostky atd., jež olejem natřel a do tekutiny ponořil, až se v souměrných místech dotkly olejové koule (kteráž může snadno míti průměr až dvou palců). Tu ovšem přilnula koule k drátům a změnila přiměřeně svůj tvar, z jehož pozorování dovodil Plateau, že skutečně i v těchto rozličných stavech povrchové napnutí podrželo ve volných částech olejového povrchu směr na něm kolmý, což i mathematicky se dalo snadno odvoditi. (Dokončení.)

V přírodě.

Od

Vítězslava Hálka.

I.

By kvítka uměla mluvit,
což byl by hovorný svět!
A kvítka mluví tak ráda,
jen třeba též porozumět.

Ba kvítka jediný hovor,
jen kývne zelená snět,
a v tom i ptáčkové počnou.
pak v hovoru celičký svět.

Toť hovor líbezně sladký,
k nim tíhne duše mé klid:
to v kvítka se rozdrobí nebe —
jde s námi si pohovořit.

II.

Co bude to tam v lese?
Strom každý v dlouhém, novém šatě,
kam vidět, z rosy perla,
a hlava od paprsků v zlatě.

Na stromech zpěvný šukot,
ti drobní nevědí si rady,
nad lesem krouží sokol,
tak pomalu, tak do parády.

Potůček v hravé píli,
teď kvítí v dvě si staví řady,
tam motýl letí k skalám,
by spouštěly už vodopády.

A u skal jedle, buky
tak vážně, jako starší z obce,
k nim jelen jako husar,
a druzí táhnou tamhle s kopce.

Pak předstoupila bříza,
ta panna ve bělounkém šatě —
„Pojď, srdce, skoč si také,
my počnem, čekáme jen na tě."

III.

Od břehů k břehům napíná
své vody horská krajina,
a u velké vod zrcadlo
kus života mi upadlo.

Tu v břehů rámci s večerem
já modravým byl jezerem,
zem, nebe na mém průčelí
své lesklé barvy zkoušely.

Pak po večer, noc celičkou
já s každou mluvil hvězdičkou,
i s měsícem, a nejvíce,
když přišla bílá dennice.

Po celou noc, až do rána
má duše z hvězd je utkána,
já s každou slavím líbánky,
až jitro stydne v červánky.

Až v růžích slunce vypne se,
až svět se štěstím otřese,
až ptáci lítnou na zvědy —
jak královské to rozhledy!

IV.

Po stráni dlouhý bodlák
se klátí v kratochvíl:
„Má úcta, sedmikrásy,
rád bych se oženil.“

A sedmikrása smíchem
se za bok popadá,
hlavou a rukou kývá
a družkám rozkládá.

Pan bodlák chutě prázdní
své duše raneček:
„Nuž prosím, krásné dámy,
tak malý taneček.“

A v tanci všem se chlubí:
„Čest pro vás nelichá;
mám tělo jako ježek,
jen hlava pelichá.“

Tu sedmikrásky smíchem
až slzy vyroní,
pan ženich dělal dojem —
byl jako na koni.

V.

Ptačími ústy, okem poupat
když promluvil a mrkal svět —
šel větřík jak turecký sultán
a líbal každou mladou snět.

A snad že podnapil se vůní,
od polí k lesům vrávorá,
na polích dupne si jak šuhaj
a lesům vejskne do dvora.

Tam teplou rozjařený vlahou,
verš kuje v pěkné rozměře —
jej složil na počest své růži,
teď hvízdá jej tam u keře.

A růže v keři uzardělá
poslouchá v duši napjata:
„Ty krásná růže, srdce dej mi,
já dám ti za ně poupata.“

A co a jak se dělo dále,
to na vážky my nebéřem;
však ráno prý ho našly včelky,
to spal tam ještě pod keřem.

VI.

Dí převor k bohu na modlitbách:
„Kam sáhají mé kláštery,
„tam přírodu již skrotili jsme,
„já ručím za své pátery.

„A žeť i sen jich jako křištál:
„až dnes jim v sny se rozvlní,
„ó dej, co jim se bude zdáti,
„ať zejtra vše se vyplní.“

A dal to bůh. Tu zejtra ráno
mnich žádný nechce od cely,
máť každý ze sna ráj i Evu
a s Evou sladké pocely.

Tu v klášteře hned jako v nebi,
kde mnich, tam vidět anděla,
jen převor má jich celý harem,
tak růžových a do běla.

Jde k mnichům, každý: „Mea culpa!“
že líbal, zapřít nemoha,
však převor dává rozhřešení:
„Sny pocházejí od boha.“

VII.

Starý javor v písních dřímá,
v stínech ukryt, na mechu,
přišlo dítě osiřelé:
„Dej, javore, útěchu.

„Bloudím unavené lidmi,
„duše hladem umírá,
„slova jsou jim jako kámen,
„každý srdce zavírá.“

Zasmušil se, zamyslil se,
vlastní ňadra rozevře —
„Půjdem spolu, uvidíme,
zdali které otevře!“

Spolu chodí — div divoucí!
Co je písní po lese,
starý javor v smích je pláče,
až to srdcem zatřese.

Spolu chodí — div divoucí!
Starý javor — srdce pán,
kde ho jenom kousek zbylo,
zotvíráno do kořán.

VIII.

Na kvítka louky zelenavé
dnes duše má mi rozkvětla,
pak pila rosy poprchavé,
pak rostla v modro, do světla.

Na teplých vánků hudbu hravou
dnes duše má mi roztála,
pak skladbu jara dojímavou
všem kvítkům v tance zahrála.

Na zlatá křídla paprsková
dnes duše má se povznesla,
a jarní hudbu, kvítka nová
do měkkých duší roznesla.

Rozptýlené kapitoly.

Od

A. V. Šmilovského.

(Pokračování.)

Kapitola y.

Po smrti paní Evičky nechal dědeček na dobro řemesla a žil u nás v domě jako na výminku. Upsaného neměl nic, nebylo toho potřebí; tenkrát věděly dobře děti, jakou povinnost mají k starým svým rodičům. Ba co více, i po smrti paní Evičky byl dědeček první osobou v domě, byl patriarchou, jemuž vzdávala se povždy patřičná úcta, a jehož slova měla svou plnou platnost.

Těšil se, ač stár, dlouhý čas ještě takému zdraví, jako ty rybičky v Jizeře. Měl ale také zvláštní methodu na zachování zdraví. Kdykoliv někdo byl v domě nemocen a zbyly léky, všecko vypil nebo snědl. Babička ondy s ním se proto hádávala podotýkajíc, že si tak může nemoc přitáhnouti.

Dědeček se smával a říkával: „Každý lék jest, panímámo, dobrý a zdravý; vždyť je předpisují doktoři a ti přece vědí, co slouží ku zdraví. Proč bych je tedy nepil? Za tolik peněz ať také něco z toho mám.“

Však nejedl dědeček na stará kolena svá chleba milosti, tomu by nebyly ani jeho zásady připustily. Vedle modlení, kostela, chytání rybiček, zabíjení much plácačkou a podobných vécí měl v domě také vážnější úlohu, již zastával co nejsvědomitěji.

Tehdy v našem domě mimo sestru mou, miláčka dědečkova, byli tři chlapci v tom věku, kde nenechá se nic na pokoji a vše, co má líc, obrací se na ruby. Byl to starší bratr můj, pak Antonín a Jan, nejstarší chlapci Antonína a Barušky, starší dcery dědečkovy, kteří byli na pivovaře, několik mil od nás vzdáleném. Oba chlapci byli u nás na studiích. Poněvadž rodiče moji byli po celý den svou živností zeměstnáni, svěřili dědečkovi dozorství nad všemi třemi „kadety“, jak on říkával, anebo jak hoši říkali: dědeček byl jejich profousem. Jak horkou hlavu tři ohniví hoši svému profousovi nadělali, můžeme si pomysliti, ale dědeček se nedal a učil je „moresům“ podle svých pravidel. Že bral k asistenci často rákosku, nebudeme se diviti; pedagogie se tenkrát bez ferule neobešla.

Jak čilý dramatický život, tytýž i s velmi pohnutlivými scénami, mezi šedivým profousem a jeho třemi kadety se rozvinul, snadno si pomyslíme. Dobrá polovice rodinných tradicí, jež vypravovaly se u nás za zimních večerův, náleží do tohoto odboru. V hlavě se mi to jimi jenjen hemží, tak že nevím, jak do toho, an knihu přece nechci psáti. A byla by jich věru hodně hrubá kniha, a žádný by při ní neusnul.

Už vím, jak do toho; začneme s Antonínem a Baruškou. Pochopíme pak aspoň, proč dědeček míval na Toníka svrchu, ač chudák Toník za to nemohl. Ale bývá to už tak — quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Antonín a Baruška! Je to historka tak původní a zajímavá, že by sám Bocaccio se za ni nestyděl. Račte poslechnouti.

Baruška byla panna, jak by ji vymaloval. Ký div tedy, že padla do oka Antonínova, jenž sice od nás nebyl, ale v městském pivovaře co podstarší pracoval. Antonín byl hezký a slušný jonák, znal se výborně v svém řemesle a měl několik set mateřského věna. Ale to nejhlavnější co měl, byla výborná jeho šváda, kterou by byl z člověka duši vymluvil. Ta šváda byla asi také příčinou, že Baruška, jak se s ním ponejprv sešla a rozhovořila, jako sirka chytila. Kde se to stalo, o tom mlčí moji pramenové; snad to bylo někde u muziky, neboť Antonín tančil rychle a hbitě jako vítr! Mimo to uměl dělat člověka. Baruška měla pýchu a nádheru ráda. Zkrátka, za několik neděl byla láska obou lidiček jako trám. Antonín byl rázný a chytrý. Vyhledal si paní Evičku, když dědeček byl na valše, líbal jí ruku, vylíčil jí ohnivými barvami svou lásku k Barušce, vypravoval, co poznal Barušku, že ani noc nespal a že by musil skočiti do Jizery, kdy by mu jí panímáma nedala. Babičce se Antonín líbil; vždyť byla sama od řeči a Antonín uměl mluvit, že se nebe smálo. Slíbila, že by nebyla od toho, ale pantáta že nemá řemeslo sladovnické rád a nebude asi chtíti Barušku dáti sládkovi.

Antonín svěsil na okamžik hlavu, pak ji ale vzpřímil a řekl:

„Jestli vy, panímámo, mne neopustíte, pak snad oblomíme pantátu. Budu se tak chovati, že své srdce ke mně nakloní.“

To byla řeč zrovna tak ve slohu paní Evičky; Antonín věděl od toho okamžiku, že panímámu má na své straně.

„Však ona si to s pantátou vyjedná,“ myslil si odcházeje a hlava se mu točila medovými nadějemi. Bral to na lehčí váhu nežli paní Evička sama, jež sice pro bystrost svou a vážnost v domě vládla, ale nikoliv neměla v úmyslu, dceru provdati za někoho proti vůli dědečkově. Cítila dobře, že jen opatrným v tom ohledu jednáním pořídí se něco u dědečka.

Nejprvé přeptala se pod rukou důkladně na Antonína a nedověděvši se nic povážlivějšího, vzala teprvé Barušku na paškál. Bystrá matka viděla brzy, kolik bilo u dcery. Antonín se jí tak zavrtal do srdéčka, že jen s největší obtíží by se dal z něho vytrhnouti. Darmo představovala jí matka: Jsi mladá, nejsi ošklivá, nebudeš bez pomoci, přijdou třeba desetkrát onačejší ženichové nežli je Antonín — uši Barušce tak zalehly láskou, že žádného důvodu neslyšely. „Dejte mně Antonína,“ bylo životním jejím heslem.

Nezbývalo nic jiného, babička musela do hořkého jablka kousnouti a dědečka zpracovati. Počala opatrně, zvolna prohodila, že by už Baruška mohla se vdávati. Dědeček, jenž miloval přímost a holou pravdu, z počátku těm řečem váhy nepřikládal, ale konečně nahlížel, že panímáma ženicha nějakého za lubem má.

„Jen s barvou ven, panímámo,“ doložil, „ty máš jistě už ženicha

pro Barušku vybraného. Kdo pak je to? Jednou se Baruška musí vdáti, k čemu dlouhých okolkův?“

Panímáma vylézala s barvou. Nejprvé se ohradila, že by byla sama toho ženicha vybrala a že jen proto se ho ujímá, že jest jí líto těch zamilovaných lidiček.

„Ale tak pověz přece, jak mu říkají?“ ptal se dědeček a už byl jako na trní.

Panímáma jmenovala Antonína a připojila ad captandam benevolentiam: „To je ten, co někdy hrává na housle na kruchtě.“

Jak dědeček slyšel, že je to sladovnický, zamyslil se. Čelo jeho se zakabonilo a oči upjaly se na pikslu, kterou držel v rukou. To nebývalo nikdy dobré znamení. Po minutce dodal: „Toho, panímámo, Barušce vymluv; z toho mračna nemůže býti déšť.“

„Ale, pantáto, nebuďte tak tvrdý,“ odmlouvala babička: „vždyť Antonín jest hodný hoch; já jsem se naň vyptala pod rukou, a to důkladně; každý ho chválí, kdo ho zná!“

Dědeček stál pořád na jednom místě neodvrátiv oči od piksly.

„Možná,“ pravil mírně; „však ještě mu vlasy nezešedivěly. Víte už dávno, co říkávám: Tři jsou holoty na světě — vojáci, mlynáři a sládci. Každý voják je darmochleb; jí ten boží komisárek a neví proč a zač; každý mlynář je zloděj a každý sladovnický je ochlasta, a ochlastovi já svou dceru nedám.“

Babička pro dnešek přerušila rozprávku, obávajíc se, že by pantáta příliš se rozhřál a že by s Antonínem bylo konec. Chladná rozvaha jí nikdy neopustila. Barušku a Antonína odbyla vybýbavě, však nevzala jim veškeru naději, jižto si milenci bez toho nedají nikdy vzíti. Opatrnost kázala, by Antonín dědečkovi nechodil na oči, a jenom pořídku s Baruškou mluvil. Chytrý Antonín přisvědčil panímámě a držel se aspoň na oko podle toho.

Minulo několik neděl. Babička se nezmiňovala dědečkovi o milencích; leželo to v jejím plánu: dědeček musel sám začíti další útok, ona chtěla se jen jeviti co ochránkyně a záštita milujících i vřelého s nimi soucitu. Počítala dobře, vždyť znala dědečka — pro své dítě měl on nejlepší srdce. To měla panímáma na mysli. Baruška se očividně měnila; strastmi lásky čím dále tím mocnější pobledly jí tváře, oči jí tak nesvítily a jídlo jí patrně nechutnalo. I na tlukot srdce někdy si stěžovala. Dědečkovi to neušlo. Babička mlčela, musil začíti sám.

„Co pak je tomu děvčeti, panímámo,“ ptal se jednou v neděli odpoledne, „vždyť vypadá nějak nemocná a nechutná jí ani jíst!“

„Však vy to víte, pantáto, lépe nežli já,“ odvětila s jemnou výčitkou babička.

„Hm, hm, což si vám stěžovala?“

„Komu by stěžovala, neli matce,“ odsekla babička s důrazem.

To dědečka bodlo u srdce; zamlčel se. Babička znala se v situaci a spustila nyní sama, napolo lhostejně.

„Oba dva, Baruška i Antonín, jsou celí pryč; vzali si vaše slovo tak k srdci, že oba chřadnou. Já s tím nechci nic míti, ať si třeba skočí do Jizery, jak Antonín povídal a Baruška mu přisvědčila. Já

vinu toho neponesu, já mám čisté srdce, vykonala jsem svou mateřskou povinnost."

„Uvidíš, panímámo, nepojde z toho nic dobrého," povoloval dědeček.

„To bůh ví," odpovídala babička pokrčivši ramenoma.

Více ani slova neřekla. Dědeček nechtěl také dále rozpřádati hovor. Pro dnešek byl zase konec rozprávce. Babička ale hned večer navedla Barušku, aby s pantátou sama promluvila a dala jí k tomu instrukci.

Baruška padla dědečkovi okolo krku a prosila za Antonína.

Tomu útoku dědeček neodolal.

„Počkej, dítě, aspoň rok," pravil, „až ho lépe poznáme, vždyť jedná se tu o celou tvou budoucnost."

Baruška se spokojila, naděje oživila její lásku.

Hůře bylo s Antonínem; dlouhé čekání mu bylo nesnesitelno a pak kdy by byl aspoň mohl s Baruškou častěji mluviti, ji aspoň viděti! Horkokrevný mladík měl hned plán hotový; navrhl, že přijde večer, až dědeček bude spáti. Baruška mu dlouho odpírala, posléze ale přivolila, vždyť práhla po rozmluvě s ním, jako včela po kvítí. Ale hned při první schůzi jich bylo by se jich štěstí na dobro rozpadlo, kdy by genius lásky je byl nezastínil. Vypravuji, co se stalo, věrně dle slov samého strýce Antonína, když už byl stařcem více než sedmdesátiletým. I co starec byl velmi hovorný.

„Baruška šla ten den sama zamknout domovní dvéře, ale zamkla jen na oko, přikázala mi, až vstoupím do domu, abych zastrčil za sebou závorku. Bylo už as půl desáté večer, kdy jsem šel na zálety. Dostav se do domu zul jsem si v tichosti boty, aby na schodech nedělaly hluk a šel jsem nahoru přes pavlač k pokojíčku. Tam spávala Baruška s Terinkou. Dnes byly obě ustrojeny a čekaly mne; světla neměly, ale v pokojíčku bylo dost viděti, protože noc byla jasná. Postavím si boty, nevím kde, a dám se s Baruškou do řeči. Drželi jsme se za obě ruce a nedali jsme si ještě ani po hubičce, ana Baruška před Terinkou se styděla, když tu Terinka vyskočí, k dveřím běží a poslouchá.

„Dědeček jde nahoru," zašeptala v úzkosti, a do mne a do Barušky jako by byl hrom udeřil.

„Pro Krista pána, teď je naší lásce do smrti konec!" kvílela Baruška. „Pro živého boha, utečte, Toníčku! Já nešťastná, co jsem to učinila!" Já vzal čapku a ze dveří, a hupky přes zábradlí pavlače dolů na dvůr. Panenka svatohorská mě chránila, padl jsem do hnoje. Pak jsem se skryl v dřevníku a čekal, co dále se díti bude. Měl jsem nejvyšší čas, nebo už klepaly nade mnou trepky dědečkovy, jenž šel přímo na pokojíček. On měl totiž ve zvyku, ob čas, když už v domě všecko leželo, prohlížet si s lucernou v ruce dům, aby žádné neštěstí se nestalo. Ba chodíval i někdy až na půdu. Já přišel zrovna v takový nešťastný den. Vstoupil do pokojíčka a nechal dvéře otevřené, tak že jsem slyšel každé slovíčko. Chvilenku bylo ticho, pak ptal se pantáta: „Spíte už, děvčata?"

Patrně si děvčata lehla ustrojená. I ozvalo se hlasité zívnutí,

jako při probuzení z tvrdého snu. Byla to Baruška, já ji poznal i po zívnutí.

„Už spíme chvíli, pantáto.“

„Čí pak jsou to boty?“ tázal se dále pantáta přísnějším hlasem. — Čertovské boty! já na ně zapomněl jako na smrt! Zůstaly v pokojíčku a prozradily mne. Můžeš si pomyslit, jak mně bylo v dřevníku, pot mi vyvstal na čele a zuby mi úzkostí jektaly.

„— Jaké boty?“ ptala se Baruška nahoře v pokojíčku.

„Tuhle ty,“ odpovídal pantáta, „stojí tu zrovna v cestě.“

„— Ah,“ pravila Baruška, „to je tu nechal státi Pepík.“ Pepík byl ućenník, jenž měl na pokojíčku truhlu se šaty.

„To je zpropadený kluk,“ horlil dědeček, „že ho nemohu pořádku naučit. Počkej jen, však já ti zejtra posvítím.“

Na to postavil pantáta boty ke zdi a odešel. Čekal jsem hodnou chvíli dole, až v domě bylo docela ticho. Pak jsem vylezl na pavlač. To dá rozum, bez bot jsem přeci nemohl domů jíti?“

To jsou slova strýce Antonína.

Však nebyl to asi jediný a poslední zálet Antonínův . . . Ale kdo tím byl vinen, neli dědeček?

Teprvé po několika měsících řekl dědeček k babičce: „Když to děvče nechce jinak, nu, ať se vezmou. Nechci býti proti tomu. Ale to ti povídám, panímámo, nedáli jim pánbůh štěstí, ať ani ty, ani ona na mne nenaříkáte!“

Připravovalo se všecko k svatbě, která byla s provoda. Antonín najal si pivovar hodinu od nás a Baruška stala se paní starou. V neděli jezdívala Baruška v kočáře do kostela k nám. Strýc Antonín sám ji vozil. Dědečkovi se to nelíbilo, ale což bylo platno, babička našla vždy nějakou výmluvu. V krátkém čase umřel u nás sládek; vzali strýce Antonína na jeho místo. Baruška chodila zas pěšky do kostela a dědeček se uspokojil. Ale — jen krátký čas . . .

Mladí manželé byli as půl léta spolu, když jednou, právě o polednách k jídlu, přišla děvečka s vyřízením, aby panímáma byla tak dobrá a přišla hned do pivovaru. Babička nechala jídla, přehodila šátek a odběhla. Dědeček kroutil nad tím hlavou, ale neříkal nic. Když pak uplynuly dvě, tři hodiny a panímáma se nevracela, poslal se zeptat Pepíka. Ten přinesl zprávu, že panímáma musí tam ostati, že paní staré je zle; aby pantáta byl trpěliv a počkal, až přijde.

Dědeček viděl asi před třemi dny Barušku, vypadala dobře. Co se jí stalo? Vrtalo mu to mozkem. Snad, aby — — ne ne, k tomu nemohl býti ještě čas! Chodil po pokoji jako po řeřavém uhlí a čekal.

Teprvé po deváté hodině večer přišla babička domů. Přišla zvolna, nejistým krokem, starost a úzkost hleděly jí z očí.

„Pro pána boha! panímámo,“ uvítal ji dědeček, „co se stalo v pivovaře! Snad není naposled Baruška v pánu?“

Paní Evička chvilku sama s sebou bojovala nežli promluvila a pak jí to šlo velmi, velmi těžce.

„Co se stalo! Můj bože, co se stává mladým manželům, pantáto. Pan bůh Barušce pomohl; má vám klučinu jako turka.“

Dědeček zbledl jako stěna, kolena se mu třásla, musel se zachytit stolu, aby neupadl; tak jej ta novina ohromila.

„Co je vám, pantáto?“ tázala se v úzkosti paní Evička.

„Co mně je, a ty se, panímámo, na to ptáš! Co mně je! Bože na nebi, a ona se ptá, co mně je! Vždyť Baruška je teprva půl leta s Antonínem. — To není přece možná, aby mé dítě tak nad svým otcem se zapomnělo!“

„Ale můj bože,“ chlácholila ho babička; „vždyť se to často stane... Zeptejte se doktorův a babiček“...

„A to mně ty povídáš, panímámo!“ rozhorlil se dědeček. „Myslíš, že dám si pověsiti bulíka na nos! Ať se sládková do smrti ke mně nehlásí, já jí neznám, nebudu znáti, a ten Antonín, ten dareba, a ten pan...“

Babička vyskočila a držela mu ústa.

„Ustaňte, pantáto,“ zvolala, „co může ten ubohý červíček za rodiče!“

„Ať si může nebo nemůže! Mně je to všecko jedno. Já jsem poctivý, zachovalý muž, já žiju čistý před tváří hospodina, každý mně v celém městě dával čest — a teď nebudu už moci ani hlavu na ulici vystrčiti, aby si na mne neukazovali lidé a neříkali: Vidíte, to je on, co tak vychovává své dcery! Bůh seslal na mne trest, musím jej vzíti na svá bedra, ale dceru musím ztrestati. Ať se mně neopováží přijíti na oči!“

Při tom zvedl pravici k nebi a volal téměř bez sebe:

„Já ji pro—!“

Kletbu svou nevyřkl; babička přiskočila, strhla mu pravici a přitiskla ho k sobě, že nemohl slova promluviti. Posadila ho na stolici a volala na děvečku. Na dědečka šly mdloby.

Teprvé za dlouhou chvíli se vzpamatoval; hleděl kolem sebe jak u vyjevení. Babička sklesla k jeho kolenům a se slzami v očích prosila.

„Pantáto, můj zlatý pantáto, nebuďte tvrdým; vždyť spasitel odpouštěl svým nepřátelům a ujímal se Máří Magdaleny.“

Dědeček se na ni podíval; slzy mu zalily oči.

„Zaplať ti to pánbůh, panímámo, že jsi mne nenechala to slovo vyřknout,“ pravil měkčím hlasem, „ale na oči mně více sládkovic nesmějí. To je poslední mé slovo.“ S tím babička se spokojila a teprvé po půlnoci odešla k nemocné Barušce, aby ji potěšila.

A dědeček dostál slovu.

První syn Antonínův a Baruščin, jmenem po otci Toník, vypadal jako řimbuch a jedl prý za tři děti. Nedělal si nic z hněvu dědečkova. Všecko přimlouvání panímámy, aby dědeček aspoň dítě poznal, bylo hrachem na stěnu házeným. Dědeček nechtěl ani o vnuku svém slyšeti a bylo prý to žalostné podívání, když Baruška po úvodu přišla do otcovského domu, otce odprosit. Dědeček vzal svůj kašket a nepromluviv ani slova odešel. Babička, jejížto srdce práhlo po úsměvu malého Toníčka, a ježto ze živnosti své nemohla vždycky odskočiti do pivovaru, prosila dědečka, aby aspoň Toník s chůvou směl přijíti; ale i to bylo dědečkovi proti srsti. Dlouho to trvalo, nežli k tomu svolil

a pro ten čas chodívala jen chůva okolo domu s dítětem a babička ho viděla jen oknem. Dědeček, jak spatřil chůvu, odešel od okna. Toníkovi už prý vylezl první zub, když dědeček konečně doléhání paní Evičky povolil, že chůva smí s dítětem choditi do domu. Sám ale dítěte si nevšimnul, aniž dal právo matce jeho, neb otci přestoupiti práh jeho obydlí. Však chytrá babička měla prozatím dosti. Vždyť by dědeček musel býti z tvrdého kamene, jako ta skála „u spravedlnosti“, aby ho nezměkčil úsměv a žvatlání nevinného dítěte. A dědeček měl srdce jako marcipán, jenže nenáviděl tak ukrutně hřích a na své cti tolik si zakládal. Co byl ale babičce hřích a čest a veškerého světa mravné zásady, když vinula k srdci malého Toníka a když Toníkova ústa s tím jediným zubem žvatlala: ba ba. Učila ho říkati: *dě dě*, a kluk po dlouhém namáhání to dovedl. Teď bylo vyhráno; dědečka měla už v kapse; plán její byl rovněž tak jednoduchý jako důmyslný.

Bylo jednou v sobotu odpoledne. Chůva přinesla Toníka k babičce a vyřizovala před dědečkem, že musí domů, že je mnoho mytí, aby panímáma byla tak dobrá a chlapce si trochu u sebe nechala. Byl to návod babiččin, a chůva odešla. Babička chodila po pokoji s vnukem, hovoříc s ním a zpívajíc mu; dědeček chodil s plácačkou v ruce a zabíjel mouchy, dítěte si nevšimnul. Tu šel okolo kotlář. Babička položila Toníka na stůl a pravila:

„Pantáto, buďte tak dobrý a postůjte u toho chlapce, aby nepřišel k úrazu; já musím s kotlářem stranu toho kotle promluviti.“

A než dědeček mohl odpověděti, byla babička už v krámě a před domem, kde dala se do hovoru s kotlářem, jenž byl rovněž tak od řeči jak ona.

Co měl dědeček dělati? S plácačkou v ruce postavil se při stole u Toníka a vida, že žádný ho nepozoruje, podíval se poprvé na vnouče. Toník sebou vrtěl, nechtěl ležeti, zlobil se a žvatlal v nevoli: *dě dě!*

Dědečka přešel mráz a oheň; srdce mu zabušilo v prsou, že div nepraskla, hrdlo stáhla lítost a slzy vyhrkly z očí, že ani kol sebe neviděl. Bezděky nahnul se k chlapci a dal mu hubičku a slzy dědečkovy kapaly v hojnosti, jako jarní lásky déšť na buclaté tváře Toníkovy. I odložil plácačku a vzal chlapce do náručí. Babička zatím číhala v krámě u okénka v dveřích a viděla všecko. Zhurta vstoupila do pokoje, přikvapila k dědečkovi a pravila:

„Vidíte, pantáto, tak vám to sluší; však já věděla, že máte srdce jako máslo, a že jen tak se hněváte!“

Toník křičel: „dě dě!“

„Nastojte,“ pokračovala babička, „to vložil zrovna pánbůh ta slova dítěti do úst, aby vás smířil. Buď jmeno boží velebeno!“

Dědeček pořád plakal; chlapce nedal z rukou. Po chvíli teprvé řekl k babičce:

„Vzkaž, panímámo, Barušce, že smí k nám přijíti!“

Druhý den po mši čekala Baruška u kostela na pantátu. Když vyšel, políbila mu ruku. On si ji dal políbiti a řekl:

„Pojď se k nám trochu podívati!“

Baruška šla. Bylo prý tenkrát mnoho pláče u nás, ale byl to

pláč radosti, plynoucí ze smíření. Na Antonína hněval prý se dědeček ještě asi půl léta; pak ho to konečně omrzelo.

Toník byl první z devíti synův sládkových. Po něm následoval Jan, jemuž vůbec Hanzi říkali, poněvadž měl do sebe něco panského. Když došel strýci Antonínu nájem v městském pivovaru, odstěhovali se sládkovic na pivovar jiný, několik mil vzdálený, a když chlapci dospěli k studiím, poslali je k mým rodičům.

Zatím byla se provdala Baruščina mladší sestra Terinka, za mého otce, bratra Antonínova, tak že dva bratři měli dvě sestry; nemohlo tudíž příbuzenství mezi námi tužší býti. Nejstarší bratr můj, František, byl asi v stejném věku s Janem a tito dva a starší Toník byli oni tři kadeti, nad nimiž byl dědeček profousem. Bylať zatím babička zemřela a dědeček trávil svá stará léta u nás.

Úloha dědečkova nebyla tak snadná a přece rád se jí podrobil už z lásky k vnukům; za to ale ostří vnukové, ač dědečka měli rádi, z chlapecké zvůle mu nadělali kouskův, že ho kolikrát hlava brněla a že kolikrát znak důstojenství svého, rákosku, do rukou mé matky skládal, tvrdě, že s těmi kadety nemůže nic pořídili. Druhý den však vždy znova se ve svůj úřad zavázal, když mu chlapci, třeba po stokráte slíbili, že ho budou poslouchati.

Největší *pré* měli chlapci, když dědeček se modlil. Měl nad klekátkem starodávný krucifix a po obou stranách pannu Marii a miláčka Jana. Každý večer modlil se hlasitě asi hodinku při klekátku a nevstal s něho nikdy, i kdy by snad nad hlavou mu hořelo, dokud se nedomodlil. Modliteb prý měl na půlkopy a poněvadž vždy v jednom pořádku se modlil, a modlitby si hlasitě říkal, věděli chlapci, jak dlouho za jeho zády směli bez trestu skotačiti. Předposlední modlitba byla „za duše v očistci“ a poslední „za všecky v bídě postavené věrné křesťany“. Když přišly „duše“, chlapci už obyčejně se klidívali nahoru na pokojíček; v nejhorším případě utekli, když přišli „v bídě postavení.“ Mezi tím natropili hromadu čtveráctví. Tak oblekali se za jeho zády za maškary, při nichž jim výborně sloužila jeho garderoba starodávná, nebo móda byla proň lichý dým. Hlavně jeho modrý plášť s dvacíti límečky a jeho pankrotka byly velmi oblíbeny; Hanzi prý uměl po něm šňupat, když Toník zpíval: Vstalť jest této chvíle a Francek dělal k tomu huhňavého kostelníka. Nemoha někdy při tom vydržeti na modlitbách, obracel prý dědeček hlavu a říkal:

„Vy za... kluci — pánbůh mně hříchy odpusť — jen počkejte, až já se pomodlím!“

Od modlitby však nevstal, a když přišly „duše“, kadeti byli ti tam. Pak vzal dědeček rákosku a svíčku a šel jich na pokojíček „spravit“. Leč nastojte všichni tři klečeli u postele na modlitbách a dědeček by nebyl živou věcí na ně modlící sáhl. Druhého dne už na trest nemyslil.

Jindy o posvícení, zvláště když pekly se koláče, míval s nimi pravý kříž, den před posvícením každý rok skládal Terince svou důstojnost. V kuchyni, kde byla pec, byly dvoje dvéře proti sobě. Matka sedíc při peci, aby koláče se nepřipálily, říkávala:

„Pantáto, prosím vás, dejte mi pozor, aby ti kluci mi nebrali z řešeta koláče.“

„Buď beze strachu, Terinko, já je budu hlídat,“ odpovídal dědeček.

Na to postavil se s rákoskou u okna mezi dveřmi jako „salakvarda“. Přišel Toník k jedněm dveřím a žebronil:

„Dědečku, jenom jeden koláč; tamhle ten s mákem!“

„Ani jeden,“ odsekl dědeček „půjdešli sem, přetáhnu tě, jak jsi dlouhý.“

Toník se nedal odbýt a pokoušel se dostati do kuchyně. Dědeček se rozhorlil a hnal se za ním. Zatím ale čekal Hanzi s Frantíkem u druhých dveří, sebrali hrst koláčů a dědeček vrátiv se, slyšel, jak se mu vysmívají.

To se víckrát, jenže obráceně opakovalo a dědeček ztratil trpělivost.

„Zaplať pánbůh, že jsou už ty koláče pečeny,“ oddechl si dědeček a svatě se zařekl, že nebude více hlídati; ale po roce hlídal zas.

Však nevždy pochodili s ním chlapci tak dobře, jako při pečení koláčův; někdy jim rákoskou tolik hotových nasázel, že přešel jim třeba na týden smích a žert. Dvě historie toho druhu musím pověděti.

Miláček dědečkův byla z naší rodiny sestra Lízinka, byla to dědečkova „kočička“.

„Všcc“, volali na ni chlapci, ovšem u nepřítomnosti dědečkově, neb jinak by byli se zlou se potázali. Že jinak miláček dědečkův od nich těch nejlepších časův neužil, leží na bíledni, měli se ale vždy na pozoru; neboť Lízinka spočívala ve stínu křídel dědečkovy rákosky a před tou chovali citupluý respekt.

Zimní večerové přijeli jako na koni, a předvečer den sv. Mikuláše byl na blízku. Chlapci strkali potají hlavy dohromady, patrně radíce se, jak by v ten večer dědečkovu kočičku notně postrašili. Pod rukou sehnali si obleky; Toník oblekl se za Mikuláše, Hanzi a Francek za jeho černé asistenty s „opravdovskými“ rohy na huňaté hlavě, s červenými, na půl lokte dlouhými jazyky a se zvonci na nevyhnutelném ohonu; že nezapomněli na pořádné metly, rozumí se samo sebou. Z pokoje vytratil se jeden za druhým na pokojíček, kde se ustrojili, a sešli pak dolů, kdež na dvéře metlami tloukli, zvonili, Mikuláš své „muli se“ volal, a čerti k tomu svým řvaním barvu ctili. U pokoje byly dole dvojnásobné dvéře, vnitřní a zevnější; mezi oběma byla prostora, co by se asi čtyři lidé vešli, kde stála na zimu stoudev. Mikuláš i čerti byli v tom místě, jež jim mělo býti záhubné.

Dědeček, jak chlapce uslyšel a kočička jeho se strachy do pláče dala, vyskočil, zastrčil nahoře u dveří závorku, šel do krámu a odtud jinými dveřmi do síně a dostal se tak chlapcům za záda. Z krámu vzal s sebou koště i začal nyní za zevnější dvéře jim tepati a „muli se“ křičeti. Ubohý Mikuláš i se svými čerty překvapením tím se poděsili. Kopali jámu Lízince a ejhle sami do ní padli. Zapomněvše leknutím na svou úlohu chtěli mermocí vraziti do pokoje, leč nastojte, dvéře

byly zataraseny. Mezi oběma dveřmi nastalo nyní kvílení v pravdě infernalské a ještě hůř by se bylo dělo zakuklencům, kdy by matka ze soucitu k nim nebyla závorku odstrčila. Nyní vyřítil se jeden přes druhého do pokoje, a všichni tři, jak byli dlouzí, natáhli se samým chvatem na podlaze. Pak vystoupil dědeček se svým koštětem a rozdával mezi ně tak štědře dary svatomikulášské, že jich měli až do vánoc dost. Od těch dob Lízinku nestrašili. „Špatně prý se to vyplácí,“ říkávali, a dědeček měl pro ně novou hrozbu:

„Počkejte, dám vám sv. Mikuláše!“

Však ještě smutnější než Mikuláš byla tak zvaná „mela svatováclavská“; o té mluvívali dědečkovi kadeti ještě s pohnutím, když byli už muži.

Nahoře na pokojíčku visela na stěně na skobě socha sv. Václava. Byla asi tři čtvrtě lokte dlouhá, ze dřeva hrubě vyřezaná a černě i červeně omalovaná. Byla patrně velmi stará a pocházela dle vypravování dědečkova z kostela sv. Václava, krásné to a prostorné, v byzantinském slohu provedené budovy, jež od císaře Josefa zrušena byla a posud za vojanské skladiště slouží. Bývala druhdy modlitebnou českých bratří, kteří u nás hlavní sídlo měli a o nichž dědeček říkával, že sice „u svaté víře pobloudili, ale že byli poctiví lidé a Čechové“. Také „prý trpívali mnoho žalostí pro svou víru, skoro jako boží mučeníci, poněvadž byli tvrdošijní.“ Tajní potomkové jich zůstali ještě dlouho u nás a ještě za dob dědečkových byl na předměstí jeden měšťan nad míru pobožný, jenž prý byl „bratr“. Modlíval se prý nejraději pod šírým nebem, zvláště ráno, a lidé prý o něm povídali, že sbírá ranní rosu k čarodějným kouskům. Nebylo prý to ale pravda, byl prý muž docela pořádný, s čistým svědomím.

Zmíněný tedy sv. Václav měl svou historii a co potomek českých bratří zakoušel ještě po sta letech příkoří, jak uvidíme. Tak se jednou modlil k němu večer učedník Karlík, aby ho ve tři hodiny ráno zbudil, že musí jít napřed do dílny. Avšak zaspal, probudil se skoro o pěti a věda, že dostane od tovaryše výprask, tak se rozhorlil, že holí do ubohé sochy udeřil. Mělo to ale proň smutné následky; dědeček se o tom bohaprázdném skutku dověděl, a kluk musel v okamžiku z domu. Nadarmo prosil kluk na kolenou dědečka, aby mu odpustil, nadarmo prosili jeho rodiče dědečka, aby jim k vůli chlapci to prominul: dědeček nedal se obměkčiti. Chlapec ten se asi po roce při koupání v Jizeře utopil. Když se to doneslo k dědečkovi, zasmušil se velice a pravil hlasem tak vážným, že každý v domě to podržel v paměti:

„To je trest sv. Václava; bůh buď duši utopence milostiv!“

Dvě, tři léta po této události stalo se našemu svatému Václavu něco ještě horšího.

Jednou před spaním prováděli dědečkovi kadeti na pokojíčku své rejdy a veselé kousky. Bůh ví, jak se to stalo, ale shodili při tom sochu sv. Václava se stěny, kroužek, za nějž na skobě visela, se zakutálel, tak že jej nemohli nalezti a přemítali pak o tom, jak sv. Václava opět pověsiti. Mohloť se snadno státi, že dědeček přišel prohlížet a pak věděli, že by mu sv. Václav neušel a že by oheň byl

hned na střeše. Hanzi, jenž pro dobrý nápad daleko nechodil, navrhl, aby zatím uvázali sv. Václavu provázek okolo krku a na skobu jej zavěsili; zejtra že se může pořádně pověsit. Navrženo, vykonáno; z kusu silné šňůry udělali kličku, dali ji soše okolo krku a oběsili takto in optima forma sv. Václava na skobě ve stěně. Na to se položili a šťastně usnuli.

Byli právě v nejlepším „limbu", když dědeček se svítilnou a holí v ruce na pokojíček přišel, aby na ně dohledl. Našed svíčku dobře shasnutou, šaty na svém místě a chlapce ve spaní, chtěl právě odejíti, an zrak jeho zavadil o sochu sv. Václava, jenž poněkud šikmě visel. Posvítil si naň blíže, a nastojte! — hrozným podíváním zatajil se mu dech, a svítilna div že z ruky mu nevypadla. Chvíli stál tu jako k podlaze přimrazen a pořádal si myšlenky v uleknuté hlavě. To přece nebylo možné, aby jeho vnukové patrona české země, patrona přítele valcháře oběsili. Vlasy mu vstávaly při tom pomyšlení, a přece byla to jistotná, holá pravda! Zpomněl si na Karlíka i jeho osud, a mráz jej obešel. To trvalo ale jen okamžení; pak se vzchopil, vzmužil, svítilnu postavil na stůl a hrubým hlasem zbudil kadety své. Tito vstávali zvolna a smutně z loží svých; jediný pohled na zsinalou tvář dědečkovu pověděl jim, jak žalostný osud jich čeká. Vypadalť prý dědeček tak hrozně jako španělský inkvisitor, jenž už asi pět neb šest tisíc kacířských těl ku slávě boží upáliti dal. Strach a hrůza omámila hochy.

Nejprvé rozkázal dědeček Toníkovi sochu sv. Václava ze šibenice sníti a na stůl postaviti. Na to vytáhl klíč ze dveří, zamknuv je, a klíč vzal k sobě. Pak nastal výslech, soud a hned za tepla za nimi pokuta.

„Kdo z vás pověsil sv. Václava na provaz!" zahromoval dědeček.

Chlapci mlčeli; kdy by byli Jana prozradili, byl by zajisté musil z domu, o tom nebylo pochybnosti. Proto mlčeli odhodláni jsouce jeden za druhého trpěti. Dědeček upřel své pronikavé oko na Toníka, na nějžto vždy měl s vrchu; Toník sklopil strachy zrak. Dědeček hromoval dále:

„To jistě Toník udělal, ten zlopověstný kluk, jenž beztoho dříve na svět přišel, než jej pánbůh povolal! Proč sklopuješ oči, ty šibeničníku!"

Na to zahvízdala hůl, Toník zakvílel. To hnulo Franckem.

„Toník to neudělal, dědečku," vyhrkl ze sebe určitě, ba vzdorovitě.

„Tedy tys to byl, ty darebo a ničemo!" zvolal dědeček a hůl vzala směr svůj na Francka. Hanzi, nejchytřejší ze všech se usmál; myslil, že Toník s Franckem to odnesou, ale zmýlil se strašlivě; hůl dědečkova obrátila se k němu. Nyní nastala pravá mela. Chlapci skákali po pokojíčku, aby se vzdálili hole dědečkovy; však dědeček měl dnes mladé nohy a mladou ruku, a jeho hůl řádila tak mezi nimi, že brzy strachy a bolestí se vinuli k jeho nohoum, prosíce za slitování a prominutí. Vše marno, dědeček chtěl pravdu vědět a oni nemohli a nechtěli mu ji pověděti. Přišly rány v novém vydání. Chlapci kři-

čeli, že pobouřili celý dům. Otec přiběhl nahoru a dobýval se do pokojíčka.

„Počkejte jen, Františku, až je spravím, hned otevrů;“ odpověděl dědeček tepaje v jednom vinníky. Posléze se unavil a sklesl na stolici; chlapci štkali v koutech omakávajíce modřiny po těle svém.

„Přistupte sem, všichni tři, vy lotrové,“ velel dědeček.

Mechanicky ho poslechli. Na to nastal výklad, dlouhý a široký toho ohavného skutku, kterého se dopustili, doprovázený vzlykáním vinníkův. Když dokončil, poručil jim, aby před sv. Vácslavem poklekli. Sám klekl k nim a říkal modlitbu, již chlapci po něm museli mluviti, slovo za slovem: „Svatý Vácslave, vojvodo české země, odpusť nám to lotrovství, že jsme tě na skobě oběsili. My toho litujeme z celého srdce svého a budeme se z toho káti. Nesešli na hlavy naše trest, jaký jsi seslal na bezbožného Karlíka, že tě bil; ustrň se nad námi, smiluj se nad námi, abychom nezahynuli a nepřišli tam, kde je věčný pláč a skřípání zubů. Odpusť nám naše lotrovství, za to tě prosíme po prvé, po druhé a po třetí, Amen!“

Na to musil jeden po druhém sv. Vácslavu políbiti nohy a pak teprvé, políbivše ruku dědečkovi směli si lehnouti. Dědeček po té vzav sv. Vácslava do náručí otevřel a vysvětlil otci celý příběh. Otec trest jeho docela schválil.

Ach, byla to smutná noc pro naše kadety! Jeden naříkal přes druhého, jen Toník se zamyslil; nerozuměl chudák, co dědeček mu vyčítal, že přišel dříve na svět, než jej pánbůh zavolal. Nelámal si však dlouho hlavu a pravil k svým soudruhům v bolesti: „Dobře se nám stalo; já jsem vám hned řekl, že sv. Vácslav tam visí jak oběšenec, a vy jste se smáli. Teď to máte a já s vámi!“

Však nebylo to ještě poslední jednání mely svatovácslavské.

Dva z účastníkův událost odstonali; předně Jan, jehož tělo vůbec mělo útlejší povahu, a pak dědeček. Bolelo jej tak silně v kříži a brněla jej hlava hned záhy z rána, že po celý den ležel v loži svém. Nyní teprvé se mu v hlavě rozleželo, co chlapci včera udělali. Strašlivý osud Karlíkův kmital se mu pořád před očima a strach a úzkost o život milých vnukův — neb přese všecky kousky měl je v srdci rád — tak veškeru jeho bytost pronikly a poděsily, že ubohý stařeček sobě nevěděl ni rady ni pomoci. Teprvé k večeru, po mnohém tuhém boji duševním, vstal i šel k děkanovi na radu. Děkan byl stejného druhu s tehdejšími kněžími, blahobytník ale nikoli fanatik, a měl tolik rozumu, že viděl v provinění chlapcův jen lehkou mysl a rozpustilost, nikoliv ale „lotrovství a ohavnost“ jako dědeček.

„Přiveďte mně sem všechny tři studentíky. Já jim rozeberu duši, vyslechnu je v zpovědi a druhý den budu za ně u sv. Vácslava sloužiti mši svatou, při níž jim podám tělo páně.“ To byla odpověď děkanova.

Nad tím dědeček tak okřál jako růže z Jericha, polejemeli ji vodou. Tak slavného konce se nenadál a připojil jen prosbu, aby také sám mohl se té milosti účastniti a duši svou očistiti, nebo že prý nahlíží, že vnukům příliš nemilosrdně nabil. V sobotu na to šli kadeti se svým profousem na děkanství. Byla to pro ně křížová cesta, neb

nemyslili jinak, než že budou vyvrženi z církve. S tlukoucím srdcem a nejistou nohou vstoupili do komnaty děkanovy, opustili ji ale povznešení na duchu a veselí na mysli. Druhého dne odprosili dědečka ještě jednou a dědeček je a šli k stolu páně. Pak je odeslal dědeček domů a šel na faru nesa v oběť křížový tolar, bílý jako mléko. Doma hned po snídaní zavrtal nový kruh hodně pevně do zad sv. Václava, dal sochu náležitě oprášiti a umyti, vykropil svěcenou vodou stěnu a zavěsil ve vší slávě sv. Václava na staré jeho místo. Já sochu tu dobře znal; zůstala v domě našem i když já jej opustil. Při požáru před několika lety, jenž otcovský dům můj proměnil v rozvaliny, vzala bez pochyby i socha za své.

Však nebyla přísnost sama v sobě základním rysem povahy dědečkovy; jen když urazili chlapci náboženské smýšlení jeho neb dotkli se nešetrně něčeho, co zvláště dědečkovi bylo draho, jen tehdy „dala se jeho rákoska do tance“. Jinak, v desíti jiných případech, jež by byly jinému pedagogovi plnou hlavu nadělaly, byl dědeček ku kadetům svým shovívavý; bylť právě dědeček, v tom slově všechen důvod a vysvětlení jest obsaženo. Tak prý kolikrát matka má jemně mu vyčítala:

„Ale pantáto, pro vaši dobrotu, budou strkat ti chlapci pořád hlavu do plotu!“

Dědeček říkával: „Mladá krev a mladé víno musí se vybouřiti a vykvasiti; nevybouříli se ti chlapci v mládí, budou bouřiti v stáří. Někdy musí být člověk na ně tvrdý, ale ne vždycky, milá Terinko; když jim ukáže člověk dobré oko, víc u nich často pořídí než nejlepší španihelka!“

Však nejen ku členům rodiny, nýbrž ku každému byl dědeček dobrotivý muž. Stonalli někdy někdo známý — a dědečkovi známí bylo celé téměř město — byl dědeček první, který ho navštívil a těšil; umřelli někdo známý, byl dědeček první, jenž přišel, aby dobrým slovem potěšil a povznesl pozůstalé. K chudým vždy byl laskav a cítilli, že někdo druhému ubližuje neb na cti utrhá, ujal se vždy nepřítomného. Tytýž šel s dobrotou svou tak daleko, že se zdál nedůsledným ve svém náboženském smýšlení.

Tak bývalo tenkrát zvykem, že každou sobotu zametali arestanti v železách ulice města. Mnohý z nich byl šňupák a neměl chuďas po celý týden toho potěšení občerstviti se v zajetí šňupcem. Takoví šňupáci pak se při metení drželi našeho domu a prosebně pohlíželi k dědečkovi; on obyčejně šel ven a vysypal jim pak na ruce všechen svůj tabák z piksly. Lidé ti bývali někdy dědečkovi vděčni.

Jednou na příklad přišel k nám člověk, jenžto něco v uzlíku nesl a po dědečkovi se ptal. „Co pak mi chcete?“ tázal se tento.

„Nesu vám tuhle, pantáto, mladíka,“ odpověděl příchozí a vytáhl z uzlíku kapitálního zajíce.

Dědeček zajíce potěžkal a pravil: „Co za něj chcete?“

„Nu,“ odvětil člověk, „to já vám ho jen tak nesu.“

„Jak bych já k tomu přišel?“ vece dědeček. „Vždyť vás ani neznám.“

Neznámý vysvětloval: „Seděl jsem v zimě a na jaře v kriminále

i zametal jsem ulici. Já tak rád šňupám a vy jste, pantáto, každou sobotu dali mně trochu tabáčku. Já na to nikdy nezapomenu; proto přináším vám toho mladíka."

„To podle všeho, člověče, zas pytlačíte?" odpověděl dědeček.

Neznámý se v rozpacích škrábal za ušima.

Dědeček věděl, kolik bilo; vraceje zajíce pytlákovi, pravil přísněji: „Takového zajíce já nejím; byl by to hřích, a já chci svou duši čistou zachovati."

Na to dal za tepla pytlákovi poučení a ukázal mu, že by nejlepší vděčnost k němu projevil, kdy by se chytil pořádného života.

Jaký účinek slova dědečkova na pytláka měla, nevím. Myslím ale, že poučení dědečkovo více jej dojalo a spíše jej snad na dobrou cestu obrátilo, než celý slavný soud i se svým kriminálem a se svou tehdy v zenitu slávy stojící lískovkou. (Dokončení.)

Ruské básnictví a Turgeněv.

Od

Antala Staška.

(Pokračování.)

Ivan Turgeněv pochází z prastaré bojarské rodiny Turgeněvů, kteří již za dob Lži-Dimitria na jevišti politickém vystupovali a od té doby velmi často činně do dějin ruských zasahali; stáli vždy při straně moskevské proti straně petrohradské, bývajíce v čele ruchu národního a namnoze i literárního. Z předchůdcův Ivana Turgeněva vynikali především dva bratří Alexander a Mikuláš. Starší Alexander (r. 1784—1845) zanášel se studiemi dějepisnými a archeologickými, vydal v oborech obou těchto věd některé spisy a byl jeden z nejlepších přátel Puškinových. Na Rusi zjednal si hlavně jmeno tím, že byl jeden z prvních, jemuž podařilo se vypátrati originál zápisků cařice Kateřiny, ježto jsouce psány jazykem francouzským byly chovány v tajnosti hlavně za tou příčinou, že dočísti se v nich lze mnohých tajemství rodiny carské dosud panující, hlavně pak o jejím nemanželském původu. Zápisky ty Alexander Turgeněv opsal, a Hercen (Iskander) vydal je pak dle opisu toho v Londýně jak jazykem původním tak i v překladu ruském.

Mikuláš Turgeněv byl za doby restaurace ruským komisařem v provinciích Francii odňatých, zúčastnil se spiknutí dekabristův, utekl z Ruska, byl in contumaciam k smrti odsouzen a žil pak až do nedávna jakožto ruský emigrant v Paříži; tam r. 1847 vydal veliké dílo „La Russie et les Russes", jež nemálo přispělo k objasnění poměrův ruských v západní Evropě, podobně jako knížete Dolgorukova „La verité pour la Russie".

Náš *Ivan Turgeněv* narodil se v gubernii orelské r. 1818, jsa synem plukovníka Sergina Turgeněva, který v gubernii té měl rozsáhlé statky. Vychován jest v domě otcovském od cizozemských učitelův i strávil větší část svého mládí na venku, čímž mu dána příležitost, seznámiti se důkladně s veškerými poměry ruského lidu. V letech 1834—1838 studoval v Moskvě a Petrohradě, načež odebral se do Berlína; tam seznámil se s Bakuninem, jehožto povaha i působení poskytly mu látku k novele *Rudin*. V Berlíně pilně zanášel se studiemi dějepisu a filosofie, seznal systém Heglův a vůbec filosofii německou, která jej z počátku velice zajala, jakož vůbec na tehdejší mladou generaci jak ruskou tak i polskou veliký vliv měla; obzvláště hegelianismus to byl, jenž valně přispěl k literárnímu a vědeckému ruchu na Rusi a v Polsce; poukazujeme jen na Hercena a Bakunina na Rusi, na Garczyńského, Mickiewicze a Krasińského v Polsce.

U Turgeněva ostatně vliv německé filosofie nebyl trvalý; mluví o ní později v některých novelách s jakousi trpkostí, ano na mnohých místech tropí sobě z ní smích, což jest patrným důkazem, že neposkytla mu, čeho od ní očekával.

Když se Turgeněv po skončených studiích vrátil do Petrohradu, vstoupil na krátký čas do státní služby a pracoval v ministerstvu vnitřních záležitostí. Ale jednotvárný život kancelářský brzy jej omrzel, pročež opustiv nastoupenou dráhu věnoval se jedině pracím literárním. Z počátku psal verše, při čemž mu plody Puškina i Lermontova byly vzorem; ale poněvadž veršů těch nikdo si nevšímal, pozbyl chuti k dalšímu veršování i obrátil se ku próse. I v této nebyly první pokusy zdařilé, a teprvé malá povídka *Khor a Kalinič* r. 1846 napsaná obrátila k němu obecnou pozornost. Uveřejnil ji v tehdejším Sovremenníku, jenž Puškinem založen a po jeho smrti nejprvé Pletnjevem a pak Bělinským redigován byl. Turgeněv odebral se po té do Paříže, kde napsal větší část své nejznamenitější práce, *Zápisky myslivce*, jež najednou učinily jej netoliko v Rusku ale skoro po celé Evropě známým a zjednaly mu první místo mezi novelisty ruskými. Ač Zápisky myslivce dotýkaly se nejpalčivějších otázek sociálních na Rusi a naskrze byly tendenční, censura si jich přec nepovšimla, když po menších částech vycházely v Sovremenniku. Teprvé když r. 1852 otištěny byly ve zvláštní knize co celek, viděla, že se propuštěním jich překvapila — ale již nebylo možno chybu tu napraviti. Tím pozorněji sledovala potom veškeré články Turgeněva, a když tento po smrti Gogolově o tomto uveřejnil malý spisek, pojednávající o zásluhách nebožtíkových, bylo to vládě vítanou příležitostí, aby spisek ten nepropustila a spisovatele Zápiskův myslivcových poslala na jeho statky v gubernii orelské do vyhnanství. V tom strávil plná dvě léta a pouze na přímluvu nástupce trůnu, nynějšího caře Alexandra dána mu opět svoboda, které užil tím spůsobem, že navždy opustil svou vlast. Od té doby žil ve Francii, pak v Německu, r. 1863 usídlil se v Baden-Badenu, od války pruskofrancouzské žije stále v Paříži.

Turgeněv vychován jsa uprostřed velkolepé přírody na střední Rusi, stal se v mladších letech svých náruživým lovcem a dlouhá léta jím zůstával. Co jakožto myslivec viděl, slyšel, zkusil, vše pevně po-

držel v paměti a zpracoval v mysli své v ladné obrazy, pokryl je pelem poesie, a tak povstalo nejlepší jeho dílo, Zápisky myslivce, dílo mistrovské. — Děj, ač lzeli tu o nějakém ději mluviti, odbývá se na Velké Rusi v gubernii orelské, tulské a voronežské. Hlavní postava, ježto všude do popředí vystupuje, jest náružívý myslivec, jenžto chodě i jezdě od místa k místu, vypravuje veškeré své příhody. Vypravování samo není souvislé, alebrž rozděleno asi ve dvacet dva obrazy, z nichž každý jednotlivý jest celkem samostatným a mohl by nazván býti noveletkou. A všechny obrazy činí zase dohromady jediný harmonický celek, jehož půdou jest příroda a lid velkoruský, jejžto básník miluje z celého srdce. — Kdy by v budoucnosti ztratily se veškeré prameny, ze kterých by mohly poznány býti děje lidu velkoruského v první polovici našeho století, jeho sociální, politické i hospodářské poměry k celku, jeho postavení k stavům jiným, jmenovitě ku šlechtě a měšťanstvu: Turgeněva Zápisky myslivcovy byly by za ně dobrou náhradou; a naopak žádné dějiny jakéhokoliv druhu, žádná statistika s celými legiony čísel nejsou s to, aby nám podaly tak ladný a celkovitý obraz o lidu ruském, jako tyto zápisky.

Jako s lidem, má se to i s přírodou, jež jest druhým základním činitelem oněch obrazův. Ale spůsob, jakým nám ji Turgeněv předvádí, má zvláštní originální ráz, a jeví pravého umělce. Není to pouhé vypisování, jaké vidíme u většiny básníkův, ježto hlavně s přírodou se obírali, není to také pouhé personifikování sil přírodních s celým mythologickým aparátem, jaké bylo v modě u všech básníkův až do konce století předešlého. Příroda u Turgeněva není pouhou stafáží k ději a událostem, než jest, abychom tak řekli, dramatisována, zasahá do děje samého aneb vystupuje tak v popředí, že duševní naladění, jež působí, odpovídá zcela situaci právě líčené, jest tudíž částkou vypravovaných událostí a nevyhnutelným tónem v harmonii celku. Uveďme příklad.

V obraze nadepsaném *Běžin lug*, který jest jedním z nejkrásnějších, vypravuje myslivec, že na zpáteční cestě ku stanovišti svému večer pobloudil, a hledaje marně pravou cestu pozdě v letní noci na návrší se octnul, pod nímžto se dole rozprostírala ohromná rovina a tou protékala řeka. Na samém úpatí hořely červeným plamenem dva ohéňky a dýmily se podle sebe. Okolo nich kolébaly se stíny lidí, a tu i tam jasně ozářenou viděl přední polovici malé kudrnaté hlavy. Byly to selské děti ze sousední vesnice, které pásly babun (stádo koní). Myslivec ulehl si blíže nich pod keř, a dělaje jako by spal, poslouchal pilně jich rozhovor. Iljuša, nejhovornější ale i nejbázlivější z chlapcův, věda v okolí o každém místečku, kde straší, o každém člověku, kterého strašilo, vypravuje o strašidlech za utajeného dechu ostatních, hlavně pak o *domovém* (duchu), kteréhož nelze nikdy viděti, a jenž pouze tlukotem, otvíráním a zavíráním dveří a p. dává o sobě povědomost. Vypravování to přiměje malého, zádumčivého Kostju s unylým zrakem, že i on povídá o Rusalce, jak sedíc na větvičce tesaře, který v lese nocí zbloudil, k sobě lahodně lákala, až ten učiniv těžkou rukou znamení kříže jí se zbavil, avšak od té doby tak zadumčivý jest, že jen temně před sebe hledí a s nikým nemluví. „Snad jsou i zde

Rusalky," podotknul Fedja. — „Ne, nejsou," odvětil Kostja, „zde jest místo čisté, volné — ale na blízku jest řeka . . ." Všichni umlkli strachem. Najednou ze vzdálí zazněl táhlý, pronikavý, skoro naříkavý zvuk, jeden z těch nepochopitelných nočních zvukův, které někdy nenadále vznikají uprostřed hlubokého ticha, zdvihají se, stanou ve vzduchu a povlovně se ztrácejí a zanikají, jako umírajíce. Nasloucháme — zdá se nám, že to nic, a přece zvuk, jako by někdo dlouho, dlouho pod samým nebes klenutím volal, a druhý se mu v lese tenkým, ostrým smíchem ozval, a slabý, pisklavý hvizd přeletěl po řece. Chlapci dělali znamení kříže, zachvěli se. „Jest s námi síla kříže!" šeptal Ilja, a když po chvilce hoši se utišili a pečenými v ohni zemáky občerstvili, vypravuje dále o utopenci a jeho mohylce blízko rybníka, o beránku na něm, který mluví. Ještě neskončil, ani najednou oba pastýřští psi se zdvihli, zběsile štěkajíce od ohňův rychle odskočili a v noční mrákotě se ztratili. Chlapci se ulekli. Váňa vyskočil zpod své rohožky; Pavluška s křikem pospíchal za psy; jich štěkot rychle se vzdaloval. Slyšeti bylo nepokojný dupot ustrašeného babuna. Pavluša silným hlasem zavolal na oba hafany, a zaniknul spolu ve tmě . . . Za několik minut umlknul štěkot; z daleka ozýval se hlas Pavlův. Uběhl ještě krátký čas; chlapci zvědavě na sebe pohlíželi, jako by očekávali, co se bude díti. Najednou rozlehl se dupot cválajícího koně, který z nenadání stanul u samého ohně, a Pavluška drže se pevně za hřívu, lehce a hbitě s něho skočil. Oba psi skočili též v kruh světla a hned si sedli, vyplazujíce červené své jazyky. „Co se stalo?" tázali se chlapci. „Nic, myslil jsem, že to vlk", odpověděl Pavluša lhostejně, oddychuje celýma prsoma. Chlapci se opět utišili, pověrčivý Iljuša vypravuje zas o strašidlech, o starém umrlém jich pánu Ivanu Ivaniči, jak po smrti straší, nemaje v zemi pokoje, poněvadž jej mohyla tlačí, a o staré bábě Uljaně, jak chtějíc v noci před božím narozením v předsíni chrámové dle pověry viděti, kdo budoucího roku zemře, sama sebe spatřila. — „Nuž, a co, vždyť ještě nezemřela?" podotknul jeden. — „Však ještě není rok u konce, a pohleď na ni, v čem se duše drží." — Najednou, nevědomo odkud, zjevila se bílá holubička, vletěla v osvětlený kruh, bázlivě stanula ve světle na jednom místě a zatřepetavši křídloma odlétla. „Snad zabloudila z domova," podotknul Pavel; „nyní bude tak dlouho lítati, pokud nenalezne místečka, kde by přenocovala." — „A což Pavlíčku," promluvil Kostja, „není to snad duše spravedlivého, která letí k nebesům?" Pavel se zamyslil, hodil hrst roští do ohně a pravil konečně: „Může být . . . ."

Chlapci vypravují dále o zatmění slunce, jak lidé myslili, že již je konec světa, a o Triškovi (ruském antikristu) jenž současně se zatměním slunce a bezprostředně před koncem světa se má ukázati. „A kdo je to ten Triška?" táže se Kostja. — „A ty to nevíš?" vskočil mu se zápalem do řeči Iljuša. „Odkud pak jsi brachu, že neznáš Trišku? Triška — to bude takový podivný člověk, který přijde; a přijde ten podivný člověk, že jej nebude možno ani svázat, a že mu nebude možno nic udělat: nu, bude to takový divný člověk. Budou jej na příklad chtíti křesťané chytit; vyjdou si na něj, svážou jej, a on je oslepí, a tak je oslepí, že jedni druhé pobijou. Spoutají

jej řetězy a on tleskne si do dlaní, a hned s něho spadnou. Nu a bude chodit ten Triška od vesnice k vesnici, od města k městu; a bude ten Triška takový chytrý člověk a bude svádět lid křesťanský — nu a nebude možno mu něco udělat. Bude to takový divný, chytrý člověk.“ — Když Pavluša, který z nich jest nejméně bázlivý, má nejvíce srdnatosti a co do strašidel nejsvobodomyslnější náhledy pronáší, skončil své vypravování o posledním zatmění slunci, jak všichni myslili, že se k jich vesnici blíží Triška a on to byl bednář Vavila, jenž vraceje se odněkud domů, nesl na hlavě prázdnou konev, zasmáli se všichni chlapci a umlkli na chvilku . . . Ohledl jsem se kolem: velebně a slavně prostírala se přede mnou noc; svěžest pozdního večera změnila se na suchou, půlnoční teplotu, a ještě dlouho bylo jí ležeti měkkým závojem na spících luzích; ještě dlouho bylo do prvního štěbetání ptáčků, do první rosičky ranní záře. Luny na nebi nebylo; zdálo se, jako by nesčíslné zlaté hvězdy, porůznu se třpytíce, tiše táhly dle směru mléčné dráhy, a hledě na ně domníval jsem se, že cítím rychlý, neustálý běh země samé . . . Divný, pronikavý, bolný jakýsi výkřik rozletěl se najednou dvakráte po sobě nad řekou a za několik okamžiků opakoval se, ale již v dálce. Kostja se zachvěl: „Co to?“ — „To křičí nějaký vodní pták,“ odvětil pokojně Pavel. Iljuša však bázlivě tvrdí, že to *lješij* (lesní duch), počíná o něm vypravovati nové povídky a vypisuje, jak vypadá. — „Já nepochopuji, proč taková ohava má býti na světě,“ podotýká Pavel. — „Nekřič, nenadávej,“ odtušil Ilja, „zvíš, že to uslyší, a . . .“ Nastalo mlčení.

„Pohleďte, pohleďte, hoši,“ zazněl najednou dětský hlas Vášův z pod rohožky, „podívejte se na boží hvězdičky, jako včeličky se rojí.“ Vystrčil svěží své tvářičky, opřel se o dlaň a pomalu zdvihnul vzhůru veliké tiché své oči. Zraky všech chlapcův pozdvihly se k nebi, a dlouho to trvalo, než je spustili dolů. — Chlapci umlkli znova, Pavel vzal malý kotlík, v němž si prvé vařili zemáky, a chtěl jíti k řece pro vodu. Iljuša mu brání, aby jej vodník k sobě nestáhl. Neohrožený Pavel však jde, rákosí v řece cosi ševeli, an zatím Ilja vypravuje, jak lonského roku vodník jich malého přítele Varju k sobě vzal. Pavel se vrátil s vodou: „Hoši,“ pravil „nepěkná věc!“ — „Co pak?“ — „Slyšel jsem Vasin hlas.“ Všichni se strachem zachvěli. „Jak to, jak to,“ tázal se tiše Kostja. — „Na mou věru. Jak jsem stál a pro vodu se shýbal, volal někdo na mne Vasiným hlasem z vody: „Pavlušo, pojď sem!“ Odešel jsem, vodu jsem ale přece nabral. — „Hospodine, Hospodine,“ šeptali chlapci, dělajíce kříže. — „To je neštastné znamení,“ pravil Iljuša určitě. — „Nu nechť,“ odvětil Pavel s odvahou, „svému osudu nikdo neujde.“ — Chlapci utichli; bylo na nich znáti, že Pavlova slova učinila na ně hluboký dojem; položili se před ohněm, jako by chtěli usnouti. — „Co to,“ otázal se najednou Kostja, pozvednuv hlavu. Pavel naslouchal. „To letí sluky a pískají si.“ — „A kam to letí? —“ „A tam, kde prý nebývá nikdy zima.“ — „A co pak jest taková země na světě?“ — „Jest — daleko, za teplým mořem.“ Kostja si vzdychnul, zamhouřil oči a všichni chlapci usnuli. Měsíc vyšel, oheň shasnul, hvězdy též, myslivec usíná, při první zoři procitne ze sna dříve než malí pastuchové odcházejí, asi za čtvrt roku slyší, že Pavel

zemřel. Neutopil se, ale spadl s koně a zabil se; škoda ho, byl to znamenitý chlapec . . .

Jak málo popisů přírodních v obraze tom, a přece cítíš celou tu zádumčivou, temnou, dalekou noc v rozsáhlých rovinách ruských s tajeplnými hlasy, šcvelením rákosí, šumotem řeky, hlasy nočních dravcův, ptákův, ve společnosti s jakýmisi tajemnými bytostmi, jakýmisi nevyzpytatelnými silami, které mimovolně člověku působí strach a hrůzu — bezděky cítíš bázeň s těmi roztomilými hošíky, pasoucími stáda, vmyslíš se s Iljušou do hlubokých lesů ruských, kde Rusalka milostně kyne zbloudilému, ale i spolu s Vaňou pohledneš na vysoké nebe, a řekneš s ním: Pohleďte na boží hvězdičky, jako včeličky se rojí! . .

Příroda jest Turgeněvu velikou, ohromnou silou, tu něžnou, tajemnou, ladnou, milou, půvabnou, ale tu zas všovládnoucí, nezřídka děsnou mocí, před nížto veškeré úsilí lidské ničím není. Ve všech obrazech jeho prosvítá zvláštní duch, který bychom nazvali pantheismen specificky ruským a slovanským. Známoť, že světový názor lidu ruského přese všechny zevnější formy křesťanství a přes všechny církevní obřady víry pravoslavné naskrze jest pohanský; tomu nasvědčují všichni znalcové lidu ruského, a seznati to lze i z jeho národních báchorek, pověstí a písní, hlavně však z oněch pohřebních zpěvův, které staré ženy (plakalščice) pějí nad rovem nebožtíkův.*) Dle názoru toho člověk tak úzce souvisí s přírodou, jejími tajnými silami a mocnostmi, že marno bylo by všecko jeho úsilí, odervati se a neodvislým učiniti od ní. Slovan nezoufá nad tou odvislostí, ale rád se jí podává, rád o ní dumá, myslí a zpívá, a toť, co činí národní písně slovanské tak dojemnými, prostými, tak přirozenými; tím rozeznáváme se ode všech národův ostatních, kteří také rádi se zabývají přírodou, ale u kterých poměr člověka k ní jest zcela jiný: buď zoufalá snaha, chtíti se vymaniti z jejího poručenství, neb zoufalá resignace, která temně pohlíží na odvislost lidskou od všovládnoucí mocnosti. Tak se alespoň jeví názor ten u Germanů, v jich báchorkách, pověstech a zpěvích a i oněch umělých plodech, jež názoru tomu se přispůsobily. U Slovanův má poměr člověka k přírodě vždy něco rodinného do sebe; příroda vždy zůstává *matičkou*, i tenkráte, když se hněvá a jest hrozná.

Tomuto názoru přispůsobil se zcela Turgeněv; z toho vyplývá i jeho přírodní mysticismus, t. j. ta oddanost, to tajeplné splynutí člověka s přírodou.

Jakkoli veliký jest rozdíl mezi umělým básnictvím polským a ruským, tento přírodní mysticismus jest přece společnou půdou, na které se obě potkávají. Jak rozdílné na příklad jsou co do povahy kozácké postavy Poláka Goszczyńského, postavy z *Pana Tadeusza* od selského lidu, jejžto líčí Turgeněv; a přece mají všechny týž základní názor, týž základní tón: tu dobromyslnost, tu lásku k přírodě a k zemi rodinné, ať jest to v pralesích litevských, v stepích ukrajinských a neb v dalekých rovinách velkoruských. Ten Gervazy a Protazy v Panu Tadeuszovi jest velmi podoben tomu Michajlu Savěliču**) který, když

*) Písně ty (pričitaňja) sebral *Barsov* a vydal v Moskvě r. 1872.
**) Třetí obraz: Malinová voda.

jeho pán přišel přílišným přepychem na mizinu, pokojně kochá se v krásách přírody, beze všeho naříkání loví na břehu řeky ryby k své výživě a jest rád, když může příležitostně vzpomínkám svým o krásných časech minulých pustiti uzdu a s úšklebkem připomenouti Němce „kampelmejstra“, jenž se opovážil chtíti, s panem hrabětem jísti u jednoho stolu.

Ten kozák Nebaba v *Zámku Kaňovském* když s mohutné košaté lípy prohlíží krásy dalekých stepí ukrajinských, i přes všechnu svou zdánlivou sveřepost podoben jest Jermolajovi,*) který co lovec tulák v noci i ve dne probíhá s věrným svým psem lesy a pole a pod drsnou skořepinou ukrývá to nejlepší, nejupřímnější srdce. — Dojemně líčí Turgeněv v obraze *Kasjan s krasivoj Měči* takového prostého mužíka, jenž ve své selské filosofii v nejužším spojení s přírodou žije. Myslivec jeda s kočím svým na tělegě (cestovním vozíku), potkal pohřeb; nesou k hrobu Martina tesaře na marách, za nimiž s pláčem kráčí matka i žena. Kočí, jenž marně se namáhal vyhnouti se průvodu, předpovídá z toho potkání nehodu, která skutečně se dostavuje: zláme se osa u kola. Cestující se dovlekou do nejbližší „Lhoty“ a starý, mlčelivý a nemluvný mužík Kasjan vede myslivce po dlouhých prosbách do blízkého lesa, který se poráží. Myslivec koupiv novou osu, jde do lesa na ptáky a Kasjan bázlivě se otázav, zdali smí jíti s ním, doprovází jej. Jest krásné letní odpoledne; myslivec unaven nezdarem své honby lehne pod vysokými stromy na zem, Kasjan sedá na pařez vedle něho. Myslivec hledí vzhůru: „Zdá se vám, že hledíte v moře bezedné, jež široko daleko se pod vámi rozprostírá, že stromy nestrmí vzhůru ze země, ale že jich vrcholky, jako kořeny ohromných rostlin, spouštějí se a padají v jasné vlny toho moře; listí na stromech tu leskne a třpytí se smaragdem, tu houstne v zlatou, skoro černě temnou zeleň. Někde daleko, daleko na konci tenké větvičky nepohnutě stojí o samotě lísteček na modrém kousku průhledného nebe, a v jedné řadě s ním chvěje se jiný, připomínaje svým pohybem hru rybího ohonu, jako by pohyb ten byl samovolný, a nikoliv účinek vánku. Jako čarovné podvodní ostrovy tiše připlynou a tiše odplynou bílé, okrouhlé obláčky — a hleď, najednou celé to moře, celý ten jasný vzduch, ty větvičky i listí, polité sluněčkem, vše to zaleje se, zachvěje se běloskvoucím svitem a zašustí svěží šepotání a ševelení, podobné drobnému plesku odražené vlny. Nevstáváte, hledíte dále: i nelze slovy říci, jak rozkošně a sladce jest vám okolo srdce. Hledíte, a ten hluboký, čistý lazur vyluzuje na ústech vašich úsměv, nevinný jak on sám jest; jak obláčky po nebesích, a jako spolu s nimi strou se po duši vaší povolným tahem blahé vzpomínky, a vám se zdá, že zrak váš letí dál a dále i táhne vás za sebou do poklidného, světlého moře beze dna, i nelze odervati se od hlubiny té . . .“

„Pane,“ promluvil najednou svým zvučným hlasem Kasjan, jenž až dosud nepohnutě seděl, a z něhož nebylo lze prvé slova dostati. — „Co chceš?“ — „Proč zabijíte ptáčky?“ — „Možno je jísti.“ — „Ne proto je zabijíte, pane; vždyť jich nejíte; činíte to pouze pro svou zábavu.“ — „Vždyť ale ty sám zabijíš husy a slepice a jíš je.“ —

*) Druhý obraz: *Jermolaj a mlynářka.*

„To jsou ptáci od boha člověku daní; ale lesní ptáčkové jsou volní, svobodní. Hřích jest zabíjeti je; nechť sobě žijou až do svého přirozeného konce. Krev, to svatá věc! Krev nevidí slunečka božího, krev skryta jest před světlem — veliký to hřích ukázati na světlo krev, veliký hřích a hrůza — ó veliký." — „Čím se zabýváš?" táže se ho myslivec. — „Žiju, jak bůh velí — nu, a na jaře chytám slavíky." — „A vždyť jsi právě řekl, že je to hřích, volné ptáčky lovit?" — „Zajisté, zabíjet jich nesmíme; smrt i tak si vše sama vezme. Na smrt ani člověk ani němá tvář nevychytrá. Smrt neutíká, ale také ty jí neutečeš; však pomáhati jí, to hřích. A já slavíčkův neubíjím — bůh chraň! Já je chytám ne proto, abych je mučil, ničil, ale proto, aby z nich člověk měl radost, potěšení a veselost." — „Chodíš je chytat do Kurska?" — „Chodím i do Kurska, chodím i dále, jak se zdaří. V slatinách, v lesích, polích, v tišině samojediný nocuju: tu zahvizdají si sluky, tu piští zajíci, tu zas kačeři se ozývají. K večeru naslouchám, ráno naslouchám, při červáncích sítě mezi křovím rozkládám." — „Ty prý také léčiti umíš, povídal mi můj kočí." — „Nazývají mne lékařem," odvětil zádumčivě Kasjan, „ale jaký já jsem lékař! Kdo může léčiti? To vše u boha. Jsou sice traviny a květy, ty pomáhají. Tak na příklad rozrazil, dobrá to travina pro lidi; tak i jitrocel; o nich může člověk bez hříchu mluviti, jsou to bylinky čisté, boží. Nu a druhé nejsou takové; pomáhají sice, ale to hřích; i mluviti o nich hřích, ledva že s modlitbou. Jsou sice taková zaříkání... A kdo věří, spasen bude." — „A tesaři Martinovi nic jsi nedal užívati?" — „Pozdě jsem zaslechl o něm. A co? Komu již při narození jeho osud jest předepsán... Tesař Martin neměl na světě dlouho žíti; to již tak jednou bylo ustanoveno. Který člověk nemá na zemi žít, toho ani slunečko tak nehřeje, jako druhého, ani chlebíček mu nejde k duhu."

„Vás jsem do Lhoty přesadili k rozkazu pána; kde pak jsi dříve žil?" — „Já jsem z Krasivé Měči." — „Bylo tam lépe nežli zde?" — „Lépe, lépe. Byla tam výhodná místa, plná vod, a bylo to naše rodinné hnízdo; a zde teskno, úzko... zde jsme osiřeli. Tam u nás na Krasivé Měči vyjdeš si na pahorek, vyjdeš, a Hospodine, Bože můj, co to za krásu! I řeka tam i luhy i les; a tam zas chrám, a tam zas luhy. Daleko vidno, daleko. Tak daleko vidno, že hledíš, hledíš, pořáde hledíš... A zde? nu ovšem, půda prý je lepší, praví se; ale pro mne se všude dost obilíčka narodí!" — „Viď, že bys se rád vrátil na svou rodnou zemi?" — „Rád bych se tam podíval. A ostatně všude musí býti dobře. Jsem člověk bez rodiny a neposedím na jednom místě. A tak, když si člověk vyjde, to se mu jaksi uleh čí. I slunečko na tebe svítí, i pán bůh tě lépe vidí, i zazpíváš si svobodněji. Tam se podíváš, jaká travina to roste; nu poznáš ji a utrhneš Tam zas běží pramenná voda, strumen, svatá to voda; nu napíješ se, a jdeš zase dál. Tu nebeští ptáčkové zpívají... A za Kurskem jsou stepi, daleká, rozsáhlá místa, nu a to je podívání, udivení a radost — boží to dar! I táhnou prý se stepi ty, jak vypravují lidé, až k samému teplému moři, kde žije pták Hamajun sladkohlasý, kde se stromů listí ani na podzim ani v zimě neopadává, a zlatá jablka rostou na stříbr-

ných větvičkách, i žije každý člověk v spokojenosti a spravedlnosti. Tam bych se chtěl jednou podívat, vždyť jsem málo kde byl. Býval jsem v Simbirsku slavném městě, býval jsem v Moskvě se zlatými báněmi, viděl jsem Oku zironosnou i Inu holubici i matičku Volgu, a viděl jsem mnoho dobrých lidí. Ale tam bych se ještě chtěl podívat. Nejsem sám, mnoho jiných chodí otrhaných po světě a hledají spravedlnosti . . . ale v lidech není spravedlnosti . . . to je to."

V mužíku Kasjanu skupil Turgeněv celý názor lidu ruského o světě vůbec, nehledě k poměrům sociálním, názor o světovém řádu, o poměru člověka ke všemu míru; v Kasjanu jest jaksi lidu nejvnitřnější jádro, srdce očištěno z tvrdých, zevnějších slupin, sproštěno starostí všedních. Jest to názor velmi poëtický, a prost všeho hrubého egoismu, jest milý, dobrodušný. Kasjan chodí po světě, chytá slavíky k radosti lidem, diví se, že lidé mohou zabíjeti lesní, volné ptáčky a mimochodem hledá spravedlnost mezi lidmi, a chce se mu do země, kde zrají zlatá jablíčka. Kdo by v tom neviděl naivně vyřknutou touhu po pravdě a kráse, jakousi polozatemnělou ideu, neuvědomělé přání, aby svět celý zařízen byl dle pravdy a krásy? — A postava Kasjanova není zajisté vymyšlena, leč jako všechny postavy v Zápiscích myslivcových ze skutečnosti vzata, skoro fotografována.

V tom, jak dovedl uměle znázornit vztahy lidu ruského k přírodě, jak dovedl přírodu tu v duchu lidu samého nám představit, jest Turgeněv nejnárodnějším, ani Puškina ani Lermontova nevyjímaje. Puškin ovšem první v ohledu tom básnictví přírody učinil přirozeným, to jest on nenápodobil jako předchůdcové jeho popisy přírody básníkův cizozemských, ale proniknut přírodou ruskou, opěval ji, ač poněkud řekněme po měšťácku; líčil totiž z velké části pouze její lahodné krásy, jež dojemně na člověka působí a pohlížel na ni pouze, pokud přispívá k tomu, aby zvýšila blažený pocit v člověku. Příroda u něho není samostatným živlem, on béře z ní jen to, co subjektivní cit jednajících osob uspokojuje. Tak vidíme to v Oněginu. — Lermontov šel cestou obrácenou. Jeho příroda vystupuje samostatně; jest ohromná, krásná, někdy děsná a hrozná, někdy milá a půvabná, záříc se všemi barvami orientu (tak na př. jeho popisy Kavkazu), ale vždy tak, že stává se výlučnou, neobmezenou panovnicí situace, že lidi v ní jednající takřka udušuje ohromností svou; lidé vedle ní jsou pidimužíci, jsou pouhou její malou částkou. Turgeněv, ač jest žákem Lermontova, šel přece cestou svého lidu, uvedl přírodu do děje a situace, jakožto živel samostatný, ale tak, že nový živel ten nepůsobí jako u Lermontova disharmonicky, nýbrž že přispůsoben jest osobnostem, událostem i charakterům osob jednajících. Tím se též stává, že u Turgeněva nikde nevystupuje příroda jako nějaký deus ex machina, který by najednou události rozuzloval neb zauzloval; cítíme, že od počátku až do konce vždy spólu působí; svěží dech její nikdy nás neopouští. Uveďme několik dokladův.

Myslivci jest známo, že v jedné krajině žije o samotě jakýsi posupný, temný člověk, jehož lid okolní nazývá *birjukem*, boje se ho tím více, že jest hajným v panském lese, a běda tomu, kdo by se domníval, že má také právo ku kousku dříví z lesa toho. — Jest

dusný letní večer; myslivec samojediný vrací se ve drožce na své stanoviště. Cesta vede přes temný, hluboký les. Najednou se spouští silný vichr, lomcuje stromy, které vydávají žalostně ševelící zvuk, déšť velikými a hustými krůpějemi bije do listí, zasvítil blesk i zazněla ze všech stran hrozná bouře. Déšť lil se proudem. Myslivec jel krokem, však brzy jest přinucen, aby zastavil; kůň vázl, tma byla jako v pytli, před sebe nebylo ani na krok viděti. Konečně nalezl útulek u širokého keře. Shrbiv se a schovav líce, očekával trpělivě konec bouře, anať tu najednou se zablesklo i zahřmělo a před myslivcem na cestě stanula vysoká, cizí postava, osvětlená svitem blesku, jako by vedle drožky náhle ze země byla vyrostla. „Kdo to?" ozval se zvučný hlas. — „A kdo ty?" — „Jsem zdejší lesník." — Byl to birjuk sám. Znaje myslivce podle jmena, dovedl jej do své cháty uprostřed lesa. Mezi tím co „birjuk" se o koně a drožku stará, myslivec prohlíží si jeho jizbu a domácnost. Jizba byla zakoptělá, nízká i pustá... Na stěně visel roztrhaný kožich, na lavici ležela ručnice o jedné hlavni, na stole hořela louč. V samém středu jizby visela kolébka, přivázaná na konci dlouhé žerdi. Asi dvanáctiletá dívčinka sedla si na malou stoličku, pravou rukou počala kolébati spící děťátko, levou popravovala louč. Když se vrátil birjuk, jehož vlastní jmeno jest Foma Kuzmič, tázal se myslivec, kde má hospodyni, načež Foma s divokým úsměvem mu vypravuje, jak mu s jedním měšťákem od malého děťátka utekla — mezi tím venku blesk a hrom i déšť — děvče neosměluje se pohlednouti vzhůru, dítě v kolébce křičí.

Konečně bouře přestala, jen ještě déšť se leje; myslivec, jemuž v chatě jest přece nevolno, prosí Fomu, aby jej vyvedl. Ten má se k tomu, ale v tom svým dalekosáhlým sluchem znamená, že mu tam v jakési rokli kácí kdosi strom. Béře svou ručnici, a jde v tom směru; myslivec zvědavě doprovází jej. Našli ubohého mužíka, který chtěje vykořistiti bouřlivou noc porazil strom, a právě chce jej odvezti na malém vozíku, do něhož zapřažen kůň. Jest silnou rukou birjuka chycen, ruce mu opaskem svázány; i musí se svým povozem k chatě lesníkově. Mužík zloděj svázaný sedí na lavici — myslivec vypravuje dále: „Při světle lucerny mohl jsem si prohlednouti jeho opilou, zamračenou tvář, žluté svislé brvy, nepokojné oči, suché oudy. Malá dívčinka lehla si na podlaze u jeho nohou a opět usnula. Birjuk seděl za stolem, maje hlavu podepřenou o ruce. V koutě ozýval se brouček kováříček — déšť odrážel se od střechy, lil se po oknech, všechno bylo ticho. „Fomo Kuzmiči," promluvil náhle mužík. „Co chceš?" — Pusť mne z hladu... pusť." — „Znám já vás," odvětil surovým hlasem lesník, „celá vaše vesnice taková; zloděj vedle zloděje." — „Pusť... víš, náš správce*).... jsme všichni odřeni... vidíš... pusť! Já ti zaplatím, na mou věru zaplatím; z hladu.... děti mně doma pláčou, vždyť to sám znáš. Krutě se člověku vede." — „Proto přece nemáš krásti." — „Alespoň toho koně... vidíš, alespoň toho propusť." — Prosby nic nepomohly; nastalo opět na krátkou dobu mlčení, a mezi tím se lil déšť. Najednou se mužík vzpřímil.

*) Děj odbývá se za časů nevolnictví.

Oči mu hořely a do tváře vstoupla mu krev. — „Na, tu máš, sněs, na, pohlť si mne, prokletý hubiteli duše! Napij se křesťanské krve, napij — ty aziate, ty krvelačníku! A všechno propadne, žena, děti — ať vše zdechne! a na tebe, počkej, dozrajou!“ — A tak to jde dál; to konečně dopálí i chladnokrevného Fomu; vyskočí, strhne svůj opasek s mužíkových rukou, chytí jej za límec, narazí mu čapku do očí a — otevře dveře, vyhazuje ho ven volaje: „Jdi k čertu i se svým koněm, ale dej si pozor, podruhé...“ Nedomluvil k mužíku, ale obrátiv se k myslivcovi praví: „Prosím, neračte to na mne říkat, že jsem jej pustil.“ Mezi celým tím vypravováním slyšíme bouři a liják, jako by základní tóň celého obrazu.

Podobně v obraze nadepsaném *Malinová voda*. Uprostřed poledního parna letního nedaleko pramenu, jejž okolní lid nazývá malinovou vodou, z něhož vytéká šumivý pramének, sedí na břehu řeky starý sluha Michajl Savělič, nyní bez místa, opuštěný, zapomenutý, a společně se starým, tolikéž zapomenutým Stěpuškou chytají ryby ku své výživě. Myslivec si k nim přisedne; Michajlo vypravuje s rozkoší o starých, dobrých časech u někdejšího pána svého, hraběte Petra Iljiče, který byl velmi hodný, pohostinný a žil v stálých rozkoších. „Pravda, bil člověka často, ale brzy na to zapomínal; jen jedno: držel si matresky. Ach, ty nešťastné matresky! Bože můj, ty jej přivedly na mizinu — ale přec to byly krásné časy!“ Mezi tím přidružil se ku společnosti starý uprášený mužík Vlas, jenž jda okolo zastavil se u blízké studánky. Vypravuje jim celou historii nešťastné své rodiny, jak byl na daleké cestě, až v Moskvě u pána s prosbou, aby mu slevil částku *obroku**), a jak jej pán vyhnal. Jest smuten, a s trpkou resignací praví, že mu již vše jedno na světě, že nic nemá, že si ani správčík ani pán nic na něm nevezmou. A mezi tím na druhém břehu řeky zpíval si někdo píseň, tak unylou, tak smutnou...

V zápiskách myslivcových skoro výhradně vystupuje lid; Turgeněva rekové, někdy v pravém smyslu slova rekové, jsou mužíci. Okolnost ta dodává *Zápiskám* zvláštního typického, charakterního rázu, a jest i příčinou, že právě tento plod Turgeněva co do poesie nade všemi ostatními stojí nejvýše. Selský lid vůbec jest bezprostřednější, otevřenější, a tuto stránku jeho básník náš dovedl velmi šťastně uchytiti, jako vůbec v celém tom díle jeho zračí se nelíčená láska spisovatelova k tomu nevolnému, utiskovanému, prostému lidu. Nelíčí ho jednostranně, ale vybírá ty nejrozmanitější, nejrůznější typy; humor, elegie, tragika střídá se v pestré směsici vedle sebe. Jen jediná idea jest jaksi základním tónem; básník nám všude dokazuje, jak silný, ve svém jádru nezkažený a v celku dobrý ten lid jest, a jak velikou má budoucnost, ne pouze na Rusi ale i v událostech světových. Všude vidíme, jak hlubokým obdařen jest citem v rodině, obci, domovu a jakým důležitým jest členem celého společenského ústrojí. Jest praktický, vytrvalý, má humor ale i resignaci — a při tom všem jest tak dobromyslný, tak dobrodušný, otevřeného srdce k cizí bolesti.

---

*) Daň nevolníkova, by směl svobodně provozovati řemeslo a nemusil robotovat.

Jak nám Turgeněv selský lid předvádí, vidíme v něm dva zdánlivě si odporující živly: bezohlednou sílu a vytrvalost ve svých snahách na straně jedné, na druhé zase zvláštní měkkost povahy. Nalezen v něm jaksi střed mezi pudem egoismu a mezi pudem spolčování se, mezi silou centripetální a centrifugální.

Obraz *Chor a Kalinyč* byv sám o sobě uveřejněn v Sovreměnniku, od Bělinského vydávaném, dal základ později teprvé napsaným Zápiskám. Představuje nám básník dva mužíky přátele; jeden z nich Chor, jest selský realista, druhý z nich Kalinyč, selský idealista; onen, nyní již stařec, po celý život svůj byl pracovitý, pilný, vytrvalý, podnikavý, mnoho viděl, mnoho procestoval, domohl se blahobytu, má četnou, šťastnou rodinu a nyní sobě žije spokojeně (až na „báby“, kterých nemůže vystáti), a rád poslouchá, když mu myslivec vypravuje, jak v jiných zemích se žije a vládne, jaká tam jsou nařízení, při čemž vždy praktický a rozumný úsudek o tom pronáší. Kalinyč zase běhá s pánem každodenně na honbu, zanedbává hospodářství, všímá si jen včel, které se mu dobře daří, ku každému jest úslužný, umí čísti, psáti, zpívati, na balalajku hráti, počasí prorokovati, dobytek léčiti, ale sám na sebe zapomíná a také nic nemá. Když myslivec vypravuje o cizích zemích, líbí se mu jen popisy hor, vodopádův, krásných, neobyčejných staveb, velikých měst a p. Když se oba přátelé sejdou, Kalinyč nosí Chorovi červené jahody, které nasbíral na pasece, vodí mu právě koupeného koně do chléva, poněvadž „má šťastnou ruku“, zpívá mu a hraje na balalajku, a za to za vše se mu Chor jen vysmívá, že nic nemá, a že musí chodit bos, ač jinak rád má svého přítele idealistu. — Kalinyč byl bližší přírodě, Chor lidem, společnosti; Kalinyč nerad přemýšlel, a všemu na slovo věřil, za to Chor už i skepticky a ironicky pohlížel na svět. Když myslivec vypravoval oběma o cizině, říkával Kalinyč: „Budiž tvá vůle Hospodine.“ Za to Chor mlčel, chmuřil své husté brvy, a zde onde podotýkal: „Takhle by to u nás nemohlo jít,“ a nebo zas: „To je moudré, to je pořádek.“ „Při Choru nabyl jsem přesvědčení,“ praví myslivec, „ač vím, že mnohý ze čtenářův přesvědčení to se mnou nebude sdíleti, že Petr Veliký byl naskrze Rus, a že se jím hlavně osvědčil zaváděje změny. Rus má vždy nevývratnou důvěru ve svou sílu a vytrvalost; málo zabývá se minulostí, za to ale směle hledí ku předu. Co jest dobré, to se mu líbí, co rozumné, to béře od jiných; ať jest to odkudkoliv, jemu vše jedno.“

Neméně charakteristická a typická jest postava *jednodvorce**) *Ovsjanikova*. Představte si člověka plného, vysokého, sedmdesátiletého, s obličejem, jenž poněkud připomíná obličej Krylova, s jasným a umným zrakem pod svislými brvami, s vážnou postavou, vážnou řečí, volnou chůzí: toť Ovsjanikov. Svou vážností a nehyblivostí, svou rozšafností ale i také lenivostí, svou poklidnou myslí ale i tvrdošijností připomínal na staré ruské bojáry před Petrem Velikým. Byl to jeden z posledních lidí starého věku. Všickni jeho sousedé nad míru si ho vážili; jiní jednodvorci byli na to hrdi, že jest z jich středu, a zdaleka před ním smekali čepice. Na Rusi ovšem až do nynějška jest velmi

*) Nejnižší druh šlechty bez poddaných s málem polností.

těžko rozeznati jednodvorce od mužíka; hospodářství jeho je skoro horší než selské... Ovsjanikov byl výminkou ze všeobecného pravidla, ačkoliv i on nebyl boháčem. Za šlechtice se nevydával, netlačil se mezi pány, a nikdy se, jak říkáme, nezapomněl. Hosti přijímal u sebe velmi dobrosrdečně, ale nečinil před nimi poklony až po pás, a také do nich necpal jídlo a pití. Po obědě spával, v sobotu chodil do koupele, čítal pouze duchovní knihy, maje stříbrné brejle na nose, chodil brzy spat a brzy vstával. Počítal to za hřích, prodávati obilí, boží dar, a když r. 1840 byl všeobecný hlad a strašná drahota, rozdal okolním sedlákům i velkostatkářům všechny své zásoby; budoucí rok vše mu oplatili. Přicházeli k němu sousedé s prosbou, aby je rozsoudil, smířil a vždy se podrobovali jeho rozsudku. Byl nepřítelem bázlivého pospíchání, babských klevet a přílišné starostlivosti. Jedenkráte vypukl oheň v jednom jeho stavení. Přiběhl jeho dělník s velikým křikem: „Požár, požár!" — „K čemu řveš?" pokojně odvětil Ovsjanikov, „podej mně čapku a hůl." Rád jezdil, sám řídě povoz. Jednou bujný mladý koník splašil se s ním a cválal k rokli. „Zabiješ se, mladé, nezkušené hříbě," klidně volal Ovsjanikov, v tom okamžiku sletěl do rokle s koněm, drožkou i s mladým sloužícím, který jej doprovázel. Na štěstí se lidem nic nestalo, koník si zlámal nohu. — „Tu to máš!" pravil Ovsjanikov, vstávaje se země, „však jsem ti to povídal." — Rád vzpomíná na staré časy a vypravuje o nich pěkné historky; při tom ale není nepřítelem dob novějších. „Jest již čas," říkává, „vzíti se za rozum. Jenom to je neštěstí, že mladí panáčkové mnoho mudrují. S mužíkem zacházejí jako děti s hračkou: zahrají si s ní, zahrají, zlámou a zahodí pryč: a takový správčík Němec má zase sedláka ve svých drápech. Čím se to skončí? Mám umříti a neviděti nového pořádku? Staré zemřelo a mladé se ještě nenarodilo."

Velmi rád líčí Turgeněv silné stránky v povaze svého lidu, jeho odhodlanost, pevnost vůle, neustupnost, resignaci v snášení všech nehod a neštěstí, duševní i tělesnou otuženost. Jest známo, s jakou trpělivostí snášel ruský mužík jho poddanství a nevolnictví. Jak Turgeněv líčí mužíky, cítili tito velmi hluboce svůj osud, avšak cit ten byl u nich skryt, skryt jmenovitě před každým cizím člověkem, a za cizího považovali, kdožkoli nebyl z jejich středu.

Ruský mužík osvědčuje resignaci svou hlavně tam, kdež jí nejvíce potřebí, to jest při smrti. Vizme jen ruské vojsko, kde hlavním znakem v povaze prostého muže není rytířskost francouzská, není nadšení a touha po vítězoslávě, ale jest hluboký cit své povinnosti, svědomost svého postavení; jako umírá voják ruský, tak neumírá žádný jiný voják na světě. I tento ráz ruského lidu nakreslil Turgeněv v obraze *Smrt*. Myslivec vypravuje konec mužíka, kterého při porážení lesa nešťastnou náhodou zasáhl zkácený strom. Jeho pán jsa přítomen posílá pro lékaře. „Baťuško," praví umírající, „pro kněze poslat... Hospodin — mě tresce... ruce, nohy, vše polámáno... dnes neděle... a já... Moje peníze ženě... odečtete... Onisim ví... komu jsem co dlužen." Když okolostojící jej těší, že může zůstati ještě na živě, odpovídá: „Ne, zemru... odpusťte, jestli jsem komu z vás... včera u Efima... koupil jsem koně... dal jsem mu

závdavek . . . kůň můj . . . také ženě . . ." — a bylo po něm, aniž by se byl bolestí ozval. —

Událost ta poskytuje spisovateli příležitost, rozepsati se o způsobu, jak ruský lid umírá, vypravuje příklady, jimž byl buďto sám přítomen aneb jež byl slyšel, a končí celý obraz velmi dojemně smrtí svého přítele z mladých let, Sorokoumova, studenta a domácího vychovatele u šlechtické rodiny na venkové. — „Ano, podivuhodně umírají Rusové," volá na konec spisovatel.

Ačkoli se zvláštní zálibou zabývá se především selským lidem vůbec, přece do rámce obrazův svých béře také postavy z vyšších kruhův, hlavně z nižší venkovské šlechty. Avšak tu jeho typy ztrácejí přirozenou barvu a svěžest, ten nádech z lesů a stepí; spisovatel stává se satyrický, někdy i pessimistický, a postavy jeho jsou namnoze komické karikatury; nevolnictví a poddanost lidu jest oblíbeným předmětem jeho sarkasmu, představuje jarmo to v barvách křiklavých, ale ovšem pravdivých.

V obraze *Lgov* myslivec s Jermolajem a s jistým panem Vladimírem, rovněž myslivcem ze řemesla, přichází za parného letního poledne do vesnice, hledaje loďku, aby se dostali na vodní kachny, schované v rákosí blízkého rozsáhlého rybníka aneb spíše močálu. Jakýsi Sučok ve vsi má loďku, ale rozeschlou. — „A kdo jsi ty?" táže se ho myslivec. „Panský rybolov." — „Jak, a máš loďku v takovém nepořádku?" — „U nás není žádných ryb." Mezi tím, co Jermolaj spravuje loďku, rozmlouvá myslivec se Sučokem, starcem šedesátiletým a dovídá se od něho, že měl na tucty rozdílných pánův, a u každého byl něčím jiným: kočím u Sergěje Sergějiče Pechtěreva, kuchařem u Afanasia Něfedyče, u Taťany Vasilevny vpadl *v kofišenky*. „Jaká je to hodnost?" „Já sám nevím, baťuško. Stál jsem při buffetu a jmenoval jsem se Anton, ne Kuzma, paní tak ráčila rozkázati." — „A byl jsi po celý ten čas kofišenkem." — „Ne, ne po celý čas; byl jsem i *achtěrem* (hercem)." — „Snad ne?" — „I ano, na *kejatru* jsem hrál. Naše paní zavedla u sebe kejatr." — „Jaké jsi hrál úlohy?" — „Co ráčíte?" — „Nu, co jsi dělal na divadle?" — „A to vy nevíte? Vzali mne a ustrojili; a tak chodím ustrojený, anebo stojím, anebo sedím, jak se to trefilo. Řeknou mluv, a já mluvil. Jednou jsem dělal slepého." Na tom není dost; náš ubohý Kuzma Sučok byl pod rozdílnými pány také *kozáčkem*, *faletorem* (vorreiter), zahradníkem, dressoval psy a koně, a když dvacetiletý, jednou s koně spadnuv, notně se potloukl, dal jej přísný pán v Moskvě učiti ševcovině. „Jaké pak to bylo učení, když ti bylo již dvacet let?" „Proč ne, možno, když pán rozkázal. Ale on brzy umřel, a mne vzali nazpět do vsi." — „A kde jsi se naučil kuchařit?" — „Což pak je potřebí tomu se učit? Jak ony to báby (ruský mužík říká všem ženským báby) nějak připraví." — „A co nyní děláš, když sám pravíš, že zde není žádných ryb?" — „A já se, baťuško, pro to nesmutím. I chvála bohu, že mne udělali rybolovem." — Konečně loďka jakž takž opravena; společnost sedla do ní, a Sučok ji měl žerdí odstrkávati. Když byli v nejlepší střelbě, zapomněl pan Vladimír vyčerpávat z ní vodu, a všichni se uprostřed rybníka stopili, na štěstí jen až pod brady. Starý Sučok ulekal se tak nebezpečí, v jakém se skutečně nalezali (močál byl na míle široký a někoho se dokřičeti ne-

bylo lze), jako spíše hněvu pánů myslivců. Zdálo se, že v položení tom necítil nižádné potřeby, aby změnil svůj stav. Když konečně Jermolaj po dlouhém namahavém hledání našel a zkusil brod až ku břehu, a vrátiv se, ostatní ven vyváděl, Sučok se neustále potápěl, poněvadž byl nejmenší, ale při potopení nikdy se neosmělil chytiti se pasu některého z nich . . .

Ten ubohý Kuzma Sučok jest prototypem ruského nevolníka, žijícího při dvoře svého pána, tak zvaného *dvorového člověka*, proti nevolnému mužíku sedláku, který jsa více vzdálen od panského zraku, jaksi volněji a svobodněji se pohyboval, a to již proto, že mu okamžitá libovůle panská méně nebezpečím hrozila. (Dokončení.)

Rozhledy literární.

Podává

František Zákrejs.

Knihy veršů od *Jana Nerudy* vyšly, jak jsme již oznámili, ve druhém, rozmnoženém vydání. V proslově k prvnímu vydání (z r. 1868) praví Neruda: „Poměry literárního života a požadavky, jaké vůbec mladý národní život náš činí na každého píšícího, nedovolují posud, aby se jednotlivec volně rozvinul tak, jak by sobě přál, jak by za poměrů jiných snad i mohl. Co sobě spisovatel dráhu svou nastupující vytknul za úkol jediného desítiletí činnosti své, rozšíří se pozdější nutností náhle na úkol celého života. Přece však má spisovatel snad právo, aby po uplynutí jisté řady let přál sobě jasně poznat, zda něco a co vůbec již vykonal v směru jistém, a před veřejnost aby sobě přál předstoupit s celistvým obrazem činnosti své.“ Zajisté, má to právo, ano dle mého mínění je toto právo zároveň také jeho povinností.

Byly to krásné doby, byli to dnové mladého, nového jara, byla to léta literárních májů — ty doby Alfreda, ta prvotní léta Humoristických listů, ty časy prvních Obrazů života, ty časy Záviše. Mladosti náleží život, a tehdy, na konci padesátých a na začátku šedesátých let náležel český život literatuře. Tehdy nesmělo býti žádného spolkového života, a tak se společnost hlavně obmezovala na kavárny nebo na síně věnečků i plesů. V těch probouzena pak hlavně láska něžného pohlaví k novému životu duševnímu.

Byly to obnovené doby Tylových zábav. Teď i ondy literatura také tančila, avšak ona šla zároveň i v před. V oné době byl ovšem každý spisek, ba byla každá báseň považována za epochální, avšak mnohý spis téže doby má trvalou cenu pro nynějšek i pro budoucnost. A ona doba má ještě jiný význam: skoro každý snaživý Čech také byl snaživým literátem, ač ovšem většina z nich zůstávala, abych přeměnil známý Heineův vtip o Rafaelovi, umělci bez rukou. Avšak mnohému

odchovanci oněch let narostly později také umělecké ruce, a nynější léto národního života dlužno s vřelým uznáním tehdejších zásluh nazvati dítkem onoho jarního rozruchu.

Sáhněte k oněm prvním Obrazům života, i naleznete, co byl Neruda onomu jaru: naleznete, že Neruda již tehdy bystře viděl, jakým řečištěm musí se dáti tok našeho písemnictví, aby jeho zjevy stály na rovni s velikými literaturami. Sám jsa všestranně seznámen s jinonárodními osvětovými snahami a pracemi, usiloval o to, aby písemnictvo vstoupilo na výši doby; ale vždy měl při tom také zření k tomu, aby bylo *slovanským*, bylo věstcem i buditelem národního myšlení, cítění a jednání.

Tak píše na začátku r. 1859: „Neznáme *výhradně* individuelního snažení se jednotlivých národů, známe ale mocný směr celého člověčenstva, jenž ovšem zase individuálnosti všechna práva ponechává, pokud se zájmům obecnějším neprospívá.“

„Mělali se stát literatura česká literaturou takovou, že od ostatních národů by uznána byla, musil se vzít výdatnější ohled též *k živlům čistě slovanským*.“

Neruda, jak jsme již pravili, vždy co nejbedlivěji přihlížel k cizím literaturám. Hlavní však vliv měl na něj Heine, pěvec *Knihy písní*. Jak vysokého oceňování se tomuto v německé literatuře dostává, lze poznati z toho, že se některými staví až i na první místo za Goetheem a Schillerem. Jiní ovšem staví na nč Jeana Paula nebo Grillparzera. Možno dost, že v nejbližší době budou je vyhražovati Gutzkowovi, Gottschallovi nebo Hamerlingovi. Buď jak buď, Heine bude vždy počítán mezi nejduchaplnější, nejvtipnější spisovatele. A Neruda je českým Heineem. Oba vykazují velikou bohatost různých látek, jež si pro své práce volili, oba mají největší smysl pro nejvytříbenější, nejuhlazenější formu svých prací, oba jsou umělcové kameí, oba vynikli zvláště též cestovními obrazy a oba čítají, abych šel ještě více do podrobna, básnické průjevy lásky k matičce mezi nejkrásnější perly svého ducha. U obou pak jest duchaplný jejich humor zničujícím humorem, jako humor tající se ve slovech cynika Diogena, pravícího k Aleksandrovi, by mu tento šel ze slunce.

O činnosti Nerudově byl v těchto listech již pronešen soud (v. *Osvětu* 1872 č. 7), jehož jádro nemůžeme tuto leč opakovati: „Neruda jest spoluzakladatelem moderního, kulturního směru v krásném písemnictví českém; v té snaze ozdobena jest činnost jeho úspěchy znamenitými. Bojovník myšlenky, stále pohotově, stále v zápase, má v dějinách osvěty české svůj zvláštní list.“ A nabude ho zajisté svým časem v dějinách širších.

Jsa vždy pln reformních myšlenek, razil Neruda neohroženě cestu na vše strany, na půdě lyriky a epiky, na půdě literárních úspěchů cestovních, na půdě kritiky a feuilletonu, jehož zejmena tvůrcem jest v českém písemnictví.

Výkvětem Nerudových prací jsou *Knihy veršů*. Neruda je básník důmyslu, a důmyslny jsou jeho básně *všecky*. A zejmena tu, kde to látka dovolovala, zůstal Neruda přes všechen vliv a při své individuelní zvláštnosti básníkem co možno nejplněji *českým*. Jeho Divoký zvuk,

Kolovrátek, Jeník, Rubáš a četné jiné básně pojistily mu čestné místo mezi *skutečně českými* pěvci.

Nově do druhého vydání připojenými básněmi byly *Knihy veršů* nejen rozmnoženy, ale i obohaceny. A sice rozmnožena jest kniha veršů výpravných o básně „Jeptiška“, „Se srdcem rekovým“ a „Legenda o chudobě“; kniha veršů lyrických a smíšených o „Dozpěv“ k básním *matičce* zapěným, a k témuž dozpěvu připojeny tři různé *na asijském Burghurlu psané* sloky. Mimo to přidány do tohoto dílu básně „Vším jsem byl rád!“ a „Našel jsem se!“ V třetím díle nová jest báseň „Na peštské Kalvariji.“

Jsme přesvědčeni, že toto nové vydání *Knih veršů* počet přátel Nerudových rozšíří.

Také námi rovněž již předešle zaznamenaná publikace nových básní *Elišky Krásnohorské* v 15. svazku Ženské bibliotéky jest vysoce zajímavá i důležita. Tato sbírka 24 básní *Ze Šumavy* vyplnila, ano předstihla naděje kladené v básnířku vyšlých r. 1871 poesií *Z máje žití.*

Z prvních osmi básní *Ze Šumavy* vane, při vší obdivě věnované šumavským přírodním krásám bol bázně o budoucí osud vlasti a bázně před nebezpečím jí od západu hrozícím, avšak zároveň z nich vane blahá důvěra, že nás Český les a Šumava zachrání, jako to učinily za Sama i za husitských dob. Z nich ze všech zaznívá napomínací refrain:

Hej pozor! dávný host
má cestu volnu dost;
je hotov k seči —
jsme v nebezpečí.

Báseň *Očarované údolí* jest posvěcena výhradně nadšenému opěvání krás pohorských. *Pramen* je zvláštní zjev, zjev to výtečné *epické* písně. Podobnými kabinetními kusy poetické práce dlužno nazvati obě písně pod názvem *Černé jezero* položené, avšak obě jsou při vší blízké příbuznosti zcela různého rázu: první z nich je vzor lyrické krajinomalby, druhá vzor krajinářské lyriky. První báseň při nápisu *Kříž v lese* náleží k démantům sbírky. Kdosi se v lese modlil a uniknul, když slyšel, že někdo přichází. Příchozí, naše básnířka, se tedy domodlí za něho — co dítko, co starce, co matku i co dívku:

Jsili dívka, jížto v duši vzňaté
bůh a láska v modlitbách se mate,
jížto kanou slze v ruměnec,
perle v klokočový růženec:

Kdekoliv jsi přestala, já znova
přeříkám tvé modlitbičky slova,
znám ji od začátku do konce,
spočteny mám perle růžence.

Je to v pouhých osmi slokách vyřčena celá životní elegie každého stáří a zároveň jí zjeven hluboce cítěný životní rmut naší básnířky. Druhá báseň téhož nápisu jest velmi jemně a velmi plastický projevený chvalozpěv, pravé, prosté, upřímné, nepokryté pobožnosti. *Děvče*

z hor nazval by někdo polobaládou a poloromancí, avšak musil by ihned dodati: báseň je tak originelně myšlena, že ani jedno ani druhé jmeno plně se nehodí. Divoká říčka i člověk lopotí se pro zisk panštiny; tu se blíží bouře; žena dělnice tedy pádí z továrny, by zachránila své dítě bouří ohrožené, avšak když dospěla domů, nalezne dítě své ve zdraví, . . kolébané horským pramenem otáčejícím kolo, ženoucí kolébku dítěte, s týmže horským pramenem, který jako toto dítě co nejdříve bude se musit lopotit na zisk panstva. Můželiž býti co krásněji a významněji myšleno?

Báseň *Na mýti*, - tato satyra, tento samoposměch jediného řádného stromu v chromém roští, šlehá se vší oprávněností náš věk, v němž to *veliké* lidstvo stále rozhodněji stává se souborem denně menších a menších lidí. Allegorie *Pytlák* zjevuje myšlenku, že ti sobečtí páni jsou jen pány z milosti ubohého lidu. Je to bez odporu nejjádrnější drahokam sbírky, a elegická, dvojsečně satyrická i dramatická zároveň. *Na hranici* spojuje čtyři básně v malý cyklus: první z nich je humoristický avers obsahu v prvních osm písní sbírky zazahrnutého, a humor její vyniká říznosti, význačností a závažným rázem; tento humor stává se šlehavým ba perným v druhé básni a propukává v třetí v bouřný hněv proti přepychu sousedního *národa ve zbrani*, a stišuje se ve čtvrté písni v žehnání českému národu, hodláli nejen horlit pro boj za pravdu, nýbrž v něm i vytrvat, a v obavu pohrom, nestaneli se tak. Velmi trefně a velmi harmonicky končí cyklus slovy: *Nám třeba v sebe víry!* — *V pustině* vyslovuje mohutnou žalobu v poušti, žalobu na vadnutí povstávající nebo zavinělé z překypělého života i v přírodě — a také u jednotlivce. *Tiché město*, Prachatice, obec to nyní bohužel z veliké části poněmčilá, podala básnířce látku k šlehavé elegii na národní zpátečnictví. *V Husinci* jest velkolepý chorál českého národa: Bojujme a umírejme za rovnost národů — toť program této básně i program naší budoucnosti. A *Jmenem přírody* doplňuje tuto myšlenku, věstíc právě, že láska k národnosti již proto musí zvítězit, poněvadž samou přírodou je vštípena. Básně *V pralese* činí opětný, avšak delší, totiž jedenácte uměleckých skvostů čítající cyklus.

První z nich, píseň to při vší průzračnosti úplně hádanková, tvoří polootázku po záhadách světových; druhá zjevuje myšlenku, že hrdost na lidské důstojenství je svobodou; třetí jest píseň volné, šťastné samoty v přírodě. Další (IV.) báseň staví nám na oči *krále* lesa, ani bouří zvráceni srazili se v jednotu, a vyslovuje přesvědčení, že všickni ti páni zajisté klesnou, jakmile jen jeden z nich bude sražen. Následující čísla (V.—X.) vypravují „pohádku“ o klamu žití bořícího všecky ideály (V.), žalují na skleslost věků (VI.), slaví blaho rodinného života (VII.), líčí rmut přeživšího se stáří (VIII.), ano samu nekonečnost všelidského žalu (IX.) a dovršují se velebným reflektivním finalem:

Nadlidská ty moci jediná,
ježto nezvratna jsi pochybenstvím;
přes odboj náš vzdorný účinná
přírodo, jež vládneš veškerenstvím;

plná tajemství, ač blízká, viditelná;
věčná původem a skonem nesmrtelná:

Jsili moc, již báje odvěká
snila si co lásku všehomíru,
po níž teskní srdce člověka,
byť i stokrát zapřel luznou víru,
jsili božská moc — ty nedáš bez úkolu
doznít věčnostmi svatému lidstva bolu.

Poslední báseň cyklu *V pralese* je dozvuk volající, by každý, jak ten prales, rozvíjel se ve svou výši nejkrašší. *Rožmberk* v obrazích je průjev velikomyslného odpuštění nepřátelům, a závěrečné číslo sbírky *Krumlov při měsíci* jest jemná píseň vítězství nad přemoženým odpůrcem vlasti.

Naznačil jsem přebohaté přednosti tohoto literárního díla a nyní bych měl vypověděti také, jaké má vady. Avšak tu musím ihned vyřknouti: *Ze Šumavy* nemá vad, má nejvýš několik *licencí* do sebe. Neboť nejen *velevzácnou obsažností, původností, vzletností*, nýbrž také *výtečnou vnitřní i zevní formou* vynikají básně tyto. Architektonika každého verše, každé sloky a každé básně jest věru mistrná. A nad to každá báseň má *svou* strukturu, zcela původně, zcela vhodně stvořenou. Eliška Krásnohorská není pouze velmi *nadanou* básnířkou, nýbrž zároveň *myslící* umělkyní. Všude šetříc co nejpřísněji zásad přízvuku, a přibírajíc vedle trochejů nebo jambů ku zvětšení žádoucí rozmanitosti také daktyl neb amfimacer, nepoužívá než téměř výhradně plných, kmeny slov tvořených rýmů. Eliška Krásnohorská osvědčila nejedním pojednáním svou lásku k hudbě, a tato šťastná láska pronikla ji tak, že je skladatelkou a nejen básnířkou svých poesií. Její básně jsou mluvená hudba. Všude s největší péčí vystříhá se hiátu nebo kupení souhlásek a střídá naproti tomu velmi obratně různé samohlásky.

Mluva Elišky Krásnohorské je *bohatá, nenucená, bezvadná, slovem vzorná.*

Ladislav Quis, který svou sbírkou básní *Z ruchu* právě sobě pojistil čestné místo v řadě našeho spisovatelstva, má v některých vzhledech podobnost s Eliškou Krásnohorskou, zejmena co do formální stránky básnické. Na všech listech své sbírky podává toho důkazy. Po výtce jeví se u něho, jak u Elišky Krásnohorské šťastný schyl k formám národních písní. Abychom pak ještě jednu podobnost uvedli: Quisova hlavní básnická síla spočívá v poesiích reflektivního rázu. Proto jest první oddíl jeho sbírky (*Sláva. Vlast. Svoboda.*), v němž nejvíce popustil uzdu reflexím, oddílem nejzdařilejším.

Na práh ku svým básním klade Quis obratně uvitý sonetový vínek, *Věnce padlé slávě*, zpěvy to žalného výkřiku nad pohromami vlasti; tento výkřik zvyšuje se v truchlozpěvích „Vyšehrad“, „Náměstí staroměstské“ a „Tábor“ v hluboký nářek o zašlou slávu. V *Táboru* posvítá však již naděje do budoucna, zdar naděje zaručuje nám *Sláva*, a splní nám láska k želané volnosti (*Řeč kamení*) a rekovné vzmužení se (*Otrokům, Mládeži*). Místy zavzní v tomto díle básní drsný, ne-

básnický zvuk. Tak ve slovech: „Pryč s láskou, pryč! nám nenávisti třeba.“ . Poesie však je smír, je věštkyně lásky.

Druhý oddíl sbírky (*Láska*) věnován písním milosti nešťastné; ony náležejí zajisté k lepším toho druhu básním naší literatury, jsouce bohaty na nové myšlenky. Nejlepší z nich jsou XII., XV. a XVII. *píseň lásky.*

Třetí oddíl, zahrnující *„výpravné“*, avšak v celku Quisovým lyrickým subjektivismem proniknuté *„básně“* zahájeny jsou dvěma baladickými zpěvy (*Písní z večera* a *Dívčiným skonem*), věnovanými opětně milostnému žalu. *Vítězství* a *Plavba králova* sálají nenávistí k tyranstvu, jak první díl sbírky. *Zaklínač*, *Láska pocestného*, *Červená voda* jsou čísla, která nejšťastněji nápodobí ráz básní národních. *Švanda* (dudák), v němž se líčí známý děj již jinde dobře podaný, a *Smlouva s ďáblem* (Faustiáda), látka jinde nepřekonatelnou mistrností spracovaná, měly ve sbírce býti vynechány, poněvadž zůstaly za dřívějšími spracováními těchto předmětů. Poslední a nejdelší báseň tohoto třetího oddílu (*Návrat*) je v něm zároveň nejpoetičtějším číslem. Hoch se vrací po roce vzdálenosti domů ku své milence, ale tu ho zachvátí a zničí ve své mrazné náruči Zima.

Zvláště zdařilou ve čtvrtém dílu sbírky (*Touhy a myšlenky*) jest osobní básníkova hymna k bohu *Můj žalm*. *Sen* tvoří nový, ovšem beúspěšný pokus psáti antické rozměry přízvukem. Podobné hexametry a pentametry jsou nemožné: vždyť jim veskrze schází nezbytná césura, vždyť postrádají někdy žádoucích spondaických stop, vždyť musí za daktyl zhusta nastoupit amfimacer. — Velmi svižným číslem sbírky jest báseň *Věčný jsem*. Škoda, že se zavírá koncem tak rozprsklým. Jeť zajisté velmi nepostačitelno věděti, že na věky potrvá každá naše část; tím neporazil básník filosofy, nýbrž pouze se *vyhnul* a vymknul zásvětným problémům. V dalších, na různé poetické myšlenky stále bohatých listech nabývá vrch zase nálada rmutu a neblaha. Naproti tomu vrcholí třídílový *Můj štědrý den* šťastným vzmužením se básníkovým v lásce k rodné jeho půdě, k půdě poesie. Tím a nad to též závěrkem svých básní, *Poutí k ráji*, v které básník slaví lásku ke kráse, k ideálům, k umění a k jeho koruně, k básnictví, nabyla celá sbírka žádoucího harmonického zakončení.

R. 1873. Č. 4.

OSVĚTA

Dvouleté království ve Španělích.

Od

Václava Vlčka.

Od nejzazšího západu evropského přicházejí k nám přes tu chvíli zprávy velice — zajímavé. Přicházejí tu z Anglie, tu z Francie, tu ze Španěl, týkají se různých osob, vzdálených od sebe států i národů, však přes to jest mezi nimi obzvláštní souvislost.

V Chislehurstu klade se do hrobu Napoleon III., Francie povstává z nemoci, v níž upadla těžkými ránami války s Německem, a ve Španělích znova se uprazdňuje trůn, jehož obsazení bylo podnětem k válce této.

Jak obrovské to změny v krátkém čase! Kdo byl by před třemi roky touto dobou něco podobného předpovídal? Tehdy seděl Napoleon ještě tak pevně na císařském stolci, že směle vyzval národ francouzský k novému všeobecnému hlasování, při němž také v skutku ohromná většina hlasů jemu i synovi jeho pro budoucnost vládu pojišťovala. Na to se spolehaje imperator na Sekvaně, se smělostí ještě větší vyzval také štěstěnu, aby obnovena byla jeho bývalá všemohoucnost v Evropě, opřel se co nejostřeji tomu, aby se v uprázdněné království španělské uvázal Němec z rodu Hohenzollerského, vrhnul se hazardně do války, na kterou byli připraveni Prusové nikoliv on, dováléil se kapitulace sedanské a octnul se na konec života svého u vyhnanství, ve kterém i zemřel.

Jakož ve všem všudy snažil se nápodobiti svého slavnějšího strýce, dostalo se mu podivným řízením osudu té zvláštní podobnosti s Napoleonem I., že příčina úpadku oběma jim na půdě *španělské* vyrostla.

Ano, je v tom spojitost ještě nápadnější.

Španělsko druhdy tak mocné a slavné, přehluboko kleslo tím, že lid jeho vládou svojí jak světskou tak duchovní šeredně byl zotročen. Ponížení jeho dosáhlo nejhoršího stupně tehdy, když Napoleon I. palác panovníků španělských násilím a lstí vyprázdnil a svého bratra Josefa co krále tam uvelebil. Národu, po jehož vůli či nevůli se despota nic neptal, otevřely se konečně oči dávno zaslepené, ant nemohl neviděti, že cizí násilník nakládá s ním jako s hejnem otroků — národ poznal své ponížení, vzkypěl studem i hněvem, povstal k boji, vytrval v něm celou řadu let a zasadil jím Napoleonovi I. ránu, jíž tento nejprvé počal se vykrvacovati.

Takovým spůsobem se ve Španělích na počátku devatenáctého věku událo vzkříšení národa. Od té doby politický život už tam neutuchnul, zřízení konstituční zapustilo pevné kořeny, volání po svobodě státní a osobní, volání po právech lidských ozývalo se vždy důrazněji, opposice proti bohomrzkému hospodářství panovníkův burbonských, mužských i ženských obvykla sobě netoliko důraz slova ale i důraz meče, netoliko boj v parlamentě ale i revoluci, až roku 1868 Burbony ze Španěl nacelo vypudila, a tím prostředečně i příčinu k válce francouzskoněmecké zavdala.

Národní hnutí ve Španělích, vzbuzené násilnictvím Napoleona I., vydařilo se na konec tak, že podrazilo trůn i pod Napoleonem III.

A to není poslední účinek, vyrůstající z téhož kořene. Monarchie na království a lidu španělském po děsně dlouhou dobu napáchala hrozných hříchů; podobalo se, že tak činiti může beztrestně, ale nyní patrno, že nadešla doba účtův...

Vypuzením *Burbonův* r. 1868 nevzala ve Španělích ještě *monarchie vůbec* za své. Na sněm (*cortes*) dostala se většina monarchická, kteráž zásady a snahy republikánů nazývala blouzněním. V květnu r. 1869 odpověděl jí na to Castelar, náčelník španělských republikánů: „Dějiny lidstva jsou stálý boj mezi ideami a prospěchy; pro tu chvíli pravidelně vítězí prospěchy, ale v prodlouženém čase vítězí vždy *idey*. Vaše hlasování, pánové, příčí se duchu století, ale ono padne na vás zpět jako šíp vzhůru vystřelený. Nazýváte mne blouznivcem: ale blouzněním nazývali staří fariseové sjednocení člověčenstva v náboženství, blouzněním bylo křesťanství, blouzněním myšlenka Krištofa Kolumba i odkrytí nového světa, blouzněním jmenovali aristokraté povstání demokracie, blouzněním bylo roku 1779 prohlášení lidských práv. Ale až blesk rozrazí tady dub staré monarchie, musíte vy přijíti, vlastníma rukama národnost povznesti a ve kmen její vrýti nápis: „Zvěstovatelům budoucnosti, zakladatelům republiky ve Španělích."

Takovými slovy se ovšem vládnoucí strana, v jejímžto čele stál největší muž poslední revoluce generál *Prim*, nedala zdržeti, aby pro uprázdněný trůn hledala krále po vší Evropě. Nebylo snadno nalezti jej, princové evropští ukazovali tenkráte zdrženlivost potud nevídanou. Leopold Hohenzollerský činil v tom výminku, ale jak se to stalo věcí osudnou, jest vůbec povědomo.

Mezi tím, co ve Francii válka, kandidaturou jeho vzbuzená, v ohromných rozměrech zuřila, Prim neustával hledati dále, až konečně v *Amadeovi, vévodě z Aosty*, synu italského krále Viktora Emanuele,

nalezнul muže ochotného, přijmouti korunu španělskou. Dne 30. listopadu 1870 odbývalo se ve sněmě madridském rozhodné hlasování; z plného počtu 347 sněmovníků hlasovalo jich 311, z těch vyslovilo se 191 pro království Amadeovo, 60 pro federativní republiku, 27 pro vévodu z Montpensieru, 2 pro Alfonsa, synka vyhnané Isabelly II. Dne 3. prosince deputace sněmu již ve Florencii zvěstovala mladému vévodovi, že jest zvolen králem španělským, a on přijav volbu dokládal, že se jí chce hodným osvědčiti, že věren jsa ústavě chce býti vojínem v armádě a prvním občanem ve sněmě národním. A v posledních dnech prosince, vyhovuje důtklivému nalehání svých španělských přátel, byl Amadeo již na cestě do svého nového království.

„Nebudu míti jiné myšlenky, nežli svornost i blaho národa," tak byl sliboval vyslancům španělským přijímaje nabízenou vládu. Rozumí se, že více než láskou k národu, jenž mu posavad byl cizí, veden byl Amadeo úmyslem, státi se v krásném Španělsku zakladatelem nové dynastie; avšak dlužno dáti pravdě svědectví, že k dosažení tohoto účelu žádného nepoctivého prostředku neužil, že nic neučinil, co by bylo proti slibu jeho, proti svornosti a blahu národa.

Nebylo mu tajemstvím, jak obtížné dílo podniká. Jedni byli mu z předu nepřáteli, že přichází král vůbec, druzí, že přichází *on* co král, třetí že přichází syn Viktora Emanuele, který zbavil papeže světského panství, jiní, že přichází cizinec atd. Přívrženci Isabelly II., která se nyní ve prospěch svého celými dvěma hlasy voleného syna Alfonsa trůnu odřekla, nestyděli se rozhlašovati hrubé lži, že jest Amadeo opilec a p., studenti v čelných městech činili proti němu hlučné demonstrace, v Seville odbývali jeho pohřeb, tak že guvernér do nich dal vojskem střileti.

A v týž den, co nový král v Cartageně z lodi své poprvé na španělskou půdu vkročil, v Madridě na veřejné ulici ten, který jej králem učinil, generál Prim, osmi výstřely z revolverů jest zavražděn. Kdo vrahy najal, podnes zůstává hádankou; jenom to nade vši pochybu jest zjištěno, že při tom strana republikánská neměla žádného účastenství. Prim nepadl proto, že nedal zavesti republiku, ale mnohem spíše proto, že byl vyhnal Isabellu II. Do vyšetřování pro smrt jeho zapleten jest také vévoda Montpensier, ano na chvíli zatknut proto i předseda prvního ministerstva Amadeova, Serrano — ale soudové španělští nejsou z nejlepších: posud nedospěli k žádným výsledkům!

Amadeovi samému Prim smrtí svou více prospěl, než by mu byl as prospěl svým životem. Někteří z předních mužů byvše posud nepřáteli příchozího krále, jako Topete a Rios Rosas, nyní okázale přidali se k němu; také lid vítal jej tím hlučněji po celé cestě od břehu mořského až do hlavního města.

Složiv slavně přísahu na ústavu jal se král pokoušeti o to, aby hlavní politické strany získal a ve své osobě sjednotil. Proto bylo první ministerstvo jeho složeno z různých živlů. Hlavním pak záměrem královým bylo, získati sobě *lid*; však nehledal přízně jeho ani podplácením ani lichocením ani šířením mravní spousty, ani jinou hanebnou cestou, alebrž vlídností, prostým životem a svědomitým plněním svých panovnických povinností.

V pravdě stal se také brzy velmi populárním, hlavně těmi věcmi, kterými se od posavadních panovníků nápadně lišil. Hned prvního jitra po svém příchodu žádal o 7. hodině snídani; dostav od překvapeného služebnictva odpověď, kterak se nadáli, že Jeho Veličenstvo teprvé o 11. hodině vstávati bude, šel do hostince a tam posnídal. U oběda poručil, aby místo obvyklých 24 jídel jenom 6 mu strojili; poručil dále, aby děla od paláce jeho byla odvežena a z přečetných stráží v domě jen 50 mužů zůstalo, zakázal, aby jej při vyjížďkách zbrojenci provázeli, nedovolil před svůj vůz nikdy více než dva koně zapřáhnouti, nedal si ruku líbati, jakož potud ve Španělích etiketa též úředníkům velela. Finančnímu pak ministrovi oznámil, že nepřijme svůj královský plat, pokud sobě učitelstvo bude moci stěžovati na nedoplatky svého služného.

Takové a podobné jednání neminulo se u lidu s přiměřeným účinkem; dosti dlouho zdálo se — obzvláště těm, kdo se z daleka dívali — že se nová dynastie ve Španělích loyálností Amadeovou trvale upevní. Při prvních volbách prošlo 237 kandidátů vládních, 62 karlistických, 38 republikánských; sněm zahájen (3. dubna 1871) bez všeliké výtržnosti. Král ve své trůnní řeči kladl na to důraz, že Španělsko své síly soustředi ti musí k uspořádání vnitřních záležitostí, i ohlašoval opravy v ohledu správním a finančním.

Kdy by byl, jakož *chtěl*, také *mohl* k opravám těmto přikročiti a správě zemské se věnovati, není pochyby, že by se byl osvědčil co panovník nejen poctivý ale i schopný. Avšak vůle i ruce jeho byly poutány *otázkou politickou*, která příchodem jeho do země nebyla rozřešena, ano čím déle v zemi prodléval, jako balvan vždy rostoucí všude se mu do cesty stavěla.

Hned při zkoušení voleb udály se ve sněmě bouřlivé výtržnosti. Na ministerstvo činěny tak prudké útoky, až předseda jeho soubojem nabízel se dokázati, že nic neučinil proti své ústavní přísaze; načež ovšem odpůrci jeho žádali, aby čten byl článek trestního zákona, souboj zapovídající.

Brzy potom republikané podali návrh na změnu 33 čl. ústavy, aby totiž forma vládní změněna, monarchie odstraněna, a republika zavedena byla. Hned pospíšili sobě též karlisté navrhnouti, aby nynější dynastie byla sesazena a don Carlos jakožto zákonitý král uznán.

Netřeba podotýkati, že by v leckterém jiném konstitučním státě po takovýchto návrzích následovalo rozehnání sněmu pomocí bodáků, stav obležení, zavírání opposice a t. p. Ve Španělích po čtrnáctihodinném boji sněmovním pouze to uzavřeno, aby všecky návrhy na změnu ústavy zatím odročeny byly.

Republikané, jakož hned na počátku byli prohlásili, žeť jim osoba krále posvátna, také nyní vedli boj svůj dále na půdě ústavní prostředky zákonními; karlisté byli nedočkavější a jali se podněcovati ozbrojenou *vzpouru*.

Vedle stran politických se také strany *náboženské* nejednou vášnivě do sebe vpeřily. Tak za příčinou papežského jubilea ve sněmě podán návrh, aby Piovi IX. blahopřání posláno a zároveň vysloveno bylo, že svět nepřestane truchliti, pokud neomylná slova náměstka

Kristova nedojdou obecného poslušenství. Ministr Sagasta neměl nic proti blahopřání, ale vysloviti uznání neomylnosti papežské se zpěčoval. Poslanec Nuñez de Arce podotknul, že jsou fariseové, kteří vždy o bohu mluví, ale jen sobecké záměry na zřeteli mají. „Vy jste neslušný člověk, p . . se!“ vzkříknul na něj Arguelles. — „To jste vy,“ odpověděl Nuñez de Arce. Arguelles vrhnul se na něj, ve sněmovně strhla se pračka, ve které jediní republikané účastenství nebrali. Za takovými scénami ve sněmovně následovaly výtržnosti ve městě, při kterých místnosti „Katolické omladiny“ útokem vzaty a obraz papeže upálen.

Amadeo zůstal věren svému slovu, že chce býti jen *králem všech*, ne králem *jedné* strany. Ale sklamal se ve své naději, že by různé strany ve své osobě sjednotil — nejednota mezi nimi byla čím dále tím větší. Republikané zůstávali republikany, karlisté karlisty; vévoda Montpensier později prohlásil sice, že nechce býti králem sám, ale že chce býti *vladařem* nezletilého krále Alfonsa, při čemž ale pronášena obecně podstatná pochyba, zdaž by se za takového vladaře Alfonso vůbec kdy králem stal.

Avšak, což bylo nejosudnější, také ty strany, jichžto *spolčením* Amadeus za krále byl zvolen (unionisté i progressisté), setrvaly nedlouho ve své jednotě. Prospěchy strannické a osobní způsobily mezi nimi rozklad i zápolení; tím padlo první jich společné ministerstvo, načež soupeřením a intrikami jednotlivců jedno ministerstvo za druhým rychle podkopováno jest. Král jednal přísně dle ústavy; ministerstvu, kteréž pozbylo většiny na sněmě, neprodlužoval život žádnými mimořádnými prostředky, třeba byly jinde sebe více ve zvyku.

Každé ministerstvo dosáhlo při nových volbách většiny, ale ve sněmovně jí žádné trvaleji nepodrželo, ježto všecky ostatní strany proti němu ve mnohých otázkách společně bojovaly. A tak na př. proti ministerstvu Malcampovu málo dní po jeho utvoření podán ve sněmovně návrh toho smyslu: „Sněm s nelibostí hledí na trvání vlády, která žádnou větší stranu v zemi nezastupuje a snahám sněmu vyhověti nedbá.“

Ke prostředkům, jimižto přes půtky rozličných stran Amadeo v přízni lidu se upevniti hleděl, náležely jeho *cesty po zemi*. První podniknul do Valencie, Barcelony a Saragossy v měsíci září 1871, poručiv prvé okružníkem vůbec oznámiti, aby obyvatelstvo svých peněz lépe užilo nežli k neprospěšným slavnostem, král že se povrchní nádhernou okázalostí nedá klamati o smýšlení lidu, jejž poznati a od něhož poznán býti položil za jediný účel své cesty. Zároveň prohlásil neobmezenou amnestii.

Okouzlen osobností královou lid vítal jej všude tak slavně, jako prý před tím nikdy žádnému ponovníkovi se nestalo. Z odpůrců králových nikdo se neozval, jediní *republikané* se netajili. Chování jejich vůbec nejlépe charakterisováno jest způsobem, jakým purkmistr saragosský, Jozé Mariné, v čele městského zastupitelstva krále uvítal. „Pane,“ oslovil jej, „nikoliv má nepatrná, ve svém nejhlubším přesvědčení *republikanská* osobnost, nýbrž alcalde města Saragossy, posvátným hlasováním lidu volený, plně nezbytnou povinnost, předstupuje před vás i nabízí vám služby své. Vstupujete do města, přebohatého

slávou, noha vaše bude kráčeti přes prach hrdin, kteří tu padli za vlast. Saragossa byla i jest posud otčině své nejpřednější tvrzí svobody. Svobodné Saragosse posud ***žádná vláda nebyla dosti svobodomyslnou***, ale rovně nezviklaní u víře jako vytrvalí v nepříznivém osudu občané její nikdy se nedopustili zrady. Nuže vejděte do Saragossy. Není teď žádná stráž osoby vaší tak mocná, jako loyalita potomků Palafoxových, jimžto i osoba nepřítele svatou se stává, když vstoupí pod střechu města jejich. Pomněte, že Saragossa plane pro svobodu nejširší — pomněte, že budeteli kráčeti neodvratně cestou spravedlnosti, bdíti nad veřejnou mravností, chrániti průmysl, zachovávati neporušenost národního hlasování, až Saragossa i celé Španělsko vám jednou děkovati bude za splnění neodbytných žádostí, jež chová většina velikého národa, k němužto jste přišel — pak, ano pak že vás zdobiti bude název nejskvělejší, a ***tudiž na vás to záleží, býti občanem prvním tohoto národa a nejvíce milovaným v Saragosse, neboť veliká republika bude vám děkovati za svoje štěstí!***"

Vrátiv se do hlavního města naleznul král opětnou ministerskou krisi, ale obecná důvěra v jeho vládu byla pevnější než dříve. Ukázalo se to zjevně při státní půjčce, která byvši vypsána sedmeronásobně upsána jest.

Finance ovšem nehrubě se lepšily, roční deficit zůstával velmi značný. Jednou z hlavních příčin toho bylo *povstání na ostrově Kubě*, které se do nekonečna prodlužovalo, ohromné sumy pohlcovalo, vůbec síly země povážlivě vyssávalo a ve Španělích ještě k novým různicím příčinu zavdávalo.

K němu přidružila se pak i *vzpoura karlistův*. Don Carlos prohlásil se jednoduše sám za krále španělského pod jmenem Karla VII. a jal se nejprvé ze Ženévy, pak od hranic francouzských předpisovati a poroučeti nejinak než jako by byl velkomocným králem, ne prostým dobrodruhem. V bombastických manifestech pravil, že chce krátkým, rozhodným bojem ukázati veškeré společnosti cestu ke spáse, že si před celým světem osobí čest, „kráčeti v čele křesťanské armády, kteráž jest armádou boží, trůnu, majetku a rodiny“.

Don Carlos mluvil jako druhý don Quixote, ale spůsobil jen dlouhé, zhola zbytečné prolévání krve. Přívrženci jeho byli v půtkách větších a menších všude poráženi. Co se krále Amadea dotýče, slušno ke cti jeho zaznamenati zvláště jeden čin za povstání karlistického. Když mu dne 12. června 1872 předseda ministerstva předložil návrh, aby až do potlačenív zpoury zavedena byla *diktatura* — dle předběžných rozmluv měla k tomu vláda ve sněmě pojištěnou většinu —: král *odepřel* své svolení a propustil raději ministerstvo.

Týden po tom, v noci ze dne 18. na 19. června, vracel se král i s chotí svou, ve voze do paláce: tu přepadnul jej na cestě zástup mužů, kteří zbraně své vícekrát na něj vypálili. Ale atentát jejich nepodařil se, z lidí nikdo nebyl poraněn. Král osvědčil při tom mužnou neohroženost. Tři vrahově byli zatčeni, ale komu sloužili, o tom podnes tak málo vyšlo na jevo jak o původcích smrti Primovy.

I tento útok měl pro novou dynastii dobré následky. Když král

potom vyjel na cestu do severních krajin, prokazována jemu od obyvatelstva všude nadšená přízeň.

Avšak on poznal, že takovéto nadšení jest velmi pomíjející. V politických poměrech království jeho se tím nic podstatně nezlepšilo, strana, o kterou se král opíral, od příchodu jeho nenabyla moci, nýbrž během dvou let spíše pozbývala jí. Ministerstvo následovalo za ministerstvem, odročení a rozpuštění sněmu nemělo žádoucího účinku, obtíže a nepříjemnosti téměř co den se množily, — v králi konečně dozrálo *přesvědčení, že úsilí jeho jest marné*, dozrál v něm i *úmysl*, že se z důstojenství svého *poděkuje*.

O událostech, které s poděkováním jeho spojeny byly, kolovaly rozličné pověsti, a nemožno posud říci, co v nich pravdou a co bájkou. Jisto jest, že si král učinil záminkou věc vedlejší, a že jej konservativci marně přemlouvali, aby propustil liberální ministerstvo a spůsobil *státní převrat*. Sluší mu vzdáti čest, že v listině, kterou se poděkoval, pověděl o sobě pravdu; památná listina ta jej proslavuje více, než kdy by byl státními převraty a tomu podobnými prostředky třeba tisíciletou dynastii založil. Zní takto:

„Kongresu. — Národ španělský prokázal mi velkou čest povolav mne na svůj trůn, čest tím větší, že byl trůn ten obklopen nesnázemi a nebezpečími, které jsou spojeny s panováním nad zemí tak hluboce otřesenou. Jsa puzen odvážností svého kmene, kteráž raději nebezpečí vyhledává, než by se jim vyhýbala, maje pevný úmysl, věnovati se nad stranami jedině povšechnému blahu země a odhodlán jsa setrvati na přísaze před ústavodárným sněmem složené, jakož neméně hotov jsa neštítiti se žádné oběti, která by pojistila tomuto statečnému národu pokoj, jejž zasluhuje, a velikost, na niž mu dobyly práva i bohatýrství jeho otců i cnost a vytrvalost jeho synů —: domníval jsem se, že bude mým skrovným zkušenostem vladařským náhrada v loyálnosti mé povahy a v náklonnosti všech Španělů, kteří milujíce svou vlast, přejí si konec krvavých a marných bojů, nitro její rozrývajících, a že naleznu v nich podporu ku překonání všech nebezpečí a obtíží. Nyní vidím, že jsem byl ve svých dobrých úmyslech sklamán. Po dvě dlouhá léta měl jsem španělskou korunu a posud vidím zemi v nesvárech, vidím, že naděje v pokoj a blaho stále u větší dáli uniká. Kdy by byli nepřátelé štěstí národního cizinci, byl bych v čele statečného a obětovného vojska první, jenž by proti nim vytáhl: ale všichni ti, kdož připravují mečem i perem i slovem nekonečný zmatek, všichni jsou Španělé, všichni dovolávají se drahého jmena vlasti, všichni bojují za její blaho — a uprostřed tohoto víru a ohlušujícího brojení stran i stálých odporů v mínění veřejném jest nemožno nalezti pravdu a ještě méně prostředky, aby jí získán byl průchod. Hledal jsem tyto prostředky v mezích zákona, však jsem jich nenalezl, a za mezemi zákona je hledati nemohl ten, kdo dal své slovo, že tak neučiní. Nikdo nemůže úmysl můj připisovati slabosti. Není nebezpečí, které by mne bývalo pohnulo k složení koruny, kdy bych věděl, že jsouc na mé hlavě přinesla by Španělům štěstí; ba i nebezpečí, v kterém tanul život mé osvícené choti, nezůstavilo v tomto ohledu v mysli mé stopy; ona i já vyslovujeme v tomto okamžení slavné přání, aby byla dána původcům aten-

státu v čas milost. Ale mám nezvratné přesvědčení, že by bylo všechno namáhání marné a všechny mé úmysly liché. To, pánové, jsou důvody, které přiměly mne vrátit národu a jmenem jeho vám korunu, kterou mi dala vůle národa. Buďte přesvědčeni, že se s korunou nevzdávám lásky k tomuto šlechetnému a nešťastnému Španělsku, a že odcházím s jedinou myšlenkou hořkosti, tou, že mi nebylo možno přinesti této zemi blaho a zdar, jichž mu z hloubi srdce přeji. V Madridu, 11. února 1873. *Amadeo.*"

Amadeo nejen že nechtěl býti raději sesazen, vyhnán neb usmrcen než dobrovolně koruny se vzdáti, anobrž nesáhl k žádnému násilnému prostředku, aby panování své prodloužil. Čina jeho málo se dá napočítati podobných; v novějších dějinách evropských jen belgický král Leopold r. 1848 osvědčil se ochotným, ve prospěch republiky složiti vládu, která se ostatně co do svobodného zřízení od republiky sotva rozeznávala.

Král Amadeo mezi těmi, kteří na trůnu kdy seděli, ať useděli či nic, pojistil sobě navždy místo velmi čestné.

Když jeho list sněmu byl odevzdán, senát i kongres sestoupily se dohromady a prohlásily se za svrchované kortey španělské. Hned pak v následujícím sezení *zavedena jest ve Španělích 256 hlasy republika*; proti ní hlasovala jen nepatrná menšina 32 hlasů.

Amadeovi odpověděli zástupcové národa listem tohoto smyslu:

„Señore! Svrchovaní korteové španělského národa vyslyšeli s vážnou úctou výmluvné poselství V. V., v jehož rytířských slovech, plných přímosti, počestnosti a poctivosti vidí nové svědectví velkých darů, ducha i povahy, jimiž V. V. vyniká, jakož i svědectví čisté lásky k Vaší druhé vlasti, která naplněna jsouc citem své důstojnosti až k pověrčivosti a své neodvislosti až k hrdinství nezapomene, že bylo V. V. hlavou státu, i nemůže zneuznati, že ctíc a velebíc V. V., ctí a velebí sebe. Señore! Korteové vyslovují jednosvorně, že bylo V. V. věrný, velmi věrný strážce ohledů, které sněmu přísluší; věrný, převěrný zachovavatel přísah, které jste složil v době, kdy jste přijímal z ruky lidu korunu španělskou, v době ctižádostivých diktátorů, kteří lákají státní převraty k trůnu, jehož dosáhne jen málo osob na tomto světě. V. V. může ve svém zátiší, ve své krásné vlasti, u krbu své rodiny říci, že kdy by kdo býval schopen zadržeti běh událostí, bylo by tak učinilo V. V. svým ústavním vychováním a šetřením pevných práv. Vědouce to, byli by korteové hotovi ke všem obětem, aby odvrátili V. V. od Vašeho úmyslu; ale znajíce pevnou povahu V. V., nemohou Vás korteové více prositi, ale béřou svrchovanost národa do svých rukou, aby v této vážné době zachovali demokracii, svobodu a národ. Až budou všechna nebezpečí přechodu a krise překonána, nebudou moci korteové nabízeti V. V. korunu, ale nabídnou Vám jinou hodnost — hodnost občanskou v neodvislém svobodném národě."

V dubnu roku 1871 volal byl ministr Martos ve sněmovně: „Pane Castelare, vy jste jako dítě, které ruce napřahuje a mermomocí měsíce dosáhnouti chce!" Tím měsícem myslil republiku. Za dvě léta to dítě musilo znamenitě vyrůsti, neboť Castelar již republiky dosáhnul, a jest v její vládě hlavní osobou.

Zdržujeme se všeho prorokování, zdaliž se nyní už republika ve Španělích trvale zakoření, zdali se jí podaří, co se tam posud žádné vládě nepodařilo, zavesti a udržeti v zemi žádoucí pořádek. Poukazujem toliko na číslo hlasů, kterými před dvěma roky království Amadeovo bylo stvořeno, a na číslo hlasův, kterými nyní republika zavedena jest; z čísel těch patrno, jak mnoho politikův španělských během dvou let pozbylo víry v možnost španělské *monarchie* a nyní spatřuje spásu vlasti v *republice*.

Podotknouti ještě sluší, že i v hlavním městě sousedního *Portugalska* před nedávnem odkryto *spiknutí ve prospěch republiky iberské* (Španěl i Portugal v jedno spojených.) A vidímeli, kterak republika francouzská navzdor svým mnohým nepřátelům mocně se upevňuje, kterak Nizozemsko i Anglicko mají ústavami svými a dávným jich prováděním pojištěné svobody téměř republikánské, nemáme příčiny domnívati se, že Španělsko *v celé řadě západoevropských států* činiti bude výminku. Novou dynastii po odchodu Amadeově hledati jistě už nebude, a Don Carlos, Montpensier, Alfonso, Isabella II. a všichni ti nápadníci španělského trůnu jak posavadní tak i budoucí, jsou první hodinou republiky mezi sebou vyrovnáni — všem jim v té hodině slunce ve Španělích zapadlo — bohdá na vždycky.

Návrat emigrace české r. 1631.

Podává

Jaromír Čelakovský.

(Dokončení.)

Již na počátku listopadu vyslán byl k vévodovi Fridlandskému kníže Questenberg, aby mu nabídnul vrchní velitelství po boku krále uherského Ferdinanda III. Valdštýn vymlouvaje se pakostnicí zamítnul určitě nabízenou hodnost, čemu však císař velikou váhu nepřiložil, vykládaje si odpověď jeho co pouhé zdráhání sloužiti v postavení podřízeném. Pročež již 12. listopadu žádost svou opětoval a zároveň vévodu vybízel, aby do některého města blíže u Vídně se přesídlil, tak aby s ním pohodlněji dále jednáno býti mohlo. Vévoda týden s odpovědí otálel. Teprvé, když do Vídně došly zdrcující zprávy o vpádu saském, objevil se vyslanec jeho u dvora a oznámil, že vévoda svoluje usídliti se ve Znojmě a vyjednávati s radami císařskými o převzetí vrchního velitelství nad vojskem císařským.

Spatřovati v rozhodnutí jeho skutek zvláštní dětinné oddanosti ke dvoru císařskému, byl by velmi prostomyslný náhled o tehdejší době. [1]) Bylli Valdštýn ochoten zapomenouti minulých urážek a slou-

[1]) Sr. Förster „Albrecht von Wallensteins Briefe“ str. 188.

žiti znova straně císařské, nerozhodnul se tak z náklonnosti k císaři, aniž z náboženského snad přesvědčení, než jedině proto, že nová dráha, po níž se dáti mínil, poskytovala mu bezpečnější vyhlídku do budoucna, že po ní co nejlépe opatří osobní prospěchy své. Jsouť podmínky, jež na dvoře přijaty býti musily, aby po tříměsíčném prozatímném zastávání úřadu nejvyššího velitele i na dále v hodnosti té setrval, průvodem toho nepochybným.

Prvé, nežli se k dalšímu jednání do Znojma odebral, záleželo mu velmi na tom, aby umlouvání své s vojevůdcem saským přivedl k jakémus konci. Poukázali jsme již k tomu, že posud ujednávaje s ním místo a čas ke společné schůzi, činil tak více co vévoda fridlandský nežli co zmocněnec císařův. Od té však chvíle, co slíbil přestěhovati se do Znojma, měl nejednu příčinu i co nastávající císařský vojevůdce sejíti se s bývalým svým podřízeným generálem. Arnheim zase v soukromé záležitosti hleděl s vévodou přátelsky shodnouti se. Byltě mu císař posavade dlužen dosti značnou část peněz za žold, jejž po čas výpravy své do Polska císařskému vojsku vypláceti musil. Prostřednictvím Valdštýna doufal nyní, že mu dluh zapraven bude a za službu tu byl zajisté ochoten osobním přáním vévody pokud možno vyhověti.

V neděli dne 30. listopadu — právě v týž den, kdy v Praze snímány hlavy direktorův českých — sešli se oba válečníci v Kounicích na statku hraběte Trčky nedaleko Českého Brodu. Valdštýn časně z rána přijel od Nymburka s četným průvodem ke schůzi a naleznul na zámku maršálka saského, v jehož společnosti byli Jan z Bubna a Jaroslav Sezima Rašín z Riesenburka. Hrabě Adam Trčka byl též přítomen. Praví se, že uzavření obecného pokoje bylo hlavním účelem této schůze, avšak uvěřiti, že by to bývalo hlavním předmětem rozmluv pestré této společnosti, jest věru nesnadno. Komuž pak z těchto přítomných, vyjímaje snad vyslance kurfiřta saského, šlo opravdově o ukončení nepřátelství mezi náboženskými stranami? Valdštýn, jehožto názor o významu vpádu saského došel v Kounicích znova potvrzení, požadoval sice na Sasících neutrální chování k svému vévodství a také je sobě vyjednal, avšak že by v čase, kde teprvé mělo počíti jeho smlouvání s dvorem vídeňským, příliš horlivě se byl staral, aby počet i odvážnost nepřátel císařových umenšil, o tom slušně pochybovati můžeme.

Vždyť víme bezpečně, že maršálka, kterýž do Kounic se svolením kurfiřta přijel a tudíž uzavření pokoje vyjednati měl, o svých dalších záměrech v nejistotě nechal a jemu o jednání svém s císařem ani slovem se nezmínil, [1]) což by zajisté při smlouvání o mír nebyl opominul učiniti. Poměry v ten čas pro něho stále ještě byly toho

[1]) Sr. Dudík Waldstein str. 256. Valdštýn stěžuje si Tiefenbachovi 19. prosince, že Sasíci navzdor úmluvě s ním uzavřené Mladé Boleslavi se zmocnili, žádaje, aby je vypudil. Při tom podotýká, že Arnheim slíbil sice vévodství jeho šetřiti, avšak jest se obávati, „wann Sie erfahren werden, dass Ich mich des wergks auf eine Zeitlang hinwider angenommen, solches wenich helffen vnd da nit Er, der v. Arnimb, doch der Churfürst selbsten andere resolutionen fassen werde."

druhu, že čím větší bylo nebezpečí pro dům rakouský, tím výhodnějších podmínek na něm dosáhnouti mohl. A přičiňovalli se přes to, aby zdržel vojevůdce saského od dalšího postupování do zemí dědičných, měl na zřeteli zcela jiný účel, než připravovati obecný pokoj a zachrániti rozmetané po Čechách některé pluky císařského lidu od nezbytných porážek. Na Moravě i v Rakousích obmýšlel sbírati a vojansky vycvičiti nový válečný lid. Saské vojsko, jež mu v tom mohlo býti nemilou překážkou, musil zdržovati aspoň po čas zimy od dalšího pochodu do zemí rakouských a to nejbezpečněji mohlo se státi, když mu na jiné straně zaměstnání zjednával. Tiefenbach, jenž spustošil Lužici a jehož vojsko nedaleko městečka Kounic tábořilo, byl v ten čas velmi blízkým i vhodným předmětem válečné činnosti, na nějž maršálkovi saskému ukázati mohl. [1])

Valdštýn, jakož vůbec každý rozumný státník na dvoře vídeňském, byl asi toho přesvědčení, že jedině odvoláním restitučního ediktu a uzavřením částečného míru s domem saským roztržka mezi protestanty spůsobena a tak proti králi švédskému s prospěchem bojováno býti může. V dopisech i rozmluvách s císařskými radami již dříve snažil se myšlence té raziti cestu a snad i v Kounicích obezřele ji napověděl, avšak ku konci listopadu nemohlo ještě býti jeho úmyslem a prospěchem urychliti nutný tento obrat v politice vídeňského dvora. Teprvé v následujícím roce splnomocněnec jeho hrabě Trčka vyjednával v tom směru s vojevůdcem saským, čině mu určitá nabídnutí, ačkoliv i v tom čase ostává nerozluštěnou otázkou, byloli jednání jeho upřímné.

Když tedy v Kounicích ani s Arnheimem opravdově o uzavření pokoje jednáno nebylo, tím méně asi šlechticové čeští Jan z Bubna a Rašín brali účast ve smlouvání o pokoj obecný jmenem krále švédského, jakž vévoda přítomnost jich na statku Trčkově u dvora omluviti později se snažil. Nelze pochybovati, že by se byl Rašín ve svědectví svém o důležité takové okolnosti zajisté zmínil, kdy by byla se udála; on však vypravuje pouze, že se s Bubnou k výslovné žádosti vévodově do Kounic dostavili, a když rozmluva s maršálkem saským během několika hodin u konce byla, tu pán z Bubna u vévody slyšení měl. Valdštýn snažil se seznámiti jej se stavem věcí veřejných a důvěrně mu sdělil, poněvadž král švédský slíbenou pomoc válečnou mu neposlal, že nutno záležitosti jiným spůsobem provesti. Z té že příčiny odhodlal se znova převzíti vrchní velení nad vojskem císařským, tak aby maje moc válečnou ve svých rukou záměry své snáze ve skutek uvesti mohl. Bubna nečinil sice námitek, než po rozchodu s podivením pronesl se k Rašínovi, že vévoda ve svých náhledech zcela se proměnil.

Zpráva ta, ačli pravdiva, ostré by vrhala světlo na názory evangelíkův českých. Jaké to naděje vzkládali ještě do této chvíle ve Valdštýna, že nalezli jej úplně „proměněného“? Což teprvé vévoda musil poučiti je, že se Sasíky nic počíti nelze a ve svých náboženských snaženích že nemohou se nikterakž nadíti zastání do volence saského,

---

[1]) Ve spise „Alberti Fridlandii perduellionis Chaos“ na rozkaz císaře r. 1634 vydaném, tvrdí se určitě, že Valdštýn radil Arnheimovi v Kounicích, aby na císařské vojsko, jež Tiefenbach k radě vévody do zimních příbytkův kolem Nymburka rozložil, co nejdříve udeřil.

kterýž byl odhodlán k uzavření částečného míru s císařem a za odvolání ediktu restitučního ochotně by byl uznal katolickou reformací a zrušení zemských svobod v Čechách co skutky dokonané? V případě tom zástupcové strany pod obojí byli by arci s velikými nadějemi do Kounic přijeli a rovněž u velkém sklamání byli by se navraceli do Prahy.

Valdštýn, od něhož očekávali, že přejde do tábora saského, „proměnil" se jim neočekávaně v císařského vojevůdce, a jim nezbývalo, než kojiti se dalšími jalovými nadějemi, jakých se jim v Kounicích zajisté hojně dostalo. Jinak nelze ani vysvětliti sobě nečinnost jich v kraji mladoboleslavském a šetrné k nim chování se Valdštýnského vojska v následujícím létě. Události tyto zajisté nasvědčují tomu, kterak za ničemný slib, že kdysi kdesi napraveny budou křivdy na národě českém spáchané, mnozí z podobojích zachovávali úvazek ze saské strany vévodovi daný, že nebudou se chovati nepřátelsky k jeho panstvím.

I různé jiné události, jež schůzi bezprostředně následovaly, zdají se nasvědčovati tomu, že takový byl celkem obsah jednání na zámku Trčkově.[1]) Vévoda, kterýž do Pardubic se navrátil a odtud 6. prosince na cestu do Znojma se vydal, ještě před odjezdem svým připomínal maršálkovi saskému společnou jich úmluvu, dle které se tento zavázal brániti vévodská panství před vpády vystěhovalců českých.[2]) Činil tak právě téhož dne, kdy císařské vojsko u Nymburka

[1]) Sr. Dudík „Waldstein" str. 160; Dvorský „Historické Doklady" str. 27; Förster „Wallensteins Briefe" II. str. 144 a násl. a Ranke „Geschichte Wallensteins" str. 229.

[2]) Poukázali jsme již k tomu, že některá panství Valdštýnská na př. Nové Zámky, Houška, Doksy, Bělá atd. dostala se do rukou evangelíkův českých. Po porážce vojska císařského u Nymburka opustila též malá posádka cís. vojska Mladou Boleslav a i město to dostalo se na čas do rukou protestantských. Následkem jednání v Kounicích a přípisu Valdštýna všechna tato panství během prosince do rukou bývalých vévodských správců se dostala a to zcela po dobrém, takže 26. prosince mohl Valdštýn komoře své jičínské psáti, „že lid kurfiřtský i *jiný* z knížetství vytáhl." Komora v horlivosti ihned vyslala na Nový Zámek sto císařských muškétýrův a vydala jakési patenty veřejné proti Sasíkům. Nepřátelské jednání její překvapilo nemálo saské velitelství a přimělo je k opětnému odeslání několika plukův saských do vévodství. Pět set mužův obsadilo Českou Lípu a jiné oddělení saské k Mladé Boleslavi vytáhlo. Události ty zavdaly Valdštýnovi příčinu psáti komoře jičínské listy, jež na názory jeho a rovněž i na jednání v Kounicích jasné vrhají světlo. Píšeť vévoda ze Znojma (česky) 1. ledna 1632: „Srozumívám, že jest se lid saský zase do Lípy a Nového Zámku ložíroval, což ste vy těmi muškétýry, které ste na Nový Zámek poslali, též tím patentem, který ste vydali snadno spůsobiti mohli. Píši o to panu Trčkovi, aby s Arnemem mluvil. Po druhé mně takových *impertinencí* zanechejte a bez mého poručení žádných patentů nevydávejte." Komora jičínská následkem toho 19. ledna nařizovala (v arch. místodrž. českého) úředníkům panství Valtinova a Lemberka, aby se s poddanými svými jak jim možno bránili násilnostem vojáků saských a císařských, *avšak k saským nechť se šetrněji chovají*. Vévoda i kurfiřt saský žijí prý spolu v dobrém a vévoda zajisté vymůže si, aby saský lid Nové Zámky a Českou Lípu co nejdříve opustil. Den na to 20. ledna hrabě Trčka z Opočna sděloval komoře jičínské: „Kníže dokládati v psaní ráčí, že s vámi, proč ste těch 100 knechtů na Nové Zámky mimo vůli J. M.

nešťastnou bitvu svedlo a zdánlivá nahodilost tato není bez významu. Sasíci, ač dychtivi byli pomstíti se Tiefenbachovi za řádění v jich zemích, váhali dosti dlouho udeřiti na něho celou mocí svou. Jak vysvětliti, že pojednou po schůzi kounické, kdež přece dle ujišťování Valdštýna jedině o uzavření pokoje se jednalo, odhodlali se tak kvapně vystoupiti proti němu výbojně, když jeho vojsko rozloženo bylo po celém kraji, a trpně se chovalo vyhýbajíc se šarvátkám? Známe sice některé okolnosti, jež bitvu u Nymburka předcházely a k ní snad i spolupůsobily, avšak hlavní pobudku jinde hledati musíme. Pravili jsme již, že Valdštýn nebyl příliš nakloněn Tiefenbachovi a tím mnohé se nám vysvětluje.

Arnheim, jakmile do Prahy se navrátil a o svém poselství kurfiřtovi zprávu učinil, konal náležité přípravy k tažení do krajin polabských. V ten čas dostavili se do Prahy vyslaní Českého Brodu a jmenem rady městské prosebně utíkali se k velitelství saskému za pomoc proti lidu císařskému, kterýž do města jich vložen byl a v něm, jakož všude jinde, s obyvatelstvem nekřesťansky nakládal.[1]) Vyslaní

---

knížecí kvartírovati dali, zle spokojen býti ráčí, nýbrž dokládaje toho, abyste hospodářství a ne soldatství hleděli, *jinak stane-li se více toho, že vám hlavy sraziti dáti ráčí.*" A vévoda v psaní od 21. ledna potvrdil slova svého přítele. Píše komoře: „Srozumívám, že ste 100 knechtův od mého strýce Berchtolda regimentu na Nový Zámek položili, čemuž se nemálo divím, nebo skrze to ste k tomu přivedli, že ještě sto knechtův saských v Lipém leží *a tak ste slušně zasloužili, abych vám, kdo ste to koliv nařídili, dal hlavy srážeti*, jakož pak tím jisti buďte, že mně všecko to, co ti saští tam protráví, platiti musíte. Nyní na Novém Zámku ať neostává toliko 10 mušketýrů, na Housce 40, na Fridlandu 50 a 10 na Jičíně a tito všickni mušketýři ať nejsou od armády, než moje vlastní *a saským ať žádného příkoří nečiní, poněvadž oni mého státu šanují.*" Dva dni na to odebral se hrabě Trčka k Arnheimovi do Ústí nad Labem, kdež obdržel přípověď, „že ten lid saský z Lípy vyzdvižen bude." Archiv zemský. Kopiář listův komory jičínské. (Do února 1632 všechny přípisy Valdštýnovy jsou psány jazykem českým a rovněž i odpovědě komory. Teprvé 10. února nařídil vévoda, aby se mu německy psalo těmito slovy: „Wir haben euer Schreiben vom 4 dies empfangen, allermassen vns nun verwundert, warumb ihr vns in Böheimbischer sprach, zumahlen euch wissend, dass wir dahie keine Böheimische Expedition haben, zu schreiben möget. Als bevelhen wir euch vns hiefüro, was von nöthen sein wird auf teusch zu schreiben.")

[1]) Sr. Arcib. arch. pražský. Zotinesův proces. Praví se tam, že „primas českobrodský Ondřej Mezřický byl největší příčinou toho těžkého, potupného a podvodného psaní, kteréž jest od téhož města k nepřátelům v městech pražských zůstávajících na zlehčení náboženství katolického a urážku mocnosti a důstojenství JMCské odesláno bylo a jež právy jak duchovními tak i světskými vysoce zapovězeno jest. On k němu radil, povoloval a ochrany proti lidu císařskému válečnému na zkázu a záhubu věrných poddaných neváźně vyhledával." A dále praví se o něm, „že osoby sobě rovné a císaři sproneveřilé na cís. rychtáře posílal a na zahlazení lidí duchovních a téhož císařského rychtáře do města sedláky a rebely pouštěl a duchovní lidi do vězení bral." V archivu českobrodském v specifikací útrat z těch dob nalézáme poznamenáno, „že 25. listopadu 1631 přitáhl z Kouřimi do Brodu se 4 kumpaniemi Uhrův nejvyšší uherský lajtnant Bornemissa." Pokud šlo o vydírání, loupení a utlačování, byli uherští žoldneři ve válkách těch nepřekonatelnými mistry.

nalezli nahodilé přímluvčí v radních měst pražských, kteří 3. prosince k maršálkovi opětně se dostavili, nalehavě žádajíce, aby část saského vojska z Prahy konečně vzdálena byla, poněvadž obyvatelstvo nemůže déle tak veliký počet lidu živiti. Arnheim slíbil, že v Praze pouze čtyři pluky pěchoty zanechá a lid jízdný i pěší jinam přeloží.

Vytáhnul napotom s několika praporci lidu svého k Brandýsi nad Labem a sesíliv se tamější posádkou dal se 5. prosince přes Lysou k Nymburku. Tiefenbach obdržev zprávu o pohybech saského vojska, vyslal mu něco lidu svého naproti, než ten jest na hlavu poražen a musil do města zpět se uteci. Sasíci vyzvali na to Nymburk, aby se jim na milost i nemilost vzdal, načež císařští odmítnuvše vyzvání hojnou střelbou z hradeb odpověděli.

Maršálek rozestavil osm kusův děl a z nich kázal bez přetržení na město stříleti. Při tom užil jakýchsi neobyčejných ohnivých nástrojův a kulí, takže starožitné polabské město na mnoha místech jest zapáleno, v něm chrám, fara, škola, radnice, nemocnice pro chudé a mimo to tři čtvrtiny všeho města popelem lehly a během několika hodin v sutiny a úplnou poušť se obrátily. Neštěstí toto bylo ještě dovršeno řáděním císařské soldatesky, jež rozdivočena pohledem na tolikerou záhubu a nešetříc více kázně a lidskosti, jala se drancovati bezbranné město. Obyvatelstvo vyhnáno jest mezi zdi městské, tam odíráno a svlékáno do naha a v jeho domech divoké žoldáctvo hůř než nepřítel plenilo a bralo, na co kde přišlo. V obecném zmatku tom vpadli Sasíci do předměstí a pokoušeli se zmocniti se města, na jehož bránění nemohlo býti více pomýšleno. Císařské vojsko sebravši svou loupežnou kořist ve chvatu opustilo Nymburk a zbořic za sebou dřevěný most přes Labe, ustoupilo k Poděbradům a Kolínu. Tiefenbach v následující dny přeložil ležení své do Chlumce a odtud vojsko své po městech kraje chrudimského a hradeckého na přezimování rozeslal. Nicméně pět dní po porážce své honosivě oznamoval z Chlumce Valdštýnovi, že císařské vojsko u Nymburka vítězství dobylo, město obhájilo, několik set Sasíkův pobilo a při tom všem pouze *devět* mužův ztratilo.[1])

[1]) Sr. Dudík „Waldstein“ str. 220. S tím arci nesouhlasí zprávy Beckovského str. 1105 a jiných. Hodnověrné líčení těchto příběhův nalézáme v žádostech, jež „chudá, zcela ruinovaná, spolírovaná a pohořelá obec m. Nymburka“ r. 1633 císaři a králi Ferdinandovi III. přednášela. V prosebném spisu svém ze dne 19. června 1633 žalovala: „kterak jest všemu království českému vědomé, když před skonáním l. 1631 lid nepřátelský k městu Nymburku přitáhl . . . ., že jest hned na město ohněm zhusta házel a jej v několika místech zapálil. A lid císařský, moha nás i příbytkův našich s pokojem nechati, nepřítele stíhati a my oheň přetrhovati, všecky domy naše nám vyšturmoval, vytloukl, do komor a sklepův dvéře zvyrážel, truhly, almary posekal, z nich co jsme koliv z požehnání božího měli, pobral a nedav nám ohně přetrhnouti, po nás se abychom ho nehasili sháněl a vyhnav nás mezi zdi městské i šaty z nás do nahoty svlácel.“ Vše to potvrzovali v druhé, o několik měsícův pozdější žádosti k císaři, a vypravovali dále, kterak mezi tím co město hořelo „der Feind in die Vorstatt gefallen ist, solche gantz vnd gar *etlich tag lang* nach Einander ausgeraubt; letzlichen auch angezündt, in die Aschen gelegt vnd daruon abgezogen. Was alsdann bei dieser Prunst von Fahrnussen durch thails vnserer aigenen Soldaten, Ihre Weib, Kinder vnd Gross nicht ist entfremtd, das haben sie hernacher an denen verfallenen

Směšná tato chlubivost byla v dobách tehdejších a i později obecným zvykem. Tiefenbach pokud možno zvětšil směšnost její ještě poznámkou, že, „popřejeli mu nepřítel trochu *oddechu*, s tím větším úsilím a chutí chce se pak na něho obořiti." A Sasíci skutečně po celý měsíc prosinec popřáli „vítězi" oddechu, nepronásledujíce jej dále, až teprvé v lednu učinili vpády do krajův čáslavského a hradeckého a obsadili Poděbrady, Kolín a snad i Hradec Králové. V Nymburce po odchodu císařského vojska otevřeli jim ožebračení obyvatelé brány a přišli tím o poslední svůj majetek. Sasíci na předměstí domy vydrancovali, v městě pobořená stavení a spáleniště, proslídili, a vše, co kde ještě jakous cenu mělo, židům prodali. V krajině tak spustošené a zmuzené nemohl Arnheim zdržeti se na dlouho s mnohočetným vojskem svým, i byl přinucen navrátiti se v několika dnech do Prahy, zanechav nejspíše v Nymburce malou posádku. Očekávalať jej v západních Čechách nová práce.

Ku konci listopadu, když při dvoře císařském seznána velikost nebezpečí, jež zemím dědičným z království českého nastala a zároveň přesvědčeno se o nedostatečnosti sil válečných v Čechách, nařízeno jest za prvního dojmu ustrašenosti Tillyovi, aby část nově naverbovaného svého vojska, jež pod Aldringerem v Anšspašsku tábořilo, co nejspěšněji do Čech ku pomoci vypravil. Král švédský Gustav Adolf v ten čas nalézal se právě s hlavní silou švédského vojska v porýnských zemích duchovních kurfiřtův, a tenkráte nezdálo se ještě, že by z jeho strany bylo potřebí obávati se vpádu do Bavor a Rakous. Tilly mohl tudíž vyhověti přání z Vídně pronešenému. Okolo 10. prosince voj čítající 7000 pěších a 3500 jezdců překročil pod vůdcovstvím zbrojmistra Matiáše Gallasa z Hoření Falcí hranice české a táhl přes Chyši přímo k Plzni, kdež se s nevázanou posádkou tamější pod vůdcovstvím Götze v jedno spojil. Plzeňští právě ve velkých úzkostech a obavách trvali a měli příčinu vítati Gallasa co svého osvoboditele. Chorvaté, již tam posádkou leželi, stali se postrachem a metlou města i celého kraje, přivádějíce množství obyvatelstva, jež před nimi více ni

Gwölben vnd Khellern gesucht, durchgraben; die Juden wider vnsere habende vhralte Privilegien in die Stadt geziglet vnd alles, was Sy vnnd Ihr gesindt gefunden, denen Juden vmb Einen Spott verkaufft, also dass wir arme Burgerschaft anders nichts, als vnsere Persohn, Weib vnd Kindt zwar daruon gebracht, aber hernacher viel aus vnns, aus lauter Armuth, Betrübnus vnd Kleinmüetigkeit gestorben, verdorben, in den Kriegsweesen begeben oder sonsten daruongezogen." Z toho zajisté patrno, že není pravdivé tvrzení Tiefenbachovo, jako by Sasíci nebyli Nymburk opanovali. V předešlé žádosti pak takto zoufalý stav svůj císaři vyličovali: „Jsouce od lidu vojenského jak císařského, tak obzvláště od nepřátelského bez lítosti křesťanské o všechna svá jmění i o grunty, svršky a nábytky do nahoty a žebroty připraveni a nemajíce s manželkami a s dítkami svými smutnými čím se vyživovati a kde hlav svých s nimi skloniti a z čeho se ošatiti a jak žebrotě vyhnouti; hladu zakoušeti, mnozí v sklepích a jamách zemních byt míti, v nich ohně pro záhřev činiti, dýmu a páry zemní pocházející se nalkati a odtud v nemoci upadati musíme. A již z nás nemalá částka k vytržení z této smrtelnosti a z těch sklepův a jam začasté od velkých přívalův a náhlých deštův vodou spadající k vytopení a vyhnání přišla — —." Originály těchto listin v archivu m. Prahy se nalézají.

životem ni statkem bezpečno nebylo, k útěku. Kromě toho od Rakovníka i od Rudohoří oddíly saského vojska a i různé tlupy vzbouřeného lidu k městu se přibližovaly. Z měst pražských od stavův pod obojí došlo vyzvání Plzeňské, aby s nimi v zastávání víry pod obojí a svobody vlasti za jedno byli a rovněž i saské vojsko, jež do okolí plzeňského přitáhlo, vyzvalo je, aby brány města otevřeli, připojujíc „hroznou prý pohrůžku, nepodajíli se, že s nimi hůře nakládáno bude, než s Magdeburskými.“ [1]) Od těchto strastí ochránil je Gallas příchodem svým.

Chorvaté, jakmile zpráva došla o tažení nového vojska císařského, vytrhli k Rokycanům a odtud učinili šťastný výpad ke Zdicům, kdež se jim podařilo setninu 500 saských jezdcův z nenadání přepadnouti, sesekati a na hlavu poraziti. Sasíkům tuším veleli dva vystěhovalci čeští Haugvic a Vančura, kteří v potýčkách těchto od císařských zajati a napotom do vězení budějovického uvrženi byli.

Jinak dosti nepatrná porážka tato měla za následek, že v Praze, kamž zvěst o tažení nového císařského vojska do Čech časně byla došla, za to pokládáno, jako by Gallas již ke Zdicím s vojskem svým byl přitáhnul. Dvůr saský uveden jest tím do nemalých rozpakův a zmatkův. Výpovědi Valdštýnovy v Kounicích učiněné nasvědčovaly tomu, že není potřebí obávati se přepadení z některé strany a porážka Tiefenbacha utvrdila Sasíky jen ještě více v této důvěře. Volenec saský byl právě rozkázal Arnheimovi rozložiti většinu válečného lidu do zimních příbytkův po severních krajích a aby Prahu zabezpečil i před vojskem generála Marradasa, vyslal něco vojska též k Benešovu, Jílovému a Příbrami. V Praze nezůstalo než 1000 jezdcův pod velitelstvím Vavřince z Hofkirchu, emigranta z rakouského stavu panského [2]) a 800 pěších na Malé straně pod vedením hraběte ze Solmsu, přítele Turna. Nemaje tušení o jakéms nebezpečí osnoval kurfiřt dále své záměry na pokojné zakončení krvavých válek, vyjednával s dvorem vídeňským i švédským a evangelíkům českým z té právě příčiny zakazoval verbovati v zemi válečný lid, ať již to na řad země, aneb na vlastní groš.

Místodržící čeští vyslali k němu z Budějovic posla s dotazem, proč se království českého zmocnil i zřízení zemského v něm ujímá a jakých to nárokův právních pokládá sobě míti proti království českému. Kurfiřt odpovídaje 8. prosince opakoval mocnými slovy stížnosti své na císaře a císařské vojsko, avšak zároveň prohlašoval, že vždy jest k opětnému pokoji nakloněn. Na svědectví tomu posílal místodržícím opis „mírumilovné“ své odpovědi, jíž dal vyslanci španělskému ve Vídni,

---

[1]) Sr. arcib. arch. praž. Plzeňský arciděkan Puchovský arcib. sekretáři Nefestinu z Koberovic 28. června 1632. Rovněž dvorní archiv spojené kanceláře ve Vídni. Svědectví o Adamu Jindřichovi Tejřovském z Einzidle od 14. února 1634.

[2]) Hofkirch ostával nejprvé v domě Antonína Binagy na náměstí staroměstském, později v menším městě pražském v domě Jana Baptisty Verdemony.

Jindřichovi Paradyserovi, když mu v záležitosti smíření s císařem sprostředkování své nabídnul. [1])

O upřímnosti jeho snahy zjednati říši obecný pokoj, nikterakž pochybovati nesluší. Tím větším překvapením byla mu novina o vojsku Gallasovu, k níž se v ten čas jiná, rovněž nevítaná přidružila zpráva, že kancléř švédský Oxenstierna táhne jeho zeměmi s desíti tisíci najatými švédskými vojáky do Slezska proti válečnému lidu, jejž tam k nařízení císařovu Dohna a Trčka sbírali a cvičili. Spěšně kázal svázati zavazadla svá a 16. prosince beze všeho hluku, takže v Praze málokdo o tom zvěděl, odjel přes zámecký prašný most do Drážďan. Václav Vilém z Roupova a někteří ze stavův pod obojí připojili se k němu a podnikli též cestu do říše. Maršálek Arnheim doprovodil jej s některým lidem do Litoměřic a odtud do kraje rakovnického se odebral.

Odjezdu a nepřítomnosti jeho použili v Praze přítomní šlechticové čeští k provedení záměrův, v nichž jim dříve překážka činěna byla. Hofkirch a Solms, kterým bylo v městech pražských velení uloženo, byli starými, horlivými stoupenci věci české, a evangelíci čeští mohli bezpečně spolehnouti se, že jim spíše na ruku než v čemkoliv na překážku budou. Po čas jich vladaření v Praze skutečně též valná část kostelův do rukou kněží evangelických se dostala; jezovité, kteří do Prahy se buď vrátili, buď zde ostali, jsou o vánocích z města vypověděni a pod ztracením hrdla zakázáno jim vraceti se, s katolíky vůbec mnohem příkřeji nakládáno, nežli dříve, naproti tomu stavům pod obojí nebráněno více na své útraty sbírati válečný lid. Doba příhodná k tomu arci již byla minula, přemnozí ze stavův rozejeli se do krajův na své statky a kruh území českého, na němž mohlo vojsko najímáno a cvičeno býti, zůžoval se každým dnem. Jednotlivci přes to vše pokusili se provesti odvážný úkol. V okolí jílovském pan Oldřich Václav z Říčan tlupy sedlákův v počtu několika set mužův ozbrojil, ve zbrani vycvičil a s vojskem Marradasa vítězné bitky sváděl; [2]) na Křivo-

[1]) Archiv m. Kutné Hory. Místodržící kurfiřtu saskému 2. prosince 1631 a odpověď kurfiřta 8. prosince 1631.

[2]) Knihy svědomí v archivu pražském podávají o tom některých podrobných zpráv. Jan Čermák, evangelický rolník v Štiříně u Jílového dostal se r. 1632 do vězení, poněvadž súčastnil se selského povstání na Jílovsku. Rychtář štiřínský svědčil o něm před právem staroměstským takto: Když Sasíci na Štiřín přijeli, Čermák do Jílového ujel a pak se dal po těch Němcích z Jílového do Prahy. Před příjezdem Sasíkův pravil ke mně: Dal mi to pán bůh, že jsem se s manželkou a rodinou svou obhájil, že při svém náboženství zůstávám. Vy katoličtí byste se ještě rádi pod můj podolek schovali, a některým katolickým hlavy skákati budou.“ Jiní sousedé svědčili: „Když jest se Čermák hádal s rychtářem o náboženství, osvědčoval se, že nikdy katolickým nebude a že věří pánu bohu a pánu z Říčan, že ho z toho vytrhne a oni že na sebe, co jsou učinili, naříkati budou a musejí. Přišel pak jakýs krejčí, strýc Čermákův z Prahy a řekl: že jest byl u pána z Říčan a dal se verbovati, a že pán z Říčan vzkazuje Čermákovi dobrý den, aby k němu přišel. A Čermák řekl, že přijde a zjedná od pána z Říčan salvu guardii, aby se tu nic nebáli. Když jeli Sasíci na Benešov, byli v Štiříně a on s nimi. My před Němci ušli, neb jsme se jich báli a Čermák bál se Chorvátův a říkával, že tu Němci páni budou. Potom se dal hned ku pánu z Říčan do Prahy. Když byli Sasíci v Štiříně, vše jim pobrali, jedině jemu Čermákovi ničeho.“ „Čermák oznámil, že pojedou Sasíci na Benešov. I přijeli k nám

klátsku sedláci ve spojení se Sasíky a zradou úředníka kolešovského panství Václava Rychtera zmocnili se hradu Křivoklátu, a vysvobodili vězně z tamějších žalářův,[1]) podobně i v ostatních krajích někteří válečníci čeští na svůj řád do služby lid přijímali a ve zbrani cvičili[2]) a v samé Praze „jonáci lidu krajského" nějaký čas po domech ubytováni byli. Než vše to dálo se porůznu, bez řádného ústředního vedení a bez dostatečných hmotných prostředkův, takže vlastenecká horlivost a statečnost jednotlivcův přinášela tu sice značných obětí, avšak ty při nečinnosti a planém diplomatisování valné části stavův pod obojí ukázaly se býti marnými.

A přece již v ten čas vážné nebezpečí nastávalo evangelíkům českým. Kdežto saské vojsko, jež by je bylo mohlo brániti, roztroušeno leželo po krajích a teprvé několik dní po odjezdu kurfiřta soustřeďovalo se na rychlo u Rakovníka, postupoval Matiáš Gallas bez meškání k městům pražským a již 18. prosince rozbil hlavní tábor svůj v Žebráce, vyslav vojsko své, aby se zmocnilo Berouna a Rakovníka. V obou městech byla posádka saská silna sotva 2000 mužův. Když císařští k Berounu se blížili, Sasíci tryskem město opustili, takže Gallas v krátkém čase netoliko Berouna se zmocniti, než i ke Karlovu Týnu a dále ku Praze setniny jezdcův na zvědy vyslati mohl. Hůře dařilo se vojsku, jež pod vůdcovstvím Holcka k Rakovníku táhlo. Saská tamější posádka, obdrževši od Arnheima posilu, bránila se statečně a zahnala císařské. Gallasovi stížila tím další pochod ku Praze velice, neboť měl příčinu obávati se, že by mu do zad vpadla a tak ke zdím pražským jej tiskla. V nesnázi té utíkal se k Valdštýnovi o radu a vybízel Marradasa i Tiefenbacha, aby využitkovali náležitě příznivé doby a udeřili společně na města pražská. Tiefenbach vymlouval se však nezřízeností svého vojska a Marradas odvolával se na rozkazy vévodovy, dle nichž pouze tenkráte Prahu opanovati má, když by Sasíci do jednoho byli ji opustili a tak oba ničeho nečinili. Gallasovi nezbývalo jiného činiti, než spravovati se tímto příkladem představených svých generálů, k čemuž

Poláci a vzali dvě klisny. Poláci hnali je ke křížkům, kdež se sjeli s Říčanovými a hned se rozejeli a klisny pustili." Kočí pána z Říčan Mikuláš Peřina svědčil: „Čermák se svou ženou bývali u pána z Říčan rytmistra a krejčí Čermákův mne k němu dohodil, že jsem při kotčích v maštali zůstával. Chasa sedlská skopala u Záběhlic rybník, vojáci (nejspíše p. z Říčan) však chasu odehnali a sami ryby lovili. Čermačka s vojáky na kočárku na ryby jezdila a pán z Říčan býval při tom každý den." Jiný soused štiřínský vrátiv se z útěku, tázal se dcery Čermákovy: „čím to, že vám vše v celosti zůstalo, kdežto náš dobytek pobit jest a všecky nábytky spáleny? Ona řekla: kéž ste byli doma, jak my. A já řekl: kdybychom byli věděli, že nějací jiní krom císařských vojákův jsou, byli bychom jim salvu guardii ukázali, majíce ji za sebou od hraběte z Turnu a ze Solmu." Adam Vojkovský byl „lajtenembtem" u pána z Říčan.

[1]) Arch. m. Rakovníka.

[2]) Stůjtež jen některé archivní doklady. V domě Volfa z Vřesovce na Novém městě ubytoval se Václav Čížek, forst z Kostelce nad Černými lesy, „jiní forštové jej každodenně navštěvovali a chlubili se, že u hraběte z Turnu plac mají." V Rakovníce Kryštof Ploskovský lid verboval a Adam Hendrich Tejřovský z Einzidle zakázal se mu za rytmistra. „Ti proti lidu císařskému vyjížděli a s ním šarmiclovali."

nemálo i ta okolnost jej donucovala, že mu z Vídně nařízeno bylo, odeslati tisíc nejstatečnějších svých vojákův do Budějovic, aby tam byli čestnou stráží krále uherského Ferdinanda III. Vida se ze všech stran takto opuštěným, oznámil Gallas dvoru vídeňskému, že svůj lid pro zemdlenost jeho do zimních příbytkův mezi Berounkou a Vltavou rozeslati musí a jedině se přičiní, aby dobytá místa uhájil a území, na němž Sasíci přezimovati mohli, co možná stenčil.

Odstoupením jeho z válečného jeviště utuchla v Čechách na čas válečná vřava. Obě nepřátelská vojska v počtu 40.000 mužův rozložila se po krajích českých a svorně ba jak o závod vydala se na plenění a vydírání všeho obyvatelstva. Od té doby nemělo opět loupežení a vraždění v království českém žádného konce. Přicházel národ za národem do nešťastné země, aby zde pálil, drancoval, vraždil a vše, což zbylo ještě ze staré slávy, v prach a popel ušlápnul a zvrátil. Nebylo vesnice, nebylo krajiny, jež by nebyla spustošena bývala buď od císařských buď od jiných cizích žoldnéřův, a při obecném tom pustošení napácháno jest ukrutenství i nakupeno zločinův na zločiny, že by při nich i ruka divochova byla trnula a že jich rozum náš jedině s ustrnutím postihnouti může. A přece na sklonku roku 1631 zdálo se, že již naplněn jest kalich utrpení lidu českého! Bylo to klamné zdání, při němž popřáno mu krátkého času *k oddechu a zotavení*, aby tím bolestněji pocítil další stupně mučenictví svého. *Doba slzí* minula a po krátkém čase nastala *doba umírání jeho.*

Přišli jsme ve svém vypravování k osudnému tomuto rozhrání v dějinách národa českého; líčiti další strastiplné děje třicetileté války není účelem těchto řádkův. K velkému úkolu tomu nechť najde se brzo v národě našem povolané péro, jež vypisujíc mučenický život minulých pokolení, naplnilo by prsa současníkův nadšenou důvěrou v budoucnost, jež ukázalo by, *jak hluboko poklesnouti může národ, jehožto osudy dostaly se do rukou mužův neschopných a nestatečných a z každé stránky krvavých těchto dějův vyčetlo nezvratnou, mocnou tu pravdu, že žádný národ bez vlastního přičinění, bez mozolné práce a neunavného boje za své právo nedošel posud samostatnosti a svobody!*

O poměrech člověka k rostlinstvu.

Sepsal

dr. F. J. Studnička.

Na tři říše rozdělil si člověk přírodu, aby snadněji vyzpytoval přerozmanité útvary, jaké se v ní vyskytují; rozeznávať neorganickou *říši nerostů, organickou říši rostlin* a s ní spojenou nejvyšší *říši živočichů*, do níž i sám patří.

Ačkoli každá z těchto říší poskytuje člověku hojných výhod a požitků, nevyniká žádná tak vysoko, aby samojediná byla s to živobytí jemu zabezpečiti jako říše rostlinná, kteráž proměňujíc látky neústrojné v sloučeniny ústrojné stojí takřka uprostřed celé přírody, spojujíc všechny říše u vyšší celek biologický.

Avšak klidná říše rostlinná má ještě jiný, ideálnější význam pro člověka; neníť jenom základem hmotného bytí našeho, jsouc tak prospěšně zařízena, že člověk v ní vše nalézá, čeho k svému bytí nevyhnutelně má potřebí, nýbrž jest zároveň i tak krásně ustrojena, že luzné tvary, skvělé barvy a libé vůně její po celý život nás doprovázejí ba ani po smrti nás neopouštějí.

Obraťme především zřetel svůj na *květ*, nejkrásnější a nejpříjemnější útvar rostlinný, a představme si, jak k tomuto utěšenému zjevu se zvláštní příchylností člověk lne od útlého dětství až k nejvyššímu stáří.

Patřme na veselé *dítko*, jak blaženě poskakuje na louce květinami poseté, kvítko za kvítkem sbírajíc, jak nad svou peřestou kořistí jásá, jak sobě vykračuje ozdobivši se květinkami aneb jak je pečlivě přesazuje do své mikroskopické zahrádky. A jak smutně klopí očka svá, vadnouli mu miláčkové jeho!

Nevinná hra dětská dokazuje nejlépe, jak dojemně působí na ducha i srdce lidské rozmanitá květin barvitost, příjemná vůně a krásná ústrojnost. Blažené dítko netuší, jak samo se velice podobá kvítku, s nímž pohrává, nepozoruje, že i v něm se rozvíjí krásné poupě na rozsáhlém stromu lidstva.

Projdemeli jen zkrátka krásnou kapitolu *doby lásky*, najdeme to na každé stránce, jak významnou úlohu mají mnohotvárné dítky Květeny v nejsladších poměrech květoucího člověka. Když i pomineme orientální květomluvu, jakou mnohdy i v našich prosaických dobách mají cenu růže a pomněnka! A jakou besídka břečtanem ovinutá, zelený háj s mystickým svým pološerem! Nejkrásnější koberce, nejskvostnější nářadí, nejpříjemnější vůně našich salonů nejsou tu s to nahraditi nám krásu a velebnost přírody; v jejím lůně se rodí a proudí volněji city, dmou se mocněji prsa, otevírají se ochotněji rty, aby slovo vyslovily, které by snad dlouho ještě bylo odpočívalo v hlubinách duše.

Doba lásky jest dobou krásy a krášlení se, a k tomuto říše rostlinná hojnost podává prostředků. Prostičké i vznešené dívky vážou tu kytice, vinou věnce, aby zvýšily vnady přírodou jim propůjčené. Vstupme do taneční síně, květiny vítají nás ve skvostně osvětlených prostorách, každou tanečnici zdobí květinový věnec, každý tanečník snaží se, aby si co památku na milou zábavu vyprosil nějaký kvíteček.

A zajděme do lyrického háje rozkošných našich písní národních, tohoto bujarého květu života nepřebroušeného: tu stále se vyskytuje ***dub, lípa, javor, hruška, barvínek, kalina, jetel, obilí, tráva zelená, zelená louka, zelený háj, černý les*** — a nejčastěji ***růže***, kteréž prvotní, k přírodě lnoucí, ba s přírodou srostlá mysl venkovská nej-

rozmanitější měrou užívá, aby city své zobrazila spůsobem co nejněžnějším.

Sledujemeli průběh života lidského dále, najdeme květiny nejen v době, kde láska slaví svou vítězoslávu, spojujíc navždy duše spřízněné — ale i v každé jiné slavnostní hodině; ani po smrti neopouštějí člověka — i na hrobě prokazují mu svou družebnost, okrašlujíce dojemně poslední jeho stánek. Významně volí tu rozliční národové rozličné druhy rostlin, aby vyznačili hluboký svůj bol a poslední úctu k umrlému. U nás vídáme často krásnou korunu *lípy* neb smutně svislé větve *babylonské vrby*, u orientálů nejvíce melancholickou *cypřiš* aneb vážné *aloe*; všemi vhodně se naznačuje smutek i věčný poklid.

A rozhledněme se šířeji. Ptejme se zahradníka, proč zakládá *zahrady* a *parky*, proč vysazuje *stromořadí*, proč vytápí *sklenníky*, čtěme každoroční zprávy o velikolepých výstavách květinových, jakéž zejmena v Anglii s nesmírným nákladem se zařizují, vypočtěme si, mnoholi milionů zlatých vydají velká města jen na drobné kytice, a představme si, mnoholi milionů něžných ruček stále pěstuje rozmanité květiny v hrncích za okny.

Záhy sloučil člověk rostliny také se svou *bohoslužbou*. Kdo nezná posvátné háje Řeků, Římanů, Keltů, Slovanů, Germanů a jiných národů, v nichž se shromažďoval nábožný lid, aby po spůsobu svém se klaněl, obětoval a prosby přednášel bohům svým? Tajeplné posvátné ticho lesní, velikolepá příroda, jevící se zde v majestátním zrůstu stromů, jakož i mnohé jiné úkazy vnukaly člověku přesvědčení, že vyšší mocnosti mají tu své sídlo a že tu se nachází nejužší a nejbližší obor divotvorné působivosti jejich. A když později počal stavěti zvláštní budovy k bohoslužbě své, podržel tvar stromové klenby dříve oblíbené. Gothické oblouky nepřirovnávají se bez příčiny ostrým a vysokým klenbám stromů jehličích jako zaokrouhlené oblouky slohu byzantinského klenbám stromů listnatých. — Staří Egypťané ku každé oběti připojovali kytici, při každém chrámu jejich byly zvláštní rybníky, v nichž se pěstoval bohulibý *lotos posvátný*, aby vždy po ruce byl, chtělli někdo obětovati. U nás na den božího těla slavný průvod kráčí po květinovém koberci od oltáře k oltáři, věnce se světí, ratolesti na památku ulamují a doma co bohulibé a zloničící předměty uschovávají. Zpomeňme si ještě též na *květnou neděli* a poznáme, že ani v křesťanství rostliny svého významu symbolického nepozbyly.

Přejdouce na praktickou půdu, nalezneme hojně dokladů, jak důležité jsou květiny zejmena *vonné* pro *průmysl*, při čemž budiž poznamenáno, že tu na prvním místě stojí *bílé*, pak *žluté*, *červené* a *modré* květy. V Londýně jest přes 40 továren, v nichžto se dobývá z květin *voňavek* za 10 mil. zlatých do roka; v Paříži podobných továren jest asi 80, zaměstnávají přes 3000 lidí a ročně nejméně za 5 mil. zl. voňavek vyvážejí, ač doma více než tolik se spotřebuje; v jihofrancouzských městech *Grasse*, *Cannes* a *Nizza* se ročně spracuje asi 200.000 liber *pomerančového květu* v ceně 320.000 zl., *růží* 550.000 liber za 100.000 zl., *fialek* 66.000 liber za 70.000 zl. atd.

a z těch se vyhotoví voňavých pomád a olejů 660.000 liber za tři a půl milionu zl.

Opustímeli krásnou říši Květeny a pátráme po poměrech ostatního rostlinstva ku člověku, ihned nám jich tisíce přichází na mysl. Začneme s *prorokováním* a *čarováním*, které kdysi velikou mělo důležitost i v nejrozhodnějších dobách v životě celých národů. Čtemeli nyní o těchto mylných náhledech, snahách a činech, sotva chápeme, jakým spůsobem mohla obrazotvornost lidská na takové bezcestí přijíti.

Čarodějnictví spočívá na domněnce, že v rozličných tělesech mimo síly přirozené vězí ještě jiné nadpřirozené, tajemné, kterých nelze člověku vyzpytovati, a že tyto vyšší síly působí na přirozené nižší. Že hlavně neobyčejné zjevy a tvary, v říši rostlinné, tedy zřídka se vyskytující byliny, nestvůry, podzemní jejich díly a t. p. měly se za nejprvnější sídla mystických sil, jest tak známo, jako podivná zkušenost, že především *ženskému pohlaví* přičítána hlubší známost rozličných čarovných rostlin, jakož i větší spůsobilost k provádění nadobyčejných rejdů, proroctví a čar.

Nejdůležitější byliny čarodějné byly aneb ještě jsou kořen *mandragory* neb *pokřínu*, *mužíček* zvaný, kterýž tomu, kdož jej měl, zjednával lásku, štěstí, neviditelnost a t. p.; *kapradí* nosilo se co ochrana proti čárám, duchům a ďáblům, při každém podniknutí přinášelo štěstí a požehnání, zvláště myslivcům při lití kulí; hořký *pelyněk* nedovoloval čertu přistoupiti, *chrastavec* chránil tolikéž před čerty a čarodějkami a byv pod stůl hozen rozdvojoval hosty, *netřesk*, na střechách zasazený, chrání před udeřením hromu, *hroznatěnky* užívali alchymisté co hlavní přísady při dělání zlata, stříbra a kamene mudrců; *blín* přináší déšť, přivázeli se k malíčku na noze mladé dívky a pak vodou poleje; ze dřeva *jmělu* se dělaly hůlky zloděje zadržující, a p. v.

Ušlechtilejšího a užitečnějšího upotřebení dostalo se rostlinstvu v *umění lékařském*. Není nemoci těla ni ducha, kterou by člověk nebyl léčil rostlinnými léky, jež poskytují sušené květy a listy, šťávy stonku neb ovoce, nejčastěji ale kořeny, jimž co dítkám podzemního temna přičítána největší hojivost.

Chcemeli se dověděti, které byliny v rozličných dobách sloužily umění lékařskému, musíme celé dějiny jeho bedlivě probrati a svědomitě k tomu přihlížeti, které druhy odporučovaly věhlasné autority lékařské a které jen od podvodných šarlatánů a balamutičů vychvalovány a mnohdy za drahý peníz prodávány byly. Při tom neujde nám zajímavý úkaz, že tito vždy hledali účinek ve formě rostlin, onino ale působivé látky se snažili z rostlin vytáhnouti, a tak se jim dosti často poštěstilo vyvesti léky, na nichž ani původ jejich není znáti, jež ale sestředěním působí tím více.

Že i nyní velikého množství rostlin se upotřebuje v lékařství, o tom přesvědčí nás krátký rozhled v některé lékárně. Mezi známějšími nalézáme tu silně kořenný a žaludek posilňující trpký *kalmus* neb *šišvorec*, *šafrán*, bambule kukaček *salep* zvané, *sabadillové semeno* poskytující *kýchavici*, cibule a květ *ocúnu*, krev počišťující kořen *sassaparil*, vysoce váženou a hojně upotřebovanou *rhabarboru*,

nocenku, od níž pochází ***kořen jallapový***, ***skočec*** poskytující ***olej ricinusový***, puchýře táhnoucí kůru ***lékovce lékařského***, ***kamfer*** dávající ***vavřín***, hořkou mléčnou šťávu ***lociky jedovaté*** a ***plešky***, divotvornou ***arniku***, velmi rozšířený ***rmen*** neb ***kamillu***, hořký ***pelyněk***, proti zimnici nejlépe prospívající extrakt ***kůry chininové***, dvojchutný ***sladkodrev***, ***hořký jetel*** neb ***vachtu***, uspávající ***rulík***, ***blín***, velmi hořký kořen ***enciánu***, který bohužel závodí často s ***chmelem***, chlubivou a od sládků zle potřebovanou ***zeměžluč***, ***vraní oka*** a ***strychnin*** poskytující ***kulčibu***, kořeny ***ušanky***, rány rychle hojící ***kostival***, ***rosmarinu***, ***šalvěj***, ***majorán***, ***dobromysl*** neb ***dosten***, ***thymián***, ***melissu***, ***ysop***, ***verbenu*** neb ***sporýš***, ***diviznu***, narkotický ***náprstek***, ***opium*** poskytující ***mák***, líbezný ***koniklec***, staroslavnou ***čemeřici černou*** čili ***helleborus***, ***vítod hořký***, ***routu***, ***květ lípový***, ***třesalku***, ***eibiš***, ***rozpuk***, ***střemchu bobkovou***, z níž voda bobkovišňová se vyrábí a t. d., a t. d.

Veliký to počet jmen, rozmanité působení! A stokrát tolik bychom jich mohli napočítati, aniž bychom ještě byli u konce.

Veliké množství rostlin sloužilo, slouží a bude ještě dále sloužiti člověku chorému, až se stále badajícímu přírodozpytci poštěstí, známé hojivé látky chemicky z jejich jednotlivých částí neorganických sestaviti, až dovede lučebník ve své kuchyni to uvařiti, co se životným pochodem v malinkých buňkách rostlinným vlivem světla a tepla plodí; nejnovější výsledky chemických výzkumů podporují tuto sanguinickou naději velmi výdatně.

Vedle blahodárného účinkování rostlin léčivých známa jest smutná ovšem sláva mnohých ***jedů rostlinných***. Koflík ***rozpukovým jedem*** naplněný a Sokratovi podaný, šípy divochů jedem napuštěné, vražedné, samovražedné a bezděčné otravování se ***houbami***, ***rozpukem***, petrželi podobnou ***tetluchou*** a j. buďtež uvedeny na doklad. Kéž by pokračující vzdělanost brzy odstranila smutné úkazy takové, tyto důkladným poučením přírodopisným, ony pak lidumilnou mravovědou a zvýšením vzájemné lásky lidské!

K rostlinám zvláštními šťavami působícím sluší připojiti též ony, které nám poskytují rozmanitá ***barviva***. Přerozmanité barvy rostlin jsou druhu dvojího, jedny lomem a odrazem světla spůsobené, na optických zákonech se zakládající, druhé takové, jichžto základem jest zvláštní látka barvící, rozestřená v buňkách rostlinných. A tyto látky barvící vytahuje a soustřeďuje člověk k potřebám svým. Z nejdůležitějších připomínáme jen ***mořenu barvířskou***, poskytující barvu červenou, tmavomodré ***indigo*** rodící listy ***modřichu srpatého***, ***gumiguttu***, stvrdlou šťávu indického stromu hebradendron, a konečně rostlinu ***harmalu***, z jejichž semen pražených se vydobývá barva červená, která tureckou přízi činí tak vzácnou.

Sem bychom též mohli připočísti mnohé rostlinné šťávy, které stvrdnuvše poskytují rozmanité ***pryskyřice***, ***gummi***, ***mannu***, ***vosk rostlinný*** a podobné látky, jichž se co nejprospěšněji užívá v rozličných odvětvích lidského průmyslu.

Mnohem důležitější jest ale užitek z rostlinných ***látek potravných***; neb těmi se jedině udržuje život lidský. Zničme dnes rostlinstvo veškeré a zničíme též živočišstvo, zničíme i lidstvo!

Málo jest rodů rostlinných, z nichž by člověk nebyl s to něčeho k pokrmu si vybrati; příroda v každém čase ročním i v každém pásu země jiné rostliny poskytuje, z nichžto v rozličných krajinách rozličné slouží člověku za potravu.

Přehlednemeli celé obyvatelstvo země, seznáme, že *rostlinná potrava vysoko přesahuje živočišnou a že se rozšiřuje od točen k rovníku, kdežto upotřebení masa přibývá od rovníku k točnám.*

Nežli vytkneme nejdůležitější druhy rostlin potravných, budiž podotknuto, že žádný skoro druh z nich nezůstal v prvotném stavu svém málo příjemném a chutném, nýbrž že teprv člověk mnohonásobným pěstováním, přiměřeným přesazováním a křižováním je co do velikosti i do podstaty vnitřní tak změnil, jak se nyní vyskytují; člověk teprv učinil *obilí* a *bambulové rostliny* záživnějšími, *zeleniny* a *ovoce štěpné* šťavnatějšími a chutnějšími. Jaký to rozdíl mezi kyselým jablkem pouchletem a míšenským, mezi vínem na divokých a burgundských révách se rodícím! Jablek a hrušek známe již na sta odrůd, skoro tisíc druhů brambor a t. d.

Čím lépe poznává člověk přirozenost rostlin, čím hloub vniká do rozmanitých fysiologických pochodů jejich, tím mocněji a jistěji zasahuje též do života jejich a nutí je vydávati ovoce a vůbec potraviny, které ještě lépe slouží i jazyku i žaludku a tudíž tím příjemnější mu činí živobytí; o tom nás nejlépe poučuje nynější stav rolnictví, zelenářství a štěpařství.

Zbytečné by bylo vypočítávati rostliny, z nichž my požíváme. I z cizozemských jsou mnohé u nás více méně v užívání jako na př. *rejže*, která přes 300 milionů lidí skoro výhradně vyživuje. — Zbývá nám tedy některé nejméně známé ale důležité uvesti, jako jest na př. *tef*, rostlina to v hornatém Abyssinsku velmi rozšířená, z jejíž mouky se pekou oblíbené koláče, *dagussa*, z jejíž hrubší mouky se tamtéž peče chléb, *quinoa*, která dává nejdůležitější potravu obyvatelům Nové Granady, Peru a Chili, *mandiokový kořen* moučný, v tropické Americe hojně požívaný, *bataty* patřící k nejrozšířenějším rostlinám střední a jižní Ameriky, *jám*, k vůli záživnému kořenu v tropických krajinách hojně pěstovaný, *tacia*, která poskytuje mouku obyvatelům Společenských a Mollnckých ostrovů; dále sem patří *ulluko*, kteréž se hojně vyskytuje v Bolivii, Peru a Nové Granadě brambory tu zastupujíc, stále kvetoucí *kakara*, jejíž řepovité kořeny v celé tropické Asii se znají a hlavně na Manillách pěstují, *palma ságová*, jejíž dřen z ostrovů indického Oceanu až k nám se přiváží a co moučná zrnka v polívce pojídá, *palma Mauriciho*, jejíž ovoce i dřen v celé Guyáně, v Surinamu a severní Brasilii se požívá, *chlebovník*, kterýž jsa rozšířen od Mollnckých ostrovů přes Celebes, Novou Guineu a přes všechny ostrovy Tichého Oceanu až na Otaheiti k nejvýdatnějším potravám přináleží, *palma kokosová*, jejíž mladé ořechy mnoho šťávy obsahují, kteráž později smetaně se podobá a s cukrem i květem pomerančovým velmi lahodně chutná, jejíž zralé ořechy mnoho oleje majíce rozmanitě se připravovati dají a celé rodiny četné živí, a o níž slavný cestovatel Jiří *Forster* praví, že otec lépe se postará o svou rodinu, zasadíli několik takových palem, nežli zanechali jim veliké kapitály; dále sem

patří *banany*, které skoro u každé chýše v tropické Asii a Americe nacházíme a které pro horké pásmo jsou potravou nejdůležitější, strom *mango*, který v Indii jsa domovem líbezné jako pěst veliké má ovoce, mimo to ovocné stromy amerikánské jako *anakardie*, *mamej*, *avokado*, *gajava* a m. j.; konečně budiž tu jmenován *cukrovník*, jenž od nejstarších dob v Indii, hlavně v Bengálsku se pěstoval, již Kolumbem do Ameriky přenešen byl a tam v největší rozsáhlosti podnes se pěstuje. Cukr, jenž z jeho šťávy se vydobývá, jak rozmanitým spůsobem oslazuje život náš! Důležitost jeho poznala i Evropa, která nemajíc tak teplého podnebí, vyrábí ho mnoho milionů centů z rozličných druhů *řip*, hlavně *burgundské* neb tak zvané *cukrovky*. Ale i Amerika má své vlastní rostliny cukrodárné, zejmena tři druhy *javorů*, z jejichž mízy se tam dosti chutný cukr připravuje.

Rozdělímeli po příkladu slavného profesora *Ungra* rostliny potravné podle hlavních látek, jichž upotřebujeme, shledáme, že 237 druhů poskytuje *škrobovinu*, tedy mouku, 94 druhů *olej*, 81 *cukrovinu*, 213 *kyseliny* a 145 *soloviny* rozličné; z těchto 770 druhů má 575 vlast svou na *východní*, 204 na *západní* polokouli zemské a jeden druh jest oběmá co do původu společným, z čehož též poznáváme, že starý, arci mnohem větší svět má převahu nad novým.

Asi 800 druhů tedy, a mámeli na zřeteli neznámé, snad nejméně 1000 druhů rostlinných zařídila dobrotivá příroda tak, že člověku mohou poskytovati první podmínku jeho bytí, *potravu*. Počítámeli však na každý druh jenom 10 pěstováním vyvedených odrůd — a mnohé jich mají na sta —, obdržíme veliký počet 10.000, který jest ještě spíše menší nežli větší.

Též rozšíření rozličných potravodárných rostlin na povrchu zemském jest velmi zajímavé. *Unger* shledal, že i v starém i novém světě sledují směr lineární, za kteroužto příčinou nazval osy původního pasu jejich domova jmenem *čáry bromatorické* čili *potravojevné*. V starém světě táhne se tato čára od Mollukků až do Irska, v novém od východního pobřeží brasilského až do severozápadního Mexika; všechny mimo tyto hlavní pasy ležící vlasti rostlin jako na západním pobřeží Afriky, na ostrovech Tichého Oceanu a t. d. jsou jen nepatrné, vedlejší okresy.

Že tyto bromatorické čáry i v historickém ohledu jsou důležité, pozná snadno, kdo v duchu si představí proud lidského rozvoje; přesvědčíť se tu, že jmenovitě východní bromatorická čára ukazuje směr, kterýmž vzdělání a rozšíření lidstva od východu k západu postupovalo. Co pak se tkne bromatorické čáry nového světa, nebije tak do očí její kulturhistorická důležitost a sice z té jednoduché příčiny, poněvadž neznáme dřívější poměry americké; tolik ale přece na ní viděti, že se táhne nejdůležitějšími zeměmi předkolumbovské Ameriky.

Pokročme dále k bylinám, kterých nepožíváme pro jejich záživnost, nýbrž pro jejich dráždivé působení na nervy.

Všechy sem patřící rostliny vyvinují ve svých buňkách látky, kteréž jsouce zažity spůsobují větší napnutí soustavy nervové a tudíž buď *popudlivě* neb *omráčivě* se v ní jeví; tyto zmirňují více méně rozličné pochody v organismu našem, čímž povstává částečná neb úplná

ospalost nervu, onyno ale spůsobují rychlejší oběh krve, živější činnost svalů a zvyšují vnitřní teplo, s čímž čilejší funkce mozku souvisí. K látkám popudlivě působícím počítati sluší především *šťávu hroznovou*, kteráž jest nápoj rozveselující, strasti zapuzující a sílu tělesnou i duševní zvyšující. Vypisovati zde důležitost *vinné révy*, není potřeba; tolik budiž jenom připojeno, že již v nejstarších dobách poznali lidé vysokou její cenu a tudíž zavedení a pěstování vína připisovali zvláštnímu dobrotivému božstvu, jemuž ke cti každoročně vděčné lidstvo slavilo velikolepé slavnosti a hojné přinášelo oběti.

V horkém pásu zemském, kde přílišné teplo překáží pěstování vína, zastupuje slabou révu majestátní *palma*, z jejíhož ovoce a šťávy dovedl si člověk připraviti líbezný a povznášející nápoj. V Persii, Arabii, Egyptě až přes Nubii, všude poskytuje *palma datlová* ve svém lahodném ovoci látky, z nichž se vyrábí množství vína. Na východoindickém poloostrovu, zejmena na pravém břehu Gangesu až k moři indickému a na jeho ostrovech upotřebuje se k témuž cíli *palmy kokosové*, této královny všech palem. Na ostrovech Sundajských, Molluckých, Filipinských a v zadní Indii užívá se k dělání opojného nápoje palmy *nypa* zvané, v Africe pak od krajiny Sierra Leone až do Kongo palmy *rafie*. Též Amerika čítá mezi svými palmami tři druhy velmi užitečné, hlavně v Brasilii se dařící. Mezi nejdůležitější patří konečně *palma vinná* neb *cukrodárná*, kteráž člověku nahražuje révu poskytujíc mu velmi lahodné víno *saqueer* zvané, v Indii a východní Africe velmi oblíbené.

Vínu podobnou tekutinu, která se od nejstarších dob co národní nápoj v Mexiku pod jmenem *pulk* neb u Azteků *octli* velmi hojně pila, dobývají z rostliny *maguey*, která se s velikou horlivostí pěstuje v okolí měst Mexika, Puebly, Tlaskaly a j. Aby pulkovou šťávu obdrželi, vyříznou právě před samým vyvinutím květu prostřední poupě a vydlabou tu kuželovitou jímku, do níž se šťáva na zbudování květu a ovoce připravená natáhne a sleje; na to ji shromáždí do nádob, nechají vykysati a za 4—10 dní jest již proměněna v oblíbený tento nápoj.

K těmto rostlinám řadí se jiné, z nichž se působivé látky z listů neb semen vytahují horkou vodou a s ní pak i požívají. V popředí tu stojí *čajovník*, jehož upotřebení sahá do nejstarších dob čínských a jehož objevení též se připisuje božstvu. Jak důležitá to rostlina, poznáme nejlépe z množství každoročně spotřebovaného čaje, jež co rok ještě vzrůstá; Čína spotřebuje sama za rok 710 milionů liber *thé*, severní Amerika 160, Anglie 90, Rusko 20, Německo 3 miliony liber, z čehož souditi možná, jak mnoho se ho pěstuje a zároveň jak v které zemi jest oblíbeno pití jeho.

Poněvadž čaj spůsobuje příjemný pocit vnitřní, zvyšuje duševní činnost, zejmena rozumu, zahání spaní a mírní hlad, zároveň pak zlepšuje špatnou vodu, pochopujeme velmi dobře, jak se mohl státi oblíbeným nápojem více nežli 500 milionů lidí, tedy skoro polovičky obyvatelstva země, a proč se skoro v každé zemi lidé snaží z domácích rostlin nějaký aspoň trochu podobný surrogát si zjednati. Každá skoro

krajina upotřebuje vedle drahého čaje jiných rostlinných listů k témuž účelu.

Západní polokouli poskytuje dostatečnou náhradu za čaj strom *ilex paraguajský* neb *cesmina*, kterýž roste v Paraguay a hlavně v poříčí proudu Parany a Uruguay jakož i v jižní Brasilii a *čaj paraguajský* neb *maté* poskytuje. Ježto v jmenovaných krajinách zastupuje i čaj i kávu, spotřebuje se ho ročně přes 30 milionů liber. Strom tento má jako mnoho jiných amerických druhů rostlinných zvláštní příbuzné v Evropě, zejmena jest to *cesmina evropská*, z níž se v Černém lese v jižním Německu též velmi často připravuje a s velikou oblibou pije čaji podobný nápoj.

Nejdůležitější a u nás dosud nejoblíbenější příbuzný čínského čajovníku jest *kávovník*, kterýž v prastarých dobách již opustil vlast svou abyssinskou, zemi Gallašův a velkou část střední Afriky, v sousední šťastné Arabii druhý domov svůj nalezl a odtud čím dále tím více se rozšiřuje. Jako při čajovníku poskytují též jeho listy příjemně chutnající nápoj; neužívá se jich však mnoho k tomuto cíli, poněvadž mnohem výdatněji působí jeho bobulovité ovoce. Co suchá zrnka rozšířilo se ovoce toto během posledních století skoro po celé zemi vzdělané a vniklo již i do nejchudších chyší vesnických, kde se s velikou oblibou, byť i s laciným přísadami připravuje *káva*.

Zvláštní látkou v něm obsaženou působí nápoj tento velmi prospěšně, vyjasňuje mysl, zvyšuje duševní činnost zejmena obrazotvornosti, sílí při tělesném namáhání a zapuzuje spaní; při tom zmenšuje potřebu potravy, aniž by seslaboval sílu a chuť ku práci, a jenom tehdáž, když nemírně se ho požívá, působí škodlivě na soustavu nervovou, plodíc třesení, opilost, ba i zimniční rozníceností. Pro své účinky příjemné stal se oblíbeným nápojem mnoha národů a rozšiřuje se co rok více, důstojným jsa soupeřem čaje; nyní se ho vypěstuje ročně nejméně 600 milionů liber.

Poněvadž kávovník jen tam se rodí, kde není přílišné parno, kde však teplota průměrná neklesá pod 10^0 R, jest rozšíření rostliny této v úzké meze sevřeno a jen na horké krajiny starého a nového světa obmezeno. Za tou příčinou staral se bádavý duch lidský, aby si zaopatřil náhradu za drahá zrna cizozemská. Nalezl jich až dosti na př. *žaludy*, některá *obilní zrna* a *luštěniny*, jichž se často i k podvodnému míchání dosud zneužívá. Afrika, vlasť kávovníku, sama nalezla dobrý surrogát v semenech stromu *gurunového* a *africké parkie*, v střední Africe hojně rozšířené.

Kávě po bok neprostředně staví se *kakao* a *guarano*, z jejichž semen se vytahuje zvláštní látka na příjemný nápoj. Tato sotva překročila hranice Brasilie, kdežto kakao hraje již úlohu kosmopolitickou, sloužíc k připravování všeobecně skoro známé *čokolády*. Kakao nahražuje zároveň novému světu kávu původem cizí; jeho vlast jest severní část Ameriky jižní, odkudž se do střední Ameriky a na Antilly, ba až do Asie a Afriky rozšířilo, pečlivě jsouc pěstováno všude rukou lidskou. Kakao nový svět starému dal za kávu.

Ze škrobovitých částí rostlin vyrábí člověk nápoje oblíbené velmi hluboko do života celých národů zasahující. *Pivo* v střední

Evropě, *kořalka* ve východní, jak důležité jsou to faktory života společenského, čili vlastně hospodského! Zbytečné by bylo blíže rozváděti a oceňovati jejich prospěšnost neb neprospěšnost, známe je dostatečně. Zajímavější snad bude věděti, že již staří Indové a Peršané znali nápoj pivu zcela podobný; pod jmenem *soma*, persky *haoma* co nejvíce si ho vážili opěvujíce jej, ba i co posvátný nápoj jej hojně obětovali.

Sem patří též vzácnější druhy lihovin, které rozličného původu a rozličného složení jsouce rozmanitá jmena mají jako *rhum*, *arak*, *slivovice*, *anisette* atd., k nimž ještě celá hejna *likérek a rosolek* se druží.

Do druhé řady rostlinných látek nervy dráždících patří historický proslavený *hašiš*, kterýž se připravuje z vlásenkovitě zakončených žláz *konopí* a v rozličných tvarech se pro potřebu připravuje. Nejvíce rozšířen jest v Turecku, Arabii, Persii, Indii, v severní Africe, původní to vlasti své, a v jižní Africe, ba i v střední Americe a v Brasilii; více než 300 milionů lidí oslazuje si život touto svůdnou látkou, jejíž požívání, zvláště kouřením, spůsobuje příjemné naladění mysli; dr. *Morreau* praví, že se požívajícímu zdá, jako by sluneční paprsek províval každou myšlenkou, která mozkem plyne a každé hnutí těla v moře slastí ponořoval. Následky častějšího a nemírného požívání jsou však strašné, záhubné.

Podobnou působivost má *opium*, které se z nezralých hlaviček *makových* připravuje a nejčastěji co pára při kouření do úst vpouští. První účinky jsou sice velmi příjemné: mysl se vyjasní a povznese nad starosti a strasti všedního života; příjemné obrazy obletují kouřícího, každé přání zdá se snadno býti dosažitelným, dílo provedené nejvýbornějším; tělo své cítí jako by z etherických látek bylo utkáno; konečně přichází slastný onen okamžik, kde splývají všechny myšlenky a nastává úplná narkosa. Strašné jsou ale následky požívání opia; záhy dostavuje se závrať s hlavy bolením, žízeň a ošklivost trápí vystřízlivělého kuřáka, nelibě zapáchající šlem teče z nosu a v kostech i svalech upomíná zvláštní bolest na předešlý byť i střídmý požitek, ba nestřídmého — a jak snadno tu překročiti meze při tak svůdném požívání! — zmocní se zvláštní druh zběsilosti, která jej tak pohání, že divoce napadá vše, co mu do cesty přichází. A přec vydá se ročně přes 70 milionů zlatých za opium!

Méně škodné, ba v mnohých poměrech i užitečné jest požívání *listu betelového*, kterýž pochází od zvláštního druhu pepřového v Indii a se zvláštní zálibou se žvýká s ořechem *arera* a žíravým vápnem v celé jižní Asii. Starý i mladý, bohatý i chudý, muž i žena, vše si pochutnává v dobách odpočinku i při práci na žvýkání betelu; každému cizinci a hostu se s největší ochotou nabízí asi jako u nás šňupec tabáku. Počet všech příznivců betelu páčí se na 100 milionů.

Čím jest betel Asiatu jihovýchodnímu, tím jest Američanu jižnímu *koka*, list křoviny, kteráž se má za zvláštní dar božský, ačkoli následky silnějšího požívání nejsou mírnější nežli při opium. Zejmena v Peru, kde se koka skoro všeobecně žvýká, lze dosti často pozorovati strašné obrazy a doklady záhubného působení jejího u tak zvaných

koqueros, kteří obyčejně záhy všeobecným chřadnutím a vysílením umírají. Ročně spotřebuje asi 10 milionů lidí nejméně 30 milionů liber koky, připadají tedy na jednu osobu ročně 3 libry tohoto jedu, zdlouhavě sice, avšak jistě účinkujícího.

K těmto dvěma posledně jmenovaným bratřím důstojně se druží náš *tabák*, který z vlasti své americké k nám byv přinešen, druhou tu nalezl vlast a zvláštní své ctitele; neb nyní nesmí u nás scházeti ani v bídném baráku, ani v nádherném paláci, ačkoli ku konci XVI. století v Evropě sotva dle jmena byl znám. V Americe bylo kouření, šňupání a žvýkání tabáku již v nejstarších dobách dosti rozšířeno, o čemž svědčí kuřácké nástroje, které byly nalezeny v mohylách severoamerických a mexických. Když Kolumbus r. 1492 na ostrov Guanahani vystoupil, přišli mu Indiané vstříc kouříce a všude, kam Španělové při svém rozsáhlém nových zemí hledání přišli, setkali se s kuřáky. Z Ameriky přišel v XVI. století tabák do Evropy, kdež se hlavně v první polovici XVII. století, nejvíce třicetiletou válkou rozšířil a pečlivým pěstováním v nové půdě a pod novým podnebím rozmanitě rozlišil; nyní následuje člověka všude, kamkoli se obrátí, kdekoli se usadí, takže v starém i novém světě, v horkém i studeném zeměpásu s ním se potkáváme.

Mnoholi se ho nyní do roka spotřebuje, nelze ani určitě udati; ale jistě nejméně na pět miliard liber. Co se tkne odrůd tabáku, rozeznávají virtuosní kuřáci nejméně 700 druhů kuřlavého a asi tolikéž šňupavého.

Konečně sluší uvesti některé méně rozšířené narkotické prostředky rostlinné, kterých se jen u nejsurovějších národů hlavně pásma studeného požívá pro rozčilení nervů. Jest to jeden druh *muchomůrky*, která se v Sibiři dává do nápoje, aby se stal příjemnějším a dráždivým; mimo to semeno jednoho druhu *blínu*, jehož používají Tunguzové jako zrnek kávových k dělání nápoje opojného; konečně ovoce a semeno jednoho druhu *akacií*, které rozemílají a pak šňupají některé národky v nejjižnější Americe.

Posléze všimněme si prostředného užitku rostlin. Ani tu nemusíme dlouho pátrati. Patřme jen na př. na svůj *oblek* a shledáme, že z větší části sestává z vláken bylinných; jednotlivé druhy *kopřiv*, *konopí*, *lnu* a hlavně *bavlny*, toť jsou hlavní látky, které se k tomu od nejstarších dob berou.

Vláken rostlinných nanejvýš důležitou měrou se též používá k vyrábění *papíru* a to od nejstarších dob staroegyptských až na časy naše. Kde by byla naše vzdělanost, novověký pokrok, kdy by nebylo papíru?

Shledáme dále, že lidské *obydlí* větším dílem sestává z *dřeva*. Ze dřeva byli jindy vesměs *lodě*, které břehy řek i moří spojujíce nesmírně člověku prospívají; nyní jsou dosti zhusta z kovu, ale i tu *plachty*, *lana* a mnoho jiných věcí lodních berou se z rostlinstva. Co učinilo Feničany prvním národem obchodnickým starého světa? Krásné lesy jejich pobřežních vrchů a pohoří. Proč nemohl se Egypt vyšinouti k vládě pomořské, ačkoli leží na krásném pobřeží téhož

moře? Scházelo mu stavební dříví. A takových příkladů mohli bychom z kulturních dějin lidstva uvesti velikou sílu.

Mámeli zřetel k jiným potřebám lidským, tu naše domácí nářadí, mnohé *nádoby*, *nástroje* a *umělecké výrobky*, elegantní *vozy* a chudé *trakaře*, zvučné *piano* a prostá *píšťala* a m. j. hlásají užitek rostlinstva. Jak prospěšně lze spracovati *rákos* a *sítí*, jak dobře možná použiti *jehličí* a *listí*, jak mnohonásobné jest užívání *slámy* buď o sobě na př. k dělání klobouků aneb s jinými látkami — atd. Nemožno všechny případy zejmena uvesti, kde rostlinstvo rozmanitými látkami svými prostředně slouží člověku; vzpomeneme jen ještě *světla* a *tepla*, jehožto z rostlinných látek dobýváme pálíce je.

Již ta nepatrná *sirka* jak zveličila naše pohodlí! A jak nesmírně důležitým jest *oheň* pro člověka a jeho vzdělání! Bohové ocenili prospěšnost ohně pro lidstvo, ukovavše Promethea ku skálę za trest, že jej s nebe odňal.

Žertovně praví se mnohdy za parného dne letního: „Kéž bychom byli s to uschovati si přebytek tepla letního na zimu!“ A co člověk dosud nedovedl, činí stále rostlinná příroda; rostouc v teplých paprscích letního slunce nahromaďuje v buňkách svých teplo sluneční, arci v utajené formě, a vydává nám je pak, kdykoli chceme. Skvělý paprsek sluneční pochovává se v krásný, zelený hrob různotvárného světa rostlinného a probouzí se na rozkaz náš k novému, jasnému životu, pravý to fénix!

Podobně slouží nám *rašelina* neb *borky*, jejichž vysoká cena se den co den více uznává, čím všestranněji se jich používá. Sem patří též *uhlí hnědé* a *černé*, pod zemí to uchované zbytky předvěkých pralesů, rašelinišť a t. p., které miliony let byvše pohříženy v temné lůno zemské nyní na světlo denní se vyvážejí, aby podporovaly blahobyt a vzdělání člověka. Naše továrny, železnice, parní lodě, celý průmysl náš založen jest na umouněném uhlí. A což *plyn* náš, kterýž proměňuje v našich městech noční temno v denní jasno, neníť i ten dítkem černých těchto diamantů beztvárných? — Velmi vhodně nazváno jest století naše dobou uhlí a páry.

Veliká kniha by nestačila, abychom vypočetli všechny rostliny, které člověku přinášejí užitek, a vytkli všechny spůsoby, jakými se to děje. Však už ze stručného přehledu našeho viděti, že rostlinstvo neprostředným i prostředným užitkem svým tvoří základ všeho bytí lidského.

Pokroky ve fysice molekulární.

Od

M. Pokorného.

(Dokončení.)

Jinou řadu zkoušek, týkajících se ***rozšiřování kapek jedné tekutiny na povrchu jiné tekutiny***, provedli *Marangoni*, *Lüdtge* a *Quincke*, a výsledky, jichž došli, jsou velmi zajímavé i poučné, jakož pak zkoušky tyto jsou zvláště i pro každého snadno přístupny, neboť se dají provesti z největší části beze všech zvláštních příprav. Starší zkoumání Marangoniovo již objevilo v té věci nejhlavnější zákony, které později Lüdtgem byly doplněny a Quinckem na všeobecnější základy převedeny, i měřením v přesnější věty upraveny.

Pustíli se kapka oleje na povrch vody, zůstane kapka pohromadě, a jenom se splošti. Tak se nám zdá, ale skutečně jest průběh jiný. Jeli povrch vody čistý, a přijdeli naň kapka oleje, rozšíří se velmi rychle na celém povrchu utvořic na něm tenounkou vrstvu oleje, jenom nadbytek oleje shromáždí se později v kapky. Kapky oleje, jež pak dále přidáváme, již se více nerozšiřují, nýbrž zůstanou v podobě čoček ležeti. Marangoni řekl, že se povrch vody jeví ***nasycen*** vrstvou oleje po něm rozprostřeným. Rychlost, s jakou se kapka olejová po povrchu roztéká, jest velmi značná, tak že se dá jen na rozsáhlých hladinách vodních stopovati. Marangoni učinil několik zkoušek na velké nádržce v zahradě Tuillerií v Paříži, která asi 70 metrů (37 sáhů) v průměru má; hodil totiž na vodu houbu olejem napojenou a viděl pak, jak se zřetelný okraj olejové plochy rychle od houby na všechny strany rozšiřuje. I když byl povrch vody v nádržce pokryt prachem, nepřekazilo se rozšiřování oleje po vodě, ano bylo viděti, kterak veškeré částky prachové prchaly velmi rychle na všechny strany před olejem, a to nikoli teprv při okraji olejového kruhu, nýbrž již v značné vzdálenosti před ním, a ačkoli se v tom případě dělo rozšiřování mnohem váhavěji, než na čisté vodě, pokračoval olej přece ještě rychlostí asi 2 metrů za sekundu.

Později nalezl Marangoni jednoduchý prostředek k pozorování těchto úkazů i na malých površích tekutiny v tom, že pokryl skleněnou desku tenounkou vrstvou vody, i dal pak oleji po této vrstvě se rozšiřovati. Tím dosáhl toho (následkem přilnavosti vody ke sklu), že se olej jen zvolna po vodě rozšiřoval.

Všechny úkazy, které se takto objevovaly, vysvětlil Marangoni z povrchového napnutí obou kapalin. Přijdeli totiž na povrch kapaliny, jejíž povrchové napnutí jest značné (na př. vody), kapka tekutiny s menším napnutím, jako jest olej, zmenší se napnutí vody na společném povrchu obou tekutin. Z toho dovodil pak dále, že, obnášíli napnutí na hořejší i dolejší ploše olejové kapky celkem méně, než napnutí na sousedním volném povrchu vody, musí se okraj kapky

pořád šířiti, jeli ale napnutí hořejší a dolejší na oleji větší než na volném povrchu vody (když se na ní již cosi jiného nalézá), zůstane kapka pohromadě v podobě čočky nahoře a dole sploštěné. Pravost tohoto svého náhledu spatřuje Marangoni hlavně v tom, že dalšími zkouškami se přesvědčil o tom, kterak každá kapalina, jejíž spojivost jest menší než při spodní kapalině, po ní se rozšiřuje, jeli tomu ale naopak, zůstane na ní v podobě čočky.

Posouzení však toho, která kapalina má menší spojivost, jest na snadě, pozorujeli se, jak vysoko která vystoupí ve vláskovité trubici se zřetelem zároveň k její hustotě. Zajímavý doklad, kterak se zmenšuje povrchové napnutí vody tenkou vrstvou oleje, podal Marangoni zkouškou, že vystoupilali voda pouhá v rource skleněné o světlosti jednoho millimetru na výšku 21 millimetrů; bylali pokryta dosti tlustou vrstvou oleje, na 15 millimetrů, ale při velmi malém množství oleje na povrchu jen na 13 millimetrů.

U všech pozorovaných kapalin shledalo se pravidlo uvedené co pravé, jen rtuť činila dlouho zdánlivě výjimku, neboť, ač má největší spojivost ze všech kapalin, tak že by se na ní všeckny měly rozšiřovati, sbírá se na ní přece voda v kapky, a jedině líh a éther se po ní rozšiřují. Pozdějšími zkouškami Quinckovými dokázalo se však, že toho příčinou jest nečistota povrchu rtuťového, která velmi lehce povstává, kdežto rtuť docela čistá chová se v tomto ohledu zcela pravidelně.

Marangoni odvodil ze svých pokusů co nejhlavnější zákon molekulární ten, že *společný povrch dvou kapalin má menší napnutí povrchové, než obnáší rozdíl mezi povrchovým napnutím jedné a druhé kapaliny.*

Z veškerých zkoušek pak konečně soudí, že tyto všecky úkazy úzce souvisí se vzlínavostí, jež také povstává změnou povrchového napnutí při společném povrchu: Jeli ono těleso, jímž napnutí toto se proměňuje, kapalinou, povstává úkaz rozšiřování, jeli ale tělesem pevným, povstávají úkazy vzlínavosti. Tuto souvislost seznáme později blíže.

Lüdtge svými obsáhlejšími zkouškami tyto zákony úplně stvrdil a mnohými zajímavými podrobnostmi doplnil. Tak ukázal, jeli vrstva spodní tekutiny velmi tenounká, že kapka tekutiny méně soudržné na ni puštěná prohloubí povrch spodní tak, že až dno pod ní zúplna obnaží a dolejší tekutinu docela na stranu vytlačí. Tak se to má také, udělajíli se na př. na skleněné desce vedle sebe tenounké povlaky dvojími kapalinami; ta, která by se po povrchu druhé rozšiřovala, počne se ihned i tu rozšiřovati, zapuzujíc tekutinu druhou úplně. Že se to děje jenom vzájemným účinkem kapalin samých, nikoliv ale dnem jejich, dokázal dále takto: Udělal z drátu nevelký kroužek s držátkem, ponořil jej do oleje, a po vytažení jeho byla v kroužku napiata olejová blánka, pak pustil na prostředek blánky kapku mydlinek glycerinových, a tu ihned počala se kapka kruhovitě rozšiřovati, až konečně dosáhla drátěného kroužku, tak že nyní v něm byla napiata místo blány olejové blána mydlin, olej pak byl na dobro vypuzen a nashromáždil se v kapkách na drátě. — Položíli se kapka tekutiny

soudržnější na povrch tenké vrstvy druhé, méně soudržné tekutiny, vytlačí svou váhou tekutinu dolejší pod sebou a počne se pak rozšiřovati pospod, tak že konečně jest tekutina méně soudržná úplně rozprostřena po ní, jak pravidlo vyžadovalo, z čehož zřejmo zároveň, že nemůželi takto soudržnější kapka dostati se dolů, ostane na povrchu v podobě kapky uložena, ale povleče se přece celá tenkou vrstvou tekutiny spodní.

Lüdtge sestavil tekutiny dle této vlastnosti v řadu, a sice tak, že každá z uvedených tekutin na každé v řadě pozdější se rozplývá. Řada tato jest: Tresť sirková, tresť octová, líh, benzin, terpentinový olej, glycerinové mydliny (hustá rozmíchanina mýdla s přimíchaným sehnaným glycerinem), kyselina octová, mákový olej, sirouhlík, roztok drasla, glycerin, kyselina dusičná, kyselina sirková, kyselina solná, čpavek, roztok modré skalice, voda, roztok salmiaku, chlorid železnatý. — Z této řady viděti tedy, že tresť sirková (éther) jakožto látka nejprchavější na všech ostatních se rozšiřuje, kdežto naopak na vodě, jakožto nejsoudržnější téměř, všecky skoro jmenované tekutiny se rozplývají. Jako kapaliny samy, chovají se však i jejich páry, což velmi pěkně viděti z tohoto pokusu: Nahneli se nad tenounkou vrstvou vody, pokrývající ploskou nádobu nebo desku, láhvička z trestí jen tak, aby nevytékala ještě kapalina, vyhrne se z ní přece pára a tím již voda pod otvorem láhvičky ihned se rozstoupí, obnažíc dno.

Pravidlo toto a pravost náhledu o příčině úkazů těch dokázal *Du Bois Raymond* i tím, že teplejší kapka téže tekutiny, tedy kapka menší soudržnosti (jelikož teplo soudržnost umenšuje) rozšiřuje se po tekutině chladnější. Kápnemeli totiž teplou vodu na tenkou vrstvu chladné vody na skleněné desce, rozstoupí se chladná voda okamžitě. — Při čištění nádob, na jejichž stěnách lpí zbytky nějaké, na př. olejovité tekutiny, bude dobře všimnouti si řady shora uvedené, neboť nalejemeli do ní trochu tekutiny méně soudržné, na př. lihu, rozšíří se tento rychle, olej smrští se v kapky a odstraní se pak lehce.

Výminky, kterou činí dle zkoušek Marangonových od všeobecného pravidla rtuť, všiml si i Lüdtge. Jelikož rtuť ze všech kapalin má největší spojivost, měly by se totiž po ní lehce rozplývati všechny jiné kapaliny.

Že se tak neděje, nýbrž že jen některé, jako tresť, olej, benzin, vždy se po ní rozšiřují, vykládá Lüdtge tím, že rtuť výminečně jeví k mnohým kapalinám velmi malou přílnavost, takže ji jejich spojivost může snadno přemáhati, jako na př. u vody.

Výklad, jejž podává Lüdtge o příčině rozšiřování se kapky prchavější tekutiny na povrchu tekutiny soudržnější, dodává postupu tomu mnoho jasnosti a jednoduchosti. Jak víme, jest povrchové napnutí při tekutinách příčinou, že kapalina snaží se udržeti co možná tvar kapky, a snaha tato bude patrně u oněch kapalin silnější, které mají větší spojivost či soudržnost.

Přijdeli ale kapka tekutiny na povrch jiné soudržnější, nastane mezi nimi na společném povrchu působení jiné ještě příčiny, totiž vzájemné přílnavosti, a ta jest z pravidla větší než spojivost tekutiny prchavější. Tím ale přemáhá snaha po spojení se částeček obou kapalin

snahu po utvoření a udržení tvaru kulového, tak že hořejší, prchavější kapalina musí se rozteci na dolejší.

Zdá se mi nutno, opětně připomenouti, že tato drobná zkoumání zvláště s hlediště obecného velikou mají cenu, naproti níž mnohé vynálezy zdánlivě mnohem důležitější můžeme spíše opomenouti proto, že na celkový rozvoj přírodozpytu a důsledků jeho nemají takového vlivu, jako právě tyto výzkumy, týkající se nejprvnějších a základních zjevů, které nás uvádějí vždy dále v tajemnou prabytost přírody.

Důkladné práce vykonal v témže oboru *Quincke;* jimi jsou výsledky dřívější přivedeny ve výrazy mathematické a vyjádřeny čísly. Quincke vykládaje vzájemné chování se kapalin odchyluje se od Lüdtgea tím, že nebéře na pomoc přilnavost, nýbrž zvláštní povrchovou napnutost na společném povrchu obou dotýkajících se kapalin. Kdežto ale Lüdtge tvrdil, že tato napnutost rovná se rozdílu mezi napnutím dolejší a hořejší kapaliny, když jsou každá o sobě, a proto k vyložení úkazu o rozplývání se tekutiny jedné na druhé potřeboval ještě nutně vzájemnou přilnavost: vrací se Quincke k náhledu Marangoniově, že totiž ono společné napnutí jest z pravidla menší než rozdíl mezi napnutími na volném povrchu obou kapalin, a dokázal toho i určitě čísly na značném množství kapalin*), a sice určením tak zvané „konstanty č. míry vzlínavosti", kteráž rovná se poloviční výšce vzlínavosti (měřené v millimetrech) v trubičce, jejíž vnitřní průměr obnáší dva millimetry, znásobíli se výška tato polovičnou váhou kostkového millimetru kapaliny, tak že znamená míra tato zároveň napnutí v milligramech, způsobené na tekutinu v délce jednoho millimetru povrchu. Abychom alespoň jeden příklad uvedli, nalezl Quincke při vodě míru vzlínavosti 8·253 mm., při terpentinovém oleji 3·033, avšak při obou jenom 1·177. Vůbec shledal, že tato společná míra vzlínavosti čili napnutí při společném povrchu jest tím menší, čím snáze se kapaliny spolu mísí, a u těch, které naprosto v každém poměru jsou smísitelny, že jest úplně nulou. (K těmto posledním náleží na př. voda a líh, olej terpentinový a olivový, atd.) Tuto společnou míru ustanovil Quincke přímo měřením kapky tekutiny jedné spočívající na povrchu tekutiny druhé se současným zřetelem na hutnosti obou kapalin, a sice pomocí zvláštního vzorce mathematického, jejž vyvodil na základě molekulárního působení obou kapalin.

Zkoušky a výpočty Quinckeovy mají tu zvláštní ještě důležitost, že jimi stvrdila se pravost počtu Plateauova, jejž tento již r. 1861 uveřejnil, jímž totiž dovodil z nejtenčí blánky kapaliny, kterou ještě mohl vyvesti, že vzdálenost, na niž může molekul tekutiny působiti, jest menší než asi 57 miliontin millimetrů **). Quincke vypočítal totiž (r. 1869)

*) Nepřibíráli Quincke přilnavosti k vysvětlení úkazů rozplývání tekutin po sobě, není tím ovšem náhled Lüdtgeův vyvrácen, neboť přilnavost nedá se nijakž upírati; toliko jest tím na částečnou vadu v Lüdtgeově theorii upozorněno.

**) Plateau dokázal totiž, že blanka z tekutiny k tomu spůsobilé udrží se, pokud tlouška její jest větší než dvojnásobná vzdálenost, v níž molekuly tekutiny na sebe ještě působí, a měřil tloušťku nejtenčích takových blan pozorováním barev, které, jak známo, na blanách tekutin se jeví, k čemuž zase theorie světla podává prostředky.

tuto vzdálenost jinou cestou, a to na základě úhlů, jimiž stýkají se vrstvy rozličné tloušťky dvou tekutin, anebo tekutiny a pevného tělesa, i shledal veskrze skoro tutéž velikost pro různé hmoty, pro stříbro, sklo, rtuť, vodu, kollodium atd., totiž průměrně asi 50 miliontin millimetru, jak jsme již dříve uvedli.

Také s úkazy při vzájemném dotýkání se tří kapalin obíral se Quincke na základě známé již dříve věty, od F. E. *Neumanna* vyslovené, že totiž úhly, jimiž se kapaliny vespolek stýkají, dají se z povrchového napnutí těch kapalin vypočítati. Sestrojímeli totiž trojúhelník tak, aby jeho strany měly se k sobě tak jako velikosti napnutí na společných površích těch kapalin, jsou vnější úhly toho trojúhelníka žádané úhly. Quincke dokázal, že jest tomu veskrze tak, což zajisté jest jedním z nejsilnějších důvodů pro pravdivost názoru o povrchovém napnutí. Z učenců, kteří těmito úkazy se zabývali, ještě sluší jmenovati *Mensbrugghea* a *Du Bois Raymonda*. První upozornil ještě na mnohou poučnou jednotlivost a došel celkem k výsledkům podobným jako ostatní, jen Du Bois Raymond odchyluje se v náhledech svých od ostatních, zavrhuje zúplna hypothesu o povrchovém napnutí. Za to ale nedostává se mu pak ovšem příčin k vysvětlení toho, proč blanky tekutin mají snahu roztrhnouti se, když jsou již příliš tenké, a přibírá pak ku pomoci jakousi zvláštní neznámou sílu odpudivou, čímž patrně věci neposlouženo, aniž jednoduchosti výkladu získáno, neboť na místě síly známé a na uznaných základech nenuceně se vysvětlující zavádí se tím síla neznámá, jejíž původ nelze nijakž s ostatními základy uvesti v souvislost.

R. 1872 konečně uveřejněno v Poggendorffových Annalech nové, dříve již v Bruxellských Mémoirech vytištěné pojednání o tomto předmětu, jímž *Plateau* snaží se zvláště vysvětliti původ tvoření se blanek a bublin z kapalin. Především upozorňuje Plateau, že se obyčejně snadnost utvoření blánky nebo bublinky má za následek značné vazkosti nebo lepkosti kapaliny, což jest zcela mylné, neboť velmi řídké mydliny, z nichž se dají hliněnou trubkou nadmouti bubliny dosti veliké, nemají vazkosti hrubě víc než voda, kdežto naopak z roztoku arabské gumy aneb cukru, z glycerinu, z mastných olejů a p., které jsou velmi vazké, mnohem více než kterékoli mýdlinky, nedá se dokonce nadmouti bublina. Důležitý však úkol přičítá Plateau povrchovému napnutí, jež má snahu, blánku opět proměniti v kapku, a tedy částečky blánky kdesi od sebe roztrhovati. K dokonalému vysvětlení různosti kapalin v ohledu tvoření blan a bublin pronáší pak tuto větu: „Jako má kapalina zvláštní povrchové napnutí, tak má také zvláštní povrchovou vazkost, nezávislou na vazkosti uvnitř hmoty; u některých kapalin jest povrchová vazkost větší (na př. u vody, u roztoku saponinu), u jiných menší (na př. u lihu, u terpentinového oleje) než vazkost vnitřní.“

Z toho dovozuje pak dále, že kapaliny, které nedají se v trvalé blanky roztáhnouti, mají veskrze velikou vazkost povrchovou. Rozšířili se pak na vrcholi bubliny aneb u prostřed blány následkem povrchového napnutí některá mezera mezi molekuly dosti značně, nemůže se pro nesnadnost pohybu molekulů mezera dosti rychle vyplniti a roztržení

blány nebo bubliny nastane vždy velmi záhy. K těm látkám náleží voda, glycerin, čpavek, kyselina sirková a dusičná, nasycené roztoky kyseliny vinné, dusičnanu vápnatého, uhličitanu sodnatého a vápnatého, chlbridu draselnatého a j. — U jiných kapalin jest povrchové napnutí menší, ale za to i povrchová vazkost tak malá, že se z nich dají blány dosti snadno utvořiti a že povrchovým napnutím roztažené mezery molekulární pro velikou pohyblivost molekulů velmi snadně zase se zacelí, tak že blány mají velkou trvanlivost. Tekutiny takové jsou: mastné oleje, kyselina mléková a octová, terpentinový olej, líh, benzin, chloroform, tresť, sirouhlík atd.

— Několik kapalin konečně vyznačuje se sice velmi malou pohyblivostí molekulů, za to jest ale také napnutí povrchové tak malé, že vazkost nemůže přemoci, a takové kapaliny dají se i v bubliny nadmouti i v blány roztáhnouti, které málokdy se trhají. Mimo některá jen v horku tekutá tělesa, jako sklo, náleží sem toliko roztoky mýdel, saponinu, albuminu a octanu železitého.

Tyto tři třídy kapalin liší se dále tím, že kapaliny první třídy při třepání neudělají žádnou nebo jen velmi málo pěny, která rychle zas mizí a že blanky nejeví žádné barvy, nebo jen nepatrné pomalé začátky barvitosti, pokud trvají; kapaliny druhé třídy jeví na bublinách pěnových a na blankách rychlé krásné barvy; kapaliny pak třetí třídy dávají při třepání hojnou, dlouho se udržující pěnu, s počátku bezbarvou, později pak se barvící spůsobem rozličným.

Tento názor o povrchové vazkosti Plateau hleděl zvláštními zkouškami doložiti. Použil k tomu magnetky (obyčejné, jak ji v kompasech vídati) a nechal ji pohybovati se jednou docela uvnitř tekutiny a jednou tak, že jen její spodní plocha dotýkala se povrchu tekutiny. Pomocí většího silného magnetu odchýlil pokaždé magnetku tuto skoro kolmo na její první směr a vzdálil na to rychle magnet. Tu ovšem magnetka snažila se přijíti zpět do své polohy původní a vykonala to podle toho, jak vazkost tekutiny připustila, rychleji nebo volněji. Při tekutinách prvního druhu shledal Plateau veskrz, že čas, za který se magnetka do původní polohy vrací, jest mnohem delší na povrchu tekutiny než v ní, u druhého druhu naopak, u druhu třetího zase jako u prvního, ano při albuminu a roztoku saponinu zůstala na povrchu vždy magnetka v té poloze, kam ji druhý magnet přivedl. Nasypalli se na povrch tekutiny jemný lehounký prášek, bylo při pohybu magnetky po povrchu zřetelně znamenati, že magnetka béře s sebou po obou stranách dosti velkou část tekutiny. Z těchto úkazův soudí Plateau právě, že při prvním a třetím druhu tekutin jest vazkost na povrchu větší než uvnitř, při druhém ale menší.

Tato theorie Plateauova o povrchové vazkosti nedá se té chvíle ještě dostatečně posouditi; podotýkám toliko, že proti ní vyslovil se již Marangoni, hledě vykládati tytéž zjevy jiným spůsobem.

V těchto výzkumech o povrchovém napnutí všude má míra vzlínavosti důležitý úkol, i dokazuje se tím velmi těsná souvislost povrchového napnutí se všemi úkazy *vzlínavosti*. I k této části molekulární hydrostatiky obrátila se v posledních dobách opět pozornost a

jsou v ní skutečně učiněna pozorování, která mají pro další vnikání ve vlastnosti hmot nemalou důležitost.

Předně objevila se chybnou jedna věta, již Poisson byl ze svých mathematických prací o vzlínavosti vyvodil, totiž, že jsouli ve vláskovité trubičce dvě kapaliny na sobě, závisí vyzdvižená váha kapalin jenom na kapalině spodní. *Quincke* dokázal proti tomu, že to závisí na tvaru volného povrchu hořejší kapaliny, jakož i na tvaru společného povrchu obou, a uvedl i vzorec, dle něhož lze výšku, na jakouž kapaliny společně vystoupí, vypočítati, znajíli se míry vzlínavosti obou kapalin a krom toho pokrajní úhel, jejž činí kapaliny při stěně trubice.

Ukázal jsem již v úvodu k této části, kterak Laplaceovy počty o zákonech vzlínavosti jakož i počty pozdějších pěstovatelů theorie této spočívaly na předpokládáních, pouze vnitřní spojivosti tekutiny a přílnavosti její k stěnám trubičky se týkajících. Povrchového napnutí při tom nehleděno. Tyto Quinckeovy výzkumy však dokazují zřejmě, že povrchové napnutí má v této příčině velmi důležitou úlohu a skutečně lze pomocí něho — za podmínkou předchozího působení přílnavosti trubice — úkazy vzlínavosti vysvětliti způsobem jednoduchým. Jak asi se to může státi, ukazuje tato krásná zkouška Laplaceova: Trubice vláskovitá, uvnitř veskrze stejné světlosti jest ohnuta ve tvar písmeny J, a do ní naleje se nejprv tekutiny, ke sklu přilínající (na př. vody, líhu, oleje, ale nikoli rtuti) jen tolik, aby vyplňovala část dolejšího ohybu pod nižším otvorem. Tu shledáme, že povrchy tekutiny v obou ramenech trubice mají stejný tvar, totiž vyhloubený, jelikož přílnavostí ke sklu tekutina při stěnách trubice stojí výše než v prostředku. Při stejném tvaru povrchu jest však i povrchové napnutí (t. j. jak povědomo již, tlak na hořejší vrstvy kapaliny směřující do vnitřku jejího) stejné a poněvadž i všechny ostatní okolnosti v obou ramenech se ničím neliší, bude postavena kapalina v obou ramenech stejně vysoko.

Přidámeli nyní do delšího ramene trochu tekutiny, až se v kratším bude blížiti k otvoru, shledáme, že můžeme z pravidla přidávati kapalinu v delším rameně, až jest v něm mnohem výše než v kratším, kdežto na otvoru tohoto ramene kapalina nepřetéká hned, nýbrž znenáhla vezme na sebe tvar na povrchu docela rovný. V tuto chvíli ukáže se vždy, že v delším rameně stojí tekutina právě o tolik výše, oč by v rovné trubičce téhož průměru vystoupila nad povrch tekutiny v široké nádobě, že tedy máme nyní před sebou obyčejný úkaz vzlínavosti v trubici vláskovité. Jest tu patrně již viděti zcela určitě působení povrchového napnutí: Na povrchu vydutém jest povrchové napnutí mnohem menší nežli na rovném (jednoduchým výkresem přesvědčí se každý snadno sám, že molekul pod vydutým povrchem v určité vzdálenosti postavený, kde ještě molekulární přítažlivost působí dále než až k povrchu, má nad sebou více molekulů, než při povrchu rovném aneb dokonce vypuklém, a tím se ruší ovšem přítažlivost většího množství částeček dolů jej táhnoucích, protivným tažením nahoru). Následkem toho jest nyní tlak na povrch v rameně kratším větší než v delším a nemůže tedy býti jinak, než že tekutina v delším rameně tímto přebytkem tlaku z druhé strany musí býti vyzdvižena. — Při-

dáváli se tekutiny v delším rameně ještě víc, vyzdvihne se v kratším rameně povrch nad otvor, až učiní kapalina vrcholek podoby polokulové, čímž ovšem povrchového napnutí z té strany pořád přibývá, tak že v delším rameně stojí kapalina ještě výše. Máli zdvižený vrcholek zrovna obrácený tvar prohlubeniny v druhém rameně, jest rozdíl v napnutí obou povrchů dvakrát tak veliký, jako byl při rovném povrchu v kratším rameně a tekutina bude v druhém rameně také státi zrovna dvakrát tak vysoko.

Jaké jednoduchosti tím nabývá výklad vzlínavosti a jaké souvislosti všech úkazů sem náležejících tímto spůsobem se dosahuje, jest patrno. Neboť že jest pak lhostejno, zdali rovný povrch tekutiny jest omezen toliko úzkým otvorem trubičky, aneb čínli jej tekutina v široké nádobě, do níž ponořujeme rovnou trubičku vláskovitou, netřeba ani zvláště rozváděti, jakož i že pak výška vzelnutí nezbytně závisí také na průměru trubičky, jímž se mění tvar povrchu a vydutost jeho, a na velkosti povrchového napnutí, které jest u různých hmot rozdílné. Velmi snadno vyloží se však tím také, proč povrch tekutin, které k trubičce tak málo lnou, že utvoří se na spůsob kapky vypouklé (jako rtuť v trubici skleněné), musí státi uvnitř trubičky níže, než v široké nádobě, kde povrch téže kapaliny jest rovný.

Nemohu nezmíniti se i o té důležité podpoře theorie povrchového napnutí, že malé množství plynů nebo par ve vzduchu se nalézajících může tyto úkazy vzlínavosti značně změniti. Pohlcujeli totiž kapalina, již pozorujeme, takové plyny nebo páry dost snadně, zmenší se tím její povrchové napnutí, a výška vzelnutí v trubičce tím samým se také zmenší, kdežto množství pohlcených látek jest tak nepatrné, žeby zvýšení tlaku váhou jejich zůstalo zajisté docela nepozorováno, ano stejným pohlcením na otevřeném povrchu nádoby bez toho by se vyrovnalo.

Z jiné stránky pozoroval v nejnovějším čase úkazy vzlínavosti Francouz *Decharme* (r. 1872). Uveřejnil teprv hlavní výsledky svých zkoumání, které týkaly se rychlosti, jakou různé kapaliny ve vláskovitých rourkách vystupují. Zkouškami svými dokázal především to, že rychlost vystupování kapaliny není ani v poměru jednoduchém k výšce vzelnutí, ani k hustotě kapaliny, ani k celkovému trvání děje výstupu, ale že jest tím rychlejší, čím vyšší jest teplota kapaliny, čím širší rourka a čím více ji skloníme, jakož i že jest rychlost vzlínání s počátku vždy největší.

Mám za to, že z toho, co jsem zde o nových pracích v oboru tomto podal, čtenář sezná zajisté, kterak fysika molekulární se všech stran svírá se kruhy pořád užšími, kterýmiž domáhají se učenci toužebného cíle, stečení i posledních těchto tajeplných hradeb, jimiž uzavřela se před zraky našimi základní činnost přírody. Že jsme ještě daleci toho cíle, jakkoli zajisté neobyčejně mnoho jest učiněno, dokazuje právě všecko to, co jsme náčrtky těmito naznačili; neboť věci znalý všimnul si zajisté při tom zvláště té důležité okolnosti, že veškeré tyto výzkumy o působení molekulárních sil jsou povahy více méně všeobecné, a kde se dotýkají hmot jednotlivých, vztahují se přece jenom k jejich vlastnostem vnějším, fysikálním, tak že o spontanní nutnosti rozdílných úkazů těchto neví se posavád ničeho.

Není pochybnosti, že i při různých, lučebně rozdílných látkách zkoušky učenců proklestí sobě nenáhle cestu k poznání vnitřních vlastností jejich, a skutečně již jsou i první kroky, napohled ovšem jen maličké, učiněny. Tak prozkoumal Francouz *Valson* r. 1870 množství sloučenin lučebních, a sice roztoků různých solí, rozpuštěných vždy po jedné rovnomocnině (vyjádřené v gramech) v litru vody a pozoroval jejich vzelnutí ve vláskovité rource o $^1/_2$ millimetru průměru. Porovnávaje vzlínání celé řady sloučenin téhož radikálu nekovového s různými radikály kovovými, na př. chloru s ammoniem, draslíkem, stříbrem a j. shledal, že vzelneli chlorid draselnatý o 1·5, chlorid stříbrnatý ale o 5·5 millim. méně než chlorid ammonatý, vzelnou o tolik méně také jodidy, dusičnany, sírany, atd. týchž radikálů, i nazval rozdíly ty „moduly vzlínavosti" drasla, stříbra atd., kdežto modul ammonia položil za nulu. Zcela podobně obdržel také moduly pro radikály nekovové ze sloučenin jich s týmž radikálem kovovým. Hodnoty, jichž takto došel, zdají se mi býti dosti zajímavé, abych je uvedl. Mají pak *radikály kovové* tyto moduly: ammonium (NH_4) 0, lithium 0·05, sodík 1·2, hořčík 1·4, vápník 1·4, draslík 1·5, mangan 2·5, železo 2·5, cink 2·7, měď 2·9, strontík 2·9, baryum 3·9, kadmium 4·3, stříbro 5·5, olovo 5·9, thallium 7·9; *radikály nekovové* pak tyto: chlorid 0, uhličitan (CO_3) 0·5, dusičnan (NO_6) 1·0, dvojuhličitan (C_2O_6) 1·1, siran (SO_4) 1·2, siřičitan (SO_3) 1·3, siřitan (S_2O_3) 1·4, bromid 2·1, jodid 3·9 millimetrů.

Známeli tedy výšku vzlínavosti jediné z těchto solí, na př. chloridu ammonatého, jenž vzlíná nejvýše ze všech (na 60·9 millimetrů), můžeme výšku vzelnutí všech ostatních vypočítati. Na př. pro dusičnan barytnatý najdeme výšku, vezmemeli z tabulek modul dusičnanu 1·0 a barya 3·9, a odečtemeli součet jejich, totiž 4·9 od hořejších 60·9, což dá 56·0 millimetrů, což od pozorovaného vzelnutí, totiž 55·9 jen nepatrně se liší, takže rozdíl ten přičísti jest nedostatkům čísel tak malých vůbec.

Později r. 1872, uveřejnil Valson další výsledky zkoumání v tomto směru, jimiž dospěl k úsudku, že součin hutnosti s výškou vzelnutí při oněch roztocích siranů, dusičnanů, chloridů, jodidů i bromidů jest téměř zúplna stejný, takže tedy v téže rource vláskovité vzlíná skoro stejné množství co do váhy různých těch roztoků.

Potvrdíli se toto poslední pravidlo, ztratí hořejší moduly vzlínavosti patrně opět svůj na první pohled důležitý význam pro souvislost výšky vzelnutí s lučebním složením hmot, neboť by se tím zřejmě vzlínavost uvedla zase jen na základ jejich fysikálních vlastností, totiž váhy a hutnosti.

Takto se dosti zřejmě objevuje, kterak těžiště všech těchto bádání spadá v onen moderní obor přírodních věd, jenž vyznačuje se slovem *atomistika.* Atomy a jejich spolky, molekuly, jsou nyní nejpřímějším cílem všech téměř snah přírodozpytu, nechť již slove silozpytem vůbec, nebo zvláště statikou a dynamikou, akustikou, naukou o magnetismu a elektřině, naukou o světle a teple, anebo i lučbou, nebo konečně fysiologií. Všude setkáváme se s touže snahou, aby nalezly se zákony, dle nichžto se dějí změny ve vzájemnosti atomů k sobě,

ve všech oborech těchto shledáváme i týž základ, totiž ten, že *veškeré zjevy naskytující se našemu zraku, sluchu i citu, jsou toliko výsledky souhlasného působení v nejdrobnějších částečkách těles*, že tedy i v přírodě setkáváme se s oním všeobecným zákonem světovým, dle něhož všechny veliké zjevy podmíněny jsou předchozím součiněním mnoha zjevů, nepatrných sice na pohled, ale podporujících se vespolek a povznášejících se k velikosti.

Rozptýlené kapitoly.

Od

A. V. Šmilovského.

(Dokončení.)

Kapitola z.

Nevím, zdali jste si se mnou našeho dědečka zamilovali; buď již tak, nebo tak, čtěte přece ještě poslední z mých rozptýlených kapitol.

Dědeček dosáhl vysokého věku. Nevím na rok, kolik mu bylo let, když loučil se se světem; soudím ale podle všeho, že byl už dobrý osmdesátník. Však nebyla obloha stáří dědečkova povždy jasna a prázdna chmur. Několik těžkých a děsných přehnalo se po ní a zakalilo dny posledňějších let dědečkových žalostí a smutkem. Smrt babičky nebyla proň hrozná; babička byla už také stará, a rozumný stařec věděl, že dříve nebo později musí se na čas rozejíti. Když má matka babičce oči zatlačila, pravil dědeček stoje u mrtvoly s poklidem křesťanským: „Pan bůh dal, pan bůh vzal. Buď jeho jmeno velebeno! S pánem bohem, panímámo, brzy se shledáme na věčnosti."

Však hůře, stokrát hůře bylo dědečkovi, když o několik let později mu bůh vzal jediného syna.

Jak jsem již vypravoval, byl jediný syn dědečkův úředníkem a přišel poměrně velmi záhy k jistému chlebu. Bylo to v tehdejších dobách řídkou vzácností, poněvadž i zkoušení právníci patnáct i více let bezplatně sloužiti musili, než přišli „pod dekrét" a dostali stálý plat. Přičítali tu výhodu tehdáž jednak výtečným darům ducha strýcova, jednak malé protekci a hlavně štěstí, a povážímeli, že tenkráte úředníci byli lidé všemohoucí a že i nejváženější i nejzámožnější měšťané i před nejnižším úředníkem už z daleka smekali, zajisté nepodivíme se, že dědeček na svého jediného syna byl hrdým. Tehdáž byly jen dvě třídy: poddaní a páni, a strýc v mladém věku byl už pánem. Já znal strýce jen z podobizny, jež u nás nad prádelníkem visela. Nebožtík Adolfek říkával k mé matce:

„Tetičko, až budu svým pánem, dáte mně tu podobiznu. Škoda věčná strýcovy hlavy, že tak brzo přišla do země."

Ubohý Adolfek nedočkal se toho, aby byl svým pánem, a netušil, že tak brzy stejný bude míti osud se svým strýcem, jehož si tak vážil.

Strýc můj jezdě náruživě rád na kluzkách, přišel již co právník v Praze k nehodě, jež byla proň osudná. Jezdě jednou po Vltavě, někde za barvířským ostrovem, spadl do prohlubně, potažené slabým škraloupem ledu. Přes leknutí měl tolik ducha, že pomáhaje si nehty nazpátek zpod ledu se vyškrábal a nahoru se vyhoupl, ale měl tolik neopatrnosti, že celý promočený běžel domů do svého bytu až na senovážné náměstí. Byla krutá zima a mladík tak se prostudil, že byl z toho smrtelně nemocen. Uzdravil se sice zdlouha, postonával pak ale častěji, a tehdáž již asi smrtelný zárodek souchotin zapustil své kořínky do mladých jeho prsou. Přišed po studiích svých brzy „pod dekrét", poslán byl hluboko do šumavských hor, oženil se, ale neměl dětí. Po několika letech velmi šťastného manželství tak se jeho neduh rozmohl, že lékaři nařídili, aby šel do kraje mírnějšího, horský, drsný vzduch že jest mu přímo záhubný. Zavezla jej tedy ženuška jeho k nám, neb toužil po dědečkovi.

Jak dědečkovi okolo srdce bylo, když spatřil jediného svého syna, chloubu celé rodiny, s patrným znakem smrti na zsinalém obličeji, těžko vypsati. Celé půldne se přemáhal a těšil strýce nejpěknějšími nadějemi, večer ale v čeledníku vyhrkly mu tak slzy z očí, že nikdy ho neviděli tak plakati.

Trvalo prý to dlouho než se upokojil a sepjav ruce pravil s resignací: „Děj se vůle páně!"

Strýc byl ještě několik měsíců živ, ale ven už nemohl. Dědeček přestěhoval se na dobro k němu a neopustil ho ve dne ani v noci, a mrzutý strýc prý tak rád ho viděl, že mladá jeho choť až na dědečka žárlila. Neduh na podzim rozvinul se v celé síle své, dnové strýcovi byli sečteni. Jednoho večera přemluvili s dědečkem mladou paní, aby si šla odpočinout. Poslechla i spala tvrdě.

„Nemá viděti poslední můj zápas se smrtí," pravil strýc k dědečkovi; „však my sami dva to odbudeme, neníli pravda, otče?"

„Odbudeme," pravil dědeček dutým hlasem a chytil se za srdce.

Strýc pozoroval jeho pohnutí a mlčel. K ránu na věky usnul na prsou dědečkových.

Dědeček mu zatlačil oči a řekl: „Vůle páně se stala."

Mladá paní prý nebyla k upokojení, ano dědeček musil ve vlastním domě slyšeti její rouhání se bohu. Ale byl k ní velmi trpělivý a shovívavý, zacházel s ní jako s děckem. Později odjela k rodičům svým a vdala se po několika letech do Němec za jistého továrníka. Rod však její, ona i druhý její muž hlásili se vždy do naší rodiny, továrník každého roku u nás se zastavil, když konal své obchodní cesty a nám dětem vždy něco přinesl.

„Váš bratr," řekl jednou k mé matce, „byl mé ženy jediná láska. Štěstí její, že dostala mne, neb vysoko cením u ženy charaktér, ba nade všecko."

Předčasná smrt strýce dodala dědečkovi. Zamýšlel prý se častěji a býval sporý na slovo, a kolik let neviděl ho nikdo, aby se byl zasmál. I později, kdy rozjasnil smích jeho vrásky, bylo viděti, že mu nejde ze srdce. Bylť křesťanem, jenžto vše, co jej potkalo, tříbil pevnými, tuhými zásadami víry své, snášel trpělivě zkoušky bohem seslané, nereptal, nenaříkal, nestěžoval si; ale což naplat, cit je cit, a jeli v pravdě bolestný, nezamluvíš ho otčenášem a nevymažeš ho z duše růženci. Jest velikolepé býti statečným v snášení strastí a běd, velikolepé a třeba i bohatýrské, ale duše i tělo vadnou při tom — vadnou, až uvadnou!

Jiná věc zvýšila časem strasti dědečkovy; Barušce i Antonínovi nevedlo se valně. Co dědeček kdys panímámě předpovídal, vyplňovalo se. Ovšem byla příčina toho jiná, než jak dědeček dle zásad víry a mravní ceny své se domníval; příčina ležela v Antonínu a Barušce samých, dědeček viděl v tom ale trest boží a dělal si výčitky, že povolil, aby Baruška vzala si Antonína. Antonín byl nestálý, nerad vydržel dlouho na jednom místě, pak náruživě rád stavěl, kamkoli přišel, a z výloh jeho na stavby ne on ale jiní měli užitek. Mimo to měli mnoho dětí, což také ztenčovalo jich jmění, a Baruška ráda měla nádheru, vedla ráda velký dům, ráda se ukázala. Z větších pivovárů museli na menší a dluhův přibývalo.

Hryzlo a hnětlo to dědečka rovněž tak a snad více než manžely samy, a když Baruška jednou k nám přijela, aby nějaké peníze se vypůjčila, vyčítal jí dědeček:

„Vidíš, vidíš, holka, kam to vede, neposlouchali dítě ve všem svých rodičův. Jak bysi nyní se měla, kdy bys byla mne poslechla a nevzala si Antonína. Nu, nu, nedurdi se; pravda je pravda a kdo ti ji má do očí bez obalu pověditi, neli já, tvůj otec? Však měl jsem už pro tebe mnohou nepokojnou noc!“

A když na to Baruška odpověděla: „Kdo ví, pantáto, zdali by se mně ještě hůře nevedlo, kdy bych si někoho jiného byla vzala nežli Antonína,“ podotkl laskavěji dědeček: „Ovšem, ovšem; cesty života tak jsou zmotány a zmateny, že neví člověk, kudy by lépe a kratčeji šel ku cíli dobrému. Jsem starý muž a slabý, bohu odevzdávám svůj soud. Odpusť, zarmoutilli jsem tebe; zarmoucený, milé dítě, zarmucuje.“

Dědeček narážel tím bez pochyby na ztrátu svého syna; nezapomněl naň, nemohl zapomenouti. Jinak byl Barušce na ruku, seč byl; prospěl jí dobře slovem svým v jejích záležitostech, slovo dědečkovo platilo u sousedů víc než obligace.

Na valchu chodíval dědeček posud; bylo mu nejvolněji, kdy pod jezem chytaje rybičky s panem Venclem na lavičce pod bezem sedával. Hovořívali tam spolu ještě méně než jindy; byltě dědeček smutnější a nemluvnější, a valchář churavější a mrzutější. Paní Máří prosívala po straně dědečka, aby častěji přicházel.

„Se svakrem mám pořád větší a větší kříž; jest už takový mrzout, že neví člověk, čím by mu vhod přišel,“ dokládala.

A děděček jí to udělal k vůli a kdy by nebyl jednoho dne přišel, slyšel zajisté již výčitku od valcháře: „Což na mne zapomínáte?“

Ku podivu! Prováditť osud rád s lidmi své vrtochy, a tak zdá se nám býti více než pouhou náhodou, že dědeček a valchář téměř v stejný čas se rozstonali.

Valchář churavěl již od delšího času. Chodil však při tom a konal lehké některé práce při valše a zahradě a sedával v roztomilém zákoutí, na lavičce pod bezem u Jizery s dědečkem. Dědečkovy životní síly byly sice čilejší a pružnější, ačkoli stáří také již se hlásilo o povinnou daň. Dědeček chytal posud rád rybičky, posud je rád jedl libuje si, že Terinka mu je rovněž tak chutně upravuje jako panímáma; posud modlíval se se stejnou vroucností, posud postíval se, kdy církev předpisovala posty. Stával se jen dětinštějším a v jistých ohledech lhostejnějším; patrně ztrácely život a svět půvab pro duši jeho k věčnému míru se nesoucí a nepovzbuzovaly ho více k čilejší nějaké činnosti.

Byl stár, byl života na zemi syt, toužil po životě jiném, tichém, pokojném, blaženém. Úlohy jeho na zemi byly odehrány, po čem jiném bylo mu toužiti, neli po odpočinku?..

„Nezbývá nám už nic, než si jíti odpočinout," pravil jednou k němu valchář.

„Svatá pravda," odvětil dědeček; „odpočinout, po práci a lopotách odpočinout a radovat se z věčného pokoje."

Takto snad posledně hovořili staří přátelé na lavičce pod bezem.

Bylo to na podzim. Listí na stromích se pobarvilo i opadávalo, větrové táhli po strništích unášejíce dým z ohňův, jež chlapci pasáci v polích si dělali; sluníčko svítilo, hřálo ale nepálilo, stín byl už bez půvabův; krásné, jasné, tiché podzimní noci zvaly citlivou duši k přemyšlování a básnění; slavíci dávno se vystěhovali z pohostinných houští, kol valchy při Jizeře již žloutnoucích, ba odzpěvovali již asi básnické své sloky po zelených údolích Himalajských.

Dědeček posud někdy odpoledne chytal rybičky; dnes chytal je naposled a přihodilo se mu při tom něco, pro co jej panímáma jednou již kárala. Motouz, na němž měl navlečené chycené hřízky, se svezl a zachytil se těsně při vodě na větvičce; dědeček lezl dolů, stará noha se mu smekla, spadl níž a celý se promáčel. Voda byla již chladná; ač ihned šel do valchy se usušit, přece následkem té nehody několik dní musil ležeti a ještě více dní nesměl ven. A když se cítil dosti silným vyjíti si trochu ven, nastalo vlhké, deštivé počasí, nešlo to naprosto; a když to přestalo, bylo již starému valcháři zle; věděl už starý valchář a cítil to na sobě, že mu už nic jiného nezbývá, než v krátkém čase si jíti odpočinout. Čas ten krátký trval přes dva měsíce, a pak šel si pan Vencl na vždy odpočinout k sv. Havlu.

Nešel sám, nesli jej a dědeček silně o hůl se podpíraje, zahalen v modrý plášť svůj s dvaceti límečky až k lůžku odpočinutí jej doprovodil. Ruka se mu neobyčejně třásla, když tři hroudy házel na rakev pana Vencla. Od úmrtí valchářova byl dědeček jako by ho proměnil. Mělo to svou příčinu, kterou ovšem později matce mé pověděl, a příčina ta byla důležita, ba pro starce veledůležita!

Asi tři dni po pohřbu valchářově šel dědeček na valchu; šel tam naposled ve svém živubytí, věděl to, cítil to, i nebyla tudíž jeho dnešní

pouť radostná. Prohlížel si tam všecko, každý kout, a prohlížel prý s bázlivým okem, jak tvrdila paní Máří. Snad se obával, že potká se někde se stínem pana Vencla.

Posléze stanul u místa, kde chytával rybičky, vyndal z kapsy kus chleba, rozdrobil jej a házel drobty rybičkám. Hodnou chvíli prý se na to díval, jak drobty lapaly. Pak odcházel volným krokem zahradou.

Ještě jednou se zastavil, opřel o hůl a podíval se na valchu. Kusý se k němu lichotil a doprovázel jej až přes most. Tam se spolu rozloučili a Kusý prý bolestně zavil. „Byl to pes," říkával dědeček, „kromě té drahé duše jako člověk."

Od těch dob byl dědeček, jako by ho byl proměnil. Nic ho více netěšilo než modlitba a přemyšlování. Někdy bolestně povzdychoval.

„Co pak vám je, pantáto?" tázala se ho někdy matka má, „proč pak tak z hluboka vzdycháte?"

„Nic, nic, Terinko," odpovídal dědeček; „to víš, když už člověku docházejí ty jeho hodiny, že obracívá oko své do minulosti jednou a po druhé do budoucnosti, a tu, sám neví ani jak, si povzdychne. Nic mně není, nic, pán bůh mně popřál na stará kolena, že mám dost pro sebe."

O lékaři nechtěl dědeček dlouho slyšet; vždyť využíval dost léků po jiných nemocných nikdy sobě nedav léků předpisovat. A k čemu nyní si je dávat předpisovat; starý člověk je starý člověk a smrt je smrt. Škoda peněz!

Čím dále, tím býval prý dědeček nepokojnější. Zvláště večer a v noci; ráno byl povždy klidnější mysli. Ale nejen nepokojnější i podivnější se stával, ano někdy dva i tři dni ani si nešňupnul, říkaje, že tabák mu nějak dráždí hlavu. Dědeček měl patrně nějaké tajemství na duši; nebylo jinak lze, a to naplňovalo starostí mysl matčinu, jenž tak výborně ho znala a přece mu nemohla vyhověti. Úcta však k starému otci vázala jí po každé ústa, kdykoliv už měla otázku, tajemství toho se týkající na jazyku. Jen to ji upokojovalo, že byla přesvědčena, že dědeček je tak spravedlivý muž, že tajemství jeho nemůže býti zlého rázu. Byltě on verus Israelita, jak dí písmo.

Radila se u příležitosti s děkanem. Děkan upřel na ni jaksi podivně zrak svůj, tak že matce se zdálo, že to tajemství zná, a pravil k ní vážně:

„Jest už starý a mysl jeho dětinská; duch jeho více jest už na věčnosti nežli zde, a proto vám přichází tak podivný."

Matka nechtěla dále pátrati a nebyla by asi nic vypátrala; věděli něco děkan, choval to co tajemství zpovědní. Matka čekala, až dědeček sám promluví, a on konečně promluvil. Trvalo to dosti dlouho, bylo to už okolo hromnic.

Dědeček polehával sice, ale stále neležel; ráno aspoň vždy vstal. Jednoho rána ale nevstával, a když matka, rozhrnuvši nebesa u jeho lože, mu dávala dobré jitro, našla jej v tváři zcela změněného. Zdálo se jí, jako by stín tajemství, jenž po delší čas ležel na vráskách jeho obličeje, docela byl s něho zmizel — i nemýlila se.

„Jsi zde sama?" tázal se dědeček.

„Jsem,“ vece matka; „tatík je v dílně s tovaryši, a děti šly do školy; Běta meje síň.“

„Tedy se posaď, Terinko; mám něco pro tebe na srdci a pudí mne to, všecko ti pověděti. Po mé smrti můžeš to pověděti komu chceš; do mé smrti ale necháš to při sobě.“

Matka se posadila s tlukoucím srdcem a poslouchala.

Dědeček vypravoval:

„Dali jsme sobě slib, já a nebožtík valchář, že ten, ktery z nás dříve umře, přijde druhému pověděti, jak to vypadá na onom světě. Dnes po půlnoci přišel ke mně pan Vencl.“

Dědeček se zamlčel, matku obešel mráz, div že jí vlasy nevstávaly.

„Ano, ano, pan Vencl dodržel slib; přišel. Já jsem nespal, viděl jsem ho svýma očima a slyšel svýma ušima. Stál zrovna tuhle, a oblečen byl, jak ležel v rakvi. Měl dlouhý černý rubáš, na hlavě černou čepičku a bílý šat na krku. Ruce měl složené přes prsa, zrovna jako v rakvi, a držel v nich křížek, černý s tím mosazným pánem Ježíšem, ovinutý klokočovým růžencem. Povídám ti, jako ležel v rakvi . . . Já jsem nespal. Tu najednou rozhrnuly se satny od sebe obě polovice nebes a on stál najednou mezi nimi a hleděl tak pokojně na mne, že jsem celý strnul.“

Opět se dědeček zamlčel, jako by hledal každé slovo ve své paměti. Matka neodvážila se pronesti nějakou otázku. Po chvíli pokračoval:

„Co tak na mne pan Vencl upjatě hleděl, chtěl jsem už promluviti, ale ostýchal jsem se; bylť on už na věčnosti, a já ještě smrtelný. Pak začal mluvit, zrovna jako za živa: ‚Slib náš mi nedal pokoje na věčnosti, přicházím, pane kmotře, abych vám jej dodržel.‘

„A jak to vypadá na věčnosti?“ ptal jsem se ho, nebo co začal mluviti, jaksi jsem se vzmužil.

Pan Vencl mlčel. Tázal jsem se ho po druhé a po třetí. Pak teprv odpověděl:

‚Tak to vypadá na věčnosti, že nepochopí ten, kdo v ní není, a kdo tam už je, toho ústa váže devatero zámků devatera přísah. Bůh jest více než spravedlivý soudce; onť dobrý upřímný otec, a kdo kráčel ve spravedlivosti před jeho tváří na zemi, toho přijímá jako své dítě.‘

Chvilku mlčel opět pan Vencl. A je tam radost a plesání? ptal jsem se ho na to.

„Více ještě,“ odvětil pan Vencl, „tam svatý, věčný mír.“

„A kdy přijdu za vámi?“

‚Dám znamení.‘

Tak pravil pan Vencl a to bylo jeho poslední slovo. Zmizel, jako by člověk foukl a obě poloviny nebes těchto spadly zas dohromady. Na to jsem usnul a spal jsem tak pěkně, že jsem slyšel teprvé druhé klekání v pět hodin ráno.“

To bylo dědečkovo tajemství: čekal na nebožtíka valcháře, až mu přijde povědět, jak to na onom světě vypadá. Čekal každý den, každou noc, odtud jeho nepokoj, jeho podivínství. Dlouhé, trapné, úzkostlivé čekání tísnilo duši jeho. Byl to hrozný nepokoj pro zbožného starce!

Jako se těšil, tak asi i bál se ducha páně Venclova; byl to ale také poslední jeho nepokoj, jenž skličoval jeho duši. Od zjevení se ducha valchářova byl tichý, klidný a šťastný jako beránek až do posledního svého těla vzdechnutí. Zjevení se ducha valchářova našemu dědečkovi by snadno každý psycholog vyložil hallucinací; duch dědečkův byl starý a vetchý a obíraje se dlouhý čas zemřelým přítelem, posléze jej nejen v posledním jeho obleku viděl, ale i slyšel mluviti a vložil mu asi do úst ty myšlenky, jež stále v sobě vzdělával a obracoval. Matka sama měla tolik rozumu, že dědeček měl jen „živý sen“, ale netroufala si to dědečkovi pověděti, naopak nechala ho při jeho zjevení, a dlouho ještě po smrti dědečkově bral každý z nás zjevení se ducha valchářova za platný peníz. Jen jednou se pamatuji, že osvícený Adolfek ten případ začínal vědecky rozkládati; ale matka ho záhy okřikla. S dědečkovy postavy nesměla býti setřena poesie — a co jest věda proti poesii?!

S dědečkem naším chýlí se i poslední z mých rozptýlených kapitol k svému konci. Řada dnův dědečkovi vyměřených nebyla už dlouhá, nezasáhla už ani do toho dobrého a sladkého jara. A když se skřivánkové nad naším hřbitovem rozepěli, neslyšel už jich dědeček, odpočíval už lehce pod zemí, radostí z přišlého jara se zelenající.

Po návštěvě ducha valchářova dědeček vadnul vždy víc a více. Polehával častěji a déle nežli před tím a z domu již nevycházel. Čekal sice na znamení, které mu pan Vencl slíbil, až bude míti umříti, ale nečekal na ně s nepokojem; věděltě už tak tak, jak to vypadá na věčnosti, a duše jeho byla ukojena. O nějaký den, týden, nebo měsíc mu nešlo.

„Byl jsem tu dost dlouho a rád půjdu odtud.“

„Člověk je hostem na zemi; host, který dlouho neodchází, omrzí; jak dostanu znamení, půjdu také.“

„Bůh více jest než soudce, on dobrý, upřímný otec. Kdo by po něm netoužil?“

Takové a podobné myšlenky byly poslední poblesky dědečkova ducha. Jsouť všední, u starcův obyčejné, nikoliv ale bez půvabu a poesie.

Každou sobotu přišel k dědečkovi děkan i podal mu tělo páně. Dědeček zatím prý byl kost a kůže. Mluvíval málo, ale vždycky rozumně, a z každé jeho myšlenky zářil svatý, věčný mír. Pro minulost neměl už prý smyslu; přítomnost nestála mu za myšlení, jen budoucnost, otvírající mu své brány, jej mile poutala. K dětem a vnukům byl málo sdílný, náleželi u něho už k minulosti, odbyté a překonané.

Jednou v sobotu děkan odcházeje u dveří se zastavil a pohleděv na dědečka, jenž v loži podložen seděl a se modlil, pravil:

„Ecce, quomodo moritur justus.*)“

Téhož dne v devět hodin večer spadla na pokojíčku socha sv. Václava sama od sebe na zem. Běta, ježto na pavlači něco dělala, přiběhla celá poděšena dolů a vypravovala to matce.

„To je znamení,“ doložila.

---

*) Hle, jak umírá spravedlivý.

„To je znamení dědečkovi," vzdychla matka, ale nic mu o tom nepověděly. Děti se musily modliti.

Asi za půl hodiny chtěl dědeček, aby mu přinesli sv. Václava dolů. Matku polil mráz, pověděla dědečkovi, co se stalo.

„To je mé znamení," řekl klidně a radostně dědeček. „Přineste mně jen sv. Václava."

Chvíli se modlil k sv. Václavu, dal se obnesti hromnicemi a rozdal své požehnání. Pak poslal všecky spat.

Matka nespala i šla se ob čas naň podívat. Dýchal posud. Po půlnoci nedýchal více; tělo chladlo, duše zaletěla do svatého, věčného míru. Dědeček byl v pánu....

Než dědeček umřel, přišel jsem já na svět. Byl prý jsem také na pohřbu dědečkově, ale nevím o něm nic. Bylo to ještě před sv. Josefem, zima sice přestávala, ale jaro nepřicházelo. Je to tak nejpříhodnější doba k umření. V den pohřbu dopoledne bylo sychravo, pršelo ob čas a padal těžký v hrubých vláčkách sníh. Naše Běta zaobalila mě do teplé peřinky a zahalila hrubým vlněným šátkem a nesla mě v tomto kroji mezi příbuznými za rakví dědečkovou. Nezaplakal prý jsem na celé cestě. Když prý ale Běta k otevřenému hrobu klekla, aby na rakev dědečkovu hodila tři obvyklé hrsti země, podíval prý jsem se „moudře" do hrobu. Dejž bůh, abych, až hodiny moje budou docházeti, také tak moudře díval se do hrobu, jako tehdáž jsem se díval do hrobu dědečkova!

Na vejminku.

Povídka

od **Vítězslava Hálka.**

I.

Ve tři hodiny odpoledne šel v Bišicích po návsi kostelník, měl v ruce velký klíč a šel směrem ke kapli.

Kdo ve statcích stáli u okna a viděli kostelníka, nejprvé jen jako k sobě pravili: „Kam pak jde starý Vaněk?" Potom zavolali na ženu, na čeládku aneb kdo byl na blízku: „Hleďte, hleďte, Vaněk jde ke kapli. Snad někde nehoří, snad někdo nezemřel?"

„A kde by hořelo? Kdo by byl zemřel?" odpovídali tamti otázkami, ale na každém bylo patrno, jako by jedno neb druhé už musilo býti skutkem.

Potom, kdo stáli u oken, vyběhli před vrata, na náves a dívali se za Vaňkem, zdali nejde do kaple. V tom klíč jeho zarachotil ve dveřích, dvéře se otevřely a Vaněk zmizel v kapli.

„Co pak chce Vaněk v kapli?" ptali se pak soused souseda přes

náves; každý popošel několik kroků jako k středu návsi a teď si odpovídali, že nikdo neví, protože oheň nikde není vidět a ve vsi nikdo nestonal.

V tom z kaple zavzněl umíraček.

„Dej mu pán bůh nebe!“ povídaly sousedky, křižovaly se a počaly se modlit.

Sousedé vyndali z úst dýmky, smekli čepice a od čela k prsoum dělali kříže. Každý byl jako socha, jenom rty poněkud pohyboval; ve vsi nic se nehnulo, umíráček se houpal a mluvil a ještě nikdo nevěděl, komu to.

Najednou umíráček utichnul a sousedé a sousedky, jako prvé od oken se táhli na náves, tak nyní od návsi táhli se ke kapli; každý jen říkal: „Pán bůh s námi, kdo pak to?“ Netrpělivost jich rostla, protože starý Vaněk ještě se v kapli zdržel, bez pochyby aby zas navázal ku zvonu provaz, který pro spuchřelost tak často se trhal.

A když Vaněk z kaple vyšel, a ve dveřích zaskřípal zase jeho velký rezavý klíč, zaznělo jako z jedněch úst: „Komu pak to? komu pak to?“

„Dej mu pán bůh nebe — starý Lojka,“ odpovídal kostelník a vytáhnul klíč ze dveří.

„I pro pána, snad ne?“ u velikém divení opakovali si sousedé.

V tom přišel sem, košík maje v rucc, Véna, jenž byl v obci za posiláka, u Lojků bydlil a takto platil za potřeštěného a prostořekého; ten se tázal: „Komu že?“

„Vašemu starému pantátovi na vejminku,“ odpovídali soucitně sousedé.

„Našemu — na vejminku?“ ušklíbnul se Véna a dal se do smíchu. Ač ho měli všichni za potřeštěného, přece je uráželo, že se smál při takovémto případě.

„To není k smíchu, Véno,“ kárali ho.

Ale Vénu jako by lechtal. „Jak pak není k smíchu, když je? Vždyť mne tuhle ráno poslal do města, tuhle s košíkem, abych přinesl tuhle punč a rosolku — na sladké drží. Vyprovodil mě až před vrata, dal mi do ruky drobné a povídá: „Kup si tam také něco na zub, Véno, abys cestou nechal na pokoji moje flašky!“ A já jdu zrovna z města, nesu mu punč a rosolku — podívejte se, a on že by zemřel? Kdo pak by to vypil? To že není k smíchu?“ A zase se smál, že by smíchem málem byl nakazil ostatní posluchače, kteří teď nevěděli, na čem jsou a tázavě obraceli se ke kostelníkovi.

Kostelník, protože se opovážil uvesti v lehkost jeho úřadní reputaci, šel rovným směrem k Vénovi, jako by ho chtěl vzíti za límec. Na očích bylo mu vidět, že by mu nejraději vytahal za uši anebo za vlasy; když stál od něho asi na půl stopy, že nosem dotýkal se nosu jeho a očima jako bodal do očí jeho, spustil tuze zostra: „Už to pít nebude. Komu já jednou odzvoním, má to jisto. A až odzvoním tobě, budeš to mít také.“

Tato řeč a spůsob její nejen že přesvědčila sousedy, ale přesvědčila i Vénu. Postavil, skorem upustil košík na zem a dal se do

pláče, že jim opět málem nakazil aspoň všecky sousedky, až sobě utíraly oči a sousedé že si povídali: „Je blázen, ale srdce má dobré!“

Po chvíli zvednul Véna košík, vzal z něho láhev s rosolkou a polovzlykaje mluvil k sousedům i k sousedkám: „Co s rosolkou, když zemřel? Teď není ničí. Ach sousedé, pomozte a vypijme to na jeho zdraví!“ Sám udělal první zuňk a pak to podával ostatním.

„Co s ním, když je blázen?“ povídali si zase v polosmíchu a mezi tím již vyzývali kostelníka, aby povídal, jak se to stalo, že starý Lojka tak nenadále zemřel.

„Usnul, usnul,“ povídal kostelník. „Tak to na něho přišlo jako zívnutí, jako škytavka.“

„Pán bůh s námi!“ volaly některé sousedky, neboť se jim zdálo, že kostelník mluví učeně jako doktor.

„Byl u něho Franěk, mladší vnuk,“ pokračoval kostelník, „víte, měli se tuze rádi. „Fraňku,“ povídá, „až umru, hodinky budou tvoje. Potom co je tamhle v šupleti a v té škatuli, je také tvoje, jest to samé stříbro, které jsem pro tebe nastřádal.“ Franěk povídá: „Dědečku, kdo pak by mluvil o smrti, vždyť jste tak zdráv,“ a plakal. „Myslíš?“ pravil Lojka, „ale jsem starý, bez mála sto roků.“

„Sto roků,“ dotvrzovali sousedé, „velký to věk.“

Kostelník pokračoval: „Pořád se mi dnes zdá, že mám na sobě hlínu, Fraňku,“ zase za chvíli Lojka; „hochu, odhrň mi tu hlínu.“ — „Nemáte dědečku“, Franěk na to a zase plakal. — „Že ne? Tak tedy mne vyveď na pavlač.“ A ačkoliv ráno ještě chodil jako jelen a byl čerstvý jako ryba, nyní na Fraňka se tak podepřel, jako by dobře nemohl udělati krok. Franěk se sebral, jeť mu třináct let, vyvedl ho na pavlač a Lojka se podíval po celém dvoře, jako by se vším se loučil. A když to tak jedno po druhém, stavení, dvůr, stodoly, nářadí si prohlédl, pravil: „Inu, což je všecko platno!“ — Pak dal Fraňkovi znamení, aby ho vedl nazpět do světnice. Když ho přivedl asi do prostřed, byl Lojka ještě těžší; i povídá: „Vari, vari!“ jako by něco chtěl odhrnouti rukou — v tom sklesl mrtvý vedle Fraňka na zem.“

„Usnul, usnul,“ dotvrzovali sousedé a v očích se jim třpytila slza soustrasti i zároveň jakéhosi podivení a pohnutí, že to tak krátká smrt. Tu kostelník šel od nich směrem k Lojkovům.

Na to celý ten proud sousedů a sousedek, jak byli u kaple, táhnul se k statku Lojkovu, jenž byl na druhém konci vesnice.

„V takovém stáří lidé neumírají, usínají,“ pravil jeden ze sousedů a hned povídal, kde se také cos podobného přihodilo: byl také kdesi kdosi skoro sto roků stár a zemřel při obědě. Pak zase věděli jiní, že v takovém stáří lidé vědí hodinu své smrti napřed a dotvrzovali to příklady. Příklady ty ovšem nehodily se dobře na starého Lojku, protože ráno ještě poslal do města pro rosolku a pro punč.

A nyní před statkem začali sobě vykládati jeho životopis.

„To je co říct,“ povídá jeden, byl to bišický rychtář, „takový věk a ještě letos o žních sekal sobě svůj vejminěk. A to tak: nasekal do řady tolik, jak byl dlouhý. Když toho bylo tolik, říkal: „Co platno, už to tak nejde,“ a lehl si na to, jak byl dlouhý.“

Sousedé se pousmívali a povídali: „Inu ovšem, jak pak by to ještě tak šlo — sto let!“

„Když jednou tak ležel,“ pokračoval opět rychtář, „jdu s kosou okolo a povídám: „Pomáhej pán bůh, dědečku.“ Lojka poznal, že se posmívám a odpovídá: „Líné tělo, nelež, také pracuj!“ Vstal a dal se do sekání. Já si vedle něho sedl na mez a čekal, až opět svou částku poseče. Když posekal, zase lehl.“

„A což mu tó nemohl dát syn sedlák posekat?“ ptali se někteří, ačkoliv to věděli, že tak se nestalo, protože snad už několikrát i druhdy tak se byli tázali.

„Mohl, nemohl,“ odpovídal zase rychtář, „ale nedal. Vždyť víte — vejminkář! Málo kde syn dá na otce, když je otec vejminkářem!“

Když byla tato věta vyřknuta, bylo opět patrno, že jest tu Véna. Stál u statku přemýšleje, co s rosolkou, když nikdo nechce pít. Ale jak zaslechnul o synu a vejminkáři, byl jako bez sebe. „Namrskat vám každé ráno, sedláci, že nevíte co s otcem, když jest na vejminku! Já mít na půl dne moc v rukou, já bych vás honil do kola! Na dvě léta hned by každý z vás byl na vejminku! Syn nemůže dát otci posekat korec pole, protože je otec na vejminku! Hrom do takového syna, z čista jasna!“

„Ten blázen má pravdu,“ pravili někteří sousedé, „ale jest tomu tak.“

Jiní zas pravili: „Jak pak to mluvíš, Véno? Co pak nejsi u Lojků v stavení?“

Na to řekl Véna velmi rozlícen: „Jsemli-já u Lojků v stavení, pracuju za sebe a nepotřebuju nikoho, aby pracoval za mne. Také za sebe mluvím, a nepotřebuji, aby mluvil někdo za mne!“

Sousedé jen zase řekli: „Ten umí odseknout — raději ho nechat.“

Tu ujal se slova rychtář. „Inu, staří lidé jsou někdy k smíchu; za jejich časů bylo prý vše jinak. Když Lojka ležel na posečeném žitě, pravil: „Teď už, kmotře, ani nejsou takové zimy, jako bývaly. Za mého mládí padali vrabci se střech, koroptve, zajíci mrzli jako hroudy; nejednou myslili jsme, že se na dvéře škrábe kočka, a on to byl zajíc. Kde pak teď cos podobného slyšet?“ — Na to já povídám: „Dědečku, letos měli jste zamrzlou studnu.“ — Jak ležel, tak si podivením sedal a pravil: „I pro pána, letos zamrzlou studnu? To za svého mládí se nepamatuju, aby byla bývala zamrzlá. Pán bůh s námi!“

Na to se všickni sousedé smáli prostosrdečně, každý nějakým slovem dotvrzoval, kterak staří lidé svoje časy liší od našich. Pak rychtář pokynul ostatním, aby se sestoupli k němu a pravil ne tuze nahlas: „Na to jsem řekl starému Lojkovi: „Je mi to divno, dědečku, kterak vy o tom nevíte, že jste měli letos zamrzlou studnu?“ — „Milý kmotřínku,“ praví on, „já už po mnoho let nesmím vážit ze synovy studně vodu — selka to nedá.“

Na tato slova přece jen nastalo zděšení všeobecné.

Véna sice nebyl do tohoto užšího kruhu potažen, ale spustil

jako by slyšel všecko: „Nedat nabrat vody! Žába ucouvne, aby se mohl pes napít, a syn zavře otci studnu!“

„Vidíte, umí to pojmenovat, a je blázen!“ pravili sousedé, divíce se Lojkovi sedláku, ač i to s tou vodou byli již nejednou slyšeli, a sice od Vény.

„Když jsem tenkrát seděl na mezi,“ počal zase rychtář, „ptal jsem se Lojky: ‚Dědečku, vy už asi mnoho pamatujete císařů.‘ — ‚Císařů i pánů,‘ odpovídal Lojka. ‚Já pamatuju, když císař Josef oral a pak pamatuju, když všichni páni to dělali po něm. Jen že císař Josef oral koňmi a páni orali námi.‘“

Tu se sousedé zas smáli a pravili: „Což o to, on uměl slovo postavit a vlepit ho do očí nízkému i vysokému, jen že to raději dělal těm vysokým.“

„Já ještě více pamatuju,“ připletl se do řeči Véna; „já pamatuju, že oráme jeden druhým; a jak každý hospodář lituje, že i svým vejminkářem nemůže orat. Co byste, synové, dali za to, kdybyste s tátou mohli před pluh!“

To se zdálo přítomným přece nad míru, počali se na Vénu škubat posuňky; ale někteří přiznali, že alespoň u Lojků bylo by to pravda.

Tu pravil jeden: „Jen to je mi divno, že starý Lojka mohl si tak přát, když bylo na vejminku tak špatně.“

„Inu což,“ vysvětloval rychtář. „Snadno si přát, když je z čeho. Měl dobrý ze všeho rozum. Měl sám pro sebe dosti peněz, o nichž říkával: ‚to jsou, abych nemusil nikoho o nic prosit.‘ A dobře, že je měl, a nedobře, že je měl. Dobře, protože syn hospodář vejminěk mu zadržoval a starý by byl musil míti nouzi, kdyby naň byl musil čekat; nedobře, protože zas starý Lojka cestou právní neodpustil synovi ani čtvrci sejpky. Z toho ty různice. Ale co mu přibývalo, všecko ukládal a všecko dostane Lojkův Franěk.“

„Ten hoch bude řádit,“ pravil zase některý jiný. „Ten na dědečkovi zrovna visel, celé dni i noci býval u něho, až i matka pro to na něho se hněvala. Trvám, že měl dědečka mnohem radší než otce i matku.“

„A kde pak by děti neměly radší dědečka a babičku než rodiče?“ podotkli zase.

„Máte hned jeho staršího bratra, Josefa!“ odpovídal onen.

„Co pak ten nemá nikoho rád!“ pronešen soud, jak se zdá, všeobecný, poněvadž nikdo neodporoval.

V tom ze dvora zavzněl pláč srdcelomný, že vším sousedstvem to trhlo; pohlíželi pootevřenými vraty do dvora a povídali si: „To je Franěk, vždyť jsme to řekli!“

Franěk vyběhl na náves prostovlasý, tváře od slzí mokré a v očích ještě slzí plno a štkal přervanými vzlykáním slovy: „Dědeček nám umřel, naši mne od něho vyhánějí! Ach já nešťastný!“ A plakal, až se zajikal.

Při naříkání tom sousedé umlkli; jenom Véna se jal opět mluviti: „Víme, proč tě vyhánějí! Chtějí hrabat! Nahrabou!“ A posuňkami počal napodobiti je, kterak hrabou do kapes. V tom však se Véna

zarazil, poklepal si rukou na čele a pravil: „Pantáto rychtáři, co bych byl zapomněl! Když jsem dnes ráno šel do města, dal mi starý Lojka tento papír a povídá: „Až přijdeš z města, dej to kmotru rychtářovi." A já teď pro leknutí zapomněl na papír!" Sáhl do kapsy, kde míval úřadní listiny, vytáhl složený arch a podal jej rychtářovi.

Rychtář arch rozevřel, přeběhl jeho obsah a praví: „To je Lojkova poslední vůle. Všecko odkazuje tobě, Fraňku, a je tu vše pojmenováno až na každou drobnost!"

Snad že ani Franěk neposlouchal, co rychtář mluví; seděl u vrat na zemi, ruce si položil na patník, hlavu na ruce a plakal bez ustání.

Ale ostatních se zmocnilo veliké udivení, což bylo patrno z tohoto rozhovoru:

„Ukažte, kmotře rychtáři, ukažte!"

„Na mou věru, všecko pravda!"

„A až se Véna vrátí z města, měl vám to odevzdat!"

„Nu, vždyť to odevzdal?"

„A to že nevěděl starý Lojka, kdy umře!"

„Na vlas to věděl, že umře dnes."

„Vidíte, já vám povídal, že staří lidé vědí na vlas, kdy umrou. Komu je sto let, každý to ví. I tu rosolku dal přinést, aby měli o pohřbu."

Okolnosti se tak stýkaly, že jenom podporovaly toto všeobecné podivení.

Pak pravil rychtář: „Dodatkem vyzývá mne nebožtík, abych před svědky jeho pozůstalost ohledal a všecko vzal pod svou ochranu. Nu, sousedé, chtějíli se dva z vás postaviti za svědky, půjdeme tam hned k nebožtíkovi a pozůstalost ohledáme."

„Proč pak ne, proč pak ne?" odpovídali sousedé a hnuli se do dvora k Lojkovům, ale ne dva, nýbrž všichni, jak tu byli. Každý si myslil: „Kdo ví, nevyběřeli mne rychtář za svědka; a neli, co škodí, budu svédkem přece." I sousedky se hnuly za sousedy do dvora, jen že tu na dvoře oddělili se mužští od ženských: sousedé šli za rychtářem po schodech na horu na vejminek, sousedky zůstaly dole na dvoře.

Mezitím, co Franěk vyběhl na náves a sousedé ubírali se na vejminek, ukládali na postel syn Lojka a jeho manželka mrtvolu nebožtíkovu; když ji uložili, střídal se mezi nimi tento rozhovor:

„Třicet let, co mu sem nosíme vejminek — konečně si oddechnem na vejminku sami," pravila Lojková.

„Ubližovali jsme mu," pravil hospodář Lojka a sepjal ruce.

„My jemu? On mnoho nám! Snad nebudeme nyní, když zemřel, říkat černé barvě, že je bílá, když mohla být černou za živa!"

„Má to odbyto; kdo ví, co čeká na nás!"

„A to by se mně líbilo, abys ty nyní počal soudit, co jsi po třicet roků schvaloval. Břemeno s ním ukládáme do hrobu; nepřetvařuj se, víš to jako já."

„Byl bych radši, kdybych nevěděl."

„Jste vy mi mužové! Živých se nebojíte a když zamhouří oči,

dostáváte strach. Proč bych sobě neulevila nyní? Nebála jsem se ho dokud žil, pravím mu to i nyní, když zemřel: mně jest o jeho smrt lehčeji. Ráda znala bych statek, kde by si neoddechli, když odejde vejminkář, a ještě takto!"

„Byl mým otcem!"

„A soudil se s tebou o každou měřici vejminku. Ničeho nepotřeboval, tolik ještě sobě ponechal a nám zadržel, že mohl z toho býti desetkrát živ — a soudil se s synem."

„Ale já s ním žil dříve v míru a radosti, přece mně všeho líto."

„Taková slova nemluv, sedláku. Což nakládají jinde s vejminkáři jinak? Co vejminkáři se dá, pro statek jest ztracená věc, dokonce nepotřebujeli ničeho, jako tvůj otec nepotřeboval."

„Ty vždycky přehlušilas mé svědomí, ženo."

„Když ti mluví svědomí páté přes deváté! A ten zde nazval mne přiběhlou světačkou, to bylo svědomí?"

Tak a podobně vedla si ta žena u mrtvoly stoletého starce, svého to tchána. Hrob, který obyčejně příkoří uzamyká, neměl tohoto účinku na ni.

Pak padly její oči na stolek, o němž věděla, že uzavírá tchánovo značné jmění; ohledala stolek, našla klíček u šuplíku, ukázala jej muži a povídala s radostí: „Vidíš, klíč máme v rukou; bude to naše, bude to také náš vejminek a nikoli Fraňkovo! A ty bys zde byl nechal hocha, aby si je byl vybral!"

Tomuto pokynutí manžel porozuměl; přistoupil ke stolku, aby ženě pomáhal u prohledávání a aby také na své oči viděl, mnoholi všeho jest, poněvadž nikdo vlastně nevěděl, co starý Lojka pozůstavil.

Ještě neotevřeli šuple, když slyšeli po schodech kroky, mnoho kroků. Poslouchali, klíček zůstal v rukou jako ke stolku napjatý; v tom vstoupil do světnice vejminkářovy rychtář a za ním skoro všichni sousedé.

Při té příležitosti také Franěk se připlížil do světnice dědečkovy, klekl zase u mrtvoly a volal jen: „Dědečku, dědečku!"

Rychtář pozdravil: „Sousede Lojko, potěš vás pán bůh. Tuhle si přečtěte, co jest napsáno a pak mi vydejte klíče."

Na ta slova selka zbledla a skoro třásla se: „Tu vidíte, sousedé, klíč v mé ruce; ráda bych věděla, kdo smí říci: můj je to klíč!"

„Ani vy to nesmíte říci, kmotra," pravil rychtář klidně; „počkejte, až si váš muž přečte, co jsem mu dal."

Když hospodář Lojka přečetl poslední vůli, šel k ženě, vytrhl jí klíč z ruky a pravil: „Vezměte, kmotře rychtáři."

„Ale pak se také postarejte o pohřeb, kmotře rychtáři," řekla selka a vypukla v pláč. Byl to pláč hněvu, málomocnosti.

„Postarám, kmotra, postarám," pravil rychtář; šel k mrtvole, vzal jí míru, pak vzal Fraňka za ruku, dal mu tu míru a řekl: „Jdi, synáčku, k hrobníkovi, aby podle toho vykopal pro tvého dědečka hrob."

Franěk vzal tu míru, šel jako pěna, a rychtář a svědkové konali povinnost s Lojkovou pozůstalostí.

II.

V Bišicích měli kapli, při ní starý hřbitov, ale na ten již nepochovávali. Hřbitov pro nynější nebožtíky byl asi na čtvrt hodiny od vsi, jaksi na samotě.

Táhlo se totiž od Bišic k západu návrší na půl hodiny délky; bylo po obojím svahu oseto, rozděleno v pole, k nimž hřbetem tohoto návrší vedla vozová cesta. Skoro uprostřed návrší, od vozové cesty stranou, rozkládal se hřbitov, kamž pochovávány mrtvoly z celé farnosti, mimo Bišice ještě z několika to osad.

Čtyry vysoké zdi, do čtverhranu vystavené, obílené, z daleka o tom mluvily, že jsou zdmi hřbitovními; vysoký, uprostřed těch zdí pnoucí se kříž rudě natřený s plechovym Kristem to dotvrzoval; několik menších křížů, které jen tak podle zdi vrcholem svým do okolí vykukovaly; rovněž to dosvědčovalo. Kdy by mohl mrtvý vstáti z hrobu, potřeboval jen si sednout na hřbitovní zeď a byl by uviděl svou rodnou vesničku, své rodné stavení, nechť byl sem dovezen z kterékoliv obce. Naopak také osadníci z kterékoliv obce na první pohled mohli uviděti bydliště svých zemřelých, mohli upomínkou je navštíviti.

Jinak u hřitova byla ještě dvě skrovná stavení vedle sebe. Jedno o třech zamřížovaných oknech a v tom bydlel hrobník, jedno o jednom okénku nezamřížovaném, a tam bydlely kosti. Bylo záhodno, že měl hrobník, o samotě bydlící, okna zamřížovaná, aby se nikdo zlý k němu neprolomil; bylo by bývalo zbytečno, dáti mříže i kostnici — kdož by se tam byl oknem vedral? Stranou něco lebek narovnaných a něco hnátů neurovnaných — to byl poklad, o nějž zloděj nestojí.

Za dne bývalo kolem hřbitova veselo. Lidé pracovali v polích, hovořili, zpívali, hvízdali, volali na sebe přes pole, odpovídali si přes pole — a zvuk, slovo jest zřídlem všeho veselí. Z pole do pole letěly koroptve, někdy po cestě až k hřbitovu běžel zajíc a napásl se na hrobech lidských předků za to, že ti pojídali předky jeho. Pak letěl z polí do modra skřivánek a zvonil tam písničky na radost sobě a na rozkoš nám. Pole zelenala se rozličnou zelení, červenala a bělela se jetelem, žlutila se řepkou, rděla se mákovou setbou — a uprostřed toho všeho skvěl se hřbitov, uprostřed hřbitova pnul se k nebi rudý kříž s plechovým Kristem.

Za večera, za noci bylo tu méně veselo. Na poli člověk nepracoval, nemluvil, skřivánek spal, zeleň polí splynula s šerou barvou večera a noci. A tu ty kříže, jež povyhlížely přes hřbitovní zeď, jako by byly hlavami a ty hlavy jako by se podpíraly o ruce a to vše jako by povyhlíželo přes zeď, na vozovou cestu, na toho, kdo po ní se ubírá. Rudý, veliký kříž uprostřed zvedal pustá ramena, na něm za větru drkotal plechový Kristus, z hřbitova vyletěl netopýr . . . potom nezbývalo tomu, kdo šel kolem, než aby se ohlednul ke kostnici, nevyčnívá-li tam také cosi z okna a pak ještě aby se ohlednul k stavení hrobníkovu, svítíli v oknech, aneb-li okna také přepustil nějakým těm přeludům.

Za večera, za noci neradi tudy chodili vesničané a nutněli koho vedla cesta buď podél návrší, buď s jedné strany na druhou, raději sobě zašel pěšinkami, nevím jak daleko, než aby se pustil kolem hřbitova. Na toť aby tu měl někdo bydleti den jako den, noc jako noc, po celý rok, po všecka léta — zlatý palác mohli mu tam vystavěti a nevím, zdali by v celé kolátuře byli našli člověka k tomu spůsobilého.

Logika mívá někdy skoky. Každý pochopí, že místo, jehož v noci každý se střeží, jest místo nejbezpečnější. Dítě by tam mohlo obstát, slaboch by odtamtud mohl zahnati deset srdnatých. A přece by se byl každý dospělý měl za slabého, aby se tam usadil co hrobník; přece každý sobě myslil, tam že musí býti hrobníkem silák, aby snesl klidně všecko to: vyčnívání křížů přes zeď, drkotání plechového Krista na rudém kříži, poletování netopýra, pustotu kostnice a podobné věci.

Podivnou shodou stalo se, že hrobníkem byl největší silák z celého okolí, Bartoš, o němž by mohly jíti knihy. Kdy by byl Bartoš řekl, já se budu potýkat s duchy, každý byl by se vsadil, že vyhraje Bartoš — takový člověk patří za hrobníka na osamělý hřbitov, žádný jiný. Tím tedy snad se stalo, že logika lidu zvrátila se, totiž: poněvadž nynější hrobník Bartoš byl silák, měli za to, že za hrobníka se tam hodí jen silák.

Co jen bylo o jeho síle očitými svědky vypravováno! Jednou jeli v neděli Bišicemi, když byl Bartoš na pivě, vojanští dovolenci na voze a v rozpustilosti oháněli se lišní a tloukli každého, kdo k vozu se přiblížil. Z toho povstal ve vsi poplach, lidé vyběhli z hospody a mezi nimi Bartoš. Bartoš vpadl do koní, zadržel je a zadržel i povoz. Ale tím mnoho nepořídil, poněvadž k vozu nemohl, vojáci každého tloukli. „Pojďte držet koně, pojďte držet koně!“ volal Bartoš na sousedy. A když sousedé drželi koně, Bartoš vlezl pod vůz, opřel se zády o něj, vyzvedl jej, převrhl jej, že vojáci vypadli a teď si je občané podávali. Jaktěživi tolik ran nedostali ani od nepřítele, co tuto.

V osadách těch býval obyčej odrážeti se břichem. Jen jednou dali se s Bartošem do zápasu toho, nikdy po druhé: na dva sáhy odrazil každého, a pak ještě každý zavrávoral a div nepadnul.

Také se tam potýkávali na háček. Jeden i druhý dal prst do háčku, za ty prsty se vzali, každý se postavil na jednu stranu stolu, a pak táhli, kdo koho. „Pojď na háček!“ zkusil s Bartošem každý jen jednou. On poprvé vždy povolil, ale podruhé táhl soupeře i se stolem; soupeř pak po dva dni musil ošetřovati palec ve studené vodě.

Jakou měl sílu, takovou měl lest. Šel jednou v zimě v noci domů, zahalen v plášti. Napadli ho čtyři a aby se jim nevymknul, zaobalili ho do jeho vlastního pláště. Ale Bartoš utrhl spodem s pláště řetízek, jenž mu u krku sloužil za sponku, vyklouznul jim jako ouhoř a pak popral všecky.

Aby se nikdo nedivil, že býval hrobník napaden, hned musím říci, že se o něm vědělo, že nosívá s sebou peníze. Tenkrát ještě ne-

byly kasy, spořitelny. Majetní lidé ukládali peníze u Bartoše, protože bydlel na hřbitově a protože byl tak silný. Zakopávání peněz Bartošem vyšlo z obyčeje, zakopávali je k němu. Nešel tedy skorem nikdy Bartoš ani do vsi, ani ze vsi, aby nenesl v kapsách stříbra i za několik set. Jak kdo potřeboval, tak to přinášel a odnášel. Viděti z toho také, že na jeho spolehlivosti stavěli jako na skále.

Šelli ze vzdálenější vesnice v noci a musilli jíti lesem a zdáloli se mu to nebezpečno, lehl si někde za křovím, vysypal si peníze do bot a tak přespal do rána. Aneb byloli chladno, lehl si někde u kopky hnoje, strčil nohy do něho a přespal také.

Jednou už ho hnedle měli. Tu on se obrátil a vzkřiknul: „Jestli nepůjdeš, hned ti ten nůž vrazím do těla!“ Chlapi dostali strach a utekli, ale Bartoš měl v ruce jen kolík místo nože.

O mladých jeho kouscích zvláště mnoho vypravovali. Byl jednou v hospodě při muzice a hoši se hádali, komu mají muzikanti zahráti sólo. Když se nijak dohodnouti nemohli, přistoupil Bartoš ke stolu, za nímž seděli muzikanti, uhodil pěstí o stůl a zvolal: „Mně zahrajete!“ Muzikanti spustili a Bartoš počal se již otáčeti s nějakou děvicí v kole. Ale hochům to nedalo dobře dělat. Jako jeden muž shlukli se proti němu a chtěli mu překaziti tanec. Bartoš pustil tanečnici, chytil nejprvnějšího z hochů jednou rukou za krk, druhou rukou za pas, vyzvedl ho nohama vzhůru, počal jím se ohánět, na slepo tlouci do ostatních, tisknout je ke dveřím, až je vytisknul; pak toho, jehož držel za krk a za pas, hodil mezi ně a pravil: „Tu ho máte, ten vás kopal!“ Pak se ohlednul po své tanečnici; ta strachy byla pod lavicí v koutě, celá se třásla. Bartoš povídá: „Jen pojď!“ a pak k muzikantům: „Vy jste nám nedohráli sólo!“ a provedl ji. Jaktěživa se holka tolik nevytančila jako tenkrát. Chasa se dívala okny, kterak s ní tančí Bartoš a tančil, dokud mu stačil dech. Když už nemohl, zavolal na ty, kdo stáli venku: „Teď pojďte, teď můžete tančit vy!“

Ale nebyl Bartoš jen silákem tak z hruba, aby týral lidi. Jaktěživ pranici nevyvolal, jaktěživ nedal ránu první; za to dalli, byla zapsána v pamětech lidských. Avšak nebyl ani vůči pánům v kancelářích jiným, jen že tam měl zase jazyk na svém místě, tloukl do nich slovy. Nebál se vůbec nikoho, ani sprostého, ani pána, pána ještě méně než sprostého.

Za sousedy nosíval peníze na ouřady a do měst; kdo pak je tam bezpečněji donesl, kdo pak tam lépe pořídil, než Bartoš! Ale bůh uchovej, aby směl ouřadník dotknout se ho i jen křivým pohledem! Aneb snad mu na úřadě pohroziti drábem! Čtyři drábi mohli přijít a ani jediný, ani všichni dohromady byli by se neodvážili na něho. Jeho snad byl by ani arest nepřijal, i ten byl by se ho bál.

Jednou jeli sousedé do Prahy s obilím a vzali si Bartoše s sebou jako za kasíra. Bartoš stavěl se u brány, aby platil clo. Kde pak věděl celný, co je Bartoš hrobař! Nevšímal si ho a dělal, jako by počítal. „Bude to?“ křiknul Bartoš, až celnému vypadl papír z rukou. „No, no, nebuďte krobiánem,“ praví celný. „Tisíc láter, vy jste krobiánem!“ pravil Bartoš, a nic víc. Celný také už nic neříkal, ale

zlostí třásly se mu ruce, když dával Bartošovi nazpět drobné a tím se stalo, že mu jeden desetník upadl ven z budky, na dláždění. „Desetník schází!“ povídá Bartoš. — „Máte ho na zemi!“ praví celný, a nutí se do jakési kuráže. „Já se země nic nezvedám!“ praví Bartoš. Celný hezky musil z budky, zvednout desetník a dodati ho jemu do ruky. „Tak, teď mám všecko,“ pravil Bartoš a odcházeje od budky pravil, že to mohl celný slyšeti: „Já tě naučím lidem házeti peníze na zem!“

Kdysi měl na úřadě vyzvednouti peníze a tenkráte byl kasír nováček, také Bartoše neznal. Úřadník pravil, že peníze má doma v bytě, aby šel napřed, on že hned přijde za ním; Bartoš šel do bytu. Úřadník však nešel dlouho, až Bartoše to mrzelo. A když přišel, kasír, dal se do hovoru se svou paničkou, Bartoše neviděl. Bartoš vstane a začne v pokoji otevírati okna, otevřel všecka. Úřadník na něho spustil, co to? „Mámli čekat,“ pravil Bartoš, „musím mít čerstvý vzduch, puch není pro mne!“ — Teď se vložila do toho panička a rozkřikla se: „Podívejme se na toho zrzavého“ — „Ano, podívejme se,“ honem do řeči Bartoš, „a potom hned budeme se dívat na tu volatou!“

Již nepipnul ani úřadník, ani jeho paní, která honem si hodila šátek přes krk; za minutu měl Bartoš vysázené peníze do krejcaru.

Jednou přišel na právní úřad a tam ho jakýmisi kliky háky chtěli odbyti, aby přišel po druhé. „Nač pak bych chodil po druhé, když jsem tu dnes!“ zhurta odpověděl Bartoš. „Co že?“ pravil úřadník. — „Že odtud nepůjdu, dokud nebudu vyřízen!“ Úřadník zavolal na drába. Jak to slovo vyřknul, Bartoš pokročil ke stolu, za nímž seděl úřadník a pravil zostra: „Drába na mne? Tu mne máte!“ Pak uhodil holí na úřadníkův stůl, až kalamáře vyskočily a zvolal: „Co pak hledám spravedlnost u nějakého lumpa?“ Tenkráte se sběhl celý úřad, ale jakmile viděli Bartoše, pošeptali něco úřadníkovi, jehož se věc týkala a za pět minut byla záležitost Bartošova vyřízena. Rozumí se, že už ani drábové nepřišli, a kdy by byli přišli, bylo by to zrovna tak.

Komu by se zdály tyto Bartošovy odpovědi a výpovědi drsnými, tomu nemohu pomoci. Jen ještě pravím, že jen stejnou mincí splácel, a že splácel jen tenkrát, když ho zrovna k tomu vyzývali. Ale kdyby zaznamenány byly hrubosti, všecka utrhačná slova, jichž si před časy (každý ví, jak je tomu dávno) úřadníci dovolovali na lid, mohla by z toho býti kniha větší. Také se stávalo, že si sousedé na hrubost úřadníkův stěžovali před Bartošem. „To je divná věc“, říkal Bartoš; „já už si dávno nestěžuju.“

Přišel jednou do úřadu a úřadník kouřil. Bartoš také vytáhl si nacpanou dýmku a zapaloval si. „Myslíte, že jste v ratejně?“ obořil se úřadník. „Ano,“ odpověděl Bartoš, „je tu kouře, jako od pacholků.“ A prošlo mu to.

Jinak byl Bartoš, jak říkáme, z gruntu srdce dobrý, i šprýmovný. Asi sto kroků od hřbitova, na vozové cestě, stálo několik hrušek, které náležely bišickým sousedům; ale ovoce dávali Bartošovi za rozličné služby, tak že mohl Bartoš říci, že jsou hrušky jeho. Jednou v neděli odpoledne dva hoši z Bišic, když myslili, že Bartoš

není doma, vylezli na hrušku a česali si do kapes. V tom kde se vzal tu se vzal, blíží se Bartoš. Hoch, který ho nejdříve uviděl, seskočil a křičel na druhého, aby si pospíšil, že jde Bartoš. Ale ten druhý se opozdil; zrovna když seskakoval, Bartoš ho doběhl, chytil za límec, až hoch ve vzduchu nohama třepal; hroze mu bitím stále jen říkal: „Já tě naučím se opozdívat!“ A pak hocha propustil beze všeho.

Jako sobě lidé vypravovali o Bartošovi co siláku, tak o něm mluvili co o hrobaři. Nejednou ho viděli plakati, když kopal hrob a nejednou ho slyšeli míti kázaní nad otevřeným hrobem. Nejednou viděli ho sedícího na hrobě, an s nebožtíkem rozmlouval. Ale ne snad jen s tím a oným, nýbrž se všemi, které znal — navštěvoval je po pořádku, aneb po kterém se mu právě zastesklo. „Musím jít dnes ke Klímovi,“ říkal, „už se mi po něm stýská.“ A pak Klímovi připomenul všecko, kde s ním chodíval, kde se spolu potulovali, kdy byli u muziky a p. Když byl se svým vypravováním u konce, říkal: „Tak, teď povídej ty, Klímo, jak se tam máš!“ Na to chvíli poslouchal a když nešla odpověď, dělal, jako by odpověď byl slyšel a říkal: „Vždyť jsem si to myslil. Podívejme se! Aj, aj! Tak vy to tam máte tak! Nu, to jest něco jiného, když tomu tak.“ A podobně.

Zvláštní rozjímání míval, když po sedmi letech „přišla na někoho řada,“ že musil ho vykopati z hrobu. Když se dokopal až k rakvi, zaklepal na víko a zvolal: „Jsi tam, Václave?“ Na to sobě za něho odpověděl: „Jsem!“ — „No tak polez ven!“ mluvil zase za sebe; pak s největší šetrností otevřel víko a prohlížeje si mrtvolu, která byla jen jako pavučinou potažená, mluvil: „A to tě tam hezky krmili! Ty vypadáš! To tě vlastní děti nepoznají, až se s tebou sejdou! A tak na sebe nic nedržet! Kdy pak jsi se česal? Jakou pak to máš na hlavě módu? Teď už se tak nenosí! Takhle se česat!“ A podobně mluvil; pak zase rozjímal s ním život minulý a tu se nejčastěji stalo, že Bartoš plakal, jako by mrtvolu teprvé do hrobu spouštěl. Obyčejně toto vyhrabávání končil tím: „Není ti tam dobře, špatně tě sklízili, mně se zdá, že už nebudeš držet po hromadě?“ Na to se mrtvoly dotknul, ta se rozpadla v kosti a v něco hlíny.

Tento muž jak byl citliv k mrtvolám, byl ještě stokrát citlivější k živoucímu. Nebylo stesku, pro nějž by byl neměl útrpnost, nebylo neštěstí, aby jeho se bylo nedotklo. Ale nebyla to snad útrpnost lichá, na odiv stavená; byla to útrpnost, za kterou, byloli to možná, bez rozpaků následoval čin.

Jednou přivezli na hřbitov rakev nuzně stlučenou; ku hrobu nedoprovázel ji nikdo, leda tříleté děvčátko. V rakvi ležela služka jakás, říkali jí Kačka. Byla nemanželské dítě, a děvčátko, které ji doprovázelo k hrobu, byla její dceruška, rovněž nemanželská. Kterak by na takový funus mohla jíti poctivá duše?

Tenkrát byl Bartoš truc kněze. Odříkal nad hrobem nějaké ty modlitby a žeť dceruška plakala nad rakví, pravil: „Vykrop ji, děvčátko, vykrop, mamince se bude lehčej spát, neboť slzy dětské jsou to nejkrásnější vykropení.“ Když ji chtěl spouštět do hrobu, viděl, že tu má k pomoci pouze čeledína, který Kačku přivezl na žebřinovém voze. „To už vás tam nebylo míň?“ hněval se Bartoš.

„A kdo pak by šel na funus takové —“ řekl čeledín a ušklíb' se hloupým způsobem.

Na to Bartoš se zamlčel a zahrabával mrtvolu. Když byla zahrabána, děvčátko naříkalo, že nikoho nemá, ve vsi že ji nikdo nechce.

„A proč ji nikdo nechce?“ ptal se Bartoš čeledína.

„A kdo pak by o ni stál, o takovou —“ řekl zase čeledín a opět tím hloupým způsobem se ušklíbnul.

„Co, takovou? Ty halamo!“ osopil se na čeledína Bartoš. „Stvořil ji někdo jiný než tebe? Budeš ty se činit soudcem, že přišla na svět tak a ne jinak? Ty to víš, kdy je kdo takový a kdy není takový!“ A pak mu dal ještě něco nádavkem.

„A vždyť to říkají všichni,“ omlouval se čeledín.

„Všichni takoví halamové jako ty!“ osopil se Bartoš. A pak se obrátil k děvčátku a ptal se, jak mu říkají.

„Stáza,“ řekla holčička.

„Nepůjdeš už s ním, Stázičko,“ řekl Bartoš, a vzal ji za ruku. „Zůstaneš tady, u mne a u maminky. Chceš?“

„Chci.“

A od té chvíle měl Bartoš Stázičku za svou. Byla u něho již šest roků a říkala mu „tatínku“. Byla devět roků stará, když Lojkův Franěk přinesl Bartošovi míru, aby podle ní kopal hrob jeho dědečkovi.

(Pokračování.)

Vzpomínka na Johna Bowringa.

Od

Ferd. Schulze.

Na samém sklonku minulého roku sešel smrtí v Londýně kmet, jehožto co nejčestnější památku v mysli mladšího u nás pokolení založiti, staršího obnoviti a v dějinách národa českého povinni jsme zachovati s vděčností větší a s uznáním vroucnějším, než při ohlášení jeho úmrtí se stalo v hlučném proudu nynějšího našeho života politického. *John Bowring*, muž jmena opravdu světového, před čtyřiceti lety horlivou láskou k básnickému umění českému neméně než přímou pravdou pronešenou o národních i politických poměrech ve vlasti naší, netoliko vzbudil mocný myšlenkový ruch ve společnosti samých nejpřednějších té doby pracovníkův na české roli národní, aby byl ***věrným tlumočníkem a nadšeným obhájcem životních snah i uměleckých plodův českých na nejprostrannějším jevišti kulturním.***

Když národnost česká ještě ve vlasti své musila dokazovati oprávněnost svého života, John Bowring už oznamoval světu, že jest plna nejsvětější síly, a že není lze vyvrátiti její pevné základy ani nejhrubším násilím. Když písemnictví české ve vlastním domově ještě nesmělo zdvihalo své peruti, John Bowring pustil je volným letem

v závod světový. Nač v Čechách jen nejdůvěrnější přátelé s hlubokým žalem skrytě toužili, John Bowring před veškerým současným vzdělanstvem veřejně pokřikl s nejpříkřejším pokáráním. Vítězství, o němž i sami někteří přední bojovníci v Čechách sklíčenou duší svou zoufali, John Bowring už ohlašoval všem osvíceným lidumilům za jisté. Pravdy, o kterých nejdůmyslnější kritik v Čechách ještě pochyboval, John Bowring s jasného stanoviska klidné vzdálenosti vyznačil už co nejpevněji utvrzené.

John Bowring byl literatuře a tudíž i politice české v první třetině tohoto století mocnou, elektrisující posilou; jeho hlas má platnou zásluhu o mnohý dobrý směr a čin v tehdejším českém životě; jeho práce z českého písemnictví skutečně náležejí také do českého písemnictví; jeho jmeno bylo v letech 1827—1832 nejvýtečnějšími umělci a učenci českými s bratrskou srdečností slaveno a jest od dějin literatury naší v oné době neodlučno. S hlediště psychologického bylo by ovšem velice zajímavo zkoumati, v čem se zakládá zjev, že anglický státník a učenec, jehožto literární činnost věnována byla hlavně politickému hospodářství, jenž psal pro svobodu obchodu a pro opravu parlamentu anglického, jenž vládě a zastupitelstvu své vlasti podával ze svých cest nejdůkladnější a nejzevrubnější zprávy o záležitostech obchodních z Francie, Švýcar, Egypta, Syrie, Kandie a Pruska, jenž vydal knihu o zavedení decimalní soustavy v mincovnictví a obšírné úvahy o otroctví černochův, jenž velmi prospěšně vykonal obchodní poslání své vlády ke králi siamskému a sepsal též historii říše siamské, jenž byl anglickým konsulem, guvernérem a viceadmiralem v Hongkongu, že . . . pravíme . . . tento muž měl také předně smysl pro životní interesy některého národa, žijícího úplně a daleko stranou mimo drahu jeho hlučné působnosti veřejné, a za druhé vnímavý cit, upřímnou lásku a činnou schopnost pro poesii. Čím to bylo, že muž v národě praktickém jeden z nejpraktičnějších tak nadšeně a plodně zabýval se také takovými svrchovanými nepraktičnostmi, za jakéž považovány byly snahy několika Čechův o nový život národa českého sumárně a pěstování českého básnictví umělého i národního zvláště ještě dlouho po roku 1830 v celé západní polovici evropské? Taková duševní amplituda jest v dějinách nejslavnějších geniův velikou vzácností, a John Bowring byl přece příliš skromným, aby se byl měl za nějakého neobyčejného člověka.

Ale *člověkem* byl, člověkem v nejvznešenějším, nejšlechetnějším významu toho slova, a z té vlastnosti jeho ducha plynula všechna jeho literarní činnost, všechen jeho život. Jeho čistý, vznešený humanism uvedl ho v sladké objetí poesie, zvláště poesie národní, a byl příčinou, že anglická literatura z pera jeho ozdobena jest výtečnými překlady básnictví umělého i národního ze všech téměř literatur evropských. Týž božský smysl pro dokonalou lidskost, kterýž vedl Herdera, aby spůsobil všeobecné poetické hlasování národův, byl i základem ducha Bowringova. Jen že Bowring, ač sám méně básníkem než Herder, vystoupil v té praxi poetického humanismu o několik stupňův výše, hloub ponořiv se do nejbohatšího zdroje národního básnictví v Evropě, do *slovanského.*

Z této strany kynul literatuře anglické poměrně také největší prospěch a v pravdě nové obohacení; ztud také onen náhlý, mocný a všeobecný dojem, jejž Bowring svými překlady poesie slovanské spůsobil netoliko na básníky svého jazyka, ale na veškeré literarní obecenstvo anglické. V pravdě nový svět duševní, o němž v Anglii posud nikdo neměl ani tušení, otevřel před očima svých krajanův v nejsvěžejší kráse. Div ten podařil se mu hlavně z tří příčin. Mimo vzletnou mysl básnickou, kterouž původními uměleckými skladbami v jazyku mateřském výtečně osvědčil, vynikal zajisté úžasným talentem linguistickým, jemuž mimo tureckou neodolala ani jediná řeč evropská; za druhé postihl ducha každého národa v nejhlubší a nejpravdivější podstatě jeho, a za třetí studoval literaturu každého národa v těsném spojení s jeho dějinami politickými i kulturními a hájil oprávněné samostatnosti a volného rozvoje každé národnosti v rodině lidské. Níže položíme toho doklady.

Z literatur slovanských Bowring obral sobě nejdříve *ruskou.* Práce jeho svědčí, že počal velmi záhy. Narodilť se roku 1792 (17. října v Larkbearu z rodiny puritanské) a již r. 1821 vydal v Londýně své „Specimens of the Russian poets“ s hlavním nápisem ruskými literami. V úvodu vystupuje před nás už co dokonalý a svědomý humanista, jenž v umění vůbec a v poesii zvláště ctí vznešený prostředek, jímž lidstvo k idealu svému postupuje a mezi sebou se sbližuje a přátelí. „Lidumilům nemůže býti nic milejšího, než když mohou naznačiti pokrok mysli, zvláště když pokrok ten není ani zdlouhavý ani pochybný, když proud světla šíří se dále a dále po celé společnosti. Však jest věcí ještě rozkošnější, když první červánky vzcházejí ze tmy dlouhé a trudné surovosti a den se blíží krokem jistým a pevným. V takových okolnostech poznal jsem Rusko. Vynořilo se téměř náhle z noci nevědomosti, aby zaujalo místo ve světě rozumném.“ Následuje zevrubný přehled básnického písemnictví ruského, a pak na 200 stránkách výtečné překlady umělého (od počátku 18. století až po současnou dobu Bowringovu) i národního zpěvu ruského. Zastoupeno jest třináct básníkův ruských: Deržavin, Baťuškov, Lomonosov, Žukovsky, Karamzin, Dmitrijev, Krilov, Bobrov, Bogdanovič, Davidov, Kostrov atd. Národních písní připojeno šest. Kniha došla takového úspěchu, že Bowring musil ji vydati tohoto roku ještě jednou, načež ihned roku příštího (1822) vydal díl druhý, ještě bohatší z poesie umělé i národní, a věnoval jej samému caru Aleksandru. Z dedikačních slov klademe zde tato: „Až pomine první radost z vítězství a potuchnou upomínky převratů politických,*) vzpomenuto bude zase čistších a vznešenějších triumfů vzdělanosti a literatury, a ty proudem života ponesou vděčným pokolením příštím jmena slavných svých příznivcův. Přispěti k tomu jest sláva, již čas nesmaže; věc jest hodna nejhodnějších; bude to Vaším nejslavnějším názvem, názvem zářícím mocněji, než blesknatý klenot Vaší koruny císařské. Osud milionů spočívá v rukou Vaší Výsosti; za Vás říše Vaše pokročila u vědě a moci. Kéž by vždy bylo Vaší carskou ctižádostí, aby ta věda a moc byly zdrojem

*) Týká se válek Napoleonských.

cnosti a svobody.“ V dalším úvodu Bowring dává definici svobody. „Svoboda jest to, co stará se o blaho veliké většiny lidstva, co nechává v rukou jednotlivce nejvíce možnosti k působení politickému a nejvíce moci, která souvisí s prospěchy celku. Despotism stará se o malou menšinu obětmi společenské většiny; sobě samému dává co nejvíce autority, nenechává národu sílu a nechce sdíleti s ním vzdělanost. Silná vláda, vláda příliš silná, aby na ni působila vůle národa, a která sobě té vůle nevšímá, jest nutně vláda špatná. Ta vláda jedině jest rozumná a zákonitá, kterou podporuje a které přeje mínění národní a která jest buď slabá nebo příliš poctivá, aby opřela se sankci, jež dala jí vznik, a jež může zničiti ji.“ Pro písně národní, které tu překladem podává, nežádá obdivu; praví, že už jsou radostí milionů, a velebí jich nápěvy, které mu stále v srdci znějí.

Patrno, že Bowring jest překladatel zvláštního druhu, že překlady svými čelil ještě výše, než kam směřuje pouze dobrý básník. On zajisté také byl básník, jeho úsudek jest nazkrze svěží a bystrý, výbor znamenitý, překlad zvučný, krásný, umělecký; ale veškerou poesií jeho vládne a dodává jí koruny nejušlechtilejší praktický humanism. Zvláštního podotknutí zajisté hodno jest, že Bowring svou dedikaci caru Aleksandru datoval z vězení boulognského (20. října 1822), kamž nenávistí svých politických nepřátel se dostal, a odkud ho teprv Canning vysvobodil.

Po anthologii ruské následovaly roku 1827 polská a srbská, v této výhradně národní písně dle sebrání Vukova.

Touto slovanskou cestou také musíme stopovati Bowringa do Čech. Přišelť k nám ve Slovanstvu nejpozději, ale jako v náhradu za to pobyl u nás nejdéle.

Spisovatelstvo české oné doby nebylo se spisovatelstvem západní Evropy v duševním spojení větším než my jsme; ale se světem jinoslovanským, uměleckým i učeným žilo v důvěrnosti srdečnější, v stycích mnohem rozvinutějších a opravdovějších, než v jakých bohužel my k němu trváme. Co času onoho v Čechách se dělo, chystalo a obmýšlelo, toho šířila se tenkráte horlivou korrespondencí soukromou ještě více než stálou záměnou knih tištěných dokonalá vědomost po veškerém literně živém světě slovanském. S druhé strany John Bowring bral se k idealům svého humanismu cestou co nejpraktičnější. Bez velikých okolkův a omluv vstoupil v přímou korrespondenci všude s nejprednějšími vzdělávateli národního písemnictví. Každý další jeho krok na té dráze byl mu ovšem snadnější a jistější, poněvadž opíral se o pevný základ slovanské vzájemnosti. Jeden Slovan odkazoval milého hosta k druhému, a on vstoupil do nového kraje už co dobrý známý.

Všechny literní paměti, veřejné i soukromé, jichž z let dvacátých a třicátých o humanitním působení Bowringovy musy na půdě české bylo nám lze dobrati se, vedou nás k poznání, že John Bowring přišel do Čech ze Srbska. Ještě totiž počátkem r. 1827 nevědělo se v Čechách o jeho anthologii ruské (vydané r. 1821) pranic, ani o polské, která právě byla v tisku; ale srbské, též teprv chystané, byla tu už známost zcela určitá. Bowring ovšem už před poznáním básnického umění srbského mohl míti z Ruska vědomost aspoň hlavní

tehdáž otázky z písemnictví českého. Rukopis Kralodvorský, jímž netoliko svá studia literatury české počal, ale vůbec svou známost národa českého zahájil, vydán byl zajisté už léta 1820 v Petrohradě s výkladem ruským, a tím jazykem už stal se mu přístupným. Ale až do počátku léta 1827 není v jeho pracech ani nejslabší známky, že by s jazykem českým byl býval v nějakém spojení.

Vidí se nám pravdou, že teprv národní písně srbské (1827) zejmena slavný sběratel jich, *Vuk Stefanovič Karadšič* byl prostředníkem mezi humanistou anglickým a literaturou českou. První totiž vědomost v Čechách Bowringových prací vzhledem k literatuře naší, a tož nejdříve k Rukopisu Krl., byla sdružena se zprávou, že Bowring překládá též srbské písně, Vukem sebrané, a měla pramen svůj v korrespondenci, kterou Fr. L. Čelakovský už od roku 1825 pěstoval s Vukem Stefanovičem. Některé vzácné zbytky této korrespondence, nalezající se v rukou mých, svědčí, že mezi oběma nejslavnějšími strážci národního zpěvu českosrbského vládla nejvroucnější srdečnost, a není lze nedomysliti se, že vzbudiv v Bowringovi dříve Rukopisem Krl. lásku k poesii české, sám Vuk spůsobil ono přímé duševní spojení jeho s Čelakovským, na jehožto základě pak jeho humanitní a umělecká snaha vzhledem k literatuře české tak skvěle se zdařila. Přicházeje už s dokonalou známostí jazyků ruského, polského a srbského, Bowring nedoznal při jazyku českém ovšem velikých nesnází, zvláště když počal Rukopisem Kralodvorským.

Počátek přímého spojení s Čelakovským Bowring učinil sám. Ještě totiž dne 23. ledna 1827 Čelakovský v listu svém ke Kamarytovi praví: „Rukopis Krl. překládá jistý Angličan do angličiny, a též srbské Vukem sebrané písně," a dne 31. ledna opakuje tutéž zprávu Plánkovi, připojuje že dva kusy už vyšly v jednom londýnském časopise, „ale ještě je tu nemáme": však už dne 12. června t. r. oznamuje Kamarytovi: „Navrátivšího se od tebe do Prahy očekávalo mě už psaní z Londýna od Bowringa, který mě žádá, bych mu u sbírání českých básní a zvláště písní národních byl nápomocen. Učiním co mohu. Ale probíraje naše umělecké dosavadní básnictví zhrozil jsem se, jak málo prací máme, které by za přeložení stály, a jedva možná mezi oněmi 300 básníky, jak se troubilo, 30 řádných naleznouti básní, které by jen poněkud cizozemským po boku státi zasluhovaly. Poslal mi též Bowring posudek svých srbských přeložených písní v *Literary Chronicle*, které veliký hluk v Anglii dělají." A již dne 24. července t. r. píše Čelakovský Kamarytovi opět: „As před dvěma nedělema mi psal Bowring. České věci už obdržel a už o přítrž pracuje. Poslyš, co praví o českých národních písních: J'ai été très frappé de la simple beauté des plusieurs pièces, que je trouve parmi vos *Písně národní*, et je crois, qu'elles feront plaisir à mes compatriotes et au peuple au-delà de l'Atlantique*)" atd. Bowring jeví vůbec velikou libost nad našimi a píše, živli bude kolikos ještě měsíců, že nebude více literatura

*) Byl jsem velmi překvapen prostou krásou největší části národních písní, které ve vaší sbírce nalézám, a myslím, že dojdou obliby u mých krajanů i za mořem atlantickým.

česká u Angličanů neznáma. Považ si, tedy až do Ameriky přijdeme, a tam budeme známi, jsouce neznámými ve vlasti.“ Počátkem pak nového roku 1828 Čelakovský oznamuje opět Kamarytovi: „Bowring mi psal, že tento podzimek se svou rodinou hodlá cestovati krajinami rýnskými a snad i k nám se podívati.“

Na základě těchto a jiných zpráv, které v tehdejším literárním světě českém zajisté došly rozšíření co nejrychlejšího a nejprostrannějšího, sám časopis společnosti vlastenského museum, redakcí Fr. Palackého, r. 1828 v druhém svazku svém těšil se, že „i Angličané bohdá lepší známosti o literatuře naší nabudou, až jim pan Bowring své již ohlášené přeložení výboru zpěvů českých podá.“ Bowring nenechal tyto naděje nejpřednějších vlastenců̊v českých dlouho v pochybnosti a bez naplnění. Celkem zabýval se literaturou českou od r. 1827—1832 a vydal o ní tím časem v Londýně tři spisy:

1. r. 1828 v časopise „Foreign Quarterly Review“ článek o dvou arších: „History of Bohemian Literature. By Dr. Joseph Jungmann.“
2. r. 1830 v časopise „Westminster Review“, jehož byl vydavatelem (1825—1830), článek: „Manuscript of the Queen's Court, a collection of Old Bohemian Lyrico-Epic Songs, with other ancient Bohemian poems.“
3. r. 1832 knihu samostatnou o 270 stránkách: „Cheskian Anthology: being of the poetical literature of Bohemia, with translated specimens.“

Již spis první spůsobil v Čechách při všech předních synech národa mocný ruch a hluboké pohnutí mysli. Titul naznačoval ovšem jen úvahu o Jungmannově historii literatury české, I. vydání r. 1825; však obsah vynikl daleko nad svůj nápis, netoliko rozloživ pravdivě současné vnitřní poměry písemnictví českého, což jak známo, nebývá doma vždy možno, a podav u výtečném překladu hojné ukázky vynikajících básnických plodův českých z doby nejstarší, z nejnovější a národních písní; ale i položiv tehdejší životní *otázku národa českého co otázku eminentně humanitní* na denní pořádek úvah a starostí světových.

Tu náhle počalo se jinak mluvit o oprávněnosti národa českého k volnému životu, než jak v Rakousku té doby bylo možno. Tu z nenadání na veřejnosti evropské vynešen přísný a spravedlivý soud o všech staletých křivdách, kterýchž národ český pod nátiskem cizího jazyka doznával. Z úvahy o historii literatury české stala se úvaha politická; otázka česká vřaděna mezi základní články lidskosti vůbec a osvěty evropské zvláště. Tak nesmělo se v Čechách veřejně mluvit; slova Bowringova padla do Čech jako jiskra do plné prachárny. Tať byla pravdivě a bez obalu vyslovená situace českého národa, tať byla slova, která neměla co báti se ani censury ani kriminálův.

Jakého přijetí tomuto prvnímu Bowringovu článku o Češích dostalo se v Čechách, vysvítá z následujících dvou hlasův, jednoho soukromého, druhého veřejného. Myslilo se především, že překlady z českého básnictví, kteréž Bowring do své úvahy o Jungmannově historii literatury české vložil, jsou již ohlášenou anthologií. V tom smyslu psal i Čelakovský Kamarytovi dne 3. května 1828, exempláře Bowrin-

gova spisu ještě nemaje. Však v zápětí toho listu psal mu: „Hleď bratříčku, co jsem před několika dny předešlé řádky psal a mezi dneškem se cosi přihodilo, totiž přišel sem do Prahy anglický časopis: Foreign Quarterly Review, February, a tam máš obšírné pojednání o literatuře české (Bowringovo) as 2 archy. Kdyby to četl, skákal bys radostí. Mezi přeloženými věcmi se tam nalezá: Běhaše jelen. Aj ty slunce etc. Jan za chrta dán, Kollarových asi 8 znělek etc. Pojednání to ale samo v sobě mastné a tučné. Co tomu ale Němci řeknou? Praví se tam o Josefu II. mnoho, a jmenuje ho pošetilým, že kdy pomyslil, aby 5 milionům lidí odňat byl jazyk; praví se tam o naší vládě, jak nesvědomitá, že těmto 5 milionům ani jednu školu nedává; praví se tam, že mužové, kteří v celém světě slavného jména sobě dobyli, jsou u nás v nenávisti, jako Hus, Jeroným atd., slavný, udatný Žižka že se zde jmenuje buřičem, a Čechův nejlepší a nejšlechetnější král Poděbrad že jest usurpartor, ba tyran. Také uvádí slova Jungmannova, Čas. Mus. I. str. 38, a odporuje Jungmannovi, že není tak smutný pohled na naši literaturu, že se nám není co o šlechtu a možnější ptáti, ti že nikdy žádnou literaturu neštěpili ani nezdokonalili; potřebí prý toliko v lásce k jazyku pokračovati a vlastenectví rozhojňovati atd. Zkrátka, nedá se to tak vypsati, jako kdyby sám četl."

K tomu Kamaryt téhož dne, jakmile list ho došel, odpověděl: „Myslilol se s počátku, že snad Angličané více aneb jedině z chlouby do jazykův slovanských se pouští, jakož to bývá; — ale ze všeho, co k mému potěšení mi píšeš, vidím, že Bowring jest hodná, přímá, *milostná duše.*"

Jestli že už při anthologii ruské jsme seznali, že Bowring básnickými překlady svými měl ještě jiný, neméně vznešený účel, než aby literní umění cizího národa uvedl v prostrannější známost světovou, aneb aby svůj národ esthéticky pobavil: již první práce jeho z literatury české svědčí o nejšlechetnějších snahách jeho měrou dokonalou. Nemohlť zajisté Bowring oné doby po celé Evropě najíti národa, jenž veškerou životní situací svou, uměleckým a humanitním snahám jeho by byl poskytoval látky hojnější a vhodnější, než národ český. Tu čekal material, aby mu propůjčeno bylo veřejné, volné, lidstvem daleko znějící slovo. V Čechách národnost česká oné doby musila sklánět šíji a buď mlčet neb co nejpokorněji prosit; za hranicemi, pod hostinným krovem národa volného mohla vztýčiti své čisté, velebné čelo a poháněti své škůdce na soud pravdy a lidskosti. Bowring srozuměl otázce české, jak by ji sto let byl ve vlastním srdci nosil, a jeho úvahy o Jungmannově historii literatury české se všemi vloženými překlady umělé i národní poesie naší stala se ohnivou obranou české národnosti před areopagem světovým. Té snaze a zásluze Bowringově srozuměno i v Čechách ihned, jakož ze slov Čelakovského i Kamaryta, svrchu položených, snadno dočísti se. Čelakovský, podav šlechetnému Angličanu, jenž o básnické umění české se interesoval, hojnou látku literární, sám nenadál se, jaký obraz života českého on z ní vyvede; netušil, že i těch 30 dobrých básní, kteréž z 300 básníkův českých stěží byl vybral, stanou se Bowringovi pevným podkladem nadšené

apologie utištěného národa českého. V Čechách čekali na pouhý výbor básnictví českého v jazyku anglickém, aby „Angličané nabyli lepší známosti o literatuře naší"; a ejhle, přišel blesk, jenž před očima vzdělanců̊v evropských, před zrakem evropských *lidí* mocně a široce rozrazil tmu, pod kterouž na životě pětimiliónového národa uprostřed civilisované Evropy už dvě stě let pácháno bylo násilí nejhrubší, moření nejšerednější.

To spůsobilo netoliko překvapení ale nékterou měrou i obavu v mysli předních té doby vlastenců̊v českých. Znamenati tak ze slov Čelakovského: „Pojednání to samo v sobě mastné a tučné. Ale co tomu Němci řeknou?" K též otázce stran „Němců̊v" vrátil se Čelakovský v listě svém ke Kamarytovi ještě výmluvněji a jasněji za několik dní později, když (16. května 1828) praví: „Znamenaje pro Bowringa „Slávy dceru", numera pěknější, schválně jsem vyhnul oněm mečovým a bičovým; ale on tknut její krásou hloubal dále a přišel — nač snad přijíti neměl. Praví, v těchto vlasteneckých znělkách že jsou citové, jenž hoří, a slova, jenž pálí. — Co my pod rouškou tam nalezáme, nalezl on též a (trochu to ovšem nemilo!) odhalil Angličanům."

Však stanovisko Bowringowo bylo jiné, než vlastenců̊v a básníků̊v českých, kteří myšlenky a slova svá musili přispůsobovati, aby rakouská censura nic „závadného" v nich neshledala. Jemu zajisté šlo jedině o to, aby veřejně pověděl o národu českém pravdu, nemaje potřebí ohlížeti se neb báti se, „co tomu asi Němci řeknou." —

Čelakovský ve svém dopise ke Kamarýtovi z dne 3. května 1828 dotknul jen některých hlavních momentů̊v z úvahy Bowringovy o písemnictví a životě národa českého, sepsané za příčinou Jungmannovy historie literatury české; účel jeho v přátelské korrespondenci byl tím úplně postižen. My pak uznáváme za potřebí, abychom připojili k oněm výňatkům ještě některé jiné.

Napsalť Bowring r. 1828 pro Angličany a pro Čechy také tyto myšlenky: „Historie literatury české, pomník výzkumu a píle, jest co nejbedlivěji sebraný a velmi soudně spořádaný seznam všech knih, které v Čechách vyšly; obsahuje zároveň jmena více než pěti set českých spisovatelů̊v, z nichž každý svého času přispěl ke zdokonalení rodu svého. A přece sotva které jmeno zalétlo do *této* (anglické) země, sotva které uniklo tížícího zapomenutí, které překoná u vítězosláve jen tak málo jmen slavných. Ze jmen národům drahých a ctihodných rychle spočteš všecka, kteráž všeobecné mínění lidstva osvobozuje z temnosti. Tak slabá jest sláva, tak těsná říše pověsti! A přece zrodily Čechy drahně slavných mužů̊v; neboť jmena Jana Husi, Jeronýma z Prahy a hrdinského Žižky mají výtečné místo v dějinách evropských . . ." „Spisovatel historie literatury české jest muž učený a nadaný, jenž netoliko rozmnožil literární poklady a *zlepšil literarní směr své vlasti* četnými, znamenitými překlady a některými původními, velmi záslužnými skladbami; ale jenž prozkoumal též útulky českého písemnictví . . ." „Zpozdilý pokus Josefa II., vyhladiti totiž jazyk český, kromě toho že rozmnožil neoblíbenost, s jakouž na Rakušany v Čechách pohlíženo, vedl právě ke vzkříšení a obnovení národní lite-

ratury .... Který dekret může matce přikazovati zvuky, jimiž by ukolébala své dítě, aneb jimiž by řídila první žvatlání a celou mluvu dětskou? Který rozkaz může zničiti řeč milionův, s níž vše národu drahé jest spojeno a protkáno? Která soustava policie může vniknouti do středu všech rodin, do odlehlých koutův každé vesnice, do prací učencův, do chýší bídy? Řeč národa není lze vyhladiti dekretem; snaha čelící k tomu budí sympatie, jichž se dostává bez práva utiskovaným, a z lásky, jež byla pouhým citem, činí zbožňování a povinnost.“ ... „Bez známosti němčiny Čech nemá naděje, aby stal se úředníkem, a vláda rakouská nejen udílí státní úřady jedině těm, kdož němčinu znají, ale užívá němčiny v každém jednání a činí ji takto nezbytnou vyšším třídám společenským. Rozum vlády vídenské zastírá jména říše české a Čechův společným názvem Rakušan“ .... „Ve všech učilištích knihy, jichž užívá se k vychování, vyličují reformatory a hrdiny české jako kacíře a odbojníky. Vrchovatá potupa stihá opravné práce Husovy ... Jan z Trocnova, ten statný, vytrvalý, vznešený duch pokryt jest vším opovržením a vší nenávistí, kterouž vychrliti mohou vášeň a páchání křivdy; a Jiří z Poděbrad, nejmoudřejší a nejvznešenější král český jest líčen co tyran a usurpator.“ — „Neníť národa hudebnějšího nad český. Jazyk bohatý rýmem, roucho veselé; každá jich zábava spojena jest s zpěvem a tancem: po celé zemi rozestřen jest duch básnický.“ ...

Ještě vzhledem k dvěma mužům, či spíše k dvěma tehdejším otázkám národa českého, má první spis Bowringův o literatuře naší zvláštní důležitost. Už svrchu naznačili jsme slovy Čelakovského ke Kamarytovi, že Bowring vstoupil v odpor proti Jungmannovi stran naděje v budoucnost české národnosti, pokud pojištění té budoucnosti dle slov Jungmannových záviselo na šlechtě a lidech v Čechách zámožnějších. Věc sama jest příliš důležita a v nynějším už úplně rozřešeném stavu svém metá jasné světlo zpět na tužby, stesky, obavy, pochybnosti a hrdinské úsilí předních buditelův národního zivota našeho před padesáti lety, že zdá se nám hodna zevrubnějšího vyložení.

V článku „o klassičnosti v literatuře vůbec a zvláště české,“ vytištěném poprvé r. 1827 v Časopise Musejním I. 29., Josef Jungmann totiž v opětném svém bolestném záchvatu téměř zoufalosti, že národ český přes všechno nadlidské snažení své k životu přece sklesne v hrob pod silami o záhubu jeho už po dvě stě let pracujícími, napsal i tato slova: „Neklamemli sebe sami, vidíme zajisté, v jakém stavu se řeč a literatura česká tohoto času nachází, až nikdy v horším se nenacházela. Již jsme ke všemu, což vlastenského jest, ochladli a zelhostejněli. Možnější odcizili se nás a jsou celé Němci, anebo pro obzvláštnost, Francouzi. Chudina což může? A i ta děti své raději k německému nežli k českému slabikáři posýlá. Němčina ve všech stavích den co den se plodí a šíří, a přijde brzy na to, že jakž to bývalo v Pomořanech, bez němčiny nikdo ani nejsprostějším řemeslníkem učiněn nebude. Ona a učiliště její z bohatých nadání se radují: česká pravidelní škola, už od země pána povolená, pro chudobu vzniknouti

20*

nemůže. Nám se dostalo (ó, kéž se mýlím!) býti svědky a pomocníky konečného mateřčiny zahynutí.“

Takové zoufalé toužení nejpřednějšího Čecha v tomto století nad záhubou hrozící českému národu, John Bowring v úplném překladu položil do své první práce o životě a písemnictví našem, aby zdvihl proti němu odpor velmi rozhodný.

Praviť za tou příčinou: „Pozorovali jsme ve mnohých spisech českých tón ocháblosti, co se týče příštího osudu řeči mateřské. Máme pevně za to, že onen tón není odůvodněn okolnostmi. Nehledíme na literaturu českou tak sklíčeně. Začíná pučeti mohutnou silou a zachování její nezávisí na dekretech jiných, než na lásce a snaze Čechův samých.“

Další rozvoj literatury a tudíž i národnosti české dal Bowringovi úplně za pravdu, a dotčená slova Jungmannova, vzniklá kdysi z vlasteneckého citu hluboce sklíčeného, nenalezáme od té doby *v žádném z četných vydání* výtečného článku „o klassičnosti v literatuře, zvláště české,“ ani za života Jungmannova, ani po jeho smrti. —

Druhá věc týkala se Dobrovského. Bowring nemohl pomlčeti, že Dobrovský popírá pravost Libušina soudu. Pronesl pak se tímto spůsobem: „Vše, co Dobrovský píše, svědčí o jeho vysoké učenosti, *ač kritické a filosofické zásluhy jeho sotva stojí na rovni jeho vědění.*“

Tato výčitka spůsobila v Čechách u jeduěch uspokojení, u druhých urážku a cit mrzutý. Píšeť Čelakovský Kamarytovi dne 6. září 1828: „Dobrovský se na Bowringa velice mrzí, že tam nedůtklivé stránky se dotekl a kritičnost jeho jaksi v pochybnost uvedl. — V Čas. Mus. ve svazku třetím (6. červenec 1828) uznáno za potřebí, ujmouti se Dobrovského těmito slovy: „Přičítaje tomuto patriarchovi všech zpytatelů řeči slovanské jen pouhou učenost, a výtečné kritické i filosofické zásluhy jeho poněkud v pochybnost klada, p. Bowring patrně bloudí.“ — A v korrespondenci Dobrovského s Hankou, nejnověji na světlo vydané (v Čas. mus. 1870) čteme v listu Dobr. z dne 30. srpna 1828: „Kýž by se staří rukopisové nalézti mohli. Však ne snad od nějakého falešníka kovaní a podvrhlí, jako Libušin soud. Co pan prof. Jungmann Bowringovi psal, nevím sice, když mu literaturu českou odeslal, ale že mně Angličan nedobře zpraven křivdu velikou činí, vy sami uznáte po malém času; a kdo jest toho příčina?“ Ba nechtěje pravdě místa při sobě připustiti, Dobrovský odvážil se připojiti Hankovi k témuž listu ještě tento výbuch uražené neomylné autority jazykem německým: „Als ich in Deutschbrod in die Schule ging (etwa 1764, 1765) schoben die böhmischen Knaben na Němce (d. i. mich) manchen Bubenstreich; sie selbst aber spotteten, indem sie mir wiederholt nachschrieen: „Němec brouk, hrnce tlouk, pod lavici je házel“; auch warfen sie mir Steine nach und schlugen meinen Kopf blutig (teď mužové mě o mozek připraviti chtějí). Woher nun meine Liebe für Boehmen? Auf empfangene Wohlthaten gründet sie sich keineswegs. *Doch hat man mich geehret, ja, bis auf den Bubenstreich, den Prof. Swoboda und Consorten gegen mich verübten, Bowring von seinem Correspondenten verführt an mir vollendete.* Will man mich

etwa noch kreuzigen, weil ich eine Schurkerei so nannte, wie sie es verdiente?" A ještě na zejtří dne 31. srpna psal Dobr. Hankovi o té věci dále: „Že mne Palacký zastal (viz svrchu citát z musejníka) proti zavedenému Bowringovi, to mu časem odplatím. Wer ist wohl der Verraether, Lügner und Judas, der mich Bowring so schaendlich schilderte?" *)

Jakož praveno, otázka mezi Dobrovským a Bowringem týkala se jedině pravosti Libušina Soudu. Jest ovšem věcí velice zajímavou, že Časopis musejní toutéž chvíli, když Dobrovský opět prohlašoval Libušin soud za „podvržení od nějakého falešníka ukované," a za „schurkerei" (padoušství), napomínal Bowringa, kterak „patrně bloudí, výtečné kritické i filosofické zásluhy jeho poněkud v pochybnost klada." Bowring zajisté znal a velebil všechny skutečné zásluhy a výtečnosti Dobrovského rovněž jako Časopis musejní, nazývaje jej „chloubou a oslavou národa slovanského"; ale že za příčinou Libušina Soudu měl úplné právo, aby kritičnost a filosofického ducha jeho „položil poněkud v pochybnost", v tom ještě za živobytí svého dočkal se nejskvělejšího potvrzení týmž Časopisem musejním, kterýž r. 1859 pravost Libušina Soudu dvaceti čtyřmi, v Museum pro věčnou paměť uloženými svědectvími pouze o vnější stránce drahocenného nálezu vítězoslavně dokázal, nepříliš lichotivě vzpomínaje kritičnosti těch, kdož jej kdy byli považovali a prohlašovali za falsifikat a za podvržení. Otázka Libušina Soudu už dávno dokonale jest rozřešena, a tož nikoliv na prospěch kritičnosti a filosofického ducha Dobrovského. Že pak i veliký filosof může míti chvíle velice — mírně řečeno, nefilosofické, zjevně dokazuje svrchu vypsaný způsob Dobrovského ač jen soukromé polemiky proti svedenému Bowringovi, a proti „svůdcům" jeho, jimiž nebyl nikdo jiný, než v první řadě Čelakovský co přímý dopisovatel Bowringův a v druhé Jos. Jungmann, proti jehož celé literarní a vlastenecké činnosti právě za příčinou Libušina Soudu Dobrovský nejen doma ale i v německých zahraničních listech kritických i literarních ani příliš kriticky ani příliš filosoficky sobě vedl. **)

Mimo tuto nešťastnou obranu Dobrovského proti výčitce úplně zasloužené Časopis Musejní (červenec 1828) uvítal úvahu Bowringovu o Jungmannově historii literatury české s velikou radostí a s nadšenou chválou. „Spisovatel pojednání toho jest, jakož pochybovati nelze, vysoce na slovo vzatý překladatel a vydavatel anthologií slo-

---

*) Časopis musejní. 1870. sv. 4. str. 336—338.

**) Dobrovský vůbec pochyboval, že národ český opět někdy se probere k veřejnému životu, liternímu a státnímu. Tudíž na všecko opravdové úsilí, kterýmž kdokoliv k podnícení, k šíření a k utvrzení národního vědomí českého za času jeho pracoval, pohlížel s nedůvěrou někdy až s úsměškem. V té otázce octnul se proti němu Jos Jungmann záhy co nejpříkřeji. Tyto poměry dojdou zevrubnějšího vypsání v knihách, kteréž letos vydány budou na oslavu Jungmannovu; zde buďtež položeny toliko tyto momenty. Dne 17. února 1820 oznamuje Jos. Jungmann Antonínu Markovi, že Dobrovský jeho Slovesnost nazval „das böhmische Ungeheuer". Roku 1821 Čelakovský napsal Kamarytovi, že Dobrovský namířl Jungmannovi pět důkazův o nepravosti Libušina Soudu, a že proti němu v té otázce dosti hrubě polemisuje v Hormayerově literním archivu. K této polemice hledí Jungmann, když r. 1823 v listu opět k Ant. Mar-

vanských, pan Jan Bowring; an tudíž, nemýlíme li se, anthologii své české ještě nevydané cestu ku krajanům svým připraviti chtěl. Nynější literatoři čeští, z pouhé horlivé lásky ke vlasti a k národu svému obětujíce nejlepší síly a jmění své ku prospěchu řeči a literatury domácí, již dávno zvykli odříkati se všeliké naděje k odplatě za své usilování, ano i ochotného uznání své právě vlastenské horlivosti mezi samými krajany svými pořídku docházejí. Tím potěšitělnější musíť jim býti tak laskavé a snažné šetření toho posvátného pole, na kterémž věrně pracují, od vzdělaného cizozemce, jehožto jmeno po celé téměř Evropě chvalně známo jest; a tím vděčněji sluší tedy vážiti sobě toho, co osvícený spisovatel, ne bez úmysla, dodati jim mysli vlastenské, o ušlechtilém snažení jejich učenému světu přednáší." Tak pronesl se Palacký. —

Prostřednictvím Bowringovým Čelakovský r. 1828 zaslal svůj výtečný překlad „Panny Jezerní" samému *Walteru Scottovi*, a dostal i písemné díky od tohoto velikého básníka. Píšeť zajisté dne 7. května t. r. ke Kamarytovi: „Musím ti pověděti, že jsem právě včera byl od Waltera Scotta poctěn lístkem přiloženým k listu Bowringovu, a jak milá mi tato památka jeho rukopisu, nepotřebuji ti povídat. Píše mi, že obdržel od B. jeden výtisk mého přeložení a ačkoli jest zcela nedoukem v našem starobylém jazyku, pročež svůj úsudek o mé práci pronésti nemůže, nicméně že s velikým potěšením knihu tu přijal, etc." A dne 16. května: „Včera jsem psal Bowringovi a připomenul jsem, že list Waltera Scotta v Praze většího divení dosáhl, než kdy by od F. N. pocházel, etc."

Original Bowringova listu k Čelakovskému, v němž o přislaném poděkování W. Scottovu opětná zmínka se děje, jest v rukou mých. Snad nebude nezajímavo, když jej zde položím v plném znění, i z té příčiny, poněvadž vypisuje se v něm další historie činnosti Bowringovy v literatuře české. „V Londýně dne 1. května 1828. Můj drahý příteli! Psal jsem Vám dne 19. dubna t. r. i poslal zároveň několik vděčných řádek Sira Waltera Scotta za Váš překlad Panny Jezerní. Doufám, že Vás oboje došlo. Dnes dostal jsem Vaše mně vždy milé psaní z dne 18. dubna, ale o dojití balíčku, a radosti, kterou mi způsobil, zajisté už víte. Stran anthologie české jsem stále na velikých rozpacích. Muž, jenž vzal na sebe náklad, jakož se obávám, zabředl do peněžitých nesnází, a kniha uvázla mezi nebem a zemí. Doufám, že nepřijde na zmar. Mnohé práce až dosud bránily mi v uskutečnění mého úmyslu stran „Anglicko-slovanských zkoumání." Nicméně toto dílo bude vytištěno, jakmile nabudu času k osobnímu na ně dohlednutí. Tolikéž pravím o Vašich českých příslovích, za jichžto přislání budu Vám velice vděčen a z celého srdce rád učiním je známými . . .

kovi dotýká: „Já vše to pro veliké jeho zásluhy pomíjel, ale abych jako nebožtík Puchmajer rozumu jeho svůj slepě podrobil, toto nemohu na sobě dovésti." — Roku 1824 (19. března) Čelakovský podotknul v listě ke Kamarytovi: „Dobrovský baťušku (Jungmanna) nazývá einen überspannten Patrioten" (v Hormayerově Archivu). — Dobrovský domníval se, že Bowringův úsudek o něm pochází z návodu Jungmannova; však Bowring korrespondoval toliko s Čelakovským, ovšem s nejhorlivějším a nejrozhodnějším Jungmannistou.

O pramenu zpráv,*) uveřejněných ve Foreign Quarterly Review nevím nic. Jediný článek, za který jsem v tomto věstníku odpověden, jest přehled české literatury, i jsem velice zvědav, co této práci v Čechách říkají. Chyb, myslím, jest tam mnoho, velmi mnoho, ale duch jest dobrý, jakož byl úmysl dobrý. Zde článek těn těší se z přijetí vlídného a budí sympatie k českému národu. Ale byl to jen kvapně spracovaný nástin a neobstojí před soudem přísným.

Tituly našich sbírek přísloví rozličných národů připojuji k tomuto listu. Stran své cesty jsem dosud v nejistotě. Chtěl jsem se podívat do Vídně, ale nevím nic na určito. Však o tom zvíte. Buduli moci, jak sobě přeji, stiskneme si za krátko ruce tak upřímně, jak jen poctivost ruku tiskne srdečnosti, jak bratr ruku bratrovu. Vám srdcem oddaný John Bowring.“ —

Nemohl jsem dobrati se nějaké zprávy, zavítalli Bowring vůbec kdy do Čech; že sem nepřijel, pokud zde byl Čelakovský, ba pokud Čelakovský byl živ († 1852) jest jisto. Ale pro literaturu a národnost českou pracoval až do roku 1832. Po úvaze o Jungmannově historii literatury české následovalo r. 1830 *pojednání o Rukopise Kralodvorském* s vloženými překlady „Ludiše a Lubor,“ a všech písní; konečně r. 1832 už po pět let ohlášený a toužebně očekávaný „Výbor z básnictví českého. *(Cheskian anthology)*. Některého času ovšem už nadešla obava, že z anthologie nebude nic. Roku 1830, dne 3. února psal totiž Čelakovský Kamarytovi: „Poslal jsem na počátku minulého měsíce do Londýna několik knih po diležanci a sice přes Hamburk. Před týmdnem jsem dostal recepisy i se zásilkou z pošty nazpět, kde navrch napsáno bylo: Der Empfaenger ist gestorben.“ Však nevím, umřelli onen kupec v H. nebo sám B. Obávám se, že poslední. Co se s naší anthologií poděje, kdož to ví.“ — Však dne 30. května t. r. oznamoval mu radostně: „Tyto dni jsem obdržel list od Bowringa živého; česká anthologie, jak píše, ještě ve tmách, skrze bankerot proklatého knihkupce. Za to mi poslal pěknou svou recensi z Westminster Review o Královdvorském Rukopise.“

Bowring pro samostatnou knihu o literatuře české přece by byl rád věděl, jak veliký asi bude její odbyt, aby podlé toho zařídil její náklad. Nebylť boháčem a nerad by byl plýtval penězi v té věci. Proto požádal Čelakovského, aby mu před početím tisku poslal list subskribentů z Čech. Čelakovský ještě v září 1830 psal Kamarytovi, že by „musilo zle býti, aby se u nás 100 výtisků anthologie Bowringovy neodbylo“; ale dne 15. dubna 1831 oznamoval témuž příteli svému, že subskribentů shledal asi 30, které Bowringovi tyto dni odesýlá. Konečně dne 12. září 1832 dával mu zprávu, že „Bowringovy anthologie přišlo do Čech šest exemplářův, jeden koupil Jungmann a ostatní kníže Kinský; snad tyto dni opět nový transport přijde.“

V předmluvě k české anthologii Bowring opět a opět vrací se k vyznačení svého humanitního stanoviska vzhledem k literaturám všech cizích národův, zvláště pak slovanských; ba tenkráte dal nám nahlednouti až na samo křišťálové dno své krásné mysli.

---

*) Viz Časopis musejní. 1828. svazek. 2.

„Ve svých Úvahách o staré a nové učenosti praví W. Wotton: Kdy by Homer a Virgil byli bývali Poláky neb Holanďany, nikdy nebyli by myslili, že hodno jest práce, pokusiti se o sepsání hrdinské básně. — Podobných výpovědí často užívají lidé, opovrhující všelikou učeností, která neplyne z pramenův klassických, a podobné výpovědi velmi často jsou toliko důkazem naduté nevědomosti a zpozdilosti. Snadno můžeme povrhovati tím, čemu nerozumíme; a povrhovati neznámou řečí a literaturou jest věcí snadnější, než zabývati se jí. — V literatuře rovněž jako v náboženství jest mnoho pokrytcův, oděných rouchem samolibosti a činících ze svých nedostatkův základ nejvyšší rozkoše. — *Měllí jsem kdy na mysli vyšší nějaký účel, když jsem se snažil o sebrání několika klasův ze žatvy cizích literatur, byltí jím zajisté, abych rozšířil kruh srdečnosti a ušlechtilých citův.* Vím, jak stará jest antipathie mezi kmeny slovanskými a teutonskými, i že má býti šetřeno citův toho, jehož politická nezávislost tak často byla obětována panujícímu vlivu druhého. Nechci sloužiti žádným citům nepřátelským. Kdy by lidé tak ochotně přihlíželi k dobrému, aby budili srdečnost, jako hledají zlo, aby podporovali předsudky, bylo by zla dávno ubylo a dobra přibylo. *Místo našeho narození jest nahodilé a historie našich předkův jest nespolehlivá; však v zdokonalení a v blahu lidskosti každý a všichni máme společný interes a dědictví.* Jakmile národnost zasáhá do všeobecného blaha, jest zhoubná, a nejsouc dobře střežena, může státi se hříšnou. Co jest tésného a výhradního v srdečnosti, rád bych rozšířil, vše co sobeckého, rád bych zdržoval.

Cnosti stávají se rozumnějšími a rozum cnostnějším, vydámeli se na cesty za hranice rodiny, kmene, národa. *Jest nám velikou roskoší a přispívá k našemu zdokonalení, cítímeli starost o blaho těch, kdož jsou od nás vzdáleni, považujemeli je za část veliké rodiny lidské. Působiti k jejich štěstí, bývá přáno málokomu; těšiti se mu a sdíleti se s nimi o ně, má býti právem každého.* — Bylo by mně bývalo velmi milo, kdy bych byl měl dosti prazdně, abych podal úplný obraz literatury české. *Úmysl ten musím odložiti k jiné době,* popřejeli mně ji vír starostí, nehod, sklamání, pochybností a útrap, jenž v pracech budoucnosti zanechává tak málo stop minulých slibův."

Věnována byla anthologie česká *Frant. Lad. Čelakovskému* zvláště za sebrané národní písně a za pomoc, prokázanou Bowringovi v poznání písemnictví českého. Dedikační báseň v doslovném řádkovém překladě zní takto: „Ano! zpěv ať pozdraví syna zpěvu. Tomu, jehož péro pravdě učené sdílí prosté myšlénky prostých srdcí, náleží oběť podobných srdcí. Ty jsi zapěl tak sladkou píseň, že v Anglii ji ozvěna hlásá. — Tvůj pěvec*), (Slavie, važ si ho, jakožto hodného lepších dní), jehož duch rozšíří paprslek, letící vstříc tiché slze, kterou žal ve své sklíčenosti roní na smutný příkrov Slávy: — Nepěllí on, a pěvcové, můj druhu, jsou dosud věstci, že slunko svítá nad Slavií?

*) Kollar svým obrazem evropské literatury:
Ráno Slovan, den Němci mají, Anglicko poledne,
Francouz svačky, večer Vlach již a Hispani noc.

patř, ona se budí (kéž požehnání na cestě ji čeká!) — z dob dřímoty, budí se konečně v kráse, důstojnosti a síle. — Když jsem putoval českou zemí, nevěda, kam se uchýliti, kde spočinouti, Ty všech strážcův nejlepší a nejlaskavější vedl jsi mě rukou bratrskou květy, (kraje tvého nejkrašššími besídkami) a učil mě znáti jmena květů všech. — Zde uvil jsem je, a pro koho? — Pro koho než pro Tebe. Nos ten věnec, jest ovanutý naším vzduchem anglickým a dýše nyní novou vůní. Ty květy Tobě zpět posílám — dýchajíť láskou a srdečností."

Čelakovský sice nebyl úplně spokojen s Bowringem co do výboru z české literatury, a v listu ke Kamarytovi lituje, že mu nepřipravil všechno, učiniv tak už s polovice; však my hledíce k úmyslu a k práci Bowringově, můžeme se z jeho anthologie povždy těšiti. Chováť v sobě tři hlavní kapitoly: Kralodvorský Rukopis, (Beneš, Jaroslav a všechny písně), národní písně (počtem 41) a Kollarovy znělky (40, milostné i vlastenecké.) Mimo to buďtež vyznačeny: Hospodine pomiluj ny, — Kdož jste boží bojovníci, — Jan za chrta dán (Šnajdr), — Oda na Žižku (Puchmajer), — Sil jsem proso, (Polák), — Oldřich a Božena (Šafařík). K literním památkám doby staré a střední připojeny jsou správy dějinné. — —

Za všechnu lásku, kterouž národu a básnickému umění českému prokázal, za všechnu šlechetnost, kterouž jmeno české před světem provolal a pozdvihl v časích velice trudných, John Bowring uveden byl Janem Kollarem do *slovanského nebe* (Slávy dcera, Lethe, 100), kdež krásné to srdce naší vděčností na věky budiž slaveno!*)

Rozhledy literární.

I.

Národní bibliothéka. Výbor prací čelnějších spisovatelů československých. Díl I.—XXIV. V Praze, nákladem knihkupectví I. L. Kobrova.

Všeobecná knihovna. Redaktor *František Zákrejs.* Svazek I., spis 1: *Dvé krásných očí,* veselohra v pěti jednáních od *Fr. Zákrejse.* V Praze 1873, nákladem knihkupectví I. L. Kobrova.

Jakkoliv na poli pěkné literatury české v našem století s chvalitebným úsilím a s utěšeným úspěchem pracováno, přece do nedávna sebrání spisův i jen jednotlivého spisovatele u nás bylo věcí dosti řídkou. Zejmena kolem roku 1860 sbírky starších spisovatelů — jmenujeme *Jungmanna, Kollára, Klicperu, Čelakovského* — byly roze-

*) Bowringovy první dvě práce z české literatury, vytištěné ve *Foreign Review* a *Westminster Review* jsou v Čechách velikou vzácností. Knihovna musejní má (sign. 53. F. 5.) oba články s vlastnoručním připisem spisovatelovým k Hankovi. — *Cheskian Anthology* nalézá se u nás hojněji ve sbírkách soukromých i veřejných. Knihovna universitní též má exemplář. — *Specimens of the Russian poets,* oba díly, jsou v bohaté knihovně pana Vojty Náprstka. — Zprávy Čelakovského o Bowringovi uloženy jsou v jeho Sebraných listech.

brány, sbírky novějších (na př. K. Havlíčka, Pr. Chocholouška, Bož. Němcové, Fr. Pravdy atd.) nebyly učiněny. I patří to mezi přední zásluhy *I. L. Kobra*, příliš záhy zesnulého, že jal se vydávati sebrané spisy vynikajících českých spisovatelů.

Když pak některé sbírky buď poprvé neb po druhé vyšly (spisy Kollárovy, Klicperovy, Langrovy, Tylovy), přistoupilo knihkupectví Kobrovo k vydávání *Národní bibliothéky*, ve které má umístěn býti výbor prací čelnějších spisovatelů českých i slovenských tohoto věku. To bylo nejen šťastnou myšlenkou, ale veledůležitým podniknutím. Jsoutě literární poklady nejvzácnějším jměním národa, jmenovitě českého, a potřebí jest, aby snadno přístupny byly kruhům co nejširším; tomu však až do našich dob nemalou bylo překážkou, že díla jednoho spisovatele nebyla už na skladě, díla druhého pak po různých časopisech pracně shledávána býti musila.

Ve svazcích Národní bibliothéky až posud vyšlých zastoupeni jsou pracemi svými následující spisovatelé: Fr. L. Čelakovský, V. Furch, M. Havelka, Jan z Hvězdy, J. K. Chmelenský, B. Janda, J. Jungmann, J. Malý, Bož. Němcová, G. Pfleger Moravský, Fr. Pravda, A. Sládkovič, V. Šolc, K. S. Šnajdr, V. Štulc, J. K. Tyl, K. Vinařický, J. Wenzig.

Jakož viděti už ze samých těchto jmen, obsahuje Národní bibliothéka v dosavadních svazcích díla nejednoho z předních spisovatelů našich, díla veliké váhy a trvalé ceny, jimžto přáti musíme, aby co nejvíce se šířila, co nejpilněji se četla, aby co nejhlouběji působila v nynější a nové pokolení.

Avšak nelze tajiti, že u vydávání Národní bibliothéky jeví se některé chyby, jež dle našeho náhledu tím vinny jsou, že podniknutí tak veliké nedošlo posud zasloužené obliby a náležitého rozšíření.

Především hned na počátku vyčtěn mezi spisovateli, jichžto díla pro Národní bibliotkéku prý byla získána, značný díl takových jmen, která mezi *čelnější* syisovatele československé žádným právem nenáleží, kterými se už jen literární historie zabývati musí; obecenstvu knihy *kupujícímu* a čtoucímu nelze přílišně zazlívati, že jmena taková spíše je odpuzují než lákají.

Na štěstí může tato vada programu i teď ještě napravena býti; spisovatelé, jichžto práce Národní bibliothéka posud přinášela, náleží namnoze nejen k čelnějším ale i nejčelnějším zástupcům naší literatury. Přáli bychom si jen, aby byl *výběr* spisů tu i onde býval přísnější; v tom ohledu se Národní bibliothéka od programu svého uchýlila. Majíc býti *výborem* prací počala přinášeti výslovně *sebrané spisy* — a to ani u *čelnějších* spisovatelů připustiti nelze, aby v takovéto sbírce všecko šmahem otištěno bylo, co kdy vůbec z pera jich vyšlo. Doložíme to jen jedním druhým příkladem. Jmeno K. Vinařického vždy požívalo i požívá u nás zasloužené vážnosti, ale do Národní bibliothéky neměla býti pojata *celá* jeho literární pozůstalost: hned „Básně dětské“ na př. nemají literární ceny a nenáleží jinam než do spisů pro „útlou mládež.“ — Z veršů M. Havelkových mohl by dobrý díl státi v některém společenském zpěvníku, ale do Národní bibliothéky vůbec brány býti neměly. — Podobně zdá se nám, že prvý díl „drobných spisů Jakuba Malého“ v rámci Národní bibliothéky jest nemístný. Ne vše,

co (dle předeslaného „připomenutí" p. spisovatelova) „pro jakoukoliv příčinu hodno by bylo obnovené pozornosti obecenstva" — ne vše to hodí se do *výboru ze vší české novověké literatury*, kterýž má obsahovati jenom díla ceny nepochybné a trvalé. Kdy by se do něho měla otevříti brána všem pojednáním „publicistickým a nepolitickým," která během tohoto století „v různých časopisech roztroušena jsou" a vnitřní cenou pojednáním Jak. Malého se vyrovnají: Národní bibliothéka by v povodni jejich zanikla.

Ostatně všechny výtky, kteréž sbírce této činíme, dají se shrnouti v krátká slova: Národní bibliothéce nedostávalo se posud přiměřeného řízení čili *jednotné redakce*. Avšak tomu jest nyní *odpomoženo*, řízení důležitého podniku toho vloženo jest právě do rukou docela povolaných; postaventě v čelo redakce spisovatel nadání, vzdělání a vkusu osvědčeného, *František Zákrejs*, pilný spolupracovník naší *Osvěty*.

Doufáme s jistotou, že se nové redakci podaří, posavadní vady Národní bibliothéky odstraniti, a pečlivým výborem zdařilých spisů jakož i rychlým jich vydáváním — materiál zajisté každým rokem vzrůstá! — z Národní bibliothéky učiniti skutečnou pokladnici novověkého našeho písemnictví.

Do podrobnějšího soudu nad četnými pracemi, v Národní bibliothéce posavad uveřejněnými, se v referátu tomto pouštěti nemůžeme; však bude *Osvěta* o čelných spisovatelích v ní zastoupených podávati znenáhla podrobné literární obrazy.

Vedle četných svazků Národní bibliothéky leží před námi též první sešit nové *Všeobecné knihovny*, podniknuté týmže vydavatelstvem a řízené týmže redaktorem. Veliká i krásná jest úloha, kterou sobě sbírka tato vytkla: uveřejňovati *nové* vynikající původní práce spisovatelů českých a v nejhojnější míře obohacovati národní myšlenkové obory též přísným výběrem *přeložených*, *výtečných*, *klasických děl světových* ze všech mimočeských, ovšem hlavně *slovanských* literatur, a to se stálým zřetelem *k nejnovějším zjevům*. Vedle plodů *dramatických* a *lyrických* bude ve Všeobecné knihovně míti místo světová výpravná *krásná prosa*, jakož i díla *poučná*, kteráž mají obecenstvo české slohem obecně srozumitelným seznamovati s vědeckými, pozornost všeho vzdělaného světa vzbuzujícími zjevy. Mezi hojnými spolupracovníky slíbily také nejosvědčenější naše literární síly Všeobecné knihovně příspěvky svoje pro část jak spisů původních tak i překladův. Musíme přisvědčiti redakci zejmena i v tom, že jest jednou z nejčestnějších našich národních povinností, aby u nás nepoměrně pilněji překládáno bylo nežli posud, anoť *není téměř jednoho z nejprvnějších světových spisovatelů, jehož bychom si byli cele osvojili náležitými překlady*. Všeobecnou knihovnou má i této potřebě co možná býti vyhovováno.

První dílo v ní vydané jest původní. Veselohra *Dvé krásných očí Fr. Zákrejse* jest nejlepší z posavadních prací; poněvadž pak první představení její na divadle položeno jest až po ukončení tohoto čísla *Osvěty*, promluvíme o ní obšírněji budoucně.

V. Vlček.

II.

Spisy týkající se domácího umění.

V poslední době opustilo lis více pojednání určených, aby budily vřelou i nadšenou lásku k pěstování domácí umy.

Nejideálnější stanovisko zaujímá z nich *Václava Vlčkovo Poslání Pražanům a tolikéž jiným městěnínům českého jazyka*, jehož prvý díl, totiž *poslání Pražanům*, byl vycházel ve feuilletonu Národních listů již počátkem r. 1868, tedy skoro v týž čas, v kterém *Matice lidu* vydala od téhož spisovatele spis *O národní osvětě hledíc obzvláště k literatuře české.* Obě tyto práce, *Poslání* a *O národní osvětě*, tvoří téměř *celek*, tak že *Poslání* jen po náležitém rozboru *Národní osvěty* přiměřeně posouzeno býti může.

Tento spis tedy, na jisto postaviv, že jsme my Čechové národem evropskými národy nepoznaným, ano jimi nenáviděným, že nemáme v samém Slovanstvu dosti přátel, a že z druhé strany od západu, hrozí záhuba našemu národnímu žití, spatřuje vším právem jediný prostředek spásy v tom, když nad jiné vynikneme *leskem a silou duševního vzdělání.* Avšak jsme s to? Ano. Jižtě jednou byl náš národ mocí ducha, totiž silou literatury probuzen k novému, mocnému a silnému životu, a *proto* byl také s to, když uhodila hodina politických akcí, vystupovati tak důrazně. Od této chvíle by se byla měla námi naše úsilí *zdvojiti*, ale *nový živel politický vzal převahu*, a tím se obmezila naše činnost *na stálé politické potýkání obranné.* Ovšem, politikou *musí* se náš národ zabývati, avšak postačí, když se jí *výhradně* věnují vůdcové i zástupcové lidu a noviny: vedle toho pak třeba hleděti sobě *důležitostí vnitřních*, a sice tím způsobem, aby byla práce *rozdělena* i obmyšlena *vhodnými dospělými* dělníky ...

Byla řeč o nebezpečenství, jež nám hrozí v budoucnosti. *Které jest toto nebezpečí?* „Výbojný od přírody *národ německý*“, dí Vlček r. 1868, „dokonaje svou jednotu pod žezlem Pruska“ — což se stalo v l. 1871 — „*nepřestane se o to pokoušeti, aby zemi českou opanoval.*“ Avšak přes to, *vynikneme-li nad Němce duchem, budeme zachráněni; viz Peršany a Řeky*“: ano docílíme víc — neboť „násilného vítěze podmaňuje neodolatelně osvícenější duch národa.“ Jsme-li tedy ohroženi, *pomozme si sami*, pomáhejme si, a sice bez odkládání, *všestrannou a úsilovnou prací.* A tou cestou *zjednáme sobě* zároveň též *čestné místo mezi národy v životě i v dějinách.* Při tom ovšem zůstane nutným snažení, *abychom dospěli k životu samostatnému, svému, zvláště českému.* *Tím není řečeno*, dokládá Vlček výslovně, *že bychom se proti jiným národům měli zavírat i zabedňovat; neboť v tom rozdíl, nezavírati se a potratit i základy k svému zvláštnímu životu.*

Nic nedělá, že jsme národ malý: vždyť největší výboje ducha staly se v menších územích, vždyť sám náš národ v patnáctém věku vykonal obrovský myšlenkový čin přes vůli celé Evropy. Jenom mějme *vědomí* své národní úlohy, *nadšení* pro tuto, *úsilí* za ni *povšechné!* buďme jenom *národem* uvědomělých, nadšených, úsilovně pilných *vla-*

stenců! „Národ, který ve všech vrstvách svých okáže samostatnost rozumu, sílu povahy a jemnost mravů ve skutcích, bude v Evropě apoštolem nové doby.“ A, budiž namítáno cokoli, jisto jest, že *se musí podařiti, oč se koliv celý národ zasadí.* Na konci minulého věku zdálo se *blásnovstvím,* doufati, že by mohl kdy vzkříšen býti český národ, a *přece* se zachránil: a tak není nemožností, *abychom duševně stanuli v čele Slovanstva, bychom se stali prvními v řadě národů východních.*

Práce v tom přední, praví Vlček dále, připadne *literatuře a umění, školám* všeho druhu, rozmanitým *spolkům, ze stavů* pak *vedle učitelského* měla by na srdci ležeti obzvláště také *kněžím;* zejmena měli by též spolkové rozmnožiti své posavadní zásluhy *společnou* účinlivou snahou směřující k národní osvětě. Tímže duchem budiž také nadchnuto *veškeré studentstvo.*

Avšak kam se má nésti naše snažení? „My Čechové“, odpovídá Vlček, „chtějíce jiným postaviti se po bok, musíme to spůsobiti, aby se naše vědy a umění aspoň vyrovnaly cizím“, ale, poněvadž „všech věd a umění vůdkyní jest literatura, dá se snažení našemu národnímu na ten čas nejurčitěji vytknouti účel žádostí: *abychom měli svou velikou národní literaturu.“* „Čeho jsme se od svého vzkříšení mezi národy domohli, stalo se literaturou. *Ať dobude sobě literatura naše váhy evropské: a národ náš bude míti více než evropskou důležitost v obyčejném slova smyslu.“* Ovšem ale musí to býti literatura veliká, bohatá, původní; a při tom — opakuje Vlček, aby vyvrátil ihned všecky možné námitky — *„musíme také my osvětou jiných národův jen svou vlastní sílu rozmnožit a ušlechtit,* abychom touto vlastní silou sami tvořiti dovedli. Pracujíce k účelu všelidskému co *Čechové* musíme pracovati, ne co jacísi světanové bez národní barvy.“ A tudíž naléhá také hlavně na to, aby vzdělané třídy národa důvěrněji než posud se přátelily se slovesnostmi *slovanskými.*

Nepřízeň politických poměrů nebude nám naprostou závadou. Horší závadou byl by *nedostatek tvůrčích sil,* avšak těchto nemáme nedostatek. Ovšem ale nalézají se v *obecenstvu* četné, literatuře nepřístupné, t. j. nevzdělané vrstvy — *a zde vězí kořen zla.* Tito lidé mívají z velké části na vše dosti peněz, jenom na knihy, jen na umění nikoli. *Tím spůsobem padá celá tíž břemen na pokročilé,* tudy bohužel jen čestnou výminku z pravidla tvořící *odběratelstvo*; *avšak mnohem větší tíže spočívá na spisovatelích.* Tito po přestálých krušných přípravách *rozmnožují* zdvojeným úsilím *největší národní bohatství za nepoměrně nuznou odměnu,* ba v nebezpečí jmíni za to býti *přímo pošetilými.* „Při'sám bůh, měl by sobě „každý“ prací takovou vysloužiti aspoň slušnou výživu: ale kdy by se chtěl uživiti mzdou literární, vy necháte knihy jeho práchnivěti v kněhkupeckých skladech a jeho necháte lhostejně umříti hladem.“ Po smrti pak postavíte mu ovšem snad pomník.

A přece běda, nerovnajíli se díla českých spisovatelů dělům jiných, pokročilých národů! Začni tedy každý s výtkami sám u sebe a přičiň k tomu, aby „se *kruh obecenstva, beroucího v literatuře*

čilé účastenství, vždy více *šířil*, až bude možno říci, že obsahuje *celý národ.*“

Přes to zůstane ohniskem národní činnosti *spisovatelstvo;* avšak *musí*, nedbajíc všech obtíží, *hleděti dobrati se k jádru své úlohy*, t. j. čerpati své látky z našeho zvláštního, zajisté bohatého národního života, a musí býti *proniknuto duchem společenského díla*, t. j. hledět se zorganisovati, povzbuzovati, roznécovati, zúrodňovati navzájem.

A namítneli kdo, že se těmito návrhy činí sice, „požadavky, které se hezky povídají“, že však ku př. literaturu nemožno *udělati*, má Vlček jen tolik pověděti, že „nám Čechům to dobře k duhu půjde, budemeli míti jisté *zvláštnosti* před jinými, velkými i malými národy.“ „Co pak se literatury týče“, dokládá, „počítám k takovým zvláštnostem již dějepisným vzkříšení našeho písemnictví a prostředkem něho i politického života českého v době nové; počítám k nim mimo to potřebu, bychom sobě sami nahradili podnět i podporu, kterýchžto se u jiných národů uměleckým snahám hojně dostává od *vlády*, *šlechty* a jiných mecenášů — *abychom sobě pomohli sami.*“

Ta je trest spisu *O národní osvětě.* A tímž duchem ideálnosti prováto jest Vlčkovo podrobnější, a *v některém* ohledě tedy plnější rozvoj některých spisovatelových myšlenek obsahující *Poslání* měšťanstvu českému, především pražskému.

„Tím, že jest Praha srdcem srdce evropského“ (t. j. české vlasti) — praví Vlček — „vyrčena jest nejskvělejší úloha, o jakou se může v budoucnosti zasazovati. Tlukotem srdce toho řídí se celý český národ: nechať se Praha povznese tak vysoko, aby se opět jako před časy, za Přemysla Otokara, za Karla, za Jiříka Poděbradského „tlukotem srdce“ svého řídila celá Evropa.“

Ale Praha, připomíná spisovatel ihned, ode dávna nachyluje své srdce *cizině* a proto musí se státi, čím se nikdy ještě *nestala po celé naše dějiny, totiž hlavním sídlem, dokonalým výkvětem vlastního ducha českého: potom stane však v čele měst netoliko českých, nýbrž i v čele měst slovanských. Cesta* pak nejpřímější a nejbezpečnější, prostředek nejhlavnější a nevyhnutelný k účeli tomu jest: *rozvoj, rozkvět českého umění. Tato* úloha náleží Praze. Proto jest se jí v čele českých měst snažiti, aby větší počet v pravdě českých umělců svými výtvory jinonárodní umělce dostihnul a přestihnul, čímž by pak náš národ zajisté dosáhnul vlády nad myslemi národů. K tomu však je potřebí mimo vědomí této úlohy, *jednomyslnosti v českém obyvatelstvu naší Prahy.* Tato musí zjednána býti všemožně; všichni tedy probouzejme ospalé a buďme dobré myšlence apoštoly!

Jisto jest, že „nesmírně mnoho“ — praví *Vlček* doslovně — „musíme ještě vykonati, abychom se v umění mohli měřiti s jinými. *To pro nás bude práce nejtěžší, než se jim vyrovnáme; neboť až to se stane, pak není pochybno, že je i předstihneme.*“

Nejsnadnějším úkolem českých Pražanů bylo by *utvořiti veliké dramatické umění české.* Proto jest povinností jejich, aby divadlo četně navštěvovali, by se s požadavky dramatického umění, nájmě českého seznamovali, by podporovali upřímnou snahu umělců a ničili všecko divadelní neumění; tu připadá ovšem úloha býti druhým Pra-

žanům příkladem, pražské *vlastenecké* šlechtě. A jiná, ještě závažnější úloha připadá divadelnímu družstvu a divadelní správě, pak ředitelům, dramaturgovi i výkonným silám divadla.

Pokrok je u nás možný, vždyť dobralo se naše divadlo již tak mnohych úspěchů. Největším z nich bude ovšem dostavení *důstojné divadelní budovy, a v této příčině nadchází nyní Pražanům nutnost, aby přinášeli pro příklad venkovským městům oběti co možno největší!* Neříkejte: *Není peněz!* — neboť ponejvíce říkáte tím: Není smyslu — *není vzdělání!*

Jen vřelým, četným, vytrvalým účastenstvím v divadelním životě a nyní předkem hojným poskytováním a sbíráním příspěvků na dostavení velikého divadla podmíní se prostředek, z něhož by se hojněji mohly uhražovati hmotné divadelní potřeby: a pak nebudeme nadál pozbývati tolik výtečných sil, pak bude lze náležitěji odměňovati vytrvající snaživé umělce, pak nabudou dramatičtí básníkové a skladatelové vzduchu i půdy, pak jedním slovem *umění přestane živořiti.*

V úvodu k svému *Poslání* upozorňuje spisovatel, že co v jeho spise „pánům Pražanům řečeno, také ostatní ctihodné měšťanstvo po vlastech českých pilně přečísti a uvážiti má, a naopak že se i Pražanův týká, co pod druhou adresou obsaženo." My tudíž toto upozornění k vůli úplnosti rovněž opakujeme a obrátíme se již k této druhé části brošury, totiž k *Poslání městům českým na venkově.*

Vlček v něm zjišťuje, že mnoho českých měšťanů nezná ni jmena spisovatelů ni názvy knih českých a že v nich umění malířské a sochařské nenalézá žádných hrubě přátel: že však, jakož potřebí jest, by města česká hlavně působením spolků a snažením městských zastupitelů jednala sobě aspoň *umělecké sbírky*, a by se hudební umění lépe všestranněji pěstovalo, rovněž *musí přestati nevšímavost měšťanů k literárním snahám.* Jeť to zajisté velmi smutný zjev, *že by česká literatura smutně dokonati musila, kdy by jediné Prahy nebylo: všecka ostatní města česká dohromady by při svém posavadním literárním účastenství českou literaturu ani na živě neudržela!* „Neboť, ačkoli všude jsou jednotlivci a leckde velmi hojní, kteří znají potřebu zůstávati s literaturou v živém spojení, kteří sobě všech důležitých zjevů litérárních všímají, s obsahem jich se obeznamují: jest přece vedle nich náramná síla takových lidí, kteří ani za uherský měsíc o literární plod nezavadí, kterým nikdy nepřipadne knihu sobě objednati a přečísti, a kterým se to při té dokonalé nevědomosti a lhostejnosti vzhledem k literatuře přece jen dobře žije a tyje a nezřídka i — *výtečníkuje!*"

Tomu nutno co nejdříve odpomoci. „Podejme sobě ruce po vší vlasti, aby práce národní opět oživla! Především zasaďme se jak jednotlivci tak spolkové o to, aby v životě soukromém i veřejném vedle politiky a „politické žurnalistiky literatuře vůbec slušného místa se dostávalo; pak snáze bude i ostatním uměním zjednávati půdu" . . .

Jakou mám prosloviti úvahu o těchto spisech? Povím jen tolik, že jsou psány *s nadšením.* Kéž se nadšení toto zmocní všech srdcí

vlasteneckých a kéž ze srdce přejde také do rukou! Avšak nikdo v činech *neváhej*; jeť každý okamžik ztrátou nenahraditelnou.

V. Hálek mluvě o *Vlčkových posláních* vyslovil přání, aby se podobné vyzvání také k vlastenecké šlechtě stalo. Vlček doplnil hlasy své v tomto směru jedním z listů různých adres, totiž energickým *posláním české historické šlechtě* (viz 1. číslo letošní *Osvěty*) *Hálek* pak sám již v září, říjnu a listopadu m. r. poukázal v sedmi feuilletonech Národních listů, jednajících *O našem vkusu uměleckém*, k tomu, že prvním a nejdůležitějším místem, kde by se šlechtil a povznášel obecný vkus, má býti *škola*.

Jako poeta Hálek úsilovně horlí za to, by *školou* pracováno bylo k radostnějším uměleckým poměrům *budoucím*, tak archeolog *Antonín Prokop Schmitt* ve své brošuře *O reformě křesťanského umění v Čechách*, pečuje především o *minulost* umění domácího, zasazuje se o to, by *církev* zůstala ochranitelkyní svého, zejmena *chrámového* umění. „Všimneli si znamenitého *pokroku* v oboru umění, *vytříbených* náhledů o umění vůbec a křesťanském zvláště a budeli šetřiti při výtvorech uměleckých forem svých *i* forem národu dle duševního jeho vývinu jemu přináležejících,“ připomíná vším právem Schmitt, „zajisté dosáhne cíle tak vznešeného.“

Jakkoli ovšem souhlasíme se spisovatelovými náhledy, že „národ vážící si umění a jeho pěstování si hledící *čestné* zaujímá místo mezi národy“, a že „jakmile však začíná opovrhovati uměním, v zápětí stíhá jej klatba, zotročí a za kořisť padá národům jiným“, nemůžeme nikterak svědčiti názoru, že by to bylo křesťanské umění výtvarné, které by ze všech odvětví umění „*především* s úsilím největším pěstovati“ se mělo. My vroucně si přejeme, aby se s největším úsilím pěstovala umění *všecka*, především pak umění *světská*.

Pravdou, že každé údobí má *své* umění, touto pravdou jest Schmitt všude proniknut. To dokazuje již okolnost, že na prvních stránkách své brošury podává stručné dějiny výtvarného umění v Čechách.

S hlubokým žalem vzpomíná Schmitt toho, co za doby Josefínské spáchalo se na umění církevním. Bez ohledu, prý, se bouralo a ničilo, *tisíce* drahocenných památek překrásných dostalo se do rukou židovských . . . umělci hladem zanikali. Umění křesťanské zhynulo, a na jeho místo zaveden sloh — erární čáry. *Pohroma*, dí spisovatel, *kterou osvěta českého národa na poli umění zastižena jest, ne menší byla než politická, jež následovala po bitvě na Bílé Hoře.*

Samé době naší zbývá mnoho, velmi mnoho činiti. Schmitt podává četné, místy drastické příklady, jak urputně zanedbává se odnešvařování církevních uměleckých památek, ano jak barbarsky znešvařují se ještě nyní. A jak mnohá památka se zanechává záhubě! Je to slovem hrozné. Patronáty, hlavně tedy šlechta a duchovenstvo mají tudíž dle své povinnosti zamezovati podobné hnusnosti a účinně kde potřebí odpomáhati. Stejná přední úloha připadá konservatorům a tytýž členům Umělecké besedy. Schmitt navrhuje, aby se též dle diecesí zaráželi spolkové pro zvelebování křesťanského umění. A my nadějeme se, že vůbec všichni vzdělancové vysoce důležité záměry a rady spisovatelovy svědomitě uváží a k jich uskutečnění všemožně napomáhati neustanou. (Dokončení.) *Fr. Zákrejs.*

R. 1873. Č. 5.

OSVĚTA

Pokroky v náuce o světle.

Podává

Martin Pokorný.

Svědomitému dějepisci pokroků v kterémkoli oboru činnosti lidské zajisté vždy nejprvnější obtíž činí otázka, kde by s vyličováním svým počíti měl, co by považovati měl za známé kruhu svého čtenářstva, a tím i na jak širokých základech by měl stavěti dále. Také mně připadá zde aspoň částečně úloha dějepisce pro užší obor přírodních věd, jehož novější vývoj podati čtenářům jsem si tuto vytknul, i mně se ovšem ona otázka důtklivě namítá. Vím velmi dobře, kterak širším kruhům z vědeckých podrobností jednotlivých náuk zůstává větší část neznáma, aneb kterak už je nemají v paměti tou měrou, aby možno bylo spolehati na dokonalé porozumění nových výzkumů na základě předpokládaného vědění o pravdách starších.

Tento arci pochopitelný nedostatek podrobnějšího vědění činí však úkol dějepisců ještě z jiné stránky velmi nesnadným. K úplnému ocenění nových pokroků vědeckých jest nezbytná toho potřeba, aby znal se právě *celý* dosavadní stav vědy, nejen ve zvláštním příslušném odboru ale i ve všech ostatních, na něž rozvoj jeho působí přímo nebo prostředně. Neníli lze při čtenáři předpokládati takovouto podrobnější znalost věci, stane se snadno, že vylíčení nejnovějších výzkumů čte se pocitem nejiným, než jako dějiny nálezů učiněných před věky, nejsouli čtenáři jinak již známy. Není tu právě onoho bezprostředního dojmu novosti, jehož třeba k upoutání čtoucího, a není tu proto i té síly dojmu vůbec, jež by zabezpečila pisateli trvalejší účinek toho, co byl vylíčil.

Vážnost ohledů těchto vede mne k tomu, abych podal nejprv čtenářstvu v krátkosti obraz o tom, co bylo již prozkoumáno, než vy-

nalezly se ony nové zákony, které v málo letech staly se nám zdrojem k poznáním nikdy netušeným a zvláště v astronomii založily zcela nový odbor, totiž *chemii slunce i hvězd*, a podmínily i mnohé jiné ještě neočekávané výzkumy.

Duše lidská má v zdravém těle patero zpravodajů, určených k tomu, aby jí dávali zvěsti o všelikých vlastnostech těles jiných a o zjevech mimo vlastní tělo se dějících. Zpravodaji těmi jsou smysly, při nichžto všech nejkrajnější konečky přejemných vlákének (t. tak zvaných nervů, vesměs v společném sídle, v mozku se sbíhajících) přejímají bezprostřední styky s tělesy jinými a takto podrážděny jako po telegrafu dojmy obdržené druhým koncům svým v mozku sdílejí. Zde pak nastane z toho v nejdrobnějších částkách mozkových jakási změna vzájemného seřadění aneb napnutí, čehož následkem jest vědomý pocit určitého spůsobu. Ale kterak tyto mechanické dojmy přecházejí v naše vědomí, to ovšem jest nás naprosto tajno, a zůstane snad pro vždy zastřeno rouškou neproniknutelnou.

Co do prostředků, kterými se nám při pěti smyslech dostává dojmů o věcech mimo nás, dělí se smysly na dvě hlavní skupení; při prvních třech působí tělesa mimo nás částečkami svými na nervy naše *bezprostředně*, při druhých dvou toliko *prostředně*.

Hmatem přesvědčujeme se při dotknutí se na př. prstem nějakého tělesa, zdali jest drsné či hladké, tvrdé neb měkké, studené neb teplé, t. j. v tomto případě působí pouze molekuly na povrchu tělesa seřaděné svými skupenskými fysikálními vlastnostmi a svými prudšími neb slabšími kmity tepelními na konečky nervů citových, rozložených co hustá síť pod kůží.

Chuť má, jak známo, sídlo své toliko v ústech a účelem jejím jest posouzení jakosti potravy, jíž požíváme. Těleso, jehož chuť poznati chceme, musí rovněž přijíti v bezprostřední styk s konci nervů chuťových. Mimo dojmy hmatové, jimiž i zde horkost a studenost, drsnost a hladkost atd. rozeznáváme, dostává se nám však ještě dojmů jiných příjemných a odporných, jež vyznačujeme nevypsatelnými pojmy sladkosti, kyselosti, hořkosti, trpkosti atd. V těch případech působí na nervy vždy hmota vlhkostí v ústech alespoň částečně v molekuly rozdělena, tak že nervy chuťové jemnějšími vlastnostmi molekulů jsou pobouzeny; i lze proto chuť nazvati zajisté jakýms *zjemnělým hmatem.*

Ještě více platí podobné o *čichu.* Zde není již ani bezprostředního styku tělesa s nervy. Cítímeť již z daleka líbeznou vůni růže, odporný puch plesnivin, i hnusný zápach hnijících látek. Vždy jsou to nejmenší částečky, molekuly hmot, které oddělujíce se od těles, rozprchávají se po okolí a dostanou se konečně vdechnutím nozdrami až na vlhké jemné blány čichové uvnitř nosu rozložené, kdež uváznouce se rozpustí a vzbudí v koncích nervů zde rozprostřených dle svého lučebního sloučenství dojem buď příjemný buď odporný, ale vždy zcela určitý. Ne tedy těleso samo, aneb alespoň ne *zřejmé* jeho částky působí zde na nervy čichové; ovšem ale jsou to jeho vlastní, nezměněné molekuly, oddělivší se od něho.

Smysl tento není arci u člověka vyvinut měrou zvláště vysokou; jsou tvorové, jejichž čich v nás musí vzbuzovati pravý úžas (na př.

u psa, jenž veden pouze čichem dovede sledovati stopu svého pána aneb i jiné určité osoby na míle cesty mezi tisíci stopami lidí jiných). Ale i tu musí to býti jen drobné částečky od tělesa zůstavené, zvláštních vlastností od jiných se lišících, jimiž těleso vzdálené, ostatním smyslům našim třeba zcela ukryté, dává o sobě věděti. Protož zajisté velmi vhodně nazván čich také ***hmatem do dálky.***

Zcela jinak jest při sluchu a při zraku. My slyšíme rachot hromu, nebo zadunění výbuchu, na kolik mil cesty, a nelze říci, že by k nervům sluchovým, v uchu našem se končícím, přišly tím částečky od těles hřmících nebo vystřelených. Slyšíme tón struny, ale žádná částečka od struny neoddělila se, aby dotkla se nervu v uchu našem. Podobně vidíme třpyt hvězdy, vzdálené na miliony milionů mil, a tu přec nelze míti za to, že by to byly částečky hvězdy té, které konečků nervů v oku našem se dotýkají. Co tedy jest zvuk, co světlo? co jest základem slyšení a vidění? — Na otázku prvou, po příčině ***slyšení***, dala již fysika odpověď zcela nepochybnou, na druhou, po příčině ***vidění*** a spřízněných s ním úkazů sálavého tepla, jest odpověď alespoň pravdě tak podobna, že jen v nepatrných asi věcech může zbývati ještě pochybnost.

Mysleme si pružný ocelový proutek, zapnutý jedním koncem ve svůrku, a odchýlený druhým volným koncem stranou. Pustímeli odchýlený proutek, bude se rychle opět narovnávati, ale rozběhlý již nebude moci patrně zastaviti se v poloze přímé, nýbrž přehne se zase do předu skoro tak silně, jak jsme jej byli ponejprv ohnuli do zadu. Zastaviv se v předu počíná pak pružností opět vraceti se v polohu předešlou, a takovýmto pořád spůsobem bude proutek kmitati delší čas sem a tam. Kdy by nebylo okolo proutku praničeho, kdy by t. kmital v prostoře docela prázdné, nejevilo by se také pranic mimo proutek, k našim smyslům nedostalo by se ničeho, co by na ně mohlo působiti, Avšak proutek dotýká se na všech stranách vzduchu a tu již nezůstane kmitání jeho bez účinku.

Pohybuje se z prvního ohnutí do předu, pudí proutek před sebou částečky vzduchu, které ustupujíce tlačí se k částečkám sousedním, tak že povstane před proutkem shuštění vzduchu. Při lehounké pohyblivosti vzduchu neostane ovšem toto shuštění utkvělé na místě, nýbrž stlačené k sobě částečky počnou se na všecky strany zase rozstupovati, tlačíce do předu i ostatní částečky. Takto tedy bude šířiti se shuštění vzduchu proutkem spůsobené na všechny strany a stejně rychle, kdežto zatím za místem shuštěným vracejí se částečky vzduchové zase zpět v prvotní stav hustoty. Ašak zatím ustoupil proutek zase až na druhou stranu a vzduch hrne se za ním, tak že nyní před proutkem budou částečky vzduchu dál od sebe než původně, t. j. nastane zředění vzduchu. Do této poměrně práznější prostory počnou se odevšad pohybovati nové částečky a setrvačností svou puzeny pohrnou se dále, než k vyrovnání hustoty potřebí, čehož následek bude, že zředění vzduchu bude nyní již rozšířeno ve větší vzdálenosti od původu, a poněvadž do tohoto místa opět na novo vzdálenější částečky vzduchu dostoupí, bude šířiti se zředění na všecky strany právě tak, jako před tím shuštění. — Takovým tedy spůsobem opakuje se pravidelně doba

za dobou, po shuštění sleduje zředění, po něm opět shuštění atd. potud, pokud proutek ocelový v kmitání neustane.

Tento děj nazýváme *vlněním* vzduchu, i jest při něm, jako při vlnění vůbec, to zvláštní, že nepostupují částky těles pořáde s vlnou do předu, nýbrž že konají na obmezeném místě pohyby kmitavé, kolísavé, které posloupně sdílejí se částečkám pořád dalším. Obraz vlnění takového poskytuje nám v letě každé obilní pole, vaneli přes ně vítr. Tu vidíme zřetelné vlnu ženoucí se dosti rychle po povrchu obilí, a čím povstává vlna tato? Pouze tím, že klasy větrem uchváceny kloní se do předu, činíce se sousedy svými shuštění a hned na to zpět se vzpřímujíce činí zase zředění. Ku předu žene se toliko toto střídavé shuštění a zředění klasů, klasy samy jen sem a tam se kývají.

Dojdeli vzdušní vlna ucha našeho, bude blánka napříč v uchu napjatá (bubínek) shuštěným vzduchem vypnuta dovnitř, a při následujícím zředění naopak vypne se ven, t. j. bubínek rozchvěje se právě tak, jak vzduchem přicházejí vlny. Chvění bubínku sdílí se pak zvláštními kůstkami a jinými blánkami konečně nervům, jejichž konečky volně visí v tekutině v uchu se nalézající a kteréž tedy podobně v pohyb přicházejí zcela stejnodobý s vlnami vzduchovými, a tak dochází konečně vědomí našeho zvláštní pocit *zvuku*, jenž tedy vzniká nikoli přímým působením částek tělesa, z něhož vychází, na nervy naše, nýbrž jen hybem, sděleným nejprv tělesu jinému (ústředí zvukovému) a jím teprv bubínku ucha, jenž dále posílá pohyby až k nervům.

Kmitáli pružný proutek, nebo celá deska, aneb napnutá struna, aneb i vzduch v píšťale atd. způsobem pravidelným a sice tak, že povstane za sekundu 16 vln vzduchových, t. j. že dojde ucha za sekundu 16 zhuštění a 16 sředění vzduchových ve stejných po sobě dobách, slyšíme nejhlubší hudební tón (subkontra *C*). Jeli počet kmitů větší, jest ton vyšší, a sice nazýváme onen ton oktavou druhého, který povstává dvojnásobným počtem vln za týž čas povstalých. Zvláštními nástroji, které připouštějí dokonalé počítání povstávajících za sekundu vln, anebo alespoň porovnání jich při rozličných tonech, a kterýmž sireny se říká, jest nade vši pochybnost zjištěno, že výška tonu závisí jedině na počtu vln.

Větší neb menší počet vln za týž čas vznikajících závisí jenom na tom, jak rychle kmitá těleso, vlny tyto vzbuzující, jak rychle totiž sleduje shuštění se sředěním jedno po druhém. Avšak rychlost, s jakou každé shuštění ve vzduchu povstalé od původu dále se rozstupuje, není tím patrně nijakž podmíněna, t. j. rychlost zvuku jest pro všecky tony zcela stejná.

Zkouškami bylo shledáno, ze rychlost tato obnáší ve vzduchu asi 332 métry (1050 stop) za sekundu, čili že za sekundu po prvním popudu k shuštění roztoupilo se shuštění již do dálky 332 metrů. Nejhlubší ton, subkontra-*C*, který na tuto dálku učinil 16 vln, má tedy vlnu každou na $20\frac{3}{4}$ métrů (asi 65 stop) dlouhou.

Ucho naše není však schopno, pojmouti tony jakkoli vysoké, nýbrž přestoupíli počet kmitů jistou výšku, nezaslechne ucho ničeho více. Tato mez klade se nanejvýše na 40.000 kmitů, ač obyčejně lidské ucho již při menším počtu vln přestává rozeznávati tonu, v čemž

různí lidé mají různou ústrojnost ucha. Vlna, která by při 40.000 kmitech povstávala, měla by jen ještě délku asi 8 millimétrů (asi 3½ čárky) a náležela by k tonu, který jest o víc než 11 oktáv vyšší nežli nejhlubší hudební ton.

Budiž mi prominuto, že jsem se tak rozšířil o této věci, ačkoli netýká se přímo toho, o čem mi zde jest pojednati; avšak obdobnost mezi světlem a zvukem jest tak veliká, že známé nám a přímo dokázané zákony zvuku dopomohou nám tím snáze k pochopení zákonů světla.

A nyní již přistupme k smyslu pátému, k *zraku*, tedy k vlastnímu předmětu našemu, k světlu. Obecně můžeme říci především, že vidění vzniká podobně jako vůbec veliké vnější dojmy naše tím, působíli z dálky těleso *svítící* nebo *osvětlené* jakýms prostředkem na konečky nervů rozložených na zadní stěně oka našeho v tak zvané sítnici, a že působení toto přechází pomocí nervů těchto až do mozku, kdež povstává v nás určitý pocit světla.

Které ale to jsou prostředky, jimiž tělesa svítící působí na nervy zrakové, na to nelze dáti sice odpověď zcela jistou, ale ovšem pravdě tak podobnou, že ji možno téměř bezpečně za pravdu považovati. V následujícím vývoji náuky této, jejž chci podati potud, pokud ho potřebí k pochopení pokroků za posledních roků, budu držeti se co možná postupu historického, který jest nejspíše s to, aby usnadnil ocenění skvělých těch nových vynálezů. —

Nejstarší nám známé názory o bytosti světla aneb alespoň o základě vidění pocházejí z dob starých Řeků; i byl tu nejprvé názor ten, že světlo vychází z očí samých, a představováno sobě, že děje se vidění vyřinováním se jakýms z očí, čímž obrysy předmětů téměř oblévají se či ohmatávají. Svědectví o názoru tomto shledáváme u *Heliodora z Larissy*, jenž dovolává se na důkaz toho vypuklosti oka a zřízení jeho zcela jiného než při smyslech ostatních. Ovšem již *Plato* upozorňoval na neshodu tu, že kdy by názor tento byl pravdivý, že by nebylo pro oko vůbec nikdy tmy, i doplnil názor ten tím, že k vidění jest potřebí, aby i z těles, na něž zrak obracíme, vycházelo cosi, co s vyřinulým s oka paprskem se setkává, a vidění spůsobuje.

Aristoteles ale poukázal k tomu, že nervy zrakové nalezají se na nejzadnější duté stěně oka a opíral se proto názoru o vycházení světla s oka, naproti čemuž tvrdil, že dojem přichází jedině z venku a sice pohybem ústředí mezi tělesem viditelným a mezi okem. Římský básník *Lukretius* pak v básni „de rerum natura" (okolo nar. Chr.) vysvětluje vidění tím, že s těla viditelného odlupují se jaksi jemné jejich obrazy, téměř obaly jejich, které vnikají do oka, vzduchem k němu se pohybujíce.

První znamenitější pokroky v náuce, nikoli ale v názoru o světle učiněny jsou na počátku 17. století, když *Kepler* mathematickými důvody upevnil některé úkazy a zákony světla, podstaty světla ostatně nijakž se nedotýkaje. Později (okolo r. 1640) chopil se téže věci *Descartes*, a jak již tehdáž snahy hlavní ve fysice byly obráceny k zákonům mechanickým, tu přivedla jej úplná shoda zákonů odrazu světla se zákony odrazu pružných těles od stěn k domněnce, že snad

i původem světlí nejsou leč předrobné částečky hmotné ze svítícího tělesa vycházející.

Názoru tohoto ujal se později také proslavený Angličan *Newton*, a zbudoval na jeho základě spůsobem velmi duchaplným theorii světla, známou jmenem *theorie výronu* (r. 1704). Ačkoli theorie tato nyní od veškerého světa učeného za pochybenou jest poznána, nesmíme přece velikých záslub Newtonových zneuznati, neboť ve spise svém o světle jednajícím, nashromáždil tak veliký poklad podrobných pravd do té chvíle neznámých, že nebylo později ničeho třeba, leč připůsobiti theoretický výklad jejich novému názoru, ale o pokrok náuky samé o světle získal si Newton svého času záslubу zajisté nemalé.

Před tím již, nežli Newton svou theorii světla na základě názoru Descartova sepsal, vystoupil *Hooke* (r. 1665) proti Descartovi tvrzením, že světlo povstává vlnitým pohybem zvláštního ústředí mezi tělesem viditelným a okem, ujal se tedy starého názoru Aristotelova, uděliv mu toliko určitější tvar. Tohoto pak Hookeova názoru chopiv se, vystavil Holanďan *Huyghens* († r. 1695) úplnou theorii světla, dle níž jsou to kmity, od tělesa svítícího sdělené hmotě mezi ním a okem naším se nalezající, jež spůsobují vidění, a dle čehož theorie tato nazvána jest *theorií vlnění* č. *undulační*.

Aby dal se vysvětliti přechod světla od předmětu k oku i prostorami prázdnými, byl Huyghens nucen, učiniti zvláštní hypothesu, či lépe řečeno postulát, totiž *éther* světelný, t. j. přejemnou, velmi pružnou, nevážitelnou látku, po celém prostoru světovém rozšířenou, která k hmotným tělesům lne a při své jemnosti i vnitřní prostory jejich vyplňuje. *)

Theorie tato byla na vrchol dokonalosti uvedena theoretickými pracemi *Young*ovými (1800—1803), *Fresnel*ovými (1815—1822), *Cauchy*ovými (1836), kteří i četnými zkouškami výpočty své podporovali; zvláště pak rozhodnými zkouškami *Fizeau*ovými (okolo r. 1850) o rychlosti světla ve vzduchu a ve vodě zjednáno theorii vlnění rozhodné vítězství nad theorií výronu.

Pohleděme nyní na to, kterým spůsobem dějí se úkazy světelné dle našeho nynějšího o tom názoru.

Svítícím tělesem přivádějí se sousední částečky étheru ve chvění a tu právě jako při zvuku ve vzduchu, povstává v étheru vlna, šířící se stejnoměrně na všecky strany. Rozdíl však mezi zvukovou a světelnou vlnou jest především ten, že v étheru nevzniká vlna posloupným shušťováním a zřeďováním, nýbrž tím, že částečky étheru kmitají na příč, tedy zcela podobně, jako vzniká a postupuje vlna na provaze nepříliš napnutém, na jehož jeden konec udeříme. Mnohem větší ale rozdíl jest ve velikosti a rychlosti vln světelných. Kdežto zvuk ujde

---

*) Tento postulát étheru k vysvětlení úkazů světelných byl ponejvíce příčinou, pro kterou Huyghensova theorie tak dlouho nemohla ujmouti se mezi fysiky. Newtonova theorie výronu, ač umělejší a složitější, nevyžadovala žádné zvláštní hypothese, na pohled tak nedůvodné, a proto i po celý 18. věk nebylo nikoho krom slavného Eulera, kdo by Huyghensovy theorie byl opravdově se ujal, ano i v našem století ještě měla dosti odpůrců.

ve vzduchu za sekundu 332 métrů, ujde za ten čas světlo 31.000 myriametrů (asi 41.000 mil). A při této nesmírné cestě, kterou za sekundu vykonají, jsou vlnky nesmírně kratší vlnek zvukových.

Jako totiž vlny zvukové svými různými délkami podmiňují rozdílnou výšku tónů, tak i vlnky étheru, vznikající od těles rozmanitými pochody fysikálními a chemickými, jsou délek velmi rozdílných, a jeví se tak opět rozdílným působením na naše nervstvo. Vlnek těchto musí přijíti za sekundu k nervům očí našich nejméně 450 bilionů, abychom doznali vůbec dojmu světelného, a počítajíce tedy, jak dlouhá dle toho buďe jedna vlnka, shledáváme, že jen asi 69 stotisícin jednoho millimetru, že tedy nejdelší vlnka světelná jest téměř 12.000krát menší než nejkratší vlnka zvuková.

Oko může však pojmouti ještě mnoho dojmů od vlnek značně kratších, a sice liší se dojmy tyto dle délky vlnek v tom spůsobu, že rozeznáváme je co různé barvy. Mysleme si, že přicházejí k oku našemu posloupně vlnky pořád kratší, i uvidíme při nejdelších světelných vlnách barvu červenou, nenáhle se zjasňující a přecházející po sobě v barvu pomerančovou, žlutou, zelenou, modrou a fialovou. Vlny nejkratší, spůsobující dojem barvy fialové, jsou ještě o něco větší nežli poloviční délky vln barvy červené, při čemž kmitů dochází oka asi 800 bilionů za sekundu.

Obdobnost zvuku a světla jest tu zřejmá; k hlubokému tonu podobá se barva červená, vysokému fialová, a jako ucho neslyší tonu, jeli vln vzduchových méně než 16 a víc než 40.000, nevidí oko světla, jeli vln étherových méně než 450 bilionů, a více než 800 bilionů. Že však tělesa mohou vysílati účinné vlnky étherem delší i kratší, než světelné, jest jisto; příliš dlouhé vlnky, jichž *ještě* nevidíme, činí tak zvané temné teplo sálavé, jaké na př. sálá z horkých kovů, než počnou řeřavěti; příliš krátké pak vlny, které *již* nevidíme, jeví se co skutečně přítomné silnou svou působivostí lučební, na př. ve fotografii, mohou se však zvláštními prostředky učiniti i viditelnými, propustímeli je totiž průhlednými látkami tak zvanými přesvitnými (fluórujícími), v nichž vlnky se prodlužují a tak opět na oko naše činnými se stanou.

Obdoba i rozdíl sluchu a zraku jeví se již v těchto věcech velmi dobře; zvláště sluší ještě podotknouti, že vnímavost při sluchu jest mnohem obsáhlejší než při zraku, neboť ucho pojímá asi 11 oktáv tonových, ale poněvadž vlny fialové nejsou ani zúplna 2krát menší vln červených, nepojímá zrak ani úplně jedinou oktavu světlovou.

Mezi barvami, rozličnou délkou vlnek světelných podmíněnými, nebyla jmenována barva bílá, i nastává otázka, jaké to jest světlo, jakého druhu vlnky to k nám vysílá na př. slunce, jehož světlo nazýváme bílým? Na tuto otázku odpověděl již Newton, dokázav, že toto bílé světlo jest složeno ze všech barev od červené až do fialové, že tedy dojem světla bílého není jednoduchý, nýbrž povstává současným působením vln všelikých dálek na naše nervstvo.

Prostředek, který jest nám na snadě k dokázání posledního výroku, zakládá se na vlastnosti světla, již několika slovy tuto chci vyložiti. — Pokud světlo jde týmž ústředím, pohybuje se pořád i stejně rychle; jakmile však vlna přijde na rozhraní jiného tělesa, v němž

éther jest jinak uspořádán, a tedy i kmity buď snáze buď tíže přejímá a dále sdílí, změní se ovšem rychlost v postupování vlny, i jest pravidlem, že ve hmotě hustší jde vlna váhavěji dále, než v řidší.*) Tento o sobě velmi jednoduchý zákon jest pro celou optiku nesmírně důležitý; podmiňujeť veškeré přehojné a neobsáhle bohaté úkazy *lomu* světla a úkazů s ním spojených.

Abych veledůležitý tento zákon učinil širším kruhům poněkud srozumitelný, užiju k tomu podobenství, vymyšleného Emsmannem. Mysleme si řadu jezdců v rovné čáře vedle sebe stejnou rychlostí plným cválem uháňějících po dobrém pevném strništi, a dejme tomu, že přijdou se strniště na půdu měkkou, na př. na čerstvou oranici, ve kteréž koně budou se zabořovati a tím i při stejném namahání s umenšenou rychlostí dále cválati. Jaký bude z toho následek v pořádku jízdy? — Přijdouli všichni jezdci současně na mez, čili majíli všickni naměřeno kolmo k mezi, počne patrně u všech také současně jízda váhavější v oranici, ale krom toho nebude v postupu znamenati změny nijaké. Jedouli však šikmo k mezi, přijdou jeden po druhém na oranici, a kdežto první z nich v oranici ujeli již jakous cestu, přicházejí poslední teprvé na mez. Kdežto ale nejprvnější do oranice vniklí značně se opozdili, neopozdili se poslední po tu chvíli o nic, ostatní pak tím méně, čím blíže jsou těchto posledních; i jest tuším netěžko nahlednouti, že v tom okamžiku jsou všickni jezdci sice pořád ještě v rovné čáře, ale že čára tato nachýlila se více ke směru meze, a směr jízdy že se tím změnil tak, že nyní na oranici jest více sblížen směru kolmému na mez. Směr jízdy tedy odchýlil se tu od svého původu, přechodem přes mez se směr ten jaksi *zlomil*, a sice při přechodu z pohodlnějšího v obtížnější postup zlomil se směr „ke kolmici". Patrno, že kdyby se po nějaké době jezdci obrátili a týmž směrem jeli nazpět, že by při vyjíždění z oranice stal se směr jejich z týchž příčin šikmější tak jak byl původně, t. j. že by opět přechodem přes mez směr jízdy se zlomil, ale nyní „od kolmice".

Zcela tak má se to při světle (jakož vůbec při každé jiné vlně, původu jakéhokoli). Přijdeli světelný paprsek (totiž směr pohybu vlny od svítícího tělesa) kolmo na rozhraní jiné hmoty, vejde do ní jinou sice rychlostí, ale podrží svůj směr; dopadneli ale na rozhraní šikmo, *zlomí* se, a sice při přechodu do ústředí hustšího *ke kolmici*, do řidšího *od kolmice*. Toto pravidlo znali aspoň v hlavní všeobecné míře již staří přírodozpytci řečtí, ale teprv Holanďan *Snelli* as okolo r. 1620 zákony lomu blíže prozkoumal a ustanovil, kteréž zákony v širší známost uvedl Descartes r. 1637.

Úkazy na tomto se zakládající jsou velmi četné a zvláště ty, které povstávají vzhledem k vlnám rozličné délky, jsou pro nás důle-

*) V tomto pravidle byl právě rozpor theorie výronu a vlnění největší, neboť theorie výronu vyžadovala k vysvětlení úkazů zde se vyskytujících nezbytně podmínku, že světlo v hustším ústředí jde rychleji ku předu, theorie vlnění ale opačnou. Když ale *Fizeau*, jak již zmíněno, okolo r. 1850 dokázal přímo, že ve vodě postupuje světlo skutečně váhavěji než v řidším vzduchu, bylo rozhodnuto ve prospěch theorie vlnění.

žité, jelikož podmiňují právě onen velký nález, k němuž dospělo se v posledních dvou desítiletích.

Dávno již vědělo se, že světlo sluneční, vůbec světlo bílé, procházíli hranatým průzračným tělesem, vychází z něho různými skvělými barvami (zakládalať se na tom právě již od pradávna vysoká cena diamantů a jiných drahokamů). Newton vyložil to tím, že jednoduché paprsky v bílém světle smíšené, nelámou se při šikmém dopadnutí na těleso stejně a že tudíž musí se rozejíti každý pro sebe. Říkáme tomu úkazu *rozklad světla.*

Dle nynějšího názoru o světle vykládáme si děj tento spůsobem následujícím: V prostoře prázdné, t. j. v pouhém étheru, jakož i ve všech plynech (jak alespoň dosavadní nejpilněji konané zkoušky dosvědčují) postupují všechny druhy vln, krátké jako dlouhé, se stejnou vzájemnou rychlostí ku předu; přijdouli tedy sluneční paprsky do našeho vzduchu, opozdí se sice, poněvadž přišly do ústředí hustšího, ale vlny všech délek stejně silně, tak že, bylli směr vstupu šikmý, zlomí se paprsky poněkud ke kolmici, ale barvy přijdou k oku našemu opět všechny pohromadě, i budeme míti stále dojem barvy bílé. Jinak jest, vejdeli bílé světlo do tekutiny nebo do tělesa pevného; tu *opozdí se vlny kratší víc než delší* a bylli vstup šikmý, zlomí se tedy paprsky vln kratších, na př. fialové, více nežli paprsky vln delších, na př. červené, čehož nezbytný následek jest ten, že paprsky různobarvé se rozstupují každý zvlášť.

Pokus k tomuto rozkladu nejvhodnější jest ten: Uzounkou skulinou v okenici vede se do světnice ostatně zatemněné úzký svazek paprsků slunečních, ty zachytí se bezbarvým skleněným sloupkem do třech hran broušeným, čili tak zvaným *hranolem*, i vyjdou pak, dvakrát byvše lomeny, jednou do skla ke kolmici, po druhé ze skla od kolmice, silně odchýleny a zároveň v jednotlivé své barvy rozloženy. Na bílé stěně objeví se nám pak velmi rozšířený obraz skuliny, od strany nejméně odchýlené červený, dále pomerančový, žlutý, zelený, modrý a na konci nejvíce lomeném fialový. Tento barevný obraz nazývá se *vidmo* č. *spektrum*, a sice pocházeje od paprsků slunečních, vidmem slunečním.

Barvy ve vidmu vedle sebe položené jsou výsledky vln jednoduchých, a že tomu tak, dá se ukázati, učinímeli ve stěně, na níž jsme vidmo zachytili, uzounkou skulinu, již propustíme nazad určitou barvu na př. pomerančovou. Padneli paprsek tento v zadu opět na hranol, zlomí se sice, ale na druhé stěně bílé povstane nyní již jenom pomerančový obraz druhé skuliny o nic širší než sama skulina. Jest tedy každý odstín barvy ve vidmu spůsoben vlnou jednoduchou, již dále rozložiti nelze.

Při tomto rozvoji vyskytlo se nám slovo „bílý" opětně; mluvili jsme totiž o bílé stěně k zachycení paprsků slunečních. To přivádí nás k další otázce, totiž odkud zde pochází dojem bělosti, a odkud vůbec barvitosti těles, která sama nesvítí, kteráž ale při světle vidíme. I na to dává theorie světla odpověď jednoduchou: Světelné vlnky odrážejí se tak jako všechny jiné, když na nějakou plochu dopadnou, a sice pravidelně, jeli plocha dosti hladká a pravidelná (při světle jsou to

zrcadla, při zvuku stěny dávající ozvěnu č. echo); od ploch drsných děje se odraz na všechny strany, a oko dostává nyní od všech částek plochy dojmy, ovšem slabší: oko vidí předmět. Tělesa různá chovají se však vzhledem k tomu velmi různě; některá připouštějí stejnoměrný odraz všech druhů vln, jiná odraz jen některých, kdežto ostatní vlny pohlcují.*) Tělesa druhu prvního objevují se nám bílá, ostatní ale tou barvou anebo tím barvitým dojmem složeným, jejž způsobují paprsky zbylé. Pohlcujeli těleso všechny druhy paprsků na ně dopadajících, aneb odrážíli jich měrou tak skrovnou, že nervy zrakové popuditi již nemohou, činí nám dojem barvy černé. Na stěně bílé odrážejí se tedy paprsky kterékoli barvy, ale na stěně barevné jen ty, které dávají tutéž barvu. Těleso tedy, které se nám jeví v slunečním světle červené, odráží jen červené paprsky, anebo spolu aneb i samotné pomerančové a fialové, anebo i všechny mimo zelené. Jednoduše červeným bude však ono těleso, které se objeví co takové ve světle, které alespoň červené paprsky na ně vrhá, a které by tedy v světle jednoduše žlutém, modrém atd. zůstalo černé. Odtud dá se vyložiti, proč vidíme mnohé předměty barevné jinak v světle denním a jinak při různém osvětlení umělém, v němž obyčejně scházívají vlnky kratší, t. j. fialové a z části i modré.

Podrobnějším prohlednutím vidma slunečního na bílé stěně shledal *Wollaston* r. 1802, že barvy nejdou docela nepřetržitě po sobě, nýbrž že jsou zde onde protrženy tenkými černými proužkami. K dokonalejšímu pozorování tohoto úkazu použil r. 1814 *Frauenhofer* dalekohledu, do něhož nechal paprsky od hranolu vnikati přímo, čímž spatřil částky vidma slunečního velmi ostré a tu viděl, že takových černých proužek mezi barvami jest počet velký (napočítal jich přes 570), nepravidelně rozdělených a nestejně tlustých, které ale ve vidmu slunečním objevují se vždy v témž místě. Silnějšími dalekohledy napočítáno

---

*) Pohlcováním světla rozumí se v theorii světla to, že vlnka étherová vniklá do tělesa najde zde éther takovým způsobem upoutaný, že nemůže přijíti v kmitání podobné, a že tedy vlna té určité délky v tělese zanikne, což platí netoliko při vlnách odražených, ale i tělesem procházejících, odkudž již snadno doplníme sobě tytéž úkazy barvivosti těles průhledných. — Nemohu opomenouti toho, abych nezmínil se zde o důležitém v oboru tomto, i jemu příbuzných, pozorovaném v novějších dobách zákoně *sympathie*. Ton jisté výšky, zaznívající na blízku harfy nebo piana vzbudí v nástrojích těch týž ton, přivede totiž ke kmitání ty struny, které jsou na týž ton naladěny. A tak každá vlna i jiného druhu při určité délce přenese svůj hyb na částky tak spořádané, že jsou zvláště k takovému kmitání schopny a uspůsobeny. Při teple byly v posledních letech zvláště *Tyndallem* tyto základy stopovány a dokázány přesvědčivými pokusy. Při světle pak, zdá se mi, budou podobně výzkumy theorické, jež v posledních dobách podal *Sellmayer*, totéž velice podporovati, neboť tento učenec tvrdil z pouhých počtářských výsledků nutnost úkazů, kteréž jiní nevědouce o tom skutečně nalezli, a jimiž dokazuje se téměř na jisto, že kmity étheru do tělesa vniklé sdílejí se alespoň částečně také hmotným částečkám tělesa samého. Na tomto základě bylo by pak možno vysvětliti si pohlcení světelných vln tím způsobem, že vlnění étheru určité délky najde v hmotě částky k témuž vlnění náchylné, že se tedy částky tyto samy rozkmitají, převezmouce kmitání toto od étheru, kteréžto kmitání tedy uvázne pak v tělese, nedadouc znáti se vně.

nyní již přes 3000 těchto *čar Frauenhoferových*. Nejhlavnější z těchto čar, vyznačující se zvláštní svou zřetelností a význačnou polohou v určitých barvách označily se velkými písmenami *A* až *H*.

Čáry Frauenhoferovy staly se důležitými tím, že se jimi nabylo prostředku k nejpřesnějšímu ustanovení barvy a místa, kam do vidma slunečního náleží, i podán tím důkaz předně, že každý odstín barvy ve vidmu jest výsledkem samostatné vlnky, tak že musíme barev těch rozeznávati nejméně 3000, a za druhé, že ve světle slunečním nás docházejícím velmi mnoho barev, t. j. kmitů určitých délek úplně schází, pročež místa, v nichž by se měly dle lomnosti své objevovati, zůstávají temná. Že vlny tyto scházejí skutečně již v světle slunečním, že netratí se snad teprv pohlcováním v hranole, dokázal Frauenhofer četnými zkouškami pomocí hranolů z velmi různých hmot.

Frauenhofer rozšířil svá bádání, aby došel k poznání původu temných čár, také na jiná svítící tělesa, pozoroval spektrum nejjasnější stálice, Siria, a shledal, že zde jsou sice také temné čáry, ale jiné, a jinak spořádané, než v spektrum slunečním. Ohledávaje pak také spektrum elektrické jiskry a spektrum obyčejného světla lampového viděl k svému podivení na místě temných čar rozličné *jasnější* proužky ve vidmu. Nedopátral se ovšem původu těchto zjevů, ale došel úsudku, že příčinu temných čar ve vidmu slunečním slušno hledati mimo atmosféru naši.

V těchto úkazech právě leží první základy k vynálezu rozboru spektrálního, a jak nenáhle z různých stran snášelo se stavivo k budově té slavné, uvidíme z následujících řádek, jimiž opět bude stvrzena pravda, že slavné vynálezy nejsou nikdy zásluhou jediného vynálezce, nýbrž že jsou vždy jen korunováním díla od mnohých jiných započatého a dlouho připravovaného.

R. 1826 učinil Fox *Talbot*, jenž v dějinách fotografie bude jmenován vždy mezi nejpřednějšími vynálezci, ze svých pozorování spektrálních určitou závěrku, že jistá tělesa dávají vidma se zvláštními zcela určitými čarami jasnými a r. 1834 uvedl již i spektrum lithia a strontia se zvláštními příslušnými čarami. Již on tehdy z několika svých pozorování soudil, „že optickým rozborem nejmenší množství těchto dvou látek touž a snad i větší jistotou se dá poznati, než kteroukoli ze známých method lučebních.“

R. 1845 obíral se podobnými zkouškami *Miller*; výsledky jeho byly však nedokonalé tím, že látky žhoucí, jež zkoumal, byly v plameně žhoucím, jenž dává také současně svoje spektrum. Přesnějších výsledků došel *Swan* r. 1857, jenž mimo jiné zvláště jednu důležitou pravdu pevně stanovil, že totiž ve všech skoro pokusech spektrálních s různými svítícími látkami vyniká zvláště pořád tatáž žlutá jasná čára, a že čára tato pochází od rozžhavených plynů sloučenin sodnatých, jakož že množství sodíku, jenž stačí k povstání této žluté čáry, jest nade vše pomyšlení malé.

Téhož roku počali na tomto základě oba fysikové *Bunsen* a *Kirchhoff* společně zkoušky velmi rozsáhlé, kteréž vedly je konečně k objevení zcela určitých pro rozličné látky zákonů, jakož i k vysvětlení původu čar temných ve vidmě slunečním. První důležité vý-

sledky prací svých uveřejnili r. 1860, a těmi založena jest krásná nauka *rozboru spektrálního*, jak ji sami nazvali, kteráž pronikla téměř okamžitě všemi kruhy přírodozpytců a jedním rázem si jich i vydobyla.

Podám nyní krátkými obrysy hlavní základy této náuky, jak ze zkoušek těchto učenců se udály: Mysleme si kus platinového drátu, jejž elektrickým proudem zahříváme posloupně pořád silněji. Vědomo nám, že teplo tělesa záleží v prudkém drobném kmitání jeho částeček; částečky našeho drátu tedy budou kmitati, a jak přibývá síly proudu, bude i rychlost kmitání pořád větší. Kmitání částeček hmotných nezůstane ovšem bez účinku na okolní éther, i přijdou částečky étheru taktéž v kmitání a známou již velikou rychlostí postupu rozešlou kmity na vše strany. Z počátku arci bude to jen teplo sálavé, jež budou delší vlny étherové vzbuzovati, ale kmity tělesa stávají se pořád rychlejší, na éther působí ráz po ráze pořád kvapněji, tak že vlny jsou pořád kratší, až konečně dosáhnou takové krátkosti, že oko obdrží dojem nejkrajnější temně červené barvy (drát počíná řeřavěti). Rychlosti kmitů přibývá však dále, mimo tyto kmity delší vznikají spolu ještě kratší, tak že drát posléze vydává světlo jasně červené až žluté a konečně bílé.

Pozorujme různé tyto stavy světelné po sobě pomocí hranolu, abychom seznali, z jakých vln světlo drátu se skládá, a použijme k tomu přístroje, jak jej k účelům tém Kirchhoff a Bunsen upravili, totiž tak zvaného *spektroskopu*. V zavřené skřínce nalezá se hranol, k jehož jedné stěně směřuje šikmo trubice ke skřínce přidělaná a na druhém konci skulinkou opatřená, před niž staví se předmět nebo plamen, jehož spektrum chceme zkoumati. Poněvadž paprsky musí na hranol dopadati rovnoběžně, jest v trubici této zasazena ještě čočka (zvětšovací sklo), která tento úkol přejímá. V tom směru, jímž zlomené paprsky z hranolu vycházejí, přidělán jest na podstavci dalekohled k pozorování jednotlivých částí vidma, pročež dá se ze své polohy jistou měrou pootáčeti. Ke skřínce přidělána jest ještě třetí trubice, na jejíž zadním konci jest skleněná deska s fotografií zmenšenou měřítka millimetrového, jež osvětluje se obyčejným plamenem, aby obraz měřítka dopadl na hranol a odraziv se na něm vnikl zároveň s paprsky spektra do dalekohledu, čímž nabývá se prostředku k měření vzdálenosti dvou jasných nebo temných čar ve vidmu.

Jeli tedy před skulinou spektroskopu náš platinový drát, spatříme dalekohledem při počátku jeho řeřavění toliko slabou proužku temně červenou, čím dále však uvidíme barev stále přibývati, až se vidmo dokona vyplní veškerými barvami od červené až do fialové. Vidmo bude celkem podobno vidmu slunečnímu, ale temných čar neshledáme v něm zcela žádných. A tak, jako při žhoucím drátě platinovém bude i při každém jiném žhoucím tělese pevném nebo kapalném a tak i při plamenech bílých, jimiž svítí obyčejně svíčky nebo olejové a petrolejové lampy nebo svítiplyn, neboť v těchto všech plamenech jsou to vždy drobné částečky *pevného* uhlíka, uvnitř plamene žhoucí, které svítění jeho spůsobují.

Vyvozené z toho pravidlo jest to, že každé pevné těleso aneb i kapalina, svítící bílým světlem, dává spektrum úplné beze všech

temných čar, t. j. že tělesa tato sdílejí étheru kmity všeho druhu, od nejdelších až do nejkratších beze vší mezery.

V tom nemají tedy pevná tělesa a kapaliny nic individuelního, spůsob kmitání částeček jejich nezávisí tu nijakž na jejich vlastnostech molekulárních, ani fysikálních ani chemických; jsouce spojivostí spoutány kmitají částečky jak vůbec jim dovoleno, ta rychleji, ta volněji, tak že žádného druhu vlnky nescházejí. Jakmile ale molekuly tělesa se rozpoutají, t. j. proměnili se v páry a plyny, a v tomto stavu se rozžhavují, tu molekuly již jen každý dle povahy atomů, z nichž se skládají, rozkmitávají se, a vysílají tedy viditelné vlnky vždy jen druhu určitého, my uvidíme v tom případě vidmo složené toliko z určitých jasných proužek barevných, a podle těchto proužků, dle jejich jasnosti a polohy pozná se pak ihned také, které prvky to žhou, vydávajíce toto světlo. Poněvadž zvláště poloha proužek, t. j. lomnost příslušného paprsku, čili i délka vlnky té rozhodně jsou nejdůležitější, musí v spektroskopu poloha ta nalezti se u porovnání se známou polohou jiných vln známé lomnosti, a k tomu právě slouží ono měřítko millimetrové, jímž vyměříme si v nástroji jednou provždy polohu Frauenhoferových čar ve světle slunečním a pak již snadno pro každé jiné světlo polohu jasných proužek můžeme posuzovati. Ostastně zařizují se nyní spektroskopy obyčejně tak, že skulina jest rozdělena na dvé a každou polovičkou může se spouštěti na hranol světlo původu jiného, tak aby dala se pozorovati současně vidma dvě nad sebou, z nichž jedno může býti dle potřeby sluneční, a tím ovšem přesné porovnání polohy proužek velice se usnadňuje.

Tak shledáno zvláště, že vidmo *sodíku* skládá se z jediné jasné proužky ve světle žlutém, která v hranolech silně lámavých objevuje se vlastně co dvojitá proužka téměř v jedinou splývající a okolo ještě obklopena do jisté vzdálenosti slabounkým žlutavým světlem. *Draslík* dává vidmo složené ze tří proužek, dvou červených (z nichž zvláště jedna vyniká jasností) a třetí vysoko fijalové. *Lithium* má dvě proužky, jasnou vysokočervenou, a bledou pomerančovou; *strontium* má skupeninu četnějších pohromadě sestavených proužek červených a pomerančových (ze šesti červených jsou zvláště dvě jasné a z pomerančových jedna), krom toho ale má ještě i proužku modrou.

Aby však vidmo takové povstalo čisté, musí řečené látky proměniti se plamenem co možná nesvítícím a hodně horkým v páry. Plamen takový dává líh, jak známo velmi málo svítící, ještě lépe ale svítiplyn smíšený se vzduchem, což se děje pomocí malého kovového komínku, v němž vzduch s plynem se mísí a nahoře bledě modrým plamenem se spaluje, jenž vydáva velké horko. (Zmizení světla, jinak při svítiplynu tak jasného, pochází odtud, že uhlík nyní ve všech místech, i uvnitř plamene, se vzduchem se stýká a shořuje.) Poněvadž ale mnohé látky samy o sobě (na př. většina kovů ryzích) nehořely by v plameni co plyny, musí se vybrati k tomu taková jejich sloučenina lučební, která horkem dosti snadno v páry se mění.

Množství látky, jíž jest v plameni třeba, aby v spektroskopu objevily se příslušné proužky, jest z pravidla nesmírně malá, tak že se tím stává spektroskop přecitlivým zkoumadlem lučebním, jímž pří-

tomnost té i oné látky určitě se jeví, kdež by nejlepší zkoumadla vlastně lučební neukázala ani stopy, ano jímž možno pozorovati lučební sloučenství mnohých těles i z převeliké dálky.

Dle zkoušek Kirchhoffa a Bunsena ukáže se žlutá čára sodíková již, kdy plamenem projde toliko třetina jedné milioniny milligrammu, čili asi dvoustýmilionný díl jednoho gránu! Na blízku moře viděti sodíkovou čáru v každém plameni, což pochází odtud, že vznáší se tu ve vzduchu pořád dosti částeček kuchyňské soli, jíž v mořské vodě jest hojnost, a jejíž podstatnou částí jest sodík. Avšak i jinde jeví se rozšířenost soli té co náramně veliká, neboť malé vzbouření prachu ve světnici, otřepání šatu atd. sdílí ihned plamenu před spektroskopem tolik sodíku, že se objeví jeho žlutá čára. Ačkoliv na jiné látky není citlivost rozboru toho tak veliká, jako na sodík, přece jest u většiny tak značná, že se spektroskopem objevují, kdy jich nižádný jiný prostředek lučební znáti nedá. Tak na př. ukázaly zkoušky spektroskopické, že lithium, kov to ve větším množství dosti vzácný, jest v malém množství v přírodě velmi rozšířen. Nalezá se v mořské vodě, jakož i v přemnohých horninách, a dále i v popeli rostlin z takové půdy, ano i v popeli mléka těch zvířat, jež tyto rostliny požila.

Hned ve svém počátku takměř vydržel však rozbor spektralní také svou největší rozhodnou zkoušku. Bunsen pozoroval totiž při spektralním rozboru zbytků z mineralní vody Durkheimské, že ve vidmu jeví se jasné čáry se žádnými z čar známých nesouhlasící, i dal si ihned z 900 centů této vody odpařením opatřiti zbytky, z nichž konečně obdržel asi lot nových chloridů, kovů až potud zcela neznámých. Dalším zkoumáním shledal, že jsou tu dva různé lehké kovy, které dle jejich spektralních vlastností nazval ***rubidium*** a ***caesium*** (r. 1861). Prvek rubidium vyznačuje se zvláště dvěma temně rudými proužkami a dvěma jasnými fialovými mimo několik slabých pomerančových a zelených, caesium pak dvěma modrými, blankytnými proužkami. — A nyní již nebylo těžko nalezti, že zvláště rubidium jest dosti rozšířeno, nalezajíc se i v mnohých rostlinách, v tabáku, čaji, kávě atd., a že společně s caesiem jest součástí mnohých mineralních vod. Oba prvky tyto náležejí k lehkým kovům žíravin.

Nedlouho na to pozoroval *Crookes* při zkoumání hlinitých zbytků z dílny na kyselinu sirkovou v Harcu novou s žádnou známou se neshodující, nápadnou zelenou čáru a objevil takto konečně třetí nový prvek, jejž nazval ***thallium***, kov to, jenž podobá se jednak kovům žíravin, ale vlastnostmi svými příbuzen jest olovu, s nímž shoduje se i v tom, že jeho rozpustné sloučeniny jsou velmi prudké jedy.

R. 1864 pak nalezli týmž spůsobem ***Reich*** a ***Richter*** v rudách cinkových čtvrtý prvek, cinku podobný, jenž vyznačuje se zvláštní modrou a mimo to fialovou proužkou, od čehož nazván kov tento ***indium***. —

Tato jednoduchá spektra, zvláštní svou citlivostí se vyznamenávající, náležejí veskrze kovům lehkým, kovům žíravin a zemin; spektra kovů těžkých, na př. železa, skládají se naproti tomu z velkého množství jasných proužek různých barev, které ve větších i menších stupních

žáru zůstávají stejné, tak že jejich poznání celkem není přece pro rozbor spektralní nijakž obtížné. Avšak pouhé plyny, jako kyslík, vodík, dusík, chovají se tu již v mnohém ohledu složitěji. K rozpálení jich, až by svítily, zná se posud jen jeden vydatný prostředek, totiž elektrická jiskra, a k tomu konci nalezají se tyto plyny, a mnohé jiné uzavřeny v stavu zředěném v rourkách, do nichž z obou stran zapuštěny jsou platinové drátky. Zředěným plynem prochází elektrická jiskra dosti lehce, a plyn svítí pak světlem, které dle stupně hustoty jeho dává vidmo velmi rozdílné.

Úkazy sem náležejícími obírají se v posledních letech fysikové velmi pilně, avšak otázka tato není nijakž ještě rozřešena, ano zdá se, že otvírá se tu opět nové hlediště, s něhož bude snad dopřáno nám stihnouti konečně i souvislosti náuky této s náukou o molekulárních a snad i atomistických poměrech různých hmot; jen tolik podotýkám zde, že čím hustší plyny jsou, tím souvislejší dávají spektrum, až i při dostatečné hutnosti a dostatečném spolu rozžhavení, povstává jimi spektrum zcela nepřetržité.

V posledních letech ukázal dále *Mičerlich*, že sloučeniny, které při horkosti plamene, v němž se rozžhavují, v prvky své se nerozkládají, na př. sloučeniny těžkých kovů, dávají v tom stavu spektrum ze širších jasných proužek složené v prostředku největší jasností se vyznačujících a z toho úkazu, jenž má velkou podobnost k úkazům při prvcích nekovových, soudí Mičerlich, že nekovy, ač mezi prvky jsou počítány, jsou hmotami složenými.

Jakkoli bych v této věci mohl uvesti velmi mnoho nových pozorování, které zajisté mají na mnoze pro další pokrok na této cestě velikou důležitost, mám přece za to, že jest mi o nich zde pomlčeti, jelikož jsou to vesměs toliko první nejhrubší základy k novým poznáním soustavným, jichž v nejbližší budoucnosti jest nám očekávati, které ale samy o sobě nejsou ještě nijakž pokrokem samostatným ve vědě, jenž by hodil se k vylíčení zvláště širšímu čtenářstvu.

Nechť však vezme náuka tato směr dále kterýkoli, jisto jest již, že v dílně lučebníka, jakož každého učence, jemuž chemie má býti pomocnicí při výzkumech jeho, bude od nynějška povždy spektroskop nezbytným a nenahraditelným přístrojem k pozorováním nejútlejším.

Při rozebírání všech těchto nových nálezů zůstala nám však ještě jedna věc nevysvětlena: kterak totiž vznikají ve vidmu slunečním ony *temné* proužky Frauenhoferovy. I na tuto otázku nalezli Kirchhoff a Bunsen odpověď. Nalezli ji v dotknutém již shora zákoně sympathie, dle něhož kmity vešlé do tělesa, na tyto kmity naladěného, uváznou v něm, nejevíce se, (alespoň ne touž silou) mimo těleso. — Páry sodíkové svítíce dávají proužku žlutou. Pustímeli však silné bílé světlo od zadu skrze takovéto páry sodíkové, pohltí páry tyto právě všecky souhlasné kmity žlutého světla a vidmo objeví se všemi barvami onoho bílého světla nepřetržité, mimo jedinou barvu žlutou na onom místě, kde páry sodíkové dávají proužku světlou, v kterémž místě vzniká nyní proužka temná.

Zákon z toho odvozený a četnými pokusy, jakož i z obdobných

jiných zjevů stvrzený, dokládá tedy, že plyn žhoucí právě ony paprsky od jiného tělesa žhoucího vyšlé pohlcuje, které sám svítě vysílá. — Na tom pak základě vyslovil Kirchhoff závěrku, že slunce má jádro tekuté, nebo i pevné, které jsouc v stavu žhoucím vyzařuje světlo bílé všech stupňů lomnosti, že ale obklopeno jest atmosférou z plynů žhavých, které mnohé z paprsků těch pohlcují, tak že ovšem spektrum jeviti se musí prorváno na oněch místech čárami temnými, kde by plyny tyto samy dávaly proužky světlé.

Shledalo se takto mimo veškerou pochybnost, že v sluneční atmosféře žhou co plyny: železo, nikl, mangan, chrom, titan, horčík, vápník, sodík a vodík, jakož i aspoň v menším množství měď, cink, barium a aluminium, kdežto o jiných kovech zůstává pochybnost.

Takovýmto spůsobem stal se tedy spektroskop také hvězdářům přístrojem neočekávané důležitosti, jímž nepředvídaného se jim dostalo prostředku k posouzení i lučebního spořádání těles nebeských na jejich povrchu, načež krátce před tím ani nejbujnější fantasie nebyla by se odvážila, a jímž otevřen jest nyní výhled podobný i do nesmírných dálek stálic, kamž před tím i nejobrovštější dalekohledy vniknouti nám nepřály.

Všechny ty skvělé výzkumy však, jež spektroskopem učinila astronomie v posledních letech, jsou již pouhou vymožeností její a nenáležejí přesně v samu náuku o světle, pročež zůstavuji vylíčení jich době jiné. — Mohu ale zajisté pojednání toto skončiti jen opět podobnými slovy, kterými jsem již předešlý svůj článek (Pokroky ve fysice molekulární) zakončil, že nejmenší jsou to vždy činitelové, kteří spojují se k výsledkům velikým.

Romance.

Od

Elišky Krásnohorské.

Přadlena.

„Co předeš, má sestřičko, den co den?
„proč slzami kropíš si hebký len?“

Mé slze, ty želí mé lásky dní;
co předu, toť roucho mé svatební.

„Co předeš i v noci, že nelze ti snít?
„vždyť svatbu, má sestro, ty nebudeš mít!“

Můj milý, ten bude však svatbu mít,
a na tu chci v bělounkém šatu jít.

„Co předeš i v úplňku při záři?
„tvůj milý tak nekvapí k oltáři!“

Mám pilno, můj bratře, již je čas —
já spřádám si v rubáš luny jas . . .

Co hrana to zvoní jak žalobu?
to přadlenu nesou do hrobu.

Co zvony tak jasně hlaholí?
to svatební hlásají veselí.

A v noci se milenci líbají,
leč v půlnoci mrtví vstávají.

„Má nevěsto, pověz, kdo vchází to k nám?“
„„Jen luna sem hledí, jsi se mnou tu sám.““

„Kdo líbá mě v čelo a slzí mi v tvář?“
„„Snad večerní rosa i měsíce zář.““

„Ne, mrtvá to milá! hleď v půlnoci chlad,
„jak z měsíčné záře má předený šat!

„A rukou mi kývá jak při loučení,
„a k sobě zas vábí mě v roztoužení!

„Chci za ní! mne táhne tak čarovná moc!“
„„Můj milý, kam vrháš se šíleně v noc?!““

On stoupá již oknem a na pavlán.
„„Ó zadrž! teď pomoz ti nebes pán!““

Zář luny jej loudí v závratnou výš,
on přestává cítit života tíž.

„„Stůj, milý, smrt hrozí ti o kročej dál!““
Však prázdno, kde na kraji pavlánu stál —

Zář vnesla jej v průsvitný řeky klín,
on s přadlenou vnořil se v smrti stín.

Sedlej mi koně!

Divokým tryskem bych letěla dnes —
sedlej mi koně, já vyjedu v les!

„Paní, má paní! i skály se chvějí,
„nebesa plamenem hoří,
„s vichrem jsou lesy v tak divokém reji:
„nejeďte, paní, tak hrozno je dnes!“

S vichrem a bleskem chci o sázku v let,
bujného sedlej mi vraníka hned!
„Slyšte mě, paní! ó chraňte své žití!
„na kořisť dravec tam čeká,
„lačného vlka tam zrazuje vytí:
„míníte, že z lesa se vrátíte zpět?!“

Na honbu dravčí dost širý je lán, —
sedlej! vlk padne mým oštěpem sklán!
„Paní, ó běda! dnes pán již se vrátí, —
„nechcete domů ho vítat?
„zuřivým hněvem vás v odplatu schvátí;
„zůstaňtě, paní — tak hrozný je pán!“

Vím to, jen jehò že jest mi se bát, —
z cesty jen jemu chci tryskem se hnát!
Hrozno jen v jeho mi porobě žíti,
hrozno jej bez lásky vítat —
sedlej! chci v lese jen pánu se skrýti, —
s bouří a s vlky tam lehko mi hrát!

Rytíř Grandiero.

Koho pěvec oslavil by
nad rytíře Grandiera?
Postrachem i stín je péra,
jež mu kývá s vrchu přílby.

Kdož se hrůzou neotřásá,
když se štítu rytíř chopí,
v ruce pádné váží kopí,
obrovským se mečem pásá?

Tak když obrněnou patou
ohlas bouří v síni předků,
obrazy těch němých svědků
zvoní skobou rezovatou.

Drnčí lepých oken řada,
věčný mramor stolu puká,
když naň tuhá jeho ruka
v rozhorlení třeskem padá.

Lví mu smělost plane v zraku
hromu hlasem slova metá,
každé tepe chabost světa
rázem jako střela z praku.

„Odváží se Grandiera
„kdosi z bohatýrů smělých?
„či už není ve Španělích
„rekovného caballera?

„Není na čem zkusit meče,
„na čem ohně žilobití?
„či mám vsadit čest i žití
„na prosťáků houfné seče?

„Rvát se v půtce hodné drába
„pokoutně snad s loupežníky?
„místo lvů snad kácet býky?
„Dobo, jak jsi mdla i slába!

„Krev tu chrabrou měl bych prolít
„v boji, kde jsou jiní dobři?
„Čarohrady, sluje obří,
„hnízda dračí chtěl bych kolit — —

„Ale běda, šlechetnosti
„v světě kolem není cíle,
„jenž by roven mojí síle,
„srdce mého velikosti!“

Truchle skládá Grandiero
meč svůj mocný, štít i kopí,
přílbu smutně s hlavy klopí,
oprašuje svislé péro.

Tesknym okem šípy měří,
věší pancíř odepjatý,
obrněné zouvá paty,
sedne pak a povečeří.

V obrovité pije zlosti,
pádnou rukou sele sápe,
a pak hlasem hromu chrápe,
natažen v své velikosti.

Na vejminku.

Povídka

od

Vítězslava Hálka.

III.

Byla to pro Fraňka těžká cesta, donesti na hřbitov dědečkovu míru. Dosavad ani si toho nebyl vědom, že jest hřbitov. Býval tam, když někoho pochovávali, když mu zpívali, nad ním se modlili a za ním plakali. Ale což se to dětí tkne? Vyjdou ze hřbitova, uvidí zelená pole, květoucí meze, uvidí po mezi běhati hříbě, a už tam to na hřbitově není pravda.

Ale nyní tam nesl míru dědečkovu, teď to bylo pravda. Teď viděl, jak přes zeď vyčnívají kříže do krajiny, jak uprostřed se zvedá červený kříž a na něm plechový Kristus, viděl, kde bydlí hrobník, kde jest kostnice — teď ta všecka zeleň kolem něho nebyla pravdou, jenom hřbitov k němu mluvil. Byla to řeč jako nějakého obra; Franěk sotva rozuměl několika slovům, a byl jen naplněn jakousi hrůzou, která mu smáčkla srdce i hrdlo.

Vrata, jimiž vcházelo se na hřbitov, byla brdlínková, natřená touže barvou, jako uprostřed ten veliký kříž. Když Franěk přišel až ke vratům, zastavil se u nich a díval se brdlínkami na hřbitov. Díval se na něj, jako na toho hrozného neznámého, s nímž seznámiti se musí. Díval se na jeden hrob po druhém a myslil si: jak asi bude vypadati dědečkův? Pak se díval, kde který leží. Některý byl do země polo zapadlý, některý s pěkným zeleným rovem, na některém byly květiny, jiný byl jako v zábradlí, u některého stál kříž, u některého jen hůlka, která s kolíkem tvořila kříž, u jiného nebyl ani ten kolík. V jednom koutě hřbitova leželo narovnaných něco kostí.

Ačkoliv byl den na počátku června, teplý, průhledný, průhlasný, Fraňka jako by ovanula zima. Ta zima dýchala ze hřbitova a z každého hrobu zvlášť. Fraňkovi bylo, jako by byl dědečkovou mírou vzal na sebe úlohu nelidskou, jako by podnikal výpravu do místa zakletého, kterou bez úrazu provesti nelze. Stál u vrat jako přimrazen, nevěda, jak tu míru odevzdat.

V tom vyšla ze stavení hrobníkova Stáza, s kropáčem v ruce. Vyšla na hřbitov a kropila hroby, při čemž hláskem tence zvučným, lahodným zpívala: „Odpočiňte v pokoji, věrné dušičky!“ Tráva i květinky na hrobech byly polouvadlé; počaly vonět, když je zalila, až vůně jich dorazila k Fraňkovi.

Byl to pocit velmi milý, který Fraňka naplnil. To děvčátko po hrobech jako motýl, kropící unavenou zvadlost životem jako deštík a zpívající tomu všemu: „Odpočiňte v pokoji, věrné dušičky!“ Ze hřbi-

tova přestala vanouti zima, bylo tam cosi, co hřálo; oteplilo se, snad i nebožtíci to pocítili. Pak zase Stáza odběhla do stavení a nebylo tu ničeho. Ani zpěvu, ani skoku, jenom traviny zvedaly výše unavené oudy. Fraňkovi se zdálo, že tu přece smutno a chladno.

Ale už zase tu byla Stáza s novou vodou a zase jako motýl a zase bzučela jako včelka a zase kropila jinde, blížíc se jaksi ku vratům. Franěk se bál, aby ho nezahledla: zahledneli ho, musí býti všemu konec; poodstoupil poněkud ke zdi a jenom hlavou se naklonil k vratům a koukal. Stáza zase zpívala: „Odpočiňte v pokoji," a pak k tomu přimíchala ještě rozličné písně, jaké slýchala tady na hřbitově, a znala je všecky. Vytáhla z duše jednu po druhé, jako vytahujeme z truhly šat po šatě, abychom jej prohledli a provětrali. I ty písně musejí časem na vítr, aby v prsou neztuchly.

Franěk každým mžikem u vrat domácněl; jako by mu v tom zakletém místě někdo byl podal stříbrnou nit a on se jí zachytil. Vytáhl se zase ze svého úkrytu a postavil se před vrata celý, třebať ho Stáza viděla — to už je jedno.

Stáza ho uviděla. Zastavila se, přestala zpívat a chvílí jen tak se dívala, zdali mladý host chce dál anebli chce něco vyřídit.

Když Franěk nic nemluvil, postoupila o několik kroků k vratům a povídala: „To tedy u vás, Fraňku? Počkej, já zavolám tatínka." A běžela do hrobníkova bytu. Fraňkovi bylo divno, kterak děvče čte mu na tváři, co v jeho duši se děje. Nám netřeba to vykládat. Slyšeli umíraček a Bartoš řekl Stáze: „Kde pak to?" A čekal, kdo přijde hlásit se o hrob. Stáza nyní uviděla Fraňka a řekla jako doplňujíc otcovu otázku: „To tedy u vás?"

Když Bartoš vyšel se Stázou, měl na ramenou již motyku a Stáza měla v ruce lopatu, jako že pomůže tatínkovi odhazovat hlínu. Bartoš šel zrovna k vratům a spůsobem vlídným povídal: „Můj milý Fraňku, snad ne dědeček?"

„Dědeček," odpovídal Franěk ještě hlasem v slzách napolo dušeným.

„Dědeček, dědeček," otvíraje vrata opakoval si Bartoš. „Inu, tahle postel tady nikomu neujde. Nejdéle z nás vydržel nebýt ospalým, ale usne jednou každý."

Franěk vstoupil na hřbitov a odevzdával míru. „Míru?" pravil Bartoš. „Dědeček mi šel zrovna pod bradu, byl z těch větších, znám jeho míru. A kde pak chcete, aby byl hrob?" tázal se Fraňka. „Pohledni se, já hned přijdu a dám se do kopání."

Bartoš odešel do svého stavení ještě pro některé nástroje a nyní se tu rozhlížel Franěk po místě. Ale ničeho neviděl, protože člověk i dospělý, jeli zachvácen náhle opravdovým smutkem, jest jako tupý, dánoli mu cosi na rozhodnutí.

Tu pravila Stáza a vedla ho za ruku: „Víš co, Fraňku, Bišičtí leží tady u té zdi, která je k Bišicím; koukej, tamhle v tom rohu jest to nejvýš, jest sem vidět od vrat, a kdo by si stoupl na hrob, vidí k Bišicím."

Těžko udati, jakou vnitřní souvislost tato slova měla, ale výsledek

byl, že se zdála býti Fraňkovi tak důvodna, že svolil: „Tak tedy tam v koutě,“ řekl.

„A dáteli tam kříž, bude ho vidět až k vám, a dáteli tam strůmek, hnedle vyroste, že ho také bude vidět až k vám,“ dodala Stáza jaksi horlivě, a nyní se zdálo už Fraňkovi býti těch důvodů tolik, že žádná světa moc byla by ho nepřiměla k tomu, aby zvolil místo jiné.

„Tady!“ pravila Stáza, když se Bartoš vrátil, a tam počali kopati.

Těmito několika promluvenými slovy pozbyl hřbitov pro Fraňka mnoho hrůzy. Bartoš kopal, Stáza odhrnovala, Franěk byl němým divákem. Bartoš časem zazpíval nějaký popěvek, který s jeho řemeslem souvisel, Stázin hlásek ho doprovázel jako struna a Franěk byl posluchačem. Také Bartoš promluvil chvílemi některou větu, která asi vztahovala se k nebožtíkovi, jíž však nikdo z dětí nerozuměl; snad to Bartoš schválně tak povídal, by tomu Franěk nerozuměl a neměl novou lítost.

Najednou povídá Stáza: „Fraňku, až bude hrob vykopán, lehnem si spolu do něho.“

Na ta slova Franěk o několik kroků ucouvnul, Stáza se zasmála a Bartoš se zamyslil. Franěk couvnul jako stroj, bez vůle; Stáza se zasmála tomu, a Bartoš za chvíli pravil: „Kopáme zrovna vedle tvé matky; musíme dát pozor, abychom jí nepřišli na rakev, je tam teprv šest roků.“

„Kopejte tak, abychom přišli zrovna vedle maminky, pak si s ní pospím,“ pravila Stáza, jako by se těšila, neboť kdo by očekával od tohoto děvčete smutek, dokázal by, že nezná mladé srdce docela. Stáze byla tři léta, když zemřela matka; v takovém srdéčku smutek ještě se ani neujme a za šest let dítě neví, co to jest, že zemřela matka.

Po těch slovech Franěk zase přiblížil se k hrobu, jako by chtěl věděti, zdali Bartoš se Stázou budou tak dobře kopat, aby neublížili sousednímu hrobu.

„Tys ještě nikdy v hrobě nespal, Fraňku,“ pravila Stáza, nikoliv otázkou, nýbrž tak, jako by to jistila.

„V hrobě?“ tázal se udiven Franěk.

Stáza na hrobech rostla, jako na nich rostly traviny, květiny. Tento hřbitov byl její návsí, kde si hrála, jejím polem, kde kopala a zalévala a ošetřovala, její školou, kde se Bartošem a na pohřbech učila, málo sice literami, více však všeho toho vypravováním.

Když ještě byla zcela malá, ptala se jednou Bartoše: „Co dělá moje maminka v hrobě!“

„Spí,“ povídal Bartoš.

Na to jakmile vykopal Bartoš první hrob, lehla si do něho a spala tam, prý „jako maminka“. Od toho času spala v každém hrobě, jakmile byl vyhrabán, nebylali zima, nepršeloli. Těšívala se, když někdo umřel, že budou kopati hrob a ona že zase bude v něm spát, „jako maminka?“ Vůbec jí býval pohřeb jako čímsi radostným, uviděla mnoho lidí, uviděla kněze, pak slyšela zpívat, plakat, modlit se: Tyto modlitby hřbitovní staly se i jejími modlitbami, tyto zpěvy byly i její zpěvy a dle lidí, které tu viděla, nesly se její pojmy o lidech a o světě. Těšila se vždy na nový pohřeb, protože to bylo cos nového.

Těšívala se i proto, že uslyší nové zpěvy; a když bylo po pohřbu, zpívala si, co uslyšela, až do pohřbu druhého, jenž snad přinesl zase zpěvy nové. Ovšem že o každém pohřbu slyšela „Odpočiňte v pokoji, věrné dušičky.“ Tato píseň byla jí nejmilejší. Nevěděla, co to jsou ty věrné dušičky, ale v hlavě si to srovnala tak, že to jsou ti, kdož spějí v hrobech. Kdykoliv se kladla ve spaní do hrobu, říkala v myšlenkách sama k sobě, že bude věrnou dušičkou. A když někdy dlouho tam spala, pravila, když se probudila: „To jsem dnes byla dlouho věrnou dušičkou.“

Když tedy na poslední její otázku, zdali kdy spal v hrobě, Franěk odpověděl takovým udivením, pravila: „Tos ještě nikdy nespal jako věrná dušička,“ a za chvíli dodala: „Počkej, budeme spolu věrné dušičky.“

Franěk ovšem nerozuměl souvislosti těchto pojmenování, ale líbilo se mu to; když se podíval na Stázu, bylo mu, jako by jí měl říci: „Co říkáš, líbí se mi; proč bych s tebou nechtěl být věrnou dušičkou?“

Za dalšího kopání ptal se Bartoš Fraňka, jak dědeček zemřel, načež Franěk vypravoval o hlíně, o pavlači a jak potom klesl mrtev. Toto vypravování poslouchala Stáza s velkým účastenstvím, tak že na chvíli přestala i odhrnovat hlínu a na Fraňka se dívala jako na člověka moudrého, když mohl mít dědečka, který byl tak tuze starý, a když ho dovedl až k smrti.

„Dobrá,“ řekl za chvíli Bartoš, „přišli jsme zrovna vedle maminky.“ To už byl dědečkův hrob bez mála vykopaný; a poněvadž Franěk viděl, kterak nyní již Stázu to namáhá, vyhazovati hlínu tak z dola, vzal jí motyku a pravil: „Dej sem, chci také něco udělat dědečkovi.“ Vstoupil místo Stázy do hrobu a vyhazoval hlínu, Stáza sedla si vedle hrobu a dívala se, zdali to umí.

A tu bylo Fraňkovi, jako by hrob pozbýval hrůzy každým vyhozením prsti. Když pak Bartoš řekl: „Hotovi“ a z hrobu vystoupil, Fraňkovi již odtamtud se nechtělo; podepřel se o lopatu a pravil k Stáze: „Tak tedy pojď, věrná dušičko.“

Bartoš vzal nářadí na ramena a nestaraje se dále o děti, šel do svého stavení.

„Jestli pak víš, Fraňku,“ právila Stáza, „že na hrob dědečkův naseju jetele?“

„Proč?“ ptal se Franěk.

„Ale, ty bys to nevěděl? A já vím, že tvůj dědeček měl rád včely, měl jich tolik oulů. Na jetel včely litají, přiletí sem k dědečkovi a dědeček jim poví, co ti zkáže.“

„Zasej,“ řekl Franěk a už si přál, aby na hrobě rostl jetel a včely aby sem mohly.

Pak seskočila Stáza do hrobu, sedla si do jednoho kouta a Franěk do druhého.

„Tvoje maminka také má jetel na hrobě,“ podotknul Franěk.

Na to Stáza dloubala prstem v tu stranu, kde ležela její matka, až přišla na rakev; pak tam zaklepala prstem a spuchřelé dřevo vydalo přiměřený hlas.

„Dnes budu spát vedle maminky,“ pravila Stáza a oko její se

zajiskřilo radostí. Neměla o matce určitého zdání, ale věděla, že to krásné, spát vedle maminky. A proto radila Fraňkovi, aby zde dal kopat hrob, by se dostala k matce.

„Budeš tu spát v noci?“ ptal se Franěk.

„Proč bych nespala? Celou noc tu budu spat, a zejtra také spím u maminky.“

„Kdo byla tvoje maminka?“ ptal se Franěk.

„Kdo byla?“ pravila Stáza. „Kdo pak mohla být, když byla maminka?“

Fraňkovi tato odpověď dostačila, alespoň by se byl sám jaktěživ moudřejší odpovědi nedopracoval.

Slunce zašlo a na hřbitov kladly se stíny, v hrobě bylo již šero.

„Nestýská se ti, Fraňku?“ ptala se Stáza.

„Když je to hrob, v němž bude ležet dědeček, nestýská se mi,“ odpovídal Franěk, ale stýskalo se mu přece.

„Kdy by se ti stýskalo, sedni si tu vedle mne, budeme spát spolu, anebo můžeme mluvit,“ řekla Stáza a hned udělala vedle sebe místo, kamž Franěk bez pobízení si usedl.

A seděli vedle sebe jako dvě písklata v hnízdě.

„Kdy bys se tu bál, já tě doprovodím domů, já se nebojím,“ pravila Stáza. Tu když Franěk viděl to děvčátko tak beze vší bázně, pravil, že se bát nebude a že domů nepůjde. Bylo mu to v tom okamžiku milejší, že nemusí domů. U Stázy seděl radši, a byl s ní v hrobě.

Za chvíli vyšel měsíc a jako když celý hřbitov polije bělostí. I do hrobu vnikly jeho paprsky, hrob byl uvnitř jako vybílen, a když se Franěk podíval na Stázu, byla také bílá. Franěk mimovolně se přitisknul k ní a Stáza kladla ospalou hlavu na jeho prsa.

Stáza spala s maminkou, vedle Fraňka, a byli dohromady věrné dušičky.

Později v noci kdy by byli nespali, byli by slyšeli blížiti se k hřbitovu několiko mužských kroků, byli by slyšeli tlouci na okna hrobníkova, byli by slyšeli hrobníkův hlas a potom všecky ty kroky a různé hlasy blížiti se k hrobu. Ale že spali, neslyšeli toho.

Lojka sedlák totiž, když bylo už pozdě večer a Franěk nešel domů, obávaje se nějaké nehody, šel s čeledínem a s Vénou směrem k hřbitovu, zdali ho někde nepotkají. A když ho nepotkali, došli až k hrobníkovi a ptali se po něm. „Byl tu až do večera,“ pravil Bartoš, „odešelli, nevím, ale možná, že leží v hrobě.“

„V hrobě?“ s uleknutím ptal se Lojka.

„V hrobě,“ odpovídal Bartoš s tváří klidnou, a vedl je k hrobu. „Tu se podívejte, jak si ustlali. Chceteli, zbuďte si ho, ale já bych ho nebudil.“

Spali tam jako dvě písklata a neslyšeli, co se kolem nich děje.

„Když nemůže už spát s dědečkem, vyspává mu hrob,“ pravil Véna; „nebuďte ho, pantáto.“

Lojka ovšem byl jiného mínění a zbudil Fraňka, čímž probudila se i Stáza. Hoch byl rozespalý, vyskočil na nohy a rozhlížel se. Po hřbitově lilo se bílé měsíční světlo, kříže vypínaly svá ramena, u hrobu

stál otec a vybízel ho, aby šel s ním. Franěk hned se nevzpamatoval; jen věděl, že jest u něho Stáza a že není doma.

„Nechte ho, děti jsou děti,“ pravil Bartoš.

„Však já mu ukážu —“ prudce zvolal Lojka a chtěl skočit do hrobu.

„Pomálu, pomálu,“ řekl klidně Bartoš a držel rukou Lojku, že tento ani se nemohl hnout. „Ty hroby — zde jsem já pánem, všecko jen s mým dovolením.“ A nepustil Lojku ani o krok.

„Dítěti jsem já pánem,“ řekl Lojka.

„Jste,“ pravil Bartoš. „Ty dítky zasvětily dechem hrob vašeho otce, vy byste jej chtěl znesvětit? Nemáte toho dost, co jste mu nadělil za živa?“

Tato slova ranila Lojku; ustál od dalšího naléhání, a aby nemusil snad život svůj slyšeti nad otevřeným hrobem otcovým, odcházel od hrobu.

Nyní děti slyšely kroky i hlasy vzdalující se, ale že se jich bály, schoulily se opět k sobě a za nedlouho spaly opět. Stáza na prsou Fraňkových a Franěk maje kolem jejího krku otočenu ruku.

Když se ráno zbudili, pravila Stáza: „Kdy bych měla tebe za bratra!“

Franěk držel ještě její hlavu ve své ruce a řekl: „Tak tedy mne máš za bratra, když chceš.“

Nad hrobem prý se mluví pravda. Děti ty řekly si to v hrobě, bylo to dojista pravda.

Po tom za dne dělila se Stáza s Fraňkem o ranní chleb, o oběd a o vše, prováděla ho po hřbitově, učila ho písním, kde kterou uměla, a k večeru nejednu zazpívali sobě už v duettu. A protože na zejtří měl býti dědečkův pohřeb, pravil Franěk, že dnes už domů nepůjde, že už tu počká, až přinesou dědečka, dnes že ještě budou „věrné dušičky“.

Stáza povídala, aby dával pozor, jaké budou zpívat dědečkovi písně, ty že pak ona všecky bude umět nazpaměť, a ty že bude zpívat nade hrobem, až v něm buďe dědeček zahrabán.

A když byl pohřeb, stalo se, čeho se nikdo nenadál. Kdežto myslili, že Franěk o pohřbu si povede s pláčem a bědováním, Franěk ani nezaplakal. A kdežto myslili, že selka Lojková ani slzy neukápne, naříkala až běda a stavěla se, jako by si chtěla vlasy rvát.

Selka proto si vedla s pláčem, že chtěla zastřít svoje dosavadní chování. Neoklamala tím nikoho, ale myslila, že oklamala.

Franěk a Stáza poslouchali, jaké nad hrobem se zpívají písně, aby je uměli potom.

Když bylo po pohřbu, pravil Franěk: „Když jsme jako bratr a sestra, půjdeš ty teď k nám do Bišic, abych já tě uhostil u nás.“

Šla s ním Stáza, vedli se za ruku a sousedé si ukazovali na Fraňka: „Podívejte se na toho hocha, hrob šel dědečkovi vykopat, a z toho hrobu vede si Stázu.“

Sousedky si povídaly: „Podívejte se, vede se se Stázou, s takovou —. Bude asi jako byla matka.“

Franěk povídal Stáze: „Stázo, hádej, koho mám ze všech lidí nejradši?“

„Koho?“

„Tebe.“

Stáza na to řekla: „Tolik jsem ráda, že se se mnou vedeš, že bych s tebou pořád chodila. Ještě jsem se nikdy s nikým nevedla.“

A vedli se přede všemi lidmi.

IV.

Manželé Lojkovic snad zůstavili u lože nebožtíkova dojem lidí lakotných. A křivdili bychom jim, kdy bychom je za lakotné prohlásili. Byli lakotní jen ku svému vejminkáři, a tím měli nectnost snad tisícerých rodin našich. Vejminkář — to byl nepřítel jejich majetku, to byl zrovna zloděj toho majetku. Že vejminkář a otec byli jedna osoba, to neumenšilo vejminkářovu vinu. Vejminkář otce zastřel, a Lojkovic viděli v otci vejminkáře. A jestli že vejminkář udělal jim někdy něco dobrého — byla to jeho povinnost, byltě otcem; ale Lojkovic nesměli mu dělati nic dobrého — byltě vejminkářem a vejminkáři se musí dělati vše na příkoř.

A přece Lojkovi nebyli v tom ani o vlas horší, než kteří jiní; pravím to s povzdechem, ale najdete Lojkovy dojista v každé druhé aneb třetí vesnici.

Nebyla to tedy lakotnost, byl to poměr sedláka k vejminkáři. Neboť jinak měli Lojkovi všecky dobré vlastnosti českého sedláka. Byliť dobročinní, laskaví, pohostinští. Z jejich statku nikdy neodešel potřebný bez pomoci. Kdy by byl žebrák obešel celou ves a z každého stavení odešel s prázdnem, k Lojkovům chodil na jisto. Šlili vesnicí toulaví houslisté, harfeníci, u Lojků zastavili se jako doma, tam pojídali, nocehovali kolik dní a nikdo se neptal, kdy odejdou. Ano Lojkovi měli na dvoře u kulny zvláštní dvě komory, které po celý rok otevřeny byly; kdo neměl přístřeší, mohl vstoupiti do nich.

A bývaly po celý rok obývány. Toulaví hudebníci byli v nich jako tažní ptáci.

Drotaři se tam povalovali, až vyspravili všecko nádobí Lojkovům, a v celých Bišicích.

Kalounkář, který pocházel od Domažlic a jen tak za čas přicházel domů pro zboží, obýval v komorách Lojkových jako doma, s celou rodinou. Býval tam někdy kolik neděl, dostával jídlo z Lojkovic kuchyně a nemusil za to ani děkovati. To už bývalo od jakživa. Dědové, pradědové kalounkářovi tam bývali pohostinsku — jakž pak by je tam mohli nenechati! Toť by zrovna na sebe zvali boží hněv, kdy by se opovážili je vypovědít. Kalounkář se tam narodil, nynější jeho mladší rodina také tam se narodila — Lojkovic staří byli starému kalounkáři za kmotry, mladší Lojkovic byli drobným kalounkářům za kmotry, to už tedy byla rodinná přízeň. Lojkovům bylo by se stýskalo, kdy by v určitý čas byli bývali bez drotařů, bez kalounkářů. Snad by je byli dali hledati v kraji, kdy by jich tu nebylo.

O svátcích, o poutěch, o posvíceních — to musili zde býti již několik neděl před tím a několik neděl po tom. Pak už ovšem mnoho času do roka nezbývalo.

Kromě kalounkáře chodil krajem pláteník, a ten měl u Lojkův i sklad svůj. V pondělí vyndal si ze skříně zboží, mimo plátno všelijaké to šátky, látky na šaty, pak čekal několik dní, než se přiblíží k neděli aneb než v té oné vesnici bude před posvícením, a pak naložil ranec na sebe a šel. Pršeloli, bylali nepohoda, ani nevyšel, a to po celý čas byl příslušníkem stolu, společně s čeládkou.

Pak se událo ještě mnoho příležitostí, kde na pohostinství u Lojkův bylo i počítáno i hřešeno. Přišli opravovat řitice, přišli brousit nože a to s nářadím zašli aneb zajeli k Lojkovům. Tam také přicházeli z vesnice a ptali se: „Není tu u vás řitičář? Není tu brousíř? Potřebovali bychom řitici, potřebovali bychom si nabrousit nože.“ Po žních arci pravidelně dostavil se řitičář, před posvícením dostavil se brousíř.

V těch komorách vedle kulny bývalo živo, veselo. Tam se společnost netrhla a večer přicházíval i sedlák Lojka a někdy dokonce i selka. Tu se vypravovalo, kde co v kraji se událo, tak že k Lojkovům se mohlo jíti jako pro jisté noviny. Kalounkář a pláteník prošli celý kraj, vcházeli do rodin — kdož mohl věděti více než pláteník a kalounkář?

Nu a když přišel houslař aneb harfeník, to už ani by nebylo jinak, než aby byl zahrál a zazpíval písně novějšího i staršího dátum, všecky události u verše složené, žertovné popěvky a nápady — tu bývaly večery veselé. Tu i ze vsi leckdos přišel a byl posluchačem. Tu také Franěk sem sváděl svoje mladé soudruhy, s nimiž si zalézal někam do kouta a poslouchal.

Vypravování, která obzvláště Fraňkovi a jeho rostencům se líbila, datovala nejvíc z dlouhých zimních večerů, kde se probraly všecky podivné události, od loupežníků až na černé psy a bílé ženy, tak že mládeži až bylo děsno, mělali se pozdě večer přes dvůr a přes náves ubírati k domovu.

Taká byla hostinnost u Lojkův, že bývali pořekadlem; a titéž Lojkovi chovali se k svému otci, jenž byl na vejminku, tak, že si ani nesměl nabrati vody z jejich studně!

V těchto komorách byl také stálým hostem Véna, ten obecní poselák, ten polozbrklý člověk. Kdy by mu byl řekl Lojka, že už ho nechce míti déle v stavení, nevěřil by, že mluví do pravdy, tak tam byl za domácího člověka. Ty komory vedle kůlny nebyly by pravými komorami, kdy by tam Vény nebylo. O něho si každý, kdo vešel, musil obrousiti vtip, a od něho každý musil něco utržit, žertem i do pravdy. Svým tak zvaným bláznovstvím Véna provedl mnoho veselého a tím, že povídal každému do pravdy, dovedl veselosti ještě víc; bývá to často osudem pravdy, že ji přijímáme s smíchem.

Tedy žilo toho na statku a ze statku tolik, že kdy by byl Lojka sedlák všem těm hostem ukázal dvéře, byl by mohl za to dávati trojí vejminek a ještě by mu zbylo. Však to nikomu ani na mysl nepřipadlo, vždyť tak bývalo na Lojkovic statku od jaktěživa, za nebožtíka

dědečka a ještě dříve. A přece jsme slyšeli, že Lojka sedlák se svým otcem soudil se o každou čtvrtci sejpky! Možnáli tyto věci srovnat?

Všichni, jež jsme vyjmenovali: drotaři, kalounkářova rodina, plátenník, řitičář, brousíř, houslisté i harfeníci sešli se k Lojkovům, když dědeček zemřel a byli tam, když Franěk přivedl do statku Stázu. Sešli se k dědečkově smrti, jako by schválně byli pro ně poslali.

Houslaři a harfeníci to považovali za svou povinnost, aby se dostavili, vědělit, že jich bude třeba. Býváť to v našich krajinách obyčejem, že od pohřbu rovnou cestou jdou k muzice, k veselé muzice, k pravým to hodům, k hejření. Jako by o pohřbu byli jen neradi smutni: veselými hody potřebují rychlou protiváhu. Starají se, aby jim smutek mnoho neublížil, musejí se z něho povyrazit. Aneb jest snad opravdový smutek věc řídká, těžká, i nutno to dotvrditi veselou hudbou. Aneb že jest pravý smutek věc zbytečná, musímeli nebožtíka spouštěti do hrobu s slzami, při nichž už slyšíme zároveň laditi nástroje k tanci. Aneb že jest ten náš smutek jen zábavná hra, z níž se za chvíli vyskáčem, a kteráž tancem se skončí. Ale jest tomu tak: po pohřbu musí býti muzika, veselá muzika.

Hudebníci tedy přišli na jisto a Lojkovic všecky přípravy svědomitě vykonali.

Než vyšel pohřeb z domu, Lojková měla kuchyni již upravenou; zabitá den před tím dobytčata již byla nakrájena na mísách aneb se dopekala na pekáčích. Pak šla Lojková za mrtvolou, aby se vyplakala, hodně vyplakala, a to bylo zrovna tak nutné i náleželo zrovna tak k celku, jako omáčky a všelijaké zelí.

Po pohřbu bylo tedy u Lojků jako o posvícení. Hosté domácí i přespolní zasedali k bohatému stolu, jenž ve spůsobu podkovy vyplňoval velkou světnici; hudebníci zasedli v síni ke džbánkům, a za chvíli bylo jako o svatbě veselo. —

U Lojků bývalo obyčejem, že se mužští ženívali až v dospělých letech. Tak se ženil stoletý náš nebožtík ve svém bez mála čtyřicátém, sedlák Lojka po svém třicátém roce; byl tedy nyní šedesátník, selka byla padesátnice. Nejstarší syn Josef byl nyní asi dvacet čtyři roky stár, stáří Fraňkovo známe. Sedláka Lojku u porovnání s vejminkářem nazýváno mladým Lojkou. Ale teď po smrti stoletého dědečka rázem byl sedlák Lojka Lojkou starým a v důstojnost mladého Lojky vstoupil syn Josef.

Josef jako by si toho dnes byl vědom. Ke stolu nezasedl, nýbrž okem obezřelým řídil i z kuchyně i ze sklepa hostinu a ve světnici přihlížel, čeho kde třeba.

Neušlo to pozornosti přítomných a jakmile se rozproudila řeč, mluvili někteří sousedé obracejíce se k Lojkovům:

„Váš syn se činí statečným hospodářem."

„Inu, tatík ho asi nenechá dlouho čekat — k čemu by si nedopřál odpočinku, když už má tak statného nástupce."

Lojka sedlák se usmíval sebevědomě na ta slova, jako by v tom úsměvu povídal: „Jen počkejte, však brzy uslyšíte, co jsem si usmyslil."

Pak když přišel do světnice Josef jako kytka a rozhlížel se co uvědomělý velitel, pravili opět sousedé:

„Tak, Josífku, už jen se někde poohledněte po nevěstě — tady otec povídá, že už by rád měl v domě dceru, a matka mu přisvědčuje."

„Budete vy mu radit," podotknul jiný, „ten má již asi vyhlednuto." A při tom mrknul po Barušce, která sedíc u prostřed stolu, při těch slovech nahnula se nad talíř, aby jí nebylo vidět do tváře.

„Která pak by mne chtěla!" prohodil Josef z lehka a při těch slovech Baruška zase zvedla od talíře hlavu; Josef vyšel ven.

Na to několik sousedek pravilo jako zároveň: „Baruško, co pak vám přišlo tak horko?"

„Není mně horko," řekla Baruška a rozhlížela se s odhodlaností, do které částečně se nutila, aby možnáli ještě utajila, co už nemělo utajení třeba.

Na to spustili v síni veselou a v světnici se smáli tomu, co byli povídali a povídali to dále.

Když bylo v síni po hudbě, vstal sedlák Lojka a postavil se jako slavnostně ke stolu; chtěl osloviti celé shromáždění. Ještě než promluvil, podíval se na svou manželku, která seděla vedle něho, a když ta přikývla, odkašlal si a počal:

„Milí sousedé a sousedky! Co se týče nás starých," při tom poukázal na sebe, na svou ženu a na souseda Kmocha, otce Baruščina — „my se dohodnem. Ale jestliže Baruška proti tomu nic nemá, ustanovíme dnes den svatby a vy všichni jste k ní pozváni."

Tu se Lojka odmlčel; díval se po shromáždění, jaký tato slova učiní dojem. Učinila dojem.

„Vždyť jsem to povídal zrovna tu minutu."

„No, dej pán bůh štěstí, bude to párek."

„Baruška už to přestála, už jí nepřišlo horko."

„A kde je Josef?"

„Však nebude daleko. Snad někde poslouchá."

Jeden soused se vzchopil, aby Josefa přivedl; ostatní udělali místo vedle Barušky a když Josef vstoupil, uvítán hlasitým pozdravením jako na blahopřání; ten, kdo ho vedl, ukázal na prázdné místo vedle Barušky a pravil: „Tak, tady je tvé místo."

„Podívejme se," pravila sousedka, „a my dosud neměly ani zdání." A ostatní sousedky jí přisvědčovaly, ačkoliv měly zdání dávno tuze dobré, protože celou tu věc již několikrát byly probraly doma, cestou do kostela a z kostela, cestou na trh a z trhu, na návsi i za humny.

Josef zasednul vedle Barušky, a když zas nastalo ticho, pravil: „Proč pak ne, Baruško? když nás chtějí oženit, proč bychom se nevzali?" A na to vmlasknul jí do rtů hubičku tak hlasitou, že všecko se dalo do smíchu rovněž hlasitého.

„A ti že prý se neznali!"

„Bodejť! Ti se znali tuze dobře!"

„Taková hubička nedává se na ponejprv."

Sklenice se zvedaly a mladému párku připíjeno na zdraví.

Když na to zase usedli, sedlák Lojka ještě stál. Všecko posud nepověděv, chystal se k dalšímu pokračování slavnostním spůsobem. Jako na pokynutí zavzněly ze síně interády, a pak bylo v světnici úplné ticho.

I počal opět sedlák Lojka: „A sice za těmito podmínkami. Statek bude připsán na vás mladé, a já tadyhle s ženou budeme na něm ještě šest let hospodařit. Však jestliže by se nám hospodařit znechtělo, přepustíme vám hospodářství celé, a nám dáte po dobu těch šesti roků čtvrtinu veškeré úrody. Po šesti letech teprva vymíníme pro sebe vejminek, avšak na to dost času.“

Nyní nastalo pomlčení a Lojka čekal na odpověď. Ale nešla odpověď; Josef sebou nepohnul, Baruška dívala se na svého otce, pak na Josefa, a ostatní dívali se na jednoho s druhého. Lojka uchopil se zase slova. „Kdy byste na tyto podmínky nepřistoupili, dobrá. Já a tuhle žena můžeme ještě šest let hospodařit i budeme mluviti o svatbě teprva po šesti letech. Jestliže tedy chceme dáti statek již nyní vám mladým vyhražujíce si při tom hospodaření na šest rokův, činíme to k vůli vám mladým, protože vidíme, kterak se máte rádi a že byste už mohli býti jako svoji.“

Nyní vstal Josef a měl se k odpovědi: „Co ustanovíte, milí rodiče, to bude platit. Jakž pak my bychom mohli vám předpisovati, jak dlouho máte hospodařit? Hospodařte si, jak dlouho vám libo. Statek dejte připsat na nás, dovolte, abychom se vzali, a ostatní spraví se v bázni boží.“

Pak vstala Baruška, šla k Lojkové, objala ji kolem krku, políbila jí ruku a řekla: „Panímámo, kdy byste chtěla hospodařit do své smrti, já vás budu nosit na rukou a budu vás milovat nade všecko. Když dovolíte, abych byla Josefovou ženou a vaší dcerou, já si ničeho více nepřeju.“

Tato slova šla Barušce tuze snadno od srdce, a přece mluvila je s jakýmsi důrazem, že se neminula účinku. Stará Lojková ji přitiskla k sobě, objímala ji, Lojka si utíral slzy a v témž okamžení sousedky utíraly si oči a nosy, poněvadž slzy u obyčejného posluchačstva rovněž chodívají touto cestou.

„To je dcera, pantáto,“ pravily sousedky otci Kmochovi, „ta to umí promluvit, to máte radost, viďte? To můžete být na to pyšný, že máte takovou dceru.“

„Jak pak bych neměl radost?“ pravil Kmoch. „Má to po mně. Jako bych já mluvil.“

Pak přistoupla Baruška také k Lojkovi, políbila mu ruku a opakovala poněkud jinými slovy totéž, co řekla před chvílí své budoucí tchyni. Tu opět při obapolném líbání bylo slyšeti slzy, jen že tenkrát ještě hlasitěji, protože hned v to zavzněl ze síně tuš, čímž nabyla slavnost okamžiku jako úředního potvrzení.

„Milé děti“, pravil zase Lojka, „pokud budeme hospodařit my, budeme také bydleti zde v hlavním stavení, a vy se přistěhujete na vejminek, kde bydlel dědeček. Až přestaneme hospodařit, půjdem na ten vejminek my a vy se postěhujete sem do hlavního stavení.“

Baruška řekla: „Milí rodiče, ani už o tom nemluvte; co si usta-

nevíte, to budete mít, a kdy byste nám ustanovili, abychom po ten čas bydleli třeba v těch dvou komorách, kde přespávají vaši hosté, já bych vás přece na rukou nosila."

K té Baruščině řeči Josef jen se usmíval a kýval jako na přisvědčování, že se vším souhlasí, co Baruška říká.

Jsou lidé, kteří se dají do opravdového pláče, jakmile slyší slavnostním spůsobem odříkávat a byť to odříkávané nemělo smyslu. Slýcháme plakat rodiče, jimž děti odříkávají naučené přání, jemuž ani děti ani rodiče nerozumějí; slýcháme plakat domácí i cizí při svatbách, jakmile starosvat počne z knihy odříkávat všelijaké rozjímání, ponaučení; slýcháme i cizí lidi plakati při pohřbech, jakmile kněz počne říkat slova latinská, jimž už dokonce nikdo nerozumí. I jakž by tedy se byli nedali nyní do hlasitého pláče všichni, kdož přítomni byli, na vyzvání Lojkovo tak slavnostně pronešené, hudbou dotvrzené, dále na ujišťování Baruščino, s důrazem opětované, zřetelně a výmluvně vyslovené?

I nastalo po světnici štkání a vzlykání tak nakažlivé, že nebylo oka, jež by bylo bývalo nezaroseno. I Lojka plakal, i Lojková plakala. Jen dva lidé zůstali této nákazy prosti — Josef a Baruška.

Když všecko to, co tu povídáme, bylo odbyto, Lojka sedlák sobě usednul a tu vypadal velice unaven. Jako by byl mnoho pracoval a musil sobě odpočinout. Držel se oběma rukama stolu; hlava mu klesla k prsoum, oči pohlížely na ruce, prsa těžce oddychovala. V tom postavení se za dlouhou chvíli nezměnil a až na to oddychání byl jako socha.

Z toho podivného dumání byl vyrušen Josefem, který kázal odstraniti stoly, že už hosté chtějí si zatančit. Stůl tedy vzat i z těch rukou Lojkových; na to Lojka vstal a z těch svých myšlenek se vybral.

V síni zavzněly od harfeníků a houslařů písně do skoku a v malé chvíli, kde co bylo mladého, točilo se v kole. I starý Lojka se točil, protože Baruška zvláštně si pro něho přišla a o tanec ho požádala. A tu ti ostatní z kola ustoupili, nechali Lojkovi s Baruškou solo, tleskali do rukou a mlaskali do prstů a smáli se, jak Lojka je svižný a obratný a kterak ani žádnému z mladíků v ničem nezadá.

A tu starý Lojka si zavejsknul jako mladík, jako by slavil svatbu svoji, až to bylo podivné všem přítomným, kteří, ačkoliv se tomu jeho mladictví jaksi s radostí smáli, přece v duchu sobě myslili, že se to k Lojkovi dobře nehodí.

Za chvíli zase bylo vše ostatní v kole, tenkrát také Josef, který Barušku převzal z rukou otcových; a nyní vejskalo všecko, mladí i staří.

Kdo by sem byl vstoupil, zda byl by řekl, že dopoledne ti lidé byli na pohřbu a nyní že pokračují ve slavnosti pohřební?

A přece byly dvě duše, které to měly dosud na paměti — Franěk a Stáza, kteří ze síně od hudebníkův na všecko se dívali, co se ve světnici děje. Tu za chvíli, kdy tanec ustal a hudebníci skončili a ve světnici zazníval jen výskot, nastalo v síni jakési rokování

mezi Fraňkem a hudebníky; a než nadíti se mohli, oč se tu jedná, spustil Franěk se Stázou píseň:

„Odpočiňte v pokoji,
věrné dušičky.“

Hudebníci, harfy i housle doprovázeli je. Stázin hlásek pronikal jako ze stříbra, hlas Fraňkův věrně se k němu družil a ta doprovázející hudba — jako by kapaly slzy.

Jestli znáte v pohádkách, jak najednou všecko zkamenělo v zámku, tak na tento zpěv zkameněli v světnici. Kdo napřahoval k svému sousedu ruku, ruka mu zůstala napřáhnuta, kdo ruku zvednul, aby sobě zavejsknul, ruka zůstala nad hlavou zvednuta a vejsknutí uvázlo v hrdle, kdo se chtěl k svému sousedu obrátit, neobrátil se již, ale také nebyl od něho odvrácen. A když chtěl Josef připiti Barušce, sklenici sice jí podával, ale sklenice mu zůstala v ruce a lahodná slova zůstala nevyslovena.

Do toho výskotu a jasotu ve světnici jako když zajede nožem a zadá mu ránu. Dva dětské hlásky vzaly to na se, aby zalomcovaly obrem a obr se zachvěl a k zemi se potácel. Ždibec opravdového citu se ozvalo a ten nepravdivý nepřirozený se kácel jako budova z karet.

Dědeček ještě tu měl dnes slovo. Promluvil ústy těch dvou dítek, jež strhly i harfeníky i houslaře do svého průvodu — a ta celá společnost ve světnici zase věděla, že byl dnes pohřeb. Nerada sice, ale nikdo nemohl říci: „Nevím to.“

V.

Za krátký čas slavili Lojkovi svatbu. Hody odbyly se u nevěsty, u Kmochů; po hodech vedl si Josef nevěstu do statku. A tu harfeníci a houslaři, kteří tu zůstali ještě od dědečkova pohřbu: když nevěsta vcházela do domu před síní uvítali jí slavnostní hudbou; jakž jinak!

Ale zle pochodili. „Jen se kliďte od prahu,“ pravila mladá hospodyně s určitostí takovou, že ten, koho se týkala, neodvážil se k otázce nové.

Přece však jeden z těch hudebníků odvážil se k námitce. „Ale starý pantáta nám přikázal, abychom tuto zahráli,“ omlouval sebe i soudruhy.

„Lžeš! pravila Baruška. „Starý pantáta nic nepřikáže, co mně jest nemilé. Jen jděte hezky odtud!“

Hudebníci nedohráli, také již nedomluvili, co by ještě byli chtěli domluviti; starý Lojka zůstal, jako když ho horkou vodou poleje a stará Lojková, kdy by nebylo bývalo zrovna po svatbě, snad by se byla důrazně zastala svého manžela.

Hudebníci nedohráli a táhli jako zmoklé slepice přes dvůr ke kůlně, do svých komor.

„A to je pěkná uvítaná!“ pravili si.

„Tohle divně počíná,“ řekli si.

„To se ještě na statku nepřihodilo,“ dodávali si.

Stará Lojková nemohla to přece přes srdce přinesti, že nevěsta tak na samém prahu zavrhla to, co délkou času bylo vlastnictvím domu. „Když jste tady tančila o dědečkovu pohřbu, nemyslila jsem, Baruško, že jste nepřítelkou hudby,“ pravila s jakousi ostrostí.

„Nemohu vystát věci, kam nepatří,“ odpověděla Baruška s ostrostí ještě větší.“ Hudba patří do hospod, ne do takového statku. Ani bych nechtěla býti pod jednou střechou s tuláckou chasou, čímž se člověk zahazuje, protože ta čeládka myslí, že jest nám rovna. A vrhá to špatné světlo na hospodářství, které se ujímá tuláků.“

Tu stará Lojková ku svému překvapení seznala, že přišla kosa na kámen, a že se nesmí snadno podati.

„My vám odevzdáváme hospodářství spořádané, a bylo by dobře, kdy by nebylo nikde věcí horších,“ pravila.

„Já bych přece nechtěla trpěti ve stavení, aby každý myslil, že sem může vejít jako do hospody; Josef se o to postará, aby ta poběhlická rota tu ani více již nespala,“ dodala mladá nevěsta se stejnou ostrostí.

„Josef?“ pravila stará Lojková. A byla v tom jako otázka, a byla v tom jako jistota, že Josef tak neučiní. Pronesla to s posměvem, jako by Barušce povídala: „To se v Josefovi mýlíte.“

„Ano, Josef,“ řekla Baruška.

„Aby odtud vypověděl hudbníky, kteří tu bývali od jakživa?“ tázala se týmž způsobem selka.

„Co někdy bývalo, nemusí být i nyní. Jsou věci, které časem vycházejí z módy.“

Na to se vzchopil Josef a pravil: „Proč pak bych jim to neřekl? Hned jim to řeknu.“

Baruška se podívala na svou tchyni jako by řekla: „Nu tedy?“ A pousmála se.

„Ta že by mne chtěla nosit na rukou?“ pravila pro sebe selka a pojednou jako by stála nad propastí.

A Josef, jako by s Baruškou zrovna si hráli do karet, odešel ze světnice a šel k hudebníkům. „Už buďte tak dobří a kliďte se odtud,“ pravil. „Žena moje si to nepřeje, aby se tu kdo povaloval, a já si to také nepřeju.“

Tu byli hudebníci, jako když podruhé vedle nich uhodí. „Nu, naděl vám pánbůh,“ pravili sbírajíce své nástroje, aby se klidili, a dívali se na Josefa, jako by nevěděli posud, jeli to pravda aneb žert. Ale byla to pravda, neboť když vyšli přes práh, nevolal je zpět, ani když šli přes dvůr; jenom psi zakňučeli jako na známé, kteří vycházeli ze vrat na náves.

Josef tu ještě zůstal, když byli hudebníci pryč. A tu kalounkářova rodina, plátenník a kdož tu ještě byl, dívali se na něho v jakési nejistotě, zdali se to týká také jich.

Ale Josef nenechal je v nejistotě. Kouknul na jejich věci, kouknul na ně a pravil: „Do večera to přece můžete odnest!“

A tu plátenník a kalounkář se podívali na Josefa, jako by říci

chtěli: „Jsi ty ten Josef, který tu s námi sedal a poslouchal naše vypravování?"

A na hlas povídal kalounkář: „To bych vás prosil, Josífku, kdy byste sem poprosil starého pantátu a panímámu, abychom se jim poděkovali za všecko dobré. Do světnice si netroufáme a bez rozloučení přece nemůžeme odejít?"

„I není třeba, já to našim vyřídím, co jim vzkázati chcete."

Tu řekl kalounkář skoro s pláčem: „Tedy jim vyřiďte, že starý kalounkář je pozdravuje na stokrát a že jim děkuje za tu střechu, kterou po tolik let mu půjčovali s tváří nejvlídnější, a že si to nepomyslil, že ji bude musit opustit dnes, když myslil, že tu bude světit svátek —"

„Povím jim, nezapomenu," uťal mu Josef další vykládání, obrátil se a šel do světnice.

A tak za krátkou chvíli ze statku za hudebníky stěhovali se kalounkář, plátenník a ti ostatní. Za chvíle, která jest nejradostnější v životě lidském, za chvíle, kterou každé stavení zaznamenává si zlatým písmem ve své domácí dějiny — za té chvíle v smutku opuštělo tento dům několik lidí, kteří po právu milého zvyku měli za to, že jest kusem jejich domova.

„Kam pak to stěhuje se plátenník a kalounkář?" pravil starý Lojka, vida oknem, kterak se vším zbožím svým táhnou přes dvůr.

„Vyčistil jsem komory také od nich," vysvětloval mu Josef. „Nebyli lepší než ti hudebníci, nemají se tu co povalovat. Když my mladí budeme musit bydleti na vejminku, budeme také potřebovat komory, ale pro sebe, ne pro všelijakou čeládku toulavou. Bylo by to zrovna hříchem, kdy bychom to déle trpěli."

Nemůže býti pro staršího člověka větší rány, než když jediným slovem odsoudí se jeho minulost — a to se stalo tím, že Josef nazval dosavadní pohostinnost Lojkovu hříchem. I byloli u Lojkův co chvály hodno, bylo to snad to, že dvůr jejich se otevřel ochotně každému, kdo do něho vejíti chtěl.

Tu starý Lojka, jak seděl, tak povstal, zapálil se jakousi rozhorleností a pravil: „Jak pak, když ty komory jsou moje?"

„Jeli vám líto těch nájemníků, zavolejte si je nazpět," s posměškem pravil Josef.

„A taky že zavolám! Ať hned jde čeledín a zavolá je nazpět!"

„Čeledín půjde, až já ho pošlu, milý otče," řekl s týmž posměškem Josef. „Statek jest jednou připsán na mne, a tuť myslím, že mi náleží také čeládka."

„Cože?" křiknul otec Lojka.

„Nu, nevykládejme si tuto, co vy tak zrovna dobře víte, jako já vím. Čeládka náleží k statku, a statek náleží mně."

„Jakže?" A já že bych nesměl čeládku vypovědět, kdy chci?" rovněž jako prvé s výkřikem ptal se starý Lojka.

„Můžete, tak jako já mohu přijmout čeládku, kterou chci. Propustíteli ji, já snad ji zase přijmu, hodíli se mně."

„A jak pak to, když já jsem zde ještě po šest roků hospodářem?" ptal se starý Lojka a k této otázce sebral všecko sebevědomí.

„Na mém statku?“ s úsečností ptal se Josef.

„Na tvém statku?“ zvolal starý Lojka, a tu již mu vyhrkly do toho hlasu slzy. „A to snad mi za chvíli řekneš, abych táhl za těmi hudebníky a kalounkáři?“

„Prosím vás, otče, já vám nic takového neřekl, ač nechápu, kterak vám ti harfeníci mohli přirůsti k srdci —“

„Aby ti jazyk zkameněl!“ v bolu a hněvu vyhrknul starý Lojka. V tom okamžení sotva byl k poznání. Sednul si a jazyk jako by byl jemu zkameněl. Chtěl mluvit, chytal se toho a onoho slova, ale každé se mu zlomilo jako křehká větev. Jazyk měl těžký, jako by byl opilý, a jako by měl blábolit místo mluvení.

Pak si podepřel tak jak říkáme po selsku loket daleko na stůl, o pěstě si podepřel bradu, vytřeštil oči a jako by se smál a jako by plakal zároveň, pravil několikrát po sobě: „Tak, tak, tak, tak!“

Bylo toho na ponejprv dost, co si řekli; starému Lojkovi dělaly se před očima mžitky a on za hodnou chvíli pověděl: „Ženo, doveď mě na postel.“ Ani sám jít toho dne si netroufal.

I bydlili mladí v někdejším obydlí dědečkově, jež ve statku nazýváno „na vejminku,“ a jež i my tak nazývati budeme; staří bydleli ve svém dosavadním bytu, kdež se říkalo „na statku“, čemuž i my tak říkati budeme.

Na statku měli staří Lojkovic ještě šest let hospodařit.

Když se blížila doba žní, statek plnil se ženci a žnečkami. Bylo veselo ve dvoře, srpy a kosy se naklepávaly, hrábě se spravovaly, ledacos se zatloukalo — jako když se na dvoře vyzvání. Starý Lojka, který od synovy svatby sotva pět slov promluvil, v tento čas žní mladnul. Byl tak navyklý na ty dvě komory u kůlny: vždycky tam našel nějakého nocleháře, s kterým rád promluvil — a od synovy svatby ty komory byly prázdny. Co neměl s kým promluvit, bylo mu teskno. Ale o žních se plnil statek, ženci a žnečky bydleli také v komorách a tu bylo Lojkovi, jako by se zas našel. Nyní zase lidé přicházeli a odcházeli, dvůr plnil se hovorem a zvučností příprav — to starému Lojkovi lahodilo. Časně ráno procházel se po dvoře, dýmka mu pořádně chutnala, na tváři usadil se úsměv.

Za těch několik neděl od synovy svatby několik let se bylo usadilo na jeho hlavu; dnes se mu zdálo, jako by těch několik let zase s té hlavy bylo sletělo. Ženci a žnečky pozdravovali ho, usmívali se na něj, hovořili, ptali se to a ono, a starý Lojka miloval hovor. Dnes hovořil již z rána, chtěl si vynahradit, čeho se po kolik neděl zříkal.

K Lojkovům rádi chodívali na žně; tu se ženci nejprvé zastavili, když přišli do vesnice — Lojka si mohl vybrati ty nejstatečnější. Také dnes si vybíral. Každý žnec mu říkal „pantáto,“ a to se mu líbilo; bylo vidět, myslil si, že ho ještě za něco na statku považují, že se k němu mají jako za dřívějších let. Za dřívějších let rádi se ženci i vyznávali ze své náklonnosti k Lojkovům — nebylyť obžínky v celém okolí tak veselé, jako u Lojků. Ženci bývali pyšni na to, chlubívali se tím před ostatními ženci.

„Nu, pantáto, letos budete mít veselé žně," pravil jeden žnec — „nevěstu v domě, ta vypomůže."

„Inu, inu," řekl starý Lojka a skoro vlastně přeslechl, co žnec povídá, neboť úsměv mu s tváře na ta slova nezmizel a dýmku z úst nevyndal.

„Protože o obžínkách žnec musí zatančiti s panímámou: to se letos vytančíme, když budeme tančiti s vaší a s mladou," podotknul opět žnec.

„Inu, inu," povídal Lojka a usmíval se dále, neboť i to mu lahodilo, že žnec nezapomněl při tanci na starou panímámu. „Ale hudebníky tu letos nemáme, brachu," dodal.

„A což o hudebníky; ti přitáhnou jako vrabci za zrním," podotknul opět onen žnec.

I to starému Lojkovi lahodilo, že ženci posud nevědí, kterakým spůsobem se vystěhovali hudebníci. „Myslíš, myslíš?" s jakousi samolibostí mluvil dále starý Lojka.

Po tom dával rozkazy, kam na které pole mají jíti, kde mají začít sekat. Když to povídal, pravil vedle něho Josef: „Dnes půjdete sekat za luka." A to bylo zcela jinam, než kam chtěl jeho otec.

„Jak pak půjdou za luka? Za lukami může stát žito ještě dva dni, ale kam já je poslal, nemůže stát ani den," namítal otec.

„A když musejí za luka," řekl Josef, jako by ani neslyšel, co řekl otec.

Tu ženci stáli, nevědouce, v kterou stranu mají vyjíti ze dvora.

„Tak tedy jděte za luka," s násilnou skromností řekl otec Lojka, a to proto, aby nepozorovali, že vedle syna jsou jeho příkazy již málomocný.

Ženci odešli tedy podle rozkazu mladého hospodáře. Na to řekl starý Lojka k čeledínům: „Vy zůstaňte doma a budete dělat povřísla."

„Na povřísla jest času," řekl Josef. „Jen jděte za ženci, pomáhejte na poli."

Tu opět čeledínové nevěděli, majíli zůstat na dvoře aneb odejít na pole. Dívali se s Josefa na starého Lojku. A vida Josef jejich nerozhodnost, pravil: „Co otálíte? Kdo nepůjde na pole, ať si hledá službu."

Na to čeledínové odešli.

„A kdo bude dělat povřísla?" tázal se starý Lojka.

„Protože to nepospíchá," pravil Josef, „myslím, že sám k tomu postačíte.

„Tak, tak!" v smíchu pravil starý Lojka. „Já mám dělat jako povřísla? Já mám tu být jako za nádenníka?"

„Za jakého nádenníka? Vždyť vidíte, kterak jsme ve žních všichni zapřaženi," řekl Josef.

„Myslíš? Ale jak pak? Co pak nejsem já ještě hospodářem? Víšli, milý synu, že já podobnou práci nedělal nikdy?"

„Když nechcete, dobře. Je vidět, že vám na hospodářství mnoho nezáleží, když se tak vyhýbáte práci."

„Hospodář je k tomu, aby dohlížel, synu; pracovat mohou jiní!“ vykládal starý Lojka.

„Na dohlížení jsem já,“ pravil Josef.

„A já jsem jako páté kolo u vozu?“ obořil se otec Lojka. Ale Josef, jako by se tu nebylo mluvilo, odcházel již a zůstavil otce s rojem myšlenek, že měl hlavu jako plnou vos a sršánů. Potom se otec podíval k nebi a zvolal s jakýmsi výbuchem: „Pane bože, dej mi nějaké vnuknutí, co bych tomu synovi udělal, aby mne poznal, že jsem otec!“

„Nakapejte mu jedu do studně,“ ozval se hlas prostořekého Vény. „Bez toho vám brzy také zavře studnu, jako vy jste zavřel svému otci, a to už vy ani se z ní nebudete moci otrávit, pantáto.“

Lojka ohledl se po Vénovi a polo jako by ho poslouchal, polo jako by ho neposlouchal. „Véno,“ pravil, „prosím tě, pověz mi, kterak se žluč rozleje po těle?“ A vzal Vénu za ruku a díval se mu do očí, jako by od něho očekával opravdivou odpověď.

„Dejte si ještě jednou vynadat!“ ušklíbnul se Véna.

„Prosím tě, hochu, vynadej,“ v skroušenosti prosil Lojka, až ho mohlo býti líto.

„Nač pak bych já se do toho míchal?“ ušklíbnul se Véna. „Však on to váš syn dovede. Jak pak by to nedovedl, vždyť jste na vejminku. Vy jste to svému otci také dovedl povídat, proč pak by to nyní váš syn nedovedl říci vám? Ale to je mi divné, že to začíná u syna tuze brzy. To vy jste svému otci spílal později. Ale kdož to může změnit? Mládež nyní rychleji chápe; myslím, že Josef s vámi bude dříve hotov než vy s nebožtíkem otcem.“

„Už nic nevíš?“ ptal se starý Lojka.

„I vím,“ řekl Véna. „Ale není nic do toho. Vy můžete mluvit o štěstí. Což pak vy! Vy tu budete šest let hospodařit, budete bydlet ve statku, jste ještě pánem. Hůř, až i to praskne, až budete tamhle nahoře na pavlači, odkud se váš otec díval na statek, protože nesměl chodit po dvoře.“

Co ta slova povídal Véna, vyšla Baruška a vyřizovala, prý od Josefa, že přes ty žně by staří mohli s matkou bydlet na vejminku a mladí že se přestěhujou na statek. Že jest tu teď tolik práce, že to unaví, běhat na vejminek a pak zase na statek. Na to odcházela, jako by měla již k tomu svolení.

„A koukejte se, pantáto, tamhle děvečky vás již stěhujou!“ pravil Véna. A ze statku vynášely děvečky nářadí Lojkovo.

„Tak už se budete stěhovat,“ mluvil Véna dále. „Vida, vida! Já myslil, že to ještě počká. To vy přece svého otce déle jste trpěl v domě. Ale nyní mládež rychleji chápe! Vida, vida!“

Starý Lojka vytřeštil tam k síni oči. „Milý Véno,“ pravil, a bral ho za ruku, „pojď mně pomáhat, ať jim to všecko potlučeme.“

„To už nebude mnoho naplat; jak jste jednou ze stavení ven, těžko se dostat nazpět. Budete se musit se synem soudit. Než vám to rozhodnou, uplyne šest roků, zatím můžete být rád, že budete tady na vejminku. Však vy víte, jak se dlouho soudí, vždyť jste se svým otcem soudil až po jeho hrob. To jediné, co si můžete přát, jest, aby váš

syn měl zase syna a ten to jednou otci svému za vás oplatil — však to znáte."

„Ale pojď mi pomáhat!" bral Vénu za ruku, jako by na tom předsevzetí nedalo se již měnit ničeho.

„Pojďme, pojďme, pantáto," pravil Véna, stavě se ochotným. „Já vám ty almary budu držet, aby neutekly, a vy budete do nich mlátit."

A starý Lojka šel k síni, počal tam všecko převrhávat, jak to tam stálo, vzal jednu židli do ruky a volal do vnitř: „Hlavu mu rozrazím, kdo něco z mého stavení vynese!"

Na ta slova přestali ze statku vynášeti. Snad že je pohled na starého Lojku trochu obměkčil, aneb že se jim zdálo býti povážlivým, když se Lojka tak vášnivě stavěl v odpor.

Tu Véna vzal též jednu židlici, sednul si na ni, a pobízel Lojku, aby si sednul na tu, kterou v ruce držel a pravil: „Sedněme si u vás, pantáto."

Pantáta jako by se nedal pobízet; sednul na tu židli, kterou měl v ruce a byl zase jako němý.

„Vidíte, pantáto, ani byste byl nevěděl, že si můžete u vás sednout, kdy bych vám to byl neřekl. Až nebudete vědět, kde bydlet, přijďte ke mně, já vám to povím," řekl Véna. Za chvíli povídal, jako by si liboval v té myšlence, kterou pronesl: „V skutku jsem rád, že si můžeme u vás sednout. Jestli pak víte, pantáto, že tam dovnitř byste se mnou ani nesměl?"

„Co že pravíš?" a Lojka se vzchopil se židle.

„Že nesmíte se mnou dovnitř!"

„Na to bych se podíval!" s velkou horlivostí mluvil Lojka. A již také držel Vénu za ruku a pravil: „Pojď, Véno, se mnou do statku, jsi tam mým hostem."

A vešli do statku. „Koukej, mámo, vedu si hosta," pravil Lojka ku své manželce, na přítomnou Barušku neohlížeje se. „On nám pomůže snášet nářadí, které naší Barušce překáží, proto je nechala vynášet!"

Baruška ani se neohledla po pantátovi a pustila se zrovna do Vény. „Kliď se, nestydo! Myslíš, že tě sem pantáta zval? To by ještě scházelo, aby takoví přicházeli k nám až sem do světnice!"

Lojka se zasmál. „Mně se zdá, Véno, že tě neradi vidí? Jen si sedni, hochu, sem ke mně. Uvidíš, nedám tě vynest, jako vynášejí tam ty skříně. Jen si sedni, jsi u mne. Mladí už mnoho vyhnali ze statku, tam z komor; ale odtud tě nesmí vyhnati nikdo, rozumíš, nikdo!"

Na to řekla Baruška obrátivši se k pantátovi: „Myslila jsem, že máme na jednom bláznu v domě dost; ale vy, pantáto, musíte si přivest ještě druhého!"

„Já blázen? Možná, holka, možná!" zaklel starý Lojka, vzal židli, na které seděl, do ruky, a byl by snad se hnal za Baruškou a byl by ji snad udeřil těžkou ranou. Ale v tom se zarazil a řekl: „Ne, právě proto, že jsme doma a ona tu hostem, nesmím se zapomenout."

Pro tentokrát zůstali staří Lojkovic na statku.

VI.

Nastaly na statku chvíle zajímavé, že o nich trudno vypravovati. A co trudnějšího, že v Lojkovic statku může se zhlížeti statků na sta, v nichž odhrávají se podobné scény, toliko v podrobnostech se lišící.

To jest snad pro spisovatele věcí nejtrudnější, musili opisovati ze skutečnosti věci neutěšené.

Mezi všemi otázkami společenskými není snad jediné, která by tak podstatně mohla vznésti obžalobu na člověka, jako otázka vejminkářská. Nemusíme zacházeti daleko z Evropy, chcemeli vyhledati otroky a otrokáře. *Doma* je máme, každý ve své obci a co při tom nejhnusnější: otrokářem bývá syn, otrokem otec; a co ještě hnusnější, poměry ty zákon trpí, schvaluje, ano jako smlouvy občanské vkládá je do knih veřejných. Největší nemravnost lidská před našima očima se děje, příroda poplvaná, pošlapaná zvrhá se v nepřirozenost, v nestvůru. Zákon připouští, aby synové stávali se zlosyny a synové svědomitě, ano střemhlav na to zlosynství se vrhají; zvyk a mrav to posvěcuje, příroda otupělá ztratila tu i mluvu svou.

Leč k věci. Obžínky u Lojků prošly, jako by byla památka popelce. Ve statku nebylo veselého oka. Staří stranili se mladých, mladí vyhýbali se starým. Nemusilli jeden na druhého se podívati, nepodíval se, nepromluvil, nemusilli promluviti. A podívalli se, promluvilli, nebylo rádno ani se dívat, ani poslouchat.

Jakož ženci za dřívějších roků k Lojkovům jen se hrnuli, tak letos je tu každá chvíle píchala. Zrovna děkovali pánu bohu, když se žně skončily, že mohli dále. „Sem více nepůjdu," pravili druh k druhu, „a kdy bych měl hledati práci nevím v které vesnici!"

Pravda, vyvalili jim na dvůr pivo, dali jim rosolku, ale ani jediná tvář neměla přívětivosti ve slově a v pohledu! Pravili ze zdvořilosti k pantátovi, že letos budou míti k tanci dvě hospodyně; a zatím neměli ani jedinou. Vše šlo jen jako když se do něčeho nutí. Ženci a žnečky byli rádi, když se mohli rozejíti domů.

Nu po žních napínal se poměr mezi starými a mladými dále, až byl hodně napjatý, až už se může i o to jednati, kdy musí puknout.

Když se po žních mělo jíti orat a starý Lojka přikázal čeledínům, na které pole, přišel Josef a zakázal, aby se tu neoralo, aby se oralo tamhle. Když starý Lojka přikázal, aby na to neb ono pole se zasilo žito, přikázal Josef, aby žito vezli na pole jiné, sem že zaseje pšenici. Jestliže starý Lojka kázal sekati louky, pravil Josef, na louky že jest času, teď že jest práce třeba v polích.

Tak to chodilo, že už později čeledínové ani neposlouchali, co starý Lojka přikazuje, nýbrž otázali se hned mladého hospodáře, zdali schvaluje, co starý pantáta přikázal, aneb zdali jinak věc poroučí. Teprva co mladý hospodář přikázal, bylo přikázaním. A tak se stalo během času velmi krátkého, že ač podle úmluvy a podle knih měl starý Lojka vyhraženo hospodaření ještě na šest roků: již na počátku roku prvního mu hospodaření vyrváno z ruky a že skutečným hospodářem byl Josef.

Co tuto mezi mužskými, otcem a synem se dálo, mělo odlesk i mezi starou Lojkovou a Baruškou. Kterou služku nechtěla míti Baruška v domě, tu tam také neměla a kdy by stará Lojková byla nasadila všecky páky. A služka na statku neobstála, která by byla nepovažovala za hospodyni Barušku.

Tak tedy hospodaření samo sebou se octlo v rukou mladých. Něco pustil starý Lojka k vůli „božímu pokoji“, něco, že popustiti musil, něco, že se mu to vzalo — až po jeho vůli už nikdo se neptal. Neuplynulo tedy ani půl léta z oněch vymíněných šesti roků a starému Lojkovi ze všech práv hospodářových nezbylo leč bydliště na statku. A jak pevné bylo, víme.

Byl by se musil starý Lojka se synem souditi zrovna o každý krok, kdy by byl chtěl, aby se dělo podle jeho hlavy. Když chtěl prodati žito na špejchaře, dověděl se, že je Josef již pod rukou prodal; když myslil, že některé zásoby mohou zůstati přes zimu, přijeli překupníci, začali nakládat, proto že Josef to byl již také prodal. A pak už věru nevím, co ještě bylo by starému Lojkovi zůstalo, aby se byl mohl osvědčiti, že jest pánem.

V takých poměrech rostl Franěk, že počalo mu býti na statku nevolno. Bylo tam tak všecko zjinačeno, převráceno. Když po dědečkovu pohřbu prováděl Stázu po dvoře a ukazoval jí, kde bydlel dědeček, kde rodiče, kde kalounkáři a šumaři — teď to vše musil jmenovati jinak.

Do těch komor vodil si Stázu, když si ji pozval na statek. Toto místo po vystěhování dřívějších obyvatelů zůstávalo ještě jako netknuté, zde byli ještě jako ve svém domově, jako když si sednou na hřbitově do hrobu. Tu si mohli povídat, co který věděl, a takž vypravování neodstěhovalo se ještě docela ze statku. Přešlo na členy nejmladší, na posluchačstvo nejskromnější. Buď vypravovala Stáza a posluchačem byl Franěk, aneb se to obrátilo.

Jednu výhodu, smímeli to nazývati výhodou, měl pro naše dítky rostoucí rozpor mezi otcem a synem Lojkou: že Franěk byl od obou jako přehlednut, že byl zůstaven sobě a že mohl z této volnosti pro sebe těžiti. Totiž tak dalece těžiti, že nemusil býti svědkem toho, co na statku se dálo, že mohl do libosti blouditi v polích, choditi k hrobníkovi pro Stázu a prováděti ji, kde chtěl.

Nemysleme sobě, že jest domov vždy dobrodiním pro děti. Naopak bývá nejednou dobrodiním větším, mohouli děti z domova a zůstavenoli matce přírodě a příbuzné její náhodě, aby vykonaly to, co domov nedovede, ano co důkladně kazí.

Tyto děti alespoň nacházely spolu mimo domov, čeho doma postrádati musily. Příroda i náhoda laskavě doplňovaly, co doma by bylo zůstalo prázdnem. Jmenujme přírodu zjevením nebes, jmenujme náhodu prozřetelností nebes a máme dvě učitelky, jimž i málokterý domov se vyrovná.

Stáza brala Fraňka s sebou na hřbitov a tam dívali se vážné stránce života v samu tvář. Franěk bral Stázu do polí, na luka a tu poznávali úsměv zeleně na zemi, modrost oblohy na nebi a mezi zemí

a nebem skřivánky, jenž od jedné k druhému doletovali jako se zpěvnou poštou.

Stáza si přivedla Fraňka, když kopali nový hrob. Tam slyšeli od Bartoše životopis nebožtíkův, tam se spolu usadili, pospali si a byli „věrnými dušičkami". Franěk si zase uvedl Stázu do polí, když našel nové hnízdo ptačí, když vypátral mladé křepelky, když jí chtěl ukázati, jak již se líhnou koroptve. Tu zase vypravoval on celý životopis těch tvorův, pokud ho znal, a při tom vypravování když seděli na mezi, bylo jim jako by seděli v pohádce.

Stáza si přišla pro Fraňka, kdykoliv přilítly včelky na jetel, jenž rozkvetal na dědečkovu hrobě, aby prý Franěk viděl, jsouli to včely z dědečkových oulů. A tu usedli Franěk u hrobu dědečkova, Stáza u hrobu matčina a byli doma. Pak zase vedl Franěk Stázu do statku ke svým oulům a tu zkoumali, v kterou stranu včelky odlítly, bylyli na dědečkově hrobě. Pak si zasedli do komory a spustili u vypravování, jako hudebníci spouštějí v písně.

Vůbec byly jim ty dvě komory v Lojkovic statku pohádkami a baladními událostmi jako prosákly. Kdo do nich vstoupil, mimovolně připomínal sobě věci, o kterých tu od hudebníků, od kalounkáře slýchal a sotva že tu usednul, jako by to na něho přišlo: musil vypravovati. Cosi podobného seznali Franěk a Stáza, když došli na hřbitov aneb když si usedli do čerstvé vykopaného hrobu. I tu na tom kopečku, v nějž byl vyvýšen hrob, jako by seděl kdosi s harfou a probíral se v její strunách — Stáza to dovedla vždy ztlumočit, že se zdálo Fraňkovi, jako by jaktěživ byl neslyšel řečí rozumnějších a milejších.

Potom zase jako by zasvěcovali svými návštěvami každou mez na polích. Kde který něco pěkného pověděl, to místo bylo jako toho povědění příčinou. Věc povídaná byla jim milá a místo, na němž se povídání dělo, bylo jim také milé. Když k místu tomu přicházeli, něco milého musilo jim zase na mysl připadnout. A připadlo, a pak se stalo ještě milejším; pak jim bylo již jako zasvěcenou kapličkou, ovšem bez cihel a bez obrázků. Měli takých kapliček mnoho, zastávek obzvláště hledaných, a každá byla vroubena zeleným polem, nad každou tou zastávkou klenulo se sluncem prohřáté, úsměvem prosycené nebe.

Někdy sedali na hrobech jako živé dva pomníky, ovšem veselé pomníky, a do mladé paměti a do mladých duší svých vpisovali i věci vážné. To Fraňkovi lahodilo, když Bartoš hrobař ho činil posluchačem svých vypravování; hochu bylo, jako by pokračoval Bartošem nebožtík dědeček u díle svém; bylo mu to jako vyznamenáním, že muž tak usedlý, největší silák, činí si ho svých zkušeností důvěrníkem.

Někdy zase sedali na mezi v žitech jako dvě křepeličky, jen že tloukli lidským hlasem do toho cvrkavého popěvování cvrčků, do toho bzukotu mušek a včel. A to obzvláště se líbilo Stáze, které se zdálo, jako by byla zrovna u muziky, jako by měla se zasmát, zavejsknout si, stisknout Fraňkovi ruku. Tam na hrobech bylo to přece jen časem vážné pro mysl tak mladinkou, tamější přísnost unavovala časem mladý krok. Ale tu, kde plesalo všecko, kamkoliv se podívala, plesala tolikéž: jako když po dobách postních zavzní radostné hlaholy mladého probouzení.

To z počátku ani tak dobře Franěk nechápal, že jakmile Stáza vejde do polí, stává se tak radostně veselou. Očka jí hrála, poběhla si, poskočila si, všecko jako na strunkách, tvář samá radost, slova jako píseň. Ale nemohlo to býti jináče — člověk není stvořen, aby byl výhradně smutný aneb vážný; veselosti jest zrovna tak třeba jako slunce, mladé srdce Stázino jest toho důkazem: nevědouc chce vynahraditi sobě, co rovněž nevědouc promeškalo.

Ale později Franěk již té veselosti se nedivil, sám jí byl prosáknut. Když šel na hřbitov pro Stázu, cestou již radoval se její radostí; těšil se na první skok, na první povejsknutí; sám někdy sobě poskočil, jak myslil, že Stáza si poskočí, sám někdy sobě zavejsknul, jak myslil, že Stáza si zavejskne.

Takto počal Franěk v obci platiti za tuláka, jenž doma sotva se pozdrží, a my musíme přisouditi pravdivost tomuto mínění: byl tulákem a stával se jím den ode dne více, tak že v domově již nacházel zalíbení velmi malé, a býval rád, mohlli jen i za humna. Když někdy přišel s Stázou a v komorách nemohli se usadit, obrátil se s ní a vyhledali si místo někde mimo ves. Kdy by se byl Fraňka někdo ptal, jak vypadá jeho domov, byl by vypisoval jen komory na dvoře — nic jiného nenáleželo v pojem jeho o domově. A do těch komor nenáležel nikdo, ani otec, ani matka, ani bratr. Do těch komor náleželo jen, aby byly prázdny a pak aby tam byl on a s ním aby tam byla Stáza.

Později jej chtěli k domovu připoutat, ale bylo již pozdě. Uložili mu práci v polích a tam šel rád; ale měllí práci ve dvoře, hleděl, kudy by se nejsnadněji dostal ven. A bylli venku, pak mohl každý směle ho jíti hledat cestou ke hřbitovu, ač neskrylli se na mezích aneb v nově vykopaném hrobě.

Tu mu již i Josef počal spílati tuláků, a rodiče nemohli neuznati, že to mělo podstatu. Avšak víme, že Josef býval vždy jako miláčkem doma, Fraňka že považovali jako za páté kolo; proto nezdál se jim výrok Josefův míti důležitosti veliké. Až když to Josef řekl tuze zřejmě, že z Fraňka si vychovávají poběhlíka, přikázal Lojka mladšímu synu určitě, aby více z domu nechodil.

Ale i toto přikázaní nebylo více již jako do pravdy. Franěk na některý den poslechl a za několik dní byl z domova, aniž si toho staří povšimnuli. Bylť již starý Lojka poněkud jako slepý ke všemu, co nového se kolem něho vyskytovalo, a toulavost Fraňkova byla čímsi novým. Byl poměrem svým k Josefovi příliš skormoucen, příliš jím naplněn, tak že při vší vůli nezbývalo v něm pro Fraňka místa.

Vůbec musíme tuto již vysloviti, že ráznost starého Lojky, která několikerým spůsobem byla od Josefa tak značně odrážena, nyní počala ochabovat ve všem. Cítil se nalomeným, nenacházel již opory v sobě a tak chtěl a konal vše již jen na polo. Každý nový podnět vcházel do něho jen jako jedním uchem, druhým již zase mizel. A tak tedy Fraňkovi přikázal, aby neodcházel z domu; zdali toho příkazu jest syn poslušen, o to se otec již nestaral.

A tu jednou mezi starými a mladými za přítomnosti Fraňkovy odehrála se zase některá z oněch scen, které tu byly již obyčejny jako prosba za chléb náš vezdejší. Přišel totiž k Lojkovům kalounkář,

ne aby tam byl uhostěn, nýbrž jen aby ze staré známosti podíval se na staré. A tenkrát Franěk viděl, že starý Lojka plakal a kalounkář že také plakal. Pak starý Lojka vybízel kalounkáře, aby alespoň dnes zůstal u nich na komorách přes noc. Kalounkář se zpouzel, až pak jej Lojka jako násilím vedl přes dvůr ke komorám. Ale když chtěl otevřít, nebylo tam klíče, a když se ptal po klíči, uslyšel, že jej má mladý hospodář, který prý pro to zamknul komory, aby tam Franěk nevodil si čeládku, jakou on již ze stavení jednou vyhnal.

Na to poručil starý Lojka, aby se mu klíče přinesly, ale nenesl jich nikdo. A když tak dlouho čekal a na mnohé věci spílal, aby se zdál kalounkáři ještě pánem ve statku, a když ještě nikdo klíče nenesl: obrátil se Lojka, chytil někde na dvoře sekeru a dvéře do komor rozštípnul. Když to praskalo, jako by se stavení kácelo a když dvéře povolily a komory se otevřely a Lojka jako vítěz na prahu o sekeru se podpíraje volal, že on jest ještě pánem v domě, aby jen vešli — tu k svému ustrnutí uviděl, že káže lidem, kteří tu nejsou. Neboť byl kalounkář ze dvora již ten tam a s ním zmizel Franěk. Za to zavznělo hřmotění s pavlače od mladých, jimž starý Lojka odpovídal po celé cestě dvorem, ano často i sekerou v tu stranu hrozil.

A tenkrát Franěk na dobro zmizel ze statku. Když po několik dní nepřicházel, myslili Lojkovi, že to obyčejná jeho toulka a že třeba jen vzkázati k Bartošovi na hřbitov, Franěk že se dostaví. A když ještě po několik dní nešel, vzkázali k Bartošovi, jen že Franěk již nepřicházel. Tu pak starý Lojka sám šel na hřbitov, ale když tam uviděl dědečkův hrob, klekl u něho a prosil na stotisíckrát za odpuštění. Málem zapomněl, proč vlastně sem přišel. Až teprva Bartoš mu to připamatoval: „Hledáte Fraňka? Jistě že není doma, protože u nás už přes týden nebyl."

Právě přes týden tomu, co Franěk odešel z domu.

„Ale slyšel jsem, že odešel s kalounkářem a že s ním chodí po světě," pravil Bartoš udivenému otci.

„S kalounkářem? Po světě?" opakoval si Lojka slova hrobníkova.

Když přišel domů, povídal to manželce; na to vyslali Vénu, aby hledal kalounkáře, a Fraňka aby od něho přivedl domů.

Véna šel a po několika týdnech přišel se zprávou, že Franěk s kalounkářem chodil, ale pak potkal prý harfeníka, nechal kalounkáře, a šel s harfeníkem.

„Hlupáku," pravil Lojka, „tedy jsi měl vyhledat harfeníka a přivest Fraňka. Tedy jen se zas hezky brzy dej na cestu a bez Fraňka ať mi domů nepřicházíš."

Véna šel, hledal harfeníky, ale Franěk odešel prý s houslaři a nyní že bez pochyby už zase bude u kalounkáře.

„Pantáto, to bych už jaktěživ nesměl domů," vyřizoval Véna, „neboť Fraňka do nejdelší smrti nikdo nenajde. Odchází s tím, koho potká, a to bychom musili zatáhnouti kolo na všecky, kdož tady v komorách noclehovávali, neboť s nimi se potuluje."

Ač by se mohlo zdáti, že takové zprávy nemálo pobouří Lojku, nestalo se tak. Uslyšev, s kým se potuluje, s Fraňkem jaksi se

smířil. „Když nesmějí k nám, šel on k nim,“ rozumoval Lojka; to se mu zdálo býti takou pravdou, že mu pravda ta i jaksi lahodila: jednak že tím Franěk dává na jevo, že něčím u nich v domě jsou, jednak jako by tím byl strestán Josef, že tak drsně oloupil dům o někdejší živou veselost.

„Není v zlých rukou,“ myslil si u sebe Lojka a nahlas řekl: „Kluk toulavá — však se doví, zač toho loket, až se vrátí.“

Ale Franěk nedověděl se, zač toho loket, nevrátil se více. Teď vycházelo kromě Vény více poslův ze statku, a všichni vraceli se s odpovědí,. že tam, kde byl posledně, více není; dále že ho nestopovali.

(Pokračování.)

Jednota dramatiků českých.

Od

Františka Zákrejse.

Měli jsme již příležitost vysloviti v *Osvětě* přesvědčení o nevyhnutelné potřebě emancipace českého spisovatelstva jakožto předním prostředku k dalšímu, mocnějšímu rozvoji hlavního národního úkolu českého, k nejvyššímu rozvoji národní práce duševní. Tentokráte obzvláště vytknouti musíme, že právě onen kruh našeho spisovatelstva, jenž svou píli a své nadání věnuje vrcholi písemnického umění, dramatické produkci, *nejkrušněji* bojovati musí se všemožnými překážkami, obtížemi a strastmi.

Přese všecko „vlastenectví“ dává se *na jediném zemském divadle* našem stále přednost *cizotě*. Nejsme zajisté proti pěstování mimočeského repertoiru — ba naopak· vidíme v něm velmi důležitý vzdělavací moment pro básnictvo, herectvo i pro obecenstvo a valný pramen příjmů potřebných k uhrazování divadelních nákladů; avšak přes to přese všecko neustaneme poukazovati k tomu, co by se sice jinde samo sebou rozumělo, co však u nás mnohému přepjatým náhledem se býti zdá: k tomu, že činnost *národního* divadla nesmí jiné těžiště míti nežli všemožný rozvoj *národního* umění dramatického. Ohled na mimočeskou produkci má býti tudíž jen *prostředkem*, a české divadelní umění *cílem*. Ale u nás je tomu, jak praveno, naopak: u nás je cílem prostředek — ač můželi u nás o jaké účelnosti býti řeči.

Ovšem náš *papírový* divadelní repertoir — ten je zrovna vzorný, v *papírovém* repertoiru naleznete vždy vedle výtečných cizích děl také vynikající díla *původní;* neboť papír konečně všecko snese. Avšak repertoir *provedený!* Jak málo místa nalézají *v tom* přes vše o to usilování všeho vzdělanstva práce *domácí!* A když se konečně některý původní kus přece opakuje, nelišívá se mnohdy jeho provedení

od — funusu. Tak se ku př. stalo, že jeden z našich předních dramatiků nucena se viděl zapověděti si provozování svého nejlepšího kusu.

Mohli bychom uvesti více příkladů, jak dlouho zůstávají kusy v divadelní ředitelně ležeti, než se provedou. A kolik kusů zůstalo po léta v ředitelně, anižby spisovatel vůbec obdržel odpovědi, budeli se jeho práce dávati či nic! U nás se na systematické hospodaření s talenty ani nepomýšlí — u nás je vůbec hospodářství docela zvláštní. Naše divadlo na př. sobě platí dramaturga, který se těší dobrému zdraví: a přece nevyzpytatelným řízením divadelní prozřetelnosti divadlo fakticky jest — *bez* dramaturga.

Přijmeli se kus k provedení, jest důležito, aby měl dramatik rozhodný vliv na náležité obsazení úloh, na zkoušky a celou výpravu kusu. Vždyť závisívá na úspěchu jediného večera výsledek kolikaměsíční práce a proto nemá nic pomeškáno býti, co by k výtečnému vypravení kusu mohlo přispěti. Toho je novým kusům tím více potřebí, že neplatí o nich, co platí o kuse přeloženém, proslaveném, t. že je nedokonalé provedení může snadno zničiti.

Když konečně kus se provede, s *nejskvělejším* výsledkem se provede: jaká jest odměna spisovatelova? Je to sice zvláštní, že se o té věci mluviti *musí*, ale i sebe ideálnější, sebe nezištnější muž, a byť byl dramatickým spisovatelem, chce konečně také — *býti živ.* Ovšem že skvělé honoráry nevydupou talenty, jako je nevydupe žádné vypsání cen, ale, jako zejmena počáteční tyto jsou produkci velikým povzbuzením, dlužno vzhledem na dramatickou produkci uvážiti, že vymáhá nemenší čas než práce vědecká, a že tedy vymáhá mimo prostředky na průpravné potřeby též peněz na tento čas; jinak nemohli by se touž prací zaměstnávati než lidé duševně i hmotně bohatí — tedy málokdo aneb nikdo.

Je tu sice ještě jedna výpomoc možná, aby totiž dramatik zabýval se mimo básněním také prací *výdělečnou*, než, jak jsme již při jiné příležitosti v těchto listech o tom se vyjádřili, tato výpomoc může míti v zápětí jen moření, ne vývoj talentů povolaných a útlak vší produkce. Zajisté, mnoho se u nás zlepšilo v této věci. Klicpera, Tyl a jiní byli šťastni, jen když se přese všecky intriky jejich práce aspoň provozovaly, ano známe i z nynějšího literárního období příklady, že spisovatel neobdržel honoráře ani krejcaru. Později dáváno za drama vyplňující celý večer 20, 30, 50 zl., as od r. 1868 placeno 60 zl., r. 1872 obdržel jeden dramatik posléz i 100 zl. honoráře, avšak, prosím, mnoholi je to vůči všemu, co kus spisovatele sama, někdy též v hotově, stojí? Zcela důsledně dle jiných našich divadelních poměrů vyvinula se u nás jedna výminka: *arenní* frašky, nemající pražádné literární ceny, vynášejí někdy kolikráte více nežli jiná mnohem pracnější dramata!

Dramatik obdrží snad též několik zlatých za vytištění svého díla; avšak jest to velmi vyznamná zvláštnost našich poměrů, že se u nás dramatické práce málem ani nečtou, a že tedy původní dramata nehrubě jdou na odbyt. Část viny mají v této příčině také *ochotnické jednoty:* jak totiž pozorovatelům jejich repertoirův povědomo, dávají

se — zajisté na velikou lítost každého přítele pokroku — na ochotnických našich divadlech po výtce *překlady*, a to namnoze překlady kusů bídných.

Nevšímavost obecenstva neumenšila ovšem obtíží spojených s vydáváním původních divadelních kusů a nepřičinila ku zvýšení spisovatelských honorářů *ničeho*. Tím stává se, že dramatik neobdrží od nakladatele než jen asi *polovici* toho, co za stejné práce dostává epický neb lyrický básník.

A jako dramatičtí spisovatelé tak trpí mutatis mutandis poměrně též operní skladatelé, libretisté a překladatelé dramat.

Z toho ze všeho, co jsme posud pronesli, jde zajisté na jevo, že se v těchto okolnostech musí státi náprava. Naděje kladené mimo kruh dramatiků prokazují se býti marnými, a proto nezbýval jiný prostředek, než aby si dramatikové pomohli sami a sice tím, že právní *smlouvou* s divadelními správami sdělanou solidárně zjistí zásady všech svých poměrů k divadlům. A tato solidárnost dá se docíliti nejpříhodněji použitím koaličního práva, t. j. zaražením *jednoty dramatikův*.

Takováto jednota zřídila se nejprvé ve Francouzích. Po více pokusech menšího dosahu, ku př. Beaumarchaisově, pak autorů divadla Feydeauského, a po důležitých předchozích krocích r. 1829, ustavila se podobná jednota již r. 1837 ve Francii, s názvem *la Société des auteurs dramatiques*, která prostřednictvím valnou hromadou určované správní rady a pomocí agentů ruku drží nad právy členů. Správní rada totiž, majíc k tomu plnou moc, uzavírá jmenem spolkových dramatiků všecky smlouvy s direkcemi divadel, bdí nad prováděním zadaných dramat a zastupuje členy ve přích. Tím spůsobem se jednota stala, nikoli bez nezbytných bojů, ve Francouzích „mocí, dávající divadlům zákony, a sice vším právem!“ K tomu přičinila nejvíce *disciplina* i nezlomná, byť oběti vymáhající *solidárnost* veškerých údů. Jakých ale za to požívají výhod! Jednota vyplácí každému z nich v lednu příjmy ze všech divadel, na nichž se jeho kusy hrály, a spolkoví jednatelé pečují, aby mu neušel ani jediný patřičný příjem. Jeho jmeno do spolkových knih zanešené jest nejlepším advokátem všech jeho prospěchů, jinak též vzorně chráněných autoritou soudcovskou. Francouzští dramatikové se vší pílí účastní se zkoušek hereckých, jichžto se vždy dělá 30—40, takže se v nich každé slovo, každý akcent, každé postavení herců důkladně probéře. Spisovatel má právo činiti své poznámky a požadavky stran provedení a vypravení hry, a *padneli* tato *vinou* ředitelstva, má žalobní právo, o náhradu všech škod jemu tím vzešlých. A když i hra nepadne vinou *ředitelstva*, nýbrž vinou vždy pohotové oposice, opakuje se drama přece ještě několikráte, aby se rehabilitovalo a že se to neděje bez prospěchu, dokazuje na př. osud Sardouova kusu *Nový dům*.

Vzor, jaký se nám jeví v dramatické jednotě francouzské, nemohl zůstati bez následování. V neskvělých poměrech nalezala se po drahný čas též německá divadelní produkce, až se konečně v květnu r. 1871 odhodlala k zaražení *Německého družstva dramatických autorů a skladatelů*, která mimo jiné, od Francouzů přijaté prostředky na há-

jení práv svých členů založila též spolkový časopis *Die neue Zeit.* I tato jednota těší se hojnému účastenství a vzkvétá vůčihledě.

Není to tedy žádný mimořádný úkaz, když nyní také u nás zaražena pražská *Jednota dramatických spisovatelů a skladatelů českých*, aby „hájila veškerá autorská práva svých členů vůči divadlům." Vylíčiv důležitost její, obmezím se na to, že upozorním na závažnější pravidla stanov jejích.

Řádnými členy mohou dle těchto býti dramatičtí spisovatelé a skladatelé, jichž kusy na pražském zemském divadle byly provozovány; kdo svůj první kus zadá ředitelstvu divadelnímu za podmínek spolkem určených, přijímá se prozatímně do jednoty a stane se definitivně členem jen, když divadlo kus jeho provozovati se uvolí; ***mimořádnými*** členy mohou býti překladatelé, pak spisovatelé a umělci, kteří své síly věnují dramatickému umění jakýmkoli jiným spůsobem nežli produktivním (§. 2). Žádný člen nesmí vyjednávati s českým divadlem, které své herce platí, o jiné podmínky, nežli jsou podmínky spolkové (§. 3; ale Jednota má přes to povinnost vstoupiti v právně platné smlouvy i s divadly, která své výkonné síly neplatí). Každý kus zadá se jednotě, kterážto přijímá jej ve spolkový seznam, pečetí svou opatřuje a hned ředitelstvu divadelní na dodací lístek odevzdá. ***Podmínky, za kterýmiž se kus divadelním ředitelstvům přenechává, určeny budou zvláštními ustanoveními;*** pseudonymita i anonymita je ve spolku zaručena (§. 4). Výbor skládá se z pěti členů (§. 11 a 13), spravuje všechny záležitosti spolku a přijímá členy (§. 12). Spory mezi členy vzniklé rozhoduje smírčí soud (§. 15), spory mezi výborem a členy vzešlé rozhoduje valná hromada (§. 16). — Za prvního starostu spolkového zvolen ***V. Hálek.***

Spolkový výbor měl již více schůzí. Určil v nich, kteří dramatičtí spisovatelé, skladatelé, libretisté, překladatelé i referenti mají k přistoupení do spolku býti pozváni, a usnesl se na tom, požádati správu zemského divadla o rok, na němž by se s ní domluvil o nejdůležitější záležitosti spolkové, totiž o znění generální, t. j. práva všech do spolku náležejících autorů stanovící smlouvy: o lhůtu, v níž se kus přijmouti a provesti, nebo v níž se zamítnouti má, o výši honoráře i tantiém, a o vytčení autorových práv, při změnách v kuse předsebraných, při obsazování úloh, při zkouškách, při dekoračním a kostumním vypravení hry a vůbec o pojištění všech na úspěch kusu vliv majících výhod. Nadějeme se, že naše divadelní družstvo osvědčí upřímnou vůli, dosavadnímu nejvýš nepříznivému ba nedůstojnému postavení českých autorů cestou mírnou, přátelskou konec učiniti a že tudíž oprávněným žádostem dramatické produkce vyhovíc, dobu příznivějších poměrů jak pro dramatiky tak pro divadlo samo podmíní.

Quod bonum, felix, faustum eveniat!

Jan Matejko a jeho „Bathory“.

Podává

dr. **Miroslav Tyrš.***)

Nároky národů a dějiny jejich s hlediště práva posuzovati a uvažovati, to zdá se náleží za našich dob k věcem již zastaralým a na dobro přemoženým. A vskutku nepodobají se spory států a rozbroje národní nikterak jen pouhé při soudní, o kteréž celkem doufati lze, že zvítězí ten, jenž právo na své straně má; schází ť k tomu — abychom jen tu okolnost vytkli — i rozsudí nad stranami i moc, která by výroku jeho platnosti zjednala. V tom rozumu tedy běžná fráse, žeť prý právo zvítězit musí, zajisté jest velmi neopodstatněná i naivní. Tak jednoduše a dobromyslně neodbývají se dějiny světové, a moderní názor z přírodní vědy sem přenešený ve slovech „boj o bytí a trvání“ zahrnutý, jest pravdě mnohem bližší. Zákon ten klade především důraz na *vnitřní hodnotu* druhů v přírodě a národů v proudu dějinném, i opírá se ve vzhledě historickém zároveň o zkušenost tu, žeť žádný národ nezaniknul aniž by nepopíratelné známky úplné sešlosti záhubu jeho nebyly předcházely, žeť každý teprv tenkráte zašel, když nic původního více ze sebe vyvoditi nedovedl, když vyčerpána byla vnitřní *tvořivá* síla jeho, když idea lidstva nižádným novým spůsobem v něm více se neobrážela.

Se stanoviště toho, za jehož pravost mimo to poprvé docílená souvislost a souhlasnost mezi vědami přírodními a historickými závažným spůsobem nám ručí, jest stav literatury a umění v kterémkoli národě jistějším měřítkem pro určení budoucnosti jeho, než počet děl a branců, kterými se vykázati může, a hrdost, s kterou každý národ na přední spisovatele a umělce své poukazuje jakož i snižování jich se strany nepřátel, má přirozený základ svůj v instinktivním vědomí o životní důležitosti této.

Přihlížímeli se stanoviska toho k národu polskému, zajisté uznáme, že úkol jeho v řadě národův nikterak dohrán není, a že i přese všechnu tíseň přítomného položení svého přece právem v budoucnost svou doufá a věřiti nepřestává. Mickiewicz, Krasiński, Słowacki, Kraszewski, Rzewuski, Kaczkowski — a jak všechna ta skvělá jmena básnická znějí u spojení s badateli, jako jsou Lelewel a Maciejowski a k tomu v oboru hudby Moniuszko a Dobrzyński jakož i z hudebníků především výkonných Chopin, jehož geniální originálnost na konci i odpůrcové uznati musili — toť řada mužů a z části zjevů *prvního* řádu, která při nepřízni poměrů zevních jen tím stkvělejší se býti jeví. A právě v době nové a nejnovější i co do umění výtvarných celé pořadí vynikajících jmen na závodiště vystoupilo, kterýmž i zavistivá cizina uznání svého odepříti nedovede.

*) Matejkův *Štěpán Bathory* byl v březnu i dubnu péčí *Umělecké Besedy* v Praze vystaven.

V oboru krajiny *Brochocki*, *Chełmoński*, *Kurela*, *Małecki* a *Wolecki* poetickou náladou, pravdivostí a skvělostí barvy nad jiné se nesou, tedy právě vlastnostmi, jež moderní krajinářství za charakteristické přednosti své považuje; uprostřed mezi krajinou a genrem obrazy *Gierimského* a pokud víme i *Kurela* stojí, a zvláště první z nich nočními scénami svými mocného dojmu docíliti dovedl; ze genristů před jinými *Bielszovski* ušlechtilostí forem a pohybu a lesklou pravdivostí jižního koloritu vyniká, kdežto *Lipinski* jemností koncepce a nehledaným půvabem svým poutá a dojímá. *Brandt* pak již nyní k nejpřednějším malířům bitevním náleží a v historických obrazích *Rodakowského* i komposice i charakteristika i provedení stejným spůsobem se vynáší. Ačkoli pak zvláště záhy zesnulý *Grottgier* původní bohatostí fantasie a jiní v jiných ohledech nad ostatní vynikali a vynikají, přece co zjev celkový *Jan Matejko* nejčelnějším representantem umění polského jest a za takového obecně a právem se pokládá.

Budiž tu ihned předkem k tomu poukázáno, žeť to nezůstalo bez následků i na posouzení umělecké činnosti jeho. Kdežto aspoň malířům druhého řádu i za hranicemi *„formální* talent“ jaksi blahosklonně se přisuzuje a pro zachování zdánlivé nestrannosti kritické rádo k tomu se připojuje, žeť Slovanům vůbec jistou *zručnost technickou* v rozličných oborech nikterakž upříti nelze, tož zvláště u Matejka nižádným překrucováním upřítí se nedá, že význam jeho přec onu „řemeslně formální“ stránku přesahuje, že do vyššího oboru sahá, na který — toť se samo rozumí — Slovanstvo nižádných nároků nemá a míti nesmí. Poláci pak měli do jisté doby postavení jaksi výminečné; avšak čím více se v době novější poměr mezi nimi a západními sousedy jejich přiostřil, čím více vůbec slovanský svět co *celek* se poznává, tím více zostřil se též úsudek, tím příkřeji i proti Matejkovi kritika zahraniční se postavila. *Unie* již chladněji se přijala a co se *Bathoryho* týče, ozval se z různých stran takový jek, žeť až k výrazům jako „blbost“, „surovost“, „nejsprostší naturalismus“ a p. došlo a žeť i nejpřednější orgán umělecký mistrnou postavu Posseviniho duchaplným výrazem „černý Petr“ odbyti se neostýchal. [1])

Pojímání a vylíčení děje, kresba charakterů, komposice, roucha, světlo ba i kolorit — vše takovým spůsobem se zhanělo, že kdy by věc na pravdě se zakládati měla, pochopiti nemůžeme, kterak umělec, takových poklesků se dopustivší, vůbec kdy k nejčelnějším malířům našeho věku počítán býti mohl. Předmětu a momentu zvolenému již proto, že z dějin slovanských čerpán byl, všechen vyšší „kulturní a dějepisný“ význam se upíral, ba na konec i historický obraz vůbec za přežilou a zastaralou formu uměleckého tvoření se prohlašoval, v které snad jen Slovan, ve všem prý opozdilý, s tak výhradní zálibou se pohybovati může.

---

¹) Zajisté tu není nezajímavo pozorovati, kterak kritika objektivních sousedů našich malíře polské toliko pokud „nadějnými začátečníky“ jsou, blahosklonně a s vytknutím původu jejich chválí. Později jmeno „Polák“ jen tomu se připíná, koho poněkud zhaněti možno, u vynikajících umělců okolnost ta se pravidlem zamlčí, a ti, jichž jmeno poněkud německy zní, bez okolků se anektují. Stará to praxis a ode dávna provozována.

Pokud snad ta neb ona z výtek těchto *částečně* na pravdě se zakládá, k tomu zde později se vrátíme. Co do *celku* však tvrdíme rozhodně, žeť Matejko i tímto novým obrazem před soudem nestranným skvělou pověst svou si zachoval, ba že Bathory v nejednom ohledu opětný pokrok jeho i nad Unii osvědčuje. Ale pouhé tvrzení nemělo by tu ovšem váhy nijaké, a proti nařknutí tak mnohostrannému je širšího zdůvodnění třeba a to tím více, že náhledy podobné ani u nás, tuším, zcela bez vlivu nezůstaly.

Budiž nám to omluvou, když poněkud šíře o věci zde se pronesème, káže nám to povinnost jak k umění slovanskému vůbec, tak k mistru samému a k dílu jeho, kteréž přese všechny námitky jest povahy takové, žeť ze všech vrstevníků nám aspoň nikdo povědom není, kdo by cosi podobného vytvořiti dovedl. [1])

Předeslali jsme to, abychom obrannou povahu *některých míst* tu z předu vysvětlili. Nám pak běží zde především o porozumění umělci a dílu jeho, a v dalším průběhu o podrobný rozbor obrazu, o vytknutí všech stránek a tudíž i těch, na něž jinde důraz položen nebyl. Tím — tak aspoň doufáme — pravá podstata věci sama sebou na jevo vyjde.

Co zjev *celkový* pak nepotřebuje Matejko apologie nižádné a také co se posledního obrazu týče, nechceme cosi podobného podati, než především úsudek dle sil našich objasněný a důvody opatřený.

* * *

Jan Matejko zasvětil veškeru činnost svou se zápalem umělce i vlastence především národu svému a vlasti své. Nejdůležitější momenty z přebohatých dějin u velkolepých výtvorech znázorniti, stalo se mu úkolem života; a musí se říci, žeť se řídkým nadáním a s onou vroucí, opravdovou snahou mu dostál, která rovněž odznakem vnitřního a vysokého povolání uměleckého jest. [2]) Kterak on úlohu svou nikoli zevnějším na prázdnou oslavu vypočítaným, nebrž hluboce vážným a mravným spůsobem pojal, jevíť se již z toho, žeť nikoli skvělá doba ale *úpadek* Polsky to byl, jejž u prvních výtvorů svých za předmět si obral.

V *Kázání Skargově* zaznívá k nám předzvěst upadání toho. Kněz vlastenec Skarga jako starobiblický prorok metá tu blesky výmluvnosti své ve spustlou společnost vrstevníků svých a přítomnost sama krále mu nebrání, by odkryl bezednou propast, ve kterou ona zaslepeně spěchá, by záhubu vlasti jí předpovídal co vlastní samovražedné dílo její.

V *Rejtanu* po té splnění proroctví toho nám líčí. Jsme na sněmě grodanském (1773), kde zaprodaní poslové a hodnostáři polští samoděk zákonně potvrdili roztržení vlasti své, kde mužové v první řadě povolaní hájiti cti a samostatnosti národu, nejbídnější zradu spáchali na věčnou nevymazatelnou svoji a svých potomků hanbu. Jediný

[1]) Dovolujeme si tu připomenouti, že Jan Matejko (podobně jak Koperník) Polák z kořene *českého* jest: ještě otec jeho narodil se v Čechách.

[2]) Matejko jest 30. července 1838 rozen a tudíž neúplně 35 let stár; co vykonal, je tedy pouhý začátek vzhledem k úkolu, jejžto si vytknul.

Rejtan pozdvihuje tu zmužile hlasu svého a s obnaženýma prsoma před práh se vrhá, jen přes mrtvolu svou velmožné soudruhy své ze síně sněmovní pouštěti chtěje. „Nevyjdete než k věčné hanbě a potupě své! Zašlápněte toto lůnu, která hájí vaší svobody a cti!“ tak hlasem odhodlaným a zoufalým k nim volá. Jestiť to nejčernější stránka hanby v dějinách národa polského, již Matejko k věčné výstraze tu vypodobil, a to i přes tu okolnost, že dosud žili a přední postavení zaujímali potomkové těch šlechticů, kteří na obraze tomto vynikající místa zajímají. „Kdo vám odkoupí obraz takový“ — tak jeden z nich namítavě se tázal. „Kdo koupil originály, koupí snad také kopie!“ zněla odpověď. Byla trpká, avšak patřila tomu, kdo při díle z takových podnětů vyšlého na pochybnost výdělku poukázati si troufal.

Kdo Skargu, kdo Rejtana maloval, kdo úpadek tak bez obalu zobraziti dovedl, ten si snad tím i práva dobyl, by skvělé momenty z dějin vlasti své vyobrazil, ba — tak aspoň nám cit praví — ten uložil si tím zároveň i *povinnost* tuto.[1]) Tak tedy po Rejtanovi Lubelská Unie následovala. Litva a Malá Rus, do té doby jen společnou dynastií s Polskou spojené, ale tak, že někdy i rozliční vladařové v těch kterých zemích zároveň panovali, vešly konečně na sněmu lublinském (1594) se říší polskou v unii reální, což poslové všech tří národů přísahou a podpisy svými tam stvrdili. Tím utvořená na západě jednotná i mocná říše slovanská a hrdinná doba mohútnosti národa polského tím zahájena. Bylť to veliký okamžik, který se světodějným státi mohl[2]) a vážnost jeho ve všech tvářích na obraze se obráží. Nadšeně zdvihá král Zikmund August kříž v pravici své, Martin Zborowski, kastelan krakovský první kleče přísahu k zachování nového svazku na bibli skládá, kterou primas říše na významném místě o z mrtvých vstání před ním rozevřel; vše dojato jest vážností a významností chvíle této.

V Bathorym pak spatřujeme novou tu velkopolskou říši na vrcholi moci a slávy její. Tři léta po Unii lubelské vymřel rod Jagellonský i v polské větvi své a Poláci zvlášť přičiněním výtečného Jana Zamojského, muže vysoce vzdělaného, co státníka a vojevůdce stejně proslulého povolali Štěpána Báthoryho, knížete sedmihradského na uprázdněný stolec královský, a volba tato byla nejšťastnější ze všech, kterou Poláci vůbec kdy vykonali. Vynikalť zajisté Bathory jak

[1]) Již okolnost tato ukládá zajisté též nám povinnost, abychom opatrni byli, nežli Matejkovi přílišné stranění Polákům přisuzujeme, jak právě v příčině Bathoryho všude téměř se stalo.

[2]) Dovolujeme si tu připomenouti, že když poslední Jagellonec český Ludvík 1526 u Moháče byl zahynul, též Zikmund Veliký, král polský, strýc Ludvíkův, o uprázdněný trůn český se ucházel. Kdy by tenkráte stavové čeští, sliby a dary byvše k tomu nakloněni, nebyli Ferdinanda habsburského za krále zvolili, byla by koruna česká s polskou se spojila, a Unie lubelská by pak i nás se bezprostředně byla týkala. Není téměř pochyby, žeť ve velké západoslovanské říši této česká řeč a husitská víra byly by se panujícími staly. Pravoslaví Malorusů nelišilo se téměř od husitismu, jenž u Poláků tak četné přívržence měl, že ještě za Bathoryho počtem svým katolicismus převyšoval, a u dvora polského byla čeština obecná. Než osud národa českého tenkráte jinak se rozhodl . . . .

znamenitou vzdělaností tak řídkou pevností povahy své; ušlechtilé a bohatýrské chování jeho získalo mu příchylnost vlastních poddaných, a veliké vlastnosti, mezi nimiž ani věhlas politický ani osobní udatnost nescházely, zjednaly jemu jakož i jménu polskému úcty i vážnosti též u cizích národů a vladařů jejich. Nastala tehdáž důležitá doba zvlášť pro svět slovanský. Byloť tenkráte na váhách, kterému kmenu hegemonie v něm připadnouti má, zda Poláci neb Rusové mají na dále státi v čele jeho. Na trůně ruském zasedal v ten čas car Ivan Hrozný, panovník ovšem přeukrutný, však nanejvýš vychytralý a v úmyslech svých daleko sahající. Tento pak — v nejednom ohledu pravý předchůdce Petra Velikého — bystře nahlednul, žeť tepny vzrůstající říše podvázány jsou, pokud Rusku mořského břehu a přístavů pro obchod jeho příhodných se nedostává. Ve vzhledě tom pozornost svou zvláště k Livonsku obrátil, jež vůbec — podobně jak Milán na jihu — předmětem vády mezi severními mocnostmi Polskem, Ruskem a Švédskem bylo, a tenkráte pod ochranu polských králů se bylo uchýlilo. Za takovýchto okolností car Ivan do Livonska vtrhl. Bathory nejprv o narovnání mírné se pokoušeje maloruského velmože, Michala Haraburdu k němu vyslal. Když však tento posměchem odbyt byl, tu král velikost nebezpečí poznav a říši svou zevnitř zabezpečiv s vojskem vlastním a námezdním proti nepříteli se postavil. On sám věcí válečných dobře znalý s výtečným kancléřem a vrchním vojevůdcem *Zamojským* válečnou výpravu řídil. Mimo to pak *Mikuláš Radziwill*, příjmím rudovous, Litvanům velel; Malorusové, mezi nimiž mimo *Haraburdu*, též učený Basilius *Ostrogski* vynikal, jádro pěchoty tvořili, kdežto v čele jízdy polské *Stanislav Żółkiewski* stál [1]), a Kozáky tehdáž samostatné *Jan Oryszowski* co hetman do boje vedl. Mezi spojenci ani Uhři a Němci nescházeli a v četném dělostřelectvu Vlaši a Francouzové co důstojníci sloužili. Proti vojům tak četným, výtečně zřízeným a vedeným Rusové nikde neobstáli a konečně s nimi v poli více potýkati se nechtěli. Bathory pak porozuměv důležitosti situace počínal se zanášeti úmyslem, aby cara úplně pokořil a Rusko, tenkráte ovšem mnohem méně mohútné, k Polsce připojil. Již jen pevný a bohatý Pskow v pochodu na samu Moskvu mu překážel, před který on s veškerým vojskem svým se položil. Tu car Ivan hrozné nebezpečí vida k papeži Řehoři XIII. poselství vypravil, kterým — ovšem ve výrazech nezcela určitých — mu sliboval, žeť se přičiní, aby církevní rozkol se odstranil, a v říši jeho papež co viditelná hlava církve uznán byl, kdy by totiž prostřednictví Říma mír mu zjednalo. Co zbraně nedovedly, způsobila myšlenka tato. Žádnému papeži nemohlo se učinit nabídnutí lákavější a tak stala se věc carova věcí mocné kurie římské. Tato pak učence znamenitého a diplomatu veleobratného jezovitu *Antonia Posseviniho* co legáta svého do ležení odeslala, kteréžto výmluvností svou konečně Bathoryho k míru naklonil. Jakými prostředky se mu to podařilo, není docela jasno. Snad hněvem papeže

[1]) Těžcí, obrnění jezdci polští měli na zádech svých vysoká, však lehká křídla z rozličného peří připjata hlavně za tím účelem, aby koně nepřátelské neobyčejným zjevem tím se poplašili. K těmto „husarům" polským náležejí okřídlení rytíři na obraze Matejkově a Żółkiewicz sám jest takto vyznačen.

mu hrozil, snad na svědomí mu kladl, by nesmířlivostí svou těžkého provinění se nedopustil, když již jen na něm záleží, aby rozkol církevní na dobro přestal,[1]) snad hrozící nepřátelství Švédska k tomu přispělo, snad vše to dohromady na krále působilo. Tak Bathory konečně dovolil, by poselství ruské s prosbou za mír do ležení polského přišlo. Toto pak v lednu 1581, v čele svém majíc vladyku *Cypriana Polockého* a knížete *Petroviče Ileckého* do tábora se dostavilo a Possevinim králi představeno jest.[2])

Toť děj Matejkem zobrazený. Popíráli kritika sousední význam a důležitost jeho, *jelikož jich nezná*, pravíme my, *že nebylo okamžiku v dějinách nejen Polska* ale i *Slovanstva důležitějšího a rozhodnějšího.* Tenkráte v táboře Pskowském stálo Polsko na výši moci a slávy své, odtud již jen klesalo a vstoupala Rusie; mír byl uzavřen, řevnivý závod o vůdcovství ve světě slovanském *byl rozhodnut*, Řím zvítězil nad Varšavou, sám však byl Moskvou přelstěn a Řehoř pak marně čekal, až Ivan sliby své splní.

S koncessemi, které moderní, zvláště pak německá esthetika na zobrazování předmětů s neomylného stolce svého udílí, je to vůbec někdy věc zvláštní, a málokterý z největších mistrů dřívějších by co do zvolení látky nyní před ní obstál. My v tomto případě toliko se tážeme: Neníli *tato* peripetie na nejvýš napínavá, neníli tento moment velezávažný, kde tré mocí tak znamenitých proti sobě stojí, a kde pro každou z nich rozřešení veliké ba pro dvě z nich i životní otázky takřka na jediný a tentýž hrod rozhodnutí postaveno jest: — pak ovšem nevíme, jaké povahy vůbec okamžik zajímavý, důležitý a uměleckého znázornění hodný býti musí.[3])

Neboť to snad přece ve vážném rozhovoru námitkou nebude, že

---

[1]) Bathory, ač v ohledu náboženském velmi tolerantní, byl přece katolík upřímný.

[2]) Se všemi osobami na straně polské a ruské tu jmenovanými též na obraze Matejkově se potkáváme. Z ostatních, již na něm vypodobeni jsou, buďtež se strany *polské* již jen probošt *Demeter Solikowski* a *Heidenstein* vytknuti, kteří nám zprávu o celé té výpravě zanechali, jakož i *Jan Bornemissa* a *Baltazar Bathory*, který co mladík výpravy se súčastnil. Mezi deputací *ruskou* též *Ivana Naščokina*, *Vasiljeviče Olferieva* a přemoženého vojevůdce knížete *Feodora Obolenského* spatřujeme. Vůdcem Uhrů byl Bekiesz, druhdy nepřítel, nyní však horlivý přívrženec Bathoryho. Syny jeho taktéž na obraze spatřujeme.

[3]) Má snad — abychom jen jediný příklad tu uvedli — pokoření Milána Friedrichem Barbarossou, jež umělci němečtí na tolika rozsáhlých obrazech vylíčili, větší význam *„kulturní a historický?“* Snad že těmi přehroznými a hanebnými ukrutnostmi, které i dle doznání německých historiků při tom se udály, aneb tím vandalismem, že surový vítěz celé to nádherné město pobourati kázal? Proti tomu ovšem polský král než do pole vtrhl zvláštní provolání vydal, že „nikoli proti obyvatelům, než jedině proti caru a vojsku jeho“ válku zdvihá. A co se *„důležitosti následků“* týče, kteráž prý při volbě předmětu na váhu padati má, byloť na štěstí dobytí Milána úplnou porážkou Němců u Legnana opět odčiněno a smazáno. Zvolili jsme příklad tento, jelikož i *čeští* umělci se našli, kteří pokoření hrdé a svobodné obce této, ku kteréž k hanbě naší především české voje dopomáhaly, na dlouhých plátnech zočiniti si neobtěžovali.

obraz podávající takový děj a v takových rozměrech provedený, k *plnému* porozumění svému též některé vědomosti předpokládá, žeť dílo, o kterém umělec po léta přemítal a pracoval, též z naší strany poněkud podrobnějšího prohlížení a uvažování vymáhá. Jinak bychom mimo tu nejvšednější všednost vůbec všechno z oboru umění vyloučiti musili. A neméně jisto jest, že — bychom z tolikerých příkladů na snadě ležících jen jeden uvedli — ani Rafaelova „Škola Athenská“ jež k *plnému* požitku uměleckému neméně než znalost veškerého téměř průběhu řecké filosofie předpokládá,[1]) před tímto moderním stanoviskem esthetickým by obstáti nemohla. Žeť i tento nejvyšší výtvor moderního umění *všechno sám nevypravuje*, jak sem tam na obraze se žádá, žeť naopak člověk mnoho, *ba velmi mnoho* k němu přimysliti musí, aby plným dojmem svým na nás působil, o tom bohudík pochybnosti býti nemůže. Avšak jen věk, k jehož charakteristice náleží, že čtení vážnějších knih a delších pojednání již jen na odborníky se obmezovati počíná, a ostatní čím dále tím více čísti si obtěžují, co objem žurnalistického článku přesahuje, jen takový věk může přilínati k výmyslům svrchu vytknutým.

Nám však se zdá, že účel umění vyšší jest, než aby toliko povrchní zvědavost naši spůsobem co možná nejpohodlnějším ukájet mělo, žeť naopak i *nejjednodušší* dílo ve svrchovaném smyslu umělecké nevyčerpatelně mnoho stránek má, které jen oku bádavému a někdy teprv po průběhu mnohých století se objevují a že před požitek ovšem skutečný a nepomíjející i tady práce postavena jest.

Otázka může tedy v každém jednotlivém případě býti jen ta, zda umělec předmět a příběh jemu přístupný tak vylíčiti dovedl, *že za práci stojí*, abychom blíže k tomu přihlédli.

A to myslíme, dovedl Matejko i tentokráte, ba v nejednom vzhledě tentokráte víc, než kdy před tím se mu podařilo; a co do znázornitelnosti své předmět sám i nad *Skargu* tím více pak nad *Rejtana* i nad *Unii* vysoko vyniká.

Než vstupme před obraz a patřme sami.

Jest jasný, mrazivý čas, nebe modré a lesknavé, jsme za doby nejkratších dnů vysoko na severu, a jakkoli snad doba k poledni se blíží, přec — tak ze směru světla vidíme — slunce stojí nízko a vrhá víc ze strany než shora chladné paprsky své. Vrháť je na stan královský před nímž *Bathory* skvostným krunýřem obrněn na nízkém stolci polním sedí, strojný běložlutý těžký plášť hedvábný splývá mu po ramenou, přes kolena položil obnažený meč, a nohy spočívají na kůži ruského medvěda, jenž malomocně zuby své cení a od bílého sněhu tmavoleskle se odráží. Za ním, rovněž na levo až při samém kraji v dlouhém rouchu šarlatovém věhlasný kancléř *Zamojski* v plné výsosti postavy své vyniká, levá ruka jeho o stůl se opírá, pravice pečeť říše zlehka mezi klouby poohnutých prstů drží. Král a kancléř v popředí se nalézají. Dále od nás, však přece na téže levé straně obrazu vůdcové vojsk královských a velmožové říše zvlášť *maloruští a litevští*

[1]) A k tomu ještě celou literaturu, která až dosud o významu jednotlivostí ba ani celku se nedohodla.

z části též pod stanem sedí a stojí. Z těch, kteří nejvíce vynikají, učený Malorus *Ostrogski* vedle Zámojského sedě v listinách se probírá, kdežto litevský *Radziwill* Rudovous, jenž po levé straně královĕ opodál se posadil, v rozmluvu zabrán jest. Nad něj mužný *Bornemissa* s bělovousým *Haraburdou* vyčnívají a uprostřed mezi nimi a Zamojskim dějepisci *Solikowski* a *Heidenstein* stojí, kteří co pozorovatelé a pozdější zpravodajové velmi vhodně více v pozadí umístěni jsou.

Tak tedy na straně levé. *V pravém* pozadí brána města již se rozevřela, poslové hrozného cara z ní vystoupivše, šli kolem šiku okřídlených jezdcův polských, na této straně až k hradbám se táhnoucích a *Possevinim* vedení jižjiž před králem samým se octli. Kleče a se zrakem prosebně pozdvihnutým nabízí vladyka vítězi chleb a sůl na znamení míru, a přeskvostný pestrý plášť brokátový po sněhu jemu se vleče. Za ním v bílém rouchu damaškovém *Naščokin* poohnut stojí, nad hlavou jeho kníže *Ileckij* smlouvu o mír žádavě zvedá, opodál přemožený vojevůdce *Obolenskij* se zrakem sklopeným stanul, kdežto v samém rohu *Olferiev* kleče v sníh se uvrhl až čelem země téměř se dotýká.

Jak na levo král a kancléř polský tak na pravo deputace ruská — až na Oboleňského — v popředí pošinuta jest, a jak tam v levém prostředí především náčelníky litevské a maloruské jsme uzřeli, tak v prostředí pravém za Rusy vůdcové jízdy *polské* a *kozácké* se octli, rekovná postava *Żółkiewského* v plné brni husarské a více na zad *Oryszowski* chrabrý hetman kozáků se připojivších. —

Fakta v každém ohledu rozhodně nad theorie stavíce, které ze *všestranného* pozorování a uvažování skutečnosti nevyšly, nepřikládáme tak zvanému *plodnému momentu* [1]) nikterak onu výhradní oprávněnost, která sem tam jemu se přisuzuje. Prohlížejíce i nejčetnější díla umělecká seznáme, že velmi veliká část jejich zcela jiné okamžiky znázorňuje nežli onen, jenž vrchol děje bezprostředně předchází. Jsouť právě mimo ohled tento přečetné okolnosti jiné, které při zvolení momentu k uměleckému znázornění příhodného právem rozhodují; a zajisté že by jinak též nesnesitelná jednotvárnost v umělecké produkci nastati musila.

Avšak v jistých případech, kde předmět tomu dovoluje, a kde o důležité a rozhodné obraty v osudu jednotlivců neb větších celku se jedná, může moment před samým rozhodnutím nepopíratelnou přednost předevšemi ostatními míti, což ovšem po každé zvláště uvažovati sluší.

---

[1]) Theorii o plodném momentu zvlášť následkem krátkého však obsažného pojednání Götheova o Laokoonu vznikla. Že poznámka jeho toliko na skupinu vatikánskou se vztahuje a že on jednotlivého případu k žádné generalisaci nezneužil, při něm samo se rozumí. Zákony uměleckého tvoření dají se právě jen z vynikajících uměleckých děl samých vyvozovat a k tomu nutno, abychom na tisíce jich viděli a pak aspoň v reprodukcích je porovnávati mohli. I nejšťastnější myšlenka musí se takto kontrolovat, zda v skutku pravdivá a všeobecně platná jest. Jinak stane se esthetisování ovšem snadno prázdnou krasomluvou, kteréžto moudrý člověk a zvláště umělec instinktivně se vyhýbá. Všecky pojmy vědecky platné musí z četných názorů pokud možná bezprostředně porovnaných vyvozovány býti a pojmy esthetické nečiní tu výjimky pražádné.

V Bathorym pak právě moment tento zajisté co nejpřípadněji je zvolen. Již při vypravování děje, jenž základem obrazu jest, jsme k tomu poukázali. Zde toliko dodáváme: ani deputace, která právě přistupuje, ani ta, která vyslyšena jsouc snad k odchodu se chystá, neposkytovala by obraz tak rozmanitý a poutavý. Ještě nepronesl král slovo rozhodné, a poslové cara plni teskné napnutosti je očekávají. Avšak již jen okamžik a slovo to přejde přes ústa rozvážně zavřená a osud dvou velkých říší bude na vždy rozhodnut. Žeť okamžení toto umělci jaksi přirozeně a nenuceně se nabízí, zvyšuje zajisté jen účinnost jeho. —

A jak mocně je znázornění momentu toho výrazem tváří a pohybů zde ve všem obohaceno a podporováno!

Především *Bathory*. Hrdost přemahatele, ještě více však dosud neutlumená nevole nad tím, žeť uprostřed proudu vítězství zastaven jest, obráží se v sevřených ústech a v přísně ba ponuře téměř sklopených očích jeho. Nechce viděti to poselství, jež při vší pokoře své přece neodolatelně křižuje dalekosáhlé zámysly jeho. Ač hlava spíše sehnuta jest, přece s trupem spříměným tu sedí. Pravice držíc meč přeložený přes kolena od sebe oddalená a lehkým tlakem lesklou zbraň prohýbá, prsty levé ruky na konec a hoření plosk meče téměř kolmě postaveny jsou, a hra jejich i zvyk velitelský i vnitřní nerozhodnost krále mistrně znázorňuje.

Podobně i kancléř jeho *Zamojski* jako by zarážel krok ku předu učiněný. Hled jeho patrně neuspokojený ku znamením smíru obrácen jest, jež vévoda Polocki na zlaté míse králi nabízí, v souhlase s tím vnitřní konce obočí kolmou vráskou dolů staženy, a pravá ruka drží pečeť říše mezi druhým a třetím ohnutým prstem tak volně, jako by raději ji pustila; vidíme celou tu nechuť, celé to přemáhání, s kterým on na smlouvu ji vytiskne.

Než i ostatní vůdcové a náčelníci z táboru polského nejsou nikterak prázdnými diváky při důležitém zjevu tomto. Vizmež jen *Radziwilla* jak výkladu věci povážné naslouchá neb *Żólkiewského*, jak černou postavu legáta nedůvěřivě měří. Patřmež na starého však dosud statečného *Haraburdu*, jak při pohledu na ponížené vyslanectvo carské s pohrdlivým uspokojením se usmívá, a ne zcela bez práva, neboť on to byl, jehož žádost za mírné srovnání sporu hrozný Ivan se zpupným posměchem odbyl. Dívejmež se na tu rozmilou jinošskou tvář mladého *Kašpara Bathoryho*, jenž poněkud zvědavě na ty skvostně oděné muže a ctihodné starce cizí se dívá, a s přirozenou úctou mimoděk před nimi čapku svou zvodá, již hetman Oryszowski jaksi káravě opět na hlavu mu tlačí; vezměmež k tomu i při osobách vedlejších všechen ten výraz vážného pozorování, krátkého sdělování si poznámek právě připadajících a dychtivosti jiných, by z celého výstupu aspoň něco uzřeli, — i máme věru již na této straně od hrdého vědomí vítězova a rozvažování státnického až k obyčejné téměř zvědavosti *celou škálu pocitů a dojmů nejrozmanitějších spůsobem věru mistrným znázorněnou.*

A proti tomu zas Rusové! — O prosebném výrazu *Polockého* jsme se již zmínili. Kterak tu oko jeho s tesknou napnutostí k moc-

nému vítězi vzhlíží, kterak chléb a sůl na polo ostýchavě, na polo nabízeje mu podává! A *Ileckij*, kterak on smlouvu o mír v pohled krále a kancléře zvedá, jako by tím urychliti chtěl ten okamžik, kde pokořené vlasti mír se vrátí, kterak na doklad vroucího přání svého levici jako k srdci tiskne; jak Polocki na krále tak on zase na kancléře hledí, zrakem jej vyzývaje, aby pečeť přitiskl k listině, kterou mu nabízí. Mezi oběma pak *Naščokin* s tím úsměchem na zhrubělých rtech a kolem těch malých lestných očí svých! On ze všech povahou svou patrně carovi nejbližší, jak by tušil neb věděl, žeť i král i legát nejsou než přelstěnými nástroji krutého schytralce na stolci moskevském. Shýbá se jak člověk, jemuž vlastně do shýbání není, jen pokud nutnost toho vymáhá, a zároveň aby úsměšný posuněk jeho nepříteli a spojenci ušel. Však přijde doba, kde on s těmi širokými rameny se vztýčí; myšlenka pomsty a odvety má v něm zástupce svého.

Na přemoženého vojevůdce *Obolenského* umělec patrně nejmenší důraz položil, nazad a do stínu jej pošinuv, čím menší zajímavost tváře jeho též méně ruší. Po neustálých a tříletých téměř porážkách může tušim člověk poněkud skroušeněji vypadati, však více původní pevnosti a výsosti při vůdci nepřátelském bylo by i vítězstvím polským většího lesku zde dodalo. Než vezmemeli ještě *Olferieva* k tomu, jenž v hluboké pokoře až na zem se uklání, můžeme říci, *žeť též všechny odstíny přemožených částečně v zobrazení velevýtečném tu zastoupeny jsou.*

Avšak nedosti na tom. Vraťme se ještě jednou ke středu celého obrazu, kde papežský legát *Possevini* mezi oběma stranama stojí a znakům míru, jež Polocký nabízí, žehná. Jak na pohled skromně a přece pevně stojí tu tento člen tovaryšstva Ježíšova, jež zvláště pro Polsku tak osudným se stalo. Jaký výraz je v těch kostnatých pevně rozevřených prstech jež nad chlebem drží; on jediný je v sobě jist, ani neusjednocenost ani tíseň nečeří hladinu nitra jeho, on *je* již u cíle, a co se kolem děje, má pro něj jen význam ceremonie, jakých on v církvi své bez rozčilení a bez překvapení odbýti byl se naučil.

K němu ještě jednou se vrátíme. Prozkoumavše pak obraz směrem tímto musíme říci, byť i ničím jiným nevynikal než touto dvojnou stupnicí výrazů, v tom jednom neutrálním a nepohnutém bodu se stýkajících, *žeť by již proto původce jeho k prvním mistrům celé moderní doby naší se řadil.*

Avšak výraz jest především pohyb něčeho stálého, což jakožto pevný podklad pod ním leží a co *kresbou typu a charakteru* se vyjadřuje.

Tu především patrno, že Matejko kde mohl portrétů užil, tam kde se jich nedostávalo, vhodnými, dobře zvolenými modelly jich nahražuje. Tak jednali již staří mistři vlasští na př. Benátčané, kteří více k realismu se klonili,[1]) na jejichžto výtvorech i tam, kde se o žádný historický moment nejedná, s četnými portréty se potkáváme. A to právem. Neb uvážímeli, kterak každý obličej jednotným celkem ze samých nutných a souhlasných částí složen jest, mohli bychom téměř

---

[1]) I idealistický Rafael na obrazích svých dosti hlav portrétních umístil.

pochybovati, že cosi tak podstatně důsledného a původního z *pouhého* výmyslu lidského vytvořiti lze. Tam kde tedy jak v umění realistickém především o pravdivost běží, je neradno umístiti něco, co by před soudem přírody snad co nemožná v sobě odporná složenina prohlášeno býti musilo. Z toho ovšem nejde, že by proto umělec pouhým kopistou přírody byl. On již při podobizně vše, co nahodilé a nepodstatné jest, vynechává; při obraze však jde ještě o krok dále. Tam každou osobu *především z jedné strany* povahy její nám líčí, na kterouž tedy při zobrazení především důraz klade. A na konec ovšem mimo to fysiognomii takto vytvořenou výrazem *v pohyb uvádí*. Podotýkáme to, abychom opravili výrok těch, kteří v nejnovější době v Matejkovi zas jen „dobrého portretistu" vidí. A přec je v *Bathorym* všechno ponořeno v děj, vše obsahem právě této situace naskrze nasyceno. Žádnou z těch hlav nemohli bychom vystříhnouti a takto snad co podobiznu o sobě ji pověsiti.

Než abychom k věci se vrátili — postačí po tom, co jsme o výrazu pověděli jen k některým postavám ještě tu poukázati. Kdo nevidí v hlavě *Zamojského* státníka, jenž při všem, co se děje ihned následky rozvažuje, kdo v mocném při vší zadrženosti přec energicky pohnutým těle reka a vojevůdce nespatřuje? — A *Possevini?* V tom ostrém obličeji s tou téměř oholenou hlavou není nic nadbytečného, všechen ballast zbytečných citů lidských je tu naprosto setřen a odvržen, přátelsví, rodina, vlast vše to nic neváží, jedině prospěch církve co zřetel jednání zbyl.[1]) Tyto oči ač málokdy se podzvihnou, přec vidí hluboce do nitra těch, na něž působiti chtějí, a úzké ty, pevně k sobě přiléhající rty nemají ovšem výmluvnost citu a fantasie, a mluvíli, nespočívá tu důraz na žádném slově, avšak přece na každém se spočívati zdá, onen důraz železné logičnosti, z které se nikdo, kdo premisy připouští, vymknouti nemůže. Věru že tato hlava náleží k těm *nejmistrnějším* plodům, jež umění všech časů a národů v tomto směru kdy vytvořilo. Žeť vůbec co charakteristiky a výrazu Bathory rozhodně *nad Unii* předčí, nemusíme zde snad již dovozovati.

I co do jednotlivých *typů národních* je zde více podáno než protiva mezi Poláky a Rusy, na kterouž jinde výhradně důraz se kladl. Maďar Bathory, Polák Zamojski, Malorus Ostrogski, Litvín Radziwiłł, toť — abych o podřízenějších osobách tu ani nemluvil — jsou praví plní representantové kmenů svých. Co pak Rusů se týče, o jejichžto „blbosti", „surovosti" a „tuposti" tolik se napsalo a pro jejichžto „naprosto tendenční vylíčení" celý obraz se odsuzoval, sluší konstatovati, že o „blbosti" a „tuposti" tu *nikde* řeči býti nemůže a co do „surovosti", že jest na celém obraze jen *jediná* tvář, ku které by se výraz tento

[1]) Kterak Possevini všude a ve všem na prospěch církve myslil a jak bystře pochopoval a soudil, toho mezi jinými důkaz jest, že Prahou k Bathorymu se ubíraje, za několikadenního pobytu svého ihned důležitost její jakož i národa českého vůbec poznal a mezi jinými římské kurii navrhl, aby se zde ústav pro misionáře zařídil, který by katolicismus mezi východními Slovany šířil. Soudil ihned, že by Čechové již pro podobnost řeči k tomu zvláště způsobilí byli, a že by co soukmenovci s větší přízní než cizinci se potkali.

jaksi vztahovati mohl, než i zde spíše o jakési nízkosti a lstivosti nežli o surovosti povahy řeč býti může. Inkriminovaný obličej tento náleží *Naščokinovi*, o němž jsme již vytkli, že jej za representanta politiky carovy považovati můžeme. Takovýchto typů, jakým Naščokin jest, zajisté v Rusku a jinde dosud najdeme, a právě v okolí cara, který, jak známe, nikoho vedle sebe netrpěl, kdo povahou svou nad něho vynikal, nemůžeme si ani mysliti postav vzezření o mnoho ušlechtilejšího. Z těchto malých, bystrých a lesknavých očí, úkosem pozírajících, nezírá žádná hlbost, nýbrž schytralost, která nikterak s tváří krásnou spojena býti nemusí. A tato schytralost tu o sobě úplně stačí; připojmež k ní významnost vyšší a ušlechtilejší, a z postavy vedlejší stane se postava hlavní, zosobněná výslednice celého děje, jenž s ochromením Polsky a přelstěním Říma skončil. Těžník obrazu by se pošinul a jednota jeho v podstatě by se zrušila; a jednota tato je při vylíčení takovém bez odporu *nutnější* požadavek esthetický než jednotlivý obličej nám méně příjemný. Co bychom si tedy ve vzhledě tomto přáli, jest jedině umírnění pravdy, s kterou Naščokin tu podán jest, a rozhodnější zastínění tváře a postavy této, která v světle tak určitém přese všechno své nehrubě apollonské vzezření přec významností svou nás příliš poutá a od pravého středu obrazu poněkud odvrací.

Co se ostatních vyslanců ruských týče, jsou tváře jejich *naskrze* pěkné, ba důstojně ctihodný obličej Ileckého je vůbec *nejušlechtilejší ze všech*, jež na obraze se nalézají. Uvážímeli mimo to, že sám *Bathory* ani co do tváře, ani co do postavy, ani co do posazení svého, kteréž by snadno královitější býti mohlo, příliš lichotivým spůsobem podán není, [1]) ačkoli i nevšední duch i ušlechtilá povaha králova by k tomu vybízeli, bude zajisté ono „neslýchané tendenční“ snižování přemožených naproti vítězům na míru věru velmi skrovnou uvedeno. I to že *Olferiev* pokleknuv čelem k zemi se sklání, vychází ze zvyku jak národa tak doby, při čemž i to zapomenouti nesmíme, kterak za cara Ivana i nejvyšší velmožové před vyšší mocí se třásli a nejhlubší ba otrocká pokora u nich v obyčej vešla. A co se posléze onoho *trpaslíka* týče, který co sluha přemoženého vojevůdce Oboleňského při samém kraji obrazu stojí a štít jeho drží, sluší podotknouti, že i on nikterak pouhým „potupným výmyslem“ umělcovým není, ačkoli bychom jej beze všech stesků pohřešovali, neb aspoň větší podřízenost i co do světla i co do barvy též při něm si přáli. Bylť to modní luxus doby tehdejší, že jak později mouřenín, tak tenkráte trpaslík co sluha v domech velmožů nescházel. I v „oslovení Konstantina“, jež Rafael pro vyzdobení Vatikanu navrhl a Ginlio Romano provedl, vidíme v rohu trpaslíka, an si přilbu na hlavu sází; i má se za to, že je to podobizna trpaslíka, jenž kardinálu Hippolytovi de Medici náležel, a věrnáli podoba jeho, ještě mnohem ošklivější než trpaslík Oboleňského byl.

---

[1]) Že Bathory nevelký, složitý a pleti velmi tmavé byl, je historicky zjištěno. Sr. Bronikowského Dějiny Polska str. 100. Roztaženost nohou je ostatně aspoň co do pravdivosti tím motivována, že král dle obyčeje meč přes kolena položený má.

Přihlédnemeli po těchto jednotlivostech již k uspořádání celku, k tomu tedy co *komposicí* obrazu jmenujeme, sluší co do *jasnosti* její z předu vytknouti, že celé jádro vlastního děje zřetelněji a beze všech výkladů srozumitelněji nežli na všech obrazech v úvodu jmenovaných jedním rázem před nás předstupuje. Vítěz, přemožený i sprostředkovatel bijí na první pohled do očí: první sedě, druhý kleče, třetí stoje, tak zároveň hlavní skupině i co postavení náležité rozmanitosti dodávajíce. Přihlídněmeli pak co do rozvržení celku k jednotlivým polím, jež popředí, prostředí a pozadí nazýváme, tož pokud se popředí týče, zřetelnost dokonalá a nepochybná jest: na levé straně král a kancléř polský, na pravé deputace ruská, obě černou postavou legáta papežského i odděleny i spojeny. V prostředí na levo pod stanem ponejvíc Malorusové a Litvíni, na pravo pod širým nebem Kozáci a rytířové polští rovněž dvě skupiny jasně od sebe oddělené tvoří. Kdy by z těchto zvlášť okřídlený Żólkiewicz poněkud hlubším stínem od Rusů před ním se nacházejících odstupoval, bylo by oddělení od nich na první pohled jasné a tím článkovanost obrazu dokonalá. Tábor v pozadí levém a v pravém město, z jehož brány nábožensky průvod vychází, do všech podrobností by ji dovršovaly.

Bathoryho co osobu hlavní Matejko dosti zřetelně tím vytknul, že od postav ostatních ho oddálil a úplně isoloval; rovněž pak světložlutým pláštěm velmi nápadně se vyznačil. Avšak krále myslíme si již jednou na místě poněkud vyvýšeném, což by i ke zvýšenému výrazu důstojnosti jeho, jinak jak již praveno poněkud zanedbané, rozhodně bylo přispělo. Pak by se zajisté i potřeba toho snad historického — avšak vzhledem k barvám sousedním snad přece poněkud křiklavého pláště v té světlosti nebyla objevila. Také zapříti nelze, že úplnou isolovaností krále jakási roztrhanost do celé komposice přišla, kteráž jen na této — a na *žádné jiné* — okolnosti se zakládá.

Spůsob, kterým se komposice od symetrického uspořádání odchyluje, jest zajisté naskrze oprávněná a povahu děje jasně vyjadřující. Deputace Possevinim vedena z pravé strany přicházejíc v popředí přese střed obrazu postoupila, tak že tam na straně levé jen místo pro Báthoryho a kancléře zbývá. Tím pak zároveň členové vyslanectva, ať již stojí nebo klečí, jasně co příchozí vyznačeni jsou, ba cítíme i směr, kterým se brali.[1])

Jeli takto *pravé popředí* mocnější a hmotnější než levé, za to *levé prostředí*, kde tolik jasně vytknutých hlav pod stanem se nalézá, mnohem více než prostředí pravé zrak náš poutá, tak že se rozdíly obou polí ve vzhledě tomto zas na vzájem zváží. Rovnováha na obrazu je tím *dokonalá* a dojem napnutého klidu jakož i účinek slavnostně vážný tím mocně podporován. Jest to *jedině* poněkud pří-

[1]) Úplná symetrie označuje přirozené klid, assymetrie tudíž pohyb a sice z té strany vycházející, na které osoby větší prostor zaujaly. Tak studium právě největších mistrů objevuje. Z předmětu Bathorymu příbuzných připomínáme toliko obraz Paola Veroneského: „Rodina zajatého Dareia před vítězným Alexandrem Velikým" v Národní Galerii londýnské (týž předmět v menších rozměrech v galerii kasselské), jenž vzhledem k assymetrii podobné uspořádání vykazuje.

lišná pestrost barvy, která jej částečně ruší, přednosti komposice tu nikterak nepodporujíc.

Symetrie a rovnováha horizontálního rozvržení obrazu se týkají. Přihlídnemeli pak po nich k poměrům jeho ve směru kolmém, toť i toto celkem uspokojivým se býti jeví. Průměrná výška osob stojících a jasněji vytknutých — od doleního kraje obrazu počítaje — k prostoru za nimi vybývajícímu dosti přibližně jako pět k třema se má, kterýžto poměr na podobných komposicích, pokud zkušenost naše sáhá, vždy příjemně působí, uprostřed mezi přílišnou prázdností a přílišnou nízkostí hořejška leže. Podobně výška jednotlivých hlav, na kterých především pozornost spočívá, celkem šťastně odstupňována jest. Jen stan hmotností svou sem tam poněkud těžce na spodek naléhá.

Rozčlánkování do hloubky se týkaje, podotkli jsme již, že bychom si přáli, aby prostředí zvlášť na pravé straně poněkud určitěji od popředí odstupovalo. Na straně levé zas osoby snad přece příliš stlačeny jsou, ačkoli povaha děje, jejž všichni spatřiti pílí, poněkud větší stísněnost tu ospravedlňuje. Tato pak na straně pravé, kde obrněnť husaři polští v šiku stojíce až k samé bráně města se táhnou, ovšem nikterak se nejeví. Zde pak spatřujeme k tomu snahu po perspektivní hloubce, kteréž na dřívějších obrazích Matejkových ovšem již povahou předmětů v té míře vystoupiti nemohla. Co by se v této části proti lineární perspektivě namítati dalo, věru nevíme; žeť by však co do perspektivy vzdušné i jezdci v pozadí tak jasně promalováni byly, jak postavy popřední — toť je věru tvrzení přepřílišné, i k tomu nehledě, že jasný den zimní a odraz světla od sněhu přitlumení barev a forem zde odporuje. Než i takto je všecko, co tu vythnuto býti musilo, jen nedostatkem podřízenným. —

Souměrnost a poměrnost musí na obraze rozmanitostí a pokud možná i kontrasty oživena býti; těch pak zajisté nikdo tu nepostrádá. O různosti typů, o konstrastech vítězů a přemožených v nejrozličnějších odstínech mistrně odstupňovaných již svrchu jsme se pronesli, a rovněž o tom, že protivy tyto postavou legáta velešťastně sprostředkovány jsou. Tím pak jednota a uzavřenost obrazu zároveň mocně podporována jest; neleží zde nic mimo něj, co bychom si teprvé k němu přimýšleti musili.

Žeť postoje a polohy jednotlivých osob nenuceně rozmanité a přece k celku se vztahující jsou, při mistru, jakým Matejko jest samo se rozumí.

S čím však při Bathorym *poprvé v té míře* se potkáváme, je snaha po ladnosti, po jistém rythmu linií, jednotlivé skupiny oddělujících a ohraničujících. Již postava králova o sobě se splývajícím pláštěm dosti pěkný pyramidální obrys objevuje, a pakli i pod stanem linie přes hlavy jednotlivých osob někdy příliš rovně a rovnoběžně stoupají, a osoby perspektivné příliš od sebe oddálené v jedno zahrnují, toť přece vady tyto jen oku velmi kritickému nápadné jinými přednostmi s důstatek zváženy jsou. Vizmež, abychom jen něco vytkli, tu krásnou a před nejpřísnějším soudem bezúhonnou linii, již po pravé straně Zamojski se čtoucím Ostrogským tvoří, tu ladnou pyramidálnost obrysů,

kterými Naščokin s Ileckým a Possevini s Polockým[1]) v skupiny zahrnuti jsou. Sledujmež na konec tu souvislost linie, která celé vyslanectvo i s Possevinim v jedno pojí: od temene legáta přes zadní obrys jeho k hlavě klečícího Polockého se spouští, odtud přes Naščokina nejdřív zvolna pak náhleji k Ileckému stoupá, by po něm opět dolů se svezla a po kořícím se Olferieovi zas nahoru se berouc a na konci mírnějším svahem spadajíc a jaksi doznívajíc při pravém kraji obrazu se skončila. K tomu i od Naščokina jiné odvětví téže linie přímo na Olferieva se váží. Tím vytýkaná „předevotní sehnutost" obou postav těchto i z ohledů čistě uměleckých dvojnásob motivována jest. Tu opět mimoděk Paolo Veronese[2]) nám připadá; a přece je linie tato zcela původně cítěna, není sem přeneseno nic, co by tu změkčelým, nemístným a povaze předmětu odporným nazváno býti mohlo. Na pouhém výkresu a na kartonu byla by pak zajisté mnohem nápadnější a zřetelnější než na obraze v barvách provedeném, kde bílé roucho Naščokina od tmavějších oděvů osob ostatních křiklavěji se liší a souvislost celku namnoze přerušuje. Tak i zde barva přednosti komposice s důstatek nepodporuje, jako na doklad theorie, žeť s linií se nesnáší, ač obě zde zajisté snadno v shodu uvedeny býti mohly.

Přecházíme tím zároveň k b a r v ě a ke k o l o r i t u, na něž se obyčejně na prvním místě myslí, kdykoli o Matejkovi řeč jest. „Matejko jest výtečný kolorista," slyšíme odevšad. Ovšem. Ale jak málo je tím řečeno! Barva může kráse neb pravdě, klidu neb pohnutosti, nebi či zemi sloužit. Tizian, Correggio, Rubens, Rembrandt a z novějších snad Delacroix, toť jsou vesměs koloristé prvního řádu, a přece jaký veliký ba ohromný rozdíl jest mezi nimi!

U Tiziana barva půvabu,[3]) zušlechtěnému požívání vezdejšího života, nádheře a důstojnosti zevního zjevu výraz poskytovala, u Correggia všechnu tíhu a hmotnost vezdejška tratí, vše v jediné moře vzduchu a světla vstápějíc a tímto živlem ze všech nejméně plastickým formu a zároveň vnitřní záchvěv mysli vyjadřujíc.[4]) Touže barvou zas Rubens bujnost smyslnosti a energií vnějšího děje, Rembrandt povšechné roz-

---

[1]) Zvlášť na straně pravé, na levé jen ku předu pošinutá zlatá mísa kolmý spád poněkud zadržuje.

[2]) Delší linie shora a s měnivým směrem dolů se svážející náležejí jak známo k zvláštnostem Veronesovým. Srovnej zvlášť „Tři krále" a „Rodinu Concino" v Drážďanech a uvedenou již „Rodinu Dareia" v Londýně a v Kasselu. Žeť kolorit linii *zásadně* vylučuje, vyvracuje právě skvělý kolorista tento. V jistých ohledech ovšem tomu tak býti může.

[3]) Tizian maloval arciť též obrazy církevní; avšak na nejslavnějším z nich pod jmenem Assunty známým (nyní v galerii akademie benátské) zdála se bohorodička Minoritům benátským, kteří obraz objednali, v té míře světsky půvabnou, že jej přijmouti se zdráhali.

[4]) Známo, že Correggio náčrtcích svých ani obličeje pevnými obrysy a nepřetržitými liniemi nekreslil, než pouze stínováním a vynechanými světly formu naznačoval. Navštěvovatelé galerií a sbírek drážďanských v tomto vzhledě zvlášť na vlastnoruční kresbu Correggiovu v posledním pokoji kabinetu rytin upozorniti si dovolujeme. Budiž u příležitosti této tato převzácná přes 450.000 výkresů, rytin a fotografií čítající a každému beze všech okolků přístupná sbírka našincům vřele odporučena. Více než kde jinde může si tam každý přehled o veškerém téměř vývoji umění výtvarných zjednati.

položení nám líčí a Delacroix konečně k soustředěnosti dojmu jí směřuje, o mocné vyjádření affektu a rozrušenosti vůle usilujíc. Tizian je epický, Correggio a Rembrandt jsou lyričtí, onen jižní genius v tom srozumu, v němž hymnus neb dithyramus lyrickou básní jest, tento jak tajuplná píseň severní, v níž děj a rozpoložení si rovnováhu drží; Rubens a Delacroix jsou dramatičtí, onen na vnější děj, tento na vnitřní pathos především důraz klada.

Kterému z nich je Matejko nejbližší? Marná otázka. Jak málo by odpověď nám vysvětlila! Učinili jsme ji jen proto, abychom velikou tu neurčitost pojmu objasnili, který slovem „kolorista“ naznačujeme. Barva a kolorit nejsou než jedním z prostředků, kterými umělec obsah nitra svého nám znázorňuje; musíme ze všech stran k nim přihlédnout, abychom seznali, kam více směřuje: a tak i zde nic jiného nám nezbývá, než pokusit se o to aspoň v těch mezích, v kterých Bathory nám toho dovoluje. Myslíme ovšem, že by úsudek sotva podstatně se změnil, i kdy bychom ostatní obrazy Matejkovy před očima měli.

Při koloritu pak mimo krásu, na niž v první řadě se myslí, neméně pravdivost, přiměřenost a charakterističnost jeho na váhu padají. Pokud barva komposici podporuje neb ruší, o tom na příslušných místech již zmínka se stala.

Abychom tedy s *krásou* počali tu, pokud se krásnosti, skvělosti, svítivosti jednotlivých barev týče, je o tom vůbec jeden toliko hlas; co i nejpovrchnější zrak vidí, toť i nejzarytější mysl upříti nemůže. V tom ohledu vůbec sotva kdo Matejku zastíní a překoná. Na Bathorym pak jsou nejenom barvy lesklé, nýbrž na místech příslušných též příjemně umírněné a mdlejší; a třpyt kovu na brních a rouchách dojem barevní zde ještě zvyšuje.

Než krása koloritu nezáleží toliko ve volbě barev jednotlivých, nýbrž v ladném sestavení jejich.

Tu co se z předu kontrastu světlosti a tmavosti týče, jedině běložlutý plášť Bathoryho s černomodrými spodky jeho nedosti se srovnávají, ačkoli i tu šedý krunýř mezi oběma částečně zprostředkuje.

Jinak ani bílý šat Naščokina s barvami příliš tmavými bezprostředně nehraničí ani černá postava Posseviniho barev rozhodně světlých se nedotýká. Ostatní osoby a předměty pak nevykazují světlost neb tmavost ve stupni takovém, že by ze styku jejich cosi nepřiměřeného vzniknouti mohlo. O křiklavost koloritu Matejkova, jak sem tam se mu vytýká, může tedy již zde jen ve smyslu velmi obmezeném řeč býti, ani k tomu nehledíc, že lesk barvy na — kovu jakož i na látkách hedvábných a aksamitových — vůbec každý kontrast mírní ano i skutečné nesrovnalosti aspoň snesitelnými činí.

Co do protivy barev teplých a chladných nemůže se zajisté tvrditi, že by kdesi přílišné krajnosti se stýkaly, toliko menší promíchanost obou bychom si sem tam snad přáti mohli. V prostředí pak se teplost a chladnost téměř svažují; v popředí barvy teplé, zvlášť žlutá a červená rozhodně převládají více snad než pouhý ohled na ladnost koloritu toho vymáhá; avšak uvidíme, kterak to s jinými intencemi uměleckými snad souvisí.

Pokud na konec kontrastu čistě chromatického se týče, v kte-

rémžto ohledě rovněž o jakési křiklavosti koloritu je rozepisováno, nemohli jsme při nejbedlivějším prohlížení obrazu jiných vad shledati, než že ona převládající žluť barvou čistěji fialovou nikde zvážena není a dále okolnost tu, žeť oranžovočervené roucho Zamojského s fialovočerveným kobercem na stole bezprostředně hraničí, což pro příliš malý interval obou barev arciť příjemně nepůsobí, ačkoli i zde různý lesk látek tuto neshodu umírňuje. Než i to jsou nedostatky snadno odstranitelné a celkového tvoření uměleckého se nedotýkající.

Jinak jsou kontrasty na celém velkém tom obraze co do barev jak primerních tak sekunderních všude přiměřeně sestavené pokud třeba zvážené a hojností tónů neutrálních štědře sprostředkované; ani běl ani čereň s barvami nikde v závadné protivě se neoctly, a zvlášť černé roucho Posseviniho k barvám sousedním se předobře hodí. Jsou zvoleny tak, aby vesměs tím získaly; čereň sama pak přílišnou plochu zaujímá, aby odjinud nádechem barvy komplementerní jaksi tratiti mohla. —

Jestliže se takto koloritu Matejkově vzhledem k ladnému sestavení barev při všech nepopíratelných přednostech přece některé výtky činiti mohou; toť jakmile naň z druhého hlediště *přiměřenosti* a *pravdivosti* totiž patříme, nemůžeme leč říci, žeť nade všechnu chválu povznešen jest a žádným závistníkem, žádným vrstevníkem překonán není.

Obraťme zřetel svůj zprvu k barvám jednotlivých předmětů a oděvů. Jaká *až úžasná pravdivost* se nám tu jeví. Kterak je zde ten hedváb, brokát i aksamít podán a nejen hedváb, brokát, aksamit vůbec a nikoli tak, jak snad nyní z továren našich vychází, nýbrž v té skutečné dřívější podobě, textuře a barvitosti své. Není to na obraze historickém tak mimotní jak mnozí se domnívají a jiní po nich opakují. Na nás aspoň ty moderní někdy i bedlivě vyprané a vyžehlené látky na staré rytíře a reky navěšené vždy komický dojem činily. Že každý k okamžiku tak důležitému se slavnostně přioděl, je zcela přirozeno a všecko bezmyšlenkovité posmívání se té „orientální nádheře" naprosto nepodstatné. Přece však nevypadá roucho nikde tak, jako by právě krejčím bylo dodáno, aniž na straně druhé dojem obnošenosti nečiní. Že však Matejko i spotřebovanost látek mistrně podati dovedl, toho stan a prapor nad Bathorym visící skvělé důkazy jsou. Tu vidíme jak vítr, slunce, déšť na ně působil, i ačkoli vše to s mírou uměleckou podáno jest, přece všecka nepohoda života válečného i pro krále a vojevůdce jasně v tom se obráží.

Podobně pak barvy vzhledem k jednotlivým osobnostem *co nejpřípadněji* zvoleny jsou. Není zajisté lhostejno, která barva které osobě se přidělí a právě nejznamenitější mistři v tom ohledě největší rozvahu osvědčili.

Nemůžeme zajímavý ten předmět zde šíře rozvésti, avšak i tolik snadno nahlednouti, že každá barva již o sobě svou zvláštní povahu má, že na př. žluť na nás naléhá, a jasné vyznačuje, kdežto barva modrá do dálky odstupuje a skromněji účinkuje, červeň, zeleň a hněd, že v tomto vzhledě mezi oběma leží, jen že u první z nich energie největší, u třetí nejmenší jest, ovšem když tónem a sytostí příliš se ne-

liší. Pakli tedy stkvělá žluť králi co osobě hlavní a v popředí pošinuté připadla, červeň kancléři co osobnosti po něm nejvíce vynikající a nejenergičněji činné, zeleň Ileckému co postavě druhého řádu a skromná zeminová hněď Olferievu, jenž na zem se sklání: jestiť toto rozvržení barev zajisté velmi případné a věci naskrze přiměřené. Při splývajícím rouchu Polockého jsme dlouho v nejistotě, která barva na něm převládá a právě tato neurčitost, toto míhání se barev při vší nádheře brokátové přece vévodu i co do barvy v té podřízenosti udržuje, která mu vzhledem ku králi jedině sluší. Podobně běl, v níž Naščokin je oděn — ač v jiném ohledu ne bezzávadná — pro osobu v popředí postavenou zajisté je vhodná, a o sobě světlá a čistá jsouc, poněkud nečistě zelenavým tónem s povahou jeho jaksi v souhlas uvedena jest. Černá barva pak, v kteréž Possevini se objevuje, i zcela přirozeně tu se nabízí, i s tou celou abstraktností a vněšní nepohnutostí zjevu toho jako v jedno spadá. Máli pak na konec kolorit co celek pojatý s povahou *veškerého děje* se srovnati a v tomto rozumu charakteristickým býti, tedy ponurým, když děj o sobě ponurý, veselým, když veselý a p. jest, nutno říci, že Bathory i s touto charakterističností u vynikající míře se vykázati může. O té oprávněné nádheře rouch u příležitosti takové již svrchu jsme se zmínili, a veškeren ten lesk je tím více na svém místě, že na slávolesk *vítězství* — a nikoli na porážku — přední důraz tu položen. Nádherná žluť a majestátní červeň takto *právem* ráz celého obrazu zde určují[1]; a pakli na oko naše — blazeovanou tou bezbarevností moderních oděvů schoulostivělé — poněkud silnčji dorážejí, působí též v tomto vzhledě zcela charakteristicky a slavnostně válečně, jak onen třeskot polnic, které ze řad třpytných obrněnců polských od hradeb města k nám doznívají.

A tak tedy, na místo úhrnečné úvahy o povaze koloritu Matejkova, k tomu, co svrchu jsme podotkli, opět se vracíme. Barva není než jedním z těch prostředků, kterými umělec podstatnou povahu snahy své vyjadřuje. Rozebrali jsme *formu* Matejkovu, pokud ve výrazu, v kresbě charakteru a v komposici se jeví, a ve všem též živý smysl pro krásu jsme uzřeli; však před podrobným a energickým vylíčením *skutečnosti a pravdy* i tato, kde nutnost toho vymáhati se zdála, do pozadí ustoupiti musila. Totéž naskrze o *barvě* jeho platí. I zde v jistém obvodu nemenší krásocit se jeví. Jednotlivé barvy jsou překrásné a taktéž v sestavení jejich patrná snaha po ladnosti se jeví, avšak všechno je i zde především *pravdivosti* a *charakterističnosti* podřízeno. *Stojíme zde, tak myslíme, u jádra umělecké povahy Matejkovy*, kteráž ovšem při každém umělci z většího počtu výtvorů jeho *snaze* se pozná, avšak pozornou analysou i jediného vynikajícího díla jeho v podstatě se určiti dá. Matejko není jen veliký kolorista v tom smyslu, žeť — jak mnozí o něm myslí ano i píší — snad velké

[1]) Obě barvy tyto vícekráte a v několika odstínech na obraze se opakují. Právem — neboť teprv v rozličných tónech a vedle rozličných barev jiných rozloží každá barva veškerost povahy své. „Rappeler une couleur" tomu, tušíme, koloriste belgičtí říkali. Zásada ta především ovšem jen dominujících barev se týkati může.

plochy krásnými barvami pokrývá, které náhodou též k jistým osobám náležejí,[1]) *nýbrž u něho jak u každého mistra znamenitého barva především též hlavnímu účelu a hlubší podstatě jeho slouží, věrnému pojímání totiž a vylíčení takovému, jež pravdy realní a charakteričnosti tedy podrobné a přece jadrně vyslovené ano s části až k samým mezím bezohlednosti důsledně provedené veškerou silou mocného nadání se dopíná.*

Co vzhledem k našemu obrazu ještě říci zbývá, s tím — jak samo se rozumí — naskrze se shoduje. Vše až na ty ostruhy Bathoryho má *plnou podobu historické věrnosti* do sebe, aniž by zbytečnosti tu zobrazeny byly; ve vzhledě tom skvostné sbírky polských magnátů, Matejkovi ovšem naskrze přístupné, přehojných vzorů mu poskytovaly. Dojem pravdivosti je tím mocně podporován. Žádný výmysl fantasie zde skutečnost nenahradí, a věk náš nemá i ve vzhledě tomto naivnost dob předešlých.

K r e s b a u pouhých koloristů začasté tak vadná, je naskrze výtečná, pevná a jadrná. M o d e l l a c e ponejvíc zrovna nepřekonatelná. O mistrném vylíčení hlav již šíře jsme se pronesli. Upozorňujeme zde na ruce, tuto neméně nesnadnou část, jež v obojím tom ohledu pravým měřítkem umění malířova nazvány býti mohou. Bathory, Possevini a zvláště Naščokin, u nichž ruce nejvíce viditelny jsou — jaká to nejjemnější a věru obdivuhodná pravdivost při nich se osvědčuje! —Co do oděvů a látek jen plášť krále, roucho Polockého, prapor na stanu upevněný jakož i onen, jenž před Bathorym leží, zde připomínáme. Tu nemá Matejko soupeřů, tím méně by kdo předměty tyto pravdivěji — řekli bychom plastičněji — modellovati a podati dovedl.

Modellace především odstupňováním barev ze světla do stínu se děje. Kdo při ní jakožto mistr se byl osvědčil, tomu též *schopnost* pro vyjadření účinků stínových vůbec se odepříti nemůže, jak sem tam na to se naráželo.

Žeť r o z v r ž e n í s v ě t l a a s t í n u v nejednom ohledě se jinak státi mohlo, k tomu již v průběhu této úvahy poukázati jsme sobě dovolili. Týkaloť se to hlavně onoho šikého pruhu, který od Naščokina na Żólkiewicze vede. Tam myslíme, by především hlubší stín obrazu rozhodně prospěl a s celým organismem jeho se snášel, a to tím více, že zcela případně kraje v hlubším stínu se nacházejí a odtud ku středu, kde děj se soustřeďuje, též světlosti přibývá. Jen Naščokin tam rythmický tah a postup světla přerušuje, jejž by pak oko mimovolně až k samému středišti interesu sledovati musilo, zvlášť kdy by též na levé straně stín pod stanem poněkud více k prostředku postupoval.

Proti tomu jest okolnost ta, že Possevini nižádného téměř stínu nevrhá, jakož i ona, že Żólkiewicz s Naščokinem z levé strany osvětleny jsou, kdežto slunce na pravo stojí, přec jen podřízenými vadami,

---

[1]) Německé listy, které ovšem Matejkovi nikde podrobnější rozbor nevěnují, rády demonstrativně „žákem Pilotyho" jej nazývají. Avšak Piloty a Matejko! — Tyto dvě veličiny přec jen jako ulízanost a síla, prázdnota a obsah, slupka a jádro k sobě se mají.

jen zkoumavějšímu oku nápadnými jsou. Tím ovšem obě postavy tyto zřetelněji vynikají. By patřiteli pokud jen možná nic v plné věrnosti neušlo, i ta oběť se podstoupila. Je snad přílišná a zbytečná; avšak i tato vada podobně jak arythmie světlová objemu původního nadání nikterak se netýká; nic snazšího, než aby umělec, jakým Matejko jest, obě napravil. Jedná se jen o to, aby jednotlivosti celku stínem se podřídily a nikoli o jakési rembrandtské effekty tmavojasu, jež se slohem Matejkovým nikterak by se nesrovnávaly.

Provedení konečně jest podrobné a přec ne malicherné, a vedení štětce není ani tam úzké a úzkostlivé, kde povrch jako na př. při hnědém kožichu Olferievova s detaillovanou pravdivostí podán jest. Nános barev jest jen tam pastosní, kde o nasazení nejvyšších světel se jedná, jinak jest naskrze téměř tenký, místy až průzračný. Po jakési lžigeniálnosti není tu nikde ani stopy, tím méně po nejnovějším tom makartismu, který již ze zásady na jednotlivou hlavu více než několik hodin nevynakládá a jak o závod ohromné plochy v nejkratším čase pikantními barvami pokrývá. Obdivuhodná produktivnost Matejkova přece vší povrchnosti daleka zůstala; všude jeví se ona bedlivost, rozvaha a vážnost, která rovněž odznakem opravdové a hluboké snahy umělecké jest. —

Na konec zbývá jen, abychom v stručnosti dvou okolností se dotkli, které snad mnohému průběhem úvahy této samy se namanuly.

První z nich umělce o sobě se týká. Jakže, řekne se snad, jakým právem Matejko velkým mistrem nazýván býti může, když přece i tento poslední plod jeho zcela bezvadný není, když vůbec krásu s pravdou, ladnost s charakterističností v jeden souhlasný celek úplně spojiti nedovedl? — Co se první okolnosti tyče, ptáme se: který umělec — řekněmež zde kolorista — byť i prvního řádu, byl zcela bezvadný? Též postavy Tizianovy jsou pravidlem stěsnány a schází jim volnost prostorná, obrazy Correggiovy bývají zřídka v kresbě bezvadny, ba zvláště fresky jeho, jak známo, chybami někdy až oplývají, Rubens začasté o vnitřní charakteristiku pramálo se stará a počet statistů na výplodech jeho nikoliv není nepatrný, Rembrandt více dle světla aranžuje než skutečně komponuje, nepatrné vyznačuje a významné věci nejednou do pozadí tlačí. Bývajíli postavy Rubensovy namnoze spíše nadmuté nežli silné, toť u Rembrandta, pakli je z elementu světla a stínu vydobýváme, snadno zakrnělé, karikovaně ano i protivně vypadávají. Ba i u „božského Rafaela“ ladnost a půvab přec někdy v prázdnou gracii se zvrhl. „Chacun a les defauts de ses vertus“ — každý člověk a tudíž i každý umělec má vady předností svých, a tak tedy jen na tom záleží, aby přednosti tyto takovou váhu a sílu měly, aby vady své snadno snesly a vady zas aby ze skutečných a velikých předností vycházely. Žeť tomu i u Matejka takto jest, toť při úvaze této, tušíme, všude na jevo vycházelo. — Avšak i na to zapomenouti nesmíme, žeť každý synem své doby jest a jak přednosti tak i nedostatky její s ní nutně sdílí. Jak celý moderní věk u porovnání s dobou řeckou neb renaissanční jakýsi ráz nehotovosti, neurovnalosti a neukončenosti do sebe má, tak u po-

rovnání s malířstvím dovršené renaissance i moderní umění naše. A jak druhdy malba náboženská po staletí se snažiti musila, než významnost obsahu s krásou formy smířila, než to, co vyjádřiti chtěla, též dokonale vyjádřiti dovedla, tak se to má i s realistickým uměním doby nové. Pro obsah nový hledáme dosud formu nejpřiměřenější, a *pravdu skutečného života*, jak moderní realistické malířství ji líčí, *bez ujmy* a nenuceně s *krásou* sloučit je snad nesnadnější úlohou, než druhdy umění vytknuta byla, *kde ideální postavy mythu neb náboženství krásocitu umělce samoděk v ústrety přicházely.* I Delaroche, který ze všech nejzjevněji tento cíl si vytknul, zde uváznul, a pokus jeho předčasným býti se osvědčil.

A jsme ještě daleci od rozřešení úkolu toho. Pokud umění naše vskutku *moderním* duchem prodchnuto jest, a výtvory dob předešlých nenápodobuje, bývá naprostá krása postav barvy a uspořádání převážně jalova i bez všeho obsahu hlubšího, a výhoda je dosud docela na straně těch, již pravdivost do prvního pořadí staví. Mámeli však již mezi prázdnou krásou a jadrnou pravdou volit, toť nemůže být volba těžká. Co pak smíření obou těch živlů vůbec se týče, mohlo by se všeobecně pojato ovšem buď tím stát, že by krása ku pravdě, buď tím, že by se pravda ku kráse přiblížiti snažila. V naší realistické době však je zajisté *jen druhý způsob možný*, vyrovnání toto a tím i dovršení umění našeho leží jen na té dráze, která *od* pravdivosti a charakterističnosti *znenáhla* ku kráse a ladnosti vede.

Cestou *touto* též Matejko se béře, snad někdy i příliš opatrně, na každý případ však bez nevčasného překvapování se, neobětuje ladnosti, kde s pravdou dosud srovnati ji nedovede. Vezmemeli ohled na možný postup *celkový*, uznati musíme, žeť tento směr je *jedině pravý* a stanovisko *historické*, které umělce od doby neodlučuje, i *zde co jedině spravedlivé se osvědčuje.* —

Avšak stanovisko historické právě, zdá se, že historickou malbu odsuzuje již okolností tou, že tvoření umělecké ve směru tomto napořád víc zaniká; k tomu pak esthetika zvlášť za západními hranicemi našimi napořád více na všelidskost a všesrozumitelnost předmětů naléhá, s kterou prý malba historická jen s tíží se srovnává. I vzhledem k směru Matejkovu podobné námitky se vyskytly, a musíme tedy aspoň v krátkosti k nim přihlédnouti.

Jestiť pravda: Nejvyšším předmětem umění člověk jest, vylíčení povahy neb chcemeli idey lidstva, jak v různosti vnější formy, klidného stavu a pohnutého děje se jeví. Žádný jednotlivý výtvor nevyjadřuje všechny stránky povahy této, ba i veškerost výplodů uměleckých bohatost idey jen přibližné vyčerpává. Přece však jen v tom, aby ze všech stran ji vylíčilo, záleží pravý úkol umění a všecka vyšší oprávněnost jeho. Čím více pak úloha tato nedokonatelnou a v tomto smyslu nekonečnou se býti jeví, tím více nutno, aby umění nám nelíčilo ani jednotlivce ani vespolnost větší, pokud v podobě, v rozpoložení, v čínu neb utrpení určitá stránka povahy lidské zřetelným spůsobem se neprojevuje.

Z toho ovšem jde, že mnohý děj, historický velmi důležitý, pro umělecké vylíčení přec velmi nevhodným a neplodným býti může, jelikož

idea lidstva ze žádné podstatné stránky v něm se neobráží, a důležité následky, které snad měl, nikterak zřetelně zobrazitelny nejsou.

I Matejkova Unie bez odporu okolností touto poněkud trpí, jakož vůbec vše, co ráz pouhé ceremonie, pouhého aktu do sebe má, při čem však ihned připomenuto budiž, že netoliko historický nýbrž i soukromý život hojnost takovýchto a podobných v uměleckém ohledu bezvýznamných momentů v sobě obsahuje.

Toť pak ovšem z toho, co předesláno bylo, vyvozováno býti nemá, jako by každý předmět umělecky znázornitelný zase stejnou cenu a zajímavost měl. Čím důležitější a významnější stránka idey při něm na jevo vystupuje, tím větší a hlubší bude též interes náš, a zvláště umění moderní vším právem i na okolnost tuto důraz klade. Sem pak náležejí zajisté především velké momenty a důležité obraty v dějinách lidstva a národů, z kterých se lidstvo toto skládá. Neboť zajisté netoliko v jednotlivcích nýbrž i v každém národu povaha lidstva novým a původním spůsobem se obráží, a idea sama nejenom prostorně nýbrž i časově, v posloupnosti dějinné totiž, se rozkládá a projevuje. Ti pak, kteří v čele dějinného ruchu toho stáli, jsou při okolnostech jinak stejných snad přece významnějšími a zřetelnějšími representanty jeho a tím i člověčenstva vůbec než oni, kteří ve velkém davu se ztráceli a bez vnitřní samostatnosti s ním dále se ubírali.[1])

Tak tedy všeobecná úvaha, aspoň jak nám se zdá, historický obraz nikterak neodsuzuje. Co pak hlediště dějepisného se týče, myslíme, žeť ani krátká ta doba ani obmezený ten prostor, z nichž důvody se berou, k rozhodnutí otázky nikterak nedostačují.

Pravda, žeť u národů jak *románských* tak *germánských* umění v ohledu tomto jakousi vysílenost vykazuje. Ani Delaroche ve Francii ani v Belgii Gallait plodnou školu historickou nezůstavili, a v podobné osamotnělosti Kaulbach a Lessing v Německu se octnuli, kdežto Piloty, nynější hlava koloristické školy mnichovské, nikoli vnitřního významu než zevního dění se přidržuje, ano i co do stránky formální, co následovatel Francouzů a zvláště též Belgičanů, žádnou hlubší původnost neprojevuje.

Avšak z toho na osud a hodnotu historické malby *vůbec* uzavírati bylo by snad přece poněkud ukvapené. Kaulbach obrazu *realisticky* historického sotva se dotknul, a v nejčelnějších výtvorech svých cosi podal, co mezi skutečností a allegoričností neurčitě uprostřed

[1]) Časovost a historičnost v průjevu idey i v tom se ukazuje, žeť každý obraz za dobu, řekněmež jednoho století, již ráz historický do sebe má a interes kulturně-dějepisný povzbuzuje. I na to, že mezi individuem a lidstvem národ a raça, co určitě vyjádřené celky leží, všelidská theorie esthetická ráda pozapomíná. Co pak čelných osob historických se týče, je jisto, že osud celých národů v nich se soustřeďuje, žeť rozmanité stránky jejich a tím i lidstva namnoze teprv u nich v dostatečné velikosti vystupují, a že celkem zvlášť stránka tragická teprv zde v celé ryzosti a teprv u nich osud tragický v celé neodvratnosti své se projevuje. Dobře poznamenáno bylo, žeť bídě a zoufalosti občanské rodiny někdy několika zlatkami neb jinakým přispěním konec učiniti lze a že již proto králové a velmožové od jakživa hlavními předměty tragedií byli, jelikož právě nemožnost vší pomocí zevní teprv tragický záchvat a dojem dovršují.

stojí. Lessing zvlášť v husitských obrazech svých na pravou půdu historické malby se postavil; avšak ani co do pojímání předmětu ani co do vylíčení jeho nestačila zde znalost, schopnost a síla jeho. Delaroche celkem víc po postranních cestách dějin se ubírá, než aby s proudem jejich po hlavní dráze postupoval tak, že při něm mravolíčný element naskrze převládá; a v Belgii lesklé vzory doby Rubensovské namnoze v pohroužení se do effektů výhradně koloristických svedly, v nichž vlastní jádro děje začasté utonulo. Co mimo to zvlášť v Německu se dálo pro úplnou neurčitost a neurovnanost slohu zde nikterak na váhu padati nemůže.

Jsme tedy i ve vzhledě tomto toliko v začátcích; tím více pak i začátky tyto pro svět *slovanský* rozhodnějšího významu postrádají.

Obtíž zde ovšem táž se býti zdá, žeť umělec totiž teprv rozumovou, někdy i učenou prací k vlastnímu jádru předmětu zvoleného proniknouti musí, nežli pro zvláštní tvořivou sílu svou, ve fantasii založenou, jej oživiti může; avšak toho bylo u větších výtvorů do jisté míry povždy třeba, a žádné umění jedním rázem na vrcholi svém se neoctlo. Také malba renaissanční — pokud takové porovnání zde dovoleno jest — na ponejprv příběhy biblické, ba ani postavu jednotlivou z nich dokonale vylíčiti nedovedla; také zde fantasie předchůdců následujícím zobrazení usnadňovala a tím teprv dokonalé vylíčení možným učinila. Teprv když jednotlivé osoby a děje z osobní představy a obraznosti znenáhla do všeobecné fantasie přešly, též umělci pozdější napořád více předměty své způsobem ze subjektivních nahodilostí a obmezeností vyprostěným, způsobem tedy všeplatným, objektivním podati dovedli. V tom — a v ničem jiném — záleží též klasičnost a velikost jejich.

Tento proces musí i moderní malířství historické prodělati, aby k svrchované výši své dospělo. Nedospěje k ní zajisté všude, avšak dospěje nejspíše a nejrychleji *tam*, kde fantasie všeobecná postavami a ději, jež předmětem jeho jsou, nejživěji a nejvšeobecněji naplněna jest. Na tom tedy především tu záleží. A tu se ptáme: který národ přilíná s větší a vniternější láskou k dějinám svým než slovanský a zejmena polský a český a to tím více, an přítomnost obou povahy takové jest, žeť zraky mimoděk a napořád do minulosti se obracejí. Který národ s podobnou, řekli bychom, až jednostrannosti ze všech věd především historii a co s ní souviselo pěstoval, kde měli dějepisci podobnou váhu a vliv takový, kde historická díla nikoli jen prostonárodní, nýbrž i přísně vědecká takému rozšíření do všech i méně vzdělaných vrstev se těšila, a to s úspěchem takovým, že postavy časem o mnohá století od nás vzdálené jak nedávno ze světa odešlé, ba téměř jako dosud mezi námi žijící obraznosti naší se objevují? Kde ku konci právě obrazy historické s takovou jednomyslností se žádají a tak vroucího a všeobecného účastenství docházejí?

Kdo by za okolností takových zde historické malbě budoucnost si upírati troufal, dle některých neúplných zkušeností z *cizího* světa sem přenesených? Matejko pak není nám ovšem z hlediště toho nižádným opozdilým zbloudilcem na cestě jinými již opuštěné, ale jest předním vůdcem na dráze přirozené a slavné, jest jedním z velebných věštců

veliké budoucnosti slovanské, v kterou přese všechnu nepřízeň zevní přece vždy více doufáme, a která v mocné síle té opravdovosti, stkvělosti, původnosti a jadrnosti své ze všech částí zvlášť posledního velkolepého obrazu jeho s vítěznou jistotou na nás pohlíží. —

Matejko byl po výstavě obrazu toho v Praze jednomyslně zvolen za ředitele akademie pražské. Všichni přátelé domácího umění jsou zvěstí tou nejradostněji dojati: přesídlení slavného umělce do Prahy mělo by zajisté pro umělecké poměry naše význam převeliký, epochální.

Z literárního ruchu ve Francii.

V Paříži, dne 1. dubna 1873.

Pane redaktore!

Požádal jste mne, abych seznamoval čtenářstvo *Osvěty* s literárním ruchem francouzským. Uvazuji se v tento úkol s velikou radostí; posvěcujiť po dlouhá již léta svůj život dvojí práci: jednak abych seznamoval Francouze s věcmi slovanskými, jednak abych Slovanům poskytoval důkladnější názor o věcech francouzských. Z největšího dílu milují Slované Francii ještě více než ji znají: věnujeť se pozornost rychle pomíjejícím pracím románovým a divadelním, ale zanedbávají se veliká díla klasická, básníkové, spisovatelé opravdoví, kteří nepachtí se po liché populárnosti. Chtěl bych tedy především odhalovati tyto méně známé stránky naší myšlenkové činnosti.

Jakož víte, utvořil se nejnověji v Paříži spolek, který si vytknul za účel bezplatně rozesílati francouzské knihy do zemí slovanských a rumunských; tento spolek nepomýšlí arci na možnost podávati knihy francouzské všem, kdo se zabývají naším písemnictvím, a já chtěl bych, pokud na mně záleží, býti vůdcem každému, kdo si přejí zůstati v přehledu našich produkcí, i budu toho pilen, abych je neupozorňoval než na produkce nejlepší, na produkce takové, jež mají zajímavost trvalou a zasluhují, aby zůstaly v knihovnách.

Zmínil jsem se o klasické době naší literatury: jest to 17. věk aneb věk Ludvíka XIV. A tu si musím ihned poznamenati, že k jeho náležitému ocenění právě vyšel u Hachettea nový velmi zajímavý příspěvek *La littérature francaise au 17. siècle* (Francouzské písemnictví sedmnáctého věku) od *Pavla Alberta*, profesora na škole normální (pedagogické) v Paříži, náležejícího zajisté k nejlepším znalcům naší literatury, k nejelegantnějším spisovatelům našim. Týž vystoupil před čtyřmi roky s dvěma svazky, jedním *o prose*, druhým *o poesii*, jež tvoří pravá mistrná díla upotřebené rhetoriky. Albert jest nepřítelem návodné a dogmatické methody v literatuře, maje za to, že je lépe žáky místo s pravidly truchlohry a výpravné básně dle zásad Aristotelových nebo Quintilianových, seznamovati s duchem děl Homérových,

Virgilových nebo Aischylových. Tyto dva svazky jsou hlavně věnovány třem literaturám, které my ve Francii nazýváme klasickými (francouzské, řecké a latinské). Po uveřejnění těchto dvou svazků měl spisovatel příležitost vyučovati dívky dějinám literárním i byl takto přiveden k tomu, že se oddal sepsání dějin naší literatury.

Divná věc! Přese všechnu bohatost naší literatury anebo snad *za příčinou* této bohatosti postrádáme dobrých dějin literárních. Nejpopulárnější rukojetí zůstávala doposud práce *Demogestova*, zahrnující do sebe v pravdě cenné jednotlivosti, netvořící však než svazek dosti tenký. Vedle tohoto díla jest jmenovati práci *Gerusesovu* ve dvou svazcích, psanou slohem akademickým a elegantním, avšak více řečnickým než dějepravným. V širších rozměrech jest založeno dílo *Nisarda*, člena Akademie francouzské, totiž o čtyrech svazcích. Je to výtvor ve své podstatě dogmatický, spisovatel v něm spíše vypravuje dějiny svých názorů než dějiny naší literatury. Mimo to máme množství více méně úplných rukojetí pro školu neb život, výtečné monografie té oné periody, té oné osobnosti; avšak dobrých dějin své literatury o 4 nebo 5 svazcích nemáme. *P. Albert* podnikl jich sepsání, zdaž se mu to zdaří?

Až posud uveřejnil dva svazky; první sahá až k počátkům 17. století; druhý, jímž se na tu chvíli zvláště zabývám, jest věnován 17. věku. V prvním svazku vytýkají mu některé vady; naše literatura není opravdu dosti známa leč v dobách porenaissančních; střední věk nebyl studován leč od specialit; Albert tedy málo s ní seznámen dopustil se některých nedopatření; za to však poskytuje 17. století půdu spolehlivější, a já neváhám Vám odporučiti tento svazek. Zavíráť do sebe téměř 500 stránek v 12° a poskytuje dokonalý obraz *velikého století* od založení Akademie francouzské 1636 až po vladařství. Spisovatel podává z počátku ve velikých rysech nástin mravů francouzské společnosti za Ludvíka XIV., líčí pak zaražení této Akademie francouzské, která měla míti a ještě nyní má tak veliký vliv na jazyk i slovesnost; po té následuje více kapitol obírajících se jednak s nejčelnějšími spisovateli, jednak se skupeními autorů jednoho směru neb jedné školy. Vedle velikých jmen Descartesova, Corneilleova, Pascalova, Boileauova, Racineova, Bossuetova, Fénelonova řadí se k sobě množství spisovatelů, kteří jsou cizině ponejvíce neznámí, avšak jsou podnes pochoutkou duchům vynikající krasochuti.

„Nejposlednější osobička ve století Ludvíka XIV.", pravý na slovo braný kritik, „psala lépe nežli akademikové 19. věku." Albert líčí živě a malebně osobnosti a skupení, jimiž nás zabývá; každá kapitola činí v sobě uzavřený celek, a spisovatel přináší časté citáty, přicházející obyčejně vhod jako dobré illustrace v obratně uspořádaném cestopise. Přečtením této knihy nabude zajisté každý pravého pojetí o tomto velikém století, soupeřícím s věkem Augusta, Pereklea i Lva X., a pocítí touhu blíže seznati tolik spisovatelů, jež snad byl zanedbával pro románopisce třetí řady aneb pro feuilletonisty bez nadání. Na neštěstí má literatura Ludvíkova věku jednu chybu: jest ještě mnohem více francouzskou než všelidskou; je tedy velmi těžko jí rozuměti, neznámeli důkladně mravy, lidi a obyčeje věku.

Jest to složité studium vymáhající využitkování četných svazků aneb pročítání nejrůznějších komentářů.

Jeden z kolegů P. Albertových, *Gidel*, rovněž profesor v Paříži, provedl šťastnou myšlenku, sepsaltě dílo *Francouzové sedmnáctého věku*, tvořící takřka stálý komentář klasických spisovatelů. Jest to obraz mravů ve velikém století, na odiv postaveného spisovatelem, a spisovatelů nabývajících svého vysvětlení líčením tehdejších mravů. *Gidel* objasňuje řadou pikantních studií, čím v době Ludvíka XIV. byla šlechta, měšťanstvo, duchovenstvo, lid, ženy společnosti. Je to celek podivuhodný. *Gidel* hlavně studoval spisovatele memoirů z patnáctého století, na jevo vynášejících směry osobností, jež Molière přenesl na jeviště. Jeho kniha oplývá pikantními anekdotami. Nepodává všude lichotný názor do tohoto *velikého* věku, z něhož fanatikové minulosti rádi by udělali ideál francouzského lidu. Kapitola jednající o kněžstvu obsahuje mnohou, nepříliš poučnou podrobnost.

Tato kniha jest jakous indirektní apologií francouzské revoluce, jež odstranila tolik zlořádů a hanebností. Kapitola o lékařích vysvětluje útoky, které Molière bez ustání na ně činil. Tento svazek doplňuje spis Albertův. Čtenář nabude jimi dokonalého názoru do 17. věku v ohledu mravním a literárním.

Dotkl jsem se již nynějšího divadla i záliby, kterou k němu chová cizina. Sardou, Meilhac, Augier elektrisují celou Evropu a odvracejí pozornost od Molièrea nebo Corneillea. Pouze osobnosti věnující se důkladnému studiu řeči a literatury francouzské znají opravdu dramata našich klasických spisovatelů. Co se pak týče počátků francouzského divadla, jedná o nich více obecných dějin dramatu francouzského. Neboť před klasickým rozkvětem divadla za Ludvíka XIV. měla místo řada pokusů komických i vážných, z nichž některé již tvoří velikou čest svým původcům. Máme dějiny divadla francouzského ve třech svazcích od *Hipolyta Lucasa*, obecné dějiny divadla od *Alfonsa Royera*, a profesor slovesnostní fakulty besançonské *Civier* právě uveřejnil děje dramatické literatury ve Francii od jejich počátků až po 17. století. Největší část tohoto svazku věnována jest *mysteriím* v řeči latinské nebo obecné. Spisovatel vytkl obratně výsledek vědeckých bádání, zabývavších se specielně věkem středním. Jest žádoucno, aby doplnil svou práci svazkem o frašce a komédii. Nejsouť s dostatek známy výtečné stránky v těchto přílišně povrhovaných pracích středního věku. Není tomu ku příkladu dávno, co divadlo francouzské v Paříži v řeči trochu obnovené dávalo *Advokáta Pathelina*, jednu z nejlepších frašek 15 století.*) Obecenstvo se jí tak bavilo jako Molièreovými děly mistrovskými. Ostatně panuje u nás na tuto chvíli pravé zanícení pro 16. století a střední věk. Jeden z našich nejproslulejších vydavatelů, Firmin Didot, připravuje právě novou sbírku mistrovských děl středověkých, kterou se postaví skutečný *pomník* naší starší literatuře.

---

*) Srovn. o ní Fr. Zákrejsův v Osvětě uveřejňovaný Rozhled ve dramatě francouzském, jenž zejmena též obšírně jedná o klasickém francouzském dramatě.

Nechci vás déle zdržovati řečí o těchto zašlých dobách, neprobouzejících po výtce než interes historický. Obraťme se k věcem novějším. Právě vyšly ve třech svazcích *Vzpomínky a podobizny Lamartineovy.* Nebudu vám na paměť přiváděti skvělou životní dráhu vykonanou nesmrtelným autorem *Jocelyna*, *Pobožností poetických*, *Grazielly*, *dějin Girondinův* etc. .... Lamartine s Viktorem Hugem jsou velikými obnoviteli francouzské poesie. Jsa politickým řečníkem, hrál vážnou úlohu v událostech, jež předcházely revoluci r. 1848, a v republice, která po této revoluci následovala. Když nabylo císařství vrch, vrátil se v život soukromý. Jeho nadání bylo mu opatřilo skvělé jmění, o něž ale na neštěstí připravil se velikomyslnou marnotratností a zlou jeho správou. V posledních letech života upadl v nouzi; dobrovolnými subskripcemi učiněn pokus z ní ho vytrhnout; avšak ony nestačily, a na místě co by se byl těšil zaslouženému odpočinku, musil Lamartine pracovati a žíti od svého péra jako kterýkoli novinář. Začal vydáváním měsíčního sborníku *Cours familier de littérature* (Důvěrná škola literární), v nížto vyprávěl bouřné zpomínky ze svého života nebo líčil výtečníky své doby při příležitosti nových publikací. Důvěrná vypravování velikého muže mají do sebe vždy neodolatelnou vnadu pro čtenáře, a *Zábavy* Lamartineovy, jak se jim říkalo, měly valný úspěch; nalézají se v nich skvělé portréty, vypravování plná dramatičnosti, episody dojemné. Sloh, ač trochu zanedbaný a místy vadný, jest přece oslňující a prozrazuje v prosaikovi básníka. Již za živobytí Lamartineova vyšly mnohé *Zábavy* v novém vydání; a po jeho smrti nechtěli Francouzové připustit, aby efemérní *Důvěrná škola* přišla ve ztrátu pro obecenstvo. Vybrány jsou tedy v 15 nebo 20 svazcích básníkem uveřejněných nejznamenitější stránky, místa totiž, která mají důležitost buď vzhledem na sama básníka nebo na nejslavnější jeho současníky, a uveřejněny opětně s titulem *Souvenirs et portraits* (Vzpomínky a podobizny) ve třech svazcích, jež tudíž obsahují obšírné a velmi zajímavé studie o Châteaubriandovi, o pí. Staëlové, o Bérangerovi, Viktoru Hugovi, Alfredu Mussetovi, o tolika vynikajících mužích, jichž Lamartine byl žákem, učitelem nebo sokem.

Zvláštní mou pozornost zaujaly některé stránky o Ivanu Turgeněvu. Čtenářům *Osvěty* nebude nezajímavo slyšeti, jak Lamartine smýšlel o slovutném tom spisovateli ruském. „Turgeněv," praví, „jest básníkem ve svých látkách a v popisování svých předmětů. On žije, cítí, rozchvívá se, on bájí neb vypravuje s přirozeností, soucitem, vřelostí, jemností. Onť románopiscem step. Probíháme je s ním, nepociťujíce unavení nebo nudy. Úplná pravda, tklivá přirozenost osobností, pravděpodobná i hluboce pravdivá prostota jejich dobrodružství každého zaujmou mohutně a sice půvabem autorovým plným skromnosti." Turgeněv jest jediný cizinec, jemuž se dostalo cti skvíti se v této galerii podobizen současných, jež podá zajímavý materiál příštím historikům francouzské literatury v 19. věku.

Nebude zajisté jediného čtenáře *Osvěty*, jenž by si nebyl přál svým časem navštíviti Paříž; avšak bohužel zůstává pravdivým přísloví: Non licet omnibus ire Corinthum (Není všem lze jíti do Korintu). Mimo uskutečnění podobné cesty, kterou žel bohu nemohu nikomu za-

jistit, pojmenuji jim tedy nové dílo, jež více poučení podá o tomto světovém městě než víceleté zdržení se v jeho zdech. Toto dílo nazývá se *Paris, ses organes, ses fonctions et sa vie* (Paříž, její zřízení, její činnost a její život) a jest od *Maxima Ducampa*. Není to popis Paříže, po spůsobu Bædeckera i jiných *vůdců* eiusdem farinae aniž jest to dějepis Paříže, nýbrž jest to, dovolíteli mně tento výraz, dokonalá anatomie, morální a fysiologické studium velikého města. Vyšlé 4 svazky nejsou než polovicí celé práce, však ale již nyní lze si je opatřiti třeba po různu, neboť každý svazek činí o sobě úplný celek.

Ducamp chtěl vysvětliti zřízení, veřejnou činnost, život v Paříži, t. j. spůsob, jakým toto město ohromné žije, myslí, se baví, se učí a umírá; jak se udržují v dobrém stavu její ulice a jak se osvětlují; jak policie stará se o bezpečí obyvatelstva; jak se tam dítky vychovávají, a jak je staráno o chudé a choré. První svazek jedná o spojovacích cestách pařížských, o poště, telegrafu a plavbě; druhý o stravování a finančním životě; třetí o zločinu, prostituci, vězeních a popravišti; čtvrtý o bídě a špitálech. V příštích svazcích bude spisovatel probírati záležitosti divadelní, církevní, školní a t. d. Vidíte, jak zajímavé čtení poskytuje podobná práce nejen pocestným, nýbrž i moralistům, filosofům i živnostníkům. Ducamp byl ve svém krásném díle všemožně podporován. Obecní úřad i policie posloužily mu ve všem všudy; mohlť vniknouti do míst, kamž nesmí ani pohlednout indiskretní oko obecenstva. Takovéto dílo nemělo by scházeti v žádné z velkých knihoven evropských; poskytneť ono dějepiscům budoucnosti nevyčerpatelný zdroj vysvětlivek. Mimo to jest M. Ducamp spisovatel opravdového nadání; než se pustil do vypsání Paříže, které jest svého druhu jediné, získal si zvučné jmeno básníka, románopisce a cestovatele. Mámeť od něho romány uznané ceny, a jemu byly svým časem francouzskou vládou svěřeny vědecké misse na východ. Seznámení se s jeho dílem jest nejlepší přípravou na cestu do Paříže a nejlepším odškodněním pro ty, jimž tuto cestu podniknouti nelze.

Měl bych vás zpraviti ještě o více nových publikacích, avšak zůstavuji si to pro jiný list a končím upozorněním na spis, který bude zajisté velmi vítán těm, jež zajímá Francie, totiž na jednosvazkový *Dictionnaire historique de la France* (Historický slovník Francouzska) od *Ludvíka Lalaunea*. Mimo jmena všech osobností a zemí hrajících jistou úlohu v dějinách Francie obsahuje toto dílo mezi jiným též popis všech institucí občanských, vojenských a náboženských, avšak nepodává zprávu o současných osobnostech aniž nynější zeměpis Francouzska. Mámeť pro současníky zvláštní slovník od *Vapereaua* a zeměpisný slovník od *Johannea*. Tato tři díla tvoří pravé *vademecum* pro všecky, jimžto není na snadě zvláštní bibliotheka knih francouzských.

Louis Leger.

Literární rozhledy.

1. **Dvé krásných očí,** veselohra v 5 jednáních od *Frant. Zákrejse,* poprvé dávaná na divadle pražském dne 17. března t. r., má základ historický; tímto jest poselství od Jiřího Poděbradského ku králi francouzskému Ludvíku XI. r. 1464 za tím účelem vypravené, aby staré přátelství Čech s Francií bylo obnoveno a mezi oběma říšemi učiněn spolek proti přehmatům dvora papežského. „V čele poselstva českého — vypravuje Palacký — stáli pan Albrecht Kostka z Postupic, tehdáž fojt Dolní Lužice, a Antonín Marini z Grenoblu; komonstvo jejich záleželo asi ze 40 osob . . . Denník toho poselství vedl jeden z panošů jmenem Jaroslav. Viděti z něho hlubokou tu nenávist, s kterouž Čechové tehdáž potkávali se u obecného lidu v Němcích; ve Francii zase stíhala je nezbedná zvědavost *a ztřeštěné obdivování se, že byli lidé a ne lidožrouti a divochové.* Jim zase v cizině nic v oči nebilo, jako přílišná svoboda v obcování obojího pohlaví mezi sebou, hojnost všude a dotíravost veřejných tak řečených „krásných paní“, a světácký kněžstva duch i mrav; *nábožný a mravní rigorismus podobojích zrcadlil se* ve slovech Jaroslavových.“

Látka tato jest pro historickou veselohru tak vhodná, že jí musí rovné pohledati. Vizme, jak jí Zákrejs použil.

Stálou pružinou děje kusu jeho jest *dvé krásných očí* t. j. *ženy.* Tak chytří francoužští kněží v čele majíce patriarchu jerusalemského, užijí svého vlivu u krásné pleti, že amienské měšťanky a vlivem těchto také amienští měšťané ano že sama králová zaujmou Ludvíka XI. proti záměrům Čechů, takže král hlavního jejich odpovědníka totiž patriarchu jerusalemského povolává do své vládní rady; Čechy pak zve do Amiensu, aby zvěděli jeho rozhodnutí.

Měšťanky a měšťané hrozíce se příchodů českých „lidojedů, divochů a neznabohů“, před Čechy právě na dějiště přicházejícími prchnou, až na hostinskou Johanu, která strachem padá ve mdloby. Kostka se svými přišed vzkřísí ji a ukonejší; po té snaží se ne bez úspěchu vzbuditi hrdost francouzských velmožů, by na místě kněžstva světské stavy nabyly vlivu na krále. Žertovný Kostka ovšem ví o rychlejší dráze k cíli, totiž poplašiti, jak dí k Mariniovi, Francouze, že s Čechy cestuje nejznamenitější kráska česká, avšak: „takovouto lesť nesmíme si dovoliti; jsmeť počestní husité.“ Bujarému Mariniovi (jejž dával p. Šamberk co nehybného škarohlída) se ten vtip líbí a proto jím v nepřítomnosti Kostkově poplaší Francouzky. Když pak Bohunka, neť i poručenka Kostkova, přinešena jest na jeviště dle tehdejšího spůsobu v nosítkách, zvětší Marini zvědavost měšťanek i měšťanů co nejvíce tím, že jim dívka zůstane skryta. Rychle dovídá se i král, jda právě na hon, o příchodu nejkrásnější Češky, rozdychtí se spatřiti ji, a slyše, že Čechové — následkem jeho uzavření nepřipustiti jich před svůj trůn — odcházejí do vsi sv. Pavla, mění plán a nařizuje soukromí velkosokolníku *Courcillonovi,* aby se hon po chvíli obrátil — ke vsi sv. Pavla. Patriarcha, jenž podplácí Courcillona penězi římskými,

když uslyší o kráse Češky, spěchá sám na hon i do Vsi sv. Pavla *také*.

V 2. dějství, které se odehrává před českým bytem v Svatém Pavle, svoluje Kostka po milostné sceně obou milenců, Bohunky a panoše Jaroslava, by se chovanka jeho stala chotí Jaroslavovou, podáli on důkaz, žeť jeho láska pravá, pevná. Králová přichází bdít nad králem a bojíc se, by neměl déle příležitost k záletům, odchází do domu českého poselstva s úmyslem: „Jeli ta dívka krásná, Čechové nabyli ve mně spojenkyni." Hned po tom dostaví se také měšťané a rolníci francoužští spatřit zapovězené ovoce, slibují svou přímluvu u krále, až se konečně do bytů Čechů chtějí dostati mocí. V tom přikvapí za nimi francouzské *ženy*, čímž je přivedou do notných rozpaků. Přichází konečně také král; Kostka poznav jej ustoupí, ale když král myslí, že jest u cíle svého přání, a jde do českého bytu, z tohoto proti němu vystoupí — králová. V rozpacích odůvodňuje král svoji přítomnost tím, že přišel „jednat v české záležitosti", a že k žádosti choti své a stavů ruší tedy výpověď své rady a zve české poselství před svůj stolec do Dompierru, avšak vymiňuje si, aby poselstvo české do *jednoho* (t. j. i se slečnou) tam spatřil. Patriarcha tedy prohrává proti Čechům hru, ale ve své záletnosti nedbá toho, jen když také on konečně uzří těch tajemných dvé krásných očí.

V 3. dějství žárlivé ženy přicházejí se svými muži, do Dompierru; králová je k sobě povolává i přiměje ku slibu, že opustí Dompierre. Slib dán jest jenom na oko, a králová docílí tím, čeho docíliti chtěla, totiž, že žárlivé Francouzky „rozejdou se na všechny strany do nejbližších končin a způsobí takto kolem tvrze potřebný řetěz hlídek." Král si umiňuje, jeli Bohunka krásná, že dá ji unésti, což ale musí zaříditi tak, aby králová nic netušila. Dává tedy přiměřený rozkaz Courcillonovi: vyslovíli totiž při audienci Bohunce svou nelibost, má ji Courcillon odvesti na královský hrad v Paříži. To vše dozví se patriarcha od poplaceného Courcillona. Při audienci Bohunka odhalí závoj, a Francouzové jsou její krásou unešeni. Král dává Courcillonovi umluvené znamení k únosu; ale patriarcha tohoto vyzve, aby ji unesl — pro něj. Únos je vykonán bez dlouhých opatření, poněvadž se děje na rozkaz králův — a král netuše, jak naň vychytral patriarcha, posmívá se tomuto — posmívá se nevědomky sám sobě. Zde je vrchol děje a hlavní komická situace reka kusu, krále Ludvíka.

Ve 4. jednání (v klášteře abbevillském) sezná patriarcha, že Bohunka „není pouze nizounká růžinka": její krása i její ctnost změní ho tak, že k vůli ní chce se státi třebas i kacířem. Vyznání jeho lásky přerýváno jest veselým opatem kláštera, až přikvapí Courcillon a zvěstuje, že Francouzky obsadivše všechny cesty z tvrze unášeče (sokolníky královské) spozorovaly a stopovaly, že se vše to rozhlásilo v Dompierru a že král pod záminkou, aby splnil jakýsi slib, hnul se i s dvorem do Abbevilly. Patriarcha jsa v nebezpečí, že teď bude vyzrazeno, jak obelstil krále, a nevěda si jiné rady, skryje Bohunku do sakristie v kapli klášterní. Zde dospívá na vrchol své jovialní tartufferie. Měšťanstvu i samému králi zabraňuje přístup do kaple, ano hrozí církevními tresty. Tím ocitují se král opět v komické situaci,

znova jsa přelštěn knězem. Kdo však se církevními tresty odstrašiti nedá, jest Kostka a Marini, kteří mocí do sakristie vniknou a tak Bohuši opět ve svou moc dostanou. Aby zachráněno bylo dobré jmeno Bohušino, vidí se Marini nucen královi říci, že tam slečna není. Z téže pohnutky lze si vysvětliti, proč Bohuška z kláštera tajně jest odvedena a pak se teprvé v Noville objeví.

Král maje v podezření patriarchu vyšetřuje (v 5. jednání), nebyloli jeho královské důstojenství — jež ostatně pachtilo se po krásné dívce — pohaněno zneužitím církevní moci. Vyslýchá tedy patriarchu, Courcillona, opata, Kostku i Marinia, slibuje těmto splnění jich žádostí, jen aby nezůstal přelstěn patriarchou — ale vše marno, spoluvinníci nevyzradí ničeho, Kostka a Marini nesmějí zničiti pověst Bohunčinu. Patriarcha jásá tedy stále nad králem, zůstávajícím takto stále v komické situaci. Všechny možné důkazy proti patriarchovi jsou vyčerpány, a celá záležitost abbevillská má zůstati na vždy tajemstvím. Tu jest to sama Bohunka, která u vědomí své ctnosti ničehož ukrývati nechtějíc svou přítomnost v abbev. kapli dokáže. Přes všecko podezření proti ní nepřestává Jaroslav v ni úplně důvěřovati: Bohunka stane se jeho chotí, a sice na vyzvání královo, čímž obdrží žárlivá králová důkaz, že král Bohunku nemiluje. Jednáním patriarchovým přesvědčí se zároveň král, jak nebezpečná jest všemohoucnost kněží a proto restauruje platnost pragmatické sankce, plní požadavky Čechů.

Jako jest látka Zákrejsovy veselohry velmi šťastně zvolena, tak jest idea její originální. Francouzská veselohra ovládla takovou měrou, že dramatikové všeho vzdělaného světa látky, osoby, jeviště svým veselohrám uvykli hledati v Paříži, ve Versaillech a p. Zákrejs chtěl francouzskou techniku přirozeně spojiti s látkou českou i postavil Čechy na francouzskou půdu. Kontrast obojích těch živlů jest pěkně proveden a tvoří útek veselohry. Charaktery jsou v pravdě komické, rozmanité, pečlivě odstíňované, děj bohatý, živý, napínavý, plný skutečného humoru, v situacích nahromaděna jest síla komická, stavba kusu jest až úzkostlivě pečlivá, dialog vtipný: — a přece nemělo *Dvé krásných očí* úspěchu, ba mnohem hůř, výsledek divadelního představení mimo nadání byl nepříznivý!

Vnitřní toho příčinou jest ta jedna vada, proti které všechny ostatní jsou podřízeného druhu, že totiž autor do svého kusu co nejvíce vložiti hleděl a vložil *příliš* mnoho. Situace za situací, obraz za obrazem, obrat za obratem následuje v patách; divák nesmí ani okamžik býti roztržitým, aby nic nepřehlednul a nepřeslechnul, *herec* nesmí nic křivě pojmouti, nic nedokonale ztlumočiti, naopak kus vyžaduje od něho, aby hrou svojí, nejen slovem ale i tónem hlasu, výrazem obličeje, posunkem velmi mnoho zprostředkoval, aby spisovateli stále byl spolupracovníkem. Tu vězí Achillova pata Zákrejsovy veselohry. Nejedna úloha při představení zahrána jest zdařile; ale postačí, aby třeba jen jedna pojata byla převráceně, aby na př. z hladkého dvořana i joviálního Tartuffa, jenž má v kuse jedno z hlavních míst, na jevišti učiněn byl pathetický kazatel, odporný křikloun — a nejen že se komický plamen utlumuje, ale tvářnost celého kusu jest zpitvořena k nepoznání.

Při prvním představení byl spisovatel po 3. a 5. aktu volán; úspěch kusu byl tedy čestný — ale jen čestný. Jaký to svátek pro naše literární žraloky, kteří se v pražských vodách prohánějí! Kdy by *Dvé krásných očí* bylo přeloženo z němčiny, takhle z Anzengrubra, i oslavovalo liberální zákony vídenské říšské rady: s mikroskopem by se všecky jeho ctnosti vyhledávaly, halda výborných vlastností by se do něho vmluvila, vady jeho by se překouzlily v přednosti aneb aspoň mlčením se zastřely. Ale při původních kusech jistí vlastenci vždy už nad tím dostávají křeče, když v něm slyší slova *Čech*, *český*, a to v případě, kde taková slova jsou nezbytnou nutností. A co ti a takoví vzhledem k Zákrejsově veselohře více činili, to kritik *Lumíra* přiměřeně nazval *huronským tancem*, a kritik *Národních Listů* v čísle ze dne 23. března o tom napsal takto: „Na Zákrejse svítí jen dvé žlutých očí české škodolibosti. Jsme my to lid k pomilování! Povedeli se u nás někomu něco dobrého, nu — dobrá, my to milostivě strpíme; nezdařili se ale člověku talentovanému jednou něco, my zrovna jásáme! To je radosti, že on přec snad není tím velkým talentem, který by naposled mohl být literatuře naší i ke cti! Ten malheur, aby jednou vyvstal u nás spisovatel, kterému by se nemohlo vytknout pranic!...“

Druhé představení Zákrejsovy veselohry bylo v jednom ohledu ještě zajímavější než první. Když po 1. jednání obecenstvo tleskati se jalo, ozval se opposiční sykot. Přemnozí zajisté byli přišli do divadla už předpojati, pominuli tedy dalšího tleskotu, až po 5. jednání nedali sobě více brániti, a divadlo se otřásalo drahnou chvíli bouřlivým aplaudováním. Titéž lidé mezi obecenstvem, kteří svým vytržením nad hojnými vyhazovy, pračkami, kočičinami, komediantskými kotrmelci a p. literárně bezcenné frašky učinili kusy repertoirními, titéž lidé ukazovali pravý fanatismus zardousiti práci tak veskrze solidní a v nejednom ohledu duchaplnou.

Habent sua fata libelli. Přes to přese všecko zůstává *Dvé krásných očí* v dramatické literatuře naší zjevem nevšedním.

V. Vlček.

2. **Na rozcestí,** drama ve 3 dějstvích od hraběte *Zdenka Kolovrata Krakovského* bylo r. 1871 ve 114. svazku Pospíšilovy *Divadelní bibliotéky* zároveň s *Libuší* a se *Zmeškal hodinu* vydáno,*) avšak teprvé dne 29. března t. r. na zemském divadle s čestným úspěchem provedeno. Bylo tedy divadelní ředitelnou po dvé léta odkládáno. Látka jeho, jak nás veršovaná předmluva k němu uvědomuje, vzata jest ze skutečného příběhu, jemuž básníkem „málo přibájeno“.

Děj dramatu *Na rozcestí* je v podstatě tento: Vdova Jandová, majetnice mlýna v Jeníkově, byla rok po smrti svého manžela ohrožena nebezpečím, že nemocí ztratí také svého synáčka Jana, i zaslíbila ho ve své úzkosti *bohu*, takže, uzdravíli se, měl Jan božské službě býti věnován: a Jan se uzdravil. Když ale vyrostl a již do semináře vstoupiti má, zmocní se ho láska k sestřenici Zuzance, o niž se uchází

*) O tom někteří referenti patrně nevěděli. *Grubrovy* činohry nemohly na toto dílo míti *žádného* vlivu, bylyť autorovi zhola neznámy.

učitel Hlinka ne právě milování hodný. Jandová však, chtějíc ujíti hříchu, že by nedodržela slib bohu daný, naléhá na Zuzanku, by se odřekla milovaného Jana a vdala se za Hlinku. Zuzanka podlehne prosbám tetiným, ale jsouc pro to týrána nešťastným Janem, slíbí tomuto, že za Hlinku nepůjde, nýbrž Janovi do smrti věrnou zůstane; pročež nemohouc tomuto slovu svému jinak dostáti, vrhne se v zoufalství do rybníka; jest ale Janem zachráněna, a Jandová, obměkčena domluvami svého švakra Tomáše a výstražným činem Zuzančiny zoufalosti překonána, svoluje ke sňatku obou milenců. Místo Jana stane se bezpochyby svým časem knězem episodní pasák *Jiljí.* Otázka svobodné volby budoucího povolání rozluští se tedy na více stranách příznivě.

Tento náčrtek děje postačí, aby dokázal, že základ kusu je poněkud prosaický a že mimo to spisovatelovi nejvíce k tomu raděno býti musí, by příště sáhal k *mocnějším* látkám než tato: ovšem přibude tím obtíží, ale zajisté přibude zároveň také síly. Technika je v této čtvrté dramatické práci celkem zcela správná.

Charaktery kusu jsou důsledně nastíněny, a řeč vyniká přesností, ale na *české* postavy z lidu není ovšem ani dosti typická ani dosti charakteristická. Jak pečlivě si ostatně básník počíná, svědčí také ta okolnost, že neváhal své drama pro představení v druhém jednání o dva výstupy rozšířiti.

Používáme této příležitosti, kde mluvíme o divadle, abychom podotkli, že k našim hereckým silám na místo svědomité sl. Horské od divadla odcházející, přibyla v sl. *Boubínové* velmi nadějná, nadaná i snaživá síla nová; jest však nejvyšší čas, posléze také starati se o doplnění truchloherního mužského personálu.

3. **Zábavné časopisectvo** české rozmnoženo jest na počátku t. r. velmi podstatně *Lumírem*, jejžto V. Hálek a J. Neruda zarazili a rediguji. *Lumír* položil sobě důstojný ale ovšem jedině možný program: vyrovnati se totiž podobným evropským podnikům, a vydavatelé jeho neopomíjejí ničeho, čím by tento čestný úkol provésti mohli. Práce v Lumíru uveřejňované, zvláště Arbesův *Svatý Xaverius* i Hálkův *Poldík rumař*, obracejí na sebe obecnou pozornost; nevšední pak pochvaly dostává se především Čechově básni *Adamité. Lumír* zajisté dojde po vlastech českých tak hojného rozšíření, jakož zasluhuje.

Paleček, illustrovaný nepolitický časopis humoristický redigovaný J. Štolbou, po půl léta již co do textů i obrázků chutě se činí vedle *Humoristických listů*, pěstujících hlavně vtip politický. — *Obrazy života* přešly ve vlastnictví F. Bartla, a přinášejí nyní také obrázky.

V letošním *Světozoru* mimo román *Nemodlenec* od naší výtečné Světlé zasluhuje zvláštního povšimnutí Tyršovo pojednání *O zákonech komposice v umění výtvarném.*

Také naše ostatní, po výtce veřejným zájmům věnované časopisectvo pražské i venkovské umísťuje ve svých sloupcích zábavné literární práce. *Frant. Zákrejs.*

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL:

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK III — DÍL II

1873

V PRAZE

TISKEM DRA. EDVARDA GRÉGRA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1873

Obsah dílu druhého:

Strana

Stoleté narozeniny Jungmannovy. Od *Václava Vlčka* 479
Václav Stach, „starý veršovec“. Z vlastních spisův a listův vylíčen od *Václava Zeleného* 482, 724, 841
Na vejminku. Povídka od *Vítězslava Hálka* 504
Justus Liebig. Podává *Martin Pokorný* 524
John Stuart Mill. Od dr. *Josefa Durdíka* 530, 582
Rozhledy v umění výtvarném. Od dr. *Miroslava Tyrše* 542
Ruské básnictví a Turgeněv. Od *Antala Staška* 548
Pavel Skála ze Zhoře. Podává *Karel Tieftrunk* 557, 645
Louis Leger. Od *Františka Zákrejse* 571
Náuky spekulativní a přírodověda. Podává *J. V. Diviš* 598
Slovenské elegie. Od *Adolfa Heyduka* 606
Přechody. Román od *Sofie Podlipské* 610, 677, 741, 825, 916
O pravěku Čech za doby třetihorní. Podává dr. *Em. Bořický* 637
Josef Jungmann. Od *Frant. Zákrejse* 656
Vídeň a Praha. Z přátelského dopisu o Vídenské výstavě 699
Překážky národního zdaru na Moravě. Úvaha dr. *K. V. Jelena* 717
Čechové a Poláci v XV. a XVI. století. Píše prof. *J. Pervolf* . . 762, 813, 896
Světová výstava ve Vídni. Píše *Karel Adámek* 778, 859, 931
Z literatury francouzské. (Renan a Lamartin). Podává *Louis Leger* . . 788
Státní rozpočet a berniční zřízení v Rusku. Sestavil *A. F. Balan* . . 797, 888
Ze Šumavy. Od *Elišky Krásnohorské* 824
Vincenc Furch. Od *Františka Zákrejse* 853
Pokroky ve hvězdářství. Podává *Martin Pokorný* 877
Synové smutku. Báseň *Antala Staška* 928
Rozhledy literární. Od *Fr. Zákrejse a V. Vlčka* 632, 705, 951

R. 1873. Č. 6.

OSVĚTA

Německý pud na východ a Rusko.

Píše

A. F. Balan.

V Petrohradě, po příjezdu německého císaře.

I.

V samém srdci Evropy stojí vlast Čechů co *přirozená pevnost* ohromné důležitosti. Pouze nepochopitelným dopuštěním rakouských vojenských úřadů ji r. 1866 Prušáci tak snadno podmanili; zároveň tím ještě jednou podán důkaz, že bez Čech Rakousko i s Vídní jest bez záštity do samé dunajské linie. Prusko vidí před sebou tuto českou baštu, jížto jest podřízena veškera severně ležící rovina k samému baltskému moři, a není divu, že patří na ni lakotnými zraky, anať jest klíčem k rozřešení úlohy: utvořiti německou jednotu *od moře k moři.*

Hledíc k nátisku německého plemene od západu jest země česká *první strážce Slovanstva* v Evropě. Obyvatelé její po dlouhé věky činili mocný odpor živlu německému; po mnohých katastrofách došlo konečně k tomu, co vidíme nyní: ze severu a západu, přestoupivše chránící horstvo, vlny německého moře ženou se dál a dále k východu. V krajiny české (Cheb, Žatec, Litoměřice atd.) již silně se vedrala němčina, avšak hlouběji do středu země nepronikla, zadržena jsouc vrozenými politickými a mravními podmínkami národa českého. Podmínky tyto udržovaly a posilňovaly v zemi české slovanskou národnost — na tomto krbu Slovanstva nejprvé vzňala se jiskra *slovanského uvědomění* i nesla se odtud k ostatním bratrům slovanským.

Že Slované chtějí zůstati Slovany, že jsou jim plody jich historického života milé, že si nepřejí, aby cizí plémě spravovalo je a dávalo směr jich osudům, aby cizinci co vládnoucí a privilegovaná třída tučněli z jich mozolů: za to vše jsou zavázáni českému národu, jenž ve svých nejnovějších dějinách první vyřknul tuto myšlenku a určitě i s uvědoměním vytknul svůj poměr k německému živlu. I nyní stojí Češi v popředí tohoto boje, jsouce spolu vzorem a příkladem ostatním bratrům; oni zdržují pochod Němectva na východ, oni jsou hlava Slovanstva, na niž namířeny jsou rány Němců pruských i — jiných. Kdy by se podařilo rozdrtiti tuto hlavu, pak germanismus nesetká se s nijakými překážkami více a dříve neb později přenese své dílny za Vislu v země velikoruské a za Dunaj v země srbské.

Ohromná úloha Čechie za naší paměti ještě znamenitě vzrostla: německý *Drang nach Osten* nikdy nebyl tak silný jako právě v naší době. Jest potřebou nejpilnější věnovati jemu bedlivou pozornost.

Obšírné prostranství od baltského moře k Labi, od ústí řeky této až do jejích vrchovišť v Čechách, na západ od Labe až ku řece Sále: vše to bylo kdysi obydleno národy *slovanskými.* Národové ti byli mírumilovní vzdělavatelé půdy, neznali lakoty ani dobývavosti ani dychtivosti po nadvládě a panství; byli rozdrobeni na množství malých obcí, v nichž vládla svoboda i rovné právo, byli šťastnými ve své domácnosti, necítili v sobě vnitřního pudu k zařízení pevného státního celku, jakkoli byl nevyhnutelný k pojištění a trvání celého plemene, neb sousedé jich byli Němci, přísně disciplinovaní a výbojné povahy. Ne chuť k násilí překážela jim, sebrati jednotlivé plemenné síly a podříditi je centrální moci. Staly se sice jednotlivé pokusy o založení velké říše, avšak s úmrtím zakladatelů celá říše se rozpadla, neb duch vojenského a politického zakladatele nenašel následovníků v mírném slovanském plemeni. Každé jednotlivé plémě myslilo a jednalo dle *své* hlavy, jednotlivé části udatně zápolily za své bohy, za rodinu, obec a svobodu, mnoho škody a porážek způsobily nepříteli, avšak *společnou* všech záhubu tím neodvrátily. Nejen že se nespojily v nepřemožný celek, ale drobily se do nekonečna vnitřními různicemi. Krátkozraká nenávist uvnitř plemene samého dosahovala často takového stupně, že válčící strany volaly na pomoc cizince. Němcům nic nemohlo býti více vhod. Konečně stalo se to pravidlem, že *Němci* dobyli si rozhodného účastenství ve vnitřních záležitostech *Slovanů,* t. j. stali se pány jejich osudu a rychle vedli je na porážku, jedny po druhých.

U Němců již tehdy domácí zařízení, zákony a vychovávání — vše směřovalo ku zdokonalení ve *vojenském řemesle,* jež pokládali za hlavní úlohu svého života. Orbu přenechávali otrokům a ženám a krmili se masem a obohacovali kořistí, dobytou krví a železem; vnikali do sousedních zemí, drancovali a navrátivše se s loupeží oddávali se bezuzdnému životu. Tacit psal o nich, že to pokládají za lenost a nečinnost, když někdo prací dobývá, co lze dobyti krví. A němečtí letopisci X. a XI. věku líčí Němce již co národ bojující o slávu a rozsáhlé panství (pro gloria et pro magno latoque imperio).

Jak dlouho mohla trvati klidná existence Slovanů při takém sousedstvě? Jen do té doby, pokud násilnické plémě nechávalo jich na pokoji. Není pochyby, že demokratická správa slovanských obcí při mírném přirozeném jich vývoji byla by se stala půdou slovanské samorodné vzdělanosti; ale k tomu nedošlo. Němci bez milosrdenství porobili si Slovany, jsouce podporováni náboženským fanatismem; Řím žehnal německému bojovníku, jenž pod pláštěm učení Kristova zotročoval a z kořene hubil jinoplemenné člověčenstvo. Přibislav, kníže Bodriců r. 1115 volal: „Vaši náčelníci potlačují nás s takovou ukrutností, že při té strašné poplatnosti a zotročení je pro nás smrt vítanější než život. Každý den dostáváme chuť k útěku. Ó by jen bylo kam uteci! Přejíti za Travnu — tam nás očekává totéž; za řeku Pěnu — tamť nejinak. Což nám zbude jiného, leč opustiti mateřskou zemi a vrhnouti se do moře?"

Násilné obracování ke křesťanství dělo se během 8.—12. věku systematicky. Biskupové feudalové, s křížem v jedné a s mečem v druhé ruce, jevili při tom velikou horlivost, neb spolu s křesťanstvím šířili i svou vládu a množili počet svých nevolníků a lidí poplatných. A již tehdy bojovali v německých vojskách celé pluky Slovanů proti svým pohanským bratrům. Misionáři dosahovali tím dvojí cíl: šetřilo se německé krve a ubývalo slovanského plemene. Markgraf Gero, Albrecht Medvěd, Jindřich Lev a j. jsou známí co děsní hubitelé Slovanů. Albrechta to ještě na smrtelné posteli trápilo, že se mu nezdařilo vyplenit vendský jazyk. Tento Albrecht v zemi Stodoranů vypleniv Slovany mečem a ohněm, osadil pustinu Němci, kteří blíže starého města Braniboru založili nové město Brandenburk. Tak vznikl *zárodek budoucího království pruského!*

Po tři století dělily Slovany a Němce tyže řeky, Labe a Sála, tři století hájili Slované tuto operační linii. Avšak co nemohl učiniti meč, to učinil systém, *setrvalost, dědičnost politiky*, slovem *politická disciplina* — to, čeho se vždy nedostávalo Slovanům. A to, co se dělo na severu, dělo se i na předním Dunaji a na březích Innu a Enže, v Korutanech, Štyrsku a Krajině. Napřed šli biskupové feudalové, nesouce s sebou kříž, desátky, daň a mrzkost poroby, za nimi hrnuli se vojáci; násilím zavedené křesťanství ničilo domácí život Slovanů a spolu s vojenskými markami nejvíce přispělo k poněmčení Slovanů. Němci hleděli co nejrychleji pojistiti si *pozemky*, jež staly se středem a podporou nových přistěhovalců; tyto středy nazvali *koloniemi*; biskupové a kláštery horlivě se starali o rozkvět těchto osad, zakládali vedle nich vesnice a města s kostely, zalidňujíce je vždy čerstvými přírůstky. Během času slovanská země větším dílem octla se v rukou *cizozemců*. To je nejdůležitější stránka při poněmčování; množství lidu bez pozemků a bez pomoci přivedeno na mizinu a sevřeno německou činností, bylo zbaveno prostředků a času k svému *vzdělání;* nemohouc nabyti schopnosti k odporu, vzdalovalo se veřejnosti. Cizinci bohatli a s opovržením hleděli na ujařmený lid, jenžto v zděděné od předků zemi cítil se býti cizím — Slovan stál ještě na své zemi, avšak ta země pod jeho nohama již nepatřila jemu. I ustupovali v odlehlá místa a podtají modlili se k svým bohům, k nimž poutala je my-

šlenka o svobodě a vzpomínka na lepší časy. Národnost jich byla utiskována i s hůry, od vlastních knížat. Knížata, místo aby kráčeli v čele svého národa, tak prosákli němčinou, že ochotně sami podporovali cizince, vyznamenávajíce je před vlastním národem, udílejíce jim privilegie a při rozsuzování domácích sporů utíkali se k vrchní moci německých císařů. Mravní nákaza a hniloba, přinešená Němci, dokonala záhubu Slovanů. Kdož mohl je více pozdvihnouti a vztýčiti, když na př. ranský kníže Vyšeslav — syn téhož Jaromíře, jenž v mládí svém hájil neodvislost Pomoří proti Dánům a Němcům a viděl pád posvátné Arkony — sám se vyznal, že vzkříšení Slovanů v jeho zemi na úkor Němců bylo by „neštěstím, jehož nechť odvrátí bůh!" Vůbec hleděli sobě Němci získati přívržence a soudruhy u knížecích dvorů, utvořiti si tam stranu, kteráž znenáhla zmocňovala se toho pramene, z něhož vylévala se moc na celou zem; toho dosahovali snadno, neb v čele národa stáli lidé krátkozrací, lehkomyslní a sobečtí, a proto snadno bylo jimi vládnouti. Tuto politiku zachovávali Němci také v pozdějším čase; zachovávají ji až dosud...

V druhé polovici 14. věku začíná na poříčích Sály a Labe a v baltském přímoří výhradní vláda germánského živlu. V poněmčování vynikli hlavně brandenburští markrabata, jichž vytrvalosti a vynalézavosti jest se co diviti. — Staletou úsilovnou činností vymizely jednotlivé kmeny slovanské. Jenom v Lužicích náleževších kdysi ke koruně české a nyní vtělených do německé říše, zbylo asi 150 tisíc polabských Srbů. Germanisaci provozovaly též vídeňské vlády s valnou horlivostí; tak Josef II. zalidňoval břehy Dunaje Němci, zalidňoval Halič Němci...

Nikdy však germanisace neděla se v takých ohromných a intensivních rozměrech a nikdy nepokračovala s takými skvělými úspěchy, jako v *naší* době. Pohleďme jen, co se děje ve střední Evropě. V Horním Slezsku, v provinciích západního a východního Pruska vymírá polský jazyk, živel německý vedral se do Poznaňska, pronikl i do království polského, do Litvy, hledě všude dostati do svých rukou pozemky a tím i mírnou marku pro další úspěchy mezi polským a maloruským obyvatelstvem. Množství statků na Žmudi skoupili němečtí spekulanti, zakládajíce všude kolonie a berouce ve své ruce průmysl; Polákům zapovězeno kupovati polské konfiskované statky, které přecházely do rukou německých protestantů, neb v Německu utvořily se celé společnosti na zakupování statků v pohraničních provinciích ruských, tak zvaných okrajinách. Po Visle, Němenu, Dněstru a Bugu, po obou březích, po severozápadním a jihovýchodním Rusku v tichosti ale systematicky pokračuje germanisace v naší době více než kdy jindy; za Vislou, v západní části království polského je více než 400 tisíc Němců a celá města s hovorem německým — baltští Němci též spěchají s poněmčením Estů a Lotyšů. V Polsce a na Malorusi mají němečtí pionéři vděčnou půdu, neb zde našli výborné spojence v židech. Židé jsou na jihu a jihozápadu Ruska vládnoucí třídou. Banky, obchod, železné dráhy a akcionářské společnosti jsou v jich rukou, Odessa je židovské město, v němž vládne židovský triumvirát, působící i na místní kruhy; ve volyňské gubernii je ruských kupců jen šest, ostatní

(okolo 2000) jsou všickni židé. Důstojníci ruského vojska jsou větším dílem *Němci*. Němci vysílají kolonie své na Kavkaz, kdež zaujímají nejlepší a nejúrodnější půdu se zdravým nezimničným ponebím, přenechávajíce kamenitou a zimničnou půdu — Čechům.

Jak rychle pokračuje germanisace v naší době, toho nejlepší příklad vidíme v *knížetství poznaňském*. R. 1815 bylo tam 25, r. 1871 již 80 Němců na 100 Poláků! Německé spekulanty, bankéry, obchodníky, kteří kupují pozemky, opatřuje pruská vláda peněžními zálohami, osvobodila je od daní a z druhé strany obyvatelstvu domácímu zvýšila rozličné poplatky, upravila silnice a železné dráhy pouze při statcích německých kolonistů. Nyní mají Němci *přes polovici* poznaňské země ve svých rukou. Před 10 lety byli členové městské rady poznaňské z polovice Poláci, r. 1871 byli v ní všeho všudy už jen 3 Poláci. Města jsou poněmčena ze základu a dostávají jakož vesnice místo starých slovanských jmen jmena německá; místní slovanský jazyk obmezuje se na domácnost. O hospodářský a průmyslový rozkvět slovanského obyvatelstva nikdy se pruská vláda nestarala, ale podporovala vzniknutí a sesílení bezpozemkového, nevzdělaného lidu, který je nejlepším semeništěm cizímu živlu.

Pramen a střed germanisace jest za našich dnů v zemích staroslovanských. Prušáci, stojící v čele germánské jednoty, jsou z větší části poněmčelí Slované. Potomci polabských a pobaltských Slovanů v pruskofrancouzské válce tak udatně zápasili za germánskou ideu, jako kovaní Němci; Poláci z velkého knížetství poznaňského a druhých jindy slovanských dědin bojovali se vzornou odvahou a obětavostí za germánskou ideu, jak to sám dosvědčil kancléř německé říše při debatách o §. 1. nové germánské konstituce. V poslední válce hráli vynikající úlohu pánové *Podbielski*, *Treskow*, *Zastrow*, *Rüstow* a j. Několik let před tím v šlesvické válce 1864 bojovaly (a v čí prospěch?) pluky české, polské a ruskohaličské, r. 1866 v boji o nadvládu v *Německu* bojovali poznaňští Poláci proti haličským Polákům, české pluky z Čech a Moravy proti českým plukům z pruského Slezska a Lužice — pluky skládající se ze Slovanů stávaly v nejprudším ohni, dobývali nejtěžší posice . . .

Ukrutné ztráty utrpělo a *pořád trpí* Slovanstvo. Co zbývá činiti potomkům? Neštěstí celého tisíceletí budiž na poučení nám potomkům, kteří vstupujeme do tisíceletí druhého. Poučení to poskytuje nám pouhý pohled na mapu, uvidíme tam, jak obrovské účinky posud měl *Drang nach Osten*, jak velice pošinula se k východu dávnověká hranice mezi Slovanstvem a Německem. Táhlať se jednou od nynějšího německého přístavu Kielu, na levo od Lubice (Lübeck) přes Děvín (Magdeburg), Cheb a odtud mimo Řezno přes Pasov k vrchovištím Drávy a k adriatickému moři, blíže Benátek. Putujme nyní od severu k jihu po této hranici — co shledáme? Slovanské a litevské pobřeží baltské je nyní kerndeutsch až do samých baltských provincií, t. j. Slovanstvo je zatlačeno od Baltu, a moře to jest nyní mořem německým; Slezsko je téměř zcela poněmčené; slovanští obyvatelé v Čechách jsou vytlačeni od svých přirozených hranic Rudohoří, Krkonošův i Šumavy; na jihu od Čech jest obsazen od Němců celý levý a pravý břeh Du-

naje a po dalším jeho proudu rozhostili se Maďaři. Od Lince až do Oseku jest Dunaj v rukou Němců a Maďarů — ne nadarmo nazývají Němci řeku Dunaj hlavní arterií spojující Německo s východem.

Přes dávnověkou pohraniční čáru prodrali se Němci, učinivše tři ohromné výběžky do slovanského těla. První proniknul po baltském pomoří až do Tylže a Kovna, podávaje ruku baltským Němcům ruským, druhý proniká po řece Odře za Opavu, třetí, nejohromnější, proniká po středním Dunaji dále k východu za Tisu do Karpat a s nimi od Košic a Užgorodu (Ungwar) do samé Oršovy na Dunaji. Mezi těmito výběžky sevřeno je obyvatelstvo slovanské v Poznani a v Čechách.

Mezi dávnověkou a nynější pohraniční linií slovanskou nalézá se ohromné prostranství, zahrnující v sobě as 30.000 čtvr. mil, zaujatých nepřetrženě od Němců a na 16.000 čtvr. mil, zaujatých od Maďarů. Asi **48.000** *čtvr. mil ztratili Slované v střední Evropě — ohromný to hřbitov slovanských hříchů!*

Na tomto prostranství leží celé nynější Prusko (vyjma porýnské provincie), německá část Rakouska č. Rakousy a vše maďarské obyvatelstvo v Uhřích. Hranice tohoto slovanského hřbitova na východ jsou velmi neurčité, postrádajíce přirozených a jasně vytknutých mezí a *proto volně postupují hrobníci dále na východ*, tvoříce z čisté slovanštiny na počátku smíšeninu německoslovanskou, pak slovanskoněmeckou a konečně vyrábějí krev a maso čistě německé ... Na tomto hřbitově Slovanstva pyšní se Berlín, Lipsko, Drážďany atd. atd.!

Proč mluvíme o pudu Němců na *východ* a ne na jih neb na západ? Odpověď je jen jedna: pud směřuje in locum minoris resistentiae t. j. tam, kde odpor (národní uvědomění) jest ještě slabé aneb nicotné; v takovém případě síla poněmčování jeví se co neodolatelný zhoubný démon. Proč tento démon je bez síly proti druhým historickým plemenům? Proč ta síla, která s úplnou jistotou a pevnou odhodlaností žene se na východ, je slabá proti Vlachům, Francouzům, Angličanům? Neníli lépe hledati příčinu ohromného úspěchu německé síly na samém východě, *v samých Slovanech?*

Vyjímaje jihoslovanské země, patřící Turkům, není ani jednoho slovanského kraje, v němž by nebylo usazených Němců. Nejen Němci, ale i jiní cizinci, žijící uprostřed Slovanů, obohacují své plémě Slovany; v Dalmacii to činí Vlaši, v Uhřích Maďaři, na jihu Evropy Turci. Nedosti na tom: Maďaři v naší době projevují pud na jih, tedy opět tam, kde jsou Slované. Pud takový zůstává však bez úspěchu, setkáváli se s plným národním a politickým uvědoměním. Nejlepším toho důkazem jsou Češi; sousední plemena slovanská jsou vyhubena neb poněmčena, české plémě vytrvalo proti Němcům a uhájilo svou slovanskost, pouze *silou svého ducha a živým vědomím svého práva.* Národ, zplodivší husitskou ideu, i po svém úpadku zachoval v sobě tolik mravní síly, že znova povstal z mrtvých a obnovenou, nezlomnou silou bojuje za svou národní a politickou samostatnost. Bojuje proti přesile, a tím jen dá se objasniti, že od té doby, co vznikla německá jednota, v některých ruských časopisech přisuzuje se Čechám význam Thermopyl ...

II.

Ve svém germanisujícím díle *veškero německé plemeno stojí za jeden muž.* Kamkoliv přijde člověk plemene toho, jedná jen co *Němec* nejen ve prospěch své osoby alebrž i ve prospěch *svého národa.* Německý princ povolaný na trůn jinorodého kmene přispůsobí se tomuto jen povrchně, německý duch nevypáchne z něho ani z jeho potomků. A německý kupčík, řemeslník, nádenník v cizí zemi neodrozuje se, alebrž poněmčuje ty, mezi něž přišel.

A jak proti tomu vypadá to se Slovany? Proti útoku chovají se toliko defensivně, a ta pouhá *obrana* jejich vždy bývala neblaze rozdrobena. Proto na všech stranách podléhali. Poněmčování Slovanů šlo u velikých rozměrech před se i tehdy, když politické poměry německého plemene byly *nejbídnější.* V té době vzešla už *idea slovanské vzájemnosti.* Ale od té doby stala se *německá jednota* skutkem, německé plémě vztýčilo se nad Evropou v tak hrozivé síle, jako nikdy před tím: — *porovnejme s tím úspěchy slovanské vzájemnosti!...*

Ovšem myšlenku *německé jednoty* výdatně podporovaly a myšlenku slovanskou v nejnevinnějších zárodcích pronásledovaly nejeden stát, nejedna vláda. Po celé Evropě bylo *Rusko* rozkřičeno, jako by na nic jiného nepomýšlelo, nežli na sjednocení všech Slovanů v jeden celek. Nuž a jak se *v pravdě* mělo Rusko ke *slovanské otázce vůči ohromné germanisatorské práci* německého plemene?

Když hned v 17. století osvícený Srb Križanič odešel do moskevského carstva, aby tam budil slovanské vědomí a obracel zřetel na potlačované soukmenovce: vláda ruská konečně kázala jej zavesti na Sibiř, kdež i umřel.

Ale v 19. století, za *našich* dnův co se naobviňovaly už německé hlasy Ruska z *panslavismu* a nastrašily se tím celý svět? Což by k tomu neměli příčin? Což by to činili z pouhé nevědomosti? Aneb to činí z úskočné zchytralosti?

Na tyto otázky, jež se dotýkají životních důležitostí českého národa i Slovanstva vůbec, má dle úmyslu našeho čtenář najíti odpověď v následujících úvahách o poměrech ruských. Napřed podotýkáme, že *Němci o poměrech ruských netapají ve tmách,* že jsou o nich *mnohem lépe poučeni* nežli obecenstvo české.*)

---

*) O článku *Slavjanofilská strana na Rusi* v Osvětě uveřejněném Posel z Prahy v čísle z 9. února pravil, že při posuzování panslavistického uvědomění na Rusi úplně bylo zapomenuto na *politické kruhy* v Rusku, kteréžto kruhy prý representují ideu všeslovanské vzájemnosti. O politických kruzích dobře lze mluviti v Čechách, ne však na Rusi, kde dědičný a od církve zvelebovaný absolutismus tvoří základní uhelník státní budovy. Od r. 1828 až do ukončení krimské války vládlo tu s neuprositelnou přísností censurní pravidlo: „nedopouštěti do veřejnosti nijaké úvahy o potřebách a prostředcích ku zlepšení jakéhokoli odvětví říšského hospodářství a vůbec o všech opatřeních, vztahujících se k činnosti vládní.“ Kdež mohly tehda vzniknouti politické kruhy? a při *nynějších* okolnostech a vnitřních poměrech Ruska, v době vnitřních převratů je pro ně půda ještě méně přízniva. — Druhý politický list český Pokrok (v čís. z 13. února) dí, že v článku úplně zapomenuto na

Mluvíce pak o tom, co *Rusko* činilo neb opomíjelo, míníme ovšem z pravidla *ruskou vládu*, jakož se z povahy despotického státu samo sebou rozumí.

My *s posavadním účastenstvím Ruska v otázce slovanské vůči obrovským pokrokům germanisace* — pravíme to bez obalu — *spokojeni nejsme.* Příčiny své níže obšírněji vyložíme. Jsou lidé, a sice zejmena v Čechách, kteří s posavadními poměry ruskými vzhledem ke slovanské otázce spokojeni *jsou;* proti tomu nic nemáme, jen ať takoví lidé pokojněji to strpí, když někdo zrovna jejich notou nehude. S pošetilci, kteří by slovanské vzájemnosti jenom tak rozuměli, aby se všecko ruské neb české horoucími chvalozpěvy do nebe vynášelo, a jako na špatného Slovana zdviháno bylo kamení na toho, kdo v těle slovanském upozorňuje na choroby, jež potřebují pilného léčení — s těmi se ovšem nikdy neshodneme.

My *nejsme* spokojeni, chcemeť, aby se věci *lepšily*, proto, co na nás jest, k tomu neváháme pracovati. Ať tak činí každý, *jest toho nejsvrchovanější potřeba* — ať tak činí každý dle svého nejlepšího přesvědčení, a idea slovanská nebude pak proti *útočnému postupování germanisatorskému* pouhou myšlenkou, nebrž skutečnou *silou.*

Rusko teprvé před několika lety nastoupilo dráhu vnitřních oprav, která není a hned tak nebude ukončena; při tom jest Rusko absolutistický stát, kde všecky opravy dějí se bez spolupůsobení lidu a udělují se z pouhé milosti panovníka — t. j. trvání pokrokového postupu, ano i to, co již uděleno, není ničím zaručeno. Dnes na př. vysloví se vláda pro reformu starého tiskového zákona, a ve všeobecných ustanoveních o tisku béře dostatečný zřetel k požadavkům nynějšího věku, chce patrně přetrhnouti svazek s minulostí: avšak za některý čas vykládá jednotlivá liberální ustanovení velmi obmezujícím spůsobem, vydává nové doplňky a instrukce, tak že ve skutečnosti z celého liberálního zákona velmi málo zůstává. Ve svém důkladném spise **Десять лѣтъ реформъ** (Deset let reform 1872*) dokazuje Golovačov, že všecky reformy posledního desítiletí trpí nedostatkem jednoty t. j. všeobecné zásady, jichžto reformy se přidržovaly, často nesouhlasí mezi

---

ruský dvůr, an prý jest slavjanofilského smýšlení. Avšak porušťování Polska, nadržování baltským Němcům, utvoření německé jednoty souhlasem ba pomocí ruské diplomacie, společná činnost Ruska i Pruska na zničení polské národnosti — tyto skutky jsou aspoň důkazem, že slavjanofilské smýšlení dvorních kruhů ruských posud prospívalo jen — Němcům. Přátelství ruské vlády s Pruskem, tímto Saturnem severního a západního Slovanstva, špatně se rýmuje s všeslovanským smýšlením! Když 10. března t. r. petrohradští Němci slavili narozeniny německého císaře, poslanec německé říše, princ Reuss, pronesl první přípitek cáru Alexandrovi „dem treuesten und besten Freunde des deutschen Kaisers“ — nejlepšímu příteli německého císaře. Netřeba dokládati, že — jak Golos v č. 71 sděluje dle St. Petersb. Zeitung — přípitek tento, provázený národní ruskou hymnou, přijat jest od Němců s neobyčejným nadšením.

*) Spis tento jest řada článků, otiskovaných ve Věstníku Evropy za posledních dvou let.

sebou nejen co do ducha i základních názorů, ale často i co do podrobností a doslovného smyslu jednotlivých ustanovení; následek toho prý je ten, že jedna reforma ničí druhou a že místo užitku často reforma přináší škodu, dále že ty reformy, které činí výminku z tohoto všeobecného pravidla, a které měly osvěžiti ruský život novými vznešenými principy (na př. soudní reforma) nejsou zavedeny všude a značně jsou pokaženy těmi úřady, od nichž závisí praktické jich uvedení do života; a právě tato poslední okolnost že v pokročilé části ruského obecenstva vzbuzuje obavy, aby principy, na nichž tyto reformy se zakládají, nebyly snad zrušeny. Slovem, v absolutním státu nikdy občané nemají záruku, že to zejtřejší den neodnese, co dnešní přinesl. Pro české čtenáře stůj zde vysvětlení, jehož Golovačov blíže nemohl naznačiti — vláda totiž nezavádí soudní reformu (porotní a smírčí soudy) v baltských provinciích, kdež soudní řízení je v rukou německých baronů; reforma tato byla by dobrodiním pro utlačované od Němců Esty a Lotyše, avšak vláda nezavádí ji, aby nerušila konstituci svých tak nazvaných německých provincií, která zabezpečuje officielní užívání *němčiny*. V *Polsku* teprv v předešlém roce zavedla vláda tuto reformu s officielním *ruským* jazykem.

Zmínili jsme se o tiskovém zákonu; ten vydán byl 6. dubna 1865 a je kopií francouzského tiskového zákona, zavedeného po prosincovém státním převratu r. 1851 a nadělujícího administrativní tresty, t. j. bez soudu. Na krátký čas vypůjčily si tento zákon vláda pruská, rakouská (Havlíčkův Slovan!) a turecká — v nynější době trvá tento systém pouze v Rusku a Turecku a zdokonaluje se v duchu vynálezce svého, Napoleona III. Od r. 1865 až do 1. října 1871 obdržely výstrah: Petrohradské Vědomosti 5, Golos 5, Ruské Slovo 3, Sovremennik 3, Moskevské Vědomosti 5, Moskva 9, Národní Hlas 3, Slovanské Otgoloski 3, Nedělja 6, Novoe Vremja 3, Věsť 2, Petrohradský Lístek 2, St. Petersb. Zeitung 1, Birževyja Vědomosti 1, Všeobecná Gazeta 3, Sovremennyja Izvěstija 1, Soudní Věstník 3, Dějatělnosť 3, Znanije 1 — dohromady 62 výstrah, jež se týkaly 19 časopisů, prostředním počtem 3·2 na každý časopis, v době šesti let, kdežto ve Francii 2·8 na jeden časopis za 15 let. Z těchto časopisů byly *potlačeny* Ruské Slovo, Sovremennik a Moskva, mimo to Moskvič, jenž byl uznán za pokračování Moskvy.

Zastaveny byly: Petrohradské Vědomosti na 3 měsíce, Golos na 2, Moskevské Vědomosti na 2, Moskva na 13, Národní Hlas na 4, Slovanské Otgoloski na 6, Nedělja na 12, Novoe Vremja na 6, Dějatělnosť na 6, Mosk. Birževaja Gazeta na 3, Ruský Letopis na 3, Soudní Věstník na 6 — dohromady doba zastavení všech časopisů v běhu 6 let obnášela 5 let a 6 měsíců — o 1 rok 3 měsíce a 1 týden více než ve Francii v běhu 15 let. Od 1. října 1870 až do 1. října 1871 uděleno bylo 15 výstrah a zastaveno 5 časopisů na 2 léta a 3 měsíce; z nich Dějatělnosť a Ruský Letopis obdržely za těchto 12 měsíců po 3 výstrahách, ostatní měly po 1 neb 2 výstrahách již do října r. 1870.

Druhý administrativní trest, zapovídání prodeje novin na ulicích, ještě krutěji působí na časopisy než výstrahy. Ve Francii týkala se

tato zápověď pouze prodeje v kioskách, v Rusku však týká se i prodeje jednotlivých čísel z knihkupectví a krámů. Listy trpí tím velké ztráty, neb v poslední době prodej novin na ulicích velmi se rozšířil — v Petrohradě žije od toho 700 lidí — a zároveň listy tyto nedostávají nijaké náhrady, neb počet abonentů v této době se nemnoží. Zápověď veřejného prodeje stihla: Petrohradské Vědomosti, Golos, Birževyja Věd., St. Petersb. Zeitg., Mosk. Birž. Gazetu, Ruské Věd., Sovrem. Izvěstija a Petrohradský Lístek; tím tratily měsíčně Petrohr. Věd. as 500 r., Golos as 800 r., Birž. Věd. as 300 r., Petrohradský Lístek okolo 200—600 r.

Rok 1872 převyšuje krutostí léta předešlá; za příčinou obdržených výstrah musily 4 časopisy zastaviti svou činnost až do vypršení trestní lhůty, a časopis Vsemirnij Trud s přílohou Domácí bibliothéka byl nejvyšším příkazem potlačen. Nepočítaje soudní procesy, peněžité tresty, konfiskace a pálení knih, utrpěl tisk r. 1872 tyto administrativní tresty: První výstrahy dány 6 časopisům, druhé 4, třetí třem. Prodej na ulicích byl zapovězen 5 časopisům.

Zákon tento byl vydán 6. dubna 1865 co *prozatímní*; 6. června 1872 vyšel k němu doplněk, dle něhož knihy a žurnály mohou býti *zapovězeny a páleny* administrativní cestou t. j. bez soudu. Doplněk ten oprávňuje ministra, že může zabaviti a spáliti knihu neb svazek žurnálu, vycházejícího bez censury, shledáli ministr, že rozšiřování knihy je škodlivé. Zákon tento byl původem spálení VII. a IX. svazků žurnálu Besedy, jenž v Moskvé r. 1870—1872 vycházel s federačního stanoviska na neruské Slovanstvo pohlížel. Žurnál tento věnoval důkladné články záležitostem slovanským, odřekl se z největší části slavjanofilských názorů přiznávaje princip individuální svobody každému kmenu slovanskému, i Polákům (proto i neschvaloval vládní system v Polsce, pokud to poměry tiskové dovolovaly) a byl proti germanofilské politice ruského dvora. Při takém programu, který v mnohém ohledu příčil se programu vlády, musela existence žurnálu již napřed býti velmi nejistá, a zákon z 6. června 1872 byl Besedě umíráčkem. Sedmý svazek žurnálu byl vytištěn 22. června a již podlehl tomuto zákonu: byl spálen na dvoře policejního domu; podobně našel smrt v plamenech i 9. svazek Besedy. Toto upálení zavinily dva články, z nichžto první mluvil podrobně o neobyčejné přísnosti přijimacích zkoušek do university, a poněvadž vládní komise pracuje o sestavení nového řádu pro university, tu článek poukazoval na zbytečnost této přísnosti, kterou počet studujících se umenšuje. Druhý článek jednal o nedostatcích ženských ústavů a gymnasií v Rusku, dokládaje se faktickými událostmi. Ministr uznal, že první článek vystupuje proti vládním nařízením a podkopává důvěru k vládě, druhý že svým směrem nesrovnává se s úctou, jakáž přísluší členům panující dynastie; ženské ústavy na Rusi patří totiž v kruh činnosti carevniny, a proto jest jich kritika věcí velmi choulostiva. Policie mohla články jednoduše z knihy vytrhnouti, avšak Beseda byla patrně trestána za svůj *směr*, jak se to dělo i s jinými časopisy. Škoda, učiněná Besedě, obnášela asi 6000 r.

Aby čtenář poznal směr censury, uvedeme jenom na příklad, že

po soudním výroku *spáleny* jsou*) spisy: Bobrovského Všelicos, náčrtky současného života, Sokolova Odštěpenci, Garridovo Současné Španělsko, Lassalleových Spisů 2. díl; Smerovského Učební kniha geografická spálena *v loni* proto, že království polské uvedeno bylo zvláště a ne dle gubernií atd. — Zadrženy a pak se změnami na světlo puštěny jsou Spisů Pisareva 2. sv., Hugových Bídníků 2. a 3. sv., L. Blanca Listy o Anglii atd.; — pod arestem jsou: Voltairova Filosofie dějin, Carelleova protirevoluce, Buschova Biografie Rob. Owena atd. — Kalendář od Suvarina na r. 1872 měl býti spálen pro článek *Přehled současných konstitucí*, a jen tím šel záhubě, že vydavatel osobně znám jest s gubernatorem.

Letošního roku zapovězeny byly Balzerovy Idey o socialní opravě, Spörriho Stará i nová víra, Straussův Doslov místo předmluvy, Myliusovo Na dvoře severní Semiramidy atd.

Spisy polské a francouzské, mající politický účel, stíhají se s velkou důkladností; knihy zaznamenané v seznamu zapovězených, nesmějí se do ruštiny překládati.

Tisk *provinciální* jest úplně vydán na milost i nemilost administrace, tak že v provincii mohou existovati pouze officielní a poloofficielní listy. Obdržeti povolení k vydávání časopisu v provincii jest velmi nesnadno; ministerstvo může žadatele odmršťovati beze všeho odůvodnění. To má ovšem nepříznivé následky. Veřejný tisk jest za naší doby nevyhnutelný k vývoji hmotných i duševních sil národa; jaký prospěch může býti ze samosprávy, když vyvolení a voliči nemají orgánu, kde by vyslovili své místní potřeby, kde by se uveřejňovaly soudní debaty a jednání smírčích soudců? — Druhá překážka je censura; censoři v provincii nedovolují ani pouhé otištění z Vládního Věstníka; jediný prostředek proti censuře tu jest mluviti co možná nejméně o místních otázkách a mudrovati o předmětech, nikoho nezajímajících, na př. o divých národech jižní Afriky, o podnebí australských ostrovů atd. Gubernator ustanovuje si censory z úředníků své kanceláře a tak často člověku nevzdělanému, jenž nikdy kromě úředních raportů nic nečetl, svěřuje se úloha stopovati a pozorovati duševní hnutí celé gubernie a klásti své veto na každou myšlenku. Ký div, že v celém Rusku není ani jednoho řádného provinciálního časopisu, vše se soustřeďuje v hlavním městě, kde vláda přece dává větší svobodu tisku. Následek je ten, že rozdíl mezi duševním vývojem obyvatelů dvou hlavních měst a provinciálů jest ohromný, a že mnozí raději žijí ve vesnicích, než v gubernských městech, kde jediná zábava záleží v kartech, pití, klepech a skandálech. Výhradní centralisace duševního kapitálu v hlavních městech a zamezování duševního vývoje v provincii nemůže býti ve prospěch národa, jak se to dokázalo i ve Francii.

Z toho je patrno, že ruské obecenstvo, jež by mohlo činiti nějaký tlak na vládu *ve prospěch slovanské otázky*, obmezuje se pouze na Petrohrad a Moskvu; tu pak dlužno vyznati, že přemnozí z tohoto obecenstva věnují činnost svou urovnání záležitostí vnitřních a že málo-

---

*) Nyní hlavní správa tiskové kanceláře nařídila, aby místo pálení prodávaly se odsouzené knihy do papírových fabrik co makulatura.

kteří znají poměry neruských Slovanů. Obecenstvo ruské co celek záleží z třídy šlechtické, statkářské, rolnické, kupecké, měšťanské a úřadnické. *Třída rolnická*, nedávno osvobozená od pravomocnosti statkářů, a obtížená ohromnými daněmi potřebuje ještě dlouhou řadu let k svému vzdělání; *třída kupecká*, míním zde tuzemní ruské kupectvo — tvoří na Rusi zvláštní kastu, na niž účinkuje pouze pravoslavná víra a peníze (mimo nábožnost a hromadění peněz ničím jiným se nezabývá); *úřadnická třída*, nemůže činiti tlak na vládu, neb slouží v absolutním státu, a duchovenstvo vynikající úplnou neznalostí všech zahraničných poměrů tvoří úplně uzavřenou kastu, a byť i chtělo účinkovati na *svůj* lid, jest rovněž tak obmezeno, jako kterýkoli státní činovník; *třída šlechtická* snaží se zachovati svou stavovskou kastovní osobnost, a poněvadž, aspoň z největší části, syny a dcery své dávají odchovávati ve svých náhledech a poněvadž byli sami vychováni v různých národnostech, tu sotva lze najíti v jich řadách četné a energické zástupce slovanské otázky. Výlučné jich postavení brzy vezme za své; vojenská povinnost, reforma daní, dle níž budou i šlechtici daň platiti, pak reforma venkovských obcí, jichžto členy mají býti všecky stavy, žijící na venkově — vše to přispěje ku sblížení šlechty s národem a k vyhlazení stavovských privilegií: snaha o to činí světlou stránku vladaření Alexandra II. *Městský stav* počíná se v Rusku teprv tvořiti, neboť až do letoška byly záležitosti městských obcí úplně v rukou vlády, a poněvadž tato důchody obecní zcela dle svého uznání vydávala, účtů z toho neskládajíc, rozumí se, že nikdo o blaho obce se neinteresoval; tak to trvalo od Petra I. a Kateřiny II., i není tedy divu, že o měšťanském stavu ve smyslu západním, ruské obecenstvo hrubě ponětí nemá.

Nejlepším toho důkazem jsou nedávné volby do městské rady v Petrohradě a Moskvě, při nichž účastenství obecenstva bylo velmi slabé. Vláda totiž letos zavedla městský řád, dle vzorů evropských měst. Mnohý snad by myslil, že obecenstvo nemůže se dočkati reformy, jež má položiti základ k utvoření třídy, která jest všude podporou a půdou pokroku; ale obecenstvo osvědčilo neobyčejnou netečnost k této pokrokové myšlence. Moskva měla zvoliti 180 členů do městského výboru a Petrohrad 252. Volby se zúčastnilo

v Moskvě:

z 400 voličů 1. třídy pouze 70, z 1700 voličů 2. třídy pouze 183, z 14000 voličů 3. třídy pouze 271;

v Petrohradě:

z 224 voličů 1. třídy pouze 86, z 887 voličů 2. třídy pouze 177, ze 17.479 voličů 3. třídy 1148.

Vůbec nutno říci, že vládnoucí známkou v životě obecenstva ruského jest úplný nedostatek ideálního živlu, nedostatek citu pro obecné dobro, *výhradní vláda úzkých praktických t. j. egoistických zájmů;* vláda ta jeví se často v takých rozměrech, že upomíná na výrok jednoho ruského realisty: boty prý jsou potřebnější nežli Puškin. Lhostejnost obecenstva k společenským zájmům nedá se odstraniti přes

noc; po dlouhá století pracováno o to, aby se obecenstvo o veřejné záležitosti nestaralo a vše to přenechávalo představeným, ani nehledě k tomu, že tatarské jho, přes 200 let trvavší, vývoj národa zadrželo. Samočinnost jen ponenáhlu může se vyvinouti. Turgot v předešlém století se mýlil, řka, že za 10 let lid francouzský bude vzdělaným; v Rusku mnozí i za to mají, že rozšířením čtení a psaní vše bude hotovo, kdežto pak do občanského vývoje zbude ještě náramný kus cesty. Přáti si jest, aby čtení a psaní aspoň v budoucích desítiletích se rozšířilo; i potom ještě lid bude v občanském ohledu dítětem, jež bude se muset učiti u vzdělanějších národů. Ze zkoušek vojenských nováčků je známo, že na 100 lidí přijde ve Virtemberku 100 lidí umějících čísti a psáti, v Sasku 98, v Prusku 96, v Belgii 86, v Hollandsku 80, ve Francii 77, v Anglii 73, v Italii 30, v Rakousku 29, v Rusku 9. Největší počet čtoucích je v průmyslových guberniích středního Ruska, německých baltských a polských vislanských — nejmenší v guberniích západních, maloruských a v guberniích na březích Donu a Volgy. Z tabulek Vojenskostatistického sborníku, o počtu národních škol jde na jevo, že cifra učících se ve školách je 700.000 — to je cifra, vyjadřující národní vzdělání říše, mající 80 mill. obyvatelů t. j. 9 učících se přijde na 1000 lidí, v Sasku 184, v Prusku 155, Virtemberku 132, v Bavořích 150, v Nizozemích 122, ve Švýcařích 120, ve Francii 114 v Belgii 109, v Dánsku 94, v Rakousku 84 atd.

Co výtečná zvláštnost ruské slovanské povahy uvádí se *vesnické zřízení ruské*, že totiž každá vesnická obec rozděluje pozemky stejnou měrou mezi své členy*) a obec co celek zaručuje se**) za zapravení daní neb jakýchkoli platů, kteréž jednotliví členové obce odvádějí. Mnozí dokonce mají za to, že tímto zřízením uskutečněn jest ten nejšlechetnější a nejspravedlivější komunismus, o nějžto prý marně se snaží francoužští a němečtí socialisté. Ve skutečnosti však věc nevypadá tak skvěle jako na papíře. V každé obci jsou lenivci, pijáci, ničemové. Pšenice na poli hnije a obrůstá, a sedlák opijí se v kořalně místo aby na svém poli pracoval: daně doplacují za něj ti, kteří mohou zaplatit, t. j. zámožnější, pracovitější sedláci v obci. Tito nechtějí držeti krav a koňů leč tolik, co nevyhnutelně třeba do hospodářství, neboť přebytek prodá jim policejní úřadník, aby daně, jež *obec* platí, byly zapraveny. Když někteří sedláci pracně pohnojí svou zem, v obecní schůzi, kde každý má hlas, nespokojenci prosadí nové rozdělení pozemků a ohnojená zem dostává se do cizích rukou. Sedlákovi nenáleží půda, proto nestará se o její zvelebení, nemyslí na budoucnost, anať nezávisí na něm, a tak obecnost pozemků udržuje v lidu bezstarostnost a nechuť k práci; z mnohých stran slýcháme, že není na Rusi proletářů, avšak srovnámeli stav rolníka s tím, co vydělá a co daní platí, shledáme, že stav jeho není o nic lepší než stav proletariátu na západě.

Vládní politika v absolutním státě ubírá se svou drahou, nehledíc k mínění domácích žurnálů a jednotlivých učenců. Mimo to

*) общинное владѣніе.
**) круговая порука.

vzdělání ruského lidu co celku není ještě takové, aby mohl působiti tlak na vládu. Na západě národ nutí vládu k reformám, na Rusi vláda zavádí reformy bez donucování národa *), z vlastního popudu. Během budoucích desítiletí musí se to změniti a iniciativa k pokrokovým reformám připadne obecenstvu; ale hodina ta posud nepřišla, a v nynější době mají mladistvá společenská zřízení ještě více potřebí ochraňujícího systemu, nežli náš ruský průmysl. V těchto okolnostech veřejné mínění nemá nikoliv takovou sílu, jako na západě. Tak na př. za francouzskoněmecké války mnozí vzdělanci ruského národa přáli Francouzům a některé ruské žurnály psali proti Němcům, pokud to tiskové poměry dovolovaly. Ruská diplomacie měla docela jiný názor, kráčejíc společně s Němci a podporujíc jejich snahy. Když 26. února 1871 ve Versaillech byla učiněna předchozí smlouva o mír mezi Německem a Francií, císař německý telegrafoval carovi ruskému: „Nikdy Prusko nezapomene, kterak jest Vám zavázáno tím, že válka nedosáhla výstředních rozměrů. Nechť Vás bůh za to žehná! Do konce svého života Vám uznalý Vilém.“ Alexander II. odpověděl: „Děkuji Vám za sdělení předchozích podmínek míru a sdílím Vaši radost. Dej bůh, aby následoval pevný mír. Jsem šťasten, že jsem co oddaný přítel mohl Vám dokázat své sympatie. Nechť je přátelství nás spojující základem štěstí a slávy našich obou říší. Alexander.“

Podobnou přízeň k Němcům i uvnitř Ruska spatřujeme; Finlandsko má konstituci, která ochraňuje privileje německých baronů, dávající jim plnou vládu nad Esty a Lotyši. Baroni rozšířili a posud šíří mezi Esty a Lotyši protestantism a svůj jazyk, učinili němčinu jazykem officielním v soudech, školách a chrámích, mají svou německou universitu, zastávají všecky úřady v zemi, odbývají své sněmy. Kurlandsko, Finsko a Estonsko jsou mírná marka německého ducha, odtud vysílají Němci své odchovance do širé Rusi — marka však opírá se o sjednocené Německo. Němci tu neosnují spiknutí jako Poláci, nezakládají tajné spolky, nespisují pravidla a nevydávají hesla, jak se chovati, avšak každý zvlášť a všickni dohromady jsou proniknuti germánskou šťávou, nespouštějí cíl svůj s očí, netropí hřmot se svými germanofilskými snahami; u ruského dvora mají výbornou půdu, neb od Petra Vel. až do naší doby byly ruské císařovny Němkyněmi — a přijaly pravoslavii jen proto, že to státní ruský zákon žádá. Proto i u ruského dvora existuje historická německá strana. Ruská vláda vloni v čís. 287 *Vládního Věstníka* vyslovila přesvědčení, že jak tomu nasvědčují *historické poměry*, Rusko s Německem se nesetká v boji; vládní list odvolává se k minulosti — a ta vskutku svědčí o tom, jak neobyčejné přízně Prusko užilo od Ruska. Do popředí evropského vystupuje Prusko od té doby, co pruské vojsko bez všelikého důvodu k válce Rakousku v čas míru odňalo Slezsko. R. 1759 kníže Saltykov zvítězil v čele ruského vojska u Kunersdorfu nad Frid-

*) Slavjanofilové objasňují řečenou lhostejnost obecenstva tím, že prý národ vládě úplně důvěřuje, že vidí v ní starostlivého otce, který prý nemůže nic učiniti, co by nebylo ve prospěch lidu; proto prý lid hlavu si neláme o veřejné záležitosti atd.

richem II. a po království pruském zdálo se býti veta. Smrt cařice Alžběty Petrovny je zachránila. Petr III. nejen vrátil Fridrichovi všechnu dobytou zem, zajaté a artillerii, nýbrž nabídl mu ofensivní a defensivní spolek. Smrt jeho zachránila Rakousko i ostatní Německo od pruské nadvlády. Vstoupením Kateřiny II. na trůn stalo se, že říše s méně než 9 mil. obyvatelů, s nepatrným územím, zaujímala čestné místo mezi evropskými velmocemi a vydržovala vojsko 240.000 mužů. Všeho toho příčinou byla *podpora Ruska*, bez něhož by se Prusko bylo neudrželo. R. 1806 za 3 neděle Prusko zmizelo, vojska a pevnosti se vzdaly. Prušáci sami nedoufali v osvobození, vstupovali již do služby nepřátelské. „Napoleon při svém vjezdu do Berlína“ — vypravuje Menzel (Gesch. der Deutschen) — „nebyl jako ve Vídni, přijat s mlčelivým hněvem, nýbrž hlasitými nadšenými výkřiky: vzadu v davu stáli ctihodní mužové, mluvící k lidu: Probůh křičte hlasitěji *Vive l'empereur!* jinak jsme ztraceni. Magistrát nařizoval, aby každý občan, pod trestem smrti, vydal Francouzům zbraň ... Sám Napoleon byl tak udiven vším co viděl, že řekl: „Nevím, mámli se radovati neb styděti ...“ Z pruských desertérů v *Berlíně* naverbován byl celý pluk do francouzské služby. Menzel vybízí čtenáře, aby si přečetli v spisech Seumeových, jak Prušáci ozdobivše se francouzskou kokardou, tyranisovali Němce. Z takového úpadku pozdviženo jest Prusko zase *Ruskem*, které tou dobou ve prospěch jeho zbrojilo, když vlastní jeho lid oddal se víře, že Prusko více nevstane. „Z úcty k císaři Alexandru I.“ dopřána byla Prusku existence a Prusko (v tylžském míru) musilo se zaručiti, že pod zbraní nebude držeti více než 45.000 mužů. Vláda pruská mezi tím podtají naučila vojenskému řemeslu veškeren národ, nařídíc, aby všickni, kdož jsou schopni nositi zbraň, jistou dobu sloužili v pravidelném vojště. Pomocí tohoto landwéru mohlo pak Prusko ve spolku s Ruskem, které již velkou armádu francouzskou zničilo, vytrhnouti do pole, a ve spolku s Ruskem měl landwer snadnou práci.

Prusko zbudované na rozvalinách slovanských živlů děkuje spásu svou a rozkvět svůj jedině ochraně velikého státu slovanského. Nynější král pruský Vilém viděl na vlastní oči úpadek své vlasti r. 1806, a nyní jest císařem všeho Německa i přichází návštěvou do ruské říše, jejíž zásluhou především v pruských poměrech ten obrovský převrat od jeho mládí do nynějších dnů se stal.

Za všechny ohromné služby se Prusko Rusku posud ničím neodměnilo — tím vroucnější jest mezi císařem a carem přátelství. Svatá Rus viděla toho za posledního pobytu Viléma I. v Petrohradě nejokázalejší důkazy; 3000 voj. hudebníkův hrálo mu tam *Preussenlied* a *Wacht am Rhein*. Car mu dal kord s nápisem: „*Za udatnost.*“ Zdali pak při tom car měl na mysli také Sedan, kde štěstím korunované udatnosti téhož Viléma odevzdával kord svůj Napoleon III., jehož přízní Prusko r. 1866 nad Rakouskem bylo zvítězilo?

Budeli Rusko z pruské *vděčnosti* míti rovněž veliké potěšení jako z pruské udatnosti, o tom nás všecky, tuším, poučí nedaleká budoucnost ....

III.

Vedle toho, čím ruská vláda ku prospěchům *Němectva* přispěla i přispívá, položme to, co táž vláda činila i činí pro neruské *Slovanstvo.*

Německé a maďarské listy mlčí o podpoře, jakou poskytlo Rusko Němectvu, ale ustavičně vypravují o ruských emisařích, o ruských rublech a agitacích, připisujíce odpor a vytrvalost Slovanů piklům ruské vlády. Avšak této vládě jest to nejvýš nemilé, ona nikdy nevyhledávala náklonnost národů slovanských, nerozvíjela mezi nimi myšlenku plemenné příbuznosti, nestarala se, aby doma šířila známost o ostatním Slovanstvu. V ruských školách přednášejí se ruské dějiny zvlášť a všeobecné dějiny zvlášť; učební knihy o všeobecných dějinách jsou přeloženy z *němčiny*, v nich se mohou na př. žáci dočísti, že v Praze byla první *německá* universita a pod.; ač sám učitel knihu tu překládal, čteme v ní *Budweis*, *Jungbunslau* (Будвеисъ, Юнгбунцлау) atd. Patrno, že ministerstvo osvěty málo dbá o počáteční vývoj slovanské otázky, jenž předpokládá věrné geografické a historické známosti.

Obecenstvo mohlo by se seznámiti se Slovanstvem i mimo školu, soukromým a praktickým spůsobem, tomu však jsou na překážku *poštovní zákony*; jen tu knihu mohou pustiti přes ruské hranice, která je tištěna v Rusku, jinak musí býti odeslána do jednoho z komitétů pro cizí knihy do Petrohradu, Moskvy, Varšavy, Rigy neb Oděsy, kde se rozhodne, jeli kniha uvedena v seznamu zapovězených knih; neníli uvedena tam, tu teprv po vyškrtnutí závadných míst a myšlenek odešle se poštou adresátovi, jinak ji konfiskují, adresáta o tom ani nezpraví a on daremně čeká několik měsíců, až konečně se dovtipuje, že kniha propadla životem. Podobně je to i s zahraničnými časopisy. Policie vydává na konec každého roku seznam časopisů, jimž dovolen je přístup do Ruska; pošleli se neuvedený v tomto seznamu časopis do Ruska, posílají ho od ruských hranic nazpět aneb ho dopravují do nejbližšího censurního komitétu, a teprv odtud posílají ho nazpět tam, kde časopis byl dán na poštu. Redaktoři zahraničných časopisů musejí se ucházeti, aby časopis jich byl uveden v seznam dovolených časopisů. Z časopisů r. 1872 dovolených ten onen již r. 1873 v seznamu neshledáme; *proč*, trudno říci. Tak na r. 1873 vymizela ze seznamu pražská *Politik*, *Časopis českých lékařů* a Neue Freie Presse, a nikdo se nedomýšlej, že tato byla vyloučena pro svůj protislovanský směr; jiné noviny s podobným směrem na př. stará *Presse*, jsou v seznamu uvedeny a bez překážky sem docházejí. Počet *slovanských* (neruských) časopisů, chodících do Ruska, je *menší* než počet *švédských* časopisů; zahraničné polské politické listy jsou zde zapovězeny. Ruská vláda tedy, kdyby přála slovanskému hnutí, zrušila by co nejdříve takovéto poštovní zákony, anoť se jinak nelze nadíti, že v ruském obecenstvu slovanská záležitost zdomácní — a nařídila by, aby dějiny a literatura neruských Slovanů byly předmětem vyučování na školách, a tak aby odrůstající pokolení více o Slovanech zvědělo a samo se

pak politickými poměry jejich obíralo. Na ten čas i mezi vzdělanci hovořícími plynně po francouzsku, nezřídka uslyšíme otázku: „*Co je to Čech?*“ — a teprv když se jim řekne slovo *Bogemia*, dovtipují se: „Tedy Austrie? . . .“

Ruské obecenstvo projevilo své sympatie ke Slovanstvu jedním skvělým skutkem, velkolepým uvítáním slovanských hostí na *etnografickou výstavu* r. 1867. Avšak — mluvilo se při této příležitosti o *založení všeslovanského časopisu s všeslovanským směrem*, kterýžto kdež by mohl jinde vycházeti než v srdci Slovanstva Moskvě? Ale nevycházel a nevychází. Mluvilo se o založení nadace pro slovanské filology, kterážto jak by jinak mohla býti nazvána než jmenem Dobrovského, tohoto patriarchy slavistiky? Ani k tomu *nedošlo*, záměry tyto potuchly jako ohňostroje, jež ku poctě hostí zapalovali.

Slovanská činnost ruské vlády a ruského obecenstva věnována jest nejvíce ještě Jihoslovanům, směřujíc k jich vzdělání a k podpoře mezi nimi pravoslavie. V skutečnosti přinesla málo ovoce. Peněžitá podpora na vzdělání Slovanů není značná; asi 20 škol v jihoslovanských zemích dostává podporu, a vyučování v nich dle svědectví ruských cestovatelů jest velmi slabé. Dohlídku nad školami mají ruští konsulové, z nichžto mnozí jsou ctihodní lidé, ale v mnohých místech na př. v Cařihradě ani tolik prázdného času nemají, aby mohli dohlížeti na školy. Učitelů pro národní školy nedostává se v Rusku, tím více tedy v Turecku. Nedávno zařízený slov. ústav v Nikolajevě pečí p. Minkova má vyplniti tuto mezeru a posílat učitele do Bulhar, Bosny a Hercegoviny. Jest to jediný ústav v Rusku, čelící přímo ve prospěch Jihoslovanů, mimo to hodlá Dobročinný slov. komitét a sice ženský jeho oddíl zaříditi ženské učiliště v Moskvě k vzdělání učitelek pro jihoslovanské země, avšak přítomnost tohoto projektovaného ústavu není pojištěna pro nedostatek peněz, tím méně pak budoucnost.

Druhý spůsob šířiti vzdělání mezi Slovany jest vychovávání mladých Slovanů v Rusku; počet těchto stipendistů, vládních a soukromých, odchovávaných v duchovních akademiích, seminářích, vojenských a námořních ústavech jest velmi značný, avšak jen malá část z nich vrací se do vlasti; větším dílem vstupují do ruské služby. Tureckým Slovanům nedostává se prvopočátečního vzdělání, nejlépe by tedy bylo zaříditi pro ně v Rusku střední školy, s hlavním zřetelem k missionářskonárodní činnosti těchto chovanců, kteří pak, navrátíce se do vlasti, mohli by účinkovati v národní škole pod dohlídkou ruského konsula. Jaký to vznešený úkol pro ruské obecenstvo, kteréž může pojistiti vzdělání a štěstí 14 milionů soukmenovců a souvěrců, úpících pod jařmem 700.000 Turků! Osvobození od duševní tmy musilo by vésti nešťastné naše bratry k tělesnému osvobození od Turků.

Suma, věnovaná Nejsvětější synodou na podporu pravoslavie v Jihoslovansku, není vydána zbytečně; od *obecenstva* dějí se tyto příspěvky v míře mnohem obmezenější, jak o tom svědčí roční zprávy slov. Komitétu a jeho petrohradského oddílu, jakož i odesskobulharského dozorství (**настоятельство**). Toto poslední bylo založeno po krimské vojně, skládá se ze 4 dozorců a protektora, chersonského archiepiskopa. Od svého založení až do r. 1871 vydalo okolo 56 tisíc r. Většina

příspěvků jest od Bulharů samých, též dozorcové voleni jsou od Bulharů, jest to podniknutí čistě bulharské. — Moskovský dobročinný slov. komitét vydal první tři léta svého trvání něco přes 10 tisíc r.; mohl by činiti mnohem, mnohem více, kdy by bylo uší pro slova Kollarova: „Bdící probuzujte dřímavé, teplí chladné, živí vše co hnije!" — Petrohradský oddíl jeví větší rozmanitost v svém působení.

Sekretář mosk. komitétu prof. Popov v brožuře „O náboženské a národní dobročinnosti na Východě a uprostřed Slovanů" vylíčil velmi smutné poměry této činnosti v slov. zemích a ukázal, že působení Ruska v zemích slovanských v porovnání s *německým* spolkem Gustava Adolfa je mikroskopické. Hlavní toho příčinou jest — nedostatek činných členů a nedostatek propagandy. Spolek nemá ve svém středu muže také velkosti,*) jenž by zjednával spolku nové mladé síly a získával obecenstvo; činnost spolku soustřeďuje se ve 2—3 osobách a ostatní členové pouze platí příspěvky. Mimo to škodí slovanským spolkům despotický směr některých hlavnějších jich činitelů, tito ustavičně mluví o „bratřích" a ve skutečnosti hledí na ně co na služebný material.**)

---

*) „V Petrohradě byl takým mužem zemřelý nedávno *Hilferding*. Semevský, redaktor Ruské Stariny, dí v říjnovém svazku 1872: „Co se stane nyní, po smrti Hilferdingově s petrohradským oddílem Slov. Dobroč. Spolku? On jej utvořil, on vyvinul jeho činnost a již nedaleko byl čas, že by byly rozprášeny všecky předsudky proti činnosti tak nazvaných Slovanofilů — avšak zavřely se oči jednoho z nejlepších bojovníků všeslovanské myšlenky v Rusku, a kdo zná apatii našeho obecenstva a jeho nestálost při každém dobrém začínání, ten se nepodiví, jestliže za několik málo let zanikne i památka o petrohradském slov. komitétu.

**) Podobnému despotickému směru vzhledem k Čechům holduje v poslední době velmi rozšířený ruský list *Golos*. Dle jeho mínění (č. 26) prý Palacký učinil chybu, že se vzpíral proti sjednocení rakouského Slovanstva pomocí jednoho literaturního jazyka a jedné azbuky, ve své krátkozrakosti pracoval prý ve prospěch Němců více než kterýkoli jiný ze západoslovanských vůdců. „Západní Slované — pokračuje Golos — jsouce zaujati jalovým a duchu času nepřiměřeným třeštěním o korunách Václava a Zvonimíra, ztrácejí, vždy víc a více půdy pod nohama a odehrávajíce parlamentské komedie domnívají se, že jednají velmi rozumně . . . Ze všeho toho (prý) patrno, že západní Slovanstvo stojí na kraji propasti a proto my (Rusové) máme svatou povinnost, zachrániti je za každou cenu, třebas i *proti* jich vůli." Článek tento jest podepsán jmenem N. Makušev. — V jiném článku (čís. 88) pod názvem Polští slavjanofilové, podepsaném Vinc. Makuševem, rekomanduje se „slovanské bratrství" na základě spisu polského hraběte Gurovského, jenž vidí jedinou spásu chorých a bezplodných Západojihoslovanů v tom, když zdravé ruské plémě je absorbuje v jeden veliký celek. Všecky později vyšlé polské brožury, nesdílející fantasmata Gurovského a hájící co podmínku smíření s Rusy zachování polské národnosti a autonomii, třeba se i odříkali hranic z r. 1772, nazývá V. Makušev pošetilými a nedůslednými. — Zajímavo jest, jak vyvracuje brožuru Wierzbického „Słowa prawdy dla Polaków." Wierzbický obracuje se totiž k Rusům těmito pravdivými slovy: „Politika vaše vzhledem k Polsce je *špatná*, politika vaše vzhledem k Slovanům je *nicotná*, vy posud nechcete pochopit své povolání." — Na to odpovídá V. Makušev: „Naše politika byla špatná, neb byli jsme k nim (Polákům) příliš velkodušní a důvěřiví, z toho se vyznáváme a hledíme se polepšiti dle svých sil. Zdáli se naše politika vzhledem k západním Slovanům příliš zdrženlivá, příčinou toho nejsme

Slovanský Dobročinný spolek (kdy by choval v sobě zdravé živly) mohl by býti prostředníkem mezi Ruskem a Slovanstvem, usnadniti obchodní spojení, posílati ruské časopisy, povolávati do Ruska slovanské specialisty, rozmnožiti počet ruských konsulů v slov. zemích. V celém Rakouskouhersku jsou 4 konsuláty, v Rjece, Černovicích, v Terstě a Brodech. Rusko má v říši s převahou slovanského obyvatelstva pouze 4 konsuláty! Není ovšem na tom dosti rozmnožiti počet těchto konsulátů, hlavní úloha bude, aby místa tato dostala se lidem, znalým místních poměrů, horlivým i pracovitým přátelům Slovanů. V Turecku jest mnoho ruských konsulů, avšak pouhé množství bez nadšení pro ideu nic nesvede. Stalo se už, že konsul, ozdobený několika řády ruské vlády, nechtěl bulharský list vycházející v Oděse do Bulhar pouštěti a nepouštěl. Vše to je důkazem, že ruská vláda nezabývá se agitacemi, opovrhla podobnými agitacemi za doby krimské války a pořád se úzkostlivě vyhýbá každé příležitosti, kteráž by mohla přivesti Rusko ve spojení se slovanskou otázkou a hlavně s rakouskými Slovany.

Rusko je v takovém historickém, zeměpisném a politickém postavení, že by mělo pilný zřetel míti k politickým poměrům těch slov. národů, kteří posud zabraňují *germanisaci*. Věc je tak jasná, že ani není třeba utíkati se k vzájemnému slovanskému původu, že by pouhé politické vysvětlení mělo vzbuditi náležitou pozornost. Chyba lávky — obecenstvo ruské jest tak odchováno, že pokládá politiku za něco nesnesitelně fádního a ultraspecielního, asi jako krystallografii, farmakognosii a p. „Řekněte mi pro bůh, proč naše noviny tak podrobné zprávy podávají o stranách ve Francii, o zápasu rozličných stran v Rakousku za příčinou přímých voleb? Koho z nás mohou interessovati tyto domácí hádky cizích zemí?" — Vysvětliti těmto lidem, že od vítězství rakouských federalistů nad centralisty závisí též poměr Ruska k Rakousku, že od poměrů těchto dvou kabinetů závisí i bursovní kursy, že od bursy závisí jednoho každého vlastní blahobyt, že podobnou důležitost má pro Rusko i Francie, toť velmi obtížno, neli nemožno. Není posud na Rusi vzájemného svazku mezi politickými a společenskými otázkami, mezi politickými a společenskými výhodami. Lhostejnost obecenstva je výsledek věkových snah absolutistické vlády, a nyní, když vláda tato po krimské válce vyměřila malinkou prostoru pro společenskou činnost, většina zcela přirozeně pokládá to za „věc,

---

my, ale oni sami mluvíce a jednajíce ne v slovanském, nýbrž německém duchu. Nechť tedy se polepší ve svých bludech a chybách, ať učiní pokání ze svých hříchů, dobrovolných a mimovolných a prosí nás za odpuštění a spásu. — Neposlechnouli naší rady a výstrahy, t. j. nepřijmouli dobrodiní ruského jazyka a pravoslavného náboženství, může se státi jedno z dvou: buď jich ponecháme libovůli osudu, aneb budeli to příliš bolestné našemu slovanskému srdci, rozhodneme jich osud, netázajíce se jich." To, co Němci vnucují západním Slovanům ve jmenu kultury, rekomandují nám tito fanatikové ve jmenu slovanského bratrství. Rusům makuševského kalibru jsou Češi a Poláci zrovna tak jako Hebblovi Bedientenvölker, oba vyhrožují násilím, Hebbel ve jmenu kultury, oni ve jmenu jazyka i náboženství. Avšak všeliké násilnické snahy jsou protivné duchu slovanskému, a nám co Slovanům nezbývá leč pečovati o to, aby slovanskému bratrství lépe bylo porozuměno.

nás se netýkající“. Podobného zla z časů minulých čekajícího na opravu je dosti mnoho; tak na př. není země, kde by hlavní důchody do vládní kasy dávala vodka (174 mil. rublů r. 1871) a kde by 72% daní platila právě nejchudší třída v říši (rolnietvo).

Dobročinný komitét jen proto došel stvrzení vládního, že si také přiložil název *slovanský*; v Rusku slovanský znamená totéž, co *církevní*, *pravoslavný*; stanovy spolku formulovány jsou ve třech punktech: 1., zaopatřovati Jihoslovanům peněžní prostředky ve prospěch kostelů, učilišť a jiných vzdělávacích ústavů, 2. udíleti jim pomoc knihami, kostelním nářadím a vším, co může přispěti k podpoře pravoslavie, 3. podporovati v Moskvě mladé Slovany, přijíždějící do Ruska za příčinou svého vzdělání. — Spolky s jakýmkoli účelem zahraničným *světským* vláda ruská nikdy nepovolí, anať universitním studentům ani čtenářský spolek nepovoluje pro uvarování možných politických agitací; nedůvěra její ve spolky jest taková, že ani gymnasisté nesmějí se scházeti v počtu 6, ani tenkráte — podotýká se výslovně v cirkuláři — kdy by chtěli společně pracovati úlohu; v počtu 5 mohou však se scházeti.

Co se tkne zvláště Čechů, těm jistá část obecenstva nedůvěřuje, vidouc v nich zakuklené Poláky. Nedůvěra k západním Slovanům vysvětluje se tím, že jich ušlechtilé snahy nejsou známy; dějiny a literatura jich jsou ruskému obecenstvu španělskou vsí. Podobně i české obecenstvo nezná poměrů ruských a těžko říci, kde je více španělštiny, kteráž to zaviňuje, že na jedné straně často všecka vzájemnost obmezuje se na opakování deklamací o Slovanstvu, a na druhé straně že převládají pessimistické náhledy o beznadějnosti západního Slovanstva. I sentimentálnost i pessimismus jest proti germanismu špatnou zbraní, anať není namířena proti nepříteli. Rozluštění slovanské otázky může se státi jen na reálních a praktických základech, a proto pouze známost skutečných poměrů slovanských může přinesti užitek.

Viděli jsme, jak výdatně podporovala ruská vláda Němectvo — za to nemůže německá žurnalistika Rusku obyčejně přijíti na jmeno — pohleděmež na činnost ruské diplomacie vzhledem k Slovanstvu. R. 1807 začal boj mezi Tureckem a Ruskem, ruské vojsko vtrhlo do Multánska a Valašska a zároveň posláno Srbům z ministerstva zahraničných záležitostí 12 tisíc dukátů. Srbsko se vzbouřilo proti Portě majíc v čele Černého Jiří. Porta nabízela vzbouřencům velmi výhodné podmínky, ale Jiří odmítnuv vše vstoupil se Srbskem pod ochranu Ruska. Válka Ruska i Srbska s Portou trvala do r. 1812, kdež učiněna mezi Ruskem a Portou smlouva v Bukarešti; 8. článek této smlouvy hlásal, že Srbové mají míti táž práva jako obyvatelé Jonských ostrovů t. j. po šestiletém boji ve spolku s Ruskem získala Serbie *méně*, než jí nabízela Porta před počctím válečných operací r. 1807. Srbsko povrhlo takovým mírem, podniklo o své újmě nerovný boj proti Turkovi. Turci vzali Srbům Bělehrad a všecka politická práva, jichžto si byli dobyli vlastním, dlouhým a krvavým bojem.

V tu dobu, když Srbie bojovala za svou samostatnost, doneslo ruské loďstvo pomocné voje do Černé Hory; ty ve spolku s obyvateli Boky kotorské a s Černohorci protivili se vtrhnutí Francouzů. Konečně mezi Ruskem i Napoleonem učiněn mír, v němž o Černé Hoře zcela

pomlčeli, kdežto Rusko obdrželo Tarnopolské knížectví v Haliči a 400.000 obyvatelů.

Sešel se vídeňský kongres; Rusko bylo na vrcholu moci a slávy. Slovanská plemena směle mohla doufati, že Rusko si na ně vzpomene. A skutečně. Kotorská Boka, kteráž svou hrdinskou udatností dobyla si připojení k Černé Hoře, byla ustoupena Rakousku, a tím Černá Hora zbavena zálivu. Také část Haliče (uniatská) vrácena Rakousku; pokořená a potlačená Serbie obdržela několik tisíc dukátů a dobrou radu, aby totiž se smířila s Tureckem.

Srbové začali tedy druhé povstání, v čele majíce Miloše Obrenoviče, a v zoufalosti své odráželi Turky — tu teprv ruská diplomacie zastala se zotročilých soukmenovců, a Srbsku darována některá politická práva, značně rozšířená později moudrým působením Milošovým.

R. 1828 vypukla opět válka mezi Ruskem a Tureckem; ta končila se smlouvou adrianopolskou, v níž se Porta zavázala, že vyplní všecky žádosti Srbska. Pokud se vojna vedla, tu i Bulhaři byli pevné víry, že uhodila hodina zlaté svobody, ale když adrianopolský mír je oklamal, z bázně před tureckou mstou tisícové jich se stěhovali do Valašska; tam zdrživše se dlouhý čas v stepích a ztrativše téměř všecko své jmění, donuceni jsou navrátiti se do vlasti, v moc tureckých katanů. Část vystěhovalců utekla se do jižního Ruska, i těm vedlo se stejně.

Od adrianopolského míru až do krimské války bylo Rusko spojencem Porty. Ovocem této politiky bylo vypuzení Miloše Obrenoviče ze Srbska, kdež Rusko podporovalo stranu, fedrující vliv Turecka. Tak dostala se vláda do rukou Karaďorděviče, jenž později zcela se podřídil vlivu Vysoké Porty.

Bulhaři, vidouce osvobození Serbie a doufajíce v pomoc Ruska, několikrát se vzbouřili. R. 1841 vypuklo hlavní bulharské povstání, tisíce Bulharů donuceno jest uteci se do Srbska, na sta vesnic vypáleno od Turků. Ruská diplomacie nezastala se ani slovem olupovaných a na kůl vrážených Bulharů, ač mělo ruské slovo tehdaž velikou váhu. Když egyptský paša Ahmed Ali povstal proti Portě, Rusko ve spolku s Anglií přistoupilo na stranu Turecka a vyslovilo svou ochotu pomáhati Anglii na seslabení egyptského pašy. Rakousko a Prusko ovšem ochotně přistoupily k této politice. Tím časem Porta, těšíc se dobrému přátelství s Ruskem, bez všelikého váhání vysílala vojska proti Černohorcům r. 1839—1840 a jen zoufalou svou udatností ubránili Černohorci kříž a svobodu proti Asiatům. Bylo to tedy zcela přirozené, že na počátku krimské války nepotkala se Rus se sympatiemi tureckých Slovanů. Francouzská i anglická vojska nikdy by nebyla mohla přistáti k taurickému poloostrovu, kdy by v evropském Turecku bylo došlo ku všeobecnému slovanskému vzbouření, k němuž i Řekové i Albanci by se byli připojili.

Jesti známo, že Rusko přispělo kdysi na pomoc Rakousku proti Uhrům. Rakousko bylo by tehdy mnoho dalo za ruskou pomoc. Nuž, a co získali tehdy rakouští Slované? Každý to ví, dobře o tom můžeme pomlčeti . . .

Na malý prospěch Slovanstva dosazen jest — arci s vůlí ruské

vlády — v podunajských knížetstvích za panovníka pruský princ, o němžto německé listy hlásají, že za nejtěžších dob nalézá útěchu ve svém *německém* vlasteneckém smýšlení . . . .

Mezi vládami berlínskou a petrohradskou uzavřeny jsou tajné úmluvy, které poslední návštěvou německého císaře u ruského dvora dojdou nového zpečetění. Předmětem jich jsou zajisté věci mnohé a veliké, jichžto nechceme dohadovati se, však tolik můžeme říci na jisto, že západním Slovanům a tedy zejmena i nám Čechům nevalně jsou příznivy. Diktovaltě je *Bismarck*, který rozhoduje netoliko na pruském ale na ten čas i na *ruském* dvoře. Ten přispěv svým vlivem ku svržení ministerstva Hohenwartova, pěstuje politiku, proti které jest jen *jediný* prostředek: *svorný spolek rakouských Slovanů.* Vše co zahubilo severní Slovany, hrozí záhubou i Slovanům západním i nedostatek solidárnosti a svorné politické discipliny, nadvláda domácích zájmů a sporů nad hlavním účelem, kterým jest zachránění sebe od zdlouhavé smrti. Spolek rakouských Slovanů je tím nutnější, že Rus a Prus — Bismarck i Gorčakov působí společně k zabezpečení německé jednoty. Berlínský vliv to dovedl, že v Rusku právě na rozhodném místě snahy Čechů pokládají se za revolucionářské, Palacký za přívržence Fouriera a internacionálky a Čechové sami za poloněmce a neslovany. Bismarck k dosažení toho užil slavjanofilské theorie: vždyť Čechové jsou katolíci a píší latinkou, co je v nich tedy slovanského?

Přes to přes všecko *nestrácíme naděje, že Rusko dříve neb později musí změniti svou politiku,* že se odřekne posavadního zbožňování Bismarcka. Pak mu bude věrných přátel třeba, a mimo Francii budou jediní Slované závažím proti Němcům a Maďarům. Slované viděli, že Rusko nejednou je opouštělo, jakmile toho vyžadovaly diplomatické ohledy; však někdy též prokázalo Rusko Slovanům skutečnou pomoc, dobrovolnou či nedobrovolnou, proto doufají tito v příznivou změnu. Míti ve Slovanech přátele, nikdy nebude Rusku na škodu. Bez spojenců do boje se spouštěti, jest nebezpečno; to dokázala válka krimská a nedávno německofrancouzská; a spojence musí Rusko míti, ač chceli ve svůj prospěch rozluštiti východní otázku a nepřenechati je Německu, Maďarsku, Řecku a bůh ví komu.

Dějiny učí, že z koalice s druhými velmocemi Rusko nikdy nemělo užitku; Rusko, Prusko i Rakousko, rozdělivše mezi sebou Polsku, staly se na základě těchto společných výhod přirozenými přáteli, třeba ne vždy upřímnými; ovocem toho byl Posvátný spolek od r. 1815 trvavší do r. 1848. Ještě r. 1850 sešli se ve Varšavě mocnáři ruský, rakouský a pruský; pak povstala krimská válka, a Rusko zůstalo *osamotnělé.* Polské povstání, vzdálivši Francii od Ruska, přispělo tím více k utvrzení přátelství mezi Pruskem a Ruskem, z přátelství tohoto má opět jen Prusko výhodu. Francii obviňovali z podněcování Poláků, ale v skutku je podněcovali podtají i Prušáci, jak to Negolevski v pruském sněmu veřejně dokázal, kdežto veřejně drželi s ruským dvorem; užívajíce ruského přátelství začali válku s Dánskem, Rakouskem, konečně i s Francií. Jednota německá stala se skutkem. Nynější důvěrné přátelství Německa s Ruskem jest schválením nadvlády germanské,

a schválením militarismu. Militarismus (kasárnictví a vojenština) je nyní nový princip monarchické Evropy.

Posvátný Spolek z r. 1815 měl pojistiti vítězství dobyté nad revolucí a národy; proti němu stály západní velmoci, bez všeliké mezi sebou smlouvy. Nyní tomu jinak. Jestliže dříve politickými hesly bylo: vlády a národy, feudalism a demokratism, jsou jimi teď: výbojná válka i mírný vývoj, děla i smlouvy, síla i právo. Západní velmoci jsou povolány sloužiti právu a mírnému vývoji, východní slouží holé síle, bez ohledu na právo.

Jaký prospěch má z toho Rusko, že se sklání před cizím Marsem, že ruku v ruce jde s Molochem Slovanstva? Vždyť Rusko při své ohromnosti nejméně může chovat podmaňovací a výbojné plány, a vždy ubezpečovalo svět, že mírnému řešení otázek dává přednost před vojenským, vždy ukazovalo na poctivost i nezištnost své politiky. Sloužení Ruska Posvátnému spolku vydařilo se na krimskou válkou, v níž rozezlené evropské mínění vidělo spravedlivou odplatu za 40leté zpátečnické řádění. Na něco podobného může se Rusku vydařiti jeho nynější sloužení *německému militarismu;* neboť konečné vítězství bude na straně národů t. j. na té straně, která má za heslo mír, právo, svobodu: že ani pro jedno ani pro druhé ani pro třetí není nadšen německý militarismus, pomíjíme dokazovati.

Na vejminku.

Povídka

od

Vítězslava Hálka.

(Pokračování.)

VII.

Bylo to kolem velkonoc, když povídal starý Lojka své ženě: „Já už nechci déle hospodařit, mně se chce jíti na výminek docela.“

Na to povídá Lojková: „A skoro pět roků hospodaření bychom jen tak zhola si odpustili? Toť by bylo zrovna, jako bychom ze statku utekli?“

„A což jsme na statku? Což ještě hospodaříme? Myslíš, že ještě hospodaříme?“ tázal se v jakémsi rozhorlení Lojka. A na to počal vykládat, kterak si Josef počíná a pak dokládal, zač ona platí co hospodyně. A když to všecko dopověděl, plivnul. Potom doložil: „To jsi si vychovala na svém synu, na svém mazánkovi!“

Lojková cítila ostří té výtky, zamlčela se, kradmo utřela si slzu

a po dlouhé chvíli teprv našla odpověď. „Nevěstu jsem já nevychovala a ta Josefa zkazila“, řekla.

„A to jako chceš říci: nevěstu že jsem já vyhledal a že jsem všeho vinen?“ v podráždění řekl Lojka.

Na to opět Lojková se zamlčela a utřela si tajně slzu druhou.

Pak šel Lojka asi dvakrát přes světnici. Hlavu měl skloněnou, očima měřil své kroky, ruce měl na zad složené a prsty jedné ruky klepal na prsty ruky druhé. Pak se před Lojkovou zastavil, vztýčil se a řekl: „A víš, co při tom nejhezčího? Že toho oba zasluhujeme, že s námi tak nakládá. Ale ty víc, proto že já jsem poslouchal jen tebe, když jsi mne na otce mého vyzývala. Teď se to však obrátilo, osud si vyhledává jen mne, ty mu za to nestojíš.“

Tu Lojková již pro žádnou slzu nesáhla, ale povídala Lojkovi zrovna do očí: „Jestli že myslíš, že to na nás za to, co jsme provinili na tvém otci, dobrá, trpme; já se tomu nevzpírám a nechci vinu se sebe svlékat, a nikdy bych ji se sebe nestrkala na tebe.“

„Dobře, ženo,“ řekl Lojka, přešel ještě jednou světnici a v této chůzi povídal: „Trpme, trpme; když tomu chceš; trpme a začněme ode dneška. Já ovšem už trpím déle, ale protože tomu chceš, začněme ode dneška do opravdy. Ale to ti povídám: cokoliv se přihodí, litovat mne nemusíš, ale já také nebudu litovat tebe, to přece ode mne nebudeš žádat.“

Na to podíval se oknem a vida Josefa jíti po dvoře, vyšel ze světnice, zavolal na něho a hned zas se do světnice vrátil. „Už to tedy započne,“ pravil jako by před nějakou bitvou.

Za chvilku přišel Josef a tu již seděl starý Lojka za stolem jako slavnostně, poněvadž by podobný akt bez jakési ceremonie odbyti se nemohl.

„Zavolal jsem si tě,“ počal Lojka, „vlastně jsem tě poprosil, protože poroučet už ti nemohu, a nevím, jestli bys poslechnul. Ale já tuhle s tvou matkou chceme složit hospodaření na tebe a na Barušku. A ty víš, že jsme sobě v smlouvě vymínili pro ten případ, kdybychom se hospodaření vzdali během šesti roků, že nám na ten čas připadá od vás čtvrtina všeho, co se na statku urodí. Tak se tě tady tážu před pánem bohem, jestli nám to budeš svědomitě odvádět?“

Josef se při těch slovech jen usmál jako člověk, kterému se vyplnilo něco, k čemu dávno mířil. Neboť tolik, myslím, že asi s námi čtenář seznal, že všecka příkoří, která Josef otci svému činil, jen k tomu směřovala, aby hospodaření stalo se otci břemenem, tak aby je sám dobrovolně složil. A nyní je otec skládal, rozumí se, dobrovolně skládal, protože je složiti musil.

„Proč bych vám neodváděl, co vám bude náležet? Rozumí se, že vy také budete připlácet čtvrtinou na všecky výlohy. A urodíli se málo, že dostanete málo a budouli výlohy větší, že budete připlácet více. Podle toho, jak pán bůh nadělí.“ To řekl Josef všecko s úsměvem a poslední větu jako s posměchem, jako by jinými slovy jen povídal: „Mám vás v pasti, milý otče; dám vám tolik, mnoholi budu chtít.“

Starý Lojka sice velmi dobře porozuměl, že ho syn tady dovádí

k jakési jámě a že mu nyní praví: „Skákej!“ Pocítil to zcela dobře, i několik mžitků se mu při tom udělalo, i hlava šla trochu kolem. Ale někdy člověk jest při velmi důležitých věcech jako zaslepllý, neli jako slepý; ví, že stojí nad propastí, ale přece řekne „Skočím,“ a skočí.

„Ostatně, nač bychom o tom jednali dále,“ řekl Lojka, „vždyť je to všecko napsáno v knihách, a je to smlouva. Co tam je, to platí.“

„Arcit,“ řekl Josef, opětně jako s posměchem.

„Toliko bych si k tomu vymínil,“ pokračoval starý Lojka, „abychom na ten čas, který ještě schází do šesti roků, my staří bydleli zde na statku, a pak aby Franěk chlebil u vás mladých.“

„S obydlím to půjde těžko,“ řekl Josef opět tak, jako když chce ukázat, že béře vše tuze z lehka a že už všecko dávno dobře promyslil; „ano myslím, že to nepůjde do čista. Abychom vedli hospodářství tam s vejminku, kde se nyní sotva hneme, to nejde, to přece uznáte jako hospodář sám. Co se Fraňka týče, musíte ho míti dříve doma, aby se rozhodlo, kdo ho má stravovat. Neboť jídlo za ním nosit nebudu, když ani nevím, kde jest.“

Byl tedy starý Lojka s oběma svými požadavky tak jako na dobro sražen, i zašla mu chuť klásti ještě jiné. „Tak tedy myslíš, abychom se stěhovali na vejminek?“ pravil jen ještě, aby vůbec něco pověděl. „Když tedy myslíš, tedy se postěhujeme na vejminek,“ doložil. „Slyšíš, stará, postěhujeme se,“ pravil obraceje se k Josefově matce, a povídal to tak, jako když chce říci: „Neštěstí už začíná.“

Lojková byla odvrácena a neodpovídala.

Na to přikročil ještě Lojka ku svému synovi a počal mluviti opět jaksi ceremonielně, aby naznačil důležitost nynějšího kroku, jehož pánem ovšem už dávno nebyl. „Vidíš, Josefe, tuhle svou matku. Už také šediví, jako já šedivím. Budeš tu hospodářem a myslíšli, že mně ubližovat musíš, s pánem bohem. Ale podívej se, matce neubližuj. Zkusila mnoho s tebou, milovala tě až příliš a proto jí neubližuj.“

Při těch slovech utírala sobě Lojková oči (možnáli to říci) nahlas; totiž štkala při tom, jako by dotvrzovala, že jí už častěji ublíženo bylo; Lojka byl měkký, a Josef neodpovídal. Teprv za chvíli ptal se Josef: „Tak kdy pak chtěli byste, abychom se stěhovali?“

„Co pak myslíš, stará, kdy pak se máme stěhovat?“ ptal se starý Lojka.

„Nu, máli to být, stěhujme se třeba hned,“ řekla matka, ale ovšem při tom myslila, že syn řekne, že toho ještě netřeba.

„Jak myslíte,“ řekl Josef; „pošlu třeba hned čeledíny, aby vám to vynesli.“ Obracel věc tak, jako by tím dělal ještě dobrou službu.

„Pošli, Josefe, pošli,“ řekl starý Lojka, a na to Josef odešel.

Ale starý Lojka nečekal na čeledíny. Hned začal ode zdí odtahovati skříně, truhly, odstavovati od stolu židlice, a to vše v rychlosti takové, jako by se blížil nepřítel a věci ty za hodinu uklizeny býti musily.

Pak přišli do světnice čeledínové, aby pomáhali; ale starý Lojka s jakousi dělanou uctivostí jim děkoval za jejich ochotnost a žádal,

aby sem poslali Vénu, ten že pomůže nejlépe a že také svou práci nějakou průpovídkou osolí.

Tak tedy přišel Véna, a sotva že se octnul ve dveřích, povídal: „Vidíte, vidíte, pantáto, jestli jste se nemohl vystěhovat už tenkrát, když vám to syn z polovice odtud vynesl! Co to bylo za práci, než jsme to zase tu urovnali, a všecko marně. Ale když to musí být, nu tedy s pánem bohem.“

Starý Lojka se zastavil u jedné skříně a pravil: „Prosím tě, jak to mluvíš? Mně se zdá, že mne dokonce lituješ?“

„Lituju, pantáto,“ odpovídal Véna. „Já lituju každého, kdo už musí na vejminek. Já jindá spílal vám, když vy jste špatně nakládal se svým vejminkářem a litoval jsem při tom vašeho otce. Kdy bych to byl pamatoval, kterak váš otec hospodařil, byl bych litoval vejminkáře za jeho hospodaření, a dočkámli se toho, až se stane vejminkářem Josef, budu litovat jeho a budu nadávat jeho nástupci, snad jeho synovi. Ale což to je platno, proto nebude lépe. Vy sedláci si to neumíte dobře uspořádat.“ — „Hýbejte se, škatule,“ pravil obrácen zrovna k Lojkovi, jako by tím myslil jeho.

„Jak pak to povídáš?“ pravil Lojka a nutil se při tom do jakési dobrosrdečnosti a usmíval se.

„Já totiž myslím, že vy jste ten hlavní nábytek, jenž tady Josefovi překáží, a že kdy bych vás odtud odstranil, to ostatní všecko mohlo by tu zůstat,“ ušklíbnul se Véna.

„Poslouchej, stará, toho mudrce Šalomouna. Tak dlouho ho máme v domě a neznáme ho. Až na naše stěhování musí dojít, abychom vyvážili jeho moudrost. Bez našeho stěhování byla by to zaházená studna. Jak že? Já že jsem ten hlavní nábytek?“ smál se Lojka. „A co pak zbude tady na mou starou?“

„Ta vám oplatí vaše mládí, až bude chodit za vámi, jako vy jste chodíval za ní. Ale víte, co je smutné?“

„Nu co?“ ptal se Lojka.

„Že se na ten psinec, jejž vy nazýváte vejminkem, chodí teprva s šedivými vlasy. Dříve by se mělo začít, když ještě člověk něco unese. Ale k stáru vzíti pytel a jíti žebrat, fui!“

„Což jdu žebrat?“ osopil se Lojka a tu bylo, jako by ho trpělivost přecházela, aby ještě něco poslouchal.

„Vy? Chraň bůh. U vás totiž jest výminka, pantáto. A abych vám to dokázal, že i bez žebrání něco zmůžete u syna, prosím vás, pantáto, přimluvte se, aby mne z těch komor nevyhodil. Vždyť byste neměl ani živé duše, s kterou byste si posteskmul.“

„Tak tedy myslíš, Véno: bude třeba si postesknout?“

„Bude, pantáto, bude. Já to vím podle vlastního vašeho pantáty. Když od vás nejvíce zakoušel a uhlídal mne, jako by byl ochutnal medu. O, ani nevíte, jak já mu sladil život. A nad sůl jsem mu byl a nad omastek,“ chlubil se Véna.

„Poslouchej, stará, to se tebe týká,“ smál se Lojka.

„Vás obou, pantáto,“ opravoval hned Véna. „Však to poznáte sami. Až dostanete nahoru oběd nesolený a nemastný, ani syn ani nevěsta vám to neosolí a neomastí; tu pak jen zavolejte dolů: „Véno,

pojď nám osolit a omastit!" a já to rozsoudím, čeho více třeba. Jen mně, prosím vás, zabezpečte dříve mou komoru, sice bude s vámi zle."

„Komoru? Kdy bych tě měl vzíti k sobě na horu, na vejminek, ze statku toho nepůjdeš, Véno," chlubivě odpovídal Lojka.

„To je slovo přece," posměšně děkoval se Véna. „Teď už můžeme začít se stěhováním. Myslím, abyste si dal na něm záležet, neboť možná, ze už naposledy kráčíte tady po dvoře."

„Co pak tohle zas má být, ty Šalomoune?" ptal se Lojka.

„To je tak. Nemáteli ve své smlouvě vymíněno, že smíte také chodit synovi po dvoře: kdož to ví, jestli vám to dovolí? Budete musit lézt po střechách jako kočky, když jdou do čar." A Véna se zasmál.

„Takové věci není třeba dávati do smluv," s jakýmsi rozhorlením povídal Lojka.

„Toť se ví, že není; vždyť se ani to neplní, co ve smlouvách stojí, neřkuli to druhé. Váš pantáta nesměl si z vaší studně nabírati vodu, a myslím, že to ve smlouvě stálo."

„Nestálo!" odsekl Lojka.

„Nestálo? Nu proto. A vy bezpochyby máte ve smlouvě, že smíte vodu nabírat, ale nemáte tam, že si pro ni smíte přes dvůr. Ale víte co, pantáto, jeli tomu tak, já vás budu nosit přes dvůr na zádech, neboť pak vám nebude moci nikdo dokázat, že přes dvůr chodíte vy; já přece mohu nosit na zádech co mně libo!"

„Jen sol, hochu, a masti, přisol a přimasť," domlouval Lojka a chvílemi se mu prsa svírala jako na pláč. Ale byl z toho obyčejně jen smích, jen že za tím smíchem bylo ten pláč zrovna vidět; pláč se díval skrz záclonu smíchu, a kdo to viděl, nikomu nebylo do smíchu.

Tak se tedy stěhovali. Lojka i Lojková rozhlíželi se po té světnici, kde strávili od mládí svého všechen život a kterou nyní opouštěli snad na vždy. Míváť na mnohých statcích spíše žebrák přístupu do stavení nežli vejminkář. A vejdeli tam jednou za čas, jako by každého bolel i jeho krok, i jeho pohled — bez upozornění zvláštního zajde mu chuť, aby tak brzy návštěvu opětoval.

„A teď jenom jedné věci lituju," pravil Véna, když už měli většinu toho nářadí vyneseno před prah. „Že tu už nejsou hudebníci na statku — jak by nám ta cesta na vejminek ušla! To byly přece jenom časy, když to šlo od těch strun a na statku také se zavejsklo a každý smutek byl veselejší."

„Myslíšli, že budou ti hudebníci na mne pamatovat?" ptal se Lojka, jehož měla dnes a vůbec už po delší čas dětinská měkkost jako v kleštích.

„Ti na vás pamatovat? Do písničky vás dají. „O tom vejminkáři" budou na trzích zpívat a na vašeho Franka budou hned moci ukazovat jako na živého svědka. A kalounkář a ti ostatní rovněž to dosvědčí. — Tak tedy s pánem bohem bez muziky, když není žádná k dostání. Inu, jednu bych věděl radu. Kdy byste totiž cestou se smáli anebo plakali, to prý platí v nebesích zrovna tolik jako muzika. Ale do smíchu vám není a za pláč to nestojí."

Tak se stěhovali staří Lojkovic v smutku, jejž zastírali smíchem, ale zastřít nedovedli.

Za to mladí se stěhovali jinak. Tam s vejminku snášeli čeledínové nábytek a smích, opravdový smích provázel každý krok. Josef vypadal jako vyleštěný, Baruška jako když je na svatbě. Každý krok, každé slovo jejich prozrazovalo, že jsou vítězi, staří že jsou pokořeni, přemoženi — ucíťte to, vy staří, že jste pokořeni, přemoženi. Zde byl by každý stín jemnějšího citu nemístným, vždyť Baruška s Josefem vyhráli promyšlenou hru, a hráč, který vyhrál, ten se vždycky jenom směje.

I Kmoch, Baruščin otec, už o tom dostal zprávu, že se ve statku stěhujou, a už také sem se dostavil a pomáhal se mladým smáti. Šel ke starým Lojkovům, a s hladkým úsměvem vykládal, kterak vykonali moudrou věc, hospodaření že vždycky přináleží mladým, kteří mají obratnost, sílu; staří že si mají odpočinout, že už si zasloužili trochu toho odpočinku a kdesi cosi.

Starý Lojka na tu řeč sebral něco slov, jako sebeřeme z kapsy několik těch krejcarů, abychom někoho odbyli. „Já už se na tom pevně ustanovil,“ pravil, „a také svou vůli nezměním.“

„To také doufám,“ odpověděl Kmoch, „neboť k čemu by to bylo, ještě něco měnit?“

„On totiž pantáta Kmoch myslí, že teprva ode dneška víte, kam pěnkava nosem sedá a jak se zajíci nasypc sůl na ocas,“ vmíchal se do řeči Véna. „To je draze zakoupená chvála, pantáto, musit zbaviti se statku, aby nám přezdívali moudrých. Za to, když to dovedeme, pak to jde, pak nás pochválí každý, kdo ani neví, proč se čimeřice prodává.“

„Myslíš?“ rozzlobil se Kmoch na Vénu. „Podívejme se, proč se čimeřice prodává! Vůbec měl jste tady, pantáto, prostořekou čeládku v domě a líbí se mně, že ji mladí odtud vyklidili. A ty,“ obrátil se k Vénovi, „asi tady také nejsi hřebíkem přitlučen a maltou zadělán, abys nemohl odtud. Podívejme se: Proč se čimeřice prodává!“

„Však mne odtud přece nedostanete, pantáto,“ chlubil se Véna. „Já tady s kmotrem Lojkou jsme se umluvili, že já nesmím odtud z domu, a že kdyby na to došlo, on půjde a já tady zůstanu. Jeli pravda?“ přisvědčoval si s Lojkou.

Kmochovi nezbývalo, leč pohrdnouti další rozmluvou, což také učinil; jen ještě jako mimochodem prohodil k Lojkovi, že by se takovým člověkem nezahazoval.

A to Vénu podráždilo. „Nezahazoval? Proto že by vás nikdo nezvedl, ani za tolik byste nestál! Jen si nemyslete, že já vás neprohlednul! Nazpaměť vás umím, berte to od které chcete stránky. Vida! Dostal sem dceru do statku jako slouha dceru za královnu, a dnes už má sto chutí, aby také seděl na trůnu! Nezahodil!“ A podobně mluvil Véna, ač už Kmoch neposlouchal. Odešel zase k mladým, kdež se dívali na svět jinýma očima.

Dnes teprv jako by selka slavila svůj vjezd do statku. Kde se vzalo tu se vzalo: na dvůr vyvaleno pivo, vynešena rosolka; čeledínové vybízeni popíjeli, vejskali, smáli se, zpívali, tak že až lidé z vesnice se scházeli kolem dvora, do vrat se stavěli, někteří i na dvůr se po-

stavili, jako tenkrát, když zvěst o smrti dědečkově je sem přivábila a oni si povídali o nebožtíkově životu.

Jako by tu dnes byl opět nebožtík — a on zatím starý Lojka stěhoval se na vejminek; či to také tolik jako býti nebožtíkem?

Dnes bylo, jako by Lojkovic statek nabýval staré tváře. Téměř po celý již rok odvykli sobě sousedé přicházeti do statku, jako druhdy činívali; dnes jako by si byli dali slovo, všecko tu bylo, aby byli svědky tohoto stěhování. Zdaliž na úlevu anebo na lítost starého Lojky?

A co náhoda nechtěla, i hudebníci sem se dostavili, aby památnost dne oslavili. Však nepostavili se k vejskajícím mladým, nýbrž k zamlklým starým a písničkami a strunami hleděli zotvírati jejich srdce. Postavili se u toho vetchého nářadí, vedle něhož seděli vetchý Lojka a vetchá jeho žena. Hráli tu, zpívali, jako by s vědomím, že se tak děje naposledy, a jako by dnešním dnem splatiti chtěli dluhy, projeviti vděčnost svou.

Teď byla osoba starého Lojky jako úplná. Po jedné straně Věna, to jako ta vtělená jeho kyselost, po druhé straně hudebníci, to jako ta vtělená jeho měkkost a bodrost mysli. Každý byl Lojkovi jako jedním křídlem a on na těch křídlech cítil se na tu chvíli spokojeným.

„To mě těší, hoši, že jste si zpomněli na starého Lojku, těší mě to," vyslovoval jim svou vděčnost. „Tuze mne to těší. Jen že už nemám tak pro vás místa, jako jindy a moje srdce vám málo stačí. Ale což hoši, dnes budeme veselí, dnešní den oslavíme, aby nám nevyšel z paměti!"

A starý Lojka dal se jim vidět. Stará hostinnost vztýčila se v něm v plné síle, v plném sebevědomí, a takž ho měli ještě poznat tváří v tvář, nesfalšovaného, ryzého.

A když to tak viděli lidé stojící u vrat a na dvoře, dostávali starou kuráž, mládež přivtělila se tam, kde hudba zněla, kde písničky prozpěvovány a takž měl starý Lojka dnes ještě jednou potěšení, že viděl všecko na své straně, a u mladých že mimo čeledíny nezbylo živé duše.

To se mu líbilo jak náleží; jako by dávná krev kolovala jeho žilami, jako by na něm ještě záleželo, aby to trvalo déle, jako by ani nevěděl, že Josef jediným pokynutím může udělati všemu konec. Ale musíme dodati, že Josef tím kynutím neudělal všemu konec. Jako by neviděl to vše, vždyť to bylo, jako když ten, kdo vyhrál, hodí také nějaký ten krejcar třeba pod stůl, aby se neřeklo.

Ostatně chytrý Josef nebyl tak bláhový, aby neviděl, kterak by zavdal veřejné pohoršení, kdy by dnes starému Lojkovi bránil. Naopak, viděti měla celá vesnice, kterak vlastně novému vejminkáři není zle a kterak zlý jest jazyk, který tvrdí něco jiného. Viděti měla celá vesnice, do jaké míry sahá i pošetilost otcova, jak syn to veřejně i tajně dosud nazýval, a to všecko že mu jest trpěno.

Tak tedy bylo dnes na statku dvojí veselí: jedno jako doplápolávající oheň, a to u starých, druhé jako oheň vznícený, a to u mladých.

A to jedno veselí, veselí starých, dohaslo ještě téhož dne. Když večer se rozložil nad dědinou a nad statkem, a hudebníci odešli odtud, a staří vkročili do odlehlé síně, na svůj vejminek, bylo jim, jako by kolem nich i v nich zelo velké prázno, jež vyplniti nelze žádným zvukem. Ani posteskuntí se jim nedařilo, ani srdečné slovo vůbec. A když se tu rozhledli, bylo jim, jako by duch dědečkův vcházel k nim a mluvil: „Já jsem z té mučírny vysvobozen, vy jste vešli do ní."

To druhé veselí, veselí mladých, trvalo déle, do noci. Ti když vkročili do síní na statek, jako by slyšeli zavejsknout i ty stěny a oni měli jenom tak zlehka přizvukovat, aby veselost byla úplná. A přizvukovali; vždyť jako by skřítek otvíral jim dvéře a mluvil: „Zde vcházíte jako všemohoucí — nuže, vejděte!"

VIII.

Když se dověděl Franěk, že rodiče jeho bydlí na vejminku, zachtělo se mu domů. Na hanu jeho musíme říci, že ne k vůli rodičům, jimž už přivykáním dědečkovi byl odvykl, ale k vůli sobě, že se mu zastesklo po místě, kde s dědečkem si utvořil tak zvláštní obývání, že, jak myslil, na celém statku nic se mu nevyrovnalo.

Jak víme, toulal se nyní Franěk a sice v pravém slova smyslu. Ale mnohem podivnější jest, že rodiče nechali ho, aby se toulal, ano že později už ani se po něm nepídili, aby mu v tom překáželi. Z počátku starý Lojka se dověděl, že chodí s kalounkářem, s houslistou, s řitičáři — nechť chodí, myslil si, vždyť i tu doma byl neustále s nimi, ač nebylli u dědečka, a neškodilo mu to. Byl jaksi rád, že kalounkář, hudebníci a ti druzí zachovávají jakousi příchylnost ke statku odměňujíce se synovi za to, co otec jim byl prokazoval. Pak zase o synovi slyšel, že jest u jakéhosi hajného a že se mu líbí v lese a v roklinách, a když hajný zkázal, že se tam dobře chová, nechal ho tam. Pak uviděl Fraňka u hajného fořt, a slyše, že to syn z Lojkova statku, pravil: „To můžeš býti třeba u mne." A tak avansoval Franěk ještě jako tulák; z tuláka bytem u hajného stal se tulák bytem u fořta.

A tu v těch lesích jako by byl zase našel, čeho pohřešoval z domova. Když si zašel do úskalin pokrytých smrčinami: všecky pohádky tu stály před ním, jako by seděl doma v některé té komoře. Až ho hrůza obcházela, až to na něho sáhalo v tom chladivém pološeru, právě jako doma, když za večera vypravovali o bílých ženách, o černých psích a o zakletých osobách.

Když to tak hodně na něho sáhlo, vzal nohy na ramena, šel z lesa přes pole a na hřbitov, zavolal si Stázu a teď ji vedl, aby slyšela s ním, co slyšel dříve sám. Cestou byl ji na to již připravil, aby prý se tuze nelekla. A cestou polní navštěvovali rozličné meze a jich obyvatele a tu již ztratili polovici bázně, a cestou lesem ani třeba do oněch úskalin nedošli, jinde, třeba na pokraji, třeba u myslivny se jim zalíbilo, a takž ztratila se druhá polovice bázně.

A to bylo pro Stázu cosi nevýslovně pěkného a podivného, ťato chůze do lesů. Od Bartoše hrobaře slýchala, kterak býval v lesích přepaden a kterak se ubránil. Od Fraňka slýchala, jak to tu na člověka sáhá, když zajde až do úskalin. A když sem s Fraňkem přišla, viděla stromy jako obry, slyšela šumot jako velkou řeku, cítila vůni, cítila chlad, malá její duše se otvírala a do ní vcházelo cosi velikého, neznámého; nebylo to tak usmívavé, tak jasné jako ten bílý den, jejž vídala od hřbitova, ale bylo to rovněž velikánské, neobsáhlé, že seděla vedle Fraňka něma a jako plna pobožnosti.

Ni jeden ni druhý neuměli to vyslovit, ale tolik věděli, že mají přece jakési slovo o tom v sobě. Jednou Stáza povídala, že si tu zazpívají; začali zpívat „Odpočiňte v pokoji, věrné dušičky —" ale sotva že to vyslovili, dala se Stáza do pláče, a když se utišila, bylo jí, jako by slyšela nad sebou varhany; pak pravila, že by už jaktěživa a za celý svět nechtěla tuto zazpívat. A to se jim zdálo, jako by to byla vyslovila: na polích jako by přebývalo cosi, co zve do skoku a do zpěvu, tuto v lese však jako by přebývalo cosi, co zve k poslouchání, k mlčení, protože bude vypravovat samo.

To byl arciť pro Stázu rozdíl tak v nejvšeobecnějších rysech vyslovený. Ale jinak vcházela tu do světa nového, a přece se jí zdálo, že do světa příbuzného. Pravda, když vycházívala s Fraňkem od těch hrobů aneb z hrobů samých do polí, chápala se jí radost, veselost až ku podivu mocná, duše její zrovna s těmi skřivánky vyletovala a doletovala až tam do toho modra a do toho jasna. Ale když přišla sem do lesů, jako by částečně byla na hřbitově, mezi hroby, doma. Jakď by seděla rovněž v čemsi, co možná nazvati hřbitovem, hrobem, ale bylo to tak velikánské, tak krásné, při vší uzavřenosti, při všem pološeru tak otevřené, tak volné, že duše její ač němá, přece cítila na sobě jakási křídla, že poletovala, vznášela se, a to brala i Fraňkovu duši s sebou, že poletovali oba.

Jinak zase bylo, když přestali poslouchati ten šum, když přestali dívati se na to veliké; když před jejich duší umlkal ten hlahol varhan a vyskytaly se věci drobné, snadno pochopitelné. Tu zavolání kukačky, tu krásný list kapradí, tu mech, tu motýl, brouček, muška. Tu Stáza nacházela řeč, tu dostavovala se slova, na těch podrobných věcech nacházela zase sebe a tu by málem byla se opět dala do skoku i do zpěvu.

Tedy byl to svět pro Stázinu mysl velmi cizí, nový a přece nesmírně přátelský. Ačkoliv chodíval si pro ni Franěk a tedy měl jí býti jaksi průvodcem, přebírala úlohu provádění ona a prováděla ji znamenitě. Vodila Fraňka od stromu k stromu a každý ten strom byl jí jako zastávkou nějaké krásné myšlenky. Co nenacházela s Fraňkem potulujíc se na polích, to jako by se u ťěchto stromů hlásilo k ní, jako by volalo: teď je to pravé.

Každý z našich tuláků chodil si pro jiné věci do lesa, a teprv když jedna mysl s druhou se podělila o to, co v lese našli, byl z toho les úplný. Franěk slyšel každého ptáka, viděl každého ptáka; slyšel každý šum, viděl každý pohyb větve, viděl veverku, zajíce, slyšel chrastit kroky srnčí a na vše to upozorňoval Stázu. Byl jako pátravý

lesa sluch, a v hlavě jeho bylo jako nalíčeno na samé písně, na samé zvuky. Oko jeho bylo stále v korunách stromův, stále na číhané, stále na lovu.

Za to Stáza neustále mluvila: „Podívej se na tento petrklíč! Podívej se, jak krásný to šípek! Tady na blízku cítím ještě pozdní fialy. Podívej se, jak ten smrk má šedivý kabát, a jak bělounká je tam ta bříza. Hleď tuty jahody! Tady květou brusinky, to místo musíme si pamatovat. Tohle zasadím na hrob mamince, to je slzička panny Marie. Podívej se, jak už jsou ořešiny odkvětlé.“ A podobně mluvila.

Patrno, že mysl Stázina byla napjata na barvu, na květ, na pestrost. Jestliže v duši Fraňkově skákali a zpívali ptáci, v duši Stázině květly celé záhony, mihaly se nejkrásnější barvy, tekly potůčky s pomněnkami, vinuly se ostružiny. Jestli že duše Fraňkova naplněna byla krásou zvuku, duše Stázina zrovna květla. A když chodili lesem, dával jeden druhému: Stáza Fraňkovi květ, barvu, Franěk Stáze zpěv, zvuk.

Ale do těch úskalin a roklí také se dostali, také tam pobývali. Jen že zvláště Stáze se zdálo, že by tam nemohla proseděti každý den, že by se jí tuze zastesklo. Protože v té roklině nebylo zvuku nějakého, všecko mělo jako mlčení uložené a zašustilli krok, lekal. Skalní stěny úzce proti sobě stály; kdy by byly měly rukou, mohly jen je vztáhnout a byly by si je mohly potřást. A tyto skalní stěny šly mnoho do výše; na hoře jakožto strop jenom tenký modrý nebes pruh se klenul, to ostatní nebe bylo vyloučeno odtud. Kromě toho objevil se na hoře někdy větší pták s jakýmsi hvízdavým hlasem, a zavzněllí ten hvízdot, lekal jako onen krok.

Což bylo doma, na hřbitově, v hrobě proti hrobu tomuto! Kdy by se jí bylo zastesklo v hrobě, ale nezastesklo se jí nikdy, mohla jen si sednout, anebo povstat a už viděla ostatní svět: ostatní hroby, rudě natřený kříž s plechovým Kristem, celé nebe, a to hned bylo veselo. Ale tady! Když se zastesklo, nic nepomohlo vstáti. Musili odtud odcházeti, musili sami svými kroky působiti jakýsi šum, jakési chrastění, které mívalo tuto tolik lekavého v sobě.

A pak se někdy po skalní stěně kutálel malý kamének a to bylo slyšeti nad míru zřetelně každé ťuknutí jeho o hranu skalní. Aneb někdy vyhřívajíc se ještěrka shodila kousek hlíny a ta drobíc se a kutálejíc zašustěla rovněž spůsobem tajemným. Někdy větřík zahnal lístek sem z buků, které rostly tam nad roklí, a ten lístek třepaje se poletoval, jako by se chvěl a nechtěl dopadnouti. Každý hlásek stával se tu hlasem.

Když si tu někdy usedli, ani se jim nechtělo mluviti slovy. Slovo se tu odráželo ode stěn, stěny mluvily jejich slovem, a to bylo sice veselé, ale přece to dlouho nesnesli. Protož obyčejně jenom šeptem k sobě mluvili, podle sebe sedíce, aby si ty stěny nerozhněvali. Ale nejednou se stalo, že i ty stěny počaly šeptat. Neboť padající po nich a třepící se hrudka jest také šepot, šustící k svému pelechu ještěrka jest také šepot a padající v chvění s hora lístek jest také šepot. A takýto nenadálý šepot byl s to, aby zarazil ten šepot jejich a tak

častokráte ustali ve všem hovoru, pouze poslouchajíce, dívajíce se a za ruce se držíce.

K hlasitému slovu nejspíše se dotroufali, jestli že tam nahoře ty lesy také provozovaly nějaký hovor, jestli vítr jim rozvázal ústa a jestli ty varhany, které Stáza poprvé v lese uslyšela, měly obzvláště napjaté měchy. To se slovo snadno řeklo, to i stěny po něm tak nečíhaly, poněvadž měly s hořejším hukotem více práce, to i ten kamínek přestal šeptati, nebylo slyšeti šustot ještěrky ani drobení se kouska hlíny. To jen hlasitý zvuk mohl obstáti a tu také Franěk a Stáza mluvili hlasitě.

Jinak po těch stěnách skalních táhly se ostružiny ve všelijakém spletitém přátelství. Místy vystřelila divizna jako by někomu naschvál. „Dostala jsem se až sem,“ jako by říkala. Na některých končetinách skalní stěny také zachytil se nešťastně jeden šípkový keř; tak se zachytil, že nemohl dolů ani nahoru a tak jenom visel zachycený nad neustálou propastí. Šťastněji vedlo se jedné bříze nad ním; ta rovně rostla vzhůru a několika pracně do skalní stěny zaraženými kořeny obstarávala si svou domácnost.

Ale jeden zvuk tu byl, který nikdy neumlkal a jenž neustále ucho příjemností napájel. Z jednoho konce skaliny totiž drala se tu na povrch voda jako stříbro čistá a naše roklina poskytla jí nejnižší svoje části, že si mohla v nich upraviti stružku. I pravila si tuto stružku co nejvlídněji, jako dobrá hospodyně. Kde to nejlépe slušelo, měla rybí oka, kde by se toho člověk nejméně nadál, měla jahody uschované a kde jen bylo možná, měla nějaký ten keřík, aby mu byla zrcadlem.

A tato stružka mnoho mírnila nedomácnost rokliny. Tato stružka dělala z toho kameného hrobu jako by půvabnou jizbu, která zvláště Stázu dovedla uvítat a pohostit. Také když řekl Franěk: „Pojďme do rokle“ — Stáza nejprvé si zpomněla na ty černé stěny skal, jenom spoře ostružinami, šípkovým keřem a tou břízou zmírněné, a tu jako by se teprva musila domáhat jakési odvahy. Ale brzy na to zpomněla si na tu spodem pohrávající sobě a laškující vodu, kterak tu u kamene se zastaví, tu s keříkem dovádí, tu celou domácností pomněnek protéká — a tu nedala se nikdy pobízeti dvakrát a hnedle na to slyšel Franěk: „Pojďme do rokliny!“

A tato roklina byla jako druhý chrám těch dítek. Jak víme, měli kapličky své nejprvé v polích, na mezích, nedaleko křepelčích hnízd. Tuto v roklině měli chrám nový, podstatně od tam toho rozdílný a přece jemu velice podobný. Rozdíl byl asi ten, že tam na mezi, na poli mysl se rozšiřovala, vylétala, tuto pak do své hloubky se zabírala. Podobnost pak v tom záležela, že tu i tam nabývala duše posily, odvahy a jak vůbec to nazvati chceme.

Tak se nyní život těch dvou mladých duší pohyboval. V hrobech začal, na polích si poskočil a tuto v lese zasedal a poslouchal. Tam kde život končí, jejich život započal, tam kde život táhne se klíčícím kláskem za paprskem slunečním, jejich život si zavejsknul, a tu v roklině, kde život má jako svou ložnici s tichými sny, pouť jejich se pamatovala, aby zase se vracela k hrobům.

Jednou pravila Stáza k Fraňkovi: „Teď, co mne vodíš do polí a do lesa, málo doma na hrobech zpívám. Víš proč?"

„Proč?"

„Proto že moc myslím na tebe. Kolikrát jsem začala zpívat, ale tu mi napadlo, abych raději byla s tebou a že by to bylo lepší než zpívání. Jednou jsem chtěla zazpívat na hrobě mamince a tu jsi ty zavolal u brdlínových vrat na mne, a já šla, jako bys ty byl moje maminka."

Pak řekl Franěk: „A víšli ty, proč já tak pořád běhám s místa na místo?"

„Nevím."

„Já všude hledám, kde by se to musilo tobě líbit a až to místo najdu, ukážu ti je, a pak se přestanu toulat. Ale u nás vím, že by se ti nelíbilo a proto už tě nechci k nám vodit."

„A kde se ti dosud líbilo nejlépe?" ptala se Stáza.

„U vás na hřbitově."

„Tedy se mně tam také bude líbit," řekla Stáza.

„A nebo by se mně líbilo u nás, ale na vejminku, tam kde zůstával dědeček. Teď tam zůstávají moji rodiče!"

„Tam by se mně také líbilo," pravila Stáza. „Jen že tvůj bratr by tam nesměl být."

„Můj bratr už tam není," řekl Franěk. „Ten je na statku a moji rodičové jsou na vejminku; ti jsou teď, jako býval někdy dědeček a to bych rád viděl."

To bylo právě, když se Fraňkovi zachtělo domů, aby více odtamtud neodcházel, proto že si myslil, že nic nemůže vyrovnati se tomu, jako bydleti tam, kde býval dědeček, a to bylo na vejminku a na hřbitově.

Tedy šli domů, a bylo již slunce zapadlé, když přišli do Bišic. Když vkročili na náves, stálo tam mnoho lidí a všichni mluvili ukazujíce sobě směrem k Lojkovům. Tu sobě Franěk mimovolně připomenul lidi, kteří tenkrát přišli ke statku, když dědečkovi odzvoněno umíráčkem. A byli to skoro titéž lidé, i Véna byl mezi nimi.

Franěk se Stázou se zastavili, ukryli se v pološeru večerním, stoupli sobě za kmen vysoké lípy a poslouchali. Něco povídal rychtář, něco povídal kostelník Vaněk, něco povídal Véna, něco ti ostatní doplňovali otázkami.

„Vyhnali ho, vyštípali ho z vejminku," mluvil Véna. „Dobře tak, proč sestárnul, proč dal všecko mladým, proč se na ně lopotil, pro ně nespal, pro ně hospodařil — má z toho!"

„A jakž ho mohli vyhnati z vejminku?" ptal se soused.

„Jak ho mohli vyhnati? Takhle ho mohli vyhnati. Řekli mu: jděte z vejminku, a bylo to. Či to vy sedláci vejminkářům říkáte jinak?" šklebil se Véna.

A nyní to vysvětloval rychtář. Za mladou Lojkovou přišli jacísi příbuzní na den, na dva dni, ale pak se jim nechtělo ze statku. A aby mladí nemuseli je míti stále u sebe, došla sobě mladá Lojková k starým, nechtělili by prý přestěhovati se do komor vedle kůlny a vejminěk ponechati těm příbuzným. Na to řekl starý Lojka, nemáli nic více na

srdci? A jestli ví, co je to, stěhovat se do komor a pro koho ty komory dříve bývali? — Na to řekla Baruška, že to ví a když tam dříve mohlo býti dobře těm muzikantům, jež on míval tak rád, že snad bude i jemu tam dobře a zasteskneli se mu, že si tam může ty muzikanty zavolat. Na to šel starý Lojka k svému synovi, a ptal se ho, zdali ví, co mu řekla mladá hospodyně? Že ví, řekl syn a opakoval otci vše, co byl tento slyšel od Barušky, protože si to byli mladí mezi sebou umluvili, co starému Baruška řekne.

„Nu a co pak ty, synu?“ ptal se starý Lojka.

„Já myslím, že ten byt pro vás dobrý,“ řekl mladý hospodář. „To přece vidíte, že příbuzné ženiny tam dáti nemohu.“

„A já tam mám bydleti s Vénou?“ smál se starý Lojka.

„Jak vám libo. Ale já mám za to, že to nejvhodnější příležitost, kterak by se náš dům mohl zbaviti Vény.“

Právě co si toto sousedé povídali, bylo slyšeti u Lojků bouchnouti vraty a od vrat běžel starý Lojka prostovlasý. Měsíc osvítil náves prvními paprsky, Lojka běžel zrovna k sousedům tuto shromážděným.

„Sousedé, pro boha vás prosím, půjčte mi sirku,“ volal; „já v celém domě nemohu najíti sirky, abych tomu synovi zapálil střechu nad hlavou!“ volal Lojka a takto rukama neustále hledal v kapsách, jeli tam jaká sirka.

Bylo zrovna děsné podívání na ubohého starce a ještě děsnější bylo poslechnouti ho.

Nikdo ze sousedů neodpovídal. „Což pak mně z vás nikdo nepůjčí sirku?“ volal Lojka. „Fi, toť hanba! Já vám půjčoval každému, kdo kdy přišel, bez úroků jsem půjčoval — kdo z vás může říci, že jsem mu kdy nepůjčil, co chtěl? kdo chtěl dobytče, já mu půjčil dobytče, kdo chtěl potah do polí, já mu půjčil potah do polí, kdo chtěl žence, já mu půjčil žence, a já na vás chci sirku a vy mi nepůjčíte?“ A na to zaklel všecko svoje dosavadní přátelství.

Bylo všechněm bez výkladův patrno, že starému Lojkovi jako smysly se matou; někteří v útrpnosti brali jeden druhého za ruku, někteří i slzou počali ho litovati. Rychtář přikročil k němu a pravil: „Pantáto, kdy byste si snad ulehnul, ve spaní vás to přejde.“

Ale starý Lojka se vzpřímiv pravil: „Děkuju ti za radu, muži výborný. Myslíš, že sobě v komoře vedle kůlny mohu lehnout? Moh' bych. Proč bych nemoh'? Když tam líhali muzikanti, dráteníci, kalounkáři, proč bych tam také nemohl ležet? Ale já to vím, proč tam nemohu ležet — proto že by mně puklo srdce!“ A při tom tloukl sobě pěstí na stará prsa svá, jako by si je chtěl rozbit.

Toho opět uchytil se rychtář a pravil: „Nemusíte tam spát, pantáto; dejte mně ruku, já vás dovedu k nám a můžete sobě vybrati postel kterou chcete.“

„To by bylo pravda,“ řekl Lojka, jako by se pamatoval. Ale hned na to dodal v trpkém smíchu: „Ale myslíte, že by tam také přišlo na mne spaní? Když by Lojka noclehoval ve vsi mimo svůj statek, mohl by také usnout? Nemohl by usnout! Já vám uctivě děkuju, kmotře. Ale já odtud nepůjdu. Když mi nechcete nikdo půjčiti sirku,

toť by v tom byl čert, abych se tu nedočkal, až panbůh pošle síru s nebe na statek mého syna!"

A zvednul ruce k nebi a volal: „Pane bože, jen trochu té síry a jmeno tvoje bude velebeno na věky věkův!" Volal to hlasem jako nějaký prorok ze starého zákona. Až hrůza každého obcházela, kdo tu poslouchal.

Pak zase mluvil obraceje tvář svou k sousedům: „Pán bůh neslyší a to proto, že já zrovna tak jsem ubližoval svému otci — jen že do komor jsem ho přece neposílal. — Jen kdy by můj otec mně odpustil a modlil se se mnou, pán bůh by tu síru poslal!" A vzlykal.

Zase pravil rychtář: „Neberte si to tak k srdci, pantáto, snad se váš syn umoudří a bude zase všecko dobře."

„Ne k srdci brát? Už je pozdě, milý kmotře. Už je to tam tuze hluboko, ba až na samém dně." A tu opět se zdálo, jako by zase poněkud přicházel k sobě.

Za chvíli na to řekl: „Já vím, co by mi pomohlo pro dnešek a kde bych se vyspal. Kdy by mne někdo dovedl na hřbitov, k hrobu mého otce. Ale kde pak se kdo najde, aby mne tam dovedl? Nenajde se nikdo."

„Chceteli pantáto, půjdeme hned," pravil Véna, „já vás tam doprovodím a zůstanu s vámi, jak dlouho bude vám libo."

„Tak, tak, tak, tak," mluvil Lojka a usmál se a divil se a v skutku dal se vésti Vénou směrem k hřbitovu. Skoro celé to skupení sousedů šlo ve vzdálenosti několika kroků za ním, provázelit jej až na konec vesnice.

A Lojka s Vénou šli ku hřbitovu. Ale těsně za nimi až na sám hřbitov šly ještě dvě duše u velikém smutku a žalování: byli to Franěk a Stáza.

IX.

Opět svítil měsíc, když přišli na hřbitov, jako tenkrát, když tam poprvé přenocovali Franěk se Stázou v dědečkovu hrobě. Poněvadž hřbitov stál na návrší, zavanul časem teplý větřík a v dechu jeho zadrkotal na rudém kříži plechový Kristus, několik křížů menších zaklapalo svými ramony a někdy zavrzla rezavá dvířka, za nimiž kryl se nápis některého zemřelého.

Toto klapání ramen, drkotání Krista a zavrznutí rezavých dvířek bylo jediným neklidem, jejž dávali mrtví na jevo — jak málo toho proti tomu, čím na sebe doráželi živí!

Krom toho ovšem také běhal větřík po hrobech a zohyboval trávy a některé ty květy; ale tento neklid byl příliš málo důrazným, ba spíše k tomu se podobal, jako by byl jakýmsi dechem aneb oddechem.

Jak víme z počátku, nebývala tato hudba plechu, jenž představoval Krista, za večera dvakrát příjemná a lidé dávali se před ní na útěk, jako by se za nimi honil nepřítel. Ale z těch, kdo dnes sem vešli, nikdo si toho nevšímal; ani snad neslyšeli to, protože v jejich

vlastní duši ozýval se neklid mnohem prudší, nesouladný, drsný, tak že s ním se utíkali do tohoto podivného přístavu.

A tu starý Lojka, jakmile vkročili na hřbitov, objal jednou rukou to rudé dřevo kříže a druhou pozvédaje vzhůru a oči své upíraje na plechového Krista, jal se stěžovati, volati, láti, modliti se i proklínati zároveň. „Umučená ty hlavo," povídal, „ty jsi mnoho zkusila, ale tys neměla syna, aby ti byl krájel srdce kousek po kousku — já zkouším více! Tys neměl domova, ale proto že jsi ho neměl nikdy, nevíš co jest, musit opustiti domov; domov, jejž jsem poskytoval každému, kdo si ho přál a nemíti ho ani tolik, mnoholi jsem ho poskytoval — já zkouším více! Tys byl mladý, silný, když jsi zkoušel, ale ty jsi neměl šedivých vlasů a vrásek v tváři, ty jsi nezkusil, když nohy chtějí klesat a musejí chodit — já zkouším více! Ale ty jsi svoje útrapy podniknul dobrovolně; já ty moje zavinil, tamhle v tom hrobě dřímá svědek mých slov a činův mých — já zkouším více! A já jsem otce tvého prosil o něco ohně, jako seslal na Gomorhu a on mne nevyslyšel — což mám zkoušeti ještě!"

Na tato slova, pronešená s nesmírnou žalostí, jako by oněmělo na hřbitově všecko, jako by přizvukovalo Lojkovu hoři; jenom plechový Kristus ještě drkotal některou chvilkou, snad nechtěl se zhola bez výminky vpraviti v tento chod myšlenek.

Na to pravil Véna: „Kdy byste se, pantáto, dal přibit na kříž, jako tuhle Kristus pán, nemusil byste se více stěhovat. A já myslím, že by vám tam Josef pomohl, kdy byste ho požádal."

Poněvadž sobě byl Lojka postěžoval a ponaříkal, ulehčilo se mu, alespoň ty husté mlhy se protrhávaly, v něž před tím byly myšlenky jeho zahaleny. Ale to jenom na chvíli. A v této chvíli sklesl u kříže, objímal jeho spodní část a snad že plakal. Ale netrvalo to dlouho. Pohleděl k nebi, porozhlednul se po hvězdách a uvidě měsíc v plném lesku paprsků, zasmál se náhle, smál se beze slov a v smíchu neustával.

Véna hledě tím směrem, kam Lojka se díval, pravil: „Pantáto, mne také měsíček šimrá paprskem pod nosem; já to nevydržím, dám se do smíchu!" A smál se také.

„I ne, hochu," pravil Lojka. „Já jsem tolik rád, že jsem našel kamaráda. Podívej se na něj, nemá také domov, a jaktěživ jsem si toho nevšimnul ještě. Dnes mne ozářil zrovna duch svatý, dnes to vím, jako bych chodil s ním. Podívej se, každou noc musí tam nahoru do sloty a psoty a to se mně líbí. Jen bych věděl rád, jestli měl také statek, jestli ho dal nějakému Josefovi a jestli teď za to na vejminku! Podívej se, podívej se! To se mně líbí, že jsme dva, já tady na zemi a on tam na nebi — a jak se mně zdá, nejsou tam na nebi lepší než my tady na zemi."

A smál se dále. Pak vstal a díval se za putujícím měsícem a pravil: „Počkejme, dejme pozor, mnoholi cesty urazí, zdali je dobrý na nohy." A tu se díval, jako by počítal měsíci kroky a smál se. Z tohoto smíchu šla větší hrůza, než z drkotajícího Krista, než z klapajících ramen těch křížův, jež stály vůkol.

Jak víme, šli za Lojkou sem na hřbitov také Franěk a Stáza

pozdáleči. I nyní na hřbitově drželi se oba něco kroků opodál, tak že Lojka neměl o jich přítomnosti zdání. Když Franěk slyšel otce svého ještě na návsi, byl jako ztuhlý, nevěděl, co se děje, ničemu nerozuměl. Když ho slyšel zde mluvit u kříže onu podivnou modlitbu, trnul a chvěl se, neboť z ní tolik srozuměl, že bratr Josef jest všeho příčinou. Ale když slyšel otce, kterak se směje, nemohl se zdržeti déle a dal se do usedavého pláče. Od dědečkovy smrti tak neplakal.

Tu při něm byla Stáza a nevědouc sobě s ním rady, byla by se dala také do pláče, poněvadž pláč mezi dětmi bývá nákažlivý. Ale Stáza až dosud s dětmi nikdy neobcovala, Franěk byl jediným jejím společníkem a tedy to, co by jiné dítě rovněž bylo strhlo k pláči, u ní mělo účinek jiný. Vídala a slýchala pláčů na hřbitově dost, ale zároveň vídala a slýchala, kterak ostatní lidé do toho pláče mísívají zpěv. A tu se v té malé její duši udál tento pochod dojmův: starý Lojka u kříže zdál se jí jako by mrtvolou, kterou Véna pochovává; Franěk zdál se jí jako těmi, kdož nad mrtvolou pláčou — tedy ona musila býti z těch, kdož nad mrtvolou zpívají. A také v skutku hned při pláči Fraňkově dala se do zpěvu:

Odpočiňte v pokoji,
věrné dušičky,
království nebeského
dědičky.

Bylo pláčem jedno i druhé, i ten pláč Fraňkův, i ten zpěv Stázin. Ale s obojím spojeno bylo cosi, co nelze vyslovit. Kdo by to byl viděl a slyšel, otřásl by se, až do srdce to zařízlo. Na hřbitově teplý vítr, na nebi měsíc, u kříže drkotajícího zoufalý otec a opodál u chvějícího se kříže Franěk, který plakal na hlas a Stáza, která plakala zpěvem, slovy pak všecko k míru napomínajíc.

Starý Lojka tím jaksi od svých myšlenek se odvrátil a poslouchal. Byl jako na číhané, jako by byl pro sebe vypátral novou cestu a nyní se díval, máli po ní jít.

„Slyšíš, Véno, slyšíš?“ pravil k Vénovi. „Tu písničku jsem jednou slyšel u nás v síni, ale to byly při ní harfy!“

Čtenář si vzpomene, že to bylo při tanci o dědečkovu pohřbu, když ze síně při zvuku harfy a houslí náhle tuto píseň zazpívali Franěk a Stáza.

„Slyšíš, slyšíš?“ pravil opět za chvíli. „Já ani nevěděl, že to písnička tak veselá, když byly při ní harfy. A mně se zdá, že dnes nejsou při ní harfy!“

Ovšem že nebyly při ní harfy, doprovázelť ji hlasitý pláč vlastního syna jeho.

„A to se mně líbí, že tady na hřbitově tak to umějí. Prosím tě, doveď mne k těm muzikantům, ať zahrajou ještě. A kdy by nechtěli, řekni, že jsi od Lojků, však oni zahrajou, neboť na Lojku se budou pamatovat, ačkoliv už nic nevládnu.“

A šel s Vénou několik těch kroků za zpěvem a pláčem, kde štkaje klečel Franěk a kde zpívajíc klečela Stáza. Když k nim přišel, Franěk objal jeho kolena a volal „Tatínku!“ Stáza umlkla.

„Tatínku?“ pravil Lojka. „Což jsem nepovídal, že mne tu

poznají? Kde umějí zpívat a hrajou, tam znají starého Lojku. Tak alou, zahrajte ještě nějakou, ať si tady skočím!" A nebohý ten stařec tady na hřbitově se tvářil, jako by si poskakoval a jako by mu bylo do tance.

A tu Franěk šoupaje se po kolenou, neustále objímal jeho nohy a u dojemném štkání volal: „Tatínku, tatínku!"

„Co se mně lepíš na nohy, jako namoklá hrouda, když já si chci zatancovat?" pravil Lojka k Fraňkovi, jehož nepoznával. „To je ošklivý zvyk, a mohlo by se státi, že bys u mne přišel o diškreci."

„Tatínku, tatínku!" volal Franěk.

„Já už vím, já už tě poznávám. Ty jsi duch mého syna Fraňka a chodíš tady po hřbitově. Ale Franěk nejsi, ten se toulá za muzikanty, které z mého domu vyhnali a to se mi líbí."

„Tatínku, já to jsem!" volal Franěk.

„Nejsi, proto že nemáš s sebou harfu, tohle zde není žádná harfa, to mně nenamluvíš. Ale kdy bys byl hodný, dovedl bys mne k Fraňkovi, já bych ho rád viděl i ty muzikanty, s kterými se toulá a toulal bych se také."

„Já vás dovedu domů, tatínku," volal Franěk.

„Nedovedeš, já domů nechci. Ale z domova chci, jako můj syn Franěk, toulat se chci s hudebníky, aby o tom složili písničku a na trzích mne ukazovali, já že to jsem, já, starý Lojka, který už nesmím mít v domě muziku, proto že můj syn ji vyhnal, který musím za muzikanty jíti až na trhy, proto že nemám, kde bych je uhostil. Dovedeš mne k nim?"

„Dovedu," řekl Franěk maně, aniž by věděl, co a proč to povídá.

„To se mně líbí," pravil Lojka, „a protože to bude dlouhá cesta, musíme si tady ještě trochu odpočinout."

A sedli si na hroby; jako náhodou seděli starý Lojka a Franěk na hrobě dědečkově, Stáza na hrobě matčině; Véna stál.

Ale v tom ještě jeden k nim přibyl a když se k nim postavil, pravil: „Kdo pak to tu tak pozdě bouří moje nájemníky? Já jim poklid zaručil a nedám je burcovat!" Pravil to dobrosrdečně, jako s humorem; byl to hrobník Bartoš.

„Muži dobrý," pravil Lojka, „hledáme nocleh, a kdybys nás tu nechal, můžeš si tu vedle nás sednout."

Bartoš než sem k nim vkročil, slyšel, kdo sem přibyli, poznal po hlase Lojku i děti a seznal chvíli poslouchaje, oč se tu jedná. Nepotřebovalť tudíž nijakých výkladů, a hned se vpravil do situace.

„Jeli to všecka vaše bolest," pravil týmž hlasem, „můžete zde zůstat, jak dlouho se vám bude líbit; ale nebude se vám dlouho líbit." A přisedl k nim.

„Tak, tak, tak, tak," pravil Lojka, jako bývalo jeho obyčej, když nějaký přechod v jeho myšlení měl býti vyznačen. „Co myslíš, starý, kdo zkusil víc, já anebo Ježíš Nazaretský?"

„Vy, pantáto," řekl Bartoš, „a to proto, že nikdo z nás neví, co ještě musíte zkusit, ačkoliv už jste zkusil mnoho."

Při slovech těch Lojka se zarazil, protože byla tak, jako by mu je vybral z duše, a on spíše očekával odpor.

„Ale já už nechci zkoušeti, hochu; a jestli pak víš, jak to udělám?"

„Já bych věděl," pravil Bartoš. „Kdy byste si lehl sem do některé té komory," při tom ukazoval na hroby, „bylo by po všem, ale k tomu nemáte právo a já vás tam ještě nesmím zavřít. Já bych vám pověděl, jak to uděláte. Vám neschází než abyste se trochu povyrazil."

„Vždyť jsem si to myslil," řekl Lojka, „ty mluvíš truc doktora a buduli tě ještě chvíli poslouchat, nevím, jestli to dobře nedopadne."

„A to uděláme tak. Já vás zejtra dovedu do blízké vesnice k Fraňkovi, jsou tam houslaři a harfeníci a to si můžeme vyhodit z kopejtka."

I to bylo, jako by to vyňal z Lojkovy duše a Bartoš to vskutku vyňal z ní, proto že, jak víme, před chvílí byl této Lojkou vyslovené žádosti neviděným svědkem.

„Čím dále tě poslouchám, tím větším zdáš se mi býti mudrcem," řekl Lojka s patrnou zálibou, i bylo patrno, že mu hrobník tuze trefil do noty.

„Ale proto že tam budem trochu hejřit, musíme, než se dáme na cestu, sobě odpočinout. Musíme se prospat, neboť pak se kolik nocí nevyspíme," pokračoval hrobník.

„Ty bys měl státi na kazatelně, muži dobrý," pravil Lojka a tuze se mu líbilo, co hrobník povídal. Tímto nepatrným chodem svých slov hrobník na tu chvíli v skutku zasáhnul Lojkovi do duše. Už to, že slyšel opakováno z druhých úst, co sám sobě před chvílí přál, a že tedy žádost svou ještě jednou v myšlenkách prošel, bylo mu na úlevu. Slova i výraz jeho pozbývaly onoho bolně trudného dojmu, jenž před chvílí ještě Fraňka dohnal k pláči, Stázu ku zpěvu. Ty děti nyní schoulily se mezi hroby k sobě a pohlížely jako písklata z hnízda na to, co se před nimi děje; nerozuměly ani tomu, ale nemělo to více tolik hrůzy pro ně.

„Jestli myslíš, že se musíme vyspat," řekl Lojka jako by ještě odpovídal hrobníkovi na jeho vyzvání, „bude nejlépe, abychom si lehli a spali." A při tom hned jako by si lehal.

„Když jste se, pantáto, ženil, já byl na vaší svatbě," řekl hrobník. „A když nebožtík váš otec odcházel od vás na vejminek, povídal: „Kdy bys měl příliš starostí, že bys doma nemohl usnout, přijď ke mně, u otce se vyspíš." A dnes jste k němu přišel, pantáto, a vyspíte se."

Řekl to vskutku tehdáž otec a dnes poprvé přišel syn, aby se u něho vyspal. Šedivý již syn, u otce, který nebyl více mezi živými.

„Jen povídej, povídej," liboval si Lojka a spánek zrovna jako by mu již tížil víčka. Ještě některé slovo promluvil jako na podotknutí, neboť Bartoš začal mu vypravovati o mladosti, kterak to a ono provedl a za chvíli pozoroval, že mluví k Lojkovi, který již usnul.

Věna zůstal u spícího Lojky, Fraňka vzal Bartoš s sebou do domu a aby prý časně ráno šel do vesnice, o které právě mluvil, sám pak jako noční stráž vycházel chvílemi na hřbitov, aby se podíval, jak se Lojkovi vede.

Druhý den šli za Fraňkem k hudebníkům. Musíme to říci přímo, že Bartoš zamýšlel s Lojkou jakési prostonárodní léčení; zdali se mu podařilo, to ovšem na ten čas říci nemůžeme.

Ve vesnici v skutku našli Fraňka a našli tam hudebníky, po nichž se Lojkovi zastesklo. Sešlo se to všecko v hospodě a hudebníci hráli a zpívali a Bartoš o to se staral, aby všecko bylo veselo. Už sem pověst byla předběhla, co se na statku u Lojků událo a dle toho věděl každý, že jest to nemocný Lojka, který tímto spůsobem nahražuje si domov.

Bylo to podívání bolestné na starce, kterak mysl svou, bez toho neklidnou, napájel těmi známými zvuky harfeníků a houslařů. Seděl a poslouchal, výraz jeho byl vážný, jako by přemýšlel a slovo nevycházelo z jeho úst. Za celé chvíle ani sebou nepohnul, v očích jako by nebylo mrknutí, rty jako by se nemohly rozevřít. Člověk by myslil, že tato hudba starých známých ho rozčilí, rozveselí aneb roztruchlí. Ale nestalo se tak. Jako by držela jeho vnitřnímu rozčilení rovnováhu — on při tom byl zcela poklidný.

Franěk stál po celý čas vedle něho sedícího; starý otec jednou rukou jej držel kolem těla, druhou hladil jeho tváře a hlavu. A to činil po celý čas, jinak ani nepromluviv ani se nepohnuv. Jen aby nikdo nevzpomínal mu na domov, napomínal Bartoš hudebníky a nehudebníky.

Když se toho zdálo býti Lojkovi dost, vstal a pravil k hudebníkům velmi vážně: „Děkuju vám, kamarádi, a jak mi jen bude možná, zaplatím vám. Ale k nám Lojkovům nechoďte, já tam nechci bydlet. Já si to usmyslil tak, že si udělám domov, jak se mi namane. Tady všude vás mohu k sobě pozvat, tady jsou lidé dobří a žádný neřekne: „Ne, udělej to jinak.“ Víte, já jsem tuze dlouho býval doma, na statku, málo kdy jsem si vycházel, a teď to přišlo na mne, musím vyjít, musím se poohlednout, trochu do světa jít, abych věděl, jak je jinde.“

A podobně mluvil; na to odcházel s Fraňkem z vesnice a hudebníci za ním, hrajíce skrz vesnici i pak ještě za vesnicí. A pak šli do jiné vesnice a tam bylo totéž. Jen že Lojka vtrhnul do té jiné vesnice hudebníkům v čele, tak že bývalo hned, jako když vesnici obrátí nohama vzhůru. Lidé vybíhali ze stavení na náves a když se kolem toho skupení shromáždili, říkali jeden druhému: „To je Lojka z Bišic, je na vejminku a teď takhle blázní.“

Brzy se po celém vůkolí roznesla ta pověsť o Lojkovi, kterak v průvodu hudebníků chodí z vesnice do vesnice a sotva že to dořekli, tu již Lojka se ohlásil známými zvuky. A když lidé se sbíhali na náves a kolem něho, zastavil se a říkal: „Poslyšte, co vám budu kázat!“

Na to míval jako kázání o tom, kterak noclehuje s skřivanem, kterak bloudí s měsícem, měsíc že bloudí na nebi a on na zemi, kterak vstává s jitřenkou a kterak lišky mají doupata a kterak on nemá, kde by hlavy sklonil, jako syn člověka.

I po tu tři dny chodil a k lidem mluvil a je prosil, jen aby ho domů neposílali a že se jim odmění za vše. Arciť někteří se smáli,

někteří, kteří ho dobře znali, litovali a mnozí se pouze stavěli, jako by litovali.

Pak také zas chodil bez hudebníků a když přišel do některé vesnice na náves, ptal se, kde tu je jaký vejminkář, že se k němu podívá, anebo ten vejminkář aby k němu přišel na náves, že se o všem umluví, a podobně mluvil. Brzy náležel starý Lojka mezi potulné figury svého okolí, o nichž se mluví i nemluví, jimž se pousmějem i nesmějem, které dodávají té krajině zvláštního rázu asi jako orel lesu, nad nímž osaměle bloudí a nad nímž časem vydá zvuk, až to kostmi projede.

Tak vodil Franěk svého otce po místech, která znal z vlastního svého potulování.

Místy také vycházeli jim vstříc vážení občané, zvouce starého Lojku po přátelsku do svého stavení, vždyť býval Lojka nejznámější, nejváženější v celém okolí. Ale takové nabídnutí Lojka nikdy nepřijímal, za všecko děkuje skroušenými slovy. „Do statku nejdu žádného,“ říkával, „děkuju vám, sousedé, tuze uctivě; když mně necháte místa tam, kde není váš statek, já toho mám dost.“

Byllí kde ve vesnici kříž na návsi, Lojka postavil se vedle něho a když lidé počali se kolem něho sbíhat, ukázal jim na Krista: „Zde vizte toho!“ a pak na sebe: „Zde vizte mne! Tam ten nesl kříž jen jednou na tu horu, ale já ho nosím neustále! Ale jeho umučili katané, a mne umučil můj syn, protože jsem mu dal statek.“

Jinde zase volal: „Co se divíte, že chodím od vesnice k vesnici? Tu vizte člověka na kříži ukřižovaného: také světem chodil a nikdo ho nezastavil, co mne zastavujete?“

Také do lesa si zavedl Franěk otce svého a jednou je do známé rokle doprovodil houslař, jehož potkali pokraj lesa. Snad jaktěživa rokle nehostila podobné lidi, jako tenkrát, a snad jaktěživy se neodrážely od stěn skalních zvuky podobné jako tenkrát.

I starému Lojkovi bylo, jako by seděl v domácích komorách a poslouchal. Jen že tenkrát Franěk vypravoval svoje mladé zkušenosti v té rokli, ve které ukazoval, kde přeletuje dravý pták, kde se táhnou ostružiny, kde visí zachycený šípek a kde ten potůček bublá, v němž ty modré kvítky rostou. A houslař hrál; to zas bylo těm skalám tak divné, že si to opakovaly jedna po druhé, jako by se chlubily svou pamětí a jako by se divily, co se tu děje.

A pak tu bylo po té hře a po tom vypravování ticho jako v hrobě. Když se ta šťastně zachycená bříza hnula, slyšel to i starý Lojka a díval se, co jí je. Když ještěrka vyhřívajíc se u keře na slunci, pustila kus kamínku anebo hrudku po skále, díval se Lojka, co se to stalo tam nahoře. A když uprostřed rokle třepetaje se zavátý lístek poletoval jako ta myšlenka, pohleděl Lojka vzhůru a divil se: „Odkud ty? Kde pak tebe dali na vejminek?“

A pak se stalo, jako by mu víčka slepil, že tuto usnul. Když se probudil, nechtělo se mu do vesnic, nechtělo se mu hudebníků a povídal, sem že by chtěl častěji. Mohl sem častěji, proto že lesník, u něhož po některý čas byl Franěk, přijal nyní také Fraňkova otce jakožto dobrého známého. A do té rokle vodili ho každý den, tam

každého dne usínal nejsnadněji a když se probudil, vždy jako by nacházel zase kus sebe sama, jejž byl ztratil.

Skoro se zdálo, jako by se zámysl Bartošův dařil, ovšem po delším čase dařil. To však ještě v plné síle zbylo, že Lojka nechtěl o domově ani slyšet; ale zároveň nechtěl již slyšet, aby se toulal po vesnicích.

Lidé již nevypravovali, že bloudí po vesnicích; vypravovali, že bloudí v lesích. (Dokončení.)

V dýmu.

Od

Em. Miřiovského.

Pluj, pluj, kotoučku šedý, kolem čela,
v němž jiskra se tak mnohá rozhořela,
žel také pohasla — pluj zvolna, pluj,
kotoučku šedý, příteli ty můj!
Do tebe vetkal jsem jak v pavučinu
kus života, prázdného sice činů, —
co nadějí však záhy sbortěných
ustlalo hrob si v hebkých křídlech tvých!
Pluj, pluj! Hle, tam to dětství moje,
co nepoznalo vášní nepokoje,
tam nevinným snům v měkké kolébce
mateřská píseň sladce zašepce.
A chlapec, poupě právě porozkvetlé
tam v nevědomosti se koupá světle —
jaké to světlo, jaká vlídná zář,
jak padala by křtěnci na oltář!
Lučinou svět je celý přebohatou
a květy rostou, kudy hnu se patou,
kde jaký hlas, to tlukot slavíka
a bolestem se srdce zamyká.
Pluj, pluj, kotoučku, v té své šedé mlze,
já pro to minulé své blaho slze
velebit budu, co jsem ztratil v něm,
než poznaly mé oči z bláta zem.
Pluj, pluj, kotoučku! Viz, tam překrásné sny
mladosti táhnou jako květy Vesny,
na každém poupě naděj rozkvétá
a směle vypučet chce do světa.

Přátelství, láska, dívčích očí vděky
a touha v neznámý kraj předaleký,
národa štěstí, lidstva sbratření —
to všecko do tebe se promění! . . .
O postůj, postůj malou ještě chvíli,
by zemřelí se snové navrátili —
jeť přec tak sladko v ně se zahledět
a zapomnít, že pod nohama svět,
tak bídný, nahý, jako žebrák v poli,
v špinavém hávu, s rozpukanou holí,
již po něm hodil hrdopyšný pán
a on šel od vrat psy a lidmi štván.
O stůj! Ta líbezná tvář milenčina,
v níž jsem se stápěl bolem, slastí hyna,
mi kyne z dýmu jako v závoji —
spi, moje růže, spi tam v pokoji!
Za ní tvář jiná! Vlasť má v utrpení
a ruka má jí ku pomoci není,
a ruka má se tlačí do čela
i nemá meče, by jím zachvěla!
A oko němě v děsnou rakev zírá,
v níž spáti má ta domovina sirá,
můj národ pláče, moje oči s ním —
a všecko v hustý rozplývá se dým . . .
Pluj, pluj, kotoučku, tam za zpomínkami,
jak s tebou dnes, tak zejtra snad je s námi, —
a budemeli, chudší věru zas
o dnešní čáku zejtřek najde nás.
Pluj, pluj! A nedojdešli cíle
tam na té zdi, mým smutkem zasmušilé,
pak vrať se ke mně, já tě uhostím
v své choré hlavě, ostatní jak dým.
Jen samý dým! Chtěl umřít bych v tvém dýmu,
kotoučků můj! I citu nejsladšímu
je blaze v dýmu tvém se rozplynout —
chci umřít v tobě, v tobě zahynout!
Dým! Dým! Ten trošek lásky v světě
jak hořký pelyněk nám lidem květe,
a zapálíšli srdce nadšením,
v bezbarvý promění se náhle dým.
Ba dým a kouř, v něm sem tam tváře známé,
jimž slzou v oku pozdravení dáme,
pak všecko k dýmu se zas přivtělí —
kotoučku můj, ty temný příteli!
Kotoučku můj, ó ještě vykouzli mi
z té chladné světa neúprosné zimy
jen z těchto tváří aspoň některu
v života mého blízkém večeru.
Pluj, pluj, kotoučku! Však ty se navrátíš

a žádného mi z milých nepotratíš —
vše jiné dým jest, i to nejdražší
má bídná duše v dým tvůj zanáší.
Pluj, pluj, kotoučku šedý, kolem čela,
by se mi v ňadru píseň rozzvučela,
ta starodávná, kéž i pravdivá,
že ještě láska s lidmi přebývá!

Racine.

Příspěvek k rozhledu ve dramatě francouzském*)

od

Františka Zákrejse.

V dějinách dramatu, jako v dějích umění vůbec ba v dějích samé přírody, je zvláště význačnou okolnost, že zjevové vysokého slohu, imposantního rázu *předcházejí* díla dojímající nás svou libostí a harmonickostí. Aischyl a Sofokles, Aristofanes a Menander, Vega a Calderon, v jistém ohledu také Marlowe i Shakespeare (Faust—Otello) poskytují toho doklady; všestranný Shakespeare má ostatně také ku př. titana *Leara*. V podobném poměru jako jmenovaní dramatikové stojí k sobě mohutný *Corneille* a jemný *Racine*. Vůči pak sporům o to, kterého směru mistrům by se přednost dáti měla, nejlépe zajisté odpovídá Moric Rapp (ve svém Španělském divadle), že není potřebí, v pravo viděti černě, abychom v levo měli bílo, nýbrž že raději vídáme dvě komplementérní barvy proti sobě, a že tedy *touto* měrou národové mají ctíti své veliké muže. Ovšem ale musí se, kde toho pravda vymáhá, činiti rozdíl mezi úctou *k básníkovi* a úctou *k člověku*. V době zajisté, o níž A. Royer zcela trefně dí, že na řítici svých úsudků přetřásá sama boha, musí býti dovoleno vytknouti na lidech, co na nich jest lidského, byť stáli sebe výše. To má svou platnost zejmena zde, kde se má řeč šířiti o Corneillově nástupci na Parnasse francouzského dramatického klasicismu. Neboť, jak se brzy přesvědčíme, Racine *konvence* a Racine *skutečnosti* jsou osoby zcela různé.

Rodištěm *Jana Racinea* je Ferté-Milon v někdejším Valoisu; tam narodil se 21. prosince 1639; rodina, z které pocházel, byla pošlechtičena. Sotva že dosáhl stáří tří let, umřela mu matka i otec, jenž byl dozorcem solnice, a protož odchoval ho dědeček z mateřské strany Petr Sconin. Když mu pak i tento r. 1650 smrtí odešel, ujala

*) Viz *Osvětu* 1871, str. 619 — a 1872 str. 81, 398, 509, 734, 880.

se chlapce babička z otcovy strany Marie Desmoulinsova se svýma dvěma sestrama i dcerou jeptiškou, co zatím Racineova jediná sestra zůstávala ve Ferté-Miloně, kdež i v 92. roce svého věku zemřela.

Racine odbyl svá první studia na koleji Beauvaisské; od r. 1655 pak studoval po tři léta v Port-Royal de Champs v Paříži, kde byli jeho učiteli Claude Lancelot a Le Maistre de Sacy, a kde nabyl trvalého svahu k pobožnůstkářství jansenistskému; r. 1658-59 vykonal na pařížské koleji Harcourtské filosofická studia a ještě r. 1659 stal se úředníkem u svého strýčka Vitarta, intendanta vévody Luynesského a Chevreusského. Vedle horlivých prací v oboru staroklasického básnictví zaměstnával se Racine zvláště též poetickými pokusy, až konečně 1660 ódou *Víla Sekvanská* došel pochvaly od sama „soudce Parnassu“ Chapelaina, načež od Colberta jmenem krále Ludvíka XIV. odměněn jest sto louisy a pensí ročních šesti set livrů. Aby však přes tyto úspěchy postaral se o svou budoucnost, šel se na vyzvání svého strýce Sconina, velikého vikáře biskupství Uzèsského v Languedocu, do Uzèsu věnovat bohosloví, ale náklonnost ke krásnému pohlaví a láska k poesii přivedly ho zase nazpět do Paříže, a sice již s první jeho tragédií, *Theagénem a Charikleou*, spracovanou dle známého Heliodorova románu. Avšak Molière, jemuž ji co náčelníkovi divadla v Paláci Královském předložil, neuznal ji za způsobilou k provozování, avšak poradil prý našemu básníkovi látku k dramatu *Thébaida čili Nepřátelství bratří*, jež r. 1664 s úspěchem dáváno jest a v němž Molière hrál thébského krále Eteokla: Racine sám dí v úvodu do nich, že je osnoval dle Euripidea. R. 1663 byla mu za odu *Zvěst Musám*, velebící krále, roční pense zvýšena na 2000 livrů, a r. 1665 připsal témuž „Augustovi i Alexandru“ svého století, Ludvíku XIV., svou třetí, hlavně z Quinta Curtia váženou tragédii *Alexandra Velikého*, která se ostatně nepotkala s úspěchem. Dvě hlavní vady Racineovy byly mimo náchylnost k osobním útokům na své soky předně nevděk, jímž zle splatil zejmena též Chapelainovi, a za druhé náklonnost k intrikám, jež nevetkával jen do svých dramat, nýbrž i v záměry svého života. A takž dovolil si též *Alexandra* prodati nejen Molièreovi, nýbrž i jeho konkurentům, totiž hercům Hôtelu de Bourgogne. Obecné mínění sdílelo rozhořčení, které z toho povstalo v Královském Paláci. Avšak ani na tom Racine nepřestal; původem jeho nejlepší tragédka Paláce *Mlle. Duparc* (nebo *du Parc*), jež byla Molièreovi také jinak drahou, přešla k divadlu Hôtelu Burgundského, aby tam dávala *Andromachu*. K posouzení tehdejších divadelních příjmů podotýkáme, že *Alexander* v Královském Paláci při prvním představení vynesl 1294 a při šestém, t. j. posledním představení 378 livrů.

Tragédie *Andromacha*, sepsaná na základě 18 veršů v III. knize Eneidy a různící se tedy svou osnovou od Euripideovy tragédie stejného jmena, byla v listop. 1667 dávána *v Hôtelu de Bourgogne*. Racine přidal se úplně k sokům Molièreovým. Mimo Duparcovou hráli Floridor (Pyrrha), Montfleury (Oresta), Desoeilletsova (Hermionu). Kus byl (dne 16. list.) proveden ještě také na královském dvoře. Na obou jevištích dosáhla *Andromacha* skvělého úspěchu, což ovšem nevadilo, aby propadla přísné kritice. Racinea nic nerozhněvalo tolik, jako Subli-

gnyova parodie *Bláznovská hádka aneb Posouzení Andromachy*, která sehrána byla — v Paláci Královském . . . Obsah i posudek Racineovy tragédie nelze pregnantněji podati než jak to učinil *Carriere*. Poznamenav, že Andromacha prokázala Racineovu obzvláštní velikost praví: „Věrnost, kterou Hektorova vdova (Andromacha) zemřelému choti zachovává, přijde v rozpor s mateřskou láskou, ježto chlapce Astyanaxa tím zachrániti má, že podá svou ruku Pyrrhovi, synu Achillovu (králi epirskému); chce to učinit, avšak při snubním oltáři se usmrtit (aby tím — dosti po machiavellsku — ostřehla manželskou věrnost Achillovi). K vůli Andromaše odloží Pyrrhus sňatek s Heleninou dcerou Hermionou, která jej ohnivě miluje, a o níž se Orest (syn Agamemnonův) uchází.

Je to tragicky veliké, že se s milencem dobrovolnou smrtí spojuje a odvrátí se od Oresta, jenž se byl stal mstícím nástrojem její žehravosti. Vše je dobře svázáno, a obecenstvo bylo unešeno.

Méně chválí stavbu této tragédie *A. V. Schlegel*, avšak s uspokojením konstatuje, že se v ní Racine osvobodil z Corneilleových dramatických ohrad, a že se jí stal poprvé sám sebou: „Vyjadřoval vnitřní boje a odpory náruživosti tak pravdivě a tak důrazně, jakož potud na francouzském jevišti slyšány nebyly.“ Jádro Schlegelových pochval a výtek soustřeďuje se ve slovech: Mužské úlohy jsou, jak u Racinea ponejvíce, méně příznivě vytvořeny, nežli ženské. Se stejnou oprávněností lze ale též říci, že druhá polovice kusu co do dramatičnosti předčí polovici první, právě jako třetí akt „L. A. Senekových“ Trojanek líčením energické mateřské lásky Andromašiny vyniká nad ostatní dějství kusu. Anglický historik *Hallam* obdivuje se vnitřnímu slohu Racineovy *Andromachy*, ale zavrhuje některé její jednotlivosti. *Royer* pokládá ji za nepoměrně *nejznamenitější* výtvor básníkův. Na každý spůsob jest *Andromacha* skvělým literárním zjevem, a proto zavděčil se zajisté čtenářstvu českému *V. Kalbáč* jejím svědomitým překladem uveřejněným v 22. díle *Výboru spisů dramatických.*

Táž tragédie měla pro básníka ten důležitý následek, že mu zjednala kýžené, avšak kabalou vybojované vítězství nad tehdejším králem tragédie *Filipem Quinaultem* (1635—1688), tvořícím vedle Scarrona přechod od Corneillea k Racineovi: přijaltě Racine zevní formu dramatu od Corneillea a vnitřní od Quinaulta i pěstoval dle Quinaultova vzoru *drama milostné galantnosti*, jež ale ovšem svým géniem prodchnul, prostříbil a povznesl. Quinaultem sepsány jsou: veselohry *Sokové*, *Neprozřetelný milovník*, *Komédie bez komédie*, *Matka koketa*, pak tragédie *Cyrova smrt*, *Cambysův*, *Stratonice*, *Lichý Alcibiades*, *Amalasunta*, *Agrippa*, *Bellerofon*, *Pausanias* a *Astrata.* Mimo Matku koketu, Amalasuntu, Bellerofona a Pausania dosáhla největších úspěchův tragédie Astrata. Jsa překonán Racinem, jal se Quinault básniti operní libreta. Avšak Racineovci, po výtce kritik Boileau, ani potom nepřestali činiti útoky na jeho dřívější literární plody. Uvidíme, jakou měrou to vše později Racineovi splaceno.

Racineova další hra, jediná jeho komédie *Sudičové* (les Plaideurs) byla dávána poprvé v listopadu r. 1668 v Hôtelu Burgundském, sepsána byvši na vyzvání autorových přátel hlavně následkem zkušeností,

kterých nabyl Racine svou ztracenou při o prebendu Epinayskou a na základě *psího* výjevu v Aristofanových *Vosách*. Ale kdežto se v těchto persifluje Kleon, jenž žaloval Lacheta pro vydírání prý ve válečném tažení sikelském, představeného tudíž co psa *Labea*, který snědl sikulský sýr: obmezil se Racine na to, že vedle soudního obřadnictví persifloval *sudičství* vůbec. Hraběnka *de Pimbesche* a zvláště *Chicaneau* jsou velmi zábavné typy lidí neustále se soudících, a sudí *Dandin* (Aristofanův *Filokleon*), je rozkošný, komicky přepjatý prototyp muže, jenž vášnivě rád rozsuzuje. On to tedy dělá soudce ve vrcholi Racineova kusu, totiž v líčení pře psa *Citrona*, který jest od návladního, dávaného vrátným *Petit-Jeanem* (Aristofanovým *Xanthiem*) žalován, že zardousil a snědl *kapouna*. Sekretář *Intimé* (u Aristofana Bdelykleon) dělá obhájce. Aby zachránil svého klienta, přivádí *Intimé* konečně před soudce štěňata, aby tento z útrpnosti k nim neodsuzoval jich otce Citrona. Jejich „slzy“ pohnou Dandina tak, že si neví rady, jak rozhodnouti. Avšak jeho syn *Léandre* dobude si chytrým využitím Chicaneauova i Dandinova sudičství, Chicaneauovy dcery Isabelly za manželku, a Dandin je radostí z toho tak dojat, že propouští delinkventa Citrona z obžaloby. Jak v sestrojení děje, tak v dikci kusu vede si Racine, za svým vzorem, zcela *volně*. To však stalo se zajisté hlavní příčinou špatného výsledku, jejž *Sudičové* měli na divadle Hôtelu Burgundského: avšak Molière odsoudil odsuzovatele *Sudičů*, a když později dáváni byli ve Versaillech, zalíbili se nemálo též Ludvíkovi XIV. a dobyli si tudíž úspěchu skvělého.

Další Racineova práce, tragédie *Britannicus*, provedena byla v prosinci r. 1669 v témž Hôtelu. Zevní úspěch kusu byl aspoň tolik příznivý, že závistiví dramatikové (zasedající obyčejně v Hôtelu na lavici pro jich nespravedlnost přezvané *děsnou*) tentokráte neodcházeli z chystaného pohřbu. Žádnému Racineovu kusu nedostalo se, jak básník sám ujišťuje, více pochvaly aniž více hany. Jedněm zdál se v něm jako Narcissus, tak nájmě Nero býti příliš krutým, jiným zase zdál se tento příliš jemným: Racine sám chtěl v něm zobraziti *netvora v jeho povstání*. Zase jiným byl sedmnáctiletý Britannicus příliš mladý na tragického reka, a ostatně jak prý může míti v kuse sedmnácte let, když ve skutečnosti nedožil se než patnácti! „Nikdo není nespravedlivější nad nedouka,“ právem volá Racine s Latiníkem, dokládaje, že mu *Britannicus* ze všech jeho děl dal nejvíce práce. Látku čerpal básník s neobyčejnou pílí z *Tacita*, a Schlegelovi líbí se ovšem historická důkladnost provedení a žádným francouzským tragikem nepřekonaná výtečnost charakteristiky. Tuto chválí též Carriere nazývaje *Britannica* v tomto vzhledě *mistrovským* dílem francouzské literatury. Mistrovskou prací nazývá též Royer tento „velký obraz v úzkém rámci“. Popatřme již blíže na obraz ten. *Nero* počíná si co vzor vládce; avšak již ničí mocný v říši vliv své matky *Agrippiny*; snížil ji zejmena tím, že unesl *Junii*, kterou byla svému pastorkovi *Britannicovi* za choť určila; tento pak rozdrážděn hledá cesty, aby uskutečnil své nároky na císařský vínek (I. jedn.). Nero miluje Junii, a *Narciss*, chtěje ovládati jeho i říši, popuzuje ho, aby odpudil svou choť Octavii a vypověděl matku i bratra Britannica; Junie však zamítá césarovu ruku,

načež ji tento přinutí, aby, nechceli zaviniti Britannicovu smrt, jevila tomuto nelásku (II. jedn.). Agrippinina i Britannicova zášť proti Neronovi vzrůstá; veliká strana se pro ně v Římě tvoří; Britannicus uvěří opět v Juniinu věrnost, vrhá se k jejím nohám, jest od Nerona překvapen a pro odpor proti césarovi s Agrippinou zatknut (III. jedn.). Tato na Nerona tedy naléhá, by odčinil své násilné činy proti ní a svému bratrovi; Nero slíbí jí sice vše, ale zatím je odhodlán zahladiti kořen všeho zla: Britannica; *Burrhus* ho sice odvrátí od tohoto úmyslu, avšak mrzký Narcissus maří všecka šlechetnější hnutí Neronova (IV. j.). Přes Juniiny výstrahy odchází Britannicus k hodům svého smíru s Neronem a jest tu otráven; Junie stane se Vestálkou; Narcissa ubije rozkacený lid (V. jedn.).

Tento náčrtek děje podá snad postačitelný názor o tom, jak Racine buduje svá díla, avšak žádnými slovy nelze vyznačiti výtečnou říznost a ušlechtilost jeho slohu. Velmi zajímavé bylo by obšírně porovnati „Britannica“ ku př. s „Richardem III.“

Až potud zůstával *Corneille* prvním tehdejším dramatikem Francie. Než jako svým časem Aischyl Sofokleem, byl stárnoucí autor *Cida* rázem překonán mladším geniem pozdějšího tvůrce *Fédry* a *Athalie*. Osudné vítězství tohoto mělo zcela nahodilou příčinu. Oblíbená kněžna Henrietta Anglická, dcera Karla I. a choť vévody Orleánského, vyzvala totiž Corneillea i Racinea, by zdramatisovali několik řádků ze Suetona (v kap. VII.), o milostném poměru císaře Tita ke krásné palestinské královně Berenice. Oba učinili tak, jeden o práci druhého nevědouce. Avšak Corneilleova *Bérénice* v Molièreově Paláci Královském *propadla*, kdežto *Bérénice* Racineova se v Hôtelu Burgundském dočkala třiceti představení (1670). Zármutek Corneillův z toho byl neutěšitelný.

Avšak ani Racineovo vítězství nezůstalo nezkalené. Vytýkali mu přílišnou prostotu děje, nestačícího prý než na jeden výstup; a hlavně ho pohněval svými posměšky kritik abbé *de Villars*, proti kterému se však rázně spisovatele zastal *Subligny*. Mimo to nebylo básníkovi zajisté milé, že ve vlašském divadle dávali parodii *Bereniky*. V nynější době doznává tato Racineova tragická idylla všestrannějšího uznání. Na každý způsob jest jisto, že by *moderní* básník nesměl sáhnouti k materiálu tak spornému, byť jej rozmnožiti se snažil sebe zajímavějšími řečnickými podrobnostmi. Vizme děj *Bereniky*. Komagenský vládce *Antiochus* miluje tuto *královnu* východu, která se má státi manželkou císaře *Tita*. Poněvadž ale není rozenou Římankou a mimo to *královská* důstojnost je v Římě nenáviděna, odhodlává se šlechetný císař, ctíti zákon i vůli lidu a vzdáti se Bereniky; na jeho žádost jí tedy Antiochus oznamuje, že ji má s sebou odvesti do Asie. Vnitřní zápas Titův mezi láskou a povinností a zoufalý hněv zamítnuté královny jsou hluboce dojemny. Avšak císař posléz přesvědčí Bereniku o neodolatelné váze svých pohnutek, a tato nyní opouští Řím samovolně a sama, bez Antiocha, nemohouc míti srdce než pro Tita.

Jako připomíná základní motiv *Bereniky* na Eneáše a Didonu, tak viděli vrstevníci Racineovi v tragédii *Bajazet* obraz švédské Kristiny a Monaldeschia. Básník sám poukazuje k tomu, že se *Bajazet* zakládá na příběhu, který se okolo r. 1640 udál v Cařihradě. Bajazet

byl totiž jeden z bratří sultána Amurata IV. Tento, bojuje v Asii, zaslal své favoritce *Roxaně* do Cařihradu rozkaz, ba *Bajazeta* zbavila života, obávaje se, by jím nebyl svržen s trůnu. Ale Roxana pocítí lásku k sultánovu bratrovi a nabídne mu žezlo Turecka, ač učinili ji svou manželkou. Bajazet miluje však družku svého mládí *Atalidu* a zamítá sobeckou otrokyni Roxanu; na prošby pak Atalidy bojící se o jeho život, přistupuje posléze přece na návrhy favoritčiny; než, když mu Atalida u výbuchu žárlivosti své činí vyčitku nevěry, odbývá Roxanu chladně, a tato, dotknuta podezřením, že je klamána, hledá tudíž i získá důkazy Bajazetovy lásky k Atalidě a vykonává rozkaz Amuratův, jest však na jiný jeho příkaz též sama zavražděna. I Atalida vezme si (na jevišti) život. Divadelní úspěch kusu v lednu 1672 v Hôtelu Burgundském provedeného byl úplně příznivý, ale kritika ho neslavila. Pí. de Sévigné rozhodla při té příležitosti, že se Racine nesmí Corneilleovi ani rovnat a Corneille sám vytknul *Bajazetovi*, že osoby v něm pod tureckými šaty skrývají smýšlení francouzské, podobně, jako Göthe podotkl o římských postavách Shakespeareových, že jsou Angličany až do kostí. Avšak oba dramatikové jednali v této příčině po svém básnickém právu: nepsaliť zajisté ani pro Turky ani pro Římany. A Racine věru byl by snad bezcenný, kdy by nebyl psal co básník *renaissance*, nýbrž, jak to na něm Schlegel chce, co básník *antiky*. I to musí mu býti omluvou, že francouzský klasicismus byl poukazován na látky z dob nebo zemí odlehlých — tedy na nešťastné látky akademické. Podstatnější byl však soud *Laharpeův*, že mnohé věci v *Bajazetu* jsou liché a malicherné, i jeho vtip, že jest *Bajazet* „dílo *druhé* velikosti, které nemohlo býti vykonáno než mužem velikosti první“. *Royer* celkem kus chválí, nazývaje ho milostnou fantasií.

V lednu 1673, v roce Molièreovy smrti, vstoupil Racine do akademie francouzské, a v týž měsíc byl dáván jeho *Mithridate* — bez hlučného úspěchu. Prameny k této hře podali básníkovi Florus, Plutarch, Dio Cassius, Appian Alexandrinský. Nejosudnější, *Voltaireem* vytčená nehoda kusu jest jeho částečná podobnost s Molièreovým *Lakomcem* (z r. 1668). *Mithridates III.* Eupator, sedmý král v Pontu, poražen jsa Římany, aby se zachránil, rozšíří pověst, že v boji padl. Jeho syn *Farnaces* chce tedy otcovu nevěstu *Monimu*, Řekyni z Efesu, mocí učiniti svou chotí, avšak tato zamítá ho, nenávidíc v něm přítele Římanův a milujíc jeho bratra *Xifarea.* Král vrací se na nemalé, poněkud komické překvapení svých synů a dozvídá se, že Farnaces ucházel se o Monimu, a že tato stane se královou jen z donucení; pročež, chtěje podniknouti válečné tažení na sám Řím, kde Římané jedině mohou býti přemoženi, jmenuje odpovědníka jejich Xifarea vůdcem výpravy a ustanovuje Farnacea, na utužení protiřímské své jednoty s králem Parthů, za zetě tohoto vládce. Farnaces se zdrahá a jest zatknut; Mithridates pak — dle lakomce *Harpagona* — staví se, jako by chtěl Monimu dáti Farnaceovi, avšak tato se vyzrází, že miluje Xifarea. Král tudíž odsuzuje tohoto k smrti a chce ji vléci k oltáři: ale ona vyžaduje na něm raději hrob než diadém. Římané se blíží a, poněvadž Farnaces zradí svého otce, vítězí. Mithridates spěchá do boje a potýká se s úspěchem. Jest ale smrtelně raněn a posílá Monimě jed. Vše zdá

se býti ztraceno; tu Xifares pojistí Pontským vítězství, a obdrží z rukou umírajícího otce Monimu za choť. Kus končí tragicky a přece poněkud veseloherně zároveň. Zajímavo jest to, že Racine, ač mu opačné zprávy historiků byly známy, nevěnuje ni Xifarea ni Monimu smrti. Bylť si dobře vědom své dramaturgické volnosti. A nesmíli se vůbec komu vytýkati nehistoričnost, je to Racine, tento pravý poeta historik.

Zejmena jest postava Mithridatova vytvořena, jak ji dějiny básníkovi podaly: „s jeho mocnou záští proti Římanům, s jeho velikou statností, jeho lstivostí, jeho přetvářkami a jeho žárlivostí.“ Také milostná Monima je mistrně myšlena i vytesána a chválí se všestranně. Ovšem, jak jsme k tomu již poukázali, jeví se i některé vady v *Mithridatovi*, avšak cokoli chybného nalézá se v dramatech našeho básníka, vše to je tuším dostatečně zváženo předností, kterou mu *Carriere* při příležitosti této tragédie přisuzuje řka: „Vůbec šetří Racine v básnické spravedlnosti též spravedlnosti mravní, a toto jádro dobrého a pravého poskytuje vnitřní oporu souměrnosti formy a přispívá podstatně k uspokojení, jehož se v harmonicky zaokrouhleném ukončení svých dramat snažil dosíci.“ Proti podobným výrokům ztrácejí váhu soudové, jakým jest krutě odpíravá úvaha *Alexandra Büchnera* o Racineovi.

Opět minul pouze rok, a opět provedena nová práce Racineova. Bylo to v měsíci únoru r. 1574, a herečka Hôtelu Champmesléova hrála v této tragédii, *Ifigenii v Aulidě*, tak výtečně, že úspěch díla vypadl přiměřeněji zásluze spisovatelově než při *Mithridatovi*. Boileau konstatuje, že Ifigenie obětovaná v Aulidě zajisté nestála Řeky tolik slzí; La Harpe nazval toto drama „vítězstvím básníka moderního nad básníkem antickým“, totiž nad Euripideem — pokud ovšem tento jest spisovatelem starořecké *Aulidské Ifigenie*, z níž Racine nejen látky, nýbrž i mnohých skvělých míst poetických pro své spracování použil; sám Racine pak byl úspěchem tím tak potěšen, že stotožnil vkus Paříže se vkusem Athén. Jisto jest, že nikdo nemůže *Ifigenii* upříti jednu vlastnost, jížto vyniká i nad starořeckou svou předchůdkyni: výtečné sestrojení děje, jinak dosti řídkého, porušené pouze jedinou *chybou* a jedinou *vadou*. Řekové táhnou na Troji pomstit únos Heleny. Ale bohové odpírají vítr k přeplavení lodí na břeh Asie, pokud nebude Dianě obětována dívka z Heleniny krve, Ifigenie. Otec dívky takovéhoto původu i jmena, *Agamemnon*, jenž jest vůdcem výpravy, činí seč jest, by zachránil svou dceru, nevěstu to statného *Achilla*; zejmena chce nemožným učiniti příchod své dcery do tábora lichou zprávou její matce vzkázanou, že Achill sklonil své srdce Erifile; konečně však na doléhání *Ulyssovo* odhodlává se ji obětovat. (I. jedn.) — Erifila, zajatá to Achillova, jejž, jak dcera Agamemnonova, miluje, má dle orakulu zemříti, jakmile se vyšetří neznámý její původ. Nejsouc ale milována jest nešťastnější nežli její sokyně, netušící posud neblahé rozhodnutí otcovo, jenž totiž se svou otcovskou láskou zápasí tak, že není s to své dceři oznámiti osud na ni čekající. Naproti tomu sděluje Ifigenii matka její *Klytémnestra*, že Achilles odkládá sňatek až do návratu z Troje, z čehož v Ifigenii povstane domnění, že její snoubenec miluje Erifilu, a její žárlivost na tuto i na Achilla vybuchne

v slova hněvuplné náruživosti. (II. jedn.) — Když se její omyl šťastně byl vysvětlil, přikazuje Agamemnon své choti, by jejich dcera dostavila se, avšak bez ní — bez matky, k obětnímu oltáři. Ifigenie pak žádá Achilla, by Erifilu, které byla tak důkladně ublížila, propustil ze zajetí, a tento slibuje, že to při snubním oltáři učiní. Již je vše připraveno, aby Ifigenie byla obětována: tu vyzradí Agamemnonův sluha *Arcas* zámysl svého velitele, a ubohá matka určené oběti Klytémnestra prosí tedy Achilla zoufale, by jí zachránil dceru, a tento nechce učiniti pouze tolik, nýbrž chce též krvavě pomstít zrádné jednání Agamemnonovo; avšak Ifigenie zastává se svého otce. Všem se zdá vše býti ztraceno, jedinému Achillovi ne. (III. jedn.) — Erifila, nejsouc Achillem milována, přeje si umříti a ve své žchravosti si žádá, by Achill i Agamemnon na zkázu Řeků své zbraně místo proti Troji obrátili proti sobě. Než Ifigenin otec přichází již pro oběť, pro svou dceru: tato pak, ač nerada se loučí s krásným životem, jest ochotna poslechnouti otce tím více, že ji zarmoucený Agamemnon prosebně vyzývá, by svou mužností dokázala, že jest jeho dcerou. Ale Klytémnestra nehodlá vydati mu dceru svou, a rek Achill prohlašuje svou odhodlanost nevytáhnouti proti Trojským než za cenu Ifigenina zachránění s tak ostrou hrdostí, že Agamemnon tím popuzen, ustanoví se na tom darovati Ifigenii život jen proto, aby žila pro jiného než pro Achilla. Pročež určuje, by Ifigenie prchla z obvodu řeckých zbraní. Avšak Erifila jde tento její lásce tak nepříznivý obrat oznámit *Kalchasovi*, aby svou sokyni zničila. (IV. jedn.) — Jak bouře odjezd Řeků, tak řečtí válečníci zamezují odjezd Ifigenie, a tato jest odhodlána raději dle otcovy vůle umřít než dle téhož nové vůle upustit od Achilla, jenž zase jest odhodlán raději zničit její katany než ji obětovat. Na veliké, srdcelomné zoufalství Klytémnestřino ztraceny jsou všecky naděje. Tu přichází Arcas se zprávou, že Achill sbírá své přátele proti Agamemnonovi, a proto že tento Achillovi navrací nevěstu jeho Ifigenii. Avšak hned na to vstupuje chytrý Ulysses. „Má dcera je mrtva!", volá, to vidouc, Klytémnestra. „Ne, vaše dcera žije," odpovídá Ulysses. „Jiná to krev Helenina, jiná Ifigenie má to ztratiti život," a sice Helenina dcera, již měla s Theseem, taktéž Ifigenií nazvaná a, jak se teď dozvídáme, skrývající se za jmenem — Erifily. A tato, dodává Ulysses, zavraždila se, slyšíc toto konečné rozluštění orakula, při oltáři obětním sama. Řekům zavěje příhodný vítr, a Ifigenii kyne kýžený sňatek s Achillem. (V. jedn.)

Chybu, již kusu vytýkáme, laskavý čtenář zajisté již pozoruje. Ačkoli totiž Racine dosti pečlivě hledí napínati na záhadné, s orakulem souvislé okolnosti, v nichž se nalézá Erifila, přece nevysvětlí nám její poměr k hlavnímu momentu děje, její osudný původ i název, až na konec kusu. A *vadu* tohoto dramatu činí opět závěrka: sňatek obou milenců, rozuzlení to více veseloherní než truchloherní. Pročež nelze ovšem svědčiti Voltaireovi, že by *Ifigenie* v Aulidě byla tragédií všech věků a národů par excellence. Avšak přes to má tolik předností, že nemůžeme také souhlasiti s přísným jí posouzením jinak mírného Carriera, a tím méně tedy se Schlegelem, a že pochopujeme zvláštní lásku, již Francouzové k tomuto Racineovu dílu chovají, tak že ji

mnozí až i výše cení než samu *Fédru* téhož dramatika, dávanou dne 1. ledna 1677 v síni téhož Burgundského Hôtelu: hru to pro jejího původce tak smutně osudnou. Neboť při Fédře posléze podařilo se odpovědníkům Racineovým, na velkou ztrátu francouzské a světové literatury, vyraziti mu, v nejlepší době jeho rozvoje, dramatické péro z ruky a pomstíti tedy Quinaulta. Stalo se to cestou tak zvláštní, že je dlužno, při této věci se pozdržeti.

Pravda: Racine zachoval Lafontaineovi a zejmena Boileauovi nezkalené přátelství; je také známo, že časté schůzky jejich, do nichž svým časem přicházel také Molière, byly — jak dí Štorch — prázdny všech etiketních překážek, a že v nich probírali své zámysly, čtli a posuzovali své práce; a víme též, kterak důvěrnost jejich dosáhla toho stupně, že si přikládali ve schůzkách těch zvláštní jmena, a že tedy ku. př. Racine sloul *Akanth*, Lafontaine *Polyfil:* avšak právě přátelství Boileauovo, tohoto kritika, jehož biče každý se bál, to bylo, které, vynášejíc Racinea namnoze na úkor jiných, tomuto nemálo nenávistníků zjednávalo. Víme ostatně též, jak se Racine r. 1666 zachoval proti Molièreovi i jiným, a jeho sebrané spisy podávají nám husté doklady, jak ostrými zbraněmi hněvu, opovržení a posměchu také sám bojoval proti svým nepříznivcům nebo sokům. Zapomnělť, že literární své nepřátele nejlépe ničí, kdo si jich nevšímá, a literární soky že nelze překonati než vytrvalostí v lepších pracech.

V čele Racineových odpovědníků stáli vévoda de Nevers, jeho sestra vévodkyně de Bouillon a básnířka Deshoulièresová. Jsa k tomu totiž vyzván, sepsal též *Pradon* „Fédru“, a řečení protivníci Racineovi přičinili se, aby, jako kdysi v zápasu obou *Berenik* Corneille, teď v zápase obou *Féder* podlehl Racine. Nikolas *Pradon* (1632—1698) je spisovatel tragédie *Pyrame*, pak mimo Fédru (1587) tragédií *Troade* (1677), *Statira*, (z téhož roku) *Régulus* (1688), *Germanicus* (1694) a *Scipion l'Africain*, jenž byl dáván rok před smrtí autorovou. Jak byl Pradon oblíben, dokazuje okolnost, že jeho *Regulus* byl dáván dvaatřicetkrát a jeho *Scipio* čtyřicetkrát. Avšak již před těmito pracemi, totiž již r. 1677 byl Pradon dramatikem zvučného jmena, a hodil se tedy Neversovcům výborně za nástroj proti Racineovi. Jeho *Fédra* není sice zlá, je to „ctihodná tragédie deklamační“: avšak právě proto Racineově dílu nemůže se nikterak klásti po bok. To ovšem u kabaly nerozhodovalo, nýbrž ona skoupila pro prvních šest představení obou *Féder* všecky lože, což ji stálo více než 1500 livrů, a *neupotřebila* jich pro představení Racineova, nýbrž *jen* pro představení Pradonova kusu, jehož první provedení se stalo již třetí den po prvním představení Racineovy práce. Hôtel B. zůstával tedy prázden, a divadlo Guénégaudského v ulici Mazarinské bylo jak nabito — nepřáteli Racineovými a Boileauovými. Racine eklatantně propadl, Pradon dobral se nejskvělejšího úspěchu. Avšak dobral se ho jen pro prvních šest představení, kdežto Racineova *Fédra* bude na slovo branou povždy. Sám Schlegel nazývá ji velkým pokrokem času k ryzejšímu tragickému slohu a obdivuje se básníkově v ní čistotě a nedělané prostotě. Büchner naproti tomu nazývá sice *Fédru* jen velmi dobrou truchlohrou, ale Klein a s ním též Carriere uznávají, vyslovujíce se tím proti opačnému

mínění Schlegelovu ve francouzské úvaze této tragédie pronešenému, Racineovo dílo za dokonalé vyvedení Euripideovy tragiky v Hippolytu, pramenu to Fédry. Carriere zejmena dí: „Racine zobrazil zločinnou náruživost geniálními rysy, žhavými barvami, aniž by rušil náš mravní cit; neboť on zároveň znázorňuje soud svědomí nad sebou samým. Chtěltě právem, by dobrému na jevišti ne méně učeno bylo, než ve škole filosofově, i aby co jedině stálá i vítězná moc bylo líčeno." Racine sám vážil si dle všeho Fédru ze svých prací nejvíce.

Jsa vždy pilen u hledání pramenův, čerpal Racine mimo z Euripidea též ze Seneky a Plutarcha a hleděl zůstati ve Fédre věren antickým bájím. Některé motivy připomínají nám bezděky *Mithridata*. *Hippolyt*, *Theseus* syn z Antiopy chce, jak svému učitelovi *Theraménovi* sděluje, odejít, aby vynašel svého otce, který byl do podsvětí odešel a zanikl. Prchá jednak před *Aricií*, kterouž, ač jest sestrou odbojných a Theseem na hrdle ztrestaných Pallantidův a nyní vězněm tohoto krále athénského, miluje, a před Fédrou, druhou to Theseovou chotí, již za svou nepřítelkyni pokládá. Avšak tato skrývá za rouškou příkré macechy náruživou lásku ke svému pastorkovi. Její rozmluva s důvěrnicí *Enonou* jest protkána hojnými charakteristickými rysy vášně té. Fédra chce ukončiti své útrapy dobrovolnou smrtí: když ale přijde zpráva, že Theseus je mrtev, a že více stran hodlá se zmocniti stolce, odhodlává se Fédra žíti, hlavně aby panovnické hodnosti nedosáhla Aricia. (I. jedn.) — Tato vyznává se důvěrnici své Isméně, že miluje Hippolyta, jenž pak přichází, aby Aricii prohlásil, že jest svobodna, že jí odevzdává vládu nad Athénami a že — jí věnoval své srdce. Vstupujíc po té, aby se rozloučila s Hippolytem, a svedena příležitostí, nemůže se též Fédra zdržeti, aby svému synovi nezjevila svou lásku, žádajíc, aby ji za to usmrtil. (II. jedn.) — V téže vášni odesílá pak Enonu, by tato jí získala stůj co stůj Hippolytovu náklonnost. Avšak důvěrnice navrátí se se zprávou, že Theseus je živ a na blízku. V tomto zoufalém zmatku přivítá tedy Fédra, dle návodu Enonina, svého chotě chladnými slovy, dvojsmyslně vyznačujícími, co se bylo stalo mezi ní a Hippolytem, a Theseus je touto okolností překvapen tím více, že právě ve chvíli jeho příchodu syn se chce vzdálit na hrdinná dobrodružství. (III. jedn.) — Enona oklame Thesea, že Hippolyt pokoušel se za jeho nepřítomnosti o srdce Fédřino. Ač otcův hněv proto na bezvinného syna mocně doráží, nevyzrází tento svou matku, nýbrž oznamuje otci svou lásku k Aricii. Hněv Theseův dosahuje vrchole, a Hippolyt jest od něho odsouzen, zavržen i odpuzen; Fédry pak, slyšící od chotě, že její pastorek miluje Aricii, zmocní se taková žárlivost i zoufalost, že v ní částečnou původkyni všeho svého neblaha Enonu drsně zapuzuje. (IV. jedn.) — Aricie, vědouc vše, upozorní několika nadhozenými slovy Thesea, že jest jeho podezření na Hippolyta bezdůvodné: pročež král povolává k sobě Enonu i Hippolyta; než tito jsou oba zbaveni života, onano samovolně a tento dle dřívějšího Theseova přání působením bohů. Příchozí Fédra, která byla sáhla k jedu, vyzná se posléze nešťastnému choti a otci ze všeho a umírá. Na konec přijme Theseus milenku svého ubohého syna mučeníka za dceru. (V. jedn.)

Poněvadž byla Fédra poslední Racinovou novinkou od *herců z povolání* provedenou, bude záhodno, zmíniti se již zde o silách, jež v dramatech našeho básníka vystupovaly. První herečkou Hôtelu Burgundského, kde se jich většina dávala, byla spanilá *Marie* Desmaresova, choť spoluherce Karla Chevaleta, pána de *Champmeslé*. Ona to hrála Bereniku, Roxanu, Monimu, Ifigénii, Fédru. Každé její vystoupení bylo pravým, ač snad jedině v úlohách francouzského klasicismu možným triumfem; neboť dle Lullya nebyl přednes tragédů než jakýsi druh (deklamačního) zpěvu, a Champmesléová by prý se nebyla tak líbila, kdy by byla měla hlas méně příjemný. Když hrabě de Clermont-Tonnerre (tonnerre = hrom) Racinea (racine = kořen) z jejího srdce vypudil, učiněn na ni vtip: Un tonnerre l'a déracinée (*hrom* ji vyvrátil z *kořene*). Dalšími herečkami v Hôtelu byly mlle. *Beauchâteau* (Klytemnestra), mlle. *d'Ennebaut* (Atalida, Eryfila, Aricie); mlle. *des Oeillets*, mll. *Beauval*. Z mužských sil vynikal nade všecky Josias de Soulas, pán de Prinefosse, proslulejší však hereckým jmenem *Floridor*. Jeho nadání, jeho důmysl, jeho píle učinily z něho modlu obecenstva. Floridor to dával Alexandra, Pyrrha, Nerona, Tita. Z ostatních herců budiž jmenován *Hauberoche* (Narciss, Arbat, Ulysses), *Baron* (Achille, Hippolyt), *Montfleury* (Orest), La Fleur.

Všeho politování hodná odhodlanost, s jakou se Racine již ve svém 38. roce vzdal divadelní dráhy, měla mimo nepřízeň současníků ještě jednu, ač vedlejší příčinu. Dojmy totiž, jakých ve svém mládí byl nabyl jansenistickým vychováním, působily na Racinea posud tak mocně, že se obával, aby psaním pro divadlo, pobožnůstkáři odsuzované, neztratil to, co dle reformatorského Nizozemčana Kornelia Jansena jedině k věčné spáse vede, totiž milost boží. I stal se tedy královým dějepiscem s ročním služným 4000 franků, takže měl nyní s dřívější svou pensí (2000 fr.) ročně 6000 franků, příjem to, jímž tehdy vyšla každá čelnější rodina. Ostatně obdržel mimo to v letech 1678—88 ještě 42,900 livrů zvláštních darů královských. V týž rok 1677 oženil se s Kateřinou de Romanet, s níž měl mimo (3) dcery dva syny, z nichž *Louis* později svými literárními pracemi pozoru hodné proslulosti si dobyl. I jinak šlo Racineovi dějepisectví k duhu; neboť nalézáme ho r. 1692 obdařeného slušným embonpointem. Tím hubenější jsou jeho dějepisné práce samy: *Jádro výprav Ludvíka XIV.* a *Zpráva o namurském obležení.* Přikryjme je rouškou zapomenutí.

Avšak Racine mínil, a pí. de Maintenon měnila. Na její vyzvání jsou jím totiž posléze ještě, po dvanáctileté přestávce, sepsány dva autos: tragédie *Esthera* (1689) a tragédie *Athalie* (1691), čerpané z písem svatých. Obě byly určeny, aby je sehrály slečinky vychovávané v ústavě Saint-Cyru a tak — dobrou výřečnost si osvojily a paměť sesílily. *Esthera* byla tedy v Saint-Cyru s velkým úspěchem provozována: prvně před králem Ludvíkem XIV., po čtvrté před vyhnancem Jakubem II. a pokaždé před vzácnými celebritami. Titulní úlohu hrála slečna de Veillane. Když se pak tamtéž měla provesti *Athalie*, bylo jansenisty domluveno pí. de Maintenon, že divadelní hry do křesťanského ústavu nepatří, a proto jest *Athalie* provedena slečinkami Saint-Cyrskými v Maintenončině bytu. R. 1702 pak byla sehrána na

dvorním divadle versaillském. Ale nelíbila se. Racine zoufaje zvolal: „Nejsem s nic lepšího!", ale Boileau ho ujisťoval: „Je to vaše nejlepší tragédie! — obecenstvo to později uzná". A v pravdě stalo se tak *Athalie* později, když r. 1716 provedena jest na divadle francouzském, za nejlepší práci Racineovou, ano pokládá se za nejlepší francouzskou tragédii vůbec — avšak vše to teprvé po Racineově smrti.

K sepsání *Esthery* použil Racine mimo Písma též Herodota. Z příčin zevních *nešetřil* v ní Racine nedotknutelných tří jednot. *Esthera* jest o třech aktech, má prolog a chor (mladých Israelitek). Lichotnictví a škodolibost přičinily se, praví Schlegel, aby v ní vyhledaly narážky: Ahasverem je prý Ludvík XIV., Estherou pí. Maintenonová, milenka a později choť tohoto krále, Hamanem ministr Louvois. A kdežto týž historik dramatu hru tu neuznává ani za hodnu jména tragédie, nemůže *Athalii* ani dost vynachválit. V ní, prý, ukázal se Racine naposled ve své největší síle. „Nejen že jest jeho nejdokonalejším dílem, ale já neváhám ani, prohlásiti ji za onu ze všech francouzských tragédií, která, prosta jsouc všech manyr, velikolepému slohu řeckému nejvíce se přibližuje... Scéna má do sebe majestátnost veřejného děje... Význam jest ten, jejž má náboženské drama míti: na zemi boj dobra a zla, a na nebesích bdící oko prozřetelnosti, jež z nepřibližné glorie záři rozhodnutí sesílá."

Také Carriere nevyslovuje než chválu o formě i obsahu hry.

Nadešel čas, že starozákonní služby boží nebyly konány než v Judstvu čili jen v pokolení Judově a Benjaminově, a že v ostatních pokoleních, t. j. v Israeli až na skrovné výminky holdováno schismatickým nebo pohanským směrům. Athalie pak, dcera israelského krále Achaba, svedla i svého chotě Jorama, krále Judy, k modloslužbě Baalově, ano, jsouc krutá jak její matka Jesabel, ustanoví se po manželově smrti vyhubiti královské plémě Davidovo. Stane se, a jediný *Joas* zachráněn. Takž počíná první jednání *Athalie* tím, že se ne bez úspěchu nejvyšší kněz *Joad* (Joiada) snaží, by získal *Abnera*, jednoho z vůdců judských, proti Athalii a ve prospěch následníka trůnu Joáše. Pročež oznamuje své choti:

Kněze a levity shromáždiv nyní v chrám,
jich králů dědice se slávou provolám.

Jednání končí vzletným hymnem dívek z pokolení Levi, opěvajícím skutky boží. — Joadův synek Zachariáš přikvapí sdělit své matce *Josabetě*, kterak *Athalie* zneuctila svatyni, vniknuvši do ní, ač jest žena, a kterak ji tedy Joad vypověděl z chrámu. Vystoupíc pak sama, povolává Athalie k sobě *Mathana*, kněze Baalova. Viděla ť ve snu svou matku Jesabel, anaž jí hrozí boží pomstou, a dítě, které ji v prsa vetknulo vražednou ocel. Šla prý tedy do chrámu usmířit boha, a tu spatřila ono dítě. Mathan radí, aby toto bylo usmrceno, a vzbudí v Athalii domněnku, že Joad svého syna nebo kohos jiného chce povznesti na trůn. Joas, malý to posud chlapec, je na její rozkaz přiveden a od ní vyslýchán.

Neznaje svůj původ, nemůže jí vyzradit ničeho, ba naopak jeho odpovědi mění se bezděky v obžalobu samé Athalie, kteráž jest posléze tak pohnuta dojmem, jejž na ni libý chlapcův zjev činí, že ho

chce přijmout jako za syna. „Jakého otce (t. j. boha) opustil bych to!“ dí na to Joas. „A sice za . . .“ „„Nuže?““ „Za jakou to matku!“ Její hněv z toho propukne v slova posměchu platícího přítomným židům: „Nuže, nechť vám (hospodin) konečně dá onoho krále předpověděného národům, tohoto syna Davidova, vaši naději, vaše očekávání!“ Odchází, aby se ohradila vojskem, a Joad slibuje Joášovi ochranu levitův i svou. Jako první a později též třetí a čtvrté jednání, tak se končí i druhé jednání složitým chorem týchž dívek, úchvatnou silou žalmů povznášejícím. — Péče, kterou má Joad o Joáše, probouzí podezření, a proto slibuje Mathan jmenem Athaliiným Josabetě vše, jen aby chlapec byl vydán. Ohnivý Josabetin odpor zjišťuje podezření to, a proto chce tato žena prchnouti s Joášem, ale Joad se z téže příčiny ustanovuje na tom, že prohlásí Joáše za krále, a nadchne proň levity. (III. jedn.) — Joad prohlašuje Joášovi, že se stane králem, představí ho levitům, co vládce jim zaslíbeného vznécuje je k udatnému boji proti vetřelkyni a přijme od Joáše slib věrnosti panovnickým povinnostem. Přijde zpráva, že Athaliino tyrské a israelské vojsko vítězí, a Joad znovu vyzve všecky do boje na život nebo smrt. „Pojďte,“ zvolá pak k Joášovi, „pokryti se před jich (nepřátel) zraky diadémem a aspoň zahyňte co král, nutnoli zahynouti.“ (IV. jedn.) — Joas jest nastolen, ale nebezpečí dosáhlo vrchole. Židé, ze všech stran vytlačeni, jsou totiž obmezeni již jen na obranu chrámu a ohroženi výhrůžkami Athaliinými, že dá zapálit i svatyni. Tu však Abner, jenž byl v boji zajat, přichází k Joadovi s poselstvím, že Athalie ještě nyní jest volna zapomenouti vše, budeli jí s Eliacinem, t. j. Joášem, vydán poklad od Davida pocházející a v chrámě chovaný. Joab svoluje. Athalie přicházejíc plná vítězoslavné zpupnosti, ptá se po chlapcovi i pokladu. Nejvyšší kněz ukáže jí v Joášovi obé. Její vojska jsou však mezi tím poražena, Abner prohlašuje se pro Joáše, Mathan sejde uškrcen a Athalie skoná na popravišti.

„Z tohoto hrozného konce učte se, králi židovský,“ končí Joab tragédii, „a nezapomínejte nikdy, že králové na nebesích mají soudce přísného, nevinnost mstitele a sirotek otce.“ Mám opakovati slova Štorchova, jimiž (v Musejníku 1858, 1) slaví *Athalii?* Kéž by k jeho překladu prvního aktu této mohutné a přece prosté hry byl brzy přičiněn překlad ostatních jednání a překlad čelnějších druhých děl Racineových!

Poněvadž jsem ocenění tohoto básníka již na svém místě podal, obmezím se tu na podotknutí, že z Racineova péra ještě vyšel náčrtek prvního dějství k Ifigenii v Tauridě, pak více různých básní, větší počet dopisů a posléze ono pojednání sepsané na vyzvání pí. Maintenonové o prostředcích, jimiž by lze bylo přítrž učiniti rostoucí bídě lidu, které dle jedněch bylo příčinou Racineovy smrti. Ludvík XIV. prý spatřiv je u Maintenonové, rozhněván zvolal: Myslí snad Racine, že všemu rozumí, poněvadž dělá hezké verše? Chce si hráti na ministra, poněvadž je básníkem? — Tím prý bylo vyřknuto odpuzení básníka ode dvora, a Racine prý si je vzal k srdci tak, že posléz ochuravěl a umřel.

Tak vypravuje sám Racineův syn Louis. Avšak Saint-Simon udává

nám jinou příčinu. Král, Maintenonová, vdova to po humoristovi Scarronovi, a Racine hovořili prý o divadlech. Z opery přišlo se na činohru, a král ptal se po příčinách úpadku komédie. Racine jmenoval mimo jiné také příčinu tu, že se dávají kusy *Scarronovy*. Při tomto jmeně, jež jí bylo slyšeti před nástupcem jejího prvního chotě, prý se ubohá vdova začervenala, a král, potrvav chvilku v nepokojném mlčení, propustil na to Racinea, vymlouvaje se neprázdní svou. Nemilost byla vyřčena, a Racine ji zaplatil životem.

Snad jsou oba varianty pravdivy; buď jak buď: Racine umřel dne 21. dubna 1699 ve věku 59 let smrtí Jodellovou.

Otilie Sklenářová Malá.

Od

Václava Vlčka.

V proudech vystěhovalců, z české domoviny každoročně odcházejících, jest značný počet takových, kteří štěstí svého hledat nejdou do pustin amerických, nebrž do hlučných ohnisk života evropského. Malý, za to však převelikou mírou pomluvy zasypávaný národ náš zásobuje umělci všeho druhu především Německo; ale i v Rusku, Francii, Italii žijou a působí vynikající české síly umělecké. Abychom — pomlčíce o hejnu *odrodilých* zpěváků a zpěvaček, herců a hereček, hudebníků, koncertistek a p. — jen některých příkladů se dotkli, jmenujeme *Čermáka* ve Francii, *Svobodu* a *Mařáka* ve Vídni, *Lauba* i *Palečka* v Rusku, *Roubalovou* v Italii, *Píška* v Němcích, *Jungmannovou* v Němcích atd.

Avšak rozmar osudu tomu chtěl, že největší naše dramatická umělkyně přišla nám z Vídně. *Otilie Malá* byla ovšem z rodičů českých, ale ve Vídni narodila se i odrostla — v té Vídni, kde tolik tisíc českého lidu již strávila i stále tráví germanisace.

Když rodina Malých před 10 roky do Prahy přišla za tím účelem, aby Otilie vystoupila na českém divadle, nebylo snadno uvěřiti, že nejen jazyk ale i duch české Vídeňačky cizotou zůstal nedotknut. Avšak Otilie Malá brzy toho nejskvělejší důkazy podala. Bylot se u ní více než jedné neobyčejné věci diviti; tak jest to na př. okolnost neslýchaná, že slavná tragédka naše odrostla nenavštěvujíc žádných truchloherních představení; zakázaltě jí to otec lékař, anať se z první tragédie, kterou ve svém dětském věku viděla, vrátila v rozčilení až chorobném. Okolnost ona sama již ukazuje, jak vzácné bylo přirozené nadání, s kterým mladistvá debutantka nastoupila uměleckou dráhu.

Dne 3. května r. 1863 vystoupila poprvé na divadle pražském v úloze Panny Orleanské — a první ten pokus mladistvé novicky stal se v dějinách dramatického umění českého velikou událostí. Obecenstvo bylo uchváceno, kritika mluvila s nadšením, a k tomu v hlasech obe-

censtva i kritiky byla jednomyslnost, v Čechách zrovna zázračná: proti hlučné a vřelé chvále žádná hana, žádné obmezování, žádná oposice!

Aniž pak později přišlo jaké ochlazení. Otilie Malá stala se miláčkem obecenstva i utvrzovala se každým představením v přízni jeho; a kritice nenaskytla se celých deset roků ni jednou příčina, aby musilá říci, že jest Malá na scestí, že nutno jí toto zrazovati, k onomu napomínati, že některou novou úlohu nepojala dobře aneb že ji neprostudovala do náležité hloubky aneb že ji představila nedokonale — kritika při každé příležitosti o Malé mluvila jen co o mistryni, a to něco znamená.

Umělecký rozvoj Malé v skutku děl se postupem rovněž rychlým jako pevným, postupem nad míru příznivým, šťastným. Nebylo v něm ani pobloužení ani nejistoty ani zastávky; Malá kráčela ku vznešenému cíli svému bez těch obtíží a zápasů vnitřních, jaké z pravidla nastlány jsou na dráhu i samých umělců z milosti boží.

Tím ovšem není řečeno, že jen po růžích kráčela, po růžích bez trnů. Šťastný umělecký rozvoj a bezstarostné živobytí jsou dvě velice rozdílné věci: — starostí, obtíží a zápasů s potřebami života naše Malá zakusila tolik, že v této příčině osud její od osudu českých umělců vůbec nečinil žádné výminky, a podobně ani v tom, že tím obecenstvo pranic si hlavu nelámalo, že o tom hrubě ani zdání nemělo. Jako ostatní herectvo tak sloužila též Otilie Malá českému divadlu za plat skrovný ba nuzný; obecenstvo jásalo nad jejími výkony — když spadla opona, ponechalo ovšem další starost o velebenou umělkyni pánu bohu, který živí a šatí ptactvo nebeské. Kdy by umělkyně oko p. t. obecenstva urazila chatrnou toiletou, dojista by jí toho déle zpomínalo, nežli sebe krásnějšího výkonu.

I Malá prožila ten umělecký očistec. Doba těžké zkoušky nadešla i jí zejmena r. 1866, když následkem pruské okupace české divadlo v Praze se tak dobře jako rozpadlo, a všecko herectvo rázem bez zaměstnání a bez platu zanechalo. Na místě Otilie Malé mnohý a mnohá nebyli by bývali na žádných rozpacích; nebylo to už tehdy nic řídkého, že lidé, kteří se na českém divadle něčemu naučili, při nejbližší lákavé příležitosti ústavu tomu i národu svému odpláceli se přeběhlictvím. A Malá byla hotovou umělkyní, nemusila místo hledati, mohla sobě mezi hojnými výhodnými nabídkami vybrati. Ona tu zkoušku ohněm přestála jako pravé zlato — pod tíží neblahých poměrů tehdejších na vábivá nabídnutí odpovídala: „V nynějším okamžiku, kde na českém divadle za vedení českého herectva se hraje, kde členové nejsou sice vázáni smlouvami ale za to tím více mravním svazkem kollegiálnosti, já toto divadlo neopustím.“

Poměry se potom zlepšily; však aby se postavení dramatického umělce i při českém divadle stalo skvělým, jakého vynikající talent dochází jinde, k tomu podnes velmi mnoho schází. Nejlepší naše dramatická umělkyně odolala svůdnému pokušení, kterému tolik jiných už podlehlo, dokázala, že jest charakter její rovněž ryzí jako vzácné její umění, spokojila se v poměrech neskvělých, zůstala věrnou sobě i lidu svému. A lid ten uznává tuto její vlasteneckou ctnost s rovnou vřelostí jako zásluhy její umělecké; objevilo se to okázalým spůsobem při slavnosti jejího desítiletého působení.

Během těch desíti roků vystoupila Malá 850krát na divadle v tragédiích, činohrách, veselohrách, fraškách ano i v opeře (Němá z Portici). Mezi úlohami jejími jsou úlohy světového repertoiru, ve kterých znamenité tragédky dobývaly svého slavného jmena: naše Malá mohla se s nimi směle pustiti v závod, dobyla rychlým vítězstvím nejvyšších vavřínů, stala se tragédkou první velikosti.

Umění její jest originální, prýštíc se z živého pramene, z ryzího, bohatého duševního fondu. Jest umělkyně pravá, k uměleckému tvoření obrácen jest vždy hlavní zřetel její, proto každý výkon její vyniká uměleckým posvěcením — proto, mimochodem řečeno, nám také zůstala. Umělecké posvěcení je zvláště na divadelní půdě všude velice řídkou květinou.

Umění naší Malé jest klasické — ne snad v tom rozumu, jak řečtí herci hrávali, ale v tom spůsobu, jak řečtí mistři své sochy tvořili.

Koncepce Malé jest vždycky vřelá, uchvacuje pravé jádro, jde vždy za intencí básníkovou. Studování do podrobna jest u ní vždy svědomité, pečlivé a slovem vzorné, chladná vypočítavost neškodí nikdy jednolitosti celku, teplotě života, neruší nikdy poetického pelu. Samostatnou silou tvoří postavy, jichžto vzory již dříve byly vypracovány, rovněž jako postavy nové, zejmena v původních českých kusech; v reproduktivním umění jejím jest znamenitý díl činnosti produktivní.

Při samém představení na jevišti Malá jednak postavu básníkovu hraje, jednak v ní žije, a obé v dokonalé míře, v krásné harmonii. Jak bohatá, významná i ušlechtilá jest její mimika, nejlépe viděti na její němé Fenelle, kterou také ze všech svých úloh nejčastěji (24krát) dávala, a s kterou obyčejné tanečnické mimy nemohou hrubě býti porovnávány. A přece hned tak někdo na jevišti mimikou šetrněji nehospodaří jako Malá; vyhýbáť se ona všemu parádnímu theatralismu, vší affektaci a koketerii, v jakéž různé Desdemony, Ofelie, Marketky, Luisy atd. svou slávu hledají. Hra její i co prostoty jest klasická, za to postavy její naskrze vynikají krásnou produševněností; s tím souvisí také to, že hra její bývá nejcharakterističnější ve *tváři*. Neobyčejně příznivý orgán patří ke skvělým jejím uměleckým prostředkům, a lahodou české své výmluvnosti vyniká nade všecko české herectvo.

Během desíti roků hrála Malá ve 204 úlohách, t. j. vytvořila 204 postavy. A jaká v četných postavách těch rozmanitost! Neboť jakkoliv jest Malá při divadle našem tragickou milovnicí, byla pilně zaměstnávána i ve veselohře, ano dávali jí úlohy také ve frašce (jako v kusích Francouzská selka, Řemeslnická merenda, Blázinec v prvním poschodí atd.).

Velmi pořídku jest původních českých dramat, které by se od r. 1863 byly dávaly *bez* Malé. A přece právě v tom jednom ohledu nemůžeme vysloviti svou spokojenost, rozhlížejíce se po mnohostranné činnosti naší výtečné umělkyně; musíme opět vznésti svou dávnou žalobu, že *české* dramatické umění jest na *jediném* českém jevišti *odstrkovanou popelkou*. V prvním desítiletí nebylo Malé ve prospěch domácího umění tak použito, jak by to bylo podle přirozeného rozumu býti mělo; a my poukazujeme na to za tou příčinou, aby se to

v *druhém* desítiletí nedělo zase. *Vina toho nepadá ovšem na Otilii Malou*, alebrž na ředitelstvo, kteréž ji zaměstnávalo; a s politováním musíme doložiti, že v první polovici řečeného desítiletí, tedy za ředitelování *Němcův*, poměr ten byl přece příznivější, kdežto v posledních letech *za správy vlasteneckého družstva* zanedbávání *české* literatury na *jediném* českém jevišti přese všechny obecné domluvy stalo se bohužel *pravidlem*.

Z řečených více než 200 úloh Otilie Malé připadá na *původní* kusy asi **40**, na překlady z cizích literatur dobře **160** úloh, tedy na překlady *tři čtvrti*, a jen jedna čtvrt na díla domácí. Ale ten poměr nezdá se ještě býti tak nepřirozeným, jako v skutku jest. Z 850 představení, ve kterých Malá během deseti roků hrála, připadá na původní kusy nejvýš **150**, na překlady tedy aspoň **700**: ejhle česká popelka na jediném českém divadle! A ještě z těch 150 představení připadá ku příkladu celých 9 na jednoaktovou *frašku* Blázinec v prvním poschodí!

Však na tom všem není dosti. Přehlednemeli *cizí* kusy dle let, jak v nich Malá vystupovala, shledáváme, že z oněch 850 představení připadá na Pannu Orleanskou 10, na Deboru 11, na Richarda III. 10, na Mlynáře i jeho dítě 13, na Fausta 14, na Romea a Julii 13, na Pacienta i lékaře 12, na Montjoye 10, na Němou z Portici 24, na Narcisa 10, na Večer tříkrálový 14, na Sklenici vody 10, na Valdštýnovu smrt 11, na Preciosu 10, na Sen v noci svatojanské 18, na Pěnkavu i Čížka 10, na Fernandu 15, na Sedláka křivopřísežníka 12.

Podobnou číslici shledáváme jenom při **2** českých kusech, a to — *veselohrách:* Z doby kotillonů (16) a Cesty veřejného mínění (10).

Mimo to hrála Malá v **6** *cizích* kusech osmkrát, v **7** sedmkrát, v **7** šestkrát, v **10** pětkrát, v **12** čtyřikrát, v **18** třikrát atd.

Z *původních* kusů hrála devětkrát jen ve **3** (Magelona, Žižkova smrt a — Blázinec v 1. poschodí), osmkrát jen v **1** (v jednoaktové *veselohře* Telegram), sedmkrát v *žádném*, šestkrát jen v **1** (Baron Görtz), pětkrát jen v **1** (Služebník svého pána), čtyřikrát ve **4** (Monika, Eliška Přemyslovna, Milada, Státníkova zkouška), třikrát v **9** (Karel Skréta, Záviš z Falkenštejna, Veselohra, Záhuba rodu Přemyslovského, Koruna, Libuše, Poděbradovna, Pražský žid, Žebráci), dvakrát v 9 kusech — v ostatních jen jednou.

Tato čísla mluví aneb spíše křičí. *Žádnému* českému vážnému dramatu nedostalo se té cti, aby během 10 let s nejlepší českou umělkyní provozováno bylo 10krát: neschází už nic jiného, než aby ti, jichž vinou se české literatuře na jediném českém divadle takový útisk děje, korunovali své dílo dokazováním, že česká původní literatura nemá žádné dílo také ceny jako jest ku př. staromódní cikánská idyla Preciosa, nebo přežilá lamentace o židovskou dávno již dovršenou emancipaci Debora, nebo souchotinářské strašidlo Mlynář a jeho dítě, nebo tuctové zboží Pěnkava a Čížek atd.!

Otilie Malá vytvořila v původních kusech velikou řadu postav a mezi nimi takové, že původností, silou a úchvatností vyrovnají se nejčelnějším výkonům jejím v cizích kusech: ale v těch vystoupila za

svého dosavadního působení dvakrát, třikrát, čtyřikrát — a mezi tím jednotlivým vystoupením ležela vždy několikaletá přestávka, takové kusy se po pět a více roků nedávají, a staneli se to pak jednou, stane se to tím spůsobem, aby s tou českou popelkou měli na českém divadle zas na dlouhý čas dokonalý pokoj.

Nač máme české divadlo? Nač máme tak znamenitou tragédku, jejížto výkony vyrůstají právě z ducha tak *českého*, jako před ní na českém divadle nikdy vídáno nebylo? Aby obé před českým obecenstvem za české peníze sloužilo — cizotě! To jest už veliká číslice, když Malá během **10 roků** v některých *českých* tragediích vystoupila *4krát*: ale když Anzengruber napíše ne dobré drama nebrž dialogisovanou povídku ze selského života v Rakousích, musí v ní Malá během **necelého roku** (od 26. března 1872 do 17. února 1873) hráti 12*krát*, hráti večer i ve dne, hráti v zemském divadle, v novoměstském divadle, hráti v aréně — hráti ob schön ob Regen!

Pak arci obecenstvo její postavu Verunky pochopí, zažije, navždy svým duševním jměním učiní, pak obecenstvo české ví, co utvořil — ne Klicpera, Mikovec, Wenzig, Hálek, Jeřábek, Pfleger a p., nebrž co utvořil Anzengruber, a *česká* tragédie stojíc hezky z ticha v koutku, má dovolení se dívati, jak slavné české tragédky se užívá ve službě Anzengrubrů, Benedixů, Birchpfeifferových, Mosenthalů, Raupachů, Töpferů atd. atd.

Opakujeme, že Malá, nesestavujíc repertoir, zhola žádné viny nemá při této převrácenosti, která by všude jinde byla věcí nemožnou.*) Byl by už svrchovaný čas, aby se ani u nás nepěstovala déle, aby tak vzácné síly české jakou jest Malá, užíváno bylo předně a hlavně ve prospěch české dramatické literatury.

Jak se na našem divadle pěstuje *slovanský* repertoir, viděti z toho, že Malá mezi 200 úloh asi tři má v kusech z polštiny a ruštiny přeložených. Jen když si dále můžeme zpívati: „Žije, žije duch slovanský!...“

Malá jest znamenitá umělkyně i jest umělkyně *česká*. Tudíž jeví se povolání její přirozeně v tom, aby netoliko vedle jiných znamenitých umělkyň tvořila nové německé Marketky, Klárky, Thekly, anglické Ofelie a Kordelie, francouzské Fernandy atd., alebrž aby také počet těchto světových poetických postav *rozmnožila* postavami novými *českými*. To jest věc tím více očividná, čím méně nadíti se můžeme, že slavné Němkyně, Angličanky neb Francouzky nám Čechům z naší původní dramatické literatury přijdou postavy takové vykouzlovat: naše divadelní správa na to snad čeká, berouc i umělkyni, jako jest Malá, samu možnost, aby *původní* své postavy pojistila, popularizovala, znárodnila, *bohatství národních ideálů jimi rozmnožila*. Jakou to cestou jíti musí, o tom naše divadelní správa při kusech Anzengrubrových a p. *není* v pochybách — viz výše o Sedláku křivopřísežníkovi — o dramatech *českého* spisovatelstva ví jen jedno bezpečně: nepouštěti jich na jeviště! —

V další budoucnosti bude potřebí lepšího hospodářství také v tom,

*) Budeme míti to malé potěšení, o této věci níže ještě jednou mluviti.

aby Malá nemusila hráti v areně, aby jednou nebyla zaměstnána po celé týdny a potom zas nebyla nucena v 9 dnech hráti sedmkrát a p.

Otilie Malá neúčinkovala jen na divadle, alebrž ochotně propůjčovala se silami svými při nesčíslných slavnostech, besedách a zábavách. Mimo to co výborná učitelka odchovala českému divadlu nejednu mnohoslibnou sílu. Zvlášť záslužná jest také ochota její, s jakou vystupuje pohostinsku v našich venkovských městech; jest to pravé apoštolské účinkování, při kterém bychom i jiné naše čelné herce velice rádi viděli. Doufáme, že se přání to zvláště letos vyplní, vědouce dobře, že ochotou našich umělců nic při tom scházeti nebude; Malá pak dala hrám takovým ještě nový účel, nový význam, poslavši počátkem letošního května výboru pro zbudování *národního divadla* přípis tohoto obsahu: „Považujíc za svatou povinnost, aby každý dle sil svých přispěl k vystavení národního divadla a nemohouc jinak přispěti, kladla bych si za čest, *kdy bych po čas svých letních prázdnin, v měsíci červenci neb srpnu t. r., ve větších městech českých mohla pohostinsku hráti za tím účelem, aby výtěžek z těchto her věnován byl cele stavbě národního divadla.*“

Krásný skutek — a krásné zajisté ponese ovoce! Našim městům netřeba bohdá teprv klásti na srdce, jak se v této věci zachovati mají.

Jakož každá pravá umělecká povaha jest Malá v soukromém životě ryzí, prostá, bez pýchy a pretensí, k tomu jest vlídná, srdečná, bodrá, jemná — nikdo nesetká se s ní, aby k ní srdce nepřiložil. Když se o ní tak často praví, že jest miláčkem obecenstva, není v tom slově dokonce žádného přemrštění, ale musí se bráti v nejplnějším a nejvřelejším smyslu. Ano co více: Malá jest tak neobyčejně šťastné povahy, že nejen nemá nepřátel ale nemá závistníků.

Když tedy dne 5. května l. r. Malá slavila výroční den své desítileté činnosti při divadle, stal se z toho umělecký svátek, jaký Praha před tím sotva kdy ještě viděla. Veškero časopisectvo jednomyslně mluvilo o Malé slovy nejvřelejšího uznání; četné deputace jí vyslovovaly blahopřání a odevzdávaly skvostné dary; u večer naplnilo obecenstvo prostory novoměstského divadla tak, že nezbylo jediného prázdného místa, a ještě se na mnohé vstupného lístku nedostalo. Paní Sklenářová Malá uvítána jest na jevišti nejhlučnějším potleskem a jásotem, kterýž ani konce vzíti nechtěl, a skvostnými věnci a kyticemi jest obsypána. Také dva stříbrné věnce jsou jí podány. Celé představení sledovali tisícové diváků s myslí povznešenou, a s tím horoucím přáním: „Nebe zachovej nám Malou na mnohá ještě desítiletí!“

Ku konci představení promluvila slavená umělkyně k obecenstvu v patrném pohnutí tato krásná, významná slova: „Pochvalu, kterou mě dnes obsypáváte, přijímám co požehnání k další umělecké pouti, na které jste mě po deset roků s takovou shovívavostí a přízní sledovali. Veškerou silou se přičiním, abych mohla jednou říci: *Českému divadlu, národu svému* věnovala jsem celý život svůj!“

V těchto slovech spočívá pevné rukojemství, že Malá jest i zůstane

naší. Ale zároveň viděti z nich, kterak jest si Malá jasně vědoma *nejvyššího úkolu* života svého co umělkyně *česká*.

Aby úkol ten naplňovati mohla, budiž jí na českém jevišti dána všecka možná příležitost. Doba není nepříznivá. Kolem Sklenářové Malé jest na českém jevišti Hynková, Šamberková, Veverková, Boubínová, Bittner, Frankovský, Kolárové, Mošna, Pulda, Šamberk, Šimanovský — slovem utěšený počet velmi pěkných talentů.

Ale jednoho jest potřebí: *rozumného, obezřelého, svědomitého, pečlivého, pilného řízení*. Videant consules!

Zimní saisona na českém divadle.

I. Zpěvohra.

Maje rozvinouti obraz minulé zimní saisony operní na našem pražském divadle, musím ihned zpředu pověděti, že se mi velmi poskrovnu vděčné látky poskytuje, že to tedy nebude mou vinou, když obraz nebude vynikati skvělou barvitostí; kdo sledoval jen poněkud mdlý proud zpěvoherního života za předešlé zimy, přisvědčí mi, že nesnadno jest z pouště vykouzliti ráj.

Operu naši pronásledovaly s tvrdošíjnou neústupností nepřetržitě všeliké obtíže a překážky, kalamity zevnější a žalostná desorganisace uvnitř, zejmena pak časté změny personálu a delší nemoc výkonných sil uměleckých z kruhu solistův. Již v létě onemocněla naše výtečná primadonna pí. *Ressová Blažková*; tehdy právě meškal v Praze co host osvědčený a mnohé něžné dušince nezapomenutelný tenorista madridské dvorní opery *Stagno*, ale bez primadonny nemohlo se zpívati! Z trapných těchto rozpakův vytrhla ředitelstvo slč. *Kupková* tím, že převzala celou řadu prvních úloh dramatických, jichžto nastudování — ač dosti rychle šlo ku předu — přece mnoho času i namáhání vyžadovalo a proud repertoiru povážlivě zdržovalo. Slč. Kupková svou uměleckou snahou, vytrvalou pílí, ovšem s nasazením všech sil, zastupovala s úspěchem velmi čestným churavou primadonnu, avšak následkem namáhání svého onemocněla na podzim také, a zpěvoherní loď bez dramatické primadonny uvázla na písku nečinnosti.

Proč nebyla engažována nová primadonna? Z počátku se neustálo pevně věřilo v brzké uzdravení pí. Blažkové; později když churavost její dosáhla stupně beznadějnosti, byly nejlepší síly umělecké z oboru toho již zadány. U nás v čas nouze není výpomoc tak snadná jak u divadel větších národův, kde se každá mezera ihned nahraditi dá jednoduše tím, že se pozve potřebná síla umělecká, aby co host zastupovala sílu ochuravělou.

Nemalá pohroma stihla naši operu též tím, že nechalo divadlo naše odejíti dvanácte členů ze sboru operního a přijalo na místo jich nové, nevycvičené síly do sboru i do orkestru. Změna ta udála se po prázdninách, tedy v době, kde již se staršími silami nastudován byl

bohatý repertoir pro saisonu zimní. Po té se muselo arci vše pracně studovati znova. V té době vypuknul v řadách našeho operního personalu zvláštní druh nakažlivé nemoci, nebezpečnější nad jiné: *houfné přebíhání k pražské německé opeře*, která nebezpečnou konkurencí škodí volnějšímu vzletu na jevišti našem. Koketování s kanceláří páně Wirsingovou dosáhlo takých rozměrův, že veřejné mínění propuklo všude v hlasitou nevoli.

Také my nemůžeme ovšem jinak, nežli všeliké národní přeběhlictví naprosto zatratiti. A kdo z našich lidí přestupuje ku konkurenčnímu ústavu *pražské* německé opery, škodí tím dobré naší věci dvojnásobně: jednak, že jest pro nás ztracen, jednak že cizotě k vítězství pomáhá. Od naší divadelní správy musíme žádati, aby vším možným spůsobem zejmena i všemožným zlepšením platu osvědčené síly nám zachovati hleděla; avšak zpěváci nesmějí, nemohou se ctí terrorisační taktiky — „Nepřidáteli, půjdu k divadlu německému" — užívati k vyšroubování gáží do nepoměrné výše; nechť jen považí, že jsou u nás privilegovaným stavem, nechť postavení své co do stránky materielní porovnají s postavením jiných mužů, kteří vykázati se mohou znamenitými zásluhami o umění, vědu i všeobecný pokrok v národě našem. Hrnce masa egyptského nejsou žádné ryzí povaze nejvyšším účelem, nejméně povaze v skutku umělecké, anať především vyhledává *čest*. Kdo společný šik opouští ve chvíli nejrozhodnější, může jen jedním jmenem nazván býti, ať jest voják či volič, zpěvák či herec. Umělec, jenž má opravdovou, pevnou vůli, vytrvati při praporu čestném, vždy dovede vyhledati dorozumění se, jako zase toho, komu věčně tane na mysli jen gáže u dvorských divadel, ředitelstvo nikdy nedovede udržeti. „Svou vůlí stál, kdo stál, svou vůlí padl, kdo padl," ten jest soud Miltonův (ve Ztraceném ráji) o — padlých andělích.

Nehody na jevišti zpěvoherním rozmnožily se prázdninami obou našich tenoristů, *Součka* i *Vávry*; ochuravěli též, čímž obmezen operní repertoir na několik Offenbachanalií. Konečně onemocněl též první baritonista *Lev* právě v oné době, když chystána jest ku provozování domácí novinka z péra *F. Z. Skuherského* co jedináček v této nešťastné saisoně. Těmito trpkými zkušenostmi nabyli jsme dostatečného poučení, že potřebí jest prostředku, kterým by se budoucně podobné tísni předejíti mohlo prostředku důkladného a především *neodkladného*. U nás může jím býti jen *operní škola*. I ujali se myšlenky té mužové na slovo vzatí; divadelní naše družstvo, přijavši plán kapelníkem *Smetanou* vypracovaný učinilo již potřebné kroky přípravné.

Dle řečeného plánu skládati se má operní škola ze tří ročníků: do *prvního* se přijmou jen ti žáci, kteří zpěvu se již učili. Který z přijatých chovancův neobjeví dostatečného nadání pro dramatický zpěv, bude propuštěn, čímž vyhostěna každá polovičatost. Vyučování díti se má vždy odpůldne as od 3—6 hodin a zahrnovati: studium malých úloh operních, zpěv sborový, seznamování se s operními úlohami v jich souvislosti, dále deklamaci, mimiku, tanec a šerm. Žáci jsou povinni pomáhati beze vší odměny v komparserii oper i dramat, aby si na jevistě uvykli. V *druhém* ročníku bude se pokračovati ve všech předmětech ročníku prvního vyjma zpěv sborový, pak se počnou studovati úlohy

větší a na jevišti mohou vystupovati žáci již v úlohách menších samostatně. V *třetím* ročníku dokoná se studium všech úloh, které zasahují v žákův obor; nadání každého žáka přivede se ponenáhlu k vytříbenosti a všestrannosti co možná nejvyšší. *Chovanci tohoto ročníku vždy musejí býti připraveni, aby v případu churavosti některého člena operního pro večer ten ihned jej na jevišti nahradili, čímž bude učiněna přítrž další nejistotě repertoiru.* Každoročně provedeny budou na jevišti před veřejným soudem obecenstva *dvě* opery, obsazené výhradně žáky operní školy. Chovanec, jenž zná tolik oper kolik ředitelstvo jich požadovati bude, přidělen bude k opeře české, aneb odporučen divadlům jiným. Školné ustanoveno na 100 zl. ročně a má se platit čtvrtletně napřed. O výborné síly učitelské bude postaráno. Nemůžeme než vysloviti nejvřelejší přání, aby operní škola co nejdříve zahájila blahodárnou činnost svou.

Zimní saisona operní zahájena byla plodem domácím, o němž již silně pochybováno, budeli zachován našemu jevišti, totiž komickou zpěvohrou *Zakletý princ* od Vojt. Hřímalého. Teprvé na samém konci saisony přišla zase novinka, komická zpěvohra *Rektor a generál* od *F. Z. Skuherského.* Tato práce chvalně známého ředitele pražské školy varhanické má původ v době starší, kde se skladatel držel stanoviska formálního, maje celkem za vzor ducha Mozartova; v nynější periodě činnosti své, kde se pevně postavil na půdu moderního umění dramatického, můžeme od něho očekávati díla znamenitá. Avšak musíme uznati, že i Rektor a generál jest práce důkladná, bohata skvělými momenty a že tedy právem zasluhuje všeobecného uznání, jakého se jí též plnou měrou dostalo a bohdá i při dalších představeních vždy dostane.

Libreto jest napsáno dle Raupachovy hry „Vor hundert Jahren“ od *H. H—ce* a pro naše jeviště upraveno od *Em. Züngla.* Chvalné zmínky zasluhuje plynná vesměs správně česká deklamace textu v části hudební; škoda, že se i k prose s touže pílí nepřikročilo: jsouť v překladu mnohé důležité momenty vynechány aneb jen poněkud mdle naznačeny, tak že tím i sama souvislost libreta a motivování děje silně trpí. Obsah děje jest tento: Snoubenci Vítek a Blaženka se při zpěvním cvičení pohašteří tak, že Vítek v prvním návalu rozhořčenosti odejde. Marně za ním volá Blaženka, aby se vrátil. Místo něho vstoupí komorná Liduška a vypravuje, že viděla Vítka, an v nejvyšší rozháranosti pádil poříčskou branou z města. „Poříčskou?“ zvolá Blaženka. „Ty můj spasiteli! aby takhle — ne, ne! toho on neučiní. Jeť dobrý křesťan!“ — Těmto výkřikům nikdo neporozumí, kdo neměl *původního* tekstu v rukou; překladatel totiž z předu přeškrtnul celou rozmluvu, kde Blažence Vítek vypravuje, že vyučuje hebrejštině krásnou, mladou židovku, která právě bydlí za poříčskou branou. Blažence teď připadne, že snad Vítek spěchá hledat lásku k sličné dceři israelské, odtud ten zoufalý nářek, jejž tuším překladatel zapomněl také vyškrtnouti. Zatím však spěchá Vítek přímo do studentské hospůdky mezi soudruhy zapit svůj žal, a setká se tam s nejvyšším hejtmanem krále Ferdinanda I., který tam v zakuklení za tím úmyslem přichází, aby polapil některého lehkověrného mladého učence pod svůj prapor. Líčenou soustrastí získá generál důvěru sklíčeného Vítka a pod zá-

minkou, že jej přijímá za učitele ku svým synům, vnutí mu závdavek, načež odhodí své zakuklení a Vítka s sebou na vojnu odvádí nedbaje toho, že studenti hlučně protestují. — To doví se rektor, i kvapí Vítka z ruky generálovy vysvobodit. Na vojenském cvičilišti se shromáždí veškeré vojsko, aby vyslechlo generálův manifest, v němžto se mezi jiným též zakazuje „zapřádati neb udržovati milostné pletky s dcerami, příbuznými neb služkami měšťanův i obyvatelův; vtírati se do jich domův a dávati tím jakéhokoliv pohoršení“. Zde jest opět vynechán důležitý dodatek: *„vyjma paničky magistrův a jiných učencův“*; do jejich totiž domů jest přístup vojsku povolen. Generál dle všeho nemá učence v přílišné lásce, proto jim činí všemožné příkoří. Po namáhavém cvičení nováčkův, mezi nimi též Vítka, zpívá desátník Skála k generálovu vyzvání vojenskou píseň, kterouž byl sám složil, načež Vítek, pobídnut úsměškem generálovým, počne slovy tak dojemnými kázati, že generál jest ve svém nitru o pravém povolání Vítkovu přesvědčen, však od svého úmyslu, na vojně jej podržeti, neupouští. V tom přichází rektor a odvolávaje se na zákon vyprostí Vítka z nemilého svazku a uvádí jej v náruč Blaženčinu. Generál však přísahá mu pomstu.

V třetím jednání objeví se Skála v domě rektorově a milkuje se s komornou při výslužkách, jež proň tato uschovala, mezitím co se vedle slaví svatební kvas. Uprostřed nejhlučnějšího veselí zazní výstřely z děla, oznamující, že se stíhá vojenský uprchlík a krátce na to vojsko vrazíc do bytu rektorova prohledává celý dům. Toto přerušení svatební hostiny není ovšem nic příjemného pro rektora, i můžeme to považovati za pomstu ze strany generálovy; ovšem by se pak muselo před tím *určitěji* naznačiti, že vše, co se v III. jedn. děje, jest jaksi generálem a jeho důvěrníkem Skálou umluveno. Tohoto posledního přivleče vojsko co (fingovaného) uprchlíka, jenž před generálem se vymlouvá, kterak prý se chtěl rektoru pomstiti za to, že mu onehdy museli Vítka vydati, a proto prý mu odvádí Lidušku, naverbovav ji za markytánku.

Generál mu ovšem šibalský ten kousek promíjí a povyšuje ho za šikovatele. Vše se končí radostným plesem nad smířením rektora i generála.

Zpracování hudební jest vesměs zdařilé, původními myšlenkami bohaté. Nejplynnější jest v hudebním ohledu třetí jednání, anoť celkem nejlépe působí na obecenstvo skvělým dialogem, pestrými, neustále se měnícími situacemi a zvláště velice komickou scénou potmě mezi Lidkou, Skálou a pedelem Kocourkem. První cenu zasluhují *sbory*, jež vesměs vynikají živou rytmikou, šťavnatou harmonisací a lahodným, melodickým vedením hlasův; mezi těmi pak první místo zaujímá zastaveníčko studentův za scénou.

Ze solových partií jest dramaticky nejznamenitější, ba unicum v celé operní literatuře *kázání* Vítkovo. Nemalé ceny jest též píseň zemského hejtmana, vložená po kázání tomto. Velmi pěkná jest dále píseň Blaženčina (I. jedn. výst. 2.) jak v ohledu hudebním tak i čistě poetickém; a vzletná píseň Skálova (II. jedn. výst. 5.) vždy najde ohlasu v srdcích obecenstva. Z části instrumentální vyniká důmyslně pracovaná gavota v III. jednání. Velešťastným byl skladatel v plynném,

skvělou barvitostí a živostí překypujícím dialogu,* takže se v *této* části jeho opera vyrovná úplně konversační opeře francouzského stylu.

Však na jakém nástroji má Vítek (r. 1547) provázeti zpěv Blaženčin? Našeho klavíru tehdáž ještě nebylo. Ovšem, že se v tehdejší době potkáváme s názvy klavichord, klavicymbalum, psaltr, virginál později spinet; však bylý to vesměs nástroje nedokonalé a nevalně se lišící od monochordu, z něhož původ svůj vzaly. V 16. století byla nejoblíbenějším nástrojem vznešeného světa a jemného diletantismu mnohostrunná loutna, pro niž se komponovalo podobně jako pro varhany, a skladby pro tento nástroj možno považovati za prototyp tehdejší instrumentální hudby. I harfa byla u veliké přízni, ano byla zdokonalena na dvojitou harfu (arpa doppia). Že se skladatel právě rozhodl pro varhany, možno jen schvalovati. Varhany v té době přestaly již býti onou nestvůrou s klavesy téměř na půl střevíce širokými (tak že se dříve jen pěstmi hráti mohlo); neboť tím, že položena byla obrovská ta klaviatura pod nohy varhaníkovy co pedál, a prstům jeho se přispůsobily klavesy úzké, vyvinula se ovšem umělecká stránka techniky na jakýsi stupeň dokonalosti. Ano již v 12. století užívaly se hojně v domácnosti malé varhany, jež se daly s místa na místo přenášeti; proto mohl skladatel vším právem použiti zde podobného malého „portativu" co nástroje dosti dokonalého. R. 1547 jest tedy nejlépe volen; v novější době neměli již rektoři takových práv a výsad před stavem vojenským, a kdy by se děj položil do doby novější, nesměl by se Vítek co kandidát theologie oženiti, poněvadž tu byla universita již úplně v rukou katolických. —

Na konci rozhledu po zpěvoherní saisoně zbývá nám ještě truchlá povinnost — nekrolog. Česká zpěvohra byla vzala velikou škodu onemocněním své výborné primadonny, ale to byl jen počátek kruté pohromy, která se konečně dostavila: — *Věkoslavy Ressové Blažkové není více.*

Smrt zachvátila ji v mladém věku na vrcholi jejího uměleckého rozvoje. Narodilať se Blažková r. 1841 v Praze, a vzdělavši se důkladně jak ve zpěvu tak i v jazycích a literatuře, nastoupila zpěvoherní dráhu v 18. roce věku svého; poprvé debutovala co Liduška ve Střelci kouzelníku na českém jevišti i osvědčila nevšední nadání a vzdělání. České jeviště bylo tehdy v podruží divadla německého, hrálo se na něm jen v neděli odpoledne a zpěvohra na něm — vždy arci jen od ochotníků prováděna — byla něco velmi řídkého. Blažková musila tedy do ciziny; i engažována jest nejprvé u divadla ve Zhořelci, pak v Temešváru (r. 1863), Augspurku (1864), Vircburku (1865), Lipsku (1866), Brunšviku (1867), kdežto se provdala za barytonistu Ressa. R. 1868 vrátivši se do Prahy, stala se jednou z předních sil a ozdob naší české zpěvohry. Repertoir její byl rovněž bohatý, jako nadání její, umění její dokonale vytříbené, nadšením posvěcené.

Dne 6. června 1872 vystoupila naposledy v Židovce. Na důtklivou radu lékařskou odebrala se pak na venek — ale neduh plicní byl už nezhojitelný — a 21. dubna t. r. sklátil ji do hrobu. Škoda, přeškoda toho velikého pokladu, jenžto nám v ní příliš časně vyrván!

V. Novotný.

II. Činohra.

Z původní literatury dávány jsou na českém divadle za poslední zimy čtyři novinky: *Žebráci*, historická truchlohra od J. J. Stankovského, *Státníkova zkouška*, veselohra od Em. Bozděcha, *Dvě krásných očí*, historická veselohra od Fr. Zákrejse a *Na rozcestí*, činohra od hr. Zd. Kolovrata Krakovského. O všech těchto pracích jsme svým časem v *Osvětě* již zprávu podali.

Z cizí literatury uvedeny jsou nově na jeviště z frančiny *Královna i její milostník*, *Šestnáctiletá královna*, *Nad propastí*, z němčiny *Na nádraží*, pak z ruštiny Čerňavského *Občanský sňatek* a z maďarštiny Szigligetiova veselohra *Esop*. První dva z jmenovaných kusů voleny jsou jen proto, aby v nich sl. *Veverkova* debutovala; velenadaná novicka — v pozdějším průběhu saisony příliš málo zaměstnávaná! — vystupovala po celé měsíce na českém jevišti, nežli poprvé hrála v českém kuse. Konstatujeme tuto okolnost poněvadž i ona křiklavě charakterisuje ducha vládnoucího ve prostorách českého divadla; nápadníci našeho jeviště předstupují před obecenstvo docela pravidelně jen v *cizích* kusech: Karel Moor, Ferdinand Walter, Mortimer, Max — Debora, pak Debora a zas Debora, a když ne Debora tedy Luisa neb Amalie a p. jsou jejich oblíbenými úlohami. Kolikrát pak asi Francouz neb Francouzka debutuje v *německých* kusech? A kolikrát Němec neb Němkyně předstupují před své obecenstvo poprvé ve francouzských kusech? a my se vlastně jen ptáti máme: kolikrát ve *slovanských?* Kdy pak se u nás stane pravidlem, aby aspiranti *českého* umělectví především osvědčiti museli schopnost, tlumočiti ducha *českého?*

Nechceme říci: nikdy; stane se to zajisté tehdy, až to ředitelstvo bude od nápadníkův jeviště vyžadovati. Ovšem jiná jest otázka, zdaž k tomu asi za nynějšího ředitelstva dojde? V listopadu minulého roku jsme v *Osvětě* (ročn. 1872, str. 952) vyslovili naději, že se české dramatické literatuře posléze přec otevírá šťastná perspektiva. Pohříchu byla tato naděje klamem, ze kterého nás zimní saisona úplně vyhojila.

Soud náš o neblahých poměrech českého divadla, v těchto listech před rokem pronešený, byl soudem všeho veřejného mínění; nebylo českého časopisu v Praze, jenž by byl o těch věcech psal jinak. Jedním hlasem voláno o náležitou opravu. *Umělecká beseda* dala obecné žádosti výraz v pamětním spise, jejž podala družstvu českého divadla, a jehož podstatné punkty vidíme se konečně i my nuceni čtenářům svým sděliti, poněvadž zůstávají nesplněny. Zde následují:

„1. Za posledních rokův dopřáváno bylo původní produkci české proti překladům z cizích jazykův na jevišti našeho pražského divadla *nápadně* skrovného místa. Kromě toho původní kusy české z oboru tragédie a činohry skoro napořád studovány a předváděny jsou takovým spůsobem, kterým se úspěch i velmi dobrého dramatu netoliko *oslabiti*, alebrž i *zmařiti* může.

V této příčině pronášeny jsou bezpočetné stížnosti veřejným tiskem naším, tak že by dojista zbytečno bylo, tuto se o ní šířiti.

Přirozené toho následky se záhy dostavily: původní dramatická literatura naše brána — zajisté nezaslouženě a převráceně — i od obecenstva v lehkost, načež ovšem zase z kruhův divadelní správy slýchati bylo stížnosti, že prý činohra česká divadlo nenaplňuje. Hotov byl ten circulus vitiosus, který kdy by potrvati měl, divadlo české dle našeho pevného přesvědčení na zhoubné scestí by uvedl. Neboť my nejvyšší účel našeho jediného uměleckého jeviště nemůžeme spatřovati nežli v tom, aby v repertoiru předně a hlavně usilováno bylo *o rozkvět umění domácího;* a to se může díti jen tím, budeli na *prvním* místě pěstována produkce domácí, tak aby produktivním dramatickým talentům co nejvíce příležitosti k rozvoji dopřáno bylo, a to, co krásného utvořeno, ne mrtvě leželo, alebrž duševním jměním vzdělaných tříd národa se stávalo.

A právě původním kusům přísluší při uvádění na české jeviště *všecka možná pečlivost.* My vidíme jednu z předních úloh sl. divadelní správy v tom, aby právě *původní domácí kusy* vynasnažila se učiniti *kusy repertoirními.* Však posud jsme takové snahy pohříchu neznamenali.

I klademe sl. divadelní správě co nejdůtklivěji na srdce, aby proti nešvarám, v tom ohledu rozplemeněným, konečně s bezohledným důrazem vystoupila. Chybné obsazování úloh, nedokonalé jich memorování, nedostatečný počet zkoušek, neladná souhra, nuzná úprava zevnější — tyto zjevy, i při *prvním* provozování původních kusů českých *skoro pravidelné,* musejí vypleněny býti z kořene. Potom teprv obecenstvo naše pozná, co pěkného jest v domácí literatuře, a přestane urážení a odstrkování domácího dramatického spisovatelstva, kteréž posud své plody tak dobře jako zadarmo českému divadlu obětovalo, a které by ještě docela jiným způsobem odměňováno a povzbuzováno býti mělo, nežli jest pečlivé provozování původních novinek.

2. Vidí se nám pilnou potřebou, aby literatury *slovanské* docházely v našem repertoiru většího povšimnutí. Nebudiž to ponecháváno náhodě, zdali kde který překladatel k nějakému slovanskému kusu sáhne, nýbrž učiněno buď opatření, aby překlady dobrých her jinoslovanských systematicky byly objednávány a předváděny.

3. Obmezeno budiž aspoň za zimní saisony nemírné pěstování frašky, aby vkus obecenstva pro umělecký požitek ze samého jeviště nebyl sváděn a kažen.

4. Fraškám německým, jmenovitě vídeňským, jichžto originaly nemajíce beztoho ani sebe menší ceny umělecké, obsahují hanu a potupu našich národních snah, budiž přístup na jeviště české v překladech neb „spracováních“ jakýchkoliv naprosto a bez výminky *odepřen.* Neznáme způsobu, kterým by možno bylo více sebe zahazovati, než když se škváry, psané na urážku českého národa, na jeviště české (arci s vynecháním urážlivých míst) uvádějí.

5. Ač víme, že na zevnější úpravu kusův nemá sl. divadelní správa skvělých prostředkův, přece mlčením pominouti nemůžeme, že se na úpravu frašek, nijaké umělecké ceny nemajících, značné sumy vynakládají, kdežto činohra v tomto ohledu velmi citlivými nedostatky trpí — nejen že na př. při dekoracích slohy se míchají a kostumy

anachronistické bývají, ale i dekorace velmi ošumělé, ano roztrhané se spatřují. Zvláštní potřebou jest, aby se úpravě původních *historických* her větší péče věnovala. *Česká* minulost má pro české obecenstvo takovou váhu a takové kouzlo, že jest to velikou vadou, vidímeli ji na jediném českém uměleckém jevišti už i zevně příliš nedokonale zobrazovanou. Kostumy, dekorace a rekvisity buďtež co možná nejrychleji v tomto ohledu doplňovány."

Nutno konstatovati, že *družstvo* českého divadla přáním a steskům v tomto pamětním spise vysloveným ochotného sluchu dopřálo — avšak většího ovoce to souhlasné volání vší naší veřejnosti nepřineslo.

I v minulé saisoně měla původní naše produkce na českém divadle nápadně skrovné místo. Za *více než půl roku* (od 1. října 1872 do 8. dubna 1873) nedávalo se ani 10 českých tragédií a činoher, starých a nových — na každé *dva týdny* přichází sotva jedna. Na repertoirů jich ovšem bylo více; ku př. Hálkův *Záviš* po několik týdnů *psán* byl do seznamu her pro pozejtří, pro zejtřek, pro dnešek, až konečně dáván — *nebyl*; Jeřábkův *Služebník svého pána* podobnou cestou proputoval několik neděl, až *nehrán* zmizel zase v divadelním archivu. A na vlas stejně vedlo se jiným kusům českým, které právě tak jak oba jmenované na jevišti vždy velikého úspěchu docházely, ale též právě tak po celá léta od něho vzdalovány jsou.

Ani fraškám nevedlo se lépe. Z původních dávány jsou jen as tři, z přeložených opakovány jsou věci toho druhu nad míru chatrné a svrchovaně ošumělé (Na kovárně, Lišák a Smola, Paragrafy na střeše a p.).

Žádná česká tragédie ani veselohra nebyla za tu zimu tolikrát dávána, jako — *Princezna Trebizondská!*.. Bozděchova *Státníkova zkouška*, kterou přece žádný hlas nepohanil, ale všecky pochválily, jsouc *novinkou* dávána jest 4krát; stará *Fernanda* za to dávala se 5krát, a rovněž *Nad propastí*, tuctový kus francouzského flašinetlu, *odmítnutý* jak kritikou tak obecenstvem, opakován jest za tu zimu 5krát, kdežto Jeřábkův *Služebník svého pána* dáván posud vůbec 5krát během 3 roků, Wenzigova *Koruna* dávána vůbec jen 3krát během 6 roků, Hálkův *Záviš* nedáván už po celých 6 let atd.

Slovanský repertoir jednou polskou veselohrou (Panenské sliby) a jednou ruskou činohrou (Občanský sňatek) byl zastoupen.

Celá zimní saisona dokázala, že české divadlo za nynějšího řízení má úkol jen industrielní; nejen že *umělecké*, *esthetické*, *kulturní účele* u jediného našeho divadla scházejí, ale jest tam také smutný nedostatek *systematického vedení*, ba i *řádu a kázně*. Jaký pokrok jest tu možný se silami sebe krásnějšími?

A jak dlouho mají se ta egyptsky hubená léta opakovati? Jak dlouho budou svorné hlasy českého časopisectva v té příčině volajícími na poušti? Na to by naše *divadelní družstvo* mělo konečně dáti odpověď — ne omluvami neb domluvami, ne mdlou polovičatostí ale plným důrazem rozhodného zakročení! *V. Vlček.*

Literární rozhledy.

1. **Spisy týkající se domácího umění.** (Dokončení.) — Velmi obsažným jest dr. M. *Tyršův* spis *O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké*, v rozmnoženém otisku z *literárního almanachu Umělecké besedy na r. 1872* o sobě výslovně *co průprava k dějinám umění jakož i vzhledem k poměrům domácím* vydaný. Poněvadž *Osvěta* již ocenila jeho význam, můžeme se zde obmeziti na vytčení jeho základních rysů.

Obraceje své zření *výhradně k uměním výtvarným* — t. j. stavitelství, sochařství a malířství —, vymezuje Tyrš především zevnější, všeobecné podmínky uměleckého vývoje, a tu ihned konstatuje, že *žádný národ nevyvinul značnější činnost uměleckou, leč až se jistého blahobytu domohl:* doklad mu podávají *Řecko* doby Perikleovy, *Italie* za dob Michela Angela, Rafaela, Lionarda, Tiziana, *Nizozemsko* v dobách Rubensa, Dyka, Rembrandta, *Čechy* za Karla IV., *Německo* za Dürera i Holbeina, *Bavory* za Ludvíka. Další podmínkou jest *svoboda* jak zevnitř tak uvnitř. Vítězství Řeků nad Peršany a bitva u Tagliacozza tomu nasvědčují. Mimo politickou jest však nevyhnutelna i *náboženská volnost;* jinak zajisté umění zakrsává, jak se to stalo v Indii, v Egyptě, v starší době Řecka. Jak Mojžíš a koran zarazili vývoj umění, je známo. A teprvé, když nastala patřičná volnost, mohly povstati Fidiův Zeus a Rafaelova Sixtinská madona. Jak ostatně mnohdy škodně působívají zevní okolnosti, stačí poukázati na *vlivy dvorní*, které jen místy prospěšnými se jevily, a na *pruderii* nebo na *frivolnost* jistých kruhů nebo dob. Avšak, připomíná Tyrš, ani blahobyt ani svoboda nedostačují o sobě, aby který národ v umění vynikl: k tomu jest potřebí, aby se všech *myslí* zmocnilo *vzletnější naladění* — nadšení, jako Francouzů a Němců za vývoje gotiky a Španělů za Murilla.

Ostatně musil připustiti Tyrš také výminky od toho pravidla. A věru, tyto výminky každého snaživce největší důvěrou naplniti musí v možný vyšší zdar umění, byť *zevní* překážky byly sebe mocnější. Vizme, v jakých poměrech nalezá se Polska: a přece honosí se *Matejkem!* Byť tedy váha Tyršových dokladův za sebe důležitější uznána býti musila, tolik je jisto, že pravý nadaný duch nikdy nepotřebuje se podávati málomyslnosti aniž se spokojovati pouze úspěchy *řady druhé!*

Ovšem ale jest nutno, aby — jak *Tyrš* dále tvrdí — umělcové nalézali stálý *důstatek látky* a *vhodná místa* pro své práce. V tomto vzhledě je naše doba zcela příznivá. Vždyť „hojnějším nyní pěstováním krajinářství, genru a historického výtvarnictví přibylo mnohých nových látek", a časté moderní monumentální stavby „poskytují přehojné příležitosti k uměleckému ozdobení". Neméně závažnou jest pak Tyršovi též podmínka, aby *povšechná vzdělanost byla do všech vrstev národa rozšířena*, avšak tak, aby držela *jakousi rovnováhu mezi bezprostřednosti a reflektivností.* Velmi důležito jest také, aby mocným bylo *uvědomění národní*, aby národní život byl zdravý, plný ruchu, a tedy

aby ze strany národa a především ze strany jeho vzdělanců možným bylo a skutkem se stalo *živé účastenství, vytříbený vkus, pojímání a rozumění náležité:* to dokazují dějiny umění řeckého, římského, francouzského, německého, belgického, anglického, polského i českého. „Celkem má umělec," dí Tyrš, „vždy více méně určitý ráz *doby a národa* na sobě; a rovněž je to přece vždy *přítomnost*, z níž aspoň pojímání látek se čerpá; a z předmětů minulých hodí se venkoncem přece jen ty, které nám dosud příbuzny jsou a jakéhos ohlasu v nás povzbuzují." To platí v plné míře zvláště též *o básnictví*. Smysl pro krásu, pokračuje Tyrš, má ovšem kořeny svoje především též v povaze *poneblí* a *země*, již národ obývá. Tak se vysvětlí, proč v Helladě *plastické* pojímání přírody, a proč v Benátkách, Nizozemsku neb v Anglii smysl *pro barvu* převládal.

Nežli přejde k podmínkám *vnitřním*, uvádí Tyrš ještě jednu podmínku tvořící jako rozhraní uměleckého vývoje, aby totiž *dostatek uměleckých talentů se vyvíjel*, a dokládá zde, co Vlček specielně o našem národě vyřknul, že jich totiž „v každém věku a v každém z národů nadanějších dostatek světlo světa uzří." Z *vnitřních* podmínek pak jmenuje předkem potřebu, aby umělcové sobě osvojili *důkladnou vzdělanost všeobecnou*, zejmena tedy studiem přírody, dějin, poesie ano i filosofie, *dějin umění*, pak *skutečnosti samé*, poskytujících mu různé, bohaté myšlenky, podněty a uvědomění k činnosti jeho. Souvislost mezi stavitelstvím, sochařstvím a malířstvím pak žádá, by umělec, jako kdys Fidias, Giotto, Vinci, Angelo, Rafael, byl znalý *všech* odvětví výtvarných. A podobně jest žádoucno, aby také *básník* vnikl v tajemství veškerých druhých umění sobě podstatou tak velice příbuzných. Rovněž je i poetům nejvýš třeba to, o čemž se vzhledem k výtvarníkům Tyrš vyslovuje, *aby* totiž *zvláštní techniku umění svého plně ovládali*, aby si tedy zvláště dobře vědomi byli *prostředků, kterými se umělecky působí*. Proto je jim také potřebí znáti *vzory výtečné*, zejmena tedy antiku. *Pravý* umělec se při tom zajisté o *národní* ráz svých prací starati nemusí, byť se dle příkladu nejčelnějších umělců vyvíjel pomocí vzorů *cizích* . . .

Nejdůležitější jsou nám všem závěry z toho ze všeho. A tu konstatuje Tyrš, že politické poměry naše jsou sice neurovnány, a míní, že proto není naděje (?), abychom se octnuli *v popředí* snah, avšak že se u nás šíří zámožnost, uvědomí, ruch, že náš život je zdráv, nepřekonán reflektivností anebo prosaičností. Ubyly sice některé předměty uměleckému tvoření, ku př. náboženské, avšak za to je celý názor náš širší a hlubší, a celá civilisace evropská, prý, vzala na se ráz *světový*, kterouž ani umění *v celku* zapříti nemůže a nesmí. „Kdo tedy vzlet a nadání v tomto světovém směru v sobě cítí, ten ať uměleckou volnost svou nižádným *nezralým* pojmem o národním umění sobě obmeziti nedá." Ovšem, ale *zralý* pojem národního umění má umělcovi býti východištěm, jako jím byl ku př. Manesovi nebo Svobodovi; a proto bychom si byli velice přáli, kdy by zde spisovatel byl správný význam *národního* umění podal.

Jakkoli náš lid touží po vzdělání, dí Tyrš dále, kéž by stejnou měrou po vzdělanosti *všeobecné* a *vyšší* toužili *bohatci!* Pak by nás

zajisté tolik netísnil nedůstatek průpravných studií při umělcích a měli bychom konečně *akademii* uměleckou v *každém* ohledu opatřenou. V této příčině jest nám tedy ještě vykonati mnohou *povinnost*. Přednášky o uměleckých věcech povzbuzujte nadšení také ve „vyšších" kruzích. Nečekejme více, až hory k nám přijdou, jděmež k nim sami: a to platiž nejen v Praze, ale *všude*. Naše galerie jsou nepřístupné i *kusé* a schází jim soustavnost; přece však jest tu odpomoc aspoň z části možná: „Není zde *fotografie*, a není fotografováno téměř vše, čeho v ohledu tomto třeba znáti?" Pořádejme výstavy nejen v Praze ale i na venkově. Sněm, obce, jednotlivcové čiňte zadost své úloze: běžíť o umělecké vzdělání *národa*. Veřejné listy podporujte tyto snahy, nakladatelé vyplňujte mezery tohoto směru, buď zařízen *umělecký* Svatobor a museum kopií, buď zřízena jednota, jež by umělecká díla ve vlastech fotograficky vydávala. A *Umělecká beseda* nechať je středem této činnosti! Neváhejme posléz nikdo v boji za *udržení* života, ale zápasme ještě o důležitější dobré: zdravost a pevnost to života národního, vzdělání a s ním též umění!

Láska k umění psala Tyršův spis, a nebude snad čtenáře, jenž by jej odložil bez lásky k umění. Kéž spisovatelovi bylo přáno, by nám co nejdříve podati mohl práci, k níž je tento spis rozhodným slibem: obšírné *dějiny umění!*

Při Tyršově spisku přáli bychom si toliko, aby prost byl mluvních zvláštnůstek (*vněšní*, *nitřní*, *toporný*, *neosožný*, *čemesný* atd.), slov zastaralých neb neústrojných, jež v jeho pracích, zejmena také v jeho z *H. Tainea* učiněném, v 17. svazku *Ženské bibliotéky* uveřejněném překladě *O podstatě díla uměleckého* nalézáme.

2. **Práce dramatické.** — *Matčino dílo*, původní drama ve 4 jednáních od *Josefa Štolby*, vyšlo v pátém svazku *Divadelního světa*, nebyvši ni c. k. policejním ředitelstvím ni c. k. místodržitelstvím pražským připuštěno na jeviště zemského divadla českého. Nejdůležitější otázka nynějška, otázka to „čtvrtého", dělnického stavu, chce býti duší Štolbovy nové hry. Je známo, jak různými cestami hledá se rozluštění této otázky. Proudhon, Louis Blanc, Lassalle, Schultze Delitzsch... komunismus, organisace práce pomocí státu, internacionála, spolčování pracovníků: ta jsou jména i hesla v dělnické záležitosti nejčastěji a nejhlasněji vyslovovaná. Zajímavy jsou náhledy, jež pronáší *Hartmann* ve své *Filosofii nevědomého* (B, X). Dle něho objevují se v dějinách lidstva tři proudy rozvoje: první *politický*, druhý pak stejně s ním oprávněný *sociální*, vykazující čtyři hlavní období, třetí, ovšem nejzávažnější, *umělecký*, *náboženský a vědecký*. Prvotní fásí sociálního vývoje jest volný stav přírodní, v němž každý jen pro sebe a svou rodinu pracuje, jako na př: u indiánských lovčích kmenů. Z toho stavu není vývoj většího blahobytu a tudíž vývoj k větší osvětě možný. Druhou fásí jest filosofovi období osobního panství, kde pán jest vlastníkem osob neb jich pracovních sil, jak to bylo u Římanů nebo ve středověku. Zde se sice nakupují jistiny, ale jen v prospěch panstva. Třetí fási činí vláda kapitálu mobilního, a čtvrtou a poslední tvoří fáse volné associace, jež nastane, „jakmile povaha i rozum dělníka se až k tomu stupni *vzdělanosti* vyvinuly, aby pracovník volným, vědomým

dohodnutím se přiměřený díl práce v obecném jejím rozdělení na se bral." Toto vychovávání dělnictva považuje Hartmann za nejdůležitější sociální úlohu nynějška.

Poněvadž dělnická otázka od delší doby také u nás jest v proudu, nemohlo se ovšem jinak státi, nežli že k ní též u nás dosti záhy hleděno bylo jak ve vědecké, tak zejmena v poetické literatuře. *Chudí lidé* od Boženy Němcové, *Z malého světa* od Pflegera a *Služebník svého pána* od Jeřábka jsou toho doklady vzácné literární ceny. A hlavně jest to právě jmenované Jeřábkovo drama, jež mělo na Štolbovu práci značný, v mnohých ohledech až nápadný vliv.

Matčino dílo značí v jistém vzhledě pokrok autorův. Látka je mohutnější než v dřívější Štolbově veselohře *Zapovězené ovoce*, postavy i řeč nabývají větší barvitosti, jistoty, půdy. Avšak konstrukce kusu je pochybena, nejsouc nikoli dramatickou, nýbrž epickou, románovou. Tonička, dcera dělníka Horáka, pečlivě vychovaná nebožkou chotí továrníka Rohna (v. Dornenkrona v Jeřábkově Služebníku), jest hospodyní v Rohnově domě. Miluje Rohnova syna Roberta, a její láska jest opětována. Avšak otec tohoto zasnubuje ho mimo jeho vědomí dceři továrníka Mosela. V továrně se mezitím zkoušel stroj, a Robert, vzor to mladého továrníka, se k němu přiblížil tak neopatrně, že by byl zničen býval, kdyby ho byl dělník Horák nezachránil, začež se ale tomuto Rohnem skoro nedostane než domluvy. Horák i Chvojka, jiný to dělník, rozhorlují se tím velice a onen ustanovuje se na tom, že ve dvou dnech vezme dceru z Rohnova domu, by ji zasnoubil strojníku Vácslavovi. Též Mosel, znamenaje, že Tonička miluje ženicha jeho dcery, žádá, aby Rohn dal svou hospodyni z domu, k čemuž tento svolí. Zde teprv se dozvídáme, že Robert a Tonička jsou již oddáni (srovn. Budila a Mínu ve Služebníku), a sice bez vědomí světa zásluhou Robertovy matky. Oč dojemněji působil by Toniččin monolog na str. 21—22, kdybychom věděli, že to *žena* nesmí jíti ošetřovat poraněného chotě!

Děj druhého a třetího aktu jest méně bohatý. Chvojka pobuřuje dělníky a dá si s Horákem i s Vácslavem slib, že budou oživovati sebevědomí dělníků. Horák zasnubuje Toničku v její nepřítomnosti Vácslavovi, a Rohn oznamuje Robertovi blízký jeho sňatek s Moselovou dcerou, když byli o dělnické otázce bez dalšího účinu vyměnili své názory, dle nichž Rohn chce, aby se otázka tato utlumila, což ovšem není možné, a Robert, aby se na hmotný i duševní prospěch pracovnictva vyřídila. Mimo to uslyšíme v tomto aktu některé kusé narážky na poměr Chvojkův k Rohnově otci.

V třetím jednání vidíme po plané scéně Toničku zmítánu neblahým postavením vůči svému i mužově otci. Robert přichází, a před našimi zraky odehrává se nyní výstup barokně smíšený z momentů poeticky milostných a z naprosto prosaického vyvíjení Robertových a, jak myslíme, též Štolbových náhledův o dělnické otázce. Dělník musí se dle nich státi mužem svobodným a sebevědomým činitelem při práci a má míti podíl z čistého výnosu továrny; děti jeho musí se *vzdělávati* na těle i na duchu; továrníci musí býti příznivci a nikoli nepřáteli dělníkovy *národnosti*: a pak bude budoucnost výrobníkův obapolně pro-

spěšna... Ostatně nemá táž scéna jiného výsledku, než že přinutí Roberta, by se před otcem do Toniččina bytu přicházejícím skryl. Rohn činí z náruživosti útok na Robertovu choť, a tajný její manžel mu to překazí — viz Služebníka. Podobně nemá následující effektní scéna než nemožný výsledek, že Robert zanechá Toničku s otcem samotny. Tento zuří, nazývá její láskou spekulaci a stiskne ji k zemi — nač ta přílišnost? V to přikvapí syn a jižjiž jest na tom, že vyzradí svůj poměr k Toničce, když tu mimo čtenářovo nadání v okně se objeví Chvojka, by se přesvědčil, že i syn i vnuk jeho někdejšího nepřítele okrádají „chudá děvčata o to jediné, co mají, o čest.“ Konečné dva výstupy ruší dojem scén předešlých.

Čtvrté jednání. Dělníci vyprávějí o nočním výstupu, Chvojka teprv teď exponuje, jak k němu přišel, oni se bouří, ředitel továrny hrozí vojskem, ale oni se strojí zničiti obydlí továrníkovo. V tom vstoupí Rohn a uráží dělníky: bouře pak z toho povstalá vzroste příchodem Horáka, žádajícího na Rohnovi po dobrém i po zlém dceru. Rohn hrozí střelbou a skutečně také na Horáka, na muže, jenž mu zachránil syna, střelí, ano chystá se ještě k další střelbě. Tu přikvapiv vrhá se Robert mezi něho i dělníky, a Chvojka toho používá, by šťastně továrníka odzbrojil. Výjev ten jest sice velmi effektní, ale částečně nemožný. Neboť když Chvojka káže Vácslavovi, aby napřáhl na Roberta sekeru, proč tu Rohn, když již je tak odhodlán střileti, ze svého revolveru nezabije hned také Vácslava? Mimo to narážíme zde opět o zásadní vadu celého kusu — nedostatečnost exposice: teprvé nyní zajisté objeví se, že je Horák Rohnův bratr, dítě z Chvojkovy milenky. Když po té mstivý Chvojka jižjiž za vinu Rohnova otce zabiti chce Roberta i Rohna: tu vstoupí Tonička, prohlásí onoho za svého manžela, a teprvé zde v katastrofě, kde je to nejméně na místě, vysvětlí Robert, jak se tento jejich sňatek stal, vysvětlí šlechetný záměr tohoto *matčina díla.* Rohn je tedy přinucen uznati platnost synova svazku s Toničkou, Horák, jenž není raněn nebezpečně, mu odpouští, a Robert ujímá továrnu, aby zaručil dělníkům šťastnou budoucnost. Bude s to? Chvojkova mstivost stala se bezpředmětnou, a on tedy odchází, bezpochyby aby si vzal život. Nápadno jest, že ho nikdo od toho nezdržuje. A pak: usmrtil se?

Celkem je Štolbův kus při všech nedostatcích dramatického ústrojí přece jen práce velmi effektní a má do sebe ještě dobré vlastnosti ty, že charaktery v ní jsou ostře i důsledně naznačeny a dobře skontrastovány, a že řeč jest řízná, důvtipná a celkem plynná; avšak není všude dosti charakteristická aniž prázdna značných jazykových i slohových poklesků.

Komická firma Gavaut, Minard a spol. nalezla tedy konečně svého syna. *F. F. Šamberk* sepsal a v 1. díle Kobrovy *Sbírky dramatických spisů* vydal svou dvouaktovou frašku *Svůj k svému aneb Svatební večer bez nevěsty.* Šamberk dokázal již více hrami, že nechce než bavit a že se při tom neleká žádného vtipu. A takž se stalo i v této frašce. *Frant. Zákrejs.*

R. 1873. Č. 7.

OSVĚTA

Stoleté narozeniny Jungmannovy.

Od

Václava Vlčka.

Neměli jsme posud nikdy tak veliké příčiny ku slavnostem po vší vlasti české jako roku letošního. *Slavnost Jungmannova* není pouze projevením vděčnosti k muži jednotlivému, ovšem vysoce zasloužilému, nebrž jest radostnou *oslavou našeho národního vzkříšení.*

Jsme na konci toho století, na jehož počátku stála kolébka Jungmannova. Těch sto roků, v nichžto evropští národové větším dílem síly svoje hmotné i duševní na nebývalý stupeň rozkvětu rozvinuli, vyplněno jest u národa našeho jedním nepřetržitým *bojem o život.* Boj ten, jakož jest dlouhý, jest napořád i stejně tuhý; jinak, ohlížejíce se nazpět, shledáme mezi dobou nynější a dobou před sto lety znamenitý rozdíl.

Jungmann narodil se v chatrči veské; tím byl pojištěn, že se hned s mlékem mateřským neodnárodňoval. Tehdejší česká města byla už v té míře germanisaci propadla, že jen německy mluvil, kdokoli nechtěl k luze býti počítán. Ostatně neměl ani Jungmann žádné jiné naděje, nežli že se z českého otce i české matky pro *němectvo* narodil; na studiích se synkové českých „hřbetů“ poněmčovali důkladně a tak pravidelně, že tehdejší svět o *výminkách* ani nezvěděl.

Avšak byť i Jungmann nebýval na studie určen, neměla mu ani střecha rodní chyše zůstati na dlouho štítem, pod kterým by českou národnost svoji uchoval. Císař Josef II. nedav se úmyslně na království české korunovati, stanovil netoliko politickou samostatnost jeho (i v krvavých pobělohorských převratech uchovanou) docela zrušiti, alebrž také na místo jazyka českého veskrze němčinu zavesti; ve mě-

stech šlo to hladce, i zbýval už jen lid vesnický, který že by snad bezohlednému poněmčování vydatně odporoval neb dokonce odolal, nikomu z germanisátorů starosti nečinilo, nikomu as nepřipadlo na mysl.

Germanisace chopila se i Jungmanna železnou rukou, jakmile z rodných Hudlic vykročil. Městská škola v Berouně byla z těch mlýnů, v nichžto se děti českých rodičů zprudka přemílaly na Němce; musily zapomínati, že už jazyk jejich rozvázán řečí mateřskou a cizímu se učiti na spůsob papoušků, musily k tomu snášeti stálé úštěpky a ústrky za to, že jsou — *pemáci*...

Jungmann náležel k těm nad míru řídkým výminkám mezi odchovanci tehdejších škol, u kterých germanisace jazykem nepronikla až do duše, ve kterých místo nechuti probudila vroucí lásku k hanobené a utiskované řeči mateřské, místo ošklivosti probudila žalost nad nešťastným lidem, z něhožto byli pošli — ze kterých učinila ne nové nenávistníky a utiskovatele nebrž nadšené přátele české národnosti.

Zželelo se jim té bezedné bídy — avšak nesměli to ani veřejně vysloviti! Rádi byli by se stali pomocníky, spasiteli — avšak děsná beznadějnost šklebila se na ně, kamkoli pohledli! Co bývalo někdy českým národem, nemělo dávno již žádného politického života, nemělo žádné literatury, žádného umění, žádných vzdělanců — nemělo leda zbytky vesnického, porobou zmořeného lidu, nemělo žádné národní pýchy, žádné národní snahy, žádného národního *vědomí* — nemělo leč ještě mluvu předků svých, ale i tu již krutá sekera soustavně a nelítostně mýtila! Ký div, že v obecném soudě zdál se šílenstvím úmysl několika jednotlivců, vzkřísiti tuto národní mrtvolu, zameziti vyhubení českého jazyka, odstraniti veliké nedostatky jeho povstalé dlouhým zanedbáváním a utlačováním, obnoviti jeho vážnost, uvesti jej nazpět do měst a do paláců, stvořiti v něm novou literaturu, lid pak český přivesti ku poznání sebe, k milování své otčiny, k povědomí národních úkolů, ku všestrannému rozvoji sil po tak dlouho ochromených, k závodění s národy jinými — jedním slovem jmenu českému zjednati onen zvuk, jaký za dávných, ovšem i dávno zapomenutých dob míval vedle jmena německého, francouzského, anglického a j.!

Holou nemožností se to zdálo pro jakoukoliv moc tohoto světa, a jich bylo, že by je z počátku na prstech u ruky byl spočítal, i byli bez statků, bez úřadů, neměli naprosto žádné jiné moci leč jen svou lásku, svou vůli a své vědomosti... Nemožností se to zdálo nejen nepříznivcům a lidem lhostejným: sám Dobrovský byl přesvědčen, že čeština už jen co *mrtvý* jazyk zasluhuje pozornosti učenců!

Bláznovstvím se to zdálo všemu světu — ale oni to podnikli. To byli první *vlastenci*. Obtíže obrovského jejich díla záhy rozmnožila ještě státní moc, anať všemu vlastenčení na odpor se stavěla. Oni nedali se odstrašiti. Posměch, potupa, křivda, pronásledování nejrozmanitějšího druhu byly tou jedinou odměnou, které za všecku práci ve prospěch lidu svého nadíti se směli. Čestné jest jmeno apoštolů, ale osudem jich jest mučednictví.

Nedali se zviklati ve své víře, nedali se unaviti — pracovali do úpadu dnem i nocí, nedostatek vezdejšího chleba nahražovali sobě nadbytkem lásky k otčině, strádali, obětovali, umírali s nadšením a nesli

sobě se světa tu radost největší, že jejich místo nezůstává prázdno, že krví srdce svého rozmnožili počet vlastimilů, že myšlenka vzkřísiti český národ k životu kulturnímu není už bláznovstvím, alebrž co rok více a více skutkem — požehnaným, zázračným skutkem se stává.

Patriarchou těchto národních buditelů po drahná léta byl veliký Josef Jungmann; podíl, jejž on z obrovské práce té sobě volil, uložil a také šťastně vykonal, jest tak velkolepý, že jej činí jedním z největších pracovníků v člověčenstvě vůbec. Dnes pomíjíme tuto vypisovati bohaté ovoce pilnosti jeho, avšak pohleďme jen, jaké byly Čechy, které roku 1773 viděly kolébku Jungmannovu, a jak jiné byly Čechy, které dne 16. listopadu 1847 truchlily nad rakví jeho!

My jsme nyní na konci toho století, ježto se počalo narozením Jungmannovým — maličko a vkročíme na práh století nového. Bude to nové století našeho boje o život: Jungmann a vrstevníci jeho podnikli a dokonali vzkříšení národa českého, nám připadla úloha dílo jich dovršiti, národu svému život bezpečně pojistiti.

Na nás nezeje už bezedná bída, děsná beznadějnost. Avšak oslavujíce stoleté narozeniny Jungmannovy neslavíme přece ještě *vítězství*: toho *teprvé máme vydobyti* tou odhodlaností, tím posvěcením a nadšením, tou pílí a vytrvalostí, jakými Jungmann a současní vznešení duchové zápas počali.

Jim byl by to svět za moudrý rozmysl počítal, kdy by byli díla takového nepodnikali aneb od počatého upustili: námi musil by svět povrhati, kdy bychom v díle slavně počatém bídně pokračovali. Oni dokázali div nevídaný, že celému národu jižjiž pohřbenému vrátili život: čeho byli by hodni potomkové jejich, proto jenom vzkříšení, aby v národní tělo vnesli nové zárodky smrti?

Snadno jest odpověděti, že sto let po narození Jungmannově mezi *Čechy* není už lidí tak zlé vůle, by o něco podobného usilovali. Avšak tím nemůžeme se ještě spokojiti; třeba by se nyní už mezi Čechy ani jeden zlosyn, zrádce a škůdce nevydařil, těch, kteří proti lidu svému hustě se proviňují, vždy žije počet nemalý. Plynoutě hříchy netoliko ze zlých úmyslů ale i z nevědomosti, z netečnosti, z opomenutí, ano i z vůle nejlepší, když jest slabá...

Oslava velkoduchého muže staví nás ctnostem jeho takořka tváří v tvář: proti těm se chyby a nedostatky naše tím zřetelněji objevují. Nezavírejme nad nimi očí! Planá, nedůstojná byla by to slavnost, kdy bychom jmeno mužů jako jest Jungmann toliko jazykem neb jakoukoli zevnější okázalostí velebili, ale ve svých skutcích, ve své povaze byli jim nepodobni, byli jich nehodni. *Oslavujme památku jich tím, abychom se posvětili, povznesli, posilnili, zdokonalili jich vzorným příkladem*, a tak ku zdárnému provádění jejich i svého díla stali se spůsobilejšími! Vymítejme všude ze středu svého *nevědomost*, *netečnost*, *neodhodlanost*, *polovičatost*, *mdlobu*, *maloduchost*, *sobectví*, *omrzelost*, *ducha nespolečenského*, *rozptylujícího*, slovem nectnosti, kterými se veliké věci v nivec rozpadávají, a vštěpujme všude ty ctnosti, kterým chvalořečíme u Jungmanna, kterými český národ jižjiž pochovaný probuzen jest k novému životu!

Není hoden, oslavovati tichého genia, kdo u sebe i u jiných o to

upřímně nepečuje, *abychom byli tím, bez čeho obstáti nemůžeme: národem mužných charakterů, rysích občanů, vlastenců a vzdělanců.*

Slavnost Jungmannova jest především slavností *literární*. Jmeno Jungmannovo nesmí vyslovovati leda ku svému největšímu zahanbení ti, kteří jmenem vzdělancův se odívají nic o to nedbajíce, jeli vůbec jaká literatura čili nic, kteří názvem národovců se honosí, ale k písemnictví a vůbec k umění domácímu tak se chovají, jako by *tuto* povinnost svoji co občanův, vlastencův i vzdělancův *českých* byli nadobro přenesli na — Hotentoty!

Tento nedostatek — není proto slova mírnějšího — v záři slavnosti Jungmannovy se u nás objevuje nejkřiklavěji. Marná jest slavnost Jungmannova, nebudeli tento nedostatek odstraněn!

Učiniti v této příčině nápravu, nebude práce malá. Hned by ji podniknouti a rychle se zdarem nepochybným prováděti mohla i měla naše *vzdělaná mládež*. Přicházejí mi na jazyk stará slova: V tomto úsilí nechť soustředí všecku mysl svou (pokud ji k činnosti mimo sebe obraceti může) naše *studentstvo*. Posvětí se a bude prospívati v síle majíc vyšší myšlenku. Zaříditi kdesi do roka nějaký ples, sehnati akademii neb ochotnické představení divadelní, toť záslužné, avšak jest to svatojanská muška proti svíci jasné a milé plápolavé, jakou by mladý, jarý, ideály zanícený duch měl býti všude, kdežkoliv jest. Pouhát to výmluva, že čelo mládeže naší zbrázděno jest starostmi, tíží doby, osudem národa: osud národa čím těžší jest, buďto tím mocněji rozpíná peruti lásky u mládeže, tím vzletnějším nadšením unáší vůli její — aneb jí slouží za zástěru vnitřní lhostejnosti a omluvu zevnitřní nečinnosti. Dílo *mladosti* jest vaše — a to nejsou ani politické šermy ani liché mudráctví, hloubání, vzdychání či lání, to je vzlet, nadšení. Posvěťte se *ideálem* a sálejte lásku k němu vůkol sebe. Nepomáhejte nám pod tíží doby vzdychati neb zuby skřípěti: duchy naše osvobozujte zpod ní povznášejíce nás k nebi!

Váš především mistr a učitel jest Jungmann: jdouce po vší vlasti buďte v lidu svém apoštolové literatury, umění, vzdělanosti.

Dokonává se první století našeho nového života, které počalo narozením Jungmannovým: na nás jest, abychom se stali Jungmanny století nového!

Václav Stach, „starý veršovec“.

Z vlastních listův a spisův vylíčen

od

Václava Zeleného.

I.

Podivný osud „starého veršovce“! Napsal knih českých tolik, že se mu z vrstevníků nikdo nevyrovnal; složil veršů takové množství, že

se s ním pěvci Slávy Dcery, Růže stolisté a Kytice nemohou ani z daleka měřiti; a přece nepovšimnul si toho nikdo, když umřel, a několik let po jeho smrti nevědělo se o něm, ani kdy se narodil, ani kdy zemřel. R. 1850 Čelakovský v „Malém výboru z veškeré literatury české“ položil jeho narození o třináct let později, než se stalo, a smrt jeho o pět let později. Ještě r. 1864 nevěděl dějepisec města Přeštic, jenž velmi zevrubně vypravuje o všelikých památnostech tamějších, ničehož o tom, že Přeštice jsou rodištěm Stachovým. Ano když roku 1870 Přeštice přihlásily se k synu svému a slavily hlučně jeho památku, nevěděl ještě ani skladatel slavnostního životopisu K. S. ani kdy se hrdina jeho narodil, ani kdy zemřel a Stach jest tu jenom jako mlhovou figurou.

Neocenitelný Antonín Rybička postavil na jisto den a rok narození a smrti Stachovy a zbavil národ náš potupy, že nemá ani základních vědomostí o muži někdy velmi činném a zanímavém, jehož účastenství života literárního za doby Josefovy bylo nad míru hojné a jehož „starý veršovec“ jest výjev nad míru charakteristický.

Že jmeno Stachovo v Čechách téměř zaniklo, přičísti sluší aspoň z veliké části jemu samému. Napomáhalo k tomu ovšem již to, že od r. 1783 až do smrti své živ byl kromě Prahy a od r. 1786 kromě Čech, stýkaje se z počátku málo s literárním kruhem zdejším, později pak, zejmena po r. 1805 téměř docela s ním se nestýkaje; ještě důležitější příčinou byla asi divná jeho choutka, že si dával různá jmena literární maje v jich vymýšlení skutečně velmi bujnou fantasii; neznáme aspoň spisovatele českého, jenž by se mu z této strany rovnal. Jednou zve se Václavem *Chardou*, jmenem ovšem přirozeným po domě, v němžto se v Přešticích narodil; po druhé jest Václavem *Petrýnem*, t. j. knězem světským; mnohem básničtěji zní *Podbělovský*, jakž se podepsal na prvotinách básnění svého, na básni: „Něco pro českou literaturu“; a nejvzácnější výkvět jmenotvorné této činnosti jest *Petr Záchodský z Slevizu.*

Nazýváme to choutkou Stachovou, ač při tom měl úmysl snadno pochopitelný, skrýti jmeno své pravé; nebo téhož prospěchu by byl užil vydávaje spisy beze jmena maje při tom i tu výhodu, že by nebyl dráždil zvědavosti čtenářův tou měrou, jako se dělo podivným jmenem.

Po roce 1850 dostalo se Stachovi jinak zapomenutému zejmena v očích mladého pokolení zvláštní cti, nezasloužené tou měrou, jako bylo zapomenutí jeho osoby. Čelakovský přijal do čítací knihy pro vyšší třídy gymnasiální (Malého výboru z literatury české r. 1851) některé básně Stachovy, avšak ne v té formě, v nížto je starý veršovec složil, nýbrž dle vzdělání Karla Vinařického. Největší tento náš mistr v klasickém veršování dodal veršům Stachovým namnoze dosti neohrabaným tvářnosti tak sličné, že musíme zúplna přisvědčiti Josefu Jirečkovi pravícímu, že básně tyto jsou vlastně K. Vinařického, nikoli pak V. Stacha. Ale Čelakovský neměv při pilném skládání čítacích knih pochvíli, aby byl srovnal původní text Stachův s Vinařického vzděláním, přijal text Vinařického do knihy čítací pod jmenem V. Stacha nedoloživ ani, že to jest toliko ušlechtěný „ohlas“ starého veršovce, čímž ovšem v mládeži čtoucí často bez dostatečného výkladu zbuzeno

mínění, že Stach byl mistrem v klasickém veršování, jakož to ještě před několika nedělemi vytištěno ve spise velmi vážném.

Tak se spolčily okolnosti příznivé a nepříznivé k tomu, že Václav Stach není znám v pravé podobě své.

Mne vedl k studiím o V. Stachovi poměr jeho ku prosodii časoměrné, v čemž klade se za předchůdce Josefa Jungmanna.

V příčině té ze spisův jeho tištěných důležitý jest jedině jeho „Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli", r. 1805 nákladem Jana Dysbacha v Praze vydaný. Probíraje se různými, z veliké části dosti podivnými básněmi této sbírky shledal jsem, že posud ani tištěný tento spis není zúplna znám; když jsem pak prohlédl i rukopisní díla Stachova v museum našem chovaná, užasl jsem vida před sebou osobnost literární téměř novou, nad míru zajímavou, při nížto diviti se jenom tomu, že velmi zvláštní, místem i podivínský způsob starého veršovce nepřiměl posud nikoho k tomu, aby si byl přečetl báseň, v historii Jungmannově již r. 1825 hned podle starého veršovce položenou (str. 516, č. 148 a—b) tam nazvanou: *Divný oučinek potěcha;* a přece jest tato báseň aspoň již od r. 1825 v našem museum. Kdy by se bylo tak stalo, a kdy by si krom toho někdo byl bedlivě přečetl rukopis jeho dosti často jmenovaný: *Harmonie a dobrozvučnost jazyka českého,* Václav *Stach* byl by dávno osobou dobře známou. Užívajíce těchto pramenů jakož i vlastních lištů Stachových též v museum našem chovaných, doplníme napřed zpráv životopisných posud o Stachovi známých a obrátíme se k vylíčení činnosti jeho literární.

Vypravuje Stach o sobě v básni „Divný ouč. p.", že narozen jest v Přešticích „městě u Ouhlavy položeném", kdežto „v staročeské upřímnosti, v mládí veden k nábožnosti pod ochranou matky milé —" i líčí s patrným zalíbením, že

„již při děcku chůva má
k zpěvu byla čiperná,
jak ti sic své písně mají,
kteříž v polích si zpívají
hlasem přirozenosti
bez hledané schopnosti."

I matka milovala zpěv, čehož ji syn vděčně připomíná: „Věčně nezapomenu, co říkala: Slyš synu a pamatuj! — zpěvem Bôha ty ctít budeš!" — dokládaje, že matce a čtyřem sestrám čítal někdy z příhod českých nebo z knih nebeských i kterak „čeládce vypravoval, co si víc pamatoval".

Z domova dostal se napřed na školy klatovské k jezovitům. S velikým nadšením velebí tu dva učitele své Morgensterna a Cornovu, „Němce s Čechem", nazývaje je „věštci, velikými duchy, mudrci a oba i *rukou* svého osudu," což vykládá takto zvláštním poznamenáním (Divný ouč. p. str. 40): „Právem tyto dva vůdce mé mladosti nazvat mohu *ruku mého osudu,* co nástroj prozřetelnosti boží, že jsem v prvním nejdůležitějším kroku do světa od nich právě otcovské rady užil. Morgenstern mne řídil, když jsem do tovaryšstva Ježíšova to jest do řádu jezovitů vstupoval, po jeho zdvižení od obou jsem radu dostal,

když jsem doma nucen byl k vstoupení do benediktýnského kláštera; jejich přičiněním jsem byl zaopatřen titulem k církevnímu stavu i dobrým místem k vyživení, když mi sic pro kněžský stav domovo všecku pomoc odepřelo.“ Jmenovaný zde jezovita Cornova jest proslulý svého času spisovatel historický, jejž Stach i jinde ještě slaví; Morgenstern, nám odjinud neznámý, byl pak patrně smýšlení i snažení německého, neboť o něm Stach vypravuje tento zajímavý kus (str. 42): „On roku 1773 právě před pozdvižením (sic!) jezovitů na školním theatrum klatovském všecko to školní cvičení, kteréž nám předpisoval, nejen v latinském jazyku, ale také v německém (jenž se zde nazývá Bojoheymský, že od Bojů, nynějších Bavorů, po jejich zapuzení v zemi zůstal) dal přednesti, pro kteroužto velmi dobrou věc mnoho nátisků podstoupiti musel, že prý německým jazykem a písněmi o Muzách latinské školy zprznil.“ Viděti, kterak do latinského ústrojí jezovitského vnikalo již moderní němectví, jakož ovšem v jiných členech tovaryšstva Ježíšova, Vydrovi, Strnadovi a j. duch český se ozýval. Neméně zajímavé a Stachovi charakteristické jest, kterak o tomto skutku učitele svého soudí. Vypravuje o něm totiž veršem takto:

Bylotˇ ku podivení
Zhola nové vidění
Na divadle Klatovském
Že v jazyku *vlastenském*
(Starém tom *Bojoheymském*)
O rozkošném milování
Umky a o putování
V světě již osvícenějším
V stavu jemu příjemnějším,
Bez řehole svobodnějším
Morgenstern si začal zpívat!
Rektor se naň nechtěl dívat
(Však to jen byl *Strojetycký*
celým srdcem jezovitský)
Světlo mžitky dělalo,
Na věc hleděti nedalo
Mnohým ještě bolookým,
Nejvíc v řádu těm vysokým,
Jenž tmu vždy nejraději měli
Za bludy se nestyděli.

Poznáváme tu Stacha ze stránky, z nížto posud naprosto nebyl znám: Stach byl *úplným* Josefinistou, i co do smýšlení národního. Lesk nového učení zapuzujícího temnosti v zemi české hrozným převratem pobělohorským uměle způsobené oslepil jej tou měrou, že neviděl záhuby i sebe kratšímu zraku zřejmé, kterou chystal národu českému systém vládní, oděný svůdným rouchem liberalismu. Bláhovému tomuto zdání výborně sloužil blud historický, spisovateli některými šířený, že Bojové, domnělí prabydlitelé země české byli Němci, jichžto potomky jsou nynější Němci v Čechách a po nichžto i nynější Bavoři (Bojoarii) jmenují se. S podobným, jenom mnohem určitěji a nezřídka i příkřeji vysloveným smýšlením starého veršovce potkáme se i na jiných místech spisů jeho.

Školy gymnasiální klatovské opustil Stach koncem r. 1773, nebo

z vlastních jeho slov výše položených viděti, že tam toho roku ještě byl, a jakož sám praví, že do řádu jezovitského *vstupoval*, musil toho roku již ukončiti studie gymnasiální, poněvadž dekret papeže Klimenta XIV. o zrušení tovaryšstva Ježíšova dne 21. července onoho roku vydaný, již téhož podzimu u nás byl proveden a později tedy nebyl by mohl již vstupovati do řádu, jehož tu již nebylo. S jakými city díval se mladý Stach nenadálému zrušení milovaného řádu, vypravuje velmi jadrně (str. 59) kterak

teď soužil těžký žel,
Až jsem i v zmatení klel,
(Arci z nezkušenosti
Jenom v mladé vroucnosti)
Že jim papež *Ganganelli*
S trnoží dal po řídeli,
Až po hlavách se skáceli.

Mladistvá mysl Stachova byla však řádem tímto tak očarována, že ani katastrofa tato nemohla ho vyléčiti a jakož tovaryšstvo Ježíšovo v částech říše polské nedávno před tím při prvním rozdělení k Rusku připojených ze zvláštní přízně liberální samodržkyně Kateřiny II. rovněž jako v Prusku Fridricha II. trvalo dále, pojat jest osmnáctiletý Přeštičan dobrodružnou myšlenkou, „odjít do Mohylova, aby do řádu jezovitského vstoupil.“ Ale, „zastavila mne Otcova láska, kterouž bych byl ztratil, že bych zle byl ho vyplatil jen pro jezovity milé.“ Jakási „tetka stará Vavřínková lidem k radě vždy hotová“, jenž slepě ctila „Požehnané“ (Benediktiny) poradila totiž otci, aby jej dal do kláštera kladrubského, kterýž měl v Přešticích proboštství. Avšak nadšený chovanec jezovitský vzpouzel se celou duší proti tomuto úmyslu (str. 55): „Já? — opata být otrokem? Ach! uběhneš radši skokem!“ Proti vůli otcově, jenž stál neústupně na svém, aby vstoupil do kláštera kladrubského, a proto mu všeliké pomoci na studie další odepřel, vydal se do Prahy, v okolnostech nehrubě příjemných (str. 65):

„V hněvu otce bez pomoci,
Čerstvým krokem právě v noci
Zneuctěn od holých nepřátel
Zkryt od nejvěrnějších přátel,
A v truchlivém nedostatku
Jen podepřen na svou matku
Letěl sem z čistého hnutí
Tam, kde se skrz kopce nutí
Proud *Hltavy*, jenž jest zděmi
Osmnáctkrát a věžemi
Do tichého lože zpřena . . .

Ale pouť vydařila se lépe, než se bylo nadíti do takového počátku, razilyť mu patrně jezovitští učitelé klatovští cestu: nadšený chovanec jezovitský nalézá mezi učiteli svými na vysokých školách pražských opět miláčky své a velebí proto osud svůj.

„Štěstí se mnou v Praze bylo,
Osudem se dát libilo

Jezovity výbornější
Českým synkům prospěšnější,
Vydru v umění celého,
Jež má od *Šteplinka* svého
Muže velkého setření. (?)“

Vedle těchto, ovšem i nad ně velebí dlouhými nadšenými chvalozpěvy Karla Ignáce *Seibta,* jenž té doby již od r. 1763 na vysokých školách jinak zcela latinských čítal německým jazykem o literatuře, vychovatelství a filosofii morální s nevšedním prospěchem. Stach nenalézá ani dosti slov na oslavení jeho (str. 78):

V množství mužů učených
Pro zásluhy uctěných
Jednoho z všech milejšího
Vždycky skoro nejlepšího
Dalo nebe vlastencům mým,
Jehož s nimi hlouboce ctím!
Vůdce k srdci mluvící,
Světlem občerstvující,
K čisté ctnosti bez nevěry,
K nábožnosti bez pověry
Jasně se co slunce stkvěl!
Proto závistníky měl!
Když pokrytci trýznili
Seibta králové ctili!
Vůdce Čechů věrného
K pádu poraněného.

Posledními slovy Stach dotýká obžaloby na Seibta r. 1779 u vlády učiněné, že přednáškami svými mezi mládeží šíří myšlenky nové filosofie náboženství i státu nebezpečné, z čehož však Seibtovi škody nižádné nevzešlo, jakož sám Stach dokládá: „Ta pohroma, jenž soužila, aby Seibta ponížila, jen povětří vyčistila.“

Také o učitelích v theologii mluví obšírně a s nadšenou pochvalou, zvláště pak vychvaluje Pitrova, učitele theologie pastorální, kterémuž předmětu té doby, když tyto verše skládal, sám učil v Olomouci. Vykonav tyto studie byl u cíle tužeb svých (str. 101.): „Bylť sem, čím si býti žádal, biskup na mne ruce skládal, Bohu pomazaného k službě odevzdaného.“

Dle zpráv p. A. Rybičkou v časopise musejním r. 1872 na str. 216 podaných byl Stach r. 1776 za doktora čili dle tehdejšího slohu mistra filosofie vyhlášen a na kněžství posvěcen dne 22. září r. 1781. Z toho by šlo nade všecku pochybnost, že Stach — snad nucen jsa k tomu nešťastnými okolnostmi svrchu dotčenými — nestudoval na universitě pražské bez přetržení, ježto byl by odbyv gymnasium již r. 1773 musil ukončiti veřejné studie již r. 1779.

Došed stavu kněžského na podzim r. 1781 trávil Stach téměř dvě léta v Praze jsa jak se podobá — učitelem neb vychovatelem v nějaké rodině šlechtické. V této době počíná se literární jeho činnost, z této doby pocházejí také některé jeho listy, psané Josefu Dobrovskému, nyní v drahocenné sbírce korrespondencí tohoto velikána vědy slovanské v museum našem chované.

Z listův těchto vystupuje nám vstříc velmi zřetelně všecka po-

vaha Stachova. Byla to první doba po vysvěcení: ale Stach jest již v urputné oposici proti církevní moci, ovšem toliko duchem, nikoli skutkem. Hned v prvním listě, daném dne 10. května 1782 (bez místa, patrně z Prahy), píše Dobrovskému, •kterak z rozkazu konsistoře vzat jest do vazby církevní známý jeho jakýsi P. Kučera, rodem Pražan, kaplan kdesi v okolí nymburském. Viní prý jej rozličnými věcmi, ježto jsou všecky na smyšlenkách založeny, ano vytýkají mu, že odpadl od náboženství; jenom v příčině svatého celibatu není prý žaloby. Z dalšího listu dne 20. června vychází na jevo, že P. Kučera dával pohoršení některým přílišným horlivcům katolickým tím, že příliš přátelsky obcoval s „akatolíky". „Jestli P. Kučera smýšlení protestantského, najisto nevím; to však mně jest dobře povědomo, že ve dne v noci býval mezi akatolíky." Ovšem nebylo poprvé, že se P. Kučera octl před soudem církevním; byltě již dříve jednou obžalován, že chtěl s jakousi společností vymodliti si peníze přímluvou sv. Krištofa. Osud P. Kučery dojímal Stacha velice, chtěl k němu jíti do vězení, psal mu, mluvíval s matkou jeho o tom, co by bylo činiti, a jakož Dobrovský tehdy již měl velikou pověst a znal tehdejší novináře, žádá ho za to, aby celou tu příhodu dal do novin. Dobrovský asi hleděl k celé věci mnohem klidněji a vše skončilo se bez hluku. Z listův těchto vychází dále na jevo, že Stach tehdy časem docházel ku profesoru Seibtovi, jenž za tehdejších okolností jsa direktorem studií filosofických u věcech veřejného vyučování měl i u vlády velikou váhu. Zanímavý jest v té příčině list Stachův Dobrovskému dne 1. října 1782 psaný, kde mluvě o návštěvě u Seibta vypravuje Dobrovskému, že užil příhodné příležitosti a pověděl Seibtovi, že Dobrovský hodlá státi se obecně prospěšnějším na universitě, při čemž, prý, Seibt zpomněl si *připovědění* svého jsa tomu rád, že byl upozorněn; „nechci Vám říci, co všecko krásného o Vás povídal, sice byste si myslili, že Vám činím poklony; to však mohu Vám bez nebezpečí, že mně budete vytýkati poklony, vyznati, že zmínil se o Vaší někdejší popudlivosti, jenž, prý Vám tolik nepřátel naplodila. Přesvědčil jsem jej však o Vaší klidnosti, o čemž že jste učinili mnohému příteli dost hezké čtení, kteréž snad zakládalo se na vlastní zkušenosti Vaší."

Seibt prý vyslovil přesvědčení, že by Dobrovský nekonečně více prospěl než Frieda, i vyslovil úmysl, že učiní za Dobrovského všecko. Dávaje Dobrovskému zprávu o této rozmluvě činí k tomu významný dodatek: „I odcházel jsem s útěchou, ačkoli se velice obávám, že Vám přičinění mé nebude dosti slušným, poněvadž slovo profesorovo by působilo více."

Mluví se tu o stolici jazyka *hebrejského*, jehožto hlubokou znalostí Dobrovský již tehdy — ač teprvé 29letý — daleko široko proslul; z posledních slov Stachových vychází ostatně nade všecku pochybnost na jevo, kterak se obával, aby nežádanou touto přímluvou nedotekl se hrdého vědomí přítele svého, jehož o několik dní dříve, 25. září, sám žádal za prostřednictví podobné.

„Prosím Vás, ohléděnte se v krajině své poněkud, zdali by tam nebylo nějaké kaplanství uprázdněno. Jsem zcela odhodlán jíti na venek. Praha se mně den ode dne více oškliví, poněvadž tu nena-

lézám, k čemu jsem určen.“ Neumíme pověděti, staloli se to opravdu přičiněním Dobrovského, že za několik měsíců byl již zámeckým kaplanem v Slabcích, ale jisto jest, že mu Dobrovský přátelsky pomáhal překonávati nesnáze nastalé mladému chudému knězi přestěhováním; dne 1. dubna 1783 táže se Stach Dobrovského, zdali peněz, jichžto si od něho vypůjčil a kteréž mu slíbil do 7. dubna, potřebuje do července; shledal prý, učiniv si rozpočet vydání, že mu na celé čtvrtletí zbývá 8 zlatých; celého služného bylo prý potřebí na šatstvo.

V listech svých slabeckých — jsou toliko tři z r. 1783 — ani nikde jinde — nezmiňuje se o tom, v čí službě tam byl. Panství slabecké bylo tehdy již od r. 1762 v držení barona Václava Karla Hildprandta, muže — pokud můžeme souditi — zvelebení statku svého velmi dbalého, nebo rozšířil zámek a založil malou vesničku Německé Slabce, jejížto němečtí osadníci zavedli tam pěstování chmele. I duševního prospěchu poddaných baron Hildprandt byl svědomitě pilen, nebo když Stach, „cítě sílu vnitřního hlasu k zpěvu jenž povzbuzoval“ složil „písně křesťanské pro slabeckou osadu,“ (1785) tu

„Otec lidu poddaného
Srdce láskou důstojného
Náklad na zpěv položil,
Když i školu založil.
Já ho vydal na památku
Že štěpoval jsem zahrádku.
Pána starost velká byla
Aby mládež se cvičila.“

I v slově „k osadníkům“, které položil před „písněmi křesťanskými,“ Stach připomíná vděčně, že písně tyto „na tolikerou žádost“ jejich snešené tištěny jsou „dobrodiním Vysoce urozeného ***“, ovšem ani zde jmena jeho neuváděje. Chválí si pak v básni často uvedené str. 117., že „Začátkové krásní byli, po mně k zrůstu se strojili — než musel po třech letech zastaviti činnost zde, na kopcích Slabeckých, neboť ho „osud volal dál, aby na Moravě stál.“

V dobu od ukončení studií až do obchodu na Moravu připadá první činnost spisovatelská Stachova. Jeví se na zápasišti literárním poprvé r. 1782, když po vysvěcení na kněžství ještě meškal v Praze. První jeho plod jest báseň jaksi příležitá související s událostí, jejížto neobyčejnost naplnila svět podivením: s cestou, kteroužto s jara 1782 papež Pius VI. konal do Vídně, aby císaře Josefa II. odvrátil od novot v církvi, které dvůr římský pokládal za velmi nebezpečné. Cesta papežova do Vídně má i v literatuře naší historickou zajímavost, kterou již Dobrovský v časopise svém literárním (Literarisches Magazin für Böhmen und Mähren 1786, 2. Stück) spůsobem svým jemně ironickým vylíčil: „Básnictví české, dí, po mnohá leta spalo tak tvrdě, že nedalo se probuditi ani žalozpěvy německými na smrt zesnulé císařovny, ježto zaznívaly na všech stranách. Ale novina o příjezdu papežovu do Vídně rozhlásila se, i ejhle probudilo se, chopilo se harfy, která dle slova básníka našeho kdes v tmavé jámě byla zahrabána, i zapělo“. Tento cestou papežovou nadšený buditel básnictví českého, mladistvý té doby Bohumír Jan *Dlabač*, premonstrát strahovský, skrývající se pod divnou

rouškou *Phyloboga* užil tu všeho apparatu mythologického na oslavení hlavy světa katolického: Kalliopé, Apollo, Sudičky všickni musí vítati, „nejsvětějšího otce".

Že forma básně jest velmi drsná, nebude se nikdo diviti, kdo zná tehdejší kleslost jazyka našeho básnického a k tomu uváží, že Dlabač skládal verše *rýmované* a při tom *časoměrné*. Úmysl jeho byl ovšem výborný, vlastenecký — slavě papeže slavil i vzkříšení českého básnictví.

Ejhle! Čechů znova práce na světlo
Zas Vazomluvky do tisku přijít
Spatky chtějí; aby zdávna co květlo
Zas mezi Lid brzo mohlo vyjít.

Báseň Dlabačova zplodila opět báseň Václava Stacha, nazvanou: *Něco pro českou literaturu*, téhož roku vydanou. Nelíbila se Stachovi oda Dlabačova i jazykem divně strojeným i veršem nuceným a těžko chodícím:

Dlabač Otce svatého
Hlasem zpěvu Českého
V divném kroji přivítal,
Křivým krokem se zmítal;

Ale také duch básně nebyl mu nikterak po chuti: obraz ostatně velmi otřepaný pastýře s ovcemi, jehož mnišský pěvec užil, pobouřil mu krev:

V písni Bárta u svatyně
Pásl ovce, snad i svině..
Nejsouť ty myšlenky pěkné
Pro zpěváka vtipného!
Pro kněze tak velkého!

I složil sám báseň proti Dlabačově i nazval ji: „Něco pro českou literaturu, milovníkům básní obětováno od Podbělovského". Jest toho velice želeti, že jako některé jiné, tak i tento spisek Stachův nenalézá se ani v universitní, ani v musejní bibliothéce, ani v jiné přístupné pražské;*) jest toho tím více želeti, že skladatel životopisu Stachova výše jmenovaný dává básničce smysl a směr, kterýž Stach sám se vší určitostí zamítá; praví totiž K. S. na str. 20: „Významné se zde objevuje, že Stach básničkou touto činil tendenční oposici proti opěvání papeže." Jakož ze všeho zřejmo, že K. S. básně samé též před sebou neměl, zdá se nám, že se dal svésti slovy Dobrovského: „Toto rýmování (Stachovo) jest namířeno proti předešlému zpěvu (Dlabačovu)." Že by bylo namířeno proti opěvování papeže, Dobrovský nikterak nepraví a Stach sám rozhorleně ubezpečuje, že se mu o takovém úmyslu nic nezdálo.

Celý nadchnut sem se cítil
Dlabačovi hned sem svítil.

*) Jak důrazně připomínají tyto okolnosti, abychom bedlivě sbírali a bezpečně ukládali všeliké památky literatury české!

Oním bleskem milosti
By své české schopnosti
Umky pravidlem užíval,
Slušněje o svatosti zpíval;
Na obrazy velikostí
Nezavěsil maličkostí,
Jenž hyzdějí osobu
Když jsou v sedlském spůsobu;
Mé myšlení bylo svaté,
Mnich naň hleděl, co proklaté,
Že se verše dotýkalo,
V němž všecko to chybovalo,
Co by s věcí se srovnalo.
Já jsem káral jen bratrsky!
Arci s smíchem — ale česky.

Zdá se, že Stach toto první dítko Musy své vyslal do světa neporadiv se s mužem, jehož soud mu tehdy a ještě dlouho potom byl velmi závažným, s tehdejším přítelem svým Dobrovským, o němž hned dále vypravuje, kterak mu vytýkal — ovšem soukromě — útok na Dlabače.

Vtípek*) mi do očí broukal,
Že s ním Dlabač zkřiva koukal,
Neboť vzal mne v podezření,
Že jsem jeho chtěl zlehčení;
Ba i Otce svatého
Od císaře ctěného!
Tak jsou mniši nedůtkliví,
V dobrém o zlém podezřiví!
Mně se o tom nic nezdálo;
Jáť se jen smál dosti málo.
Dlabačovi na potkání
Pokynul jsem milování . . .
Lásku vtipný smích neruší,
Jest s veselou spojen duší.

Jakož z těchto slov Stachových zdá se dosti zřejmě vycházeti na jevo, že ostří jeho „vtipného smíchu“ bylo obráceno hlavně proti patrným nedostatkům básně Dlabačovy, jest z nich viděti také, že štít vymyšleného jmena nechránil spisovatele nikterak proti vyzrazení, ježto Dlabač ihned věděl, kdo jest jeho odpůrce.

Úsudek, jejž Dobrovský o dvou těchto básních, Dlabačově i Stachově v Magazině svém (1786) vynesl, jest z nejedné příčiny památný. Mluvě o verších Dlabačových vyslovil se — pokud nám povědomo poprvé — s velikou určitostí, ano s pernou ironií o veršování časoměrném. Zmíniv se o hexametrech Komenského, které nazývá nešťastným pokusem praví o Rosovi: „Rosa stvořil si prosodii dle pravidel latinské a počítal verše své přesně na prstech, *jsou však jenom pro hluché.* Nebo sotva se nalezne ten neb onen verš, který by bylo lze čísti dle míry slabik.“ Slíbil pak při tom zároveň, že o prosodii jinde pojedná, což učinil teprvé po devíti letech v Pelzlově gramatice r. 1795.

*) Tak nazývá Stach Dobrovského v básni „Divný ouč. pot.“

Velikou důležitost má úsudek Dobrovského o této první básni Stachově: „Znám skladatele, jehož některé bájky české četl jsem s potěšením; ale jmenovati ho nechci. Lehčí jest chod jeho veršův, poněvadž se nevázal nižádným metrum. *Rým se nepodařil všude stejně dobře* na př. nevázanou — hodnou, vzíti — dáti, práci — moci atd. Jest snad jazyk tím vinen, že posud nemáme dobrých básní? Nudožerin pravil r. 1603: Carmina bohemica nullam adhuc gratiam habent, r. 1782 může dodati se: od té doby se zrovna ještě nezlepšily.“

Tak přijal největší kritik té doby první básnický plod přítele svého; Dobrovský choval se tu opravdu přátelsky, neodnímaje začátečníku chuti a uznávaje dobré stránky, ale neváhaje vytýkati mu chyby, jichžto bylo potřebí vystříhati se, měllí dosíci aspoň jakés dokonalosti. Úsudek pak Dobrovského o českém básnictví za posledních století vůbec jest tak případný, že mu nyní aspoň sotva kdo bude odporovati.

Jakož z této kritiky Dobrovského zřejmo, Stach skládal již tehdy i *bájky*, o nichžto aspoň posud nebývalo řeči v nižádném spise o literatuře naší. Slova Dobrovského — svědectví samo sebou ovšem dostatečné — potvrzují se verši samého skladatele (Divný ouč. p. str. 105): „Dřív sem trochu bájek svázal, Vtípka se na cenu tázal, aby chyby mně ukázal. Dalť mi chvály víc než. dost“ i dokládá o jejich osudu: „*Rybayovi* bájky sem dal, jenž do Uher s sebou je vzal, důvod lásky a svornosti při rozdílech nábožnosti.“ Ze slov těchto viděti, že bájky byly již r. 1782 hotovy, nebo mladý tehdy Slovák Jiří *Rybay*, později velmi pilný sběratel památek literatury staročeské, vraceje se ze studií na universitě Jenské, meškal v měsíci září 1782 v Praze, kdežto žádaje si velice spatřiti Dobrovského — jakož píše Stach Dobrovskému dne 25. září 1782 — náhodou potkal se se Stachem, jenž ho dovedl k rozličným mužům učeným, i k profesoru v theologii Fischerovi, jenž prý s ním tak nenuceně mluvil, jako s některým „z nás důvěrníkův svých.“ Rybayovi se v Praze nesmírně líbilo. „Nemůže se ani vynadiviti všemu“ — píše Stach v témž listu — „co v Praze nalézá: Lásce duchovních ku protestantovi, ochotnosti ze všech stran, ano i jak se domnívá, velikým zásluhám o literaturu českou.*) Jak živ prý nepomyslil jsem si, že bych Prahu takto nalezl. Líčili mně ji zcela jinak, ano vystříhali mne, abych v Čechách nezdržoval se.“ Vypravuje o něm dále, že má velikou chuť zde zůstati, neb aspoň budoucně sem přijíti. Touže velice po tom, aby spatřil Dobrovského a Pelzla chtěl za nimi na venek, kam jej Stach hodlal provoditi (snad do Měšic?). Byllí Rybay u Dobrovského, není z dopisův těchto viděti, ale jakož později byl s Dobrovským v učeném dopisování, jest na snadě domněnka, že se při této příležitosti poznali. Rybay sám pak líbil se Stachovi velice, jakož píše v témž listu: „Jest mladý muž, asi mého stáří a téměř mé výšky; mluví téměř lépe německy než mateřským

*) Jakož poslední slova nejsou dosti světlá, stůjtež zde původní: „Die Liebe der Geistlichen gegen einen Protestanten; die Dienstfertigkeit von allen Seiten, und so gar, wie er glaubt, grosse Verdienste um die böhmische Literatur.“

jazykem svým. Předností ducha jeho nechtěl jsem zkoušeti, ale zkoušelli jsem je v některých kusech, nechci o nich souditi, abych při tom sám netratil ničeho. Zkrátka jest roztomilý mužíček.“ Tak se dá vyložiti, že Stach milému hosti dal na památku rukopis bájek svých, o nichžto kam se později poděly, nepovědomo.

V čas přebývání svého v Praze do r. 1783 seznámil se Stach s mladými bratřími *Thámy*, kteří s velikou horlivostí pečujíce o zvelebení jazyka českého upřímně pomyslili i na povznešení básnictví. Neměli k tomu ovšem více než dobrou vůli a horlivost vlasteneckou; ale zanícenost národní nedala jim spatřovati nedostatečnosti sil a úsilí jejich děkujeme z dvou svazečků „básní v řeči vázané,“ které roku 1785 vydal Václav Thám. Nemůže býti výmluvnějšího svědka tehdejšího způsobu literatury české nad tyto nepatrné dva svazečky. Jsou tu napřed výňatky ze starých veršovců: Konáče, Lomnického, Komenského, Kadlinského, překlady z Kleista, Bürgra, Hagedorna a původní verše jedenácti pomocníků. Jak vysoko stavěli tito básníci umění své, vyslovuje báseň úvodní „na zpěvořečnost,“ kdežto na konci pěje nejmenovaný:

Zstup bohyně dolů z nebe
Rač mne navštívit mile,
Ať se v samotě skrz tebe
Mně dlouhá krátí chvíle.“

Jazyk básnický sám jest tu holá, místem velmi rozvláčná prosa. Při prvním přečtení již jeví se tu *Stach* nejschopnějším či vlastně jediným poněkud schopným básníkem. Zanímavá jest báseň jeho v II. sebrání na str. 135 a 136: „Umírající k své duši podlé Pope,“ v nížto vyšší vzlet básníkův, zvláště pak jakýsi ušlechtilejší jazyk básnický mile dojímá:

„Božská jiskro z plamene nebeského,
Zprosť, zprosť se toho těla smrtelného atd.*)“

Jakož již odtud patrně jde na jevo, že Stach byl v přátelském svazku s bratřími Thámy, jest toho ještě světlejším svědectvím báseň, kterou téhož roku složil s nimi a na oslavení „svátku českého jazyka“ vydal. Když totiž ochotníci na divadle malostranském v domě Thunovském provozovali dne 20. ledna první kus český, vlastenci uchváceni jsou takovou radostí, že k druhému provozování dne 25. ledna vydali: „*Svátek* českého jazyka na den provozování Stefanového odběhlce v Pražském vlastenském divadle dne 20. ledna 1785. Obětovali V. S-h, K. a V. T.“ t. j. V. Stach, Karel a Václav Thámové. Mysl jejich vlasteneckou vyslovují verše:

---

*) Pod básní jest podepsán: „Václav Stach *v Praze,*“ kterémužto dodatku — v Praze — rozumíme tak, že Stach buď r. 1785 nějaký čas s rodinou bar. Hildprandta v Praze meškal, neb že báseň byla sepsána za jeho pobytu v Praze do r. 1783; nebo (dle Div. ouč. p. str. 117) nebylo mezery mezi jeho kaplanstvím slabeckým a odchodem do Moravy r. 1786.

By tvá řeč opět rozkvětla,
Zlatého věku ovoce přinesla,
Aj! z tebe se roznítí světlo,
Které v tmavém bludu zhaslo!

Že Stach, ač na básni tři podepsáni jsou, byl sám skladatelem jejím, není pochybnosti; ježto ji Jungmann (Hist. l. č. 1825) ještě za živobytí Stachova jemu výhradně přičítá a sám Stach (Div. ouč. p. str. 107) patrně k tomu ukazuje:

Však předc Pražští veršovcové
Jali mne pro písně nové,
Já jim i na divadlo
Dal, co krásně vypadlo
S důvěrností vyprošené
Cizím jménem pronešené.

Bratří Thámové podepsali se na básni, poněvadž oni byli hlavními původci tohoto „svátku českého jazyka“, pečujíce s přátely svými Majobrem, Tandlerem a j. o kusy divadelní, ježto se valně na jazyk český převáděly. Po vydání „básní v řeči vázané“ ochladlo přátelství Stachovo s Thámy, aspoň nemůžeme rozuměti jinak slovům Stachovým (Div. ouč. p. str. 108):

Když sou z koutů všech zbírali,
Aby Čechům spis podali,
Také píseň mou dostali.
Pak nechtě se mísit k stádu,
Že tam bývá dost neřádu,
Zůstal sem pro sebe sám;
Můj verš nešel k nim na krám.

Mysl jeho odvracela se od básnictví světského lnouc opravdověji k básnictví náboženskému:

Mně se nejvíc o svatosti
Chtělo zpívat v té hodnosti,
S kterou se můj stav obírá,
Soudy Boží když otvírá
Klíčem pravdy k polepšení
A drahému potěšení.

Než tento pud nemohl dojíti uspokojení, dokud byl v Praze; nebo jakkoli byl

„Oučinlivý od mladosti
Nechuť maje v váhavosti,
Ač sem bydlo panstva míval,
Z dne noc, z noci den činíval,
Předc sem nikda lenosti
Hodin neobětoval;
Z práce sem se radoval
Že sem s Umkou obcoval....

Mírou v rozděleném času
Já nemohl svého hlasu
Pozdvihnouti k zpívání
Jen pro cizí jednání

Také pro roztržitosti
Jež mi dělávali hosti.“

Tím vysvětluje dosti zřetelně sám, kterak se stalo, že teprvé „v svobodnějším kraji polí, kde nejsou ti hluční (sic) stoly“ dostal se k oblíbenému zpěvu církevnímu, v *Slabcích.*

Činnost tato *básnická* v první době Stachově — době Josefa II. — jakkoli při tehdejší žalostné chudobě naší literatury není bez významu, nerovná se nikterak ani množstvím ani důležitostí plodů činnosti jeho na poli literatury *prosaické.* Ano, smíme říci, že jest Stach nejplodnějším té doby prosaikem, ovšem že kromě nepatrných výminek pouze *překládajícím.*

Všecky spisy Stachovy prosaické pocházející z této doby mají na čele vyrytou — velmi hluboce vyrytou — pečeť věku svého. Osvícení lidu, zaplašení šeredných pověr ze smutné minulosti zděděných, odvrácení mysli lidu od prázdných obřadů náboženskych k stránce mravně ušlechťující a při tom šíření zásad náboženské snášelivosti a nade vším tím zásada o svrchovanosti moci státní nad církví — toť jádro tehdejšího snažení u věcech náboženských a to bylo i hvězdou vodící V. Stachovi. Ano Stach co do snášelivosti náboženské dosáhl stupně tak vysokého, že mnohému bude se zdáti již vykračovati z mezí. Jsa knězem katolickým překládal i původně sepsal spisy směru protestantského. Slyšmež o této věci jeho samého. Omluviv se napřed, že mu posud, jak povinnost přátelství toho žádala, neoznámil, co před několika měsíci vyvedl, píše Dobrovskému dne 4. dubna 1783 takto: „Nedám Vám hádati, ale chci se upřímně vyznati, že jsem — jak se tomu budete smáti — bídné jméno ve světě učených — překladatelem! a to jsem Vám neřekl, poněvadž bych se byl musil téměř styděti to říci. Stálo mne to mnoho přemáhaní skrývati Vám to a ještě nyní vychází to tvrdě z péra, řeknuli, že jsem *Náboženství nedospělých* pro lutherany přeložil; *ačkoli jsem tak málo katolíkem jako lutheranem.* Dílo jest v rukou mého Kohouta a z části v Thámových, jimžto jsem zapověděl, aby Vám o tom ničehož nepovídali, poněvadž jsem se styděl objeviti se Vám v této podobě. Tažte se však Kohouta (známého Stachova, též kněze), kterak jsem z počátku ničehož nevěděl o tom, že spisek již Pařízkem vzdělán. On sám mne o tom teprvé poučil, když jsem již několik rozmluv měl hotových. Ať Vám je Kohout ukáže a vyslovte o tom mínění své.“ — Spis tento „Rozmlouvání mezi otcem a dítětem o věcech náboženství se týkajících“ od Dr. Jiř. Fr. Seilera německy sepsaný vzbudil světlým spůsobem i u nás nevšední pozornost a již r. 1780 vzdělal a vydal jej dominikán Aleš Pařízek ve smyslu katolickém, kteréžto vydání po desíti letech po druhé na světlo vyšlo. Zajímavé pak jest, že V. Thám, ačkoli již r. 1783 měl v rukou překlad Stachův, přece r. 1785 sám vydal též překlad díla toho, kterémužto vydání svému proti vzdělání Pařízkovu — katolickému — a evangelickému — od Stacha, ač ho nejmenuje — přičítá *úplnou věrnost.*

Neméně zajímavé jest, že Stach 1786, téhož roku, kterého jmenován profesorem na generálním semináři katolickém v Hradišti u Olomouce,

vydal spisek: „Psaní školního mistra *Petra Záchodského ze Slevizu*, k obraně evangelických učitelů a svobodného učení evangelického proti nedůvodnému důkazu Václava Rokosa, kaplana Vojtěšského,, že kazatelové evangeličtí nejsou žádní kněží.“ *) Spisovatel slavnostního životopisu Stachova K. S. uvádí tento spis Stachův ve spojení se sesazením jeho s úřadu profesorského, kteréž dle něho stalo se r. 1792, v skutku však teprvé koncem r. 1799. Praví tam totiž na str. 29: „Zdá se, že V. Rokos se během času přece dopídil, kdo vlastně ostrým tímto psaním důvody jeho porážel a že věc tato po letech vyvolala pomstu.“ Že se p. Rokos dopídil spisovatele polemiky, pokládáme i my při tehdejším nepatrném počtu spisovatelů českých a jich těsném stýkání se za velmi podobné ku pravdě; ano máme za to, že k tomu nebylo ani dlouhého času potřebí, aby V. Rokos poznal zakukleného rytíře Petra Záchodského ze Slevízu, jako se Dlabač ihned dověděl, kdo se skrýval pod rouškou Podbělovského. Ale že by věc byla *po více než třinácti letech* jakkoli napomáhala k složení V. Stacha s úřadu, jest domněnka ničím neodůvodněná ano příčící se naprosto všemu, což o věci povědomo. V. Stach i v listech i verších svých v pozdějším věku horlivě skládaných jmenuje mnoké skutečné i domnělé protivníky a škůdce své a bičuje je nemilosrdně a často i nezasloužené — ale jmeno Rokosovo nenalézá se v nich ani jednou. To by stačilo na očištění paměti muže jinak zcela bezúhonného, kdy by nebylo ani jiných důvodů, ježto z dalšího vypravování samy se vyskytnou.

Směru určitě josefinského jest i dílo jiné z téže doby, překlad Roykovy historie velikého sněmu kostnického. Royko, tehdy profesor dějin církevních v Praze, napsal ještě v Štýrském Hradci dějiny onoho i zemi české osudného shromáždění duchem doby své, na ten čas důkladně, jak sám Dobrovský uznal. Royko mluví tu bez obalu o hrozných neřestech tehdejší církve, líčí zřejmě všeliké pletichy tam osnované a hájí Husa důrazně proti výčitce, že by byl kacířem.

Překlad díla tohoto, ježto mezi přísnými katolíky vzbudilo veliké pohoršení, nabyl pak ještě většího ostří předmluvami, které Stach k obojímu dílu připojil. První díl obětoval překladatel V. Petrýn „Velebným a Dvojctihodným Pánům a Pánům Farářům a kaplanům Církve Římské pro dobrou vůli“. Dedikace — sama sebou trpký posměch — jest skrz na skrz prodchnuta hryzavou ironií: „Vejš sem se s mým (sic) obětováním vynésti nesměl, dál dolů se snížiti sem se neopovážil, ale zůstal sem uprostřed mezi vyššími kněžmi a nejnižšími mnichami (sic); Jim totiž Vel. a Dv. Páni uprostřed stojící obětoval sem tu práci svou, aby ji pod svou ochranu přijali, když někteří proti zápovědi Nejvyššího poručení buď z hlouposti a nevědomosti, která vzteklou horlivost plodí, nebo z pouhého farizejství, které poznovu pravdu z daremného ohledu vyznati nechce, jí pronásledovati budou křičíce: Tu jest kacířství! tu jest husitství!“ Ku konci pak této dedikace praví: „Konečně poroučeje se do Jejich Stých Milostí žádám, aby lidu sobě svěřenému (sic) dobrým příkladem v užívání té knihy předešli a před

*) Také tohoto zajímavého spisu časového nenalezli jsme v bibliotékách pražských.

ním dle starého obyčeje pravdu neskrývali. Neboť i ten nejsprostší sedlák římský ví a pociťuje, že pravda pro každého jest a že páni kněží ji rozsívat, ne ale vyplet mají, třebas ona některým lidem nepříjemná byla.“

Díl druhý věnuje Stach „sedlákům římské církve“ i horlí na kněze, kteří by skladatele i překladatele „do nejzadnější díry horoucího pekla uvrhli.“

Že kněžstvo katolické touto předmluvou ještě více se rozdráždilo než spisem samým, jenž přese všecku tendenci psán byl slohem důstojným, nebude nikomu příliš divno; ani to, že z nelibosti této vzešel spisek proti překladateli: „Sprosté katolické rozvržení nad opovážlivostí Vácslava Petrýna, překladatele historie Roykovské o sněmu kostnickém.“

Touž dobou, když vyšel druhý díl historie Roykovy r. 1786 Stach vydal překlad spisu tehdy vyhlášeného, Jak. Federsenna „knihu mravů křesťanských pro měšťana i sedláka“, prostonárodní mravouku sepsanou z rozkazu krále Dánského, Kristiana VII. Spis spůsobem velmi prostým a světlým vykládá povinnosti lidu, bez určité barvy konfessionální, ač původce lutheránského docela nezapírá. Jaký tehdy duch vládl generálními semináři v Praze a Olomouci, ukazuje seznam subskribentů, jichžto jest mezi „dvojíctihodnými pány z c. k. generálseminarium v Praze 123, z Olomouce 23“ zejmena uvedeno.

A mezi těmito „dvojíctihodnými pány“ se nyní Stach náhle octnul. Třicetiletý kaplan stal se po tříleté službě ve správě duchovní profesorem pastorální theologie na vysokých školách olomouckých. Činnost literární, která by jej o dvacet let dříve byla uvrhla v největší nebezpečí, razila mu nyní rychle cestu k vážnému a důležitému úřadu. Generální semináře, nejzamilovanější dítko císaře Josefa II., ústavy pro vychování kněžstva státem zřízené a zpravované, měly státi se štěpnicemi nového ducha mladému duchovenstvu. Měliť budoucí učitelé lidu dojíti v nich sami vyššího než posud vzdělání, býti sproštěni předsudků zděděných, vycvičeni v opatrném zacházení s lidem a proniknuti zásadami náboženské snášelivosti; zároveň pak měla mládež duchovní vedena býti, aby moc státní kladla na přední místo, císaře nad papeže. Osoby k spravování těchto důležitých ústavů a k vyučování mládeže v nich musily býti vybírány z mužův, jichžto smýšlení bylo ve shodě s soustavou Josefovou; císař sám spravoval je téměř osobně. Referentem o generálních seminářích byl dvorní rada Zippe ve Vídni, jenž spravovav krátký čas seminář pražský měl dobrou znalost osob i poměrů, a zejména s hlavami strany pokročilé v duchovenstvu, biskupem Hayem hradeckým, ředitelem semináře pražského Hurdálkem a. j. byl v přátelském svazku; ano i s mladistvým Dobrovským dopisovál si tak důvěrně, že viděti, kterak si vážil vzácného ducha tohoto muže. Zdaliž i Stach mu osobně znám byl, neumíme na jisto pověděti, ač to jest ovšem ku pravdě velmi podobno; za to však jest nade všecku pochybnost, že byl Stach dobře známý Hurdálkovi, že přátelsky obcoval Fischerovi, profesoru nového zákona i profesoru historie církevní Roykovi, jehož dílo přeložil; že i přátelství Dobrovského nebylo mu na újmu v očích Zippeových, snadno si pomysliti. Z jara r. 1786 dostal

se Stach do Olomouce za profesora pastorální theologie v jazyku českém; kterého dne a měsíce, není nám povědomo; ale dne 22. června 1786 píše Dobroskému z Hradiště list, z něhož vysvítá, že tehdy již nějaký čas, ač nikoli dlouhý, byl v Hradišti; líčí mu seminář hradištský, jenž prý by nebyl tak zlý, kdyby představení byli lepší; z profesorů chválí si augustiana Wimmera, učitele dogmatiky. Minulý týden prý s kazatelny tvrdil, že „koncil tridentský nebyl všeobecný a že proto jeho usnešení nemají autority. Ďábla prý chce vyhnati z církve; císař prý mu není po chuti, poněvadž dosti nereformuje; každému, kdo mluví hlouposti, směje prý se do tváře. Ten prý jest jediný, jenž něco dobrého semene tam zasil."

Avšak jakkoli si volně vede Wimmer, Stach se mu přece nesmí prozradit, nebo prý se ještě modlí „svatý breviář."

Již druhý list o dva měsíce později psaný, dne 20. srpna vyjadřuje úplnou nespokojenost Stachovu na novém působišti. Knihovna, jediné jeho jmění, hnije prý žalostně v vlhkém příbytku, proto se za týden postěhuje z Hradiště do Olomouce. Vrátiv se včera z Kroměříže dává důvěrně Dobrovskému věděti, že arcibiskup Olomoucký chce generální seminář denunciovati; má, prý, v domě špehy, kteří představené i celou kázeň hlídají. Arcibiskup prý se zlobí, že císař jeho kreatury z semináře vyhnal, proto mu prý musí býti vhod, že může činiti veliké výtky. A horších představených nemůže si Stach sám ani pomysliti. Mnohá prostřední hlava mezi seminaristy prý je přehlédne; tu bývají šeredné výstupy. Každý poctivý „chlap" musí prý pozbyti chuti býti učitelem takových lidí, kteří se zcela kazí; psal prý do Vídně známému úředníku, že se co nejdříve bude hlásiti o lokalii. Ke zprávě výroční o prospěchu žáků přidal prý pamětní spis, jehož se „hlupáci" zděsili, poněvadž prý se nemohou brániti a „mým kacířstvím si nepomohou, poněvadž ho není." Dále naříká si na pikle: celá Morava prý již ví, že miluje Husa a proto prý jest kacířem.

O čtyry měsíce později dne 10. pros. píše Dobrovskému, že vicerektor hradištský má se státi proboštem v Brně; „můžete tedy přijíti na jeho místo. Neříkejte, že je dostanu já. Pan dvorní rada (Zippe) mně ovšem takové místo slíbil; ale zde ho nepřijmu. Jsem příliš slabý, abych všecko napravil, co Dankesreiter s přívrženstvem zde zkazil. Předevčírem poslal jsem panu dvornímu radovi, co o tom smýšlím. Užasne. Dne 3. prosince bylo město plné toho, že jsem již vicerektorem; pověst duší mou tak otřásla, jako třesení země, které mne téhož dne o páté hodině večerní z pokoje vyhnalo. A duše má byla právě poděšena, poněvadž pověstí jsem byl k tomu přiveden učiniti si obraz o generálním semináři a přemýšleti, bylli bych s to, abych zkažený stroj hnal na druhou stranu. Shledal jsem však, že jsem na to tuze slabý. Proto jsem všecko to panu dvornímu radovi poslal, chtěje zabrániti, aby tenkráte připovědi své neplnil. Na budoucí časy pak řekl jsem zřetelně, že ho nižádnou prosbou nebudu obtěžovati, poněvadž jsem již tak často musil z Prahy slyšeti, že se na mne hněvá." Májíli tyto věty jaký smysl, jest to ten, že si Stach dělal naději, že bude vicerektorem a že nemálo horšil se vida, kterak nemá hrubě naděje.

Také list dne 20. prosince psaný nedodává Dobrovskému nikterak chuti, aby přijal místo hradištské.

„Ať si za vicerektora vyvolí koho chtí, ten bude cítiti bídu. Vikarista hodí se k tomu nejlépe. Dnes žaloval mi seminarista, jenž nedávno z Prahy přišel, že všickni, kdo z Prahy přicházejí, zde jsou velmi pronásledováni.“

Po novém roce 1787 změnil se ton Stachův v příčině obsazení úřadu vicerektorského — dostala se tam pod rukou novina, že Dobrovský má se státi opravdu vicerektorem.

Dne 9. ledna píše Dobrovskému: „Zde začínají opravdu věřiti tomu, že k nám přijdete, ovšem za prvního vicerektora. Vezměte slovo své nazpět, což tím snáze můžete učiniti, poněvadž na tom záleží obecní blaho. Pošetilý prelát nemůže již dlouho žíti *a potom budete rektorem.* — Bůh mně budiž milostiv; že Vám takového něco povídám!! to bude zase důtek a satyr!“ Zatím stalo se, čeho Stach v těchto slovích tak nedočkavě si žádal. Dobrovský stal se vicerektorem v semináři hradištském. Nenamáhal se o toto místo. Zřídka asi píše ten, kdo místo uděluje, kandidatovi tak, jako psal dvorní rada Zippe Dobrovskému dne 14. června 1786: „Vy jste muž, jenž by mohl mnoho užitku spůsobiti, a neodpustil bych Vám, kdybyste po dokonaném vychování mladých hrabat z Nostic nevěnovali se nějakému úřadu veřejnému.“ A opět za nedlouho (bez místa a dne): „V Olomouci nedostává se opět rektora a subrektora. Koho udělají rektorem, nevím ještě. Subrektorem stali byste se Vy příteli můj, kdybyste byli k tomu nakloněni jako si já toho přejí.*) Piště mi tedy po první poště, chceteli jíti do Hradiště a jakmile dostanu svolení Vašeho, učiním předložení J. Majestátu.“ Dne 14. července 1787 dal Zippe Dobrovskému po důvěrném úředníku psáti, že jest jmenován prvním vicerektorem v Hradišti s platem ročním 800 zl.“

Oba přátelé byli od podzimu roku 1787 pospolu. Dobrovský, jemuž Stach ještě v lednu 1787 psal, že půjde k němu za kaplana, jakmile on, Dobrovský, bude farářem, byl nyní jeho druhým představeným.

Tím přestává sama sebou korrespondence mezi přátely a nikdy nepovstala opět. Příchod Dobrovského neučinil Stachovi postavení jeho příjemnějším a představenstvo bylo mu i dále proti mysli, i když se v něm octl jeho přítel. Ano při zvláštních povahách obou mužův nebylo ani možná, aby klidně a svorně působili vedle sebe. Dobrovský, jakkoli následkem dlouhého obcování se šlechtou byl chování velmi vybroušeného a oplývaje veselou myslí a vtipem býval ve společnosti vždy milým hostem, byl přece prchlivý a zjednav si již v mladém věku jmeno evropské měl ovšem i vědomí osobní hodnosti své. A Stach byl muž, jemuž bylo nesnadno vyhověti. Základní ton jeho listů jest nedůvěra k lidem. Zdá se, že hluboký rozpor mezi jeho smýšlením a stavem byl hlavním pramenem této nedůvěry. Nejsa „ani lutheranem, ani katolíkem“ byl úřadem svým povolán hlásati a vštěpovati učení,

---

*) „Subrektor sollten Sie mein Freund werden, wenn es Ihre Neigung wäre so wie es mein Wunsch ist.“

jemuž sám nevěřil; obava, by přesvědčení svého nějak nevyzradil, činila jej v jednání s lidmi úzkostlivým a líčila mu každého člověka, jenž se k němu přibližoval, nebezpečným vyzvědačem. Hned v prvním listě za venkovského kaplanování dne 23. března 1783 Stach píše Dobrovskému: „Nemohu Vám říci, *jak opatrně musím s lidmi zacházeti.* Toto nucení jest mi velice obtížné, nebo mezi přátely nemusil jsem toho činiti. *Nyní teprvé cítím, jak veliký kacíř jsem.*" I dává toho v témž listě důkaz, jak křivě se pro tento „strach kacířský" dívá na svět. Farář slabecký přál si dostati se na patronát hraběte Nostice a zvěděv, že Stach jest s Dobrovským v přátelském dopisování, žádal si jeho přímluvy u Dobrovského. V takových okolnostech nebylo se čemu diviti, když se chtěl se Stachem sblížiti a seznámiti; Stachovi jest to vyzvídání: „Chytrák zkoumá mne při všech příležitostech," a po několika měsících píše Dobrovskému (31. srpna), že s farářem již ani neobcuje. Mnohem hůře bylo arci v Hradišti, kde byl uprostřed lidí rozeznávajících „kacířství" lépe než dobromyslný lid slabecký, lidí, z nichžto nejeden byl z druhého tábora a mezi nimiž spatřoval i zřízené špehy. Tu nevěřil nikomu. Představení nebyli dosti osvíceni, přátelé starých řádů i musil se jich vystříhati; jediný muž jest mu tam po chuti *Wimmer*, profesor dogmatiky, jest jeho „miláčkem", poněvadž s popstvím zachází po Lutherovsku; ale ani tomuto miláčku „nesmí se prozraditi, poněvadž se ještě modlí svatý breviář."

Stach byl krom toho celým srdcem přívržencem Josefinismu a kdo se s ním nesrovnával ve všem všudy, nemohl s ním nikterak obstáti. Dobrovský odporučil jemu do Olomouce odcházejícímu profesora Josefa Vratislava šlechtice z Monse, muže učeného, vlasteneckého, tehdy již 54letého a činností učilelskou i spisovatelskou proslulého, upřímného přítele Čechů. V prvním listě, dne 22. června 1786 píše o něm Dobrovskému: „V panu Monseovi shledal jsem velmi hodného muže; ale *není tak osvícen, jak se domníváte.* Mně však jest dost toho, že mne miluje a rád o Čechách mluví. Gelasius (t. j. slavný Dobner) jest jeho modlou." Již za dva měsíce 20. srpna píše: „Od p. Monse poručení. Ten člověk spatřil ještě málo světla. Diví se mnohému, sice jest zvláště ke mně velmi vlídný." A v dalších listech píše o něm již směšné klevety, že prý líbá papírové panenky Marie a že v jeho domě vládne žena!

O postavení Stachovu k Dobrovskému vydává svědectví předmluva k spisu „Počátkové k veřejnému v cís. král. zemích předepsanému vykládání Pastýřské Theologie vydaní v Německém jazyku od Františka Giftšice. Z nejvyššího rozkazu k veřejnému českému vykládání přeloženi od V. *Stacha.* V Praze 1787 2 svazky." Spis tento, dle něhož Stach sám theologii pastýřskou vykládal, obětoval Velebnému a Vysoce učenému Pánu, *Jozefovi Dobrovskýmu*, druhému zprávci Cís. Král. Generálseminárium v Holomouci. Předmluva Stachova k tomuto překladu jest velmi památná co do soudu jeho o jazyku českém, i o Dobrovském. Mluvě o překladu svém praví: „Rád připustím, že se z ohledu řeči, ne ale věcí ještě lepší přeložení vyhotovit může; zvlášť přijdeli jen na pouhé vybrané kvítky *našeho na větším díle neuloženého jazyka*, kterýž podle považení mého nikdy více té dokonalosti

dojít nemůže, kterouž německá řeč skutečně již má, a každodenně ještě více a více podlé rostoucího, v ní vůbec obsaženého smyslu filosofického a všelikerého umění dostává. Proto již mnohé myšlenky i celí spisové nemohou pohodlně do Češtiny přeloženi být. To ale, že jsem tuto práci mou Velebnému Pánu Dobrovskýmu připsal, žádám, aby se jen za pouhou vděčnost pokládalo, kterouž jemu veřejně prokazuji, že vyššího hlasu ochotně uposlechl, jenž ho k dohlédnutí povolal, aby to přeložení bylo věrné i že mně mnohá dobrá navržení dal, *kteráž z ohledu na filologické umění k naší řeči téměř jedině u něho k nalezení jsou.*“

To jest svědectví o jakémsi „literárním“ přátelství obou mužů za prvního léta v Olomouci, ježto však pozbývá tím významu, že Dobrovský byl od ministerstva vyzván, aby tuto službu přátelskou vykonal, jakož k vyzývání min. rady Zippe měl Stacha opětně pobízeti, aby rychleji pracoval. Jest to však *jediný* skutek přátelského spolupůsobení; sic byli odpůrci. J. Jireček vypravuje, *) že „Stach s Dobrovským již v hradišťském generálním semináři míval spory“, zejmena pak, že „proti Dobrovskému vedl, aby se theologové cvičili v katechetice, v čemž posléze i práv zůstal.“

Stach sám mluvě rozvláčnými verši o poměru svém k Dobrovskému, nevykládá nikde určitě, oč se rozcházeli, ač líčí spor i co spor o zásady. Praví v té příčině (Divný ouč. p. str. 120):

Já mu pravdou odporoval,
Když nám z *Kanta* moc huboval,
Nevyrozuměného
Novinkami stkvostného,
I Fantastům milého,
Kteříž světem pohrdali
A v Moravě se vztekali.
Nechtěl celých *Rigoristů*
Jenom tak půl *Janzenistů*,
Jak se to zdá krásné být,
Co ho vůdce může ctít.

Rigoristé co tehdy na Moravě byli, a jak o nich Stach smýšlel, vykládá sám v listu k Dobrovskému dne 20. srpna 1786: „*Rigoristé* jsou lepší částí duchovenstva — hledí jenom lid poučit a přejí si, aby se zpověď zrušila. Všecko, co se o nich vypravuje, jest potupa; sem tam ovšem mohl některý hlupák udělati nějakou chybu. Znám mezi nimi nejlepší lidi. Čtou nejlepší knihy, jsou dobře honěni v historii; jen dějiny církevní jsou jim kamenem ourazu.“ Dobrovský tedy — od 20. srpna 1789 již rektorem semináře — nechtěl míti celých rigoristů, jimžto Stach přál, i přihlížel k tomu, aby v budoucích knězích byla vzbuzena a vycvičena síla a opravdovost mravní — jinak aspoň nerozumím výčitce Stachově, že „z Kanta moc huboval.“ Srovnává se toto mínění zúplna i s tím, co slavný životopisec Dobrovského **)

*) Časoměrné překlady žalmů br. J. A. Komenského, ve Vídni 1861. str. XXIII.

**) Fr. Palacký v „Joseph Dobrovský's Leben und gelehrtes Wirken“ v Praze 1833 str. 22.

o působení jeho v generálním semináři vypravuje: „Byl v úřadě svém tak horlivý a činný, že biskup Hay měl za přátelskou povinnost prositi ho, aby od chovanců svých příliš mnoho nežádal a šetřil i jejich slabosti i přirozeného postupování.“

Když po zrušení seminářů generálních — již v červenci r. 1790 — Dobrovský odcházel v prosinci z Hradiště, Stach pohlížel naň již s city velmi nemilými, jakož sám praví (Div. ouč. p. str. 120):

Když z Moravské kráčel země
Též s loučením přišel ke mně.
Já od srdce upřímného
Mu svědomí hlas dobrého,
Přál sem na tu cestu jeho,
A pokoj s ním míti toužil
Aby pak mne víc nesoužil.

Ale odchod nemilého představeného nezjednal Stachovi pokoje. Jeden protivník odešel, ale zdá se, že ty, kdo zbývali, měl rovněž za protivníky, aspoň žil s nimi ve sporu dále. Zajímavé jsou v té příčině zprávy Monseovy Dobrovskému; píše dne 22. května 1791: „Stach si tehdy v lednu do mne stěžoval, že jeho žáky dispensuji od frequentování a tím sahám do úřadu direktoru theologie; a když jsem patrně dokázal, že to svévolná lež, nevážili toho za nic a tak se to provozuje dále, že člověk musí pozbyti mysli a chuti.“ Dne 14. července t. r. píše Monse opět: „Stach mne nyní přívětivě pozdravuje opět; *ale já těm bohomyslníkům dáleji nevěřím než co by kravou dohodil;**) poněvadž si zuby o mne otupil, začíná nyní, jak slyším, s jinými.“ Nejzajímavější však jest, co píše Monse v listě dne 3. dubna 1792, jímž Dobrovskému přeje štěstí na cestu do Švéd: „Má válka se Stachem minulého roku skončila se takto: rektor Feichter nechtěl akt poslati k řízení zemskému, nýbrž zapečetil je a uložil v archivě lycejním; a když letos Stach profesory Gabriela, Böhma, Nieringa a Laubera u gubernium obžaloval, a oni musili se hájiti, vyndali tyto spisy a přiložili je k svým, aby tím pádněji dokázali, kterak jest *Stach* nesnášelivý. Z toho vzešel mně a obžalovaným profesorům hezký pochvalný dekret a Stach dostal přísné důtky s výhrůžkou. Nedá však ještě pokoje, poštívá a hryže kde může; obžaloval již i dvakrát neb třikrát konsistoř, která však proti němu s celou artillerií vyjela, čehož výsledku se ještě očekává.“

Viděti, že Stach měl vzácný dar ztrpčovati důkladně život sobě i jiným, a není hrubě pochybnosti, že tato svárlivost byla konečně hlavní příčinou odstranění jeho s úřadu. Nebo kdyby jeho smýšlení náboženské bylo k tomu zavdalo příčinu, byl by býval propuštěn hned po zrušení generálních seminářů r. 1790; kdežto biskupové horlivě odstraňovali živly sobě podezřelé a nemilé; jakož však ještě plných devět let učil na theologické fakultě olomoucké dále a teprvé koncem r. 1799 dán byl na odpočinutí a brzo potom pensionován s 300 zl. na rok, byly příčiny asi více osobní než zásadní, ačkoli jest možno,

*) Slova tato jsou česká v listě německém.

ano ku pravdě podobno, že protivníci užili proti Stachovi i důvodů, jimiž jeho smýšlení uvozovalo se v pochybné světlo.

Činnost literární Stachova v semináři samém byla dosti hojná. Kromě překladu knihy Giftschützovy dal se hned r. 1786 do vydávání spisu, jenž měl býti kněžím vodítkem v konání povinností. Spis tento nazval: „Příručka učitele lidu“ i měl obsahovati články ze všech oborů vědomostí lidských, zejména také rozvrhy kázaní, aby byl kněžím co nejprospěšnější. Měl úmysl vydávati za rok spisu toho čtyry svazky a založiti tím jakousi duchovní zásobárnu mladému duchovenstvu a snaživějšímu učitelstvu; ale po druhém svazku předsevzetí toto na onen čas opravdu znamenité zaniklo. Byl to poslední spis prosaický od Stacha na světlo vydaný, ač ovšem beze jmena.

Od té doby vyšly toliko verše. Korunování Leopolda II. za krále českého r. 1791 rozezvučilo opět jeho lyru: složil dvojí píseň, jednu „pro moravský lid na přivítanou Císaře Leopolda Druhého a slavnou korunovací Jeho v Praze šestého září r. 1791 jakožto Krále Českého a Markhraběte Moravského“ a druhou „píseň pro český národ k vítání a korunování Leopolda II.“

Moravská píseň vyniká spůsobem až příliš prostonárodním:

Toť zůstane stará věc,
Že jest věrný Moravec
Císařovi Pánu svému,
Markhraběti Moravskému.

Mnohem větší důležitosti v životě Stachově nabyly téhož roku v Olomouci vydané „Nábožné písně pro katolického měšťana a sedláka.“ Čtyři léta byly tyto „nábožné písně“ na světě, vedouce život velmi skromný a tichý, an tu r. 1795 vyburcoval je z něho nemilosrdný kritik. Tehdy vydal Josef Dobrovský základy prosodie přízvučné a tam v §. 238 položil i učení o *rýmu*, kdežto úsečným spůsobem svým praví: „Staří rýmovali mnohem přesněji než činil Lomnický. Sám *Streyc* rýmuje často špatně. Ještě špatněji však skladatel „nábožných písní, v Olomouci r. 1791“ na př. na str. 5.:

Hříšníče, dívej se!
Pán světa strachuj se!
Pán světa v slávě své
Když soudí tvory své.

na str. 9.:

Hle náš všemohoucí světa Pán,
Hromobitím z oblak mluví k nám.

Přísný tento soud o jeho rýmech nedal od té doby Stachovi spáti. Po desíti letech vydal proti němu „Starého veršovce“, oháněje se rozmanitou zbraní a dávaje někdejšímu příteli všeliká epitheta ornantia: tlučhuba, švec a p.; ale kromě této malé knížky sepsal proti Dobrovskému *tři veliké spisy*, posud netištěné, ano téměř zúplna nepovědomé: 1. *Kritický výklad pomatených českých grammatik;* — 2. *Harmonie a dobrozvučnost jazyka Českého kritickým přirovnáním Německého, Řeckého a Latinského,* s ohledem na proso-

dickou povahu jejich vyložená, *ode všech matenic nejnovějšího veršovství osvobozená* a rozmanitými příklady vyjádřená; — 3. *Divný oučinek potěhu.* (U Jungmanna mylně i *potěcha.*) *Má vzbuzená chuť k zpěvu a obrana staročeského veršovství proti* novým nezákladným nápadům.' Přídavek k nové Kožíškově gramatice." Nejdelší posud známá „báseň" v jazyku českém, na 473 stranách hustě popsaných více než 13.000 veršů! (Dokončení.)

Na vejminku.

Povídka

od

Vítězslava Hálka.

(Dokončení.)

X.

Starým Lojkou přibyla okolí bišickému stálá figura. Kdyby tam byl přišel někdo přespolní anebo cizí a ptal se, co tu nového anebo zvláštního, byl by se dověděl, že tu mají vejminkáře z velikého statku a s velkým vejminkem, který ale na statku býti nechce, toulá se i po lesích a bydlí na hřbitově u hrobaře Bartoše.

„To máte divnou a směšnou věc," byl by uslyšel, protože lidu často co bývá divné, bývá i směšné. „Snad by se dal raději přibit na kříži, než aby se vrátil do statku, v němž hospodaří jeho syn. Dříve také tak trochu třeštil, chodíval s muzikanty ode vsi ke vsi — takový sedlák! Teď je trochu rozumnější, až na to, že nechce domů — blázen!"

„A dlouho už tak?" ptal by se ten cizí.

„Už kolik let. Žena jeho ve statku bydlí, a o té říká Lojka: „Ta ať tam zůstává, ta toho zasluhuje. Je to věc divná a směšná." Tak byl by mluvil ten člověk domácí.

Tedy vidíme, že i nad utrpením utíkala léta a než jsme se nadáli, jsme o několik let staršími i s Lojkou, i Fraňkem i Stázou, i se všemi ostatními.

Po ten čas nejednou, pravda, pokoušel se Josef, aby se otec Lojka vrátil domů. Vysílal za ním čeledíny se vzkázáním, že s těmi komorami to tak zle a do opravdy nemyslil, a jestli že se vrátí, že může bydleti na vejminku. Ale takový čeledín nikdy nepořídil mnoho, protože starý Lojka při tom býval, jako když ho na břitvy béře, uši sobě cpal a i na útěk se dával, mimo to arciť věci divné svému synu vzkazoval, až těžko říci, zdali mu vše tak bylo vyřízeno, jak to vzkazoval.

Ale starý Lojka i čeledíny ze statku tak si vzal v nenávist, že

přišelli kam do vesnice, byla první jeho otázka, nečíhajíli tu na něho z Bišic. Potrvalli po několik dní ve vesnici, zrovna stráže rozestavoval, aby v čas ještě mohl se dáti na útěk, kdy by čeledín se blížil.

I stalo se v jeden čas, že v několika vesnicích hned za sebou čeledínové za ním přicházeli, že mu mladý hospodář vzkazuje, aby mu déle nedělal v světě ostudu, aby ho nepřiváděl zbůhdarma do řečí lidských.

Tu se starý Lojka rozlítil náramně. „Jen ať přijde ke mně sám, já mu to povím, jakou mu dělám ostudu," pravil a od té chvíle vyhýbal se vesnicím a bydlel nejraději u Bartoše na hřbitově.

Nevím jak se to stalo, zdali tomuto vzkazu rozuměl Josef tak, aby přišel osobně k otci, ale stalo se, že přišel na hřbitov i se všemi čeledíny, kteří vůbec kdy mu měli co vyřídit. Jak to starý Lojka uviděl, byl jako bez sebe, zavřel se do kostnice k těm hnátům a lebkám, jen aby nikoho neviděl a s nikým nemusil mluvit.

Tenkrát Josef hlasitě volal na hřbitově, aby otec vyšel, aby se vrátil, ano že bez něho domů vrátiti se nemíní, že déle trpěti nebude, aby zbůhdarma byl roznášen po lidských ústech a že neli po dobrém násilím ho domů přivede.

„A kterak to chcete učiniti?" ptal se Bartoš, který se byl zatím objevil na prahu stavení.

„Že dám dvéře vypáčit," odpovídal Josef.

„Jak to?" tázal se klidně Bartoš.

„Však abyste to věděl," pravil Josef Bartošovi; „vy jste toho všeho příčinou, a já to déle trpět nechci. Vy mého otce schválně zdržujete, abyste z něho měl užitek, vy i bratra mého schválně poutáte k té poběhlici —"

Dále Josef nedomluvil. „Kdo že je Stáza?" ptal se Bartoš Josefa a při tom se rozkřiknul tak hrozně, že čeledínové, kteří stáli u Josefa, o několik kroků couvli. Ale sotva že Bartoš tato slova pověděl, měl již Josefa pod rameny, vyzdvihl ho do výše a třepetaje jím jako hračkou, pokračoval: „Na kaši rozmačkám každého, kdo to ještě jednou řekne." A dle toho, kterak Josef v jeho rukou blednul a jako bezmocný dal sebou třásti, bylo viděti, že to myslí do pravdy a že to na vlas dovede vyplnit.

Ale v málomocnosti své počal býti Josef odvážlivějším, spoléhaje se na čeledíny své. Když ho totiž Bartoš z rukou vypustil zase na zem, zvolal na ně, aby bez prodlení vypáčili dvéře u kostnice a starého Lojku vyvedli.

„I proč pak ne? proč pak ne?" pravil Bartoš hlasem zase zcela klidným, jako by před okamžikem ani byl nehrozil, že bude dělat z lidského těla kaši. A postavil se ke kostnici před dvéře.

„Vylomte dvéře!" rozkazoval Josef, vida, že čeledínové se nechtějí míti jaksi k práci. „Sud piva tomu, kdo je vylomí!"

A když čeledínové do pravdy se rozběhli, aby dvéře dobyli, Bartoš tak jako by ničeho ani neslyše, pouze rukama pohnul, řekl „Vari!" a již dva z nich leželi na zemi a bědovali, jako by si chtěli objednat hroby. Ostatní čeledínové ani nedoběhli k němu, ihned se

obrátili a úprkem hleděli, kudy nejkratší cestou dostati se ze hřbitova.

Josef počal spílati a hroziti.

„Není všecko za sud piva,“ pravil Bartoš a smál se, posmíval se vlastně.

„Však to bude lacinější,“ horlil Josef, „až sem na vás přivedu půl vesnice, budete mluvit jináče.“

„Nepřivedete,“ pravil Bartoš a posmíval se dále.

„Až úřadům udám —“

„Neudáte, nic neudáte, leda byste udal sebe,“ pravil Bartoš. „Myslíteli však, přiveďte, udejte, ale vy se na to vyspíte, a já se také na to vyspím.“

„Však uvidíme, až povím, kterak podporujete tuláctví, rozvádíte rodiny —“

„Aj aj, sedláku, dobře to umíte nazpamět. Ale já vám pravím, že až přijde ten půl vaší vesnice i s celým tím úřadem, že budou odtud zrovna tak couvat, jako nyní couváte vy. Tak já že tedy rozvádím rodiny? Tam vizte ty dvéře u kostnice, koho krejou — já že ho od vás rozvedl? Já snad byl tím znamenitým synem, který otce snížil pod posledního čeledína, který málem ve stáji mu vykázal byt, který tak dlouho ho píchal, až ho z domu vypíchal, o chleb i o rozum připravil — ó prosím, jen sem přiveďte tu vesnici a ten všechen úřad, já jim před vámi posvítím, jaký znamenitý jste sedlák, jenž na místě srdce synovského si zasadil do prsou selský nemrav, a jest i zlosynem, protože otec jest na vejminku!“

Tak a podobně mluvil Bartoš a při tom tisknul Josefa tělem svým ze hřbitova. K tomu tisknutí nebylo mnoho třeba, zahrávalť si Bartoš s ním jen; ale hůře bylo, že Josef cítil, kterak i před čeledíny i před Bartošem stává se směšným, a to jeho hrdosti zdálo se býti nesnesitelným. Ale nebylo nic naplat. Musil ze hřbitova s nevyřízenou, musil o to dbáti, aby zrovna nemusil se dáti na útěk, což by bylo ještě směšnější, než toto couvání, při němž Bartoš alespoň tolik mu ponechal zdánlivé volnosti, že se mohlo zdáti, jako by couval dobrovolně. Josefovi tedy nezbývalo, leč couvati s hrozbou.

A žeť už byl v nešťastné ráži, usmyslil si, že hrozbu vyplní. Když se vrátil do Bišic, svolal sousedy a kde kdo byl, a vyzýval je, aby s ním šli pro otce, kterého Bartoš vězní v kostnici a kterého vydati nechce.

Tento výrok byl sice k pravdě nepodobný, protože Bartoše tuze dobře znali, než aby cos podobného uvěřili; ale přece přiměl je Josef k tomu, že s ním šli, jednak ze zvědavosti, co se díti bude, jednak že myslili, že snad by otec a syn přece se usmířiti mohli, když syn teď tak o to stál; a taková věc stojí za to, aby člověk byl při ní alespoň svědkem.

Táhli tedy z Bišic, a v čele jich Josef, ku hřbitovu, že se mohlo podobati, jako by nesli někoho ku hrobu, kdežto oni šli pro člověka, aby ho od hrobu odvedli do domova.

Když přišli ke hřbitovu, sousedé zůstali opodál, Josef šel do předu k hrobařovu stavení a volal: „Bartoši, už jsme zde, vydej mi otce!“

Bartoš vyšel ze stavení, kteréž mělo dvéře také do polí, zastavil se před prahem a vida v skutku půl vesnice za Josefem, tázal se jako žertem: „Jdete mne navštívit, sousedé? Těší mne, těší, ale musíte eden. po druhém, protože najednou ke mně se nevejdete.“

„Pro otce mého si jdeme, však já ti dokážu, hrobníku, že umím slovo držet,“ mluvil Josef.

„Pro otce? Tam ho máte,“ pravil Bartoš a ukázal jako na celý hřbitov.

„Otevři kostnici, hrobníku,“ přikazoval Josef.

„Nebude třeba,“ mluvil hrobník, „tamto jest tvůj otec“, a ukázal ku velkému rudému kříži, u něhož stál prostovlasý starý Lojka, v rukou maje lidský hnát, jejž sobě byl vzal z kostnice a rozhlížeje se po těch, kteří ku hřbitovu se blížili, jako by jim říci chtěl: „Hlavu mu rozbiju touto zbraní, kdo se ke mně přiblíží!“

Zarazili se všichni, kdož to viděli, i Josef se zarazil. Šedý stařec mezi hroby, levici maje kolem velkého kříže, na němž ten starý plechový Kristus, v pravici lidský hnát, jako by jím chtěl brániti ty mrtvé, k nimž dobývali se živí!

„Co jste přišli viděti?“ počal starý Lojka slovy písma. „Synali znamenitého, který před vámi slíbil, že mne bude nositi na rukou a pak mne donesl až do těch komor, které já měl pro žebráky? Tam ho vizte, jest mezi vámi! Či jste přišli viděti otce pošetilého, který vás druhdy svolával k hostinám, s vámi tančil a se veselil? Tu vizte mne, stojím pod Ježíšem ukřižovaným, ale na hostiny více nemám, nezbyla mi leč tato kosť, a do té se nikomu nechce. Či nevěříte, že starý Lojka už přestal býti pohostinským? Ó, mohl bych vás častovat, ale nechutnalo by vám, leč kdo jako já jste na vejminku a syn a ta jeho žena vám vyměřili dvě komory, které bývaly pro kalounkáře, dráteníky — však to víte!“

Mezi sousedy, kteří sem přišli, byl také rychtář a ten pravil: „Pantáto, nebydlel byste v těch komorách; Josef vám slibuje, že bytu vašeho na vejminku se netkne.“

„Hm, hm,“ zasmál se Lojka, „a vy mu věříte? Tomu člověku, který šel na mne jako nepřítel, až mne oloupil o všecko? O hospodářství, o vážnost před čeledíny, o lásku k dětem a o tu poslední píď, na kterou jsem kladl hlavu? Kdy by to přisahal u tohoto kříže a ruku kladl sem v bok umučeného Ježíše, já bych mu řekl: „Lžeš!“

Na to nikdo více nemluvil. Sousedé viděli, že by vše bylo marné a Josef snad že viděl, že by každým dalším krokem otce jen více pobouřil. Jen tak mezi sebou některé slovo že promluvili.

A za chvíli povídal skoro měkce, jako by mu bylo do slzí, Lojka: „Což pak jsem vám ublížil, sousedé, že jste se spojili s tam tím? Vždyť já se vám všem vyhýbám, nepřekážím nikomu, nežebrám ničeho na vás, zalézám jako sysel pod mez, kolik let neslyšíte moje slovo, trpím, a mlčím — což vás to bolí tak tuze, že jdete na hřbitov na mne, jako na divokou zvěř?“

Tato řeč spůsobila sousedům lítost, cítili, že neměli se podat tak snadno vyzvání Josefovu; starý Lojka že více šetrnosti zasluhoval,

než aby sem dali se vést jako na podívání, jako když chceme něco viděti, co nebývá viděti často. I Josef cítil tuze dobře, že je vyzval k úloze nevděčné a proto snažil se nyní zřetel všech odvesti i od otce i od sebe a obrátiti jej na hrobníka; na něm, myslil, že jest čas, aby se vymstil a počal mluviti tak, jako by vlastně Bartoš byl všeho příčinou, co se stalo, a jako by Bartoš jediný zdržoval otce, že nevrací se domů. A tu opět začal hrozit úřady, nepomohouli sousedé otcovi z Bartošovy moci.

Tenkrát odbyl Bartoš Josefa vtipem a vtip ten byl vlastně největší ranou. „Nemyslil jsem," pravil k Josefovi, „že se dáte za obecního posiláka k úřadům, pokud jim jest Véna. Ale to už tak náleží k vašemu hospodaření: vyženete ze stavení posiláka a stanete se posilákem; však se toho ještě dočkám, že budete kalounkářem."

Bartoš jak víme daleko pro odpovědi nechodíval a míval smíšky na své straně. Tím se stávalo, že každý prohrál, kdo se s ním pustil v zápas, ještě dříve, než se zmohl na odpověď. Kdo Bartoše slyšeli, už nečekali, kterak se bude bránit soupeř; byli přesvědčeni, že každý, kdo si s ním něco začne, jistě bude bit, nechať pěstí anebo slovem.

Tak se dali sousedé i tu zrovna nahlas do smíchu, dívali se jeden na druha, obraceli se na zpáteční cestu k Bišicím a cestou si úsměšně povídali, že chce býti Josef posilákem anebo kalounkářem.

Nepořídil tedy Josef ani tenkrát; naopak, stal se sousedům nejen pro neváženost svou k otci nenáviděným, stal se ještě více směšným, a to byla věc, které se bál nejvíce.

Ale neubál se.

Jakmile nyní ze stavení paty vytáhnul, děti na návsi počaly hráti sobě na posiláky a na kalounkáře; kde se lidé potkali, povídali si o posilácích a o kalounkáři. I mezi čeládkou to slyšel. I když stál v kostele, najednou jako by včela letěla kolem jeho ucha, a on slyšel šeptati o kalounkáři a posiláku. Slyšel to, i když o tom nikdo nevypravoval, ač to bylo málo kdy. Když přišel do hospody, bylo mu, jako by právě byli přestali mluvit o kalounkáři a když se mu chtělo domů, váhal proto, že si myslil, kterak, až odejde, počnou hned mluviti tam, kde před ním přestali — o kalounkáři.

Bartošovo slovo zaletělo z Bišic i do vůkolí, zaletělo do městysů na trhy. Slyšel to na polích od dělníků, slyšel to na silnici od cestáře, který pojednou si vzdychnul: „Ach bože, kdy zas tady pojede kalounkář, jak rád bych si koupil tkaničku, která se mi tuhle přetrhla!" A cestář při těch slovech odkládal kladivo, přestal tlouci kámen a díval se na Josefa. Snad i jindy na něho se díval, když šel kolem; ale jindy si toho Josef nevšimnul, tenkráte to viděl.

A tak viděl a slyšel posměch všude, kdekoliv se octnul. Nejosudněji pro něho vydařila se věc, když jednou kalounkář přišel do Bišic a, protože už nesměl více k Lojkovům do statku, rozložil zboží své na návsi. Tu když bylo kolem něho nejvíce lidí, přišel Véna a pravil: „Kterak se můžeš opovážit přijít k nám na náves s kalounky, když máme kalounkáře v obci?"

Ti kdož stáli kolem, tato slova uvítali s hlasitým smíchem, zrovna s jásotem, děti se rozběhly po návsi, pokřikovaly: „Kalounkář" a ti

nejpovedenější šli před Lojkův statek a křičeli: „Kalounkář je zde, hrajme sobě na kalounkáře!“ A každý kluk chtěl býti kalounkářem.

Věc tato napohled nepatrná dozrála tak daleko, že Josef už ani nechtěl vycházet ze stavení a nevycházel. Véna stoje na návsi pokřikoval na lidi, kteří šli kolem Lojkovic statku: „Tam nikoho nevpouštějí, a sedlák nesmí ven — jen pojďte sem: máme kalounky dobré!“

Věc tato napohled nepatrná roznítila Josefa tak, že s nikým ve vsi nemluvil, zdálo se mu, že mluviti nemohl. Lojkův statek stal se terčem posměchu, rozpustilého vtipu. I jakýsi popěvek koloval pod jmenem „kalounkářská“; když který z hudebníků zavadil o Bišice a umění svoje rovněž na návsi jal se provozovati, shukli se v malé chvíli vejrostci kolem něho a chtěli, aby jim zahrál „kalounkářskou.“ Později byla „kalounkářskou“ každá písnička, bylli na blízku Josef. Dávali sobě hráti „kalounkářskou“ jeden přes druhého, ač každá ta píseň byla jiná.

Tak se stalo, že Josef jednou přišel k své ženě a pravil: „Baruško, nemůžeme v Bišicích obstát, já statek prodám, my se odstěhujeme.“

Nebylo pochybnosti, myslil to do opravdy; však Baruška ani nesnažila se, aby ho od úmyslu zvrátila. Tedy najít se kupec, a Josef Lojka byl by se z Bišic stěhoval.

Nedlouho na to vypravovali si Bišičtí, že kalounkář se chce stěhovat; Véna jednou měl na návsi celý výklad, kterak i ten kalounkář, jenž tomu pravému ukázal dvéře, nyní každý den se po těch dveřích ohlíží, kterak už má všecko zboží v rancích a kterak mu brzy zahrajou „tu jeho“ na rozloučenou.

V ten čas se stalo, že přišel hrobař Bartoš do Bišic na návštěvu a že šel rovnou cestou k rychtářovi.

„To jsou k nám hosté,“ pravil rychtář, „snad nám nejdete brát míru?“

„To právě ne,“ řekl Bartoš, „ale chtěl bych vzít do ruky rýč, abych mohl čímsi hnout.“

„Nu sedněte, sedněte,“ pravil rychtář.

A Bartoš počal: „Vy jste Fraňkův poručník, milý rychtáři.“

„Jsem, jsem,“ dokládal rychtář.

„A peníze, které Franěk dědil po svém dědečkovi, dal jste mně uschovat?“

„Dal, dal; snad mi je nechcete přinést. To by byla hezká věc, co pak bych já si s nimi počal? Kdež pak mohou býti lépe uschovány než u vás?“

„Chci vám je přinést; jsou u mne dobře uschovány, ale jsou mrtvy jako všecko, co u mne leží. A ty peníze nemusejí být mrtvy.“

„A jak je chcete oživit, milý Bartoši?“

„Inu tak. Já slyšel, že Josef chce prodati statek.“

„A toho vy jste příčinou, milý Bartoši.“

„Jsem, nejsem. Jenom to mně povězte, chceli Josef prodati?“

„A vy byste chtěl koupit?“

„Ne já, ale vy byste koupil, rychtáři.“

„Já že bych koupil Lojkův statek?“

„Vy, jakožto poručník Fraňkův, za peníze Fraňkovy a pro Fraňka. Nebudeli se něco dostávat, můžete zatím založit, anebo může dluh zůstat na statku, Franěk jest mladý, zahospodaří to. Mimo to má na statku svůj podíl — stlouklo by se to.“

Rychtář počal přemýšlet. „Hm, stlouklo by se to, snad by to mohlo být.“

„Jen chceli prodat?“

„To bych já se od něho dověděl. Pozval bych ho sice k sobě, ale jeho nyní žádný člověk za žádnou cenu nedostane z domu, čehož vy jste příčinou. Došel bych k němu.“

„To ne, rychtáři, to ne: on by musil pro vás poslat. To musíme tak zařídit, ne že my stojíme o statek, ale že Josef stojí o to, aby byl prodán.“

„Neříkají vám nadarmo „moudrý hrobař,“ zalichotil mu rychtář. „Ale upřímně, milý Bartoši, vašemu záměru posud nerozumím.“

Bartoš byl rád, že na něco připadl, nač ještě nikdo nepřipadl, a že rychtář to zrovna tak zřejmě praví, kterak tomuto jeho vyptávání podkládá důmyslnější záměr.

„To jest tak,“ vykládal Bartoš. „Starý Lojka do statku se více nevrátí; o tom jste přesvědčen?“

„O tom jsem přesvědčen,“ dotvrzoval rychtář.

„Dokud totiž na statku jest Josef —“ dokládal Bartoš.

„Dokud tam jest Josef?“ tázal se rychtář, jako by opět nechápal zámysl hrobařův.

„Myslím totiž: zdali by se starý Lojka vrátil na statek, kdy by tam Josef více nebyl?“

„Kdy by tam nebyl? To se mně líbí, to by mohlo být.“

„A kdy by tam bylo vše zařízeno, jako druhdy bývalo, Lojka aby poroučel čeládce, v komorách aby bylo veselo jako bývalo, Lojka aby mohl bydleti na statku, aby byl hospodářem i dle jmena i dle skutku, Franěk aby byl z dobré vůle jeho přání poslušen, při tom by stal se z něho dobrý hospodář — nemyslíte, že by se starý Lojka mohl tím způsobem uzdravit?“

Ten návrh se rychtáři zalíbil.

„Neuzdravíli se ještě, jaká pomoc? My dělali, co jsme mohli; alespoň Franěk nabude stálého zaměstnání, a pro starého Lojku odpadne příčina, proč by se dále soužil.“

„Hrobníku, čím více o tom přemýšlím, tím více se mi to líbí. A já jsem skoro přesvědčen, že se Lojka uzdraví.“

A rychtář si mnul ruce a řekl Bartošovi: „Také toho byl byste příčinou.“

Zařídili to tak, že ještě téhož dne poslal si Lojka pro rychtáře, že se smluvili o cenu statku, jejž rychtář kupoval pro sebe, že za několik dní napsána smlouva a že brzy přinesl hrobník Fraňkovi peníze, jimiž statek z velké části zaplacen.

A tu rychtář chtěl, aby Bartoš také za svědka se podepsal na smlouvu. Leč Bartoš podpis svůj docela odepřel, bálť se, že by Josef slyše, že snad on jest všeho příčinou, v poslední chvíli ještě smlouvu odvolal, kterážto domněnka není prázna vší podstaty.

A tak se stalo za nedlouho, že z Bišic stěhoval se Josef, nemoha pro posměch vydržeti na statku, na němž vedle něho nemohl obstáti nikdo, ani vlastní otec. Stěhoval se, aniž by se byl rozloučil se sousedy, jako by se všemi od jaktěživa byl žil v nepřízni. Stěhoval se časně z rána, kdy myslil, že ještě všecko spí, a kdy tedy nejsnadněji ještě mohl ujíti posměchu, poslednímu posměchu.

Ušel mu na ten den. Odstěhoval se do končin, kde ho neznali. Posměch ovšem se ještě jako prach za ním zvedal, když poznali, kterak jim ujel. „Kalounkářskou," kterou mu chtěli zazpívati na odchod, zpívala pak rozjařilá mládež bišická dlouho na večer a před statkem dlouho do noci.

XI.

Na hřbitově u Bartošů, tedy vedle hrobníka a Stázy, byli starý Lojka a Franěk. Vedli pohromadě malé hospodářství, Franěk obstarával vše mimo dům, Stáza v domě.

Franěk a Stáza dospěli k létům, kde život propuknouti chce v skřivánčí písně. Kam takové oko pohledne, poupě vyrazí, růže rozkvěte. Nebe oděno jest v jasné modro, každá hvězda zná mluvu nějakou, každý měsíčný paprsek přináší poselství. Země oděna jest v zeleň a ta zeleň jest plna naděje, ptáci o ní prozpěvují, lesní listí o ní šumí. Den se svým světlem vkrádá se až hluboko do noci, a noc se svou zlatou mluvou pološera vkrádá se až do samého dne. Mladá srdce se potácejí mezi bděním a sněním, tušení a nejistota dělí se o ně, tušení radostí, nad něž není, nejistota, jež jest z polovice jistotou; proto jest svět tak krásný.

Jednou seděla Stáza na hrobě své matky; nezpívala ani jí ani jiným „Odpočiňte v pokoji." Ale zastesklo se jí, nevěděla proč, a pak si ten stesk přetlumočila tak, že jest jí bez matky smutno. A byla by nejraději vykopala vedle matčina hrobu hrob nový, aby si lehla do něho, nikoliv co mrtvola, nýbrž aby opět zaťukala na matčinu rakev a pověděla tam cosi, co sama sobě ještě neřekla.

Tenkrát přišel Franěk k ní a když u ní stál, byl poprvé v nesnázi o slovo. Všecko, co jí říkal dosud, nestačilo; chtěl říci mnohem více a proto neříkal ničeho.

Jitro života před ním střelo své červánky, měl duši plnou jara, plnou mízy a krásy a když to chtěl říci, sklopil oči, měl jazyk jako dlouhou žízní zprahlý. Měl duši plnou záře a když ji chtěl rozevříti v plném jasnu, měl v oku slzu.

A když tak dlouho stál a slova nenacházel a přece mluviti chtěl, nic jiného nenašel, leč že se zeptal: „Stázo, ty teď nezpíváš."

Stáza se těmi slovy zachvěla, pohledla na něho a pak hleděla do země; na něho pohleděla s leskem, jaký dosud v jejím oku neviděl, s teplem, že až se mu prsa oužila a otvírala. A když k zemi pohledla, nezvedla svých zraků více, ale na její prsou bylo patrno, že ten lesk i to teplo zvedá celou bytost její.

Fraňkovi bylo do smutku; slova, jež řekl, nelíbila se mu a slova

jiná nenacházel. I Stáze bylo do smutku, protože nenašla slov vůbec nijakých, nýbrž za chvíli s tváří na celý hrob se vrhla, tvář rozpálenou v jetel z rovu pučící nořila, vzdech táhlý z prsou se jí vydral a pak rychle se vzchopila a aniž by na Fraňka pohledla, odběhla.

Snad že teď to konečně řekla matce své, co říci jí chtěla.

Franěk sotva že troufal si pohlednouti za ní, kam odbíhá, a dokonce netroufal si zeptati se, proč odbíhá. A sedl zrovna na to místo, kde ona před tím seděla, jen že díval se k brdlínkovým vratům, a tu vzpomněl si, kterak poprvé přišel na hřbitov s dědečkovou mírou. A pak si vzpomněl, kterak s ní spal v dědečkovu hrobě, jak se tulili k sobě, a nyní se z toho zarazil, jako když ho do srdce bodne.

A pak již Stáza a Franěk vyhýbali se sobě. Vlastně hledali se, ale když se měli najít, nenašli se a když se nenašli, byli smutnými a hledali se znova. Ti, kteří vyrostli jako dva stonky vedle sebe, poznali teprv nyní, že jsou vedle sebe, počali se oddalovat jeden od druhého, aby opět toužili k sobě.

Když večer Stáza pracovala v světnici, jistě tam nebyl Franěk a bloudil někde pod okny anebo za hřbitovem, v polích snad i v lesích, bůh ví kde. A jestli že byl ve světnici Franěk, Stáza raději byla by se položila vedle kostnice, než aby byla s ním zároveň a opět pohleděla do jeho očí tak jasně a tak teple.

A přece zase někdy, když náhodou se sblížili k sobě, bylo jim, jako by nebylo ve světě štěstí většího nad podobné přiblížení se, tak že čas měřili dle toho, kdy posléze se viděli — ač bydleli pod jednou střechou.

Když to, co tuto vypravuju, spozoroval hrobař Bartoš, pravil k Fraňkovi: „Dnes už nebudeš u nás spát, Fraňku; budeš na statku, statek jest tvůj a bez odkladu potřebuje hospodáře.“

A tu bylo Fraňkovi, jako by mu byl Bartoš zvěstoval náramné neštěstí. Franěk žádal, aby až zejtra mohl jít na statek. Ale Bartoš řekl: „Hned tam půjdeš, tak jak jsi, aniž komu čeho řekneš.“

„Ani Stáze?“ zeptal se Franěk.

„Ani Stáze,“ řekl Bartoš.

A takž ještě téhož dne odešel Franěk na statek, aniž by komu byl čeho řekl.

Když byl několik dní již odtud, zeptal se starý Lojka: „Kde pak se toulá Franěk, už několik dní nebyl doma?“

„Už sem ho neviděl několik dní,“ pravil Bartoš, „nevím, kde se toulá.“

Nevím, zdali tato odpověď uspokojila Lojku, ale jistě že neuspokojila Stázu, která nyní neustále byla jako na číhané, počneli Lojka a Bartoš mluviti o Fraňkovi. Stokrát za hodinu ráda byla by se zeptala, co se s Fraňkem stalo, a ani na jedinou otázku se nezmohla.

„Proč pak nejde Franěk?“ ptal se zas za několik dní starý Lojka.

„Divím se, nejde,“ řekl Bartoš. A to bylo to jediné, co se dovídala za několik dní, a přece s nesmírnou touhou čekala vždy té chvíle, až se zase Lojka po synovi zeptá. Jednou zeptal se Lojka přímo Stázy, nevíli, kde jest Franěk?

„Nevím,“ řekla Stáza a na to opět usedla na matčině hrobě,

ponořila horké tváře do jetele a matce bezpochyby dopověděla, co tenkrát jen napověděla.

Zatím Bartoš docházel k rychtáři, a s rychtářem docházeli k Lojkovům a radili Fraňkovi, kterak se hospodaření zachytit, poučovali ho, pracovali s ním a byli mu přátelskou radou.

Jednou přišel Bartoš domů a pravil k Lojkovi: „Už vím, kde jest Franěk.“

Na ta slova Stáza zbledla a zčervenala v jedné chvíli několikrát, jako by jí někdo zvěstoval, že musí té chvíle potkati ji neštěstí.

„U vás doma jest Franěk, u své matky, která na smrt se roznemohla a přeje sobě, abyste přišel ji ještě navštívit,“ dokládal Bartoš.

„Já do statku?“ vzchopil se prudce Lojka.

„Ku své ženě, která na smrt stůně,“ vpadl do dalšího proudu Bartoš. A tu byl starý Lojka pro ten den jako vyměněný zase. Slova nepromluvil, hlavu si podpíral, rozličné myšlenky potíral a opět vypadal, jako by byl potřel sebe.

„Myslíte, Bartoši, že mám jít do statku?“ ptal se jako na rozhraní pevného předsevzetí, jehož vlastně se obával.

„Myslím, abyste šel; chceteli, já vás tam dovedu,“ řekl Bartoš a tím byla věc s polovice rozhodnuta.

Jak zcela jiný dojem tato zpráva učinila na Stázu! Jak byla by hned, bez váhání běžela k loži nemocné, jak ráda by tam trávila, jak ráda by ji ošetřovala! Jak byla by hned zanechala všeho, aby již stála tam, kde jest jí více potřebí. Nikdo ji nevybízel, ona byla by tam spěchala jako vítr. Lojku hrobař vybízel, a Lojka se na to připravoval jako na smrt.

„Kolik let už jsem tam ve statku nebyl?“ tázal se starý Lojka, když se ještě rozmýšlel.

„Už je tomu mnoho let,“ řekl Bartoš; „zatím vám dorostl syn, že jest jako kytka — radost se na něho podívat.“

Při slovech těch Stáza, co měla v ruce, všecko upustila a na dlouhou chvíli dělala všecko převráceně. Z konve lila vodu do měděnce, až přetýkal; když to spozorovala, chtěla to zastřít čímsi a nasypala do té vody soli. Myslila, že to cosi, co zapomněla solit.

K večeru ubíral se Bartoš se starým Lojkou k Bišicím, ku statku, o němž dosud domníval se, že jest statkem Josefovým. Musila to býti pro něho pouť velmi krušná, neboť ať začal Bartoš s ním mluviti o čemkoliv, Lojka ho neslyšel — tak byl zabrán ve své myšlenky.

Jen chvílemi sobě povzdychnul hlasitě a to mluvil hlasem stísněným: „Tak tedy to má poslední cesta!“ Bartoš mu nic více nevymlouval. Také musili skorem u každé meze odpočívat, a cesta, kterou jindy vykonali za půl hodiny, protáhla se na hodiny. A tu při každém sednutí Lojka říkal: „Můj Kriste Ježíši, já jdu na horu Kalvarii.“

Ale při té veliké stísněnosti, jaká se Lojky zmohla, nebylo více ani stopy po oné duševní rozbouřenosti, jaká tolikráte celým nitrem

jeho zatřásla. Šel jako cestou, které nelze se vyhnouti, šel jí unaven, stísněn, ale přece neodvracel se.

Když přišli před Lojkovic statek, bylo již tma. Lojka unaven sedl sobě na patník, na němž tenkrát Franěk plakal pro dědečkovu smrt. A když na tom patníku seděl, mluvil hlasem změklým: „Jen se ohýbejte, pyšná kolena, a proste mého syna, aby mně dovolil přes dvůr. Jen se spínejte ruce a proste, proste, aby otevřel syn vrata po tolik let zamčená. Jen se nevzpouzejte slova a proste, proste! Vždyť to není možná, aby slovem se člověk musil zalknout — ven, ty tvrdé slovo a změkni! Ven, ty tvrdá myšlenko a změkni! Synu Josefe!" pravil pak hlasem povzneseným, „hle, tvůj otec stojí u tvého prahu — prosím tě, jenom mně to přislib, hlasitě a přede svědky, že na mne nepoštveš toho psa, který se druhdy ke mně lísal, a jehož já krmil!"

A podobně mluvil; bylo to chvílemi jako modlitba, chvílemi jako pláč, chvílemi jako učiněná skroušenost, a zas jako žaloba.

Co takto tu seděl a Bartoš u něho stál, zavzněly sem ze dvora zvuky harfy a houslí a písně několika hlasů pojily se k nim. Starý Lojka umlkl, pozvedl hlavu a ohlížel se. Poslouchal. Ohlížel se, kde to sedí a poslouchal, odkud ta hudba. Viděl, že to sedí u vrat Josefova statku a hudba že zaznívá odtamtud.

„Kam jste mne vedl, Bartoši?" ptal se Lojka a vstal, neboť nevěřil tomu, co viděl a co slyšel.

„Do statku vašeho syna", pravil Bartoš.

„A moje žena že jest na smrt nemocna, pravil jste?" tázal se dále.

„Tak jsem pravil."

„Což hraje hudba tam, kde jsou na smrt nemocni?" tázal se Lojka.

„Můželi hráti hudba po pohřbu, proč by nemohla hráti před pohřbem? Či nehrála hudba po celý den, když otce vašeho vynesli ke mně do hrobu?"

Lojka se zamyslil a mlčel na chvíli. Potom sám pravil: „Půjdeme dále!" Otevřel vrata a zůstal v nich státi a poslouchal. Hudba zněla dále.

Tu pravil Lojka: „Psa ještě na mne nevyslali a neslyším, že by který štěkal." Hudba zněla dále.

Pak pokročili ve dvoře a starý Lojka hlasem mnohem měkčím, než prvé u patníku, mluvil: „Podívejte se na mne, vy všichni, kteří jste tu druhdy pohostinského vyhledávali přístřeší, zdali který z vás přicházel sem tak skroušeně, jako já dnes přicházím? Zdali který z vás k takým prosbám musil se utíkat, k jakým já se utíkám? Oh, což mohu ještě přicházeti skroušeněji, než jak nyní přicházím!"

A hudba zněla dále. Lojka poslouchal a pravil: „Ještě neslyším psa, že by zaštěkal."

A když to řekl, poznal, že vedle kůlny v komorách je ta hudba a ten zpěv; nyní pak zavejsklo si mnoho hlasů. Slyšel a viděl blížiti se kroky a nedohledaje, kdo to, poklonil se tělem a volal: „Jsili ty můj syn Josef, ó, prosím tě, jen na některý den mne nevyháněj. K vůli své manželce za to prosím, k vůli matce, která tě porodila a tím jen

chybila, že tě milovala přes příliš, a ta na smrt stůně! Vždyť já zase odejdu, až ona umře, ačlí to přečkám!“

A podobně mluvil. Byl to Véna, který se přiblížil k němu a povídal: „Vítám vás, pantáto, do vašeho statku.“

Starý Lojka se vzpřímil a ohlížel se a posloucbal. Potom zrak jeho utkvěl na Vénovi. „Ty jsi Véna,“ pravil, „já tě znám. Kde jsi se tu vzal? Ty jsi se odtud toulal.“

„Já už jsem zase tady, pantáto, a čekáme na vás,“ řekl Véna.

„Čekáte na mne? A kdo jsou ti tam, co hrajou?“

„Harfeníci, houslaři, zpěváci, však je znáte,“ říkal Véna.

„A co tu chtějí?“

„Čekají na vás.“

„Čekají na mne? Tak, tak, tak, tak.“ Pak vzal Vénu za ruku a pravil: „Ty muži moudrý, netrop si ze mne smích a řekni mně, radnoli jíti přes dvůr.“

„Jsem pro vás poslán, pantáto, a mám vás dovést, kam vám libo, na vejminek anebo na statek; ale na statku jest vaše panímáma, a proto bych vás měl vést na statek.“

„Hm, tedy veď mne na statek,“ řekl Lojka a řekl to tak, jako by tím stvrzoval svůj ortel, jemuž více vyhnouti se nelze. A jenom jako ten, kdo na smrt jest odsouzen, před smrtí ještě smí sobě vyprositi nějakou milost, tak prosil starý Lojka: „Slyš, Véno, půjdu na statek. Ale dříve doveď mne ještě tam k těm kůlnám, abych se podíval na ty duchy, kteří tam čekají na duši mou!“

A zavěsil se na Vénu, a Véna vedl ho ke komorám. Když ho odtamtud zahledli, zavzněl tuš; pak vyšli na prah kalounkářova rodina, plátenník, některý drotar a vůbec kdo tu právě pod střechou byl, a všichni pravili: „Vítáme vás, pantáto, už jsme čekali na vás.“

A při sporém světle svíčky jen tak že sotva rozeznal Lojka ty postavy; hlava mu šla kolem — jen tak že sotva doslechl, co povídali.

„Véno, nezůstávej tu se mnou státi; dobrý hochu, už jsem to viděl, už mne veď na statek.“

Když odcházel, opět zavzněl tuš, a Lojka vrávovaje potácel se o Vénu podepřen ku statku. A když již nedaleko prahu byl, mluvil: „Jen se ohýbej, pyšný jazyku a pros; tvrdá slova do hedbáví zaobaluj, ať jsou měkká, ať jsou měkkounká, jako ten ptačí prach.“ A tu již stál kdosi na prahu a pravil: „Vítám vás, tatínku, čekali jsme na vás.“

Ten, kdo ta slova pronesl, nebyl Josef, byl to Franěk.

Tu se udělaly Lojkovi před očima mžitky, a za chvíli odnášeli ho do statku Bartoš, Véna a Franěk. Tolikerým namáháním duševním zemdlelého položili na postel. Dýchal. Prokoukl a hned zase zavřel oči. Usnul.

Po tolika letech zase spal pod domácí střechou, a spal na statku.

Bylo již hezky pozdě druhého dne, když se zbudil. A když se zbudil, hleděl upřeně na strop, jako by sobě zpomínal, co se mu zdálo. Bylo toho velmi mnoho, co mu připadalo jako sen, a posud nedovedl si říci, že více nesní.

A když jeho oči se stropu svezly se a hleděly po nejbližším okolí, jednak stáli jednak seděli ve světnici jeho žena, Franěk a Bartoš. Lojka dlouhým pohledem si je prohlížel, ale neříkal ani slova. Pouze se díval. A když se podíval ke dveřím, stálo tam několik čeledínů a jeden pravil: „Čekáme na vás, pantáto, kam máme jít orat?“

Starý Lojka opět podíval se na ženu, na syna a na Bartoše a povídal: „Neříkejte mi nic; jeli to sen, nechte mne ještě.“ A k čeledínům pravil: „Jděte orat za luka, přijdu se podívat, mnoholi jste zdělali.“

Když čeledínové odešli, pohleděl opět k svým a pravil: „A Josef vás tu nechal? Mne tu také nechal?“

„Jste doma, tatínku,“ řekl Franěk, „už nepůjdeme odtud.“

„Doma? Prosím vás, neříkejte mi nic, nač se vás budu ptát, až potom,“ pravil Lojka a mnul si čelo. Za chvíli řekl k ženě: „Povídali mi, žes na smrt nemocna.“

„Už je zdráva,“ řekl Bartoš.

Když Lojka vstal, ptal se: „Smím se tady po světnici procházet?“

„Po světnici, po dvoře, v polích, kde vám libo,“ odpovídal Franěk.

Lojka se usmál a procházel se po světnici a při tom povídal: „Jest to dobře narafičeno, ale já jsem už starý, proč bych si nedopřál trochu těch kroků po světnici, která byla mojí?“

„Jest vaše, pokud se vám bude v ní líbit,“ mluvil Bartoš.

„Dobrý hochu, musím věřit, ačkoliv nevím, mluvíteli pravdu,“ a Lojka oknem díval se na dvůr.

„Kdo pak to tam stojí na dvoře?“ povídal. „Toť je, nemýlímli se, starý žnec.“

„Už tu čeká dva dni na vás, aby s vámi promluvil,“ řekli mu.

„Tak ať přijde si promluvit,“ řekl Lojka. „Vždyť já si rád promluvím.“

Zavolali žence a ten přišel. „Přicházím se vás zeptat, pantáto, budeteli letos zase potřebovat staré žence? Protože už si nás zamlouvají v Čáslavsku a já řekl, že půjdeme, jestli by si nás nevzal starý pantáta Lojka.“

„Už jste mluvil s mladým?“ ptal se Lojka.

„Povídali mi, že všecko záleží na vás,“ odpovídal žnec.

„Nu, když vám to povídali, to jen ať přijdou k nám. Toť se ví, kam pak by jinam šli, když my jich máme třeba.“

„Budem tu jako na zavolanou,“ řekl žnec a odešel.

Starý Lojka se obrátil k svým a pravil: „Já sice vím, že Josef je nebude chtít, ale proč bych ho nepozlobil? Jen ať přijdou, však já je ještě uživím.“

Potom povídal: „Josef nepřijde sem, aby mne vyhnal?“

„Nepřijde,“ řekl Franěk.

„Když tedy nepřijde, pojďme na dvůr,“ a vedli ho na dvůr.

Na dvoře čeládka starého Lojku pozdravovala, říkali mu „pantáto“ a měli se k němu vesměs s velkou uctivostí. Starý Lojka prohlížel si nářadí, prohlížel si stavení, i bylo viděti, že se mu to líbí.

Šel ke komorám, tam bylo jako bývalo za něho. Kalounkářova rodina, jen že vyrostlejší a něco jich přibylo, plátenník trochu sešlý a houslaři a harfeníci s týmiž nástroji, jen že snad již také trochu sešlými. Všichni vítali starého Lojku s úsměvem a pěknými slovy, a jeden z nich pravil, že už je zase na statku, jako druhdy bývalo.

Pak poprosili, aby si k nim Lojka sedl. Potom počali vypravovati, jak kde co jest, jak bylo a jak už není, a starému Lojkovi bylo, jako by mu někdo zasazoval nové srdce do prsou a v hlavě jako by ještě zavejskla skřivánčí píseň.

Pak povídal starý kalounkář: „Já myslím, pantáto, jestli že byste byl tak dobrý a po nějaký čas nechal nás tu zase pod střechou, že by vám to pán bůh zas na jiné straně oplatil."

Starý Lojka řekl: „Když vás tu vidím, věřím, že tu jsem; vy jako byste byli mými kořeny, a já se tu vámi zase chytil."

Byli skutečně jeho kořeny, a starý Lojka se jimi tu zachycoval.

Potom přišli sousedé z obce, v čele jich rychtář a vítali starého Lojku. Mají prý jakousi záležitost s obecními sady a že jen ještě čekali na radu jeho, až co on jim poví.

Vůbec každý se choval k Lojkovi, jako by nebylo před tím bývalo doby jeho vyhnanství, nýbrž jako by dnešní den byl pokračováním dnův dřívějších, jasnějších. Ne snad že by Lojka neměl více v paměti to, co bylo. Nikoliv, velmi dobře se pamatoval, že ještě do včerejška světem bloudil, ale dnes zároveň vznikalo v něm vědomí nové, že snad tomu bloudění má býti konec.

Tedy Bartošův plán se dařil. Ty pavučiny, které jeho mysl pokrývaly, snímaly se samy sebou, a starý Lojka každým dnem vůčihledě okříval. Přicházel již zase každého večera ke kůlně do komor a sám vybízel k hovoru a ku zpěvu. „Vesele, hoši, vesele," říkával.

U Lojků počínal starý život. Takým, jakým ten statek znali lidé od jakživa, byl zase nyní. Starý Lojka tak dalece pookřál, že shodil se sebe několik let jako by několik obtížných snopů; že mu mohli říci již plnou pravdu, co se stalo s Josefem, jak se vyprodal, jak statek koupen jest pro Fraňka a jak Franěk, poněvadž jest ještě mladý, sobě vyprosil, aby on, Lojka, na něm hospodařil. Ano tak daleko pookřál, že někdy vstoupiv do komor, povídal: „Tak mi hoši vypravujte o starém Lojkovi, když světem bloudil."

„Inu což, býval při všem vždy veselý," počínali vypravovat, a to bylo to jediné, kde mu neříkali pravdu úplnou, proto že viděli, kterak se mu to velice líbí, že lidé myslí, že byl veselým i v největším neštěstí svém.

I to mu řekli, že nemoc jeho manželky byla pouhou záminkou, aby ho domů dostali a že se to povedlo.

„Inu, což," říkal starý Lojka o své ženě; „zkusila chudák taky dost, když byla tu sama. Zkusili jsme oba."

A tak se dostal starý Lojka zase domů.

XII.

Co mám ještě vypravovat?

Opět se začal Franěk toulat ze statku, to věděli však na vlas,

kam šel. Ale nebylo to pravda tak docela, jak si to myslili: že totiž šel na hřbitov. Šel ke hřbitovu se srdcem těžkým, jako tenkrát, když tam nesl dědečkovi míru. Nesl tam také čehosi míru, míru srdce svého — aby mu snad objednal hrob? Nikoliv. Aby je uložil v srdce nad všecky pely měkké a nad všecky květy líbezné.

A právě ta cesta byla těžká, jako by je tam šel pochovat. Jako pohádka to šumělo před ním, střelo se v mlhu i v jasno; srdce mu tlouklo radostnou předtuchou a ruka váhala — takť to bylo i bude až do skonání světa.

Když přišel ke hřbitovu, jako tenkrát postavil se před brdlinkovými vraty a díval se. A viděl velký rudý kříž a na něm plechového Krista, pak menší kříže, pak hroby bez křížů, některé zelené, některé kvetoucí, některé polozapadlé.

A bylo na tom hřbitově cosi velikého, nepochopeného, cosi, co nikdy nevyzkoumáme, cosi velikého jako moře, chladného jako ledy zimní. Ale tenkrát nevanula zima z toho, spíše kus jara jako by poletovalo po tom příbytku smrti.

Když stál u brdlínek, čekal. A všecko, nač čekal, mohlo vyjíti pouze z hrobníkova domku, v podobě Stázině.

Stáza vyšla, jako tenkrát, ale jaká! To nebylo děcko, které hopká i přes hroby, jako ten ptáček, jako ten motýl. To byla dívka zamyšlená i květoucí, růže, která dovede zastaviti se na jediném keři, na něm se skvíti i zvadnouti. Šla s hlavou sklopenou a podobala se, jako by slzami svými zalívati chtěla hroby. A byla ona půvab neskonalý.

Franěk stokrát otvíral brdlínková vrata a dnes byl, jako by nevěděl, kterak se jimi vchází. Když myslil, že by ho Stáza mohla spatřiti, ucouvnul a jenom jako kradmo skrze brdlínka pohlížel. A viděl Stázu, která byla tatáž, s jakou se vodil po celém vůkolí, a která přece nebyla tatáž; vždyť mu bylo, jako by dnes ji viděl poprvé a a jako by mluviti měl k ní poprvé.

Stáza usedla si na matčin hrob, a oko její upřelo se o plechového Krista na rudém kříži. Za chvíli šeptala více než zpívala „Odpočiňte v pokoji, věrné dušičky.“ Ale nedozpívala. Cosi jako by jí bylo přeřízlo píseň na dví, druhá polovice zůstala nevyslovena.

A tu bylo Fraňkovi teskno; jako by měl doplakat, co Stáza nedozpívala. Jako by jí ubližoval mlčením.

Postavil se před brdlínka, aby ho mohla vidět.

„Stázo,“ pravil.

Stáza se vzchopila s hrobu a polo radostně, polo zamyšlena šla k brdlínkám.

„Vítám tě, Fraňku,“ řekla.

„Stázo, jestli bys mi chtěla otevřít,“ pravil Franěk.

Tu Stáza řekla jako v žertu: „Už jsi zapomněl k nám otvírat.“

„Nezapomněl,“ odpovídal Franěk, „ale nemám více práva, leč pokud ty mně dovolíš.“

„Máš otevřeno,“ řekla Stáza.

„Stázo, jdu tě žádat o ruku,“ řekl po malém zamlčení Franěk.

„Tu ji máš,“ povídala Stáza a podala mu ruku.

Jest třeba více? Jest třeba mnohých a různých zatáček, aby srdce mluvilo pravdu? Srdce těchto dětí neznala těch zatáček, mluvila takto, a proto mluvila vznešeně, velkolepě, tak slavnostně, že to bylo pravdou.

„Chci tě míti za ženu a nevěděl jsem, chcešli býti ženou mou, a to mne trápilo,“ povídal Franěk.

„Kdybys byl nepřišel pro mne, já přemýšlela, kde bude Bartoš kopati hrob. A už jsem měla místo: kdež jinde než tamhle.“ A ukázala k hrobu u maminky.

A prsa obou stahovala se pocitem jiným než před chvílí; pocit nenadálého blaha je schvátil, a blaho jest rovněž těžké, než mu uvyknem.

Vedli se za ruce a šli do domku, aby to pověděli Bartošovi, co řekli právě sobě.

„Chci míti Stázu za ženu a jdu o ni říci,“ pozdravil Franěk, když vešli.

Bartoš změřil Fraňka od hlavy k patě a pravil: „Dobrá. Stázo, poodejdi.“

Když Stáza vyšla, pravil Bartoš: „Víšli pak, Fraňku, že jest Stáza nemanželské dítě?“

„Ale přece dítě,“ odpovídal Franěk.

„Že ona neví, aniž já vím aniž snad kdokoliv jiný, kdo jest otcem jejím?“

„Nutno to věděti?“ tázal se Franěk.

„Že budou lidé o tom mluvit a řeknou: „Vizte Fraňka Lojku, vede se se svou ženou!“ a jejímu původu se budou smáti.“

„Což je člověku něco do původu?“

„Každý myslí, že mu je do původu a dle toho jedná.“

„A napraví to tím?“

„Nenapraví, ale jest jim proti vůli, že se to stalo tak.“

„A stvořenali proti vůli stvořitelově?“

„Nevím to; ale ty ji chceš za ženu, ty to musíš věděti.“

„Nevidím rozdílů mezi ní a jinými, a co vidím jest, že jest mi milejší nade všecky, nechť jest původ tam těch jakýkoli a jiný.

„Dobře, zavolej ji.“

A Bartoš zavolal sám Stázu. „Přivedli jste se za ruce,“ pravil, „voďte se po celý život za ruce.“ A silák ten, jemuž nebylo rovno, při těch slovech byl měkký.

Potom pravil: „Našel jsem tě, milá Stázo, dlouho jsem tě měl, a nyní Franěk se o tebe hlásí; co dělat? Má k tobě větší právo nežli já; jest mladý a má tě rád.“

Na ta slova vrhla se Stáza Bartošovi na prsa a vyštkala tam veškeré štěstí svoje, vyplakala tam i díky své, že jí byl otcem, i bolest svou, že ho opustí.

„Ještě něco, Bartoši,“ pravil Franěk.

„Co pak?“

„Víte, že rodičové moji bydlí na statku a budou tam bydleti se mnou i na dál; na vejminku jest prázno. Nechtělli byste vy bydleti tam a býti nám, Stáze tuto, na blízku?“

Na ta slova opět změřil Bartoš Fraňka od hlavy až k patě a pravil: „Já na vejminku? Ne, milý hochu. Tady jsem pánem a vejminek neumím přijímat, ani bych neuměl za to děkovat. Možná, že bys mne tam měl rád. Avšak nemůžeme vědět; já bych nedovedl se každého dne koukat po tvých očích, mášli mne ještě rád. Stejskat? Mám tady velkou rodinu, posud se mně v ní nezastesklo. Snad mne tady bude třeba. Až opět někde některý uteče z vejminku a nebude vědět kam, přijde k Bartošovi. A co by tu dělal, kdyby mne tu nebylo?"

Franěk se zamlčel; bylo patrno, že se domnívá, kterak mu Bartoš křivdí.

„Nehorši se, hochu," pravil Bartoš. „Možná, že k vám časem přijdu, abych uviděl, kterak se chováš k otci. Na tom dej důkaz, že umíš i jako hospodář býti synem — to teprva dokázat musíš. Nic neslibuj. I tvůj bratr sliboval, a byl by otce o rozum připravil. Vám synkům nevěřím, proto že otcové vaši činí se závislými na vás. To jediné, co mi slíbíš — pozveš mne na svatbu."

Bylo vše tak určité, co Bartoš povídal, že Franěk ani slovem neodpovídal.

„O mne se nestarej," povídal dále; „nyní Stáza budiž tvou nejmilejší starostí." Na to políbil Stázu a políbil Fraňka, a tím námluvy se skončily.

Tak bylo jednoduché, tak bylo prosté, co si chtěli říci a co si řekli a přece než došlo k těmto slovům, musili prostonati milou nemoc záhad a pochybností — nechodíť pravá láska cestami jinými.

A nyní nastaly oběma vycházky nejpůvabnější. Vedli se za ruce a chodili navštívit ty meze, ty keře, místa, kde dětská jejich srdce před časy tloukla s křepelkami. Navštívili ty svoje kapličky, v nichž co děti konali pobožnosti s skřivánkem — všecko bylo totéž a všecko bylo jiné. Na každé mezi více zeleně, více lesku, ve vzduchu zdálo se jim více zpěvu, každý skřivan byl vroucnější, každý hlásek byl dojemnější.

Vše bylo teď jiné, ale vše zdálo se míti teprva nyní pravou podstatu, již nikdo nepozná, kdo na věci nedívá se okem ozářeným láskou. I Stáza byla jiná, i Franěk byl jiný. Když jeden na druhého se podívali, zahleděli se do sebe, jako by to, co viděli, bylo nevyčerpatelné, věčné. Zahleděli se do sebe, a v oku leskla se záře radosti věčné nejkrásnějším paprskem, v oku leskla se pravda vroucnosti věčné nejkrásnější slzou. Každý z nich byl jiný, každý z nich byl okřídlený, ač obletoval toliko jeden druhého, každý z nich byl jako velebnější a myšlenky jich byly jako modlitbami.

Láska Stázina nebyla ani o poznání méně vroucí, méně pravdivou, méně svatou proto, že byla dítě nemanželské. Nemáť boží dech tak úzké názory jako my lidé. Jen srdce pravé; a ten boží dech se neptá, jakého jest původu. Bůh syn byl dítě nemanželské, a boží láska nestyděla se za to, boží láska přijala ho za syna svého — jenom my lidé stydíme se malicherně za původ, a přece nás všech původ není z jiného pramene, než z té věčné lásky, z níž každé zrnko klíčí; kdo to zrnko hodil, na čí rozkaz vzklíčilo — co *nám* je do toho?

Co mám ještě vypravovat?

O třetí hodině odpolední šel po bišické návsi kostelník Vaněk s velkým klíčem v ruce, směrem ku kapli.

Ti kdož stáli u oken a viděli ho, neptali se, zdali hoří anebli kdo zemřel. Věděli, proč v tuto hodinu jde ku kapli a jenom to pověděli jeden druhému: „Tak už to bude."

A tu vycházeli před statky a vidouce u ostatních statků sousedy, popocházeli až v prostřed návsi, pozdravujíce se tím co řekli doma: „Tak už to bude!"

Všichni byli oděni svátečně, i tvář jich byla sváteční, celá vesnice byla sváteční. Na návsi uprostřed byly postaveny máje s vlajícími fábory, byla z nich jako ulice, a ta táhla se od Lojků až ku kapli. I stavení byla zahalena chvojí, radovala se jako o veliký svátek.

Tenkrát opět chodil Véna s košíkem v ruce, měl v košíku rosolku a naléval a dával připíjet, komu se chtělo. Tenkrát byl v rozmaru, jako když sám má se ženit, naléval velmi z bystra a neustále pobízel: „Na jejich zdraví, sousedé!"

„Jak pak uvítáš novou hospodyni, Véno?" ptali se ho.

„Dobře ji uvítám," mluvil Véna, „a sice řeknu takhle: „Dej vám pánbůh tolik maličkých, abych to nosil po návsi, jako tuty flašky. Tak ji uvítám. A proto pijte, sousedé."

„A kolik toho počítáš?" smáli se sousedé.

„Nevím, až kolik vypijete," pravil Véna a pobízel stále.

Jako by byl jeho vlastní sňatek, taký byl Véna. A nic by mu nebylo ztrpčilo veselý rozmar, jenom jedna otázka souseda Kmocha, Baruščina otce, ho rozmrzela. „Na kolika vozích přiveze si Stáza svůj podíl?" ptal se Kmoch přihlouplým úsměškem.

Na to se Véna rozvzteklil: „Ani tolik těch vozů nemáte, abyste na nich mohl odvézti jedinou její dobrou vlastnost. Vy potřebujete vtipkovat!? Co víte vy, sedláci, o tom, čeho třeba k svatbě? Vy své dcery prodáváte na trhu — kdo víc přidá: „Korec, dva korce! Deset korců, dvacet korců," to jsou vaše dcery, a vy se budete posmívat? Kdo nejvíc hodí, s tím je u vás vůle boží. A pak jdete na vejminek, když jste vykonali tak velikánskou moudrost. A kolik vozů by váš vejminek odvezlo? Na trakaři vás odvezu všecky i s vaším podílem."

Tu byl Véna velice rozhorlen, že ani nevěděl, kdy má ustati u svém výkladu, ačkoliv musíme doložiti, že všichni sousedé tu prostořekou otázku Kmochovu odsoudili.

„Taková nebude," pokračoval Véna, „aby otec z vejminku musil se toulati po trzích, jako žebrák, proto že by ho pod střechou umučili; aneb aby vejminkář než ona vkročí do domu, musil dělat poslední vůli, proto že potom už nikdy nebude míti všech pět pohromadě. A na ty vlastnosti musí míti Stáza mnoho vozů, než se všecky zlehka unesou."

Snad by byl Véna ještě dlouho vykládal, kdy by postup událostí nebyl přehlušil účinky prostořekosti Kmochovy.

Od hřbitova, kam Franěk si byl jel pro nevěstu, koňmo přicválal svatební host a povídal, že už jdou; že na hrobech Stáziny matky a Fraňkova dědečka starý Bartoš spojil jich ruce a že pravil: „Vaše láska vzrostla z hrobu; ať všecky hroby přetrvá!"

Při tom začal Vaněk zvoniti v kapli a za vsí již se ozývaly zvuky houslí známých houslařů, k nimž připojili se hudebníci celého okolí.

Sousedé na návsi sestoupili se v tu zeleň, která tvořila aleji až ke kapli, a očekávali mladého ženicha a nevěstu. Jenom Kmoch se byl odtud odstranil.

Musím to zde vytknouti v dobrou stránku bišických sousedů, že s upřímností čekali na mladý párek. Byltě Franěk tím, jak zachoval se ku svému otci, tak důtklivě usadil se v jejich vážnosti, že ničím nemohla býti zviklána. To nesmíme sice tajiti, že jim všem bylo jaksi proti mysli, že sobě bral za ženu nemanželského sirotka, neboť v té věci nebyl ani jediný z nich lepším, a každý sám u sebe pravil: já bych to byl neudělal. Ale že to udělal Franěk, smířili se s ním, a že to byla Stáza, smířili se i s ní.

Šel tedy návsí průvod, jaký v Bišicích neviděli; světili svátek, jehož ani jediný by se byl ještě před krátkým časem nenadál, že může ještě vzejíti z Lojkova statku. Z celého vůkolí sešli a sjeli se známí — slavilit nejen sňatek Fraňkův, ale slavili také uzdravení starého Lojky, který po tolik let byl mezi nimi bloudil bez domova i beze smyslů.

Co mám ještě vypravovat?

Vedle kůlny do obou komor přistěhovaly se opět ty dávné pověsti a balády, které byly odtud po tolik let vyhostěny, a dvůr Lojkův zalesknul se opět jako tvář šťastného posluchače.

Chcemeli se tam na chvíli podívat, můžeme. Statek jest opět každému otevřen; kalounkářova rodina, plátenník jsou tam jako doma, drotaři přicházejí na nocleh, hudebníci často si tam zajdou, a za nimi přijdou z vesnice posluchači a posluchačky.

Opět v těch komorách večer poslouchá Franěk a vodí tam Stázu — jak dobří tu známí, kamkoliv se podívají.

A chcemeli, podíváme se k Lojkovům někdy z rána, když se čeládka připravuje do polí. Starý Lojka s dýmkou v ústech prochází se po dvoře, prohlíží nářadí a čeládka pozdravuje „Dej pánbůh dobrýtro, pantáto!“

Starý Lojka děkuje: „Tak, tak, tak, děti!“

„Půjdeme dnes na pole za luka, pantáto?“

„Ptali jste se mladého? Kam ten řekne, tam půjdete.“

„Pravil, abychom se ptali vás.“

„Inu, inu. Tedy za luka. Ale vždycky ptejte se mladého.“

„Tamhle přichází.“

A tu přichází Franěk. „Co myslíš, aby šli za luka?“

A Franěk ví tolik příčin, že se musí jíti za luka a nikam jinam, že jest starý Lojka všecek samý úsměv, jak dobře to dovedl nařídit.

„Inu, inu,“ dokládá, „toť se ví, tedy za luka.“

Pak přijde Stázička, jak ji všichni ve statku nazývají, a praví, aby šli k snídani. Starý Lojka béře ji za bradu a hledí do jiskrných očí. „Dobré dítě, dobré dítě,“ povídá. Pak pustí bradu a vezme ji za ruku: „Od dneška za rok už nebudeš sama pro mne chodit, Stázičko.“

„Proč bych nechodila, tatínku?"

„Nu, choď si, ale s vnoučetem na ruce."

Na to Stázička se zapýří a myslí si plna blažené předtuchy: „Od dneška za rok!"

Anebo tam vejděme za rok, přede žněmi. Ženci opět staví se tu na prvním místě, a mezi nimi prochází se starý Lojka s dýmkou v ústech.

„Přicházím od mladého pantáty," praví ten náčelní mezi nimi, „abyste prý z nás vybíral si sám, pantáto, že prý už nás znáte; a já také myslím, že to nejlepší."

„Inu, inu," povídá starý Lojka, „jak pak bychom se neznali za tolik let!"

A na tō vybírá si podle chuti a jak se mu který zdá.

„Letos budeme míti veselé žně, pantáto," povídají ženci.

„Letos? To si myslím! A což, až vám začne Stázička kolo! Taková selka ještě nebyla tu na statku, jako je Stázička."

„Hodná to selka, pantáto. Tu přišla s námi letos Ančka — víte, pantáto, nu, jediná chyba její, že neví, jak přišla na svět. A jaké ženské jsou, nechtěly ji mezi sebou trpět. „Což pak ona za něco může?" pravila ta vaše Stázička. „Zvíře neodženeme, když k nám se tulí — což jest Ančka horší než zvíře?" A jak víte, pantáto, vzala ji k sobě za chůvu k tomu vašemu hezkému vnoučeti."

„Inu, inu," usmívá se starý Lojka.

Ale celý statek býval zrovna na nohou, když tam za čas přicházel návštěvou hrobař Bartoš. „U mrtvých se mi už stýská," povídal, „a když se mají živí rádi, to já si rád k nim zajdu. Nu, a vy se máte rádi?"

A tu ho div na rukou nenosili, totiž kdy by ho byli unesli. A proto, že ho nemohli unést, věsili se na něho, i Franěk, i Stáza, i to malé klouče, které vzala Stáza od Ančky, aby se jím pochlubila.

„Což pak jsem proto silák," říkal Bartoš, „abych vás musil od sebe odstrkovat?" A tak jako žertem jimi postrčil, aby přece se jich sprostil. Ale nejhůř bylo, když se chystal k odchodu. Tu k nim přibyl i starý Lojka a všichni ho drželi, aby ještě zůstal. A tu hrobař Bartoš časem dělával, jako by je od sebe odháněl, jako by je setřásal. A musíme říci, že se mu to povedlo málo kdy — byltě to jediný případ, kde silák Bartoš podlehl. Franěk, Stáza, Lojka a malý hošík ho přemohli, a někdy k tomu stačil hošík sám.

„Inu, inu," smál se starý Lojka, a když pak večer přišli hudebníci, byla ve statku ta nejkrásnější idyla.

Dlouho tu idylu hledali, dlouho za ní bloudili, ale našli ji. A ta končí jako započala: „Odpočiňte v pokoji..."

Justus Liebig.

Podává

M. Pokorný.

Věda ztratila opět jednoho ze svých velikánů: Justus Liebig, proslavený lučebník, nejslavnější badatel v oboru chemie ústrojné, dne 18. dubna l. r. v Mnichově zemřel.

Sláva všech dob obracela se nejvíce jen k osobám politickým; v životě společenském a státním poutá se hlavně jen k těm, kteří hmotnou přesilou bořením toho, co tisícové mravenčí pilností vystavěli, obracejí k sobě obecnou pozornost hrůzou, již rozsévají. Tichý genius, jenž v zátiší svém neúčasten vášní, velkým davem lidstva hýbajících a nepovšimnut obírá se jen svým badáním vznešeným, kteréž chová v sobě zárodky blaha veškerého člověčenstva, ten širším kruhům lidstva často ani nežije, ač mnohdy jediný jeho čin nese nekonečně víc dobrého ovoce, než všecky bořivé skutky proslavených dobyvatelů a vítězoslavných oblažovatelů člověčenstva.

Jen zasvěcené kruhy vědecké oceňují činnost vědeckou dle zásluhy, jen v těchto dosti malých kruzích dobývá si sláva geniův též nesmrtelného trvání; avšak jakož vrozena jest každému z nás ona ctižádost, která téměř vnucuje nám touhu po delším trvání než až k hrobu a kteráž z jedněch činí Sokraty a Seneky, z druhých Attily a Herostraty, — tak jest i povinností kruhů těch, aby také v širším obecenstvu co možná nejvíce šířili pravý o tom názor, jak velký podíl v uznání všeobecném mezi nimi zasluhují mužové činů vědeckých, kteří pro veškerenstvo po celý svůj život pracovali a i výsledků nezůstali prosti.

Liebigovo jmeno ovšem není tak zcela neznámé v širším obecenstvu, jako mnohých jiných slavných učenců, neboť mnohé z chemických jeho vynálezů staly se i prakticky důležitými; avšak pouhé jmeno zůstává prázdným zvukem, pokud nepoutá se k němu vědomí významu. Účelem této naší upomínky na slavného muže jest tedy, abychom vědecké zásluhy jeho uvedli v širší známost a k jmenu jeho připojili též jeho význam.

Justus Liebig narodil se 13. května 1803 v Darmstadtě, kdež otec jeho měl obchod v materiáliích a barvivech. Od nejútlejšího dětství byl svědkem rozličných lučebních pokusů, jež otec konal za účelem hotovení barviv a lučebních výrobků, i stala se mu takto zkusná lučba velmi oblíbeným, ano téměř již neodolatelným zaměstnáním, jehož nespustil se ani pak, když jej poslal otec na studie gymnasijní. Naopak, tu teprv oddával se chemii mnohem opravdovějším spůsobem, i použil každé chvíle, jež mu škola ponechala, ba i víc, k tomu, aby četl chemické spisy, jichž velikou hojnost nalezl v darmstadtské dvorské knihovně, a dle nich další aby své pokusy chemické doma konal i opravoval. Obchod otcův poskytoval mu ovšem velikou výhodu, že měl na snadě vše, čeho k nejrůznějším pokusům potřebí bylo, tím

pak, že každý pokus, o němž se dočetl, sám také provesti se snažil, zjednal si záhy v experimentování lučebním tak veliké zručnosti, že v tomto umění zajisté nikomu nic nezadal. V čtrnáctém roce svého věku byl již bohatou knihovnu dvorskou tak probral, že v ní asi nezbylo chemického časopisu, jehož by nebyl pročetl a že nebylo známého pokusu lučebního, jehož by nebyl sám doma vykonal.

Tomuto zaměstnání nejen všechen téměř čas, ale i všecku duševní sílu svou věnoval; jeho snahou bylo čím dále tím určitěji to jediné, aby v chemii se zdokonalil, aby všecko, co vůbec bylo známo v tomto oboru, také sám důkladně poznal; a výtečná paměť, jíž se honositi mohl, byla mu v tom také pomocnicí tak mocnou, že tehdy v chlapeckých ještě letech osvojil si již velkou hojnost chemických zkušeností.

Tím hůře však pochodila při tom jeho studia školská; ve škole sedával jako bezduch při výkladech o jazyku latinském a řeckém; volán učitelem zhusta ani nevěděl, o čem byla právě řeč, i byl vůbec stavěn ostatním žákům za odstrašující příklad netečnosti a tuposti.

Ký také div, že duch jeho přeplněný činností vědeckou mimo školu byl i ve škole ještě celý zajat důslednostmi těchto myšlenek, že mladistvá obraznost nemohla při takové hojnosti dojmů, duši jedině ovládajících, býti utlumena školními předměty, tohoto činění velmi dalekými?

Zkrátka, mladý Liebig byl špatným žákem, učitelové vyslovili otci jeho bez obalu své nejpevnější přesvědčení, že na této dráze žádný zdar ho neočekává. Otec, vida netajenou nechuť synovu k studiím gymnasijním, povolil prosbám jeho, aby se směl zúplna věnovati lučbě, a dal jej r. 1818 do učení k lékárníkovi v Heppenheimu blíže Darmstadtu; bylať to tehdáž téměř jediná cesta, po níž dojíti se mohlo v tomto oboru jakéhosi vývoje.

Avšak ani zde duch jeho, bažící po vyšších vědeckých studiích, nenalezl onoho ukojení, jehož si přál, i vypravuje se, že v prázdných chvílích konal samostatná pokusná studia v malé chemické dílně, kterou si byl tajně na půdě domu lékárníkova zařídil, která prý po desíti měsících pobytu jeho v domě tom učinila konec zvláštní nehodou, totiž vybuchnutím preparátu chemického, jímž se právě obíral, což rozbouralo celou jeho improvisovanou dílnu a k tomu i část střechy a za následek mělo náhlý konec jeho učení lékárnického. Byly to, jak se praví, Liebigovy první práce o explosivních sloučeninách, které jemu později zjednaly první vavříny.

Tak nebezpečného učeníka nemohl ovšem mistr lékárník ve svém domě strpěti ani okamžik, a Liebig vrátil se do domu otcovského. Zde trávil asi půl roku konaje pilná studia přípravní pro akademický běh a vstoupil pak již na universitu v Bonně, odkudž pak přešel do Erlangen, aby své zamilované vědě výhradně se věnoval.

Na těchto dvou vysokých školách položen jest jeho snahám první základ přesně vědecký; theoretickou chemii poslouchal u prof. *Kastnera* a vedle toho obíral se i pilně studováním ostatních věd přírodních, jakož snažil se nyní také, aby zanedbané vědomosti jazykové opět doplnil. Úplné ovšem vyvinutí a samostatné studium věd lučebních nebylo

tehdáž na universitách lze očekávati, Liebig zjednával si vědomosti o pokrocích vědy jen vlastní pilností, horlivým studováním všech nových spisů a časopisů lučebních.

Opravdovost jeho v studování, jeho snaživost a značné vědomosti, jež v chemii jevil, zjednaly mu přístup v kruhy výtečných mužů, jako chemika Engelhardta, botanika Bischofa a j. a v rozmluvách s nimi nabýval duch jeho i širších hledisk pro další činnost. K tříbení náhledů pak a k povzbuzování nových myšlenek přispěl nemálo spolek, jejž nejprvé v Bonně a pak i v Erlangen mezi studujícími sám založil k pěstování fysiky a chemie.

V tu dobu padají první jeho vědecké práce o některých sloučeninách, jichž k barvení se užívalo a o stříbře tráskavém, zvláště při působení na ně žíravin.

Opustiv Erlangen po dosažení hodnosti doktorské r. 1821 nalezl z odporučení svých učených příznivců takové uznání, že jemu od velkovévody Hessenského Ludvíka I. udělena podpora, aby mohl chemická studia konati dále v Paříži, kamž tedy na podzim r. 1822 se odebral. Zde navštěvoval přednášky slavných tehdáž chemiků *Dulonga*, *Thénarda* a zvláště *Gay-Lussaca*, a seznámil se s *Rungem*, *Mičerlichem* a *Rosem*. Soukromě snažil se zde také dohoniti v mathematických vědomostech, co byl potud zanedbával, a pracoval opět dále o svých bádáních se stříbrem tráskavým. Shledav pak, že lze z této látky stříbro docela vyloučiti, aniž se tím tráskavá vlastnost sloučeniny poruší, domyslil se, že jest příčinou této vlastnosti zvláštní kyselina tráskavá, jejíž bližším prozkoumáním pilně se zaměstnával.

Výsledky těchto svých bádání předložil pařížské akademii věd a obrátil tím na sebe ponejprv všeobecnou pozornost, zvláště pak získal si tím i přízeň *A. Humboldta*, jenž právě v Paříži meškal, kteráž se mu stala nejvydatnějším pramenem dalšího zdokonalení, neboť mu otevřela teprv nejvýtečnější pomůcky k studiím chemickým, jež tehdáž přední měrou nahromaděny byly v Paříži; nejvíce však získal bez odporu tím, že jej Humboldt osobně Gay-Lussacovi uvedl a odporučil, tak že Gay-Lussac přijal jej do své jinak téměř nepřístupné soukromné dílny chemické jakožto svého prvního žáka, čímž nabyl Liebig v každém ohledu pevné podpory, která pro směr jeho bádání v budoucnost nejrozhodněji působila.

Nejprvé dokončil zde Liebig společně s Gay-Lussacem své práce o kyselině tráskavé a vrhl se pak se zvláštním úsilím na chemii ústrojnou, která později byla původem jeho veliké slávy; a ovšem, většího a lepšího mistra v té věci nemohl nalezti, neboť spůsoby, jimiž Gay-Lussac všeliké látky kvantitativně zkoumal, byly nad jiné výtečné i dostalo se tak Liebigovi příležitosti, seznámiti se důkladně s těmito methodami, tak sice, že po roce již byl ze žáka místr dokonalý.

Potud nebyl ještě Liebig o svém budoucím postavení společenském přemýšlel, až jej Humboldt, který již příznivé ruky své s něho více nesňal, pohnul k tomu, aby se oddal stavu učitelskému, i rozhodl se, že bude se habilitovati na universitě ve své vlasti co profesor chemie. Tomu však bylo na překážku, že dosáhl doktorské hodnosti na cizí

universitě, avšak i tato překážka odstraněna jest působením Humboldtovým. Liebig podrobil se na universitě Giessenské zkoušce, po kteréž se doktorství jeho v Erlangen nabyté potvrdilo a tak stal se ve svém 21. roce (r. 1824) mimořádným profesorem chemie na universitě Giessenské, a již o dvě leta později jmenován byl profesorem řádným; i setrval zde až do r. 1852, ačkoliv mu z mnohých jiných států učiněna nad míru skvělá nabídnutí. V tuto dobu 28letého působení v Giessenu padají nejskvělejší jeho vynálezy, zjednavší mu trvalou slávu, a jednak to, jakož zvláště ochota, s kterouž mu poskytnuty byly všecky prostředky, aby mohl dílnu chemickou v Giessenu k chemickým bádáním nejhojnější měrou opatřovati jak pro práce své tak i pro vyučování jiných, byly příčinou, pro niž stalo se mu téměř vděčnou nutností, aby vzpíral se co nejvíce nabízením cizím. V Giessenu stal se již členem téměř všech velkých akademií věd, přítelem nebo aspoň dopisovatelem nejznamenitějších badatelů ve vědách přírodních, od university v Götingen jmenován doktorem lékařství, od mnohých vlád vyznamenán řády a r. 1845 jest i povýšen za své vědecké zásluhy na svobodného pána.

R. 1852 však nemohl přece již déle odolati lákáním, jež nade všecka před tím otvírala mu skvělé vyhlídky pro další činnost vědeckou, i přijal profesuru chemie v Mnichově, kdež vystavěno mu laboratorium rovnající se téměř jakési továrně chemické a co nejštědřeji podporované, i zůstal pak zde již, neustále pilen ve své činnosti vědecké až k své smrti. —

Pohledněme nyní v krátkosti na nejdůležitější části vědecké činnosti Liebigovy, abychom ocenili jeho význam pro pokroky chemie a i jiných věd, jimž chemie jest nezbytnou pomocnicí.

Nejprvé pohledněme na jeho činnost experimentální, a tu jest největší zásluhou jeho, že v chemii ústrojné probádal postupy kvalitativní a proměny látek v sobě spůsobem co nejpřesnějším, že však mimo to i největší počet kvantitativních ustanovení o sloučenství různých látek sám učinil. V tom byla mu především podporou veliká snadnost, jakouž nejobtížnější a nejchoulostivější pokusy chemické vykonával a neobyčejná vytrvalost, s kterou započatou práci přes všeliké obtíže někdy zdánlivě nepřemožitelné provedl.

V tom obém měl ovšem již výtečné základy z dětských let, zručnost praktickou, přehled a lásku v experimentování, což přešlo mu již jaksi v krev a nevšedními jej obdařilo schopnostmi pro jeho obor.

Kdežto před Liebigem kvantitativní rozbor organických látek náležel celkem jen k nejvzácnějším pokusům, které toliko nejznamenitějším mistrům skutečně se podařily, vždy ale za nejtěžší úlohu se pokládal, dovedl toho Liebig, že vynalezením nových method a přístrojů učinil tento rozbor tak snadným a bezpečným, že již každý chemik mohl se pak účastniti ve zkoumáních látek ústrojných. Na tomto zdokonalení a zjednodušení methody rozborové pracoval od r. 1823, kdež společně s Gay-Lussacem posavadní způsoby zdokonalil, až do r. 1830, kdež konečně se mu podařilo, nalezti nejvhodnější apparaty, známé jmenem apparátu Liebigova, kteréž analytické lučbě daly ráz snadnosti

a spolehlivosti a rychle po celém světě se rozšířily, zapuzujíce napořád obrovské přístroje dřívějších dob, které jen nejsběhlejším experimentatorům mohly se svěřiti, a jen v takových rukou i k výsledkům vedly.

Námitky, jež s některých stran proti obecnému užívání jeho apparatu, zvláště pro některá zvláštní zkoumání, byly činěny, vyvrátily se časem samy sebou, když se ukázala ve všech rozborech od nejrůznějších chemiků konaných a při porovnání jich se spolehlivými rozbory se starším apparátem již vykonanými úplná shoda a největší přesnost.

Nejen usnadnění rozboru lučebního jest velikou zásluhou Liebigovou, ale žádný snad chemik nevykonal i sám takové množství různých rozborů a neustanovil složení tak četných látek ústrojných, jako on. Nejpečlivěji a v největším množství rozebral organické kyseliny, jejichž určováním zabýval se od r. 1822 (počínaje kyselinou třáskavou) až hlavně do r. 1836. Výsledky těchto bádání pak sebral a vydal ve spise o složení ústrojných kyselin r. 1838, kdež i mnoho nových theoretických pravd uveřejnil.

Neobyčejný dar, který jeho záslužným pracím experimentálním vtiskuje teprv pečeť pravé vědeckosti a nesmírného dosahu pro chemii, byla bystrost, s jakou z poznání zkumného dovedl společné příznaky nalezti a různá pozorování v soustavný theoretický celek upraviti. — Počítaje se k nejhlavnějším zastavatelům názoru, že v sloučeninách ústrojných zastupují určité složené látky (radikaly) totéž místo, jako jednoduché prvky v sloučeninách nerostných, stal se hlavním zakladatelem theorie radikálů, dle níž slučují se radikaly s kyslíkem v kysličníky a kyseliny, s vodíkem v kyseliny vodíkové, a t. d. Názoru tomuto dopomohl pak k všeobecnému uznání hlavně svými četnými pracemi o alkoholech a ustanovením velkého množství oněch sloučenin, které by se za ústrojné radikaly měly považovati, a jimiž pak veškeré látky ústrojné objevují se co sloučeniny z nevelikého počtu takových radikalů.

V tomto ohledu zasluhují největšího povšimnutí práce jeho o působení chloru na éther a na alkohol (r. 1831), při kteréžto příležitosti vynalezl novou sloučeninu: *chloral*, tekutinu to bezbarvou, ostrého zápachu, která v nejnovější teprv době poznána od lékařů co důležitý prostředek lékařský. Sem připojují se také důležitá jeho zkoumání nejrůznějších sloučenin kyanových (jedovatého radikalu kyanu), a zvláště o tvoření soli krevné (od r. 1829—1841).

Od r. 1839 obíral se na základě již dříve započatých bádání hlavně i studováním o kvašení a kysání a zbudoval theorii těchto proměn v látkách organických, kteráž ovšem nyní již částečně se změnila, zvláště co do původní příčiny kvašení, avšak která teprv hojnými pravdami experimentalními od něho objevenými uvedla celý tento důležitý děj v pravé světlo.

Touž dobou počal však ještě větší úkol podnikati, totiž studovati působení chemie v různých zjevech fysiologických. Zůstane to povždy největší slávou Liebigovou, že zjevy života rostlinného i živočišného, pokud na chemických zjevech a proměnách se zakládají, roztřídil a

theoreticky objasnil. Ze současníků nebyl k tomu nižádný učenec tak spůsobilý, neboť nikdo neměl k tomu takovou hojnost vědomostí, jako Liebig, k čemuž ještě přišla vzácná schopnost, z jednotlivých zkušeností odvozovati pravidla všeobecná.

Byť se byly i některé jeho theoretické náhledy neosvědčily co pravé, náleží mu přece ta nemenší zásluha, že on první přivedl veškeré naše vědění o výživě rostlin a živočichů na jediný jednoduchý základ a že vzbuzením nejrůznějších a často i dosti prudkých diskussí o této věci urychlil znamenitě tříbení názorů a bádání v oboru tomto.

Tak zejména nalezl v říši rostlinné ony hmotné podmínky, za kterých organism rostlinný může nejlépe prospívati, probádal pak, v jakých sloučeninách musí se rostlinám dostati těch látek, jichž potřebují, a dospěl pak touto cestou k theorii·nerostné, totiž k náhledu, že rostlina potravu nebéře k sobě jinak, leč v tvaru sloučeniny nerostné. Na těch základech pak snažil se, aby výsledky své srovnal s výsledky, jichž dodělala se zkušenost v rolnictví a pěstování rostlin vůbec. Tím spůsobem zbudoval znenáhla úplnou theorii chemie hospodářské (agrikulturní) a vyvozoval v četných spisech od r. 1840 až do posledních dob vydávaných jednak působení rozličných hospodářských výkonů na půdu ornou, jednak působení chemického složení půdy na zdar rostlin v ní rostoucích. To opět vedlo jej dále ke kritice nynějšího hospodářství polního, k positivním návrhům, co by racionelní hospodář z posavadních návyků svých měl zavrhnouti a co na místě nich nového zavesti a odsoudil jmenovitě velmi příkře dosavadní tak horlivě zastávané mrvení polí pouze hnojem chlevním, jakož i spůsob nynější střídavého hospodářství. Podobnými chemickými rozbory ukázal zvláště, které z látek nerostných, jež rostlina půdě ubírá, hnojem se jí nikdy více nevracejí, a podal nejen rolnictvu určitá naučení, poukázáním na nutnost hnojiv nerostných, čeho se jest chopiti, aby stále pokračující vyssávání a chudobění rolí se napravilo, nýbrž vystavil i ze stanoviště národohospodářského velmi důležitou nauku o vyčerpání půdy.

Podobným způsobem prozkoumal zároveň změny v ústrojninách živočišných a hleděl vysvětliti z chemických proměn povstání ústrojí tělesného potravinami, jakož i proměny těchto při přechodu v části těla zvířecího, při čemž poukázal na podstatný rozdíl chemických přeměn v těle zvířecím a rostlinném; dále bádal o působení potravy na dýchání, oběh krve, atd. o souvislosti plození tepla a vyvíjení síly z výměny látek a pod. Tyto vývoje složil v díle vyšlém r. 1842, jednajícím o ústrojné chemii vzhledem k fysiologii a pathologii. Ve spise tomto složena hojnost nových myšlenek a výtečných názorů i poučení zdravovědných, jakkoli pro základní moc, spůsobující počátky života ústrojného a udržování jeho přijal ještě tak zvanou sílu životní, čímž ovšem obešel onu záhadu bez vědecké zásady. Ostatně staly se i mnohé jiné jím vyslovené náhledy předmětem prudkých hádek vědeckých, avšak v celku zůstaly nedotknuty, ano došly později i úplného ocenění.

Pozdější práce jeho, zvláště v Mnichově, obmezovaly se již více na pouhé doplňování toho, co před tím byl započal, a tak zejmena

stala se zvláště chemie hospodářská a dietetická jeho nejhlavnějším pozdějším oborem. Prozkoumav velmi důkladně výživnost mnohých potravin upozornil na to, čím by se výživa lidí zdravých i nemocných měla zpravovati a které zvláště potraviny bylo by možno ještě opraviti. Tak probral na př. výživnou hodnotu masa při rozličném jeho připravování, a zvláště náhražek jeho při vaření polívek, ocenil hodnotu piva i vína a kořalky atd. Tyto výzkumy jeho vedly mimo jiné zvláště k vyrábění tak zvané Liebigovy tresti masové, kteréž dle jeho návodu děje se nyní ve velkém ve Fray Bentos v Americe z masa bůvolů i jiných ssavců.

Shrnemeli, abychom na nejdůležitější se obmezili, činnost a zásluhy Liebigovy v několik slov, shledáme, že byl tvůrcem chemie fysiologické, apoštolem oprav v hospodářství polním, že povznesl chemii, zvláště ústrojnou, na stupeň nebývalé dokonalosti a že zejmena posloužil jí nejvyšší měrou urovnáním a vykázáním cesty pro badatele nejen s ním současné ale i budoucí, a že zvláště svými methodami ukázal také, jaké cíly sledovati má lučebník ve své dílně mimo poznání hotových již v přírodě sloučenin. Hledání sloučenin nových, nikoli ale k cílům praktickým — které vždy již samy sebou se objeví, kdy dojde pravý čas —, nýbrž za účelem pouze vědeckým k dopátrání se zákonů přírodních do všech podrobností, to vychází co naučení z jeho zásluhy plného neunavného života, zasvěceného vědám a pravdám věčným.

John Stuart Mill.

Od

dr. Jos. Durdíka.

Stojíme nad čerstvým hrobem muže, v němžto veliký národ velebí svého prvního filosofa přítomnosti a celá řada učenců svého učitele, jenžto jasnými spisy svými měl i bude dále míti vliv na rozvoj myšlenek a na vědecké vzdělání mládeže, a jenž konečně ryzí snahu činného života položil na oltář jediného idolu: *lidskosti a pokroku.* V těchto dvou slovích zahrnuto jest tajemství jeho nadšenosti, a cokoli rozdílného podnikal, ke všemu čerpal odtud pohnutku svou. Nesmíme pomýšleti na jakousi citlivost, jež jest výsledkem choroby a člověku ruší práci rozumu; jeho pravý hluboký cit nevadil mu, aby právě myšlení samo učinil předmětem svého přemýšlení, tak nestranně a střízlivě, že proslul co „chladný a tvrdý“ myslitel; týmž rozumem se spravoval, an se pohroužil v novověkou nauku o záhadách hmotného blahobytu, aneb se ujímal všech, kterým se křivda děje, všech porobených, utlačených a k opravám v životě politickém i společenském povzbuzoval.

John Stuart Mill narodil se 20. května 1806 v Londýně co nej-

starší syn v rodině sedmi dětí. Otec jeho Jakub, sám spisovatel na slovo vzatý, mohl synu svému ovšem býti nejlepším vzorem, jak vlastní snahou svou prospívati může. Otec tohoto Jakuba Milla byl *skotský* sedlák, vlastně chalupník v Logie Pert, blíže města Montrose v hrabství Forfarshire. Podivná země ta skotská; tak mnohé slavné jmeno, jež dobylo si vůdcovství v anglickém myšlení i činění, pochází odtud, slovutné ve filosofii i v básnictví (budiž připomenut' jen Hume, Reid, Adam Smith, Walter Scott, Burns); zvláště selský stav vyznačuje se svou samostatnou povahou a snaživostí. Farář znamenal vlohy syna chalupníkova a byl původem, že se týž dostal na studie. Konečně Jakub Mill stal se *tutorem* u skotského šlechtice jmenem Sir John Stuart Forbes; tutorství jest zvláštní zařízení v bohatých rodinách anglických u vychování synův; tutor značí jakýsi střed toho, co u nás vychovatel a soudruh. Mezera, která v Anglii dělí šlechtu a ostatní občanstvo, není vůbec tak veliká jako na příklad u nás; a zvláště ve Skotsku zmenšena svazkem pokrevného příbuzenství. „Mladý pán" dostane tutora, jenž jsa jen málo starší, toliko usedlejší, učí se s ním, cestuje s ním, jest mu spolu povzbuditelem i vzorem, a tak se často mezi oběma vyvine pravé přátelství, které dobu tutorství přetrvá. Sir John Stuart byl tutoru svému napotom vždy věrným a stálým přítelem, a z vděčnosti k němu opět dal Jakub Mill svému nejstaršímu synu jmeno *John Stuart*.

Malý John byl útlý slabý chlapec, otec ho neposílal do školy, ale sám jal se vyučovati jej, tak přísně, rychle a obsáhle, že syn v dvanáctém svém roce čítal řecké a latinské spisy v originále i měl tolik vědomostí, jakož vídáme u „dětí zázračných". Přísná kázeň a neskrocená snaha otcova, stálé napjetí ducha byly dle svědectví paní Grotové (choti slavného historika Jiřího Grota) příčinou, že chlapec vypadal trochu zaleklý. Kdykoli však týž chlapec v pozdějším věku zmínku činí o svém otci, děje se to s výrazem nejvřelejší lásky a vděčnosti za jeho vzácnou péči; na mnohých místech opět a opět projevuje úctu a obdiv svůj muži, jenžto v jedné osobě byl mu otcem, pak učitelem a pak přítelem. Zvláštním znakem povahy Millovy byla právě ta síla přichylnosti, a ony dvě bytosti, kterým ji věnoval neobmezeně bohatým výrazem po celý běh svého života, jsou choť jeho (o čemž níže) a „přísný otec", jenž byl jej zasypal veškerou hojností ducha a literatury, aby z něho učinil řádného učence a velkého filosofa.

Ještě jednu okolnost musíme vytknouti v mládí Millově; otec jeho měl rozmanitá spojení s jinými učenci, ze kterých zvláště jmenujeme Jeremiáše *Benthama*, původce *nauky užitkové* (utilitarianismu) jakožto hlavní zásady soukromé i veřejné správy života, muž charakteru původního a znamenité duševní síly, jenž mnohou nešvaru v institucích vlasti své nemilosrdně odkrýval a kritisoval. Co Bentham prováděl v právnictví, v politice a v moralce, to prováděl Jakub Mill ve filosofii a v logice. Ve společnosti těchto dvou mužův strávil John léta chlapecká (neboť Bentham byl domácím přítelem nejobětavějšího druhu), poslouchal jich rozmluvy a sám měl záhy v nich podíl. Vyrostl ve vzduchu, jenž byl zcela prost všeho, čemu říkáme pověra. Nebylo náhledu v zákonodárství, v politice, v dějepisu, filosofii, jehož by spolu

nebyli protřásli. V této škole probrána každá otázka „se stanoviska rozumu“. Žádná planá divinace, žádné neurčité, rozechvělé „vidění“ nepostačilo posvětit a ospravedlnit nějaké zařízení v státě neb církvi. Každé musilo podstoupit zkoušku; „Proč? i k čemu?“ tázával se Bentham, a Jakub Mill znal se dobře v psychologickém vysvětlování, kterak neurčité, tajné a tušivé touhy zvrhají se znenáhla ve skutečné a makavé zjevy, chyby, záludy a omyly. Tak se učil malý John logice. Jakým duchem oba učitelé jeho proniknuti byli, to vysloviti, nemáme na pevnině jiného slova, než sit venia verbo *republikánským*, chcemeli naznačiti svobodomyslný směr a horlivost, jížto chtěli rozumu opatřiti vládu. Ač nesmíme při tom hned činiti obdobu s republikanismem v jiných zemích a snad mysliti při tom na nějakou červenou republiku nebo nepraktickou komunu. K tomu byli oba angličtí mužové tuze střízliví a nepopřáli neurčitým touhám přístupu do své soustavy. Jako slovo *demokrat* nebo *liberál* má na pevnině jiný smysl než v Anglii nebo v Americe, musíme jakousi změnu přidati i slovu republikánský, onde položenému, ohýbnouti je právě směrem ku praktičnosti a střízlivosti. V této přísné škole učil se dále Mill nedati se mýliti povrchními pohledy a při každé věci dobrati se vždy posledních základů, kořenů, a proto stal se z něho *radikál* ve filosofii, s kterýmžto slovem opět nesmíme jakousi politickou příhanu spojovati, nýbrž jemu rozuměti v anglickém smyslu, totiž s praktickým dodatkem. — Vedle tohoto rokování studovány byly přírodní vědy, a John vydával se na dlouhé cesty s přírodopisnou skříní na zádech, sbíraje brouky a byliny; s mathematikou se zabýval, a první jeho práce literární byly právě z oboru mathematiky a botaniky. Vedle toho všeho vrhl se na zdařbůh v pole literatury: četl jak filosofy tak básníky, díla právnická i hospodářská a připravil se už tehdy ku svým rozborům básní Alfreda de Vigny, myšlenek Coleridge, atd.

Toto vnímání trvalo až do čtrnáctého roku; v tu dobu otec postoupil výše v úřadě svém u Společnosti Indické, zaměstnání úřadní mu vzrostlo, i nemohl více tolik času věnovati synu svému. John byl poslán na cesty do Francie, kdežto strávil půldruhého léta, hlavně v Paříži a v Montpellieru, mnoho známostí učinil a k Francii přilnul zálibou, již pak po celý život podržel.

Tím bylo jeho vlastní vychování ukončeno. Starý Mill byl příliš zkušený, aby byl syna pustil na dráhu spisovatelskou bez zálohy určitého povolání občanského, ač jeho vlohy dobře znal. Uvedl ho tedy v totéž zaměstnání, jež měl sám, v úřad Východoindické společnosti (East-India House). John Mill stal se tedy v sedmnáctém roce věku svého písařem a postupoval pravidelným během v úřadě svém, až se stal 1831 *Assistant Examiner*, an týmž časem otec jeho postoupil na nejvyšší místo *Chief Examiner* — hlavního dozorce politických záležitostí indických. Tu měl John Mill po sobě správu důležitých oborů řídě vyučování, veřejné práce, diplomatické záležitosti, až konečně dostal se až na nejvyšší místo, jež druhdy otec jeho zastával. Po vše dlouhá léta byl John Mill vzorem v plnění povinností svých; důkladná práce, činnost, svědomitost, rozhled a obratnost v důležitých věcech učinily jeho karrieru skvělou, tak že byl autoritou i v těchto úřadni-

ckých, suchopárných věcech. — Ve svém posledním postavení byl diplomatem a státníkem indické společnosti. Kázeň tak vážného závodu zanechala na něm také patrné stopy.

Však vedle prací úřadních studie nebyly zanedbány. Několik mladých mužův scházelo se v domě *bankéře* Grota (známého co potomního historika Řecka) vždy před početím hodin úřadních od 8 do 10 jen k tomu konci, aby společně studovali důkladně logiku. Vedle toho utvořili spolek utititarianský (Utilitarian Society), kdež protřásali všeobecné otázky z filosofie a z národního hospodářství, četli, probírali a posuzovali nejčelnější díla z těch oborů, při čemž vlastně četl za všechny jeden člen, jenž určitou knihu dříve dobře byl prostudoval a pak ostatním o ní zprávu podal; tak byli sobě vespolek podporou a povzbuzením ve studiích a udržovali se stále v povědomosti všech nových zjevů v literatuře. John Mill byl ze všech členů nejmladší, ale jeho časná dospělost na všech stranách dobyla mu jedno z prvních míst mezi soudruhy.

V témž čase počal většími pracemi vystupovati na veřejnost. Když mu bylo 21 roků, objevil se jakožto odpovědný vydavatel jedné z největších prací Benthamových: *O důkaze rozumovém a soudním*, díla velkého a těžkého, jemuž Mill pravou odvahou dodal teprv formy; rozdělil je v pět oddělení, připojil k nim vysvětlivky a nové svěží rozbory v řízném slohu Benthama samého. Přese všecku práci, věnovanou spisu tomu, jen po velikém odporu k doléhání Benthama svolil, aby jmeno *Mr. Mill, junior* vytištěno bylo na titulním listě. Vlastními původními články počal přispívati do Westminster Review. Politické strany v Anglicku mají jako všude své časopisy, a sice zastávají denníky potřebu dne v malém i velkém, kdežto k hájení hlavních zásad určeny jsou periodické listy vycházející v delších dobách: týdenníky, hlavně však *měsíčníky* a *čtvrtletníky*. V Anglicku pak jsou hlavně tři strany; jedna, řekli bychom „historické šlechty“ známá pode jmenem *Tory* chtějící řád královský a staré věci udržeti; druhá demokratická čili strana *lidu*, strana „liberální“, známá pode jmenem *Whig* — a konečně nejpokročilejší liberálové, jejichž heslem jest důkladná *reforma* všech institucí, změna až ku kořenům, proto nazváni jsou různými jmeny (Radikalisté, Chartisté, Reformisté), ač my bychom spíše říkali strana *opravitelův*. Vůbec však nesmíme souditi o těchto stranách dle názvů našich; tak ku příkladu vídenskými novinami jmeno *liberál* uchu slovanskému jest jaksi zprotiveno, poněvadž ve fanatismu národnostním *svobodu* při každé příležitosti zapírají. Mimo to v Anglicku právě otázka národnosti se tolik nemísí v jednání politické, a konečně *židé* nemají v rukou všechny noviny a tím samým tak zvané veřejné mínění sídelního města i vlády královniny. Když náležitě rozdíly uvážíme, zbude pouze daleká analogie mezi stranami u nás i v Anglicku.

Celá ta společnost, v níž vyrostl John Mill, byla svobodomyslná, v pravdě liberální, ano náležela k nejpokročilejším liberálům, ve filosofii i v politice k radikálům. Periodický list, v němž všechny otázky probíraly se s hlediska torystického, byl *Quarterly Review;* strana whiggická měla svou *Edinburgh Review;* k hájení zásad radikálů založil Bentham r. 1824 *Westminster Review*, podporoval ji hojně penězi a

po jeho smrti to činil W. Molesworth. Tomuto čtvrtletníku hlavně věnoval John Mill pero své v době, když v ní spolu John Bowring měl účastenství, onen liberál, jenž si bedlivě všímal spolu českých snah.*) Celý objem jeho činnosti — všecky jeho příspěvky a články tehdy uvesti, jest nesnadno; on předně sám, když v pozdějších letech vydal sebrané *Rozpravy a úvahy* (Dissertations and Discussions), vyvolil z prvních svých pokusův jen některé věci, které zralé úvaze jeho zdály se býti hodny, aby byly zachovány. Kdy bychom však i tehdejší ročníky Westminsterské i Edinburské Review měli v rukou, nemohli bychom vyhledati práce Millovy, poněvadž se v Anglii původcové pod své články nepodpisují. Jest to zvláštní zařízení, jež úzce souvisí s poměry literárními v Anglii.

Škola, ku které Mill náležel, slynula svou přísností; chtějíc všechno po rozumu a spravedlnosti zaříditi, povrhovalo zevnějšími ozdobami slohu. Takový pravý utilitarian dle chuti Benthamovy jest poctivý, ale trochu příkrý a bezohledný, esthetiku a umění považuje za luxus, tedy za věc nepotřebnou, jež mizí před důtklivostí bližších věcí. Brousiti zevnější formu ani jim nepřipadlo. Spisovatelé angličtí mluví proto o hrubosti a neotesanosti Benthamitů vždy s jakýmsi despektem. Mill však právě i této stránky si všímal a dovedl vyhověti přísným požadavkům, vycvičiv se dříve čtením básníkův a studováním esthetiky. Naučil se pojednávati nejen o logice, nýbrž také o poesii. Tak byly v Westminster Review rozpravy o první publikaci básníka nyní korunovaného, o *básních Alfreda Tennysona*, jenž se tehdy právě poprvé objevil na parnasse. Mill je posoudil příznivě a předpověděl, že tento pěvec teprv slyšán bude zas — a opět důkladný *rozbor Logiky arcibiskupa Whately* 1828. Dále essay o *jmění církevním*, v němž zastával záhy zásady, které opět a opět přetřásány byly, nežli za posledních let se jaksi ujaly v otázce irské a vyřízení jejím v parlamentě za ministerstva Gladstonova. Druhá otázka, jež vyžadovala reformy, týkala *se Správy osad*, v níž Mill hájil vždy rozhodně co nejširší samosprávu, jsa z počátku podporován jen malým hloučkem přívržencův. V obou těchto posledních věcech psával pilně do liberálního žurnálu Morning Chronicle, jenž tehdy měl svou nejslavnější dobu. Dále psal v W. R. o *francouzské revoluci* postaviv se v článku svém proti mnohým křivým soudům krajanů svých. Opět v článku *Poesie a její druhy* vyvinuje novou theorii, snaže se vysvětliti a objasniti dojem básnických plodův; píše *o zásadách vychování, o podmínkách vzdělanosti*, o životě a činnosti francouzského žurnalisty *Armanda Carrela*, úvahu o *básních Alfreda de Vigny;* mimo to více článkův o *Benthamovi a jednotlivých jeho návrzích* jakož o „intuitivním“ Coleridgovi, jehož náhledům rozhodně však jemně polemisuje. Všechny tyto články byly psány uhlazeným slohem, obratně a vřele, tak že velmi se liší od prací ostatních Benthamitův a Radikálův. V té věci o něm pravil Jakub Martineau: „Starší proroci (jeho školy), kteří byli svého času kamenováni, obraceli zraky své na něj jako na *utilititarského mesiáše*, jenž sejme hanu se školy své.“ Od

*) Viz *Osvětu* 1873, str. 299—313.

roku 1835 byl Mill sám vydavatelem a s Molesworthem spolumajitelem listu *London Review*, kteráž v následujícím roce sloučena jest s Westminsterskou, a potrval jím až do roku 1841. Byl to znamenitý čas v periodickém spisovnictví. Mill shromáždil kolem sebe celou řadu bystrých, proslulých kritikův, literárních publicistův i sociologův, jejichž příspěvky čítají se s velikým účastenstvím zachovavše svou hodnotu podnes. Však hlavní práce v Review spočívala na jeho bedrách; on dával listu svému ráz i směr, udržoval jej vždy na výši všech otázek časových, vyhledával nové síly, povzbuzoval a sám přispíval hojnými články. Celá literární činnost jeho do té doby (1841) dá se zahrnouti dvěma slovy: byltě *publicista* a *essayista* v onom pěkném smyslu anglickém, kdež *essay* znamená zvláštní druh literární produkce, v němž se proslavili mnozí z nejpřednějších spisovatelův na příklad Hume, Carlyle, Macaulay, a jenž plní v rozmanitosti a hojnosti sotva přehledné ročníky „obzorův“ anglických.

Však Mill nespokojil se ukazovati sílu svou pouze v článcích periodických listův, třeba sebe pečlivěji vypracovaných. V témže čase po dlouhou řadu let psal veliké dílo své *o logice* a věnoval mu celou péči ducha svého. Jednotlivé rozpravy posud uveřejněné byly jen přetržky v tuhém pásmě studií a rozvrhů, jimiž připravoval své první větší dílo. Konečně vyšlo roku 1843 pod titulem: *System of Logic, Ratiocinative and Inductive.* Ač Mill počal psáti dosti časně, ač měl už dosti vlivu na své krajany, přece teprv *Logika* učinila ho slavným, nejen v Anglicku nýbrž u všech vzdělaných národů. John Stirling v jednom listě ku Carlylovi pověděl už dříve, že dílo Millovo má ráz vytrvalého a pronikavého intellektu a že bude jednou z největších knih věku svého.

Mezery, které oko mladíka už před patnácti lety odkrylo v náuce logické, dovedl konečně vyplniti a ve své velké knize, jež ve svých dvou dílech čítá přes 1200 stran, podati celistvou budovu její.

Logika, jak ji pojímá Mill, jest ovšem rozdílná od ponětí toho, které u nás rozšířeno jest.

Předně náleží Mill k těm rozhodným *nominalistům* anglickým, kteří *slova* mají za *jmena* pojmův a nikoli za *věci* — jako starý Vilém Occam, Baco I., Hobbes, Baco II., Locke, Hume — se všemi těmi muži pojí jej onen hlavní náhled. Všechno tajemnůstkářství a hraní se slovy, výklady a důsledky z nich činěné polo vtipné, polo mystické jsou tím bez milosti vyloučeny. Z té strany nemůže býti větší protivy než mezi Millem a Heglem; tomuto pojem jest *res* (věc) sama, logika vlastně metafysikou, a proto jest učení jeho jakési obnovení středověkého realismu — kdežto Millovi logika sice souvisí s metafysikou ale jen tak jako též s ostatními vědami.

Z druhé strany jest Mill též v odporu s těmi, kteří logiku mají pouze za náuku o „formalních zákonech myšlení“; tedy podle nich logika jednati má jen o tom, co jest jisto — ale kterak vznikají i menší stupně jistoty, jest z logiky úplně vyloučeno; tedy všecko co se týče pravděpodobnosti, mínění, náhledů, dále *vyšetřování* pravdy, tedy zejmena methody *hledací* a *zpytovací*, zkrátka indukce leží mimo obor logiky. *Tato* logika obmezena jest na obor užší, zabývajíc se ne

podmínkami našeho vědění a pravosti jeho vůbec, nýbrž jen podmínkami bezespornosti pojmův. Tento úzký náhled o náuce myšlení, známý jmenem *formální* logika, jest v Anglicku hlavně zastoupen W. Hamiltonem a Whatelym s četným přívrženstvem jich na universitách; na pevnině evropské pak zejmena logikou Kantovsko-Herbartovskou. Proto jsou knihy jejich o logice jednající tak krátké, obsahujíce vlastně jen náuku o syllogistice čili o závěru z daných, upravených vět (návěstí); proto podávají málo poučení o tom, kterak se pravdy domáháme, ač v poslední době právě za příčinou silného vlivu díla Millova také něco více podotýkají o indukci, ale přece mnohem méně, než toho skutečná potřeba vyžaduje — zabíhajíce na druhé straně v rozvětvení různých forem syllogistických, kteréž tak málo v životě a vědě se vyskytují, že příklady k těmto paradigmatům s velikým úsilím a rozpačitostí musí býti osnovány, při čemž ještě málokdy se podaří ujíti kletbě nejapnosti.

Abychom ještě třetím rysem vyznačili Logiku Millovu, podotýkáme, že on neupadá opět v druhou krajnost chtěje snad *syllogismus* vyloučiti — nikoli, syllogismus jest mu formou myšlení, již umí dobře oceniti a vykládá důležitost jeho jiným spůsobem, než se to dělo v logice formalní. Proto logika, jak u nás také známa jest, činí jen jednu část v oné rozlehlejší soustavě Millově, jednu provincii rozsáhlé říše. Často se Millova logika klade *proti* školské formální jako nepřítelka — nikoli, Mill tuto logiku sám vyhlašuje za dobrou průpravu a přisuzuje ji výslovně hodnotu pedagogickou.

A nyní můžeme kladně vymeziti podstatu díla Millova: — dle vlastních slov spisovatele — jest to pokus, „*sebrati a v jednotný celek uvesti nejlepší náuky, které v příčině logiky od myslitelův sestaveny aneb od důkladných zpytatelův prováděny byly.*" V tomto *dodatku* leží mnoho.

I objasňuje konečně (v §. 7.) úplněji svůj náhled: „*Logika jedná o úkonech rozumu, jimiž odhadujeme důvody vedoucí nás ode pravd známých k neznámým.*" Proto obsahuje v sobě úkon pojmenování věcí, ježto mluva jest prostředkem myšlení i sdělování myšlenek; dále definici i roztřiďování, soud, závěr a konečně všechny spůsoby, kterýmiž v myšlení svém od jednoho členu k druhému členu postupujeme.

Poznáme tudíž snadno, co Mill na takovém základě zamýšlel: nic zapudit, co by jakémus *náhledu* jeho se příčilo, nýbrž dodati všeobecných theoretických vzorcův methodám moderní vědy, nespustiti se anglického směru a ustálených osvědčených jeho myšlenek, nýbrž pokročiti dále a semknouti je v jedinou obsažnou náuku vědeckého dokazování, obsáhnout indukci i dedukci (ratiocinative). Poměr k logice formální pak objasňuje, že ta hledí si jen toho, aby v pojmech nebylo sporu; on však sestavuje logiku tu, která hledá pravdu, odtud praegnantní výrazy: Logika bezespornosti, a Logika pravdy. Tato zahrnuje onu.

Dílo Millovo jest podrobná odpověď na otázku: *kterakým pochodem myšlenkovým poznáváme?* čili úže: *Kterak povstává věda?* — ne fantom jakýs, nýbrž tato naše skutečná před zrakem naším

rostoucí a vítězící věda. Pochopitelno jest, proč zdařený pokus tento měl taký úspěch!

Po dráhná léta vyučovalo se logice po celé Evropě na vyšších ústavech, na universitách i na gymnasiích, buďto mdle a jen tak ledabylo, — kde přísněji, často týravě, — nebo ku cvičení lehkých úkonů, které každý zná a provádí, ale které zde musily býti znesnadněny, aby se zdály vědeckými výlupky. A přec když takový učeň vyšel, věděl o konkretním pěstování vědy tak málo, že mu bylo hrůza z mezer, jež v sobě znamenal, když se k myšlení a k vědeckému samostatnému zaměstnání obrátil. Tu musil teprv hledět poučovati se, vyhledávati z *historie* vědy jednotlivé mistry a setkávati si z jejich výroků jakýs takýs obraz, jak oni při zpytování si počínali.

A ejhle zde to všechno podal Mill v přehledné jasné soustavě, zcela jinou knihu o logice, než jak jsme si ji posud představovali. On byl oborů přírodnických tak znalý, že jednotlivostí z nich stále se dokládá, i zdálo by se, že kniha jeho je psána hlavně pro učně přírodozpytného; ale Mill ani věd ostatních nezanedbal při tom jsa sám politickým hospodářem a maje stálý zřetel k vědám oborům sociologickým i ethickým.

Přírodní vědy ovšem jsou za našeho věku v popředí; v táboře jich, poněvadž tam skutečně se zpytovalo, cítili také nejvíc potřebu čehos podobného a s pravou hltavostí zrovna přírodozpytci padli na tuto znamenitou knihu — jim bylo nejdychtivěji uvědomiti sobě pochod zpytovací a viděti jasně v jeho ústrojí, poněvadž skutečně vědu dělali. Proto vidíme, že přírodozpytci, kteří jinak neli jednostranně proti „planému“ syllogismu horlili, aspoň formální logiku dlouho ignorovali, stali se nyní najednou velebiteli logiky (!) Nejsou to snad jen neznámí skromní profesoři, ale i mužové slavných jmen, jako na př. *Liebig.* Však z druhé strany i ti, kteří stojí zdánlivě na druhém konci vědecké republiky, tedy kteří se historií obírají, ve svých nejpokročilejších členech všimli sobě Millovy knihy: uvádím zde *Buckla*, jenžto přese všechny omyly přece v celku má tu zásluhu, že uvedl nového ducha v pojímání dějinných skutků a v historiografii. Z filosofův vlastních vyslovil svůj souhlas s ním proslulý positivista francouzský August *Comte*, a opět státník *Tocqueville* a literární historik *Taine.* Mladí adeptové přírodních věd přijdou brzy k tomu stupni, že se tážou: kde nabudeme zprávy o vlastní vědě? a nemohl bych jim raditi lepšího vůdce nad Milla: i jiní budou se tázati podobně, až se ku př. rozšíří více moderní vědecký mluvozpyt a p. — a tak by kursus logiky ve smyslu Millově zajisté prospěl každému vyššímu učilišti, tedy zejmena každé universitě; však přijde čas, snad za málo let, že se to uzná býti prospěšným i ústavům polytechnickým, ne snad co jakási horribile dictu filosofie, ale co nezbytný prostředek k obezření v takovém množství oborův, stojících na různých stupních svého vývoje, nezbytný aspoň hlubším hlavám. Ano užitečnost obezření takého pronikne a Millova logika bude učebnou knihou mnohým ústavům. V Anglicku se stále rozšiřuje, zavádí se i na universitách, kde posaváde úzká logika vládu měla (Oxford) i na jiných vyšších ústavech; v Němcích už mají *několik* překladů, a mohu říci ze zkušenosti, že se

tam kniha Millova *více studuje, než aby se podle ní přednášelo.* Jest to zvláštní okolnost, že opět musil přijíti Angličan, aby pojal otázku logiky v mysli svobodné, prosté předsudků, s dostatečné výše a spolu praktickou stránku věci plným důrazem anglické energie uchopil. Nechme co se praktičnosti týče parní stroj i lokomotivu stranou, ale v oboru přísné vědy jest několik pádných zjevů, jak se tam výše stanoviska spojuje s praktičností: Té tíže, kterou stále máme kolem sebe, užil Newton praktickým spůsobem k vysvětlení vznešených úkazů nebes a k zaplašení mystických představ o nadměsíčném světě; tentýž praktický duch ukazuje se v čínu Lyellově, jenž učil změny geologické vysvětlovati činiteli, které ještě nyní působí na povrchu zemském, tím zaplašil kataklysmy a místo nich uvedl *nenáhlý vývoj*; totéž konečně při Darwinovi, an skutku ode všech lidí dávno pozorovaného, zejmena hospodářům a zahradníkům známého: změny totiž v odrůdách zvířat a bylin užil k tomu, aby otázku veledůležitou a tajemnou pošinul ve stadium zcela jiné: *o povstání druhův organických* mluví se nyní zcela jinak, totiž *vědecky*, kdežto před několika lety ještě (a v kruzích méně pohyblivých vlastně *posud)* mluvilo se o věci té pouze *mysticky.* Něco podobného na poli arciť zcela jiném provedl Mill svou knihou o logice: on z ní zaplašil všechnu strojenost, pohledl pátravým okem na úkon lidského rozumu v životě a ukázal, jak jest všude týž (vždyť jeden paragraf jest zrovna nadepsán: „Logika vědeckého zpytování jest tatáž co logika *of business a všedního života*) a jakými členy postupuje až k vědeckým úkonům — všechno prostě, nelíčeně, srozumitelně, a při tom tak svrchovaně, že nad dílem stále cítíme ducha spisovatelova, jenž se tím zabývá důkladně ale přece „gentlemantike“; on jedním slovem logiku učinil praktickou. Poučné jest pozorovati, jak se nová věc zvolna rozšiřuje. Millova kniha vyšla r. 1843 — toť bylo její desítiletí v Anglicku; v Německu šířila se *pověst a studium* hlavně v rocích padesátých... pamatuju se velmi dobře na dojem, když se dobývala k nám, na ty překvapené, žasnoucí obličeje — „tohle že je logika?!“ Mnozí „*velicí*“ filosofové posud se nevzpamatovali a vrtí dialektickou hlavou imponujíce pídiduchům, kteří nikdy nebyli za humny.

Celé dílo jest rozděleno na šest knih. Kniha I. jedná *o jmenech a větách;* sem náleží vše, co jindy v logikách uvádí se o pojmech a soudech; o výměru (definici) a rozdělení; duch, kterým vše provanuto, jest střízlivý ale důkladný nominalismus. Kniha II. jedná *o závěru*, tedy o tom, čemu formální logika učí v syllogistice. Základní jeho náhled jest, že logický úkon vlastně nejde a) od všeobecného k zvláštnímu ani b) od zvláštního k všeobecnému, nýbrž c) *od zvláštního k zvláštnímu.**) Ano tak zvaná *věta všeobecná* jest podle Milla pouhá formule, a syllogismus především jest úkon jakéhos registrování (zápisků) a vykládání. Návěsť svrchní (praemissa major) jest *seznam předchozí indukce*, a úkolem syllogismu jest, seznam tento vyložiti a

---

*) All interference is from particulars to particulars; general propositions are merely registers of such interferences already made, aud short formulae for making more.

objasniti. Syllogismus jest zárukou, že svrchní návěst, předchozí výrok byl pravdivý. Přehled náš syllogismem se rozjasňuje, obsahá více než by možná bylo, kdy bychom ulpěli na jednotlivostech i tedy pomáhá obrazivosti. Mimo to jest syllogismus posilou paměti, ano sám jest jakási umělá paměť, kterou udržujeme ono náramné množství jednotlivých věcí; my vzorcem syllogismu je pořádáme a opět si na ně zpomínáme. Děti, nevzdělaní lidé, zvířata vědí, že slunce vyjde, že voda chladí, slunce pálí a p. beze vší pomoci jakési všeobecné věty. Oni rozumují, a my často též, ne ze všeobecného ke zvláštnímu, ale vždy od zvláštního ke zvláštnímu. Na *svém* stupni vystačí tyto bytosti úplně takovým myšlením; teprv když přijdeme výše, *nestačí nám více paměť*, a tak člověk si vynalezl zvláštní prostředek, aby svou paměť i své myšlení a provedení jeho podporoval: tenť prostředek jest syllogismus a má pěknou obdobu ve *vzorci*, jehož užívají mathematikové. „Kdy bychom měli dosti obsáhlé paměti a dostatečnou moc, udržeti řád v úžasném, v náramném tom roji jednotlivostí, mohlo by rozumování pokračovati beze všech všeobecných vět.“ Mill považuje tyto všeobecné věty za pouhé zjevy *verbální* a ukazuje na ty skutečné pochody, kterými vznikly.

Konečně má syllogismus ještě význam výstrahy a pedagogické jistoty i chrání proti nedbalosti. — Tímto rozebráním syllogismu podal Mill příspěvek k logice nad míru důležitý ale právě z toho vidíme, že snad nechce jej zapuditi. Dále v téže knize jedná o *nutných pravdách* v zásadách, axiomatech; náhled jeho jest v té věci jiný než Kantovský. Kniha IV. a V. jednají o vlastní *indukci* čili o *methodách zpytovacích* — toť vlastní centrum celého díla, jím se liší nejvíc ode všech známých učebných knih; totě ona část, která v těchto téměř úplně schází, na kterou však Mill všechnu váhu položil: zde se objevuje v pravé síle i podává tajemství celé své filosofie.

Připojujíli se obrovské úspěchy přírodozpytu k slovu *induktivní methoda*, jest jmeno J. St. Mill na věky připojeno k historii methody této, jež v něm nalezala nového rozběrače a zákonodárce. Toť mistrovské dílo Stuarta Milla. *O příčinnosti*, kterážto záhada téměř celou filosofii v sobě obsahuje, *o rozmanitých směrech i prostředcích zpytování* až opět *k methodě deduktivní*, jíž Mill nejen není nepřítelem, nýbrž velebí ji jakožto nejvyšší triumf všeho zpytování — toť obsah tak bohatý a výhodně rozložený, že bych věru nevěděl kdy přestat, chtěje stručný o něm podati nástin.*) Jest to pravý zákonník přírodozpytu, a čím více kdo v jeden obor důkladněji nahledl, tím více bude se kochati v klidném a jasném rozkladě tom. Kniha V. probírá *omyly* v našem myšlení činěné, a konečně kniha VI. jedná o logice věd tak zvaných *morálních*, počínajíc dušeslovím až k ethologii; — jakým směrem kráčí, poznáme z obsahu první kapitoly, kteráž dovozuje, že pěstování dotčených nauk jen tím může býti pošinuto na jakýs vyšší stupeň, když při něm užijeme method přírodozpytných náležitě rozší-

*) Nerozpíšu se podrobněji o Millových dvou nejhlavnějších spisech, logice a oekonomii, předně poněvadž zde nestačí místo, a pak že oba jsou u nás poměrně známější než jeho menší díla.

řených a zevšeobecněných, čili jinými slovy, když všechny ostatní obory, které se *vědami* státi chtějí, oberou si skutečný vzor na přírodních vědách, jež uhodily na pravou cestu, jak se pravdě na stopu přichází, a velkolepým spůsobem své předpisy zajisté osvědčily; tak zejmena musí činit i mluvozpyt, statistika, politické hospodářství, sociologie i historie. Tato poslední část knihy sama stojí za celou bibliothéku a věru diviti se musíme, když z jedné strany takové náhledy jsou proneseny, vytištěny, každému přístupny, a z druhé strany právě v těchto vědách, totiž při pěstitelích jejich nalézáme taká nedorozumění! Zde jest i Buckle Millovým žákem.

Toť obsah logiky Millovy, kterouž za našeho času musí znáti každý vědecký učenec, každý snaživý učeň; zkrátka, kdo chce o *vědě* mluviti, musí svůj poměr k tomuto zákonníku moci naznačit.

Jest v tom všem Mill původním? — *Není*, neboť bez předchozích prací jiných myslitelů a výkonných zpytatelů nemohl by ani žádný ultragenius něco takého zosnovat. *A opět jest*, jako každý, kdo jednotlivé výsledky v jedno sebere, je doplní, spořádá a tak celou soustavu pravd zbuduje a jí v nejdůležitějších interesích své době platné služby prokáže. Co se týče předchůdcův, byli svrchu už jmenováni: angličtí filosofové, a z jiných zemí jest to především a skoro jedině vliv francouzský, totiž positivismus Comta. Však výsledek jest tak pozměněn, že Francouzi sami mluví o „anglickém positivismu". Jeho hlavní zásada jest, že každá naučná a plodná věta (i tak zvaná axiomata) jest odvozena ze *zkušenosti* (empirie) a není nic jiného než spojování skutkův. Jest tedy učení toto nová fase jen dávno známého empirismu, jenž se také ve své soustavě zdokonaluje. Všechno co víme, dříve se nám musilo zjeviti, *zjevem* býti a jen z těchto daných zjevů můžeme pravdy se domakati, rozbíráním jich. Jest to ono solidní učení, které nic jiného oborem svým býti nepraví nežli zkušenost, ale při tom smělost má, že se také žádné zkušenosti *nebojí* a ke všemu odhodláno jest, ona filosofie, jíž mistr ostříhl perutě, aby ji sesílil nohy. Každé spekulování o *příčinách prvotních* jest naprosto vyloučeno a jen *zjev* povolen. Proto zovou náuku tu také *fenomenalismem*, vymezujíce jej blíže přívlastkem *rozborný* (analytický) fenomenalismus.

Ale jakkoli bezpečná jest půda, na níž tato náuka spočívá, přece nestačí celé zvěduchtivosti lidské mysli — její vlastní tresť jest uznávat skutky (fakta) a zákony. Však souhrn jich jest nám *pouhá náhoda*; dobře jest mluviti o skutcích a zákonech — ale kdo koná ty skutky, kdo dává ty zákony? *Kde jest vůbec ona nejvyšší stolice, jež o zkušenosti takto soudí, že ji za pramen všeho vyhlašuje?* A jaké místo mají k tomu všemu jiné stránky života? O všech těchto věcech podává rozborný fenomenalism málo odpovědí, a zůstavuje nám patrnou mezeru. On sice vyměřil dobře půdu a rozsah dané zkušenosti, však potřeba perutí přece se hlásí. Není pochyby, že tato mezera musí býti *vyplněna* anebo *popřena*. V posledním případě vznikají popěrači, skeptikové, mužové drsné praktičnosti; kdy však *rozumu* se odňalo právo souditi o vyšších věcech, přejímá tím spíše obrazivost úlohu jeho a ta se utíká buď ku spiritismu nebo k bigottnosti. Často diví se lidé, kterak se u Angličanů může jedno s druhým srovnat — ta

chladná rozumnnost v praxi a z druhé strany ono pobožnůstkářství. Mátě ono i spiritismus právě v Anglicku mnoho přívrženců. Zde jest vysvětlení pohádky. V náuce o poznání, kterou vypěstili angličtí myslitelé, shledáváme *trhlinu*, která ukončuje rozumování, a za níž pak počíná říše zcela jiná. Jakkoli užitečný jest celý tento zákonník zpytovací, přece lidskou mysl ukojiti nemůže. To jest ona okolnost, pro kterou říkáme, že rozborný fenomenalism nemá dostatečné hloubky spekulativní.

On jest nástroj, a co nástroj právě *výtečný*, a všichni musíme jej poznati a naučiti se jím pracovati. Ale musíme sami mnoho *docelovati*, abychom se povznesli ku přiměřenému, důstojnému pojímání života, a takové docelování má zajisté také svůj význam, své právo, své methody. Jedním slovem: fenomenalismem není metafysika překonána. Blízká bude zde myšlenka každému, jakmile jsem zavadil o metafysiku, vytasiti se s námitkou, že to snad má býti filosofie německá, již kladu proti němu. Avšak tážu se: Co zahrnuješ slovem *filosofie německá?* Mníšli Heglovu soustavu a co k ní náleží, máš úplně pravdu, že se proti fenomenalismu postaviti nemůže — tať z opačných příčin nestačí a může považována býti za odbytou. Avšak filosofie německá obsahuje více. Tu jest zejmena Kant a ona větev filosofická, jež mu zůstala věrnější, totiž soustava Herbartova, která ne snad v úzkém smyslu školy, nýbrž co souhrn method se rozšiřuje a budoucnost má. Ona zachovala v hlavních věcech základní myšlenku Kantovu a změnila na jeho náhledech mnoho, aby sama opět opravám podlehala.

Do Kantovské velkolepé myšlenky vejde se celý fenomenalismus a celá Darwinova theorie, ale mimo to má Kant ještě něco více. Jak se věci nyní mají, jest pro každý náhled filosofický nezbytná věc, rozložiti se s Kantem a pokračovati na jeho základě, čímž ovšem nikdo netvrdí, že *všechny jeho náhledy* jsou pravé.

Ba ani logická záhada není zcela rozřešena knihou Millovou, a on sám velmi dobře vyjádřil se, že metafysika má zde velké slovo, *„jejížto obtíže leží v kořenech každé vědy"*. Úplnější spisy budou o logice vycházeti a metafysika neustane podle slov samého empirika Milla. Všechny tyto nedostatky cítil sám velmi dobře a spekuloval o nich též, ale na tu dobu nezdálo se mu, že by kýs hotový náhled o nich mohl dostačiti vědeckým požadavkům a obrněn býti proti námitkám, a proto považoval fenomenalismus za nejvhodnější nástroj. Se směry německými ve filosofii po Kantovi ovšem nikdy spřáteliti se nemohl. (Dokončení.)

Rozhledy v umění výtvarném.

Od

dr. Mír. Tyrše.

Viděli jsme téměř současně čtyři výstavy umělecké, výstavu spolku sv. Lukáše, výstavu na Žofíně, jakož i stálé výstavy Besedy Umělecké a M. Lehmanna. Na které z nich bylo novější umění české (o němž zde po výtce jednati chceme) nejhojněji a nejčestněji zastoupeno?

Výstava sv. Lukáše z dobrovolných příspěvků se skládající a k dobročinnému účelu uspořádaná, vymáhá již zpředu měřítko shovívavější, přece však — ač k tomu rázem svým utrakvistická byla — poměrně více nám poskytovala než výstava žofínská, již umělci naši z příčin ovšem nikoli nepodstatných čím dále tím více opouštějí. Výstava Besedy Umělecké pohříchu neprospívá, a tak tedy závod Lehmannův čím dále tím více novější produkci uměleckou v sobě soustřeďuje. Je to závod více neutrální než ryze národní, avšak nedá se upříti, že je náležitě řízen a že si zvlášť umění českého, jak staršího tak novějšího s nevšední pílí všímá. Poprvé snad děje se, že obraz pravidlem dříve je koupen než dohotoven, ba že je objednán, aby — do ciziny prodán byl.

Buďmež upřímní: při té značné lhostejnosti zámožnějšího občanstva našeho ke všemu, co umění se týká, která i tam, kde z pohnutek zevnějších něco se činí, v nesmyslných façadách našich domů, v tom kupčení a smlouvání u podniků uměleckých, v tom nedodržování slibů, jež i vynikající talenty k vystěhování se za hranice nutí, a na druhé straně zas i v té urážlivé zapomětlivosti se jeví, s jakou objednaný předmět umělci začasté se ponechává — při všech těch a jiných okolnostech, pravíme, kdo by na podnik ryze národní u nás se odvážil?

Věru nejsme přáteli ustavičných výtek, a víme, žeť i u nás je několik výjimek velmi čestných, ale když si vzpomínáme na úspěch první výstavy Umělecké Besedy, která přec tak mnoho krásného, zajímavého a nového poskytovala, když si připomínáme tu lhostejnost, s kterou později stálá výstava téže jednoty u samých počátků se potkala, když si na mysl uvádíme, že i při všech výstavách jiných v té jak právem a rádi říkáme české Praze tak zřídka český hovor slyšíme, pak těžko se ubrániti, aby se srdce hněvem nepobouřilo.

Nejen umělci, ale též obecenstvo náleží do vylíčení poměrů uměleckých a máli se věc v oboru tom ještě snad hůře než v jiných oborech vyššího života duševního, není to vinou zpravodaje, jenž faktum konstatuje.

Než věc je nemilá, i obracíme se tedy raději k produkci samé a k výtvorům jednotlivým. Krajina, jinak nejpopulárnější a nejrozšířenější odvětví umělecké, poměrně nejméně na výstavách našich representována byla, nejlépe ještě na výstavě Lukášské, kde zvláště *Kosárkova Poustevna* a *Krajina před bouří* jadrností a svěžestí kon-

cepce a provedení vynikaly, oním nádechem ducha původního a citu opravdu slovanského, kterým tento ve svém způsobu jediný, žel, záhy zesnulý umělec nade všechny krajináře naše vyniká. Vedle něho jen *Novopacký* se svou *Villou Ludovisi* nad prostřednost se povznesl; i zde jest kresba pevná, kolorit pravdivý, jedině nebe, tato slabá stránka všech akvarellů, s dojmem opravdově jižním zcela nesouhlasilo. *Kroupovo Okolí únošťské* a *Krajina na Jizeře* ve výstavě besední přespříliš vedatám jaksi nevolnicky přepsaným se podobají. Lépe by bylo, kdy by jasná obloha únošťská na bodrou krajinu jizerskou a pošmourné nebe jizerské na pošmourný Únošť se bylo přeneslo...

Ullik dle vzorů mnichovských krajinářů do zobrazení Alp se pustil. Jeho *Rohy Mühlsturzské*, *Zadní jezero*, *Pohoří Tauernské*, jež dílem na Žofíně dílem u Lehmanna spatřujeme, o tom svědectví vydávají. Kam se tím směřuje? Mohutnost hor alpských, která jedině na hmotných rozměrech jejich se zakládá, přece nikdo na obraze podati nemůže; ostatní — ovšem že velmi zajímavé a naskrze téměř malebné — zjevy alpské předpokládají dlouhé a neunavné studie na místě samém, majíli vůbec s uměleckou pravdivostí znázorněny býti. Tak ale je ta zeleň tu přespříliš nealpská, ta voda Zadního jezera až nemožná a omženost hor nehrubě podařená. Tím ovšem nepronášíme se tak proti umělci jak proti předmětu, jejž moderním směrem stržen sobě zvolil; žeť oko jeho na Pohoří Tauernském tím širokým údolím na obzoru příkrými horami ohraničeném utkvělo, prozrazuje přec původní cit pro krásu krajiny, pokud na pevných útvarech půdy spočívá. Co na konec u novějších krajinářů našich naskrze pohřešujeme, je hlubší, ovšem obtížné studium a dokonalé vylíčení živlů vzdušných a tekutých, nebe a vody, a veliký nedostatek určitého rozpoložení, oné povšechné nálady, která tak mocně k umělecké jednotě obrazu přispívá a kterou krajina teprv na cit a hlubší mysl naši působí. Přece pak tento vniterní dojem a nikoli snad ukojení zvědavosti k úkolům skutečně uměleckým náleží.

Ze genru *Čermákovy Černohorce*, ježto jsme na výstavě Lukášské uzřeli, na první místo klademe. Pouhý to výkres a jednoduchý děj. Ozbrojení jezdci přestoupivše vrch napájejí koně své, jiní za nimi teprv temene dostupují; avšak jaká jistota v opanování formy, jaký téměř antický klid, jaká rozváženost v uspořádání celkovém! — *Lhotova Smrt Petrarky* na téže výstavě, patrně jen zběžný náčrtek, ač v provedení nejednou předností vyniká, přece příliš povšechně pojata a vylíčena jest. *Gareisův Štědrý večer* co do pojímání charakterů a vylíčení světlového jižjiž k mezím povrchnosti sáhá. *Výjev ze života* od téhož umělce (na Žofíně), vyniká dobře a pilně malovanou postavou starého šumaře, ale jinak malou pečlivost prozrazuje. Velmi roztomilý obrázek však jsou *Ženíškovy děti* (v Um. Besedě). Ten klouček s dřevěnou šavlí a s bubínkem, na polo bázlivě na polo zvědavě do komína po bubákovi se dívající, a ta sestřička jeho, která jen po očku na tajeplné místo si pohlížeti troufá, jsou rozkošně podány. Přesností a jistotou kresby věci Ženíškovy povždy vynikají, zde pak jeví se též v komposici lahodný a nenucený rythmus linií, s jakým u nás jen zřídka se potkáváme. Co do vylíčení dětských postav a co do

smyslu pro ladnost komposice, zvláště vzhledem k tomu, jak linie postavy ohraničující se spojují a v sebe přecházejí, a neméně co do pojímání typu národního jest Ženíšek pravým dědicem Mánesovým. Přejeme si toliko, aby časem a nadáním svým neplýtval, na pole cizí nezabíhal a kreslením všelijakých ne právě jemných „genrů" širší obecenstvo o sobě v omyl neuváděl; přejeme mu také dostatečné příležitosti k tomu, aby na dráze jemu jedině přiměřené a prospěšné setrvati mohl.

Nejsme přátelé nijakého annektování, avšak doufáme, *Canon Straši-řipka* že na český původ tak zcela nezapomněl. Vždyť jeho *Děvče se stereoskopem*, jak vytknuto bylo, co do pojímání velmi nápadně našim mistrům z 18. století se přibližuje, pokud zvlášť v podobizně u prostřed mezi Vlachy a Nizozemci se octli. Jemná modellace hlavy v tom energicky koncentrovaném světle je způsobem mistrným tu provedena. — *Vácslav Brožík* celou řadu obrazů u Lehmanna vystavil. Ze všech zvláštní koloristický talent jeho vysvítá, přece však žádný ze genrů vystavených na plné výši jeho nestojí. Jsouť to ovšem — zváště u nás — všelijaké okolnosti, které umělce k produkování vůbec a k produkci v tom neb onom směru zvláště nutí, nechceme tedy vzhledem k pracím takovým příliš přísni býti, avšak nelze připustiti, aby malíř všudy pouhým koloritem vystačti chtěl.

Malujeli někdo *Očekávání* neb *Hubičku*, máme právo žádati, aby ta, která milence svého očekává, ti, kteří si líbají, nám poněkud sympathičtí býti a nás aspoň do jisté míry interessovali. Tato ale litujeme téměř toho, kdo očekáván jest, a při tom polibku utkví zrak náš spíše na výtečně provedené hlavě kmeta v lenošce dřímajícího, než na těch dvou milencích, kteří jeho okamžitého spánku používajíce jinak dosti lhostejně se líbají. Také nemá kroj formu těla v takové míře zastříti, jak tady u seladona spatřujeme. Ostatně jsou barvy v příznivý soulad uvedeny; na tom jakož i na jemné přiměřenosti tónu umělecká hodnota obrazu se zakládá.

Té ne zrovna sličné *Květinářce* s tím krásně malovaným košem květin chceme i přes ty zvláštní oči její věřiti, že pouze květinářkou jest. *Carneval* od téhož umělce jest pouhá skizze.

S Brožíkovým *Závišem* přecházíme zároveň v obor malby historické. Je to provedenější skizza velkého obrazu, jejž jsme vloni na výstavě zvláštním řízením tak pozdě uzřeli a jenž tak brzy na to zmizel. Přece však tu nádhernou krásu a u nás zvlášť řídkou noblessu koloritu, ty harmonické přechody barev a z části též ten poutavý rythmus světlový nám připomíná, jež tehdy největší naděje v nás vzbuzovaly. Doufáme, že příští velký obraz Brožíkův nás nesklame. S tím nadáním, jaké Brožík při samém počátku osvědčil, uložena mu zároveň povinnost, jíti za cílem nejvyšším, směřovati pilným, neunavným všestranným studiem, jež sobě umínil, k samému vrcholi moderního umění koloristického. —

Na výstavě žofínské *Javůrkovo Zavraždění Svatopluka* právem vynikající místo zaujímalo. Za ranního šera jede vévoda český z tábora císařského, an náhle cizí muž v komonstvo jeho se vmísí a kopím jej proklá. Kresba místy není zcela korrektní; avšak jen kritické oko to shledalo, a též jemu zmizela před výtečností tónu celkového, který

zvlášť v krajině a v celé té s výjevem souhlasné náladě její se projevoval. *Lear*, od téhož umělce v Besedě vystavený, Svatoplukovi nikterak rovnati se nemůže. — Prof. *Lhota* dohotovil a vystavěl po delší přestávce opět obraz větší: *Zástupcové koncilu* a *Jeronym v žaláři*. Hodnostáři církevní, především kardinál Zurbarella naléhají na Jeronyma, by odvolal; on pak chorobou sklíčen, po svobodě touže, a strojenou laskavostí členů koncilia pohnut, chápe se péra, by odvolání své podepsal. Vidíme však, že podepisuje se srdcem váhavým, cítíme, že nabuda mysli odvolá opět toto odvolání své. Též u těch, kteří jej obklopují, jest výraz a kresba charakterů, ačkoli by snad přiostřenější býti mohla, celkem velmi případná, komposice jasná, světlo pravdivé, jednotné a účinně soustředěné, modellace (vyjma snad tu onu ruku s menší pečlivostí provedenou) křepká a podrobná, zvláště pak rozmanitá i malebná roucha kněžská a hra světla na různých látkách jejich podána způsobem nejpečlivějším, až k samým mezím virtuosní illuse zasahajícím. Slovem je to výkon tak zdařilý, žeť odůvodňuje přání z nejedné strany pronešené, a též jinými okolnostmi důrazně podporované, aby Lhota, který beztoho zatímní hlavou akademie jest, i na dále co ředitel jí zachován byl. —

V portrétnictví se za poslední doby málo utěšeného vyskytlo. Jedině *Šafařovičova* podobizna kn. *Jiřího Lobkovice* (na Žofíně) nás interessovala. Modellace jest ovšem poněkud upřílišena a co do tváře celkem více na aristokrata vůbec nežli na induviduálnost samu důraz byl položen, avšak shledali jsme tu aspoň uměleckou snahu jakož i uvědomění o tom, že podobizna s vyššího hlediště pojatá nám ukázati má, čím a jakým ten zobrazený člověk vůbec byl, a nejen, jak v tomto nahodilém okamžiku snad vypadal.

Podobně architekturní malba nic valného nevykazovala, ač nechcemeli sem počítati *Pinkasův Vnitřek francouzské chatrče* (na výstavě Lukášské) obrázek roztomilý, šťavnatý, v barvě a tónu pravdivý, při němžto jen tím více litujeme, že s výtvory umělce toho tak zřídka se potkáváme. —

Plastika, ačkoli v době novější u porovnání s malířstvím *všude* skrovnější produkci vykazuje, u nás přece nepoměrně v pozadí stojí.

Z podobizen *Seidanův* medaillon, *Boženu Němcovou* představující, již odjinud je znám, a technická solidnost jakož i umělecká koncepce jeho již dříve oceněny byly. *Čapkův* reliefní portrét *kardinála Švarcenberka* neméně svědomitostí práce a skutečnou podobou vyniká, ač na př. vlasy s naturalismem až přílišným vypracovány jsou. V téže výstavě na radnici pak též se *Šimkovou Markétkou* jsme se shledali, která nyní zas do Besedy se přestěhovala. My Markétku pokládáme za předmět pro umění výtvarné nevhodný, a nezdařené pokusy nesčíslných umělců — Kaulbacha i Ary Scheffera v to počítaje — co nerozhodněji tomu nasvědčují. To co postavu tuto zajímavou činí, je specificky básnického a příliš vnitřního rázu, aby dlátem na povrh vyneseno býti mohlo, a k tomu nesnadno ba nemožno rozličné ty stránky, jež Markétka v básni postupně objevuje, aspoň do jisté míry najednou a úhrnem v soše podati. Co tedy se podává, jest obyčejně pouhý ten zjev panenskosti, který přece jen pro první stadium platí a povahu

tuto nikterak nevyčerpá, a k tomu panenskósti nikoli snad hrdé, v mramorové chladnosti své sobě dostačující — takováto postava by ovšem eminentně plastická byla — nýbrž panenskosti v sobě slabé a unylé, kteráž v umění výtvarném od ostatních vlastností isolována a trvale fixována nutně téměř jakýsi nádech řekli bychom téměř fádnosti na sebe béře. Z pelu se nedělají sochy! Je to zbloudění z dráhy, jehož žádná technická píle neb formalní přednost neomluví a jež, tak pevně doufáme, umělci tak věcnému a soudnému nikdy více se nepřihodí.

Od Myslbeka viděli jsme u Lehmanna především *dva medaillony*, jichž reliefy výjevy z kruhu bacchického vykazují: Vzdory mladého satyra a rozpustilost jeho, vyznačena tím, že bacchantce nástrojem svým úsilovně do uší troubí, kterýžto motiv — ku starším na př. Correggiovi zde nehledě — v době novější též Möller s úspěchem opakoval. Při všech těch přednostech a nepopíratelných známkách talentu, které i tyto reliefy vykazují, nemyslíme přec, žeť při *tom* základním názoru, jaký zde se objevuje, na tomto poli vavříny Myslbeckovy dorůstají. Jakkoli kruh bacchický poněkud hrubší tvary připouští ba z části též vymáhá, přec úplné opouštění typu a všeho téměř idealisování ani zde dovoleno není. Fantasii řeckou opravovati neb v základech měniti, povždy věcí velmi povážlivou býti se objevilo. Nesmíme zapomenouti, žeť to přece jen postavy *pologožské* jsou, jejichžto bezstarostnost, nevázanost, a výhradní směr k požitku a zahálce na půdě obyčejné skutečnosti by všeliké vnitřní oprávněnosti postrádaly, a přímo odpudivě působiti musily. — Než obraťme se a popatřme na *Apotheosu* naproti reliefům těmto se nacházející.

Padlý rek leží tu před námi v celé mohutnosti hrdinných plecí a přesilných údů svých. Je v srdce raněn, a mlat i varyto vysmekly se z rukou jeho. Nad ním pak klečíc velebná postava ženská se nahýbá, levou rukou skleslou hlavu mu podpírajíc, v pravé, již o zem opírá, držíc věnec, co odměnu zdatnosti rekovné. Dříve však než tyto mrtvé skráně, toto čelo hrdinné jím ozdobí, se zrakem plným soucitu silného srdce naň shlíží; a jak smrtí v temno a chlad propadáme, tak jako by obé na mocnou tu mrtvolu se snášelo s tím stínem, jejž rozepjatá křídla té truchlící polobohyně naň vrhají.

Proti jménu „apotheosa" ovšem ledacos by namítnuto býti mohlo, také myšlenková souvislost mezi skupinou hlavní a sochami a reliefy na podstavci není zcela jasná. První dojem na nás byl spíše, žeť zde leží rek padlý v boji nešťastném, však hrdinném. Změňmež to a ono a řekněmež snad: „Polabské Slovanstvo!" a stojíme přede zjevem řídkým ba úchvatným. Tím nepravíme ovšem, že by apotheosa naprosto bezvadná byla. Komposice ač v liniích krásně ohraničená není zcela volná, naopak oblý prostor půdy zvlášť nohy ověnčující postavy v jakousi nezcela nenucenou polohu uvedl, a taktéž se zdá, jako by provedení zákonnité meze plastiky místy překračovalo, a zvláště v obličeji padlého až k perspektivnímu skrácení zasahovalo, avšak onen nedostatek v uspořádání prostorném hlavního dojmu nikterak se nedotýká, a malebnost celého vylíčení skupině právě oné oživenosti a vnitřní pohnutosti dodává, kterou nás i při nevelikých rozměrech svých již

z daleka dojímá, a která s předmětem co nejpřípadněji souhlasí. Typus československý je zde v podstatě týž, jak jej Mánes zrakem geniálním a rukou mistrovskou poprvé vytknul; žeť na něm neměnil, žeť jej toliko k účelům svým přispůsobil, svědčí právě o soudnosti umělcově v tomto vzhledě. V celé moderní plastice, pokud od antiky se odchylujíc nových ideálních typů se dopíná, nebude mnoho postav tak naskrze originálních a přece svrchovaně oprávněných a života schopných, jak zde před zraky naše předstupují. — —

Končíme zprávu svou s myslí nikoli zcela nespokojenou. V umělecké produkci naší jest i v těchto těsných poměrech plodnost, svěžesť, původnost, schází jen *soustředění sil*, bez něhož žádné umění jednotné a národní nevznikává. Očekávali jsme, že příchod Matejkův do Prahy této potřebě odpomůže. Však nestalo se, rozhodnutí dopadlo jinak, než dle samých slov polského mistra jsme očekávali. Nemusíme jistiti, žeť smýšlení naše k Matejkovi zůstalo nezměněné; více snad než doma, aspoň z důvodů ryzeji uměleckých byla a jest umělecká výše jeho u nás uznána i oceněna; avšak vliv, který na Matejku v Krakově se provozoval, musil býti úsilovný; pokud mezi námi dlel, byla ochota jeho zřejmá i nepochybná. Či marnivý pud, či rozmysl tam podržel vrch? a byla slavnost uspořádaná proto, že Matejko nám odřekl, aspoň s ohledem k vlastnímu prospěchu oprávněna, když již vzhledem k nám přece poněkud taktu postrádala? Nechť odpovědí na to ti, kdož vše to způsobili.

Tolik jest jisto a dějinami nezvratně stvrzeno, že jeden velký umělec, ba i více nevšedních umělců po různu působících, netvoří ještě velké umění národní, že teprv jednotný a zvláštní směr i mnoho sil za jedním cílem jdoucích, nároky na zvláštní historické postavení, na zvláštní platnost umění kteréhokoli národa opravňují. Přesídlení Matejkovo do Prahy mohlo míti následky v té příčině důležité, žádoucí nejen pro nás, nýbrž ještě více pro bratry Poláky, jichžto umělci ještě více nežli naši po světě roztroušeni jsou. „Krakov není pro nás středištěm, poměry umělecké tam příliš nepříznivy jsou, do Prahy však přibudeme z Mnichova všickni, jakmile Matejko tam se usadí“ — tak pravil k nám s plnou určitostí jeden z četných mladých umělců polských v Mnichově žijících. Co tedy v Krakově se povedlo, bylo, *že především i tento slibný zárodek se zničil.* Avšak nic nového se nestalo! Po deset let jsme tomu uvykli, žeť tam nad Karpatami platí heslo: „Raději sami nic, nežli s Čechy něco!“ Toť mimoděk i Matejko v listu svém uznal pojmenovav příčiny, jež proti původní náchylnosti jeho působily, „částí oné historické fatality, která oba nejvíc příbuzné kmeny slovanské od sebe dělí.“ Můžeme jen říci: *My* bychom nikdy neoslavovali demonstrativně někoho proto, že nepřijal pozvání od „kmene nejvíc příbuzného“ vyšlé; a co se oné „fatality“ týká, je *naše* svědomí čisté.

Ruské básnictví a Turgeněv.

Od

Antala Staška.

(Dokončení.)

Líčením poměrův sociálních nastoupil Turgeněv ve svých Zápiskách dvojí dráhu: negativní a tendenční: v tom obsažena jest veškerá hana i chvála jeho.

V boji za osvobození lidu z nevolnictví nebyl Turgeněv na poli literatury osamělý. Jak už dříve vyloženo, chopili se mnozí z románopisců již před ním předmětu toho, a sice skoro vesměs ve smyslu svobodomyslném; i nelze upříti, že literatura tudíž v ruské intelligenci spůsobila velikou revoluci a připravila ji na převrat, jejž uskutečnil teprvé nynější car Alexander, vymaniv lid z nevolnictví.

Mezi básníky, kteří před Turgeněvem se snažili, obecnou pozornost k nešťastnému poměru nevolnictví obrátiti, sluší jmenovati *Mikuláše Pavlova;* hrdina románu jeho *Jmeniny*, umělec hudebník ale spolu nevolník, stal se pak na Rusi typickým. Ještě více v ohledu tom učinil *Alexander Hercen* svým románem *Kto vinovat* (Kdo je vinen), v němž líčí nešťastnou dívku Lubinku, nemanželskou dceru generála i jeho nevolnice, jich neblahý z poměru toho vynikající osud a konečnou záhubu. Kdežto pak román Pavlova jest více tragický, jest román Hercenův více elegický, oba jsou velmi dojemné i vypravuje se v ruských kruzích literárních, že romány ty spolu se Zápiskami myslivcovými veliký účinek měli na Alexandra II., tehdy ještě následníka trůnu.

Co týče se tendence druhé, satyrou a ironií bezohledně bičovati vyšší stavy, pěstoval ji s Turgeněvem jmenovaný už kníže Soltykov pod pseudonymem *Sčedrin.* Obral sobě za předmět hlavně činovníky, úřadnictvo soudní a administrativní, které pohříchu žilo namnoze z vydírání, podplacování, šejdířství. Kdežto kníže Dolgorukov v knize své *La verité pour la Russie* ukázal se stanoviska státnického na hnilobu celé někdejší ruské administrace a soudnictví, jal se Sčedrin mrskati poměry ty v novelách a obrazech, které uveřejňoval v Ruském Poslu, jenž po r. 1850 redakcí M. Katkova vycházel v Moskvě. Tím stal se zakladatelem jakési zvláštní školy, která v malých novelách a obrazech odhalovala šmejdy všech tříd mandarinské byrokracie; tato skládajíc se alespoň ve vyšších vrstvách dobrou polovicí z přivandrovalých Němců vyssávala nejlepší síly národa i byla po dlouhou dobu nejhlavnější překážkou pokroku na poli hmotném i duševním.

Turgeněv ve svých Zápiskách jen zde onde štípne činovníka vládního, za to však nešetří úřadníkův šlechtických, nižší šlechty a aristokracie, jichžto směšnost i ničemnost jest tím drastičtější, že je básník staví zrovna vedle prostého, přirozeného lidu. Jednoho po druhém béře ze své nevyčerpatelné zásoby, ukazuje obecenstvu, obrací

na rub i na líc; vytáhne mu srdce i duši z těla, rozbírá i ukazuje celý obsah jejich.

Materiál Zápisek pojímá v sobě všechen život na Rusi. Na otázku, jakýmto prostředkem dosáhl Turgeněv dojmu tak mocného v tomto nejlepším díle svém, jež i Sandovou uneslo k nadšené pochvale, na otázku tu odpověděli bychom, žeť to duch suverenity, s jakým o předmětu svém pojednává: lehce, hravě, ale důstojně; všechno má v moci své, v rukou svých, je vždy objektivní, a pro to se snadno do každého vmýšlí, jeho spůsobem cítí, mluví, jedná. Jest epik a mocen svého předmětu, to mu dodává rázu kosmopolitického.

Jakož Zápisky myslivcovy jsou nejlepší prací Turgeněva, tak v nich už jest obsažen skoro veškeren materiál, který později ještě zpracoval. Tak jedna z nejproslavenějších jeho novel *Král Lear ze stepi* jest obraz, jenž by se velmi dobře hodil do rámce Zápisků. Vylíčen v něm mistrovsky venkovský šlechtic, pán několika duší, člověk ohromného těla, jenž ještě před svou smrtí rozdá mezi dvě své dcery veškero své jmění a sám béře od nich pouhý výminek; ten mu však dcery nedávají dle úmluvy, také si ho neváží a obmezují jeho pohodlí. On stává se proto nejprvé zadumčivým; když ale dcery v dešti a psoté jej z domu vyženou, popuzen svým příbuzným, vrátiv se vyleze na střechu domu a ohromnou silou uprostřed bouře napolo šílený bourá vlastní obydlí, při čemž spadne a zabije se. — Turgeněv miluje vůbec obdoby povah Shakespearovských, a již v Zápiskách předvádí nám venkovského Hamleta.

V thematu o nevolnictví pokračoval ve dvou pozdějších novelách *Mumu* a *Postojalnyj dvor* (hospoda), z nichžto žádná nevyniká; první z nich jest příliš sentimentalní, což se u Turgeněva jen velmi zřídka vyskytuje; druhá pak končí nad míru disharmonicky. Již zde musíme vytknouti jednu z největších vad našeho spisovatele: jsou to křiklavé konce, v nichž dobro beznadějně podlehá zlu beze všeho harmonického smíření. Konec takový není tragický, ale hrozný, zničující; většina ruských romanopisců a dramatiků hoví této chybě.

Zvláštní zálibu má Turgeněv v líčení Němců — jsou to u něho vesměs směšné neb ničemné a špatné figury. Tak v novele Postojalnyj dvor stojí v pozadí šereda Němkyně, majitelka statku, jež ničí štěstí všech.

Když bylo na Rusi nevolnictví zrušeno, obrátil se Turgeněv navždy k společnosti vyšší, ke šlechtě i aristokracii vůbec. Obratem tím poesie v prácech jeho velice utrpěla, nepřestává býti umělcem, ale zmahá se ho jakási jednotvárnost: láska, žena, manželství jsou stálými jeho předměty a jeho problémy, jež příliš stejně rozlušťuje a nikdy nerozlušti. Zabíhá do maníry i ve spůsobě vypravování.

Zvláštním spůsobem jedná o *lásce*; představuje totiž namnoze takové muže, ježto láká jen zapovězené ovoce, a jižto dosáhše cíle svého přestávají také již milovati. Nejšlechetnější ženy a dívky obracejí se láskou svou k mužům nejméně hodným; tak Žofie v novele *Jakov Pasinkov* a Natalie v *Rudinu*. Jest to táž struna, která se chvěje v Puškinově Oněginu a v Lermontově Reku naší doby a Demonu. Myšlenka, že láska jest jakousi elementární mocí v našem nitru,

temnou, demonickou silou našeho srdce, protivným polem všeho toho, co nazýváme svobodnou vůlí, samovolně postaveným účelem, logikou a rozumem, označuje takořka specificky ruské stanovisko i má jednu velikou přednost: oheň, sílu, vášnivost a vnitřní barvitost u vypravování. Viz Turgeněva novelu *První láska*.

V novelách Turgeněva větším dílem vystupuje v popředí *žena*. Středověký a za ním i moderní romantismus umístil ženu jaksi na podstavec veškerého umění, zejmena básnického. V nejnovějších dobách přidružil se k názoru tomu, jenž byl naskrze rázu romantického, ještě jiný neméně mocný živel: snaha o emancipaci žen. U Turgeněva se muži vedle žen ztrácejí; tyto stávají se mužatkami, jímají srdce i mysl, jsou vesměs emancipované, jejich vášně jsou tak hluboké a silné, že nás často více děsí, než se nám líbí. Taková jest Natalie v *Rudinu*, Helena v novele *Na kanuně* a Žofie v *Jakovu Pasinkovu*.

Rudin zaujímá mezi pracemi Turgeněva zvláštní místo; kdežto ve svých ostatních románech a novelách zabýval se jediným problémem sociálním neb psychologickým, v Rudinu představil problém celého života, aniž by ho arci rozluštil. Hrdina novely, v němž prý Turgeněv chtěl zobraziti nejvnitřnější jádro ruského socialisty Bakunína, jest plodem neukončených, tvořících se ruských sociálních a politických poměrův; mocný, uchvacující, veliký řečí svou, šlechetný vůlí, všeobsáhlý myšlenkou, jest málomocný, slabý, kolísavý, nepraktický a vrtkavý ve svém jednání; jest muž velikých schopností, dalekosahajících úmyslův, leč jakmile přichází k činu, ukazuje nedostatek energie, brzy ho vše omrzí, nedovede býti v jistém okamžiku odhodlaným, stává se obyčejným, ano směšným člověkem. Zamiluje se do Natalie, dcery mladé ještě hostitelky své paní Lasunské, jež v létě žije na venkově; matka i dcera, jakož i neméně jich sousedka Alexandra Pavlovna jsou vesměs uchváceny zjevem Rudina, jakmile tento zračí se pouze v uchvacujících řečech. Všechny jej mají tajně rády; Natalie z nich zahoří k němu celou vášní první lásky. Její ženich Volyncev to brzy spozoruje; přichází to k ostrým výstupům, matka se o všem dovídá, Rudin jest přinucen opustiti navždy její dům, vleče se životem od jednoho předsevzetí k druhému, mnoho krásného počíná, ničeho nekončí, až konečně vypovězen jest vládou jakožto státu nebezpečný nespokojenec do malého městečka, kde v ukrytosti a resignaci končí svůj věk. Později zdálo se Turgeněvu, že takové rozluštění nebylo by přiměřeno povaze jeho hrdiny, protož dodal k tomu zvláštní konec, v němž představuje Rudina na barikádách pařížských r. 1848, an beznadějně a skoro poslední bojuje s červeným praporem v rukou za sociální republiku a zasáhnut kulí mrtev klesá. Že rozluštění to není šťastně voleno a druží se k těm disharmonickým koncům, v jakých si ruští románopiscové libují, jest zřejmo.

Za to jest novela bohata typickými postavami, mezi nimiž vyniká před ostatními cynik *Pigasov*, figura na Rusi ne neobyčejná; všemu se směje, i sám sobě, nenávidí především rozpravy a reflexe o všeobecných otázkách a problémech a pak ženy. Vedle něho vyniká zvláštní charakteristikou *Ležněv*, v němž prý chtěl Turgeněv vylíčiti a

zobraziti svou vlastní povahu — naskrze poctivou, hlubokou, ale poněkud podivínskou.

Turgeněv dovede vymysliti krásné, pikantní situace, děj však postrádá oné dramatičnosti, jakéž velmi nemile u tak znamenitého talentu pohřešujeme, a kterou ani jeho přebohatá, rozmanitá, ano pestrá charakteristika nahraditi nemůže. Turgeněv má nevšední známost lidí, ale nezůstává, jako většina tak zvaných realistů uměleckých, při pouhém povrchu, při pouhém fotografování, leč hledí postavy své do jisté míry zidealisovati, čině je zástupci jakési myšlenky — jeho realismus jest poetický. V tom jest i rozdíl mezi ním a některými vrstevníky jeho na Rusi, hlavně *Pisemským*, který, ač snad co do dramatičnosti děje předčí nad Turgeněva, co do líčení jest pouhým fotografem, pouhým referentem toho, co viděl a slyšel.

Ovšem Turgeněv nikdy nekreslí pouhé ideály; každá z jeho povah má mnoho stínu, skoro více nežli světla.

Postav, jež nazýváme velikými, u něho nenajdeme; zabývá se rád lidmi obyčejnými, jen o něco málo nad obyčejnou všednost vynikajícími. Vlastnost tu sdílí ovšem s většinou současných umělců ruských, zejmena i výtvarných. V tom právě záleží z velké části zvláštní ráz celého umění ruského. Odvozovati z toho — jakož se v Evropě ano i mezi Slovany, hlavně Poláky už stalo — že Rusové ve svých poměrech nemají schopnosti, vytvořiti pravé umění, jest ovšem nerozum.

Vytýkáno Turgeněvu, že jest více bystrým pozorovatelem, než hlubokým myslitelem; avšak právě reflexe o životě, o problémech společenských, uměleckých i vědeckých jsou jednou z nejkrásnějších stránek jeho novel. Nejsou suchopárné, nebrž plné živosti, pěkných obratův, překvapujících nových myšlenek, vytryskujícího humoru, pikantní satiry, spisovatel dovede jimi velmi často uměle zastříti jiné svoje nedostatky.

Turgeněv jest více novelista než románopisec; veškeré „pověsti“ jeho jsou novely; organického děje se jim nedostává, vše namnoze skládá se z pouhých situací, jež mezi sebou souvisí pouze osobami, nikoliv svazkem příčinnosti. Příčina nedostatku toho jest ta, že rekyně a rekové jeho s malými výminkami žijí více život vnitřní, než zevnější, že velmi mnoho myslí a cítí, leč málo konají, jsou více pasivní než aktivní.

Nejobšírnější práce Turgeněva jsou novely (ne *romány*, jak překladatelé je zovou) *Otcové i děti* a *Dým.**)

Nikolaj Petrovič Kirsanov vyjel naproti svému synu Arkadovi, který co „kandidát“ z petrohradské university přichází do Mariina na otcův statek užiti prázdnin. Vřele uvítán jsa otcem představuje mu přítele svého *Bazarova*, „který byl tak laskav, že přijal pozvání mé k nám.“ Bazarov jest vlastní hrdina novely „Otcové a děti,“ a presentuje se co člověk vysokého vzrůstu v dlouhé haleně s třapci, s dlouhými a hustými

*) *Otcové a děti* jest do češtiny přeloženo od B. B—é a uveřejněno ve Světozoru v ročníku 1869; v ročníku 1870 téhož časopisu nalézá se překlad *Dýmu* od F. Macha.

světlohnědými vlasy, které nezakrývají velikých vypuklin široké lebky, s tenkými rty a červenýma rukama. — Nikolaj se synem vsednou do vozu, Bazarov do tarantasu. Po cestě otec jeví něžnou lásku k Arkadovi, který však se tomu šetrně vyhýbá. Táže se raději na statek, dělníky, správce. Tu pak otec rozpačitě promlouvá: „Mám za svou povinnost, abych tě připravil, ačkoliv ... Budeš míti právo, mne odsouditi. V mém věku ... Zkrátka, ta — dívka, o nížto jsi už bezpochyby slyšel —". „Fěnička?" tázal se Arkad volně. Nikolaj Petrovič se začervenal. „Inu ano, — ona žije u mne ... Umístil jsem ji v domě — byly tam dva nevelké pokojíky." — „Prosím tě, tatínku, ty jako bys se omlouval. Snad se přede mnou nestydíš?" — „Ovšem, musím se styděti," odvětil Nikolaj Petrovič čím dále tím více se zardívaje. — „Již dost, tatínku, již dost, buď tak laskav!"

Přijíždějí domů. Bazarov vrhaje sebou nedbale na pohovku podotýká, že „pojísti nebylo by zle." Celá domácí společnost se znenáhla ukazuje, přichází jmenovitě Nikolajův bratr Pavel, bývalý „lev", a ještě nyní na vesnické samotě švihák, aristokrat v náhledech a všech svých způsobech.

To jsou dva páry *otcův* a *dětí* či lidí staršího a nového pokolení. Nikolaj z laskavosti, Pavel ze zdvořilosti hledí mladíkům hověti; Bazarov nezná takových ohledů, jest nezdvořácký, urážlivý neotesa, chodí za časného jitra do bahen loviti žáby a všecek poblácen přináší je ku snídaní do společnosti Nikolaje i Pavla. Arkad jest jeho žákem, nápodobí jej ve mnohém, omlouvá ve všem. „Čím jest Bazarov?" ptá se ho strýc. — „*Nihilistou*" dí Arkad, i vykládá, „že nihilista je člověk, který se na všecko dívá s kritického stanoviska, nekloní se před žádnou mocností, nevěří ani v jednu zásadu." Později Bazar ve svých hádkách s Pavlem doplňuje definici tuto „K čemu věřiti? Řekneli se mi cos rozumného, souhlasím, a konec!" Řádný chemik jest mu dvacetkrát milejší nežli jakýkoli básník, dle jeho náhledu Rafael nestojí za groš, historie a její logika jest mu hloupost — důležité jest, že dvakrát dvě jsou čtyři, a ostatní jest samá hloupost. Slovo *hloupost* těmto nihilistům ani s jazyka neschází; neřeknouli hloupost, řeknou *romantika*, což jest jim totéž. Když Bazarov slyší, že Nikolaj člověk už čtyřicetiletý, ještě hraje na violončelo, div se nepopuká smíchy nad takovou — hloupostí. Co se týče poměrův mezi mužem a ženštinou, poučuje Bazarov Arkada: „Prostuduj anatomii oka, kde by se tam vzal záhadný pohled? To jest samá romantika, nesmysl, hniloba. Pojďme se raději na brouka podívat. — Oba přátelé odeberou se do pokoje Bazarova, kde se již ustálila jakási medicinskochirurgická vůně smíšená se zápachem laciného tabáku."

V hlavní disputaci s Pavlem pronáší Bazarov tyto hlavní kanóny nihilistické: „Jednáme dle toho, co uznáváme za užitečné. V nynější době jest nejužitečnější zavrhovati — my zavrhujeme." — „Vše?" — „Vše, vše," opakoval Bazarov s bezvýraznou spokojeností." — „Ale vždyť se musí také stavěti?" — „To není naší starostí. Nejdříve se musí místo vykliditi." Znenáhla se Bazarov rozpaluje. „Rozhodli jste se, že se sami ničeho nechopíte?" — „Rozhodli, že se sami ničeho nechopíme!" — „A že se jen rouhati budete?" — „A jen se rouhati!"

— „A to se nazývá nihilismem?“ — „A to se nazývá nihilismem!“ — „Vida, vida... Nihilismus musí vší bídě pomoci: — nežvastáteliž i vy, jako všichni ostatní? Jednáte, což? Chcete jednati? Jednati, lámati, nevědouce ani, proč?“ dotírá Pavel Petrovič. — „Lámeme, poněvadž jsme síla,“ podotýká Arkad — „síla, jež nevydává počet!“

Nikolaj musí slyšeti, jak Bazarov o něm Arkadovi praví: „Jest to člověk na odpočinku, jeho písnička již dozpívána.“ Když pak čte Puškina, najednou přichází k němu (dle Bazarova návodu) syn „a mlčky, s výrazem laskavého soucitu, tiše, jako dítěti“ béře mu knihu a položil před něj jinou, německou — *Stoff und Kraft* od Büchnera. „Arkad se stará o tvé vychování,“ podotýká Pavel bratrovi.

Po některém týdnu takového živobytí připadne mladíkům, aby navštívili blízké město. „Starečkové,“ jak Bazarov Nikolaje i Pavla nazývá, si po jich odchodu oddechnou... V městě projdou Arkad i Bazarov různou společností: setkají se s gubernátorem, pak s vysokým úředníkem, který po každé straně prsou nosí po hvězdě, jest obratný dvořenín, veliký chytrák a jako naši (ruští) vysocí úředníci vůbec rád leká své podřízené; — dále se Sitníkovem, trhlým napodobovatelem Bazarova, s Avdotií Nikitišnou Kukšinovou, mladou bělounkou paní trochu rozcuchanou v hedbávných ne zcela čistých šatech, u které si *poroučejí* šampaňské, která jest rozdělena od svého muže i mluví: „Jsem díky bohu svobodna, nemám dětí —“ která svými tabákem zhnědlými prsty sbaluje doutník, jazykem jej přejede, pocucá jej i kouří, které jest chemie náruživostí — vymyslila sama i jeden lep — a G. Sandovou odsuzuje takto: „Jest to přežilá ženština, nic víc. Nemát žádného ponětí ani o vychování ani o fysiologii, o ničem. Jsem přesvědčena, že ničeho neslyšela o embryologii — a jak chcete za našich dob bez této se obejíti!“ Když už jest ta dáma „celá červená od vypitého vína,“ Bazarov „hlasitě zívne, vstane, a neporoučeje se hospodyni odchází...“

Na bále u gubernatora seznamují se s Annou Sergějevnou Odincovou, vdovou statkářkou, která se Bazarovu více podobá než jiné: „Ať jest jakákoliv, guberniální parádnice neb emancipée, má však taková ňádra, jakých jsem již dávno neviděl.“ Jda k ní na návštěvu praví: „Podíváme se, ku kterému řádu ssavců náleží ta osoba,“ — a odcházeje od ní volá: „Jak bohaté má tělo! Jen do anatomického divadla s ním!“ Pozvala je na svou osadu Nikolsko, a oni chutě tam jedou.

Odincová „nemajíc nijakých předsudkův ani silné víry před ničím necouvla a nikam nešla. Žila volně, ačkoli někdy se nudila i trávila dále den po dni pomalu a jen málokdy se rozčilujíc. Její obraznost ji někdy unášela přes meze toho, co se dle zákonův obyčejné morálky má za dovolené; však i tehdy její krev jako dřív mírně obíhala v jejím básnicky štíhlém, pokojném těle...“ K Arkadovi chová se jako starší sestra k velmi mladému bratrovi,. Bazarovu jest více nakloněna. Ten zapomněv, že „to všecko jest romantika, nesmysl, hniloba,“ zamiluje se do Odincové i vyznává jí svou lásku. Ona mu neodpověděla. ‚Bojím se toho člověka‘, mihlo se jí v hlavě. Bazarov i s Arkadem odjíždí od ní k svým rodičům, kteréž na sebe nechal bez toho již dlouho čekati.

Starý Vasil Ivanovič Bazarov a jeho manželka Arina jsou druhým

párem „otcův“. Otec, vysloužilý vojenský lékař, zbožňuje svého syna, matka, prostá roztomilá stařena, jest vtělená mateřská láska, horoucí, neobmezená. Oba starají se, aby synovi a hostu jeho učinili pomyšlení. Mladíci ani jim neodplácejí jinak, nežli „stařečkům“ Nikolajevu i Pavlovi, jedí, spí, potulují se, povalují na seně, mudrují, opakují, že vše je hloupost — a když Bazarov po třech letech vzdálení u rodičův svých strávil tři dni, nepřestává zívati, něžnost matčina i ochota otcova jsou mu jen na obtíž. Upomínka na Odincovou jej znepokojuje, jmenuje se člověkem zlomeným a hned se zase vztyčuje: „Když jsem sám sebe nezlámal, ani bába (Bazarov všecky ženské staré mladé jmenuje báby) mne nezláme. Amen. Dokončeno jest.“

Vasil s ustrnutím nehrubě utajeným poslouchá syna, an mu náhle bez okolků ohlašuje: „Zejtra odjedu.“ Matka div nad tou zprávou smyslu nepozbyla. A když staří „zůstali sami ve svém, též jaksi přežilém a sestárlém statku, Vasil Ivanovič, máchav ještě před několika okamžiky mladicky šátkem, vrhl se náhle na židli a svěsil hlavu na prsa. „Opustil nás, opustil,“ šeptal, „opustil . . . Bylo mu smutno s námi. Jsem nyní sám jako prst, sám . . .“ Tu se k němu přiblížila Arina Vlasjevna i nakloniviši svou šedou hlavu k jeho šedé hlavě pravila: „Jaká pomoc, Vasjo! Syn jest uříznutý chléb. Ontě jako sokol: zachtělo se mu, přiletěl — zachtělo se mu, odletěl — ale my jsme spolu jako houby na dutém stromě, sedíme vedle sebe, ani s místa se nehneme . . .“

Bazarov i Arkad zajeli do Nikolska, ale zdrželi se tam jen některou hodinu, poněvadž Odincová nebyla v dobré míře. „Nedbejte toho a přijeďte opět,“ řekla jim na rozchodu. Arkad také opravdu vzav sobě nepatrnou záminku zanechal Bazarova v Mariině a brzy jel do Nikolska zase, hledaje tam přízeň ne již Odincové ale mladší sestry její Kati, která se mu tím nijak netají, že ho chce předně vysvoboditi z moci Bazarova.

Zatím Bazarov v Mariině vytrvale pracoval; všichni ho nudili, jen Fenička ho zajímala. I ona měla k němu náklonnost, že v něm nebylo nic panského a že co lékař ošetřoval jejího maličkého Mítu. Jednou v zahradní besídce ji Bazarov mimo vše její nadání políbil; Pavel Petrovič byv toho tajným svědkem vyzval jej na pistole, avšak v souboji sám do nohy jest postřelen. Bazarov obvázav mu sám ránu, měl se ovšem bez prodlení k odchodu z Mariina; Pavel zachoval se k němu velikomyslně, Nikolaj, před nímžto vše zatajili, při loučení „plakal na jeho rameni, až jej Bazarov ochladil otázkou: nemáli oči na mokrém místě?“ — Když se mu na čtvrté verstvě cesty naposledy objevil statek Kirsanovský, odplil si a zabručel: „Prokletí panáci!“ Touže dobou Pavel zkoušel Feničku a přesvědčiv se, že jedině a cele oddána jest bratrovi jeho, přes své aristokratické náhledy přimlouval mu, aby se s ní dal oddati, z čehož Nikolaj měl nesmírnou radost.

Bazarov jel do Nikolska. Tam znovu s Odincovou mudrují o svém poměru. Mají se rádi, ale nemají se k sobě navzájem ani vřele, ani chladně. „Nejsme už v první mladosti,“ praví Odincová, „jsme vyžilí, unavení, jsme oba — proč se upejpati? — vzdělaní. Nejdříve jsme zajímali jeden druhého, ale pak — nepotřebovali jsme jeden druhého,

a to jest hlavní věcí . . .“ Nazejtří ohlašuje Odincová Bazarovu, že Arkad žádá za ruku Katinu. On praví: „Přeju vám, abyste tuto záležitost dokončila nejpřiměřenějším spůsobem — a já se z dálky tomu budu těšiti.“ — „Co vy odjedete? Zůstaňte, jest tak veselo s vámi — jako by člověk chodil na kraji propasti. Nejdříve se obává, ale pak nabývá smělosti. Zůstaňte.“ Pomyslila si: „Ten mne miloval —“ bylo jí ho líto, s účastenstvím mu podala ruku. Ale on jí neporozuměl. „Ne!“ pravil a odstoupil na dva kroky. „Jsem chudý člověk, však almužny jsem dosud nepřijal. Buďte zdráva.“

S Arkadem loučil se na vždy: „Nejsi stvořen pro náš hořký, chudý život. Nejsi ani drzý ani rozlícený — jsi mladistvě smělý a nadšený: to se nehodí k naší práci . . . Jsi dobrý hoch, ale proto jsi přece jemňounký liberální panák . . . Zařiď si rychle své hnízdo, měj dobré děti.“

Staří Bazarovi uvítali syna s nesmírnou radostí, ant přicházel mimo jich nadání — však on nenadělal jim více radosti než prvé. Nejdříve vyhledával pořád samotu, pak pomáhal otci léčiti nemocné. Jednou zmanul si jíti do vsi, kde byla horká nemoc, pytvat umrlého sedláka, říznul se do prstu, vrátil se domů nakažen i ulehnul. Otec i matka vytrpěly muka nad svým jedináčkem, který ve své nemoci nebyl k nim o nic něžnější. K svému otci mluvil: „Zítra neb pozejtří bude můj mozek dán na odpočinutí . . . Pošli schválního posla k Odincové, Evgen Bazarov že se dává poroučeti a vzkazuje, že umírá . . . Kdo to pláče? Matka? Ubohá! Koho bude krmiti podivuhodnou svojí řepnou polívkou. Aj ty, Vasile Ivanoviči, též jak se zdá fňukáš? . . . Vždyť jsi se chlubil, že jsi filosofem.“

Odincová přijíždí a přiváží s sebou lékaře. Evgen Bazarov s ní naposledy mluví: „Co vám mám říci? Že jsem vás miloval? Láska, jest forma, a má vlastní forma se již rozpadává . . . Vždycky jsem myslil: mnoho ještě udělám, neumru, kde pak! Mámť úlohu, jsemť obr. A hle, úlohou obra jest, aby slušně umřel, ačkoli nikomu po tom nic není . . . Mne má Rusko potřebí — — Ne patrně mne nepotřebuje! Obuvníka potřebuje, krejčího potřebuje, řezníka . . .“ Vyžádav si ještě, aby jej Odincová políbila, řekl: „A dost! Nyní jest temno . . .“ Tak zemřel. „Budu reptati,“ volal otec Bazarov, „budu reptati, budu!“ Arina všecka v slzách zavěsila se na jeho šíji, a oba najednou klesli. Tak vedle sebe klečeli a hlavičky klonily, jak ovečky za parného poledne . . .

Arkad měl svatbu s Katí, Nikolaj s Feničkou, Odincová se po čase vdala „ne z lásky ale z přesvědčení —“ Pavel Petrovič odejel do ciziny. Ke hrobu Bazarovu přicházejí z vesničky stařeček a stařenka — „opírajíce se jeden o druhého kráčejí obtížně, přistupují k zábradlí, padnou na kolena, dlouho i hořce pláčí a dlouho pozorně hledí na kámen, pod nímž odpočívá jejich syn.“ — —

Velice jednoduchý děj má také *Dým*. Seznamujeme se v Badenu s mladým Rusem Řehořem Litvinovem, jenž pochopiv, že statky rodinné, po matčině smrti zle jsouce spravovány neduživým otcem, nevynášejí ani desátý díl toho, co by vynášeti mohly, odebral se za hranice a po čtyři roky na různých místech pilně a vytrvale sbíral

vědomosti. Spokojen s ovocem své práce chystá se nyní k návratu do vlasti, a očekává toliko ještě příchod své sestřenice a nevěsty Taťany a její staré tetky Kapitoliny, „nejdobrosrdečnější a nejpočestnější podivínky,“ která živši posud v Drážďanech chtěla poznati ten modní svět v Badenu.

V městě tomto je dosti ruských hostí. Mezi nimi potká se Litvinov také s Irinou, chotí generála Ratmirova, kterou před lety co student v Moskvě byl poznal a ohnivě sobě zamiloval. Irina pocházela ze schudlé knížecí rodiny; když šla poprvé na bál, „celý dvůr ji spozoroval“, udělala štěstí, přetrhla svůj svazek s Litvinovem, dostala se do Petrohradu, zaopatřila své rodiče. Pověst leccos vypravovala . . . Litvinov odešel do ciziny.

Teď po letech teprvé se opět setkávají v Badenu. Irina, krásnější než jindy, na bývalého milence ihned sítě svoje rozkládá. Po nahodilém setkání posílá mu jako druhdy kytici, zve jej k sobě opět a opět, posílá mu psaní za psaním. On z počátku dosti se brání, ale půvaby její a broušená koketerie vítězí nad rozmyslem jeho. Irina jest pravá „lesní panna“, svůdnosti její neodolá ani ten, kdo ví, že mu bude záhubnou. Nešťastnou náhodou opozdí se příjezd Taťany a Kapitoliny o několik dní; tím neodvratněji podléhá Litvinov nové vášni, vyznává Irině svou lásku, však zároveň se s ní loučí, chtěje nevěstě své aspoň *ruku* svoji donesti. „Ano, odjeďte,“ praví Irina, „však musíte mi dáti čestné slovo, že mě před odjezdem ještě navštívíte.“ A při té návštěvě i ona se vyznává: „Miluji vás.“ To činí jemu odjezd tím těžším, nicméně chystá se k němu, ale v poslední chvíli přichází Irina sama k němu i vrhá se mu v náruč. Odevzdává svůj osud do jeho rukou, chce s ním ujeti do Italie, do Španěl . . .

Tu přijíždějí Taťana i Kapitolina. Litvinov nemůže se ani v jich přítomnosti vyhnouti schůzkám s Irinou, ale má aspoň tolik poctivosti, že všecko Taťaně zjevuje. Ona odjíždí z Badenu. Irina píše Litvinovu: „Nemohu s tebou prchnouti . . . Ó můj příteli, měj mne za ješitnou slabou ženu, opovrhuj mnou, ale neopouštěj mne! Brzy se navrátíme do Petrohradu, přijeď tam za námi.“ Tu Litvínov rozhněván se vzmužuje a — odjíždí také, nedada se tenkrát ani tím zvrátiti, že Irina (v šatech své panské) do nádraží za ním přichází, a ještě z vozu nazpět jej láká, konečně i na oko omdlévá.

„Dým, dým, dým!“ opakuje po cestě v rozervanosti své Litvinov. Dlouho srdce jeho churavělo, když se vrátil na svůj statek; jedině v práci hledal útěchu. Po třech letech psal Taťaně, máli se navždy vzdáti myšlenky, aby ji někdy opět spatřil. Odpověděla mu bez hněvu — on kvapil k ní, odprosil ji na kolenou.

Vedle mistrovské kresby psychologické také v Dýmu zvláště charakteristika vyniká. Ačkoli jevištěm jest namnoze půda cizí, Turgeněv postavil na ně svět výhradně ruský a předvádí hojné typy ruské společnosti, jejíž vady také zde ostrými šlehy bičuje.

Oprava. Na str. 469 letošní *Osvěty* místo *Szigligetiova* veselohra má státi: *Rakosiova.*

R. 1873. Č. 8.

OSVĚTA

Pavel Skála ze Zhoře.

Podává

Karel Tieftrunk.

Po důležitých událostech 15. věku nebylo národu českému přes všecka vítězství, jichž ve válkách husitských dobyl, souzeno, rozvíjeti hmotné a duševní síly své spůsobem klidným a zříditi poměry veřejné tou měrou, jakož by bylo prospěchům jeho nejlépe svědčilo.

Protestantským hnutím v Němcích stržen jest národ náš v 16. a 17. století do nových roztržek a bojů, které r. 1620 s velikou pohromou jeho skončily se. A tato povaha neustálenosti a ustavičného zápasu zračí se též v dějepisné literatuře naší obou dotčených věkův. Pásmo dějin národních nepředstavovalo se dějepravcům jakožto urovnaný celek příběhův, dospívajících k jakémusi utěšenějšímu konci, nýbrž viděli spíše v něm řadu neblahých strannickych rozbrojů a nešťastných pokusů o svobodu náboženskou a politickou. Již tento ráz dějin nehrubě lahodil mysli dějepiscův. Nad to byli nejedni z nich buď přední strůjcové neb horliví aspoň účastníci příběhův souvěkých a nepřestávali proto býti velebiteli strany své i haniteli odpůrcův. Kterýmžto spůsobem přistoupily k neblahé povaze dějin samých také předpojatost a strannost posuzovatelův jejich. Konečně při nedostatku vzdělání filosofického kalily též mnohonásobné předsudky a pověry časové nemálo zrak i chladnějších a důmyslnějších historikův.

Z těchto příčin nedospěla dějeprava domácí v 16. a 17. století ku kritickému uvažování, k objektivnímu posuzování a k pragmatickému vypisování dějin: kterýchžto vlastností ostatně i v osvícenějších dobách novověkých velmi zhusta při dějepiscích pohřešujeme, třeba se jim jinak potřebného vyššího vzdělání a bystrého soudu dostávalo.

Nikdo nepopře toho, že v obou oněch stoletích dějepis v literatuře naší nad jiné náuky pilně se vzdělával; veliký počet spisovatelův obíral se i cizími i domácími dějinami, tak že v tomto literárním odboru sotva který národ evropský předčil nad český. Z tohoto množství dějepiscův vynikali zvláště ti, jenžto hlavně dějepis český na péči sobě vzali. Nejpřednější z nich byli: *Bartoš písař*, *Sixt z Ottersdorfu*, *Jan Blahoslav*, *Václav Březan*, *Vilém Slavata* a *Pavel Skála*.

První čtyři z jmenovaných historiků vyměřili pracím svým okrslek menší, buď dle předmětu samého neb aspoň dle času obmezenější; pročež také úkolu svému snáze vyhověti mohli. —

Bartoš předeslav některá připomenutí o dějinách českých od r. 1471—1524, vypisuje v kronice své příběhy, které od r. 1524 až 1530 zejmena v hlavním městě království českého se udály. Tehdáž zajisté povstal tuhý spor mezi stranou kališnickou a nově přibylou luteránskou, jež po delší čas silně proti sobě brojily, jedna druhou k ukojení sobeckých obmyslův a vášní svých potlačiti usilujíce. První vedl M. Jan Pašek z Vratu, druhou Jan Hlavsa z Liboslavě. A počátky tohoto boje i průběh a skončení jeho podrobně a jasně líčí se nám v kronice dotčené, jižto náš K. J. Erben s obvyklou pečlivostí k vydání upravil. Mámeť tu dosti věrný obraz smutných různic strannických, v němž pohříchu téměř naskrze jen charaktery nekalé na mysl se nám staví. Belletrista, který by autokratickou pánovitost měšťanskou, pokrytství náboženské, odpornou ctižádost a podlou lakotu vylíčiti chtěl, nalezl by v kronice Pražské materiálu hojnost, jakož V. Vlček ve svém Pašku z Vratu, Maticí lidu vydaném, dostatečně ukázal. Bartoš vypravuje všecko zevrubně a zřetelně; sloh jeho jest správný a prostý, beze všech hledaných okras. Ale naproti tomu i toho zamlčeti nelze, že řeč našeho dějepisce místy bývá příliš rozvláčnou častým opakováním týchž věcí, a poněvadž byl horlivým stoupencem strany luteránské, tedy i svou kyselost a nechuť proti straně utrakvistické příliš často na jevo dává a tím samým proti nestrannosti dějepisecké zhusta se prohřešuje. Přes to však vyznati sluší, že Bartoš, uloživ si vypsání pouze několika let z dějin pražských, této skrovnější úloze náležitě dostál. —

Po Bartošovi jsme výše jmenovali *Sixta z Ottersdorfu*. Bylť svého času kancléřem Starého města pražského a sepsal „Akta aneb knihy památné čili historii dvou nepokojných let v Čechách 1546 a 1547“. Monografie tato zachovala se nám v mnoha přepisech, ale tiskem dosud vydána není.

Tak jako rozbroje, o nichž vypravuje Bartoš, povstaly v Čechách působením cizího luteranismu, podobně měl spor, jejž líčí Sixt, původ svůj v cizině. Protestantští knížata v Němcích zdvihli válku proti Karlu V. a vzbudili zároveň také odpor stavův českých proti Ferdinandovi I., jenž na nich pomoci vymáhal proti dotčeným knížatům německým. Sixt z Ottersdorfu chtěje vyložiti tento spor mezi králem a stavy, obral si patrně předmět vyššího rozhledu a větší důležitosti historické než Bartoš, jenž u vypsání svém přestával hlavně jen na různicích mezi stranami stavův.

Dílo Sixtovo, jakkoli v chronologickém pořádku události vykládá,

přec místy od téhož spůsobu se velmi odchyluje; dále spisovatel nejednou pásmo vypravování přetrhne, jinde opět důležitý děj jen napoví, ale nedopoví na újmu zřetelnosti, ano dokonce mnohých věcí pomine, o nichž že najisto věděl, pochybnosti není. Ale naproti tomu živě nám vypisuje Sixt mnohé důležité výjevy u veřejném životě měst pražských r. 1547, rozjitřenost myslí a zlé následky z toho vzešlé; dosti určitě, ač mnohdy příliš stručně, charakterisuje i osoby i strany i poměry, při čemž ovšem tak jako Bartoš dává se někdy nechutí svou proti straně královské zaváděti k soudu příkřejšímu, než slušelo. Ze všeho, zvláště pak z hojných korrespondencí jen prostě do spisu položených, viděti jest, že spisovatel v díle tomto složil si teprv hlavní materiál, jejž snad později v urovnaný a pragmatický celek vzdělati obmýšlel. Že k takové práci měl Sixt i zkušenosti i schopnosti dost, o tom právě svědčí dobré stránky spisu jeho, výše vytknuté, k nimž také plynný sloh přičísti sluší, v kteréžto příčině nad Bartoše vyniká. Že však poslední ruku k své práci nepřiložil, toť nejspíš odtud pošlo, že vida vždy smutnější následky odporu stavovského, neměl ani chuti znova a bedlivěji probírati příběhy právě minulé; bylť by zajisté historický úsudek svůj proti svým vlastním stranníkům nepříliš šetrně obrátiti musil. —

Český bratr *Jan Blahoslav* pilně obíral se s historií Jednoty bratrské a bedlivě pozoroval zvláště vyvíjení se protestantismu. Resultát historických prací jeho obsažen jest z části v Aktách Jednoty v Herrnhutě uložených, drahocenný to poklad pro dějiny české 16. století. Mimo to Blahoslav složil stručný dějepis bratrský, kterážto práce jest sice obsahem svým znamenitá, ale zůstala přec pouhým neuhlazeným návrhem. Není pochyby, že Blahoslav, tento výtečný stylista a spolu překladatel Nového zákona biblí kralické, znamenitě by byl prospíval také v dějepisectví českém, kdy by nebyl jinými pracemi literárními zanešen býval; toho dokázal nejlépe Životopisem Jana Augusty, jehož první část sepsal a obsahem i slohem tak upravil, že zůstane vždy čtením velmi zajímavým. —

Mezi dějepisci svrchu jmenovanými položili jsme též životopisce *Václava Březana.* On byl posledním správcem Rosenberského archivu Třeboňského, jehož pokladův pilně užíval k badání historickému. Snášeje s velikou bedlivostí hojné ovoce zkoumání svého, přidržoval se v tom svědomitě listin a jiných pamětí, tak že práce jeho řídkou věrností a spolehlivostí se vyznamenávají. V tom se mu žádný dějepisec 16. a 17. věku nevyrovná, bohužel že formě a slohu jeho případné uhlazenosti se nedostává. Pouze chronistické podávání příběhův beze vší reflexe, místem rozvláčná a suchopárná řeč činí spisy jeho pro širší obecenstvo nehrubě zajímavými, jakkoli pro dějezpytce mají do sebe cenu vysokou.

Ze spisův Březanových známy jsou: Životopis Bohuslava ze Švamberka a historie domu Šternberského; krátký v Musejníku (1828) podaný výtah z veliké kroniky domu Rosenberského až do l. 1594, která však kdesi na zmar přišla; a konečně hlavní dílo jeho „Život Viléma z Rosenberka“, jejž r. 1847 Matice Česká tiskem vydala. Příběhy v životopise tomto obsažené jdou od r. 1530 až 1592 a netýkají se

jen osoby Vilémovy a země české, nýbrž i okolních zemí, zejmena válek tureckých. Jakož již připomenuto, neshledá zde čtenář té zajímavosti a toho ladného slohu, jakýmž na př. vyniká Bohuslavův životopis Jana Augusty; ale nalezne tam hojnost vzácných zpráv listinných, korrespondencí a jiných dát, jež pro historii jižních krajů země české, zejmena měst, důležity jsou. Zmiňujeme se tuto jen o příspěvcích k životopisu slavného národního hospodáře našeho, Jakuba Krčína z Jelčan, jenž byv nejprvé purkrabím krumlovským, napotom r. 1576 vrchním správcem všech panství Rosenberských se stal a svými důmyslnými opravami v hospodářství polním, lesním a rybničném v Čechách velmi se proslavil; důkladného životopisce se mu ovšem dosud nedostalo. —

Všickni historikové střední doby, o nichž dosud řeč byla, volili sobě k vzdělávání dějepisnému předměty objemu menšího; naproti tomu viděti jest v spisech Viléma Slavaty a Pavla Skály rozhled vyšší a tudy také základ rozložitější. Měvše zření vedle dějin českých také k příběhům zemí okolních, chtěli patrně vyložiti spojitost historie české se světem středoevropským; jali se tudíž skládati jistou měrou dějepis všeobecný, hledíce při tom podle obyčeje věku svého hlavně k věcem náboženským. Sluší však hned napřed vytknouti dva rozdíly při obou těchto dějepiscích: Pavel Skála hned zprvu, při početi své práce, pojal onen širší úkol skládání historického, kdežto Slavata teprv později, když první část sepsanou již měl, k němu dospěl; a dále pak, Slavata díval se na události se stanoviště katolického a Skála s protestantského.

Vilém Slavata stál v bouřích na začátku 17. století pevně při církvi katolické a při domu habsburském, i byl mezi těmi pány, kteří nejúsilovněji odrazovali Rudolfovi, aby evangelickým stavům majestátu k svobodnému provozování náboženství nedával. Když pak l. 1617 Matiáš, opouštěje Prahu, ustanovil deset místodržících a mezi nimi také Slavatu a Martinice, tu nenávist podobojích obrátila se přímo proti oběma těmto mužům. Jakož známo, tedy dne 23. května 1618 vydali se stavové podobojí, vedeni jsouce Matiášem Thurnem, na hrad pražský do kanceláře české, kdež po prudké rozmluvě s místodržícími, svrhli Martinice, Slavatu a sekretáře Fabricia Plattera do příkopu hradského.

Matiáš Thurn sepsal v pokročilém věku spis, v němž jednak z rozličných nařknutí vyvesti se hleděl, jednak i toho dokázati chtěl, že ono vyhození dvou královských místodržících jakož i další jednání stavův evangelických v Čechách spravedlivé bylo. Vilém Slavata, jenž r. 1628 nejvyšším kancléřem se stal, chtěje sebe i strany své hájiti proti spisu Thurnovu, jal se v prázdných hodinách skládati paměti své, jež mimo přehled starší historie české obšírnou apologii strany katolické proti Thurnovi a tvrzení jeho obsahovati měly. Za práce této šířil se však rozhled jeho a záměr dějepisecký, tak že jal se spisovati i děje cizí, až posléze dílo jeho na se vzalo povahu historie všeobecné.

A tak povstalo přední dílo Slavatovo „Historické spisování“, na němž od l. 1636 až do smrti 1652 pracoval. Skládá se z 14 knih, z nichž každá jeden foliant plní. První dvě knihy obsahují paměti

Slavatovy z let 1607 do 1620 jakožto „refutaci“ či odpor proti dotčené apologii Thurnově, jejížto obsah také jen z díla Slavatova poněkud poznáváme, poněvadž nikdež dosud objevena nebyla. Třetí kniha drží v sobě historickou dedukci, že Čechy jsou království dědičné; což patrně směřovalo proti zdání podobojích, jenž za jiné neměli, než že Čechové svého krále pokaždé sami voliti si mohou. Knihy ostatní zavírají v sobě obšírný dějepis Ferdinanda I., Maximiliana II. a Rudolfa II. až do l. 1592. Vypravují se tu vedle dějin rakouských zvláště církevní příběhy všech skoro zemí evropských.

Již z tohoto rozdělení viděti jest, že celé dílo Slavatovo původ svůj mělo v záměru polemickém: neboť hned první knihy jsou mu naprosto věnovány a jdou až do r. 1620, tak že by podle chronologického pořádku větší část obsahu jejich teprv na konci spisu položena býti měla.

O publikaci „Historického spisování“ Slavatova získal si velikou zásluhu bývalý ministr p. J. Jireček. Nejprvé r. 1857 vydal z něho „Děje království uherského od r. 1526—1546“. Spis tento vyznamenává se případným urovnáním historického materiálu, spojitým a plynným vypravováním a vůbec správným slohem dějepisným: v kterýchžto vlastnostech Vilém Slavata každému historikovi střední doby se vyrovná. Že i v jasné charakteristice čelnějších osob se vyznal, o tom svědčí především povahopis císaře Ferdinanda I., v Anthologii Jirečkově (II.) položený.

Druhá publikace, kteroužto Jireček v letech 1866 a 1868 pod titulem „Paměti nejvyššího kancléře Viléma hraběte Slavaty“ ve dvou svazcích vydal, obsahuje zápisky Slavatovy z r. 1608, 1609, 1611, 1615, 1617—1619. Zde čtenář pohřešuje dotčených předností slohu vypravovacího. Apologetická či obranná povaha spisu sama sebou vymáhala rozličných dedukcí právních, dokladův historických a podobných odchylek od pořádku chronologického. Avšak Slavata nad tuto potřebu vkládal zde jakož i jinde přeobšírná líčení buď malicherných aneb dokonce smyšlených věcí a příběhův, jež prostému vypravování chronologickému nemálo vadí. K tomu nachází se tu mnoho do textu vetkaných listin, tak že spis naprosto jen ráz historického pramene a nikoliv hotového urovnaného dějepisu do sebe má.

Přes to však přese všecko jsou dotčené „Paměti“ nejvzácnějším oddělením celého arcidíla Slavatova, jednak již pro důležitost doby, o níž jednají, ale hlavně proto, že skladatel jejich mluví tu o věcech jakožto svědek bezprostřední a spolu i svou zvláštní kombinaci a argumentaci na jevo dává.

Kromě toho nesmí se s mysli spustiti také ta stránka pro dějezpytce důležitá, že totiž z pamětí dotčených nepoznáváme jen soud, jaký si o důležitých oněch letech 17. století pouze Slavata usmyslil, nýbrž máme tu před sebou přesvědčení, ano vyznání celé strany neb aspoň rozhodnějších popředníkův jejích. Užívalť Slavata při skládání díla svého nejen pamětí svých, nýbrž i zápisků svých přátel, jimž nad to ještě i jednotlivé části spisu svého, jak je dohotovil, k uvážení a schválení předkládal. Okolnost tato dodává dílu Viléma Slavaty ovšem ráz stranický, upadl tedy v touž chybu, jakouž jsme shledali při

Bartošovi a Sixtovi z Ottersdorfu; avšak tu důležitou dobu, o nížto čteme v pamětech Slavatových, vypsal nám zároveň také Pavel Skála, jenž neukrytě zase hájí stavův evangelických a tedy strany zcela protivné. A tak může soudný dějepisec novověký, zkoumaje oba zmíněné prameny se stejnou bedlivostí, tím snáze uhoditi na pravdu, čím více toho dbá, aby ani jednoho ani druhého spisovatele ve všem všudy naprosto nenásledoval.

Dějepisec náš *Pavel Skála* byl nejstarší syn Adama Skály ze Zhoře, jenž z Písku pocházel a někdy okolo roku 1580 v Praze se usadil, kdež se stal registratorem při deskách zemských, jsa i měštěnínem a držitelem domu na Novém městě blíže kostela někdy sv. Martina. Zdá se, že Adam Skála záhy vešel v důvěrné přátelství s nejedním učencem a spisovatelem za onoho času na slovo vzatým, zejmena se to dokázati dá o Jiřím Karolidu z Karlsperku, jenž ve svých latinských básních několik epigramů Adamu Skálovi a rodině jeho věnoval. Odtud se též dovídáme, že Pavel Skála dne 10. července 1583 v Praze narozen jest.

Chlapecká léta strávil Pavel Skála v domě otcovském, odkudž snad chodil do školy k sv. Martinu vedle Platejsu. Avšak že by byl za vyšším vzděláním některý čas na universitě pražské meškal, jest naprosto pochybné, ježto poměry tehdejší na vysokých školách pražských protestantům hrubě nepřály. Neboť ve sporech náboženských, jež za Rudolfa II. opět vznikly, evangeličtí stavové nejednou stěžovali sobě na stav a správu akademie pražské, přímo dokládajíce: že byla tato druhdy u všech křesťanských národů velmi slovutná, tak že žáci i z dalekých zemí na učení pražské přicházeli, kdežto nyní k takovému snížení přišla, že sami Čechové své syny jinam do ciziny s velikým nákladem na učení dávati musí.

Pročež také Pavel Skála, dospěv věku jinošského, hledal podle příkladu jiných krajanův svých vyššího vzdělání v cizině, a sice na universitě vitenberské, kteráž pořád ještě zůstávala duchovním středištěm protestantismu, vynikajíc spolu i výbornými učiteli. Pavel Skála se tam dostal asi r. 1600; i poslouchal slavného humanistu Taubmanna, oddávaje se spolu také studiím právnickým. V jaké míře u vzdělání svém prospíval, to jde na jevo zvláště z dvou básní, jež proslulý svého času latinský básník Pavel z Jizbice o krajanu svém Skálovi r. 1602 sepsal. Velebíť jej jakožto jinocha nadaného a snažného, od jehož budoucího působení česká vlast prospěchu a oslavy nadíti se může.

Jak dlouho as Skála v cizině dlel, s určitostí se nedá říci, jediné to jisté jest, že již r. 1604 v Žatci přebýval; byloť mu zajisté tam v měsíci květnu téhož roku na přímluvu mocných přátel městské právo uděleno. V Žatci zastával, jak se zdá, nějaký úřad městský a oženil se tam s blízkou příbuznou žateckého primatora Max. Hošťálka ze Závořic, jenž onoho času vůbec veliké vážnosti požíval a r. 1618 a 1619 ve sboru stavovských direktorův se nalézal, pročež také v červnu 1621 s jinými sťat byl.

Pavel Skála přebývaje v Žatci, trval stále v přátelském spojení s otcem svým, jenž mu o událostech pražských pilně dopisoval. Nastalof tehdáž v Praze velmi důležité jednání v příčině sporu mezi Rudolfem II. a bratrem jeho Matiášem; mimo to domáhali se stavové podobojí známého majestátu na svobodu náboženskou, jehož se jim r. 1609 také dostalo. Podotknouti zde sluší, že majestát tento vepsán jest do desk zemských právě Adamem Skálou, otcem Pavlovým, jakožto registratorem desk zemských.

Avšak Skála nebyl jen spravován o příbězích pražských skrze svého otce, on také sám často do Prahy přicházel, chtěje vlastníma očima poznati stav věcí, jež mysl jeho velice zajímaly. Nad to býval také nejednou od samé obce žatecké do Prahy posílán, aby se stavy vyššími a s jinými posly měst královských o svobodu náboženskou jednal. Tak se stalo jmenovitě v květnu 1609, kdež stavové vyšší se stavem městským společný sjezd v oné příčině v Praze drželi, k němuž žatečtí také Pavla Skálu s městským písařem Rozaciem vypravili.

Léta 1610 vydal se Sk. zase do Prahy, a sice proto, že mu tehdáž otec jeho zemřel, učiniv ho poručníkem ostatních čtyř synů a dvou dcer svých. Skála vyřídiv zde věci poručnické, vrátil se opět do Žatce. Asi roku 1618 přestěhoval se do Prahy, kdež snad skrze Max. Hošťálka úředníkem direktorské vlády se stal, ano i ve věcech stavovských činným se býti prokázal, zejmena o to se pilně zasazoval, aby konečné narovnání mezi králem Ferdinandem a stavy docíleno bylo. Také později za krátké vlády Fridricha falckého zůstával Skála přísežným úředníkem v kanceláři královské; samo vypravování příběhův českých r. 1619 a 1620 jasným jest toho důkazem, že byl téměř věcí, jež tam vypisuje, svědkem bezprostředním.

Po bitvě bělohorské opustil Skála, buď hned v průvodu Fridricha falckého aneb nedlouho po něm, svou vlast, zůstávaje i za hranicemi některý čas věrným služebníkem jeho. V první polovici léta 1622 zdržoval se s Fridrichem při armádě hraběte Mansfelda v Elsasích, a když pán jeho v městě Weisenburce nedaleko Štrasburku dvorem byl, tu konal mu Skála některá poselství v říši německé, ano poslán i do Čech, aby zde smýšlení o Fridrichovi vyzvídal.

I přinesl prý mu odtud zprávy nehrubě potěšitelné, tak že Fridrich z toho velmi se zarmoutil. Z Elsas odebrali se do francouzského města Sedanu, kdež Skála onemocněv delší čas pobyti musil; kurfirst Fridrich zatím užil pohostinství knížete Bouillonského na zámku jeho blíže onoho města.

V průvodu Fridrichově nalézali se tehdáž z pánů českých tito: Fridrich a Ferdinand Švihovský, Smil z Hodějova a z Michalovic, Jiří Berbrštorf, Ladislav Žerotín, druhdy hejtman moravský, a Adam z Lokšan, kterýžto poslední byv u řeky Mozely hruškou, prudkým větrem náhle poraženou, hrubě raněn, v Sedanu zemřel.

Ze Sedanu vydal se Fridrich s komonstvem svým do Hágu v Holandsku. Na této cestě, a sice v Amiensu, zemřel z průvodu dotčeného mladý Ferdinand Švihovský, dědičný pán na Horažďovicích a komorník Fridrichův. Těžce nesl Pavel Skála ztrátu tohoto příznivce svého, i sepsal na památku přátelství svého k němu latinské epitafium,

v němž také náhlé smrti Adama z Lokšan, strýce Adama Švihovského, připomenul.

Fridrich falcký ani v Hágu dlouho nepobyl, nýbrž ještě roku 1622 přijel do Falce na Rýně, kteréžto země Mansfeld a kníže Kristian brunšvický pro něho bránili. Avšak brzo potom porovnav se jakž takž s císařem, propustil oba řečené vůdce i s lidem válečným ze služby. Také Skála tehdáž rozžehnal se s Fridrichem a ubíral se pod ochranou Mansfeldovou do Lotaringie, odkudž pak přes Štrasburk, Tubinky, Ulm a Norimberk do Freiberku v nynějším království saském na začátku měsíce listopadu 1622 se dostal.

Ve Freiberce přebývalo tehdáž již mnoho exulantův českých a mezi nimi byl také syn Skálův i synové po sťatém Hošťálkovi, kteří se tam přímo z Čech byli přistěhovali. Pavel Skála usadil se spolu s nimi v dotčeném městě; a zde začal po živote tak činném, po zkušenostech tak trpkých svou literární činnost, jižto někde léta 1640 dokonal. Až do toho roku jdou aspoň určité zprávy o životě Skálově; dále nám o něm nic povědomo není, snad dokonce téhož roku ve Freiberce umřel.

Ze zpisů Skálových jsou až posud známy dva. První z nich obsahuje chronologický přehled historie církevní od počátku světa až do r. 1628 po Kr. Skála tu pojednav nejprvé o prospěchu takovýchto přehledů chronologických, rozdělil historii církevní dle bible v šestero dob, kdež v starém věku zejmena o říši chaldejské, perské, macedonské a římské píše.

Spis tento byl patrně jen přípravou k druhému, mnohem většímu dílu, jež skládá se z desíti foliantův a obecný dějepis církevní od časů apoštolských až do r. 1623 obsahuje.*) Nalézajíť se v něm kromě příběhův českých též dějiny anglické, francouzské, nizozemské, vlašské, španělské, německé, dánské, švédské, ano jistou měrou i uherské, polské, ruské a turecké.

Celé dílo rozděleno jest podle svazkův v desatero dílů, z nichž první dva jdou až do 16. století, následující čtyři týkají se 16. věku, a poslední čtyři svazkové zavírají v sobě léta 1601—1623.**)

Již z vytknutého zde rozvrhu viděti jest, že Skála hlavní píli vynaložil na vypsání těch 23 let sedmnáctého století. Jakož z mnohých poznámek, jež Skála na pokraji díla svého porůznu činil, na jevo vychází, tedy užil k vypsání dějin mimočeských v 16. a 17. stol. rozličných pramenův cizích, jakož jsou: Alstedius „Acta synodi Dordrecht.“, Artusius Goth. „Mercurius Gallobelgicus“, Bellus Nicol. „öster. Lorbeerkranz“, Boterus Joan (Vlach) „Respublica status Galliae“, Bucholz „Chronicon“, Candidus „Epitome rerum belgicarum“, Ensius Casp. „Historia“, Lewenklaw. „Pandectae Turcarum“, Lucius Lud. „Historia Je-

*) Oba rukopisové Skálovi, chronologie a historie církevní, chovají se v hraběcí Valdšteinské bibliotéce v Duchcově, odkudž poslední čtyři svazkové církevního dějepisu Museu zapůjčeni jsou.

**) Aby sobě laskavý čtenář velikost historie Skálovy poněkud představiti mohl, doloženo buď, že největší foliant, totiž devátý, obnáší 1700 stran, ostatní pak že nejsou o mnoho menší. K dílu tomu sepsal Skála též podrobné dodatky, na něž z husta se odvolává, leč ty pohříchu dosud nalezeny nejsou.

suitarum", spisy německého theologa Schade, Thuanus Jacobus (Francouz) „Historia universal.", historické spisy Wintermonatovy, též latině sepsané.

Tyto a jiné ještě prameny dějin evropských uvedl Skála v dějepisectví české i dokázal tím spolu znamenitou na svůj čas známost historické literatury tehdejší.

Co se dějin českých v 16. a 17. věku týče, ty vážil, pokud jsme vyšetřiti mohli, hojně ze zápiskův sněmovních, z desk zemských, z obou apologií stavův, ze spisův Sixta z Ottrsdorfu a Stránského, z akt kanceláře vojevůdcův Anhalta a Mansfelda jakož i z jiných rukopisův nyní již naprosto neznámých.

Ku kterýmžto posledním náležejí zejmena zápisky jistého Kukly, osoby u direktorův stavovských vysoce vážené, a tak řečené „Diarium Slanense." Neméně však důležité byly zprávy, jichž Skála od svého otce do Žatce dostával, jakož i vlastní zkušenosti a zápisky, jež si napotom, jsa úředníkem vlády direktorské, činil. Pročež také poslední čtyři svazky, pokud se týkají příběhův českých, dlužno pokládati za nejvzácnější část celé církevní historie jeho, a tů opět vynikají dějiny od r. 1602—1623 nad ostatní, tvoříce jakýsi celek dějepisný. Neboť roku 1602 učiněn císařskými mandáty proti Jednotě bratrské první podnět k osudnému odporu evangelických stavův proti vládě Rudolfově. Nedůvěra a nevole stavův jednou vzbuzená nabyla pak sporem mezi Rudolfem a bratrem jeho Matiášem nové posily, až léta 1609 majestátem Rudolfovým k jistému upokojení přijíti měla. Ale listina tato, majíc se státi základem stálého míru, byla napotom předmětem nových sporů mezi týmiž stavy a mezi Matiášem i Ferdinandem II.; kteréžto pásmo dějin českých posléze bitvou bělohorskou a těžkými účinky třicítileté války k smutnému konci dospělo.

Pro tuto důležitost obsahu mělo se za to, že právě ona doba od r. 1602—1623 především toho zasluhuje, aby tiskem u veřejnost vyšla.

I stalo se tak v letech 1865—1870, kdež dotčená část z arcidíla Skálova v pěti dílech vydána jest pod titulem „Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602—1623." *)

Nežli konečný soud o Skálovi jakožto dějepisci proneseme, budiž nám dovoleno, dříve krátký obsah této vytištěné části zde podati.

První díl Skálovy Historie České zavírá v sobě dějiny od r. 1602—1616, i týká se větším dílem věcí náboženských. Vypisují se nám ty roztržky a spory, ježto znenáhla vedly k zjevnému boji r. 1618 zplanulému.

Hned na začátku čteme o mandátech, proti bratřím českým od Rudolfa II. vydaných, jakož i o nespokojenosti z toho vzešlé mezi stavy evangelickými. Tito zvolili sobě za obhájce strany své proti nejvyšším úředníkům a soudcům zemským Václava Budovce z Budova, proslulého člena Jednoty bratrské, o němž Skála se pronáší: že byl muž „mezi rytířstvem českým nad jiné vysoce učený, příběhův světa,

*) Velezáslužné vydání to (u Kobra ve *Starých pamětech dějin českých*) upraveno jest vzornou péčí p. prof. *K. Tieftrunka.* *Posn. red.*

jejž v mladosti své dosti daleko zvandroval, dobře povědomý a horlivý čisté pravdy evangelické milovník a zástupce.“

Průběh tohoto nového hnutí náboženského rozebírá se tu obšírně, a poněvadž zároveň s ním setkal se spor Rudolfa II. s bratrem jeho Matiášem o královskou korunu, pročež nám Skála i tento politický děj vypisuje.

V dotčeném hlavním zápase o svobodu náboženskou stojí Václav Budovec v čele stavův a jeví se co pravý horlitel u věech náboženských. Předkládají se nám důtklivé přímluvy či řeči, jež Budovec na sněmích r. 1603, 1608 a 1609 měl, úsilovně k tomu veda, aby s vyřízením věci náboženské se neodkládalo, a článek o svobodě vyznání na jisto postaven byl.

Zprvu zasazoval se Václav z Budova o to, aby všecky stavy, i pod jednou i pod obojí, k svornému obhajování práv zemských a tedy také svobody náboženské přivedl. V témž smyslu stavům domlouval také český pán Petr Vok z Rosenberka; nemoha zajisté pro churavost na sněm přijíti, poslal v listopadu 1608 z Třeboně do Prahy stavům na sněmě shromážděným psaní, napomínaje jich, aby pospolu za jedno byli a potomkům svým jakožto praví Čechové dobrý příklad svornosti zanechali.

Podobným spůsobem psal týž Petr Vok také ujci svému Wolfovi Novohradskému z Kolovrat, komorníku království českého a horlivému katolíku; i žádal ho přátelsky, aby také on, jsa pravý Čech a věrný milovník národa svého českého; s ostatními úředníky a soudci zemskými k jednomyslnosti stavův napomáhal.

Pokusy tyto o docílení úplné jednoty mezi stavy, jmenovitě o získání nejvyšších úředníkův pod jednou, hrubě neprospívaly; za to utvrzovala se oposice tím více ve středu svém, tak že všecko úsilí nepřátel o rozdělení jí marné bylo. Ano dne 24. června 1609 usnesli se stavové na defensi a volili k hájení svých prospěchův jisté osoby za defensory či obhájce víry. Naposledy opustili stavové pod obojí sněm na hradě pražském a obrali sobě k opatrování náboženství a defense své staroměstskou radnici, kdež direktoři každodenně se scházívali a radu svou držívali.

Oposice počtem i mocí se zmáhajíc, dosáhla posléze na králi známého majestátu, jejž stavové s náramnou radostí na staroměstské radnici přijavše, ihned na zvláštní relaci sněmovní do desk zemských vložiti sobě dali.

K tomuto šťastnému obratu věci stavovské přispěl, jakož za to míti jest, nemálo spor povstalý mezi Rudolfem a bratrem jeho Matiášem. Pročež také o věci této v I. díle Historie Skálovy místněji pojednáno. Matiáš dověděv se o slabé vládě Rudolfově a chtěje tudíž vladařství uchopiti se sám, vešel v jednotu se stavy uherskými, rakouskými a moravskými proti staršímu bratrovi. I vytáhl s vojskem svým přes Moravu do Čech až ku Praze, kdež s lidem svým mezi Štěrboholy a Dolními Měcholupy se položil.

Stavové čeští setrvali při straně Rudolfově. Po některém jednání učiněn r. 1608 mír v Libni, jímž Rudolf Čechy, Slezsko a Lužici po-

držel, ale Moravy, Uher a Rakous Matiáši postoupil, jejž stavové čeští spolu za budoucího nástupce Rudolfova přijali.

Po těchto ztrátách dostalo se však Rudolfovi pomoci vojenské z říše, odkudž strýc jeho, arcivévoda Leopold, s tak řečeným lidem pasovským do Rakous a do Čech vtrhl, aby císaře před dalším násilím nepřátel jeho zastával. Skála líčí zevrubně řadění tohoto lidu nevázaného v Praze a v jižních Čechách, zvláště v Budějovicku, až posléze stavové ustavičným naléháním na císaře toho dovedli, že pasovští z Čech vykliditi se musili.

Zatím hleděl Matiáš, vyrozuměv obmyslům nepřátel svých, věc svou naproti Rudolfovi lépe opatřiti. I přitáhl s novým vojskem do Čech, a když se ku Praze přiblížil, tu vyjeli mu naproti téměř všecko panstvo, rytířstvo i Pražané až k Počernicům, kde jej nejvyšší sudí Adam mladší z Valdšteina jmenem stavův přivítal. Dne 24. března 1611 vjel Matiáš slavně do hlavního města.

Po některém jednání se stavy a s Rudolfem dosáhl Matiáš toho, že císař posléze generální sněm na hrad pražský rozepsal, na němž Matiáš v měs. květnu 1611 za krále českého zvolen a korunován byl. Při smlouvání se obou bratří vymínil si Rudolf především tyto věci: aby k residenci jeho císařské přidány byly také Hradčany s kostelem sv. Víta a se zahradou za Prašným mostem; hejtman pak hradu pražského se svými strážnými v branách aby byli císaři přísahou zavázáni; aby úřad dvorského maršálka v moci jeho zůstával; aby titule krále českého jakož i panství pardubského, brandýského, lyského a přerovského až do smrti užívati mohl a na vychování dvoru svého od krále Matiáše ročně 300.000 zl. dostával.

Ale přes to narovnání těžce nesl Rudolf ponížení své i zemřel již v lednu r. 1612. Dokládá pak Skála o něm těchto slov: „že tak letitému a tolik let v císařském a královském důstojenství dosti platně trvajícímu potentátu nebyl žádný zjevný pohřeb a pompa slavná jako otci a dědu jeho učiněn a držán, to bylo nejvíce v cestě, že jest stavům evangelickým jak v říši, tak ovšem i v královstvích a zemích svých přílišně folkoval a proti vší vůli papežově a jezuitské ten slavný a věčné pochvaly hodný majestát na svobodné náboženství jich provozování jim dáti směl. S tím však se vším přece jest dosti vzácně a ozdobně v stálé a neumírající paměti všechněch pobožných srdcí pochován . .“

Na konci téhož I. dílu připomínají se také již začátky budoucího osudného sporu.

Arcibiskup Lohelius zajisté, jenž dosáhl r. 1613 dekretem císařským k správě své všech kollatur na panstvích císařských, jal se poddaným evangelickým kněží katolické vnucovati a jiná ještě příkoří činiti. Tak se stalo nejprvé v Strašecí, v Hrobě a jinde; kteréhožto příkladu také jiní hodnostáři církevní na statcích svých následovali. Pročež podali stavové pod obojí na obecném sněmě r. 1615 Matiášovi stížnost, žádajíce za přetržení nátiskův dotčených. —

Díl druhý zavírá v sobě dějiny roku 1617 a 1618. Tu vypisuje se nám již zjevný spor mezi stavy evangelickými a stranou katolickou, nabývaje znenáhla povahy politické. Místo Václava Bu-

dovce vystupuje vždy více v popředí při jednáních stavů Václav Vilém z Roupova, později kancléř Fridricha falckého.

Výše připomenutá žádost stavův podobojí nic neprospěla; neb stalo se, že evangelický kostel v Broumově zavřen, hrobský pak dokonce rozbořen jest. Nedlouho potom císař Matiáš z království českého odjel do Vídně, zanechav hradu pražského téměř prý pustého a poručiv zemi osmi místodržícím. V měsíci červnu l. 1617 držen jest obecný sněm, na němž stavové k žádosti Matiášově arciknížete Ferdinanda za nástupce na trůn český přijali, načež byl ihned za krále korunován, dav od sebe stavům revers, že po nastoupení svém definitivním ve čtyrech nedělích privilegia zemská i stavovská potvrditi povinen bude. Po té odebral se Ferdinand zase nazpět do Štýrska.

V dalším vypravování podává nám Skála mimo jiné též obraz obecného smýšlení v Čechách, z něhož i pověrečnost tehdejší poznáváme. Píšeť takto:

„Všecky ty strastné věci, kteréž se již na národ náš a obzvláště na stranu podobojí valily, bůh předpovídal nám skrze své rozličné posly zázračné netoliko v povětří, ale sem tam na okršlku zemském. Nebo v ty časy spatřovali lidé zhusta strašlivá vojska v oblacích společně se potýkající se zbraněmi krvavými, sloupy veliké, jacíž ukazovali se na nebi v dobu tu, když tam před mnoha sty lety onino Lacedemonští, byvše přemoženi v moři, o celé panování a velkomocnost svou přišli. Povstávali též větrové a bouřky neobyčejné, bořice stavení i silné stromoví vyvracujíce se znamenitou lesův škodou a záhubou. Jedné také chvíle přiletělo na Novoměstský rathouz nesčíslné množství pavoukův vodních a usadilo se na něm. S rathouzu pak v Starém městě pražském spadla svrchu věže makovice ozdobná, na níž stál orel císařský o dvou hlavách, jakkoli byla velmi pevně a bezpečně silnými nárožníky neb klamry přibita; od něhož urazila se v tom pádu noha jedna a jedno křídlo. Ano i nočním časem potulovali se zhusta v městech pražských nemalí houfové psův neb ohařův velkých, kteříž outok na lidi činili. A co jiných těm podobných úkazův dálo se v tu dobu onde i onde po zemi, jež neřkuli osoby rozšafnější, ale i ti sprostí lidé ujímali a vykládali sobě za jisté hněvu božího a budoucích neřestí předchůdce a znamení."

A hned potom dokládá: „Zatím čím dále tím hojněji přilívalo se příčin jak od duchovních lidí, tak ovšem i od samých nejv. úředníků a soudců zemských k budoucím nevolem a rozbrojům obecným, jichž nebylo lze stavům podobojí déle trpěti a snášeti."

Ke dni 6. měs. břez. 1618 rozepsali defensorové sjezd evangelických stavův do kolleje Karlovy k uvážení, jak by těm nátiskům náboženství se týkajícím přítrž učiniti se měla. Ku kterémužto sjezdu však Pražané a některá jiná města svých poslův nevypravili, byvše prý skrze císařské hejtmany a rychtáře od defensorův odvraceni; byl tím začátek učiněn k odloučení stavu třetího od stavův vyšších.

I sepsali defensorové nový stížný list k císaři, žádajíce ho za pomoc, aby majestát léta 1609 stavům daný náležitě zachováván byl; kteroužto žádost místodržící ihned Matiáši do Vídně poslati měli.

Zároveň vyhledávali stavové čeští pomoci u věci své v zemích

okolních, jmenovitě v Uhřích, kamž slavný Jessenius, doktor v lékařství a rektor university pražské, se zvláštním poselstvím vypraven byl. Týž vydav se s málo kolikasi osobami 20. června 1618 na cestu, jel skrze Moravu k Skalici, odkudž se dne 26. června do Prešpurku dostal. Zde pilně o to se přičiňoval, aby věci české získal hodně přátel mezi stavy na sněmě shromážděnými. Ale strana katolická obdržela tehdáž již vrch, tak že ze středu jejího i palatin zvolen jest. I brzo přesvědčil se Jessenius, že v Prešpurku ani osobou svou jist není; bylť zajisté od přátel svých nejednou varován a k tomu vybízen, aby Prešpurk tajně opustil. Než přes všecky výstrahy neodhodlal se k tomu, maje potutelný útěk za cosi neslušného pro posla národa českého.

Když však Jessenius dne 3. července k palatinovi přišel, dal mu tento císařský rozkaz, v němž, ač podpisu císařského neobsahoval, mu oznámeno, že císařským vězněm jest. Spolu jsou také jati bratr jeho a čtyři studující vysokých škol pražských, jenž pro poctivost Jesseniovu provázeli ho na cestě. I odvezeni jsou pak všickni do Vídně, kamž dne 6. července 1618 přijeli. Zde dán Jessenius prý do vězení na věž při jedné bráně městské vystavenou, kdež svého času také král Václav IV. drahný čas vězen byl.

Dne 11. července bylo mu v noci zkázáno, an již spal, aby byl na hotově, že hned té chvíle přijdou k němu komisaři od císaře vyslaní. A brzo potom vešly také k němu tři osoby, z nichž jeden byl osoba ze stavu panského, druhý doktor v právích a třetí písař přísežný. I oznámili Jesenskému, že mají od císaře nařízeno, aby jej podle jistých artikulův bedlivě examinovali.

Výslech ten týkal se náboženského a politického přesvědčení jeho. Mimo jiné otázky předloženo Jesseniovi také, zdali to vyhození místodržících z okna schvaluje. I odpověděl k tomu: že by si byl sice přál, aby se bylo jinač stalo, protože obyčej jeho není, radovati se z lidského neštěstí; avšak poněvadž to, co se již zběhlo, odestati se nemůže, že mu tedy dotčeného skutku na zlou stranu vykládati nenáleží. A když pak tázán byl, schvalujeli a pokládáli při stavův za spravedlivou, tedy řekl: že ovšem schvaluje, a mezi jinými příčinami že i pro to vypraven byl od stavův do Uher, aby té spravedlnosti jejich stavům uherským náležitě dokázal, maje k tomu dostatečných průvodův hojně. I vyložil pak komisařům rozličné stížnosti stavův.

Při odchodu jejich opáčil svou předešlou prosbu, aby s ním bylo vlídněji nakládáno, poněvadž jest osoba rytířská, v umění lékařském doktor a na ten čas akademie pražské rektor, kancléř a profesor, předešle pak císaře Matiáše lékař životní a teď království českého legát. Ale to vše mu nic neprospívalo ani ty rozličné pokusy, jež přátelé jeho i stavové čeští k jeho vysvobození učinili; zůstalť jakožto rozhodný stranník těchto stavův u vězení vídeňském až do konce roku 1618.

Teprv začátkem r. 1619 dosáhl svobody a listu průvodního, začež pak sménou propustiti musili direktorové ihned dva nohslehy místodržících královských, totiž dr. Ponzona a Jakuba z Tepence, někdejšího hejtmana na panství mělnickém.

Zatím množili se vždy více hlasové o tom, že místodržící nej-

více přičinili k bezprávím, jež stranu podobojí stíhala; ano roznesla se i jistá pověst, jako by místodržící posádku zámeckou znamenitě byli rozmnožili. Pročež vydali se dne 23. května 1618 stavové podobojí s mnoha měšťany pražskými do kaceláře české, kdež Pavel z Řičan rozličné stížnosti a dotazy stavův k místodržícím četl. I následovaly pak známé smutné výjevy v kanceláři královské, jež Skála zevrubně líčí.

Hned potom ustanovili se stavové na jisté obraně a hotovosti zemské, načež zřídivše direktory ze všech tří stavův, učinili též psaní k císaři s pokornou omluvou jednání svého. Ale spolu chystali se k odporu brannému, a Matiáš Thurn rozložil najaté vojsko po hranicích rakouských.

Naproti tomu vtrhl císařský vojevůdce Dampier v srpnu 1618 do Čech až k Jindřichovu Hradci a Pelhřimovu, čímž válečné příběhy nastaly.

Zajímavo jest, což dále Skála vypravuje o jednání Moravanův se stavy českými. Někde uprostřed měsíce září dostavilo se do Prahy několik předních Moravanův, a v jich čele byl Karel z Žerotína. Týž navštíviv Václava Budovce, setkal se u něho s Václavem z Roupova. V přátelské rozmluvě pronesl se Žerotín, že oni Moravané nepřišli do Prahy jakožto vyslaní od stavův moravských, aby s Čechy do nějakého jednání o společnou jednotu se dali; nýbrž že chtějí jen o prostředcích se poraditi, jimiž by ten povstalý spor mezi stavy českými a jejich králem ukliditi se dal. Žerotín k tomu radil, aby Čechové zbraň složili, císaři na milost se dali a pokořili. Naproti tomu zakazovali se Moravané, že se přimluví u císaře, aby dal Čechům od sebe revers, že budoucně svobodám jejich ublíženo nebude; a pakli by se takovému reversu dosti neučinilo, pak že by teprv Moravané a Slezáci Čechům skutečnou pomocí přispěti měli.

Ale proti mínění Žerotínovu opřel se Václav z Roupova naprosto; stálť na tom, aby nejprvé, před dalším jednáním, Dampier s lidem svým byl z království českého nazpět povolán. A o pokoření se císaři toho doložil, že by jen potud se s tím snášel, pokud by se to pouze skrz psaní a bez újmy svobod stavovských státi mohlo. Strany pak reversu naprosto popíral, že by přímluva Moravanův v tom co prospěla.

Přes tento odpor soukromný nepřestal Karel z Žerotína ani veřejně pak před direktory a ostatními stavy k tomu raditi, aby stavové od svého odboje upustili a císaře za milost prosili. Ale ani tu ničehož nepořídil; stavové zůstali na tom, že lid svůj válečný dotud nepropustí, dokud svými svobodami ubezpečeni nebudou, poněvadž nepřátelé jejich s nimi neupřímně zacházeli, je poctivostí a hrdel odsoudili, vyšší stav roztrhnouti a stav městský od nich odtrhnouti chtěli, defensorům víry sjezdy zapovídali, kostely bořili a ty, kdož přestoupiti se zdráhali, do vězení dávali. A tak vrátili se Moravané s nepořízenou domů.

Veliké nesnáze měli napotom direktoři s obranou a hotovostí zemskou, kterouž mnozí ze stavův velmi špatně a nedbale do pole vypravovali. Pročež vydávány jsou opět a opět patenty, v nichž direktoři co nejdůtklivěji stavův napomínali a jich žádali, aby lidu, jejž v službě

vojenské mají, peníze na vychování, ano i jiné potřeby od prachu a olova dodávali, tak aby potom tím snáze nepřátelům odpírati mohl. Než vyzvání taková hrubě neprospívala, i byl tedy stav vojska českého dosti bídný; čemuž i nekázeň a zmáhající se opilství velice napomáhalo. Nad to v ležení českém čím dále tím více rozmáhaly se těžké nemoci, obzvláště zimnice palčivé, od nichž drahně vojáků scházelo se světa.

Mezi těmi, jenž takto skonali, byl také mladý Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic. Týž byl poslední rodu svého a náležel k výtečnějším pánům českým i duchem i povahou svou. Jsa v ležení před Budějovicemi, roznemohl prý se na palčivou zimnici a zemřel pak v domě svém na Malé straně, maje teprv 23 let. Pohřeb jeho byl velmi slavný; u přítomnosti velikého zástupu ze všech tří stavův i lidu obecného nejprvé jest vnešen do kostela sv. Mikuláše, a potom z Prahy do Kostelce, čtyry míle od Prahy, dovezen a tam v kostele zámeckém k předkům svým přiložen. Mezi jinými osobami při témž pohřbu byli přítomni také poslové Fridricha kurfirsta falckého, jehožto příbuznou měl nebožtík míti za manželku. —

Závěrek druhého dílu podává opět některé pokusy o smíření sporu českého. (Dokončení.)

Louis Leger.

Od

Františka Zákrejse.

Právě vyšlo v Paříži zajímavé Legerovo dílo *Le Monde slave* (Svět slovanský), a proto jest nám některými rysy zobraziti život jednoho z mužů, jež dr. Fr. Rački ve své, do Radu Jugoslavenske akademie r. 1868 položené úvaze Legerova *Cyrila i Methoděje* právem nazval blahověstníky humanity a všeobecného pobratimstva.

Jeť Leger francouzským Bowringem Slovanův.

Vzájemného obcování mezi Francouzi a Slovany, zejmena námi Čechy, dějiny drahně vykazují, a věru není to radostný zjev, že v některých rozhodných momentech vzájemné působení těchto národů pro sebe nemělo místa.

O tom, jak se Francouzi a Slované v politice stýkali, podávají nám příklady více méně osudné zvěst Sigovesská, období Jana Lucemburka, Karla IV., Ludvíka XI., epocha husitské reformace, války za Marie Teresie veliká revoluce, Napoleon I. a moskevská panychida; léta 1830 a 1848, krimská válka i zkušenosti posledních čtrnácti let. Nepopíratelně blahodárný měli na Slovany Francouzové vliv ten, že budili a tužili opět i opět lásku ke svobodě; valná toho zásluha přísluší encyklopedistské osvětě, jež mocný rozruch spůsobila jak na západě tak i na východě slovanském. Méně šťastně počínali si však

zhusta representanti státnického a diplomatického umění francouzského. To zajisté nejbolestněji pociťují Francouzové slovanští, Poláci. Či byl splněn i sebe menší díl nadějí do Francie kladených za obou Napoleonů? Aneb proč byl Krim zbrocen krví národů? A jaké ovoce vyrostlo z toho v l. 1870—71? Co tím vůbec mimo ukojení mstižádosti získáno? Rusko jest nyní mocnější než kdy jindy, a příznivější osud tureckých Slovanů dostaví se zajisté v zápětí. A kterak posléze, abychom ještě jeden doklad uvedli, proslavil se démon Francie Gramont vůči české myšlence federalistické?

Jest kletbou národů, že se vzájemně nedosti seznávají. Pročež musí všestranně sesílenou činností pracováno býti, aby se v tomto směru došlo na cesty lepší.

V oboru vědeckém nepřestávají Slované čerpati poučení z přebohatých pramenů francouzských. Mohli bychom jmenovati hojnost francouzských učenců, jichž jmena u nas zdomácněla. Podobný, avšak ne vždy v té míře žádoucí vliv mělo na Slovany od časův truvérův i trubadurův až po román Dumasův, Sueův, Sandův, Hugův i po sám feuilleton *krásné a zábavné písemnictví* zarýnské, ovšem ne tak proto, že se u nás dosti francouzsky čte, jako z té příčiny, že máme množství překladů. Největší pak a tudíž nejosudnější vliv má u nás francouzská dramaturgie. Za to bylo by přáti, aby u nás francouzský spůsob kritiky a feuilletonu pozorněji byl studován: získalť by při tom i kritika i feuilleton a tytýž i písemnictví. — Působnost zarýnských poměrů sahá ještě hloub. Vizme vývoj sociálních poměrů, vizme evropské spůsoby a mravy, vizme vliv módy.

Naproti tomu není téměř ani možno mluviti o nějakém vlivu Slovanů na Francouze. My jsme při tom ovšem nepoměrně získali; a poněvadž, abych obrátil zření specielně k nám Čechům, u nás do zásobny užitků, jež plynou z cizích vymožeností duševních, též z vlastních snah přidáván byl materiál k budově národní vzdělanosti, stalo se, že osvětové poměry u nás celkem sotva stojí na poměrně nepříznivější výši než u samých Francouzů.

Leží tedy na bíledni, jak vysoce důležitými výsledky pro pokrok nejen politický, nýbrž i osvětový musilo by provázeno býti postupné ve Francii seznávání našich slovanských snah i úspěchů; nejvíce ovšem získala by tamní národopisná i dějepravná *věda*. Tyto výhody nemohly ujíti zrakům mnohých snaživců, a co v tomto vzhledě učinili Ampère, Blanqui, de Clerval, Dozon, Victor Duruy, Eichhoff, Heinrich, Horlaque, Lamartine, Langel, de Laveley, Laboulaye, Lenormand, Daniel Lévy, Henri Martin, Millot, Montalembert, Ozanam, Quinet, Renaux, Cyprien Robert, Paul de Saint-Victor, G. Sand, Saint-René Taillandier, Thouvenel, Ubicini, dr. Zéfi a j., zasluhuje nejvděčnějšího uznání obou národů. Též polská emigrace dobyla si tu nepopíratelných zásluh; pojmenujeme jen Mickiewicze, Chodźka, Mieroslawského. Z Čechů působili v tomto směru Jos. Frič, S. Kapper, S. Podlipská a j., zvláště pak, a sice do nynějška, Soběslav Pinkas. Z Němců psala francouzsky v našich záležitostech Ida z Düringsfeldu. Avšak všecky převyšuje činností svou slovanofil, jemuž jest věnován náčrtek tento. Doufáme,

že se jím zavděčíme tím více, an máme proň hojnějších dát na snadě, než jaká jiným byla po ruce.

Louis Paul (Ludvík Pavel) *Leger* jest letos právě třicet let stár. Narodilť se dne 13. ledna 1843 v Toulousen, kdež za řízení svého otce, profesora na tamním královském gymnasiu (Collège royal), třídy tohoto učiliště s úspěchem odbyl. R. 1860 měl pak vstoupiti do *normální školy*, t. j. do pedagogia v Paříži, aby se nutným tříletím připravil na profesuru lycejní nebo gymnasiální; avšak špatný stav jeho zdraví, zhoršeného tím, že se L. ve svých pracích přemáhal, nedovolily tomu, tak že musil se odhodlati ke studiu práv; ale daleko mocněji než soudnictví zajímala ho literatura. Již na lyceu byl se naučil sám, bez učitelů, řečím anglické, vlašské, německé a španělské. Polské povstání obrátilo pozornost jeho na svět slovanský, i uzavřel obeznámiti se s věcmi ne dle novinářských zpráv, nýbrž vlastním názorem, a proto oddal se (1863) s takou horlivostí studiu polštiny, že za několik měsíců hbitě v ní četl i mluvil. Tehdy seznámil se s nástupcem A. Mickiewicze na profesorské stolici slovanských literatur v pařížské koleji francouzské, Alexandrem Chodźkem i studoval s ním polský a později též ruský jazyk a uveřejnil, zejmena též v bruselském listě *la Pologne*, některá pojednání o povstání polském jevící jednostranný vliv polské emigrace, jíž neustával prokazovati četných služeb. Velmi charakteristickým jest návrh, jejž, dle nedosti spolehlivé zprávy *Tygodnika Wielkopolského* z r. 1871, učinil ve shromáždění pařížských akademiků, žádaje, by věnovali příspěvek polskému povstaleckému komitétu Národovému v Paříži. Jeho přání nedošlo sice než malého ohlasu, ale jak vřelým zůstal jeho poměr k Polákům, o tom nejlépe svědčí okolnost, že r. 1864 vystěhovalce bezplatně pomocí jich mateřštiny učil francouzské řeči. Hodiny odbývaly se dílem ve škole Batignolské, dílem v jeho bytu, a L. osvědčil při této příležitosti vzornou vytrvalost. Avšak i mimo to dle možnosti věnoval svůj čas emigrantům: podporovalť je nejen sám všemožně, nýbrž vyhledával jim i cizí pomoci, ano pečoval též o jich širší vzdělání i stálé zaopatření: slovem přiložil k nim, jak Tygodnik vřele uznává, celé své srdce.

Téhož r. 1864 vydal v Paříži ze svých prací literárních 1. *Notice sur Paul Susine* — pojednání to o Pavlu Suzinovi, zahynuvším v povstání na Litvě, 2. *l'Encyclique du Czar*, t. j. okružník carský, překlad to z ruštiny, opatřený dodatky a vysvětlivkami, 3. *studii o Julianovi Ursinovi Niemcewiczi*, jež vyšla v *Revue de Normandie*, a v týž rok vypracoval 4. překlad Słowackého básně *Anhelli*, jejž r. 1869 v *Revue moderne* uveřejnil.

Ač tedy L. tolik vykonal pro Poláky, zapomněli tito přece brzy jeho služeb, a poněvadž L. nesdílel jejich náruživost aniž věřil na slovo, co vypráběli o Rusku, pokládán jimi brzy za ruského agenta podpláceného moskevskými rubly. Nejzarytějšími nepřáteli Legerovými jsou stranníci Duchińského, kteří nechtějí připustiti, že by Rusové byli Slovany, a nemohou Legerovi odpustit, že je za tyto pokládá.

Po ruštině učil se Leger vedle srbštiny a chorvátštiny také *češtině*. Když pak seznámil se s Jos. Fričem, jenž tehdy v Paříži žil, a když r. 1864 do Prahy zavítal, osvojil si za svého zde pobytu, as v měsíci,

tolikéž jazyk náš a obeznámil se s našimi poměry tak, že se, jak Tygodnik Wielkòpolski podotýká, do Paříže vrátil unesen velikostí národního ducha v lidě českomoravském, i přeložil do frančtiny jednak celé rukopisy Zelenohorský a Královédvorský, jednak 69 národních písní, kteroužto práci na počátku r. 1866 vydal s názvem *Chants héroiques et Chansons populaires des Slaves de Bohême* (Zpěvy hrdinské a písně prostonárodní českých Slovanů).

Co L. v I. oddělení úvodu do tohoto svého díla místy projevuje, jest věru znamenité. „Jeli která země málo známa ve Francii, jsou to zajisté Čechy“ — dí náš přítel. „Jedni (mezi námi) ptají se, neníli Praha skutečně městem německým; jiní, máli ta česká hatmatilka (le patois bohême) mnoho podobnosti s hatlaninou cikánskou! Málo lidí (nemluvím o vyšších třídách, nýbrž *o učencích* [!]) má tušení, že český jazyk, bratr to řeči ruské a polské, žije v ústech 6—7 milionů lidí.“ Po té dovozuje několika slovy nutnost, aby nás Francie seznala, i konstatuje v krátkosti, že *Ampère* první mezi Francouzi pochopil a vyznačil důležitost obou našich Rukopisů. Ač pak uznává nejlepší vůli Edgarda *Quineta*, jenž byl Ampèreovým překladem *Záboje* tak uchvácen, že o něm do *Revue de deux Mondes* (1831) napsal skvělou stať, musí mu závoveň v souhlase s Nebeským (v. Musejník z r. 1853) vytknouti některé odvážné, fantastické vady, jichž se tam mimo jiné na příklad tím dopustil, že nás mísí s cikány. Do téže stati přibral ostatně Quinet také svůj, nedosti spravný překlad *Jelena* i *Kytice* a rozbor *Jaroslava.* Kritičtěji vystoupil r. 1839 jiný překladatel *Záboje Eichhoff*, ve svých francouzských *Dějích jazyka i literatury Slovanův.* Mimo to zmiňuje se L. též o Mickiewiczově překladu *Záboje* i *Libušina soudu* a upozorňuje na to, že též *Revue de Cours littéraires* r. 1865 ve zprávě o *Chodźkových* přednáškách pojednala o mužských zpěvích rukopisu Králodvorského. V *druhém* oddělení úvodu vylíčuje L. stručně slavné i smutné osudy našeho národa i okolnosti, za kterých Rukopisy Hankou a Kovářem byly odkryty, pak boje za obhájení jich pravosti a konečně jejich epochální vliv na samostatný rozvoj našeho písemnictví. V *posledním* oddíle úvodu vytčeny jsou *počet* básní v obou Rukopisech, *doba*, z níž rukopisy i básně v nich pocházejí, a *spůsob*, jakým bez pochyby povstaly; k závěrku pak vylíčena zpěvnost Slovanů i podobnost zpěvů i písní Legerem přeložených se srbskými a kozáckými zjevy básnickými. Mimo to jsou jednotlivé zpěvy i písně z Rukopisů opatřeny předmluvami, před prostonárodní písně pak položen dvoudílný vstup a v něm v překladu podány proslulé vědecké názory Erbenovy o písni prostonárodní. Ostatně nalézají se na mnohých stránkách ještě též různé vysvětlivky.

Překlad Legerův jest celkem věrný a veskrze velmi plynný, ale musil z příčin povahy francouzského jazyka zůstati bohužel pouze prosaický a nedostihl všudy síly aneb jemnosti originálův. Obtíže, jež L. přemoci musil, zvyšují ovšem jeho zásluhu.

Podáme několik ukázek překladu, jež zahájíme začátkem *Libušina soudu:*

Ah! Veltava, pourquoi troubler tes eaux? pourquoi troubler tes eaux argentées? La tempête furieuse t'a-t-elle soulevée, après avoir

rassemblé dans le vaste ciel le nuage orageux, inondé les sommets des vertes montagnes, emporté dans ses tourbillons humides le sable doré de tes rives?

Záboj začíná takto:

Du sein de la noire forêt, s'elève un rocher, sur le rocher monte le fort Zaboï: il contemple de tous côtés les campagnes, et de tous côtés les campagnes attristent ses regards: il soupire comme la colombe gémissante. — Minouce *Čestmíra*, *Oldřicha a Boleslava*, *Beneše* i *Ludiši a Lubora*, podáme tu citát nejkrásnějšího místa v našem *Jaroslavu* (Ajta! Jaroslav jak orel letě):

Mais voici qu'Jaroslav arrive comme un aigle: un acier solide couvre sa puissante poitrine; sous cet acier palpite un coeur vaillant et audacieux: son casque abrite une tête prudente; son regard enflammé respire la fureur. Il s'élance, terrible, comme le lion emporté qui voit couler son sang tiède, et qui, blessé, fond sur le chasseur! Tel en sa colère, il se précipite sur les Tartares.

Všech těchto osm překladů sestaveno za názvem Zpěvů hrdinských a za novým názvem Zpěvů lyrikoepických následují *Jelen* a *Zbyhoň*. V třetím oddíle nalézají se *písně* Královdvorské vyjímajíc *Kytici*, která v Gőtheovské přeměně ku konci díla dodána jest; v přídatku pak následují Píseň na Vyšehrad a Píseň milostná krále Václava, jichž nepravost tehdy nebyla zjištěna. Z novějších prostonárodních zpěvů, mezi něž položeny též ukázky zpěvánek slovenských, uvedeme tu překlad písně *Co ten ptáček povídá:*

Que gazouille cet oiseau assis sur un chêne? Que la fille qui a un bon ami est sans couleur. Tais-toi, oiseau, tais-toi, tu mens! J'ai un bon ami, moi, et pourtant je suis comme une rose.

Ukázky tyto skončíme úryvkem ze známé „legendy“ *Osiřelo dítě*, nářkem sirotka:

— Ah, elle (macecha) n'est pas si bonne que vous l'avez été. Quand elle me donne du pain, elle le tourne trois fois. Vous, quand vous m'en donniez, vous le couvriez de beurre. Quand elle me peigne la tête, le sang coule à flots. Quand vous me peigniez ma tête, mère, vous l'embrassiez. A. t. d.

K závěrku sbírky přidán zajímavý Maciejowského náhled o slovanském původu rodových, u Čechů dle Zelenohorského rukopisu *čeledmi* zvaných komun, jež se posavade zachovaly v býv. Nivernaisském departementu Francie.

Legerovo dílo vydáno v znamenité *Sbírce velikých epopeí národních* (Collection des grandes épopées nationales — Paris, A. Lacroix, Verboeckhoven et Cie), v které vyšly též Râmâyana, Nibelungy, Edda, Cid a j., tak že naše básně zajisté nemohly vystoupiti ve společnosti skvělejší: což nabylo tím lichotnějšího pro nás významu, že byly jak od obecenstva tak i mnohými pochvalnými zprávami od kritiky co nejvlídněji uvítány. Zvláštního uznání došly naše prostonárodní písně na slovo braným feuilletonistou Paulem de Saint-Victor.

Leger byl za doby, v které o tomto výtečném díle pracoval, ještě jinak v záležitostech slovanských činným. Tak měl, jsa za to co čestný člen Tovaryšstva pracujících Poláků v Paříži požádán, o veliko-

nocích r. 1865 krásnou řeč v jazyku i směru polském; tak řečnil také v týž rok, při příležitosti padesátileté slavnosti osvobození Srbů, v Monmorency výmluvně o vzájemnosti slovanské; a v r. 1866 vstoupil tento vřelý, neunavný obhájce Slovanův, i na zápasiště politické spisem *l'État Autrichien* (Stát rakouský), ano v tento rok navštívil Prahu podruhé, aby zde shromáždil látku k širšímu dílu o Čechách, jež později vydáno pod názvem *la Bohème historique, pittoresque et littéraire* sous la direction de MM. Joseph Fricz et Louis Leger: spis to, jehož se literárními příspěvky zúčastnili de Clerval, Chodźko, Kapper, Mieroslawski, Paul de Saint-Victor, S. Podlipská, Renaux, dr. Zéfi a j. Toto *pařížské album* illustrováno jest pětadvaceti rytinami dle Barvicia, Čermáka, P. Maixnera, Pinkasa, Svobody, Trenkwalda, pak panoramatem Prahy a mapou Čech. V šesti měsících po vydání bylo v Rakousku položeno na index librorum prohibitorum. Poněvadž mělo vyjíti k světové výstavě r. 1867, byly do něho přijaty články nestejné ceny, a Leger hodlá je svým časem v dokonalejší podobě uveřejniti znova. Ve zvláštním otisku vyšla z něho r. 1867 *la Chronique tchèque de Dalimil.* Seznámení se s Fričem mělo též příznivý následek ten, že Leger v Českomoravské besedě pařížské často míval přednášky z porovnávacích dějin literatur slovanských.

Mezitím, co se zabýval prací o pařížském albu, seznámil se Leger v Paříži s biskupem Strossmayerem, jenž ho pozval k inauguraci záhřebské akademie. Pročež opustil v červenci 1867 Paříž a navštívil postupně Záhřeb, Bělehrad, Nový Sad, naučil se tu plynně mluviti srbskohorvatsky, dojel opětně do Prahy a vrátil se přes Berlín do Francie, seznámiv se s četnými vynikajícími muži, přinášeje polské knihovně pařížské množství vzácných kněh slovanských a opatřiv si cestou materiál k cestopisům do *Revue de Cours littéraires* i do *Revue moderne*, tehdy Kératryem dirigované, a ke spisu *Cyrille et Méthode. Étude historique sur la conversion des Slaves au Christianisme* (Cyril a Methoděj. Historická studie o obrácení Slovanů na víru křesťanskou). Tato práce jest věnována biskupu Strossmayerovi a byla drem. Račkim, povolaným v tom soudcem, v časopise Jihoslovanské akademie velmi příznivě odporučena. Podobné pochvaly dostalo se jí též v žurnálu ruského ministerstva osvěty. Což ovšem nevadilo, že ve Francouzích nazvána byla dílem přítele propagandy moskovitské a v Rusku dílem muže unešeného fanatismem polským a katolickým! . . . První část její obsahuje nástin prahistorie slovanské dle Šafaříka, druhá část vypisuje život apoštolů, třetí rozebírá výsledky jich činnosti. V úvodu zaznamenává L. obtíže slovanských studií ve Francii.

Cyrilem a Methodějem a jiným téhož r. 1868 vyšlým spisem *De Nestore rerum russicarum scriptore* (O ruském letopisci Nestorovi) ve kterém rozbírá, že *žil* a *kdo* byl tento kronikář, co a kterak vypravuje, získal Leger titul doktora věd (Docteur-es-lettres de la Faculté de Paris), udílený pařížskou vědeckou fakultou mužům, kteří předložili francouzské a latinské dílo literární a podnikli veřejnou disputaci.

Jak důkladně v látku svou L. vnikl, dokazuje mimo jiné též

okolnost, že v manuscriptu chová francouzský překlad celého Letopisu Nestorova.

Titul doktora krásných věd jest nejvyšším ve školské hierarchii francouzské, udíleje právo vyučovati na universitách; avšak dlužno učiniti počátek v městech venkovských, a Paříž zůstává pak dlouho právu tomu nepřístupna: Leger ustanovil se tedy na tom, že zůstane v hlavním městě a nezadal ku vládě o žádnou stolici učební, nýbrž žil od spisovatelství, očekávaje příležitosti, aby směl veřejně přednášeti v Paříži. Vyšší vyučování trpí ve Francii tím, že profesorové mají monopol vyučovací. Neníť tu žádných privátních docentur. *Duruy*, jeden z lepších ministrů veřejné osvěty, jakých kdy Francouzy měly, zřídil tedy r. 1868 docentury privátní v Paříži, a Leger použil toho, aby v Sorbonně r. 1869 o dějinách jihoslovanského písemnictví a r. 1870 srovnávací děje slovesností české a polské přednášel.

Tu nadešla válka r. 1870. Pevně jsa odhodlán konati svou povinnost, zůstal Leger v Paříži, dal se vřaditi do 183. batailIonu mobilisované gardy národní, zúčastnil se bitev u Champigny a Buzenvalu i dosáhl hodnosti sergentské. Když vypukla revoluce komuny, obdržel z Prahy pozvání, by převzal vrchní redakci časopisu *Correspondance slave*, k čemuž tím ochotněji svolil, poněvadž se nikterak nechtěl mísiti ve válku občanskou. A takž zavítal po čtvrté do Prahy — ne, jak Naučný slovník uvádí, za války, nýbrž teprvé dne 30. března 1871. L. měl pak vrchní správu důležitého tohoto listu až po prosinec 1871, čině různé změny u vydávání jeho a přidav jí zejmena zvláštní rubriku pro zprávy umělecké a literární. Nelze neseznati, že *Correspondance slave* tímto spůsobem velmi získala. Ani za svého pobytu v Praze nepřestával náš učenec psáti do různých časopisů francouzských (La Revue politique, la Cloche [Zvon], le Journal de Lyon), a pomýšlel některý čas na to, že se v Praze, již považuje za vlastní střed studií slovanských, na stálo usídlí, avšak truchlivým rodinným případem povolán do Francie nazpět, zůstana ovšem spolupracovníkem Korespondence slovanské až do konce letošního června, kde vycházeti přestala.

Ve Francouzích žádal Leger, aby směl co privátní docent obnoviti své přednášky. Avšak revoluce čtvrtého září přivedla u vyučování zmatek a zarazila je. Staří profesorové, zvyklí na svůj monopol, stěžovali si na nepříjemnou soutěž docentův, a ministr veřejného vyučování zastavil prozatím pod záminkou, že vyšší učení bude zreorganisováno, přednášky docentův privátních. Leger žádal tedy vládu o missi do ciziny, načež mu ministrem vyučování svěřena úloha, by na státní útraty Rusko procestoval a pak o vědecké vzájemnosti Rusů s ostatními Slovany, o starožitnických, dějepravných a jazykozpytných studiích slovanských na Rusi, o ruské slavistice, podal zprávu. Uveřejniv ještě v *Revue de deux Mondes* za názvem *la Rychtarka de Jestied* výtečný, stručným úvodem opatřený výtah z Vesnického románu od Světlé, opustil tedy Leger v květnu 1872 opětně bydliště své, do něhož se pak nevrátil až v prosinci. Cestou navštívil postupně Prahu, Varšavu, Moskvu, Jaroslav, Nižnij Novgorod, Kazaň, Vladimir, Tver, Petrohrad, Pskov, Vilno, Lvov, Krakov a Kiev. Všude dostalo se mu ovšem přijetí nejskvělejšího, tak že se sdružil s nejpřednějšími slavisty

a universitními profesory; zejmena sblížil se učencům Bodjanskému, Sreznĕvskému, Lamanskému, Pypinovi, pak více literátům, nájmě romantikovi Pisemskému.

Legerova cesta vzbudila jistý ruch v časopisectvu. Polské listy, žehrajíce naň, že chce souditi o Rusi z přesvědčení, rozpisovaly se, že prý Leger od vlády obdržel tajnou missi politickou. Avšak on prohlásil dopisem v listopadu r. 1872 do *Correspondance slave* položeným zvěsti ty za nepravé, klada největší důraz na to, že chce zůstati *nestranným* a tudíž i *všestranným* přítelem i pěstitelem všech různých národních zájmů slovanských. Jak sočivě si v každém ohledu počínají jisté polské noviny, toho významný příklad podává nám týž dopis, uváděje, kterak by listy lvovské a poznaňské Legera jedině za to, že v Revue française uveřejnil pochvalnou zprávu o universitě Kazaňské, rády byly daly do klatby celého světa civilisovaného.

Navrátiv se do Paříže, podal tento slavista některé vědecké nákresy ze své cesty do *Revue de France* a švýcarské *Bibliothèque universelle* (Všeobecné knihovny). Ačkoliv nad to spisoval pro četné žurnály a sborníky, připravil též první část své zprávy ministrovi osvěty a dokončil své dílo *o světě slovanském*, jež podrobněji probéřeme, dokreslíce dříve obraz autora jeho.

Leger jest jediný Francouz, který mluví plynně všemi různými jazyky slovanskými; avšak na tom není dosti: Leger zná také důkladně jich podobu v různých stoletích, a jeho autorita je tak veliká, že byl ku př. Poláky požádán za dobrozdání o reformě polského pravopisu. Mimo to umí Leger, pokud vím, vedle franštiny také výborně litevsky, německy, anglicky, vlašsky, latinsky a řecky. Jak neunavný jest, svědčí rovněž to, že přispíval nebo přispívá ještě také do jiných listů než posud vytčeno býti mohlo, totiž též do Národních listů a Osvěty, do ruského Žurnálu ministerstva národní osvěty, podávaje tam dopisy o veřejném vyučování ve Francii, do anglické *The Academy* a do francouzských Revue de Normandie, Revue politique, Revue de Questions historiques, Revue bibliographique, Revue critique, le Temps, la Republique française, Revue littéraire de la France et de l'étranger, kde v článku *O vlasti Koprníkově* dokázal, s jakým právem si Němci vlastní velikého tohoto hvězdáře, a j. Po jistou dobu byl Leger též spoluředitelem sborníku *Revue moderne.*

Že pilnost a svědomitost jeho musila mu získati četných a vzácných přátel, toho doklady jsme již viděli. Avšak jeho přátelé rozšířeni jsou po všech vlastech slovanských. Zejmena je Leger též ve spojení s Palackým, Riegrem, Hattalou, Malinovským, Maciejowským, Strossmayerem, Račkim, Novakovićem a j. m. Rovněž vyznamenáván jest častěji *sbory* vědeckými.

Leger jest členem více společností francouzských a skoro všech čelných vědeckých jednot slovanských, zejmena Královské společnosti náuk v Praze, Jihoslovanské akademie v Záhřebě, Srbské matice v Novém Sadě, Srbského vědeckého družstva v Bělehradě, polského Towaryšstva historického a literárního v Paříži, Slovanské bibliotéky v Oděse, Jednoty přátel ruské slovesnosti v Moskvě a t. d.

Pokládaje za to, že studium řečí má vésti do studia literatury,

již ve spolku s dějinami řešiti jest otázky současné, ponořuje se Leger se stejnou zálibou ve všecky manifestace lidského ducha a studuje postupně historii, politiku, básnictví z hlediště vědcova, *hledaje vždy především pravdu.* Rusové vinili ho často, že jest polonofilem, Poláci, že jest russofilem — v pravdě jest Leger tím i oním, drže se pevně svého hesla *Inter utrumque tene.* To uznával ještě r. 1870 co nejvřeleji sám Tygodnik Wielkopolski, poznamenávaje se zvláštní zálibou, že Leger, ačkoli celým srdcem práhne po vzájemnosti slovanské, panslavistou v pravém smyslu slova není, ano zdaje se mu dávati za pravdu, že nazval polské povstání z r. 1863—64 velkým bludem politickým.

Znajíce tedy Legerovu nestrannost a lásku k různým zájmům slovanským, béřeme s plnou důvěrou do ruky jeho *Monde slave*, kteréhož cena zajisté není umenšena tím, že články v něm podané jeví se býti reprodukcemi z periodických sborníků; neboť jsou to, jak vědomo, výsledky dlouhých cest a pracných výzkumů, majíce všecky za účel vyvrátiti předsudky o Slovanech šířené. Ovšem nebylo spisovatelovi bohužel možno užiti všudy barev pouze lichotných. Hned v předmluvě vidí se nucena ztvrditi středověký hlas o Slovanech nazývající je národem anarchickým, za doklady pak uvesti sočivost jedněch kmenů na druhé, nedostatek společného jazyka slovanského nejen v písemnictví, leč i v obcování, ba nedostatek jednoty v samé abecedě! Záslužná je autorova horlivost, kterouž Francouzům dokazuje potřebu slovanských vědomostí, zejmena též v ohledu diplomatickém; jmenovav tudíž literární zjevy různých řečí slovanských a upozorniv na jich důležitost, neváhá Leger při tom opětný důraz klásti na politické poměry, nazývaje Slovany nevyhnutelnými spojenci francouzského kmene. Nechť mají menší minulost, praví, za to mají snad větší budoucnost. Episodu, v které nešťastný osud dvou profesorů slovanské stolice v Paříži uveden v jisté, ač daleké spojení s gordickým uzlem slovanských záležitostí, přáli bychom si viděti v jiné formě; neboť příčiny toho, že Mickiewicz oddal se mystickému messianismu a v něm skonal, nebo že Cyprien Robert propadl snad kabetismu a beze stop zmizel, spočívaly zajisté v osobní organisaci duševní. Za to posuzuje Leger tamtéž vším právem co nejpřísněji nepochopitelný sebeklam lidí, kteří mysleli, že panslavismu a Rusku tím byla zasazena smrtelná rána, když se — název pařížské *stolice řeči a literatury slovanské* změnil v název *stolice řečí a literatur původu slovanského!* V jaké době to žijeme? Tak tedy počíná si politika francouzská. Při této příležitosti dodán budiž ještě jeden příklad o vědomostech v státnických kruzích pařížských. Ve vládním od Salvandya sepsaném a poslanecké komoře předloženém spise, v němž se odůvodňuje návrh na zřízení slovanské stolice pařížské, tvrdí se, že Turecko čítá *dva* miliony slovanských poddaných, kdežto je jich tam skoro *čtyřikráte* tolik, a že srbsky se mluví — *v Čechách.* (Moniteur 1840.) Velmi příhodně podotýká Leger, že podobné hrubé poklesky byly nejlepšími důvody nutnosti, aby se slovanské učení zavedlo.

První stať *Světa slovanského* má název *Jihoslované a jejich písemnictví.* Leger konstatuje, že položení zeměpisné, idea solidarity

mravní, politické a písemnické tvoří mezi našimi bratřími na jihu *úzké* svazky. Z jich výtečníků minulosti vyznačuje, zmíniv se o Úpravdovi, cara Simeona, Dušana, Zvonimíra; z měst pak Dubrovník. Důraz klade též na slovanskou lásku k svobodě a samosprávě. Připomenuv činnost apoštolů Cyrila i Methoděje a jich žáků, pak literární pilnost Bogomilů a zmíniv se o hlaholitických památkách slovenské a chorvátských, nese těžce vítězství musulmanské sveřeposti a raduje se, že literatura jak na Černé Hoře tak zejmena v Dubrovníku byla nalezla ochotný útulek. Členy básnické chorvátské školy dubravnické staví po bok nejslavnějším poetům vlašským. S nemenším potěšením vidí vznikati a zmáhati se národní vědomí Slovinců a podává překlad Vodnikova *Probuzení Illyrie.* Srbům pak připisuje hlavní zásluhu, že na jihu probuzena obnova politická i mravní; avšak zmiňuje se též o epochální Karadžićově sbírce básní srbských. Vše na jihu postupuje a vzkvétá přirozenou cestou, zjišťuje Leger, a všude pracuje se tam o veřejné vzdělání a zakládají se vědecké ústavy; v Srbsku zvláště zdárně působí jednota Omladina.

Druhý článek, *Záhřeb a Chorvaté,* zahájen jest stručným popisem Legerovy cesty přes severní Italii, Kras a Korutany do srdce Trojjediného království. Především vidí se mu pak nutno, ujistiti Francouze, že Chorvaté nejsou lidem barbarských vojáků. Záhřeb učinil na Legera zpočátku dojem veliké vesnice. Vzdělanost záhřebského lidu shledána na rovni s lidem jiných měst evropských, ano nalezeno tu málo žebráků a žádných opilců. Pohostinnosti Chorvátů bylo Legerovi zakusiti v míře nejskvělejší. Vylíčiv krátce chorvátskou vlast a její, nájmě novější děje, nazývá náš cestovatel *slavismus* přirozeným výsledkem situace Slovanů v říších rakouské a otomanské. O našem poměru k Rusku poznamenává, že si netajíme sice smutné tamní poměry, ale že je připisujeme méně ruskému národu než petrohradské vládě, věříce v šťastný rozvoj ruských poměrů. Navštěvovatele moskevské národopisné výstavy náležitě hájí a vyslovuje plné uznání snaze Riegerově, kterouž při banketu moskevském způsobiti chtěl obrat v záležitosti polské. Dále pak omezuje autor pole, jaký chorvátština zaujímá v literatuře a veřejnosti, a popisuje obšírněji slavnost, kterouž otevřena Jihoslovanská akademie, mající za účel pěstování věd i umění a podporování učenců i umělců u všech Jihoslovanů, a jíž Leger osobně se zúčastnil; i podotýká, kterak se na odporu vlády rozráží úsilí o zřízení chorvátské university.

Ze Záhřeba odebral se Leger do srbské metropole, a proto věnoval třetí svůj náčrtek *Bělehradu a Srbům.* Nákresy života posávského, popis Bělehradu a vypsání jeho dějin, zejmena doby osvobození, jsou předmětem spisovatelovy práce. Vysoko cení Leger šťastné i důležité položení Bělehradu v ohledu obchodním a politickém. O ruském aktivním vlivu na Dunaji a tytýž jinde svědčí, že se obecně příliš nadceňuje. Proto přece zůstává Srbsko dosti mocným; neboť, ač vojsko jeho nečítá více než šest tisíc mužů, jest v čase války s to, aby vypravilo dvakrát stotisíc bojovníků.

Čtvrtý článek Legerův, *Biskup slovanský mgr. J. J. Strossmayer,* zobrazuje život a působení nejobětavějšího mecenáše slovanského. Obmezíme se tu na sdělení některých málo dát. Josef Jiří Strossmayer na-

rodil se dne 4. února 1815 ve slovanském Oseku; zde vystudoval gymnasium, v Pešti pak učinil doktorát filosofie a ve vídeňském Augustineum doktorát bohosloví. Byv po té postupně vikářem petrovaradýnským, profesorem na semináři djakovské, ředitelem Augustinea a od r. 1850 diakovským biskupem, působil všude co nejvzorněji. Příspěvky, jež věnoval na šíření vzdělanosti mezi Jihoslovany, na zakládání škol a vědeckých družstev, na podporu učenců, na vydávání kněh, na zřízení Jihoslovanské akademie a j. páčí se na milion zlatých; neohroženost však, jíž do poslední doby hájil veřejné právo Trojjediného království, jest neocenitelná. A dějiny vzdělanosti slovanské budou s největší hrdostí moci zaznamenati, že nejsvobodomyslnějším kardinálem nynějška a nejstatnějším odpůrcem neomylnosti na koncilu Vatikánském byl našinec — že to byl opět Slovan, nad nímž zavznělo zuřivé *Damnamus eum* (Zatracujeme ho!) bezmocné, pověry! —

O následujících čtyrech statích Legerova spisu postačí podati tu jen zmínky. Pojednání *Moderní drama v Srbsku* jest dílem náčrtek dějin splitského i dubrovnického dramatu renaissančního a dramatu záhřebského i srbského, a dílem stručná rozborná reprodukce Banova dramatu *Mejrima*, prodchnutého nadšeným vlastenectvím. V cestopise *Z Paříže do Prahy* vypisuje Leger vedle Heidelberka, Virtemberska a Norimberka hlavně památná česká místa na čáře od Brodu do Prahy. Pojednání *O divadlech v Rusku* jest obšírný výtah ze stati dra. Pavla Durdíka *Divadlo na Rusi*, v druhém loňském čísle *Osvěty* uveřejněné. A článek *Moderní drama v Rusku* jest rozborný výtah z tragédie hrab. Tolského *Ivan Hrozný*, jež by konečně měla též vyjíti v překladu českém.

V devátém oddíle své práce *Spisovatelé angličtí a Rusko* vyvrací Leger smyšlenky v *Dixonově* spise *Free Russia* (Svobodná Rus), a sice z části na základě vlastního názoru a z části pomocí důkladného anglického spisu *Současné Rusko* od Herberta *Barrya*. Barry znamenal totiž za svého dlouholetého pobytu na Rusi všudy známky nepopíratelného pokroku, nejúčinněji způsobeného zrušením nevolnictva, avšak i známky různých vad a nešvar, jmenovitě v kruzích aristokratických. Čeho na Rusi nejvíce potřebí, jsou vzdělavatelské ústavy a síly. Zvláště překvapující nazývá Leger Barryovu kapitolu o Sibiři, již tento Angličan nalezl celkem co květoucí zemi v přírodním i společenském, vzdělanostním i obchodním ohledě. A *Moskva* jest to, jíž odtud kyne největší budoucnost; neboť, jakmile se v Sibiři vystaví železnice, stane se *Moskva* velkým středem obchodních komunikací mezi Evropou a Asií. Velmi zajímavý je také passus, kterým Barry hájí Rusy před nařknutím, že zacházejí se zločinci ukrutněji než národové jiní, upozorňuje na to, že Angličané vražedníky věší a že Fracouzové je guillotinují, Rusové však že jich upotřebují k pracím veřejným. Politické odsouzence pak ruský stát jen *internuje*, tedy nežalařuje.

Podobných, o ruském národním ruchu příznivě svědčících výsledků jako Barry došel Angličan *Ralston*, konservátor Britského musea a spisovatel díla *Zpěvy lidu ruského*, který s horlivostí a láskou Slovana sbírá, rozbírá a vykládá zjevy národního genia ruského.

V posledním článku Legerova spisu *Počátkové panslavismu*, se-

psaném na základě prací Srba *Bogosiće*, Čecha *Pervolfa*, Poláka *Hofmana* a Rusa *Pypina*, nalézáme četné dějepisné doklady, kterak si Slované různých kmenů za všech dob vědomi byli své národní příbuznosti a kterak se tytýž snažili skutkem učiniti slovanskou vzájemnost. Bohužel nedošla ani naše doba daleko přes počátky slavismu, ač by tento měl nejvýše státi mezi hesly praporů slovanských.

Litujeme, že nám nedovoluje místo, bychom se šíře rozhovořili o Legerově knize; avšak doufáme, že se přes to nemineme svého záměru, aby nejen tato, nýbrž aby též jiné jeho spisy většího u nás došly rozšíření než posud. Posavadní netečnost v tomto vzhledě byla věru až úžasná, až nepochopitelná!

A kéž by především Francouzové pilné zření měli k Legerovým pracím! Kéž by jejich věda a jejich státnické umění z nich čerpaly poznání svých osudných nedostatkův a zdroj šťastnějších úspěchů! Kéž by s Legerem co nejdříve nabyli přesvědčení, že jak v osvětovém tak v politickém vzhledě Slované jsou povoláni, býti jejich nejvěrnějšími spojenci!

Avšak dobrá věc razívá si dráhu jenom zneháhla, a právě Leger to jest, jenž bojovati musí s nemalými nesnázemi svých snah. Než právě proto zasluhuje tím většího uznání našeho, a právě proto můžeme býti též jisti skvělou příští činností jeho za dobré Slovanův i Francouzův.

John Stuart Mill.

Od

dr. Jos. Durdíka.

(Dokončení.)

Logika tvoří jednu stranu činnosti: jestiť výrazem snahy, jíž vůbec pozorujeme na době své, aby si uvědomila spůsob zpytování. Co touž dobu pak ještě charakterisuje, jest pozornost věnována zlepšení poměrů hmotných — k tomu konci musíme dříve poznati zákony, kterými se vývoj jich spravuje. Věda o tom jest *hospodářství* v nejširším smyslu, hospodářství u velkém, jemuž v Německu říkají *národní ekonomie*, jinde spíše *politická ekonomie*. Hned rok po vydání Logiky uveřejnil Mill sbírku článků v obor tento příslušných: *Essays on Some Unsettled Questions in Political economy*, které vesměs byly už za dřívějších dob sepsány a částečně též uveřejněny. Však jsou důležité pro Millovův běh myšlenek, poněvadž hlavně zde projevuje náhledy své o rozdělení zisku v obchodě mezi národním (*„rovnina mezinárodního obchodu“*); o poměru mezi spotřebou a výrobou, o *účelu a methodách politické ekonomie* — článek to zvláště důležitý, poněvadž jest spolu kritikou oblíbených method v ekonomice i jiné navrhuje. Jak se samoi

sebou rozumí, stojí Mill na půdě soustavy výrobnické (Smithovy), užívá všech výtěžků následujících a má záhy též mínění svá, kde se odchyluje ode všech.

Podivný a zvláštní jest poměr, v jakém stojí v Anglii filosofie a politické hospodářství. Že věda tato ve své moderní podobě v Anglii musila vzniknouti a nejdřív domoci se určitých tvarův, k tomu pudil už obrovský vývoj všech společenských řádův, výroby a obchodu, jakož i rozmnožení obyvatelstva. Praktičtí filosofové všímali sobě ovšem těchto otázek, a tak byl už *Locke* politickým hospodářem víc než kterýkoli jiný filosof za jeho času.

Porovnejme jeho rozpravy menšího objemu s písemnými výsledky vrstevníků a shledáme v očitém rozdíle, jenž se nám při tom zjeví, jednu z význačných známek filosofického myšlení anglického proti kontinentálnímu. Locke psal o rozmanitých látkách národního hospodářství, co však nejdůležitější jest, že ve svém náhledu o práci a majetku musí býti považován za předchůdce Smithova. Jest ovšem v celku přívržencem vládnoucího tehda merkantilismu, ale tento jediný náhled o majetku a odůvodnění jeho prostředkem práce ukazuje postup jeho myšlenek. „Majetek existuje už v přírodním stavu (snaha z přírodního práva odvoditi podklad majetku), ale dobývá se — ne smluvou neb okkupací — nýbrž *prací*. Později ovšem druží se k této smlouva, poměry obchodní a peněžné, právo dědické atd.“ (Dějepisný nástin filosofie novověké na str. 144). Nástupce Lockův v řadě myslitelův anglických, David *Hume*, bystrým rozumem svým, kdekoli se dotekl otázek ekonomických, hned je povyšoval na stupeň vědeckého rozboru, tak že ve spojení s tímto intellektem a na základě jeho myšlenek druhý krajan jeho, též filosof, ano *profesor* filosofie, *Adam Smith* mohl zbudovati proslulou soustavu svou, a jak mnozí praví, dáti vznik pravé vědecké ekonomice. Krátkým slovem naznačiti důležitost činu jeho není snadno, ale do jisté míry můžeme to učiniti vytknutím oněch směrů, které až po Smitha hlavně všecky myšlenky o hmotném blahobytě ovládaly.

Jest to předně onen náhled, jenž *zdroj blahobytu vidí v holé přírodě:* bohatý kraj, úroda, úroda a zas úroda, totě bohatství a blahobyt národa — příroda dává a vyrábí, ježto půda rozmnožuje vše, co do ní se vkládá, — směr *fysiokratický* (přírodovládný). Druhý náhled opět vše odvozuje z obchodu a tím samým proti prvnímu postaven jest: Obchod jest zdroj bohatství, poněvadž zde objevuje se skutečný zisk a lepokovy v zemi se hromadí: — směr *merkantilismu* (obchodnictví). Smith však provedl třetí směr, jenž se vyznačuje uvedením *práce;* ne příroda, ani obchod ale *výroba* jest pravou *podstatou a zdrojem* bohatství národního, blahobytu a všech podmínek životních. Slovo výroba musíme zde bráti v nejširším významu, ne tedy co pouhý *průmysl* (industrie) stojící proti rolnictví a obchodu, nýbrž zahrnující všechny tyto obory. Bohatství jest jen v národě tom, kde se vyrábí; vyrábí pak se tam, kde se *práce užívá,* kde se pracuje. Směr tento zovou sice *industrialismem;* po česku z vyložených důvodů pravíme *výrobnictví*. Výsledek spisu Smithova byl epochální; naznačil celý příští postup ekonomiky. Na jeho půdě stojí také Mill; co se

však týče zevrubnějšího vytčení místa jeho, třeba zmíniti se ještě o dvou jmenech, které ne sice celými soustavami ale jednotlivými větami prosluly.

První z nich jest Malthus; pověstná jest věta jeho, že lidstvo má v sobě tendenci rozmnožovati se stále v poměru rychlejším než přibývá potravin; tak ku příkladu za jistou dobu jest obyvatelstva *dvakrát*, za stejnou další dobu *čtyřikrát* víc, kdežto potravin přibylo vždy jen *o něco.**) Z toho prý vzniká *nouze* a všechna sociální bída; i navrhuje Malthus proti tomu zlu obmeziti rozmnožování, a tím přelidnění v samém základě nemožným učinit. Mimochodem budiž dotčeno, že tato věta jest jedním z pilířův nauky Darwinovy — *struggle for life* (boj o život) jest vlastně boj o potravu. Ale Darwin líčí jej jakožto prostředek postupu, jímž *zdokonalování* druhův se koná, Malthus vidí v boji strasť, jíž by rád vylíčil jakožto *trest*, bohem seslaný na hříšné lidstvo, jakož také válkou i nemocemi množství lidí se tenčí; proto byl by nakloněn, *zdrželivost* v tomto oboru prováděti i násilnějšími prostředky, veden jsa stálou bázní „vyšších“ vrstev, kam by to došlo, kdy by se „nižší“ vrstvy bez obmezení rozplemeňovaly. Mill liší se od něho; pověra, mysthika, trest boží nevtírají se v jeho vědeckou úvahu, co by však Malthus provesti chtěl z *básně*, jíž má majetný člověk před proletářstvím, co by chtěl provesti třeba *násilnou preventivou:* to chce Mill provesti z *lásky* k lidu a ne prostředky násilnými, nýbrž *přesvědčením*, rozumovými důvody. Ale všeobecnou zásadou se pravidlo ani jeho ani Malthusovo státi nesmí a nemůže: kdy by se provedlo, byl by toho nutný následek, že by vůbec ustal pokrok.

Druhé jmeno, které se při ekonomii Millově uvádívá, jest *Ricardo*, původce známých náhledů o důchodě pozemkovém. Tresť jeho nauky jest asi tato: Mysleme si určitý kraj, kdež původně nejúrodnější půda vzdělávána byla a potravin v dostatečném množství vydávala, tak že náklad a výtěžek se kryly; když obyvatelstva přibylo, musilo se pokročiti ku vzdělávání půdy méně úrodné — tu se opět náklad a výtěžek kryly, ale při půdě prvé třídy byl nyní výtěžek větší: tento přebytek udává vlastní důchod z půdy. „Důchod, jejž pozemek vynáší, jest tedy přebytek jeho výtěžku nad onen výtěžek, kdy by se týž náklad byl věnoval půdě nejšpatnější, která se v zemi ještě vzdělává.“ Touto naukou rozeznávají se přísně dva zdroje celého důchodu: *náklad* sám jakožto jistina (nákladní kapitál) a *úrodnost* půdy. Jiní (ku příkladu Američan *Carey*) zamítají druhý zdroj a považují celý důchod z půdy za účin vedeného nákladu. Tento náhled má znamenitou výhodu, že jím dá se výdatněji zastávati zásada ma-

---

*) Oblíbený vzorec mathematický, jehož se zde užívá, jest sestavení řady geometrické a arithmetické: rozmnožování obyvatelstva dálo by se geometricky, potravin přibývá arithmeticky; tedy

tendence obyvatelstva se rozmnožiti má:	1, 2, 4, 8, 16
potravin přibývá však čísly:	1 2 3 4 5
čili shrnouce obé v jedno obdržíme	$1 \; 2^1 \; 2^2 \; 2^3 \; 2^4$

kdež celé členy tendenci rozmnožovací a mocnitelé přibývání potravin naznačují. Patrno týž vztah, jakýž vyslovuje zákon *psychofysický* mezi silou popudu a pocitu. Jenže *v tomto* případě jest věc mnohem přesněji dokázána než věta Mathusova.

jetku pozemkového; kdo si půdu *vzdělá*, ten ji má a drží právem práce. A skutečně v celé otázce o *majetnictví půdy* činí Millovi právě tento ohled značnou obtíž, kteréž nikdy dokona nepřemohl; jeho *property in land* jest pojem, jenž ho potají pudí až k náhledu radikálnímu, že půda má vlastně náležeti celku. - Netřeba podotýkati, s jak prarozdílnými jmeny a soustavami se v tomto důsledku stýká.

Konečně r. 1848 vyšlo úplné dílo Millovo: *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy* t. j. Zásady politického hospodářství s některými případy užití jeho ve filosofii společnostní. Co do *hlavní podstaty* spoléhá dílo to na uvedených pracích anglických, od německých knih, které u nás hlavně známy jsou, liší se už svým rozdělením a zabíháním v části praktické. Skládá se z pěti knih. Kniha I. jedná o *výrobě*, II. o *rozdělení* (majetku, o práci, mzdě, zisku), III. O *výměně* (theorie ceny), IV. o vlivu, jejž má pokrok společnosti na výrobu a rozdělení, V. o vlivu vlády.

Vlastní jádro *Millových* myšlenek položeno jest v dotčených menších pojednáních; zde však pojednává v *souvislosti* o všech důležitých záhadách a činí návrhy, které „zákonodárstvu svobodného národa mohou předloženy býti.“ Většina jeho návrhů pomalu se rozšiřuje a uskutečňuje. „Vliv jeho cítí mnozí nevědouce, odkud vliv ten pochodí,“ a náhledy Millovy zúčastněny jsou vůbec v té veliké proměně, která se nyní se společností děje; jsou to náhledy o právu dědickém, o daních (poměr přímých a nepřímých), o svobodě obchodu, o výměnných cenách mezinárodních, o majetnictví půdy atd.; zvláště tento poslední předmět ukazuje radikalistické jádro Millových náhledů. V Anglicku se zmáhá po nějakou dobu ruch proti nynějším formám majetku půdy. Jedni brojí proti nim vůbec jsouce proti *soukromému* majetku šmahem; druzí jen proti *vázanosti* pozemkův se staví, tedy po našem spůsobu řečeno, proti svěřenstvům urozencův, čímž vlastně prý nestejnost v společnosti podmíněna jest. V Millovi tkví pevný náhled, že země, půda má náležeti celku, národu jakožto nejzazší ideál; všechna jeho pojednání o jmění církevním, o corporation-property, property in land, o rolnictvu a rozdělení země, ukazují všude totéž pozadí. Ovšem v praxi navrhoval jiné prostředky k odstranění hlavních nesrovnalostí, přidružil se k mírnějším, ale právě v činnosti jeho veřejné (v parlamentě) honosili se i nejpokročilejší jeho spojenstvím. Proto může se říci, že náhledy jeho stávaly se čím dál tím radikálnějšími, až se stýkaly s těmi, jimž bylo heslem *reclaiming for the nation the proprietorship of the soil*, čili *znárodnění veškeré půdy*.

V celku se jeví v knize té zásady jeho morálky; ujímáť se tam práv ženských, rozbírá otázky sociální v užším smyslu, odporoučí vlastní pomoc (selfhelp), zřízení spolků svépomocných; otázku dělnickou (navrhuje, by dělník učiněn byl majetníkem sebe menšího pozemku) — a řeší všecky otázky ve smyslu *lidskosti a svobody*, klada při tom vždy *váhu na rozšíření osvěty mezi třídami lidu vůbec a pěstování samostatnosti*.

K charakteristice spisu i původce jeho klademe zde jediný vý-

ňatek, v němž jako v ohnisku s mnoha stran některé čelné náhledy se potkávají:

„Není jinak možno než že rozmnožení osvěty a láska k samostatnosti v třídách pracujících spojena bude s rozumným smýšlením, které se projeví v střídmém, zdrženlivém spůsobě života a tím, že *přibývání obyvatelstva v poměru ku prostředkům hmotné výživy stane se povlovnějším.* Tento velice žádoucný výsledek byl by přivoděn ještě dřív jinou proměnou, která v zámyslech doby naší leží, totiž svobodným připuštěním obou pohlaví k živnosti a všem veřejným zaměstnáním. Tytéž důvody, proč nemusí chudí více záviseti na bohatých, svědčí také tomu, že nemusí ženy záviseti na mužích, a to nejmenší, co spravedlivost žádá, jest, aby zákon a mrav déle nevynucovaly onu odvislost, anyť ženě, která dědictvím dostatečného opatření nemá, sotva jakých prostředkův ponechávají, aby si mohla výživu zjednati, leč povoláním choti a matky. Ženy, které chtějí a mohou, nechť si je zvolí; ale že pro velkou většinu ženského pohlaví žádná jiná volba, žádná jiná dráha životní možná není, leda v oborech nejníže stojících: *totě jedna z nejkřiklavějších křivd společenských.* Zásady a zřízení, které náhodu pohlavního rozdílu činí základem nerovnosti v právích a úkonech společenských, musí v brzku býti uznány za největší překážku mravního, společenského i duševního pokroku. Našemu účelu teď dostačí, poukázati pouze na zmenšení jednoho zla, totiž *přelidnění*, jakožto na výsledek živnostní a společenské samostatnosti ženských. Že celá polovice lidstva výhradně jen onomu jednomu úkolu vydána, a týž úkol se životem druhého pohlaví na všech stranách spřežen jest, vypjal se právě onen dotčený zvířecí pud k takové nepoměrné síle, jakouž posud na život lidí působil."

Zde máme velkou část programu Millova, naznačeny jeho náhledy o přelidnění, úkolu osvěty, emancipaci, a konečně ukázku, kterak lidem důvěřuje. Zdali se zde v mnohých věcech nemýlil, jest jiná otázka. Rozmnožení obyvatelstva bylo právě v Anglii tajemstvím pokroku, a nouze právě pudí lidstvo vpřed.

Že hlavní otázky, o kterých Mill jedná, byly už od předchůdců jeho rozřešeny neb aspoň naznačeny, neubírá hodnoty soustavnému spisu jeho — i s logikou mělo se to tak. Avšak v obou velkých knihách podal Mill vše najednou; obě knihy došly velikého rozšíření v Anglii i v jiných zemích, byly zavedeny za knihy učebné na ústavích a tak jmeno a vliv J. St. Milla v širších kruzích proslavily, že anglické noviny vesměs mohly tvrditi, že tolik vlivu na praktický život neměl nižádný z theoretikův nyní žijících. V Anglicku samém stojí Millovy „Principles" u vysoké vážnosti všech stran, a přese všechny útoky naň učiněné náleží spis ten k nejčelnějším výtěžkům ekonomiky za tohoto století. I protivní jinak hlasové uznávají, že posud není lepší knihy, z níž bychom se moderním zásadám politické ekonomie soustavně učiti mohli.

Po těchto dvou velkých dílech pokračoval Mill ve své drobné činnosti literární; úvahy o jeho spisech se množily, a mnohá půtka z toho vznikla; vedle toho přispíval menšími články zvláště do Edinburgh Review. Zatím postupoval i v úřadě svém a dostihl konečně

místa nejvyššího, jež druhdy otec jeho držel. Co Chief Examiner měl sice namáhavou službu a velikou zodpovědnost, ale roční služba obnášela 3000 liber (asi 31000 zlatých r. č.); hodnost Millovu mohli bychom as porovnati s úřadem ministerským. Roku 1857 vzniklo v Indii vojenské povstání (Sipoys) a následkem jeho v Anglii uzavřeli, změniti celý spůsob správy indické. Jedna z hlavních změn záležela v tom, že právo svrchovanosti bylo odňato Východoindické společnosti. Mill sám nebyl srozuměn s touto změnou, a společnost, v jejíž službě stál, uložila mu, aby o věci té vypracoval pamětní spis, hájil práv společnosti a dokázal výhody vlastní správy; pamětní spis ten byl jakožto protest podán vládě a rukopis Millův nalézá se nyní v držení kanceláře Indické. Praví se, že lord Grey prohlásil jej za nejlepší státnický spis, jejž kdy byl četl. Ostatně byla autorita Millova v těchto věcech tak uznána, že tehdejší ministr lord Stanley Millovi nabízel pak místo ve službě státní a sice místo rady v nově utvořeném *Indian Council*. Však Mill nabídnutí nepřijal a volil odtud život soukromý; bylo mu tehdy 52 let, pověst jeho byla v každém směru slavná, a nehledě k výtěžkům z prací literárních, měl 2000 liber št. roční pense. Nyní počal větší cesty konati, a vícekrát po sobě zdržoval se v *Avignoně*. Nejmilejší jeho zotavení po práci bylo *choditi*, v tom vycvičil se znamenitě; při tom pilně botanisoval.

Nejbližší spisové byli pak *Myšlenky o parlamentární reformě* (1859) a *Úvahy o representativní vládě* (1861), oba obsahu politického, držíce v sobě tresť náhledův, kterými se řídí reformerové v Anglii. Volební právo a modus, tak podivně zastaralé, měly se založiti na jiných zásadách — řekneme demokratičtějších, rozvinouti se v *širší* vrstvy lidu. Vidíme z novin postup snah těchto v Anglii a v celku vždy, někdy pomalu sice, ale přece vítězí náhled reformerský. Mill horlí také proti *ballotu* čili *hlasování tajnému* maje je za nedůstojné toho, kdo má právo *voliti.*

Že všeobecné hlasování má opět své nebezpečí, poznal Mill důkladně, a příčinu toho shledal v *nedostatku vzdělanosti;* tak bojovaly v něm dvě zásady: zásada spravedlivosti, aby *každý* občan měl právo politické — a uznání skutečnosti, že se v zástupích práva toho může zneužívati tím spíše, čím méně osvěta rozšířena jest. I připadl Mill na zvláštní prostředek ke sloučení obou, prostředek, který jest nám s podivením, ale ze samorostlých poměrů anglických přece pochopiti se dá. Mill totiž *politická práva* činí závislá na vzdělání jednotlivce, tak že ku příkladu voliti směl by jen ten, kdo umí dobře číst i psát a zná historii své vlasti; ano kdo nad jiné vzděláním vynikne a za moudrého zvlášť uznán jest, nechť ve své osobě spojí více hlasů. Náhledy ty Millovi mnoho nájezdů způsobily, ale přispěly k tomu, že si v Anglicku ze strany státu počínají vůbec všímati *škol národních;* neboť tam dříve nucená návštěva škol zavedena nebyla, a tak při vší výbornosti škol vyšších lid obecný místy zůstal velice pozadu. Dále věnoval Mill zvláštní pozornost otázce *menšin.* K tomu konci navrhuje, aby se hlasové, které v okresích volicích připadnou kandidátu menšiny, také sečetly vesměs, a když třeba ze dvou, ze tří neb více okresů dostoupnou jistého čísla, aby kandidát byl považován

za zvoleného, čímž by i tyto menšiny došly svého zastoupení na sněmích. Avšak i to prohlášeno bylo za čirou nepraktičnost. Ku podobným náhledům sváděla jej však jen jedna vlastnost jeho ducha, *slušnost* či spravedlivost, jež byla v politice zdrojem jeho *radikálnosti.* Měl vždy velkou důvěru v lid, a stal se k vůli němu v očích krajanů svých někdy nepraktickým. Ale přes to všechno oba uvedené spisy mají drahocenný, náučný obsah; Mill kloní se vždy k samosprávě a k řízení federalistickému; formu representativní má za ideál vlády, netají si však také její vady a slabé stránky, cítí rozdíl mezi pravou a křivou demokracií, — béře konečné také otázku národnosti v úvahu svou. V té věci se napsalo v Německu a též u nás mnoho a mnoho, nadšeného však i křivého. Mill píše chladněji, a nejvýznamnější pro nás zdá se mi toto charakteristické místo ze 16. kapitoly druhého z dotčených dvou spisův:

„Když národnost, které se podaří druhou podmaniti, jest spolu *četnější* a *vzdělanější*, a zvláště když národnost podmaněná jest příliš malá a pražádné *vyhlídky* nemá, že si svépravnosti opět dobude: pak tato menší národnost, když jaksi taksi *snesitelně spravována* jest a členové národnosti mocnější *výlučnými právy a výsadami* všeobecnou zášť nevyzývají, znenáhla se *svým postavením se smíří* a s většinou státu v jeden celek se slije."

Těmito slovy Mill nevěda vyřknul pravdu o budoucnosti naší, *že totiž co národ zahynouti nemůžeme.* Neboť dejme tomu, — což pro každý bystřejší zrak *jest už* skutkem — že jsme v boji s *celým* Německem: pak působí jen jediný činitel Millova receptu ku konečnému splynutí s Němci, totiž jen jejich *četnost*, ale nic víc; *všechny ostatní podmínky naprosto scházejí;* a podle *induktivní logiky* téhož Milla, když každá příčina skládá se z *několika* členů, nemůže výsledek se dostaviti, jakmile *všechny* podmínky se nevyplní.

Roku 1859 vyšla malá kniha, ale plod mnoholetých úvah: *Essay on Liberty* (Rozprava o svobodě) — klidně psaná ale ne poslední z literárních činův Millových; skrz na skrz promyšlená, zralá, potěšná úvaha. Mluví za svobodu nejen tu politickou v poměru vlády k ovládaným ale i *za svobodu společenskou*, rozvádí své náhledy odporující myslitelům francouzským, kteří jako ku př. Rousseau, ano sám August Comte i jiní na místě despotických *vlád* stanovili despotismus *společnosti*, proti nimž i staré sparťanské zřízení bledne. Ti chtějí svobody dosíci abstraktní, násilně zjednanou rovností, jež individualitu ničí, Angličan však plným povolením individualitě. Mill dovozuje nejen, že má oposice všude býti nezávadná, ale že jest zrovna *potřebná*; toť také jeden z jeho zdánlivě paradoxních náhledů, jejž v 2. kapitole důmyslně vykládá i hájí. Právě prý co jest pravdou, vyzývá neustále, aby lidé svou pochybnost o tom projevovali — a z toho dovozuje Mill potřebu oposice v parlamentě, v národě, ve spolcích, zkrátka všude, ale také co důsledek hlavní: snášelivost a svobodu, aby se mohla oposice odvažovati na venek se svými důvody a jen *opět důvody aby proti bojováno bylo.* Svobodu v myšlení (náboženství), mluvení i tisku hájí celou přesvědčeností anglické mysli; právo individuality a svobodný rozvoj sil člověka, jeho zvláštností a vloh pokládá za

nejpřednější podmínku zdaru státního, vymezuje hranici mezi autoritou společnosti a jednotlivcem i provádí na všech stranách krásné applikace ke skutečným poměrům evropské společnosti.

Jest to kniha vůbec plná obsahu, myšlenek reformatorských i lidumilých návrhů v nejušlechtilejší snaze po všeobecném pokroku velké myšlenky svobody. Ještě na něco upozorňujeme právě při té příležitosti; v té knize nejlépe viděti jest spisovatele, an tak závažné, unášející pravdy vyslovuje a při tom všem takou míru zachovati umí, tak prostým a přece důstojným vždy zůstává; není tam toho lesku jako v knihách francouzských, ale přece jakýs trvalejší půvab. Tomuto tajemství spisovnickému rozumějí posud jen Angličané.

Proti všemocnosti státu, soustředění veškeré činnosti a mechanickému umrtvení, z toho vyplývajícímu končí řeč svou slovy: „Jen té činnosti nemůže vláda nikdy příliš mnoho vyvinouti, která individuální rozvoj sil probouzí a podporuje. Zhouba počíná, když vláda, *místo aby jednotlivce a spolky k činnosti vyzývala*, svou vlastní činnost na jejich místo klade, když místo poučení, porady a podpory a případně i hlasité žaloby, lidem v okovech pracovati aneb stranou jíti káže a sama za ně práci provádí. Hodnotou státu jest na delší dobu přece jen hodnota občanův jeho; a stát, který jejich duševního zmohutnění a povznešení méně si váží, než jakéhos nepatrného přírostku v uniformitě a v zručnosti státní zprávy, stát, jenž občany své činí trpaslíky, aby měl v nich podajné nástroje svých „blahých" účelův, brzy bolestně zakusí, že s malými lidmi nelze nic velkého provesti, a že dokonalý mechanismus, jemuž se obětovalo vše, nižádné náhrady nedává za zmizelou životní sílu, jíž stát ze svého nitra vyobcoval, aby jí burcován nebyl." Tak jest tato kniha jako malé evangelium svobody, hodící se všem ctitelům této tím lépe, čím bližší bývá nebezpečí, že mužové o ni jednající zabřednou v jednostranné krajnosti neb v pouhé hymny: zde jest velebení svobody též, ale vedle toho střízlivost, jež má na paměti život, zkrátka, jest to kniha praktická. Ona nadchla takového znalce, jako Buckle jest, k ohnivé rozpravě a světlo její odráží se od mysli Bucklovy mezi jiným těmito slovy, jimiž ducha celého spisku charakterisujeme: „Svoboda jest plod vědění, když toto postupuje zdravým a pravidelným spůsobem; když však v neblahých okolnostech to, co se vědou zdá, jí se protiví, pak s pánem bohem nechať zhyne věda a svoboda se zachová. Svoboda není prostředkem k nějakému cíli, *ona sama jest cíl.* Zabezpečiti ji, zveličiti ji a rozprostraniti ji, musí býti předním účelem všech společenských institucí a politických snah. Nikdo leč pedant nebo tyran nemůže přiváděti vědu a literaturu v závodění (competition) s ní. Ona jest základem vší sebeúcty, a bez ní veliká náuka mravní zodpovědnosti zvrhla by se v lež a v kejkle. A kdy by se objevilo, že snaha pokroku vědeckého jí na újmu jest, kdy by se dokázalo, že v rozvoji toho, čemu říkáme civilisace, touha po svobodě nezbytně tuchnouti a jejího vykonávání ubývati bude; kdy by se to vše mohlo zjevným učiniti: já bych rázem si přál, aby pokolení lidské stanulo ve svém běhu, a všichni abychom krok za krokem stoupali zpět tak daleko, až by i samy trofeje a památky slávy naší zanikly,

spíše než aby lidé oslepeni jejich leskem zapomněli na cit vlastní osobní hodnoty." — A Buckle jest jinak hlavně velebitelem vědění!

Nedlouho po rozpravě „o svobodě" vyšel „*Utilitarianism*" (1862), kterýžto spis obsahuje ethiku empirikův anglických v *nejnovější formě*. Hlavní zásada její jest, vše konati, aby přineslo *užitek*. Na tom záleží, v jakém smyslu slovo užitek se pojme. Kdy by se to stalo ve smyslu individuálním, vyšel by z toho čirý egoismus, tedy protiva vší mravnosti. Užitek béře Mill v nejširším smyslu jakožto zvětšení blaha (happiness). Předně se zde vyrozumívá nejčistší blaho, totiž *lidské;* za druhé není to blaho jednotlivce, nýbrž co největší *blaho vůbec*, tedy nejen blaho jednotlivce neb okolí jeho, ale všech lidí, ba pokud možno, všech bytostí, které čijí. I tak zvanou resignaci odvozuje Mill z této zásady; neboť kdo se svého blaha odříká, činí to jen proto, aby druhé oblažil; konečně vyslovuje, že zásada utilitarianismu vede k nejvyššímu příkazu evangelia: „Co chceš, aby ti lidé činili, to čiň i ty jim!" Dokázati zásady té nelze, ani z jiných vět odvoditi. Že má člověk ctnost konati bez sobeckých záměrů, plyne z ní též; neboť jen tehdy dostačí člověk vlastnímu duchu a svědomí svému. Aniž odporuje utilitaristická zásada požadavkům spravedlnosti a jiným vznešeným ideám; vůbec ponětí o blahu Mill tak vysoko a čistě pojímá, že všechna pravidla, jež nám jiné mocnosti ukládají, s ním ve shodu přivesti může. Celá tato budova morálky jest anglickému duchu velmi oblíbena, poněvadž spoléhá na základě blízkém, jasném, pochopitelném; slovem jest opět nanejvýš praktická. Vládne též v Anglicku a čítá většinu za přívržence své. Spolu v oné ušlechtilé formě, jaké jí Mill dodal, jest povýšena nade všechno podezřívání, nad útoky a výčitky, že by egoismus šířila; neboť to musíme hlavně na paměti míti, že *blaho všeobecné* jest účelem, čímž výčitka egoismu jest vyvrácena. Ano můžeme z plného srdce přisvědčiti Millovi, že kdy by lidé jen vždy tak jednali, aby všeobecné blaho zvelebovali, byl by to cíl nanejvýš vykýžený! „*Jednej vždy tak, aby všeobecné blaho se zvýšilo!*" — může býti skutečně zásadou. Ale jedna věc jest na pováženou: odkud se béře zavázanost má k této zásadě? Proč mám jednání za mravné, které plyne z ní? Jaký svazek jest mezi blahem a mravností? Přisvědčme všem jednotlivým příkazům utilitarianismu, čelná záhada nám teprvé *vynikne*, čím více vnikneme myšlenkou svou v onu stránku jich, kde vlastně morálka počíná. Tento poslední bod zůstal netknutý rozřešením utilitaristickým. Co jest to, co mne víže k této zásadě? Co jest ta mravnost? Za okolností v ostatním stejných nebudeme nikdy na rozpacích, které jednání má mravní hodnotu, zda jednání muže, jenž slovu dostojí, neb druhého, jenž slovu nedostál.

My vyslovujeme soud nad oběma, a kdy sami sebe při tom zpytujeme, poznáme, že nižádný ohled na kteroukoli blaženost se co motiv v soud náš nemíchá, tak naprosto my o hodnotě soudíme. — Na takých hodnotných soudech zakládá se celá morálka; každý z nich jest prostý, nepodmíněný, samozřejmý. Když pak poznám, co mravní hodnotu má, mohu to vysloviti také nepodmíněným příkazem: „Tak, človéče, máš jednati" — a ejhle, toť Kantův kategorický imperativ i hodnotný soud Herbartův. Ostrá hrana, kolem níž zde myšlenka kmitá, dá se přesně

vymeziti tak: Někteří mají spojení mezi blahem a mravností za *analytické*, že jedno z druhého pouhým rozborem dá se vyvoditi, tedy buď: *mravné jest to, co zvyšuje blaho*, aneb: *budešli jednati mravně, dosáhneš blaha* — to byly *dva* směry v náhledech o morálce před Kantem, jenž teprv ukázal, že ku podstatě mravnosti, jak v lidské mysli se ohlašuje, ani jeden ani druhý nedoniknou; podle Kanta jest mezi mravností a blahem spojení soudu synthetického, totiž jeden pojem z druhého pouhým rozborem vyslíditi nelze, ani z blaha mravnost, ani z mravnosti blaho. Tím nemá nic řečeno býti proti ušlechtilosti předpisů utilitaristických v praxi; *konati svou povinnost, aby to lidem prospělo*, toť zajisté pravidlo lidumilovo, a lidumilství jest jednou z nepatrnějších stránek povahy Millovy — co *mne však pudí k tomu, abych lidem prospíval*, co jest nejtajnější kořen takého příkazu, zkoumá filosof dále, hloub, a přichází k tomu, že v povinnosti není obsažena poukázka ku blahu; konati povinnost bez ohledu, zdali to blaho přinese či nic! Mill cítí velmi dobře možnost námitek; proto *hájí* hlavní zásadu utilitaristickou. Zajímavo jest, porovnati ho zde s Humem a s Benthamem; slovo samo však teprv Millem se rozšířilo. *Utilitarianismus* vyložený závodcem jeho na smysl čisté *dobrotivosti* jest patrně tedy *částkou* pravé mravnosti, ale nevyčerpá jí.

Též nemá tím nic řečeno býti proti spisu samému, anť přes hlubší filosofické námitky jest vzácný, hoden bedlivého čtení jakožto příspěvek a průprava k názorům Kantovským.

Mill se tam bezprostředně připojuje k svým předchůdcům Humovi, Smithovi a j. i rozvinuje celou náuku čistým jasným duchem na bohatém podkladě myšlenek, zejmena mnohem útleji než se kdy mohlo podařiti škole Benthamově.

Konečně teprv se stanoviska tohoto spisu dokonává se nám výhled v mysl Millovu a v celou budovu jeho duševního světa; touž jasnost a pochopitelnost, jíž v logice pravidla stanoví, chtěl míti i na tomto poli, nic nedostihlého, nic transscendentálního. A opět souvislost s „politickou ekonomií", v níž hlavní vodítko jest utilitarianismus, ano jež celá jest jen zevrubné roztváření (specifikace) hlavního pravidla; tak se všechny složky Millova duševního díla v nejčelnější pojem tento sbíhají, *blaho bližních* jest svorníkem celé té velkolepé klenby, k níž sebral stavivo z veškerých oborů vědění lidského.

Další spisy (1865) věnovány jsou dvěma myslitelům a sice *Comte and Positivism*, kdež rozbírá náuku francouzského mistra a vztahy jeho k náhledům anglickým. Tu mějme především na paměti, že Comte ač měl vliv na Milla, přece sám opět celý směr svůj povstávati vidí na půdě anglické, působení jeho na Angličana jest tedy odraz původních myšlenek z ostrova jdoucích ale mathematickou vlohou Comta určitěji seřaděných. Druhý spis jest „Examination of Sir William Hamiltońs Philosophy."

Tento rozbor pečlivě a po dlouhou dobu pracovaný, co do objemu *třetí* spis jeho, byl počátkem dlouhých a obšírných přetřesů pro et contra vedených mezi předními filosofy anglickými (Mansel, Cosh, Spencer, Grote, Collyns-Simon). Byla to pravá bouře disputační. Do nejútlejších otázek se tehdy zaběhlo a hluboké vztahy všech

čelnějších myšlenek, co se týče poznání lidského se protřásly. Žádný spis nepodává celek Millových náhledův filosofických jako tento: onť jest tedy nutným doplňkem logiky a menších rozprav filosofických.

Rozbor jest protkán kladnými výroky, z nichž mínění Millovo zřejmo vysvítá. Ku charakteristice budiž zde uvedeno jen, že Mill též rozhodně opřel se výroku Hamiltonovu, že *při bytosti boží všechny vlastnosti, které lidskými slovy svými značíme, mají zcela jiný smysl.* „Žádnou bytost — praví Mill — nenazvu dobrou, která není, co míním slovem tím užívaje ho o svých bližních, a můželi mne taká bytost proto zatratiti, že ji nechci tak nazvati, nuže půjdu do pekla (to Hell I will go)". Byla to zkrátka zevrubná hádka o bytosti boží, o vlastnostech jejích a poměru k světu, až se dostal ku pověstné záhadě, kterak s dobrotou a spravedlivostí boží srovnává se strasť, hrůza, křivda, bezpráví a nezaviněná útrapa, k záhadě, jíž se tak úsilně obírali filosofové rationalismu a jež jest ustálena v historii filosofie pode jmenem *Theodicaea* (ospravedlnění boží). Jako se rationalismus marně pokoušel o rozřešení její, tak ani fenomenalismus k ní nic rozhodného nepřipojil, ač poslední slovo o ní pověděl Kant, slovo tak kritické a *obsáhlé*, že přede světlem jeho záhada tato úplně zanikla a vlastně přestala býti předmětem pokusův myšlenkových. Nepoměrně větší hodnotu mají však ostatní části téhož díla, ve kterých se jedná o věcech *filosofických.*

Roku 1865 „pokročilí liberálové" Westminsterští dožádali Milla za kandidáta do parlamentu; byl zvolen a zasedl tam r. 1866. Ale na své parlamentární dráze neměl štěstí — z mnoha příčin. Předně svou pokročilostí v náhledech stran svobody předčil ještě ty pokročilé, z čehož nepokročilí, konservativci a nesnášelivci náboženští stále kuli proti němu zbraň; z počátku doufali konservativci, že muž tak osvícený a mírný bude uzdou straně své; však Mill důsledností povahy své byl hnán spíše dál.

V některých otázkách zdál se praktickým Angličanům nepraktickým — tak zejmena též svými náhledy o Irsku, za jehož práva bojoval, ač myšlenky ty teprv nedávno odstraněním státní církve v Irsku pronikly — svými myšlenkami o reformě parlamentární, o právech menšiny, konečně svými návrhy stran volitelnosti žen: příslušný návrh v parlamentě poprvé se objevil 1867, ale byl zamítnut r. 1870, z jiné strany byv podán byl sice opět zamítnut, ale menším počtem hlasů, už nabyl tedy více přívrženců. Mill mimo to „skvěl se více v dialogu nežli v debatě", a jeho pravé kolbiště byla společnost odborně vzdělaných filosofů. On byl spíše dialektikem než unášivým řečníkem a „hrubé stavivo komory poslancův" náleží spíše duchům méně ostrým nežli byl jeho; „krájel balvan břitvou", praví o něm jeden liberální časopis. Poprvé volili jej také konservativci doufajíce, že jeho autority budou moci užívati proti reformerům, ale zmýlili se; než i v řadách druhých ubylo mu politických přívrženců. „Vyvolení jeho za poslance pro Westminster 1865 bylo čestnou odměnou jeho povaze a slávě, jakož jeho propadnutí 1868 bylo přirozeným důsledkem a zaslouženou pokutou jeho nechytrého jednání v parlamentě vůbec a bezstarostného urážení velké části voličův." Tak psaly Times, které byly

vždy proti němu. V řadách liberálův tehdy ztratili kázeň, jež nemohla býti uhrazena ohnivějším enthusiasmem několika myslitelův a vzdělanějších tříd dělnických.

Ani v těchto třech letech (1865—1868) parlamentárních bojů, rozčilení, učených hádek literárních nebyly vlastní jeho studie přerušeny. Tak psal *Rozbor díla Grotova o Platonovi.* Když členové university svatoondřejské jej vyvolili za Lorda-Rektora, zavdána mu příležitost, aby v řeči, kterou měl při nastolení, podal celou *osnovu vyššího vzdělání*, probral celý obsah učiva i připojil srdečná povzbuzení k užití všech prostředkův, tak že řeč stala se anglickým studujícím jakýmsi průvodčím; vyšla též o sobě tiskem 1867.

R. 1868 v souvislosti s pracemi parlamentárními vydal Mill politickosociální studii *England and Ireland*, v níž novými doklady hájí své staré myšlenky o Irsku a přimlouvá se za důkladnou reformu všech věcí tamějších a konečné upravení poměrů agrarních; ponoukalť vždy, aby irští domkáři učiněni byli svobodnými majetníky půdy, *(sedláky)*. — Touž dobou byl zaměstnán novým vydáním díla otce svého: „Analysis of the Human Mind", k němuž dodal úplný výklad a doplňky. Konečně roku 1869 vyšlo jeho pověstné dílo *The Subjection of Women* (Podruží žen). Mill byl ode mnoha let znám co obhájce emancipace ženských a počínal si při tom docela důsledně dle zásad svých; snahou jeho bylo klestiti dráhu *spravedlivosti* i v těchto dlouho zanedbaných končinách. „Náhled, jejž doložiti chci, jest, že zásada, podle níž se teď upravují společenské vztahy mezi mužským a ženským pohlavím — zákonné podřízení jednoho pohlaví druhému — sama o sobě jest *bezprávím* a spolu v době nynější jednou z největších překážek vyššího zdokonalení našeho plemene, a že tedy nutno jest, na místě zásady oné postaviti zásadu úplné rovnosti, která z jedné strany žádných výsad nepřipouští a z druhé strany žádných neschopností nepředpokládá". Spisek tento musí znáti kdokoli chce souditi o věci, které se týká. Nejznamenitější zdá se mi první kapitola, jejíž argumentace vítězně pokračuje proti předsudkům všelikého druhu týkajícím se potřeby otroctva, a vrcholí v krátké formuli: „Buď *to*, anebo nic!", jíž nynější společenské zřízení dává ženě na vybranou, buď se vdáti, anebo nebýti ničím. Máli věc tak zůstati, vyhlašuje Mill vše za zhoubné, co se stalo k tomu konci, aby duch ženský aspoň z části zbaven byl tlaku předsudků; nikdy by se nebylo mělo dovoliti, aby ženy chtěly něco věděti, ano ženy, které umějí čísti a psáti, jsou za našich poměrů rušivé nesrovnalé zjevy. Ničeho by neměly z těch věcí účastny býti. Druhá kapitola kreslí pohnutlivě stav nešťastné ženy pod despotismem muže, a nutno míti zde na paměti, že v Anglicku zákon, jenž manželku podroboval manželovi, byl mnohem rozhodnější než u nás, poněvadž se tam zachoval ze starých časův. Kapitola ta snad jest nejtklivější. Kapitola třetí jedná o připouštění žen ku všem veřejným zaměstnáním, řemeslům, úřadům, i probírá námitky činěné proti jich duševnímu nadání, až k onomu nejvšednějšímu výlevu, že mají malý mozek, o jejich nevytrvalosti a p., i vysvětluje, proč žádné dílo první velikosti v umění, vědách a v ostatních oborech od ženy nepochází; důmyslný jest zvláště konec. Ve čtvrté kapitole

vyšetřuje, jaký prospěch by to mělo, kdy by ženy z nynějšího podruží vybaveny byly, což hlavně se točí kolem vlivu v rodině a svobodné volby nějakého povolání; ze všech náuk — dí Mill — kterých lidem třeba jest v boji s nezbytnými vadami vezdejšího života, žádná není potřebnější než ta: aby se lidé varovali, ku strastem, jež přirozenost naše sama sebou ukládá, připojovati nových neblahými pouty předsudku a řevnivosti!

Slovo muže jako Mill, jenž měl takovou minulost, vysoké postavení ve společnosti, jmeno spisovatele proslaveného, myslitele ode všech stran uznaného a zvláště ve dvou tak vážných a chladných odborech osvědčeného, v logice a v politickém hospodářství, — vyniklo svou platností, a dílo o „ženském podruží“ vzbudilo velikou sensaci. Ano Mill jest posud největší celebrita, která se otázky ženské ujala — před ním jen sem tam mnohý o tom prohodil slovíčko, ale tenkráte učinil to hlubší duch předmětem svědomitého studia. To jest věcí jistou, že tak *dobré mínění* o ženských neměl posud žádný filosof, Mill jest i zde pravým antipodem Schopenhauera.

A přece i tento čin souvisí co nejúže s ostatní jeho náukou; otázka ženská jest mu jen zvláštní případ národního hospodářství, spadá z veliké části v oddíl o práci, má svou pohnutku v sobě, jež týká se nejvyšších interesů lidstva, a zasahá tím bezprostředně v ethiku Millovu, jejíž zásadou jest co možná největší zvelebení blahobytu všeobecného. Otázku tu tedy nelze odestáti, a jemnější duchové vždy se jí ujímati budou. Tím jsme nabyli konečně posledního rysu povahy Millovy; jeť on počínajíc od nejvíce abstraktního oboru v logice induktivista, v ethice utilitarian, ve filosofii vůbec positivista, v politice liberál a reformer, v národní ekonomii obhájce vyšších směrů v mezinárodním obchodě, práce a svobodného rozvoje, a konečně v otázkách sociálních přívrženec každé emancipace a tudíž také ženské. Za jednotlivé výstřednosti, kterých se v přílišné horlivosti mnozí jeho vyznavači dopouštějí, nesmíme jeho činit zodpovědným. Že však takový muž, jenž všude vystupoval samostatně a nových ideí neohroženě hájil, měl také v ženské otázce náhledy, které naší době ještě přiměřeny nejsou, že *byl dál*, jest ovšem pravda, staloť se mu to velmi často i na jiných stranách. Spůsob svůj on sám nejlépe charakterisuje v jedné řeči, jíž měl k svým voličům; ku pravému posouzení slov jeho podotýkáme, že to byla řeč politická k celému zástupu, kde musí řečník dáti důraz na svou *osobnost;* okolnost ta nám vysvětlí sebevědomý tón, Mill zajisté nikde jinde o sobě takovým způsobem nemluvil:

„Budete snad se mnou lépe spokojeni, když vás ujistím, že jsem stál u kolébky všech velikých politických oprav přítomné a minulé generace. A nejen u kolébky stál jsem, nýbrž než mně bylo 20 let, byl jsem v plném ruchu a s pérem v rukou za ně činným. Já bojoval za reformy, které teď mají přívrženců na milliony, já za ně bojoval tehdy, kdy měly jich jen tisíc, sto, několik neb žádného přívržence. Zásada nyní všeobecně uznaná, dle které naše kolonie spravovány jsou, nepožívala vždy tohoto uznání: pamatuju se, že mezi výkonnými spisovateli anglickými jen dva byli, kteří ji zastávali, p. Roebuck a já . . . Říkám to, abych vám ukázal, že nenáležím

k těm, kteří obtížné věci jiným přenechávají. Já neopouštěl věc, kdy boj šel do tuha, ale já se obrátil jinam, kdy nejhorší okamžik už byl odbyt. Když věci se už dobře dařilo, ponechal jsem ji nějaký čas samu sobě, řekl jsem si: tato věc mne více nepotřebuje, a věnoval jsem sílu svou věcem jiným, které jí potřebovaly. Obrátil jsem se tedy k něčemu, co bylo teprv vrtochem, libůstkou, abstraktní myšlenkou, s nížto žádný praktický člověk párati se nechtěl!" —

Z těchto slov vidíme, jaká bojechtivost plála v jeho mysli; ony nám jsou vysvětlením, proč se chopil otázky ženské. Jedna zvláštní okolnost jeho života přispěla k tomu, že se jí věnoval tak horlivě: setkal se s obzvláštní ženou, jež ho celého láskou a úctou k sobě téměř neuvěřitelnou naplnila. Poznal ji ještě před svým třicátým rokem a tu byla už provdána za obchodníka Johna Taylora; člověk byl by v pokušení uvěřiti starým pověstem o nápoji lásky v moderním pozměnění: po celá léta k ní pohlížel Mill jako k svému vědeckému orakulu; když ovdověla, pojal ji Mill za choť (1851) a cítil se s ní tak šťastným, že od té doby hrubě ani jiných společností nevyhledával. Nevynikala prý vzácná žena tato ani velkou krásou tělesnou, trpěla plicní chorobou; lékaři radili jemnější podnebí, pěkný kraj v jižní Francii nedaleko Italie i přestěhoval se s ní Mill do Avignonu, ale ona přese všechnu péči tam r. 1858 umřela. Mill dal jí zdělati nádherný náhrobek a od té doby, kdy jen mohl, dlel v Avignoně na blízku jejího hrobu. Jaká byla, líčí slova jeho v nápise náhrobním: „... Její velké a milující srdce, její vznešená mysl, její jasný, mohutný, samostatný a jadrný rozum učinily z ní vůdkyni a podporu chotě, učitelku moudrosti a vzor dobroty, jakož byla jedinou pozemskou rozkoší těch, kterým dostalo se štěstí, náležeti jí. Jak horliva pro vše veřejné dobro, tak šlechetně oddána byla duším, kteréž byly kolem ní; vliv její projevil se v mnohém patrném pokroku doby a bude se jeviti ještě v budoucích. Kdy by zde bylo jen málo srdcí a duchův takových, země ta už stala by se rájem, jejž doufáme."

Ve svých Dissertations and Discussions uveřejnil také rozpravu psanou od nebožky a předeslal též takovou oslavu, že to zaznívá zrovna romantickým básnictvím. Též rozpravu o svobodě uvádí hymnem a vzdechem po choti své:

„Milované a oplakávané památce její, jež mi vše, co nejlepšího jest ve spisech mých, vnuknula a z části sama provedla, — přítelkyni a choti, jejíž vysoký smysl pro právo a pravdu byl mně nejsilnějším povzbuzením a souhlas její mou nejsladší odměnou, věnuju tuto knihu. Jako vše, co jsem ode mnoha let sepsal, jest spis ten právě tak dílem jejím jako mým; však jen měrou velmi neúplnou popřán mu byl neocenitelný prospěch prohlídky z její strany, ježto některé z nejdůležitějších odstavců teprv přichystány byly k opětné, bedlivé zkoušce, jíž se jim nikdy více dostati nemůže. Kdy bych byl s to, jen částku velikých myšlenek a ušlechtilých citů vysloviti, které teď s ní klesly do hrobu: prokázal bych světu asi větší službu nežli vším, co sám ještě provesti mohu, zbaven jsa podpory a povznětu její takměř nepřekonatelné moudrosti." — Tak mluví ne zanícený jinoch o své milence,

než velký chladný myslitel v stáří svém o choti své; pochopíme odtud ještě lépe jeho zcela zvláštní postavení v otázce ženské.

Ve studiích svých zůstal pohroužen a pracoval až do posledního dne. Můžeme říci, že ho smrt překvapila ještě v plném proudě jeho literární činnosti; chystal několik spisů do tisku, které nalezeny byvše v jeho pozůstalosti zajisté s velikou dychtivostí na veřejnosti uvítány budou; tu jest podle zpráv časopiseckých předně *autobiografie*, v níž prý hlavně líčí spůsob a běh duševního vývoje svého, dále *několik rozprav týkajících se otázky náboženské* (tituly dvou spisův sem spadajících jsou: *Příroda* a *Náboženství*, a mají prý tvořiti jakousi trilogii, jejíž první část jest rozprava *O svobodě);* mimo to zachována jest znamenitá korrespondence s Augustem Comtem *o ženské otázce* — bylať předmětem, v němž jich obou náhledy se rozcházely; a konečně podrobný spis *Květena Avignonská*, jenž jest spolu jednou příčinou jeho smrti; při svém botanisování ulovil si v nížině Avignonské za chladných dnů letošního jara nemoc, která v onom okresu hlinité půdy endemicky panuje, totiž růži. Také byl si v okolí Avignonském koupil dům a pozemek co nejblíže hřbitova; husté stromoví kolem domu bylo plno slavíků, k vůli nimž nedovolil, aby stromy kolem obydlí pokáceny byly, ač by to podle zdání lékařského zdravotnímu stavu domu bylo prospělo.

„Mill trpěl jen málo v nemoci své (tak telegrafoval lékař do Londýna); když jsem z Nizzy přibyl, otok už byl postoupil přes obličej a celou hlavu; klidně a odevzdaně vyslyšel zprávu mou, že případ jest nebezpečný, a projevil přání, aby nepřežil sílu ducha svého a dlouhou nemocí trápen nebyl. Přání jeho se vyplnilo, až do posledního okamžiku byl při úplném vědomí, a výslovně si nařídil nejjednodušší pohřeb. Jen příbuzní jeho, lékař a pastor provázeli mrtvolu; po krátké modlitbě promluvil pastor několik tklivých slov; pak krásný hrob jeho choti byl otevřen a Mill položen vedle ní.“

Zpráva o jeho smrti způsobila v Anglii velikou účast, úcta na veřejnosti mu prokazovaná jeví se obzvláštními známkami; všechny učené společnosti soucit svůj vyjádřily, komité z nejslavnějších mužův země ihned sestoupilo se, aby se poradilo, jakým spůsobem by národní pocta památce jeho vzdána býti měla. Přenešení mrtvoly jeho v opatství Westminsterské, v mausoleum výtečníků anglických, bylo navrženo, ale musilo ustoupiti námitce, že zvěčnělý výslovně chtěl spočívati v Avignoně vedle choti své. Dokladem úcty, jížto Mill požívá, jest zajisté, že v komitétu zasedají nynější premier Gladstone, liberál, i z jeho opposice první veličina: Lord Derby, konservativec, Lord-Mayor Londýnský i mnozí jiní učenci i protivníci, kteří s ním bývali v půtkách, a hodnostáři nejrůznějších barev, tak že to podivné jest, že všichni ti se raditi mohou, jak mají oslaviti památku radikála Milla; tak svorně sklánějí se všichni před jeho duchem, jenž jest ozdobou vlasti jich. Jen jemný lahodný spůsob jeho, kterak psal o nejříznějších otázkách, jeho milý mrav, takt a uhlazenost vysvětlí, že Mill mohl z jedné strany hájiti takových náhledů, a že přece *hrubý* útok na něho nikdy se nestal; že si ho všechny strany vážily a souhlasně i jakožto protivníku přisoudily mu predikat *amiable.* Výrazy všeobecného soucitu po jeho smrti do-

tvrzují konečně jeho význam v životě i vědě anglické jakož i osobní oblíbenost.

Vedle vytčených znaků povahy jeho musíme se též obdivovati jeho *všestrannosti*; podotkneli se, že mimo vše, co již uvedeno, ještě byl takým milovníkem hudby, až i sám komponovál, že byl vedle toho v stálé evidenci se všemi větvemi literatury od básnictví počínaje až ku právnictví a mathematice, musíme uznati, že už co do kvantity jest práce jeho něco neobyčejného.

Všechno to však dá se ještě zahrnouti aspoň jedním pojmem — že to jest theoretické zaměstnání, v němž člověk, kdy klid má, může skutečně všestrannosti docíci, ač tato vzácná jest. Ale zbývá ještě jedna činnost, totiž praktické osvědčení v životě, správa záležitostí: a tu pomysleme opět na Millovo veřejné, důležité postavení, jež bylo velice obtížné, jehož úkoly plnil s takou důkladností, že i v praktickém oboru, v tom, čemu říkají Angličané *business* a Němci *Geschäft*, byl považován za vzor.

S téhož stanoviska, jakožto sjednocení obou směrův, theorie i praxi, velebil jej už před dávnými lety (1857) krajan jeho Buckle. Nyní však Mill ostavil po sobě tradici neobyčejně pronikavého ducha, čistého srdce, neposkvrněné ryzí povahy a mravní nadšenosti. Za klidným tónem jeho slohu kryje se nejčistší oheň, který plál jen proto tak klidně, že byl jist výsledkem dobré snahy. Jeho nitro krylo v sobě jen jednu zášť, proti bezpráví a křivdě, a bylli kdo věren zásadám, Mill zajisté věrně vyhověl hlavní zásadě své morálky všeobecného blaha! Jeho stanovisko bylo povznešené, zíraltě po celém lidstvu; nižádným fanatismem nebyl kalen tento zrak. On jest pravý věstitel nového ducha, rozumu spojujícího střízlivost s nadšením, pokroku a těch ideí, které jsou lidstvu všemu společné.

Divný to osud, že ostrov anglický vždy jest pevnině hvězdou! Kdykoli násilnictví, despotismus neb fanatismus na pevnině evropské své zlaté doby slavily, tam za vodou stála Anglie co hrad svobody, kamž utíkali už před sty lety kacíři, mučedníci a vyhnanci, a svítí posud a stojí posud v témže znamení, nechť by pro nás kontinentály byl to národ nesympathický, s celou tou svobodnou sebekritikou; a jak mnohé světlo pravdy i krásy zrodilo se v podnebí tom, kdež je sice mnoho mlh ale ještě více myšlenek. A právě za těchto dní jest vzpomínka na světlého muže z mnoha příčin tím blahostnější, an se rozmáhá fanatismus na pevnině opět, učenci a básníci němečtí zapomínajíce úplně na vyšší povinnost svou, dokazují, že *německý* svět musí všechno pohltit a novou éru poroby v Evropě uvesti atd. V tento úpadek zaznívá klidný hlas anglického filosofa, jenž okem bystrým světu do tváře pohleděl a hlásá lidskost, spravedlivost. *Rozprava o svobodě*, náhledy *o podruží vůbec* jsou pronešeny co duševní zbraň všem po svobodě prahnoucím a v podruží uvedeným. Co konečně při tom také něco váží, jest, že bytost jeho byla všestrannější, že jeho statečnost osvědčila se v životě plném práce a cti, že byl povoláním svým řádný občan a hodnostář, jenž ani úzkostlivému šosákovi látky k obavě nepodává. Hlas takový má tím více důrazu, jeho duchu

všechny vrstvy národa, jenž v pravé politice, totiž *ve správě svých vlastních veřejných záležitostí* přece jen stále drží vrch, stejně se klanějí a úctu prokazují. —

Náuky spekulativní a přírodověda.

Podává

J. V. Diviš.

Dva jsou čelní pramenové lidského poznání: zkušenost a domysl, Sloučením obou duch lidský dopracovàl se z původní mrákoty až k nynějšímu stupni vzdělanosti. Za našich dnů však u valné části exaktních přírodozpytců vešlo v obyčej, oprávněnost filosofie popírati, kdežto mezi laiky jednostranné heslo:, *Empirie či spekulace*? bez hlubšího uvažování pronášeno bývá. Nebude tedy od místa promluviti o tom, jakou důležitost má spekulace u vývoji ducha lidského, zvláště pak v náukách přírodních.

Empirismus i dedukce, místo aby pojily se v harmonický celek a podporovaly se vzájemně v řešení záhad světových, rozstoupily se k vlastní újmě na dva nepřátelské tábory: materialismus a idealismus. Jedna i druhá škola má své výstřednosti, ona tone v nihilismu, tato v idealnou divinaci zabíhá.

Büchner i Vogt z krajní levice posmívají se Cartesiovi, jenž na pravici buduje svůj vznešený sen. Mnohdy zámeznosti obou stran v jedno splývají. Hegel, zakladatel absolutního idealismu, kráčí k témuž cíli jako Vogt, apoštol materialismu, soustavy obou, ač na vzájem se haní, k jednomu se nesou cíli, chtějíce dokázati jednotu a totožnost veškerenstva: myšlení i bytí, ducha i hmoty.

Co jest hmota, co duch? Takové i podobného druhu otázky kladli sobě už mudrcové šedé dávnověkosti, a vlnobití vše unášejícího proudu časového nezměnilo v podstatě nic na těchto nekonečných problémech, podnes v tajemném úžasu hledáme jich rozluštění. Archimedes vyřknul smělá slova: „Dejte mně pevný bod v prostoru, a vyšinu pakou zemi z dráhy její.“ Ovšem, Archimedes to dovede, dokládá Arago, ale pošinutí teprvé po čtyřiceti milionech staletí neunavného tlaku bude obnášeti tlouštku — *jednoho vlasu*.

Také usilování jednotlivců rozbíjí se o dvé úskalí: ohromnost materiálu a krátkost života. Společná práce člověčenstva překonává oboje: umírá člověk, ale lidstvo nikoliv; všecka předchozí pokolení pracovala pro náš blahobyt, nesčíslní duchové museli se obětovati, blouditi a trpěti, aby vytvořila se nynější vzdělanost. A vděčnost naše? Filosofie, páska slučující veleduchy všech časů i národů, zakouší nezasloužených ústrků právě z té strany, jížto druhdy nejplatnější služby konala.

Oba pramenové našich vědomostí, návod i dedukce, jsou nerozluční,

každou novou pravdu předcházívá *domněnka*. Bez hypothés neobejde se ani přírodověda, ač ovšem nesmíme předčasně vyhlašovati je za nezvratné pravdy, aby nestalo se nám jako Heglovi, jenž dokazoval možnost a nutnost toliko sedmi oběžnic a došel obecného výsměchu, jakmile objevena byla osmá. — I materialismus jest moderní hypothésou a postrádá empirismu právě tam, kde bý ho nejvíce potřeboval.

Ostatně také empirie časem hrubě se klame: věda lidská není celkem dokonaným. Bylať zajisté magnetičnost pokládána za výhradnou vlastnost železa, ale později shledali ji učenci také na niklu a kobaltu, a nyní víme dokonce, že všecka těla jsou více méně diamagnetická. Nynější škola lékařská zamítá po výtce zásady i recepty předchůdců, Galilei věřil v pověstné „horror vacui" *), slavný Berthollet dokazoval ještě r. 1808, že slučování hmot podle stálých poměrů váhy není zákonem všeobecně platným, a draslo i nátron považovány byly za těla jednoduchá (prvky), dokud Davy galvanickým proudem na kov a kyslík je nerozložil.

Spekulace snaží se spojiti výjevy na pohled různé a vyhledati společný zákon, jímž se spravují. Tak Isak Newton porovnával pád jablka s oběhem luny.

Kámen do výše vymrštěný padá dolů na zem, ale kapalina vystupuje v trubici kapillární; zjevy ty na pohled jsou různorodé, ale fysikové dospěli *rozvahou* k náhledu, že tíže i kapillárnost mají společnou příčinu v attrakci hmoty, což empirie později důkazy makavými potvrdila.

Tážemeli se dále, co jest attrakce čili všeobecná tíže, co kapillárnost, co síla vůbec, jsme zase u problému, jejžto rozřešiti pokouší se jen filosofie, jelikož empirie před ním stojí málomocna.

Fysika byla by věru neutěšeným, kusým seřaděním pokusů, kdy by spekulace nebyla se snažila vyplniti mezery theoretickými náhledy — domněnkami. Bez těchto podnes bychom nevěděli ničeho o undulaci étheru a gravitaci všehomíra.

Podobně má se věc v chemii. Pochody lučební byly známy už před tisíci lety; vědělo se, že kyseliny zrušují žíravé vlastnosti zásad, ale nikomu nepřipadlo, zda potřebí jest k nasycení jistého množství kyseliny *určité* a *pověždy stejné* váhy žíraviny. Známosti chemické po dlouhý čas obmezovaly se na sbírku pokusů a nejasných pojmů, tak že ještě *Kant* (Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft) upřel chemii název vědy naprosto, řadě ji mezi „náuky experimentalné", pokud by v ní neovládla mathematika.

Jest známo, jak proslavil se v poslední příčině Dalton, podav hlavní rysy zákona *poměrů množných* ve své „Soustavě filosofie chemické" (New system of chemical philosophy Manchester 1808—1810.) Rovnou důležitost má i jeho zákon o rovnomocninách. Dalton vy-

*) Nejlepší fysikové sedmnáctého století připisovali přírodě jakousi ošklivost čili hrůzu před prázdnotou (horror vacui), ze které prý vzniká snaha, každé prázdné místo hned zase zaplniti. Tím vysvětlovali si na př. vystupování kapalin v násosce, ze které byl vzduch ssáním vytažen, účinek vodní pumpy a j. Teprvé po smrti Galileiově dokázal *Toricelli* veřejnou zkouškou, že výjevy ty způsobuje tlak vzdušný.

myslil i duchaplnou theorii, kteráž vysvětluje nad míru jasně příčinu obou zákonů stechiometrických, které vyprýštily se především z *přemýšlení* a ze snahy, vyhledati jednici míry, v nížto přerůzné hmoty zemské na vzájem se slučují.

Také theorie typová, na které v podstatě opírá se nynější učení chemické, má základ svůj ve spekulaci. Slavný badatel francouzský Karel Gerhardt († 1856) pojal v jedno veškerá před ním podniknutá bádání theoretická o vnitřním složení různých sloučenin a postavil na základě jich svou *novou theorii typovou*, usnadňující přehled nesmírného množství sloučenin organických.

Cuvier před tím už zdárně působil v podobné příčině, hledě uvesti v soulad a řád nesčíslný počet tvarů přírodních, při čemž řídil se hlavními znaky, které jednotlivým třídám a řádům jsou společny. Tak povstaly typy organisační i celá systematika přírodopisu.

Nejvýtečnějším ovocem filosofie pro chemii jest náuka atómová, kteráž, propracovavši se z původních nejasných pomyslů až k mechanice nejmenších dílců hmoty, vždy průzračnější činí chemii pomocí mathematiky.

Náuka tato, zákony mikrokosmu chemického odkrývající, jest dítkem mudrců řeckých. *Anaxagoras* už obíral se rozborem „stejnorodých tělísek" (*ὁμοιομέρη*), ze kterých na počátku světa chaos se skládal. *Demokrit* a *Leukipp*, stojíce na vyšším stupni poznání, berou v úvahu „atómy", které různou velikostí, podobou a rozmanitým seřaděním jsou původem všelikých proměn a zjevů na hmotě. Ježto veškeré zjevy dají se převesti na pohyby atómů, musí býti úzké vztahy mezi pohyby a silami, ba ztotožňování obou leží na snadě.

Filosofové posléze jmenovaní skutečně tak činili, opatřivše atómy pohybem v prázdném prostoru. *Empedokles* dokonce k pojmům síly přitažlivé (*φιλία*, láska, pozdější příbuznost) a síly odpudivé (*νεῖκος*, nesvornost) se dopracovav, přisoudil je zvláštním kulovitým živlům, z jichž vzájemné činnosti veškerý vývoj všehomíra odvozoval.

Z tohoto názoru světa čerpal i pozdní věk. *Leibnitz* položil jednotlivé, uvnitř činné, duši podobné „jednice" (monady) za základ světa duchovního i tělesného; rozeznávalť v té příčině monady *uvědoměné* (duchovní) a *bezvědomé* (hmotné). Celé veškerenstvo bylo mu souhrnem takových jednic, mezi nimiž duše lidská na nejvyšším stupni usvědomění se nalézala. Později Herbart, chtěje učení Leibnitzovu získati reálnou půdu, proměnil činnost vnitřní monad na *věci pouhé* čili *bytky* (Reale) a vyvozoval teprvé z poměrů těchto věcnatostí činnost a sestrojení světa.

Novověký Herbartianismus stal se racionelným východištěm nynější filosofie přírodnické. Jest patrno, že Leibnitzovy *monady* a Herbartovy *bytky* jsou jen analogií atómů, tvoříce společný předmět zkoumání pro chemika i filosofa.

O užitku, jaký přinesly lučbě náuky spekulativné (atómová a typová) svědčí nejlépe ta okolnost, že novější písmo i rozvahy chemické na oněch spočívají. Jest zajisté nevšedním vítězstvím chemika, že dovedl takořka vyčísliti nové kombinace prvků na sloučeniny *dosud neznámé*, které po té skutečně byly v laboratoři vyrobeny.

Kdož by se neobdivoval důmyslným úvahám a pokusům lučebníků *Graebea* i *Liebermanna*, kteří sobě určitě předevzali, vyrobiti novou sloučeninu, a soustavným porovnáváním vzorců příbuzných sloučenin a na tom založených zkouškách vyrobili z anthracénu překrásné barvivo *alizarin*, které co výrobek života rostlinného těžilo se do té doby výhradně jen z kořenů mořeny barvířské.

Nedosti na tom, chemikové ti pokračují v práci, chtějíce strojeného indychu se domoci, což zajisté se podaří. Bylať celá řada nových sloučenin organických theoretický předpokládána a *skutečně* vyrobena, podobně jako astronom z výsledku počtů svých ohlašuje nález nové planety, aniž ji byl dosud spatřil.*)

Náuka atómová, ideálně zdokonalená, musela by učiniti ducha dosti obsahlého prorockým. Uvedemeli ve svém pomyslu veškeré proměny světa hmotného na pohyby atómů, provozené stálými ústředními silami, bude vesmír přírodnicky prozkoumán. Můžemeť zajisté představiti sobě takový stupeň přírodoznalectví, na kterém celý průběh světa vyjádřen jest formulí mathematickou, nesmírnou to soustavou soudobých úkonů čili rovnic differenciálných, z nichžto vysvítají místo, směr pohybu a rychlost každičkého atómu všehomíra v každém čase.

„Taková bytost rozumová“, dí Laplace**), „která znala by v jistém okamžení všecky činné síly v přírodě i vzájemnou polohu věcí, ji skládajících (a byla dosti obsáhlou, aby údaje ty analysi podrobila), musela by z formule světové pochopiti nejen pohyby a osudy největších těl nebeských, ale i kmitání nejlehčího atómu. Nic nebylo by takovému duchu tajno, minulost i budoucnost ležely by před ním odhaleny. V duchu lidském, zdokonalivším novou astronomii, zrcadlí se slabý odlesk oné bytosti vševozumné.“

Avšak prvé než lze pomýšleti na řešení rovnic všehomíra, musí býti materie sama pochopena a poznána. Prvé než budeme moci počítati s elementárními veličinami hmoty, musíme tuto prozkoumati. Zde ovšem naskytuje se nekonečná látka k hloubání, o čemž promluvíme později. Badání přírodnické má své hranice v ústrojí člověka, v nedostatečnosti dosavadních zkušeností a v nedokonalosti nástrojů. Tuto otvírá se vlastní jeviště činnosti filosofické. Kde přestává exaktní fysika i chemie, počíná úkol metafysiky. Je k tomu oprávněna?

Materialismus popírá toho naprosto a odsuzuje ji s ostatními odbory filosofického hloubání, zapomínaje, že bez nich neměli bychom podnes ani tušení o undulaci étheru a o gravitaci všehomíra! Bludy

---

*) *Leverier* porovnávaje oběh Uranův s počtem založeným na vlivu slunce a oběžnic, dospěl k náhledu, že ony nedostačují ku vysvětlení opožděného běhu Uranova, nýbrž že za tímto nějaká veliká planeta býti musí, která přítažlivostí svou oběh Uranův zdržuje. Hvězdáři odvozují obyčejně ze známých vzdáleností a hmotnosti sousedních planet vliv těchto (poruchy) na oběžnici, jejíž dráhu právě stopují; Leverier naopak z poruchů shledaných vypočetl hmotnost i postavení tělesa je spůsobujícího, ba stanovil dosti určitě místo, na kterém Galle (v Berlíně 23. září 1846) skutečně *Neptuna* spatřil. Skvělé to vítězství spekulace, kterou empirie později potvrdila.

**) Essai philosophique sur les probabilités. Paris 1814 p. 3. Srovnej: Du Bois-Reymond „Über die Grenzen des Naturerkennens“. Leipzig 1872.

idealismu pocházejí prý odtud, že považoval všecko za obdobu ducha, pročež dlužno přidržeti se pouhé indukce. Ale odřekl se materialismus analogií? Nikoliv. Vycházeje od materie, chce pojmouti myšlení i ducha podle zákonů setrvačnosti, elektřiny i atómismu a sestrojuje sebevědomí podlé fysikálního rovnoběžníka sil. Hle, samé to analogie, poukazující k tomu, že škola tato vlastně chce monismu, jak činili i kaceřovaní od ní idealisté, kteří, mimochodem podotknuto, nejsou jedinými representanty filosofie.

Pravili jsme, že soustavy idealistů i materialismus v krajnostech svých dohromady splývají. Hegel zajisté dí: Hmota chová se jako duch, pročež hmota i duch jedno jsou a sluší pojímati všecko podle vzoru ducha. Büchner a Moleschott naopak rozumují takto: Hmota chová se jako duch, pročež oba jsou totožné, a protože hmota vytvořila ducha, dlužno pojímati vesmír podle vzoru hmoty.

Zjevné protivy tyto i zámeznosti daleky jsou vlastní filosofie. Metafysika, která v přední řadě problémy hmoty a síly vedle záhady *úsoby* prozkoumává, připravuje tím reálnou půdu přírodozpytu a psychologii. Potřebujeme jen na okamžik obírati se záhadou materie, opíjíce se o náuku atómovou, jež nejhlouběji vniká do vniterného sestrojení hmoty a seznáme rázem onu mělkost věcného vědění našeho o tomto předmětu a musíme i uznati oprávněnou snahu filosofie, doplňovati pojmy empirické.

Největší část chemiků jest toho přesvědčení, že hmota o sobě jest jen do jisté míry dělitelna; konečně dospějeme v pomyslu k veličině, kterou rozděliti nelze a taková na dále nedělitelná částice hmoty jednoduché (prvku) nazvána jest atómem v užším smyslu. Jest atóm skutečně nedělitelný? Pak si jej musíme mysliti neprostorným, protože co v prostoru rozprostřeno, musí býti dělitelno. Připustímeli, žeť atom bezprostorný, pak přestal býti hmotou vůbec, protože hmotou nazýváme jen to, co prostor vyplňuje. Při každém pokuse našem, pomysliti si atóm prostorným, nastává nové dělení a táž obtíž definice. A přece hmota *musí* míti částice jednoduché, nesložené, jinak by hmoty *složené* vůbec nebylo. Kvalita atómů hmotných jest pramenem nových obtíží. Známe asi 65 různých vidů hmoty jednoduché — prvků, jak se doděláme jednoty výměru při takové pestré rozmanitosti látky? Jak vysvětlíme si, že „hmota pouhá“ může bytovati jednou co plyn bezvonný, bezbarevný, nad míru lehký (vodík), po druhé zas co hustá, rudohnědá, smrdutá a žíravá kapalina (bróm), po třetí dokonce jako pevný, nadmíru hutný, nesmírně těžce roztavitelný kov (platina)? Důležitým, ba přímo sensačním nálezem Grahamovým *) o kovové přiroze-

*) Dne 18. ledna 1869 přednášel Dumas v akademii věd překvapující zprávu Tomáše Grahama, který dokázal duchaplnými zkouškami, že lehýnká vzdušina *vodík* je vlastně *pevný kov* a že možno plyn, dosud nižádným uměním nestužitelný (Regnault, Natterer, Dalton), připraviti v tuhém skupenství co slitinu kovovou. Slavný chemik anglický spojil čistý kov drátu palladiového, jehož užil co elektrodu, s ohromným množstvím vodíka, čímž drát prodloužil se z původních 489 millimetrů na 497 millim.; molekulárný stav palladia proměnil se zcela, jako při pravých slitinách kovových, a žíháním vypudil se všechen vodík, načež drát nabyl

nosti vodíka učiněn zajímavý pokus k rozluštění této hádanky. Nepochybně, že mnohá těla, která nyní pokládáme za jednoduchá, objeví se zdokonalenou lučbou složenými, jako poštěstilo se druhdy Davyovi s kysličníky kovů žíravých. Zejmena chlór, jediný stužitelný prvek plynný, v mnohé příčině hrubě se liší od ostatních prvků vzdušných, které jsou vesměs bezbarevné, nechutné i nevonné i nedají se zkapalniti, kdežto chlór má barvu žlutězelenou, vůni pronikavou až dusivou, chuť trpkou a mrazem —40° mění se v tekutinu.*) V takovém budoucím rozlučování prvků bude tuším spektrální analysa konati služby nejplatnější, leč také redukování těl jednoduchých bude míti hranice, ani „lučbě budoucnosti" nepodaří se připraviti „hmotu o sobě" co substrát, veškerá známá těla skládající. Kámen mudrců, jednu látku ve druhou proměňující, musí býti prvé nalezen, nežli možno na metarmofosu tu pomýšleti.

Myšlenka ta vede patrně k náhledu o stejnorodnosti všehomíra, v němžto rozmanitost tvarů nespočívá na jakosti součástek, ale na *množství* atómů prahmoty; lučba položila by všude otázku „kolik"? na místě kde ptávala se „jaký?", čímž proměnila by se v počtovědu. S náhledem tím potkáváme se u českého filosofa identity, Dr. Aug. Smetany (Der Geist, sein Entstehen und Vergehen. V Praze 1865), jenž vysvětluje různotvárnost prvků nerovným počtem atómů jakéhosi praprvku. Jedna částice tohoto vystupuje v činnost co vodík, více částí tvořilo by kyslík, dusík atd. (Srov. Lamy „L'unité de la matière. Paris 1872). Podle této domněnky nemohli bychom ovšem odůvodniti různé chemické vlastnosti našich prvků, jelikož rozdíl mezi nimi byl by jen kvantitativní, ano nebylo by vůbec příčiny ku vzájemnému slučování hmot, které zakládá se na jich vniterných protivách a vyrovnání těchto ve sloučenině. Dva podílové stejnorodé hmoty jenom se pomísí, a železo není mocnějším vodíkem (jakož ozón činnější jest kyslíka nepolarizovaného), leč jeví známky *specificky* rozdílné od vlastností vodíka.

V přemýšlení o vlastnostech hmoty naskytují se dále otázky: co jest síla, působí už v jednom atómu, nebo jeví se teprvé v přítomnosti atómu druhého, jak děje se toto probuzení síly a jak vzniká *pohyb?* Jsou rozličné, chemické i fysikální síly atómům nahodile či od věčnosti uděleny, a jak vysvětliti lze v druhém případě takovou predestinaci? Jak vznikne z pochodů naprosto materielních, z pohybů atómů nervových, představa rozkoše či bolesti, hněvu či studu, vůbec *pocit?* —

Poněvadž síla jest zevnějším podnětem pohybu, musí míti přenášení síly rovněž podnět venkovský; úkaz pocitu pak spočívá na převádění atómové činnosti na ústroj představující, tudíž bylo by podráždění nervů rovněž přenášením pohybů atómových, to jest, pocity byly by pohyby citícího ústředí. Avšak pohyb jest *zevnějším* stavem

dřívější své délky. Dalšími pokusy dokázal Graham, že vodík je stejně magnetický jako železo, kobalt a nikl.

*) Srovnej: P. T. Meissner „Neues System der Chemie." Wien 1835 str. 558—563.

věcí, kdežto pocity jsou stavy *čistě vniterné*, proto nemohou býti pohyb s pocitem stotožňovány! Materialismus, hledě toho přece dovoditi, musel by prvé vyložiti, jakým spůsobem cítící ústředí (duše) je s to, přepracovati zevnější stav pohybu na pocity, to jest, na stav prostě vniterný, s pohybem dokonce nesrovnatelný — a naopak, jakým to zvláštním nadáním mohou atómy zpracovati stav vniterný (pocity) na pouhý mechanický pohyb, jakž by se díti muselo v každém případě, kde duše libovolně přenášívá své vnitřní stavy na hmotu nervů mozkových. Dospěv k podobnému závěrku, praví trefně dr. O. Kramář (Das Problem der Materie. Olmütz 1871), že by se materialismus po příkladu Cartesia uteci musel k zázračnému zprostředkování jakési vyšší intelligence, což by jej vedlo v náruč theismu.

Záhada úsoby (Ich) poskytuje dalších nesnází. Jeť věru zcela nepochopitelno, proč onomu hloučku atómů kyslíkových, uhlíkových, vodíkových atd. *není lhostejno*, jak *jsou* seřaděny, jak *byly* jedenkráte seřaděny a jak *budou* se příště pohybovati. Neníli jim ale spůsob jich pohybu a seřadění lhostejný, musíme jim, jako druhdy Leibnitz monadám, přiřknouti vědomí sebe samých, leč tím stává se jeden každý atóm bytostí rozumem nadanou, a z predestinace této vyrůstají nové obtíže výkladu.

Než buď si jak kolivěk, dejme tomu, že by se ideál ducha lidského dopracoval jednoty materie, že by převedl veškeré vidy její (prvky) na jedinou prahmotu, že by prozkoumaje prostornost atómů i ústřední síly jejich, ovládal je všeobsáhle a počtu podroboval: rozřešenaliž tím záhada ducha lidského? Nikoliv. Máme před očima obraz dokonalého astronoma, jenž dovede nám udati osudy minulé i budoucí každičkého prášku světového, leč tato znalost všehomíra obmezuje se na *mrtvou hmotu*. Duševní úkony, sebevědomí, ba co dím, nejnižší, prostinké *pocity* nálevníka zůstávají samému veleduchu Laplaceovu na věky ukryty, a v tom spočívá i hranice vymoženosti rozumových pro člověka vůbec. Tím rozsouzeno jest také nade všemi materialistickými výklady o tvoření se a zanikání ducha lidského.

Ani pouhá záhada života dosud nebyla rozluštěna. Jakmile první život ze hmoty vypučel, utkána byla nepřekonatelná hráz ideálnímu duchu, tudíž i materialismu. Mineme dobrodružné theorie *samovolného plození* (generatio aequivoca), kterou původcové její dávno opustili, neuchýlíme se ani k zvláštní síle tvůrčí, dokud svitá naděje, že cestou přirozenou — střízlivou spekulací — pravdě se přiblížíme.

Když byl Pasteur nade vši pochybnost dokázal, že „samovolné" vznikání ústrojenců děje se výhradně jen pomocí drobnohledných organických buniček, nesmírně malých to zárodků či semínek, ve vzduchu *vždycky* poletujících, vyslovil Büchner hypothésu, že zárodky všelikého života, *opatřeny ideou druhu*, od věčnosti bytují. Ideálním výrokem tímto stal se Büchner dobrovolně stoupencem soustavy filosofické od něho kaceřované; uznav empirické zkoumání za nedostatečné, uchýlil se rázem k spekulaci a ocítil se v odporu s Darwinem. Sledujmež dále výzkumy Pasteurovy za příkladem právě uvedeným. Když se nově utvořený ostrov z moře vynoří, objeví se na něm brzo i rostlinstvo a živočichové. Život ten patrně byl ze vzduchu přenešen. Každého

roku spadávají milióny tělísek kosmických na naši zem, střepy velkých planet, druhdy snad obydlených, nyní v troskách prostorem bloudících. Kdož ví, zdaž jedenkráte i naše země nebude roztříštěna a do prostoru rozmetána? Jednotlivé trosky jejího povrchu — meteory — opatřené zárodky ústrojenstva mohou pak dopadnouti na planetu života prázdnou a položiti tam základ prvních organismů. Postupným zdokonalováním rodu (Darwin) lze si pak představiti postup tvaru nejnižšího až k nejvyšším bytostem, aniž třeba s Büchnerem přijímati nepochopitelnou abstrakci „zárodků, opatřených ideou druhu.“ Podle domněnky právě vyložené nebyl by ovšem život původu pozemského, nýbrž kosmického, byl dávno před povstáním země, pročež i konec její přetrvá, nesmrtelnost jeho tímto na věky jest zabezpečena. Jednotlivé zárodky sem tam roztroušené, putují prostorami nebeskými, a jakmile geologické podmínky některé nově utvořené planety příznivě se ustálí, snesou se na ni vzduchové buničky organické, čímž oběh života jest zahájen. Však sama exaktní věda tomu nasvědčuje; novější výzkumy v náuce o světle (spektrální analysa) poučily nás nade vši pochybnost, že slunce i ostatní stálice skládají se ze hmot, které i zemi naši budují. Zhusta spatřují se kolem vzdálených světů i sloučeniny uhlíkové (Flammarion), tak zejmena ve žhoucím obalu slunečním objeveny byly spektroskopem čáry spalujícího se *uhlovodíku*, tedy *ústrojných látek!* Nuž tedy země nedala si vlastní život sama, ona spracovává i zdokonaluje pouze propůjčený sobě materiál kosmický k účelům všeobecným, a kolébkou života jest nekonečnost.

Zbývá nám otázka, kdy a jak povstal první zárodek života? Ale k řešení této hádanky ani spekulace nejodvážnější nestačuje. Jest dokonce nepochopitelno, jakým zákonem seřadily se atómy hmoty v první organickou bunici; vždyť neznáme ani mnohem bližšího zákona, dle kterého sestupují se molekule rozpuštěných solí *ve krystaly*, a přece děje se tvoření těchto organisovaných skupenin *před našima očima* v libovolné chvíli, ježto uložení atómů hmoty v první zárodek života stalo se za dávných věků v končinách nesmírně vzdálených a za podmínek úplně neznámých!

Řada otázek podobných byla by nepřehledná, leč několik zde dotčených stačí na důkaz, že spekulace není zbytečnou, nýbrž na nejvýš užitečnou, že filosofie není planou hříčkou, nemající žádné budoucnosti, ale že jest exaktní přírodovědě nesmírně důležitou a pro vývoj ducha lidského vůbec neocenitelnou.

Kýžený cíl, ku kterému spekulace, na základech empirie zbudovaná, dovesti nás slibuje, dosud je zahalen ve tmách, než jakož asymptota mathematikova, kteráž přibližuje se křivce čím dále tím více až do nekonečna, aniž kdy na ni dopadává, podobně i cesty ducha lidského, třeba v křivkách se braly, spějou nicméně vždy blíže k asymptotě pravdy. „Cesta křivá lidi jen, člověčenstvo svésti nemůže“ — a jakou měrou lidstvo pravdě se přiblíží, kdož nyní to ví?

Slovenské elegie.

od

Adolfa Hejduka.

Náhrobek.

V dlouhé zimě dlouhé sny hlava přesnila,
k Dunaji se vzletná duše uchýlila,
kroužila koleso veliké a volné
v ráz, jako ten sokol, v ráz, jak ptáče polné.

Obletěla Slovač, a její oblety
v Karpatské ji nesly zkamenělé světy,
kde slovenská žalosť v roklinách se skryla
a kroniku stalet na kameny vryla.

Obletěla pěkné, daleké okolí,
pozřela, jak bědí statečný syn holi,[1]
jak máť v dítko retem ohníka nakladla,[2]
by zpěvná jásavosť z dušky mu nepadla.

Obletěla meze slovenské zemice,
přinesla v památku sta perel do líce,
obkroužila tajno ty slovenské hroby,
nesnesla píseňky, snesla jen žaloby.

Veď slovenská sláva v hrobě Tater skryta,
na velkém náhrobku trápení jsou ryta,
a kdo čte, co taďy psala času ruka,
pozná, čím mu hlava a čím srdce puká!

Zbožná domluva.

Tam na Vyšehradě v koutečku
kaplica maličká stojí,
tam já chci zanest svou písničku
s horoucnou dušicí svojí,
k oltáři kleknu si:
pánbožku, vzdechnu si,
pomoz nám v přetuhém boji!

---

[1]) horál. [2]) roznítila oheň.

Pohledni do kraje kolem kol,
dal's nám jen dědinky schudlé
a bohma! Slovák se nehněvá,
zvedá jen zornice zrudlé,
nebo ti v záliby
beze vší galiby
levačo z píštělky dudle. [1])

Každý jen hlavěnku zalomí,
jak klinčok v kolaj když hodí,
a přec v nás beťár ten zlolajný
statisíc hrmených vodí, [2])
to pane do pláče,
no zrob, ať jináče
v srdci tvém pro nás se rodí.

Ach, panbožíku můj zlatičký,
chtěj jen, ať k nám oko shlíží,
když nocky dceruška ubledlá
po hradu rumech se plíží,
spatříš, jak z výšavy
rubaná do hlavy
sloboda v Dunaj se níží.

Hojže! můj pánbožku rozmilý,
rozkvitni jinakou dobu,
vystav nám svalený Vyšehrad,
zavolej myšlenky z hrobů,
a pak svět počuje,
až Slovák přikuje
v čelku tvou slunkovou zdobu.

Bude ti pánko jen k oslavě,
že si nám urobil z práva,
budou ti děkovat, chválit tě
bystřiny, květy i tráva,
Karpaty, celý svět,
a vždy to musí znět:
starému pánbožku sláva!

Báča Dunaj.

Co ten starý báča [3]) Dunaj
hútá [4]) as i šepce,
když z Prešpurka k Budapešti
dolů spěchá křepce?

---

[1]) ledacos dudlá ti bez chyby. [2]) statisíc hromů. [3]) tolik co strýc.
[4]) hútati = přemýšleti.

Zlobí ho, že rodnou mamku
opouští tak ranně,
že nemůže celý život
jít po její straně.

Jaj! kdož může krásu Nitry
někdy zapomněti?
ani Dunaj — nechalť u ní
milé svoje děti.

Nechal jinošíka Váha,
oba synky Hronce
a při Váhu malou Nitru
s krásou po mamonce.

Nechal u ní k potěšení
v žalobě i chmurce,
tu Kysúcu i Revúcu,
Oravu i Turce. [1])

A z těch jeden nad druhého
k tatíčkovi spěje,
aby všecko vypravoval,
jak se doma děje.

Jak se děje? Zle se děje,
hůře každou chvíli,
ti, co mamka pohostila,
domčok podpálili.

Ti, jimž dala v číšách medu,
pohár jedu dali,
a jaj, běda! bělovlasou
mamonku nám rvali.

Zamračil se báča Dunaj:
Cože? uhlídáme!
však my jednou od černého
moře přijecháme.

A pak věru nebudeme
v domovině bědit,
Slovák slávu, a vrah černý
hanbu musí dědit!

[1]) přítoky Váhu protékajícího Nitransko.

Pěkné kázání.

S té Lomnické kazatelny[1])
Parom káže,
často v okraj zabuchnou si
tuhé páže,
hněvivými slovy volá,
okem blýská,
že se třese kol do kola
hrad i víska.

Ba, sprovází tak horlivě
kletbu všakou,
že strh' kryvku s kazatelny
šedomrakou,
ta co oblak roztrhaný
dolů visí,
že viděti s každé strany
kousek lysý.

Jaj! zda tomu rozuměti,
ten co hlásá?
ba, na toho kdo prý věří
čeká spása,
a já věřím, nebes pane,
v příští dobu,
věřím, že i Slovák vstane
zase z hrobu.

Že se zvedne náhlou silou
víko s truhly,
a bůh sílu dá v ty údy,
co už ztuhly,
korunu že podá skráni,
žezlo v páže,
o! já věřím, co ten boží
sluha káže! —

---

[1]) Výběžek Lomnického štítu

Přechody.

Román

od

Sofie Podlipské.

I.

Na protivných výšinách.

Slečna Olga Vršovská a pan Záviš Horák bydleli oba v Praze. Ona na Hradčanech nad Jeleními Příkopy, on na nejvzdálenějším, nejvyšším konci hořejšího Nového města, kam stavby rozšiřující se Prahy právě byly dospěly. Bylo to v nedávné době, tak že by to mohla pamatovat i nejmladší hlavička rusými vrkoči zdobená.

Slečně Olze bylo již — 40 roků, panu Závišovi o čtyři roky více.

Slečna byla vysokého vzrůstu, její antický profil nepodléhal záhubě času, její tvář měla mramorový ráz. Usmálali se, co zřídka se dělo, bývalo viděti záblesk neobyčejně krásných zubův — úsměv její nikdy dlouho netrval. Vlasy ebenové, jakýmisi stříbrnými paprsky prokvětalé, mívala po starší módě hladce sčesané.

Své bílé ruce zaměstnávala vždy nějakou něžnou prací.

Bydlila sama s jedinou příbuznou, společnicí, služkou neb otrokyní v paláci polospustlém, jehož panstvo neobývalo, jehož velké prostory dílem prázdny, dílem bez ohledu k zisku po vůli úřadnictva panského pronajaty byly.

Pan Záviš byl rusovlasý, kudrnatý, blýskavých modrých očí, prostřední výšky, a jakkoli zdráv a vždycky dobré mysli, vypadal přece starší nad svůj věk. Žil se svou matkou, stařenkou sedmdesátiletou, i služkou málo mladší. Svůj hezký dům sám si byl vystavěl. Byltě to vzor důmyslu a nebylo nového výzpytu technického, aby ho nebylo při stavbě užito. Vše bylo praktické, nové, pohodlné, ale pohodlí takového, jež vyzývá k činnosti, pohyblivosti, nikoli ku snivé zahálce.

V zahrádce u domu byla celá soustava botanická, vodojemy s plazy a brouky, velké klece s ptactvem i opicemi, kropící koupel, tělocvičné nářadí a kdo ví, co ještě.

Pán i slečna znali se dlouho a není mou vinou, že musím milého čtenáře od jedné k druhému namáhati s vrchu do vrchu i přes Vltavu, která od sebe je dělila.

Před dvaceti roky byli spolu družičkou i družbou na svatbě Olžiny sestry a Závišova přítele, statkáře Krásníka. Později byli spolu kmotrovstvím první a jediné dcerušce Krásníkovic, malé Libušce.

Nyní byla Libuška šestnáctiletou Libuší — nuže, a Olga bydlila na Hradčanech, on na konci Nového města, jako by naznačovali, že je pro ně oba Praha úzká, že se jim chce ještě dále od sebe. A Praha, jako by jim po vůli byla, přeskočila již své hradby a staví a šíří se

do dálky. Pan Záviš ale mluví o tom, že dům svůj prodá a někde dále jiný sobě vystaví, jen co bude nějaká půda v Kanálce na prodej. Slečna Olga odpovídá krčíc ramenoma, že byla vždycky nestálost hlavním znakem Závišovy povahy. On směje se, ale snáší její výčitku, aniž ji škádlí s jejími Hradčany. Doprovází ji galantně od návštěvy, na které u jeho matky byla, zapotí se lezením do vrchu Hradčanského, vrací se ale pohodlně omnibusem domů.

Míjí pak třeba několik měsíců, než se oba zase vidí. Avšak poněvadž se stýkají věci a osoby staletím i tisíciletím odloučené, bývalo též Olze a Záviši setkati se zase.

Očekávali do Prahy Libušku, a oba Krásníkovým vyhrožovali hněvem, nebudeli u nich ubytována. Jak jim ale najednou vyhověti? Kmotříčkovi a kmotřince?

V úrodné krajině podřipské hospodařili Krásníkovi na statku mezi zahradami plnými praménků, chovajíce jedinou dcerušku vytouženou, vymodlenou, jako nejdražší svůj skvost. S tímto chtěli se na čas rozloučiti proto jen, aby svět si jej vyhrousil a drahokameny výtečných vlastností znatelněji a po nové modě jej posázel. Byli přesvědčeni, že musejí dceru dáti do Prahy, by tam ukončeno bylo její vychování. Byli přesvědčeni, že tak učiniti mají, ale můj bože, než došlo na rozhodnutí! Čtyři roky mluvili o tom, až je překvapila květnatá šestnáctka Libušina věku, a o její malou ruku se i ženichové hlásiti počali. Kdy by byla Libuše zamýšlela plaviti se k severní točně, nebyli by rodičové mohli míti více starostí. Ona pak plakala ve dne v noci, až jí srdce usedalo. Tu se rodiče podívali jeden na druhého, pak na plačící Libušku; paní Krásníková utřela si oči, pán obrátil se k oknu podívat se na tlakoměr, pak přejel rukou přes rozestřené na stole papíry, v nichžto bůh ví po čem se byl hrabal, a pospíchal náramně, aby už byl oběd na stole. Paní nechavši otevřených kufrů běžela do kuchyně.

U oběda rozhovořila se rodinná trojice. Tatínek utřel miláčkovi oči, maminka naložila mu lahůdek na talíř. I radili se upřímně, nemohloli by se to s tou Prahou ještě odložit a — shodli se jednomyslně, že Praha každým spůsobem na Libušku ještě počká. Ona usmála se přelíbezně, tatíček a mamička usmívali se po ní. Sluníčko zasvitlo — bylo po smutku.

Tak bylo se dělo u Krásníků několikráte, a ověnčená lodička Libušiny mladosti byla by veslovala do polou sedmnáctky, než by byla znova vznikla otázka stran Prahy: kdy by nebyl vešel poštovní posel do světnice. Vedle novin vyklubalo se troje psaní z vaku jeho, dvě z Prahy, jedno od kmotra, druhé od kmotřinky. Třetí nápis nebyl povědom a tudíž zvědavost tento list nejdříve otevříti velela. Libuše co sekretářka rodinná jej čte, ale náhle se zardí a odhazuje list.

Veliký světe! Třetí nabídnutí ke sňatku. Ženicha viděla jednou o masopuště v plesu. Byl to sousední statkář Otakar Žalkovský, v celém okolí známý jakožto dokonalý mladý muž.

Rodiče zarděli se pohnutím. Lepšího muže nemohli své Libuš-

přáti. Jenom ta Praha, ta Praha! Jak mu mohli odevzdati svůj poklad, aniž by byl důstojně vyleštěn a v aksamitové pouzdérko složen? Oba vzdychali, ale Libuše neuhodla ještě proč. Matka ohlíží se na kufry posud neodklizené, otec na ty záhadné listiny, v nichž bůh ví po čem byl pátral.

„Čti přece také ty druhé listy," napomenula matka Libuši doufajíc, že v nich bude jakási vítaná překážka. Ale naopak. Jak z Hradčan tak z Nového města důtklivé napomínání, aby se s cestou již neodkládalo.

Nejvyšší už prý čas. Nechať rodiče pamatují, že budou musiti dcerušku někdy navždy od sebe dáti, ať oni i ona trochu si odvykají. Musí to být.

Nahlížela to trojice, ale jak trpce to nesla!

Musilo to tedy býti. Opět hrabala se matička v kufřích, tatíček v listinách, a proudy Libušiných slzí strhaly znova hráze milounkých úsměvů.

Žalkovskému odpověděl otec sám nemoha tenkráte použiti obratné sekretářky. Psal mu, že je Libuška pouhé děcko, aby měl tedy strpení; že ona se chystá na vychování do Prahy, až se vrátí, pak že se s ní bude moci teprvé promluviti o podobné věci. Do té doby, aby pan Žalkovský častěji navštívil opuštěné rodiče.

Libuše neptala se, co otec Žalkovskému odpovídá. Večer před usnutím zaštkala v matčině náručí: „Kdy bych tam aspoň Evičku měla!"

„Evu? Můj bože, proč pak ne? Proč jsi to dříve neřekla? Tatínku, co myslíš?"

Tatínek myslil, co si přála Libuška, kteráž trochu potěšena, ve spodničce na komoru běžela Evě to povědět.

Eva otvírajíc své modré, rozespalé oči vyskočila z lůžka, aby si bosýma nohama zatančila.

Přízrak letí krajinou! Soptící meteor s ohonem páry v jasném vzduchu bělavě lesknoucí a rozptylující se, když byla sprovodila bouřlivě a třeštivě letící parovlak, z něhož vynikla.

V meteoru tom, pečlivě do bašlíku zahalena, chráněna zbožňujícími ji rodiči, doprovázena veselou modrookou Evičkou vězela naše Libuše. Její sivé holubičí oči hleděly ze zakuklení s výrazem měkkým, oddaným a vroucím. Jaká to tvářinka, jíž tyto oči vládly! Ústa byla snad ještě měkčí než výraz v očích, čelo hladké a vše bylo okrouhlé bez jediné hrany. Nikde nečíhal šotek, nikde lest ani úskok. Nic neskrývala průhledná rouška té tváře ve hlubinách mysli, vše vycházelo na jevo v ušlechtilém souladu. Jenom jedna věc skrývala se dětsky skromně: byl to bystrý rozum. Ten spočíval klidně ve svém poupěti za čílkem liliovým a posud neprozradil se jediným zjevným črtem ostrého svého písátka. Proto bývali mladí neb drobromyslní lidé jejím zjevem okouzleni. Pravilit, že to anděl. Chladnější duše říkali nedbale: „Pouhé to dítě."

Aby slze potlačila, ohlížela se Libuše po Evičce a pokaždé usmála se na ni.

Eva krásou ještě velitelku svou převyšovala. Její vlněný šátek sešoupnul se jí s hlavy, kolem níž se leskly prameny skvělých světlých vlasů. Zvědavě, vesele, vítězně rozhlížela se. Byla by každému ráda pověděla, že jede do Prahy, a že tam zůstane. Jí nehlídali po této cestě andělové strážní, byla sice pod dohledem dobrých srdečných pánů, ale její kroky musily býti samostatné, bylať na sebe odkázána, za své činy nyní již odpovědna, povinna konati přikázání jiných, nikoli však oprávněna opírati se o ně, zjevovati jim své přání, stěžovati si jim, tuliti se k nim. Bylo jí podrobovati pánům vůli svou, nikoli splynouti s vůlí jejich. A přece nebylo lepších pánů nad Krásníkovy. Evička to uznávala, nepřipadlo jí nic takového, co já tu povídám, a já jen porovnávám dívku s dívkou, krásu s krásou, mladost s mladostí....

Manželé Krásníkovi jedouce už do Prahy posud nevěděli, jak se vyhnouti hněvu buď kmotříčkovu neb Olžinu. Shodovali se, že by dívka u Horáků přece lépe ubytována byla, blíže středu města, kde měla choditi do dívčí školy, navštěvovati přednášky, divadlo, koncerty, poznati svět, umění, požadavky vzdělanosti. Jak mohlo se to díti s nebetyčných, od světa odloučených Hradčan? A Krásníkovi líčili jeden druhému naše tiché, zádumčivé Hradčany, jako by byly ledovým nepřístupným vrcholem Montblancu. Uvažovali dále, že Olga nikam nechodí vyjma některé návštěvy u svých známých, že je u ní smutno a že by se mohlo Libušce u ní stýskati; Horák byl naopak středem vzdělané společnosti, a stará jeho matka účastnila se ještě velmi živě společenského žití.

Za to však byla Olga sestrou paní Krásníkové, a Záviš nebyl s rodinou ani spříbuzněn. Pravda ovšem, že byl Záviš více než přítelem Krásníkovým a více snad bratrem co do smýšlení než Olga sestrou.

„Jen mi pověz," řekla paní Krásníková svému choti, „proč se ti dva neshodli? Vím, že si přáli, a oni věděli, jak jsme přáli jich sňatku my i stará paní Horáková. Oba mají jmění, jinde se nezadali, pranic jim nepřekáželo!"

Pan Krásník nenalézaje bez pochyby rozluštění na tuto otázku, hledal ve všech možných kapsách své pouzdro na cigara. Však nebyl by ho naleznul, kdy by mu nebyly pomohly Libuše i Evička. Odpověď vyšla z úst páně Krásníkových s prvním kotoučkem vonného kouře. Nebylo v ní ale žádného kadidla pro Olgu.

„Co na plat, když je tvoje sestra nerozumná, že jsem to jakživ nevěděl," řekl Krásník. „Mermomocí chce předělati celý svět, hlavně pak mého přítele. Já naopak nechtěl bych, aby na něm byl změněn i jen vlásek."

„Ano, ale to chce mnoho ženštin," namítala paní, „proto se však přece vdají a protivy později se podají. Snad jest přece i na něm nějaká vina."

„Máš pravdu, neměl si jejích vrtochů všímat, měl jí zalichotit, až by pak ji měl, bylo by se nějak podalo to, co nazývá Záviš odpudivou silou, která prý převládá přitažlivost mezi ním a Olgou."

„Tu to máš, milý Antoníne," podotkla Krásníková. „*Přitažli-*

vost! tím myslí bez pochyby zalíbení čili dokonce lásku. Nemáli Olgu takové slovo uraziti?"

„Ale to je to neštěstí, že ji všecko uráží. Řekni pravdu, Márinko, kdy by tě všecko uráželo, kolikrát za den rozehnala by nás ta Závišova odpudivá síla?"

Krásníková se hlasitě zasmála, ale řekla přívětivě: „Ani jednou, Toníčku."

Rozmlouvali pak dále i myslili brzy, že by se ti dva mohli vzíti i přes tu odpudivou sílu, brzy opět, že je jim lépe tak, než by bylo v nešťastném manželství.

Dojeli konečně Prahy, aniž by byli rozřešili otázku, kde vlastně bude Libuše přebývati, nevědouce, jak uchlácholiti útlocitnou Olgu, kdy by po svém přesvědčení Horákovým ji svěřili. Spolehali se na jakési vnuknutí, až parovůz, rychlejší než jich nerozhodná mysl, do nádraží vjel. Každý z jiného konce čekárny kvapili jim Záviš a Olga vstříc, berouce uzardělou Libuši každý za jednu ruku.

„Libuško, jak jsi velká a jak roztomile vypadáš," divil se jí Záviš, zadívav se do její dětské tváře.

Olga sklonivši se nad čelo milého děvčete, políbila je s velikým pohnutím. Dav pocestných a nosičů pudil je ku předu, spěchali ke vchodu nádraží. I bylo nezbytí. Paní Krásníková, Libuše i Eva zasedli do Olžina fiakru, Záviš nespokojen sice, ale netroufaje si Olgu uraziti, zavedl Krásníka samotného do svého domu.

Již se bylo setmělo, když dostoupili udýchaní fiakrovští koně vrchole Hradčanské výšiny, kterou považovati za Montblanc měli více příčin než prvé Krásníkovic manželé. Malé dámské společnosti v kočáře nezdála se cesta tak dlouhá jako potahu, ubývalať jim mezi živým veselým hovorem. Olga jevila ke svým hostům nejupřímnější přátelství. Bylať i povděčna, že přivážejí Evu s sebou, začež paní Krásníková velmi se omlouvala. Olga neměla služebné, tím více přicházela jí Eva vhod. Měla za ujednanou věc, že zůstane Libuše u ní a zařizovala i umlouvala všecko tak srdečně, že si netroufala paní Krásníková o jiném úmyslu špetnouti.

Když kočár u vysokého žulového portálu zastavil, spatřily postavu ženskou pod svítilnou, jejížto rudý plamen se soumrakem zápasil.

„Milá Blanko," zvolala paní Krásníková, — „tetičko Blanko," šeptala Libuše, když ji poznaly.

Blanka byla dívka bledá, sklíčená, o několik roků mladší své velitelky a příbuzné slečny Olgy Vršovské. Tohoto večera byla zvláště pobouřena. Přivítala sice s nervosní vřelostí Olžiny hosti, ale větší starost měla o fiakra, který složiv své pocestné, ihned obracel. Když nerozuměl posuňkům Blančiným, ona téměř před koně se vrhla, aby je zastavila. Konečně pochopil kočí, co se od něho žádá, i zastavil povoz. Tím méně pochopila posud Olga, co se děje. Všecky přítomné byly jak zkamenělé až na Evu, jež nevšímajíc si celého výjevu, zavazadla odnášeti počala. Ovšem nevěděla, kam se obrátiti v rozsáhlém prostoru neosvětleném, v němž se jevily větší i menší

dvory zdánlivě tak spletené, že se to, aspoň večerní té chvíle, labyrintu podobalo.

Zatím vracela se Blanka ze svého mimického představení s fiakrem a letíc jako kometa kolem dychtivých divaček, řekla s vyděšenou tváří: „Ona odjede.“

Míníc bez pochyby, že tímto slovem všecko vysvětlila, spěchala napřed bludištěm dvorů a průjezdů k zadní části paláce, kde byl Olžin příbytek. Bystrá Evička přidružila se ihned k ní a Olga vedla za nimi svou sestru a neť.

Přišedše ke schodům potkaly Blanku zase, anať znova dolů se vracela. Její tvář byla, možnáli ještě bledší, její vzezření ještě tragičtější, vlající žal na její hlavě ještě delší. Za ní sestupovaly se schodů dvě dámy. První byla v závoje téměř pohřbena, černě oděna, ale i ve svém zakuklení půvabná.

Jak sestupovala se schodů, klesaly jí nohy. Blanka měla za svou povinnost rozpřáhati nad ní náruč jako starobylá věštkyně, což znamenalo, že ji chce podporovati.

Za ní následovala dívka asi dvacetiletá neb snad i starší ve prostém water-proofu s kloboukem plstěným na hlavě beze vší ozdoby, s obličejem bledým, zarmouceným.

„Manuelo,“ tázala se Olga zticha zahalené dámy tak, že jí Krásníková a Libuše nerozuměly, „co to znamená?“

Manuela nemohla zadržeti prudké zaštkání.

„Ona odjede,“ šeptala Blanka Olze do ucha, ale tak, že každý to mohl slyšeti, však nesnadno tomu rozuměti. „Chtěla u nás zůstati, více k němu se nevrátiti; tu ale přišla pro ni Svatava, a když také slyšela, že čekáme hosti, odhodlala se, že pojede.“

„Jdi, Blanko, s mou sestrou a Libuškou nahoru,“ kázala Olga.

Sama objavši Manuelu, jež sotva na nohou stála, vedla ji ke kočáru.

Dívka, jižto Blanka Svatavou nazvala, sledovala opodál v hlubokém zamyšlení . . . .

Paní Krásníková, Libuše ano i Blanka nepromluvivše slova, hleděly za nimi a byly by zapomněly vstoupati na schody, kdy by Evička nebyla shora na ně volala. „Nějaká nešťastná“, vzdychla dosti střízlivě paní Krásníková; Blanka vrtěla hlavou, chvějíc se a slzíc. Oplakávalať takto neustále ženský los, až se téměř rozplývala v žalu tom, od nikoho nesdíleném.

Ale mladá hejčkaná Libuše, ježto znala vášně lidské posud jen z některých románů, nevěděla, co znamená bouřlivý soucit jejích panenských ňader. Bylo jí, jako by byla zahledla propast, bludiště, i nevěděla, čteli nějakou knihu anebo máli sen neslýchaný, víře nepodobný!

Vešly do pokojů klenutých, starobylých, toho večera zvláště smutných. Blanka vykázala Olze světnici jí uchystanou, okrouhlou, s oknem blíže samého stropu; k oknu vedly schůdky, jež se končily v malém dřevěném pavlanu. Vypadalo to jako bývalé vězení anebo studovna. Libuši se tu líbilo tak, že skoro na své setkání zapomněl

obdivujíc se z pavlanu zářící večernici, která do okrouhlého okna důvěrně se dívala.

Neméně líbilo se jí nářadí Olžino. Bylať to zajímavá smíšenina věcí po babičkách zděděných a moderních s aristokratickým nádechem a nejúzkostlivější čistotou. Všude bylo viděti úctu ke starým památkám a největší důkladnost i eleganci při každém novém zařízení, jako by majitelka těchto věcí potomkům svým tutéž šetrnost do budoucnosti ukládala, kterou sama k minulosti zachovávala.

Olžin příbytek měl tak určitou fysiognomii, že bylo lze pochopiti, proč neopouští své sídlo, aby za jiné přístupnější a pohodlnější je vyměnila.

Zatím usadila Blanka hosti v saloně za stůl a snažila se, zjevení dám důkladněji vysvětliti.

„Ona s ním není šťastna. Olga jí to říkala. Svatava ji prosila. On je tyran. Ona chce dáti se rozvest."

Ubohá Blanka chvěla se a odloživši bílý šál, uvázala si velký kapesní šátek na hlavu, jiný držela v ruce máchajíc jím při rozmluvě i vypadala chudinka jako bílá paní, jako zosobněné slze ženského pokolení.

Paní Krásníková nejsouc všetečna, neptala se nic, kdože byla ta „ona", ten „on" a kdo Svatava; kývala jen povážlivě hlavou. Libuši zase zdálo se, že čte dále ten podivně napínavý román, v němž se jednalo o záhadných jakýchsi osobách. Tu vrátila se konečně Olga svěží, zardělá, s okem zářícím.

„Už odjela?" tázala se Blanka jako by se jednalo o někoho, kdo utonul ve vlnách.

Olga opovržlivě na ni pohledla neodpovídajíc.

„To byla mladá Bohdalová," obrátila se ke své sestře, „vždyť jsi znala tu rodinu?"

Krásníková se pamatovala.

Olga byla velmi dobré mysli a krčíc ramenama vypravovala se satirou všední událost o tom, jak Bohdal se oženil s krásnou Manuelou a nyní v nesváru s ní žije.

O Svatavě, Bohdalově sestře, zmínila se mimochodem, že to je děvče velmi hodné, neobyčejně vzdělané, při tom však rovněž nerozumné. Libuši těmto protivám se divící, odvětila, to že se častěji naskytuje než souhlas zdravého rozumu se vzdělaným a cvičeným duchem. Když Blanka opět prohodila, že Bohdal je tyran, usmála se řkouc: že jsou všickni muži takoví.

Libuše nevěděla, jak jí jest, ale tajuplný román byl najednou prosaickou skutečností. Krásníková namítala, že by snad bylo milosrdné dopřáti té mladé paní útulku, až by s manželem se dorozuměla a Libuška že by mohla u Horáků bydleti.

Jak ráda byla, že se jí to tak naskytlo!

Ale Olga nechtěla o tom ani slyšeti. Naopak, je prý nanejvýš důležito, aby Libuše u ní zůstala. Sama prozřetelnost prý to tak zařídila ve prospěch slabé Manuely, které se musila povinnost její, aby v manželství vytrvala, ukázati, a jížto se nesměla podávati příležitost, aby z dráhy ctnosti a mravu se uchýlila.

Příštího dne dostavili se pan Krásník a Horák tak časně na Hradčany, že by byli málem zastihli dámy v neúplné toaletě. Aspoň Blančin ranní oblek byl po tu chvíli dovršován bílým čepcem úžasných rozměrů, vynikající zvláště hojností načechraných lemů. Vypadala, jako by byla svou vlastní babičkou, s podobizny sestouplou, i měla za slušno před pány se upejpati a do okrouhlé komnaty Libušiny uprchnouti.

Pánové vytasili se s úmyslem, že přišly dámy unest, navštívit s nimi obrazárnu, na poledne k Horákovým je zaprositi a večer v divadle strávit. Slečna Olga měla v tu chvíli spočtěno, že byly tomu právě dva roky, co Záviš její práh nepřekročil; ale chraň bůh, aby mu proto činila výčitky.

Navštěvovala někdy za dlouhý čas jeho matku i volívala dni a hodiny, kdy on doma nebýval; jen náhodou se přece mohli setkati.

Měla již na rtech zamítnouti pozvání pro svou osobu, ježto bez toho platilo Krásníkovým, avšak rozmyslila se a svolila nedbalým kývnutím hlavy, jako by na svolení či nesvolení pranic nezáleželo, a v minutě byla připravena.

Byli by mohli jíti, kdy by si nebyl pan Krásník Blanku připomenul. Jemu nebylo dáno přehlížeti neb snižovati takové ubohé ženštiny zpola jen do jisté vrstvy společenské náležející.

Blanka byla přece své sestřenici sourodá, avšak neblahý osud rodinný zanechal ji beze jmění, bez podpory, bez manžela, bez schopnosti získati si nějaké postavení. Příbuzným bylo by bývalo hanba pustiti ji do služby, vzala ji tedy Olga k sobě, a u ní nebyla ani ve službě, ani nenáležela zcela do společnosti, bylo to cosi polovičného, vězela mezi veřejemi.

Nepatřila do salonu, ale také ne do kuchyně, mělať kdesi ve všedním pokoji malý koutećek, který však bývala povinna každému, kdo si toho žádal, postoupiti.

Jiní hosté Olžini zacházívali s Blankou jako s nějakým nářadím a každý myslil, že jí může rozkazovati. Ona proti tomu nejen nereptala, ale považovala neunavnou ochotu ke každému za svou povinnost. Odebíralať takto své velitelce nepříjemnosti, prokazovala jmenem jejím služby, za něž ti, kterým to učinila, Olze mínili býti zavázáni.

Blanka šla ještě dále. Dávala své srdce s dobrou vůlí každému do služby a to zas jmenem Olgy. Za to směla u této žíti. Byl to v pravdě druh poddanosti, v níž byl cit s celým žitím jinému zadán.

Krásník nebyl s to neuznávati Blanku tak dobře za příbuznou své choti jako Olgu. Bývalo mu jí líto i liboval si ji aspoň trochu vyznamenávati, ač v tom snad také jakási oposice proti Olze vězela.

Stál tedy na svém, že musí Blanka také jeti s nimi a Horák vřele souhlasil.

Libuše byla vyvolena za prostřednici. Ubohá posud se skrývající Blanka strašně se zdráhala, spínala ruce, prosila pro všecky mocnosti nebes i země, aby mohla zůstati doma, ale Olga vešedši k ní učinila odporu jejímu rozkazem svým konec — načež následoval výjev slzavého pohnutí, nadšení, díků činění.

Libuše smějíc se dobromyslně sprosťovala ji ranního čepce, za nějžto Blanka ze skříně vytáhla ohromný, bílý, malounko jen zažloutlý,

Olgou obnošený bašlík s meandrem zlatem vyšitým a se zlatými třapci. Když pak rychle, přenáhleně jako vždycky mezi společnost vrazila, vlály konce bašlíku opět za ní a jak se pánům opodál s očima cudně sklopenýma klaněla, byl to vybledlý, pohozený obraz dávnověké vestalky . . . .

Na Evičku ani p. Krásník nepamatoval podobně jako na Blanku. Byla odkázána, aby obědvala u domovnice, a slečna Olga neopominula uložiti jí nějakou práci ne příliš těžkou. Libuše tázala se jí sice vlídně, nebudeli se jí stýskat, čemuž se Eva jenom zasmála.

Žilať o celou vrstvu doleji, měla mezi těmito lidmi podíl jen při práci, nikoli při zábavách.

Byla neděle. Když vůz odhrčel, zůstalo ticho i prázdno na Hradčanech, Evička vykonala svou práci rychle a obratně, pak ustrojila se, jak nejlépe mohla. Ze zrcadla úsmíval se na ni anděl, ba více snad, dívka krásná, bystrá, odhodlaná, plna živobytí.

Nesměle vystrčila hezkou hlavu z žulového portálu. Dívala se zvědavě a plna smělých nadějí do tichého Hradčanského světa.

Unaveni chozením a prohlížením dostavili se naši milí poutníci na oběd k Horákovým. Dlouhá tabule však prozrazovala, že jich počet nestačil ani na polovinu uchystaných přístrojů.

Očekávali ještě více hostí, kteří se také přihrnuli. Byl to houfec studujících, obvyklých hostů Horákovic.

Shledávajíce několik dam u svého vlídného, štědrého hostitele, byli nemálo pobouřeni. Pokašlávajíce, povytahujíce kravaty, manšety a mladinké kníry (pokud jich měli) blížili se stolu velmi nesměle. Dobrá mysl Krásníkova i Horákova, mateřská vlídnost paní Krásníkové a Horákové prostředkovaly dosti šťastně mezi vzbouřenými city svobodných dam a mladých mužů.

Libuše netroufala si ani na malbu stěn pohlednouti, a Blanka skrývala se neustále za kapesním šátkem. Slečna Olga měřila přísně mládež mužskou považujíc všecky za jakési nestydaté vetřelce; Horáka zas bavilo její vnitřní rozhorlení, stal se tak veselým, že počal jí se kořit jako za starých časů, což nemilostně a hněvivě odmítala.

Blanka činila si o mužích ať mladých či starých podivné pojmy. Bylatě pouze mezi ženskými vychována, její otec byl rozveden s matkou, a co o něm slýchala, jak matkou opovrhoval, ji týrával a později v nouzi zahynouti nechal, položilo základ ke hrůze, která ji po celý život neopustila. Mladší bratr její byl od matky, jak od ní odloučen následovav otce do ciziny. Což ho matka oplakávala, což po něm se natoužila! Tento bratr za dětství ztracený byl jediným a čistým ideálem její mysli. Kdy by jí byl kdy někdo za ruku požádal, byla by zajisté cítila se poctěnu a povznešenu. Uznávala takto muže za tyrana, ale uznávala z toho srdce tyranství, jemuž by se byla pokorně podrobila.

Jak neměla býti tedy zmatena v přítomnosti těchto bytostí, jejímu žití cizích, jež považovala za vyšší tvory, k jichž důmyslu dostoupiti se jí zdálo titanským dílem? Léta, kde se mohla nadíti ve spojení s některým mužem, jí minula. Bylať ode všech mužských vzdálenější

než od zástupu hvězd, s nimiž důvěrně a sentimentálně za večera rozmlouvávala.

Kritičtěji pohlížela na ně slečna Olga. Mezi obědem vyslala ke své sestře několik přísných pohledů, jimž tato úplně rozuměla. Znamenalyť: „Tedy sem bysi svou dceru dala, tomu muži s mládeží hejřícímu bys ji svěřila spíše než mně? Tak bysi svou Libušku, svůj šperk, korunu žití svého jako míč mezi lehkovážnou mládež hodila? To bylo by dovršení jejího vychování?"

Paní Krásníková rozumějíc zardívala se a zardělá vysílala tytéž otázky, jen že jemnější, v mluvě pohledů ku svému manželi.

Pan Krásník rozuměje také, ohlížel se na nebezpečné studiosy, kteří však vesměs byli tak skromní a zdrženliví, jako by sami dívkami byli. Ani zdání nebylo, že jeden měl karikaturu Blančinu již ve své tobolce, druhý že sám pro sebe přísahal, že si začne známost s Libuškou a kdy by si měl nohy uběhat, aby se jí pod okny jejími ukazoval, třetí že měl hotový epigram na přísné sentence slečny Olgy, a tak dále.

Pan Krásník, jenž býval mezi skromnými druhdy nejskromnějším a šťastně ideál svůj našed bez překážek ho dobyl, nemohl si představiti to velké nebezpečí, které by mělo jeho Libušce hroziti. Dal se však nakaziti strachem ostatních a oddechl si, když mladíci od stolu vstavše, z pokoje jeden za druhým vyšli.

„Jednomu říkal jste, myslím, Přemek?" prohodila nyní Olga obracejíc se k Záviši ponejprv snad za celý den.

„Ano. Zajímá vás ten mladý muž?"

Opovržlivě usmála se slečna Olga.

„Mně zajímá Svatava Bohdalova," řekla příkře, „a jest mi jí líto, neboť jsem slyšela, že s jakýmsi Přemkem po delší čas již je zasnoubena."

„Proč pak jí litujete?"

Olga se zakabonila jako vyslýchající soudce, jenž netrpí žádných otázek, žádaje si přesně určitých odpovědí.

„Ráda bych věděla, který to byl," řekla s výsostí.

„Ten, který seděl právě naproti naší Libušce," odvece Horák s tím úsměvem, jenž Olgu vždy urážel.

Libuše slyšíc to upamatovala se dobře na toho, jenž jí naproti byl umístěn. Mezi ním a ní byla na stole velká krásná kytice z azaleí, rhododendra, dubnového bezu a laskavce, i viděla jej skrze listí a květy, jež byly prostředníky mezi jejími pohledy a jeho podobou. Bez té záštity nebyla by zraků povznesla. Také nebyla viděla žádného jiného z mladých stolovníků. Slyšela jeho jmeno, o jeho spojení se Svatavou, a zase otevřel se před její obrazností ten román ode včíra; již to zas nebyla ta střízlivá skutečnost, v nížto Olga byla věci rozložila. Četla dále v tajeplných řádcích, četla skrze kytici z azaleí, rhododendru, dubnového bezu a laskavce . . . .

Ten, jehož byla Libuše skrze květy viděla, zaměřil omrzele do Krakovské ulice. Považoval se tohoto dne za zkrácena o společnost Horákovu, o kterou velmi dbal: nalezti dámy u Horáka krom

jeho staré matky, toť byl po jeho náhledu nesmysl; Horák patřil jemu a několika mladým mužům, kteří k němu lnuli, nač bylo jemu třeba s ženštinami se meškati?

Vešel do jednoho domu a stoupaje na schody, díval se upřeně na každý stupeň, jako by na něm něco vyčísti měl. Mluvil v duchu s utesanými kameny těmito, odměřoval na nich tíž přítomnosti, stopoval na němém útvaru jejich každou píď jakéhosi vězení, v němž mínil býti jat.

Octnul se přede dveřmi, jež naň týž umrtvující dojem činily. Bylo mu otevřeno, a když vešel, přišla mu vstříc dívka vzezření tak málo radostného, jakéž i on jevil.

Stiskli si ruce, a Přemek usadil se mlčky do koutka.

„Jsi sama doma?“ tázal se.

„Manuela je ve svém pokoji.“

„Zas churava?“

„Víc než jindy.“

„Kam to povede?“

„Bez pochyby, že velmi daleko. Tys celý týden u nás nebyl, a za ten týden rodinný neduh pokročil.“

„Neměl jsem času přijíti. Co se stalo?“

„Vím, že máš málo času, a nechci tě o něj zkracovati. Mezi mým bratrem a Manuelou bylo stálé nedorozumění, až uprchla ke své přítelkyni. Můj bratr ji hledal, já jsem mu nemohla říci, kde jest, až jsem jakousi náhodou u slečny Vršovské ji našla. Přemluvila jsem ji k návratu, to jest k novému soužení nás všech.“

„K čemu jsi to tedy učinila? Ubohá Manuela!“

„Ubohý bratr můj!“

„Tý ho lituješ?“

„Vždyť ji miluje — více než jsem kdy milovati viděla.“

„Myslíš? . . . Ji však jeho láska mučí. Jí jest třeba svobody. Ona není obyčejná žena — on jí nerozumí.“

„Nikdo jí k tomuto sňatku nenutil. Též ona prý jeho milovala.“

„Může ona za to, že její láska v manželství kouzla pozbyla? Nyní měla by se přemáhati, lháti pokrytecky lásku, které necítí více, hřešiti proti přírodě. Tak tomu chce ten váš mrzký svět, k tomu ji odsuzujete, vy hrdinky ctnosti. Ubohá Manuela!“

„My ji odsuzujeme? já tedy také? Avšak pravdu máš, přemluvila jsem ji, aby se vrátila domů. Ale možná, že by nebyla vydala moje přímluva, kdy by nebyla měla Vršovská hostí, pro kteréž samo sebou bylo Manuele nemožno u ní zůstati.“

„Vršovská? Snad Olga Vršovská?“

„Znáš ji?“

„Viděl jsem ji dnes u přítele Horáka.“

„Ah! Olga byla u něho? Opravdu?“

„Bohužel, a zkazila s jinými hostmi ty neocenitelné hodiny, které jsme mohli se svým Závišem stráviti.“

„Snad s ním tedy přece konečně se zasnoubí?“

„Cože?“ rozhorlil se Přemek, „Záviš s tou starou pannou?“

„Bože, toť je známá věc. Jsou spolu zasnoubeni snad dvacet let. Nejméně desetkráte se rozešli, a nevěděla jsem, že se znova smířili.“

Přemek zahořev ve tváři zamyslil se, jako by neštěstí manželské v podobě Olžině jemu samému hrozilo.

Dívka, jež s ním rozmlouvala, byla Svatava. Zapálivši se po jeho příkladu a tlumíc hluboký povzdech, zanechala ho jeho myšlenkám. Usadivši se ke stolku, knihami a papírem přeplněnému, zabrala se do čtení.

Myšlenky Přemkovy byly bez pochyby trapné. Snad byl by si přál, aby ho Svatava z nich vybavila anebo s ním je sdílela. Dosti, že ho nevšímavost její mrzela. Hlučně povstav podíval se jí přes rameno do knihy.

„Svatavo,“ zvolal, „činíš mi to schválně? Zase pleteš se do latiny? K čemu toho potřebuješ? A víš jak to nenavidím.“

Ona neodpovídajíc odložila knihu a podepřela si loktem hlavu. Oba mlčeli, každý jinam zalétal myšlenkami a každý daleko z dosavadního žití a oboru. Každý považoval sebe za vězně, za otroka svého postavení. Přemek přemýšlel, jak by ty okovy přetrhal. Právě myslil si, že by mohl použiti malého rozladění přítomného a odejíti, tu otevřely se dvéře, a Manuela vstoupila.

Nevýslovné kouzlo vanulo z veškeré bytosti této mladé sličné ženy. Nebylo kroje ani barvy, aby jí překrásně neslušely. Jak pohledla, jak hlavu sklonila, jak chodila, spočívala, vždy jevila neskonalý půvab. Slze i úsměv stejně jí slušely. Dnes byla bledá, trpící a neodolatelná.

Jejím pouhým zjevením zmizela Přemkova omrzelost.

Přiblížil se jí soucitně a ona odpověděla mu tak vděčným úsměvem, že se mu zdálo, jako by nebyl měl před chvílí jiné touhy leč viděti tento úsměv.

Zdlouhavost jejím příchodem ihned zmizela. Nebylať ona z těch, které svým žalem jiné nudí neb mučí; naopak vše bylo jí ozdobou, vším uměla okouzlit a rozehřát.

„Jak jsem tomu rád, že vás přece spatřuji,“ zvolal Přemek. „Slyšel jsem, že jste churava?“

„Slyšel jste všecko?“ tázala se ona s pohledem na Svatavu.

„Nevím, jak to myslíte,“ on na to v nesnázích.

„Ach, buďte upřímný! Milenci povědí si všecko, Svatava řekla vám, jak se mnou se dělo. Vidím na vás, že mne litujete, omlouváte, že po mně kamenem nehodíte.“

Podala mu ruku, kterou s pohnutím políbil.

„Řekl jsem Svatavě, že vás lituji.“

„Svatava je anděl, Miloši, važte si jejího srdce. Ona jediná oslazuje mi pobyt v tomto domě. Ó, kdy bych měla její sílu a pevnost! Stydím se jí, ale nemohu si pomoci. Nahlížím, že jsem já vším vinna.“

„Nikoliv, neobviňujte sebe, nemohu to slyšet. Vy, tak jemná, povolná, citu tak ženského,“ řekl Miloš Přemek.

„Vidím, Svatavo, žes na mne nežalovala,“ dí ona, „ale cítím, že mne v srdci obviňuješ. Hněváš se ještě?“

Ani Svatava jí neodolala, objala ji s pláčem.

„Však víš, jak tě miluju," řekla, „ale právě proto přeju si, abys milovala mého bratra. Nedivím se mu, jeli pološílený pro ztrátu tvé lásky."

„Vždyť jsem ti slíbila, Svatavo, že se o to pokusím. Učiním to k vůli tobě. Nikdo nechápe tvého utrpení jako já, rozumím tvé snaze, chápu tvoje nadání, chci s tebou bojovat, aby se ti dostalo příležitosti a svobody k vyvinutí ducha tvého. — Vím, že Svatava nikdy si nestěžuje a nejméně vám," pokračovala, obracejíc se k Miloši, „a vy snad nevíte, že můj manžel ji ještě více utiskuje než mne. Nechce povoliti jí, aby se učila, což ji nade všecko těší, pronásleduje neúprosně každou volnější myšlenku její, před ním nesmí ani do knihy podívati se, ani ozvati se nějakým vlastním náhledem. Tupí, ponižuje ji — "

„Manuelo, dosti o tom," prosila v největší nesnázi Svatava.

„Tedy dosti. Ale dovol, abych začala od jiného konce. Vysypám nyní veškerý hněv svůj na přítomného. nastávajícího tyrana tvého. Což jste robil, řekněte, že jste Svatavu po celý týden zanedbal? Necítíte, že má vaší ochrany a útěchy proti bratru svému potřebí? O vy tyrane!"

Řekla to přízvukem, že tyran toužil složiti jí veškeré tyranství své k nohoum na věčné časy. Ale ne dosti na tom; když Miloš jakž takž se omlouval, šeptala s vlhkým zrakem: „Kdo ví, byloli by došlo k nemilým výjevům minulým, kdy byste byl býval mezi námi."

„Tomu nemohu věřiti," tvrdil Miloš a zatím věřil z toho srdce a jak rád! Srdce mu nepokojně klepalo. Byl by jí rád řekl, že proto nepřicházel, poněvadž se obával vídati ji příliš často; ale Svatava byla přítomna, a pak — vždyť by potom nebyl směl dokonce blížiti se jí více! Rozjasnil se i ke Svatavě a potěšil ji vlídností dávno postrádanou.

Odcházeje pak domů cítil se omámeným, nepokojným a nešťastným. Toť nebyla pravá dráha jeho. Jiný člověk chtěl přemoci toho, který u Bohdalů obojetnou úlohu odehrával. Bylo mu, jako by se brodil v kalné bařině, obrostlé rozkošným kvítím vůně omamující. Ale jemu bylo třeba ostrého větru, aby plachty svého žití vzedmul a do jiných velkolepých proudů se pustil. —

Ano, plachty nastrčiti, dívati se, jak vysoko se vzpírají ve vzduchu bystrém, v němž celý člověk okřívá, a vzpínati po jich příkladu svou vůli, mrštiti se do dálky, chopiti se vesla a plouti do nových neobjevených světů: utužiti bytost, státi se celým mužem a napřáhnouti náruč k činům! Svatý, veliký to sen, krásný, splníli jej skutečnost; směšný, bylali to pouhá vidina a vnuklali člověku lichá slova; hrozný, zkácelali snažícího se do bludiště nepromyšlených a zmařených začátků; ale zoufalý, uštvalali muže v začarovaném kruhu neproniknutelných poměrů, z nichžto nadání nadarmo se snaží cestu sobě raziti, ve kterých zaniká neb šílenosti propadává . . .

Když Krásníkovi zanechavše dcerušku v Praze domů se vraceli, byli překvapeni uvítáním neočekávaným. Otakar Žalkovský čekal na ně již v nádraží a odvezl je ve svém vlastním kočáře do jejich domova.

Bylť optat se čeledi, kdy přijedou, a tak bylo možno, že se s nimi shledal. Odpovídal ústně k vlídnému listu páně Krásníkovu, děkuje zaň a dokazuje svou přítomností, jak rád přijal pozvání v něm učiněné. Ptal se ovšem po Libuši, a dobří rodiče pověděli mu o ní, že bydlí přece na Hradčanech u své tety, ačkoli by si byli přáli, aby byla u Horáků uhostěna. Mořili se strachem, aby stoupáním na hrozný ten vrch souchotiny nedostala. Za to byli velice upokojeni, co se týče choulostivé stránky ženského vychování, majíce své dítě v rukou přísné, bystrozraké Olgy, která jim za ně ručila.

„Také Libuše sama ručí vám za sebe," řekl Otakar. „Je mladá a přece ostražitá, není schopna nějakého přenáhlení, její cit je pravý a ryzí, zajisté jí nezklame."

„Jak jste ji mohl tak seznati při jediném plesu, kdežto jste ani netančil?" tázali se Krásníkovi, tisknouce mu s pohnutím ruce.

„Bylo mi popřáno přece s ní promluviti. Ostatně pozoroval jsem jen ji, a přesvědčení o její velké ceně hluboce se mi vštípilo. Vím, že se nemýlím, vím zač vás to žádám, vím, že mohu všecko získat."

Tak mluvě nejevil rozčileného nadšení, jaké by bylo mohlo v těchto slovech ležeti, ale klidnou rozvahu, a bezpečnost, která diváka okouzluje, vidíli provazolezce pevným krokem kráčeti po laně nad propastí vzepjatém.

Zatím dojeli pěkného statku Krásníkovic, kteří poděkovavše mu za povoz a přivítání, vybízeli jej, aby k nim vstoupil. Bylo jim dobrodiním, že tak učinil. Báliť se celou cestou, jak jim bude smutno, až se navrátí do toho domu, jehož ozdobou, žilobitím, duchem Libuše byla a v němž nyní scházela.

Byli měli důvěru v Žalkovského již dle výborné o něm pověsti: při bližším seznání získal jí mladý muž tím více. Když zasedl s nimi za stůl, vylíčil jim svoje žití. Byltě v Praze na studiích, které svědomitě bez roztržitosti konal, aniž v nich přece vynikal. Otec jeho, nad míru ctižádostivý muž, býval s ním nespokojen. Když se s ním setkával, přicházelo obyčejně k prudkým výjevům. Tím vzrostla protiva mezi povahami otcovou i synovou; u Otakara jevila se důkladností, svědomitostí, nechutí vynášeti se nad jiné a zahloubáváním se v jediný předmět, při čemž ostatní snadno zanedbával. Viděl ve svém předmětu takovou neobmezenost, zabíhal tak daleko, hloubal tak dlouho, až nebylo lze složiti zkoušky z toho, co bylo předepsáno, obmezeno, ale přísně vytknuto. Otec netrpělivý, rozhorlený, neschopný vniknouti v příčinu tohoto nezdaru zahanboval jej, vytrhl ze studií a vzal do hospodářství.

Upřímně pověděl mladý muž na sebe, ale zamlčel, co později krutého přetrpěl, jak v těsném vězení otcovského komanda hlavou o stěny narážel. Otec byl nyní mrtev, matku za dětství byl ztratil. Byl svým pánem po několik již let.

Co však nyní se svobodou počíti? Odolal pokušení, nepustil uzdy vášním a výstřednostem, ale tichý nepovolný smutek kladl se na jeho celé živobytí. Vyhýbaje se ženštinám, nedával lákati se lichým zdáním lásky, nepykal za žádné zklamané illuse, ale bylo mu hůře, neboť pochyboval, že by kdy našel štěstí lásky, an chtěl *jedno* srdce avšak

celé nazvati svým, a sice na věky. Nucen byv odstoupiti od studií shledal se potrestaným za to, že s částkou vědění nechtěl se uspokojiti, že se mu zachtělo co možná všeho. Než spatřil Libuši, myslil, že i s láskou bude asi tak.

Jednal proti své povaze a všem zvykům svým, rozhodnuv se pro dívku. Uvažoval několik neděl, potom jednal rozhodně. Věděl, že se již nezviklá, ani že litovati nebude, dosáhneli jen Libušiny vzájemné milosti. Ale na počátku obával se více o svolení rodičů než o její. S důvěrou kladl nyní svůj osud do jejich rukou.

„To jest on!“ vzkřikla Blanka stojíc u otevřeného širokého okna, jež tvořilo v silné žulové zdi hluboký výklenek. „To jest on,“ zvolala podruhé pronikavě, s chvějícím se hlasem a natahujíc své tenounké ruce ven k cestě, jež sadem se táhla, jsouc od okna oddělena hlubokým Jelením příkopem, z jehož lůna bujné větvě starých stromů s něžnými jarními poupátky se zdvihaly a odkud trávník nehynoucí, fialkami protkaný, zářící pohled vysílal. Opodál na pohovce v témž pokoji pletla Olga s majestátným klidem jakousi bělostnou pavučinku, a vedle ní usmívala se Libuše vlídně na teskllivou Evu, jížto se nelíbilo držeti pásmo jemné bavlny, kterou Libuše odvíjela. Mínilať Olga svou milou neť i Evu zasvětiti v umění takořka mikroskopického pletařství.

Při druhém výkřiku Blančině Olga povstala a berouc Blanku za ruku kárala ji: „Jdi od okna,“ pravila, „či chceš, aby lidé myslili, že je zde blázinec? Což jsi zas viděla?“

Blanka nechtěla opustiti svého místa; mluvila však zticha, aby pohoršení nezpůsobila: „Věř mi, že se tenkráte nemýlím — to jest on, můj bratr sám. Jeť to celá podoba otcova, pamatuji se naň dobře.“

Libuše i Eva byly se také přiblížily k oknu a viděly na cestě z druhé strany příkopu muže vysokého, jehož obličej však nebylo tak z daleka lze rozeznati.

„Blanko, dej si říci,“ vece Olga, „kdo ví, žijeli tvůj bratr, a žijeli, bůh ví, kde jest. Opanuj se přece.“

Blanka se sklopenou hlavou šla od okna, a bolestná resignace pokryla bledým stínem její tvář prvé uzardělou. Slza kanula jí z oka.

Cizí muž nevěda, že byl předmětem tohoto výjevu, neohlížeje se na druhou stranu příkopu, která jest vroubena šedými paláci Hradčanskými, ubíral se dále do sadů, až zmizel mezi stromovím.

„Sedni si, tetinko“ prosila Libuše Blanku, „nebuď tak zasmušilá, vždyť bratra svého zajisté nalezneš, jenže jest víře nepodobno, aby tam ten muž to byl.“ — „Kdy by to ale přece byl“, šeptala Blanka.

„Nuže, pak by tě hledal, až by tě našel. Ale to se ti nelíbí, ty chceš, aby přišel, přiložil z dola žebřík k našemu oknu a unesl tě.“

Blanka necítíc úštěpek Olžin, usmívala se — snad skutečně o čemsi podobném blouznila.

„Měla jsem dnes podivný sen,“ řekla pak tajeplně a střežíc zrakem vyhlídku z okna. Moje matka přišla ke mně celá bílá a vedla

se s otcem, který ve snu mém právě tak vypadal jak onen muž; ano byl i tak oblečen."

„Víšli pak, Libuško, že věří Blanka ve sny!" řekla posměvavě Olga.

„Jak bych nevěřila", dí Blanka šeptem, „měla jsem již dost podivných, viděla jsem i postavy — —"

„Nemluv o tom, prosím tě, zakřikla ji Olga.

Blanka hned umlkla podřizujíc se Olze tak pokorně, že Libuše nemohla odolati, aby k Blance vřele nepromluvila: „Což bych za to dala, aby se tvé přání vyplnilo, abych tě šťastnu, abych tvé líce ruměnné viděla."

Sáhlo Libuši do srdce, jak smutně Blanka odvětila: Nikdy! Jakým spůsobem mohlo by se to státi?"

„Stane se to, stane, mám také tušení a doufám že mne nesklame", řekla Libuše — tu odbily hodiny Loretanské, a zvonků jejich dětský hlas zapěl tu starou něžnou modlitbičku svou. Čisté, líbezné ty zvuky nesly se nad stromovím příkopu jako scsílení Libušina andělského slibu, a jako by též on k tomu se pojil, vystoupil cizí muž ze sadu na cestu, na kterou holé posud ořechy temnorudé, měkkounké, vonné květy stlaly. Vracel se ze své procházky a než k železné mříži přistoupil, aby vyšel na cestu veřejnou, ještě jednou se ohlednul.

Slunce svítilo mu do tváře usmáhlé, skoro divé, černým vousem vroubené.

„On je to, bůh to ví," volala Blanka znova.

Všecky přítomné dívaly se naň, tak že ani nevěděly, že stála za nimi Manuela, anať byla nepozorovaně vešla.

Též ona nahnula se zvědavě z okna, aby viděla, po čem druhé pátrají. Viděla také cizince.

„Ten muž vypadá jako vyhnanec", řekla bývajíc vždy rychle s úsudkem pohotově. Slyšíc pak, čeho Blanka se domýšlí hlasitě se zasmála.

„Zas nějaké vidění, Blanko? Co nejdříve uslyšíme, že činíš zázraky, a celý věřící svět přijde se ti kořit."

Manuela toho dne byla skvělého ducha. Radost jiskřila se jí v očích, jakási záře planula kolem ní, úsměv její byl by mohl umírajícího vzkřísiti.

„Přicházím s pozváním," pravila. „Chci vás odvesti, opověděla se mi malá společnost. Vždyť jsi mně, milá Olgo, posud nepředvedla slečnu Libuši — prosím tedy, aby též ona pozvání moje přijala. Dole čeká vůz, deset minut vám dávám na toiletu nic více."

„Tedy vše v pořádku s tvým mužem?" šeptala jí po straně Olga, když byla Libuši pobídla, aby pozvání Manuelino přijala. Manuela pohodila hlavou stáhnouc ústa, jako by nechtěla býti připomínána na to, co Olga myslila.

Za několik minut v kočáře odejely Olga a Libuše s Manuelou zanechavše Blanku i Evu o samotě, neboť ke společnosti Manuelině nedosahovala Blančina důstojnost. Chodívala tam jen tenkráte, bylali Manuela sama doma a mělali své nudné neb smutné chvíle.

Pro tento večer byly Blanka a Eva na rovni. Tato měla úlohu rozmotati a navinouti sama předivo, Libuší při minulém nepokoji zmotané. Blanka zas měla mnoho šití; usadily se tedy mlčky ke své práci, ale Eva přetrhávala netrpělivě nit za nití. Byla v Praze nanejvýš nespokojena, ne že by se jí bylo stýskalo, ale cítila se ve svém očekávání sklamanou. Bylať o svobodu a společnost jí přiměřenou oloupena. Kamkoliv vyšla, vždy bývalo to jen v průvodu Blanky neb Libuše, nikdy nešla za svou záležitostí neb aspoň po své chuti. S nikým nemluvila kromě doma s Libuší. Olga a Blanka dávaly jí toliko rozkazy, a dovádělali Libuše s ní trochu, podotýkala Olga, že se taková důvěrnost se služebnou nesluší.

Eva byla venku zvyklá volnosti a veselosti — v městě nebylo nikam hnutí. Řekla již Libuši, že to tak nevydrží, a ona jí odpověděla, aby tedy domů zas odjela. To že prý nechce, odpověděla Eva, a Libuše divila se, co tedy chce? Libuše byla statečná nepřipouštějíc si stesku. Snad k tomu trochu přispívala upomínka na onu kytici na stole u Horáků. Myslilať často na ni litujíc, že si nevzala z ní kvítko na památku, jakých vídala u Blanky, anať měla celou skřínku podobnými památkami naplněnou.

Tyto památky, jichžto význam nikdy nikdo s ní nebyl sdílel, byly celým žitím jejím. Zvadlé to listí bez činů, beze svazků lásky, bez významu, rozbolněné hledáním, očekáváním, odříkáním se . . .

Eva hodila bavlnou: „Ne, nevydržím takovéto živobytí!“ zvolala „Je zde jako v klášteře!“

„A přece žijí také mladé dívky v klášteře a musejí to vydržeti, jen seber svou bavlnu a doviň ji. Či ukaž, já ti pomohu.“ To pravivši Blanka zvolna vyplétala nitku za nitkou. Eva třásla se vnitřním nepokojem, krev v ní bouřila, zdálo se jí, že se trápí v očistcových mukách.

„Budu si hledati jinou službu,“ svěřovala se Blance; ona však odpověděla: „Ba však ty zvykneš.“

Setmělo se, ale Blanka nepomýšlela, aby se rozsvítilo: Eva seděla na stoličce u kamen, Blanka na ni zapomněla a myslíc, že je sama vzdychala nahlas. Eva se jí bála, však i Blanka bála se. Obě vykřikly.

„Vidělas ten stín? —“ tázala se Blanka. „Jaký stín?“ divila se Eva. „Lekla jsem se jenom vás, slečinko, jak jste vyskočila a vykřikla.“

„Ne, tys křikla se mnou zároveň. Tys jej viděla.“

„Ale koho, můj bože?“

Blanka prosila jí, aby rozsvítila, nebylo prý to nic. Zpamatovala se, dala se zas do práce, žádala Evu, aby nějakou písničku zazpívala.

Eva zpívala, ale lekala se vlastního hlasu, který ve prázdnu pustého domu a pustých srdcí co žalozpěv se rozléhal . . .

Světla, květiny, stříbro, porcelán, pamlsky, piáno, křesla, vkusné obleky dam, černé postavy pánů, zajímavé obličeje, proud hovorů řízených harmonií lehké nenucené zdvořilosti, jiskry žertů a vtipů,

přitlumené slůvko důvěrnosti neb škádlivé pomluvy mezi tím poletující, tak jeví se kouzlo společnosti.

Smysl pro společnost je v některém ohledu smyslem uměleckým, lze tolikéž říci o každé hře, o každé skoro zábavě. Obojí zůstane planou zahálkou neb bezdušnou kratochvílí, chápeli se toho tupá mysl, nadání naopak vyvodí z toho pravou povahu.

S toužebností slýcháme a čítáme o předrevolučních francouzských salonech a o těch společnostech, z nichžto vyrůstaly, v nichž bujely velkolepé myšlenkové převraty, kde umění i věda dostávaly, smímli tak říci, formu svého zjevení.

Jako uvádí drama v živoucích postavách odliku života, lidí a časů na malém prkenném výstupku diváctvu, jež vážně a kriticky hrou úmyslně klamati se dává: tak uvádí společnost odliku velkého společenstva, jeho různých povah, vášní, snah a uměleckého nadání. Každý jest hercem i divákem sám, každý vymýšlí si jakousi novou překvapující formu pro své myšlenky neb city či aspoň pro svou osobu. Pozvolnu loudí se pak do toho duch času, ovládá jednotlivce a úzkou snahu jeho, aby se zalíbil. Zábava vstoupá na výměnu myšlenek, myslitel i praktický člověk dává i dostává podnět. Všecko podává se samo jak pravé umění toho vyžaduje. Ani theorie neschází a tá jeví pravidla dobře střežena v kruzích vyšších jak nižších.

Neumějíli mnozí lidé společensky se baviti, nejsou proto společnosti méně důležité, a neužíváli se jich, schází ve vývoji národa v souvislosti kulturních činitelů důležitý člen . . .

Posud nebylo nikoho v salonech uklizených a ozdobených, když Manuela se svými hostmi do svého příbytku vešla. Svatava přišla jim vstříc, jednoduchá zevnějškem i oblekem. Byla pěkného vzrůstu, pěkné tváře ale nic nelákalo ani nesvádělo smysly toho, kdo ji pozoroval. Buď nechtěla neb nemohla býti krásnou, ačkoli příroda jí nebyla macechou. Nebyla ani veselá ani vábně zadumčivá, ani skromná ani hrdá; neodpuzovala sice, ale ani nevábila. Dostačovalali sama sobě, nebylo právě znáti; avšak tím méně, aby sympathie a duševní podpory hledala.

Libuše cítila se v její přítomnosti velmi dojatou. Bylať to milenka, nevěsta toho, kterého byla ona skrze květy kytice spatřila, byla jedna z osob toho divného románu, kterýž ji zajímal.

Svatava odkázána jsouc k tomu, aby s ní se seznámila, byla potěšena kouzlem, které se jevilo v Libušině spanilosti. Svatavě bylo to nové, cizí a budilo její zvědavost. Skoro přála si státi se přítelkyní této dívky. Mezi tím, co se zabraly Olga i Manuela v horlivou rozmluvu, anoť bylo nezbytné, aby tato své přítelkyni minulé události rodinné vysvětlila, procházely se mladé dívky prázdnými pokoji. Svatava nebyla obratná v rozmluvě, prostá venkovanka předčila ji v umění konversace.

„Budu dnes poprvé u větší společnosti“, řekla Libuše. „Doma bývají příbuzní a sousedé naší nenucenou společností. Nějaký vesnický ples mezi to a dosti. Někdy bývá u nás mnoho přespolních hostí po kolika neděl. Taková návštěva přestává pak býti společností, je to jakési povzbuzující rozmnožení rodinné. Důvěrnost a srdečnost zažene

pouhou zdvořilost. Všickni jsme jako doma, a přece je živo, a nového je neustále dost, protože se lidé prvé vzdálení sešli. Vše, co se povídá, rozšiřuje se bůh ví až kam. — Ale vám zdá se, že jsem hodně žvatlavá, neníli pravda? Musím vám tedy jen to ještě říci, že milujeme u nás doma své hostí velmi velice, že se těšíme na jich příchod, jako by sám pánbůh přijel.“

A tu tiskla lásky hodná Libuše ruku své nemluvné společnici tak mile, podívala se na ni tak upřímně, že bylo patrno, co říci chtěla, aby totiž též ona někdy takovýmto hostem se stala.

Svatavě vstoupaly slze do očí; ale ona je potlačila. Cítila hluboce a nedovedla lehce odpověděti; nepřipadlo jí nic rovněž vlídného. Odpovídala frásemi o venkovské volnosti, o městské tísni, a nenáviděla svůj nesmysl, jak to nazývala, těšíc se jen tím, že bude zapomenuto, co lhostejně doznělo.

Manuela a Olga vracely se od okna. Bylo znáti, že Manuela několik slzí vyronila. Olga nenahlížela, proč vlastně Manuela tenkráte byla z domova prchla, a tato musila jí s namaháním líčit, co ji k tomuto kroku dohnalo. Olga pořád nechápala: proč se Manuela vůbec vdávala, nechtělali vrtochy mužovy snášeti? Již ale raději ničeho neříkala, vidouc, jaké rozčilení její tvrdá důslednost Manuele působí. Zanechaly toho předmětu, a bylo dobře, neboť manžel Manuelin, stavitel Bohdal, vešel ze svého pokoje k nim. Svatava byla mu oznámila, že Olga se svou neteří k nim přišla a on znaje se s Olgou od dětství, přicházel ji uvítat. S podivením ohledl se po pokojích.

„Což očekáváte společnost?“ tázal se Svatavy.

„Ano, neřekla ti to Manuela?“

On mrštil zakaboněným okem po sestře, po ženě a po přípravách, div že ten pohled hostí nezasáhl.

„Vy nejste dnes dobré mysli,“ neostýchala se Olga jemu podotknouti, „vypadáte, jako byste si přál, abychom odešly k šípku.“

Mimovolně musil se usmáti a tvrdě naopak, jak jej těší její i všech ostatních návštěva, vedl ji ke křeslu.

Manuela letěla zatím s andělskou vlídností vstříc osobám, jež skoro najednou se přihrnuly. Byli to dámy i pánové, mladí a staří v pestré směsici. Všickni byli patrně potěšeni přijetím i přivítáním. Nebylo divu, líbilali se Manuela všem ženám i mužům, mladým i starým, nebylo divu, metalli manžel její žárlivé pohledy na její překrásnou postavu. Manuele nebylo těžko znamenati jeho potlačený hněv. Svatava pomáhala jí bezdušně hostům posluhovati, a Manuela všimnouc si toho, tázala se jí: „Zdali pak přijde Přemek?“

„Sotva, neboť nenávidí společnost.“

Však tu právě vstupoval do dveří uváděje Horáka. Manuela se zaradovala. Pozorovala dojem, který na Přemka činila, a jakkoli Svatavě za celý svět ublížiti nechtěla, přece kochala se v tomto ženském vítězství, kteréž bylo zvýšeno příchodem Horákovým. Znala tohoto dle doslechu i podoby, věděla, jak velice si ho mnozí lidé váží, a čítala ho přece, sama nevědouc proč, mezi své nepřátele. Zajímal ji, přála si ho poznati, ale nikdy až posud nechtěl Přemek zprostředkovati to seznámení. Její pohostinský večer byl jeho příchodem korunován.

Když mu vyslovila, kterak si přála dávno již jej uvítati, odpověděl Horák s úsměvem: „Víteli, milostpaní, že přicházím poněkud jako vetřelec k vám, a že mne vaše přívětivost nemálo povzbuzuje? Můj přítel Přemek nejen že mne k vám nezval, ale chtěl vám býti sám nevěren, nemínil přijíti. Vzal jsem jej tedy pod paží a nutil jsem jej, aby se dal zde hojiti ze začátků misanthropie, která mne u něho znepokojuje."

„Tu jsem u něho také již pozorovala," odpověděla krásná paní s uzarděním, které Přemka zas poněkud pomátlo. Chtěl se té nebezpečné ženě vyhýbati, Horák, ačkoli to pozorovati mohl, vedl jej do jejich sítí, a smál se tomu, jako všemu podobnému.

Ten jeho ošklivý smích! Slečna Olga odvrátila se, aby ho nemusila viděti.

„Což mě nepředstavíte slečně Svatavě?" pobízel Horák Přemka. Oba k ní přistoupili. Horák pustil se s ní do rozmluvy. Nebyl ani dost málo nepřítelem Manuely, vždyť oceňoval krásu i půvab, trochu méně přál Svatavě, jak ji z doslechu znal. Proto blížil se jí, chtěje nabyti spravedlivého úsudku. Ale Svatava tušíc tento úmysl, jevila se neobratnější a nepříznivější než jindy. Horák měl svatou trpělivost; ale když ji rozmluva začala mučiti, čím dál tím více výslechu se podobajíc, upustil od ní Horák hledaje dále u jiných osob slyšení.

Přemek tázal se ho příležitostně: „Co říkáte Svatavě?"

„Hm, myslil jsem, že je horší."

To přimělo Přemka k smíchu, a oba přistoupili opodál společnosti k oknu do břečtanové besídky.

„Řekněte mi, miloval jste někdy tu dívku?" tázal se Horák. „Vždyť jste nyní nešťasten tou známostí?"

„Myslil jsem, že ji miluju. Byli jsme oba děti. Bydlel jsem zde v domě, nikdo jí nestřehl, bratr odcházel, ona bývala sama."

„O, to je zle, jste tedy čestně vázán?"

„Nikoliv tak, jak snad myslíte. Ona má povahu, ctím ji posud jako na začátku; ale — myslím, že jsme nějak záhy sestárli, ona i já. Máme každý své smýšlení. Ona nechce ode mne ničeho přijmouti, má své vrtochy, chce vynikati duchem, se mnou chce rozmlouvati třeba o filosofii — je zcela nudná."

„Slyším ale poprvé, zdá se mi, že by byl někdo proto nudným, protože chce rozmlouvati o věci, která také nás zajímá."

„Ano, ale ona tomu nerozumí, nemá začátků, mělo by se jí všecko od abecedy pověděti."

„Aha, a vy jí odbýváte, což ji mrzí."

„Mně zas mrzí, že se nestará o to, co jí náleží, ba nestará se ani o mne, a co mne trápí, nesnaží se léčiti mne, myslí jen na to, kterak je potlačen duch její, jak to nazývá."

„Ano, ale ona zas bez pochyby tvrdí, že vy se nestaráte o to, co ji souží, že toužíte jinam z těchto poměrů, z toho kruhu, z těch úzkých prostorů, do cizích zemí, do všech světa končin."

„Jste jejím obhájcem? Káráte mne dnes poprvé pro moje tužby?"

„Obhajcem ano; ale uchovejž, abych káral šlechetné tužby."

V salonech byl šumot hlasů. Svatava cítila se postrčenu, protože sama sebe pošinula dále i stranou, než proud se ubíral.

Milostný zjev Manuelin ovládal společnost, ale revoluce některými myslemi působená reptala ve hlubinách, aniž na povrch vypukla proti této vládě. Ano, společnost je hra, jen že to bývá do pravdy a že jsou herci podrobeni výsledkům hry, byť se i převlékali po představení do všedních šatů.

Jako střehla Olga Libuši před Horákem a jeho společností, tak myslil Horák, že musí naopak stříci toho miláčka tolika srdcí před společností Olžinou. Dověděv se tedy od Přemka, že obě u Bohdalů budou, přišel se tam hlavně proto podívat.

Libuše byla roztomilá a každým náviděna. Bavila se s každým, aniž chtěla vynikati nad jiné. Její skromnost byla přirozená a každému vzácná co jarní fialka.

Jako ondy skrze květiny kytice, tak pohlížela dnes časem skrze osoby kytice společenské ku Přemkovi. Nikdo neviděl ani netušil, že on je pro ni čímsi jiným než jiné osoby, čímsi zvláštním, odloučeným, čemu také chtíc nechtíc zvláštní pozornost věnovati musila.

Také Olga pohlížela skrze kytici společenskou k Závišovi, jenže nalézala trní v kytici a osten v jeho osobě. Podobně dělo se Bohdalovi patřícímu na svou květoucí ženu, kteráž všecky ve své přízni zahrnovala, kterou zajímalo množství hostí, která seznavši dnes Horáka, pomýšlela na jiné nové známosti. Mnoho zde na příklad bylo povídáno o jakémsi Amerikánu; a jako Svatava po vědomostech, Přemek po nevídaných krajinách, tak bažila Manuela po lidech: neznalať jich nikdy dosti, bývala na každou novou známost zvědava. Její snaha, dovolenoli to snahou nazvati, byla řízena ne tak koketerií, jak její manžel se domýšlel, jako spíše smyslem vzdělávacím. Kořilať se především vzdělancům sama jsouc velmi vzdělaná, vážila si až přepjatě každého talentu, byla k ženštinám tak dokonale vlídná jako k mužům. Že se vydávala s touto jinak šlechetnou náklonností v šanc vášním svého i jiných srdcí, bylo osudným směrem jejího živého, žíznivého ducha.

Hosté odcházeli; Olga učinila začátek, zdvihnuvši se nejdříve s Libuší. Za nimi odešli Horák a Přemek; Svatava loučíc se s nimi záviděla Libuši, záviděla Přemkovi. Byla by chtěla změniti se za jednu neb za druhého. Ti oba měli určitě vytknutý obor svůj, ona vězela mezi nimi; oni věděli, kam zaměřují, před ní byla mlha. Každému otvírala přátelská a společenská ochrana bezpečný domov, ona byla vyobcována z kruhu obvyklých mravů. Jako Blanka tak nenáležela ani ona, ačkoli v jiném, prarozdílném ohledu ani těm ani oněm. Blanka zavinila svůj osud, že si nedovedla samostatnou prací neodvislého postavení získati, Svatava právě naopak, že po duševní samostatnosti se pídila a duchem pracovati chtěla. Taková ironie usmívá se z nesčíslných poměrů společenských.

Když Svatava teskně do svého pokojíku se zamkla, a všickni hosté odešli, zbyli manželé Bohdalovi o samotě. Manuela potěšena všeobecným uznáním hostů, jako by posud byla ověnčena, zvolala:

„Gustave, milý muži — hle, život je tak krásný, a hříchem, kaziti jej sobě!“

I letěla k němu, aby jej objala. On byl chladný.

„Milý Gustave,“ dí ona dále, „věř mi, že srdce mé tobě přede všemi náleží — vždyť víš, že nelhu, ano že ku svému neštěstí lháti neumím. Kdy bych uměla, zakryla bych, co ti působí pohoršení, neozvala bych se tím, co tě mrzí, zalichotila bych ti ve chvíli, kde bych cosi jiného cítila, ale to všecko nemohu. Tím více můžeš se ale spoléhati na mne, přicházímli ti vstříc.“

„Ah! na to všecko nic nedám, tvé chování se mi nelíbí. Ty víš, jak mi jsou tvé společnosti proti mysli. Co zde ti lidé chtěli? Muži se ti kořili a ženštiny tě pomlouvaly.“

„Ale Gustave! Pomysli přece, že žárlivostí posud nikdo se nezalíbil. Je směšno mluviti o tom, že se mně muži koří. Takové chování je pouhým obyčejem, vždyť nežijeme v orientu, a mrav náš nezakazuje nám promluviti s muži. Moje jmění a tvoje důchody dovolují nám bývati ve společnostech ba mně zdá se, že nám to přikazují. Uzavřeli se každý do svého doupěte, ohradíli se nevlídností a nepřízní, pak dejme s bohem vzdělání a duchu volnosti. Kdo pracuje a žádá si samoty, mějž ji, vždyť jeho práce jej s jinými pojí a prací tou jim slouží, ale kdo jako já nemá práce žádné, ať otevře dvéře těm, kteří jeho a vůbec lidi hledají.“

„To je náramně krásné, ale trochu bys měla při tom na mne se ohlížeti. Pracuji dosti pro jiné, pro sebe chci míti svou ženu. Tys ale neměla se vdávati, chtělalis manžela odstrkovati stranou.“

Manuela si vzdychla zpomínajíc na Olgu: tak asi byla též ona k ní mluvila.

„Nečiň mi ustavičné příkoří,“ pokračoval manžel. „Proč podporuješ Svatavu v jejím nesmyslu? Kam to všecko povede? Žádám, abys jednala, jak se sluší na ženu, jež rozumí své povinnosti.“

Když takto s přízvukem pánovitým promluvil, kypěla Manuelina neodvislá krev. Mlčela jen proto, že Svatavě byla přislíbila udržeti mír s bratrem jejím.

„Žádám,“ končil on, „aby v domě nastal nový pořádek, aby Svatava domácností se obírala, ty pak abys mě výstřednostmi ušetřila. Jsem pánem v domě, ať máš jmění aneb jsi chudá.“

Podobným tónem byl tehdáž mluvil, když odporujíc mu k prudkému výbuchu jej popudila. Uprchla potom k Olze; ale pokus útěku vypadl nešťastně. Vrátivši se byla pokořena. Snadno jsouc smířliva nebyla dovedla chrániti se před násilnou příkrostí svého manžela. Milovala jej opravdu a považujíc to za štěstí odhalila mu ohnivě svůj cit. On na něm budoval svá manželská práva, nepočítaje, pokud by ta půda pevná byla. Ještě nepozoroval, že se pod jeho násilnou rukou sesouvá.

V tuto chvíli jenom zdánlivá její pokora a mlčení jej udobřovaly. Ukázal i on smířlivost a objal manželku. Ona chvějíc se zaplakala — nikoliv slabostí alebrž litostí, že mizí krásný lásky sen...

(Pokračování.)

Rozhledy literární.

Podává

František Zákrejs.

Chvalný podnik pražského literárního řečnického spolku *Slavie*, sbírání totiž nových, posud neuveřejněných pramenů k poznání prostonárodního ducha českého, došel prvním svazečkem *Národních pohádek, písní, her a obyčejů* částečného uskutečnění, k čemuž mimo L. Želinu, K. Holého, J. O. Jedličku a J. Rypáčka svými příspěvky obzvláště přičinili L. Škorpil a H. B. Komzák; hlavní pak pozornost poutají dvě stati z pozůstalosti K. J. Erbena: *Hadánka* a *Pověst o studánce Litoše.* Sbírka opatřena jest úvodem *J. Dunovského O pověsti a písni národní*, svědčícím, že spisovatel obeznámen je s odbornými spisy své úlohy. V čem ale s ním souhlasiti nemůžeme, jest jeho názor, že by v podobné sbírky směly míseny býti písně obsahu nízkého, jako ku př. Svoboda v lásce na str. 41.

Od téhož spisovatele vyšel v *Divadelní bibliotéce* jednoaktový divadelní pokus *Vyzvědač.* Žertík tento vyzrazuje nejlepší snahu autorovu, avšak postrádáme v něm dramatické ekonomie a dramaturgického sestrojení látky; jest to více humoreska než veselohra.

Další novou publikací, *Jos. Ehrenbergerovým* obrázkem z národního života *Bystručtí a Půlučtí čili Sňatek divem* podána nám příležitost, bychom několika slovy ocenili spisovatelovy zásluhy o sbírání poetických příběhů ze života národního. Vedle hojných jiných spisů jest zejmena šestisvazkové dílo z let čtyřicátých: *Původní vlastenské povídky, pověsti a báchorky* pravou pokladnicí takovýchto prací, která nemálo přispěla k probuzení národního vědomí, a kterou se Ehrenberger stal spoluzakladatelem *samostatně* české *povídky z kraje.* Líčíť obratně a věrně národní postavy a mravy, užívá mluvy charakteristické, má humor a pěstuje ethos, někdy bohužel až na značný úkor poesie. O tom všem podává do jisté míry též jeho nynější obrázek z východních Čech, v němž jest drasticky nakreslena vzájemná nenávist občanů jedné obce, Korouhve, příslušících k různým panstvím. Táž nenávist je příčinou, že se děti obou náčelníků nepřátelských stran, totiž dcera urputného Pýchy a syn mírnějšího Bezděky milují bez naděje. Jejich sňatek není možný než *divem*, a tento se posléze stane *zrušením roboty*, ukončujícím zároveň všechen svár v obci.

Příběhy podobného více méně žertovného rázu vypravuje *Antonie Melišová Körschnerová* ve svých *Humoreskách.* Jest jich celkem osm. V první z nich *(Není všecko zlato, co se třpytí)* odstraní učitel Štoček pomocí mosazného, ale jako zlato se skvějícího záslužního křížku překážku bránící sňatku lesníka Čekala s dcerou pavlovického představeného. V dalším žertíku *(Za pětku deset tisíc pětek)* jest milionář Záruba hubičkami své neti donucen darovati jí pětku,

načež dle svého slibu bratrově rodině povolí nemalou podporu. *Prošluklá dvanáctka* líčí dobrodružství, jímž motolský ponocný Mrázek přišel o nevěstu, *Ženich v nesnázích* naopak vypisuje osudné qui pro quo, ve kterém mladý Procházka nalezl prostomilou choť. Rovněž šťastným je doktorand Jedlička ve *Študentském kousku*. Najmě zdařilý jest nápad *Osudná rakev*, která přivede truhláře Vostřebala do podezření, že je umrlcem a vrahem, a málem ho připraví o jeho nastávající. V humoresce *Růžena místo Růženky* žárlí doktorand Svoboda na politického provinilce Růženu, sveden podobností jeho příjmění se jmenem milenčiným. Závěrek tvoří *Nehody o meetinku*, jež na Pankráci, před německým kasinem a jinde zažil zamilovaný kamenický tovaryš Kulhánek. — *Humoresky* jsou vypravovány plynně a dostojí úplně svému úkolu, aby po několik hodin dobře pobavily.

Jinou sbírku různých kreseb vydal *Karel B. Kober* pod názvem *Zimní večery*, v nichž líčeny jsou v třínácti náčrtcích rozmanité scény ze zimního života. Nejzdařilejší z nich jest rmutný obrázek *Pod střechou*. Vliv Andersenův, jehož překladatelem pisatel *Zimních večerů* jest, jeví se na různých místech tohoto spisu.

Ve *Všeobecné knihovně* vyšly právě *Básně A. V. Šmilovského*; rovněž vydány jsou třetí ročník *Ruchu* a *Básně J. Nečasovy*. *Osvěta* přinese o nich příště úvahu širší.

Důležitým literárním úkazem jest román *Osud a nadání*, jejž sepsala a v sedmi sešitech čtenářstvu Ženské bibliotéky podala *Sofie Podlipská*. Jak neunavně tato spisovatelka na písemnickém poli pracuje, dosvědčí pouhý součet jejích děl. Vydánoť od ní od počátku autorské její činnosti, od r. 1860, do nynějška dvacet rozprav, osmnácte spisů pro mládež a o vychování, pět životopisů (Němcové, Purkyně a j.), šest překladů (Konsuely a Hraběnky z Rudolštadtu, Sklenice vody a j.), pak mimo *Osud a nadání*, o němž šíře promluvíme, a dva a třicet belletristických prací: r. 1860 *Temné srdce* a *Nedostižitelná*, r. 1861 *Burianovic děti*, *Hynkův ideál*, *Zříceniny*, r. 1862 *Kterak zapomenout? Laňka Bělinka*, *O vodníkovi*, r. 1863 *Češka a Němec*, *Koho Zuzanka zvolila? Povídka o osamělém domě*, r. 1864 *Dvojí vychování*, *Jízda po poště*, r. 1865 *Růženina matka*, *Žirotický farář*, *Čtyry dcery*, *Pověst o dvou starých králích*, r. 1866 *Manželé*, *Tajemství ve staré truhle*, r. 1868 *Cizinka*, *Kdo hledá, vždy nenajde*, r. 1869 *Viola a svět*, r. 1870 *Almužna*, *Nina*, *Rozmluvy o přátelství*, r. 1871 *Jinověrci*, *Stará píseň*, r. 1872 *Na domácí půdě*, *Z jednoho kořene*, r. 1873 *Otcova zlatá slova a Hanuša*, konečně román *Přechody*, který v tomto čísle Osvěty vycházeti počíná.

Sama vynikajíc vzácnou vzdělaností, nepomíjí Sofie Podlipská nižádné příležitosti, aby v ní s vroucností matky konala vzdělavatelskou úlohu. Takž má i její *Osud a nadání* ráz výpravných prací z doby Viléma Meistera, t. j. ráz vychovatelského románu v nejchvalnějším smyslu slova. Kdežto však Götheův rek hlavně též školou divadla projde v ruch života, vstupuje rekyně Podlipské *Virginka*, dcera Libějického správce, školou mnohých rmutných zápasů svého nadání s osudem, v divadelní život umělecký. Aby však ženská otázka nevy-

stupovala více v popředí, než by to se zásadami básnického uměleckého tvoření srovnáno býti mohlo, dala spisovatelka Virgince po bok mladíka, který podobný boj vloh i snah s okolnostmi podnikati a dobojovati musí. Tím způsobem nabyl román významu všeobecné, všelidské platnosti, a to platnosti tím všestrannější, že se týž zápas různě zrcadlí též v jiných postavách *Osudu a nadání*. Avšak pohledněme předkem, jakou školou života procházejí oba přední rekové.

Děj položen do *let probuzení*. Velkoobchodník Duchoslav koupí Libějice od hraběte Vrbny, aby se mu na tamním venkovském vzduchu uzdravil chorý osmnáctiletý syn Viktorin. Zde sblíží se tento ideální mladík s poetickou Virginou, jež stane se jeho žačkou, a brzy jest mu postoupiti boj s osudem. Duchoslav není ve svém manželství šťasten, a proto k jeho potěše vyplní mu Viktorin nejvroucnější jeho přání a vstoupí ve všední prosu obchodního žití, ač touží věnovati se vědám, i opouští na různé doby Libějice; v Praze pak, kde se projeví Virginčino výtečné divadelní nadání, seznámí se mladý Duchoslav s ideální herečkou vlasteneckého smýšlení, s Křepinskou, a jest proto odeslán na cesty. Odjíždí s radostí, a v cizině sílí se v něm národní uvědomění. Navrátiv se do Libějic, nalezne Virginku, ana jest nepohledna, beze vnad, stínem svého mládí. Avšak jeho přítomnost a obnovené jeho jí vyučování, učiní ji opět šťastnou a svěží; bohužel ne na dlouho, neboť Viktorin zachází s ní velice přísně, až nelaskavě. Přes to, když on odpluje na další vzdělavací cesty do Ameriky, by se vymknul sňatku s protivnou příbuznou hraběte Vrbny, a když o Virginku krásně dospělou uchází se aktuár Srdínko, vyhne se tato odhodlaně úskalí zdánlivé nutnosti, jež každou dívku ohrozí, nutnosti to volající „*Zaopatř se provdáním!*“ a osvojuje si různé vědomosti, podstavec to i ženské samostatnosti. Také Viktorin, navrátiv se ze své částečně vědecké výpravy americké, má se dle vůle rodičův opět zasnoubiti, a sice tentokráte s *příjemnou* šlechtičnou. On ale sezná, že jest Virginka tím ideálem, který mu jedině lze milovati, a žádá tedy o ni, avšak její příbuzní, aby nevzbudili hněv jeho otce na sebe, dají dívku do kláštera, kde Viktorinovi zmizí. Velmi pěkně jest ve Virgince znázorněno, kterak dívka, tísněna jsouc sociálními názory, nemůže nalezti místa pro své snahy a vlohy, leč jedině snad — v klášteře, kde posléz naše zajatá nalézá jakýs účel životu svému: ošetřování nemocných, kostelní umění hudební, příležitost ku kreslení. Jaký div tedy, že se odhodlá zůstati v klášteře a že stane se novickou. Poněvadž pak ani otec Duchoslav nechce svoliti k sňatku s ní, opustí též Viktorin otcovský dům, by se věnoval svému vědeckému nadání — a tím i bídě.

Jak jemně cítěné podrobnosti román Podlipské v sobě zahrnuje, toho význačný doklad podává po té nastoupící pověřečné rozpoložení v mysli Duchoslavově, jenž příčinu svého nadcházejícího obchodního neštěstí vidí v oddálenosti synově, již zavinil. K této úzkosti připojí se otcovská jeho láska. Duchoslav svolí konečně k sňatku synem želanému, a Viktorin zaprodá se za to prácem, jimiž by zachráněn byl řítící se otcův obchod. Avšak zdá se na první pohled, že manželské štěstí nepřeje než ženám prostředního ducha, a zdá se, že srdce ženy s vysokým nadáním nenaplní se jedině oddaností povinnostem manželským.

Proto uznala spisovatelka za dobré, aby Virginku provedla též školou *pokušení.* Baví se se záletným Vrbnou, a roztržka z toho mezi manželi hrozí se státi tím větší, že Viktorin svůj osud, totiž klesání firmy otcovy, choti své skrývá. Avšak jedině na čas; a když posléze se jí svěří, obnoví se štěstí jejich lásky tím trvaleji, když Virginka povrhne posavadní svou nečinností a místo najatých dělnic sama hospodářství se uchopí; ano ona by také ráda svého muže zastala v obchodě. Nedovolí se jí to, a stanouc se matkou, nalezne konečně jiné, krásnější ukojení své touhy po zaměstnání; avšak když neodvratná katastrofa v obchodní dům Duchoslavův se dostaví, když otec Duchoslav se v beznadějnosti své zastřelí a zoufalství celé rodiny se zmocní, má jedině Virginka péči o obchod. Ale ještě jiná, velmi žalostná zkušenost čeká na ni. Její manžel totiž nebyl připustil tomu, by otec jeho zachránil obchod a sebe pomocí mrzkých špekulací, a myslí, že tím otce donutil k samovraždě: i upadne v choromyslnost, z které ho jediná láska vytrhnouti s to jest. Druhá rána, která hrozí, jest blízký prodej Libějic. Avšak statek koupí Křepinská, zanechajíc dřívější úřednictvo, tedy též Virginčina otce, ve službě. Jejím návodem stane se choť Viktorinova výtečnou herečkou, a tento může se tudíž cele věnovati vědeckému spisovatelství. Tak *oba posléze dojdou* osudu přístojného svému nadání.

Trefným kontrastem Virginky jest žena, která právě jmenována byla, Křepinská, umělkyně mající skvělou příležitost působiti svým nadáním, ale stále zápasící s osudnými poměry soukromého života. Její láska k divadlu byla příčinou, že s hrabětem Vrbnou prchla k velikému žalu rodičů svých z domova i z vlasti. Stavši se chotí hraběte a poznavši jeho ničemnou, zhýralou povahu, prchla do Petrohradu, odkudž povolána k divadlu do Prahy, kde v českých představeních i ve společnosti přispívá k probuzení národního vědomí. Seznajíc básníka Pavla Jarého, probojuje zápas mezi náklonností k tomuto a mezi povinnou lásku k manželi. Vše jest marno, co pro tohoto činí, až tento posléze, pozbyv jmění a hledaje smrt, v souboji s Viktorinem, k němuž tohoto donutí, jest zastřelen, a Křepinská, získajíc si uměním opět lásku rodičův i obdiv svých rodáků libějických smí se zasnoubiti s Jarým. Tento, jehož poetické nadání potud tonulo v proudu osudné milostné rozháranosti, jest jakýmsi pableskem Werthera, jehož konečný los by i jeho byl stihnul, kdy by neměl obětovného otce, jenž, jsa prostičký, věrný, tvoří milý konstrast s otcovským tyranem Duchoslavem, ač jinak intelligentním. Jiným zdařilým typem otce jest libějický správce, ve všem povolující ženským v domě, zvláště své démonické dceři Lině, která rodinou vládne a ještě o vládu její se pokouší, i když, vidouc beznadějnost své lásky k Viktorinovi, vdá se za nemilovaného muže, aby ho tyranisovala. Ale on Mařinský, nemá tolik trpělivosti: její jednání probudí v něm surovost, takže se Lina, tento vzor železné cnosti a neporušitelné dobré pověsti, až octne v nebezpečí rozvodu! Šťastnější povaze, avšak malým vlohám svým jest její sestra Emilka povinnována za blaho svého manželství s doktorem Holým, dřívějším Viktorinovým vychovatelem, vzdělaným to, ale ženské emancipaci nepřejícím mužem, který sobě právě *Emilku* vzal za choť, *že* tato *nemá* toho, co by mohlo

rodinnému blahu býti dle jeho náhledu osudným, totiž většího nadání. Zcela se života vyňata jest komická postava komorné Julinky, nemohoucí býti bez plánů na ženicha. Není mužského, ani dědečka Křepinské nevyjímajíc, aby nebyla pomyslila na vdavky s ním. Pendanty k ní činí aktuár Srdínko a hrabě Vrbna: onen mysle bez ustání, že mu žádná dívka neodolá, tento nehroze se ani vítězství, jímž, jako ku př. záletnickým poměrem k ženě Duchoslavově, dámě to vznešených choutek, manželovo štěstí bídně podkopává.

Podlipská vypravuje s klidem právě epickým, mnohdy s epickou ironičností a vždy elegantně, podávajíc i probouzejíc bohaté a důležité myšlenky. Román S. Podlipské byl by však velmi získal tím, kdyby jeho děj *nebyl rozdělen* na tak velice *dlouhou* řadu let, totiž na více než dvě desítiletí, a tudíž nečinil tak značný dojem polovičního vypravování životopisného; dále, kdyby události *napínavěji* byly sestrojeny bývaly, tak, aby obracely zvláště ostrý zřetel čtenářů na některou z nejdůležitějších okolností děje, a sice, poněvadž román co pravý opak dramatu, jež vždycky napínati má do budoucnosti, jest poesií minulosti, nejlépe na některou okolnost dřívějška; konečně kdyby konec díla byl *propracovanější* v momentech majících pomoci vtělovat intenci spisovatelkyně, zejmena v momentech, kde se má čtenář přesvědčiti o tom, že umělecké nebo vědecké snahy obou mladých manželů měly základ ve skutečném, vynikajícím *nadání*, ne v pouhém *blouznění*.

Nedostatek místa nutí nás, bychom zprávu o republikacích literárních, zejmena o Pf. Moravského *Paní fabrikantové*, o Hálkově *Na statku a v chaloupce*, o Vlčkově *Janu Švehlovi*, o Hrašových *Povídkách našeho lidu*, o *Wenzigových* a *Jandových spisech* v *Národní bibliotéce* sebraných, zůstavili do čísla příštího.

Zde ještě několik poznámek. Zpráva výboru podána valnému shromáždění *Svatoboru* dne 17. května 1873 svědčí o tom, že se poměry této spisovatelské jednoty příznivě vzmáhají. Její jmění obnášelo koncem r. 1872 v úpisech 31.962 zl. 17 kr. a hotově 24 zl. 71 kr. Ježto letos při udílení *podpor na cesty spisovatelů* nebyl vzat zřetel na žádosti básnického spisovatelstva, vysloveno ve schůzi spolkové odůvodněné přání, by se podobný zjev v letech příštích neopakoval. *Cena Fingerhutova* za nejlepší drama r. 1871 uděleno kusu *Pražský žid* od J. J. Kolára, ač dle výroku samých soudců „přísnějším požadavkům esthetickým v plnější míře zadost učinila Vlčkova *Vlasta*." Za rok 1872 nebyla táž cena nikomu přiřknuta; *proč*, nebylo v této čestné záležitosti posud *nikde* vysloveno.

Řandova cena za nejlepší historické drama od 1. ledna 1871 po velikonoce t. r. na zemském divadle provedené přiřknuta porotou Umělecké besedy Bozděchově jednoaktové veselohře *Zkouška státníkova.*

Vyjednávání *dramatické jednoty* se správou zemského divadla nedělo se bez úspěchu; o čemž šíře též budoucně.

R. 1873. Č. 9.

OSVĚTA

O pravěku Čech za doby třetihorní.

Podává

dř. Em. Bořický.

O dřívějším stavu a ponenáhlé úpravě země naší nejsou náhledy badatelův dosud zcela urovnány; nejvíce podobá se pravdě náhled fysikův, že hmota země v dřívějším stavu svém byla žhoucí, tekutá, a teprv pozvolným ochlazováním v prostoru světovém že stala se pevnou toliko na obvodu svém, že utuhla zde co kůra, objímající tekuté žhoucí vnitro.

Jestliže zkušenost, dle které vždy asi při 120′ hloubky o 1° tepla přibývá, základem učiníme, ukáže nám jednoduchý výpočet, že v hloubi šesti mil musí býti již takový žár, v němž horstvo čedičové se roztápí, v hloubi asi osmi mil že železo se taví a v hloubi asi 12 mil že již panuje žár 2700° C, kterémužto žáru skoro žádná hmota pevná více neodolá.

Určímeli pak dle tohoto měřítka hloubku *pevné kůry* zemské na 12 mil — jaký to poměr k délce 859 mil zemského poloměru! Blíží se asi poměru tenounké skořápky k silnému jádru ořechovému.

Ačkoliv dle vyznačeného měřítka hloubka pevné kůry zemské toliko asi 71. díl poloměru zemského obnáší, vyžadují proměny pevného dílu země nepřehledné řady věků. Chybíť nám již měřítko času, rozhlednemeli se jen po dobách, kde se tvořily jednotlivé útvary horské, z nichž skládá se zemský povrch.

Jakého rázu, jaké povahy byly nejstarší horniny, o tom nemáme vědomostí určitých; padáť vznik jejich do věků tak dávných, že od dob svého původu četným a různým podlehly proměnám; toliko je jisto, že v první době nejstarších hor č. *prahor*, kdy tvořilo se mocné horstvo žulové, rostlinstva ani živočišstva nebylo. Teprvé v dalším

průběhu doby této, v rule, ve svoru, v břidlici a v pravápně setkáváme se s prvními stopami organismů, jichžto nejasné zbytky známe co eozoon a tuhu.

Kdy by byl již v době této člověk žil — bez ohledu na postupný vývoj tvorstva — mohl rod jeho setrvati v zemi naší buď na Horách Krušných, Jizerských, buď na Šumavě aneb u velikém okrsku jižních Čech a Českomoravské vysočiny, neboť největší díl horstev těchto neesklesl více pod hladinu mořskou. Ale jak trudný byl by býval život jeho na zemi pusté a života téměř prázdné!

Proto předcházel vývoj ústrojného tvorstva od nejnižšího k nejdokonalejšímu v řadě postupné, a teprv na konci této řady — když i velkolepé proměny na povrchu zemském byly upravily mocné vrstvy půdy orné pro výživu pestrého rostlinstva — vystupuje člověk na vrcholi tvorstva.

Zvláštní pocit ovládá přírodozpytce, čteli dějiny přírody v přírodě samé, vmyslíli se do oněch dávných věků, v nichž původ měla jednotlivá horstva, nazíráli do oněch velkolepých proměn, jimiž prošla země, nežli se stala přiměřeným člověka bydlištěm.

Řetězi, od nepatrných kroužků vždy do větších rozměrů sáhajícímu podobá se vývoj rostlinstva a živočišstva v jednotlivých po sobě jdoucích dobách, a v tomtéž postupu a v téže souvislosti otevírají se vždy nové, rozmanitostí zjevů vždy bohatší krajiny předvěké.

Na počátku doby *prvohor*, kdy veliký díl severovýchodní a severozápadní Evropy pokryt byl mořem silurským, (jehož zátoka Kladskem vnikala do Čech, prostírajíc se u velikém dílu středních Čech směrem od Ouval k Plzni) — tehdy byl článkovec na vrcholi své doby — byl pánem tvorstva. Byl to rak — trilobit — jehož rod vyhynul již v době prvohor.

Mimo raky hemžila se hejna hlavonožců, lastur a nižších tvorů mořských v naší zátoce silurské a z vápenných zbytků těchto tvorů vyvinuly se ony mohutné skály vápenné, jež se vypínají na četných místech kolem Prahy na př. u Dvorce, Braníka, Hlubočep, Chuchle a j. m.

Když se zátoka silurská plnila mocnými usazeninami bahna, štěrku, písku a vápna, jež tuhly na břidlice, slepence, pískovce, křemence a vápence, vyvyšována jest četnými žilami eruptivného horstva zelených kamenů — diabasů a dioritů. Toliko na severu a severozápadu zůstaly rozsáhlé mělčiny, jež po vyschnutí zátoky silurské nabyly rázu sladkých vod. A v těchto bařinách — jež se rozkládaly od Kralup v okolí Slaného, Kladna, Rakovníka, Berouna, Radnic až k Plzni, a z okolí Svatoňovic i Šaclíře do krajů slezských — vzrůstaly a hynuly obrovské pralesy, jichžto zetlelé zbytky čerpáme teď ze země co kamenné uhlí. Prales, z něhož pochází uhlí Kladenské, byl velmi jednotvárný; vynikalť obrovským vzrůstem stromů z čeledí palem, kapradí a přesliček, ale neměl rozmanitosti té, s jakou se potkáváme v dobách pozdějších.

Žeť i živočišstvu nebylo volno v lese bařinatém, o tom svědčí mimo drobné živočišstvo sladkovodní toliko sporé nálezy hmyzu a dvou samotářů, milujících teplé vlhké zákoutí: pavouka i štíra.

I v době následující, v době permské, jejíž vrstvy ponejvíce na kamenouhelné se byly uložily, podrželo rostlinstvo celkový ráz doby předešlé; zvířena však dostoupila výše, vykazujíc v četných jezerech rozmanité ryby skelnošupinaté, zejmena žraloky a tvory ještěrovité.

Obě doby tyto nebyly prosty výjevů sopečných. Mocná horstva porfyrová, vystupující mezi Šárkou a Kralupy, mezi Křivoklátem a Rokycany, pak horstva melafyrová, provázející útvar permský v okolí Lomnice, Paky a Jilemnice, jsou pomníky četných revolucí za oněch dob.

Po dlouhé dva věky — věky *druhohor* — zůstaly naznačené poměry v Čechách skoro beze změny, až pak moře křídové, zaplavivši veliký díl severní Evropy, rozlilo vody své po celých Čechách severních, sáhajíc až do krajů silurských okolí Pražského a mnohem jižněji na východě Čech. Moře křídové, oživené hejny ryb, obrovských měkkýšů a miliardami dírkonožců usadilo mocné vrstvy písku, vápna a bahna, jež utuhly na pískovce, opuky, slíny a jíly a zakryly po většině útvary předešlé.

Dotkli jsme se jen některých obrazů z předvěkých dějin země naší, abychom předvedli toliko celkové úhrny věků, jež předcházely dobu třetihorní.

Jeť známo, že nemůželi ujíti pára z kotle, teplem přesyceného, nastává výbuch, jímž rozmetán bývá kotel. A podobnou katastrofou mohla snad zastižena býti i země naše v dobách předešlých; zejmena v době třetihorní sotva by byla ušla pohromě, kdy by nebyla opatřena dobrými, spolehlivými ventily, jež nazýváme *sopky*.

Na základě vyznačeného náhledu o bývalém stavu země a nynější stavbě její uznáváme mimořádnou výměnu teplot zemského vnitra a vzduchu za příčinu výbuchů sopečných.

Tuto mimořádnou výměnu působí pára, plodící se z vody a ohně, jež se mísí v útrobách země. Mocnou roztažitostí puzena prodírá se pára na místech přístupných ku povrchu země a uvolněním tlaku táhne za sebou proud žhoucí tekuté hmoty zemského vnitra. A to prostřednictví páry zdá se býti důležitou podmínkou pro trvání živého tvorstva na povrchu zemském a snad pro zemi samu; neboť tím se stává, že vnitro žhoucí nepůsobí přímo proti tuhé kůře zemské, že výbuchy nenabývají rozměrů obrovských, jež by snad končily stroskotáním celých dílů země, nýbrž že celý revoluční děj obmezuje se na jednotlivé komíny neb šachty, jimiž uvolňuje se průchod zápasícím živlům — ohni a vodě — a troskám do zápasu vmísených hornin.

Takýto zápas může trvati po celé věky, nežli vývoj a napjatosť par nabude takové síly, že účinek její jeví se i na povrchu zemském — buď co zemětřesení buď co výbuch sopky.

Představímeli si vnitro sopky co vysokou pec neb co šachtu, jejíž hloubka sáhá od povrchu země až po okraj tuhé kůry zemské, až do žhoucí tekuté hmoty, můžeme v této šachtě tři pásma rozeznati. V spodním jest z nitra vystouplá žhoucí hmota, jejíž výška závisí na teplotě jaká se v ní udržuje, v středním pásmu převládají napjaté páry, jichž účinek polohou a množstvím přitékajících vod se řídí, a svrchní pásmo skládá se ze štěrku rozdrobených hornin.

Jsouli tyto vzájemně na se účinkující funkce v rovnováze, je status quo. A těžiště této rovnováhy leží v pásmu par. Zvyšujeli se expansita jejich přiměřeným přítokem vod, a nemohouli páry ujíti cestami postranními aniž zkapalniti pro značnou teplotu pocházející z vystupujícího pásma roztopenin, nastává výbuch. Páry se vychrlí, vynášejíce s sebou prach, štěrk a trosky hornin.

Čím mocnější jsou v stadiu tomto přítoky vod, tím déle trvá vystupování par a vyhazování trosek, tím pomaleji vystupuje pásmo roztopenin. Nabyvši konečně převahu nad vodami, jež buď pohlcuje buď mechanicky pojímá a vynáší, vytéká v podobě lávy a žhoucího bahna.

Ochábnouli přítoky vod, sníží se pásmo roztopenin, ustává činnost sopky. Nadbytek par, jenž nepronikl sloupem štěrkovým, krystalisací tuhnoucím, sráží se a vychází na místech, třeba daleko od sopky vzdálených v podobě horkých vřídel. I naše Teplice a Vary Karlovy jsou pomníky dávné činnosti sopečné.

Prach, popel a štěrk, rozptýlen daleko vůkol sopky, usazuje se v podobě vrstev, jež nazýváme tufy, hrubší štěrk blíže jícnu uložen a drobnějším tmelem slepen, stává se pevným slepencem č. konglomeratem, bahno vyvřelé tuhne na drobu (peperín), láva a krystalisací přeměněné sloupy a žíly pásma parnatého poskytují horstvo pevné, jež v našich krajinách třetihorních zoveme čedičem a znělcem.

Takovéto výjevy, jichž pravdě podobný původ a příčinu jsme nastínili, převládaly za doby třetihorní v krajinách našich. Celé severovýchodní a severozápadní Čechy byly jevištěm revolučních dějů, jež zplodily horstvo Doupovské, jež upravily malebné středohoří, obroubené četnými řadami kuželovitých vrchů, prostírajícími se daleko na východ, jež v čelo krajů českých postavily velebný pomník — památný Říp.

Rozhledněme se však dříve po krajině naší, jíž četné výbuchy stálou byly záhubou. V době třetihorní, kdy veliká část Anglie, Francie, Italie, Švýcar, Uher, Dolních Rakous a Moravy zaplavena byla mořem, jež sáhalo z Moravy i přes hranice Čech (u Č. Třebové), rozkládala se v severních Čechách mělká jezera a rozsáhlé bařiny. Četné ostrovy a břehy jezer pokryty byly hustými lesy stromů sosnovitých, cypřišovitých, javorovitých, skořicovníků, vrb, topolů, ořechů a vavřínů. I magnolie, jaké nacházíme toliko v jižních státech severní Ameriky, byly tehdy v Čechách domovem.

O obrovském vzrůstu stromů, zejmena sosnovitých, svědčí četné nálezy; tak na př. v Slezsku nalezen kmen 9′ široký, vykazující 5000 ročních přírůstků. A takých obrů následovala celá pokolení; po statisíce let ukládala se v močály nežli utvořila mnohé oněch mocných a rozsáhlých ložisť hnědého uhlí, v němž oceňujeme poklady pravěkých lesů.

I v dobách našich nalézáme jakýsi zbytek květeny třetihorské v jižní Americe; na pobřeží atlantském rozkládají se nepronikle bařiny asi 100 mil dlouhé, jichž četné ostrovy porostlé jsou význačnými druhy stromů doby třetihorní.

Skrovnější byla té doby v Čechách zvířena. V pobřežním písku

jezera, jež se táhlo od Oustí k Chebu, zarývala se škeblata, na mělčinách hemžily se skořepatí ráčkové a z tůní ozývaly se kantáty žabí; v písku Litmickém, jenž ztvrdl na křemenec, byly četné druhy hlemýžďů sladkovodních, jimiž oživeno bylo i vápenné bahno jezera Tuchořického (u Žatce). Mělké vody Chebské, Kučlínské (u Bíliny) a Skalické (u Litoměřic) plny byly nesmírně malinkých vodních bylinek, jež zoveme rozsivky č. diatomacea. Z křemenitých koster rostlinek těchto utuhly tenounké ony vrstvy jemného prášku, jehož se užívá pod jmenem trypel k broušení kovů. Břehy těchto mělkých vod, v nichž žily i četné ryby, obroubeny byly lesy skořicovníku, jehož listy často se objevují v lupenatých břidlicích trypelových.

Na březích a v močálech těchto třetihorních vod žili obrovští slonové, mastodonti, nosorožci a někteří menší ssavci. V též době žilo i obrovské dinotherium, jež bylo dosud největším ssavcem pevniny.

Asi na konec první polovice doby třetihorní počala se činnost sopečná v krajinách českých a pozvolným vývojem rozmohla se v té míře, že zaujala veliký díl severovýchodních a severozápadních Čech od Smrčin až do Kladska, od Řipu a Košumberka až na hranice saské a slezské.

Nejstarší výbuchy (čedičů leucitových, nefelínových a magmatových) objevily se na levém břehu Labe mezi Litoměřicemi a Oustím, asi tam kde nyní strmí nejvyšší kužel středohorský, Milešovka.

Okolí Milešova, Žimy, Kostomlat a Loukova proměnilo se nejdříve v krajinu sopečnou, podobnou okolí Vesuvu, Etny, ostrovu Kaimeně, a taký ráz nabývaly krajiny severních Čech určitým směrem, od jihozápadu k severovýchodu, od hranic bavorských skoro až k hranicím slezským.

Zároveň vystupovalo čedičové horstvo na severu mezi Teplicemi, Oustím, Jílovým a Děčínem a řada čedičových sopek zvedala se po celém jižním okraji Středohoří. Od Loun až k Litoměřicům táhne se řada vyhaslých sopek, z nichž mnohá i podobou zevní na původ svůj upomíná. A mnohem hlouběji do jižních Čech zvedaly se vždy nové a nové kužele sopečné na pravém břehu Labe a v severovýchodních Čechách. Té doby soptila na př. hora Mužská (u Mnichova Hradiště), po Kozákově rozlévaly se proudy žhoucí čedičové hmoty, u Českého Dubu zdvíhaly se čedičovou hmotou vyrýsovány na míli dlouhé hřebeny horské, z nichž vystoupily pověstné zdi čertovy.

Touže dobou vystupovaly četné sopky v krajině Doupovské a v Horách Krušných.

Tím změnil se ráz celé krajiny dřívější. Jezera a močály, jež v celých severních Čechách tvořily souvislou kotlinu, hlubší řečiště Labe a Ohře vyzdvižena a přerušena jsou řadami sopek a táhlých hřebenů čedičového horstva. Tímtéž poraženy a přeházeny jsou mocné nánosy písku a bahna, jež byly na polo již utuhly na pískovce a břidlice a v nichž uložena byla i slabší lože uhlí.

Takým způsobem nabývala kotlina severních Čech již v prvním období činnosti sopečné rázu hornatého. Avšak mezi horami prostírala se ještě četná a široká údolí, dlouhé úžlabiny a rokle, jež měly vesměs jeden a týž převládající směr, směr horstva prvního období, od jiho-

západu k severovýchodu. Týž směr podržela i nejhlubší úžlabina, utvořená výbuchy tohoto období, úžlabina říčky Bělé.

Tím nebyla v Čechách činnost sopečná ukončena. Nastalyť v druhém období výbuchy nové, opět horstva čedičového ale lišící se od prvého i skladbou i směrem. Bylyť to čediče, jichž ohniště bylo méně hluboké prvých a jež novou proklestily si dráhu směrem Ploučnice. Kolem říčky této v nejsevernějším dílu Čech vystupují táhlé hřebeny balvanitých žil, jež pronikly a vyvýšily na četných místech horstvo předešlé směrem od jihovýchodu k severozápadu a tímtéž směrem upravily řečiště Ploučnice.

Obrovských rozměrů nabylo vystoupení čedičů těchto v krajině Doupovské, jež se stala středištěm nových výbuchů sopečných. Od Kadaně až ke Karlovým Varům vznikaly hřebeny horské od jihovýchodu k severozápadu, pojíce se v hornatinu, která podržela ráz svůj až na doby naše.

Těmitéž dvěma hlavními směry vznikaly za doby třetihorní také mimo Čechy horstva sopečná vyznačených dvou druhů čediče. Ve směru prvního období od severovýchodu k jihozápadu vystupovaly kužele čedičů bavorských, badenských, virtemberských (směrem Černého lesa) ač Rýnu a směrem téměř rovnoběžným čediče Vysoké Rhöny a Odenwaldu.

Od jihovýchodu k severozápadu táhly se hřebeny a řady sopek jižní Francie, Auvergni, Cantalu, Valoisu, Vivaraisu; týž směr převládá v čedičovém horstvu mezi Harcem a Rýnem a v horstvu Islandu a blízkých ostrovů.

V středohoří našem lišil se dosud celkový ráz horstva od doby nynější. Bylyť tu sice četné kužele dymajících i oheň chrlících sopek, ale nedosahovaly dosud té výše, jakou nyní mají. Teprv novými výbuchy ponejvíce ze starých sopek, ale vyšších ohnisť vystoupily kuželovité hory znělců vysoko nad hornatinu vůkolní a zaujaly nejvyšší body v celém Středohoří. Ze znělce skládá se na př. Milešovka, Kletečná, hory Kostomlatské, Loukovské, Bílinské a na pravém břehu památný Kalich, a Bezděz a mnohé jiné.

Toliko v jednom směru lišilo se Středohoří doby třetihorní od doby naší. Horstvo Litoměřickoděčínské bylo tehdy ještě souvislé od jihozápadu k severovýchodu, nebylo řečiště Labského. Zdá se, že hlavní řeky české té doby spadaly buď do Moravy, směrem k Moravské Třebové, buď se plížily kolem Šumavy a Krušných hor. Tak na př. svědčí mocné nánosy štěrku v okolí Měcholup, že místy těmi protékal veletok.

Nejhlubší trhlina Čech — řečiště Labské — stala se posledními, poměrně již mnohem mírnějšími, ale bez pochyby mohutným otřásáním země provázenými výbuchy, jež měly za následek vystoupení četných žil, toliko asi 2′ mocných nejmladší eruptivné horniny v Čechách z čediče trachytového. Tyto tenké žíly táhnou se vesměs od severu k jihu a vystupují nejčetněji na obou březích blíže samého Labe. Tím dán byl krajinám severních Čech ten celkový ráz, jaký teď mají.

Mohlo by se nyní namítnouti: kdeže jsou důkazy, že naše horstvo třetihorní jest sopečného původu, neboť mimo jedinou zřejmou sopku

(Kammerbühl u Chebu) a mimo sporé zbytky láv na př. z Kozákova, z Vlčí hory u Černošína setřen jest namnoze onen ráz, jakým vynikají sopky činné.

Důvody shledáváme dílem v přírodě, sledujíce vliv horstva eruptivného na horniny z vod usazené, dílem v pracovnách svých, porovnávajíce povahu eruptivného horstva s neklamnými znaky hornin, nynější činností sopečnou zplozených.

Nezvratným důvodem jsou proměny hornin z vod usazených, v nichžto bylo vystoupilo horstvo sopečné. Nalézáme celé kusy skal různých hornin, jež jsou vpečeny do hmoty čedičové a mají patrné známky proměny, žárem spůsobené; pískovce slity jsou buď na pevný křemen aneb rozpukány jsou na tuhé sloupky, jako bývají kameny ohnišť vysokých pecí, opuky a břidlice roztopeny, utuhly na tvrdé jaspisové hmoty; i uhlí, vypáleno žárem sopečným, pozbylo těkavých součástí a přeměnilo se na koaks, jenž od umělého koaksu v ničem se neliší.

Právě tak pádné a nezvratné jsou důvody, jež odhalujeme v pracovnách svých porovnáváním horstva čedičového a znělcového s horstvem nynějších sopek.

K tomu dostačuje malý lístek, vybroušený z horniny a pozorování lístku téhož v drobnohledu. V lístku prozračném objevuje drobnohled zcela nový, netušený svět — pravý to mikrokosmos horstva. Ukazujeť nejen skladbu nerostní, řadu proměn jednotlivých nerostů a plody nerostů nově se tvořících, nýbrž odhaluje i neklamné známky původu hornin. Tak na př. v čediči Svičinském (blíže Bíliny) odhaluje drobnohled směs převládajícího hnědého skla (jež bylo vzniklo rychlým ochlazením hmoty) s krystaly augitovými a četnými kostrami zárodků krystalových; totéž vykazuje čedič Řipský, ale v částicích sporých; v čediči Paskapolském u Milešovky jest hlavní součástí nerost (leucit), jenž toliko v lavách činných a vyhaslých sopek se nalézá (a v nerostu tom jsou překrásné věnečky bublinek plynů žárem vyvinutých a náhlým utuhnutím hmoty zhuštěných); v čediči od Sv. Ivana vyniká zvláštní úprava proudů krystalových, ještě zřejměji v čediči Vinohradském od Vartemberka, svědčíc o posledních pohybech hmoty tuhnoucí. Tolik zajisté postačí, by dokázán byl původ čedičového a znělcového horstva.

Mimochodem namítá se i otázka všeobecná, týkající se účelu, jaký mají zkázoplodné sopečné výjevy v přírodě. Jest zajisté úkolem naším, pátrati nejen po příčinách, nýbrž i po účelu neobyčejných, velikolepých v přírodě zjevů, ježto zdají se nám býti toliko na zkázu tvorstva i země.

Poukážeme toliko k dvěma účelům, jež nás přesvědčí, že i zhoubné zjevy v přírodě mohou být i nevyhnutelnou podmínkou zdaru ústrojenstva.

Jeden výsledek činnosti sopeční, zejmena starších dob (doby zelených kamenů a porfyrů) jsou četné trhliny v lůně země, v nichž na mnohých místech soustředily se nerosty, obsahující vzácnější kovy. A takové trhliny rudami vyplněné (žíly rudní na př. Příbramské a Krušnohorské) jsou základem jedné větve hornictví, o jejíž důležitosti netřeba šířiti slov.

Druhý výsledek vystoupení sopečného horstva jest omlazení půdy orné novými, k zdaru rostlinstva nutnými hmotami. Jeť známo, že během roku z jediného pramene sta i tisíce centů k výživě rostlinstva nutných látek s povrchu zemského do moře uchází. Rozhlednemeli se nyní po celé síti vodstva na pevnině, jež proplétá se na celém povrchu země a pronikajíc půdou, vyluhuje a do širokého moře odnáší látky, jež jsou pro výživu rostlinstva nutným zdrojem, nabudeme ponětí o veliké ztrátě, jakou trpí každým rokem půda orná. A tuto ztrátu nahražují hmoty hornin, činností sopečnou zplozených. Abych poukázal toliko k jedné látce, uvádím na mysl účel fosforu. Bez fosforu není bílkoviny, bez bílkoviny není rostliny, není živočicha. A původní fosforečňanů sídlo jest horstvo sopečné.

Není tudíž vystupování eruptivného horstva, tvoření se nových údolí a úžlabin, jako přibývání vrásků na čele, toliko znakem stárnoucí země naší, nýbrž i znakem jejího omlazování.

A taký výsledek měla sopečná činnost i doby třetihorní. Na půdě, četnými výbuchy a zemětřesením zkypřené a novou hmotou — vzniklou ze zrušujícího se horstva sopečného — zúrodněné, počalo vzrůstati bujné rostlinstvo. Husté lesy rozkládaly se v dolinách a pokrývaly i vysoké stráně a svahy horstva; nesčíslná pokolení jejich ukládala se pak do vrstev, nově se tvořících. Na 12—20′ mocná lože hnědého uhlí (na př. v okolí Teplic) jsou postačitelným důkazem bujného a po 100.000 letí trvajícího vzrůstu pralesů třetihorních, jež jsou zdrojem nynějšího průmyslu severních Čech.

Jak zajímavý pohled otevírá se na př. s vrchů Trmických na hnědouhelnou pánev Teplickou! Řada vysokých komínů ukazuje místa četných kutišť a závodů průmyslových, hluk pracujících strojů z blízkých továren rozléhá se ozvěnou po krajině, a v to mísí se hukot projíždějících vlaků, jimiž rozvážejí se poklady země naší.

Dobou třetihorní nebyly proměny ukončeny, nastalyť ještě několikráte změny v podnebí. Jednou zaplavovaly povodně doliny, ledy a sněhy kryly břehy a horstvo, jindy nabyly ony vlídnějšího rázu a oteplily se tak, že tu bylo volno i zvířectvu, jemuž domovem jest toliko pásmo teplejší.

Dle povahy náplavů z doby této (čtvrtohorní) rozeznáváme starší a mladší náplav, starší pak dělíme dle zbytků vynikajících tvorů na dobu mamutů a dobu sobů.

Na počátku doby čtvrtohorní pokryty byly výšiny Čech ledem a sněhem, do dolin pak valily se četné bystřice a přívaly vod pojily se v široké řeky. Bylť to ráz buď vysokých krajin alpských buď krajin, sousedících s mořem ledovým.

A v skutku sáhalo té doby moře ledové až ku pomezí vlasti naší, zaujímajíc celé severní a střední Rusko až po Moskvu, celé sev. Německo, Belgii, Nizozemsko a díl Anglie. Mohutné bloudivé balvany, urvané spoustami vod a ledů tehdejšímu ostrovu Skandinavskému, rozváženy jsou na obrovských krech ledových po krajinách zemí jmenovaných.

Té doby pokryt byl vodami veliký díl Francie, Španělska, moře

středozemní zasáhalo hluboko do severní Afriky, zajímajíc skoro celou Saharu a spojeno bylo s mořem Kaspickým i Aralským.

V krajinách našich ovládaly divoké přívaly vod, jež snášely vrstvy oblásků a tvořily vysoké náspy hlíny cihlářské. Že krajiny naše podobaly se krajinám Alpským, tomu nasvědčují zbytky sviště, jenž se nalézá v hlínách Šáreckých. Že i travou porostlé bařiny a květné lučiny rozkládaly se na březích řek a v údolích, o tom svědčí zbytky obrovských bejložravců, nosorožců, koňů ano i zbytky mamuta, obrovského slona, jejžto hustá srsť chránila proti zimě.

A v takovéto nevlídné společnosti setkáváme se v době starších náplavů s prvními stopami člověka. Tak na př. v jeskyních francouzských nalezeny jsou mezi kostmi rozmanitých ssavců, zejmena mamutů a nosorožců, neúhledné zbraně z křesacího kamene, svědčící o první práci lidské.

Člověku polodivému bylo zápasiti s divou zvěří, protož byla zbraň přední potřebou jeho. V jeskyních bydlela rodina jeho, tutéž scházely se rodiny k společným hodům, při nichž asi zvláštní lahůdkou byl tuk z kostí; neboť toliko v jeskyních, jež sloužily člověku za bydliště, nalézají se kosti zvířat rozlámané.

Teprvé v době pozdější, kdy již hynul rod mamuta, kdy v bařinatých lesích proháněla se stáda sobů, jelenů, na horách pak stáda kamzíků a daňků, počal člověk stavěti osady své na pahorcích a podél řek. Nejsa však jist před útoky divé zvěře a snad i nepřátel svého rodu, uchýlil se k jezerům, stavěl chýše a zakládal osady nad vodou, upraviv ostrůvky pomocí pilot. Jako v středověku hrady na strmících, nepřístupných skalách, tak byly diluviálnímu člověku i stavby na pilotách po dlouhou dobu oblíbeným bydlištěm. Dobou tou končí se řada geologických změn na povrchu zemském, zvířena i rostlinstvo nabyly rázu, jaký posavade mají.

Dobu pak mladších náplavů dělíme dle hmoty výrobků lidských na 1. dobu kamene, 2. dobu bronzu a 3. dobu železa.*)

V počátcích hutnictví, u výrobě kovů z rud zrcadlí se červánek doby naší — doby průmyslu.

Pavel Skála ze Zhoře.

Podává

Karel Tieftrunk.

(Dokončení.)

V dílu III. vypravuje Skála příběhy r. 1619. Spor český nabývá širších rozměrů, povahy evropské.

---

*) Viz článek „O dějinách práce“ od dra. A. Friče v Živě r. 1867.

Hned na začátku přivádí Skála psaní, jež učinil kurfirst falcký Fridrich císaři Matiáši, žádaje ho, aby spor český mírným spůsobem uklidil a raději proti Turku všech válečných sil užil. Kurfirst saský Jan Jiří zase namlouval stavy české na to, aby naklonili se k jednání o mír, jež v Chebě před se jíti mělo. Ale všecky takové kroky byly marné.

Zatím stal se na Moravě veliký obrat stavům českým příznivý; mírná strana Žerotínova ustoupiti musila zjevným přátelům direktorův českých. Ukázalo se to na sněmě brněnském v měsíci květnu 1619. Stavové čeští vypravili tam zvláštní posly, v jichž čele byl hrabě z Turnu. Tito byli v Brně slavně přivítáni, a dopřáno jim vstoupení do plného shromáždění sněmovního, kdež stavy moravské vybídli, aby se stavy českými v pevný spolek vstoupili a válečný lid svůj s vojskem českým spolčili.

Ku kterýmžto žádostem Moravané bez prodlení přistoupili. Dle zpráv Skálových bylo jednání na sněmě tehdejším v Brně nemálo hlučné, ano zjevná bouře povstala proti nepřátelům jednoty s Čechy i proti samému Karlu z Žerotína. Praví zajisté Skála:

„Téhož dne 8. května stavové moravští, přivedše sobě ku paměti mnohá proti vlasti předsevzetí kardinála z Ditrichšteina, Karla staršího z Žerotína a Ladislava Popela z Lobkovic, stížili jim to převelice, byvše toho dokonalého oumyslu, aby s nimi podobně jako Čechové před rokem skoro v tytéž časy se Smečanským, Slavatou a s M. Filipem zašli, kdyby se byli nedali hnouti a ukrotiti v prchlivosti své přímluvě hraběte z Turnu a pana z Roupova, kteříž na ně zvolali a zkřikli, aby se v tom pamatovali, že pán bůh neoblibuje si oběti takové, než milosrdenství, a zvláště, poněvadž se k tomu, co sou koli proti nim provinili, ústy svými přiznávají a za odpuštění pokorně prosí. Karel z Žerotína již z okna vykoukal, kardinál pak kleknuv na kolena pro milosrdenství boží prosil, že jim chce všech statkův postoupiti a do Říma ku papeži neb do Polska odjeti a tam z hříchův svých pokání činiti, aby aspoň habitu jeho duchovního a posvěceného ušetřili. Načež všickni vzkřikli hlasitě, že oni k osobě hledí a ne k habitu; habit že neprohřešil nic, než osoba. Ale tou přímluvou jmenovaných komisařův českých s toho vyhození jich, ač dosti těžce, sešlo.“

Viděti jest, že Matiáš Turn neměl již chuti k podobné exekuci, jakéž byl v Praze před rokem účasten. Spolu se ukázalo, jak daleko dospěl odpor již také na Moravě, když Karel Žerotín s kardinálem Ditrichšteinem za jedno pokládán byl.

A když pak v červenci stavové čeští v Praze na sněmu byli, stala se konečná konfederace se stavy moravskými, slezskými, lužickými a rakouskými, kteřížto k tomu konci také své posly do Prahy vypravili. Na oslavení toho skutku zvoněno dne 31. července při všech kostelích Pražských ve všecky zvony i svoláno velké množství lidu do kostelův, kdež případná kázaní učiněna a lid napomínán, aby prosil boha za šťastný prospěch té jednoty tak vzácných zemí.

Nedlouho po tom dne 22. srpna složen jest Ferdinand s království českého a dne 26. srpna Fridrich falcký za krále zvolen, ku kterémužto snešení hned druhého dne také vyslaní Moravanův, Slezanův

a Lužičanův přistoupili. A tak se najednou chýlily události vždy více k rozhodnutí konečnému.

Když pak Fridrich falcký z Porýnska do Čech se ubíral, vypravili direktorové jemu vstříc zvláštní posly, kteří za městem Chebem na hranicích českých blíže Valdsasu na příjezd jeho čekali. I vypravuje Skála o cestě Fridrichově a o vjezdu jeho do Prahy asi toto:

Král přijel dne 25. října 1619 do Čech. Poslové čeští vedli ho skrze město Cheb, v němž ho úřad i obec Chebská slavně přivítaly; odtud se odebral na nocleh do Falknova, jehož pánem dědičným byl tehdáž hrabě Jan Albín Šlik.

Dále vzali cestu svou přímo k Žatci; ale nežli tam se dostali, byli ještě přivítáni u Maštova na panství Jana Henricha ze Štampachu, jenž byl osoba přední a nad jiné rytířstvo kraje žateckého zámožný.

Týž dal v jednom místě veselém na lukách postaviti prostranné loubí, čerstvým nájovým zelením pěkně přikryté a opletené, pod nímž mohlo státi drahně stolův; a tu přivítav krále a královnu, uctil je i komonstvo jejich vzácným obědem, připraveným od nejrozkošnějších krmí, zvěřiny pernaté, srstnaté i ryb rozličných a co více dle krátkosti času nad to podle nápoje výborného obstarati mohl.

Do Žatce měl Fridrich přijeti dne 27. října. Téhož dne byli měšťané dle nařízení úřadu městského uvedeni pod dva praporce, jeden červený s erbem městským a druhý bílý a modrý, který bratrstvo střelcův dalo ku poctivosti krále nového na svůj vlastní peníz zhotoviti. I očekávali krále na náměstí, stojíce tu ve dvou řadách až k domu Max. Hošťálka z Javořic, v němž příbytek pro krále a královnu opatřen byl.

Když král k městu přijížděl, uvítali jej za branou purkmistr s konšely, a přední písař radní Tobiáš Felix měl k němu delší latinskou řeč, v nížto králi a královně všeho dobrého přál a za milostivou ochranu pro město Žatec jich prosil. Kromě toho dostalo se královně zvláštního ještě uvítání. Vyšelť jí totiž také nemalý zástup měšťěk nejpřednějších naproti, aby i ony jmenem svým i všeho poctivého pohlaví ženského obce žatecké ji uvítaly. Když tedy písař radní svou řeč dokonal, přistoupil k vozu královskému i ten zástup matron žateckých a učinil královně přání náležité skrze jednoho mládence školního, jenž do oděvu ženského přistrojen byl.

Po té doprovázeni jsou hosté do města; i pouštěna jest střelba malá a na baštách větší, a hlučně voláno „Vivat rex.“ Což vše prý králi náramně se líbilo, jako potom i traktace při jídle večerním a ranním, při níž žádného nedostatku jak od vína výborného tak i od konfektův rozmanitých se nenacházelo. Na rozloučenou daroval úřad žatecký králi velikou medenici (umývadlo) a nálevku pozlacenou, a Mostečtí presentovali mu skrze své vyslané dar od vína a obroku.

Dne 28. října po obědě odjel král do Loun, kdež ho obec přivítala s jedním praporcem lidu na rynku; na předměstí pak byl uvítán ode sta cepařův staročeských. Na věži městské stál v tu dobu jeden jonák, toče praporcem, z tykyty modré, bílé, červené a zelené sešitým. Druhého dne dostal se Fridrich do Slaného a odtud jel dne 31. října

ku Praze. Když se blížil ku královské oboře Hvězdě, byl zde přivítán od direktorův a od velikého zástupu stavův, kteréž jak král spatřil, ihned s vozu sešel a sňav klobouk s hlavy, všem popořád pravici svou podával a s nimi se vítal. K němu pak učinil nejvyšší komorník Jan z Talmberka po česku řeč, kterou mu zase překládal na německo Václav Vilém z Roupova. Po krátké odpovědi královë přivítali stavové týmž spůsobem také královnu.

Potom ubíral se král u velikém průvodu ku Praze. Nejprvé jela jízda z Malostranských měšťanův ve 152 koních, jsouc v bílý a modrý oděv co nejpěkněji vypravena; i měla před sebou 4 trubače a bubeníka s bubny vlašskými. Za nimi následovali jezdcové měšťanův Novoměstských s šesti trubači a s bubeníkem, oděni červeně, bíle a modře, v 20 řadách po sedmi osobách. V třetím zástupu byla jízda Staroměstská v bílém a modrém oděvu v 23 řadách po 7 koních s šesti trubači a s bubeníkem. Pak šla některá oddělení pěchoty a jízdy královské, za nimiž jelo panstvo a rytířstvo české, moravské, slezské i jiné, okolo 400 koní silné. Potom následovalo osm královských trubačů a bubeník, a za nimi direktorové čeští s radami královskými, po těchto některé osoby knížecí a po nich teprv král; vše na pěkných koních. Při králi pak šlo s obojí strany 24 drabantův v bílých a modrých šatech. Za králem vezla se královna s nejstarším synem, načež následovala družina královnina. Po všech pak táhl praporec 200 jonáků životní gardy královy, a ti byli naskrze Holanďané.

Když přijel král nedaleko kláštera Strahovského, tu spatřil tři zástupy pivovarníkův, tesařův, nádeníkův, plavcův a viničné čeledi až i selského lidu, asi pět set silné. Všickni byli uvedeni pod jeden starý praporec červený, na němž byl vyobrazen kalich pozlacený, i měli za zbraně staročeské železné cepy, kuše, velké pavezy, meče obouruční, kosy, oštěpy, sudlice a těm podobné zbraně, jichž tehdáž válečníci ovšem již neužívali. Náčelníkem jejich byl Mikuláš, nejstarší služebník při úřadě Staroměstském, též po staročesku ozbrojený. Ten pozdravil krále řečí latinskou, poroučeje v ochranu jeho sebe i všecken ten „stav čtvrtý."

Když král krátce odpověděl, voláno: „Gaudete omnes, quia vivit rex! Veselte se, radujte se všickni, poněvadž král náš živ a zdráv jest!"

Král pak s královnou jeli na plac zámecký a odebrali se do pokojů královských.

Na makovici věže při kostele zámeckém stál jeden muž a ten tak dlouho, pokud onen průvod trval, bílým a modrým praporem točil. Pod ním seděl druhý, který ustavičně na buben tloukl.

Korunování Fridricha falckého a manželky jeho dálo se v chrámě sv. Víta dne 6. a 7. listopadu rovněž spůsobem slavným, jejž Skála také obšírně líčí.

Skála po těchto věcech dokládá, že při tom příjezdu královském konalo se všecko s takovou nádherností a slávou, že podobné žádnému téměř předešlému králi českému prokazováno nebylo. Sami Pražané na tu výpravu při uvítání Fridricha falckého 50.000 zlatých z vlastního měšce vynaložili, ješto prý by byli mnohem lépe udělali, kdyby tu sumu na svůj válečný lid byli obrátili. Pročež také nepřestává

i Skála toužiti na nepořádky, nekázeň a nedostatek peněz při armádě české, jejímžto nejvyšším vůdcem cizozemec Kristian kníže z Anhaltu učiněn jest.

Jedna z prvních větších bitev r. 1619 svedena jest 9. června u Záblatí nedaleko Prachatic, již Skála velmi živě popisuje. Mansfeld, nedostav pomoci od armády hlavní, byl zde od Bukvoje poražen.

Stavové čeští žádali pak za pomoc tchána Fridrichova krále anglického, tolikéž krále dánského, švedského, stavův nizozemských a j., ale pomoci té dočkati se nemohli.

Naproti tomu Ferdinandovi II. vždy více vojska přibývalo. Tak zejmena vtrhl na začátku listopadu 1619 Martin de Huerta s četným lidem španělským do Čech, vzal Budějovice, odkud velké škody činil okolo Vodňan a Prachatic.

Pavel Skála pokračuje pak u vypisování obou armád a prospěchův jejich před bitvou bělohorskou, čímž končí se III. díl Historie České.

IV. díl podává hned na začátku jednání generálního sněmu, který dne 26. března 1620 zahájen byv až do 11. května trval.

Nejprvé učinil ku králi purkrabě Bohuchval Berka z Dubé řeč v jazyku českém na místě celého shromáždění sněmovního, kterouž zase nejv. kancléř Vilém Václav z Roupova králi v krátkých přestávkách po německu vykládal. Nejdůležitější z dalšího jednání věc záležela v tom, že konfederace sjednocených zemí koruny české s uherským králem Bet. Gáborem učiněna jest.

Povýšení Fridricha falckého na království české a poslední skutky generálního sněmu, který zároveň Ruprechta, syna Fridrichova, prohlásil ihned za budoucího následníka trůnu, patrně vedly k tomu, že věc česká jedině na poli válečném rozhodnouti se musila. Okršlek válečný také již od konce r. 1619 znamenitě se rozšířil; bojovánoť r. 1620 kromě Čech také na Moravě, v Slezích a Rakousích. Bylo tedy potřeba lidu válečného i prostředkův k chování jeho tím více.

Z ciziny dostalo se stavům českým pomoci válečné nejprvé něco z Anglicka a z Holandska. Z Anglie přitáhlo prý asi 4000 mužů; ale nežli povětří českému přivykli, musili mnoho nemocí v Praze a jinde vystáti, tak že týž lid pro mdlobu svou víc času v nemocnicích a hospodách Pražských, nežli v poli proti nepřátelům ztrávil. Tvrdšího však přirození a čerstvější k válce byl lid nizozemský, jenž asi s 500 koní do Čech šťastně přitáhl. Pomocný lid odjinud, zejmena z Uher, teprv později se dostavil. Nastala tedy Fridrichovi falckému a stavům českým tím větší péče o potřeby válečné, jmenovitě o žold pro vojsko. A tu byly nesnáze převeliké za příčinou nezaplacení vojenské služby. Tak naléháno ku konci měsíce července 1620 ustavičně od vojska českého v Rakousích na krále i stavy, aby jim byl žold již jednou placen.

Král nevěda odkud shledati peněz, obeslal před sebe na hrad k radě nejvyšších úředníkův zemských konšely a nejpřednější osoby z Pražanů a předloživ jim obecnou potřebu zemskou, žádal jich co nejsnažněji, aby jeho krále a vlasti své v tom velikém nebezpečenství neopouštěli a nemajíli peněz hotových, aby aspoň klenoty svými jeden každý dle možnosti své jmenem půjčky jej založiti nepomíjeli. Tím

spůsobem že dají spolu na sobě dobrý příklad obcím Pražským, jež král potom teprv z tétéž příčiny na radnice také obeslati chtěl. Podobné předložení stalo se od královny i nejpřednějším měšťkám a paním Pražským, které byly před osobu její obeslány.

Avšak proti této žádosti učiněna i od konšelův i od paní Pražských šetrná omluva tato: že vždy dosavad v takových případnostech učinili, co na věrné syny a dcery vlasti náleželo, pokud možnost jejich stačila, a že i dále z povinnosti takové se nevyjímají, uvidíli v skutku, že i vyšší stavové a zvláště nejv. úředníci a soudcové zemští se svými manželkami onu zemskou potřebu k srdcím svým připustí a dadouce na sobě dobrý příklad, klenoty svými hnou.

Ukázala se tu patrně v tak kritické době i neobětovnost stavův vyšších i nechuť městského stavu proti nim. Neboť i Skála dotýká perně té sobecké neochotnosti zejmena nejv. kancléře Václava z Roupova, jemuž prý i jiní nejvyšší úředníci v té štědré půjčce byli též podobni; mezi tím však prý dobře uměli před králem a královnou stavu městskému vyměřovati, aby manželek svých pasy stříbrné, řetězy a náramce skládali; sami pak od klenotův svých potratili prý tehdáž klíče, kteréž potom po vítězství na Bílé hoře vojáci císařští velmi prý snadně nalézali při vybíjení domův a příbytkův jejich.

A tak jen s těží se něco peněz mezi stavy sehnalo, k čemuž od nejvyšších úředníků zemských také zámožnější židé přinuceni jsou, tak že na rychlo 50.000 tolarů mezi obcí svou shledali a při berním úřadě složili.

Ale sotva potřebám vojska poněkud vyhověno, musilo se ihned pomýšleti na obranu hlavního města Prahy. Již 14. srpna přišel v té příčině dekret z kanceláře české do všech tří měst. Pročež nařízena jest obecná hotovost branná. Každý soused a měštěnín, kromě starcův, nemocných a pod patnácte let mladých, měl se zbraněmi hodnými dostaviti se na určité místo, jakž by na buben udeřeno bylo. Židům pak uloženo, opatrovati město před ohněm; měloť jich býti osm set na pohotově s konvemi, sekerami a jinými k hašení ohně potřebami a na dané znamení měli se po dvou stech k' hlavním kašnám městským dostaviti.

A když tyto a podobné přípravy dály se k bránění hlavního města, a když patrné nebezpečenství hrozilo mladému trůnu Fridricha falckého: tuť právě při dvoře jeho prohřešeno se proti svobodě náboženské a proti majestátu Rudolfovu týmž spůsobem, proti kterémuž se stavové evangeličtí r. 1618 tak ostře byli opřeli. Fridrich jsa vyznání kalvinského, dal nejprvé vykliditi všecky obrazy z kostela zámeckého, čímž nemalé pohoršení spůsobil. Ale nad to opovážil se přední kazatel jeho Skultét zrovna v srpnu 1620 vydati zvláštní dekret, aby fary a kollatury na panstvích královských osazovány byly kněžstvem tím, které králi příjemné jest, t. j. kalvinským. Zdálo se, jako by prý kalvinský duch byl sobě umínil, katolíky, podobojí, luteriány i jednotu bratrskou v království českém vykořeniti.

Zatím se však rozhodnutí válečné rychlej blížilo, než se Fridrich toho nadál. Neboť Maximilian bavorský spojiv se v Rakousích s Buk-

vojem, vtrhl do jižních Čech, dobyl Sušice, Strakonic a jiných měst v Prachensku, chtěje se odtud obrátiti přes Plzensko ku Praze.

Z té příčiny radil se Fridrich s vojevůdci a tajnými radami svými o to, zdali by bylo užitečno, aby se sám osobně do ležení hlavního vypravil. I usnesli se jednomyslně na tom, aby se tak stalo. Král nařídiv, aby Žižkov a jiné výšiny okolo Prahy opevněny a hrubou střelbou opatřeny byly, odebral se někde 28. září do hlavního tábora u Sedlčan, kamž nepochybně také válečná pomoc uherského krále Gábora přitáhla.

Poněvadž však Maximilian bavorský s Bukvojem od Plzně přímo ku Praze směřovali, hnula se armáda česká od Sedlčan do Plzenska, aby jim cestu k hlavnímu městu zamezila. Matiáš Turn zatím meškal v Brně, aby výpravu pomocného lidu moravského uspíšil.

Jaký zrádný duch v armádě české právě tehdáž, an Fridrich sám při ní byl, se zahnízdil, tomu lze vyrozuměti z příběhu, o němž Skála vypravuje. Když totiž Fridrich s lidem svým do kraje plzeňského se dostal, usnesl se v tajné radě, v níž krom něho jen kníže z Anhaltu a hrabě z Holachu či Hohenloë seděl, na tom, aby nepřítele podskočili a náhlý útok naň učinili. Avšak brzo se Fridrich k ustrnutí svému dozvěděl, že celá věc nepříteli byla zrazena, a že týž na onen útok v hotovosti očekává; i upustil tedy od úmyslu svého. Skála při tom dokládá, že vinu té zrády připisovali lidé tehdáž vůbec hraběti z Holachu, ano i při dvoře královském ledajakés řeči o osobě jeho proskakovaly.

Nedlouho potom ustoupil Fridrich až k Rakovníku, kamž za ním i Maximilian bavorský a Bukvoj s lidem svým následovali. I strhlo se tu několik šarvátek mezi oběma vojsky, při nichž Fridrich osobně prý býval. Ale dne 6. listopadu hnulo se vojsko české od Rakovníka, jakkoli postavení jeho zde dosti silné a pevné bylo, náhle ku Praze, až se na Bílé Hoře opět zastavilo. Tehdáž však Fridrich nezůstal již při armádě, nýbrž vrátil se opět do královského hradu. Teprv když Kristian z Anhaltu, Matiáš Turn a Jiří z Holachu, jenž dost záhy odjeli s bojiště, za králem do hradu přišli oznámit mu o porážce bělohorské, tu prý měl v úmyslu, na Bílou Horu vyjeti „a bitvě té se podívati.“ Ale bylo již pozdě.

O bitvě bělohorské podal Skála v Historii své asi osmero zpráv od rozličných, přátelských i nepřátelských zpravodějův.

Jakožto hlavní příčiny porážky bělohorské uvádějí se tam porůznu tyto: že přední stavové neukazovali náležité obětovnosti a lidu svému válečnému pořádně neplatili, z čehož nekázeň veliká mezi ním povstala; že čelní vůdcové mezi sebou jeden druhému záviděli, každý z nich dychtě po úřadu nejvyššího maršalství polního; že nedostávalo se zkušených mužů k řízení věcí válečných, a že tedy nebylo také žádné řádné rady vojenské ani dokonalé správy kanceláře královské. Také prý pochybeno, že vojsko české před outokem nepřátelským žádnými vozy se neohradilo, ač jich bylo před rukama dosti; a mnozí z důstojníkův nezůstali prý ani při bitvě, nýbrž vězeli a snad i hodovali v Praze. A jakkoli proti jednomu úzkému ouvozu, kudy nepřítel ubírati se musil, 13 kusů střelby hrubé založeno bylo; ale když jeho lid tudy táhl, tu

nebylo prý žádného z důstojníkův, který by byl puškařům rozkázal, kdy a jak by naň stříleti měli. Pročež puškaři tito začali naň dávati oheň, když již toho lidu nepřátelského do 4000 přes to ouzké místo přepraveno bylo, a ti pak dostavše se na prostranství, běželi hned ouprkem k oné střelbě a zmocnili se jí beze všeho prý odporu.

Konečně zmiňuje se Skála při tom také známého již nevěrného cizozemce hr. z Hohenloě či Hollachu. Týž vedl v bitvě bělohorské též jízdu nizozemskou, a ta měvši doraziti na kyrysary nepřátelské, toho neučinila, nýbrž obrátivši se rychle od nich nazpět, obnažila jim jízdu uherskou, tak že kyrysaři se vší mocí na lehce oděné husary doráželi.

Uhři vidouce, že od jezdcův Hollachovských takořka zrazeni byli, dali se z bojiště na outěk, čímž veliký zmatek i v ostatní armádě české spůsobili.

Zároveň vedle věcí českých vypisuje nám Skála též souvěké příběhy v ostatních zemích koruny české, o čemž se s dostatek přesvědčiti můžem v IV. díle Historie České. Zejmena se tam dočteme, kterak Jiří kurfirst saský k dobrému Ferdinanda II. působil v Lužicích, kteroužto zemi i vojskem i diplomatisováním od povstání českého odvracoval a pro své panství připravoval, až mu posléze r. 1635 postoupena byla.

O politickém stavu, v jakémž se octly země koruny české hned po bitvě bělohorské, podali jsme na základě pamětí Skálových článek v časopise musejním r. 1870, k němuž laskavého čtenáře odkazujeme.

V dílu V. a posledním Historie Skálovy čteme o příbězích českých r. 1621—1623. Strany dějin léta 1621 vypisuje se nejprv o dokonávání příběhův válečných, kterak jmenovitě poslední města, Fridrichovým lidem osazená, jako Plzeň, Tábor, Třeboň a Jindřichův Hradec Ferdinandovi II. se vzdala. Nejdéle držely se posádky Zvikovská a Kladská, jež teprv r. 1622 k vzdání se přinuceny byly. Avšak hlavní obsah týká se jednání komise císařské na hradě pražském, jež pod knížetem Karlem z Lichtenšteina soud držela nad původci minulého povstání.

V dotčené komisi zasedaly kromě presidenta knížete z Lichtenšteina osoby tyto: nejv. hofmistr královský Adam z Waldšteina na Hrádku nad Sázavou, president nad appellacemi v Praze Fridrich z Talenberka, hejtman Malostranský Krištof Vratislav z Mitrovic, radové dvorští Wolf Vilém Laminger, Otta Melander a Jan Vácslav, doktoři v právích a rady nad appellacemi Melichar Gnyzen, Vácslav z Flissenpachu a Daniel Kapr a posléze radové rakouští Kašpar Šváb a Pavel z Ello. Mezi kterýmižto jeden z nejčinnějších byl dr. Melander; neboť k uložení dotčené komise vzal na se hlavní přípravní práci a vytáhl z protokolův bývalé direkce české, jichž komisaři císařští dostali, jakož i z jiných akt těch 132 článkův neb dotázek, podle nichž pak vězňové, zejmena direktoři, vyslýcháni a odsuzováni jsou.

Co se pak tklo provinění jiných osob ze stavu městského, které po radnicích pražských vězením opatřeny byly, v tom užili jmenovaní komisaři prostředku toho. Rozkázali všem rychtářům císařským v Praze, aby povolajíce všecky měšťany pod jednou na radnice, jich přísně

napomenuli: kdo by z nich v čem upamatovati se mohl, co kdy za minulé zpoury od kohokoli z onéch uvězněných osob na potupu důstojenství císařského a královského neb náboženství katolického mluviti slýchali, aby to vše seznali, neohlédajíce se na žádnou přízeň ani na dobré sousedství neb přátelství.

Po výslechu a odsouzení nastala pak v červnu 1621 známá exekuce, o níž Skála obšírně se rozpisuje.

Část Historie, která se vztahuje na l. 1622 a 1623, vypisuje především socialní bídu po bělohorské bitvě a proměny náboženské.

V pronásledování nekatolíkův začato vypovídáním jejich kněží. A ježto mnozí z nich potichu do Prahy se vraceli a potají zde se zdržovali, takoví byvše vyzrazeni, potkávali se s vězením a jiným pokutováním. Místo kněží evangelických dosazováni jsou duchovní katoličtí; při čemž však nemalé výtržnosti se udály. Tak se stalo dne 10. dubna 1622, když rychtář císařský k nařízení arcibiskupovu uvésti chtěl kněze katolického do kostela Týnského. Rychtář vešel onoho dne s několika žoldnéři do toho chrámu, an právě tam veliký zástup lidu přítomen byl při službách božích, jež tehdy ještě utrakvistický kněz Locika konal. Tento však nechtěl fary Týnské postoupiti novému knězi pod jednou, z čehož nemalá potržka povstala mezi lidem a žoldnéři; a když pak se věc roznesla po městech pražských, tu se lid sbíhal se všech stran, tak že i větších výtržností obávati se bylo. Zakročením vojska však lid ukrocen, kněz katolický v Týně uveden, a Locika pro svůj odpor odvezen na Křivoklát, kdež prý odpraven jest.

V měsíci říjnu téhož roku když Karel z Lichtenšteina obnovoval úřady konšelské v Praze, propustil všecky konšely evangelické z úřadu, kteří k církvi římské přistoupiti nechtěli.

A dne 30. října vydán dekret, kterým universita pražská jezovitům odevzdána jest, jimž také předních dvou far na Novém městě, totiž u sv. Štěpána a u sv. Jindřicha se dostalo.

Spolu nařídil kníže Lichtenštein komisi, která všecky krámy knihařské prohlédala a zaznamenavši spisy zahraničné, jež z protestantských zemí do Čech přivezeny byly, přísnou dala zápověď, aby z takových kněh ani jediné neprodávali.

A jakož se dálo v městech pražských, tak také po krajích, zejmena v městech královských, dosazovali se kněží římští do kostelův a far evangelických. Zároveň dána prý jest úřadům instrukce, která mimo jiné i tyto věci obsahovala: aby v každé obci úřad konšelský, zvláště primasové a písaři městští byli lidé náboženství katolického; aby sirotci k liternímu umění schopní dávali se od poručníkův mezi jezovity na učení; aby žádný do společnosti měšťanské přijímán nebyl, leč by se prvé k víře katolické přihlásil; aby bohaté osiřelé panny a vdovy za samé lidi katolické vdávány byly; aby pokladnice zádušní, osadní a kostelní jen osobám katolickým v moc se uvedly; aby na školy po městech i vesnicích jen učitelé katoličtí se dosazovali; aby rodičové dětí svých bez vědomí úřadu svého neb vrchnosti nikam ven do žádných škol-luteriánských na učení nevysílali; aby těla nekatolíkův nikdež při kostelích ani na hřbitovech pochována nebyla.

Tolikéž zapovídáno po kostelích zpívání žalmův bratrských, jež

druhdy tak oblíbeny bývaly. I dokládá Skála dále o rekatolisaci v Čechách takto:

„Pročež mnozí z následovníkův náboženství pod obojí, vidouce, že všecka naděje jejich mizí a hyne, ... počali velmi zhusta od pravdy předešlé k poslušnosti církve římské odpadati, na díle ze mdloby a křehkosti těla, na díle s rozmyslem svým zdravým a v té naději, že tudy budou moci k větším i statkům i úřadům přicházeti, na díle pak z pouhého strachu rozmanitých proto trápení .... „K stěhování se z vlasti došlo teprv později.

Zvláště dojemným výjevem za oné doby bylo snímání velikého kalicha s kostela Týnského. Vykonáno jest dne 23. ledna 1623. Praví o tom Skála: „Aby již nikdež ani znamení nejmenšího víry pod obojí, které předkové naši z horlivosti své ku kalichu Kristovu v místech výsadních a posvátných sobě vystavili, nepozůstávalo, snímán z rozkazu knížete z Lichtenšteina v noci s velikou prací a nebezpečenstvím hrdla ten kalich veliký pozlacený, z mědě udělaný, jejž na onen čas Jiří Poděbradský, český král, do toho štítu velikého prostředního u kostela Matky boží před Týnem nad obrazem svým královským postaviti dal.“

Ale ku konci r. 1623 dostala Praha aspoň na krátko zase tvářnosti trochu jiné. Betlén Gabor vtrhl totiž v říjnu nenadále do Moravy a sevřev císařské vojsko u Hodonína, chtěl prý se obrátit do Čech přímo ku Praze. Jak zpráva o tom se roznesla, činil kníže Lichtenštein přípravy k obraně hlavního města.

I kázal šance okolo Prahy dle potřeby vyzdvihovati, zdi městské, počnouc od Karlova až k řece, opravovati a brány východní, jako Poříčskou, rumem docela zavážeti. Ano nekatolíkům navráceny jsou nedávno jim odňaté zbraně, aby zároveň s vojskem město opatrovati mohli.

I aby při zdech městských bylo prostranství dosti, rozkázáno za Karlovem všecky lisy, pak všelijaké zdi u zahrad a vinic, blíže města ležících, s zemí srovnati a až pod bránu Poříčskou pobořiti. I bylo při této práci všecko mladistvé štěpoví posekáno, tak že prý bylo žalostivo na to hleděti, jak mnoho tu škod na zdech a štěpích krásných a úrodných uděláno.

Avšak přípravy tyto byly zbytečné, neb Betlén uzavřel pro blížící se zimu s císařskými na Moravě příměří a táhl zase nazpět do Uher.

Tím končí se poslední díl Historie České, podle velkého církevního dějepisu Skálova složené. Kromě ní náleželo by z ohromného díla tohoto tiskem vydati ještě ty části, které se na dějiny uherské, polské, ruské a turecké vztahují; takovým spůsobem by pak všecken vzácnější materiál z arcidíla Skálova u veřejnost se dostal, a požadavkům vědy historické by se docela vyhovělo.

Pavel Skála veliké dílo své skládaje, zachovával v tom methodu synchronistickou; vypisujeť dějiny rozličných národův jedny po druhých, pokud do téhož roku spadají. Vypravování jeho karakterisuje se správným a důstojným slohem, který znamenitě se liší od slohu listin,

místy do textu vložených. Popisy jsou jasné a určité, ano Skála jeví i patrnou snahu po objektivnosti historické, podávaje vedle příběhův také mnoho listin k doložení soudu pronešeného. Kteréžto vlastnosti dobré vystupují na jevo zvláště v dějinách českých od r. 1602—1623, kdež se nám Skála, jakož svrchu již doloženo, jakožto původní dějepisec představuje. Skála v té části vyniká nad Slavatu. Nejsa zajisté vázán tak naprosto formou polemickou, jakéž Slavata užil, vypisuje věci u větší spojitosti, a líče nám jednání stavův na sjezdech a sněmích, neopomíjí při tom zevrubně vypisovati také příběhy válečné, dotýkaje místy také výjevů kulturních, čehož v Slavatovi na mnoze pohřešujem.

A jakými mravními zásadami Skála se spravoval v posuzování věcí politických, o tom svědčí kromě jiných míst také toto, jež se dotýká franského maršálka d'Acre, léta 1617 zavražděného:

„Nic pod nebem potupnějšího, nic nebezpečnějšího ani záhubnějšího nemůže potkati velkomocná království a obce slavné jako to, když jediný, bohaprázdný, nevážný, vysokomyslný a všetečný člověk tak nesmírnou a nenáležitou přednost a moc sobě v nich osobovati smí, aby po své nešlechetné svévolnosti, mozku závratlivém vším všudyž vládl a mezi vrchnostmi a poddanými rozmanité nevole, rozbroje, nedůvěrnost a zášti tropil."

Než vedle těchto výtečností nelze nepozorovati také v Skálovi některých nedostatkův. Tak nedostává se mu potřebné pragmatičnosti, která ukazujíc vnitřní spojitost dějin souvěkých methodu synchronistickou ospravedlňuje a ji teprv užitečnou činí. Dále viděti jest i ve spise Skálově obvyklou za jeho času rozvláčnost, jižto množství přivedených listin, obšírných svědectví, ano celých monografií ještě zveličuje. Historik náš maje položiti resultát zkoumání svého a určitý soud na pramenech založený, podal zhusta pouhý materiál k němu. Což přímo dokazuje, že i Skálovo dílo jest přece jen více pramenem historickým, ač hojným, ale nikoli hotovým dějepisem.

Jako ostatní výše jmenovaní historikové, tak také Skála snášel s vzácnou bedlivostí vše, což se mu důležitým býti vidělo, v jeden celek, aby aspoň budoucím badatelům zachoval hojný materiál, jenž pohromami času snadno porůznu zmařen býti mohl. Na konci však to ouhrnem doložiti slušno, že Skála a Slavata naproti ostatním dějepiscům střední doby pojali české dějiny v rozsahu širším, spojujíce je s ostatními příběhy evropskými; ale obadva rozeznávají se od sebe v tom, že Skála nejdůležitější část díla svého, totiž dějiny své doby, případněji a u větší spojitosti vypsal než Slavata.

Josef Jungmann.

Podává

František Zákrejs.

Splnila se tedy v nejplnější míře věští slova, jež *patriarcha* křisitelů našeho národa r. 1827 pronesl:

„Nová literatura česká jest plod některých milovníků, kteří, nepřátelům na urážku, svojím nevděk, sobě často na škodu, přinášejíce drahé oběti vlasti a přirozenému svému jazyku, ji až posud zachovali, ač jen mezi životem a smrtí, od kteréž poslední jí toliko spojená mnohých snažnost uchrániti může. Učinili v pravdě tito podnikatelé ku podivu mnoho a v nejednom ohledu nad předešlé věky vynikli; *zásluhy jejich*, jimžto mnozí nevděčníci toho času rozuměti nechtějí, *budoucí časové zajisté uznají.*“

Památné zajisté, velmi skvělé červencové slavnosti uspořádané v Praze i všech probudilých obcích vlasti posvěceny byly především velikému *géniu Jungmannovu*, ale byly zároveň věnovány *všem zachranitelům slovanské národnosti v Čechách i na Moravě.* Byly to především slavnosti díků *Juugmannovi*, že *národu* prací svou *vrátil jazyk*, ale v pravdě byly to i slavnosti díků *Šafaříkovi*, že *národu našemu podal průkazy jeho původu a rodu*, *Palackému*, že *nám vrátil dějiny a s nimi čest národní*, politické vědomí *a důvěru v sebe*, *Preslovi*, že *nám otevřel velkou knihu přírody*, *Čelakovskému* i *Kolárovi*, že *slovy plamennými nadchnuli národ pro Slovanstvo, vlast a ideály lidstva*, a byly to slavnosti díků všem *heroům*, kteří *za nimi bojovali muž za mužem v nezlomném šiku pro blaho a starou slávu svého národa.* Ano, byli to sváteční dnové národního vzkříšení.

Avšak byly to stejnou měrou slavnosti oprávněného národního sebevědomí, a není to malou pohnutkou k hrdosti, že v ony dny v plné pravdě dotvrzeno býti mohlo: „Národ náš, již odsouzený na smrt, postavil se v době *jediného* věku *na roveň* s ostatními národy světu, ano vystoupil výše: neboť sotva v kterém národě se lid v té míře sama vzdělává jako v našem.“ A proto stalo se též, že tyto po výtce *osvětové* slavnosti byly slavnostmi nejen národními, nýbrž zároveň slavnostmi *lidu*; ano najmě při *této* příležitosti osvědčilo se co nejskvěleji, že je sotva druhého kmene, aby u něho pojem *národa* byl tak blízký totožnosti s pojmem *lidu*.

Slavnosti Jungmannovy měly ale ještě jiný mocný význam: bylyť zároveň slavnostmi *politickými*, bylyť osvědčením národa, že neustane v zápase o svou samostatnost. Jimi bylo po všech krajích vlasti osvědčeno přesvědčení, že „národu našemu *musí* se konečně dostati to, což jeho právo a co jemu nezbytnou podmínkou národní existence.“ Byl to celý národ, jenž Jungmannovou oslavou provolal: „My zkrácení jiných nechceme a nehledáme, ale *od toho, co naše poctivé*

právo, se nedáme ani *odhanět*, ani *odlichotit*, ani *odkoupit*, ani *odporučit*, ani *odhrozit* ani *násilím odehnat!*"

Jsmeť nejen Čechové, jsme také *Slované*, a slavili jsme to zároveň svátky *slovanského vědomí*. Oslavovaliť jsme *Jungmanna*, a tento Čech vylíčil. a to ještě v samé době kruté poroby, *moc a budoucnost Slovanů* pyšnými, věštími slovy. „Můželi který národ vypínati se svou ve světě rozšířeností a velebností jazyka svého," pravil, „má k tomu Slovan největší právo. *Jedna čtvrtina celého okrsku země náleží Slovanům*. Z Litoměřic až do Chyny skrze samé Slovany jíti můžeme. *Jazyk jejich*, řeckému a latinskému příbuzný, *na veliký stupeň* vykvesti může a s bohem *vykvete*. Jemu jest dáno v rythmu a skladu starožitných jazyků zpívati, jemu bude časem v operách nad vlašský se zdvihnouti, poněvadž jemu v příbuznosti blízký, v síle jeho mocnější a jakožto původní jazyk daleko nad něho živější jest. *Posud Slovan byl sluhou druhým národům. Věčně obíhající kolo osudu přinese milou Slovanům změnu, a my buďme jen praví Slované: z toho jmena se právem radovati můžeme!*" Zdaž nepřineslo již kolo osudu mnohou milou Slovanům změnu? Jak od těch dob, od doby národního probuzení pokročily Rus, Srbsko, Čechy!

Zcela trefně pak konstatují *Fr. Peřina* ve svém, dobře psaném, k slavnosti vydaném spisku *Josef Jungmann a současníci jeho* a *Jan Jul. Martinka* ve své podobné brošurce *Josef Jungmann*: „Kdekoliv žijí srdce věrná svému národu, slaví se památka velikána hudlického s vděčností nejvroucnější. *Po Husovi a Komenském — Jungmann!* Věru, slavná to trojice duchův, nejvlastnějšími snahami sobě velice podobných. Není lze v dějinách národa našeho nalezti tři jiné, kteří by k sobě tak dokonale patřili a kteří by naplňovali svou velikostí svá století! Všechny tři slavnosti: Husova, Komenského i Jungmannova zajisté byly a jsou slavnostmi hlavně *kulturními*," byly tudíž i slavnostmi rázu *obecně lidského*.

Tito tři heroové mají do sebe značnou podobnost. Všichni tři — Hus, Komenský, Jungmann — byli tiší géniové povahy mírné, ale nezlomného charakteru, byli mužové skromní, bez ctižádosti, byli to postavy epochální, věnující celý život myšlence, blahu a slávě národa, byli to neunavní pracovníci v nekonečných strastech a nebezpečích, byli to pracovníci vědy, spisovatelé, pedagogové chrámu neb školy neb i obou a jazykozpytcové, avšak i filosofové, zanášející se nejdůležitějšími záhadami lidského bytu a především prohlašující se za volnost náboženského přesvědčení, za volnost rozumu. Všichni tři jsou hrdinami pravé osvěty. Jeden za Angličanem Viklefem, druhý za Čechy Chelčickým a Řehořem, třetí za Francouzem Voltaireem, majícím ale předchůdce v české husitské době, postupujíce, a první na základě biblického křesťanství, druhý na základě biblickém, antickém a čistě lidském, třetí na základě renaissančním i moderním stavíce, nepovznášeli se tito mužové jenom u výši dobrodinců svého lidu, nýbrž zapsali svá jmena i do dějin světových.

Bylyť tedy slavnost Komenského i Husova a slavnosti Jungmannovy jednak oslavou *práce*, a to *práce vědecké, spisovatelské*, oslavou strážců *jazyka*, nýbrž i slavnostmi *náboženské svobodomyslnosti, filo-*

sofického rozhledu, slavnostmi *pokroku*, ano byly tytýž *novými* doklady, že *světové dějiny* bez historie *naší* zůstaly by kusé. *A děje těchto mužů buďtež nám zároveň zárukou, že my Čechové i Slované budeme bohdá brzy slaviti svátky největších svobod i největší moci.* Hus umřel *na hranici*, Komenský *ve vyhnanství* — avšak Jungmann umřel *uznán* — i na místech jinak nepřístupných. *Umrtvili* nás po Bělohorské bitvě, žili jsme po té *ve vyhnanství* ve vlastním domově, avšak bohdá *dobudeme sobě úcty i rozhodného, předního vlivu v řadě národů!*

Brandýs a Přerov byly jevištěm oslav Komenského, Praha i Husinec oslavy Husovy, ale dějištěm slavnosti Jungmannovy byly všecky naše vlasti. Slavnosti Komenského byly mohutné, slavnost Husova byla velikolepá, ale oslava Jungmannova byla *imposantní*. Ve všechtě probudilých obcích bylo vynaloženo vše, aby stoletá památka narozenin českého lidu byla zasvěcena co nejdůstojněji. Zvláště vyniklo tu zejmena rodiště oslavencovo, Hudlice. Avšak královnou Jungmannových a vůbec *všech* posavadních slavností národních byla oslava *pražská*.

Brandýs a Přerov nás *tužily* v bojích za vlast, Husinec nás pro ně *rozplamenil*, ale Praha Jungmannova nás oděla silou přesvědčení o naší *neúmornosti*, naší *nepřemožitelnosti*.

Přední toho zásluha náleží *Umělecké besedě*, která slavnost tuto podmínila, a *obci pražské*, která ji prostřednictvím zvláštního výboru na svůj peníz provedla.

Již slavnostní předvečer, dne 12. července, uchvátil každého netušeným obdivem; neboť počet světlonošů při pochodňovém průvodu, beroucím se po nábřeží a Ferdinandovou třídou k náměstí p. Marie Sněžné, kde stála prozatímní socha Jungmannova zvící příštího pomníku, přesahoval *šest* tisíc. Avšak počet hlavního průvodu dne 13. z Letné přes Příkopy, Ovocnou ulicí a kolem téhož pomníku přes Ferdinandovu třídu na nábřeží postupovavšího obnášel kolem *padesáte* tisíc hlav *ze všech* tříd národa, ač smíli u nás o *třídách* národa býti mluveno. Vrcholem slavnosti pak byla řeč, kterouž při památníku k českému národu pronesl doktor *Rieger*, a z níž jsme více myšlenek výše při charakteristice slavnosti použili. Odpolední společná hostina soustředila zástupce všech Slovanův, a důležitosti nabyl při ní přípitek *Palackého*, proslovený na počest zásluh Jungmannových a bratrské přípitky *jinoslovanských hostí*. Nejkrásnějším momentem *večerní* slavnosti *divadelní* téhož dne konečně bylo objevení se na jevišti *živého*, *Sob. Pinkasem* sestaveného *obrazu*, představujícího skupení českých spisovatelů od nejstarších dob po Jungmanna. — Důležitých zásluh o slavnost *obou* dnů získali si též naši *pěvci*, přičinivší působením svým za řízení *Bendlova* k nemalému zvýšení slavnostních dojmů.

Ohniskem Jungmannovy slavnosti bylo tedy místo, na kterém oslavenci postaven bude důstojný *památník:* náměstí u p. Marie Sněžné, nalézající se blíže domu, v němž Jungmann žil a zemřel, a jenž v tyže slavnostní dny péčí Umělecké besedy opatřen byl pamětní deskou. Jak známo, jednalo se o postavení pomníku Jungmannovi hned po jeho smrti r. 1847. Žádosti za povolení sbírek k tomuto účelu bylo sice úředně vyhověno, ale bouřné doby r. 1848 a později

nadešlý absolutismus překazily uskutečnění záměru. Památka Jungmannova zatím rok co rok v Praze i na venkově slavena smutečními službami božími vždy ve výroční den jeho úmrtí, a teprvé r. 1860 zasazena slavnostně pamětní deska na hudlickou rodnou jeho chýši. R. 1861 pak zaražen spolek, jehož účelem mělo mimo jiné býti též zřízení Jungmannova pomníku. Když však založena spisovatelská jednota *Svatobor*, splynul onen spolek s ní. *Svatobor* konečně určil k odhalení důstojného pomníku Jungmannova, na nějž potřebný peníz věnoval, letošní rok stoleté památky narozenin slavencových. Tento pomník, práce to sochaře J. Šimka, bude představovati Jungmanna co postavu vážného *klidu*, an sedě drží v pravé ruce péro a v levé ruce rozvinutý nad knihami papír, znaky to duševní *práce*.

Jest viděti, že byla slavnost Jungmannova *z více příčin* hlavně slavností spisovatelskou, slavností *literární*, aniž to ovšem mohlo jinak býti. A stalo se tudíž přirozenou měrou, že *literatura* v tyto dni Jungmannovým mánům přinesla mnohé obětní dary a mezi nimi tytýž i tribut vzácné hodnoty.

Vydányť jsou vedle různých příležitostních básní a životních náčrtků již uvedených, pak mimo životopisný nástin o *Josefu Jungmannovi* od *Josefa Kouby*, mimo záslužný obraz života a působení *Josefa Jungmanna*, sestavený *Otokarem Jedličkou* a uveřejněný *v Osvětě lidu*, posléze mimo obsažný *Štulcův* spisek *Josef Jungmann* památce dne 13. července 1873 věnovaný oslavencovými žáky Václavem Štulcem a J. Boj. Pichlem, zejmena populárné vědecké, *Ferdinandem Schulzem* důkladně, obratně a výmluvně sepsané, *Matici lidu* uveřejněné dílo *Josef Jungmann* a přísně vědecký, na širokých základech zpočívající, důmyslně spracovaný, Macaulayovským duchem prodchnutý první díl *Života Josefa Jungmanna* od *Václava Zeleného*, publikovaný v *Novočeské bibliothéce*, vydávané nákladem Musea království českého, a obsahující dobu Jungmannova mládí a jeho dobu litoměřickou. A za touž slavnostní příležitostí dokončeno též nové třídílové vydání *Jungmannových sebraných spisů v Kobrově Národní bibliothéce*, opatřené podobiznou spisovatelovou i jeho životopisem. Rovněž vyšlo k slavnosti více podobizen Jungmannových, zejmena u Bártla, Pokorného a Skrejšovského, a tytýž k ní od Kříže ražen pamětní peníz.

Čtyři poslední publikace — Štulcova, Schulcova, Zeleného a nové vydání sebraných spisů Jungmannových — jsou toho hlavně příčinou, že se nyní pokusíme na jejich základě znázorniti život a činnost oslavencovu. Bohužel opustí nás na ten čas v době politoměřické práce Zeleného, an její druhý, závěrečný svazek nemůže vyjíti než až letos na podzim.

Dobu, v níž se *Jungmann* narodil, popisuje nám nejšíře *Schulz*. „V století osmnáctém považováno katovo dílo v Čechách už za vykonané, a zařizováno se ve vlasti naší tak, jako by národa českého v ní naprosto nebylo. Od roku 1620 do 1700 jazyk německý v království českém velice se vzmohl.“ V národě Husitův bujelo tehdy nejhnusnější odrodilství! A kdežto český sněm ještě r. 1615 nařiditi mohl a nařídil, aby *soudní* řečí byl jediný jazyk český; aby děti cizinců *hned z mladosti* této zemské řeči učeny byly; aby dědicové této

mluvy mocní v statcích *dvojnásobně* dědili; aby každý, kdo chce do království býti přijat, nejprvé *česky* se naučil, aby však ani on ani děti jeho do třetího kolena *na žádné úřady* dosazováni nebyli; vůbec aby *při sněmích a při právích, v kostelích i ve školách* jinak nebylo mluveno než jazykem českým; aby konečně *ten, kdo*, jsa obyvatel království českého *jazykem českým*, uměje jej, *mluviti nechtěl a jiné od mluvení českého jazyka odvozoval, v zemi ani trpín nebyl:* bylo již padesáte let později v Čechách velmi málo *pravých* Čechů; všude — *mimo selský stav* — panovala jen neuvědomělost, odrodilství, zkáza mravní, ale nikde český duch, nikde český *národ* — taká byla situace. Jednalať se o zničení národnosti české! Za to se němčina šířila a zakotvovala úžasně, jsouc zavedena na universitu pražskou a poutajíc svou novou, probouzející se literaturou. Na rozkaz r. 1774 z Vídně daný zřízeny v zemích českých školy německé; r. 1776 nařízeno, by se ve školách učilo němčině i v ryze českých krajinách; r. 1780 oznámeno, že se do latinských škol nepřijme než žák dokonale znalý jazyka německého, ano ani řemeslníkem nemohl se státi, kdo se této řeči aspoň dvě léta neučil. Odtud staly se školy úmornými ústavy pro pěstování odrodilých odpůrců české národnosti a náhončích germanisatorských. K tomu otevřen cizozemcům volný vstup do našich vlastí.

„Však už v hlubokém temnu osudův lidských klíčila nová doba českého národa," dí *Schulz* dále; neboť „v druhé polovici století osmnáctého vystoupila v Čechách řada mužův, kteří osmělili se veřejně pověděti, že jazyk *šesti* milionů lidí v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Uhřích, *jazyk náležející mezi nejdokonalejší řeči na světě*, jazyk, jenž z dob minulých honosí se takovou hojností *plodův vědeckých a uměleckých*, jazyk, jenž proslavil se *v dějinách osvěty evropské*, a jehožto známostí svého času i panovníci jiných národů se chlubili, hoden jest lepších osudův, než do jakých uvržen byl." Probouzena tedy láska k mateřštině, pěstovány hlavně též české dějiny. Tyto zasloužilé muže, tyto naše křísitele jmenuje nejzevrubněji *Štulc*. Jsou *po Balbínovi* a *Pešinovi Vojgt, Dobner, Kynský, Durych, Procházka, Kramerius, Dobrovský, Pelcl, bratří Thamové, Tomsa, Rulík, Vavák, Hněvkovský, bratří Nejedlí, Puchmajer, Vratislav z Monsec Zlobický*.

Do řady těchto dobrodinců národa měl svým časem vstoupiti co vítězný vůdce národovců *Josef Jungmann*, ač narodivší se právě v době, kdy zápas proti státní moci o zachování české národnosti byl již v dosti mocném proudu.

Nejpodrobnější zprávy o Jungmannově *mládí* shromáždil *Zelený*. Dle dokladů jím podaných slul praděd našeho oslavence *Pavel*, děd *Matěj*; otec slul *Tomáš*. Rod Jungmannův, přišlý dle podání v rodině zachovaného z Duchcova, nalézá se v krajině Hudlické již roku 1632. Zde, v Hudlicích samých, vesnici to na jihovýchodní straně panství křivoklátského, někdy valdštýnského, nyní fürstenberského ležící a prostírající se vzdálí asi dvě hodiny od Berouna po táhlém, mohutnou skalou zakončeném kopci, narodil se dne 16. července 1773 náš *Josef Jakub* co šestý z desíti dítek manželů Tomáše Jungmanna,

r. 1741 narozeného, a Kateřiny Kynské, zrozené r. 1743. Z Jungmannových bratří prosluli, jak známo, zejmena *Antonín*, narozený r. 1775, a *Jan*, narozený r. 1778. Otec Jungmannův živil se kostelnictvím a obuvnictvím, jsa po mnohá léta starším pořádku ševcovského. Matka Jungmannova byla žena *rozumná*, *dobrá*, velmi pobožná i *přečivé fantasie*. Dle jejího, bohu učiněného slibu měl se Josef státi *kněžem*.

Naučiv se vedle *obyčejných* věcí na hudlické škole i *hudbě* a *zpěvu*, byl tedy Jungmann v jedenáctém roce svého věku dán na piaristskou, *německou* hlavní školu v Berouně, v níž strávil tři léta (1785—87), a sice stále *v téže třetí* třídě, aby se naučil — němčině; i pobyl v Berouně ještě r. 1788, aby se přiučil i latině. Odtud přešel na piaristské gymnasium pražské, a sice hned do *druhé* třídy. Jako četné části studentstva našeho, bylo i jemu starati se o svou výživu vyučováním žáků jiných.

Až potud vypisují Jungmannovo žití první tři hlavy v první knize spisu *Zeleného*. Ve čtvrté pak, poslední hlavě této knihy, líčí nám Jungmanna na vysokých školách pražských; vstoupilť J. r. 1792 do studií filosofických, jež tehdy dle nového zřízení z r. 1784 trvala tři léta. Na štěstí dostavil se s novým zřízením i *nový duch*, a na štěstí byli učiteli Jungmannovými mužové výteční. Tři z nich, ač některejší jezovité, prosluli co upřímní vlastenci; byli to učitel dějin všeobecných Ignác *Cornova*, Pražan z vlašské rodiny, vzdělání humanistického, pak mathematik i astronom Antonín Strnad, rodák Náchodský, konečně Králohradečan mathematik Stanislav *Vydra*. Jak vřele Jungmann zejmena tohoto horlivého, trpce osudem zkoušeného národovce sobě zamiloval, svědčí především vděčného žáka *Elegie na smrt Stanislava Vydry* (Nár. bibl. XXII. str. 13), v nížto naříká: „Vydry více není! Zarmoucená vlast to lká, Vydry není! Ach to v bolestění opětuje duše má . . . Vydry není! Zamklo ticho losné ústa pravdy hájící; — nebije to srdce nebenosné, spí ta hlava myslící. Vydry není! ustal k nebeskému rozpalovat umění (mathematice, hvězdářství), v němž se krásná muži srdnatému stkvěla hvězda spasení." V téže elegii nazval Jungmann Strnada *svým* („Již jest (Vydra) tam, kde . . . *můj Strnad* obcuje.") a slaví v ní zvláště také Vydrova učitele „velkého" *Šteplinka*.

Vedle těchto řečených tří profesorů vynikali při filosofické fakultě dva na slovo braní zástupcové „ducha *nové* doby, ducha to anglických, francouzských a německých spisovatelů, jenž zkoumal směle všecky základy zřízení politického a náboženského a zamítal všeliké náboženství zjevené," *ducha to, jímž byl Jungmann po celý svůj život proniknut*, a jejž ve svých Zápiskách tak výmluvně obhájil. Mužové ti slouli Karel Jindřich *Seibt* a August Gottlieb *Meissner*, jsouce plodnými spisovateli, ač rozhodně německého směru.

V témž r. 1792, kteréhož Jungmann vstoupil na universitu, nadešla šťastná událost ta, že po přání českého sněmu, by šetřeno bylo jazyka domácího, na universitě pražské zřízena jest stolice jazyka českého, jakož již předtím na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní a na universitě vídeňské trvala, a *Pelcl* jmenován prvním jejím profesorem. *Zelený* soudí, že Jungmann aspoň v prvním roce filosofických

studií neposlouchal přednášek Pelclových. Musilať nadejíti ještě jedna šťastná náhoda, aby Jungmann úplně byl získán studiu mateřštiny. Stalo se totiž, že v týž čas byl pozván u strýce ke stolování. Chtěje se účastniti hovoru, avšak jsa vyučen mysliti po německu, nemohl nalezti českých slov pro to, co říci chtěl, a tu prohodila tedy jedna z hostí, sousedka to z nedaleké Otročiněvsi (neb Otročína): Já vždy slýchala, že jen v Otročiněvsi koktají, ale nalézám to i v Hudlicích. „Všecko se zamlčelo," vypravuje o tom Jungmann dále, „já se pýřil hanbou a zlostí a cítiv nedostatek mateřštiny, hned jsem sobě umínil jí se lépe přiučiti. *Od té doby jsem v pravdě stal se Čechem, aspoň vůlí upřímnou.*"

Důležitější příčiny obratu ležely ovšem hloub — v hnutí doby, v rodící se idei národnostní.

A takž nalézáme Jungmanna již r. 1795 a r. 1798 mezi českými básníky, složivšího epigramy — proti ženským.

Mimo českému učil se však též jiným jazykům slovanským a tytýž francouzskému, anglickému, vlašskému a španělskému. Při tom byl i jinak velmi pilen tak, že si zkouškou v ten čas složenou dobyl práva vyučovati soukromí žáky gymnasiální.

K nemalé žalosti matčině nevstoupil však Jungmann do semináře, nýbrž navštěvoval r. 1796—99 a sice, jako všude, s úspěchem výtečným, fakultu *právnickou*, na níž se tehdy náhodou (?) ještě vykládalo *veřejné právo království českého*, a kdež hlásány byly *Bučkem*, *Rieggerem*, *Martiniem*, *Sonnenfelsem* zásady — státní neomylnosti, odchovavší nám pozdější byrokracii. V týchž letech praktikoval Jungmann u advokáta *Kaňky*, živě se při tom stále vyučováním soukromým, ovšem trpkým. Ono stalo se zároveň podnětem, že Jungmann věnoval se, ne právnictví, nýbrž gymnasialnímu učitelství, k němuž ostatně měl, jak *Zelený* zcela důvodně uvádí, skutečné, pravé povolání. Chtěje totiž vyváznouti z obcování se svými živiteli, šlechtickými to kruhy, které se nehanbily nazvati ho neoprávněným členem jejich společnosti a které se neštítily dávati mu u stolu špatnější příbor než všem ostatním, zadal o místo v Litoměřicích a obdržel je v červnu r. 1799 — s polovičním platem substitučním, (v. *Zeleného* první kapitolu knihy druhé); avšak, jsa již v září téhož roku jmenován skutečným učitelem při gymnasiu Litoměřickém, dostával nyní plný plat — ročních 350 zl. A již na podzim r. 1800, dne 18. listopadu, vstoupil Jungmann k snubnímu oltáři s dívkou, kterouž si byl při hudebních zábavách v domě svého kolegy Ign. *Hájka* vroucně zamiloval, s devatenáctiletou Johanou, sestrou to Hájkovy choti a dcerou Ign. Světeckého z Černčic, býv. krajského ve Vršci v Hranici, pocházejícího ze staročeské rodiny, která v 15. věku držela statek Pístné, avšak v době Jungmannovské již poněmčena byla. I rozumí se samo sebou, že novomanžel co možno nejdříve svou mladou choť vyučil jazyku jejích předků.

Také jinak byl tehdy život v Litoměřicích příjemný. Gymnasium honosilo se silami dobrými, nájmě též profesorem rhetoriky Karlem *Titzeem* a profesorem poetiky Aloisem *Klarem*, kteří později na pražské universitě co profesoři nemálo vynikli; a kterak samy tamní kruhy mimogymnasiální vzdáleny byly nynějších směrů, dokazuje pamětihodná

okolnost, že Jungmannovi r. 1805 za ochotné vyučování mládeže češtině, kterému se od r. 1800 i později do r. 1815 věnoval, uděleno měšťanské právo Litoměřické. *Byltě Jungmann „první, jenž* — a to v městě téměř již německém — *český jazyk mládeži dobrovolně počal vykládati.“ Zelený* v II. hlavě II. knihy.

Než na tom Jungmann nepřestal, nýbrž vyučoval češtině od r. 1806—1815 také v biskupském semináři. Řeč, kterou zde r. 1810 zahájil přednášky, zůstane vždy památnou smrtelnou ranou předsudkům proti českému jazyku a živým prameništěm lásky *vlastenecké* a hrdého vědomí *slovanského*. Jsouť slova, která jsme v úvodu do tohoto referátu co svědectví Jungmannova slovanského uvědomění uvedli, vyňata z této řeči. Věru, „máme tu před sebou postavu Jungmannovu již v celé vznešenosti.“

Přičinění Jungmannovo přineslo ovoce dobré. Mnozíť z Litoměřických žáků stali se horlivými vlastenci, najmě Kára, Kramář, Vetešník a především *Antonín Marek*, jehožto přátelství s Jungmannem odtud vznik mělo: *ono* přátelství, jemuž vděčni býti musíme za četné, v jich vzájemnou korespondenci vložené zprávy o národním rozvoji od r. 1807 do 1847.

V následující hlavě svého spisu (II. 3.) líčí *Zelený* velmi důležitou periodu počátkův spisovatelské a po výtce překladatelské činnosti Jungmannovy.

R. 1800 dal se totiž Jungmann do prací, jež měly v zápětí *Slovník;* a oblíbiv sobě ze všech slovesností západu, v nichž bez ustání studie konal, nejvíce literaturu anglickou, přeložil z ní v r. 1800 až 1804 Miltonův *Ztracený ráj* hlavně za tím účelem, aby povznesl poetickou mluvu českou, což se mu v plné, úžas budící míře zdařilo; a nejen prostá a vznešená řeč Miltonova, nejen krásy lyrické i popisné byly příčinou, že Jungmann sáhl právě k *Ztracenému ráji*, nýbrž, trvám, i myšlenková hloubka této předleibnitzovské theodicey. Významné jest, že Jungmann překládá veršem *trochaickým*, čímž zajisté naznačil, že tento rhytmus pokládal za češtině přirozenější než jambický. Zvláště pamětihodná jsou však slova, jež v úvodu do svého, teprvé r. 1811 vydaného překladu položil při odůvodňování okolnosti, že užil v něm několika slov jinoslovanských. „Nechtěj, milý vlastenče,“ dí Jungmann, „aby vznešená báseň všedním jazykem neuctěna byla; raději Slovan jsa lepší slovanštině přivykej a s rozumnými toho, *abychom i my Čechové všeobecné řeči slovanské vstříc pomalu vcházeli, žádej.“* Myšlenky této nevzdal se Jungmann ani v posledních letech svého žití — a my?

Překladatelské zásluhy Jungmannovy o české písemnictví mohou se směle rovnati se zásluhami Jindř. Vosza, jichž si o německou literaturu dobyl překlady Homéra; ano Jungmannova ruka byla v jednom ohledu šťastnější. Nebo tím, že si k překladům obíral skoro výhradně práce *renaissanční* a *moderní* vyvarováno u nás oněm proudům antického vlivu, jež v látkách i mluvě samého Göthea i Schillera zůstavily veliké stopy *nemoderní*. Jungmann vystupoval tedy více po Lessingovsku. Toho doklad nalezneme i v té přednosti přeloženého *Ztraceného ráje*, že jazyk v něm je „ryzý, rovnající se správnosti a jadrnosti Veleslavínskému,“ avšak i „zmládlý, dýšící volným, smělým

duchem devatenáctého věku." Marně opíral se mu Jiří Palkovič: nemohlo se státi jinak, než že Ráj zahájil dobu novou, a vedle Šafaříka jest to předkem zajisté *Jan Kollár*, který Jungmannovou prací a rovněž Jungmannovým duchem vedle Danteovy základní myšlenky nebo Petrarkova verše byl jako mocí kouzelnou uchvácen, tak že v jeho *Slávy dceři* vidíme vystupovati *země a nebe i peklo Ztraceného ráje*.

Ač Jungmann přeložil Miltona veršem *přízvučným*, uzrál v něm přece v téže době názor, že jen *časomíra* měla by býti pravidlem prosodie naší. I sepsal o tom své *Nepředsudné mínění o Prosodii české*. Než doba rozhodla jinak: časomíry neužívá se než v metrech přísně antických, a na ostatních polích zvítězil novověký přízvuk.

R. 1805 vyšel Jungmannův překlad francouzské překrásné Chateaubriandovy novely *Atala neb Láska dvou divochů na poušti*, tohoto „čarovného obrazu z pralesů amerických," tohoto úryvku „ze zamyšlené hrdinské básně o člověku, jak vyšel z rukou matky přírody," majícího ráz poněkud Ossianský a vzbuzujícího domněnku, že tato báseň měla býti odpovědí *křesťana* protivníkovi Krista *Voltaireovi*. Překladem *Ataly* povznesl Jungmann naši *prosu*. Jeho mluva je v ní celkem „zvláště svěží a nad obyčej té doby smělejší", avšak „není zcela prosta i nedostatků a poklesků jazykových," aniž místy prosta ztrnulosti.

Potud dochází *Zelený* ve čtvrté i páté hlavě knihy druhé. V dalších třech hlavách téže knihy vypisuje pak Jungmannovu činnost při časopisech, Hasateli, Vídeňských listech, Prvotinách pěkných umění Hromádkových a Jungmannovu půtku proti Bohemii.

Poněvadž *Krameriusovy noviny* byly listem směru výhradně populárního, zařažen r. 1806 *Janem Nejedlým*, profesorem řeči a literatury české, veřejný orgán vyššího směru: *Hlasatel Český*, jenž, jak náš životopisec dí, má v prvním desítiletí devatenáctého věku přední místo v literatuře naší, i převyšuje důležitostí a působením v další rozvoj národu našeho vše ostatní, co té doby u nás na poli literárním se objevilo, a pojišťuje zakladateli a vydavateli svému památky nehynoucí. V tomto listě tedy vyšla obě Jungmannova rozmlouvání *O jazyku českém*. *První* z nich děje se mezi Veleslavínou, Němcem a odnárodnělým Čechem; *druhé* mezi Slavomilem a světanem Protivou. Dialektika Jungmannova je mocna, řekl bych: Platonsky přesvědčivá. Podáme tu z rozpravy Slavomilovy několik úryvků. „Co se mne tkne," dí tento o světaobčanství, „já o něm docela jiného jsem mínění. I mním, že se tak láska k vlasti s láskou k ostatnímu světu, jako láska k příbuzným s láskou k sousedům srovnává." A na jiném místě praví: „Neníli jazyk jako sklad veliký vší vědomosti lidské, kteráž jím od otce na syna co zvláštní jedné každé rodiny bohatství přechází? Co více? jazyk jest nejvýtečnější, dle zvláštního země prouhu, mravů, smýšlení, náklonností a dle tisícerých každého národu rozdílů uzpůsobená *filosofie*, a tudy, jakož každý účinek k své příčině se nese, tak on složením, zvukem a povahou svou nejjistější a nejvěrnější obraz počátku, zobecnění, vzdělání, povahy a způsoby samého národu představuje." Když pak Protiva mu namítá, že což na tom, jestliže Češi Čechy jsou nebo Němci, jenom když šťastni jsou, a že by Čech uvykna

němčině, v umění a vzdělání dříve a snáze prospěl, odpovídá Slavomil, že Čechové za doby poněmčování, *nemohouce* se ničemu přiučiti leda snad němčině, ovšem šťastni býti nemohou, a že *snáze* jest národu sto dobrých spisovatelů vynesti, než celému v jiný národ se obrátiti.

Jak hluboký dojem činily tyto rozpravy *O jazyku českém*, vysvítá ze vzácného důkladu toho, že ony to byly, jimiž Šafařík i Palacký stali se uvědomělými Čechy.

V témž *Hlasateli* vyšla *elegie na smrt Vydrovu* a vedle menších prací též článek *o hře v šachy* z téhož Jungmannova péra, z něhož tamtéž vydány byly překlad tří rozmluv z bohorouhače *Luciana Samosatenského* (Timon, Diogenes a Pollux, o marnosti předností lidských), pak překlad Bürgerovy balády *Eleonory*, překlad Popeovy vášnivé heroidy *Eloisa Abelardovi*, překlad Grayovy *Elegie na hrobkách veských* s přeměnami Jungmannovými, pak překlad Popeovy bujné *Lazebnice*, Benj. Franklinova *Starého chudého Richarda*, dále překlad *Příběhu satyrického z ruštiny* a konečně časové práce o *Kristianu Flísovi* a *o slezské povodni*. Zde podotkneme, že Jungmann v Grayově elegii brzy po slovích: „Snad mnohé srdce v tyto (veské) hroby kleslo, jež božským ohněm druhdy hořelo, a rámě hodno, aby berlu neslo, neb lyře rozkoš plodit velelo —“ položil tuto sloku dosti odvážnou:

Tu mnohý, jehož *blažší* vedla strana,
  Thurn obce odpočívá hrdinný;
tu mnohý leží němý *Rokycana*
  a *Žižka*, krví českou nevinný.

Veršované básně Bürgerova, Grayova i Popeovy jsou přeloženy opět *přízvukem*.

Jungmann pomáhal Hlasateli nejen články, nýbrž i sbíráním předplatitelů v krajině Litoměřické. A když noviny tyto r. 1809 vycházeti přestaly, neustával na to po devět let naléhati, aby opět vzkříseny byly. Stalo se to sice, ale mezi tím byl se Nejedlý změnil v literárního zpátečníka, a jeho list více nehověl požadavkům doby. Tím ztratil všecku půdu a vůdcovství literárního hnutí a pokroku nastoupil tudíž Jungmann.

R. 1812 zarazil Jan Hromádko ve Vídni *Cís. král. Vídeňské noviny*, k nimž od r. 1813 přikládal *Prvotiny pěkných umění* v ty doby velmi důležité. Jungmann přispěl do nich překladem *Herderovy obrany Slovanův*, překladem Bart. Kopitarova pojednání o *slovanských nářečích*, v němž vyslovena naděje, že slovanské dialekty někdy v jeden splynou, pak *výtah z řeči Jana Kosakovského*, člena tovaryšstva přátel nauk, čtené r. 1803 ve Varšavě o vzmáhání se duševního života českého, napotom článečkem pod záhlavím *Literatura českého básnictví*, jenž jest jako zárodkem pozdějších dějin literatury, a třemi původními básněmi (*Píseň pro c. k. obranu českou*; *Při rozstonání Alex. Vasilieva;* velmi vkusné poslání *Slavěnka Slavínovi)* a dvěma překlady z cizích básníků: *Ohlášení lásky* z Drydena a Schillerovy *Radosti*. Zde budiž též poznamenáno, že Jungmann již záhy před tím, t. r. 1802 podal do Puchmírova sborníku *první* českou,

prostomilou to znělku *Těžké vybrání*, a že r. 1814 podal tamtéž svou *Spokojenost* („Život můj jest jaro tkvoucí . .") a překlady Popeovy hymny *Messiáš* i Schillerovy romance *Rukavička*. *Slavěnka* i *Messiáš* podány jsou verši (hexametry) *časoměrnými*.

V týchže Hromádkových *Prvotinách* bojoval Jungmann vítězný boj proti *Bohemariusovi*, jak nazval profesora Aloisa *Uhlea*, Pražana rodem, poněvadž tento r. 1812 v nově založeném pražském časopise Bohemia urážlivý útok učinil na český jazyk, že prý jest nevzdělaný, a na novou českou literaturu, že prý za své vzíti musí. Jungmann vystoupil proti tomuto hanobení českého jmena jednak dvěma původními články s tituly *Antibohemia* a *Slovo k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusovi*, v nichž tvrzení Uhleova vyvrací a výtečnost našeho jazyka i nutnost, aby národ v něm vzděláván byl, hájí, a jednak *Výtahem z knihy o německém národství Frid. Ludv. Jahna*, porážeje poněmčilce Arciněmcem. Výsledek byl ten, že Jungmann svého protivníka v Bohemii, jež prvním číslem zanikla, mohl později do svých dějin literatury zanesti co spisovatele *českého*.

Některé věty ve Výtahu mají zvláštní zajímavost: „Čím národ čistější, tím lepší; čím smíšenější, tím k banditům podobnější." „Každý zhaslý národ jest neštěstím člověčenstva, ztrátou historie a nedoplnitelnou mezerou." „O založení a zachování rovné váhy evropských vladařství dlouhé vojny vedeny byly: budoucnost dočká se vojen o meze národní; ale to budou vojny svaté." „Samostatnost může odňata, ale ne tak brzy vštípena býti." „Mateřská láska jest nejlepší tlumočník počátečního mluvení . . . dvě nebo více řečí spolu nerozvinou schopnosti k mluvení." „Homér a celá příkladná starožitnost, Ariosto, Tasso, Cervantes a Shakespeare zajisté neproleptali v cizích řečech svého mateřského jazyka." „Národnou býti, národ historicky vyobraziti, a to v otcovském jazyku, jest svatá trojice historie." „Veliké to neštěstí, když někdo zapomenouti nemůže, že učeným jest; mnohem větší, když potměšilkové a nadymálkové v prázdném domnění své vysoké ceny opováží se dusiti spisovatelství, majíce sebe za samodržce rozumu. — Nezdárný syn, kdo se stydí za rodiče; proklatý spisovatel, kdo svůj národ před cizinou tupí."

Další hlava téže II. knihy ve spise Zeleného má za nápis veliké slovo *Slovník*.

Slovnikářské práce hledící k českému jazyku před Jungmannem konali Jan Zeberer, František Faustin Procházka, František Martin Pelcl, Václav M. Kramerius, Václav Bergner, Dobrovský, Karel Ignác Thám a František Tomsa. Pravého *úplného* slovníku se tím nedobráno, a proto ustanovil se Jungmann r. 1810 na tom, že chce spisování českého slováře na se vzíti. Bylť již r. 1800 mimoděk učinil počátek tím, že Tomsův slovník doplňoval slovy Pelclem sebranými. Když však uslyšel, že příčinlivý Břetislavský profesor a spisovatel Jiří *Palkovič* podobnou práci vykonati chce, chtěl mu J. nezištně podati všecky své materiálie; a když s toho sešlo, poněvadž Palkovič co příkrý Veleslavínovec byl nepřítelem vzdělávání jazyka, jednal Jungmann o slovník opět s *Puchmajerem*; než opět bez výsledku: rozešliť se již *o základ*, an Puchmajer chtěl, aby slovník ne dle abecedy,

nýbrž dle kořenných slov byl sestavován. Tak zbyl Jungmannovi jediný *hlavní* pomocník: přítel *Marek*. Mimo tohoto byli mu pomocníky Kouble, Kareš, Kára, Kramař, Vetešník. Po smrti Procházkově přibyly mu i sbírky tohoto. Také Dobrovský byl vydatným podporovatelem. „Mocnou pobudkou v díle nesnadném“, dí Zelený, „stal se Jungmannovi polský slovník Lindeův... Přirovnávaje ohromné dílo polské k svým materiáliím volá dne 8. prosince 1812 s ustrnutím: „Linde 800 knih užil, my jich ani 50 ještě vytažených nemáme.“ Ano 800 knih Lindeových utkvělo mu na mysli tak, že jich opětně připomíná; a dílo polské stalo se mu namnoze vzorem, jímžto se řídil, i autoritou, kterouž se hradil.“ S jakými, někdy hroznými nesnázemi zápasiti musil, toho doklady podává z dopisů Jungmannem Markovi odesílaných sestavený denník, v němž *Zelený* od r. 1808 stopuje lexikální činnost dopisovatelovu. Tak píše Jungmann dne 2. ledna 1813: „Já již pokušuji, quid valeant humeri, a srovnávám lit. *A*.“ Dne 11. října 1814: „Možnéli Vám to *B* k Slovníku mi hodně brzy sebrati, prosím: učiňte tak; já u *bydla* bydlím.“ Dne 25. ledna 1815: „Já literu *Ch* srovnal a nyní *Č* rovnám.“ Dne 30. srpna 1815: „Dá bůh, čím dále to lépe půjde, již částku od lit. *D*, ač malá posud, hotová proti liteře *B* lepší. „Dne 16. října 1815: „Vy jste vždy nejpilnější můj pomocník v slovařské té naší práci... Přišel jsem teprvé k slovu *dlouhočekanlivý*“ — a právě k tomuto slovu dospělo dílo v Litoměřicích.

V následujících dvou hlavách mluví *Zelený* o Jungmannovi co buditeli a rádci literárním a o jeho stycích s vlastenci. Mužové, o něž si Jungmann již za Litoměřické doby dobyl literárních zásluh, jsou Ignác Hájek, jeho svat; Josef Kouble, přírodopisec; Jan Tachecí, s nímž se Jungmann radíval i o věci nejzávažnější; pak vedle Jos. Kramáře, Fr. Vetešníka a Vács. Káry hlavně *Ant. Marek*, jehož Jungmann r. 1807 v Turnově navštívil; konečně Jos. Linka, Vácsl. Svoboda Navarovský a Jan Ev. Purkyně. Ve stýkání byl Jungmann za téže doby s Janem Nejedlým, *Dobrovským*, jenž ho hlavně spojoval se světem slovanským, s Puchmajerem, Hněvkovským, Rautenkrancem, Palkovičem, Bohuslavem Tablicem. I bylo to vzhledem na Palkoviče, že Jungmann, ač přívrženec analogické orthografie, o pravopisných sporech tato důležitá slova pronesl: „Bohdejž bychom jen v bratrské orthografii bohatou a váženou doma i vně literaturu měli!“ Jednalo se tehdy mimo jiné též o důležitý ústav literární, avšak ačkoli již před Jungmannem někteří vlastenci (Rautenkranc, Kramerius, Dobrovský, Bergner, Karafiát, Benedetti) byli pomýšleli na zaražení *české společnosti* literární, a ačkoli též Jungmann o její zaražení pracoval a základní myšlenku *Matice* a *Musejníka* světle vyslovil, nedošlo přece k uskutečnění jejímu až po dvaceti letech.

V hlavě dvanácté líčí *Zelený* politické smýšlení Jungmannovo nejvýše pozoruhodnými slovy: „Hlediště, s něhož Jungmann díval se celému rozvoji věcí veřejných, bylo *čistě slovanské;* cokoli se dělo na poli válečném“ — zuřily tehdy války Napoleonské — „neb diplomatickém, jediná jeho myšlenka byla vždy, kterak prospívati bude Slovanům. Mohutné Slovanstvo bylo mu nejjistějším rukojemstvím, že

i národ český unikne konečně útrap jej svírajících. Stanovisko jeho české jest pevně založeno na širokém základě slovanském a nemůže s ním nikdy dostati se v rozpor; a jakkoli beznadějné jsou mu věci české, nikdy netratí důvěry v lepší budoucnost: mocné Slovanstvo spasí i národ český." Zelený nalezl doklady tohoto vzácného smýšlení v Jungmannově korespondenci k Markovi z l. 1809 do 1815. O ruské vojně s Napoleonem se vyjadřuje Jungmann: „Rusům ovšem i já nade všecko přeji, to však mne ještě poněkud spokojuje, že, nevyhrajíli oni, — Poláci vzrostou, a tam ti — přece nezaškudnou." Když pak r. 1813 Rusové dleli v Čechách, vyslovil se: „Neškodí to Čechům, že se trochu seznámili s Rusy; aspoň vědí, že více Slovanů ve světě." O protiruské politice Rakouska soudil velmi ostře. O výsledku vojny pronesl se radostně: „Ta válka slovanský svět zvelebila... a nyní jisto, že Musy sobě sídlo v Severu zarazí."

Rázem *rodinného* života Jungmannova byla *spokojenost:*

Okolo mne pléše dítek
 ryčná, zdravá rodina,
zkvétající jako kvítek,
 jejžto kojí lučina.
Jedním stromkem, jednou duší
zvěčniti se moudru sluší.

Tak dí sám. — Ze šesti dítek zůstaly Jungmannovi tehdy na živě čtyři: Josef, narozený r. 1801, pak Johana r. 1803, Anna r. 1808 a Kateřina r. 1811 narozená. Vychovával je se zvláštní vytrvalostí; neboť vychovával je v německém městě jazykem českým. R. 1807 stal se Jungmann dědictvím své choti vlastníkem domu a pozemků v Litoměřicích, čímž mu přibyly radosti i různé starosti.

Avšak Jungmann pociťoval zajisté stesk Čechu v německém okolí bydlícímu tak přirozený, stesk po bytu v české krajině, a mimo to znamenal dobře, že se dítkám bude pouze v hlavním městě lze snadněji dobrati vyššího vzdělání, a proto zamýšlel uskutečniti svou touhu, aby ve středisku národního života sídlil, odtud tím horlivěji, najmě když se jednalo o to, aby Litoměřické gymnasium přešlo do rukou řádu piaristského. Již od r. 1807 zadával o místo v Praze; r. 1808 pomýšlel na universitní profesorství fysiky, r. 1811 žádal o profesuru poetiky a rhetoriky na gymnasiu malostranském: avšak teprvé r. 1815 stal se působením direktora gymnasií Vilhelma humanitním profesorem gymnasia staroměstského.

„Koncem měsíce října r. 1815 Jungmann opouštěl" tedy „Litoměřice, v nichžto trávil šestnáct let nejpěknějšího věku v šťastném zátiší venkovském, šestnáct let plných neunavené, opravdové práce. Stál tehdy na vrcholi věku mužského, v čtyřicátém třetím roce věku svého.

S nasbíranými mnoholetou pilností poklady, se světlým vědomím úkolu svého a s neoblomnou vůlí vykonati jej ubíral se tichý genius k srdci vlasti své, věžaté Praze."

Těmito slovy končí se posavadní velmi pracná, vědecky přesná

i poutavá publikace *Zelenėho*, a nám se jest nyní obrátiti po výtce k práci *Schulzově*, stručnější sice, ale také všestranné.

Schulz rozdělil své dílo na sedm statí, z nichž čtyři sáhají po r. 1815. První, mající název *Jak bylo v Čechách, když narodil se Jungmann*, byla námi již výše vypodobena; druhá slove *Jungmannovo dětství a jinošství*, třetí *Mocný vlastenecký vzlet Jungmannův*, čtvrtá *Vlastenecká a literní činnost Jungmannova v Litoměřicích*. V třetí stati líčí Schulz Jungmanna velmi krásně takto: „Musíme vyznačiti, že Jungmann byl muž všestranně a vysoce vzdělaný, náležeje mezi nejosvícenější a nejučenější členy současného vzdělanstva evropského. Duch jeho zajisté netoliko byl proniknut a naplněn staroklasickou jemnou lidskostí indskou a řeckou a znalý všech životních i světových názorův starořímských, nýbrž se zvláštním zalíbením pěstoval i studium novověké vzdělanosti francouzské a anglické, vládna oběma těmito jazyky co nejdokonaleji; kterėžto skvělé a neobyčejné výtečnosti ovšem dodávaly vlasteneckému jeho snažení vzletu tím většího, zářily z celého jeho života lahodou tím sladší a staly se písemnictví českému štěstím a požehnáním. Už na samém počátku své vlastenecké činnosti *Jungmann objevil se co nejslavnější representace národní idey a národních snah českých v oné době.*“

Pátý oddíl Schulzova díla má název *Jungmann v Praze.*

Prodav své Litoměřické nemovitosti, koupil Jungmann společně s radou Görberem na Novém městě pražském dům č. 749., v němž pak od sv. Jakuba r. 1816 až do své smrti zůstával.

Byla toho svrchovaná potřeba, aby Jungmann do Prahy na stálo přišel. Neboť byl se sice od r. 1799 stal neobyčejný pokrok v národním žití, v samé šlechtě vyskytli se mužové vlastenečtí, nadaných spisovatelů přibývalo, český jazyk získal si jistou platnost ve vojště, na universitě i v soudnictví: avšak středisku národních snah nedostávalo se *vůdce*. Dobrovský jim totiž nikdy nemohl býti, neboť nevěřil úplně ve vzkřísení našeho jazyka, a J. Nejedlý jím býti přestal, poněvadž jej opanovala nešlechetnost. Vůdcovství ujal se tedy Jungmann, a jeho národní voj *nových* směrů nazval se tudíž hrdě *Jungmannisty*. Při tom však hleděl J. starostlivě vyhovovati mužům *staré* strany, zejmena J. Nejedlému.

Přední péčí Jungmannovou bylo, aby jazyk český uveden byl do škol a do úřadů. I dosaženo skutečně důležitých změn ve zřízení gymnasiálním a universitním ve prospěch mateřštiny. Proto sepsal Jungmann také svou *Slovesnost* (1820, zdokonalené vydání 1846), by žákové z ní krásu češtiny a její způsobilost pro vědu i umění seznávali. Okolnost pak, že ji vydal analogickým pravopisem Dobrovského, byla jako pečetí rozporu s Nejedlým, čehož tento pro svou povahu jediný vinu měl.

Poznamenalť o něm sám Jungmann: „Jan Nejedlý při obnovení literatury národní na počátku tohoto století měl nemalou zásluhu . . . avšak když doktorem i advokátem učiněn, pomalu ochaboval . . . Jsa letory kalokrevné, ctižádostiv a nechtěje slávy své zatemniti, stal se závistivým, podezřivým, nepřítelem cizího snažení. Když Dobrovský v gramatice své uvedl rozdíl mezi měkkým a tvrdým písmem *i* po

literách *s*, *z*, *c*, tu již žlučí kypěl ... Když však Hanka té novoty se uchytil,“ šel Nejedlý „tak daleko, že u vrchnosti Hořeňovské, kamž Hanka rodem náležel, vymoci se snažil, by soka jeho mladého co poběhlce na vojnu odvedla, což se mu ale nezdařilo.“ Tu z nepatrných příčin jednoho dne při setkání se s Jungmannem, tohoto, z hněvu mu nepoděkovav, s pohrzením minul, a Jungmann tedy, nebera naň více ohledu, přidal se na stranu nového pravopisu. „Počal vycházeti časopis theologický, ... k němuž jsem i předmluvu vyhotovil. Působením Hankovým přijata jest analogická orthografie, a sepsán námi oběma krátký spis o pravopisu, mající býti přípravou té učiněné změny. Tím vojna veřejně vypukla. Nejedlý netoliko se stolice hřímal, ale i německý odpor tiskem vydal.“ Jungmann i Vinařický odpověděli, a Jungmann spojil odpovědi jejich ve spise *Beleuchtung der Streitfrage* etc. v jedno. Načež Nejedlý — „vybrav z mých spisečků kde mohl jakou podezřelou průpověď u policie mne tajně osočil a o mé svržení s profesury se zasadil.“ Stalo se to již po druhé. Neboť když Jungmann myšlenku a žádost v předmluvě k prvnímu vydání *Ztraceného ráje* projevil, jak dobře bylo by kteréhokoli nářečí slovanského co písemného jazyka užívati, uchopil se toho Nejedlý a udal tajně u policie co nebezpeč. Avšak nedocílil po obakráte ničeho. Když pak po několika letech Jungmanna a Nejedlého smířiti chtěl Puchmajer, a dobrý Jungmann na to přistoupil, byl nevlídností Nejedlého zle přivítán.

R. 1818 jest opět, jak dí Schulz, vyznamenán v životě Jungmannově písmem zlatým; působilť v něm neunaveně, aby založeno bylo *národní museum české*, a sice s Preslem, hrabaty Frid. Berchtoldem a Frant. Kolovratem. Tento vyslovil při této příležitosti slovo „Ještě jsme národ!“, a Jungmann byl tím tak oblažen, že o tom dodal několik radostných vět do svého, v Krameriusových novinách uveřejněného překladu provolání *K vlastencům* o zřizování musea, jež bylo 14. června 1822 potvrzeno.

Epochální událost tehdejška, totiž odkrytí Rukopisu Zelenohorského a Králodvorského naplnila Jungmanna ovšem nekonečnou radostí, avšak i mrzutostmi — s Dobrovským, jenž oba rukopisy prohlásil za falsifikáty a Jungmanna za spoluvinníka! Zemřel (1829) ve své neustupnosti.

R. 1819 píše Jungmann Markovi: „Policie na patrioty pozor dává ... Hrabě Šternberk při každé příležitosti napomíná, abychom zvolna šli a opatrně.“ A do Zápisků poznamenal: „Přesazen byv z Litoměřic do Prahy co profesor rhetoriky, vběhl jsem jakožto známý český vlastenec v tajné vyšetřování policejní, an každý Čech vládě podezřelý byl ... Měl jsem *tři* zvědače tajných srdce mého citů a domnění ... Nejlezlejší a nejnebezpečnější byl Jan Zimmermann, křižovník, spoluklášterník mého bratra, skriptor při c. k. bibliothéce a censor knih ... Druhý můj strážce byl hrabě (aj!) Dejm, známý *z té strany* pán.“ Třetím a horším byl „vrchní komisař policejní Konrad.“ Štulc jmenuje ještě čtvrtého výzvědu: dvorního radu *Hormayra*, známého to spisovatele. Však žádný z nich nedosáhl ničeho. Odkud tehdy vítr vanul, posouditi lze také z té okolnosti, že r. 1821 odňata byla cvičení v jazyku českém ochrana zákonní, a co po té pro češtinu konáno, dělo se záslulou obětovných jednotlivců profesorů, mezi nimiž

ovšem opět nejvýše stál Jungmann. Staroměstské gymnasium nabylo tudíž zasloužené slavné pověsti v národě. Mezi zvláštními ctiteli Jungmannovými nalézáme Čelakovského a Kamaryta. Kdo se však jmenovanému osudnému dekretu radoval (!), byl Dobrovský, spolu s Nejedlým nepřítel Slovesnosti, která tím ze školy vypovězena byla. Viděltʼ to nerad, že se jejím vlivem proti proroctví jeho zmahá český duch, jejž uznal za mrtvého; avšak nic platno: zůstal špatným prorokem.

Že Palacký r. 1823 přišel do Prahy, jest nemalou zásluhou *Jungmannovou;* a podobně, přinášeje i peněžní oběti, přičinil se J. o to, že Šafařík r. 1833 do Prahy se přestěhoval. *Jungmannem stalo se tedy z Prahy hlavní město slovanské vědy.*

Jungmann nikdy nespouštěl českého Musea se zřetele, staraje se též, aby z něho bylo pečováno o řeč a literaturu národní, avšak přes podporu Václ. Pešinovu a dobrou vůli Purkyňovu nedosaženo cíle až teprvé r. 1830, kdy zřízen byl zvláštní *sbor k vědeckému vzdělání národního jazyka a literatury české,* z něhož povstala pak nynější *Matice česká* co zvláštní odbor českého Musea.

Jungmann praví ve svých Zápiscích: „Všeliké pěkné plány budoucích prací jsem sobě dělal, z nichž opět žádného jsem nevyvedl, než něco docela jiného rozdělal, co jen pomůckou mi k onomu býti mělo, t. slovník. *Překlady moje* a *maličkosti* sem tam tištěné měly býti cvičením slohu, k většímu původnímu dílu připravujícím“ — k jakému, neví se —; ale „okolnosti způsobily, že jsem vyjma *historii literatury* a *slovesnost* na jednom díle t. Slovníku přestati musel.“ Chtějíce promluviti o těchto pracích, musíme prvé než konečné zření své obrátíme na *Slovník,* s důrazem vytknouti důležitost Jungmannovy *Historie literatury české* (z r. 1825, v rozmnoženém vydání z r. 1849) a uvesti Jungmannovy posud nejmenované „maličkosti“ a překlady. Jsou to předkem *Rozepře mezi písmeny* (y, i a češtinou) z r. 1820, pak úvaha *O klassičnosti v literatuře vůbec a zvláště české* z r. 1827, z níž tu uvedeme několik myšlenek neustalé důležitosti: „*Klassičnost* nám znamená uměleckého díla v svém způsobu dokonalost, kdež se materie s formou pronikají a v jeden celek svrchovaný splývají ... *Doba klassická* literatury povstává znamenitým množstvím spoluvěkých, výtečných, původních hlav a zdařilých vzděláváním všech, anebo skoro všech hlavních forem spisovatelských ... Žádný *jazyk* v celém okresu svém klassickým nazván býti nemůže, který toliko básníky a řečníky, ne pak i libomudrce a dějepisce v řadu svých klassiků počítá. *Při čemž pozorovati slušno, že vlastnost a klassičnost jazyka tím výše stoupá, čím více lyričtí, dramatičtí a epičtí básníci předměty zpěvu z prostředků života, z dějův a z ducha národního čerpají, čím více oheň politických řečníků z nadšení a lásky k vlastenské správě vychází, a čím mnohostrannější a zajímavější jsou strany dějů národních, na které dějepisci zřetel vlastenců obracejí ...* Na posledy *mravy* v klassičnost mluvy národu znamenitě působí. Jsouli mravy prosté a čisté, jest i mluva šlechetná a čistá.“ Dále J. dokazuje, že literatura Rudolfova věku *nemůže* býti pokládána za *zlatý* věk písemnictví českého. Nové zajímavosti nabyla

tato úvaha článkem Ferd. *Schulze*: *Vzpomínka na Johna Bowringa*, v čtvrtém čísle tohoto ročníku *Osvěty* uveřejněným, v němž prokázáno jest, kterak Jungmann teprvé následkem Bowringova odporu proti obavám, že česká národnost vyhyne, z úvahy té v novém jejím vydání vynechal slova: „Nám se dostalo (ó kéž se mýlím!) býti svědky a pomocníky konečného mateřštiny zahynutí.“ R. 1832 vyšla stať *O různění českého písemního jazyka*, v níž varuje se před oběma extremy: nezachováváním přesnosti a čistoty jazyka a nedbou o vyšší jeho vzdělání. Pilného studování zasluhuje *Napominatel*, sbírka omylů v písemný jazyk československý se vluzujících, z r. 1843, v jehož předslovi nalézají se tato podnes platná slova: „Jedna stránka literatury nové vždy ještě za předešlými dobami zůstává... Jest to jazyka správnost a čistota, kteréž ve spisech nového věku vždy ještě pohřešuje ten, kdo s plody literními předešlých věků se blíže seznámil.“ *Napominatel* úzce souvisí s Palackého *Českým Kazimluvem*. *Plívník* pochází z r. 1832. Z téhož roku je stať *O beáních akademických*. Článek *Spolky střídmosti* uveřejněn poprvé r. 1845. Prosaické *překlady* Jungmannovy jsou: úsudek Lukáše Hornického *O českém jazyku* a *Čtyři sprostní bramíni*, z indického dle Schlegela.

Počet *původních* námi posud nejmenovaných básní Jungmannových jest skrovný; jsou to básně: *Spolku dobrodinců*, *Jeseň*, *Rybářská píseň*, *Oldřich a Božena*, *Zuzana*, *Hvězdohora*, *Krok*, *Jinotajitelka*, *Letaví mravenci*, *Musy*, *Fr. Xav. Tvrdému*, *Na památku čtyřicetiletého panování císaře a krále Františka I.*, konečně básně v Zápiskách nalezené: *Nový věk*, *Rozmluva*, *Škládači písní*, *Skvostná výbava*, *Chodící zvon*. Z *překladů básnických* nutno jmenovati zvláště výtečné zčeštění Goetheovy idylní novely *Herman a Dorota*, pak Schillerovy *Písně o zvonu* a *Rukavičky*. Viz ostatně I. a XXII. díl *Nár. bibl.*

Štulc jmenuje mimo to překlad tříaktové zpěvohry *Únos ze Serailu* z r. 1830.

„Léta 1830—1840 v životě Jungmannově,“ dí Schulz, „netoliko vyplněna ale přeplněna jsou upravováním, řaděním, uhlazováním a tištěním hlavního jeho literního díla, velikého *slovníku českoněmeckého*. Po třicítiletém nejpilnějším shledávání a rovnání veškeré onoho času rozložené a přístupné jazykové látky české, za horlivé pomoci téměř veškerého tehdejšího spisovatelstva českého vydán pomocí českého Musea *slovník českoněmecký* Josefa Jungmanna (1835—39) v pěti dílech drobného tisku o 4690 stranách Práce ohromná, jejížto velikost obdivem dojala všechen slovanský a mimoslovanský učený svět. Jí postaven spisovný jazyk český s veškerým bohatstvím svým na skálopevnou půdu.“ Plesání v národě českém bylo z toho veliké. Kolár a Čelakovský dali této radosti básnickou formu. Tento zapěl mezi jiným:

Nuž, bratři, nad zasvěceným tím národu dílem
 spěvněme slib veliký, doby po vše
věrně střící naší bohatých mluvy řídel a čistých
 a v davu ve všelikém neustupně

státi za práva její proti útiskům luzy bujné
i štěkavé závisti nepřátel,
z lůna dějin září se linoucí mysli tužíce.

Až příliš známa jest Kollarova znělka končící se slovy: „Jmeno *Mladoň* vděčně bude jmíno.“

Jsa po vydání Slovníka (1839) zemdlen, nepodnikl Jungmann než práce zdokonalovací a najmě vydání svých *Sebraných spisů veršem i prosou* (1841), a *novou* práci podnikl pouze r. 1845, v kterém, vzdav se veřejného působení školního a ztrativ dvě dítky, Josefa a Johanu, v lázeňském místě Šternberku blíže Prahy sepsal své neobyčejně důležité *Zápisky*. Ferd. Schulzovi náleží zásluha činu pro Jungmannovu biografii, jeho povahopis a dobu nepopíratelně epochálního: zásluha, že na jevo vynesl část těchto pamětí v Museu nalezenou v přepise Dunderově z vůle Hankovy učiněném. Uveřejnění její stalo se, jak známo, v *Osvětě* (1871, 4.), a útoky ze strany nepřátel volného rozumu na Schulze vykonané měly aspoň šťastný následek ten, že rodinou Jungmannovou v Musejníku téhož roku vedle 19 článků Schulzem objevených, ještě vydáno nových 38 zápisků. Tato publikace *Zápisky Josefa Jungmanna* vyšla pak r. 1872 také o sobě. Celá záležitost jest úplně jasna, a jsme tedy dychtivi na to, čím Štulc dle slibu ve svém *Josefu Jungmannovi* daného přispěje k osvětlení věci hodné, aby prý uvedena byla v náležitou míru . . .

Redaktor Musejníka dr. *Emler* vytknul zcela dobře příčinu, z které Jungmann nesepsal pragmatický svůj životopis, nýbrž jen některé jednotlivosti jeho. Díť náš oslavenec v *Zápiscích*: Vlastní svůj život popsati jest snadno i nesnadno. Snadno, že každý, jestli ostatně pozorovatel lidského srdce a mravův, sebe nejlépe zná; nesnadno, že nechceli nahotu svou odhalovati a veřejnou zpověď konati, rub srdce a činův svých ukrývati a toliko líc nastavovati přinucen. Upřímnost přílišná ukazuje hnusnou stranu. Trochu pokrytství tu nevyhnutelno. Z té příčiny vlastní životopisy jsou na větším díle jenom poloviční obrazy, nebo když celé, jsou (— zde se naráží na Goethea —) pravda a básně smíšené. Kdo tedy ani jednoho ani druhého nemiluje, tomu zbývá ten prostředek, když *nevypisuje život, nebrž se života některé částky.*

Jungmann seznal sice dobře blaženost, kterou působí víra, a věděl, jak pěkný ráj potratí mudrc, který se stromu vědomosti ovoce okusil: přece však neobětoval ráji poznanou pravdu, nýbrž sřekl se dogmatických vět křesťanské věrouky a zachoval „toliko neodňatelnou víru v boha“ po příkladě Voltaireově, kterého vysoce si cenil, chvále jeho náboženskou nepředpojatost a napsav o něm: „Voltaire má ten osud, že vůbec za nevěřícího i zapřiboha rozkřičen jsa, od málo kohos čítán bývá;“ avšak, že by boha býti popíral, jest pouhá lež . . . „On jest čistý bohověrec (theista).“ Jím, t. j. čistým bohověrcem, byl i Jungmann, a proto vstoupil, jak Schulz praví, tímto názorem o božstvu v duchovní příbuznost se staršími *theisty anglickými*. Před postačitelným odůvodněním *všebožství*, jemuž „bůh světem, svět bohem jest,“ „stojí stěna neprohledná“: „Věř ty, že svět bohem jest, věř ty, že bůh stvořitelem světa jest, vždy vrazíš na poslední příčinu ne-

známou, nedomyslitelnou. Že pak nějaká býti musí, rozum pevně drží." A sice musí býti to moc jakás všudepřítomná, všecko pronikající, všecko zachovávající, všerušící, vše oblažující, a to všecko prostými, jednoduchými zákony, kteréhož tak málo sobě představiti můžeme, jako nekonečenost samu." I volá J.: „Tobě tedy, nekonečený bože, kdo a co jsi koli, klaním se v prachu nízkosti, nehledám tebe v podobiznách živočišných — ale v srdci svém." „Nejzdravější obraz jest — žádný obraz; nebrž pomysl pouhý moci jeho nekonečené." „Že jsi, to rozum dosvědčuje, co jsi, to nad rozum sahá." K otázce pak sobě položené, máli mudřec, přes opačné své přesvědčení, s lidem bohům obětovati, odpovídá Jungmann v opětném souhlase s bohověrci anglickými: „Jen tenkráte, zdá mi se, smíme proti přesvědčení svému jednati, když nejednání bylo by příčinou nějakého zlého, ku př. pohoršení jinak věřících." Tragický to konflikt. „V tom ohledu může (?) mudrc s divochy modlám jich poctu prokazovati, s mahometem v mešitě, s křesťanem v chrámě pobožnost konati, *jestliže* jinak dříve jich poučiti nemůže o pravdě." Ostatně „nezdá se, že by nejvyšší bytosti co záleželo na naší poctě k ní." Nemůžeť nikdo tvrditi, že by „stvořitel nekonečeně slávy žádostivý byl". „Užitek- kněží podpora náboženství." K citátu z Aristotela, dle něhož cnost jest uprostřed dvou krajností, ježto zjevné vady, chyby, neřesti, hříchové jsou, dodává: „Ale milý bože, kolik tu mathematických teček čili punktů od jednoho kraje k druhému mysliti se dá!" *Každý člověk posléze chybný.* „Na štěstí nám lidem v tomto životě fysickém dostatečno, když nemohouce v pravý (střední) bod cnosti uhoditi, jen *k němu se blížíme.*"

O římském primátu praví Jungmann: „Ne bez příčiny zapověženy jsou tajné historie kabinetů . . . ale nejhorší ze všech jest historie papežův." „Český národ tu krásnou dobu, v které odtrhl se od papežstva, v uměních nade vše Evropany vynikal." Zásluhu toho má reformátor Hus, a proto musí opatrně vykládán býti Jungmannův názor, dle něhož Husova „veliká chyba byla neopatrnost, že proti vyššímu duchovenstvu kázati se osmělil, což ovšem nemístně činil".

Na jiném místě uvádí Jungmann slova Wielandova, že nemá žádný spisovatel péra do ruky vzíti, leda že by bojoval proti dvěma úhlavním nepřátelům člověčenstva: násilné vládě světské a kněžské. „Trudno stanoviti, která z nich horší . . . Obě pokrytecky sobě vedou."

Jungmann byl ve svém mládí velmi mnoho utrpěl *pýchou panskou,* a proto nazval ve svém kmetství rozdíl stavu smýšleným předsudkem a když byl podal doklady, že úplnou rovnost nelze uskutečniti, zaznamenal: „*Rovnost* . . . v ničem jiném záležeti nemůže, než ve všeobecné přednosti, že všickni člověky jsme, všickni *rodem* a smrtí sobě rovni, a co jiného příroda mezi námi vyrovnala; rovni před moudrým zákonem a soudem; rovně povinni jeden druhému pomáhati, jeden v druhém člověctvo ctíti, ano což vrch jest všeho toho, jeden druhého co sebe samého milovati; rovni sobě ve cnosti býti. Kde ta rovnost, tam i *svoboda* panuje, svoboda totiž ne bezuzdná, rušící všecku rovnost, nebrž s rovností rozumnou se srovnávající, svoboda činiti to, co nikomu na újmu, co zákonům přírodním, božským i roz-

umným lidským přiměřeno." Ano, co se týče lidského jemnocitu, jde Jungmann co pravý, přírody milovný Slovan hloub: „Naši psychologové", dí, „příliš málo zřetel obracejí *k živočichům ostatním*, jichžto bytost s naší v jednom pořadí stojí, tak že toliko poslední ohnivo řetězu toho jsme. Z toho vyplývá, že sebe vysoko, je příliš nízko stavíme."

Sám se tedy řídě pouze volným rozumem, napomíná Jungmann též každého jiného: *Sám mysliti!* sám *„rozumem* vše vážiti, cizí zkušenost a vědomí se svou spojovati"! I radí, aby každý myšlenkové poklady střádal tím, když předně *denník svých myšlenek* vésti a za druhé *výpisky z knih dobrých* shromažďovati bude.

V národnostním a politickém ohledu byl Jungmann, jak jsme viděli, především *Slovan:* „Jsem upřímný, národnosti naší milovný Čech, ale všeslovanskému písemnímu jazyku češtinu přinesti hotov, věda, že kterýmkoli nářečím píšíce vždy Slované bychom zůstali." Připodobniv češtinu latině školské a podotknuv o ní, že slovanský duch ustrnulý k ní hlásiti se nechce, prohlašuje Jungmann jazyk *písemní* za palladium národnosti a praví: „Jednota literatury, jednota jazyka, jednota národnosti toho žádá, aby se písemního jazyka šetřilo co zákona." Kdo jazyk ruší, béře mu *podporu bytosti:* „Vzdělanější národové obracují hlavní zřetel k přesnosti jazyka svého." Písemnému jazyku českému učí, dí, spisové staří; avšak nutno shromažďovati též idiotismy a bráti zřetel na správnost logickou, gramatickou i stilistickou. Co se pak tkne cizích literatur, radí Jungmann, poněvadž se nyní knihy rozmnožily nad míru a míru, abychom se spokojili „vybranými z každé literatury nejlepšími, nejužitečnějšími, nejpěknějšími spisy, ostatního rádi oželíce."

Literárních zpráv Jungmannem do Zápisků vnešených použili jsme již dříve dosti hojně. Položíme sem tedy ještě pouze několik jeho slov o postavení češtiny k vládě: „Vztahy její (české řeči) k zemské vládě jsou posud pochybné a nepříjemné. Vláda německá k usnadnění sobě správy vždy pracuje, aby národy sobě poddané pomíchala, poněmčila . . . Co předešlí věkové krveprolitím a násilím na Pomoří dovedli, to ona po tichu pod pláštěm otcovské lásky zjednala v svých krajinách slovanských a na cestě té jest, která ji konečně k cíli (?) dovede . . . Nicméně, dokud síla stačí, neustávejme brániti se záhubě!"

Jungmann co učitel nemohl do svých Zápisek nepřidati myšlenek pedagogických. Jádro jejich, zdá se, tkví v těchto jeho slovích: „Pravému spůsobu a návodu (methodě) jen zkušenost a cvičenost učí, kterýž, máli žákům přiměřen býti, cele *podle nich* spraven býti musí."

Avšak i v ostatních, různé názory a pravdy vyslovujících Zápiscích jeví se Jungmannův veliký duch; a když k tomu ještě jednou pohledneme na jeho *činnost*, na jeho reformatorské a kodifikační práce linguistické, na jeho probouzení české národní práce, musíme zvolati s Kolárem táž slova, jež tento nad jeho hrobem ve jmenu Slávy zalkal:

O ty duchu, jehož cnostmi všude
síla nebes tak se zlidnila,
že již jiným sotva místa zbude.

Jungmann zemřel po krátké nemoci v Praze dne 14. (ne dne 16.) listopadu 1847 v 74. roce svého věku.

Všecky vlasti slovanské byly naplněny zármutkem.

Krásný jest Štulcův popis oněch dní: Dne 16. „listopadu bude tomu 26 roků, co se v naší královské Praze na Široké ulici z nehrubě velikého domu vynášela mrtvola, jižto na tisíce lidu ze všech stavův s hlubokým žalem provázeli cestou k Olšanům. Byl to den smutku po širé vlasti. Obloha pokryta chmurami, a ulice skropené hojným deštěm, samy takořka přisvědčovaly obecnému hoři českých srdcí, a dotčený pohřebný průvod onoho dne stal se bez umlouvání prvou velikolepou nestrojnou, netušenou demonstrací zmohutnělého národního vědomí, v naší milé české Praze a po celé vlasti. Poučná, významná demonstrace ta opakovala se pak při slavných zádušninách v prostranném chrámu u sv. Jakuba i dovršena jest účastenstvím po městech a osadách veškeré otčiny. Na všech stranách české země konaly se služby boží za duši onoho drahého nebožtíka," i opakovaly se ročně; „odevšad ozývaly se a docházely hlasy na svědectví, jak bolestně každého srdce českého dotkla se žalostná novina, že zemřel — *Jungmann!*"

Pouze k vůli úplnosti této zprávy poznamenáme zde, kterými osvědčeními se Jungmannovi dostalo všestranného uznání ještě za živobytí. Universitou pražskou vyznačen dvakráte (r. 1827 i 1838) důstojenstvím děkana fakulty filosofické, a r. 1840 zvolen rektorem; r. 1830 jmenován do Musea českého členem Sboru pro vzdělávání řeči a literatury české a od Učené společnosti krakovské za jejího úda; r. 1834 zvolen Královskou českou společností nauk za jejího řádného člena. Vděční krajané vyznamenali jej r. 1832 a 1835 darováním stříbrných pohárů. R. 1835 obdržel od Ruské akademie zlatý peníz pro zásluhy o vědu. Arcikníže František Karel, otec císaře Františka Josefa I., vyslovil mu za Slovník písemně svou uznalost; r. 1837 daroval mu císař Ferdinand skvostný prsten; r. 1839 po vyjití Slovníku udělen mu rytířský řád Leopoldův, a r. 1847 zvolen členem Vídeňské akademie.

Svou povinnost k němu koná *český národ* letos. A kéž vykoná se v našich vlastech více: kéž Jungmannův pomník v pravdě stane se nejen památníkem našeho z mrtvých vstání, nýbrž i *základním kamenem lepší budoucnosti.* I stane se jím zajisté, budemeli jednati dle svatého slibu při slavnosti Jungmannově pronešeného: *budeli nám Jungmann věčně vzorem věrné práce za národ a budemeli neúmorně pokračovati u velikém díle národního vzdělání a zvelebení, jež on tak slavně započal.*

Na nás jest, abychom se stali Jungmanny století nového!

Přechody.

Román

od

Sofie Podlipské.

(Pokračování.)

II.

Otřesení v základech.

„Hořím dychtivostí, abych vás, příteli, upozornil na zajímavého člověka,“ pravil Přemek k Horákovi, navštíviv jej o poledni asi týden po oné společnosti u Manuely. „Míním toho Bernarda Lagarina, který vám byl onehdy v hostinci představen. Považovali jsme jej tehdáž za dobrodruha, neboť nikdo ho neznal. Podáváme se někdy za oběť šejdířům, jindy přílišnou opatrností odpuzujeme poctivé duše. Jsme všickni takoví.“

„Jste dnes zase trpký, Miloši, avšak dále.“

„Vypravoval nám tehdáž o svém účastenství při válce Spojených států amerických s odštěpenci, o zrušení otroctví, ale brzo všimnul si nedůvěry posluchačů a nevtíral se déle. Mně, kterýžto dychtím seznati cizí země, záleželo na známosti třeba i dobrodruha. Vyhledával jsem jej; on se mi z počátku vyhýbal, však nyní scházím se s ním častěji. Myslím, že jsem již mnoho získal jeho rozmluvami. Jest skutečně Čech, což když tvrdil, pochybnost a nedůvěru vaši vzbuzovalo, jako by nebylo možno, aby někdo mezi námi skutečně z hnízda vyletěl a kus cizího světa seznal. Co malý chlapec opustil se svým otcem vlast. Matku a sestru zde zanechali a nikdy více o nich zprávy nedostali. — Otec Lagarin byl kupeckým. Hledal zaměstnání v Paříži, pak v jiných čelných městech Francie, až konečně v Marsilii u španělského obchodníka místo dostal. Ten měl obchod i v Kubě, a naši Lagarinové, otec i syn, se tam za nějaký čas přeplavili; po několika letech otec v Havaně samostatný obchod si zavedl a sice se zbožím nejvýnosnějším — s otroky. Odvracujete se s ošklivostí, ale vyslechněte všecko. Bez ostýchání svěřil se mi Lagarin se svým životem, seznav mou dobrou vůli a příznivé o něm smýšlení. Přeji vám, abyste jej seznal netoliko pro jeho zajímavé zkušenosti, ale též pro jeho povahu. Co mi vypravoval o tehdejším žití svém co syn obchodníka s otroky, poskytlo mi nevyhladitelný obraz tohoto hanebného, strašného obchodu, těch poměrů, které nelze divou hrou obraznosti ani přepínati, neboť krvavá, nelítostná skutečnost zabíhá v pekelné krajnosti, k jakým ani ďábelská obraznost nedosahuje, dokud není opravdu vtržena v propast násilnického a děsně nákažlivého ukrutenství. Slyšte, co mi naznačil o svém vychování.“

„Otec jeho byl krutý muž. Bernard pamatuje z útlého dětství až posud, jak nelidsky s matkou i sestrou jeho zacházíval. Otec žil dlouho již odloučen od své ženy, ale ob čas přicházíval s ní se hádat, ji týrat, od ní poslední haléř vylákat. Když pak Prahu opouštěl, násilím vzal hocha s sebou, bez pochyby jen ze zlomyslnosti, neb lásky k dítěti nikdy ani trochu nejevil. Obchodem s otroky ovšem později se neumírnil, a synek měl u něho los otroka. Tím však, že kruté zacházení s těmi nešťastníky sdílel, naučil se Bernard cítiti s ubohými černochy, plakati pro jich utrpení, byl proniknut hrůzou a ošklivostí z otroctví každého. — Děti jiných otrokářů a statkářů v těchto zemích jsou svobodně vychovány, jich netkne se rána, jim nehrozí násilí rodičů, kteří se střehou, aby je na roveň s otroky nestavěli, kdy by podobně s nimi zacházeli. Lagarin myslí, že se stávají takto soucitu s nešťastnými tím nepřístupnější. Chcemeli prý děti svoje svobodně vychovati, musíme kolem do kola vzduch svobodou očistiti, svobodu a právo každé bytosti uznati a jí šetřiti. Jinak prý svádí příklad mladé lidi hejčkané a šetřené, kteří takto propadávají kletbě lidstva, považujíce rod i plémě svoje za cosi vznešenějšího a k panování oprávněného."

Horák zardívaje se povstal, jako by chtěl obejmouti souvěrce svého, o němž vypravováno.

Přemek rozehřatý dopovídal: „Otec Lagarin skončil své dobrodružné žití proklán byv dýkou černochovou. Takové vraždy jsou v Kubě velmi obyčejné a pomsta, jejíž hrůza se podrobně ani líčiti nedá, bývá rovněž obyčejným následkem. Bernard ale stál na svém přes naléhání jiných otrokářů, že provinilce potrestati nedá. Pospíšil si, aby prodal co nejrychleji vraha svého otce, a ten byl jediným, jehož prodal. Ostatní otroky pustil na svobodu. Musil však uprchnouti, než se rozneslo co učinil, neboť způsobil pravou vzpouru mezi rozlícenými držiteli otroků. — Právě byl tehdáž Lincoln zvolen za presidenta. Lagarin věnoval zbytek otcovy pozůstalosti vojenské pokladnici a uchopil se sám zbraně na zrušení otroctví. Po konečném míru jal se hledati výživu. Ačkoli stál na půdě americké, té vlasti práce, nebyl mu začátek snadný, a trpkost nezvyklého namáhání, unavujících starostí, proti nimž rozčilení války hříčkou se zdává, byly by v něm snad ve slabých chvílích budily lítost nad činem, jímžto se byl pojednou zbavil dědictví po otci. Zmiňoval se mi o tom, aby mi sdělil, co vlastně bylo utužilo a pevným základem obdařilo jeho smýšlení, jež před tím v pouhých citech a neurčitých touhách bylo záleželo. Bylo to slovo — slovo poctivým mužem pronešené. Dočetl se totiž, že Lincoln, jehož úkol rovnal se v mnohem ohledu úkolu Washingtonovu, takto se vyslovil: *„Neznal jsem nikdy člověka, kterýžto chtěl opravdu učiniti svou povinnost, aby nebyl našel pravých k tomu prostředků, jakkoliv z počátku za nemožné to považoval."* Lagarin vystřihnul si tato slova z časopisu, uzavřel je do zlatého medailonu a nosí je na srdci."

Jiným vchodem než prvé Přemek byla zatím Libuše vešla ze zahrady do jídelny Horákovic. Byla na tento den od Olgy puštěna jen

pod tou výminkou, že nenalezne u Horáků žádné společnosti mladých pánů.

Příliš rychle bylo jí uplynulo dopolédne v zahradě hovorem s hostiteli, a prohlížením knih i časopisů. Zanechavši potom paní Horákovou v zahradě, učinila si potěšení, dohlednouti do kuchyně, odkud vešla do jídelny, aby sama na stůl přistrojila.

Jídelna hraničila s Horákovým pokojem — otevřenými dveřmi bylo slyšeti rozpravu. Dívka chtělať nejprvé odejíti, ale předmět ji poutal a řečník jí neodpuzoval. Ostatně otevřené dvéře a povýšené hlasy nevylučovaly posluchače, ani nekázaly diskretnost; Libuše nebyla také z domova zvyklá tajemnůstkářství a cítívala se vždycky mlčky vyzývána poslouchati, mluvilo li se o věcech dobrých.

Poslouchala tedy dychtivě a výrok, jejž prý Lagarin na srdci ve zlatém pouzdře nosil, vtisknul se jí do srdce zlatého a ryzího. Krom toho zachvěla se myšlenkou romantickou, víře nepodobnou. Lagarin měl prý matku a sestru v Praze, které otec jeho s ním opustil. To znělo právě jako upomínky Blančiny — a k tomu Blančino zjevení z Jeleních příkopů! Bohužel nenosil tento šlechetný muž příjmení Blanky Vršovské, a Blanka sama zdála se jí málo zajímavou, aby mohla býti sestrou hrdinského Čecha Amerikána.

Zas nový román jiného způsobu než první, opět souvisel s Milošem Přemkem. Tento měl pro ni jakési báječné kouzlo, jemuž dívka jmena nedávala, však cítívala se nevýslovně pohnuta vším, co jeho se týkalo.

Jeho hlas, ach jeho hlas! — Ticho, opět se ozýval:

„Nyní slyšel jste o tom muži dosti, milý Horáku, i dovolíte, abych vám jej k obědu přivedl. Vím, že mi netřeba u vás ohlašovati sebe a své přátele, že jsem navždy u vás pozván, ale Lagarinovi je třeba, aby se mu upřímně vstříc přicházelo."

„Ano, Miloši, přiveďte mi toho řádného člověka, jsem naň dychtiv, jen promiňte, že to nemůže býti dnes, přijďte zítra a pak uvidíte, že vás ani do večera nepustím."

Nebylo nic na tomto odkladu, ale přátelé Horákovi bývali tak nezvyklí pozorovati u něho vytáčky, že Přemka i jen stín čehos podobného zarážel. Horák pozoruje to, řekl: „Musím s barvou ven. Mám dnes v domě květinku, kterou hlídám, Libušku Krásníkovic. Žárlivěji než já bdí nad ní Argus v podobě slečny Vršovské, která by ji k nám více nedovolila, kdy bychom nedostáli slibu, že ji před všetečným mužským pohlavím ukryjeme."

„A vy si dáváte takto rozkazovati?" tázal se Přemek, jemuž nebylo do žertu.

„Dámy mají právo rozkazovati," odpověděl Horák s úsměvem, Olze tak zlopověstným.

„Vidím, že vám na nich velmi záleží."

„Na Libuši velmi," podotknul Horák vážně.

„A na druhé ještě více."

„Ah, chvála bohu, že chcete žertovati! Nu, děje se mi s ní tak

asi jako vám se Svatavou, jen že jsme při těch váhavých, hněvivých námluvách sestárli a sňatek často odkládaný je odročen navždy.“

Přemek odešel opravdu jaksi podrážděný.

Vykradši se po ticha z jizby, jak byla přišla, nezaslechla Libuše konce rozmluvy. Lítost a stud ji pojaly, když uslyšela, že je závadou zajímavé návštěvy Lagarinovy u jejího kmotříčka. Přece však vracejíc se večer k Olze, považovala tento den za jeden z nejkrásnějších, jež posud v Praze zažila. Svěřila se kmotříčkovi, že byla naslouchala Milošovu vypravování a že ji soužilo býti překážkou zajímavé schůze, netajila svou obavu, že Přemek nabyl o ní nedobrého mínění.

Ale takové malé starosti neuměl nikdo tak lehce a důkladně rozptýliti jako Horák, jenž byl úhlavním nepřítelem malicherností, což mezi jinými přimnožovalo nevole mezi ním a Olgou. Nikdo také nerozuměl jak ona, kam čelíval ten jeho škaredý úsměv.

Libuši naopak bylo snadno povznesti se nad pichlavé drobné kamení na cestě. Ona oddávala se plnou duší zábavě s Horákem a jeho matkou, kteří okřívali zdravotou její nevinné mysli.

Byla též o Blance řeč. Libuše řekla své nesmělé domněnky. Ach, nic, nic nedalo se souditi o tom!.. Výrok Lincolnův tanul jí na mysli a rokováno o něm.

Ačkoli mladá ta duše nikdy posud nevážila tíže jakýchkoli povinností, aniž věděti mohla, jaké síly k nim bývá potřeba, cítila přece, že ta tíž může býti sladkou a nutnost z nich vyplývající milovaným vodítkem, vazbou hrdě a samovolně nošenou.

Cítila ochotu, chopiti se jich, a touhu, nositi věrně takové jarmo. Láska posud nepučela, leč jen nádechem se ohlašovala v tom dívčím srdci, hlas povinností budoucích vcházel tam již vítězným krokem. Obraz Přemkův zůstal v dáli a nesměl ji trudití nepokojem... Ledacos slétalo se v jejím duchu, jako před jarem vlaštovky a konečně utkvěly její snové přece zas při Blance, jíž by byla přála, aby neznámý Lagarin byl bratrem jejím a ona, aby jí ho přivesti mohla.

Tak přišla domů a zazvonivši nepozorovala ani, že neobyčejně dlouho čeká, než jí přišly otevřít. Konečně otevřela Eva, z jejíhožto obličeje takořka každá krůpěj krve byla zmizela.

„Bohu díky, Libuško, že jste už doma,“ přivítala jí, a slze jí z očí vyhrkly. „O, kdy bych to byla věděla, nikdy nebyla bych se s vámi sem vydala.“

„Ubohá Evičko, zase se tetička s tebou vadila! Poslechni mne a odjeď napřed domů k mým rodičům, tam ti nikdo neubližuje.“

„Ne, Libuško, přišla jsem do Prahy, abych se tu ohledla, domů nepůjdu, ale na tom dnes nezáleží, přihodily se hrozné věci. Slečna Blanka pominula se rozumem! Ach, kdy byste věděla, jak se jí bojím! Chtěla jsem uteci za vámi k Horákovým, ale kdo pak může uteci slečně Olze, ta má všude oči! Libuško, utecme spolu, a hned, ať si tu dělá slečna Olga s Blankou co chce.“

A objavši Libuši snažila se skoro násilně k útěku ji přiměti. Ačkoli obě šeptaly, přece vzbudily ostražitost Olžinu, jež do síně

vyšla. Eva zardívajíc se sklopila před ní hlavu a upustila od svých úmyslů. Byla na štěstí jista, že Libuše na ni nepoví. Tato přikročivši rychle k tetě tázala se hned s vřelým účastenstvím, co Blance se stalo.

„Snad poznala opravdu svého bratra?“ mínila prostoduše, neb ráda byla by uvěřila tomu, co jí přála.

„Mluv zticha a především nemluv o tom bratrovi. Snad nejsi tou vidinou nakažena? Vždyť otec i bratr Blančin zemřeli krátce po svém zmizení z Prahy v Paříži cholerou. Blančina matka zavinila své neštěstí přepjatou citlivostí, bohužel je Blanka po ní. Když úmrtní zpráva došla, žila ovšem matka ještě, ale Blanka byla tak nemocna, že každý den zhasnouti mohla. Matka jí zatajila tuto zprávu, a když děvče víc a více se uzdravovalo, jevilo takovou citlivost, že pošetilá matka ještě dále pravdu před ní skrývala. Konečně odhodlala se, že jí to nikdy nepoví. Byl to jeden z romantických nápadů, jakých mívala velmi mnoho. Matka i dcera rozmlouvaly tedy neustále o těch zemřelých, jako by žili, a matka tvrdila, že se tím cítí potěšena. Vypravovaly sobě, jak asi malý Josífek roste, jak vypadá, jak hezky zajisté mluví francouzsky, a bůh ví co ještě.

Pak modlívaly se spolu zaň a ve všem tom snění zapomínaly na žití skutečné, do něhož, jak vidíš, Blanka vpraviti se nemůže. Dnes odpoledne domnívala se ta nešťastná opět, že svého bratra vidí, jak prý jí to sen předpovídal.

Mermomocí chtěla mi běžeti do Jeleního Příkopu, aby s pánem tím promluvila. Panna Evička měla ten moudrý nápad podněcovati ji k tomu a nabídnouti jí svůj průvod.“

Evička zakryla si rukama tvář řkouc: „Ach co já zde zkouším. Nic neudělám, nikdy nepromluvím dobře.

„Toť se rozumí, že ne, ale to by se ti konečně prominulo, kdy by si přijala nějaké poučení,“ ostře odvětila přísná dáma.

„Nehněvej se na ni tetinko, však se mnou míváš nemenší kříž, jsmeť s Evičkou prosté venkovanky, již neměj nám za zle. Doufám, že Evička tě poslechla a za tím cizím pánem nešla,“ řekla Libuše. „Není tedy žádné, žádné naděje, že by to byl Blančin bratr?“

„Pražádné, a ona musí konečně tomu zvyknouti. Co také chce, co jí schází u mne? Nač touží po někom, o němž ani neví, i kdy by žil, zdali by jí netýral jako jeho otec matku její? Ale tak je to s vámi, pošetilé dívky, nikdy nejste spokojeny se svým stavem, pořád musíte o něčem sníti a v nějakého mesiáše doufati. Blázínkové! A když dosáhnete, po čem jste toužily, pak chcete zas ta pouta přetrhati, prchnouti, povinnosti nohama šlapati, jako jistá dáma, kterou nyní jmenovati nechci. A Blanka — ta touží po bratru, protože cítí, že po milenci toužiti jí nesluší. Jaký to nesmysl! Ať je ráda, že žádného nemá.“

Dušičky mladých posluchaček tohoto perného kázání prohýbaly se jako mladé stromoví při nelítostném větru. Čím nevinnější byly, tím krutěji, zdálo se jim, že Olga prohlíží nejtajnější záchvěvy jich citů.

Zardívajíce se šnášely mlčky Olžino obviňování a ona pravila stupňujíc svou příkrost: „Ukázala jsem Blance úmrtní listy otce i bratra

jejího, které jsem na štěstí našla v pozůstalosti nebožky, pod kolikerou pečetí a s nápisem: „Zapovídám Blance, aby tento list sama nikdy neotevřela, leč by slyšela zoufalé zprávy o svém otci a bratrovi.“ Směšná romantika bez konce! Blanka omdlela, jak ti snad Eva řekla, procitnuvši, chtěla z okna skočiti. Bylo to namáhání zdržeti ji od toho. A myslíš, že mi byla Eva nápomocna? Ta křičela a dostavala křeče jako nějaká slečinka z města.“

„Co dělá nyní Blanka?“ odvážila se Libuše tázati.

Olga ukázala na kuchyni, a Libuše tam po prstech vešla. Blanka sedíc v koutku na zemi, měla hlavu v bílý šál svůj zahalenu a dřímala. Byla se utekla sem před jakýmisi postavami, které se jí zjevovaly.

Libuše pozorujíc ji chvíli vešla do pokoje; Eva v patách za ní.

„Budu s tebou bdíti, milá tetinko,“ řekla Libuše, „snad bude ubohé Blance do rána lépe. Až se probere z té dřímoty, přemluvíme ji, aby ulehla na lůžko.“

Eva neozývajíc se netroufala si ulehnouti a usadila se blízko Libuše. Byla krásná vlažná noc.

Nechaly okno otevřené a pohlížejíce otevřenými dveřmi do kuchyně zadumaly se všecky. S pohrdáním a vzdorem myslila Olga na Záviše a na všecky muže, Libuše vyčítala si lecjaké hnutí mladého srdce, ale Eva skřípajíc bílými zoubky tiše si pravila: „A přece chci do světa!“ Podobalo se to nesmrtelnému výroku: „E pur si muove.“

Nikdo nepromluvil. Loretanské zvonky značily každou dlouhou noční hodinu; slavík ozýval se z hlubin příkopu. Z narcisků, jež Libuše od Horáků si byla přinesla, dýchala vůně tak silně slastná jako zvuky slavičí. Dáváme rádi přesvědčovati se jarní vnadou, že dobro vždy se vrací zas, byť i na dlouho bylo odcestovalo. Libuše ale nemohla nikterak uvěřiti ani uspokojiti se, že by nikdy neměla tam ta bídná bytost ženská blaha poznati... Snad usínala, neboť se jí zdálo, že prostor se naplňuje postavami cizími, podivnými; viděla bratry, sestry, bojovníky se zlatými medaliony na prsou, bílé a černé lidi usmívající se v slzách. Byliť osvobozeni a potěšeni.

Náhle se vytrhla ze snění a prohledla. Či byl to nový sen, neb vidění?

Tento sen, to vidění bylo mnohem hroznější než přeludy její mírné smiřující duše. Byloť to strašidlo skutečné, ubohá Blanka. Jestliže vždy jindy bídně vypadala, byla té noci hrozná, jako by pozemšťankou ani nebyla. Jaký to pohled z těch svítících se očí jindy vždy vyhaslých! A tu odbíjí dvanáctá nejprvé vážně a velkolepě ze svatovítské věže, pak andělským hláskem z loretanské kaple. Slavík utichnuv pod krovem jarního listí a bílých květů naslouchá zvukům těm. Libuše netroufá si promluviti, srdce jí bije, ohlíží se po Olze, kterou v křesle na druhém konci velkého klenutého pokoje spánek přemohl.

Hodiny odbily, loretánská píseň dozněla, slavík jemně zaklokotává, jako by se tázal zvuků věže svatovítské a loretanské, nemajíli už co po-

dotknouti, chtějíli zas jeho poslouchati. I vysílá libozvuk roztoužené blaženosti a nejhlubšího bolu svaté smíření... Blanka promluvila k ulekané Libuši:

„Jsi již doma?“ šeptala.

„Milá Blanko, jak je ti? Posaď se ke mně.“

„Slyšela jsi, že je mrtev?“

„Ano.“

„Žádná naděje?“

„Ach, Blanko!“

„Co myslíš, nebyl by mohl z hrobu vstáti?“

„To bohužel nemohu mysliti, avšak“ —

„Avšak —?!“

Libuše šepce stísněna: — „Avšak nermuť se, Blanko.“

Ale ona se rmoutila, ach jak se rmoutila! Ten vzdálený bratr býval jí nadějí, útěchou, radostí, životem, bez něho byla tvorem na světě prazbytečným, nejbídnějším, nikdo po ní se neptal, nikomu nebyla drahou, bylať oloupena o jedinou vzdušnou pásku na zemi... Libuši zdálo se, že nepřečká toho tichého ale hrozného divadla.

Celá se chvěla, všecka rozvaha ji opustila. „Vidíš, Blanko,“ pravila, „kdy bysi byla moudrá a klidná, řekla bych ti něco, ale ty se neopanuješ, a nebudeli má slabounká domněnka pravdiva, budeš zase omdlévati.“

Blanka klesla před ní na kolena, tiskla své studené rty na její ruce, žebrajíc o pošetilou domněnku Libušinu, slibujíc a přísahajíc, že bude skutečně moudrá i klidná.

„Tedy vyčkej času, mrtví ovšem nevstávají ze hrobů, ale živí se mýlívají neb klamou jiné. Má ubohá Blanko, jen ještě doufej — ale ticho, buď také připravena, že já tě snad při nejlepší vůli klamu.“

Blanka poslechla. Libuše dovedla ji k loži, vedle něhož se usadila, když ji byla vložila.

Blanka řekla: „Chtěla jsem od zítřka smutek nositi až do své smrti. Nemám to tedy učinit? Ne, ještě ne. Ach, má hlava, má hlava!“

Ale hlava utišila se také, jen co v sirém srdci nářek poněkud ulevil. Slavíček umlknul, hodina za hodinou odbíjela, koncert ranních zpěváčků vystřídal osamělého pěvce nočního.

Libuše těšila se, že ukolébala bolest Blančinu, ale také se obávala, jak to dopadne dále.

Vše bylo tak podivné. Tam v Americe otroci a velká válka jim na osvobození — a u nás?... Tam u Horáků tak jasný den, a úžasné noviny z dálných světů, zde u Olgy tak temno, snivo a tak úžasné pohledy do hlubin srdce.

Libuše již k ránu sklesla na pohovku blíže okna, a spala, jak v mládí se spává, báječně, sladce a s tím citem bezstarostným, jenžto si nedá vyvrátiti, že vše na světě i mimo svět do bájí a básní náleží.

Když nemohl Přemek onoho dne u svého přítele obědvati, nechtělo se mu obědvati nikde jinde. Tak byl rozladěn a dětinsky žárliv na svého přítele. Bylo v něm vše napjaté a horečné jako před bouří.

Dokud měl za to, že miluje Svatavu, trávíval s ní příjemné chvíle mladistvého laškování, veselého škádlení. Hráli si spolu na lásku, neznajíce vášně. To ranní jaro přešlo, dostavila se doba květů, doba vášní. Vášně vyšlehávaly v plameny, ale každý plamen hnal se v jinou stranu, ničím nepřitahovaly se, aby v jeden splynuly. Nebylo žádného objetí srdcí a myslí, zbýval jenom ostrý dým, který dusil bývalý něžný cit.

Přemek byl od dětství lákán přírodními vědami a mathematikou. Mnohdy spěchával ze společnosti Svataviny na hvězdárnu, kde přemnohou kouzelně jasnou noc strávil.

Najednou mu zasvitl ze středu těchto určitých snah blesk. Chtěl ven do světa, změřiti sám končiny země, vniknouti, kam nikdo nevniknul, vyzkoumati novou stránku lidského poznání.

Vůle vzpjala se mu co bujný oř, jenž zdupával hrdě drobnou květinku lásky na cestě ranně vykvetlou... Nevážil sobě té dívky, s níž nerozvážně se byl zasnoubil. Obával se, aby nepřekážela jeho záměrům.

Slyšelali jej Svatava o těchto rozmlouvati, nenamítala ničeho proti nim, ale jakousi bolest, nepokoj a konečně zádumčivost nemohla skrývati. To mu ji odcizovalo, a ona nevyslovila, co to znamená, snad si toho dlouho nebyla vědoma.

Též ona měla už od dětství určité touhy, chtělo se jí ven z dosavadního oboru ženského, záviděla mladým mužům, kterým bylo dopřáno studovati. Kromě bratra jejího Gustava nevynikali ostatní bratři její nadáním a s velkým hněvem rodičů zanechávali studií jeden za druhým. Radostně zahazovali latinské a řecké mluvnice i věnovali se praktickému zaměstnání.

Svatava sebrala zahozené knihy a učila se z nich tajně. Když po smrti rodičů zámožný a šťastně postavený bratr Gustav ji k sobě vzal, musila tyto odhozené poklady ještě tajněji chovati; nemohla se smířiti s tou nespravedlností, kterou bývali bratři přes moc do studií honěni, a která jí zase bránila, když s láskou a sympathií odhozené učební prostředky sbírala. Seznavši Miloše odložila všecko stranou, aby žila jen své lásce, ale jeho příkladem se časem potlačená touha po vědách opět vznítila. Podobná vůle jako v něm i v ní se vzpínala. Bylo to neukrotitelné. Jemu bránily peněžité prostředky, jí všecky poměry. Každý myslil na sebe, nikdy jeden na druhého. Svatava nezapomínala na vlastní žádosti pro žádost jeho. Nehněvala se, že jí chce opustiti, ale trpce to nesla, že on pohrdá snahou její. Oba cítili se uráženi a odráženi. On vyčítal jí, že nemá citu ženského, ona nepochopovala, co tím míní. Byla přesvědčena, že by mu byla jiná milenka méně rozuměla než ona, že by jej byla mučila pláčem a steskem při pouhém pomyšlení jeho na daleké cesty. Ona mlčela ke všemu. Nahledla konečně, že jemu pouze svobody jest potřeba: nuže, hodlala mu ji dáti co nevidět. Byla chladna, nepřístupna, nelaskava.

Přemek procházeje se, místo zmařeného obědu pojídal hněv svůj; konečně, aby se ho zbavil, šel ke Svatavě, požádat od ní svou svobodu.

Svatava nebyla doma. Zastal Manuelu samotnu, čtoucí nějaký román, jejž radostně při jeho příchodu odhodila.

„Lidská tvář, lidská tvář!“ zvolala živě, spatřivši jej. „Pryč, mrtvá kniho, jednotvárné písmo; živá bytost, kouzlo mluvy rozmanité skvěle tě nahradí. Knihy jsou fotografie člověka — jak vysoko stojí nad nimi originál!“

Tak uvítala krásná žena mladíka, jenž byl té chvíle sám sobě nesnesitelným a na celý svět se horšil. V něm bylo jako před bouří, ale v ní bouřilo neustále v přeháňkách, po nichž plno květů vzniká a slunce prudce sálá, jichžto elektřina se nevyčerpala i znova zaburácí.

„Vy přeceňujete člověka, milostivá paní,“ odpověděl Miloš sedaje k ní, „zdá se, jako by vám nikdy nikdo nebyl ublížil.“

„Ba ublížil, ubližuje. Co na tom? Hledám přece vždy zas člověka a plesám, vidímli lidskou tvář. Což neublížila nikdy příroda člověku, nezahlazuje mu sta- a tisíciletou práci, nebýváliž příkrá i neústupná, a přece důvěřuje on jí zase. Miluje ji, koří se jí — vždyť jest jejím členem, žije i umírá v ní. Tak žijeme a umíráme s lidmi, jsme členy jednoho sboru, nemůžeme bez sebe býti. Ach, mé dítě, Miloši drahý, jsem nešťastna a přece šťastna, jisto však jest, že se nepředělám. Nenáviděla bych se, kdy bych jinak cítiti mohla.“

„Ne, ne, Manuelo, buďte, jaká jste. Jak jste krásná na těle i na duši! Úsměv a slza střídají se u vás vždy s novým půvabem. Jste tak lidská, jste ženou a nesete osud lidský na svých něžných bedrách. Jste tragická a přece smiřujete člověka, s vámi je sladko zaplakati a milo se rozesmáti.“

Mlčela chvíli. „Miloši,“ řekla potom, „máte pravdu, že jsem tragická. Já, která mám k člověku tolik lásky, nemohu stačiti láskou manželskou. Cosi strašného je mezi mnou a mužem mým. Hádáváme se jen o věcech vedlejších, nemáme pravé příčiny ku hněvu, ale hněváme a hádáme se. Mohla bych mlčeti, jemu po vůli vše dělati, zkoušívám to, ale brzo připadám si co otrokyně jeho, žádám prudce, aby též on něco mi obětoval, má pýcha bouří a strhává hráze ústupků.“

„Ubohá ženo, tento muž vás nezasluhuje.“

„Ne, Miloši, bůh mne chraň té marnivosti, abych takto smýšlela. Nevíte, jak jsem pokorná před svým svědomím. Něco hroznějšího shledávám než vy! Přišla jsem na to, že by pranic na tom nezáleželo, kdy by mne nezasluhoval, mohl by mne i méně zasluhovati než takto: kdy bych jej více milovala. O, proč nemohu, což mám tak slabý cit? Proč mu s radostí neobětuji svou pýchu, své libůstky, proč nelíbí se mi žíti jen jemu, činiti vše po jeho přání? Vždyť to nahlížím a sním o tom mimoděk a tuším, tak že se miluje? On to dobře cítí, a jeho výčitky jsou spravedlivé. Vy ale máte dobře, že jsem tragická.“

Miloš vzal ruku její, která ochable jí sklesla s klína a díval se na její tvář i postavu. Bylať se schýlila na sedadlo a sklopila truchlivě hlavu.

„A kdy byste někdy našla toho, jehož byste tak jak pravíte milovati mohla, milovati musila?...“

„Bůh uvaruj!“ zvolala, vztýčivši se. „O bože, bože! Po čem

člověk nejvíce touží, toho máš jej uvarovati! Ale ano, chraň mne, chraň, neboť nevím, chránilali bych se sama.“

Bouře se vzmáhala v jeho srdci a jiskry vyskakovaly, jenom slovo, pohled, dotknutí a plameny byly by vyšlehly.

Ale Manuela opanovala se, zdvihla knihu, mluvila o jejím obsahu, tázala se na události politické, ohřívala malé roztomilé klepy. On nerozuměl, co mluvila, slyšel ji pouze. Klesal v zádumčivost, zpomněl si na Svatavu a srovnával ji s ohnivou a při tom něžnou Manuelou. U této aspoň zapomínal na sebe a na své útrapy, Svatava mu je připomínala schválně i bezděky, aniž pro ně věděla léku.

Když jí neodpovídal, tázala se Manuela: „Oč, že myslíte na Svatavu?“

„Ano, porovnával jsem ji s vámi, neboť jen tak lze mysliti u vaší přítomnosti na jinou ženu.“

„Vy jste chladný k Svatavě, mějte se na pozoru před neštěstím.“

„Bojím se ho bez toho.“

Manuela však hájila Svatavu výmluvně. Tato byla právě v hodině, kterou jí byla Manuela zjednala, aby Bohdal nevěděl. Co byla ona v domě, bojovala vřele za Svatavu i nyní dokazovala Milošovi, že to nejsou u ní vrtochy ani libůstky, ale vážné nadání a velká snaha. Miloš roztržitě naslouchal, krásnému obhájci byl by promíjel vše, co obhajoval. Manuele nechal platiti, cokoliv o věci pronesla, a bystrý duch, skvělé vzdělání její jej oslňovaly novým žárem.

Žena nemilovaná nemá ovšem nikdy pravdu. Láska, půvab a krása jsou odedávna prostřednicemi bezpečnými pokroků a změn, v které trudno se vpravujeme.

Minuli čtyři neděle i více, co Miloš u Horáků se neukázal. Nepřišel příštího dne po své návštěvě a nepřivedl tudíž ani Lagarina. Horák domýšleje se, že je posud citliv, hledal jej v bytu, v hostinci, v kavárně, zašel i na hvězdárnu, ale nikde ho nebylo, a všude tvrdili, že jej dávno neviděli.

Horák nelámal si dále hlavu, ponechávaje náhodě neb Milošově dobré vůli, aby se shledali. Jeho sbírky, knihy, čtení, dopisování a podporování všeho, co bylo národní, vyplňovalo mu čas, který u málokterého člověka žitím tak všestranně činným nasycen bývá. U Horáka nikdo, mluvě o svých neb jiného člověka důležitostech, se nedočkal, aby on lhostejně neb nevrle odpověděl, že o tyto věci se nestará. Staral se opravdu o všecko, a nebyl by některý den věděl, kam dříve se obrátiti, kdy by nebyl vedl přísný pořádek, dle něhož své záležitosti obstarával. To nazývala slečna Olga plýtváním času, marným potulováním, a byla by si přála, aby byl Záviš nastoupil nějaký úřad ve státní službě. Býval doba, kdy krásná ještě a horoucně milovaná Olga takové vstoupení jeho do státní služby za podmínku dosažení její ruky kladla. Podmínka se nesplnila a Olga od svého neustoupila.

Považovala to ostatně za potupu a mluvívala zle o ubohém Závišovi, že prý jest lenochem, nedbalcem a podobně. Avšak to dávno minulo, nedalo více dohoniti se, přítomnost protékaly proudy jiných zájmů.

Libuše žila zatím pilně a tiše u Olgy; navštěvujíc dvakráte do týdne Horákovy, brávala vždy Evu s sebou. Ošetřovala trpělivě Blanku, která ku podivu dostála slovu svému a nikdy se neprořekla o slabé naději, kterou ji byla Libuše utišila. Počínala si rozumně, nemluvila ani o snech, ni o postavách. Vpravovala se zdánlivě do toho, že je vše pravda, jak jí to byla Olga dokázala, i nesla hluboce a němě svůj žal, dávajíc mu v šanc každý den část své bytosti, až byla učiněným stínem. Když pak vlny vnitřního žití se zdvíhaly, jako v každé mysli se děje, že podléháme takořka přílivu, odlivu, bouřím a stagnacím té přírodní moci, které duše říkáme: tu ozývaly se zvuky zoufalosti ve vzdychání dívčině, zmatenost mysli počala zírati jí z lesknoucích se očí, a podivné nápady, šílené zámysly rodily se jí v choré hlavě. Libuši dojímalo, že zachovala i v těchto chvílích tolik vlády nad sebou, aby nevyzradila její předpovídání; přece však, aby nikdo neslyšel, doléhala na ni Blanka otázkami, na které byla by dovedla jen věštkyně odpověděti.

Na štěstí či na neštěstí nezjevoval se více domnělý bratr Blančin v Příkopech, a Libuše nemohla se ani u Horákův ničeho o Milošovi ani o Lagarinovi dověděti.

Z domova psávali Libuši často a činívali mnohou zmínku o svém výtečném příteli Žalkovském. Libuše věděla, že za její ruku žádal, ale považovala takové věci za nesmysl. Pravila sama k sobě s čelem velmi vážně zachmuřeným, že má jiných důležitějších starostí, a to s Blankou, než pomyšlení na vdavky.

Byla opravdu jako mladou matinkou dětinské, slabé Blance, která číhávala na její návrat z města, při jejím objevení rukama tleskávala, při jejím odchodu jako malé dítě plakávala. Libuše tím byla potěšena a činila vše možné, aby ji konejšila.

Byla to povinnost, kterou si kladla a s nadšením plnila, myslíc na Blanku dnem i nocí.

Tenkráte došel jí z domova list, v němž bylo poprvé podotknuto, jak rodiče i pan Žalkovský na její brzký návrat se těší; bylť učiněn návrh, v který den by mohla domů přijeti, neboť aby prázdniny doma strávila, bylo dříve již ujednáno; mělali by po prázdninách ještě pokračovati v tom Pražském cvičení, zbývalo na uváženou. Bylo znáti, že rodiče rádi by povolili, kdy by Libuška si žádala doma již zůstati.

Po přečtení tohoto laskavého listu padla jakási neznámá a netušená tíseň do Libušina srdce. Ona se netěšila na Žalkovského jako prý on na ni, a poprvé trochu reptala, že si jej rodiče tak snadno do přátelství vzali. Avšak celkem sváděla řečenou tíseň zcela na starost o Blančin osud. Co mělo z té ubohé býti po jejím odjezdu? Umínila si učiniti ještě všecky možné kroky, aby o Lagarinovi nabyla jistoty, že opravdu bratrem Blančiným není. Prosila Horáka co nejurčitěji, aby jí byl nápomocen věc vypátrati, připustila mu, že to bude marné, ale přece zdálo se jí, že by se chybilo, kdy by se přehledla tato shoda okolností.

„Moudrá Libuše," pravil Horák s laskavým úsměvem, „ona vše

uvažuje. Nuže splním tvé knížecí rozkazy. Jen jak, kde mám Miloše hledati? Snad ještě u Bohdalů, co myslíš, Libuško?"

Ona se zarděla. „Myslím, že tam, u své nevěsty, by mohl býti."

„Nevím," odvece Horák, „chodil tam v poslední době málo; říkal, že se rozejde se Svatavou. Ale nechť, zkusíme to. Napíšu lístek paní Bohdalové, ta je vtělená laskavost a nelzeli Miloše u nich nalezti, pomůže nám po něm i po Lagarinovi pátrati."

„Eva tam s lístkem doběhne," řekla Libuše a za několik minut vyslala krásnou služku a společnici svou z domu.

Eva nalezla bývalou dobrou mysl, mohlali cosi podobného obstarati. Vesele odběhla a Libuše dívala se zamyšleně za ní.

„Tam jde," pomyslila si, „k mému přání, mým přičiněním. Tetička Olga líčívá mi kokety, a mně se zdá, že nejsem sama o nic lepší. Jak mi radostí srdce zabušilo, když jsem slyšela, že Miloš od Svatavy se odvrací! Což mi ta dobrá dívka zlého učinila? A nyní dokonce posílám za ním předstírajíc Blanku... Avšak ne, jde mi o Blanku — či byla by to lež? Ah! Jaké to zapletení! A nikomu nemohu se svěřit."

„Co je mé Libušce?" tázal se Horák, veda ji do zahrádky.

„Ach, kmotříčku, chtěla bych, aby mně bylo čtyřicet let, abych byla rozumnější."

„Bláhová, to přijde rychleji, než si myslíš. A co tě tíží tak mladou, že mladosti se chceš odříci?"

„Nevidím jasně, nemohu ti to jinak říci. Bylo by mně třeba jakýchsi brejlí."

„Jak hezké hádanky mi dává ta malá Libuška. Nuže, budu hleděti, abych uhodl. Však vím, už vím, co to je, teta Olga natahuje tvé svědomí na skřipec, a Blanka leží ti celou tíží svého bláznovství v náručí, a tvůj starý kmotr umí se jen posmívati."

„Můj starý kmotr napravil mi nejednou rozum."

„Tak, směj se, mé dítě, rozuměj, odpouštěj jiným i sobě, dívej se vždy na hlavní věci, rozhlížej se po vedlejších v celosti, pozoruj a čekej s úsudkem nejen o jiných, ale též o sobě, a pak směle ku předu! Před tím, co za dobré uznáváš, necouvej a neváhej. Zdržujeli tě nějaký stín, pamatuj, jak bys litovala, až bys pro něj zameškala, co by se snad již nedohonilo. Nuž, dostačíli to za ty brejle, kterých sobě přeješ?"

Ten čas, co Horák Miloše hledal, vyplňovala tomuto Manuela. Nebyl tolik citliv, aby příteli Horákovi tak dlouho vzdoroval. Avšak příštího dne po uvedené zde rozmluvě s Manuelou zavítal k ní hned zase, jen co se domníval, že bude její manžel z domova. Vždy jindy, kdykoliv býval Manuelou okouzlen, vystřízlivěl, jakmile na ulici vykročiv do jiných myšlenek se zabral. Mocněji účinkovalo kouzlo tenkráte. Utkalo mu kolem mysli jako vlnící se, vonný a hebounký závoj, jenž uspával jeho činnost a doutnající jiskry obraznosti stále rozdmychoval. Byl to jakýsi spánek, v němž omdlevalo ostré vědomí, jaké od dětství namáhavě v sobě byl vypracoval. V takovémto spánku klesáváme někdy v bývalé dětské názory, někdy v úplnou apathii, jindy

ve svou vlastní protivu aneb také v odliku jiných osob, jichžto vliv silně na nás byl účinkoval. I těšilo by mne, kdy bych se dověděla, že některý člověk nikdy v podobný spánek nesklesnuv, povždy na vrcholi uvědomělosti se udržel.

Hvězd, knih, mathematických formulí, jakoby teď pro Miloše na světě nebylo. Svůdná žena ovládala jeho mysl i schopnost. Její touha po velké té lásce, jíž by se dovedla cele obětovati, budila v něm vášnivou ozvěnu. A hle, on již obětoval sebe, ještě o tom nevěda. Uznával tento velemocný hlas přírody za největší div, na jaký ve světě lze pomysliti, a neměl té nešťastné zkušenosti, že se dějí jmenem jeho nejhrubší kejkle, jeho jmenem že se rozpadává mrav společenský, on že vrhá člověka v nejbolestnější oklamání.

Miloš přicházeje tohoto rána k Manuele byl zvědav, jak bude vypadati, jak hleděti a co mu řekne! Byl téměř překvapen, když vcházeje do síně potkal Svatavu. Na ni byl zapomněl, jako na vše jiné. Spatřiv ji probouzel se poněkud ze svého omráčení. Tento pokus střízlivosti byl mu ale tak zoufalý, že sváděl na Svatavu mrzutost, která se ho zmocnila. Dal jí to cítit výčitkami, že nebyla včera doma, a že přes jeho domluvu neplatné studie pěstuje.

Svatava myslila nejinak, nežli že jen pro tuto příčinu přišel tak časně k nim.

„Mezi námi, Miloši," řekla „otvírá se co den větší propast. Dříve tak nebývalo, bývali jsme šťastnými. Tys mne pak odstrčil poněkud stranou, ale povolila jsem ráda tvým studiím a učila jsem se také, myslíc, že tím lépe vyplňuji čas naší dlouhé známosti než kratochvílí a hříčkami."

„Aj, jaké pak neštěstí způsobilo by trochu nevinné zábavy! Byl bych se bavil s tebou, byl bych se naučil milovati společnost. Ale ty nemáš humoru ani čilosti, té vážil bych si více než tvé učenosti, která zůstane bez toho na věky diletantismem. Věř mi, že bych ti odpustil třebas někdy i malou lest a koketerii, ale tvoje suchopárné mlčení anebo dithyramby, tvé pedantické věty udušují ve mně veškeren zdravý cit. Divíš se, že pronásleduji v tobě chuť k vědění, kdežto sám jí toliko žiju, ale nediv se, když vidím, co z tebe učinila. Jsi neustále vážná, tvé oko hledá v mém paragrafy a pravidla, rozkošný proud života zaniká mezi námi. Tvá veselost je jako listopadové slunce, ach, raději se nesměj. Nemohu za to, že se mi takto nelíbíš."

„Tak jsi to vyslovil, co dlouho mezi námi vězelo. Nelíbím se ti, uznávám, že je to mou vinou. Ovšem mohla bych říci, kde nabrati veselosti, jak nezdáti se pedantickou, když mi není dopřáno toho zářícího vědomí, které mládež povznáší jistotou, že každý se těší jejímu přičinění, jejím pokrokům. Ach, jak musí býti mladým mužům, vědíli, že jsou všude vítáni se svým vzděláním, které jest jim k ozdobě! Ovšem mohla bych závoditi s dívkami, vyšperkovat svůj zevnějšek, ale věř mi, že bych tím žalostnější úkol hrála. Vším je vinna ta nešťastná jiskřička schopnosti, která se mi udusiti nedává. Kdy bych měla uměleckého nadání, nebylo by tak zle, razilo by mi dráhu. Ale co mám, čím jsem? Chci, musím se učiti, býti *žačkou*. Neznám

většího štěstí nad to, a věř mi, že mi to pomáhá snášeti i tuto trpkou chvíli, jíž mnoho podobných osud mi bohdá nechystá . . . Děkuju ti, žes poslední slovo řekl — myslím, že je vše ukončeno."

„Co to slyším, děti?" volala Manuela vkročivši mezi ně. „Hádáte se hned po ránu a ještě nejste manžely! Ó přestaňte, smiřte se, nezačínejte tak brzy! Kdy byste věděl, Miloši, jaký večer jsem měla včera se svým manželem po příjemné zábavě s vámi. Mlčela; snášela jsem zlou vůli mužovu, nic naplat. Krokem, pohledem, ničím na světě jsem se mu nezachovala. Svatava byla svědkyní."

Miloš zachvěl se pohledem na ni, byl uchvácen její líbezností, Svatava vypadala vedle ní jako přestrojený školák. Ale Manuela! Jaký to vlas, jaká šíje, ruce a celá postava! Konečně ta milá tvář, nejhlubšího výrazu schopna! Miloš byv Svatavou k nemilé skutečnosti probuzen, nyní zjevením Manueliným pohřížil se opět v magnetický spánek nemaje smyslu leda pro ni.

„Tedy smíříte se?" tázala se Manuela.

„Nehněvám se," odpověděla Svatava vztyčujíc hrdě hlavu. „Nyní prosím za odpuštění, mám hodinu."

Manuela nedovedla ji zdržeti.

„Miloši," řekla potom, „nejednejte s ní tak. Mně nad tím srdce puká — co mám na světě, neli vaše a její štěstí? Mám ji vidět nyní nešťastnou, postrádati našich návštěv? Ach, jaké to bude živobytí! Pouta mne svírají denně více a nesnesitelněji."

„Poručíteli vy, napravím vše."

„Jste galantní, a tak je to dobře, je vidět, že chmury se rozprchávají," řekla ona usmívajíc se jako anděl, při čemž slza se jí leskla na hedbávné řase. „Bohu díky, že se smějete," řekl mladík, líbaje jí ruku — i zahloubal se s ní v dlouhý zajímavý hovor, až polední hodina jej vyplašila.

Manuela pověděla všecko, probírajíc svůj cit do podrobna. Vypravovala vábivě události ze svého žití, a byly to jakési velkodušné konfidence. Uměla podnítit i jeho důvěru a smělost. Tak zahloubávali se spolu ve filosofování o lásce, což rozněcovalo nekonečné napjetí. Manuela v domněnce, že takto získá a udržuje Svatavě milencovu lásku počínala si tak naivně, jako by o vnadách svých ani o nějakém nebezpečí nevěděla.

Pravda bylo, že byl nyní Miloš více než kdy jindy k domu Bohdálovu poután, a nic na světě že mu nebylo tak milé, jako prodlévati tam a opakovati svoje návštěvy. Svatava považovala své svazky s Milošem za zrušené. Přece však dojímalo ji horlivější přicházení Milošovo podivným spůsobem. On nemluvil s ní více o té věci, choval se k ní vlídněji než kdy před tím, byl hovorný a oživený, nebylo divu, že Svatava se domnívala, jako by chtěl zas napraviti, co bylo mezi nimi pokaženo. Manuela utvrzovala ji v té domněnce, v níž sama schvalně věřila. Když byly spolu samy, chválívala Manuela Svatavě Miloše, domlouvala jí, aby lépe v jeho povahu se vpravovala a líčila jí, jak u něho v její prospěch účinkuje. Jemu činila podobně, domlouvala i ostřeji, ale krása a svůdnost její mluvily jinou řečí, a

ona této poslední rozuměti ani veleti nechtěla. Manuela cítila se nevinnou jako anděl. Pracovala radostně o své úloze a u veškeré její bytosti jevilo se uspokojení a rozmilá dobrá mysl. Bylať tím hrubým klamem tak zaměstnána, že přestala toužiti na ten čas po jiných návštěvách a společnostech. Stala se tak domácí, jakou si ji manžel přál. Vlastnoručně strojila v kuchyni pochoutky a pokrývala stůl množstvím výborných pokrmů; přicházelli Gustav domů, letěla mu vstříc, odňala mu klobouk a hůl, snášela jeho zlé chvíle jak anděl. Když ji tak vídal Miloš, přicházely mu skoro slze do očí, — už ji v pravém slova smyslu zbožňoval.

Ale Gustav nebyl zase spokojen. Rozuměl jí lépe než ona sama sobě, to jest on vlastně bystrozrakem podivuhodným pronikal lícoměrnou stránku její povahy nemaje pak smyslu více pro to, co pěkného v její mysli rozkvétalo v bujné, nezřízené směsici. Bylať to pružnost citu, bohatství šťastných nápadů, překypující milostnost o které skutečně mnohdy ani nevěděla a jižto potlačiti bylo jí nemožné.

Gustav hrál smutnou úlohu nesnesitelného manžela vedle ní. Avšak byl k politování. Každý obdivoval se jeho cnoti, o její sestru nezavadil ani stín žárlivosti, všecko vůkol ní ano i služebné lnuly k ní neobyčejnou náklonností, sám ten ptáček v kleci poznal ji před jinými — a manžel jí toho nepřál. Jeho nepřízeň vzrůstala tak, že mu až lásku samu zastírala. Dal se klamati stran Miloše jen několik dní, a brzy věděl nejlépe v celém domě, komu jeho návštěvy vlastně platí.

Svatava bojovala uvnitř s láskou, jež vítězně do srdce se jí vracela, s pochybnostmi o pravdivosti Milošových úmyslů, s rozumem, který ji varoval nešťastného svazku dvou lidí sobě nerozumějících, jakého příklad bolestně pozorovala. Miloš ji znepokojoval, často vědouc, že přijde, schválně odešla a jsouc vzdálena, trápila se, že jej uráží, neboť netušila, že je mu to vítáno a že považuje více ještě než ona jich svazek za zrušený navždy.

Bylo to v týž den, když Libuše s Evou k Horákovým se vydala, chtějíc vypátrati bratra Blančina, a když Eva s listem Závišovým k Bohdalovům vyslána byla.

Dusné parno sálalo pod těžkými rudě zářícími oblaky, Miloš seděl nedaleko Manuely, jež pro velké parno vyšívání odhodila. Svatava nebyla se dala zdržeti hrozící bouřkou a odešla do své hodiny. Manuela ji byla zdržovala, ale Miloš naopak domlouval jí, aby povětrnosti se nebála, k čemu prý byla by emancipovanou dámou, nechať ve všem se tuží.

Poprvé byla upozorněna, že byly její domněnky nepravé, že Miloš nehodlal se jí blížiti; mnoho jiných okolností tomu nasvědčovalo, nyní jí všecky připadaly. Pykala za svůj klam, bylo jí úzko a smutno. Tak těžce kráčela dále po své cestě, kterou svévolně si razila neschůdnou poušti. Srdce plakalo, schopnost byla utlumena, celá bytost jako by klesala k zemi. Trudně vztyčovala se přece . . .

Miloš byl tedy sám s tou, v jejížto síti vězel tak, že nebyl ani sobě podoben . . . že byl parobem té divé vášně. Nadarmo nyní širá dálka zemského povrchu před ním se otvírala, zvouc jej do lákavých

světů, k zápasům s mocnostmi přírodními, k zahloubání se do všech nevyčerpatelně zajímavých rodů a útvarů velké bytosti planetární. Kořil se na kolenou před bytostí lidskou co modloslužebník lásky, byloť, jako by byl zabloudil uprostřed otčiny ve vlastním domě a v poblouzení jako by se byl dostal do slastného zakletí, poutajícího mu vůli a sílu. A mocné slovo, jakým kouzlo se rušívá, zdaž je nikdy neslýchal? Nenosil je uzavřené ve zlatém medailonu na srdci pro upamatování, selhávali člověku paměť ve hrůzách kouzelných světů?

Gustav byl kdesi na staveništi aneb ve své kanceláři, tou dobou nevracel se nikdy domů. Kolem Miloše zachvíval se vzduch. Slovo „Miluji tě," zdálo se vznášeti se v plamenných vlnách vzduchu a vyzývati jej, aby do něho vdechnul duši svou . . .

Manuela byla snivá a tichá, všimla si dobře Svatavina hnutí, když odcházela, viděla, že ji proklál hrot Milošovy chladnosti. Obávala se nové roztržky mezi nimi. Jak mohla pak Miloše déle zdržovati, a jak žíti bez půvabných rozmluv s ním, které jí byly potřebou?

Tu setkala se s jeho zrakem, a plamenné slovo „Miluji tě", ač nevyslovené, rozžalo se.

„On mne miluje!" pomyslila si a zakryla si leknutím tvář. Ach, věděla to dávno, a těšilo ji to dávno, jen nahlas nesmělo jí to vědomí hlásati až posud. Ale nyní stálo to před jejím svědomím. Tu cítila teplé chvějící se ruce Milošovy, jak jí ruce její s tváře jemňounce stahují. Musila povoliti, Miloš klečel před ní a vida slze v jejích očích skryl si hlavu v její ruce.

Manuela vyskočila s výkřikem. Ve dveřích vedlejšího pokoje stál její manžel.

Manuela pokročila Bohdalovi neohroženě vstříc.

„Gustave," pravila, „stydím se a lituju toho postavení, v němžto jsi mne zastihl. Přísahám ti, že to bylo poprvé a překvapením. Jsem hotova odjeti na čas, nejraději s tebou, slibuji, že nechci s panem Přemkem více mluviti. Podávám ti ruku, chci prositi za prominutí, nyní jedná se o tvou velkomyslnost, máš-li ve slovo moje důvěru."

Jako zdrcen sklesl Miloš do křesla. Slova Manuelina působila mu nesmírnou bolest. Nejen Svatava, též on byl oklamán, on byl jako bleskem raněn. Nemohl hnouti se ani promluviti. Co Bohdal mluvil a činil, bylo mu lhostejno. Neslyšel nic, co burácelo z úst uraženého manžela, při čem Manuela bledla i vrávorala, konečně nemohl neslyšeti, když uražený manžel přímo jej vybízel, aby se klidil a nikdy se neopovážil prah jeho přestoupiti.

Hněvivě vyskočil, ale tu bylo opět klepáno na dvéře; pobouření účastníci tohoto výjevu několikráte to přeslechli, konečně se dvéře otevřely.

I objevila se služebná dívka s tváří neobyčejné krásy, s vlasy zlatě hedbávnými, barvy lilie a růže, oči plné lesku, postava učiněná mladost. Blížila se s poklonou, s úsměvem podávala Manuele list. Byla to Eva.

Jejím nenadálým příchodem zastavil se děj této katastrofy. Miloš

neodešel, chtěje ještě pronesti cosi vášnivě nerozumného, Bohdal zarazil se náhlým nápadem. Evina krása projela jej bleskem.

Manuela vzchopila se k přítomnosti ducha. Vzala třesoucí se rukou list a pokynula krásné poselkyni, že je dobře. Venkovanka naše nevěděla, že neměla vstoupit a že má hned odstoupit. Bohdal otevřev si hlavní dvéře vlastním klíčem, aby ženu překvapil, zapomněl za sebou zamknouti. Tak vešla Eva a nestarajíc se, aby byla ohlášena, vešla tam, odkud slyšela hlasy.

„Mám čekati na odpověď", řekla neodbytně. Manuela přečetši řádky, podala lístek Milošovi, nepomyslíc, že nové podezření manželovo budí.

Miloš četl, nevěda dobře, co viděl, jen že Záviš se ho dovolává, cítil, že musí odsud, a jednaje jako ve snu, odešel. Manuela řekla Evě: „Ten pán již jde, není třeba jiné odpovědi," ale chvěla se úzkostí, že zůstane s Bohdalem po odchodě Evině sama.

Oddechla si však hluboce, když Bohdal nepromluviv k ní více ani slova také vyšel.

Vycházeje v patách za Evou, pohlcoval očima jarou krásu tohoto děvčete. Byl minulým výjevem se svou ženou tak popuzen, že dychtil po mstě, aby mu horoucí myšlenky schladila. Neměl nejmenšího smyslu pro pevné, ušlechtilé jednání Manuelino v situaci tak zdrcující. Uražené srdce a uražený sebecit svíraly mu mysl kruhem každé chvíle se súžujícím. Splatiti jí stejnou měrou, přivesti ji k zoufalství, toho žádost vtírala se mu neodbytně a zdála se mu nade všecko spravedliva. Duch náhody vrhaje u věčné hře kostky, přivedl Evu do samého středu rozjitřeného manželstva.

Ostatně byl znova dopálen záhadným listem Evou podaným, v němž Miloš i Manuela cosi společného měli, co před ním ani neskrývali.

Oslovil Evu, sleduje ji po schodech a tázal se, u koho slouží a od koho list ten přinesla.

Děvče zastavilo se, odpovědělo, vysvětlilo, čeho si žádal, i podívalo se naň jaksi zvědavě, jaký na něj dojem činí. Zvyklať tomu, co byla v Praze a každý okolojdoucí s udivením na ni pohleděl. Bohdal zkusil s ní zažertovat, štípnul jí do tváře, ona řekla: „O bože, kdy by mne viděla slečna Olga, to bych dostala."

„Což je tak přísná?"

„Zavřela by mne nejraději do kláštera. Celý svět nemá býti pro mne stvořen, ani já pro něj. Nejsem již k sobě podobna, co se tam trápím."

„A čeho žádá od tebe, drahoušku?"

„Nemám mluvit ani zpívat, nikam vyjít a na nikoho kouknout, jen její vůli konat, lítat jako střela, pracovat až do mdloby. Ale což do práce, té se nebojím nikdy."

„Ale to druhé je ti proti mysli?"

„Jak pak ne, vždyť jsem mladá."

„A krásná."

„To mi každý říká, co je mi to platné?"

„Každý dívá se na tebe rád.“

„To je ovšem hezké — pán bůh rač pozdravit.“

S těmito slovy odskočila jako laňka, a Bohdal vyslal za ní dlouhý temně zamyšlený pohled...

Zatím přecházela Manuela všemi pokoji a nikde neměla stání. Nemohla se usnesti, co by měla učiniti. Od prvního prchnutí svého byla sobě přemýšlela o rozvedení. Nahledla, že žádný rozumný člověk k takovému kroku se neodhodlá bez závažných příčin a těch až posud přece nezdálo se býti. Doufávalať, že si časem zvyknou, že se najdou zas jako v prvních dobách lásky a manželství. Milovala opravdu Svatavu a v poslední době živých zábav s Milošem cítívala se i šťastnou pozorujíc s radostí, že jí přibývá manželské trpělivosti. Nyní však musila konečně zkoumati se, čím jí vlastně Miloš byl, a musila přiznati se před svým svědomím, že jí byl hříčkou, prostředkem proti dlouhé chvíli, či — chtělali to důstojněji říci — representantem společnosti, která jí byla živlem a vášní. Ať to obracela jak chtěla k jednomu musila znáti se, že schválně byla neviděla jeho cit, jeho utrpení, jako by ho nebylo, že myslila jen na svou zábavu. Divadlo duševního boje v mladém muži ji bavilo, i netázala se, za jak draze to jemu přichází.

Jak byl zničen, jak odešel! Koho měla obětovati, jeho či svého manžela? Koho z nich milovala? — Ani jednoho, ani druhého — požehnání lásky míjelo její srdce a jenom bludná, klamná, blouznivá touha zbývala v těch pustinách.

— — —

Po ulicích zavíval vítr a zdvihal se orkán, kotouče prachu vířily k oblakům, lidé spěchali každý k cíli, klikatý blesk projel hrozivým mrakem.

Miloš šel jako ve snu. Horák se po něm tázal, něco o Lagarinovi bylo v lístku napsáno, šel za tím hlasem volajícím jej v osudné chvíli, a kdy by toho nebývalo, kam by byl šel? Nevěděl té chvíle ani co se stalo, cítil jen bol a omráčení. „Manuela, Manuela,“ volal jakýsi hlas, i nedalo se vysloviti, co všecko se soustředilo v tomto jméně. Hudba jen tlumočívá takovéto výkřiky, takové zdvihání a padání citů neslučujících se ani se slovem ni s tvarem, a lidská mysl burácívá i zavznívá vnitřní hudbou takovýchto zvuků.

Miloše u Horáků odkázali do zahrádky. Tam bylo za větrem, květiny vítajíce elektrické otřesení mrtvého vzduchu, vydávaly nebeskou vůni. Šedý mrak klesal nad zahrádku co ocelový štít blížící se a nepřítele zakrývající. Strany zdvihaly k němu směle listnaté krásné hlavy, vyzývajíce Perunovy střely jako mladí, odvážní hrdinové. Miloš zastal v krytém loubí společnost.

„Konečně, konečně, že jsme jej našli, toho ztraceného přítele,“ vítal jej Horák. „Kde jste vězel? Byl jste snad dokonce již na cestě kolem světa?“

„Ani z místa jsem se nehnul.“

„Tedy v práci zabrán a zbytečné vzácné chvíle náležely po právu Svatavě?“

Žádná odpověď. Horák usmívaje se čekal, Miloš díval se naň jako do prázdna. Neslyšel? nerozuměl? Nemohl promluviti.

„Bože nedej, ale zdá se mi, že vám něco je, pane Přemku. Přejete si sklenici vody?" tázala se stará paní Horáková. I podala mu sklenici malinové šťávy.

Poděkovav za občerstvení podíval se Miloš na Libuši, podíval se jí do jemných očí. Zapomněl, že se na ni kdysi horšil, když mu jednoho dne překážela u přítele Horáka. Dnes mu nepřekážela, naopak vpravila se brzo do toho, býti prostřednicí mezi ním a ostatními, neboť viděla, že opakované otázky a obavy Miloše mučí.

„Pan Přemek uhnal se v tom žhavém vzduchu," řekla, „a já jsem tím vinna: trápímť již tak dlouho kmotříčka ohledem pana Lagarina, o němž nic bližšího neví; a nyní došlo až na vás, abyste rozhodl, jsouli moje naděje vskutku pouhým snem."

Lagarin! Na toho byl Miloš zapomněl, zanedbal ho, nevěděl ničeho o něm. Ale nyní budilo to jmeno jinou část Miloše Přemka a jiným vzduchem jej ovívalo.

„Víte něco o jeho sestře?" tázal se, a když Libuše všecko s rozkošnou horlivostí mu vysvětlila, vymanil se ze svého omámení a odpověděl: „Když Lagarin po válce horlivou prací nějakého jmění si dobyl, spěchal do Prahy pouze za tou příčinou, aby matku i sestru vypátral a do Ameriky s sebou vzal aneb o ně se postaral."

„Nuže, a víte něco o tom, zda přišel svým příbuzným na stopu?" ptali se všickni.

„Když jsem naposled s ním mluvil, neměl naděje, že by se mu to vůbec podařilo. Pátral v úřadech, vyptával se i v sousedstvu, kde byli bydleli, ale nikde nenalézá jména Lagarin aniž se kdo na ně pamatuje. Otec nikdy s ním nebyl rozmlouval o domácích upomínkách, i vykouřil se mu z paměti každý důkladnější znak."

„Což nepamatuje se," namítal Horák, „zdali otec jeho své jmeno v cizině snad nezměnil?"

„Připadl i na tuto domněnku. Když zase slyšel české zvuky, v cizině pozapomenuté, vrátilo se mu temné jakési vědomí, že míval jednou jiné jmeno, že první čas pobytu v cizině otcem i trestán býval, neozývaje se, býválli novým jmenem volán. Ale dávné jmeno mu nepřipadá; vinu toho zapomenutí spatřuje v jakési tuposti, v nížto byl u otce svého po mnohá leta pohřížen následkem zlého s ním zacházení. Pamatuje se, že matku obyčejně plakati vídal a sestra že si s ním krásně hrávala. O tuto sestru prý plakal, vídal ji ve snách i ve bdění něžnou, poetickou, laskavou. Její obraz i v oné tuposti ho neopouštěl, v jinošských letech nastoupil místo dívčího ideálu v jeho obraznosti a žádná žena nedostačovala jeho požadavkům. Když do války se vydával, zdálo se mu, že ona se vznáší nad hvězdnatým praporem svobody co genius lidstva . . ."

Blesky a dunění hromu doprovázely Milošovu řeč a závoj deště vonného a svěžího spadával na stromy, které pružně se oživovaly. I Miloš byl osvěžen, anť mohl vřele chopiti se jiné záležitosti, že mohl na jiného člověka mysliti. Libuše také se chýlila od předmětu své péče a to k vypravovateli. On stál před ní jako na podstavci

nad jiné lidi povýšen, byl čímsi jiným než ti ostatní, a ona se soužila, že to vlastně pojmouti nemůže, co cítila. Nicméně sledovala pozorně podrobnosti vypravované a všecko nabývalo lesku i významu, že to Miloše také zajímalo.

Její domněnka stávala se pravdě podobností, jistotou. Neváhala pouštěti se do smělých kombinací, aby Blance bratra vrátila, troufala si citovati mrtvé ze hrobů, prohlašovati úmrtní listy za padělané; ale slyšíc blouznivý popis ideální dívky couvala nazpět. Ještě si nebyla povšimla, jak mladost vadne, že něžnost ve směšnost se přemršťuje a jak trpělivost i dobrota v poměrech mrtvých bývají jistinou bez úroků, bez platnosti.

Záleželo nyní hlavně na Lagarinovi samém. Miloš zdvihnul se, aby ho šel hledat.

Zatím přestalo bouřit i pršet. Zeleň na bylinách vítězně se leskla, jako osvěžená naděje v srdcích prvé zoufalých.

Miloš nenalezl Lagarina; v hostinci, kde před tím bydlel, nebylo po něm stopy více. Domnívali se tam, že opět odplul do Ameriky. Miloš vrátil se s touto zprávou k Horákovým.

Nezbývalo než vyzvat jej ve všech novinách, aby se přihlásil. Libuška netajila Olze, co se u Horákův umluvilo; netušila, jakou bouři u své tety způsobí. Olga hájila pravdivost úmrtních listů, jako by se jednalo o její čest a spásu; Lagarina prohlásila za podvodníka, který se dověděl o těchto poměrech, přišel, aby Blanku o poslední peníz oloupil. Byla tak nelaskava, že Libuška nikdy nic podobného nezakusila a v náručí Evičky nad tím bolestné slze ronila.

Blanka obcházela nepokojně nevědouc, oč se jedná, a nemohouc doprositi se nějakého vysvětlení. Vyložila si všecko v ten smysl, že nabyla Libuše nyní teprv dokonalé jistoty o smrti jejího bratra a že jí to říci nechce.

Tím umělý její klid povolil a znova vypukla zoufalost tak dlouho mírněná. Bylť to krutý zmatek v mlčenlivém odlehlém obydlí Olžinu, jež se podobalo víc než jindy nitru klášternímu se zdánlivým tichem a hluboce zuřícími bouřemi, s napjatostí potlačeného citu, s potýkáním se nezaměstnaných myslí, s potlačováním slabých povahami pánovitými.

Žádným způsobem nebyla Libuše k Horákovým puštěna. Olga objevila veškeré tyranství své. Nadarmo toužila Libuše dověděti se nějaké noviny a potěšiti se u Horáků, na Miloše zpomínajíc bezděky a neustále. Byla v pravdě vězněna, a Evička s ní. Čas loudal se nesnesitelně.

Když takto několik trapných dní minulo a Horák tušiti počal, proč Libuše k němu nepřichází, vydal se sám na cestu ke své bývalé milence. Olga sama přišla mu otevřít; spatřivši mezi dveřmi Horáka, měla tisíc chutí zavříti je před ním zase.

Chvěla se hněvem ani ho dále nepobízejíc.

„Co vás sem vede, pane, čeho si přejete?“ tázala se zostra v síni.

„Předně laskavého přivítání,“ odtušil bez rozpaků a nikoli beze svého úsměvu.

„Toho nemá nikdo práva ode mne žádati, nemámli k tomu příčin."

„Hledám Libuši," řekl on nyní již bez úsměvu.

„Odejela domů, poslala jsem ji tam, aby se nestala obětí podvodníků a svůdníků, kterým vy nadržujete."

„Obdivuji se vám, slečno, a prosím, abyste mi vyložila smysl svých důmyslných slov. K tomu cíli sednu si s vaším dovolením, aneb i bez něho."

Vešel za ní do salonu, zatím co tři vězňové její v Libušině okrouhlém pokoji meškali, který nyní nejen na oko žaláři se podobal. Bylo jim přísně zakázáno vyjíti; a tam nedoslechly, kdo to asi k Olze přišel.

Anička popuzovala Libuši k neposlušnosti, ale tato, ač Horáka očekávala, neměla chuti ke vzpouře. Byloť jí protivno s Olgou se hádati, rozvažovalať klidně, že tento stav trvati nemůže a Olga že bude sama nucena povoliti.

„Vy dobře víte, co myslím," odpověděla Olga Horákovi, stojíc před ním a opovržlivě naň pohlížejíc. „Byla jsem u Bohdalův a slyšela jsem všecko, co váš roztomilý Přemek tam dokázal."

„O tom já nevím ničeho."

„Bohdal našel jej na kolenou před svou ženou, Manuela tvrdí, že byla překvapena, že je nevinná, Svatava jí to věří a Bohdal — nu vždyť znáte své pohlaví — on podezřívá a týrá ji více než kdy jindy. Věru utěšená to věc, takové manželství. Řekla jsem Svatavě, aby bohu děkovala, že se zbavila svého ženicha."

„A což Libuše, ví ona o tom?"

„Neřeklli jste vy jí to, ode mne zajisté neslyšela o výjevech tak pohoršlivě nemravných. Ale vy jste se postaral, aby ji ten svůdník u vás shledal v týž den, kde u Bohdalů požár domácího neštěstí roznítil. Bez pochyby neměl dost na tom, ještě Libuše měla býti jeho obětí."

„Kam probůh zabíháte? Libuše jen o Blance s ním mluvila, jakživa poprvé, v přítomnosti mé matky a mé."

Olga se zapálila hněvem.

„O Blance mluvili! Řekněte mi, co staráte se tak velice o ni? Jest tuším u mne v dobrých rukou, a kdyby měla sto bratrů, mohla by bohu děkovat, že jest u mne. Co máte s tím podvodníkem? Což neprohlížíte ty kejkle? Aby se nemohl Josífek na své jmeno upamatovati, kdyby žil! Nač byl by můj bratranec, ten zlosyn, dej mu bůh nebe, své jmeno měnil? Ten váš dobrodruh něco slyšel o těch poměrech a ukoval si plán. A vy, veleučený pane, to nenahlížíte, musí na to přijíti obmezená ženská! Mějte se na pozoru."

Horák skoro jí přisvědčoval, mlčel mrzutě, zpráva o Miloši vysvětlovala mu pobouřený stav tohoto mladého muže. Olga měla naposledy snad pravdu i vzhledem Libuše i Přemka.

„Chtěl jsem jen vědět, co se stalo s Libuší," řekl vstávaje. „Ona tedy odjela? A vy jste nedovolila, aby se mnou a s mou matkou se rozloučila?"

„Nedovolila."

„Tedy půjdu zase. Abych si stěžoval na vaše chování, abych

s vámi účtoval, na to je pozdě. Nejsouce k sobě poutáni, můžeme si uspořiti výčitky a hádky. My jsme se nikdy neklamali, nikdy jsme si nelhali, rozum nás rozváděl, byť nás byl cit sebe více přemáhal. Vy jste mne dnes uvítala tak, že jsem té chvíle bohu děkoval, že nejsem vaším manželem; ale na rozloučenou řeknu vám, že jsem přesvědčen, kdy byste se byla stala ku svému neštěstí mou ženou, že byste se nebyla dala překvapiti žádným Milošem a nikdy že bych nebyl našel kohosi před vámi klečícího. Pravím vám to, abyste věděla, jak vás oceňuji přes vaši zpurnost ke mně."

„Za to jsem já přesvědčena, kdyby se to bylo přece stalo, že byste byl býval dosti bláhovým, věřiti výmluvám, k jakým bere útočiště Manuela a odpustiti všecko."

„Děkuju vám, věděl jsem, že jste spravedliva. Dejte mi tedy ruku na rozloučenou."

Olga trpěla, že jí ruku políbil.

„Libuše je tedy u svých doma? Kdy odjela?" tázal se na odchodu.

„Ona neodjela," odpověděla Olga, při čemž se zapálila, že skoro mladistvě vypadala. „Ale myslím, že bude nejlépe, aby se to stalo. Učiňte mi to již k vůli a nesbližujte ji s Přemkem."

On promíjel velkomyslně její prvější lež. „To se stane," řekl, „což myslíte, že Libuše —"

„Nemýlím se, neumí se přetvařovati, mluvili o něm, netouží domů, hněvá se, že k rodičům dochází její nápadník, jemuž tito přejí, blouzní pořád o tom Lagarinovi. Vždyť je v tom ve všem nastražená past. Nechte ji odejeti, vzkážu vám hodinu a den jejího odjezdu, rozlučte se s ní v nádraží. — S bohem!"

Zavřela, vrátila se do pokoje a zvolala u vášnivém výbuchu: „O svatý bože, já ho posud miluji, jaké to trápení."

Libuše dostala z domova vyzvání, aby neprodleně se vrátila. Olga byla své sestře psala neskrývajíc ničeho, o čem se domnívala, že Libuši nebezpečím hrozí.

Rodiče o ničem Libuši se nezmiňovali, byli laskavi jako jindy a vyslovovali pouze přání svoje. Libuše neváhala je splniti. Blanka mezi tím se pomyšlením na odjezd Libušin tak velice trápila, že Olga sama se bála, jak s ní bude za nepřítomnosti její ošetřovatelky. Svolila tedy, aby s Libuší na čas ke Krásníkovým odjela. Když ráno k odjezdu se chystaly, byla náhle Eva pohřešena.

Její věci byly zmizely. Hledajíce našly lístek, v němž prosila Libuši za odpuštění, ohlašujíc, že se odhodlala v Praze své štěstí hledat. Každý že chce býti šťastným, bylo dodáno.

Nastala otázka, kdo má Libuši a Blanku cestou doprovoditi, Olga nebyla k tomu připravena i nemilovala cestování. Vzkázala tedy Horákovi, aby to učinil; on ani na okamžik se nerozmýšlel.

Libuše shledavši jej v nádraží, běžela k němu a podávajíc mu ruku, vypukla v pláč.

Co všecko žalovaly tyto slze? . .

(Pokračování.)

Vídeň a Praha.

Z přátelského dopisu o Vídenské výstavě.

Ani v jedné ani v druhé věci, milý příteli, nesouhlasím s tebou. Tys uznával důležitost Vídenské výstavy, ale mluvil jsi přece tak, jako bys jí byl neviděl; neboť pak byl bys musil jiných výrazů užívati, nežli že jest pěkná, veliká, interessantní atd. Tys jakožto odborník znamenal mnoho vad a skvrn, které *Tobě* kazily dojem, ale dovol mi podotknouti, že *celku* dal jsi málo působiti na sebe. Výsledek však všech Tvých řečí byl skličující — *„vlastní naše malost nám byla znázorněna“*, *„stratili bychom se tam,“* a co jiných povzdechů bylo víc — zkrátka, následovalo by z toho, že snahy naše jsou marné a důstojná resignace žeť to poslední, co nám ještě zbývá.

Jak pravím, v obém ti odporuju celou chladností pravdy — výstava Vídenská jest mnohem velkolepější, než by se podle tvých řečí zdálo, jest tak znamenitá, že nejen právem zasluhuje příjmí *světové*, nýbrž ve své rozsáhlosti a hojnosti, jakož i v zevnějšku svých budov jest skutečné *unicum*, jemuž posavadní výstavy se nevyrovnávají. A co se druhého týče, mělo všechno na mne zrovna opačný účin než na Tebe; vím dobře, že ani Tobě nejdou taková slova od srdce, že jsou spíše výlevem chmurného pessimismu, jenž se stal u mnohých nyní módou a jen vyhledává, kde co černého a beznadějného jest: — vždyť *skutky* Tvé svědčí o jiném smýšlení, a tomuto dal bych rád za Tebe výraz. Mámť já za to, že Vídenská výstava, a faktum, jak tam my zastoupeni jsme, jest nám nejmohutnější pobídkou k ráznějšímu vystupování na všech polích; já pocítil dojem takový, že měllì jsem kdy chvilku pochyby, podlehnullì jsem kdy na okamžik myšlenkám o nezbytné resignaci, nyní všechny chmúry ty jsem zaplašil a na výsluní zivé světlé skutečnosti upevnil v sobě onu zásadu, jíž jsem už dříve proti tvým námitkám hájíval, zásadu, kterou snad nazveš optimistickou — ale buďsi, já jsem teď spíš optimistou než kdy jindy . . . Poshov, abych se obšírněji o tom rozepsal.

I stál jsem konečně před onou velebenou rotundou, pohlížel jsem na ty objemné stavby, vkusné portály a táhlé prostory celku — a jak jsem již podotknul, dojem tohoto celku jest velkolepost, jest v pravdě umělecký, důstojný, stavba nevypadá jako by na rychlo byla provedena k účelu miznoucímu, nýbrž vypočtena na delší trvání, tak mohutně a pevně na pohled se nese. Za těch dvacet nebo snad více milionů přece něco nad míru nádherného zrobili, a věru již myšlenka, provesti tak velkou stavbu, jest smělá. Srovnal jsem rozměry na základě čísel: představme sobě prostor od samého Můstku v Praze přes celé Václavské náměstí až ku čáře, kde za Novoměstským divadlem tunel pod silnicí běží — tak roztáhlá jest podélná galérie hlavní budovy, nejdelší to krytá stavba světa. Což jest pak budov vedlejších — a přec jedna z těch, strojovna (Maschinenhalle) jest ještě as o 40 sáhů delší než naše Václavské náměstí. V nitru jejím jemné a mohutné stroje, ob čas

a střídavě pracující, hřmotem svým doprovázejí nejlépe ruch na výstavišti vládnoucí, onde rozkládá se obrazárna s jinými výrobky a vzácnostmi uměleckými, pak četné pavillony pohodlně rozestavené a uvnitř hlavní budovy konečně to přenáramné množství předmětův z celého světa snešených, tak že pouhý výčet a popis jich celou řadu tlustých knih vyplňuje. Tu neví člověk, kde stanouti má, zda při bronzových výtvorech francouzských, nebo při drahokamenech a zboží zlatnickém; zde celá osada šicích strojů z Ameriky, tam kouzelný chrám „rakouského“ skla; pak opět zbroj ruská i učebné prostředky škol evropských; a vedle occidentu ukázal se také orient — ba můžeš, což zajisté jest neposlední pro mnohé ucho znamenitostí, slyšeti japansky mluvit! Ničeho není šetřeno, co by dojem mohlo zvýšiti, umění, věda, noviny, orient, rozsáhlost místa i hojnost peněz — slovem Vídenská výstava jest nákladně nádherná.

Otázka jest pouze, zdali *nádhernost* hodí se za vodítko v národním hospodářství. Objasním to příkladem: Anglie měla také výstavu, ale tak nádhernou nikoli; oni praktičtí kupci věnovali ovšem několik milionův, ale po zapravení všech výloh *několik milionů čistého výnosu* zbylo — to jest ten celý vtip, jímž se liší anglická výstava od rakouské. Zde totiž už jisto jest, že výlohy kryty nebudou, nadtož aby byla řeč o jakémsi čistém výnosu. Poněvadž však požadavky, které veliké obecenstvo činí na podnik takový, vzrostly, že budoucně každá všeobecná výstava bude míti v zápětí ohromný schodek, jsou tímto zřetelem všechny budoucí výstavy odsouzeny. Nikdy však schodek nebyl a nebude tak veliký jako tenkrát. Musíme tedy různiti bedlivě dvě stanoviska — prvé nazval bych esthetickým, na němžto stojíce, posuzujeme prostě dojem díla a nestaráme se, kterak, jakými oběťmi povstalo a zdali výsledkové budou obětem přiměřeni — s toho stanoviska zasluhuje Vídenská výstava všechnu chválu. V tom rozumě imperator Nero hledící na plameny Říma znázorňuje nám *v extremu* esthetickou chladnost. Ale znázorňuje také druhou stránku: že ne všechno, co by snad bylo v tomto smyslu znamenitým, už také tím samým výborné jest v každém jiném ohledu, ku př. hospodářskem.

Velmi oblíbený důvod, jímž ekonomickou neshodu výstavy zakrýti hledívají, jest ukázka k užitku, který z ní prý vyplývá jakožto *poučení* průmyslníkům. Nikdo to nepopírá, že se mnozí z nich všeličemus přiučiti mohou a také přiučí, ale nastává opět otázka, zdali *tento* přírůstek intelligence stojí v poměru k výlohám. Ostavme i to stranou, že právě v didaktickém ohledu nynější výstava mnohou výtku připouští: i kdy by bezuhonná byla, přece poučování průmyslníků pomocí tak nádherných výstav jest prožlukle drahé. Považme jen, že zde běží o *miliony!* Za polovic jich co se mohlo zříditi průmyslových škol, stálých výstav menších, výrobnických musei, stipendií a jiných a jiných ústavů ke skutečnému zvelebení výroby, nejen ve Vídni, nýbrž ve všech čelnějších městech! Ovšem ve Vídni mají *všechno* to a výstavu ještě nádavkem, ale jinak se to hledí na věc z jiných měst, kde není ani toho ani onoho. Není tedy pochyby, že by poučlivým směrům nákladem menším, mnohokrát menším a lépe vyhověti se dalo, a omluva pomocí záměrů didaktických odpadá zcela, ba *zkušenému znateli* věcí musí se bez

milosti jeviti tím čím jest, totiž planou frasí. Ku poučení nebudou se, co svět světem státi bude, stavěti na 4 nebo 5 měsíců nádherné k tomu účelu budovy, aby se pak opět bouraly. Právě na poli poučení ukazuje se nejzřejměji, že tajnou duší celého podniku byla á jest okázalost se vším všudy, co v komonstvu jejím se vyskytuje. Tam vystaveny za 20 milionů pro několik měsíců ohromné budovy, a celý český národ nemá ani jedné university. Tam se mají lidé, na kvap do Vídně zavítavší, přiučiti něčemu v průmyslu uměleckém, kdežto doma na místech závažných jim všechna příležitost k tomu schází. Uveďme jen jednu okolnost: V Čechách se nyní průmysl a výroba vůbec valně zmáhá; ze všech stran kážou nám, že má při tom také hleděti k umělecké stránce i zámečník i truhlář i stavitel, ba i strojník a podnikatel, a hle, v celé zemi, co máme škol, nevyučuje se nikde esthetice a historii *výtvarných* umění, ani na universitě ani na technice! V Německu nejen že mají na universitách a polytechnikách zvláště zřízené stolice k tomu, i na některých mnohem nižších ústavech zvlášť se podobným předmětům vyučuje. Jaký jest vkus našich četných stavitelův i bohatých soukromníkův, nechci zde probírati, bylo slov o tom činěno dost. Jakési průmyslové museum, kteréž by bylo živou školou uměleckého vkusu i praktičnosti, jest v naší Praze také jen myšlenkou utopickou, a mělo by právě zde mnoho co dělati. Za malou část výloh výstavních mohlo býti o vše postaráno, a kdy by bez dlouhého otálení česká universita i průmyslové museum v Praze bývaly zřízeny, bylo by vždy zbylo ještě hojně peněz na zřízení podobných ústavů v hlavních městech jiných zemí, a nemůže býti otázkou, v kterém případě by o *skutečné poučení* lépe postaráno bylo, *kde by všeobecná osvěta a pokrok získaly více.* Tak mohly povstati ústavy *trvalé*, kdežto zde vše rychle zmizí; dojem velikosti, obdiv, úžas není poučením — a kdy by ho bylo sebe více, nezakryl by se nezdar hospodářský.

Když jsme oba ohledy, esthetický a národohospodářský, dobře rozrůznili, můžeme v celé spoustě úsudkův o výstavě pohodlně se obezříti. Křivdu činí výstavě Vídenské ti, kteří majíce v paměti hospodářskou stránku, vnášejí užitek ve svůj soud o dojmu jejím, kteří haní, co skutečně jest krásné, proto, že mnoho nákladů vyžadovalo. Jednostranní jsou opět ti, kteří unešeni dojmem zapomínají, že esthetická stránka v tom smyslu co okázalost, paráda, nikdy nemůže býti zdravou zásadou státního hospodaření — sice by musili býti leskumilovní Ludvíkové většími vládci než prosaičtí králové pruští. „Co to vynese?“ jest jediná oprávněná otázka při podniku *obchodním*, a výstava nemá nikdy jiným býti. Angličané aspoň by jistě tak soudili, a chytří Prusové vzdor pětimiliardové kontribuci francouzské nemají nachvat takovou nádherou se pochlubiti! Nechci, milý příteli, o bursovním prasku se zmiňovati — ale kdežto na výstavu ve Vídni věnovány jsou miliony, Praze učiněno nemožným, od svých měšťanů vypůjčiti se asi čtvrtinu toho, aby si zdělala kanály a vodárnu, podmínky to života velkoměstského. Hle tak se konečný soud o výstavě zosnuje velmi složitě — nikdy však to nebude jednoduchá chvála, neb opět jednoduchá hana.

Princip, dle něhož výstava jest spořádána, jest řada politických celků čili samostatných států. Výstava týká se výroby: Egypt, Řecko,

Venezuela, Tunis, Marokko a podobné země mají svoje samostatná oddělení na výstavě, ač jsou to co do výroby velice skrovné příspěvky! Česká země však, jež svým zeměpisným ohraničením i celou polohou svou, historií i většinou lidu svého jest takým vyznačeným celkem, takou individualitou jako málo který kraj na zeměkouli, nemá na výstavě samostatného oddělení. Budiž. Ale aspoň tedy bylo přiměřeno, upozorniti české výrobníky, aby zřídili své *kollektivní* výstavy; kdy by byly souhrnem zastoupeny české strojnictví, hudební instrumenty, pak české cukrovarství, pak zase plodiny polní, pak pivo, pak zlatnické, krejčovské, rukavičkářské zboží atd., byla by i tak váha Čech znamenitě vynikla, nebyli bychom se tam ztratili; neboť už nyní uvedené obory čestně se presentují. Jest jen otázka, kdy by se bylo *tímto* spůsobem ukázalo, že se existence českého národa na výstavě slušně a čestně projeví, zdali by Čechům konečně i tento spůsob odepřen nebýval. Komu v roji jazykův všeho světa jedině české nápisy jsou antipathické, ten přenáší pohnutky politické aneb osobní nechuť v půdu, kam nenáleží, tomu o jednu zápověď více není nouze. To byl také jeden tón, jenžto k světovým melodiím se nehodil; všechny „koncesse", kterých Čechové žádali, byly, neli užitečné celku, aspoň úplně neškodné.

Tím nemíním snad zastávati všechno, co se u nás dálo a mluvilo stran té věci. Spůsob, jakým se odepřelo účastenství v hospodářské společnosti, mimo jiná nedorozumění měl za následek také zkázu společnosti samé; teď jej můžeme kritisovati, neboť radní páni jsou vždy moudřejšími, když jdou z rady . . .

Můžeme výstavě po bedlivém prohlednutí mnohou výtku učiniti stran přehledu a pořádku, ano můžeme celou otázku výstav světových zde zkoušeti — ale že velikou znalostí za krátký čas mnoho učiněno jest, nemůže upříti nikdo. A mimo to jak výhodně vše v samé Vídni zařízeno jest! Všude jsou vykonány dobré přípravy na dobu výstavního ruchu.

Pohodlí všude vítá cizince, a nádhera ho překvapuje. Co krásných, velikánských staveb se tam nyní podniká na soukromé i státní útraty! Člověk, který z Prahy tam přijde, z podivu nevyjde. Vedle toho, co už tam jest nastavěno až do tohoto roku, vedle 20milionové výstavy budují tam nyní další paláce, dvě musea — jedno pro umění, druhé pro průmysl — nové nádherné budovy pro akademii věd, pro universitu, radnici a bůh ví co jiného ještě, každé z nich na několik milionů, jako operní dům. Mimo to regulují Dunaj s vypočteným nákladem tolika milionů, že tomu sotva uvěříme. Tedy Vídeň se krášlí, to je pravda — tamější rada městská má ovšem a může míti větší chuť do podniků, vědouc, že jí státní moc při všem, co počíná, ochotně přichází vstříc; pak tam mohou míti dobrou vodárnu, přiměřené kanály, čistotu a vonný vzduch. *Cesta do Vídně jest Čechovi náramným poučením*, takovým, že je celé ani vyřknouti nechceme! Máli kdo jen jiskerku v sobě, rozhárá ji Vídeň v plamen — *jdeli tam kdo s českým srdcem, navrátí se s dvěma spět* — neboť co tam vidí a slyší, co tam rozjímá a uvažuje, ukáže mu lépe než všechny noviny váhu našich *mimořádných poměrů.* Kdo mysl ztrácí, kdo myslí, že

se musíme nadějí vzdáti, nechť jde do Vídně; ovšem by mu v té věci posloužila každá cesta: budiž v Drážďanech, budiž v Mnichově atd., všude uvidí rozkvět, blahobyt, nádheru a čistotu — ale nade všechno prospěje cesta do Vídně! Tou nádherou její poznáváme svou protivu; v těch stavbách vidíme veliká slova, jež nám kážou: Pohleďte zpět na svou vlastní zem a na její hlavní město — a pak jen porovnávejte!

Ostavme všechno stranou a všimněme si jen staveb. Průmysl stavební jest předně sám o sobě známkou hmotného postupu a za druhé jest znova zdrojem dalšího vzrůstu, dávaje na vše strany hojné podněty; materiál vzat z půdy domácí, i výsledek zůstává jí, mimo to slučují se zde umění i řemesla co nejúže, tak že od architekta až k truhláři, všichni musí hleděti ozdobnosti. Čím konečně stavby jsou zevnějškem města, netřeba podotýkat. Odtud plyne ten ohromný prospěch Vídni ze stavebních podniků soukromých i státních. Krása Vídně záleží hlavně na *nových stavbách* — krása Prahy v první řadě na přírodních poměrech, totiž na *položení*, k němuž lidé nepřispěli, a pak na *stavbách starých*, velmi starých; jak by Praha vypadala, kdy bychom ji rozestřeli v rovinu a z veřejných velkých staveb jí ponechali jen ty, které povstaly za posledních sto let! Kostely a věže Karlovy, universita, most, hrad, staré paláce šlechty by zmizely! Přimysleme si však k tomu moderní stavby, jež stát nádherně provesti dává, aby vyhověno bylo skutečným potřebám národa — tedy ústavy školské, universitu, akademii, musea, atd., k tomu povzbuzovanou a všemi možnými výhodami opatřenou činnost soukromou: jak krásnou by se musila státi Praha, jak pěkné a zdravé byty bychom měli! Obrázek o tom můžeme si učiniti ve Vídni.

Vídeň a Praha! Jak se mi ten motiv v duši vzňal, padl jsem mu za oběť; jako neodbytná píseň, již hraje roj skrytých nástrojů ze všech stran, hučelo mi v sluch: Vídeň a Praha! Tisíce myšlenek se na mne hrnulo, zpomínky rodily stesky, a výkřiky, žaloby, i naděje střídaly se v prsou mých. Byla prý velká horka, kameny odrážely slunce žár — mne však dlažky pálily jiným ohněm. Ve dne v noci pronásledoval mne jeden cit, a co se mi zdálo ve snění, bylo postupem jen mých bdělých myšlenek; tím jediným tonem mi všechno šumělo, tak že mi celá světová výstava s plnou parádou svou zmizela před tím, co mi vyprávěla jednostejná a přec tak obsažná píseň: Vídeň a Praha!.. Výstava budí upomínku na pouhé desítky milionové — což jest to proti rokům a upomínkám a stamilionům této písně! Nechci jí býti vykladačem; každý Čech, který má jen poněkud jemný sluch, dobře ji zná, chceli však ji slyšeti v plném orchestru, s hlučným doprovázením a s nemylným účinkem, nechť jde do Vídně!

I jest tam také Čechů dost; od těch, co zametají a cihly nosí, až do učených a vzdělaných pánů, ano i boháčů a šlechticů, jenže tyto dvě poslední třídy původ svůj všemožně zakrývají. Není mimo tuzemce Němce druhá národnost tak četně zastoupena jako česká. Vlachy a Francouze ještě uslyšíš, Angličanů však nápadně málo, majíť nejspíše strach před cholerou. Za to však Čechů! Jen náhodou se o sobě dovídají. Neboť ježto obyčejně jen šeptmo mluví, a chtějíli si něco na hlas říci, opět k němčině se utíkají, ovšem aby neurazili

Němcův: stává se, že často tři Čechové sedíce u jednoho stolu, se dlouho navzájem za Němce mají. Ve Vídni se nám ukazuje, co práce nám zbývá v onom právě oboru, v němž, že je všechno vykonáno, jsme mysliti uvykli: totiž v *národním vědomí*. Čecha každý dost chatrný argument proti němu uvedený hned zastraší, a on si podrží své vědomí až doma. Proto ač je ve Vídni Čechů tolik, na veřejnosti jest jich nejméně. V celé Vídni, kde žije tolik Čechů stále, nenajdeš českého nápisu, leda někde na staveništi tabulku s napomenutím pro vozky a dělníky.

Směr Vídenský vše odstranil, co by tě upomínalo na existenci českého národa a české země, ponechal upomínku nanejvýš co nadávku. O mezinárodní slušnosti k nejbližším sousedům marně tam hledati stop! *Prager Abendblatt* ondyno dokazoval spravedlivost, co se týče škol středních a důkaz jeho točil se kolem výroku, že stát oběma národnostem po *stejném* počtu škol vydržuje. Důkaz byl by pravý, kdy by též obyvatelův obou národností stejně mnoho bylo. Víděň pak má se i k té spravedlivosti ještě jinak. Podle *počtu i vzdělanosti* obyvatelstva, podle *daní peněz i krve*, podle *důležitosti pro celou říši* náleží koruně české přece-jedna universita, avšak tu by měla jen, kdy by někdo chtěl dokazovati, že účelu tomu vyhovuje universita Pražská. To ve Vídni mají za něco, jež se samo sebou rozumí.

Pravda jest, že jako v každé četné společnosti, tak i u nás panují rozličné náhledy; že nejrůznější mínění mají své přívržence, kteří je horlivě a neústupně zastávají — avšak nechť to je jakýkoli Čech, Pravo-, Levo-, neb Středočech, když se ve Vídni trochu ohledne a ten Vídenský vzduch ochutná, cítí to, co všichni — vždy rozhorlení přemůže všechnu českou nesvornost. Zmínku jsem učinil už svrchu o didaktickém užitku výstavy; říkají, že se průmysl zvelebí, že se lidé mnohým fortelům naučí, atd.... Nechci nikdy popírati všeobecných těchto pravd, ba my k nim ještě jednu zvláštní přidáme: čeští studenti, dělníci, tovaryši a mistři, kteří tam potáhnou, zajisté svůj intelligenční podíl z výstavy vezmou, ale druhou výstavou jim bude Víděň celá, a to vše dohromady bude je učiti vlasteneckému smýšlení a svornosti, oklikami, to je pravda, ale tím hlouběji a trvaleji vryje se jim naučení toto v hlavu a srdce. Proto nechť tam chodí a pomáhají rozmnožovati řady navštěvovatelův — bude nás tam po Němcích největší počet, ale chabé dušičky mezi našinci by tam měly nejdříve jíti!

Není pochyby, že výstava Vídenská má své politické pozadí, že také měla svůj účel, jenž se vztahuje k oposici — výstava slávou svou ji přezářit, zatemnit, svým hlukem přehlušit, svou nádherou oslepit měla, aby v roztřesení tom všichni nepoddajní živlové se pozapomněli a marnost svého odporu nahlednouce odevzdali se v osud svůj. Avšak už teď můžeme předpověděti, kterak s tímto zamýšleným účelem to vypadne, ač ještě mnoho neděl výstava zářiti bude.

Když král Pyrrhus epirský vyjednával s poslancem římským Fabriciem, odhrnul náhle oponu ve staně svém, a hle, zraku se objevil ohromný slon, jenž měl Římana zaraziti. Ale Fabricius nikterak

nepřišel z rovnováhy, a co pravil, může se po česku takto vyložiti: „Jest to veliké zvíře, ale právo naše jest ještě větší!"

Toť české stanovisko v otázce výstavy, a jsem přesvědčen, že i tvůj pessimismus milý příteli konečně na tomto stanovisku se ustálí, neli teď za doby jásotu výstavního, zajisté *po* výstavě . . .

Rozhledy literární.

Podává

František Zákrejs.

Práce jednotlivcův a sbírky z různých zřídel, novinky a nová vydání starších publikací — ten jest pestrý předmět nynější rozpravy.

Básně Jana Nečasa jsou ceny nestejné. Verše oddílu prvního *Růže*, písně to milostné touhy a žalosti pro smrt milenčinu, čtou se příjemně, a lyrické i epické *Básně různé*, tvořící druhý oddíl sbírky, lze nazvati dosti *šťastnými*, ač ani ony nejsou bez malých vad; avšak s třetím oddělením sbírky, majícím název *Nevolníci*, nelze se bohužel v *nižádném* ohledě spřáteliti. Způsob vypravění jest v ní primitivní, líčení svatebních obřadů v tomto rozsahu nemístné a vedle toho prosaické, mrzký Brůnův skutek za líčených okolností nemožný, a pod. d.

Zcela příznivý celkový dojem činí letošní ročník *Ruchu, almanachu omladiny československé*, spořádaný *Josefem Kálalem, Janem Dunovským* i *Frant. Heritesem* a obsahující příspěvky *dva a padesáti autorův*. Oprávnění podobných sbírek zakládá se v nutnosti, aby mladým snaživým silám podávána byla příležitost vystupovati se svými pokusy před veřejnost, a v možnosti, že se při těchto podnicích vyhledá i k práci pobídne mnohý talent, jenž by jinak nepoznán zanikl. Proto jest to zajisté potěšný zjev, že se u nás těmto publikacím daří, a že se *Ruch* již dočkal ročníku *třetího*, ano že v témž čase, v kterém vycházel, vedle něho mohla vyjíti ještě také jiná sbírka téhož rázu: *Anemonky, básně omladiny jižních Čech.*

Příznivý dojem letošního *Ruchu* způsoben jest pestrostí spracovaných látek, z nichžto však některé nelze uznati za poetické. Forma podaných prací vyniká celkem správností, ač nezůstala bez některých prosodických a mluvnických licencí. Nejlepšími básněmi přispěli *Ant. Čapek, Adolf Hejduk, Albína Dvořáková Mráčková, Josef Kálal, Eliška Krásnohorská, Josef Wünsch.*

Jak odvážný a přece milý jest počátek *Modlitby na Čerchově* od *E. Krásnohorské!*

Ty na nebi mě Bože huslyšíš, —
jest tichůčko jak v hrobě!
tu na horách, tu jsem tě kúsek blíž,
hať daleko je k tobě.

Sem prosvítá mi dolin zášeřím
kraj ve zlatě ha v lesku . . . .
haj Bože náš! já lidem nevěřím,
žes opustil zem českú!

Jsú lidé snad, že zem svú opustí,
kdy opúští ji štěstí;
haj Bože, jsú! kdo hale dopustí
i na Boha té zvěsti?

Za jinou ukázku ze sbírky volíme *A. Čapkovu* svěží *Dívku šejdířku:*

Noc jednou dni si stěžovala,
žes dvé jí hvězd přejasných vzala
a žes je skryla ve své oči;
den máji zase na tě sočí,
žes nejkrasší mu skradla kvítí,
by jím tvá líc se mohla skvíti;
máj, slyše to, hned slavíčkovi
žaloval dojemnými slovy,
žes luzný vzala úsměv jemu;
slavíček levil stesku svému
královně včel svatými hněvy,
že nejsladčí máš jeho zpěvy;
mně královna včel žalostivá:
med, co v tvém polibku se skrývá,
žes vzalas jí ho z oulu nitra.
Tu hledám, zdažs mi, dívko chytrá,
též něco tu neuloupila —
a tys mi srdce odcizila!

Kálalova místy výborná, ale místy prosaická báseň *Z Tater* jest nejdelší prací almanachu, líčíc Slováka Janka, národovce, an se vrací po dvacetiř letech vzdálenosti opětně do Tater, jež byl následkem zrády své manželky, cikánky Marjuly, opustil, an se tu setká se svou ženou a po novém výbuchu jich obapolné lásky s ní umírá. Originelní stavbou děje zaujímá *Heritesův Stařeček* a zvláště úsečným, ostrým zobrazením svých momentů *Bedř. Kokoškovo Troje dělení Polsky.* Pozoruhodnými jsou také *Soud duchův* od *Julia R. Nejedlého* a fragment z *krále Dona Juana* od *Ant. Staška.* Ze slovenských přispěvatelů zasluhuje za svěží své básně zvláštní zmínky *M. Podkonický.* Avšak i jiné četné práce almanachu vzbuzují mnohou naději do budoucnosti.

Ruch jest věnován *památce Josefa Jungmanna*, a týž čestný účel sdílí s ním ještě jiné nové dílo naší omladiny, totiž *Kytice z národních písní slovanských*, vydaná od literárního a řečnického spolku *Slavie* redakcí *Jana Dunovského, Jaromíra Hrubého, Jos. Konst. Jirečka, Rudolfa Pokorného* a *Augustina Ritschela.* Litujíce, že se zde nemůžeme šířiti o překladní části této v každém vzhledě vysoce záslužné publikace, podotýkáme pouze, že původní práce do ní vybral činný *J. Dunovský.*

Touto sbírkou splněno jest tedy zase částečně přání F. L. Čelakovského, aby se nám podala úplná kniha výborů básní prostonárodních z jiných slovanských nářečí, opětované v úvodu do *Anthologie*

z národních písní československých, kterou ze sbírek K. J. Erbena, F. Sušila, J. Kollára, J. V. Kamaryta a z jiných, menších pramenů učinil *František Bartoš.* A také *Anthologie* musí uznána býti za důležitý příspěvek k tomu, aby se pozornost na *národní* poesii osvěžila, a tím snad nové půdy nabývalo přesvědčení v možnost a potřebu, by u nás básnické umění pěstováno bylo v duchu *národním.*

Bartoš řídil se při své práci, jak dí, předním pravidlem: vybrati písně dobré, skutečné ceny básnické. Nemohl voliti měřítka nutnějšího, chvalnějšího a poněvadž v tom výtečnými zřídly, z kterých čerpal, výdatně byl podporován, docílil nevšedního úspěchu. Přes to připletlo se v tuto jeho kytici to i ono kvítí vyrudlých barev, ku př. *Láclavek a Alžběta* (str. 20), *Porada* (str. 21); avšak omluvou této okolnosti jest poměrně malý výběr československých veršovaných básní výpravných původu prostonárodního. Za to nabyla Anthologie *co anthologie* tím, že Bartoš některé písně očistil nemístných přívěskův.

Anthologie rozvržena jest na devět částí. V první z nich, v písních *dějepravných*, překvapují svou prostou krásou vedle *Zakletých sester Tři dcery*, Král to Lear in nuce, pak *Bojovnice*, která jako Kordelie, ač v jiné příčině, jde do války za otce. Jakkoli rodinné poměry jsou u Slovanů vzorně něžné, máme v *Milé nad rodinu* doklad, že i u nás bývá „lepší jedna milá než celá rodina.“ *Hříšná duše a panna Marie* upomíná na divnou logiku pietistických mravních zásad španělských za Calderona. Vůči *Pastýřům Betlemským* dlužno upozorniti na to, by se naše překrásné vánoční nápěvy v čas veřejnosti zachránily. Mezi písněmi v druhé části sbírky vyniká něžná píseň *V máji.* Jaká láska ke zpěvu jeví se nám v třetím oddíle *Zpěv a jeho význam!* jaká hrdost u těch, kteří dobře zpívají!

Radčej máme pána, ktorej méně platí,
len nech nám dovolí *slobodně zpievati.*

Nebo jinde:

Maďaři, Maďaři, čo zpievat neznáte,
my vás naučíme, čo nám za to dáte?

A jaká bohatá fantasie překvapuje v písních *milostných!* S kterakou dojemnou jemností je v nich vše myšleno: je to sám život, samá příroda, a příroda s člověkem a se životem jedno. Vizme přede všemi *Západ*, *Spáče* nebo *Věž*, vizme *Naději*, *Živý obrázek* a j. Také v části *Z přírody* nalézáme jistý počet *milostných.* *Z hospodských a pijáckých* podáme zde co ukázku hojných vtipů v našich zpěvankách úvodní popěvek *Čí vina:*

Není vina má ani babina,
a jest vinen panáček:
že mně solil jazýček,
chce se mně vína.

Největší část *žertovných*, *satyrických* a *naivných* písní jest původu českého. Čtyři z nich, totiž *Amerika*, *Svízele sedláků*, *Ponocný*

a *Hrobník* jsou příklady básnických pokusů pocházejících od *reflektujících* samouků. Mezi *různými* písněmi jest *Kolo* (na str. 172) jedním z četných dokladů, jak úzce prostonárodní básně souvisívají nejen s nápěvy svými, jichž tedy při podobných sbírkách vždy těžce pohřešováno bude, nýbrž někdy také s tancem. V posledním oddělení Bartošovy sbírky, v *přídavku*, umístěny jsou dětské hádanky a moravský *Den soudný*.

Jiná sbírka národních básní, totiž náš neocenitelný *Rukopis Kralodvorský*, vyšla v prvním illustrovaném vydání s textem upraveným a úvody opatřeným od prof. *J. Kořínka*, jehož jmeno ručí za vzornou správnost této publikace. Kresby v ní pocházejí od akadem. malíře *Josefa Scheiwla*.

Mnohé vzácné ovoce národní básnivosti, jehož nepřekonatelné pravzory nám v Rukopisu zachráněny byly, skrývá se posud v lidu našem přes to, co pro jeho zobecnění učinili Ehrenberger, Erben, Kořín, Kulda, Malý, Němcová, Tyl i j., a jsme tedy zajisté vděčností povinni těm, kteří této obtížné, jistou obratnost vymáhající práci se věnují. A podobného uznání zasluhují *Povídky našeho lidu*, sebrané *J. K. Hrašem*, ač v nich postrádáme idiotistického způsobu vyprávění národního, a jakkoli v nich uvízlo dosti nedokonalostí, hlavně jazykových. Neradi též pohřešujeme vysvétlivky toho, co sběratel má z úst lidu a co k tomu ze svého přidal. Naproti tomu dlužno vyznačiti pochvalně jeho neunavnou *činnost*, kterou mimo jedno poučné pojednání shromáždil tak značný počet (28) prostonárodních *povídek* a *spůsobilost*, kterou vždy zcela šťastně pojal a podal hlavní momenty příběhů.

Poučná stať, o které jsem se zmínil, má název *Svržení andělé* a vypravuje, jakými kombinacemi pohanských a křesťanských názorů prostonárodní báj vysvětluje přírodní zjevy. Když totiž andělé hřešili, potrestal hospodin jejich pýchu tím, že je svrhl s nebes, a dle větších menších jejich trestů stali se z nich buď zlí duchové (ďáblové, čerti) nebo duchové povětrní, vládnoucí mračny, aneb vodníci, lesní čili diví mužové, skalní duchové či trpaslíci a lesní čili divé panny a ženy, vedle nichž se jmenují ještě polednice, víly a rusalky. Svržení andělé zasahují často v osudy člověka, a sice ve zlém i v dobrém vzhledě. Tak odnese v jedné z Hrašových povídek, *Čert a pan správce*, ďábel karabáčníka, trýznivšího poddaný lid. V jiné báchorce líčí se příběhy *divých žen*. Jedna z nich, byvši chycena, jest k žádosti svých sester na svobodu propuštěna, začež se divé ženy pak vděčnými prokazují. Tyto ženy se někdy také za člověka provdají a čarami statek svůj obohacují, až se jim v tom přítrž učiní. V báchorce *Víla* opatří jedna z vil dobré chudé dívce bohaté vybytí. Jak názor křesťanský podobné báje modifikuje, toho příklad podává *Původ kostela Borovanského*. Vodník nezdá se dle všeho vynikati zvláštní duchaplností. Některé nadlidské osobnosti mají jaksi za úlohu, aby opatřovaly chudým neobyčejnou zámožnost. Tak Krakonoš, jehož přispěním v *Divotvorném mlýnku* stane se schudlý sedlák bohatým rytířem. Něčeho podobného byl by při větší obezřelosti dosáhl hajný v *Hasmburském pokladě*. Jiný případ hledání pokladu jest báchorka o *pokladě Voštálském*, zcela podobná Erbenově překrásné básni, jen že v této je ztráty dítěte velmi

důmyslně použito k tomu, by vylíčena byla moc lásky mateřské. Opět jiný, důvtipně sestrojený příběh s pokladem vypisuje *Chuďasův šťastný sen*. Je věru nápadno, že se touha po snadném *hmotném* zisku v našich zkázkách tak často vyskytuje. Viz na př. též pohádku *Švec králem*. Zdá se, jako by lid v útisku, ve své bídě a duševní porobě, tímto spůsobem byl chtěl stělesniti stesk po osvobození aspoň v ohledech nejnutnějších. Táž touha byla ostatně tak mocná, že se mnohdy nehrozí ani prostředků nedovolených; avšak po tom stihne, jak v baladním příběhu *Na hřbitově* nebo v *Prodaných dobrých skutcích* vidíme, odvážlivce nemalý trest. Podobně děje se lidem, kteří si přiosobí pro konání zla nadlidské moci. Zříme to v *Začarovaném Jeníku*, v *Okované sedlce*, v *Nezdařené pomstě*, v *Nevěstě*, ve *Zkamenělých pannách*. Avšak i humor zmocňuje se těchto pověr a tvoří veselé historky, jakou jest ku př. *Chalupník čarodějníkem*. V jiné humoresce, nazvané *Proč se leje voda do piva*, obrazí se nám, jako snad ve všech národních zvěstech, důrazně hluboké přesvědčení o přísnosti uraženého ethosu. Zvláště pregnantně jeví se tato jeho moc v povídce *Petrovině*. Avšak toto ethos není při vší přísnosti neúprosné. Vizme *Rouhače*, povstavšího na klasické půdě volného bádání husitského, na pobřeží Lužnickém. Rovnou měrou však, jíž mravní řád trestá zpupnost nebo pošetilost, odměňuje tento na druhé straně šlechetnost, obezřelost, vytrvalost, udatnost, byť tyto teprvé po vícerých pochybeních u člověka vzaly vrch. To nalezneme příkladně též v báchorce *O zlatém ptáčku*, variantu to známých pohádek povstalých z mythu o vítězství jara. Někdy, jako ve *Zkamenělých chlebích Zbečinských*, vystupuje ethos s přísností věru až krutou, ba i, jako proti *Zlému Vávrovi*, s krutostí po španělsku fatalistickou.

Hrašova sbírka přináší také několik ukázek novelistických povídek lidu. Bohužel je v nich duch, jakým náš lid vypravuje, sběratelem nejméně dostižen. Povídky, na něž tu myslíme, jsou *Tři kříže*, *Jarmila*, *Devět křížů* a *Dcera primátora Píseckého*. V prvně jmenovaném obrázku zavraždí Libina, dcera Hrádeckého pána v Litoměřicku, osudným spůsobem svého manžela a strestá se za to smrtí v plamenech. V *Devíti křížích* zabije Hynek Visenburský svého otce, neznaje ho, a stane se pak chotěm selské dívky, kterouž mu otec milovati bránil. Vůbec přeje náš lid ve svých vypravováních názorům demokratickým. *Jarmila* činí jakýsi kontrast *Dcery primátora Píseckého*, an tato démonickou láskou svou k nepříteli vlasti Huertovi své přátele ve zkázu vydává, kdežto onano, milenka Jindřicha Budovce sebe zničí, aby věrnému národovci věrnou zůstala.

Podobné obrazy činí již přechod k epismu *umělému*.

Podobně jak *Osud a nadání* S. Podlipské, o němž jsme předešle referovali, má román *Paní fabrikantová* od *Gustava Pf. Moravského*, Th. Mourkem jednak v *Bibliothéce klasických spisův cizojazyčných i původních románů*, jednak *o sobě* vydaný, za substrát otázku sociální.

Idea posvátnosti manželského svazku byla povždy oblíbeným předmětem básnické tvořivosti, od Homérovy Penelopy v *Odyssei* nebo od Aischylovy *Orestie* počínajíc až po Ponsardovu *Lukrecii* nebo Dumasovu nebohou *Ženu Claudeovu*. Ano, francouzskými spisovateli bylo

mimomanželských poměrů milostných co umělecké látky tak zhusta užito i zneužito, že se až octli na rozhraní, v kterém se chudoba vynalézavosti stýká s básnickou impotencí. Ovšem není proto umenšeno právo jiných autorů, by si svým časem podobnou látku za předmět píle obrali, zejmena dosáhneli se toho s takovým taktem, jak to učinil básník děl *Z malého světa*, *Ztracený život* a *Pan Vyšinský*.

Muž z lidu, *Šebor*, stal se svou přičinlivostí vzorným českým továrníkem. „Jsem v celé krajině" — v okolí černovírském pod Krkonošemi — „jediný český průmyslník; moje zboží je dobré a hledané, moje firma u největší vážnosti. Čas desíti roků upevnil celou moji malou kolonii proti všem zlým živlům, záleží to na mně a dáli bůh na mých dětech, aby se pokračovalo v práci, kterou jsem šťastně začal. O to se postarám, aby je oživil tentýž duch, jenž mne pobádal k tomuto podniknutí." Tak se vyjádřil o svých cílech sám, slovy, která jsou zároveň malinkou odpovědí na germanisační tendence Freitagova románu *Soll und Haben*, jimž je česká poesie posud rozhodnou odvetou povinna. Dav půvabnou i nadanou dělnici *Boženu* vzdělati, pojme ji Šebor za choť. Ona jest mu za to oddána nejvroucnější *vděčností*, avšak za některou dobu sezná, že ho *nemiluje*. Tu se objeví v jich černovírské přádelně hrabě *Albert Libenický*, někdy důstojník a posud záletník, jenž jest v nebezpečí podlehnout démonické baronesce *Olivii Rolandové*, svůdné to, bezcitné koketě. Zachvácen vnadami Boženinými, stane se obchodním společníkem Šeborovým a nabude tím příležitost jí se blížiti a vyznati jí svou hluboce cítěnou lásku. Olivie, zatím se provdavší za obstarožního, ale bohatého knížete Calvacinu, navštíví pak, naplněná pomstychtivostí za to, že ji Libenický pro Boženu opustil, Šebora a sníží svou sokyni nejhroznějšími narážkami na její poměr k hraběti. Tu Božena zří, nad jakou propastí se nalézá, i míjí Alberta. Než vidouc smrtný jeho žal, svolí posléze přec k poslední s ním rozmluvě, při níž pak sama vypukne u vyznání náruživé lásky své. Tak zrází tedy svou čest; aby ale zachránila čest svých dítek, svého domu, vezme si ve vlnách život. Veškeré situace, duševní i krajinné, jsou velmi svědomitě promyšleny a procítěny a plynnou, bohatou řečí, někde až na úkor řízností vykresleny.

Sociální otázky manželské dotýká se též, a sice v dvojím směru, *Vítězslav Hálek* v povídce *Na statku a v chaloupce*, která u J. Otta dílem v *Laciné knihovně národní*, dílem o sobě vyšla; v povídce to, která jest vedle prací *Náš dědeček*, *Pod dutým stromem*, *Poldík rumař*, *Na vejminku* novým dokladem, jak mistrně, jak něžně a přec úchvatně a s jakou poetickou silou básník *Večerních písní, Alfreda a Záviše* umí kresliti také genreové obrazy ze života prostého lidu. I tu jest to zanícení pro přírodní zjevy, které spisovatelovi prokazuje platné umělecké služby. Malý *Jíra*, jehož láskyplný otec *Sejc* co pytlák jest zastřelen, opouští rodnou, zchátralou chaloupku, seznámí se s maličkou *Lenkou*, dcerkou sedláka *Lísky* v Kopči a stane se na jeho statku pasákem výborným, poněvadž s přírodou obeznámeným. Vedle toho pěstuje však i řezbářství. Když sedlák se znova ožení, a do statku přichází zlá *macecha*, vidíme skoro typické poměry *druhého manželství*. Když se totiž po té Lískovi narodí syn, je Lenka zcela opuštěnou,

samému otci odcizenou, týranou pastorkyní. Za těchto okolností dorostou ona i Jíra v náklonnosti vzájemné. Jednoho odpoledne zajdou spolu do Sejcovy chaloupky a tu vypátrají, že Lískův statek někdy náležel Jírovým českobratrským předkům a že těmito byl jen za příčinou veliké nouze opuštěn. Na zlomyslné naléhání hospodyně macechy opouští Jíra statek a usadí se v chaloupce, kamž i posléze Lenka prchne, aby se s Jírou zasnoubila u Sejcova hrobu — tedy jakýmsi *divým* způsobem *občanského sňatku*. Jdouce to domů oznámit, naleznou Lísku těžce nemocného a ženou opuštěného. Pomocí Lenčiny péče se uzdraviv, chce tento dáti statek dceři a zeti, avšak Jíra dává přednost chaloupce. Sem se pak scházívá Lískova domácnost. Zde je všecky šťastny vidouc, sklesne macecha závistí zachvácena s břehu do Vltavy a tak dokoná. Manželství tedy *bez lásky*, byť církevní, nemůže ani v hojnosti býti pramenem tak stálého blaha, jako manželství *z lásky*, byť „divoké", byť v poměrech chudičkých trvající. Je viděť, že sestrojení látky v povídce *Na statku a v chaloupce* má ráz biografický, jejž ostatně nalézáme i v moderních pracích první velikosti, ku př. v Hugových *Bídnících* nebo ve Freitagově již jmenovaném románě *Soll und Haben*.

Výpravné práce nalezneme také v *Básních Bohumila Jandy* (XIV. díl *Národní bibliothéky)*, rozdělených na pět částí, s názvy: *Věnování*, *Ze světa*, *Ze srdce*, *Talafús*, *Rosenberg*.

Epickolyrické *Věnování* vyličuje trudné cesty, jimiž se musila bráti láska českého národa k umění a vědám, a končí apostrofou k básníkově příteli J. L. Maškovi, jemuž *Básně* jsou připsány. V ní vyslovil spisovatel pohnutku a cíl své práce. Jest jimi oslava jmena českého.

Dramatická jednoaktovka *Rosenberg* jest *žertem* co do jádra látky, a provedení jest činoherní, *vážné*. Nenávistník židů, který se snaží nabyti důkazů, že pochází ze staroslavného rodu Rožmberského, dozvídá se, že jeho předkové byli vlastně — židé jmenem Rosenbergové. Aby tento svůj původ skryl, svoluje na výminku, pod níž se mu mlčení slibuje: dá totiž svou dceru za manželku mladíkovi od ní milovanému, ač chudému; kterýžto příznivý obrat způsoben jest žurnalistou Strakonickým, pokřtěným to židem. Poměry, v kterých se židé ve svých politických snahách octli vůči nám, vtiskují ději Jandovy veselohry ráz anachronistické akademičnosti, a spisovateli nepodařilo se dosti paralysovati to péčí, s nížto *Rosenberga* vypracoval.

Dokonaleji přemohl básník obtíže, s nimiž mu zápasiti bylo při *Janu Talafúsovi z Ostrova, obrazu z polovice XV. století*, tak že tento vřaděn býti musí mezi nejzdařilejší naše veršované práce dějepravné. Naše doba totiž, věnující se zápasům míru, zápasům duševním, nepřeje básním opěvajícím *arma*, válečné výpravy, a vedle toho je Talafús známý sice, ale ne dosti znárodnělý rytíř, ano jeho boj proti králi Vladislavovi polskému, tedy slovanskému, není ani naší době ani našemu srdci dosti přístupný: avšak Janda učinil nám jeho i všecky osoby své básně tak sympathickými, rozvíjí děj s takovou plastičností, s takovou citupinou libostí a užívá mluvy tak řízné a přece venkoncem

průzračné, slovem: ponořil vše v také milostné červánky poesie, že zůstaneme čtením *Talafúsa* vábně i pevně upoutáni až do konce.

Naši náklonnost získá si Talafús hned prvními verši básně, v nichžto vyslovuje hluboký svůj žal nad neblahou Lipanskou bitvou r. 1434, kde „národ sám si ve zpustlé své vlasti vykopal hrob."

Bylť věru vzácný pán, náš Talafús;
byl švarný mladý ještě bohatýr
a v ctižádosti pravý nedosyta,
on seznal na cestách již světa kus
a z duše zamiloval války vír,
bylť zkrátka Čech a druhdy — *Táborita.*

A táž neúkojná ctižádost jest to, jež ho vypudí z Ostrova do Uher, v boj za krále Ladislava. Tam dobude vítězství u Košic a v bitvě zajme krásnou Gárovu neť Hedviku i s ujcem jejím. Jest její spanilostí zachvácen, avšak ona byla již své srdce zadala. Jsa tedy mučen nešťastnou vášní milostnou, oddává se Talafús na dobytých Košicích dumavé nečinnosti. V této době vysvobodí Gáru i jeho neť milenec její Ladislav ze zajetí spůsobem, který není v básni žádoucně motivován.

Perényi táhne proti Talafúsovi, ale tento utká ho v boji a obhájí Košice. Zápas s Uhry trvá dále, a Talafús nyní

— vzdát se touží dětinského blouznění
a milovat zas slávu srdcem celým,
vší mocí rozpoltit chce kouzla kruh,
v němž ženou spoután klesal jeho duch.

Zmocňujeť se ho slávychtivost: i dobude Jagru a zajme polského vůdce Odrowąże. V boji padne milenec Hedvičin, a ona prožene si v zoufalství nad tím prsa mečem. Přesila Uhrů přitáhne proti Talafúsovi, který podlehne:

Jen vizte, vůdce couvá již krok za krokem,
již nad hlavou se křižují mu meče,
ó běda, zdráv již nevynikne z seče,
v níž sňatek uzavřela síla s úskokem!
Hle klesl oř — a v tomtéž okamžiku
se rozléhá hrom vítězného křiku:
dožilť se Jager konce hrůz —
neb spoután jesti Talafús. — —

Talafús uvězněn v podzemí věže; zde pak

trojí tíži vinníku je nésti:
pro slávu že vlasti uzmul sil,
lásce prodal válečnické štěstí,
lásku samu pak že zavraždil.

Co následuje, musí považováno býti více za dozpěv než za organickou částku básně. Vypráví se nám dále, kterak Jiskra posléze Talafúsa vyprostí z hrůz žalářových nemajícího více lásky k životu,

kterak vítěz Košický jest nad Sářišským Potokem opětnou přemocí Uhrů přemožen a kterak v zoufalství vrací se do vlasti, modle se k ní:

Přijmi, máti, ztraceného syna!
Velkáť hlavu jeho tíží vina,
promrhalť on statek, život celý,
nevděčně jež uzmul otčině . . .
přej mu, v rodnou zem by složil hlavu svoji,
ať již skoná v míru nebo klesne v boji.

Jeho přání se vyplní. Neboť po delší době hmotné i duševní bídy splatí vlasti svůj dluh, rozhodna bitvu Hradištskou.

Talafús je zakončen lyrickým *Epilogem*. Že i jinde v něm nalézáme *lyrická* místa, nemůže moderní básni nynějška vyložiti se na úkor. Neníť v naší době posud ukončen subjektivistický rozruch periody renesanční, ač snad již na samém jejím sklonku žijeme.

Sestrojení básně bylo by získalo, kdyby do ní byl přidán býval určitější *střed*, *vrchol děje*, snad setkání se Talafúsa s Hedvikou, a kdy by ztráta Jagru též odůvodněna byla Talafúsovým žalem nad samovraždou této dívky.

Básně událostní zahrnuje do sebe též oddíl *Ze světa:* národní to pověsti prostě spracované, mezi nimi *Dědičku Lichtnickou*, pak legendu *Modlitba dítěte*, různé scény ze života nebo z dějin a mimo to několik básní baladních. S obzvláště pružnou obratností sepsány jsou *Zráda a trest*, *Soud cikánův* a *Oběť*, v nížto s nevšední něžností nakresleny jsou indské postavy Tukuda, jeho dcery i jejího milence. Stejného uznání jako těmto básním dlužno přiznati také *Mistrově smrti*, kterou zde co ukázku klademe:

Z věčné lampy od oltáře
rozlévá se polozáře
temnem lodi chrámové,
jako hymny blahých duchů
na vlnách se nesou vzduchu
varhan vážní zvukové:

Stabat mater dolorosa
juxta crucem lacrymosa,
dum pendebat filius . . .

Brzy velebné jak zvony,
brzy jako harfy tóny
zvuky ty ti zvlní cit;
teď v nich s šumem proudu řeky
mísí vichr hluk a vzteky,
lomě chudé chatky štít:

Vidit suum dulcem natum
morientem desolatum,
dum emisit spiritum . . .

V rozbouřeném moři tónů,
jako na života sklonu,
vroucně pěje stařec mnich;
slyš, teď zvuků bouř se ladí,
víc a více sluchu vnadí,
všechen divý ruch již ztich —:

Fac, me tecum pie flere,
crucifixo condolere,
donec ego vixero . .

Slyš ty plné harmonie,
jež ne sluch leč srdce pije
jako věčné spásy lék!
Znenáhla se v prosby mění,
jež provází sladké chvění
sladký smíru duše vděk:

Quando corpus morietur,
fac, ut animae donetur
paradisi gloria! —

Zvuk i píseň, slyš, se tlumí,
sotva šepot chrámem šumí,
jemný, slabší dál a dál:
v posledním tom táhlém zvuku
svěsil mistr slabou ruku,
stařec mnich v něm dokonal! —

Humor zastoupen jest v témž oddílu *Ze světa* zakončeními básní *Radonič* a *Matěj hrobař.* Slabší jsou verše *Z přírody.*

Oddíl *Ze srdce* čítá skoro výhradně básně citových nálad: básně o básnění, zpěvy milostné, vlastenecké, znělky žalosti o zemřelou matku, sloky gnomické. Rozhodně reflektivní poesie scházejí v Jandově sbírce úplně. Z podaných lyrických prací vynikají přede všemi *Ty a já, Hlasy sirotka, Marii.* Peprná slova dí Janda v satyrických slokách, věnovaných *České šlechtě.* Na příklad služte tyto řádky:

(Přítel:)

Jsem synem šlechetného národa
a klekám v prach před jeho velikány
a k činům se srdcem zřím skroušeným,
jež jimi druhdy byly vykonány.

I divno mi, že mnohý šlechty rod,
jenž nosí slavné druhdy české jmeno,
tak nízko cení české předky své,
že české jmeno své má za břemeno.

(Já:)

To divno tomu, komu každý háj
ohlasem dávné naší slávy šumí —
však pochopí kdo slávu otcův svých,
když ani jejich řeči nerozumí? —

Oba tyto oddíly — *Ze světa* i *Ze srdce* — jsou sepsány ve slokách nejrozmanitějších a přinášejí též velmi plynné překlady. Vůbec setkáváme se u Jandy celkem s formou velmi obratnou, uhlazenou, říznou a zejmena ve výpravných básních mistrně koncentrovanou. Zvuky vzletu i tóny prostonárodní básně — obojí se daří Jandovi stejně šťastně. Někde ovšem vyruší čtenáře nějaký lapsus calami nebo některá licence neb i tvrdost, ale povšechný úsudek o Jandových básních nemůže zníti než velmi pochvalně.

Uhlazenou a celkem velmi plynnou formou vynikají též *Básně*

Rudolfa Mayera, vydané *Josefem Durdíkem*, jenž před ně připojil svou velmi vřele psanou, z almanachu Máje na r. 1872 známou literární *Zpomínku* na jich autora, porozšířiv ji jedním přídatkem (na str. 26.) a změniv její zakončení. Durdík vyznačuje v ní Mayera co básníka světobolu a zdůvodňuje zcela vhod oprávněnost poesie býti - orgánem, jímž by tento neodstranitelný úděl lidstva docházel výrazu. Máť zajisté také protiva tohoto bolu, radost ze života, jíž u Mayera postrádáme, nemenší oprávněnost, a jako je Byron největším básníkem světobolu v nynějším století, jest on zároveň jedním z velikých humoristů: avšak sotva lze pochybovati, že by se Mayer byl nevypracoval ze své jednotvárnosti a nedopracoval veselejších nálad, kdy by šťastně byl přežil smutné poměry, s nimiž mu bylo zápasiti.

Mayer narodil se na Nové Hospodě u Stránčic v okresu Plánickém dne 13. října 1837 a vykonal gymnasiální studia v Klatovech, načež odebral se do Vídně na právnickou fakultu; zde absolvoval výtečně oba první ročníky a poněvadž nechtěl, aniž mohl vzdáti se vlasteneckého smýšlení a proto se svým Vídenským strýcem, který ho podporoval, se rozešel, odebral se Mayer na studie do Prahy. „Blížila se doba doktorátu. Doktorát! Kdo ví, s jakými spojen jest obtížemi, jakých při něm potřebí peněz, pochopí, jak trudná to byla pro Mayera doba.“ Starost o zaopatření těchto peněz byla bohužel příčinou, že se M. sám pouštěl až i v peněžné podniky. A takž stal se doktorát pramenem mnohého rmutu a posléz i zárodku Mayerovy smrti. „Plicní neduh Mayerův,“ dí Durdík dále, „stále se horšil a po promoci tím hůře bylo. Právě poslední měsíce svého života zdržoval se postupně na několika místech u svých příbuzných — až slábna víc a víc, rok po své promoci zemřel 12. srpna 1865. Pochován jest na hřbitově Loučímském v tváři Šumavy.“

Mayerův význam v literatuře charakterisuje Durdík sám na více místech. „Byloť v něm,“ praví na str. 10, „tak mnoho látky nahromaděno, jako elektřiny v parném vzduchu — však ku pravému zabouření to nedošlo.“ A na str. 14. čteme: „Básní jeho není mnoho, ano svazek, jejž sebrané zaplňují, jest velmi tenký. Však on teprv počínal, a nikoli tím, co vykonal, nýbrž spíše nadějemi, které vzbudil, vepsal se všem, kteří ho znali, hluboko v paměť.“ A proto velmi dobře dodáno na str. 27.: „Kdyby se někdo přísný ptal po tom velkém, co Mayer vykonal, proč ho tak slavíme a vynášíme, ana z jeho děl příčina k tomu dostatečná nevyplývá, odvětili bychom, že v něm vidíme celou dlouhou řadu zjevů jemu podobných. My máme už osud zlý, že nám dosti lidí nadaných hyne v časném mládí — ba ve všech oborech.“

Z epických prací Mayerových jest nejdelší prosaická novela *Kaprice osudu*, velmi pěkně vypravovaná. *Sefenussar* jest mlhavý fragment. Za to jsou tím propracovanější *Věčnost* a *V poledne*. Ve *Věčnosti* vidíme matku, an hyne žalem o duši svého muže samovraha. Venku burácí hrozná bouř, a matka s dítětem volají v její hukot:

„Slyšíš nás, bože?“ — aj a mocněji
teď vítr na předsíni zahučel,
jíž s dveřmi se vší silou se tam pere i uhodí.

I ticho zas — ukončen boží soud,
dvou mrtvol klidné zbožné usmívání
jeví tam zjevně boží slitování
a věčné lásky věčně živý proud.

Zde vítězí tedy náhodný *zmar*, a proto činí estheticky čistší dojem druhá báseň: *V poledne*, tající v sobě zvláště velebnou myšlenku základní. *V poledne* jest nejlepší Mayerova práce. Továrnímu dělníkovi umřelo jediné jeho blaho — jeho žena i dítko. Továrník zachová se při tom k němu nelidsky a když náš dělník pro žal nemůže pracovat tak výdatně jak jindy, jest „pánem" snížen až na topiče. Tam tedy, co zatím továrník nad ním slaví hody, dlí u horké pece tento nešťastník a volá:

„Jen hoduj — bohat jsi — jsi pán!
Vždyť bdím tu já — já bída holá!
Zda víš, žes v moc a soud mi dán?
Jen ruky mé jedinké hnutí —
A krásný palác tvůj se sboří . . ."

„Hoj! jak to v kotli bouří — víří,
jen ještě jeden okamžik —
a stejná záhuba nás smíří,
mé vykoupení a tvůj dík! — —
Však žij! ne všech to vykoupení,
jednoho tyranali v světě není!"
Otevřel ventil — klidně sedne —
zdaž nad sykotem tím pán zbledne? —

Báseň tedy končí velmi jemně a dojemně. Jest to veliká její přednost, avšak ovšem právě proto, že je to práce *epická*. Dramatik nemohl by podobného motivu s podobným úspěchem použiti.

Z lyrických prací Mayerových jsou nejzdařilejší *Znělky noční*, *Písně v bouři*, básně *Ze Šumavy*, *Písně*, *Stíny večerní* a znělky věnované *Nešťastné přítelkyni*.

Jakkoli *drahým* (strana 70) byl nešťastnému Mayerovi světobol, přece zdají se býti povážnými slova *této* rozhořčenosti v *Jednotlivých verších* (na str. 88.):

V svých ňadrech zem prý živý oheň chová —
O že tak trpěliva podlé lidstvo nese,
Že v spravedlivém hněvu rozhořčená
Naň nevychrlí kruté plameny
A nezničí to vše, co na ni dýchá!

Proto musí tyto řádky pouze za kus tragického Mayerova monologu a ne za samostatnou báseň býti pokládány.

Méně podmíněného našeho souhlasu dobudou si za to jmenovitě *Jednotlivé verše* vlasteneckého rázu, pak *Bílá hora* a *Pravý Čech.*

R. 1873. Č. 10.

OSVĚTA

Překážky národního zdaru na Moravě.

Úvaha

dr. K. V. Jelena.

Nerozlučný jest osud Čechův i Moravanů. Čím více jejich nepřátelé usilovali neb usilovati budou, aby je od sebe dělili, tím úžeji Čechové i Moravané k sobě lnouti, tím výdatněji navzájem se podporovati musejí jakožto údové jednoho těla, ač máli toto tělo *živo, zdrávo a silno* býti.

Minulo bohdá již nebezpečenství, že by Čechové a Moravané od společných protivníků svých mohli klínem ve dvé rozraženi býti, tak aby pak každá polovice jinou cestou se brala, jedna druhé neprospívala ale spíše překážela i škodila. Avšak o takové rozdvojení bylo po dlouhou dobu a rozmanitým spůsobem usilováno, a následkové toho posavade do jisté míry trvají: *jednota* ve smýšlení, snažení a jednání mezi Čechy a Moravany *není* ještě dostatečná neřkuli dokonalá. Čechové a Moravané se navzájem ani ještě náležitě neznají; my pak máme za to, že se zvláště v Čechách věcem moravským větší pozornost a péče věnovati musí, než se dělo posud.

Pravda, v Čechách se o Moravě nemluví jinak nežli s bratrskou láskou; láska nejupřímnější jest také jediným podnětem těchto našich úvah. Ale láska nesmí se jeviti jen vzájemnými poklonami a lichocením — nejméně v takových poměrech, v jakých se nalézají Čechové i Moravané.

Na Moravě vychází pět politických časopisův: *Moravská Orlice* (šestkrát za týden), *Našinec* (dvakrát), *Občan* (dvakrát), *Posor* (dvakrát), *Hlas* (jednou); žádný z nich nemá v Čechách posud leč nejvýš 15—20 předplatitelův. Podobně pedagogický časopis *Komenský*, jenž vychází v Olomouci a zasluhuje vší pochvaly, v Čechách nedošel posud

hrubě povšimnutí; ani k *Matici moravské* se tu nijaké účastenství neukazuje, ačkoliv, jsouc s důstatek podporována, mohla by velmi důležitě působiti v duševní rozvoj národa českého na Moravě.

Příčiny této netečnosti shledávají se na *obou* stranách — ale tu neběží o hádku, kde jich více, alebrž o to, aby tu i tam odstraněny byly.

Jedním z nejdůležitějších a nejkrásnějších podnikův národních na Moravě jest Besední dům v Brně. Čechové brněnští mají v něm skutečně jediný střed své společnosti, a každý Čech, který přichází do Brna, může — po hříchu! — skoro jen v Besedním domě říci, že jest mezi svými. Dům tento náleží společnosti akciové a musí zápasiti jednak s nedostatkem širšího účastenství (tak že zajisté z polovice náleží dům věřitelům), jednak s těmi akcionáři, kteří k zakoupení akcií nebyli vedeni vlasteneckou obětovností, nýbrž nadějí na dobré zúrokování peněz. Nejbohatší vlastenci se účastní jenom několika sty, mnozí bohatí vlastenci vůbec se neúčastní; na Moravě tedy celý kapitál sejíti se nemůže. Ti, kdož v čele stojí, obrátili se nejednou také do Čech, ale dosud potkali se s výsledky *velmi* nepatrnými. V Čechách jest arci dosti podnikův, které potřebují všestranné podpory, ale při tom se nesmí zhola zapomínati na tak důležité národní potřeby moravské.

Takovou potřebou jest v přední řadě též *zakládání knihoven*. Jsou jednotlivé krajiny, kdež už to jest úspěchem, když tam knihovnu darovanou přijmou a jí sobě všímají. Jeť na Moravě příliš mnoho ještě pověr a předsudkův, které velice vadí rychlejšímu pokroku a národní uvědomělosti. „Nač potřebuji čtenářských spolků? Nač mám čísti časopisy a světské knihy, když slýchám každou neděli slovo boží a čítám v knize modlitební?" tak se rozumuje po venkově.

K zakládání knihoven na Moravě měl se založiti zvláštní spolek, stanovy byly vypracovány a přijaty, ale k zadání jich nedošlo, poněvadž snad nebylo lze nalezti, kdo by je náležitě — opsal! Později mělo se přednášeti veřejně ve prospěch knihoven, ale ani ku přednáškám nedošlo. Konečně uvázala se redakce Mor. Orlice ku sbírání příspěvkův pro knihovny. Slibův bylo mnoho, ale v dlouhé době sešlo se příliš málo, aby se i jen na jediném místě zdárně počíti mohlo. Z Čech pak, kamž se redakce rovněž obrátila, nepřišlo — *docela nic* . . .

Němci jsou v tomto vzhledě mnohem čilejší. Pozvou ku přednáškám vzdělané muže z daleka, a z výnosu, který nebývá nepatrný, *co rok* zakládají *několik* knihoven. Při zakládání pak uspořádají veřejné slavnosti, budí vědomí národní, činí věci německé výdatnou propagandu.

Našlo by se zajisté také dosti vzdělaných mužův českých, kteří by ochotni byli, přednášeti v Brně veřejně ve prospěch knihoven, ale věci by se museli uchopiti *přední* mužové, aby jí zjednali více povšimnutí; zvláště na Moravě to jinou cestou *nejde*. Knihovny pak byly by podnětem svobodnějšího hnutí a přispěly u veliké míře ke skutečnému vzdělání a tím k utvrzení ducha národního, jen kdy by se jim dostalo náležité organisace. Spolkové političtí, kteří po celé

Moravě se vzmáhají, měly by také v tomto vzhledě osvědčiti svou prospěšnost.

Nevelkými příznivci nových knihoven národních jsou také mnozí *kněží*, anit mají za to, že nové knihovny nebudou míti čeho litovati, kdy by knihovny dostaly rázu výhradně náboženského, katolického, a že se tudy rozšíří svobodomyslnost a „nevěra".

Jakkoliv jest *kněžstvo moravské* z většího dílu vlastenecké, přece mnozí pokládají za zbytečné ba přímo za záhubné všecko, co nesouvisí s katolickým náboženstvím. Na Moravě pořídku jest těch, kteří by svobodomyslnost mohli snésti, vždyť platí u nich za výtku, řekneli se na př. o časopise, že jest jenom národní a nikoliv zároveň katolický. Časopisectvo mohlo by ovšem leccos napraviti a pověrčivost mezi lidem ještě valně rozšířenou vykořeniti, ale ono nemá obyčejně tolik nezávislosti, aby v duchu svobodném vystoupilo a lid ku poznání jeho politického stavu a historického práva vedlo bez ohledu na vyznání náboženské. Jsou mnozí, kteří prohlašují, že víra *sama* podává vše, co lidu prospěti může; takovými náhledy se v lidu národní a politické přesvědčení přímo utlumuje. To vede k tomu, že zase tam, kde lidé docházejí k jakémusi názoru svobodnému, upadají nezřídka do výstřednosti a zatracují vše, co jakkoliv s náboženstvím souvisí. Výstřednosti se stýkají.

Tyto výstřednosti jeví se vzájemnou nenávistí a vedou v mnohých spolcích i obcích k nesvornosti ba i národnímu odpadlictví. Velmi zajímavé jest svědectví jistého upřímného vlastence, který už r. 1848 ve vlasteneckých kruzích úcty a vážnosti požíval; vyjádřil se v jednom listě takto: „Když r. 1848 i na Moravě směr jinačí svobodomyslnější průchod si zjednával a v *Koledě* se ukazovati začínal, zdálo se též některým od starodávních podání se odtrhnouti nemohoucím, že směr ten jest záhubný, i založili — zasazujíce sami sobě nezhojitelnou ránu, z které se až posud Morava nevykrvácela — směr zvláštní středověký. Tím se všechno duchovní spojení s Čechami ku předu se ženoucími zastavilo . . . Pochybuji, že dědictví sv. Cyrila a Metoděje vydavši folianty svaté vzdělanosti hrubě pomohlo, ačli jí nezadrželo. Suchopárnost nynější skoro tomu poslednějšímu nasvědčuje. Tak stojí Čechie a Morava spíše proti sobě než aby zvolíc sobě pojidlo vzájemného podporování a sbližování, pravé reálné, ducha ušlechťující a povyšující vědomosti pěstovala. To jest příčina všeho sporu, nepřátelům vhod, svojim však politování hodného. Nezdá se mi nad směr snah pansofických Komenského a humanitních Herderových nic podstatnějšího, co by spor ten mezi kvapící Čechií a váhavou Moravou vyrovnalo, co by národu našemu vyššího platnějšího vzdělání poskytlo a čelnějšího místa mezi národy vymohlo. A snad by matadorové naši kráčejíce v tomto směru práva a pravdy střízliví a vážní vymohli nám ono postavení spíše, než nám všecko povídkářství, scházíli mu mravnější tendence, nebo pobožnůstkářství, vymoci může . . ."

Tak píše Moravan, jenž jsa v letech již vysokých, nedal se k takovému náhledu unesti mladistvým ohněm — tak musí souditi každý, kdo upřímně smýšlí s národem českým, neboť na Moravě může jenom tenkráte nastati život čilejší, nabudouli tam půdy myšlenky svobodnější

a nebudeli se cena každého národního podniku — ať jest literární neb jakýkoliv jiný — uvažovati jen měřítkem církevním, katolickým. *Náboženská jednostrannost* působí záhubně i na Moravě samé i v poměru jejím k Čechám. Na Moravě víra bývá rozhodující vlastností při *volbách*, obecních ano i při sněmovních. Zmíním se toliko o jednom případě. Pro venkovské obce Jihlavské byl jednou navržen a od volebního komitétu Brněnského přijat vedle katolického kandidáta také kandidát protestant. Návrh byl veřejně prohlášen. Sotva se však o tom dověděli katoličtí kněží z okolí, pospíšili sobě postaviti protikandidáta, kněze, jenž poměrův okresu ani nezná a poslaneckých vlastností zcela žádných nemá. Důvěrníci Brněnští nevěděli pak nic moudřejšího, než proti svému veřejně navrženému kandidátu také agitovati, poněvadž byl — protestant. Bylo co děkovati snahám velmi zasloužilého vlastence z Jihlavy, že toho dovedl, aby navržený kandidát dobrovolně odstoupil ve prospěch nového třetího kandidáta, a tím aby zamezilo se veřejné pohoršení.

Náboženská nesnášenlivost byla rovněž toho příčinou, že za Hohenwarta stalo se ono beztaktní (sit venia verbo) usnešení vzhledem k *učitelstvu*. Nynější zákon o školách jest ovšem velmi nepříznivý každé národnosti, jejíž mužové nemají veslo vládní v ruce; on také odňal církvi dávný vliv na školy. Ale zajisté nebylo moudré, pro nepříznivý zákon vymstíti se na těch, kteří na něm závislí byli. Někteří učitelé, kteří dříve k svému panu faráři bývali velmi ponížení, po vyjití zmíněného zákona vším spůsobem svou nynější nezávislost osvědčovali a leccos učinili, co kněžím příjemno nebylo. Když jednalo se tedy ve sněmě o povolení platu učitelstva dle nového školského zákona, prošel návrh, aby potřebných 90.000 zl. se *nepovolilo*. Doba Hohenwartova minula, ústavověrní dostali opět většinu na sněmě, a otázka učitelská byla jim velmi vítaným předmětem rokování. Učitelstvu se povolilo ne 90.000 ale 480.000 zl.! Z učitelův pak zbylo jenom málo těch pevných charakterův, kteří i dále zůstali věrni národu svému, *velkou většinou přešli do tábora protivného* a náleží po venkově k nejúsilovnějším nepřátelům věci české. Kteří však nezapřeli svého přesvědčení, bývají stiháni a musejí bojovati s velikými obtížemi a překážkami.

Náboženská jednostrannost objevila se neblaze i v poslední době při vzniku *spolkův politických*. V Brně jest jednota *katolickopolitická;* rozhledy politické, které se tu vykládají, jsou obyčejně pouhé vypočítávání deputací, které přišly k sv. otci, aneb adres, které jemu podány byly, aneb líčení útiskův katolické církvi strojených. Na záležitosti národa českého téměř nikdy nedojde, a činíli se o nich zmínka, stává se tak jenom z ohledův církevních a náboženských. Předmět přednášek bývá stejného obsahu. I zaražen jest spolek pouze politický, v němž by náboženské třenice nebyly hlavním předmětem rokování; ten přijat jest s obzvláštní nepřízní z mnohých stran, hlavně arci proto, že náboženský moment z programu svého vypustil, i prohlásili jej brzy za neznabožský, za nepřítele jednot katolickopolitických, za zdroj rozbrojův národních a tedy také za nepřítele věci národní!

Mluvíšli s knězem moravským o potřebě užšího sblížení mezi

Čechy a Moravany, dostaneš pravidelně v odpověď: „Kdy by v Čechách byli lepší katolíci!“

Ačkoliv dosud mnozí Moravané nemohou se vymaniti z domněnky, že jenom Moravan může s prospěchem a upřímně na Moravě pracovati, přece jmenovitě v poslední době mnoho se v té příčině zlepšilo. Kdy by lidé vážní a rozšafní z Čech do Moravy přicházeli a tam buď co advokáti aneb lékaři, profesoři a j. žijíce o zdar věci národa českého se zasazovali, brzo by zajisté stal se pokrok jak v národní uvědomělosti tak ve vzdělání, a brzo přestal by všechen rozdíl mezí Čechem a Moravcem. Moravané mnozí doma jsou vzděláni na ústavech německých, poněvadž českých téměř žádných není, a potom odcházejí do Vídně pro vzdělání vyšší. Jenom málo kteří vracejí se z Vídně se srdcem vlasteneckým, obyčejně jsou nakaženi měšťáctvím a buršáctvím. Takoví lidé usazují se po městech venkovských a mívají velký vliv ve společnosti české i německé. V Čechách se divíme, že mohou býti *města na Moravě* tak *německá* a že v nich živlu českému půdy ještě ubývá. *Nedostatek intelligence vlastenecké* jest toho hlavní příčinou, neboť valná většina měst moravských jest jádrem svým *česká*, ale jest v nich mnoho lidí bez hlubšího vzdělání a přesvědčení, a ti dají se pak slepě vésti od intelligence.

Pro města bylo by kromě upřímné intelligence velmi důležito, aby se vydávalo více lokálních časopisův a zřizovaly se spolky politické. Prostějov, Jihlava, Znojmo, Kroměříž jsou velmi příhodná místa pro podobné podniky; ovšem by lokální časopisy musily vycházeti ve slušné formě i přinášeti zdařilý obsah; obecenstva by zajisté nescházelo.

Smutné jest, že ve městech moravských vlastencové mezi sebou nebývají dosti snášeliví; v podnicích národních potřebné rozhodnosti, svornosti a vytrvalosti jest větší nedostatek, nežli vzdělanosti, kapitálu a jiných pomůcek. *Společenská nesnášelivost, různice osobní a stranické* působí věci národní velikou škodu v Kroměříži, Olomouci a j. Odporné výstupy v Olomoucké besedě a v politickém spolku na jaře byly toho důkazem, že věc národní častěji se musí podrobiti osobním choutkám, vrtochům, a neplechám. Z podobné příčiny také v Brně kruh poměrně jen malý mezi sebou se nesnáší.

A tak důležitosti všeho národa berou ujmu netoliko zjevnými nepřáteli ale rovněž i těmi, kteří se okázale rozkřikují za národovce! Mohli bychom ukázati na těžké pohromy, jaké nesvornost takovýchto „vlastenců“ na Moravě zavinila . . .

Jak utěšeně věci zkvétají v městech, kde působení pro národ vládne nad prospěchy nižšími, toho důkaz máme v Třebíči a Uh. Meziříčí, kde přece mají židé velkou moc. V Třebíči musili se chopiti denunciace, aby podvrátili české zastupitelstvo.

Židé jsou na Moravě nejurputnějšími odpůrci snah národa českého. V dědinách všude nalezneme usazené židy, kteří mají malý obchod a sklad kořalky a při tom prostředkují půjčky. Obyčejně prodávají mnoho na úvěr a úroky a nahradí si dílem mírou dílem vyšší cenou. Rolníci však přece mnoho od nich kupují, aby mohli zaplatit až po žních. Velmi záhubný jest zvláště *obchod kořaleční.*

V některých obcích byly zřízeny spolky potravní, ale málo kterému dobře se daří, ačkoli jsou jediným prostředkem proti přílišnému zabředání lidu do nouze a závislosti na židech.

Jakých rozměrův dostupuje *lichva*, poznati možno z knih gruntovních. Shledáme, že na př. za 400 zl. se uvolí rolník zaplatit 12 až 16 set zl. a kromě toho stojí s celým svým majetkem lichváři za splnění závazku. Kdy by nemohl splniti závazek, má žid právo, statek rolníkův prodati zač koliv. Podobných smluv jest velmi mnoho. Žid si třeba vypůjčuje peníze ze záložny a na několikeronásobné úroky teprvé je půjčuje rolníkům; neboť tito nemají k záložnám dosti důvěry, a kde jí nabyli, tam zase o záložny přišli z příčin politických.

Jest velice litovati, že důsledky politického života jdou tak daleko, až se dotýkají životních potřeb občanstva. Takovými kroky vzmáhá se jenom lichva a lid rolnický přichází na mizinu.

Průmyslovým podnikům zanikání záložen ovšem také nejde k duhu; ale záložny nejsou jedinou podmínkou, aby se jim dobře dařilo — jest potřeba, aby podniky takové prakticky a vhodně byly založeny, rozumně a správně vedeny, nemajíli uváděti lid ještě do větších nesnází. Nejednoho z pánův mezi našinci nakazila nemoc Vídenská — chtějí také rychle zbohatnouti a zakládají rozličné podniky, obyčejně tuze naspěch, tak že podílníci počínají stavěti a pracovati s polovicí kapitálu cizího. Časem mnozí akcionáři nedostojí své povinnosti, přijdeli pak nepříznivý čas, nestačí výdělek na úroky a splacení rozličných vydání, a nalezáli se kromě toho správa v rukou nezkušených a řízení závodu v rukou nepovolaného, z osobních ohledů protežovaného ředitele, pak ovšem není divu, vezmeli některý závod i za své a staneli se okolí celému záhubou, místo co měl mu prospěti.

Jako v podnicích akciových tak i jinde nebéře se vždy náležitý zřetel na schopnost, způsobilost a upřímnost. „Co by tomu říkali ústavověrní?“ bývá u strany národní nejvyšším důvodem, a ona rozhodne se pro Němce i odmrští — Čecha. Jsou lidé, kterým vždy to jen škodilo, že jsou zjevní rozhodní národovci, kdykoliv naši páni mohli a měli pro ně něco učiniti. Podobný poměr byl v zemském výboru, dokud v něm rozhodovali mužové *české* většiny. Ohled na Němce byl vždy hlavní závadou, proč se lidem smýšlení národního nedostalo žádného přednějšího místa, byť jim sebe spravedlivěji příslušelo. Rovněž u Vzájemné pojišťovny, dokud našinci tam měli rozhodující hlas, protežováni jsou charakterové pochybní, obojetní, jen aby se Němci nehoršili.

Ti ovšem přece horšili se pořád, a když sami nabyli převahy, využitkovali jí dokonale ve sněmě, v zemském výboru a všude jinde. Pranic na to se neohlížejíce, co řekne naše strana, změnili zemský řád a učinili postavení strany národní ještě mnohem nesnadnějším, než před tím bylo. V zemském výboru zrušili smlouvy od národního sněmu ustanovené a tak vykořistili ve svůj prospěch nevšímavost českých členův výboru, kteří jen zřídka se sešli a smluv náležitě neprovedli. Ústavověrní užili hned organisačního statutu, jejž byl mohl sněm národní zrušiti, a bez ohledu, co by řekla česká strana, uvedli všecky, kteří jsou smýšlení rozhodně národního, do největších nesnází. Ovšem

nebyl by býval organisační statut měl takových následkův, kdy by byl potrval dále národní sněm. Ale odklady zřídka vedou k dobrému konci.

To se osvědčilo rovněž s *rovnoprávností jazykovou*, jež mohla již r. 1863 provedena býti; ale tenkráte byl příslušný zákon po návrhu dr. van der Strasse *odložen*, anoť se tomuto dostalo vážného souhlasu — *ze strany národní!* Teď zůstává zákon ten pouhým zbožným přáním. Kdy by ve vzhledě politickém vůbec bylo u našinců více určitosti a rozhodnosti, a vše se neodehrávalo jenom na vysokém koni diplomacie, byl by všechen národní život na Moravě mnohem čilejší.

Ta jakási ostýchavost politická, jíž jest tajemnůstkářství nejvyšší zásadou, spočívá dílem v *soukromém obcování některých náčelníků národních se společností ústavověrnou*, dílem v nedostatku upřímného citu pro věc národní, a dílem v nedostatku politického vzdělání těch, kteří mají prováděti politiku ve jmenu národa. Jeli kdo upřímně oddán věci, kterou veřejně zastupuje, nezařídí rodiny své v duchu od té věci zcela rozdílném, *německém*, a nehledí sobě kruhův a společností, ve kterých se nic tak nepěstuje, jako urážky namířené proti národním snahám. A kdo to přece činí, patří jinam nežli mezi národní vůdce!..

Aby poslancové s lidem byli ve styku a za rozličných příležitostí jej poučovali a povzbuzovali, jest všude potřebí, na Moravě pak více než jinde. Nastaneli nějaké hnutí politické, neví lid obyčejně, na čem jest. Jaká směsice nastává za těch poměrův, ukázal posledně ruch petiční proti opravám zemského řádu a proti přímým volbám. Povaha moravská jest vůbec volnější a váhavější, à právě proto potřeba jest vedení tím čilejšího, zvláště když po venkově ve všem obyčejně čekají na pokynutí z Brna. Liknavostí se na př. v posledním čase Vzájemná pojišťovna dostala do rukou ústavověrců, poněvadž k poradě o velmi důležitých změnách stanov se nedostavilo několik Čechův, kteří by byli národní straně zjednali většinu.

Avšak právě nyní nastává na Moravě ruch čilejší než dříve bývalo. Jsou to pak zvláště mladší lidé, kteří po celé zemi počínají života veřejného více dbáti. Předním účelem tohoto hnutí jest, šířiti vzdělanost mezi lidem, odstraňovati předsudek, povzbuzovati k činnosti, tudíž šířiti časopisectvo, zakládati lokální listy, knihovny a spolky čtenářské, potravní a j.

Přejeme z té duše, aby snahy takové nesly na všech stranách hojné ovoce. Nelze tajiti, že postavení národního živlu na Moravě jest kritické; proti němu stojí strana útočná, bezohledná, uvyklá jednati dle zásady, že na Moravě *všecko* provesti se dá — tudíž neštítící se žádného prostředku, nešetřící peněz, a k tomu od milionářů až do posledního židáka jednomyslná. Proto, ačkoliv jest v menšině, přece obyčejně vítězí.

Jak nalehavá tu potřeba, by strana národní se vzchopila, úžeji sestoupila, přísnou kázeň zavedla, svorně jednala, neunavně pracovala, vždy nejvyšší důležitosti na zřeteli měla, *pod praporem nadšeného a obětovného vlastenectví všecky překážky národního prospěchu, rozvoje a zdaru ze svého středu vyplenila!*

V Čechách pak zejmena rozhodujícím kruhům politickým káže

povinnost, aby se během věcí na sesterské Moravě nezabývali jen ledabylo, aby národní živel tamější nepodporovali jen ob čas nějakým článkem v novinách, alebrž zůstávali s ním ve stálém, živém spojení a neopominuli žádné příležitosti, kde ku prospěchu, rozvoji a zdaru jeho činnou podporou z Čech možno přispěti.

Václav Stach, „starý veršovec“.

Z vlastních listův a spisův vylíčen

od

Václava Zeleného.

(Pokračování.)

II.

Dvouřádkové poznamenání Dobrovského o rýmech v „pobožných písních“ stalo se Stachovi pramenem celé takořka další literární jeho činnosti až do smrti! Žil od osudné chvíle, co někdejší jeho přítel několik oněch slov napsal (1795), ještě plných třicet šest let, ale tato slova zněla mu neustále v uších a pudila ho k skládání spisů, jimiž by jednak obhájil pověsti své básnické, jednak by se pomstil kritikovi svému, jehož všecku slávu — ať si byla dobyta v jakémkoli oboru — hodlal vyvrátiti z kořene! Snaha tato učinila jej nejplodnějším „básnířem“ celé doby, učinila jej kritikem literatury naší mluvnické a učitelem o prosodii české. Nikdy před tím a nikdy potom neosvědčila u nás kritika tolik plodné síly jako tyto dva řádky Josefa Dobrovského, z nichžto vyrostla sáhodlouhá díla veršem i prosou.

Přihlednemeli k samé kritice Dobrovského, nespatřujeme v ní nikterak této divotvorné síly: mimochodem zmiňuje se zákonodárce naší prosodie přízvučné jednaje o rýmu o tom, kterak starší básníci bývali v užívání rýmu přesnější, zmiňuje se o proslulém spisovateli bratrském Streycovi, jenž, prý, často zle rýmuje, i dokládá suše, že ještě hůře rýmuje skladatel „pobožných písní r. 1791 v Olomouci vydaných“ i uvádí tři z těchto zlých rýmů na ukázku. Nemělť věru Stach více příčiny k stížnosti než ostatní „básníři“, o nichžto Dobrovský učinil zmínku v stručném spise svém: vykládaje, kterak všecko básnictví české od Šimona Lomnického až do rychtáře Vaváka jest prázdno oné lahody, oné harmonie jazyka, jížto básně okouzlují čtenáře, vyslovuje soud zúplna spravedlivý o všem českém veršotepectví od 16. do 18. věku, soud, proti němuž nyní tuším nikdo nezdvihne odporu. Také nenakládal milosrdněji s ostatními básníky, vytýkaje různé chyby i Pavelkovi i Dlabačovi i Knoblochovi. Ano, výčitka, že dělá zlé rýmy, z úst Dobrovského nebyla Stachovi nikterak nová; sly-

šelť ji již před devíti roky, v době, když Dobrovského v listech svých nazýval: „Nejdražší příteli, nejmilejší Dobrovský." Napsal totiž Dobrovský již r. 1786 ve svém: „Literarisches Magazin für Böhmen und Mähren" o básni Stachově „Něco pro českou literaturu" r. 1782 vydané: „Toto *rýmování* (Reimerei) obráceno jest proti předešlému zpěvu (Dlabačovu.) Znám jeho skladatele, jehož některé bájky s potěšením jsem četl; nechci ho však jmenovati. Lehčí jest chod jeho veršů, poněvadž nižádným metrum nevázal se. *Rým nepodařil se mu všude stejně dobře.* Rýmy jako *„nevásanou, hodnou, napínati — hráti, vsíti — dáti, schásíval — spívával, práci — moci, vasomluvky — lehký* — urážejí ucho."

Rejstřík hříchů, které tehdy Dobrovský vyčetl začátečníku básnířskému, byl mnohem delší než ten, jejž mu předložil r. 1795, a přece nezpůsobil ničeho podobného k tomu, co vzešlo z kratičké zmínky r. 1795. Rozdíl byl v tom, že výtku r. 1786 psal přítel, výtku r. 1795 nenáviděný protivník, obojí kritiku dělí doba společného působení Dobrovského a Stacha v semináři Hradišťském, která je na vždy znepřátelila.

Hněv Stachův na Dobrovského vyšel na jevo teprvé po 10 letech, totiž r. 1805 „Starým veršovcem"; avšak osnovati počal dílo své proti nenáviděnému kritikovi hned po vyjití kritiky na světlo. Prvním plodem rozhněvané Musy Stachovy byla ohromná báseň: „Divný oučinek potěhu." *)

Spisoval pak tuto báseň Stach r. 1797, jakož praví v „Náwěští" (str. 11):

„Tu máte spis, Čechové,
V *srpnu* horkem požehnaný,
V *říjnu* chladem dokonaný,
Na Moravě věku mého
Do dvanáct let proběhlého,
Když se Francouz do Čech třeštil."

a na str. 263 v poznamenání dokládá: „Píšu měsíce září r. 1797."

---

*) Rukopis této básně (v bibl. musejní) velmi čistě psaný a spisovatelem samým paginovaný, obsahuje 473 strany v IV. a má sign. 5 E 8. První list spisovatel patrně sám vyřízl a napsal titul na menším kuse papíru, jejž přilepil na zadní stranu prvního listu, prázdného. Titul zní: „Divný Oučinek Potěhu. Má vzbuzená chuť k zpěvu a obrana staročeského veršovství proti novým nezákladným nápadům. Přídavek k nové Kožíškově grammatice od Prof. Stach (sic) z Jihlavi (sic). Sutor ne ultra crepidam." Níže tohoto přilepeného papírku jest na této straně cizí rukou napsáno: „Viz Starý Veršovec pro rozumnou kratochvíli od V. St — —. Vydaný od K. H. Tháma. V Praze, nákladem J. Dyrbacha 1805 1 svaz. v 8° maje 156 stránek, kde se někteří těchto spisů vynacházejí: u p. K. Umce, zde na str. 470, tam na str. 121 Prof. M. Mlr. m. p." Tato poznámka pochází patrně z péra prof. Maximiliana Millauera, jenž v první době českého museum býval jednatelem společnosti a jakož viděti, rukopis si prohledl. Dostalli se rukopis i do rukou Jos. Dobrovskému, proti němuž celý jest namířen, nelze pověděti; že za jeho živobytí již byl v museum, svědčí Jungm. hist. liter. č. r. 1825. Jungmann si ostatně rukopisu hrubě nevšímal; neboť napsal chybný titul básně: Divný oučinek *potěcha,* ježto *potěhu* zřetelně napsáno v rukopise a

Báseň počíná se: „Návěštím“, které v 1002 verších líčí z dlouha a široka příčinu i předmět básně. Básník obrací se přímo proti muži, jenž hněv jeho na se popudil a líčí největšího badatele a učence českého, jemuž dává přezdívku „Vtípek“ a „Původ“, štětcem v žluči namáčeném:

Z křiva věci vyrovnávat,
Z náchylnosti chválu dávat,
Jednou pochlebníkem být,
Podruhy se tvrdě mstít,
Dokonalost nechtít vidět,
Nepravdy pak se nestydět,
Dělat větry prázdným měchem,
Nejlepším se chlubit Čechem,
Co kůl z Německého plotu
Čechům v oči cpát slepotu,
Mnohých hodných se dotýkat,
Pro nic na nic se potýkat,
Stíhat jen v neumělosti,
A nemít sám základnosti,
Málo vidět co dobrého,
Jen se sápat na každého,
Mnicha nebo rozumného,
Staré hmoždit, mladé rmoutit,
A velbloudy z mušek kroutit,
Vševědoucně rozkazovat,
Pavučiny roztahovat,
Chytat do nich komáry,
S nimi tropit nešváry,
Na zásluhy mužů šlapat,
Velké jméno děcky lapat,
Jenom učit slabikovat,
S literkami povykovat,
Hanit podle libosti,
Toť jsou — *Vtípka* schopnosti?

Tímto *básnickým* vylíčením Stach začíná největší svůj poém. Nebudeť neprospěšné dalšímu výkladu, přihlednemeli z blízka k některým slovům básníkovým. Vyčítá hned z předu Dobrovskému, že „dává chválu z náchylnosti, jednou jest pochlebníkem a po druhé se tvrdě mstí.“ Tvrdá tato výčitka týká se patrně dvojí kritiky Dobrovského, první r. 1786 a druhé r. 1795 vytištěné; z nichžto první prázdna jest všelikého *pochlebenství* tou měrou, jako druhá msty. Jakož výše ukázáno, vytýkal Dobrovský již v první kritice Stachovi, že dělá *špatné rýmy*, a tato výčitka jest *jediným* obsahem i *druhé* kritiky; rozdíl jest toliko v tom, že r. 1786 Dobrovský zmínil se i o bájkách Stachových s pochvalou a že chod veršů jeho nazval lehčím než Dlabačových. Ale právě to jest nevývratným důkazem, že Dobrovský nebyl pochlebníkem, nebo chvále, co se mu vidělo dobrým býti, káral přísně i chyby. Z toho jde též nad všelikou pochybnost, že v druhé

smysl celé básně toho žádá. — Z titulního lístku zároveň viděti, což posud tuším bylo neznámo, že Stach, jenž po složení s úřadu r. 1800 živ byl aspoň do r. 1813 v Olomouci a r. 1831 zemřel ve Vídni, nějaký čas přebýval i v Jihlavě.

kritice není lze spatřovati *msty* Dobrovského, jakož úsudek o ní podaný jeví se zcela spravedlivým, doklady jest dostatečně opatřen a krom toho obsažen jest zúplna i v první kritice, kterou Stach sám nazývá pochlebenstvím. Jeví se tu však náruživost Stachova proti osobě Dobrovského tou měrou, že zapomínaje všelikých zásad svých, dle nichž Němci byli hlavními dobrodinci Čechů a proto největší vděčnosti české hodni, činí mu výčitku z toho, že jest *„kůlem z němechého plotu“*.

Nepravdivou tuto poznámku opakuje Stach na mnohých místech rukopisů svých, ano i v tištěném „Starém veršovci“ (r. 1805) na str. 88 kdežto praví o Dobrovském: „Původce nového veršovství pochází z Německých rodičů, byl v Uhřích narozen, v Čechách zveden, Českému jazyku při bývalých Klatovských školách vyučen, do řádu Jezovitů přijat etc.“ Vědělť Stach beze vší pochybnosti, že otec Dobrovského, jemuž mnoho let důvěrně obcoval, byl Čech Solnický, a mohl také snadno věděti, že nenaučil se Dobrovský češtině teprvé při *Klatovských* školách, nýbrž již dříve v Brodě Německém, kde byl v nižších třídách gymnasiálních, z nichž potom do vyšších tříd na gymnasium Klatovské přešel. Ještě podivnější z úst nadšeného někdejšího velebitele řádu jezovitského, do něhož aby vstoupiti mohl chtěl uteci do *Mohylova*, jest výtka, že byl Dobrovský přijat do řádu *jezovitského!!*

Že „Čechům v oči cpe slepotu“ týče se především učení Dobrovského o prosodii české, kterou Dobrovský v prvním vydání české mluvnice Pelzlovy r. 1795 na světlo vydal, kteréžto učení Stach se vší určitostí a ovšem urputností zamítá, háje proti němu jednak starého počítání slabik, jednak veršův časoměrných.

Začátek tento nezdál se Stachovi při pozdějším čtení ještě dosti zřetelným a jako při mnohých jiných místech později leccos — obyčejně příkré nájezdy na Dobrovského — připisoval, učinil tak i zde, vloživ tam po letech, jak písmo ukazuje, tyto veršíky, kterýmiž Dobrovského, jehož verši výše položenými líčil co hánce a tupitele *národu* Českého, uvádí již co *svého* protivníka:

On i na mne potěh zříel,
By mne k psaní napobízl,
Že sedávám v samotě,
Zamyšlený k němotě,
Při velikých světa směnách,
Jenž i v Českých sou písmenách,
Nenadále mnou tak hnul,
Až verš na bělpuchu lnul.

Vysloviv takto dosti zřetelně, čím puzen jest k dílu veršovskému, líčí dále úmysl svůj obšírně a rozvláčně:

Tomu bych rád své zdání
Vyrytmoval k pokání,
By za ním šlo skonání
Dávné s všemi Čechy půtky,
Když napraví zlé své skutky
Obcování učeného,
Utrhání péra svého;
Aspoň s kterýmiž se spříznil,
Čechů aby víc netrýznil,

Jest opravdu mnoho hřmotu,
Že veršovskou zahnal slotu,
A vycvičil sám učence,
Kterýmžby rád uvil věnce
Z vítězného listí bobku
Jiným nedá ani drobku,
Starším hrubě chybujícím
České verše hudlujícím.

Těmito veršíky snaží se Stach povznesti věc svou — boj proti Dobrovskému — za věc všech *starších* básníků českých, při nichžto všech Dobrovský v učení svém o prosodii pohřešoval harmonie jazyka básnického; zde obrací se Stach již i proti nové škole básnické, *Puchmayerově*, která postavivši se na základě Dobrovským položeném učinila přízvuk zákonem veršovství českého. Puchmayer vyloživ celé pojednání Dobrovského o přízvuku i s poznámkou o *Stachových rýmech* po česku v druhém díle sebrání svého 1797, sdílí se s mistrem svým o nájezdy Stachovy, jenž jej obsypává výtkami a přezdívkami, nazývaje ho v pozdějších spisech svých nejraději „Gnídského chrámu zvoníkem" — poněvadž přeložil „Chrám Gnídský".

Proti mladým pěvcům ze školy Puchmayerovy cítí se „starý veršovec" býti „fousáčem proti holobrádkům" a dává jim nezřídka upřímné opovržení velmi srozumitelně na jevo, obraceje se na př. v Starém veršovci na str. 107 takto proti nim:

„Kdož z vás lépe než já zpíval? —
Zdaž sem od vás se učíval? —
Komu zpěv můj překážel? —
Čí tintěrky urážel? —
Když teď hanou mne mučíte,
Mne, bych učil vás, nutíte,
Co tu zvíte, schovejte!
Ale pokoj mi dejte!"

Nešíře se v „návěští" nikterak o žácích, Stach tím zevrubněji vykládá všeliké stížnosti své do mistra, o němž dále (str. 7) „pěje":

Rozvážlivě nad ním stojím,
Dobrou jirchu mu přistrojím,
By svou špínu dřív vymočil,
Než by na mou páteř skočil,
A veršovců nekálel,
Že jen v smetích se válel
Pod verpánkem vedle mazu
A mně nejvíc byl k ourazu,
By mně rytmy zkoprněly,
Že mi někdy zabrněly.
Poněvadž byl tak čiperný,
Luh udělám na něj perný,
Abych neřád s něj očistil,
Pokoj sobě sám ujistil,
I s něho sňal staré dluhy,
I své obmyl od něj pruhy.
Nutí mne být koželuhem!
Toť jest ctnější než podruhem
Být u ševce nezbedného,
Kterýž souží nevinného
Mu potěhem měří záda . . .

Ani na Kožíška — jak stále nazývá F. M. Pelzla ve všech těchto spisech — nezapomíná starý veršovec v „návěští“; prohřešil se Pelzel proti němu tím, že učení Dobrovského o prosodii, v němž obsažena osudná zmínka o jeho rýmech, přijal do mluvnice své; není — praví na str. 10 — mu nic divného, že ho, t. Stacha Dobrovský do svého potěhu tak chytře zamotal:

„Jen sem hlavou kolotal,
Proč Kožíšek v zdravém zření
Mně nedopřál ušetření
V knize jménem jeho psané?“

I vyzývá směle a pohrdavě protivníky své na jakýsi souboj, prorokuje jim sarkasticky vítězství:

„Osvoboditelové
Budete i vůdcové
Bychom se vám kořili,
Rozum v potěh složili!“

V této rozhorlenosti praví (str. 15) zcela upřímně protivníkům svým:

„*Veršovcem být mne nutíte,
Proto mému nadání*
V všelikerém vázání . . . .

Proti různým protivníkům svým chce ohnivý obhájce starých veršotepců učiniti Prahu spojenkyní svou, an „pěje“ na str. 16:

I pro slavnou naši Prahu
Musím dáti tu výstrahu,
By se jí čest nebrala,
Že veršovců nedala
Hodných nikdy z lůna svého,
Až z potěhu Německého
Teprv porodila nové,
Jenž mají být hrdinové,
Že nejlépe vědějí,
Jak se verše měřejí . . .

Přepodivným, neodolatelně komickým výkvětem ducha Stachova jest asi 150 veršové odprošování „pana ševce“, že béře nadarmo — jméno „potěhu“ (str. 16):

Vímť, že každý mně pán švec
(Smímli řícti z odpuštění
By nebylo pohoršení),
Zdvořile dá povolení
Bych potěhu se posmíval,
Jak u Řeků ten zvyk býval,
Pro podešvy Apellové,
Jenž malovat musel nové . . .
Játť potěhu neutrhám
Té cti, kterouž má, nemrhám,

Při verpánku na kopytě . .
Každý o pomoc ho žádá,
Rád hotové za ni skládá,
(Krom některých parádníků,
Blatošlapů a švindlíků,
Těch majících vtip hovězí,
Kterýž s nimi v dluhách vězí)
Králové a knížata
Sedláci a hrabata,
Polužníci a rytíři,
Mudrcové a rytmíři,
Ostružníci, kobylkáři,
S olejkáři mastičkáři,
Advokáti s rabulisty
Radní páni i s praxisty,
Velkých pánů sekretáři,
S ouředníky praktikáři,
I oltáře služebníci,
S nimi všickni kabátníci,
Ženy, baby a děvčata,
Muži, starci, pacholata
Až na nuzné bosáky
A šacené vojáky
K potěhu se utíkají,
Krásu nohy dostávají . . . .
Potěh chválu zasluhuje . . . .

Opěvování potěhu pošlo ze snahy skladatelovy, aby verši svými všemu vkusu ovšem i nejsprostšímu vyhověl; mínil zajisté skládáním získati si a přesvědčiti čtenáře všech vrstev o výtečnosti plodův svých, jak sám upřímně praví na str. 23:

Dost bohatou dávám zbírku,
By každý měl na vybírku:
Buď vysoké pro mudráky
Nebo nízké pro sprosťáky;
Buď jest svaté nebo světské;
Vždycky jest to smyslem české,
Všechněm srozumitelné
Zcela pochopitelné . .
Někdy pak jest *tuze sprosté,*
Tím se na mne nehoňoste,
Když to sám nejlépe vím
A sudíčkům zpříma dím:
Mně se to tak zalíbilo,
Aby mnoho všem zde bylo,
Jenž českého čtení pilní
Vždycky chutí sou rozdílní!
Nepsalť sem jen pro veršovce,
Též pro kněze i pro ševce
Pro mládež i pro vojáky,
I pro milé mé sedláky.

Chceť poraziti odpůrce i velikostí i rozmanitostí díla svého str. 24:

Tu ať vidí, jak sem bídný,
Nač on *Mudrc* nebyl zhlídný,
Když veršovce rozsuzoval
Mne pod *Streyce* zahazoval.

Ano v hrdém vědomí básnické důstojnosti své zamítá vůbec oprávněnost Dobrovského souditi o *básnictví*. Nesčíslná jsou místa ve spisech Stachových, kde tato myšlenka se opakuje, kde „básníř“ na grammatika s hůry pohlížeje, vyzývá jej pohrdavě k souboji na poli básnickém, i tak táže se na str. 26:

Můželiž ten rozsuzovat,
Kdo neumí sám pracovat?
Teď veršovci uvidějí,
Zdaliž se ho bát musejí?
Kámen přišel na kosu;
Urazil jí kus nosu.

I vidí již protivníka svého s hanbou poraženého, kterak lituje trpce, že křivdu činiv popudil na se takového tvrdohlavce (str. 31):

Ach potěh se topí v moři,
Že se na krk mně posadil,
Ký kozel pak mu to radil?
Mně! na vazu lehtivému!
Vůkol hlavy svobodnému!
Takového tvrdohlavce
Nepodmaní do podhlavce
Od verpánku ševcovského!

I želí se mu odvážlivého protivníka, jenž hněv jeho na se popudil a slovo jeho k konci „návěští“ stává se jaksi měkkým (str. 32):

Když se toho jha zbavuji,
Předc upřímně ho lituji,
Že se neupamatoval,
Jak nadarmo dost pracoval,
Aby na mně mohl jezti. (sic)

A zpomínaje si velikého úkolu svého — vzdělávati mládež k stavu duchovnímu — byltě tehdy (r. 1797) ještě učitelem v theologii — uznává potřebu ospravedlniti se, že věci tak titěrné provozuje (str. 32):

K čemuž pak sou mně ty hříčky?
Silou ducha velikého
Radši sytím ducha svého,
Žáky obci vychovaje,
Z nich nejsladší radost maje . . .

I končí „návěští“ své, v němžto „špína, smetí, verpánek a potěh“ přelíbezně se střídají, obracuje zrak zbožně vzhůru:

I mám jiný zpěv milejší,
Bez těch hříček spanilejší,
V kterémž z Boha se raduji,
Jméno jeho zvelebuji,
Jak to moudří mají rádi,
K tomu zveden sem byl s mládi,
Jak to tu hned uvidíte,
Vy jenž tvrdě mne soudíte,
V tom co sami neumíte.

Vyloživ „návěští" své 1002 verši starý veršovec přistupuje ku „první částce," které dal nápis: „Má chuť k zpěvu."

Jakož si vůbec libuje v mnohých a rozmanitých heslech, položil i tu dvojí heslo latinské s rozvláčným českým výkladem; dotkneme tu jenom prvního charakteristického:

Kdo chceš veršovcem být hodným,
Hlavou musíš být svobodným,
Každou těžkost přemáhat,
S potěhem se netahat,
Básniř pod ním nevrtá,
Tuhých veršů neprtá.

Dvojím heslem dostává se básník — ku „Předmluvě", v jejížto čele čteme samolibá slova:

Snad to stálo v osudu,
Bych si zpíval bez bludu,
Jejž veršovství zplodilo,
Když se s větrem pojilo.

Aby pak odvráceno bylo všeliké nedorozumění, uvádí tu pod čarou často dotčený úsudek Dobrovského o rýmech po německu, jejž vykládá takto: „to jest, že *já* ze všech Českých a Moravských zpěváků nejbídnějším sem; načež tento spis dokonalou odpověď dává." Usměšně obrací se pak k Dobrovskému i slibuje mu:

Teď vyšňořím spanilejší,
Jistě budou ti milejší,
Neboť skvostně je šperkuji,
Přímým krokem představuji.
Souť pohlaví ženského,
Jenom z nouze mužského;
Z tuha se nevláčejí,
Jak na strunkách kráčejí.
Naproti tvé velebnosti
Tě se tážíc v sníženosti,
Zdaliž bez tvých pravidýlek
Smějí šetřit jiných dýlek,
Než si jenom z své Němčiny
Nám vykroutil do Češtiny?

Sluší povšimnouti si toho, že básník zde bojovati hodlá proti Dobrovského prosodii jenom rýmováním dle starého spůsobu, nešetře přízvuku, z němčiny prý vykrouceného do češtiny, o verších časoměrných ani se nezmiňuje.

Potom starý veršovec vypravuje osmislabičným veršem své příběhy, z nichžto jsme některé důležitější kusy vyňali k vysvětlení a doplnění zpráv biografických. Rozvláčně tyto příběhy protkány jsou všude narážkami na Vtípka. V toto vylíčení života svého vplítá několik episod, v nichžto vyslovuje mínění své o některých důležitých věcech, tak na str. 44—48 položil „Prospěšné naučení pro veršovce." Při této rýmovačce nejzajímavější jest co pověděl v poznamenání. „Pohanští, řečtí a římští veršovcové podporovali obecný lid ve falešném

myšlení o mužství bohů a bohyň, připisujíc jim ty nejhorší slabosti lidské, kterých se potom zavedený lid slepě dopouštěl.

Na str. 69—76 jest pochlebné „vyobrazení P. P. Českých Stavů a Panstva s ohledem na svobodu.“ Vylíčiv zásluhy jejich (mezi jiným i o sepsaní historie české Pubičkou) obrací se ostře proti odpůrcům panstva:

Jak nejhorší jazyk Pány
Přezdít může co tyrany,
Kteříž lid svůj milují,
O něj řádně pečují?
Neb zdaliž pak by sedláci
Chtěli, aby jim jen ptáci
Z rožnů do hub lítali,
Kteréž Páni chytali,
Když sedlákům chléb dali?...

Týmž duchem proniknuto jest vylíčení „hlavních příčin zkázy francouzského království“ (str. 83—95), kdežto vypravuje s ošklivostí, kterak

Ach! bujností ti nadutí
Rejpali si zahynutí!
Nechtíc krále sklíčeného
Otce-lidu sníženého —

i končí tento obraz naučením:

To buď věčné naučení
O strašlivém tom zdvižení,
Jemuž meze Bůh položil,
Aby země štěstí množil!

Nekonečnou, sem tam pernou, větším dílem nudnou rýmovaninou dostaneme se až k „konci první částky a přípravě druhé částky tohoto rytmování“, kdežto jsa si vědom velikého díla, které vyvedl, vítězoslavně volá na „Vtípka“ (str. 151):

Ctitel díla mistrovského
Velikého i malého
Cítím chuť i sílu k zpěvu.
Vtípku, vyslyš to bez hněvu!
Pro rozsudek díla mého
Srdce budiž upřímného
Bez šibalství s celou duší,
Jak na Čecha to přísluší,
Kterýmž ty se sám honosíš,
Ač Německou hlavu nosíš.
Dokaž, kdo pak mne předchází?

A opojiv se obdivováním dílu svému volá s hrdostí tvůrčí, proti které Horácovo Exegi monumentum jest skromné slovo (str. 153):

Co nejzvučněji zpívám sobě!
A do očí pravím tobě:
Žádné dílo starobylé
Není jak mé roztomilé!

Není v spisích Čechům milých
Starších veršů tak spanilých,
Jak se z péra hrnou mého.

Hlučné toto hallelujá sobě samému uvádí starého veršovce do druhé částky, které dal nápis: „*Obrana staročeského veršovství.*“

Tato část počínajíc se na str. 156 a běžíc až do konce spisu převyšuje první i rozsáhlostí i nudností. Ježto v první části líčení rozličných příběhů z života básníkova sem tam oživuje hroznou jednotvárnost žalostné rýmovaniny, máme v druhé částce samé suchoparné výklady o prosodii, ježto se rozvláčným, nekonečným způsobem stávají přímo nesnesitelnými; samo ostří nájezdů na Dobrovského pozbývá zanímavosti stálým opakováním.

Hned zpředu vyvrací základní učení Dobrovského, dle něhož přízvuk český jest vždy na první slabice. Horlivost, aby vše vyvrátil z kořene, cokoli Dobrovský uznává za pravdu, zavádí Stacha na takové bezcestí, že na str. 171 v poznámce hlásá toto příšerné učení: „V slovích čtyr slabik, v kterých sic žádného dlouhého vokálu neb diphthongu není, padá tón na druhou slabiku *od předu*, kteráž jest třetí *od zadu*, jako bědovati (jináč bědovat, zde ton leží na *ě*, ale přec na třetí od zadu) atd. vyjma *n*áklonnosti, kdežto dlouhý vokál také tón k sobě přitahuje. Jsouli slova pěti slabik, v kterých žádného dlouhého vokálu není, také tón padá na třetí slabiku od zadu, jako pozor*o*vali atd. sic na předposlední: náruživ*o*sti, dokonal*o*sti, mrzut*o*sti, sic na třetí: ná*ru*živost, dok*o*nalost, m*r*zutost.

Slova tří slabik, kde sic není žádné délky, mají tón na první slabice jako m*i*luji; jiná mají na druhé jako hub*i*čka, mam*i*nka, chud*i*nka; tato zase na třetí: sv*ě*tnička, č*e*pička, d*ě*večka a t. p. Kdo by se nepřidal k tomuto učení, toho odbývá krátce (str. 172):

Kdo se s Němcem mejlit chcete,
Pro mne! ústa svá zapřete!

Tu pak spisovatel, jenž posud hájil posavadního starého rýmování slabik toliko počítajícího, počíná hájiti i *časomíry*, vykládaje rozdíl mezi zvýšením hlasu čili *tónem* a dloužením hlasu čili *časem*, ačkoli aspoň potud *tónu* dává jakousi platnost v časoměrném veršování, že může slabiku prodloužiti (str. 187):

Myslím, že se nezmejlíte,
Když veršovcům dovolíte,
By ton někdy prodloužili,
Kdyby *Řecký* verš složili —

kteréžto licencí Stach sám až příliš často užíval!

Potom pokládá si starý veršovec za povinnost, hájiti jazyka českého proti Dobrovskému. Přemýšleje o tom, proč verše české nemají harmonie uchu lahodící, Dobrovský položil si již r. 1786 mluvě o Stachově básni: „Něco pro českou literaturu“, otázku: „Jest tím snad jazyk vinen, že posud nemáme dobrých básní?“ A o devět let později napsal v prosodii své (str. 209) podobnou otázku: „Zdá se, že jim (veršům českým) chybí poetický rhytmus a ona harmonie, která má

ucho baviti a plniti. Na kom záleží vina? na básnících či na jazyku samém? Nemýlímli se, na obou.“

Z obou míst tuto uvedených vysvítá bádavý pozorovatel, jenž snaží se vyložiti si příčiny věci každému zřejmé a nepopíratelné, té totiž, že verše české od Lomnického začínající až do Puchmayera prázdny jsou rhytmu básnického; s myslí opravdu filosofickou badatel neodvažuje se vyřknouti určitě mínění svého, dávaje mu poprvé skromnou formu otázky a podruhé ohražuje se slovy: „nemýlímli se.“ Soudci nepředpojatému nemůže býti pochybno, že Dobrovský nechtěl nikterak tupiti jazyka českého, vždyť pak právě sám složil nová pravidla, dle nichžto by se české verše staly libozvučnějšími! Ale „starý veršovec“ obořuje se na Dobrovského — jakož přirozeno — velmi prudce i samým nápisem hlavy (str. 189) „O chybách našemu jazyku jenom podezřivě vyčtených“ i začíná tuto novou filipiku proti nenáviděnému protivníku slovy:

Škaredá jest podezřivost,
Zmizí celá v ní uctivost
Ke vší dokonalosti,
Každé zasloužilosti —

i posmívá se uštěpačně Dobrovskému „držícímu slabikáře“ (str. 190):

Jazyk svou ctnost ukazuje
Když veršovec ho zpytuje!
Jinému ji zakrývá,
Kdo v svatyni nebývá,
Kde se Umka věštcům jeví.
Proto každý o tom neví,
Jak veršovec ty schopnosti
Dostal od přirozenosti.
Umky řádem se to děje!
Ona tlučhubám se směje,
Že tajnosti ohlašují,
Kterých nikdy nespatřují
S věštci v chrámu u oltáře!

S nemenší náruživostí vrhá se pak i na mladé básníky, kteří se přidržují učení Dobrovského, na školu Puchmayerovu (str. 191):

Pověreční otrokové,
Bez vtipnosti veršovcové
Z pochlebenství věřejí;
Modle své se kořejí,
By se na ně nesopila,
Jako mušky nepobila.

Jak zaslepila náruživost starého veršovce, ukazuje nejsvětleji str. 200, kdežto béře proti Dobrovskému v ochranu *rým**): „*O zavrženém českém rytmu neb rajmu.*“ Bychom tomu zcela porozuměli, musíme přivesti si na paměť, že Dobrovský vida, kterak pachtění se po rýmu hubilo posud básníky české, vybízí na konci učení svého o prosodii (str. 246) mladé básníky české, aby nedbajíce příliš rýmů,

*) Stach užívá slov *rytm* a *rým* za totožná.

přihlíželi více k lahodě veršů srovnávající se i s povahou jazyka; i s obsahem básní; sice Dobrovský rýmův nikterak nezamítá, přeje si toliko, aby se jimi *duch* básnický neubíjel. Proto Stach nakládá s Dobrovským jako s tupičem rýmů a rýmy namnoze nemotornými dokazuje mu, kterak rým jest v básnictví potřebný (str. 205):

Vlaši, vtipní Francouzové
Nejsou rytmu zhrdačové,
Onit bez něj nemohou být,
Chtějíli přec veršovce mít!
Jdi jen, každ jim novou víru,
Ukážou ti s rytmem díru.

Hned po tomto přehorlivém hájení *rýmu* starý veršovec velebí poesii *řeckou! „O Řeckém veršovství a básnířství vůbec k vysvětlení Českého“:*

Jen se řeckým zprav uměním,
Tam sou mistři kunstu toho,
Z nějž nám dali skutků mnoho.
Umka s nimi nejvíc byla
Jméno jejich zvelebila.

Tu pak klade si otázku (str. 230): „Smímli následovat hrdinského verše Řeckého?“

O to se tu nechci hádat,
Můžemli tak verše skládat,
Jak Řekové neb Římané,
S nimi Němci, Engličané (!),
Když hrdiny zvelebují
A slavněji si prozpěvují?

i připojuje (str. 235) „veršovskou modlitbu za Český hexametr,“ jejížto počátek takto zní:

Umko, milenko připusť, bych tajnost Českeho*) verše
S bázní skoušeti směl! Dejž sve pomoc velke milosti.
Náději mám dobrou, nezmejlíť náděje k tobě!
Tyť si mi v těžkostech obšírneho přispěla díla;
Od tebe mám schopnost k tomu lehkemu prozpěvování . .
O dejž poznání, zdaž Čechove zpívati smíme
Veršem tím skvostnějším umu Řeckeho, jímž si ho dávno
Podala, jejž take tví Němcí**) od Řeckeho ducha
Nadchnuti souc s chválou všech věštců národu krásně
Teď k nejslavnějším velikostem vyvolili: snad zde
Čechům příkladem svým jako v každe dokonale práci
Sou předchůdcove pilnější? o dejž mi to znáti!
Oni ho v svem tvrdším než náš jest, jazyku dříve
Vtipně užívali; v následcích snad nám take dáš to? . . .
Umko, milostí svou mým přispěj v jazyku bratřím!
Víš, že ti Čech hodný až na věky zůstane věrným.

Dále šíří se „o pravidlech pro české verše vůbec“, kde zejmena o censuře, (kterou nazývá *stavunkem*) vykládá z dlouha a široka.

---

*) Starý veršovec nezná v češtině *e* dlouhého, a *nikdy* nedělá čárky nad e.
**) Stach píše v nom. plur. masc. vždy dlouhé *í*.

Potom se šíří o „českých písních obzvláště,“ kde ukazuje ku potřebě, aby slovo se srovnávalo s hudbou.

Mášli s hudbou to srovnání,
Nenuť verše k nadírani,
Když jen ti nekulhá hrubě,
Že by se i příčil v hubě.

Vyloživ učení své o písni *dává* na str. 289 až do 348 šestnáct „písní“ nábožných za vzory, o nichž jest přesvědčen (str. 288), že

Lehce tu snad budou čteni,
Jako lehce se zpívají,
Že mou českou míru mají,
Tak bez kunstu ševcovského,
Jak sou smyslu veršovského,
Jenž mne k zpěvu nadýmá,
V němž duch obsah velký má.

Tyto *písně**) neliší se nikterak od ostatního rýmování Stachova, ano sama první z nich jest polemická samým nápisem: „Sokrates k Pánu Ježíši nerozumně přirovnán,“ začínajíc se takto:

Zvelebujte mudráčkové
Athenského hrdinu,
Sokratesa miláčkové
Cvičenější krajinu
Prohledejte . . . . .
Což Sokrates velikého
Mezi lidmi působil?
Zveličujte jej ctnostného!
Přec jen mudrlinkář byl!
Pověrečný! modlám vděčný!
Jen smrt ho zvelebila,
Ta, jenž lehoučká byla . . .

Uprostřed těchto písní svých, jsa krásou jejich sám okouzlen, táže se vítězoslavně (str. 318):

Zdaž Pindara potřebujem,
Když si Česky prozpěvujem?
Zdaž se budem ptát *Horáce*,
V jaké verš má býti řádce?

Vyloživ ze své pokladnice dostatek písní, rozpráví dále (str. 351) „o drsnosti Českého verše“ a „o českém rytmování“ (str. 356), kdežto novými prudkými útoky doráží na Dobrovského, omlouvaje ty rýmy, které mu Dobrovský za chybné vytkl; i pouští se dále s velikou náruživostí do Puchmayera, jenž otištěním úsudku Dobrovského o rýmech Stachových nanejvýš podráždil ho. Tu pak již nepřestává na tom, že mu příkře vytýká otrocké potakování Dobrovskému, nýbrž vybírá si vlastenecký proslov jeho z druhého svazku jeho „Sebrání básní a

---

*) Sluší doložiti, že Stach těchto *písní* neznamená pořadnými čísly, jimiž verše v „Div. ouč. pot.“ sečteny jsou, čím tyto příklady z básně té se vylučují.

zpěvů“ (r. 1797) nazvaný: „Hlas volajícího na poušti“, v němžto Puchmayer trpce touží na „nevlastenectví a smělost přemnohých nevděčných nečechů a přistěhovanců, kteří jako vosy z hnízda se vyrojivše a po Čechách se rozhnízdivše odevšad, i z těch nejčeštějších míst jazyk náš vypichnouti se snaží.“ Puchmayerův „hlas“ byl nejsmělejším výkřikem bolesti od té doby, co duch český z mrákot počínal probírati se; ještě nyní okřeje srdce pravého Čecha, čtoucího toto mužné dovolávání se práva. Ale starý veršovec přijímá nadšené slovo mladistvého básníka s uštěpačným pohrdáním (str. 374):

Běda! co se to s ním děje?
Jakás žádost se v něm hřeje;
Nerozumem tak silně vře,
Žeť nám v Čechách na poušti řve,
Jakoby se byl pobláznil.
Rád by Českou zem vyprázdnil
Od těch, jenž prý sou Nečeši.
Ti se mu tam rozhnízdili,
Krásný jazyk ohyzdili,
A sou prý jen darebáci.

Takovou měrou opanovala ho nenávist osobní, že vyslovuje i nerýmovanou prósou podlé podezření proti Puchmayerovi (str. 375): „Nebo snad chce být předchůdcem nějakého falešného Mesiáše, jenž by měl zamezit svobodné učení Německého všelikým uměním obohaceného jazyka?“ dokládaje opět rýmem:

Kam s prorokem? do louže,
Že nepravdu hrubou lže!

Ba starý veršovec užívá této příležitosti k nadšenému velebení Němcův (str. 377):

Zdaž Nečeši nejsou Němci,
Starší v zemi ti vlastenci,
Na které on hubuje . . .
Hodný Čech ctí cizozemce
A přijímá za vlastence,
Kteří pro vlast pracují
A pokojně obcují . . .
Ját byl Českým prsem kojen,
Vždy upřímně s Němci spojen,
Co mám od nich rád uznávám,
Vděčný sa Čech díky vzdávám . . .
Čech svůj národ hanobí,
Když na Němce se zlobí . . .

Ano horlivost německá vede starého veršovce tak daleko, že ani nevidí, kterak jazyk český jsa ze všech úřadů, ze *všech* škol vyšších namnoze i nižších vypuzen, musí nenáhle zahynouti, ano ve všem tom spatřuje takový rozkvět jazyka českého, jakého dávno nebývalo, vyzývavě táže se (str. 382):

Zdaž nevidíš, Český světe,
Že v tvých školách jazyk květe,
Jak to dávno nebývalo,
Když se v zemi zatmívalo?

Po těchto výlevích citu vlasteneckého položeno jest (str. 385) „Obrácení se k novému Českému veršovství". Jest to — jak se samo sebou rozumí — trpká ironie, kterouž starý veršovec verše přízvučné obrací v posměch. Zejmena pak posmívá se ódě Puchmayerově postavené v čele I. svazku jeho sebrání: „Písně svaté nyní pěji" atd.

Odbyv velmi s vysoka Puchmayera v hlavě „Chvála Umky proti opovážlivému veršovci"*), chválí svou „Umku" (str. 415), jejížto moc a sílu mezi jiným takto velebí:

Věštec bez tvé síly chrká,
Jako žáby v louži krká.

Prosodická polemika končí se (str. 431) „Napomenutím pro mladé české veršovce", kde starý veršovec mladým veršovcům činí opět rozvláčné kázaní a dává spasitelné výstrahy, i dělí se s nimi o úkol básnický (str. 433):

Dejtež vtipu čest svému
I národu Českému!
Já ho budím k pobožnosti (!)
Vy ho řiďte v veselosti,
Oslaďte mu povinnosti.

Končí pak tuto apostrofu k českým veršovcům tímto vyzváním (str. 435):

Dílo jeho (Stachovo) prohledněte,
Soud *potěhu* zavrhněte,
Že teď věci lépe znáte
Jak je od veršovců máte.
Tu neplatí *ševce* slovo,
Kde nás soudí Pindarovo,
Neb světější Klopfštokovo!**)
Kdo u těchto není host,
Zjedná sobě krásy dost.

Hrozný boj prosodický jest dobojován — potěh slavně poražen, starý veršovec rozhlíží se s hrdou myslí po bojišti — ale bojovná jeho mysl není posud nasycena; nenáviděný kritik zničen jest na poli prosodickém, musí býti zničen i na nejvlastnějším svém poli — mluvnickém. Kdo šťastně probředl hrozným tím proudem až na druhý břeh, musí tu ještě jednou podstoupiti tuhou zkoušku trpělivosti a břísti novým, ještě hroznějším, leč užším proudem mluvnickým. Starý veršovec položil na str. 435—469 „Přídavek o mém spůsobu dobropísemnosti."

Náleží ovšem i tento výlev srdce k celku — červená nit, ježto

*) V „ódě na boha" Puchmírem přeložené z Cheraskova praví se:

Písně svaté nyní pěji,
Antž o ně k Muzám vsejt.

V tom vidí Stach urážku „Umky" a dotírá na rouhavého Puchmayera, ani toho nedbaje, že Puchmayer kacířské to místo jenom *přeložil!*

**) Nadšený velebitel Klopstocka a překladatel „Mesiáše" píše v této básni „Klop*f*štok."

spojuje všecky ty různé části v jednotu — nájezdy na Dobrovského — jde i touto pravopisní exkursí až do konce. Také nešťastný Kožíšek jest tu opět druhem Dobrovského.

Stach vidí toho potřebu, aby ospravedlnil svůj spůsob psaní, od jazyka písemního v nejednom kuse odchylující se (str. 436):

Dám příčiny, proč to kladu,
Co se drží jen za vadu
V slabikáři obyčejném
S tím skládáním mým nestejném.

Stach užívá v těchto rukopisech vůbec některých forem *prostonárodních*, píšeť pilnějc, radši, *ou* na místě tehdejšího au*), nepíše nikde dlouhého *é*, atd. Mluví též o zvláštnostech moravských, ano praví o Moravanu (str. 448):

Že nám všecko připouští,
Sám se chyby dopouští,
I sebe se neujímá,
Když Čech nad něj se nadýmá...
Sotva svého zná *Optáta*,
Jenž jest všech grammatik táta!..

Ostatně nižádných forem moravských ani sám neužívá ani užívati neradí. — I tento výklad pravopisní končí se honosením touto hojností spanilých veršů a vyzváním nepřátel, aby nyní pokoj dali (str. 469):

Teď snad máte veršů dosti
S rytmem v české spanilosti?
Játˇ sem vám jich spletl více,
Než jich znáte na tisíce
Tam v potěhu schválených.
Teď od těch mých zkálených
Psát se Grammatici, učte!
Mne pro verše víc nemučte!
Dopustiliť ste se hříchu,
A příčina byli smíchu,
Jemuž jen tak odoláte,
Jestli věčný pokoj dáte.

Zbožný básník končí tento svůj mistrovský kus vroucím poděkováním *„k Umce“* (str. 470):

Proběhl sem tu strašlivou
Cestu v krajích veršovských;
Ty si mysl mou tesklivou
Pro znik kusů mistrovských

*) Při té příležitosti hájí kazimluva Pola (str. 463):

Zdaliž pak to *a* hrbaté
Pro nic na nic v *au* přijaté
Lepší jest než *o* kulaté?
Proč ho s křikem zastávají,
Ti jenž Polem pohrdají,
Kterýž právě s Českou hubou
Radil k psaní české to: *ou*.

Milostivě ukojila;
Svou moc s vtipem si spojila,
K velké rozmanitosti
Díla v verších i velkého
I malého, všelikého! . . .
I já tomu se nenadál
Co v jazyku můžem mít;
S tebou kráčel sem dál a dál
Sic bych nebyl mohl jít
Ve tmách těch venkovských skrejší.
Hory přešel sem příkřejší
A neustál v dolinách.
S tebou sílu mám i světlo,
Kam si zhledla, všecko květlo
V spanilejších rovinách.

Ano s hrdým vědomím diví se sám velikosti díla svého (str. 473):

Divějíť se, jak těžkosti
Jazyka sem přemáhal.
Teď ho znají v spanilosti
A jak sem v něm došahal,
Co se tajné všem být zdálo.
Tvou pomocí se to dálo,
Že se obou zjevil duch.

Tenť jest konec této nekonečné „básně". Stach počítá v „náveští" 1002 verše, v básni samé 11.517 veršů, nepočítaje velmi mnohých přídavků pozdějších ani četných básní vložených, které činí asi 1500 veršů!

Z míst výše dotčených zdá se, že ohromné toto dílo veršovské bylo sepsáno r. 1797. Ale jakkoli mocný byl pud, jenž poháněl starého veršovce k jeho skládání, neučinil asi ničeho, aby dílo sepsané i vydal. Obzor jeho brzo zamračil se; r. 1799 a 1800 byly mu osudné, zbaven jest professury. V takových okolnostech není divu, že poněkud pozapomněl souboje se starým druhem svým a vydal na světlo plod, jenž se mu na stav jeho lépe sluseti viděl: „Písně na slavnost těla Kristového" . . . (Dokončení.)

Přechody.

Román

od

Sofie Podlipské.

(Pokračování.)

III.

Zatmění.

V onen den, když Libuše ve vedlejším pokoji u Horáků poprvé o Lagarinu slyšela, Lagarin Miloše nadarmo očekával. A když tento

ani v příštích dnech se neobjevil, opustil Prahu, aby po jiných krajích své vlasti se ohlednul. Čechy byly mu zemí v pravdě neznámou, o obyvatelích zachoval si pojmy zmatené, o dějinách věděl jen, že Hus byl v Čechách narozen, že se tu po jeho spálení vedla velká válka.

Tím více zajímávaly jej dějiny Evropy vůbec. Dávné mythy jednotlivých národů zdály se mu převelkým bohatstvím. Památky pradávné vzdělanosti a umění lákaly jej přes moře na náš bouřlivý poloostrov, do směsice národností, zájmů a dávného podání. Toto lákání družilo se ke hlasu synovské a bratrské povinnosti tak, že se mu stýskávalo v novém světě, jemuž vychováním náležel. Nemohl se dočkati chvíle, kdy bylo lze ustanoviti se na odjezdu odtamtud.

Blíže se břehům evropským vmýšlel se v dobu, když světoplavci objevivše nový svět západní polokoule zvědavě, chtivě a náruživě do pustin jeho se pouštěli, nové zjevy s jásotem vítaly, novou přírodu s rozkoší seznávali; když za nimi vystěhovalci a vojska se hrnuli na vydobytí té širé půdy, a když konečně tam se přenesly hrůzy a hanebnosti středověku, jako by na ně nestačovala půda těsné Evropy. Tam ale v lůně té nové země našly svobodné snahy téže Evropy pravé útočiště, tam založily ohnisko svoje, až tam vypjaly se z překypujícího varu dějinných událostí, tam zaletly, rozžehly se a vysílají nazpět světlo lidskosti. Lagarinovi dumajícímu zdávalo se cestou, jako by se světlem tím cestoval.

Přistanuv prohledl cestou starobylá města německá a všecko starožitné, podivínské ve stavbách pozdravovalo jej hlasem povědomým. Parou hnán přibyl přes noc do Prahy. Za tmy ubytoval se a ráno překvapila jej Praha rázem. Vydal se bez průvodčího do ulic, a přišel přirozeně ku Prašné bráně, kterou mžikem poznal co starou přítelkyni z dětských dob. Projda jí zastavil se před kamennými lavicemi uvnitř, na nichžto mnohé pokolení okolních obyvatelův bylo vychováno, upamatoval se, jak též on tam někdy byl poseděl se sestřinkou, anať bývala slabounkou chůvou jeho . . .

Hnal se pošmurnou ulicí Celetnou a nevěděl, odkud mu zavznívaly upomínky na mocné, bohaté templáře, na podzemní chodby dlouhé a tajeplné pod dlažbou té ulice, jejížto patricijské domy nezrušitelně svou přísnou fysiognomii za nové doby zachovávají. Přicházeje na konec ulice, měl srdce sevřené, hledal, pátral, ale žádná stopa nevedla jeho tušení dále. Stál na náměstí.

Týnské věže, radnice, domy o lomenicích, dávné upomínky dětské i pověsti, výmluvná krása stavební uváděly jej dobou nazpět, i bylo to cestování, jak se mu zdálo, vzdálenější, než byl postoupil spoustou severního moře.

Vstoupiv do knihkupectví žádal za stručný dějepis český, vzal co mu dali, pak dále obcházel, hledal a pátral. Vniknul pod obloukem do Sirkové ulice s pocitem, jako by vcházel do rokle jakéhosi prahorstva — zabloudil konečně před universitu. Tam v tom okolí, v těch uličních roklinách, slujích a rozmarném koutkování bylo mu nejpovědoměji, tam myslil, že musí naleznouti ty drahé duše, po jichž objetí prahnul, jako by cestuje skutečně prahorami po skalním praménku pátral.

Divě se všemu co viděl až přes míru, nechápal, že lze zůstati lhostejným v tomto okolí, neviděti, necítiti velebného písma a mluvy upomínek. Minulost vlastního žití a minulost národa zjevovaly se mu vystupujíce před ním za každým rohem úzkých ulic staré Prahy, vedouce se za ruce. Byli to dva geniové sbratření, tulící se k sobě, podporující jeden druhého, a starší mezi nimi rád stavěl v popředí mladšího, prostšího.

Chodil takto celý den, hledaje ulici a velký pošmourný dům, kde s matkou bydlíval. Mínil jej konečně poznati. Byl to Sixtův starý dům, jenž tvoří průchod z náměstí do malého bludiště dvorů a staveb. Večer zabral se do čtení a četl celou noc dějiny svého národa. Teprv druhého dne vyšel si na most a na Hradčany.

O pohledu tom netušeném nebyl jediné upomínky zachoval. Zcela překvapen, úžasem přemožen hleděl na ty zelené vrchy a stráně, jichž polokruhem Vltava protékajíc půvabně se zatáčí, a mezi nimiž po březích Vltavy v údolí utěšeném pradávné město vzniklo, vzrostlo, účinkovalo, světem hlaholilo a více než kterékoli jiné trpělo. V rozmanitém skupení obrůstá Praha své výšiny, velebné památky Hradčanské pohlížejí k novému městu, a celý les věží vypíná se nad domy jako palmy nad jiné stromoví. V klidném majestátu rozkládá se obraz tohoto krásného města v krajině pahorkovité, kterou řeka protéká, kterou starý Vyšehrad zničený ale ještě velebný hlídá.

Jest to obraz rozvlněný, všude oživený, jak by dýchal. Krása a velikost, milostný půvab a hluboký význam druží se v něm v souladu, o jaký kroky cestovatele málo kdy zavazují. Kdo Prahu miluje, volává druhdy, že největší oběť lásky na ni nestačí, a kdo v ní čísti počal, zoufá si, že se nikdy nedočte.

„O, kdož narozen jsa na těchto březích, může zpronevěřiti se této otčině!“ zvolal Lagarin. „Vždyť se mi zdá, že mi ani nelze odsud odcestovati a odcestujili, jakou krásou se spokojiti!“

Jelení příkop se svou velkolepou obrubou paláců, se zvláštním pohledem na Vítský chrám, který odtamtud mezi samými budovami ušlechtile krásnými jako v pravé společnosti své se zjevuje, nad bujným rostlinstvem těchto památných příkopů, stal se mu nejmilejší vycházkou. Nemohl nasytiti se vším, co jej obklopovalo a do čeho s láskou rostoucí vnikal.

Naopak zarmucovaly jej však výsledky jeho rodinného pátrání a rovněž společenský těsný duch. Dlouho nenalézal nikoho, s nímž by se blíže seznámil, i cítil se v tom domově denně více milovaném přec jen cizincem. Mnohé zařízení bylo mu dokonce nesnesitelné, myslíval, že asi nevydrží v tom zakrsalém vzduchu.

Milošem poněkud okřál, lnuli k sobě navzájem. Avšak i ten jediný zmizel, ačkoli jej byl ubezpečil, že jej seznámí s dobrými přáteli. Tenkráte uznal Lagarin také, že jsou všecky prostředky k najití matky a sestry vyčerpány, a prohlásil se, že do Ameriky se navrátí. Avšak zas jej to drželo neviditelnýma rukama, Praha sama si promluvila s ubohým pastorkem svým a synem zámořské svobody, a rozuměli sobě i bez tlumočníkův.

Vzhůru k Šumavě lákaly jej proudy Vltaviny, a vždy více lákala jej vlast. Cestoval kříž na kříž, každé město bylo mu novou studií, každý hrad novou zvláštností, a jako druhdy světoplavci v nově obnovené Americe přírodními novotami okouzleni byli, tak vítal on různosti a zvláštní krásy přírodní na půdě vlastenecké. Bylyť mu novým světem, i dával se jimi zaměstnávati bez konce a bez unavení.

——— ———

Tak jej přivábily též Karlovy Vary. Za krásného, slunečného jitra stál u vřídla, dívaje se na vypryskování a vyskakování vroucího pramene z hlubin podzemních. Zdáloť se mu, jako by podzemní šotkové kratochvíli sobě tropily, jako by postavy jejich se nápodobovaly v rozmarné hře vyhazovaných a rozstřikujících se vodních snopů. Horoucí dech bylo cítiti z nitra země, a zdálo se, jako by bylo viděti těžké oddychování těch mateřských ňader.

Hosté napájeli se vodou, v pozemském nitru prohřátou a smíšeninou zemských látek nasycenou. Vedle Lagarina zastavili se pán a paní, krásný párek, jehož nikdo nepřehlednul. Ona vábila krásou a nevýslovně milým vzezřením, on vypadal statečně a hrdá krása jeho zdála se doplňovati co nejšťastněji ženinu vnadu.

Muž vzal koflík s vodou z rukou mladé dívky, která ji načerpala, aby ji okusil; žena vzavši také koflík vylila lhostejně vodu nazpět. Lagarin spozoroval jakýsi zmatený, nešťastný výraz v jejích očích zářících a měkkých, podobných listu nejtemnější macešky.

Brzo odtrhly jej davy tlačící se k vřídlu. Nebylo mu těžko spatřiti ještě vícekráte zajímavou dámu; procházelať se s průvodčím svým kolem pramenů mezi sady a květinami, avšak ani slova spolu nemluvili. Ona klopila před lidmi oči, aneb ohlížela se na příkré skalní lesnaté stěny, do nichž je město vtěsnáno, z jejichžto lůna vřídlo se prýští. Bylo zjevno, že krásná ta žena pohledům zvědavým se vyhýbá. Nebývá trudno setkávati se denně s týmiž osobami v lázeňském místě. Lagarin pozoroval zajímavou paní po několik dní, až jednou zaslechl slova česká z těch plných rtíků, když malé děvčátko kytici z bílých růží jí nabízelo. Zvolalať mimovolně: „Ach, ty krásné bílé růže."

Lagarin nerozmýšleje se dlouho vzal růže děvčátku z ruky, aby je krásné Češce věnoval. Ona váhala je přijmouti, ohlížejíc se na svého společníka, kterýž netrpělivě sebou pohnuv zdvořile děkoval; dáma vzala nyní teprva růže a poprvé pohledla na dárce. O, dobře měla, že se tak vyhýbala pohledům, neb v jejích očích vězela osudná moc. Jakmile se setkaly s pohledy jinými, již zvítězily, přitahovaly, roznítily, uvedly ve zmatek a nepokoj. Lagarin usmál se poprvé za mnoho neděl na živou bytost. Bylť dlouho odsouzen žíti s knihami, kamennými budovami, skalami a stromy, pak nanejvýš s hostinskými a kočími.

Prosil za odpuštění, že cizím jazykem posud mluviti musí a vysvětlil několika slovy svůj původ, vychování a odkud přichází.

„A jmeno vaše?" zvolala dáma s živostí, které až dosud nebyla projevila. Když pak se jmenoval, nemohla krásná paní dokonce již odolati a vymykajíc se z dosavadní zdrželivosti vykřikla překvapením.

„Zde tedy se potkáváme?“ zvolala. „Věřte, že jsme staří známí. Vyť jste musil také naše jmeno slýchat v Praze a sice od... pana — Přemka.“

Vyslovujíc toto jmeno změnila se zas, a byla jako na počátku nesmělá a bázlivá, i netroufala si ohlednouti se na svého manžela. Bohdal — neb on to byl s Manuelou — pokračoval tedy sám v hovoru. Vítal Lagarina do Čech, tázal se na cizinu, a oba se rozhovořili. Na vyzvání Bohdalovo připojil se Lagarin k manželům, a všickni tři zahloubili se po horských cestách do lesů.

Manuela spustivši se zlehounka manželovy paže, pokročila o několik kroků napřed a mlčky naslouchala jich rozmluvě mezi omšenými kameny vysokým kapradím prorostlými a pod smrky a jedlemi štíhle vypjatými.

Hluboký smutek kladl se jí na srdce. Bylať rozervána s přírodou, se společenstvem, sama s sebou.

Zanechaly jsme ji při otázce, kterého z mužů nemilovaných, zda chotě nebo ctitele má obětovat. Obětovala Miloše, řízena jsouc ohledy společenskými, žádostí, aby neztratila úctu Svatavinu, a bázní před Olgou, která by ji byla nelítostně odsoudila. Obětujíc Miloše mínila, že mnoho obětuje, bylať připravena o zajímavou zábavu, odsouzena více než kdy jindy ku snášení zlých rozmarů mužových.

Když byla opět sama s uraženým chotěm po onom bouřlivém výstupu, který Eva přerušila, vzmužila se znova k přímému vyjednávání.

Bohdal nechtěl z počátku ji poslouchat, ale ona nedala se zastrašit ani pokořit.

„Gustave,“ pravila pevným hlasem, „dnes mne musíš vyslechnouti, anebo nesrozumíme se nikdy více. Snad nestojíš více o dorozumění: budiž, neměla bych ti to za zlé, kdy bys nebyl vyslal za mnou Svatavu, když jsem poprvé od tebe uprchla pro tvou nelaskavost. Svatavě k vůli jsem se vrátila, jí slíbila jsem, že budu snášeliva s tebou, tys ale pokračoval u věčném rozbroji. Odřekla jsem se všeho, co tě mrzelo, zanechala jsem všech společností, snášela jsem neobvyklou samotu, jak jsem mohla. Nikdy jsem na Miloše jinak než na přítele nevzpomněla a jsem jista, že ani on sám neví, co činil. Ty ale rozhodni se hned, chcešli abych podruhé a navždy od tebe šla, anebo chcešli zapomenouti. Já mám dobrou vůli, věř, a doufám pořád v ten zlatý, šťastný zvyk.“

Bohdal chtěl ji z počátku zdrcovati pohledem, však dále lahodila mu její mluva, její podajnost, krásný hlas a ona celá. Po dlouhé rozmluvě, která trvala hluboko do noci, řekl jí vášnivě, že ji posud miluje a že jej činí nešťastným, udělujeli komukoliv před ním přednost. Uvěřil aspoň na chvíli, že je nevinna Milošovým blouzněním, a souhlasil s ní, že bude nejlépe, odjedeli s ní na čas z Prahy. Kam měli jeti? Manuela toužila jen tam, kde doufala mnoho lidí viděti, ačkoli sama sobě přísahala opatrnost největší s mladými muži. Jako někdy Svatava své duševní schopnosti tak lála ona té přítažlivosti mysli, kterou tak nebezpečně působila. Přemlouvala se mocně, že též

ona Bohdala posud miluje. Oddávala se tomuto klamu několik dní, neboť Bohdal byl skutečně lásky hodným.

Manuela chystala zatím vše na cestu do Karlových Varů, kam Bohdal vyletnouti s ní byl svolil.

Veškeré bohatství vlídnosti, pozornosti a laskavosti své věnovala nyní Svatavě. Tato nemohla na ni se horšiti, děkovala jí se slzami, že jí ani Bohdala neopouští, ano nazývala ji svým andělem.

Manuela cítila se spokojena, ba i šťastna, domácím pobouřením byla dosti zaměstnána, tak že si jiného nežádala. Než odjela, napsala Milošovi list, jejž Bohdalovi i Svatavě ukázala a jímž měla s ní býti smyta všecka vina.

A přece tento list, v němž Miloši všecku naději odnímala, všecku lásku upírala, byl zločin vzhledem k tomuto nešťastnému mladíkovi. Ona odejela, ale již na cestě vykřiklo v ní svědomí, a zoufalý Přemek pronásledoval ji co přelud, manžel jí znova zevšedněl a než dojeli na místo, byl poměr jejich zase tím, čím před bouří a smířením.

Vidouc se ve Varech v proudu zajímavých lidí ze všech světa konců, mezi nimiž by byla mohla kolikerou známost zapřísti, pocítila svou starou touhu, nespokojenost, neštěstí; Bohdal neměl chuti s kýmkoli promluviti. Též on cítil zase muka nedůvěry a žárlivosti — a tak mezi manžely poslední věci byly horší než první. Manuela namáhala se všemožně, aby nejmenší příčiny k hněvu nezavdala, a on si netroufal vybuchnouti se svým hněvem. Nemluvili nic — více nedocítili. Oba se nudili. Opět myslívala Manuela na Miloše, zamilovávala se do nepřítomného.

První známostí nenadálou byl jim Lagarin. Manuela netroufala si mluviti s ním, ponechávala jej manželovi a jenom někdy a bezděčně proleskovala její zdrženlivostí přirozená živost. Obracela se někdy, pokynula k některému výroku hlavou, prořkla slovíčko a zase ponechala mužům rozmluvu. Tak bloudili několik hodin lesem, horami a údolím.

Bylo skoro nemožno neseznamovati se blíže a blíže. Lagarinův zevnějšek nebyl skvělý; snědá tvář, husté obočí, silné tahy řadily ho spíše mezi lidi nehezké. Bohdal byl pěknější, zdál se i mladší býti i snášel jeho společnost ku podivu příznivě. Měl také již té napjatosti a jednotvárnosti dost; ostatně poutávalo jej vždycky vypravování o cizích zemích a národech.

Umluveno tedy, že budou Bohdalovi s Lagarinem denně společně obědvati, večeřeti a ráno při pramenech umlouvali příští procházky.

Několik dní teprv po prvním setkání s Lagarinem zpomněla si Manuela na lístek, kterýž jí byla Eva dodala a v němž o něm zmínka byla. Četla jej tehdáž ve velkém zmatku, avšak přece rozpomenula se, že se jednalo v něm o nalezení Lagarinovy sestry. Neváhala pověděti mu o tom, a on jako jelen na nohy skočil. Manuela posud netušila, že byla Blanka považována za tuto hledanou sestru, neboť s Libuší nebyla mluvila a Olga neměla za nutno o tomto blouznění se jí zmíniti; odkazovala tedy Lagarina k Horákovi, a on připravoval se v týž den na cestu do Prahy.

Manuela cítila závist k neznámé jeho sestře. Jaké to bude shledání, jaký ideální poměr, jaké blaho! Ach, blaho! Jak daleko prchla od ní veškera naděje na ně!

Romantický sen vstoupil jí na mysl: — jaké by to bylo, kdy by se objevilo, že *ona* je sestrou Lagarinovou! Ano, to by ji zachránilo od zoufalství. Vpřádala se dětinsky do toho, utvořila rychle celý román, aby okolnosti se shodovaly; ale ve skutečnosti bylo vše jinak, rozloučila se s Lagarinem na oko chladně, i zůstala v pusté samotě s manželem.

Byla překvapena, když tento po odjezdu Lagarinově jí trpce vytýkal, že nastrojila tuto zprávu schválně, aby on přišel o příjemného společníka, že ona miluje pouze rozmluvy liché, zamilované, a rozmlouváli někdo o vážných, poučných věcech, že jej hledí odstraniti, že jest jí Lagarin bez pochyby ošklivý, že myslí na hladkou kvetoucí tvář Milošovu. Manuela zardívajíc se, hluboce vzdychla a Bohdal neměl ponětí o tom, co se dělo v její mysli. Přičítal její pohnutí zpomínce na Miloše, a první výbuch mrzutosti manželské vzniknul po příměří, které až posud se bylo zachovávalo.

Manuela navrhla, aby tedy také odcestovali, nelíbili se mu více ve Varech.

Stalo se, a Manuela sedíc ve vagoně po boku manželově mlčky a netečně, vymýšlila situaci za situací o shledání se s bratrem Lagarinem. Takovou básnickou hru nemohl jí nikdo zazlíti . . .

Lagarin musil třikrát k Horákovi dojíti, než byl připuštěn. Zemřelať Horákovi matka, a od té chvíle trval pořád o samotě. Nerozhovořil se ani s nejbližšími přáteli, Krásníkovým odepřel návštěvu. Doprovodiv Libuši do domu otcovského byl příštího dne již telegrafem k nemocné matce odvolán. Nemoc netrvala dlouho, nyní bylo již po všem. Z počátku zdálo se, že snáší mužně a rozumně událost, na niž byl dlouho připraven; dále jevila se v celém žití a povaze jeho nenadálá změna.

Připustiv k sobě Lagarina byl k němu chladný a vyhýbavý. Byltˇ nasáknul Olžinou nedůvěrou, nechtěl pověděti mu, kdo a kde by byla domnělá sestra jeho a slíbil jen, že napíše v té záležitosti nějaký list.

Lagarin cítil se bolestně odbyt. Zkusil nyní vyhledati Přemka; avšak u tohoto nalezl tak málo pravého účastenství jako u Horáka.

Mladý muž byl zničen. Spatřiv Lagarina vrhl se mu v náruč, prosil ho za odpuštění, že ho tak zanedbal, vypravoval mu o Libuši, která měla jakési domněnky o jeho sestře, tvrdil, že tato zajisté se najde, ale sotva že domluvil o té věci. Bylť při tom roztržitý, tvrdil opačné věci, nevěděl odpovědi na žádnou otázku Lagarinovu, nebylo mu povědomo, kde Libuše bydlí, kdo a kde je hledaná sestra, odkazoval jej se vším bližším v té věci k Horákovi, nevzpomněl už ani na to, že se byl uvolil vyzvati Lagarina v té záležitosti novinami, aniž by to byl pak provedl; netajil se, že je mu trapno na to dále mysliti, uchýlil se a počal mluviti o sobě. Posud nesvěřil živé duši hoře své; konečně našel posluchače utrpení zvyklého, který poodložil sám vlastní

palčivou záležitost, aby mu slova popřál. Nejmenovav nikoho léčil se Miloš vypravováním o svém poměru k Svatavě a Manuele, zpovídáním se ze všeho, obviňováním Manuely, o níž tvrdil, že jeho lásku podnécovala, jeho vášni se nevyhýbala, pak s neslýchanou krutostí všecku vinu před manželem na něj svalila a konečně ještě zničující list jemu napsala.

Po výjevu s Manuelou a Bohdalem, když Miloš navždy jich dům opustil, od Horáků pak domů přišel, cítil stupňování své vášně k Manuele co pravou horečku člověka rozumu zbavující. Manuela stala se mu více než před tím myšlenkou jedinou, výstřední úmyslové rozněcovali se v něm, aby jí dosáhl. Myslil na únos, na souboj s Bohdalem, na násilné skutky všeho druhu. Když obdržel její list, vzala jeho vášeň jiný obrat, hněv a nenávist družily se k lásce i neodolatelné touze, a nešťastné tyto city rozpěnily se v nebezpečné výbuchy.

K touze po její přítomnosti družila se nyní žádost vysloviti jí vše, co na srdci měl, zasypati ji výčitkami, zdrtiti ji divadlem hrozného bolu. Přál si býti chlácholen, odprošen, vášnivě milován. Avšak ona byla vzdálena, nedověděl se, kde mešká, i vrhal se v nepořádky neznaje jiné pomoci a nemoha nikterak nabyti klidu k předešlým pracím.

Horáka nevídal. Po své návštěvě u Olgy byl Horák u něho a tázal se ho, co se to přihodilo s Bohdalovými. Miloš trpce mu vyčetl, že jej tam kdysi sám byl uvedl, že jej vůbec ženštin nevaroval, že podobné poměry vždy nedbale posuzoval — krátce, svaloval vinu svého poblouzení na shovívavého, velkomyslného přítele, který mu nikdy autoritu svou nevnucoval, všecko promíjel, nikdy nikoho neodsuzoval.

Horák vyslechnuv jeho výčitky, žádal pouze, aby k němu více pro zlou radu si nepřicházel. Přemek odkvapil necítě svou nespravedlivost a přibíraje tuto roztržku s drahým mužem do počtu svých útrap.

Kromě Horáka nezbýval mu však nikdo na světě, a když se mu objevil Lagarin, na nějž po celý čas nebyl zpomněl, učinil z něho nyní stůj co stůj svého důvěrníka. Čím déle tento u něho pobyl, tím méně bylo mu možno o vlastní záležitost zavaditi. Miloš byl nevyčerpatelným začínaje vždy znova.

Několikrát odvážil se Lagarin říci: „Co mi ale radíte o mé sestře?“

„O vaší sestře? o vaší sestře?“ opakoval po něm Miloš s pohledem náměsíčníka. Pak po přestávce řekl: „Pravím vám, že se zardívala, že se jí ruka chvěla mým dotknutím, že jásávala mým příchodem a pak mi praví a píše . . .“ A tu sledoval zas ten proud nekonečného stesku sklamané lásky.

„Musím jíti,“ řekl Lagarin. „Přijdu k vám zítra zas, musíte se upokojiti a zvolna přejíti k obvyklému zaměstnání. Promluvíme pak o mé sestře, neb od vás jediného doufám nabyti bližších zpráv. Horák mne téměř odmrštil, a k němu neb k vám odkázala mne přece paní Bohdalová“.

„Paní — kdo?“ řekl Miloš bledna.

Lagarin pověděl stručně, že ona to jemu pověděla o slabé stopě sestry jeho. Horoucí rukou zadržel Miloš odcházejícího a vyptával se na Manuelu.

Lagarina Milošova milenka i zrádkyně v pravdě nezajímala, staral se o ni tak málo jako Miloš o jeho sestru, jen že on ho na vzájem neodbýval. Viděltě v případě Milošově praobyčejnou věc. Vypravuje tedy trochu o své Karlovarské známosti, mínil rozptýliti trudnomyslnost Milošovu, netuše, že mu vítané potravy dodává.

Miloš zaplesal slyše o smutku a sklíčenosti Manueline, ale lstivě zdržoval své dychtivé otázky, aby se neprozradil.

Manuela byla zas v pustém domově svém. Svatava nebyla se posud vrátila. Když totiž manželé Bohdalovi na cestu se vydali, byla Svatava Olze odevzdána, s Olgou pak vyjela ke Krásníkovým.

Že Olga Prahu opustila, mělo příčinu v námluvách Žalkovského, kterým Libuše se vyhýbala. Sotva se Olga z listu paní Krásníkové a tom dověděla, již vylítla jako orlice na pomoc rodičům Libušiným, k Libušce příliš shovívavým. Se Svatavou měla skutečnou soustrast vidouc ji klidnou a pevnou; chtěla jí dopřáti vyražení a dodati jí chuti k domácnosti a ženskému zaměstnání ve vzorné a příjemné domácnosti Krásníkovic.

Tak nebylo tu nikoho, kdo by byl Manuelu přivítal. Odjíždějíc na kvap z Prahy, nebyla se kromě Olgy s nikým ze svých známých rozžehnala. Vracejíc se nechtěla se jim ukazovat, obávala se otázek a vlastní rozpačitosti. Tím byla o všecko na světě připravena, a její stav byl vždy nesnesitelnějším.

Bohdal setkal se brzo po příjezdu s Lagarinem a přivedl jej s sebou domů. První návštěva, co byli v Praze!

Manuele chtělo se opět zvolati: „Lidská tvář! Bohu díky, lidská tvář!" — ale živé to hnutí mysli, vřelý dětský jásot jejího srdce byl nyní tentam, byl ztracen jako pel nevinnosti. Výčitka svědomí chladila její oheň, kladla uzdu její jindy otevřené mysli. A přece těšila se příchodem Lagarinovým více než kdy Milošovým. Připisovala to dokonalé odloučenosti, v níž nyní se nacházela, a snu svému o sesterství se zajímavým vystěhovalcem.

Lagarin stěžoval si na Horáka i Přemka, že se neujímali jeho záležitosti, a Manuela cítila se ihned povolána učiniti to sama.

Lagarin byl pohnut její dobrou vůlí a projevil jí to uctivým chováním, v němžto Bohdal ani nejslabšího stínu jakéhosi koření se Manuele nepozoroval.

Manuele zdálo se, jako by hodiny a dni jejího života opět naplněny byly bohatým obsahem. Jindy bývalo jí třeba mnoha lidí, nyní bylo jinak. Bývalo jí, jako by se byla náhle zastavila ve zběsilém kvapu, jako by oddychovala a kolem se rozhlížela. Předměty, jež vídala v tom reji matně se míhati, vystupovaly nyní určitěji, viděla nyní život v jakési celosti.

I blahořečila těmto pocitům. Odkud se vzaly? Láskou to nebylo, tu slýchávala jinak líčiti. Pravila sama k sobě, že hledávala člověka a nyní, že jej nalezla.

Libuši byla v příčině Lagarinově poslala psaní. Právě byl tento přítomen, když přišla odpověď. Manuela jevila radost a pohnutí v takové míře, že Lagarin nemoha odolati jí, řekl než list otevřela: „Hle, pátrám úsilovně po sestře a u vás jsem již našel krásné srdce sesterské.“

Jí slova ta hluboko dojala; o čem snila, tak krásně, tak přirozeně se vyjevilo! — Ale stín Milošovy lásky vystoupil před ní zase, a když odpověděla Lagarinovi: „Tolik důvěry a vděčnosti nezasluhuji,“ mínila tím trpkou pravdu.

Než nahledneme s Manuelou a Lagarinem do Libušina listu, jest nám sledovati, co se zatím dělo pod Řipem v Krásníkovic domě.

Nikdy nebyla by Libuše uvěřila odcházejíc před několika měsíci z domu, že se tam vrátí s těžkým srdcem. Vyšla co děcko, s dětským pláčem, a vracela se co panna s hlubokými vzdechy mladistvých strastí.

Rodiče přicházeli jí vstříc plni úzkostlivého tušení, a když svůj nejdražší poklad k srdci tiskli, cítili tesklivě, že jim pod rukama uprchává skvostná část toho dětského srdce, jež druhdy jim a jenom jim nerozdílné náleželo.

Za nimi stál Žalkovský, o němž Libuše věděla, že má svolení rodičů — jednalo se ještě o útok na její srdce. Libuši bylo, jako by ji vlekly nemilosrdné ruce osudu násilně ze šťastného dětství dále do jakýchsi skalnatých pustin, tak že své blahé dětství viděla daleko vzadu, vzdáleností zdrobnělé, jako když slzící poutník na odchodu z vlasti naposled kostelní vížku svého rodiště spatřuje. Sotva poznávala svůj drahý krásný domov, tu zahrádku, ty sady bujným ovocem přetížené, ten temněmodrý Řip s bílou kulatou kapličkou a za ním šedý, jako z ocele ukovaný diadem Rudohoří a Mezihoří, před tím pak v daleké krajině bohatství kroužících se řek mezi bujnou zelení a žirnou půdou, která jako nesmírná šachovnice nepozorovaným svahem ku svaté Praze a k řečištím od Řipu se sklání. Libuši nepřipadalo to více tak, jak to byly opustily její dětské holubí zraky — již to nebyl ten útulek, jejž byla opustila; za její nepřítomnosti jí tam připravily zápasiště drahé ruce těch, kteří jí nejvíce milovali.

Hlas povinností, ku kterým tak ráda povolánu se cítila, volal ji, avšak běda, to volání bylo mdlé, ozývalo se z kolika stran, a odkud nejmocněji zaznívalo, tam měla cestu téměř zapovězenu. Jejím štěstím byla v té tísni Blanka, o kterou starati se bylo jí radostí.

Žalkovský, jenž netušil, jak svou přítomností Libuši tísní, byl pohledem na ni více dojat, než si byl před tím pomyslil — byl unešen jejím chováním k němu zdrženlivým, k rodičům oddaným, ku Blance mateřským, při čemž nikdo nemohl její panenské něžnosti odolati.

Posud nevěděli rodiče, co s Evou se stalo a Libuše vypravujíc o ní, pustila své tesklivosti úzdu.

„Je mi tak líto,“ řekla, „že jsem příčinou jejího pobytí v Praze. Ani pomysliti na to nemohu, co všecko jí teta Olga předpovídala.“

„Ona je krásná, a to je hrozné,“ dodala Blanka.

Pan Krásník srdečně se zasmál. „Tedy krása je cosi hrozného? Tomu my na venkově nerozumíme. Ale ty, Libuško, nesmíš si to tak

k srdci bráti. Eva nebyla by se u nás dala udržeti tak ani tak, třásla se jen do té Prahy. A co se jí tam má stát? Tisíce děvčat tam odchází, a která chce, zůstane hodna, která nechce, nestojí ani doma za nic."

„Přece bývá takové mladici dobré rady a pomocné ruky potřebí," namítala paní Krásníková, dívajíc se Libušce do starostlivé tváře, v níž nové linie se byly vyvinuly, co matka jí neviděla.

„Ah, není nad samostatné vychování," odvece Krásník. „Na mne nikdo nedohlížel, byl jsem co dítě do světa vystrčen, a bůh ví, že jsem ani žádného pokušení neseznal."

„Mne naopak příliš hlídali, a když mi bylo vůdce a rady opravdu potřeba, dostalo se mi na místě toho tyranie," řekl Žalkovský.

Libuše řekla s bolestným úsměvem: „Se mnou zas všickni se mazlili, co jsem na světě, a nyní bych ráda splatila jiným vše dobro, jehož jsem kdy užila i rmoutí mne, obracíli se to požehnání v mé ruce v kletbu."

„Jaká pak kletba," zvolal otec její, bera ji za hlavu.

„To ji ta Evička tak polekala," řekla matka, Blanka ale věšela se jí na krk.

„Zahubilali jsi Evu, zachránila jsi mne," volala plačíc „vím, že mi dáš i bratra, pak se uzdravím a zachráním Evu a všecky nešťastné dívky."

Žalkovský odcházeje večer domů, přemýšlel o Libušině výroku, že se obmýšlené dobro někdy v kletbu obrací. Pamatoval, že při tom na něj pohledla, přemítal, co značil ten měkký, zádumčivý pohled.

Přicházeje potom denně za Libuší, nemohl se ubrániti přesvědčení, že Libuše ho nemiluje. Bylať dobrá i vlídná, ale upřímná, neklamala ho žádnou koketní hrou, ačkoli býval nakloněn vykládati si soucit její v lásku. Avšak nemohl se dlouho klamati, smutná pravda byla na jevě — on blednul i nevěděl, smíli doufati v budoucnost, či zanechati všech marných pokusů. Co jej posud udržovalo, byla náklonnost rodičů k němu — a konečně přece doufal. Dokud poslední rána nepadne, necítívá se člověk oprávněn, svých záměrů se spustiti.

Libuše hleděla na zármutek jeho a svých rodičů se srdcem rozervaným.

Posud nepromluvil nikdo slova o té věci, která ač mlčky, přece rozhodně se řešila. Blanka se účastnila tohoto vnitřního děje, nerozumějíc ničemu. Mluvila nevhodné věci, domnívala se, že Libuše Žalkovského tajně miluje, a vyčítala mu do očí chladnost; vidělali pak všecky zamyšlené a truchlivé, plakala za ně za všecky.

Matka nesnesla na dlouho tuto napjatost a jednou v zahradě k Libuši promluvila: „Moje zlatá Libuško, což nemáš pražádného citu k tomu Žalkovskému, který by tě na rukou nosil?"

„Matičko, proč se mne to ptáš? Což si ho nevážím? Což jsem ho urazila?

„Mé dítě, to přece víš, že o tom nemluvím; vždyť jsi četla písemný návrh jeho a musíš tedy vědět, co vlastně myslím."

„Ach, matinko," odpověděla Libuše, vypuknuvši v pláč, „nemohu na to myslit, jak teprv mám o tom mluvit."

„Ráda bych ti na lepší cestu pomohla. Pověz mi upřímně, zadalas někomu srdce?“

Nedostalo se jí odpovědi krom pláče a štkaní dítěte, jež posud ani samému sobě tuto odpověď ze srdce nebylo vyrvalo.

Paní Krásníková postěžovala si manželovi, vypravujíc mu tuto rozmluvu. On pokrčiv ramenoma, řekl: „Ta Praha! Nač jsme tam své děvče dávali!“

Tenkráte psala paní Krásníková Olze, jež jako orlice přiletěla, neohlásivši svůj příjezd.

Libuše tušila, co to znamená, Blanka obávala se, že se musí do Prahy navrátit, a obě ulekly se Olgy; naopak byla Svatava předmětem nejrůznějších citů Libušiných, každým však způsobem jí byla vítána.

Jakmile byly dámy samy pohromadě, Olga ihned začala mluvit o Milošovi. Mělať to za lék a nemeškala podávati ho v řádných dávkách chvějícímu se srdci dívčímu.

„Přivádím ti, Libuško, Svatavu, aby se zde trochu zotavila a potěšila. Rozešla se již na vždy s panem Přemkem, který mrzkou svoji povahu cele rozvinul. Nedosti, že Svatavě se proněvěřoval, klamal ji znova nějaký čas a pod záminkou, že se chce s ní smířiti, přicházel k Manuele s úmyslem, učiniti ji nešťastnou. Bohdal našel jej před ní na kolenou.“

Nic nedbala Olga, že Svatava sotva na nohou stojí a Libuše jest nad míru rozčilena. Mrkla na svou sestru a napomenula ostře Blanku, která myslila, že musí Svatavě soustrasť projevovati.

„Nač takové citlivůstkářství,“ řekla, „vždyť je to vlastně štěstí pro Svatavu. Zůstala jsem také svobodna a nikdy jsem toho nelitovala. Tvým neštěstím, Blanko, jest, že to nechceš nahlednouti. Svatava je moudřejší, souhlasí se mnou.“

„Opravdu?“ tázala se Libuše s pohledem nevýslovným a s lícema posud bledýma.

„Viděla jsem tu roztržku tak dlouho přicházeti, trpěla jsem tak dlouho, že jsem ji pak už cítila jako ulehčení,“ odpověděla Svatava. „Ostatně jest mi manželství mého bratra výstrahou, abych si podobného svazku nepřála.“

„Není však každé manželství nešťastné,“ řekla paní Krásníková, jež si přála, aby byla Libuše jiným spůsobem Žalkovskému nakloněna, než odstrašujícími příklady.

Olga pohodila hrdě hlavou.

„Nevěděla bych, s kým bych chtěla měniti svoje postavení,“ řekla.

„Já naopak přála bych každému a každé, aby našli tak věrné srdce, jakého bůh mně udělil,“ odvětila paní Krásníková trochu citlivě.

„Nenílí však možno nalézti jej,“ mínila Svatava, „je přece nejlépe vpraviti se do toho a netesknití.“

„Jste příkladně moudrá slečinko,“ chválila ji Krásníková upřímně. „Já však myslím jenom, že si toho má dívka vážiti, podáváli jí muž své poctivé srdce, a nepohrávati jím.“

Olga mlčela k této lekci, která byla jí i Libuši zároveň udělena, nahlížejíc, že nesmí sama mařiti úlohu, kterou si byla u Libuše vytkla.

Libuše zpomněla si na svého kmotříčka Horáka, kterému byla

mnohem více než Olze nakloněna, kárajíc ji často v duchu, že ho nedovedla oceniti. Z toho vyplývalo jí naučení ohledem k Žalkovskému. Umínila si opravdu, na tohoto jinak pohlížeti, a snažila se Milošem opovrhovati.

Rychle tedy účinkoval Olžin lék, Libuše sebrala, obrnila se a uvítala Žalkovského když později přišel tak, že její matka ihned nové statečné úmysly její spozorovala.

„Tolik důvěry a vděčnosti nezasluhuji," řekla Manuela, když ji byl Lagarin srdcem sesterským nazval. Pak otevřela Libušin list, myslíc mezi tím: „Ponejprv a naposled slyšela jsem to sladké slovo, ježto bez uzardění přijmouti mohu. Snad vyjde nyní pravá sestra na jevo a já jí ustoupím. Mně nezbude nic, věčně nic."

Četla list dříve pro sebe. Pak si jím zastřela tvář a jevila neobyčejné pohnutí, v němžto byl smích, udivení, leknutí a jakási démonická radost.

Libuše psala: „Odpovídám vám, milostivá paní, bez vědomí své tety Olgy, o které vám sděliti musím, že moje domněnky rozhodně zavrhuje. Když jsem mluvila se svým drahým kmotrem Horákem po pohřbu jeho matky, našla jsem také jeho v té věci změněného, sdílelť náhledy tety Olgy. Tím více byla jsem překvapena Vaším milým listem. Přece bude tedy možná, aby se ten záhadný poměr aspoň vyjasnil, jiného už ani nedoufám. Domnívám se dle jistých nápadných znaků, že jest naše ubohá Blanka sestrou pana Lagarina." Zde vylíčila dětství Blančino, její poměry domácí, prchnutí otce s bratrem, konečně jak mínila poznávati jej v Jeleních Příkopech. Ale nezapomněla také úmrtní listy a co dále říci bylo nutno. „Tažte se toho pána, pamatujeli se nyní již na její jmeno. On sám jmenoval by se tím spůsobem Josef Vršovský. Souhlasí to s jeho upomínkou? Slyšela jsem, že prý si pamatoval jmeno psa, jejž tehda měli: nechť je poví a budeli souhlasiti s Blančiným udáním, mohli bychom se dále smluviti. Blance však nesmím jej představiti, dokud nemám plnou jistotu, jeť ona v nebezpečném stavu. S tetou Olgou bude také tuhý zápas, nežli se vše dokáže. Prosím vás tedy, řiďte všecko svým rozumem a svou opatrností."

Manuela četla a vysvětlovala Lagarinovi tento důležitý list.

„Ano, Blanka, Blanka!" volal on zblednuv. „Blanka", opakoval. „Ó, co jsem se toho jmena nahledal. Ona jest to, povězte kde je, ať již letím k ní. Jeli v nebezpečí, tím rychleji k ní musím."

„Uvažte přece věci dále, co říkáte svému pravému jmenu?" napomínala jej Manuela, pojíc k tomu mnoho jiných důvodů a výstrah. Přála si aspoň, aby se ještě jednou Libuši psalo, ale toho nedopustil, nenahlížeje, proč tak dlouho čekati na odpověď.

Manuela nemohla zdržeti se, aby podotkla: „Bojím se jen, že snad budete zklamán."

„Sklamán? Všecko se shoduje, byl jsem to já, jehož viděla v Jeleních Příkopech. Či myslíte, že budu zklamán její osobností? Vím, že je jí pětatřicet roků, není více mladá, snad není krásná, a já ji vidím posud takovou v upomínkách. Což mi na tom ale záleží? Nehledámliž

sestru? Ani o minutu nedám se nyní více připravovati, co vím, že žije a kde jest.“

„Opatrnost mi káže, vám to ještě zamlčeti.“

„Ó, dobrá paní,“ řekl on hlubokým hlasem, „druhá sestro, kterou mi bůh dal v náhradu, že jsem té první tak těžce postrádal, netrapte mne!“

„Nazýváteli mne tímto jmenem, musím vám po vůli učiniti,“ řekla Manuela, pohlížejíc mu v oči plné mocného citu.

Za hodinu byl Lagarin na cestě.

Z Krásníkovic domu konali výlet na Říp. Krásník vedl vesele malou společnost, jež záležela pouze ze Svatavy, Libuše, Blanky a Žalkovského. Krásníková i Olga zůstaly doma pro nepohodlí cesty.

S Libuší byli nyní rodiče spokojeni. Vyhýbala se Žalkovskému méně a jevila jakousi odhodlanost. Žalkovský sám nedával se klamati, prohlížeje zápas dobré vůle Libušiny. Viděl dobře, že se chce rodičům zavděčiti, na něco zapomenouti, ale že trpí více než před tím. Docházel jako jindy do milého domu, ale jeho naděje nevzrůstaly. Dívka byla mu ještě milejší a vzácnější. Dobře bylo také, že byla Svatava mezi nimi, Libuše byla pak méně plachá, on obracíval se v rozmluvě ku Svatavě. Nezůstalo mu dlouho tajno, jakým směrem tato dívka se béře, i stal se vřelým jejím obhajcem proti Olze i Krásníkovým.

Svatava tím okřívala. Dlouholetá tíseň povolovala, ona byla náhle také mladým děvčetem, zapomínala na trpkou zkušenost i na osudné studie, aby žila v přírodě s mladou, lásky hodnou družkou. Žalkovský dovedl jí ukázati věc, o kterou se snažila z přirozené stránky, co vyvinutí všeobecné, co pokrok národní, co článek v národním hospodářství. Ona cítila se konečně zase ženštinou, chápala pravý živel své vlastní povahy, poznala vše, co bývalo v její bytosti vyšroubováno v nepřirozené protivy, a bylo jí nevýslovnou úlevou, že mohla býti ženštinou snaživou, ale prostě rozumnou. Přijímala v tom ohledu krásnou část nového bohatství též od Libuše. Nebyla nadarmo čilá co do ducha, snadně chápavá, učíc se s vytrvalostí podivuhodnou dlouho cizím jazykům, až v nich daleko dospěla; učila se nyní rovněž bystře mluvě přirozeného srdce, jen co našla vlídné učitele a vzory.

Ó, s jakým citem vstoupala na božský Říp po čedičové stezce na půdu praotcem posvěcenou. Již viděla tu starožitnou, nízkou kapličku zcela zblízka, běžela zcela rozehřátá napřed a bylo jí, jako by stoupala do chrámu, kde život svůj znova posvětí a jinak začne. Krásník ji sledoval, veda Blanku a zcela pozadu šel Žalkovský s Libuší. Věda, že nesmí o sobě a o citech svých s ní mluviti, aby jí nezastrašil, rozmlouval o Svatavě. Tím poutal ji tak, že si nevšimla, jak daleko je za ostatními pozadu. Děkovala mu, že se Svatavy ujímá, pravila, že by se cítila šťastnou, kdy by podobné nadání měla a že by se jí zajisté smrti rovnalo, kdy by je musila potlačiti.

„Hájil bych vás jako nyní Svatavu,“ odpověděl, „ale vaše nadání nemá třeba obhájce, u vás vyvinuje se všecko v souhlase s přírodou, s rodinou, s požadavky, které se vám činí.“

Ó, to se mi zdá ironií,“ ona na to. „Souhlas! Jak snadno bývá ten přerušen.“

„Vaší vinou zajisté ne; spíše vinou nějakého dotíravce, který vám v cestu vstupuje.“

„Ne, ne, neznám žádného dotíravce. Ale člověk ztrácí někdy sebe, a to bývá, jako by slunce zhaslo. Nevěděla jsem dříve, že je to možno. Vidíte, svěřila jsem se vám.“

„Ó vím, že jednáte se mnou laskavě. Jsem za všecko vděčen . . . Řekla jste, že člověk někdy sebe ztrácí, snad bylo by záhadno, aby mu přítel pomohl, sebe nalezti.“

„Snad — ale bůh ví, zdaž by nezabloudili ještě dále, a neztratil se i ten přítel. Nemohu to vysloviti, ale tak se mi zdá, jako by i půda pod nohama mizela. Avšak odpusťte, mluvím nesrozumitelně a týrám vás, pojďme rychleji. Ale co se stalo Blance? Kam to běží, co se s ní děje?“

Spěchala se Žalkovským za ní, a viděla jakéhos muže spěchati jim vstříc. Blanka volala: „On je to! Konečně! Můj bratře!“ A padla jemu k nohoum na pohorský vonný drn.

Byl to Lagarin, jenž se slzami v očích ubohou zdvíhal, šeptaje hlasem chvějícím se: „Blanko, má sestro, jsi ty to?“

Byl se poptával lidí na polích, a ti mu řekli, že viděli před chvílí pana Krásníka s Libuškou, panem Žalkovským i s dvěma slečnama mimo jíti, p. Krásník pozdraviv řekl prý, že jdou na Říp. Lagarin nerozmýšleje se dlouho spěchal k Řípu a nadešed výletníkům byl dříve než oni na vrcholi.

Blanka byla bez sebe. Libuše přiskočivši pomáhala ji Lagarinu křísiti. Blanka jala se rozhlížeti pomateným pohledem.

„O, že jsem neposlechl,“ pravil Lagarin jako pro sebe, „měl jsem čekati, připraviti ji na svůj příchod. Blanko, jak jsi mne mohla poznati? Pověz, znáš mne ještě?“

„Já nevím, bratře,“ odpověděla ona. „Vidím, slyším tě, avšak vídala a slýchala, držívala jsem tě často tak za tvou milou ruku, a lidé říkali, že to není pravda, že nemám rozum, a já jsem jim uvěřila. Přesvědčila jsem se, že jsou to pouhé sny. Olga mi řekla, že jsi dávno mrtev, a ukázala mi ten hrozný list . . . Uvěřila jsem, oblékala jsem se ve smutek a chtěla jsem umříti, tu přišel ke mně anděl, snad tebou vyslaný, sliboval mi tebe. Škoda, že to všecko byl pouhý sen.“

Libuše byla ji zatím na šedý balvan posadila a držela jí ruce. Lagarin div sobě vlasy nerval. „Jsem jejím bratrem, vaším snad příbuzným,“ řekl obraceje se ke Krásníkovi. „Slečna Libuše ví o tom více, avšak bojím se, že mi mou neprozřetelnost neodpustí.“

Libuše snažila se v krátkosti pověděti, co bylo nutno, a všickni přítomní uchváceni zajímavým dobrodružstvím, posadili se kolem Blanky. Ona pozdvihši hlavu rozhledla se po zářící krajině do kola rozestřené, poseté městy a vesnicemi, třemi řekami protkané, horstvem velebným na obzoru věnčené, a ukazujíc tam prstem zvolala: „A přece jsme v nebi!“

„Ano,“ odpověděl jí bratr, „ale tím nebem je naše krásná vlast,

kterou odsud naši otcové poprvé spatřili, když se přistěhovali z neznámé dáli. My, potomci jejich, nenalézáme však nikde více druhého Řipu a vystěhujemeli se daleko, býváme přitahováni nazpět tímto magnetem, tím srdcem čedičovým, k němužto srdce v prsou našich co kompas se obrací."

Vzal ji do náručí a tisknul ji k sobě.

„Byl jsem daleko, ale mrtev jsem, sestřičko, nebyl."

„Co se nad tím trápím, kde jsme?" řekla Blanka, náhle oživujíc. „Jsem konečně u tebe, a tím je všecko spraveno. Co na tom záleží, jeli to sen a přejdeli zas — též život přejde a někdy rychleji nežli sen. Nemámli pravdu, bratříčku? Či myslíš také, že jsem rozumu pozbyla?"

„Mlč o tom, moje Blanko, jsem šťasten, že tě mám, a rozum tvůj mi dostačuje, vždyť musil tobě stačit na velké utrpení."

Objímali se plačíce, a zářící obraz žirné vlasti objímal nešťastné děti, kterým bylo přece souzeno sebe nalezti.

Pobyli tam dlouho, neboť viděli patrně, jak se mírní mysl Blančina pohledem na velkolepý obraz.

„Povím ti, milá Blanko, jak se náš pes jmenoval, s kterým jsme si hrávali," řekl Lagarin, „pamatoval jsem si jmeno naší dobré Diany, a tolik jiného jsem zapomněl."

„Tedy přece," řekla Blanka, sbírajíc své vědomí, „tedy přece nyní snad nesním."

Lagarin, aby ji vytrhl z nových pochybností, vysypal nyní celý proud otázek, týkajících se matky a bývalé domácnosti jejich. Zpomněl si na staré hrací hodiny, na matčinu podobiznu ve violových šatech s vysokou frisurou, vypisoval vykládanou, krásnou, snad stoletou skříň, kterou otec přes prosby matčiny prodal, a pro niž děti plakali, když byla odvežena i s těmi tajeplnými libovonnými přihrádkami a skrýšemi, v nichžto matka své památky a malé skvosty chovávala a někdy k velké jich zábavě jim ukazovala. Blanka podávala mu horlivě zprávu o tom všem. Hodiny, podobiznu, skříň, již Olga hned tehdáž zas pro sebe koupila, nalézaly se u ní. O sterých jiných podrobnostech bylo takto rokováno.

Chtělali však Blanka o matce začíti, musil bratr vždy zvolna jinam řeč obrátit, neboť ubohá dívka hned při tom znovu blouznila. Libuše viděla, že mu směle svou pacientku svěřiti může. Krásník tisknul mu přes tu chvíli ruce, nazývaje ho milým strejčkem i zval jej, aby u nich s Blankou pobyl, pokud mu libo bude. Žalkovský i Svatava seznamovali se s ním blíže, a on s Blankou o závod nazýval Libuši svým dobrým andělem.

Pak zdvihli se všickni k návratu. „Kam půjdeme?" tázala se Blanka tesklivě.

„Kam jinam, než k nám," vlídně odpověděl Krásník, „tvůj bratr přijme přece naše pohostinství."

„Ale tam je Olga s těmi strašnými úmrtními listy. Těmi přesvědčí ona vás všecky a celý svět, že to není můj bratr, ona mi jej

vezme, snad ho dá zatknouti — ó, vy nemáte zdání, čeho je schopna a jak je krutá! Prchněme před ní.“

Krásník a Lagarin ji chlácholili. Libuše však bála se Olžiny tvrdošíjnosti rovněž jako Blanka. Vypravovala nyní před svým otcem poprvé o svém uvěznění u Olgy a o určitém jejím odporu proti veškerému pátrání po Blančině bratrovi.

Svatava nemohla jinak leč svědčiti obávám Libušiným i Blančiným, a všecky tři radily, aby se Lagarin aspoň nenadále před ní neobjevoval. Byla prý skutečně s to úřady proti němu pozdvihnouti. Krásník povážlivě mlčel; když Lagarin tyto obavy vyvrátiti se snažil, namítal mu, že má Olga úmrtní listiny co právní důvody v rukou, on ale, jak sám se přiznává, že nemohl ničeho nalezti v otcově pozůstalosti, čím by svůj pravý původ dokázal.

„Prchněme tedy, milá Blanko,“ řekl Lagarin.

Uvažovali to, radili se a konečně všickni v ten únos svolili. Krásník toliko si vymínil, že pojede s nimi, to aby mu strýc za zle neměl, ale že to za svou povinnost považuje. Lagarina těšilo to rozhodnutí. Řekl, že poprosí prozatím paní Bohdalovou co jedinou známou dámu v Praze, aby jeho sestry se ujala. Svatava hlásila se co její švekruše, slibujíc ochotné svolení za ni. Blanka dívajíc se nepokojně s jednoho na druhého, podávala všem ruku a spěchala pryč.

Netrvalo dlouho a jela opravdu ku Praze dávajíc se unášeti.

Mezi tím co únos tento se děl a Blanka i Krásník bez zavazadel a ve výletním oděvu s Lagarinem odjížděli, blížili se zbývající účastníci tohoto památného výletu dosti nepokojně domů.

„Co říci Olze?“ bylo nyní choulostivou otázkou. Ještě se nebyli usnesli, zdali a jak ji přelhati, když jim sama přicházela vstříc v jakémsi zlém tušení. Nevidouc mezi nimi Blanku, hned nejhoršího se domnívala, a Libuši i Svatavě zbývalo jen svědčiti tomu, co okamžitě a ku podivu pronikavě uhodla.

„Uprchla s dobrodruhem, mohla jsem to předvídati, neměla jsem tu pošetilou od sebe pouštěti ani na okamžik!“ Tak a podobně lála. Posmívala se Krásníkovi, že se dal šejdíři ošáliti, hněvala se na Libuši a Svatavu, a paní Krásníková nevěděla nepokojem a starostí, co počíti. Na Libušinu hlavu padala všecka odpovědnost této události, a zmatek v domě vzrůstal.

Olga použila tohoto rozčilení a nepřítomnosti Krásníkovy, aby domluvila Libuši stran Žalkovského, jenž doprovodiv dívky, již se byl domů odebral.

„Chcešli a mášli se vdáti, nevyhýbej se, nevybírej a odhodlej se rychle k muži, jemuž rodiče přejí, který má dobré postavení a ctnou povahu. Snadnoť je zmeškati pravý čas, a ty nejsi podle toho, abysi se sama světem probojovala, byla bysi schopna naopak jako Blanka dáti se ošáliti jakémukoli dobrodruhu. Ano, nebezpečí je velké. Pomoz mi přece, sestro — proč jí nedomlouváš? Mně si stýskáváš soukromí na její váhavost a tvrdohlavost — promluv s ní přece rozhodně, žádej, ať nyní hned se vysloví!“

Libuše seděla jak omráčena. Její matka řekla: „Nikdy nemíním

své dítě nutit. Ať volí svobodně, ať čeká až srdce promluví. Ona zná přání svých rodičů, budeli chtíti, bude se dle něho říditi."

Libuše vstala bledá a vrávorajíc, políbila matku a opustila beze slova světnici. Běžela lomíc rukama do zahrady.

„Kdy bych jen mohla!" volala štkajíc. „Co se to vzpíná před vůlí mou? Proč nemohu jako v jiných věcech přemoci se, povoliti, býti klidna?"

„Protože se jedná o celé žití a že to žití není tvoje; že patří člověčenstvu, že je nemůžeš bez lásky pochovati, aniž bys podstoupila s tímto zákonem tuhý zápas." Tak ozval se za ní hlas, a Svatava ji brala za ruku.

„Je to pravda, milá Libuše," ujala se za chvíli zase slova, když její družka důvěrně hlavu na její rameno položila, „že myslíš na jiného než na Žalkovského?"

„Kdo to řekl?" vyplášila se ona. „Již se mne matka jednou takto ptala. Jak vám to může napadati? Což někoho znám?"

„Řekla to Olga, psala to tvé matce, věznila tě dílem proto, chce tě zachrániti před nebezpečným člověkem."

„Už vím koho myslí," řekla Libuše hrdě. „Mysliteli, že jste uhodly, proč mne na to pamatujete, proč mne nenecháváte klidně pochovati nenarozený cit?"

„Doufala jsem, že se tomu spolu zasmějeme, že úplně vyvrátíš vrtoch Olžin. Pak byla bych si troufala povzbuzovati tě ke spojení s Žalkovským aneb aspoň usnadniti tobě ten boj, kterému jsi podrobena."

„Není to věru nic snadného, co ode mne žádají," řekla Libuše vážně. „Mám vzíti na sebe velké povinnosti, avšak než to učiním, musím přece věděti, dostojímli jim. Či mám hned na počátku sebe a jiného klamati? Jak prováděti dále takovou přetvářku? Jsem smutna, myslímli na Žalkovského, je mi úzko až k nepopsání, představujuli si sňatek s ním. A tážu se, jeli mou povinností přemáhati tento varující hlas přírody, vrhati se do neznámého poměru a rozmnožiti ten dav bídných manželských poměrů?"

„Jsi snad příliš zastrašena tím, co jsi v Praze viděla a slyšela," odpověděla Svatava. „Žalkovského povaha zdá se přece zabezpečovati trvalé štěstí manželské, a přiznávám se ti, že se tvým příbuzným nedivím, litujíli tvého tichého odporu."

„Též já toho lituji, lituji též Žalkovského, přála bych mu tak ráda, aby šťasten byl, jak zasluhuje. Věř mi, Svatavo, že mi není volno — netěší mne už nic více."

„A jak jsi byla jasná a veselá, až jsem ti toho záviděla, když jsem tě poprvé viděla!"

„Nyní obrací se list. Vidím s radostí, že nyní ty jsi mladistvá, hovorná, milá, zcela jiná než tehdáž. Snadno jsi zapomněla na zklamanou lásku."

„Nebyla to více láska, byl to těžký svazek."

„Ani trochu lásky?"

To nemohu právě říci. Roztržka mne bolela, nová, pošetilá naděje všecku mne pobouřila, pak ale učila jsem se opovrhovati."

„To je divné, Svatavo, já nikým opovrhovati nemohu.“

„Ani Milošem pro jeho zradu?“

„Nejsem jeho soudcem, Svatavo. Řekni mi však, myslíš, že jej Manuela milovala?“

„Věřím Manuele, jsem přesvědčena, že jí byl lhostejným.“

„Ubohý Miloš!“ šeptala Libuše, vzala Svatavu pod paží a vracela se s ní do domu.

Celou noc nespala.

Blanka byla zatím už v Praze v příbytku Bohdalovic, opojena laskavostí a něžností bratrovou, omráčena náhlou změnou svého postavení.

V domě, kde druhdy se pohybovala skoro co služka, byla nyní vítána a ctěna co Lagarinova sestra, jím milovaná a opatrovaná. Manuela zapomínajíc, že si dávala druhdy od Blanky sloužiti, sloužila jí nyní sama. Lagarinova pevnost a něžnost, opravdovost a bratrská oddanost, skvělý duch, zajímavé zkušení, americká vzdělanost a celý vzlet tohoto muže výtečného podmanil si její srdce v té míře, jak jindy tušívala, že by podmaněno býti mohlo. Lásky požehnání to bylo, jež z jeho ruky jí do srdce co nebeská rosa padalo. Ó, že tu nestála svobodná, neúhonná, aby mu všecko k nohám položiti mohla!

V té míře, jak se jí jevil vzácný cit pravé lásky vycházeje nad obzor jejího žití co zoře jarní před tím nevídaná, cítila bolestněji kletbu poměru svého s Milošem, styděla se zaň, netroufala si směle na Lagarina pohlednouti, usmáti se naň neb okouzlovati jej svým vtipem. Pokorná a sladce sklíčena chtěla mu raději sloužiti v tom, co mu bylo nejmilejší. Byla hluboce změněna, zrodila se na svět znova.

Večer zůstala s Blankou sama, Lagarin a Bohdal vyšli spolu. Blanka byla nemluvná, nemohla rozprávěti o nové události ani o bratru neb o minulosti své.

Aby ji Manuela pobavila, vymýšlela cokoliv a vypravovala jí o jiných věcech.

„Pomysli si, milá Blanko,“ řekla mezi jiným, „že jsem viděla Evu, vaši bývalou služku, a hádej, kde? Byli jsme v divadle a poznali jsme ji v řadách baletu. Bohdal mne na ni upozornil. Nebyl to omyl, takovou krásu nelze dvakráte nalezti. Tančila půvabně, jako by byla na divadle vyrostla, všecky zraky byly k ní obráceny.“

Blanka spráskla ruce. „Manuelo, prosím tě probůh, pojďme k té nešťastné ještě dnes večer. Přiveďme ji sem, prosme ji na kolenou, aby s té dráhy sešla. O, jak jsem nyní ráda, že jsem nalezla postavení, že jsem svobodna, že mohu jednati a někomu prospěti. Ano, to mi pomůže, abych tu špetku rozumu svým nenadálým štěstím zcela neztratila. Mou první prací bude zachrániti a vychovati Evu.“

Manuela ji s těží přesvědčila, že takový úmysl snáze se pojme než provede, a byť se i odvážila na tento pokus, že musí aspoň vyčkati příštího dne. Doufala, že Lagarin druhého dne fantastický ten vrtoch Blance vymluví. Avšak tento byl naopak nadšen Blančiným

smýšlením a hotov ji v tomto nápadu podporovati. Jeho laskavost k ní byla neobmezena. Čím více se lekával chvílemi její přemrštěnosti, jejího nerozumu a bídného vzezření, tím mocnější měl k ní soucit. Projevilali pak dobrotu srdce, něžnost citu, poznával s jásotem svou bývalou Blanku. Přemluvil pak již snadno Manuelu, aby jí to k vůli učinila a Evu s ní vyhledala. On sám postaral se o vypátrání jejího bytu.

Eva byla doma právě po namáhavé zkoušce, když obě dámy ji udivenou navštívily.

„Evičko, našla jsem svého bratra," zvolala Blanka místo pozdravení štkajíc a chvějíc se. Manuela vyložila vše, jak se patřilo, k ustrnutí, k radosti a k zvědavosti Evině.

Blanka začala ji pak hned přemlouvati, aby od dráhy započaté upustila a nabízela jí, že ji k sobě vezme, jen co bude sama s bratrem bydleti buď zde neb v dálné Americe.

Mravokárné důvody Blančiny od Olgy naučené přeslechla sice Eva docela, ale dobrodružný lákavý osud Blančin zdál se jí hoden, aby se pokusila jej sdíleti. Nebyla seznala posud mnoho slastí na dráze divadelní, byla dlouhou zkouškou omrzelá, netrpělivá, že se již nedostavil nějaký milionář, aby svůj milion její kráse obětoval — i svolila rychle.

Vítězně přivedla si ji Blanka do Bohdalovic domů, kde ji Manuela zatím umístiti dovolila. —

Než Krásník z Prahy odejel, došel k Horákovi, aby jej o všem zpravil a jaksi za svědka vzal Lagarinovy totožnosti s někdejším Josefem Vršovským.

S udivením vešel do domu druhdy tak čistého a úpravného. Bylоť vše zanedbáno a k Horákovi nebylo přístupu. Krásník nedal se však odbyti, a konečně se mu dvéře po velkém rachocení otevřely.

I nalezl přítele podivně zmateného a zapomněl pro jeho vzezření na vše jiné, co jej k němu vedlo.

„Myslím, Záviši," pravil k němu, „žes asi dávno z domu nebyl. Co jen to činíš, podkopáváš své zdraví — pojď přece se mnou na venek. Moje Libuše bez toho po tobě teskní."

„K čemu bych měl vycházet?" odpověděl on. „Co bych u tebe venku dělal? Tvé Libuši řekni, aby si na mne ani nevzpomněla, nejsem na světě nic platen."

„Ty, příteli, ty? Kde je tvá rovnováha, tvá dobrá zdravá mysl? Ty že nejsi platen? Kdo tedy má platnost nějakou neli muž, který všecku sílu obecnému dobru věnuje?"

„Není s tím nic! Život lidský je samý omyl, co je dobro, nikdo určitě neví. Číníce dobro působíme často zmatek, o naše namáhání nikdo nestojí. Jeden člověk je brzo nahražen. Co jsem já? Ani ne tolik co kapka ve světovém moři. Nenamítej mi nic, nechtěj mne potěšovati, nemám žádnou lítost, ale to hemžení, namáhání a pachtění lidské jest mi malicherné a směšné. Nemám více chuti v té komedii s jinými hráti, kdo může mne k tomu přinutit?"

„Láska by tě přinutila a přesvědčila," řekl s povzdechem Krásník.

Horák se trpce smál: „Blahový, snad láska Olžina? neb kterékoliv ženštiny? Čím by mne ta láska přesvědčila? Ne, je to velké štěstí, že mne aspoň nikdo jmenem lásky netrápí.“

„Ale vždyť jsi býval lidumilný, což nemyslíš více na ty, kteří potřebují potravy duševní a tělesné, jížto si jindy tak vhodně udílel?“

„Nešlo jim to k duhu, nikomu.“

„Nevděčnost tě poranila a sklíčila!“

„Doufám, že ne. Viděl jsem jen, že je vše marné.“

„Neuznalost, netečnost jiných přivedla tě do toho stavu. Říkával jsem ti vždycky, žes příliš skromným, se skromností neodolá člověk nadutosti a závisti.“

„Příteli, přestaň hádati, neuhodneš nikdy, budešli hledati jinde než ve mně. Vidíš, jsem právě hotov, vydal jsem se ze své dobré vůle, život mi nestojí více za podívanou.“

„Záviši!“

„Buď zticha, žádný povyk, sic budu litovati své důvěry v tebe. Jdi hezky domů ku svému drahému dítěti.“

„O kdy bys měl, Záviši, dítě, nebylo by to možné!“

„Nech mne, blahořečím osudu, že stojím sám, že nikoho nevleku za sebou tou nicotou.“

„Ale tvé knihy, věda, umění! Ne, Záviši, není možno, abys v tom setrval, jsi chorý, musíš se vyléčit.“

„O, což to! O výborný lék postarala se příroda každému.“

„Záviši, ty myslíš na smrt!“

„Někdy, proč ne? Náležíme jí všickni.“

„Ó, co mám ještě říci,“ zalkal Krásník, an venku zvučný, mladistvý mužský hlas se ozval, hádaje se o přístup k Horákovi.

Hlučně a prudce blížily se kroky, dvéře se otevřely, a Miloš strkaje do nich hlavu pravil: „Věděl jsem, že jste doma. Musím k vám, smím dále?“

Záviš nemluvil ukázav mu na sedadlo, ale Miloš chopil se vroucně jeho ruky: „Přináším novinu. Vaše namáhání, vaše laskavé prostředkování v Petrohradě nebylo marné, jak jsme poslední dobou již myslili. Jsem nyní vyzván, abych se účastnil výpravy k severní točně. Jsem jiným člověkem. S podivením hledím nazpět na život, který jsem vedl, na marné touhy, na ochabující zápas zženštilých citů. Urazil jsem vás, chtěje vaši shovívavosti přičítati svou malátnost, nyní přináším vám zadostučinění. Zpomněl jsem si v čas na vaše pokynutí, říkávalli jste mi: „Není ještě zle, zabloudímeli do kalu, dovedemeli jen vrátiti se a rychle vybřednout.“ Zkoušel jsem to, i šlo to těžce. Pořád lákala mne ta žena, pomsta nad ní, nová láska k ní — chtělo se mi navleci pletichy, hledal jsem k tomu nástroj v dobrém příteli. Přece však ustupoval jsem, přemáhal jsem se a dospěl jsem tak daleko, že jsem vida onu ženu hnáti se v nový poměr s týmže přítelem, odložil žárlivost a sobě pomyslil: Však pomstí mne jiný. — Této chvíle jsem i nad to povznešen, nebesa vyslyšela žádost vaši, drahý Záviši. Povolání mé pravé a krásné otevřelo mi kovová vrata a pustí mne z dusných mezí ven do světa nebezpečí, tuhé práce, těžkého namáhání, hrdinského vzletu a opravdového bádání.“

„Výborně, mladý muži, to byl jste svému příteli dlužen," řekl Krásník. Záviš podal Milošovi ruku řka: „Dobře, navštívte mne brzy opět."

Byl posud bledý, vypadal netečně, ale oko bylo již méně zkaleno, aspoň tak doufal Krásník. Miloš hleděl naň s lítostí a láskou, byl by mu rád do náručí se vrhl, ale netroufaje si odešel se srdcem zdrceným.

Krásník domlouval nyní příteli svému znova prose ho, aby s ním na venek se vydal. Záviš žádal, by ho již ušetřil.

„Tedy mi řekni aspoň, jak ti je?" doléhal onen chystaje se po jeho rozkazu k odchodu.

Záviš podávaje mu ruku řekl: „Jako zmořenému, kápneli mu někdo krůpěj vína na ret. Ale co na tom? Co se o mne staráš? Kdy bys byl přišel o hodinu později ke mně, bylo by vše jinak a lépe dopadalo. Řekněte mi, vy ostatní, co se tak béřete o jeden život lidský? Nač to násilí, abyste co možná každého přitáhli nazpět od prahu věčnosti v tu svoji bídu?" (Pokračování.)

Čechové a Poláci v XV. a XVI. století.

Píše

Josef Pervolf.

1. Poměr Čechův k Polsku a k Litvě za husitského hnutí.

Ze západního Slovanstva zbyli — po dlouhověkém jeho boji s postupujícím živlem německým — pouze dva národové, *Čechové* a *Poláci*; ostatní jich soukmenovci na Labi a Baltě klesli vnitřní slabostí i přesilou nepřátel, a zmizeli buď úplně nebo zůstali obmezeni na nepatrné zbytky, které jen živořily a nemohly tudíž v historii člověčenstva zaujíti vynikající místo.

Mezi Čechy a Poláky jeví se od samého počátku jich historie zvláště úzké svazky. Čechové a Poláci bojujíce, míříce se i vůbec vstupujíce v jakékoli vzájemné poměry, nepřestávají opakovati, že pocházejí ode *dvou bratří*, Čecha i Lecha, a že tudíž sluší jich potomkům žíti v bratrské lásce i vzájemně sobě pomáhati.

Již v nejstarších dobách slovanská plemena, která později sestoupila se ve dvě národní tělesa, české a polské, nejednou žila spojena pod jedním panovníkem, třeba ne na dlouho: tak Lechové slezští i karpatští (Charváti) byli částí západoslovanských říší Sama, Svatopluka i obou českých Boleslavův; naopak dostalo se na počátku XI. století celé plémě československé pod moc polského knížete Boleslava Chrabrého, a jen dynastické interesy i politická nezralost Čechův vytrhly zemi českou z rukou slavného onoho panovníka západoslovanského, a vehnaly ji opět do náručí německého. Pozdě již dovolával

se král Přemysl Otakar II. pomoci polské *„proti nenasytným žádostem Němcův“* (insatiabiles Teutonicorum hiatus) ve jmeně společného slovanského původu; zbylé západní Slovanstvo bylo již příliš rozraženo, i neporozumělo prorockým slovům nešťastného krále. I jestli ještě jednou, na rozhraní XIII. a XIV. stol. kynula naděje, že obě západoslovanské říše spojeny budou pod jedním králem rodu českého, i jestli tehdáž uvažováno, že oba národové „Čechové a Poláci hovořící jedním jazykem *slovanským* spolčí se pevnými svazky lásky“: to naděje ta ukázala se býti klamnou. Říše česká i polská rozešly se záhy i šly každá svou drahou: Čechy dostaly se německému rodu panovnickému, Polsko pak mocně odraženo na západě živlem německým, vrhlo se na východ, a povolavši sobě na osiřelý trůn Piastovcův knížete litevského spojeno s obšírným velikým knížetstvím litevskoruským aspoň jednou dynastií.

V bližší styky vstoupili Čechové a Poláci na počátku XV. stol., když v Čechách spolu se hnutím náboženským zjevilo se též mocné *hnutí národní*, směřující proti odvěkému vrahu všeho západního Slovanstva, proti Němcům. Čechové počavše boj téměř s celou Evropou, zvláště pak s Německem, ohlíželi se po spojencích, i přirozeně obrátili hlavní zřetel k sousedním svým soukmenovcům, k *Polákům* a spojeným s těmi *Rusínům*. Nemálo přispělo k tomuto sblížení společné nebezpečenství ze strany Němcův: i říše polskolitevská zápasila již plných sto let s *německými rytíři*, kteří zahnízdivše se na baltickém pomoří mocně dotírali na Poláky i na Litvíny.

Sympathie Čechův k sousednímu slovanskému státu polskolitevskému zjevily se zvláště silně, když ten na počátku XV. stol. hotovil se zadati dravým rytířům rozhodnou ránu. Ačkoli český král Václav stál po straně řádu, tož přece mnozí Čechové a Moravané pospíchali na pomoc Polsku proti společným nepřátelům. V bitvě pod *Dubrovnou* čili *Tannenbergem* (1410) nájemní čeští a moravští vojíni tvořili zvláštní sbor polskolitevského vojska pode čtvrtou korouhví sv. Jiří. Jich vůdcové byli *Sokol*, *Zbislávek* a *Sarnovský* (?). Kromě toho byli i někteří Čechové okolo samého krále Vladislava, zejmena jeho milec Jan *Sokol*, starosta Radzynský, i *Jan z Tovačova.*[1])

Ve službě polské zůstali Čechové i po vítězství Dubrovenském, ačkoli král Václav zastrašený porážkou Němcův, svolával všechny své poddané do zbraně proti novému „vpádu Tatarův.“ [2]) Král Vladislav maje na mysli obnovení vojny s rytíři, udržoval styky s českými válečníky, i žádal jmenovitě pana *Kostku z Postupic*, aby v případě vojny s křižovníky, netoliko sám mu přispěl na pomoc, nýbrž i zdržel jiné Čechy, kteří by chtěli pomáhati Němcům (1413). Ve výpravě Polákův proti křižovníkům r. 1414 účastnilo se mnoho Čechův, mezi nimi rotmistři a vojíni Semečka ze Semčic, Ota z Robous, Janko z Dubnice, Stanislav z Dobré Vody, Bukovec, Hus, Žák a j.[3])

---

[1]) Obšírně vypsal bitvu Dubrovenskou Dlugoš (počátek XI. knihy). Čeští nájemní vojíni byli taktéž ve vojště německém. Podle pozdějších svědectví byl ve vojště polském i Žižka.

[2]) Palacký Dějiny doby husitské I. 171.

[3]) List krále Kostkovi r. 1413. (Račiňský: Codex diplom. Lithuaniae 170).

Vedle těchto stykův mezi Čechy a Poláky na poli válečném začaly se mezi nimi i jiné svazky na poli duchovním. Nemálo přispěla ke sblížení obou západoslovanských kmenův *pražská universita*, na které studovalo mnoho Polákův tvořice — ovšem s jinými národy — jeden ze čtyř tak nazvaných jejich „národův." Mistr Jan *Hus* dopisoval si s králem Vladislavem, i hájil Polska i Litvy, „slovanské říše", proti nářku kacířství, který vrhl na ně jeden německý profesor. Ve prospěch Husa na koncilu Kostnickém ozvali se kromě pánův českých i mnozí „věrní páni polského království" — jak je nazývá sám Hus — jmenovitě oba vyslanci krále Vladislava, Januš z *Tuliškova* a *Záviša Čarný z Grabova*, páni *Boruta*, *Dunin*, *Balický* a j. Poláci navštěvovali Husa u vězení; u něho byl sluha Polák, a sám Hus vyznává, že neměl na koncilu jiného přítele, než boha a jednoho polského doktora. [1])

Věrný přítel Husa, mistr *Jeronym Pražský*, přebýval nějaký čas (1413) při dvoře královském v Krakově, a nadělal tam mnoho hluku svými kázaními. Z Krakova odebral se na Litvu k velikému knížeti Alexandru Vitovtovi, a zde i v okolních zemích ruských, jmenovitě ve Vitebsku a ve Pskově, choval se velmi přátelsky k pravoslavnému vyznání tamějšího národu ruského, k velikému hněvu litevských katolíkův. Ve Vitebsku — při uvítání Vitovta katolickým i pravoslavným duchovenstvem — Jeronym připojil se k průvodu pravoslavných, vzdávaje jich sv. ostatkům i obrazům poctu, a veřejně, i u přítomnosti Vilenského biskupa, prohlašuje, že vyznání pravoslavné jest víra dokonalá a že Rusové jsou dobří křesťané. Ba katolíci litevští připisovali českému mistru i takový záměr, jako by on Vitovta a jeho poddané přemlouval odříci se katolického vyznání a přestoupiti k pravoslaví. Podobně choval se Jeronym i ve Pskově, navštěvuje pravoslavné chrámy, a vůbec horlivé maje účastenství v pobožnostech pravoslavného národu ruského, tak že inquisitor „kacířské zloby" — jeden z jeho žalobníkův na koncilu Kostnickém — se domníval, že stal se přívržencem pravoslavne ruské „sekty i převrácené víry." [2])

Za takového stavu věcí v Polsku a na Litvě, za takové přízně mnohých poddaných Vladislava a Vitovta k Čechům, není s podivením, že jakýsi *český šlechtic* na dvoře Vitovta beztrestně směl prohlásiti, že Hus jest nespravedlivě odsouzen a upálen. [3])

Když konečně Čechové chopili se zbraně pomstít pohanění, učiněné upálením Husa a Jeronyma nejen národu českému ale i *slovanskému*, a osvobodit pravdu zákona božího i jazyka *slovanského*, [4]) hledali spojence na východě slovanském, v Polsku a Litvě.

Kvitance mnohých polských a českých rotmistrův a vojínův z r. 1415 až 1416 chovají se v hlavním archivě Varšavském.

[1]) Listy M. Husa v sborníku Palackého Documenta M. J. Hus, p. 30, 63, 85, 99, 104, 105, 111, 116, 127; Petr z Mladenovic ib. p. 256, 258, 260, 264, atd.

[2]) Documenta M. J. Hus 506, v. d. Hardt Concil. Constanc. IV. 634.

[3]) Caro Gesch. v. Polen III. 511.

[4]) Docum. M. J. Hus 547, 561; Archiv český III. 183; Výbor z liter. české II. 278.

Král polský Vladislav Jagajlo i veliký kníže litevský Alexander Vitovt skutečně jali se míti účastenství v českých záležitostech, ač nikoli v té míře, jak toho žádaly prospěchy Čechův a vůbec všeho Slovanstva. Avšak za tehdejšího stavu věcí nelze diviti se nerozhodnosti obou panovníkův: z jedné strany působily jich osobní náklonnost i sympathie jich poddaných k Čechům, bojujícím s odvěkými vrahy Slovanstva, s Němci, s druhé však strany římskokatolické duchovenstvo ostře brojilo proti všelikému obcování s prokletými českými kacíři, hrozíc strašnými tresty na tomto i na onom světě. Těmito nesnadnými poměry dlužno sobě objasniti časté kolísání panovníkův litevského i polského; zvláště pak posledního; král Vladislav jeví se tu přítelem, tu zase nepřítelem Čechův, i konečně všemožně se snaží smířiti je s Římem; Vitovt osvědčil se býti stálejším příznivcem Čechův.

Čechové prohlásivše nenávistného krále Sigmunda za zbavena trůnu, pomýšleli na připojení k sousednímu *státu polskolitevskému*, a během r. 1420 třikráte podávali českou korunu králi Vladislavu. Čeští poslové uvodíce příčiny, za kterými nepřítel jich národu, císař Sigmund, nemůže býti Českým králem, ukazovali i k tomu, že jest společným vrahem Čechův a Polákův, proti nimž neustále popuzuje německé rytíře. Konečně připomenuli polskému králi, že nepřijmeli nabízené koruny české, nebude pokojně panovati ani ve svém království. [1]) Kdežto husitští Čechové všemožně se vynasnažovali spojiti se s Polskem, hleděli katoličtí Čechové zoškliviti svým krajanům polské panování, metajíce — takřka o závod s německými křižovníky — všelikou hanu i potupu na polský národ; tak původce hanopisu, Mikuláš notář Znojemský, nazývá Poláky zloději, loupežníky, vrahy duchovenstva i církve, rouhači svatyň atd. [2])

Král polský, nedávno křtěný, strašen duchovenstvem, nemohl se odhodlati, aby přijal z rukou kacířův podávanou korunu českou. Za to Vitovt neměl takových vrtochův, a sám se nabídl za krále Čechům, kteří ovšem milerádi přijali toto nabídnutí. Na sněmě Kutnohorském (v září 1421) Čechové uznali litevského velikého knížete za svého krále, i nazývali odtud Vitovta „králem českým požádaným". [3])

Čeští posli vypravení na Litvu, *Vilém Kostka z Postupic*, *Václav z Jenšteina*, *Hlas z Kamenice* a *Vaněk* příjmím *Pivo*, dostali se na cestě v Ratiboře do zajetí Opavského knížete Jana. Událost tato způsobila veliké pohnutí nejen v Čechách, ale i v Polště a na Litvě. „Po vší zemi polské a litevské", píše souvěký svědek, „hluk veliký jest a bouření v obcích za příčinou zajetí těch Čechův. Lid praví: ať král Sigmund chce nebo nechce, musí propustiti je na

---

[1]) O poselstvích českých do Polska obšírně vypravuje Dlugoš I. 428—442. Srv. Palackého Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I. 92, 45. Některé listiny o těchto poselstvích do Polska i do Litvy vytiskl Pelzel v rozpravě o knížeti Sigmundovi (Abhandlungen der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften 1786); srv. též Výbor z liter. české II. 350. Tehdáž Benátčané radili papeži svoliti, aby Vladislav přijal českou korunu. (Acta archivi Veneti II. 618).

[2]) Höfler: Scriptores rer. hussit. I. 564.

[3]) Palacký Dějiny husit. II. 116, Urkundl. Beiträge I. 121, 187, srv. též 64.

svobodu, jináče chceme pomstiti jich až do hojného krveprolití; neboť kníže ten hledí zrušiti *sjednocení mezi námi a bratřími našimi Čechy* již dokonané.“ [1])

Vitovt i Vladislav jeho synovec, kníže *Sigmund Korybutovič*, usilovně žádali propuštění poslův, hrozíce i vojnou. „Vladislav i Vitovt,“ píše Sigmund Korybutovič, „nikterak nechtí opouštěti Čechův, i chtí jim pomáhati jako svému národu i svým poddaným.“ Zvláště horlivě ujal se této věci Vitovt. On vyzýval Pražany, aby vyslali vojsko z jedné strany proti knížeti Janu, on že vyšle z druhé strany knížete Sigmunda Korybutoviče. Avšak kníže Opavský předešel nebezpečenství, vydav posly císaři Sigmundovi. [2])

Po několika měsících, po zavraždění kněze Jana Želivského, podařilo se konečně Vitovtu dosíci účastenství v záležitostech českých. Tehdáž jeho strana v Praze nabyvši převahy skládala naději na „krále českého požádaného“, a — dle litevskoruského letopisce — „českoje korolevstvo velikuju česť deržało nad sławnym hospodarem“. [3]) Ba mezi německými rytíři na pobřeží baltickém roznášela se i zpráva, že Vitovt, jenž byl právě přijal české kacíře pod svou ochranu, a král Vladislav zamýšlejí tajně sejíti se s velikým knížetem *Moskevským*. [4])

Vitovt přispěl Čechům na pomoc dvojím způsobem. Z jedné strany horlivě se přimlouval za ně u papeže, který však těžce nesl jeho ochotu, přijíti na se českou korunu, a mezi jiným připomenul jemu, že němečtí knížata nikdy v to nesvolí, aby této koruny se jemu dostalo, byť i sám císař k tomu mlčel. [5]) Z druhé strany vypravil Vitovt do Čech i brannou pomoc pod knížetem Sigmundem Korybutovičem. Pod korouhve Korybutovičovy scházeli se do Krakova nejen Poláci ale i pravoslavní Rusíni, zvláště z Červené (Halické) Rusi. Hořce naříkal potom král Vladislav na „obyvatele země ruské v krajině Lvovské i jinde“, že oni když je vyzýval ruským starostou Spytkem Tarnovským do boje proti husitům za peníze, neochotně poslouchali, kdežto s knížetem Sigmundem i bez platu pospíchali jim na pomoc „proti svému spasení i své cti.“ [6])

Kníže *Sigmund Korybutovič* čili — jak jej Čechové pro rozdíl od císaře Sigmunda nazývali — Korybut, vstoupiv (1422) s vojskem polskoruským do zemí českých „pro obranu zákona božího a pro dobré obecné“, ohlašoval, že přichází ve jméně Alexandra Vitovta, krále českého požádaného, jako jeho plnomocný správce, aby hájil země proti všem zevnitřním i vnitřním nepřátelům; i napomínal všech stran, aby se smířily a dostavily se na sněm do Čáslavi. Aby sobě získal přízeň husitův, přijímal již v moravském městě Uničově pod obojí způsobou.

---

[1]) List Abrahama Černého (Niger) z Věličky knížeti Janu 23. sept. 1421. (Palacký Urk. Beitr. I. 153, Script. rer. siles. VI. 13, Dějiny husit. II. 123).

[2]) Urk. Beitr. I. 148, 152, 156, Script. rer. siles. VI. 10, 12.

[3]) Vyd. Daniloviče 62, A. Popova 48.

[4]) Napierský: Index corporis histor.-dipl. Livoniae, Eston., Curon. Nro. 1005. (list Dünaburského komtura velmistru, 2. jan. 1422).

[5]) Urkundl. Beiträge I. 206.

[6]) Urkundl. Beiträge I. 303. O knížeti Sigmundovi srv. zvláště Palackého Děj. husit. II., též Stadnického: Bracia Władysława Jagiełły 50.

Na sněmě Čáslavském přiznán od shromážděných tam šlechty i měst za správce zemského, slíbiv, že bude hájiti zákona božího. Taktéž přijali jej Táboři, v jich čele Žižka, Chval Buchovec, a obce Tábor, Domažlice, Klatovy, Sušice a Písek a j. za „pomocníka a za správci nejvyššího“ české země. Nový správce Čech nazýval se „Sigmund boží milostí kníže litevské, od nejosvícenějšího knížete a pána, p. Alexandra jinak Vitolda boží milostí kněze velikého litevského, krále českého požádaného, ku obraně a vysvobození zákona božího a upokojení a zřízení země české vydaný, pány zemskými, pány Pražany, rytíři, panošemi, městy i všemi obcemi k zákonu božímu příchylnými úplně a bez zmatku i s svorností přijatý.“ [1])

Kníže Sigmund spravoval zemi k všeobecné spokojenosti, nejen Pražan i husitských pánův a obcí, ale i Táborův. Mezi ním a Žižkou nastal pak zvláště přátelský poměr, i „když jsou se spolu seznámili i sešli v přízni, kníže říkalo Žižkovi otče, a Žižka knížeti pane synu.“ Když pak později následkem usilování polského duchovenstva Vladislav i Vitovt odvrátili se od českých kacířův, tu i kníže Korybut přinucen byl opustiti Čechy. Avšak učinil tak nerad, i brzy — přes všechna opatření učiněná v Polsku proti kacířům — vrátil se o své ujmě do Čech s válečnou družinou, k velikému hněvu krále Vladislava (1424). Tento nadarmo svaloval s sebe všelikou vinu v této věci, ba zabavil i jmění Korybuta i jeho společníkův: nedůvěra k Polákům u sousedních národův byla taková, že polské vojsko, přitrhší konečně na Moravu bojovat proti kacířům, ani nepřijato vévodou rakouským i vrátilo se domů.

Kníže Korybut zůstal na to v Čechách několik let, požívaje přízně zvláště Pražan, i bojuje v řadách husitských. On i jiní bojovníci polští a ruští účastnili se ve skvělém vítězství Čechův pod Ústím (1426). V této bitvě — dle slov souvěké písně — „kněz Zikmund s pláčem se bohu modlil, lid k boji napomínaje, zemkům mysl dobrú dávaje. Jeho Polané, Čechové i Moravané, stateční páni Pražané nepřátely bili udatně“.[2]) Ale v brzku Korybut pozbyl přízně Pražan, zamýšleje smíření Čechův s papežem. Když v Čechách dověděli se o tomto záměru knížete, tu podnětem samých husitských kněží jest Korybut zajat a vypovězen ze země. S ním odešli z Čech i ostatní Poláci (1427). Hořce naříkají na tuto událost současníci: „Kněží nás se vším světem svadili, když jsme již Polsko ztratili, odkudž jsme dřív pomoc měli. Tak jemu Pražané službu a pomoc proti jich nepřátelům zaplatili. Ale nenechal pán bůh bez pomsty těch zrádných lidí.“ [3]) Nehledíc na toto pohanění Korybut brzy jeví se mezi českými hejtmany; zaujal město Glivice v Slezsku (1430) a účastnil se ve vítězství Čechův u Domažlic (1431).

Kromě Korybuta byli i jiní Poláci a Rusíni v českých vojskách.

---

[1]) Archiv český III. 239, I. 213—214; Urkundl. Beiträge I. 192, 194, 287; Script. rer. siles. VI. 30; Staří letop. čeští 52.

[2]) Výbor z lit. české II. 306.

[3]) Výbor z lit. české II. 311, Staří letop. čeští 71. I Mikuláš Biskupec (1444) doráží na pražské kněží, že „in principem Lithuaniae Sigismundum irruerunt.“ (Script. rer. hussit. II. 690).

Tak pan *Dobeslav Puchała*, husitský hejtman ve slezském městě Krucburku, *Petr Polák*, hejtman v Němčí, a jiní polští hejtmani ve slezských městech a tvrzích; *Vyšek Račinský*, který přišel do Čech již r. 1421 jako posel Vitovta a později byl soudruhem znamenitého Roháče z Dubé, atd.[1])

Mezi Rusíny, kteří přišli do Čech pomáhat proti Němcům, vyniká zvláště kníže *Fridrich Ostrožský*. Tento „kněz Fridrich ruský" — tak sluje v výše připomenuté písni české — bojoval v bitvě Ústské, vele spolu s jinými českými hejtmany cepníkům. Později byl hejtmanem v Břeclavi na Moravě, účastnil se rozličných výprav ve Slezsku, Uhřích i Polsku. Zde se připomíná ještě r. 1438 jako pomocník husitského pána polského Spytka z Melštyna, i co nájemný válečník krále Vladislava ve výpravě české, v níž se účastnil s dvěma sty jezdců. Dlouholetým přebýváním mezi Čechy dokonale se počeštil. Jiný kníže Ostrožský *Václav*, připomíná se r. 1460 mezi hejtmany husitského dobrodruha v Rakousích Mladvaňka.[2])

V českých vojskách zůstali mnozí Poláci i Rusíni přes všechny hrozby krále Vladislava; tento ještě r. 1431 vyhrožoval rozličnými tresty svým poddaným, „kteří pomáhají Čechům".[3])

Odcizení oficiálného Polska i Litvy, t. j. jich panovníků, od Čechův netrvalo dlouho. Když po smrti Vitovta (1430) vznikly povážlivé spory mezi Polskem a Litvou, a nový veliký kníže Litevský, *Boleslav Švitrigajło*,[4]) bratr krále Vladislava, byl ve spojení s nepřáteli Polska, s císařem a s křižovníky, tu král polský opět sblížil se s Čechy. Kníže Korybut a pan Puchała přijati do služby polské, a Čechům dostávalo se z Polska všeliké pomoci. Trpce si stěžuje do tohoto podporování Čechův císař Sigmund králi Vladislavu (v máji 1431): „Opatřte, aby zastaveny byly pomůcky z království vašeho, které skrze Sigmunda Korybuta i skrze poddané vaše Puchału a jiné mnohé ode

[1]) Puchała a Polák připomínají se často v slezských písemnostech ok. 1430. (Script. rer. siles. VI) Srv. níže list cís. Sigmunda králi Vladislavu. O Račinském srv. Staří letop. čeští 103.

[2]) O Fridrichu Ostrožském v. zvláště Dlugoše kn. XI. Kvitance jeho králi Vladislavovi III. (v Krakově 4. jun. 1438) za zaplacenou válečnou službu v Čechách (cum ducentis equis, quos nobiscum versus Bohemiam duxerimus) jest v hlavním archivě Varšavském; pečeť jest knížat Ostrožských, ačkoli v listině samé „Fridericus dux de Ostrorog." V jiné listině z r. 1428 (Script. rer. siles. VI. 59) nazývá se „Fredericus dux Russiae alias Ostroch." Česká listina Václava z Ostrohu v. v Archivě českém IV. 334. Srv. Palackého Dějiny nár. česk. IV. 1, 439. — V ruské listině (1414—1429, Akty zapadnoj Rossii I. Nro. 22) připomíná se na Podolí jakýsi pán „Bedrich", možná, že Bedřich Ostrožský. Ostatně podivno, že pravoslavný pán ruský měl neobyčejné jmeno latinskoněmecké. Výslovně zde podotýkáme, že souvěký jemu kníže *Feodor* (Fedko) *Ostrožský* jest rozdílná osoba.

[3]) Račiňský: Codex dipl. Lithuan. 351. S druhé strany byli někteří Poláci i ve vojště císaře Sigmunda: tak v bitvě Vyšehradské zahynul pan Balický, v bitvě u Německého Brodu zajati pan Záviša z Grabova i Borovský, atd.

[4]) Jmeno tohoto knížete píšeme tak, jak se psal ve slovanských (ruských) památkách, listinách a letopisích: „Švitrigajło nebo „Švitrihajło"; také Čechům slul „Švidrgal" nebo „Švidrhal". (Staří letop. čeští 113.) Obyčejně nazývá se Svidrigajlo, Svidrigello.

dávna i až podnes jim se činí; neboť nebude vás tušim tajno, že pevnosti ve Slezsku od kacířův dobyté jsou v držení samých Polákův, že kořisti od nich věrným křesťanům odňaté prodávají se u vás dle libosti, a že v Krakově volný jest jim trh na zbraně, na koně i jiné potřeby; z čehož kacíři netoliko prospěch, ale i chloubu sobě berou." [1])

Podnětem Korybuta pokusil se tehdáž Vladislav opět o smíření Čechův s Římem. K tomu cíli uspořádáno obyčejné toho času „hádání" kněží českých a polských v Krakově. Toto hádaní, vedené českým i polským jazykem, nevedlo ovšem k ničemu. Marná byla i všeliká slova starého krále napomínajícího Čechy k návratu k církvi katolické. „Litujíli všichni věřící vašeho pobloudení", vece Vladislav českým theologům, „to tím více já i mé království za příčinou sousedství i *příbuzného jazyka.*" [2])

Nehledíc na toto nezdaření záměru krále Polského poměry mezi Čechy a Poláky stávaly se vždy více těsnými a přátelskými. R. 1432 přišli poslové polského krále do Prahy, a téhož roku hnuly se první pomocné vojenské sbory české do Polska proti křižovníkům, a Puchała najímal české válečníky do polské služby. Později shromažďovali se Sirotci i Táboři v severovýchodních Čechách, chtějíce vytrhnouti Polsku na pomoc. Bázeň před spojenými silami českopolskými v Prusích byla taková, že již na jaře r. 1431 rozšířila se tu pověsť, že Korybut a Puchała, „strašní a opravdoví kacíři", stojí s vojskem na hranicích pruských, a že čeští posli byli na sněmě Krakovském za příčinou uzavření spolku českopolského. Pověst ta však ukázala se býti lichou. [3])

Zvláště přátelsky chovali se k Polákům *Sirotci*, stoupenci nebožtíka Žižky. Oni v létě r. 1432 jsouce ve Slezsku, vypravili poselství ke králi Vladislavu, jenž právě meškal blíže hranic slezských, v Pabianicích, i nabízeli jemu užší spolek českopolský. Čeští poslové přijati slavně, a mezi Čechy a Poláky uzavřen tehdáž spolek „proti všem Němcům." [4]) Smímeli věřiti pozdějšímu svědectví, pravili prý čeští poslové králi: „Čechové, národ Polákům pobratimský a pokrevný, jeden původ a jazyk s nimi mající, ničeho nežádají sobě vroucněji, než aby království polské bylo osvobozeno od všeliké nepřátelské přemoci";

---

[1]) Palacký Děj. husit. II. 367. V upřímnou ochotnost Polákův podati pomoci proti českým kacířům Sigmund nevěřil již dříve. Když na sjezdě v Lucku (1429) polští pánové nabízeli mu pomoc proti husitům ve Slezsku, císař odpověděl jim nedůvěřivě: „Což pak učiní Poláci proti Polákům?" (Mosbach: Przyczynki do dziejów polskich 92, Script. rer. siles. VI. 83.)

[2]) Dlugoš I. 577.

[3]) Script. rer. siles. VI. 107, 117, 120. Srv. Kotzebue: Svitrigajło 106, Daniłowič: Skarbiec diplom. Litwy II. 117, Grünhagen: Die Hussitenkämpfe der Schlesier 204.

[4]) Tak ohlašovali polští poslové uherským stavům 10. aug. 1432 (srv. listy Mik. Gary a záhřeb. biskupa Jana; Martene et Durand Collectio morum. ampl. VIII. 161, 164; Palackého Děj. husit. III. 53; Dlugoš I. 605). Tehdáž (18. jul.) i Švitrigajlo vytýká Vladislavu úzké jeho svazky s Čechy (Voigt Gesch. Preuss. VII. 595, Daniłovič Skarbiec Litwy II. 134). Na pomoc Čechův proti císaři i křižovníkům počítali Vladislav i Vitovt již r. 1423, a r. 1428 Čechové sami nabízeli polskému králi pomoc proti rytířům (Voigt VII. 456, 511).

ukazujíce pak ke mnohým nepřátelům Polska, kteří usilují je zkaziti, jako císař, Litva, Multany i němečtí rytíři, přikazovali ve službu krále polského výborné své vojsko pod Sigmundem Korybutem, „kteréhožto vojska pohledu Němci ani snésti nemohou“.[1])

Již 8. září t. r. posílají jmenem všech husitských Čechův oba hejtmani, Sirotčí *Jan Čapek ze Sán* a Táborský *Otík z Lozy*, jakožto spojenci polského krále, svého příznivce a ochránce, odpovědné listy německým rytířům.[2]) Na jaře pak r. 1433 Sirotci pod Čapkem vtrhli skrze Slezsko a Velkopolsko na pomoc Polákům do Prus a Nových Marek, a zde válčili s Němci ve spojení s polským vojskem pod Sudivojem (Sędzivojem) z Ostrorogu. Když Čapek v dobytém městě Tčevě zajal několik Čechův sloužívších rytířům, kázal je všechny upáliti, jelikož prý pomáhali Němcům proti vlastnímu národu svému i proti králi a království polskému *jednoho s nimi jazyka*.[3])

Z druhé strany i veliký kníže litevský Švitrigajlo válče s králem Vladislavem, domáhal se přízně Čechův, a milerád přijal nabízenou jemu pomoc některých českých pánův a vůdcův vojska Táborského, jmenovitě Sigmunda Korybutoviče, Prokopa Velikého, Diviše Bořka z Miletínka, Pavla Sovinského, Viléma Kostky z Postupic a Smila Holického. Mezi Švitrigajlem a těmito českými válečníky uzavřena jakási smlouva k vzájemné pomoci; na česká vojska skládal veliký kníže litevský hlavní naději. V listech psaných jazykem *českým* (z Nova Hradce t. j. Novhorodku 29. dubna 1431) těmto válečníkům, Švitrigajlo děkoval svému synovci, „osvícenému knězi Sigmundu Korybutoviči“, za nabízenou pomoc proti všem nepřátelům, i za jeho agitaci v jeho, Švitrigajla, prospěch mezi českými vojevůdci, a sliboval pomoc i se své strany v případě potřeby; dále prosil jej, aby působil na ony válečníky, „aby tu přízeň, kterouž k nám mají, potvrdili a posílili; nebo my chceme vám také pomáhati, kde nás budete potřebovati.“ V podobném smyslu psal též oněm hejtmanům a pánům „přátelům našim osobním.“ [4]) Na konci t. r. (1431) vypravil Švitrigajlo posla do Čech,

[1]) Bern. Vapovský (psal na poč. XVI. st.), vyd. Malinovského II. 158.
[2]) Martene VIII. 240, VII. 601.
[3]) Dlugoš I. 634. Srv. Palackého Děj. husit. III. 126, Voigt VII. 616.
[4]) Opisy těchto listův poslal král Vladislav císaři Sigmundu (Račiňský: Cod. diplom. Lithuan. 351), a tento německému velmistru (Srv. Kotzebue: Svitrigajlo 92). Otištěny jsou v Časopise Česk. Mus. 1831, 280. K porovnání s českým jazykem těchto listův Švitrigajla uvedeme zde listinu téhož knížete psanou obyčejným tehdáž v litevské kanceláři jazykem ruským: „Vo imja božie, amiń. My Bolesłav inako Švitrigajło, z božiej miłosti knjaž Černihovskij i inych, znajemo to činim sim (tím) našim listom každomu dobromu, nyněšnim i potom budučim, seho lista čtučim i słuchajučim: aže darovali jesmo i dajem słuzě našemu Jurkovi Kozenjati na svojem selě (vsi) na Chvatovcěch 50 kop ruskoj ličby (čísla) krakovskoj monety (jinde: krakovskoho rězu t. j. rázu); a iméjeť toje sełо deržati i uživati so všemi jeho požitki i užitki, što k nemu zdavna prisłuchajuť, i takož po nem jeho děti. A pakli toje pervoréčenoje sełо nam sja by sljubiło, a ljubo kotoromu našemu słuzě povolili bychom je vykupiti: tohdy tych 50 kop imajet byti dano słuzě našemu Jurkovi, a ljubo po nem jeho dětem. A na potverženie semu listu privěsili jesmo našju pečjať. A to sja dokonało u Kołomyi u nedělju po Usěknovenii hłavy sv. Ivana pod lěty 1424.“ (Akty zapadnoj Rossii I., číslo 32).

a okolo téhož času byl u něho na Litvě kníže Opavský Vácslav, jenž nedávno byl se připojil k husitům.[1]) Není nám známo, čím se skončily tyto úmluvy mezi Švitrigajlom a Čechy; ale ještě r. 1433 Táboři, jmenovitě hejtman Bedřich ze Strážnice, jevili ochotu pomáhati spíše velikému knížeti litevskému, než králi polskému.[2])

Takovým spůsobem Čechové z jedné strany jeví se pomocníky Polska a Litvy, z druhé strany i panovníci těch zemí slibují Čechům pomoc v případě potřeby; oba svářící se bratří Jagajlovici přičítají pomoci české velikou důležitost, i obávají se jí nemálo.[3]) Ba důvěra obou bratří k Čechům byla taková, že oba předkládali *svůj spor českému sněmu* (1433). Čechové pak již tehdáž pomýšleli na uvedení polského králevice Vladislava do země, a na sboru Basilejském sám pan Kostka z Postupic hájil krále polského, spojence Čechův, proti klevetám německých křižovníkův.[4])

Ale dříve než všeliké tyto a těm podobné záměry ve skutek mohly býti uvedeny, změnil se stav věcí v Čechách i na Litvě. Již r. 1434 vypukla v Čechách domácí válka, která se skončila úplným zničením demokratických a slovanskou vzájemností nadšených Táborův a Sirotkův. Z bitvy Lipanské (30. máje 1434) vyšli vítězi aristokrati katolíci a mírní husité kališníci, i přiznali konečně nenávistného císaře Sigmunda za krále. Po roce rozhodl se též osud Švitrigajla v bitvě na řece Svaté u Vilkomíře (1. září 1435). Vojsko velikého knížete litevského záleželo hlavně z pravoslavných Rusínův litevských, a z pomocných plukův tatarských, německých a *českých*, nebo — dle litevskoruských letopisců — z „hostej Rakušan, Slezakov ili Sljažan i Čechov".[5]) Hlavním vojevůdcem vojska Švitrigajlova byl kníže *Sigmund Korybutovič.* Královské vojsko polské zvítězilo, Korybutovič upadl v zajetí a zde zahynul.[6])

Po bitvě Vilkomírské učiněn opět pokus smířiti Švitrigajla s králem polským, prostřednictvím legátův sboru Basilejského a Čechův, kteří k tomu byli velice ochotni. Císař Sigmund sliboval Švitrigajlovi vše-

---

[1]) Kotzebue: Svitrigajlo 104, 133.
[2]) Script. rer. siles. VI. 127.
[3]) Račiński: Cod. diplom. Lithuan. 351, 369.
[4]) Palacký Děj. husit. III. 96.
[5]) Vyd. Daniloviče 59, A. Popova 53, Narbutta 47.
[6]) Od bratra Sigmundova, Feodora, odvodili se knížata Višnevečtí a Zbaražští. Kyjevský metropolit Isaiáš v listě knížeti Jeremiáši Višneveckému (1631) uvádí mezi jeho předky i knížete „Žigmunta, jenž za příčinou veliké statečnosti rytířské přijat jest na království české." (Akty zapadnoj Rossii I. 528). Polský básník Sam. Tvardovský opěvaje poselství knížete Krištofa Zbaražského do Turek, uvodí mezi jeho předky též Sigmunda Korybutoviče:

„Starszy Zygmunt na czeskie królestwo się sadzi,
Gdzie ozdobne z ochoczych chorągwie prowadzi.
Zkąd wiela sławny zwycięstw powróciwszy w domu,
Tonie w Swięty, z krwawego uchodząc pogromu."

(Legacya ks. K. Zbaraskiego, 1639, p. 5). Bratr knížete Krištofa, Jiří, ujímal se r. 1619 Čechův (v. níže).

likou pomoc od sebe i od bojovného národu českého, a za tou příčinou vypravil na Litvu posly Martinka z Bavorova a Mikuláše Březinku. Výsledek tohoto poselství není znám. [1])

2. Polská strana v Čechách, její zápas s německorakouskou. Jiří Poděbradský a král polský Kazimír. Jagajlovici na českém trůně.

Státní spojení Čech a Polska, ačkoli nebylo uvedeno ve skutek, zůstalo přece oblíbenou myšlenkou národní strany české, jmenovitě horlivých husitův. To ukázalo se hned po smrti Sigmunda (1437). Katolickoaristokratická strana postavila svým kandidátem trůnu Němce, rakouského vévodu Albrechta. Avšak proti této kandidatuře vznikla silná oposice od strany národní, která nechtěla ani slyšeti o zvolení krále českého krve německé. „Čechové měli by se pilně varovati", volá tehdáž český vlastenec ke svým krajanům, „a ve vší snažnosti vystříhati, aby v správu cizího jazyka a zvláště německého neupadli; nebo, jakož kroniky české svědčí, ten jazyk jest nejlítější ku poražení *jazyka českého a slovanského.* Moc německá, v slovanský neb v český jazyk uvedená, neb zkažení toho jazyka, neb umenšení, neb jinou vadu konečně přinese, a tak Němec v panování a v královaní českém a v slovanském učiní. Čechové, nemohouli z svého jazyka pána míti, měli by na jiný *slovanský jazyk* pomysliti; i slušno jest slovanského jazyka pána hledati, a k německému nikoli nesvolovati". [2])

Protivníci Albrechta byli zvláště horliví kališníci, šlechta i města, i Táboři, v jich čele páni Hynce Ptáček z Pirkšteina, Aleš Holický ze Šternberka, Jiří z Poděbrad, Kostka z Postupic, Petr Zvířetický, Příbík z Klenového, Zmrzlíci, Bořkové, hejtman Táborský Bedřich a j., a měst hražených královských 24. „Ti k tomu svoliti nechtěli, aby se v německou moc měli poddati, ježto by to mohlo jíti k velikému zlému nynějšímu i budoucímu, netoliko jazyku českému, ale i všemu *slovanskému.* Jakož jest vždycky shledáváno, že jsou Němci úhlavní nepřátelé jazyka českého, polského i všeho slovanského vždycky byli a býti nepřestávají." Z té příčiny strana národní obrátila zřetel do sousedního Polska. [3])

Když na volicím sněmě (27. dec. 1437) většina hlasujících byla pro Albrechta, strana Ptáčkova opustila sněm, a jala se působiti ve prospěch krále polského; ten byl ochoten přijíti korunu českou a vstoupil ve spojení se svou stranou. [4]) V březnu r. 1438 vypraveni jsou do Krakova čeští posli, podávajíce — nevědomo z jaké příčiny —

---

[1]) Srv. list cís. Sigmunda Švitrigajlovi 1. Febr. 1436 (Kotzebue: Svitrigajlo 213, Daniłovič: Skarbiec dipl. Litwy II. 166).

[2]) Krátké sebrání z kronik českých (při vydání Dalimila od Hanky 1851, p. 228). Srv. Palackého Děj. husit. III. 269. Již r. 1429, když Albrecht držel Moravu, Čechové žádali císaře Sigmunda, aby poručil „zemi moravskou některému pánu aneb knížeti, kterýž by byl jazyka českého neb slovanského". (Palacký Děj. husit. II. 318—319).

[3]) Staří letopisové čeští 106.

[4]) Aleš Holický píše Oldřichu z Rosenberka (1. Febr. 1438), že přívrženci

české koruny ne samému králi Vladislavu, nýbrž mladšímu jeho bratru Kazimíru. Polský sněm v Novém Městě Korčíně uzavřel většinou hlasův, aby nabízená koruna česká se přijala; veliký kníže litevský Sigmund Kejstutovič (brar Vitovta) a většina světských pánův hájili hlavně proti duchovním hodnostářům — v jichž čele byl známý odpůrce českých kacířův, biskup Zbihněv Olešnický — toho mínění, že s prospěchy Polska se nesrovnává, aby tři koruny, římská, uherská a česká byly spojeny na hlavě nebezpečného Polsku Němce. Kazimír přijal českou korunu, mezi jiným též z lítosti nad strastmi českého království jednostejného s polským jazyka.[1])

Nadarmo Albrecht usiloval přiměti krále Vladislava k tomu, aby nedovolil svému bratru přijíti korunu českou. Král polský odmítl od sebe všeliké takové žádosti, a ukazoval mezi jiným i k tomu, že Kazimíru, jejž byli přední páni čeští zvolili za krále, právo toto odníti se nemůže: vždyť prý „Poláci i Čechové jsou *jednoho jazyka*, a oba národové *jednoho původu*, kdežto s Němci nemají nic společného.“ [2])

Na pomoc polské straně v Čechách vysláno jest 4000 polského vojska pod vojevodami Poznaňským Sudivojem z Ostroroha a Sudomírským Janem z Tenčína.[3]) Poláci spojili se s Tábory a s houfy českých pánův polské strany a táhli k Táboru, nacházejíce mezi lidem všude veliké sympathie.

Albrecht volal proti spojeným Čechům a Polákům na pomoc celé Německo, i ukazoval též na to, že ještě nedávno s Čechy jedinými bylo mnoho práce; spojíli se teď Poláci a Čechové, nastane veliké nebezpečenství svaté říši a veškerému *německému národu.* [4])

Hlavním střediskem válečných operací rakouské a polské strany byl Tábor. Válka nabývala širších rozměrův, když sám král Vladislav vtrhl do Slezska, kde knížata Opolská, Hlohovský, Ratiborský a Opavský přiznali Kazimíra českým králem.[5]) Ale působením papeže a sboru Basilejského podařilo se konečně uzavříti příměří mezi Albrechtem a Vladislavem, a tak překaziti válku.[6])

Po brzké smrti Albrechta (1439) Čechové nevědomo z jaké příčiny nepůsobili již tak horlivě ve prospěch polského kandidáta. Jedině Táboři a někteří šlechtici a obce městské usilovali o zvolení Kazimíra nebo samého krále Vladislava, ačkoli již nadarmo.[7]) Avšak nehledíc na zvolení Albrechta bavorského většinou voličův, strana polská nepřestávala působiti ve prospěch Vladislava a horliti proti „Němcům a

polské strany chtějí „pro krále polského poslati, aby přijel nemeškaje a což by mohl nejsilněji; neb jest on k nim své poselství udělal, že by přijeti chtěl, když jemu vzkáží.“ (Archiv český II. 6).

[1]) Dlugoš I. 700, 712.

[2]) Dogiel Codex diplom. reg. Polon. I. Nro. 10, Dlugoš I. 702.

[3]) Tak se nazývají oba v listině, vydané 31. aug. 1438 spolu s jinými pány českými (Archiv český III. 462). V jiné české listině 18. febr. 1441 nazývá se Jan z Tenčína — Jan z Tyčína (ib. III. 18).

[4]) Psaní Albrechta městu Frankfurtu, u Palackého Děj. husit. III. 291.

[5]) Dogiel Codex diplom. Polon. I. Nro. 9.

[6]) Obšírně u Palackého Děj. husit. III. 291.

[7]) Palacký Děj. nár. česk. IV. 1. str. 5, 14, 29, 31.

jich přátelům." Kromě Táborův byli tehdáž přívrženci polského krále Jan Kolda ze Žampachu, Bedřich ze Strážnice, Beneš Mokrovouský, Jan Hertvík z Rousinova a j. Hertvík, hejtman kraje čáslavského, a Kolda nazývají se přímo „služebníky krále polského" (1441); Táboři pak žádají sobě, aby král český byl „toho jazyka, jemužto by synové též koruny porozuměli", slibují pomoc p. Koldovi, služebníku krále polského, předkládají k rozhodnutí všem, „jimžto jest *český a slovanský jazyk mil*, kdo stojí o zvelebení chvály boží a jazyka českého rozšíření, myli či ti, ježto cizozemcům chtí radni a pomocni býti", a konečně trpce sobě stěžují, že „někteří páni čeští, usilujíce německý jazyk zvelebiti a český zemdliti, přivedli Němce do země." [1]) Ještěť r. 1443 nazývají se obce Tábor, Písek, Klatovy a Žatec „přívrženci pána našeho krále Vladislava polského a uherského". [2]) Polská strana v Čechách pomáhala Vladislavu i v Uhřích; jmenovitě tu byli v jeho službě Kolda (1442—1443) a Jan Čapek ze Sán; tento nazývá ještě r. 1449 krále polského (tehdáž Kazimíra) svým pánem. [3])

Vzájemné sympathie mezi Čechy a Poláky ukázaly se zvláště za kralování *Jiřího z Poděbrad* (1457—1471). Jiří na samém počátku panování hleděl s králem polským Kazimírem, svým „bratrem", učiniti přátelský spolek, věda, že Čechům nepřinese nižádný jiný spolek takového prospěchu, jako spolek s Polskem. Mezi královstvími českým a polským uzavíraly se několikráte spolky, a smlouvy i obnovovány staré podobné smlouvy. Tak v Bytomě (1460) a v Hlohově (1462) uzavřeno, aby oba králové žili v upřímném bratrství, v přízni a v přátelství, aby nižádný proti druhému nepomáhal, i aby pečovali oba o dobro a čest obou říší a hleděli k tomu, aby nedály se škody ani z Polska do Čech, ani z Čech do Polska, atd. [4])

Když oba králové osobně se sešli v Hlohově (1462), Jiří napomínal Kazimíra, aby pomyslil na čest a starožitnost jich národu, i pomáhal jemu proti papeži a proti Němcům, jelikož oni nadělali i Polsku mnoho hanby a škody, za příčinou německých rytířův. [5])

Kazimír osvědčil Jiřímu své přátelství, když tento jako kacíř zbaven jest od papeže české koruny. Papež nabízel českou korunu králi polskému (1466), zvláště pro to, že „království České jest téměř téhož jazyka i národu s Polským". Taktéž i povstalá jednota panská v Čechách obrátila se ke králi polskému, „jelikož Čechóvé a Poláci mají téměř jednostejný jazyk", a volajíc Kazimíra na český trůn (1467),

---

1) Archiv český I. 366, 369, 380.
2) Kronika Mik. z Pelhřimova (Script. rer. hussit. II. 737).
3) R. 1449 Čapek spolu s kníž. Bolkem Těšínským a Mikulášem Maršálkem z Dubovce mířili krále Kazimíra s Mikulášem z Vladěnína (v Osvětimě). R. 1442 Boček z Pozořic a z Drahotůše přijal od krále Vladislava část dluhu za Čapka ze Sán a za Přibíka z Klenového. (Listiny v hlavním archivě Varšavském).
4) Dogiel Cod. dipl. Polon. I. Nro. 11—19; Palacký Urkundl. Beiträge zur Gesch. Böhmens im Zeitalter Georg v. Poděbrad, 367, 460, 474 atd. fontes rer. austr. XX.).
5) Eschenloer (souvěký Vratislavský písař) Gesch. Breslau's, cd. Kanisch I. 189. Srv. Palackého Dějiny nár. česk. IV. 2. 180.

prosila mezi jiným, aby nedopustil, aby kacíř panoval v království „*slovanského* jazyka“.[1])

Král Kazimír však nejen že nepřijal nabízené jemu se dvou stran koruny české, nýbrž hleděl i sjednati Jiřího s povstalými pány i s papežem, a vyplniti tak žádost českého krále, „aby nedopouštěl záhuby a spustošení království spřáteleného a jednostejného jazyka *slovanského*“.[2]) Pročež „velikou maje lítost nad záhubou českého království *slovanského jazyka*, a strachuje se zkažení a zahynutí slavné české koruny a přirozeného jazyka *slovanského*“, vypravil do Čech Stanislava z Ostroroha, vojevodu Kaliského, Jakuba z Dubna, starostu Krakovského, a Jana Dlugoše. Těmto polským poslům podařilo se aspoň uzavříti příměří mezi králem a jednotou panskou (1468). Jiří svoloval v ně pouze z obzvláštní lásky ke králi Kazimíru, i s vděčností uznával všeliké usilování „milého bratra svého“ o uvedení pokoje v českém království slovanského jazyka.[3])

Polské prostřednictví jeví se i ve válce mezi Jiřím a králem uherským Matiášem. I tehdáž tíž poslové krále polského hleděli zastaviti nepřátelství mezi Čechy a Uhry, ale nadarmo. Jiří již tehdáž (1468) podával Kazimíru naději, že jeden z jeho synův bude zvolen za krále českého.[4])

V Polsku opakovalo se to, co dělo se před několika desítiletími za první doby husitského hnutí. Národní sympathie sbližovaly Poláky a jich krále se slovanskými jich bratry, s Čechy; avšak z druhé strany překážely těmto sympathiím nemálo náboženské antipathie i kletby vyššího duchovenstva katolického, které bouřilo proti obcování s českými kacíři. Ale národní sympathie ukázaly se býti mocnějšími. Dle současného dobře spraveného svědka „Poláci nenenávidí Čechův, a oba národové jsouce jednoho jazyka, nedopustí záhuby jednoho nebo druhého. Kacířství jich nikterak nedělí; Poláci ovšem, více přejí papeži než Čechové; avšak kdy by nebylo v Polsku odporu od vyššího duchovenstva a jeho přátel, to křesťanské poslušenství bylo by v Polsku řidší, než v Čechách. Bože uchovej — volá tento Němec — aby spojily se v kacířství Čechy a Polsko!“[5])

Na tyto sympathie Polákův a Čechův naříká sám papežský legát biskup Lavantský Rudolf. Když na počátku r. 1468 podával české

---

[1]) Script. rer. hussit. III. 225; Dlugoš II. 394, 405; Dogiel I. Nro. 17, 18, též Niemcevič: Zbiór pamiętników I. 364.

[2]) Dlugoš II. 435.

[3]) Archiv český IV. 147—164, Urkundliche Beiträge 496 sld. Srv. Palackého Dějiny nár. česk. IV. 2. 415. V těchto jednáních užívalo se kromě latiny i jazyka českého (srv. zvláště Archiv český IV. 160). — Jako tu král český milerád přijímá prostřednictví krále polského a jeho poslův, tak i před několika lety (1454) ohlásil Kazimír, že ve sporu s německými rytíři přijme prostřednictví českého krále, ale jen s tou výminkou, aby v té věci slyšáni byli jediné Čechové, s vyloučením německých rádcův (Dlugoš II. 163). Tak i později r. 1465—66 poslové českého krále byli prostředníky mezi Kazimírem a knížetem slezským Konrádem a jeho ženou v záležitosti Mazovie a Rusi Červené. (Listiny v hl. arch. Varšav.).

[4]) Palacký Děj. nár. česk. IV. 2. 474, 468.

[5]) Eschenloer, ed. Kunisch II. 89, i Scriptores rer. siles. VII. 148.

koruny markraběti brandenburskému Fridrichu, zmínil se též o nebezpečenství v tom případě, kdy by tuto korunu přijal král polský. Polští preláti a páni — tak rozumoval legát byvší i v Polsku — jsou prý přesvědčeni, že polská koruna má stará práva na Marky; práva tato přivedou prý v platnost, když král nebo jeho dědici dosáhnou dědictvím Čech. Polsko tudíž jest s oběma stranama v Čechách v dobrém přátelství; po smrti krále Jiřího nebo i postoupením dosáhne Čech král Kazimír nebo jeho syn; pak dosáhnou i Marky, a snad i Rakouska — dědictvím po králi Ladislavu — a jiných zemí. Dostaneli země kacířská Polsku, jest se obávati, že kacířství se neumenší, nýbrž se rozšíří k veliké hanbě křesťanstva; polští kněží přáli dlouhá léta kacířství, mnozí páni a šlechtici v Polsku jsou kacířstvím otráveni, a mnozí kacířští kněží v Čechách jsou Poláci. [1])

Zvolení krále Matiáše za krále českého českými povstalci uspíšilo zvolení *polského králeviče Vladislava* nástupcem českého trůnu. To stalo se ještě za živobytí krále Jiřího a jeho působením na sněmě pražském (v červnu 1469). Král polský přijal toto zvolení a národní strana polská na sněmě Piotrkovském domáhala se užšího spojení s Čechy. Věci české staly se tak záležitostí polského královského rodu, a Polsko konečně musilo zjevně ujmouti se Čech. „Poláci", píše současník, „nikterak nechtí opustiti kacíře, aniž zůstaviti české království v rukou krále uherského". [2])

Po smrti krále Jiřího (1471) Čechové na volicím sněmě v Kutné Hoře většinou hlasův zvolili za krále králeviče Vladislava (27. máje). Posel polského krále, pan *Dobeslav z Kurozvęk*, kastelán Lublinský („pan Lubelčík"), mezi jiným připomínal nejen obou národův, českého a polského, původní příbuzenství a odvěkou obapolnou lásku, tolikerými skutky zřejmě dokázanou, ano nebylo pamětníkův, že by kdy byli spolu v záští a válku zabředli, ale také věrné přátelství, kteréž bylo mezi Kazimírem a Jiřím, a kterak onen vždy upřímně a snažně usiloval odvrátiti všecko zlé, které v posledních letech Čechy stíhalo, Jiří pak sám hledal sobě dědice a nástupce v Polště a našel jej v králeviči Vladislavu. [3])

České poselstvo, v jeho čele pan Ctibor z Cimburka, hejtman moravský, přijato v Krakově s velikou slávou. Vladislav přijal předložené výminky a u přítomnosti českých poslův a mnohých polských pánův vyhlášen za krále českého; řeč k shromážděným Polákům i Čechům měl jazykem polským. I Čechové i Poláci viděli ve zvolení polského králeviče za českého krále zvelebení „slávy *jazyka slovanského*", zvláště vzhledem k druhému pretendentu české koruny, králi Matiáši. [4])

---

[1]) Droysen Gesch. der preuss. Politik II. 1. p. 343.

[2]) Eschenloer (Script. rer. siles. VII. 227). Srv. Palackého Dějiny IV. 2. 516. 537, 572.

[3]) Palacký Děj. nár. česk. V. 1. 9, 19, 24. Úryvek z řeči pana Lubelčíka uvodí (dle rukop. Vatikán.) Łuk. Gołębiovský: Dzieje Polski za panow. Kazim., 268. Panu Lubelčíku nahraženy později jeho útraty za jeho jízdu do Čech (Bohemiam versus in nostris et reipublicae necessitatibus, listina 1487, 28. jan., v hl. arch. Varšav.).

[4]) Dlugoš II. 467; Archiv Český IV. 455; Dobner Monum. Boem. hist. II.

Král Kazimír vystoupil odtud činně ve prospěch svého syna a pomáhal jemu ve vojně s Uhry. Avšak celistvost koruny české nedala se již zachovati a teprvé po smrti krále Matiáše podařilo se Vladislavu nejen obnoviti onu celistvost, ale dosíci i koruny uherské.

Česká říše spojena s polskolitevskou aspoň jednou dynastií, Jagajloviců. V prospěchu Čechův a všeho Slovanstva dlužno litovati, že nesplněno přání některých Čechův zjeviviší se r. 1471: aby totiž koruna česká zastkvěla se na hlavě samého krále polského a velikého knížete litevskoruského, Kazimíra. Taková federace tří slovanských národův, českého, polského a ruského (Rusínův), byla by dala zcela jiný ráz historii střední a východní Evropy.[1])

Následkem vstoupení Jagajloviců na trůn vešly státy český a polskolitevský v bližší styky. Státy tyto, český, polský a litevský — kterýžto poslední požíval tehdáž ještě téměř úplné samostatnosti — spravované jedním panovničím rodem, považovaly se takřka za jeden celek, zvláště vzhledem k zevnitřním nepřátelům.

Taková solidárnost ukázala se ku př. ve vojně velikých knížat litevskéko a Moskevského (1501). Alexandr litevský tehdáž přímo vyzýval krále uherského a českého, Vladislava bratra svého, aby mu poskytnul ve jménu příbuzenství a bratrské lásky pomoci proti Ivanu Moskevskému. Poslové králův polského a uherskočeského v Moskvě všemožně usilovali o smíření obou válčících velikých knížat, a po případě hrozili Ivanu i vojnou od svých králův, kteří považují prý za povinnost, pomáhati „svému bratru i knížectví litevskému, odkud sami vyšli a kde se začal jich rod.“ [2])

Zvláště úzkými staly se poměry mezi Čechy a Poláky za Polského krále Sigmunda I., jenž nějaký čas (1502—1506) byl i královským náměstkem ve Slezsku a později stal se poručníkem mladého krále Ludvíka. Čechové milovali Sigmunda, a přímo od něho i žádali, aby on „jako Polák se staral, aby království české nehynulo pod králem rodu polského“, a často jemu předkládali své záležitosti a prosili jeho rady. Sigmund uznávaje „upřímnou lásku a úctu“ Čechův k sobě, nepřestával obraceti zřetele k stavu věcí v sousedním státě českém.

Úspěchy a vítězství polského krále Čechové nezřídka považovali za své vlastní a radovali se z nich. Tak bylo k. p. po velikém vítězství Sigmunda nad Rusy pod Orší r. 1514. Pan Ladislav ze Šternberka, nejvyšší kancléř království Českého, v listě panu Zdeňkovi Lvu z Rožmitála, nejvyššímu purkrabí (3. říj. 1514), dávaje věděti i o této bitvě, píše, „že toho králi Polskému J. M. přejete, že jest J. Mti milý

433; Palacký Děj. nár. česk. V. 1. p. 33. Rozličné písemnosti týkající se nového krále Českého v. v Archivě českém IV. 444—456, VI. 78. Srv. též Dogiela Cod. diplom. Polon. I. Nro. 20; zde mezi výminkami zvolení uvodí se na druhém místě, aby ve všem veřejném řízení v Čechách užívalo se jediné „jazyka slovanského.“

[1]) Připomínáme, že podobizna krále Kazimíra nachází se mezi jinými malbami na stěně ve starém hradě Píseckém.

[2]) Akty zapadnoj Rossii I. Nro. 186, 187, 188. Posel Vladislava v Moskvě sluje „Matiáš Čeželitský“, královský „postelničí“ (t. j. komorník), nejspíše z českých vládyk z *Čečelic.*

pán bůh ráčil svítězství dáti nad těmi lotry".[1]) Taktéž slaveno vítězství Polákův a Litvínův nad Rusy pod Dubem (nejspíše Starodubem v Sěverii) r. 1517. Když zpráva o tom došla do Prahy, tu právě zde meškající posel krále Sigmunda, pan „Mikulaj, vejvoda polský (Šidlovecký?) kázal páliti ohně na staroměstském rynku'; tu troubili trubači s rathouské věže, žáci zpívali Te Deum laudamus; a tu jim kázal sud piva vytáhnouti, aby všickni pili, kdo chce, a penězi sypal mezi lidi." [2])

Když král Sigmund začal vojnu s Albrechtem pruským (r. 1520), král český přísně zakázal najímati vojsko v Čechách a na Moravě pro Albrechta, dopouštěje toho v případě potřeby samému králi polskému. Touto vojnou milovaného krále Sigmunda s Němci velice se zajímal i přední tehdáž pán český, Vilém z Pernšteina, a žádaje knížete Těšínského Kazimíra, aby mu sdělil zpráv o této vojně, píše: „Ne z všetečnosti, ani z žádosti, chtě mnoho novin věděti, V. M. toto píši, než z upřímné lásky k králi J. M. polskému, kteréhož bych všecko dobré rad viděl věrně jako kdo. Což se Němcův dotýče, zvláštní přízeň, jaká má zachována býti k nim od jazyka našeho, to je V. M. lépe vědomo, nežli mně, toho nechám při tom." [3]) (Pokračování.)

Světová výstava ve Vídni.

Píše

Karel Adámek.

I.

Na sklonku věku minulého nejvyšší purkrabí království českého hrabě Rottenhan (1791—1792) na oslavu korunování Leopolda II. za krále českého uspořádal výstavu průmyslových výrobků království českého ve velkém sále generálního semináře v Klementině Pražském, anaž 14. září 1791 zahájena jest. Výstavou touto měl býti králi Leopoldovi II. podán obraz utěšeně rozkvétajícího průmyslu českého. Obchodní rada Schreyer spořádal vystavené výrobky dle surovin spracovaných v 49 skupenin. Král Leopold II. s veškerým dvorem navštívil památnou výstavu tuto a velkou nad ní projevil radost.

Průmyslová výstava Pražská r. 1791 jest vůbec prvá výstava,

[1]) Kopie v musejn. archivě.
[2]) Staří letop. čeští 408.
[3]) Archiv český II. 142. Mnoho písemností o českých věcech za králování Sigmunda jest v Acta Tomiciana (srv. IV. 197, V. 110, 155, 235 a j.) Čechové v dopisech králi Sigmundovi často užívali i svého jazyka, tak k. p. Vilém z Pernšteina (Archiv český I. II.), Jindř. z Rosenberka (Palacký V. 2. 300), bratří z Vrbna a na Bruntále (v hlavn. arch. Varšav.) a j.

což tím důrazněji připomenouti musíme, jelikož se obyčejně výstava r. 1798 v Paříži o výroční slavnosti republiky na poli Marsově uspořádaná mylně za výstavu prvou prohlašuje. Blahodárná idea výstav vznikla v srdci království českého a tam poprvé prakticky s výsledkem zdárným provedena jest: súčastnilot se jí as 150 vystavovatelů, výstavy pařížské r. 1798 toliko 110.

Výstavou pařížskou se idea výstav valně rozšířila. Ministr Neuchateau při zahájení jejím vytkl přímo cíl a konečný účel výstav: *nekrvavý zápas na poli národohospodářském* vůbec a rozhodný boj proti nadvládě průmyslu anglického zvláště. „Naše veldílny jsou arsenály, v nichž moci anglické zbraň nejnebezpečnější kujeme,“ psal týž ministr úřadům provinciálním a projevuje naději, že výstavy každoročně opakovati se budou, dal zříditi jury departementální, jež měly posuzovati výrobky k výstavě připravené, a jury ústřední, jež výstavy pořádati měla; zároveň pak prohlásil, že *„medailií zlatou vyznamenán bude průmyslník, kterýž anglickému průmyslu nejhlubší ránu zasadí.“*

Výstavy byly na to v Paříži v l. 1801, 1802, 1806 (1422 vystavovatelů), 1819 (1662 vyst.), 1825 (1642 vyst.), 1827 (1795 vyst.), 1834 (2447 vyst.), 1839 (3381 vyst.).

V Praze purkrabí hr. Chotek v srpnu r. 1828 podnikl výstavu *„výrobků umění a průmyslu českého“*, jejímž presidentem byl hrabě Jos. Ditrichštein. Na této výstavě bylo 1500 předmětů na 35192 zl. ve stř. ceněných, a výstavu rok po tom v Praze uspořádanou obeslalo 257 průmyslníků s 2213 výrobky, na 48098 zl. $2^1/_2$ kr. v stř. ceněnými. Výstavu r. 1829 v paláci Ledebourově na Malé straně navštívilo 7221 osob, i prodalo se v ní za 2226 zl. 9 kr. vystavených předmětů. Již r. 1831 a pak r. 1836 o korunování krále Ferdinanda učiněna jest v Praze opět obecná výstava průmyslu českého.

Také mimo Čechy a Francii výstavy po Evropě rychle zdomácněly. V Mnichově prvá byla výstava roku 1818, v Drážďanech roku 1824, v Petrohradě r. 1825, v Berlíně r. 1827, ve Vídni r. 1835, 1839, 1845 (2000 vyst.). Prvá výstava v Madridu byla r. 1841, Manchesterskou roku 1843 zahájeny jsou na to důležité výstavy anglické, v l. 1843, 1845, 1847 a 1849 byly menší výstavy v Londýně.

Prvá „velkolepá rozvaha kulturohistorická doby nové“ byla *anglická výstava r. 1851* v Paxtonovu proslulém křišťálovém paláci, na níž poslalo více než 17000 průmyslníků asi 1 milion výrobků, ceněných mimo klenoty na 20 mil. zlatých a navštívilo ji 6 mil. lidí, výstavní budova stála 176.030 liber šterl., celé vydání bylo 340.000 lib. šterl., příjem 512632 lib. šterl., tedy přebytek velmi značný; výstavní palác zabíral 93000 čtv. met.

Výstava ta byla prvou *světovou* výstavou, její program vytknul smělý cíl podobným výstavám vůbec: že *„mají živě a věrně zobraziti vývoj a pokrok lidstva i položiti základ nových směrů a příštího snažení člověčenstva, sjednocujíce a spolčujíce národy aspoň na poli prospěchů hmotných a přispívajíce spolu k rozřešování vážných problémů doby.“*

V pravdě také výstavy světové blahodárnými a trvalými účinky zajisté předčí krvavé zápasy násilnické, jichžto rozbíráním a vypisová-

ním dosud naplňují se dějiny člověčenstva. Výstava z roku 1851 jest základním kamenem velkolepé svatyně míru a pokroku, v nížto bohdá lidstvo ku krásnější budoucnosti, *k bratrskému smíru* dospěje; výstava ona stala se podnětem ohromného, překvapujícího postupu a rozvoje výstav posledního čtvrtstoletí.

Výstavu Newyorkskou r. 1853—1854 obeslalo 7000 vyst., Mnichovskou r. 1854 6518 vyst., Pařížskou r. 1855 21.779 vyst. (palác v polích elysejských zaujímá 100.000 čtv. met.), Londýnskou r. 1862 25.000 vyst., Pařížskou r. 1867 42217 vyst. z 32 států, Vídeňskou r. 1873 na 52000 vyst., mezi nimiž jest 14928 vyst. z Rakouska, 3307 z Čech, Moravy a Slezska.

Výstava Londýnská r. 1862 zaujímala 186125 čtv. m. (oddělení průmyslové 69.675 čtv. m., stroje 24.937 čtv. m., umění 5861 čtv. m.); Pařížská roku 1867 zaujala již 441.750 čtv. m. (oddělení průmyslové 71.633 čtv. m., stroje 37.822 čtv. m., umění 6.860 čtv. m.); letošní *výstava Vídeňská r. 1873* zaujímá 2,330.631 čtv. m., palác průmyslový 73.593 čtv. m., stroje 35.354 čtv. m. a umění 7390 čtv. m. Čísla tato označují patrně hmotný, zevní rozvoj výstav světových; v tomto ohledu letošní výstava jest nedostižná, ano lze směle tvrditi, že co do rozsáhlosti výstavou touto dostoupena jest míra nejvyšší, mez nejkrajnější; slušíť uvážiti, že upravení této obrovské výstavy stálo jen stát (nepočítaje náklad vystavovatelův) na 20 milionů zl., a že přílišná tato rozlehlost a tudíž nad míru nákladné vydržování výstavy jest mimo jiné hlavní příčinou finančního nezdaru.

Prvá anglická výstava vynesla as 4 mil. zlatých, výstava Pařížská r. 1867 dle *úředních* listů vynesla 300.000 fr.; že se letošní výstava nevyplatí, o tom i generální její ředitel i poslední vystavovatel jest přesvědčen. Avšak výstavy světové nepořádají se k vůli *přímému zisku* neb výdělku, otázka tato má býti podřaděna prospěchu *obecnému.* V pravém smyslu slova nemůže býti výstava toliko *obchodní*, výdělkové podniknutí, avšak to nikterak nemůž býti vykládáno v ten smysl, že by otázka finanční při pořádání výstav byla naprosto vedlejší a že by marné plýtvání miliony bylo věci samé ku zdaru. Výstavy světové jsou prostředkem, pakou jak pokroku národohospodářského tak i rozvoje uměleckého, mají tedy hlavně *prostředečně* prospívati. S tohoto stanoviska finanční otázku výstav uvažovati sluší.

Do roku 1855 pořádané výstavy byly po výtce odborné výstavy *průmyslové*, teprv Pařížskou výstavou r. 1855 přijata jsou v program výstavní též *umění výtvarná*, sochařství a malířství. Tímto rozšířením programu a sloučením výroby a umění povýšeny jsou výstavy na stanovisko obecnější i vznešenější.

Leskem a okázalostí předstihla výstava světová r. 1867 veškeré dosud spořádané výstavy, druhé císařství potřebovalo oslňující a zaslepující reklamu, a reklamou nejskvělejší hynoucímu cesarismu byla výstava Pařížská.

Pařížská výstava z r. 1867 vad mnohých sice prosta není, avšak nade všecky dosavadní výstavy jest všeobecnější a obsažnější a proto také důležitější. Obecného odsouzení došla neskromnost a sobectví Francouzů, jenž na domácí výstavě své proti všem tradicím francouz-

ským úmyslně na ujmu vystavovatelů cizích zaujali nejlepší a největší prostory, tak že mimo francouzské oddělení výstavy milostivě trpeným přívěskům se podobala. V nestejném, lstivě zosnovaném tomto zápasu vynikla Francie leskem neobyčejným, a tím byl dosažen účel, druhým císařstvím výstavě Pařížské položený: Francie zjevila se co královna, zářící v čele kulturních států, leskem svým překonala soupeře své a omámila sama sebe, touto lesklou samošalbou císařství upevněno, vlastní národ pak obelstěn a obelhán. Cesta ku Sedanu vede také výstavou r. 1867. Stát výstavu pořádající nemá nikdy zneužíti práva domácího a výhod z toho jemu plynoucích na ujmu států a národů ostatních, zápas na výstavách, máli k spravedlivým a pravým, výsledkům vésti, musí býti podnikán za stejných poměrů zevních, program výstavy totiž musí uhájiti nestranně *rovné právo všech vystavovatelů v ohledu každém*; porušování této rovnováhy státem domácím výstavám vůbec osudným státi se může, poněvadž by zajisté vystavovatelé cizí za nedlouho zřekli se boje, v němž by nesměli bojovati zbraní stejnou a v němž by napřed již porážka jich rozhodnuta byla. Nestranná spravedlnost *má* být základem každého programu výstavy světové, má-li světový soud o práci lidské býti spravedlivý.

R. 1871 podnikli Angličané výstavu dle nového plánu; rozdělena jest na 10 let, i má býti toliko výběrem výrobků nejvýtečnějších. Krásná idea tato zmařena jest provedením, po výtce pak připravováním výstavy rakouské.

O výstavě světové v Rakousku počalo se již roku 1859 mluviti, v l. 1865 a 1870 uskutečnění projektu tohoto války přerušily a tak teprv r. 1873 zahájena jest prvá výstava světová ve Vídni.

Zevní poměry letošní výstavy jsou příznivé: veliké město na rozhraní východu a západu, v středisku evropských železnic jest Vídeň docela příhodné jeviště výstavy světové, potřebných peněz dává Cislajtanie přehojně; kulturní národ Maďarův, vládnoucí druhé polovici říše, vzdal se peněžitého přispívání k tomuto dílu, ale podporuje výstavu roztomile vycpanými honvedy. Rada říšská s obvyklou ochotou povolila veškeren náklad k podniku tomuto, vždyť výstava tato měla především ukázati moc a sílu právě vládnoucí strany. Růžový tento sen úpadkem bursy a odhaleným tudíž obrazem hrozné korupce Vídeňské nelítostně jest zmařen.

Protektorem výstavy jest arcivévoda Karel Ludvík, výstavní komisi předsedá arciv. Rainer, generálním ředitelem jest bývalý tajemník obchodní komory Vídenské, svob. p. Schwarz Senborn, muž ve věcech výstavních zkušený a obeznalý.

Schwarz chtěl výstavou Vídenskou vytvořiti dílo co do programu i co do provedení *nové*, ve všech částech od dosavadních výstav se lišící; v této snaze uniklo mu však mnoho jinak dobrého a prospěšného a to k nemalé újmě velikého podniku.

Program letošní výstavy jest všech programů dosavadních obsáhlejší; obsahujeť veškerá odvětví práce a snahy lidské, veškeré zájmy kulturní i národohospodářské s theoretickou přesností a úplností.

Výstava dle tohoto programu rozdělena jest v 26 skupení; prvých jedenácte obsahuje v sobě hutnictví, hospodářství polní a lesní, různá

odvětví průmyslu; skupení 12. grafická umění a kreslení průmyslové; skupení 13. stroje a prostředky dopravovací; skupení 14 a 15. vědecké a hudební nástroje; skup. 16. válečnictví; skup. 17. námořnictví; skup. 18. umění inžinýrské a stavitelské; skup. 19. domácnost městská; skup. 20. domácnost vesnická; skup. 21. národní průmysl domácí; skup. 22. výstava činnosti museí průmyslových a uměleckých; skup. 23. umění církevní; skup. 24. památky umění (exposition des amateurs); skup. 25. výtvarná umění a 26. skup. vychovatelství a ústavy vzdělávací.

Z tohoto zřejmo, že výstava r. 1873 má býti v nejvyšším toho slova smyslu *výstavou světovou*, všeobecnou; programem tímto co do obsažnosti zbudován jest theoretický ideál takové výstavy.

Oddělení průmyslová dle programu měly doplňovati a vysvětlovati zkoušky látek, porovnávání výrobků, zkoušení strojů, zprávy statistické a přednášky odborné, porady a kongressy; obdobné výstavy plodin a zvířat měly osvěžovati a doplňovati důležitou hospodářskou část výstavy; v odboru válečnictví a námořnictví hlavní zřetel bráti se měl k závodům a k opatřením humanitním; v odboru stavitelském mělo se pečovati po výtce o stavby obecně důležité a prospěšné: vodovody, kanalisaci, ventilaci a pod.

Domácností měšťanskou a vesnickou měl být zobrazen stav a poměry měšťáků a lidu vesnického těch kterých národů, aby bylo lze dle toho pokrok a blahobyt jejich seznati a posouditi. — Etnografický velmi zajímavý obor domácího průmyslu národního měl modernímu průmyslu odhaliti nové původní tvary a motivy.

Vkus a směry uměleckého průmyslu vytříbiti a v pevných zásadách založiti měla výstava uměleckých i průmyslových museí; též výstava umění církevního, v dobách novějších tak velice zanedbávaného, témuž účelu prospěti měla.

Dějiny kultury, v nichž se postup ducha, i vývoj blahobytu a rozvoj společnosti lidské zračí, měla zobraziti výstava památek a zláštností dob minulých, jakož i additionálná výstava dějin práce, cen a obchodu světového.

Již o výstavě r. 1867 učiněn oddělením *histoire du travail* počátek v tomto směru. Program výstavy vídeňské sliboval, že najmě tato oddělení budou chloubou její. Výstava dějin práce, podávajíc positivní měřítko k posouzení nynějšího stanoviska výroby a umění porovnáváním plodů a děl různých dob, zajisté není pouhým přívěskem, ale podstatnou částí výstav světových; jen porovnáváním a studováním dějin dospějeme k objektivnému a pravému posouzení dobyvků současných.

V oddělení umění výtvarných měla být veškerá čelná díla sochařská i malířská od r. 1862 povstalá.

Velmi důležité oddělení měla býti výstava vychovatelská a školská. Vzdělání mládeže jest největším uměním; škola jest základem vzniku a zdaru národní moci; proto již na výstavě pařížské věnována zvláštní píle odboru školskému i bylo lze očekávati, že s tím větší péčí bude na letošní výstavě o tento důležitý obor postaráno. Program rozdělil výstavu tuto v tré odborů a sice: 1. vychování dítěte od narození až do navštěvování školy; 2. vyučování ve školách elementárních, od-

borných a na školách vysokých; konečně 3. vzdělávání vůbec: bibliotéky, literatura, časopisectvo, spolky a j.

Statistika, additionálné výstavy, porovnávání a zkoušení výrobků dob různých měly vésti k objasnění i k pravému posouzení postupu výroby těch kterých odvětví; důležité odvětví výroby z odpadků s péčí zvláštní mělo býti zobrazeno; k posuzování potravin měly zvláštní výstavní jídelny zříditi se.

Výstava dle tohoto stručně jen nakresleného programu provedená byla by zajisté nejobecnější a nejvšestrannější výstavou světovou, avšak program všestranný toliko *úplným provedením* nabývá platnosti a ceny; neúplněli proveden, podobá se nedomalovanému neb špatně malovanému, třeba velkolepě nakreslenému obrazu.

Soustava výstavy jest principielně důležitá, o této otázce od drahných dob veden jest spor dosud nerozhodnutý. Dosud pořádají se velké světové výstavy hlavnědle dvou různých soustav a sice, dle *soustavy věcné* a *dle soustavy zeměpisné.*

Výstava pařížská roku 1867 byla spořádána dle soustavy věcné; hlavní budova její, obrovská elipsa 150.000 čtv. metrů byla složena z eliptických souběžných galerií; v každé galerii byly vystaveny výrobky a díla téže skupeniny všech národů, galerie byly seřaděny soustavně dle postupu výroby, od plodin k výrobkům i k umění, v zevní galerii byly stroje, v galerii vnitřní výtvarná umění, dějiny práce atd.; v každé galerii bylo lze prohlednouti, poznati i porovnati úplně to které odvětví práce všech národů co celek.

Jednotlivé státy odděleny byly radialními třídami, tak že v galeriích mezi radialními třídami byla opět úplná výstava všech zastoupených odvětví výroby i umění toho kterého státu. Tato jednoduchá soustava mnohé poskytovala výhody: výstava byla organicky jednotná, přehled velice byl usnadněn, vykládání, porovnávání a studování jednotlivých odborů i výrobků bylo snadné; že theoreticky správná soustava při tak obrovském rozsahu do podrobna provedena býti nemohla, že jednotlivá odvětví a výstavy mnohých států rozdrobiti se musely, nelze uváděti za důvod proti zásadám soustavy samé, jelikož příčiny vad těchto po výtce v malých rozměrech výstavních budov hledati jest.

Programem výstavy letošní zavržena jest soustava výstavy pařížské a ustanoveno, že se má výstava *prostorně rozděliti a zříditi dle soustavy zeměpisné,* totiž dle zemí tak, aby ty které okresy výroby na výstavě byly zastoupeny v zeměpisném pořadí od východu k západu; počínajíc tedy Japanskem směrem k Americe severní.

Zeměpisná soustava provádí se na výstavě letošní poprvé u větším rozsahu. Poněvadž jest opakem soustavy pařížské z roku 1867, musil býti také nový plán paláce výstavního nalezen, i přijata jest ku založení paláce hlavního, již r. 1845 o výstavě Vídenské van der Nüllem a Siccarosburkem provedená tak zvaná soustava páteřová neb pavilonová.

Hlavní budova výstavní zaujímá rozlohu 103.000 čtv. metrů, ze střední obrovské rotundy (102 metrů průřez, 79 metrů výše, železná konstrukce rotundy váží 2 mil. kilogramů); od rotundy vycházejí dvě hlavní galerie (25 m. šířka, délka paláce 950 m.), z nichžto vybíhá stranou 16 postranních pavilonů (75 m. zdélí, 15 m. zšíří).

V hlavní budově jsou výstavy *průmyslové* dle jednotlivých států spořádány. Soustava zeměpisná klade největší váhu na spořádání výstavy dle kulturních *celků*, z *úplných* obrazů jednotlivých organismů kulturních má býti sestaven velkolepý obraz poměrův veškeré kultury světové. Z této *celistvosti prvků* odvozuje se všecka výhodnost a prospěšnost soustavy této vůbec.

Přihledněme, kterak provedena jest tato soustava na výstavě Vídenské. Vyžadovalať důsledně *soustředění veškerých oborů práce v jedné budově;* soustřeďování jest základní zásada její na výstavě Vídenské, však nedůsledně oddělena jsou nejenom hlavní odvětví a faktory práce a výroby, ale i jednotlivá odvětví těch kterých národů, jednotlivé skupeniny v rozličných budovách tedy i prostorně rozdrobeny jsou.

V hlavní budově výstavní mají býti po výtce průmyslové výrobky (skup. 1—12), avšak v galeriích paláce nalézáme nesoustavně promíchané a to bez ladu a skladu roztroušené výrobky a díla všech skupenin.

Obrovská rotunda Russelova, již ne bez podstaty nepoměrnost ochozu k výšce stropu, nepřiměřenost dekorace a špatné osvětlení se vytýká, jest střed paláce a co do *rozměrů* jediné imposantní dílo stavitelské na výstavě. Velkolepou dvoranu tuto zastavili nahodile sebranými předměty tak, že účinnost velikých rozměrů rotundy vůbec zmařena, dojem celku zkažen a tímto snešením různých výrobků různých národů také soustava výstavní porušena jest.

Vedle duchaplného vzoru pomníků švýcarských nalezneš sklad kožešin, a nedaleko umístněna jest restaurace černochů; mezi „pomníky" čokoládovými, gumovými a millovými obdivuj se výrobkům kytkářů a cukrářů, kotlářů a voňavkářů; chceš-li, podiv se $2^1/_4$ míle dlouhému archu papíru z továrny Schlögelmühlské, ruským výrobkům malachytovým, prohledni si imposantní modele Milánské galerie Viktora Emanuela a podiv se u klenotníka Kobeka diamantu Stewartu, jenž stojí 375.000 zl.; zajímá-li tě důslednost našich historických šlechticů, potěš se pěknými skly našeho Harracha a jeho pěkným německým nápisům. Chcešli v rotundě slyšeti Čechům nadávat, naslouchej obdivovatelům výstavy našeho Červeného, kterýž se opovážil bez německého překladu napsati nad skříní svou, že je z Hradce Králové a hrdě ohlásit, že Vídenskou jury za posouzení výrobků svých nežádá.

V rotundě nalezneš vše, co bys tam nikdy nehledal; úprava, dekorace mimo v pravdě krásnou fontanu Durenneovu jest nepřiměřená, nevkusná. Tato rotunda prý stála 8 milionů. Veliká šířka a výška rotundy za nynějšího stavu techniky zajisté nedává právo k tak velkému vychloubání; onať nejen obrovskými, ale i harmonickými rozměry a ryze uměleckou dekorací vynikati měla.

Nepřiměřeně a nesoustavně zastavená rotunda jest pravý obraz celé výstavy: velkolepý detail, však celek nesoustavný, neuladěný. Umístění restaurací v rotundě, anaž *měla* býti čestným sálem, korunou výstavy, charakterisuje nejlépe směr pořadatelů.

Spořádání hlavního paláce vůbec jest ledabylé, skupeniny a výstavy národův jsou po všech pavilonech a ve dvorech nesoustavně při-

stavených rozdrobeny, při nepochopitelné nesprávnosti katalogů úředních (v nichž na mnoze ani čísla, ani jmena vystavovatelův, ani místa skupenin nesouhlasí) jest téměř nemožno v tomto chaosu se orientovati.

Stroje měly býti prvotně umístěny v strojírně podél hlavního paláce (990 m. délky, 28 m. šířky); když bylo málo místa, nastavěli několik prostorně opět rozdělených stájí a tam složili nesoustavně stroje v hlavní síni neumístěné. Výstava hornická, hospodářská, výstava amateurů, umělecké výstavy železnic, loďstva, výstavy válečné, additionálné a školské rozděleny jsou v různých budovách v celém přerozsáhlém prostranství; velmi četné budovy tyto ani v úředním plánu, ani v katalogách výstavních správně zanešeny nejsou. Tak na př. školství rakouské nalézáme v paláci průmyslovém, z části pak (školy odborné) v pavilonu obchodu světového a j.; školství německé jest v samostatné budově; ve školách vzorných: rakouské, švédské, švýcarské a amerikánské nalézáme opět části těchto odvětví a školy ty roztrouseny jsou v celém parku; additionálné výstavy mají dva samostatné pavilony v parku a v paláci po různu drahně jest předmětů tohoto oboru; výstava umělecká i amateurů pomíchaná jest v nekonečných horidorech v hlavní budově a ve dvou pavilonech; etnograficky drahocenné sbírky orientální také nejsou dle národů celkovitě vystaveny; polní hospodářství rozptýleno jest nejenom v paláci, ale i v četných souborných i samostatných výstavách, mimo dvě hlavní agrikulturní dvorany mimo palác, pak pavilon Švarcenberkův, Coburků a j.

Plodiny a suroviny, průmyslové stroje, výrobky a díla umělecká jsou mohutní činitelové velkých resultátů práce národů; faktory tyto zeměpisná soustava na výstavě Vídenské spojuje, však jsou nepřirozeně rozdrobeny a rozmetány, čímž výstava při velkém rozsahu svém stala se nepřehlednou a neinstruktivní.

Zeměpisná soustava na Vídenské výstavě minula se s výsledkem, ukázalo se, že při nynějších poměrech výstav v obmyšleném spůsobu ani provedena býti nemůže. Katalogy výstavní dovršují zmatek, nesprávnost a neúplnost jejich spůsobuje až směšné omyly; tak na př. v Řecku v skup. XVIII.: *„stavitelství a inženýrství“* vedle plánů budov veřejných nalezneš také vyšívané šátky, punčochy a p. A přece jest katalog při výstavách světových vůdce velice důležitý.

Co do spořádání výstava Vídenská Pařížskou nepředčí, dokázala však, že soustava zeměpisná již pro přílišný náklad nevhodná a neprospěšná jest.

Nelze upříti, že soustava zeměpisná na výstavě Vídenské, tak jako soustava věcná na výstavě Pařížské hlavně nedostatkem místa v hlavních budovách výstavních úplného úspěchu se nedodělala, avšak tolik konstatovati musíme, že v Paříži aspoň se opravdově za provedení soustavy věcné zasadili, ve Vídni pak že sice soustavu zeměpisnou programem uznali, avšak již při zakládání budov výstavních průmysl, stroje, plodiny a umění různými prostorně odloučenými budovami rozdrobujíce, soustavu onu zakladně porušili. A tak výstava Vídenská není provedena v soustavě ani věcné ani zeměpisné, a z této pomíchanosti hlavně vady její plynou.

Snešen jest z celého světa velký a vzácný materiál, avšak není

spracován dle geniálního a velikého plánu, detail nás jímá obdivem, celek omamuje a zůstavuje tisíce navštěvovatelů chladnými. Vídenská výstava podobá se Wierzowu zápasu titánů: obrovské kontury, mocné polohy barev, divoký boj sil nadpřirozených, burácející vnitřní síla vulkánů, avšak resultát rozplývá se v tisícerých zevnějších slabostech a nedostatcích.

Nemáli výstava světová býti pouze velikou tržnicí, bazarem, nemáli býti pouze hmoty obecné bavicím divadlem a máli býti velikou, blahodárnou školou člověčenstva a štěpnicí světového pokroku: musí býti se zřetelem k *tomuto* účelu vůbec spořádána a upravena tak, aby jednoduchou a důslednou organisací byla *přehledná*, ponévadž jedině pak bude instruktivní a jenom přehledným roztříděním a spořádáním obrovských skupenin výstavy lze navštěvovatelům hmoty vystavených věcí prospěšně využiti a spracovati, jinak jest výstava široširé moře, na němžto se bez vesla a bez jasného cíle, bez platného prospěchu obecenstvo zmítá.

Výstava Vídenská mohla zajisté velmi blahodárnou se státi, uvážímeli, že dosud nižádná výstava tak hojně a to najmě orientem obeslána nebyla, a považímeli, třeba bychom i ve všem s činností výstavní jury nesouhlasili, že vyznamenáno jest více 30000 vystavovatelů; avšak vzácným, výstavou Vídenskou snešeným materialem bohužel zbudováno jest velké, po výtce jen *zevnějším leskem* vábící divadlo. K vůli divadlu a nikoliv k vůli poučení navštěvuje veliká většina obecenstva výstavu a toto zvrhnutí účelu jest zajisté zjev povážlivý.

Návštěva výstavy jest vůbec poměrně nepatrná, v den tak zvané národní slavnosti bylo ve výstavě přes 100.000 lidu, většina jich však přišla po zavření budov výstavních, aby viděla efektní osvětlení elektrické i aby slyšela vojenské hudby; v obyčejné pak dni nejdůležitější oddělení výstavy (oddělení vychovatelské, výstavy additionálné, amateurův, vědecké) jsou nezřídka prázdné, za to však u zvláštnůstek a věcí nápadných shromažďují se bez ustání neprostupné hmoty lidu. Kobekův démant *Stewart* za 375.000 zl., šperky hr. Dudleyové, diamanty klenotníků londýnských, pařížských i vídenských, vlašské koraly za 25.000 zl., dvacetimilionový poklad sultánův, dvoumilový arch papíru z dílny Schlögelmühlské, rozmanité „posuňky" z milly a z čokolády, klubičkový památník anglického prince Albrechta, vycpaní honvédi, sudy 2500 a více věder, veliký buben japanský, brazilské kožené, sešívané kytky a podobné nedůležité a nepoučné věci táhnou k sobě veliké obecenstvo, a kdy by takové hračky světové na výstavě nebyly, dávno by Vídeňáci do výstavy sotva nohou páchli.*)

---

*) Ano bez ublížení pravdě tvrditi možno, kdy by řečené zvláštnůstky a hračky z nynější Vídenské výstavy odnešeny byly a na místě docela jiném zvláštní výstava z nich se spořádala, že by *tato* výstava asi zrovna tak velikým počtem navštěvovatelů se honosila, jako výstava světová. Co se obzvláště Vídeňákův dotýče, ti pravý účel letošní světové výstavy ve Vídni vyjadřují sebevědomým slovem: *Sie sollen's uns nachmachen!* Jim jde výstava nejlépe k duhu, poněvadž se do Vídně hrnou denně tisícové lidí, kteří musejí Vídeňákům notný výdělek poskytovati, a ke všemu platu se jim nádavkem ještě obdivovati, poněvadž u nich výstava

Velikým nákladem provedená výstava Rakousku hlavně neinstruktivností svou bohužel právě Rakousku nejméně prospěje, neúplným obesláním výstavy od národů rakouských zmařen jest na mnoze i zevní úspěch Rakouska v tomto národohospodářském zápasu.

Neúplným obesláním výstavy jsme my Čechové hlavně způsobili nezdar Rakouska, vlastně této polovice říše na výstavě; avšak vůči poměrům a významu i následkům výstavy světové nesmíme také toho tajiti, že *i my neobesláním výstavy velkou škodu jsme vzali.* My Čechové mohli jsme na výstavě světové nejenom v Rakousku, ale i v poměru k ostatním státům v hlavních odvětvích práce vyniknouti, ano na výstavě Vídenské, kterak nyní při nestranném pozorování vzájemných poměrů co den jasněji poznáváme, byla nám dána vhodná příležitost, před celým světem ukázati, kam práce česká dospěla. Příhodná tato příležitost tuším nevrátí se za drahná leta.

Na výstavě světové mohli jsme my Čechové výsledky všestranné práce své ukázati celému světu, že žijeme, že myslíme, že pokračujeme; a jak o nás svět soudí, to nám zajisté nikdy ani z příčin politických nemůž býti lhostejno. O průmyslu, o umění a o literatuře naší není na výstavě ani řeči, nemáli několik českých školních knih a několik čísel novin českých v oddělení „světového obchodu" býti obrazem naší kulturní činnosti. Řekové i Maďaři vydali podrobný obraz literatury své, my Čechové arcif ani toho necítili jsme potřebu.

Kdy bychom byli výstavu světovou obeslali, nejenom v národohospodářském, ale i v politickém vzhledu byli bychom mnoho, velmi mnoho získali. Mohlili naši Švarzenberkové, Harachové, Černínové, naši čelní politikové, tvořící výbor akciové společnosti Daňkovy, obeslati výstavu, jejíž důležitost a národohospodářskou platnost naši nejčelnější průmyslníci (jako Červený, Benke a j.) obesláním uznali: pak těžko lze pochopiti, *proč tutéž výstavu neměl obeslati národ veškeren?*

Prohlášen byl zápas národohospodářské práce lidstva, a my Čechové nedostavením se na bojiště chtěli jsme vyhráti!

Jest pravda, že se komise výstavní naproti nám Čechům od počátku chovala stranně; jest pravda, že bychom byli souborným zastoupením království Českého spíše než rozptýlením výrobků Českých

není, poněvadž je letošní výstava Vídenská ze všech dosavadních nejprostrannější, poněvadž oni tohle nedovedou — Sie sollen's uns nachmachen! Ježto pak účelem výstavy jest hlavně poučení, mohlo by se za to míti, že Vídeňáci, majíce výstavu a tudíž slavnou příležitost k poučení *doma*, výborně to využitkují a velice zmoudří: ale domínka taková byla by klamem. Mezi Vídeňáky jest dost a dost lidí, kteří z Vídeňské výstavy za pět posavadních měsíců neviděli než — rotundu, a cizincům říkají: „To je, to je, já jsem tam pro samou práci ještě ani nepřišel!" — K neodkladné práci jejich patří ovšem pravidelná návštěva hospody, vinárny a p. Ale nesmírný jest počet těch Vídeňáků, kteří sice ve výstavě byli ale — *jen jedinýkrát*, na nějakou hodinu; pak tam více touhy nemají, druhou návštěvu odkládají a dojista se k ní neodhodlají. — Za to jest Čechů k vůli výstavě ve Vídni tolik, že by tuto mohli počeštiti; ale pivnice *městského pivovaru Plzenského* na výstavě má jen jeden z vedlejších „stydlavých" nápisů český, pivnice *akciového pivovaru Plzenského* ani tím se vykázati nemůže, je skrz naskrz *německá.* Ovšem se tam čeští hosté jenjen hrnou.

v jednotlivých skupeninách vynikli; avšak pasivností nezamezili jsme strannost komise výstavní, ale zůstavíce nepřátelům svým pole úplně volné, vydali jsme národohospodářské zájmy své v šanc komisi výstavní, anaž zajisté nenamáhala se světu obraz práce a činnosti naší odhaliti. Školské práce české jsou pohozeny, na nepříhodných místech složeny; výstava výborných, ano vynikajících prací pražské realky české zastrčena jest v temném pozadí a ústav tento úředně nazván vyvěšeným nápisem „*čechische* Oberrealschule"; velmi praktické plastické plotničky Hrubého k názornému vyučování stínění, vyvěšeny jsou na stěně *neosvětlené*, tak že úplně nepovšimnuty zůstávají; výrobkův českých zastrkování a postrkování ani již nepřekvapuje; známo jest, že ryt. Dombrowski měl sejmouti i českého lva, jímž výstavu svou dekoroval.

Avšak nebyloli lze takovému strannictví horlivým a vytrvalým zúčastněním se výstavy přítrž učiniti? Nezúčastněním se výstavy usnadnili jsme protivníkům svým provedení nové, velké fikce před tváří veškerého světa; docílili jsme opak účelu obmýšleného: výstavu vídenskou neodčinili jsme, avšak politickým nepřátelům svým vhodnou jsme poskytli příležitost, aby na výstavě mohli ukázat, co ode dávna cizině namlouvají, *že v Cislajtánii není průmyslu a umění českého, že národ český není živel kulturní.*

To nepohlížeje k jiným škodám národohospodářským jest hlavní výsledek naší politiky výstavní. Konstatuje toto faktum neobviňuji nikoho, jsmeť tím vinni všichni, protože jsme nedovedli v čas vyhnouti se příčinám těchto neblahých následků; chci jen ukázati, kterak jest nutno, abychom dokud čas alespoň *nejhojnějším navštěvováním a prostudováním výstavy národu našemu prospěli.* Nám zajisté ku potěše a ku cti budiž připojeno, že dosud nejvíce navštěvovatelů na výstavě bylo z Čech, avšak jest žádoucno, aby toto účastenství proniklo v kruhy co nejširší.

Neobeslali jsme výstavu Vídenskou hlavně proto, že království České nemělo býti zastoupeno co individualita, co kulturní celek, alebrž co část Cislajtánie. Otázka tato nebyla prosta politického významu a pokud bylo moudré, přání našemu z příčin formálních nevyhověti a pokud bylo záhodno u věci této zájem národohospodářský zájmu politickému podrobiti, rozebírati na tomto místě nebudeme; tolik však z provedení výstavy samé poznáváme, že zřízení souborné výstavy království českého nepříčí se nikterak důsledně nedůsledné praxi páně Schwarzově, že by nikdy nebylo výstavě samé vůbec na ujmu, ano že by Rakousku bylo k nemalému prospěchu.

Byloli lze samostatné výstavy jednotlivých vystavovatelů: Kruppa, továrny Daňkovy, kn. Schwarzenberka, železnice státní, železnice severozápadní a severní, Stárka a j. připustiti: kterak lze odůvodnit *odepření téhož práva národu Českému?*

Po tomto všeobecném rozhledu vylíčíme hlavními rysy provedení programu výstavního i ukážeme k obecnému významu letošní výstavy světové podrobněji.

Z literatury francouzské.

Renan a Lamartine.

V Paříži, v září 1873.

Nalézáme se právě v mrtvém ročním období písemnickém; nicméně vyšly v čase od uveřejnění mého posledního dopisu prošlém některé spisy, jež zasluhují, aby k nim obrácena byla pozornost nejen Francie ale i ciziny. Jeden z nejzvláštnějších mezi nimi jest zajisté Renanův *Antéchrist.*

Renan nenáleží pouze mezi nejznamenitější spisovatele nynějška: Renan jest, nechať si jeho nepřátelé o tom soudili jakkoli, důkladným učencem a duchem veskrze původním, jehož velmi zajímavo studovati. Dokladem toho jest mimo jiné též okolnost ta, že byl svými kolegy vyvolen za učitele na prvním našem ústavu vědeckém, na Koleji Francouzské *(le Collège de France).* Dříve než promluvím o jeho posledním díle, chci zde, tuším nikoli nemístně, podati některé podrobnosti o jeho životě a jeho pracích předchozích.

Renan narodil se 27. února 1823 v Tréguieru, v departementu Severního pobřeží, ve starém to a drsném Bretonsku, v této žulové, duby pokryté zemi (jak ji jeden z našich básníků popisuje), zůstavší podnes útulkem kmene i jazyka celtického ve Francii. „Genius Bretonska", praví historik Michelet, „totě genius nezkrotitelného vzdoru a nezastrašného, umíněného, slepého odporu . . . Breton Pelagius, který v křesťanství vpravil ducha stoického a první se v církvi ozval ve prospěch lidské volnosti, měl za nástupce Bretona Abailarda a Bretona Descartesa." Z Bretonska vzešli v posledním století tři z vůdců filosofických: Duclos, Maupertuis, Lamettrie. Ono darovalo devatenáctému věku Chateaubrianda, odpůrce to Bonapartova i vzkřisitele katolicismu ve Francii revoluční, výmluvného kontroversistu La Mennaisa, jenž zprvu s kypícím nadáním bránil křesťanství a později proti němu se obrátiv umřel na konec v neúmorné nekajicnosti, a konečně Renana, který má tak velikou úlohu v náboženských dějinách devatenáctého století.

Již od mládí jevil *Ernest (Arnošt) Renan* značnou zálibu ve studiích zejmena bohosloveckých. Přišed do Paříže, vstoupil do slovutného semináře Svatého Sulpicia a *zde* počal se učiti řečím východním: hebrejštině, arabštině, syrštině. Ale tyto práce nejen že ho neutvrzovaly ve víře křesťanské, nýbrž ony v něm probouzely myšlenky skeptické, z nichž i seznal, že se nenarodil, aby se stal knězem. Vzdal se tedy kněžské dráhy, avšak z týchže let podržel cosi ve svém zjevu a ve svých způsobech, co posud připomíná na seminář. Hodlal svůj život věnovati vyučování; než jeho nadání obrátilo naň brzy obecný zřetel a otevřelo mu přístup do jistého počtu časopisův i sborníků: *la Liberté de Penser* (Volnost myšlení), *le Journal de l'Instruction*

publique (Časopis veřejné učby), *la Revue des Deux Mondes* (Rozhledy v oba světy), *le Journal des Débats* (Časopis sporných rozprav). Pamětní spis o řečích semitských zjednal mu r. 1848 cenu z nadání, jež založil Volney, cenu to 3000 franků, vypsanou od Akademie nápisův a slovesnosti na nejlepší dílo linguistické. Tato práce byla znovu vydána r. 1858 s názvem *Histoire générale et systêmes comparés des langues sémitiques* (Obecné dějiny a srovnávací soustavy jazyků semitských). Sluší znamenati, že v tomto období nikdo v pochybnost neuváděl vědeckost Renana co orientalisty, a že teprvé tehdy, když vyšel *Život Ježíšův*, snaženo se dokázati autorovu neznalost hebrejštiny.

O něco později byl Renan mimo to korunován *Institutem**) za pamětní spis o studiu jazyka řeckého ve středověku a na odporučení Institutu byla mu pak svěřena vědecká misse do Italie. Na této cestě sebral R. hojný materiál ke svým studiím orientálním a uveřejnil r. 1853 knihu o *Averroësovi*, za kterouž obdržel titul doktora slovesnosti (docteur es lettres). Jsa jmenován konservátorem rukopisů v Národní knihovně Pařížské *(la Bibliotèque nationale)*, zvolen jest za člena Institutu r. 1856, t. j. ve svém třiatřicátém roce. R. 1866 byla mu svěřena misse do Syrie, i navštívil Palestinu a Syrii a měl příležitost zevrubně studovati podrobnosti krajin Svaté země, jež později tak skvěle popsal. Když se vrátil z cest, byla právě stolice hebrejštiny na Pařížské Koleji Francouzské uprázdněna. Renan na ni povolán volbou svých kolegů. Zahajovací přednáška stala se dějištěm bouřlivých demonstrací. Nepřátelé císařství byli již dříve Renanovi vytýkali politický skepticismus a přátelství k princi Napoleonovi; klerikálové viděli v něm nepřítele křesťanství: bylť se ve svých *Studiích dějin náboženských (Etudes d'histoire religieuse*, Paris 1857), ve svých *Rozpravách mravoučných a rozborných (Essais de morale et de critique*, 1859), ve svých výtečných překladech *Joba* i Šalamounovy *Písně písní* vždy stavěl na stanovisko vědy rozumové; tu posléze jedna věta jeho přednášky, věta to, která se zdála v pochybnost uváděti božství Kristovo, vzbudila v kněžstvu a veřejném tisku bouři strašnou. Ministr vyučování Duruy pokládal za svou povinnost, aby zarazil přednášky nového profesora. Stolice zůstala prázdna. V následujícím roce pokoušel se Duruy o to, aby Renana přiměl k odřeknutí se svého místa, podávaje mu náhradou velmi důležité postavení v Knihovně Národní. Renan odpověděl dopisem velmi hrdým a byl sesazen. Jeho místo na Koleji Francouzské uděleno israelitskému orientalistovi pocházejícímu z Německa.

Renan mohl odmítnouti úřad, jejž mu vláda podávala, aniž by tím byl v nebezpečí přivedl svou obživu. Bylť mu spolupracovnictví při různých sbornících pojistilo velikou proslulost, a prodej jeho spisů

*) Institutem *(l'Institut)* nazývají Francouzové soubor pěti Akademií: Akademie francouzské *(Académie française)*, Akademie vědecké *(Académie des sciences)*, Akademie věd mravoučných a politických (*Académie des sciences morales et politiques*), Akademie krásných umění (*Académie des beaux arts)*, Akademie nápisův a slovesnosti *(Académie des inscriptions et belles lettres*) — akademie to filologické.

mohl valně postačiti na jeho výdaje. Jest v naší historii literární málo výsledků podobných tomu, jehož dosáhl *Život Ježíšův (la Vie de Jésus*, 1863). Ruch, jejž tato kniha vyvolala, byl ještě zvýšen útoky konanými na ni ze strany katolického kněžstva. Renan, nedávaje průchodu božství Kristově, líčí ho co nejšlechetnějšího, *nejbožštějšího* člověka všech věků, i vzkřísil s obdivuhodným spisovatelským nadáním židovský život v prvním století našeho letopočtu a zobrazil s výsledkem, jemuž není rovno, dědiny Galilejské. Tato obrazná síla je snad nejznamenitější stránkou Renanova nadání.

Je dosti těžko vytknouti se vší určitostí jeho idey filosofické a bohoslovecké. Nepokládá sice původ křesťanství za božský, ale jest toho daleký, aby nenáviděl křesťanství, jež při každé příležitosti nadšeně velebí. Protož ani strana radikálů, skeptiků a negativistů nemá proň velikých sympatií, vidíc v něm spíše nepřítele nežli spojence.

Renan nikdy neodpověděl na útoky, které naň byly činěny. Tiše postupoval ve své další práci *o dějinách počátků křesťanství (l'Histoire des origines du Christianisme)* a uveřejnil jich postupně tři svazky: *Apoštoly (les Apôtres*, 1866), *Svatého Pavla (Saint Paul*, 1869), konečně *Antikrista (l'Antéchrist*, 1873). Tato díla učinila ovšem menší hluk než prvější spis; nedotýkalať se osobnosti Kristovy, a protivníci Renanovi byli ostatně spozorovali, že jejich útoky celkem prospívají úspěchu jeho kněh. Všecky tři svazky vynikají skvělými popisy historickými, v nichž Renan pilen jest toho, aby vzkřísil život a mravy pohanské společnosti za bojů se vznikajícím křesťanstvem.

Svazek posledně vyšlý, *Antikrist*, zabývá se méně dějinami křesťanů než dějinami jejich hlavního nepřítele Nerona. Renan vidí totiž v Neronovi Antikrista Apokalypsy a rozbírá s velikou obratností tuto divnou a důstojnosti prázdnou postavu. Především objasňuje Neronovu lásku k umění a tvrdí v důmyslné hypothese, že právě tato láska k umění byla příčinou, ze které se rozezlil na křesťanství, a že pronásledování křesťanů mělo hlavně základ v nenávisti, kterou tito zdáli se osvědčovati pro vše, co bylo pohanskému Římu drahé. „V očích Římanů," praví Renan, „stávala se netajená nechuť ke světu, jemuž nerozuměli, význačným rysem křesťanů. Nenávist lidského pokolení platila za jádro jejich náuky. Jejich zdánlivá zasmušilost byla urážkou tehdejšímu blahu; jejich víra v konec světa příčila se oficielnímu optimismu, dle něhož se vše znovu rodilo. Známky ošklivosti, jež jevili jdouce kolem chrámů, budily myšlení, že je chtějí zapáliti. Tyto starožitné svatyně náboženství římského byly vlastencům nade všecko drahé. Urážka jim učiněná byla urážkou Evandra, Numy, předků římského lidu, slávoznaků jeho vítězství. Křesťanům připisovány všecky neřesti; jejich bohoslužba považována za pověru chmurnou, pro císařství osudnou; tisíce děsných pověstí a han kolovalo na jejich vrub; nejosvícenější mužové jim věřili a považovali lidi u nich takto osočené za schopné veškerých zločinů." Nejen z ohledu na děje římské, nýbrž i ze zřetele na židovstvo má tento spis nekonečnou zajímavost. Obrazíť v něm Renan se vzácnou řízností krise, jichž kořistí Judstvo tehdy bylo, a zejmena bouře, jejichžto jevištěm byl Jeruzalem. Je vidět, že spisovatel byl sám svědkem podobných katastrof (obležení Pařížského —

Komuny), aniž se bojí vzbuditi toho upomínku. Přese všechen svůj skepticismus nemohl by Renan zajisté zůstati lhostejným vůči pohromám vlasti. Nicméně je skepticismus tento hluboký; není to posměšný skepticismus Voltairea aniž zoufalý skepticismus Byrona, nýbrž jest to uhlazený a tichý skepticismus krásného ducha, jenž v téže době strpí názory zcela kontradiktorní, aniž by si žádal nebo doufal je smířiti. Renan jest rozkošník duchem; rád sobě zjednává pochoutek, nechať pocházejí odkudkoli; onť málo se stará o antinomie.

Co se týče náboženství, jest Renan daleký toho, aby, jak se snad mnohý domníval, byl výslovným odpovědníkem věrouk: onť není vlastně než jejich přítelem a obdivovatelem. Nejsem si toho jist, věřili v boha: neníť jeho bůh — připouštíli vůbec, že jaký jest — osobním bohem libomudrců, ale jakousi bytostí pantheistickou, v nížto někdy splynouti povolána jsou všechna individua. Co se týče politického vyznání, jest Renan aristokrat; byl velikým stranníkem Napoleonského cesarismu a netají se opovržením, které má pro revoluci z r. 1789; jeho politickým ideálem jest monarchie opírající se o střední třídu národa, o vzdělanstvo, a podporující umění a vědy po spůsobu Ludvíka XIV. Tolik však je jisto, že by podobná monarchie — aspoň taková, jakou jsme ji seznali ve Francii — snad nedovolila Renanovi vydávati knihy jeho směru, a nevím, jestliže by se jeho skepticismus podvolil censuře nebo stíhání.

Pouze snad jedenkrát vystoupil Renan z mezí této své bodré klidnosti, kteroužto se tak rád halí. Bylo to po válce r. 1870. Tehdy vyměnil s proslaveným Němcem Straussem, svým to kolegou v bohosloví a dějinách, dva listy, z nichžto druhý učinil veliký hluk a jenž zajisté není neznám čtenářům Osvěty. V prvním dopise, napsaném za války, vyslovil Renan svou lítost ze zápasu, jenž svým povstáním na neštěstí zarazil stýkání se dvou velikých národův, určených, aby se navzájem ctili a sebe navzájem poznávali; v druhém pak dopise, zdělaném po válce, káral trpce spůsob, jakýmž „národ kulturní" využil svého vítězství, a vytknul s největší bystrostí scestí, na kterém se Němci vyskytnouti mohou, zavedeni jsouce hrdopyšností nad svými triumfy, jakož i nebezpečí, kterým by ohroženy býti mohli principem národnosti jimi až do nejzazších důsledností dovedeným. Renan při tom položil opět důraz na úkol, jejž někdy Slované budou povoláni hráti naproti Německu, a vyslovil, že oni beze vší pochyby budou mstiteli Francie. Tím osvědčil Renan zajisté svého politického ducha, a lze ho počítati mezi publicisty, kteří rádi hlásají ideu úzké vzájemnosti mezi kmeny latinským a slovanským. Ostatně nebyla to situace Francouzska po válce r. 1870, jež rozhodla Renanovu přízeň k Slovanům. Ontě sleduje s velmi čilou pozorností ruch národností evropských. Hovořil jsem s ním svého času vícekráte o tomto předmětu; dějiny husitství a jeho předchůdců zajímají ho zcela zvláště; práce Palackého nejsou mu neznámy, a Renan se pamatuje velmi dobře, že s ním byl v osobních stycích v době, kdy váš historiograf pracoval v Pařížské Knihovně Národní.

Renan, jenž jest nyní jedním z největších prosaiků naší mluvy, jest také jedním z našich prvních *causeurů* Pařížských. Konversace,

jak víte, nepěstuje se nikde způsobem tak obzvláštním jak ve Francii; ona jest jedním z velikých půvabů v našich salonech; Renan se v ní stkví více než kdokoli jiný, a sice o to víc, že jeho skepticismus snášenlivě vyslyší všecka mínění; ovládaje se vždy, dotýká se Renan, s úsměvem na rtech, postupně všech předmětů s ohněm a se živostí ducha, jehož posouditi mohou jedině ti, kteří ho slyšeli. Jsa malé, sporé postavy, holohlavý, maje vyčnívající nos a obličej nadulý, nevyniká Renan zajisté zevnějškem, ale každý ihned na to zapomene, kdykoli ho poslouchá. On se, aby se řeklo, přetvořuje.

Po revoluci čtvrtého září 1870 byl Renan opět dosazen na stolici Koleje Francouzské; přednáší tu čistě vědecky archeologii a epigrafii a zúčastňuje se také prací Akademie nápisův a slovesnosti. Vícekráte chtěl Renan také vstoupiti v život politický a představil se voličstvu do Národního shromáždění; avšak voličové se k němu nepřidali, jedni vyčítajíce mu přátelství jeho pro prince Napoleona a jeho idey aristokratické, jedni protináboženský ráz jeho děl. Jeho jmeno není populární; neboť celkem nepíše Renan pro lid; jeho Život Ježíšův jest jediné dílo, které se domohlo pravé popularity, a dílo, jehož laciná vydání uveřejnil.

Bude mi zajisté prominuto, že jsem se tak dlouho pozdržel při této zajímavé fysiognomii. Podalť bych rád něco více než pouhý knihopisný katalog. Mimo to proslul Renan tak velice, že zasluhuje bezpečně, aby jeho povaha i jeho spisy šíře byly vypsány. Vedle tohoto živoucího výtečníka chci vás pro dnešek ještě baviti výtečníkem mrtvým, jehožto sláva však nikoli neutuchla s životem, a jehož pohrobní publikace nyní do vší míry zajímají naše obecenstvo. Míním *Lamartinea.* Lamartine má zajisté málo rysů s Renanem společných. Přece však jsou jim společny nadání spisovatelské ve věcech náboženských, ano nadání básnické. Neboť Renan jest svým časem poetou: některé stránky v Životě Ježíšově jsou pravé selanky. Bylo by zajímavo srovnati je s nákresy v Lamartineově cestopise do Orientu.

Bylo by zbytečno, připomenouti zde na postavení, které Lamartine zaujímal v literárních dějích devatenáctého století. Již jedenkráte měl jsem příležitost prohoditi o tom několik slov v Osvětě (č. 5. t. r.), dotýkaje se publikace Podobizen literárních. Tyto *Podobizny* jsou výňatky ze sborníku, jejž Lamartine redigoval v posledních letech svého života; nebyly to venkoncem publikace potud nevydané. Nyní však podává nám rodina Lamartineova zajímavější příspěvek k dějinám jeho génia; jsou to poesie *posud neuveřejněné* a dva první svazky jeho *Korespondence* (3 svazky v 8°, knihk. Hachetteovo). Tato korespondence nebude obnášeti méně nežli šest osmerkových svazků. Dva první z nich, jež v této chvíli mám před sebou, zahrnují do sebe Lamartineovu korespondenci od r. 1870 po r. 1820, t. j. od jeho sedmnáctého po jeho třicátý rok.

Lamartine neobmeškával nám ještě za živa podávati podrobnosti všeho druhu o této periodě svého žití. Vypravovalť nebo dával tušiti hlavní jeho episody v *Pobožnostech básnických (les Méditations poétique)* a *v komentáři,* jejž k nim dodal, v mnohých svazcích nazvaných *Důvěrná sdělení (les Confidences)* a v rozkošném románu

Graziella. Ze všech těchto spisů jde na jevo, že se mu vždy nejvíce jednalo o literární efekt. Listy, které máme nyní v rukou, dovolují nám, abychom podobu Lamartineova jinošství znovu vytvořili, a věru podotknouti dlužno, že tato postava není způsobilá, by se povždy podobala lichotné podobizně, kterou nakreslil on sám, anebo definitivní tvářnosti jím potomstvu zanechané.

Pocházeje z rodiny aristokratské, avšak chudé a dokončiv své vzdělání u jezovitů, žije *Lamartine* v lůně této rodiny, v Campagni nedaleko Mâconu, a zde v prázdni venkovského života hledá svou budoucí dráhu, kolísaje postupně mezi básnictvím, láskou, karierou diplomatickou a karierou vojenskou. Tento mladický Lamartine je velmi zvláštní osobnost: je to duch originální, ale celkem dosti soběcký. Ještě v něm neviděti vznikat básníka elegického, jenž vynucovati bude slzy celému pokolení; jeho učiteli jsou lidé po tehdejší chuti: Voltaire, Parny; pokouší se o básnění anakreontické, nehledící na lásku ze stanoviska spiritualistského a ideálního, ale z kluzkého i materialistského stanoviska osmnáctého století. A zde, v této korespondenci dlužno hledati stopy *prvního* způsobu Lamertineova básnictví. Ona nám zachovala některé z oněch četných poesií, jež později páliti pílil, když byl nalezl pravou svou dráhu. Avšak prchavá poesie není proň než pobavením: on chce se domoci solidní slovutnosti, chce si získati obdivu v Paříži; pouští se do jiného druhu básní, tehdy velmi oblíbeného, avšak druhu to, pro nějž zajisté nebyl narozen: do *tragédie.* Tragédie byla jednou z velikých passí doby císařské; zřela kvésti celou školu lichoklasickou, jejíž plody nyní skoro jsou zapomenuty. Mladý Lamartine pouští se s náruživostí na toto liché pole. Celá jeho ctižádost záleží v tom, aby sepsal tragédii, jež by čtena i hrána býti mohla velikým hercem Talmou a jež by učinila jmeno spisovatelovo nesmrtelným. Chápe se z počátku různých předmětů: Medey, Saula, Julia Caesara; avšak přes všechen obdiv, jejž tyto práce v některých tehdejších salonech vzbudily, nemohl se žádnou z nich dopracovati úspěchu žádaného. V jeho posmrtných poesiích lze nalezti tragedii *Medeu* a zlomek romantického dramatu *Zoraidy*, a lze z nich velmi dobře srozuměti, že Lamartine neměl dramatického nadání. O něco později, kolem r. 1828, dal Lamartine hráti moderní drama *Toussaint Louverture*, a také toto drama padlo.

V pravdě bylo Lamartineovo nadání v základě *lyrické, subjektivní*, a to nám poněkud vysvětluje chybu, na niž jsem právě byl uhodil: jeho *soběctví.* V těchto dopisech mladého Lamartinea nejedná se celkem o ničem nežli o něm. Mluví v nich zřídka o své rodině, o své matce, již později tak libě zobrazil ve svých *Confidences;* vůči velikým událostem, které se dokonávají za posledních vladařských let Napoleona I., zůstává dokonce lhostejným; nezdá se býti hnut ani triumfy ani pokořením Francie. Jediná věc, která ho zajímá, jediná věc, kterou zaměstnává přátele, jest on sám; jeho milostné pletky, jeho naděje do budoucnosti, jeho práce literární. Jeho milostné poměry zdají se býti z počátku dosti všedního, dosti prosaického rázu. Později náruživost šlechetnější, zakončená bohužel smutně, smrtí milované osoby, naplní básníkova ducha rmutem, povznese a zušlechtí jeho nadání. Jeho bolest

byla upřímná, nikoli však věčná. Lamartineovi bylo bojovati s hmotnými poměry velmi skromnými a málo hovícími jeho útratnosti. Bylť Lamartine, jak známo, po celý život veliký výskal, i umřel, aniž zaplatil dluhy. Od mládí jest sužován nedostatkem peněz — bez ustání píše o tom přátelům.

Jeho sňatek, jejž také básnicky oslavil ve spisech za živobytí uveřejněných, nebyl z počátku zhola nic než výdělečným pořízením. Vzal si mladou Angličanku, miss Birchovou, která k němu pocítila mnohem větší náklonnost, než jakou se Lamartine zdál cítiti pro ni; její láska byla tak mocná, že ji až pohnula k přestoupení na víru katolickou. Ze strany Lamartineovy nebyl tento sňatek skutkem mladické přenáhlenosti, nýbrž spíše prostředkem, aby důstojně skončil jinošství poněkud roztržité. „Je tomu několik měsíců,“ píše Lamartine dne 29. srpna 1819, „co jsem se seznámil s mladou Angličankou, která platí za dosti dobrou partii; *zdá se*, že se sobě vzájemně dosti líbíme. Musíme to přivesti k nějakému konci; žádáme si to oba.“ ... Několik dní na to, v září, píše náš básník jinému známému: „Myslím, že se můj zamýšlený sňatek nezdaří. Nepohnu svého otce nikdy k tomuto kroku. To mne naplňuje zoufalým žalem, aniž bych byl sebe méně zamilován. Avšak záležitost byla vhodná i rozumná.“ O něco později píše Lamartine jednomu ze svých přátel, jenž se také chtěl ženiti: „Nežeň se, leč miluješli; neboť, nehledímeli *k lásce*, není nad volnost; avšak zamilujeli se kdy kdo dvakráte? anebo při nejmenším neníli druhá láska stínem lásky první?“ Myšlenka to velmi bystrá i pravá, vyslovená již velikým moralistou sedmnáctého věku La Bruyèrem ve slovech: „První láska jediná vyrůstá ze sebe, ostatní lásky jsou více *dobrovolnými*.“ Lamartine vysvětluje a doplňuje tuto ideu větou, jíž nalézám v dopise daném dne 13. dubna 1820, z kteréhožto datum ostatně viděti, že se věci hezky protahovaly: „*Snažím se, abych se stal co možná nejzamilovanějším.* Má žena je pravou dokonalostí mravní; neschází jí než trochu více krásy; avšak já se spokojuji tou, jížto má.“ Vkročiv na práh dospělosti lidské, ve stáří třiceti let, počíná Lamartine pozorovati život s hlediště vážného a opravdového: „Chci se oženiti z příčin náboženských,“ píše v ten čas jednomu z druhu dětství. „Jeť potřebí, dáti posléze přísný směr neužitečnému živobytí vedle zákonů božských a lidských; čas mijí, léta prchají, života ubývá; zužitkujme jeho zbytku; vytkněme sobě cíl určitý, abychom upotřebili této druhé polovice, a budiž to cíl co možná nejvznešenější, snaha totiž zalíbiti se bohu, mimo nějž není života....“ Sňatek se posléze stal skutkem, a muž, který před nedávnem do lásky se vnucoval, píše dne 30. května 1820: „Miluji svou ženu rozhodně, veden úctou a údivem. Jsem spokojen, nepodmíněně spokojen s ní, se všemi jejími vlastnostmi, ano i s jejím zevnějškem. Blahořečím bohu.“ .... Zdálo se mi, že prodlení při těchto nejvnitřnějších stránkách života má do sebe dosti mnoho půvabu, a proto jsem se o nich takto rozhovořil.

Korespondence obsahuje množství podrobností o vydání *Pobožností básnických* a stran úspěchu, jakého dosáhly; avšak tyto podrobnosti jsou již známy, a možno je snadně nalezti ve všech dějinách

literárních. Lamartine byl pojednou zahrnut všemožným štěstím; neboť v témž čase, v kterémž se oženil, dostalo se mu diplomatického úřadu ve Florencii, a zdržování se v Italii musilo nad to přispěti k vývoji, jeho ducha. Jeho veřejná kariera počíná v téže době, co jeho sňatek i slíbeno uveřejniti příště dopisy vztahující se k tomuto novému období jeho života.

Svazek doposud *nevydaných poesií*, jež Lamartineova rodina připojila k jeho korespondenci, nemá do sebe celkem zajímavosti rovněž opravdové. Nalézáť se tu mnoho věcí nemajících než historickou cenu pro studium Lamartineova nadání; tak ku př. zlomky tragického básnictví, verše sebrané z alb atd. . . . . Avšak vyskytují se tu též úryvky, které zasluhují, aby zaujaly místo ve sbírkách nejlepších prací básníkových. Jmenovitě platí to o výpravném zlomku nazvaném *Rytíř (le Chevalier)*, pravém to díle mistrovském. Tento zlomek přináleží k veliké epopei, kterou Lamartine nikdy neměl pokdy sepsati, kterou však promýšlel po celý život. Za hlavní její postavy zvolil dvě duše, jednu mužskou, druhou ženskou, vrhnuté bohem do světa s určením, aby protrpěli nekonečný počet zkoušek a přeměn, které by je brzy sbližovaly bohu a brzy od něho oddalovaly, hledajíce a nalézajíce se postupně, až by posléze došly spojení v lásce vzájemné i v lásce boží. *Jocelyn* a *Pád anděla*, uveřejněné ještě za živobytí Lamartineova jsou rovněž zlomky této epopey. K ní příslušela také báseň *Rybáři (les Pêcheurs)*, jejížto rukopis na cestách ztratil. Úryvek *Rytíře*, jejž nalézáme v nynějším svazku, postačil by jediný, aby Lamartineovi pojistil slavné jmeno. Na ten čas zůstává vedle *Huga* jedním z největších básníků devatenáctého století, a naše pozdější generace nemá, koho by s ním postavila na roveň.

Louis Leger.

R. 1873. Č. II.

OSVĚTA

Státní rozpočet a berniční zřízení v Rusku.

Sestavil

A. F. Balan.

I.

Pojednání naše zakládá se hlavně na rozpočtech tří posledních roků. Počátkem nynějšího desítiletí ruský budžet byl sestaven *bez deficitu*, a tím dána jest hojná látka k porovnání s dobou minulou. Číslice vyjádřeny jsou *miliony a statisíci rublů;* má totiž čtenář nabyti ponětí o ruském rozpočtu v jeho účincích na obyvatelstvo, a k této úloze dostačí okrouhlá čísla. Podrobný zřetel měli jsme k přímým i nepřímým daním, poněvadž tyto nejvíce zasahují do hlubiny národního nitra. Dle Franklina platiti daně a umříti jest prý každému člověku souzeno; vypisujíce část toho, co je souzeno bratrskému nám národu, hleděli jsme býti pravdivými, non vocem foris sonantem sed intus auscultantes veritatem.

Uvedeme tedy nejprvé rozpočet z r. 1872 v hlavních sumách, načež vedle sebe seřadíme přímé a nepřímé daně z r. 1870 a 71, k nimžto se často budeme odvolávati.

Státní *důchody* r. 1872:

Daně přímé 108,6; daně nepřímé 249,0; státní výsady (regalie) 21,5; z korunních statků 39,8; příjmy rozličného druhu 46,1; z železných drah 6,9; z Zakavkazí 5,4; obratné příjmy 19,4; suma důchodů v okrouhlém čísle 497,1 (497,100.000 r.).

Státní *výdaje* r. 1872:

Na státní dluh 86,3; vyšší státní sbory 1,7; zpráva sv. synody 9,4; ministerstvo cís. dvora 8,9; min. zahr. zálež. 2,5; m. vojenství 156,6; min. námořní 20,7; min. finanční 77,5; min. státních statků

9,5; min. vnitřních zálež. 42,4; min. národní osvěty 11,2; min. komunikačních prostředků 22,4; min. spravedlnosti 10,5; říšská kontrolující komise 2,0; zpráva státních hřebčinců 0,6; vydaje na polské království, jež nebyly do všeobecních účtů vtěleny 0,8; občanská zpráva Zakavkazského kraje 5,6; nevybralo se důchodů 1,0; obratných výdajů 19,4; na železné dráhy 6,9. Suma výdajů v okrouhlém čísle 496,8 (496,800.000 r.).

Daně přímé a nepřímé na rok 1870 a 1871:

	1870	1871
Daně přímé	95,8	96,7
Daně nepřímé:		
Za právo tržby	10,8	11,6
Důchod z lihových nápojů	134,6	149,7
„ ze soli	12,1	12,3
„ z tabáku	7,7	8,0
„ z výroby cukru	2,6	2,7
„ ze cla	39,3	39,5
„ z kolkovaného papíru	7,0	6,7
„ z kupních a kancelářských listin	3,3	4,5
„ z pasů	2,0	2,5
„ z plavby	0,7	0,8
„ ze silnic	0,4	0,4
Rozličné poplatky	2,2	2,3
Dohromady	223,3	241,5

Méně proměn shledáme v následujícím oddíle rozpočtu, týkajícím se *důchodů z regalií:*

	1870	1871
Důchody z hornictví	3,0	2,8
„ z ražení mincí	5,6	5,6
„ z pošty	7,4	8,9
„ z telegrafů	3,5	4,3
všeho	19,6	21,7 mil. r.

Důchody z *korunních statků* týkají se obroku z korunních pozemků, prodeje nemovitého jmění a rekrutských kvitancí, korunních lesů, hornických závodů, železných drah a edukačních fundací, všeho r. 1870 44,8 a 1871 43,5 mil. r.

Příjmy rozličného druhu zahrnují v sobě hospodářské a technické závody, výkupné od rekrutských sum, z Turkestanu (1,7 mil. r.), od Kirgizů Malé a Velké Ordy (0,14 mil. r.), hornické důchody, nahodilé důchody, dočasné celní daně atd. —: r. 1870 42,0 a 1871 45,2 mil. rublů.

V zahraničných finančních spisech klade se obyčejně Rusko do řady států s chronickým deficitem. První místo v této řadě zaujímá Rakousko, kdež deficity datují se z předešlého století; po Rakousku

následují Rusko, Italie s papežským územím, Španělsko, Portugaly a Turecko. Na základě toho tvrdí němečtí finančníci, že deficitem trpí hlavně románské a slovanské státy.*) Nejlepší státní hospodářství jest v Anglii, ve Spojených Státech a potom v Prusku. V Anglii byly od r. 1861—71 tři léta s ročním deficitem, kterýž za tato léta dohromady obnášel okolo 5 mil. lib. šterl.; po 6 let důchody převyšovaly výdaje, dohromady sumou 15 mil. lib. šterl. V Spojených Státech ve válce za zrušení otroctví rostl deficit každoročně, tak r. 1864—65 obnášel 960 mil. dolarů, avšak po vojně klesal, a příjem začal převyšovat vydání; od r. 1865 do 1869 obnášelo převýšení toto dohromady 252 mil. tol.

V Rusku začínají se stálé deficity r. 1832, avšak i do tohoto roku převyšoval důchod vydání toliko zdánlivě, neboť k důchodům byly přivtělovány sumy, ježto plynuly z výpomocných peněz a půjček. Od r. 1832 vyskytuje se nepřetržitá řada deficitů, činících až do r. 1854 dohromady 639 mil. r.; r. 1854 byl deficit 123 mil.; r. 1855 261 mil.; r. 1856 265 mil., t. j. za 3 válečná léta 650 mil., tedy o 10 mil. více než za předcházející 22 léta dohromady. Přiložená tabulka ukazuje v *milionech* důchody, výdaje a deficit, začínaje od r. 1857 až do 1870 excl.

Rok	*Důchody*	*Výdaje*	*Deficit*	*Rok*	*Důchody*	*Výdaje*	*Deficit*
1857	309	347	38	1864	393	444	51
1858	358	363	4	1865	418	432	13
1859	334	350	15	1866	352	413	60
1860	386	438	51	1867	419	424	5
1861	411	413	2	1868	421	441	19
1862	379	389	9	1869	457	468	11
1863	418	438	20	—	—	—	—

Deficit od r. 1832 do r. 69 incl. (za 38 let) obnáší tedy 1594 mil., prostřední přes 41 mil. Od r. 1800 vzrostly důchody na šestkrát, výdaje na sedmkrát a obyvatelstvo jen na dvakrát větší míru. R. 1800 bylo obyvatelstva 37 mil. a výdajů 63 mil., na člověka přišlo 1 rubl 43 kopej. státních výdajů. R. 1870 bylo obyvatelstva 82 mil., výdajů 489 mil., tedy na člověka 8 r. 84 kop.

V nejponíženějším dokladu o rozpočtu na r. 1871 bylo řečeno: Finanční ministr doufá, že finance octnou se brzy na pevném základě, tak že výdaje vyrovnají se důchodům. Rozpočet skutečně je sestaven na tomto základě, avšak bohužel stává se i po schválení rozpočtu, že z rozličných ministerstev žádají se *mimořádné* kredity, na potřeby, jež při sestavení rozpočtu nebylo lze předvídati; tyto kredity vtělují se následující rok do rozpočtu pod názvem „obyčejných“ výdajů a zvětšují takým spůsobem budžet; tento tedy není nic ukončeného a skalopevného, rušení jeho má se díti pouze při neobyčejných okolnostech. Ve skutečnosti odůvodňuje se toto rušení pravidelně dosti obyčejnými okolnostmi.

*) Z 52 států a hlavních kolonií vzdělaného světa jsou jen tři prosty dluhu, a to státy malé: Srbsko, v Americe Bolivie a v Africe Liberie.

Od r. 1866—69 (za 4 léta) větší část ministerstev a nejvyšších správních úřadů v značné míře použila mimořádných kreditů; r. 1866 bylo vydáno o 37 mil. více než jak bylo naznačeno v rozpočtu, r. 1867 o 18 mil. více, r. 1868 o 11 mil., r. 1869 o 29 mil. více — dohromady za 4 léta tedy o 97 mil. více jest vydáno, než rozpočet napřed byl naznačil. Nejvíce šlo z této sumy na nejvyšší státní sbory (46·8%), ministerstvo císařského dvora 25%, zahraničních záležitostí 15%, financí 10·2% a komunikačních prostředků 7%. Proto byť i předběžný rozpočet sestaven byl bez deficitu, na konec roku vždy mění svou tvářnost. — Při prohlídce rozpočtu třeba míti na paměti, že v ní není vřaděna tak zvaná říšská zemská daň (государственный земскій сборъ) sahající do 40 mil. Takým spůsobem výdaje na r. 1871 přesahují 500 mil. rublů.

Důchody v každém státu skládají se z příjmů ze státních statků (domény), z regalií t. j. těch odvětví průmyslu, jež vláda béře ve svou výhradní správu, a konečně z daní. Daně ukládají se přímo jistým osobám v stejném poměru s jich majetkem (přímé daně) aneb ukládají se z potravin (nepřímé daně) aneb za užívání úsluh státu (poplatky). Úloha každého dobře zřízeného státu záleží v tom, aby říšské statky přinášely důchodů co možná nejvíce, aby regalie, nezamezujíce soukromým osobám dostup ke všem odvětvím průmyslu, dávaly důchod pouze a jedině co tržební výtěžek, aby poplatky braly se za skutečné úsluhy státu, aby nepřímé daně netížily také předměty potravní, jež tvoří nevyhnutelnou potřebu (sůl atd.), a konečně aby přímé daně vyměřeny byly v stejném poměru s majetkem neb důchodem platících občanů. Mimo to jest všeobecnou podmínkou, aby výdaje za vybírání daní byly co nejméně značné.

Těmto základním pravidlům nevalně rozpočet vyhovuje; přímé daně jsou s majetkem platitelů v poměru velmi nerovném a tíží právě nejchudší třídy obyvatelstva, nedotýkajíce se téměř šlechtických, t. j. bohatých tříd; domény a regalie, t. j. státní pozemky a lesy, hornické daně, důchody mincovní, poštovní a telegrafní dávají příjmů velmi málo, obzvláště hledímeli k velkým výdajům, vynakládaným na vybírání těchto příjmů. Poštovní důchod přináší čistý úbytek, ačkoli dosahuje 9 mil.; vydržování poštovní správy stojí $5^1/_2$ mil. a 7 mil. béře se z říšské zemské daně na vydržování poštovních štací, jež zůstaly ve správě poštovního ředitelství. Ve všech jiných státech pošta přináší značný důchod. Poštovní korrespondence je totiž na Rusi velmi málo vyvinuta; jednak jest tím vinen vysoký plat za psaní a posílky, jednak nedostatečná organisace poštovních poměrů. Dle dát r. 1857—66 soukromá korrespondence jest tak obmezena, že *vládní* korrespondence ji *převyšuje*; byloť v těch letech vládní korrespondence rozesláno okolo 43 mil. kusů, a soukromé jen 39 mil., při čemž korrespondence vládní vážila 133 mil. lotů a soukromá pouze 48 mil. lotů. Není jistoty, zdali psaní dle naznačené adresy dojde a nebudeli na poště otevřeno, proto mnozí posílají psaní po příležitosti aneb po telegrafu. Tajemství poštovních dopisů není na Rusi pojištěno, kdežto porušení tajemství telegrafických depeší přísně se tresce. Nová poštovní pravidla z roku 1872 snad poslouží k rozšíření vnitřní korrespondence. Dle dát

z r. 1857—66 přišlo na 100 obyvatelů v Rusku 123 psaní, v Britanii 1400, ve Švýcařích též 1400, ve Spoj. Státech 800, Německu 800, ve Francii 800, v Rakousku 400. R. 1870 přišlo v Anglii na 100 obyvatelů 3000 psaní, ve Skotsku 2500, v Irsku 1200 psaní. Podobný poměr je v telegrafických depeších; r. 1869 přišlo na 1000 obyvatelů v Rusku 30 depeší, ve Švýcařích 468, v Nizozemích 415, v Belgii 372, ve Virtemberku 329, v Britanii 200, v Italii 115, v Rakousku (Cisl.) 114, ve Francii 110, v Bavořích 89, v Hispanii 45 atd.

Vývoji vnitřní korrespondence v Rusku překáží též špatná komunikace a váhavost v dopravování; psaní bývá zbytečně 4—6 dní déle na cestě, neb na podzim a na jaře po celém Rusku jsou cesty proměněny v hluboké bláto. Dlážděná silnice chrání před podobnými nehodami. V jiných státech převyšuje délka silnic délku železných drah. R. 1871 bylo

	železných drah	dlážděných silnic
v Anglii	3428 mil	13142 mil
ve Francii	2143 „	14285 „
v Prusku	1428 „	5571 „

v evropském Rusku však (vyjímaje Polsko, Kavkaz a Finsko) bylo 1714 mil železných drah a pouze 1071 mil silnice. V uvedených 3 státech 1 silniční míle přijde na 2420 obyvatelů, v Rusku na 58500 obyv. V Anglii přijde 1 silniční míle na 2 □ míle státního povrchu, kdežto v Rusku odpovídá 1 silniční míle 4060 □ milím jeho povrchu. Kdy by Rusko co se tkne komunikačního pohodlí, chtělo se vyrovnati sousednímu Prusku (které v porovnání s Anglií a Francií jest méně bohaté komunikačními prostředky) musilo by míti 27143 mil železných drah a 125714 mil silnic. Čísla tato ukazují, na jak nízkém stupni vývoje nalézá se život a výroba ruských vesnic, neb i když skrze gubernii vede železná dráha, lze se k ní dostati pouze v zimě, když je sanice, a pak v létě, když je sucho. Od r. 1860, co začaly stavby železných drah, přestali stavěti silnice, tak že komunikace venkova mezi sebou nepokračuje. Silničná síť v evropském Rusku (vyjímaje Polsku, Kavkaz a Finsko) zahrnuje v sobě letošního roku 27 gubernií a spojuje 150 velkých a malých měst; 20 gubernií evropské Rusi nemá silnic.

Než vraťme se k našemu předmětu. Sůl, předmět nejprvnější potřeby, přináší užitku 10 mil. Výdaje na vybrání těchto 10 mil. jsou velmi veliké, což jeví se tím patrněji, jestliže k nim připočteme výdaje v rozpočtu uvedené. Takým spůsobem lze se přesvědčiti, že všecky departementy finančního ministerstva (vyjímaje snad pouze departement pro říšskou pokladnici) a veškeré ministerstvo státních statků existují pouze pro vybírání daní. K výdajům za vybírání daní sluší totiž připočítati asi 30 mil. na finanční ministerstvo (místo 24 mil. uvedených v rozpočtu), asi 17 mil. (místo 15) na ministerstvo vnitřních záležitostí a sice na poštovní a telegrafní správu, asi 7 (místo 5) na ministerstvo státních statků a konečně aspoň 25 mil. (místo 6) na správu železných drah, což vše úhrnem činí asi 80 mil. Ohromnost této spotřebované sumy u porovnání s postupujícími důchody objasňuje bezdůchodnost státních domén a regalií. Mimo to útraty na vybírání daní zveličují se v Rusku ještě tím, že každý odbor, mající čistě

hospodářský význam, tvoří zároveň část všeobecné administrace a hledí zaříditi sobě takou úpravu, jakou mají ostatní vládní odbory, t. j. v každé gubernii zavádí se zvláštní správa s „načalnikami otdělenija, buchgaltěrami“ atd., kteříž pohlcují veškeren důchod odboru. Kdy by nebylo této byrokratické monomanie, útraty na výběr daní značně by klesly a důchody by se znamenitě zvětšily, neb hlavním pramenem důchodů jsou v Rusku přímé daně, dostavující dle rozpočtu asi 108 mil. při útratě 3 mil. na jich vybírání, a mimo to akciz z lihových nápojů, jenž vynáší 150 mil. při útratě 8 mil. na jeho vybírání. Akciz z lihových nápojů zvýšil se od r. 1871 o 20 mil. a v běžícím roce opět několik milionů přibylo.

Zmíníme se ještě o výdajích na vojsko, školu a úřadnictvo. Ruský *vojenský* budžet je největší v Evropě a roste každým rokem. R. 1832 obnášel 50 mil., r. 1840 obn. 70, r. 1850 obn. 103, r. 1860 obn. 106, r. 1863 obn. 124, r. 1864 obn. 151, r. 1870 obn. 140, r. 1871 obn. 154 mil. R. 1871 tvoří vojenský budžet 31% veškerých státních výdajů a dohromady s mořským budžetem 35%. Podobný poměr jest více méně i v jiných státech, tak ve Velkobritanii 33%, ve Francii 32%, v Germanii $27\frac{1}{2}$% atd.

Výdaje na *školy* jsou za to *velmi nepatrné*. Celý budžet ministerstva osvěty jest pohlcen universitami a středními školami; národním školám připadá nepatrná část, ježto se věnuje západním provinciím a království polskému; vnitřním čistě ruským guberniím nepřipadá téměř nic. Na vydržování národních škol spolu i s dohlídkou na ně vydává ministr pouze $6\frac{1}{2}$% svého budžetu t. j. asi 6—700 tisíc r., z nichž 2 třetiny jdou do tak zvaných okrajin a pouze třetina do čistě ruských provincií. Ve vnitřních ruských guberniích musí se o školu starati zemstvo (okresní zastupitelstvo), jež vydává na ně něco přes 1 milion. Bohužel dohlídka vládních inspektorů, plna zbytečných, omrzujících a zadržujících formálností, nutně paralysuje horlivost zemských zastupitelstev v šíření národní vzdělanosti. V květnové knize Žurnálu ministerstva národní osvěty r. 1893 jsou zajímavé zprávy o školství, týkající se 34 gubernií. Jak liknavě počínají si mnohá zastupitelstva, co se tkne zakládání škol, viděti je z toho, že v oficielním referátě v jednotlivých guberniích není uveden počet škol, vydržovaných zemskými zastupitelstvy; těchto gubernií je 5 a sice Tulská, Jekaterinoslavská, Kurská, Voronežská i Archangelská. Úhrnkový počet počátečních národních škol v 34 guberniích obnáší 10.361 a roční jich vydržování vyžaduje 2,158.000 r. V oficielním žurnále není však uveden počet obyvatelstva každé gubernie, a proto nelze nic určitého říci o stavu tamějšího národního vzdělání. Pouze jest z této zprávy patrno, že absolutně největší počet škol (668) jest v Novgorodské, nejmenší počet (77) ve Voronéžské gubernii; v Archangelské gubernii, kde posud zemská zastupitelstva nejsou zavedena, je pouze 71 škol. — V Rusku na 10.000 obyvatelů přijde 150 dětí učících se v elementárních školách, v Rakousku 830, v Belgii 1140, ve Francii 1160, v Hollandsku 1280, v Britanii 1400, v Prusku 1520.*)

*) Pavlov, Srovnávací statistika Ruska 1871.

Výdaje na administraci (úřednictvo) tvoří ohromnou sumu. Sem sluší přičísti výdaje na vyšší státní sbory (asi 2 mil.) a všecky výdaje ministerstva vnitřních záležitostí, ministerstva financí a státních statků, které nebyly vtěleny k výdajům za vybírání daní. Takým způsobem připadne na finanční ministerstvo 40 mil. (pensí, pomůcek a mimořádných výdajů), 23 mil. na ministerstvo vnitřních záležitostí a 2 mil. na ministerstvo státních statků; dále sem patří výdaje říšské kontroly (as 2 mil.) a výdaje na Zakavkazský kraj (as 5 mil.). Všeho jest okolo 75 mil., k nimž třeba ještě dosaditi 4 mil. výdajů na vydržování smírčích prostředníků (k urovnání při a nedorozumění mezi statkáři a bývalými, nyní osvobozenými nevolníky), kteréžto výdaje berou se z daně zemské, rovněž takovou sumu na vozové koně, jichžto se užívá specielně na potřeby administrace. Souhrn všech těchto číslic neobsahuje v sobě *všecky* výdaje na úřadnictvo; nejsou tu totiž vtěleny výdaje na vydržování úředníků rozličných odborů, odboru vojenského, námořního, státních statků, národní osvěty, spravedlnosti, komunikačních prostředků; vydržování těchto úředníků jest totiž uvedeno buď ve výdajích za vybírání daní, buď tvoří zvláštní výdaj na spravedlnost a osvětu. Kdy by se mělo určiti, co stojí veškeré úřednictvo v Rusku, tu vymýtíce z budžetu výdaje na umoření dluhu, na dvůr, vojenské a námořní úřady a výdaje v materiálech obdržíme téměř 170 mil., a připojímeli k tomu ještě výdaje na smírčí prostředníky a jich rozjížďky, pak asi 9 mil. na duchovní administrativní úřady, obdržíme 190 mil.

Tak ohromnou sumu požírá v Rusku činovnictvo! V Anglii vydržování úřadníků nestojí stát téměř nic, v Prusku vydržování všech úřadů a správ, vyjímaje útraty na vybírání daní, na osvětu i spravedlnost, stojí asi 25 mil., v Rakousku as 10 mil., ve Francii (za Napoleona III.) asi 60 mil. Platí tedy každý obyvatel v Rusku na vydržování činovníků asi 2 r. 30 kop., ve Francii okolo 1 r. 50 kop., v Prusku 1 r. 20 kop. —

Počátek *ruského státního dluhu* učinila Kateřina II. zavedením assignací, které od r. 1786 padajíce v ceně způsobily ohromný bezprocentní dluh. První zahraniční půjčka učiněna byla touže vládkyní r. 1773. R. 1798 byla lhůta prodloužena, při čemž místo bývalých závazků vydány byly bankérům Hoppe et Comp. obligace na 85 mil. Půjčka tato byla 5%. Téměř současně s touto půjčkou, známou pod jmenem první hollandské půjčky, začínají se půjčky ze státních kreditních ústavů na sesílení prostředků státní pokladnice; půjčky tyto dějí se i v nynější době, zveličujíce sumu státního dluhu a břímě každoročních procent.

Jestliže se zveličením dluhu zveličuje blahobyt občanů a národa, jak to vidíme na př. v Anglii, není každoroční uplácení procent a umořování dluhu tak citelné, avšak nedějeli se zveličení dluhu rovnou měrou se vzrůstem sil obyvatelstva, státní dluh pohlcováním budoucích důchodů jest tím škodlivější. V Rusku r. 1796 při dluhu 50 mil. a obyvatelstvu 36 mil. rovnala se každoroční úplata procent $6^1/_2$ kop. na člověka, potom dluh rostl tak rychle, že značně předhonil vzrůst obyvatelstva; úroků ze státního dluhu přišlo r. 1820 na 1 člověka 20 kop., r. 1830 45 kop., r. 1848 63 kop., 1855 90 kop., r. 1860

1 rubl 49 kop. Od tohoto roku každoroční plat na dluh a jeho umoření obnáší as 1 rubl na člověka, nečítaje těch ztrát, jež trpí obyvatelstvo bezprocentním dluhem, majícím v zápětí vždy větší a větší drahotu. Srovnámeli určité důchody s určitými výdaji, byla v posledních létech téměř všecka daň z duší a obroční daň rolníků (tvořící 70—83 mil.) vynaložena na uplacení úroků a umoření státního dluhu. R. 1860 daně z duší (16,951.000 r.) obroční daň rolníků na státních statcích (34 mil.), daně za právo tržby, solního důchodu, akcizu z tabáku, celních důchodů (32 mil.) a rozličných poplatků (14 mil.), všeho dohromady 112,883.000 právě dostačilo k zapravení úroků a umořování státního dluhu. Od r. 1800 zvětšilo se obyvatelstvo v Rusku 2kráte, státní dluh více než 50kráte, platy úroků a umořování dluhu téměř 20krát: kolikrát od té doby zvýšil se blahobyt každého obyvatele, vypočítati nelze, avšak nikterak nezvýšil se v tom poměru, jak vyrostl dluh a úroky jeho. Angličan Baxter (ve spise National Debts 1871) na základě dosti věrohodných dat stopuje vývoj pěti států od r. 1700 a sice Britanie, Francie, Rakouska, Pruska a Spoj. Států, kteréž byly tehda ještě kolonií. Pro řečený rok Baxter vypočítal roční důchod každého obyvatele v Britanii na 6 lib. šterl., ve Francii, Rakousku a Prusku na 4 lib. št. 10 šil. a v Amerických koloniích na 5 lib. Roku 1815 byly důchody každého obyvatele: v Britanii 19 lib. šterl., ve Francii, Rakousku i Prusku 6 lib. 10 šil., ve Spoj. Státech 14 lib. Na r. 1870 každoroční důchody, t. j. veškerá suma výroby (produktivnosti) dělena počtem obyvatelstva vytknuty jsou v tomto poměru:

	Důchod každého obyvatele	Suma důchodů
Britanie	28 lib. šterl.	860 mil. lib. šterl.
Francie	21 „ „	800 „ „ „
Rakousko	17 „ „	600 „ „ „
Něm. Říše	19 „ „	725 „ „ „
Spoj. Státy	26 „ „	1000 „ „ „
Rusko	7 „ „	500 „ „ „

Pro Rusko béře Baxter číslice každoroční výroby, jak je vypočítal ruský statistik Bušen, a dělí je počtem obyvatelů (70 mil.). Při takých poměrně malých důchodech musí státní dluh tím více účinkovati co těžké břímě, zvláště hledímeli k tomu, že hlavní tíže daní spočívá v Rusku na rolnické, t. j. nejchudší třídě ruského obyvatelstva téměř nedotýkajíc se statkářů a kapitalistů.

Proměnímeli hollandské zlaté a šterlingy na ruble dle kursu poměrně vysokého (7 r. 10 kop. za 1 libru šterl.) přijatého v ruském budžetě, obnášela suma ruského státního procentního dluhu 1. ledna 1871 1371,048.412 rublů a spolu s bezprocentním asi 2086 mil. rublů. Připomenouti sluší, že při uzavírání půjček v cizině vláda velmi mnoho tratí premiemi a jiné bankéřskými útratami; na př. půjčka 100 mil. neznamená, že skutečně vláda obdržela 100 mil., nýbrž je tím pouze řečeno, že vláda bude platiti úroky ze 100 mil. a 100 mil. umořovati, avšak obdržela pouze 85—90 mil, ostatní zůstane bankéřům. —

R. 1866 byl v rozpočtě ruském deficit 60 mil. a r. 1871 byla

úspora 8 mil. Co říci o také finanční soustavě a jak docíleno odstranění deficitu? Velmi prostě: zvýšily pořádně daně a clo; státní výdaje však se *nezmenšily*, naopak stále rostou a budou ještě větší, tak na př. v ministerstvě národní osvěty. Z referátu říšské kontrolní komise vidno, že výdaje od r. 1867 do r. 1872 zvětšily se z 424 mil. na 499 mil., tedy o 74 mil. čili 18%, a důchody z 419 mil. na 508 mil., tedy o 88 mil. čili 21%. Patrno, že i výdaje i důchody rostou a pravděpodobno jest, že výdaje porostou rychleji než důchody. Neboť suma 88 mil., o niž důchody v l. 1867—72 se zvětšily, docílena byla hlavně tím, že zvýšeny jsou poplatky z lihových nápojů (vyjádřeno v milionech a stotisících) o 40,7 — clo o 10,4 — daně o 14,5 — k tomu pomůcky říšské pokladnice z jiných pramenů 5,5 — obratné příjmy 6,9 — dohromady 78,2 mil. r., připadá tedy na těchto 5 odvětví $88^1/_2$% pětiletého zvětšení státních důchodů. A tato odvětví, vyjímaje pouze celní důchody, neposkytují dostatečné záruky, že by vývoj jich tak pokračoval, jak se to stalo za minulé pětiletí.

Zvětšení důchodů z lihových nápojů za l. 1867—71 (ze 134 mil. na 174 mil.) objasňuje se tím, že vláda zvýšila akciz na kořalku, tak že za stupeň bezvodního lihu místo 4 kop. se platilo 6 kop. Tehdy se nikdo nenadál, že by po tak značném zvýšení akcizu mohlo přijíti ještě jiné; avšak v červnu r. 1873 jest daň z lihu opět zvýšena, na 7 kopejek za stupeň. Jiný pramen lihového důchodu je tak zvaná patentní daň (патентный сборъ), t. j. daň za povolení k prodeji kořalky; i tato daň je od r. 1871 zvýšena na 30%. Zveličení lihového důchodu může se státi pouze, jestliže obyvatelstva přibude aneb pití kořalky ještě větších rozměrů nabude. Jak jest nyní už na Rusi rozšířeno, o tom ani nemůže míti ponětí, kdo to na své oči neviděl; a že toto zlo ještě více se rozšíří, jest bohužel velmi pravděpodobno.

Zvýšení daně z lihu, jak se to opět stalo v běžícím roce, bude míti zhoubné následky jak v národním tak i státním hospodářství; předně umenší se národní prostředky, neb akcizní daň je vlastně nepřímá daň na práci obecného lidu, jenž kořalku pije a jenž v Rusku bez toho sám platí všecky daně. Při prvním zvýšení akcizu r. 1864 ze 4 na 5 kop. z jednoho stupně lihu zvýšil se důchod z 109 na 120 mil., t. j. při zvýšení daní o 25% vzrostl důchod pouze o 10%.

Pomůcky říšské pokladnice také nejsou spolehlivým pramenem; zveličení těchto pomůcek v l. 1867—71 z 24 mil. na $29^4/_5$ mil. (tedy o 23%) vysvětluje se tím, že dle nařízení finančního ministra připočítaly se do říšské pokladnice nedoplacené daně z dřívějších let (12 mil.). Ovšem i potom ještě zůstane 7 mil. nedoplacených daní, avšak to není stálý pramen důchodů. Konečně i k obratným příjmům nelze míti zřetel, neb dle zvláštnosti těchto důchodů odpovídá jim rovná suma výdajů. Jsou to tedy jen celní důchody z výše uvedených 5 odvětví, ježto se mohou časem dále vyvinouti, ale ne v takých ohromných rozměrech, aby nahradily to, oč ostatní odvětví nemohou býti zveličena. Pravda, v státním rozpočtu je ještě mnoho jiných odvětví, která v příští době mohou dáti více státních důchodů, než děje se to nyní, avšak zveličení toto může se státi jen znenáhla a ne tak rychle, jak se to dělo s důchody z lihu; mimo to vždy budou se

výskytovati důchody, jež nutno bude umenšiti. Při tom naopak všecky výdaje rostou s úžasnou rychlostí; neboť jak lze na př. odmítnouti požadavky ministerstva osvěty na zařízení počátečního národního vzdělání? Vždyť v této záležitosti činěno posud tak málo a zbývá činiti tak mnoho — „Nám by v tomto ohledu slušelo shořeti studem, kdy bychom byli jen trochu stydlivější!“ praví jeden ruský list.

Ku zvětšení státních důchodů zbývá tento nejlepší spůsob, totiž starati se o *rozkvět vnitřních prostředků a národního bohatství* co budoucího pramene daní; v tomto ohledu *poskytuje Rusko ohromné působiště s nevyčerpatelnými téměř prameny*, z nichž se čerpá posud velmi málo aneb zcela nic. Na př. obchod s cizozemskem, kdy by byl náležitě zveleben a podporován, dával by přebohatý příjem; posud však zahraniční obchod Ruska ani řádně nezačal. Rusko, co se tkne sumy zahraničního obchodu zaujímá páté místo v počtu evropských států a poslední, co se tkne množství rublů, vyjadřujících zahraniční obchod, jež přijde na jednoho obyvatele. I malé státky (jako Rumunsko, Řecko, Dánsko) převyšují v tomto ohledu Rusko 2—3krátě. Suma ruského zahraničního obchodu je menší než suma zahraničního obchodu Britanské Indie a jen s těží převyšuje zahraniční obchod Číny a ostatní Asie (vyjímajíc Indii).

Hledímeli k vývozu Ruska, zvýšil se v posledních 10 letech vývoz žita, lnu, koudele a lněného semene — vesměs vysilujících ruskou půdu — pak vývoz dříví, kostí, hadrů i potaše — vesměs takové upotřebení kapitálu, z něhož dá se těžiti co nejméně — pak vývoz živého skotu, konopí, štětin atd. Vývoz však i napolo spracovaných výrobků, jako provazů, loje, kovů, chmele, lněného a konopného oleje a p. stále se zmenšuje. Ve všech zemích poměr mezi surovinami a průmyslovými výrobky se lepší, v Rusku však již od druhé polovice 18. věku se ustavičně horší, tak že Rus jednotvárností své výroby přibližuje se k nejméně rozkvětlým koloniím. Nyní Rusko vede obchod pouze s 5—6 tovary, vše ostatní postupuje par dessus le marché, co přídavek cizincům. Podobná jednotvárnost činí ruský vývozní obchod velmi odvážlivým; stačí, aby v Anglii a v Amerických Státech byla hojná úroda, a již vývoz z Ruska se umenší o celou třetinu. Tak v l. 1858—65 vázl obchod obilní, a ruský jih na tuto dobu tak brzo nezapomene. V poslední době i stavba železných drah dala ruskému obchodu nový směr; tak na př. bylo r. 1860 z Pruska přivezeno tovarů asi za 45 mil. a r. 1870 asi za 203 mil. r., čímž Prusko obdrželo velmi převládající a rozhodný vliv na ruských bursách a tržištích. Též zlepšení komunikačních prostředků vně Ruska má vliv na ruský obchod, tak na př. Rusko potřebuje ročně za 40 mil. tovarů výhradně amerického původu, avšak za nedostatku vlastního obchodního loďstva i pravidelného parního spojení dopravuje se do Ruska pouze osmá část těchto tovarů přímo z amerických států, ostatní musí Rusové kupovati z druhé a třetí ruky.

Jiná zvláštnost berničního ruského zřízení jest ta, že *stavy rozděleny jsou na poplatné a nepoplatné*, při čemž nakládá se největší břímě daní na ty, kterým by se mělo ulehčiti, a osvobozují se od daní právě stavy nejzámožnější, statkáři a kupci. Šlechtici a kupci platí

totiž pouze daně nepřímé, t. j. daně ze cla, akciz z tabáku, cukru, kolky a p., avšak tyto daně dohromady netvoří ani polovici toho, co se vybere daní z lihových nápojů, kteréž opět převelikou většinou platí rolníci bezuzdným užíváním kořalky. Chudý stav rolnický platí daně za šlechtu a kupectvo. Oba poslední stavy vládnou ohromným prostranstvím země, mají ohromné kapitály v akciích, obligacích a rozličných cenných papírech, na jich pozemcích jsou závody, továrny, kupecké krámy, a důchody mají milionové — ze všeho toho neplatí daně. — Akcionářský kapitál všech spolků a společností v Rusku převyšoval r. 1872 1800 mil. r. — tato massa kapitálu není dotknuta daní. Mnoholi však obnáší daň, placena nejchudším stavem na Rusi? Daň z duše od rolnictva obnáší od 38—39 mil., daň z duše od měšťanů něco přes 2 mil., kteréž vybírají se z městských pozemků, pozemkové daně je přes 20 mil., všeho tedy 60 mil. přímých daní; ruský rolník, který je takový bídák co se tkne pohodlí života a prostředků k svému vzdělání, musí zaplatit návštěvy vznešených hostí, císaře germanského, šacha perského a p.. . . . .

II.

Zádušní daň (подушная подать) obnášela r. 1870 60 mil. r. Původně byla zavedena Petrem I. i obnášela tehdy 1,244300 r. Od Petra Vel. zveličily se vojsko 6kráte, důchody 32kráte, výdaje státní 33kráte, zádušní daň 50kráte — obyvatelstvo 5,6kráte. V porovnání s obyvatelstvem důchody a výdaje zvětšily se 6kráte, zádušní daň 10kráte a vojsko zůstalo v dřívějším poměru. Patrno, jak velice se zvětšila zádušní daň, r. 1860 obnášela 16,951.000 rub. a r. 1870 již 60 mil. a nyní dle rozličných míst obnáší z duše 1 r. 30 kop. až 2 r. 14 kop. Nerovný poměr zádušní daně k platebním silám obyvatelstva je nejlépe patrný z těch prostředků, jichž odjakživa užívala vláda při vybírání daní a vymáhání nedoplatků. Knut, vyřezávání nozder, odvod k vojsku a k vládním závodům, prodej majetku — vše to bylo marné, nedoplacených daní stále přibývalo, a když dosáhly konečně ohromných rozměrů, jsou zvláštními manifesty odpuštěny. Nebyl totiž znám rozměr platebních prostředků obecného lidu; teprv v posledních letech sebrala některá krajská zastupitelstva příslušná dáta; k tomu cíli byla též r. 1859 ustanovena zvláštní komise při finančním ministerstvě, aby na základě jejího elaborátu podniknuta byla oprava berničního zřízení. Z uveřejněných nyní referátů této komise vidno, že zádušní daň, zemská daň (vybíraná na potřeby toho kterého kraje) a výkupné (jež splácejí rolníci bývalým svým statkářům (obnášejí dohromady 10 až 13 r. z duše, 1 r. 50 kop. až 3 r. 50 kop. a více z desitiny, 30 až 60 r. i více ze selského dvora.

Petrohradské krajské zastupitelstvo vypočítalo, že ve Gdovském kraji (уѣздъ) zádušní, zemské a výkupné daně tvoří 450.705 r., polnosti rolníků, na něž tyto daně připadají, oceněny jsou na 5,348.000 r. a dávají důchodů 320.938 r., následovně *daně převyšují důchody* o 129.767 r. aneb tvoří 140% důchodů z jich polnosti! Tože zastu-

pitelstvo připojuje, že ve větší části Petrohradské gubernie bude rovněž křiklavý poměr mezi daněmi a selskou nemovitostí. Ve Verejském kraji (Mosk. gubernie) platí rolníci z desítiny zádušních, zemských a výkupných daní 3 r. 95 kop., a průměrní důchod desítiny jest 1 r. 22 kop., nedostává se tedy 2 r. 73 kop. aneb *daň tvoří 324%₀ důchodu z polnosti!* Ze správ, sebraných krajskými zastupitelstvy, vysvítá, že daně, jež platí rolníci, ve větší části Ruska rovnají se prostřednímu důchodu jich polností a v mnohých místech i převyšují důchod pole, čili dle výpočtu Vasilčikova (O самоуправленіи II. sv. str. 240) pouze v 78 krajích Ruska důchod z polností rolnických převyšuje sumu odváděných daní, a v 220 újezdech důchod tento jest *menší* než placené od rolníků daně. Rjazaňské gubernské zastupitelstvo porovnalo to, co platí z polnosti rolnický stav, s tím, co platí z polnosti šlechtický stav; výsledek, porovnání tohoto je velmi významný; kdy by totiž šlechtic, mající pouze 250 desítin, platil z každé desítiny tolik, co z ní platí rolník, tu by šlechtic v Rjazaňské gubernii musil platiti průměrným číslem 1117 rub., kdežto nyní platí 31 r. 25 kop. t. j. 12½ kop. z desítiny. Nejvíce pozemků v Rusku má nyní hr. Orlov Davydov, a sice 221273 desítin v rozličných guberniích; dejme tomu, že by platil z desítiny průměrně 10 kop. (neb v rozličných guberniích platí se z desítiny rozličně), platil by dohromady daní 22273 r., zajisté nevelká to suma, uvážímeli, že řečený šlechtic z pozemků má přes milion čistých důchodů; kdy by platil tolik, co platí rolník z desítiny v Rjazaňské gubernii, tu platil by ročně 900.000 rublů. — Rolníci Petrohradské gubernie, počtem 205,098 duší, vládnou majetkem za 25 mil. rublů; důchod jich činí 1½ mil. r., uplacují však státních a zemských daní atd. 517,947 rub., což tvoří 34% důchodů. Jak velkou platí asi daň obyvatelé Petrohradské gubernie, kteří nejsou rolníky? Obyvatelů těchto, vyjímaje Petrohrad, jest 142.092 a vládnou majetkem za 67,437.000 r., důchod z majetku dostihuje 4 mil. r., při tom platí státních a ostatních daní 56.043, což tvoří 1·3%. Podobná anomalie táhne se ve více méně křiklavém poměru po celé Rusi. V Kostromské gubernii platí rolník daní 26—40% všeho toho, co vydělá, a v tom akciz vodky není ještě zahrnut. Přirozená tedy je věc, že nedoplacených daní bývá vždy hojnost a že přese všecko vymáhání stále rostou.

Při obyčejných příznivých poměrech a obyčejné úrodě rolnická desítina v středním pásmu Ruska musí udíleti 50% čistého důchodu na zádušní daň a ostatní osobní daně. Těchto 50% buďtež základem našeho dalšího výpočtu.

Přímé daně tvoří nyní 126,5 mil., z nichž na poplatné stavy (rolnický a částečně měšťanský) připadá 83·3% čili 105,7 mil. r. Sem sluší vřaditi výkupnou daň, obnášející 8 rublů z duše čili 78 mil. r. Všeho je 183 mil. Po uplacení těchto 183 mil., jež jsme přijali za 50% čistého důchodu z polností, u rolníků zůstane ještě rovněž taková suma, aneb na každou poplatnou duši (počítaje 25 mil. poplatného obyvatelstva) připadne 7 r. 35 kop. Pozemková daň v rozličných státech tvoří 9—22% čistého důchodu. Vezměme průměrně 15%, i shledáme, že ruský rolník platí o 35% více než rolník na západě čili že západní zemědělství, jež dává 366 mil. čistých důchodů, odvádělo

by z nich 54 mil. na daně, ruské zemědělství odvádí však 183 mil., tedy o 129 mil. více, z duše o 5 r. 16 kop. více.

Aby jeden rolník platil 15% více než druhý, k tomu třeba, aby byl o tolik bohatším. Určiti dlužno tedy bohatství ruského zemědělství.

V evropském Rusku počítá se všeho 425 mil. desítin půdy; v tom jest obsaženo půdy orné 88 mil. a senokosné 52 mil. desítin. Z ruské orné půdy dobývá se 2171,700.000 četveriků obilí všelikého druhu (pšenice, žita, ječmene atd.), brambor dobývá se 415,290.000 četveriků; dobytek ruského zemědělství oceňuje se na 912,500.000 r. a důchod všeho ruského zemědělství na 680,891.200 r. čili na každou desítinu schválně zorané půdy připadá 7 r. 73 kop. Porovnejme toto bohatství s bohatstvím Pruska a Velké Britanie; Rusko mající 8krát tolik orné půdy než Prusko, dobývá plodin jen 3krát více, a maje orné půdy 9·9krát více než Velká Britanie, dobývá plodin pouze 2·8krát více, čili v Prusku dává každá desítina 2·5krát více plodin než v Rusku a v Britanii 3·5krát více. Prusko tvoří nejbližší k Rusku míru evropské zemědělské výrobnosti (Produktivität); a ruský rolník při 3kráte menším důchodu půdy platí 3krát více než pruský.

Takých daní, jaké spočívají na ruské půdě, nemůže snésti nižádné zemědělství. Obyčejně se uvádí ve prospěch ruského rolnictví to, že se mnoho obilí ze země do ciziny vyváží. Skutečně, vývoz obilí stále roste; porovnámeli tento vývoz se vzrůstem zádušní daně a vzrůstem obyvatelstva v průměrných číslech, uvidíme, že od r. 1858 vývoz obilí zveličuje se každoročně o 14%, zádušní daň o 18% a obyvatelstva na 1·14% — jinými slovy, vývoz obilí povýšil se 12·3krát rychleji než vzrůstalo obyvatelstvo a zádušní daň 15·8krát rychleji. Jelikož daň ze zemědělství působí co neúroda, jest očividno, že zveličení zemědělskohospodářské výrobnosti 12krát bylo paralysováno daní, která o 15krát vzrostla — na konec musí nastoupiti doba, kdy daň pohltí veškeren čistý důchod z polnosti a sníží pot i mozole rolníka na nulu. V nynější době pohlcuje, jak již ukázáno, zádušní daň 50% čistého důchodu; dejme tomu, že nynější poměry potrvají, pohltí při nynějším stavu zemědělství daň veškeren čistý důchod za 27 let 8 měsíců.

Mimo zvýšení daně slušno míti náležitý zřetel k *vojsku*. R. 1869 bylo

v Rusku	při 78	mil. obyv.	vojska 1,173	tisíc	aneb 1·5%,
ve Francii	37	„	„ 768	„	„ 2%,
v Rakousku	35	„	„ 667	„	„ 1·9%,
v Prusku	18	„	„ 611	„	„ 3·4%,
v Bavořích	$4^1/_2$	„	„ 188	„	„ 4%.

Všude je procentní poměr větší nežli v Rusku. V peněžitých výdajích shledáváme v západní Evropě také větší číslo než v Rusku; tak na př. na jednoho obyvatele připadá všech státních výdajů v Anglii 14 r. 85 kop., ve Francii 14 r., v Italii 10 r. 70 kop., v Rakousku 8 r. 65 kop., v Prusku 7 r. 15 kop., v Rusku 5 r. 72 kop., Angličan platí tedy 2·6krát, Francouz 2·4krát více, Rakušan 1·5krát a Prus 1·2krát více než Rus.

Výdaje evropských států na vojsko, vydržování dvora, upláceni dluhu a na vydržování policie tvoří v Britanii 80% všech státních důchodů, v Rakousku 58·9%, ve Francii 51·5%, v Prusku 44·7%,

v Rusku 57·3%. Výdaje tohoto odboru přičítají se k neproduktivním. Produktivní výdaje tvoří:

	na vzdělání	na obecní stavby, průmysl, rolnictví, hospodářství, obchod
v Prusku . . .	2·09% všech st. výd.	9·1% všech st. výd.
ve Velké Britanii	1·7% „ „	3·3% „ „
ve Francii . .	1·25% „ „	8·7% „ „
v Rakousku . .	0·67% „ „	5·2% „ „
v Rusku . . .	1·53% „ „	7·9% „ „

Opět tedy v Rusku vidíme dosti dobrý poměr. Zároveň ukazují tato čísla, že na mírný národohospodářský vývoj a na vzdělání národů věnují evropské vlády pouze 5—11% všech státních výdajů a že i tento slabý vývoj jest možný jen pod silnou vojenskou ochranou a vládní policejní správou, které tráví 50 až 80% všech důchodů. Vojenské a policejní potřeby vlád pohlcují tolik, že na mravní, vzdělavací a hospodářské potřeby národů zbývá velmi málo . . .

Porovnávejme dále. Každoroční deficit evropských států tvoří 230 mil. r. a sice v Rakousku 21·1% všech státních důchodů, v Turecku 13·6%, v Rusku 12.8%, ve Francii 6·8% před nedávnou vojnou, v Prusku 1·6%. Podobný Rusku dosti příznivý poměr obdržíme i vzhledem k státnímu dluhu. Dluh Velké Britanie tvoří 5 miliard r., Francie 6 miliard; Rakouska více než 2 miliardy, dluh Ruska též přes 2 miliardy r. Mámeli však zřetel k výrobným silám Ruska, nebude pro ruské státní hospodářství výsledek již tak přízniv.

Víme již, že Angličan platí 2·6krát více než Rus, a Anglii i toho jest málo, dluh její tvoří 5 miliard rublů; Francouz platí 2·4krát více a dluh Francie je 6 miliard; rakouský poddaný 1·5 kr. více a dluh Rakouska převyšuje 2 miliardy. Jak patrno, vytěžují tyto státy ze svých poddaných, co vůbec možno, a poněvadž přímou cestou to nelze, činí to půjčkami. Při tom se jen od 5 do 11% všech důchodů vydá národohospodářským výrobným spůsobem, vše ostatní (89—95%) připadá vojenské a policejní politice čili jinak řečeno: mezinárodním a politickým poměrům . . . Zároveň však víme, že ruský rolník dostává z polností 3krát méně důchodů, a při tom platí 3krát více daní než západní Evropan. Pokusíme se tedy o určení ruských výrobních sil; k tomu cíli pohleďme, mnoholi na každého obyvatele dobývá se v různých státech železa, kamenného uhlí, soli a vyrábí se bavlněných i vlněných látek, lněných tkanin, a vůbec co obnáší tkalcovský průmysl:

	Železa	Kamen. uhlí	Soli	Bavln. látek	Vlněn. látek	Lněn. tkan.	Tkal. prům.
V. Brit.	385·5 l.	6729·5 l.	132 l.	18 r. 25 k.	9 r.	3 r. 96 k.	36 r. 25 k.
Prusko	2186 „	69·2 „	22·5 „	1 „ 65 „	3 „ 5 k.	2 „ 77 „	9 „ 65 „
Rusko	8·4 „	13·2 „	16·3 „	— „ 92·5 „	— „ 54 „	45 „	. 2 „ 6 „

Veškeren důchod zemědělskohospodářského, horního a fabričního průmyslu tvoří:

Ve Velké Britanii .	2015·8 mil. r.	čili 69·5 r.	na každého obyvatele
V Prusku . . .	519·7 „	„ 28·8 r.	„ „
V Rusku	857·5 „	„ 11 r.	„ „

Prusko tedy vyrábí 2·6kvát více nežli Rusko, a Velká Britanie 6·3krát více. Zároveň platí Angličan na státní potřeby 2·6krát více než Rus, a Prus 1·2 více; to znamená, že na státní potřeby dává Angličan ze svého důchodu něco méně než $^1/_5$, Prus $^1/_4$, a Rus téměř polovici.

Mužského obyvatelstva jest v evropském Rusku přes 29$^1/_2$ mil., a sice: šlechticů dědičných 338.187, šlechticů osobních a sloužících 147.300, duchovního stavu 294.465, městského stavu 2,341.059, selského stavu 24,204.936, vojenského stavu 2,225.182.

Z těchto 29$^1/_2$ mil. mužského obyvatelstva jeví se býti platiteli pouze 26 mil. *městského a selského* stavu; avšak v *městském* stavu jest ještě 253.000 dědičných a vlastních měšťanů i kupců, kteří neplatí leč nepatrné kupecké poplatky, obnášející dle rozpočtu na 1870 všeho 10,888.000 r. Daň tato jest od obchodníků vřaděna mezi útraty na vedení obchodu, následovně jest uplacovaná od kupovačů, a to jsou hlavně zase rolníci.

Od jmenovaných platitelů hodlali r. 1870 obdržeti zádušní daně 60,006.000, obroční daně 35,555.000, říšské zemské daně 19,247.143, obecné daně ze státních rolníků 3,353.955, výkupné sumy 78,091.000 rublů. Kromě toho odvádí toto poplatné obyvatelstvo jistou sumu co nepřímou daň. Hlavní nepřímá daň jest daň z lihu a hlavním konsumentem kořalky jest obecný lid. Dejme tomu, že každý muž spotřebuje stejné množství kořalky; pak poplatný stav odvádí akcizu za kořalku 119,457.000 r. a ostatní stavy 14,646.000 r.

Přijímajíce tentýž základ v dalším našem výpočtu, shledáme, že daně ze soli poplatný stav odvádí 10,883.000 r. a ostatní stavy 1,299.000 r. Ze cla odvádí poplatný stav 35,306.000 r. a ostatní 4,022.000 r. Za právo tržby připadá na poplatný stav daní 9,100.000 rublů, na ostatní 1,788.000 r.

Následovně poplatné stavy odvádějí na hlavní oddíly státního rozpočtu 370,999.000 r. Dělímeli tuto sumu 122 mil. — t. j. počtem desítin rolnické půdy v *celé* říši — obdržíme na každou desítinu rolníků 3 r. $^4/_{10}$ kop. přímých a nepřímých daní a 14 r. 26 kop. na každou poplatnou duši. Avšak poplatní sílu tvoří pouze vzrostlé pracující obyvatelstvo, a tak na každou pracující duši připadá aspoň 28 r. 52 kop.

V jaké míře tato daň platitele tlačí, ukazuje mezi jiným tento výpočet rolnického důchodu, učiněný Gdovskou zemskou krajskou zprávou. V Gdovském kraji (Petrohradské gub.) není valného výdělku pro rolníky. Rybí lov v Čudském a Pskovském jezeře dává tak špatný důchod, že mnohdy vzrostlý dělník za týden práce dostává jen několik kopejek. Obchod dříví jest v rukou několika osob a plat, jako všude jinde, je skrovný. Hlavně živí se tedy rolníci mimo kraj, jdou buď do Petrohradu nádenničit, buď vstupují k statkářům do služby. V Gdovském kraji počítá se pracujících 27212 mužů; každý z nich, mimo výdej na stravu a oděv, vydělává asi 50 r. a všickni 1,360000 r., s výdělkem ženštin, vypočítaným na 334300 r., tvoří veškeren výdělek rolnického obyvatelstva 1,694.696. Od této sumy dlužno odčísti výdaj na vydržování rodiny 58140 duší, vzrostlých i nevzrostlých ženštin, mladých

lidí pod 18 lety a starců přes 60 let. Na vydržování jich řečené krajské zastupitelstvo vypočítává 1,680.282 r. $4^1/_4$ kop. Odečtemeli tuto sumu od všeho vydělku, zbude 14.686 r. $95^3/_4$ kop. Důchody z polností, vyjímaje 96·5% na daně a vykupné, činí 11.067 r. $34^3/_4$ kop. tedy suma všeho příjmu 25.754 r. $30^1/_2$ kop. Aneb u každého vzrostlého rolníka po ukojení nevyhnutelných denních potřeb a zapravení daní zůstane pouze 95 kop. na všecky ostatní potřeby celé rodiny.

Toto neobyčejné břímě činí otázku o daních nejdůležitější vnitřní otázkou Ruska. Můželiž Rusko vyráběti železa, kamenného uhlí, bavlněných a vlněných tkanin více nad nicotnou výše uvedenou míru, když dělníkovi zůstane všeho 95 kop. ročně? Přirozená věc, že poplatný stav musí choditi v rozedraném oděvu a že ruský průmysl se vleče krokem želvím, že se vůbec naříká na mdlý odbyt, na nouzi o peníze, na slabý rozkvět obchodu. A kdo má podporovati obchod a průmysl, když 26 mil. poplatného lidu jest utlačeno všelikými daněmi — a průmysl i obchod musí se spolehati na 338.187 šlechticů dědičných 147.300 osobních a 294.465 osob duchovního stavu, všeho 779.552 lidí!

Oprava berničního zřízení na základě spravedlnosti bude ekonomickým znovuzrozením Ruska; bude posledním rozhodným činem, ukončujícím rolnickou otázku, započatou 19. února 1861. Tento den rolníkům dal pouze právní svobodu, oprava daní dá jim svobodu ekonomickou a položí zárodek tomu budoucímu ekonomickému rozkvětu, bez něhož Rusko přese všecko vojenské usilování a zdokonalování bylo by vždy jen slabým hosudárstvem.

R. 1859 zřízena byla dle nejvyššího úkazu při ministerstvě financí komise k prohlednutí systému daní a berní. Komise celých deset let odbývala své porady, vydala mnoho tlustých svazků a konečně pustivši půdu theoretického mudrování vytasila se r. 1871 se svým projektem, jak by se mělo reformovati berniční zřízení na Rusi. Avšak nastojte — místo aby zavedla daň z důchodu, jak to jest vůbec v Evropě a jak to velí spravedlnost, rozvrhla opět stavy na poplatné a nepoplatné, a poplatným stavem jsou opět rolníci a částečně měšťané, nepoplatným opět šlechtici a kupci. Jediná novota a oprava jest ta, že komise místo slova *daň s duše* užívala slova *daň se dvora;* ve skutečnosti jsou oba tyto výrazy totožné, vztahujíce se jedině a výhradně k platební síle *rolníka.*

Projekt tento dán byl k posouzení krajským a gubernským zemským zastupitelstvům; všecka zastupitelstva, (vyjímaje toliko Poltavské a Penzejské) odmítnula tento projekt, což nazvati lze utěšitelným pokrokem ruského obecenstva.

O budžetu *ruského rolníka* ještě zvláště promluvíme.

(Dokončení.)

Čechové a Poláci v XV. a XVI. století.

Píše

Josef Pervolf.

(Pokračování.)

3. Husitství v Polsku.

Již svrchu podotkli jsme, jak bližšímu spojení Čechův a Polákův na počátku husitského hnutí překáželo to, že husitství neujalo se v Polsku v takové míře, jako stalo se v Čechách. Úsilí vyššího duchovenstva polského podařilo se zastaviti proud husitství, hrnoucí se již již i do Polska, a tak překaziti užší sjednocení obou slovanských národův.

Ale přes všeliká opatření polských biskupův husitství prorazilo sobě dráhu i do Polska. Hus dopisoval si s králem Vladislavem jmenovitě o svatokupectví a přepychu duchovenstva. Jeronym meškal v Krakově i v zemích litevskoruských; za Husa v Kostnici přimlouvali se i páni polští, a zde (roku 1415) sám císař Sigmund pravil, že český mistr má mnoho stoupencův i v Polsku.[1]) Již r. 1420 (v září) polští biskupové pod předsednictvím arcibiskupa Hnězdenského Mikuláše Trozby shromáždění na synodách ve Věluni a Kališi činí přísná opatření proti zmáhajícímu se husitství; oni proklínají všechny články Wiklefa i Jana Husa i jich stoupencův, a zvláště těch, kteří veřejně prohlašují nebo skrytě učí, že k spasení jest potřebí přijímání pod obojí; přísně přikazují, aby za faráře stanoveni byli pouze lidé spolehliví a z kacířství nepodezřelí, i aby faráři nikoho nepřijímali do škol, kdož by přicházel z Čech; aby nikdo nepodporoval nakažených kacířskou zlobou, kteří by odcházeli do Čech nebo odtud přicházeli; konečně mají biskupové posílati archidiakony co visitatory, aby pátrali po příznivcích, stoupencích a obhájcích kacířské zloby Jana Husa, a zvláště aby sobě dávali ukazovati knihy u farářův a kazatelův, zdali v nich není nic kacířského.[2])

Nicméně na šíření husitství v Polsku naříká sám papež Martin (1422), a snažně žádá arcibiskupa Hnězdenského, aby učinil potřebná opatření proti zmáhajícímu se v Polště téhož kacířství, které zaslepilo království české. Po roce (1423) svolána synoda biskupův a kněží polských do Lęčice za příčinou zmáhání se husitství v Polsku. Taktéž král Vladislav svolal v srpnu nebo září 1423 sněm malopolských pánův a obcí do Korčína, a radil se tu s nimi o prostředcích, jichž dlužno užiti proti všem stoupencům kacířství, proti jich příznivcům, přechovavačům a vůbec proti těm, kdož vyhledávají novoty. Takový sjezd odbyl se i ve Velikém Polsku. Na sněmě Věluňském konečně (9. jun. 1424) král poradiv se s biskupy a pány učinil přísná opatření proti zmáhání

[1]) Documenta M. J. Hus 814—115.
[2]) Statuta synodalia et provincialia, vyd. Norimberské 1512, fol. 55, 91.

se kacířství v Polsku. Každý kacíř nebo z kacířství podezřelý nechť přísně se trestá; kdož z Čech se vrací, nechť jest zkoušen duchovními; kterýkoli poddaný polský nevrátil by se z Čech do určité lhůty, považován bude za kacíře, a bude trestán, jmění jeho zabaveno, a jeho potomstvo zbaveno cti; kupcům přísně se zapovídá voziti do Čech zboží, zvláště pak olovo, zbraně a potraviny. Nařízení tato jsou pak všude v Polsku veřejně ohlašována. [1]) Theologové krakovští, Ondřej z Kokořína a Stanislav ze Skarbimíře psali traktáty, první o mši proti novým bludům Čechův, druhý proti stoupencům Wiklefa a Husa; oba tito theologové účastnili se i ve výše dotčeném hádaní českých a polských theologův v Krakově (1431). Studenti akademie Krakovské musili skládati přísahu, že nebudou zachovávati učení kacíře Husa. [2]) Ještě v polovici XV. století svědčí husitský kněz polský, Gałka, že v Polsku nachází se hojně knih Wiklefa, a roku 1454 zřízen zvláštní inkvisitor kacířské zloby v diecesích Hnězdenské, Vladislavské, Poznaňské a Plocké. [3]) Za polské husity, t. j. přijímající pod obojí, přimlouvali se sami Čechové na sboru Basilejském (1435). [4]) Svrchu jsme již podotkli, že Sigmund Korybutovič přijímal pod obojí, a že on a pan Dobeslav Puchała považováni za strašné a pravdivé kacíře. Z husitův polských zvláště vynikli páni *Spytek z Melštyna* na Rabštyně v Malém Polsku, a *Abraham ze Zbąšína*, písař poznaňský, ve Velikém Polsku (1438 až 1439) Spytek z Melštyna neustále svářil se s biskupem Krakovským Zbigněvem Olešnickým, Abraham ze Zbąšína pak s Poznaňskými biskupy Stan. Ciołkem a Ondřejem ze Bnina, kterýžto poslední proklev pana Abrahama, přepadl Zbąšín a kázal zde pět husitských kněží upáliti. S úmrtím obou polských pánův očistily se — dle Dlugoše — Malé Polsko a Poznaňsko od nákazy kacířské. Někteří kněží kacířští uprchli do Čech. [5])

Ale tím husitství v Polště nevzalo za své. Zásady husitské potrvaly i nadále u některých pánův i kněží polských. Jich vliv viděti jasně v náhledech znamenitého *Jana Ostroroga*, vojevody Poznaňského, syna výše připomínaného Stanislava Ostroroga. Jan Ostrorog předložil na sněmě v Piotrkově (1459) politický spis „O nápravě říše". [6]) Podáme z tohoto důležitého díla několik článkův, z nichž vidno, že ne všichni Poláci té doby hleděli na poměry státní a církevní tak, jako biskup Zbigněv nebo historik Dlugoš.

„Nového *papeže* slušno při nastoupení jeho pozdraviti, avšak slibovati, že král Polský ve všem jeho bude poslušen, jak často se praví, považuji za nerozumné. Král nemá psáti papeži poníženě a prosebně, a má jeho poslušen býti jen ve věcech duchovních, nikoli

---

[1]) Theiner Monum. Polon. histor. II. 25; Raynaldi Annal. eccl. ad a. 1423, Nro. 16; Palacký Urkundl. Beiträge zur Gesch. des Hussitenkr. I. 305; Volumina legum I. 85.

[2]) Višnievský: Historia liter. pol. V. 14, 43, 296.

[3]) Višnievský: Hist. l. pol. III. 235, Račiňský: Codex dipl. Majoris Poloniae 172.

[4]) Palacký Děj. husit. III. 182.

[5]) Dlugoš I. B. 714—715.

[6]) Monumentum pro reipublicae ordinandae congestum, v. Roczniki towarzystwa przyjaciół nauk Poznań. I. 269.

však ve světských, pamatuje, že království Kristovo není z tohoto světa. Litovati sluší, že pod záminkou náboženství nově zvolení biskupové platí tak zvané *anáty* stolici papežské; ty nechť zůstanou v pokladnici královské. Duchovenstvo ať nese všeliké veřejné platy a povinnosti. *Půhony* a *apelace do Říma* ať přestanou, a tím i vyvážení pokladův polských, za něž docházejí pěkné náhrady: bully; mnozí domnívajíce se býti pobožnými, klaní se takovým tretkům (nugae) s červenými pečetmi a konopnými šňůrkami, přibitým na dveřích kostelních. Pročež páni Poláci, nedejme se déle podváděti lstivými Vlachy. Naše pře nechť rozsuzují naši biskupi a náš arcibiskup primas. Římský papež posílá, kdy se mu zachce, i proti vůli krále a pánův, bully k vydírání peněz pod záminkou *odpuštění hříchův*, a užívá důchodův těch k dostavení prý chrámu, kdežto pokladův těch skutečně vynakládá se na živení jeho příbuzných a koní, ať nedím nic horšího. Nacházejí se pak někteří pobožní, kteří se neostýchají schvalovati takové tretky. Ó Poláci, nic nezbývá, než abychom již ač pozdě zmoudřeli. *Svatokupectví* v Polsku jest nad míru rozšířeno; pohřby, sv. pomazání, pokání, křty, manželství, svátost oltářní a j. všude se prodávají. *Desátky* se vydírají od ubohých sedlákův. Lidé *nehodní* posvěcují se na kněží; úřadu tomu oddávají se nezpůsobilí lidé, hledající sladkého odpočinku a příjemného pokoje. *Kláštery* naplněny jsou hrubými, rozpustilými mnichy, Němci, kteří opovažují se vylučovati Poláky, a v kostelích káže se německy k hanbě Polákův" atd.

Takové jsou v krátce myšlenky Ostroroga. Jakkoli ani se nezmiňuje o českých kacířích, zdá se, jako by duch Husa a jeho učenníkův vanul z pamětného spisu tohoto znamenitého státníka polského.

Husitství ujalo se i mezi *polským duchovenstvem*, ovšem jen nižším. Již svrchu jsme viděli, že biskupové polští nuceni jsou přísně přihlížeti i k podřízenému duchovenstvu, větříce v něm kacířství; sám papežský legát Rudolf biskup Lavantský hořce naříká, že polští kněží přejí kacířství, ba že i mnozí kacířští kněží v Čechách jsou Poláci.

Mezi polskými kněžími přilnuvšími k husitství vynikli zvláště dva, *Gałka* a *Michal*. Kněz *Ondřej Gałka z Dobčina*, kanovník u sv. Floriana na Klepáři v Krakově, začal r. 1449 kázati proti papeži, proti bohatství kněží a některým zlořádům v církvi; choval též některé spisy Wiklefa. Zbudiv tím nevoli biskupa Krakovského, Olešnického, unikl uvěznění jen útěkem do Slezska, kdež přebýval pod ochranou knížete Bolka polského v Malém Hlohově. Další osudy Gałky nejsou známy, leda že by kněz *Jan Galet*, roku 1451 přebývající v Táboře v Čechách a nedávno z Polska uprchlý, byl Gałka. Ve Slezsku složil pochvalnou píseň na Wiklefa v duchu obvyklém tehdáž u Husitův. Chválí mistra největšího, Wiklefa, jenž horlil proti panství antikrista a zlobě nynějších popův; moc papeže nepochází od Krista, ale od antikrista; tohoto třeba pobiti slovem Ježíše Krista, slovem pravdy, kterou popi tají, a že se jí lekají, lež lidu hlásají. Konečně prosí Krista, aby dal takové kněží, kteří by pravdu hlásali a antikrista pohřbili. [1])

---

[1]) Višnievský: Hist. lit. pol. III. 224, 425; Palacký Děj. nár. česk. IV. 1. 401.

Kněz *Michal*, příjmím *Polák*, byl rodu šlechtického z Češeva ve Velikém Polsku. Přišed v mládí do Prahy na studie, pobyl krátce v Krakově a ve Hnězdně, a vrátil se pak do Prahy, kdež strávil okolo 30 let, a přilnul k podobojím, „ač byl Polák, ale náramný milovník kalicha Kristova“ — dí současný svědek — „požíval všeobecné přízně a obliby, a nemálo přispěl i ke zvolení králevice Vladislava za krále. Horlením pro víru podobojí podráždil však krále; i jest zatčen a mučen zemřel ve vězení (1480).“ [1])

Zajímavo, že polské duchovenstvo, ač přísně horlilo proti českým kacířům, přece nezapomínalo, že tito kacíři jsou společného s Poláky původu slovanského. Nejhorlivější odpůrce českých kacířův, krakovský biskup kardinál *Zbigněv Olešnický*, který cílem svých snah vytknul to, aby „nejzáhubnější a hanebná společnost husitská vyhlazena byla z paměti lidské“ [2]), tentýž Zbigněv na konci živobytí doufal v navrácení slovanských pokrevencův do lůna katolické církve. Vyzývaje známého misionáře Kapistrana z Moravy do Polska, těší se z jeho příchodu „k národům slovanského jazyka“ a doufá, že jemu podaří se snad vyhladiti kacířství u Čechův, „ušlechtilé části Slovanův“. „Obrátíšli tento národ,“ končí Zbigněv svůj list (2. srpna 1451), „zavážeš sobě navždy nejen jej samý, ale i národy polský, slezský a slovanský. Věz, že my za příčinou společného jazyka, jímž jsme spojeni s Čechy, toužíme po jich spasení jako po svém vlastním.“ [3])

4. Čeští válečníci a české válečné umění v Polsku a v zemích litevskoruských.

Čechové, národ ode dávna bojovný, stali se během husitských vojen prvním válečným národem v Evropě. Žižka a jeho nástupci založili novověkou strategii. Od Čechův učili se pak jiní cizinci válečnému umění, přebývajíce ve vojskách českých nebo povolávajíce je k sobě. Během XV. století vidíme v střední, východní i jihovýchodní Evropě všude nájemné roty. České roty válčí v Uhřích, v podunajských zemích jihoslovanských, v Polsku, Prusích, na Litvě, i v zemích německých. O mnohých těchto českých vojínech možno opakovati slova, jež byl napsal básník Bohuslav z Lobkovic o znamenitém českém vojevůdci toho věku, o *Václavu Vlčkovi s Čenova*, že účastnil se válečných podnikův na Labi, Dunaji, Visle a Dněpru. [4])

Zmínili jsme se již často o českých vojskách v Polsku a na Litvě, a o polských, litevskoruských vojínech v Čechách. Nájemné roty české ve službě polského krále vyskytají se zvláště od polovice XV. století v dlouholeté jeho válce s pruskými křižovníky. Takové roty české sloužíly i rytířům německým, tak že Čechové sloužíce v cizině často bojovali proti sobě. Mezi českými hejtmany a rotmistry, kteří sloužili tehdáž králi polskému v Prusích, byl i výše dotčený *Kolda se Žampachu* (1455—1457); kromě toho i mnozí jiní, Březák z Bělé, Urban

[1]) Palacký Děj. nár. česk. V. 1. 201, Staří letop. čeští 221, 503.
[2]) Palacký Urkundl. Beitr. zur Gesch. d. Hussitenkr. I. 283.
[3]) Dlugoš II. 75.
[4]) Palacký Děj. nár. česk. IV. 1. 458.

ze Stařic, Kapoun ze Smiřic, Oldřich ze Smolotel, Kavka ze Soběsuk, Kapoun ze Svojkova, Jan z Risenburka, Jeník z Mečkova, Černín z Chudenic, Přibík ze Zahrádky, Hlaváč z Holedče, Jan z Valdšteina a j. Tyto roty nadělaly králi Kazimíru často mnoho nesnází; jelikož král neměl čím platiti, roty často odpíraly se služby, ba chápaly se i zbraně. Tak učinila r. 1457 rota pana Koldy v zemi Osvětimské. [1])

České roty vyskytují se i dále na východě slovanském, na Litvě i na Rusi. O účastenství rot z Čech, Slezska a z Rakous v bitvě Vilkomírské zmínili jsme se již nahoře. Ve výpravě Vitovta proti Pskovu (1426) byly i české pluky. [2]) R. 1447 jakýsi pán moravský, jehož jméno není známo, vyjel s 600 jezdci z Mazovie kníželi Novgorodskému Jiřímu na pomoc proti Němcům. [3]) Na počátku XVI. stol. často se vyskytují české nájemné roty na Litvě. [4]) Když r. 1500 veliký kníže litevský Alexandr hotovil se k vojně s Moskvou, najímal vojsko v Polsku, v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Němcích. Hlavními hejtmany těchto „bratří" byli Čech *Jan Černý* a Polák *Jan z Karnkova*. Toto nájemné vojsko stálo pod Smolenskem, a Černý spolu se starostou Polockým, Stanislavem Hlěbovičem, vtrhli do země Pskovské. [5]) R. 1513 najímal kníže Michal Hlinský vojíny v Němcích, Slezsku, a v Čechách na službu velikého knížete Moskevského Vasilije; mezi nimi připomíná se rotmistr Čech *Lata* nebo *Lada*, měšťan Krakovský. [6]) R. 1517 byly české a moravské pluky v polskolitevském vojště v Sěverské zemi, a pod Opočkou v zemi Pskovské; zde utrpěli porážku od Rusův. [7]) R. 1520 král Sigmund začínaje vojnu s Albrechtem pruským,

---

[1]) O těchto českých rotách v. zvláště vypravování Dlugoše o pruské vojně. Srv. též Voigt Gesch. Preussens VIII., Palacký Děj. IV. 1. 442. Množství kvitancí z r. 1458—1486, týkajících se českých i polských rotmistrův ve službě krále Kazimíra, chová se v hl. arch. Varšavském, některé i v arch. českého musea. Největší část psána latinsky, některé i česky (v. níže).

[2]) „Zemlja češskaja, Čechi (Čachi)" v Nikon. letop. V. 92, Voskres. letop. v Poln. Sobr. russk. letop. VIII. 93.

[3]) List německého velmistra, u Karamzina Istor. gosud. rossijsk. V. pozn. 316, a v Monatschrift des böhm. Museums 1828, 72.

[4]) Blahoslav v české gramatice (333) uvádí moravské pořekadlo: „divná chasa, lotrovina, Žmuď, Litva", per contemtum quasi diceres Scythae, Scytharum colluvies", a objasňuje „Litvu" slovem „čertovina." Nevíme, máli to původ ve známostech Čechův o Litvě XV. stol., nebo sáháli to ještě do XIV. století do křižáckých válek proti Litvě.

[5]) V. kroniky Bělských, Měchovity, Stryjkovského, litevskoruskou (vyd. Narbutta) k r. 1500. Jan Černý jest nejspíše týž český hejtman Jan Černý, měštěnín Hradecký, jenž r. 1469 spolu se Samuelem Pražským pustošili Slezsko (Dlugoš II. 448). Pod jmenem „Černjak, Černik", „Cyrrn, Cyrne Bohemus" často se připomíná v rozličných písemnostech 1501—1502, ve Pskov. letopise (Poln. Sobr. russk. let. IV. 275), v dopisech mezi vel. knížaty Alexandrem a Ivanem (Akty Zap. Rossii I. 273), a jiných listech (Turgenev Hist. Russ. Monum., Supplem. 319, 322, 327). „Jan Polák z Karnkova" vyskytá se r. 1479 v Čechách, co hejtman na Hluboké (listina v archivě českého musea).

[6]) Decius: De Jagellonum familia (1521, p. 85), Vapovský kron. (vyd. 1589, p. 552), Stryjkovský kron. litew. 736.

[7]) „Čachi, Ljachi, Ugrove, Morave, Mazovšane, Vološi, Serbove", tak vyčítá vojíny v polském vojště Pskovský letopisec (P. S. R. L. IV. 291); Bělský Kron. świata a Stryjkovský k r. 1517.

najímal vojáky v Čechách; v polském vojště bylo tehdáž několik tisíc Čechův pod rotmistry Janem Žerotínským, Václavem Pětipeským, Dřevickým, Změskalem, Kostelákem a j. [1])

Tak šířili čeští vojíni nové válečné umění i ve východních zemích slovanských. Kromě toho seznamovali s novou strategií své krajany polští a ruští vojíni pobyvší v českých vojskách. Mezi nimi byl i znamenitý polskolitevský vojevůdce *Mikuláš Firlej*, jenž — dle Paprockého [2]) — mládí stráviv ve vojště českém, na počátku XVI. století zavedl nebo raději rozšířil v Polsku český tábor t. j. známou vozovou hradbu.

České válečné umění vešlo v Polsku v známost během XV. století. Čeští hejtmani byli tu tak obyčejní, že vzniklo i pořekadlo „Co Polak to pan, co Czech to hetman", známé ještě ve druhé polovici XVI. století. [3]) Pomoci zkušených českých vojínův potřebovali zvláště v důležitém tehdáž šikování válečných vozův čili táboru. [4]) Již ve vojně Polákův s německými křižovníky r. 1433 — kdež pomáhali Sirotci Polákům — důležitou úlohu hrála vozová hradba, a souvěký svědek přímo píše německému velmistru, že, cožkoli podniknou Poláci proti rytířům, podniknou s vozovou hradbou. [5]) Vozové hradby užívalo se pak ve všech vojnách na slovanském východě až do konce XVII. stol., ve vojstě polském a zvláště ve vojskách kozáckých. V takové vozové hradbě, čili jak po polsku se nazývala, v *oboze* stáli Poláci pod Obertynem proti Valachům (1531). „Hetman Tarnovský oboz pořádně postaviv, kázal dělati násyp, vozy spínati, po vozích stanouti střelcům, a uprostřed na place jízdě", a tak otočené obozem malé vojsko polské dosáhlo vítěství nad přemocí Valachův. [6]) Vozové hradby užívalo se též v nešťastné bitvě Cecorské (1620), a j. Zvláště v užívání byl *tábor* u kozákův záporožských. Očitý svědek, francouzký inženýr Beauplan, jenž v první polovici XVII. stol. sloužil ve vojště polském na Ukrajině, vypisuje takto kozácký tábor: „Kozáci vystupují v pochod v táboře (tabort), t. j. uprostřed vozův; dělají dva řady z vozův, ze předu staví 8—10, tolikéž i v zadu; sami jdou uprostřed s ručnicemi, kopími a s kosami na dlouhých ratištích; nejlepší jezdci jedou okolo tábora, stráže jsou

---

[1]) Acta Tomiciana V. 131, 157, 293. Jakýsi Lukáš Moravan připomíná se co vojevůdce v bitvě s Tatary r. 1509. (Vapovský, 538).

[2]) Herby rycerstwa polskiego 387.

[3]) Uvodí je Sarnický: Księgi hetmańskie (rukop. Czasopism nauk. im. Ossolińskich 1830, IV. 101).

[4]) Slovo „tábor" připomíná se, pokud víme, u Čechův poprvé v Králodvor. rkp. (Jaroslav); u Polákův a Rusínův později v XV.—XVI. stol. Již Dlugoš (I. B. 803) vypravuje o bitvě Varnenské (1444), dí, že vojsko krále Vladislava vytrhlo proti Turkům „nullos de ipsis curribus more *tabor* instructo, quibus in orbem compositis, primo, secundo et tertio curruum ordine velut e fortalitiis tutius pugnare poterat exercitus." Poláci ostatně obyčejně užívali slova *oboz*, Rusíni (Kozáci) *tábor*. Ve staré Rusi (Moskvě) vozová hradba, vyskytující se s první polovice XVI. st., slula *guljaj-gorod*, t. j. pohyblivá ohrada. (Karamzin VII. pozn. 302).

[5]) Script. rer. siles. VI. 121. Bělský (v kron. pol. 344) píše o této vojně, že „przed wojskiem wszędzie wprzód chodzili Czechowie dla stawienia obozu."

[6]) V. kroniky obou Bělských k r. 1531; oba podávají i vyobrazení polského obozu pod Obertynem.

na $1/2$ míle napřed, vzadu a po obou stranách. Když se ukáží Tataři, hned tábor se zastaví, a boj se začíná". Beauplan častěji táhl stepmi s 50—60 kozáky v táboře, v němž se ubránili i proti 500 Tatarův. V táboře Kozáci bojovali nejudatněji i nejobratněji.[1]

Zajímavo jest porovnati ku p. slavné ustupování Žižky ve vózové hradbě z Uher r. 1423, a ústup kozáckého hetmana Nalivajka před polským hetmanem Žołkevským na Volyni a Ukrajině r. 1596. Nalivajko vytrhnul od Ostropole, i ačkoli ustupoval rychle, šel přece v pořádku táborem, odrážeje útoky Polákův; v táboře měl do dvaceti děl a hakovnic. U Bílé Církve Kozáci svedli s vojskem polským bitvu „táborem", a pak ustupovali dále za Dněpr; zde u Luben otábořili se čtyřmi řády vozů, okolo udělali příkop a val, a ve branách nasypali vysoké pahorky, na kterých měli střelbu; uprostřed tábora postavili vysoké sruby a nasypali země mezi ně, aby s nich střelbou dále dosahovali. V tom táboře, kdež jich bylo s lidem a ženami na 10.000, udatně se bránili polskému vojsku je obléhajícímu několik dní, až konečně přinuceni jsou vzdáti se.[2] Takových táborův užívali Kozáci i v bitvách sváděných 1637—38 s Poláky, pak za Chmelnického; v táboře ustupoval hetman Chanenko před Tatary na Podolí (1672), v táboře táhli Kozáci i do Valachie (1685), a t. d.

Nebudeme se zde šířiti vypisováním válečného zřízení, jehož se užívalo na východě slovanském dle vzoru českéko, a ukážeme na jednu zajímavější okolnost. Polská *vojenská terminologie* XV.—XVI. stol. přijata z veliké části od Čechův; některé názvy německé nebo lépe řečeno předělané z německého na česko přijaty do polštiny ne přímo z němčiny, ale z češtiny. Uvedeme zde některé takové názvy české, z polské vojenské terminologie, jež jsme sebrali z rozličných památek českého a polského písemnictví XV.—XVI. století.[3] Obecný u Čechův název vojevůdce, *hejtman*, přijato též u Polákův — *hetman*, někdy i *hejtman*; taktéž i rotmistr (roty majstr), puškář. Rozdělení českých vojsk vyskytá se i v Polsku: húf — huf, uf, šik — szyk, húfy spraviti, šikovati — hufy sprawić, szykować, posiłci — posiłki, posiłeczne hufy, harcovník, harcovati — harcownik, harcować, pravá, levá ruka — prawa, lewa ręka, heslo — hasło, atd. Názvy zbraní: střelba, — strzelba, dělo — działo, puška — puszka, húfnice — hufnica, tarasnice — tarasnica, hakovnice — hakownica, ručnice — rucznica i rusznica, (działa polnij, uffnij i terasnij), atd.[4] Válečné vozy, jich zřízení a názvy, jsou podobny; tak u Čechův vyskytající se výrazy plac, brána, placní řady, krajní řady a vozy, krajní vozy v řadích, řád (šikovaných) vozův, picní vozy, kladení vozův atd. srovnávají se s polskými: plac (rynk), brana (tak často vedle brona, brama), rynkowe

---

[1]) Beauplan: Description d'Ukranie (1660, p. 47).

[2]) J. Bělský v pol. kronice (pokračování, vyd. Turovského p. 1750 sld.).

[3]) České vojenské řády Hájka z Hodětína, Žižky, Vlčka z Čenova, Staří letop. čeští, Archiv český, polské vojenské řády hetmana Tarnovského, Sprawa rycerska Bělského, Pamiętniki janczara, kroniky Chvalčevského, Bělských, atd.

[4]) „Bombardae quae tarasnicze seu huffnicze vocantur", píše král Sigmund 1512. (Grabowski: Ojczyste spominki I. 235).

rzędy, skrajne rzędy, rzędowe wozy, rząd obozowy, picne wozy, kładzenie obozu, atd.

Prostřednictvím polským přešly některé názvy i k Rusínům, ku př. hetman (ataman), rotmistr, šich, šichovati, huf, puškar, střelba, puška, dělo, piščal' (píšťala), hakovnica, ručnica a j.[1])

5. Habsburgové — králové čeští. Jich snahy o nabytí koruny polské. Poselství českých pánův do Polska.

Zahynutím krále Ludvíka v bitvě Moháčské (1526) jest trůn český a uherský uprázdněn. Polský král Sigmund odvolávaje se k svému právu na český trůn, vyplývajícímu prý z pokrevenství s Ludvíkem, nabízel se Čechům za krále, a prosil české pány, aby působili v jeho prospěch.[2]) Avšak Sigmund vedl celé jednání tak mdle, že při volení krále českého nebylo ani stopy po jakési polské straně v Čechách. Na tuto nedbalost Sigmunda stěžují sobě i pozdější polští spisovatelé, a nazývají tehdejší chování Polska politickou chybou. Tak píší jmenovitě polští historikové XVII. stol., Piasecký a Max. Fredro.[3])

Čechové zvolili za krále Ferdinanda Habsburga.

Habsburgové spojivše koruny uherskou a českou s korunou římsko-německou, hleděli později připojiti k nim i uprázdněnou po Jagajlovcích korunu polskou. K dosažení tohoto záměru chtěli užiti sympathií Polákův k Čechům, i za tou příčinou posílali do Polska zvláště „české pány".

Po smrti krále Sigmunda Augusta (1572) usiloval císař Maximilian o zvolení sama sebe nebo syna svého Arnošta za krále polského. Tato kandidatura však ukázala se býti velmi těžkou. Obecné mínění v Polsku nepřálo zvolení Němce vůbec a Habsburga zvláště. Polští publicisté a řečníci ostře doráželi na Němce, „národ nadutý, nenávistný lidem i bohu, nadávající všem národům pod sluncem. S takovým národem nemůžeme se nikdy srovnati. Jazyku našemu naučí se kterýkoli cizinec kromě Němce, a struny na naší loutně neharmonují s německými, náš pak bílý orel nehodí se k černému. Zvolení Habsburga znamená věčné vojny s Moskvou, Turky a Tatary, uvnitř pak utiskování, pronásledování našeho jazyka, našich zákonův a obyčejův. Chceteli seznati, zdali je to pravda, pohleděte na Čechy. Dlouholi zachránila se jich práva za panování rakouského?"[4])

Za takového stavu věcí, kde — dle jednohlasných svědectví všech součastníkův — „národ ku podivu nenáviděl Němce a Rakušana", přišli do Polska dva císařští vyslanci, čeští páni *Vilém z Rosenberka*, nejvyšší purkrabí, a *Vratislav z Pernšteina*, nejvyšší kancléř. Císař

---

[1]) Litevské statuty, Akty zapadnoj i južnoj Rossii, a j.

[2]) Listy Sigmunda k Čechům u Dogiela (Cod. dipl. Polon. I. Nro. 28—30), a v Acta Tomiciana VIII. p. 254, 264, u Mosbacha Przyczynki do dziejów pol. 137.

[3]) Piasecký Chronicon 71, Fredro Gest. populi polon. 202.

[4]) Rozličné souvěké písemnosti otiskli Broel-Plater (Zbiór pamiętników II. a III.) a Noailles (Henri de Valois, III.); srv. Tračevského Polskoje bezkorolevje 242; některé sebrány jsou též v rkp. univers. bibl. Varšav. Nro. 394, 599. O snahách rakouského domu o nabytí koruny polské srv. zvláště rozpravu Tomka v Časop. mus. 1851, 1853.

vyslal právě tyto dva české pány, domnívaje se — jak podotýkájí souvěcí, — že za příčinou společného s Poláky jazyka budou přijati příznivěji a sblíží se s nimi lehčeji.[1])

První starostí císařských vyslancův bylo, rozptýliti nebo aspoň seslabiti všeobecné podezření a nechuť Polákův proti rakouskému domu. Vyslanci vstoupivše na půdu polskou jali se hájiti císaře proti podezřívání, že by rušil práva česká, a ukazují mezi jiným i k tomu, že „v Čechách nižádný Němec a cizozemec nemůže sobě koupiti statku, a zastávati úřadu, nestav se obyvatelem"; konečně prosí, aby Poláci k nim se naklonili „jako vyslancům císaře a kromě toho přirozeným Čechům, přátelům a bratřím vašim, s kterými máte ode dávna slavné spolky a smlouvy uzavřené mezi královstvími českým a polským".[2])

Spolu s vyslanci císařovými přišli do Polska i vyslanci českých stavův, vypravení od českého sněmu, *Vladislav z Lobkovic*, *Albrecht Kapoun ze Svojkova* a *Ondřej Zuter*. Na českém sněmě r. 1573 (28. ledna) „všichni tři stavové tohoto království v svém bedlivém rozjímání to jsou měli a ku paměti sobě přivedli, kterak stavové a obyvatelé království polského vždycky a po všecky časy s stavy a obyvateli království tohoto v dobrém přátelství, lásce, přízni a bratrství jsou byli a posavad zůstávají, a jsouce dotčení stavové království tohoto obzvláště k tomu náchylní a vždy žádostiví, aby čím dále větší přátelství a láska s dotčeným královstvím polským zůstávati, a ta oboje království jednu vrchnost anebo sobě spřízněnou míti mohla, za dobré jsou uznali a na tomto sněmu obecním z svého vlastního uvážení o to se snesli, aby jisté osoby od království tohoto českého k sněmu, kterýž v království polském držán býti má, s listem věřicím a instrukcí pod pečetí zemskou vyslali, a tíž od země vyslaní vedle takové instrukcí, pokud ta v sobě obsahovati bude, se vší pilností snažně jednali, aby oni páni stavové království polského J. M. Císařskou jakožto krále českého, pána našeho nejmilostivějšího, aneb některého z dědicův J. M. za pána a krále sobě vzali".[3])

Na volicím sněmě u Varšavy 9. dubna 1573 Rosenberk měl k stavům polským *řeč jazykem českým*, odporučuje jim za krále arciknížete Arnošta. Mezi jiným ukazoval též k tomu, že navrhovaný zná i český jazyk, a že „polský a český národ jest jednoho a téhož původu, a pročež jsou sobě podobni obyčeji, jazykem a vůbec vším, tak že nižádný jiný národ v tom se nerovná polskému tak jako český; i nyní oba se milují vzájemnou láskou, tak že ačkoli jsou toho času poddaní rozdílných panovníkův, přece nazývají se obapolně bratřími a mají se za jeden a týž národ."[4])

---

[1]) Choisnin, sekretář francouz. vyslance v Polsku (vyd. London. 1789, p. 247), Heidenstein Rer. polon. 12.

[2]) Psaní vyslancův k Malopolanům 13. oct., instrukce opatu Cyru 30. oct. r. 1572 (Noailles III. 191).

[3]) Sněm r. 1573.

[4]) Řeč Rosenberkova vytištěna v latinském překladě souvěkou brošurou (Legatio S. C. Maj. idiomate bohemico in castris habita), též u Goldasta, Balbina, Broel-Platera. Český jazyk řeči Rosenberkovy zdál se býti francouzskému vyslanci, biskupu Montlucovi, důležitou předností; dle slov Choisnina (318) viděl v tom „velikou těžkost, že vyslanci císaře budou řečniti jazykem českým blízkým k polskému, a tak jim každý

Podobně Rosenberkovi i vyslanci českých stavův připomínali jednoty obou národův slovanských. Neníť prý dvou národův, kteří by původem, jazykem, zákony a řády byli sobě tak podobni, jako polský a český. Oni založeni dvěma bratřími za lepších auspicií, než říše římská Romulem a Remem. Čechy a Polsko spojeny v jedno již za Václava II.; za Vladislava Jagajla a jeho potomkův žily v nejužším přátelství, a po smrti krále Jiřího Čechové hledali krále u svých pokrevencův, přátel a sousedův, u Polákův; Vladislavu nebylo prý těžko kralovati Čechům, jelikož jest vychován mezi Poláky, národem téměř ve všem podobným českému. Od jeho dcery Anny pocházejí i Habsburgové, císař Maximilian, i bylo by záhodno, aby Uhry a zvláště Čechy spojeny byly s Polskem, a tak aby Čechové a Poláci, kteří již od samé kolébky jsou nejúžeji sloučeni, byli sjednoceni i příště. [1])

V Němcích byla rozšířena i pověsť, ostatně víře nepodobná, že syn císaře nabízí i připojení Čech k polské koruně. [2])

Ale všeliké tyto snahy císařových a českých vyslancův byly marny. Polákům zalíbil se jen sám Rosenberk jako Čech přirozený a „Slovan"; avšak jeho poselství minulo se s cílem. [3]) Nenávisť Polákův proti Němcům byla taková, že, když na sjezdě Krakovském Jan Myškovský jen vyslovil jméno císaře, zdvihl se proti němu veliký hluk a málem by řečníka byli vyhnali ze shromáždění. Podobně stalo se i na volicím sněmě. Když biskup Plocký hledě Mazovany nakloniti ve prospěch Arnošta ukázal jim jeho podobiznu, tu senátor Volský povstal proti němu a ostře si vyjížděl na dům rakouský; taktéž učinil i Chodkevič, tak že potom nikdo ani nezmínil se o Arnoštovi. Ba sami prý vyslanci císaře a jich komonstvo, všichni Čechové, seznámivše se na hodech blíže s Poláky, vystříhali je jako bratří od panování rakouského, které bylo by nebezpečno jich svobodě i jich národnosti. [4])

Rosenberk učinil na Poláky tak příznivý dojem, že již tehdáž někteří žádali sobě jej míti za krále. Na volicím sněmě 1573 (7. máje) populární Stanislav Šafraniec spolu se Stan. Górkou navrhli Rosenberka, jako člověka slovutného původu, bohatého a Čecha. Ale tento záměr se nezdařil: zvolen francouzský vévoda Jindřich z Anjou. [5])

Poláci ačkoli nesplnili žádosti císaře, zachovali se velmi přátelsky nejen k jeho vyslancům, ale poděkovali i českým stavům za jich poselství. Toto považovali za znamení zvláštní přízně k národu polskému, jehož příbuzenství s českým zakládá se na společném obou původě ode

porozumí, kdežto on sám nemohl jinak mluviti, než latinsky." Dle téhož očitého svědka (327) Rosenberk, „člověk mírný a skromný" neuchvátil posluchačův, mluvě příliš z ticha. Srv. též pol. kroniku Bělského (675).

[1]) Litterae á statibus regni Bohemiae ad ordines regni Poloniae, a Legatio a stat. r. Boh. ad ord. r. Pol. známe z rukopisu Varšav. univ. bibl. Nro. 394. Srv. pol. kroniku Bělského (693).

[2]) Psaní francouz. vyslance v Němcích Schomberga (29. aug. 1572) vévodovi d'Anjou (Noailles III. 290).

[3]) Heidenstein Rer. polon. 25.

[4]) Gratiani, sekretář papež. nuncia v Polsku, kard. Commendoniho, v jeho životopise De vita Commend. 212, skráceno u Niemceviče Zbiór pamiętników I. 56.

[5]) Souvěký Ořelský: Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli dzieje Polski 1572 až 1576 (II. 169).

dvou bratří; i nadějí se, že král polský, ať již kdokoli, zajisté zachová s příbuzným národem českým starodávné spolky, i nebude jemu nepřítelem. Toto poselství polské přijali stavové čeští s velikou vděčností a prosili císaře a krále, aby obnoveny byly všechny starodávné smlouvy mezi královstvími českým a polským spojenými sousedstvím, bratrstvím, láskou a dobrým srozuměním. [1])

Polský trůn uprázdnil se již po roce, útěkem krále Jindřicha. Mezi kandidáty polské koruny byli opět Habsburgové, sám císař Maximilian a arciknížata Arnošt i Ferdinand. Avšak proti kandidatuře císařově vznikl zase tuhý odpor; na sjezdech šlechty i na volicím sněmě rozléhaly se ostré řeči proti Němcům a císaři, a opět ukazováno na porušení svobod českých. Tehdáž zjevila se též kandidatura samého Rosenberka; jí přála četná drobná šlechta, ze znamenitých pak osob Šafraniec, Górkové, Zborovští, Firlej a j.; žádalit sobě míti králem Rosenberka, jako pána „starožitného rodu, Čecha, člověka své krve a svého jazyka i přirozeného bratra svého“. [2])

Ale zvolení českého pána za krále polského nezdařilo se i tehdáž. Poláci rozdělili se na dvě strany: senatoři zvolili Maximiliana, šlechta Štěpána Bátora. Císař vyslal do Polska Rosenberka. Tento přišed do Jędřejova přijat jest slavně; všichni před ním vstali a posadili jej na prvním místě. Zde (29. ledna 1576) měl Rosenberk dlouhou řeč *jazykem českým*, „Polákům prý příjemnějším a srozumitelným. [3]) Mezi tím vydala se polská deputace do Vídně oznámit samému císaři jeho zvolení. Deputace přijata 18. ledna 1576; po řeči polské vojevody Laského císař omlouvaje se, že polsky nemluví, odpověděl nejčistším jazykem českým k veliké radosti polských vyslanců. [4])

Z nastávajícího povýšení císaře a krále českého měli potěšení i Čechové. „Když by pán bůh všemohoucí“, pravili čeští stavové na sněmě r. 1576, „těm královstvím českému a polskému i jiným zemím jednu hlavu dáti ráčil, jisté jest, že by to k oslavení a rozšíření *jazyka slovanského* mezi všemi národy k veliké pochvale a nepřátelům všeho křesťanstva k nemalému ostrachu se vztáhnouti mohlo“. [5])

Ale ani tehdáž nepodařilo se císaři dosíci koruny Jagajlovců. Ještě méně dařilo se oběma arciknížatům, jichžto vyslanci mezi jiným vychvalovali i jich známost jazyka českého polskému blízkého. [6])

(Dokončení).

[1]) Odpovědi polských stavův k listu a poselství českých stavův v rukop. Varšav. bibl. Nro. 394; Český sněm r. 1574.

[2]) O kandidatuře Rosenberka v. zvláště Ořelského a Heidensteina, též životopis jeho od V. Březana (208, 221).

[3]) Ořelský II. 50, 70, III. 69; Niemcevič: Zbiór pamiętników II. 99.

[4]) Tomek v Časop. Mus. 1851, II. 122; Albertrandy Panowanie Henryka Wal. i Stefana Bat. (vyd. Krakov. 1849, 58).

[5]) Český sněm 1576, artikul „o království polském.“ Též český grammatik *Benešovský* (1577) doufá, že Habsburgům známostí českého jazyka otvírá se panství i nad jinými národy slovanskými.

[6]) Tomek v Časop. Mus. 1851, II. 116; Albertrandy 37; Ořelský II. 183; Heidenstein 74. Srv. paměti Dačického z Heslova v Časop. Mus. 1828, II. 81.

Ze Šumavy.

Od

Elišky Krásnohorské.

Ha bodejť přišlo nejhůře.

Ha bodejť přišlo nejhůře,
byť naší zemi v srdci rýli,
však smrtelnú jí přečkat chvíli
zas naše láska pomůže!
Tu drahú duši každý máme,
ha tu jí po všem ještě dáme —
vždyť teprv tam je nejhůře
ha tam je konec, duši dát
kde zvrhlý rod huž nemůže.

Jen kdy by přišel boje den!
boj na život ha na smrť tuhý —
ha byť nás pobil druha s druhy —
tak zle by nebul poveden!
Přec zachránil by české půdy,
co pokryla by naše húdy —
ha ťeprv s tím je nejhůře,
kdo humřít v boj jde v cizí zem,
ha za svú humřít nemůže!

Mladá Vltava.

Hoj Vltavo junná, zpěvná i slunná
jak stříbrná krajem napjatá struna,
již vím, co tvé šepty a dumy
v mou duši tak jarým hlaholem šumí;
vždyť volný tvůj domov jsem spatřila,
kdes mluvit a zpívat se učila.

Tvá kolébka v horstva táboře branném
tě pod širým chová pralesů stanem,
šum větru, jenž z hloubi jim vzrůstá,
tvé mluvě tě učí, jak mateřská ústa,
a nápěv ti šumí s jich výsosti
dech blažené síly, dech volnosti!

Jím okřídli vlny u vzletném toku,
jím v hroty skalné bystři je v skoku,
jím rozzvuč se v bujarém plesu
a přivab sto bystřin z divokých lesů,
a všecky je v náruč mocně viň,
pak silna se v otčiny srdce liň.

Hoj Vltavo junná, zpěvná i slunná,
tam zašum jak ladně rozchvěná struna,
ať ozve se pyšně a jemně
jak varyto zlaté kol mateřské země,
a hlaholem zavolá k výsosti
dech blažené síly, dech volnosti!

Přechody.

Román

od

Sofie Podlipské.

IV.

Na křižovatkách.

Až posud nepodařilo se asi hrdinovi této povídky získati sobě přízně čtenářovy. Sledovali jsme Miloše Přemka trapnými přechody jeho žití. Mnohý okamžik z oné doby byl by navždy rád vymazal.

Se Svatavou sympatisoval vždy méně, čím více uzrávaly jich obapolné povahy a snahy, které ač příbuzné přece nikdy se nesetkaly. Slepá vášeň byla jej k Manuele k nohám uvrhla a její zrada jej pobouřila. Chtělo se mu do pletich, aby se jí mstil neb k sobě ji přilákal. Lagarin sdělil mu pln radosti, jak sestru nalezl a kde ji má. Přemek vyptával se ho dychtivě a tak obratně na Manuelu, že ničeho nepozoroval. Lagarin líčil mu s potěšením její pečlivost v pravdě sesterskou k Blance ano i k němu. Nyní vyslýchal Přemek Lagarina méně roztržitě než tenkráte, když o Blanku se jednalo, a Přemek nemohl odolati, aby sám a sice o své lásce k Manuele nevyčerpatelně nevypravoval.

Nyní obracel se list tak pozvolnu, že si toho vážný a upřímný Lagarin sám ani nepovšimnul. Vypravoval totiž on sám neunavně o Manuele. Takové ženy, pravil, že posud neseznal v žádném světa konci. Čistá lidumilnost zdobí prý každý její čin. Pravil, že není na světě ženy, aby byla schopna jak ona nezištného, sesterského přátelství a hovorů vážných, styku opravdového beze všeho koketování.

Diabolický úsměv zahrával Přemkovi kolem rtů, ale tím horlivěji podněcoval Lagarina, aby více pověděl.

Přemek mněl, že Manuelu zcela jinak zná, a kolísal se poněkud, máli Lagarina ihned z bludu vyvesti. Považoval to za povinnost k příteli. Umínil si, že ji vykoná, avšak ne dříve, dokud nebude pomstěn přičiněním samého osudu. Chtěl dočkati se důkazů náklonnosti té vrtkavé ženy k Lagarinu a pak jí tohoto odciziti, jak ona jemu co had se vymkla, když oddanost jeho k ní dostoupila vrchole.

Z těchto málo šlechetných plánů vyrušil jej jasný hlas povolání, k němuž se nesla celá duše jeho, a nicota pletich lásky a pomsty se mu objevila. Letěl smířit se s Horákem, probouzel se ze sna, viděl a oceňoval zas své přátele. Proklínal lásku, nenáviděl minulou dobu svého žití, cítil nechuť k sobě samému, jakým až posud býval. Zpomněl si na svou dřívější píli, horlivost a čistou vědychtivost a styděl se, že byl klesal nazad místo aby kráčel v před.

Cítil se nyní oprávněn nenáviděti ženy, opovrhovati jimi, přísahati, že nikdy nepřipustí, aby kterákoli naň vliv měla. Stával se nyní přívržencem přísného asketismu. Zavedení celibátu zdálo se mu velkým činem, a byl by rád přemluvil celý svět, aby se držel světoznámé rady apoštola Pavla o ženách.

Jako po dlouhé nemoci uzdravený počínal si zařizovati a rovnati znova svoje práce, sbírky, zápisky, nástroje a knihy, a trpělivě očekával další rozkazy z Petrohradu. Věděl zatím, že dříve než příštího jara neodpluje, a úzkostlivě jako lakomec na poklad svůj pohlížel na krátký čas zbývajících před odjezdem měsíců počítaje, mnoholi ho bude ještě potřebí na veškeré přípravy, které zamýšlel a jež se mu rozšiřovaly, čím více na ně myslil. Sever nebyl ho nikdy tak zaměstnával jako země jižní a západní, do nichžto byl vlastně zaměřoval. Nyní obracel k němu své zření a věc nabývala proň zajímavosti.

Též jeho cit obracel se od jihu vášně náhle k polárnímu ledu, k odříkání se druhého pohlaví, a velký blažený mír byl v jeho srdci učiněn. Jediné pomyšlení na Horáka mu jej kalilo. Co bylo příteli a rádci jeho? Jak mohl býti v krátkém čase takto změněn? Co znamenalo, že Krásník jemu, Přemkovi, řekl: „To jste mu byl dlužen?“ Bylo by možno, aby byla prchlost a pošetilost mladíkova porušila rovnováhu člověka tak zkušeného a filosofického, jakým byl Záviš? Při pouhém na to pomyšlení cítil příkrý Přemek, jak mu klesá úcta k muži tomu, jehož za učitele si zvolil. Sám nebyl kladl váhu na slova, jimiž ho urazil. Snášel jeho hněv, za urážku jemu učiněnou byl by vyslechl pádné výčitky, ale viděti jej skleslého, málomyslného, to nevzbuzovalo ani soustrast ani lítost jeho. Bylo mu i protivno k němu hned zas jíti a konejšiti jej snad dokonce jako rozmazlenou ženu. Zanechal toho tedy, aby žil docela svým přípravám, až jej za nějaký čas povinnost a vděčnost přece k tomu dohnaly.

Jako jindy rád a s plným srdcem tak překročil dnes váhavě a s tísní Horákův práh.

Mile jej však překvapila nová úprava a spořádanost tohoto obydlí nedávno pustého a zanedbaného. „Což se již Záviš zpamatoval, či nějaký dobrý anděl nad ním bdí?“ hádal ještě Přemek, když se mu

objevilo částečné rozluštění v podobě Libuše, anať právě s prací svou v ruce zahradní dvířka otvírala.

Když příchozího spatřila, zastavila se, otevřela dvířka do malého kvetoucího ráje, jímž zahrádka byla, i očekávala jej, aby ho vpustila.

„Kmotříček je zde,“ řekla opětujíc jeho pozdravení a ukazujíc do zeleně i květů. Srdce jí při těch slovech bušilo.

Přemek poznal ji a byl by mohl něco říci o Blance a Lagarinu, ano i o kmotříčkovi; Libuše to očekávala, ale on nic. Šel kolem ní, vešel do zeleně i květů, nežádaje, by napřed vstoupila, i hledal Horáka neohlížeje se po ní.

Libuše zavřela za ním a vrátila se do pokojů, kde bydlívala nebožka paní Horáková a kde ona teď po několik dní meškala.

Libušina přítomnost částečně přispívala ku příznivé změně domácnosti a života Horákova. Hlavně však vyrušil se sám z trudnomyslnosti, která naň byla přišla jako velké unavení na poutníka, jindy vždy statečného a vytrvalého. Přišlo to nenadále jako choroba na člověka jindy zdravého, kterému před tím nikdy neškodilo nastuzení či ta ona strava, až najednou nepatrný podnět takový chorobu působiti se zdál. Náhle podivil se Horák nedlouho po smrti matčině, když bol svůj o ni oddaně snášel, proč vlastně žije, a tázal se, stojíli malý výsledek jeho snahy za velké ty boje, za nudu, kterou při tom cítil, krátce za veškeré namáhání od rána do noci, za podrobné a nesčíslné potřeby civilisovaného žití, které mravenčí píle celé ústrojí společenstva shledává více na obtíž než na ulehčení. Tak na to patřil tenkráte a když náhodou několik případů podobných jako jeho nedorozumění s Přemkem krátce za sebou jemu se vyskytlo, byly ty pak zdánlivou příčinou jeho nechuti k životu. Neměl již vůli žíti dále a vlekl se tak nějaký čas v úplné odloučenosti ve stavu politování hodném. Odhodlal se, že se mu podrobí, utišil se a opakoval si v duchu důvody, pro které chtěl přestat žíti.

Z tohoto rozjímání vyrušili jej násilně Krásník a s ním Přemek. Cokoliv mu Krásník prostomyslně uvedl za důvod, aby se zpamatoval, zamítnul on rozhodně, nebyl nikterak Krásníkem přesvědčen, ani pohnut neb smířen zadostučiněním Přemkovým.

Avšak byl vyrušen, upozorněn a řada jeho myšlenek vystoupila výše, povznášela se k jiným úsudkům, ačkoli se neuchýlil od prvějšího směru, sebou a životem opovrhujícího.

„Nestojíli výsledek mé snahy za boje a namáhání života,“ pravil k sobě sám, „nestojí také celý tento poměr za to, abych o něj dbal. Jsemli do něho postaven bez vůle své, mohu těch několik roků vytrvati buď jak buď, a stydělli bych se zmálomyslněti pro tělesnou nesnáz, mohu tu nesnesitelnější duševní přece také snášet co jakýsi cvik.“

Uzdravoval se, síla vracela se mu mohutnější než prvé. Nechtěl také býti politován, protivilo se mu, že přátelé jeho snad řeknou, jak to vyslovil Krásník, že by ho láska neb rodinný poměr vyléčily. Víměť, jak blízko se v nás druží malichernost k velikosti, tak že obojí někdy ani nerozeznáváme, a mýlíce se časem jedno za druhé vydáváme. Záviš myslil též trochu na Olgu, co by ona směšného o něm soudila

vidouc jej klesati, a nechtěl jí dopřáti toho vítězství. Rovněž nepřál si, aby Přemek myslil, že k trudnomyslnosti jeho přispíval; i zbavil se náhle neli jí aspoň jejích znaků.

Libuše uslyševši od otce, jak s kmotříčkem se děje, neměla pokoje, dokud se s ní k němu do Prahy nevydal. Unikla domovu a trapnému v něm boji, jejž právě byla rozhodla; řeklať Žalkovskému slovo poslední. Uprchla Olze, které ani neřekla, že odjíždí. Uprchla všemu, co musilo ještě následovati. Když do Prahy přijela, našla kmotříčka přepadlého sice, ale jinak zcela takového jako jindy. Jeho domácnosti bylo pouze ženské ruky potřebí, a ona svou ruku ráda k dílu propůjčila.

Nedala se kmotříčkem dlouho klamati, uhodla, že skrývá zbytky choroby pod zdánlivým klidem. Bylať však již umělkyní v oboru svém, který zpola neuvědoměle sobě zvolila. Nedávajíc o tom, co pozorovala, ničeho znáti, konala domácí opravy zcela ve smyslu nebožky matky Horákovy a tichounce pátrala po sídle kmotříčkova bolu. Sama churavěla také, což ji činilo ještě důmyslnější a kdyby možno bylo soucitnější. Srdce netáhlo ji k dokonalému Žalkovskému, ač mu věnovala všelikou úctu. Snad zdálo se tomu tušícímu samostatnému srdci, že mu nezbývá práce u tohoto muže hotového, jenž si jí vroucně žádal a více by jí byl zasluhoval než kdokoli, jenž ale i bez ní žíti dovedl. Ona byla vzdálena tohoto názoru; věděla jen, že ho nemůže milovati, ba zdálo se jí, i kdy by chtěla, že ani nesmí. Po setkání Lagarinově s Blankou zdálo se Libuši ve snách, že byl Žalkovský bratrem jejím; probudivši se cítila uemožnost státi se chotí jeho ještě určitěji; zdálo se jí prohřešením proti přírodě, podívalli se na ni vášnivě, a vytrhovala mu prudce ruku, kterou tisknouti chtěl jinak než na pozdravení.

Touha její putovala s citem slunečním a svátečním k Přemkovi a dávala se na nejvýše na den na dva odvrátiti od cíle svého. Načež vždycky zas, ať lidé co chtěli mluvili, ať o něm nejhorší zprávy slyšela, ať teta Olga sebe horlivěji bránila, neodvratně k němu zření upírala. A přece vídala jej tak málo, mluvila s ním jen jednou, neznala ho leda z toho, co zlého o něm slýchala.

Když jej do kmotrovy zahrádky vpustila, s výrazem tichým v očích jasných, s rukama na prsou složenýma procházela se pokojem, jsouc hluboce v myšlenky zabrána. Viděla muže, který určoval její činy, a přesvědčila se, že jest mu — lhostejna. Dívčí pýcha se ozývala radíc, aby již navždy od ideálu toho upustila; žadost Žalkovského, rodičů, rada Olžina, Svatavina ba i Horákova silně k tomu se družily. Libuše naslouchajíc rozličným hlasům těm vážila důvody, ale přitom chvějíc se pohlížela k oknu, jež vedlo do zahrady, z něhož mohla spatřiti jej — snad naposled; kmotr byl jí řekl, na jakou cestu se Miloš chystá.

Libuše ukonejšila zápasící mocnosti vyhovujíc každé z nich měrou spravedlivou. Pýše učinila zadost, že si pevně umínila nepohlednouti k oknu více; pokoře, že prominula Přemkovi lhostejnost jeho, anať již promíjela tolik jiného.

Pak usadila se ke stolu, jejž byl Záviš pro ni pokryl mapami a přírodopisnými obrazy. Sklonila se k herbáři a pokračovala, kde byla před hodinou přestala. Záviše těšila její učelivost a obdivoval se její

paměti. Vyučovati ji stalo se mu zotavením. Jí neodstrašovalo, že Přemek ženskou učeností pohrdal. „Buďto mne bude někdy milovati jaká jsem aneb odřeknu se jeho i lásky navždy", tak myslila jsouc veškeré vypočítavosti tak prosta jako volný větřík táhnoucí nad horami.

V té trpké chvíli, kde stojíc na křižovatkách životní dráhy lásku a manželské blaho skoro míjeti viděla, vzplanula láskou k neselhávajícímu zřídlu vědy, k němuž bystrá hlava její přístup si klestila. Tak křižují a určují cesty náklonnosti dráhu povolání u mužův i ženštin.

Když Přemek pozdě svého přítele znova nalezeného opustil, přišel tento k Libuši nahoru a zastal ji posud při horlivé práci. Chtělo se mu stokrát volati ji do zahrady za Milošovy přítomnosti, ale vždy vzpomněl si v čas, jak Olga o Milošovi a Libuši soudila. Nedivil se tomu pranic. Odvaha, vášeň a po případě chladnokrevnost, smělý vzlet myšlenek a ráznost byly vryty v Milošovu tvář spíše ostrou než krásnou. Tklivá mysl Libušina dovedla rozluštiti význam té zajímavé fysiognomie. Horák přál si, aby dovedl on navzájem oceniti Libuši. Promluvil o ní, řekl, že ji hostí, ona že jest dobrým jeho andělem — Miloš toho neslyšel. Zabral se dále v rozjímání o důležitosti nových výzpytů v arktických krajinách.

Nebyl by měl Horák nyní s Libuší o Milošovi mluviti, ale ve věcech lásky byl a zůstal neprozřetelným. Usadiv se vedle dívky, dal se tedy do vypravování o mladíkovi, o jeho plánech, o ledovém moři, o severní záři, o nebezpečí v těch končinách, odkud ledové stíny děsně dlouhé noci člověka vypuzují a kam jej láká nesmrtelný duch vědychtivosti a smělé odvahy.

Libuše vypravováním jeho byla opojena, zmatena. Snažila se mluviti o čemsi jiném, nejraději o kmotříčkovi samém. On zase na ni vyzvídal, a přišli do otázek všeobecných.

On na vrcholi žití, unavený a stísněný, a ona na prahu jeho raněna a zaražena, povídali sobě, co jest určením, úkolem, jak se má tíže snášeti, jak hrdinsky musí srdce zápasiti, vydávati všecko, neočekávati odměny, pracovati neunavně, nelitovati, byloli to marné, nepočítati sebe za nic a povznášeti se jenom s celkem.

Byla to milá večerní hodina, kterou takto prohovořili, rozumějíce si dobře. Oba byli posilněni, stiskli si ruce, stali se bližšími přáteli než kdy před tím.

Kdy by byla Olga všecko věděla! Ba na mou věru, co nikdo netušil, ona to již věděla až tam v podřipské krajině. Nevědělať po Libušině odjezdu do Prahy, co nyní učinit, zda spěchati za ní a za Blankou, či zůstati zde pevně při Žalkovském, jemuž chtěla stůj co stůj Libuše dobyti. Její konečné rozhodnutí bylo hodno strategického nadání jejího. Soužila nemálo svou sestru, že dopustila „neslušného" činu Libušina, když tato spěchala k svobodnému muži, aby jej z trudnomyslnosti vyrazila. Krásníková namítala, že otec je s ní a Horák že je starým jeho přítelem. Olga tím nebyla smířena. Věděla napřed, že Libuše s Přemkem se potká, i chtěla se vsaditi, že ten licoměrný starý mládenec (tak nazývala Horáka) zajisté si bude vykládati Libušin krok, jako by do něho byla zamilována. Krásníková se smála,

Olga se durdila; hádka byla by se prodloužila, kdy by nebyl vešel Žalkovský.

„Mám po vší naději," řekl posadiv se.

„Mluvíte o Libuši?" vykřikla Olga.

Pokynul nedívaje se na nikoho. „Vydám se na cesty," řekl, „přicházím se loučit."

„Pane Žalkovský," řekla Krásníková, podávajíc mu ruku, „vy pochopujete, že nemůžeme své dítě nutit. My jsme se k vám zajisté nezměnili."

„Ani Libuše," odpověděl on, „neklamala mě nikdy, nemůže za to..."

Měl se k odchodu, když Svatava do dveří vešla. Všecky tři dámy jej provázely domem i sadem. Svatava tázala se, kam pocestuje. Mínil ohlednouti se po hospodářství a průmyslu u pokročilejších národů, učiti se a po svém návratu zvelebiti svůj statek, aby byl vzorem. Libuše nemýlila se, předpokládajíc v něm duševní sílu, jíž podpory nebylo potřebí.

Svatava a Žalkovský kráčejíce poněkud rychlejším krokem, octli se napřed. On pohlednul vřele na ni, když se jeho duševní síle obdivovala.

„Hledámeť každý cestu svou," řekl, „nezapomeňte nikdy, že uznávám i oceňuji obtíže cesty vaší."

„Ta je bez cíle!" dí Svatava.

„Chcete se jí spustiti?"

„Přesvědčila jsem se dávno, že by to byl marný pokus. Není to v mé moci. Musím a chci se učiti, a byť mi celý svět dokazoval, že to je marné a směšné. Vy jste první muž, jenž mi projevil souhlas."

„Byl jsem v podobném postavení, drahá slečno. Zkusil jsem, co je nedůvěra jiných v naše nadání. Nesměl jsem volně kráčeti za hlasem povolání svého, a čeho jsem si koli přál, všeho bývalo mi odepřeno. Musím resignovati jako velká část vašeho pohlaví. Na štěstí poznávám, že mi zbývá povinnost, a ta jest, abych nasadil všecku sílu ve službě svého národa, abych neutrácel skvostného času žalováním na to, co změniti nemohu. Co jsem vámi upozorněn na otázku ženskou, neopomíjím bráti do svých účtů vaše pohlaví a všecku tu duševní sílu a schopnost, která v resignaci, trpkosti a poblouzení lásky úhoří. Jest mi jí líto jako těch holých strání naší úrodné krajiny, které aspoň v tomto okolí se mají zazelenati přičiněním a povzbuzením mým. Minulli jsem se s pravým povoláním, nechci se aspoň minouti s účelem lidského utrpení, a v čem bylo ublíženo mně, chci jiným vynahraditi. Řekl jsem vám mnohdy, abyste mne za přítele považovala, opakuji vám to na rozchodu, když se loučíme spolu takořka na křižovatkách svého života."

„Děkuji vám," řekla Svatava, jež mezi jeho řečí slzela. „Kéž by mohl každý z vašeho příkladu poznati, jak se odříkat! Vy v utrpení samém jste ještě pozorovatelem. Vy jste se s povoláním neminul! Vy budete zajisté chloubou národa!"

„Buduli dosti dlouho živ, abych dohonil, co zmeškáno, přijdu snad k cíli, u něhož bych nyní stál. Počítejte tu ztrátu a nezapomeňte

odpočítati bezsenné noci a zoufalé hodiny, kterým pro Libuši neujdu. Nežaluji, počítám pouze ve jmenu jiných, kterým přeju většího štěstí. I pokládám si za svrchovanou útěchu k tomu přispívati.“

Žalkovský odcházel, až zmizel mezi poli na zimu zoranými, mezi sady ovoce již prázdnými, opuštěnými, za strání pustou, neporostlou, nad níž šedé mraky se skláněly.

Častějšími dešti byla Vltava rozvodněna, právě co by se mohlo doplouti parníkem z Prahy až na blízko Svatojanských proudů, kamž po celé suché léto Pražané se hrubě nedostali. Počasí nebylo nyní zrovna příznivé, přece však několik odhodlanějších výletníků za jednoho sychravého jitra roztaženými deštníky palubu parníku „Vyšehrad“ jak kopištěm obrovských hub pokryli s tím úmyslem, že se spustí do Janských proudů, i kdy by šídla padala.

Mezi těmito byli Manuela, Blanka i Lagarin, který byl duší té malé výpravy a středem společnosti dám i pánů, navštěvujících nyní opět Bohdalovic dům.

Bývalali Manuela jindy magnetem společenským, lákajícím navštěvovatele do jejího kruhu, ponechávala nyní s nevyrovnanou gracií tento úkol Lagarinovi, který byl u ní denním hostem a jehož sestru posud u sebe hostila a vyznamenávala. Pro Lagarina zapomínal každý na minulé nepohodnutí manželské, zaviněné Přemkem. Bohdal sám vyzýval staré i novější známé, aby se k nim zas jednou podívali. Přicházeli tedy jeden za druhým; Bohdal uváděl každému Lagarina co *svého* přítele, a Manuela držela se jemným taktem v pozadí, aby společenský vztyk povzbudila, ušlechtila a vtipem prodchnula.

Lagarin byl nyní teprvé v Praze jako doma. Všickni krajané jej zajímali, s každým rád rozmlouval, vítával Bohdalovic společnost vždycky s jakýmsi pohnutím a držel ji pohromadě. Jeho vypravování bylo nemalým lákadlem, jej pak dost malá otázka již povzbuzovala k líčení poměrů a událostí zámořských a látky měl hojnost bez přepínání a vymyšlených bájek. Korunou jeho vypravovatelského umění bylo, že uměl v pravý čas končiti a že se neopakoval. Na čas bylo nutno, aby do Ameriky odplul své záležitosti spořádat, avšak co možná nejdříve chtěl se zas navrátit domů, mezi svými se usadit a pracovat se všemi rodáky u velké úloze národního vítězství. Čas odplutí neurčoval. Manuela mívala oči plny slz, zavadilli o to slůvkem. Přála si, aby na čas své nepřítomnosti Blanku jí svěřil, avšak tato byla plna odhodlanosti vydati se s bratrem kraj světa. Lnula k němu láskou fanatickou, již on vřelou něžností oplácel. Obírala se s horečnatou horlivostí Evou, kážíc jí neustále o mravních zásadách; Manuela cvičila ji ve čtení a psaní. Sám Lagarin přidružil se k té puritánské činnosti a staral se o její vychování. Eva to přijímala s veselou myslí. Pustila uzdu své naivnosti a rozesmávala všecky. Nejsrdečněji smával se jejím nápadům Bohdal i podněcoval ji k novým. Býval nyní veselý, hovorný, společenský. Jeho žárlivost k ženě, zdálo se, že usnula.

Výlet dnešní pořádal s Lagarinem. Ráno, když měli odejíti na loď, kde s ostatní společností setkati se měli, podivil se Bohdal, že není Eva připravena. Bylať tato považována co Blančina schovanka,

nikoliv co služka. Smál se jí, že loď na ni nepočká, a nebudeli hotova, že jí utekou.

„Já nejdu nikam,“ odpověděla Eva trochu nevrle.

„Proč?“

„Nemůže to býti,“ vložila se Blanka do toho. „Ve společnosti bude mnoho mladých pánů, to není pro Evu.“

„Vždyť nám bude na očích,“ namítala Manuela, ale Blanka měla nyní svou hlavu, Eva náležela jí, zůstalo při rozkazu jejím. Bohdal jí svědčil, že má pravdu; ale když překročili práh u domu, zastavil se.

„Jen jděte napřed,“ řekl, „já musím ještě na staveniště dohlednout. Bude to okamžik. Hned jsem za vámi.“

Učinil několik kroků, když ještě jednou stanul.

„Kdy bych se měl nad očekávání zdržeti,“ pravil, „nebojte se o mne. Lagarin vás zajisté opatří.“

Podívav se významně na Manuelu zmizel.

Měl pravdu, Lagarin je očekával, vítal je radostně. Manuela ptala se v duchu, co znamenal pohled jejího chotě? Skrýval zas první jiskru žárlivosti? Manuela se zachvěla strachem ne tak z muže jako ze sebe.

Vystoupivši na palubu, myslila si, jaké by to bylo, kdy by to bylo na moři a kdy by s bratrem Lagarinem a sestrou Blankou daleko odplula do blaženějších poměrů.

Blanka. měla podobné myšlenky. Nyní nelekala se ani cesty kolem světa, ano zabíhala zas v druhou krajnost ve svém neočekávaném, romantickém štěstí.

Loď měla již odraziti od břehu, když malá společnost ještě rychle na ni vstoupila. Byli to Horák, Přemek, Krásník, Libuše. Kdož vypíše rozmanité city, které vznikly mezi osobami na vzájem sobě známými? Němé pozdravování. Jen Krásník, Blanka i Lagarin vítali se hlasitými výkřiky velebíce dílo náhody. Avšak zábava jejich také měla zkameněti, když hlava Olžina jako hlava Medusina z hlubin kajuty s výrazem svým nejpřísnějším se vynořila. Za ní vystupovala Svatava s pohledem, který pravil: „Věřte mi, že za ten kousek nemohu . . .“

Olga přijela právě se Svatavou ranním vlakem do Prahy, dovezla Svatavu do Krakovské ulice k jejím příbuzným, odkud teprv na Hradčany odjeti mínila.

Našla ku svému udivení Evu v Bohdalovic obydlí, dověděla se o vychovatelském díle, o Blančině štěstí, o cestě do Ameriky a o tom, že je nyní celá společnost i s Blankou a Lagarinem na palubě povltavské lodi. — Olga tedy za nimi, vlekouc Svatavu přes její vůli s sebou. Její poslání spojiti Libuši s Žalkovským bylo nešťastně skončeno, nezbývalo již žádné naděje, zuřila hněvem na slabost Libušiných rodičů a namířila nyní na roztržení Lagarina s Blankou.

Na parníku nalezla také Libuši a to v zakázané společnosti Přemkově, do níž zajisté Horák ji přivedl. Zaradovala se skoro: na celý den jí tito lidé takořka náleželi. Co bylo v její moci, mínila také učiniti — k jich prospěchu.

Pozdravovala s chladnou výsostí všecky, kteří vítajíce ji k ní se blížili. Její zraky utkvěly na Lagarinovi, jejž poprvé viděla, ale hned poznala; neboť Blanka křečovitě se ho chytila, bálať se, že jí bratra zraky probodne. Krásník byl v rozpacích, Horák odvrátiv se s nechutí od své bývalé milenky, díval se zamyšleně do rozpěněné vlny, která parník sledovala, a Libuška měla dnes šarvátky se svým ubohým srdcem, neboť nenadále stalo se, že se Přemek připojil k nim jdoucím na parník. Měl právě trochu prázdný den.

„Musím tam také," zvolal. „Kdo ví vrátímli se z krajů točnových — chci spatřiti krásný záhyb rodné země. Vezmete mne s sebou?"

Nevšímal si nesnází Horákových, neohlížel se na Libuši, slyšel jen upřímné pozvání Krásníkovo, který sotva si vzpomněl, co kdy Olga nepříznivého o tomto mladíku byla mluvila.

Manuela učinila konečně, co se patřilo a co Olga pánovitě očekávala.

„Pan Lagarin, vlastně Vršovský, tvůj bratranec, milá Olgo."

„Opravdu, ty mi to pravíš, Manuelo?" řekla Olga. „Totě jako v románu. Mrtví vstávají ze hrobů."

„Přál jsem si, slečno, seznámiti se s vámi," řekl Lagarin klidně.

Ona nedadouc mu domluviti namítala: „Proto jste bez pochyby přede mnou uprchnul do Prahy a unesl jste choromyslné děvče, mojí péči a odpovědnosti svěřené!"

Lagarin usmáv se pravil: „Máme spolu mnoho vyjednávati, slečno, směl bych prositi, abyste se mnou někde stranou se usadila?"

Olga chtěla to hrdě zamítnouti, ale vidouc Blanku, jak jej drží a od sebe pustiti nechce, svolila jí navzdor.

Lagarin odvedl Blanku jemně k Manuele, domlouvaje jí, aby se nebála. Libuše ujala se jí také, a Lagarin odvedl svou příbuznou na zadní část paluby.

„Konečně je mi tedy dopřáno děkovati vám za mateřskou laskavost, kterou jste mé sestře věnovala," začal rozmluvu.

„Pane, to je špatný začátek, vy jste pokrytec. Blanka zajisté na mne si stěžovala. Žalovala vám, že jsem bývala přísná i zlá, její vzezření vás bez pochyby nepotěšilo. Proč se přetvařujete? Bojíte se mne, že vám hru vaši pokazím? Nuž, vězte, že mne vaše lichocení neukrotí!"

„Chci vám děkovati, třeba byste to přijmouti nechtěla. Jsem Blančin bratr —"

„Prosím, nenamáhejte se s historkami o starém nábytku, o podobizně a o jmenu psa. Slyšela jsem, jak jste tím eskamotoval. Se mnou si to uspořte. A máteli ještě jiná kouzla pohotově, nechte si je pro Manuelu, pro Libuši, pro pošetilého Krásníka. Já žádám, abyste mi Blanku vydal a neučiníteli tak, budu toho žádati úřadně."

„Jak je libo. Povězte mi jen laskavě, jaké úmysly s Blankou ve mně předpokládáte? Vždyť jsem ji odvedl v jediných obnošených šatech, a máli nějaké věci neb peníze, ani se neptám. Myslíteli, že se mi o ně jedná, Blanka té chvíle podepíše listinu, že vše, co jí náleží, chudým daruje, a vy to rozdáte."

„Jste vychloubavý, jak jinak býti nemůže při vašem řemesle.“

„Zastával jsem se vás neznaje vás, toužil jsem s vámi mluviti přes zrazování jiných, doufal jsem, že budete odněkud přece přístupna rozumu neli citu. Ale vy zavíráte schválně oči a tvrdíte, že přece vidíte.“

„Velmi dobře, nyní uslyším zpívati z jiné noty. Z pokrytectví přejdete bez pochyby v hrubství. Tak bývá obyčejně.“

„Jsme slečno, spolu u konce s tím, co jsme chtěli vyjednati; co dále přidáváme, slouží nám již k pouhé zábavě. Vám se líbí metati mně urážky v tvář, podezříváte mou osobnost i povahu. Mně naopak zajímá této chvíle pozorovati a oceniti vás. Znám vaši nezištnost, pevnost, přímost, čistotu vašich mravů a váš bystrozrak, o němž mi Blanka vypravovala úžasné případy. Připadala prý jste jí často jako věštkyně.“

„Jak jinak! Blanka neviděla nikdy nikoho ve světle přirozeném. Sama chce také míti zázračné sny a zázračné tušení.“

„Podobá se vám.“

Olga nemohla zadržeti výkřik hněvu.

„Ano, slečno, neboť co vy považujete za rozum, není u vás nic jiného nežli slepé vnuknutí, právě jako Blančino tušení. Blanku vede láska, oddanost, touha srdce jejího; vás opak toho: sebecit, nesnášelivost, žárlivá ctižádost. Jste každá jednou protivou ženské povahy. Kdy byste byly obě v jednu osobu sloučeny —“

„Probůh, přestaňte blouznit. Jste pravým bratrem Blančiným. Mluvíte samý nesmysl.“

„Uznáváte mne už za jejího bratra?“

Olga se svraštěným obočím prudce vstala. Věděla, že za ní stál Horák. Lagarin ustoupil.

Blanka totiž znepokojila navzájem svými obavami Manuelu a Libuši tak, že tato Horáka žádala, by oběma se přiblížil; Blanka nemyslila nic jinak, než že Olga Lagarina do Vltavy smete.

Bývalí milenci stáli si tváří v tvář; parník zatím minul vábivé břehy Závistské a starobylou Zbraslav, i plul dále úzkým ložiskem, mezi skalnatými břehy. Olga neměla posud kdy rozhlednouti se. Podívala se na Horáka a podivila se změně, která s ním se byla udála; jeho dobromyslný úsměv byl zmizel beze stopy.

Olze hnulo se srdce jednak žalem, jednak radostí. Bylo jí, jako by jí byl sblížen, a bůh ví jaký poblesk nikdy nezkrocené naděje jejím nitrem žehnul. Milovala ho posud; ale podivná její láska bloudila v hněvu vždy obnovovaném. Záviš měl se k ní skloniti, svou povahu jí vydati, a nechtělli, ona tím méně povolila. Nemýlila se její sestra, bylať na Libuši žárliva, a byla by i na sestru žárliva, kdy by byla šla oň pečovat. Tisíckráte ji pudilo, aby se sama k trpícímu odebrala. Cítila, že to je poslední snad příležitost se mu přiblížit. Byltě tak měkký a dobrý k ní, když posledně spolu rozmlouvali. Neposlouchala již ani námitky slušnosti, uznávala, že by mu byla krok ten dlužna za mnohé pokoření. Vnitřní hlas jí šeptal: „Ať pro tebe vzkáže, vzkáželi půjdeš k němu.“ Vzkazu nedočkala se . . . Nyní chtěl s ní promluviti. Doufala, že bude vypravovati o svém utrpení, však mýlila

se v něm jako vždycky. On mluvil o Lagarinovi dokazuje, že je Blanka jeho sestrou. Co jí té chvíle na tom záleželo?

„Byť i byl ten člověk bratrem jejím," řekla, „nepustila bych ji s ním. Získala jsem si právo matky nad Blankou, rozumím jí nejlépe, byláť u mne dobře opatřena, a chcili se s ní nadále obtěžovati, přijal by to rozumný pravý bratr s poděkováním. Na místě toho bavil mne tento hloupostmi."

„Že máte právo na Blanku?" řekl Záviš s tím zkaleným výrazem, který mu nahražoval nyní jeho jasný druhdy úsměv. Zamyslil se, mlčel, zapomněl snad, že stojí před ní. Jí bylo úzko. Zdál se jí pomateným. Ale on pak pokračoval: „Práva! Snad jste chtěla říci povinnosti? Drahá Olgo! Váš pohled mne rmoutí. Stáří se vám blíží a vy nemáte ničeho. Což pak jste životem získala?"

„Co vy jste získal? Zajisté ne více než já. Konečně ztratil jste víru v dobro a člověčenstvo. Zoufáte si, a já jsem klidna i spokojena."

„Přeju vám, abyste v tom vytrvala stále. Ztratil jsem jen víru v sebe, ale dobyl jsem tolik síly, že i bez té víry žíti a pracovati chci. A bychť i veškerou víru ztratil, chci nyní dokázati, že zbývá vždycky povinnost. Jesti to povinnost vrátiti jiným, co nám jiní dali péče, chleba, potravy duševní, vzdělání a konečně — lásky."

Olga byla zkamenělá. Nesledovala ho a přece jaksi chápala. Poznávala velkou ctnost v jeho srdci a přece posud chtěla ano žádala si více než jindy, aby se sklonila jeho ctnost před rozmarem jejím, jejž nazývala právem.

Bylo hnutí na palubě, vše spěchalo podívat se na spojení Sázavy s Vltavou kolem malebné skály, která co poslední mezi nimi překážka vážně nad živými šplounajícími vlnami vyčnívala.

Olga a Záviš pohledli na to opodál. Mezi nimi byla také překážka. Ta dělila je navždy, byla nekonečná, táhla se co nepřemožitelná stěna mezi žitím jejich, které láska spojiti se snažila.

Od Olgy spěchal prvé Lagarin ku Blance, aby ji upokojil. Manuela byla k ní tak laskavá. Lagarin podíval se na tuto i setkal se s pohledem nevýslovným. Zbledl pohnutím. Blaženost závratná jej povznesla, Vltavské břehy míjely mu jako zaslíbený ráj.

Pocítil něčí ruku na rameně — ohlednuv se, viděl Přemka. Tento Přemek tvářil se, jako by Manuely neznal ani neviděl, i tázal se Lagarina na obyčejné věci.

Lagarin podivil se tomuto chování, snažil se, aby rozmluva byla všeobecná, obracel se k Manuele, ale kdykoliv na ni promluvil, Přemkova krev zavířila. Libuše stojíc opodál hrozila se Přemkovy vášně. Soudila, že Manuelu posud miluje; že pro ni se vrhá v nebezpečí točnové výpravy; její mysl klesala, hrozný zmatek rozrýval jí srdce. Přesvědčovala se, že obětovala pouhé bublině upřímnou náklonnost Žalkovského a přání rodičů — cítila se pokořena tímto mužem, jehož milovati nepřestávala.

Připluli k ústí Sázavinu. „Pojďte dále, tam ku předu," pobízel Přemek Lagarina, „tam přehledneme krajinu."

Odvedl jej, a Libuše si oddychla. Ale Manuela zbledla, vstala ze svého místa, vrávorala na kraj paluby. Libuše ji zachytila.

„Byla byste omdlela," šeptala vedouc ji do kajuty. „Měla jste závrať."

Blanka sledujíc je bědovala, že Přemek zajisté ji uhranul a sháněla se po „katím oku", které je prý neomylným prostředkem proti uhranutí.

Manuela se posadila, bledá, zamlklá.

„Odplata, trest! Přemek vyzradí všecko! Lagarinovo opovržení!" Tak jí to hučelo v uších, ale srdce reptalo: „Co jsem učinila? Vždyť jsem nemohla jinak — Bohdal je vším vinen, on mi nechtěl rozuměti. Ale Přemek," namítalo svědomí, „co mi učinil Přemek? Byla jsem snad nástrojem odvety za jeho zradu na Svatavě? Mám za to býti trestána? Jaký to strach! Vzdychla si. Ach, z jakých těžkostí vycházel tento výraz němé hrůzy! Svatava pohřešujíc obě na hoře sešla k nim dolů a slyšela od Libuše o urážlivém chování Přemkově. Obě potěšovaly jak mohly krásnou ženu, která se cítila nevinností jejich sdrcena. Žádná z nich neznala dvojí provinění její. Svatava horlila proti Přemkovi. Cítilať s radostí, že je závazku k němu sproštěna, že jí volno mysliti i na jiného, jenž jí byl dobrodincem. A bláhová Libuše myslila, že je snad přece ještě sladčeji snášeti urážky než dokonalou nevšímavost. Nahlas ujišťovala Manuelu, že Přemek svým chováním tak zle nesmýšlel, že se cítí sám snad nešťastným dost. Její měkký, zvučný hlas byl by andělům slzy vylákal.

Manuela vstala, políbila Libuši v ústa a nedala nic více na sobě znáti. Přestala reptati, očekávala ránu poslední. Tím lépe. Vše tím bude skončeno . . .

Lagarin sledoval nerad přítele, jehož chování k Manuele jej velmi hnětlo. Chtěl se mu zas vymknouti, ale Přemek řekl: „Jen slovo, příteli, jsem vám je dlužen. Mějte se na pozoru před tou, jižto milujete."

„Koho myslíte? Zdá se, že si libujete v urážkách. Paní, kterou ctím co svou sestru a jížto jsem nesmírnou vděčností zavázán — jak můžete nařknout ji i mne — —"

„Což nezdá se vám lásky a politování hodnou? Může někdo pochybovati, že ji její manžel neoceňuje? že je s ním nešťastná?"

„Nač mi to pravíte? Chcete hráti úkol pokušitele u mne?"

„Není ho potřebí, pokušení je již ve vašem srdci a nemine vás, třeba jste říkal, že to není pravda."

Lagarin se zamyslil: „Myslíteli tak," pravil, hledě do vody vinoucí se skalami, „učiním svou povinnost snadno. Uprchnu zas z té krásné vlasti, od té sestry a rodačky příliš milované, a vezmu s sebou jen tu sestru chudičkou na duchu, ten jediný svůj poklad, to jediné, co mi zbylo po skvělém ideálu o ženské bytosti."

„Ubohý Lagarine, jak je mi líto, že vás zarmucuji, a přece jsem vám to dlužen. Snad vyléčím vás z lásky, kterou —"

„Pravím vám, že jsem tu ženu vždy za sestru považoval. Vy jste teprvé vzbudil ve mně bouři . . . Však nikdy nehodlám vzdáti se kompasu povinnosti. Odpluji hned, jakmile uznám, že škodí má oddanost

jejímu manželskému míru a její povinnosti. Avšak — dejme tomu, že ona — — Věřte, *kdy bych* ji miloval, že bych neměřil svou povinnost dle vašich zdejších mravů, ale nasadil vše, aby se stala mou ženou, neli zde tedy v druhé vlasti mé!"

Přemek se zapálil. Manuela, jež ho zradila, která si pohrávala s jeho vášní, stála pojednou na prahu blaha — z poměru beznadějného bylo jí přejíti v nový svět lásky, neboť Lagarin byl schopen postaviti se proti panujícímu mravu.

Přemek otevřel ústa, aby jedním slovem Manuelu zničil. Chtěl jenom říci, že je ona tou koketou, pro kterou jej Lagarin nedávno našel skoro nepříčetného, ona že je to, která si umí pohrávati se srdcem milujícím a pak je odhoditi, ona že Bohdala i jej oklamala a nyní že je hotova oklamat i Lagarina, lahodíc mu hlasem Sireniným.

Té chvíle šla Libuše kolem něho. On jí neviděl, ale ona pátrala v jeho tazích po stopě šlechetnosti. Rozuměla, že Manuela se obává, aby ji Lagarinu pomluvou neočernil, ačkoli neměla zdání, jak hluboko by Manuelu ranilo Lagarinovo zlé mínění. Opustila Manuelu. Kdy by shledala, že jedná Přemek mrzce, byla by láska její usmrcena. Vykradla se na palubu, a jako Milošův anděl strážce s tváří strápenou, s křídloma skleslýma šla kolem něho od něho nepoznána. Dívala se stranou v jeho tvář zasmušilou a tvrdou. Dívala se s pohnutím, očekávala svůj rozsudek jako Manuela.

Přemek chtěl promluviti a náhle měl vidění. Zelené stráně zmizely, oblaka na nebi proměnila se ve kry ledové, sněhem pokrytá pláň rozkládala se ve svitu severní záře. Kolem bylo mrazivé ticho, a loď se hnala k cíli neznámému, osudnému. Jeho tvář se vyjasnila. Vzav Lagarina živě za ruku pravil: „Jsem povinen říci vám, že je Manuela ta, kterou jsem miloval a od níž oklamán býti jsem se domníval. Jsem jí nyní vděčen, že mne o svobodu neoloupila, že mi rychle oči otevřela, uznávám nyní, bylli nějaký klam, že jsem byl jeho původcem sám, že jsem bral za povzbuzování, co bylo pouhým účastenstvím. Zapomeňte, co jsem kdy jiného o této ženě pomluvil."

Libuše odešla nepozorována jak byla přišla. Neslyšela rozmluvu, viděla jen výraz tváří. Srdci jejímu se uvolnilo; bylo jí, jako by byla všecko získala vírou v Miloše.

Loď přistanula v Štěchovicích. Všickni hrnuli se ku břehu, Manuela byla poslední. Sotva kdy vstupovala noha ženy nešťastnější na tento břeh do nedávna neznámý, toliko plavci a domácími obyvateli navštěvovaný, kolem něhož posud bloudí duch samoty, tajeplných pověstí o smutných nehodách.

Bývalali Manuela kdy lehkovážná, cítila nyní lásku hlubokou a pravdivou k muži, u něhož každý člověk se cítil lepším. Vedle něho přestávala rozptylovati svůj cit a pozornost mezi mnohé osoby. Mělať pravého vyvolence, o kterého její nepokojná mysl se opírala. Od tohoto cítila že jenom smrt ji odvrátí. O samotě neb mezi lidmi, v chudobě i v cizině, všude byla by s ním žíti, jemu sloužiti chtěla. Vystupovala na břeh do těsného, půvabného údolí, v němž lesnaté

kopce ve svou vůni a divou krásu vyzývaly. Lehké mlhy zahalovaly zeleně rudé vrchole jejich.

Manuela tázala se jich, budouli hrobem jejího blaha, jež ona sirá, bludná duše přežije, či pohřbíli též ji se žalem jejím.

Lagarin stoje u můstku přístaviště čekal na ni. Ona spatřivši jej, klesala se slabým výkřikem k jeho nohám. Lagarinova náruč ji zachytila.

Manuela rychle se přemohla, omlouvala, rděla a s úzkostí hledala jeho pohled.

Ach, bez omylu! Láska horoucí a nepotlačována vítala, křísila ji... Mrštěna jsouc z ledu do žáru, nevěděla ani, co se jí děje. Podobala se tonoucímu, jenž na cizím břehu v náruči přítelově se ocitnje a posud s to není, po dalším nebezpečí se tázati.

Vedena Lagarinem a Blankou (jež o uhranutí vykládala pídíc se pořád po katím oku) kráčela beze slova ku předu. Přemek hledal Horáka, jenž vedl Libuši, a Svatava držela se Olgy, která Libuši žárlivým okem střehla bojíc se o ni teď více pro Horáka nežli pro Přemka.

Závišovy náhledy setkaly se u ní jako obyčejně s odporem a nepřesvědčily ji o ničem. Jen změna jeho se jí dotýkala a ženské srdce ozývalo se touhou býti mu po boku, když trpěl. Byl to svit jako podzimního slunce, které nad mlhami bledé a zahalené, měsíčku podobné na chvíli se ukázalo...

Oběd odbyl se na rychlo a šťastní i nešťastní, doufající i beznadějní nastoupili zajímavou pouť přes lesnatý pahrbek. Krásník, Horák i Libuše jsouce nejdříve pohotově, šli přímo za vůdcem; Přemek přidal se k nim, předhonil vůdce a sledován Krásníkem spěchal daleko napřed.

Stromy, mechy, kapradiny, opozděné květy zaměstnávaly Horáka i Libuši. Sbírali spolu a pozorovali, okřívali v rozkošné říši rostlinstva. Libuše ohledla se někdy po stromech klenoucích se nad nimi, po jiných rozkládajících své koruny pod jich nohami. Přála si, by tato cesta věčně trvala. Jí bylo, jako by byl Přemek již odplul na sever, a ona zachovávajíc mu věrnou upomínku jako by ho dávno nebyla viděla. Mír sestoupil v její srdce; nevšímavost Milošova nebodala jí více. Ve svatém tichu lesním rozluštila se palčivá otázka jejího srdce v mírný, vznešený souzvuk. Vítězila nad srdcem i nad životem. Záviš byl jí tak potěšen. Cítil se s ní znova mladým, naivním, jako znova zrozeným. Bylo mu sladko býti učitelem tohoto chápavého dítěte. Též jemu rozluštil se zlozvuk útrap duševních a zaměstnávaje srdce po otcovsku vítězil nad myšlenkami, které jej vlekly v osudný vír sebeničení. Nikdy nevěděl až do té chvíle, jak blaženě se zapomíná na to trapné *já* s jeho pošetilými žádostmi jako nyní, když vedl bytost mladou, tklivou, horlivou ku práhu vědění. Unavení spadalo mu s beder, nechuť neměla tu místa, kde planulo zlaté jitro jako při slunce východu v duši mladé a nezkažené. Mladost jej ovanula a sám byl mladým i dověděl se také, že lze tuto mladost zachovati s mladými a učícími se. Přišel velikému tajemství na stopu.

Opodál za nimi sledovala Svatava s Olgou, kterážto nezměněná

a nezměnitelná ve svém nitru hněvem a podezřením kmotra i křestnou dceru stíhala. Její obmezený obzor ukazoval jí jen jeden cíl ve spojení manželském. A právě, že jenom ten viděla, minula se s ním. Ničím nebylo jí vzdělání, pokrok, ničím lidumilost. Vše mělo setrvati jak bývalo, co ona pamatovala. Patřila celou duší k ženám těm, které jsou za současnými muži o století pozadu. Žádná pochybnost, dobřeli tak jedná, nerušila její vnitřní spokojenost. Tím nesnášelivěji počínala si s jinými a hlavně s tím, jehož jedině kdy milovala. Nedala si vymluviti, že Záviš o Libuši se uchází.

Svatava byla dnes obětí, které souzeno bylo jí vyslechnouti. Bylo jí to tím trapnější, že s Libuší opravdu svazek přátelský osnovala. Doplňovaly a vyměňovaly se, učily se jedna od druhé. Skromné Libuši zjevilo se teprvé příkladem Svatavinými, že také vlohy a chuť ku vědění má.

Vážná Svatava stala se všestrannější, stala se více ženou seznavši tu milou přirozenou dívku, unikla obmezenosti lidí učených, která vylučuje muže ze svazků pravého života a ženu kamsi v řadu nepotřebných tvorů přesmykuje. Svatava zůstala věrná svému směru, ale nyní měla též oči a ruce pro zájmy všednější. Tím přiblížila se souvěkým krokům, byla méně osamělá, bylo jí spíše rozuměno, i ona sama sobě lépe rozuměla. Pochopovala i lásku jinak a lépe než poprvé. Již nebyla by váhala přinášeti lásce oběti. Avšak komu by je byla chtěla přinášeti, byl nyní daleko a nezapomněl i nezapomene snad nikdy na jinou. Svatava nesla tím lesem stesk a tíseň, plány do budoucnosti a pevnou vůli svou. Neodpovídajíc omrzelé Olze, myslila si, jaké to je štěstí, jeli duch prost zášti a malichernosti. A zpomnělali na tu bednu knih, které jí Žalkovský zaslal, poskočila si jako děcko, tak že Olga ji hned z toho kárala.

Zpívajíc, žertujíc a hovoříc sledovala společnost u volných skupeninách. Nejzáze šli Manuela, Lagarin a Blanka. Blanka necítila unavení a stoupala statečně do vrchu, dýchajíc s jakýmsi udivením lesní vůni. Což zmládla snad, či nebyla to více ona, že ji všecko jinak těšilo? Bratr jí nepověděl, jak Olga jejich spojení se opírá. Řekl jí, že vše je dobře a že jí nikdy neopustí.

Lagarin a Manuela dlouho nemluvili, však rozuměli si.

„Toť je nezapomenutelný den,“ řekl on konečně.

„Kýž se nikdy neskončí!“

„Nedopustíme, aby se skončil, budeme zítra a vždycky pokračovati.“

Ona nechtěla pochybovati, oba mlčeli opět.

Byli v úžlabině zeleně zarostlé. Ostatní již čekali, skákali do lodí. Bylím zarostlá stojí tu socha sv. Jana patrona vodstva. U tohoto místa vystoupila tak mnohá modlitba k nebesům, odsud začíná nebezpečí plavců, které výletník zvědavě hledává. Těsně je zde Vltava mezi skalní stěny zarytá. Skály ji obstupují, cestu jí zatarasují, a řeka si ji hledá zatáčkami, kroužením, vrhá se přes vyčnívající úskalí, víří a pění se, hází vlny, a loď jest hříčkou jejich rozmarův. Ale zkušená ruka plavcova ji umí říditi, a lehce sklouzává loďka v tanci a laško-

vání vlnek po proudu dolů mezi lesnatými stráněmi. „Ve jmenu Ježíše Krista," praví plavec, než od břehu odrazí. Manuela pocítila úzkost, jako by měla i ona pomoc nebeskou vzývati, jako by se vydávala v zápas se živly. V lodi seděl Lagarin vedle ní. Brzo octli se mezi skalami, které jako pasem je obemkly. I byli jako na jezírku, zas otevřely se nové průchody a dál i dále houpaly se lodi mezi vrchy lesem a vřesem pokrytými.

Plavci vypravovali své pověsti. Zde utonul mladý plavec, tam ztroskotala se loď, zde to vzdychává a odtamtud vylézává vodník, tam na skále bydlívala před dávnými časy jeptiška osamělá a z trestu pro nějaké klášterní provinění do těchto pustin u vyhnanství dána. Mladá děvčata se zachvívají. Manuelu to všecko tísní víc a více. Dočkala se blaha v jaké nedoufala, které volati a přáti sobě před tím sobě netroufala, a nyní nevěděla, co tíží více, zda to velké blaho, aneb úzkost odsouzencova.

Celý svět strměl proti ní, každý člověk jí hrozil opovržením, zlé mínění chystalo snad dnes již své hroty na ni. Byla odhodlána obětovati všecko, ale co obětuje, nebylo jí tajno. Lagarin snažil se dodati jí zmužilosti, vzav ji za ruku naklonil se k ní.

Blanka se ohledla, zbledla, zkameněla — první podezření, první hrot letěl od ubohé Blanky a ranil mladou ženu, která se vydávala v šanc pronásledování společnosti.

„Bernarde," dí Manuela zticha, „zde dole musí se to krásně spáti dvěma milujícím."

„Buď zmužilá," zašeptal on, „budeme jednati jak nám svědomí kázati bude..."

Na jiné lodi byla Libuše, a náhodou seděl Přemek vedle ní. Myslil však na Manuelu, a k této se vztahovalo, co mluvil k Libuši.

„Láska je hříčka, maření času," řekl, když začaly spolu o věcech všeobecných hovořiti a výrok takový se hodil. „Je to hrozné, že mládež na to není upozorněna. Ano, řádný poměr manželský, přátelství a jiné vážné svazky, ty člověku na pravou cestu pomáhají, těmi je podporován a sesílen; ale ty malé šarvátky o první políbení, to vydobývání oddanosti a při tom citu rozplývání, to hledání a ta slepota vášně, ty klamy, ty hrozné propasti hněvu, které se otvírají a nebezpečně zejí! Ta ztráta důstojnosti, ta ztráta drahocenného, nenahraditelného času! Odpusťte, slečinko, ale je to hrozné, a já bych plakal nyní o každou hodinu ztraceného času, ztraceného humoru. Kdy bych žil o několik století dříve, učinil bych slib, že nebudu více milovati."

Libuše dívala se na tu skálu, kde druhdy žila ona osamělá jeptiška. Ta odříkala se také všeho. Ach, jak jí as bývalo, když dolů do těch proudů hleděla? Nemyslívala si, že se as krásně spí v tom chladném hrobě?...

Přemek podíval se poprvé trochu pozorněji na ni. Ta milá tvář, to mírné oko, nikde hrany, nikde úskok ni lest, a na čele jevil se lehkým avšak zřetelným črtem bystrý rozum a silný duch.

„Nevyčítám si vlastně, že k vám tak mluvím. Jste mladá, vášně jste posud nepoznala, vypadáte jak anděl. Varujte se té nebezpečné

kratochvíle, nehledejte jí, braňte se jí. O kéž bych vás mohl někam odnesti a dáti vás ostříhati!“

Libuše se usmála, a její milý obličej nebyl nikdy tak krásný v odříkání, v čistém sebe zapření. Přemka ten obličej překvapil, obraz jeho vtiskl se mu v mysl. Po mnohých měsících, když unaven obtížemi trudné výpravy oči ku spánku mhouříval, vídával Janské proudy, houpající se loď na vlnách rozčeřených, zelené stráně, závoj drobounkého deště a v tomto rámci nevinnou tvář a úsměv nevýslovný...

Olga se na vodě bála; z jedné strany Krásník, z druhé Horák ji chránili. Ona nemluvila a přála si, aby se nebyla nikdy vybrala ze svého zátiší Hradčanského plest se do cizích záležitostí. Umínila si, až svého přístavu jen dosáhne, že všeho zanechá, ať to běží jak to běží, Blanku, Libuši, Svatavu, Manuelu, všecky že ponechá jich osudu. Bála se hrozně na malé té loďce, na škádlivých vlnách, které jí do tváře stříkaly. Ještě si myslila, kdy by jí tak Horák nyní řekl, aby šla navždy k němu co — jeho choť. Ale to bylo poslední hnutí srdce jejího, a štěstí, že Horák toho neučinil. Byla by přec jen žádala, aby jí podrobil své smýšlení.

Zase byli na parolodi. Proudy Janské se vším, co se tam událo, byly za nimi jako pouhý sen. Nebe se vyjasnilo, měsíc svítil. Když se blížili ku Praze, zářily Hradčany rudými světly. Olga tam toužila do své samoty. — —

Eva také byla na výletu — kdesi jinde, s panem Bohdalem. Nikdy se tak nebavila. Dělala velikou dámu; čeho si přála, vše dostala a víc jí bylo slíbeno. Postoupila rychle na stupních společenstva, vysmívala se tajně Blance, nečinila si výčitek ohledem paní Bohdalové, vědělať dříve než kdokoliv, že má pana Lagarina ráda. Proč by se nesměla s Bohdalem potěšiti?

Tak pletly se ty křižovatky a nesnadno bylo kráčeti po nich. Eva je lehce přeskočila a příjemně doufala ubírati se po své nové dráze. (Dokončení.)

Václav Stach, „starý veršovec“.

Z vlastních listův a spisův vylíčen

od

Václava Zeleného.

(Dokončení.)

Jsa zbaven úřadu a tím uražen do samé hloubi duše své,*) hledal Stach útěchy v překládání svého velebeného Klopstocka. Zatím pak

*) Starý veršovec na str. 17: „To (srdce) kormoutilo se bolestmi, jako chtělby jed ho ažírat, že s násilou ctnosti mé čest od divokých zhlcena jest.“ — V poznámce doložil: „To jsem zpíval roku 1800.

stará rána zůstávala otevřena; Stach se Dobrovskému posud neodsloužil za výčitku, že dělá špatnější rýmy než Streyc; srdce ho pudilo k odplatě. Jsa již od r. 1786 Prahy vzdálen a nemaje osobní známosti s vydavateli, obrátil se k starému druhu svému Karlu Ignáci*) Thámovi, aby pomohl na světlo plodu Stachovu proti Dobrovskému obrácenému. O vydání ohromného „Divného oučinku“ nemohlo arci býti ani řeči v tehdejších okolnostech; ale bylo možné dosíci téhož účelu jiným spůsobem. Plodný veršovec složil některé jiné básně, z části docela klidného a nevinného rázu, vybral z „Divného oučinku“ některé zvláště jadrné kusy — a zkoušel, co jim svět řekne. K. H. Thám vyhověl ochotně přání starého „přítele“ a vydal u Jana Dyrbacha r. 1805 toto dítko jeho Musy. Dílo jest titulem zanímavé: „Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli od V. St. — Vydaný od Karla Hynka Thámа.
Scribimus indocti doctique poemata passim. Horat.

Sme veršovci silných fousů,
Také slabých sme frňousů;
Každý chce být tvořitelem,
Byť by slov byl mařitelem,
A nic neměl ve své knize,
Co by stálo za peníze.
První částka.
Tu nenechte dlouho stát,
Mámli ještě druhou psát,
A pravidla veršům dát.

Na druhé straně listu titulního jest ještě heslo latinské a české.

Že jmeno K. H. Tháma vytištěno na titulním listě, nebylo nikterak bez významu: byltě K. H. Thám prudkým protivníkem Dobrovského, jenž mu opětně vytýkal, že spisy jeho mluvnické i slovníkářské jsou povrchní; i musilo tedy jmeno Thámovo v čele sbírky tím více urážeti, že tam bylo bez rozumné příčiny.

Máme tu ostatně před sebou celého Stacha: než se dostaneme k jádru věci, potřebí protlačiti se nekonečnými hesly, návěštími, předmluvami. V „předmluvě“ doráží zcela zřetelně — ač ho výslovně nejmenuje — na Dobrovského: „Kdo je (verše) nám chce předpisovat, musí umět je svazovat dle jazyka základů; musí roveň nám být rodem . . .“

Nevelká sbírka (155 str. v XII.) skládá se z dvou částí, z nichž první jde až do str. 86. Částka tato má mimo jiné také „písně vlastenské,“ o nichžto skladatel na str. 44. praví, že „r. 1800, když nejvíce působit měly (v tehdejší válce proti Francouzům), byly do Prahy odeslány a Jeřábkově impressí darovány. Ale ona prý jimi zhrdla snad přičiněním některého bídného veršovce.“ Na ukázku stůj zde několik veršů z dlouhé písně „Má vlast“:

*) K. J. Thám jest tuším první spisovatel český, jenž jmeno *Ignác* chybně s *Hynkem* ztotožňoval. Jmeno *Hynek* ode dávna v Čechách obyčejné, jest německé Heinrich (Hinco), tedy Jindřich; ježto jmeno *Ignác* uvedeno jest do Čech teprvé tovaryšstvem Ježíšovým, jenž jmeno zakladatele svého všude šířilo. Jsouc u nás dosti nové, nemá nižádné domácí formy. Omyl povstal asi tím, že ve španělském Ignác sluje Inigo.

Jmeno tvé nejdražší perla
Jest v císařské koruně,
Dvojí orel, meč a berla
S tebou pevní na trůně,
Bezpečují tvrzi Němců
Proti zbrani cizozemců.

Toliko druhou částí nabyl starý veršovec jakési důležitosti v dějinách literatury české; této části dal titul: *„Otázky z strany nového veršovství“*. Část tato může nazvati se věrným extraktem z „Divného oučinku“: týž duch vane všemi jejími verši — neustálé osobní nájezdy na Dobrovského, sem tam i na Kožíška a Puchmayera. Jen několik ukázek. §. I. počíná se takto: „Všickni Češi chybovali, že dle tonu nezpívali? — Kdož to vyřkl: zdaž vlastenec? Čili Uher? nebo Němec? Starých Čechů ne? učenec? Jenž si jazyk náš osobil, by si všecko spíš podrobil?“ — Str. 101: „Když pak hází mnou pod Strejce, smímliž nazvat ho zlolejce?“ — Po „otázkách“ přichází „odpověď“ (str. 107) v jejížto čele položil oblíbené své: Sutor ne ultra crepidam. „Švec potěhem kumstu svého ať nekálí díla mého! Spíš ho smolou ušpiní.“

V „bájce historické“ (str. 117) obrací se proti škole Puchmayerově konče vyzváním: „Svou opatřme zem kordonem, by nestihli svým nás tonem! Budemli se potýkat, kdo z nás bude utíkat?“

Nejzajímavější jsou básně časoměrné, vyňaté z „Divného ouč.“ zejmena Prosba k Umce o český hexametr, Mé předsevzetí (rozměru safického), Českýma vznáším křídlama své jmeno (alkaické), Má čest (dle Horáceovy I. odst.). Na str. 148. jsou „Líky pro nemocné české básníře“, překlad Klopstockovy ody „Jarní slavnost“; kde v poznamenání ještě zvláště dokládá, že „ta Klopštokova oda má býti lík pro rozum nemocného básníře“. Starý veršovec končí se epigramem: „Má hrobka. V. † S.“

„Starý veršovec“ nadál se velikého účinku od vydání díla svého. Byl trpce zklamán v nadějích svých. Na místě uznalosti a obdivování dostalo se mu posměchu. Neuvádí zajisté sám ani sebe menšího uznání, jehož by se mu bylo dostalo za tuto sbírku, ale vypravuje sám, kterak „měsíce srpna r. 1805 po vydání Starého veršovce v Praze dostal po poště básnířský kus pod tímto nápisem: *Srdečný dárek*, jenž jest klíč k srdci toho zpěváka, i cituje obě „básně“ v dárku obsažené. Nebude tuším nemístné, uvedemeli zde aspoň první strofu parodie básně Stachovy: „Českýma vznáším křídlama své jmeno atd. „starému veršovci“ zaslané:

Již nad komíny tvými, spurná Praho,
Slavně se vznáším jako český vrabec
Již jak se šibenice visím
Vysoce v prázdničkém povětří.

Tak vítal „starého“ veršovce hlas nějakého „mladého“.

Ale hůře ještě vedlo se Stachovi se starým, tehdy tuším jediným přítelem jeho v Praze, s Thámem. I tu všecky naděje zklamány jsou velmi trpce. Stach si přál, aby Thám vydal spis jeho zvláštním jeho

pravopisem, jakož píše v „Kritickém výkladu pomatených českých grammatik I. 67. „Ano, on tu špínu dobropísemnosti vložil do „Starého veršovce", oslyšav mou mnohonásobnou prosbu o zachování mé dobropísemnosti. Toť mi učinil na vzdory s grammatickou velikomocností . ." Ještě žalostnější zkušenosti nabyl starý veršovec co do ekonomické stránky vydání tohoto; musilť si sám koupiti exemplář spisu svého! Vypravujeť o tom v „uvedení" k „kritickému výkladu pomatených česk. gram." (I. str. 21) obšírně: „Já mu (Thámovi) r. 1804 svěřil Starého veršovce s tou nejdůkladnější žádostí, aby má dobropísemnost byla zúplna zachována, spis na čistém papíru vytištěn, ale neprodražen. Pro budoucí dopisování poslal jsem jemu dar v knihách za 15 zl. Nedostal pak jsem ani žádné odpovědi, a musel jsem vidět, že ten spis pro větší vejdělek byl na dva díly rozdělen a s falešnou dobropísemností na nejšpinavějším papíru vytištěn.*) Ačkoli mi ani jediného exempláře neodeslal s těmi, kteří do Holomouci k prodeji přišli, přece se opovážil 11. dubna 1806 ke mně přijít a ve své zaslepenosti se chlubit, co s Komenyusovým spisem vydělal" atd. — a na str. 260. své „Harmonie" vypravuje s trpkostí, že „své vlastní dílo musel od tohoto prodavače koupit, aby viděl, že chybně vytištěno bylo k jeho zisku."

Vydání Starého veršovce mělo tedy za následek, že měl Stach v Praze o jednoho přítele méně; a později dotírá na Tháma s touž nenávistí jako na Dobrovského, jenom že s větším opovržením.

Překládaním Mesiáše připravoval se (jak sám praví v krit. výkl. pomat. č. gr. I. str. 16) „k hlubšímu vyšetření a dalšímu slíčení našeho jazyka, které prý teprv r. 1804 začal a v máji 1806 dokonal."

O předešlých spisech, zejmena „starém veršovci," praví tamže (str. 17), že „je složil dříve než pravidla v jazyku hledal; *pouhá citedlnost* prý mu je ponavrhovala"; avšak, „shledav, že ona v našem jazyku panuje jako v řeckém a latinském, začal ho zkoumat i zkoušet. Za šest neděl sem nalezl celou pravidelnost, podle kteréž sem všecky za patnáct měsíců vyhotovené spisy své spořádal a naposledy tyto výklady zhotovil, protože se Karel Thám nechtěl dát napravit, když mne velice oklamal v Praze!"

Tak se starý veršovec dostal z veršovství do prosy, z „básníře" stal se vykladač grammatik a harmonie jazyka. Co do času, zdá se, že „výklad grammatik" psán byl dříve než spis o harmonií jazyka, nebo v „předmluvě" k „Harmonii" mluví o „krit. výkladu" co o díle již hotovém.

„*Kritický výklad* pomatených českých grammatik, zejmena těch nejpomatenějších *Kožiškove* a *Thamove*, k ustanovení přirozene dobropísemnosti a k vysvětlení neuznane dobrozvučnosti Českeho, Moravskeho, Slováckeho písmem jednoceneho jazyka" jest titul rukopisu, jejž skladatel věnoval „Benešovi *Optatovi*, Moravci rodilému z Telči, knězi v Náměšti a Petrovi Gželovi (sic), Čechovi rodilému z Prahy, obyvateli v Náměšti, oboum ctiplné (sic) památky hodným zakladatelům České

*) Papír „Starého veršovce" není hrubě horší, než na tehdejších knihách vůbec býval.

grammatiky s prvními v Náměští vytištěnými počátky r. 1533 k ponaučení všech nejpomatenějšími grammatikami pomatených.“

Rukopis má v čele první částky patero hesel, z nichžto poslední nejzajímavější prudce doráží na Dobrovského: „Češtino! zdaž tomu máš největší slávu přinesti, jenž tebe k hanbě Čechů rozkazatelsky špiní?“ ježto konec apostrofy obrací se proti *Thámovi*: „Nejpřísněje kárej slova z něj přeříkávajicího, jenžto pro zisk loupil, pravdě zpronevěřilý.“ — Základní myšlenku svou vyslovil skladatel na str. 6. v poznámce, kde praví: „Náš jazyk ještě nikdy filosofickým způsobem nebyl vyšetřen, abysme viděli, na jakém počátku (principium) všech vlastností svých od přirozenosti založen jest. On ho co nejzvučněje oznamuje. Ale noví mudrlanti nejméně sluchu pro ten hlas mají. Jakožto odříkavatelové starých spisovatelů řídějí se podle oka, pak tím nejpřevrácenějším způsobem berou na pomoc německé ucho, jehožto povahu tak málo znají jako svého vlastního. Tu jest pramen všeho zmatení.“ Než se dostal k „uvedení“, popsal dvacet stran verši časoměrnými. V „uvedení“ praví: „Přítomným výkladem nic jiného nepočínám, nežli co Kožíškova grammatika při druhém vydání zaslíbila Thámově. *Původ* (Dobrovský).. právem Thámovi předhazuje (sic), že nápady jeho skoro od slova k slovu vypsal a mezi ně své falešné propovídky vlepil,“ i obsypav výčitkami Thám a, obrací se proti Dobrovskému: „Nyní onomu Původovi oznámit musím, že on kritickým soudcem grammatiky býti nemůže. Jeho vlastní počínání musí před oným zisknym odříkavatelem (Thámem) základně vyšetřeno být: *Mezi ně dva musí třetí, k žádné straně nenáchylný muž vstoupit s tou dokonalostí, kterou kritický revisor míti má.* Ten musí býti rozený, vycvičený Čech naproti přetvářenému Němci a neumělému Čechovi. Mimo potřebné vlastnosti k rozsudku musí míti upřímnost pro čistou pravdu a ty nejčistější oumysly, že chce všeobecnou pokaženost napravovat. Já sem již dosti dlouho takového soudu z Prahy očekával. Upřímně a důkladně sem třemi psaními Thám a r. 1804 napomínal i prosil. Ale nemoha ho k polepšení přivest a vida, že pokaženost již až na meze neuzdravitelnosti vystoupila, sem k tomu přinucen, abych veřejně na tu soudnou stolici sedl, s kteréž bych vlastnosti jazyka našeho rozumně rozsoudil a zvlášť oným dvoum grammatikům velikou neumělost dokázal. Mé vědomí sice mi povídá, že k tomu podniknutí mám vlastenské povolání; ale neomylným být nechci.“ I chce, prý, dokázat, že *Kožíškova* grammatika jest nejzmatenější.

Tak tedy Stach, jenž r. 1787 o Dobrovském vděčně napsal, že od něho dostal mnohých dobrých navržení, kteráž prý z ohledu na filologické umění v naší řeči *téměř jedině u něho k nalezení* jsou, zasedl na soudnou stolici nad Dobrovským grammatikem!

I obrací se proti Pelzlovi a Dobrovskému zvláště z té strany, že oni uznávají jistou dobu jazyka českého za klasickou, kdežto on (Stach) vidí jazyk náš zcela zanedbaný a zamítá všeliké přirovnávání češtiny k řečtině a latině. „Kdo z těchto nejpřílišnějších rozsudků bez dalšího rozmyslu a beze vší zkušenosti jak našeho zcela zanedbaného tak také v pravém smyslu klasického jazyka řeckého a latinského závírky dělá, nevyhnutelně všecky meze rozumu překročí, a smísli se

do té falešné filosofie také ještě osobní užitek (!), budeť o našem jazyku psát jako Jan *Nejedlý* v předmluvě k Iliádě: „Náš jazyk jest ve všelikém umění vzdělaný a žádného národu na světě není k nalezení jazyk, jenž by náš český svými dokonalostmi převyšoval.“ — Věru tak vysoko se ještě žádný Čech ve své ničemnosti necítil, jako tento takhle toto (sic!) On ty šplechty neumělosti také v nových básních Puchmayerových od r. 1798 v Praze pod titulem „Na Čechy“ opakuje s vyvoláváním: „Dlouholi Český Lve jestě chceš spát, slunce již vzešlo, což nemůžeš vstát?“

Mluvě pak rozhodně proti Puchmayerově vlastenecké předmluvě ke „Gnidskému chrámu“, rozehřívá se v nadšenosti německé i volá: „Já jsem od Němců vyučen!“ „Německý jazyk dříve než nynější formu dostal, naplňoval se *duchem* a poznenáhla se všelikým uměním tak obohatil, že teď jest nejdokonalejším učitelem všech slovanských jazyků. — Kdo to smí zapřít? My nejméně, kteří všecko, co se duch jazyka nazývati může, od svých starodávních učitelů, Němců, máme. Jenom škaredá, záští plná duše, hrubý, pyšný, nezvedený neumělec, ti jsou schopni k té nízké nevděčnosti, kteráž dobromyslným zváditelům (!) našim opravdivé zásluhy upírá, je haní a zlehčuje . . . Teď ale od r. 1792 od vydání historie našeho jazyka až do vydání Gnidského chrámu 1804 kde jsme s jazykem svým? Snad ne na literním hnoji nejohavnějších paškvilů?.. Samí zlolejcové stojejí pod zákonem Kožíškovy grammatiky a pod zprávou Původa. Jazyk a každý spisovatel má zůstat otrokem nejpomatenějších grammatiků. — Já nebudu! a v jejich moci ho nenechám.“

Na str. 52. končí se tato expektorace, pod nížto napsáno: „V Holomouci, 4. ledna 1806.“

Potom jest „O dobropísemnosti“, před kterou opět jest veršovaný úvod, jenž se počíná slovy: „Chci vás učit dobře psáti.“ Již na str. 58. jest krutá polemika proti „Původovu rozvržení abecedy.“ Tak urputně sápe se Stach na Dobrovského, že vyvrací i jeho naučení: „Zvuku *ř* musí se Němec od rozeného Čecha naučit“!!

Co do *podstaty* jeví se Stach jako zástupce jazyka obecného proti jazyku spisovnímu. Neuměje oceniti nesmírné důležitosti, kterou má národu jazyk ustálený, neuměje pochopiti vybroušenosti jazyka českého v 16. století, činí námitky proti mnohým formám jazyka písemního, na jichžto místě chce míti formy z jazyka lidu. Chce, aby se psalo, *ďi, ňi, ťi, ďe, ňe, ťe; sem, du, meno, mění* na místě jsem, jdu, jmeno, jmění; zamítá *v* na začátku slov místo *u*, rovněž *ú* s čárkou, chce míti dlouhé *í* v nom. plur. pání, muží, tří, čtyří atd. genitiv plur. *ů*, nikdy *ův*; píš*u* m. píši, píš*ou* m. píší, mo*cť*, ří*cť* na místě moci, říci, zamítá dlouhé *é*, skloňuje přídavná ův, ova, ovo, — ého, ému atd.

Jakožto vzácný příspěvek ku poznání starého veršovce uvádím z tohoto „krit. výkladu“ kus o Rosovi.

Stach pokládá si za povinnost hájiti každého, komu Dobrovský kdy něco vytkne, i samého kazitele jazyka Póla; za tou příčinou velebí i starého Rosu těmito slovy (str. 145.): „Jakožto grammatikus není on ledajakýsi spisovatelíček, jenž by se byl k psaní grammatiky proto

rozmyslil, že sic v žádném jiném daleko vyšším umění nežli toto literkování jest, prospěchu k všeobecnému užitku neučinil. On se žádnými ouskoky vychytrale a lstivě nevyhnul zkoušení řádných učitelů svých — — Dokonale byl k vyššímu povolání svému zkoušen. Proto sme ujištěni, že se nechtěl jenom s površnou umělostí skrze grammatiku mezi Čechy stkvít, z kterých žádného nezhaněl, když také předky své napravoval. Neposadil se na větrný grammatický trůn; ale vykonav povinnosti znamenitého ouřadu svého v prázdných hodinách k občerstvení jeho zanechaných psal z lásky k svojim. *Rosa byl rozený Čech, obojích práv doktor, Císařské Královské Osvícenosti rada při jeho komoře, assessor královské appellací*, tak znamenitý muž, na kteréhož česká, národní literaturu milující mládež z posledních let osmnáctého století s větší vážností pamatovat má než si to Původ na každém listu svých spisův žádá . . ."

A tímto rozbíráním výtečností Rosových starý veršovec obměkčuje se tou měrou, že uprostřed grammatického rozjímání dává se do elegického básnění o Rosovi: „Plyň slzo! plyň horká Důstojnemu! lej se mu proudem! Žádneho ten za sebou rovneho sobě nemá!" — i končí tento sentimentální výlev slovy: „Já take vytřu si hned slzicí oko, bych se podíval dále na nejhrubší Původa ještě neřád."

Jakož počal, tak končí Stach dílo své, *verši.* Nejlépe označuje smýšlení jeho epigram nazvaný: „Tantae molis erat."

Tak veliká byla práce, jazyk zastávati český,
Víc aby nesloužil bezděky grammatikům.
Kraluje sám v ústech, z nichž on chce přijíti do písma,
Jestli nedáte ho tam, což ste vy? Otrokove."

Smýšlení pak národní označuje velmi světle tímto epigramem též na konci položeným:

„Tak se jazyk schýlil k zmatení, z nějž sem ho vytáhl
Vezmete jej s rozumem, víc ho nenechte pomást.
Nechť se Němec nad něj vznáší, dyť jest jeho vůdcem!
Čeština bez Němců ještě tupou by byla."

K charakteristice Stachově sluší ještě doložiti, že pozbyv v Praze spojence Tháma, snaží se v „Krit. výkl." zjednati si za pomocníka Tomsu. Kromě několika lichotivých poznámek napsal zde básnický list k němu, vyzývaje ho přímo do boje proti Dobrovskému.

„Tomso! přičiň se Čechům jak doufám, dáti rozumnou
Já chci ji připravovat, poči ji, grammatiku.
Tys povolán, aby v tom poli byl nade všecky jediný! . . .
Byl si počátečník mezi námi a byl si utiskán;
Já tebe osvobodím; ciť sebe, Mistře, a čiň . . .
Hromada jest vysoká všeho českého v písmě neřádu,
Hnůj vykydej a budeš z ourody chválu těžit."

Ale Tomsa, skromný ctitel ducha Dobrovského, neslyšel hlasu svůdného.

Na samém konci „Krit. výkl." spisovatel oznamuje, že o prosodii české zvláštní spis vydá; tam prý se vysvětlí, co vlastně k dobro-

zvučnosti jazyka našeho patří. Spis tuto ohlášený jest aspoň titulem již dávno známá „Harmonie a dobrozvučnost jazyka českého kritickým přirovnáním německého, řeckého a latinského, s ohledem na prosodickou povahu jejich vyložená, od všech matenic nejnovějšího veršovství osvobozená a rozmanitými příklady vyjádřená.“ Rukopis jest v IV. na 264 str. hustě popsaných. I tento spis dedikoval starý veršovec: „Duchovi Viktorina Korneliusa z Všehrdu (sic), druhého zemského písaře nejhorlivějšího slíčitele češtiny.. na památku znamenité pilnosti jeho obětováno v Holomouci 1806.“

I tento spis má několik hesel, než se dostane k „Předmluvě“. Předmluva mluví humoristicky. „To by mi nebylo milé, kdy bych v celém nynějším pokolení českém samotný býti měl, jenž uznává, že grammatikové sou největší kazitelové jazyka . . . Žádný evropejský jazyk mučitelů, chtících býti učitelmi jeho, nebyl tak velice trýzněn jako náš od toho času, co Kožíškova grammatika na světlo přišla a mladých básnířův hubený mozek zapálila, tak sice, že oni teď s jakousi popuzeností, kterážto až k pošetilosti vyšahuje, na ouplném pokažení (sic) jazyka našeho se vší svou zimniční silou pracují.“

Starý veršovec béře si za základ svého skoumání dílo německé Versuch einer deutschen Prosodie v. K. Ph. Moritz 1786, a jda krok za krokem za Moritzem, překládaje celé kusy z něho a uváděje i příklady jeho *německé* a dle nich vymýšleje české, obrací jejich ostří proti učení Dobrovského o přízvučné prosodii; množství poznámek pod čarou položených jest pepřeno velmi prudkými útoky na „Původa,“ Puchmayera a Kožíška. Sem tam potkáme se i se zvláštními výpočty ducha Stachova na př. na str. 28. v poznámce později připsané: „Teprv roku 1807 sem shledal, že všickni jazykové synů Jafeta při hudbě a zpěvu založeni a slíčeni byli z hebrejského — původního a že český jazyk jest *chaldejský.*“

Základní myšlenka, kterou snaží se vyvrátiti přízvučnou prosodii Dobrovského, jest učení Moritzem a ovšem již dávno před ním hlásané, že *délka* slabik a *přízvuk* jsou věci zcela *rozdílné*, a že verš český jako řecký a latinský má se zakládati na *čase*, nikoli na *tóně*. I nehledě nikterak toho, o čemž ostatně dobře věděl, že verše časoměrné v jazyku českém již ode dvou století skládaly se, velebí Moritze a Němce vůbec, že učením svým češtinu pozdvihnou z „neřádu,“ do něhož prý ji přetvářený Němec (Dobrovský) uvrhl. Ano jako se mu v horlivosti vždy přihází, smí tvrditi věci, které by jenom nejurputnější tupitel jazyka českého mohl zastávati (str. 3.): „Na takovém divadle já nechci stát s tou zhrdlou nevděčností, kdy bych zapoměl na zásluhy, které jazyk *německý* od starodávna až do nynějška pro náš jazyk má. Ten, na nějž noví čeští spisovatelové jako komáři na obra sedají, aby ho štípli, *ten býval a posaváde jest* **Původ všeho pořádku**, s kterým se jazyk náš, co učedlník jeho smí honositi. Cokoliv naši předkové na něm a v něm počínali, vždycky původně na německém a vedle něj na latinském založeno bylo. To ale, co k vlastní přirozenosti jeho patří, rozvinovala citedlnost národu beze vší pomoci kumštýřů, kteří sou mu vždycky odporovali a teď podle Kožíškovy grammatiky nanejvejš odporují.“

Vyloživ dle Moritze rozličné druhy *stop*, nevykládá nikterak souvisle zákonů české prosodie časoměrné, ano jenom sem tam prohodí mezi spoustou prázdných slov a surových nájezdů i zanímavou myšlenku. Tak píše na str. 183.: „Náš jazyk nám to hlavní pravidlo k vyřknutí předpisuje, aby jedna každá zvučka *souplna vyzvučela;* pročež on sám v sobě dobrozvučný jest jako řecký a latinský; ale bídným kumstováním spisovatelů může o tu dokonalost přijít. Každá tvrdost a jednozvučnost jest největší odpornice dobrozvučnosti. Charakter našeho jazyka jest měkkost; on tedy sám v sobě nemá nic tvrdého, dokavad složením slov té chyby nedostává, s kterouž může býti daleko tvrdším nežli německý. Blízké sestavení buď stejných nebo měkkých konsonantů bez prostředkujícího vokálu, dělá největší tvrdost . . . Obecný jazyk se sám beze všeho navedení každému těžkému vyřknutí vyhybá.“

Dále mluví o *svobodném rozsazování* slov v jazyku českém, kteréž v tom prý příčinu má, že jazyk český, jsa *jazyk citelnosti* jako řecký, latinský a z polovice i *německý*, zcela jinak pokračuje v skládání slov než jazykové *myšlení*, mezi kterýmiž *francousský* nejtěžší pouta logiky násti má.

Spis se končí opět mnohými básněmi, delšími kratšími, jednak vychvalujícími básnictví časoměrné, jednak zásluhy Stachovy, a dorážející na jeho protivníky. Mezi nejzanímavější z nich klademe „Českou Němcům prokázanou vděčnost,“ kdežto zvláště Moritzovi děkuje, že mu podal mnoho světla pro češtiny hybnost, „Odsouzení Boleslavské kroniky“ (Dalimila), v nížto praví, že by ji dal „buď na tabák a na sejr neb na rozínky babám“; dále „Dotaz k hancům Němců“, kdežto se táže: „Jak chcete zdůstojnit Čecha prudkeho v svém vykonání, mstou za ta dobrodiní, jež mu Němec kdy činil?“ — Vůbec jsou v tomto spise kromě jiných rozmanité básně, které K. Vinařický přebásnil a jichžto část Čelakovský do čítací knihy přijal.

Složiv tyto spisy, jimižto domníval se, že jazyk český dosáhl vzdělanosti a zjemnělosti před tím nevídané ano netušené, poslal je do censury do Vídně, naděje se tam větší nestrannosti než v Praze. Avšak i ve Vídni potkávala se díla, jichžto surově polemický ráz nemohl jinak než nemile dotýkati se čtenáře, s překážkami. Vidíme to z dopisů Stachových prof. Zlobickému, jichžto rozdrážděný tón srovnává se zcela s duchem vanoucím ze Starého veršovce, z Kritického výkladu českých grammatik i z Harmonie jazyka českého. První list daný 28. listopadu, zmiňuje se o spise o harmonii, praví: „Když zákony dovolily haněti náš jazyk, naše předky ano i německou literaturu, i oba národy, český a německý, mám za to, že zároveň i dovolily odpověděti k tomu, sice by zákony nebyly výroky moudrosti. Nejsem tím vinen, že Pelzl, Dobrovský a celé jejich přívrženstvo (Anhang) jsou zcela nevědomi jazyka a pěkné literatury. Škodili tato úžasná nevědomost i v abecedě a sklońování slov, svádili skutečně mládež a působili největší zmatek, nesměl by toho nikdo obecenstvu oznámiti? Není mou vinou, že Pražané tak velice odpadli od světla pravdy se svým zneuznaným jazykem. Bylo by mně milejší, kdy bych mohl chváliti; ale haněti bych nesměl? Tím nezačínám svarův; ovšem tím všecky sváry

rušim, které počaly se a dále se vedou... Nikoli, Vy nemáte býti odpovědným za mne; jsem hotov appellovati k zákonodárci a ukázati obšírně, jaká nespravedlnost přísností zákonů, která se na mých spisech vykonává, nejen mně a mému jazyku, ale i národu německému a českému se činí a jaká záhuba z toho jde. Poslal sem spisy své schválně do Vídně, poněvadž se do Vás naději úplné nestrannosti, jížto bych snad nebyl nalezl v Praze, kde již část spisů mých byla vytištěna. Karel Thám, jenž mne hanebně oklamal, mne odstrašil..."

Památný jest zvláště konec tohoto listu: „Opravu jazyka našeho počal jsem skutečně s počátkem mocnářství rakouského. Českým grammatikům vede se jako Prusovi, od něhož pochází všecken nepořádek jako v jazyku českém od oněch, a sice od r. 1792, kde dějiny jazyka našeho vyšly. Podivné, jak pletichy (Intriguen) grammatické v Čechách s pletichami Prusovými jsou počaty, dále vedeny a konečně téhož roku 1806 a sice v měsíci listopadu objeveny." *)

Velmi hrdě zní druhý list dne 19. dubna 1807. Vypočítav, co všecko do censury Vídenské poslal, dokládá: „Poroučím se i se spisy svými ve přízeň Vaši. Ačkoli pak vím, že posud nikdo pro jazyk náš tolik nevykonal jako zde leží, pochybuji přece velmi o tom, že docela proniknu. Nebo záhuba jest příliš veliká a vlažnost k náukám má vrch. Uhlídáme, co v našich nejhorších dobách se stane."

Po dlouhém čekání došlo dovolení Vídenské censury. Oba rukopisy „Krit. výklad" i „Harmonie" mají censorské *imprimatur* jednoho dne, 8. března 1808. Rukopis „Div. ouč. pot." nemá imprimatur a zdá se, že té doby nebyl předložen censuře, aspoň není o něm zmínky ani v jednom ani v druhém listě Zlobickému.

Zákon tedy nebyl proti vydání vzácných těchto plodů; a přece nespatřily světla světa. Není se čemu diviti — okolnosti časové i spisovatelovy i spisy samy vykládají to dostatečně.

Stach pečoval o jich vydání. Když r. 1818 zdvihli Šafařík s Palackým kleslou korouhev prosodie časoměrné a Jungmann stoje v pozadí řídil boj, Stach poslal mu rukopis „Harmonie" k vydání. Píšeť Jungmann dne 19. září 1820 A. Markovi: „Stach mi poslal (k vydání) Harmonyi jazyka. Ten má divné nápady — až to uvidíte! —"

Jungmann četl rukopis jak viděti z některých poznámek v rukopise písmem Jungmannovým učiněných. Jednu takovou poznámku učinil Jungmann k místu, kde Stach vyčítá článku jeho „o českém jazyku" v Hlasateli vytištěnému, že představuje Němce chybně česky mluvícího, aby to v posměch dal; takové představování prý ani v pořádné hospodě nemá místa. K tomu Jungmann poznamenal (str. 228): „Ne proto, ale aby co satyrik obraz poněmčilých Čechů vystavil. J. J. Dobrodincové Němci brzo celé Čechy a Moravu polknou. Pan spisovatel nezná tedy Weise a jiné Němce, kteří Francouze zle německy mluvící vystavují. To dělají výborní Němci ne v hospodě." — Rovněž tak učinil Jungmann poznámku na str. 236., kde Stach prudce doráží na Puchmayera, že v předmluvě k „Chrámu gnidskému" radil krajanům svým, aby studovali básníky polské; tu praví Jungmann: „Jako

*) Míní se spis Dobrovského.

Němec ze svých nářečí rozličných svůj písemný jazyk rozhojňuje, tak to Čech dělati může. Spíš nalezne u Poláka slovenského ducha než u Němce!“ Na str. 239., kde *Stach* mladým Čechům vyčítá, že nyní mají lepší příležitost vzdělati se v „esthetice“ než jindy, Jungmann poznamenává: „*Universita* jest pouze německá.“

Zvláště důtklivé jest poznamenání Jungmannovo na str. 240., kde Stach praví, že prý „Němci od starodávna k sličení našeho jazyka i národu se svým vždycky vyšším vycvičením napomáhali, jakožto vlastencové, kterýmžto *Bojova* zem před příchodem Slovanů patřila“; tu volá rozhorleně Jungmann: „Tak právě Pražští Němci zpívají: Die Böhmen müssen ausgemerzt werden, denn Bojoheim ist ein Land der Deutschen.“ Na též straně proti slovům Stachovým, že Čechové „každé vycvičení“ od Němců přijímali, dodává Jungmann: „lepšího svého na mnoze zapomínajíce. Králodvorský Ruk. (ó by celý byl!) mnoho mluví tomu, kdo mu rozumí“. Na str. 243. činí Jungmann při básni „Česká Němcům prokázaná vděčnost“ trpkou poznámku: „Modlete se za Němce k sv. Václavu!„

Rukopis o harmonii, jenž dle hist. lit. 1825 byl v museum, musil se potom dostati zpět do rukou spisovatelových, nebo jej roku 1829 Vinařický, jenž ve Vídni Stacha navštívil, od něho darem dostal; rukopis byl tehdy v rukou jakéhosi antikváře, jenž jej Vinařickému ochotně vydal. (Viz Čas. č. mus. r. 1829 IV. str. 79.) Vinařickým dostal se rukopis opět do č. museum.

Také o vydání „Kritického výkladu“ pečoval spisovatel, ač s týmž nezdárným prospěchem. Nemaje naděje odnikud, že by plody hašteřivé jeho Musy nalezly nakladatele obyčejnou cestou, vymyslil si k tomu zvláštní spůsob. Daroval totiž rukopisy i Harmonie i Krit. výkladu i dvou svazků „Starého veršovce“ bibliothéce biskup. semináře v Budějovicích, která je měla vydati. Aby ředitelé semináře neměli zbytečných starostí o vydání, připojil Stach i *návěští*, které mohli si jen přečísti a dáti prostě otisknouti. Zanímavé toto *návěští* psané rukou Stachovou oznamuje jmenem bibliothéky seminářské v Budějovicích (Stach píše stále: Buďovice), „že byla obdarována (sic) znamenitými spisy, kterých ona nemůže nechat v prachu ležet. Oni prý mají tolik vnitřní ceny, že zasluhují, aby co nejspíše přišly do rukou každého, kdo si žádá vědět, co náš český jazyk v tom (sic) prosodickém ohledu jest.“ Dle rozvrhu, jejž návěští činí, má vyjíti napřed první částka „Krit. výkladu“, potom první částka „Starého veršovce“, potom „Harmonie“, po ní pak druhá částka „Krit. výkl.“ a „Star. veršovce.“ Subskripce měla se přijímati do konce července 1823. Aby se ředitelé semináře nelekli divoké polemiky proti Dobrovskému a ostatním spisovatelům, opatrně dokládá návěští, že do toho, „co skladatel oněch spisů těmto rozkazatelům vyčítá, bibliothéce Budějovické zhola nic není.“ Konec návěští zní pak zcela po Stachovsku: „Skladatel oněch spisů veskrz ukazuje, že má staré české fousy, jeho básně, veršovské psaní, nápisy, ody a obrazy jsou plné naučení a příjemných nápadů. Jeho satyra všude hledá napravení káraného (sic!), a nikdež nechce ukřivditi. Čistá pravda se z každého kusu jeho živě před oči staví.“

I tento pokus byl marný; „Kritický výklad“ i s dvěma svazky

„Starého veršovce“ zůstaly ležeti v prachu v bibliothéce biskupského semináře v Budějovicích*) až po dnes.

Prohlednuvše rukopisy a spisy Stachovy, nalezli jsme některá díla jeho posud neznámá, zejmena v Hist. liter. č. J. Jungmanna neuvedená:

1. Bájky, jež spisovatel daroval Rybayi, o nichžto Dobrovský (jak výše řečeno) svědčí, že je s potěšením četl; nepovědomo, kde se octly.

2. „Kritický výklad pomatených českých grammatik.“ Rukopis v bibl. bisk. sem. v Budějovicích; skládající se z dvou částí, I. 127 stran; II. str. 138. Tato druhá část jest spisovatelem chybně paginována, an po čísle 11, napsal 100 na místě 12 a toto mylné číslování provedl až do konce; čím se stalo, že poslední stranu znamená 226 místo 138.

3. Dva další svazky „Starého veršovce“. Rukopis v bibl. biskupského semináře v Budějovicích (dle dopisu p. prof. Skočdopole). Stach sám na poslední stránce „Starého veršovce“ praví, že „ostatní *čtyry* částky těchto básní, pokudž možná v brzce též na světlo vyjdou. Jsouli tyto čtyři částky Starého veršovce, jež Stach r. 1805 obmýšlel vydati, totožné s dvěma svazky v Budějovicích chovanými, nelze vyložiti.

4. *Čtyry sta duchovních písní*, o nichžto se Stach zmiňuje na str. 125. „Star. veršovce r. 1805“, kdežto v básni „k Umce“ praví: „Na tvé velké poručení zpěvem k Pánu letěl sem,“ k čemuž v poznámce dokládá: „Vyrozumívám *čtyry* sta duchovních písní, kterýmiž se náboženství do srdce vštěpuje. Ty svým časem budou vytištěny. Částka z nich již na světle jest: „Písně na slavnost těla Kristového (sic) pak o celém umučení o posledních dnech života jeho a o vzkříšení, víře a důvěrnosti, v Holomouci 1799“. Z těch 400, jak se zdá, vyňato jest i šestnáct písní vložených do „Divného oučinku“. Kam se poděly ostatní, není povědomo.

5. „*O duchu hebrejské poesie*“, spis uvedený v listě Stachově Zlobickému dne 19. dubna 1807 mezi těmi, které té doby měl u censury Vídenské; Stach praví: První díl, z čehož patrno, že bylo dílů více.

6. „Pověsti ze starých věkův“ spis zábavný, v témž listě k Zlobickému uvedený pod titulem: „Ein Theil: Von den Sagen der Vorwelt zur Unterhaltung.“

7. V témž listě píše: „Nyní budu opět pracovati *dále* o kázaních, abych měl brzo ročník hotový; z čehož patrno, že část nějakou měl již hotovou.

Plodnost úžasná! A přece z ní národu vzešlo pramálo užitku; největší díl práchniví v rukopise a i kdy by byl kdy vyšel na světlo, nebyl by prospěch veliký!

Starý veršovec jest velmi zanímavým zjevem psychologickým — ovšem pathalogickým, i historickým. Neobyčejný věru muž, jenž po třicet let pracuje úsilně, spisuje, vybízí, aby se pomstil za nepříznivou dvou-

*) Po laskavém přivolení J. Exc. pana biskupa byl rukopis „Krit. výkladu“ p. prof. Skočdopolem spisovateli půjčen.

řádkovou kritiku!“ Celý ostatní život věnován jest jediné myšlence: odplatě. Veršem i prosou pracuje o zničení nenáviděného kritika — a čím větší slávy požívá nepřítel, tím úsilnější jest jeho namáhání. Výjev ten dal by se těžko vyložiti, i při sebe vytrvalejší povaze, kdy by nebyl Stach vedl život zcela samotářský a kdy by od r. 1800 s úřadem nebyl pozbyl všelikého povzbuzení ku práci jiné — jsa bez společnosti a bez zaměstnání mohl a musil se čím dále tím hloub pohřižovati v svou přední — jedinou náruživost.

Starý veršovec jest i jediným druhu svého spisovatelem českým — nazvali bychom jej čistě josefinským. Až posud neznali jsme Čecha, jenž nazývaje se Čechem, ano i s jakousi hrdostí Čechem, byl prázden všeliké idey národní! Že Stach nemá idey národní politické, tomu se diviti netřeba; v tom jest věrným obrazem doby své vůbec; ale že pozbyl zúplna idey národní samostatnosti duševní, jest při něm zvláštní a činí ho representantem čistého *protinárodního* josefinismu. Píše česky, ano chce svým spůsobem i „slíčiti“ jazyk český, ale národ český není mu ve světě duševním samostatnou bytostí — ničeho nemá svého, vše, co při něm dobrého, vše má od Němců, jich co vůdcův svých musí poslouchati, jim vděčen býti ze všelikých dobrodiní, jimiž jej od pradávna obsypávají; ano s náruživostí a příkrostí doráží na vlastenecké mladší pokolení, kterémuž vyšla hvězda samostatného života národního.

I to jest čistý znak doby josefinské. Jsouc unešena novými theoriemi zapomínala úplně rozvoje historického, vidouc v dobách minulých pouhé barbarství. Stach sám jest tak zúplna prázden všelikého smyslu historického, že nemá ani zdání o tom, kterak národ český — přijímaje ovšem mnohé povzbuzení od západu, tak jako západ od klasického jihu — vedl po celá století samostatný život duchovní, kterak dospělostí svou předstihl i západní sousedy a vykonal skutky, jimiž se postavil na roveň nejpřednějším zápasníkům evropským za světlo a svobodu. Stachovi byl národ český jenom tou žalostnou postavou, v kterou jej proměnily události pobělohorské, i musil býti vděčen „Němcům“, že této bídné, zmrzačelé bytosti dopřávali ještě života, ano že ji vznešenému „vlastenskému“ jazyku svému chtěli naučiti.

S povznášejícím vědomím můžeme diviti se síle národu svého, jenž uměl vyprostiti se z té poníženosti duchovní, která zrodila smýšlení Starého veršovce.

Vincenc Furch.

Od

Františka Zákrejse.

Od doby *Komenského*, jenž nám daroval mnohostranný, mnohovýznamný *Labyrint světa*, nezrodila posvátná slovanská půda družné Moravy individuelního básníka, jenž by nám byl tak sympathickým jako

Vincenc Furch. Pouze jediný poeta překonal umělé moravské pěvce, a tento poeta jest moravský lid sám. Moravské prostonárodní poesie, jak nám je podal Moravan *Sušil*, jsou neocenitelným pokladem, jsou jedním z nejmocnějších důkazů mohutné tvůrčí obrazivosti slovanské. A proto musí za velice významnou a pro charakteristiku Furchových básnických plodů příznivou uznána býti okolnost, že z těchto mnohé na Moravě znárodněly. Avšak i v užších, literaturou výhradně se zabývajících kruzích byly jeho zpěvy povždy vítány příznivě.

Furchův život je prostý, postrádající trapných zkušeností, jakých zažiti bylo zmítanému Amosovi, avšak i postrádající plodných dobrodružností, jakýmiž slovutného spisovatelského jmena se dopracoval opět jiný, velice nadaný, nám bohužel tuším neblahým osudem odcizený Moravan Postel, zvaný *Sealsfield.*

Vincenc Furch narodil se dne 8. srpna 1817 v Krasonicích. Ačkoli byl z otce Němce, zůstal věren *mateřské* řeči slovanské. Od r. 1820 bydlel v Telči, kamž jeho otec, úředník hospodářský, přesazen byl, a navštěvoval zde hlavní školu. Od r. 1829 studoval gymnasium v Jihlavě, filosofii v Brně a práva v l. 1837—41 v Olomouci. Zde teprvé dostalo se snaživému mladíkovi příležitosti, aby nejen z českých knih, nýbrž i z veřejných přednášek, na stavovské akademii v české řeči odbývaných, vzdělati se mohl v mateřské mluvě. Absolvovav, stal se Furch po příkladě otcově úředníkem, a sice státním úředníkem ve Vídni, i zůstal jím do své smrti. Stav se praktikantem při komorní hlavní účtárně a r. 1843 konceptním praktikantem při generálním účetním direktoriu, jmenován jest r. 1847 ingrossistou při jmenované komorní účtárně, r. 1850 účetním revidentem v ministeriu obchodu, průmyslu a veřejných staveb, r. 1852 oficiálem při ústřední účtárně komunikační, r. 1855 dvorským koncipistou při nejvyšším úřadě kontrolním a r. 1862 posléze účetním radou při centrální účtárně pro komunikační ústavy. Avšak již dne 5. ledna r. 1864, v sedm a čtyřicátém roce svém, zachvácen jest plicním neduhem v předčasný hrob.

První literární publikací z péra Furchova jsou r. 1843 a 1844 v Olomouci o dvou svazcích vydané, radostně uvítané, z části pak, zejmena Jirovcem, Gruszem, Vojáčkem a j. v hudbu uváděné a z části také v mimočeských jazycích reprodukované *Básně.* R. 1848 vydány jsou od téhož básníka ve Vídni *Barvy a zvuky*, rozmanité to pokusy, a r. 1850 v Praze cyklus *Písní a balád z války uherské.* Za nepříznivých dob Bachovských zabýval se Furch různými poetickými rozvrhy a učinil více překladů z rozdílných literatur i připravil do tisku svá opera post humus. Jsou to *Akkordy, Barvy sepiové*, sbírky to básní výpravných i lyrických, a dramatická báseň *Poslední boje Baltických Slovanů*, již byl po skončení prvějšího dramatu svého *Slavibora na Štamberce* složil.

Výbor jeho poetických prací, opatřený básníkovým životopisem a jeho podobiznou dle posmrtní fotografie zhotovenou, vydán právě v XXV. díle *Kobrovy Národní bibliothéky.*

O dramatických pracích Furchových sděluje nám zajímavé podrobnosti přátelský, velmi vřele sepsaný, chifrou tuším Němce *Ad. St.* poznamenaný a v druhém sešitu Schuselkovy Reformy z r. 1864 uve-

řejněný nekrolog našeho básníka. „V posledních čtyrech letech (svého života) — praví se tam — věnoval se Furch také dramatu. Dávná moravská pověst byla mu popudem k činohře *Slaviboru*, kteráž, ač v ní lyrické živly převládají, bohata jest na dramatické konflikty a mnoho efektních výjevů obsahuje. Sotva že bylo toto dílo skončeno, cítil se náš básník znova býti mocně uchvácen velikolepou látkou, která ho byla již v mládí naplnila nadšením, čtyrstaleté to boje Polabských Slovanů proti německým, jim křesťanství vtírajícím vojskům.

Tuto mohutnou a v pravdě ryze tragickou látku, které si posud skoro úplně nebylo povšimnuto, hodlal tedy vypodobiti a řadou tragedií předvesti. Však jen jediné z těchto dramat bylo mu lze dokončiti — tu ho zachvátila časná smrt. Druhé drama, k němuž, již na smrtelné posteli, v horečném rozčilení několik výjevů nastínil, zůstalo torsem. Drama Polabských Slovanů, jež Furch zůstavil dokončené, tvoří dle našeho zdání vrchol jeho písemnického vývoje. Napínavý děj, vzletná kresba a odvážné seskupení charakterů dávají toho doklad, že česká literatura ve Furchovi nejen znamenitý lyrický, nýbrž i mnohoslibný dramatický talent ztratila. Zvláště pochvalný důraz musíme také na to položiti, že se Furch všeho národního fanatismu stranil a protivy mezi slovanským pohanstvím a německým křesťanstvím s přísnou objektivitou znázornil.“ Budiž, avšak srdce Furchovo je povždy na straně slovanské.

Šafaříkovy *Slovanské starožitnosti* podávají o dějích, kteréžto, spadajíce v prostřed 12. století, staly se základem *Posledních bojů baltických Slovanů*, sporých zpráv. Látka Furchova je bohatší a pro nás co poslední, stále o své trvání a svou samostatnost zápasící Polabany nemálo sympathická. Když pobaltičtí pohanští Slované již pokládáni jsou za zničené, chystají se Přibyslav, syn dřívějšího knížete bodrckého Niklota, padšího za samostatnost Slovanů v boji s hrabětem Budevidem, a Přibyslavův bratr Vratislav, aby vydobyli ztracených vlastí. Sousední Slované ranští a Luticové přispěli na pomoc. Nepřátelství proti křesťanským Němcům propukne, a Vratislav zajme hraběte Budevida na honu i dobude jeho hradu Verlova, jenž dříve bodrckým knížatům náležel. (I. jedn.) — Tímto úspěchem Slovanův octne se v nebezpečí vévoda saský Jindřich; pročež si vyžádá válečné pomoci proti nim na braniborském markhraběti Albrechtovi Medvědovi. Věc Slovanů zhorší se také tím, že lutický kníže Lubomír, poslední to Gotšalkovec, zamiluje se do Budevidovy dcery Anny a jsa mimo to puzen žádostí, by se stal vrchním pánem baltických Slovanův na místě Přibyslavově, za ruku Anninu chce se státi nejen křesťanem, nýbrž i manem vévody saského. Budevidem dána mu všecka naděje. (II. j.) — Lubomír vyvede tedy hraběte i dceru jeho ze zajetí, avšak jest při tom překvapen synem ranského knížete Jaromíra, jenž se zrádnému jeho záměru v cestu staví. Rozhněvaný Lubomír ho zabije, ale je tímto činem ve svém svědomí otřesen: láska k vlasti v něm na tenkrát vítězí. Odhodlanějším konati povinnost je slovanský lid; tak stane se, že dva jednotlivci z něho část německých vojsk zavedou do bahnišť a tím ji donutí, aby se Přibyslavovi vzdala. Lubomír vrací se do slovanského tábora; ale jsa zde vůdcem Vratislavem výtkou dřívější

zrady uražen, používá okolnosti, že Vratislav nepřátelským šípem v boji poraněn klesá, i vzdá hrad Verlov vévodě Jindřichovi. (III. jedn.) — Vratislav stane se vévodovým zajatým. Lubomír jest Němci zrazen. Přibyslav přichystá se k novým zápasům a překvapí, překoná i protkne holštýnského hraběte Adolfa, jednoho z vůdců nepřátelských. (IV. j.) — Vratislav oběšen; Jindřich přísahá, že pomstí Adolfovu smrt; ze žalu nad smrtí Vratislavovou umře jeho matka Tetva. Přibyslavovi bojovníci dokrvácejí v bitvách, a zatím Dány též pobořena Svatovítova Arkona. Přibyslav zajat. (V. j.)

Již z tohoto obsahu lze znamenati, že Furchova práce sestrojena jest v rázu dramat historiových, libujících sobě více v dějepravném detailu nežli v umělecké soustředěnosti pomocí základní idey, jediného hlavního reka, ústředního jeho činu, pevné a přirozené vazby. Jak známo, nalezlo historiové drama obhájců, na př. v Shakespearistovi Ulriciovi, kdežto jiní, ku př. Hettner nebo Gottschal, vším právem hájí přísné, koncentrované podoby dramatu. Jest se domnívati, že to byl cyklus královských dramat velikého Britana, jenž ve Furchovi vzbudil záměr, napsati rovněž *řadu* dramat z dějin polabských Slovanů; neboť jisto jest, že Shakespeare měl na Furcha jakýs vliv. Což ostatně vysvětliti možno z ruchu doby, v níž *Poslední boje* povstaly. Dramatická mluva Furchova je plynná, místy rázná; verše používá náš básník trochaického, a sice po výtce pětistopého, někde čtyřstopého — až na nepatrné výminky.

Nejpříznivější půdou pro nadání Furchovo byla gnomika i lyrika, a jeho *Akkordy* a *Malby sepiové* musí uznány býti za výkvět jeho činnosti. *Akkordy*, mající za úkol, hlásati „los lidský s jásotem a bolem", jsou hlavně verše o básnictví, o přírodě, o různých poměrech člověka, zejmena o lásce; jsou podány ve formě velmi uhleděné. Převládající směr gnomický, tehdy oblíbený, ovšem největší jich částku posunuje více k periferii než do centra vlastního oboru poetického. Také veliký počet *Maleb sepiových* má podobný směr; jiná část náleží však v řadu náladových, nepodmíněných poesií. V *Malbách* převládá jakási harmonická, dojemná tesknost, a Furch se v nich jeví básníkem idealismu a resignace. „Když volit musím," praví, „ideály volím", ačkoli po nás nezůstane „ani pomyšlení". Složeny jsou *Malby* velmi pěkně, v osmiřádkových slokách, z nichž každá činí celek; jen tři jsou dvouslokové. Z připojených pěti „*Ghaselů*". s různými motivy má formu vlastní perské gazely, a to formu rázu volnějšího, pouze *Moře*. Poslední verše tohoto oddílu znějí dosti nihilisticky:

šálí láska, klame víra, naděj,
pevné půdy v zemi, v nebi není.

V *Planých růžích* nalézáme poetická kvítka rmutných pocitů a pozorování básníkových, povstavších hlavně neblahem neopětované lásky, pak opět verše rázu poučného; a tamtéž shledáváme se také se zpěvy vřelého, pravého národovce, zpěvy to, které zdobí též následovní oddíl: *Rozličné básně.* Zde, v tomto oddělení, opětuje Furch svou zvláště oblíbenou myšlenku, že smrt není hrozná, že „samé zkázy" ani „*duše* se neleká". Jak krásně je tento názor vypodoben v baládě *Láska*

andělova! Kterak jest v ní anděl nešťasten, že poznav lásku nemůže zemříti. A jak harmonicky vyslovuje tuto myšlenku *Na hřbitově!*... Středověkem odchovanou bázeň před smrtí zaplašovati jest následování hodná moderně renesanční snaha. Přes to nevzdává se básník *naděje* na život nový, věčný, a touž nadějí dodáno harmonického, ač poněkud zase didaktického zakončení ve výpravnou *Nevěstu*. V *Rozličných básních*, kdež, jako v *Planých růžích* z Rückerta, podán také přehled dle Uyssa, položeny jsou mimo opětné básně milostné nejrůznějších motivův (*Modré a černé oči* a j.) a mimo pokusy balád (*Mroucí jinoch, Upír*) dva malé cykly: *Den sv. Rufa* o neštěstích králův Otakara, Jana i Ludvíka, a druhý o trojím dospění *Čechův k Baltu*. V *Atomech* sáhnul Furch v obor básnění reflektivního. Ostatně dlužno podotknouti, že *Rozličné básně* právě jako též *Plané růže* uhlazeností formy méně vynikají.

Modlitba na Hostýně může považována býti za přechod k *Písním Hostýnským* oddělení následujícího, majícím z většího dílu náboženský, z menšího dílu světský, a všude vlastenecký ráz. Jako mnohde jest i tu viděti, s jakou láskou Furch studoval slovanskou poesii. Přes to nelze parafrasi *Jaroslava* z Králodvorského rukopisu v dva a dvacáté *písni Hostýnské* nazvati šťastnou, právě jako ku př. nelze za vkusnou uznati patnáctou *planou růži* (str. 139.). Zbožnými jsou také *Hlasy Velehradské*, v nichž poeta pozdraviv jaro volnosti r. 1848 a oslaviv oba slovanské apoštoly a „Betlém i Jerusalém světa slovanského“: Velehrad, co druhý Svatopluk varuje před kletbou nesvornosti.

Sem vložíme zmínku o *Barvách a zvucích*, vyšedších r. 1848 v jednom, „prvním“ a zároveň posledním to svazečku. Obsah jejich činí předkem pět prostomluvou psaných vypravování: povídka z času po ukončené sedmileté válce *Plukovník Vanovský*, o Moravanu odrodilém, jenž bojuje ve vojště pruského Bedřicha, bezpotřebně, z pouhé bezcitelnosti zabije rakouského důstojníka, chotě to své neteře, kterou zpráva o tom usmrtí; novela *Poupata v plamenu* o nešťastné Natálii, z podlé sázky hýřilem zničené a opuštěné; pravdivý příběh *Marie* o dívce, která odříká se milence, poněvadž sklíčena jest dědičnou padoucí nemocí; listy z denníka cestopisného *Zločincův syn* o mrzákovi, který dívku jevící útrpnost proň, miluje a seznav, že láskou oddána jest jinému, život si béře; konečně humoristická báchorka *Krásotvorný dar* o študentu Mudromilovi, jenž zbohatne tím, že škaredé ženy umí přeměňovati v krásné mladice. Mimo tyto plynně vypravované obrázky nalézají se v témž sešitu také čtyry práce ve verších dosti pružných, totiž národní pověst *Zazděná jeptiška*, z Rychmburska, pak smyšlená trvám zvěst *Větrnice* a posléze dvě baladní básně *Víla* a *Vodníkova nevěsta*, z nichž tato svou základní ideou připomíná na Goetheova *Rybáře*.

Podobně jako v Písních Hostýnských a Velehradských, ano u větší ještě míře, proniká slovanská idea vypravování z dějin umístěná v posledních oddílech XXV. dílu *Národní bibliothéky*. Básník poskytuje nám tu zaokrouhlené obrázky jednotlivých zajímavých událostí, veršované slohem velmi hladkým a příjemně bavícím, a sice slohem více méně kronikářským. Připadneli nám v tomto vzhledě na mysl *Dali-*

mil, nalezneme ještě jednu Furchovu s ním společnou vlastnost: lásku k národu a rozhodný hněv na jeho nepřátele — lásku to i hněv, které místem u Furcha jsou tak mocny, že jimi události *částečně* roztaveny jsou v city — v nálady. Avšak právě proto, že toto roztavení nabývá ve Furchových vypravováních platnosti pouze *částečné* a nikoli *rozhodné*, nespadají tato v obor balád, nýbrž mohla by spíše vřaděna býti v obor romancí, kdy by se jim bylo dostalo hlubších detailův a bohatšího koloritu. Hněv básníkův, sílený bezprostředními dojmy událostí, stíhá v největší míře hlavně Maďary, šlehaje neúprosně jejich vypínavost v *Písních a baládách z války uherské*, kterouž ne bezpodstatně považuje za válku *slovanskou*, za boj *Slovanův* proti svým odpovědníkům Arpadovcům, v jichž porážce r. 1848—49 spatřuje trest za bezohlednou zpupnost. Statný, obratný zápas Srbů proti Maďarům, Sandorův krásný, Jonášově činu v Sardouově *Vlasti* podobný skutek v Addě, ohnivé vojenské písně slovenských dobrovolníků, osudy vůdců maďarských a Poláků Maďarům pomáhajících, zápasy slovanských pluků rakouských, vítězství Slovanů Rusů pod Paskěvičem, švižné, junácké zpěvy kozáků, následky maďarského pádu, podstata německé a maďarské lásky k Rakousku, přesvědčení o nezvratné budoucí úplné zkáze Maďarů, hrdinné činy prostých vojínů ve válce té, slávozpěv vítězům věnovaný: ty jsou hlavní předměty pestrého Furchova vypravování o válce uherské.

Ač náš poeta z té duše miluje bratry Poláky, ač velebí jejich statečnou lásku k vlasti, nemůže než právem hněvati se na neslovanskost jejich smýšlení a na jejich národní mstivost. Proto z té duše toho v *Polských dumách* želí, že Poláci ve slovanské válce protimaďarské bojovali na straně Košutově. Jak hluboce Furch touto látkou byl dojat, dosvědčuje také okolnost, že Polákům mimo verše obsažené v *Písních a baládách z války uherské* ještě věnoval zvláštní cyklus básní, nazvaný *Polskými dumkami*, k nimž *Popěvky* (na. str. 428 násl.) dodatek činí; ano i v posledním oddíle Furchových básní, v *Ukrajině*, zaměstnává básníka neblahá politika polských bratří. *Polské dumky* byly nalezeny vepsané do proloženého exempláře *Písní a balád z války uherské*, v nichž a z nichž tedy povstaly, a truchlíce nad záhubou předrahé Polsky, předvádějí nám najmě postavy Kosciuszkovu, Napoleona I., Sobanského, Gielgudova, Krukowieckého, Grochowských, Lubartovských a Ostroleneckých bojovníkův i j. Jest to velmi žalostný zjev viděti tu Poláky, kterak z pomsty na zhoubcích vlasti své na všech stranách světa válčí, aby tím získali spojencův — ač marně, a kterak z lásky ku svobodě otčiny své i samu svobodu zrazují.

Ukrajina, pokračování *Polských dumek*, připomínající Polákům nové neblahé jejich podniky protislovanské, líčí nám nešťastný Svidovický boj Hajdamáků pod vůdci Železňákem a Hontou za národnost i náboženství proti Polákům, kteří zvítězí. V delším obraze vylíčena nám také smrt Kunického. Více zpěvů věnováno zármutku nad úpadkem kozáctva:

Ach, již nemá Ukrajina
podobného dědu syna.

Mohyly se vyzdvíhají,
mrtvé reky nevydají.
Sedí slepec na mohyle,
hlásá časy starobylé.
S mohyly do stepi volá:
„Mutnať kozackaja dola!“

A takž jeví se nám Furch všude věrným Slovanem, pojavším ve své srdce *všecky* bratrské kmeny svého národa. Žal neb úspěch slovanských bojovníků na Polabí, na Dunaji, na Visle i na Dněpru jest žalem i úspěchem *jeho*. Při tom jest Furch muž něžného citu a pokročilý myslitel, neváhající vysloviti pravdu, třeba odvážnou. Jeho básnická postava jest jako ozářena jasem čisté lidskosti. A jak co poeta, tak byl Furch i co člověk individualitou, již si každý musil zamilovat. „V soudu o Furchovi co člověku,“ praví *Ad. St.* v *Reformě*, „jsou všichni, kteří kdy s ním ve styku byli, svorni. Byl to vysoce vzdělaný, svobodomyslný, šlechetný člověk vábné, ano okouzlující dobroty srdce, byl spravedlivý a mírný, byl nezištný, láskyplný přítel, byl věrný syn svého lidu.“

Světová výstava ve Vídni.

Píše

Karel Adámek.

II.

Program výstav světových ve Vídni letos hlavně skupením 16—26, pak čl. III. — XI. programu podstatně doplněn a rozšířen jest; skup. 12—26 výstavy Vídeňské nebyla ani výstavou pařížskou r. 1867 tak úplně a přesně zastoupena, zcela nová pak jest (III. IV.) výstava *dějin nálezů, upotřebení odpadků* (V.), *dějin cen* (VI.) a *světového obchodu* (VII.).

Dějiny nálezů a práce s *dějinami cen a světového obchodu* organicky souvisí; probereme tedy stručně, kterak program výstavní v těchto důležitých kusech jest proveden. — Výstava *dějin práce* a *nálezů* jest ve zvláštním pavilonu; obchod světový a výrobky z odpadků jsou též v budově zvláštní téměř při zevní ohradě výstavy; jak pavilony tyto tak výstavy samy jsou jen ledabylé; na celé výstavě není zanedbanějších skupení; generální ředitelstvo ani o slušné dvorany ani o řádné obeslání důležitých výstav těchto nepostaralo se. Na celé výstavě nenalézáme důkazu, že by se také, dle programu, studování výstavy grafickou statistikou, jak žádoucno bylo, usnadnilo; péče této důkaz nejlepší jsou — úřadní katalogy výstavní generálním ředitelstvem s nedbalostí a nesprávností obecně káranou sestavené a přese všecky stížnosti neopravené. Nedokonalost katalogů překáží nemálo

prostudování a ještě více vypsání výstavy; obtíže ty jsou vůči nesmírnému množství předmětů vystavených namnoze nepřekonatelné. Čínský a německý speciální katalog mohly býti generálnímu ředitelstv při sestavování katalogů vzorem.

Additionální výstava dějin nálezů a práce jest velmi neúplná; na slovo vzatý spisovatel důležitého spisu o dějinách nálezů, dr. Exner tímto pokusem uhájil sice ale neprovedl tuto zanedbanou část programu výstavního. I nebylo tudíž lze na provedení soustavných obrazů historických pomysliti, a zajímavé kusy výstavy seřaděny jsou tak nahodile jak sebrány byly. Nejzajímavější ve výstavě této jsou staré nástroje hudební: klavír Beethovenův z r. 1804, klavír Schubertův, Mozartův, Listův, spinet Haydnův, housle Beethovenovy a j.; četná jest sbírka kloboukůz různých dob i starého nábytku; staré mapy a hornické nástroje, horní úřadové a rakouské ministerstvo orby i četní soukromníci vystavěli; Noback z Prahy zaslal zajímavé příspěvky k dějinám pivovarství; vzorky tkanin a tisku jsou příliš neúplné; v mapách jest nejzajímavější Višerova mapa z r. 1669, Müllerova mapa Čech z r. 1777, průmysl. mapy Čech dr. Bělského, mapy generálního štábu; Fišera z Erlachu nákresy nejstaršího parostroje v Rakousku, jímž v zahradě Schwarzenberkově ve Vídni již r. 1724 vodu čerpali; Resslův šroub z r. 1812; první lokomotiva Semerinská konstruovaná Enghertem; první železniční vůz dráhy Budějovickolinecké; zbraně z minulého věku; nákres prvního hromosvodu v Evropě, jejž Prokop Diviš v Přiměticích u Znojma r. 1754 postavil. Hlaváčova statistika parostrojů, obraz drah od r. 1825 otevřených*) a obraz sl. Zabloudilové o udělení a obnovení patentů na vynálezy, jsou důležitější statistické práce výstavy additionální.

Historickou sbírku pluhů spořádal Hamm v pavilonu ministeria orby; jest to velmi zajímavý obraz, jak se vyvíjel nejdůležitější stroj hospodářský, jímžto se už před 4000 lety země vzdělávala. Tato Hammova sbírka nejlépe ukazuje, jak důležitou additionální výstava dějin nálezů a práce mohla býti, kdy by potřebný materiál s toutéž péčí ve všech oborech byl snešen a spořádán. — Fotografické podobizny znamenitých průmyslníků rakouských přiměřeně krášlí dvorany této výstavy. Tisk a knihvazačství velmi skrovnými ukázkami z minulého věku jsou zastoupeny.

V additionální výstavě nejsou ani veškeré předměty a vzácnosti, dle programu do Vídně snešené; připomínám jen sbírku starých rukopisů a tisků, jež dr. Dudík na Moravě pro výstavu sebral a jež z příčin neznámých mimo výstavu v museu rakouském vyložiti musil; sbírka tato obsahuje mimo převzácné rukopisy a historické důležitosti neocenitelná díla krasopisná, typografická i knihvazačská. Či bylo snad závadou generálnímu ředitelstvu, *že jsou to po výtce díla česká?*

*) Se stavbou drah počalo se r. 1825 v Anglii, téhož r. postavilo se 41 kilometrů železnic; r. 1828 postavilo se v Rakousku 65 kilom. a ve Francii 18 kilom.; se stavbou železnic v Německu a v Belgii počalo se v r. 1835, v Rusku 1838, v Nizozemsku a v Italii 1839, ve Švýcarsku a v Dánsku 1844, ve Španělsku 1848, ve Švédsku 1853, v Portugalsku 1854 a v Turecku 1860.

Nalezli jsme v sbírce dr. Dudíka a Mikulovské bibliothéky Mensdorfovy vzácnými miniaturami ozdobené pergamenové rukopisy: Snář (Somniarium Plaidae), výklady díla mudrců perských Amachama, Saamasana a jiných i indických mudrců z r. 1453 s četnými inicialkami a s ozdobami ornamentálními; Snář tento spracoval a přeložil Vavřinec z Březové, i vydán jest také tiskem (Jungmann I. 165.); — *Husův* rukopis: *Výklad větší na páteře*, t. *na víru*, *desatero a modlitbu páně* četnými připisky opatřený, z r. 1405; spis tento vydán jest r. 1510 v Praze tiskem (Jung. III. 812); — *český rukopis pergamenový Nového zákona* ze XIV. věku; též pergam. rukopis „První strana biblí až do druhých knih Šalamounových, kteréž slovou Ecclesiastes;“ — znamenitý kodex práv Olomuckých notářem Vácslavem z Olomouce sepsaný, miniatury drakocenné; neméně skvostný jest kodex práva Jihlavského z r. 1365 a kodex práv Znojemských Štěpánem Viškovským sepsaný; vzácné tyto kodexy jsou majetkem jmenovaných obcí. Tisky vzácnější jsou tu: latinské z r. 1527, Paprocký z r. 1593 a 1607; vydání Nového zákona Erazimem Rotrdamským prohlednuté z r. 1538; zřízení markrabství moravského z r. 1535 a z r. 1545; biblí z l. 1579, 1596 a 1613; Jeronyma Braunšvejka: Liber de Arte destillandi z r. 1559; žaltář Davida svatého z r. 1579, Jednoty bratrské spisy z let 1585, 1587, práva manská z r. 1538, o válce židovské z r. 1553 a j. Tisky tyto jsou z bibliothéky musea Brněnského a z bibliothéky arcibiskupské. Mimo to sebral a vystavil dr. Dudík v museu drahně důležitých pečetí moravských.

Podobných památek a děl tak vzácných není na celé výstavě, proč byla tedy kolekce Dudíkova z výstavy vyloučena?*)

Additionální výstavu dějin nálezů a práce generální ředitelstvo ani potřebnými a příhodnými publikacemi nedoplnilo.

Při průmyslovém zužitkování odpadků ukázalo se nejlépe, že věda jest hlavní páka průmyslového pokroku. Řada důležitých nálezů v tomto oboru zahájena jest výrobou barev anilinových z théru. O zužitkování melasy největší zásluhu má prof. Šebor; jeho výrobky jsou v celé výstavě téměř nejdůležitější. Zužitkování odpadků stává se co den důležitější otázkou národohospodářskou a stane se za nedlouho při nynějším stavu výroby otázkou životní.

Proto také v novější době v těchto oborech výroby mnoho podnikáno. Zde průmysl v posledním desítiletí největší pokrok učinil; proto bylo lze očekávati, že tato odvětví výroby na výstavě světové důstojněji zastoupena budou. Mimo domácí (44) najmě české závody neúčastnil se výstavy této *ani jediný závod cizí*.

Osud nepříznivý stihl též *výstavu cen a výstavu světového obchodu*.

Výstava průmyslu, bez výstavy obchodu světového jest kusá, obraz dějin cen zajisté nepodstatným jest doplňkem obrazu obchodu světového. Výstavou obchodu světového měl být podán úplný obraz

*) Kn. Schwarzenberg aby ukázal, že jest šlechtic *historický*, vyložil po čas výstavy ve svém letním paláci historické památnosti svých archivů. Historická výstava Vídně by tuším také větší úspěch na výstavě měla, nežli mimo výstavu.

mezinárodní výměny statků a hodnost grafickým i statistickým znázorněním vývozu a přívozu všech států, statistika obchodní posledního desítiletí, sbírky vzorků zboží přiváženého a vyváženého měly doplniti výstavu tuto.

Obchod světový vztahuje se co živý národohospodářský organismus na veškery země, proto výstava tato jen tehdáž mohla dostáti úkolu svému, kdy by byla *všeobecně a úplně obeslána*, obraz částečný a kusý nemá praktické ceny, poněvadž ku poznání všemi částmi podmíněné a určené vzájemnosti celého organismu obchodního nevede. Zdá se, že generální ředitelstvo ani o provedení této krásné myšlenky skutečně se nepokusilo. Z Rakouska poslal na výstavu obchodu světového toliko Terst pečlivě snešenou a soustavně provedenou sbírku, vzorky a statistiku zboží do Terstu přiváženého a vyváženého; výstavu tu vysvětluje a doplňuje zajímavý spis o Terstském obchodu i plavbě v l. 1861—1871; od r. 1866 zdvojnásobil se přívoz z přístavu Terstského, i páčí se r. 1871 na 156,000.000 zl., vývoz na 110,000.000 zl. Mapky rozhohu obchodu Terstského znázorňující jsou velmi instruktivní. Méně důležité jsou Richtrovy mapy průmyslu českého, neúplný přehled obchodu portugalského od Lisabonské komise výstavní, některé statistické výkazy švýcarské i anglické. Očekávali jsme hlavně, že Anglie podá úplný obraz svého obchodu; avšak ona pochlubila se jen obrovským rozkvětem některých odvětví svého obchodu (tak na př. že nyní přiváží ročně 141 mil. lib. čaje), o úplný obraz obchodu svého ani nepokusila se. Aug. Eggers sestavil přehled všech měn světových a vypočetl, že zlatými tolary platí 88 mil. lidí, stříbrnými tol. 537 mil., librami šterl. 35 mil., franky 75 mil.; měna stříbra že přijata jest u 492 mil., a 66 mil. že užívá různých zlatých měn.

Ve Schmiedlově sbírce plodin a výrobků tuniských jest mnoho vzorků vosku, oleje, vlny, koží, peří, gumy, slonoviny a jiného zboží, ježto z Maroka i z Tunisu do Evropy úspěšně vyvážeti lze; také ve sbírkách konsulů Mogadorského, Casablacského a Mazaganského jsou vzácné příspěvky ku seznání obchodu světového.

Rakouské ministerstvo obchodu prostoru, původně světovému obchodu vyhraženou, vyplnilo *výstavou pošt i telegrafů*, pak výstavou výrobků odborných škol státem podporovaných a sbírkou časopisů rakouských, která vzornou neúplností listův slovanských honositi se může. — Výstava pošt i telegrafů, v době novější u nás utěšeně rozkvétajících, jest úplná i přehledná a zajímavým statistickým materiálem doplněná. I v Rakousku osvědčilo se, že snížením porta výnos pošty znamenitě vzrůstá. *) Vedle Rakouska jest na výstavě zastoupena jen pošta Německá, proslulá důkladnou organisací. Také výstava telegrafní

*) Roku 1870 bylo v Rakousku (Cislajtanii) 4126 úřadníků a sluhů poštovních, pošt bylo 8215, na 6310 obyv. a na 1·69 zem. □ míli připadal 1. úřad poštovní; r. 1872 bylo již 5790 úřadníků a sluhů, 3816 úřadů poštovních, tedy na 5344 obyv. a 1·41 zem. čtver. míle 1 úřad poštovní. R. 1870 dopravilo se poštou 231.473 osob, 138,415,702 psaní, 3,262,989 balíků a 14.452,912 zásilek cenných; r. 1872 — 225,624 osob; 209.589, 305 psaní, 5,676.496 balíků a 17.627,186 zásilek cenných; příjem úhrnný byl r. 1870 — 10.658,470 zl., r. 1871 — 11.839,130 zl.

správy rakouské všeho uznání zasluhuje. Ale oddělení pošt a telegrafů není nikterak *světové*, *obecné*.

Historie cen měla být znázorněna hlavně grafickými, dle jedné soustavy vypracovanými přehledy toho, jak se mění ceny hlavních druhů zboží, plodin i výrobků. Ale obrazcův o historii cen bylo příliš málo zasláno, a zaslané spracovány jsou dle nestejných soustav a dle různých zásad; příspěvky k těmto dějinám pak jsou roztroušeny po celé výstavě, tak že i skromný tento materiál nesnadno přehlednouti a prostudovati lze.

Kollektivní výstava najmě velkostatkářů českých, obchodní a průmyslovou komorou pražskou spořádaná, zaujímá téměř celé toto oddělení a poskytuje velmi důležité příspěvky k tomu, jak se vyvíjel průmysl a obchod v království českém; ve sbírce této jest i zajímavý spis Dvořákův o stavbě zámku Roudnického, dále práce zemského výboru, obsáhlé přehledy o cenách plodin 17.—19. věku. O cenách obilí v Uhrách v 19. věku jedná obšírný spis obchodní komory Pešťské (253 str. 32 tabul). Profesor Laspeyres zaslal přehledy o cenách 310 druhů hamburského zboží; prof. Mayer sestavil ceny masa v Mnichově za tohoto věku. To jsou téměř všecky předměty této výstavy.

Grafické přehledy statistiky průmyslové a obchodní, výkaz o cenách zboží a výrobků jest předůležitou částí výstav světových; jestiť skutečná cena vedle hodnoty hlavním měřítkem, jak pokročila výroba vůbec; ceny, jež vystavovatelé sami udávají, bývají po výtce nepravé, neobjasňují ale zatemňují skutečné poměry toho kterého odvětví průmyslového v rozličných státech. Tento klam obchodní stane se nemožným toliko spolehlivou víceletou úplnou a všestrannou statistikou národohospodářskou. Statistika tato se dosud pohříchu nápadně zanedbává; výstavou Vídeňskou měla být na pevných základech zorganisovaná, netečností těch, jichžto se týkalo, a lhostejností generálního ředitelstva zmařen jest i tento veliký úkol výstavy světové. Netečností hřešili hlavně vystavovatelé evropští; státy orientální (Čína, Japan) v těchto věcech mnohý stát civilisované Evropy předstihly a zahanbily.

Výstavy orientálův vůbec ukazují zřejmě, jak hluboko přesvědčení o důležitosti výstav světových i na dalekém východě proniklo; na Vídeňské výstavě východ světu západnímu odhalil nevyčerpatelné, namnoze dosud neznámé poklady vzácných a důležitých surovin; v jeho pak průmyslových a uměleckých vyrobcích zříme nový svět tvarů i barev; obdivujíce se těm výsledkům tisíceleté práce, musíme uznati, že výstava jich i západu nemálo prospěšna a užitečna jest.

Na východu stála kolébka civilisace lidské, od východu k západu šířilo se světlo, objevením Ameriky dokonán jest prvý kruh postupu kulturního. Po tisíceletém úmoru a zapomenutí zjevuje se opět na výstavách světových mohutný osvěžující duch východu, který sám výstavami k novému životu se probouzí.

Orientálové obeslali sice již výstavy Londýnskou 1851 a Pařížskou 1867, ale ne tak bohatě a všestranně jako výstavu letošní. Turecko na př. zaujímalo r. 1867 v Paříži v paláci průmyslovém 1187·53 čtv. met. v parku počítaje i zahrady 2889 čtv. met. — ve Vídni zaujímá v paláci 2595 čtv. met., v parku bez zahrad a mimo cercle oriental

900 čtv. met.; — Egypt r. 1867 v paláci 587 čtv. met., v parku 6005 čtv. met. — ve Vídni v paláci 974 čtv. metr. a v parku bez zahrad 4000 čtv. met.; Čína, Japan, Siam a Persie r. 1867 v paláci 1784·18 čtv. met. v parku 4075·37 čtv. met. ve Vídni v paláci 3706 čtv. met. a v parku 1700 čtv. met.; vůbec zaujímá orient na výstavě Vídeňské o 2000 čtv. met. větší rozlohu v paláci nežli na výstavě Pařížské; prostora orientu v parku r. 1867 zaujatá, proto jest v poměru k výstavě letošní tak veliká, poněvadž na oné výstavě připočtěna jest vůbec i rozloha zahrad při výstavách těch kterých států.

O skvělé zastoupení orientálův na letošní výstavě světové největší zásluhy mají konsulové rakouští a na slovo vzatí znalcové orientu Overbeck, Morpurgo, dr. Leitner, Schmiedl a j.

Výstavy orientální jsou zajisté nejskvělejší a tušíme i nejdůležitější resultát světové výstavy Vídeňské. Nejsouť toliko pikantní ozdobou její, alebrž podstatnou, vynikající částí a přispějí zajisté nemálo ku pravému poznání vzájemných poměrů i k utužení styků mezinárodních, jsouce i nemalé ceny etnografické i národohospodářské. Zdá se, že i generální ředitelstvo velkou důležitost těchto výstav uznalo, anoť zřídilo *komitét orientální* a *cercle oriental;* při stejné snaze a píli mohl patrně *celý* program výstavy s podobným zdarem proveden býti.

Cercle oriental jest v orientální čtvrti parku v pomíchaném slohu čínském, tureckém i arabském postaven; měl býti besedárnou světovou, v níž se měl východ se západem stýkati, vzájemnost tuto měli usnadňovati sekretáři komitétu orientálního. V čítárnách vyloženo jest drahně časopisů orientálních a evropských; v prvém patře jsou nádherně po orientálsku upravené salony k uvítání vzácných hostí, ve dvou sálech pak jest výstava orientální, již za účelem národohospodářským a obchodním rakouští konsulové snesli. Výstava v cerclu jest důležitá neli nejdůležitější část výstavy obchodu světového. Mimo sbírky orientálního zboží a důležitých plodin obchodních sneseny jsou tu i vzorky výrobků evropských, jež v orientu mají odbyt, pak četné, důkladné monografie a grafické obrazy a ceny národohospodářských poměrů na východě; důkladně sestavena jest velká národohospodářská mapa orientu; evropská komise vystavila tu plány na upravení vtoků Dunaje do Černého moře; četné publikace doplňují vystavu. Plastický obraz Bosporu a Cařihradu v paláci průmyslovém vystavený, ustanoven byl též pro cercle oriental.*)

Regni Bey zaslal zajímavé příspěvky k dějinám cen hlavních plodin egyptských a ku statistice egyptského obchodu, silnic a j.; dále jest tu mapa egyptských telegrafů, přehled váh, mír i mincí egyptských.

Výstava cerclu měla být podrobným obrazem obchodních styků mezi východem i západem, komité orientální mělo tyto sbírky a veškeré východní výstavy prozkoumati, průmyslníky a obchodníky domácí na důležité předměty a výrobky upozorniti, nová obchodní spojení vyhledávati a usnadňovati, ku zvelebení a rozšíření národohospodářských

*) Plastická mapa Bosporu jest jediná toho druhu, provedena jest v rozměrech 1 : 2500 dle původních plánů a dle zvláštního vyměřování Zlatého rohu, v 10 měsících prof. Straubem s mnohými pomocníky; jest 13 met. dlouhá a 3·5 široká, zobrazuje rozlohu 3·5 čtver. míle, půda i vysočiny jsou s neobyčejnou přesností zobrazeny; v mapě zaneseno jest 50,000 domů.

poměrů mezi východem a západem a tudíž ku povznešení mezinárodního obchodu pracovati.

Orient jest západnímu obchodu velice důležitý co dobrý trh a průmyslu co zřídlo vzácných surovin, kterých se tu vždy ještě nové druhy nalézají; tak v minulých čtyřiceti letech objevena a rozšířena jest juta, které se nyní do Anglie ročně za 15 mil. tol. přiváží, dále agave, rostlinný vosk, petrolej a j.

Orient *může* býti hlavním trhem zvláště rakouských průmyslových výrobků; s Tureckem, kteréž jest jako most mezi západem a východem, hraničíme; obchodní styk a vzájemnost usnadňují mohutný Dunaj, železnice a moře; naše výrobky by při dobré obchodní organisaci a zdravé zahraniční politice na východě hojného odbytu došly. Máli náš domácí průmysl zdravě postupovati a rozkvétati, musíme se starati o vývoz, jinak domácí výrobě naší, anaž se nepoměrně k domácí spotřebě rozmahá, každou krisí peněžní i obchodu hrozí úpadek.

Již před lety na slovo vzatý znatel východu Scherzer do Rakouska sbírku všech plodin a výrobků z východní Asie přivezl, ukazuje k tomu, které a jaké výrobky by se z Rakouska do Asie vyvážeti a tam prospěšně vyměňovati mohly; také prof. Wiesner svého času ve Vídni zajímavou sbírku přediv indických a čínských ukazoval; na důležitost dřev asijských upozorňovali Bucher, Lippmann a j., ale veškeré tyto podniky nerozšířily trh výrobků rakouských v Asii, nebylo podnikavých obchodníků, nebylo spolehlivých a schopných obchodních prostředníků. Že výrobky naše na východě velmi velkého odbytu dojíti mohou, toho důkazem jest mimo jiné vývoz fezů z okolí Strakonického, kde se týdně 100.000 fezů pro orient vyrábí.

Otázka vývozu na východ jest životní otázkou průmyslu a obchodu rakouského, i stává se tím důležitější, čím více se Anglie i Německo o to zasazují, aby trhy asijské úplně opanovaly.

Anglie zřizuje znenáhla, avšak vytrvale v Asii a hlavně v Číně velké dílny na spracování surovin. V Číně jest práce velmi laciná, dělník dostává 20 kr. denně. Provedeli Anglie v Asii své plány — a že je provede, za to ručí posavadní prospěch i povaha Angličanů — pak nebude lze s Anglií ani na trhu asijském ani na trzích evropských konkurrovati, což největší škodou hrozí Rakousku.

Za těchto poměrů bylo lze očekávati, že nejen komitét orientální ale i naše obchodní komory a veškeří interesenti rakouští o výstavě světové v oboru tomto potřebná studia konati, o rozšíření našeho orientálního obchodu pečovati a starati se budou. Komitét orientální počal mnohoslibně veliký svůj úkol, však nenalézaje potřebného účastenství a podpory obecné, nedosáhl účelu svého.

V cerclu, kde se měli průmyslníci a obchodníci všech zemí s výstavními komisemi států orientálních stýkati, nalezal jsi po celou výstavu jen zevlující davy zvědavých, kteří přišli na turecký dům a neturecké Turkyně v kavárně a v restauraci se podívat. Domácí obchodnictvo naše si téměř podniku tohoto ani nevšímalo, bylot bursovní krisí zmámeno, komitét orientální ani výklady ani přednášky a rozhovory o věcech orientálních vůbec a o mezinárodních poměrech národohospodářských nezavedl, a tak bohužel s nezdarem potkal se i tento mnohoslibný

záměr. A přece k utužení svazků a k rozmnožení styků obchodních s východem se říši naší nikdy nenaskytne příležitost příznivější a vhodnější.

Národohospodářskou důležitost zemí orientálních na výstavě světové zastoupených, důležitost trhu orientálního pak zvláště ukazuje statistika rozlohy a obyvatelstva zemí těchto. Území državy turecké i zemí Turecku podrobených má 91.352·5 čtv. mil a 42,065.000 obyv.; Řecko 910·28 čt. mil a 1,457.894 ob.; Maroko 12.210 čt. mil a 3,000.000 ob.; Persie 26.450 čt. m. a 4,400.000 ob.; Siam 14.535 čt. m. a 6,299.000 ob.; Čína 192.399 čtver. mil a 475,000.000 ob.; Japan 7.027 čtv. mil a 35,000.000 ob.

V zemích východních veškeren průmysl lidský měl svůj počátek, tam důležitá odvětví průmyslu již před tisíceletími kvetla; od staletí již strnul tam život; starožitné ciselování, damaskování, vyšívání, výroba papíru, porculánu, tkanin a j. nejenom nepokročily, ale poklesly; rozšířením reforem a nálezů evropských nastane tamější výrobě nová doba, jejíž příchod Vídeňskou výstavou zajisté jest uspíšen. Výstavy států západních ve Vídni najmě čilí Japanci důkladně prozkoumali; ano zdá se, že z výstavy Vídeňské východ bude míti prospěch největší: proklestil výrobkům svým cestu do Evropy a poznal všestranně výrobu západního světa.

Orient obeslal vídeňskou výstavu s nemalými obětmi a projevil účastenství namnoze vzorné a příkladné; pravé poznání poměrů národohospodářských ve státech orientálních rozplaší konečně steré předsudky o věcech orientálních a tím výstava Vídeňská ku sblížení národův i vývoji kultury valně přispějé.

Výstavy orientální dekorovány jsou v původním slohu a spůsobu toho kterého státu; orientální stavby v parku stály miliony a jsou nejdůležitější díla stavitelská v celé výstavě, nad jiné pak vyniká *palác místokrále egyptského*, jejž náš geniální krajan *Šmoranc* stavěl. Zaujímá 3203·25 čtver. metrů (zastavěno 1923·50 čtv. metrů); mimo harem a mimo komnaty místokrálovy obsahuje mešitu s imposantní kopulí (9·17 metrů v prům., vys. 26·70 metrů) a s minaretem (vys. 47·60 metrů) staroegyptskou hrobku, kavárnu a školu arabskou; při dvorku pak jest arabské hospodářské stavení. Celý palác opatřen jest nábytkem a nářadím původním. Dle prvotního plánu měla být při západní straně zahrady ještě obecná lázeň egyptská. Palác egyptský stavěn jest v malebném slohu arabském; po jednomyslném soudu všech znalců jest toto dílo Šmorancovo mistrovský kus orientální architektury.

Turecko v nádvoří mezi palácem průmyslovým a mezi dvoranou umění postavilo vzor pověstné *studně Achmeda III.* Ozdobná kopule upomíná slohem na kopule ruské, skvělá barvitost dekorační ornamentiky jest harmonická, nápisy turecké doplňují ozdobu; charakteristické jsou stalaktitové výklenky a ozdobné sloupky; voda prýští ze stěn a vypryskuje jemnými paprsky vodotryskem uvnitř studny. — Mimo to postavila vláda turecká v parku po vzoru cařihradského občanského domu *turecký konak*; ten rozdělen jest v obydlí žen a v obydlí mužů; hlavní komnata haremu i přijímací síň domácího pána dekorovány jsou s přepychem; tak tušíme prostý občan Turek nebydlí!

Pavilon pokladu sultánova zřízen jest dle slavné cařihradské mešity Sulemanie architektem Montaniem, sestrojení i vnitřní dekorace kopule jest mistrná. — *Turecká kavárna a turecký bazar*, v němž se za drahý peníz nepatrné výrobky turecké prodávají, jsou praobyčejné dřevěné budovy; stavbu tuto tureckými dělníky vykonal Alberto a spol. Merham v oddělení tureckém postavil úplný stan arabský. Morpurgo zřídil v paláci výstavním nádherný *salon bohatého občana tuniského* a opatřil jej úplně původním skvostným nábytkem a drahocennými tuniskými kobercemi. — *Vila marokánská* (9 m. dl. a 9 m. šir.) upravena jest dle nejlepších vzorů; jídelna, komnata domácího pána, komnata paní i lázeň jsou skvěle zřízeny; arkády kolem vnitřního dvorečku popsány jsou průpovědí: „Bism nillah errach man errahim" (ve jmenu boha milostivého a milosrdného). Při vile jest stan z velbloudí srsti.

Palác perského šacha zajímá původními, různobarevnými ze zrcadel a sádry sestrojenými ornamenty svého průčelí, pak stalaktitovou branolovou klenbou hlavního salonu; jinak jest téměř veškerá vnitřní dekorace moderní. Lomený oblouk, hruškovitá kopule a stalaktitové klenby jsou znaky tohoto slohu, jejž prý nynější perský šach vynalezl!

Při oddělení indickém jest vkusně zřízená *komnata indická*. V čínském oddělení jsou vzorky čínských domů a úplně zařízený stan mongolský.

Domky japanské u prostřed zahrádek japanských jsou jednoduché dřevěné stavby velmi pečlivě provedené; v zahrádkách jsou původní květiny japanské, krásné lilie; ano i původní, fantastické kamenné a bronzové skulptury Japancové přivezli; mimo to vystavili drahně vzorků domů občanských a obchodních i domků venkovských. Japanská osádka jest okrasou čtvrti orientální v parku.

Beduinský a arabský stan tureckou vládou zřízený; chatrče slaměné z Massany a ze Suakyny u Rudého moře; Joanova etnografická sbírka turkestanská; modely mešity Omarovy v Jerusalemě; stříbrný vzor mešity, již matka sultánova v Cařihradě postavila; vzorky chrámů a věží i venkovských staveb japanských; výkresy, fotografie a plány starších i moderních staveb orientálních, soukromných i veřejných poskytují hojný materiál ke studování zajímavých orientálních slohů, v nichž dosud mohutný duch původní, síla ideí základních i bohatost tvarů zachovaly se. V skupení *stavitelském* v orientálních výstavách jsou mimo četné nákresy a fotografie staveb veřejných i soukromných a mimo nářadí stavební přehojné sbírky orientálního staviva (řecké mramory, asiatské dříví a j.), kteréž u vysoké míře znalce i laika poutají. —

Řecko, ježto řadu států orientálních v paláci výstavním zahajuje, vystavilo fotografie téměř veškerých stavitelských památek řeckých: Moraitiovo album fotografické (50 listů za 300 fr.) jest velmi pečlivě snešeno; antické skulptury na Akropoli zachované zdařile odlil Martinelli; ve výstavě amateurů pak mimo jiné antiky řecké poutá nalezená v ssutinách kartaginských socha mramorová, nápisy a basreliefy, mosaiky i sbírky numismatické.

Turecko vystavilo model slavného chrámu Šalamounova dle

písemných svědectví uměle vypracovaný; v pokladu sultánovu jest drahně památek historických, tak trůn šacha Nadira, jejž Turci při dobytí Bagdadu ukořistili; nádherné brnění i zbroj Selima II.; vásy křišťálové, hodiny, drahocenné krabice a zbraně damaskované i vykládané.

Sultánův poklad jest památka po bývalé slávě Islamu, umělecká cena arciť nerovná se ceně nakupených tu drahých kamenů ani historickému půvabu pokladu toho. Ve výstavě amateurův jest drahně starožitných zbraní, šperků a kostelního nářadí tureckého.

Boliac Cesar obohatil výstavu *rumunskou* vzácnou sbírkou drahocenných antických nádob hliněných, forem velmi zajímavých, jednotlivé nádoby vyceněny jsou i na 10.000 fr. Rumunsko vystavilo též vzácné u Petrosy nalezené zlaté nádoby tvarů i práce antické, ornamentální ozdoby nádob některých jsou přímo klasické.

Ve sbírce památek Karthaginských jsou mince fenické i římské, poprsí antická, trosky nápisů, dobře zachované zbytky mosaik; nejdůležitější jest (ač porušená a nepřiměřeně doplněná) marmorová socha Bacchova a (téměř úplná) socha Cerery, nejspíše dílo pozdní školy řecké.

Dr. Karabáček ve výstavě našeho c. k. ministeria vyučování vyložil 32 paleografických tabul ze svého velikého díla o *paleografii arabské*; *jest to specialita na výstavě.* Arabského písma užívá se v řečech semitské, arabské i turanské, paleografie arabská náleží k nejdůležitějším odborům studií orientálních, vedla k hojným historicky důležitým úspěchům. Karabáček sebral 6000 tvarů 28 písmen arabských a dobyl sobě svými studiemi v oboru tomto ve světě vědeckém chvalné pověsti.

V důležité *sbírce perských vzácností a starožitností* jsou staroperské a syrské rukopisy, po výtce ze XVI. věku, na papíře z vlny kašmírové psané, arabeskami krásně ozdobené; dále práce kaligrafické, básně, zpěvy, modlitby a p., díla Konliata Saadia, Khedje Hafise, filosofické dílo Mollairumia, arabská geometrie a j. — *Sbírka porculánů staroperských* obsahuje nejstarší toho druhu výrobky na výstavě, které pocházejíce z dob Kalifa Omara i Džingischana, tvarem, barvou i jemností předčí nad nynější porculány čínské. Na cestě se bohužel mnoho vzácných těchto památek roztlouklo.

Dr. Leitner za mnohaletého působení a cestování v Indií snesl znamenité množství vědecky i umělecky důležitých vzácností a starožitnin, plodin a výrobků indických, jež téměř úplně ve Vídni vystavil. Ve sbírce jeho jsou řeckobuddhistické, indoscytické a staroindické památky umělecké. V skulpturách buddhistických (184 kusů) jest vliv umění řeckého zřejmý, najmě zlomky architektonické nápadně řeckým se podobají; skulptury tyto jsou velmi důležité badatelům a zkoumatelům vzájemných poměrů kultury řecké a buddhismu.

Sbírka oděvů, zbraní a nářadí i nástrojů hudebních jest etnograficky vzácná. — Numismatické oddělení sbírek Leitnerových čítá as 1000 měděných mincí okresů penjabských, 24 mincí stříbrných z Kandaharu, prastaré mince sanskritské, baktrické, arsacké, parthické, sassanidské a j. Rukopisy arabské, perské a sanskritské obsahují mnohé převzácné číslo: „pět knih" perského básníka Nizamia, Khamasas

Amira Khosrôa, básníka perskoindického, illustrovaný rukopis hrdinských zpěvů Firdusiových, Barkhurdarův popis Mekky, díla Sabiha Bokhara (mistrovské kusy kaligrafické); Bokharská geografie (originál i opis) a j. v. Buddhistická kosmogenie, jež *tisíc let před vynalezením knihtisku v Evropě*, v Tibetu vyřezávanými dřevěnými deskami tištěna byla, jest velikou vzácností celé světové výstavy.

Dr. Leitner také své bohaté sbírky motýlů, brouků, rostlin a nerostů středoasiatských a himalajských, pak vzorky výrobků z Dardistanu, Tibetu a Kašemíru vystavil. Fotografie Leitnerovy, jakož i četné fotografie indického musea v Londýně (fotografické snímky rukop. gramatiky sanskritské, v druhém století před Kr. sepsané; fotografie indických krajin a památek a j.) doplňují sbírku tuto.

Z *Číny* zaslali Gray a Trommel staré i novější čínské bronze, porculány a jiné hliněné výrobky, emaily; Glover starožitnou stříbrnou desku na podstavci ze slonoviny a Hivong Sing Sing sbírku starých mincí čínských. Od drahných věků v Číně výroba v nižádném směru nepostoupila. — Zlaté čínské mince jsou uměle ražené, některé jsou oblé, až i 7 palců široké jemné plíšky, v některých jsou uprostřed čtverhranné výstřižky.

Řek Leon Drossos vystavil modely soch na štítu Athenské akademie věd; Philippotis doplnil světoznámou Venuši Miloskou a Cossos zaslal více poprsí sádrových; jiných důležitějších moderních skulptur orientálních na výstavě není.

Malíři řečtí kloní se ku škole francouzské i vlašské, některé podobizny řecké jsou zdařilé; dřevořezby attické jsou řemeslné výrobky.

Zdařilou podobiznu khediva egyptského maloval L. Acquaroni; Hayette, Kentšeoglou a Harmuzian v oddělení *tureckém* osvědčují se co dobří krajináři. Podobizny ředitele akademie a pinakothéky Bukureštské Theodora Amona, kresby prof. Stancesca, aquarely dvorního malíře Szathmaria, Probuzení Rumunie od prof. Tataresca a Trenkova krajina ukazují mnohoslibný rozvoj výtvarných umění v *Rumunsku.*

Také v *Egyptu* vládne v umění vliv francouzský, jakož viděti na podobiznách Lorieových místokrále i jeho ministrů.

Čínské dekorační malby chrámové a některé krajiny, pak japanské malby na papíře i hedvábí zajímají zvláštním koloritem svých neperspektivních kresb. Ani v skulptuře ani v malbě nevyvinula se dosud samostatná orientální škola umělecká, a co v oborech těchto platného vykonáno, stalo se vlivem evropským. V evropských státech východních i v Egyptu vzdělanost evropská vždy více se vzmáhá; nepopíratelné toho doklady nalézáme i v *oddělení škol a literatur orientálních.*

Školní knihy řecké, *rumunské* i *egyptské* jsou namnoze dle školních knih v západních státech zavedených sepsány; *literatura novořecká*, již Demétrios Coremilas v díle pro výstavu sepsaném *(Catalogue raisonée des livres publiés en Gréce depuis 1868 jusqu' en 1872)* podrobně vylíčil, jakož i časopisectvo řecké za rozhodných vlivů evropských se rozvíjí. Teprv r. 1822 založil francouzský knihkupec Didot první knihtiskárnu v Athenách a nyní už vychází v Řecku 160 časopisů, z nichž se tisknou 74 v Athenách, a literatura řecká předstihuje

už nyní literaturu „velkého" Turecka. Koran jest *jediná* kniha Islamu, a již proto náboženství bylo a jest dosud hlavní překážkou rozvoje osvětového v mohamedánských státech. Kletba nevědomosti stíhá i hubí potomky zhoubců knihovny alexandrinské.

Proti pokroku se ovšem ani Turecko naprosto zabedniti nemohlo; a tak jsou na výstavě světové mimo jiné i turecké spisy odborné a vědecké vysokých škol cařihradských, ukázky prací školních, kresby, ruční práce ženské, pak školní sbírky přírodopisné.

Rumunské školy dle vyložených plánů vyučovacích a knih učebných zorganisovány jsou dle škol západních; dokonalé práce ruční vystavila Brailská škola dívčí.

I *Egypt* organisuje školství své po způsobu evropském. Zákony státní vydány jsou v řeči francouzské; vláda vystavila sbírku v posledním desítiletí tisknutých knih arabských. Plastický plán Egyptu a Nubie vyhotoven v Berlíně, geologické mapy egyptské jsou díla kartografů evropských. Tisky tiskáren Kahýrských, lithografie ústavu vládního vyrovnají se moderním typografickým výrobkům. — Vláda anglická postarala se o velmi poučnou výstavu *školství v koloniích indických*; nalézáme tu obraz celého vychování od hraček dětských až po vysoká studia, hojné práce a plány školní, spisy a časopisy indické, četné prostředky vyučovací, fotografie škol, statistiku školství a vzdělanosti. V oddělení tomto jsou skvostná díla kaligrafická a výtečné práce typografické. Mimo knihy *čínské* (zákon trestní, čínský slovník, kniha mincí) a *japanské* knihy kostelní, knihy dřevěným písmem tisknuté a malované dřevotisky japanské a mimo některé knihy indické není na výstavě novějších ukázek knihotisku asijského; o *školách perských, čínských, siamských* i *japanských* na výstavě není památky a přece v zemích těchto již 4000 let před Kr. kvetly vědy a průmysl; tisícileté památky čínské a japanské, indické i perské vydávají neomylné svědectví o vzdělanosti národů těchto v pravěku, když Evropa ještě v temnotách ducha vězela. Mravouka čínská (I-King), kalendář Tšu-šu před 2170 lety psaný, spisy Kung-fu-tsi-ovy r. 479 před Kr. na prkénkách psané a j. staré rukopisy čínské jsou dosud zachovány; učenec Li-se sestavil abecedu čínskou již r. 230 před Kr., tehdáž měli Číňané 10.000 znamének písma, jež později se rozmnožila na 100.000; dosud mají Číňané 50.000 písmen. Papír z hadrů počali Číňané r. 940 po Kr. vyráběti, a papírnictví jest dosud důležité odvětví průmyslu čínského i kvete hlavně v krajinách Fokien, Kiang-si, Koang-tung, Se-chuen, Hupeh.

Na výstavě jest 100 druhů *papíru čínského*, jenžto jest tuhý, jemný i úhledný a vyrábí se u velkém množství ze slámy, vláken bambusových a j. Mimo papír bílý vystaveny jsou i papíry tisknuté, čalouny, umělé papírové květiny, sošky, deštníky, svítilny a p.

Z Číny rozšířilo se papírnictví v Japansku, v Siamu i v Indii a j.; nyní spotřebuje se v Asii ročně 8 mil. liber papíru. V *japanských papírech* jsou krásné vzorky papíru s lisovanými ornamenty a jemné papíry tisknuté; bílé neobyčejně pevné. Též v *Indii* vyrábí se papír způsobem od tisíce let nezměněným, papír z lýčí jedlí himalaj-

ských vyráběný, na němž nejstarší spisy Hindův psány jsou, ve vystavené sbírce papírů indických není.

Tuše již 3000 let před Kr. Číňané vyráběli a té doby již štětcem písma malovali; nyní vyrábějí se znamenité tuše čínské hlavně v Nankingu. Rudolf Šlik, Overbeck a j. vystavěli hojné sbírky čínských tuší, tužek i štětců.

Strojů *vědeckých i průmyslových* východ nemnoho vystavil; zajímavé stroje průmyslové a hospodářské a nářadí domácí i nástroje hudební jsou ve výstavě Indie, Číny i Japanu. Kipplingovy obrazy indických řemesel objasňují průmyslové i společenské poměry této země. Čína i Japan vystavily aparáty vědecké, optické, elektrické a j., jakož i drahně domácích nástrojů hudebních. Primitivní stroje hospodářské, čerpadla, vozy, mlýn na cukr, vzorek stříkačky, vzorek aparátu destilačního, stroje přádelní a tkalcovské v oddělení čínském, pak japanské náčiní řemeslnické, barvířské, najmě pak japanské stavy tkalcovské a nářadí hedbávnická velice poutají. Japanci tu spřádají, navinují i tkají hedbáví po svém domácím spůsobu; nedokonalé jich nástroje vysvětlují drahotu tkanin indických. Hedbávnictví jest nejdůležitější odvětví průmyslu japanského; počíná tam r. 1487, kdy Japanci dobyli ostrova Fatsi-sys, na němž domorodci hedbáví pěstovali a tkali. Ed. Pavier, konsul dánský, výstavu hedbávnictví japanského mapou a statistikou hedbávnictví doplnil. Ročně vyváží se v Japansku 14.000 balíků surového hedbáví. Japanci již počínají pěstovati i zpracovávati hedbáví po spůsobu evropském. Hedbávné tkaniny japanské jsou při neobyčejné jemnosti velmi pevné, v barvě vždy vkusné a jemně uladěné. Japanci zajisté i sousedy své Číňany za nedlouho v průmyslu i v umění předstihnou. Neboť kdežto Čína dosud všemu pokroku modernímu překáží a na tisíceletém stanovisku stojí, Japan utěšeně a neunavně ku předu postupuje. Japanští dělníci (též jedna ženstina) jsou na výstavě i učí se řemeslům v dílnách Vídeňských. Číňané vystavili stroje tkalcovské, jimiž ani pracovati nelze, a výstavu ani nenavštívili. Rozdíl výstavy japanské r. 1867 a r. 1873 jest nepopíratelným důkazem velkého pokroku této říše v posledních letech.

Číňané i Japanci nejenom v tkaní ale i u *vyšívání látek* zvláště hedbávných jsou nedostižní; vyšívají se vzornou přesností a určitostí kresby různých, obyčejně fantasticky pomíchaných motivů, barvy skládají a spojují spůsobem sice nápadným ale vždy harmonicky. Čínská temná atlasová pokrývka s květinami, motýly, ptactvem a fantastickými stvůrami vyšívaná jest nejčelnější mistrovský kus v čínském oddělení. Číňané i Japanci vyšívají také zlatem i stříbrem. Vyšívání látek jest u nich domácím průmyslem, jímž se po výtce ženy zabývají. Mimo hedbávné tkají Číňané i výtečné lněné, bavlněné i vlněné látky. Tkalcovství již v pravěku a dosud jest v Asii skutečně uměním, jehož korunou jest výroba *indických šálů a perských koberců.*

Indických šálů jest na výstavě drahně, obecenstvo obdivuje se jen velkým cenám (v Indii kupují se šály takové po 120 i 200 lib. št.), nevědouc, že o leckterém tomto šálu celá rodina indická deset i dvanáct roků pracovala. Mimo šály vystavila Indie různé tkaniny hladké i vyšívané; nádherné jsou vyšívané závoje a přikrývky. Výstavy tkanin

zúčastnily se vůbec téměř veškeré nejčelnější firmy indické. Znamenitá jest dra Andersenova sbírka látek oděvních.

Perské koberce jsou nejlepší toho druhu díla na výstavě. Mnohé závody evropské, tak F. Haase ve Vídni a j., pokusili se ne bez úspěchu o padělání koberců perských, avšak v tomto oboru s Persií konkurrovati nemohou. Koberce perské liší se vzorkem, barvou i údělkem: koberec postříhaný sluje galli, farš; nepostříhaný gelim; obyčejný bez vlasu gebbeh a koberec obyčejný, křížově tkaný, nazývá se dšedšim. Koberce Farahamské jsou nejznamenitější, vynikající pevností tkaniny, nezmarností barvy, květnatým, ladným vzorkem a širokou, ozdobnou obrubou; koberce Charassanské jsou barevnější, avšak méně trvanlivé; koberec turkomanský jest nejstálejší; malé koberce Semnahské platí se v Persii po 40 dukátech. Peršané počínají také již dle evropských vzorků koberce tkáti. — Též v oddělení řeckém, tureckém, egyptském a tunisském jest mnoho vzácných koberců a umělých tkanin.

Způsob i směr východního tkalcovství podmíněn jest hlavně *národním krojem* orientálův, jenž u každého kmene jest samostatný; malebnost i vyšívání jsou charakteristické jejich známky. Typické postavy orientálův v kroji národním na výstavě byly by ozdobou každého národopisného musea, i jsou důležitou pomůckou k seznání domácího průmyslu východního; v turecké galerii 258 typů nejlépe vyznačují vnitřní nesourodost a rozmanitost národních i náboženských živlů této říše. — *Zbraň* jest podstatnou částí národního kroje na východě a zbraň ta vyniká jak svou jakostí tak nádhernou úpravou. Na výstavě jsou starožitné i nové zbraně; i seznáváme, že ani v technice zbrojířské od věků na východě změny se nestaly, jen tu a tam, hlavně při ručnicích znamenati jest změna v sestrojení mechanismu.

Damaskování zbraní jest nález perský; v perském oddělení jsou vzácné vzory této techniky; však novější výrobky nevyrovnají se v tom starým perským. *Indie* vystavila mimo zbraně také damaskované misky, svícny a krabice tvarů ušlechtilých, dekorace vkusné; *Čína* i *Japan* nepatrně v tomto oboru zastoupeny jsou; zbraně *řecké*, *turecké*, *egyptské i tuniské* jsou pravé klenoty zbrojířství orientálního. Skvostným zbraním pokladu sultánova, stříbrem vykládaným ručnicím a jiným zbraním národním sbírky Varrouciosovy, nádherným vykládaným zbraním egyptským a tuniským není na výstavě rovno. Výstavy *vojenství a námořnictví* zúčastnila se státní zbrojnice řecká v Nauplii (zbraně, vzorky lodí a j.), Turecko (vzorky lodí, majáků, čajk), Rumunsko, jež ukázalo, že vojsko své po vzoru evropském zorganisovalo, Egypt, jenž podal obraz o úpravě svého vojska i námořnictva, Japansko, jež vystavilo modely a fotografie přístavů, lodí i majáků, pak výzbroje lodí. *Čína* v jediném válečnictví přijala opravy evropské; úzkoprsá vláda ani nedovoluje v bohatých uhelnách čínských pracovati, ačkoliv se do Číny velké množství uhlí kamenného (hlavně z Australie) přiváží; ano i stavbu železnic a paroplavbu uvnitř země zamezuje, pěstujíc dosud politiku „čínské zdi“: avšak arsenály své zřídila již po vzoru evropském a ku cvičení vojska svého najala francouzské důstojníky. Na výstavě jest zastoupen toliko čínský arsenál Forchovský, o arsenálech Tiemttinském, Nankingském a Šangaiském jest jen v katalogu zmínka. V arsenále Forchovském staví

se lodě válečné, a při něm jest velká železárna a škola námořní, ve které vyučují učitelové angličtí a francouzští; průměrně navštěvuje školu tuto 200 žáků. V arsenále pracuje 60 Evropanů a 2500 Číňanů, i vystavělo se v něm již 12 lodí válečných, 2 nové se staví; mimo lodě postaveno v témž arsenále 5 parostrojů po 150 koň. sil., a 3 se staví. Díla arsenálu na výstavě vyrovnají se výrobkům evropským, nový důkaz, kam by při neobyčejném zalidnění Číny (i 30.000 obyvatelů na čtvereční míli) průmysl za nedlouho dospěl.

Okázalost, malebnost a zevní lesk označují veškero umění i veškeren průmysl východu; tyto vlastnosti nalézáme i při *nábytku* tureckém, egyptském, tunisském i perském, který se skví v lesku umělé slonovinové, želvovinové, perleťové i kovové mosaiky; nábytek indický jest bohatě vyřezáván, také vykládán; v barvě a nátěru nedostižní jsou Japanci i Číňané. Mimo výrobky cařihradské sultánské továrny jest veškeren nábytek na výstavě i co do formy i co do dekorace a provedení původního rázu orientálního. Nejhojnější vzorky nábytku tohoto jsou v orientálních stavbách. *Řezbářství* jest, jak na výstavě poznáváme, vůbec na východě valně rozšířeno, téměř veškery země vystavily řezby ze dřeva i mistrné řezby ze slonoviny; namnoze pěstuje se řezbářství co průmysl domácí.

Výborné *fermeže i nátěry čínské i japanské*, po výtce černé zlatými malbami dekorované, dřevu dávající skvělý lesk hlazeného kovu, jsou nedostižné.

Klenoty a šperky orientální jsou nejvíce práce filigranní; šperky starší jsou kovem i drahými kameny, jakož i mistrnou prací drahocenné. Emailované výrobky perské jsou vkusu vytříbeného. — Klenotnictví indické jest prastaré, novější klenoty indické práce nad míru jemné a tvarů původních jsou speciality toho druhu. V oddělení *čínském* nalézáme šperky emailované slohu půvabného, také nejzajímavější *bronsy* orientální vystavěly Čína a Japan.

Nádobí a nářadí kovového v orientálních výstavách je valné množství; zajímavější a důležitější jsou *výrobky hrnčířské.* Výroba fayence jest původu perského; porculán vynalezli Číňané; i výroba obyčejného hliněného nádobí na východě jest prastará a dosud i nejobyčejnější hliněné nádobí jest ušlechtilé původní formy i vkusné dekorace; upozorňujeme jen na hrnčířské výrobky turecké, egyptské, tuniské a j. Roztomilé charakteristické hračky hliněné vystavila Indie; skupeninky tyto jsou původní indické genry. Nejdůležitější v tom oboru jsou arciť porculány. *Porculán čínský a japanský* jest nad míru jemný, dekorace (obyčejně modrá i zlatá) jest vkusná a umělá, tvaru přiměřená, sloh na mnoze fantastický, těkavý i bizarní; porculány jsou okrasa nevšední čínské i japanské výstavy. — Méně důležité jest orientální *sklářství*, jehož nemnohé ukázky po různu v orientu, zvláště v oddělení tuniském a čínském jsou roztroušeny. *Z Čech* vyváží se i na východ dosud velké množství skla, hlavně ozdob a šperků skleněných; jen v okresu Haidském jest 131 velkoobchodníků ve skle, na něž připadají $^2/_3$ veškerého z Rakouska vyváženého skla. V okresu Jabloneckém vyrábí a vyváží se ročně 1200 centů skleněných perel a jiných šperků

v ceně $4^1/_2$—5 mil. zl.; výrobou tou se živí 30000 lidí, a hlavní odbyt nalézají skla česká v Asii.

Největší bohatství i požehnání krajův orientálních odhalují výstavy *hospodářské, lesnické i hornické.* Dle primitivních, jen poskrovnu vystavených strojů, jakož i dle statistických, pohříchu neúplných zpráv se hospodářství polní a lesní na východě posud rationelně nepěstuje, ale příznivé poměry klimatické, žírnost půdy usnadňují práci hospodářovu; příroda pracuje za něj. Vystavené plodiny vůbec svou jakostí vynikají a svědčí o neobyčejné zdárnosti a výnosnosti. — Novější hospodářské stroje zavedeny jsou posavade toliko v koloniích evropských. Hospodářská škola v Kahýře, tuším jediné důležitější učiliště v orientu dle našich vzorů, vystavila veškeré egyptské plodiny hospodářské, tabák a jiné obchodní plodiny, jakož i obsáhlý herbář egyptský.

V *Egyptě* počíná již v hospodaření polním utěšený pokrok, jsouť na výstavě vzorky umělých hnojiv egyptských, ukázky pěkných mouk, sýrů, olejů a j. Za dobré správy politické a národohospodářské by tato od přírody požehnaná vlast Faraonův za nedlouho blahobytem předstihla všecky země orientální. Ačkoliv se Egypt za vlivu evropského teprvé k novému životu probouzí, ačkoliv tam obecný lid dosud v tuhé porobě úpí; přece výstava egyptská již nyní neobyčejnou bohatostí i ušlechtilostí plodin i výrobků domácích nad ostatní státy výchudu předčí.

Egyptské výstavě v těchto skupeninách podobná jest menší výstava plodin z *Tunisu* a *Maroka,* které již za vlády římské žírností a úrodností slynuly. Ve sbírce Schmiedlově jsou téměř všecky důležité lesní i hospodářské plodiny zemí těchto.

Také *Turecko* svoje vzácnosti z těchto oborů na výstavu zaslalo. Turecký tabák, konopí a j. osvědčují dávnou pověst svou; hedbáví se v jediném okolí Brusy vypěstuje ročně 300.000 óků. — *Rumunská* pšenice náleží k nejlepším plodinám hospodářským vůbec, statistika hospodářství rumunského dokazuje neobyčejnou výnosnost tamější půdy; až síť železnic rumunských*) dostavena a se železnicemi evropskými spojena bude, nastane obchodu i veškeré tržbě rumunské (k malé radosti šlechetných sousedů Maďarů) nová doba: jestiť Rumunie obilnicí celé Evropy.

Srbsko a Černá Hora ani v těchto skupeninách nezúčastnili se výstavy. Ovoce, víno, rozinky a tabák vystavilo u vzácném výběru *Řecko*; Ivanov zaslal na výstavu sbírku *turkestanských* plodin a výrobků hospodářských. — Největší sbírku po výtce obchodních plodin, koření a j. v oddělení *perském* vystavil Tabrisský obchod Zieglera i spol. V oddělení tomto zajímají nejvíce vzorky *opia,* jehož výroba jest hlavně v Persii, v Indii i v Malé Asii velmi rozšířena i důležita; vyvážíť se z Asie ročně 300.000 lib. opia do Evropy a 100.000 lib. do severní Ameriky, a spotřeba i výroba stále se rozmahá. — Ve východní Indii vyrábí se opium nejvíce v okresích Maloském, Patnaském a Benareském, vyváží se do Číny. Před sto lety vyváželo se ho tam

*) V Rumunii jest nyní 110 mil železnic a 432 mil telegrafů, v Turecku 70 mil žel. a 3434 mil tel.

as 30.000 lib., r. 1867 již 10 mil. lib. Čínské opium z provincií Setšan a Jinan jest též vystaveno. Také v Egyptě, v Alžíru a v Australii, arciť u menším rozsahu, opium se vyrábí.

Z indického konopí připravovaný *hašiš* jest vedle opia na východě velmi rozšířen; orientálové jej kouří, jedí i pijí. Indie, Egypt, Tunis a Alžír jej vystavili.

Kolonie francouzské i anglické zaslaly ukázky *betelu*, jejž orientálové žvýkají; tvrdí se, že 100 milionů orientálů betel požívá; jen na Javě vyrábí se ho ročně 150.000 kilgr.; nejvýtečnější jest betel Syngaporský a Bintangský. Požívání jeho podobně opiu a hašíši rozveseluje a rozčiluje.

K nejdůležitějším plodinám obchodním zemí orientálních patří *káva* i *čaj*. Káva prvotně jen Arabií pěstovaná, pěstuje se nyní v Americe, v Asii, Africe i v Australii. V hornatém území Arabie, v Yemenu pěstuje se dosud nejvýtečnější druh kávy, mokka, neméně proslulá jest káva z ostrovů Javy a Ceylonu. Na ostrově Javě sklidí se ročně 140—150 mil. lib. kávy; na ostrovech Celebes a Sumatra asi 40 mil.; ve východoindických koloniích nizozemských nejméně 200 mil., na Filipinských ostrovech 6·5 mil., na Ceylonu 103 mil. lib. — R. 1832 spotřebovala Evropa a severní Amerika 270 mil. lib. kávy, r. 1852 vzrostla spotřeba jen v Evropě na 258·5 mil. lib.; nyní se veškerá spotřeba kávy páčí ročně na 1000 mil. lib. Nizozemci spotřebují desetkrát tolik kávy co Anglie i Rakousko. Všecky země orientální, najmě pak kolonie států evropských, zaslaly na výstavu hojné vzorky všech druhů kávy.

Pěstování *čaje* již od staletí v Číně i v Japanu velmi rozšířeno jest; z Číny vyvážejí hlavně karavany ruské ročně 160—180 mil. lib. čaje; dle zpráv anglických spotřebují Číňané sami ročně 2000 mil. lib. V Japanu sklidí se 13 mil. lib. a vyváží se 8—10 mil. lib. čaje ročně. I v koloniích východoindických rozšiřuje se pěstování čaje, tak na ostrovu Ceylonu klidí se ročně 10 mil. lib. čaje. Hojné ukázky čaje japanského i čínského jsou neposlední zajímavostí hospodářských výstav těchto států.*)

Z plodin obchodních průmyslu evropskému nemálo důležitá jsou *prediva* orientální, jichžto vzácné vzorky a ukázky orient u velikém množství vystavil. — Pěstování kopřivek, jichž vlákno se spřádá, hlavně pak ramie a čínské trávy (boehmeria tenacissima a boehm. nivea) jest velmi výnosné, laciná tato prediva rozkvět tkalcovství v Číně i Japanu valně usnadnila; vyvážejí se také do Evropy a jich pěstování rozšířilo se v celém téměř orientu i v Americe. R. 1867 vyvezlo se čínské trávy z Číny a z kolonií východoindických do Anglie za 70.000 lib. šterl. Ve výstavě japanské, ve sbírce Šlikově i Overbeckově v čínské galerii jsou vzorky všech druhů tohoto prediva, jakož i tkanin z něho vyrobených. Nalézání laciných přediv na východě má na tkalcovství

*) J. Šubert v Brodě Německém ne bez úspěchu o aklimatisování čaje v Čechách pokusil se, sklidiltě letos 300 lib. čaje, jenž hojný odbyt nalézá; značná část tohoto „prvého českého čaje“ prodána jest i do Ameriky.

i lnářství v Evropě rozhodný vliv a otázka přívozu i opatřování nových surovin jest průmyslu tkalcovskému i u nás v Čechách důležita; ano usnadnění přívozu laciné juty do Rakouska anglickorakouskou smlouvou obchodní hrozí četným pohorským krajům naší vlasti pohromou.

V herbáři a v botanické sbírce dr. Abela jsou téměř veškeré rostliny japanské.

Misie katolické v Číně působící, ryt. Overbeck a vláda čínská sebrali a vystavili téměř veškeré hospodářské i lesní plodiny a výrobky. Nejužitečnější plodina lesní jest v Japanu i v Číně *bambus*. V čínské výstavě jsou bambusové výrobky všech druhů, tak celý domácí nábytek, nářadí, dýmky, střevíce, klobouky, tkaniny, oděvy z bambusových vláken, deštníky, stínítka, vějíře a nepromokající pláště z bambusových listů; z bambusu se staví domy i lodě, domky japanské v parku jsou toho zajímavé příklady; bambusové provazy a lana jsou velmi pevné, z odpadků bambusových vyrábí se papír; bambusové nastroje hudební: flétny, píštaly jsou velmi oblíbené; nakládané výstřelky bambusové se jedí.

Vláda *siamská* zaslala na výstavu veškeré plodiny hospodářské i lesní, jež ze Siamu vyvážeti lze, zejmena koření, cukr, rejži, kůže a vzácná dřeva. Průmysl siamský na výstavě zastoupen není. Za to jest tu vzácné *peří ptactva orientalního*, jsouc důležitým zbožím obchodním. V indickém oddělení jsou z barevných per ptačích ozdobné vějíře, čapky, ozdoby do hlav, umělé kytky a j. I šaty ženštin se peřím ptactva i lesknavými broučky orientálními ozdobují; vývoz peří a ozdob těchto do Evropy stále se vzmahá. Jen z jižní Afriky vyváží se do Evropy ročně pštrosích per za 2 mil. lib. šter. Rafinovanost vkusu evropského se v těchto věcech vrcholí.

Ryb, zvířat vycpaných, koží surových i vydělaných, kožešin orient množství neobyčejné vystavil. Ve výstavě Východní Indie jsou z umělých kožených květin ozdobné rámce zrcadel a j. okrasy.

Opravy. Na str. 705. letošní Osvěty, řádku 21 a 22 zdola místo: spořádaný *Josefem Kálalem, Janem Dunovským* i *Frant. Heritesem* — má státi: spořádaný *J. Kálalem, J. Dürichem* a *J. R. Nejedlým.*

Na str. 717., řád. 4 zdola místo: *Našinec* (dvakrát) — má státi: *Našinec* (třikrát).

Na str. 786., řád. 15. zdola místo „posuňky“ má státi „pomníky“.

R. 1873. Č. 12.

OSVĚTA

Pokroky ve hvězdářství.

Podává
Martin Pokorný.

Když přírodní vědy povznešením se na stanovisko prostě realní vymkly se z oboru spekulace, a zvláště veškeré fantastické směry bádání staly se nemožnými, když pak na př. alchymie, pachtící se za děláním zlata a za kamenem mudrců, sklesla v očích přírodozpytců na pouhé již bláznovství a s ní staly se opovrženými i prostředky její — kdož byl by předpovídal, že tytýž posměchu vydané retorty a kelímky, tytéž methody extraktů a p. dojdou v brzku opět plné cti a oživnou co skuteční činitelé vědečtí znova v obrovském rozsahu, činíce téměř novou vědu přírodní: chemii?

Táž myšlénka musí připadnouti nám také, pohlednemeli v hvězdářství na onen směr bádání, jehož cílem byly fysikální vlastnosti těl nebeských, totiž jakého jsou složení, jak daleko vyvinuty u porovnání se zemí naší, jaká na nich teplota, jaké látky, mohouli býti obydleny atd. — Ještě v první polovici našeho století bylo zodpovědění otázek tohoto druhu zůstaveno více méně fantasii jednotlivých badatelů a střízliví mužové vědy zavrhovali veškeré takové konjektury co pouhou hříčku, nehodnou opravdového vědeckého snažení. A nyní? Tíž mužové jsou nyní v plném proudu vysvětlování, z jakých látek se skládá atmosféra slunce ano i stálic, co se děje na povrchu slunce a jiných těl nebeských, nelekají se již problemů, jež by ještě před patnácti lety byli sami vyhlásili za nemožnost, za utopické sny, jejichž uskutečnění lidem pozemským, těmto „bodům na bodě“ v prostorách všehomíra, věčně musí zůstati nedostižitelnou překážkou nepřestupných mezer prostorových.

O čem tedy v tomto oboru hlavně zprávu podati nám bude, jest

zvláštní oddíl hvězdářství, tak zvaná astrofysika, jejíž vývoj, nyní již v málo letech neobyčejně zmohutnělý a v budoucnost ještě nedozírné naděje vzbuzující, zakládá se všechen skoro jedině na vynálezu, který z počátku nijakž sem neukazoval, totiž na rozboru spektrálním.

V první řadě jest to nejbližší nám skvělá hvězda, která stala se předmětem nejpečlivějšího zkoumání tohoto spůsobu, hvězda činící střed naší soustavy planetní, základ všeho života na naší zemi: slunce.

Když byl Koperník před půl čtvrtým teprv stoletím vykázal slunci pravé jeho místo v soustavě planetní, a Newton objevením zákona všeobecné tíže čili přítažlivosti veškerých těl nebeských k sobě pohyby jich všech teprv převedl na základy nezvratné, čistě mathematické: počalo svítati pořád rychleji poznání našich planet a i slunce samého.

První krok k seznání bytosti sluneční učiněn jest po vynalezení dalekohledu, když shledalo se k nemalému ustrnutí všech, že povrch slunce není nikterakž naprosto čistý, jak se beze vší pochybnosti za jisté bylo považovalo, nýbrž že jest na tomto obraze nejdokonalejší čistoty mnoho temných *skvrn* a vedle nich zase místa veliké jasnosti *(pochodně)*. Pozorováno pak, že skvrny tyto nezůstávají stálé, nýbrž že nenáhle mizí, a že opět jinde vznikají nové, a jenom větší z nich mají trvání poněkud delší. Dlouho byla povaha skvrn těchto úplně záhadná; jediné, co jimi se objevilo, bylo otáčení slunce okolo osy, neboť shledalo se, že skvrny postupují po povrchu až na okraj sluneční, a větší z nich že po některé době na protějším okraji zase se objevují, z čehož čas jednoho otočení slunce (délka jeho dne) vypočtla se asi na 26 dní.

Poznání toto zajisté bylo nemálo důležité tím, že bylo první, kterým se slunce ukázalo ne co pevný, nehybný střed pro oběh planet, nýbrž co těleso také volné, pohyblivé. Ztracenali již dříve jaksi pevná pod námi půda, kdy Koperník kázal zemi, by denně točila se kolem své osy a co rok oběhla kolem slunce: kam poděl se nyní jediný základ, jehož bychom se drželi, když i ten objevil se co koule neustále se otáčející? Nebyloli tu lze domnívati se již tehdy, že snad i slunce se zemí a s ostatními planetami jako se svým komonstvem pohybuje se někam do neskončených prostorů všehomíra? A skutečně objevili hvězdáři našeho století, že veškerá soustava sluneční postupuje určitým směrem ku předu tak, že slunce, jeho střed, ubíhá po této dráze asi rychlostí 7 mil za každou sekundu.

Seznání těchto pravd (krom poslední) připadá asi o dvě století nazpět, a postupem času připojovalo se k němu pořád více nových vědomostí, zvláště o poměrném stavu planet k slunci, na př. že země bývala kdysi měkkou hmotou, která chladnutím dostala tvrdou studenou slupku, jsouc ostatně uvnitř ještě žhavá a tekutá, že měsíc dávno tento stupeň již překročil a úplně na povrchu stuhl atd. Těmito zkušenostmi a zákony a též obecnými zákony fysikálními veden sestavil na počátku tohoto století slavný astronomický počtář *Laplace* theorii o povstání naší sluneční soustavy, kteráž pozdějšími výzkumy, zejmena nalezením mechanické theorie tepla a i nejnovějšími objevy toliko se v podřízených věcech pozměnila, avšak ostatně v celku dokonale se stvrdila. —

Theorie tato jest pro snadné pochopení následujících vývojů tak důležita, že ji v hlavních obrysech krátce zde chci uvesti.

Dle názoru Laplaceova byla veškera hmota slunce i všech planet a oběžnic čili měsíců k nim sdružených původně v určité prostoře světové rozptýlena co plyn velmi řídký tak, že všechny nejdrobnější částečky, z nichž veškerá tato tělesa se skládají, byly rozděleny stejnoměrně po jakési nesmírné prostoře, vyplňujíce nejméně kouli, která by v sobě pohodlně všechny planety i se sluncem, jak nyní jsou rozestaveny, obsáhla. Za příčinou jakoukoli byla se veškerá hmota tato oddělila od ostatní hmoty, buď roztroušené, buď již podobně shluknuté v prostoru všehomíra.

Hmota tato nejevila pražádné jiné vlastnosti leč přitažlivost čili tíži obecnou, a jakous okolností stalo se, že začala tíhnouti vesměs k jedinému určitému středu, shlukujíc se odevšad stejnoměrně k němu, zároveň však majíc od prvopočátku již snahu od ostatní hmoty v prostoru způsobenou, kterouž přitahování její k středu nedálo se směrem přímým, nýbrž poněkud šikmým; neboť hmota někde jinde položená musila přitahovati nejbližší částečky její jiným směrem a spůsobiti při nich pohyb od středu odchýlený. — Tímto spůsobem musilo nastati houstnutí hmoty této okolo určitého středu, t. j. velmi řídká původní hmota plynná sestřeďovala se v kouli, kteráž zároveň okolo jakési určité osy se počala nenáhle otáčeti. Tato koule se stávala posloupným shušťováním hmoty pořád menší a otáčením vznikala tak zvaná odstředivost, jejíž působením koule na obou koncích osy se sploštovala a uprostřed víc a víc se rozbíhala, až se od ní oddělil dutý kotouč, který z příčin vnějších — nestejným nashromážděním se hmoty v různých místech a nestejnou pak odstředivostí — se roztrhl, načež kusy kotouče opět se sebraly v jednotlivé koule (jako malé kapky vody vždy zase v kulatou kapku splývají), kteréž pak nabytou rychlostí podle své velkosti dále neb blíže okolo hlavního tělesa obíhaly, zároveň ovšem i okolo svých os různě rychle se otáčejíce.

Kusy, ve které se onen kotouč roztrhl, byly velmi nestejné a i dohromady mnohem menší nežli hlavní těleso, od něhož se odtrhly. Hlavní koule zůstala ovšem téměř nepohnuta a stala se středem pohybu pro ostatní malé koule, t. j. povstalo slunce a planety. Že při oněch koulích, které po odtržení velmi rychle se točily, veškeré tyto úkazy znova se mohly opakovati, to zřejmo, a tak vidíme, že povstala země se svým měsícem, Jupiter se svými čtyrmi měsíci, Saturn s kruhem (oním kotoučem, jenž se neroztrhl) a osmi měsíci, atd., kdežto jiné planety zůstaly již celými koulemi jako Merkur, Venuše, Mars.

Avšak tu ještě slunce nebylo sluncem v našem smyslu a planety také ještě nebyly v tom vývoji, nýbrž veškeré tyto koule byly tehdy nejspíše ještě plyny. Teprvé později ještě neustálým houstnutím hmot okolo nových středů nastala chvíle, kdy prudkým hybem ve směru k středu částečky na sebe vrážejíce, tak rychle sem tam pobíhati počaly, že koule byly nyní žhavými a svítily. Teplo ale, jak známo, z každého tělesa, na všecky strany sáláním uchází, a tak nemohlo při našich koulích teplo i světlo jejich trvati bez konce. Pokud ovšem hmota ještě mohla houstnouti, t. částečky k sobě ještě se blížiti, potud

obnovovalo se i pořád teplo z nich do nekonečna ucházející, ale houstnutí toto dosáhlo zvláště u menších koulí brzy meze. Neboť poměrně velký povrch malé koule musí sáláním tepla rychleji chladnouti, částečky jeho sestupují se kvapněji k sobě a na povrchu koule utvoří se záhy tuhá kůra, která nejprvé dalším chladnutím ztratí světlost a pak tloustnouc dovnitř koule nenáhle nabude takového stupně tuhosti, že horko vnitřních vrstev jen velmi zvolna k povrchu se dostává, a naposledy i jádro samo až do středu dokonale stuhne.

V naší soustavě sluneční shledáváme všecky tyto stupně vedle sebe; žhavou, ještě houstnoucí kouli — slunce, kouli se žhavým jádrem a pevnou korou — zemi, kouli snad již docela stuhlou a vychladlou — měsíc.

Nejen země ale všechny ostatní planety, jsouce poměrně malé koule, vychladly již tak, že nesvítí více světlem vlastním; vidímeli je na obloze noční zářiti, činí to světlem vypůjčeným, světlem od slunce vyšlým a od nich se odrážejícím; toliko o Jupiterovi (největší ze všech planet naší soustavy) soudí někteří hvězdáři dle pozorování posledních let, že ještě má slabounké vlastní světlo.

Tato theorie soustavy sluneční dá se ovšem rozšířiti zcela nenuceně i na veškeré stálice, i řekli bychom dle toho, že původně byla hmota rozptýlena stejnoměrně co přejemný plyn (mlha základní) po veškerém prostoru světa, že následkem všeobecné přitažlivosti učinila kouli, jež nenáhle v pohyb otačivý se dostala, odstředivostí na jednotlivé kusy se roztrhla a že pak tyto kusy rozběhše se od sebe opět se shlukly v koule mlhové, kteréž každá pro sebe staly se takto znova středy podobných dějů, jež snad někdy mnohokrát po sobě se opakovavše staly se konečně základem soustav ustálených, jakou jest i naše soustava planetní, a někde snad již i dále pokročila.

Ačkoliv Plateau velkou kapkou oleje, kterouž ve smíšenině lihu a vody takřka zavěsil, byl s to dokázati, že dostatečnou rychlostí při otáčení z koule měkké povstane skutečně kotouč a z něho roztržením menší koule v nestejných vzdálenostech od středu kolotající a se točící, byla celá theorie Laplaceova přece pouhou hypothesou, pokud nevědělo se nic určitějšího o tom, zdali vlastnosti slunce s tím, co tu předpokládáno, také skutečně souhlasí, a zdali zejmena dá se domněnka tato ve znění obecnějším i pro jiné světy za pravděpodobnou považovati. A to ovšem nejnovější výzkumy, jak se zdá, učinily již nepochybnou jistotou, neboť co shledáno o bytosti slunce rozborem spektrálním, a co týmž prostředkem i ve hvězdných prostorách jiných soustav poznáno, vše jest jen další podporou theorie Laplaceovy.

K určitému však poznání stavu slunečního nedopomohla nám tato theorie nikterakž; jen v hlavních základech ustanovila pochod dějící se při něm, ale podrobnosti na něm pozorované nemohla vysvětliti. Tak zejmena co se týče skvrn a pochodní, povstala hypothesa, kterouž později za svou přijal a pozorováními svými hleděl stvrzovati i slavný současný s námi astronom *Secchi* (jesuita italský), dle kteréžto domněnky skvrny sluneční nejsou leč obrovské prohlubně, průtrže žhavé kapalné slupiny na povrchu slunce již utvořené, jež povstaly výbuchem podobným, jako jsou výbuchy sopeční na naší zemi a tmavý střed

skvrny byl by otvor, jímž zříme do temného nežhoucího jádra slunečního, kdežto vyvržené na okrajích kráteru látky, jsouce u velikém množství nahromaděny, činí místa skvělejšího světla, větší žhavosti, právě tak zvané pochodně.

Že tato theorie má cosi protimyslného, zvláště v tom, že má býti jádro slunce *temné*, kdežto při zemi právě jádro pokládati musíme za žhavé, ačkoli povrch jest chladný, nelze popříti, a jak doleji shledáme, opouští se také již názor tento nyní zcela. Pokud ovšem neměli badatelé v těchto věcech jiného prostředku, než dalekohled, nebylo také naděje, že by se mohlo dosáhnouti odpovědi na záhadnou tuto otázku určitější. Tu však přispěl jim k pomoci spektroskop*), který dle theorie Kirchhoffovy ve Frauenhoferových čarách ukázal nám již, ze kterých látek zajisté skládati se musí atmosféra sluneční.

Spektroskopem utvrdilo se ovšem ono první tvrzení Laplaceovo, že slunce skládá se z látek aspoň na povrchu svém žhavých a tekutých (nebo pevných, ale na všechen spůsob velmi měkkých), které dávají svítíce vidmo úplně souvislé, že ale jest obklopeno atmosférou složenou z horkých plynů a par velmi různých, které částečně paprsky povrchem slunce vysílané pohlcují. Tato Kirchhoffova theorie měla pro sebe velkou pravděpodobnost, i běželo nyní toliko ještě o to, aby se tato předpokládaná atmosféra sluneční také skutečně co taková dokázala, k čemuž bylo tedy jen potřebí zkoumati tuto atmosféru zvlášť, t. j. bez vlastního tělesa slunečního. Aby se to státi mohlo, bylo vyčkati toliko některé úplné zatmění slunce, a pozorovati v tu chvíli bedlivě pokraj slunce zatměného.

Mohu pokládati bez pochyby vůbec za známé, že zatmění slunce povstává tím, když vstoupí mezi nás a slunce měsíc, jehož zdánlivá velikost nám jest téměř rovna zdánlivé velikosti slunce. Světlo od slunce vycházející dopadá totiž na jednu polovici měsíce a za ním vzniká úplný stín, t. j. prostora všeho světla naprosto zbavená. Tento stín jest při samém měsíci nejširší, čím dále však od něho, tím užší, poněvadž jest měsíc u porovnání k slunci velmi malý, tak že tento stín jest tvaru kuželovitého; konec pak tohoto kužele dopadá v určitých dobách právě na některá místa naší koule zemské, rychlým postupem po povrchu jejím přebíhaje. V takovém tedy místě na zemi, kde vrchol stínového kužele jí se dotýká, zakrývá nám měsíc těleso sluneční úplně. Vidímeli pak v tom místě, kde právě slunce zmizelo, vůbec ještě něco, nemůže to býti již nic jiného, než atmosféra jeho, která svým světlem se nám ještě poněkud objevuje, neboť o měsíci dokázáno již dávno, že nemá atmosféry, a že tedy kolem něho zář povstati nemůže.

Při úplném zatmění slunce bylo již dříve pozorováno, že vždy na různých místech okraje slunečního, tedy vedle temného kraje měsíce, objevují se zvláštní výběžky tvarů rozmanitých, obyčejně dosti rozsáhlé co do výšky i co do šířky, barvy poněkud růžové, a dosti proměnlivé, kteréžto výběžky, *protuberance* nazvané, pokládati bylo nezbytně za souvislé se sluncem samým. Jelikož tyto protuberance nebylo lze míti

*) Viz Pokroky v náuce o světle, čís. 5. Osvěty 1873.

leč za výjevy v atmosféře sluneční, musila se po vynalezení spektroskopu obrátiti nejhlavnější péče na pozorování vidma protuberancí; neboť bylali theorie Kirchhoffova pravdiva, musily ve vidmu protuberancí objeviti se jasné barevné čáry na oněch právě místech, kde obyčejné sluneční vidmo ukazuje temné čáry Frauenhoferovy.

První úplné zatmění slunce, které v době té se očekávalo, padlo na den 18. srpna 1868, i hledělo se mu právě z příčin uvedených se všeobecnou dychtivostí vstříc. Poněvadž vrchol stínového kužele dle výpočtů předchozích musel přeběhnouti v jižní polokouli Malaku a Indii, vypravilo se několik expedicí učenců na dalekou cestu v ona místa, aby sluneční atmosféru spektroskopem pozorovali a možnoli také fotografovali.

A skutečně ukazovaly spektroskopy všech pozorovatelů na různých místech přední Indie a na Malace souhlasně, že měly protuberance spektrum složené z několika jasných čar, z nichž nejhlavnější souhlasily s čarami žhavého vodíku, tak že bylo nepopíratelně dokázáno, že protuberance jsou žhavé plyny, z nichž nejpřednější jest vodík. Jiné jasné čáry, které ve vidmu protuberancí se objevily, neměly dosti jasnosti, aby se z nich byla povaha jiných přítomných žhavých par nebo plynů dala určitě dokázati, což svědčí, že oněch par, které spůsobují v slunečním vidmu temné čáry, mimo vodík v protuberancích musí býti jen velmi málo. Pozdějšími četnými pozorováními shledáno ovšem určitě, že v protuberancích často žhou i páry mnohých těžkých i lehkých kovů, Kirchhoffem v atmosféře sluneční nalezených jako na př. magnesia, sodíku, železa, barya, atd.

Prostředek k tomuto častějšímu ba každodennímu pozorování protuberancí a vůbec atmosféry sluneční nalezl se ihned po tomto zatmění slunce. Jest zajisté zajímavo, že povaha protuberancí nepoznala se dříve, než až pomocí tohoto zatmění, že však již druhého dne na to v Indii a hned na to neodvisle v Anglii se shledalo, že k tomu netřeba teprv vyčkávati zatmění slunce.

Jeden z pozorovatelů zatmění v Indii, *Janssen* a současně téměř *Lockyer* v Anglicku učinili tento vynález, jenž se zakládá na užívání spektroskopu s četnými, až desíti i více hranoly, jimiž se sluneční vidmo posloupně velmi silně prodlužuje, za to ale také světlost jeho konečně velice se oslabuje, kdežto vidmo protuberance, skládajíc se toliko z málo čar světla téměř jednoduchého, když jedním hranolem prošlo, v druhém a třetím atd. již skoro nic se nerozkládá, tak že také jen velmi nepatrně se seslabuje. Kdežto tedy v ostatních nástrojích hvězdářských protuberance mimo v čas zatmění pro přílišnou jasnost slunečního světla spatřiti nelze, spůsobuje se spektroskopem o mnoha hranolech takové vyrovnání jasnosti, že protuberance na okraji slunce v každý čas bez obtíží možno pozorovati.

K těmto pozorováním, o něž největší zásluhu má *Lockyer*, upravili později Angličan *Huggins* a Němec *Zöllner* spektroskop ještě lépe. Onu skulinku nástroje, kterouž pro zkoumání čar vidmových jen uzounký paprsek světlový se propouští*), rozšířili tak, že z celé protu-

*) Viz Pokroky v náuce o světle, čísle 5. Osvěty 1873.

berance najednou může světlo vniknouti do nástroje. Pomocí předložených však barevných skel zamezili vstoupení více než jediného druhu paprsků, tak že hranoly spektroskopu obraz protuberance nyní již jen jednobarevný sice odchylují, ale ovšem dále v barvy nerozkládají.

Tím podařilo se konečně, spatřiti protuberance kdykoli celé i co do tvaru; *Zöllnerovi*, jakož i *Secchimu* a v posledních dobách *Spörerovi* děkujeme nyní tak krátkou dobu po prvních nálezech, již množství výtečných vyobrazení protuberancí nejen v určitou chvíli ale i v různých po sobě dobách a tvarech, a zároveň i theorii jich, jakož i skvrn a pochodní slunečních.

Všechny podrobnosti v přímém pozorování i v odvozených z toho názorech nelze ovšem do obmezeného rámce našeho pojedání pojmouti, i chceme se proto obmeziti spůsobem co možná nejkratším na nejhlavnější výsledky, pokud podávají nám nyní již jakýs určitější obraz o bytosti slunce, v čemž náhledy začínají se skutečně už tříbiti a různosti vyrovnávati. — Krom posledně jmenovaných těch badatelů mají v té příčině ještě velikou záslubu o věc zvláště *Lockyer*, *Respighi* a *Janssen*.

Připojujíce se k názoru Laplaceovu o povstání slunce docházíme tedy nyní i na základě spektroskopických údajů k tomu, že vlastní tělo sluneční jest žhavá koule bez pochyby tekutá, ke kterémuž výsledku zvláště vedou Zöllnerovy výpočty z teploty a hutnosti slunce. Kdy by ale i o vnitřním jádru slunce nemělo se stvrditi, že jest tekuté, musí býti dle všeho zajisté povrchní vrstva jeho tekutá (jak z Zöllnerových vývojů a pozorování Respighia vychází naproti starším theoriím Faye a Secchiho, kteří připouštějí ještě plynný stav slunce). Nad povrchem tekutým plyne žhavá atmosféra, skládající se hlavně z vodíku; jest to tak zvaná *chromosféra*, vrstva to velmi silně svítící, kterouž r. 1868 objevil Lockyer, a jejíž výška obnáší až 1000 mil nad povrchem slunce. Tato chromosféra má při samém povrchu tak silné shuštění, že vodík dává zde již souvislé spektrum, takže spektroskop neukazuje nám přesně hranici mezi tekutou atmosférou vodíkovou.

Tak jako na zemi povstávají následkem otáčení země okolo osy a nestejné teploty vzduchu tak zvané passatní větry a na moři místní mělké i rozsáhlé hluboké proudy mořské, tak musí i na slunci podobné proudění povstávati, a skutečně byly na skvrnách i na protuberancích tyto směry zřetelně poznány. Z theoretického rozboru tohoto náhledu došel Zöllner k výsledku, že nastane tímto pohybem tekuté vrstvy povrchní místy po čase silnější sálání tepla a tím i chladnutí vrstvy, až se tím někdy látky její promění v jakousi hmotu škvárovitou, která na tekutém povrchu plyne (jako kry ledu na vodě) a nám se vidí co skvrna. Na skvrnu tuto, jakožto na chladnější místa vrhají se shora proudy horkých plynů a par z atmosféry, schlazují a částečně i srážejí se, dole pak opět se rozvalujíce vystupují po okrajích skvrny zase prudce vzhůru. Tím vykládají se dle Zöllnera zvláště také ony pruhovité čáry ke skvrně jako do prohlubně se táhnoucí (tak zvaný to polostín čili *penumbra*), a i ten zjev, že blíže skvrn nejčastěji povstávají protuberance, jelikož proudy vzhůru se ženoucí tlak při povrchu tekutém umenšují.

Kdežto ale takto Zöllner povstání protuberancí pokládá hlavně

za výsledek skvrn, dokázal Secchi svými pozorováními, že právě po protuberancích určitého spůsobu přicházejí teprv skvrny, i přivedl to již tak daleko, že z tvaru protuberance mohl povstání nové skvrny v určitém místě vždy s jistotou předpověděti. Tím tedy stala se Zöllnerova jinak velmi důmyslná theorie trochu pochybnou a nalezla již opravu v theorii, kterouž o těchto zjevech zbudoval nedávno Spörer, s jehož náhledy nyní také Secchi téměř úplně již souhlasí.

Shrnemeli vše, co od rozličných stran poznáno a opraveno, máme celkem asi tento stav nynější theorie dějů na povrchu slunečním:

Pod tekutým povrchem slunce nahromadí se v jednotlivých místech pohlcováním od tekutin, anebo ve spůsobě velkých bublin žhavý vodík, jehož napnutí konečně tlak vnější atmosféry přemůže, vrstvu tekutou protrhne a co mohutný sopečný proud do prostor atmosférních vyrazí. Pozorujíce ze země vidíme nejprv patrné nadmutí chromosféry, v níž utvoří se rychlým vystoupením kužel zaokrouhlený, jenž o málo později se změní v základnu četných jasně svítících paprsků velmi rychle do výšky se hrnoucích, jevících se nám co protuberance. Hmota, která výbuchy tyto spůsobuje, jest z největší části vodík, a rychlost i výška výbuchů jeho jest tak ohromná, že si dle našich poměrů nedovedeme ani nic podobného představiti. Výška, do níž tyto vodíkové proudy se vyhrnují nad chromosféru, obnáší nezřídka 15 až 20 tisíc mil, rychlost pak až 25 mil za sekundu!

Zöllner myslí, že tato obrovská rychlost dá se vyložiti prostě rozdílem v napnutí po obou stranách pomezné plochy povrchové, kdežto Spörer má za nutno, předpokládati zde zároveň působení elektrického napnutí. Otázka tato musí zůstati nerozhodnuta až do budoucích ještě podrobnějších výzkumů.

Tyto výbuchy vodíku vynášejí s sebou zajisté vždy také mnohé jiné plyny a páry (zejmena často sodík, magnesium, železo atd.), ale nejsou přece vždy stejné povahy. Můžeme při nich pozorovati dvojí tvar. Obyčejné vysoké protuberance obsahují z největší části toliko vodík, i vystupujíce velmi vysoko, rozptylují se rychle a řídnou, tak že beze stopy v krátké době zmizí. Jiné vynášejí mnoho horkých par těžších, a při těch viděti zřejmě, kterak z protuberance spadávají jako z vodotrysku těžší látky brzy nazpět; rozptýlení neděje se tak silně, a nad *plamennou* touto protuberancí utvoří se rychle temné mračno ze spálenin kovů, z popelů a částečně i ze sraženin. K tomuto chladnějšímu mračnu shrnou se ihned shora proudy horkých par, které je zatlačí dolů až na dno chromosféry, samy se srážejíce a takto „skvrnu“ ještě zvětšujíce i penumbru vytvořujíce.

Tyto spáleniny (dle Spörera) aneb sraženiny (dle Zöllnera), tvořící skvrny, jsou dle četných pozorování rozličných učenců položeny níže než svítící povrch sluneční (což Secchiho tak dlouho svádělo k domněnce, že jsou krátery sopek, jimiž do vnitra slunce viděti). Zöllnerovy výzkumy ukazují k tomu, že leží skvrny tyto nejspíše jen na dně chromosféry, kteráž ještě asi 700 mil výše svítí souvislým vidmem, jsouc tu stlačena ještě na hutnost velmi značnou, a ukazuje nám i v této výšce zdánlivý teprv povrch tělesa slunečního.

Skvrna může tedy povstati jenom z nízké, „plamenné“ protube-

rance, nikoli z vysoké vodíkové. Ostatně jeví se tato dvojí povaha vysoké rozčísnutosti a nízké sehnanosti i při chromosféře samé, a Spörer má za to, že „plamenná“ chromosféra jest totožná s tak zvanými pochodněmi slunečními.

Tak tedy jsou protuberance sopečnými výbuchy z povrchu slunečního vyrážejícími, kteréž mají v zápětí sraženiny hmot spálením a schlazením povstalých, jevících se nám co skvrny, kdežto pochodně jsou nádmy v chromosféře v týchž místech povstávající.

Z theorií jak Zöllnerových, tak i Spörerových a Secchiových vysvítá zároveň dosti dobře, že největší množství protuberancí, skvrn i pochodní musí povstávati v šířce od 0° až do 36°, t. j. vůbec po blízku rovníka slunečního, jak také zkušenost dokazuje, tak že polovice obou polokoulí až k polům zjevů těchto jsou skoro zcela prázdny.

Pro pozorování protuberancí stalo se tedy od r. 1868 vyčkávati zatmění slunce zbytečným, avšak ostala přece ještě jedna záhada, jejíž rozřešení nebylo možno očekávati jindy než při zatmění. Byla to otázka o povaze tak zvané *koruny* („corona“) t. j. oné stříbroleskié záře, která při každém úplném zatmění obklopuje měsíc věncem rozsáhlým a do tmy oblohy nenáhle se tratícím. Od vlastní chromosféry sluneční liší se koruna velmi slabým světlem a zvláštními ji pronikajícími paprsky temnými, které ze středu slunce aneb i měsíce vycházeti se zdají. Prostředků k pozorování této záře při nezakrytém slunci nemáme, poněvadž právě přezáření silného světla chromosféry ji i v spektroskopu zcela udusí.

Spektroskopická pozorování při zatmění r. 1868 udávala v koruně jen slabé téměř nepřetržité spektrum, které mohlo se připisovati pouhému odrazu světla, tak že vznikla domněnka, že snad koruna nenáleží ani k slunci, nýbrž že jest to zjev, jehož původ jest v naší vlastní atmosféře. Za tou příčinou byla také zatmění v letech 1869, 70 a 71 od mnohých společností učenců s velikým nákladem a nemalými obětmi sledována, jak nejlépe posoudíme z toho, že k velikému zatmění 22. prosince r. 1870 dostavil se Janssen, jejž akademie Pařížská vyslala dne 1. prosince po baloně z Paříže právě krutě obležené. — Při zatmění r. 1869 shledalo se ve vidmu koruny několik jasných proužek, z nichž dvě souhlasí úplně s proužkami par železných. Zatmění r. 1870 bylo z největší části nepohodou časovou nemožno pozorovati, přece ale podařilo se na některých místech (zvláště na Sicilii), korunu ofotografovati a spektrum její v rychlosti pozorovati. I tu ukázaly se zřetelně železové proužky, ale mimo ně ještě zvláštní zelená proužka, kteráž se žádnou nám známou nesouhlasí, a také ve vidmu tak zvané polární záře se objevuje, tak že dle domnění fysiků pochází od některého snad nám dobře známého plynu, ale při teplotě tak nízké, že my v podobných okolnostech umělé spektrum si vyvoditi nedovedeme.

Tím zdál se pozemský původ koruny nabývati jen ještě více pravděpodobnosti, ačkoli přece právě ona zelená proužka neznámého původu vyskytuje se také ve vyšších částech protuberancí, tedy v plynech, jejichž původ nepopíratelně nalezá se ve slunci. Tu konečně podalo zatmění 12. prosince r. 1871 určitou odpověď. I k tomuto zatmění, které zase až na nejjižnějším konci Indie bylo úplné, vypravili se

obětaví učenci z Evropy, a zvláště souhlasné výsledky, jichž dosáhli znamenití a osvědčení spektroskopisté Lockyer, Respighi a Janssen, nepřipouštějí nyní již žádné pochybnosti o tom, že *koruna skutečně náleží k slunci.* Bylyť ve vidmu jejím určitě poznány světlé proužky vodíkové, mimo proužky již ve dřívějších zatměních pozorované, z čehož s jistotou vysvítá, že jest koruna složena ze žhavého plynu, totožného v hlavní části s plynem protuberancí a chromosféry, t. z vodíku, a že obklopuje kouli sluneční co atmosféra nesmírné rozsáhlosti, kteráž bezpochyby povstává a doplňuje se hmotou protuberancí, vrhanou do výšky obrovskou prudkostí.

Není tedy podstatného rozdílu mezi chromosférou a korunou, nýbrž toliko látky koruny jsou mnohem řidší a chladnější, as tak jako vzduch naší země ve značných výškách u porovnání se vzduchem blíže povrchu zemského. Bližší údaje dlužno ještě vyčkati po pozdějších zatměních.

Z uvedených tuto obrysů o činnosti astronomů zřejmo, jak kvapně a jak skvěle dosaženo během několika jen roků, po čem dříve dychtěno po staletí, ba tisíciletí. Hlavní smělé tahy obrazu jsou hotovy; co ještě schází, jest jen drobnější práce, která ovšem bude žádati ještě dosti mnoho času, ale na povšechných zákonech bytí a žití naší matky slunce nezmění se již nic.

Jsouť arci mnohé ještě nerozřešené otázky v oboru hvězdářství a mnohé z nich již i načaty jsou novým naším prostředkem, jehož neobyčejné výsledky při slunci jsme shledali, avšak do těch nebudu zde ani sahati, jelikož jsme tu určitější poněkud odpovědi ještě na mnoze naprosto vzdáleni. Tak na př. o planetách nepovídá nám spektroskop nic nového, jenom známé již faktum, že jsou temné (vyjmouc *snad* jediného Jupitera) a toliko odraženým od slunce světlem svítí. O kometách nedovedl nám také pověděti posud nic určitého, ač nám dopomohl již k novým theoriím (na př. Zöllnerově), které snad povedou v brzku i k nepochybnému poznání jejich bytosti. Ovšem ale ukázal nám nástroj tento, že stálice, tato slunce svítící ve vzdálenostech od nás, jichž velikost jest téměř nepochopitelná, k jejíž proběhnutí potřebuje i světlo (onen rychlý posel, jenž za každou sekundu urazí 40 tisíc mil) celou řadu let, že tedy stálice jsou skutečně tělesa slunci našemu podobná, jádra žhavého, pevného nebo tekutého, obklopeného atmosférou žhavých plynů a par, kteráž však jest složení jiného než atmosféra našeho slunce, ačkoliv vodík u většiny stálic lze pozorovati.

Důležitou stala se ale spektroskopie také theorii Laplaceově tím, že se jí podařilo zodpověděti také tu jinak nerozřešitelnou otázku, jsouli ony zvláštní mlhovité světlé skvrny na obloze, které ani nejsilnějšími dalekohledy nebylo lze „rozložiti" ve skupiny hvězd, skutečně mlhami anebo také hvězdami hustě sestavenými a jen pro přílišnou dálku nám co souvislá mlhovina se jevícími. Výtečnými nástroji, jaké si sestavil Huggins, podařilo se i tuto otázku zodpověděti, neboť některé mlhoviny objevily se spektroskopem Hugginsovi jakožto pouze zdánlivé, dávajíce spektrum nepřetržité (ač nad míru slabé), svědčící o tom, že jsou to pevná nebo tekutá tělesa svítící; jiné ale osvědčily se co skutečné mlhy, t. j. co žhavé plyny, dávajíce spektrum, složené

toliko z jakéhos počtu světlých pruh. V těchto skutečných mlhovinách máme patrně ještě onu Laplaceovu základní mlhu, ze které teprv nová jakás obrovská soustava sluneční po nesčetných tisíciletích se utvoří, ve vzdálenostech od nás, které ani posuzovati se nemůžeme odvážiti.

Ještě však méně očekávaná služba než všecky dosavadní, kteréž vykonal spektroskop astronomii, jest ta, že jí pomůže určovati směr pohybu stálic a měřiti rychlost jejich, čehož astronomie všeobecně dosáhnouti nikdy se nenadála.

Možnost toho zakládá se na tom, že blížímeli se rychle k původu jakýchkoli vln, potkáme jich v též době víc, než stojímeli, a naopak zase méně, vzdalujemeli se od původu. Při zvuku jeví ve nám to co zvyšování tónu při blížení, a snižování při vzdalování, jak se dá přímo pokusem dokázati, a jak lze na př. seznati, poslouchámeli trvalý tón jedouce na vlaku, když se původu jeho blížíme aneb od něho se vzdalujeme. Totéž tedy i při světle musí nastati, ovšem jeli rychlost pohybu dosti veliká, t. j. přibližováním svítícího tělesa musí se jednoduché světlo zmnožením vln přibližovati více k okraji fialovému, vzdalováním ale k červenému. Určitá jasná čára některé látky musila by tedy v takovém případě zaujmouti ve vidmu místo, poněkud vzdálené od místa v klidu pozorovaného.

Tu právě podařilo se také Hugginsovi, že zvláště vodíkové jasné proužky ve vidmu různých stálic určitě poznal, ale zároveň je nalezl u jedněch pošoupnuté ke konci fialovému, u druhých k červenému z čehož mohl určiti, které stálice k nám se blíží a které od nás se vzdalují. Určitě poznal Huggins toto pošoupnutí jenom při nejjasnější naší stálici, již jmenujeme Sirius, a odhadnutím velikosti pošoupnutí vypočítal, že Sirius rychlostí o něco větší nežli 6 mil za sekundu od nás se vzdaluje. Pozdější měření nástroji ještě dokonalejšími na hvězdárně v Bothkampu ukázala, že rychlost tato obnáší spíše asi 10 mil, že jiná jasná hvězda Prokyon k nám se rychlostí skoro 14 mil blíží atd.

Všecko to jsou ovšem teprv základy pro budoucí výzkumy, ale jak nadějné, to tuším nade vši pochybnost z předchozích vývojů se pochopí.

Nesmím však nechati beze zmínky, že není spektroskopické zkoumání jediné v astronomii, jemuž věnována píle a pozornost; i přesně theoretická astronomie nalezla opět od dob Laplaceových novou posilu v badání po kosmických příčinách rovnováhy v soustavách slunečních a o jejich prostřednících, t. kometách. Jest to mladý ještě astronom italský, páter *Schiaparelli*, který svými mathematickými pracemi o drahách komet a o meteorech dobyl sobě ihned v kruzích astronomických nejčestnějšího jmena, neboť práce tyto jsou tak výtečné a důkladné, že budoucnost bude moci snad na nich leccos rozšířiti a doplniti, ale ničeho změniti. Jedním z důležitých výsledkův těchto výpočtů jest ten, že podal Schiaparelli důkaz, jak některé z oněch proudů meteorů, které v určité doby jeví se v atmosféře naší co husté „padající hvězdy“ čili co „čistění hvězd“, jsou hejna pohybující se dokonale v dobách některých komet, čímž totožnost těchto komet s oněmi meteory se stává nepochybnou.

Jsou to zajisté pokroky neobyčejného dosahu, jež i hvězdářství

v posledních letech učinilo. Oněm záhadným zjevům, o jejichžto rozřešení ještě málo let před tím důvodno bylo pochybovati, jsme nyní již o hodný krok blíže, a vidíme, což nade vše závažné, jasně před sebou ty cesty, které nás, ať dříve ať později, jistě dovedou i k těmto cílům.

Státní rozpočet a berniční zřízení v Rusku.

Sestavil

A. F. Balan.

III.

Rozpočet ruského rolníka.

Stav rolnictva na Rusi jest celkem neutěšený. Rusko jest především říší zemědělskou; i zemědělství musí býti stíženo daní, ale jakmile daň není přiměřena velikosti zemědělských důchodů čili jinými slovy, jak vypočítána jest na mozole rolnictva, není divu, že v stavě tom vzbuzuje se nechuť k rolnictví, že se rolníci uchylují k jiným živnostem, ne tak jistým, ale poskytujícím možnost, zapravovati daně. Přímý následek takých nepřirozených poměrů jest, že nedoplacených daní stále přibývá a v rolnictvu není patřičné snahy o zvelebení polního hospodářství; krom toho se výrobní síly vyvíjejí velmi slabě a pomalu. Hlavní příčinou průmyslové mdloby Ruska, ježto nemůže na dráze průmyslu s jinými říšemi konkurovati, zakládá se právě v daních nad míru stěsňujících půdu a pracující třídy. Jednostejno jest, zda se jeví tato daň co daň z duší aneb co daň výkupní a obroční; ježto velikost těchto daní není poměrná k pozemkům a úrodnosti jejich, účinkuje daň z pozemkův rovněž jako daň z osobní práce, z potu a mozolů rolníkových.

Rolnické obyvatelstvo jest přetíženo daněmi; chov dobytka, jak se všeobecně dotvrzuje, klesá, nedostatkem hnoje klesá i úroda a slábne půda. Z jedné strany nekonečný řád nedoplacených daní a oslabení výrobních sil, z druhé strany obchodní porážka na zahraničných tržištích. Namítá se, že v posledních letech odbyt do ciziny se zvýšil; pravda, ale nezvýšil se v tom poměru, jak se zvýšil odbyt surovin z Ameriky a Australie. Zahraniční obchod s vlnou a lojem silně klesl, zvýšil se pouze odbyt obilí, avšak při tom sesiluje se i odbyt obilí z Ameriky a Australie, a to v poměru velmi značně nad Rusko vynikajícím.

Mluvíce o daních z pozemků, musíme míti na paměti všecky přímé daně připadající na polní hospodářství, neboť daň z rolnictví, buďiž vřaděna do jakéhokoli sloupce, vždy bude zapravována z důchodů

půdy aneb se poplatník musí uchýliti buď cele buď částečně k jiné živnosti. — Po osvobození nevolníků lze vesnické obyvatelstvo dle velikosti daní rozvrhnouti na 4 hlavní skupení:

1. skupení statkářů, platících nejméně daní; — 2. skupení korunních (государственныхъ) i apanážních rolníků (na statcích císařské rodiny); — 3. skupení bývalých nevolníků, obdrževších největší míru nádělu*); a 4. skupení bývalých nevolníků, obdrževších nejmenší míru nádělu, t. pouze $1^1/_3$ desít.

Statkáři platí daň z pozemků pouze na místní potřeby, na potřeby krajského zastupitelstva a ještě jinou na potřeby krajské šlechty. U rolníků shledáváme dvojí daň: všeobecnou, jako daň z duše, říšskou, gubernskou a krajskou, a pak přímou daň z půdy nádělem obdržené. Viděti z toho, že daně statkářův a daně rolníkův nejsou souměrné; dle zpráv komise pro vyšetření polního hospodářství obnášejí

daně z 1 desítiny půdy

v gubernii	statkářů						bývalých nevolníků									
Tverské	od	7	kop.	do	23	k.	od	2	r.	7	k.	do	3	r.	33	k.
Jaroslavské	„	7	„	„	12	„	„	3	„	—	„	„	5	„	—	„
Nižegorodské	„	0·8	„	„	$37^1/_2$	„	„	2	„	31	„	„	7	„	49	„
Kazanské	„	—	„	„	20	„	„	3	„	80	„	„	8	„	—	„
Simbirské	„	—	„	„	20	„	„	2	„	82	„	„	8	„	42	„
Penzejské	„	12	„	„	21	„	„	3	„	59	„	„	7	„	44	„
Tambovské	„	—	„	„	23	„	„	3	„	64	„	„	8	„	4	„
Julské	„	—	„	„	25	„	„	3	„	38	„	„	7	„	77	„
Orlovské	„	3	„	„	30	„	„	3	„	36	„	„	6	„	80	„
Kurské	„	12	„	„	20	„	„	4	„	60	„	„	8	„	80	„
Charkovské	„	10	„	„	34	„	„	2	„	97	„	„	9	„	4	„

Uvedli jsme těchto 11 gubernií ne co výminečné, nýbrž proto, že pouze o nich jsou úplná srovnávací dáta. V číslech těchto zahrnuty jsou všecky přímé daně, jež platí ruský rolník, neb v Rusku jest půda jediným pravidelným pramenem důchodů pro ohromnou většinu selského obyvatelstva. Tak to jest i v nejprůmyslnějších guberniích, v nichž za tou příčinou každá přímá daň připadá buď na půdu neb na osobní práci rolníkovu. Daň ze statkářských pozemků tedy nikde nepřevyšuje $37^1/_2$ kop. a průměrným číslem obnáší od 15—20 kop., nejnižší rozměr daně z *rolnických* pozemků obnáší aspoň 2 r. 7 kop., průměrným číslem 3 r., v některých místnostech dostihuje i 9 r. a více! Tak na př. v jedné fabrice v Pronském újezdě obdrželi dělníci nádělem $^1/_{13}$ desítiny na duši, dohromady as 146 desítin, a platí 4 r. $31^1/_2$ k. z duše všeobecných daní, a kromě toho i obroční daň (mnoholi obnáší, není známo), tak že dohromady platí z jedné desítiny, bez obroku, 46 r. 9 kop.

Z výše uvedené tabulky vysvítá, že půda rolníků jest 20krát a v některých guberniích i 40kráte více obtížena daněmi než půda šlech-

---

*) Známo, že rolníci ruští byli osvobozeni s pozemky, t. j. na každou mužskou duši byl vyměřen jistý počet desítin plodné půdy; půda tato nazývá se *náděl* (надѣлъ).

ticů (statkářů). Aby byla rovnováha, třeba bude zvýšiti 20—40kráte daně statkářů aneb naděliti rolníkům 2—4kráte více půdy. Obojí jest nemožné i dokazuje pouze nepravidelnost hospodářských poměrů na Rusi. Dalo by se očekávati, že za těchto poměrů, potlačujících veškerou výrobu, zastupitelstva budou hleděti k tomu, aby aspoň při platu na potřeby krajské zachována byla rovná míra pro všecky, šlechtice i rolníky; avšak ve skutečnosti i tu platí rolník více než šlechtic. Tak na př. v Novgorodské gubernii vybírá se na potřeby krajské z půdy šlechticů od 3—12 kop. a z půdy rolníků $13^3/_4$—$21^1/_2$ kop. t. j. rolníci platí 2krát více než šlechtici, v gubernii Jaroslavské až 3krát více (Zpráva o současném stavu polního hospodářství, III. str. 47). Podobně to je v gubernii Smolenské a j..

Korunní a apanážní rolníci mají se v tom lépe než rolníci, vyšedší z nevolnické poroby. Rozměr daní z 1 desítiny činí pro korunní rolníky v Samarské gubernii 87 kop. až 2 r. 59 kop. a dosahuje v některých místech Jaroslavské gubernie 2 r. 90 kop. Rozměr daní z půdy apanážních rolníků mění se od 1 r. 19 kop. v Samarské gubernii do 2 r. 47 kop. v gubernii Simbirské. Ještě lépe mají se kolonisté platíce v Simbirské gub. 74 kop., v Jekaterinoslavské jen 59 kop., v Samarské 23 kop., konečně usazení v gub. Jekaterinoslavské Arméni a Řeci pouze 16 kop. z desítiny. Vůbec přijímajíce prostřední rozměr daní ze statkářských pozemků za jednotku srovnávací, shledáme, že rozměr daní, uvalených na ostatní třídy zemědělských majitelů, převyšuje ho v následujícím poměru: u kolonistů Řeků a Arménů o 2·7kráte, u kolonistů Němců $7^1/_2$kráte, u bývalých apanážních rolníků 11kráte, u bývalých korunních rolníků 12kráte, u bývalých statkářských nevolníků při nejvyšším nádělu i platících výkup (3 rub. 8 kop.) 18kráte, u bývalých statkářských při nejvyšším nádělu i platících obrok 19kráte, u bývalých statkářských nevolníků při nejmenším nádělu i platících výkup (7 r. 8 kop.) 42kráte, u bývalých statkářských nevolníků při nejmenším nádělu i platících obrok (7 r. 70 kop.) 45kráte.

V jednotlivých případech poměry mezi daněmi ze statkářské a rolnické půdy jsou téměř pravdě nepodobné. Tak Simbirští rolníci, vykoupivše pouze své usedlosti, platí 15 r. z desítiny t. j. platí 75kráte více, než obnáší největší rozměr daní na pozemky statkářské z téže gubernie; rolníci v Prouském újezdě (v Rjazaňské gub.) pracující spolu ve fabrikách, platí z desítiny 210krát více než obnáší největší rozměr pozemkové daně z půdy statkářské téže gubernie (46 r. 9 kop. z desítiny, bez obroku).

Z uvedených čísel snadno lze sestaviti budžet ruského rolníka. Ve zprávách komise pro opravu daní jest v 7 guberniích uveden procentní poměr daní, placených z půdy, k důchodům, jež z této půdy plynou, a sice v Novgorodské gubernii 10 až 17%, ve Tverské 5 až 20%, v Simbirské 9 až 16%, v Tulské 4 až 8%, v Orlovské $1^1/_2$ až 7%, v Charkovské $2^1/_2$ až $8^1/_2$%, v Jekaterinoslavské $1^1/_2$ až 2%. Nehledě tedy k výminkám jest půda statkářská stížena daněmi 2—13% a v jednotlivých případech do 16, 17 i 20%. Vůbec statkáři, povolaní do komise pro opravu daní — komise tato měla též dáti zprávu o stavu polního hospodářství — poukazovali na zbytečné obtížení svých

pozemků daněmi, odvolávajíce se na to, že toto v Rusku obnáší více než největší obtížení pozemkového majetku ve Francii, kde nejvyšší daň nepřesahuje 5%. Avšak i největší daň ruských statkářů (20% z důchodu) jest velmi mírná, porovnámeli ji s tím, co platí ze svých pozemků rolníci. Rozměr těchto rolnických daní jeví se tímto způsobem:

v gubernii	u býv. korun. rolníků	u býv. apanážn. roln.	u býv. statkářských nevolníků při nejvyšším nádělu	u býv. statkářských nevolníků při nejmenším nádělu
Novgorodské .	160%	161%	210%	565%
Simbirské . .	54—60%	43—70%	80—122%	169—240%
Tulské . . .	32—64%	—	56-130%	115—258%
Orlovské . .	55%	58%	64— 75%	149—170%
Branském újezdě	148%	—	172—200%	400—456%
Charkovské .	50%	—	74—117%	139—226%
Jekaterinoslavské	27—39%	—	80—110%	157—229%
Vůbec	27—160%	43—161%	56—210%	114—565%.

Učiníme nyní všeobecný vývod. U bývalých korunních a apanážních rolníků — kteří v porovnání s bývalými statkářskými rolníky obdrželi větší náděly a platí z nich mnohem menší obroční daň — obnáší suma všech na jich půdu připadajících daní as polovici důchodů. Výminky činí místa málo vyrábějící; tak na př. v Novgorodské gub. a Branském újezdě Orlovské gub. daně nejen pohlcují veškeren důchod, ale ještě jej převyšují. U bývalých statkářských rolníků, obdrževších největší rozměr půdy, pohlcují daně veškeren čistý důchod a v některých místech i dvakrát jej převyšují. U rolníků, obdrževších nejmenší náděl, tvoří daně 150—200% jich důchodu, ano někde i 565% (v gub. Novgorodské). Následovně, i za příznivých podmínek t. j. při nejvyšším nádělu je stav těchto rolníků *dvakráte* obtížnější než stav býv. korunních a apanážních rolníků. Nejhůře má se rolník, jemuž dostalo se nejmenšího nádělu, a jenž kromě vzdělávání pole svého, musí se lopotiti, aby daně zapravil; úspěch tohoto lopocení závisí na mnohých ustavičně se měnících nahodilostech, jež nemůže řiditi ani dobrá vůle ni prozřetelnost nejšetrnějšího a nejpovážlivějšího hospodáře.

Přese všecky smutné okolnosti se v Rusku výroba a výdělky zvýšily; má to přirozenou příčinu. Rolníci, jimž nedostává se vlastní půdy, pracují na poli statkáře, ovšem s největším napjetím sil, avšak s podmínkami mnohem výhodnějšími nežli dříve v nevolnictví. Zničením roboty, rozkvětem fabričního a závodního průmyslu, stavbou železných drah atd. výdělky se rozmnožily; úpadkem ceny peněžní, zvýšením cen obilních a p. a úsilnou sháňkou po dělnících ceny ovšem vystoupily do výše, ale ještě více potřeby rolníků. Pravda, většina těchto bydlí ještě zimního času v jedné jizbě s telátkem a jehňátkem, svítí loučí, obouvá se lýčenými střevíci atd., avšak již vyvíjí se v nich vůbec přání, aby byl skot na zimu zvláště umístěn, aby se svítilo svíčkami, obuv aby byla kožená i chránila od mokra, aby v jizbě byla pec s komínem, odvádějícím kouř ven. Prostým rozpočtem se u nesmírného množství ruských rolníků takovéto růžové sny obracejí v nivec.

Ve zprávách komise vyšetřující stav národního hospodářství uve-

deno jest několik příkladů rolnického rozpočtu. Vezměme rodinu, záležející z muže, ženy, jednoho vzrostlého a jednoho nedospělého syna. Máli taková rodina náděl na dvě duše, obstará dvěma pracovníky a jednou pracovnicí svoji ornou půdu bez cizí pomoci. K náležitému vedení hospodářství nevyhnutelny jsou 2 koně a 1 kráva. Dle velmi mírného rozvrhu počítají rolníci obyčejně 2 pudy žita na vzrostlého člověka a $1^1/_2$ pudu na ženštinu měsíčně, a na starce a děti o polovinu méně než na vzrostlé, mimo to z jiných přívarných obilin (pohanky, prosa, hrachu, brambor) aspoň po 1 četverti na rok na vzrostlého a půl četverti na maloletné a starce. Zeliny neklademe v rozpočet. Na vydržování koně pro polní práce položili po 2 četverti ovsa ročně. Dle tohoto rozvrhu vyžaduje se na vydržování řečené rodiny a jejího skotu ročně: žita 9 četvertí, ovsa 4 četv., ostatních jařin 3 četverti. — Dejme tomu, že rolník neužívá lihových nápojů — případ to neobyčejně řídký! — že nosí plátno utkané doma, své hrubé sukno, sám plete si lýčené střevíce, že za rok kupuje na velké svátky ryb a masa za 1 r., soli za 2 r., postního másla za 2 r., na kostel dává 1 r., na oděv 6 r., na koupi a opravu hospodářského nářadí 7 r.; dejme tomu, že vůbec na všecky podobné předměty při největší šetrnosti vydá jen 20 r. ročně. Připojímeli k tomu peněžních daní z nádělu dvou duší 22—24 r., seznáme, že rolnická rodina musí na zapravení daní a výdajů k hospodářství získati aspoň 24—48 rublů.

Největší míra nádělu na 1 duši u rolníků, platících výkup neb obrok, mění se od $2^3/_4$ do 4 desítin, obyčejně nepřevyšuje náděl $3^1/_2$ des. a není menší než 3 des. Zaujímáli 1 desítinu selský dvorec s pastvištěm a lukou, zůstane při nádělu na 2 duše na plodnou půdu $4^1/_2$—6 des. aneb od $1^1/_2$—2 des. na každé pole, při vládnoucím na Rusku třípolním hospodářství. Na jednu desítinu (vládního odměření) seje se žita as 1 četverť, ovsa do dvou četvertí. V černozemném pásmu středních gubernií t. j. ve výhradně rolnické a nejúrodnější části Ruska — pole rolníků jsou zde ovšem vysílena nedostatkem skotu a hnojení — pokládá se úroda za dobrou, když se sklizí 5krát tolik *podzimního a 4krát tolik jarního* obilí, než se vyselo. Úrodu pak, dávající 3krát tolik podzimního a 2kráte jarního, lze pokládati za špatnou. Vezmemeli největší náděl, obdržíme při dobré úrodě z 2 desít. žita 10 četvertí, z 1 des. ovsa 8 četv., z 1 des. jiné jeře 4 četv., z nichž vyjmemeli potřebnou míru na zasetí, zbude žita 8 č., ovsa 6 č. a ostatní jeře 3 četv. Postavímeli vedle toho, čeho jest třeba na výživu rodiny a skotu, shledáme, že se žita na výživu nedostává, ostatní jarní obiliny kromě ovsa právě tak dostačují, na prodej pak zůstávají jen 2 četverti ovsa, a za tento přebytek musí rolnická rodina dokoupiti žita, zapraviti 22—28 rub. daní a získati ještě 20 r. na opatření ostatních potřeb svých. A tak to bývá za nejpříznivějších okolností, při největším nádělu, při dobré úrodě, když není pádu dobytka, krupobití, požáru, nemocí a p.! — V rolnické rodině s nádělem na dvě duše při rozličné velikosti nádělu a při rozličných stupních úrody, četvert žita za 4 r. 50 kop. a jeře 2 r. 50 kop. počítaje, i v tom nejšťastnějším případě deficit bude dosahovati 40—50 rub.; při menší míře nádělu a při špatné úrodě dostoupí až 90 rub.

Tento rozpočet platí nejen v gubernii Novgorodské neb Smolenské, ale i v úrodných guberniích, jako Chersonské, Jekaterinoslavské, Sarátovské, Charkovské, Orlovské, Kurské, Tambovské a j. a potvrzuje se zprávami gubernátorů, okresních zastupitelstev, šlechtických výborů. Náčelník gub. Tambovské (jedné z nejúrodnějších v říši) vyjádřil se, „že půda, kterou mají v užívání rolníci Tambovské gubernie, může opatřiti jim *při vší úrodě* pouze obilí k jich vlastní výživě, ale k zapravení daní a k zakoupení ostatních životních potřeb nevyhnutelno jest jim zaměstnání jiného druhu.“ Tulský gubernátor dí, že břímě daní, spočívajících na půdě rolníků, není v rovném poměru k jejich důchodům, že při dobré úrodě dlužno k důchodům plynoucím z 1 nádělu přidati přes 50 r.; aby bylo na výživu a zapravení daní; na rolnickou rodinu třeba počítati dvoudušový náděl, deficit prostřední rodiny tedy bude obnášeti přes 100 r.“ Totéž tvrdí Orlovský gubernátor; statkáři Kurské gubernie praví, že rolníci vyšedší z nevolnického stavu chodí houfně do jižních gubernií, aby tam vydělali peníze na daň; tak odchází třetina všeho pracujícího obyvatelstva ano z některých selských okresů víc než polovic vzrostlého mužského obyvatelstva a víc než šestý díl ženského.

Jeli v jižních guberniích neúroda, vracejí se rolníci bez peněz a suma nedoplacených daní vzrůstá více a více. R. 1872 bylo na jihu ukrutné parno, obilí shořelo na polích, sklízeti nebylo co, veškeren pracující lid vrátil se v máji, vydav po cestě poslední své peníze. — Předseda Stavropolské krajské zprávy (v Samarské gub.) tvrdí, že tam pouze při nádělu 9 desítin plodné půdy mohou důchody rolníka býti takové, aby zapravil všecky své potřeby a daně. — V některých místech Ardatovského a Alatyrského újezdu žijí rolníci, kteří nemají žádné půdy přepustivše své náděly svým dlužníkům. V Bugurulanském újezdě (Samarské gub.) posud mnozí rolníci pracují ustanovený počet dní statkářům, neradi vykupují své náděly, nevidouce z toho nijaký užitek, a 3000 duší, jakmile uplynula devítiletá lhůta od osvobození nevolníků, zcela se odřekli svých nádělů a dali se zapsati v měšťanský stav — výjev nad míru významný!

Tak se to má s rozpočtem bývalých statkářských rolníků v nejúrodnější části Ruska; v málo úrodných guberniích není ovšem lépe. Tak na př. v jednom selském okresu Varnavinského újezdu, kde $^3/_4$ bývalých statkářských rolníků jsou povinni vypláceti výkupní daň, se od r. 1862 nahromadilo 35000 rublů nedoplacených daní, což činí po 17 r. 50 kop. na každou revizskou (mužskou) duši. V mnohých místech gub. Černigovské převyšuje suma nedoplacených daní u veliké míře cenu rolnického majetku a průměrně v jednom selském okresu dosahuje 125—148 r. *na jeden selský dvůr.* V některých vesnicích Kozmodemjánského újezdu (Kazanské gub.) policie několikráte již prodávala nešťastným rolníkům skot, jen aby stůj co stůj sehnaly se nedoplacené daně; a konečně musila sama přestati, když nic více na prodej nebylo. Z jednoho takého selského okresu nalézá se 200 rolníků na útěku. Často čte se v novinách, že tam a tam bude se prodávati majetek rolníků na zapravení nedoplacených daní; pravda, prodej ne vždycky se uskutečňí, neb rolníci, polekáni blízkým veřejným pro-

dejem, prodávají a vypůjčují si, co a jak mohou, a zapravují aspoň polovici nedoplacených daní; neb daně shánějí se krutými prostředky — „dobyti daně bez všelikých objasnění, vzíti, prodati, posaditi do vězení“, poroučí se v příkazech. Zvláště některé gubernie jsou velmi stíženy, tak na př. Samarská; její jižní část má bohaté rolníky, neb tam nebylo statkářů ale pouze korunní rolníci a kolonisté, kteří obdrželi 10—18 desítin plodné půdy na 1 revizskou duši; za to v severozápadní části gubernie jsou náděly malé (1—4 desít.) a daně velké, tak že průměrně každá rolnická rodina má ročně 50 r. deficitu. Hrabě L. Tolstoj setkal se s rolníky, kteří k hrozícímu jim hladu chovali se lhostejně — v předešlém totiž roku byla v gubernii neúroda; Tolstoj o dalším osudu těchto nešťastných praví: „Rolníci budou míchati v obilí věci laciné, nezáživné, škodlivé: lebedu, plevy, potom silní členové rodiny odejdou na podzim a zimu, aby se jinde živili, a hlad budou trpěti starci, děti a ženštiny vymořené od porodů a kojení, budou umírati ne přímo hladem, ale nemocemi, jichžto příčinou jest špatná, nezáživná strava.“

Podobně smutný stav hrozí vždy rolníkům, jeli jeden rok neúroda. Podivná zvláštnost ruského polního hospodářství jest také to, že polní práce vykonávají lidé, přišlí z velmi vzdálených míst. Tak ze zpráv řečené komise vidíme, že Samarská a Saratovská pole vzdělávají se mezi jiným lidmi, přicházejícími z gub. Penzenské, Nížegorodské, Simbirské, Tambovské, Smolenské, Kazanské, Jaroslavské, ano i Vjatské a Novgorodské; v Jekaterinoslavské a Tavrické gubernii pracují na polích rolníci nejen z Malorus, ale z Běloruska a z gubernie Smolenské. Majíli tam rolníci větší výdělky než doma, dlužno z těchto odpočítati útraty cestovní tam i nazpět, ztrátu času a plat za pasy.

Komise pro vyšetření polního hospodářství, na jejíchžto zprávách zakládáme své pojednání, utvrzena byla 26. května r. 1872 za předsednictví ministra státních statků Valujeva. Ministr obrátil se k náčelníkům gubernií, předsedům všech národohospodářských společností v Rusku, šlechtickým maršálkům a předsedům krajských zastupitelstev s prosbou, by sdělili ministerstvu „zprávy o potřebnostech hospodářství rolnického a prostředky k jich opravení“; mimo to vyslal ministr několik úředníků do rozličných míst evropského Ruska sbírat známosti o hospodářském stavu. Komise obdržela doklady od 958 osob a od sborů z 256 újezdů v 40 guberniích. Mimo to komise chtějíc slyšeti ústní úsudky a mínění, povolala přes 180 osob rozličných stavů, kteří dali 3303 odpovědi na předložené jim otázky. Sbírání těchto pramenů vyžadovalo dobu šesti měsíců; po 50 sezeních (od 21. listopadu roku 1872) vydala konečně v květnu t. r. svůj „Doklad“ záležející z 4 velkých knih in folio (přes 2500 stran). Vytýkati lze jí, že sice tázala se osob rozličných stavů, ale ne v rovném poměru: na 283 písemných dokladů od statkářův přijde *pouze 17 od rolníkův*, a na 205 dokladů osob privilegovaných (gubernatorů, maršálků šlechty, předsedů gubernských zastupitelstev) přijde pouze 94 dokladův od selských okresních výborův a staršin; v počtu 108 osob, kterých se tázali v zasedáních komise, byl všeho všudy jeden rolník a 2 okresní selští staršinové. V mnohých případech jest patrný vliv této privilegovanosti, a vývody jsou jednostranné.

Tak obdržela komise mnoho zpráv toho rozumu, že prý kořen všeho zla jest obecní zřízení (общинное владѣніе), rozdělování pozemků (передѣлъ полей) mezi členy obce a opětné dělení pozemků mezi členy rodiny (семейные раздѣлы). Komise sama, jinak velmi opatrná ve svých vývodech, pronesla se nepříznivě o tomto dělení. Avšak v Rusku vnitřní poměry a vnitřní život rolnického lidu jsou posud tak málo známy, že neví se ještě určitě, co vlastně передѣлъ полей jest, a též neví se určitě, v jaké míře jest škodlivo dělení pozemků mezi členy rodiny; to vysvítá ze zpráv, od statkářů o tom komisi zaslaných. V otázce o obecném zřízení úsudky, zaslané komisi, dělí se na dva tábory; jako jedni o škodě, tak druzí — hlavě rolníci — šíří se o prospěchu jeho. „Dělení pozemků je špatné, avšak bez dělení bude ještě hůřc" dí jeden Novgorodský staršina. Jiný staršina z Kalužské gubernie na otázku „Budouli rolníci při osobním majetku pozemků lépe hnojiti svá pole?" dobře odpověděl: „Budou, jestliže počet skotu jejich se zvětší, a nebudou, potrváli nynější stav dále."

Co se tkne všeobecného rukojemství obce, na to rolníci skutečně sobě naříkají. Avšak největší škoda z něho pokládá se v *neobyčejné velikosti daní*, při níž zámožnější skutečně musí platit za chudého, až také sám schudne. Kdy by daně byly mírnější, mohl by je každý zapraviti a rukojemství nemělo by zlých účinkův.

Co se tkne dělení pozemků mezi jednotlivé členy rodiny, obdržela komise mnoho sobě odporujících přípisů; jedni dí, že „rodinné dělení je záhubné, seslabuje mravní podporu členů rodiny, rodí mezi členy zášť a nenávist, vedoucí leckdy k pomstě; pokud rodinné dělení bylo řídké, byl i dostatek svobodných pracovníků, a cena byla mnohem menší." Druzí tvrdí naopak, že „v mravním ohledu prospěch tohoto dělení jest nepochybný a má tu výhodu, že činí konec hádkám a různicím; statkářům rodinným jest dělení též výhodné, držíc rolníky doma pohromadě a dávajíc na místě kontingent pracovníkův". Kdy by platilo pravidlo, že na rolníka má se hleděti výhradně jakožto na pracovní sílu, mohla by se tato síla sčítati a děliti dle hospodářských ohledů, avšak rolník jest i *člověk*, a na to mnozí šlechtici zapomínají, hledíce na rolníka co na bývalého nevolníka; avšak bývalému nevolníku je drahá jistá míra samostatnosti a svobody, jako statkářům šlechticům tak i jemu jest nepříjemno bydleti s těmi, s nimiž je těžko žíti a kteří ve spolek se nenávidí. Buď tomu jakkoli, tolik jest jisto, že ani v obecném zřízení ruském ani v rodinném dělení pozemků smutný stav polního hospodářství na Rusi nemá příčinu, a naopak lze určitě tvrditi, že ani obecné zřízení, ani všeobecné rukojemství v Rusku polní hospodářství od nynějšího smutného stavu nezachránilo.

Čechové a Poláci v XV. a XVI. století.

Píše
Josef Pervolf.

(Dokončení.)

Za deset let, po smrti krále Štěpána (1586) Habsburgové opět domáhali se polské koruny. Kandidáty bylo s počátku několik arciknížat, potom pak sám arcikníže Maximilian. Dřívější věci se opakovaly: nehledíc na nenávisť proti Němcům, prohlásila se jedna strana polská pro Maximiliana.

Hlavním vyslancem Habsburgův byl biskup Olomoucký, *Stanislav Pavlovský*. On měl mezi jiným i poručeno oznámiti Polákům, že arciknížata ačkoli polsky nemluví, znají se v češtině, a tak spíše naučí se jazyku polskému. V řeči k polským stavům (14. srpna 1587) Pavlovský navrhuje jednoho z Habsburgův podotýká, že od Polákův toho žádají i původcové a praotci českého a polského národu, sousedství, starožitné spolky a smlouvy obou národův a konečně i příbuznost jazyka, obyčejův a zákonův.[1])

I Čechové radovali se z nastávajícího povýšení své královské dynastie, že „spřízněni budou Lechové, Moravané i Čechové, potěšení bude nové".[2]) Tehdáž i Polák Paprocký, přivrženec strany rakouské, vyslovuje naději, že pod panováním Habsburgův i Poláci jako Čechové se upokojí a povýší.[3])

Tentokráte však věci neskončily se tak pokojně, jako dříve. Maximilian zavrhovaný většinou Polákův umyslil si dobývati sobě polského trůnu branně. Avšak poražen u Byčiny (1588) zaplatil tento pokus zajetím. Radost nad vítězstvím Byčinským byla v Polsku všeobecná. Polští básníci opěvují tuto porážku Němcův, přirozených nepřátel Polákův, Čechův i Uhrův, a oslavují vítěze Jana Zamojského, jenž prý oslavil Byčinu na smutnou Němcům novinu, jenž protivil se vládychtivosti Habsburgův, a za to bude slynouti před jinými bohatýry *slovanskými*.[4])

První starostí císaře Rudolfa bylo osvoboditi zajatého arciknížete. Za tou příčinou odejel — již po třetí — Rosenberk do Polska. Na hranici slezskopolské v Stařině sešel se v únoru r. 1589 se Zamojským. Zde sběhla se mezi oběma slovanskými státníky památná rozmluva o tehdejším stavu národů slovanských. Zamojský připomenul Rosenberkovi, aby především pečoval o čest a svobodu jmena slovanského. Národ slovanský, někdy ohromný i nyní ještě velice rozšířený, měl

[1]) Mayer: Stan. Pawłowski Gesandtschaftsreisen nach Polen 252, 322.
[2]) Souvěká píseň v Jirečkových Rozpravách 78.
[3]) Pamięć nierządu w Polszcze r. 1587; věnována jest Rosenberkovi, jenž jak Paprocký doufá, milován a ctěn Poláky uspokojí i jich otčinu.
[4]) Srv. Ody Joach. Bělského, a Grochowského píseň „Kalliopy słowieńskiej na zwycięstwo pod Byczyną."

přece takový osud, že veliký jeho díl není dostatečně vzdělán, nemenší pak nachází se v otroctví. Tak Srbové, Bosňáci, Slované (t. j. charvátští a dalmátští), Slovenci podrobeni jsou cizí moci a ztratili téměř všechnu čest a svobodu, Moskvané, jichž říše prostírá se daleko, jsou úplní barbaři, a tak i mnozí jiní národové slovanští pohříženi jsou v barbarství. Jediní téměř Čechové a Poláci chrání důstojenství a svobodu plemene slovanského. Rosenberk prý zaujímá na ten čas první místo mezi národem slovanským; i má především starati se o čest a svobodu svého národu, ne pak propůjčovati se cizí chtivosti k jeho utiskování. Nynější i budoucí pokolení hledí teď naň, i jest tudíž záhodno, aby vyhnul se všelikému domnění, jako by byl překážel svobodě a cti národu slovanského. Jestliže i po všech strastech válečných Poláci byli by poražěni, jakáž by z toho vzešla výhoda Čechům kromě té, že sami vydali v porobu příbuzné národy — ne bez nebezpečenství samým sobě — a přispěli k rozšíření panství německého a k připravení sobě takového osudu, jaký zastihl jiné národy slovanské. Dle toho všeho Zamojský vyslovil naději, že Rosenberk zajisté více pomyslí na svůj národ a na svou vlast, než na cizí moc a ctižádost.

Rosenberk vyslyšev pozorně tato slova Zamojského, odpověděl, že bude jednati tak, jak toho žádá dobro vlasti i věrnost k jeho panovníku. Během jednání Zamojský spozorovav, že království uherské a české uvodí se mezi dědičnými zeměmi rakouského domu, upozornil na to Rosenberka, který byl mu za takovou pozornost velice povděčen. [1])

Za několik dní Maximilian zřeknuv se polského trůnu nabyl svobody.

Události tyto neseslabily však přátelských poměrův mezi Čechy a Poláky. Čeští stavové na sněmě r. 1589 shromáždění žádali krále, aby starobylé srozumění a sjednocení mezi královstvím českým a korunou polskou zůstávalo, jako za dob předešlých, a sešlo s toho nedorozumění, které vzešlo mezi některými zeměmi koruny české a královstvím polským, a zachovala se mezi oběma upřímná láska, svornost a dobré sousedství. [2])

6. Čechové a Poláci r. 1618—1620.

Přátelské poměry Čech a Polska trvaly do osudného roku 1618.

Mezi tím nástaly v Polsku i v Čechách důležité změny, které měly vliv i na vzájemné poměry obou slovanských říší. Polský trůn zaujal král jezuit, Sigmund III., a jeho přičiněním děla se horlivá propaganda ve prospěch výlučného katolictví, důkladná reakce proti četným nekatolíkům, nebo jak je v Polsku nazývali, proti „dissidentům" a „schismatikům", nebo prostě „kacířům". Na druhé straně v Čechách katolicismus silně klesl, a nekatolíci „kacíři" (luteráni a čeští bratří) dobyli sobě důležitých práv a svobod. Takovým spůsobem poměry

---

[1]) Sděluje sekretář Zamojského, Heidenstein. v. Vita Joannis Zamoyscii, (Collectanea vitam resque J. Zamoyscii illustrantia, ed. Działyński p. 105). Srv. též Mayera St. Pawłowski 415.

[2]) Český sněm r. 1859. Srv. paměti Dačického v Časop. Mus. 1828, II. 92.

Čechův k polské vládě — ne pak ještě k polskému národu — značně se změnily. Čechové mohli počítati na sympathie Polákův jako příbuzný jim národ, ale jako kacíři zbuzovali nechuť u katolické vlády polské. Ve vzájemných poměrech obou slovanských národův sběhlo se totéž, co spatřujeme před dvěma stoletími na počátku husitského hnutí. R. 1618 Čechové povstali proti Habsburgům.

Povstání české pobouřilo celou Evropu, a dotklo se i Polska. Král Sigmund na samém počátku srážky mezi Čechy a císařem Matiášem hleděl mezi oběma prostředkovati. Za tou příčinou (17. září 1618) napomínal Čechy, aby ustali od všelikého nepřátelství, „kterážto nevole a dotčeného království zbouření pro tu naši k témuž království, kteréž s královstvím naším hned tam za předkův našich a předešlých králův polských v dobrém sousedství jest spřízněno, náklonnost a lásku nemohlo nás než na mysli naší převelice zkormoutiti a pohnouti.“ Podobně psal i Slezákům. Z druhé strany hleděl Sigmund působiti i na císaře ve smyslu smíření s Čechy. [1])

Když pak Čechové zvolili za krále Fridricha Falckého, přišli do Prahy vyslanci krále polského, napomínajíce ke smíření s císařem. Čeští stavové odpověděli Sigmundovi (14. listop. 1619), že nemohou již se odříci od zvoleného krále, a prosili, aby král pro to veliké přátelství a spříznění, kteréž uznává býti mezi tím dvojím, totiž českým a polským královstvím, a to jak z strany *jedné řeči a jednoho počátku národu obojího*, tak ovšem pro ty starožitné smlouvy a kompaktáta, mezi tím obojím královstvím a národem nařízené, a každého času v celosti zachovávané, to království jejich spolu s zeměmi přivtělenými sobě poručené míti a podobnou milost a přízeň královskou k nim vždycky každé chvíle prokazovati ráčil.“ [2])

Král Sigmund a přísně katolická strana v Polsku pohlíželi s nechutí na stav věcí v Čechách; mnozí páni, světští i duchovní, byli hotovi ke všem službám rakouskému domu, a sám starý hetman Żołkevský dověděv se o zvolení falckraběte Fridricha, píše, že „neslouží nám ani ke cti ani k potěšení, hleděti na to se založenýma rukama; kdož ví, co ti kacíři asi zamýšlejí?“ [3])

Jelikož veřejné mínění v Polsku, aspoň u většiny, bylo proti míchání se ve věci české a vůbec proti všelikému nepřátelství proti Čechům, král netroufaje sobě jednati o své újmě, svolal ke konci r. 1619 sněm do Varšavy, a předložil jemu k uvážení nebezpečenství, hrozící Polsku od Slezska a Uher, a smutný stav katolíkův v zemích císaře. Avšak sněm rozhodně zrazoval od všelikého míchání se do cizích věcí, podotýkaje, že poskytnutí pomoci rakouskému domu nemohlo by se státi bez veliké a patrné újmy z strany Polska. K tomu koruna polská jak pro blízké sousedství, tak i pro starožitné smlouvy a kompaktáta a srozumění přátelské s korunou království českého a zeměmi k němu přivtělenými, před tím neměla žádné příčiny podstatné, aby se proti nim več nepřátelského vydávati měla, nýbrž že jest s nimi

[1]) Pavel Skála ze Zhoře II. 397, 442; Khevenhiller Annal. Ferdinand. IX. 199.
[2]) Skála III. 398, Khevenhiller IX. 332, 632.
[3]) Zbiór pamiętników o dáwnéj Polsce VI. 295.

vždycky až do přítomného času beze všech hadrunkův a nevolí v dobrém a přátelském srozumění a pokoji trvala a zůstávala. A protož, že by bylo králi hrubě zapotřebí, aby se v té věci na dobrém pozoru měl, a věděl, co by a proti komu vojnu začíti chtěl, zvláště pro příčinu tu, že větší díl stavův jeho jemu k tomu s těžkostí povoliti bude moci. Mimo to všecko, že musí se tu bedlivě vážiti i to, že ten spor není samý toliko spor a nedorozumění o náboženství, ale že jest tu činiti o privilegia král. česk. starobylá, kterýchž stavové království českého a zemí přivtělených nabyli spravédlivě od předešlých císařův i králův českých. Předně pak o svobodné krále sobě volení. V kterémžto punktu kdy by stavové království polského měli chuť a libůstku nějakou k tomu, aby se o něco pokusili proti starobylým a chvalitebným zvyklostem koruny české, a chtěli pomáhati jich zlehčovati a rušiti, tedy že by neměli se podle povahy soudu božího spravedlivého ničímž jiným potěšiti, jedině tím, že by i jim časem svým také na podobnou proměnu přijíti a jejich svobodné krále volení v divné rozmysly a hádky a spory uvedeno, a snad potom naposledy do konce o ně připraveni býti musili. Což kdy by se stalo, že by slavní království polského stavové z takové hrozné závady vlastí svých a privilegií potomkům svým milým na věky právi býti a slušně odpovídati nemohli. [1])

Tehdáž, r. 1619, vydal „bohu, králi a vlasti věrný polský šlechtic", t. j. kníže *Jiří Zbaražský* (potomek Korybuta), brošuru, vykládaje v ní sedmdesát důležitých příčin, za kterými nelze králi, senátorům i šlechtě protiviti se nevyhnutelné samoobraně Uhrův a Čechův. Mezi příčinami uvodí Zbaražský i ty, že Uhři a Čechové hájí nejspravedlivější věci proti rakouskému domu, že Čechové a Poláci jsou jednoho původu, pochodíce od bratří Čecha a Lecha, a že knížata slezští jsou pravdiví dědici polských králův, a že tedy vydati se bez spravedlivé příčiny na jich záhubu, není nic jiného, než zuřiti ve svých vlastních vnitřnostech. [2])

Čechům dostávalo se z Polska i hmotné podpory; Krakovští židé, Gdanšťané a Zborovská kongregace posílali do Čech peníze i rozličné materiály. [3])

Slezští stavové tehdáž hleděli odvrátiti Polsko od vmísení se do českých věcí. V listě ode dne 29. máje 1620 k polským senatorům hájí úplného volebního práva Čechův, a ukazují mezi jiným na starobylé smlouvy uzavřené mezi Polskem a Čechami, mezi dvěma národy, úzce spříznělými původem, jazykem a řády. Předešlí králové Polští

---

[1]) Tak vypravuje Skála (v rkp. mus., IX. 580). Ačkoli Skála výslovně mluví o „obecném sněmu", zdá se, že výše dotčené náhledy pronesli jen senátoři sami; aspoň nemohli jsme se dopíditi jakéhosi sněmu polského svolaného ke konci r. 1619 za příčinou věcí českých.

[2]) Septuaginta graves et arduae rationes, ob quas regem Poloniae, nec non senatores et nobilitatem regni defensioni in Hungaria, Bohemia et alibi locorum inevitabili necessitate susceptae, non adversari decet (Posonii, t. j. Poznaň, 1619); vyšly též německy; česky jsou u Skály (rkp., IX. 581). Proti Zbaražskému vydal biskup Plocký Łubieński Responsio ad 70 rationes (1620).

[3]) Zręčický: Nowiny z Czech i o przyrodzeniu tych ludzi (1619),

Vladislav Jagajlo a Kazimír nepodnikali nic nepřátelského proti Čechům, ba tehdáž Poláci pomáhali těmto proti císaři Sigmundovi a králi Albrechtovi. Budeli Polsko teď pomáhati císaři, hrozí časem nebezpečenství i polské svobodě. Konečně prosí Slezáci polské senátory ve jmenu jednoho původu a jazyka s národem polským, aby dobře zpravili krále o stavě českých věcí.[1])

Král Sigmund nemoha přímo vmísiti se do věcí českých ve prospěch císaře, hleděl aspoň nepřímo jednati proti nenáviděným kacířům, a sice kozáky *Lisovčíky*, touto „sběří zlodějův a loupežníkův" — jak je vším právem Čechové nazývali.[2]) Sigmund hořel touhou pomáhati domu rakouskému, hájiti utiskované víry katlické a zahladiti kacířství v Čechách a jinde, a ochotně dovolil najímati Lisovčíky císařovým agentům Jiřímu z Humenného a hraběti Althanu; kromě toho najímali v Polsku vojáky i Farensbach, ba sám kníže Samuel Korecký, člen nedávno zřízeného křesťanského vojenského bratrství. Marně protestovalo Krakovské vojevodství (24. ledna 1620) proti tomuto najímání lidu do služby císařovy, což prý zaplete Polsko do vojny s sousední spřátelenou korunou českou; marně vyzývali polští publicisté Lisovčíky, aby nemíchali se do cizích záležitostí a hájili raději otčiny proti Turkům.[3]) Lisovčíci vtrhli nejprvé do Uher, potom pak 3. února 1620 překročili ok. 4000 m. hranice slezské, vedeni Klečkovským. Skrze Moravu přitrhli k Vídni. Zde v Rakousku na hranicích moravských v bitvě zabit Klečkovský a na jeho místo zvolen Rusinovský. S vojskem císařským táhli Lisovčíci do Čech, účastnili se dobytí Prachatic, páchajíce tu spolu s císařskými žoldnéři nejstrašnější ukrutenství, a Písku. V bitvě na Bílé Hoře srazili se s uherským sborem, Čechům na pomoc vyslaným, a pronásledovali české vojsko až ke branám pražským.[4])

Takovým spůsobem přispělo i Polsko k záhubě příbuzného státu českého. O týchž Češích, které ještě před třiceti roky přední státník polský Zamojský nazval takřka representanty Slovanstva, o týchž Češích psali v Polsku r. 1620 a sld., že oni nehledíc na jednostejný s Poláky původ vzdálili se od polské statečnosti i od polského ducha, radovali se z porážky českých kacířův, a konečně postavili i tento

---

[1]) Ad senatores regni Poloniae scriptum silesiacum, souvěký tisk; též u Mosbacha Wiadomości do dziejów pol. 279. Slezáci vykonali pak hned po bitvě Bělohorské poselství do Polska ve jmenu koruny české. Na sněmě polském (3. dec. 1620) žádali sobě, aby „obě bratrská království žila jako dříve v přátelských poměrech." Poláci odpověděli, že toho jest se nadíti „od příbuzných národův." (Mosbach, Dwa poselstwa do Polski 68, 116).

[2]) Lisovčíci nazývají se dle vůdce Lisovského, jenž spustošil téměř celou východní Rus. „Kozáky" slují v širším smyslu, t. j. co sběř všelijakých dobrodruhův, vydávajících se na vojnu a loupež. Dle souvěkého svědectví byli Lisovčíci rozpustilá šlechta polská, čeleď jich pak Mazuři, Rus, Litva, Moskva, Žmuď i cikáni.

[3]) Zbiór pamiętników VI. 282; Zolecký: Copia listu utrapionej ojczyzny do rycerstwa Lisowskiego 1621.

[4]) Srv. Krótki rys dziejów i spraw Lisowczyków, hr. Maur. Dziedušického (Lvov 1843—44, 2 d.); dějiny 1619—1623 vypsal sám jich polní kněz Dębołęcký (Poznaň 1623).

„Nagrobek Czechom 1620.
Tu leżą, co w kalwińskie ubrali się zbroje,
Położyli od ostrych brzytew garła svoje.
Gdzie ich Hus ani Žižka ani Kalwien z piekła
Ratował, zaraz ze krwią dusza z nich uciekła.
Krzywoprzysięstwa to znak i haniebnej krzywdy
Tak boskiej jak cesarskiéj, niezapomnią nigdy
Lisowczyków Czechowie" . . . . .[1])

7. Duchovní svazky Čechův a Polákův. Jednota českých bratří. Český jazyk v Polště.

Čechové a Poláci zachovali sobě množství jednostejných nebo podobných řádův a obyčejův ještě z nejstarších dob, kde oni, jakož vůbec všichni západní Slované, byli sobě velmi blízcí, ba možno pověděti, byli jedním národem. Čechové, více na západ posunuti, začali se dříve stýkati se západní Evropou, přijímati rozličné její řády, a českým prostřednictvím dostaly se mnohé takové řády do Polska. Křesťanství vniklo do Polska nejprvé z moravských, potom z českých zemí; Cyrill a Method, Václav, Vojtěch stali se společnými patrony Čechův i Polákův. Polská šlechta — i původem i jménem tatáž co česká — přijala erby od Čechův nebo za jich příkladem, a mnohé rody polské odvodily se z Čech, tak Okša, Věňava, Ogončík, Odrovąž, Pomian a j.[2]) Česká šlechta dělila se na dvě třídy (lechové — páni, vládyky); polská původně taktéž záležela z šlachty (ślachta, szlachta) a włodyk, keréžto třídy však později splynuly po právu v jeden stav, šlechtu. Ale páni polští ještě v první polovici XVI. stol. za tak zvané kohoutí vojny (1536) domáhali se, po příkladu českých pánův — jak výslovně svědčí Bělský — přednosti před drobnou šlechtou, ač marně.[3]) Naopak i Čechův neušla neustále zmáhající se moc polské šlechty, a na počátku XVII. stol. pojal Václav Vchynský záměr Čechy přetvořiti v takovou šlechtickou republiku, jako byla polská; když jeden cizí vyslanec vytkl podobnost jeho záměru se zřízením polským, Vchynský odvětil, že „Čechové a Poláci jsou bratří".[4]) Česká a polská šlechta, jsouc neli jediným tedy hlavním zástupcem obou slovanských států, často jevila přátelské své poměry nejen slovy ale i skutky, jakož jsme výše častěji viděli.

Důležitým spojítkem duchovních svazkův mezi Čechy a Poláky stala se *Pražská universita.* Poláci činili hned z počátku jeden z jejích čtyř národův, ovšem s příměsí rozličných jiných plemen severní Evropy; k nim náleželi i Rusíni i Litvíni. Pro tyto zřídila v Praze polská královna Jadviga zvláštní kolej litevskou (1397), která poručena dozoru tří Čechův, Jana ze Štěkně, Kříže a Něpra.[5]) Mnozí

---

[1]) Bart. Pogodziński: „Nowiny z Czech i o przyrodzeniu tych ludzi (1620); Pogrom albo porażka Czechów i Kalwinistów przez Lisowczyki r. p. 1620 (otišt. též u Dziedušického II. 368); Marc. Goliňský (rkp. 1658, u Dziedušického II. 101).
[2]) V. herbáře Dlugoše, Paprockého, Okolského, Niesieckého; srv. Šajnochy Nowe szkice historyczne 281.
[3]) Kronika polská 577.
[4]) Gindely: Kaiser Rudolf II., t. I. 340.
[5]) Monumenta histor. univers. Prag. II. (listiny z r. 1397 a 1411).

polští studenti navštěvovali Pražskou universitu i za bouří husitských i v dobách dalších, tak že ještě r. 1469 papež přísně zakazoval, aby nikdo nechodil na kacířskou universitu Pražskou.[1])

Za příkladem university pražské zřízena i universita *Krakovská*, z části již r. 1364. Obnovena pak r. 1400 Vladislavem Jagajlem, měla — dle slov obnovitele — osvěcovati a pozdvihnouti Polsko, jako Pražská Čechy. Na novou universitu přišli i někteří profesoři z Prahy, polského, českého i německého národu.[2])

Zvláště úzké a přátelské poměry nastaly mezi Čechy a Poláky vystěhováním se množství přivrženců *jednoty českých bratří* do Polska. Vypovězená z vlasti nevěděli, kam se obrátiti, a zvolili konečně zemi „příbuzných jazykem Polákův".[3]) V Polsku jednota bratrská dosáhla brzy veliké důležitosti spolu s luterány i kalvinisty. Bratří založili množství „sborův" zvláště ve Velikém a Malém Polsku, a záhy čítali mezi sebou některé vzácné rody polské, Leščinské, Krotoské, Ostrorogy a j. V Polsku vydávali pak i české knihy, jako ku př. kancionál v Šamotulech (1561), jakož i překládali mnoho z češtiny do polštiny.

S bratřími zůstavšími v Čechách a zvláště na Moravě polští bratří byli povždy v úzkých stycích. Polští bratří často navštěvovali sjezdy bratří českomoravských, které scházely se hlavně na Moravě, v Přerově, Lipníce, Slezanech a j. Tak r. 1557 přední páni velkopolští, Krotoský, Ostrorog, Leščinský, Tomický a Marševský slavnou pověstí o bratřích ponuknuti vypravili se na Moravu na synodu slezanskou. Zde pak s potěšením nalezli vše nad pověst tu, kterouž o nich byli slyšeli, a historik českých bratří, polský šlechtic Łasitský, vypravuje (1570), že sám z úst týchž pánův často slýchal, jak pobožnost bratří, řád při všem, sprostnost a upřímnost, i zvláštní k nim jako k hostem přívětivost vychvalovávali. Týž Łasitský, pobyv r. 1567 a 1571 u bratří v Praze a v Boleslavi, jest jimi velice nadšen, tak že volá: „Nezná jistě země česká, neví moravská, co za obyvatele má!"[4]) Na synodě Přerovské r. 1562 rokovalo se i o malopolských, „poněvadž nás jízdami a obsílkami na své sněmy příliš obtěžují;" na synodě Lipnické r. 1591 bratří z Čech z Moravy i z Polska radili se o záležitostech polských bratří, o sboru Poznaňském, atd.[5]) Bratří polští posílali i svou mládež, „mládence", do Čech a do Moravy na vychování, a z Čech docházeli do Polska i vychovatelé; tak ku př. r. 1608 poslal Pražský rektor Bacháček českého vychovatelo panu Stadnickému[6])

I čeští bratří chodili do Polska, a sem obrátili se zase, když po

[1]) Monum. hist. univ. Prag. I. (studenti polští 1367—1467), odtud vzal Mučkovský: Wiadomość o založ. uniw. w Krak. 96; Theiner Monum. Polon. histor. II. 164.

[2]) Mučkovský 73, Dlugoš (lit. X. p. 167).

[3]) Komenský Histor. fratr. bohem. 28.

[4]) Łasitského Dějiny bratří česk. jsou posud v rkp.; pouze osmou knihu (De ecclesiastica disciplina etc.) vydal Komenský 1660. V českém vydání toho díla r. 1649 a 1765 jsou přídavky i z ostatních, historických knih díla. Łasitskému podal materiálu sám Blahoslav.

[5]) Dekrety jednoty bratrské, vyd. Gindely.

[6]) Časopis Česk. Mus. 1845, 624.

druhé jsou vyhnáni z vlasti po nešťastné bitvě Bělohorské. Velkopolské Lešno stalo se jich střediskem, zde působil slavný Komenský, zde vydávaly se mnohé české knihy, zde odbývaly se mnohé synody; zde r. 1635 prohlášeno, že „velkopolští bratří s českými jedno tělo jsou“, a k žádosti bratří polských a litevských Komenský měl české kázaní, „aby naše společná jednomyslnost byla osvědčena, aby se po sbořích malopolských a litevských rozhlásilo, že s bratřími českými jedno jsou a býti mají.“ [1])

Někteří čeští bratří rodem Čechové stali se i polskými spisovateli; tak Rokyta, Rybinský, Turnovský a j. [2])

Důležitým následkem vzájemných poměrův mezi Čechy a Poláky na poli duchovním byl ***význam českého jazyka v Polsku*** a ***jeho vliv na polský.***

Český jazyk vyvinul a vzdělal se mnohem dříve, než polský, tak že již v XIII.—XIV. stol. pěstovala se jím dosti značná literatura duchovní i světská; s počátku pak XV. stol. s hnutím nábožensko-národním dosáhl ve veřejném životě takové důležitosti, jaké národní jazyk v Polsku neměl. Polsko nacházelo se pod výhradným panstvím jazyka latinského, které přestalo teprvé v polovici XVI. století. Do té doby nelze takřka mluviti o jakési polské literatuře; téměř všechno psáno latinsky, statuty, letopisy, duchovní díla; polsky zapisovaly se takřka náhodou některé duchovní písně, části biblí, modlitby, překlady statutův atd.

S křesťanstvím přešly z Čech do Polska i české duchovní písně, modlitby, překlady biblí, a jestliže během času změnily se pod vlivem domácího nářečí, zachovaly si přece do XV.—XVI. stol. více nebo méně značné stopy čechismův. Takové čechismy vyskytají se v písních Bogorodzica (připisované sv. Vojtěchu), Salve regina, v písni k p. Marii a j. V nich vyskytají se ku př. slova: hospodin, zwol*ena*, wsław*ena* (m. zwolona, wsławiona), naděje, łkajíce a płačíce, Ježíše požehnaného, płod života tvého, svatého ducha schrána, pokład, dárce a j, tedy slova čistě česká mezi polskými. [3])

Totéž spatřujeme i v staropolských modlitbách XV. stol. (Otče náš, Zdrávas, Věřím a j.): jenž jsi, tvá vuola, od złého, s tabú, vstúpił, z mrtvých vstał, pane, wszechmogucy (podle wszechmogący), pragnucy (podle pragnący), pannu a j., ba vyskytá se i zpověď v čistě českém jazyku. [4])

---

[1]) Dekrety jednoty 284—285.

[2]) Důležitá díla o bratřích českých ve Velikém a Malém Polsku i v Litvě sps. Łukaševič. Někteří bratří čeští píšíce polsky, užívali druhdy českých slov: podstatny, sprośnie, żądość, zawirka, przekażka, dziesiątek, pokrzyctwo (pokrytství), pry, przedni, z chuci atd. Łukaševič sděluje množství bratrských památek polských XVI. stol. často nerozumí takovým slovům.

[3]) Višnievský: Hist. lit. pol. I. 384; srv. též Časop. Mus. 1872, 335. Ale podle takových duchovních písní s českými slovy a obraty vyskytují se též čistě polské písně (Višnievský VI. 415, Maciejovský: Piśmiennictwo polskie, Dodatki).

[4]) Köppen: Sobranije słovenskich pamjatnikov 90, Casopis Česk. Mus. 1840, 93, Maciejovský Piśm. polskie, Dodatki 47, 87, 100. Podle takových památek s příměsí českou vyskytují se i památky čistě polské nebo

Biblí začali Čechové překládati již v X. století. Úplný svod biblí učiněn ve XIV. století. Celá biblí polská vyšla teprvé v druhé polovici XVI. století, ačkoli jednotlivé pokusy přeložiti biblí do polštiny staly se již ve XIV. století. České biblí přecházely do Polska, a zde jich užívali místo svých polských a potom i k překládání do polštiny. Tak česká biblí XV. stol. chovâse v (nepřístupné) bibliothéce Zamojských ve Varšavě, jiná psána r. 1476—78 v Čechách v Kamenici byla v bibliothéce kapituly Vloclavské, nyní pak u p. Muchlińského ve Varšavě, atd. [1])

Český překlad *žaltáře* znal i polský jeho překladatel XIV. stol.; překládaje z latinské vulgaty nahlížel i do českého překladu, ale užíval ho obezřetně i přihlížel k duchu jazyka polského. V polském překladě zůstaly tudíž jen některé čechismy, na př. lizat m. lizać, miłost m. miłość, skutkuow m. skutków, czynie m. czynią, jej (gyey) m. ji (gi), a j. Značnější jest vliv češtiny v polském překladě *biblí*, učiněném na konci XIV. nebo na začátku XV. století. Polský překladatel nenahlížeje do latinské vulgaty (kromě některých knih) překládal přímo z českého překladu biblí, často opisoval slova i fráse, ba i četl chybně. Tak na př. napsal „na świecie“ m. „náśieše se“, „stworzenie“ m. „stvrzenie“, „a konce m. „okence“, „wiek“ m. „věc“ atd.; opakuje chyby i českého překladatele, píše „szlachcionka — šlechtična“ (nobilis m. nubilis), „z cudzołożnéj macierze — z cizołožné mateře“ (de adultera matre m. de altera matre), atd.; užívá i českých slov, jako na př. jmen měsícův, brzezień, dęben, prosinec a j. [2])

Takových čechismův a vůbec stop českého jazyka možno najíti více nebo méně ve mnohých památkách polské literatury do první polovice XVI. století. Podotýkáme však, že ve vyhledávání a ustanovování čechismův v polských památkách toho času třeba býti velmi opatrnými; k čechismům nelze šmahem počítati na př. slov, která vyskytají se v staré i nynější češtině, kterých však není v nynější polštině. Ačkoli oba západoslovanské jazyky od prvního vystoupení obou národův, českého a polského, jeví se již co zvláštní dva celky, jest jich podobnost i v gramatikálním i v lexikálním ohledě posud podivuhodna. Tato podobnost stává se tím větší, čím jdeme hlouběji nazpět. Mnohá slova mohla býti známa i staré polštině, ale zachovala se jen v poslední, kdežto u Polákův vyšla již z užívání. Tak v některých památkách polských XV. a počátku XVI. stol. (v kázaních, v duchovních písních, ve spisech Jana Bakaláře z Košíček, Opece a j.) vyskytají se slova: skutki, krasny, zapad, obiatować, drzewie (dříve), dzie (dí), siedło (sídlo), lubieżny (líbezný), wiarować się (varovati se), dufanie, wsdychanie, ślubiła (slíbila), stepali, wielmi, bydlenie atd., kterých se v nynější polštině naprosto neužívá nebo již v jiném smyslu. [3]) Ale

s nepatrnými čechismy, tak životopisy sv. Blažeje, sv. Anny a Joachima, kázaní, modlitby XV. stol., a j.

[1]) Biblioteka Warszawska 1872, III. 129.

[2]) Obšírně o tom v. Nehring: O psałterzu floryańskim (1871), Małecký: Biblia królowéj Zofii (1871), Jireček: Biblí staropolská (Časop. Mus. 1872, 297).

[3]) Některá slova v prvním vydání velmi vzácné knihy Opece Život p. Krista

z toho nelze ještě uzavírati, že tato slova jsou česká, a že nebyla i v staré polštině.

Českých biblí nepřestali užívati polští překladatelé do druhé polovice XVI. stol., když polský jazyk byl se již ustálil a polská literatura předhonila českou. Českou biblí znal překladatel tak zv. biblí Šarfenbergera nebo Leopolity, dominikán Leonard (1561, 1574, 1577), též pozdější Vujek. [1]) K porovnání jazyka české a polské biblí XVI. stol. uvádíme zde počátek 4. kap. evang. sv. Matouše z české biblí r. 1506 (jiné pod rukama nemáme) a polské r. 1561.

Biblí Benátská 1506:	Biblí Leopolity 1561:
Tehdy Ježíš veden jest na púšť od ducha, aby był pokušen od ďábła. A když se postił čtyřidceti dní a čtyřidceti nocí, potom jest złačněł. A přistúpiv pokušitel, řekł jemu: Jsili syn boží, rciž, ať kamenie toto chlebové budú. Kterýž odpověděv řekl jemu: Psáno jest zajisté: Ne samým chlebem živ jest člověk, ale každým słovem, kteréž pocházie z ust božiech.	Tedy Jezus wiedzion jest na puszczą od ducha, żeby był pokuszon ode diabła. A gdy się pościł czterdzieści dni i czterdzieści nocy, potym łaknął. I przystąpiwszy do niego kusiciel rzekł jemu: Jeśliżeś ty jest syn boży, przykaż, aby to kamienie chlebem się stało. [2]) On odpowiedziawszy rzekł: Napisano jest: Nie samym tylko chlebem żywie człowiek, ale wszelkim słowem, które pochodzi z ust bożych.

Důležitost českého jazyka v Polsku, zvláště v literatuře theologické, uznává ještě v druhé polovici XVI. stol. polský překladatel Postilly Lutherovy, Jeronym *Małecký* (1574): „Dobrý překladatel, jenž z německého jazyka překládati chce, musí dobře po německu rozuměti, a též netoliko dobrým Polákem býti, a frásí pravidelně a vlastně užívati, ale on musí i český jazyk uměti, a to proto, že polský a český jazyk jedna řeč jest, nehledíc na to, že každý jazyk z nich má své zvláštnosti. A jelikož Čechové dříve než Poláci přeložili biblí a jiné knížky Lutherovy na svůj český jazyk, proto my Poláci musili jsme mnoho slov od Čechův bráti i nyní; zvláště pak v theologii mnoho jich bráti a jich užívati musíme."

Nový příliv českého jazyka a českých knih do Polska sběhl se v polovici XVI. stol. vystěhováním se jednoty českých bratří do Polska.

Což jest tu pověděno o vlivu českého jazyka na polský v literatuře duchovní, týká se i literatury světské, ale jen z části. *V právnických památkách* staropolských XIV.—XV. stol., v překladech statutův, městských práv a j. nelze spozorovati žádného českého vlivu; polský jazyk jest tu čist, jak ho užívali ve všedním i právním životě. [3])

(1522) nahražena jsou v pozdějších vydáních jinými; tak na př. wzjawić — objawić, dostojen — godziwy, działać — czynić, wesele — wesoło, żensczyzna — pani, gospodynie — boże, atd.

[1]) Mučkovský: O Janach Leopolitach i bibliach Szarfenbergerowskich; Višnievský: Hist. lit. pol. VI. 549; Jocher: Obraz bibliograf. — histor. II. 78.

[2]) Nowy Testament 1556: rzecz, by kamienie to chlebem było.

[3]) Srv. staropolské překlady polských a mazovských statutův, vydané Lelevelem a Helcelem, výpisky ze zemských a soudních knih velikopolských

V jiných památkách světské literatury polské možno spozorovati český vliv, ačkoli opakujeme, vliv ten se týká více formální stránky jazyka, slov, kdežto gramatika, sloh a t. p. jsou čistě polské. Tak na př. v Pamiętnikach jańczara, sepsaných polsky Srbem Konstantinovićem okolo r. 1500, vyskytají se česká slova: pořád, siodłak, dobytek, statek, Uhři, uherský (vedle Węgrzy, węgierski), a j. [1]) Jednotlivá slova česká vyskytají se i u pozdějších spisovatelův polských, u Reje, Kochanovského, Bělského a j., na př. cudzić (cíditi), tesarz, prazna, woda patokowa, kus, honiec a j. Český vliv možno pozorovati i v nynější polštině; zůstalať v ní posud některá česká slova nepředělaná na polský spůsob, na př. obywatel, smutek, hodować, hojny, hardy, hańba, hasło, ohydny (stpol. ohisny), a j.

Český pravopis měl taktéž vliv na polský. Vliv ten viděti zvláště v rozpravě *Stanislava Zaborovského* o polském pravopise (1518). [2]) Zaborovský hledí ustáliti kolísající se polskou orthografii po příkladu českého pravopisu Husova zavedením diakritických známek v latinské abecedě a užiti pravidel českého pravopisu i v polštině. Zvuky *č, š, ž, ř* označuje, jako Hus, tečkou: *ċ, ṡ, ż, ṙ*, taktéž i hrubé *ł — ł*; zvuky *ć, ś, ź, ń, ṕ* atd. — dvěma tečkami *c̈, s̈, z̈, n̈, p̈* atd., ba i vlastní polskému jazyku zvuk *dz* označuje po česku *ď*. Zaborovský vůbec zná dobře český jazyk; ví na př., že místo polských nosových zvukův Čechové vyslovují a píší obyčejně *u* (budu, ruku), někdy i *a* (svatý, proklatý) atd. Zdá se, že navrhovaný Zaborovským pravopis byl znám v Polště dříve. Aspoň v prvním vydání díla *Matěje z Měchova*: Tractatus de duabus Sarmatiis (Cracov. 1571) potkáváme se s podobným pravopisem. Měchovita píše v latinském svém díle polská slova a jmena na př. takto: goře, moře, krzeċot, Tuřagora, Ċirkaċi, Drohiċin, Zidaċow, Dřenyanye, Trauyańe atd. Ale již ve druhém vydání této knížky (1521) tato slova psána jsou: gorzey, morze, krzeczot Turzagora, Czyrkaczy, Drohyczyn, Zydaczuow, Drzewianie, Trawianie atd. Oba spůsoby psaní zůstaly v polském jazyku dosud; Polácy označují některé zvuky sestavením dvou písmen (cz, sz, rz), jiné pak — po příkladu Husa i Zaborovského — diakritickými znaky (ć, ś, ź, ń, ż, ł).

Český jazyk zachoval si v Polsku vážnost a důležitost až do XVI. stol., když polština sama povznesla se na vysoký stupeň dokonalosti a polská literatura předstihla českou.

Z polských zemí český vliv nejvíce zakusilo *Slezsko*, které ve XIV. stol. jest připojeno k české koruně. Vítězství národního živlu v Čechách za husitského hnutí odrazilo se i v horním Slezku, kde polský živel ještě se byl zachoval proti postupující germanisací jmenovitě v knížectvích Opolském, Ratiborském, Těšínském, Osvětimském a

---

vyd. Přiborovským a Małkovským, ortyle magdeburg. práva vyd. Višnievským, a j.

[1]) Srv. Rozpravy Jirečka, I. „Wuherska ziemia, Wuherskie książe, Wuhrzy albo Węgrzy" píše i spisovatel dílce. Powieść o założeniu klasztora na Łysej Gorze" (XVI. stol.).

[2]) Zaborovskiego Ortografia polska, z łaciń. na polski jazyk przełoż. przez Andrzeja Kucharskiego (Warszawa 1825).

Zátorském. Listiny jazykem českým vydávají v XV.—XVI. ba i v XVII. stol. slezští hejtmani, knížata, páni, ba i některá města.[1])

V knížectví *Opolskoratiborském* český jazyk dosáhl ve veřejném životě i zákonného panství. R. 1561 stavové tohoto knížectví shromáždění na sněmě v Opoli schválili zřízení zemské, potvrzené králem r. 1562. Toto zřízení zemské sepsáno jazykem českým a vydáno roku 1563.[2]) Sestáveno jest hlavně dle moravského zřízení zemského, z něhož některé články přímo jsou vypsány (na př. o silnicích, o zahájení soudu), nebo velice se podobají (na př. přísaha soudcí zemských). Jazyk Opolského zřízení jest čist, a jen zřídka vyskytají se některá slova polská, zvláště právnické terminy (posah, warunek, očizna, mateřizna a j.). Panství českého jazyka vysloveno jest v několika rozdílech: „Před soudem česky aneb tomu jazyku rozumitedlnú řečí, a ne jináč ode všech cizích i domácích mluveno, a pře vedeny býti mají (20): Nálezové českým jazykem činční, vypovídaní a psaní pod pečetí zemskú vycházeti, stranám vydávaní a do knih zapisováni býti mají (21). Pakli by kdo jaké spravedlnosti, listy, grundfešty aneb svědomí pokázati chtěl před soudem zemským jiným, a ne českým jazykem, buďto latině neb německy, předložiti potřeboval, tento sobě na česko hodnověrným osobám předložiti, a častně před stáním k soudu pilně vypsati dáti má, a českým jazykem při těch jiných jazykoch (sic) spravedlivosti své předložiti má, tak dobře cizozemec, jako obyvatel, aby se tady jiným stranám nemeškalo (25)."

V *Těšínském* knížectví ustoupily německý a latinský jazyk českému z polovice XV. stol.: první česká listina Těšínských knížat jest z r. 1442, a odtud listiny knížat a šlechty Těšínské vydávají se česky do samého XVIII. století. Panství českého jazyka ve veřejném životě knížectví vysloveno taktéž v zřízení zemském (r. 1592), sestaveném česky, téměř slovo od slova dle zřízení Opolského.[3])

V knížectvích *Osvětimském a Zátorském* panoval český jazyk ve veřejném životě i po jich připojení k Polsku (1453). Česky jsou psány listiny knížat Osvětimských a Zátorských, Hanuše, Přemka, Kazimíra a j., českých a polských vojínův bojovavších v Osvětimě proti králi Polskému (1457—1558). Česky psány jsou listiny týkající se polského rodu Myškovských (1473—1559). Listiny tyto vydávají hlavně starostové Krakovští a Osvětimští, sudí a kasteláni Osvětimští a Zátorští a j., píší zemští písaři Osvětimští, všichni rodilí Poláci. Zajímava jest na př. listina z r. 1523, kteroužto hejtman horního Slezska, Těšínský kníže Kazimír, rovná spory mezi Martinem Myškovským,

[1]) Srv. na př. hojné české písemnosti slezské v Archivě českém, zvláště „Zápisy Kozelské 1480—1571" (Arch. č. II. 393). O rozšíření jazyka českého v Slezsku, svědčí též i štambuch slezský Paprockého (1609), připsaný mnohým slezským rodům šlechtickým.

[2]) Zřízení zemské kníž. Opolského a Ratiborského i jiných krajuov k nim přislušejících (Holomouc 1563, 2. vyd. v Nise 1671).

[3]) Práva a zřízení zemské knížetství Těšínského (Holomouc 1592). Mnoho českých písemností jest v archivech Těšín. soudu a magistrátu. Srv. Biermann: Geschichte des Herz. Teschen, 162, 245; Einige Quellen zur Gesch. Schlesiens überhaupt, u. des H. Teschen insbesondere, v brněnských Schriften V. 176.

stolníkem Krakovským, a několika šlechtici Těšínskými, u přítomnosti komisarův krále polského, biskupa Kameneckého, vojevody a kastelána Sudomírského a j. Český jazyk v těchto listinách jest dosti čist, z počátku s řídkými polonismy, které však čím dále vyskytají se tím častěji (otčizna, mateřizna, małżenka, posah, ličba a j.). Uvedem zde na ukázku počátek osvětimské listiny z r. 1551. „Já Balczer Porubský z Poruby a v Grodcu, na ten čas podstarostie Osvětimský, všem vuobec a každému zvláště oznamuji, kterak vystoupivše před mne *u*ctivý kněz Petr kost*ie*la špitálného v Osvětimi prebendář, buda dobře zdráv na těle i na rozum*e*, dobrovolně jest vyznal, že žahradu svou vlastn*ú* pod zámkem mezi zahradami Jana Zegadra s strany jednej, a Janovsk*ie*ho s strany druhej ležíc*ú*, prodal, vzdal a odevzdal slovútnému Vojtěchovi Vyrsk*i*mu, jeho erbom a potomkom vlastním, a to za sumu peněz šestdesáte zlatých mince i *ličby* (lidzby) polskej" atd. Českého jazyka užívali Osvětimané a jiní z vojevodství Krakovského i v dopisech s Čechy a Moravany; tak píší česky na př. Severin Balický, starosta Osvětimský, Opavskému sudímu Planknaru (1534), Krištof Komorovský, kastelán Sandecký, biskupu Olomuckému Pavlovskému (1595) a j. Po úplném připojení kn. Osvětimského a Zátorského k polské koruně (1564) uzavřeno na sněmě polském, aby odtud všechny písemnosti psány byly jazykem polským.[1])

Známost českého jazyka byla rozšířena i *v Polsku* ještě v druhé polovici XVI. stol., a český jazyk považován tu jaksi za lepší k nespokojenosti polských vlastencův. Poláci seznamovali se s českým jazykem hlavně od dob husitských, dílem na místě, dílem i doma od četných vojínův českých. Ve vzájemných poměrech oba slovanští národové užívali často svých jazykův, hlavně však českého.

Tak Čechové v dopisech k polským a litevským panovníkům užívali kromě obyčejného tehdáž jazyka latinského i jazyka českého; česky psali Pražané Vitovtu, páni čeští králi polskému Sigmundu; česky mluvil Rosenberk i na volicím sněmě polském a jinde; českého jazyka užívalo se v jednáních mezi králem Jiřím a polskými vyslanci, i v jednáních s nově zvoleným králem Vladislavem Jagajlovcem. Na druhé straně hádaní českých a polských theologův v Krakově r. 1431 vedeno česky a polsky, králevic Vladislav řečnil k Čechům i k Polákům polsky. Sami Poláci a spojení s nimi Litvíni nejednou užívali v listinách jazyka českého; tak litevští knížata Sigmund Korybutovič a Boleslav Švitrigajlo, ruský kníže Václav z Ostrova, polští vojevodové Sudivoj z Ostrorogu a Jan z Tenčína čili z Tyčína, jak se sám nazývá v jedné české listině, vyslanci krále Kazimíra Stanislav z Ostrorogu a Jakub z Dubna, výše dotčení Myškovští a j. Pozoru hodno, že v takových písemnostech českopolských jmena polská předělávají se často na český spůsob. Tak místo Sandomír píše se Sudomír, m. Sędzivoj

---

[1]) Mnohé Osvětimské písemnosti české chovají se v archivech českého musea a v hlavním Varšavském. Veškeré otištěny v Miscellanea Cracov. II. 94, o jiných zmiňují se Čacký (O litew. a pol. prawach I. 54) a Višnievský (Hist. lit. pol. VI. 379), Mosbach (Wiadomości do dziejów pol. 52, 237); některé konečně vepsány i do Korunní metriky polské. Nález pol. sněmu 1564 v. v Volum. legum II. 656.

— Sudivoj, m. Dębno — Dubno, m. Łęčica — Lučica, m. Zaręba — Záruba, m. Sandeč — Sudeč, m. Pieniążek — Pienizek, Porubský vedle Porambský, Tenčín vedle Tyčín, atd. [1])

Český jazyk vešel v užívání i v *korunní metriku* t. j. v desky zemské království polského, ovšem jen v záležitostech slezských knížectví, hlavně Osvětimského a Zátorského. [2]) Kdežto polština jeví se v latinské metrice teprvé od polovice XVI. stol., vyskytají se tu *české zápisy* již ode druhé polovice XV. stol., jmenovitě r. 1484, 1488, 1490, 1494, 1540 (1552). Uvedeme zde za příklad výňatky ze dvou českých zápisův z korunní metriky z r. 1494 a 1540. R. 1494 „Jan Olbrecht z buožie milosti král polský, najvyšší kněz litevský, ruský, pruský pán a dědic etc. první jistec a dlužník dluhu duole psaného, a my Ondřej z Tenčína, kastelán Vojnický, Pret (sic m. Petr) Myškovský z Přetičova, kastelán Vělunský, Jan Myškovský z Přetičova, kastelán Osvětimský, Beneš Pohorský, Mikolaj Porambský, sudie země Osvětimsk*ie*, a Petr Porubský (sic), synovec jeho, rukojmě a spoluslibce z jeho milostí a za jeho milost král*e*vskú všechni rukú společnú a nerozdielnú, každý z nás, jako za svoj vlastní dluh, vyznáváme tímto listem všem vuobec i každému zvlášče, že jsme dlužni dluhu pravého a spravedlivého nam vděk a v naši pilnú potřebu puožičaného (sic) dva tisíce zlatých dobrých uherských červených na zlace i na vádze spravedlivých, osvicenému kniežeti, knězi Hanušovi Osvětimskému a Zátorskému a kněžně Barboře, manželce jeho, etc. etc. V Krakově v pátek před sv. Janem křtitelem etc.“ R. 1552 potvrzuje v Petrkově král Sigmund dekret otce svého z r. 1540, „idiomate bohemico“ psaný, kterýžto pak tu se opakuje: „My Vavřinec Myškovský z Mirova a na Spytkovicech, kastelán Sandecký etc., Severin Bonar z Balic etc., najvyšší správ*ca* země Krakovsk*iej*. Tak jakož král J. M. pán náš milostivý nám ráčil poručiti ku krčmě Vlosensk*iej* jeti a tam cestu zlú skrz, ktorú dává se škoda nemalá v *skarbě* J. K. M. ohledati, i tud*z*iež jej tak *postanoviti*, že by byla opravena a formanům byl dobrý a vždycky projezd svobodný: známo činíme tímto listem našim všem, kdež toho bude potřebí, že za poručením J. K. M. jsme o tu cestu zlú takové postanovení učinili etc. Dán u krčmy Vlosensk*iej* v pondělí po svat*ej* Hedvi*dz*e léta etc.“

Českého jazyka užívalo se v Polsku též v *jednáních s vojenskými rotami*, které vstupovaly do služby krále polského. Zachoval se dosti značný počet kvitancí, odpovědných listův a jiných písemností, týkajících se těchto českých bojovníkův v Polště. Nebude tuším od místa, uvedemeli některé nám známé písemnosti toho druhu. *a*) Boček

[1]) Sem náleží i žert sdělený Dlugošem (I. B. 212). R. 1410 před bitvou Dubrovenskou přijelo polské poselství do Prahy k smírčímu soudu mezi Polskem a německými křižovníky, jejž měl vynesti král Václav. Když tento ohlašoval nález po německu, Poláci odcházeli, načež král pravil, že jim to přečte po česku. Z odpovědi Polákův, že i česky nerozumějí, podivil se král, řka, že „oba jazykové jsou si podobni a srozumitelni.“ Tu jeden z poslův vece, že slovo „siodlak“ (sedlák) znamená česky rolníka, polsky však sedláře.

[2]) Korunní metrika chová se v hl. archivě Varšavském.

z Pozořič a z Drahotúše vyznává, že král Vladislav polský a uherský zaplatil mu část dluhu z Čapka ze Sahan (Sán) a za Přibíka z Klenového (Budín 1442). *b*) Bolek, kníže Těšínský, Jan Čapek ze Sán, Mikoláš řečený Maršálek z Dubovce míří krále Kazimíra s Mikolášem z Vladěnína (Osvětim 1449). *c*) Tři listiny krále Kazimíra (ddto Břesť r. 1455), jimiž přijímá do služby několik českých vojínův (Březáka z Bělé, Urbana ze Stařice, Herborta z Vladěnína a Mikše Holešovského). *d*) Kvitance mnohých českých vojínův králi Kazimíru za zaplacení žoldu z r. 1455, 1458, 1459, 1460, 1465, 1486 a j., vydané v Toruni, Malborce, Těšíně, Osvětimě, Glivicích, Będzyně, Krakově a j. *e*) Odpovědné listy českých vojínův „podle páně Koldovy roty" jakož i pánův Osvětimských králi Kazimíru z r. 1457. atd. Uvedeme zde na ukázku počátek listiny z r. 1455. „Kazimír z božie milosti král polský, veliký kněz litevský, dědic a pán ruský a pruský etc. Vyznáváme tiemto listem obecně přede všemi, ktož jej uzřie aneb čtúc slyšeti budú, že jsme uhodili s osvieceným kniežetem, knězem Přemkem Osvětimským a Tošeckým etc., s bratrem našim milým i se všemi jinými dobrými lidmi jeho rotú o službu na druhého čtvrt léta, i přijali sme a mocí toho listu za naše přijímáme služebníky, od dánie svatej Appolonie, kteráž najprvé po dání tohoto listu přijíti jmá, na jedno čtvrt léta pořád zběhlého, a urozeného a slovútného pána Hanuše Herborta z Vladěnína, a Mikoše Holešovského z Bichlova se všemi jinými dobrými lidmi jeho milosti rotú dvú set koní méně anebo viece s tolikéž osobami lidskými" atd.[1])

Český jazyk byl tudíž v Polsku dosti znám, a není divu, že znamenitý humanista *Konrád Celtes* přebývaje v Krakově (1488—1490) učil se nejen polsky, ale i česky. Zdejší jedna jeho milenka psala mu r. 1500 list jazykem českým, a „mistr jeden Polák" vykládal latinské básně Celtesovy *česky*.[2]) V Krakově vydal slavný hvězdář polský *Mikulás ze Šádku*, mimo mnohá latinská díla, i pranostiku jazykem českým: 1531 vyšla z tiskárny Matěje Šarfenbergera „Pronostyka Krakovská mistra Mikuláše z Šádka v umění hvězdářském zkušeného astronoma, o kometě nebo hvězdě s ocasem, jenž se jest při času svatého Vavřince léta minulého nejednostajně ukazovala. Kterýž o jejím vyznamenávání příchod budúcích, tedy k r. 1532 dóvodně vypisuje." Celé dílko obsahuje $1^1/_2$ archu, a na posledním listě jsou tato slova: „Pane Pavle, byl bych psal mnohem viece také obzvláštně komu čmi (?) ta kometa hrozí, však zbránili jsou mi zprávci světského i duchovného řádu, obávajíc se, abych tudy nedal ošklivost (jakož mi se předešlá léta přihodilo). Mistr Mikuláš ze Šádka." Týž Mikuláš ze Šádku přepsal i biblí českou.[3])

---

[1]) Listiny ty chovají se v archivech českého Musea a v hl. Varšavském, též v soukromých rukou ve Varšavě (u pp. Dembovského a Podčašinského).

[2]) Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 1868, October, 144.

[3]) Bandtkie: Historya drukarń krakowskich 187, Maciejovský: Piśmiennictwo polskie II. 875. Minuce a pranostiky krakovských mistrův vydávaly se pak česky i v Praze, na př. pranostiky Petra z Proboščovic

Vkládání čistě českých slov t. j. nezměněných na český spůsob, vyskytá se u polských spisovatelův ještě v druhé polovici XVI. století. Mezi nimi známý Šeb. *Klonovič* seznámiv se s českým jazykem na místě — bylť r. 1570 v jižních Čechách — schvalně a beze vší potřeby vkládá česká slova do svých děl, jen aby se pochlubil známostí jazyka českého. V básni „Worek Judaszów“ (1600) píše na př.: jeśli się nie szatrzy,„ a dodává „szatrzenie po czesku, baczenie po polsku“; „dzite czeskie słowo, po polsku idżcie“; „pokuta, po czesku pokanie, quasi pokatanie“; szelma, monstrum po czesku“, atd. *Ořechovský* dotýkaje se českých sněmův (v dílci Dyalog albo rozmowa około exekucyi polskiej korony 1562) uvodí slova krále českého při zahájení sněmu po česku: „Pani mili, jego kralevska milost pirvej prosi, a potom to tak mieć chce“, atd.

Za takové známosti jazyka českého v Polště pochopitelno, že spisovatelé a vydavatelé knih českých pomýšleli i na jich rozšíření u sousedního příbuzného národu polského. Mikuláš *Konáč z Hodíštkova* vyzývá ke čtení vydaného jím českého překladu kroniky české Eneáše Sylvia (1510) nejen Čechy ale i Poláky:

„Protož jí sobě neobtěžuj čiesti,
Nebť muože tobě užitek přinésti,
Čechu, Slováku, Moravče, Poláku,
chvíli všelijaký.“

Týž Konáč připsal dílo „Pravidlo lidského života“ (1528) panu Krištofovi z Šídlovce a na Sinělově, panu vyvodovi Krakovskému a najvyššímu kancléři království polského etc.“ Vydavatel českého překladu Mathiolova herbáře, *Melantrich* (1562), vydává knihu nejen k užitku „národu českého a království tohoto slavného, i také pro dobré všech Čechův, Moravanův a Polákův, a tolikéž i pro ty národy, kteříž našeho ušlechtilého a širokého slovanského jazyka požívají“; na prodej knihy vymohl si i privilegium od krále Sigmunda Augusta.

O rozšíření českého jazyka v Polsku ještě ve druhé polovici XVI. stol. jest zajímavé svědectví *Lukáše Gornického*. „Náš Polák“, píše Gornický v knize „Dworzanim polski“ (1565), „byť jen kousek z domova vyjel, ihned nechce jinak mluviti, než tím jazykem, kde trochu pobyl; bylli ve Vlaších, to za každým slovem signor, bylli ve Francii, to par ma foi, bylli ve Španělích, to nos otros cauaglieros (caballeros); časem pak, ačkoli nebyl v Čechách, a jen hranice Slezska přejel, to již nezáchce jinak mluviti, než česky, ale bůh sám ví jakou češtinou. A povíšli mu, aby mluvil svým jazykem, říká, že zapomněl, nebo že přirozený jazyk zdá se mu býti opravdu hrubým; což aby dokázal, vytrhne jakési staropolské slovo z Bogarodzice, a postaví je s nějakým českým uhlazeným slovem, aby ukázal svého jazyka hrubost a cizího krásu; konečně i s tím se vytasí, že téměř každý polský řečník užívá českých slov místo polských, jako by to bylo obzvláštně dobře.“ K otázce jiného dvořana, zdali tudíž neslušı Poláku míchati do polštiny slova česká, odpovídá: „Není, což by se tu líbiti mohlo, když máli

(1544), Tom. Petřkovského (1562), Jakuba Kuřelovského (1576). Srv. Časop. Česk. Mus. 1862, 237, 245, 251.

své vlastní polské slovo, zavrhne je a vypůjčí si na jeho místo z cizího jazyka, a místo „stany koronne“ mluví „stavy koronné“; neboť to není nic jiného, než jakoby kdo Poláky vyháněl ze země, a Čechy do ní přijímal; jaký v tom jest rozum, vidí každý. Ovšem kde by nebylo polského slova na tu věc, kterou by Polák pokřtíti měl, nebo kdyby potřeboval u překládání z jednoho jazyka na druhý cizího slova, to nejen toho nehaním, vezmeli slovo z jazyka našemu tak podobného, jako jest český, ale dovoluji mu vzíti je i z latinského. Tak zajisté naši slavní polští řečníci dělali; čemu nerozumějíce nynější, jali se nestydatě klásti do svého jazyka divná cizozemská slova, a místo výborných slov polských stavěti česká mnohem sprostší než naše. Z toho jde, že těm novým Ciceronům málo rozumíme, a z toho, co nám někdy písemně podávají, naprosto nic. I domnívají se, že by to bylo největší rozum tak mluviti nebo tak psáti, i ovšem v tom bloudí.“

Dále dvořané podotýkají, že „kdysi u dvora chválili takového řečníka, který do své řeči míchal nejvíce češtiny,“ i táží se, z jakých jazyků dlužno doplňovati nedostatky jazyka polského. Za odpověď dostávají, že možno přibírati z příbuzných jazyků slovanských, zvláště pak z „vypulerovanějšího“ českého. „Čechové zajisté sousedíce s národy nesprostými, mluví úpravněji, čistěji a ozdobněji, zachovávajíce jakési protahování ve slovích, podobně latinskému přízvuku. Odtud vzešla jim od nás samých ta sláva, že prý jich jazyk jest mnohem pěknější, než náš. Hojnější asi může býti, než náš, a to proto, že k nim dostaly se písmo a náuky dříve; ale co do krásy, to ještě rozhodnuto není. A tak přistupujíc k věci, když dvořanu polských slov se nedostává, dobře udělá, vypůjčíli si z českého jazyka spíše, než z jiných, a to proto, že jazyk ten jest u nás oblíbený (wzięty) a považuje se za nejkrásnější; to dle veřejného mínění, ku kterému člověk vždy musí se přizpůsobiti, dodá polskému hovoru jakési vážnosti.“ Konečně Górnický rozbíraje jazyky slovanské, myslí, že „český jazyk jest krásný, ale trochu jako rozmazlený (pieszczący) a muži málo příhodný“; ostatně zůstavuje tuto věc soudu každého. [1])

V Polsku obraceli vůbec na Čechy a na české poměry povždy zvláštní pozornost. Známost české historie byla v Polsku dosti rozšířena, a to nejen mezi historiky, ale i v širších kruzích. Polsko založeno dle všeobecného mínění bratrem Čecha, Lechem, nacházelo se z nejstarších dob počínajíc povždy v úzkých a s největší části přátelských poměrech k sousednímu státu českému. Polští historikové tudíž přinášejí hojné zprávy i o dějinách českých; tak již Martin Gallus, Vincenc řeč. Kadlubek a jiné krátké letopisy, zvláště pak Dlugoš, a jeho nástupci, Vapovský, Měchovita, Chvalčevský, Kromer, oba Bělští a j. Dlugoš jest — přes všechny vady — důležitým pramenem české historie XV. století. České kroniky Pulkavy, Hájka, Dubravského a j. byly známy i v Polsku.

Českou historii vzdělávali v Polsku i zvláště. Již r. 1535 vydal Valent. *Polidamus* dílko: Historia de rebus gestis Bohemorum (Crac.), věnované králi českému Ferdinandovi. V této historii jedná o nej-

---

[1]) Dworzanin polski, vyd. Turovského 43. Srv. Časop. Česk. Mus. 1830, 293.

starší době, a větší část zaujímají řeči Lecha a Čecha; Lech povzbuzuje Čecha k slávě a vychvaluje vojny Polákův s Tatary; Čech děkuje bratru za lásku, slibuje stavěti města a vychvaluje zemi i národ český. *Martin Bělský* podal ve své kronice wszytkiego świata (1550, 1554, 1564), kromě kronik polské a uherské i kroniku českého národu, „národu ušlechtilého jazyka slovanského", jak jej tu Libuše nazývá. Původ obou národův, českého a polského, od domnělých dvou bratří, rozbírá i slavný básník *Jan Kochanovský* ve zvláštní rozpravě, i odvodí Čechy i Lechy z Kavkazu, jsa tudíž jaksi předchůdcem Dobnera. Nade všechny pěstovatele české historie v Polsku vyniká *Bartoloměj Paprocký z Głogoł* (1540—1614), pilný spisovatel genealogických děl o rodech „slovanských", jenž psal jazykem polským i českým. V Diadochu, Zrcadle a Štambuchu pojednal i o panovnících a stavích českých, moravských a slezských spůsobem — na svůj čas — důkladným a podivuhodným, aspoň lépe, než sami souvěcí kronikáři čeští; české historie dotýká se i v jiných svých polských dílech, jmenovitě v Ogrodě królewském, polské knize v Praze tištěné (1599). Paprocký vůbec často mluví co nejvřeleji o příbuzenství obojích potomkův Čecha a Lecha, žádá sobě, aby oba národové byli i pod jedním panovníkem Habsburgem (Pamięć nierządu w Polszcze r. 1587), a konečně je vyzývá, aby co bratří a lidé jednoho národu vzájemně se milovali a společně vystoupili proti Turkům, a osvobodili porobené Řeky a Jihoslovany (Gwałt na pogany 1595, též česky).[1])

Příklady z české historie často se dokládali polští spisovatelé, publicisté, básníci i řečníci. Tak na př. ukazují na husitské hnutí nepříznivě nebo příznivě, hledíc k tomu, bylili katolíci nebo dissidenti (nekatolíci). První tudíž želí poblouzení Čechův, „slovutného národu slovanského", za příčinou kacířství Husova, i vzešlých odtud krvavých vojen, a přejí sobě, aby jich otčina polská prosta byla takových strastí; druzí však radují se, že odpor proti pověrám Říma objevil se nejdříve u Slovanův, u Čechův, a horlivě hájí pobožného Husa proti obviňování z kacířství.[2])

Zvláště zajímal Poláky osud Čechův pod panováním Habsburgův, a znenáhlé oslabování českých svobod a sesilování moci královské. Na tuto okolnost nepřestávají polští publicisté a řečníci obraceti pozornost svých krajanův. „Pohleďte na Čechy, své bratří," volá Ořechovský, „otažte se jich, proč je Ferdinand stínal? Odpovědíť, proto, že jsme nechtěli s Ferdinandem na saského kurfirsta táhnouti proti našim privilegiím. Ptejte se jich, zdali ony veliké a ustavičné daně ukládají se v Čechách s přivolením koruny české, nebo jen z rozkazu a přinucení královského? Odpovědíť Čechové, že na českých snémích obecních bývá taková předloha Ferdinandova: „Páni milí, jeho královská milost prvé prosí, a potom to tak míti chce." [3])

Skutečně pak stav Čechův pod panováním Habsburgův jevil, jak

---

[1]) O Paprockém v. zvláště Časop. Česk. Mus. 1866, I.
[2]) Srv. na př. Ořechovský: Dyalog (1562) a Guincunx (1564); Colloquium Piotrkowskie (1566, Sarnického?); Niemojevský: odpowiedź na książki Herbesta (1569), díla Dlugoše, Hosia, Skargy a j.
[3]) Dyalog, vyd. Turovského, 59.

jsme výše viděli, důležitý vliv na volicích sněmích polských a značně působil na nezdar Habsburgův v Polsku.

Čechové považováni — dle veřejného mínění v Polsku v XVI. století — za národ hrdý, nádherný, plnící věrně dané slovo. Tento názor polský dobře vyjádřil básník *Rej z Nagłowic* (1568) těmito slovy:[1])

„Czech, ten chodzi jako paw: tam więcej postawy
Kak a *kierak*, to przysmak[2]) tam do każdej sprawy.[3])
Więcej tam częścią blasku niżli brantu[4]) bywa,
Wszakże piękną postawą każdy to pokrywa.
Dzierżą, gdyby potrzeba, iżby mężni byli,
Bo tego hardym[5]) trzeba, aby się zdobili.
To też osobną sztukę[6]) iście w sobie mają,
Iż słowo radzi dzierżą, gdy co przyrzekają.
Pierwej, gdy co zacnego i w Polsce zmawiano,
Tedy to czeskim słowem zdzierżać obiecano.“[7])

„České slovo“ v Polště XVI. i XVII. stol. znamenalo vůbec věrné vyplnění slibu, nač možno bylo se spoléhati. „A za ja Czech słowo dzierżeć?“ „Co Czech słowo trzymać?“ — takové a podobné výrazy vyskytají se u Kromera, Sarnického, Paprockého, Rysinského a j.

Dobré poměry mezi Čechy a Poláky ovšem nevylučovaly i posměchu nebo vyhledávání směšných stránek u obou národův. Tak na př. týž *Rej* posmívá se jednomu „Čechu, jenž se nebál Tatarův.

Czech jeden na Podole jechał kozakować,
I począł się s swym męstwem dziwnie wysławować,

a potom utekl.[8]) Taktéž Achac *Kmita*, spisovatel humoristických veršův o známé Babínské republice „Morocozmea Babińskie“ (1617), posmívá se Čechům, kteří sbírajíce se na vojnu s Poláky (t. j. vlastně s Lučany) poslechli rady baby,

co Czechom wrożyła,
Gdy na wojnę do Polski zwada ich wabiła:
Chcieli mieć szczęście, żeby osła wprzód zabili,
A z niego jej ofiary w polu uczynili.
I tak Czechowie osła na jej słowo zjedli,
Slęzacy łeb s uszyma, Polski nieosiedli.[9])

Z druhé strany i Čechové dobře znali Poláky i poměry polské, seznamujíce se s nimi i doma i v samém Polsku. Kromě četných studentův, kněží i vojínův polských meškalo v Čechách i množství jiného lidu polského. Tak na př. r. 1459 vypravuje starý letopisec český, že „domnění bylo na krále Kazimíra polského, že zjednal jest i krá-

[1]) Przemowa krótka do poczciwego Polaka, v díle: Żwierciadło albo kształt, w którym każdy stan snadnie się może swym sprawam, jako w źwierciadle przypatrzyć (1568, vydání Krakovské r. 1848, p. 165).
[2]) příchuť, [3]) záležitost, [4]) ryzí zlato, [5]) neústupný, [6]) zvláštní věc, [7]) slibováno.
[8]) Figliki albo rozlicznych ludzi przypadki dworskie (ok. 1570).
[9]) Báseň ta otištěna u Višnievského Hist. lit. pol. VI. Dodatek. Tuto historii o babě opakuje i výše dotčený Pogodziński.

lová, sestra krále Ladislava, aby zemi českou pálili, města, městečka i vsi. A protož král Jiří kázal v městech volati, aby žádných Polákův do měst nepouštěli, a z svého dvoru vyhnati kázal. Neb jsou mnoho škod činili ohněm v kraji Žateckém a jinde v Čechách. A kteří jsou v městech byli řemeslníci aneb otroci, mnozí jsou vyhnáni z země." [1]) Toť ovšem netrvalo dlouho, a za přátelských poměrův mezi Čechy a Poláky za Jiřího z Poděbrad a za králův Jagajlovcův, ba i v dobách následujících vyskytá se opět mnoho Polákův v Čechách. Ještě v druhé polovici XVI. stol. bylo — dle Blahoslava — „po Čechách a po Moravě nemálo Polákův, zvláště v klášteřích, kdež téměř spíš Poláka nežli Čecha neb Moravce kázati nebo mši slouižiti uslyšíš, ješto Čechové již za pilnými zaměstnáními nemnoho s náboženstvím se obírati obyčej mají." [2]) Taktéž stýkali se Čechové a Poláci zhusta v jednotě bratrské, a nejeden bratr, rodilý Čech, stal se pak spisovatelem polským, odplativ tak Polákům za Paprockého.

Jakož polští spisovatelé často se dotýkají příbuzného národu českého, tak i Čechové bedlivě si všímají sousedního Polska, jeho dějin i souvěkých událostí; o těchto častěji se zmiňují nejen čeští kronikáři, nýbrž i spisovatelé pamětí, jako Pavel Žídek, Dačický z Heslova, Bydžovský a j., a vydavatelé rozličných novin. [3]) Jazyk *polský* byl znám i v Čechách; jej zná jmenovitě Blahoslav, často porovnává polské formy s českými, a dobře podotýká, že „Poláci těchto časů počna od dvacíti let tak sobě řeč svou rozšířili, množství knih až i svatá písma (lépe nežli v češtině spravená) jazykem svým vydavše, že se jest čemu podiviti. Ba Čechům jest zač se postyděti, že jsou v té věci tak šeredně oblevili, mrzutě od slovutné snažnosti a udatnosti předků svých tak daleko odšedše, s zadu s lenochy a nedbalci zůstali." Jazyk polský ovšem neměl na český takového vlivu, jako český na polský, a polonismy vyskytají se leda v jednotlivých překladech z polštiny, jako na př. ve výše dotčených pamětech janičara Konstantinovice, česky vydaných dvakráte (1565 a 1581). Vlivu polskému ovšem podléhali Čechové přebývající v Polště, jakož posud se děje. Tak na př. o bratru *Červenkovi* dí Blahoslav, že díl času života svého strávil v Čechách, díl nemalý v Prusích a v Polště, a naposledy drahně let byl na Moravě, a tak sobě vlastnosti a rozdíly těch dialektů velmi v mysli smísil a spletl; odtud urodilo se to, že v řeči jeho některá slova a phrases nalézají se polská a pruská neb i mazovecká, jako „osoblivě." Jesuit *Baltazar Hostounský*, rodilý Čech, ale vychovaný v kolejích polských, když poprvé vystoupil co kazatel v Olomouci (1568), míchal český a polský jazyk tak, že strhl se smích mezi posluchači a kazatel přestati musil. O takovém takřka nevědomém splývání obou příbuzných jazykův dobře poznamenal už Blahoslav, že jich znalci „často ani jedním ani druhým spůsobem dobře mluviti nemohli, t. j. ani polsky, ani česky, ani slovensky ani moravsky. Nebo mluvícímu česky někdy slovo polské

---

[1]) Staří letop. čeští 172.

[2]) Gramatika česká 342.

[3]) Srv. Časop. Mus. 1828, 1829, 1846; Jungmanna Hist. lit. české 151. Encyklopedie Žídka připisovala se v Polsku známému čaroději Tvardovskému (Časop. Mus. 1837, 225).

přijde na paměť, i takž místo českého prostějšího pěkné podle soudu Poláků a u nich significans vyřkne, prvé téměř než zví aneb rozsoudí. Jako to slovo polské „pravdivé“, jehož někteří spolštělí Čechové často užívají. „Pravdivě“, pověděl, t. právě, pravý, pravdou pověděl; naše to adverbium „pravě“ zdržuje v sobě veracitatem et dexteritatem; ač tomu slovu polskému může každý Čech rozuměti hned pojednou; protož nepříliš za zlé mám těm, kteříž ho, pozvykše tomu, užívati obyčej mají.“ [1])

Přátelské poměry mezi Čechy a Poláky ovšem nepřekážely i výbuchům okamžité nepřízně, jakož při srážkách sousedních národův byť i příbuzných, ani jinak býti nemohlo. Jako Poláci druhdy posmívali se svým sousedům a pokrevencům Čechům, tak i tito jim odpláceli. Již svrchu zmínili jsme se o paskvile Znojemského notáře Mikuláše na Poláky (ok. 1420). R. 1436 posmívá se starý letopisec český Polákům, „nebožátkům hloupým“, že přijímali lehké peníze ražené v Čechách, Moravě a Slezích. Pan Ctibor z Cimburka v díle „Hádání pravdy a lži“ (1467) vyvodí Lenosť z Polska, atd. Avšak takové jednotlivé výrazy nepřízně nikterak nevadily úzkým a přátelským stykům, jaké byly mezi oběma západoslovanskými národy v XV. a XVI. století.

Přechody.

Román

od

Sofie Podlipské.

(Dokončení.)

V.

Odplutí.

Mnoho měnívá se někdy za jedinou zimu. Z chudobného, služebného děvčete stala se dáma skvělá, známá, obdivovaná. Nařkli ji, pohrdali jí, avšak to míjelo stranou, a před ní vznášelo se kadidlo pochlebenství. Byla to Eva, nyní ještě krásnější než kdy před tím, byla královnou módy a pohybovala se lehce, obratně a svůdně.

Byla sirotkem, obec se druhdy ujímala jejího vychování. Co dospěla, přebíhala ze služby do služby, a po každé jí zajisté želeli ti, které opustila; bylať obratná v práci, mysli veselé, dobrosrdečná. Jakýsi nepokoj honil ji od domu k domu. Nápadníky své umívala balamutiti žádnému nedávajíc přednost. Když přišla ke Krásníkovým, stala se miláčkem Libušiným; jejími písněmi rozléhal se dům, dvůr i zahrada. Z důkladného vzdělání Libušina pochytila mnoho. Kolem

[1]) Gramatika česká 289, 342. Jungmanna Hist. lit. české.

ní byly poměry veskrze šťastné, a povahy z nich vyplývaly přímé, laskavé, svobodné a svobodě příznivé.

Eva vykvétala v tomto domě necítíc své služebnosti; co měla Libuše nejlepšího, rozdělila s ní. Vedla ji též do Prahy.

V Praze byla Eva přísnou starosvětskou Olgou od Libuše odloučena, musila nazpět v meze služebnosti; nešetrně byl jí na mysl uváděn rozdíl jejího postavení; jenom steskem, útiskem a litostí byla Libuši posud rovna. Nedávno pochycené vzdělání ztratilo u ní náhle ušlechťující svůj vliv a sloužilo nyní jen k tomu, aby si razila nový směr v té společnosti, která ji vrhala v otroctví, kdežto se ona cítila povolánu na samý trůn krásy. Byla Olgou hluboce raněna a byla popuzena proti celému světu. K divadlu drala se nikoliv z pudu uměleckého, ale z té ctižádosti, které světská velikost, skvělost a rozkoš byly účelem. Chtěla nad svůj nízký stav vyniknouti stůj co stůj.

Blanka myslila, že může působiti na tuto bujně vzpjatou mysl; Eva pak stala se pokryteckou, dopřávala Blance radosti, že ji ve svém smyslu polepší a nechala ji kázati ve smyslu Olžině: avšak ani jedno slovo nehnulo jí srdcem. Z počátku doufala, že se přeplaví s Lagarinem a Blankou do Ameriky, kde mínila nalézti, po čem dychtila. Brzo však zpozorovala, jakýma očima na ni Bohdal patří, neostýchala se vyslýchati jeho stesky na ženu. Žádný jemný cit nevaroval jí té hrubé léčky, tázala se jen, co by jí mohlo vyplynouti z takové důvěrnosti. Jsouc vychována mimo rodinu patřila na věci bez útlocitu.

Došlo tedy k návrhům ze strany Bohdalovy. Onť hledal zatím jen zadostučinění a zábavu. Avšak dvoře se Evě musil jí slibovati více, než mínil plniti. Ona uměla svůdně a roztomile se zdráhati. Odmršťovala jej dlouho, až do dne výletu na Janské proudy. Tento den byl také jí a Bohdalovi rozhodným. Bohdal byl opojen vášní, rozvaha opustila jej docela, posmíval se předsudku i mravu, míchaje jeden pojem s druhým, jak i v jiných otázkách se děje. Zasvěcoval Evu ve sladké a pohodlné učení, dle něhož jsme na světě, abychom šťastnými byli, a co proti tomu čelí, že je prý tyranie.

Eva nezdráhala se býti šťastnou a činiti jiného šťastným, začež přijímala s uspokojením hedbáví, krajky, pamlsky a zábavy. Slíbila svému milenci udržeti jich poměr v tajnosti. Avšak mimovolně se prozrazovala. Považovala se za rovnu Manuele, cítila se nad Blanku povýšenu vysmívajíc se „staré panně“, z počátku po tajmu, pak dosti zjevně. Blanka bývala popuzena, uražena a ztrácela naději, že ze své svěřenky něco kalého vyvede.

Manuela byla zabrána ve vlastní záležitosti, byla v tísni, jaké až posud neznala.

Nikdo v rodině nemluvil, všecky tížila neshoda, nejistota, neupřímnost a lež.

Lagarin docházeje tam býval nyní mlčenliv.

„Drahá Manuelo, má sestro, smímli vás posud tak nazývati,“ řekl Manuele jednoho dne, když ji o samotě zastihnul. „Co bude ze mne, co bude z vás, až se někdy rozloučíme? Či můžeme si tajiti, že žijeme jeden pro druhého? Neb máme považovati chvíle na proudech Janských za zmatený sen, na nějž dříve, než si myslíme, zapomeneme?

Manuelo! Nežádejte ode mne, abych uváznul mezi veřejemi, v poměru polovičatém, lež a přetvářka jest mi nemožná. Přehrozné slovo z úst přítelových zpamatovalo mne, ukázalo mi pravdu, dověděl jsem se, že vás miluji. Tážu se, co je v tomto případě mou povinností. Opustiti vás, vyhýbati se vám navždy káže mi mrav váš; promluviti s vaším chotěm dovoluje mi svoboda americká. Mluvte, Manuelo, nehleďte tak zasmušile do země, nevyslovujte ortel smrti nade mnou a snad i nad sebou."

Manuela nemohla odpověděti, chvějícím se prstem psala na mramorovou desku, u které seděla: „Ortel smrti."

Bylo trapné mlčení mezi nimi. Manuela stála před velkým rozhodnutím přesmyknouti se ze světa mravně zákonitého do bezuzdného „polosvěta", do poměrů závadných, stíhaných, neoprávněných, odůvodněných toliko vášní.

„O, že nejste mým bratrem, že nejsem Blankou!" odpověděla konečně, a proud slzí vyhrknul za tím steskem.

„Manuelo, poslyšte, odjedu do Ameriky — nechme uplynouti léta, vytrvejme, zkoušejme se a obstojímeli oba, pak sledujte mne za moře."

„To nejste vy, jenž tak mluví, od něhož jsem se naučila povinnost ctíti, a nad vášeň klásti, při němžto celá jsem se převrátila tak, že jinak na život patřím, tak že zmizely mé nepokojné touhy a na místě nich velký ideál osobou vaší se mi zjevuje. O nechtějte, abych znova slábla, nechte mne, doufám, že si ještě s mužem mým porozumíme, a nyní zvláště, když do nových fásí smýšlení vstupuji. Buďte na dále mým přítelem, bratrem! Odplujte do Ameriky a navraťte se uzdraven! Jak ráda vás pak uvítám, jak směle podíváme se svým rodákům v oči. My jsme se přemohli, řekneme."

„Vy líčíte ideál povinnosti, Manuelo, já stojím na půdě povinnosti praktické. Vy pravíte, že jste se ode mne učila, nuže možná, že přijmu též učení vaše. V mravním světě jde nyní zápas o sblížení se ideálu se skutečností, což je až posud nešťastně od sebe odděleno. Uvažte jen ještě jedno — co se týče Bohdala. Nevíte, neb nevidíte, že má tajný poměr s Evou? Lidé o tom povídají, jeť to veřejné tajemství."

Manuela se zachvěla. Osud tomu chtěl, a nikdo nemohl jí více zazlíti, opustilali tohoto muže. Co s ní se dělo? Proč nenapřáhla ruku po velikém blahu, jež se jí nabízelo? Divno. Opakovala se stará báj o kouzelníkově učeníku, jenž nad mistra dospěl a dílo jeho dále vedl, než ten kdy zamýšlel. Raději zemříti, a jednati ve smyslu Lagarinově byť i proti vášni jeho, než žíti a věděti, že byla ta velká láska velkou slabostí.

Tak myslila a nahlas řekla: „Mám jemu dáti příčinu, aby mohl říci: — Byl jsem ve svém právu, má žena dala mi příklad, jsme jeden druhého hodni? — Chybíli tedy jeden, táži se vás, máliž druhý právo chybovati také?"

„Tedy odpluji," řekl Lagarin.

„O bože, ještě ne — ještě ne! Vždyť ani nad zločincem se nevyřkne ortel smrti v první chvíli soudu. Prodlužme ten soud! Ah,

jsem slabá žena, a neúprosná jakási moc vznáší se nade mnou, podávajíc mi kalich odříkání. Což není pomoci, musím píti?"

Manuela cítila závrať, a když se probrala — Lagarina tu více nebylo.

Ani příštího dne, ani později neobjevil se u ní, také Blanka se k němu odstěhovala. Pochopivši co se děje mezi Manuelou a bratrem svým, hleděla na věci z nejzasmušilejšího stanoviska. Odsuzovala Manuelu i Evu v stejné míře, nepřipouštěla ani otázky, že by se mohlo poblouzení komu odpustiti, jakž měla vpraviti se do bratrových náhledů?

Lagarin byl poctivý muž, dovedl dáti a obětovati všecko za ideu, nebyl však hrdinou z románů. Přišel z nového světa, netvrdil proto, že by tam musilo všecko lépe býti nežli zde, ale pravil sobě, že to není proviněním, když dříve již před Manuelou neprchal. Vždyť věděla celá Praha o jejím manželském neštěstí, on sám býval svědkem lhostejnosti manželů k sobě, co tedy porušil?

Blanka mu na to odpověděla, když se jí takto omlouval: „Porušil jsi možné, budoucí smíření jejich." — A on o tom přemýšlel. Blanka promluvila také někdy důmyslně a Lagarin vyslechnul každý hlas, a nikdo mu nebyl tak prostý, aby mu někdy nevyznal: „Hle, v tom jsi mne předčil."

„Ano," přisvědčil tedy Blance, „ačkoli to pravdě nepodobné, mohli by se přece smířiti. Vždyť také nemáme práva dobiti raněného, aby dříve zemřel, třeba bychom viděli, že mu není pomoci."

Manuela odstěhovala se zatím také od Bohdala, zanechavši mu list, že drzost Evina ji zapuzuje.

O tom dověděli se Lagarin i Blanka. Způsobilo jim to nepokoj velmi různého druhu. Lagarin však neodvážil se k ní hledati přístup; doufal a čekal rozluštění subtilných těch otázek, ctil Manuelinu vůli.

Když se Manuela odstěhovala od manžela, Svatava, jež nemohla nepozorovati přípravy k tomuto útěku, vyslovila žádost, aby ji vzala k sobě.

Manuela vyslechnuvši ji málem omdlela; neb po oné první mdlobě zůstala slabá a rozechvěna. Tenkráte jí to přišlo radostí. Svatava k ní chtěla, ta vážná, neúhonná dívka měla jí zůstati andělem strážným. Manuela líbala udivené dívce ruku, děkujíc jí za tu lásku. Jak stála by nyní před Svatavou, kdy by měla úmysl vyhledati Lagarina, kdy by lákala tuto věrnou přítelkyni za sebou do nezřízeného poměru, do propasti, kteroužto je společnost, neuznávali nic vyššího nad temné pudy.

Jak jí bylo volno! To bylo snad lepší nežli vášeň lásky.

Jaká to nezasloužená a rychlá odměna — jaké to řeřavé uhlí na hlavu její! Svatava, jížto byla Přemka odloudila, ta ji nyní sílila a chránila.

Posily a ochrany bylo jí potřebí. Ó, jak posud klesala. Jak jí ubývalo lásky k životu, jak cítila, že život její a láska k Lagarinu jedno jsou!.. A co takto klesala, pracovala Svatava za ni i za sebe, dávajíc lekce v jazycích.

„Ona mne ještě také živí," myslila si Manuela, jež nebyla před tím věděla, že její jmění je ztenčeno a úroky z něho že na její obživu nestačí, „jsemť docela zahanbena. Jaké jmeno zasluhuje ženština, jako jsem já? Ženština, která nevidí v životě jiného účelu, leč vášeň?" —

Bohdal byl omámen. Věci jej předstihly a vše vydařilo se jinak, než kdy zamýšlel. Chtěl vystřeliti na slepo a zatím ranil svůj osud do srdce. Eva, jež měla býti jeho hříčkou, byla nyní jeho paní, a to více než kdy Manuela.

Jelali Eva Prahou v aksamitu a hranostaji, podobala se krásné hvězdě zjevující se zrakům smrtelníků.

Ale uvnitř nebylo jasno jako na tom bělostném čele zlatými vlasy ozářeném, jako na těch rozkošných rtíkách, na těch růžových lících. Srdce její nemilovalo. Bohdal byl jí pouhým pokladníkem a byla by se ráda po jiném ohlížela, kdy by si byl troufal někdo k ní se blížiti. Bylať Bohdalem jako sultánem střežena, jeho zlý rozmar znova propukával.

Eva vydobyla si nad ním ale jistou moc. Vydírala jej vydaji neslýchanými, pronásledovala jej horšími rozmary než sám on míval, zápasila s ním o žezlo tyranie.

Seznávajíc dámy sobě rovné co do nádhery a postavené tak mezi veřejemi společnosti, že jí se nevyhýbaly jako na příklad Svatava, seznávala podivné stesky, o nichžto byla co prostá služebná pojmu neměla. Nespokojenost a neuhasitelná touha po věcech ještě lepších zastupovaly u takových osten nevymírající.

Byl to bídný zbytek pracovitosti a horlivosti, kterou se lidstvo do výše nese. Mnohá mezi nimi se chlubívala, že podporuje průmysl a obchod, oblékáli se dnem i nocí v nejnovější módy a spotřebujeli všeho druhu zboží. Eva brzy též tak říkala; mezi jinými vyznamenávala se tím, že přicházela rychleji než ostatní na vrchol svých žádostí. Jako jindy ze služby do služby tak byla by teď přešla k jinému milenci, jenž by jí byl více poskytoval, kdy by nebyla doufala dosíci postavení oprávněné manželky Bohdalovy, buď proměnou víry nebo svazkem civilním.

Eva vyhoupla se do kočáru krásnější než jindy a snivě dala se unášeti ulicemi pražskými, za bránu mezi pučící keře, mezi mladé osení a veselé skřivánky, tam kde nyní Manuela meškala, a kam ji k sobě pozvala, aniž si mohla Eva vysvětliti, za jakou příčinou. Jela asi dvě hodiny, než se zastavila u malého domku zahradou obklíčeného a hraničícího s bujným lesem.

Jako májový sen táhla se krajina kolem ní, a jejího mladého žití zmotaný, divý sen zjevoval se jí v příšerných obrazech tak, že oči zamhuřovala, jako by tím svému nitru uniknouti mohla.

Nadarmo. Otevřela je zase a nalézala jaro bez krásy i bez lesku, netušila s celým tvorstvem navzájem věčný zákon o znovuzrození všech tvorů, národů i spasných myšlenek, který každé jaro zvěstuje. Necítila s trilkujícím skřivánkem, nepovznášela se s větříkem roznášejícím vůni fialek a narcisků, její srdce nerozvíjelo se s poupaty, a kdo ji viděl

ujížděti loubím stromů, zvolal: „Hle tam se vznáší královna květů, vesna sama!“

„O můj bože, co chci!“ myslila ona. „Co jen chci, vždyť mám, čeho jsem si žádala. Nestanuli se chotí Bohdalovou, tím lépe snad — možná že na mne čeká osud knížecí. Proč nejásám? Proč netěším se? Ach, kde jsou ty časy, když jsem jela co prosté děvče do Prahy! — Tenkráte nevyrovnala se mi žádná kněžna na zlatém stolci. Najdu-li kdy zas tu Evu tehdejší?“

Rozervaná ve svém nitru, zazvonila váhavě u dveří Manueliných. Byla vpuštěna a do pokoje uvedena.

Blíže okna v křesle seděla paní, hledíc toužebně do zahrady. Přivítala Evu s obvyklou svou vlídností. Tato přistoupivši, nemohla skrýti svoje leknutí. Kdy by nebyla slyšela Manuelin hlas, trochu chraptivý a kdy by ji nebyla spíše ještě poznala po jejím zvláště milém spůsobu, byla by pochybovala, že stojí před ní, tak byla za tu zimu změněna.

„Oh! milostpaní, jste churava!“ zvolala Eva zdrcena před zjevem hynoucího žití. „Ó, co jsem vám to učinila! Odpusťte, odpusťte stěhujte se domů. Já tam více nevkročím.“

„Dala jsem tě proto zavolat —— Chybila jsem před tebou. Činy jedněch vyplývají z činů druhých. Jsme si všickni mezi sebou příkladem. Třeba bych byla chtěla omlouvati poklesek velkou láskou, která mne polepšila, nemohu nikdy omluviti, že nerozvážnější ženština za mým příkladem klesá bez té mravní omluvy... Ostatně nelekej se, není mi tak zle. V poledne vždy mohu trochu choditi, dávám se i do lesa dovážeti, lékař i Svatava doufá v mé uzdravení. Přece přála jsem si s tebou promluviti, abych ti řekla: Zkoumej srdce své, než se slibem uvážeš, budešli však vázána, miluj povinnost, kterou jsi svobodně zvolila, nad svůj život. Lehce z ní člověk nevyvázne nikdy, byť i zákony tomu se nepříčily. Smrtící zahanbení zbývá v srdci přece. Srdce ženské cítíli hluboce, nesmí beztrestně sem tám těkati. Jeho hluboké základy mají tvořiti sílu národního žití, rodinné ctnosti, mají býti vzorem budoucím lepším zákonům.“

„O, jak jste přísná k sobě“! řekla Eva se slzami.

„Mohu nyní dokázati, a umírám na to, že není ctnost pouhým předsudkem, jak snadno nyní z moderních náhledů vyplývá. Hledám ten bod mezi předsudkem, tyranií mravů a nevázaností, jako plavci odvážní hledají točnu severní. Tímto bodem je pravá zdravá ctnost. Stůňu tím hledáním, jsemť obětí té výpravy na ledové moře...“

„Můj bože! a což pan Lagarin?“

„Právě on je příčinou mých úzkostí. Rozumím mu lépe, než on nyní sobě rozumí. Překládám si jeho americké zásady do srdce českého. Nemohu s ním opustiti vlast, musím zemříti se srdcem té vlasti v souhlasu.“

Eva sklonila hlavu a neměla již slova odpovědi. Na ni bylo toho příliš. Vrývala si slova Manuelou pronešená do duše, ale jak se měla vzepnouti k jich smyslu? Více na ni účinkoval tragický výraz, smutná a přece vítězná určitost a konečně uvědomělá záhuba té krásné druhdy a milostné ženy.

Po prstech vešla k nim Svatava, která věděla o Evině návštěvě, aniž chtěla pátrati po příčině její.

„Smím dále, Manuelo?" tázala se. „Nepotřebuješ ničeho?"

„Ne, nepotřebuji, děkuji ti, Svatavo, potřebuji bohu díky pořád méně. Srdce se utišuje a smiřuje. Nebuď zarmoucena, mé drahé dítě. Vydala jsem se ze všeho, co jindy bývalo mou nadějí a touhou a nenasbírala jsem, jako ty, duševní látky, abych naplnila jí prázdné žití. Neodcházej skrývajíc své slzy, chci ti děkovati naposled a před Evou za tvou sesterskou lásku a za tvé oběti. Hle, Evo, do toho ráje ona mne sem připravila v úmyslu, mne uzdravit. A zdařil se, jsem uzdravena.... Avšak příliš dlouho jsem zavřena zde. Smím prosit, abyste mne dovezly do lesa ke kapličce, kde tak ráda meškávám?"

Učinivše jí po vůli, vyvezly jí v křesle o kolečkách zahradou do lesa.

Přišly do houštiny, která ze všech stran cestu neproniknutelně obstupovala. Byly to kmeny silné i tenčí a kmitající se mezi sebou tak, že často se zdálo, jako by někdo mezi nimi chodil. Nebylo to však nic než kmitání světla, které porůznu skrze loubí propletených korun spoře a míhavě pronikalo, když zvolna celý ten mohutně složitý krov ve větérku se houpal.

Velebné ticho panovalo v tom stinném úvale, kde i o polednách se šeřilo. Potůček tam protékal mlčenlivě, a můstek z kamenů neotesaných pnul se přes něj, a s můstku vnikal zrak do smaragdových průhledů bez konce. Vedle něho stála kaplička.

Do té usadila se malá společnost; Manuela ku podivu se vyjasnila a rozhovořila.

„Víteli," pravila, „že zde straší? Umírajíc poručila dobročinná paní, aby tu byla kaplička vystavěna na útěchu věřícím, na úkryt poutníkovi. Dědicové opomenuli vyplniti po její smrti rozkaz. Tu se jim po každé zjevovala zde u můstku co bílá paní, až jí učinili po vůli a vystavěli kapličku. Posud však zjevuje se zde a zkouší lidi, majíli dobré srdce; žádává, aby jí cestu ukázali neb dárek jí uštědřili. Kdyby ke mně přišla, dala bych jí srdce své, aby je rozdělila mezi ty, kteří ho nemají, neboť doufám této chvíle, že jsem přece dobře milovala, a že si smím odpustiti."

Dívky se zachvívaly, Manuela zdála se v tom šeru ještě bledší; bylo ticho a stromoví zvolna se klátilo.

„Trochu se zasmějte," pokračovala Manuela. Či věříte snad opravdu v bílou paní? Dejte pozor, ať se vám nezjeví!" zvolala najednou ukazujíc prstem k můstku. Tam stála bílá postava, jako by byla z vody vystoupila, Eva vykřikla za Manuelou zakrývajíc si oči. Svatava však přihlednuvši blíže, poznala Blanku bíle oblečenou vyděšenou, polekanou. „Co se děje? Zemřela?" tázala se chvějíc se nervosně.

„Ne, ne, je živa, těší se, že přicházíš," řekla Manuela. Ale když vstáti chtěla, nemohla na nohy. Blanka dívala se na ni utrápeně, vyčítavě, s těžkým vzdechem. Manuela rozuměla tomu výrazu. Zamhouřila oči, aby ho viděti nemusila. Za chvíli řekla s očima zamhouřenýma: „Stálo tě to velké přemahání, abys ke mně šla, Blanko,

neníli pravda? Utiš se, bylo to naposled. Dala jsem zavolati tebe a tvého bratra. On nepřichází a dobře snad má.... Odpusť mi, Blanko, chtěla jsem tě u tvého bratra zastíniti, záviděla jsem ti ho. Tebe, ubohá trpitelko, chtěla jsem oň oloupiti. Hledala jsem svrchovanou lásku, a proto umírám."

„Manuelo," zavzněl vedle ní hluboký hlas.

„Ty Bernarde? Ó přej mi svých slzí na můj hrob. Díky, díky — cítím, jak naň kanou, chladí mi horoucí skráně. Nezdržuj mne, dovol mi jíti."

„Ó Manuelo! Odpouštíš mně?"

„Nemluv tak. Tebou jsem bloudila, tebou jsem cestu našla. Slib mi, že budeš žíti ve své vlasti."

Ve svém náručí odnesl ji Lagarin do domu, a když ji uložil, zdálo se mu, že usnula.

Tu zase oči otevřela a mluvila, aniž jí bylo více rozuměti než jednotlivá slova: „Odplouti!... hledati ten bod... rovnováha... severní točna... výprava... odplouti... odplouti — —" Pak umlkla. Opona spadla. Tragédie byla odehrána.

Lagarin zůstal dlouho u té ubohé poutnice, která na křižovatkách sklesla a dále nemohla po příkré stezce. Jeho slze kanuly na její stydnoucí skráně.

„Manuelo, já tě zničil a musím nésti toto vědomí. Jakou to kladeš na mne úlohu! O, kdy porozumím nápisu, který na srdci nosím. O lidstvo! Kdy rozřešíš věkovité, palčivé otázky své. — Jdi, Manuelo. Já setrvám, budu hledati dále. Budu doma, jak jsi poručila..."

Vedle kapličky, tam kde prý bílá paní obchází, odpočívá Manuela a bílá růže vykvétá na zeleném rově jejím. Jinak tam není znaku ani nápisu. Kaplička stála tam dávno před tím a její zakladatelka našla snad již odpočinek. Koho však obchází hrůza v temnu lesním, kdo zatouží po bájce, shledává nyní bludnou Manuelu, bílou paní, která se táže poutníků kolem kráčejících: kudy vede cesta pravá a proč je lásky někdy příliš, jindy tak spoře uštědřeno?

Za málo dní psal Lagarin Svatavě z Brem, odebíraje se na čas do Ameriky: „Ještě jednou s bohem. Přišel jsem do své české vlasti s hladovým srdcem, s ideálem v mysli. Hledal jsem domov a sestru anděla strážného, jejížto obraz nad mou mladostí se vznášel. Našel jsem sestru, ale její bytost byla ztýrána, byly to trosky vzletné mysli. Našel jsem pak druhou sestru a s ní srdce lásky plné. Jeť zničena, zahynula, uhořela co oběť přechodů ze starého věku v nový. Své duchaplné, laskavé a obětivé družky musím postrádati. Mám jen svou obmezenou, nepříčetnou Blanku. Vrátím se zas, a jakkoliv se srdcem oloupeným, budu sbírati kaménky ku stavbě lepší budoucnosti."

Svatava pracovala pořáde do své nejisté budoucnosti. Byla zvyklá, že ji lidé za blouznilku měli. Posud nedokázala ani sobě ani jiným, stojíli ovoce za její píli, za namahání a veškeré boje. Avšak čeho se více nenadála, bylo jí souzeno. Láska a mužská podpora přišly jí usnadnit další snahy.

Žalkovský navrátiv se z cesty jedné, než nastoupil druhou, vyhledal Svatavu a oba spojili své žití, snahy a dobrou vůli.

Též Libuše hledala, kroužila a pátrala po jakémsi točnovém bodu v žití svém. Záviš býval té zimy často u nich na venkově. Libuše byla mu nevyhnutelnou. Ona uměla moudře rozdělovati a — smímli tak říci — harmonisovati život svůj. Byloť pravé zotavení při ní. Často bývala blízko, blizoučko onoho bodu pravé utěšené rovnováhy, který činí umělce mistrem a muže neb ženu celým člověkem. Zaviš ji rád v tom podporoval. Bylať dcerou a hospodyní domu, nadanou žačkou jeho a matkou chudých i nemocných v okolí.

A přece znala Olga lidi předobře. Namanuly se chvíle, kde myslil Záviš a myslila Libuše, že sobě náležeti mají. U ní rozhodoval vždycky soucit a otázka, jeli jiným potřebná i důležitá. Závišì bylo tak potřebí duše milující!

Chvějíc se bolem trvalým odříkalo se její srdce Přemka, když byla seznala, jak hrdě lásku zamítá. Že Žalkovskému není nenahraditelnou, tušila neomylně, dříve než on na to myslil. Jak ráda byla by osladila Závišovi stará léta a připoutala jej navždy ke své rodině! Rodiče také tomu přáli a Olga zavírajíc se na svém hradě a ve své trpkosti přestála bouře hněvu, když se dovídala o tomto úmyslu. Již nechtěla o nikom více ani slyšeti a kochala se v přesvědčení, že dojde Blanka zaslouženého trestu za své odpadlictví ve spolku s dobrodruhem.

Mocnější bouře než Olga přestál však ve svém srdci Záviš. Viděl, že by nebylo třeba leč promluviti a Libuše byla by jemu z vlastní vůle obětována.

Záviš odolal tomu pokušení, a sám připravil poměr se vzácnou dívkou do přirozených kolejí. Nepozorovaně přestala ona na to mysliti, i rodiče na to zapomněli, jen jeho raněné srdce nikoli. Bylo to jeho uměním, jak všecko navleknul, jak se stával starým přítelem, dobrým kmotříčkem, otcovským učitelem Libušiným, kdežto před tím zcela jiné zvuky, žádosti a naděje se prodíravaly. Libuše nabývala náhle z toho všeho dávno pohřešované veselosti, volnosti v chování a našla výrazy krásného pravého přátelství k němu.

Jeho srdce ještě cítilo bolestné rány tohoto těžkého, nebezpečného přechodu, ale odměna již byla v zápětí a jeho mysl blažil nyní takový vnitřní mír, takové uspokojení nad sebou, jakého posud nikdy nebyl pocítil. „Stáří se blíží," zvolal jednou položertovně a v pravdě vítězoslavně.

Byltě již šedivý, ale veškeré mlhy mladosti splynuly v minulost, a v určitém osvětlení otvírala se mu vyhlídka na zbývající léta, věnovaná práci, povinnosti a přátelství.

Přemek byl konečně na odchodu. Jeho přátelé, v jich čele Horák, uchystali slavnost na rozloučenou.

„Ještě jednou s bohem, na shledanou, na zdar slovanské výpravě, slovanské budoucnosti!"

Přemek slyšel tyto výkřiky co matný hluk. Nevěděl již ani, komu to tiskne ruku a spěchal ven ze síně.

Byla vlažná noc, tichá a lahodná, ulicemi táhla se vůně zahrad, všecko domácí tulilo se takořka ještě jednou k němu. Zpomněl si, jak považoval své poměry a domov za jakési vězení, jak ho vše tížilo, jak cítil poměr se Svatavou co těsné pouto. Zpomněl si na ohnivý sen s Manuelou, na divé přechody jeho tužeb a vášní. Divil se, že se dostal přes to vše k pravému cíli. Považoval nyní již také za pouhý přechod svoje odsuzování lásky. Zatoužil náhle, aby jej někdo doma očekával, naň zatím myslil a místečko v domově k návratu mu chystal. Tu poprvé vynořil se mu obraz Janských proudů a v rámci lesnatých kopců na houpajících se vlnách viděl Libušinu líbeznou podobu.

„Co to? Překážka odvaze, nový snad přechod a sice nazpět v měkké náručí lásky?“

Jinoch prchal před lákavým pokušením.

Krátká, probděná noc před odjezdem. Časně ráno na vůz a odjeti na místo výpravy. Zbývá několik minut, na blízku bydlí Horák. Rozloučil se s ním včera? Ani nevěděl. Tedy k němu ještě a naposled: Urá! — Horák jest oblečen, aby jej doprovodil. Ze zahrady vykukuje hlava milostná a oči pohnutím zarosené.

Je to Libuše. Přemek jest u ní skokem, zahradní mřížka dělí je. On natahuje ruce k ní. „Budete na mne zpomínati?“ táže se.

„Vždycky.“

A více říci nemohou, oba pocítili pomíjející dotknutí svých rukou a pryč byla ta chvíle.

Přemkovo srdce bylo zahřáto a posilněno. Měl jen ten pocit a nezkoumal, budeli to na cestu dobře či zle.

Výprava dobře zařízená, zásobená vyplula za krásného počasí. Míjela meze civilisovaných obyvatelů, plula výše k severu. Den dloužil se cestovatelům, až jim slunce více nezašlo opisujíc zářící drahou jejich obzor. Příroda příkrá a chudobná v lesku panenském, nepřístupná a měkkého pohodlí nepřítelkyně zjevovala se na březích a ostrovech arktického světa.

Účel výpravy vznášel se nad tím v ideálním posud osvětlení: Rozšiřovati meze obyvatelstva pozemského do všech krajů, do všech končin, o nichžto národové staří se domýšleli, že lidská noha nikdy tam nedostoupí, jednak pro palčivost na rovníku, jednak pro mráz na točnách. Rovníku se člověk podrobil a uzpůsobil; i věčné ledy točnové přemůže to bohorovné plémě, které všudybytně své kořeny ve svou planetu vpouští. — Ruský národ zakládá i rozkládá svou velkost touto úlohou člověčenstva. Jeho výpravy na sever i na východ prosluly na roveň s anglickými a americkými.

Přemek co Čech účastnil se výpravy této s vědomím, že slouží nejen vědě ale i národu svému, že jej pomůže přepraviti těžkými přechody na skvélou dráhu světovou. Pln ohně umínil si na začátku této své první cesty, že nebude jeho poslední, vyjdeli z ní živ a zdráv.

Cítil se Slovanem a zároveň spojencem vzdělanosti jako nikdy před tím a jeho zajímavý cestopisný denník oplýval úvahami o těchto věcech, které tvořily vzletný úvod k střízlivě určitým zápiskům věde-

ckého pozorování. Tiché povětří, zářící nebe, dni bez noci dopřávaly mu času k těmto výlevům.

Obraz Libušin a krátký okamžik při nenadálém s ní loučení, jehožto význam tak bezděčně a mocně ten okamžik opanoval, tanul jemu na mysli. Měl té chvilce uvěřiti? Měl uvěřiti těm dívčím očím a svému srdci, které jej tak často již oklamalo a v nebezpečí vydalo?

Neměl času ani chuti sníti o své krásce jako druhdy bludní rytíři. Rozhodl se zkrátka: „Ji aneb pak žádnou více, najduli ji ještě takovou při návratu, jak se mi při loučení a na Vltaviných proudech zjevila a nebudeli se lekati dalšího cestování mého. I cítil se s ní jako zasnouben a pamatoval pak na ní, jako by si byli v pravdě lásku přísahali.

Vracel se také, ale málo kdy ještě v upomínkách ku Svatavě. Jak lehce rozloučil se s touto, jak málo jej stála tato roztržka. Věděl, že jí křivdil, avšak myslil, že též ona jemu křivdila, že více na sebe než naň pamatovala. Nyní poprvé uvážil tu otázku nestranně. Uznal z plna srdce její práva, připouštěl, že měla pravdu se svou žádostí jak on a že jest úcty hodna. Litoval nyní, že ji ještě jednou před odchodem neviděl. A zase zpomněl na Libuši. Vždyť neznal jejího smýšlení. Zdaž ona je nasáklá Svataviným směrem? Ne, ach ne. Ona je ženou. Avšak tu zpomněl si, že ji viděl botanisovati nad proudy Janskými; rozpomněl se, co Horák o ní mluvil. Ba bylo to takové, jak se obával — a přece jiné. Vnuknutím věděl nyní vše, co kdy od počátku o ní byl slýchal. Bylať, jak ji musil milovati a kdy by ne, dvě chvíle s ní procítěné přesvědčovaly jej více než důvody. Zapsal si do svých listů: „Libuše je ženou nynějších přechodů, ženou mojí, jaké rozumí muž, který trpí a zápasí, ale Svatavu ocení muž, který dotrpěl a k moudrosti dospěl."

Přece však jej teď někdy hnětlo, že se stavíval na odpor osvobození ženina ducha. Byl to také přechod, i sváděl to na přírodu, která ukládajíc ženě mateřské povinnosti sama od práce ducha ji vylučuje. Avšak i muže váže povinnost rodinná, vždyť právě pořád si to předstíral a klonil se k tomu, spojiti přece svůj úkol vědecký s rodinným žitím.

„Ale jen k vůli Libuši, a neli s ní, pak jenom jedno na světě!" takovou kladl výminku a aby učinil konec přemýšlení o Svatavině otázce, rozhodl: „Rovněž tak ať jedná žena: buď povolání ducha bez rodiny anebo spojení s tím jediným, který by radostně s ním souhlasil."

— — —

Utvrzuje takto své zásady a mravní přesvědčení hleděl pevným okem nehodám a příběhům své cesty vstříc.

Mlhy, časté burácení, ubývání dne připravovalo cestující na nastávající svízele. Ledové kry plynuly proti nim, loď zajížděla do ledů. Prosekávání, přetahování lodi, tělesné namáhání, citelná zima přetvořila lidi v jiné muže. Snění, zpomínání ustupovalo, tuhá práce, lov tulení a medvědů nastoupily na místo jeho. Denníky vedly se stručně, a veselý zdravý humor byl zbraní proti mrazům a stuhnutí zimou.

Kratší oblouk opisovalo slunce na obzoře co den. Pak vystupo-

povalo jen v poledne na chvíli. Až zmizelo na vždy. Noc, polární, hrozná noc.

„Jsme ještě lidmi? Jsme na zemi? Či vyhostili jsme se za meze živoucích?“ tázal se Přemek žertovně soudruhů.

Měsíc nezacházeje dlouhý čas, zdál se potěšovati vyhnance z říše sluneční. Pak zašel také. Tu rozžíhaly se záře severní nad ledovou plochou, a nevídané zjevy světla a ledové nepohnuté krásy otvíraly svá zřídla. Jindy však opět nouze, mrazy, tuhnutí, sněhové bouře a nejkrutější nebezpečí, sápaly se na odvážlivce, kteří proniknouti chtěli přes samý prah oboru, životu pozemskému vykázaného.

Přemek a jeho soudruzi chystali se přezimovati.

V Čechách neměli dávno již o výpravě ani o Přemkovi zpráv. Ani Libuše jich neměla. Jako Přemek tak ona pravila: „Buď toho neb pouhé povolání.“ A povolání její záleželo hlavně v ošetřování nemocných, ve vychování dítek. Činila, co mohla, a učila se vážně a opravdu v tom důkladném směru, jehož ženské pohlaví ještě postrádá a jehož se dovolává.

Horák byl jí stále věrným rádcem. Již měl zase svůj starý dobrý úsměv a často mu zářil obličej dobromyslnou radostí.

Olga doufala, že ho jak živa více nespatří. A přece ho spatřila.

Minuly ovšem tři roky mezi tím, tři roky co Přemek a jeho soudruzi divy vytrvalosti, hrdinské skutky za vědu vykonali. Stokrát viselo žití Přemkovo na vlásku a bezpočtukráte jej Libuše oplakala. Však první český zpytatel v krajích točnových navrátil se celý, statečný, rázný a pevný do vlasti, k Libuši . . .

A když se přesvědčili on i ona za nejkratší čas, že se nemýlili jeden v druhém — — Nuže co? Nastala ta příležitost, při nížto Olga se Závišem se shledala.

V krátce slavila se svatba Přemka s Libuší. Olga dala se prositi, nechtělá na svatbu přijíti, říkala, že bez toho na ni nikdo nic nedá. Tu šel Horák ji pozvat, a hle, slečna přišla a u svatební hostiny svolila vedle Horáka býti umístěna.

Dala si vypravovati od něho všecky novinky.

Lagarin, tak dovídala se, navrátil se z Ameriky a zvolil za své obydlí domek, kde Manuela skonala.

To je jediným však zjevným znakem jeho smutku. Jinak oživuje Prahu duchem a činností.

Blanka stala se celou Amerikánkou. Není prý k poznání, jak je odhodlaná, činná a pokroku milovná. Olga se rozesmála a nikdy nebyla v tak dobrém rozmaru.

O Evě není vidu ani slychu od smrti Manueliny.

Bohdal smířil se se Svatavou a když bývá v Praze, bydlívá u ní.

„A co dále?“ táže se Olga.

„Že jsem posud starým mládencem a hodlám jím zůstati.“

Znova se směje Olga, řkouc: „A já jsem starou pannou i zůstanu jí, amen.“

„Ať žijí novomanželé, kteří v souhlasu se našli! Ať žijí svobodníci, kteří se nevydali v nebezpečí manželského úskalí.“

Tak připíjeli Záviš a Olga.

Posud bydlí ona na Hradčanech, on nejźáze ve Vinohradech, ale přese všecku vzdálenost navštěvuje Záviš slečnu a oba si časem spolu pohovoří. Jsou ostatně znova spojeni novým kmotrovstvím u prvního synáčka smělého cestovatele Přemka a srdečné, moudré jeho Libuše.

Synové smutku.

Báseň

Antala Staška.

V údolí plném květův a vůně
uprostřed chládku v letní to době,
studánky kde se počínal strumen,
Smutek, jun mladý, zadřímal sobě
na země matky ňadrech krás.
A když byl usnul ovanut vánkem,
uviděl děvu v nadzemské záři,
která si klekla po jeho boku,
k němu se božskou sklonila tváří,
pokryl jej zlatý její vlas.

Dlouho se v jeho dívala líce,
rtoma se na něj líbezně smála,
dýchala dech naň z bělounkých ňader,
srdce mu, duši, myšlenky hřála,
nitrem mu blaha proletěl svit.
Níže a níže stále se kloní,
ňadra svá k jeho ňadrům zas vine,
vábivý ret svůj k jeho rtům tiskne,
polibek dlouhý žhavý se řine,
údy mu proběhl slasti cit.
Mohutnou paží připoutat k sobě,
obejmout chtěl jun nadzemskou děvu,
ale již nelze, odletla rychle,
zvolavši libě v mlhavém zjevu:
„Hledej mne v světě, Krása jsem!“

Procitnul ze sna Smutek jun mladý,
její se obraz v duši mu noří,
nesetře čas ho ni divoká bouře,
ale jest v nitru, skála jak v moři,
kolem níž pění vln se tem.
Probíhal, těkal širokým světem,
po nebi vzdychal, po zemi kráčel,

v údolích tesknil, po horách bloudil,
často i slzami cestu svou smáčel,
hledaje stále Krásu jen.

Jasoně západ sypal své světlo,
sypala růže ruměnná zoře
v temena horská, na hlavy obrův
pokrytých plání ledného moře,
uspaných v lesklý věčný sen.
„Tam bydlí Krása“ — zavolal Smutek,
a již tam s myslí nadšenou stanul,
uzřel však pouze temena obrův,
z nichž naň dech zimný mrazivě vanul;
kolkolem poušť a sníh a led.
„Není tu Krásy“ — zavolal žalně,
okem svým v dálku zíral a těkal,
na děvu božskou unyle volal,
až by se opět zjevila, čekal,
v nejvyšší horstva bod si sed.

Vynořil bůh se věčného světla
vítězně, slavně z východní zoře,
objal vše láskou nebeských končin,
dechl svým dechem na ňadra moře;
vytryskl barev třpyt a lesk.
„Tam bydlí Krása“ — zvolal jun zase,
na moře spěchal v mysli své snivé,
ale kam pohleděl, bylo vše prázdné,
jenom se vlny pěnily divé,
ostatní vše jak pouště stesk.

Noc byla jasná, na nebi hvězdy
bez vášně žáru v půvabném klidu
něžnosti plny zíraly v sebe,
zářice četně na lidskou bídu,
ana teď spí a bolně sní.
„Tam jest té Krásy velebný stanek,
tam jest ta hudba nebeských světů.
Každá v ní hvězda luzným jest tónem,
jímž věčný éther ozvěnou v letu
souzvučně všemumíru zní.
Tam jest té Lásky pohoda lepá,
a každá hvězda chvěním se v třpytu
v étheru vlnkách líbá svou družku;
kochání věčné u věčném svitu,
Krásy a Lásky stan jest tam.“

Odvanul Smutek do hvězdné říše,
nořil se v éther, letěl vším mírem,

od jedné hvězdy na druhou spěchal,
probíhal dráhy myšlenek vírem —
vrátil se ale k zemi sám.
„Máti ty moje, zmítaná země,
poslyš mé stesky, poslyš mé hoře:
věčných jsem prostorů proletěl zdání,
propasť tu bezednou, bezedné moře,
unaven vracím se k tobě zpět.
Ach máti moje, jediná že tys
rodičkou smutku, myslel jsem vezdy;
a hle v své pouti potkal jsem bratra
na mléčných drahách u třpytné hvězdy;
kolébkou jiný byl mu svět.
Spolu jsme běželi, hledali Krásu,
hledali marně v prostorů hloubi;
není tam — jest jen myšlenek propasť,
nelad a vír kde s válkou se snoubí,
bez cíle věčný rmut a ruch.
Matičko dej mně, co mohl bych kochat,
přitisknout ku své ztrápené duši,
neboť v mých ňadrech zavřená láska
v útrobách bouří, poklid mně ruší,
kvílí a stená v bolný kruh.“

Tu před ním děvy postava stane;
za mraky ukryt obličej její,
ze chmury černé vlasy jsou tkané,
skryta v nich bouře, vichrem se chvějí,
myslí tam temných stan i duch.
Ze mraků hledí blankytné oči
jako kus nebe s plamenem divým;
na ústech utkvěl strázní všech příval
skupený v jedno ohniskem divým;
sálavých vášní mocný ruch.
A kolem hlavy stále se chmuří,
jakmile kročí, blýská se z tváře;
na rtech však přece svůdný jest úsměv,
jak z květů pestrých na bujném jaře,
kolem jež zřídla krášlí luh.
Níže a níže kloní se děva,
k ňadrům mu ňadra půvabná vine,
vábivý ret svůj k jeho rtům tiskne,
polibek dlouhý žhavý se řine,
divoký zvuk mu projel sluch:
„Bouře jsem, sídlím uprostřed lidí,
vrhám v ně život, chtění a city;
se mnou pojď, věčně s tebou se spojím,
jako ty myšlenky do duše vryty —
spoutal mne s tebou jakýs bůh.“

Zapomněl na sen o Kráse dávný,
mohutnou paží obejmul děvu —
od té pak doby těká s ní světem,
tu mocně bouří, pláče zas v zpěvu,
někdy jen ve snách zří Krásy zjev.

Vyrostlo plémě v podobě lidské
z Bouře a Smutku, synové pláče;
kypí a stená, víří a kvílí,
v též době úpí, nyje a skáče,
někdy jen ve snách zří Krásy zjev...

Světová výstava ve Vídni.

Píše

Karel Adámek.

(Dokončení.)

Orient honosí se na výstavě také velikými poklady říše nerostné. Výnosné rudy a vzácná staviva vystavilo Řecko; nedbalostí komisí jsou Turecko a Rumunie neúplněji zastoupeny; Egypt podal podrobné zprávy statistické o svém hornictví a vystavil nejdůležitější horniny; tuniské uhlí, perský vápenec jsou nejčelnější horniny zemí těchto. Téměř úplnou sbírku hornin indických (železo, cin, sůl, uhlí, démanty a j.) snesli a mapami a jinými publikacemi geologickými doplnili Dr. Oldham a j. Největší v Indii nalezený démant kohinoor váží $106^1/_{16}$ kar.; Golkondská ložiska démantův nejsou již výnosná a od nalezení bohatých polí démantových v Africe démantová sláva Indie valně potuchla. Kap a území vnitroafrická vábí nyní lakotné lovce démantův. Démant „Hvězda jižní Afriky“ v pověstných šperčích hr. Dudleyové váží 46·5 kar. i stál 11.200 lib. šter.; kapský démant Stewart (vyst. Kobek) ceněn jest na 375.000 zl.; v měsíci září 1872 prodalo se v Londýně za 130.000 lib. št. kapských démantů. Démanty na výstavě světové cení se několik set milionů! Nalezení démantův v Africe zalidnění druhdy pustých krajin těchto nejvíce uspíšilo.

Čína vystavila rudy stříbrné a kovy rozmanité; 400 vzorků hornin i lučebnin jest v oddělení japanském. Statistika hornictví orientalního vůbec jest velmi neúplná. —

Výstavu orientu doplňují výstavy *zámořských kolonií* evropských, z nichžto jest nejdůležitější anglická država ve *Východní Indii*; odtud vyváží Anglie ročně 1·3 mil. ct. kávy, 6 mil. ct. bavlny (sklizeň r. 1869: 2,300.000 balíků po 300—380 lb.) Na Ceylonu, jenž jest zahradou Indie, pěstuje se 20 mil. palm kokosových, mastku kokosového vyváží se ročně 3 mil. kilgr. do Evropy k výrobě mýdel. Plodiny

Ceylonské jsou jádrem výstavy indické. Domácí průmysl indický dosud sice vlivu evropskému nepodlehl, avšak hlavní důležitost Indie nespočívá v průmyslu jako v nezměrném bohatství plodin a surovin, pro které jsou indické osady životní podmínkou vší anglické tržby, a proto také Anglie za udržení vlády své v Indii všecko podnikne. V Indii jest 1100 mil železnic, pošty dopravují ročně 56 mil. zásilek, obchod se tam r. 1870 na 99 mil. lib. št. páčil; téhož roku dopravilo 4.900 indických lodí 1·7 mil. tůn nákladu. Na koloniích zámořských zakládá se panství Anglie v obchodu světovém, zaujímajíť ve všech dílech světa desetkrát větší rozlohu než kolonie francouzské, při čemž nesmíme zapomenouti, že počítavá Anglie drží jen kolonie výnosné, hojností a bohatostí surovin a plodin oplývající.*)

Queensland (31432 čt. mil, 96.172 obyv.) nejdůležitější kolonie anglická v Australii také na výstavě nejčelněji zastoupena jest. Dantèrrovy fotografie krajin i staveb seznamují nás se zeměpisnými zvláštnostmi země této, anaž mimo jiné vystavila ryzé kovy (kus ryzého zlata 300 lb.), balvany malachytu a uhlí, četné vzorky krásné vlny i bavlny, tabáku, cukru, konservovaného masa a j.

Střediskem manufaktur i veškeré vědecké a umělecké činnosti jest v rovněž bohaté kolonii *Viktorii* (4160 □ m., 647.589 obyvatelů) Melbourne.

Mimo drahé kovy a jiné horniny vystavila Viktorie 60 druhů vín a lihovin, konservovaná vařená jídla, znamenité vlny a j. V zlatodolech tamních od r. 1851—1871 vydobylo se 40,749.848 uncí zlata v ceně 162,699.322 lib. šter. Obchod Viktorie se ročně na 30 mil. liber št. páčí.

Z *Nového Seelandu* (4998 □ mil, r. 1861 99.021 a r. 1871 již 256.393 obyv.) vyvezlo se r. 1871 za 2,157.585 lib. št. zlata (drahých kovů se tam téhož roku za 25 mil. lib. št. vydolovalo). Roku 1871 vyrobilo se v Seelandu másla 5,199.072 lib. a sýra 2,547.507 lib. Mimo drahé kovy vystavil Seeland uhlí, dříví, len, vlny, hedbáví, tabák a j. V australských koloniích anglických se vůbec r. 1871 ovcí 82 mil. a dobytka hovězího 4,222.000 kusů chovalo. Z afrických kolonií vyváží Anglie ročně za 3 mil. lib. št. vlny; obchod anglických *kolonií v Africe* páčí se na 1,050.237 lib. št. přívoz a 1,505.864 lib. št. vývoz. — Mosenthal vystavil z kolonií kapských (9230 □ mil, 566.158 ob.) zlato, démanty, gummy, aloe, peří, a j. Z ostrova sv. Mauritia (33·3 □ m., 25.000 ob.) vyvezlo se r. 1870 za 2,819.944 lib. št. cukru, vývoz veškeren páčil se na 3,053.054 lib. št., přívoz 1,807.382 lib. št. (mimo zlato). Z *Natalu* vystaveno jest 31 hrubých démantů, kůže, bavlna, slonovina, ukázky vín, hrozinek a j. Pověstná plodnost i výnosnost půdy i dolů krajův vnitro- a jihoafrických, na letošní výstavě po prvé zastoupených, úplně se osvědčuje. Plodností i bohatstvím také americké kolonie anglické (172.017·63 □ mil,

*) Kolonie anglické v Asii, Australii, Africe i Americe mají dohromady 273.668·93 □ mil a 216,530.978 obyv. Velká Britanie s Irskem má 5.762·35 □ mil a 31,817.108 obyv. Čísla tato objasňují nejlépe význam kolonií pro Anglii.

5,344.600 obyv.) oplývají, jen třtinového cukru na př. se r. 1872 ze Západní Indie 3,600.000 ctů., z Canady r. 1870 — 1·6 mil. lib. vlny a j. vyvezlo.

Nejspíše z příčin politických Anglie úplnou statistiku svého koloniálního obchodu světu na výstavě nepředložila.

Francie v *Africe* drží *Alžír*, *Senegal*, *Gabun* a *Réunion* (12.030·6 □ mil, 3,932.997 ob.); skvělá výstava kolonií těchto jest úplnější než r. 1867 v Paříži, vyniká netoliko vkusnou úpravou a bohatostí, ale i hojností plodin jakož i výrobků průmyslových i uměleckých.*) Obchod *alžírský* páčí se r. 1872 na 300 mil. fr., *réunionský* 37,397.106 fr., *senegalský* 26,832.440 fr.

Západní Indie vystavila důležitá přediva, oleje, mastnoty, gumy, kakao, drahocenná dřeva a barviva; Guyanské dříví a kutapercha, guadeloupský cukr a káva, conchinchinská rejže, gummiguta, koření a hedbáví, hlavní plodiny kolonií těchto, jsou důležité předměty obchodu mezinárodního.

Nizozemské kolonie východoindické: *Java*, *Sumatra*, *Borneo*, *Celebes*, *Madura* a j. zaujímají 26,756 čt. m., 21,991.340 ob., ostatní zámořské osady v *Americe*, v *Australii* a v *Africe* zaujímají 6.683·31 čtv. m. a 405.958 ob.; vystavily všeliké obchodní plodiny i suroviny, zejmena asijské kávu (roč. prod. 1,200.000 ctů.), cukr (roč. pr. 25 m. ctů.), indigo cochenille, tabák, koření, chinu, vlnu a j.

Na Javě r. 1872 bylo 29,416.800 palm kokosových, 300,743.433 keřů kávových, sklidilo se 2.920,564.517 kilgr. rejže, 138,791.500 kilgr. cukru, 9,000.000 kilgr. tabáku, 300.000 kilgr. indiga, 917.767 kilgr. čaje. China (Chinarinde) jest velmi důležitá plodina ostrova Javy. Na užitečnou tuto rostlinu upozornil nejprvé francouzský astronom La Condamine r. 1737, pěstování její rozšířilo se teprv, když shledána jest nejlepším lékem proti zimnici. Plantaže a fabriky chininové neustále se rozmnožují.

Výstava méně důležitých kolonií *portugalských* s výstavou Portugalska splynula. —

Výstavy zemí východních, zobrazující orient, jaký jest a jaký by býti mohl, jsou hlavní důležitostí a velkým ziskem Vídenské výstavy, avšak ku podrobnému výstav těcho vypsání bylo by třeba obsáhlých spisů odborných; máť na výstavě Řecko 293 čísel, Turecko 11.644, Rumunsko 1.473, Tunis 642, Siam 111, anglické kolonie indické 513, Japan 4.390 čísel, zhusta pak jsou celé obsáhlé sbírky jedním číslem poznamenány, a výstava Egyptu, Persie a Číny toliko dle hlavních oddělení seznamenána jest.

III.

Mimo skupení již stručně probraná rozšířen jest program výstavy Vídenské také skupením XIX. a XX. jimiž měla znázorněna býti

*) Kolonie francouzské mají v Asii 1031 □ m. 2,253.009 obyv., v Americe 1701¹/₆₂ □ m. 318.934 obyv., v Australii 375·5 □ m. 54.000 obyv.

domácnost obyvatelstva městského i venkovského u různých národův; je doplňuje skupení XXI.: *národní průmysl domácí*, jímž měl být modernímu průmyslu bohatý poklad nových motivů odhalen.

Angličané vystavili toliko přenosný železný dům dělnický (který je spíše vězením), a domácí nábytek a nářadí v různých skupeninách; obraz domácnosti anglického měšťáka a venkovana na výstavě nenalezneš. *Francouzové* s přirozeným vkusem svým a lesklou okázalostí dekorovaly panské salony i budoiry v různých slozích; domácnost prostého občana byla by ne méně zajímala. Mistrovský kus dekoratérského umění a uměleckého průmyslu jest pavilon francouzské výstavní komise. Umělecký průmysl francouzský slaví na výstavě světové vítězství tím skvělejší, že krvavá válka vývoj práce a umění od výstavy r. 1867 po tři leta zastavila, že tedy na výstavě vídenské Francouzové toliko resultáty práce *tříleté* snesli. Výstava francouzská vůbec imponuje skvělou a při tom nejvkusnější instalací, bohatostí vynikajících děl a instruktivnou soustavností.

Bronzy a umělé listiny, porcelány a fayence, dekorační skulptury, tkaniny, (Lyon vyrábí ročně za 300 mil. fr. hedbávných látek), koberce i čalouny, krajky, nábytek, výrobky modní, bijouterie a klenoty francouzské jsou odleskem neobyčejné vytříbenosti.

Výrobky truhlářské na výstavě Vídenské poprvé tvoří samostatné skupení (VIII.), v němž místo nejčelnější opět výrobky francouzské zaujímají. Nábytek italský jest bohatě vykládán i vyřezáván; jestiť Italie klasická půda mosaiky; nářadí anglické jest pohodlné a drahé, (po 8—10.000 zl.); eleganci a láci se francouzskému žádný jiný nevyrovná, jen Rakousko postupuje statně po boku Francie, a předstihlo v tomto ohledu říši německou. Nejkrásnější ruské výrobky v této skupenině jsou v pavilonu carovu: sloh původní, vkusná úprava, vyvedení mistrovské.

Klenotníci francouzští jsou skuteční umělci, umělecká cena klenotův jejich namnoze zváží cenu zpracovaného kovu i drahých kamenů. Francie u Sedanu silou hmotnou poražena, na výstavě světové duchem, průmyslem a uměním svým vítěznou palmu vybojovala.

Zápas Německa s Francií též na výstavě světové u vysoké míře poutal. Dobře organisovaným vzděláváním i rozsáhlým podporováním umělcův položili Francouzové přirozený a pevný základ k rozkvětu svého průmyslu uměleckého a v obou těchto oborech předstihli skvěle veškeré soupeře. „Ve Francii talent nezahyne!“ říká se plným právem. Dvě třetiny vystavených maleb, nejčelnější moderní díla umění francouzského jsou v držení *státu* francouzského. Francie zaplatila Prusům 5 miliard válečné náhrady, a v té době president Thiers koupil do Louvru znamenité fresky Rafaelovy za 400.000 fr.! Který stát se v těchto kusech vyrovná Francii? *Zájmy národního umění jsou ve Francii zájmy národními a věcí státu, umění jest chloubou Francie.*

Němci na výstavě Francouzů v nižádném oboru uměleckého průmyslu nedostihli, toliko Vídenští průmyslníci za vlivu francouzského, najmě pak účinnou podporou vzorného rakouského musea průmyslového a uměleckého, v posledních dobách valně pokročili, arci zejmena po-

mocí výtečných *dělníků českých.* V četných dílnách Vídenských jsou Češi na nejprvnějších místech, vystavené výrobky, jimiž se Vídeň honosí, jsou po výtce práce *české.* — *Rakousko* i *Německo* v skupení XIX. vyložilo hojně nákresů hôtelů, divadel, domů činžovních, fabrik, domů dělnických; z příčin politických postavili Němci na ukázku domek elsaský, v němž umístnili vydíravou restauraci. Jiný vzor venkovského obydlí v celém Německu nebylo lze vyhledat? — Rakousko vystavilo prostý, úpravně zřízený vesnický dům vorarlberský; pak vzorek (1 ; 48) dvorce hornorakouského,*) a tím zobrazena (!) domácnost venkovského lidu různých národů rakouských! — Magyar orszag chlubí se chudobným, neúpravným domkem slováckým a prkennou chatou horvatskou, obrazem bídy venkovského lidu slovanského v území hrdé Hungarie; sedmihradský domek saský i domek szeklerský jsouť arci toliko ideální obrázky, skutečnou domácnost svou Maďaři světu neobjevili. Nejlépe tuším povedla a vyplatila se jim čarda. Od vyrovnání r. 1867 hlavně rozšiřováním a přestavováním Pešti a Budína pomocí cizích mistrů také architektura v Uhrách pokročila. Pešť závodí s Vídní ve všem, nejvíce pak ve švindlu!

Venkovských i městských domů vzorky i nákresy nalezáme v oddělení francouzském, vlašském, norvežském, švédském; Nizozemci a Švýcaři vystavili vzorky domů dělnických; Severní Amerika vzorek farmy; Španělsko vzorek — dlažby v chudobinci.

Selský domek *ruský,* jejž Gromov dle venkovského hospodářství v gubernii Kostromské postavil, jest nejdůležitější předmět skupeniny XIX.; původním, zvláštním slohem řadí se důstojně po bok vynikajícímu egyptskému paláci. Ruský domek srouben jest z kulatých klád, průčelí jeho krášlí vyřezávané ozdoby ruského slohu, rozdělení jeho jest pohodlné a přiměřené; Gromov zasloužil si jediný tímto dílem „čestný diplom“ této skupeniny.

Výrobků domácí industrie v těchto budovách jakož i v různých skupeninách výstavy hojně nalezáme, samostatná dle programu spořádaná skupenina národní industrie domácí jest velmi chudá; jejím jádrem jsou *domácí práce ženské* a *kroje národní.*

Rakouská kollektivní výstava prací ženských čítá 3216 výrobků (128 škol zaslalo 2220 prací). Jednota dám ku zřizování dívčích škol průmyslových vystavila práce 17 škol (2000 žaček). Mimo průmyslové výrobky měla býti také literární a vůbec umělecká díla žen vystavena, k tomu se však nedostávalo — *místa!* Na výstavě světové vůbec nalézáme veškeré domácí práce žen (pletení, šití, vyšívání, výrobky toiletní a j.) v nejhojnějším výběru; hlavní pramen domácího průmyslu, kroje národní jsou na výstavě velmi četné. Mimo národní kroje orientální a švédské *národní kroje moravské,* přirozenou živostí skupení, jarou malebností i rázem samostatným nejvíce zajímají.**)

---

*) Hornorakouský domek sroben dle skutečné budovy, zabírá 840 □°, průčelí 174 stop dl., k usedlosti této patří 90 jit. polí, luk a lesů; nepoměrný náklad stavby k malé usedlosti patrný, *tak* zajisté hornorakouský sedlák obyčejně nebydlí!

**) Kroje moravské sebral a pomocí sochaře Loosa a prof. Rollera spořádal

Kroje moravské rozloženy jsou v skupení Hanáků, Horvátů, Slováků, Valachů a Němců. Sestavení skupenin jest důvtipné a živé, výrobky domácího průmyslu hojné.

Švýcarské, tyrolské, hornorakouské a j. řezby jsou zajímavé a výnosné odvětví domácího průmyslu, jenž by najmě u nás v Čechách při velkém důvtipu a nadání lidu pomocí odborných škol utěšeně rozkvésti mohl.

Domácího nádobí a nářadí, tkanin po domácku vyráběných, prádla a oděvů nejvíce vystavili Maďaři a Rusové. Dánské ploché vyšívání nespředeným lenem; nářadí domácí, tkaniny, výrobky Laponcův v oddělení švédském a norvežském; anglické majoliky, porcelán, terracoty a stroj na cídění nožů; nářadí hospodářské, hračky, mosaiky, domácí nábytek španělský; portugalské nádobí hliněné, umělé kytky, krajky a — košťata; prosté šperky belgické a nizozemské; severoamerické vyšívání, bronzový pult, nová rakev; brazilské nářadí a zbraně divochů, hedbáví a nakládané ryby — vše to jest generálním ředitelstvem v skupení tomto spojeno.

Moderní průmysl v prvých XI skupeních rozložený podrobněji na tomto místě rozebírati nelze, tak veliké je zde účastenství vystavovatelův a tolik předmětů vystavených a tak často se opakují, že by i při dokonalém a důsledně soustavném pořádku *stručné* vylíčení zhola nemožno bylo.

Průmyslová část výstavy Vídenské jest spíše veliký světový bazar, v němž děl vynikajících, rozhodný pokrok v tom kterém odvětví výroby označujících jest dosti málo. Výrobky vystavené co do údělku i co do cen nezobrazují obyčejnou (průměrnou) produkci ani co do mnohosti ani co do jakosti, jsouce po výtce výrobky sváteční; ceny výrobků těchto pak nejsou vypočteny a určeny dle obyčejných obchodních pravidel; tak jest obraz průmyslu světového na výstavě světové tím dokonalejší fikce, že tato skupení spolehlivou statistikou průmyslovou (cen i výroby) doplněna nejsou. Proto také nelze národohospodářskou organisaci jednotlivých států důkladně seznati a o různých odvětvích průmyslu neklamných úsudků podati.

V průmyslových galeriích výstavy jest drahně výrobků práce výtečné, nákladu nemalého a při tom cen poměrně nízkých, avšak takové výrobky a takové ceny jsou jen lacinou reklamou, nejsou to díla za poměrův obyčejných, ustálených vyrobená a tímto popletením účelů a prostředků zajisté hlavnímu účelu výstavy samé neprospělo se. — Výstava světová jen všeobecně a všestranně, t. všemi interesenty ve všech oborech úplně obeslaná dostojí účelu svému, jinak při neúplnosti a při obmezenosti své světovému soudu o poměrech průmyslu, tržby a umění nepodá potřebného materiálu; při neúplném a nestejném různých národů zastoupení ani absolutní ani relativní jich stanovisko i platnost v oboru práce vzájemným porovnáváním poznat a posoudit nelze.

Neúplnost jest mimo nesoustavnost vůbec hlavní vadou Vídenské

Dr. B. Dudík, vydal též pozoruhodný etnografický, statistický i historický spis o moravském průmyslu domácím i o kroji národním na Moravě.

výstavy, a nejcitlivější jest v oborech ryze průmyslových. Výstava Vídenská měla zobrazit pokrok výroby od r. 1867; doba tato jest poměrně nepatrná, i nelze diviti se tomu, že výstava Vídenská hlavně v průmyslových oborech jest po výtce téměř prostým opakováním výstavy Pařížské.

I všeobecný jen rozhled v průmyslové výstavě světové výstavy Vídeňské přesvědčuje nás, že nová doba průmyslu, jakož i veškeren vývoj výroby světové toliko a jedině pomocí umění a za vlivu rozkvétajících věd zahájena jest, že umění i vědy určují nové směry a usnadňují postup veškeré výroby. Umění výtvarná odhalují průmyslu neskonalé poklady motivův a tvarův, antických i renésančních, vědy rozšiřují pak novými prozkumy a nálezy širé pole výroby vůbec. V skup. XXII. (*obraz působení musei uměleckoprůmyslových*), XXIII. (*umění chrámové*), XXIV. (*výstava výrobků a děl umění a uměleckého průmyslu dob minulých*) měla býti ukázána prakticky důležitost i vliv umění na postup průmyslu najmě uměleckého. O vlivu musei na rozkvět průmyslu již nejpádnějším důkazem jest to, že rakouské museum umělecký průmysl Vídenský v sedmi letech k netušené povzneslo dokonalosti.

Museum rakouské spořádalo ve svém paláci výstavu prací uměleckoprůmyslové, při museu zřízené školy; práce žáků: kresby, malby dekorativní, modely, řezby svědčí o výtečném řízení i nemalém rozkvětu ústavu toho. Přednáškami a publikacemi odbornými, výstavami, prodejem laciných odlivků i fotografií, odbornou knihovnou a j. působí museum velmi účinně.

Při řečené škole jsou státní stipendia (300 zl. roč. po 3 léta) žákům, kteří se kreslení věnují a se zavážou, že po studiích budou kreslení vyučovati. Hlavní odvětví průmyslová ve sbírkách musea hojně zastoupena jsou.

Naše *odborné, státem podporované školy* jsou v pavilonu světového obchodu, při tom vyvěsilo ministerstvo mapu o rozšíření ústavů těch, snad aby ukázalo, jak *málo* jich dosud máme; bylot do r. 1872 v Cislajtanii *10* odborných škol, r. 1872 ustanoveno 24 nových ústavů těchto.*) Vyšší tkalcovské školy Brněnská a Vídenská vystavily práce výtečné; při mnohých školách tkalcovských jeví se patrné známky nesoustavného a nedostatečného vyučování. Vkusné, umělé výrobky vystavily sklářské školy české (návrhy i provedené dekorace skel), tyrolské školy řezbářské, Vídenská škola prýmkařská a j. Výstava české průmyslové školy Pražské jest okrasou školské výstavy rakouské vůbec.

---

*) V Čechách jest v německých okresích 6 škol tkalcovských (dvě nové mají býti v Poličce a v Hlinsku), 2 školy na pletení, 3 školy sklenářské, 2 školy k výrobě hudebních nástrojů, 6 škol k výrobě dřevařské a řezbářské; 1 kočující škola vyučuje spřádání skla; 2 školy vyučují pletení ze slámy. Mimo Čechy jest na Moravě, v Rakousku, v Tyrolsku a v Solnohradech 12 odborných škol průmyslových. Mimo českou průmyslovou školu v Praze nepodporuje vláda dosud *ani jediné* odborné průmyslové školy v okresích českých! Což nemohou se okresy a města naše této důležité, ano životní otázky průmyslu našeho účinně ujmouti?

Odborné školy průmyslové spolu s praktickými dílnami musí býti podstatnou a neodlučnou částí škol občanských, majíli ústavy tyto dostáti své úloze.

Nynější odborné školy průmyslové ani organisací svou ani počtem nemohou vydatně k rozkvětu veškerého průmyslu domácího působiti.

Výstava četných *průmyslových škol německých* jest hlavní částí důležité výstavy německého školství. Průmyslové a umělecké školy Norimberská, Mnichovská, Berlínská, školy Virtemberské, německé akademie a techniky vystavily galerie kresb, maleb a skulptur různých; úplně jsou i jiné průmyslové školy německé zastoupeny. Spůsob vyučování na těchto ústavech najmě Virtemberských je vzorný, úspěchy žáků překvapující. Pomůcek a prostředků vyučovacích všeho druhu, nástrojů a vzorků vědeckých i uměleckých jest v školském oddělení německém množství neobyčejné. Statistika škol nejvýmluvněji dokazuje rozhodný vliv ústavů těch na veškeren pokrok v Německu*)

Mimo Německo nehleděly sobě jiné státy výstavy museí; a přece jsou musea školou dospělého průmyslnictva a co na tyto ústavy se věnuje, každému státu přináší užitek stý. Velkodušným odkazem paní Anny Náprstkové, konečně i v Praze museum průmyslové založeno bude: kéž by nezůstalo u nás dlouho jediným! *Organisujme vzdělání průmyslnictva českého,* chcemeli průmysl český osvěžiti a před záhubou jinak nezbytnou uchrániti!

Chrámové výrobky průmyslu uměleckého (skup. XXIII.) jsou v pavilonu skelných maleb, v železném chrámku, jakož i v paláci průmyslovém, ani toto skupení není soustavné a celistvé. Obnova umění chrámového jest tím důležitější, čím bohaprázdněji se v tom ohledu vkus pokazil a zvrhl a čím ničemněji se i v novějších dobách staré památky v chrámích ničí. Malby na skle jsou v této skupenině výstavy nejdůležitější. Mnichovská škola na vystavě Londýnské r. 1862 malbami slohu moderního bez odporu zvítězila; na výstavě r. 1867 převládaly již malby slohův středověkých; nyní pracuje se v obou směrech. Novější toho druhu malby Mnichovské i Vídenské leskem i svěžestí barvy, přesností kresby a důsledností slohu starým malbám se vyrovnají. Náš Quast jest zajisté nejčelnější této doby malíř na skle, naši mecenáši historičtí i nehistoričtí postarali se, aby Quast neměl práce . . . V přesném středověkém slohu maluje Neuhauser v Inspruku v 34 základních barvách (134 odstínech), v jeho dílně již na 800 maleb (mimo jiné 23 oken do Alexandrie) vyvedeno jest. Znamenité malby na skle vystavěli: Francouzové Clermont Ferrand, A. Lusson, Didron a Lefevre; pak Dobelart z Brügge; de Morin a Constable

*) Německo (41,058.139 obyv.) má 21 universit; 380 gymnasií, progymnasií a 156 škol latinských; 300 veřejných škol reálných (prvá reálka založ. r. 1832 v Berlíně); 12 polytechnik, 100 škol hospodářských; 143 semináře učitelské; 60.000 škol národních navštěvuje 6 milionů žáků. Odborných škol průmyslových bylo ve Virtembersku (1,818.484 obyv.) r. 1854 25, r. 1871 155 v místech se 546.776 obyv., školy tyto navštěvovalo 9763 žáků. Průmyslové školy ve Virtembersku jsou nejrozšířenější a také průmysl země této nejpokročilejší. Odborních průmyslových škol bylo v Prusku 26, v Bavorsku 33.

z Anglie; Francini z Florencie; ve výstavě amateurů jest Vincentova vzácná sbírka (43) švýcarských sklomaleb z XIV.—XVII. věku. Mezi *paramenty* nejčelnější jest Mnichovská výstava řezeb a ozdob i veškerých typických soch chrámových; provedení děl těchto (od Mayera a j.) jest bezúhonné, vkusné, ryze umělecké. — Mezi varhanami vystavil Weigel ze Stuttgartu varhany elektromagnetické. Kéž by jen naše kněžstvo, jež výstavu tak četně navštívilo, poučení zde poskytovaného zůstávalo pamětlivo! Na venkově jsou chrámy téměř jedinými stánky výtvarných umění, proto není lhostejno, kterak se v nich umění pěstuje, ale jest to vždy důležitou otázkou národní. Kterak *otcové naši* k věcem těmto přihlíželi, ukazují naše monumentální památky věkův minulých. Pustošení jich od bitvy bělohorské naplňuje nás hrůzou.

Studováním minulosti dospějeme k pravému soudu o přítomnosti, proto již r. 1867 v Paříži zahájena jest výstava minulosti historií práce (histoire du travail), a za týmž účelem mimo additionální výstavy přijata jest v programu výstavy Vídenské také výstava *památek uměleckých a výrobků uměleckého průmyslu dob minulých* (exposition des amateurs*). Tato při vší neúplnosti v historickém i uměleckém ohledu nemálo jest důležitá. *Památky předhistorické* a *klenoty chrámové* jsou nejdůležitější a nejčetnější. V jeskyních předhistorických ve švýcarských stavbách nákolných,**) odhalena jest nová doba v dějinách člověčenstva, dětství pokolení lidského. O úspěšný prozkum památek těchto se archeologové švýcarští nejvíce přičinili. Na výstavě nejsou památky ze švýcarských jeskyň veyrierských (na úpatí Saléva u Ženevy), památky ze sloupských jeskyň předhistorických dr. Vankel v kollektivní výstavě anthropologické společnosti Vídenské v sedmi odděleních vystavil; jsou to památky z doby kamene i bronzu, nástroje domácí, zbraně, kamenné i bronzové, nástroje kostěné i rohové, šperky jantarové, skleněné, bronzové; mimo ty některé vzácnosti z doby železa. Nemnohé památky z jeskyň štyrských a korutanských nevyrovnají se soustavným sbírkám Vankelovým.

Památky z osad nákolných jsou z dob pozdějších, kde lidé již místo v osamělých jeskyních usazovali se v osadách na jezerách i na poříčí větších řek.

Ve výstavě anthropol. společnosti jsou též znamenité *nálezy Olomoucké*, ježto dle seznání nejčelnějších archeologů švýcarských jsou památky z nákolných osad, v poříčí moravských řek založených; takové se dosud mimo Moravu nenalezly. Jsou pak zde vystaveny: prsť s obilím smíchaná, kostěná sekera, dřevěná a kostěná píšťala, nářadí kamenné, kosti koně, krávy, králíka, prasete a j. Hr. Wurmbrandt, prvý nálezce jezerních staveb nákolných v Rakousku, u Jaslovic při kostech mamutových a nosorožcových, zbytky kamenného uhlí a kře-

---

*) Ve výstavě Vídně jsou veškery památnosti města: mapy, kroje, umělecké i archivní památky XIV.—XIX. v., prospekty a plány, podobizny, mince, pečeti a j. Jak důležité byly by i výstavy historické *našich* měst! Což by nemohla Praha výstavou svých důležitostí a památek počíti? Jak by se tím láska k památkám našim povzbudila!

**) Viz *Osvětu* r. 1872: Na jezeře curyšském.

sací kaménky nalezl, čímž dokázáno jest, že již v době předhistorické území nad nynější Moravou obydleno bylo. — Naše museum z příčin politických tuto sbírku neobeslalo, nalézámc tu z Čech jen nepatrné ostatky zvířat, nádoby hliněné, bronzy a p. Majláth vystavil znamenité nálezy předhistorické z jeskyně u Liszkófalu: lebky, obratle, části spánku a jiné části kostry lidské, pak zub mamuta a kaménky, křesací. Nejdůležitější sbírku památek předhistorických snesli Švýcaři. Dle návodu archeologa Kellera sestavil Götzinger z Basileje velmi poučný vzorek domku v osadě nákolné; relief osady nákolné jest dílo Schenkovo. Výstava švýcarská poskytuje téměř úplný materiál k studování staveb nákolných.

Dánsko vystavilo značné množství památek předhistorických z různých dob i zemí (Francie, Řecko, Švýcarsko, Amerika, Rujana a jiné), pak starožitnosti dánské a starožitnosti z hrobů gronlandských. Kolkov zaslal album fotografické hrobů pohanských v Nizozemsku nalezených. Předhistorické památky vlašské vystavěli Ponzi, Marineli, Ceselli, Rosi. Ve sbírce musea Madridského jsou prastaré nádoby peruánské a jiné starožitniny americké. Archeologie americká ještě ani zevní předhistorické hradby a náspy neprohledala, ani hieroglify nerozřešila. — Kultury Římské v střední Evropě hojné nalezají se památky. Joanneum Štýrskohradecké vystavilo nejčelnější nález římského bronzu v Rakousku: obětní vůz spřežením koňů tažený a kněžmi provázený. Železná radlice Římského pluhu u Vogleje nalezená podobá se úplně radlici r. 1869 u Staasdorfu u Doliny objevené. Mimo kamenné a kostěné nástroje ku vzdělávání půdy, jichž se v předhistorických náspech na pobřeží dánském drahně nalezlo, jsou ony památky Římské nejzajímavější příspěvky k tisícileté historii pluhu. V oddělení rakouském jsou také památky řecké a etrurské. U Starého Budína, u sv. Ondřeje a j. v Uhrách nalezeno jest množství památek Římských, nejzajímavější na výstavě jsou skulptury bronzové, soška bacchantky, Merkura, Athény, býka, fragment Marsa a poprsí Junony. Převzácná památka jsou fragmenty Římských mramorových řims, v hradu bačském nalezené, pak terracoty Římské. — Památky Karthagenské jsou ve sbírce musea Madridského.

Středověké slohy umělecké jsou najmě v oddělení amateurův rakouských valně zastoupeny. Slavný Verdunský oltář Klosterneuburský, dílo Mikuláše Verdunského z XII. věku, jest vynikající klenot celé výstavy; o něm již celá literatura sepsána. Složen jest ze 57 měděných, pozlacených desk s emailovanými výjevy ze starého a nového zákona. Vedle skvostného tohoto díla jsou *klenoty svatovítského dómu Pražského* nejdůležitější umělecké památky v této výstavě rakouské.

Z pokladu dómu Pražského jsou vystaveny tak zvané polní rohy Rolandovy (řezba slonovinová z IX.—X. věku); onyxová miska antická; relikviář z XII. věku; proslulá soška Marie ze slonoviny (XIV. v.); relikviář s perleťovým reliefem úmrtí panny Marie (XV. v.), kalichy, misky a j.; vzácná skřínka na šperky Eleonory choti Ferdinanda II. ze XVII. v. s uměle emailovanými okrasami. Švédský antikvář Bukovski ze Štokholmu vystavěl velkou skříň stříbrnou téhož slohu a téže úpravy, připomenuv, že to jest dílo školy české XVI.—XVII. věku; nejspíše

byla tato skříň (ceněna na 2650 zl.) v Čechách v třicetileté válce uloupena. Dále obeslali tuto výstavu kapitola Pražská, gremium zlatníků Pražských, Mělnická obec, Budějovice, klášter Tepelský (poslal znam. mísu Hroznatovu z XIII. v.), Strahovský, Vyšehradský (kříž Záviše z Falkenštejna z XIV. v.), Břevnovský, Jar. Černín, Lana, Valdštein, Kounic a Rohan.

Vzácné *poklady chrámů a sbírek moravských* vybral a vystavil Dr. Dudík; není skvostu čelného na Moravě, jehož bychom ve sbírce této nenalezli.

Bohaté řehole rakouské, solnohradské, štyrské, korutanské i tyrolské vesměs propůjčily výstavě amateurův vzácnosti své, ve sbírce této jsou památky nejrůznějších slohů věku VIII.—XVIII.

Středověkých a jihoslovanských zbraní jest na výstavě drahně. Kláštery haličské a bukovinské vystavily mešní knihy a roucha. Nejstarší historická památka v oddělení uherském jsou dvě desky triptycha z r. 162 po Kr. a smlouva o práci z r. 164 po Kr. psaná, pak koruna Konstantina Monomacha r. 1042—1050 králi Ondřejovi darovaná. Neméně vzácné jsou mramorový relief ze IV. v. a charakteristické řezby románské, emailované sošky z XIII. v. a jiné vzácnosti znamenité sbírky Rathovy. Vystavené klenoty kostelů a řeholí uherských ani obsáhlostí ani cenou nevyrovnají se sbírce výstavě ostatních zemí rakouských.

Renesančních najmě vlašských prací z XV. a XVI. věku snesli Uhři na výstavě mnoho. Vedle starožitných památek domácích vystavili Uhři drahně vzácných výrobků a památek orientálních a četnými výkresy sbírky své doplnili. V numismatickém oddělení jsou veškeré mince a medailie sedmihradské ze XVI.—XIX. věku; mince uherské od sv. Štěpána (1000—1038) až po Jana Zapolyu (1526—1540) mezi nimi znamenité medailie korunovační; četná jest i sbírka pečetí. V oddělení rakouském jsou mince arabské, římské, mezi nimi 10 mincí z doby kalifa Haruna al Rašida, mince a medailie kláštera Skotů a německého řádu, pak mince z Olomoucké sbírky arcibiskupské. V oddělení uherském jest památek umění maďarského poskrovnu, tím bohatěji zastoupeni jsou jiní nemaďarští národové, kteří před Maďary žírné kraje na dolním Dunaji obývali.

Památky z doby burgundské a merovinské vystavilo museum Lusanské; středověké, renesanční památky švýcarské zaslal Curyšský spolek starožitnický; ozdobné poháry a nádoby měšťanské obce Bernské vystavil Bürki. Basrelief z V. v., Donatellův Kristus, mosaiky ze XIV.—XVI. v., vykládaný nábytek, emaily Limogeské, Canonovo poprsí Napoleona I., uměle ryté a ciselované zbraně vystavila Italie. Archivní památky vystavily jen vzorně zřízené archivy Toskánské, ježto dle soustavy vědecké spořádány jsou. V oddělení španělském poutají vzorky architektury z Alhambry, anaž jest nejskvělejší památka malebného slohu maurského, koruna orientálního stavitelství vůbec.

Švédsko vystavilo starožitné řezby ze slonoviny a j. vzácnosti ze sbírky Karla XV., nábytek a nádobí různé z XVI. a XVII. věku. — Výstava amateurů ruských není sice úplná a nezobrazuje soustavy vývoj umění neb uměleckého průmyslu na Rusi; avšak i tyto kr

ukázky již nás poučují, že umění i průmysl tamější za podmínek a poměrů zvláštních, od západu neodvisle vyvinoval a vyvinuje se, samostatnosti této důkaz jest ryzí ruský sloh. — Francouzi, Angličané, Němci, Portugalové a j. výstavu amateurů neobeslali, předměty pak snešené jsou spořádány nesoustavně a nepřehledně tak, že tu soustavný vývoj ani jediného slohu, ani jediného odvětví umění neb uměleckého průmyslu stopovati nelze; po výtce pak vyhledávány jsou toliko kuriosity. Starší malby, korunu umění, gen. ředitelstvo *principielně* z výstavy amateurů vyloučilo, proto uspořádána jest samostatná výstava maleb těchto v museu rakouském. Po vydání úřadního programu výstavy svolali Němci ku provedení výstavy amateurův německých komisi na slovo vzatých znalců, v celém Německu jevilo se čilé účastenství, komise vypracovala důkladný plán, jenž proto jen nebyl proveden, že gen. ředitel Schwarz k dopisům a k dotazům komise této po měsíce — neodpověděl, a tak neuspokojivý výsledek této zvláštní výstavy zavinil. Nadějeme se, že při budování nového musea českého jakož i při zřizování mnohoslibného musea Náprstkova vzat bude zřetel k museu historie práce a umění českého.

V pavilonech amateurů jest *kollektivní výstava architektů Vídenských*, obsahující plány a vzory monumentálních staveb Vídenských, radnice, university, museí, bursy, parlamentů. Rozšíření Vídně jest zajisté v dějinách architektury rakouské událost epochální. Výstavní budovy samy jsou na mnoze vzorná díla různých národů a mistrů. Němečtí i francouzští architekti (výstava města Paříže, ministerstva prací veřejných a j.) vystavili množství modelů i nákresů staveb; galerie Viktora Emanuela v Miláně a palác spořitelny v Bologně sluší k největším podnikům moderního stavitelství počítati, v rotundě jsou staveb těchto zdařilé modely.

Nákresův architektonických téměř každý stát drahně vystavil. K rozluštění problemů stavitelských (přiměřený domek dělnický, pohodlný a laciný dům činžovní ve velkém městě, kanalisace, přívod vody a p.) výstava Vídenská málo prospěla.

Skupení *umění stavitelských* (XVIII.) mimo rozsáhlou a téměř úplnou sbírku různých staviv zaujímá drahně důležitých odborných zpráv i nákresů: kanalisování měst, opatřování vody, ventilace, staveb železničních a j. Triumf nejskvělejší slaví inženýrské umění průkopem *Cenisským*, jehož vzor tu vystaven.

Francouzský závod Schneidera i spol. (v Creuzotu) vystavil praktické zařízení bytů, vzory kanalisací, čištění ulic, vodovodů, osvětlování a j. — Velmi důležité jsou ukázky vodních a odvodňovacích staveb nizozemských.

K poznání staviv, nástrojů stavebních a způsobu stavění, vůbec k seznání nynějšího stanoviska techniky stavitelské skupenina XVIII. zajisté nemálo přispěla.

Výstava *skulptur*, *maleb a výkresů* měla dle programu všecka díla od r. 1862 povstalá zaujímati. Velkou vadou výstavy té jest jednak velké množství prací prostředních, jednak neúplnost prací vynikajících a důležitých. Nenalézáme tu děl epochálních, jimiž by byl nový směr umění určen, jež by byla nepochybnou známkou pokroku;

při mnohých národech (tak při Němcích a Vlaších) spíše úpadek znamenati jest. Jen *Francie* dobře organisovanou, kvetoucí školou uměleckou se honosí. Neníť na ten čas dobře zorganisované německé školy umělecké mimo Pilotyovu. Uměleckých děl ceny trvalé *poměrně* nejvíce vystavila Francie, a sice od čelných stoupenců všech směrů.

Geniální král koloristův *Delacroix* zastoupen celou řadou maleb, mezi nimiž čarovnou barvou Kristus s kříže snímaný okouzluje; mistři druhého císařství: *Cabanel* (Příchod jara, podobizny, Francesca di Rimini), *Gérome* (Gladiatoři, Trh otroků), *Meissonier* (mikroskopické genry) závodí o palmu s hrdými republikány *Regnaultem* (Prim u Madridu), *Bretonem* (Dívka u studny), *Bonnatem* (Římská rodina); dávnou pověst svou utvrzují *R. Fleury* (Pád Korintu), krajinář *Rousseau*, *Joyant* a *Viollet-le-Duc; Protais* (Výjevem na bojišti r. 1870), *Berne-Bellecour* (Dělovou ranou) a *Müller* (Lanjuinais na řečništi) skvěle se osvědčili.

Výtečné podobizny jsou díla *Duranova*, *Lagrandova*, *Guillardova* a *Jaquemartové*. Duchaplný *A. Couder* zaslal jen kytku polních kvítek.

Troyon, *Breton*, *Daubigny*, *Isabey*, *Clément* a jiní mistři starší gardy pomáhají statně umění otčiny své k světovému vítězství. *) Francie vystavila asi 1000 maleb, francouzské oddělení jest vzor vkusné a harmonické úpravy, pravý opak oddělení německého.

Parádní dílo výstavy *německé* jest *Pilotyova* Thusnelda, bez které by v německém oddělení nebylo ni lesku ni života. Je to bez odporu velké dílo koloristické. Němci chtěli množstvím vystavených maleb imponovati, povedlo se to jim to, ale vnitřní ceně výstavy stala se tím ujma. Mimo výtečné genry mistra *Knausa*, *Salentina*, *Meyerheima*, *Grütznera*, *Dietze*, *Ramberga*, Tyrola *Deffreggera*, Švýcara *Vautiera* a některých jiných můžeme upozorniti jen na nemnohé důležitější malby mistrův německých: *Richterovu* Stavbu pyramid, koloristicky úchvatnou, věrnou studii orientální; *Bendemannovo* Odvádění židův do zajetí, *Lindenschmiedovu* Smrt Oranžského, pak ná krajiny *Lessingovy*, *Achenbachovy*, *Maleckého*, *Schleicha* a j., *Voltzovy* zvěromalby, jakož i obrazy neněmeckých stoupencův malířství německého tak *Gab. Maxa* Markétku a V katakombách římských, díla Mnichovských Poláků *Gierymského*, *Maleckého*, *Brandta*.

Cornelius, Schnorr, Schwind, Hess, Rottmann a j. na výstavě zastoupeni nejsou; Menzlovo Korunování krále Viléma jest příliš nepatrné dílo; Kaulbachův karton: Nero v čas pronásledování křesťanů v Římě, vystavil majitel obchodník k vůli výdělku mimo výstavu světovou.

Canonovy (Strašiřipkovy) a *Matejkovy* malby zahajují skvěle výstavu *rakouskou*. *Canon* sice pedanticky v kresbě i v ztemnělém koloritu vlašské klasiky nápodobí, avšak díla jeho, najmě pak středo-

*) Mistr Courbet nenalezna na výstavě světové místa, spořádal ve Vídni samostatnou výstavu děl svých; Delacroixův nejdůležitější obraz Sardanapal vystaven jest v rakouské jednotě umělecké. Delacroix † 1863, zůstaviv na 6000 maleb a nákresů.

věký myslivec, k největším malbám moderním připočítány býti musí. Jeho Loži sv. Jana koupil císař. — Velká díla *Matejkova* u nás vůbec známá stkví se tu mezi předními malbami moderními; že však Matejko vystavil Koperníka, malbu naprosto příležitostní, nelze pochopiti.

Poláci na ten čas uměním postavili se v čelo národův slovanských; mimo Matejku honosí se záhy zesnulým Grottgierem, geniálním malířem bitev, Brandtem, Grabowským, Rodakowským, Kurellou, Gryglewským, Tepou, Gièrymským a j. Kéž by tento mnohoslibný ruch zorganisováním školy polské vedl k trvalým, veškerému umění slovanskému prospěšným výsledkům!

Makartova Kateřina Cornarova v domě umělců vystavená,*) německou kritikou za největší dílo koloristické od XV. věku vyhlášená, jest zajisté nejčelnější malba *německá* této doby, avšak hloubkou a vroucností charakteristiky nevyrovná se ani Matejkovým pracím, ani dílům Pavla Veronského, ku kterýmž nadšení učenci němečtí jej porovnávají. Makart je mistr skvělé barvy a Cornarovou v tomto směru velký pokrok učinil, avšak skupení jeho jsou utkvělá, ledová.

Rahlovy nákresy vlysu university athénské jsou na výstavě jediné dílo tohoto reformátora umění ve Vídni; Bedřichem Rudovousem si pohříchu také na našeho geniálního *Svobodu* vzpomněli; *Novopackého* Prozpěvující mniši, genry *Angelia*, *Passinia*, *Eug. Blaasa* ml., *Pettenkofenovy* malby ze života uherského; bitvy, krajiny *Halouskovy*, *Hlaváčkovy*, *Altovy*, *Felixova* Bachantka, podobizny *Lenbachovy*, *Winterhalterovy*, *Führichovy* klasicky kreslené kartony a j. v. jsou vzácné památky umělecké činnosti v Rakousku, *Feuerbachova* Ifigenie nedostačí k ocenění tohoto mistra. *Brandejsova* podobizna hr. Thuna, *Barviciův* genre, *Quida Manesa* Dívka u zrcadla, *Trenkwaldův* Leopold, kartony a kresby *Jedličkovy*, *Mařákovy*, *Hellichovy* a *Svobodovy* umění českému k světovému uznání nepomohou. Čermák, Melka, Kroupa, Josef Mánes a j. na výstavě světové nejsou; Klemtův Čarovný pramen a Pád Babylona jsou v domě Schönbrunnském vystaveny. S výstavou světovou současné uspořádání permanentních výstav uměleckých v domě umělcův i v domě Schönbrunnském bylo aspoň velikou beztaktností.

Uhři mají sice samostatné oddělení na výstavě umělecké, nemají však samostatného umění, zasmušilý Munkácsy jest žák Mnichovský, Than a Lotz jsou žáci Rahlovi, krajinář Markó jest Slovák, jenž vzdělání uměleckého ve Vlaších nabyl; Keleti (krajiny), Székely (genre), Wagner (Kateřina Bathoryova) a j. jsou žáci Pilotyovi.

Italské umění živoří, kromě Ussiova Odjezdu poutníků do Mekky a Ciseriovy Řeže Makkabejských v oddělení italském toliko některé podobizny Gambovy a Paglianovy zajímají. Morelli, Zona a j. malíři

*) Kateřinu Cornarovu koupil Vávra a Miethke za 90.000 zl., k výstavě na půl leta pronajali dům umělců za 36.000 zl., od dotčených obchodníků koupil Cornarovou český velkostatkář Heindl za 100.000 zl. Na světové výstavě obraz tento proto nebyl vystaven, že se gen. ředitelstvo nemohlo smluviti o náhradu za propůjčení.

vlašští výstavy se nezúčastnili; Malatestův Ezzelino da Romano jest v permanentní výstavě umělecké jednoty.

Umělci *švýcarští* lnou k cizím školám, v oddělení německém jsou arciť nečelné malby Böcklinovy, Stefanovy i Vautierovy; umělecká činnost ve Švýcarsku dosud zdárné organisace postrádá.

Wiertz pádem andělů zvláštním spůsobem k umění *belgickému* pozornost obrací. *Lies* vzkřišuje z mrtvých Memlinka a sp.; *Stevens* a *Willems* jsou virtuosové v malování látek; *Gallait* stojí v čele moderních podobiznářů, jeho obraz míru a války kontrastem úchvatně působí. Výstava umělecká malé jinak Belgie jest velmi důstojná.

Nizozemské mariny *Heemskerckovy*, pak podobizna *Bischopova* a rodinné výjevy čelného koloristy *Israelsa* jsou díla velké ceny. Mistr Tadema výstavu neobeslal.

Tenkráte i *Angličané* opravdově podnikli zápas i na poli světového umění, i osvědčili se po výtce co dobří koloristé a co vynikající podobiznáři; *Millaisovy* podobizny, akvarely *Gilbertovy*, *Robertovy*, *Leightonovy* a j. náleží k nejlepším pracím toho druhu.

Norvežsko vystavilo *Gudeův* klasický fjord a *Tidemandův* Průvod svatební. *Švedští* malíři Fagerlin, Rosen a Jernberg jsou žáci Düsseldorfští. Sörensenovy mariny a Jerichauova římská kampagna jsou čelné moderní malby *dánské*.

Rusko i v oboru umění se omlazuje, statně pokračuje a k nejlepším oprávňuje nadějím. Zajímavou malbu vystavil *Semiradský*: Kristus kolem pusté hodovny jdoucí, vyniká hloubkou duchaplné karakteristiky; *Milewski* Modlící se židy výtečně vylíčil; starý Kozák *Kotzebue* zaslal bitvu u Karstuly r. 1809; utěšený genre je *Makovského* Masljanica; genre ruský hojně zastoupený a se zálibou pěstovaný jest jarý a svěží, motivův původních; dovední mistři *Perov*, *Morozov*, *Gun* a j. v tomto oboru skvěle se osvědčují. — Krajiny *Ajvazovského*, *Šiškina*, *Lagoria* a j. vyrovnají se nejčelnějším pracím krajinářským. — Poláci *Gerson*, *Müller*, *Milewski* a *Swiszewski* i v malbách historických, v krajině i v genru s úspěchem pracují.

Výstavy umělecké států ostatních jsou nepatrné.

Také v *skulptuře Francousové* najmě uměleckými bronzovými litinami vítězně závodí, ve Francii však ve velkých závodech, jež podivuhodná díla vystavily, modelují na slovo vzatí mistři. Dekorativní skulptury francouzské vkusnou úpravou, uměleckým vyvedením došly obliby v celém světě. *Durenne* postavil fontánu v rotundě, *Thibautova* Medusa obecný obdiv vzbudila, *Barbedienneova* zvířata jsou umělecky propracovaná díla. — Nejčelnější sochaři francouzští: Leroux, Carpeaux, Belleuse, Barrias, Cain a j. výstavu čelnými pracemi obeslali.

V *Německu* jsou méně důležité skulptury: Wagmüllerův vzor vítězného pomníku; Wagnerův Michel Angelo, Zumbuschův pomník Maxův a Kundmannův Milosrdný samaritán jsou nejdůležitější. Na krvavých polích nevzešel prospěch německému umění. Hähnel, Schilling, Wolf a j. v německé výstavě nejsou. Rozhorlený Pecht vyznal, že oddělení německé vedle francouzského ošumělé (lumpig) vypadá. Pilz, Gasser, Melnický, Benk, König a Kundmann zastupují nepříliš skvěle *Ra-*

kousko. O Levém, Šnirchovi, Šimkovi a j. arciť naše komise výstavní nevěděla.

Vlaši pracují řemeslně obyčejné skulptury na odbyt, genrové skulptury vlašské svědčí o dovedné technice, však jsou bez vyšší myšlenky a bez uměleckého vzletu; monumentální sochařství ve Vlaších vždy více klesá.

Švýcarské historické pomníky u sv. Jakuba (Schlöth) a pomník Ženevský (Dorer) jsou ideou i provedením důstojny dějin republiky švýcarské. — V *dánských* skulpturách Jerichanových, Andersenových ušlechťující, osvěžující vliv Thorwaldsenův jest zřejmý. — V oddělení *ruském* Kamenského Prvý krok, pak Runneberkovy skupeniny mythologické jsou nejčelnější.

Tak při vší rozměrnosti výstava umělecká *zevrubným*, snahy národů *úplně* charakterisujícím obrazem není; kde i celí národové jakož i čelní mistři národů v umění vynikajících scházejí, tam není výstava *světová.*

Produkce umělecká minulých desíti let, jak se nám na výstavě objevuje, ukazuje neli přímo úpadek, alespoň úmornou setrvačnost, ne vývoj a pokrok umění výtvarných.

Výstava *umění grafických* (XII. barvotisk, rytiny, fotografie) jest sourodou částí výstavy umělecké. Chromolitografické reprodukce uměleckých památek vlašských, nizozemských, ruských, barvotisky rakouské, litografie a rytiny všech druhů v hojném počtu vystaveny jsou. Zdařilé barvotiskové reprodukce k rozšíření lásky k umění zajisté nejvíce přispívají. Neméně zajímavá a důležitá jest výstava *fotografií.* Fotografované reprodukce maleb i skulptur, jakož i fotografie vůbec vždy větší rozšíření nalézají a vždy větší praktické důležitosti nabývají; fotografie Goupilovy, Hanfstänglovy, Bruckmannovy a j. k rozšíření známosti děl uměleckých podstatně přispěly, ano fotografie jest důležitou pomůckou studií uměleckých vůbec. Výtečné fotografie vystavili též fotografové belgičtí, američtí, švýcarští, ruští, italští, norvežští i rakouští.

Mimo již probraná skupení jsou odborné *kongresy* a *přednášky* o důležitých otázkách časových podstatným kusem theoretické části programu výstavního; měly také výstavu Vídenskou osvěžiti. Ale v obmezený úřadní program *kongresů* nebyly veškeré důležité časové otázky zahrnuty; předměty nebyly vybrány soustavně, ale jen nahodile snešeny; statut kongresů byl nedokonalý, ano gener. ředitelstvo ani sněmovnu kongresů nezřídilo a o stálý styk kongresův s výstavou nepečovalo. Kongresy po čas výstavy odbývané nebyly rázu světového a mohly se také i mimo světovou výstavu bez všeliké ujmy odbývati. Při vadném jednacím řádu a nedokonalé organisaci obyčejně nepovolaní mluvkové opanovali pole a laikové i dobře zorganisované frakce rozhodovali při hlasování o resolucích, které jsou tudíž namnoze pochybné ceny.

Na kongresech odborných hlasy zajisté netoliko čítati ale také vážiti sluší; odhlasováním shromáždění mnohdy nahodile sezvaného důležité, nejčelnějšími znalci prozkoumávané otázky a problémy zajisté rozřešovati nelze. Jen když resoluce kongresův vyslovují názory a úvahy na slovo vzatých znalců všech národů, mohou míti význam svě-

tový. Ovšem nepopíráme, že na některých kongresích Vídenských učiněny jsou i důležité resoluce, na př. na kongresu *lesníků a hospodářů*. Kromě toho se odbývaly kongres *sládků*, *kongres o sjednocení číslování příze*, *kongres lnářů, papírníků, knihkupců* a *knihtiskařů*, *pomologů*, kongres uvažující spor o podstatě i o významu *ochrany patentů*, *kongres národohospodářský*, *kongres lékařů*, *kongres učitelů vyučujících slepce* a *kongres uměleckohistorický*.

Kongresy volily stálé komise k provádění svých resolucí; onyť otázky obecně důležité povznesly na výši světové důležitosti, žádajíce vůbec za mezinárodní jich upravení i rozřešování, a v tom zajisté jest pokrok humanity i vzájemnosti národův.

Odborné přednášky měly výstavu proměniti ve školu světovou. Po skromném pokusu Dra. Onkena byla prvá řada přednášek přerušena a teprv v druhé polovici října, na sklonku výstavy gen. ředitelstvo vydalo úřadní program přednášek.

Literatura výstavní bývá hlavní pomůckou obecného poučení o výstavě, jakož i trvalou památkou její. O výstavě Vídenské jest sice v různých listech velmi mnoho napsáno, katalogů i samostatných spisův o výstavě vydáno již značné množství a stále jich přibývá, avšak jak málo jest skutečného jádra v této produkci! Pecht na př. vydal veliký spis svůj o umění a uměleckém průmyslu na výstavě světové ještě dříve, než tato oddělení vystavena byla, a sám to cynicky vyznává; šloť mu jen o hlučnou reklamu Němectva a potupení Francouzův. Lützow vydává obsáhlé dílo, v programu vyzývá průmyslníky, „jimž na vyobrazení jich výrobků v tomto spise záleží,“ aby se o to s *nakladatelem* dojednali, t. aby si koupili reklamu, v roucho vědecké kritiky zahalenou. — Ve Vídni vycházelo as půl tuctu illustrovaných novin výstavních; nesprávnost a primitivnost illustrací, strannost a planost zpráv a úvah je v nich v skutku Vídenská! Aby stará Presse výstavu chválila, dostala privilej k výnosnému tisku nesprávných úřadních katalogů. Neue freie Presse zas dovolili na výstavě tisknouti výstavní úřadní noviny, aby výstavu — nehaněla, tak vystavovatelé i gen. ředitelstvo veřejného tisku jen k reklamě, a nikoliv k poučení užívali. Pražský prof. Richter, chéf redaktor úřadní zprávy o výstavě, vydal bombastický program tohoto podniku a dle dosud vydaných částí bude týž program as tak jako program výstavy proveden. V úřadních zprávach nalezáme po výtce feuilletony různých časopisů a nezáživnou kompilací pomůcek na výstavě snešených, ba i těchto zpráv zneužito k reklamě jednotlivých závodů; tak na př. v kusé a neúplné zprávě o výsledcích statistiky na výstavě zaujímá $^1/_3$ celého referátu o *vzdělavacích prostředcích v Rakousku* reklama Neue Freie Presse.

Monopol fotografování i vyobrazování předmětův vystavených je též neužitečný, společnost fotografuje jen věci hledané, byť i bezcenné, o umělecké provedení fotografií a soustavné fotografování nejdůležitějších vzácností výstavy se nestarala; fotografie jsou pak poměrně drahé, tak i tímto spůsobem trvale a užitečně památka výstavy zachována nebude.

Nálezové poroty výstavní bývají obecenstvu při posuzování předmětův vystavených vodítkem. Výstavní porota Vídenská důležitý úkol

svůj vykonala s nezdarem dosud neobyčejným a s lehkovážností dosud nebývalou. Udělila 26002 vyznamenání a sice i průmyslníkům, kteří *výstavu ani neobeslali*, posuzovala i odsuzovala vystavené předměty, aniž by jich byla viděla a prohledla, ano i závazný statut organisační porušila. Stížnost 500 vystavovatelů proti nálezům jejím podaná jest zajímavým příspěvkem k historii této výstavy.

O hodnotě a ceně strojů, semen a j. mělo se rozhodovati *praktickými zkouškami a pokusy* (IX. část progr.). Ale zkoušení strojů hospodářských se nejčelnější závody (najmě anglické) nezúčastnily, výsledek pak ukazuje nejlépe nepraktičnost podnikův takových. — K spravedlivému posouzení a porovnání strojů hospodářských jest třeba, aby stejnou tažní silou, na stejném pozemku a stejně spůsobilými dělníky pracovaly, těchto podmínek při zkoušení několika žacích strojů u Siebrunnu nedbalo se a tak tento jediný pokus byl plané divadlo.

Vzorné hospodářství bylo zřízeno v Guttenhofu, zavedeno tu vzorné podháněni luk; různé soustavy odvodňování prakticky zkoušeny; při vzdělání polí užilo se různých umělých mrv; četné druhy obilí, tabáku, rýže, zemčat zasely a nasázely se; Folwerův parní pluh na tomto statku stále pracoval. Však ani tento podnik nevedl k prakticky důležitým výsledkům.

Instruktivní výlety zábavné podniknuty jsou na statky ryt. Horského, pak kn. Schwarzenberka a do Pešti.

Stálá výstava hospodářská (II. skup.), zajisté skvělá, spolu s *obdobnými výstavami* měla zobrazit stav a poměry hospodářství polního i lesního. Obdobné výstavy se velkolepé stálé výstavě hospodářské úplností a provedením nevyrovnají. Obdobné výstavy zvířat hospodářských nebyly tak hojně obeslány, jak se právem očekávalo. — Skvěle vydařilo se pět obdobných výstav zahradnických.

Výstava hospodářství polního a lesního, jakož i výstava hornická (I. skup.) ne bez podstatné příčiny chloubou výstavy nazvány jsou. Dvorany jich, jakož i pavilony kollektivních výstav i výstav čelných hospodářů a průmyslníků (Schwarzenberkův, Coburkův, Kruppův, a j.) právem se obecné pozornosti těšily. Takovým spůsobem tyto velmi důležité živnosti, tato čelná odvětví výroby národní dosud na žádné výstavě ani co do úplnosti, ani co do mnohosti, ani co do podstaty a ceny výrobků vystavených zastoupena nebyla.

Také *výstava školská* (XXVI.) obsažností nad dosavadní výstavy světové předčí. Rozložena jest ve výstavu zřízení školního, učebných prostředků a pomůcek, pak ve výstavu prací žackých. — V pavilonu malého dítěte, jakož i v různých galeriích výstavy snešeny jsou hračky, dětské práce, návody dětských her a zábav, výpravy a nábytek dětských komnat a j. Zřizování zahrad při našich školách se vůbec zanedbává. — Velmi zajímavé jsou úplně zřízené školy: *americká, švédská, švýcarská* a *rakouská*. — Severoamerická výstava školská vůbec k nejdůležitějším a k nejpoučnějším patří, jest obsáhlá a téměř úplná i ukazuje k neobyčejnému rozkvětu školství v Spojených Obcích. Sev. Amerika vystavěla a úplně zřídila prostou školu národní; veškeré zařízení školy této, nábytek jakož i učební pomůcky jsou jednoduché, praktické, solidní. Sev. Amerika vystavila i veškerou literaturu peda-

gogickou, hojně prácí žackých, methody vyučovací, organisační statuty, jakož i publikace jednot vědeckých, zprávy o bibliothékách veřejných a úplnou sbírku časopisů, důkladná statistika školská velkolepý obraz tento doplňuje. Vzdělaností a osvětou lidu opevňuje republika Spojených Obcí mohutné stanovisko své v společnosti států.

Neúplná jest školská výstava *anglická*. Výstava *pařížského vrchního úřadu školního* obsahuje vzory úplně zařízených škol pařížských, praktické prostředky a pomůcky vyučování, vzorek velkého závodu na výrobu učebního nábytku a pomůcek učebních, vzorky budov a nábytku školního; mimo to vzácné publikace slavných vědeckých i uměleckých jednot francouzských. Ve Francii nejlépe osvědčuje se památný výrok Havlíčkův: „Jsou jen dvě strany politické, strana poctivých, a strana nepoctivých, dle toho jak školství podporují, poznáte je."

Mimo školu severoamerickou jest *škola švédská* nejzajímavější. Školství švédské jest po vojansku zorganisováno, ale jest velmi pokročilé, původních učebních prostředků jest ve škole této drahně, zařízení na mnoze složitého nábytku jest praktické. Vyučování škol obecných ve Švédsku jest *bezplatné.*

Ve výstavě školství *německého* zaujímají hlavní místo učební prostředky a pomůcky, v těchto oborech sneslo Německo velké množství vzácného materiálu. Slibný pokrok jeví se i ve školství *ruském.*

Rakouská škola národní jest svůdný ideální obrázek: kdy pak budou naše národní školy této škole podobny? Vzorky a nákresy škol i nábytku školního jsou téměř v oddělení každého státu, českými obcemi stavěné školy (Pardubice, Hradec Králové, Chrudim, Mýto Vysoké, Tábor a j.) v této konkurenci světové důstojně obstály.

Kollektivní výstava rakouského ministeria zabírá 1200 čtv. met. Poprsí mudrců řeckých, Komenského, Pestalozzia, Šuberta a Rahla zdobí dvoranu výstavy škol rakouských, v níž veškeré pomůcky organisací i poměry škol rakouských objasňující nalézáme. Ve výstavě prací školských čestné místo zaujímají české reálky. Ústavy musely vystavovati veškeré práce celých tříd, proto jsou výstavy tyto tím spolehlivějším základem posuzování těch kterých method vyučování, jakož i úspěchů toho kterého ústavu vůbec. Hojně vystavené pomůcky a prostředky vyučovací jsou potěšným důkazem, jak názorné vyučování ve všech školách našich pokračuje. Skrovné jsou vědecké sbírky škol *vysokých.*

Vzácné a nákladné publikace vědecké ku poznání vědeckých snah v Rakousku velice přispívají. Ústav geologický, jakož i jednoty přírodovědecké připojily výstavy své k výstavě škol. Hauerova geologická mapa Rakouska (1″ = 8000°, 12 listů), speciální mapy geologické (1″ = 2000°), mapy generálního štábu (1″ = 4000°, mapa Čech 38 listů); Feistmantlova a Foeterlova mapa zkamenělých paliv v Čechách a j. jsou nejenom důležité práce a pomůcky vědecké, ale spolu i znamenitá díla kartografická.

Výstava škol *uherských* jest smutné divadlo. Práce a předměty školství maďarského jsou úžasně primitivní, nedokonalé, a co v těchto oborech (najmě v kartografii a p.) dobrého nalézáme, jsou práce cizí,

hlavně díla českých úřadníků katastrálních. V Uhrách r. 1871 navštěvovalo školy národní 1,233.500 žáků, 972.687 dětí do školy nechodilo, a to při nucené návštěvě školy! Vláda uherská se ostatně o zvelebení škol stará velmi poctivě; rozpočet na školy od r. 1869 do r. 1873 z 1,367.400 zl. na 4,632.628 zl. zvýšen jest. Uhři vůbec od vyrovnání značně ve všech oborech pokročili.

Školství jest chloubou svobodného, šťastného *Švýcarska*, kde šlechetný Pestalozzi, Komenský nového věku, k nové soustavě vzdělávací pevný základ položil. Utěšený obraz školství švýcarského sestavili ústřední i kantonální vlády švýcarské ve zvláštním pavilonu. Švýcarsko v pěstování školství nad všecky jiné státy předčí, nikde není poměr obyvatelstva a ústavů vzdělavacích tak příznivý, jako v této šťastné zemi, a který stát honosí se takým blahobytem, takou svobodou, takou spokojeností obyvatelstva? Vzdělání lidu zajisté nejpevnější jest zárukou svobody a nejhojnějším zřídlem blahobytu obecného; školy v republikách švýcarské a severoamerické mohou býti vzorem celému světu. — Veškeré státy téměř vyložily podrobné zprávy o organisaci škol, jakož i o methodách vyučování, méně úplné jsou zprávy statistické, jakož i sbírky školských zákonů těch kterých zemí, přece však poskytovala výstava škol obsáhlé množství pomůcek k důkladnému seznání vzájemných poměrův školství světového. Proč mezinárodní kongres školský ku prohloubání sporných zásad pedagogických, jakož i sporných názorů o zákonodárství školském se nesešel, nesnadno pochopiti.

Pro sbírky školské, pokud nám známo, toliko Vídeň a Virtembersko hojně předmětův na výstavě zakoupilo, my jsme i v těchto věcech bohužel zůstali při pasivní politice.

Výstava *nástrojů vědeckých najmě fysikálních a mathematických* (XIV.) a *výstava umění grafických i průmyslového kreslení* (XII.) souvisí s výstavou školství. Stroje počítací, psací, chronometry a hrací stroje švýcarské, telegrafování rukopisů, elektromotory a j. v oddělení XIV. obecnou vzbudily pozornost.

Ve skupení XII. nejdůležitější jest oddělení knihtisku, ačkoliv veškerá díla knihtisku posledních desíti let na výstavě nenalézáme. V oddělení typografickém jsou sice vzácné ukázky nákladných tisků a rytin, jsouť tu zastoupeny čelnými prácemi téměř veškeré čelné knihkupecké firmy („náš" Tempský skví se tu Šafaříkem a Palackým). Švýcarští knihkupci podnikli velkou výstavu kollektivní. Zajímavá jest výstava společnosti k rozšiřování biblí, ąnaž vydává 411 druhů písem svatých v 87 řečích.

Nejvzácnější dílo moderní typografie na výstavě jsou zajisté slavným závodem pařížským Hachette a spol. vydaná evangelia s 128 obrazy od Bida, který konav důkladná studia v zemi zaslíbené, devět let o nich pracoval. Nákladem milionů franků vydáno jest toliko 1650 výtisků tohoto díla, a při úplném výprodeji ztratí nakladatel přece 300.000 fr.

Časopisectvo nabývá vždy větší důležitosti co prostředek vzdělávací, jakož i co výrobek typografický; na výstavě bylo drahně sbírek periodických spisů z různých států.

Rakousko vyložilo 640 žurnálů (mezi nimi 84 českých), Uhersko

314, Horvatsko 18, Německo 2064, Švédsko 216, Nizozemsko 222, Švýcarsko 412, Pařížská společnost ku vydávání časopisů tiskne 7 žurnálů, týdně 2040000 výtisků; Italie 1126, Portugaly 74, Španělsko 80, Řecko 152. V severní Americe (39 mil. obyv.) vychází na 8000 časopisů, Steigrova sbírka těchto žurnálů plní 140 foliantů.*) R. 1870 bylo v Sev. Americe 163353 knihoven.

Literární produkci světovou na výstavě vůbec jen kuse poznati lze; jak neúplné jest na př. oddělení literatury německé (od r. 1851 do 1872 vydáno 200.000 spisů německých, r. 1872 11.127 děl), anglické, ruské!

Kartografie v novější době velice pokročila a vytříbila se, novější díla kartografická (mapy Dufourovy, Zieglerovy, Wursterovy, Perthesovy a j.) jsou přehledné, jasné i názorné jakož i vědecky správné; mapy plastické, barvotiskové, fotografováním zvětšované i zmenšované zaujímají mnoho prací výtečných a důležitých.

Rozhledy literární.

1. **Básně A. V. Šmilovského.** *Všeobecné knihovny* (redakcí F. Zákrejse) svazek II.

Jest to první svazek veršů, jejž obecenstvo od Šmilovského do rukou dostává, však není to žádný nováček, žádný začátečník, jenž tu před ně předstupuje. Jmeno Šmilovského jest v literatuře české od drahných let na slovo vzaté; zejmena znám jest v nejširších kruzích jakožto oblíbený vypravovatel, románů a novel jeho ve všech čelných belletristických časopisech, které u nás během posledních patnácti roků vycházely, i také jinde (v Matici lidu) drahně umístěno jest. *Zpěvy* jeho velkým dílem hned na počátku řečené doby povstaly, avšak nedostalo se jim veřejnosti, leda tím, že mnohý z nich od skladatelův našich v hudbu byv uveden, brzy po celé vlasti zazníval; takovým spůsobem zdomácněly v pěveckých kruzích na př. *Zpěv vil nad vodami*, *Šumí Labe*, *Mračna se po nebi valí*, *Komu bůh dal k zpěvu sílu* a j. Horác od veršovců mnoho žádal, položiv jim za pravidlo: „Nonum prematur in annum," Šmilovský s verši svými mnohem více nad to učinil.

O sebrání, které tuto učiněno jest, ohlašuje sám ve své předmluvě: „Předložená sbírka může jen jakýs takýs obraz básnění mého podati, neb pro nedostatek místa nedotkl jsem se při pořádání jí leckterých oborů v rukopise spořádaných a větší díla musil jsem vypustiti naprosto."

*) Při tak obrovské a vždy se vzmáhající produkcí literární vzrůstá i důležitost papírnictví. Z 1360 mil. lidí neumí 360 mil. dosud psáti, 10 mil. píše dosud na palmových listech a na kůrách stromových; perem brkovým se píše od r. 603 po Kr., ocelovým od r. 1830; Asiaté písmo malují. Evropského papíru vyrobí se ročně v 3000 papírnách 900 mil. kilogr. v ceně 350 mil. zl. Celkem výstava papíren nenalezla účastenství tak hojného, jak bylo očekávat Nejnovější stroje tiskařské tisknou za hodinu i 8000 výtisků časopisu.

Toho jest zajisté litovati; nicméně však jeví se Šmilovský z předložené sbírky co básník mnohostranný.

Obsahujeť ona nejprvé *Tři knihy písní*. Předmětové lyriky básníkovy označeni jsou již nápisy jednotlivých knih: Srdce — Příroda — Život. Láska jeho není bezuzdý, vše v popel obracející živel, alebrž čistý jasný oheň, i když jest nešťastná, při rozloučení nezná kletby alebrž pronáší požehnání. Na přírodu hledí básník okem a srdcem slovanským; názor jeho o životě lidském vůbec a básnickém zvláště není prost světobolu, ale jest prost vší neladné rozervanosti. Zpívaje o vlasti, o Slovanstvu, o svobodě, káže ctnost, vzájemnou lásku, nadšení; ale i když truchlí nad sesutými ideály, nad nejistotou lidské bytosti a malomocností člověčích snah atd., nevrhá se střemhlav u vír nicotné negace, nevykračuje z mezí esthetické positivnosti, naopak *elegie a dumy* jeho (*Poslední návštěva*, *Sesuly se ideály*, *Myšlenky večerní*, *Mračno*, *Pod sosnou*, *Otázky* a j.) náleží k nejlepším číslům těchto knih.

Druhou část sbírky tvoří *Plané růže*. „Základem a podkladem jich jest skutečný a básnický život národní," praví o nich básník v předmluvě, i sluší jemu rozuměti tak, že vzal motivy svoje z cítění, ze života, z bájí a pověr lidu českého a že je i v národní roucho oblekl. Těsné přilnutí k formám prostonárodním, jinak chvalitebné, svádí Šmilovského nezřídka k přílišné volnosti v prosodii; to arci je vadou všude, ale nejvíce u verších nerýmovaných. — První polovice *Planých růží* připomíná na Čelakovského i mohla by nazvána býti dobře *ohlasem písní českých*, druhá připomíná na Erbena; jak písně tak balády nejsou — přirozenou měrou — vesměs stejné ceny, ale jisto jest, že nejedna z písní důstojně se staví po bok podobným plodům Čelakovského, a rovněž že nejedna z balad by v *Kytici* mistra Erbena čestné místo zaujímala. Vůbec Šmilovský jako málokterý z novějších pěvců našich starým mistrům v tom jest podoben, že lidu rozumí, s ním cítiti a mluviti umí, a také pilnou pozornost jemu věnuje.

Jest si toho sám dobře vědom „Sbystřené mám hledy, jež umějí v směs vnikat života; co zdá se jiným prostor býti šedý, v tom pro mne vzácné kouzlo kolotá . . . Vím já sáhnout k perlám, jež kal kryje . . . Z vrubův žití plody moje rostou." Tak právem mluví ve svém *Vyznání*. Jenom zdá se nám, že *tato* báseň nevhod položena jest co *úvod* k *Různým skladbám*. „Mně *život* pramen — vnořím se v život," tvrdí tu básník opět i opět, a myšlenka tohoto vyznání prostou prosou vyslovena zněla by asi takto: Jsem realista — mně jest život poesie, „La vie c'est la poésie," jakož to jinde (str. 111) za heslo položil. Avšak právě *Různé skladby* úvodu tomuto neodpovídají; hned v *Pohřbu na Kaňku* vystupují „duchové" co jednající osoby, a to nikoli na prospěch básně, jejížto historický předmět měl *přirozenou* cestou řešen býti; vysvětluje se to arci tím, že básník psal už pro hudebního skladatele, a kantáta Pohřeb na Kaňku jest v pravdě největší skladbou L. Měchury. — Podobný úkol jako tam duchům, přidělen jest v *Pijanově dědictví* skřítkům, v *Jeptišce* panně Marii a serafům. Za to *Švanda dudák* naopak postaven na základ zcela přirozený, bez ďáblův, šibenice a oběšencův, báchorka

národní proměněna v příběh, který se dobře udáti mohl, i povstala báseň velmi zdařilá! — Oddělení *Různých sklaaeb* ukončeno jest horoucím *Přípitkem*.

Potom následují dvě obšírné básně: *Víla Polabská* a *List z knihy srdce*. Obě jsou výpravné, obě romantické, ale přece mezi sebou valně rozdílné, jakož jsou od sebe odlehlé doby, ve kterých povstaly; *Víla Polabská* složené jest hned r. 1858, *List z knihy srdce* (který čtenářům *Osvěty* zajisté posavade v dobré paměti jest) mnohem později, asi v ten čas, kdy výše zmíněné *Vyznání*, anoť by také nejlépe před touto, ve sbírce poslední básní umístěno bylo. *List z knihy srdce* jest kus skutečného života i poutá přede vším touto reálností; valně by mu bylo prospělo, kdy by básník dle svých vlastních slov ze života „podnět bera pod okem krásy pravdu s bájí“ u větší míře byl setkal, t. skutečný příběh tvůrčí silou básnickou v umělecký organismus byl vpravil; takto *List* přese všecky různé poetické krásy přec jen není jak náleží očistěn od rázu prosaického. Naopak zase ve *Víle* jest nejvyšší míra romantiky; z jedné strany víly, z druhé strany panna Maria i Jezulátko mezi lidmi co jednající osoby vystupují. Ale při tom jest v básni této nakupeno tolik poesie, že ji v tom ohledu za nejčelnější plod celé sbírky pokládáme. Škoda, že zakončení jest tak temné: čím, musíme se tázati, čím zavinilo pacholátko, čím ctnostná, lásky plná stařena svou smrt?

Těžiště sbírky zdá se nám spočívati v básních epických. Celkem jeví se Šmilovský co určitá individualita; nacházíme u něho velikou hojnost motivů, mnohdy originálních (*Sen při pluhu*, *Mudrlant*), sílu i něžnost, dojemnou tklivost (*Fialka* a j.) i humor (*Poštovský*, *Gloria mundi*, *Podobenství*), veliké sebevědomí ale i skromnost, mocné vnitřní boje, různé nálady ale přece vždy jednotu mužného charakteru. — Dikce jeho jest bohatá i ušlechtilá, jazyk jeho vyniká nevšední ryzostí. *V. Vlček.*

2. **Lesní kvítí** od *Adolfa Heyduka*.

Jako mudrosloví, tak nesmí se ani umění uzavírati moderním myšlenkovým směrům. Že se u nás kráčí touto cestou, že zejmena nejnovější poesie naše jest věrnou hlasatelkou v duchu své doby, u věcnosti pěstujíc ideálnost, nadpřirozené stopujíc v přirozeném — že u nás květe poesie přírody, toho důkazem jsou *Hálkovy* básně *V přírodě*, poesie *El. Krásnohorské Ze Šumavy*, ku kterým v poslední době důstojně se řadí *Lesní kvítí Adolfa Heyduka*. A právě v *Heydukovi* se zdánlivý myšlenkový dualismus nynějška zračí v podobě nejdůraznější. Nejzávažnější básně v jeho nové publikaci proniká vědomí, jež pronikalo Byrona, Lenaua, Máchu, vědomí, jehož filosofickým výrazem jest pessimismus Schopenhauerův nebo Hartmannův: vědomí, že shrocena jest velikolepá budova někdejšího nadsvětí a že na jejím místě nyní zeje nevyplnitelná prázdnota, t. j. *Lesní kvítí* jest z veliké části kyticí poesií *světobolných*; avšak světobol nezůstal v nich z druhé strany hromadou nekonečných dissonancí, nýbrž básník hledá v nich pro tento žal *idealistickou útěchu*, a svou cestou ji nalézá.

Heydukova nová sbírka, věnovaná Janu Nerudovi a čítající 88 lyrických básní, rozdělena jest dle ročních počasí na čtyři oddíly, slou-

čené vnitřním pojidlem nadšené lásky k lesní přírodě. Různé doubravní zjevy jsou našemu poetovi jako památníkem, na nějž skvoucími písmenami zapisuje nálady neb úvahy diktované mu *srdcem*, *vlastí*, osudem *národa*, vypozorovaným *světovým zřízením*. A jako u Elišky Krásnohorské, jsou to specielně hory *Šumavské*, jež se staly hlavním zdrojem Heydukových slok.

Milostných básní tentokráte u Heyduka téměř nenajdeme; my zde vytkneme elegii „Les a pažit" (na str. 63). Za to nalezneme dvě originelní alegorie (str. 21 a 128), v nichž poměr člověka ku krásné poesii lesní líčí se co posvátný poměr milostný. Svou lásku k lesu, jejímž svědectvím je celá sbírka, vyjádřil básník zvláště ohnivě v básni *Lesy naše*. Touha po jihu, jejž vícekráte navštívil, vyřčena v básni *Družný ptáčku*. *Mladý les* tají v sobě přechod k *zpěvům vlasteneckým*; jednostrannou mezi nimi nutno nazvati báseň *O ztraceném vlasti jaru*: proč bychom neměli zůstati hrdými na minulost svého národa? Naděje v šťastnější budoucnost *Slovanstva* vyslovuje *Tisíc květů*. Idea *humanity* vysvítá z parabole *Zachraň, lese*.

Krásy přírodní naplňují poetu rozkoší nejčistší ve více básních: *Už příroda*, *Všude mír*, *Jakou báseň*, *Šeptej, háji*, pak v básni *Máj*, kde si přeje, by ideálnost byla údělem našeho žití; avšak ve zpěvích *Lesem nocí*, *Cháskou starostí*, *Tichá noci* jest radost ze života již smíšena s bolem. Jak Heyduka moderní názory světové zaměstnávají, toho důkaz podává báseň *Kalino*, jejímžto základem jest idea boje o život; poměru života k smrti dotýká se *Žloutne listí*, smrtelnost duše za možnou uznána v básni *Žežhulice* ač poněkud prosaicky; nevyzpytnost zásvětí vyslovena v básni *Uhostěný*, otázku víry zodpovídává *U velikém lesa dómu*, nejlepší to gnomické číslo sbírky, jejž doplňuje názor o náhodnosti všeho světového na str. 112. Podstaty pak vesmíru dotýká se básník ve verších *V každé trávě*, verších to mohutných, ač také poněkud prosaických. S Byronským vzdorem setkáváme se v básni *Z měsíčného obejmutí*.

Světobol Heydukův působí se zvláštní silou v básních *Slyš pěnice*, *Spadla krása*, pak v šesti zpěvích jesenních a zimních (strana 88, 102, 104, 118, 127); perlou světobolných básní *Heydukových* jest *Noc už prchá*. Že se náš poeta snaží z tohoto jednostranného naladění mysli vymanit, jsme již vyslovili. Učinil to v 12 zpěvích sbírky, mezi nimiž *Bujným žitem* vyniká velikou zdařilostí.

Heyduk líčí své nálady a myšlenky barvami přebohatými, řečí velmi plynnou, zvučnou, lahodnou, elegantní: jeť mistrný veršovec, ač říci nelze, že by tato sbírka byla zúplna prosta vad formálních: planých rýmů, hyatů, nepřípustných elisí. V *Lesním kvítí* užito jest ve všech básních zvláště utvořené sloky, která jest dosti těsná, a této okolnosti dlužno snad přičísti, že některé básně zůstaly částečně nejasnými. (v. básně na str. 39, 54, 79, 130.) Výtky to arci nepatrné u porovnání s přednostmi Heydukovy sbírky, ve které se až na malé výminky drahokam k drahokameni řadí. *Fr. Zákrejs.*

